รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติ
เนื่องในโอกาสครบรอบปีที่ 52 แห่งการสถาปนา
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

พัฒนบริหารศาสตร์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

Development Administration towards Sustainable Development

30 มีนาคม 2561
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ISBN 978-974-231-987-8

รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติ ระดับชาติ ประจำปี 2561
จัดโดย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ที่ปรึกษาและคณะกรรมการจัดประชุมวิชาการของสถาบัน
เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ครบรอบ 52 ปี

อธิการบดี	ที่ปรึกษา
รองศาสตราจารย์ ดร.จุรี วิจิตรวาทการ	ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.อัญชนา ณ ระนอง	ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย ณ เชียงใหม่	ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.พลภัทร บุราคม	ที่ปรึกษา
ศาสตราจารย์ ดร.ธวัชชัย ศุภดิษฐ์	ที่ปรึกษา
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ	ประธานกรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	รองประธานกรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายวางแผน	กรรมการ
รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร	กรรมการ
คณบดีคณะรัฐประศาสนศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะบริหารธุรกิจ	กรรมการ
คณบดีคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ	กรรมการ
คณบดีคณะสถิติประยุกต์	กรรมการ
คณบดีคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
คณบดีคณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
คณบดีคณะภาษาและการสื่อสาร	กรรมการ
คณบดีคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	กรรมการ
คณบดีคณะนิติศาสตร์	กรรมการ
คณบดีคณะการจัดการการท่องเที่ยว	กรรมการ
คณบดีคณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ	กรรมการ
คณบดีวิทยาลัยนานาชาติ	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักสิริพัฒนา	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักบรรณสารการพัฒนา	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักเทคโนโลยีสารสนเทศ	กรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายสื่อสารองค์การ	กรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา	กรรมการ
ผู้อำนวยการกองกลาง	กรรมการ
ผู้อำนวยการกองบริการการศึกษา	กรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักวิจัย	กรรมการและเลขานุการ
เลขานุการสำนักวิจัย	ผู้ช่วยเลขานุการ

กองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการ ประจำปี 2561

สาขารัฐประศาสนศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.จินดาลักษณ์ วัฒนสินธุ์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.วิวัฒน์ชัย อัตถากร
2. รองศาสตราจารย์ ดร.ราเชนทร์ ชินทยารังสรรค์

สาขาบริหารธุรกิจ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.นิตยา วงศ์ธาดา

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา จรุงกิจอนันต์
2. ดร.นิเวศน์ เหมวชิรวรากร

สาขาพัฒนาการเศรษฐกิจ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์วุฒิคุณ ดร.ราเชนทร์ ชินทยารังสรรค์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อิสริยา นิติทัณฑ์ประภาส บุญญะศิริ
2. อาจารย์ ดร.มณเฑียร สติมานนท์

สาขาสถิติประยุกต์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพงค์ เอื้อวัฒนามงคล

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพียรพูล เกิดวิชัย
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชนี ภูวพัฒนะพันธุ์

สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.สังศิต พิริยะรังสรรค์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิพัฒน์ นนทนาธรณ์

สาขาบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.สมพจน์ กรรณนุช

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.ไกรชาติ ตันตระการอาภา
2. รองศาสตราจารย์ ดร.สยาม อรุณศรีมรกต

สาขาภาษาและการสื่อสาร

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มล.จิราภา อาภากร

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.สุชารัช ริมกีรติกุล
2. อาจารย์ ดร.พัฒนพงษ์ จาติเกตุ

สาขาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย ณ เชียงใหม่

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์
2. ศาสตราจารย์ ดร.อัมพร ธำรงลักษณ์

สาขานิติศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์ ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ศาสตราจารย์ ณรงค์ ใจหาญ
2. ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์

สาขาการจัดการการท่องเที่ยว

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

อาจารย์ ดร.ไพฑูรย์ มนต์พานทอง

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์มาดา วิชาศิลป์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัตย์

สาขานิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ พัชนี เชยจรรยา

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. รองศาสตราจารย์ ดร.พนา ทองมีอาคม
2. รองศาสตราจารย์ ดร.ธนชาติ นุ่มนนท์

วิทยาลัยนานาชาติ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

รองศาสตราจารย์ ดร.อาวีวรรณ ปัญญาโกเมศ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. ดร.ไพศาล สนธิกร
2. Dr.Doris Dialer

เจ้าของ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

จัดทำโดย สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ที่อยู่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
โทรศัพท์ 0-2727-3300 , 0-2727-3312
โทรสาร 0-2375-8972 , 0-2374-2759
e-mail nidaconfernce@hotmail.com

ออกแบบปก โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ 254 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10330
โทรศัพท์ 0-2218-3549-50
โทรสาร 0-2218-3550
e-mail cuprint@hotmail.com

จัดรูปเล่มโดย โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีที่เผยแพร่ สิงหาคม 2561

ISBN (e-book) 978-974-231-987-8

คำนำ

การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ประจำปี 2561 เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ครบรอบ 52 ปี เรื่อง “พัฒนบริหารศาสตร์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” มีผลงานจากนักวิชาการที่ผ่านการพิจารณาจาก ผู้ประเมินจำนวน 63 เรื่อง และได้นำเสนอผลงาน ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ในวันศุกร์ที่ 30 มีนาคม 2561

การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการจากการประชุมสัมมนาวิชาการดังกล่าว ประกอบด้วยบทความที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ “พัฒนบริหารศาสตร์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” จำนวน 58 เรื่อง ในหัวข้อย่อยตามสาขาวิชา

รัฐประศาสนศาสตร์	“รัฐประศาสนศาสตร์ กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน”
บริหารธุรกิจ	“ธุรกิจที่ดีขึ้น นำไปสู่โลกที่ดีขึ้น”
พัฒนาการเศรษฐกิจ	“เศรษฐศาสตร์สาธารณสุขเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”
การบริหารการพัฒนาสังคม	“นวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน”
การบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม	“การจัดการสิ่งแวดล้อมในยุค 4.0”
ภาษาและการสื่อสาร	“ภาษา, การสื่อสาร และวัฒนธรรมสู่ประเทศไทย 4.0”
พัฒนาทรัพยากรมนุษย์	“นวัตกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”
นิติศาสตร์	“การบริหารการพัฒนาและกฎหมายเพื่อความยั่งยืน”
การจัดการการท่องเที่ยว	“การพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองชายแดนสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน”
นิเทศศาสตร์และนวัตกรรม	“สื่อ การสื่อสาร และการขับเคลื่อนสังคมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”
วิทยาลัยนานาชาติ	“Management towards Sustainable Development”

บทความวิชาการในกลุ่มสาขาวิชาดังกล่าว มีผลจากการศึกษาอันเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านพัฒนบริหารศาสตร์ คณะกรรมการจัดประชุมวิชาการขอขอบคุณผู้เขียนบทความ ผู้ประเมินบทความ ผู้ทรงคุณวุฒิประจำสาขาวิชา และสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ที่ให้ทุนสนับสนุนการจัดประชุมวิชาการระดับชาติในครั้งนี้

สารบัญ

หน้า

คำนำ

สารบัญ

พัฒนาการเศรษฐกิจ “มุ่งสู่ระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน”

- ยืดอายุสุขภาพเพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพของประเทศไทย 1
  ✍ ประสพโชค มั่งสวัสดิ์ และ ทัศนีย์ สติมานนท์
- ดัชนีพฤฒพลังของประเทศไทย 21
  ✍ อมรรัตน์ อภินันท์มหกุล และ นิรมล อริยอาภากมล
- ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของหน่วยงานที่ได้รับจัดสรรเงินทุนจากภาษีเฉพาะ (Earmark Tax): กรณีศึกษาสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) 43
  ✍ วิศิษฎ์ ชัยศรีสวัสดิ์สุข และ สันติ ชัยศรีสวัสดิ์สุข
- ทศวรรษแห่งการเพิ่มการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าในประเทศไทย 66
  ✍ ธรณินทร์ กองสุข

การบริหารการพัฒนาสังคม “นวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน”

- นวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาการบริหารจัดการลำไยในจังหวัดเชียงรายประเทศไทย 77
  ✍ หลี่ เหรินเหลียง
- นวัตกรรมเพื่อการพัฒนาในยุคดิจิทัล: National Digital ID Platform 87
  ✍ พัชรินรุจา จันทโรนานนท์
- นวัตกรรมทางสังคมสามารถปรับปรุงสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขได้หรือไม่: การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพาแนล 100
  ✍ กาญจนา ส่งวัฒนา

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ภาษาและการสื่อสาร “ภาษา, การสื่อสาร และวัฒนธรรมสู่ประเทศไทย 4.0”

- บุคลากรด้านภาษาอังกฤษคือใครในประเทศไทย 4.0 116
  ✍ เกศกานดา จตุรงคโชค
- การสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0: โอกาสและความท้าทาย 124
  ✍ ศักดิ์สิทธิ์ แสงบุญ
- รูปแบบการเรียนรู้ในห้องเรียนภาษาอังกฤษ: ศึกษาผ่านมุมมองผู้เรียนผ่านเรื่องเล่า 136
  ✍ ประไพ จันทราสกุล
- อัตลักษณ์เควียร์ที่ยุ่งเหยิงในละคร (สาว) วายไทย 148
  ✍ จเร สิงหโกวินท์

นิติศาสตร์ “การบริหารการพัฒนาและกฎหมายเพื่อความยั่งยืน”

- การคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชนพื้นเมือง 173
  ✍ วริยา ล้ำเลิศ
- การใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ: เครื่องมือลดความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน 193
  ✍ เกียรติพร อำไพ
- กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก: บทวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายของสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา และไทย 231
  ✍ วราภรณ์ วนาพิทักษ์
- สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสกับบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน 248
  ✍ พัชรวรรณ นุชประยูร
- หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมกับการพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน 264
  ✍ ฌานิทธิ์ สันตะพันธุ์
- เครื่องหมายร่วมกับการเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาดสินค้าชุมชน 282
  ✍ เสถียรภาพ นาหลวง

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

การจัดการการท่องเที่ยว “การพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองชายแดนสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน”

- แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดนสู่ความยั่งยืนระดับสากล 299
  ✍ วรรักษ์ สุเฌอ
- แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 315
  ✍ พรชัย ศักดิ์ศิริโสภณ เฉลิมชัย ปัญญาดี และ ปานพร เชาวน์ประยูร
- แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬา และการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน 330
  ✍ สัจจา ไกรศรรัตน์
- นโยบายระดับชาติในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มระยะเวลาการพำนักในเมืองท่องเที่ยวชายแดนหลักของไทย 348
  ✍ เทิดชาย ช่วยบำรุง

นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ “สื่อ การสื่อสาร และการขับเคลื่อนสังคมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”

- ยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และพลเมืองตื่นรู้ ของเยาวชนไทย 361
  ✍ บุหงา ชัยสุวรรณ
- การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของกลุ่มเยาวชนในภาคใต้ 382
  ✍ พรพรรณ ประจักษ์เนตร และ ปาณัสสรา วัฒนากร
- ปัจจัยพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี 402
  ✍ กิรติ คเชนทวา และ จารุวรรณ กิตตินราภรณ์
- อิทธิพลของสื่อต่อการรับรู้ จิตสำนึก และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประชาชนไทย 422
  ✍ ประทุม ฤกษ์กลาง

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

วิทยาลัยนานาชาติ “Management towards Sustainable Development”

- Towards Sustainable University: A Case of King Mongkut’s University of Technology Thonburi 443
  ✍ Paisarn Sonthikorn
- A Review of Thai Agricultural Policy from the Past to Smart Farm 4.0: With the Case of Duck Farm 469
  ✍ Aweewan Mangmeechai
- The Role of Superstitious Behaviors in Stock Trading Performance: Evidence from Stock Trades in Thailand 482
  ✍ Peerayuth Charoensukmongkol
- Thailand 4.0: The Concept, Overview and Facilitating Conditions 505
  ✍ Sid Suntrayuth
- Sustainable Development Management in the Context of Asylum Seeking: Language Use and Intercultural Communication for Social Supports among Asylum-Seekers and Urban Refugese in Thailand 532
  ✍ Hugo Yu-Hsiu Lee
- The Government Ownership and the Stock Performance: The Case of State Owned Enterprises in Thailand 550
  ✍ Marisa Laokulrach and Jiroj Buranasiri

รัฐประศาสนศาสตร์ “รัฐประศาสนศาสตร์ กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน”

- การศึกษาเปรียบเทียบทักษะเชิงกระบวนการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารในภาครัฐไทย 564
  ✍ อานนท์ เทพสำเริง วีระวัฒน์ ปันนิตามัย และ สิทธินาถ สรรพานิช
- การนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ไปปฏิบัติ: กรณีการส่งเสริมกีฬาคนพิการ 586
  ✍ ณัฐฐา วินิจนัยภาค
- ทรัพยากรน้ำกับการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน 601
  ✍ ติญทรรศน์ ประทีปพรณรงค์
- ทุนมนุษย์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน 614
  ✍ ไพโรจน์ ภัทรนรากุล
- นโยบายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคของไทย: กรอบการประเมินผล 641
  ✍ อัชกรณ์ วงศ์ปรีดี

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บริหารธุรกิจ “ธุรกิจที่ดีขึ้น นำไปสู่โลกที่ดีขึ้น”

- แนวทางการพัฒนาขีดความสามารถของกำลังคนเพื่ออนาคต 686
  ✍ มณีวรรณ ฉัตรอุทัย
- ทบทวนหลักคิดธุรกิจใหม่ก่อนที่จะสายเกินแก้ 697
  ✍ ผลิน ภู่จรูญ
- Better Business, Better Life 705
  ✍ โอรส ลีลากุลธนิต
- กลยุทธ์การแข่งขันทางการตลาดออนไลน์ของผลิตภัณฑ์อาหารเสริม 714
  ✍ ดนยพฤทธ์ ไกรฤทธิ์
- ความคลาดเคลื่อนในการใช้งานทฤษฎีทางการเงิน 724
  ✍ ไพบูลย์ เสรีวิวัฒนา
- การศึกษาการควบคุมเงินสกุลดิจิทัล 738
  ✍ เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์
- การวัดประเมินชื่อเสียงองค์กร 751
  ✍ ปิยะ งามเจริญมงคล
- ระบบธุรกิจอัจฉริยะกับการตัดสินใจระดับผู้บริหาร 759
  ✍ จงสวัสดิ์ จงวัฒน์ผล
- การคาดการณ์อันดับความน่าเชื่อถือของบริษัทจดทะเบียนในประเทศไทยด้วยวิธีปัญญาประดิษฐ์ 766
  ✍ กฤษฎา นิมมานันทน์
- Thailand 4.0: Thailand’s E-Readiness in ASEAN 779
  ✍ ศิริลักษณ์ โรจนกิจอำนวย
- Mobile Banking: สร้างความภักดีได้อย่างไร 789
  ✍ ศิริลักษณ์ โรจนกิจอำนวย และ สมานสันติ พณิชย์เสรีวงษ์
- Crowdfunding for the Better Thailand 807
  ✍ ลัดดาวัลย์ แก้วกิติพงษ์ และ ปีเตอร์ รักธรรม
- การพัฒนานวัตกรรมด้วย Design Thinking 816
  ✍ ดนุวศิน เจริญ

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

การบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม “การจัดการสิ่งแวดล้อมในยุค 4.0”

- การจัดการสิ่งแวดล้อมยุคประเทศไทย 4.0 823
  ✍ ฉัตรชัย อินต๊ะทา
- การประเมินเบื้องต้นผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจากการผลิตไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียน: กรณีศึกษา ชีวมวล ชีวภาพ และขยะ 835
  ✍ วิสาขา ภู่จินดา
- การใช้พลังงานและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของบ้านประกอบสำเร็จของการเคหะแห่งชาติ 856
  ✍ อรรจน์ เศรษฐบุตร และ สุริยัน ศิริธรรมปิติ
- การปรับสภาพโครงสร้างของวัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิกด้วยกระบวนการทางเคมีกึ่งแห้งและบดละเอียดเพื่อการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพ: ผลกระทบต่อพลังงานที่ใช้ในการบดและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม 876
  ✍ พัชรี นุ่มนวลศรี สุนิสา จันทนา วาสิตา สวัสดิ์นที และสันติ เชื้อเต๊อะ
- ฝุ่นละอองจากถนน และแนวคิดในการจัดการในยุคประเทศไทย 4.0 890
  ✍ ภัคพงศ์ พจนารถ
- ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนรองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0 906
  ✍ จุฑารัตน์ ชมพันธุ์

พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ “นวัตกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

- การวิเคราะห์ผลการประกวดรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ ปี พ.ศ. 2560 926
  ✍ จิรประภา อัครบวร
- การศึกษาดูงานเชิงคลินิก: อีกรูปแบบหนึ่งของ Action Learning 950
  ✍ นัทธี จิตสว่าง
- การศึกษานวัตกรรมการพัฒนาฝีมือแรงงานของผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา เรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการ 959
  ✍ จุฑามาศ แก้วพิจิตร

ยืดอายุสุขภาพเพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพของประเทศไทย

ประสพโชค มั่งสวัสดิ์*
ทัศนีย์ สติมานนท์**

บทคัดย่อ

กลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง หรือกลุ่มโรค NCDs (Non-Communicable diseases) เป็นกลุ่มโรคที่ไม่ได้เกิดจากการติดเชื้อ แต่เกิดจากวิธีการใช้ชีวิตที่มีพฤติกรรมเสี่ยง เช่น การดื่มเหล้า การสูบบุหรี่ การขาดการออกกำลังกาย และการรับประทานอาหารที่ไม่เหมาะสมตามหลักโภชนาการ ดังนั้น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชากรจะช่วยให้รัฐลดการสูญเสียงบประมาณที่ต้องใช้จ่ายเพื่อดูแลรักษาประชากรที่ป่วยเป็นโรคในกลุ่มนี้ การศึกษานี้จึงต้องการคำนวณหางบประมาณที่รัฐสามารถประหยัดได้หากสามารถยืดช่วงอายุที่มีสุขภาพดี (Healthspan) ออกไป ซึ่งช่วงอายุที่มีสุขภาพดีในที่นี้หมายถึงการมีสุขภาพดี ปราศจากโรคเรื้อรัง และเป็นการดำรงชีวิตโดยไม่ต้องรับประทานยาตามใบสั่งแพทย์ โดยจากการศึกษานี้พบว่า ประชากรเริ่มมีปัจจัยเสี่ยงต่อการเป็นโรคในกลุ่ม NCDs เพิ่มขึ้นมากที่สุดเมื่อช่วงอายุ 30-44 ปี โดยประชากรในกลุ่มนี้จะมีการเพิ่มขึ้นของการมีไขมันในเส้นเลือดผิดปกติมากที่สุด ทำให้ต้องเริ่มมีการรับประทานยาในช่วงอายุนี้สูง การศึกษานี้จึงคำนวณว่า หากประชากรกลุ่มนี้มีอัตราการเกิดโรค NCDs หรือมีปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้เกิดโรค NCDs เท่ากับประชากรในช่วงอายุ 15-29 ปี หรือสามารถยืดอายุสุขภาพออกไปได้ 15 ปี จะทำให้รัฐสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการรักษาโรค NCDs ในคนกลุ่มนี้ได้เท่าไร ซึ่งจากการคำนวณพบว่า รัฐสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายได้รวมทั้งสิ้น 15,786.00 ล้านบาท ทั้งนี้การคำนวณนี้สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ผลได้ผลเสีย (cost-benefit analysis) ของการดำเนินการป้องกันโรคกลุ่ม NCDs แทนการดูแลรักษาได้ต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มการดำเนินงานด้านสาธารณสุขในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยที่เน้นการป้องกันโรคกลุ่ม NCDs ซึ่งสามารถป้องกันได้ แทนการใช้งบประมาณเพื่อการรักษา

คำสำคัญ: ยืดอายุสุขภาพ โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

* คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: mongsawad@yahoo.com

** คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: ttonganpong@gmail.com

Healthspan and National Hath Care Expanditure

Prasopchoke Mongsawad*
Thasanee Satimanon**

Abstract

Non-Communicable diseases (NCDs) are chronic disease that are not caused by infectious agents. Unhealthy behaviors such as smoking, sedentary lifestyle and bad eating habit are the main culprits. Today we have witnessed that people have these lifestyle diseases onset at younger ages, which implies that our healthspan (the length of time that one is truly healthy and free from disease) is shorter. This prevalence imposes large burden on the national health expenditures. This study estimates the costs that could have saved should the disease onset has delayed – or the healthspan is longer. By shifting the disease occurrence rate of the 15-29 age group to that of 30-44 age group or expand the healthspan by 15 years, the country could save ฿15,786.00 million. This budget could have been spent on the preventive medicine or on the proactive approach that helps alter the unhealthy lifestyle of the people.

Keywords: healthspan, lifespan, non-communicable diseases

* School of Development Economics, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: mongsawad@yahoo.com

** School of Development Economics, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: ttonganpong@gmail.com

บทนำ

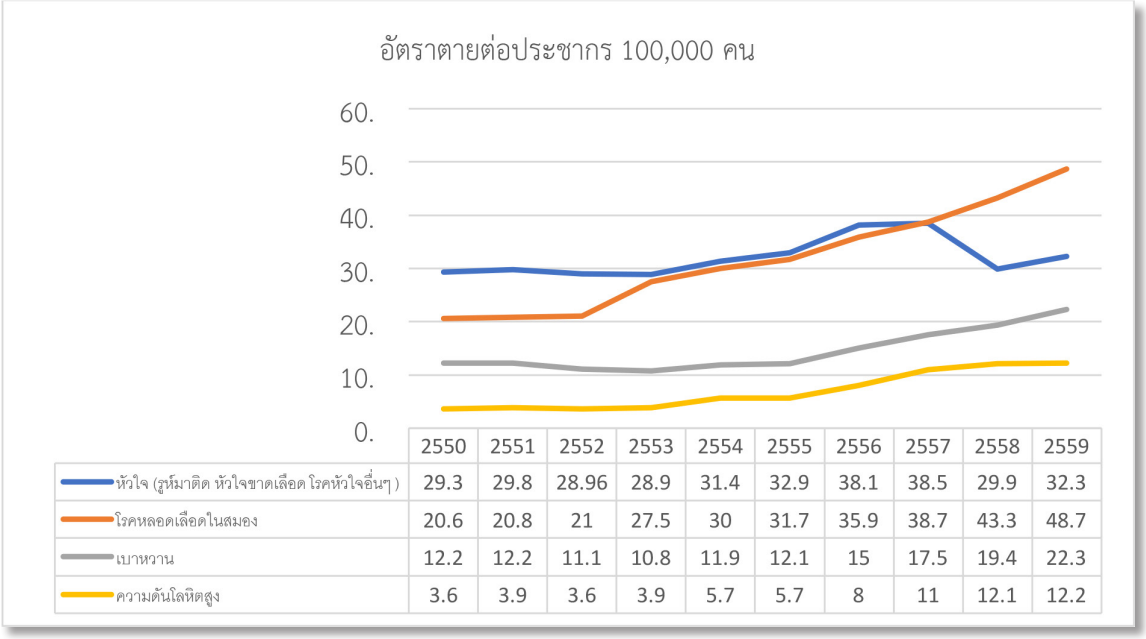
ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัยในปี 2548 เมื่อมีสัดส่วนผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 โดยในปี 2558 ไทยมีสัดส่วนนี้เท่ากับ ร้อยละ 15.63 (United Nations, 2017) ซึ่งสาเหตุของการเป็นสังคมสูงวัย คือ การมีอัตราเจริญพันธุ์รวม (Total fertility) น้อยลง ในขณะที่ประชากรไทยมีอายุคาดเฉลี่ยเพิ่มมากขึ้นจาก 54.70 ปี ในปี 2503 เป็น 75.07 ปี ในปี 2558 (World Bank, 2017) ทำให้คาดการณ์ว่า การเข้าสู่สังคมสูงวัยจะก่อให้เกิดปัญหาการเพิ่มขึ้นของงบประมาณด้านสาธารณสุขในอนาคต แต่หากการยืดอายุขัย (Lifespan) เกิดขึ้นพร้อมกับ การยืดอายุสุขภาพ (Healthspan) หรือผู้สูงอายุเป็นผู้มีร่างกายที่ยังคงทำงานได้อย่างปกติ ปราศจากโรคแล้ว (Hansen & Kennedy, 2016) การมีอายุคาดเฉลี่ยที่เพิ่มขึ้นหรือการมีสัดส่วนผู้สูงอายุที่สูงขึ้นจะไม่ส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของงบประมาณเท่าไรนัก อีกทั้งยังทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย

กลุ่มโรคติดต่อไม่เรื้อรัง หรือกลุ่มโรค NCDs (Non-Communicable diseases) เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้ช่วงอายุที่มีสุขภาพดี สั้นกว่าอายุคาดเฉลี่ย ซึ่งการป้องกันการเกิดกลุ่มโรค NCDs หรือภาวะที่ก่อให้เกิดความเสี่ยงที่จะเป็นโรค NCDs สามารถทำได้โดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม รูปแบบการใช้ชีวิต หรือแม้กระทั่งการปรับเปลี่ยนนโยบายของรัฐ (Crimmins, 2015) อาทิ การจัดสรรงบประมาณเพื่อการป้องกันโรคเพิ่มขึ้น เป็นต้น

การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการคำนวณค่าใช้จ่ายในการรักษาโรค NCDs ที่สามารถประหยัดได้จากการยืดช่วงอายุที่มีสุขภาพดี หรือ Healthspan ช่วงอายุที่มีสุขภาพดีนี้หมายถึงช่วงอายุที่มีสุขภาพแข็งแรง และปราศจากโรค โดยใช้ข้อมูลจากรายงานการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย ในการวิเคราะห์ ซึ่งการศึกษานี้จะพิจารณาช่วงอายุที่เร็วที่สุดที่จะเริ่มเกิดโรคในกลุ่มโรค NCDs โรคใดโรคหนึ่งก่อน จากนั้นจะทำการศึกษาว่า หากคนช่วงอายุนี้สามารถลดอัตราความชุกของโรคได้เท่ากับคนช่วงอายุที่อ่อนเยาว์กว่า 1 ช่วงอายุแล้ว รัฐบาลจะสามารถประหยัดงบประมาณด้านสาธารณสุขได้จำนวนเท่าไร ซึ่งการคำนวณนี้สามารถเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการคำนวณความคุ้มค่าในการดำเนินโครงการด้านสาธารณสุขของรัฐต่อไป โดยโครงการเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะเพิ่มสัดส่วนเพื่อการ “ป้องกัน” โรคมิใช่เพียงเพื่อการ “รักษา” โรค เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นไปตามแนวโน้มการใช้จ่ายภาครัฐในด้านสาธารณสุขของประเทศพัฒนาแล้วที่เข้าสู่สังคมสูงวัยก่อนประเทศไทย

กลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

กลุ่มโรค NCDs คือ กลุ่มโรคที่ไม่ได้มีสาเหตุมาจากการติดเชื้อ ไม่สามารถติดต่อได้ผ่านการสัมผัส คลุกคลี หรือผ่านตัวนำโรค (พาหะ) หรือสารคัดหลั่งต่าง ๆ แต่เกิดจากปัจจัยภายในร่างกาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลจากวิธีการใช้ชีวิตที่มีพฤติกรรมเสี่ยง เช่น การดื่มเหล้า การสูบบุหรี่ การขาดการออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่ไม่เหมาะสมตามหลักโภชนาการ (หวานมันเค็มจัด) และการมีความเครียด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, n.d.) โดยโรคในกลุ่มโรค NCDs ที่ได้ทำการศึกษาในงานวิจัยนี้ ได้แก่ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจขาดเลือด โรคหลอดเลือดสมอง และภาวะไขมันในเลือดสูง โดยสถานการณ์การตายจากโรคเหล่านี้ในปี พ.ศ. 2550–2559 มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ยกเว้นโรคหัวใจที่มีอัตราตายลดลง แผนภาพที่ 1 แสดงอัตราตายต่อประชากร 100,000 คน จำแนกตามสาเหตุในปี พ.ศ. 2550-2559

	2550	2551	2552	2553	2554	2555	2556	2557	2558	2559
หัวใจ (รูห์มาติด หัวใจขาดเลือด โรคหัวใจอื่นๆ)	29.3	29.8	28.96	28.9	31.4	32.9	38.1	38.5	29.9	32.3
โรคหลอดเลือดในสมอง	20.6	20.8	21	27.5	30	31.7	35.9	38.7	43.3	48.7
เบาหวาน	12.2	12.2	11.1	10.8	11.9	12.1	15	17.5	19.4	22.3
ความดันโลหิตสูง	3.6	3.9	3.6	3.9	5.7	5.7	8	11	12.1	12.2

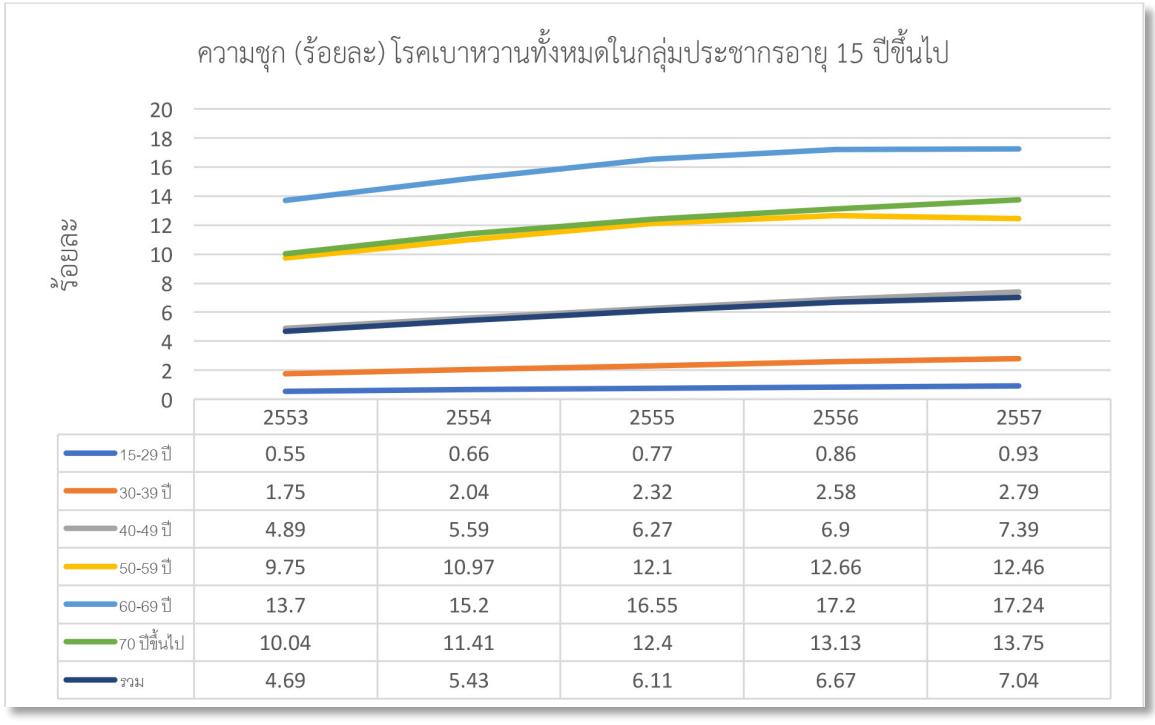
แผนภาพที่ 1: อัตราตายต่อประชากร 100,000 คน จำแนกตามสาเหตุในปี พ.ศ. 2550 – 2559

ที่มา: กระทรวงสาธารณสุข (2560)

ความชุกของโรคกลุ่ม NCDs

นอกจากสถานการณ์การตายจากโรค NCDs มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นแล้ว สถานการณ์การป่วยด้วยโรค NCDs มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน สุพัตรา (2560) ได้ศึกษาสถานการณ์ความชุกของการป่วย[1] ด้วยโรคเบาหวาน และความดันโลหิตสูง ในกลุ่มประชากรอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป โดยใช้ข้อมูลจากฐานด้านการแพทย์และสุขภาพที่มีระบบการลงทะเบียน และการจัดเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่องในรูปแบบ 43 แฟ้มจากหน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขทั่วประเทศ ที่รวบรวมโดยสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข และจากการศึกษานี้พบว่า ในช่วงปี 2553-2557 ความชุกโรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูงในกลุ่มประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ยกเว้นการเป็นโรคความดันโลหิตสูงในประชากรกลุ่มอายุ 70 ปีขึ้นไป ดังแสดงในแผนภาพที่ 2 และ 3 ด้านล่างนี้

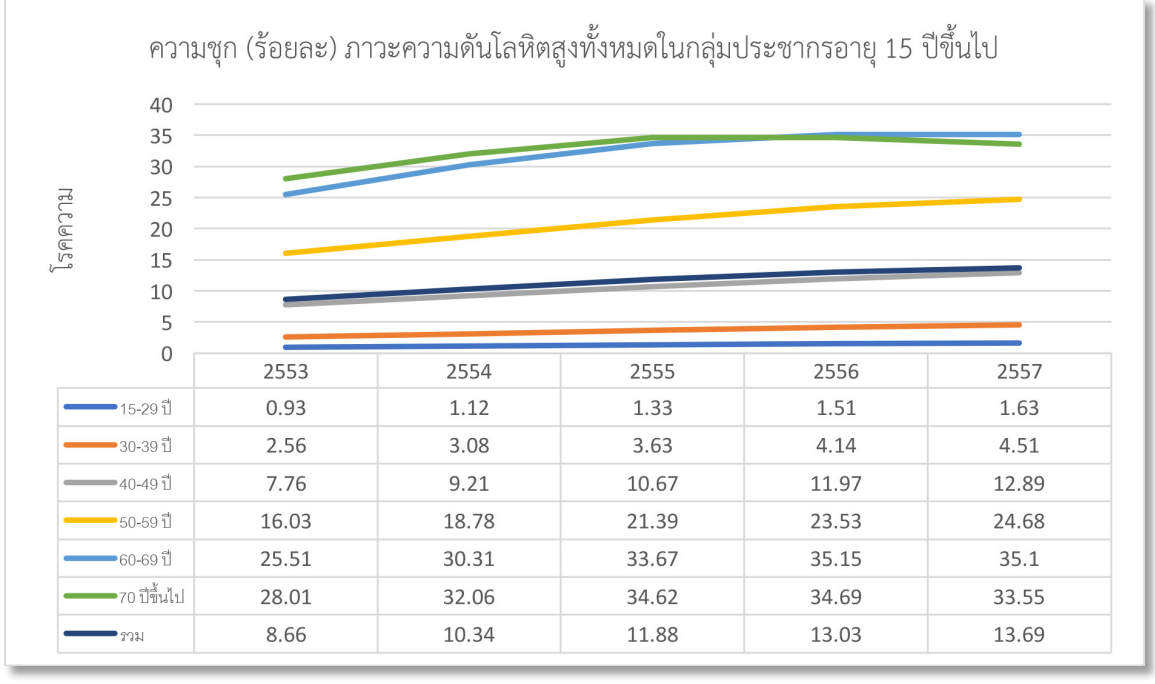
[1] ความชุกของโรค หมายถึง จำนวนผู้ป่วยเก่าบวกจำนวนผู้ป่วยใหม่ ลบผู้ป่วยที่เสียชีวิต คูณ 100 แล้วหารด้วยจำนวนประชากรกลางปีที่อายุ 15 ปีขึ้นไป (สุพัตรา, 2560)

	2553	2554	2555	2556	2557
15-29 ปี	0.55	0.66	0.77	0.86	0.93
30-39 ปี	1.75	2.04	2.32	2.58	2.79
40-49 ปี	4.89	5.59	6.27	6.9	7.39
50-59 ปี	9.75	10.97	12.1	12.66	12.46
60-69 ปี	13.7	15.2	16.55	17.2	17.24
70 ปีขึ้นไป	10.04	11.41	12.4	13.13	13.75
รวม	4.69	5.43	6.11	6.67	7.04

แผนภาพที่ 2: ความชุก (ร้อยละ) โรคเบาหวานทั้งหมดในกลุ่มประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ ระหว่างปี พ.ศ. 2553-2557

ที่มา: สุพัตรา (2560)

	2553	2554	2555	2556	2557
15-29 ปี	0.93	1.12	1.33	1.51	1.63
30-39 ปี	2.56	3.08	3.63	4.14	4.51
40-49 ปี	7.76	9.21	10.67	11.97	12.89
50-59 ปี	16.03	18.78	21.39	23.53	24.68
60-69 ปี	25.51	30.31	33.67	35.15	35.1
70 ปีขึ้นไป	28.01	32.06	34.62	34.69	33.55
รวม	8.66	10.34	11.88	13.03	13.69

แผนภาพที่ 3: ความชุก (ร้อยละ) โรคความดันโลหิตสูงทั้งหมดในกลุ่มประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ ระหว่างปี พ.ศ. 2553–2557

ที่มา: สุพัตรา (2560)

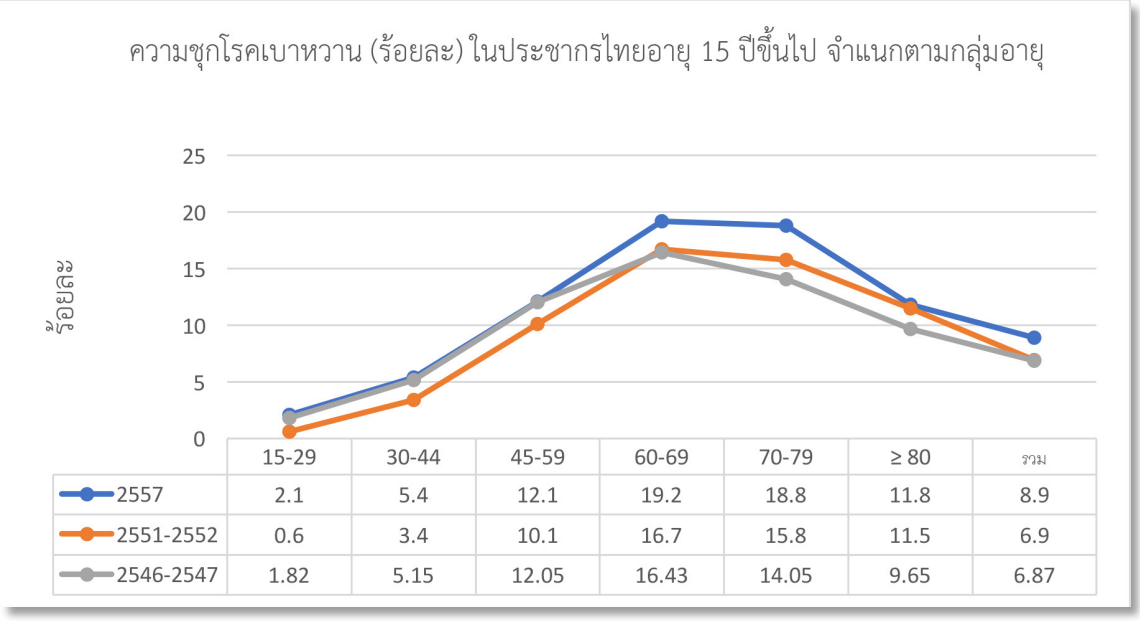
นอกจากนี้ โครงการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย ซึ่งเป็นโครงการสำรวจสถานะสุขภาพของประเทศที่สำคัญ เพื่อช่วยเฝ้าระวังภาวะทางสุขภาพประชาชนไทย ที่ได้มีการสำรวจแล้วทั้งหมด 5 รอบ คือ รอบที่ 1 ทำการสำรวจในปี 2533–2534 รอบที่ 2 ทำการสำรวจในปี 2539–2540 รอบที่ 3 ทำการสำรวจในปี 2546–2547 รอบที่ 4 ทำการสำรวจในปี 2551–2552 และรอบที่ 5 ทำการสำรวจในปี 2557 (วิชัย, หทัยชนก, กนิษฐา, และ วราภรณ์, 2560) โดยการสำรวจนี้ได้มีการอธิบายความชุกของโรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง ภาวะไขมันในเลือดผิดปกติ โรคระบบหัวใจและหลอดเลือด ซึ่งความชุกของโรคจากฐานข้อมูลชุดนี้มีค่าสูงกว่าฐานข้อมูลของ สุพัตรา (2560) ซึ่งแสดงว่า มีผู้ป่วยจำนวนหนึ่งไม่เข้าถึง และ/หรือไม่ใช้บริการตรวจคัดกรองโรค (สุพัตรา, 2560)

ในส่วนถัดไปจะอธิบายถึง ความชุกของโรค (ร้อยละ) ของประชากรในแต่ละช่วงอายุ จากโครงการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย รอบที่ 3 ถึง รอบที่ 5 และการเพิ่มขึ้นของความชุกโรคจากช่วงอายุก่อนหน้า (ร้อยละความชุกของโรคในช่วงอายุปัจจุบัน ลบด้วย ร้อยละความชุกของโรคในช่วงอายุก่อนหน้า) การพิจารณาการเพิ่มขึ้นของความชุกโรคจากช่วงอายุก่อนหน้านั้น เพื่อวิเคราะห์ว่า ช่วงอายุใดที่ ประชาชนมีการเพิ่มขึ้นของการเป็นโรค NCDs มากที่สุด

โรคเบาหวาน

โรคเบาหวาน คือ ภาวะที่ร่างกายมีระดับน้ำตาลในเลือดสูงกว่าปกติ ซึ่งมีสาเหตุมาจากความผิดปกติของฮอร์โมนอินซูลินที่สร้างขึ้นมาในร่างกายเพื่อทำหน้าที่ในการนำน้ำตาลจากเลือดเข้าสู่เซลล์ เนื้อเยื่อ และอวัยวะต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้เป็นพลังงานของร่างกาย (วิรัตน์, 2554) โรคเบาหวานเป็นโรคเรื้อรังที่พบได้บ่อย ส่งผลให้มีอาการแทรกซ้อนของอวัยวะต่าง ๆ เช่น ตา ไต ระบบหัวใจและหลอดเลือด แผลที่เท้า ซึ่งทำให้ผู้ป่วยมีคุณภาพชีวิตที่ลดลง โดยคำจำกัดความของโรคเบาหวานสำหรับโครงการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย คือ การพบระดับน้ำตาลในเลือดมากกว่าหรือเท่ากับ 126 มิลลิกรัม/เดซิลิตร หรือเป็นผู้ป่วยเบาหวานที่เคยได้รับการวินิจฉัยมาก่อน และขณะนี้ได้รับการรักษาด้วยยากินหรือยาฉีด (วิชัย และคณะ, 2560)

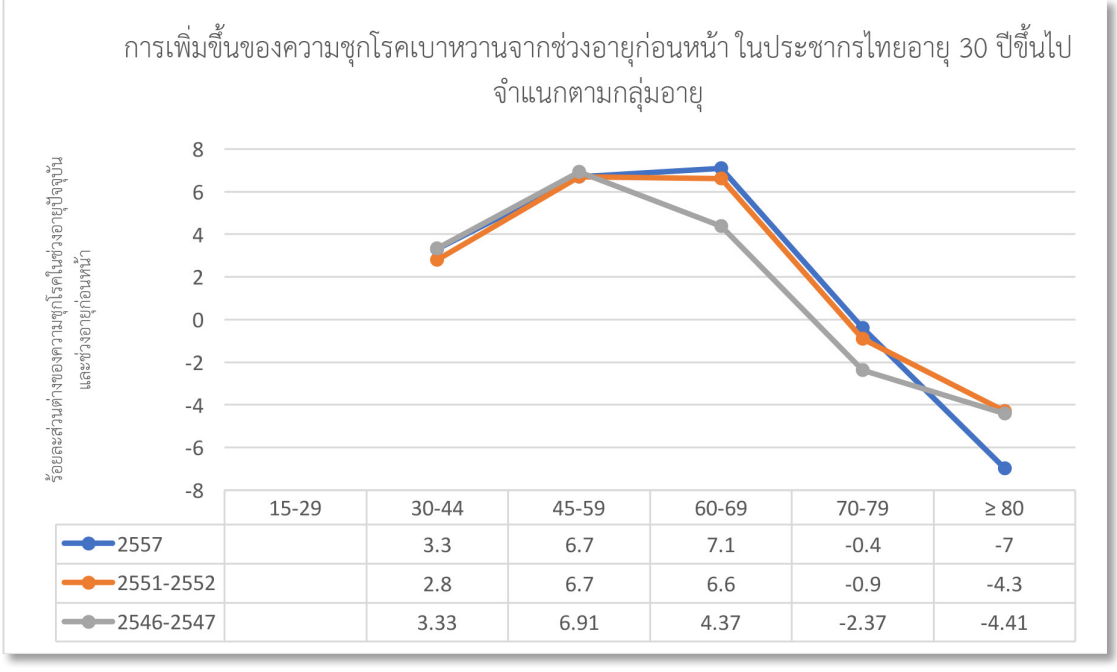
จากแผนภาพที่ 4 ซึ่งแสดงความชุกโรคเบาหวาน (ร้อยละ) จะเห็นได้ว่า ความชุกโรคเบาหวานมีแนวโน้มสูงขึ้นสำหรับการสำรวจในปี 2557 และประชากรกลุ่มอายุ 60–69 ปี มีความชุกโรคเบาหวานมากที่สุดสำหรับทุกรอบการสำรวจ ในขณะที่แผนภาพที่ 5 ที่แสดงการเพิ่มขึ้นของความชุกโรคเบาหวาน แสดงให้เห็นว่า การเพิ่มขึ้นของความชุกโรคเบาหวานมีมากสุดในช่วงอายุ 45–59 ปี สำหรับการสำรวจในปี 2546–2547 และ 2551–2552 ในขณะที่การเพิ่มขึ้นของความชุกโรคเบาหวานสำหรับการสำรวจในปี 2557 มีมากสุดในช่วงอายุ 60–69 ปี

	15-29	30-44	45-59	60-69	70-79	≥ 80	รวม
2557	2.1	5.4	12.1	19.2	18.8	11.8	8.9
2551-2552	0.6	3.4	10.1	16.7	15.8	11.5	6.9
2546-2547	1.82	5.15	12.05	16.43	14.05	9.65	6.87

แผนภาพที่ 4: ความชุกโรคเบาหวาน (ร้อยละ) ในประชากรไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: เยาวลักษณ์ และ พรพันธุ์ (2549) และ วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

	15-29	30-44	45-59	60-69	70-79	≥ 80
2557		3.3	6.7	7.1	-0.4	-7
2551-2552		2.8	6.7	6.6	-0.9	-4.3
2546-2547		3.33	6.91	4.37	-2.37	-4.41

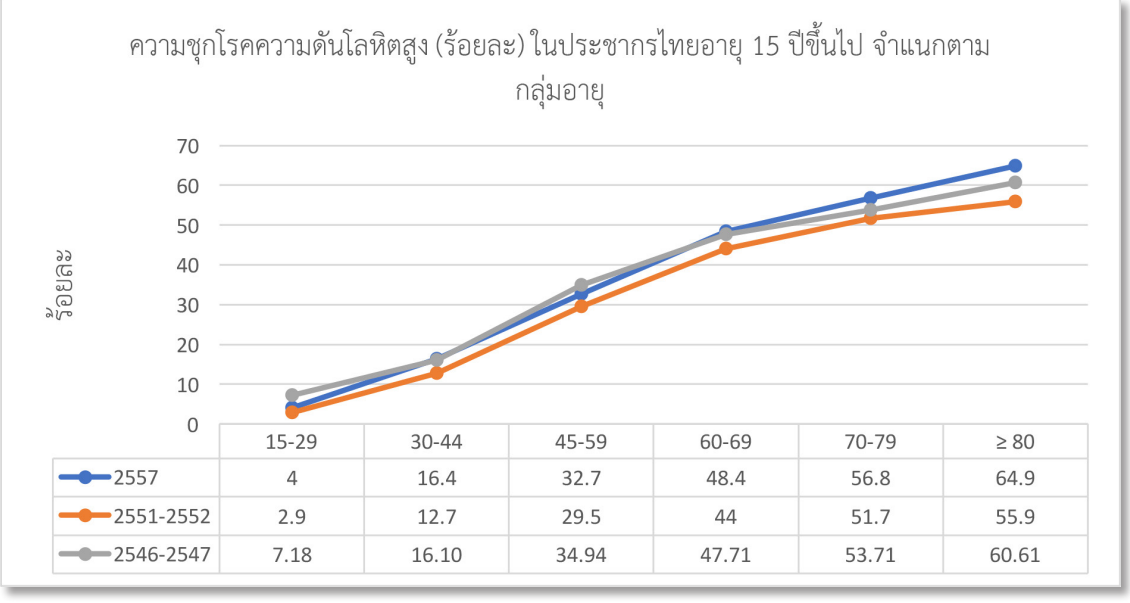
แผนภาพที่ 5: การเพิ่มขึ้นของความชุกโรคเบาหวานจากช่วงอายุก่อนหน้า ในประชากรไทยอายุ 30 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: ข้อมูลจาก เยาวลักษณ์ และ พรพันธุ์ (2549) และ วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

โรคความดันโลหิตสูง

โรคความดันโลหิตสูงส่วนใหญ่ไม่สามารถทราบสาเหตุได้ชัดเจน มีเพียงส่วนน้อยที่รู้สาเหตุ เช่น ไตวาย เนื้องอกของไต และส่วนใหญ่มักจะไม่แสดงอาการ แต่มักตรวจพบโดยบังเอิญ หรืออาจมีอาการปวดมึนท้ายทอย วิงเวียน ปวดศีรษะตุบ ๆ เลือดกำเดาไหล ตามัว ใจสั่น เป็นต้น (หมอชาวบ้าน, 2550) โรคความดันโลหิตสูงในการศึกษานี้ หมายถึง ผู้ที่มีความดัน systolic เฉลี่ย ตั้งแต่ 140 มิลลิเมตรปรอทขึ้นไป (SBP ≥ 140 mmHG) หรือความดัน diastolic เฉลี่ยตั้งแต่ 90 มิลลิเมตรปรอทขึ้นไป (DBP ≥ 90 mmHg) หรือกำลังได้รับการรักษาด้วยยากิน (วิชัย และคณะ, 2560)

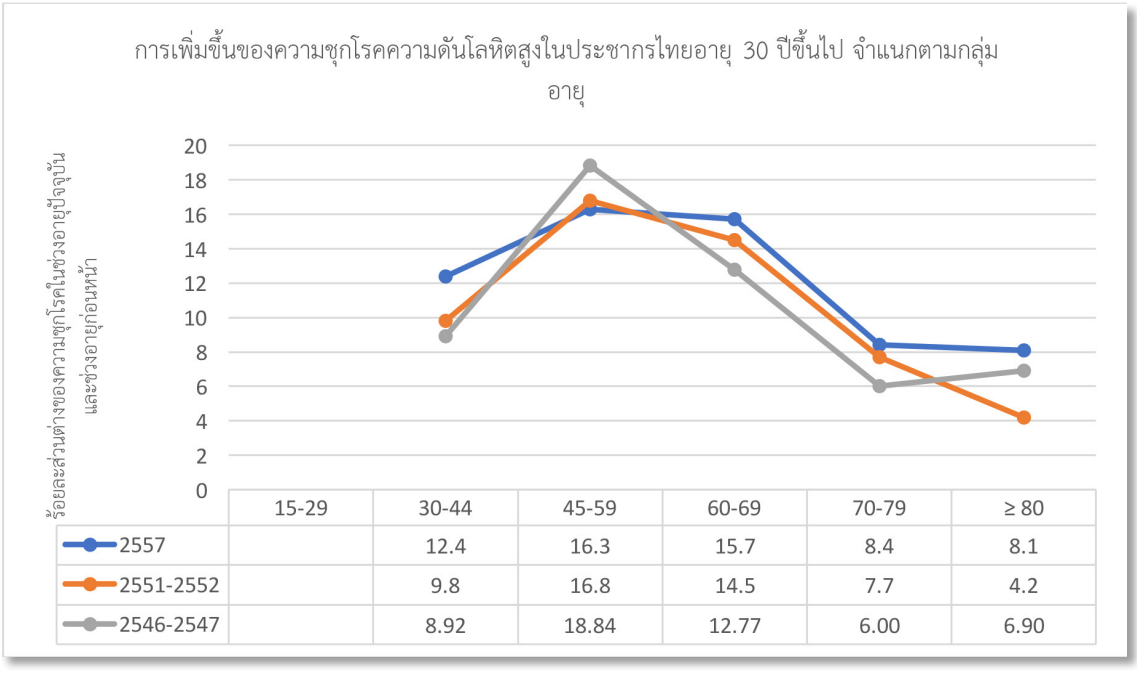
แผนภาพที่ 6 แสดงให้เห็นว่า อัตราความชุกโรคความดันโลหิตสูงจะสูงขึ้นเมื่อประชากรมีอายุมากขึ้น สำหรับแผนภาพที่ 7 ซึ่งแสดงการเพิ่มขึ้นของความชุกโรคความดันโลหิตสูงจากช่วงอายุก่อนหน้านั้น ได้อธิบายว่า การเพิ่มขึ้นของความชุกโรคความดันโลหิตสูงของประชากรในช่วงอายุ 45–59 ปี มีค่าสูงที่สุด สำหรับทุกรอบการสำรวจ

	15-29	30-44	45-59	60-69	70-79	≥ 80
2557	4	16.4	32.7	48.4	56.8	64.9
2551-2552	2.9	12.7	29.5	44	51.7	55.9
2546-2547	7.18	16.10	34.94	47.71	53.71	60.61

แผนภาพที่ 6: ความชุกโรคความดันโลหิตสูง (ร้อยละ) ในประชากรไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: เยาวลักษณ์ และ พรพันธุ์ (2549) และ วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

แผนภาพที่ 7: การเพิ่มขึ้นของความชุกโรคความดันโลหิตสูงจากช่วงอายุก่อนหน้าในประชากรไทยอายุ 30 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: ข้อมูลจาก เยาวลักษณ์ และ พรพันธุ์ (2549) และ วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

ภาวะไขมันในเส้นเลือดสูง

ภาวะไขมันในเส้นเลือดสูงเป็นปัจจัยเสี่ยงที่อาจเป็นสาเหตุของการเกิดโรคหลอดเลือดหัวใจตีบตัน โรคหลอดเลือดสมองตีบตัน และโรคอื่น ๆ (สมเกียรติ, 2552) การวัดระดับไขมันในเลือด วัดเป็นระดับคอเลสเตอรอล และไตรกลีเซอไรด์ โดยระดับไขมันในเลือดที่ตรวจวัด ได้แก่ คอเลสเตอรอลรวม (ไขมันรวม) แอล ดี แอล คอเลสเตอรอล (ไขมันไม่ดี) เอ็ช ดีแอล คอเลสเตอรอล (ไขมันดี) และไตรกลีเซอไรด์ ซึ่งค่าปกติไขมัน แสดงดังตารางที่ 1

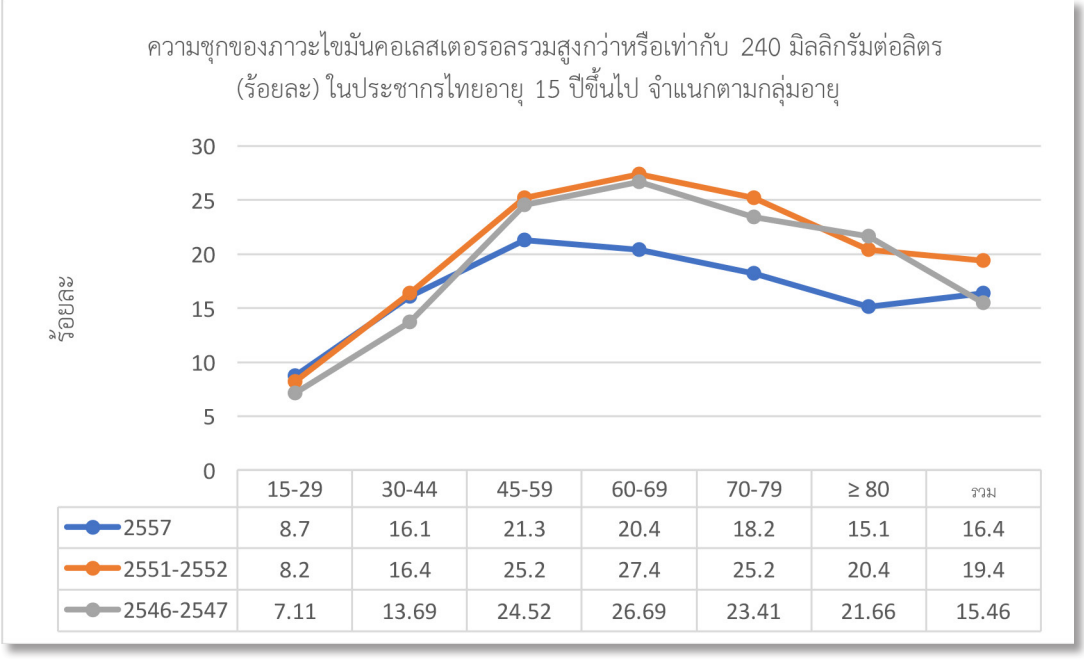
ตารางที่ 1: ค่าปกติของไขมันประเภทต่าง ๆ

ชนิดไขมัน	ค่าปกติ
คอเลสเตอรอลรวม (ไขมันรวม)	ไม่ควรเกิน 200 มิลลิกรัมต่อลิตร
LDL คอเลสเตอรอล (ไขมันไม่ดี)	ไม่ควรเกิน 130 มิลลิกรัมต่อลิตร
HDL คอเลสเตอรอล ในผู้หญิง (ไขมันดี) HDL คอเลสเตอรอล ในผู้ชาย (ไขมันดี)	ควรสูงกว่า 50 มิลลิกรัมต่อลิตร ควรสูงกว่า 40 มิลลิกรัมต่อลิตร
ไตรกลีเซอไรด์	ไม่ควรเกิน 150 มิลลิกรัมต่อลิตร

ที่มา: สำนักโรคไม่ติดต่อ (2559)

ทั้งนี้ การศึกษานี้สนใจผู้ที่มีระดับคอเลสเตอรอลสูงกว่าหรือเท่ากับ 240 มิลลิกรัมต่อลิตรซึ่งอาจจะได้รับคำแนะนำจากแพทย์ให้เริ่มรับประทานยาเพื่อลดไขมัน และสนใจผู้ที่มีระดับไตรกลีเซอไรด์สูงกว่าหรือเท่ากับ 150 มิลลิกรัมต่อลิตร

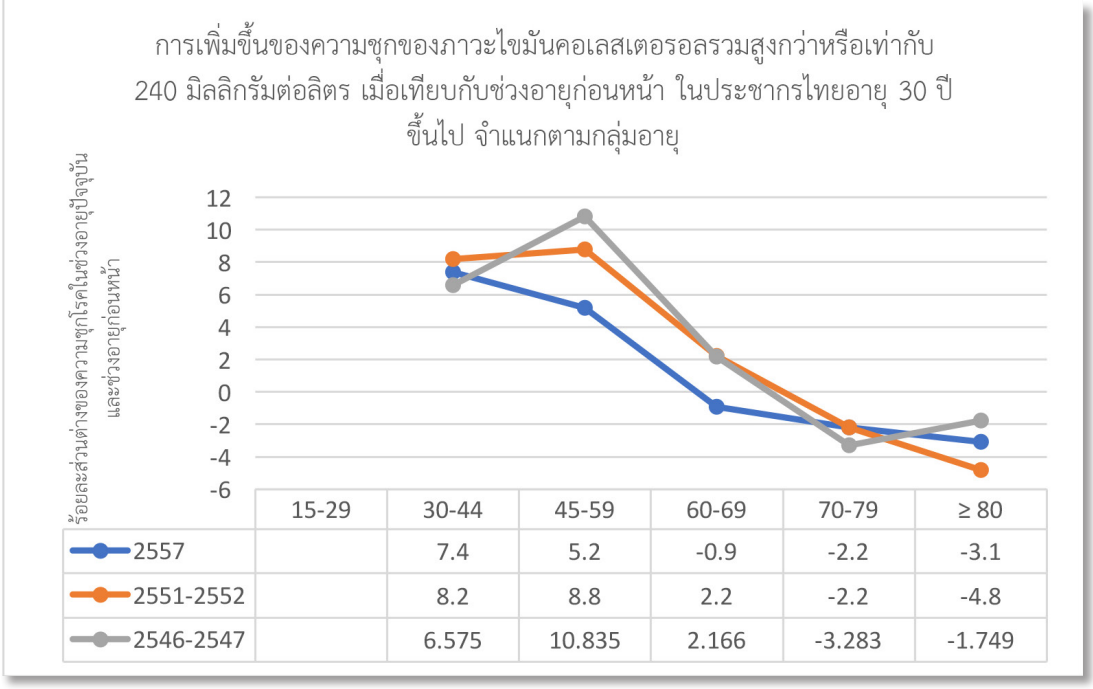
จากแผนภาพที่ 8 พบว่า ประชากรกลุ่มอายุ 45–59 ปี มีภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงมากที่สุดสำหรับการสำรวจในปี 2557 แต่สำหรับการสำรวจในปี 2551–2552 และ 2546–2547 นั้น กลุ่มประชากรอายุ 60–69 ปี มีภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงมากที่สุด ทำให้เห็นได้ว่า กลุ่มผู้มีภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงที่สุดมีช่วงอายุที่ลดลงสำหรับการสำรวจรอบล่าสุด สำหรับการเพิ่มขึ้นของความชุกของภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงเมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้านั้น ในการสำรวจปี 2551–2552 และ การสำรวจปี 2546–2547 นั้นพบว่าประชากรกลุ่มอายุ 45–59 ปี มีการเพิ่มขึ้นของภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงมากที่สุด อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงนี้ มีค่ามากที่สุดสำหรับประชากรกลุ่มอายุ 30–44 ปี สำหรับการสำรวจปี 2557 หรือ มีการเพิ่มขึ้นมากที่สุดสำหรับประชากรกลุ่มอายุที่ลดลงเช่นกัน ดังแสดงในแผนภาพที่ 9

	15-29	30-44	45-59	60-69	70-79	≥ 80	รวม
2557	8.7	16.1	21.3	20.4	18.2	15.1	16.4
2551-2552	8.2	16.4	25.2	27.4	25.2	20.4	19.4
2546-2547	7.11	13.69	24.52	26.69	23.41	21.66	15.46

แผนภาพที่ 8: ความชุกของภาวะไขมันคอเลสเตอรอลรวมสูงกว่าหรือเท่ากับ 240 มิลลิกรัมต่อลิตร (ร้อยละ) ในประชากรไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

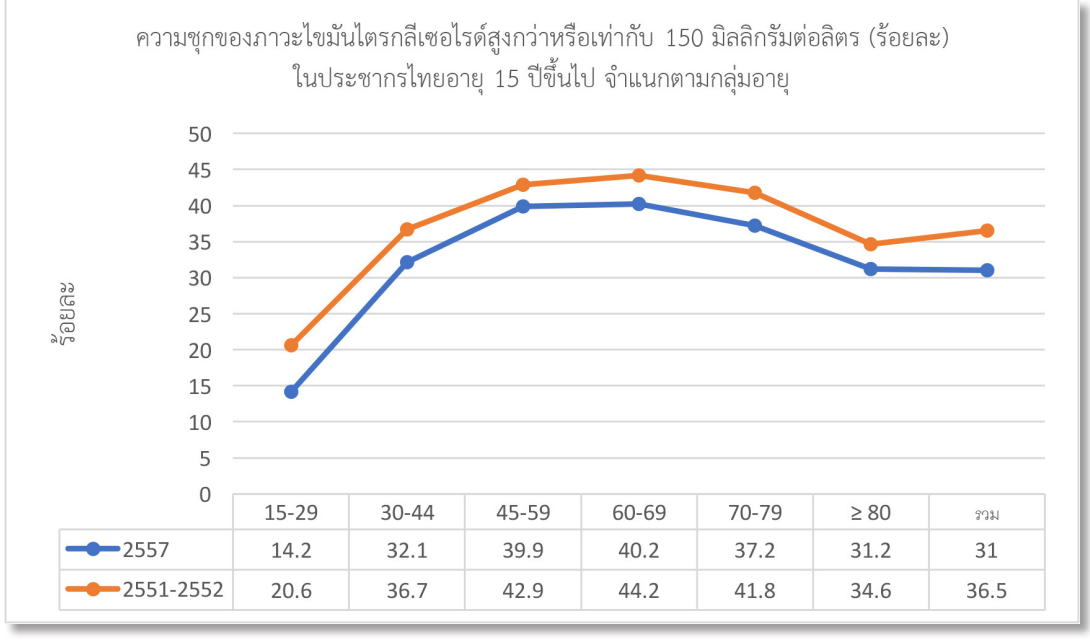
ที่มา: เยาวลักษณ์ และ พรพันธุ์ (2549) และ วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

แผนภาพที่ 9: การเพิ่มขึ้นของความชุกของภาวะไขมันคอเลสเตอรอลรวมสูงกว่าหรือเท่ากับ 240 มิลลิกรัมต่อลิตร เมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้า ในประชากรไทยอายุ 30 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

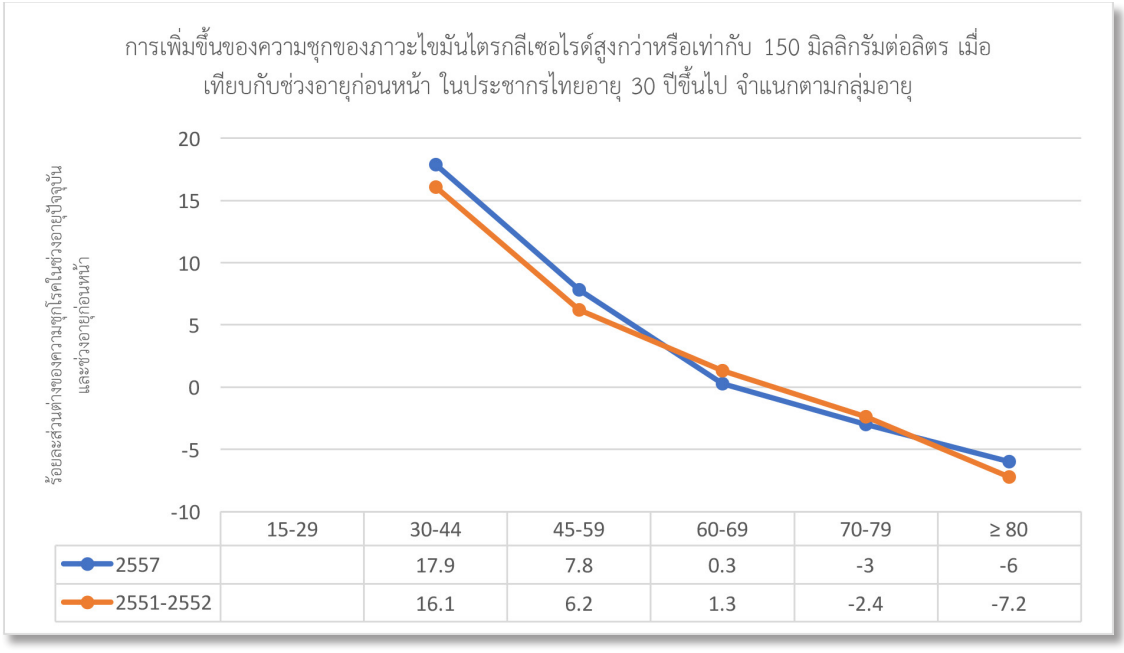
ที่มา: ข้อมูลจาก เยาวลักษณ์ และ พรพันธุ์ (2549) และ วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

การสำรวจภาวะไขมันไตรกลีเซอไรด์นั้น มีเพียงการสำรวจ 2 รอบ ในปี 2557 และ 2551–2552 เท่านั้น จากแผนภาพที่ 10 พบว่า ประชากรไทยช่วงกลุ่มอายุ 60–69 ปี มีความชุกของภาวะไขมันไตรกลีเซอไรด์สูงที่สุด สำหรับการสำรวจทั้งสองครั้ง โดยการเพิ่มขึ้นของความชุกของภาวะไขมันไตรกลีเซอไรด์สูงเมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้านั้น มีค่าสูงที่สุดสำหรับประชากรกลุ่มอายุ 30–44 ปี ดังแสดงในแผนภาพที่ 11

แผนภาพที่ 10: ความชุกของภาวะไขมันไตรกลีเซอไรด์สูงกว่าหรือเท่ากับ 150 มิลลิกรัมต่อลิตร (ร้อยละ) ในประชากรไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: เยาวลักษณ์ และ พรพันธุ์ (2549) และ วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

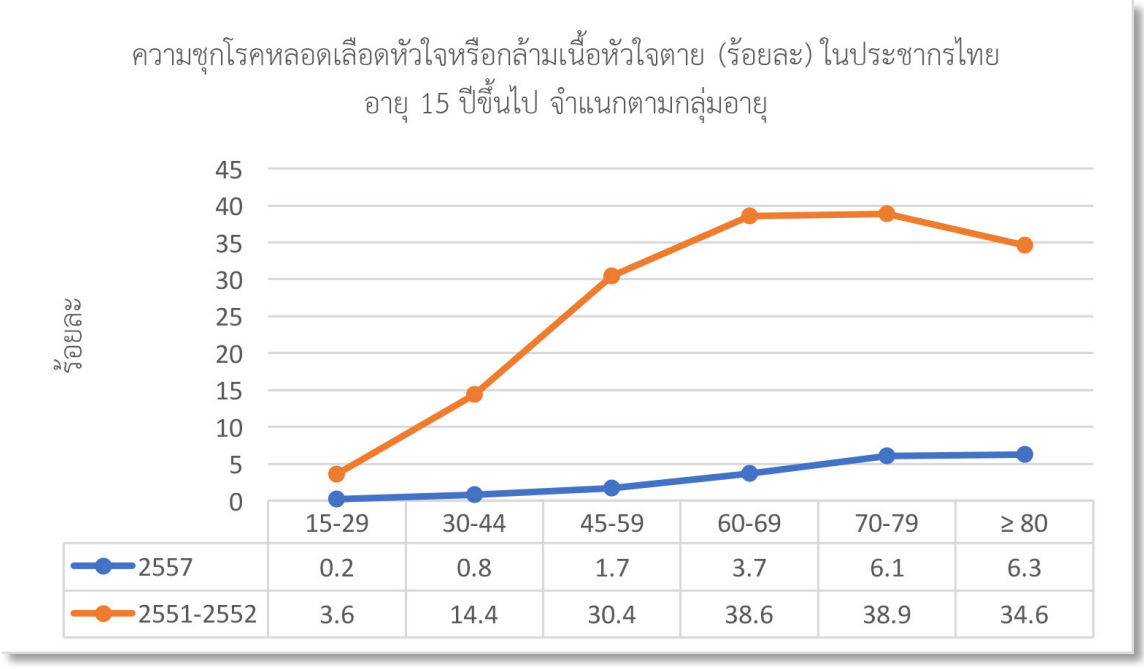
แผนภาพที่ 11: การเพิ่มขึ้นของความชุกของภาวะไขมันไตรกลีเซอไรด์สูงกว่าหรือเท่ากับ 150 มิลลิกรัมต่อลิตร เมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้า ในประชากรไทยอายุ 30 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: เยาวลักษณ์ และ พรพันธุ์ (2549) และ วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

โรคหลอดเลือดหัวใจหรือกล้ามเนื้อหัวใจตาย

ตัวอย่างปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้เกิดโรคหลอดเลือดหัวใจตีบ ได้แก่ ความดันเลือดสูง เบาหวาน ไขมันในเลือดสูงหรือผิดปกติ อ้วน ความเครียด การขาดการออกกำลังกาย และการสูบบุหรี่ โดยอาการของผู้ป่วยที่เป็นโรคหัวใจขาดเลือดชั่วขณะ คือ การปวดเค้นคล้ายมีอะไรกดทับหรือจุกแน่นบริเวณกลางหน้าอกหรือยอดอก ซึ่งอาจเจ็บร้าวมาที่ไหล่ซ้าย คอ ขากรรไกรหลัง หรือแขนขวา หรืออาจรู้สึกจุกแน่นที่ใต้ลิ้นปี่ โดยมักมีอาการกำเริบเมื่อออกแรงมาก มีอารมณ์โกรธ ตื่นเต้น ตกใจ เสียใจ เป็นต้น อาการเจ็บหน้าอกมักจะเป็นนาน 2–3 นาที (มักไม่เกิน 10–15 นาที) แล้วหายไปเมื่อได้พักหรือหยุดกระทำสิ่งที่เป็นสาเหตุชักนำ หรือหลังจากได้อมยาขยายหลอดเลือด สำหรับผู้ป่วยที่เป็นโรคกล้ามเนื้อหัวใจตาย จะมีอาการเจ็บหน้าอก และจะเจ็บรุนแรงและต่อเนื่องนานเป็นชั่วโมงหรือเป็นวัน แม้จะได้พักก็ไม่ทุเลา หรืออาจมีอาการปวดแน่นท้อง ถ้าเป็นรุนแรงจะมีอาการหายใจหอบเหนื่อย เนื่องจากมีภาวะหัวใจวาย หรือเกิดภาวะช็อค และอาจเป็นลมหมดสติ หรือเสียชีวิตได้ในทันที (หมอชาวบ้าน, 2553)

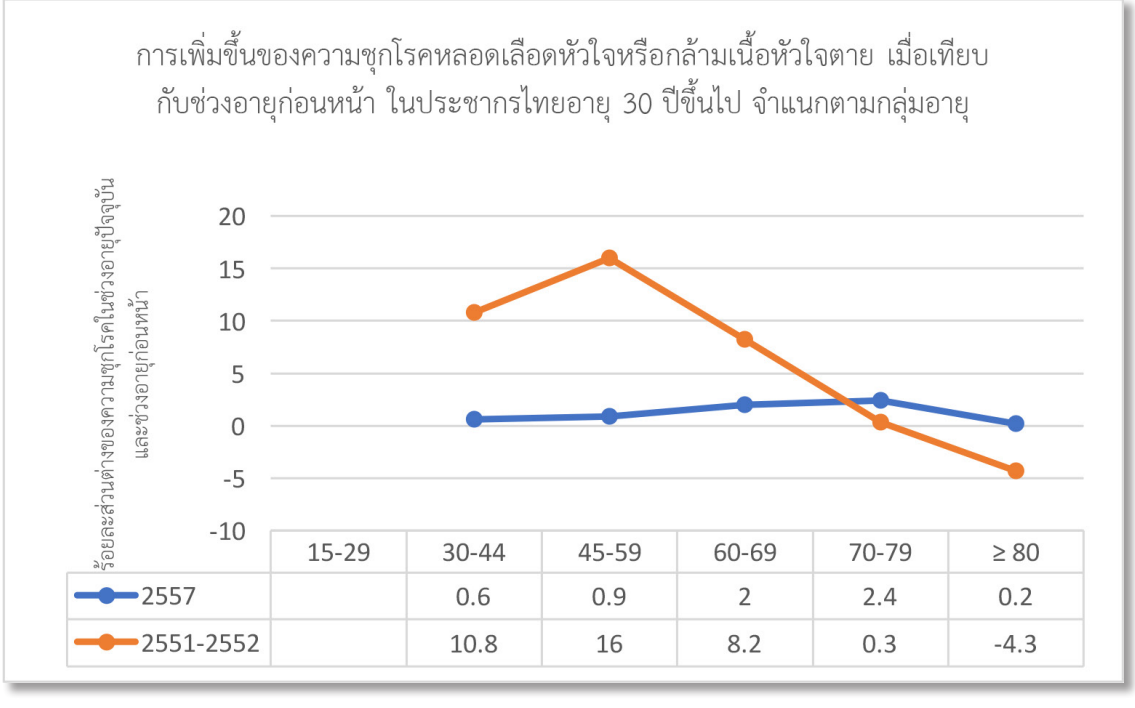
จากแผนภาพที่ 12 พบว่า ประชากรกลุ่มอายุ 70–79 ปี เป็นประชากรกลุ่มที่มีความชุกโรคหลอดเลือดหัวใจหรือกล้ามเนื้อหัวใจตายมากที่สุด ในขณะที่การเพิ่มขึ้นของความชุกโรคหลอดเลือดหัวใจหรือกล้ามเนื้อหัวใจตายเมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้ามีค่ามากที่สุด สำหรับประชากรกลุ่มอายุ 45–59 ปี ในการสำรวจปี 2551–2552 และเปลี่ยนเป็นประชากรกลุ่มอายุ 70–79 ปี ในการสำรวจปี 2557 ดังแสดงตามแผนภาพที่ 13

	15-29	30-44	45-59	60-69	70-79	≥ 80
2557	0.2	0.8	1.7	3.7	6.1	6.3
2551-2552	3.6	14.4	30.4	38.6	38.9	34.6

แผนภาพที่ 12: ความชุกโรคหลอดเลือดหัวใจหรือกล้ามเนื้อหัวใจตาย (ร้อยละ) ในประชากรไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

	15-29	30-44	45-59	60-69	70-79	≥ 80
2557		0.6	0.9	2	2.4	0.2
2551-2552		10.8	16	8.2	0.3	-4.3

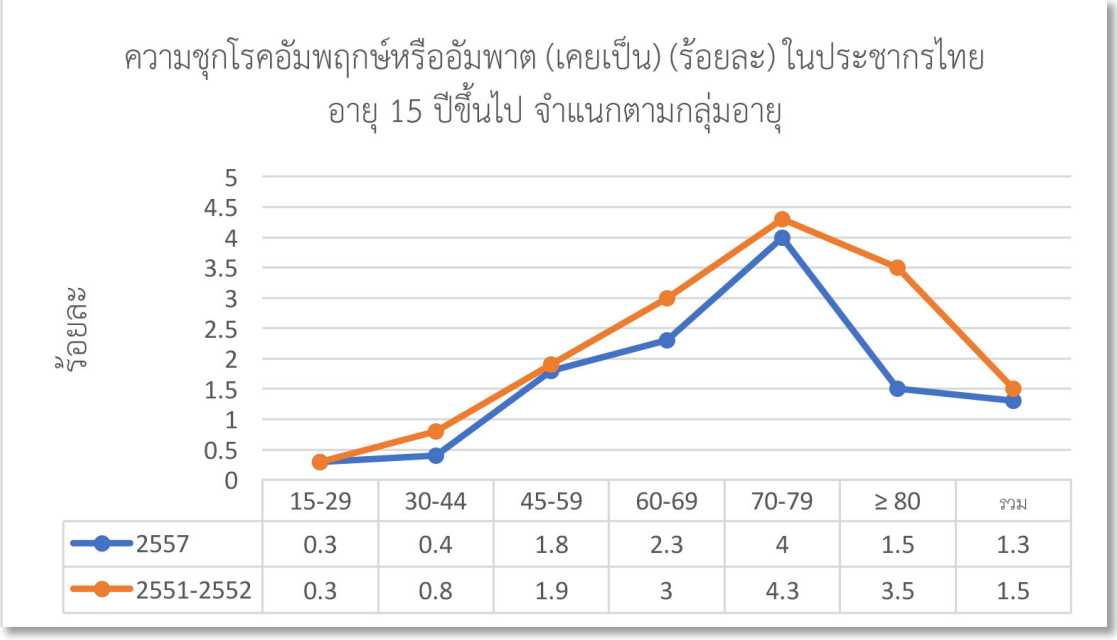
แผนภาพที่ 13: การเพิ่มขึ้นของความชุกโรคหลอดเลือดหัวใจหรือกล้ามเนื้อหัวใจตาย เมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้า ในประชากรไทยอายุ 30 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

โรคอัมพฤกษ์หรืออัมพาต

อัมพฤกษ์ หรืออัมพาต คือ ภาวะที่สมองขาดเลือด หรือเลือดไปเลี้ยงสมองไม่เพียงพอ ทำให้การทำงานของสมองหยุดชะงัก จนทำให้มีอาการอ่อนแรงด้านใดด้านหนึ่งหรือทั้ง 2 ด้าน พูดไม่ได้หรือพูดลำบาก กลืนอาหารลำบาก รับประทานอาหารเองไม่ได้ และอาจมีอาการสับสนในการสื่อสาร โดยสาเหตุของโรคนี้เกิดจากหลอดเลือดสมองตีบ การอุดตันของหลอดเลือดสมอง หลอดเลือดสมองแตก หลอดเลือดสมองอักเสบ หรืออุบัติเหตุ โดยปัจจัยเสี่ยงที่ทำให้เกิดโรคนี้คือ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน ภาวะไขมันในเลือดสูง การสูบบุหรี่ ความอ้วน และความเครียด (เพ็ญพรรณ, 2549)

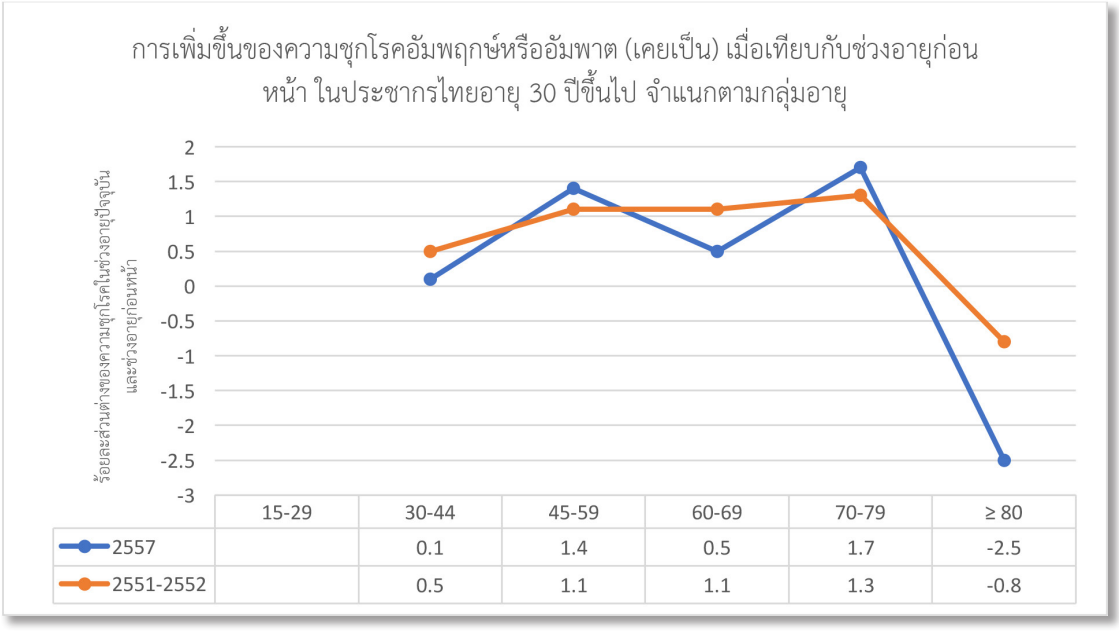
จากแผนภาพที่ 14 พบว่า ประชากรกลุ่มอายุ 70–79 ปี เป็นกลุ่มประชากรที่มีความชุกโรคอัมพฤกษ์หรืออัมพาต (เคยเป็น) มากที่สุด นอกจากนี้ประชากรกลุ่มอายุ 70–79 ปีนี้ มีการเพิ่มขึ้นของความชุกโรคอัมพฤกษ์หรืออัมพาต (เคยเป็น) เมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้า มากที่สุดเช่นกัน ดังแสดงในแผนภาพที่ 15

	15-29	30-44	45-59	60-69	70-79	≥ 80	รวม
2557	0.3	0.4	1.8	2.3	4	1.5	1.3
2551-2552	0.3	0.8	1.9	3	4.3	3.5	1.5

แผนภาพที่ 14: ความชุกโรคอัมพฤกษ์หรืออัมพาต (เคยเป็น) (ร้อยละ) ในประชากรไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

แผนภาพที่ 15: การเพิ่มขึ้นของความชุกโรคอัมพฤกษ์หรืออัมพาต (เคยเป็น) เมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้า ในประชากรไทยอายุ 30 ปีขึ้นไป จำแนกตามกลุ่มอายุ

ที่มา: วิชัย และคณะ (2552 และ 2560)

ค่าใช้จ่ายในการรักษาโรคกลุ่ม NCDs

จากการยืดอายุสุขภาพ ซึ่งมีนัยถึง อายุที่ประชากรมีสุขภาพที่ดีโดยไม่ต้องรับประทานยา ประกอบกับข้อมูลเกี่ยวกับความชุกของโรคและการเพิ่มขึ้นของความชุกโรคเมื่อเทียบกับช่วงอายุก่อนหน้า พบว่า ช่วงอายุ 30–45 ปี มีการเพิ่มขึ้นของภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงมากที่สุด ซึ่งภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงนี้เป็นปัจจัยเสี่ยงที่สามารถก่อให้เกิดโรค NCDs อื่น ๆ ตามมา การศึกษานี้จึงต้องการคำนวณว่า หากอัตราความชุกของการเกิดโรคต่าง ๆ ของประชากรอายุ 30–44 ปี ลดลงเท่ากับ อัตราความชุกของการเกิดโรคของประชากรอายุ 15–29 ปี หรือหากมีการยืดอายุสุขภาพได้ 15 ปี จะทำให้มีการประหยัดค่าใช้จ่ายในการรักษาโรค NCDs หรือภาวะที่เป็นปัจจัยเสี่ยง ได้แก่ ภาวะไขมันในเลือดสูง อันจะนำไปสู่โรค NCDs ได้เท่าไร

งานวิจัยนี้จึงทำการศึกษาค่าใช้จ่ายที่ประชากรกลุ่มอายุ 30–44 ปี ใช้ในการรักษาโรค NCDs หรือภาวะที่เป็นปัจจัยเสี่ยง ด้วยอัตราความชุกโรคที่เป็นจริงตามการสำรวจในปี 2557 เทียบกับ ค่าใช้จ่ายที่ประชากรกลุ่มเดียวกันนี้ใช้ หากประชากรกลุ่มนี้มีอัตราความชุกโรคเท่ากับประชากรกลุ่มอายุ 15–29 ปี โดยใช้ข้อมูลความชุกโรคตามการสำรวจในรอบล่าสุด คือ การสำรวจในปี 2557 โดยส่วนต่างของค่าใช้จ่ายนี้ นับเป็นประโยชน์สำหรับการยืดอายุสุขภาพ ซึ่งอาจนำตัวเลขนี้ไปใช้ในการคำนวณความคุ้มค่าในโครงการลงทุนป้องกันโรค NCDs ต่อไป โดยสอดคล้องกับแนวโน้มของการเข้าสู่สังคมสูงวัยของประเทศอื่นๆ ที่ต้องมีการเตรียมตัวเข้าสู่สังคมสูงวัยโดยเน้นการดำเนินนโยบายหรือมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันโรคเพิ่มมากขึ้น จากเดิมที่ให้ความสำคัญเพียงการดูแลรักษาเมื่อเกิดโรคแล้ว ทั้งนี้ ค่าใช้จ่ายในการคำนวณสำหรับการศึกษานี้ จะรวมเพียงค่าใช้จ่ายทางตรง (direct cost) ที่รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐต้องจ่ายเพื่อดูแลรักษาผู้ป่วยโรค NCDs โดยจะคำนวณค่าใช้จ่ายสำหรับปี 2557 เพื่อให้สอดคล้องกับการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกายในปี 2557

ชัชลิต (2557) พบว่า จากข้อมูลปี 2552 ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อปีสำหรับช่วงแรกของการเป็นโรคเบาหวานเท่ากับ 3,400 บาท ซึ่งเมื่อคำนึงถึงอัตราเงินเฟ้อ[2] แล้ว เงินจำนวนนี้จะมีค่า เท่ากับ 3,912.13 บาทในปี 2557 สถาบันวิจัยและประเมินเทคโนโลยีทางการแพทย์ (2557) ได้ศึกษาค่าใช้จ่ายภายใต้หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ประกันสังคม และสวัสดิการรักษาพยาบาลข้าราชการและครอบครัว พบว่า ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของผู้ป่วยต่อคนต่อปี สำหรับโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ และโรคหลอดเลือดสมอง เท่ากับ 1,662 บาท[3] 38,719 บาท และ 41,264 บาท ตามลำดับ ซึ่งเมื่อคิดเป็นค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อคนต่อปีสำหรับปี 2557 ซึ่งได้คำนึงถึงอัตราเงินเฟ้อในการคำนวณแล้ว จะมีค่าเท่ากับ 1,895.06 บาท 44,148.41 บาท และ 47,050.29 บาทตามลำดับ สำหรับการประมาณการค่าใช้จ่ายสำหรับการรักษาภาวะไขมันในเลือดสูงนั้น ใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เภสัชกร พบว่า มีค่ายาโดยประมาณต่อคนต่อปีเพื่อควบคุมภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงเท่ากับ 2,160 บาทต่อคนต่อปี และค่ายาโดยประมาณต่อคนต่อปีเพื่อควบคุมภาวะไตรกลีเซอไรด์สูงเท่ากับ 1,000 บาทต่อคนต่อปี ทั้งนี้ สามารถสรุปค่าใช้จ่ายในการรักษาโรค NCDs ต่อคนต่อปีในปี 2557 ได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2: ค่าใช้จ่ายในการรักษาโรค NCDs ต่อคนต่อปี ในปี 2557

โรค	ค่าใช้จ่ายในการรักษาต่อคนต่อปี ในปี 2557 (บาทต่อคนต่อปี)
โรคเบาหวาน	3,912.13
โรคความดันโลหิตสูง	1,895.06
โรคหัวใจ	44,148.41
โรคหลอดเลือดสมอง	47,050.29
ภาวะคอเลสเตอรอลในเลือดสูง	2,160.00
ภาวะไตรกลีเซอไรด์ในเลือดสูง	1,000.00

ที่มา: รวบรวมจากผู้วิจัย

จากข้อมูลจำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร์ ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเผยแพร่โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559) จะทำให้ทราบว่าประชากรในแต่ละช่วงอายุมีจำนวนเท่าไร ซึ่งเมื่อนำจำนวนประชากรในแต่ละกลุ่มช่วงอายุ คูณกับอัตราความชุกของโรคแล้วจะทำให้สามารถประมาณการจำนวนผู้ป่วยแต่ละช่วงอายุได้ ดังนั้น สามารถคำนวณการลดลงของค่าใช้จ่ายรวมเมื่อสามารถยืดอายุสุขภาพของประชากรในกลุ่มอายุ 30–44 ปี ออกไปได้ 15 ปี ดังนี้

---

[2] อ้างอิงตามดัชนีราคาผู้บริโภคทั่วไปที่ประกาศโดยธนาคารแห่งประเทศไทย (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561) ซึ่งสามารถคำนวณอัตราเงินเฟ้อของปี 2552 2553 2554 2555 2556 และ 2557 ได้เท่ากับ ร้อยละ -0.904 3.3409 3.8067 3.0081 2.1876 และ 1.8984 ตามลำดับ

[3] 1,662 บาท คำนวณจากค่าใช้จ่ายของโรคความดันโลหิตสำหรับผู้ป่วยนอกต่อคนต่อครั้งซึ่งเท่ากับ 831 บาท (สถาบันวิจัยและประเมินเทคโนโลยีทางการแพทย์, 2557) คูณด้วย 2 ซึ่งคือ ความถี่ในการติดตามอาการสำหรับผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงระยะเริ่มต้น (สมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย, 2551)

ตารางที่ 3: แสดงการคำนวณงบประมาณที่สามารถประหยัดได้จากการยืดอายุสุขภาพของประชากรกลุ่ม 30–44 ปี ออกไป 15 ปี

โรค	ความชุกโรคของประชากรกลุ่มอายุ 30 – 44 ปี (ร้อยละ) (1)	จำนวนประชากรไทยที่อยู่ในกลุ่มอายุ 30 – 44 ปี ณ ปี 2557 (คน) (2)	ประมาณการจำนวนประชากรที่ป่วยเป็นโรคตามสถานการณ์ปัจจุบัน (คน) (3) = (1)*(2)	ความชุกโรคของประชากรกลุ่มอายุ 15 – 29 ปี (ร้อยละ) (4)	ประมาณการจำนวนประชากรที่ป่วยเป็นโรคหากสามารถยืดอายุสุขภาพได้ 15 ปี (คน) (5) = (4)*(2)	จำนวนผู้ป่วยในกลุ่มอายุ 30 – 44 ปีที่ลดลงหากสามารถยืดอายุสุขภาพได้ 15 ปี (คน) (6) = (3) – (5)	ค่าใช้จ่ายสำหรับรักษาโรค (บาทต่อคนต่อปี) (7)	งบประมาณที่สามารถประหยัดได้จากการยืดอายุสุขภาพ (บาทต่อปี) (8) = (6)*(7)
เบาหวาน	5.4	15,554,732	839,956	2.1	326,649	513,306	3,912.13	2,008,120,412
ความดันโลหิตสูง	16.4	15,554,732	2,550,976	4	622,189	1,928,787	1,895.06	3,655,158,937
หลอดเลือดหัวใจหรือกล้ามเนื้อหัวใจตาย	0.8	15,554,732	124,438	0.2	31,109	93,328	44,148.41	4,120,300,115
หลอดเลือดสมอง	0.4	15,554,732	62,219	0.3	46,664	15,555	47,050.29	731,854,651
ไขมันในเส้นเลือดสูง (คอเลสเตอรอล)	16.1	15,554,732	2,504,312	8.7	1,353,262	1,151,050	2,160.00	2,486,268,363
ไขมันในเส้นเลือดสูง (ไตรกลีเซอไรด์)	32.1	15,554,732	4,993,069	14.2	2,208,772	2,784,297	1,000.00	2,784,297,028
รวม								**15,785,999,507**

จากตารางที่ 3 หากมิได้มีการยืดอายุสุขภาพจะต้องใช้เงินงบประมาณรวม 26,944 ล้านบาท (ผลรวมของการนำคอลัมน์ที่ 3 คูณด้วยคอลัมน์ที่ 7) ซึ่งหมายความว่า เมื่อสามารถยืดอายุสุขภาพของประชากรกลุ่มอายุ 30–44 ปี ได้ 15 ปีจะทำให้สามารถประหยัดงบประมาณได้ประมาณ 15,786 ล้านบาท หรือสามารถประหยัดงบประมาณได้ร้อยละ 58.89

บทสรุป

จากการศึกษาพบว่า ช่วงอายุ 30–44 ปี เป็นช่วงอายุที่มีการเพิ่มขึ้นของภาวะเสี่ยงต่อการเกิดโรค NCDs มากที่สุด โดยเป็นช่วงอายุที่มีการเพิ่มขึ้นของภาวะไขมันคอเลสเตอรอลสูงมากที่สุด ในขณะที่โรค NCDs หรือภาวะความเสี่ยงอื่น ๆ จะพบการเพิ่มขึ้นมากที่สุดในช่วงอายุที่สูงกว่านี้ ทำให้ผู้วิจัยศึกษาว่า หากประชากรช่วงอายุ 30–44 ปี นี้มีอัตราความชุกของโรคลดลงเทียบเท่ากับประชากรช่วงอายุ 15–29 ปี จะทำให้รัฐสามารถประหยัดงบประมาณค่ารักษาพยาบาลสำหรับโรค NCDs และภาวะความเสี่ยงต่อการเกิดโรค NCDs ได้จำนวนเท่าไร ซึ่งพบว่า รัฐสามารถประหยัดงบประมาณได้ประมาณ 15,786 ล้านบาท หรือสามารถประหยัดงบประมาณสำหรับคนช่วงอายุ 30–44 ปี ในการรักษาโรคหรือภาวะเสี่ยงต่อการเกิด NCDs ได้ร้อยละ 58.89 ซึ่งผลของงานวิจัยนี้สามารถใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นเพื่ออ้างอิงในการวิเคราะห์ความคุ้มค่าของโครงการทางด้านสาธารณสุขที่เป็นโครงการในลักษณะการป้องกันโรคได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Crimmins, E. M. (2015). Lifespan and Healthspan: Past, Present, and Promise. *The Gerontologist*, *55*(6), 901–911. https://doi.org/10.1093/geront/gnv130

Hansen, M., & Kennedy, B. K. (2016). Does Longer Lifespan Mean Longer Healthspan? *Trends in Cell Biology*, *26*(8), 565–568. https://doi.org/10.1016/j.tcb.2016.05.002

United Nations. (2017). World Population Prospects - Population Division. Retrieved November 3, 2017, from https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/

World Bank. (2017). Life expectancy at birth, total (years) | Data. Retrieved September 17, 2017, from https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN

กระทรวงสาธารณสุข. (2560). จำนวนและอัตราตายต่อประชากร 100,000 คน จำแนกตามสาเหตุที่สำคัญ ปี พ.ศ. 2537 - 2559. Retrieved February 28, 2018, from http://social.nesdb.go.th/SocialStat/StatReport_Final.aspx?reportid=367&template=1R2C&yeartype=M&subcatid=15

ชัชลิต รัตรสาส. (2557). การระบาดของโรคเบาหวาน และผลกระทบที่มีต่อประ. Retrieved February 18, 2018, from http://readgur.com/doc/2399898/%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%94%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B9%82%E0%B8%A3%E0%B8%84%E0%B9%80%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%AB%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%99-%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%B0%E0%B8%9C%E0%B8%A5%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%97%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B8%B5%E0%B8%95%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2561). เครื่องชี้เศรษฐกิจมหภาคของไทย. Retrieved February 23, 2018, from http://www2.bot.or.th/statistics/ReportPage.aspx?reportID=409

เพ็ญพรรณ วัฒนไกร. (2549). ทำอย่างไร เมื่อต้องดูแลผู้ป่วย อัมพฤกษ์ อัมพาต. ข้อมูลสุขภาพ มูลนิธิหมอชาวบ้าน, *2549*(322). Retrieved from https://www.doctor.or.th/article/detail/2579

เยาวลักษณ์ ปรปักษ์ขาม, และ พรพันธุ์ บุญยรัตพันธุ์. (2549). การสำรวจสภาวะสุขภาพอนามัยของประชาชนไทย โดยการตรวจร่างกายครั้งที่ 3 พ.ศ. 2546 - 2547. Retrieved February 28, 2018, from http://www.hiso.or.th/hiso5/report/report2.php

วิชัย เอกพลากร, เยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม, สุรศักดิ์ ฐานีพานิชสกุล, หทัยชนก พรรคเจริญ, วราภรณ์ เสถียรนพเก้า, และ กนิษฐา ไทยกล้า. (2552). รายงานการสำรวจสุขภาพประชาชนไทย โดยการตรวจร่างกายครั้งที่ 4 พ.ศ. 2551 - 2. Retrieved February 28, 2018, from http://www.hiso.or.th/hiso5/report/report1.php

วิชัย เอกพลากร, หทัยชนก พรรคเจริญ, กนิษฐา ไทยกล้า, และ วราภรณ์ เสถียรนพเก้า. (2560). การสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกายครั้งที่ 5 พ.ศ.2557. Retrieved February 28, 2018, from https://www.hsri.or.th/researcher/research/new-release/detail/7711

วิรัตน์ ทองรอด. (2554). ยารักษาโรคเบาหวาน, *2554*(381).

สถาบันวิจัยและประเมินเทคโนโลยีทางการแพทย์. (2557). การทบทวนวรรณกรรม: สถานการณ์ปัจจุบันและรูปแบบการบริการด้านโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (1st ed., Vol. 2557). บริษัท อาร์ต ควอลิไฟท์ จำกัด. Retrieved from http://203.157.39.7/imrta/images/doc20141107.pdf

สมเกียรติ แสงวัฒนาโรจน์. (2552). ไตรกลีเซอไรด์และเอชดีแอล. ข้อมูลสุขภาพ มูลนิธิหมอชาวบ้าน, *2552*(359). Retrieved from https://www.doctor.or.th/article/detail/5887

สมาคมความดันโลหิตสูงแห่งประเทศไทย. (2551). แนวทางการรักษาโรคความดันโลหิตสูงในเวชปฏิบัติทั่วไป พ.ศ. 2551. Retrieved from http://www.thaihypertension.org/2008guideline.pdf

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (n.d.). กลุ่มโรค NCDs. Retrieved February 18, 2018, from http://www.thaihealth.or.th/microsite/categories/5/ncds/2/173/176-%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B9%82%E0%B8%A3%E0%B8%84+NCDs.html

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2559). สำมะโนประชากรและเคหะ. Retrieved February 18, 2018, from http://popcensus.nso.go.th/table_stat.php?t=t1&yr=2553

สำนักโรคไม่ติดต่อกรมควบคุมโรค. (2559). คู่มือการประเมินโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจและหลอดเลือดสำหรับอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) (1st ed., Vol. 2559). กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. Retrieved from http://thaincd.com/document/file/download/knowl edge/%E0%B8%84%E0%B8% B9%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B8%B7%E0%B8%AD%20%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B4%E0%B8%99%E0%B9%82%E0%B8%A3%E0%B8%84%E0%B8%AB%E0%B8%B1%E0%B8%A7%E0%B9%83%E0%B8%88%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%B0%E0%B8%AB%E0%B8%A5%E0%B8%AD%E0%B8%94%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%94%20%E0%B8%AA%E0%B8%B3%E0%B8%AB%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%9A%20%E0%B8%AD% E0%B8%AA%E0%B8%A1..pdf

สุพัตรา ศรีวณิชชากร. (2560). สถานการณ์การป่วยและการตายด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (โรคเบาหวานชนิดที่ 2 และโรคหัวใจและหลอดเลือด) ในประเทศไทย ในระยะ 5 ปี (2553-2557). วารสารควบคุมโรค, 43(4), 379–390.

หมอชาวบ้าน. (2550). ความดันโลหิตสูง. ข้อมูลสุขภาพ มูลนิธิหมอชาวบ้าน, 2550(340). Retrieved from https://www.doctor.or.th/article/detail/1074

หมอชาวบ้าน. (2553). โรคหลอดเลือดหัวใจตีบ. ข้อมูลสุขภาพ มูลนิธิหมอชาวบ้าน, 2553(373). Retrieved from https://www.doctor.or.th/article/detail/11025

edge/%E0%B8%84%E0%B8%B9%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B8%B7%E0%B8%AD%20%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B4%E0%B8%99%E0%B9%82%E0%B8%A3%E0%B8%84%E0%B8%AB%E0%B8%B1%E0%B8%A7%E0%B9%83%E0%B8%88%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%B0%E0%B8%AB%E0%B8%A5%E0%B8%AD%E0%B8%94%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%94%20%E0%B8%AA%E0%B8%B3%E0%B8%AB%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%9A%20%E0%B8%AD%E0%B8%AA%E0%B8%A1..pdf

สุพัตรา ศรีวณิชชากร. (2560). สถานการณ์การป่วยและการตายด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (โรคเบาหวานชนิดที่ 2 และโรคหัวใจและหลอดเลือด) ในประเทศไทย ในระยะ 5 ปี (2553-2557). วารสารควบคุมโรค, *43*(4), 379–390.

หมอชาวบ้าน. (2550). ความดันโลหิตสูง. ข้อมูลสุขภาพ มูลนิธิหมอชาวบ้าน, *2550*(340). Retrieved from https://www.doctor.or.th/article/detail/1074

หมอชาวบ้าน. (2553). โรคหลอดเลือดหัวใจตีบ. ข้อมูลสุขภาพ มูลนิธิหมอชาวบ้าน, *2553*(373). Retrieved from https://www.doctor.or.th/article/detail/11025

ดัชนีพฤฒพลังของประเทศไทย

อมรรัตน์ อภินันท์มหกุล*
นิรมล อริยอาภากมล**

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้ มีจุดประสงค์หลักเพื่อดัชนีพฤฒพลัง (Active Ageing Index หรือเรียกย่อ ๆ ว่า AAI) ของผู้สูงอายุไทยตามหลักการการสร้างดัชนี AAI ของยุโรป (UNECE) โดยอาศัยฐานข้อมูลจากโครงการ HART ของสถาบันพัฒนบริหารศาสตร์ องค์ประกอบดัชนี AAI แบ่งออกเป็น 4 หมวดหมู่ คือ การจ้างงาน การมีส่วนร่วมทางสังคม ความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต และปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง ดัชนีที่มีค่าสูง หมายถึง สภาวะที่ผู้สูงอายุมีพฤฒพลังมาก ดัชนีพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทยมีค่าเท่ากับ 37.44 โดยผู้สูงอายุเพศชายมีคะแนนสูงกว่าคะแนนของผู้สูงอายุเพศหญิง องค์ประกอบที่มีคะแนนสูงที่สุดคือด้านการจ้างงาน คิดเป็น 56.38 คะแนน คะแนนด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมต่ำที่สุดเท่ากับ 10.15 คะแนนเท่านั้น ด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิตเท่ากับ 39.88 คะแนน ดัชนีย่อยบ่งชี้ว่าผู้สูงวัยไทยมีความเปราะบางทางด้านรายได้มาก และคะแนนด้านสุดท้ายคือด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทย คิดเป็น 50.85 คะแนน ในภาพรวม ไม่พบความแตกต่างของคะแนนเพศชายและเพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญ ยกเว้นด้านการจ้างงานเท่านั้นที่เพศชายมีคะแนนสูงกว่าเพศหญิงอย่างชัดเจน

จากคะแนนดัชนี AAI เชิงพื้นที่ พบว่า ผู้สูงวัยในภาคใต้มีคะแนนสูงที่สุด รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ และสองอันดับสุดท้ายคือ ภาคกลางและกรุงเทพมหานคร ภาคใต้มีคะแนนสูงที่สุดในเกือบจะทุกด้าน ในขณะที่ดัชนีพฤฒพลังในเขตกรุงเทพมหานครมีคะแนนโดยเปรียบเทียบต่ำกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เกือบทุกด้าน เมื่อพิจารณาดัชนี AAI ตามกลุ่มอายุ พบว่า คะแนนดัชนี AAI ลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น และเมื่อเทียบระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุระหว่าง 60–75 ปี และกลุ่มผู้มีอายุเกิน 75 ปี พบความแตกต่างอย่างชัดเจนทุกด้าน อนึ่ง ประเด็นการมีส่วนร่วมทางสังคมและความเสี่ยงด้านรายได้ไม่เพียงพอสำหรับกลุ่มผู้มีอายุเกิน 75 ปี เป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญอย่างมากเนื่องจากเป็นองค์ประกอบย่อยที่มีคะแนนต่ำ

* คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: amornrat_a2001@yahoo.com

** คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: arpakamol@yahoo.com

Thailand Active Ageing Index

Amaornrat Apinunmahakul*
Niramol Ariyaarpakamol**

Abstract

The main objective of this paper was to calculate the Active Ageing Index (AAI) based on the UNECE framework. The data employed were taken from the HART project surveyed by the Center for Ageing Society Research, the National Institute of Development Administration. The Active Ageing Index was disaggregated into 4 domains, namely, Employment; Participation in society; Independent, healthy and secure living; and Capacity and Enabling environment for active ageing. The higher the Active Ageing Index indicates a more active elderly. The overall AAI score for Thai elderly was 37.44. On average, the male elderly was found to have higher score than their female counterparts. Among the four domains, the Employment score was the higest (56.38) whereas the Participation in society index was the lowest with the score of only 10.15. The Independent, healthy and secure living domain scored 39.88 with two income sub-indices suggesting very low level of financial security. Lastly, the Capacity and Enabling environment domain scored 50.85. The considerable difference in male and female AAI was found only in the Employment domain whereas there was no distinction in other three domains.

In terms of regional differences, the AAI for the Southen region was highest among five regions, followed by the Northeast and the North. The Central region and Bangkok were ranked the lowest. The AAI for South was highest in 3 out of 4 domains whereas Bangkok AAI was the lowest in 3 domains indicating less active life for Bangkok elderly residents. The AAI varied for different age groups. The score was negatively correlated with age i.e. as age increased, the AAI score declined in all four domains. The results suggested that the emphasis should be placed upon improving social participation and financial security aspects for those above 75 years of age as the scores were particularly low.

* School of Development Economics, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: amornrat_a2001@yahoo.com

** School of Development Economics, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: arpakamol@yahoo.com

บทนำ

สถานการณ์สังคมสูงวัยในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างรวดเร็ว สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) คาดการณ์ว่า ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Absolute Aged Society) ในอีก 4 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2564) โดยจะมีจำนวนผู้สูงอายุประมาณหนึ่งในห้าหรือร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด และเข้าสู่สังคมสูงวัยขั้นสุดยอด (Super Aged Society) ในปี 2579 มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าของปี 2558 คือประมาณ 20.5 ล้านคน คิดเป็นเกือบหนึ่งในสามของประชากรไทย (ร้อยละ 32.1) ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงมีเวลาค่อนข้างจำกัดในการเตรียมพร้อมเพื่อรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพัฒนาแล้วโดยส่วนใหญ่

ความกังวลต่อสถานการณ์สังคมสูงวัยที่สำคัญ คือ ผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจอันเนื่องจากการลดลงของจำนวนแรงงาน และการหดตัวลงของอุปสงค์ในประเทศ คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุมีความเสี่ยงในด้านสุขภาพตามภาวะเสื่อมถอยของสมรรถภาพทางกาย และการเผชิญปัญหาความยากจนหลังเกษียณอายุหากมีรายได้ไม่เพียงพอ และขาดการดูแลจากครอบครัวและสังคมรอบข้าง สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (2558) คาดการณ์ว่าการเข้าสู่สถานการณ์สังคมสูงวัยขั้นสุดยอดของประเทศไทยในอีก 17 ปีข้างหน้า เป็นประเด็นที่ท้าทายความยั่งยืนทางการคลัง จากแนวโน้มของงบประมาณรายจ่ายด้านหลักประกันสุขภาพ และหลักประกันรายได้เพื่อชราภาพของประเทศที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ดี องค์การอนามัยโลก (WHO) และกลุ่มประเทศสมาชิกของสหภาพยุโรป (EU) ที่มีประสบกาณ์การเข้าสู่สังคมสูงวัยแล้วก่อนประเทศไทย กลับมีความเห็นว่าประชากรสูงวัยถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่ยังประโยชน์แก่ครอบครัว สังคมและประเทศได้ หากมีระบบเกื้อหนุนช่วยให้ผู้สูงอายุได้ใช้ศักยภาพที่ตนเองมีอยู่อย่างเต็มที่ ระบบคุ้มครองทางสังคม หลักประกันรายได้ และหลักประกันสุขภาพที่รัฐบาลจัดสรรให้ ควรเป็นเพียงมาตรการเยียวยาสำหรับผู้สูงอายุเปราะบางที่ต้องการความช่วยเหลือเท่านั้น หลายประเทศที่พัฒนาแล้วมีนโยบายส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุหรือที่เรียกว่า ‘พฤฒพลัง’ (Active Ageing) ของผู้สูงวัย โดยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดี และสามารถทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกของสังคมทั้งในการประกอบอาชีพ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม ความสามารถในการพึ่งตนเองในการใช้ชีวิตประจำวัน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในฐานะพลเมืองของประเทศ (civic engagement) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กลยุทธ์สำคัญเพื่อเผชิญความท้าทายในสังคมสูงวัย คือการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อผู้สูงอายุ ไม่มองว่าผู้สูงอายุเป็นภาระทางสังคม แต่มองเห็นคุณค่าในตัวผู้สูงอายุที่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ

อนึ่ง คำว่า “Active Ageing” หากแปลตรงตัวน่าจะหมายถึงผู้สูงวัยที่มีความกระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า หรือคล่องแคล่ว ‘Active Ageing Index’ หรือดัชนี AAI จึงประกอบด้วยองค์ประกอบในหลากหลายมิติที่บ่งชี้ระดับความกระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า หรือคล่องแคล่วของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ดี การศึกษาวิจัยในประเทศไทยใช้ชื่อเรียกดัชนี AAI ที่แตกต่างกันไป อาทิ สูงวัยอย่างมีคุณภาพ วุฒิวัยของผู้สูงอายุ พฤฒิพลัง พฤฒพลัง หรือผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ เป็นต้น (เล็ก สมบัติ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และธนิกานต์ ศักดาพร 2554 อ้างอิงในสุภจักษ์ แสงประจักษ์กุล 2557) งานศึกษาวิจัยนี้เลือกใช้คำว่า ‘ดัชนีพฤฒพลัง’ ของผู้สูงอายุไทยแทนค่าดัชนี AAI เช่นเดียวกับงานศึกษาของนงลักษณ์ โงวิวัฒน์ชัย และศราวุฒิ ศรีทอง (2560)

แนวคิดการส่งเสริมพฤฒพลังของผู้สูงวัยถูกพัฒนาขึ้นจากคำประกาศปฏิญญาการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในปีค.ศ. 1996 ขององค์การอนามัยโลกที่ประเทศบราซิล (WHO Brasilia Declaration on Ageing and Health in 1996) โดยพิจารณาว่าผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม จึงกำหนดนิยาม 'พฤฒพลัง' ว่า *"เป็นกระบวนการสร้างโอกาสที่เหมาะสมในด้านสุขภาพ การมีส่วนร่วม และความมั่นคง เพื่อเสริมสร้างการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ" (Active Ageing is the process of optimizing opportunity for health, participation and security in order to enhance quality of life as people age.,* WHO 2002.) ต่อมาในปีค.ศ. 2008 คณะกรรมาธิการด้านเศรษฐกิจเพื่อยุโรปขององค์การสหประชาชาติ (United Nations Economic Commission for Europe: UNECE) ได้นำแนวคิดดังกล่าวมาพัฒนาเป็นดัชนี AAI เพื่อเปรียบเทียบระดับพฤฒพลังของผู้สูงอายุระหว่างประเทศสมาชิกในสหภาพยุโรป ที่มีความแตกต่างกันในทางเศรษฐกิจและสังคม อาทิ ระดับการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ระดับความเหลื่อมล้ำทางรายได้ โอกาสการมีงานทำ ตลอดจนการเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามช่วงวัย และเพศ ทั้งนี้ เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงวัยผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของดัชนี AAI และกำหนดนโยบายการพัฒนาผู้สูงอายุในแต่ละด้านของแต่ละประเทศ ดัชนี AAI ของ UNECE มี 22 องค์ประกอบ สามารถจัดหมวดหมู่เป็น 4 ดัชนี คือ การจ้างงาน (Employment) การมีส่วนร่วมทางสังคม (Social Participation) ความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต (Independent, Healthy and Secure Living) และปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง (Capacity for Active Ageing) ตามลำดับ

สำหรับประเทศไทย แม้ว่าจะยังไม่มีการพัฒนาดัชนีวัดพฤฒพลังของผู้สูงอายุอย่างเป็นทางการ แต่รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง ได้มีการจัดทำแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2525-2544) นำไปสู่การกำหนดเป็นหน้าที่ของรัฐบาลในการดูแลประชากรสูงอายุที่ระบุในมาตรา 54 และ 80 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และการออกพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ในเวลาต่อมา ปัจจุบันประเทศไทยอยู่ในช่วงของแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (2545-2564) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552 ซึ่งได้ประยุกต์แนวคิดการส่งเสริมพฤฒพลัง (Active Ageing) ขององค์การอนามัยโลกในการกำหนดกรอบยุทธศาสตร์ 5 ยุทธศาสตร์ของแผนฯ ตลอดจนการจัดทำดัชนีเพื่อการประเมินสัมฤทธิผลของการดำเนินงาน สำหรับงานศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาดัชนีพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทยนั้น โดยส่วนใหญ่อาศัยข้อมูลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทยของสำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นข้อมูลหลักในการพัฒนาดัชนี ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

อนึ่ง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (หรือนิด้า) ได้จัดตั้งศูนย์ศึกษาผู้สูงอายุขึ้น โดยมีโครงการศึกษาวิจัยที่สำคัญคือ 'การสำรวจสุขภาพ การชราภาพ และการเกษียณอายุในประเทศไทย' (Health, Aging and Retirement in Thailand เรียกย่อ ๆ ว่าโครงการ 'HART') โดยการใช้ตัวอย่างซ้ำ (คือการติดตามผู้ตอบแบบสอบถามคนเดิมทุกสองปี) เพื่อประเมินการเปลี่ยนแปลงในสถานภาพของผู้สูงอายุไทยในมิติต่าง ๆ อาทิ รายได้และค่าใช้จ่าย การมีงานทำ สุขภาพ สภาพความเป็นอยู่ ความพึงพอใจในชีวิต และอื่น ๆ ฯลฯ คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า ข้อมูลการสำรวจจากโครงการ HART น่าจะเป็นอีกหนึ่งฐานข้อมูลที่สามารถใช้ในการพัฒนาดัชนีพฤฒพลังได้เช่นกัน การใช้ตัวอย่างซ้ำหรือฐานข้อมูลแบบ panel น่าจะเป็นประโยชน์ในการติดตามการเปลี่ยนแปลงของภาวะพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทยในระยะยาว เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเปรียบเทียบกับงานวิจัยอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยหนุนเสริมหรือปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาพฤฒพลังของ

ผู้สูงอายุไทยที่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาด้วย นอกจากนี้ การวิเคราะห์ดัชนีพฤฒพลังตามช่วงวัย เพศ พื้นที่ ภูมิภาค และลักษณะส่วนบุคคลหรือลักษณะครัวเรือนในด้านอื่น ๆ จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุไทยเชิงพื้นที่ หรือเฉพาะกลุ่ม ตลอดจนการจัดสรรสวัสดิการหรือบริการทางสังคมให้ตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุในแต่ละกลุ่มต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะพัฒนาดัชนีพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทยตามหลักการการสร้างดัชนี AAI ของยุโรป (UNECE) โดยอาศัยฐานข้อมูลจากโครงการ HART ของสถาบันทิตพัฒนบริหารศาสตร์ในการพัฒนาดัชนี เพื่อวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) เปรียบเทียบค่าดัชนีที่สร้างขึ้น กับดัชนี AAI ของงานศึกษาวิจัยอื่น ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ

2) กำหนดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อติดตามและส่งเสริมพฤฒพลัง และคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทย

การสำรวจเอกสาร และงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่อง ‘พฤฒพลัง’ หรือ Active Ageing นั้น ได้รับการพัฒนาขึ้นครั้งแรกโดยองค์การอนามัยโลก ตามปฏิญญาการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในปี 1996 ที่ต้องการขยายอายุขัยเฉลี่ยที่มีสุขภาพดี (healthy life expectancy) และดูแลคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในทุกสภาพร่างกาย ทั้งผู้สูงอายุที่แข็งแรง และเปราะบาง ผู้สูงอายุพิการ และผู้สูงอายุที่ต้องการการดูแลในด้านต่าง ๆ องค์การอนามัยโลกพิจารณาว่าผู้สูงอายุที่มีความกระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า หรือคล่องแคล่ว (active) นั้นควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา และกิจการพลเรือน เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็นในที่สาธารณะ และการได้รับความเคารพและยอมรับในความคิดเห็นส่วนบุคคล ฯลฯ ขณะเดียวกันผู้สูงอายุควรได้รับความคุ้มครองทางสังคม มีหลักประกันความมั่นคง และได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ การมีอำนาจในการตัดสินใจ (autonomy) และความสามารถในการพึ่งตนเอง (independence) ในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ ถือเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นผู้สูงอายุที่กระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า หรือคล่องแคล่วดังกล่าว

องค์การอนามัยโลกมองว่า Active Ageing หรือพฤฒพลังของผู้สูงอายุนั้นเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับประชากรทุกช่วงวัยไม่จำกัดเฉพาะผู้สูงวัยเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะการเป็นผู้สูงวัยที่กระฉับกระเฉงเป็นผลพวงของการเตรียมพร้อมตั้งแต่วัยเด็ก นับตั้งแต่การมีพัฒนาการที่เหมาะสมตามช่วงวัย การดูแลด้านโภชนาการ การออกกำลังกายอย่างต่อเนื่องในวัยทำงาน จนกระทั่งถึงการป้องกันโรคหรืออุบัติเหตุเพื่อไม่ให้ผู้สูงอายุต้องกลายเป็นผู้พิการ กล่าวคือ การรักษาความสามารถในการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุไว้ให้ได้นานที่สุด ด้วยเหตุนี้ องค์การอนามัยโลกจึงให้นิยาม ‘พฤฒพลัง’ (Active Ageing) ว่า *“เป็นกระบวนการสร้างโอกาสที่เหมาะสมในด้านสุขภาพ (Health) การมีส่วนร่วม (Participation) และความมั่นคง (Security) เพื่อเสริมสร้างการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ”* ทั้งนี้ Cutler (2001) ได้ประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของการส่งเสริมนโยบาย Active Ageing ในสหรัฐว่าจะช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพลงร้อยละ 20 ในอีก 50 ปีข้างหน้า ขณะที่ Singer and Manton (1998) อาศัยข้อมูลค่าใช้จ่ายในการสร้างสถานพยาบาลเพื่อผู้สูงอายุ (nursing home) ระหว่างปีค.ศ. 1982-1994 ในการประมาณการ พบว่าการส่งเสริมนโยบาย Active Ageing จะช่วยค่าใช้จ่ายดังกล่าวได้มากกว่า 17 พันล้านเหรียญสรอ. (ทั้งสองงานศึกษาอ้างอิงใน WHO 2002)

สุภจักษ์ แสงประจักษ์กุล (2558) ได้พัฒนาดัชนี AAI ของไทยตามแนวความคิดขององค์การอนามัยโลก โดยเรียกชื่อดัชนีที่สร้างขึ้นว่า ‘ดัชนีวุฒิวัยของผู้สูงอายุไทย’ อาศัยข้อมูลการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2554 ของสำนักงานสถิตแห่งชาติในการพัฒนาดัชนีวุฒิวัย ที่ประกอบด้วย 3 ดัชนีย่อย 11 ตัวชี้วัด คือดัชนีด้านสุขภาพ (Health Index) มี 6 ตัวชี้วัดคือ สุขภาพกาย สุขภาพจิต การมองเห็น การได้ยิน ข้อจำกัดในการทำกิจวัตรประจำวัน และข้อจำกัดในการทำหน้าที่ของร่างกาย ดัชนีการมีส่วนร่วม (Participation Index) ประกอบด้วย 2 ตัวชี้วัดคือ การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรม และการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม/ชมรม และดัชนีด้านความมั่นคง (Security Index) ประกอบด้วย 3 ตัวชี้วัดคือ ความเพียงพอของรายได้ ความเป็นเจ้าของบ้าน และลักษณะการอยู่อาศัย พึงสังเกตว่า ด้วยข้อจำกัดของข้อมูลการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทย ดัชนีการมีส่วนร่วมซึ่งองค์การอนามัยโลกมองว่าเป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงความกระฉับกระเฉงของผู้สูงอายุ จึงกำหนดการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุในหลากหลายมิติ ทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศาสนา และกิจการพลเรือนดังกล่าวแล้ว อาจกล่าวได้ว่าดัชนีที่สร้างขึ้นด้วยข้อมูลการสำรวจผู้สูงอายุในประเทศไทยนี้ มีข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุไม่ครบถ้วน

อย่างไรก็ดี เมื่อทำการปรับคะแนนดัชนีให้มีค่าระหว่าง 0 - 1 คะแนน เพื่อประโยชน์ในการเปรียบเทียบระหว่างดัชนีในแต่ละด้านที่มีองค์ประกอบย่อยไม่เท่ากัน ผลการศึกษาของสุภจักษ์พบว่า ผู้สูงอายุไทยมีคะแนนดัชนีด้านสุขภาพสูงสุด (ร้อยละ 67.3) และมีคะแนนดัชนีด้านการมีส่วนร่วมต่ำที่สุด (ร้อยละ 44.6) และเมื่อใช้แบบจำลองโพรบิตในการประเมินปัจจัยที่มีผลต่อคะแนนดัชนีวุฒิวัยของผู้สูงอายุ โดยกำหนดให้ผู้สูงอายุที่ได้คะแนนดัชนีในระหว่าง 0.000–0.499 คะแนน เป็นผู้มีคะแนนดัชนีต่ำ (AAI=0) และผู้สูงอายุที่ได้คะแนนมากกว่า 0.4999 คะแนนขึ้นไป มีระดับคะแนนปานกลางถึงสูง (AAI=1) ผลการประเมินพบว่า ผู้สูงอายุที่ไม่ต้องมีผู้ดูแล มีการศึกษาสูง และมีรายได้ต่อปีตั้งแต่ 100,000 บาทขึ้นไปมีระดับดัชนีวุฒิวัยด้านสุขภาพโดยเปรียบเทียบสูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีลักษณะส่วนบุคคลดังกล่าว ในขณะที่ผู้สูงอายุนอกเขตเทศบาล และผู้สูงอายุที่ไม่ต้องมีผู้คอยปรนนิบัติดูแล มีระดับดัชนีวุฒิวัยด้านการมีส่วนร่วมสูงกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง และผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้ การมีรายได้ต่อปีตั้งแต่ 100,000 บาทขึ้นไป อาศัยอยู่กับคู่สมรสในครัวเรือนเดียวกัน และระดับการศึกษาที่สูงขึ้นมีผลต่อดัชนีด้านความมั่นคงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติด้วยเช่นกัน อาจสรุปได้ว่าความสามารถในการพึ่งพาตนเองทั้งทางการเงิน และการใช้ชีวิตประจำวัน เป็นปัจจัยสำคัญของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุไทย

สำหรับกลุ่มประเทศในทวีปยุโรป คณะกรรมาธิการด้านเศรษฐกิจเพื่อยุโรปขององค์การสหประชาชาติ (United Nations Economic Commission for Europe: UNECE) ได้นำแนวคิดการส่งเสริม Active Ageing ขององค์การอนามัยมาพัฒนาเป็น ‘ดัชนีพฤฒพลัง’ (Active Ageing Index เรียกย่อว่า AAI) ของยุโรปขึ้น เพื่อประโยชน์ในการเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุระหว่างประเทศสมาชิกที่มีความแตกต่างกันในมิติต่าง ๆ ดัชนี AAI ของ UNECE ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 22 องค์ประกอบ สามารถจัดหมวดหมู่ได้เป็น 4 กลุ่มดัชนี คือ การจ้างงาน (Employment) การมีส่วนร่วมทางสังคม (Social Participation) ความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต (Independent, Healthy and Secure Living) และปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง (Capacity for Active Ageing) ตามลำดับ หากเปรียบเทียบกับดัชนี AAI ของ WHO จะสังเกตว่า UNECE แยกการจ้างงานออกจากการมีหลักประกัน ในขณะที่ร่วมการมีสุขภาพดีไว้ในดัชนีความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต และเพิ่มปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลังเป็นอีกหนึ่งดัชนีต่างหาก รายละเอียดขององค์ประกอบต่าง ๆ ในแต่ละดัชนีของ UNECE จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

จากรายงานของ UNECE (2014) พบว่า กลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย และประเทศในแถบยุโรปตะวันตก ได้แก่ ประเทศสวีเดน (44.9 คะแนน) เดนมาร์ก (40.3 คะแนน) และเนเธอร์แลนด์ (40 คะแนน) เป็นประเทศที่ได้คะแนน AAI สูงสุด ขณะที่ประเทศยุโรปตะวันออก และยุโรปตอนใต้ได้คะแนนโดยเปรียบเทียบต่ำกว่า ประเทศฮังการี (28.3) โปแลนด์ (28.1) และกรีซ (27.6) มีคะแนน AAI ต่ำที่สุด อย่างไรก็ดี UNECE ได้ตั้งเป้าระดับคะแนนที่ 57.5 คะแนนเป็นธงเป้าหมาย (goalpost) ในการพัฒนาพฤฒพลังของผู้สูงอายุในประเทศสมาชิก การศึกษาของ UNECE พบความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันระหว่างคะแนนดัชนี AAI และรายได้ประชาชาติต่อหัวของประเทศ และระดับความพึงพอใจในชีวิตของพลเมืองซึ่งได้จากการสำรวจคุณภาพชีวิตของประชากรยุโรป (The European Quality of Life Survey) แต่ AAI มีความสัมพันธ์ผกผันกับค่าสัมประสิทธิ์จีนี (GINI coefficient) ที่ใช้วัดระดับความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ข้อค้นพบเหล่านี้สนับสนุนแนวคิดการส่งเสริมพฤฒพลังของผู้สูงวัยต่อการพัฒนาประเทศทั้งทางสังคม และเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ

นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบคะแนนดัชนี AAI ระหว่างปี 2010 และ 2014 พบว่า ประเทศในสหภาพยุโรปมีคะแนนดัชนีด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมโดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นสูงสุด (เพิ่มขึ้น 3 คะแนน) สะท้อนถึงพฤฒพลังของผู้สูงอายุด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมที่ดีขึ้น ในขณะที่มีคะแนนดัชนีด้านการจ้างงานเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (เพิ่มขึ้น 0.6 คะแนน) และเมื่อเปรียบเทียบคะแนน AAI ระหว่างเพศชายและหญิง พบว่าในทุกประเทศเพศชายมีคะแนน AAI สูงกว่าหญิง โดยเฉพาะคะแนนดัชนีในด้านการจ้างงาน UNECE จึงเสนอว่าการส่งเสริมพฤฒพลังของผู้สูงวัยต่อไปควรให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุเพศหญิงมากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องการจ้างงาน

นงลักษณ์ โงวิวัฒน์ชัย และ ศราวุฒิ ศรีทอง (2560) พัฒนาดัชนี AAI ตามกรอบแนวคิดขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization) และได้เพิ่มองค์ประกอบของตัวชี้วัดด้านสภาพที่เอื้อต่อการมีพฤฒพลังตามแนวคิดการจัดทำดัชนีของ UNECE โดยอาศัยข้อมูลการสำรวจของสำนักสถิติแห่งชาติ 3 ฐานข้อมูลในปี 2557 คือ ข้อมูลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร และข้อมูลการสำรวจการมีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของครัวเรือน ตามลำดับ ผลการศึกษาพบว่า ดัชนีพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทยมีค่าเท่ากับ 0.685 คะแนน โดยดัชนีด้านสุขภาพมีคะแนนสูงสุดที่ 0.797 คะแนน รองลงมาคือด้านการมีหลักประกัน (0.751) ด้านสภาพที่เอื้อต่อการมีพฤฒพลัง (0.691) และด้านการมีส่วนร่วม (0.502) ตามลำดับ พึงสังเกตว่าดัชนี AAI ของนงลักษณ์ และศราวุฒิมีคะแนนค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับดัชนีของ UNECE ที่ทุกประเทศได้คะแนนต่ำกว่า 50 คะแนน เนื่องจากนงลักษณ์ และศราวุฒิให้น้ำหนักความสำคัญแก่องค์ประกอบย่อยของแต่ละดัชนีเท่ากัน ในขณะที่ UNECE ให้ค่าน้ำหนักแก่องค์ประกอบย่อยแตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบจากงานศึกษาของนงลักษณ์ และศราวุฒิ (2560) สอดคล้องกับผลการศึกษาของสุภจักษ์ (2558) ที่พบว่าผู้สูงอายุไทยมีคะแนนดัชนีด้านสุขภาพสูงสุด และมีคะแนนด้านการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด สำหรับการพิจาณาในมิติของพื้นที่ นงลักษณ์ และศราวุฒิ (2560) พบว่า ผู้สูงวัยในภาคเหนือมีระดับพฤฒพลังสูงที่สุด (0.695) รองลงมาได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (0.694) ภาคกลาง (0.682) กรุงเทพมหานคร (0.677) และภาคใต้ (0.659) ตามลำดับ โดยจังหวัดที่มีคะแนนพฤฒพลังสูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ ขอนแก่น (0.739) สิงห์บุรี (0.733) และมหาสารคาม (0.732) การสร้างดัชนีพฤฒพลังในเชิงพื้นที่ จึงเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายเพื่อการส่งเสริมศักยภาพ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่มีความต้องการแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้ มีจุดประสงค์หลักเพื่อสร้างดัชนี AAI ของประเทศไทย โดยใช้ข้อมูลจากโครงการสำรวจสุขภาพ การชราภาพ และการเกษียณอายุในประเทศไทย (Health, Ageing, and Retirement in Thailand – HART) ปี 2558 ที่ดำเนินการสำรวจโดยศูนย์วิจัยสังคมสูงอายุ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ การศึกษาในอดีตของไทย เช่นของนงลักษณ์ และศราวุฒิ (2560) และ สุภจักษ์ (2558) ใช้กรอบแนวคิดของ WHO เป็นหลักในการพัฒนาดัชนีพฤฒพลัง โดยให้น้ำหนักความสำคัญของแต่ละด้านเท่ากัน แต่ในการศึกษานี้ได้พัฒนาดัชนีโดยใช้องค์ประกอบย่อยรวมถึงการถ่วงน้ำหนักตามแนวคิด UNECE ที่จะให้น้ำหนักขององค์ประกอบแต่ละด้านไม่เท่ากัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าดัชนี AAI ในการศึกษานี้สามารถนำไปเปรียบเทียบกับดัชนี AAI ของกลุ่มประเทศยุโรปที่ใช้หลักการคำนวณแบบ UNECE แต่อาจไม่สามารถเปรียบเทียบกับดัชนีของไทยของงานวิจัยอื่นในอดีตได้โดยตรง เนื่องจากองค์ประกอบย่อยรวมถึงการถ่วงน้ำหนักมีความแตกต่างกัน

ตารางที่ 1: องค์ประกอบของดัชนีพฤฒพลัง

Domain	Weight	ตัวชี้วัด UNECE	ตัวชี้วัดของประเทศไทย
Domain 1. Employment	**35%**		
1.1. Employment rate for the age group 55–59	25%	Employment rate for the age group 55–59	อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 55–59 ปี
1.2. Employment rate for the age group 60–64	25%	Employment rate for the age group 60–64	อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 60–64 ปี
1.3. Employment rate for the age group 65–69	25%	Employment rate for the age group 65–69	อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 65–69 ปี
1.4. Employment rate for the age group 70–74	25%	Employment rate for the age group 70–74	อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 70–74 ปี
Domain 2. Participation in society	**35%**		
2.1. Voluntary work by older adults (aged 55+)	25%	Percentage of older popu lation (aged 55+) providing unpaid voluntary work through the organizations (at least once a week)	อัตราส่วนการทำกิจกรรมอาสาสมัครของผู้มีอายุ 55 ปีขึ้นไป

ตารางที่ 1: องค์ประกอบของดัชนีพฤฒพลัง (ต่อ)

Domain	Weight	ตัวชี้วัด UNECE	ตัวชี้วัดของประเทศไทย
2.2. Care to children, grandchildren by older population (aged 55+)	25%	Percentage of older population (aged 55+) who provide care to their children and grandchildren (at least once a week)	อัตราส่วนการดูแลบุตรหลานของผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไป
2.3. Care to older adults by older population (aged 55+)	30%	Percentage of older population (aged 55+) providing personal care to elderly or disabled relatives (at least once a week)	อัตราส่วนผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไปที่ช่วยเหลือบิดามารดาในด้านต่างๆ เช่น การจัดซื้อ จัดหาสิ่งของ อุปกรณ์ เครื่องใช้สอย หรือบริการ เช่น ทำอาหาร ดูแลทำความสะอาดบ้าน ซักรีดเสื้อผ้า หรือให้การสนับสนุนทางด้านจิตใจ
2.4. Political participation of older population (aged 55+)	20%	Percentage of older population (aged 55+) taking part in the activities or meetings of a trade union, political party or political action group, or signing petitions, including email and online ones	อัตราส่วนผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไปที่เข้าร่วมกลุ่ม/ชมรม/สมาคมทางการเมือง NGOs
Domain 3. Independent, healthy and secure living	**10%**		
3.1. Physical exercise for older adults (aged 55+)	10%	Percentage of people aged 55 years and older undertaking physical exercise or sport almost every day	อัตราส่วนผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไปที่ออกกำลังกายเป็นประจำ

ตารางที่ 1: องค์ประกอบของดัชนีพฤฒพลัง (ต่อ)

Domain	Weight	ตัวชี้วัด UNECE	ตัวชี้วัดของประเทศไทย
3.2. Access to health and dental care (for those aged 55+)	20%	Percentage of people aged 55 years and older who report no unmet need for medical and dental examination or treatment during the last 12 months preceding the survey	อัตราส่วนผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไปที่สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์และทันตกรรม (วัดจากอัตราส่วนผู้ที่มีสิทธิเข้ารับการรักษาพยาบาลตามสิทธิประกันสังคมและสิทธิข้าราชการ/ข้าราชการบำนาญ รวมถึงผู้ที่ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี
3.3. Independent living arrangements (for those aged 75+)	20%	Percentage of people aged 75 years and older who live in a single household alone or in a couple household	ไม่มีข้อมูล
3.4. Relative median income (for those aged 65+)	10%	Ratio of the median equivalised disposable income of people aged 65 and above to the median equivalised disposable income of those aged below 65	อัตราส่วนรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป ต่อรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 65 ปี
3.5. No poverty risk (for those aged 65+)	10%	100 – Percentage of people aged 65 years and older who are at risk of poverty (using the 50 per cent of median income threshold)	สัดส่วนของผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไปที่ไม่เสี่ยงต่อความยากจน (หากรายได้ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของรายได้มัธยฐานจะถือว่ามีความเสี่ยงต่อความยากจน)
3.6. No severe material deprivation (for those aged 65+)	10%	100 – Percentage of people aged 65 years and older who are severely materially deprived (having an enforced inability to afford at least 4 out of the 9 selected items)	ไม่มีข้อมูล

ตารางที่ 1: องค์ประกอบของดัชนีพฤฒพลัง (ต่อ)

Domain	Weight	ตัวชี้วัด UNECE	ตัวชี้วัดของประเทศไทย
3.7. Physical safety (for those aged 55+)	10%	Percentage of people aged 55 years and older who are feeling very safe or safe to walk after dark in their local area	ไม่มีข้อมูล
3.8. Lifelong learning (for those aged 55–74)	10%	Percentage of people aged 55 to 74 who stated that they received education or training in the four weeks preceding the survey	อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55–74 ปี ที่ได้รับการอบรมจากปราชญ์ชาวบ้านหรือหน่วยงานรัฐ
Domain 4. Capacity and enabling environment for active ageing	**20%**		
4.1. Life expectancy at age 55	33.3%	Remaining life expectancy at age 55 as a proportion of 50 years goalpost (RLE at 55 divided by 50 to calculate the proportion of life expectancy achievement in the target of 105 years of life expectancy)	ไม่มีข้อมูล
4.2. Share of healthy life expectancy at age 55	23.3%	Share of healthy life years in the remaining life expectancy at age 55	ไม่มีข้อมูล
4.3. Mental well-being (for those aged 55+)	16.7%	An index that measures self-reported feelings of positive happy moods and spirits	ดัชนีความสุขในชีวิตของผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป มีค่า 0-100 หากดัชนีมีค่ามาก หมายถึงมีความสุขมาก
4.4. Use of ICT by older adults (aged 55–74)	6.7%	Share of people aged 55 to 74 using the Internet at least once a week	ไม่มีข้อมูล

ตารางที่ 1: องค์ประกอบของดัชนีพฤฒพลัง (ต่อ)

Domain	Weight	ตัวชี้วัด UNECE	ตัวชี้วัดของประเทศไทย
4.5. Social connectedness of older people (aged 55+)	13.3%	Share of people aged 55 or more that meet socially with friends, relatives or colleagues at least once a week	อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ที่เข้าร่วมกลุ่ม/ชมรม/สมาคมด้านใดด้านหนึ่งต่อไปนี้ ด้านศาสนา ด้านอาชีพ ด้านศิษย์เก่าหรือผู้ที่มีภูมิลำเนาเดียวกัน ด้านดนตรีหรือกีฬา
4.6. Educational attainment of older people (aged 55+)	6.7%	Percentage of older persons aged 55 to 74 with upper secondary or tertiary educational attainment	อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุระหว่าง 55–74 ปี ที่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับอุดมศึกษา

ตารางที่ 1 แสดงองค์ประกอบย่อยทั้ง 22 องค์ประกอบของดัชนี AAI ตามกรอบแนวคิดของ UNECE และองค์ประกอบที่ใช้ในการสร้างดัชนี AAI ของประเทศไทย การถ่วงน้ำหนักของแต่ละด้าน เป็นดังนี้ ด้านการจ้างงานจะมีน้ำหนักร้อยละ 35 ด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมมีน้ำหนักร้อยละ 35 ด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต มีน้ำหนักร้อยละ 10 และด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง มีน้ำหนักร้อยละ 20 คะแนนในแต่ละด้าน (Domain) มีค่า 100 คะแนน และค่าคะแนนดัชนี AAI มีค่าสูงสุด 100 คะแนนเช่นเดียวกัน

เนื่องจากข้อจำกัดด้านข้อมูล องค์ประกอบย่อยที่ใช้ในการสร้างดัชนี AAI ของไทยมีเพียง 15 องค์ประกอบย่อยเท่านั้น ด้านที่หนึ่ง คือ ด้านการจ้างงาน (Employment) ประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ อัตราการจ้างงานของกลุ่มอายุ 55–59, 60–64, 65–69 และ 70–74 ปี ด้านที่สอง การมีส่วนร่วมทางสังคม (Participation in society) ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ (1) อัตราส่วนการเข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัครของผู้มีอายุ 55 ปีขึ้นไป (2) อัตราส่วนของผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไปที่ช่วยเหลือดูแลบุตรหลาน และ (3) อัตราส่วนผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไปที่เข้าร่วมกลุ่มทางการเมือง NGOs สำหรับด้านที่สาม คือ ด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต (Independent, Healthy and Secure Living) ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ (1) อัตราส่วนผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ที่ออกกำลังกายเป็นประจำ (2) อัตราส่วนผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไปที่สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์และทันตกรรม (3) อัตราส่วนรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปต่อรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 65 ปี (4) อัตราส่วนของผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไป ที่ไม่มีความเสี่ยงด้านความยากจน และ (5) อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 – 74 ปี ที่ได้รับการอบรมจากปราชญ์ชาวบ้านหรือหน่วยงานรัฐ และด้านที่สี่ คือ ด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง (Capacity for Active Ageing) มี 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ (1) ดัชนีความสุขในชีวิตของผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป (2) อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ที่เข้าร่วมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ และ (3) อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุระหว่าง 55–74 ปี ที่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับอุดมศึกษา

หากพิจารณาในภาพรวม การสร้างดัชนี AAI โดยอาศัยฐานข้อมูล HART มีเพียงด้านการจ้างงานเท่านั้นที่มีองค์ประกอบย่อยครบถ้วนเหมือนองค์ประกอบย่อยของ UNECE ในขณะที่ด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมขาด 1 จาก 4 องค์ประกอบย่อย ด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิตขาด 3 จาก 8 องค์ประกอบย่อย และด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลังขาด 3 จากทั้งหมด 6 องค์ประกอบย่อย ในกรณีที่ขาดองค์ประกอบย่อยด้านใดด้านหนึ่ง จะคำนวณโดยอ้างอิงจากวิธีคำนวณของ UNECE ดังนี้ ตัวอย่างเช่น ด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม มีทั้งหมด 4 องค์ประกอบย่อย แต่ละองค์ประกอบมีคะแนน 100 คะแนน และผลรวมของน้ำหนักของทุกองค์ประกอบย่อยเท่ากับ 100 องค์ประกอบย่อยที่มีข้อมูลกำหนดให้เป็น P_1 , P_2 และ P_3 มีคะแนนร้อยละ 25, 25 และ 20 ตามลำดับ และองค์ประกอบย่อยที่ขาดคือ P_4 โดยองค์ประกอบนี้มีน้ำหนักร้อยละ 30 การคำนวณคะแนนด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมจะได้ดังนี้

$$\frac{0.25*P_1}{0.7} + \frac{0.25*P_2}{0.7} + \frac{0.2*P_3}{0.7}$$

หลังจากที่ได้คะแนนทั้งสี่ด้านแล้ว จะนำมาคำนวณดัชนีพฤฒพลังโดยถ่วงน้ำหนักดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

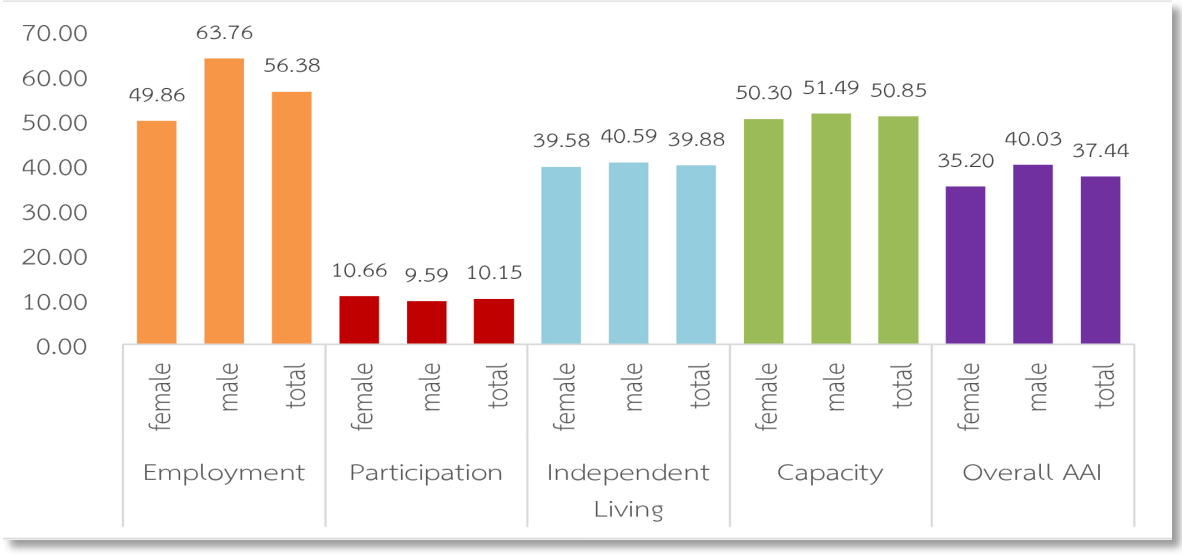
นอกจากการสร้างดัชนี AAI สำหรับทั้งประเทศแล้ว คณะผู้วิจัยจะสร้างดัชนี AAI เชิงพื้นที่ โดยแบ่งเป็น 5 ภูมิภาค คือ ภาคเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ กลาง ใต้ และกรุงเทพมหานคร การสร้างดัชนีพฤฒพลังเชิงพื้นที่นี้จะเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายหรือมาตรการที่เหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่อาจจะมีความต้องการที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเตรียมตัวพร้อมในการเข้าสู่วัยเกษียณเพื่อให้ผู้สูงวัยใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ คะแนนพฤฒพลังของวัยก่อนเกษียณจึงถือเป็นตัวชี้วัดเบื้องต้นที่จะใช้ประกอบการส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงวัยได้ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้สร้างดัชนี AAI เพิ่มเติมสำหรับวัยก่อนเกษียณด้วย ดังนี้ (1) กลุ่มอายุต่ำกว่า 60 ปีที่ยังไม่เกษียณอายุ (2) กลุ่มอายุระหว่าง 60–75 ปี จัดเป็นกลุ่มผู้เกษียณอายุที่ยังมีอายุต่ำกว่าอายุคาดเฉลี่ยของประชากรไทย และ (3) กลุ่มอายุ 76 ปี ขึ้นไป ที่มีอายุยืนยาวกว่าอายุคาดเฉลี่ยของประชากรไทย การสร้างดัชนีพฤฒพลังของแต่ละกลุ่มอายุ จะใช้คะแนนองค์ประกอบย่อยนั้น ๆ สำหรับแต่ละช่วงอายุ เช่น ด้านการจ้างงาน มีเพียงหนึ่งองค์ประกอบย่อย คือ อัตราการจ้างงานของแต่ละกลุ่มอายุ (ไม่สามารถแบ่งการจ้างงานตามช่วงอายุ 55–59, 60–64, 65–69, 70–74) นอกจากนี้สำหรับตัวชี้วัดความเปราะบางด้านรายได้ คณะผู้วิจัยได้ทำการปรับตัวชี้วัดโดยใช้สัดส่วนรายได้มัธยฐานของช่วงวัยเกษียณต่อรายได้ก่อนวัยเกษียณ (อายุน้อยกว่า 60 ปี) ดังนั้น ตัวชี้วัดของกลุ่มอายุ 60-75 และกลุ่มอายุ 76 ปีขึ้นไป มีจำนวน 12 องค์ประกอบย่อย สำหรับกลุ่มอายุต่ำกว่า 60 ปี มีจำนวน 11 องค์ประกอบย่อยเท่านั้น เนื่องจากต้องใช้รายได้มัธยฐานของกลุ่มอายุนี้เป็นกลุ่มอ้างอิงด้านความมั่นคงทางรายได้

ผลการศึกษา

ตารางที่ 2: ดัชนีพฤฒพลัง (AAI) และองค์ประกอบย่อย จำแนกตามเพศ

องค์ประกอบ	เพศหญิง	เพศชาย	รวม
1. ด้านการจ้างงาน			
1.1 อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 55–59 ปี	70.78	87.50	78.54
1.2 อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 60–64 ปี	54.81	70.31	61.72
1.3 อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 65–69 ปี	44.90	57.18	50.97
1.4 อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 70–74 ปี	28.95	40.06	34.29
คะแนนด้านที่ 1	**49.86**	**63.76**	**56.38**
2. ด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม			
2.1 อัตราส่วนการทำงานอาสาสมัครของผู้มีอายุ 55 ปีขึ้นไป	5.15	4.14	4.68
2.2 อัตราส่วนการดูแลบุตรหลานของผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไป	24.14	21.79	23.01
2.3 อัตราส่วนผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไปที่เข้าร่วมกลุ่ม/ชมรม/สมาคมทางการเมือง NGOs	0.68	1.16	0.90
คะแนนด้านที่ 2	**10.66**	**9.59**	**10.15**
3. ความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต			
3.1 อัตราส่วนผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ที่ออกกำลังกายเป็นประจำ	47.60	51.95	49.62
3.2 อัตราส่วนผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไปที่สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์และทันตกรรม	60.21	56.62	58.52
3.3 อัตราส่วนรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป ต่อรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 65 ปี	13.99	8.00	10.00
3.4 สัดส่วนของผู้สูงอายุ 65 ปีขึ้นไป ที่ไม่เสี่ยงต่อความยากจน	15.74	28.35	21.69
3.5 อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 – 74 ปี ที่ได้รับการอบรมจากปราชญ์ชาวบ้านหรือหน่วยงานรัฐ	39.73	41.99	40.97
คะแนนด้านที่ 3	**39.58**	**40.59**	**39.88**
4. ด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง			
4.1 ดัชนีความสุขในชีวิตของผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป	78.53	79.25	78.87
4.2 อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ที่เข้าร่วมกลุ่ม/ชมรม/สมาคมต่างๆ	36.15	35.41	35.80
4.3 อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 -74 ปี ที่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับอุดมศึกษา	8.02	14.18	10.91
คะแนนด้านที่ 4	**50.30**	**51.49**	**50.85**
คะแนนดัชนีพฤฒพลัง (AAI)	**35.20**	**40.03**	**37.44**

ภาพที่ 1: ดัชนีพฤฒพลัง (AAI) ตามองค์ประกอบ 4 ด้าน

ตารางที่ 2 แสดงรายละเอียดคะแนนองค์ประกอบย่อยทั้งหมด 15 องค์ประกอบ และรูปที่ 1 แสดงดัชนี AAI ของประเทศไทย จำแนกตามองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ดัชนีแต่ละด้านมีค่าสูงสุด 100 คะแนน โดยรวมแล้ว ดัชนีพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทยมีค่าเท่ากับ 37.44 โดยผู้สูงอายุเพศชายมีคะแนน 40.03 ซึ่งสูงกว่าคะแนนของผู้สูงอายุเพศหญิงที่มีคะแนน 35.20 องค์ประกอบที่มีคะแนนสูงที่สุดคือด้านการจ้างงาน คิดเป็น 56.38 คะแนน โดยที่เพศชายมีคะแนนสูงกว่าเพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ เพศชายมีคะแนน 63.76 และเพศหญิงมีคะแนน 49.86 (แตกต่างกัน 13.9 คะแนน) เมื่อพิจารณาองค์ประกอบย่อยด้านการจ้างงาน พบว่า อัตราการจ้างงานของเพศชายสูงกว่าเพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญในทุกช่วงอายุระหว่าง 55–74 ปี

คะแนนด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับด้านอื่น ๆ โดยคิดเป็นเพียง 10.15 คะแนนเท่านั้น หากเทียบกับกลุ่มประเทศสหภาพยุโรป คะแนนเฉลี่ยด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมในปี 2014 เท่ากับ 17.7 คะแนน นอกจากนี้ องค์ประกอบย่อยการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองของผู้สูงวัยไทยมีคะแนนเพียง 0.9 คะแนน ซึ่งต่ำที่สุดใน 15 องค์ประกอบย่อยที่ใช้คำนวณดัชนี AAI ในครั้งนี้

สำหรับคะแนนด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต คิดเป็น 39.88 คะแนน เพศชายมีคะแนนสูงกว่าเพศหญิงเพียง 1 คะแนนเท่านั้น เป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่าผู้สูงวัยไทยมีความเปราะบางทางด้านรายได้มาก เนื่องจากดัชนีย่อย 2 ดัชนีที่ใช้วัดความมั่นคงทางด้านรายได้คือ อัตราส่วนรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปต่อรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 65 ปี และสัดส่วนของผู้สูงวัยอายุ 65 ปีขึ้นไปที่ไม่เสี่ยงต่อความยากจนมีคะแนนค่อนข้างต่ำทั้งคู่ คิดเป็น 10.00 และ 21.69 คะแนนตามลำดับ ทั้งนี้ ร้อยละ 64.44 ของผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไป (จำนวน 2,124 จาก 3,296 คน) จากกลุ่มตัวอย่างมีรายได้จากเบี้ยชราภาพเพียงแหล่งเดียวเท่านั้น

คะแนนด้านที่สี่ คือด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทย คิดเป็น 50.85 คะแนน ดัชนีย่อยที่ได้คะแนนต่ำที่สุดในด้านนี้คืออัตราส่วนของผู้สูงอายุที่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้นไป ที่มีเพียงร้อยละ 10.91 เท่านั้น ในขณะประเทศสหภาพยุโรปมีสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 59.7 ดัชนีย่อยอัตราการเข้าร่วมกลุ่มของผู้สูงอายุไทยที่สะท้อนความเชื่อมโยงทางสังคม (Social connectedness) เท่ากับ 35.8 ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศสหภาพยุโรปถึง 13 คะแนน ทั้งนี้ คะแนนด้านความสุขของผู้สูงอายุไทยสูงเท่ากับ 78.87 คะแนน มากกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศสหภาพยุโรปที่มีคะแนนอยู่ที่ 64.6 คะแนน

จากดัชนีในภาพรวม ไม่พบความแตกต่างของคะแนนเพศชายและเพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญ ยกเว้นด้านการจ้างงานเท่านั้นที่เพศชายมีคะแนนสูงกว่าเพศหญิงอย่างชัดเจนถึง 13 คะแนน ในรายงาน UNECE (2014) แตกต่างจากข้อค้นพบนี้ เนื่องจากพบว่าเพศชายมีคะแนน AAI สูงกว่าเพศหญิงในทุกด้าน และเพศชายมีคะแนนด้านการจ้างงานสูงกว่าเพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญเช่นเดียวกับกรณีของไทย ส่วนในด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมทางสังคม ความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต รวมถึงด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง ทั้งผู้สูงวัยไทยเพศชายและเพศหญิงต่างมีคะแนนที่ใกล้เคียงกัน

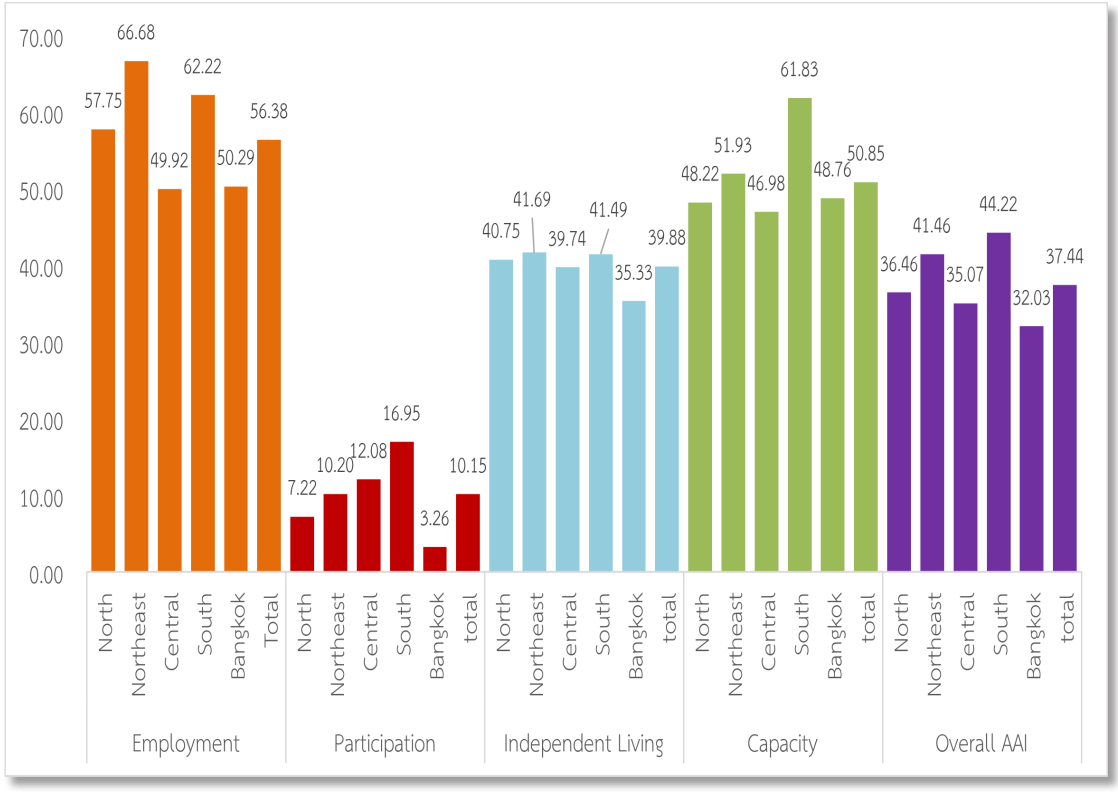
เมื่อเปรียบเทียบกับคะแนนของประเทศสหภาพยุโรป คะแนนดัชนีพฤฒพลังของไทยเท่ากับ 37.44 จัดว่าสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศสหภาพยุโรปที่มีคะแนนอยู่ที่ 33.9 คะแนน ประเทศที่มีคะแนน AAI ปี 2014 ที่ใกล้เคียงกับประเทศไทย ได้แก่ ไอร์แลนด์ (38.6) ฝรั่งเศส (35.8) และลักเซมเบิร์ก (35.7) อย่างไรก็ดี แม้ว่างานวิจัยนี้ ได้นำองค์ประกอบย่อย (หรือดัชนีย่อย) และการถ่วงน้ำหนักตามกรอบ UNECE มาใช้คำนวณ ตัวเลขดัชนี AAI ของไทยอาจไม่สามารถเปรียบเทียบกับดัชนีของต่างประเทศได้โดยตรง เนื่องจากมีดัชนีย่อยไม่ครบถ้วน การเปรียบเทียบในภาพรวมจึงอาจคลาดเคลื่อนได้

ตารางที่ 3: ดัชนีพฤฒพลัง (AAI) และองค์ประกอบย่อย จำแนกตามภูมิภาค

องค์ประกอบ	เหนือ	ต.น.	กลาง	ใต้	กรุงเทพฯ	รวม
1. ด้านการจ้างงาน						
1.1 อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 55–59 ปี	85.71	83.02	75.94	76.34	67.11	78.54
1.2 อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 60–64 ปี	61.33	75.68	53.77	71.81	51.55	61.72
1.3 อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 65–69 ปี	49.30	58.99	42.47	65.57	48.75	50.97
1.4 อัตราการจ้างงานของผู้มีอายุ 70–74 ปี	34.65	49.04	27.50	35.14	33.77	34.29
คะแนนด้านที่ 1	**57.75**	**66.68**	**49.92**	**62.22**	**50.29**	**56.38**
2. ด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม						
2.1 อัตราส่วนการทำงานอาสาสมัครของผู้มีอายุ 55 ปีขึ้นไป	2.47	4.85	4.49	9.30	1.30	4.68
2.2 อัตราส่วนการดูแลบุตรหลานของผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไป	17.66	22.83	28.98	35.79	7.69	23.01
2.3 อัตราส่วนผู้มีอายุ 55 ปี ขึ้นไปที่เข้าร่วมกลุ่ม/ชมรม/สมาคมทางการเมือง NGOs	0.11	1.09	0.44	2.95	0.19	0.90
คะแนนด้านที่ 2	**7.22**	**10.20**	**12.08**	**16.95**	**3.26**	**10.15**

ตารางที่ 3: ดัชนีพฤฒพลัง (AAI) และองค์ประกอบย่อย จำแนกตามภูมิภาค (ต่อ)

องค์ประกอบ	เหนือ	ต.น.	กลาง	ใต้	กรุงเทพฯ	รวม
3. ความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต						
3.1 อัตราส่วนผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ที่ออกกำลังกายเป็นประจำ	50.16	45.30	52.04	54.96	38.66	49.62
3.2 อัตราส่วนผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไปที่สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์และทันตกรรม	51.78	64.62	62.08	61.79	45.83	58.52
3.3 อัตราส่วนรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป ต่อรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 65 ปี	10.00	10.00	10.00	8.75	8.75	10.00
3.4 สัดส่วนของผู้สูงอายุที่ไม่เสี่ยงต่อความยากจน	24.84	25.10	18.75	22.70	19.56	21.69
3.5 อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 – 74 ปี ที่ได้รับการอบรมจากปราชญ์ชาวบ้านหรือหน่วยงานรัฐ	55.93	40.48	33.51	38.97	53.33	40.97
คะแนนด้านที่ 3	**40.75**	**41.69**	**39.74**	**41.49**	**35.33**	**39.88**
4. ด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง						
4.1 ดัชนีความสุขในชีวิตของผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป	79.48	75.46	80.34	79.16	77.39	78.87
4.2 อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 ปีขึ้นไป ที่เข้าร่วมกลุ่ม/ชมรม/สมาคมต่าง ๆ	27.09	44.26	23.30	67.42	28.01	35.80
4.3 อัตราส่วนของผู้ที่มีอายุ 55 -74 ปีที่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับอุดมศึกษา	12.27	8.51	10.85	7.53	18.56	10.91
คะแนนด้านที่ 4	**48.22**	**51.93**	**46.98**	**61.83**	**48.76**	**50.85**
คะแนนดัชนีพฤฒพลัง (AAI)	**36.46**	**41.46**	**35.07**	**44.22**	**32.03**	**37.44**

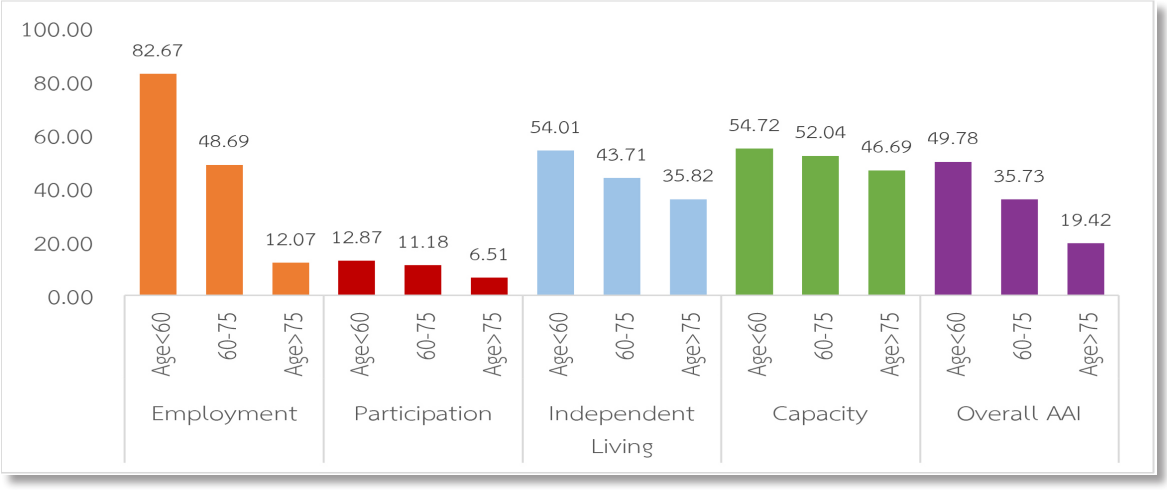

ภาพที่ 2: ดัชนีพฤฒพลัง (AAI) จำแนกตามองค์ประกอบหลัก ใน 5 ภูมิภาคของประเทศไทย

ตารางที่ 3 แสดงดัชนีพฤฒพลังรวมถึงคะแนนองค์ประกอบย่อยใน 5 ภูมิภาคของประเทศไทย คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร ในภาพรวมนั้น ผู้สูงวัยในภาคใต้มีคะแนนสูงที่สุด คือ 44.22 คะแนน รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (41.46 คะแนน) และภาคเหนือ (36.46 คะแนน) และสองอันดับสุดท้ายคือ ภาคกลางและกรุงเทพมหานครที่มีคะแนนเท่ากับ 35.07 และ 32.03 คะแนน ตามลำดับ ในด้านการจ้างงาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้คะแนนสูงที่สุดและสูงกว่าภูมิภาคอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญ โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้คะแนนองค์ประกอบนี้ เท่ากับ 66.68 คะแนน คะแนนห่างจากภาคใต้ที่ได้คะแนนรองลงมาเป็นอันดับสองถึง 4 คะแนน และห่างจากคะแนนภาคกลางที่ต่ำที่สุดถึง 16 คะแนน อย่างไรก็ตาม สำหรับดัชนีอีกสามด้าน ภาคใต้มีคะแนนสูงที่สุดในเกือบจะทุกด้าน ยกเว้นดัชนีด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิตที่มีคะแนนใกล้เคียงกับภูมิภาคอื่น ๆ ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าดัชนีพฤฒพลังในเขตกรุงเทพมหานครมีคะแนนโดยเปรียบเทียบต่ำกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เกือบทุกด้าน ยกเว้นด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลังเท่านั้นที่คะแนนคะแนนใกล้เคียงกับภูมิภาคอื่น ๆ ข้อค้นพบเชิงพื้นที่นี้แตกต่างจากนงลักษณ์และศราวุฒิ (2560) ที่ใช้กรอบการคำนวณขององค์การอนามัยโลก พบว่าภาคเหนือมีคะแนนดัชนี AAI สูงที่สุด ในขณะที่ภาคใต้มีคะแนนต่ำที่สุด ทั้งนี้ ตัวชี้วัดรวมถึงน้ำหนักที่ใช้สร้างดัชนี AAI ในการศึกษานี้และในงานของนงลักษณ์และศราวุฒิ (2560) ไม่เหมือนกัน จึงไม่สามารถเปรียบเทียบได้โดยตรง สิ่งหนึ่งที่การศึกษานี้บ่งชี้คือ การเลือกตัวชี้วัดรวมถึงการถ่วงน้ำหนักของดัชนีย่อยในด้านต่าง ๆ อาจส่งผลให้คะแนน AAI ที่ได้แตกต่างกัน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนนโยบายและมาตรการส่งเสริมพฤฒพลัง จึงควรพิจารณาคะแนนแต่ละด้านด้วยความระมัดระวัง

ตารางที่ 4: ดัชนีพฤฒพลัง (AAI) และองค์ประกอบย่อย จำแนกตามช่วงอายุ

องค์ประกอบ	อายุ<59	60 – 75	อายุ >75
1. ด้านการจ้างงาน			
1.1 อัตราการจ้างงาน	82.67	48.69	12.07
คะแนนด้านที่ 1	**82.67**	**48.69**	**12.07**
2. ด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม			
2.1 อัตราส่วนผู้ทำงานอาสาสมัคร	10.5922	5.10	1.84
2.2 อัตราส่วนผู้ที่ช่วยเหลือดูแลบุตรหลาน	23.67	25.48	15.89
2.3 อัตราส่วนผู้ที่เข้าร่วมกลุ่ม/ชมรม/สมาคมทางการเมือง NGOs	2.21	0.91	0.63
คะแนนด้านที่ 2	**12.87**	**11.18**	**6.51**
3. ความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต			
3.1 อัตราส่วนผู้ที่ออกกำลังกายเป็นประจำ	48.59	52.84	43.48
3.2 อัตราส่วนผู้ที่สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์และทันตกรรม	54.82	59.23	57.67
3.3 อัตราส่วนรายได้มัธยฐานของแต่ละช่วงอายุ ต่อรายได้มัธยฐานของผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 60 ปี	ไม่มีข้อมูล (กลุ่มอ้างอิง)	10.30	9.60
3.4 สัดส่วนของผู้ที่ไม่เสี่ยงต่อความยากจน	69.48	39.01	10.39
3.5 อัตราส่วนของผู้ที่ได้รับการอบรมจากปราชญ์ชาวบ้านหรือหน่วยงานรัฐ	42.32	41.67	36.08
คะแนนด้านที่ 3	**54.01**	**42.78**	**35.82**
4. ด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง			
4.1 ดัชนีความสุขในชีวิต	81.07	79.31	77.10
4.2 อัตราส่วนของผู้ที่เข้าร่วมกลุ่ม/ชมรม/สมาคมต่างๆ	39.67	39.26	29.92
4.3 อัตราส่วนของผู้ที่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับอุดมศึกษา	18.88	9.42	4.17
คะแนนด้านที่ 4	**54.72**	**52.04**	**46.69**
คะแนนดัชนีพฤฒพลัง (AAI)	**49.78**	**35.73**	**19.42**

ภาพที่ 3: ดัชนีพฤฒพลัง (AAI) จำแนกตามองค์ประกอบหลัก ใน 3 ช่วงอายุ

ตารางที่ 4 และรูปที่ 3 แสดงดัชนีพฤฒพลังจำแนกตามกลุ่มอายุ คือ กลุ่มแรก อายุต่ำกว่า 60 ปี กลุ่มที่สองมีอายุระหว่าง 60–75 ปี และกลุ่มที่สาม อายุมากกว่า 75 ปี ข้อมูล HART ประกอบด้วยผู้ที่มีอายุ 37 ขึ้นไป กลุ่มแรกที่มีอายุระหว่าง 37–59 ปี มีจำนวน 2,082 คน (ร้อยละ 33.06) ผู้มีอายุระหว่าง 60–75 ปี มีจำนวน 2,634 หรือคิดเป็นร้อยละ 41.83 และกลุ่มผู้มีอายุ 76 ปี ขึ้นไป มีจำนวน 1,581 คน หรือร้อยละ 25.11 ดัชนี AAI ของผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 60 ปี สูงกว่าดัชนีของกลุ่มอื่นโดยเฉพาะในด้านการจ้างงาน ซึ่งมิใช่เรื่องที่เหนือความคาดหมาย เนื่องจากยังเป็นกลุ่มที่คนส่วนมากยังไม่เกษียณอายุ ดังเห็นได้จากอัตราการจ้างงานที่สูงถึงร้อยละ 82.67 สำหรับกลุ่มอายุ 60–75 ปี มีอัตราการจ้างงานร้อยละ 48.69 และกลุ่มอายุมากกว่า 75 ปี มีอัตราการจ้างงานเท่ากับ 12.07 ในด้านการมีส่วนร่วมทางสังคม กลุ่มแรกและกลุ่มที่สองมีคะแนนไม่ต่างกันมากนักอยู่ที่ 11–12 คะแนน แต่คะแนนของกลุ่มที่ 3 (กลุ่มอายุมากกว่า 75 ปี) ลดลงเหลือเพียงประมาณกึ่งหนึ่ง คือ 6.51 คะแนนเท่านั้น ในด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต กลุ่มอายุก่อนวัยเกษียณมีคะแนนมากกว่ากลุ่ม อายุ 60–75 ปี ประมาณ 10 คะแนน ความแตกต่างนี้ เกิดจากองค์ประกอบย่อยด้านความมั่นคงทางรายได้ พึงสังเกตว่าดัชนีดังกล่าว (วัดโดยสัดส่วนผู้ที่ไม่เสี่ยงต่อความยากจน) ของกลุ่มวัยเกษียณลดลงอย่างมีนัยสำคัญเมื่อเทียบกับวัยก่อนเกษียณ จาก 69.48 เหลือเพียง 39.01 และ 10.39 เท่านั้น ข้อค้นพบนี้ บ่งชี้ว่ายิ่งอายุมากขึ้น ผู้สูงวัยยิ่งมีความเปราะบางทางด้านรายได้สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอายุมากกว่า 75 ปี ที่มีผู้สูงวัยเพียงแค่ ร้อยละ 10.39 เท่านั้น ที่ไม่เสี่ยงต่อความยากจน สำหรับด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง ยิ่งอายุมากขึ้น คะแนนก็ยิ่งลดลง โดยสรุป คะแนนดัชนี AAI ลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น และเมื่อเทียบระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุระหว่าง 60–75 ปี และกลุ่มผู้มีอายุเกิน 75 ปี พบความแตกต่างอย่างชัดเจนทั้งในด้านการจ้างงาน การมีส่วนร่วมทางสังคม และด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต อนึ่ง ประเด็นการมีส่วนร่วมทางสังคมและความเสี่ยงด้านรายได้ไม่เพียงพอสำหรับกลุ่มผู้มีอายุเกิน 75 ปี เป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเป็นองค์ประกอบย่อยที่มีคะแนนต่ำ

บทสรุป และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การศึกษานี้มีจุดประสงค์หลักเพื่อสร้างดัชนีพฤฒพลัง (AAI) ของผู้สูงอายุไทย เพื่อใช้ประกอบการวางแผนมาตรการหรือนโยบายต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุให้มีสุขภาพดี และสามารถทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่มีคุณภาพและมีคุณค่าของสังคมได้ งานวิจัยนี้ ใช้กรอบการสร้างดัชนี AAI ของ UNECE ที่จัดหมวดหมู่ออกเป็น 4 ด้าน (Domain) คือ ด้านการจ้างงาน (น้ำหนักร้อยละ 35) การมีส่วนร่วมทางสังคม (น้ำหนักร้อยละ 35) ความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต (น้ำหนักร้อยละ 10) และด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลัง (น้ำหนักร้อยละ 20) ในแต่ละด้านมีองค์ประกอบย่อยและองค์ประกอบย่อยเหล่านี้มีน้ำหนักแตกต่างกัน จากฐานข้อมูล HART 2558 คณะผู้วิจัยสามารถสร้าง AAI โดยใช้15 องค์ประกอบย่อย จากทั้งหมด 22 องค์ประกอบที่กำหนดโดย UNECE

ดัชนีพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทยมีค่าเท่ากับ 37.44 โดยผู้สูงอายุเพศชายมีคะแนน 40.03 ซึ่งสูงกว่าคะแนนของผู้สูงอายุเพศหญิงที่มีคะแนน 35.20 องค์ประกอบที่มีคะแนนสูงที่สุดคือด้านการจ้างงาน คิดเป็น 56.38 คะแนน คะแนนด้านการมีส่วนร่วมทางสังคมต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับด้านอื่น ๆ โดยคิดเป็นเพียง 10.15 คะแนนเท่านั้น สำหรับคะแนนด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิตเท่ากับ 39.88 คะแนน ดัชนีย่อย 2 ดัชนีที่ใช้วัดความมั่นคงทางด้านรายได้มีคะแนนอยู่ในระดับต่ำ บ่งชี้ว่าผู้สูงวัยไทยมีความเปราะบางทางด้านรายได้มาก ทั้งนี้ ร้อยละ 64.44 ของผู้มีอายุ 65 ปีขึ้นไป มีรายได้จากเบี้ยชราภาพเพียงแหล่งเดียวเท่านั้น และคะแนนด้านสุดท้ายคือด้านปัจจัยส่งเสริมการสร้างพฤฒพลังของผู้สูงอายุไทย คิดเป็น 50.85 คะแนน ในภาพรวม ไม่พบความแตกต่างของคะแนนเพศชายและเพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญ ยกเว้นด้านการจ้างงานเท่านั้นที่เพศชายมีคะแนนสูงกว่าเพศหญิงอย่างชัดเจนถึง 13 คะแนน

จากคะแนนดัชนี AAI เชิงพื้นที่ พบว่า ผู้สูงวัยในภาคใต้มีคะแนนสูงที่สุด คือ 44.22 คะแนน รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (41.46 คะแนน) และภาคเหนือ (36.46 คะแนน) และสองอันดับสุดท้ายคือภาคกลางและกรุงเทพมหานครที่มีคะแนนเท่ากับ 35.07 และ 32.03 คะแนน ตามลำดับ ในด้านการจ้างงาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้คะแนนสูงที่สุดและสูงกว่าภูมิภาคอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญ สำหรับดัชนีอีกสามด้าน ภาคใต้มีคะแนนสูงที่สุดในเกือบจะทุกด้าน ในขณะที่ดัชนีพฤฒพลังในเขตกรุงเทพมหานครมีคะแนนโดยเปรียบเทียบต่ำกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เกือบทุกด้าน ดังนั้น การพัฒนาส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุควรคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างพื้นที่ดังกล่าวด้วย

เมื่อพิจารณาดัชนี AAI ตามกลุ่มอายุ กลุ่มแรก อายุต่ำกว่า 60 ปี กลุ่มที่สองมีอายุระหว่าง 60–75 ปี และกลุ่มที่สาม อายุมากกว่า 75 ปี พบว่า คะแนนดัชนี AAI ลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น และเมื่อเทียบระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุระหว่าง 60–75 ปี และกลุ่มผู้มีอายุเกิน 75 ปี พบความแตกต่างอย่างชัดเจนทั้งในด้านการจ้างงาน การมีส่วนร่วมทางสังคม และด้านความสามารถพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต อนึ่ง ประเด็นการมีส่วนร่วมทางสังคมและความเสี่ยงด้านรายได้ไม่เพียงพอสำหรับกลุ่มผู้มีอายุเกิน 75 ปี เป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเป็นองค์ประกอบย่อยที่มีคะแนนต่ำ

จากงานการศึกษานี้ คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1) ควรหามาตรการป้องกันไม่ให้พฤฒพลังของผู้สูงอายุลดลงตามช่วงวัยเร็วเกินไป โดยเฉพาะในด้านการมีงานทำ อันเป็นแหล่งสำคัญของรายได้ การใช้ศักยภาพของผู้สูงอายุในการสร้างประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคม (Stephen Hawking กล่าวว่า “Work give you meaning and purpose, and life is empty without it”) การทำงานน่าจะมีส่วนช่วยให้ผู้สูงอายุตระหนักในคุณค่าตนเอง เกิดความภูมิใจ และมีความสุขมากขึ้น

2) ส่งเสริมการมีงานทำของผู้สูงอายุเพศหญิงให้มากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงวัย 55-59, และ 60-69 ปี ที่ยังแข็งแรง และสามารถทำงานได้ แต่มีคะแนนต่ำกว่าเพศชายค่อนข้างมาก

3) ความไม่เพียงพอของรายได้ของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุวัยปลาย ส่วนหนึ่งเนื่องจากการขาดการออม หรือมีเงินออมในวัยทำงานไม่เพียงพอ การหาระบบส่งเสริม/จูงใจ/บังคับออมเป็นเรื่องสำคัญ ที่ควรดำเนินการเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสูงวัยเกษียณ แต่ขณะเดียวกันผู้สูงอายุปัจจุบันที่มีรายได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ/ยากจน ควรได้รับความช่วยเหลือ

4) คะแนนการมีส่วนร่วมทางสังคมต่ำสุด โดยเฉพาะผู้สูงอายุวัยปลาย สะท้อนถึงปัญหาการติดบ้าน-ติดเตียงที่เพิ่มขึ้นตามช่วงวัย ควรหามาตรการป้องกันผู้สูงอายุช่วง 60-75 ปี (คะแนนลดลงเกือบ 5 คะแนน) จากการเข้าสู่ภาวะดังกล่าว ขณะเดียวกัน ควรหามาตรการทางสังคมเพื่อให้ประชากรทุกวัยมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมเพิ่มขึ้น สร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับสังคมและชุมชน เพื่อร่วมมือกันในการดูแลผู้สูงอายุ และการพัฒนาท้องถิ่นในด้านอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

นงลักษณ์ โงวิวัฒน์ชัย และ ศราวุฒิ ศรีทอง (2560). ดัชนีพฤฒพลังผู้สูงอายุไทย. *บทความสืบเนื่องการประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2560* วันที่ 17 พฤศจิกายน 2560

เล็ก สมบัติ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และธนิกานต์ ศักดาพร. (2554). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณประโยชน์กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย.* สำนักงานมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

สุภจักษ์ แสงประจักษ์สกุล (2558). ปัจจัยกำหนดระดับวุฒิวัยของผู้สูงอายุไทย. *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,* 21(1), 139-167.

ภาษาอังกฤษ

Cutler, D. (2001). “Declining Disability Among the Elderly.” *Health Affairs*. Vol 20. (6): 11–27

Singer B and Manton K (1998). “The effects of health changes on projections of health service needs for the elderly population of the United States”. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, Vol 23: 321–325.

World Health Organization: WHO. (2002). *Active Ageing: A Policy Framework.* Geneva: World Health Organization.

UNECE (2014) *“Active Ageing Index project”* Retrieved from https://statswiki.unece.org/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home

ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของหน่วยงานที่ได้รับจัดสรรเงินทุนจากภาษีเฉพาะ (Earmark Tax): กรณีศึกษาสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

วิศิษฎ์ ชัยศรีสวัสดิ์สุข*
สันติ ชัยศรีสวัสดิ์สุข**

บทคัดย่อ

ความท้าทายของหน่ายงานที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนโดยภาษีเฉพาะอย่าง สสส ไม่เพียงแต่ต้องกำหนด หรือแสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ความจำเป็นของการมีหน่วยงานและบทบาทของหน่วยงานในการดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมและประเทศซึ่งหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ อาจจะไม่ให้ความสำคัญ หรือให้ความสำคัญในลำดับรอง ๆ ลงไปแล้ว ยังต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการใช้เงินทุนสนับสนุนอีกด้วย ซึ่งโดยปกติมักจะมีความยากลำบาก หรือมีความซับซ้อนในการวิเคราะห์ประเมินผลของการทำงานของหน่วยงานจนเกิดเป็นข้อเคลือบแคลงสงสัยถึงการใช้จ่ายเงินทุน นอกจากนี้เนื่องจากการให้การสนับสนุนเงินทุนของภาครัฐด้วยภาษีเฉพาะมีทั้งข้อดีและข้อเสีย การดำเนินงานที่มีความโปร่งใส มีวินัยทางการคลัง (ไม่ก่อให้เกิดเป็นภาระทางการคลังทั้งในปัจจุบันและอนาคต) รวมทั้งการแสดงถึงความรับผิดรับชอบ (Accountability) ต่อสาธารณะของหน่วยงานจึงเป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญมากต่อการดำรงสถานะของหน่วยงาน และการใช้ประโยชน์จากหน่วยงานให้สามารถสร้างประโยชน์สูงสุดให้กับประเทศโดยรวม การศึกษานี้วิเคราะห์และประเมิน สสส ในฐานะที่เป็นหน่วยงานสนับสนุนงานทางด้านสาธารณสุขที่มุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนเป็นหลัก พบว่า สสส เป็นหน่วยงานที่มีความจำเป็น (โดยเปรียบเทียบกับกิจกรรมในลักษณะอื่น) ที่จะได้รับการสนับสนุนเงินทุนในรูปแบบของภาษีเฉพาะเนื่องจากงานทางด้านสาธารณสุขโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการป้องกัน การส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ข้อมูล ข่าวสาร องค์ความรู้รวมทั้งข้อปฏิบัติต่าง ๆ ทางด้านสาธารณสุข เป็นบทบาทสำคัญของภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาวะที่ดีของประชาชน และในทางเศรษฐกิจสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากการที่ประชาชนมีสุขภาพที่ดี แข็งแรงขึ้น มีประสิทธิภาพในการทำงาน และมีผลิตภาพสูงขึ้น (เกิดผลกระทบภายนอกทางเศรษฐกิจในเชิงบวก) อย่างไรก็ตาม พบว่า สสส ยังมีความไม่ชัดเจนใน

* คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: wisit_nida@yahoo.com

** คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: santit_nida@yahoo.com

การแสดงถึงประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์จากเงินทุนที่ได้รับจัดสรร รวมทั้งการแสดงผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายของกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการ ทั้งนี้เป็นเพราะการกำหนดขอบเขตและเป้าหมายการดำเนินงานกำหนดได้ยาก และในหลายกรณีวัดค่าผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานได้ไม่ชัดเจน เป็นปัญหาต่อการอธิบายและทำความเข้าใจต่อสาธารณะ เช่น การดำเนินโครงการเข้าให้เกิดความตระหนัก (Awareness) ของการดูแลสุขภาพของประชาชน ผมสัมฤทธิ์ของโครงการดังกล่าวสามารถวัดและแสดงผลได้ยาก ยังมีถกเถียงมนแง่การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ กิจกรรมที่ สสส ให้การสนับสนุน เช่น สสส ใช้เงินทุนไปในเรื่องเกี่ยวกับบุหรี่และเหล้าเป็นสัดส่วนสูงโดยมีเหตุผลว่าเป็นเรื่องที่มีความเสี่ยงมากต่อสุขภาวะ แต่ก็ไม่ได้มีการเปรียบเทียบว่าการใช้เงินทุนในส่วนนี้จะคุ้มค่าเพียงใดเมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมทางด้านสุขภาพอื่นที่อาจจะมีความเสี่ยงทางสุขภาวะน้อยกว่า แต่มีโอกาสที่จะเกิดผลสัมฤทธิ์สูงกว่ามาก และสุดท้ายเป็นการพิจารณาทางด้านความรับผิดรับชอบต่อสาธารณะ (Accountability to Public) ของหน่วยงาน ซึ่ง สสส สามารถแสดงความโปร่งใสทางการคลังได้พอสมควร กล่าวคือ มีการแสดงรายงานทางการคลัง มีการกำหนดกรอบ ระเบียบการให้การสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ที่ชัดเจน มีการจัดทำรายงานการประเมินผลงานในช่วงปี 2544-2554 แต่ก็ยังมีข้อสงสัยจากสาธารณะอยู่เสมอในส่วนของที่มาของผู้บริหาร และการเปิดเผยรายละเอียดของโครงการกิจกรรมต่าง ๆ ที่ สสส ให้การสนับสนุน โครงสร้างการพิจารณาการให้การสนับสนุน รวมทั้งการอธิบายกรอบการพิจารณาและเปิดเผยต่อสาธารณะเพื่อสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจกับสาธารณะ (Public Trust) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการรักษาสถานะการดำรงอยู่ขององค์กรที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากภาษีเฉพาะ

Efficiency and Effectiveness of Earmark Tax Practice in Thailand: A Case of the Thai Health Promotion Foundation

Wisit Chaisrisawatsuk*
Santi Chaisrisawatsuk**

Abstract

Key challenges of the Thai Health Promotion Foundation (THPF), as an independence organization financed by earmark tax, are not only limited to providing decent rationales for the existence of the unit but also ensure efficiency and effectiveness of fund utilization. A review by the study suggests there are advantages and disadvantages of earmark tax financing. Generally, the fiscal approach is used cautiously for a special purpose. In this case, THPH is set with a major objective to promote or improve health condition for all Thais; living in the urban as well as in the remote area. In addition, THPH aims at promoting health awareness as a prevention measure which is arguably more cost effective in improving health standard of the nation. And thus, such organization that receives earmark tax most of the time will have to involve with activities most regular government affiliates do not want to do (or lack of incentive to do) but it is the activities which create great value for the society or the country as a whole. Unfortunately, performance indication of these activities are even more difficult to illustrated especially to public which often cast some doubts and concerns over management issues. The major finding of this study is not to argue whether or not the earmark tax should be implemented. It is rather to argue that, even for a relatively reasonable successful establishment of such organization (such as THPF), it is crucial to earn enough public trust by guarantee transparency and having proper records of efficiency and effectiveness in fiscal management.

* School of Development Economics, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: Wisit_niad@yahoo.com

** School of Development Economics, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: Santit_nida@yahoo.com

บทนำ

ประเด็นหนึ่งของการบริหารการคลังภาครัฐให้มีความโปร่งใสกล่าวถึงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการใช้เงินทุนของภาครัฐ หรือเงินทุนที่รัฐจัดสรรให้กับหน่วยงานเพื่อดำเนินกิจกรรมที่รัฐเห็นว่ามีความเหมาะสม ซึ่งโดยปกติมักจะเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบภายในทางบวก (Positive Externality) หรือเป็นกิจกรรมที่ภาคเอกชนโดยกลไกตลาดจะไม่ก่อให้เกิดการผลิตสินค้าหรือบริการนั้น ในกรณีของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งโดยปกติเป็นเรื่องที่ประชาชนทั่วไปมองข้าม หรือไม่ให้ความสำคัญ แต่ผลของการดูแลสุขภาพให้ดีทำให้ลดความเสี่ยงทางด้านสุขภาพที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายในรูปค่าใช้จ่ายในการรักษาดูแล และยิ่งเป็นกรณีป่วยด้วยโรคเรื้อรัง ก็ยิ่งเป็นภาระค่าใช้จ่ายมากทั้งต่อตนเอง และต่อสังคมในกรณีที่รัฐมีสวัสดิการทางด้านสุขภาพให้กับประชาชน นอกจากนี้ประเทศโดยรวมยังเสียประโยชน์ทั้งในแง่ของประสิทธิภาพ และผลิตภาพของปัจจัยการผลิตหากประชาชนในประเทศมีสุขภาวะที่ไม่ดีอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ บทบาทหน้าที่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) จึงมีความสำคัญทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และต่อความมั่นคงของประเทศ อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก สสส เป็นหน่วยงานที่ได้รับการจัดสรรงบประมาณในรูปแบบการกำหนดสัดส่วนโดยตรงจากรายได้ภาษีสรรพสามิตที่จัดเก็บได้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ (Earmarked Tax) ซึ่งในการบริหารการคลังถือว่าเป็นทางเลือกหนึ่งของการให้การสนับสนุนเงินทุน ประเด็นการพิจารณาจึงไม่ได้เน้นในเรื่องความจำเป็น หรือเหตุผลของการมีหน่วยงานในลักษณะนี้เท่านั้น แต่ต้องพิจารณารวมไปถึงความจำเป็น หรือเหตุผลของการใช้รูปแบบทางการคลังในลักษณะนี้ (ซึ่งมีความแตกต่างทั้งในกระบวนการจัดสรร และการกำกับดูแลเพื่อให้เกิดความโปร่งใสและประสิทธิภาพการใช้เงินทุน) ด้วย

การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ประเด็นการให้การสนับสนุนหน่วยงานภาครัฐโดยการจัดสรรเงินทุนจากภาษีเฉพาะ ประกอบด้วย

1. การใช้ระบบ Earmark Tax กับหน่วยงาน สสส มีความเหมาะสมหรือไม่อย่างไร

- ศึกษากรอบแนวคิดและความเป็นเหตุเป็นผลของการใช้ Earmark Tax

- ศึกษาข้อดี (ข้อได้เปรียบ) และข้อเสีย (ข้อเสียเปรียบ) ของระบบ Earmark Tax ในฐานะที่เป็นทางเลือกทางการคลังของภาครัฐในการอุดหนุน หรือสนับสนุนกิจกรรมของรัฐ

2. ระบบการกำกับดูแลมีประสิทธิภาพหรือไม่อย่างไร เพื่อการวิเคราะห์แนวทางการใช้ประโยชน์จากการใช้ภาษีเฉพาะเพื่อสนับสนุนกิจกรรมทางการคลังของภาครัฐ

- ศึกษา และวิเคราะห์ระบบการกำกับดูแลเพื่อความโปร่งใส และประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของการดำเนินกิจกรรมของหน่วนงานที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนด้วยภาษีเฉพาะ

- ศึกษา และวิเคราะห์ดัชนีชี้วัดผลการดำเนินงาน (Key Performance Indicators: KPI) ของหน่วยงานมีความสอดคล้องกับเป้าหมาย สามารถสะท้อนผลการดำเนินงานของโครงการ (Impact Analyzes) และสามารถแสดงถึงข้อได้เปรียบ หรือความจำเป็นของการใช้รูปแบบของการสนับสนุนทางการคลังด้วยภาษีเฉพาะอย่างไร Earmark

การให้เงินสนับสนุนด้วยภาษีเฉพาะ (Earmark Tax): ข้อดี ข้อเสีย

คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญได้เพิ่มบทบัญญัติในหมวด “วินัยการคลัง” ให้ห้ามการออกกฎหมายจัดเก็บภาษีเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ ยกเว้นเพื่อจัดสรรให้องค์กรบริหารท้องถิ่นหรือพรรคการเมือง และให้ยกเลิกกฎหมายที่มีลักษณะดังกล่าวที่มีอยู่เดิมภายใน 3 ปี (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ สิงหาคม 2558) ในปัจจุบัน มีหน่วยงาน 3 แห่งที่เข้าข่ายบทบัญญัตินี้ ประกอบด้วย 1) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (Thai PBS) และกองทุนพัฒนากีฬาแห่งชาติ โดยทั้งหมดได้รับจัดสรรรายได้จากภาษีสรรพสามิตบุหรี่และเหล้า ในขณะที่ดูเหมือนมีการเพิ่มขึ้นของมุมมองทางด้านลบของการสนับสนุนทางการคลังแก่หน่วยงานด้วยภาษีเฉพาะจากประสบการณ์ในอดีต ทำให้มีความพยายามในการยกเลิกวิธีการในการสนับสนุนทางการคลังด้วยวิธีดังกล่าว ยังมีผู้เชี่ยวชาญทางการคลังแสดงทัศนะที่น่าสนใจของการใช้ภาษีเฉพาะเพื่อการสนับสนุนทางการคลังในบางด้านที่มีความจำเป็น หรือวิธีการสนับสนุนทางการคลังเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพสำหรับกิจกรรมนั้น ๆ เช่น สำหรับกิจกรรมด้านสุขภาพ มีประเทศกว่า 80 ประเทศใช้มาตรการสนับสนุนทางการคลังด้วยภาษีเฉพาะในรูปแบบต่าง ๆ กัน ดังนั้น การใช้ภาษีเฉพาะเพื่อการสนับสนุนทางการคลังจึงมีทั้งข้อดีข้อเสียของการดำเนินการประกอบกัน ขึ้นอยู่กับวิธีการให้การสนับสนุน ประเภทของกิจกรรมและการกำกับดูแลการดำเนินมาตรดารให้เกิดผลสัมฤทธิ์และจำกัดความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นจากความไร้ประสิทธิภาพที่เกิดจากการใช้มาตรการภาษีเฉพาะ

การสนับสนุนเงินทุนกับหน่วยงานด้วยภาษีเฉพาะมีทั้งข้อดีและข้อเสียที่ผู้กำหนดนโยบายควรจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบเพื่อให้การดำเนินมาตรการในลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดประสิทธิภาพของการใช้เงินทุนของภาครัฐ และเป็นประโยชน์สูงสุดต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวม รวมทั้งลดโอกาสของความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นจากการใช้ภาษีเฉพาะ ในส่วนนี้จะได้กล่าวถึงข้อดี-ข้อเสียของการใช้ภาษีเฉพาะเพื่อการสนับสนุนเงินทุนต่อหน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรอิสระ ดังต่อไปนี้

ข้อดีของการใช้ภาษีเฉพาะ

- Revenue protection: protect funding for specific programs or services by fending it from competing political interest and bypassing budgetary constraints.
- Efficiency: Improve public expenditure efficiency by linking taxation more closely to benefits
- Public support: soften taxpayer resistance to tax increase
- Accountability: increase accountability to funding
- Cost awareness: provide public with the actual costs associated with a specific program
- Flexibility: by avoiding budget restrictions and purchasing regulation arrangements

ข้อเสียของการใช้ภาษีเฉพาะ

- Budget rigidity: create rigidities in the budget so that leads to inefficient allocation of resources
- Economic distortion: lead to overall economic distortions via misallocation of resources
- Pro cyclical: limit the government budget flexibility during economic downturn
- Fragmentation: separate the specific spending to other social budget that can lead to less coordination
- Decreased equity: can benefit certain individuals or groups without cross-subsidies
- Susceptibility to special interests: susceptible to the influence of health groups and professional lobbies

กรอบแนวทางการพิจารณาการใช้ Earmark Tax

เนื่องจากการให้การสนับสนุนจากภาครัฐโดยการจัดสรรเงินทุนจากภาษีเฉพาะมี “ความพิเศษ” แตกต่างจากการกำหนดงบประมาณค่าใช้จ่ายโดยภาครัฐปกติทั่วไป หน่วยงานและกิจกรรมที่ได้รับการจัดสรรเงินทุนในลักษณะนี้จึงมีความจำเป็นต้องมีลักษณะเฉพาะ และเพื่อให้การใช้ภาษีเฉพาะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและลดโอกาสของความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นทั้งในรูปแบบของการเปิดโอกาสให้เกิดความไม่โปร่งใส ขาดประสิทธิภาพจนอาจก่อให้เกิดภาระการคลังของประเทศในอนาคต หรือความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นจากการขาดประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจโดยรวม (เกิดการบิดเบือนทางเศรษฐกิจเพราะขาดการจัดสรรทรัพยากรการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ) จึงจำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดในการกำหนดแนวทางการใช้ภาษีเฉพาะเพื่อการสนับสนุนของภาครัฐ

● เป็นกิจกรรมสาธารณะที่รัฐ (หรือหน่วยงานตัวแทนของรัฐ) จำเป็นต้องเป็นผู้ดำเนินการ หรือรัฐอยู่ในสถานะที่จะสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า

● ถ้ารัฐไม่ดำเนินการ หรือปล่อยให้กลไกตลาดทำงาน บริการดังกล่าวอาจจะไม่มีการดำเนินการ (เช่น ประชาชนไม่เห็นความสำคัญ หรือคุณค่าของการดูแล รักษาสุขภาวะของตนเอง ให้ความสำคัญกับกิจกรรมอื่นที่มีผลตอบแทนเป็นแรงจูงใจมากกว่า)

● ก่อให้เกิดผลกระทบภายนอกในเชิงบวก (Positive Externality) เช่น การส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักดูแลสุขภาพให้แข็งแรง เป็นการป้องกันการเจ็บป่วยของประชาชน ซึ่งมีต้นทุนต่ำกว่าการรักษาพยาบาลเมื่อมีอาการเจ็บป่วยเกิดขึ้นมาก อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพ (Efficiency Improvement) การทำงาน และเพิ่มผลิตภาพการผลิตโดยรวม (Productivity Improvement) ของประเทศด้วย

เมื่อพิจารณาตามกรอบข้างต้น หน่วยงาน สสส. มีลักษณะของการได้รับการสนับสนุนโดยภาษีเฉพาะเพราะลักษณะของหน่วยงานที่เป็นการส่งเสริมสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาวะที่ดี จำเป็นต้องให้รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการหรือรัฐเป็นผู้ดำเนินการจะมีประสิทธิภาพ

สูงกว่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางกิจกรรมที่เป็นการสร้างสุขภาวะที่ดีให้กับประชาชนแต่ไม่มีแรงจูงใจในรูปของผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ที่ภาคเอกชนคาดหวัง อีกทั้งยังก่อให้เกิดผลกระทบภายนอกเชิงบวก แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยขององค์กรสาธารณะสุขโลก (World Health Organization) ได้กำหนด Checklist ไว้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาการใช้รูปแบบของ Earmark Tax อย่างมีประสิทธิภาพ

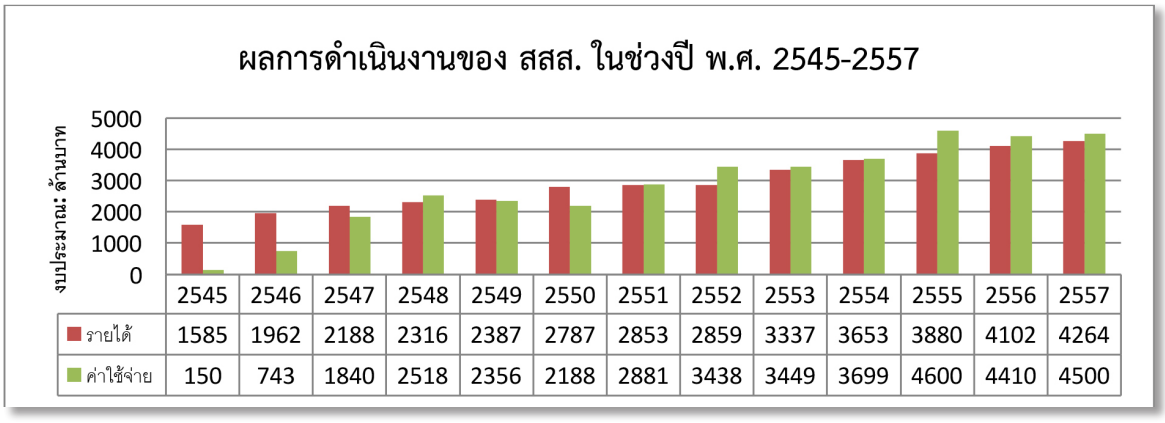
ผลการดำเนินงานของ สสส.

สสส. ก่อตั้งขึ้นในปี 2544 หลังจากความสำเร็จในการพยายามขับเคลื่อนเพื่อควบคุมการบริโภคยาสูบในประเทศไทย ในช่วง 10 ปีแรก (2544-2554) เป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการสร้างเสริมสุขภาวะทั่วประเทศ โดยมีเป้าหมายให้เข้าถึงประชาชนทุกภาคส่วน (ทุกช่วงวัย และทุกภูมิภาค) รายงานการประเมินผลการดำเนินงานในรอบสิบปีของ สสส (พ.ศ. 2544-2554) ระบุว่า สสส บรรลุเป้าหมายในการลดความเสี่ยงต่อสุขภาวะที่สำคัญ (อาศัยกิจกรรมหลายกิจกรรม เช่น ด้านการศึกษา การกระจายเสียงและภาพผ่านสื่อสู่สาธารณะ การคุ้มครองผู้บริโภค) ได้แก่ 1) การลดการสูบบุหรี่ 2) การลดการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ 3) การลดอุบัติเหตุบนท้องถนน เป็นต้น นอกจากนี้ สสส ยังประสบความสำเร็จในการมีบทบาทการเป็นผู้นำทางด้านการสร้างเสริมสุขภาวะโดยการเป็นต้นแบบในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการส่งเสริมสุขภาพ เช่น สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ

ในแง่ของการทำยุทธศาสตร์ สสส ให้ความสำคัญกับการลดความเสี่ยงทางด้านสุขภาพของประชาชนและยังมุ่งหวังให้มีผลกระจายไปยังประชาชนในทุกกลุ่ม ทุกภูมิภาคของประเทศ แต่การจัดสรรงบประมาณมุ่งเน้นไปที่เรื่องการลดการบริโภคบุหรี่และเหล้า (คิดเป็นสัดส่วนกว่าครึ่งหนึ่งของงบประมาณทั้งหมด) คงเป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าการบริโภคบุหรี่และเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นความเสี่ยงที่สำคัญ และก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมคิเป็นมูลค่าจำนวนไม่น้อย แต่ก็อาจก่อให้เกิดคำถามในแง่การจัดลำดับความสำคัญ (Priority) ของความเสี่ยงต่อสุขภาพของประชาชน กล่าวคือ มีความเสี่ยงอื่นใดทางด้านสุขภาพ เช่น ความเสี่ยงจากการขาดองค์ความรู้ในการดูแลสุขภาวะของประชาชน ความเสี่ยงจากการไม่เข้าใจ หรือการเข้าใจผิดเกี่ยวกับหลักโภชนาการ ความรู้ทางด้านโภชนาการรวมทั้งการปฏิบัติเพื่อให้มีโภชนาการที่ดี ฯลฯ อาจจะเป็นประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญ หรืออาจจะเร่งด่วนมากกว่าการมุ่งเป้าเพียงเพื่อลดปริมาณการบริโภคบุหรี่และเหล้า ซึ่ง สสส ตั้งเป็นเป้าหมายของการดำเนินการมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ติดต่อกันมาเป็นระยะเวลาพอสมควร (มากกว่า 10 ปี) ทั้ง ๆ ที่การบรรลุเป้าหมายก็เป็นเรื่องที่วัดได้ยาก เพราะตัวเลขชี้วัดการลดลงของการบริโภคบุหรี่และเหล้าของประเทศนั้น ไม่สามารถกล่าวอ้างได้ทั้งหมดว่าเป็นผลงานของ สสส ทั้งนี้เนื่องจากการลดลงของการบริโภคบุหรี่และเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อาจจะเป็นเพราะปัจจัยอื่น หรือมีสาเหตุจากการทำงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ การเน้นให้ความสำคัญกับการลดการบริโภคบุหรี่และเหล้า อาจจะปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นเพราะ สสส ได้รับเงินสนับสนุนจากรายได้ภาษีสรรพสามิตบุหรี่และเหล้า จึงต้องมีการกำหนดเป้าหมายเพื่อลดการบริโภคบุหรี่และเหล้าโดยอัตโนมัติ (ไม่ได้คำนึงถึงระดับความสำคัญ) อีกทั้งการรณรงค์เพื่อการลดบุหรี่และเหล้ายังไม่ได้มีการประเมินที่ชัดเจนถึงผลของการรณรงค์ต่อพฤติกรรมการบริโภคบุหรี่และเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งแท้จริงแล้วสิ่งที่จะมีความสำคัญน่าจะเป็นการมีพฤติกรรมการบริโภคที่สมเหตุสมผล (ปัญหา และความเสียหายที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่มาจากพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่เหมาะสม)

เงินทุนและการบริหารเงินทุนของ สสส.

สสส. ได้รับการสนับสนุนเงินทุนในรูปแบบภาษีเฉพาะโดยจัดเป็นในอัตราร้อยละ 2 ของการบริโภคบุหรี่และเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (2% Surcharge tax) เพิ่มเติมจากการจัดเก็บภาษีสรรพสามิตปกติ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา สสส ใช้จ่ายเงินทุนประมาณ 3,200-3,500 ล้านบาทในโครงการต่าง ๆ กว่า 1,000 โครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ต่อปีเพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะที่ดีของประชาชนในประเทศ

	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555	2556	2557
รายได้	1585	1962	2188	2316	2387	2787	2853	2859	3337	3653	3880	4102	4264
ค่าใช้จ่าย	150	743	1840	2518	2356	2188	2881	3438	3449	3699	4600	4410	4500

ที่มา: แผนหลัก สสส. 2555-2557 กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

สสส. เป็นหน่วยงานที่ได้รับจัดสรรงบประมาณจากสัดส่วนของรายได้ภาษีสรรพสามิตบุหรี่และเหล้า ทำให้รายรับหลักของหน่วยงานถูกผูกโยงกับรายได้การจัดเก็บภาษีทั้ง 2 ชนิด เมื่อมีการจัดเก็บภาษีสรรพสามิตบุหรี่และเหล้าได้มาก ก็ย่อมทำให้ สสส มีรายได้มากขึ้นด้วย แต่ในขณะเดียวกัน การทำงานที่ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงของ สสส จะมีผลให้เกิดการลดลงของปริมาณการบริโภคบุหรี่และเหล้าภายในประเทศ

โครงการใหม่ที่ได้รับการจัดสรรงบประมาณ (เฉลี่ย 4 ปี: พ.ศ. 2554-2557) แยกตามเป้าหมายการดำเนินงาน

เป้าหมายการดำเนินงาน	งบประมาณจัดสรร (ล้านบาท)	สัดส่วน (ร้อยละ)
เป้าหมาย 1: การลดปัจจัยเสี่ยงหลัก	971	24
เป้าหมาย 2: พัฒนาระบบกลไกที่จำเป็นในการลดปัจจัยเสี่ยงรอง	624	15
เป้าหมาย 3: พัฒนาสุขภาวะองค์รวม	867	21
เป้าหมาย 4: สร้างความตื่นตัวและค่านิยมใหม่ในสังคม	703	17
เป้าหมาย 5: ขยายโอกาสการสร้างนวัตกรรม	268	6
เป้าหมาย 6: ส่งเสริมสมรรถนะของระบบสุขภาพและบริการ สุขภาพ	697	17

ที่มา: แผนหลัก สสส. 2555-2557 กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

การบริหารจัดการ การกำกับติดตาม และประเมินผล

สสส. ดำเนินกิจการตามบทบัญญัติของกฎหมาย กฎ และระเบียบที่เกี่ยวข้อง เช่น พระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ พ.ศ. 2544 หลักเกณฑ์และวิธีการจัดสรรเงินเพื่อการสนับสนุนโครงการและกิจกรรม พ.ศ. 2554 โดยมีโครงสร้างการดำเนินงาน ประกอบด้วย 1) ด้านนโยบายและการกำกับดูแลกองทุน 2) ด้านการบริหารจัดการกองทุนและการนำนโยบายไปปฏิบัติ และ 3) ด้านการประเมินผลการดำเนินงานของกองทุน

1) ด้านนโยบายและการกำกับดูแลกองทุน

กลไกการกำกับนโยบายและกำกับดูแลกองทุน

คณะกรรมการกองทุน มีอำนาจหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินกิจการกองทุนในระดับนโยบายและกำหนดงบประมาณในภาพรวม ออกหลักเกณฑ์กฎระเบียบข้อบังคับที่สำคัญในการดำเนินงาน ให้ความเห็นชอบแผนการดำเนินงาน กำกับดูแลฝ่ายบริหาร รวมทั้งควบคุมผลการปฏิบัติงานของผู้จัดการซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ตามพระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ พ.ศ. 2544 ในการนี้กฎหมายกำหนดให้คณะกรรมการกองทุนรายงานผลการดำเนินงานต่อคณะรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภาเป็นประจำทุกปี

คณะอนุกรรมการ ซึ่งคณะกรรมการกองทุนแต่งตั้งขึ้นเพื่อมอบหมายงานประกอบด้วย

คณะกรรมการบริหารแผน ปัจจุบันมี 7 คณะ มีบทบาทในการพัฒนาแผนกำกับดูแลการดำเนินงานตามแผนให้บรรลุผล ภายในกรอบงบประมาณของแผนที่คณะกรรมการกองทุนเห็นชอบไว้ ทั้งนี้คณะกรรมการบริหารแผนอาจแต่งตั้งคณะกรรมการกำกับทิศ เพื่อกำกับดูแลชี้แนะกำกับทิศทางและมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการ

คณะอนุกรรมการเฉพาะด้าน เช่น คณะอนุกรรมการกำกับดูแลการตรวจสอบภายในคณะอนุกรรมการที่ปรึกษาสำนักงานกองทุน คณะอนุกรรมการนโยบายทางการเงิน คณะอนุกรรมการบริหารความเสี่ยง คณะอนุกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศ คณะอนุกรรมการพัฒนาบุคลากร คณะอนุกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้สุขภาวะ คณะอนุกรรมการสนับสนุนการขับเคลื่อนการบูรณาการโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้งระดับจังหวัด

แนวทางการกำกับติดตาม

การกำกับดูแลแผนงาน/โครงการ กรณีแผนงานและโครงการที่มีวงเงินงบประมาณสูงหรือมีความสำคัญ คณะกรรมการบริหารแผนจะแต่งตั้งคณะกรรมการกำกับทิศ เพื่อกำกับดูแลชี้แนะกำกับทิศทาง และกำหนดกรอบในการประเมินผลแผนงาน/โครงการ

การกำหนดเงื่อนไขกำกับการเบิกจ่ายงวดเงิน สสส. มีนิติกรรมในรูปของสัญญากับผู้รับผิดชอบโครงการ โดยจัดเบิกจ่ายงบประมาณเป็นงวด สัมพันธ์กับรายการผลงานตามแผนปฏิบัติการ ผู้รับผิดชอบจะต้องรายงานความก้าวหน้าและรายงานการเงินตามกำหนด ดังนั้นการเบิกจ่ายทุกงวดจะได้รับการสอบทานผลการดำเนินงานว่าถูกต้องตรงกับงวดผลงานที่ระบุไว้ตามแผนหรือไม่

ระบบสารสนเทศ สสส.มีระบบสารสนเทศที่ติดตามผลการบริหารจัดการทางการเงินของทุกแผนงาน/โครงการที่มีสัญญาผูกพันตรงกับผู้รับผิดชอบ ระบบปัจจุบันสามารถรายงานผลในระดับโครงการขึ้นไปถึงระดับแผน สสส. กำลังพัฒนาระบบสารสนเทศให้ครอบคลุมสัญญาของโครงการที่รับทุนต่อจากแผนงานหลัก และให้สามารถติดตามความก้าวหน้าการดำเนินงานได้

การติดตามงานระดับแผนและแผนงาน คณะกรรมการบริหารแผนสามารถติดตามการดำเนินงานตามแผนงานภายในแผนที่กำกับดูแลได้โดยการเชิญผู้รับผิดชอบมารายงานถึงความก้าวหน้าผลงานตามกิจกรรมและตัวชี้วัด ทั้งนี้คณะกรรมการบริหารแผนต้องรายงานความก้าวหน้าในภาพรวมของแต่ละแผนต่อคณะกรรมการกองทุนอย่างน้อยปีละครั้ง

การนิเทศ กรรมการกองทุน ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือเจ้าหน้าที่จะมีการนิเทศ (ตรวจเยี่ยม) และเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และให้คำแนะนำในการพัฒนาแผนงาน/โครงการ และโอกาสในการนำตัวอย่างที่ดีไปขยายผลสู่โครงการหรือพื้นที่อื่น ๆ

การตรวจสอบโครงการ ซึ่งครอบคลุมการตรวจสอบด้านการเงิน ด้านการดำเนินงาน และด้านการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ คำสั่ง พร้อมทั้งประเมินความเพียงพอและความมีประสิทธิภาพของระบบการควบคุมภายในแผนงาน/โครงการ ให้คำปรึกษา แนะนำอย่างเที่ยงธรรมและเป็นอิสระ เพื่อให้แผนงาน/โครงการสามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ภายใต้งบประมาณและการบริหารจัดการที่เหมาะสม ตลอดจนการติดตามตรวจสอบผลลัพธ์การดำเนินงานของโครงการตามข้อกำหนดในสัญญาหรือข้อตกลงอย่างเคร่งครัดเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานขององค์กรรับทุน ให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย เพื่อเพิ่มมูลค่าและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตลอดจนสร้างความเชื่อมั่น และสร้างความโปร่งใส (Transparency) ต่อสาธารณะ

2) ด้านการบริหารจัดการกองทุนและการนำนโยบายไปปฏิบัติ

กลไกในการบริหารจัดการ

สำนักงาน ประกอบด้วยผู้จัดการกองทุนเป็นผู้บริหารสูงสุด ผู้อำนวยการสำนักต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่มีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานตามนโยบายของกองทุน โดยศึกษา วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมาย เสนอแผนการดำเนินงาน การสนับสนุนภาคีเครือข่ายให้มีส่วนร่วมพัฒนาและดำเนินกิจกรรม การพัฒนาระบบและวิธีปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพ สนับสนุนการพัฒนาสมรรถนะและขีดความสามารถของบุคลากรและภาคีเครือข่าย ตลอดจนส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้และรวบรวมจัดเก็บบทเรียน ผลงานวิชาการ รวมทั้งเผยแพร่และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากความรู้ดังกล่าว

ภาคีเครือข่าย มิได้เป็นโครงสร้างของสำนักงาน แต่ถือเป็นผู้ปฏิบัติงานที่แท้จริงของโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ โดยเป็นกัลยาณมิตรที่มีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ร่วมพัฒนา และร่วมลงทุนด้วยในบางกรณีเพื่อให้ดำเนินงานบรรลุตามเป้าหมายซึ่งมีประชาชนเป็นผู้รับประโยชน์สุดท้ายร่วมกัน

แนวทางการแปลงแผนหลักสู่การปฏิบัติ

คณะกรรมการกองทุนมีนโยบายให้ใช้วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และยุทธศาสตร์ของเอกสารทิศทาง เป้าหมาย และยุทธศาสตร์กองทุนระยะ 10 ปี เป็นกรอบในการจัดทำแผนหลักและแผนการดำเนินงานประจำปี โดยแผนหลักและแผนปฏิบัติการประจำปีจะระบุจุดเน้นของทิศทางการดำเนินงานที่สำคัญ และผลสัมฤทธิ์ที่พึงประสงค์ในระดับแผน และแผนงานซึ่ง สสส และคณะกรรมการบริหารแผนชุดต่าง ๆ ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น

กลไกและแนวทางการแปลงแผนหลักสู่การปฏิบัติ กำกับดูแลโดยคณะกรรมการบริหารแผน ซึ่งมีทั้งหมด 7 คณะ หรือคณะอนุกรรมการเฉพาะกิจ การปฏิบัติตามแผนหลักจะดำเนินงานโดยอาศัยความร่วมมือจาก ภาคีหลักและภาคียุทธศาสตร์ ผ่านกระบวนการพัฒนาชุดโครงการ หรือโครงการ ร่วมกันกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยการสนับสนุนของ สสส จะเป็นไปเพื่อจุดประกายกระตุ้น สาน และเสริมพลัง ให้แก่ภาคีหลักและภาคียุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน ตามแนวปฏิบัตินั้นจะมีกระบวนการพิจารณาทบทวนความเหมาะสม สอดคล้องของข้อเสนอชุดโครงการหรือโครงการสำนักงานฯ ก่อนพิจารณาการอนุมัติการสนับสนุนตามขั้นตอนในแต่ละระดับ ซึ่งขั้นตอนการดำเนินงานเหล่านี้ เป็นความรับผิดชอบร่วม (Shared Accountability) ระหว่างสำนักงาน คณะกรรมการบริหารแผน กลุ่มผู้ทบทวนโครงการ และทั้งภาคีหลักกับภาคียุทธศาสตร์ ที่จะประกันความสอดคล้องในการแปลงแผนหลักสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

3) ด้านการประเมินผลการดำเนินงานของกองทุน

การประเมินผลการดำเนินงานของกองทุน แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ คณะกรรมการกองทุน และคณะกรรมการประเมินผล

3.1) คณะกรรมการกองทุน มีแนวทางในการกำกับติดตามและประเมินผลการดำเนินงานเป็นลำดับดังต่อไปนี้

■ สำนักงานกำหนดงวดงานและงวดเงินในสัญญา เพื่อกำกับผลงานและวงเงินที่จะจ่ายในแต่ละงวด

■ ผู้จัดการแผนงาน (Program Manager) จะกำหนดกลไกการกำกับติดตามและประเมินผลภายในของแผนงาน และจัดทำรายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงานของแผนงานรวมทั้งจัดให้มีการทบทวนผลการดำเนินงาน เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานของแผนงาน เสนอต่อคณะกรรมการบริหารแผนอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง หรือตามที่คณะกรรมการบริหารแผนกำหนด

■ คณะกรรมการบริหารแผน (ประกอบด้วยกรรมการกองทุนและผู้ทรงคุณวุฒิอื่น ๆ จำนวน 7-15 คน) รับผิดชอบ

● จัดทำรายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงานของแผน และทบทวนผลการดำเนินงานเพื่อปรับปรุง โดยนำผลการประเมินการดำเนินงานของแผน เสนอต่อคณะกรรมการกองทุน และคณะกรรมการประเมินผล อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง หรือตามที่คณะกรรมการกองทุนกำหนด

● จัดให้มีการประเมินผลเชิงลึกสำหรับชุดแผนงาน/ ชุดโครงการ หรือโครงการขนาดใหญ่ที่มีวงเงินงบประมาณเกินกว่า 20 ล้านบาท

● จัดให้มีการประเมินผลลัพธ์ของแผนอย่างน้อย 1 ครั้งต่อ 3 ปี และรายงานผลให้คณะกรรมการกองทุนทราบ

■ คณะกรรมการกองทุนหรือคณะกรรมการบริหารแผน อาจจัดให้มีการติดตามและประเมินผลเพิ่มเติมนอกเหนือจากที่ดำเนินการโดยผู้จัดการแผนงานหรือคณะกรรมการบริหารแผน

■ ผู้จัดการสำนักงานกองทุน สสส. จัดให้มีการศึกษา วิเคราะห์ และประเมินผลการดำเนินการของกองทุน รวมทั้งเสนอเป้าหมาย แผนงาน โครงการ แผนการดำเนินงานประจำปีของกองทุน และแผนงบประมาณประจำปีต่อคณะกรรมการกองทุน

3.2 คณะกรรมการประเมินผล ตามมาตรา 38 ของพระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ พ.ศ. 2544 กำหนดให้ คณะรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการประเมินผลเป็นอิสระจากคณะกรรมการกองทุน มีบทบาทในการประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนในภาพรวมทั้งด้านนโยบาย ด้านผลกระทบต่อสังคม และด้านการบริหารจัดการ อันจะเป็นหลักประกันความรับผิดชอบของ สสส. ต่อสาธารณะ (Public Accountability) และรายงานผลพร้อมข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการกองทุนเป็นประจำทุกปี โดยมีอำนาจเรียกเอกสารหรือหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับกองทุนจากบุคคลใด หรือเรียกบุคคลใดมาชี้แจงข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการพิจารณาประเมินผลได้ในแต่ละปีคณะกรรมการประเมินผลได้กำหนดประเด็นการประเมินผล ได้แก่ 1. การประเมินผลตามตัวชี้วัด (KPI) ผลการดำเนินงานของ สสส. 2. การประเมินผลการดำเนินงานของแผนหลักและ 3. การศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นพิเศษอื่น ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการให้คำแนะนำแก่กองทุน

การกำหนดเป้าหมาย และตัวชี้วัดของ สสส.

หน่วยงาน สสส.มีการกำหนดเป้าหมายเป็น 2 ลักษณะ คือ เป้าหมายทั่วไป และเป้าหมายเฉพาะ

1. เป้าหมายทั่วไป (General Strategic Target) คือ ทุกคนมีอายุยืนยาวขึ้นอย่างมีสุขภาวะมีตัวชี้วัดดังนี้

- อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดเพิ่มขึ้นจาก 72 ปี ในพ.ศ. 2552 เป็น 76 ปีใน พ.ศ. 2574
- อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดที่มีสุขภาวะเพิ่มขึ้นจาก 66 ปี ในพ.ศ. 2552 เป็น 72 ปี ในพ.ศ. 2574

2. เป้าหมายเฉพาะ (Specific Strategic Target) มีรายละเอียดดังนี้

เป้าหมาย	ตัวชี้วัด	แหล่งข้อมูล
1. ลดอัตราการสูบบุหรี่ของคนไทยในพ.ศ. 2557 ลงร้อยละ 10 จาก พ.ศ. 2552	ใน พ.ศ. 2552 อัตราการสูบบุหรี่ของประชากรไทยอายุ 15 ปีขึ้นไปเท่ากับร้อยละ 20.7	การสำรวจพฤติกรรมการดื่มสุราและสูบบุหรี่สำนักงานสถิติแห่งชาติ
2. ลดอัตราการดื่มสุราของคนไทยในปี พ.ศ. 2563 ให้น้อยกว่าร้อยละ 27	ใน พ.ศ. 2552 อัตราการดื่มสุราของคนไทยเท่ากับร้อยละ 32	การสำรวจพฤติกรรมการดื่มสุราและสูบบุหรี่สำนักงานสถิติแห่งชาติ
3. ลดอุบัติการณ์การติดเชื้อเอดส์ในหญิงตั้งครรภ์ใน พ.ศ. 2559 ลงสองในสามของการประมาณการ	ใน พ.ศ. 2553 การติดเชื้อเอดส์รายใหม่ในกลุ่มหญิงตั้งครรภ์ ซึ่งใช้แทนประชากรทั่วไป มีอัตรา ร้อยละ 0.2 ในขณะที่ความชุกการติดเชื้อเอดส์ในกลุ่มหญิงตั้งครรภ์ ใน พ.ศ. 2553 เท่ากับ ร้อยละ 0.65	การเฝ้าระวังเฉพาะพื้นที่โดยการตรวจโลหิตสำนักระบาดวิทยากระทรวงสาธารณสุข
4. เพิ่มอัตราการบริโภคผักและผลไม้อย่างเพียงพอตามข้อแนะนำ (400 กรัมต่อวัน) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ใน พ.ศ. 2557	ในปี พ.ศ. 2551/52 มีอัตราการบริโภคผักและผลไม้อย่างเพียงพอ เท่ากับร้อยละ 17.7	การสำรวจสภาวะสุขภาพอนามัยของประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย
5. เพิ่มการมีกิจกรรมทางกายประจำของคนไทยอายุ 11 ปีขึ้นไปไม่น้อยกว่า ร้อยละ 80 ใน พ.ศ. 2557	อัตราการมีกิจกรรมทางกายอย่างเพียงพอ และ/หรือ การออกกำลังกายเป็นประจำของคนไทยอายุ 11 ปีขึ้นไป ใน พ.ศ. 2550 การออกกำลังกายประจำของคนไทยอายุ 11 ปีขึ้นไปเท่ากับร้อยละ 29.6	การสำรวจพฤติกรรมการออกกำลังกายของประชากรสำนักงานสถิติแห่งชาติ
6. ลดความชุกของภาวะน้ำหนักตัวเกินและโรคอ้วนในเด็กให้น้อยกว่าร้อยละ 10 ใน พ.ศ. 2562	ใน พ.ศ. 2551/52 เด็กวัยเรียนอายุ 6-14 ปี น้ำหนักตัวอยู่ในเกณฑ์ท้วมถึงอ้วน ร้อยละ 11	การสำรวจสภาวะสุขภาพอนามัยของประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย
7. ลดอัตราการตายจากอุบัติเหตุทางถนนสัดส่วนไม่เกิน 10 ต่อประชากรแสนคนใน พ.ศ. 2563	ใน พ.ศ. 2552 อัตราการตายจากอุบัติเหตุทางถนนเท่ากับ 16.87 ต่อประชากรแสนคน	ศูนย์อำนวยการความปลอดภัยทางถนนกรมป้องกัน และบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย

เป้าหมาย	ตัวชี้วัด	แหล่งข้อมูล
8. เพิ่มสัดส่วนของคนไทยอายุ 15 ปีขึ้นไปที่มีความสุขในการดำรงชีวิต	ดัชนีที่แสดงการมีสุขภาวะทางจิต - ใน พ.ศ. 2552 คนไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป มีความสุขน้อยกว่าเกณฑ์ ร้อยละ 13 - สสส. ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ และภาคีการพัฒนาหลายองค์กร ร่วมกันจัดทำบัญชีประชาชาติด้านความอยู่ดีมีสุข โดยประชาชนเห็นว่าประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้า ด้านความสุขและความพึงพอใจในชีวิต ต้องพิจารณาจากเรื่องสำคัญ 5 เรื่องแรก ได้แก่ (1) ประชาชนมีสุขภาพจิตที่ดี (2) ประชาชนมีความพึงพอใจต่อระบบสาธารณูปโภคและระบบบริการของภาครัฐ (3) ประชาชนรู้สึกว่าได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมจากภาครัฐและสังคม (4) ประชาชนรู้สึกมีความหวังและมีพลังในการดำเนินชีวิต (5) ประชาชนเชื่อว่าคนในสังคมมีความรักและความสมานฉันท์	แบบประเมินความสุขหรือสุขภาพจิตโดยกรมสุขภาพจิตร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ
9. เพิ่มสัดส่วนของครอบครัวอบอุ่น	ดัชนีครอบครัวอบอุ่น[1] ใน พ.ศ. 2552 อยู่ในระดับต้องปรับปรุงที่ร้อยละ 63	(1) ข้อมูลทะเบียนราษฎร์ (2) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของครัวเรือนและข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2 ค) กระทรวงมหาดไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จัดทำดัชนีชี้วัดประกอบด้วย (1) สัมพันธภาพในครอบครัว (อัตราการหย่าร้าง อัตราการจดทะเบียนสมรสและสัดส่วนของครัวเรือนที่มีความอบอุ่น) (2) การพึ่งตนเองสสส. จะทำงานร่วมกับ ภาคีเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดและวิธีการจัดเก็บข้อมูลโดยจะมีการตั้งเป้าหมายในระยะต่อไป

[1] สสส. ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักสถิติแห่งชาติ และภาคีการพัฒนาหลายองค์กร ร่วมกันจัดทำบัญชีประชาชาติด้านความอยู่ดีมีสุข เห็นว่าประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าในด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน ควรให้ความสำคัญกับ 5 เรื่องได้แก่ (1) คนในครอบครัวและชุมชนมีความรักความสามัคคี (2) ความรุนแรงและปัญหาในครอบครัวหรือชุนชนลดลง (3) คนในชุมชนรู้จักและมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (4) เด็ก คนพิการ ผู้สูงอายุ และผู้ด้อยโอกาส ที่ถูกทอดทิ้งมีจำนวนลดลง และ (5) คนในครอบครัวหรือชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน

เป้าหมาย	ตัวชี้วัด	แหล่งข้อมูล
10. ชุมชนและท้องถิ่นเข้มแข็ง	ใน พ.ศ. 2552 ดัชนีชุมชนเข้มแข็งอยู่ในระดับต้องปรับปรุงเท่ากับ 61.2	ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของครัวเรือนและข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2 ค)กระทรวงมหาดไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจัดทำดัชนีชี้วัดจากข้อมูล จปฐ. โดยใช้ดัชนีสี่ตัวประกอบด้วย (1) ชุมชนพึ่งตนเองได้ (2) การเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาด้วยกันอย่างต่อเนื่อง (3) ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน (4) ชุมชนเกื้อกูลกัน (การมีสวัสดิการชุมชน) สสส. จะทำงานร่วมกับภาคีเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด และวิธีการจัดเก็บข้อมูลโดยจะมีการตั้งเป้าหมายในระยะต่อไป

จากการสังเคราะห์เป้าหมาย และดัชนีชี้วัด พบว่าโดยรวมดัชนีมีความเกี่ยวโยงกับเป้าหมาย และวิสัยทัศน์ของหน่วยงานดี อย่างไรก็ตามมีประเด็นที่ควรระมัดระวังดังต่อไปนี้

1) ดัชนีชี้วัดยังมิได้สะท้อนข้อดีของการได้รับการสนับสนุนโดยภาษีเฉพาะ

2) ดัชนีชี้วัดควรมีส่วนเกี่ยวเนื่องกับค่าใช้จ่ายของสาธารณะสุข เพราะหาก สสส มีการดำเนินงานที่ดีแล้วค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลควรจะลดลง

3) ดัชนีชี้วัดได้แสดงถึงความมีสุขภาวะที่ดีขึ้นจริง แต่ไม่สามารถอ้างได้โดยชัดเจนว่าเป็นผลจากการดำเนินงานของ สสส

การประเมินความมีประสิทธิภาพของการใช้ Earmark Tax ตามกรอบของ องค์กรสาธารณสุขโลก (World Health Organization)

ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ผลการทบทวนด้านการดำเนินงาน รูปแบบโครงสร้างการกำกับดูแล และตัวชี้วัด มาสังเคราะห์ประกอบรายงานวิจัยขององค์กรสาธารณสุขโลก (World Health Organization) เสนอแนะให้พิจารณาความสอดคล้องการสนับสนุนเงินทุนในกับหน่วยงานในรูปแบบภาษีเฉพาะเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพใน 10 ด้าน ดังนี้ 1) ข้อสนับสนุนของวัตถุประสงค์การใช้จ่ายโดยภาครัฐ (Support for the expenditure purpose) 2) การกำหนดคำนิยามของวัตถุประสงค์การใช้จ่าย (Definition of the expenditure purpose) 3) ทางเลือกของแหล่งที่มาของเงินได้ (Alternative revenue sources) 4) ผลกระทบทางด้านสาธารณสุขทั้งในแง่ประสิทธิภาพ และความเสมอภาค (Impact on health sector efficiency and equity) 5) ความยืดหยุ่นในการใช้จ่าย (Spending flexibility) 6) ช่วงระยะเวลา (Time Horizon) 7) ความเชื่อมโยงระหว่างรายรับ และรายจ่าย (Revenue-expenditure link) 8) การจัดการทางการคลังและการบริหารการเงินสาธารณะ (Fiscal and public financial management (PFM) impact) 9) การบริหารจัดการกองทุน (Managing earmarked funds) 10) ความรับผิดชอบต่อกองทุน (Accountability) โดยมีคำถามต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

	สอดคล้อง	ไม่สอดคล้อง	ไม่แน่ใจ
1) การสนับสนุนวัตถุประสงค์การใช้จ่ายของรัฐ (Support for the expenditure purpose)			
- Does the policy or program to be funded with the earmark support the country's broader development objective?	✓ ประเทศไทยมีนโยบายสวัสดิการสุขภาพถ้วนหน้า (Universal Coverage)		
- Does the policy or program to be funded with the earmark have broad-based support and commitment from politicians, policy-makers and the public?			✓ ภาคประชาชนบางส่วนยังไม่มีข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอเกี่ยวกับบทบาท และหน้าที่ของ สสส
- Were finance authorities a part of the discussions from an early stage?	✓ โครงสร้างการบริหารของ สสส กำหนดให้มีกรรมการที่เป็นตัวแทนมาจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องรวมทั้งหน่วยงานทางด้านการเงินการคลัง		

	สอดคล้อง	ไม่สอดคล้อง	ไม่แน่ใจ
2) การกำหนดคำนิยามของวัตถุประสงค์การใช้จ่าย (Definition of the expenditure purpose)			
- Is the policy or program to be funded with the earmark defined narrowly enough for the earmark to be enforced and broadly enough to be flexible?	✓ มีเป้าในการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนในประเทศอย่างทั่วถึงและครอบคลุม		
- Does the expenditure purpose help advance certain health sector priorities without detracting from others?			✓ กิจกรรม หรือโครงการที่ดำเนินงานโดย สสส อาจทับซ้อนหรือสนับสนุนเกื้อกูลการทำงานของหน่วยงานทางด้านสาธารณสุข
3) ทางเลือกของแหล่งที่มาของเงินได้ (Alternative revenue sources)			
- Can revenue needed for the policy or program be met through the existing budget process?			✓ กิจกรรม หรือโครงการของ สสส หลายโครงการเป็นการสร้างความตระหนักรู้ทางด้านสุขภาพ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นระบบจึงจะเกิดประสิทธิผล ซึ่งการจัดสรรงบประมาณด้วยระบบปกติอาจจะไม่ได้รับการสนับสนุน

	สอดคล้อง	ไม่สอดคล้อง	ไม่แน่ใจ
- Have alternative sources been explored for their revenue-raising potential?		✓ การดำเนินงานของ สสส ที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นการให้การสนับสนุนเงินทุนในโครงการเกี่ยวการส่งเสริมสุขภาวะ	
4) ผลกระทบต่อสาธารณะสุขมีประสิทธิภาพ และเสมอภาพ (Impact on health sector efficiency and equity)			
- Will the earmark improve or inhibit the government's ability to manage health expenditure, including implementing strategic purchasing approaches?	✓		
- Will the earmark facilitate pooling of health funds or introduce fragmentation and limit the ability to pool health funds across sources, leading to equity concern?			✓
5) ความสะดวกในการใช้จ่าย (Spending flexibility)			
- Are mechanisms in place to ensure efficient spending of earmarked revenues?			✓
- Can earmark revenues be spent flexibly within the expenditure purpose, or are restriction in place related to line-item budgets or other Public Finance Management (PFM) rules?	✓		

	สอดคล้อง	ไม่สอดคล้อง	ไม่แน่ใจ
- Can unspent earmarked revenues be carried forward into the next fiscal year?	✓		
6) ช่วงระยะเวลา (Time Horizon)			
- Will the earmark be temporary or permanent?	✓ Permanent		
- If the earmark is intended to be temporary, will it come with a “sunset clause”, mandatory periodic reviews or a transition plan?			Not apply
- Will the revenue source be sustainable relative to the intended expenditure purpose?	✓		
7) ความเชื่อมโยงระหว่างรายรับและรายจ่าย (Revenue-expenditure link)			
- Does the policy or program to be funded with the earmark have sufficiently diversified revenue sources so it will not completely depend on the earmarked revenue?		✓ รายได้ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดของ สสส มาจากส่วนแบ่งภาษีบุหรี่ และภาษีสุรา (Surcharge Tax)	
- Will a release valve or contingency option be put in place to reallocate earmarked funds if other urgent needs or priorities arise?		✓	
- Are expenditure management mechanisms in place to prevent overspending?			✓

	สอดคล้อง	ไม่สอดคล้อง	ไม่แน่ใจ
8) การจัดการการคลังและการเงินสาธารณะ (Fiscal and public financial management (PFM) impact)			
- Will the earmark improve or impede the efficiency of budget allocations?			✓
- Will the earmark mitigate or exacerbate distortions or inefficiencies in the underlying revenue source?			✓
- Will the earmark mitigate or exacerbate the equity impacts of the underlying revenue source?			✓
- Have simulation and scenario testing been done to analyze ● Impact on the health sector budget ● Impact on the total government budget ● Broader fiscal, economic and social impact		✓ ไม่ปรากฏรายงานการวิเคราะห์ในลักษณะ Impact Analysis ของ สสส	
- Will the above analyses be updated periodically?		✓	
9) การจัดการกองทุน (Managing earmarked funds)			
- Will the funds flow through the treasury or a consolidated fund into an extra budgetary fund, or will they go directly to an implementing agency?			✓ ต้องตรวจสอบระเบียบวิธีงบประมาณ – สรรพสามิตเป็นหน่วยงานผู้จัดเก็บจัดเก็บแล้วส่งคลังเพื่อจัดสรร หรือจัดเก็บแล้วนำส่งให้ สสส โดยตรง

	สอดคล้อง	ไม่สอดคล้อง	ไม่แน่ใจ
- Will the institution that spends the earmarked revenues be prepared for the inflow of funds?	✓ มีการจัดทำแผนการเงินระยะยาวล่วงหน้า		
- Will a reserve fund or contingency fund be created to manage revenues in excess of expenditure needs?	✓ สสส มีเงินกองทุนสะสม		
10) ความน่าเชื่อถือ (Accountability)			
- Have assessments been conducted at all levels of the system to ensure sufficient capacity to manage and monitor the flow of earmarked funds?	✓ มีรายงานประเมินผลการดำเนินงานระยะเวลา 10 ปี 2544-2554		
- Can earmarked revenues be accounted for at every step, from collection to expenditure?			✓
- How will the institution that spends the earmarked revenues be accountable for results or outcome?			✓ - ปรับปรุง KPI ที่จะแสดงผลงานของ สสส ได้ชัดเจนมากขึ้น - ยกระดับความโปร่งใสทางการคลังโดยการเปิดเผยข้อมูลที่จำเป็นต่อสาธารณะมากขึ้น - มีการสื่อสารกับสาธารณะในการกำหนดแผนงานยุทธศาสตร์ หรือแผนงานระยะยากมากขึ้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

การประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของหน่วยงานที่ได้รับการจัดสรรเงินทุนในรูปแบบภาษีเฉพาะมีความซับซ้อนทั้งในแง่การประเมินผลงานที่อาจจะมีความทับซ้อนกับการผลงานของหน่วยงานอื่น เช่น การลดลงของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของประชาชน เป็นการยากที่จะบ่งชี้ให้ได้ว่าเป็นผลจากการดำเนินมาตรการของ สสส หรือไม่ มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ เป้าหมายหรือผลสัมฤทธิ์บางประการเป็นเป้าหมายที่แปลงเป็นข้อมูลในเชิงปริมาณเพื่อการวัดได้ยาก เช่น การเพิ่มขึ้นของสุขภาวะที่ดีของประชาชน การสร้างให้เกิดการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการออกกำลังกายเพื่อสร้างสุขภาพ ป้องกันการเจ็บไข้ได้ป่วยของประชาชน การสร้างเครือข่ายภาคีเพื่อส่งเสริมสุขภาพ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเป้าหมายที่ประเมินได้ยาก ทำให้การประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของหน่วยงานไม่ชัดเจนจนอาจเกิดเป็นข้อเคลือบแคลงสงสัยต่อสาธารณะเกี่ยวกับการใช้เงินทุนที่ได้รับการจัดสรรได้โดยง่าย ดังนั้น การกำหนดแผนยุทธศาสตร์ และแผนการดำเนินงานที่ชัดเจนเปิดเผยต่อสาธารณะ สามารถชี้แจงได้จึงเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับหน่วยงานที่ได้รับเงินทุนจากภาษีเฉพาะมาก

- การสร้างความโปร่งใสทางการคลังของหน่วยงานที่ได้รับภาษีเฉพาะ (Earmark Tax) และการรายงานภาระการคลังผูกพัน (Fiscal Liability)

- การสร้างวินัยการคลัง และการกำหนดกรอบวินัยการคลังที่ชัดเจน

- การพัฒนาระบบการแสดงประสิทธิภาพ ประสิทธิผลการใช้งบประมาณ รวมทั้งการสร้างระบบการสื่อสารเพื่อชี้แจงต่อสาธารณะเกี่ยวกับเป้าหมายขององค์กร และการดำเนินงานเพื่อให้มีความโปร่งใส สามารถติดตาม กำกับดูแล โดยแสดงถึงข้อปัญหา และความจำเป็นขององค์กรในการได้รับเงินทุนสนับสนุนในรูปแบบภาษีเฉพาะ ก็จะทำให้การจัดสรรเงินทุนของภาครัฐก่อให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ ลดโอกาสของความเสียหายทางเศรษฐกิจที่อาจจะเกิดขึ้นจากการจัดสรรเงินสนับสนุนในรูปแบบเฉพาะนี้

การศึกษาพบว่า สสส. ในฐานะที่เป็นหน่วยงานสนับสนุนงานทางด้านสาธารณสุขที่มุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชนเป็นหลัก พบว่า สสส เป็นหน่วยงานที่มีความจำเป็น (โดยเปรียบเทียบกับกิจกรรมในลักษณะอื่น) ที่จะได้รับการสนับสนุนเงินทุนในรูปแบบของภาษีเฉพาะเนื่องจากงานทางด้านสาธารณสุขโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการป้องกัน การส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ข้อมูล ข่าวสาร องค์ความรู้รวมทั้งข้อปฏิบัติต่าง ๆ ทางด้านสาธารณสุข เป็นบทบาทสำคัญของภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาวะที่ดีของประชาชน และในทางเศรษฐกิจสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากการที่ประชาชนมีสุขภาพที่ดี แข็งแรงขึ้น มีประสิทธิภาพในการทำงาน และมีผลิตภาพสูงขึ้น (เกิดผลกระทบภายนอกทางเศรษฐกิจในเชิงบวก) อย่างไรก็ตาม พบว่า สสส ยังมีความไม่ชัดเจนในการแสดงถึงประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์จากเงินทุนที่ได้รับจัดสรร รวมทั้งการแสดงผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายของกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการ ทั้งนี้เป็นเพราะการกำหนดขอบเขตและเป้าหมายการดำเนินงานกำหนดได้ยาก และในหลายกรณีวัดค่าผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานได้ไม่ชัดเจน เป็นปัญหาต่อการอธิบายและทำความเข้าใจต่อสาธารณะ เช่น การดำเนินโครงการเข้าให้เกิดความตระหนัก (Awareness) ของการดูแลสุขภาพของประชาชน ผมสัมฤทธิ์ของโครงการดังกล่าวสามารถวัดและแสดงผลได้ยาก ยังมีถกเถียงในแง่การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ กิจกรรมที่ สสส ให้การสนับสนุน เช่น สสส ใช้เงินทุนไปในเรื่องเกี่ยวกับบุหรี่และเหล้าเป็นสัดส่วนสูงโดยมีเหตุผลว่าเป็นเรื่องที่มีความเสี่ยงมากต่อสุขภาวะ แต่ก็ไม่ได้มีการเปรียบเทียบว่าการใช้

เงินทุนในส่วนนี้จะคุ้มค่าเพียงใดเมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมทางด้านสุขภาพอื่นที่อาจจะมีความเสี่ยงทางสุขภาวะน้อยกว่า แต่มีโอกาสที่จะเกิดผลสัมฤทธิ์สูงกว่ามาก และสุดท้ายเป็นการพิจารณาทางด้านความรับผิดรับชอบต่อสาธารณะ (Accountability to Public) ของหน่วยงาน ซึ่ง สสส สามารถแสดงความโปร่งใสทางการคลังได้พอสมควร กล่าวคือ มีการแสดงรายงานทางการคลัง มีการกำหนดกรอบ ระเบียบการให้การสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ที่ชัดเจน มีการจัดทำรายงานการประเมินผลงานในช่วงปี 2544-2554 แต่ก็ยังมีข้อสงสัยจากสาธารณะอยู่เสมอในส่วนของที่มาของผู้บริหาร และการเปิดเผยรายละเอียดของโครงการกิจกรรมต่าง ๆ ที่ สสส ให้การสนับสนุน โครงสร้างการพิจารณาการให้การสนับสนุน รวมทั้งการอธิบายกรอบการพิจารณาและเปิดเผยต่อสาธารณะเพื่อสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจกับสาธารณะ (Public Trust) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการรักษาสถานะการดำรงอยู่ขององค์กรที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากภาษีเฉพาะ

เอกสารอ้างอิง

Anne-Marie Perucic “Earmarking tobacco tax revenues” World Health organization (2015)

Cheryl Cashin, Susar Sparkes and Danielle Bloom “Earmarking for Health from Theory to Practice” Health Financing Working Paper No 5

Daniel Bergvall, Claire Chanbit and Dirk-Jan Kraan “Intergovernmental Transfers and Decentralised Public Spending” OECD Working Paper No 3.

Richard M Bird, Toosury Fun “Earmarking in theory and Korean Practice” International studies program’s working paper (Jun 2005)

William McCleary “The earmarking of Government Revenue: A Review of some world bank experience” The world bank research observer, vol 6, on 1 (January 1991) pp. 81-104

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ “แผนหลัก สสส. 2555-2557”

ทศวรรษแห่งการเพิ่มการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าในประเทศไทย

ธรณินทร์ กองสุข*

บทคัดย่อ

องค์การอนามัยโลกได้คาดการณ์ไว้ว่าในปี 2563 โรคซึมเศร้าจะก่อความสูญเสียด้านสุขภาพแก่ประชากรโลกมากเป็นอันดับ 2 รองจากโรคหัวใจและหลอดเลือด จากการสำรวจภาวะสุขภาพจิตในคนไทยเมื่อปี 2551 คาดประมาณว่าคนไทยที่มีอายุ15 ปีขึ้นไปป่วยเป็นโรคซึมเศร้า 1.3 ล้านคน แต่เข้าถึงบริการสุขภาพได้รับการวินิจฉัยและรักษาเพียงร้อยละ 3.7 การแก้ไขปัญหานี้ในประเทศไทยเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาของระบบบริการสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ป่วยโรคซึมเศร้า ซึ่งนำไปสู่การวิจัยพัฒนานวตกรรมเทคโนโลยีด้านสุขภาพจิต ได้แก่ เครื่องมือคัดกรองโรคซึมเศร้าด้วย 2 คำถามอันเป็นนวัตกรรมสำหรับค้นหาผู้แนวโน้มที่จะป่วย เครื่องมือประเมินความรุนแรงของอาการซึมเศร้าด้วย 9 วันคำถามและ เครื่องมือประเมินความเสี่ยงฆ่าตัวตายด้วย 8 คำถาม เทคโนโลยีเหล่านี้ได้ถูกนำไปใช้ในระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้าระดับจังหวัดที่ทดลองนำร่องในจังหวัดยโสธรจนได้ผลดีแล้วขยายผลไปยังทุกจังหวัดทั่วประเทศในปี 2552 และได้ดำเนินการเชิงยุทธศาสตร์พร้อมกับการขับเคลื่อนเชิงนโยบายอย่างต่อเนื่องส่งผลให้การเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ใน 10 ปี ที่ผ่านมา ประชาชนกลุ่มเสี่ยงได้รับการคัดกรองสะสมถึง 15,480,624 คน ผู้ป่วยได้รับการวินิจฉัยและรักษา 773,087 คน ผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าและมีแนวโน้มฆ่าตัวตายได้รับการดูแลช่วยเหลือ 820,708 คน และเมื่อสิ้นปีงบประมาณปี 2560 การเข้าถึงบริการเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 54.37 เมื่อเทียบกับคาดประมาณจำนวนผู้ป่วยโรคซึมเศร้าในประเทศไทย

คำสำคัญ: ภาวะซึมเศร้า การเข้าถึง บริการสุขภาพ ประเทศไทย

* โรงพยาบาลสวนปรุง กรมสุขภาพจิต
เลขที่ 131 ถนนช่างหล่อ ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50100
อีเมล: Thongsuk@gmail.com

Decade of Increasing Access to Health Services for Depressed Patients in Thailand

Thoranin Kongsuk*

Abstract

The World Health Organization has estimated that, in 2020, Depressive disorders will be the second most common worldwide health loss after cardiovascular disease. According to a mental health survey in Thailand in 2008, it is estimated that Thai people aged 15 years and over have 1.3 million depressed patients, but access to mental health services 3.7 percent. This problem solving in Thailand starts with the data collection and problem analysis of the health service system related to the care of depressed patients. This led to the research and development of mental health technology, including the screening tool for depression with 2 questions, the assessment tool for severity of depression with 9 questions and suicide risk assessment tool with 8 questions. These technologies have been used in the provincial surveillance and care system in pilot provinces Yasothon. The system worked well. We have applied to all provinces throughout the country in 2009. Under continued strategic and policy drive, the accessibility to services of depressed patients increase every year. In the past 10 years, people at risk for depression were screened 15,480,624 people and the depressed patients were diagnosed and treated 773,087 patients. People with depression and suicidal tendencies were assisted 820,708 people. At the end of fiscal year 2560, the accessibility of mental health services increased to 54.37 percent.

Keywords: depression, accessibility, health services, Thailand

* Suanprung Psychiatric Hospital, Department of Mental Health
131 Changlo Road, Haiya, Muang District, Chiangmai 50100, THAILAND.
E-mail: Tkongsuk@gmail.com

ความเป็นมา

โรคซึมเศร้าเป็นปัญหาด้านสุขภาพจิตที่สำคัญของประเทศไทย แต่ปัญหานี้เพิ่งได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ภายใต้บทบาทและความรับผิดชอบของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ได้เริ่มดำเนินการวิจัยและพัฒนาระบบบริการโรคซึมเศร้าและฆ่าตัวตาย โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลตั้งแต่ปี 2006 และได้นำผลการวิจัยไปขยายผลและเชื่อมประสานกับระบบสาธารณสุขของไทยในปี 2009 ส่งผลให้กิจกรรมการคัดกรอง โรคซึมศร้า และการประเมินการฆ่าตัวตายเกิดขึ้นในโรงพยาบาลทั่วประเทศ และการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าเพิ่มขึ้นทุกปี บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอให้เห็นภาพของการพัฒนาระบบดูแลรักษาโรคซึมเศร้าที่เป็นผลจากความพยายามแก้ไขปัญหาโรคซึมเศร้าของประเทศไทยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา รวมถึงระบบสนับสนุนและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

สถานการณ์และขนาดของปัญหา

คนไทยเจ็บป่วยด้วยโรคซึมเศร้าจำนวนมากแต่ไม่ตระหนักและไม่ได้รับการรักษา ผลจากการสำรวจระบาดวิทยาสุขภาพจิตของประเทศไทยปี 2551 โดยกรมสุขภาพจิต ในคนไทยอายุ 15 ปีขึ้นไป พบป่วยเป็นโรคซึมเศร้าทั้ง 2 ชนิด ดังนี้ Major depressive episode (current) ร้อยละ 2.4 และ Dysthymia ร้อยละ 0.3 ประมาณการ โดยรวม 2 โรค ว่ามี 1.5 ล้านคน โดยเพศหญิงมีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคซึมเศร้ามากกว่าเพศชาย 1.7 เท่า กรุงเทพมหานครมีความชุกของ Major depressive episode มากที่สุด 4.1% รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2.5% ส่วนภาคกลางและภาคเหนือมีความชุกเท่ากันคือ 2.0% และภาคใต้ 1.9%[1]

Major depressive episode ร้อยละ 58.5% มีความเสี่ยงฆ่าตัวตายและมีความเสี่ยงในระดับสูง (high risk of suicidality) ที่ต้องเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิดร้อยละ 20.4 [2] ซึ่งข้อมูลจากกรมสุขภาพจิต พบว่า อัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จของประเทศไทยอยู่ที่ 6.3 ต่อแสนประชากร จากการศึกษาภาระโรคและการบาดเจ็บในประเทศไทย ปี 2004[3] พบว่า โรคซึมเศร้า เป็นสาเหตุสำคัญของการสูญเสียปีสุขภาวะ (Disability adjusted life years, DALYs) ลำดับที่ 3 ในผู้หญิง เพียงรองจาก Stroke, HIV/AIDS and Diabetes ส่วนในผู้ชาย โรคซึมเศร้าเป็นสาเหตุของ DALY loss ลำดับที่ 10

เมื่อ 10 ปีก่อน การดูแลรักษาผู้ป่วยจิตเวชส่วนใหญ่จะเป็นแพทย์เวชปฏิบัติทั่วไป (General practitioners,GP) ซึ่งอยู่ในโรงพยาบาลชุมชนและโรงพยาบาลทั่วไปเนื่องจากจิตแพทย์มีน้อย แพทย์เวชปฏิบัติทั่วไปเหล่านี้มักจะขาดประสบการณ์ ความรู้และทักษะในการรักษาผู้ป่วยจิตเวช รวมถึงมีจำนวนผู้ป่วยโรคอื่น ๆ มารับบริการจำนวนมากในแต่ละวัน ทำให้การวินิจฉัยและรักษาผู้ป่วยโรคซึมเศร้ามีน้อยกว่าความเป็นจริง [4] รวมถึง ยารักษาโรคซึมเศร้า เช่น Fluoxetine ไม่ได้มีแพร่หลายในโรงพยาบาลชุมชนจึงส่งผลต่อประสิทธิผลในการรักษาโรคซึมเศร้า อีกทั้งประชาชนส่วนใหญ่ขาดการตระหนักรู้ถึงความสูญเสียที่เกิดจากการป่วยด้วยโรคซึมเศร้า มีความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง คิดว่า อาการซึมเศร้าเป็นเรื่องธรรมดาเป็นแล้วก็หายเอง และส่วนใหญ่ยังมีอคติต่อความเจ็บป่วยจิตเวชรวมทั้งโรคซึมเศร้าเข้าใจว่าเป็นบ้าวิกลจริต จึงมีความรังเกียจและเมื่อเจ็บป่วยก็มักจะปฏิเสธการรักษา ส่งผลให้การเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าในประเทศไทยมีอัตราที่ต่ำมาก ในปี 2549 อัตราการเข้าถึงบริการของโรคซึมเศร้ามีเพียงร้อยละ 3.7 [5]

การพัฒนาระบบบริการสุขภาพจิตสำหรับดูแลรักษาโรคซึมเศร้า

แนวคิดในการพัฒนาระบบบริการ

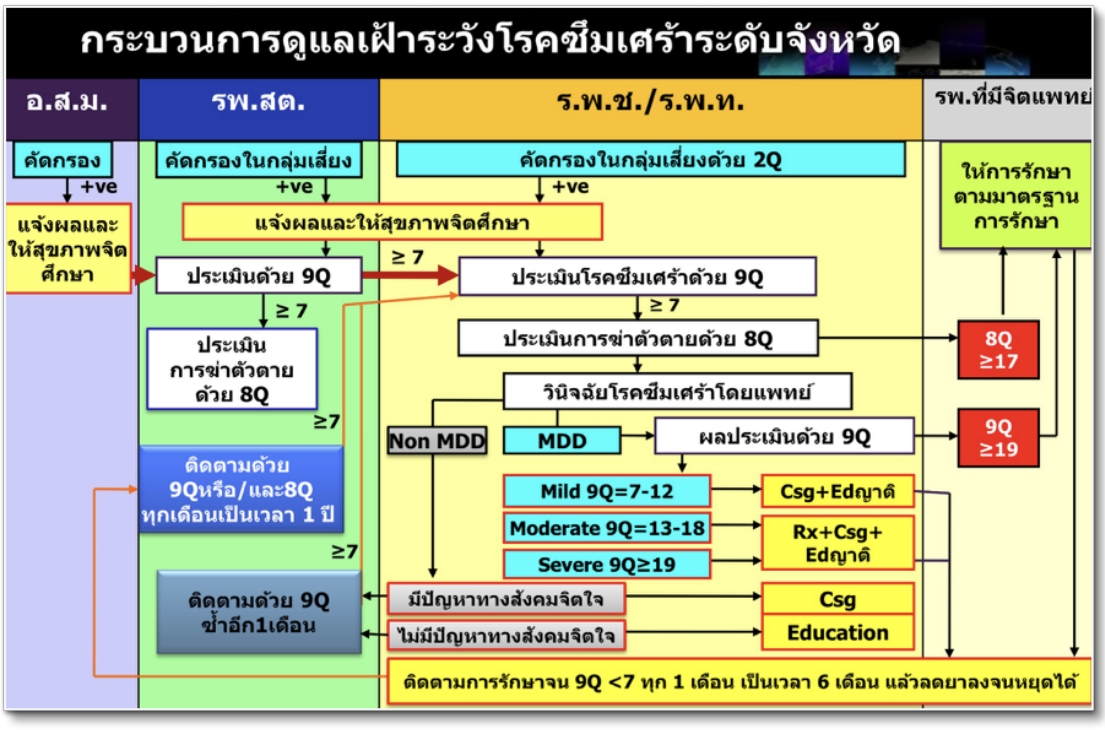
เนื่องจากการป่วยเป็นโรคซึมเศร้าเป็นผลรวมจากหลายสาเหตุทั้งจากการเปลี่ยนแปลงของสารสื่อประสาทในสมอง การประสบปัญหาวิกฤติชีวิต และการกระตุ้นจากภาวะเครียดทางสังคมจิตใจ ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าส่วนใหญ่มักมีอาการเรื้อรัง อาการอาจหายหรือทุเลาไปแล้วกลับเป็นซ้ำได้บ่อย จากการศึกษาโรคซึมเศร้าในคนไทยพบว่า วิถีชีวิต วัฒนธรรมมีผลต่อการรับรู้ภาวะซึมเศร้าและการแสดงออก [6] ดังนั้น การแก้ไขปัญหาโรคซึมเศร้าในคนไทยให้ประสบผลสำเร็จนั้นนอกจากจะพัฒนาระบบการดูแลรักษาที่เชื่อมโยงกันทุกระดับของสถานบริการสาธารณสุขแล้วยังจะต้องปรับปรุงพัฒนาเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับลักษณะการเกิดโรค และสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยด้วย รวมทั้งเครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่นำมาใช้ในระบบบริการก็ต้องง่ายและสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมของประชาชนหรือผู้ป่วยในแต่ละภาคที่อยู่อาศัย ระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้านั้นจะต้องผสานไปกับระบบบริการสาธารณสุขทั่วไปที่มีอยู่แล้ว อาศัยการประสานงานและทำงานเชื่อมโยงกันของสถานบริการทุกระดับทั้งสถานีอนามัย โรงพยาบาลชุมชน โรงพยาบาลจังหวัด และโรงพยาบาลจิตเวช รวมถึงการสร้างความตระหนักให้เกิดความร่วมมือจากอาสาสมัครสาธารณสุขในชุมชน กิจกรรมบริการที่มีนั้นจะต้องสอดคล้องกับมาตรการแก้ไขปัญหาโรคซึมเศร้าของไทย [5] ได้แก่ 1) ลดอคติ สร้างความตระหนัก สร้างความรู้ความเข้าในที่ถูกต้องในเรื่องโรคซึมเศร้า 2) ลดการเกิดโรคในผู้ที่เสี่ยงโดยการค้นหาและป้องกัน 3) ลดระยะเวลาและความรุนแรงของอาการซึมเศร้าในผู้ป่วยโดยดูแลรักษาอย่างรวดเร็วตั้งแต่เริ่มมีอาการ ด้วยวิธีการรักษาที่มีประสิทธิภาพและนานพอ 4) ป้องกันการฆ่าตัวตายซึ่งเป็นผลแทรกซ้อนสำคัญของโรคซึมเศร้า 5) ป้องกันการกลับซ้ำและการกลับเป็นใหม่

การวิจัยและพัฒนาระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้า

ในปี 2549-2551 กรมสุขภาพจิต โดยศูนย์วิจัยโรคซึมเศร้า โรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์ ได้งบประมาณจากรัฐบาล 50.19 ล้านบาท ให้ดำเนินการตามแผนวิจัยบูรณาการ พัฒนาระบบบริการสาธารณสุขเพื่อแก้ไขปัญหาและลดความสูญเสียจากโรคซึมเศร้า ซึ่งประกอบด้วย 3 ชุดโครงการวิจัย ได้แก่ ชุดโครงการวิจัยศึกษาองค์ความรู้พื้นฐานและระบาดวิทยาของโรคซึมเศร้า ชุดโครงการวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีและระบบเฝ้าระวังป้องกันโรคซึมเศร้า และชุดโครงการวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีและระบบบริการบำบัดรักษาโรคซึมเศร้า เมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย เราได้ทราบปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกิดโรคซึมเศร้าในคนไทย[7] เราได้ทราบความชุกและการกระจายของโรค[1] เราเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับการรับรู้ภาวะซึมเศร้าและการแสดงออกในวัฒนธรรมท้องถิ่น[6] เราได้นวัตกรรมเทคโนโลยีสำหรับคัดกรองโรคซึมเศร้าง่าย ๆ ด้วย 2 คำถาม[8] และเครื่องมือประเมินความรุนแรงของDepression ด้วย 9 คำถาม ภาษาท้องถิ่นอีสาน[9] และภาษากลาง[10] และภาษาท้องถิ่นใต้[5] ซึ่งผ่านการทดสอบความตรงและความเที่ยงสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นที่จะนำไปใช้ และได้เทคโนโลยีสำหรับประเมินการฆ่าตัวตายด้วย 8 คำถาม[5] ซึ่งช่วยค้นหาผู้ที่มีแนวโน้มจะฆ่าตัวตายได้อย่างรวดเร็วเพื่อเยียวยาป้องกันตั้งแต่เนิ่น ๆ และจากการวิจัยเราได้รูปแบบการดำเนินงานเชิงระบบในการเฝ้าระวังป้องกันการกลับซ้ำของโรคและเฝ้าระวังการฆ่าตัวตาย ที่ครอบคลุมถึงระดับชุมชน ที่มีชื่อว่า “ระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้าระดับจังหวัด”[5,11]

ระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้าระดับจังหวัด

กิจกรรมในระบบประกอบด้วย 1) การค้นหาผู้ป่วยโรคซึมเศร้าในกลุ่มเสี่ยงโดยคัดกรอง 2) การประเมินภาวะซึมเศร้าและการฆ่าตัวตาย 3) การวินิจฉัยโรค 4) การดูแลช่วยเหลือและบำบัดรักษา 5) การติดตามเฝ้าระวังการกลับซ้ำและฆ่าตัวตายอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมบริการดังกล่าวถูกปรับให้แตกต่างกันไปตามศักยภาพของสถานบริการสาธารณสุขแต่ละระดับ[5] ดังแสดงในภาพไดอะแกรม

ภาพที่1: ระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้าระดับจังหวัด

การค้นหาผู้ป่วย

ระบบจะเริ่มจากการค้นหาผู้ที่มีแนวโน้มจะป่วยเป็นโรคซึมเศร้า ด้วยการคัดกรองกลุ่มเสี่ยงในชุมชนและในโรงพยาบาล โดยให้อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม.) ดำเนินการในชุมชนหมู่บ้านด้วยการใช้เครื่องมือคัดกรองที่ง่าย คือ แบบคัดกรอง 2 คำถาม (2Q screening test) และดำเนินการโดยพยาบาลในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ศูนย์สาธารณสุขชุมชน โรงพยาบาลชุมชน โรงพยาบาลทั่วไป ด้วยแบบคัดกรอง 2 คำถาม ในกลุ่มเสี่ยง ซึ่งมีทั้งหมด 7 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้ป่วยโรคเรื้อรังใน NCD clinic เช่น โรคเบาหวาน ไตวาย มะเร็ง โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคหลอดเลือดสมอง 2) ผู้ป่วยสูงอายุ ในคลินิกผู้สูงอายุ 3) หญิงตั้งครรภ์และหลังคลอดใน ANC clinic 4) ผู้ที่ติดสุราหรือสารเสพติด ในคลินิกสารเสพติด 5) กลุ่มที่มาด้วยอาการซึมเศร้าชัดเจน ในคลินิกสุขภาพจิต 6) ผู้ป่วยที่มีอาการทางกายเรื้อรังหลายอาการที่หาสาเหตุไม่ได้ ในคลินิกอายุรกรรมทั่วไป 7) กลุ่มที่มีการสูญเสีย (คนที่รักหรือสินทรัพย์จำนวนมาก) ในคลินิกสุขภาพจิต หลังจากได้ผลคัดกรองก็แจ้งผลแก่ผู้ถูกคัดกรองทุกรายที่ได้ผลผิดปกติและปกติ พร้อมทั้งให้สุขภาพจิตศึกษาเรื่องโรคซึมเศร้า ซึ่งการให้สุขภาพจิตศึกษานั้นจะช่วยให้ผู้ถูกคัดกรองมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเรื่องโรคซึมเศร้า รวมถึงการปฏิบัติตัวที่เหมาะสมเพื่อลดอาการซึมเศร้า การคัดกรองนี้จะปฏิบัติทุกครั้งที่กลุ่มเสี่ยงทั้ง 7 กลุ่มเข้ามารับบริการที่สถานบริการสาธารณสุขดังกล่าว

การประเมินความรุนแรงของภาวะซึมเศร้าและฆ่าตัวตาย

ในรายที่ได้ผลผิดปกติจากการคัดกรองที่หมู่บ้านและชุมชนด้วย 2 คำถาม จะได้รับการส่งต่อไปยังโรงพยาบาลชุมชนเพื่อให้แพทย์วินิจฉัย ประเมินความรุนแรงของโรคและวางแผนดูแลรักษาต่อไป การประเมินความรุนแรงของภาวะซึมเศร้าจะใช้แบบประเมิน 9 คำถาม (9Q depression assessment scale) ซึ่งจะสามารถจำแนกความรุนแรงของอาการโรคซึมเศร้าออกเป็น 4 ระดับ คือ no depression; mild depression; moderate depression; and severe depression. แล้วแพทย์และพยาบาลจะให้การช่วยเหลือรักษาที่สอดคล้องกับระดับความรุนแรงของโรคตามแนวทางมาตรฐานที่กำหนดไว้ ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าทุกรายจะได้รับการประเมินแนวโน้มฆ่าตัวตาย ด้วยแบบประเมิน 8 คำถาม (8Q suicidality assessment scale) ซึ่งจะช่วยให้สามารถค้นหาและดูแลช่วยเหลือตั้งแต่ระยะแรกทันท่วงทีในผู้ป่วยซึมเศร้าที่มีความเสี่ยงฆ่าตัวตาย และสำหรับผู้ป่วยที่มีอาการซึมเศร้ารุนแรงและแนวโน้มฆ่าตัวตายสูงจะได้รับการส่งต่อ ไปดูแลรักษาในโรงพยาบาลทั่วไปที่มีจิตแพทย์หรือโรงพยาบาลจิตเวชที่ที่เป็นแม่ข่าย

การบำบัดรักษาอาการซึมเศร้า

ผู้ที่มีผลคัดกรองด้วย 2Q เป็นบวก และได้รับการประเมินด้วย 9Q พบว่า มีอาการตั้งแต่ระดับเล็กน้อยขึ้นไป (9Qคะแนนมากกว่าหรือเท่ากับ7) จะถูกส่งไปพบแพทย์ทั่วไปในโรงพยาบาลชุมชนหรือโรงพยาบาลทั่วไปเพื่อวินิจฉัยโรคซึมเศร้า ตามเกณฑ์ DSM หรือ ICD โดยต้องวินิจฉัยแยกโรคเหล่านี้ออกไปก่อน เช่น Bipolar disorder, medical conditions และ related substances.

ผู้ป่วยที่ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็น Major depressive disorder or Dysthymia ที่มีอาการระดับเล็กน้อยจะได้รับสุขภาพจิตศึกษา แนะนำการดูแลตนเอง ปรับวิถีชีวิตและพฤติกรรม หากมีปัญหาทางสังคมจิตใจจะได้รับการปรึกษาหรือจิตบำบัดเพื่อแก้ไขปัญหาจากพยาบาลจิตเวชหรือนักจิตวิทยา ส่วนผู้ป่วยที่มีอาการตั้งแต่ระดับปานกลางขึ้นไป แพทย์จะพิจารณาให้ยารักษาอาการซึมเศร้าซึ่ง Fluoxetine เป็นยาที่นิยมใช้กันมาก ปัจจุบันยาตัวนี้ถูกจัดเป็นยาในบัญชียาหลักแห่งชาติ และเคยได้รับงบประมาณสนับสนุนการจัดซื้อโดย กองทุนหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ดังนั้น Fluoxetine จึงมีใช้ในโรงพยาบาลชุมชนทุกแห่งทั่วประเทศ ในการรักษาผู้ป่วยโรคซึมเศร้าของแพทย์ทั่วไปในสถานบริการระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ จะปฏิบัติตาม Clinical practice guideline ที่กรมสุขภาพจิตพัฒนาขึ้น[12] ซึ่งแนะนำให้แพทย์เริ่มให้ยารักษาในรายที่มีอาการซึมเศร้าระดับปานกลางขึ้นไป ติดตามการรักษาทุกเดือนเพื่อปรับระดับยาและสังเกตผลข้างเคียง โดยในทุกเดือนที่นัดมา ติดตามการรักษาผู้ป่วยทุกรายจะได้รับการประเมินอาการซึมเศร้า ด้วย 9Q และประเมินแนวโน้มฆ่าตัวตายด้วย 8Q หากผู้ป่วยเข้าสู่ภาวะ remission ครบ 6 เดือน ก็จะค่อย ๆ ลดยาลงและหยุดยาในที่สุด

ในรายที่ดื้อต่อการรักษาหรือเป็นผู้ป่วยที่ยุ่งยากซับซ้อนจะถูกส่งต่อไปรับการรักษากับจิตแพทย์ที่โรงพยาบาลจิตเวช ในการบริการรักษาที่โรงพยาบาลจิตเวชของไทย จะมีทีมสหวิชาชีพด้านสุขภาพจิตครบถ้วน เช่น จิตแพทย์, พยาบาลจิตเวช, นักจิตวิทยาคลินิก, นักสังคมสงเคราะห์ และเภสัชกรจิตเวช. ผู้ป่วยจะได้รับการประเมินอย่างรอบด้านเพื่อนำไปวางแผนการรักษาในแบบผู้ป่วยนอกและ แบบผู้ป่วยใน ซึ่งจะจัดวิธีการรักษาให้เหมาะสมกับอาการและปัญหาของผู้ป่วยแต่ละราย วิธีการรักษาสำหรับผู้ป่วยโรคซึมเศร้าในโรงพยาบาลจิตเวชได้แก่ Pharmacotherapy, ECT, Exercise therapy, Problem solving therapy, Reminiscence therapy, Cognitive behavioral therapy and Stair’s therapy.

การดูแลช่วยเหลือผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่มีแนวโน้มฆ่าตัวตาย

ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าทุกรายจะได้รับการประเมิน การฆ่าตัวตาย ด้วยแบบประเมิน 8Q ถ้าผลการประเมินพบว่า มีความเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย จะให้การช่วยเหลือตามความรุนแรงของ แนวโน้มการฆ่าตัวตาย ดังนี้

1. ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่มีแนวโน้วฆ่าตัวตายระดับน้อย (8Q score = 1-8) ทีมสุขภาพจิตในสถานบริการสุขภาพจะประเมินสภาพจิตและตรวจหาความเจ็บป่วยด้านจิตเวชอื่น แล้วให้การรักษาโรคจิตเวชที่มีอยู่ร่วมกับให้การปรึกษาและช่วยเหลือทางสังคมจิตใจ

2. ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่มีแนวโน้มฆ่าตัวตายระดับปานกลาง (8Q score = 9-16) ทีมสุขภาพจิตในสถานบริการสุขภาพ นอกจากจะประเมินสภาพจิตและตรวจหาความเจ็บป่วยด้านจิตเวชอื่น ๆ แล้ว ยังต้องประเมินว่ามีผู้ดูแลใกล้ชิดหรือไม่ หากไม่มีจะรับผู้ป่วยไว้รักษาในโรงพยาบาล ให้การช่วยเหลือทางทางสังคมจิตใจจนแนวโน้มฆ่าตัวตายลดความรุนแรงลง หลังจำหน่ายจากโรงพยาบาล ก็จะนัดผู้ป่วยมาติดตามอาการที่โรงพยาบาลหรือติดตามเยี่ยมบ้านทุกสัปดาห์จนผู้ป่วยสามารถแก้ไขปัญหาได้และอาการดีขึ้น

3. ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่มีแนวโน้มฆ่าตัวตายระดับสูง (8Q score > 17) จะรับไว้รักษาในโรงพยาบาลชุมชนแบบผู้ป่วยในและเฝ้าระวังใกล้ชิดตลอด 24 ชั่วโมง ให้การช่วยเหลือทางสังคมจิตใจและช่วยแก้ไขปัญหาที่ทุกข์ใจอย่างเร่งด่วน แต่หากมีอาการซึมเศร้ารุนแรงร่วมด้วยผู้ป่วยจะถูกส่งต่อไปรับการรักษาในโรงพยาบาลที่มีจิตแพทย์

โดยสรุปผู้ป่วยทุกรายที่มี แนวโน้มฆ่าตัวตายจากแบบประเมิน 8Q ไม่ว่าจะรุนแรงระดับใด จะได้รับการติดตามประเมินและให้การช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องอย่างน้อยทุกเดือน จนความรุนแรง ลดลงถึงระดับน้อยที่สุดหรือไม่มีเลย ในรายที่มีแนวโน้มฆ่าตัวตายในระดับปานกลางและไม่มีผู้ดูแลใกล้ชิด จะมีคำแนะนำให้รับไว้รักษาในโรงพยาบาลเพื่อดูแลด้านจิตใจเพื่อป้องกันการฆ่าตัวตาย ส่วนในรายที่มีแนวโน้มฆ่าตัวตายสูงจะถูกส่งต่อไปยังโรงพยาบาลที่มีจิตแพทย์

การติดตามเฝ้าระวังการกลับซ้ำและการฆ่าตัวตาย

หลังจากที่อาการซึมเศร้าทุเลาจนหาย ครบ 6 เดือนและหยุดยารักษาแล้ว แพทย์และทีมสุขภาพจิตของโรงพยาบาลจะส่งต่อข้อมูลผู้ป่วยให้แก่ หน่วยบริการปฐมภูมิ เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบลหรือศูนย์สุขภาพชุมชน เพื่อติดตามเฝ้าระวังการกลับซ้ำของโรค โดยจะมีการติดตามเยี่ยมและประเมินอาการซึมเศร้า ด้วย 9Q และประเมินการฆ่าตัวตาย ด้วย 8Q ในรายที่มีความเสี่ยง ทุกเดือนเป็นเวลา 6-12 เดือน หากไม่มีอาการกลับซ้ำ คือมีคะแนนประเมินจาก 9Q อยู่ระดับไม่มีอาการ (9Q<7) ติดต่อกันอย่างน้อย 6 เดือน ก็จะยุติการติดตามเฝ้าระวัง แต่หากมีการกลับซ้ำของอาการซึมเศร้า (มีคะแนน9Q ตั้งแต่ 7 คะแนนขึ้นไป) ผู้ป่วยจะได้รับการส่งต่อกลับไปยังโรงพยาบาลชุมชนเพื่อให้แพทย์ ประเมินและให้การรักษาอีกครั้งตามแนวทางที่กำหนดไว้ใน clinical practice guideline [12]

การสร้างความตระหนักและความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชน

ผลผลิตจากแผนวิจัยบูรณาการ ได้นวตกรรมที่เป็นสื่อสำหรับเผยแพร่เพื่อสร้างความตระหนักและสร้างความเข้าในที่ถูกต้องเรื่องโรคซึมเศร้าแก่ประชาชนทั่วไป ได้แก่ 1) ละครวิทยุชุด “มัจจุราชที่มองไม่เห็นตัว” 6 เรื่อง 2). สปอตวิทยุ 4 เรื่อง นำไปเผยแพร่ตามสถานีวิทยุท้องถิ่น และหอกระจายเสียงของหมู่บ้าน ส่วนนวัตกรรมสื่อเผยแพร่สำหรับกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มที่มีภาวะซึมเศร้า มี 5 รายการ คือ 1) เพลงที่ช่วยสร้างกำลังใจเมื่อเผชิญกับปัญหาและภาวะซึมเศร้า 5 เพลง 2) สารคดีสั้น ชีวิตและธรรมชาติ “มารู้จักกับโรคซึมเศร้า 3) ภาพยนตร์สั้น “ปรับใจคลายทุกข์” 4) หนังสือการ์ตูน “ทุกข์อย่างไรไม่เห็นเป็นโรคซึมเศร้า” 5) รายการวิทยุภาษาท้องถิ่นอีสาน ซึ่งสื่อดังที่กล่าวมานอกจากรายการวิทยุท้องถิ่นแล้ว ยังเผยแพร่ทาง TV ท้องถิ่น และFacebook และจัดทำเป็นเอกสารแจกในโรงเรียนและสถานประกอบการต่าง ๆ [5,13]

การนำเทคโนโลยีไปใช้และการขับเคลื่อนระบบ

ระบบบริการสุขภาพจิตสำหรับแก้ไขปัญหาโรคซึมเศร้าได้เริ่มการขยายผลนำไปใช้ในจังหวัดนำร่องเมื่อปี 2552 หลังจากแผนงานวิจัยบูรณาการระยะที่ 1 สิ้นสุดลง และได้ขยายผลรูปแบบการบริการที่ได้จากการวิจัยนี้ไปทั่วประเทศเมื่อปี 2553 ภายใต้โครงการป้องกันและแก้ไขปัญหาโรคซึมเศร้า (ปีงบประมาณ 2553-2556) และโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการเข้าถึงบริการโรคจิตโรคซึมเศร้า(ปีงบประมาณ 2557-2560) จากโครงการเหล่านี้ทำให้ได้รับการจัดสรรงบประมาณทุกปีเพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้า

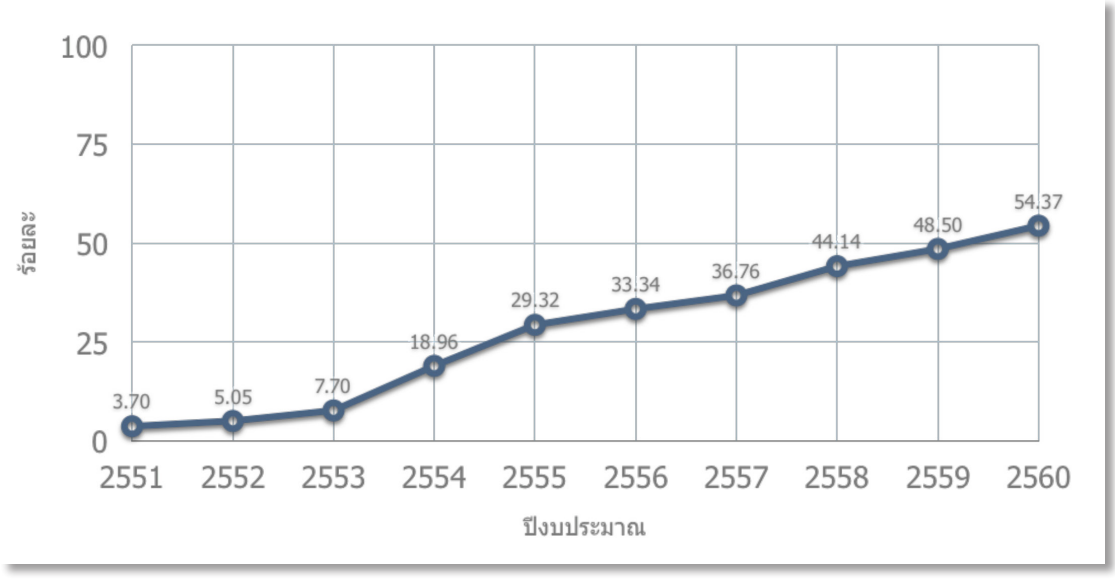
จากสิ่งที่ได้เรียนรู้ในการพัฒนาเพื่อปรับปรุงระบบบริการโรคซึมเศร้าในประเทศไทยในระยะ 10 ปี (2550-2560) ให้สำเร็จนั้น นอกจากการใช้ประโยชน์จากหลักฐานวิชาการที่ได้จากการวิจัยแล้ว ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง ได้แก่ **1) การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย** โดยผลักดันให้การเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้า เป็น Key performance indicator ด้านสาธารณสุข ใช้ประเมินการทำงานด้านสุขภาพจิตของทุกเขตสุขภาพทั่วประเทศ และสนับสนุนให้ยารักษาโรคซึมเศร้า เช่น Fluoxetine เป็นยาพื้นฐานอยู่ในบัญชียาหลักแห่งชาติ แพทย์สามารถจ่ายให้กับผู้ป่วยทุกคนตามสิทธิหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ **2) กระตุ้นให้เกิดการบริการด้วยกลไกทางการเงิน** โดยในปี 2553-2554 สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติจัดงบประมาณชดเชยรายหัวเพิ่มเติมสำหรับสถานพยาบาลที่คัดกรองภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุที่ป่วยด้วยโรคเรื้อรังและให้การดูแลสังคมจิตใจป้องกันโรคซึมเศร้า ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้สถานบริการสาธารณสุขทั่วประเทศสนใจ และจัดให้มีบริการสุขภาพจิตสำหรับโรคซึมเศร้าขึ้น **3) พัฒนาสมรรถนะผู้ปฏิบัติงานให้สามารถจัดบริการตามที่กำหนดไว้ในระบบได้** ด้วยการจัดอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านให้ตระหนักและเข้าใจโรคซึมเศร้า ฝึกทักษะให้สามารถคัดกรองโรคซึมเศร้าแก่กลุ่มเสี่ยงในหมู่บ้านได้, อบรมเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและพยาบาลในรพ.สต และรพช. ให้สามารถคัดกรองและประเมินโรคซึมเศร้าในกลุ่มเสี่ยงรวมถึงให้การช่วยเหลือทางสังคมจิตใจเบื้องต้นแก่ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าได้, จัดอบรมฝึกทักษะแก่แพทย์ให้สามารถวินิจฉัยและบำบัดรักษาโรคซึมเศร้า, ฝึกอบรมพยาบาลในโรงพยาบาลชุมชนให้คัดกรอง ประเมินภาวะซึมเศร้า การให้การปรึกษาและการช่วยเหลือทางสังคมจิตใจ **4) การนิเทศและการเป็นพี่เลี้ยง** โดยทีมสหวิชาชีพจากโรงพยาบาลจิตเวช 17 แห่งที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานในศูนย์สุขภาพชุมชน รพ.ส่งเสริมสุขภาพตำบล, รพ.ชุมชน, รพ.ทั่วไปและรพ.ศูนย์ มีความมั่นในการดูแลช่วยเหลือผู้ป่วยโรคซึมเศร้าและผู้ที่มีปัญหาการฆ่าตัวตาย **5) พัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศและจัดให้มีแหล่งข้อมูลสนับสนุนการปฏิบัติงานตามระบบ** ซึ่งข้อมูลด้านโรคซึมเศร้าของประเทศไทยจะถูกรวบรวมไว้ที่ www.thaidepression.com ทั้งที่เป็นองค์ความรู้พื้นฐาน คู่มือการปฏิบัติงาน โปรแกรมรายงานการปฏิบัติงาน online และข้อมูลสรุปผลการดำเนินงาน เช่น รายงานอัตราการเข้าถึงบริการ ซึ่งมีการ update ทุกเดือนมาตั้งแต่ปี 2552 [13]

ผลการดำเนินงาน

ระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้าระดับจังหวัดได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบบริการสาธารณสุขไทยต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2552 จนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้คนไทยได้รับบริการสุขภาพจิตเพิ่มขึ้นทั่วประเทศ ซึ่งการรายงานผลการให้บริการเกี่ยวกับโรคซึมเศร้าในสถานบริการสาธารณสุขทั่วประเทศ ถูกรวบรวมไว้โดยศูนย์วิจัยและสารสนเทศโรคซึมเศร้า โรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์ สามารถดูได้ที่ www.thaidepression.com [13] โดยปรับข้อมูลการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าให้เป็นปัจจุบันทุกวันที่25ของเดือน ผลการดำเนินงานที่เป็นกิจกรรมที่สำคัญได้แสดงไว้ในตารางที่ 1 ซึ่งพบว่า จำนวนประชาชนทั่วไปและกลุ่มเสี่ยงได้รับการคัดกรองและได้รับสุขภาพจิตศึกษาโรคซึมเศร้า เป็นยอดสะสมจนถึงปี 2560 มีถึง 15 ล้านคน และผู้ที่มีภาวะซึมเศร้า จากการประเมินด้วย 9Q ได้รับการช่วยเหลือทางสังคมจิตใจเป็นยอดสะสม 1.8 ล้านคน ผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าและเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตายได้รับการช่วยเหลือและป้องกัน เป็นยอดสะสม 0.8 ล้านคน ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่ได้รับการวินิจฉัยและได้รับการรักษาด้วยยาและจิตบำบัดมียอดสะสม 0.77 ล้านคน แต่ยังพบว่ามีผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่ได้รับการเฝ้าระวังในระบบนี้ ฆ่าตัวตายสำเร็จ ปีละ1-2 คน และอัตราการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่ได้รับการวินิจฉัยและรักษาเป็นยอดสะสม ได้นำเสนอในรูปกราฟ ซึ่งพบว่า เพิ่มขึ้นทุกปี

ตารางที่ 1: ผลการดำเนินงานระบบดูแลเฝ้าระวังโรคซึมเศร้าระดับจังหวัด ปี 2552–2560

กิจกรรม	ปี2552	ปี2553	ปี2554	ปี2555	ปี2556	ปี2557	ปี2558	ปี2559	ปี2560
ผู้ที่ได้รับการค้นหาคัดกรองด้วย 2Q	2,878,921	4,757,843	7,047,760	9,333,264	10,680,943	12,176,275	13,150,377	14,202,407	15,480,624
ผู้ที่มีแนวโน้มป่วยเป็นโรคซึมเศร้า (2Q+ve) ได้รับสุขภาพจิตศึกษา	1,007,622	1,293,702	2,983,375	4,777,933	5,467,844	6,233,342	6,732,009	7,068,610	7,704,785
ผู้ที่มีภาวะซึมเศร้า จากการประเมินด้วย 9Q ได้รับการดูแลช่วยเหลือ	342,591	445,379	651,606	1,151,290	1,317,531	1,501,985	1,622,144	1,703,251	1,856,544
ผู้ที่มีอาการซึมเศร้าที่มีแนวโน้มจะฆ่าตัวตาย (ประเมินด้วย 8Q)ได้รับการเฝ้าระวังช่วยเหลือไม่ให้ฆ่าตัวตาย	302,624	400,310	447,262	508,942	582,431	663,971	717,089	752,943	820,708
ผู้ป่วยโรคซึมเศร้า (F32,33,34.1,38,39) ที่ได้รับการวินิจฉัยและรักษาด้วยยาต้านเศร้า	70,973	118,540	258,865	400,352	467,917	516,000	626,322	694,334	773,087
ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าที่ได้รับการดูแลบำบัดรักษามีอาการหายทุเลา (9Q < 7 นาน 6 เดือน)	51,256	92,277	200,391	308,505	353,052	402,479	434,677	452,064	492,750
จำนวนผู้ป่วยโรคซึมเศร้าฆ่าตัวตายสำเร็จ	1	0	2	2	1	2	2	2	2
ร้อยละการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้า	5.05	7.70	18.96	29.32	33.34	36.76	44.14	48.50	54.37

แผนภูมิที่ 1: แสดงอัตราการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าสะสมตั้งแต่ปี 2551-2560

บทสรุป

โรคซึมเศร้าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนไทยสูญเสียปีสุขภาวะและเป็นโรคจิตเวชที่สำคัญของประเทศไทยที่ต้องได้รับการควบคุมแก้ไข ผลที่ได้จากแผนวิจัยบูรณาการพัฒนาระบบสุขภาพเพื่อแก้ไขปัญหาและลดความสูญเสียจากโรคซึมเศร้า นำไปสู่การปฏิรูประบบบริการสุขภาพจิตสำหรับผู้ป่วยโรคซึมเศร้า อันประกอบด้วยการค้นหาผู้ป่วยโรคซึมเศร้าซึมเศร้าในประชาชนกลุ่มเสี่ยงโดยการคัดกรองด้วยเครื่องมือ 2Q ที่ใช้ได้ง่าย ๆ, การวินิจฉัยและรักษาผู้ป่วยโรคซึมเศร้าโดยแพทย์เวชปฏิบัติทั่วไปตามแนวทางมาตรฐาน, การเฝ้าระวังการกลับซ้ำโดยการติดตามประเมินภาวะซึมเศร้าของผู้ป่วยด้วยเครื่องมือที่ใช้ง่าย 9Q, การดูแลและเฝ้าระวังการฆ่าตัวตายโดยการประเมินด้วยเครื่องมือที่ใช้ง่าย 8Q, และการส่งต่อผู้ป่วยที่ยุ่งยากซับซ้อนให้จิตแพทย์หรือโรงพยาบาลจิตเวชที่สะดวก จนทำให้อัตราการเข้าถึงบริการของผู้ป่วยโรคซึมเศร้าเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3.7 ในปี 2551 เป็นร้อยละ 54.37 ในปี 2560 ซึ่งเพิ่มขึ้นมากกกว่า 14 เท่า แต่อย่างไรก็ตามการธำรงรักษาและเพิ่มประสิทธิภาพของระบบดังกล่าวจะต้องอาศัยระบบสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่ ระบบข้อมูลและสารสนเทศ ระบบสนับสนุนทางการเงินงบประมาณ ระบบพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ระบบนิเทศกำกับติดตาม และนอกจากนี้ยังต้องได้รับการสนับสนุนเชิงนโยบายทั้งในระดับเขตสุขภาพ, ระดับกรมและระดับประเทศ

References

1. Kongsuk T, Kittirattanapaiboon P, Kenbubpha K, Sukawaha S, Leejongpermpoon J. The prevalence of major depressive disorders in Thailand: national survey 2008. Presented at WPA section on Epidemiology and public health – 2010, July 11 to 14, 2010 - Lisbon, Portugal.
2. Sriruenthong W, Kongsuk T, Pengchuntr W, Kittirattanapaiboon P, Kenbubpha K, YingYeun R et al. The suicidality in Thai population: A national survey. J Psychiatry assoc Thailand 2011;56(4):413-424.

3. Bundhamcharoen K, Odton P, Phulkerd S, Tangcharoensathien V. Burden of disease in Thailand: changes in health gap between 1999 and 2004. BMC Public Health 2011. (http://www.biomedcentral.com/1471-2458/11/53, accessed 28 October 2016)
4. Lotrakul M, Saipanish R. Psychiatric services in primary care settings: a survey of general practitioners in Thailand. BMC Family Practice 2006, 7:48.
5. Guidebook of Depressive Disorders Surveillance and Care : Provincial Level (Revised Edition III ; 2014). Department of mental health. Ministry of public health. http://www.thaidepression.com/www/58/guidebookdepress.pdf, accessed 10 march 2017).
6. Chirawatkul S, Rungreonkulkij S, Meenongwak J, Hatapanom W, Srisangpang P, Junpen U et al. Perceptions and dealing with depression among 4 villagers of Isaan region. Journal of mental health of Thailand. 2008; 16(1): 229-241.
7. Kongsuk T, Udomratn U, Arunpongpaisan S, Lotakul M, Maneeton N, Sitthiruk N et al. Association between stressful life events of major depressive disorder episode in patients from five university hospitals in Thailand. J Psychiatr Assoc Thailand. 2008; 51(1): 61-68.
8. Arunpongpaisal S, Kongsuk T, Maneeton N, Maneeton B, Wannasawek K, Leejongpermpoon J et al. Development and validity of two-question screening test for depressive disorders in Thai I-san community. J Psychiatr Assoc Thailand. 2006;52(2):138-148.
9. Kongsuk T, Kenbubpha K, Sukhawaha S, Leejongpermpoon J et al. Development and validity of 9 questions for assessment of depressive symptom in Thai I-san community. 2006. Presented at 6th Annual International Mental Health Conference, 2007- Bangkok, Thailand.
10. Kongsuk T, Kenbubpha K, Sukhawaha S, Junthong S, Leejongpermpoon et al. The reliability and validity of the 9 questions for assessment of depressive symptom comparison with the HRSD-17, 2010. Presented at 9th Annual International Mental Health Conference, 2010- Bangkok, Thailand.
11. Kongsuk, T, Loiha S, Jirawatkul S, Arunpongpaisal S, Kenbubpha K, Leejongpermpoon J et al. The result of development Thai surveillance system for depression. 2007. Presented at 7th Annual International Mental Health Conference, 2008- Bangkok, Thailand.
12. Clinical practice guideline of major depressive disorder for general practitioner (CPG-MDD-GP). Ubon Ratchathani: Thai Excellence Center for Depressive Disorder; 2010 (http://www.thaidepression.com/www/news54/CPG-MDD-GP.pdf, accessed 25 January 2017).
13. The Excellence Center for Deprcssive Disorder (www.thaidepression.com,accessed)

นวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาการบริหารจัดการลำไยในจังหวัดเชียงราย ประเทศไทย

หลี่ เหรินเหลียง*

บทคัดย่อ

จังหวัดเชียงรายเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการปลูกลำไยในปริมาณมากและมีคุณภาพสูง แต่ในช่วงเวลา 10 กว่าปีผ่านมาประสบปัญหาผลผลิตล้นตลาด ต้นทุนแพงขึ้น ราคาขายตกต่ำ ทั้งยังเจอนายทุนจีนเข้ามากดราคารับซื้อ ทำให้ชาวสวนลำไยเดือดร้อนมาก จึงเป็นที่มาของงานศึกษาชิ้นนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการการบริหารจัดการผลผลิตลำไย

ใช้แนวทางการศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางราชการและข้อมูลจากเว็บไซต์ทางการ สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 ราย มีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้เทคนิคสามเส้าซึ่งทำการตรวจสอบผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่างบุคคล ต่างเวลา ต่างสถานที่ หลังจากเก็บข้อมูลแล้วมีการจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ ตีความ เทียบเคียงกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและบริบท

ผลการศึกษาพบว่า 1) จังหวัดเชียงรายมีความได้เปรียบหลายประการในทางด้านภูมิอากาศและภูมิประเทศเหมาะกับการปลูกลำไย อีกทั้งเชียงรายมีสามด่าน ได้แก่ แม่สาย เชียงแสนและเชียงของ โดยเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านพม่า ลาว และจีนตอนใต้ สะดวกต่อการค้าระหว่างไทยกับจีน 2) ในการบริหารจัดการผลผลิตนั้นชาวสวนลำไยมีอำนาจในการต่อรองซื้อขายน้อย นายทุนโดยเฉพาะนายทุนจีนเข้ามามีอิทธิพลในการกุมชะตากรรมการซื้อขายลำไย ขณะเดียวกันมีหน่วยงานหลายภาคส่วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลผลิตลำไย ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่โดยขาดการบูรณาการ แต่ภาครัฐไม่ได้แสดงบทบาทที่ควรมีอย่างเต็มศักยภาพ

คำสำคัญ: ลำไย จังหวัดเชียงราย กระบวนการบริหารจัดการ นวัตกรรมทางสังคม

* คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: lirenliang2511@hotmail.com

Social Innovation for Sustainable Development: A Case Study of Longan Products Management in Chiang Rai Province of Thailand

Li Renliang*

Abstract

Chiang Rai is an area where longan is grown in high volume and high quality. However, in the past 10 years, longan planters have met the problems-- the cost of growing longan is turning higher, but its sales price is getting lower. In addition, Chinese capitalists almost control longan trading. This is the rational for this study whose objective is to study the longan products management process in Chiang Rai province.

This research is conducted with a qualitative approach. Data are collected from official documents, the official websites, and from15 key- informants in-depth interview conversations. All the collected data are tested for its validity using triangulation techniques by which data are examined with different key- informants at different time and place. After collected, the date is classified into categories, and then are interpreted comparing with relevant theories and context.

The findings show that 1) Chiang Rai has many advantages in terms of climate and terrain which is suitable for growing longan. Three checkpoints of Mae Sai, Chiang Saen and Chiang Khong link Chinag Rai with neighboring Myanmar, Laos and China. It is greatly facilitative to trade between Thailand and China. 2) for the longan products management, farmers have the less power to negotiate the price. The capitalists, especially the Chinese capitalists, have a monopoly influence on the longan trading. At the same time, there are several governmental agencies involved in longan products management, but the agencies do not act their desirable function efficiently and effectively.

Keywords: longan, Chiang Rai Province, Process Management, Social Innovation

* School of Scial and Environmental Development, National Institute of Development Adminstration (NIDA) 118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: lirenliang2511@hotmail.com

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพสำคัญที่อยู่คู่กับประเทศไทยมาช้านาน ถือได้ว่าเป็นอาชีพหลักของคนไทย ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ประชากรไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยในทุกภูมิภาคของประเทศไทยและมีการทำเกษตรกรรมอย่างหลากหลาย เช่น การทำนา ทำไร่ ทำสวน ทำการประมง เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยถือเป็นประเทศผู้ผลิตและส่งออกผลไม้ที่สำคัญของโลก

ทั่วประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกลำไยมากถึง 1,056,277 ไร่ พื้นที่ปลูกลำไยส่วนใหญ่อยู่ภาคเหนือ เนื่องจากภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสำหรับการปลูกลำไยเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน เป็นต้น พื้นที่ภาคเหนือมีการปลูกลำไยอยู่ราว ๆ 857,987 ไร่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 39,376 ไร่และภาคกลาง 158,914 ไร่ สามารถสร้างรายได้แก่เกษตรกรได้อย่างดียิ่ง และด้านเทคโนโลยีการปลูกและผลิตเข้าเสริมและพัฒนาไปสู่การผลิตอย่างจริงจัง จึงได้มีการขยายผลการส่งเสริมการปลูกและผลิตไปสู่พื้นที่ในจังหวัดอื่น ๆ ด้วย รวม 36 จังหวัดของประเทศไทย ผลผลิตรวม 721,689 ตัน นอกจากบริโภคภายในประเทศแล้ว ก็มีการส่งออกลำไยเป็นจำนวนมาก ตามสถิติของกรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ ในปี 2015 มีการส่งออกลำไยทั้งหมด 431,121 ตัน สร้างรายได้จากการส่งออกลำไยอยู่ 287 ล้านเหรียญสหรัฐฯ ในจังหวัดเชียงรายมีพื้นที่ปลูก 130,308 ไร่ ผลผลิตในปี 2016 รวมเป็น 43,153 ตัน

ปัจจุบัน ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งจากกระแสยุคโลกาภิวัตน์ และการเข้ามาของระบบทุนนิยม ส่งผลให้วิถีชีวิตเดิมของเกษตรกรไทยเปลี่ยนแปลงไปด้วย นายทุนเข้ามาซื้อที่ เช่าที่ทำการเกษตร ล้งจีนเข้ามาควบคุมราคาการซื้อขายลำไยในภาคเหนือของไทยรวมจังหวัดเชียงรายด้วย ทำให้ชาวสวนลำไยเดือดร้อนมาก จากปรากฏการณ์ดังกล่าว การศึกษาการบริหารจัดการผลผลิตลำไยจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการสินค้าเกษตร เพิ่มรายได้แก่เกษตรกรและทำให้เกษตรกรรมอยู่คู่กับประเทศไทยตลอดไป ดังนั้น นวัตกรรมทางสังคมจึงมีความสำคัญยิ่ง

นวัตกรรม หมายถึงการทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิธีใหม่ ๆ และยังอาจหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิด การผลิต กระบวนการ หรือองค์การ ไม่ว่าการเปลี่ยนนั้นจะเกิดขึ้นจากการปฏิวัติ การเปลี่ยนอย่างถอนรากถอนโคน หรือการพัฒนาต่อยอด ทั้งนี้ มักมีการแยกแยะความแตกต่างอย่างชัดเจน ระหว่างการประดิษฐ์คิดค้น ความคิดริเริ่ม และนวัตกรรม อันหมายถึงความคิดริเริ่มที่นำมาประยุกต์ใช้อย่างสัมฤทธิ์ผล (Mckeown, 2008) ในหลายสาขา เชื่อกันว่าการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็นนวัตกรรมได้นั้น จะต้องมีความแปลกใหม่อย่างเห็นได้ชัด และไม่เป็นแค่เพียงการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เป็นต้นว่า ในด้านศิลปะ เศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจ และนโยบายของรัฐ ในเชิงเศรษฐศาสตร์นั้น การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเพิ่มมูลค่า มูลค่าของลูกค้า หรือมูลค่าของผู้ผลิต เป้าหมายของนวัตกรรมคือการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก เพื่อทำให้สิ่งต่าง ๆ เกิดเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น นวัตกรรมก่อให้ได้ผลิตผลเพิ่มขึ้น และเป็นที่มาสำคัญของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ นวัตกรรมทางสังคม คือ สิ่งใหม่ที่สร้างขึ้นมาจากความคิดสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะเป็น กระบวนการ ผลิตภัณฑ์ หรือรูปแบบการพัฒนาที่เป็นที่ยอมรับ เพื่อแก้ไขและตอบสนองต่อปัญหาทางสังคม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการการบริหารจัดการผลผลิตลำไยในจังหวัดเชียงรายและเพื่อสร้างนวัตกรรมในกระบวนการการบริหารจัดการผลผลิตลำไยในจังหวัดเชียงราย

ผลประโยชน์คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงกระบวนการการบริหารจัดการผลผลิตลำไยในจังหวัดเชียงราย
2. ได้โมเดลของการบริหารจัดการผลผลิตลำไยที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
3. เพิ่มรายได้ชาวสวนลำไยและส่งเสริมการพัฒนาการปลูกลำไยในประเทศไทยอย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษากลางน้ำ กล่าวคือการแปรรูป การเก็บรักษา บรรจุภัณฑ์ และปลายน้ำ ได้แก่ การพัฒนาการตลาด ลำเลียงและส่งมอบลำไยให้แก่ผู้ซื้อ ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ จังหวัดเชียงราย ขอบเขตด้านเวลา ศึกษาตั้งแต่ปี 2550 ถึง 2560 ช่วงเวลาลงพื้นที่เก็บข้อมูลเดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม 2560

วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีการเก็บรวบรวบข้อมูลจากเอกสารทางราชการและข้อมูลจากเว็บไซต์ทางการ มีสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งชาวสวนลำไย ผู้ค้าคนไทยรับซื้อลำไย ผู้ค้าคนจีนรับซื้อลำไย ผู้ประกอบการแปรรูปและผู้จำหน่ายลำไยอบแห้งชาวจีนในประเทศจีน จำนวน 15 ราย มีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้เทคนิคสามเส้าซึ่งทำการตรวจสอบผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่างบุคคล ต่างเวลา ต่างสถานที่ หลังจากเก็บข้อมูลแล้วมีการจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ ตีความ เทียบเคียงกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและบริบท

กรอบแนวคิดในการศึกษา

7. ผลการศึกษา

บริบทจังหวัดเชียงราย

จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย มีพื้นที่ 11,678.369 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,290,000 ไร่ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูง มีพื้นที่ราบสูงเป็นหย่อม ๆ มีความสูงโดยเฉลี่ยอยู่ประมาณ 1,500-2,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล จังหวัดเชียงรายมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 24 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 1,768 มิลลิเมตร ประชากรทั้งหมด 1,277,950 คน

หลายปีที่ผ่านมา เศรษฐกิจของจังหวัดเชียงรายมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง แรงขับเคลื่อนการเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดคือการท่องเที่ยวและภาคการเกษตร ในส่วนภาคการเกษตรนั้น สาขาการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของจังหวัดได้แก่ สาขาพืช ซึ่งมีสัดส่วนร้อยละ 82.8 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด ภาคการเกษตรรองลงมาคือ สาขาปศุสัตว์ สาขาประมง สาขาการบริการทางการเกษตร และสาขาป่าไม้ คิดเป็นร้อยละ 8.8, 3.5, 4.8 และ 0.1 ตามลำดับ

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศจังหวัดเชียงรายเหมาะสมในการปลูกลำไย ในช่วงเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา การผลิตลำไยของจังหวัดเชียงรายมีเกษตรกรปลูกลำไย 26,000 ราย พื้นที่ปลูกลำไย 131,000 กว่าไร่ ในปี 2016 ที่ผ่านมาปริมาณผลผลิตคาดการณ์ 77,000 ตัน แยกเป็นในผลผลิตออกในช่วงในฤดู เดือนกรกฎาคม – กันยายน ประมาณ 74,118 ตัน และออกนอกฤดูในเดือนตุลาคม ประมาณ 2,887 ตัน ผลผลิตลำไยจังหวัดเชียงรายมีคุณภาพดี เหมาะที่จะบริโภคสด และนำไปแปรรูปอบแห้งทั้งเปลือกและอบแห้งเนื้อสีทอง เป็นที่นิยมทั้งในตลาดภายในประเทศและในต่างประเทศโดยเฉพาะตลาดจีน ดังนั้น จึงมีล้งที่ต้องการซื้อลำไยสดรูดร่วงที่จะนำไปแปรรูปเป็นลำไยอบแห้งจำนวนมาก จากการสัมภาษณ์พบว่า ปัจจุบันจำนวนผู้ประกอบการล้งจีนในไทยมีจำนวน 1,090 ราย แบ่งเป็นผู้ค้าลำไย 473 ราย ทุเรียน 556 ราย และมังคุด 65 ราย ส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออก เช่น ระยอง จันทบุรี (จำนวน 400 ราย) เฉพาะที่จังหวัดเชียงราย มีล้ง 69 ล้งซื้อลำไยเข้าโรงงานแปรรูปและมีล้งรับซื้อลำไยสดช่อ 9 ล้ง ล้งเป็นภาษาจีนสำเนียงแต้จิ๋ว (厝) แปลว่า ระเบียงท่าเรือ

กระบวนการบริหารจัดการ

1. จากลงพื้นศึกษาพบว่าในส่วนที่เป็นต้นน้ำการปลูกลำไยนั้น ภาครัฐและชาวสวนขาดการวางแผนที่ดี ไม่มีการกำหนดพื้นที่เพาะปลูกแล้วแต่ชาวสวนตัดสินใจกันเอง พันธุ์ที่ปลูกก็แล้วแต่ชาวสวนเลือกปลูก ดังนั้น ชาวสวนขาดข้อมูลว่าพันธุ์ที่ดีมีอะไรบ้าง มีใครบ้างปลูกลำไย ปลูกที่ไหนบ้าง และแต่ละรายลำไยจะออกสู่ตลาดเมื่อไร เท่าไร ไม่มีหน่วยงานให้ข้อมูล ชาวสวนขาดเครือข่าย ไม่มีการใช้เทคโนโลยีทันสมัยในการบริหารจัดการต้นน้ำเลย

2. กลางน้ำ คือ กระบวนการบริหารจัดการผลผลิตลำไย รวมไปถึงเก็บเข้าโกดัง พัฒนาเทคโนโลยีการแปรรูปให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย ทั้งรสชาติ กลิ่นและอายุเก็บรักษา พัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้มีความทันสมัย สร้างมูลค่าเพิ่ม ในส่วนกลางน้ำการบริหารจัดการผลผลิตลำไยนั้น หลังจากได้เก็บเกี่ยวผลลำไยแล้ว ช่องทางที่หนึ่งขายช่อลำไยสด รับประทานลำไยสด ช่องทางที่สองเข้าห้องเย็นเพื่อรักษาความสดของลำไย สามารถนำออกมาขายได้นานขึ้น ช่องทางที่สามพ่อค้าหรือล้งไทยรับซื้อลำไยหรือล้งจีนรับซื้อลำไยเพื่อเข้าโรงงานแปรรูปอบแห้ง ทั้งอบแห้งทั้งเปลือกและอบแห้งแบบแกะเนื้อ หลังจากแปรรูปเสร็จแล้ว ก็ขนส่งไปจีน หน่วยงานภาคีที่เข้ามาช่วยในส่วนนี้ เช่น กระทรวงอุตสาหกรรม

การขนส่งไปยังจีนใช้เวลาประมาณ 2 วันถึงคุนหมิงซึ่งเป็นเมืองเอกของมณฑลยูนนาน ที่คุนหมิงที่ตลาดขายส่งผลไม้ที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ผัก ผลไม้ของไทยที่ส่งไปเกือบทุกชนิดจะอยู่ที่ตลาดขายส่งที่นั่นทั้งหมด

3. ในส่วนที่เป็นปลายน้ำ คือ การตลาดนั้นมีสองส่วน โดยส่วนหนึ่งเป็นตลาดภายในประเทศและอีกส่วนหนึ่งคือตลาดในต่างประเทศ หลัก ๆ คือตลาดจีนเป็นเสียส่วนใหญ่ เพราะคนจีนนิยมรับประทานเชื่อว่ามีประโยชน์บำรุงร่ายกาย คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าลำไยกินแล้วร้อนใน แต่สำหรับคนจีน ที่ประเทศจีนอากาศหนาว ดังนั้น คนจีนต้องการความอบอุ่น ดังนั้น เวลาต้มข้าวต้มหรือต้มน้ำจะใส่ลำไยลงไปด้วย เชื่อว่ากินลำไย

แล้วทำให้ร่างกายอบอุ่น อีกทั้งมีรสชาติหวาน หอมและมีประโยชน์ ดังนั้น ตลาดจีนจึงเป็นตลาดรองรับลำไยจากประเทศไทย หน่วยงานเข้ามาช่วยในส่วนนี้ ได้แก่ กรมการค้าภายในประเทศ กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น

ปัญหาและอุปสรรค

จากการศึกษาและการวิเคราะห์ทั้งบริบทและกระบวนการบริหารจัดการผลผลิตลำไยจะเห็นได้ว่า

1. จังหวัดเชียงรายมีภูมิอากาศและภูมิประเทศเหมาะกับการปลูกลำไย มีพื้นที่ปลูกลำไยมากและมีผลผลิตยำไยที่มีจำนวนมากและมีคุณภาพ มีโอกาสจำหน่ายในประเทศและส่งไปจำหน่ายที่จีนมาก แต่ยังพบปัญหาว่าบางปีผลผลิตล้นตลาด ราคาตกต่ำหรือล้งจีนกดราคา ที่ผ่านมาประสบปัญหาซ้ำแล้วซ้ำอีกทุกปี สาเหตุสำคัญคือ ไม่มีการวางแผนที่ดีในเรื่องเนื้อที่ปลูก พันธุ์ที่จะปลูก การใช้เทคโนโบยีควบคุมการออกผล ดังนั้น ผลผลิตออกสู่ตลาดพร้อม ๆ กัน ทำให้ปริมาณล้นความต้องการของตลาด

2. จังหวัดเชียงรายมีด่านถาวรถึงสามด่าน ได้แก่ แม่สาย เชียงแสน และเชียงของเชื่อมโยงกับพม่า ลาว และจีน ทั้งทางน้ำ คือแม่น้ำโขงและทางบกโดยใช้ถนนคุนหมิง-กรุงเทพฯหรือ R3 เป็นสิ่งที่ได้เปรียบกว่าจังหวัดอื่น ๆ ที่มีการปลูกลำไยอีกหลายจังหวัด แต่จังหวัดเชียงรายยังใช้ประโยชน์จากถนน R3 ไม่เต็มศักยภาพ ลำไยและผลไม้ชนิดอื่น ๆ ไม่ค่อยได้ใช้ถนน R3 กลับไปใช้ถนนสายอื่นเช่นกรุงเทพ-หนานหนิงแทน เนื่องจากถนนสายนี้มีช่วงหนึ่งในประเทศลาวประมาณ 247 กิโลเมตร แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ภูเขา ใช้เวลาในการเดินรถค่อนข้างมาก ความเร็วของรถเฉลี่ยแล้วอยู่ที่ 40 กิโลเมตรต่อชั่วโมง อีกทั้งไทยกับจีนไม่มีชายแดนติดต่อกัน ดังนั้น สินค้าของไทยต้องผ่านลาว ลาวมีการเก็บค่าธรรมเนียมค่อนข้างสูงทั้งที่เก็บค่าธรรมเนียมที่ถูกต้องและไม่ถูกต้อง เนื่องจากชายแดนไทยจีนไม่ติดกัน ดังนั้น สินค้าของไทยไปจีนไม่นับว่าเป็นการค้าชายแดน ดังนั้น ต้องมีการเสียภาษีการนำเข้าแม้จีนกับไทยมีข้อตกลง ผักและผลไม้ 108 รายการภาษีลดลงมาเป็นศูนย์ตั้งแต่ปี 2003 ก็ตาม แต่ต้องไปขอเอกสารเพิ่มและยื่นเอกสารก่อนการส่งออก อีกทั้งต้องเสียภาษีมูลค่าเพิ่มร้อยละ 17 ซึ่งถือว่าค่อนข้างสูง

3. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการปลูก การแปรรูป การขายการตลาดมีหลายหน่วยงาน แต่ละหน่วยงานต่างทำหน้าที่ไม่ประสานงานกัน เช่น กระทรวงเกษตรส่งเสริมการปลูก กระทรวงอุตสาหกรรมดูแลการแปรรูป การขายการตลาดเป็นหน้าที่ของกระทรวงพาณิชย์ สถาบันการศึกษาประสงค์ที่จะเข้ามามีบทบาทพัฒนาสายพันธุ์ การใช้ปุ๋ย เป็นต้น แต่ในทางปฏิบัติก็ต่างหน่วยงานต่างทำหน้าที่และทำหน้าที่ไม่เต็มศักยภาพ สถาบันการศึกษาไม่ได้เข้ามามีบทบาทมาก ไม่ได้มีการอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยี ไม่ได้มีการแนะนำสถานการณ์ใหม่ล่าสุดของโลกแก่ชาวสวน ดังนั้น การปลูก แปรรูปลำไย พัฒนาพันธุ์ลำไยยังมีข้อจำกัดมาก

4. ชาวสวนลำไยยังไม่เข้มแข็งพอ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องไม่ได้ช่วยชาวสวนลำไยอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การถ่ายทอดเทคโนโลยีอบแห้ง แปรรูป เป็นต้น ชาวสวนลำไยบางรายเป็นรายย่อย ปลูกแล้วหวังขายอย่างเดียวโดยไม่มีการแปรรูปและขาดความรู้ ขาดทุนทรัพย์ ความรู้ในการแปรรูป ฉะนั้น ไม่ค่อยมีอำนาจในการต่อรองราคา แล้วแต่ล้งไทยหรือล้งจีนให้ราคา ใครเสนอราคาดีกว่าก็ขายให้คนนั้นไป ส่วนรายใหญ่ก็มีปัญหาแตกต่างกันไป เช่น ต้นทุนปลูกสูง หาคนเก็บผลผลิตยาก เมื่อลำไยออกและเก็บเกี่ยวพร้อม ๆ กันจะเกิดผลผลิตล้นตลาด ระบายไม่ทัน

5. นายทุนทั้งล้งไทยและล้งจีนโดยเฉพาะล้งจีนมีอิทธิพลสูงในการกำหนดคุณภาพลำไย ราคาซื้อขายลำไย ในกระบวนการการบริหารจัดการผลผลิตลำไยนั้น ล้งจีนใช้หลากหลายรูปแบบเข้ามาแทรกแซงกระบวนการตั้งแต่เข้ามาตั้งบริษัทรับซื้อผลผลิต ตั้งโรงงานแปรรูป และทำกิจกรรมโลจิสติกส์ขนส่ง เนื่องจากผลผลิตลำไยล้นตลาดภายในประเทศ ต้องพึ่งพาตลาดจีนตลาดเดียว ดังนั้น ล้งจีนมีอำนาจในการต่อรองกำหนดราคา

6. ตลาดต่างประเทศไม่มีความหลากหลาย พึ่งพาตลาดจีนตลาดเดียว ง่ายต่อการผูกขาดตลาดของล้งจีน ปัจจุบันลำไยอบแห้งเกือบทั้งหมดส่งไปยังจีน ไม่มีการส่งไปยังประเทศอื่น กลายเป็นลำไยต้องพึ่งพาตลาดจีนที่เดียว ดังนั้น ล้งจีนมีอำนาจต่อรอง และกดราคาลำไย

7. การเจรจาข้อตกลง กฎระเบียบการค้าระหว่างไทย-จีนยังมีอุปสรรคอยู่มาก เช่น ความตกลงว่าด้วยการขนส่งข้ามพรมแดนในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub Cross Border Transport Agreement: GMS CBTA) และโครงข่ายเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมทางถนนหลักของอาเซียน แม้จีนกับอาเซียนมีข้อตกลงเขตการค้าเสรีและไทยกับจีนมีข้อตกลงสำหรับผัก ผลไม้ที่เรียกว่า Early Harvest ซึ่งมีการยกเว้นภาษีตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2003 แล้ว แต่เนื่องจากไทยและจีนไม่มีพรมแดนติดกัน ไทยไม่สามารถได้รับสิทธิประโยชน์การค้าชายแดน ยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่มร้อยละ 13 ดังนั้นผลไม้ไทยผ่านลาว พม่า หรือเวียดนามต้องแจ้งว่าเป็นผลไม้ของประเทศเหล่านั้น อีกทั้งถ้าเป็นการขนส่งผ่านแม่น้ำโขง ข้อตกลงเหล่านี้ยังไม่มีผลบังคับใช้ ดังนั้นการขนส่งผัก ผลไม้ทางน้ำยังมีข้อจำกัดอยู่ไม่น้อย รวมถึงเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการค้าระหว่างเชียงรายกับจีนตอนใต้

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการบริหารจัดการผลผลิตลำไยตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ และจากการศึกษาปัญหาอุปสรรค์ที่ชาวสวนลำไยประสบอยู่นั้น จำเป็นต้องสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อบริหารจัดการผลผลิตลำไย ไม่ให้เกิดปัญหาซ้ำแล้วซ้ำอีก

ควรตั้งหน่วยงานขึ้นมาเป็นเฉพาะสำหรับดูแลสินค้าเกษตรกรรมและในส่วนลำไยด้วยอาจจะใช้ชื่อ “สถาบันลำไย” หรือศูนย์ข้อมูลลำไย หรือศูนย์ประสานงานลำไยหรือในรูปแบบของสหกรณ์ ทำหน้าที่แทนหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานอย่างที่ผ่านมา เป็นศูนย์ข้อมูลและเรียนรู้เกี่ยวกับลำไยทั้งหมด ตั้งแต่ปลูก แปรรูป ส่งออกตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำจนถึงปลายน้ำ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. เป็นศูนย์ข้อมูล เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลำไยทั้งหมดเช่นพื้นที่ปลูก กำหนดโซนนิ่ง ฤดูกาลของลำไย ปริมาณและคุณภาพผลผลิต มีพันธุ์ลำไยอะไร เทคโนโลยีในการปลูก แช่เย็น แปรรูป ออกแบบบรรจุภัณฑ์ ข้อมูลเกี่ยวกับลูกค้าด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ สามารถทำได้ และไม่เกิดปัญหาผลผลิตล้นตลาด เกินความต้องการภายในประเทศ ซึ่งอาจจะต้องอาศัยวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น โดรน และ Big Data เป็นต้น โดรนสามารถขึ้นไปสำรวจพื้นที่ปลูก ช่วงเวลาออกดอก ออกดอกเท่าไร พยากรณ์ผลผลิตล่วงหน้าได้ กรณีแบบนี้ที่ประเทศจีนใช้กันมาก ในสวนที่ปลูกสาลี่ แอปเปิ้ล ช่วงเวลาออกดอกชาวสวนก็จะใช้โดรนบินขึ้นไปสำรวจจำนวนดอก แล้วสามารถคาดการณ์ผลผลิตได้ เชื่อมั่นว่าอาศัยเทคโนโลยีที่มีอยู่ในปัจจุบันสามารถกระทำได้ สามารถเช็ค ตรวจสอบ ติดตามสภาพการณ์ของการปลูก เก็บเกี่ยว แปรรูป การขนส่ง การจำหน่ายได้ตลอดเวลา

2. เป็นหน่วยงานกำหนดสัดส่วนการจำหน่ายและราคา เช่น กำหนดสัดส่วนผลผลิตลำไยจำหน่ายภายในประเทศและส่งออก ราคาจำหน่ายภายในประเทศและราคาส่งออก เป็นกลไกสร้างความสมดุลระหว่างอุปสงค์กับอุปทาน จะไม่เกิดปัญหา ผลไม้ชนิดใดเป็นที่นิยมและต้องการของตลาดต่างประเทศ จะมีล้งมาเหมาสวนส่งออกหมด คนไทยแทบจะไม่มีโอกาสรับประทานผลไม้ดี ๆ เช่น มังคุด มะม่วงดี ๆ ส่งออกหมด เมื่อใช้โดรนและ Big Data พยากรณ์ผลผลิตแล้ว หน่วยงานที่ตั้งขึ้นมาสามารถไปติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของจีนมาเจรจาสั่งซื้อลำไย สามารถมีการส่งมอบลำไยเป็นระยะ ๆ สามารถแจ้งล่วงหน้าให้ผู้ซื้อเข้ามาซื้อในช่วงเวลาผลออกพอดี จะเป็นประโยชน์ต่อทั้งผู้ขายและผู้ซื้อ

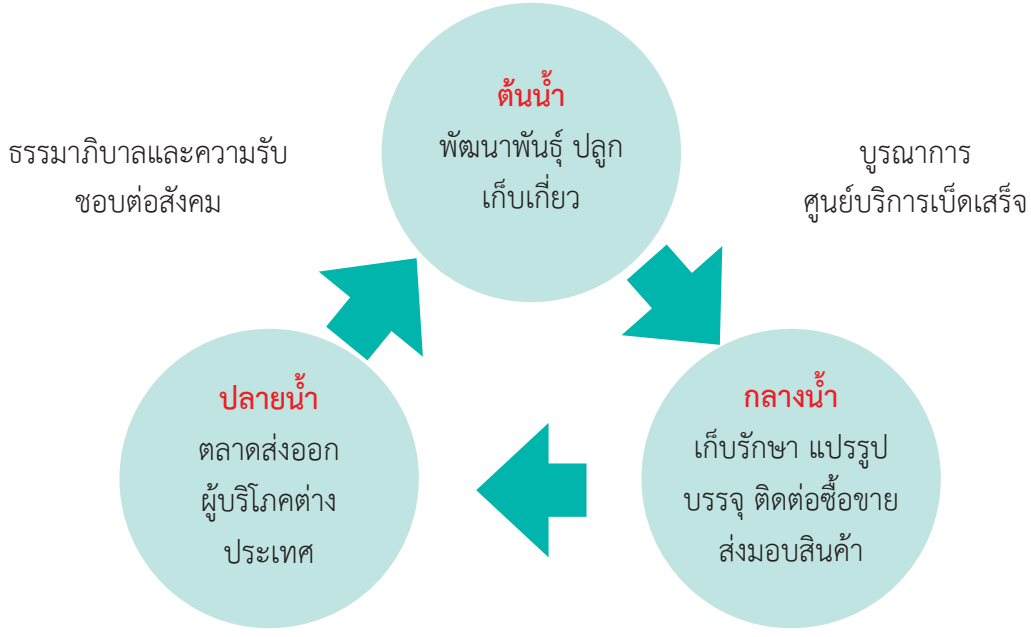
3. เป็นหน่วยงานดูแลการตลาด ทำหน้าที่เจรจาการค้าต่างประเทศ ตั้งแต่เก็บข้อมูลผู้ซื้อจากต่างประเทศ ตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ซื้อ มีการประสานงานกับผู้ซื้อ จนผู้ซื้อกลายเป็นหุ้นส่วนของการค้าลำไย ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีการปลูก สายพันธุ์ การแปรรูปเพื่อสอดคล้องกับความนิยมของผู้บริโภคชาวจีน ผู้ซื้อจากต่างประเทศต้องมาเจรจากับสถาบันลำไยเท่านั้น มีการกำหนดสัดส่วน จำนวนที่ชัดเจน ราคาที่แน่นอน ทำให้ล้งจีนต้องมาแข่งขันบนข้อมูลที่มีความโปร่งใส ยุติธรรม นอกจากนั้น ทำหน้าที่เจรจาขยายการตลาดด้วย มีตลาดส่งออกที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ไม่พึ่งพาตลาดจีนตลาดเดียว เพื่อเป็นการลดความเสี่ยงลง

4. เป็นหน่วยงานศึกษาความตกลง กฎระเบียบ มาตรฐานการค้าระหว่างประเทศ เช่น GMP ,HACCP, , AQSIQ ย้อนตรวจสอบแหล่งสินค้า เส้นทางขนส่ง โลจิสติกส์ เป็นต้น เนื่องจากแต่ละประเทศ แต่ละเส้นทางแต่ละด่านจะมีระเบียบปฏิบัติแตกต่างกัน มีต้นทุนที่แตกต่างกัน ในฐานะเป็นสถาบันต้องมีความรู้ความเข้าใจดีและสามารถให้ข้อมูล คำปรึกษาแก่ผู้ประกอบการเอกชนได้ ที่ผ่านมาปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่ที่สุดปัญหาหนึ่งสำหรับผู้ส่งออกสินค้ารวมถึงผลผลิตทางการเกษตรกรรมด้วย ชาวบ้าน ชาวสวนและผู้ประกอบการรายย่อยไม่มีความรู้เลยเรื่องการส่งออกว่าประเทศต้นทางต้องการเอกสารอะไรบ้าง ประเทศปลายทางต้องการเอกสารอะไรบ้าง สินค้าประเภทไหนบ้างต้องมีโควตา ต้องมีใบอนุญาตส่งออกและนำเข้า

5. เป็นหน่วยงานที่มีหลักธรรมาภิบาลและความรับผิดชอบต่อสังคม ต้องเน้นความโปร่งใส การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ต้องยึดผลประโยชน์ของชาวสวนลำไยเป็นหลัก ไม่เห็นแก่พวกพ้อง ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน ดึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาเป็นหุ้นส่วน มีการทำการจัดการความรู้ KM โดยมีสถาบันการศึกษา สถาบันวิจัยเข้ามามีบทบาทพัฒนาสายพันธุ์ ให้ความรู้ ถ่ายทอดวิทยาการใหม่ ๆ ให้ชาวสวน ในขณะเดียวกันชาวสวน พ่อค้า เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมกันหารือ ร่วมกันสร้างสรรค์พัฒนา ร่วมกันแบ่งปันผลประโยชน์ ทำให้ผลประโยชน์เกิดแก่ชาวสวนลำไย ผู้ประกอบการไทยแปรรูป ผู้ส่งออกชาวไทย ผู้บริโภคภายในประเทศ ประเทศชาติและผู้ซื้อจากต่างประเทศ

6. งานวิจัยชิ้นนี้มีข้อจำกัดหลายอย่าง ดังนั้นศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดเชียงราย ในความเป็นจริงนอกจากเชียงรายยังมีอีกหลาย ๆ จังหวัดมีการปลูกลำไยและชาวสวนพบปัญหาเดียวกันคือ สินค้าล้นตลาด ต้นทุนปลูกสูง ราคาขายตกต่ำแถมยังถูกล้งกดราคาอีกด้วย หน่วยงานของรัฐเข้ามาทำหน้าที่บ้างไม่ทำหน้าที่บ้าง ดังนั้นชาวสวนต้องสร้างเครือข่ายของชาวสวนลำไยขึ้นมา มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร แลกเปลี่ยนประสบการณ์ แลกเปลี่ยนเทคนิค และเทคโนโลยีในการปลูก การแปรรูปและข้อมูลการตลาดอีกด้วย ด้วยพัฒนาการเทคโนโลยีการสื่อสารสามารถทำได้ในปัจจุบัน เช่น กลุ่มไลน์ เป็นต้น

7. ลำไยมีการปลูกในหลายจังหวัดในภาคเหนือ และภาคตะวันออก จังหวัดเหล่านี้น่าจะมีการบริหารจัดการลำไยอย่างบูรณาการในรูปแบบกลุ่มจังหวัดหรือในรูปแบบ Cluster กลุ่มจังหวัดเหล่านี้ทั้งมีการแบ่งหน้าที่บทบาทและมีความร่วมมือ เช่น วางแผนกำหนดพื้นที่ปลูกจนไม่มากเกินไปและมีการวางแผนให้ผลออกมาสุกไม่พร้อมกันแก้ปัญหาผลผลิตออกมาพร้อม ๆ กันจนมีปริมาณมากเกินไป ล้นตลาด ร่วมกันพัฒนาสายพันธุ์ การปลูก เทคโนโลยีการแปรรูปและสร้างอำนาจในการต่อรองกับตลาดต่างประเทศ

ภาพที่ 1: องค์การแห่งการเรียนรู้ เทคโนโลยีสมัยใหม่ควบคู่ภูมิปัญญาท้องถิ่น

สรุป

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นการจุดประกายเพื่อให้เกิดนวัตกรรมทางสังคมในการบริหารจัดการลำไย นวัตกรรมทางสังคมประการแรกคือ ให้มีหน่วยงานหนึ่งมาดูแลลำไย อาจจะในนามสถาบันสินค้าเกษตรกรรมหรือสถาบันลำไยหรือศูนย์ข้อมูลลำไยหรือศูนย์ประสานงานลำไยเป็นหน่วยงานบูรณาการบทบาทหน้าที่ของทั้งกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ดูแลตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำไปยังปลายน้ำ เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ มีสถาบันการศึกษาเข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ให้ข้อมูลข่าวสาร มีการจัดการความรู้ ใช้ความรู้สมัยใหม่คู่กับภูมิปัญญาชาวบ้านพัฒนาสายพันธุ์ แปรรูป เป็นต้น มีความเป็นเลิศทางเทคโนโลยีปลูก เก็บรักษา แปรรูป และใช้กลยุทธ์เชิงรุกในการบุกเบิกตลาด และที่สำคัญที่สุดเป็นหน่วยงานที่นำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงาน มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความโปร่งใส ทุกภาคส่วนโดยเฉพาะชาวสวนลำไยมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

นวัตกรรมประการที่สอง คือ มีการจัดกระบวนการบริหารจัดการผลผลิตลำไยเสียใหม่ เป็นกระบวนการบูรณาการต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำสามส่วนนี้สัมพันธ์กันมีผลต่อกันและกัน เช่น สายพันธุ์ การปลูกมีผลต่อผลผลิต มีผลต่อการขาย ผลของการขายมีผลย้อนกลับไปต่อการปรับปรุง พัฒนาสายพันธุ์ การแปรรูป เป็นต้น ไม่ใช่ต่างหน่วยงานต่างทำหน้าที่บ้างไม่ทำหน้าที่บ้าง และไม่ใช่แยกต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำออกจากกัน การปลูก การแปรรูปและการตลาดไม่สัมพันธ์กันดังที่เคยผ่านมา

เอกสารอ้างอิง

อัทธ์ พิศาลวานิช. *ล้งจีนรุกผลไม้ไทยกับ 10 แนวทางแก้ปัญหา.* สืบค้น 16 มกราคม 2561 จาก www.bangkokbiznews.com/blog/detail/637924

ชลพรรษ ตั้งตระการ. *คุณพศิน อุตตวงษ์ กับการเริ่มต้นสู่การเป็นนักธุรกิจนำเข้าส่งออกสินค้าเกษตรไทยจีน ตัวอย่างของคนวัยทีน.* สืบค้น 16 มกราคม 2561 จาก http://www.thaibizchina.com/thaibizchina/th/interesting-facts/detail.php?SECTION_ID=617&ID=13426

มติชนออนไลน์. *ลำไยเชียงราย เดือดร้อนหนัก ราคาดิ่ง จี้ รัฐเจรจาผู้รับซื้อ.* สืบค้น 16 มกราคม 2561 จาก https://www.matichon.co.th/news/617037

เชียงใหม่นิสต์. *เมืองพ่อขุนวางแนวทาง การบริหารจัดการลำไย.* สืบค้น 16 มกราคม จาก http://www.chiangmainews.co.th/page/archives/621362

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2559. *รายงานภาวะเศรษฐกิจการเกษตรจังหวัดเชียงราย.* สืบค้น 16 มกราคม 2561 จาก http://www3.oae.go.th/zone1/images/WebZone1/04-PDF/2558/03-economic-condition/2016-ChiangRai.pdf

workpintnews. *ชาวสวนลำไยสุดท้อ ล้งจีนรับซื้อลำไยไม่จ่ายเงิน.* สืบค้น 16 มกราคม จาก https://workpointnews.com/2017/11/24/

komchadluek**.** *ทุนจีนฮุบล้งรับซื้อลำไย.* สืบค้น 16 มกราคม จาก http://www.komchadluek.net/news/economic/26486

นวัตกรรมเพื่อการพัฒนาในยุคดิจิทัล: National Digital ID Platform

พัชรินรุจา จันทโรนานนท์*

บทคัดย่อ

การก้าวเข้าสู่สังคมดิจิทัลเป็นกระแสที่หลายประเทศในโลกต่างให้ความสำคัญ กล่าวได้ว่านวัตกรรมทางด้านเทคโนโลยีเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะเดียวกัน นวัตกรรมด้านเทคโนโลยียังสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เรียกได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของนวัตกรรมสังคม ประเทศไทยเล็งเห็นความสำคัญของกระแสในยุคดิจิทัลนี้ ภายใต้นโยบายไทยแลนด์ 4.0 จึงมุ่งเน้นผลักดันการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม แต่สิ่งสำคัญคือการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเป็นรากฐานที่แข็งแรงของการก้าวเข้าสู่สังคมดิจิทัล เช่น การมี National Digital ID Platform นอกจากนั้น การศึกษาจากประเทศต้นแบบความสำเร็จด้านการเป็นสังคมดิจิทัล เช่น ประเทศเอสโตเนีย จะเป็นส่วนช่วยให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาแนวทาง เปิดมุมมองแนวคิด จากประสบการณ์จริง และเอาบทเรียนดังกล่าวมาปรับใช้กับนโยบายด้านดิจิทัลต่อไปและเป็นการผลักดันไปสู่การใช้เทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: การพัฒนาประเทศ เทคโนโลยีดิจิทัล National Digital ID Platform

* คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: patcharinruja@gmail.com

บทนำ

สังคมโลกของเรานั้นมีความเป็นพลวัตร ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงและปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าประเทศต่าง ๆ ในโลกล้วนแสวงหาแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม แนวทางของการใช้นวัตกรรมเพื่อมาเป็นเครื่องมือช่วยนั้นก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ได้รับการยอมรับและสนใจเป็นอย่างมาก นำไปสู่แนวคิดนวัตกรรมทางสังคม ซึ่งหมายถึง “สิ่งใหม่ ๆ ทั้งที่เป็นกระบวนการทางความคิด (จินตนาการ) หรือ การสร้างโอกาส หรือการลงมือปฏิบัติ (action) เพื่อแก้ปัญหา หรือเพื่อทำให้สังคมดีขึ้น สิ่งใหม่ ๆ นี้รวมถึงการปรับหรือพัฒนาบนฐานเดิมด้วย” (ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา, 2545) หรือจะเรียกได้ว่าเป็นการเอาแนวคิดที่ได้รับการคิด ค้นคว้า ขึ้นมาใหม่มาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมในระดับและประเภทที่แตกต่างกันออกไป นวัตกรรมทางสังคมต้องสร้างขึ้นมาโดยคำนึงผลประโยชน์ส่วนร่วมของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ เป็นหลัก ไม่ได้ก่อให้เกิดผลดีแก่คนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา แนวคิดด้านนวัตกรรมทางสังคม ได้รับการผลักดันจากองค์การสหประชาชาติซึ่งเป็นหนึ่งในเป้าหมายไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะได้รับการผลักดันในประเทศเศรษฐกิจเกิดใหม่ที่ยังต้องการการพัฒนาและเต็มไปด้วยความท้าทายในรูปแบบต่าง ๆ

ในปัจจุบัน เราต้องยอมรับว่าโลกได้ก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมดิจิทัลมากขึ้นเรื่อย ๆ ประชากรกว่าหนึ่งพันล้านคนบนโลกสามารถเข้าถึงเครือข่ายออนไลน์และข้อมูลดิจิทัลได้ นวัตกรรมทางเทคโนโลยีในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ได้เชื่อมโยงโลก และเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้แตกต่างไปจากในอดีตเป็นอย่างมาก ปฏิเสธไม่ได้ว่านวัตกรรมด้านเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมให้กับประเทศ ดังนั้น นวัตกรรมเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจทางสังคมและเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมหรือสังคมนั้น ๆ แล้วก็ถือว่าเป็นนวัตกรรมทางสังคมในอีกรูปแบบหนึ่งได้

ภายใต้นโยบายไทยแลนด์ 4.0 ที่รัฐบาลนายกรัฐมนตรี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้พยายามให้ประเทศไทยก้าวข้ามผ่านการเป็นประเทศกับดักรายได้ปานกลาง ไปเป็นประเทศที่มีรายได้สูง โดยการผลักดันประเทศไทยก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจสังคมแบบใหม่ในยุคดิจิทัล ซึ่งต้องอาศัยการยกระดับอุตสาหกรรม ให้สามารถเพิ่มมูลค่า พร้อมกับสร้างอุตสาหกรรมและธุรกิจใหม่ ๆ ซึ่งการที่จะผลักดันให้ประเทศสามารถขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาตามนโยบายนี้ได้นั้น ต้องอาศัยการขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมที่ประกอบไปด้วยปัญญา เทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ ถือเป็นกลไกหลักที่จะสามารถยกระดับผลิตภาพ สร้างเครือข่ายความร่วมมือในรูปแบบใหม่ การบริหารจัดการสมัยใหม่ ทำให้การติดต่อเชื่อมโยง และการบริหารจัดการมีรูปแบบที่สะดวกสบาย และง่ายต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น ดังนั้น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้รองรับกับการพัฒนาของเศรษฐกิจและสังคมแบบดิจิทัลจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ การจัดทำ National Digital ID Platform หรือระบบการพิสูจน์และยืนยันตัวตนทางดิจิทัล เป็นหนึ่งในโครงการที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญที่จะช่วยอำนวยความสะดวกในการทำธุรกิจและการใช้บริการภาครัฐในยุคดิจิทัล และยังสอดคล้องกับแนวทางเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals: SDGs) อีกด้วย

บทความวิชาการนี้ จะอธิบายถึงความสำคัญของนวัตกรรมเทคโนโลยีที่สำคัญในยุคดิจิทัล การเข้าสู่การเป็นสังคมดิจิทัลและโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของประเทศไทย ตลอดจนนำเสนอแบบอย่างความสำเร็จของการก้าวเข้าสู่สังคมดิจิทัลของประเทศเอสโตเนีย และข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนางานด้านดิจิทัลของประเทศไทยต่อไป

ประเทศไทยในยุคดิจิทัลและโครงการ National Digital ID Platform

การผลักดันประเทศให้พัฒนาในยุคปัจจุบันนั้น หลาย ๆ ประเทศต่างให้ความสำคัญกับการนำเอาเทคโนโลยีดิจิทัล และนวัตกรรมต่าง ๆ มาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ ซึ่งเราต่างปฏิเสธไม่ได้ว่าระบบอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีดิจิทัลนั้น ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ และเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของเราจนกลายเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้ สำหรับประเทศไทยนั้น ในปัจจุบันพบว่ามีการใช้งานอินเทอร์เน็ตกันอย่างแพร่หลายแตกต่างจากในอดีต ดังจะเห็นได้จากตัวเลขสถิติผู้ใช้อินเทอร์เน็ตของประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2550 มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพียง 9 ล้านกว่าคน ในขณะที่ตัวเลขจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ต ปี พ.ศ. 2559 เพิ่มสูงขึ้นเป็น 29 ล้านคน ซึ่งภายในรอบทศวรรษที่ผ่านมามีอัตราเติบโตสูงถึงร้อยละ 200 ในขณะเดียวกัน แนวโน้มพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตของคนไทยนั้นก็เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการสำรวจของสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน) พบว่าในปี พ.ศ. 2556 นั้น คนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเฉลี่ย 4 ชั่วโมง 36 นาทีต่อวัน ปี พ.ศ. 2557 เพิ่มขึ้นเป็นใช้เฉลี่ยอยู่ที่ 7 ชั่วโมง 12 นาทีต่อวัน ปี พ.ศ. 2558 ใช้เฉลี่ยอยู่ที่ 6 ชั่วโมง 54 นาทีต่อวัน ปี พ.ศ. 2559 ใช้เฉลี่ยอยู่ที่ 6 ชั่วโมง 24 นาทีต่อวัน และในปี พ.ศ. 2560 ที่ผ่านมาใช้เฉลี่ยอยู่ที่ 6 ชั่วโมง 30 นาทีต่อวัน (สำนักยุทธศาสตร์ สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน), 2560)

ปัจจัยที่ส่งผลให้ประเทศไทยเข้าสู่สังคมดิจิทัล และคนไทยมีการใช้อินเทอร์เน็ตมากขึ้นนั้นเกิดจาก ปัจจัยหลาย ๆ ประการ เช่น การพัฒนาเครือข่ายระบบการสื่อสารจากผู้ให้บริการโทรศัพท์เคลื่อนที่ที่มีความทันสมัย มีคุณภาพสัญญาณชัดเจน ครอบคลุมพื้นที่ให้บริการที่กว้างขึ้น และยังมีการแข่งขันด้านราคาที่เหมาะสมกับผู้ใช้งานในทุกระดับของรายได้ หรือจะเป็นการที่อุปกรณ์ใช้งานอินเทอร์เน็ต เช่น สมาร์ทโฟน ได้รับการพัฒนาให้ตอบสนองผู้ใช้งานได้หลายประเภท และมีระดับราคาที่หลากหลายให้ผู้ใช้งานได้เลือกให้เหมาะกับความต้องการของตนเอง และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ปัจจัยจากภาครัฐที่เน้นการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ ผ่านนโยบาย ไทยแลนด์ 4.0 ภาครัฐจึงมุ่งผลักดันและเปลี่ยนถ่าย โดยเน้นไปที่การพัฒนาดิจิทัลเพื่อการพัฒนาภาครัฐ เศรษฐกิจและสังคม ด้วยปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนสนับสนุนให้เกิดการใช้งานและเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในประชาชนทุกระดับ สร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับพฤติกรรมการใช้ชีวิตตลอดจนสังคมและระบบเศรษฐกิจของไทยเป็นอย่างมาก

รัฐบาลของพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ให้ความสำคัญกับการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมมาขับเคลื่อนประเทศ เพื่อเตรียมการให้ประเทศไทยเข้าสู่สังคมดิจิทัล โดยในปี พ.ศ. 2558 คณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ร่วมกับกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จัดทำแผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินตามนโยบายเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล มีเป้าหมายที่สำคัญ คือ

1. เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจกับต่างประเทศ โดยการใช้เทคโนโลยี พัฒนานวัตกรรมเพื่อสร้างสรรค์ธุรกิจในรูปแบบใหม่ เพื่อให้ประเทศมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มสูงขึ้น

2. สร้างโอกาสทางสังคมอย่างเท่าเทียม โดยมุ่งหวังให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ผ่านสื่อดิจิทัลได้อย่างเท่าเทียม ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง

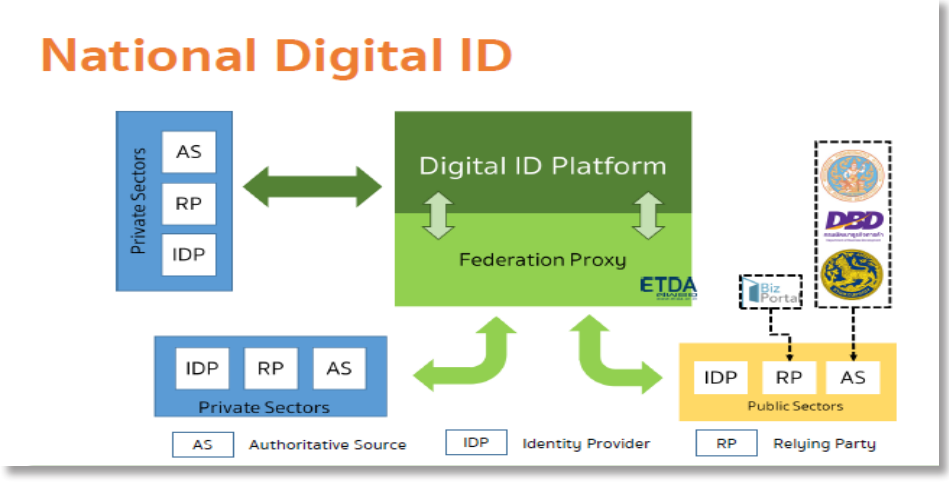
3. เตรียมความพร้อมของคนไทยให้มีทักษะการประกอบอาชีพในยุคดิจิทัล โดยการฝึกและเตรียมทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัลให้รองรับกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นการเพิ่มกำลังคนด้านเทคโนโลยีให้เพิ่มขึ้น

4. ปฏิรูปการทำงานภาครัฐ เทคโนโลยีดิจิทัลจะเข้าไปช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ เพิ่มการเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐ และเอกชน เพิ่มความโปร่งใสในการบริการภาครัฐ ช่วยให้ประชาชนมีความสะดวกสบายมากขึ้นในการรับบริการต่าง ๆ จากภาครัฐ

จากเป้าหมายข้างต้นนั้น รัฐบาลยังได้กำหนดกรอบยุทธศาสตร์ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่ครอบคลุมในทุกมิติ ได้แก่ การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานทางดิจิทัล การพัฒนาการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล หรือ เศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy) การพัฒนาสังคมด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล การปรับเปลี่ยนภาครัฐไปสู่การเป็นรัฐบาลดิจิทัล (Digital Government) การพัฒนากำลังคนให้พร้อมเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล และการพัฒนาด้านความปลอดภัยและความเชื่อมั่นในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล กล่าวได้ว่า เป็นการนำเอาเทคโนโลยีดิจิทัลมายกระดับแนวทางในการพัฒนาประเทศ ปรับเปลี่ยนวิธีการในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ จากเดิมที่ขับเคลื่อนด้วยปัจจัยการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติไปสู่การขับเคลื่อนด้วยความรู้และความคิดสร้างสรรค์ นำเอาเทคโนโลยีและนวัตกรรมด้านดิจิทัล มาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ เพิ่มผลผลิต เพิ่มผลงานโดยใช้เวลาและทรัพยากรน้อยลง แต่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตมวลรวมของประเทศได้ ตลอดจนยังครอบคลุมไปถึงการบริหารแบบบูรณาการภายใต้สภาพแวดล้อมทางด้านเทคโนโลยี และการสื่อสารที่เชื่อมโยงภาครัฐบาลและเอกชนเข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ มีการกำกับดูแลกิจการที่ดี และสามารถใช้มาตรฐานจากเทคโนโลยีขับเคลื่อนเป้าหมายในทุกมิติ

การขับเคลื่อนให้ประเทศไทยสามารถก้าวสู่การเป็นประเทศสังคมดิจิทัล หรือ ดิจิทัลไทยแลนด์นั้น ขั้นตอนแรกและถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด คือ การมีโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ที่จะรองรับเป้าหมายในทุก ๆ ด้าน เพราะการมีโครงสร้างพื้นฐาน ถือเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนนโยบายให้บรรลุผลสำเร็จ หากกล่าวถึงโครงสร้างพื้นฐานนั้น โดยทั่วไปมักจะยึดติดกับสิ่งที่มองเห็นและจับต้องได้ หรือที่เรียกว่า Hard Infrastructure สำหรับโครงสร้างด้านดิจิทัลแบบ Hard Infrastructure นั้น จะหมายถึง ระบบโครงข่ายโทรคมนาคม ไฟเบอร์ออปติกซ์ เสาอากาศ คลื่นความถี่ การเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตให้ครอบคลุมทั่วประเทศสามารถเข้าถึงได้ทุกครัวเรือนอย่างมีประสิทธิภาพ และรวมไปถึงการมีโครงข่ายการเชื่อมต่อออกนอกประเทศ (International Gateway) ให้เพียงพอและมีประสิทธิภาพ แต่ในขณะเดียวกัน ยังมีโครงสร้างพื้นฐานในรูปแบบอื่นที่มีความสำคัญ เช่น Soft Infrastructure คือ โครงสร้างพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับด้านกฎหมาย กฎระเบียบข้อบังคับที่ดูแลด้านกิจกรรมด้านดิจิทัล รวมไปถึงแนวปฏิบัติในเรื่องความปลอดภัยของระบบดิจิทัล โครงสร้างพื้นฐานอีกประเภทที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน คือ Service Infrastructure คือ โครงสร้างพื้นฐานด้านการให้บริการ ที่ต้องมีการบริการที่ครอบคลุม และมีมาตรฐาน เพื่อส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมบริการผ่านระบบดิจิทัลต่าง ๆ ของทั้งภาครัฐและเอกชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการจัดทำโครงการ Digital ID Platform ถือเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญในด้านการให้บริการ เป็นการเพิ่มความสามารถในการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนให้มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นพื้นฐานสำคัญของการเข้าสู่สังคมดิจิทัลของประเทศไทย

Digital ID Platform เป็นรูปแบบโครงสร้างข้อมูลประจำตัวแบบดิจิทัล และเป็นระบบที่มีวิธีการระบุและยืนยันตัวตนผ่านทางอิเล็กทรอนิกส์ที่มีความยืดหยุ่น และปลอดภัยสูงให้แก่บุคคลสัญชาติไทย ซึ่งโครงสร้างของระบบนี้จะสามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลประจำตัวที่ประชาชนผู้นั้นถืออยู่ ตัวอย่างข้อมูลประจำตัวที่เชื่อถือได้ อาจจะเป็นเลขประจำตัวประชาชน เลขบัญชีธนาคาร เลขหนังสือเดินทาง เลขประจำตัวผู้เสียภาษี เป็นต้น

ภาพที่ 1: ภาพแสดงหลักการทำงานของ Digital ID Platform

สำหรับหลักการทำงาน Digital ID Platform ในประเทศไทยนั้น จะประกอบไปด้วย 3 ส่วนที่สำคัญ คือ

1. ผู้ให้บริการที่ต้องการการยืนยันตัวตนก่อนใช้บริการ (Relying Party หรือ RP)
2. หน่วยงานที่มีข้อมูลที่เชื่อถือได้ (Authoritative Source หรือ AS)
3. หน่วยงานที่บริการการยืนยันตัวตนที่ได้มาตรฐาน (Identity Provider หรือ IDP)

การใช้งานดิจิทัลไอดีเริ่มต้นจากกระบวนการพิสูจน์ตัวตน (identity proofing) ที่ผู้รับลงทะเบียน (registration authority : RA) ซึ่งในที่นี้ RA กับหน่วยงานที่บริการการยืนยันตัวตนที่ได้มาตรฐาน หรือ IDP จะทำหน้าที่ตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนในโลกออนไลน์และตัวตนในโลกความจริงของผู้สมัคร (applicant) ซึ่งในกระบวนการพิสูจน์ตัวตน ความเข้มงวดของการพิสูจน์ตัวตนแบ่งออกเป็นระดับที่เรียกว่า ระดับความน่าเชื่อถือของอัตลักษณ์ (Identity Assurance Level : IAL) ซึ่งมีทั้งหมด 3 ระดับคือ IAL 1, IAL 2 และ IAL3 โดยที่ระดับ IAL 1 จะไม่มีการพิสูจน์ตัวตน กล่าวคือคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ผู้สมัครเป็นผู้ให้ข้อมูลถือว่าผ่านการรับรองโดยตัวผู้สมัครเองแล้ว เช่น จากการสร้างบัญชีผู้ใช้บน Facebook หรือ Google ในขณะที่ IAL 2 และ IAL 3 จะมีกระบวนการพิสูจน์ตัวตนของผู้สมัครซึ่งทำได้ทั้งแบบพบเห็นผู้สมัครต่อหน้าและแบบออนไลน์ โดยผู้สมัครต้องแสดงหลักฐานแสดงตนที่น่าเชื่อถือ เช่น บัตรประจำตัวประชาชน หรือเอกสารที่ทางราชการออกให้ อย่างน้อย 1 ชิ้น หรือมีการบันทึกข้อมูลชีวมาตร (biometric) เช่น ภาพถ่าย เพื่อป้องกันการแอบอ้างลงทะเบียน การลงทะเบียนซ้ำ และการปฏิเสธความรับผิดชอบ (repudiation) ของผู้สมัคร (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน, 2560)

เมื่อผู้สมัครผ่านการพิสูจน์ตัวตนเรียบร้อยแล้ว ผู้สมัครจะมีสถานะเป็นผู้ใช้บริการที่ได้รับการรับรองข้อมูลโดย RA หรือ IDP และขั้นตอนของการยืนยันตัวตนจะเริ่มจากผู้ใช้งานต้องการที่จะสมัครใช้บริการกับหน่วยงานหนึ่งที่ต้องการยืนยันตัวตน ซึ่งหน่วยงานนี้จะอยู่ในบทบาท RP ซึ่ง RP จะส่งข้อมูลไปถามกับหน่วนงานที่บริการการยืนยันตัวตนที่ได้มาตรฐาน หรือ IDP จากนั้น เมื่อ IDP ยืนยันตัวตนของผู้ใช้งานรายนั้นกลับมาว่าเป็นผู้ใช้งานรายนั้นจริงแล้ว หน่วยงานที่มีข้อมูลที่เชื่อถือได้ หรือ AS จะส่งข้อมูลกลับไปให้กับ RP ว่าผู้ใช้งานรายนั้นเป็นคนคนนั้นจริง

โครงการ Digital ID Platform ของประเทศไทยนั้น มีความมุ่งหวังที่จะทำให้โครงสร้างนี้เป็นระบบเปิดที่สามารถใช้งานได้ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน สามารถทำการแบ่งปันหรือร่วมกันทำการยืนยันตัวบุคคลระหว่างองค์กร เป็นแหล่งยืนยันความถูกต้องของข้อมูลกลางที่เชื่อถือได้ ซึ่งจะต้องไม่เพิ่มความเสี่ยงต่อการเข้าถึงข้อมูล รองรับการมอบอำนาจ รองรับการให้บริการต่อบุคคลต่างชาติหรือนิติบุคคล และสามารถรองรับการให้ความยินยอมในการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัว และเจ้าของข้อมูลสามารถตรวจสอบการเข้าถึงข้อมูลของตนได้ ซึ่งถ้าหากโครงการ Digital ID Platform ของประเทศไทยสามารถบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้นั้น ผลดีที่จะเกิดขึ้นในด้านการบริการจัดการภาครัฐจะทำให้เพิ่มประสิทธิภาพของระบบการให้บริการประชาชนให้เทียบเท่ามาตรฐานสากล ประชาชนสามารถใช้ Digital ID ชุดเดียวในการเข้าถึงทุกงานบริการภาครัฐ เข้าถึงสิทธิด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิการรักษาพยาบาล สิทธิการได้รับเงินช่วยเหลือหรือเบี้ยยังชีพของตนเองได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ประชาชนจะสามารถใช้ข้อมูลจากบัตรประจำตัวแบบดิจิทัลในการรับบริการจากภาครัฐผ่านระบบออนไลน์ เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงบริการภาครัฐของประชาชนในพื้นที่ห่างไกลและช่วยลดเวลาในการรับบริการจากภาครัฐได้

นอกจากนั้น ความก้าวหน้าที่สำคัญ คือ จะสามารถแก้ไขปัญหาระบบจัดเก็บเอกสารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเฉพาะในหน่วยงานราชการที่ปัจจุบันยังเป็นการจัดเก็บเอกสารในรูปแบบกระดาษอยู่เป็นส่วนมาก ซึ่งมีความสิ้นเปลืองทั้งแรงงานในการค้นหาเอกสาร สิ้นเปลืองงบประมาณในการจัดเก็บและดูแลรักษาเอกสาร ตลอดจนสิ้นเปลืองเวลาในการค้นหา และจัดส่ง การมี Digital ID จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญให้ภาครัฐสามารถพัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารในระบบดิจิทัล เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาไปสู่การก้าวเป็นรัฐบาลดิจิทัลในอนาคตต่อไป

สำหรับภาคเศรษฐกิจ Digital ID จะเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญให้ประเทศไทยสามารถเข้าสู่สังคมและเศรษฐกิจดิจิทัลได้อย่างเต็มกำลัง ทำให้ช่วยลดความซ้ำซ้อนและขั้นตอนของการบริการภาครัฐเพื่อภาคธุรกิจ สามารถทำให้การเข้าถึงบริการภาครัฐของภาคธุรกิจมีความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ซึ่งจะเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและสามารถดึงดูดนักลงทุนให้มาลงทุนในประเทศไทย และสอดคล้องกับ นโยบายการพัฒนาระบบอำนวยความสะดวกในการประกอบธุรกิจแบบครบวงจร (Doing Business Portal) เพื่อเพิ่มความสะดวกต่อการประกอบธุรกิจ (Ease of Doing Business) ของประเทศไทย

การมีโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีดิติทัลที่เข้มแข็งนั้น ยังเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ โดยเป้าหมายที่ 9 ว่าด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่มีความทนทาน ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ครอบคลุมและยั่งยืน และส่งเสริมนวัตกรรม มุ่งให้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้เข้าถึงได้โดยประชาชนทุกคน และจะเป็นการส่งผลต่อเนื่องไปถึงการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำของคนในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายที่ 10 ว่าด้วยการลดความไม่เสมอภาคภายในประเทศและระหว่างประเทศ จากพื้นฐานการมีโครงสร้างพื้นฐานทางดิจิทัลที่เข้มแข็ง จะช่วยให้ทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และ

การเมือง ได้อย่างง่ายและเท่าเทียมมากยิ่งขึ้น กิจกรรมและธุรกรรมต่าง ๆ ของประชาชนจะมีความเป็นระบบและสะดวกสบาย สามารถลดภาระค่าใช้จ่ายที่เกิดจากระบบเดิม เมื่อสามารถพัฒนาได้เช่นนี้แล้ว จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในอนาคต

การก้าวสู่สังคมดิจิทัลและการพัฒนา Digital ID ในเอสโตเนีย

การเลือกกรอบแนวคิดและแนวทางที่เหมาะสมเพื่อนำเอาเทคโนโลยีดิจิทัลมาเป็นส่วนช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศของแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน บางประเทศเริ่มต้นจากการปฏิรูปจากภาครัฐโดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในด้านดิจิทัลเพื่อการดำเนินงาน การให้บริการ และการบูรณาการหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ขณะที่บางประเทศเริ่มต้นจากการเพิ่มการเข้าถึงการใช้อินเทอร์เน็ตและการใช้บริการด้านอิเล็กทรอนิกส์ของภาคประชาชนและภาคเอกชน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ขับเคลื่อนประเทศไปสู่เศรษฐกิจดิจิทัล รัฐบาลดิจิทัล และสังคมดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ หลายประเทศในโลกได้ดำเนินนโยบายโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมาช่วยในการจัดการปัญหาและพัฒนาขีดความสามารถของประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างประสบความสำเร็จไปแล้ว ประเทศเหล่านั้นจึงถือว่าเป็นต้นแบบที่สำคัญในการศึกษานโยบาย หรือแนวทางในการดำเนินการ ในส่วนนี้จึงขอนำเสนอต้นแบบประเทศที่ประสบความสำเร็จในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมาเปลี่ยนแปลงระบบการดำเนินงานของภาครัฐและผลักดันการใช้ Digital ID อย่างมีประสิทธิภาพ

ประเทศเอสโตเนียถือว่าเป็นประเทศเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัลที่ก้าวหน้าที่สุดในโลกประเทศหนึ่ง ได้รับการขนานนามว่าเป็นศูนย์กลางด้านเทคโนโลยีดิจิทัลในยุโรป ถึงแม้ว่าประเทศเอสโตเนียจะมีประชากรเพียงแค่ 1.3 ล้านคน แต่มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูง และได้รับการจัดอันดับจากธนาคารโลกว่าเป็นประเทศที่มีความสะดวกต่อการทำธุรกิจ (Global Ease of Doing Business Ranking) อยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูง ซึ่งในปีพ.ศ. 2560 ประเทศเอสโตเนียถูกจัดอยู่ในลำดับที่ 12 ของโลก ในขณะที่ประเทศไทยถูกจัดให้อยู่ในลำดับที่ 26 แต่กลับกันคือเมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา ในปี พ.ศ. 2551 ประเทศไทยอยู่ในอันดับ 12 และเอสโตเนียอยู่ในลำดับที่ 22 อันดับดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแนวทางการปฏิรูปและพัฒนาของเอสโตเนีย ได้ส่งผลต่อการยกระดับทางเศรษฐกิจและการอำนวยความสะดวกในการทำธุรกิจอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสภาพแวดล้อมเช่นนี้ หมายถึงสภาพแวดล้อมด้านกฎระเบียบที่เอื้อต่อการเริ่มต้นและการดำเนินงานของบริษัทในท้องถิ่น โดยประเทศเอสโตเนียได้นำเอาเทคโนโลยีดิจิทัลมาช่วยพัฒนาสภาพแวดล้อมของระบบให้มีประสิทธิภาพ ปลอดภัย และโปร่งใส

เอสโตเนียได้เริ่มสร้างสังคมข้อมูลดิจิทัลของตนประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ก่อนหน้านี้ไม่มีการรวบรวมข้อมูลดิจิทัลเกี่ยวกับพลเมืองของตน ประชากรทั่วไปไม่มีอินเทอร์เน็ตหรืออุปกรณ์ที่จะเข้าถึงอินเทอร์เน็ต จุดเริ่มต้นของการปฏิรูปเข้าสู่ระบบดิจิทัลของเอสโตเนีย คือการนำเทคโนโลยีมาพัฒนาประเทศตั่งแต่ปีพ.ศ. 2539 โดยมุ่งให้ความสำคัญไปที่ภาคการศึกษาเป็นอันดับแรก เช่น โครงการ Tiger Leap Back ที่รัฐบาลทุ่มเงินลงทุนในการสร้างเครือข่ายคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตเข้าไปสู่โรงเรียนทุกแห่งทั่วประเทศ หรือ โครงการ Proge Tiger ที่เริ่มสอนการเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์ให้กับนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา และยังวางรากฐานที่เปิดกว้างด้านกฎหมายโดยในปี พ.ศ. 2543 เอสโตเนียเป็นประเทศแรกในโลกที่ประกาศให้การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตไร้สายเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน (Freedom House, 2017) การริเริ่มโครงการเช่นนี้ช่วยยกระดับการรับรู้ด้านเทคโนโลยีดิจิทัลและการตระหนักถึงความสำคัญของเทคโนโลยีดิจิทัลของประชาชนชาวเอสโตเนียเป็นอย่างมาก

นโยบายด้านดิจิทัลของเอสโตเนียใช้ชื่อว่า e-Estonia โดยรัฐบาลใช้หลักการที่เรียกว่า “e-solutions” ซึ่งหมายถึงทุกอย่างต้องเป็นดิจิทัลตั้งแต่เริ่มต้น และต้องการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อมุ่งสู่ “สังคมดิจิทัลที่พัฒนามากที่สุดในโลก” จนถึงปัจจุบันเอสโตเนียได้สร้างระบบดิจิทัลต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ e-Governance, e-Tax, X-Road, Digital ID, i-Voting, ความปลอดภัยสาธารณะ Blockchain e-Health และ e-Residency

ตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2540 เป็นต้นมา เอสโตเนีย เลือกผลักดันนโยบายรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ (e-Governance) เป็นทางเลือกเชิงกลยุทธ์เพื่อปรับปรุงขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และเพิ่มความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน ในขณะที่ใช้การกำกับดูแลแบบอิสระ ประชาชนสามารถเลือกใช้บริการสาธารณะต่าง ๆ จากภาครัฐในรูปแบบดิจิทัลได้อย่างสะดวกสบาย โดยร้อยละ 99 ของบริการสาธารณะอยู่ในรูปแบบของดิจิทัล ประสิทธิภาพของรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์มีการแสดงออกอย่างชัดเจนในแง่เวลาการทำงานของพนักงานและเจ้าหน้าที่ ที่ลดลงในการจัดการเอกสาร ทำให้การจัดตั้งและดำเนินธุรกิจในเอสโตเนียเป็นเรื่องง่ายและรวดเร็ว สภาพแวดล้อมมีความสะดวกสบายต่อการประกอบธุรกิจมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันประชาชนชาวเอสโตเนียสามารถชำระภาษีในเอสโตเนียได้เสร็จสมบูรณ์ภายใน 3-5 นาที ด้วยเหตุนี้ในแต่ละปีประมาณร้อยละ 95 ของการจัดเก็บภาษีจะถูกจัดเก็บด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์

นอกจากนั้น รัฐบาลเอสโตเนียยังได้ผลักดันแนวคิดประชาธิปไตยอิเล็กทรอนิกส์ (e-Democracy) เพื่อทำให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของประเทศได้มากขึ้น โดยเริ่มบริการ i-Voting หรือการลงคะแนนทางอินเตอร์เน็ต ซึ่งเอสโตเนียเป็นประเทศแรกในโลกที่เปิดให้มีการลงคะแนนทางอินเทอร์เน็ตในการเลือกตั้งทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2548 ระบบที่ก้าวล้ำช่วยให้ประชาชนชาวเอสโตเนียสามารถลงคะแนนได้ตามความสะดวกไม่ว่าพวกเขาจะอยู่ห่างจากสถานีเลือกตั้งมากแค่ไหน ในปัจจุบันมากกว่าร้อยละ 30% ของประชาชนชาวเอสโตเนียออกเสียงประชามติผ่านระบบออนไลน์

ในด้านของคุณภาพชีวิตของประชาชนนั้น รัฐบาลเอสโตเนียได้นำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศและดิจิทัลเข้ามาช่วยเสริมสร้างความสงบเรียบร้อยและช่วยเหลือประชาชนในเอสโตเนียในกรณีต่าง ๆ เช่นกรณีเกิดอุบัติเหตุจะมีการใช้เครื่องมือด้านอิเล็กทรอนิกส์ในหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ตำรวจ หน่วยกู้ภัย และศูนย์รับเรื่องเหตุฉุกเฉิน ซึ่งพบว่าหลังจากดำเนินนโยบายดังกล่าว จำนวนผู้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุในเอสโตเนียได้ลดลงเป็นอย่างมาก โดยเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรักษาความปลอดภัยจะสามารถกำหนดระยะทางจากสถานที่ของผู้เสียหายได้แม่นยำกว่าร้อยละ 35 ภายในรัศมี 5 เมตร และร้อยละ 93 ของการโทรศัพท์ฉุกเฉินจะได้รับการตอบภายใน 10 วินาที ตำรวจเอสโตเนียสามารถใช้คอมพิวเตอร์บนเครื่องบินตรวจสอบข้อมูลของประชาชนได้ทันที ทำให้การปฏิบัติงานของตำรวจมีประสิทธิภาพมากขึ้นถึง 50 เท่า หรือจะเป็นด้านสาธารณสุข เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยให้ผู้ป่วยสามารถเป็นเจ้าของข้อมูลสุขภาพและโรงพยาบาลของพวกเขาและข้อมูลจะอยู่ในระบบออนไลน์ ดังนั้นแพทย์สามารถเข้าถึงระเบียนอิเล็กทรอนิกส์ของผู้ป่วยได้ไม่ว่าพวกเขาจะอยู่ที่ไหนและตัดสินใจเรื่องการรักษาได้รวดเร็วและดีกว่า โดยตั้งแต่ปี พ. ศ. 2551 เป็นต้นมา ข้อมูลที่สร้างโดยโรงพยาบาลและแพทย์ได้รับการแปลงเป็นข้อมูลดิจิทัลมากกว่า 95%

การที่เอสโตเนียสามารถพัฒนาระบบต่าง ๆ ในรูปแบบดิจิทัลได้อย่างประสบความสำเร็จนั้น เกิดขึ้นได้จากการที่มีโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ สำหรับโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญและถือเป็นแกนหลักของระบบ e-Estonia คือการมีระบบบัตรประจำตัวแบบดิจิทัล (Digital ID) และระบบโครงสร้างเครือข่ายพื้นฐานบริการออนไลน์ที่เชื่อมบริการต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้าด้วยกันที่เรียกว่า “x-road”

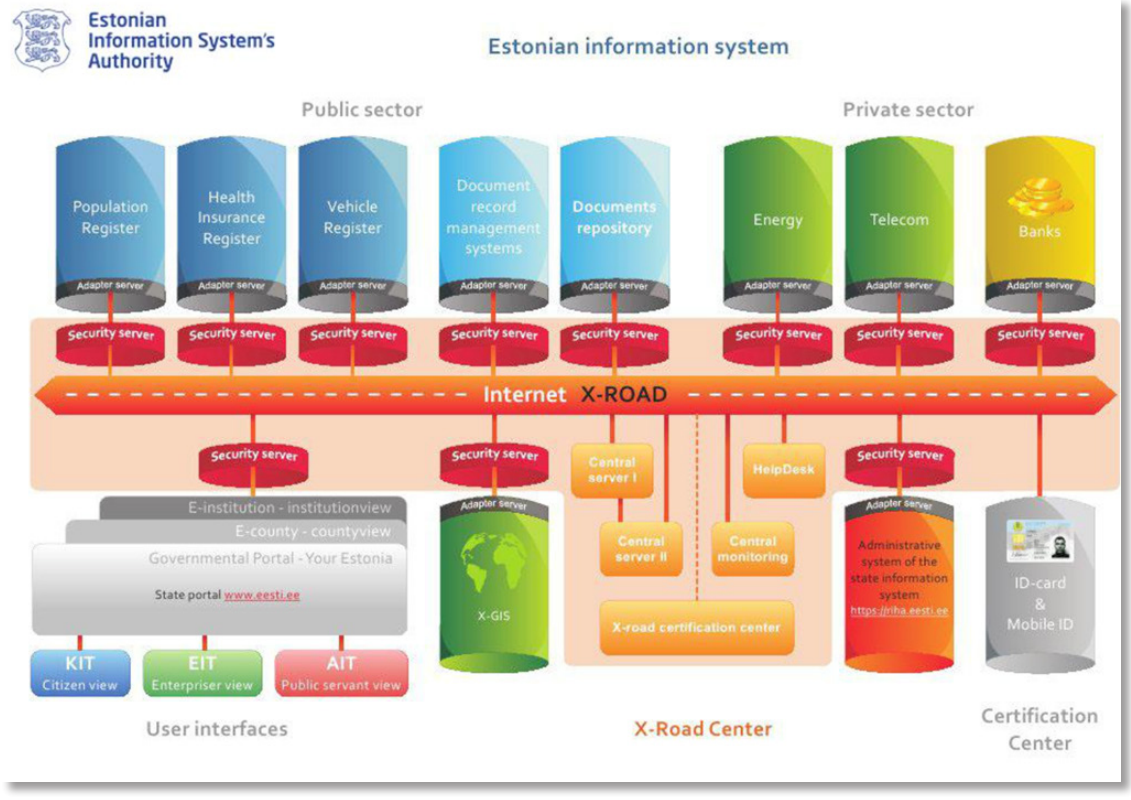
ระบบบัตรประจำตัวดิจิทัล ซึ่งเอสโตเนียเรียกว่าโครงการ e-Identity โครงการนี้เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน เอสโตเนียมีระบบบัตรประจำตัวประชาชนที่มีการพัฒนามากที่สุดในโลก (AS Sertifitseerimiskeskus) เรียกว่า Smart ID หรือ บัตรประจำตัวประชาชนอัจฉริยะ เพราะบัตรประจำตัวประชาชนเป็นมากกว่าการใช้เป็นหลักฐานแสดงตัว แต่ถือเป็นขั้นตอนแรกของการยืนยันตัวตนเพื่อให้ชาวเอสโตเนียสามารถเข้าถึงบริการต่าง ๆ ของรัฐบาลในรูปแบบดิจิทัล (Vassil, 2015) และชิพบนบัตรจะจัดเก็บข้อมูลส่วนตัวที่สำคัญของแต่ละบุคคล โดยชิพในบัตรนี้จะประกอบไปด้วยรหัสผ่านสองชุด โดยผู้ใช้จะใช้รหัสผ่านชุดแรก (PIN 1) ในการยืนยันตัวตนเพื่อเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลหรือบริการด้านดิจิทัลจากภาครัฐ เช่น ข้อมูลเลขประจำตัวสำหรับการเดินทางสำหรับพลเมืองชาวเอสโตเนียที่เดินทางภายในสหภาพยุโรป ข้อมูลบัตรประกันสุขภาพแห่งชาติ บันทึกเกี่ยวกับข้อมูลทางการแพทย์และใบสั่งยา และใช้รหัสผ่านชุดที่สอง (PIN 2) ในการทำธุรกรรมที่ต้องมีการเซ็นกำกับยืนยันตัวตน เช่น ลายเซ็นดิจิทัล การทำธุรกรรมทางการเงินออนไลน์ ใช้สำหรับการออกเสียงลงคะแนนออนไลน์ และการยื่นคำร้องเรื่องภาษี เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2550 Digital ID ยังได้รับการพัฒนาให้สามารถใช้ผ่านโทรศัพท์มือถือ (Mobile-ID) โดยข้อมูลส่วนบุคคลและการยืนยันตัวตนจะถูกจัดเก็บลงในซิมการ์ด ผู้ใช้สามารถเข้าถึงบริการด้านดิจิทัลของภาครัฐผ่านทางโทรศัพท์มือถือ ทำให้การเข้าถึงทำได้ง่ายและสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 2: ตัวอย่าง Smart ID ของเอสโตเนีย

มากไปกว่านั้น การใช้ Digital ID ของเอสโตเนียมิได้จำกัดแค่ในประเทศเท่านั้น ในปี พ.ศ. 2557 เอสโตเนียได้มีโครงการ “e-Residency” หมายถึง การพิสูจน์และให้อัตลักษณ์ทางดิจิทัลแก่ทุกคนบนโลก มอบสิทธิการเข้าถึงบริการด้านดิจิทัลของภาครัฐให้กับชาวต่างชาติเช่นเดียวกับประชาชนชาวเอสโตเนีย โดยที่ชาวต่างชาติไม่ได้ต้องเดินทางมาเอสโตเนียเพื่อจดทะเบียน โดยผู้ที่ได้รับสิทธิ์ e-Residency สามารถจดทะเบียนประกอบธุรกิจในเอสโตเนียได้ ด้วยองค์ประกอบทั้งในเรื่องการอำนวยความสะดวกและระบบภาษี จะทำให้นักธุรกิจรุ่นใหม่สามารถสร้างธุรกิจดิจิทัลในเอสโตเนียได้ โดยในช่วงปี พ.ศ. 2557-2559 มีบริษัทจดทะเบียนใหม่แล้วในเอสโตเนียจำนวน 1,500 ราย (LexisNexis, 2017) โครงการนี้ของเอสโตเนียถือได้ว่าเป็นการท้าทายความคิดแบบดั้งเดิมเกี่ยวกับสัญชาติ ถิ่นฐานที่อยู่ และอาณาเขตอย่างสิ้นเชิง และอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของพลเมืองในยุคสมัยใหม่อีกด้วย

โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญอีกประการ และถือว่าเป็นหัวใจหลักของเชื่อมโยงบริการด้านดิจิทัลในเอสโตเนียคือ โครงการ X-Road หมายถึง ระบบปฏิบัติการออนไลน์ที่เชื่อมโยงฐานข้อมูลสาธารณะ เปรียบได้กับถนนออนไลน์ที่เชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ระหว่างภาครัฐและเอกชน เป็นวงจรแบบเปิด หน่วยงานต่าง ๆ สามารถเชื่อมต่อกันผ่านระบบเปิดนี้ ลักษณะเฉพาะของการก้าวเข้าสู่สังคมดิจิทัลในเอสโตเนีย คือไม่มีฐานข้อมูลส่วนกลางหรือต้นแบบ ข้อมูลทั้งหมดจะถูกเก็บไว้ในระบบข้อมูลแบบกระจายและสามารถแลกเปลี่ยนได้ทันทีและตลอดเวลาเมื่อมีการร้องขอ โดยส่งผ่านช่องทาง X-Road ซึ่งการเก็บข้อมูลแบบกระจายนี้จะมีความยืดหยุ่นมากกว่าในการขยายขนาด และมีความปลอดภัยกว่าการเก็บข้อมูลแบบรวมศูนย์ โดยแต่ละหน่วยงานจะต้องพิสูจน์ว่าระบบของตนปลอดภัยมากพอที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของ x-Road จากนั้นบริการของหน่วยงานนั้นก็จะเชื่อมต่อเข้ากับหน่วยงานอื่น ๆ ที่อยู่ในระบบ แลกเปลี่ยนข้อมูล ระบบโครงสร้างพื้นฐาน x-Road เปรียบเสมือนกระดูกสันหลังที่เป็นแกนในการทำงานของทั้งระบบ

ภาพที่ 3: แสดงระบบการเชื่อมโยงข้อมูลดิจิทัลของเอสโตเนีย

โครงสร้างพื้นฐาน X-Road ไม่เพียงเชื่อมต่อแค่ในประเทศเท่านั้น รัฐบาลเอสโตเนียได้ดำเนินการโครงการเชื่อมโยง X-Road ระหว่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2558 เอสโตเนียและฟินแลนด์ได้ลงนามข้อตกลงเพื่อพัฒนาโครงสร้างการแลกเปลี่ยนข้อมูลดิจิทัลระหว่างกันผ่านช่องทาง X-Road ของเอสโตเนีย และ Kansallinen palveluväylä ของฟินแลนด์ (เป็นระบบปฏิบัติการแบบเดียวกับ X-Road ของเอสโตเนีย) (Pau, 2015) ในปี พ.ศ. 2558 ชาวฟินแลนด์ถือเป็นชาวต่างชาติที่มาลงทะเบียนขออัตลักษณ์ (e-residency) เป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือชาวรัสเซีย และ ชาวลัตเวีย (infogalactic, 2016) โดยเมื่อโครงการนี้สำเร็จ รัฐบาลท้องถิ่นของทั้งสองประเทศจะสามารถเชื่อมต่อฐานข้อมูลและแลกเปลี่ยนข้อมูลกันได้อย่างสะดวกสบาย พลเมืองชาวเอสโตเนียจะสามารถดูข้อมูลภาษีที่จัดเก็บอยู่ในฐานข้อมูลฟินแลนด์ รวมไปถึงยื่นใบสมัครเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย และใบสั่งยาดิจิทัลที่ออกในเอสโตเนียนั้นสามารถมีผลรับรองในฟินแลนด์ ซึ่งพลเมืองชาวฟินแลนด์ก็จะสามารถทำแบบเดียวกันได้ในเอสโตเนีย ทั้งสองประเทศต่างยอมรับถึงศักยภาพและประโยชน์ที่จะได้รับจากการแลกเปลี่ยนข้อมูลข้ามพรมแดนแบบทวิภาคี ซึ่งจะช่วยอำนวยความสะดวกในการเคลื่อนไหว ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้คนและบริษัทระหว่างเอสโตเนียและฟินแลนด์ รวมทั้งลดภาระและค่าใช้จ่ายในการบริหารภายในหน่วยงานของรัฐ และยังส่งเสริมการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ในปี พ.ศ. 2560 เอสโตเนียและฟินแลนด์ยังได้ร่วมกันจัดตั้งสถาบัน Nordic Institute for Interoperability Solutions ซึ่งเป็นสถาบันเพื่อพัฒนาเทคโนโลยี X-Road โดยเป็นหน่วยงานที่มาดูแลและรักษามาตรฐานขององค์ประกอบโครงสร้างการส่งข้อมูลข้ามพรมแดนของทั้งสองประเทศ และยังควบคุมในเรื่องเกี่ยวกฎหมายระหว่างประเทศต่าง ๆ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และพร้อมที่จะแบ่งปันประสบการณ์ด้านเทคโนโลยีดิจิทัลให้กับประเทศอื่น ๆ (Ministry of Finance, 2017)

สรุปและข้อเสนอแนะ

ประเทศไทยกำลังเข้าสู่การเป็นสังคมดิจิทัล และในอนาคตอาจจะกลายเป็นประเทศที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมดิจิทัลในภูมิภาคอาเซียน เช่นเดียวกับที่เอสโตเนียที่เป็นต้นแบบที่สำคัญในสหภาพยุโรป จากบทเรียนของการเป็นสังคม เศรษฐกิจ และรัฐบาลดิจิทัลของเอสโตเนียนั้น แสดงให้เห็นว่าความสำเร็จนั้นมิได้เกิดขึ้นได้ภายในระยะเวลาอันสั้น แต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการทดลองปฏิบัติและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สำหรับประเทศไทยยังถือว่ายังอยู่ในขั้นตอนของการเริ่มต้น เพื่อจุดมุ่งหมายของการก้าวสู่สังคมดิจิทัลและนโยบายไทยแลนด์ 4.0 อย่างสมบูรณ์นั้น ประเทศไทยสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ของเอสโตเนียได้

ประการแรก ประเทศไทยควรพัฒนาระบบข้อมูลที่สมบูรณ์มากขึ้นเพื่อเชื่อมโยงทุกส่วนเข้าด้วยกันบนโครงสร้างเดียวกัน ซึ่งเมื่อเทียบกันแล้ว โครงสร้าง Digital ID Platform ของไทยก็เปรียบได้กับ x-Road ของเอสโตเนีย แต่โครงสร้าง x-Road มีความก้าวหน้าและสามารถเชื่อมโยงข้อมูลจากหน่วยงานทุกส่วนของภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ดีกว่า ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลระบบทะเบียนราษฎร ข้อมูลระบบประกันสุขภาพ ข้อมูลการชำระภาษี และข้อมูลบัญชีเงินฝาก สามารถให้ประชาชนและภาครัฐเข้าถึงข้อมูลได้อย่างอิสระ โปร่งใสและตรวจสอบได้ เพิ่มความน่าเชื่อถือและประสิทธิภาพของการบริการภาครัฐ ซึ่งการเชื่อมโยงผ่านระบบโครงสร้างเช่นนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประเทศไทยเช่นกัน ประเทศไทยสามารถพัฒนาโครงสร้าง Digital ID Platform ไปในทิศทางเดียวกับเอสโตเนียได้ แต่สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญคือ การบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐของไทยให้ส่งเสริมการเชื่อมโยงให้มากขึ้น

ประการที่สอง ประเทศไทยสามารถเรียนรู้จาก e-Identity ของเอสโตเนียในการพัฒนาระบบบัตรประจำตัวประชาชน และการยืนยันตัวตนแบบดิจิทัล ในความเป็นจริงแล้ว ประเทศไทยมีรูปแบบบัตรประจำตัวประชาชนที่มีชิพเก็บข้อมูลส่วนบุคคล หรือ สมาร์ทการ์ด มาเป็นเวลานานแล้ว ภายในชิพจะเก็บข้อมูลส่วนบุคคล ตั้งแต่ ชื่อ ที่อยู่ ทะเบียนบ้าน ลายนิ้วมือ เป็นข้อมูลพื้นฐานของการทำธุรกรรมและรับบริการจากภาครัฐ แต่สภาพความเป็นจริงคือ หน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ไม่ได้นำเอาข้อมูลในชิพไปใช้งานเท่าที่ควร การยืนยันตัวตนยังคงต้องใช้การถ่ายเอกสารและลงลายมือชื่อเพื่อยืนยัน ทั้งนี้ สภาพที่เกิดขึ้นอาจเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น การขาดอุปกรณ์ในการอ่านชิพในหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ หรือพฤติกรรมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ที่ยังไม่ปรับเปลี่ยนเข้าสู่ความเป็นดิจิทัล แต่รัฐบาลไทยก็เล็งเห็นประเด็นปัญหาดังกล่าว โดยในปี พ.ศ. 2560 กระทรวงมหาดไทยได้มีการจัดหาเครื่องอ่านบัตรสมาร์ทการ์ดจำนวนกว่าสองแสนเครื่อง แจกจ่ายให้หน่วยงานภาครัฐกว่า 80 หน่วยงานเพื่อให้บริการประชาชน ซึ่งหน่วยงานภาครัฐดังกล่าวถูกสั่งให้งดขอสำเนาบัตรประชาชนและสำเนาทะเบียนบ้าน (สำนักงานรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน), 2560) เรียกได้ว่านี่เป็นการเริ่มต้นที่ดีในการพัฒนาระบบบัตรประจำตัวประชาชนอัจฉริยะ แต่ในขั้นต่อไป ประเทศไทยสามารถสามารถเพิ่มขีดความสามารถการยืนยันตัวตน ผ่านช่องทางอื่น ๆ เช่น ซิมการ์ด หรือ การใช้ลายเซ็นดิจิทัล ที่ปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มารองรับอย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

ประการที่สาม ประเทศไทยสามารถพัฒนาระบบการลงทะเบียนของชาวต่างชาติที่เข้ามาลงทุนและทำธุรกิจในประเทศผ่านระบบดิจิทัลให้มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ในรูปแบบที่คล้ายคลึงกับ โครงการ e-Residency ของเอสโตเนีย การสร้างระบบที่มีประสิทธิภาพ จะเป็นการสร้างความสะดวกต่อการประกอบธุรกิจ (Ease of Doing Business) ในประเทศไทยให้เพิ่มขึ้น นอกจากนั้น ประเทศไทยยังสามารถที่จะพัฒนาโครงสร้างของไทยเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศที่มีนักลงทุนชาตินั้นเข้ามาลงทุนในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก เพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันและการเข้าถึงบริการของภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาจจะดำเนินการในรูปแบบทวิภาคีในเบื้องต้น และในอนาคตสามารถพัฒนาให้ครอบคลุมทั้งภูมิภาคอาเซียนได้ เป็นหนึ่งในเส้นทางของการยกระดับการเป็นประชาคมอาเซียนต่อไป

การพัฒนาสังคมดิจิทัลเป็นกระบวนการที่ต้องมีการพัฒนา ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ในประเทศที่ประสบความสำเร็จอย่างเอสโตเนียเอง ก็ยังประสบปัญหาที่ไม่คาดคิดเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาด้านความปลอดภัยด้านดิจิทัล เอสโตเนียเคยถูกโจมตีทางไซเบอร์ครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2550 จนทำให้ระบบและเว็บไซต์ของรัฐ หนังสือพิมพ์ และบริษัทเอกชนใหญ่ ๆ หยุดชะงักไป เอสโตเนียจึงต้องพัฒนาระบบความปลอดภัยให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง หรือจะเป็นปัญหาด้านการใช้งานบริการด้านดิจิทัล ที่มีผู้ใช้งานแสดงความคิดเห็นว่าระบบ e-Residency นั้นยังไม่เป็นระบบที่ใช้งานง่าย และสะดวกสบายเท่าที่ควร ผู้ใช้บางรายอาจต้องใช้ระยะเวลาในการลงทะเบียนมากและเสียเวลา ซึ่งการจัดการปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยบุคลากรที่มีความเชี่ยวชำนาญและทัศนคติที่เปิดกว้าง สำหรับประเทศไทยนั้น ควรมีการเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร โดยจัดการศึกษาและอบรมเกี่ยวกับความรู้ด้านเทคโนโลยีดิจิทัลซึ่งเป็นเรื่องเร่งด่วนที่เราต้องพัฒนาเป็นขั้นแรก ถ้าบุคลากรไม่เพียงพอแล้วคงเป็นเรื่องยากที่จะพัฒนาระบบต่าง ๆ ให้ก้าวหน้าต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

AS Sertifitseerimiskeskus. (n.d.). *The Estonian ID Card and Digital Signature Concept.* Retrieved January 15, 2018, from https://www.id.ee/public/The_Estonian_ID_Card_and_Digital_Signature_Concept.pdf

Freedom House. (2017, December 25). *Estonia Country Profile 2017.* Retrieved January 20, 2018, from https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN%202017_Estonia.pdf

infogalactic. (2016, May 25). *E-residency of Estonia*. Retrieved January 28, 2018, from https://infogalactic.com/info/E-residency_of_Estonia

LexisNexis. (2017, May 23). *E-residency—how does it work?* Retrieved January 26, 2018, from https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ee/Documents/legal/E-residency_DeloitteLegal_MeritLind.pdf

Ministry of Finance. (2017, March 7). *Finland and Estonia set up a joint institute to develop X-Road technology*. Retrieved 29 January, 2018, from http://vm.fi/en/article/-/asset_publisher/suomi-ja-viro-perustavat-yhteisen-instituutin-kehittamaan-x-road-teknologiaa

Pau, A. (2015, July 17). *Finland and Estonia on joint X-Road starting November*. Retrieved January 25, 2018, from posttimes.ee: https://news.postimees.ee/3264073/finland-and-estonia-on-joint-x-road-starting-november

Vassil, K. (2015, June). *Estonian e-Government Ecosystem: Foundation, Applications, Outcomes.* Retrieved January 25, 2018, from http://pubdocs.worldbank.org/en/165711456838073531/WDR16-BP-Estonian-eGov-ecosystem-Vassil.pdf

วาสนา อิ่มเอม ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา. (2545). นวัตกรรมสังคมการให้ความหมายและลักษณะกิจกรรมในประเทศไทย. *การประชุมเชิงปฏิบัติการ แนวทางการสนับสนุนนวัตกรรมสังคม* (หน้า 3). กรุงเทพ: สถาบันวิจัยสาธารณสุข.

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน). (14 ธันวาคม 2560). *Level of Assurance ตามมาตรฐาน NIST SP 800-63-3*. เข้าถึงได้จาก http://www.digitalid.or.th/?p=8537%5d%5d*/

สำนักงานรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน). (3 กุมภาพันธ์ 2560). *ถึงเวลาแล้วที่บัตรประชาชนสมาร์ทการ์ดจะ "สมาร์ท" ซะที*. เรียกใช้เมื่อ 30 มกราคม 2561 จาก https://ega.or.th/th/content/890/11744/

สำนักยุทธศาสตร์ สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (องค์การมหาชน). (2560). *รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2560.* กรุงเทพ: กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

นวัตกรรมทางสังคมสามารถปรับปรุงสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขได้หรือไม่: การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพาแนล

กาญจนา ส่งวัฒนา*

บทคัดย่อ

คำจำกัดความของนวัตกรรมทางสังคมนั้นมีมากมายขึ้นอยู่กับสถาบันหรือผู้ให้คำจำกัดความ แต่อย่างไรก็ดี ใจความหลักของนวัตกรรมทางสังคมคือ การสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้น งานศึกษานี้จึงมีจุดมุ่งหมายที่จะต้องการทดสอบว่านวัตกรรมทางสังคมในแต่ละประเทศที่เกิดขึ้นนั้นสามารถช่วยพัฒนาหรือปรับปรุงสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของคนในประเทศนั้นได้จริงหรือไม่ โดยการศึกษานี้ใช้ข้อมูลตัวชี้วัดนวัตกรรมทางสังคมรายประเทศซึ่งได้จากค่าการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ด้านความสามารถของรัฐบาลในการกำหนดและใช้นโยบายในการเสริมการพัฒนาภาคเอกชน ด้านคุณภาพของราชการพลเรือน และระดับความเป็นอิสระจากแรงกดดันทางการเมืองในการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติตามนโยบาย และความเป็นอิสระในการแสดงออกหรือดำเนินกิจการ ในขณะที่ตัวชี้วัดทางสถานะทางสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรรายประเทศนั้น ประกอบด้วย อายุเฉลี่ย อัตราการตายของทารก และสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญซึ่งจะสอดคล้องตามตัวชี้วัดสถานะทางสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขตามหลักเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนหมายเลข 3 ของสหประชาชาติ ทั้งนี้การศึกษานี้ใช้ข้อมูลรายประเทศระหว่างปี 2002-2016 และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพาแนลทั้งแบบจำลอง Pooled OLS, Fixed Effect และ Random Effect เพื่อให้ได้มาซึ่งแบบจำลองที่เหมาะสมที่สุด จากผลการศึกษา พบว่า หากมีนวัตกรรมทางสังคมมากขึ้นจะส่งผลให้มีอัตราการตายของทารกแรกเกิดลดลง และมีสัดส่วนการคลอดโดยบุคลากรที่ได้รับการฝึกอบรมเพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อย่างไรก็ดีผลการศึกษาพบว่านวัตกรรมทางสังคมไม่มีอิทธิพลต่ออายุเฉลี่ยของคนในประเทศ โดยการศึกษานี้มีตัวแปรควบคุม คือ ผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ ค่าใช้จ่ายทางด้านสาธารณสุข และความหนาแน่นของประชากร

คำสำคัญ: นวัตกรรมทางสังคม ความอยู่ดีมีสุขของประชากร เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนหมายเลข 3 แบบจำลองพาแนล

* คณะเศรษฐศาสตร์และการลงทุน มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
เลขที่ 119 หมู่ 3 ถนนพระราม 4 คลองเตย กรุงเทพมหานคร 10110
อีเมล: Karnjana.s@bu.ac.th

บทนำ

จากอดีตถึงปัจจุบันนิยามของนวัตกรรมทางสังคมยังคงมีความหลายหลายขึ้นอยู่กับสถาบันที่ให้คำจำกัดความ และมิติที่ใช้ โดยความสนใจของนวัตกรรมทางสังคมนั้นเริ่มในประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดาและประเทศในกลุ่มยุโรป จากนั้นได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว และแพร่หลายจากภาครัฐ ธุรกิจ สถาบัน หน่วยงานและกลุ่มเครือข่ายของประเทศต่าง ๆ (Edwards-Schatcher & Wallace, 2017) โดยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาการขยายตัวของนวัตกรรมทางสังคมเป็นผลจากศูนย์บ่มเพาะที่ไม่แสวงหากำไร (Non-profit Incubator) และโครงการเร่งการเติบโตทางสังคม (Social Accelerators) (Peters et al., 2004; Mulgan et al., 2007) โดยทั่วไปแล้วนวัตกรรมทางสังคมหมายถึง นวัตกรรมใหม่ทางความคิดที่พัฒนาสังคมและช่วยเสริม สร้างความสามารถทางสังคม (Caulier-Grice, 2010) ทั้งนี้นวัตกรรมทางสังคมนั้นรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางสถาบัน โครงสร้างขององค์กร และระบบขั้นพื้นฐานเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการแก้ปัญหาที่มีอยู่ และพัฒนาสังคมให้ยั่งยืน (Edgington, 2010) เช่น การให้สินเชื่อแก่องค์กรที่ทำกิจกรรมเพื่อสังคมการศึกษา การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและนโยบายของรัฐบาล หรืออาจกล่าวได้ว่านวัตกรรมทางสังคมนั้นเป็นรูปแบบของการสร้างสรรค์ที่นำไปสู่การปฏิรูปสถาบัน หน่วยงานหรือนโยบายใหม่ ๆ (Damanpour, 1991;Drazin, Glynn,&Kazanjian, 1999; Gryskiewicz, 2000)

จากความหลายหลายของคำจำกัดความของนวัตกรรมทางสังคมสามารถกำหนดมิติของนวัตกรรมทางสังคมได้ 3 มิติหลักตาม Moulaert et al. 2005 ได้ดังนี้ 1) มิติการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ 2) มิติการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม 3) มิติการเพิ่มขีดความสามารถทางสังคมและการเมืองที่เพิ่มขึ้นรวมถึงการเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร โดยมิติดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับนักสังคมวิทยาสมัยใหม่ที่ให้คำจำกัดความของนวัตกรรมทางสังคมว่าเป็นแนวทางใหม่ในการที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้น เช่น Hochgerner (2011) กล่าวว่า นวัตกรรมทางสังคมเป็นแนวทางรูปแบบใหม่ของการปฏิบัติทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ Howaldt & Schwarz (2010) ที่กำหนดให้นวัตกรรมทางสังคมเป็นรูปแบบใหม่ของการปฏิบัติทางสังคมที่มีการกำหนดกลุ่มเป้าหมาย และมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหา

จากคำจำกัดความของนวัตกรรมทางสังคมตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบันสามารถสรุปใจความสำคัญหลักได้ว่านวัตกรรมทางสังคมนั้นมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม ทั้งนี้หากพูดถึงแนวทางในการพัฒนาในปัจจุบันนั้น ทุกประเทศในโลกที่เป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาตินั้นมีการตั้งเป้าหมายการพัฒนาตามกรอบความคิดที่มองการพัฒนาเป็นมิติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้มีความเชื่อมโยงกันหรือที่เรียกว่าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goad: SDGs) ซึ่งประกอบด้วย 17 เป้าหมาย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1: เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goad: SDGs)

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง 17 เป้าหมายดังรูปที่ 1 สามารถแบ่งกลุ่มเป็น 5 กลุ่มหลัก ประกอบด้วย

1. กลุ่ม People หรือกลุ่มด้านสังคม/ความเป็นอยู่ของผู้คน: ประกอบด้วยเป้าหมาย (1) การลดความยากจน (2) การขจัดความหิวโหย (3) สุขภาพและความอยู่ดีมีสุข (4) การศึกษาที่มีคุณภาพ และ (5) ความเท่าเทียมกันทางเพศ

2. กลุ่ม Prosperity หรือกลุ่มด้านเศรษฐกิจและความมั่งคั่ง: ประกอบด้วยเป้าหมาย (7) พลังงานที่สะอาดและจ่ายซื้อได้ (8) งานที่มีคุณค่าและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (9) อุตสาหกรรม นวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน (10) ลดความเหลื่อมล้ำ และ (11) เมืองและชุมชนยั่งยืน

3. กลุ่ม Planet หรือกลุ่มด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ประกอบด้วย เป้าหมาย (6) น้ำและสุขาภิบาล (12) การผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบและยั่งยืน (13) การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (14) ระบบนิเวศทางทะเลและมหาสมุทร และ (15) ระบบนิเวศบนบก

4. กลุ่ม Peace หรือกลุ่มด้านสันติภาพ: ประกอบด้วยเป้าหมาย (16) สันติภาพและสถาบันที่เข้มแข็ง

5. กลุ่ม Partnership หรือกลุ่มหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา: ประกอบด้วยเป้าหมาย (17) หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา

ทั้งนี้ นวัตกรรมทางสังคมมีบทบาทต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในทั้ง 17 เป้าหมาย เนื่องจากนวัตกรรมทางสังคมนั้นได้รับคำจำกัดความอย่างหลากหลายว่าเป็นแนวทางใหม่ในการแก้ปัญหาทางสังคมและเพิ่มขีดความสามารถของสังคมที่มีประสิทธิภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างนวัตกรรมทางสังคมและการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงอยู่ด้วยกันหลายมิติ อย่างไรก็ดีการศึกษานี้จะมุ่งเน้นที่บทบาทของนวัตกรรมทางสังคมต่อสุขภาพ และความอยู่ดีมีสุขของสังคม เนื่องจากเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของคนในสังคมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

โดยมิติด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมนั้น สอดคล้องกับเป้าหมายที่ 3 ของ SDGs คือ การส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดี สร้างหลักประกันให้คนมีชีวิตที่มีคุณภาพ และส่งเสริมสุขภาวะที่ดีของคนทุกเพศทุกวัย

บทบาทของนวัตกรรมทางสังคมในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต และความอยู่ดีมีสุขของบุคคลและสังคมนั้นได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมา (Phills et al., 2008) นอกจากนี้ Brown & Fee (2014) แสดงให้เห็นว่านวัตกรรมสังคมมีบทบาทในการปรับปรุงคุณภาพชีวิต และสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งการบรรเทาความยากจนจากความไม่มั่นคงทางอาหารและที่อยู่อาศัยที่ไม่เพียงพอ ทั้งนี้นวัตกรรมทางสังคมได้ผลักดันให้เกิดวิสาหกิจเพื่อสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่คอยสนับสนุนการดูแลสุขภาพของคนในสังคม (Cook, 2006; Drennan et al., 2007; Dawes, 2009; Drennan et al., 2007; Harris, 2007; Addicott, 2011; Roy et al., 2013) นอกจากนี้ Ferguson & Islam (2008) พบว่า นวัตกรรมทางสังคมและวิสาหกิจสังคมเป็นกลไกที่เป็นประโยชน์ในการสร้างการรับรู้ และกระตุ้นให้ประชาชนห่างไกลจากพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ อย่างไรก็ดี งานศึกษาในอดีตโดยมากจะใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างน้อยราย และใช้ข้อมูลเพียงโครงการเดียว หรือสถานที่เดียว (Ho & Chan, 2010; Ferguson 2012, 2013; Tedmanson & Guerin, 2011) หรือเป็นงานวิจัยในลักษณะที่เป็นกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ทางด้านนวัตกรรมทางสังคม (Po & Ville, 2009; Brown & Wyatt, 2010; Mulgan, 2012; Borzaga & Bodini, 2014; Cajaiba-Santana, 2014; Rao-Nicholson et al., 2017) โดยในปัจจุบันงานวิจัยเชิงปริมาณทางด้านนวัตกรรมทางสังคมยังมีอยู่จำกัดเนื่องจากข้อจำกัดทางด้านข้อมูล การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาบทบาทของนวัตกรรมทางสังคมต่อการสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ผ่านแบบจำลองเศรษฐมิติ เพื่อศึกษาว่านวัตกรรมทางสังคมสามารถปรับปรุงสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรได้จริงหรือไม่

ดัชนีนวัตกรรมทางสังคม

ในปี 2016 ได้มีการจัดทำดัชนีนวัตกรรมทางสังคม โดย Economist Intelligence Unit (EIU) ซึ่งเป็นดัชนีที่ใช้ในการประเมินความสามารถของ 45 ประเทศเพื่อให้เกิดนวัตกรรมทางสังคม วิธีการประเมินความสามารถในการสร้างนวัตกรรมของแต่ละประเทศจะวัดจากมิติหลัก 4 มิติ คือ

1) กรอบนโยบายและสถาบัน (น้ำหนัก: 44.44%) ซึ่งวัดจากการมีอยู่ของนโยบายระดับชาติเกี่ยวกับนวัตกรรมทางสังคม การวิจัยและผลกระทบด้านนวัตกรรมทางสังคม กรอบกฎหมายสำหรับวิสาหกิจเพื่อสังคม ประสิทธิผลของการใช้นโยบาย และหลักนิติธรรม

2) การเงิน (น้ำหนัก: 22.22%) ซึ่งวัดจากการจัดหาเงินทุนของรัฐบาลในการส่งเสริมสังคมนวัตกรรม ความง่ายในการขอรับเครดิต ค่าใช้จ่ายด้านสาธารณะ

3) ความเป็นผู้ประกอบการ (น้ำหนัก: 15%) ซึ่งวัดจากทัศนคติต่อการเป็นผู้ประกอบการ ความง่ายในการเริ่มต้นธุรกิจ การพัฒนากลุ่มอุตสาหกรรม

4) สังคม (น้ำหนัก: 18.33%) ซึ่งวัดจากวัฒนธรรมการเป็นอาสาสมัคร การมีส่วนร่วมทางการเมืองการมีส่วนร่วมของพลเมือง ความเชื่อมั่นในสังคม และเสรีภาพของสื่อ

อย่างไรก็ดี ดัชนีนวัตกรรมทางสังคมที่เผยแพร่นั้นมีข้อจำกัดเป็นข้อมูลรายปีเพียงปีเดียวคือ 2016 และรายประเทศมีเพียง 45 ประเทศ การศึกษานี้จึงทำการสร้างดัชนีนวัตกรรมทางสังคมจากกรอบแนวคิดของ Economist Intelligence Unit (EIU) ในการสร้างดัชนีนวัตกรรมทางสังคมรายประเทศ โดยใช้ข้อมูลรายประเทศในมิติ ดังนี้

1) กรอบนโยบายและสถาบัน ซึ่งวัดจากประสิทธิผลของรัฐบาล (Government Effectiveness) และหลักนิติธรรม (Rule of Law) โดยประสิทธิผลของรัฐบาลเป็นค่าที่วัดจากการรับรู้ของคุณภาพบริการสาธารณะ คุณภาพของราชการพลเรือน คุณภาพของการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติตามนโยบายความน่าเชื่อถือของความมุ่งมั่นของรัฐบาลต่อนโยบายดังกล่าว และระดับความเป็นอิสระจากแรงกดดันทางการเมือง ในขณะที่หลักนิติธรรมนั้นเป็นค่าที่วัดจากการรับรู้ของความเชื่อมั่นและการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณภาพของการบังคับใช้สัญญา ทรัพย์สินทางปัญญา ตำรวจและศาล

2) สังคม ซึ่งวัดจากการมีสิทธิ์มีเสียงของประชาชนและภาระรับผิดชอบ (Voice and Accountability) โดยการมีสิทธิมีเสียงของประชาชนและภาระรับผิดชอบเป็นค่าที่วัดจากการรับรู้ของการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการเลือกรัฐบาล และเสรีภาพในการแสดงออกของสื่อ

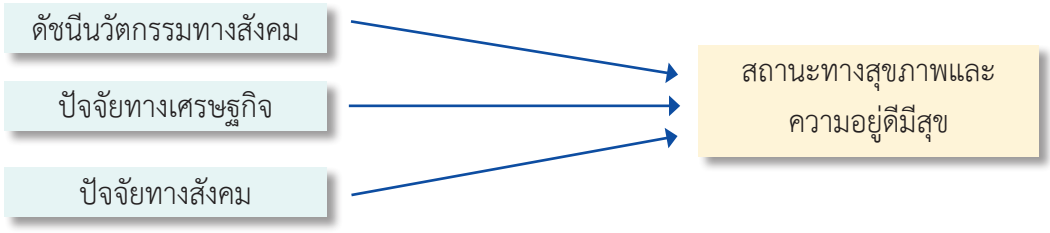
ในการสร้างดัชนีนวัตกรรมทางสังคมจากกรอบแนวคิดของ Economist Intelligence Unit (EIU) ของการศึกษาจะใช้วิธีองค์ประกอบหลัก (Principal component Analysis : PCA) ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้ในการสกัดปัจจัยที่อาศัยหลักความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงระหว่างตัวแปรที่ใช้เป็นข้อมูล องค์ประกอบหลักตัวแปร คือ การผสมเชิงเส้นตรง (Linear Combination) ของตัวแปรที่อธิบายการผันแปรของข้อมูลได้มากที่สุดจากนั้นหาการผสมเชิงเส้นครั้งที่สองที่สามารถอธิบายการผันแปรได้มากที่สุดเป็นอันดับที่สอง โดยที่ไม่สัมพันธ์กับการผสมครั้งแรก และอยู่ใน Orthogonal Matrix ขององค์ประกอบหลัก ในขณะที่องค์ประกอบที่สามจะเป็นการผสมเชิงเส้นตรงที่ไม่มีความสัมพันธ์กับ องค์ประกอบที่ 1 และองค์ประกอบที่ 2 และสามารถนำข้อมูลที่เหลือจากตัวแปรที่ใช้ประกอบเป็นดัชนีนวัตกรรมทางสังคมมากที่สุด ดังนั้น การศึกษานี้จะใช้องค์ประกอบหลัก หรือ Principal Component ที่ 1 ซึ่งเป็นการผสมเชิงเส้นตรงชุดแรกที่มีรายละเอียดจากตัวแปรประสิทธิผลของรัฐบาล หลักนิติธรรม และการมีสิทธิ์มีเสียงของประชาชนและภาระรับผิดชอบทั้งหมดมากที่สุด เป็นดัชนีทางด้านนวัตกรรมทางสังคม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะคล้ายคลึงกับแนวคิดของ Good Governance ของธนาคารโลก

ระเบียบวิธีการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

เพื่อตอบคำถามของการวิจัยที่ว่านวัตกรรมทางสังคมสามารถปรับปรุงสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรได้จริงหรือไม่ งานวิจัยนี้จึงศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนวัตกรรมทางสังคมซึ่งคำนวณจากค่าองค์

ประกอบหลักของที่ใช้ในการคำนวณดัชนีนวัตกรรมทางสังคมตามกรอบแนวคิดของ Economist Intelligence Unit (EIU) ตามที่กล่าวมาข้างต้น และตัวชี้วัดทางด้านสถานะทางสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรซึ่งวัดได้จากตัวชี้วัดของเป้าหมายที่ 3 ของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การสร้างความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคน จึงสามารถสร้างกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2: กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แบบจำลองที่ใช้ในการศึกษา

แบบจำลองที่ใช้ในการศึกษาอยู่บนพื้นฐานของกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาที่ต้องการทดสอบสมมติฐานที่ว่านวัตกรรมทางสังคมนั้นมีส่วนช่วยในการสามารถปรับปรุงสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรได้จริงหรือไม่ โดยตัวชี้วัดสถานะทางสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขประกอบด้วย 1) อายุเฉลี่ย (Life Expectancy) 2) อัตราการตายของทารกแรกเกิด (Infant Mortality Rate) 3) สัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ (Births Attended by Skilled Health Staff)

$$Life\ Expectancy_{it} = \alpha_0 + \beta_1 GDP\ Per\ Capita_{it} + \beta_2 Social\ Innovation_{it} + \beta_3 Health\ Expenditure_{it} + \beta_4 Population\ Density_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$Infant\ Mortality\ Rate_{it} = \alpha_0 + \beta_1 GDP\ Per\ Capita_{it} + \beta_2 Social\ Innovation_{it} + \beta_3 Health\ Expenditure_{it} + \beta_4 Population\ Density_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$Births\ Attended\ by\ Skilled\ health\ Staff_{it} = \alpha_0 + \beta_1 GDP\ Per\ Capita_{it} + \beta_2 Social\ Innovation_{it} + \beta_3 Health\ Expenditure_{it} + \beta_4 Population\ Density_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Life Expectancy$_{it}$ คือ อายุเฉลี่ยของประชากรที่คาดว่าจะมีชีวิตอยู่ โดยอายุคาดเฉลี่ยถือเป็นเครื่องชี้วัดความยืนยาวของชีวิตของประชากรของประเทศ i ในปีที่ t

Infant Mortality Rate$_{it}$ คือ อัตราการเสียชีวิตของทารกซึ่งคำนวณจากจำนวนทารกที่ตายก่อนอายุครบหนึ่งปีต่อการเกิดชีวิตจริง 1,000 คน ของประเทศ i ในปีที่ t

Births Attended by Skilled Health Staff$_{it}$ คือ สัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ ของประเทศ i ในปีที่ t

GDP Per Capita$_{it}$ คือ ผลผลิตมวลรวมภายในประเทศต่อประชากร ณ ระดับราคาคงที่ปี 2010 ของประเทศ i ในปีที่ t

Social Innovation$_{it}$ คือ ดัชนีนวัตกรรมสังคมที่สร้างขึ้นจากองค์ประกอบหลัก (Principal Component 1) ของประเทศ i ในปีที่ t

Health Expenditure$_{it}$ คือ ค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขของรัฐและเอกชน คิดเป็นสัดส่วนต่อผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ ของประเทศ i ในปีที่ t

Population Density$_{it}$ คือ ความหนาแน่นของประชากรในประเทศ ของประเทศ i ในปีที่ t

ทั้งนี้ สัมประสิทธิ์ที่สำคัญที่ใช้ในการตอบคำถามงานวิจัยนี้คือ β_2 ซึ่งเป็นสัมประสิทธิ์ของ Social Innovation$_{it}$ หรือตัวชี้วัดทางด้านนวัตกรรมสังคม โดยค่าสัมประสิทธิ์ β_2 จะแสดงถึงผลของนวัตกรรมทางสังคมที่ส่งผลต่อสถานภาพสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรของประเทศ ซึ่งจะดูที่ระดับนัยสำคัญ และทิศทางที่บอกความสัมพันธ์ระหว่างนวัตกรรมสังคม และสุขภาพรวมถึงความอยู่ดีมีสุขของประชากร

ข้อมูลที่ใช้การศึกษา

ข้อมูลทางด้านสถานะทางสุขภาพ และความอยู่ดีมีสุขซึ่งประกอบด้วยอายุเฉลี่ยของประชากรที่คาดว่าจะมีชีวิตอยู่ อัตราการเสียชีวิตของทารก และสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญนั้นได้รับจากฐานข้อมูลของ World Development Indicators สำหรับข้อมูลด้านนวัตกรรมทางสังคมนั้นจะใช้องค์ประกอบหลักตัวแปร (Principal Component ที่ 1) ของ 3 ตัวแปรหลักคือ ความมีประสิทธิผลของรัฐบาล หลักนิติธรรม และการมีสิทธิ์มีเสียงของประชาชนและภาระรับผิดชอบ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวได้รับจากฐานข้อมูล World Governance Indicators สำหรับตัวแปรควบคุมอื่น ๆ สำหรับการศึกษานี้ประกอบด้วยปัจจัยเศรษฐกิจ คือ ผลผลิตมวลรวมภายในประเทศต่อประชากร และตัวแปรด้านสังคม คือ สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขต่อผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ และความหนาแน่นของประชากรในประเทศ ได้รับจากฐานข้อมูล World Development Indicators

ขอบเขตของข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นข้อมูลแบบพาเนล (Panel Data) ซึ่งเป็นข้อมูลรายประเทศทั้งประเทศพัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนา ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี 2002 -2016 จำนวน 15 ปี โดยแบบจำลองที่ใช้อายุเฉลี่ยของประชากรเป็นตัวแปรตามจะมีข้อมูลรายประเทศจำนวน 179 ประเทศ แบบจำลองที่ใช้อัตราการตายของทารกเป็นตัวแปรตามจะมีข้อมูลรายประเทศจำนวน 174 ประเทศ แบบจำลองที่ใช้สัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญจำนวน 169 ประเทศ ตามความพร้อมของข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

เนื่องจากแบบจำลองของการศึกษานี้ใช้ข้อมูลแบบ Panel data ซึ่งเป็นข้อมูลรายประเทศ และรายปี การวิเคราะห์ข้อมูล Panel data ในการศึกษานี้จึงใช้วิธี Pooled OLS วิธี Fixed Effect และวิธี Random Effect และใช้ Hausman Test เพื่อหาวิธีที่เหมาะสมที่สุดกับข้อมูล ทั้งนี้วิธี Pooled OLS คือ วิธีวิเคราะห์ข้อมูลโดยการรวมรวมข้อมูลทั้งหมดที่ใช้ในการศึกษาโดยไม่คำนึงถึงประเทศ และเวลา ในการประมาณค่าสัมประสิทธิ์โดยใช้วิธี Ordinary Least Square ในขณะที่วิธี Fixed Effect เป็นวิธีที่คำนึงถึงปัจจัยที่มีลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละประเทศและมีความแตกต่างกันระหว่างประเทศ ซึ่งจะสามารถลดปัญหาด้านตัวแปรลักษณะเฉพาะของแต่ละประเทศ (Individual Effect) ที่ถูกมองข้าม (Omitted Variable) โดยวิธี Fixed Effect จะเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงตามเวลาที่ทำการศึกษาภายในประเทศเดียวกัน สำหรับวิธี Random Effect นั้นจะเป็นวิธีที่คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของทั้งเวลาที่ทำการศึกษา และความแตกต่างระหว่างกันระหว่างประเทศ ซึ่งวิธี Random Effect จะมีการคำนวณความแตกต่างจากทั้งเวลาที่ทำการศึกษาและระหว่างประเทศผ่านค่าความแปรปรวนระหว่างกัน (Between Variance) จากนั้นจะใช้ Hausman Test เพื่อหาวิธีที่เหมาะสมที่สุดกับข้อมูล

ผลการศึกษา

ตารางที่ 1: สถิติพรรณนา

ชื่อตัวแปร	หน่วย	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด
อายุเฉลี่ย	ปี	69.86	9.05	40.64	84.28
อัตราการตายของทารกก่อนครบอายุ 1 ปี	ชีวิตต่อการเกิด 1,000 คน	28.80	26.24	1.60	137.00
สัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ	ร้อยละ	89.65	19.45	5.70	100.00
ผลผลิตมวลรวมภายในประเทศต่อประชากร	US$	13.73	19.29	0.19	14.42
นวัตกรรมทางสังคม	PCA ของนวัตกรรมทางสังคม	0.00	1.62	-4.01	3.44
สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุข	ร้อยละ ของ GDP	6.51	2.73	1.63	21.88
ความหนาแน่นของประชากร	คนต่อตร.กม.	398.29	1898.05	0.14	20,203.53

ข้อมูลสถิติเชิงพรรณนาสำหรับตัวแปรเชิงปริมาณของการศึกษานี้สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1 ซึ่งอายุเฉลี่ย มีค่าเฉลี่ยที่ 69.86 ปี โดยมีค่าระหว่าง 40.64 ปี ถึง 84.28 ปี ในขณะที่อัตราการตายของทารกก่อนอายุครบ 1 ปีมีค่าเฉลี่ยที่ 29 ชีวิตต่อการเกิด 1,000 คน และสัดส่วนการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 89.65 โดยผลผลิตมวลรวมภายในประเทศต่อประชากรมีค่าเฉลี่ยที่ 13.73 พันดอลลาร์สหรัฐฯ โดยมีค่าระหว่าง 0.19 พันดอลลาร์สหรัฐฯ ถึง 14.42 พันดอลลาร์สหรัฐฯ ในขณะที่ดัชนีนวัตกรรมสังคมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0 โดยมีค่าระหว่าง -4.01 ถึง 3.44 ทั้งนี้สัดส่วนของค่าใช้จ่ายทางด้านสาธารณสุขมีค่าเฉลี่ยที่ร้อยละ 6.51 ของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ ในขณะที่ความหนาแน่นของประชากรมีค่าเฉลี่ยที่ 398 คนต่อตารางกิโลเมตร

ก่อนที่จะเริ่มการประมาณค่าสัมประสิทธิ์การถดถอย แบบ Pooled OLS แบบ Fixed Effect และแบบ Random Effect การศึกษานี้ได้มีการทดสอบปัญหา Multicollinearity หรือสภาพที่เกิดสหสัมพันธ์ (Correlation) กันเองระหว่างตัวแปรอิสระในระดับค่อนข้างสูง แต่ไม่พบปัญหา Multicollinearity ดังแสดงในตารางที่ 2 ว่าไม่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระคู่ใดมีค่าเกิน 0.80

ตารางที่ 2: ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระ

	GDP per Capita	Social Innovation	Health Expenditure	Population Density
GDP per Capita	1.0000			
Social Innovation	0.7256	1.0000		
Health Expenditure	0.2780	0.3973	1.0000	
Population Density	0.1442	0.1607	-0.0423	1.0000

ตารางที่ 3: บทบาทของนวัตกรรมทางสังคมต่อสุขภาพและความอยู่ดีมีสุข กรณีอายุเฉลี่ยของประชากร

Life Expectancy Rate	Pooled OLS	Fixed Effect	Random Effect
GDP per Capita	0.0450*** 0.01	0.2658** 0.03	0.2294** 0.02
Social Innovation	2.4542*** 0.16	0.1136 0.17	0.2171 0.16
Health Expenditure	0.0247 0.07	0.4099** 0.04	0.4075** 0.04
Population Density	0.0007** 0.00	0.0025*** 0.00	0.0023*** 0.00
Constant	68.6707*** 0.52	63.0284 0.39	63.6120 0.68
F-Test for Individual Effect		269.27 ***	
Hausman Test		30.42***	

1. ตัวเลขในวงเล็บหมายถึงค่าคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (Standard Error)
2. * แสดงถึงระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 10%; ** แสดงถึงระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 5%; *** แสดงถึงระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 1%

ตารางที่ 3 แสดงถึงผลการศึกษาจากสมการถดถอยซึ่งแสดงถึงผลของนวัตกรรมทางสังคมต่ออายุเฉลี่ยของประชากร โดยผลจากแบบจำลองของ Pooled OLS Fixed Effect และ Random Effect แสดงในคอลัมน์แรก คอลัมน์ที่สอง และคอลัมน์ที่สามตามลำดับ โดยค่าสัมประสิทธิ์ที่เป็นที่สนใจ คือ ค่าสัมประสิทธิ์ของนวัตกรรมทางสังคม จากผลการศึกษา ค่า F-Test ซึ่งเป็นค่าที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของประเทศนั้นมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีค่าที่ 73.53 ดังนั้น แบบจำลอง Pooled OLS จึงไม่เหมาะสมสำหรับการศึกษานี้ เนื่องจากไม่ได้คำนึงถึงผลลักษณะเฉพาะของประเทศ ทั้งนี้จากการพิจารณาเปรียบเทียบความเหมาะสมระหว่างการประมาณค่าแบบจำลองด้วย Fixed Effect และ Random Effect โดย Hausman Test พบว่าแบบจำลอง Fixed Effect ซึ่งคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของประเทศมีความเหมาะสมสำหรับแบบจำลองนี้มากที่สุด

ผลการประมาณโดยแบบจำลอง Fixed Efffect พบว่า ตัวแปรที่มีนัยสำคัญทางสถิติของการศึกษานี้ประกอบด้วยผลผลิตมวลรวมภายในประเทศต่อประชากร สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุข และความหนาแน่นของประชากร โดยปัจจัยทั้งสามมีอิทธิพลทางบวกต่ออายุเฉลี่ยของประชากรที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ดีผลการศึกษาพบว่า ดัชนีชี้วัดทางด้านนวัตกรรมทางสังคมนั้นไม่ได้ส่งผลต่ออายุเฉลี่ยของประชากรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 4: บทบาทของนวัตกรรมทางสังคมต่อสุขภาพและความอยู่ดีมีสุข กรณีอัตราการตายของทารกแรกเกิด

Infant Mortality Rate	Pooled OLS	Fixed Effect	Random Effect
GDP per Capita	-0.0825** 0.04	-0.7283*** 0.09	-0.5883*** 0.07
Social Innovation	-7.9801*** 0.48	-1.7172*** 0.60	-2.0544*** 0.55
Health Expenditure	0.0118 0.19	-0.7820*** 0.13	-0.7670*** 0.13
Population Density	-0.0009 0.00	-0.0054*** 0.00	-0.0046*** 0.00
Constant	30.5412*** 1.49	44.8563*** 1.37	42.8599 2.08
F-Test for Individual Effect		187.46***	
Hausman Test		22.69***	

ตารางที่ 4 แสดงถึงผลการศึกษาจากสมการถดถอยซึ่งแสดงถึงผลของนวัตกรรมทางสังคมต่ออัตราการตายของทารก โดยผลจากแบบจำลองของ Pooled OLS Fixed Effect และ Random Effect แสดงในคอลัมน์แรก คอลัมน์ที่สอง และคอลัมน์ที่สามตามลำดับ จากผลการศึกษา ค่า F-Test มีค่าเท่ากับ 187.46 และมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนั้นแบบจำลอง Pooled OLS นอกจากนี้ผลการศึกษาพบว่า ค่า Hausman Test มีนัยสำคัญทางสถิติจึงสามารถสรุปได้ว่าแบบจำลอง Fixed Effect เป็นแบบจำลองที่มีความเหมาะสมสำหรับการศึกษานี้

ผลการประมาณโดยแบบจำลอง Fixed Effect พบว่า ตัวแปรที่มีนัยสำคัญทางสถิติของการศึกษานี้ประกอบด้วยผลผลิตมวลรวมภายในประเทศต่อประชากร ดัชนีนวัตกรรมทางสังคม สัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุข และความหนาแน่นของประชากร โดยทุกปัจจัยมีอิทธิพลส่งผลให้อัตราการตายของทารกลดลง จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่า ค่าสัมประสิทธิ์ของดัชนีนวัตกรรมทางสังคมมีค่าเป็นลบ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งหมายความว่าหากประเทศมีดัชนีนวัตกรรมทางสังคมที่สูงขึ้นจะส่งผลให้มีอัตราการตายของทารกลดลง ในขณะเดียวกันการเพิ่มขึ้นของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ และสัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขส่งผลให้มีอัตราการตายของทารกลดลง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเทศที่มีการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางด้านนวัตกรรมทางสังคม รายได้ต่อหัวหรือทางด้านสาธารณสุขสูงขึ้นจะส่งผลในทางบวกต่อสุขภาพและความอยู่ดีของประชากรทางด้านการลดอัตราการตายของทารก ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าประเทศที่ความหนาแน่นของประชากรสูงกว่ากลับมีผลต่อการลดอัตราการตายของทารก ซึ่งอาจจะเป็นผลมาจากการที่ประเทศที่มีรายได้ต่อหัวสูง มักจะเป็นประเทศที่มีการกระจุกตัวของประชากรสูง หรือความหนาแน่นของประชากรสูงตามการเติบโตของเมือง

ตารางที่ 5: บทบาทของนวัตกรรมทางสังคมต่อสุขภาพและความอยู่ดีมีสุข กรณีสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ

Births Attended by Skilled Health Staff	Pooled OLS	Fixed Effect	Random Effect
GDP per Capita	0.0476 0.04	0.2013** 0.10	0.2512*** 0.07
Social Innovation	3.7087*** 0.49	1.4788** 0.65	2.1826*** 0.59
Health Expenditure	0.3144 0.202054	0.3588** 0.175153	0.3805** 0.168208
Population Density	-0.0004 0.00	0.0007 0.00	0.0002 0.00
Constant	86.8180*** 1.52	84.4955*** 1.73	77.5758*** 2.08
F-Test for Individual Effect		98.87 ***	
Hausman Test		6.26	

ตารางที่ 5 แสดงถึงผลการศึกษาจากสมการถดถอยซึ่งแสดงถึงผลของนวัตกรรมทางสังคมต่อสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ โดยผลจากแบบจำลองของ Pooled OLS Fixed Effect และ Random Effect แสดงในคอลัมน์แรก คอลัมน์ที่สอง และคอลัมน์ที่สามตามลำดับ จากผลการศึกษา ค่า F-Test ที่มีค่าเท่ากับ 98.87 และมีนัยสำคัญทางสถิติแสดงเห็นว่าแบบจำลอง Pooled OLS นั้นไม่เหมาะสมกับการศึกษานี้ เพราะข้อมูลมีลักษณะเฉพาะของประเทศ ทั้งนี้จากการพิจารณาเปรียบเทียบความเหมาะสมระหว่างการประมาณค่าแบบจำลองด้วย Fixed Effect และ Random Effect โดย Hausman Test พบว่า แบบจำลอง Random Effect ซึ่งคำนึงถึงทั้งผลของประเทศ และผลของเวลาที่ทำการศึกษามีความเหมาะสมสำหรับแบบจำลองนี้มากที่สุด

ผลการประมาณค่าพบว่า ตัวแปรที่มีนัยสำคัญทางสถิติของการศึกษานี้ประกอบด้วยผลผลิตมวลรวมภายในประเทศต่อประชากร ดัชนีนวัตกรรมทางสังคม และสัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุข โดยทุกปัจจัยมีผลทางบวกต่อสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ ซึ่งหมายความว่าหากประเทศมีดัชนีนวัตกรรมทางสังคมที่สูงขึ้นจะส่งผลให้มีสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญที่เพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันการเพิ่มขึ้นของผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ และสัดส่วนของค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขส่งผลให้มีสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญเพิ่มขึ้น ลดลง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเทศที่มีการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางด้านนวัตกรรมทางสังคม รายได้ต่อหัว หรือทางด้านสาธารณสุขสูงขึ้นจะส่งผลในทางบวกต่อสุขภาพและความอยู่ดีของประชากรทางด้านการเพิ่มสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

บทบาทของนวัตกรรมทางสังคมต่อสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขนั้นมีการพูดถึงกันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากนวัตกรรมสังคมนั้นได้รับคำนิยามว่าเป็นการสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม การศึกษานี้จึงต้องการศึกษาว่านวัตกรรมทางสังคมนั้นมีบทบาทต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนว SGDs หรือไม่ โดยเลือกเป้าหมาย SDGs ที่ 3 คือ การสร้างหลักประกันให้คนมีชีวิตที่มีคุณภาพ และส่งเสริมสุขภาวะที่ดีของคนทุกเพศทุกวัย ดังนั้น การศึกษานี้จึงใช้อายุเฉลี่ย อัตราการตายของทารก และสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ เป็นตัวชี้วัดทางด้านสุขภาพและความอยู่ดีมีสุข ในขณะเดียวกันดัชนีนวัตกรรมทางสังคมของการศึกษานี้สร้างจากกรอบแนวคิดของ Economist Intelligence Unit (EIU) ในการประเมินความสามารถในการสร้างนวัตกรรมของแต่ละประเทศ โดยใช้ข้อมูลประสิทธิผลของรัฐบาล หลักนิติธรรม และการมีสิทธิ์มีเสียงของประชาชนและภาระรับผิดชอบมาหาค่าองค์ประกอบหลัก หลัก Principal Component Analysis ดังนั้น ข้อมูลที่ใช้จะอยู่ในรูปของข้อมูลแบบพาแนล ซึ่งเป็นข้อมูลรายประเทศทั้งประเทศพัฒนาแล้ว และประเทศกำลังพัฒนา ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี 2002 -2016 จำนวน 15 ปี และใช้แบบจำลอง Pooled OLS Fixed Effect และ Random Effect ในการวิเคราะห์และเลือกแบบจำลองที่เหมาะสมที่สุดสำหรับข้อมูล

ผลการศึกษาที่ได้รับพบว่า นวัตกรรมทางสังคมนั้นส่งผลทางบวกต่อสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ หากพิจารณาจากการลดลงของอัตราการตายของทารก และสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ อย่างไรก็ดีหากพิจารณาจากอายุเฉลี่ยของประชากรนั้น กลับพบว่าผลของนวัตกรรมทางสังคมนั้นกลับไม่มีอิทธิพลต่ออายุเฉลี่ยของประชากร ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าผลของการศึกษานั้นมีทั้งสอดคล้องและขัดแย้งกับงานวิจัยในอดีต กล่าวคือ งานวิจัยในอดีตโดยมากซึ่งเป็นงานเชิงคุณภาพและกรอบแนวคิดจะแสดงให้เห็นว่า นวัตกรรมทางสังคมรวมถึงวิสาหกิจสังคมมีส่วนในการพัฒนาความอยู่ดีมีสุขของประชากรผ่านการพัฒนาการให้บริการด้านสุขภาพ (Addicott, 2011; Cook, 2006; Dawes, 2009; Drennan et al., 2007; Harris, 2007; Roy et al., 2013) ซึ่งการศึกษานี้พบผลการศึกษาที่สอดคล้องกัน คือ ประเทศที่มีดัชนีนวัตกรรมที่สูงขึ้นจะสามารถช่วยลดอัตราการตายของทารก และเพิ่มของสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญ ซึ่งเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามเป้าหมายที่ 3 อย่างไรก็ดีผลการศึกษานี้กลับไม่พบความสัมพันธ์ที่มีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างนวัตกรรมทางสังคมกับอายุเฉลี่ยของประชากร ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าปัจจัยที่ทำให้ผู้คนมีอายุยืนยาวนั้นมีมากกว่าแค่การพัฒนาทางด้านสาธารณสุข ดังนั้นปัจจัยทางด้านนวัตกรรมทางสังคมอาจจะไม่ใช่ปัจจัยที่มีอิทธิพลหลักที่มีผลต่ออายุเฉลี่ยของประชากร

จากผลการศึกษาข้างต้นจึงสามารถสามารถสรุปคำตอบสำหรับคำถามของการวิจัยนี้ได้ว่านวัตกรรมทางสังคมนั้นสามารถปรับปรุงสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้จริง ซึ่งจะเห็นได้จากการพัฒนาทางด้านสาธารณสุขที่กล่าวในงานศึกษาในอดีต และผลการศึกษาเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นว่าดัชนีนวัตกรรมสังคมที่สูงขึ้นนั้นส่งผลให้อัตราการตายของทารกลดลง และสัดส่วนของการคลอดบุตรที่ดูแลโดยบุคลากรด้านสาธารณสุขที่มีความชำนาญเพิ่มขึ้นอย่างนัยสำคัญ ดังนั้น หากกล่าวถึงข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้รับจากการศึกษานี้ จะสามารถกล่าวได้ว่ารัฐบาล หรือผู้กำหนดนโยบายของแต่ละประเทศควรให้ความสำคัญและให้การสนับสนุนการพัฒนาด้านนวัตกรรมทางสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทางด้านสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรอันเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน โดยการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมในแต่ละประเทศนั้นยังคงมีพื้นฐานหลักอยู่บนแนวความคิดของ Good Governance หรือการเป็นรัฐที่ดีของธนาคารโลกอันประกอบด้วยการมีประสิทธิผลของรัฐบาล หลักนิติธรรม และการมีสิทธิ์มีเสียงของประชาชน ดังนั้น นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มประสิทธิผลของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มศักยภาพของการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติตามนโยบาย หรือนโยบายที่เพิ่มความเชื่อมั่นของการปฏิบัติตามกระบวนการนิติธรรม หรือแม้แต่นโยบายการสร้างความรับรู้ในการมีส่วนร่วมของพลเมืองล้วนแล้วแต่เป็นนโยบายที่เอื้อต่อการสร้างนวัตกรรมทางสังคมซึ่งผลของนวัตกรรมทางสังคมนั้นเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าสามารถนำไปสู่การพัฒนาทางด้านสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของประชากรอันเป็นเป้าหมายอันดับที่ 3 ของแนวคิดการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ

เอกสารอ้างอิง

Addicott, R. (2011). *Social Enterprise in Health Care: Promoting Organisational Autonomy and Staff Engagement*. The King's Fund, London.

Borzaga C., & Bodini, R. (2014). What to make of social innovation? Towards a framework for policy development. *Social Policy Society*, 13, 411-421.

Brown T., & Fee E. (2014) Social movements in health. *Annual Review of Public Health*, 35, 385–398.

Brown, T., & Wyatt, J. (2010). Design thinking for social innovation. *Development Outreach*, 12(1), 29-43.

Cajaiba-Santana G. (2014).Social innovation: moving the field forward: a conceptual framework. *Technological Forecasting & Social Change*, 82, 42-51.

Caulier-Grice, J., Kahn, L., Mulgan, G., Pulford, L., & Vasconcelos, D. (2010) *Study on Social Inno vation*. London: Young Foundation, Social Innovation exchange (SIX) and Bureau of European Policy Advisors.

Cook, R. (2006). What does social enterprise mean for community nursing? *British Journal of Community Nursing*, 11 (11), 472-474.

Damanpour, F. (1991). Organizational innovation: A meta analysis effects of determinants and moderators. *Academy of Management Journal, 34*, 555-590.

Dawes, D. (2009). How nurses can use social enterprise to improve services in healthcare. *Nursing Times*, 105 (1), 22-25.

Drazin, R., Glynn, M.A., & Kazanjian, R. K. (1999). Multilevel theorizing about creativity in organizations: A sensemaking perspective. *Academy of Management Review,* 286-323.

Drennan, V., Davis, K., Goodman, C., Humphrey, C., Locke, R., Mark, A., Murray, S.F., & Traynor, M. (2007). Entrepreneurial nurses and midwives in the United Kingdom: an integrative review. *Journal of Advanced Nurse*, 60 (5), 459-469.

Edgington, N. (2010). Austin entrepreneur network. Retrieved February 15, 2018, from http:// austinentrepreneurnetwork.org/2010/ 01/what-is-socialinnovation/

Edwards-Schatcher, M., & Wallace, M. (2017). Shaken but not stirred: Sixty years of defining social innovation. *Technological Forecasting & Social Change,* 119, 67-79.

Ferguson, K.M. (2012). Merging the fields of mental health and social enterprise: lessons from abroad and cumulative findings from research with homeless youths. *Community Mental Health Journal*. 48 (4), 490-502.

Ferguson, K.M. (2013). Using the social enterprise intervention (SEI) and individual placement and support (IPS) models to improve employment and clinical outcomes of homeless youth with mental illness. *Social Work Mental Health*, 11 (5), 473-495.

Ferguson, K.M., & Islam, N. (2008). Conceptualizing outcomes with street-living young adults: grounded theory approach to evaluating the social enterprise intervention. *Qualitative Social Work*, 7 (2), 217-237.

Gryskiewicz, S. (2000). Cashing in on creativity at work. *Psychology Today, 33*, 62-67.

Harris, C., 2007. Social enterprises and the NHS. *Community Practitioner*, 80 (6), 44-46.

Ho, A., & Chan, K. (2010). The social impact of work-integration social enterprise in Hong Kong. *International Social Work*, 53 (1), 33-45

Hochgerner J. (2011) *The Analysis of Social Innovation as Social Practice*, Z.S.I. Centre for Social Innovation Research Paper, Vienna and Berlin: Centre for Social Innovation.

Howaldt, J., Schwarz, M. (2010). *Social Innovation. Concepts, research fields and international trends*. Study for the project International Monitoring (IMO). Dortmund.

Moulaert, F., Martinelli, F., Swyngedouw, E., & Gonzalez, S. (2005). Towards alternative model(s) of Local Innovation. *Urban Studies*, 42 (11), 1969–1990.

Mulgan G. (2012) Social innovation theories: Can theory catch up with practice?. In: Franz HW., Hochgerner J., Howaldt J. (eds) Challenge Social Innovation. Springer, Berlin, Heidelberg

Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., Sanders, B. (2007). Social innovation: What it is, why it matters,and how it can be accelerated. Working Paper, Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Oxford.

Peters, L., Rice, M., & Sundararajan, M. (2004). The Role of Incubators in the Entrepreneurial Process. *The Journal of Technology Transfer,* 29 (1), 83-91.

Phills, J.A., Deiglmeier, K., Miller, D.T. (2008). Rediscovering social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6, 34-43.

Pol, E., & Ville, S. (2009). Social innovation: Buzz word or enduring term? T*he Journal of Socio-Economics*, 38, 878-885.

Rao-Nicholson, R., Vorley, T, & Khan, Z. (2017) Social innovation in emerging economies. *Technological Forecasting & Social Change*, 121, 228-237.

Roy, M.J., Donaldson, C., Baker, R., & Kay, A. (2013). Social enterprise: pathways to health and well-being?. *Journal of Public Health Policy,* 34 (1), 55-68.

Tedmanson, D., Guerin, P. (2011). Enterprising social wellbeing: social entrepreneurial and strengths based approaches to mental health and wellbeing in remote indigenous community contexts. *Australas Psychiatry*, 19 (Suppl. 1), S30-S33.

บุคลากรด้านภาษาอังกฤษคือใครในประเทศไทย 4.0

เกศกานดา จตุรงคโชค*

บทคัดย่อ

ไทยแลนด์ 4.0 0 เป็นโมเดลเศรษฐกิจที่จะนำพาประเทศไทยให้หลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลางและเปลี่ยนผ่านประเทศไทยให้เป็นประเทศที่มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนด้วยการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน ควบคู่ ไปกับการเชื่อมโยงกับประชาคมโลก ตามแนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยขับเคลื่อนผ่านกลไก “ประชารัฐ” โดยการสนทนากลุ่มบุคลากรด้านภาษาอังกฤษที่จะต้องมีบทบาทขับเคลื่อนนี้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของตนและความจำเป็นของภาษาอังกฤษต่อการบรรลุเป้าประสงค์ของไทยแลนด์ 4.0 พร้อมทั้งให้ข้อคิดว่าภาษาอังกฤษจำเป็นต่อการรับรู้ เรียนรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยี่ ตลอดจนการสื่อสารกับนานาชาติบนเวทีโลก

คำสำคัญ: ไทยแลนด์ 4.0 การสนาทนากลุ่ม บทบาทบุคลากรด้านภาษาอังกฤษ ความสำคัญของภาษาอังกฤษ

* คณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: ketkanda@nida.ac.th

Who Are the Teachers of English Language in Thailand 4.0

Ketkanda Jaturongkachoke*

Abstract

Aneconomic model aiming to lift Thailand and Thai people out of several economic, social and industrial traps, Thailand 4.0 promises to lead the country into sustainable stability and prosperity. Basing the model on "Sufficiency Economy Philosophy", the model emphasizes "internal strength" and "connectivity to the external world." Focus group discussion is used to obtain the data in this study. Twenty participants (two groups of ten people) were asked to give opinion as to how important English is for Thailand 4.0, what their roles as English teachers are, how Thailand 4.0 will impact their careers. All agree for this model to be successful, English is crucially important. Thailand needs obtain technological knowledge from the world and simultaneously disperse its knowledge to the world by means of English.

Keywords: Thailand 4.0, focus group discussion, English teaching profession, the importance of English

* Graduate Scool of Language and Communication, National Instiute of Development Adminisration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: Ketkanda@nida.ac.th

ปฐมบท

ไทยแลนด์ 4.0 เป็นคำพูดที่ติดปากคนในช่วงปีที่ผ่านมา ผู้คนทุกแวดวงให้ความสนใจ ไทยแลนด์ 4.0 ในแวดวงวิชาการมีการจัดสัมมนา เสวนาเรื่องนี้ ดูเหมือนศาสตร์ทุกศาสตร์พยายามดึงตัวเองให้เข้าไปเป็นกลไกที่จะขับเคลื่อนประเทศเข้าสู่ ไทยแลนด์ 4.0 ในคณะที่หลายคนก็รู้จัก ไทยแลนด์ 4.0 เฉพาะชื่อ โดยไม่ทราบเลยว่าจริง ๆ แล้ว ไทยแลนด์ 4.0 คืออะไร เกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไร และจะส่งผลกระทบต่อชีวิตตนเองอย่างไร งานวิจัยนี้มุ่งหวังจะนำเสนอข้อมูลว่าคนในสาขาวิชาภาษาอังกฤษรับรู้เรื่อง ไทยแลนด์ 4.0 มากน้อยเพียงใด และคิดว่าความรู้ภาษาอังกฤษที่ตนเรียนและมีความชำนาญนั้นเกี่ยวข้องกับ ไทยแลนด์ 4.0 อย่างไร ข้อมูลที่นำเสนอได้จากการเสวนา focus group ซึ่งไม่ได้ตั้งคำถามเฉพาะอย่างใด เนื่องจากผู้เขียนต้องการให้ข้อมูลสะท้อนความตระหนักรู้ของผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ไทยแลนด์ 4.0 การเสวนา focus group ได้จัดทำกับผู้เรียนภาษาอังกฤษและมีอาชีพสอนภาษาอังกฤษสองกลุ่ม แต่ละกลุ่มประกอบด้วยผู้เสวนาทั้งชายและหญิงสิบคน ทั้งหมดกำลังศึกษาวิชาภาษาอังกฤษเพื่อการพัฒนาอาชีพในระดับบัณฑิตศึกษา ผู้เสวนาจำนวนหนึ่งมีอาชีพสอนภาษาอังกฤษ และหลายคนประสงค์จะสอนภาษาอังกฤษในอนาคต

การระดมความคิดเห็นโดย focus group นั้นกระทำกันอย่างแพร่หลาย กรแก้ว จันทภาษา (2550) กล่าวถึง focus group หรือการสนทนากลุ่มว่า เหมาะสำหรับการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายหลากหลาย เช่น การค้นหาประเด็นของเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ยังไม่มีความรู้มาก่อน กล่าวคือ เป็นการบุกเบิกหรือ Exploratory นั้นเอง นอกจากนั้น focus group ยังใช้ในการหาคำอธิบาย (Explanatory) และการประเมินสถานการณ์ (Assessment) อีกด้วย การศึกษานี้ ดังที่กล่าวไว้ มุ่งหวังจะทราบความคิดเห็นของบุคลากรด้านภาษาอังกฤษว่าทราบบทบาทของตนมากน้อยเพียงไรในบริบทประเทศไทย 4.0 นอกจากนั้น การศึกษานี้มุ่งให้บุคลากรดังกล่าวประเมินความจำเป็นของภาษาอังกฤษต่อประเทศไทย 4.0 การใช้การสนทนากลุ่มจึงเหมาะสม เพราะจะได้มาซึ่งข้อมูลเบื้องต้น (Exploratory) และได้ให้ผู้ร่วมสนทนาอธิบายบทบาทตนเอง (Explanatory) และประเมินความสำคัญของภาษาอังกฤษ (Assessment)

ที่มา ที่ไปของประเทศไทย 4.0

ชื่อที่มากับ ไทยแลนด์ 4.0 คือ ดร. สุวิทย์ เมษิณทรีย์ ผู้อธิบายเกี่ยวกับ ไทยแลนด์ 4.0 โดยอ้างถึงปัญหาและสถานภาพของประเทศไทยในปัจจุบัน ว่าประเทศไทยได้ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่พาประเทศจากอุตสาหกรรมเบาเข้าสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมหนัก ตามที่ ดร. สุวิทย์กล่าว การเน้นอุตสาหกรรมหนักนั้นผลักดันประเทศเข้าสู่กับกับดักประเทศรายได้ปานกลาง และ กับดักความเหลื่อมล้ำของความมั่งคั่ง สภาพของประเทศไทยในขณะนั้นดูเหมือนจะก้าวหน้า อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ที่ร้อยละ 7-8 หลายคนตั้งคามหวังว่าไทยจะก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ เฉกเช่นเดียวกับประเทศเกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮ่องกง และสิงคโปร์ แต่ทว่าการพัฒนาในขณะนั้น ทำไปเพื่อเร่งการเจริญเติบโต เพื่อ ไล่กวดให้ทันประเทศที่พัฒนาแล้ว จึงใช้วิธีการแบบ “มักง่าย” เทคโนโลยีและทุนที่ใช้เป็นของต่างชาติ นำเข้ามาใช้อย่างฉาบฉวยโดยที่คนไทยไม่ได้รู้ถึงสิ่งที่ใช้อย่างถ่องแท้ ไม่มีแผนการถ่ายทอดความรู้อย่างเป็นระบบ ทรัพยากรมนุษย์มีทักษะอุตสาหกรรมแต่ไม่ได้รับการพัฒนาให้ก้าวหน้า ประเทศจึงตกอยู่ในสภาพ ดูเหมือนทันสมัย แต่ไม่พัฒนา (กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา, 2559: 5)

รัฐบาลภายใต้การนำของ พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้นำเสนอโมเดล ไทยแลนด์ 4.0 เพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ โดยเห็นว่า ไทยแลนด์ 4.0 เป็นโมเดลเศรษฐกิจที่จะนำพาประเทศไทยให้หลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลาง กับดักความเหลื่อมล้ำ ที่กล่าวมาในข้างต้น พร้อม ๆ กับเปลี่ยนผ่านประเทศไทยให้เป็นประเทศที่มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนด้วยการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน ควบคู่ ไปกับการเชื่อมโยงกับประชาคมโลก ตามแนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยขับเคลื่อนผ่านกลไก “ประชารัฐ” และเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้ให้คนไทย คือ

1. อยู่ใน “สังคมไทย 4.0” ที่เป็นสังคมที่มีความหวัง (Hope) เป็นสังคมที่เปี่ยมสุข (Happiness) และเป็นสังคมที่มีความสมานฉันท์ (Harmony) เป็นสังคมที่มีความพอเพียง โดยมีคนชนชั้นกลาง เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เกิดความเท่าเทียมในสังคม ความเหลื่อมล้ำอยู่ในระดับต่ำ มีสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่ดี

2. เป็น คนไทย 4.0 ที่ได้รับโอกาสทางการศึกษาที่มีคุณภาพดี และได้รับสวัสดิการทางสังคมที่เหมาะสมตลอดทุกช่วงชีวิต เป็นคนทันโลก ทันเทคโนโลยีสามารถอยู่บนเวทีโลกได้อย่าง ภาคภูมิใจ และสามารถมีส่วนร่วมกับนานาชาติเพื่อทำให้โลกดีขึ้น น่าอยู่ขึ้น

3. เป็น เกษตรกร 4.0 ที่หลุดพ้นจากกับดักความยากจน โดยผันตัวเองจากเกษตรกรผู้ผลิตมาเป็นผู้ประกอบการทางการเกษตรสมัยใหม่ (Smart Farmers) มีการบริหารจัดการที่ดี มีต้นทุนการผลิตต่ำสามารถเพิ่มมูลค่าสินค้าทางการเกษตรจากการแปรรูป

4. เป็น SME 4.0 ที่สามารถสร้างหรือใช้นวัตกรรม เทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ ในการสร้างมูลค่าในสินค้าและบริการ มีความสามารถทางการค้าขาย สามารถเข้าถึงตลาดในประเทศ ตลาด อาเซียน และตลาดโลก ทำให้มีรายได้สูงขึ้น มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น และมีอนาคตที่สดใส

5. เกิด จังหวัด 4.0 ที่มีการกระจายความเจริญทั่วประเทศ เศรษฐกิจขยายตัว สามารถทำงานในถิ่นฐานบ้านเกิดได้โดยไม่จำเป็นต้องเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯหรือเมืองใหญ่ เนื่องจากมีลู่ทาง โอกาส และงานที่ดีกระจายอยู่ในทุกจังหวัดทั่วประเทศ (กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา, 2559: 8-9)

โมเดล ไทยแลนด์ 4.0 ไม่ใช่สิ่งที่รัฐบาลเนรมิตขึ้นมาเอง แต่ผู้คิดได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวคิดหลัก โดยคำนึงถึงปากท้องประชาชนเป็นหลัก และเน้นการพัฒนาที่มีพื้นฐานที่มั่นคง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่พระราชทานไว้ ในงานพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันพุธที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ไว้ ความตอนหนึ่งว่า

> *“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ ของประชาชนเป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้ พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกฐานะทางเศรษฐกิจขึ้นได้รวดเร็วแต่ ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศ และของประชาชนโดยสอดคล้อง ด้วย จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ได้ ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวในที่สุด”*

หลักปรัชญาดังกล่าวเมื่อน้อมนำมาประยุกต์เข้าบริบทโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดเป็นโมเดล ไทยแลนด์ 4.0 ซึ่งเน้นทั้งความเข้มแข็งจากภายใน (Strength from Within) และการเชื่อมโยงกับประชาคมโลก (Connect to the World) สิ่งที่ต้องการ คือ ความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness) และการเชื่อมโยงกับโลกภายนอก (Connectivity) กล่าวได้ว่า ประเทศไทยจะเน้นท้องถิ่นคือ local แต่ก็จะเข้าได้กับระดับโลกคือ global การพัฒนาจึงเป็นแบบที่รู้จักกันในแนวคิดปัจจุบันคือ glocalization ในการผลักดันให้บรรลุเป้าหมาย ทุกภาคส่วนในโมเดลนี้จะต้องเชื่อมโยงกัน ข้อมูลข่าวสาร องค์ความรู้ทั้งภายในภายนอกต้องได้รับการเผยแพร่ถ่ายโอนอย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งที่เน้นคือ นวัตกรรม และทรัพยากรมนุษย์ที่จะมาสรรสร้างนวัตกรรม การนำเทคโนโลยียุคข้อมูลข่าวสารมาใช้ให้บรรลุเป้าประสงค์อันได้แก่ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (Economic Wealth) ความอยู่ดีมีสุขของผู้คนในสังคม (Social Well-beings) การรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environmental Wellness) โมเดลนี้จะขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่งคั่ง มั่นคง และยั่งยืนและจะยกระดับศักยภาพและคุณค่าของมนุษย์ (Human Wisdom)

ความรู้ภาษาอังกฤษกับประเทศไทย 4.0

ทุกคนพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าภาษาอังกฤษจำเป็นสำหรับประเทศไทย 4.0

รศ.นพ.กำจร ตติยกวี อดีตปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า

> *การจัดการศึกษาในระดับประถมโดยเฉพาะปฐมวัย ...ทุกวันนี้เรายังสื่อสารภาษาอังกฤษยังไม่คล่อง ...ขณะนี้ สพฐ. ก็ได้ขับเคลื่อนไปแล้ว คือ การตั้งคณะกรรมการศึกษาธิการจังหวัด โดยมุ่งหวังที่จะให้แต่ละจังหวัดสร้างแผนพัฒนาการศึกษาในระดับจังหวัดของตนเอง ในวันนี้ จ.อุดรธานี มีการทุ่มงบโดยตั้งเป้าหมายไว้ว่า เด็กอุดรจะต้องมีความสามารถด้านภาษาอังกฤษมากกว่าจังหวัดอื่น หากทุกจังหวัดทำเช่นนี้ แน่นอนว่าสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ คุณภาพของเด็กนักเรียนที่ดีขึ้นนั่นเอง* (เสาวลักษณ์ พิสิฏฐ์ไพบูลย์ 2559)

มหาวิทยาลัยเอกชนแห่งหนึ่งที่เห็นคามสำคัญของภาษาอังกฤษได้นำเสนอว่า

> *การศึกษาจึงต้องเร่งดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ให้กับเด็กไทย ได้เข้าก้าวสู่ ไทยแลนด์ 4.0 อย่างเป็นรูปธรรมในหลายด้าน เช่น การพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษ เป็นหัวใจสำคัญในการสื่อสารกับนานาชาติ ทั้งเพื่อการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนความรู้ การประสานความร่วมมือและการค้าขาย ซึ่งที่ผ่านมากระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการยกระดับภาษาอังกฤษของประเทศผ่านโครงการสำคัญต่าง ๆ อาทิ การพัฒนาครูภาษาอังกฤษผ่านกระบวนการ Boot Camp, จัดทำแอพพลิเคชั่น Echo Hybrid, Echo English เป็นต้น* (ศูนย์รับสมัครมหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2560)

มุมมองของคนในวงการ

ดังที่กล่าวไว้ในปฐมบทว่า ไทยแลนด์ 4.0 ได้รับการกล่าวขานอย่างแพร่หลาย แต่ทว่ายังไม่มีการหาข้อมูลเชิงลึกว่าผู้คนรู้เรื่องนี้มากน้อยเพียงไร บทความนี้ได้สอบถามคนในแวดวงการศึกษาภาษาอังกฤษจำนวนจำกัดจำนวนหนึ่งเพื่อให้ได้ทราบข้อมูลเบื้องต้นว่าคนเหล่านี้ทราบเกี่ยวกับ ไทยแลนด์ 4.0 หรือไม่ อย่างไร จากจำนวน

ผู้เสวนากลุ่มละ 10 คน สองกลุ่ม ผู้ดำเนินการถามว่ามีผู้ใดไม่ทราบอะไรเลยเกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้เข้าร่วมกว่าครึ่งยกมือยอมรับว่าเคยแต่ได้ยินคำ ๆ นี้โดยไม่ได้สนใจจะรับทราบหรือค้นคว้าว่า ไทยแลนด์ 4.0 คืออะไรและจะเกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไร บางคนตอบว่าเป็นเครื่องมือการประกันคุณภาพ เป็นนโยบายการปราบคอรัปชั่น ผู้ดำเนินการถามว่าคิดว่าไทยแลนด์ 4.0 จะกระทบบุคลากรด้านภาษาอังกฤษหรือไม่ มีผู้หนึ่งตอบว่า

> *อย่างไรภาษาอังกฤษก็จะจำเป็นตราบเท่ากาลนาน ไม่ว่าประเทศไทยจะตกอยู่ในสภาพดีไม่ดีอย่างไร และคิดว่าผู้คนมาเรียนภาษาอังกฤษไม่ใช่เพราะต้องการปรับตัวให้อยู่รอดในยุคไทยแลนด์ 4.0 แต่เพราะภาษาอังกฤษจำเป็นอยู่แล้ว*

จากการได้เสวนากัน ผู้ที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในไทยแลนด์ 4.0 เลยก็ได้รับความรู้เพิ่มขึ้น โดยผู้ร่วมเพียงคนเดียวในแต่ละกลุ่มสามารถอธิบายได้ว่าโมเดลนี้มีที่มาอย่างไร และจะเป็นคุณต่อคนไทยอย่างไรบ้าง ผู้รู้ทั้งสองกล่าวว่า เทคโนโลยีและมนุษย์เป็นกลไกสำคัญในโมเดลไทยแลนด์ 4.0 และให้ข้อคิดว่ามนุษย์จำเป็นต้องมีทักษะทางเทคโนโลยีเพื่อพาตนเองเข้าให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว การพัฒนาทักษะนี้จึงต้องเกิดก่อน

การเสวนานำไปสู่คำถามว่าภาษาอังกฤษมีบทบาทขับเคลื่อนไทยแลนด์ 4.0 อย่างไร ผู้เสวนาให้ข้อคิดโดยสรุปได้ว่า ประเทศไทยและชาวไทยต้องปรับตัวอีกระยะหนึ่งกว่าจะคิดเป็น และสร้างนวัตกรรมได้ สิ่งที่ทำได้ขณะนี้คือเรียนรู้จากชาติที่เจริญแล้ว ต้องนำนวัตกรรมของชาติเหล่านั้นมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทตนเอง ต้องวิเคราะห์ให้ได้ว่าสิ่งที่รับมาเหมาะสมและมีคุณโทษอย่างไรในบริบทวัฒนธรรมไทย สถานการณ์โลกปัจจุบันภาษาอังกฤษเป็นภาษากลาง (lingua franca) ที่ใช้โดยคนส่วนใหญ่ในโลก ดังนั้นภาษาอังกฤษจึงจำเป็นต่อไทยแลนด์ 4.0 ดังนี้

1. การรับองค์ความรู้ข้อมูลข่าวสาร

เนื่องจากองค์ความรู้ที่ทันสมัยทั้งความรู้เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ การแพทย์ สังคมศาสตร์ล้วนแล้วแต่บันทึกไว้เป็นภาษาอังกฤษ คำศัพท์เทคนิคต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็จะเป็นคำภาษาอังกฤษ แหล่งความรู้ เช่น การประชุมวิชาการ วิชาชีพต่าง ๆ ก็ดำเนินด้วยภาษาอังกฤษความรู้ภาษาอังกฤษที่แตกฉานจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ประเทศไทยยังต้องการผู้ชำนาญภาษาอังกฤษอีกมากที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้มากมายให้ผู้ที่ยังไม่สามารถรับความรู้เหล่านี้ได้โดยตรง การถ่ายทอดอาจเป็นการแปล การสอน การสร้างสื่อต่าง ๆ

2. การเผยแพร่องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร

เมื่อได้รับองค์ความรู้และสามารถสร้างนวัตกรรมได้แล้ว ผู้เสวนากล่าวว่าภาษาอังกฤษก็ยังจำเป็น เพราะโมเดลนี้เน้นความเกี่ยวเนื่อง (connectivity) กับโลกกว้าง ประเทศไทยจำเป็นต้องเผยแพร่สิ่งที่ตนรู้ ชำนาญให้ชาวโลกทราบเพื่อประชาสัมพันธ์ตัวเอง การจะเผยแพร่ออกเป็นภาษาต่าง ๆ สามารถทำได้ แต่เนื่องจากคนส่วนมากรู้ภาษาอังกฤษแล้ว การใช้ภาษาอังกฤษจึงสะดวกและประหยัดที่สุด ทักษะที่จำเป็นในขั้นนี้คือ การสื่อสารภาษาอังกฤษให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งโดยการพูดและการเขียน

3. การติดต่อสื่อสาร

เนื่องจากโมเดลนี้เน้นการกระจายศักยภาพสู่ระดับชุมชนและให้ภูมิภาคเจริญไปพร้อมส่วนกลาง ในด้านเศรษฐกิจนั้น เมื่อภาคการผลิตซึ่งอาจอยู่ในท้องถิ่นต้องการติดต่อกับผู้บริโภคทั้งในและนอกประเทศโดยตรง ก็ควรจะทำได้ การติดต่อกับต่างประเทศจำเป็นต้องใช้ภาษาอังกฤษ หากผู้ผลิตเข้าถึงลูกค้าได้ การต้องพึ่งพาคนกลางก็จะน้อยลง ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษจึงจำเป็นอย่างยิ่ง

ผลกระทบของประเทศไทย 4.0 ต่อบุคลากรด้านภาษาอังกฤษ

การเสวนานำไปสู่ประเด็นว่าโมเดลไทยแลนด์ 4.0 ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบอาชีพสอนภาษาอังกฤษหรือไม่อย่างไร ผู้เสวนาคนหนึ่งกล่าวว่า

> *ในระยะสั้นโมเดลนี้เป็นประโยชน์มาก เพราะพวกเรากลายเป็นที่ต้องการของตลาด จะมีคนต้องการเรียนภาษาอังกฤษมากขึ้น พวกเราก็จะได้งานเพิ่มขึ้น การติวภาษาอังกฤษน่าจะแพร่หลายและเป็นที่นิยม ส่วนครูในภาครัฐก็น่าจะได้งบประมาณทำอะไรมากขึ้น เช่น การพัฒนาตัวเอง การสร้างสื่อการสอนที่ทันสมัย ถ้ารัฐทำจริง ๆ ก็อาจมีทุนให้ไปเรียนต่างประเทศเพื่อจะได้กลับมาสอนอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะการได้ไปฝึกในที่ ๆ ใช้ภาษาอังกฤษจริง ๆ นั้นจำเป็นมาก*

นอกจากประโยชน์เฉพาะหน้าดังกล่าวแล้ว หนึ่งในผู้เสวนาเห็นประโยชน์ทางอ้อมของการเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษโดยได้กล่าวว่า

> *การรู้ภาษาอังกฤษทำให้ได้รับข้อมูลข่าวสารก่อนใคร ซึ่งอาจจะนำมาซึ่งโอกาสดี ๆ คนที่รู้ภาษาอังกฤษจะไม่ต้องรอการแปลข้อมูล ในยุคปัจจุบันคนที่เร็วกว่าจะได้เปรียบ โลกหมุนไปไวมาก ใครรู้ก่อนก็จะได้เริ่มก่อน*

เมื่อถามว่าตลาดการทำงานจะเป็นของผู้สอนภาษาอังกฤษอีกนานไหม ผู้เสวนาเห็นพ้องกันว่า กว่าประชากรไทยจะใช้ภาษาอังกฤษได้อย่างชาวสิงคโปร์คงต้องใช้เวลาอีกนาน ประเทศไทยยังต้องพึ่งพาผู้รู้ภาษาอังกฤษอีกมากเพื่อจะทำให้ประชากรอ่านเข้าใจ ฟังออก พูดให้คนรู้เรื่อง และเขียนสื่อความได้ โดยสรุปคือ “ตลาดยังเป็นของพวกเรา” ไปอีกนานกว่าประเทศไทยจะบรรลุเป้าประสงค์โมเดลประเทศไทย 4.0

ปัจฉิมบท

โมเดลประเทศไทย 4.0 มุ่งหวังสร้างประเทศให้เข้มแข็งยั่งยืนในบริบทโลกาภิวัตน์ ในประเทศไทยยุค 4.0 ทุกคนจะมีความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงข้อมูลซึ่งจะนำไปสู่การเข้าถึงผลประโยชน์ต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน การเข้าถึงข้อมูลจำเป็นจะต้องมีความรู้ทางภาษา การเรียนการสอนภาษาอังกฤษจึงเป็นสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานในการเตรียมความพร้อมของประเทศเพื่อเข้าสู่ยุคนี้ งานสำรวจความคิดเห็นบุคลากรด้านภาษาอังกฤษชิ้นนี้ ให้ข้อมูลขั้นพื้นฐานว่าผู้เกี่ยวข้องโดยตรงมองสถานภาพตนเองอย่างไร การพบว่าตนเองเป็นฟันเฟืองสำคัญนั้นมีส่วนทำสร้างแรงบันดาลใจ และเกิดความอุตสาหะขับเคลื่อนตนเองให้เป็นประโยชน์ต่อโมเดลนี้ สิ่งที่ควรจะทำต่อจากการสำรวจเบื้องต้นนี้ การสำรวจความต้องการ (needs analysis) ของบุคลากรด้านนี้ในภาพกว้างขึ้น ว่าเขาเหล่านั้นอยากได้การสนับสนุนใดจากภาครัฐ และพวกเขามองว่าประเทศไทยยังขาดสิ่งใดในการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษให้ประชากรของตน

เอกสารอ้างอิง

กรแก้ว จันทภาษา. (2550). *การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion).* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://home.kku.ac.th/korcha/dis1.html

กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา. (2559). *พิมพ์เขียว Thailand 4.0 โมเดลขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่งคั่ง มั่นคง และยั่งยืน.* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://www.libarts.up.ac.th/v2/img/Thailand-4.0.pdf

ทีมเศรษฐกิจ (2559). *ไขรหัส "ประเทศไทย 4.0" สร้างเศรษฐกิจใหม่ ก้าวข้ามกับดักรายได้ปานกลาง.* สืบค้นวันที่ 10 ธันวาคม 2560, จาก https://www.thairath.co.th/content/613903

ศูนย์รับสมัครมหาวิทยาลัยศรีปทุม (2560). *เปิดมุมมองผู้บริหารการศึกษายุคใหม่ Thailand 4.0.* สืบค้นวันที่ 12 ธันวาคม 2560, จาก https://www.spu.ac.th/fac/graduate/th/content.php?cid=6799

เสาวลักษณ์ พิสิฏฐ์ไพบูลย์. (2559). *ขับเคลื่อนการศึกษาไทยสู่ ไทยแลนด์ 4.0.* สืบค้นวันที่ 8 ธันวาคม 2560, จาก http://www.thaihealth.or.th/Content/33499

การสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0: โอกาสและความท้าทาย

ศักดิ์สิทธิ์ แสงบุญ*

บทคัดย่อ

มิติหนึ่งของวลีประเทศไทย 4.0 คือ การที่คนไทยจะมีลักษณะที่มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและสามารถยืนอย่างมีศักดิ์ศรีในเวทีสากล มิตินี้มีความหมายโดยนัยยะว่าคนไทยควรจะมีความรู้และความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในสภาพความเป็นจริงปรากฏว่าคนไทยจำนวนมากมีทักษะภาษาอังกฤษไม่เพียงพอตามที่รายงานในสื่อและจากรายงานผลการทดสอบข้อสอบมาตรฐาน เช่น โทเฟิล โทอิค ดังนั้น การสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0 เป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย โอกาสดังกล่าว หมายถึง การที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสอนภาษาอังกฤษจะต้องกลับมาทบทวนถึงทฤษฎีการสอน วิธีการสอน กลวิธีการเรียน วัฒนธรรมที่มาพร้อมกับรูปแบบภาษาอังกฤษที่หลากหลาย บทบาทของเทคโนโลยีในการสอนภาษาอังกฤษ หรือแม้กระทั่งประเทศไทยจะยังคงใช้ภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศ (EFL) ดังที่เป็นมาหรืออาจจะเปลี่ยนแปลงเป็นภาษาอังกฤษในฐานะภาษากลาง (ELF) เนื่องจากสถาบันการศึกษาในทุกระดับจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภาษาอังกฤษมากขึ้น (EMI) มีข้อสังเกตว่าในส่วนของครูอาจารย์ภาษาอังกฤษนั้นไม่ว่าจะเป็นยุคใด ครูและอาจารย์ก็ต้องเตรียมพร้อมทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการสอนอยู่เสมอ แต่ยุคประเทศไทย 4.0 จะทำให้ความจำเป็นในการเตรียมตัวของครูทวีความสำคัญขึ้นไปอีก สรุปได้ว่าการสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0 จะต้องสอนความรู้เนื้อหาในเรื่องภาษาอังกฤษเหมือนเดิมตั้งแต่ระบบเสียง ระบบคำ ระบบประโยค ระบบความหมาย และระเบียบการใช้ภาษาอังกฤษ แต่วัตถุดิบที่นำมาสอนและกิจกรรมการสอนนั้นจะเกี่ยวพันกับเทคโนโลยีมากขึ้น วิธีการสอนจะถูกกำหนดด้วยทั้งทฤษฎีการรับภาษาที่สอง (Second language acquisition) และเทคโนโลยีดิจิทัล ผู้เรียนจะมีโอกาสเลือกได้มากขึ้น อย่างไรก็ตามโอกาสที่มากขึ้นนี้ก็ไม่อาจจะรับประกันความสำเร็จในการเรียนภาษาอังกฤษได้ทุกกรณี เพราะขึ้นอยู่กับผู้เรียนที่จะ “ใช้” โอกาสที่มีให้เลือกอย่างมากมายนี้หรือไม่

* คณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: Saksit2505@gmail.com

English Language Teaching in the Era of Thailand 4.0: Opportunities and Challenges

Saksit Saengboon*

Abstract

One of the dimensions of Thailand 4.0 is that Thais are proud of being Thai and yet can assert themselves with dignity in the international arena. This dimension implies that they should be well equipped with the ability to use English effectively. Quite the contrary, the mass media and English language scores on standardized tests such as TOEFL and IELTS suggest that many Thais lack English language proficiency. Given this scenario, English teaching in the era of Thailand 4.0 poses both opportunities and challenges. Opportunities entail the necessity of those involved in English teaching should re-consider existing teaching approaches and methods, learning styles and strategies, cultures accompanying varieties of English, the roles of technology in English teaching, or even the argument that Thailand is now geared towards the English as Lingua Franca (ELF) status rather than cling to the English as a foreign language (EFL) status. This is because there emerge educational institutions across the country that offer English-medium instruction (EMI) programs of study. It should also be noted that English instructors must necessarily be prepared in terms of subject matter and teaching strategies regardless of which era they are in. Nevertheless, in the era of Thailand 4.0, they are perceived even more important. In summary, English teaching in the era of Thailand 4.0 necessitates the teaching of language systems, a time-honored practice, but examples of such systems and classroom activities will increasingly be influenced by technology. Teaching approaches and methods will be determined by second language acquisition (SLA) theories and, more importantly, digital technology. Learners will be given more opportunities to choose what they want to learn at their own disposal. A word of caution is such ample opportunities do not directly translate into immediate success. It all depends on whether learners will make the most of such opportunities.

* Graduate Scool of Language and Communication, National Instiute of Development Adminisration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: Saksit2505@gmail.com

การสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0: โอกาสและความท้าทาย

“ผมเองชอบที่จะให้คนไทยพูดภาษาอังกฤษ โดยใช้สำเนียงเพราะ ๆ และต้องการให้มีการถ่ายทอดสำเนียงที่ถูกต้องออกไป เนื่องจากวิธีการสอนของคนไทยในปัจจุบันยังไม่ใช่ จำเป็นต้องแก้ใหม่ทั้งหมด ขณะนี้กำลังทำอยู่”

พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี 12/12/2560 หนังสือพิมพ์มติชน

นายกรัฐมนตรี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา กล่าวข้อความข้างต้นในการพูดคุยกับคุณมารีญา ผู้ประกวดนางงามจักรวาลในโอกาสที่คุณมารีญาได้เข้าพบ ภายหลังจากเดินทางกลับสู่ประเทศไทยหลังการประกวด ข้อความดังกล่าวนี้เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่าท่านนายกฯ เห็นปัญหาเรื่องภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0 มีนัยยะว่าคนไทยจำนวนมากยังออกเสียงภาษาอังกฤษไม่ “เพราะ” ตามที่ควรจะเป็นซึ่งต้องถูกต้องด้วย และอีกนัยยะหนึ่งที่สำคัญคือ คนไทยยังเรียนภาษาอังกฤษกันผิด ๆ มาตลอด

คนไทยได้รับโอกาสเรียนภาษาอังกฤษผ่านระบบการศึกษาในโรงเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2464 หรือราว ๆ ปี ค.ศ. 1921 (Baker, 2009) เป็นต้นมา และจนถึงขณะนี้การสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทยประสบกับทั้งโอกาสและความท้าทายมาอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่เป็นโอกาสนั้นหมายถึง การที่คนไทยจากทุกระดับชั้นทางสังคมจำนวนมากขึ้นมีโอกาสได้สัมผัสกับภาษาอังกฤษผ่านสื่อสมัยใหม่ นอกจากนี้ โอกาสยังปรากฏในรูปของระเบียบวิธีการสอนที่นักทฤษฎีนำเสนออย่างไม่ขาดสายเพื่อเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการใช้ภาษา (Richards, 2017) ระเบียบวิธีการสอนที่ว่านี้ก็มีทั้งผู้สนับสนุนและผู้คัดค้านด้วยเหตุผลหลายประการ ในส่วนของความท้าทายนั้นก็คือ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีล้ำหน้าหรือระเบียบวิธีการสอนนำสมัย การสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทยก็ถือว่าไม่ประสบความสำเร็จตามที่ควรจะเป็น รายงานข่าวเรื่องมาตรฐานภาษาอังกฤษที่ต่ำของคนไทยนั้นมีการถ่ายทอดออกมาเป็นระยะ ๆ นำมาซึ่งความวิตกกังวลไปทั่วไม่ว่าจะเป็นรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการหรือผู้ปกครองชนชั้นกลาง คำถามหลักที่ผู้เขียนบทความวิชาการนี้สนใจที่จะพิจารณาหาคำตอบคือ โอกาสและความท้าทายในการสอนภาษาอังกฤษท่ามกลางสภาพประเทศไทย 4.0 นั้นมีลักษณะเป็นอย่างไรมีความคล้ายคลึงและแตกต่างไปจากยุคที่ผ่านมามากน้อยเพียงใด เพราะสิ่งหนึ่งที่จะไม่เปลี่ยนแปลงคือ การสอนภาษาอังกฤษก็จะมีทั้งโอกาสและความท้าทายควบคู่ไปด้วยกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในบทความวิชาการนี้ ผู้เขียนนำเสนอแนวคิดเรื่องประเทศไทย 4.0 อย่างสังเขป จากนั้นจะกล่าวถึงการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทยในเชิงนโยบายและสภาพการณ์ในชั้นเรียน โดยเฉพาะประเด็นที่นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิทั้งชาวไทยและต่างชาติมักนำเสนอเป็นขั้วแนวคิด เช่น การสอนหรือไม่สอนไวยากรณ์ การสอนแบบดั้งเดิมหรือการสอนแบบเน้นการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร บทบาทของเทคโนโลยีสมัยใหม่ในชั้นเรียน บทบาทของครูที่เป็นเจ้าของภาษาและครูที่ไม่ได้เป็นเจ้าของภาษา เป็นต้น และท้ายที่สุดผู้เขียนจะนำเสนอแนวคิดเรื่องรูปแบบการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทย 4.0 เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและความจำเป็นที่ครูอาจารย์ภาษาอังกฤษต้องตระหนักและปรับตัวให้ทันอันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อวงการการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทย

ประเทศไทย 4.0

ประเทศไทย 4.0 เป็นโมเดลการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยในปัจจุบัน เนื่องด้วยรัฐบาลเล็งเห็นถึงกระแสเทคโนโลยีดิจิทัลที่แพร่สะพัดไปในทุกระดับองคาพยพของประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การบริโภค เทคโนโลยี การท่องเที่ยว การเกษตรกรรมและแน่นอนที่สุด คือ การศึกษาประเทศไทย 4.0 ต้องอาศัยความรู้และทักษะองค์รวมที่ต้องเกื้อกูลกันในการผลักดันประเทศไทยให้ก้าวพ้นจากกลุ่มประเทศรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศรายได้สูง เอกสารพิมพ์เขียวเรื่อง Thailand 4.0 โมเดลขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่งคั่งมั่นคงและยั่งยืน จัดทำโดย กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา กล่าวเพิ่มเติมในเรื่อง “ยุคเปลี่ยนผ่าน” ของประเทศโดยเน้นเรื่องกระแสหลัก 5 ประการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของผู้คน ประกอบด้วย Globalization, Digitalization, Urbanization, Individualization และ Commonization (หน้า 4-5) (รายละเอียดของแต่ละกระแสนั้นโปรดอ่านในเอกสารประกอบในส่วนท้ายของบทความนี้) กระแสหลักดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมของ การดำรงอยู่ การดำเนินธุรกิจ การทำงานและการเรียนรู้ ในบรรดาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ การเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมของการเรียนรู้จะเกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0 คือเรื่องของ “... การไม่ยึดติดกับสิ่งที่เรียนรู้มา “unlearn” ต้องปรับตัวให้ทันตลอดเวลา ส่วน “relearn” นั้นคือ สิ่งที่เราเรียนรู้มามันเปลี่ยนไปในบริบทใหม่ ๆ ดังนั้น ต้องเรียนรู้สถานการณ์หรือเหตุการณ์จากมุมมองใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม สำหรับ “learn” นั้น โจทย์ที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 คือ จะเรียนรู้อย่างไรให้มีความสามารถในการรังสรรค์นวัตกรรม” (หน้า 6) การ unlearn, learn และ relearn นี้มีเป้าหมายที่จะสร้าง คนไทย 4.0 ซึ่งหมายถึง “... คนไทยที่มีศักยภาพและความพร้อมในระดับสูงแล้ว ต้องเน้นให้มีความแข็งแกร่งในการสร้างความเจริญเติบโต ... คนไทยกลุ่มนี้มีความพร้อมพื้นฐานที่ดีในระดับหนึ่งแล้ว หากแต่ต้องปลดล็อคเรื่อง การใช้ประโยชน์จากเรื่องวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรมหรืองานวิจัยพัฒนาและสร้างความพร้อมในการแสดงหาโอกาสจากภายนอกประเทศ (ข้อความเน้นโดยผู้เขียนบทความ) เพื่อเป็นกลุ่มผู้นำช่วยขับเคลื่อนประเทศให้หลุดพ้นกับดักประเทศรายได้ปานกลาง” (หน้า 25) นอกจากนี้ ในพิมพ์เขียวเรื่องประเทศไทย 4.0 ยังกล่าวถึงประเด็นการปรับเปลี่ยนในมิติเรื่อง “เปลี่ยนจากคนไทยแบบ Thai-Thai เป็น คนไทยแบบ Global Thai มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและสามารถยืนอย่างมีศักดิ์ศรีในเวทีสากล” (หน้า 19)

จากข้อความที่เน้นในย่อหน้าข้างต้น จะเห็นได้ว่า ภาษาอังกฤษเกี่ยวข้องโดยตรงกับคนไทย 4.0 เพราะความรู้ภาษาอังกฤษจะช่วยให้คนไทยใช้ประโยชน์จากเรื่องวิทยาศาสตร์ฯ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความรู้ในด้านเหล่านี้ถ่ายทอดผ่านภาษาอังกฤษเกือบ 100 % เพราะฉะนั้นภาษาอังกฤษจะมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังนั้นคำถามที่ว่าการสอนภาษาอังกฤษเกี่ยวข้องอะไรกับประเทศไทยและคนไทย 4.0 ก็จำเป็นต้องเริ่มต้นจากตรงนี้

การสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทย

เมธาวี ยุทธพงษ์ธาดา (2550) ระบุไว้ว่า สาเหตุที่มีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในประเทศไทยก็เพราะ “ปัจจัยจากนโยบายการขยายอาณานิคมของตะวันตก ทำให้เกิดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษเพื่อจะใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศ ให้ทันต่อเหตุการณ์ และช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตกได้” (หน้า 2-3) ปัจจุบันนี้ความกังวลในเรื่องการตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตกไม่ได้เป็นเหตุผลสำคัญอีกต่อไป แต่ภาษาอังกฤษที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศจะทวีความสำคัญมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศ (English as a Foreign Language or EFL) คือ ภาษาอังกฤษเป็นเพียงวิชาเรียนในสถาบันการศึกษาไม่มีสถานะเป็นภาษาที่สองหรือภาษาราชการ ลำพังเพียงเหตุผลนี้ก็อาจจะอธิบายได้ทั้งหมดว่าทำไมคนไทยส่วนใหญ่จึงมีความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษค่อนข้างต่ำ การที่เป็นประเทศ EFL สะท้อนในวิธีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษที่เป็นลักษณะไวยากรณ์และแปล (grammar translation)[1] ที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในอดีตหรือแม้กระทั่งในปัจจุบัน

[1] ศักดิ์สิทธิ์ แสงบุญ (2558) ความเชื่อและความเข้าใจว่าการเรียนภาษาคือ การเรียนรู้โครงสร้างของภาษานั้น ๆ เป็นที่มาของวิธีการสอนที่เน้นไวยากรณ์และการแปลนี้ กล่าวคือ การสอนภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ตั้งแต่สมัยแรก ๆ จนถึงประมาณช่วงปี 2500 เศษ นั้นวิธีการสอนคือ นำเอาประเด็นไวยากรณ์มานำเสนอโดยไม่คำนึงถึงบริบทการใช้จริงเท่าที่ควร เช่น การสอนเรื่องโครงสร้างกริยาในกาลต่าง ๆ ก็จะเริ่มด้วย present simple tense จากนั้นก็ตามด้วย past simple tense ไปตามลำดับ ทั้งนี้ตัวอย่างประโยคที่ครูใช้สอนก็จะเป็นประโยคที่เน้นความถูกต้องของโครงสร้างไวยากรณ์โดยอาจไม่มีความเหมาะสมในการใช้ภาษาตามสภาพการณ์จริงก็ได้ เช่น เมื่อครูต้องการทราบว่านักเรียนเข้าใจการใช้กริยาช่วย can หรือไม่ ก็จะตั้งคำถามว่า “Can a dog fly?” ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ประโยคนี้ไปทีละตัว ก็จะเห็นว่าถูกไวยากรณ์แต่เมื่อพิจารณาในเชิงความหมายที่สมจริงแล้ว จะเห็นได้ว่าไม่น่าจะมีผู้รู้ภาษาอังกฤษดีไม่ว่าจะเป็นเจ้าของภาษาหรือไม่ก็ตาม จะตั้งคำถามในลักษณะนี้ นอกไปจากการฝึกโครงสร้างประโยคและไวยากรณ์ปลีกย่อยไปทีละประเด็นแล้ว การสอนแบบนี้ยังคงเน้นเรื่องการแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยหรือจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งพิจารณาดูแล้วน่าจะทำให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ใช้ภาษาที่สอดคล้องกับความจริงมากขึ้น อย่างไรก็ตามแบบฝึกหัดและตัวอย่างประโยคที่นำมาแปลนั้นยังคงเน้นประโยคเดี่ยว ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องมีบริบทในการใช้ภาษาจริง จากนั้นก็มีการให้ผู้เรียนท่องคำศัพท์โดยไม่มีบริบทของการใช้ให้เห็น คือ ท่องศัพท์เดี่ยว ๆ และมีการทดสอบโดยการเขียนตามคำบอกของครู เป็นต้น สิ่งนี้เองที่เป็นจุดอ่อนทำให้ผู้เชี่ยวชาญเรื่องการสอนภาษาต่างประเทศนำมาโจมตีว่าการเรียนการสอนภาษาอังกฤษนั้น มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อฝึกไวยากรณ์และละเลยการใช้ภาษาในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ในส่วนของวัฒนธรรมนั้น การสอนที่เน้นไวยากรณ์และการแปลนี้จะหมายถึง วัฒนธรรมที่เป็นของเจ้าของภาษาอังกฤษแต่ดั้งเดิมเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นสิ่งที่ซีฟาคิส (Sifakis, 2004) เรียกว่าเป็น N-bound approach คือวัฒนธรรมของเจ้าของภาษาแต่เดิมนั้นคือสิ่งที่เป็นมาตรฐานและผู้เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศต้องสามารถเข้าใจและซาบซึ้งในวัฒนธรรมนั้น ในกรณีนี้การเรียนและการสอนวัฒนธรรมนั้นเป็นลักษณะของการรับรู้หรือรับทราบอย่างไม่มีข้อโต้แย้งถึงความเหนือกว่าของวัฒนธรรมเจ้าของภาษาอังกฤษ

การสอนที่เน้นไวยากรณ์และการแปลนี้เน้นบทบาทของครูเป็นสำคัญ กล่าวคือ ครูผู้สอนถือเป็นผู้ทรงความรู้และมีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้นั้นอย่างถูกต้องแม่นยำให้แก่ผู้เรียน ซึ่งมักถูกมองว่าไม่มีความรู้และไม่สามารถร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนในชั้นเรียนได้ มูสุเมชิ (Musumeci, 2009) ชี้ให้เห็นประเด็นว่า “...the teacher is the single source of knowledge that is poured into the students, like water from a fountain or the warmth of the sun” (p. 57). ซึ่งมีความน่าสนใจว่าเมื่อครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และครูก็คิดว่าผู้เรียนเป็นแต่เพียงผู้รับความรู้จากครูเท่านั้น เพราะฉะนั้นเมื่อผู้เรียนไม่ประสบความสำเร็จในการเรียนก็น่าจะต้องเป็นความรับผิดชอบของครูผู้สอนที่มีความล้มเหลวเกิดขึ้น

จากการอภิปรายถึงคุณลักษณะโดยรวมของวิธีการสอนแบบไวยากรณ์และแปลนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นวิธีการสอนที่เน้นตัวภาษาเป็นสำคัญ (language-centered approach) ซึ่งในช่วงระยะเวลาต่อมาก็ได้รับการโจมตีจากทั้งนักทฤษฎีการรับภาษาที่สองจำนวนหนึ่ง เช่น แครเชน (Krashen, 1982) และบุคคลโดยทั่วไปว่าเป็นวิธีที่ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารในชีวิตจริงได้ เพราะเป็นวิธีที่มุ่งเน้นแต่ตัวภาษาที่ไม่มีบริบทจริงรองรับและเป็นวิธีการสอนที่ “ล้าสมัย” กล่าวโดยสรุปการสอนที่เน้นไวยากรณ์และการแปลนี้มีคุณลักษณะสำคัญสรุปได้ดังนี้

- มุ่งเน้นตัวภาษามากกว่าการใช้ภาษา
- ครูผู้สอนมีบทบาทสำคัญในกระบวนการเรียนการสอน
- ผู้เรียนมีบทบาทเป็นเพียงผู้รับความรู้จากครูผู้สอนเท่านั้น
- เอกสารการสอนเน้นประโยคที่เป็นไปตามกฎไวยากรณ์แต่ละประเด็น
- วัฒนธรรมของเจ้าของภาษาเท่านั้นจึงจะเป็นวัฒนธรรมที่เหมาะสม
- ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนการสอนเน้นผลลัพธ์มากกว่ากระบวนการการเรียนรู้

ที่วิธีการสอนเน้นเรื่องการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร[2] ก็ปรากฏว่าความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษก็ยังค่อนข้างไม่เป็นที่น่าพอใจ สาเหตุหลักก็เพราะว่าสำหรับประเทศที่เป็น EFLนั้น ผู้เรียนภาษาอังกฤษจะสัมผัสกับภาษาอังกฤษที่ถูกต้องในสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับบริบทที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่หนึ่งหรือภาษาที่สอง Catherine Doughty และ Jessica Williams (1998) ได้ระบุไว้ว่า ผู้เรียนที่เป็นกลุ่ม EFL จะได้รับภาษาที่ถูกต้องไม่เกิน 2,000 ชั่วโมงในระยะเวลา 10 ปี แต่เด็กเจ้าของภาษาจะได้ใช้ภาษาอังกฤษไม่น้อยกว่า 8400 ชั่วโมงในระยะเวลาเดียวกันนั้น สภาพการณ์ที่จำกัดในเรื่องการได้ใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องอย่างต่อเนื่องนี้เป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษของคนไทยตลอดมารวมถึงยุคประเทศไทย 4.0 ด้วย

ประเทศไทย 4.0 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสอนภาษาอังกฤษจะเป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย เพราะสื่อดิจิทัลสมัยใหม่จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนภาษาอังกฤษได้สัมผัสกับรูปแบบภาษาอังกฤษที่ถูกต้องและหลากหลายได้อย่างสะดวกง่ายดายมากขึ้น โอกาสนี้เป็นสิ่งที่คนรุ่นเก่าไม่สามารถเข้าถึงได้ง่ายนัก ถ้าคิดคร่าว ๆ ตามนี้ก็จะเห็นว่าโอกาสในการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษทวีคูณขึ้นอย่างมากทีเดียวเมื่อเทียบกับสมัยก่อน อย่างไรก็ตามโอกาสที่ว่านี้ผู้เรียนก็ต้องขวนขวายและพยายามเข้าถึงด้วย ความท้าทายในส่วนนี้ก็คือ บทบาทของผู้สอนภาษาอังกฤษจะเป็นเช่นไรและจะต้องเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด ที่เห็นได้ชัดก็คือ ผู้สอนต้องก้าวตามทันเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อที่จะได้สามารถแนะนำหรือ “ตามทัน” ผู้เรียนเมื่อมีการพูดคุยกันในเรื่องนี้

ความท้าทายอีกประการหนึ่งในด้านการสอนก็คือ ที่ว่าสอนภาษาอังกฤษนั้น สอนอะไร เนื้อหาที่สอนประกอบไปด้วยอะไร แน่นอนที่สุดว่าโครงสร้างไวยากรณ์ คำศัพท์สำนวนต่าง ๆ การออกเสียงภาษาอังกฤษ วิธีการใช้ภาษาอังกฤษให้เหมาะสมกับบริบท ทั้งหมดนี้ยังคงต้องสอนเพราะองค์ประกอบเหล่านี้จำเป็นสำหรับการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Kumaravadivelu, 2003). อย่างไรก็ตาม ถ้าคนไทย 4.0 จะกลายสภาพจาก Thai-Thai เป็น Global Thai ก็จำเป็นต้องกล่าวถึงนวัตกรรมภาษาศาสตร์สังคมในส่วนที่เกี่ยวกับภาษาอังกฤษคือ แนวคิดและแนวปฏิบัติเรื่อง นานาภาษาอังกฤษโลก (World Englishes)

นานาภาษาอังกฤษโลกกับการสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0

นานาภาษาอังกฤษโลก (World Englishes) เป็นปรากฏการณ์ทางด้านภาษาศาสตร์สังคมและวาทกรรมศึกษา มีนัยยะสำคัญว่าภาษาอังกฤษที่ใช้กันทั่วทุกมุมโลกนั้นมีความหลากหลายทั้งในด้านการออกเสียง ไวยากรณ์ คำศัพท์และวัฒนธรรม ความหลากหลายในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้จากมุมมองของนานาภาษาอังกฤษโลกคือ ไม่มีรูปแบบไหนดีกว่าหรือเหมาะสมกว่า แต่ทว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์และวัฒนธรรมในแต่ละบริบท ซึ่งในหลายกรณีไม่ได้เน้นถึงรูปแบบและการใช้ภาษาตามแบบเจ้าของภาษาแต่ดั้งเดิม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ภาษาอังกฤษมีสภาพเป็นสินค้าสาธารณะหรือสินทรัพย์ของผู้ใช้ภาษาอังกฤษในแต่ละบริบท (Alcoberes, 2016;

[2] การสอนภาษาอังกฤษที่เน้นการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารเข้ามาแทนที่การสอนแบบเน้นไวยากรณ์และการแปล เพราะเชื่อกันว่าการสอนแบบเน้นการสื่อสารนี้จะทำให้ผู้เรียนใช้ภาษาได้เพราะไม่เน้นไวยากรณ์จนเกินไปแต่เน้นความหมายและหน้าที่ของภาษาเพื่อการสื่อสารในบริบทใดบริบทหนึ่งจริง ๆ แต่กระนั้นวิธีการสอนที่เน้นการสื่อสารนี้ก็ถูกวิพากษ์ว่าละเลยเรื่องไวยากรณ์ไปมาก ซึ่งไม่ได้ทำให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะภาษาได้อย่างแท้จริง (Mayo, 2015).

Ehrenreich, 2010; Jenkins, 2015; Sweeney & Hua, 2010; Andenbroucke, 2016) การที่นานาภาษาอังกฤษโลกเน้นเรื่องความหลากหลายของการใช้ภาษาอังกฤษในบริบทนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องคนไทย 4.0 มีคุณสมบัติเป็น “Global Thai” ที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ คนไทย 4.0 จะมีความจำเป็นในการสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษมากขึ้น เพราะเศรษฐกิจดิจิทัลที่เน้นเรื่องนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงเพื่อแข่งขันในเวทีโลกได้สำเร็จจำต้องอาศัยบุคลากรในองค์การที่สื่อสารเป็นภาษาอังกฤษได้อย่างเหมาะสมกับงานในหน้าที่และบริบทขององค์การ

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่สำคัญในเรื่องของนานาภาษาอังกฤษโลกและประเทศไทย 4.0 คือ สภาพพหุภาษา (multilingualism) Cenoz (2017) กล่าวว่าสภาพพหุภาษานั้นมีองค์ประกอบทั้งด้านภูมิศาสตร์ (โลกาภิวัตน์) สังคม (ที่รวมชนทุกระดับชั้นทางสังคม) และเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสาร (ที่รวดเร็วทันควันและหลากหลายรูปแบบในคราวเดียวกัน) องค์ประกอบทั้งสามด้านนี้ผนวกเข้าด้วยกันด้วยภาษาอังกฤษที่เป็นภาษากลาง (English as a Lingua Franca)[3]. Cenoz (2017) ระบุว่า “ [a]n additional characteristic of contemporary multilingualism that brings together multilingualism and ELF is that in most cases nowadays, multilingualism involves the English language” (p. 2). ในภาพรวมถือได้ว่าในยุคประเทศไทย 4.0 นั้น ภาษาอังกฤษมีความสำคัญอย่างยิ่ง

นานาภาษาอังกฤษโลกเป็นวาทกรรมที่มีโอกาสส่งเสริมให้ผู้ใช้ภาษาอังกฤษ เช่น คนไทย 4.0 มองว่าภาษาอังกฤษเป็นทั้งเครื่องมือเพื่อการสื่อสารและเป็นสิ่งที่บ่งชี้ความเป็น “Global Thai” ไปพร้อม ๆ กัน ข้อความนี้ตีความได้ว่ามาตรฐานการใช้ภาษาอังกฤษจะเปิดกว้างขึ้น นั่นก็คือ คนไทย 4.0 ที่ใช้ภาษาอังกฤษได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่จำเป็นต้องพูดภาษาอังกฤษด้วยสำเนียง “มาตรฐาน” เช่น สำเนียงอังกฤษหรือสำเนียงอเมริกันในความหมายแบบดั้งเดิมอีกต่อไป แต่เป็นการพูดภาษาอังกฤษที่แสดงถึงการมีการศึกษาที่ดีและมีความเหมาะสมตามบริบทการสื่อสารนั้น ๆ

ในส่วนของเรื่องวัฒนธรรมของภาษาที่สองที่เรียนและสอนนั้น นานาภาษาอังกฤษโลกเสนอแนวคิดว่าวัฒนธรรมในการเรียนการสอนภาษาอังกฤษอาจจะเป็นวัฒนธรรมที่เป็นของอีกชนชาติหนึ่งที่อาจจะไม่เกี่ยวข้องกับเจ้าของภาษาอังกฤษแบบดั้งเดิมเลยก็ได้ วัฒนธรรมลักษณะเช่นนี้ถือเป็น “third place culture” (Kramsch, 2013). Kramsch อธิบายแนวคิดเรื่อง “third place culture” เพิ่มเติมว่า การสอนภาษาที่สอง เช่น ภาษาอังกฤษนั้นควรมุ่งเน้นเรื่องการเน้นให้ผู้เรียนรู้จักวัฒนธรรมทั้งของตนเองและของผู้อื่นผ่านการเรียนภาษาที่สอง ซึ่งแนวคิดนี้ก็จะสอดคล้องกับคนไทย 4.0 ที่มีลักษณะ “Global Thai” ในส่วนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมในการเรียนภาษาต่างประเทศนี้ คำว่า วัฒนธรรมมีความหมายที่หลากหลายมากขึ้น ไม่ถูกจำกัดอยู่แต่เพียงวัฒนธรรมของชนชาติที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่หนึ่งเท่านั้น

[3] ภาษาอังกฤษในฐานะภาษากลาง (English as a lingua franca) นั้น Seidhofer (2011) ให้คำจำกัดความว่า “any use of English among speakers of different first languages for whom English is the communicative medium of choice, and often the only option” (p. 7).

ความรู้และทักษะเรื่องเทคโนโลยีดิจิทัล (digital literacy)

เนื่องจากประเทศไทย 4.0 เน้นเรื่องของนวัตกรรมทางดิจิทัล ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนสังคมสมัยใหม่ สำนักงาน ก.พ. นิยามความหมายของ digital literacy ไว้ว่า “ทักษะความเข้าใจและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลหมายถึง ทักษะในการนำเครื่องมือ อุปกรณ์และเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีอยู่ในปัจจุบัน อาทิ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ แทปเลต โปรแกรมคอมพิวเตอร์ และสื่อออนไลน์มาใช้ประโยชน์สูงสุดในการสื่อสาร การปฏิบัติงาน และการทำงานร่วมกัน หรือใช้เพื่อพัฒนากระบวนการทำงานหรือระบบงานในองค์กรให้มีความทันสมัย” (ข้อมูลจาก http://www.ocsc.go.th/DLProject/mean-dlp)

จากคำนิยามของคำว่า ทักษะความเข้าใจและใช้โทคโนโลยีดิจิทัลข้างต้น จะเห็นได้ว่าภาษาอังกฤษกับคนไทย 4.0 จะมีความเกี่ยวข้องกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะคนส่วนใหญ่ทุกวันนี้สื่อสารผ่านดิจิทัลในชีวิตประจำวันค่อนข้างมาก ภาษาที่ใช้นอกจากภาษาไทยเป็นหลักแล้ว ก็ยังมีการใช้ภาษาอังกฤษด้วย แม้กระทั้งเวลาสื่อสารกับคนไทยด้วยกันเองเป็นต้น ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของ Philip Seargeant et al. (2012) ศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารผ่านเฟสบุ๊คของกลุ่มนักศึกษาไทยในประเทศอังกฤษ โดยมุ่งเน้นเรื่อง การเข้าถึงผู้รับสาร (addressivity) พบว่า นักศึกษาไทยกลุ่มนี้ก็ใช้ภาษาอังกฤษเขียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกันในสื่อดิจิทัลเฟสบุ๊คนี้ ความจำเป็นในการใช้และการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลนี้ โดยปริยายจะส่งผลให้คนไทยจำนวนมากขึ้นจำเป็นต้องมีความรู้และทักษะภาษาอังกฤษในระดับที่สามารถสื่อสารได้เป็นอย่างดีเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่และบริบทการงาน

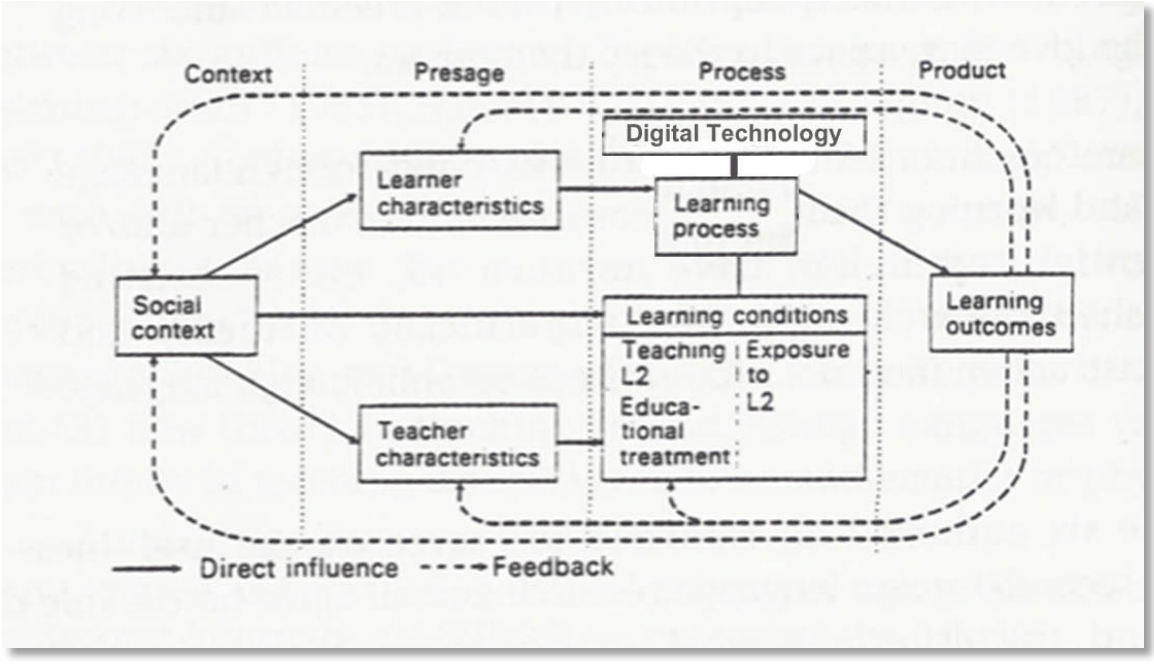
ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตว่า แม้รูปแบบภาษาอังกฤษในสื่อดิจิทัลนี้จะไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ไวยากรณ์การเขียนที่เคร่งครัด ก็ไม่ได้หมายความว่าความถูกต้องในการใช้ภาษาอังกฤษโดยเฉพาะภาษาเขียนจะคลายความสำคัญลงไป ในทางกลับกันคนไทย 4.0 ต้องสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ภาษาอังกฤษทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนให้สอดคล้องกับบริบทการใช้ภาษา ประเด็นจึงไม่ได้อยู่ที่เรื่องการใช้ภาษาอังกฤษให้เหมือนเจ้าของภาษาอังกฤษแบบดั้งเดิม แต่อยู่ที่การมีกลยุทธ์การใช้ภาษาที่จะเอื้อให้เกิดความเข้าใจและที่สำคัญการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพอันดีระหว่างบุคคล เมื่อพิจารณาในแง่นี้การเรียนการสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0 จะมุ่งเน้นไปในเรื่องการสื่อสารระหว่างวาทกรรม (interdiscourse communication) และการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม (intercultural communication) ควบคู่กันไป ทั้งสองแนวคิดนี้มีประเด็นหลักร่วมกันว่าแนวคิดดั้งเดิมเรื่องวัฒนธรรมหนึ่งเหนือกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง (an essentialist view of culture) นั้นไม่สะท้อนความเป็นจริงในการสื่อสารภาษาอังกฤษในยุคปัจจุบัน ความรู้และทักษะประกอบการเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลมีแนวโน้มจะเป็นสื่อ (platform) ที่ทำให้ผู้ใช้ภาษาอังกฤษในทุกมุมโลกมีโอกาสเท่าเทียมกันในการเผยแพร่วัฒนธรรมของตนและรับเอาวัฒนธรรมของผู้อื่นมาพิจารณาผ่านภาษาอังกฤษที่จะมีความแพร่หลายเป็นทวีคูณ ดังนั้น การเรียนการสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0 จึงมีความจำเป็นที่จะต้องผนวกเรื่องความรู้และทักษะเรื่องเทคโนโลยีดิจิทัลเข้าไปด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด จะเห็นได้ว่าภาษาอังกฤษกับประเทศไทย 4.0 และคนไทย 4.0 เป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยงได้ ภาษาอังกฤษที่กล่าวนี้จะมีความหลากหลายมากขึ้นทั้งในเชิงไวยากรณ์ คำศัพท์ สำนวนและการเขียนอันเนื่องมาจากปัจจัยภายนอกทั้งหลาย เช่น เทคโนโลยี รูปแบบการเรียนการสอนสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ ที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอน (English-medium instruction หรือ EMI) แนวคิดเรื่องนานาภาษาอังกฤษโลก ปัจจัยเหล่านี้เป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย เพราะจากหลักฐานเชิงประจักษ์ จะเห็นว่าคนไทยส่วนใหญ่ยังมีทักษะภาษาอังกฤษค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ คนไทยที่รู้ภาษาอังกฤษดีมากมีจำนวนค่อนข้างน้อยและกระจุกตัวอยู่ในบางวิชาชีพหรือในบางระดับการศึกษาเท่านั้น มีช่องว่างในด้านความรู้ภาษาอังกฤษค่อนข้างมากทั้งในเขตเมืองด้วยกันเองและในเขตชนบท (Draper, 2012). ความท้าทายนี้ก็จะยังคงมีอยู่ต่อไปแม้อาจจะหวังได้ว่าเทคโนโลยีจะช่วยทำให้ช่องว่างนี้แคบลง

ในส่วนของครูอาจารย์ภาษาอังกฤษนั้นไม่ว่าจะเป็นยุคใด ครูและอาจารย์ก็ต้องเตรียมพร้อมทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการสอนอยู่เสมอ แต่ยุคประเทศไทย 4.0 จะทำให้ความจำเป็นในการเตรียมตัวของครูทวีความสำคัญขึ้นไปอีก เพราะความรู้ใหม่ ๆ ที่ผ่านภาษาอังกฤษมีอยู่ตลอดเวลาแม้กระทั่งในเรื่องของตัวภาษาอังกฤษเองก็มีการเปลี่ยนแปลงตามที่ผู้เขียนได้ระบุไว้ในหัวข้อนานาภาษาอังกฤษโลกข้างต้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาได้พระราชทานแนวคิดให้กับคณะอาจารย์สถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยครั้งหนึ่งว่า

ตัวครูเองต้องศึกษาให้มาก อย่าคิดว่าจบมาทางภาษาแล้วจะรู้หมดแล้ว ความรู้โดยเฉพาะด้านภาษาเรียนไม่จบไม่สิ้นต้องพยายามหัดเขียนหัดอ่านอยู่เสมอ...ให้ลองฝึกหัดวิเคราะห์ภาษาอยู่เสมอ ... และต้องอ่านหนังสือบางทีให้อ่านดัง ๆ เดี๋ยวนี้โรงเรียนหรือสถานที่ไกล ๆ จะบอกว่าขาดแคลนไม่ได้แล้วเพราะอินเทอร์เน็ตไปทั่วแล้ว ... ครูต้องอ่านหนังสือทุกวัน ไม่จำเป็นต้องเป็นตำราวิชาการตลอด อ่านหนังสืออ่านเล่นก็ได้ แต่ต้องอ่านให้เป็นนิสัย ตำราที่ใช้เตรียมการสอนก็ควรจะเป็นภาษาอังกฤษ ครูต้องสนุกกับการสอน... (บทพระราชทานสัมภาษณ์พิเศษ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี หน้า 16)

สรุปได้ว่า การสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0 จะต้องสอนความรู้เนื้อหาในเรื่องภาษาอังกฤษเหมือนเดิมตั้งแต่ระบบเสียง ระบบคำ ระบบประโยค ระบบความหมาย และระเบียบการใช้ภาษาอังกฤษ แต่วัตถุดิบที่นำมาสอนและกิจกรรมการสอนนั้นจะเกี่ยวพันกับเทคโนโลยีมากขึ้น วิธีการสอนจะถูกกำหนดด้วยทั้งทฤษฎีการเรียนรู้ภาษาที่สอง (Second language acquisition) และเทคโนโลยีดิจิทัล ผู้เรียนจะมีโอกาสเลือกได้มากขึ้น อย่างไรก็ตามโอกาสที่มากขึ้นนี้ก็ไม่อาจจะรับประกันความสำเร็จในการเรียนภาษาอังกฤษได้ทุกกรณี เพราะขึ้นอยู่กับผู้เรียนที่จะ “ใช้” โอกาสที่มีให้เลือกอย่างมากมายนี้หรือไม่ ผู้เขียนบทความนี้จึงขอเสนอโมเดลการสอนภาษาอังกฤษในยุคประเทศไทย 4.0 ดังนี้

Adapted from Bernard Spolsky (1989) Conditions for Second Language Learning: Cambridge University Press

จากโมเดลนี้ จะเห็นได้ว่าบริบททางสังคมเป็นจุดเริ่มต้นเพราะทั้งครูและนักเรียนจะต้องดำเนินการเรียนการสอนในบริบทนั้น ๆ คุณลักษณะของครูและของนักเรียนจะส่งผลต่อรูปแบบกิจกรรมการเรียนการสอน และในส่วนของกระบวนการเรียนรู้และสภาพการเรียนรู้นั้น เทคโนโลยีดิจิทัลจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องของกระบวนการและผลลัพธ์ที่ตามมา อย่างไรก็ตามเทคโนโลยีดิจิทัลจะถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่แม้จะสำคัญมากแต่ก็ยังมีปัจจัยอื่นที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยเฉพาะปัจจัยด้านผู้เรียน ซึ่งจะสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นโดยผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล

ประเทศไทย 4.0 ในส่วนที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาอังกฤษมีนัยยะสำคัญว่าผู้เรียนจะมีโอกาสพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นในการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษ เป็นโอกาสที่มักไม่เกิดขึ้นกับผู้เรียนชาวไทยในยุคก่อน ๆ สำคัญตรงที่ว่าคนไทย 4.0 จะใช้โอกาสนั้นหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา. (2559). *พิมพ์เขียว Thailand 4.0 โมเดลขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่งคั่ง มั่นคง และยั่งยืน.* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จากhttp://www.libarts.up.ac.th/v2/img/Thailand-4.0.pdf

เมธาวี ยุทธพงษ์ธาดา. (2550). *นโยบายการสอนภาษาต่างประเทศของไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน. วารสารอักษรศาสตร์ ฉบับภาษาไทย-เทศ การเรียนการสอน, 36*(2). 2-15.

ศักดิ์สิทธิ์ แสงบุญ. (2558). *การประยุกต์ใช้ผลการวิจัยด้านการเรียนรู้ภาษา การเรียนรู้ภาษาที่สองในการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ ประมวลสาระชุดวิชา หน่วยที่ 1-7 การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษ.* สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

บทพระราชทานสัมภาษณ์พิเศษ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี. (2558). *วารสารภาษาปริทัศน์, 30,* 3-17.

English

Alcoberes, P.J. (2016). The author-initiated discourses in the selected English textbooks in Southeast Asia: a World Englishes paradigm. *Asian Englishes, 18*(1), 36-52.

Baker, W. (2009). *Intercultural awareness and intercultural communication through English: An investigation of Thai English language users in higher education*. Doctoral dissertation, University of Southampton, U.K.

Cenoz, J. (2017). Translanguaging pedagogies and English as a lingua franca. *Language Teaching, 50*(1), 1-15. Doi: 10.1017/s026144817000246

Draper, J. (2012). Reconsidering compulsory English in developing countries in Asia: English in a community of northeast Thailand. *TESOL Quarterly*. *46*(4), 777–811.

Ehrenreich, S. (2010). English as a business lingua franca in a German multinational corporation: Meeting challenges. *Journal of Business Communication*, *47*(4), 408-431.

Kramsch, C. (2013). Culture in foreign language teaching. *Iranian Journal of Language Teaching Research, 1*(1), 57-78.

Kumaravadivelu, B. (2003). *Beyond Methods: Macro-strategies for Language Teaching*. New Haven, CT: Yale University Press.

Mayo, M. (2015). Collaborative tasks and their potential for grammar instruction in second/foreign language contexts. In A. Benati, C. Laval & M. J. Arche (Eds.), *The Grammar Dimension in Instructed Second Language Learning* (pp. 82-102). New York: Bloomsbury.

Richard, J.C. (2017). Teaching English through English: Proficiency, pedagogy and performance. *RELC Journal*. *48*(1), 7-30.

Seargeant, P., Tagg, C., & Ngampramuan, W. (2012). Language choice and addressivity strategies in Thai-English social network interactions. *Journal of Sociolinguistics*, *16*(4), 510-531.

Seidlhofer, B. (2011). *Understanding English as a Lingua Franca*. Oxford: Oxford University Press.

Sweeney, E., and Hua, Z. (2010). Accommodating toward your audience: Do native speakers of English know how to accommodate their communication strategies toward nonnative speakers of English? *Journal of Business Communication*, *47*(4), 477-504.

Vandenbroucke, M. (2016). Socio-economic stratification of English in globalized landscapes: A market-oriented perspective. *Journal of Sociolinguistics*, *20*(1), 86-108.

Young, T., & Sercombe, P. (2010). Communication, discourses, and interculturality. *Language and Intercultural Communication*, *10*(3), 181-188.

รูปแบบการเรียนรู้ในห้องเรียนภาษาอังกฤษ: ศึกษามุมมองผู้เรียนผ่านเรื่องเล่า

ประไพ จันทราสกุล*

บทคัดย่อ

การสอนนอกจากจะเป็นลักษณะเฉพาะส่วนบุคคล (idiosyncratic) แล้ว ยังเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและมีความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับบริบททางวัฒนธรรม จิตวิทยาและการเมืองของสังคมนั้น ๆ รูปแบบการสอนของครูผู้สอนที่ไม่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนของผู้เรียนส่งผลกระทบต่อกลยุทธ์ที่จะใช้การเรียนรู้ และพฤติกรรมในการเรียนรู้ได้ งานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้เรื่องเล่า (narrative) ชิ้นนี้สำรวจว่า นักศึกษาไทยในระดับอุดมศึกษารับรู้ว่ารูปแบบการเรียนรู้ใดช่วยให้การเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศง่ายขึ้น กล่าวให้ชัดเจนมากขึ้นคือ กิจกรรมใดในห้องเรียนที่ผู้เรียนเห็นว่า มีประสิทธิภาพ มีความหมายที่สามารถช่วยให้ประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเป็นประเด็นที่เน้นในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อที่จะทราบว่า รูปแบบการเรียนรู้ที่ชื่นชอบและเห็นว่า มีผลต่อการเรียนภาษาอังกฤษได้อย่างประสบผลสำเร็จ นักศึกษาปี 1 จำนวน 140 คน เป็นผู้ให้ข้อมูล เขียนบันทึกประจำวัน (journal) ในทุกคาบที่มีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษตลอดภาคการศึกษารวมทั้งสิ้น 15 สัปดาห์ ผลจากการลงรหัสข้อมูลที่ได้จากบันทึกประจำวันทั้งหมดชี้ให้เห็นว่า นักศึกษาเหล่านี้ชื่นชอบและรับรู้ว่า รูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) และผ่านการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ (tactile learning) มีผลต่อความสนใจและตั้งใจในการเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศและยังเชื่อว่าจะช่วยให้ประสบผลสำเร็จในการเรียนภาษาอังกฤษได้ ผลการวิเคราะห์ยังได้สะท้อนถึงบทบาทของครูผู้สอนที่มีการดูแลนักศึกษาอย่างใกล้ชิดและให้ข้อมูลป้อนกลับ (corrective feedback) ว่า ช่วยเสริมแรงรูปแบบการเรียนรู้ทั้งสอง การปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของผู้เรียนเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่เป็นแรงเสริมรูปแบบการเรียนรู้ดังกล่าวในการดึงศักยภาพการเรียนรู้ภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศ

คำสำคัญ: รูปแบบการเรียนรู้ การสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ การเรียนภาษา

* วิทยาลัยเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
เลขที่ 1518 ถนนประชาราษฎร์ 1 แขวงวงศ์สว่าง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร 10800
อีเมล: prapai.j@cit.kmutnb.ac.th

Perceptual Learning Styles in EFL Classrooms: Examining Students' Narratives

Prapai Jantrasakul*

Abstract

Not only is teaching idiosyncratic but it also involves the cultural, psychological and political complexities of a given teacher and society. Gaps between a teacher's instructional approaches and students' learning styles are believed to have affected learning in any subject. Drawn upon the claim that perceptual learning styles influence learning strategies and behaviors, this narrative research aimed to explore learning modalities Thai EFL university students perceived to facilitate their EFL learning. Specifically, EFL learning activities students considered as effective and meaningful in the course of their language learning were the focal point of this particular investigation. In order to uncover their perceptual learning style preferences, 140 first year students were asked to keep a journal of each EFL class through the whole semester, in total for15 weeks. Based on data coding, the informants perceived that kinesthetic and tactile learning styles were their preferred learning modalities conducive to the success in their EFL learning. In addition, to positively reinforce EFL learning through the two learning styles, teachers with close supervision and corrective feedback were still perceived to be a major agency. The analysis also explicated the appropriation of technology at a given period of time in a given context could potentially facilitate the course of EFL learning.

Keywords: perceptual learning styles, EFL, language learning

* College of Industrial Technology, King Mongkut's University of Technology North Bangkok
1518 Pracharat 1 Road, Wongsawang, Bangsue, Bangkok 10800
E-mail: prapai.j@cit.kmutnb.ac.th

บทนำ

ปัจจุบัน ในการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศให้ความสำคัญเรื่องรูปแบบการเรียนรู้ (learning styles) ของแต่ละผู้เรียนมากขึ้น (Cohen & Macaro, 2007; Grenfell, 2007; Macaro, 2006) งานวิจัยต่าง ๆ กล่าวสนับสนุนความคิดที่ว่า ผู้เรียนแต่ละคนนั้นจะมีรูปแบบการเรียนเฉพาะตน มีขีดความสามารถในการพัฒนาศักยภาพของแต่ละคนแตกต่างกันไป (Richard & Rodger, 2014) ดังนั้น ในการส่งเสริมให้การเรียนรู้ข้อมูลต่าง ๆ ในห้องเรียนภาษาต่างประเทศของผู้เรียนง่ายขึ้นและมีประสิทธิภาพมากขึ้น Grasha (1996) กล่าวว่า “งานที่มอบหมายให้ผู้เรียนทำนั้นต้องมีความหลากหลายและส่งเสริมความคิดริเริ่มจะทำให้ผู้เรียนสนใจการเรียนมากขึ้น แต่กระนั้น ก็ต้องระวังว่า งานต่าง ๆ ที่มอบหมายให้ผู้เรียนฝึกฝนหรือลงมือปฏิบัตินั้น จะต้องไม่ทำให้ผู้เรียนมีภาระในการขบคิดข้อมูลที่ได้มามากเกินไป (หน้า 12)”

การสอนนั้นเป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละปัจเจกชน (idiosyncratic) และมีความโยงใยเกี่ยวข้องกับความสลับซับซ้อนทางบริบททางวัฒนธรรม จิตวิทยาและการเมืองที่แวดล้อมและสังคมนั้น ๆ ของผู้สอนแต่ละท่าน ความเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องในการจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นประเด็นที่มีความพ้องกับลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นในการสอนภาษาต่างประเทศ Borg (2006) ได้ชี้ประเด็นให้เห็นว่า การสอนภาษาต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นภาษาใด ๆ ก็ตามล้วน มีความสลับซับซ้อนสืบเนื่องมาจากคุณลักษณะของภาษาที่มีความเป็นพลวัตในตัวเอง ขอบเขตและความซับซ้อนของเนื้อหาที่ต้องครอบคลุมในการสอนภาษา ความหลากหลายในเรื่องของเอกสารที่ใช้ในการเรียนการสอน เทคนิคการสอน และกิจกรรมที่ครูผู้สอนสามารถนำใช้ในการเรียนการสอน อีกทั้งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างตัวผู้เรียนและผู้สอน แม้ว่า การเรียนการสอนภาษาต่างประเทศจะลักษณะที่ซับซ้อนโดดเด่นจากวิชาอื่น ๆ ตามคุณลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น กลับพบว่า ตัวผู้สอนภาษาต่างประเทศโดยส่วนใหญ่อาจจะไม่ทันได้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดจากการสอนของตนที่มีต่อผู้เรียน โดยเฉพาะการตระหนักรู้ผ่านมุมมองของผู้เรียน Peacock (2001) ชี้ว่า ช่องว่างที่เกิดจากการขาดการตระหนักรู้นี้ส่งผลกระทบต่อทั้งตัวผู้สอนและผู้เรียน การรับรู้ว่า รูปแบบการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศใดที่ผู้เรียนชื่นชอบ และนิยมใช้ในการเรียนภาษาต่างประเทศ จะส่งผลให้ผู้สอนและผู้เรียนมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ภาษาที่ต้องใช้ในแต่ละงานที่ได้รับมอบหมายอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

จากการกล่าวอ้างที่ว่า การรับรู้ในเรื่องรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคนมีอิทธิพลต่อรูปแบบการเรียนรู้และพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักศึกษา งานวิจัยเชิงคุณภาพฉบับนี้สำรวจถึงรูปแบบการเรียนที่นักศึกษาไทยระดับอุดมศึกษารับรู้และเห็นว่า จะมีส่วนช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้ภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศได้ง่ายขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กิจกรรมการเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศใดบ้างที่นักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยเหล่านี้เห็นว่า เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สามารถประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้และมีความหมายในตัวอันจะทำให้นำไปสู่การเรียนรู้ภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศอย่างแท้จริงเป็นประเด็นหลักในการศึกษาครั้งนี้

การทบทวนวรรณกรรม

มีการศึกษารูปแบบและกลยุทธ์ที่ใช้ในการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ (language learning styles and strategies) ในบริบทต่าง ๆ ที่หลากหลาย ทั้งในบริบทที่เรียนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อใช้เป็นภาษาที่สอง หรือภาษาอังกฤษเพื่อใช้เป็นภาษาต่างประเทศ ในหลายระดับการศึกษา ในหลายประเทศ (Oxford, 1993, 2003; Oxford et al, 1992; Reid, 1987; O'Malley and Chamot, 1990; Cohen, 1998; Ehrman et al., 2003; Wong & Nunan, 2011; ปัญชลี วาสนสมสิทธิ์, 2542; ณัฏฐนุช มั่นสาคร, 2553; พรประภา จันทวงศ์, 2556; ศิริพร พึ่ง เพ็ชร์, 2559) ในงานวิจัยต่าง ๆ ที่ผ่านมา มีการใช้คำจำกัดความเรื่องรูปแบบและกลยุทธ์ที่ใช้ในการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศที่หลากหลาย กล่าวกันว่า รูปแบบการเรียนรู้ (learning styles) เป็นลักษณะทางกายภาพ ความคิด และความรู้สึก ที่บุคคลใช้ในการรับรู้ ตอบสนอง และมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางการเรียน โดยเป็นลักษณะที่ค่อนข้างคงที่ (Keefe, 1979 อ้างใน Hong & Suh, 1995)

รูปแบบการเรียนรู้ เป็นคำกว้าง ๆ ที่ใช้กล่าวถึงแนวทางทั่ว ๆ ไปที่ผู้เรียนแต่ละคนใช้ในการซึมซับย่อยกระบวนการต่าง ๆ และเก็บจำข้อมูลหรือทักษะชุดใหม่ (Kinstella, 1995) ในภาพหลัก รูปแบบการเรียนรู้ (learning styles) หมายถึง การตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่ผู้เรียนแต่ละคนใช้ในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ตามทฤษฎีการเรียนรู้ ผู้เรียนแต่ละคนจะสามารถเรียนรู้และเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ได้มากเพียงไรขึ้นอยู่กับรูปแบบการเรียนรู้ที่แต่ละคนใช้ (Cassidy, 2004) ถ้าผู้เรียนสามารถทราบรูปแบบการเรียนรู้แบบใด ผู้เรียนที่ชื่นชอบ ผู้เรียนนั้น ๆ จะสามารถตระหนักถึงจุดแข็งของตนเองและสามารถดึงและพัฒนาศักยภาพของตนได้อย่างเต็มที่ รูปแบบการเรียนรู้มีหลากหลายประเภท ในงานวิจัยเชิงคุณภาพฉบับนี้ รูปแบบการเรียนรู้จะหมายถึง รูปแบบการเรียนรู้ที่ Reid (1987) ได้เสนอไว้สำหรับการเรียนรู้ภาษา อันประกอบไปด้วย 6 รูปแบบการเรียนรู้คือ

1. การเรียนรู้โดยการมองเห็น (visual learning) เช่น ผ่านภาพ แผนภูมิต่าง ๆ
2. การเรียนรู้โดยการฟัง (auditory learning)
3. การเรียนรู้โดยการปฏิบัติการในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning)
4. การเรียนรู้โดยการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ (tactile learning)
5. การเรียนรู้โดยการเรียนเป็นกลุ่ม (group learning)
6. การเรียนรู้โดยการเรียนด้วยตนเองตามลำพัง (individual learning)

ผลการค้นคว้าจากงานวิจัยต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงความชื่นชอบรูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน แต่กระนั้น รูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมักนิยมใช้ในการเรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ แต่ทว่า เมื่อดูลึกในรายละเอียดของงานวิจัยต่าง ๆ ที่ผ่านมา จะพบว่า งานวิจัยต่าง ๆเหล่านั้นล้วน เป็นการศึกษาที่ใช้มีกลุ่มประชากรเป็นผู้ที่มีความสามารถทางภาษาอังกฤษปานกลางถึงค่อนข้างสูง หรือเป็นงานศึกษาที่เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างผู้ที่มีความสามารถระดับสูงกับต่ำ งานวิจัยที่ใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีความสามารถหลากหลายทางภาษาอังกฤษในห้องเรียนเดียวกันยังค่อนข้างมีจำกัด

นอกจากนี้ งานวิจัยต่าง ๆ ที่ศึกษาเรื่องรูปแบบการเรียนรู้มักเป็นงานศึกษาเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาหัวข้อดังกล่าวที่มีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นนักศึกษาระดับอุดมศึกษาผ่านมุมงานวิจัยเชิงคุณภาพไม่เป็นที่แพร่หลายและนิยมทำมากนัก งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้เรื่องเล่า (narrative inquiry) ในศึกษารูปแบบการเรียนรู้แบบที่นักศึกษาระดับอุดมศึกษาเห็นว่าช่วยให้การเรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศของพวกเขาง่ายขึ้น และมีผลต่อการประสบความสำเร็จในการเรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลดังกล่าว การเก็บข้อมูลในงานวิจัยฉบับนี้ต้องการตอบคำถามวิจัยดังต่อไปนี้ คือ

1. รูปแบบการเรียนรู้รูปแบบใดที่นักศึกษาระดับอุดมศึกษาเห็นว่าจะช่วยประสบความสำเร็จในการเรียนภาษาต่างประเทศ

2. รูปแบบการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่นักศึกษาชื่นชอบเหล่านั้นช่วยให้ประสบความสำเร็จในการเรียนภาษาต่างประเทศได้อย่างไร

ระเบียบวิธีวิจัย

การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบการเรียนรู้ที่เป็นที่ชื่นชอบของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา และทราบถึงช่องว่างทางการรับรู้ที่เกิดจากความไม่สัมพันธ์ในการจัดการเรียนการสอนของผู้สอนกับรูปแบบแบบการเรียนรู้ของนักศึกษา อันสืบเนื่องจากการไม่ตระหนักถึงผลกระทบในเรื่องดังกล่าวที่ผู้สอนอาจจะมองข้ามไป ในงานวิจัยเชิงคุณภาพฉบับนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 จำนวน 140 คน จดบันทึกทุกครั้งที่มีเข้าเรียนภาษาอังกฤษตลอดภาคการศึกษารวมทั้งสิ้น 15 ครั้งตลอดระยะเวลา 15 สัปดาห์ ผู้วิจัยได้ให้แนวทางกว้าง ๆ 3 แนวทางในการจดบันทึกรายสัปดาห์คือ ผู้ให้ข้อมูลควร

1. บันทึกการเรียนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งที่เข้าเรียนเพื่อช่วยให้ระลึกได้ว่ามีเหตุการณ์อะไรบ้างที่เกิดขึ้นระหว่างคาบ และเหตุการณ์นั้นที่จำติดหัวได้มีความสำคัญต่อการเรียนหรือไม่อย่างไร หลังจากนั้น

2. ประเมินว่าชอบหรือไม่ชอบอะไร พร้อมแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ก่อนที่จะ

3. สะท้อนความคิดว่ามีการเรียนรู้อะไรที่เกิดขึ้น สืบเนื่องจากเหตุการณ์นั้น ๆ

การจดบันทึกรายสัปดาห์จะช่วยให้นักศึกษาประเมินตนเอง สะท้อนความคิดตนเองได้ว่าชอบอะไรและต้องการจะเรียนรู้อะไรในแต่ละครั้งที่เข้าชั้นเรียน เพื่อช่วยให้นักศึกษามีการจดบันทึกการเรียนรู้ของตนเองสม่ำเสมอ จึงมีการเรียกเก็บบันทึกทุกสามสัปดาห์ บันทึกรายสัปดาห์จะช่วยให้ นักศึกษาสามารถสะท้อนตัวเอง (reflection) อันจะทำให้เกิดภาวการณ์ตระหนักรู้ถึงกระบวนการเรียนรู้ภาษาของตนเองมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้บันทึกรายสัปดาห์ช่วยให้ได้ข้อมูลเชิงลึกในส่วนของเสียงสะท้อน (voices) ของนักศึกษาที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ ภาวะการณ์ตระหนักรู้ของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นของตนเอง (reflection) รายงานการเรียนรู้ที่ (self-reporting) เกิดขึ้นและการประเมินความก้าวหน้าของตนเองในการเรียนรู้ (self-assessment) ในแต่ละ

คาบเรียน งานวิจัยเชิงคุณภาพฉบับนี้ไม่ได้ต้องการจะชี้ให้เห็นว่า มีความสัมพันธ์ใด ๆ ระหว่างรูปแบบการเรียนรู้กับการเรียนรู้หรือการเรียนภาษา หากเป็นการศึกษาที่ต้องการหาข้อมูล หลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่านักศึกษารับรู้และชื่นชอบว่ารูปแบบการเรียนรู้แบบใดที่เชื่อว่าจะช่วยส่งผลให้การเรียนรู้ภาษาของพวกเขาจะประสบผลสำเร็จ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการลงรหัส (coding) เพื่อสืบค้นหัวข้อและประเด็นสำคัญ ๆ ที่ปรากฏขึ้นจากข้อมูลที่ได้มาจากบันทึกรายสัปดาห์ของนักศึกษา

ผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลคือ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 จาก 4 สาขาวิชาเอกที่แตกต่างกัน จำนวนทั้งสิ้น 140 คน ที่ลงทะเบียนเรียนวิชาภาษาอังกฤษพื้นฐานในมหาวิทยาลัยขนาดกลางที่เน้นการจัดการเรียนการสอนทางวิศวกรรมศาสตร์และเทคโนโลยี กลุ่มผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ประมาณ 85 เปอร์เซ็นต์เป็นนักศึกษาเพศสภาพชาย 15 เปอร์เซนต์เป็นนักศึกษาที่มีเพศสภาพเป็นหญิง นักศึกษาเขียนบันทึกรายสัปดาห์ทุกครั้งที่มีเข้าเรียนภาษาอังกฤษตลอดภาคการศึกษารวมทั้งสิ้น 15 ครั้ง ในแต่ละห้องเรียนประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษามาจากสายอาชีวศึกษาและสายสามัญ โดยสามารถพูดภาษาไทยที่เป็นภาษาแม่ที่มาจากหลากหลายถิ่น หลายภูมิภาคของประเทศ นักศึกษาเหล่านี้มีพื้นฐานทางการศึกษาภาษาอังกฤษในฐานภาษาต่างประเทศที่ค่อนข้างแตกต่างไปตามสภาพเศรษฐกิจสังคม (socio-economic) สภาพการจัดการเรียนการสอนในแต่ละห้องเรียนจึงมีความหลากหลายอย่างเห็นได้ชัดเจนในเรื่องระดับความสามารถในการเรียนรู้ของแต่ละคน ความแตกต่างในเรื่องความสามารถทางภาษาอังกฤษนี้มีความเกี่ยวข้องกับปริมาณการรับรู้ภาษาอังกฤษที่มีมาก่อนที่จะเข้ามาศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา โดยภาพรวม ผู้ให้ข้อมูลมีความสามารถทางภาษาอังกฤษในระดับผู้เริ่มต้นถึงปานกลางขั้นต้น ปัจจัยหนึ่งสืบเนื่องมาจากสภาพการจัดการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับภาษาอังกฤษที่ค่อนข้างจำกัดในการศึกษาก่อนหน้านี้ ผู้ให้ข้อมูลต้องลงทะเบียนรายวิชาภาษาอังกฤษ 1 ทุกคนเนื่องจากเป็นรายวิชาบังคับของทุกหลักสูตร ในระดับปริญญาตรี

สภาพบริบทของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

รายวิชาภาษาอังกฤษที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลลงทะเบียนเรียนเป็นรายวิชาที่ต้องการปูพื้นฐานทางความรู้ด้านภาษาอังกฤษก่อนจะลงทะเบียนในรายวิชาอื่น ๆ ที่เน้นรายทักษะเฉพาะลงไป วิชาภาษาอังกฤษพื้นฐานเป็นการศึกษาภาษาอังกฤษทั่วไปที่บูรณาการ 4 ทักษะ อันได้แก่ การฟัง การพูด-สนทนา การอ่าน โครงสร้างทางไวยากรณ์และการเขียนในระดับประโยค โดยใช้ข้อสอบที่มี 4 ตัวเลือกชุดเดียวกันทั้งมหาวิทยาลัยที่ภาควิชาภาษอังกฤษเป็นผู้จัดทำเป็นแบบประเมินความสามารถ นักศึกษาที่ลงทะเบียนรายวิชาดังกล่าวมีทั้งสิ้นประมาณ 3,000 คน สภาพห้องเรียนประกอบไปด้วยชุดอุปกรณ์มัลติมีเดียครบชุดที่มี กระดานไวท์บอร์ด ชุดลำโพง ชุดคอมพิวเตอร์พร้อมสัญญาณ อินเตอร์เน็ตที่ครูเป็นผู้ควบคุม ในส่วนของการจัดโต๊ะและเก้าอี้นั้น เป็นไปตามสภาพปกติของห้องเรียนในแถบประเทศเอเชียที่จัดเป็นแถวเรียงหน้ากระดาน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมยุคดิจิทัล ผู้ให้ข้อมูลเรียนภาษาอังกฤษผ่านหนังสืออิเลกทรอนิกส์หรือที่ใช้เครื่องมือดิจิทัลที่มีชื่อว่า PresentationPlus เนื้อหาในแต่ละหน้า รวมทั้งคลิปเสียงและภาพสามารถเล่นผ่านหนังสือแต่ละหน้าได้บนหน้าจอทันที หนังสืออิเลกทรอนิกส์หรือเครื่องมือดิจิทัล PresentationPlus นี้ช่วยให้การจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษมีความทันสมัยและเชื่อมต่อโลกภายนอกได้เป็นอย่างยิ่ง ผู้สอนรายวิชานี้เป็นครูไทยที่รู้และใช้ภาษาไทยกลางในการสื่อสารกับผู้ให้ข้อมูลได้เท่านั้น

ผลวิจัยและการอภิปรายผล

ข้อมูลที่ได้จากบันทึกรายสัปดาห์ตามที่ผู้วิจัยได้ให้แนวทางในการจดบันทึกนั้น ส่วนใหญ่เป็นการบันทึกข้อมูลเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในห้องเรียน มากกว่าจะเป็นการสะท้อนความคิดเห็นของตนเอง หรือประเมินการเรียนรู้ของตนเองในเรื่องรูปแบบการเรียนรู้ที่ใช้ ชื่นชอบและเห็นว่า จะช่วยให้การรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ในห้องเรียนเกิดการเรียนรู้ทางภาษาดีขึ้นอย่างไร สิ่งที่ปรากฏในบันทึกรายสัปดาห์ ยังมักประกอบไปด้วยเนื้อหาที่ผู้ให้ข้อมูลประเมินปัจจัยภายนอกมากว่าปัจจัยภายใน กล่าวคือ ประเมินสื่อที่ใช้ในการเรียนการสอน หนังสือเรียน สภาพแวดล้อม และสภาพห้องเรียน เรื่องราวที่ผู้ให้ข้อมูลบันทึกนั้น (narrative inquiry) สะท้อนให้เห็นว่า นักศึกษาในระดับอุดมศึกษานั้นให้ความสนใจกับประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงต่าง ๆ ของการเรียนในแต่ละคาบเรียนเท่านั้น ไม่ได้มีการประเมินมากนักว่า รูปแบบการเรียนรู้ที่ใช้ในแต่ละครั้งหรือคาบวิชานั้น ๆ ที่ตนเองใช้มีอะไรบ้าง และจะส่งผลหรือมีผลอย่างไรในการเรียนครั้งต่อไป หรือในระยะยาวหากนำไปปฏิบัติเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ โดยเห็นได้จากบันทึกรายสัปดาห์ที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมักจะพูดซ้ำ ๆ ประปรายว่า ชอบไม่ชอบอะไรในแต่ละบันทึก พบว่ามีข้อมูลน้อยมากหรืออาจกล่าวแทบจะไม่มีข้อมูลว่า นำส่วนที่ชอบและเห็นว่ามีประโยชน์ไปใช้ในครั้งใดเลย ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการประเมินการสอนของผู้สอนที่ปรากฏในบันทึกรายสัปดาห์นั้นเป็นข้อมูลเชิงลึกที่สามารถช่วยหาคำตอบในหัวข้อที่ศึกษาในงานวิจัยฉบับนี้ โดยผู้ให้ข้อมูลไม่ได้ประเมินความชื่นชอบที่ตนเองนิยมหรือเห็นว่าตรงกับลักษณะบุคลิกเฉพาะของตนจากมุมมองของตนเลย เน้นประเมินปัจจัยภายนอกมากกว่าว่า ส่งผลต่อการเรียนรู้ภาษาอังกฤษในภาษาต่างประเทศของตนอย่างไร

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากบันทึกรายสัปดาห์ ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยส่วนใหญ่ชื่นชอบรูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเห็นว่ารูปแบบการเรียนรู้ดังกล่าวจะช่วยส่งผลให้ประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้เมื่อมีการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ผลการวิเคราะห์ในประเด็นนี้สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ในงานวิจัยเชิงปริมาณที่ทำการศึกษามาก่อนหน้านี้ (ปัญชลี วาสนสมสิทธิ์, 2542; ณัฏฐนุช มั่นสาคร, 2553; อรุณี อรุณเรืองและคณะ, 2556)

กระนั้น การรับรู้รูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) หรืออีกนัยหนึ่งคือ การเรียนรู้เชิงประสบการณ์นั่นเอง ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางกายภาพใด ๆ หากแต่หมายถึงการจัดการเรียนการสอนที่มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่คู่ขนานหรือสัมพันธ์ (tangent) ไปกับเนื้อหาไวยากรณ์ที่ปรากฏในหนังสือเรียน การให้โอกาสผู้เรียนแต่ละคนได้ฝึกฝนโครงสร้างภาษาในแต่ละบทเรียน โดยครูสามารถดูแล ชี้แนะและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างใกล้ชิด การให้ข้อมูลป้อนกลับ (feedback) อย่างฉับพลันเป็นสิ่งที่นักศึกษาเห็นว่า เป็นคุณลักษณะที่ชื่นชอบมากที่สุดและเห็นว่าประโยชน์มากที่สุด ส่งผลดีต่อการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของพวกเขา ผู้ให้ข้อมูลได้กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวซ้ำ ๆ ชี้และเน้นถึงประโยชน์ที่เห็นว่าเกิดขึ้นเมื่อมีครูเรียกนักศึกษาเป็นรายคนเพื่อตอบคำถาม หรือฝึกการใช้คำศัพท์ วลี สำนวน และโครงสร้างภาษาในระหว่างคาบเรียน ผ่านคำถามที่ครูเป็นผู้ป้อน

> “แต่ผมก็บกพร่อง ต้องฝึกเพิ่มเติมให้สามารถพูดหรือเขียนให้มากกว่าเดิม เพราะความรู้พื้นฐานผมไม่ได้แน่น ***อยากจะเรียนรู้ที่ง่าย ๆ ค่อยเป็นค่อย ๆไป***เหมือนที่อาจารย์***สอน ไปแบบช้า ๆ และถามรายบุคคล***แบบทุกวันนี้”

การชี้แนะเรื่องต่าง ๆ ระหว่างการฝึกฝนทักษะต่าง ๆ หรือหัวข้อต่าง ๆ โดยมีอาจารย์ผู้สอนเป็นคนแนะนำพร้อมชี้ให้เห็นประเด็นที่ต้องให้ความใส่ใจ เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า จะช่วยส่งเสริมให้เขาสามารถเป็นผู้เรียนรู้ภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จได้ด้วยตนเองในอนาคต หากมีการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง

> "การเรียนในวันนี้จะ***เน้นให้นักเรียนนักศึกษาได้ฟังคลิปเสียงในเว็ปไซต์ของแบบฝึกหัด และตอบคำถามและวิเคราะห์เกี่ยวกับการสนทนาในคลิปเสียง*** การเรียนแบบนี้***ทำให้ผมรู้สึกฟังภาษาอังกฤษได้ง่ายขึ้น และสามารถแปลและแยกคำศัพท์จากการฟังประโยคจากบทสนทนาจากผู้ใช้ภาษาเอง*** จะทำให้เรา***สามารถพัฒนาตัวเองได้ง่ายในการฟังภาษาอังกฤษ***และ**แยกแยะคำแต่ละคำออกจากการพูดที่ติดกัน**ทำให้เหมาะกับการแปลภาษาที่**ง่ายขึ้น**"

การที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่มาศึกษาในระดับอุดมศึกษาเป็นภาคการศึกษาแรก ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมทางการจัดการเรียนการสอน รูปแบบการเรียนการสอนและวิถีชีวิตในระดับอุดมศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาภาคบังคับ อาจจะเป็นปัจจัยที่ทำให้การดูแลผู้เรียนอย่างใกล้ชิดด้วยการการเรียกตอบรายบุคคล เป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลชื่นชอบและเห็นว่าเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษในภาษาต่างประเทศได้เข้าใจและง่ายมากขึ้น จากข้อมูลพบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเห็นว่าการที่ผู้สอนดูแลผู้เรียนอย่างใกล้ชิดช่วยให้พวกเขาเสริมสร้างความมั่นใจและเชื่อว่าความมั่นใจดังกล่าวจะส่งผลให้พวกเขาสนใจ กระตือรือร้นในการเรียน ฝึกฝนทักษะและทบทวนเนื้อหาที่ได้เรียนรู้ในห้องเรียนได้ด้วยตนเองและสามารถประสบความสำเร็จในการเรียนภาษาได้หากมุ่งมั่นและฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ ดังปรากฏในข้อความข้างล่างที่ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นนักศึกษาชาย 2 คนกล่าวถึงผลที่ได้รับและเกิดขึ้นจากการที่ถูกเรียกตอบในระหว่างคาบเรียน

> "วันนี้ผม***โดนอาจารย์เรียกถามคำถามตลอดทั้งคาบเรียน*** เลยทำให้ผมมี***ความพร้อมตลอดเวลา ทำให้มีความกระตือรือร้นในการเรียน*** วันนี้***รู้สึกดีมาก***ครับที่อาจารย์เรียกผม***ตลอดเวลา*** ผม***เลยได้รู้คำศัพท์ใหม่ ๆ จากอาจารย์เยอะ***มากเลยครับ"

> "ในระหว่างการเรียนแต่ละครั้ง แต่ละหัวข้อใหญ่ มีการ***สุ่มเรียกชื่อเพื่อตอบคำถาม*** ในการเรียนรู้แบบนี้***เป็นวิธีการที่ดีเพื่อให้เด็กนักเรียนได้มีส่วนร่วมกับคำถามได้มากกว่าการสอนแบบธรรมดาแบบตอบคำถามกันเอง*** เพราะ***จะขาดความกระตือรื้อร้น*** เมื่อ***ตอบคำถามหลาย ๆคำถาม*** เรารู้สึก***ได้เห็นวัฒนธรรมของต่างประเทศว่าแตกต่างกับบ้านเราอย่างไร ซึ่งเป็นสิ่งที่แปลกใหม่จากที่เคยดูวัฒนธรรมต่าง ๆ ในสื่อภาพยนตร์*** รู้สึกได้ความรู้หลากหลายขึ้น"

ประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) คือ ข้อมูลจากบันทึกรายสัปดาห์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ได้สะท้อนความคิดในเรื่องบทบาทของผู้สอนวิชาภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศอยู่เนือง ๆ ความอิสระทางความคิดและการจัดการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นในระดับอุดมศึกษาของแต่ละรายวิชาประกอบการช่วงรอยต่อ (transitional period) ในการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในสถานศึกษา การที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลชื่นชอบรูปแบบการเรียนรู้ดังกล่าว อาจจะสืบเนื่องมาจากผู้สอนสามารถให้ข้อมูลป้อนกลับ (corrective feedback)ว่า การฝึกภาษาครั้งนั้น ๆ เป็นอย่างไรแก่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้ในกิจกรรมคู่ขนานที่เกิดขึ้นดังปรากฏในข้อความข้างล่าง

> *"**ครูก็ช่วยบางคนหรือใบ้**ให้สำหรับคนที่ไม่รู้ ซึ่งมัน**เป็นเรื่องที่ดี**ที่ทำให้คนคนนั้น**ได้รู้หรือเข้าใจเรื่องที่เรียนอย่างถูกต้อง** การที่ครูสอนอย่างเข้าใจก็เป็นอีกเรื่องที่ดี อาจารย์จะใบ้ตลอดในจุดไหนที่รู้สึกว่า นักเรียนเงียบหรือนักเรียนตอบไม่ได้ อาจารย์ก็**จะบอกหรือใบ้ให้ เพราะบางคนอาจจะรู้ แต่ไม่มั่นใจในการที่จะตอบ**"*

ข้อความที่คัดลอกมาจากบันทึกรายสัปดาห์ข้างบนเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ทำไมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ถึงชื่นชอบรูปแบบการเรียนรู้แบบมีประสบการณ์ร่วมซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของการเรียนแบบ kinesthetic learning ผู้สอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศมีบทบาทที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ที่มีความสามารถทางภาษาที่หลายระดับค่อนข้างไปในระดับเริ่มต้น ผู้เรียนจึงมีข้อจำกัดในการประเมินความก้าวหน้าของตนเอง คุณลักษณะเฉพาะอย่างของการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศตามที่ Borg (2006) กล่าวไว้ การเรียนการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศนั้น ผู้เรียนจำต้องได้รับตัวป้อนทางภาษา (language input) และข้อมูลป้อนกลับทางภาษา (corrective feedbacks) จากผู้มีอำนาจในการประเมินความเหมาะสมถูกต้องในห้องเรียน ซึ่งก็คือ ผู้สอนนั่นเอง เนื่องจากผู้สอนภาษาต่างประเทศโดยมากมักมีปริมาณการรับรู้ทางภาษามากกว่าผู้เรียน จึงพบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมักกล่าวย้ำถึงประเด็นบทบาทของผู้สอนต่อความชื่นชอบรูปแบบการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในบันทึกรายสัปดาห์

โปรแกรมอิเลกทรอนิคส์ของหนังสือที่สามารถตอบโต้ได้ (interactive) ในรูป PresentationPlus เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อความชื่นชอบรูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) และการเรียนรู้โดยการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ (tactile learning) ตามลำดับ เนื่องจากระบบ PresentationPlus ช่วยให้ผู้สอนสามารถแสดงไฟล์เสียง วิดีโอคลิปต่าง ๆ ได้จากหน้าหนังสือนั้น ๆ ได้เลย ความเชื่อมต่อของสื่อ (connectivity) ส่งผลให้การเรียนการสอนมความต่อเนื่องและทำให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้เรียนได้รับรู้ประสบการณ์สัมผัสจากสื่อการสอนได้เต็มที่ วัฒนธรรมที่ปรากฏในวิดีโอคลิปต่าง ๆ เป็นสภาพบริบทวัฒนธรรมในประเทศสหราชอาณาจักร ผู้ให้ข้อมูลบางคนเห็นว่า การเรียนการสอนดังกล่าวเป็นรูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) เนื่องจากได้ลงมือปฏิบัติภาระงาน (task) บางอย่างในระหว่างเรียน สามารถทวนและฝึกฝนการใช้คำศัพท์ สำนวนและโครงสร้างต่าง ๆ ตามที่ปรากฏบนสื่ออิเลกทรอนิกส์ได้ ผู้ให้ข้อมูลบางคนเห็นว่า การเรียนรู้วัฒนธรรมที่ปรากฏในวิดีโอคลิปนั้น เป็นรูปแบบการเรียนรู้โดยการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ (tactile learning) เนื่องจากมีประสบการณ์ร่วมในขณะรับชมสถานการณ์ต่าง ๆ สามารถจินตนาการว่าอยู่ในสถานที่นั้น ๆ ได้ชัดเจนตามภาพที่ปรากฏ ประเด็นการสามารถเรียนรู้แบบตอบโต้ (interactive) ได้ทันทีกับครูผู้สอนผ่านสื่อการเรียนการสอนดังกล่าวมีบันทึกไว้อย่างเนือง ๆ ในบันทึกรายสัปดาห์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกล่าวซ้ำ ๆ ว่า สามารถเรียนรู้โครงสร้างและสำนวนต่าง ๆ ของภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศได้เข้าใจมากยิ่งขึ้นผ่านสื่อเหล่านี้ จึงอาจกล่าวได้ โปรแกรม PresentationPlus นั้นสามารถทำให้เกิดการเรียนรู้แบบตอบโต้โดยใช้ภาษาอังกฤษ (interactivity) ได้เป็นอย่างดี การเรียนผ่านโลก "เสมือนจริง" (virtual learning) ซึ่งเป็น platform ที่เป็นปรากฏการณ์ปกติในโลกปัจจุบันที่การเติบโตของเกมออนไลน์และเกมมือถือเป็นไปอย่างรวดเร็ว กลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นนักศึกษาปี 1 ที่มีอายุระหว่าง 18-20 ปี ล้วนคุ้นชินกับ โลก"เสมือนจริง"ผ่านเกมต่าง ๆ เหล่านั้น จึงยอมรับและชื่นชอบโปรแกรมอิเลกทรอนิคส์ PresentationPlus ของหนังสือที่สามารถช่วยเสริมสร้างการเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศ สามารถตอบโต้เป็นภาษาอังกฤษได้อย่างทันท่วงทีในคาบเรียน โลกของ

การจินตนาว่าจะใช้คำศัพท์ วลี สำนวนและหรือโครงสร้างภาษาอังกฤษต่าง ๆ ได้ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นภาพต่าง ๆ ให้เห็นอย่างชัดเจน มิต้องผ่านการนึกคิดใด ๆ อีกต่อไป การชื่นชอบสื่อการสอนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเรียนรู้นอกกำแพงห้องเรียนและการเรียนที่มีความเป็นทางการน้อยลง รวมถึงความสนใจในการหาความเชื่อมต่อระหว่างสิ่งที่เรียนรู้กับชีวิตจริงที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น

ในส่วนของรูปแบบการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่นักศึกษาชื่นชอบนั้น ช่วยให้ประสบความสำเร็จในการเรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศได้อย่างไร การวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ข้อมูลที่ปรากฏในบันทึกรายสัปดาห์ชี้ให้เห็นว่า รูปแบบรู้การเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) และรูปแบบการเรียนรู้โดยการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ (tactile learning) นั้นถูกทอนให้ง่ายขึ้นและเป็นรูปธรรมมากขึ้นผ่านโปรแกรม PresentationPlus กอรปกับการดูเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดจากผู้สอน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า ทั้งสองปัจจัยช่วยก่อให้เกิดทัศนคติ “ทำได้” (can-do attitudes) แก่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศที่ในอดีตก่อนที่จะมาศึกษาในระดับอุดมศึกษาในสถานศึกษาในปัจจุบันนั้นแทบจะไม่เห็นโอกาสที่จะได้ใช้ภาษาเหล่านั้นในชีวิตจริงหรือเห็นการใช้ภาษาในชีวิตจริงในห้องเรียนภาษาอังกฤษ การกล่าวซ้ำ ๆ ว่า *“มั่นใจขึ้น” “รู้วิธีใช้ ...มากขึ้น” “รู้สึกดีต่อ ...” “รู้สึกกล้าที่จะพูดภาษาอังกฤษมากขึ้น”* ในบันทึกรายสัปดาห์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยส่วนใหญ่ล้วนเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลให้ความสำคัญกับรูปแบบการเรียนรู้ที่ชื่นชอบโดยเชื่อมโยงความชื่นชอบเข้ากับความคาดหวังในเรื่องความสำเร็จที่จะสามารถนำภาษาอังกฤษไปใช้ได้ในชีวิตจริงจากห้องเรียนภาษาอังกฤษ สืบเนื่องจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลนั้นมีความสามารถทางภาษาอังกฤษที่หลากหลายยังเป็นผู้เรียนแบบพึ่งพาสภาพแวดล้อม (field dependent) รูปแบบรู้การเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) และรูปแบบการเรียนรู้โดยการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ (tactile learning) นั้นมีส่วนช่วยเสริมสร้างการมีทัศนคติ “ทำได้” (can-do attitudes) ให้แก่กลุมผู้ให้ข้อมูลได้เป็นอย่างดี การที่ผู้เรียนมีทัศนคติ “ทำได้” จึงเป็นสิ่งที่มีความหมายและเชื่อมโยงอย่างมีนัยยะต่อรูปแบการเรียนรู้และพฤติกรรมการเรียนรู้ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง (engagement) ในการเรียนภาษาอังกฤษในระยะยาว

บทสรุป

ผลการวิเคราะห์ในงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้เรื่องเล่าฉบับนี้ไม่ได้แตกต่างจากงานวิจัยก่อน ๆ กล่าวคือ ผู้เรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศชื่นชอบและเห็นว่า รูปแบบการเรียนรู้โดยการปฏิบัติการณ์ในสถานการณ์ต่าง ๆ (kinesthetic learning) และรูปแบบการเรียนรู้โดยการลงมือทำสิ่งต่าง ๆ (tactile learning) มีผลต่อความสนใจและตั้งใจในการเรียนภาษาและยังเชื่อว่าจะช่วยให้พวกเขาประสบผลสำเร็จได้ การศึกษานี้ยังช่วยให้ผู้สอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศได้เห็นถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ของการจัดการเรียนการสอนกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับอุดมศึกษา ที่มักจะถูกเข้าใจว่า เป็นการสอนเด็กโตที่มีวุฒิภาวะและฐานความรู้มาพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในในโลกปัจจุบัน ที่สภาวะโลก “เสมือนจริง” (virtual worlds) เข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้นในการเรียนรู้เนื้อหาทางวิชาการ แม้ผลการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการเรียนรู้ที่ชื่นชอบและเห็นว่ามีความสัมพันธ์ต่อการเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศให้ประสบผลสำเร็จนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงจากงานวิจัยที่ทำกันมาก่อนหน้า หากแต่พบว่า การปรับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีการบูรณาการเทคโนโลยี ณ ช่วงเวลานั้น ๆ มาใช้ได้อย่างเหมาะสมทันท่วงที สามารถช่วยตอบสนองรูปแบบการ

เรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนได้ดีขึ้น สามารถช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง (engagement) ในการพัฒนาศักยภาพของตนในห้องเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศได้อย่างเต็มที่ ผลการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นว่า ครูยังเป็นตัวแสดงหลัก (agency) ที่มีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้อังกฤษในบริบทที่ใช้เป็นภาษาต่างประเทศ มีการใช้ภาษาอังกฤษจำกัดอยู่ในวงวิชาการเป็นส่วนใหญ่ และประปรายในการทำงาน การดูแลอย่างใกล้ชิด (close supervision) เพื่อให้ข้อมูลป้อนกลับในการเรียนภาษาต่างประเทศเป็นคุณลักษณะที่นักเรียนที่ศึกษาภาษาอังฤษในฐานะภาษาต่างประเทศพึงประสงค์ แม้จะมีเทคโนโลยีหลากหลาย (disruptive technology) เป็นแรงเสริมหรือแรงปะทะในการเรียนภาษาก็ตาม ทำให้กล่าวได้ว่า ผู้สอนภาษาต่างประเทศนั้นเป็นผู้สอนที่มีคุณลักษณะที่พิเศษ โดดเด่นต่างไปจากผู้สอนวิชาอื่นอย่างยิ่ง (Borg, 2006; Hammadou & Bernhardt, 1987) บทบาทและการจัดการเรียนการสอนของผู้สอนที่สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีในแต่ละยุค จะช่วยตอบสนองรูปแบบการเรียนการสอนของผู้เรียนและดึงดูดความใส่ใจในการเรียนรู้ได้

เอกสารอ้างอิง

Borg, S. (2006). The distinctive characteristics of foreign language teachers. *Language Learning Research, 10*(1), 3-31.

Cassidy, S. (2004). Learning styles: An overview of theories, models, and measures. *Educational Psychology, 24*, 419-444.

Cohen, A. (2003). The learner's side of foreign language learning: Where do styles, strategies, and tasks meet? *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, 41,* 279-291.

Cohen, A., & Macaro, E. (2007). *Language learning strategies: Thirty years of research and practice.* Oxford: Oxford University Press.

Grasha, A. F. (1996). *Teaching with styles: A practical guide to enhance learning by understanding teaching and learning styles.* Boston: Allan & Bacon.

Grenfell, M. (2007). Language learner strategy research and modern foreign language teaching and learning. *Language Learning Journal, 35*(1), 9-22.

Hammadou, J. & Bernhardt, E. 1987. On being and becoming a foreign language teacher. *Theory into Practice, 26,* 301-306.

Marco, E. (2006). Strategies for language learning and for language use: Revising the theoretical framework. *The Modern Language Journal, 6,* 320-337.

Reid, J. M. (1987). The learning style preferences of ESL students. *TESOL Quarterly, 21*(1), 87-111.

Wong, L.L.C. & Nunan, D. (2011). The learning styles and strategies of effective language learners. *System, 39*, 144-163.

Peacock, M. (2001). Match or Mistmatch? Learning styles and teaching styles in EFL. *International Journal of Applied Linguistics, 11*(1), 38-58.

Richards, J., & Rodgers, T. (2014). *Approaches and methods in language teaching.* Cambridge: Cambridge University Press.

ปัญชลี วาสนสมสิทธ์. 2542. *การศึกษาสไตล์ในการเรียนรู้ (Learning Style) ของผู้เรียน ภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ.* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://www.culi.chula.ac.th/ejournal/panchalee.htm

พรประภา จันทวงศ์. (2556). *การสอนที่เน้นรูปแบบการเรียนรู้ของนักเรียนเพื่อส่งเสริม ความสามารถในการเขียนภาษาอังกฤษและความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2.* วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศิริพร พึ่งเพ็ชร์, 2559. *การศึกษาลีลาการเรียนรู้ของนักศึกษาสหวิทยาการท้องถิ่นที่เรียนภาษาอังกฤษ เพื่อการสื่อสารและ ทักษะการเรียน มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ.* การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 3 ก้าวสู่ทศวรรษที่ 2: บูรณาการงานวิจัย ใช้องค์ความรู้ สู่ความยั่งยืน" 17 มิถุนายน 2559 ณ วิทยาลัยนครราชสีมา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://journal.nmc.ac.th/th/admin/Journal/2559Vol4No1_46.pdf

อรุณี อรุณและคณะ. 2556. *รูปแบบการเรียนภาษาอังกฤษของนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร*. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://repository.rmutp.ac.th/bitstream/handle/123456789/1916/LARTS_58_05.pdf?sequence=1

อัตลักษณ์เควียร์ที่ยุ่งเหยิงในละคร(สาว)วายไทย

จเร สิงหโกวินท์*

บทคัดย่อ

ถึงแม้ว่าละครโทรทัศน์ไทยมักผลิตซ้ำวาทกรรม “ความไม่ปรกติ” ของคนรักเพศเดียวกัน ความนิยมของนิยายและละคร(สาว)วาย ที่เพิ่มขึ้นอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 ก็สะท้อนภาพจำของตัวละครรักเพศเดียวกันเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในเชิงบวกมากขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่า ความรักเพศเดียวกันกลายเป็นหนึ่งในรูปแบบความรักที่ยอมรับได้ และเป็นธรรมชาติ ความนิยมและจำนวนละคร(สาว)วาย ที่เพิ่มมากขึ้นไม่เพียงแต่สะท้อนการรับรู้ทางสังคมเรื่องกฎหมายที่ให้สิทธิ์คนรักเพศเดียวกันในสังคมโลก แต่ก็ได้เปิดพื้นที่ทางสังคมต่อรูปแบบ “ความรัก” ที่ยุ่งเหยิง แตกต่างจากอัตลักษณ์เพศสถานะและเพศวิถีที่ชัดเจนตายตัว บทความนี้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม “ความไม่ปรกติ” ของคนรักเพศเดียวกัน และวาทกรรมเรื่องเพศที่หลากหลายผ่านการศึกษาการสร้างตัวละครหลักในละครโทรทัศน์(สาว)วาย เรื่อง Make It Right The Series รักออกเดิน (2559, 2560) โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์จากงานของ Dianne Raymond (2003) และ Judith Butler (1990) ที่เน้นการศึกษาความหมายทางตรง (denotation) โดยเฉพาะการสร้างเพศสถานะและเพศวิถีตัวละครอย่างเป็นธรรมชาติ บทความนี้ชี้ให้เห็นว่านิยายและละคร(สาว)วายเน้นสร้างเพศสถานะและเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกันที่เป็น “ธรรมชาติ” ไม่ละเมิดบรรทัดฐานรักต่างเพศ แต่ในทางตรงกันข้ามยิ่งเสริมสร้างชุดคุณค่ารักต่างเพศในยุคที่ความสัมพันธ์ส่วนตัวค่อนข้างยุ่งเหยิง

คำสำคัญ: ละคร(สาว)วาย ความไม่ปรกติ ความเป็นธรรมชาติ การวิเคราะห์วาทกรรม

* คณะภาษาและการสื่อสาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: jaray.s@nida.ac.th

Disruptive Queer Identities in Thai Yaoi television dramas

Jaray Singhakowinta*

Abstract

Despite the Thai media's repetitive rendering of homosexuals as "abnormal, the rising popularity of *yaoi* novels and television series since 2015 reflects Thai society's changing social memory over same-sex relationships recasting gay men's romantic intimacy as an acceptable and natural form of love. The proliferation of *yaoi* television series and the increasingly visible presence of *yaoi* fans inform the public not only about the legalization of same-sex relationships in other countries but also a rather disruptive form of love radically different from the fixed gender and sexual identities. This paper studies the discursive interaction between the recurring media production of homosexual "abnormality" and the discourse of sexual diversity. Paying attention to the narrative structures of protagonists in *Make It Right The Series* (2016, 2017), this research draws on analytical frameworks influenced by Dianne Raymond (2003) and Judith Butler (1990). The discourse analysis of the series narrative structures focuses on denotative meanings essentially the series portrayal of protagonists' gender and sexuality as natural. Rather than violating the heteronormative prescription of romance, the *yaoi* television series promote the couples' gender binarism in this rather disruptive age of personal relationships.

Keywords: boys' love/*yaoi* television series, abnormality, naturalness, discourse analysis

* Graduate School of Language and Communication, National Institute of Development Administration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: jaray.s@nida.ac.th

บทนำ

การแข่งขันของอุตสาหกรรมโทรทัศน์ไทยนับตั้งแต่การเปลี่ยนผ่านจากยุคอนาล็อก (analogue) มาสู่ยุคดิจิตอล (digital) นับวันจะยิ่งดุเดือดมากขึ้น ทั้งจำนวนคู่แข่งขันที่เพิ่มขึ้นเพื่อรายได้จากการโฆษณาที่ดูเหมือนจะไม่เติบโตเท่าที่ควร กอปรกับสถานการณ์การเมืองของประเทศในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ยิ่งทำให้ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์เจ้าต่าง ๆ ต่างสรรหากลยุทธ์ รูปแบบ เนื้อหาแบบต่าง ๆ เพื่อช่วงชิงกระแสความนิยม ผู้ชม (rating) กระแสการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ได้สร้างโอกาสให้ละครโทรทัศน์ชายรักชาย ที่รู้จักกันว่า ละคร (สาว) วาย เป็นที่รู้จักและสามารถขยายฐานคนดูจากกลุ่มเฉพาะไปสู่มวลชนจำนวนมาก เนื้อหาละคร (สาว) วาย อาจไม่แตกต่างจากละครโทรทัศน์เรื่องอื่น ๆ เว้นเสียแต่ตัวละครเอกทั้งสองคนเป็นผู้ชายที่มีเพศสภาพ (gender) สอดคล้องกับความเป็นชาย (masculinity) ตามที่สังคมเข้าใจ ความนิยมของละคร (สาว) วาย อาจเป็นผลจากการเติบโตของสิทธิของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศทั้งในประเทศและต่างประเทศในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา แต่ละคร (สาว) วาย เองก็มีลักษณะจำเพาะ แตกต่างจากละคร LGBT (lesbian, gay, bisexual and transgender) ในประเทศตะวันตก และ นิยายยาโยอิ (yaoi) ที่เป็นต้นกำเนิดของละคร (สาว) วายไทยจากประเทศญี่ปุ่น เป็นเวลากว่าสามปีที่ละครโทรทัศน์ (สาว) วาย ได้เพิ่มขึ้นทั้งในด้านปริมาณและความหลากหลายในด้านเนื้อหา นับตั้งแต่ละครโทรทัศน์ (สาว) วาย เรื่องแรกที่ออกอากาศทางช่อง โมเดิร์นไนน์ทีวี ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจ ในช่วงเวลา prime time ไปจนถึงละคร (สาว) วายมากมายหลายเรื่องที่ผู้ผลิตละครโทรทัศน์เจ้าต่าง ๆ นำเสนอผ่านช่องทางที่หลากหลายทั้งโทรทัศน์ สถานีโทรทัศน์อินเตอร์เน็ต และ เว็ปไซต์ อาทิ เช่น ไลน์ทีวี ยูทูป

การเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญของละคร (สาว) วาย อาจบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนในสังคม โดยเฉพาะการยอมรับคนที่มีความหลากหลายทางเพศในสังคมไทยมากขึ้น เรื่องราวของคนรักเพศเดียวกันไม่เพียงแต่กลายเป็นส่วนหนึ่งของภาพจำสาธารณะ แต่อาจกล่าวได้ว่า กลายเป็นวิถีชีวิตหนึ่งที่พบเห็นได้ในทุกพื้นที่ และกลายเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับสังคมไทย แต่ทว่า สังคมไทยยังคงไม่มีการรับรองสิทธิทางกฎหมายของคนที่มีความหลากหลายทางเพศอย่างเป็นรูปธรรมอาทิ เช่น กฎหมายรับรองสิทธิการสมรสของคนรักเพศเดียวกัน ทั้ง ๆ ภาพของชายรักชายในละคร (สาว) วายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ที่พบเห็นได้ทั่วไป ความลักลั่นดังกล่าวมักไม่ค่อยได้รับความสนใจจากนักสิทธิ LGBT เท่าที่ควร อาจเป็นเพราะธรรมชาติของนิยายหรือละครที่เป็นสิ่งสมมติ ไม่ใช่ความจริง หรือ อาจเป็นเพียงพื้นที่เสมือนจริงที่ไม่อาจให้ผลเชิงรูปธรรมต่อคนที่มีความหลากหลายทางเพศได้ อีกทั้ง การศึกษาละคร หรือ ภาพยนตร์ที่มีตัวละครเป็นคนรักเพศเดียวกันที่ผ่านมา มักมุ่งเน้นการตีความ สัญญะต่าง ๆ ที่พบในนิยายหรือละครที่มีตัวละครเป็นคนที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อเปรียบเทียบกับขนบทางสังคมที่ค่อนข้างมีแนวคิดแบบอนุรักษ์นิยมในแง่ของปรากฏการณ์ทางสังคม หรือแม่แต่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อสิทธิของคนที่มีความหลากหลายทางเพศ

งานวิจัยนี้ ในทางตรงกันข้าม ไม่ได้อาศัยการตีความ สัญญะ เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ตามแนวทางดังกล่าว เพราะละคร (สาว) วาย ในปัจจุบัน เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่สาธารณะ และตัวละครชายรักชายในละคร (สาว) วาย ต่างก็รับบทตัวนำ (protagonist) ไม่ใช่บทรอง หรือ ตัวประกอบผู้สร้างสีสันอีกต่อไป แต่เป็นบทเดินเรื่องแกนกลางของละครโทรทัศน์ งานศึกษานี้ มองกรอบโครงสร้างละครโทรทัศน์ วิธีการนำเสนอตัวละคร และเรื่องราวของตัวละคร ว่ามีความสำคัญสามารถอธิบายสหสัมพันธ์ (interrelationship) ระหว่างการเปลี่ยนผ่านจากสังคมอนาล็อกไปสู่สังคมยุคดิจิตอล ที่อัตลักษณ์ทางเพศ (sexual identity) อาจกล่าวได้ว่าลื่นไหล (fluid) และบางครั้งค่อนข้างสับสน (disrupted) เมื่อเทียบกับบรรทัดฐานแบบดั้งเดิม

ความนิยมของนิยายและละคร (สาว) วาย ที่เพิ่มขึ้นอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 ก็สะท้อนภาพจำของตัวละครรักเพศเดียวกันเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในเชิงบวกมากขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่า ความรักเพศเดียวกันกลายเป็นหนึ่งในรูปแบบความรักที่ยอมรับได้ และเป็นธรรมชาติ ความนิยมและจำนวนละคร (สาว) วาย ที่เพิ่มมากขึ้นไม่เพียงแต่สะท้อนการรับรู้ทางสังคมเรื่องกฎหมายที่ให้สิทธิ์คนรักเพศเดียวกันในสังคมโลก แต่ก็ได้เปิดพื้นที่ทางสังคมต่อรูปแบบ “ความรัก” ที่ยุ่งเหยิง แตกต่างจากอัตลักษณ์เพศสถานะและเพศวิถีที่ชัดเจนตายตัว บทความนี้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม “ความไม่ปรกติ” ของคนรักเพศเดียวกัน และวาทกรรมเรื่องเพศที่หลากหลายผ่านการศึกษาตัวบทสนทนาของตัวละครหลักในละครโทรทัศน์ (สาว) วาย เรื่อง Make It Right The Series รักออกเดิน (2559, 2560) โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์จากงานของ Dianne Raymond (2003) และ Judith Butler (1990) ที่เน้นการศึกษาความหมายทางตรง (denotation) โดยเฉพาะการสร้างเพศสถานะและเพศวิถีตัวละครอย่างเป็นธรรมชาติ บทความนี้ชี้ให้เห็นว่านิยายและละคร (สาว) วาย เน้นสร้างเพศสถานะและเพศวิถีแบบรักเพศเดียวกันที่เป็น “ธรรมชาติ” ไม่ละเมิดบรรทัดฐานรักต่างเพศ แต่ในทางตรงกันข้ามยิ่งเสริมสร้างชุดคุณค่ารักต่างเพศในยุคที่ความสัมพันธ์ส่วนตัวค่อนข้างยุ่งเหยิง

การทบทวนวรรณกรรม

สื่อสร้างภาพแทนของเพศวิถีชายขอบ (Media Representation of Marginalized Sexualities)

สื่อมักสร้างภาพแทน (representation) กลุ่มชายรักชายว่ามีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากคนรักต่างเพศ ถึงแม้ว่า ชายรักเพศเดียวกัน (homosexual men) ที่เรียกตัวเองว่า เกย์ หรือ ชายรักชาย มีรูปลักษณ์ (image) และกริยาอาการ (mannerisms) เฉกเช่นชายรักต่างเพศ (heterosexual men) แต่สังคมมักจะเข้าใจว่า เกย์หรือชายรักชายมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากคนทั่วไป อาทิ เช่น การแต่งกาย และ การบริโภคสินค้าที่เรียกว่า“มีรสนิยมดี” การนำเสนอภาพแทนวัฒนธรรมเกย์โดยสื่ออย่างต่อเนื่อง สร้างให้เกิดมายาคติว่า เกย์แตกต่างจาก คนทั่วไป มีวิถีชีวิต มีภาษา และวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม และบางครั้งเกย์ ก็ถูกนำเสนอว่า เป็นคนอีกประเภทหนึ่ง (species) ที่แตกต่างจากคนทั่วไป

มายาคติวัฒนธรรมเกย์ จึงอาจกล่าวได้ว่าถูกผูกติดกับแนวคิดเรื่องความแตกต่าง (difference) หรือความเป็นอื่น (otherness) ทั้ง ๆ ที่ ความจริงแล้ว คนรักเพศเดียวกัน ต่างก็เป็นสมาชิกร่วมสังคม ผ่านการขัดเกลาทางสังคม และเป็นสมาชิกทางสังคมที่ไม่แตกต่างจากคนรักต่างเพศ การสร้างภาพจำโดยสื่อกระแสหลัก ที่เน้นความแตกต่างเป็นการสื่อสาร หรือ เข้ารหัสความเป็นเกย์ (encoding gayness) โดยใช้หลักการของ Ferdinand de Saussure (1974) ที่ว่า “สัญญะสื่อสารโดยใช้ระบบความแตกต่าง” (Signs communicate through systems of difference - อ้างใน O’Shaughnessy & Stadler p. 135, 2012) ในการสร้างตัวตน หรือ กำหนดนิยามคำว่าเกย์ โดยอธิบายจากความแตกต่าง (difference) ความไม่ปรกติ (abnormality) ความเป็นอื่น (otherness) และ ความแปลกประหลาด (queerness) ทั้ง ๆ ที่ความแตกต่างดังกล่าว เป็นการสร้างภาพแทนของสื่อทั้งสิ้นไม่ใช่ความแตกต่างที่แท้จริง (genuine differences) ระหว่าง คนรักเพศเดียวกันกับคนรักต่างเพศ

การสร้างภาพจำ หรือมายาคติของคนรักเพศเดียวกันดังกล่าว โดยสื่อกระแสหลัก อาจกล่าวได้ว่า มีฐานคิดจากอคติทางสังคมที่เน้นคุณค่ารักต่างเพศ (heteronormativity) ที่ไม่เปิดโอกาสให้คนรักเพศเดียวกันใช้พื้นที่ทางสังคม หรือพื้นที่สาธารณะ (public space appropriation) ได้เท่าเทียมกับคนรักต่างเพศ กล่าว

คือ พื้นที่สาธารณะที่เกย์หรือชายรักชายสามารถเข้ามามีบทบาท อาทิ เช่น การให้นิยามตัวตนในสื่อประชานิยม ทำได้ลำบากเพราะมีกรอบที่แคบและจำกัด เนื่องจากความเป็นเกย์ ถูกจำกัดอยู่ภายใต้กรอบความแตกต่าง ซึ่งเป็นสิ่งสมมติและเป็นข้อจำกัดสำหรับคนรักเพศเดียวกันเองในการสร้างความหมาย และเข้าใจตัวตน โดยเฉพาะอัตลักษณ์ทางเพศ (sexual identity) ของคนรักเพศเดียวกันที่ออกนอกกรอบความคิดทางสังคมดังกล่าวได้ โดยเฉพาะรูปแบบการนำเสนอหรือการสร้างภาพแทน ทางวัฒนธรรม (cultural representation) ของคนรักเพศเดียวกันโดยศิลปินหรือผู้ปฏิบัติการทางการสื่อสารที่เป็นคนรักเพศเดียวกันและคนรักต่างเพศ

สื่อกระแสหลัก (mainstream media) อาทิเช่น ภาพยนตร์ (motion pictures) และ ละครโทรทัศน์ (television dramas) นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมประชานิยม (popular discourse) หรือ พื้นที่ทางสังคมประเภทหนึ่งที่อัตลักษณ์ทางสังคม ซึ่งรวมถึง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนรักเพศเดียวกันถูกให้ความหมาย ถูกตีความ และ ถูกโต้แย้งอย่างต่อเนื่อง การศึกษาถึงระบบคุณค่าทางสังคม ที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการขัดเกลาทางสังคม โดยศึกษาจากการเล่าเรื่อง (narratives) ที่ตัวดำเนินเรื่องหลัก (protagonists) เป็นคนรักเพศเดียวกัน สามารถสะท้อนและเปิดมุมมองการสื่อสารเชิงวิภาษ (dialectical communication) ระหว่างสังคมกระแสหลัก (mainstream society) และคนรักเพศเดียวกัน ที่ถูกจำกัดอยู่ภายใต้แนวคิดเรื่องความแปลกแยก (queerness) ของภาพจำทางสังคมที่มีต่อคนรักเพศเดียวกันได้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันพื้นที่ทางสังคมของชายรักชายมีเพิ่มขึ้น ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กล่าวคือ จำนวนภาพยนตร์และละครโทรทัศน์กระแสหลักที่นำเสนอเรื่องราวของคนรักเพศเดียวกัน มีเพิ่มมากขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 (Singhakowinta, 2011, p. 87) แต่การนำเสนอชีวิต หรือ เรื่องราวของคนรักเพศเดียวยังคงวนเวียนอยู่ประเด็นเดิม ๆ ไม่มีอะไรใหม่ นอกจากนี้รูปแบบการนำเสนอตัวละครชายรักชาย ยังคงสะท้อนความเชื่อทางสังคมที่ว่าชายรักชายแตกต่างจากชายจริงหญิงแท้

ละครโทรทัศน์กับความรักที่หลายหลาย (Television Series and Diverse Love)

สื่อในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะ หรือพื้นที่ทางสังคม มักจะได้รับความสนใจจากนักวิชาการและนักวิจัยสังคมเพื่อศึกษาปรากฏการณ์หรือรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชนส่วนน้อยทางเพศ ได้แก่ กลุ่มคนข้ามเพศ ชายรักชาย หญิงรักหญิง ซึ่งมักจะเป็นกลุ่มคนที่มองไม่เห็น (invisible) หรือ กลุ่มคนที่ไร้ความทรงจำทางสังคม (social aphasia) แม้แต่ในสังคมตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องความเสมอภาค คนรักเพศเดียวกันในหลายสังคมก็ยังรู้สึกว่า การนำเสนอเรื่องราวของพวกเขาในวัฒนธรรมประชานิยมเป็นสัดส่วนที่น้อย หรือ มักจะนำเสนอด้วยมุมมองที่เป็นอคติ ที่แฝงทัศนคติการเกลียดกลัวคนรักเพศเดียวกัน (homophobia) ซึ่งมีรากฐานมาจากมุมมองที่ให้ความสำคัญกับรักต่างเพศ ที่มักตีกรอบความสัมพันธ์ของมนุษย์อยู่ที่การสืบพันธุ์ที่อาศัยการเกื้อหนุนกันของเพศหญิงและชาย Alexander Doty (1993) เสนอให้ใช้ queer theory ในการวิเคราะห์การไม่มีตัวตนของคนรักเพศเดียวกัน (invisibility) ในสื่อ หรือ การที่สื่อนำเสนอภาพแทนชายรักชายแบบเหมารวม โดยใช้การวิเคราะห์ความหมายโดยนัย (connotation) ของการผลิตสารประชานิยม และการรับสารซึ่งมักแฝงอคติ และภาพจำด้านลบของคนรักเพศเดียวกัน Larry Gross (1995) อธิบายว่าการที่สื่อกระแสหลัก หรือสังคมไม่ยอมให้คนรักเพศเดียวกันมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ อาทิ เช่น การห้ามนำเสนอผ่านสื่อแบบเบ็ดเสร็จ (complete ban or censorship) หรือ สามารถนำเสนอได้หากไม่ขัดต่อหลักของรักต่างเพศ หรือบรรทัดฐานทางสังคม ได้แก่ การนำเสนอภาพจำคนรักเพศเดียวกันว่าเป็นคนป่วยทางจิต เป็นคนมักมากในกามคุณ เป็นคนวิปริต ไม่สมหวังในความรัก เป็นตัวตลก ตัวสร้างสีสัน เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็น “การ

ล้มล้างในเชิงสัญญะ" (symbolic annihilation) ทั้งสิ้น (p. 62) Gross เสริมว่า การไม่มีพื้นที่ในสื่อ หรือการที่สังคมอนุญาตให้ เฉพาะภาพจำแบบเหมารวมแสดงให้เห็นว่าไม่มีความเสมอภาคทางสังคม เพราะการนำเสนอผูกติดอยู่กับอำนาจเสมอ การไม่มีตัวตนในสื่อจึงแสดงว่าชายรักชายนั้นด้อยซึ่งอำนาจทางสังคม (powerlessness)

ปัจจุบันสังคมเริ่มยอมรับความแตกต่าง หรือความหลากหลายทางเพศมากขึ้น ประเทศไทยนับได้ว่าเป็นหนึ่งในประเทศเอเชียเพียงไม่กี่ประเทศที่คนรักเพศเดียวกันมีบทบาทและมีพื้นที่ในสื่อสาธารณะ (Jackson & Sullivan, 1999, p. 4) แต่กระนั้นก็ดี ภาพจำของคนรักเพศเดียวกันมักถูกนำเสนอในเชิงเหมารวม หรือสื่อมักเน้นนำเสนอภาพลักษณ์เชิงลบ (กรุงเทพธุรกิจ, 6 มิถุนายน 2546) ตัวละครที่เป็นคนรักเพศเดียวกันมักได้รับบทตัวประกอบ เป็นเพียงแค่บทผู้ช่วยของพระเอกหรือนางเอก หรือบทสร้างสีสัน แต่นับตั้งแต่ภาพยนตร์ไทยเรื่องสตรีเหล็ก (ยงยุทธ์ ทองกองทุน, 2543) ประสบความสำเร็จทั้งในด้านชื่อเสียงและรายได้ บริษัทภาพยนตร์ทั้งเล็กและใหญ่ต่างก็ผลิตภาพยนตร์ที่มีตัวละครเอกเป็นคนรักเพศเดียวกันมากมาย เกือบ 50 เรื่อง แต่ทว่าในส่วนของละครโทรทัศน์สัดส่วนการเพิ่มขึ้นของละครที่มีตัวละครหลักเป็นคนรักเพศเดียวกันกลับไม่ชัดเจน บทบาทของคนรักเพศเดียวกันเพิ่มขึ้นในละครโทรทัศน์กระแสหลัก แต่เป็นบทรอง หรือไม่มีความสำคัญกับการเดินเรื่อง การสร้างตัวละครก็ยังคงดำเนินตามกรอบของคุณค่ารักต่างเพศ ซึ่งตรงกันข้ามกับภาพยนตร์ที่บทบาทตัวดำเนินเรื่องของคนรักเพศเดียวกันได้รับการยอมรับมากกว่า ถึงแม้ว่าในแง่ของเนื้อเรื่อง และการสร้างตัวละครจะไม่มีความแตกต่างกันมากนักระหว่างภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ คือ ยังคงดำเนินตามกรอบคุณค่าของรักต่างเพศ

ความนิยมของละครโทรทัศน์สาววาย (The Popularity of Boy Love TV Series)

ละคร (สาว) วายหรือละครโทรทัศน์ที่นำเสนอเรื่องราวความรักของคู่รักชายรักชายนั้นได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงระยะเวลาสามปีที่ผ่านมา สถานีโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ นำเสนอเรื่องราวความรักคู่รักชายรักชายที่หลากหลายมากมายหลายเรื่อง เพื่อตอบสนองกลุ่มผู้ชมที่มีความชื่นชอบเรื่องราวความรักของคู่รักชายรักชายเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด (*ดาราเดลี*, 15 กรกฎาคม 2559) หลังจากที่จากเดิมที่เรื่องราวความรักของคู่รักชายรักชายเป็นส่วนประกอบหนึ่งไม่สำคัญกับตัวละครหลัก และมักถูกกำจัดออกไปในที่สุด เช่น คู่กันต์-ป้อง (*ระบำดวงดาว*, ช่อง 3, 2553) พัฒนาสู่การเป็นตัวละครหลักในละครสั้น อาทิ เช่น คู่บอส-วิน (*คลับฟรายเดย์ เดอะซีรีส์ ปีที่ 5 ความรักกับความลับ ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีอยู่จริง,* จีเอ็มเอ็ม25, 2558) คู่ พอร์ช-เหนือ *(รุ้งสีเทา,* พีพีทีวี, 2559) ถึงแม้การนำเสนอตัวละครชายรักชายในละครเรื่องดังกล่าวจะเป็นการสร้างภาพแทนด้านบวก อาทิ เช่น ตัวละครทุกตัวมีการศึกษาระดับอุดมศึกษา มีงานทำ มีความสามารถด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร มีความใส่ใจความรู้สึกคนอื่น มีกิริยามารยาทบุคลิกเรียบร้อย และที่สำคัญ น่าตา รูปร่างดี ตรงตามกระแสนิยมของสมัยนี้นิยมผู้ชาย ตี๋ ขาว และ รูปร่างดี มีกล้าม ทั้งไบเซ็บและซิกซ์แพ็ค แต่การนำเสนอเรื่องราวความรักของคู่ชายรักชายเรื่องดังกล่าว ยังคงผลิตซ้ำมายาคติเรื่องความไม่สมหวังในความรักของคู่รักชายรักชายเช่นเดิม จุดเปลี่ยนเริ่มจากที่ ช่องเก้า เอ็มคอตเอชดี หันมาสร้างละครโทรทัศน์ป้อนกลุ่มผู้ชมสาววายติดต่อกันกว่า 2 ปี (2558 – 2557) หลังจากที่ กสทช ออกใบอนุญาตการประกอบกิจการโทรทัศน์แก่ผู้ประกอบการโทรทัศน์ดิจิตอล 24 ช่อง ผู้กอบการโทรทัศน์หน้าเก่าและหน้าใหม่ต่างงัดกลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อแย่งชิงทั้งคนดูแล เงินรายได้จากโฆษณา *(Positioning,* 5 กันยายน 2556) กลยุทธ์ทางการตลาดของช่องเก้าที่ตัดสินใจซื้อลิขสิทธิ์นิยายสาววายยอดนิยมมาทำละครโทรทัศน์ จึงนับว่าเป็นความพยายามมุ่งกลุ่มผู้ชมที่มักถูกละเลยจากผู้ประกอบการละครโทรทัศน์รายใหญ่ๆ ที่มักผลิตซ้ำละครตบจูบ ชิงรักหักสวาทของชายหญิงรักต่างเพศ

เลิฟซิค เดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ (MCOT HD, 2557, 2558) เป็นละครชายรักชายเรื่องแรกที่สร้างจากนวนิยาย (สาว) วายออนไลน์ยอดนิยม ของ ลติกา ชุมภู เรื่อง *Love Sick ชุลมุนหนุ่มกางเกงน้ำเงิน* (2551-2554) ที่มีคนอ่านมากกว่า 1 ล้านครั้งบนเว็บ Dekdee.com (*ดาราเดลี่*, 15 กรกฎาคม 2559) นำเสนอเรื่องราวความรักที่สมหวังของตัวละครชายรักชายเป็นครั้งแรก ในช่วงเวลาไพร์มไทม์ (prime time) หลังข่าวภาคค่ำทางสถานีโทรทัศน์เอ็มค็อตเอชดี (MCOT HD) ในช่วงวันเสาร์และอาทิตย์ ละครเรื่องนี้ประสบความสำเร็จมาก จนทำให้เกิดกระแส “คู่จิ้น” ของนักแสดงนำในเรื่อง โดยเฉพาะเมื่อละครเรื่องนี้ยังเป็นละครหลังข่าวเรื่องแรกที่เผยแพร่ภาพนักแสดงนำชายในเรื่องจูบจริงกับนักแสดงชายคู่รักในเรื่อง (*PR Society*, 4 กันยายน 2557)

เลิฟซิค เดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ (MCOT HD, 2557, 2558) สามารถสร้างฐานแฟนคลับ หรือ กลุ่มผู้ชมเฉพาะซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงรักต่างเพศทั้งในประเทศและระดับภูมิภาคเอเชียละครเรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนจากสินค้าจำนวนมาโดยมักเป็นสินค้าที่ลงโฆษณาทั้งการซื้อเวลาโฆษณาโดยตรงและซื้อเนื้อหาละคร ให้ตัวละครอุปโภคและบริโภคสินค้าในบทละคร ความสำเร็จทั้งในด้านกระแสความนิยมและผลประโยชน์เชิงธุรกิจของละครโทรทัศน์สาววายนี้เองเป็นสาเหตุสำคัญให้นวนิยายสาววายอีกหลายเรื่องได้รับการซื้อลิขสิทธิ์ไปผลิตเป็นละครโทรทัศน์ อาทิ เช่น *Make It Right √ จะเป็นใคร ถ้าไม่ใช่มึง* (นะเขียน Badboyz, 2557) *Sotus พี่ว้ากตัวร้ายกับนายปีหนึ่ง* (Bittersweet, 2557) *เดือนเกี้ยวเดือน* (Chiffon_cake, 2559)

สาววาย คือ ใคร? (Who Are Y Girls (lit. Heterosexual Female Fans of *Yaoi* Anime)?

กระแสความนิยมนิยายสาววายและละครโทรทัศน์ชายรักชายตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมา ไม่เพียงทำให้บรรดาเด็กหนุ่มที่รูปร่างหน้าตา แบบพิมพ์นิยม กล่าวคือ ตี๋ ขาว มีกล้ามพองาม ต่างมองหาโอกาสที่จะได้รับคัดเลือกเป็นนักแสดงในละครสาววายเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น สินค้าหลายตัวก็เริ่มปรับกลยุทธ์หันมาพิจารณากลุ่มสาววาย ราชิต กุศลคูณสิริ ผู้กำกับ *เลิฟซิค เดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ* ฤดูกาล 1 เล่าว่า “งานนี้เรตติ้งก็มีเกี่ยวเพราะไม่ว่าจะเป็นรักของเพศไหน ถ้า “คนดู” มา “สินค้า” ส่วนใหญ่ก็พร้อมตาม” (อ้างใน บุณยาพร กิตติสุนทโรภาศ, *มติชน,* 21 กันยายน 2557) เมื่อวันที่ 5-6 กุมภาพันธ์ 25560 ที่ผ่านมา สำนักข่าวออนไลน์ snook.com รายงานว่ามีผ่านการคัดตัวเป็นนักแสดงหลักของโครงการละคร*ดาวเกี้ยวเดือน the series* แค่รอบแรกกว่า 100 คน (Sanook.com, 6 กุมภาพันธ์ 25560)

กลุ่มสาววาย ตามคำนิยามของ บุณยาพร กิตติสุนทโรภาศ (มติชน, 21 กันยายน 2557) สาววาย “ใช่ว่าพวกเธอคือ “หญิงได้หญิง” แต่หากเป็นหญิงที่ปลื้มปริ่มเมื่อเห็นชายได้กัน” เป็นกลุ่มแฟน ๆ หรือผู้นิยมชมชอบเรื่องราวความรักของชายรักชาย คำว่า วาย ในภาษาไทย เป็นอักษรย่อของคำภาษาญี่ปุ่น yaoi ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นคำย่อวลีภาษาญี่ปุ่น *yama nashi, ochi nashi, imi nashi* แปลว่า ไม่มีจุดสุดยอด ไม่มีประเด็น ไม่มีความหมาย ซึ่ง Mark McLelland และ James Welker (2015, p. 5) ได้อธิบายว่า เป็นนิยามที่กลุ่มผู้อ่านและผู้ผลิตการ์ตูนชายรักชายตั้งขึ้นเองเพื่อเยาะหยันงานของตัวเอง ในปี 2522 คำว่า *yaoi* ได้รับความนิยมมากในช่วงทศวรรษ 1980 โดยหมายถึงหนังสือการ์ตูนและนวนิยายเรื่องความรักชายรักชายที่ไม่ได้ตีพิมพ์เพื่อการค้า ในปัจจุบัน หนังสือการ์ตูนและนวนิยายเรื่องความรักชายรักชายมักจะเรียกว่า BL หรือ Boys Love

นิยายวายแตกต่างจากนิยายเกย์ค่อนข้างชัดเจน สังเกตดูจากคำจำกัดความของสาววาย ที่รวบรวมโดย บุณยาพร กิตติสุนทโรภาศ จากเว็บไซต์ Thaiboyslove.com บุณยาพร พบว่า สาววายมีลักษณะนิสัยร่วมกัน สามข้อ กล่าวคือ

1. ผู้หญิงชอบเหล่ผู้ชายหน้าตาดี เมื่อผู้ชายหล่อเดินมาด้วยกันสองคน ย่อมน่ามองกว่าตอนเขาเดินมากับสาว

2. ผู้หญิงมักชอบเปรียบเทียบกับคนเพศเดียวกัน ถ้าหญิง-ชายเดินมาคู่กันแล้วหญิงทำท่าภาคภูมิใจก็อาจสร้างอารมณ์หมั่นไส้มากกว่าชื่นชม

3. ผู้หญิงชอบเรื่องโรแมนติก (*มติชน*, 21 กันยายน 2557)

ดังนั้น เรื่องรักของ “ชาย-ชาย” ที่ต้องฝ่าฟันอุปสรรคทั้งที่บ้าน ที่ทำงาน สาววายและเกย์จึงมีความเป็นชายตามบรรทัดฐานเป็นจุดร่วมกันกล่าวคือ ผู้ชายที่มีเพศสภาพแบบ “ชายแท้” เป็นวัตถุแห่งความปรารถนา แต่ แอดเอ็ม (Ad.M) เจ้าของเฟซบุ๊คแฟนเพจ “สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่าสาววาย WE Love YAOI” ย้ำว่า เรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างชายและชายที่พวกเธอสนใจนั้น “มันเป็นความสัมพันธ์ความรัก ที่ไม่เกี่ยวกับเพศ” (อ้างใน บุณยาพร กิตติสุนทโรภาศ, *มติชน*, 21 กันยายน 2557) โครงเรื่องนิยายสาววายไทยจึงมักสะท้อนตัวตน ความชื่นชอบของสาววายไว้ ละครโทรทัศน์สาววายแต่ละเรื่อง ที่สร้างจากนิยายวายยอดนิยม จึงมักพยายามดำเนินเรื่องตามนิยายต้นฉบับให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เลิฟซิคเดอะซีรี่ส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ ฤดูกาล 2 ตอนที่สอง ถูกแฟน ๆ โจมตีว่า เปลี่ยนบทต้นฉบับ เพิ่มบทคู่รักต่างเพศเข้าไปทำให้เสียอรรถรสนิยายวาย (Marvel, Pantip.com, 4 พฤษภาคม 2558) อย่างไรก็*ตาม เลิฟซิคเดอะซีรี่ส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ* ก็ยังเป็นละครโทรทัศน์สาววายที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงทั้งความนิยมและรายได้จากสินค้าที่ซื้อเวลาโฆษณา (*ดาราเดลี่*, 15 กรกฎาคม 2559)

ระเบียบวิธีวิจัย

สื่อสร้างความเป็นอื่น (Media and the Construction of Otherness)

งานวิจัยนี้ใช้แนวทางการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์ (discourse analysis) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) ผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเกย์หรือชายรักชายและรูปแบบการสร้างภาพแทนทางวัฒนธรรมที่มีฐานการคิดที่ว่าคนรักเพศเดียวกันแตกต่างจากคนรักต่างเพศ โดยการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนรักเพศเดียวกันที่ปรากฏในวาทกรรมประชานิยมร่วมสมัย จะช่วยเสริมมุมมอง เชิงปรัชญาอัตถิภาวนิยม (existentialism) ที่เน้นว่า “Existence precedes essence” ที่ปฏิเสธความเชื่อในแก่นแท้ (authentic essence) โดยมองว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นผลผลิต ทางสังคม ซึ่งเป็นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายว่าอัตลักษณ์ทางเพศสภาพ (gender identity) เป็นสิ่งสมมติ หรือ เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางสังคม ของ Simone de Beauvoir (1949/1972)

นอกจากนี้ บทความนี้ ยังใช้มุมมองของ gender performativity ของ Judith Butler (1990, p.179) ที่กล่าวว่า “Gender performativity is the process of discursive production” ซึ่งเป็นการผสานมุมมองของ social learning theory และ critical theory ที่อธิบายการสื่อสารมายาคติวัฒนธรรมเควียร์ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงวิภาษระหว่างคนรักเพศเดียวกันกับสังคมกระแสหลัก

การวิเคราะห์การสื่อสารเรื่องความเป็นอื่นของละครโทรทัศน์สาววายในวาทกรรมประชานิยมร่วมสมัย อาศัยแนวคิดทฤษฎีทางการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิด เรื่อง สัญญะและมายาคติ (signs and myth) ซึ่งอธิบายเรื่องการให้ความหมายของสาร (signification) ที่แฝงมุมมองทางสังคมหรือความหมายโดยนัยเชิงวัฒนธรรม (cultural connotations) (Fiske, 1989, pp. 1-21) โดยเฉพาะมายาคติวัฒนธรรมเควียร์ ที่เน้นว่า เควียร์ (queer) หรือ คนรักเพศเดียวกัน (homosexuals) มีรูปแบบชีวิตที่แตกต่างจากคนทั่วไป ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ถูกตีตราโดย สังคมที่ให้คุณค่ากับรักต่างเพศว่ามีความเป็นอื่น (otherness)

Diane Raymond (2003) เสนอว่านอกเหนือจากการวิเคราะห์ความหมายโดยนัย (connotation) ตามหลักของ Doty แล้วการศึกษาความหมายทางตรง (denotation) โดยเฉพาะการสร้างตัวละครรักเพศเดียวกัน โดย Raymond ย้ำว่าการเพิ่มขึ้นของสารประชานิยมที่นำเสนอเรื่องราวของคนรักเพศเดียวกัน ไม่ว่าบทบาทหรือลักษณะการนำเสนอจะเป็นภาพลักษณ์ที่ดีขึ้นกว่าเดิมเท่าใดก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าสังคมให้การยอมรับรักเพศเดียวกันในระดับเดียวกับรักต่างเพศ โดย Raymond เสนอให้เอาการวิเคราะห์รูปแบบการเล่าเรื่องของละครโทรทัศน์ชุดจบในตอน ที่รู้จักกันว่า sit-com (situational comedy) ในสหรัฐอเมริกาที่ดูเหมือนจะไม่ใส่ใจความแตกต่างระหว่างรักต่างเพศและรักเพศเดียวกัน ตลอดจนให้การยอมรับบทบาทหรือพื้นที่สาธารณะโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในสื่อของคนรักเพศเดียวกันมากขึ้น Raymond วิเคราะห์โครงเรื่องโดยร่วมก็ดี หรือแม้แต่บทพูดในเรื่องก็ดี ยังคงแสดงให้เห็นถึงกรอบคุณค่าทางสังคมแบบรักต่างเพศที่ตีกรอบ หรือ จำกัดความหลากหลายทางเพศ หรืออัตลักษณ์เพศทางเลือกที่หลายหลายแท้จริง (p.101)

การรับรู้ความเป็นอื่น (Consciousness of Otherness)

ความเป็นอื่น (otherness) ความแตกต่าง (difference) ความแปลกประหลาด (queerness) ที่ผูกติดกับความเป็นเกย์ (gayness) หรืออัตลักษณ์ทางสังคมของชายรักชายไม่ใช่แนวคิดใหม่ แต่เป็นแนวคิดที่มีการตกผลึกและต่อยอดทางความคิดมายาวนานในสังคมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการเรื่องการรับรู้ (evolution of consciousness) ซึ่งนักปรัชญาชาวเยอรมัน Hegel เขียนไว้ใน งานเขียนชื่อ *The Phenomenology of Spirit* (1807) Hegel (1977, p. 111) อธิบายการกำเนิดของการรับรู้ตัวเอง (self-consciousness) ว่าเกิดจากความสัมพันธ์เชิงวิภาษ (dialectical relationships) ระหว่างการรับรู้ตัวเอง ของคนอย่างน้อยสองคน ซึ่งการรับรู้ตัวเองเกิดจากการเปรียบเทียบตัวเองกับคนอื่น โดย Hegel อธิบายปรากฏการณ์การรับรู้ตัวตน โดยเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่าง นายและบ่าว (Lordship and Bondage)

แนวคิดของ Hegel มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักคิดยุคหลังมากมาย อาทิ เช่น Karl Marx (1859, อ้างใน Arthur, 1983) ที่พัฒนาทฤษฎีการต่อสู้ทางชนชั้นว่าเป็นความสัมพันธ์วิภาษด้านวัตถุนิยมเชิงประวัติ (dialectical relationships of historical materialism) ของการรับรู้ทางชนชั้น (class consciousness) ระหว่าง ชนชั้นนายทุน (bourgeoisie) และ ชนชั้นกรรมาชีพ (proletariat) แนวคิดดังกล่าว ก็ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์เชิงปรัชญาอัตถิภาวนิยม (existentialism) ของ Simone de Beauvoir (1949) ที่ว่า

“One is not born a woman; but rather becomes one.” (1972, p. 267) โดยชี้ให้เห็นว่า เพศสภาพ (gender) เป็นผลผลิตทางสังคมและความเป็นผู้หญิง (femininity) ถูกให้ความหมายในฐานะคู่ตรงข้ามของผู้ชาย และในระบบคุณค่าแบบปิตาธิปไตย (patriarchy) ผู้หญิงจึงเป็น คนอื่น (the other) ที่เป็นคู่เปรียบเทียบกับผู้ชาย โดยผู้หญิงเป็นตัวแทนของความไม่เป็นผู้ชาย (demasculinisation) หรือ การขาดความ เป็นผู้ชาย (lack of masculinity)

วาทกรรม “ความเป็นอื่น” (Discourse of “Otherness”)

แนวคิดของ Simone de Beauvoir ที่แยกความแตกต่างระหว่าง เพศ (sex) และ เพศสภาพ (gender) เป็นฐานให้นักคิดทฤษฎีเควียร์ อาทิ เช่น Michel Foucault และ Judith Butler นำไปใช้ศึกษาความสัมพันธ์วิภาษระหว่างสังคมกระแสหลักที่ให้คุณค่ารักต่างเพศมากกว่าคนรักเพศเดียวกัน โดยเฉพาะเรื่องการสร้างความหมายของอัตลักษณ์เพศวิถี (sexual identity) ในพื้นที่สาธารณะ (public space)

Foucault (1976) ศึกษาลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ (historical genealogy) เพื่ออธิบายคำว่าความเป็นคนรักเพศเดียวกัน (homosexuality) นั้นเกิดจากความพยายามปิดกั้น ไม่ให้มีการพูดถึง พฤติกรรมรักเพศเดียวกันผ่านรูปแบบข้อห้ามต่าง ๆ ทางสังคมในสมัยวิคตอเรีย เนื่องจากความสัมพันธ์ ทางเพศกับคนเพศเดียวกัน จัดว่าเป็นความผิดอาญา และเป็นความผิดเชิงศีลธรรมตามหลักศาสนาคริสต์ ในขณะที่ทางการแพทย์พฤติกรรมรักเพศเดียวกันถูกมองว่าเป็นความผิดปรกติ หรือความเบี่ยงเบน ความพยายามของสังคมวิคตอเรียที่จะแก้ไขหรือรักษาความผิดปรกตินี้เอง เป็นสาเหตุให้เกิดการศึกษาทั้งทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจกับความเป็นอื่นทางเพศวิถีนี้ ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า วาทกรรมสาธารณะ (public discourses) ที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้คนที่ประกอบพฤติกรรมรักเพศเดียวกันกลายเป็นคนรักเพศเดียวกัน (speciation of homosexuality) หรืออีกนัยนึง การให้นิยามหรือการให้ความหมาย พฤติกรรมรักเพศเดียวกันเป็นการสร้างตัวตนทางสังคมของคนรักเพศ เดียวกัน (Jackson 2003, p. 1)

Butler (1990) ต่อยอดจาก Foucault โดยอธิบายว่า ทั้งอัตลักษณ์ทางเพศสภาพและเพศวิถีต่างก็ เป็นผลผลิตทางสังคม รวมถึงการแสดงออกทางเพศสภาพ (gender expressions) ที่อาจดูว่ามีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับเพศชีวภาพ (biological sex) ที่สังคมมักใช้อธิบายว่าเป็นธรรมชาติ (natural) หรือเป็นแก่นแท้ (authentic essence) แต่จริง ๆ แล้ว อัตลักษณ์ทางเพศสภาพและเพศวิถีเป็นการผลิตซ้ำ แบบแผนทางสังคมที่ให้ความหมายกับพฤติกรรมหรือการกระทำบางอย่างที่สังคมให้คุณค่าว่าเป็นความเป็นผู้หญิงหรือความเป็นผู้ชาย Butler เสนอให้ดูภาวะการแสดงทางเพศสภาพ (gender performativity) โดยเฉพาะของคนข้ามเพศ (transgender) ที่สะท้อนให้เห็นว่า การข้าม หรือ การสลับไปมาระหว่างความเป็นหญิงหรือชายของคนข้ามเพศเป็นการพิสูจน์ว่าเพศสภาพที่สังคมมักมองว่าเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากเพศชีวภาพนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง (phantasmatic) ดังนั้น การสวมบทบาทหญิงหรือชาย ของคนข้ามเพศจึงสะท้อนให้เห็นว่า ความพยายามที่จะลอกเลียน (mimicry) แบบแผนการนำเสนอ (representation) หรือ การแสดงออกทางเพศสภาพ ล้วนเป็นการเลียนแบบต้นแบบที่ไม่มีอยู่จริง (phantasmatic originality) เพราะถ้าหากต้นฉบับของความเป็นเพศหญิงและชายเป็นแก่นแท้ หรือผูกติดกับธรรมชาติของคน ๆ นั้น การแสดงทางเพศสภาพย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ การที่คนเพศหนึ่งสามารถลอกเลียน หรือผลิตซ้ำเพศสภาพของเพศตรงกันข้ามได้จนน่าเชื่อว่าเหมือนจริง ทำให้เกิดข้อกังขาในเรื่องแก่นแท้ของเพศสภาพนั้น ๆ

หากใช้ตรรกะที่ Foucault และ Butler เสนอแนะมาวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอภาพจำของชายรักชายว่ามีความแตกต่างหรือความเป็นอื่นจากชายรักต่างเพศ ก็อาจสรุปได้ว่า เป็นการนำเสนอ หรือ สร้างภาพแทนที่ไม่เป็นจริง แต่เป็นการผลิตซ้ำอคติทางสังคมต่อความหลากหลายทางเพศ ซึ่งเป็นความเป็นจริงทางสังคม

ผลการวิเคราะห์

เรือนร่างบุรุษกับความเป็นสินค้า (The Commodification of Masculine Bodies)

สื่อใช้เรือนร่างสตรี (female bodies) เป็นสินค้ามาเป็นระยะเวลานานแล้ว (Kilbourne, 2000) ความเป็นสตรี (femininity) กลายเป็นสินค้าที่จับต้องได้ (tangible commodities) โดยเฉพาะธุรกิจผลิตภัณฑ์และบริการเสริมความงาม (Singhakowinta, 2014) เมื่อการใช้โฆษณาแฝงจากอุตสาหกรรมภาพยนตร์เริ่มถูกใช้เป็นรูปแบบการหารายได้ที่สำคัญของละครโทรทัศน์เองในระยะหลัง (Rose, 2014) เรือนร่างของนักแสดงทั้งชายและหญิงก็เป็นเสมือนพื้นที่โฆษณาตราสินค้าที่พร้อมจะมาจับจอง ร่างกายนักแสดงสตรีอาจมีความได้เปรียบกว่าเรือนร่างของนักแสดงชายตรงที่สามารถโฆษณาสินค้าที่หลายหลายมากกว่า ร่างกายของผู้ชายมักจะถูกตีกรอบจากความจำทางสังคม (social memory) หรือ คุณลักษณะความเป็นชายที่สังคมเข้าใจ อาทิ เช่น ความเป็นอิสระ ความสำเร็จ ความเข้มแข็ง จึงทำให้ความเป็นชายถูกนำไปใช้โฆษณาสินค้าได้น้อยประเภทกว่า โดยมักเป็นสินค้าที่เน้นความเป็นชายอย่างสูง (hypermasculinity) และความรุนแรง (Katz, 2003)

นับแต่ที่คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช) ออกใบอนุญาตโทรทัศน์ระบบดิจิตอล 24 ช่องในปี พ.ศ. 2556 สถานีโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ ได้พยายามสร้างรายการที่มีรูปแบบและเนื้อหาที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ชมเฉพาะกลุ่มมากขึ้น สถานการณ์การแข่งขันเพื่อความนิยมของผู้ชมและเม็ดเงินโฆษณาเป็นสาเหตุให้สื่อทั้งช่องเก่าและช่องใหม่ต่างต้องงัดกลยุทธ์เรียกร้องความสนใจ สร้างชื่อให้ช่องหรือรายการของตัวเอง โดยเฉพาะช่องใหม่ ๆ อาทิ เช่น พีพีทีวี (PPTV) ช่อง 25 จีเอ็มเอ็ม (GMM) และ รวมถึงช่อง 9 เอ็มคอตเอชดี (MCOTHD) การใช้เรือนร่างเป็นสินค้านับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ยิ่งในยุคทุนนิยมสุดโต่ง กอปรกับการผ่อนคลายกฎระเบียบภาครัฐ การให้สถานีโทรทัศน์จัดประเภทรายการตามกลุ่มอายุผู้ชม หรือ การตรวจสอบและประเมินความเหมาะสมของรายการและเนื้อหาการออกอากาศของสถานีโทรทัศน์เอง ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ทำทุกวิธีเพื่อสร้างจุดขายให้รายการของช่อง ยิ่งสังคมไทยในปัจจุบันผ่อนคลายเรื่องเพศไปมากสมควร (*ไทยรัฐ*, 15มิถุนายน 2554) การพูดถึงหรือนำเสนอสัดส่วน รวมถึงภาพเรือนร่างฉากวาบหวิวทั้งของนักแสดงชายและหญิงจึง กลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ เพราะ “เรื่องเพศขายได้เสมอ” (Sex sells!) (Wahl, 2014) การใส่ฉากที่ตัวเอกชายต้องถอดเสื้อผ้านำเสนอร่างกายเป็นวัตถุทางเพศตอบสนองและสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ชม จึงกลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ดังที่ รายการข่าว*บันเทิง Nine Entertain* ได้รายงานว่า

ไม่เพียงสาวๆ นุ่งน้อยห่มน้อยในหนังในละครเท่านั้นที่ดึงดูดความสนใจจากผู้ชมได้ ฉากพระเอกหน้าหล่อหุ่นปังถอดเสื้อโชว์กล้ามแน่นๆ ก็สร้างกระแสฮือฮาและเรียกเรตติ้งได้ไม่แพ้กัน เพราะคอละครส่วนใหญ่ก็คือกลุ่มสาวน้อยสาวใหญ่ที่รอกรี๊ดกับฉากแบบนี้ / แบบนี้ / และแบบนี้! ที่แน่นอนว่าจะกลายเป็นทอล์คออฟเดอะทาวน์แบบเรียลไทม์อีกต่างหาก แต่หนุ่ม ๆ เค้าก็ไม่ใช่ว่าเอะอะถอด เอะอะถอด คืนกำไรให้สาว ๆ ใจระทวย

กันตลอดเวลา ของอย่างนี้มันก็ต้องไปตามบท เพราะขืนถอดถี่ ๆ ให้เห็นกันบ่อย ๆ ก็มีแอบเบื่อกันบ้างเหมือนกัน แต่ถ้านาน ๆ มาทีแต่จัดหนัก รับรองฟินกันไปเป็นแถบ ซึ่งหนุ่ม ๆ แต่ละคนที่จะได้มาถอดเสื้อโชว์ซิกแพ็คให้คนทั้งประเทศได้น้ำลายไหลจึงคัดมาแล้วอย่างดี เรียกว่าต้องระดับหน้าเป๊ะหุ่นปังเท่านั้น (23 กุมภาพันธ์ 2560)

การนำเสนอเรือนร่างหนุ่ม ๆ ในละครโทรทัศน์ จึงกลายเป็นกระแส กลายเป็นความจำเป็นที่ขาดไม่ได้ ลูกเป็นขี้เหร่ คอลัมนิสต์วารสารข่าวบันเทิงออนไลน์ *Gossipstar* ได้รวบรวมรูปนักแสดงหนุ่มจากละครเรื่องต่าง ๆ ในฉาก “ถอดเสื้อ” พร้อมทั้งสนับสนุนการนำเสนอภาพเรือนร่างว่า

ทำเอา ละครไทย น่าดูขึ้นเป็นกอง เมื่อบรรดา พระเอก ตัวเป้งสลัดเสื้อผ้าช่วงบน โชว์แผงอกแน่น ๆ ให้ได้ชื่นชมกัน แหมมมม...จะบอกว่าเป็นจุดขายสำหรับละครสมัยนี้ไปแล้วก็คงจะได้อยู่ เพราะมีให้เห็นออกจะเกลื่อน ได้เบิ่งความเซ็กซี่และสวยงามของสาว ๆ กันมาเยอะ มาดอมดมชมชิมหนุ่มกล้ามโตดูบ้างก็คงจะดี ซึ่งก็มีพระเอกหลายคนที่อวดบอดี้เฟิร์ม ๆ ให้ได้เห็นผ่านงานแสดง ส่วนใหญ่ก็เป็นไปตามบทบาทคาแรคเตอร์ ถอดเพื่อช่วยสร้างอินเนอร์ให้กับฉากนั้น ๆ น่ะแหละ ไม่ได้อวดของพร่ำเพรื่อหรือกกก เอ้า!!! ใครเป็นใคร หล่อล่ำกล้ามแน่นขนาดไหน ไปสัมผัสด้วยสายตาเลยค้าาาา (29 สิงหาคม 2559)

เรือนร่างบุรุษที่น่าชมน่ามอง มองแล้วสร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับผู้ชม ตามที่สื่อทั้งสองเจ้าได้บรรยายอย่างออกรสชาติ จึงต้องเป็นเรือนร่างที่สมชาย กล่าวคือ มีคุณลักษณะสอดคล้องต้องตามพิมพ์นิยมที่นิยมชายรูปร่างสมส่วน มีกล้ามเนื้อชัดเจน มีความกล้า “ถอด” อวด หรือกล้า “ขาย” ของ หรือสินค้า (เรือนร่าง) ที่มักนำเสนอคู่กับภาพลักษณ์ความเป็นชายแท้ (รักต่างเพศ) ของนักแสดงอีกด้วย ความเป็นชายที่เป็นสินค้าของนักแสดงชายที่พร้อม “ถอดผ้าขายร่าง” จึงเป็นอัตลักษณ์เพศสภาพที่ขายได้ในยุคเสรีนิยมใหม่ ไม่ใช่ได้รับความนิยมในหมู่นักแสดงชายเท่านั้น แต่ก็เป็นกระแสความนิยมที่ร้อนแรงในหมู่ชายหนุ่มทั่วไปเช่นกัน ตามที่ Mark Simpson คอลัมนิสต์หนังสือพิมพ์ *The Telegraph* (10 June 2014) ได้ให้นิยามความเป็นชายตามสมัยนิยมที่เน้นเรือนร่างสมส่วน กำยำ แบบชายชาตรี โดยที่ไม่ยี่หระว่าเรือนร่างของเขาจะเป็นวัตถุทางเพศของใครหรือไม่ว่า “spornosexuals” โดย Simpson (2014) อธิบายว่า “spornosexuals คือ metrosexuals ที่เติบโตขึ้น และปลุกปั้นให้เรือนร่างของพวกเขากลายเป็นสินค้ายอดนิยม ที่สามารถแบ่งปันและเปรียบเทียบในตลาดออนไลน์”

With their painstakingly pumped and chiselled bodies, muscle-enhancing tattoos, piercings, adorable beards and plunging necklines it’s eye-catchingly clear that second-generation metrosexuality is less about clothes than it was for the first. Eagerly self-objectifying, second generation metrosexuality is totally tarty. Their own bodies (more than clobber and product) have become the ultimate accessories, fashioning them at the gym into a hot commodity – one that they share and compare in an online marketplace. (10 June 2014)

Jamie Hakim (2016) เสนอว่า ปรากฏการณ์ “spornosexuals” อาจเป็นผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจ และมาตรการรัดเข็มขัดทางเศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกาและยุโรปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 ก็เป็นได้ เนื่องจากความเชื่อมั่นของผู้ชายซึ่งเคยเป็นผู้นำครอบครัว เป็นผู้หาเลี้ยงถูกสั่นคลอนจากผลกระทบทางเศรษฐกิจ ทำให้

ชายหนุ่มหลายคนหันไปโพสต์รูปเรือนร่างของพวกเขาบนสื่อสังคมออนไลน์ ความพึงพอใจจากการสะสมยอดไลค์ (Like) และจำนวนครั้งที่ภาพเรือนร่างของพวกเขาได้รับการส่งต่อ (share) ในโลกเสมือนจริง เป็นการชดเชยผลกระทบทางอารมณ์ที่หายไปจากสถานการณ์ดังกล่าว ผลการศึกษาของ Hakim (2016) สอดคล้องกับข้อสังเกตของ Rosalind Gill (2007) ที่มองว่าการเฝ้าสำรวจ (surveillance) เรือนร่างของผู้หญิง สะท้อนแนวคิดแบบเสรีนิยมสมัยใหม่ ที่ย้ำว่าการเฝ้าตรวจสอบเรือนร่างของปัจเจกมีความจำเป็นในยุคที่สื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญในการรับรู้ และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของคนรุ่นใหม่ เนื่องจากข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะแนวโน้มเรื่องเรือนร่างตามสมัยนิยมได้รับการส่งต่อ ได้รับการชื่นชมจากสาธารณะอย่างสม่ำเสมอและตลอดเวลา การโพสต์รูปภาพเรือนร่างของตัวเองบนสื่อสังคมออนไลน์จึงจำเป็นต้องมีการปรับแต่งให้สอดคล้องกับอุดมคติ หรือบรรทัดฐานแห่งความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ได้รับความนิยมในโลกออนไลน์

ละครโทรทัศน์สร้างภาพโป๊จากเรือนร่างชายหนุ่ม
(Television Series and The Pornofication of Male Bodies)

ภาพกึ่งเปลือยของนักแสดงหนุ่ม อาจกลายเป็นภาคบังคับ หรือ ความจำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับละครโทรทัศน์ไทยในยุคสมัยนี้ เนื่องจากละครไทยไม่ว่าจะเป็นละครรักโรแมนติกรักสามเส้า รักตลก บู๊ล้างผลาญ ผีสยองขวัญ ตัวละครนำชายมักจะต้องมีฉากถอดเสื้อเสมอ โดยอาจจะเป็นการแสดงตามบทบาทที่ได้รับ อาทิ เช่น การสวมบทบาทในละครย้อนยุคที่ผู้ชายไทยมักไม่สวมเสื้อ หรือในฉากอาบน้ำ ที่ตัวละครชายต้องถอดอย่างน้อยครึ่งท่อนบน อวดเรือนร่างตามแบบ “พิมพ์นิยม” ร่วมสมัยที่ต้องมีกล้ามเนื้อที่สมส่วน ชายชาตรี หรือ อาจจะเป็นฉากที่ตัวเอกมีเหตุจำเป็นโดยบังเอิญที่เสื้อผ้าจำต้องหลุดจากร่างอย่างไม่ตั้งใจ แต่ไม่ว่าในกรณีใด แทบจะไม่มีนักแสดงชายคนใด อิดออด หรือปฏิเสธ “ฉากบังคับ” นี้ได้ บ้างก็เป็นว่า “เป็นการคืนกำไร” (6.07-6.08) ให้คนดู ดังที่พิธีกรดำเนินรายการ *ดาราวาไรตี้โพล* (ช่อง 7, 2 กันยายน 2558) แหม่ม วิชุดา พินดั้ม กล่าวไว้ในการจัดลำดับ “พระเอกช่างถอด” ไว้ห้าอันดับ แหม่ม วิชุดา กล่าวแนะนำนักแสดง “หนุ่มช่างถอด” อันดับที่ 3 นิว วงศกร โดยเฉพาะฉากในละครเรื่อง *คีตโลกา* (สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7, 2557) ว่า “เอะอะถอดเสื้อเอะอะถอดเสื้อเลยทีเดียว” (1.50-1.53) ในขณะที่พิธีกรอีกคน ปุ๋ม ปนัดดา วงศ์ผู้ดี กล่าวเสริมว่า “อันที่จริงคุณนิวได้ใส่เสื้อบ้างหรือเปล่า อันนี้เป็นภาพที่หาดูยากแล้วหล่ะ”(1.54-1.57) พระเอกช่างถอดลำดับที่ 2 พุฒ พุฒิชัย และ “พระเอกช่างถอด” ลำดับที่ 1 เวียร์ ศุกลวัฒน์ จากการจัดอันดับโดยรายการ *ดาราวาไรตี้โพล* (ช่อง 2, 7 กันยายน 2558) เนื่องจากทั้งคู่มีฉากที่ต้องถอดเสื้อโชว์เรือนร่างเรียกได้ว่าเป็นประจำ ในละครทุกเรื่องที่พวกเขาแสดง

เวียร์ ศุกลวัฒน์ นักแสดงหนุ่ม สังกัด ช่อง 7 สี ไม่ได้เป็นเพียง“พระเอกช่างถอด” เท่านั้น เขายังได้รับการจัดอันดับจากรายการ *ดาราวาไรตี้โพล* (ช่อง 2) ว่าเป็น “ซิกแพคสุดฟิน” อันดับที่ 1 (4.59-5.01, 28 ตุลาคม 2558) “พระเอกหล่อสุดเข้มสุดแซ่บ” อันดับที่ 1 (4.59-5.01, 28 พฤศจิกายน 2557) “ ดาราหนุ่มหน้าไทยมาแรง” อันดับที่ 1 (11.09-11.11, 6 ตุลาคม 2558) “พระเอกหุ่นแซ่บ” อันดับที่ 1 (5.20-5.22, 7 มีนาคม 2558) การได้รับการจัดอันดับของ เวียร์ ศุกลวัฒน์ ให้เป็นอันดับที่ 1 โดยการสำรวจความคิดเห็นของรายการ *ดาราวาไรตี้โพล* (ช่อง 2) จะสังเกตได้ว่า สิ่งที่ทำให้ เวียร์ โดดเด่นมากที่สุดก็คือ เรือนร่าง ที่มีกล้ามเนื้อ สมส่วน มีส่วนผสมทั้งความเป็นชายที่มีเรือนร่างแสดงออกถึงความเข้มแข็ง และความเซ็กซี่ หรือเรือนร่างที่ดึงดูดเพศตรงข้าม

จากการสำรวจนักแสดงหนุ่มที่มีเรือนร่างที่ดีของรายการ ดาราวาไรตี้โพล (ช่อง 2) ในช่วงสามปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า นักแสดงชายที่ได้รับการคัดเลือก ล้วนเป็นนักแสดงนำในละครโทรทัศน์กระแสหลักที่ออกฉายในประเทศไทย เรือนร่างของนักแสดงทุกคน แสดงออกได้ชัดเจนถึงการมีระเบียบวินัย (discipline) ผ่านการเฝ้าระวังให้เรือนร่างของพวกเขาเป็นจุดขาย หรือเป็นสินค้าที่ขายได้ ตามคุณค่า หรือ ความชอบตามยุคสมัย ดังที่เหล่าพิธีกรในรายการ *ดาราวาไรตี้โพล* (ช่อง 2) ต่างก็ย้ำถึงการที่ดารา หรือ นักแสดงชายแต่ละคน มีเรือนร่างที่น่าพิสมัย งดงาม เป็นที่ต้องตาต้องใจแก่สตรี หรือเพศตรงข้ามได้ การนำเสนอภาพกึ่งเปลือยของนักแสดงหนุ่มในละครโทรทัศน์ ที่มีเป้าหมายเป็นกลุ่มผู้ชมสตรีรักต่างเพศ ถึงแม้ว่าจะไม่อาจเทียบเท่ากับภาพเปลือยของสตรีในนิตยสารโป๊เปลือยสำหรับบุรุษรักต่างเพศก็ตาม แต่ก็เห็นได้ชัดว่าผู้เสพภาพกึ่งเปลือยของนักแสดงหนุ่มเหล่านั้นต่างก็มีอาการ “ฟิน” หรือ มีความตื่นเต้นตื่นตาตื่นใจเทียบเท่ากับการบรรลุถึงจุดสุดยอดเลยทีเดียว การนำเสนอภาพดังกล่าว ไม่เพียงแต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแย่งส่วนแบ่งทางการตลาด (เรตติ้ง) เท่านั้น แต่ยังรวมถึงเป็นเสริมสร้าง “คุณค่า” ของนักแสดงชายเหล่านั้น โดยเน้นย้ำถึงคุณค่าของความเป็นชายที่มองเห็นได้ จับต้องได้ ที่เป็นวัตถุแห่งแรงปรารถนาได้ เป็นวัตถุทางเพศให้ถูกจับจ้องได้ เป็นวัตถุหรือสินค้าให้เหล่าสตรีรักต่างเพศจับจ้อง เป็นวัตถุรองรับ หรือ ดึงดูดความต้องการของพวกเธอได้ ยิ่งทำให้เรือนร่างของเขาเหล่านั้นเป็นที่ต้องการ เป็นที่ปรารถนา หรือ มีคุณค่านั่นเอง

การที่ละครโทรทัศน์กระแสหลักแข่งขันกันนำเสนอเรือนร่างบุรุษที่เป็นที่ต้องการ มีมูลค่าทั้งในแง่ของเป็นวัตถุแห่งแรงปรารถนา และมีมูลค่าในฐานะที่เป็นสินค้า เป็นพื้นที่ให้สินค้า หรือผลิตภัณฑ์และบริการด้านการเสริมสร้างรูปร่างได้มาใช้โฆษณาสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจต่อผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ได้ จึงอาจสะท้อนให้เห็นว่า เป็นการเสริมสร้างบทบาทของผู้ชายรักต่างเพศในการเป็นผู้นำ เป็นผู้เริ่ม และเป็นผู้สร้าง ทั้งแรงปรารถนาไม่เฉพาะแค่เรือนร่างของพวกเขาเท่านั้น แต่ยังสามารถชี้นำค่านิยมในหมู่ผู้ชายที่ปรารถนาจะเสริมสร้างคุณค่าให้กับตัวเอง หรือ สร้างความมั่นใจให้ผู้ชาย เป็นผู้ชายตามแบบที่สังคมคาดหวัง ซึ่งก็คือความเป็นชายตามแนวจารีตนั่นเอง เมื่อพิจารณาประกอบกับแนวคิด “spornosexuals” ที่เสนอโดย Hakim (2016) จะพบว่า ความเป็นชาย โดยเฉพาะการเน้นที่เรือนร่างกำยำ ล่ำสัน สมชาย ที่นำเสนอในละครเป็นไปตามแนวคิดอุดมการณ์ทางสังคมแบบเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) ที่คุณค่าของปัจเจก โดยเฉพาะเพศชาย อาจสามารถตัดสินได้จากคุณสมบัติภายนอก ที่สามารถตัดสินได้จากคุณค่าทางวัตถุ หรือคุณค่าที่เป็นตัวเงินได้ การนำเสนอเรือนร่างนักแสดงชายที่สามารถสร้างความ “ฟิน” ให้ผู้ชมรักต่างเพศหญิง จึงไม่ต่างจากภาพโป๊ ที่เน้นการจับจ้อง หรือเน้นการถือเอาเรือนร่างที่กำยำ สมชายเป็นวัตถุทางเพศ สำหรับผู้ชมหญิงรักต่างเพศจะสามารถ “ฟิน”ได้ โดยปราศจากความกังวลว่า จะสุ่มเสี่ยงถูกตีตราจากสังคมว่า “บ้าเซ็กซ์” หรือ หมกมุ่นเรื่องเพศ เพราะภาพเรือนร่างนักแสดงชายถอดผ้าขายร่าง กลายเป็นของธรรมดา ของสามัญ ในเมื่อผู้ผลิตละครโทรทัศน์กระแสหลักเกือบจะทุกเจ้า ต่างแข่งขันกันนำเสนอเรือนร่างผู้ชายที่มีมูลค่าทั้งทางอารมณ์และตัวเงินเหล่านี้ คุณค่าของเรือนร่างจึงอาจถูกให้คุณค่าหรือ สามารถประเมินว่า มีประโยชน์ คือ สามารถสร้างความ “ฟิน” ได้หรือไม่

การนำเสนอภาพเรือนร่างกึ่งเปลือยของชายหนุ่มเหล่านี้ ยังสะท้อนชุดคุณค่าโดยเฉพาะเรื่อง “พิมพ์นิยม” หรือ คุณค่าของเรือนร่างในระบบทุนนิยมที่ขับเคลื่อนในแนวทางของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ ดังจะเห็นได้ว่านักแสดงหนุ่มทั้งสามคนจากการจัดอันดับโดยรายการ *ดาราวาไรตี้โพล* (ช่อง 2, 7 กันยายน 2558) เป็นที่สังเกตได้ว่าต่างก็อยู่ในวัยสามสิบ กล่าวคือ นิว วงศกร (37ปี) พุฒ พุฒิชัย (31ปี) และ เวียร์ ศุกลวัฒน์ (32ปี) ทั้งสาม

คนได้รับการกล่าวขวัญถึงเรือนร่างกำยำ สมชาย โดย นิว วงศกร นอกจากมีลักษณะตามพิมพ์นิยมแล้ว ปนัดดา วงศ์ผู้ดี กล่าวเสริมว่า “ไม่กริ๊ดได้ไง คุณดูสิ น้ำยังขาวไม่เท่าเลย” (0.53-0.55)

ฉะนั้น คุณค่าของความเป็นชายที่ขายได้ ถอดแล้วสร้างความ “ฟิน” ให้ผู้ชมได้ จึงอาจกล่าวได้ว่ามีหลายมิติ ทั้งในเรื่องเรือนร่างที่มีกล้ามเนื้อ สีผิว อายุที่ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป ซึ่งก็สอดคล้องกับพัฒนาการของแนวคิด “spornosexuals” ที่ Simpson (2014) ได้เสนอไว้ คุณค่าความเป็นชายจึงสามรถตีค่าได้ หรือกล่าวอีกแง่หนึ่ง คุณค่าความเป็นชายในยุคที่สื่อแข่งกันนำเสนอภาพโป๊เปลือยของผู้ชายได้ถูกลดทอนลงเหลือเพียงแต่รูปลักษณ์ภายนอก ที่จับต้องได้ เห็นได้ และสามารถถูกประเมินคุณค่าได้นั่นเอง

Make It Right The Series รักออกเดิน

การสร้างละครโทรทัศน์เรื่อง *Make It Right The Series รักออกเดิน* (2559) มีจุดเริ่มต้นคล้ายกับ *เลิฟซิค เดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ* กล่าวคือทั้งสองเรื่อง ต่างก็ดัดแปลงจากนิยายวายยอดนิยมบนเว็บไซต์ dek-d.com ทั้งสองเรื่องต่างก็มี ราชิต กุศลคูณสิริ เป็นผู้กำกับการแสดงและผู้เขียนบทโทรทัศน์ร่วม แต่ต้นฉบับ *Love Sick ชุลมุนหนุ่มกางเกงน้ำเงิน* ประพันธ์โดย ลติกา ชุมภู เจ้าของนามปากกา Indrytimes (2551-2554) สาววายขนานแท้ ส่วน นะเขียน Badboyz (2557) เป็นผู้ประพันธ์ *Make It Right ✓ จะเป็นใคร ถ้าไม่ใช่มึง* เป็นนักเขียนผู้ชายเพียงไม่กี่คนที่ผลงานเรื่องดังกล่าวได้รับการยอมรับจนเป็นนิยายวายที่มีคนอ่านกว่า 3 ล้านครั้งจากเว็บ dek-d.com[1] และ tunwalai.com[2] เว็บไซต์รวบรวมผลงานนิยายวาย สามารถเข้าถึงได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

โครง*เรื่อง Make It Right the Series รักออกเดิน* (2559) มีส่วนคล้ายคลึงกับ *เลิฟซิค เดอะซีรีส์ รักวุ่นวัยรุ่นแสบ*ค่อนข้างมากกล่าวคือ ตัวละครหลักที่เป็นตัวดำเนินเรื่อง *Make It Right the Series รักออกเดิน* คือ ฟิวส์ ธีร์ เฟรม และ บุ๊ค ส่วนตัวละครหลักที่เป็นตัวดำเนินเรื่อง *เลิฟซิค เดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ* ได้แก่ ปุณ โน่ อิ้น พีท ฉากของเรื่องนี้เกิดขึ้นที่โรงเรียนเอกชนชายล้วนแห่งหนึ่ง นอกจากนี้แล้ว ตัวละครหลักในเรื่อง *Make It Right the Series รักออกเดิน* ยังมีภูมิหลังที่เหมือนกับ โน่ ใน เลิฟซิค เดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ อีกด้วย กล่าวคือ ก่อนที่ฟิวส์จะตกล่องปล่องชิ้นกับ ธีร์นั้น ฟิวส์มีแฟนผู้หญิงมาก่อน แต่เพราะความสัมพันธ์ (ทางเพศ) ระหว่างฟิวส์และธีร์ ทำให้ฟิวส์ตัดสินใจเลือกธีร์ในที่ท้ายสุด

รักออกเดินกับความปั่นป่วนของบรรทัดฐานรักต่างเพศ
(Make It Right and the Disrupted Heteronormativity)

หากใช้แนวทางของ Gross (1995) มาอธิบายการเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทั้งในส่วนเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ของตัวละครชายรักชายในละครโทรทัศน์ไทย ก็อาจยอมรับได้ว่าละครโทรทัศน์วาย *Make It Right The Series รักออกเดิน* (2559) แสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะการเป็นตัว

[1] https://writer.dek-d.com/badboyzbadboyz/story/view.php?id=865168
[2] http://www.tunwalai.com/story/11704/make-it-right-จะเป็นใคร ถ้าไม่ใช่มึง-yaoi

ละครดำเนินเรื่องในสารประชานิยม การมีตัวตนในพื้นที่สาธารณะ ที่จากอดีตพื้นที่ตรงนี้ (ตัวละครหลัก) สงวนไว้สำหรับตัวละครรักต่างเพศ การที่ผู้ผลิตละครโทรทัศน์นำเสนอเรื่องราว ความรัก ความสมหวัง และความไม่สมหวังของคนรักเพศเดียวกัน ในช่วงเวลา prime time ก็อาจตีความได้ว่าคนรักเพศเดียวกันมองเห็นได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบความรักที่หลากหลาย

ตัวละครหลัก ฟิวส์ และ ธีร์ เป็นตัวแทนของนักเรียนชั้นมัธยมปลาย จากครอบครัวชนชั้นกลางในเขตเมือง ตัวละครทั้งสองอาศัยอยู่ในบ้านหลังใหญ่ มีความเพียบพร้อม มีโทรศัพท์มือถือแบบใหม่ โดยเฉพาะฟิวส์ที่มีแฟนผู้หญิงอยู่ก่อนแล้ว แต่สงสัยว่าแฟนกำลังนอกใจ จึงไปดื่มเหล้ากับเพื่อน ๆ เพื่อทำใจ แต่ได้ไปพบกับ ธีร์เพื่อนร่วมรุ่นแต่อยู่คนละห้องกัน ฟิวส์เมามาก ธีร์จึงอาสาดูแลฟิวส์ ธีร์พาฟิวส์ไปบ้าน ในขณะที่จะถอดกางเกงให้ฟิวส์เพื่อไปอาบน้ำ ฟิวส์ถามธีร์ว่าเคยมีอะไรกับผู้ชายไหม ธีร์มองหน้าฟิวส์แล้วถามกลับว่า อยากลองเหรอ ทั้งคู่ก็ได้เสียกัน ผู้ชมเรียนรู้ในเหตุการณ์ตอนเช้าว่า ความสัมพันธ์นั้นเป็นความสัมพันธ์ทางเพศครั้งแรกของทั้งคู่ ฟิวส์ตกใจและพยายามผลักไสธีร์เพราะยังทำใจไม่ได้ว่าตัวเองเป็นเกย์เสียแล้ว ส่วนธีร์ก็เกิดอาการน้อยใจว่า ฟิวส์ไม่ได้มีความรู้สึกเหมือนตน

ฉากความสัมพันธ์ดังกล่าว ได้รับการนำเสนอตั้งแต่ตอนแรกของละครเรื่องนี้ หากเทียบกับเรื่อง เลิฟซิคเดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ ก็นับได้ว่าฟิวส์ และธีร์ ไวไฟมาก แต่ก็คงไม่ต่างจากเด็กวัยรุ่นไทยในยุคนี้ ที่จากผลการวิจัยของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า เด็กเจนวายมีความสัมพันธ์ทางเพศเร็วขึ้น เฉลี่ยครั้งแรกอยู่ที่ อายุ 15 ปี (*เนชั่นทีวี*, 2 ตุลาคม 2559) แต่ประเด็นดังกล่าว กลายเป็นประเด็นรองทันทีเมื่อผู้ชมเรียนรู้ต่อไปว่า ฟิวส์เป็นฝ่ายรับ และธีร์เป็นฝ่ายรุก แต่ละครเรื่องนี้กลับนำเสนอว่า ธีร์กลับเป็นฝ่ายที่รู้สึกอ่อนไหว เมื่อรู้ว่าฟิวส์พยายามไม่สานต่อความสัมพันธ์ แต่ท้ายที่สุดฟิวส์กลับเป็นฝ่ายตามง้อธีร์ เป็นฝ่ายนั่งรอธีร์ ในฉากจบของเรื่อง ธีร์ตามมาเจอ และทั้งคู่ก็ปรับความเข้าใจกัน ในฉากจบกล้องยังจับภาพทั้งคู่หลั่งน้ำตาด้วยความปิติอีกด้วย

หากนำแนวคิดเรื่อง gender performativity ของ Butler (1990) การสร้างตัวละคร ธีร์และฟิวส์จะพบว่า ทั้งสองต่างก็มีอัตลักษณ์ทางเพศสภาพตามกรอบจารีต กล่าวคือ ทั้งคู่ไม่มีอาการออกสาว หรือ มีความสาวเลยตรงกันข้าม การใช้คำพูดและกิริยาอาการค่อนข้างสอดคล้องกับความเป็นชายแบบ “ปรกติ” ซึ่งก็สอดคล้องกับข้อสังเกตเรื่องความพึงพอใจของสาววาย ต่อตัวละครที่เป็นผู้ชายธรรมดารักกัน อย่างไรก็ตาม การแบ่งบทบาททางเพศที่ชัดเจนระหว่างธีร์ที่เป็นฝ่ายรุกและฟิวส์ที่เป็นฝ่ายรับ แสดงให้เห็นว่ากรอบมุมมองเรื่องความสัมพันธ์ชายรักชายตามกรอบมโนทัศน์สาววายยังคงมีความสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางเพศแบบรักต่างเพศอยู่ดี นิยายวายส่วนใหญ่ก็แบ่งบทบาทชัดเจนว่าใครเคะ (รับ) ใครเมะ (รุก) ประเด็นเรื่องบทบาททางเพศนี้มักจะเป็นปัญหาสำหรับแฟนคลับสาววาย ที่อาศัยการกระทำ หรือพฤติกรรมว่าใครเคะใครเมะ จากการแสดงออกเรื่องเพศสภาพและบทบาททางเพศของตัวละคร เหมือนที่ Butler บอกว่า การแสดงออกทางเพศสภาพของปัจเจกเป็นตัวให้คำกำจัดความว่าปัจเจกเป็นเพศอะไร (1990) ประเด็นเรื่องบทบาททางเพศที่ชัดเจนนี้เอง เป็นประเด็นสงสัยกันมาก นะเขียน Badboyz ผู้แต่งนิยายเรื่องนี้ ได้รับคำถามจากคนอ่านจำนวนมากว่า ใครเป็นเคะ ใครเมะ นะเขียน Badboyz จึงตัดสินใจอธิบายเรื่อง ความลื่นไหลทางเพศของชายรักชายไว้บนเฟสบุ๊คว่า

ว่าด้วยเรื่องคำถาม.... “ตัวละครใน *Make It Right* ใครเป็นเคะ!? ใครเป็นเมะ!? (ใครรุกใครรับ?)”

คำตอบคือ... มีน้อง ๆ หลายคนในเรื่องไม่ฟิกซ์ตำแหน่งของตัวเองที่แน่นอนครับ ^___^ เอ...อย่าเพิ่งสงสัยว่าทำไมเป็นอย่างนั้น นิยายวายที่เคยอ่านกันมาเขาก็แบ่งแยกแน่นอนนิ เคะต้องหน้าหวาน ตัวเล็ก เมะต้องตัวสูง ๆ เถื่อน ๆ เสียงทุ้ม ๆ.... นั่นเป็นเพียงคาแรคเตอร์ยอดนิยมของนิยายเท่านั้นเอง ซึ่ง *Make It Right* ถึงจะมีบางส่วนตามแบบพิมพ์นิยม (อย่างคู่ธีร์ฟิวส์ หรือเฟรมบุ๊ค) แต่คู่อื่น ๆ นะได้ให้ความสำคัญกับการสะท้อนความจริงอีกแง่หนึ่งในสังคมลงไปด้วย เราคงเคยได้ยินกันมาบ่อยว่า 'รักไม่เคยจำกัดเพศ คนเราต่างหากที่จำกัดเพศให้ความรัก' และเราต่างก็เห็นด้วยกันซะส่วนใหญ่ จริงไหมครับ ดังนั้น ถ้ารักไม่จำกัดเพศ ตำแหน่งไหน รุกหรือรับ ก็ไม่ควรไปจำกัดด้วยเช่นกัน จริงป่ะ? มันไม่สำคัญหรอกหากคน 2 คนรักกันจริง ๆ (25 มีนาคม 2557)

เนื่องจากแก่นเรื่องหลักของ *Make It Right the Series รักออกเดิน* (2559) คือ เรื่องความรัก และการเรียนรู้ที่ตัวละครได้ยอมรับความรักชายกับชายจากประสบการณ์ ประเด็นว่าด้วยความรัก จึงถูกนำเสนอผ่านมุมมองตัวละครหลากหลายที่พบทั้งความสมหวังในรัก และความไม่สมหวังในรัก นอกเหนือจากตัวละครหลักแล้ว ละครเรื่องนี้ยังมีตัวละครที่ช่วยสร้างสีสันให้กับเรื่องอีก 2 คน คือ หยก และ คริสตินา (ชื่อจริง กฤษณะ) ตัวละครทั้งสองคน เป็นตัวแทนของคู่ตรงข้ามของตัวละครหลัก เป็นความเป็นอื่นของตัวละครชายรักชายในเรื่องนี้ กล่าวคือ ทั้งหยก และ คริสตินา มีเพศสภาพและเพศวิถีที่ชัดเจน ทั้งสองคนมีความสาว มีจริตกร้านของความเป็นหญิง และมีความพึงพอใจผู้ชายที่ดูเป็นแมน เป็นชายแท้ ในขณะที่บทบาททางเพศของตัวละครหลักบางตัวอาจลื่นไหล ไม่คงที่ แต่หยกกับคริสตินามีภาพจำที่ชัดเจน และที่สำคัญ ทั้งคู่ต่างก็ไม่มีแฟน หยกเคยพยายามคบกับรุ่นพี่มหาวิทยาลัย หยกต้องพยายาม "เก๊กแมน" เพื่อดึงดูดรุ่นพี่คนดังกล่าว แต่ก็ไม่สมหวัง หยกจึงแสดงตัวตนความเป็นเพศสภาพหญิงออกมา ความเป็นเกย์สาวของหยกเอง หากเทียบกับตัวละครหลักนั้น ชัดเจนมากจนแม่ของหยกต้อพยายามจ้างผู้หญิงให้มาเปลี่ยนหยกกลับไปเป็น ผู้ชายรักต่างเพศ ซึ่งหยกก็ปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่า หยกนั้นชัดเจนเรื่องบทบาททางเพศของหยก และความชอบผู้ชายของหยกนั้นเปลี่ยนไม่ได้

ตัวละครหยกกับคริสตินา มีความคล้ายคลึงกับ แก๊งนางฟ้า กลุ่มเกย์กะเทยสาวประจำโรงเรียน Friday ในเรื่อง*เลิฟซิค เดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ* ที่ต่างก็เป็นคู่เทียบกับกลุ่มตัวละครนำของเรื่องได้เป็นอย่างดี การนำเสนอภาพจำที่ต่างกันอย่างสุดขั้วของตัวละครสองกลุ่มนี้ หากใช้แนวคิดของ Raymond (2003) อธิบายจะพบว่าการนำเสนอหยก และ คริสตินาว่า ไม่ใช่ผู้ชาย มีเพศสภาพและเพศวิถีที่ชัดเจน เป็นคู่เทียบให้กับบรรดาตัวละครนำ เป็นการผลิตซ้ำค่านิยมแบบรักต่างเพศเป็นใหญ่ ดังเห็นได้จากความเป็นชาย ดูเหมือนชายแท้ ไม่กำกวม และอาจรวมถึงตัวละครบางตัวที่บทบาททางเพศชัดเจน เช่น ตัวละครที่เป็น เมะ อย่าง ธีร์ได้เปรียบ เขาเป็นคนเลือกฟิวส์ ผู้ซึ่งนั่งร่ำไห้คร่ำครวญเสียใจกับการเล่นตัวของตัวเองในฉากจบ สะท้อนแนวคิดชายเป็นใหญ่ ที่ความเป็นชายมีคุณค่ากว่าความเป็นหญิง หรือความเป็นอื่น

การคัดเลือกตัวผู้แสดงที่มีรูปลักษณ์ตรงตาม "พิมพ์นิยม" และการสร้างตัวละครให้มีลักษณะนิสัยพฤติกรรมสอดคล้องกับความคาดหวังของประชาคมสาววาย สะท้อนเจตจำนงของผู้สร้างละครโทรทัศน์ได้เป็นอย่างดีว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อเรียกความนิยมจากผู้ชมที่มีทั้งสาววาย หรือหญิงรักต่างเพศที่ชื่นชอบชายรักชายแล้ว นอกจากนี้ ยังพยายามเติมเต็ม จินตนาการความชอบตามสมัยนิยมของชายรักชายเองอีกด้วย แต่กระนั้นก็ดี การนำเสนอภาพลักษณ์ที่ดูดี หรือด้านบวกของตัวละครชายรักชายนั้น อาจเป็นการเดินตามขนบของละครโทรทัศน์ไทยกระแสหลักก็เป็นได้ ที่แม้แต่ตัวละครเอกรักต่างเพศก็มักจะเป็นคนที่มีความเพียบพร้อมในทุก ๆ ด้าน

ถ้ามองในแง่นี้ ก็อาจกล่าวได้ว่าการสร้างตัวละครชายรักชายในละครทั้งสองแบบทั้งฟิวส์ - ธีร์ และแบบ หยก - คริสตินา เป็นการผลิตซ้ำกระบวนการปฏิสังสรรค์สังคม เพื่อสร้างจุดขาย สร้างสีสัน ตามความคาดหวังของผู้ชม ที่การติดตามและการส่งเสริมของกลุ่มแฟนคลับทั้งแฟนคลับของละคร และแฟนคลับนักแสดงหลักแต่ละคน จะช่วยให้ผู้ผลิตละครได้รายได้เสริมจากโฆษณาที่มาซื้อเวลา และโฆษณาแฝงเข้ากับเนื้อเรื่องของละคร

การเลือกนักแสดงที่มีรูปลักษณ์ตามพิมพ์นิยม และการนำเสนอเรือนร่างของนักแสดง ก็อาจมีส่วนสัมพันธ์กับแรงกดดันจากการแข่งขันของแวดวงละครโทรทัศน์ก็เป็นได้ ในเมื่อภาพเรือนร่างครึ่งท่อนบนของนักแสดงนำชายกลายเป็นฉากบังคับในละครโทรทัศน์สมัยนี้ คงไม่แปลกอะไรที่ ฟิวส์จะ “ถอดเสื้อขายร่าง”ของเด็กมัธยมปลายเสียตั้งแต่ฉากแรกของเรื่อง เมื่อฟิวส์เองในเรื่องก็พยายามขายเรื่องราวของตัวเอง ให้กับประชาคมออนไลน์เช่นกัน โดยอัดคลิปลงสื่อสังคมออนไลน์ social cam นักแสดงนำอีกคน บูม กฤตภัค อุมพานิช ก็เพิ่งจะอายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ ได้ใช้ “นาย” นำหน้าเมื่อต้นปี 2559 หลังจากที่ละครเรื่องนี้ออกอากาศจบไปแล้ว บูม ผู้ซึ่งรับบท ธีร์ ก็ได้ “ถอดเสื้อขายร่าง”ตั้งแต่ตอนแรกของเรื่องในฉากเข้าพระเข้านางกับฟิวส์ ภาพเปลือยครึ่งท่อนบนของเด็กชายอายุ 14 ในขณะที่ถ่ายทำ คงไม่ต้องสงสัยว่าได้กลายเป็นภาพ pin up ของแฟนคลับ และเหล่าสาววายที่ติดตามละครเรื่องนี้ เรือนร่างของเด็กชายถูกทำให้เป็นวัตถุทางเพศตามท้องเรื่อง อาจสุ่มเสี่ยงให้เกิดการตั้งคำถามเรื่องจริยธรรมของผู้ผลิตละครเรื่องนี้ได้ แต่ บูม และ นักแสดงคนอื่นในเรื่องโดยเฉพาะ พีค ภีมพล พาณิชย์ธำรง ที่สวมบท ฟิวส์ ต่างก็มีงานโชว์ตัว และงานพบปะแฟนคลับที่ตามจังหวัดต่าง ๆ และ ต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง ทั้งสองคนยังติดเป็น 2 ใน 5 หนุ่มวัยใส จากผลลงคะแนนของผู้อ่านนิตยสารแฟชั่นวัยรุ่น *Kazz* (*Campus-Star.com*, 10 ตุลาคม 2259)

การนำเสนอภาพเรือนร่างของนักแสดงเด็กหนุ่มเหล่านี้ว่า เป็น ทรัพย์สิน (asset) นำความสนใจ งาน และความมั่งคั่งมาสู่เจ้าของเรือนร่างที่พร้อมจะถอด เป็นการตอกย้ำว่าร่างกายแบบพิมพ์นิยมเป็นบรรทัดฐาน ที่ไม่ใช่อยู่ภายในกรอบเรื่องรูปลักษณ์ที่ดึงดูดทางเพศเท่านั้น แต่ยังเป็นเรือนร่างที่ขายได้ เสริมสร้างให้หล่อขึ้น ดูดีขึ้นได้ด้วยสินค้าและบริการที่แห่มาเป็นผู้สนับสนุนละคร ทั้งเครื่องสำอาง แผ่นขจัดสิวเสี้ยน ครีมแต้มสิว รวมถึงผลิตภัณฑ์ขนมขบเคี้ยว เครื่องดื่มต่าง ๆ ที่หันมาใช้การบริโภคโดยเรือนร่างที่ “ถอดได้” “ขายได้” มาสร้างแรงจูงใจในการบริโภคสินค้าตัวนั้น ๆ ท้ายที่สุด ความเป็นชายตามแบบพิมพ์นิยม หรือ ความเป็นชายที่สอดคล้องกับกรอบของรักต่างเพศ ที่ต้องมีความไม่สมชาย (unmasculine) มาเป็นคู่เทียบก็ยังคงอยู่ยั้งยืนยง ได้รับการผลิตซ้ำในละครโทรทัศน์สาววาย

การที่ละครโทรทัศน์สาววาย *Make It Right the Series รักออกเดิน* (MCOT HD, 2559) นำเสนอภาพเด็กหนุ่ม “ถอดผ้าขายร่าง” อาจสะท้อนแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงว่าในยุคนี้แม้แต่ร่างกายชายหนุ่มอายุน้อยก็กลายเป็นสินค้า ร่างกายของเด็กกลายเป็นวัตถุทางเพศ ไม่ใช่เฉพาะกับกลุ่มชายรักชายเท่านั้น แต่รวมถึงหญิงรักชายที่ชื่นชอบนิยายสาววายด้วยเช่นกัน การศึกษาโครงเรื่อง และรูปแบบการนำเสนอละครเรื่อง รักออกเดิน แสดงให้เห็นจุดเปลี่ยนจากนิยายสาววายเรื่องอื่น ๆ แต่มีภาพลักษณ์ความเป็นวัตถุทางเพศที่ชัดเจนขึ้น แต่การนำเสนอภาพเรือนร่างชายหนุ่มว่าเป็นวัตถุทางเพศนี้เองหากใช้แนวทางของ Foucault ในการพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในยุคเสรีนิยมใหม่ที่ “ทุน” และการเสาะแสวงหาทุนโดยใช้รูปเป็นทรัพย์ เรือนร่างเป็นสินค้า โดยเฉพาะในยุคที่เศรษฐกิจฝืดเคือง รายได้จากวงการบันเทิงเป็นตัวเลือกหนึ่งที่ชายหนุ่มที่มีรูปลักษณ์แบบพิมพ์นิยมสามารถ

ใช้ประโยชน์ในการ “ถอดผ้าขายร่าง” ได้ และยังเพิ่มการเข้าถึงภาพเรือนร่างของผู้ชาย หรือ ความเป็นชายที่ผู้หญิงรักต่างเพศ และชายรักชาย อาจเข้าถึงได้ยาก หรือ มีตัวเลือกที่จำกัดกว่านี้ การนำเสนอภาพเรือนร่างชายหนุ่มที่เพิ่มมากขึ้น จึงเป็นการอนุญาตให้สาววาย และเหล่าแฟนคลับ ของละครสาววาย สามารถจ้องมองเรือนร่างชายหนุ่ม ที่เป็นวัตถุแห่งแรงปรารถนาได้อย่างไม่ต้องมีเหตุผลเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การจับจ้องของพวกเธอ (female gaze) หากแนวคิดเรื่องเรือนร่างเป็นสินทรัพย์ไม่ได้รับการส่งเสริมในยุคเสรีนิยมใหม่นี้ คงจะเป็นไปได้ยากที่ผู้หญิงและคนชายขอบทางเพศจะสามารถใช้สิทธิ์จ้องมองที่เคยสงวนไว้สำหรับผู้ชายเท่านั้น

สารัตถนิยมกับการสร้างตัวละคร (Essentialism and Character Development)

เรื่องราวความรักระหว่างคู่เด็กหนุ่มทั้งสองคู่ (ธีร์-ฟิวส์ และ เฟรม-บุ๊ค) ในละครโทรทัศน์สาววาย *Make It Right The Series รักออกเดิน* (MCOT HD, 2559) อาจเป็นการเปิดพื้นที่ นำเสนอเรื่องราวความรักของคู่รักชายรักชายว่าเป็นอีกหนึ่งรูปแบบความรัก ไม่ได้แตกต่างจากความรักระหว่างชายหญิงก็จริงอยู่ แต่เมื่อพิจารณาทั้งในส่วนเนื้อหา หรือ การนำเสนอเรื่องราวความรักของทั้งสองคู่ การสร้างตัวละครทั้งสี่ตัว ก็จะพบว่าละครวายเรื่องนี้ ไม่ได้มีความแตกต่างจากละครโทรทัศน์กระแสหลักเรื่องอื่น ๆ เลย ต่างกันเฉพาะกรณีเพศสภาพของคู่รักที่เป็นเพศเดียวกันเท่านั้น การดำเนินเรื่องก็ดี หรือแม้แต่การใช้เรือนร่างเด็กหนุ่มเป็นจุดขาย สร้างมูลค่าเพิ่มให้เรือนร่างเด็กหนุ่ม การทำให้เรือนร่างเด็กหนุ่มเป็นสินค้า การถอดเสื้อขายร่าง ต่างก็เป็นกลยุทธ์ที่พบเจอได้ในละครโทรทัศน์กระแสหลักทั่วไป

การสร้างตัวละครที่มีลักษณะ หรือ บทบาททางเพศชัดเจน แยกเป็น ฝ่ายรุกและรับอย่างชัดเจน โดยไม่มีการเปลี่ยนขั้วหรือ การสลับบทบาท ทั้งของคู่ธีร์-ฟิวส์ และ คู่เฟรม-บุ๊ค สะท้อนมุมมองว่า นิยายวาย หรือละครวาย ถึงแม้เรื่องรักออกเดินนี้ผู้เขียนจะเป็นเกย์ มีเพศสภาพความเป็นชายก็ตาม และจริง ๆ ผู้เขียนก็เคยสะท้อนความเข้าใจเรื่องบทบาททางเพศที่เปลี่ยนแปลงได้ แต่การที่ ธีร์-ฟิวส์ และ เฟรม-บุ๊ค ต่างก็รับเอา (internalize) ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ (ชาย-หญิง) มาเป็นสารัตถะ หรือแกนหลักของอัตลักษณ์ของตัวเอง ดังจะเห็นได้จากการที่ ฟิวส์ และบุ๊ค ซึ่งเป็นฝ่ายรับ ส่วน ธีร์และเฟรม ซึ่งเป็นฝ่ายรุก ต่างก็มีการนำเสนอความเป็นเพศชายที่แตกต่างกัน ฝ่ายรุก ทั้ง ธีร์และเฟรม ต่างก็เล่นบทบาทผู้นำ ส่วนฝ่ายรับ ฟิวส์ และบุ๊ค โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศของพวกเขา ถึงแม้ว่าจะเป็นเพราะความอยากรู้อยากลองร่วมกัน แต่ ธีร์และเฟรม เล่นบทนำและต่างก็ดูเหมือนจะเชี่ยวชาญ หรือ มีความคุ้นเคยกับกิจกรรมดังกล่าวเป็นอย่างดี ตรงกันข้ามกับฝ่ายรับของเรื่อง ฟิวส์ และบุ๊ค ทั้งคู่ต่างก็เพิ่งมีความสัมพันธ์กับคู่ของตัวเป็นครั้งแรก และละครเรื่องนี้ก็นำเสนอโดยเปรียบเหมือนกับฝ่ายรับถูกพรากพรหมจรรย์โดยฝ่ายรุก ไม่ว่าจะเป็นการให้ เฟรมพาบุ๊คไปซื้อยารักษาอาการฉีกขาดของเยื่อบุทวาร ที่ร้านขายยา และการที่ทั้ง ฟิวส์และบุ๊คต่างแสดงอาการเหนียมอายในเรื่องเพศอย่างชัดเจนเมื่อเทียบกับฝ่ายรุก ธีร์และเฟรม ซึ่งก็ไม่มีความแตกต่างจากการผลิตซ้ำ แนวคิดเรื่องเพศสภาพคู่ตรงข้ามที่พบได้ในวรรณกรรมหรือสื่อละครรักต่างเพศทั่วไป

ตัวละคร ฟิวส์ ซึ่งเป็นตัวดำเนินเรื่อง มีลักษณะคล้ายกับ โน่ จากเรื่อง *เลิฟซิกเดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ* ต่างก็เคยมีแฟนเป็นผู้หญิง ก่อนจะกลายเป็นเกย์เพราะมีความสัมพันธ์ลึกซึ้ง และตกหลุมรักธีร์ในที่สุด สิ่งที่โน่ ต่างจากฟิวส์ก็คือ ฟิวส์ เคยแต่งหญิง และละครเรื่องนี้ยังใส่บทสนทนาระหว่างฟิวส์กับพี่สาวที่แสดงให้เห็นว่าฟิวส์เคยช่วยพี่สาวขายเครื่องสำอางออนไลน์ โดยเคยแต่งหญิง ทดลองเครื่องสำอางมาก่อน นอกจากประเด็น

ดังกล่าวแล้ว ตัวละครทั้งสี่คน ต่างก็นำเสนอความเป็นเพศชายของตัวเองผ่านวัจนการสื่อสาร อาทิ เช่น การใช้คำสรรพนาม มึง-กู ในการพูดคุยระหว่างคู่ธีร์-ฟิวส์ และ คู่เฟรม-บุ๊ค ซึ่งเป็นการตอกย้ำ มายาคติว่า ความเป็นชายรวมถึง วัจนการสื่อสารที่อาจจะหยาบกว่าของผู้ที่มีเพศสภาพเป็นหญิง การแสดงออกทางเพศสภาพของตัวละครตามเนื้อเรื่อง อาจจะมีความย้อนแย้งบ้าง แต่โดยส่วนใหญ่เป็นเพื่อสร้างความเชื่อมโยงกับบทบาททางเพศของการเป็นรุกและรับของตัวละครแต่ละตัว ดังจะเห็นได้จากฟิวส์ ฝ่ายรับมักจะต้องมีฉากที่แสดงอารมณ์ ฟิวส์ในช่วงท้ายเรื่อง เริ่มมีความระหองระแหงกับธีร์ โดยเกิดจากความเข้าใจผิดของทั้งคู่ ฟิวส์พยายามไปง้อธีร์ แต่ธีร์ก็ดูเหมือนไม่ใส่ใจ ถึงแม้ว่าตอนจบธีร์จะตามมาเจอฟิวส์ ติดอยู่ในโรงเรียนและปรับความเข้าใจกันในที่สุด แต่การที่ธีร์ไม่พยายามแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึก ในระดับเดียวกับฟิวส์นั้น เป็นการย้ำถึงบทบาทรุก หรือความเป็นชาย ที่เป็นผู้นำ ไม่แสดงอารมณ์ ต่างจากฝ่ายรับหรือฝ่ายหญิงที่มักมีอารมณ์ผันแปรได้ง่าย

การวางโครงเรื่องและการสร้างตัวละครดังกล่าวจึงเป็นลักษณะแบบสารัตนะนิยม (essentialism) ที่ความเป็นชาย (masculinity) ของตัวละครรุก หรือรับ มักจะสอดคล้องกับบทบาทบทเตียงของตัวละครนั้นไม่ผันแปรไปตามสถานการณ์ แต่มักจะสะท้อนตัวตน หรือ ความเป็นหญิงความเป็นชายที่มีติดตัวมาของตัวละครแต่ละตัว นอกจากนั้นแล้วการวางโครงเรื่องของละครเรื่องนี้ ก็ดำเนินตามกรอบขนบนิยายวายอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ เรื่องความรักเดียวใจเดียว และแนวคิดเรื่องคู่แท้ ซึ่งก็ไม่แตกต่างละครโทรทัศน์หรือนิยายรักต่างเพศกระแสหลักทั่วไปที่ตัวพระเอกนางเอก ไม่ว่าจะผ่านอุปสรรค์มากน้อยเพียงใด ก็จะต้องลงเอยกัน นิยายวายทุกเรื่อง รวมถึง รักออกเดิน ก็เป็นการผลิตซ้ำชุดคุณค่านี้ ที่ให้ความสำคัญกับความรักครั้งแรก ประสบการณ์ทางเพศครั้งแรกโดยเฉพาะของฝ่ายรับ จนพัฒนากลายเป็นรักจริงของคู่แท้ในที่สุด โครงเรื่องลักษณะนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของนิยายพาฝัน (romanticized story) ที่ท้ายที่สุดแล้ว ตัวละครก็จะลงเคยกับคู่แท้ หรือ รักแรกของตัวเอง

ลักษณะร่วมกันของนิยายวาย และละครเรื่องรักออกเดินนี้ก็เคย การยอมรับความรักเพศเดียวกันของชายรักชายในละคร ความรักเพศเดียวกันแบบชายรักชาย หรือ การใช้คำว่าเกย์ อาจดูเหมือนเป็นคำแสลงหู หรือคำต้องห้ามสำหรับนิยายวาย ที่มักจะพยายามไม่ให้คำจัดความว่า ความรักระหว่างเด็กหนุ่มสองคน คือ คู่เกย์ แต่การยอมรับตัวเอง หรือการตระหนักว่าตัวละคร “กลายเป็น” ชายชอบชาย ก็เมื่อผ่านการมีเพศสัมพันธ์ เหมือนเป็นการลอง โดยทิ้งไว้ว่าตัวละครอาจกลับไปเป็นชายชอบหญิงได้เหมือนฟิวส์ที่มีแฟนเป็นผู้หญิงก่อนจะมาเจอกับธีร์ และเมื่อตัดสินใจมาคบกัน การให้นิยามความสัมพันธ์ก็ดูเหมือนจะวางอยู่บนฐานของความไม่มีเพศ โดยเฉพาะฟิวส์มักจะย้ำว่ากับ ผู้ชายคนอื่นตัวเค้าก็ไม่ได้ต้องการมีอะไรด้วย แต่เป็นเพราะตัวธีร์ หรือ ความเป็นตัวตนของธีร์ต่างหากที่เขารัก ไม่ใช่ เพราะความเป็นเพศชาย หรือ เพราะธีร์เป็นผู้ชาย การตอกย้ำ ความผันแปรเรื่องรสนิยมทางเพศของตัวละครว่าผันแปรตามปัจเจก ไม่ใช่ความเป็นเพศชาย ดูแง่หนึ่งอาจฟังดูเป็นการประกอบสร้างนิยม (constructionism) กล่าวคือ ตัวละครปฏิเสธว่า เรือนร่างหรือร่างกายผู้ชายของคู่รักตนเองเป็นสาเหตุของความรักเพศเดียวกันของตัวเอง แต่จริง ๆ การเน้นว่าเพราะตัวของธีร์ต่างหาก ที่ฟิวส์ชอบ ตัวของธีร์ แน่นอน มักจะหมายถึง ความดีงาม ลักษณะนิสัย แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเรือนร่างของธีร์หรือรูปลักษณ์ภายนอกที่เป็นวัตถุแห่งแรงปรารถนา ซึ่งก็เป็นจุดเริ่มของความชอบ มาจากความเป็นชาย หรือ ความเป็นเพศที่แสดงออกมานั่นเอง

โครงเรื่องแบบนี้ที่ปรากฏใน รักออกเดิน เป็นโครงเรื่องที่พบได้ทั่วไปในนิยายวายเรื่องอื่น ๆ หรือแม้แต่ในละคร*เลิฟซิก เดอะซีรีส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ* ทั้งตัวโน่และปุณ ต่างก็ย้ำว่าพวกเขาเคยเป็นผู้ชาย (รักต่างเพศ) แต่เพราะการใกล้ชิดกัน และเป็นเพราะตัวตนของแต่ละฝ่ายพวกเค้าจึงมารักกัน เช่นเดียวกับเรื่องเลิฟซิก เรื่องรักออกเดินพยายามนำเสนอมุมมองความผันแปลของเพศวิถีของปัจเจก (dynamics of sexuality) แต่ในขณะเดียวโครงเรื่อง และการสร้างตัวละคร กลับเป็นแนวทางสารัตถนิยมที่เน้นตัวตน ความเป็นเพศสภาพของตัวละครนั้น ๆ ทั้ง ๆ ที่ นิยายสาววายโดยส่วนใหญ่ รวมทั้งเรื่องรักออกเดิน นำเสนอภาพสังคมรอบตัวตัวละครนำว่า ให้การยอมรับความรักของตัวละครนำไม่มากก็น้อย หรือ แม้แต่ตัวละครเองก็ไม่มีความจำเป็นที่ต้องอธิบาย ทำความเข้าใจกับพ่อแม่พี่น้อง อย่างจริง ๆ จัง ๆ ว่าชอบผู้ชาย เหมือนกับภาพยนตร์วายเรื่อง *Formula 17* (2004) ที่แทบจะไม่มีตัวละครอื่นเลย มีแต่ชายรักชาย ถึงแม้ว่าละครเรื่องรักออกเดินจะไม่ได้ดำเนินเรื่องตาม *Formula 17* (2004) แต่การไม่นำเสนอประเด็นเรื่องเพศวิถีว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาตัวละคร โดยเฉพาะการยอมรับตัวเองต่อคนรอบข้างแล้วละก็ ก็ไม่ต่างกับการที่โลก หรือ สังคมในนิยายวายเป็นโลกอุดมคติ (homotopia) ที่ความรักเพศเดียวกันไม่ถูกรังเกียจและดูเหมือนจะเป็นความรักปรกติธรรมดาแบบหนึ่งเท่านั้น

ละครวายกับความสุ่มเสี่ยงทางจริยธรรม (Boys Love TV Series and Ethical Concerns)

ความนิยมของนิยายวายอย่างรวดเร็วและการตลาดเชิงรุกของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อบันเทิงโทรทัศน์ต่อกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กวัยรุ่นหญิงรักต่างเพศ อาจสร้างให้เกิดกระแสตีกลับทางสังคมได้ กล่าวคือ เนื่องจากเนื้อหาของวรรณกรรมและสื่อบันเทิงแนววายนี้ ให้ความสำคัญกับความรักระหว่างเด็กหนุ่ม อาจสร้างข้อขัดแย้งหรือเป็นสาเหตุให้สังคมเกิดความรังเกียจกลัวความรักเพศเดียวกันได้ (homophobia) สื่อผู้ผลิตเนื้อหาละครวายเองก็มักจะใช้เรื่องความอ่อนไหวต่อการรับรู้ทางสังคมเป็นจุดขาย เป็นกลยุทธ์ทางการตลาดประชาสัมพันธ์ อาทิ เช่น เรื่อง *Waterboyy* รักใสใสวัยรุ่นชอบ (2558) ที่ใช้การสร้างข่าวฉาวว่า แม่ของนักแสดงนำโมโหที่ลูกชายเล่นบทจูบจริงอย่างดูดดื่มกับนักแสดงชายอีกคนหนึ่ง นอกเหนือจากการที่นักแสดงนำชายคนดังกล่าวต้องดำเนินเรื่องในชุดกางเกงขาสั้นโดยไม่ใส่เสื้อเกือบตลอดเรื่อง

การนำเสนอเรื่องราวของวัยรุ่นชาย โดยเฉพาะภาพเรือนร่างท่อนบนของนักแสดงเด็กหนุ่ม อย่าง บูม ที่สวมบทบาท ธีร์ เมื่อตอนถ่ายทำเรื่องรักออกเดิน อายุยังไม่ครบ 15 ปีเต็ม ซึ่งก็หมายความว่า ร่างกายของนักแสดงนำเด็กชาย ที่ดูมีกล้ามเนื้อ มีซิกแพค จากการเฝ้าระวัง พัฒนาเรือนร่างของตัวนักแสดงเอง ให้กลายเป็นสินค้า ให้เรือนร่างของเขาเป็นที่จับจ้องเป็นวัตถุทางเพศ เป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางการตลาด ความเป็นชายของนักแสดงเด็กชายคนดังกล่าวจึงถูกลดทอนลงที่เรือนร่างที่ขายได้ ที่สร้างมูลค่าได้เท่านั้น ประเด็นนี้หากเป็นเรือนร่างของนักแสดงอย่าง เวียร์ นิว หรือ พุฒ ที่อยู่ในวัยสามสิบ อาจไม่ใช่ประเด็นที่สร้างข้อถกเถียงทางสังคม แต่ตัวนักแสดงในเรื่องรักออกเดินนี้ ที่ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนชั้นมัธยมปลาย และตัวเอกในเรื่องในขณะถ่ายทำก็ยังมีอายุไม่ครบ 15 ปี จริงอยู่ที่การแสดงของนักแสดงเหล่านี้ น่าจะได้รับความเห็นชอบจากผู้ปกครอง ผู้ซึ่งมองว่าเป็นโอกาสอันดีที่น้อง ๆ จะได้สร้างชื่อเสียงและมีรายได้ ถึงแม้ว่าจะมาจากคุณค่าของร่างกายที่ขายได้ ร่างกาย กล้ามเนื้อ ที่มีมูลค่าทางการตลาด หรือ การแสดงออกทางเพศสภาพที่ชายได้ จะเป็นการลดทอนคุณค่าของน้อง ๆ นักแสดงให้อยู่แต่เพียงเรือนร่าง ตามกรอบของทุนนิยมและแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่ให้ความสำคัญกับมูลค่าทางการค้าของสินค้า ซึ่งก็คือเรือนร่างของเด็กมัธยมปลายที่มาแสดงบทบาทให้ถูกจ้องมองก็ตาม

สรุป

บทความนี้ได้นำเสนอภาพเรือนร่างผู้ชายในละครสาววายว่ามีฐานคิดมาจากค่านิยมที่ให้คุณค่ากับความรักต่างเพศ ถึงแม้ว่าตัวละครชายรักชายในละครอาจเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนรักเพศเดียวกัน แต่การนำเสนอที่ย้ำตัวตนอัตลักษณ์ทางเพศของตัวละครว่าไม่ลื่นไหล ตายตัว และมีคู่เทียบที่ตรงกันข้าม เป็นการตอกย้ำคุณค่าของระบบชายเป็นใหญ่ เพศวิถีแบบรักต่างเพศเป็นใหญ่ แต่ร่างกายที่พร้อมจะถอดและมีรูปลักษณ์ตามแบบพิมพ์นิยมอย่างที่นักแสดงนำเรื่องรักออกเดินได้แสดงให้เห็นว่า สามารถสร้างทั้งกระแสความนิยมและกระแสเงินทุนที่อาจช่วยส่งเสริมความเป็นชายแบบดั้งเดิม เรือนร่างที่ถูกจ้องมองของนักแสดงละครสาววายกลับช่วยเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิง ซึ่งเป็นแฟนส่วนใหญ่ของสารแบบนี้ มีอิสระจากกรอบศีลธรรมทางเพศ สามารถจับจ้องเรือนร่างผู้ชายได้โดยเสรี ในฐานะที่เป็นสื่อบันเทิง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาอังกฤษ

Beauvoir, S. de. (1972). *The second sex*. (H. M. Parshley, trans.). London: Penguin. (Original work published 1949).

Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. London: Routledge.

Doty, A. (1993). *Making things perfectly queer: Interpreting mass culture*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Fiske, J. (1989). *Reading the popular*. Sydney: Unwin.

Foucault, M. (1998). *The history of sexuality 1*. London: Penguin. (Original work published 1976)

Gill, R. (2007). Postfeminist media culture: Elements of a sensibility. *European Journal of Cultural Studies*, *10*(2), pp. 147-166.

Gross, L. (1995). Out of the mainstream: Sexual minorities and the mass media. In G. Dines & J. M. Humez (Eds.), *Gender, race and class in media: A text-reader* (pp. 61-69). Thousand Oaks, CA: Sage.

Hakim, J. (2016) 'The Spornosexual': the affective contradictions of male body-work in neoliberal digital culture. *Journal of Gender Studies, 27*(2), 231-241, DOI: 10.1080/09589236.2016.1217771

Jackson, P. A., & Sullivan, G. (1999). A panoply of roles: Sexual and gender diversity in contemporary Thailand. In P. A. Jackson & G. Sullivan (Eds.), *Lady boys, tom boys, rent boys: Male and female homosexualities in contemporary Thailand* (pp. 1-28). Oxford: Harrington Park Press.

Katz, J. (2003). Advertising and the construction of violent white masculinity: From Eminem to Clinique for men. In G. Dines & J. Humez (Eds.), *Gender, race and class in media: A text reader* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

McLelland, M., & Welker, J. (2015). An introduction to “boys love” in Japan. In M. McLelland, K. Nagaike, K. Suganuma & J. Welker (Eds.), *Boys love manga and beyond*. Jackson, MS: University Press of Mississippi.

O’Shaughnessy, M., & Stadler, J. (2012). *Media and society* (5th ed.). Melbourne: Oxford University Press.

Raymond, D. (2003). Popular culture and queer representation: A critical perspective. In G. Dines & J. M. Humez (Eds.), *Gender, race and class in media: A critical reader* (pp. 91-110) (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Rose, S. (2014). As seen on TV: Why product placement is bigger than ever. *The Guardian* (24 June 2014). Retrieved from: https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2014/jun/24/ breaking-bad-tv-product-placement

Simpson, M. (2014). The metrosexual is dead. Long live the ‘spornosexual’. *The Telegraph* (10 June 2014). Retrieved from http://www.telegraph.co.uk/men/fashion-and-style/10881682/The-metrosexual-is-dead.-Long-live-the-spornosexual.html

Singhakowinta, J. (2011). Politics of negotiations: Thai gay men’s appropriation of public space. *The Asian Conference on Cultural Studies 2011 Proceedings*, pp. 84-96. Osaka: The International Academic Forum.

Singhakowinta, J. (2014). Media valorization of feminine beauty in Thai public discourse. *Kasetsart Journal Social Sciences*, *35*(2), 337-345.

Wahl, M. (2014). Why it’s unfortunate that ‘sex sells’ in advertising and in life. *The Huffington Post* (6 February 2014). Retrieved from http://www.huffingtonpost.com/madeline-wahl/why-its-unfortunate-that-sex-sells_b_5433251.html

ภาษาไทย

กานต์ระพี ธนาชัยบุญญาพัชร์. (ผู้อำนวยการผลิต). (2558). *เลิฟซิคเดอะซีรี่ส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ ฤดูกาล 2* (ละครโทรทัศน์). ประเทศไทย. MCOT HD.

แคมปัสสตาร์ campus-star.com. (10 ตุลาคม 2559). *หนุ่มวัยใส โดนใจแห่งปี ผลโหวตจาก KAZZ แมกกาซีน*. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://lifestyle.campus-star.com/entertainment/35255.html

ชีฟอง เค้ก Chiffon_cake. (2559). *เดือนเกี้ยวเดือน 1*. กรุงเทพฯ: every.

ดาราเดลี่. (15 กรกฎาคม 2559) *เปิดลิสต์ซีรีส์วายสัญชาติไทยสุดฮอตที่มาจากนวนิยายในอินเตอร์เน็ต*. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://www.daradaily.com/news/55796/read/

ไทยรัฐ. (15 มิถุนายน 2554). *แฉ ‘ชายไทย’ นิยมมีเซ็กส์กับ ‘เพื่อน-กิ๊ก’ มากขึ้น*. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://www.thairath.co.th/content/179243

ธนรา โพธิวัฒนางค์กูร นะเขียน Badboyz. (2557–ปัจจุบันยังไม่จบ). *Make It Right ✓ จะเป็นใคร ถ้าไม่ใช่มึง*. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://writer.dek-d.com/badboyzbadboyz/story/view.php?id=865168 หรือ http://www.tunwalai.com/story/11704/make-it-right-จะเป็นใคร ถ้าไม่ใช่มึง-yaoi

ธนรา โพธิวัฒนางค์กูร นะเขียน Badboyz. (25 มีนาคม 2557). *ว่าด้วยเรื่องคำถาม...ตัวละครใน Make It Right ใครเป็นเคะ!?* ใครเป็นเมะ!? ใครรุกใครรับ? (Facebook Post). สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://www.facebook.com/badboyzwriterpage/posts/823008947712459

เนชั่นทีวี. (2 ตุลาคม 2559) *วิจัยชี้ เด็กเจนวายมีเพศสัมพันธ์เร็ว หลายคู่นอน.* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://www.nationtv.tv/main/content/social/378518994/

ไนน์เอ็นเตอร์เทน. (23 กุมภาพันธ์ 2560). *ฉากสุดฟิน พระเอกถอดเสื้อหน้ากล้อง.* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://mcot-web.mcot.net/9ent/view.php?id=58ae439a93816301fd8b4570

บิตเทอร์สวีท BitterSweet. (2557). *Sotus พี่ว้ากตัวร้ายกับนายปีหนึ่ง.* กรุงเทพฯ: Nabu Publishing.

บุณยาพร กิตติสุนทโรภาศ. (2557). ยุคทองของ “สาววาย” เมื่อ “ชาย-ชาย” ช่วยเซอร์วิส !!. *มติชน* (21 กันยายน 2557) สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1411273701

ปัญญา ชุ่มฤทธิ์ (ผู้อำนวยการผลิต. (2557). *คีตโลกา (ละครโทรทัศน์).* ประเทศไทย. สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7.

ปนัดดา วงศ์ผู้ดี และ วิชุดา พินดั้ม (ผู้ดำเนินรายการ). (28 พฤศจิกายน 2557). 5 อันดับพระเอกหล่อสุดแซ่บ. *ดาราวาไรตี้โพล* (รายการโทรทัศน์). ประเทศไทย. ช่อง 2 สตาร์แม็กซ์ .สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://www.youtube.com/watch?v=4nmL0ah5A8E

ปนัดดา วงศ์ผู้ดี และ วิชุดา พินดั้ม (ผู้ดำเนินรายการ). (7 กันยายน 2558). 5 อันดับดาราขยันถอด. *ดาราวาไรตี้โพล* (รายการโทรทัศน์). ประเทศไทย. ช่อง 2 สตาร์แม็กซ์. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://www.youtube.com/watch?v=RPZvMLzJLG4

พีอาร์โซไซตี้ PRSociety. (4 กันยายน 2557). *“กัปตัน” กลัวไม่อิน โชว์จูบจริงใน “LOVE SICK THE SERIES”* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://www.prsociety.net/88846/

โพซิชันนิ่ง Positioning. (5 กันยายน 2556). *ทีวีดิจิทัล: สงครามแย่งชิงคนดู!.* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://positioningmag.com/56014

มาร์เวล Marvel. (4 พฤษภาคม 2558). Love Sick SS-2 - EP-2: หัวใจหลักของบทประพันธ์ที่หายไป กระทู้รีวิวสุดท้าย ... ลาก่อย. *Pantip.com*. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://pantip.com/topic/33601399

มิดเดิ้ลแมน มีเดีย (ผู้อำนวยการผลิต). (2557). *เลิฟซิคเดอะซีรี่ส์ รักวุ่น วัยรุ่นแสบ ฤดูกาล 1* (ละครโทรทัศน์). ประเทศไทย. MCOT HD.

ลติกา ชุมภู Indrytimes. (2551-2554). *Love Sick ชุลมุนหนุ่มกางเกงน้ำเงิน.* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://my.dek-d.com/hedfuc/writer/view.php?id=436675

ลูกเป็ดขี้เหร่. (29 สิงหาคม 2559). ตู้วหูววว!! เมื่อพระเอกไทยถอดเสื้อ งานกล้ามแน่นจึงมา!!. Gossipstar. สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://gossipstar.mthai.com/gossip-content/57739

สถาพร พานิชรักษาพงศ์. (ผู้อำนวยการผลิต). (2559-2560). *SOTUS The Series พี่ว้ากตัวร้ายกับนายปีหนึ่ง* (ละครโทรทัศน์). ประเทศไทย. จีเอ็มเอ็ม 25.

สนุกด็อตคอม Sanook.com. (6 กุมภาพันธ์ 2560). *เหมือนเดินออกมาจากนิยาย ส่อง “ตัวเต็ง” นักแสดงนำ เดือนเกี้ยวเดือน เดอะซีรีส์.* สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก http://movie.sanook.com66033/

วิชุดา พินดั้ม และ วรรธนะ กัมทรทิพย์ (ผู้ดำเนินรายการ). (7 มีนาคม 2558). 5 อันดับพระเอกหุ่นแซ่บ. *ดาราวาไรตี้โพล* (รายการโทรทัศน์). ประเทศไทย. ช่อง 2 สตาร์แม็กซ์ .สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://www.youtube.com/watch?v=U35AUiZgqsI &t=3s

วิชุดา พินดั้ม และ วรรธนะ กัมทรทิพย์ (ผู้ดำเนินรายการ). (28 ตุลาคม 2558). 5 อันดับซิกแพคสุดฟิน. *ดาราวาไรตี้โพล* (รายการโทรทัศน์). ประเทศไทย. ช่อง 2 สตาร์แม็กซ์ สืบค้นวันที่ 15 ธันวาคม 2560, จาก https://www.youtube.com/watch?v=N4zWnE5Zg34 &t=684s

ศิวัจน์ สวัสดิ์มณีกุล และ ธนะมินทร์ วงษ์สกุลพัชร์ (ผู้อำนวยการผลิต). (2559). *Make It Right the Series รักออกเดิน* (ละครโทรทัศน์). ประเทศไทย. MCOT HD.

การคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชนพื้นเมือง

วริยา ล้ำเลิศ*

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนและชนพื้นเมืองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับการแก้ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนมีหลายระดับในแต่ละท้องถิ่นและชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างวิทยาศาสตร์กับวัฒนธรรมท้องถิ่นและชนพื้นเมืองถือเป็นสิ่งสำคัญเพื่อส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีความยั่งยืนต่อไป และยังเป็นการหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในกรณีของการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์โดยมิชอบ บทความนี้จึงต้องการศึกษาการกล่าวอ้างว่าความรู้แบบดั้งเดิมมีความเกี่ยวข้องกับการแสวงหาการใช้ชีวิตแบบยั่งยืนบนโลก โดยเริ่มจากการศึกษาแนวคิดเรื่อง “ภูมิปัญญาดั้งเดิม” (Traditional Knowledge) และ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) นอกจากนี้ บทความนี้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงที่สำคัญระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมและการพัฒนาที่ยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของภูมิปัญญาดั้งเดิมต่อภาคส่วนต่างๆ และการพัฒนาของมนุษย์ จากนั้นจะกล่าวโดยสรุป เกี่ยวกับความสูญเสียของภูมิปัญญาดั้งเดิม และการคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมผ่านระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาหรือกฎหมายเฉพาะ (sui generis law)

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาดั้งเดิม ชนพื้นเมือง การพัฒนาอย่างยั่งยืน กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา กฎหมายเฉพาะ (sui generis law)

* คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: starboom14@hotmail.com

บทนำ

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable Development) คือการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ต้องประกอบไปด้วยความสามารถของคนในอนาคตข้างหน้าเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง เพราะคนในปัจจุบันต้องพยายามที่จะดูแลรักษาและพึ่งพาธรรมชาติและความรู้ดั้งเดิมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับคนรุ่นอนาคตด้วย ทั้งนี้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความสามารถของคนรุ่นอนาคตในการที่จะช่วยคิดวิธีการ เพราะควรเป็นหน้าที่ของคนในปัจจุบันที่ต้องทำให้เกิดความยั่งยืนในการใช้และดูแล อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ ละภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อให้คนรุ่นอนาคตสามารถรักษาสืบต่อไปจากรุ่นสู่รุ่นได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องซึ่งเป็นการพิจารณาถึงทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งหมายรวมถึงภูมิปัญญาดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการแสดงออกทางวัฒนธรรมทั้งหมดเพื่อเป็นแนวทางในการบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์บางอย่าง ทั้งนี้กระบวนการพัฒนานี้จึงไม่ควรขัดกับความเป็นไปของธรรมชาติ ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนควรเป็นระบบนิเวศที่สะดวกสบาย ระบบเศรษฐกิจที่ดำเนินไปอย่างมั่นคง และระบบสังคมที่เป็นที่ยอมรับ การพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงหมายถึงกระบวนการของการพัฒนาโดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกต้องโดยคำนึงถึงความต้องการของคนรุ่นอนาคต[1]

ภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นความรู้เชิงประจักษ์ที่ได้รับมาจากการปฏิบัติติดต่อกันมาและประสบการณ์ของคนในชุมชน และยังเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและทรัพยากรของท้องถิ่นหรือชุมชนนั้นตั้งอยู่ ภูมิปัญญาของชุมชนประกอบด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิม และองค์ความรู้ทั้งสองประเภทนี้ต่างมีส่วนร่วมในทางของตัวเองต่อกระบวนการของการพัฒนาของมนุษยชาติ สังคมอุตสาหกรรมต้องพึ่งพาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ขณะที่สังคมอื่น ๆ มีความมั่งคั่งในองค์ความรู้ดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตาม การบูรณาการความรู้ดั้งเดิมและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของสังคมเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืน การกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างนักวิทยาศาสตร์และผู้ทรงสิทธิ์ในภูมิปัญญาดั้งเดิมซึ่งรวมถึงประชาชนในท้องถิ่น และโดยเฉพาะชนพื้นเมือง

ในช่วงไม่กี่สิบปีมานี้ ภูมิปัญญาดั้งเดิมได้รับการยกย่องว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา ในปี พ.ศ. 2500 องค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organisation: (ILO)) ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองโดยการยอมรับอนุสัญญาระหว่างชนเผ่าพื้นเมืองและชนเผ่าที่ยืนยันถึงความสำคัญของความหลากหลายทางวัฒนธรรม[2]

---

1 Girindra Thakuria, “Traditional Knowledge for Sustainable Development: A Geographical Analysis”, 2014, retrieved from http://www.impactjournals.us/download.php?1410954862-5.Applied-Traditional%20Knowledge%20For%20Sustainable-Girindra%20Thakuria.pdf

2 International Labor Organization, “Indigenous and Tribal Peoples”, 2017, retrieved from http://www.ilo.org/global/topics/indigenous-tribal/lang--en/index.htm

ภูมิปัญญาดั้งเดิมยังได้รับการสนับสนุนอย่างมากหลังจากการประชุมสุดยอดโลกและการนำอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพที่ริโอ เดอ จาเนโรในปีพ. ศ. 2535 (the Convention on Biological Diversity at Rio de Janeiro in 1992) เป็นต้นมา นโยบายด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาดั้งเดิมได้แก่ อนุสัญญาของ UNESCO (UNESCO conventions) เช่นอนุสัญญาเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่จับต้องไม่ได้ (พ.ศ. 2546) (the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)) และอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองและส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม (2005) (the Convention on Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (2005))[3]

สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นการยอมรับความสำคัญของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมและการพัฒนา การยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชีวภาพ ความพยายามในการเสริมสร้างความเชื่อมโยงระหว่างอนุสัญญาฯ กับองค์การยูเนสโกได้รับการเน้นย้ำ แต่อย่างไรก็ดี ยังมีการตระหนักถึงปัญหาบางประการที่เป็นความท้าทายที่ต้องเผชิญร่วมกันในประเด็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาดั้งเดิมและผู้ทรงสิทธิ์ในภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวข้องกับ: ขาดการรับรู้ถึงการนำไปใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมและผู้ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม; สิทธิในการใช้ทรัพยากร; ที่ดินของชุมชนดั้งเดิม; ความเป็นเจ้าขององค์ความรู้และประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรและองค์ความรู้; การดำรงไว้ซึ่งแนวทางการปฏิบัติ; ขาดผู้สืบทอด; ความไม่ประสานกับระบบองค์ความรู้หลักและกระบวนการเรียนรู้ และการดำรงอยู่อย่างสงบและการอนุรักษ์ความหลากหลาย[4]

ประชาชน รัฐบาล และประชาคมวิทยาศาสตร์ทั่วโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญของกลยุทธ์การพัฒนาอย่างยั่งยืนแล้ว กลุ่มเหล่านี้ได้เน้นความจำเป็นในการใช้ทั้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในด้านหนึ่งและความรู้แบบดั้งเดิมในอีกด้านหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้นการกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างนักวิทยาศาสตร์และผู้ที่มีความรู้แบบดั้งเดิมซึ่งรวมถึงประชาชนในท้องถิ่น และชนพื้นเมืองโดยเฉพาะ ขณะนี้ความพยายามในการเก็บรวบรวมความรู้ในท้องถิ่นและพื้นเมืองด้วยการมองปัญหาในท้องถิ่นและการยกระดับความรู้นี้เพื่อส่งเสริมการใช้ในท้องถิ่น

ปัจจุบันระบบกฎหมายระหว่างประเทศเพื่อปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาถูกสร้างขึ้นในช่วงยุคของการพัฒนาทางอุตสาหกรรมในแถบตะวันตกและได้รับการพัฒนาขึ้นตามความต้องการของสังคมที่มีเทคโนโลยีขั้นสูง อย่างไรก็ตามในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาชนเผ่าพื้นเมืองชุมชนท้องถิ่นและรัฐบาลต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในประเทศกำลังพัฒนาได้เรียกร้องให้มีการคุ้มครองระบบความรู้แบบดั้งเดิมตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา[5]

---

[3] UNESCO, “UNESCO’S Contribution to the Session of the United Nations Permanent on Indigenous Issues”, 2011, retrieved from http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/UNESCO_session_tenth.pdf; See also UNESCO, “Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage”, 2016, retrieved from https://ich.unesco.org/en/convention

[4] World Intellectual Property Organization, Intellectual Property and Traditional Knowledge, nd., retrieved from https://horseproject.wiki/images/1/1b/Wipo-traditional.pdf

[5] World Intellectual Property Organization, “Traditional Knowledge and Intellectual Property – Background Brief”, nd., retrieved from http://www.wipo.int/pressroom/en/briefs/tk_ip.html

วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาครั้งนี้

1. เพื่อระบุและเน้นการมีส่วนร่วมของระบบความรู้แบบดั้งเดิมในการพัฒนาวิทยาศาสตร์
2. เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายถึงความสำคัญของความรู้ดั้งเดิมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน และ
3. เพื่อสังเคราะห์วัตถุประสงค์ของการคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมภายใต้ระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความรู้แบบดั้งเดิมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ความรู้ดั้งเดิมและแนวทางปฏิบัติสามารถชี้ให้เห็นได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ หรือระบบนิเวศน์ในด้านหนึ่ง และเป็นการแทรกแซงของมนุษย์และการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจในอีกด้านหนึ่ง ความท้าทายหลักคือการหาเครื่องมือที่เหมาะสมในการถ่ายทอดบทบาทหลักที่ความรู้ดั้งเดิม บรรทัดฐานและค่านิยม สามารถมีบทบาทในการสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) ปรากฏเป็นครั้งแรกในรายงานของคณะกรรมาธิการด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา โลกอนาคตของเรา (the World Commission on Environment and Development, Our Common Future) การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกนิยามขึ้นในรายงานนี้ว่า “ตรงตามความต้องการของปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นอนาคตในการตอบสนองความต้องการของตนเอง”[6] โดยคนในปัจจุบันต้องรักษาสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนเพื่อคนในรุ่นต่อไป ด้วยเพราะต้องคำนึงว่าคนรุ่นต่อไปย่อมต้องมีความต้องการเฉกเช่นคนในปัจจุบัน

คำจำกัดความเพิ่มเติมคือการรวบรวมวิธีการในการสร้างและคงไว้ซึ่งการพัฒนา ซึ่งพยายามที่จะบรรเทาความยากจน สร้างมาตรฐานที่เป็นธรรมในการดำรงชีวิต ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของทุกชนชาติ และสร้างแนวทางทางการเมืองที่ยั่งยืน ในขณะเดียวกันก็สร้างความมั่นใจได้ว่าจะไม่มีความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติและธรรมชาติ

อนุสัญญาด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมขององค์การยูเนสโก (The UNESCO Convention on Cultural Diversity) ตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ทางวัฒนธรรม “เป็นแหล่งความมั่งคั่งทางวัตถุและไม่มีตัวตน”[7] โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนท้องถิ่น ความรู้ดั้งเดิมคือความรู้ของชนพื้นเมืองที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่สะสมอยู่ในกิจกรรมแบบดั้งเดิมในแต่ละวันและแบบดั้งเดิม พื้นฐานของความรู้นี้ตั้งอยู่ในชุมชนที่เกี่ยวข้องและกิจกรรมทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ความรู้แบบดั้งเดิมพัฒนาขึ้นภายในกลุ่มวัฒนธรรมหรือชุมชนบางแห่งในช่วงเวลาที่กำหนดและภายในสภาพแวดล้อมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เฉพาะเจาะจง ในเวลาเดียวกันชุมชนเหล่านี้ได้ยอมรับและยอมรับองค์ประกอบจากระบบความรู้อื่น ๆ ผู้ประกอบวิชาชีพด้านความรู้แบบดั้งเดิมมีแนวโน้มที่จะมองดูผู้คน สัตว์ พืชและองค์ประกอบอื่น ๆ ของจักรวาลโดยเชื่อมต่อกันโดยเครือข่ายความสัมพันธ์และภาระผูกพันทางสังคม[8]

---

[6] International Institute for Sustainable Development, “Traditional Knowledge and Sustainable Development”, 2007, retrieved from https://www.iisd.org/pdf/2007/igsd_traditional_knowledge.pdf

[7] Sabine Schorlemer, Peter-Tobias Stoll, *The UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions: Explanatory Notes*, Springer Science & Business Media, 2013, pp.23-24

[8] Girindra Thakuria, “Traditional Knowledge for Sustainable Development: A Geographical Analysis”, 2014, retrieved from http://www.impactjournals.us/download.php?1410954862-5.Applied-Traditional%20Knowledge%20For%20Sustainable-Girindra%20Thakuria.pdf

ความรู้แบบดั้งเดิมเป็นพื้นฐานสำหรับหลายด้านของชีวิตประจำวันและในอาชีพเช่น (1) การทำเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ (2) การเตรียมการการอนุรักษ์และจัดจำหน่ายอาหาร (3) การล่าสัตว์ การจับปลา (4) สถานที่กักเก็บและเก็บน้ำ (5) การทำเสื้อผ้าและเครื่องมือ (6) การก่อสร้างและบำรุงรักษาที่อยู่อาศัย (7) การจัดการความสัมพันธ์ทางนิเวศวิทยาของสังคมและธรรมชาติ (8) การศึกษาเกี่ยวกับที่ดิน และทะเล (9) การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมและสังคม จึงกล่าวได้ว่าความรู้แบบดั้งเดิมเป็นรากฐานของความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่[9]

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีส่วนร่วมอย่างมากในกระบวนการของการพัฒนามนุษยชาติให้เกิดความเข้าใจในลักษณะทางธรรมชาติในด้านการแพทย์ การเกษตร อุตสาหกรรม วิศวกรรม ฯลฯ ซึ่งเป็นไปไม่ได้เลยหากปราศจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสิ่งเหล่านี้จะก้าวหน้า ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารทำให้สามารถเชื่อมต่อกับประเทศอื่น ๆ ได้อย่างรวดเร็วและง่ายดายไม่เคยมีมาก่อน แต่ก็เป็นความจริงที่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่มักจะใช้ความรู้ดั้งเดิมและผ่านการทดสอบและการทดลองอย่างเป็นระบบ ขยายในรายละเอียดและลึกซึ้งในความรู้ที่ได้รับจากการสังเกต การเกษตรสมัยใหม่ ดาราศาสตร์ เคมี วิศวกรรม ฯลฯ ถือเป็นความสมบูรณ์แบบของวิธีการเชิงประจักษ์แบบดั้งเดิมซึ่งก่อให้เกิดเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แต่ความรู้ดั้งเดิมและระบบความรู้ทางวิทยาศาสตร์ต้องมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของชุมชนวิทยาศาสตร์ซึ่งสามารถให้คุณค่าเฉพาะของระบบความรู้แบบดั้งเดิม

เห็นได้บ่อยครั้งว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์และผลลัพธ์จากการทดลองในชุมชนหรือท้องถิ่นที่เฉพาะเจาะจงมักจะไม่ได้ผลและไม่มีประสิทธิผล พันธุ์ข้าวพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการดัดแปลงทางพันธุกรรมหลายชนิดไม่สามารถให้ผลที่คาดหวังได้ในแต่ละพื้นที่หรือในสถานการณ์ต่าง ๆ วิธีการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพหลายวิธีล้มเหลวในการให้ผลลัพธ์ที่คาดหวัง เพราะกลยุทธ์ประเภทเหล่านี้ใช้ไม่ได้กับระบบในท้องถิ่น บางครั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ[10] ดังนั้นจึงไม่สามารถทำให้เกิดความยั่งยืนได้ มีเรียกร้องให้มีนโยบายที่เกี่ยวพันกันอย่างสมดุลซึ่งมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ การลดความยากจน สวัสดิการและความเป็นธรรมทางสังคมในทุกประเทศและชุมชนเพื่อให้เกิดการบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาอย่างยั่งยืน

รัฐบาลต่าง ๆ ทั่วโลกและผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ ตระหนักดีว่าไม่เพียงแต่ต้องให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและขนบประเพณีที่หลากหลาย แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของความหลากหลายในเส้นทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยรวม ดังนั้นองค์ความรู้ทั้งสองรูปแบบควรจะนำมารวมกัน ปรับปรุงให้ดีขึ้น และใช้ประโยชน์จากความรู้และเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น รวมทั้งให้ความสนใจในความรู้และแนวทางปฏิบัติ

---

9 Neelam Basera, “Attainment of Agricultural Sustainability through Integration of Traditional Knowledge of Farmers and Scientific Knowledge of Researchers”, 2016, retrieved from http://www.gmferd.com/journalcra.com/sites/default/files/17347.pdf

10 Girindra Thakuria, “Traditional Knowledge for Sustainable Development: A Geographical Analysis”, 2014, retrieved from http://www.impactjournals.us/download.php?1410954862-5.Applied-Traditional%20Knowledge%20For%20Sustainable-Girindra%20Thakuria.pdf

แบบดั้งเดิม จำเป็นต้องมีการร่วมมือกันระหว่างความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความรู้ดั้งเดิมเพื่อแก้ไขประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

ในงานวิจัยฉบับนี้ได้มีการนำเอาความรู้ความชำนาญและความรู้ในชุมชนท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ควบคู่ไปกับปัจจัยทางวิทยาศาสตร์ในหลาย ๆ ด้านเพื่อนำมาซึ่งกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างรวดเร็ว มีดังนี้

สุขภาพและยา

การรักษาทางการแพทย์ตามความรู้ดั้งเดิมถือเป็นความต้องการด้านการดูแลสุขภาพหลักและขั้นต้นของประชากรประมาณ 80% ของโลก เช่นในประเทศอินเดียมีการสนับสนุนและค้นคว้าเกี่ยวกับระบบการแพทย์แผนโบราณและการดูแลสุขภาพ เช่น อายุรเวช, Siddha และ Unani ในประเทศจีนระบบการแพทย์ของชาวจีนและทิเบตมีบทบาทสำคัญในด้านการรักษาพยาบาล[11]

ยาพื้นบ้านชนิดนี้ได้รับการยอมรับและรับรองในประเทศตะวันตกแล้ว ในอดีตระบบ allopathic ที่ได้รับการยอมรับทางวิทยาศาสตร์มีรากฐานมาจากความรู้ดั้งเดิมที่ยังคงดำเนินต่อไปจนถึงปัจจุบัน ผู้ประกอบวิชาชีพแพทย์ในสมัยก่อนได้รับข้อมูลเกี่ยวกับสมุนไพรที่ใช้โดยแพทย์ท้องถิ่นและทดสอบผลกระทบต่อผู้ป่วยที่แพทย์ท้องถิ่นทำการรักษา บนพื้นฐานของข้อสังเกตเชิงประจักษ์ นักเคมีได้ชี้ให้เห็นถึงสารตั้งต้นของยาในปัจจุบันว่าส่วนใหญ่มีส่วนประกอบที่เป็นสมุนไพร ยาเช่นยาควินิน, แอสไพริน, reserpine, digoxin เป็นต้น[12] ทั้งหมดนี้มาจากพืช ยาแผนโบราณสามารถใช้ได้ ไม่เพียงแต่ในเวชศาสตร์ แต่ยังรวมถึงยารักษาโรค เครื่องสำอางและกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์การแพทย์ซึ่งเป็นอาหารเสริม ความรู้เกี่ยวกับยาพื้นบ้านจึงเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับนักวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตยาและการค้นคว้าทดลองเพื่อให้ได้ตัวยาชนิดใหม่

การเกษตรและป่าไม้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเกษตรมีมากมายและหลากหลาย ความรู้นี้ได้รับการรวบรวม สั่งสมและการทำให้สมบูรณ์ตลอดหลายศตวรรษที่ผ่านมา ความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการจัดการดิน แนวทางการทำการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ ระบบชลประทาน การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การเก็บรักษา ถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายและประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน ความรู้แบบดั้งเดิมของการใช้สารกำจัดศัตรูพืชยาฆ่าแมลง ฯลฯ[13] เป็นผลมาจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนของการเกษตร ทั้งนี้ข้อมูลเกี่ยวกับพืชจะได้รับจากเกษตรกรในท้องถิ่น

---

[11] WHO, “Supplement on Traditional Medicine”, 2011, retrieved from http://www.searo.who.int/entity/medicines/topics/who_country_cooperation_strategy_india.pdf?ua=1

[12] Girindra Thakuria, “Traditional Knowledge for Sustainable Development: A Geographical Analysis”, 2014, retrieved from http://www.impactjournals.us/download.php?1410954862-5.Applied-Traditional%20Knowledge%20For%20Sustainable-Girindra%20Thakuria.pdf

[13] Vinita Pandey, Ritu Mittal and Preeti Sharma, “Documentation and Application of Indigenous Traditional Knowledge (ITK) for Sustainable Agricultural Development”, 2017, retrieved from, https://www.researchgate.net/publication/315438229_Documentation_and_Application_of_Indigenous_Traditional_Knowledge_ITK_for_Sustainable_Agricultural_Development

การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีศักยภาพในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ คนในท้องถิ่นมีความรู้เกี่ยวกับพืชและสัตว์ในท้องถิ่นของตนและด้วยความช่วยเหลือของพวกชุมชนและท้องถิ่นยังผลให้นักวิทยาศาสตร์ได้ค้นพบความหลากหลายทางชีวภาพสายพันธุ์ใหม่ ๆ[14] ยกตัวอย่าง ในการวิจัยทางพฤกษศาสตร์ของประเทศอินเดียได้มุ่งเน้นไปที่ “สวนมงคล” “sacred groves” ที่เกิดขึ้นทั่วทั้งพื้นที่ในชุมชนต่าง ๆ จะได้รับการคุ้มครองและจัดการโดยคนในท้องถิ่นและชุมชน สวนเหล่านี้เป็นพื้นที่เฉพาะของป่าที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ของภูมิภาคที่ถือว่าเป็นที่เคารพนับถือและเป็นที่นิยมทั่วไปโดยไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้เพื่อประโยชน์เชิงพาณิชย์ ข้อห้ามเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศ[15]

ช่างฝีมือ

ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศมีความอุดมสมบูรณ์ในเทคโนโลยีช่างฝีมือ ช่างฝีมือในหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนให้ผลิตสินค้าหลากหลายรูปแบบ มนุษย์ได้มีการใช้ผลิตภัณฑ์จากช่างฝีมือเช่นเครื่องหัตถกรรม เครื่องปั้นดินเผา งานไม้เครื่องหนัง เครื่องทอผ้า โลหะการทอผ้าตั้งแต่ต้นอารยธรรม ส่วนใหญ่ความรู้และทักษะของวิธีการผลิตและเทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการผลิตจะถูกครอบครองโดยผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ บุคคล ครอบครัว หรือชุมชน และได้มาจากการเรียนรู้โดยการทำเท่านั้น ความรู้จะถูกถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปหาคนต่อไปในครอบครัวเดียวกัน

เทคโนโลยีพื้นบ้านได้รับการปรับปรุงมาเป็นเวลาหลายร้อยปีโดยใช้วัสดุและการออกแบบที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่ที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมของภูมิภาค หน่วยการผลิตดังกล่าวมีการแพร่หลายในพื้นที่ชนบทและพื้นที่ชนเผ่าและมักเป็นพื้นฐานของอุตสาหกรรมขนาดเล็ก นอกจากนี้ชุมชนอื่นในพื้นที่ชนบทและชนเผ่ายังใช้ผลิตภัณฑ์จากป่าไม้และพืชเพื่อสร้างบ้าน เรือ รถเข็นและที่เก็บของและของใช้ในครัวเรือน แต่วัสดุประเภทนี้จะย่อยสลายทางชีวภาพและมีปัจจัยการผลิตที่มีต้นทุนต่ำ อย่างไรก็ตามเทคโนโลยีเหล่านี้ต้องเผชิญกับการสูญหายภายใต้ผลกระทบของอุตสาหกรรม

เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและชนพื้นเมืองในหลายพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญ ความร่วมมือต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความเคารพและความเข้าใจซึ่งกันและกัน การพูดคุยที่โปร่งใสและเปิดกว้างและความยินยอมที่ได้รับการบอกกล่าวและให้ผลตอบแทนแก่ผู้ถือครองความรู้แบบดั้งเดิมผ่านการแบ่งปันผลประโยชน์และผลตอบแทนที่เป็นธรรม[16] เงื่อนไขผูกพันเหล่านี้มีความสำคัญเนื่องจาก

---

[14] Susan Charnley , A. Paige Fischer, Eric T. Jones, “Integrating traditional and local ecological knowledge into forest biodiversity conservation in the Pacific Northwest”, 2007, retrieved from https://naldc.nal.usda.gov/download/39650/PDF

[15] Alison Ormsby, “Analysis of Local Attitudes Toward the Sacred Groves of Meghalaya and Karnataka, India”, 2013, retrieved from http://www.conservationandsociety.org/article.asp?issn=0972-4923;year=2013;volume=11;issue=2;spage=187;epage=197;aulast=Ormsby

[16] Department of Economic and Social Affairs Office for ECOSOC Support and Coordination, “Achieving Sustainable Development and Promoting Development Cooperation”, 2008, retrieved from http://www.un.org/en/ecosoc/docs/pdfs/fina_08-45773.pdf

สาขาความรู้ดั้งเดิมและวิทยาศาสตร์ขยายไปสู่ธุรกิจ รัฐบาลและกระบวนการพัฒนา ในการกำหนดความร่วมมือ ประเด็นเรื่องความเป็นเจ้าของหรือผู้ทรงสิทธิ์ต้องมีการทำให้เกิดความเข้าใจและการยอมรับ ผู้ทรงสิทธิ์ในภูมิปัญญาดั้งเดิมต้องได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่ในฐานะเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาที่ถูกต้อง การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ต้องให้ความสำคัญและให้เครดิตแก่บรรดาผู้ที่สร้างความรู้

ความรู้ของชุมชนหมายถึงความรู้ดั้งเดิมและวิทยาศาสตร์ที่รวมกัน เป็นที่ทราบกันดีว่าความรู้แบบดั้งเดิมมีความยั่งยืนเนื่องจากได้มีการพัฒนาขึ้นหลังจากมีการสังเกตและประสบการณ์นับพัน ๆ ปี รูปแบบของความรู้นี้เชื่อมโยงและสร้างความสัมพันธ์แบบองค์รวมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ภูมิปัญญาดั้งเดิมได้สนับสนุนการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนและยังคงทำเช่นนั้นจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในยุคโลกาภิวัตน์ ความรู้รูปแบบนี้ไม่ได้รับความสนใจอย่างสิ้นเชิงและค่อย ๆ สูญหายไป สิ่งที่ควรตระหนักคือแม้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มีการพัฒนามาเป็นระยะเวลาไม่กี่ร้อยปีและก้าวหน้าอย่างรวดร็ว แต่ความรู้เหล่านี้ล้วนแต่มีรากฐานมาจากความรู้ดั้งเดิมทั้งสิ้น

ไม่ต้องสงสัยเลยทีเดียว กระบวนการพัฒนาที่อิงกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสามารถพิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นอันตรายต่อสภาพแวดล้อมของเรา ดังที่เห็นได้จากสถานการณ์ที่น่าสลดใจในปัจจุบันของสภาพแวดล้อมทั่วโลก ความท้าทายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในปัจจุบันที่ชุมชนโลกกำลังเผชิญอยู่ คือปัญหาการเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคม การลดความยากจน สวัสดิการและการพัฒนาของมนุษย์ การปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและระบบสนับสนุนชีวิตและสิ่งมีชีวิต

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาของชนพื้นเมืองและเหตุผลในการคุ้มครอง

ขณะนี้มีความพยายามในการเก็บรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาของชนพื้นเมืองด้วยการศึกษาปัญหาในท้องถิ่นและการยกระดับองค์ความรู้นี้เพื่อการใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น ซึ่งการเก็บข้อมูลนี้ส่งผลให้เกิดการจ้างงานและการประเมินในภาพรวมทั้งหมดของฐานะความเป็นอยู่ในการครองชีพ (socio-economic status) ในบางท้องถิ่น ความหลากหลายของทางเลือกกลายเป็นเรื่องสำคัญและน่าสนใจอย่างมากในปัจจุบัน นักวิชาการและสาธารณชนเห็นพ้องกันว่าระบบความรู้แบบองค์เดียวไม่สามารถแก้ปัญหาที่พอกพูนของมนุษยชาติได้ ในทัศนะนี้ การให้ความสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความสำคัญเป็นอย่างมาก[17]

คำว่า “ภูมิปัญญาดั้งเดิม” หมายถึง “ความรู้ดั้งเดิม” “ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มีบทบาทสำคัญในการกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง คำเหล่านี้มีการตีความที่แตกต่างกันและอาจไม่ได้แสดงถึงลักษณะใดเป็นเฉพาะ คำว่า “แบบดั้งเดิม” อาจทำให้เกิดความคลุมเครือในความสามารถเพื่อการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและเวลา ในเวลาเดียวกัน ‘ชนพื้นเมือง’ อาจหมายถึงศูนย์กลางของชุมชนในขณะที่คำว่า “ท้องถิ่น” อาจไม่มีความเฉพาะเจาะจง เนื่องจากความรู้ทั้งหมดถูกสันนิษฐานว่าฝังอยู่ในรากฐานทางวัฒนธรรมคำว่า “วัฒนธรรม” อาจไม่สามารถจับภาพกระบวนการต่อเนื่องกันระหว่างเวลาได้[18]

---

[17] Girindra Thakuria, “Traditional Knowledge for Sustainable Development: A Geographical Analysis”, 2014, retrieved from http://www.impactjournals.us/download.php?1410954862-5.Applied-Traditional%20Knowledge%20For%20Sustainable-Girindra%20Thakuria.pdf

[18] Unnikrishnan Payyappallimana and Osamu Koike, “Traditional Knowledge for Sustainable Development: A Case from the Health Sector in Kerala, India”, 2010, retrieved from http://www.airies.or.jp/attach.php/.../save/0/0/14_2-09.pdf

ความหมายของความหลากหลายทางชีวภาพของวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายของรูปแบบการดำรงชีวิต ระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมและรูปแบบการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง แม้ว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมจะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบหลายมิติ แต่มิติที่สำคัญคือภูมิปัญญาดั้งเดิมซึ่งฝังอยู่ในระบบค่านิยม ความหมายและการเรียนรู้ในท้องถิ่น ตามที่องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกได้ขยายการคุ้มครองไปสู่ “งานวรรณกรรม ศิลปกรรมหรือวิทยาศาสตร์ การแสดง; สิ่งประดิษฐ์; การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ การออกแบบ; เครื่องหมายชื่อและสัญลักษณ์ ข้อมูลที่ไม่เปิดเผย; และนวัตกรรมอื่น ๆ ตามประเพณีและการสร้างสรรค์ที่เกิดจากกิจกรรมทางปัญญาในสาขาอุตสาหกรรมวิทยาศาสตร์ วรรณกรรมหรือศิลปะ”[19]

ความหลากหลาย ความเป็นเจ้าของร่วมกันภายใต้กฎหมายจารีตประเพณี การปรับตัวให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งโดยส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารและเป็นเพียงการส่งผ่านโดยการบอกเล่า และความสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศ และกลุ่มชาติพันธุ์ เหล่านี้ถือเป็นลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาดั้งเดิม เนื่องจากลักษณะพลวัตของภูมิปัญญาดั้งเดิมไม่มีความเกี่ยวข้องกับระยะเวลา ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างในรูปแบบของการสร้างสรรค์องค์ความรู้และการเผยแพร่องค์ความรู้ระหว่างชุมชน แต่ยังมีหลายแนวทางในระบบค่านิยมและโลกทัศน์ระหว่างชุมชนต่าง ๆ

บ่อยครั้งที่วิทยาศาสตร์กระแสหลักไม่ยอมรับภูมิปัญญาดั้งเดิมว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องเนื่องจากถือว่าไม่มีหลักการสากลและเป็นเพียงการรวมกันของความเชื่อและค่านิยมของชุมชน ซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างระบบหลักและระบบความรู้แบบดั้งเดิม ภูมิปัญญาดั้งเดิมมีบทบาทสำคัญในมิติทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ การยอมรับและการปฏิบัติตามหลักปฏิบัติเกี่ยวกับภูมิปัญญาดั้งเดิมถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการ “ส่งเสริมความรู้สึกของการมีอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ร่วมกัน”[20]

ภูมิปัญญาดั้งเดิมส่งผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ผ่านการมีส่วนร่วมในด้านสุขภาพ การเกษตรกรรม ความมั่นคงด้านอาหาร การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ที่ดินการดำรงชีพ การจัดการภัยพิบัติศิลปะและวัฒนธรรมในชุมชนอื่น ๆ เมื่อพิจารณากรณีของภูมิปัญญาดั้งเดิมในด้านการแพทย์: องค์การอนามัยโลกประมาณการว่าการรักษาโดยทางการแพทย์แบบดั้งเดิมซึ่งให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา มีจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรโลก (ในบางภูมิภาคถึง 70% -80%) การรักษาทางการแพทย์เหล่านี้ใช้ส่วนประกอบของระบบนิเวศน์ (พืชสัตว์และแร่ธาตุ / อนุพันธ์ของโลหะ) ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและมักคุ้มค่าในการรักษาโรค[21]

---

19 WIPO, “WIPO Intellectual Property Handbook”, 2008, retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/489/wipo_pub_489.pdf

20 Alison Ormsby, “Analysis of Local Attitudes Toward the Sacred Groves of Meghalaya and Karnataka, India”, 2013, retrieved from http://www.conservationandsociety.org/article.asp?issn=0972-4923;year=2013;volume=11;issue=2;spage=187;epage=197;aulast=Ormsby

21 อ้างแล้ว

เป็นที่น่าสังเกตว่าในขอบเขตของความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายสิ่งแวดล้อมภายใต้กรอบภูมิปัญญาดั้งเดิมได้รับการยอมรับหรือยอมรับดีกว่าในประเภทอื่นของภูมิปัญญาดั้งเดิม นอกจากนี้แม้ว่าภูมิปัญญาดั้งเดิมอาจได้รับการอุปถัมภ์เป็นมรดกแห่งชาติ แต่ผู้สืบสานหรือผู้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาดั้งเดิมยังคงไม่เป็นที่รู้จักและไม่ใช่ส่วนสำคัญในการได้รับการยอมรับในวงกว้าง

รูปแบบอื่น ๆ ของความรู้แบบดั้งเดิมมักถูกแสดงด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน หนึ่งในความแตกต่างที่มักเกิดขึ้นระหว่างความรู้แบบดั้งเดิมและความรู้สมัยใหม่หรือความรู้ของตะวันตกนั้น ซึ่งแตกต่างจากภูมิปัญญาดั้งเดิมในยุคหลัง ๆ ภูมิปัญญาดั้งเดิมไม่ได้แยกความรู้ “เกี่ยวกับทางโลก” หรือ “ซึ่งมีเหตุผล” ออกจากความรู้ทางจิตวิญญาณสัญชาตญาณ และภูมิปัญญา สิ่งสำคัญคือต้องตระหนักถึงคือภูมิปัญญาดั้งเดิมไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปรากฏการณ์แบบสถิต แต่เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีการพัฒนาไปตลอดเวลาโดยมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชนที่เกี่ยวข้อง

การอภิปรายผล

ปัญหาของชนเผ่าพื้นเมือง ซึ่งอาจจะมากกว่าชนในชาติอื่น ๆ ต่างตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตามที่สหประชาชาติได้มีการสำรวจ มากกว่า 300 ล้านคนของชนพื้นเมืองในกว่า 70 ประเทศ อาศัยอยู่ในเกือบทุกเขตภูมิภาค จากภูมิภาคอาร์กติกที่ห่างไกลและทะเลทรายของแอฟริกาไปยังหมู่เกาะแปซิฟิกและป่าฝนในเอเชียและอเมริกาใต้ ในขณะที่มีความหลากหลายของภาษา วัฒนธรรม การแต่งกายและประเพณีในหมู่พวกชนเผ่าพื้นเมือง[22] ชนเผ่าพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นมีความรู้สึกที่เข้มแข็งของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และความผูกพันกับดินแดนของบรรพบุรุษของพวกเขา

ในอดีตชนเผ่าพื้นเมืองได้รับการเลือกปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมโดยกระบวนการทางเศรษฐกิจที่ทันสมัยและมีแนวโน้มการพัฒนาที่ต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ผู้กำหนดนโยบายผู้วางแผนพัฒนาและประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึงบทบาทสำคัญยิ่งขึ้นที่ความรู้ดั้งเดิมของชนเผ่าพื้นเมืองสามารถมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน การอภิปรายถึงการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาดั้งเดิม ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และการแสดงออกทางวัฒนธรรมปรากฏหลายครั้งในเวทีโลก ในขณะที่หลายเวทีเล็งเห็นถึงความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อนำมาใช้คุ้มครองภูมิปัญญาเหล่านี้ให้สามารถเกิดความยั่งยืนได้[23] แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีประเด็นที่ชนพื้นเมืองเกิดข้อกังวลในการใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาว่าควรเป็นรูปแบบใดที่จะไม่เป็นการจำกัดสิทธิ์ผู้ทรงสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังนั้น ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงต้องการอภิปรายผลการศึกษา 2 ประเด็นหลักที่สำคัญคือ 1. วิเคราะห์การคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญา และ 2. การคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชนและประเทศ

---

[22] World Health Organization, WHO Traditional Medicine Strategy 2014-2023, 2014, retrieved from http://www.searo.who.int/entity/health_situation_trends/who_trm_strategy_2014-2023.pdf?ua=1

[23] WIPO, “Intellectual Property and Traditional Knowledge”, nd. retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/920/wipo_pub_920.pdf

วิเคราะห์การคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญา

ความรู้แบบดั้งเดิมถือเป็นทรัพย์สินทางปัญญา “ความรู้ทางวัฒนธรรมพื้นเมืองถือเป็นหีบสมบัติที่เปิดกว้างสำหรับการจัดสรรสิ่งของที่มีคุณค่าให้กับอารยธรรมตะวันตก ในขณะที่หลายประเทศยังมุ่งมั่นในการคุ้มครองสิทธิในภูมิปัญญาที่มีคุณค่าในประเทศของตน แต่คนพื้นเมืองกลับไม่เคยได้รับสิทธิเช่นเดียวกันกับความรู้ทางวัฒนธรรมของตน กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาในปัจจุบันของประเทศทางตะวันออกสนับสนุน ส่งเสริมและอนุญาตให้มีการขายส่งผลิตภัณฑ์พื้นเมืองโดยไม่ได้รับอนุญาตจากชนพื้นเมือง ทั้งนี้ ภายใต้เงื่อนไขการคุ้มครองตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ไม่ปรากฏว่ามีการระบุถึงเงื่อนไขในสัญญา ผลประโยชน์ โดยไม่มีการรับรองหรือความคาดหวังใด ๆ ที่จะอนุญาตให้ผู้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาได้รับหรือมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ดังกล่าว”[24]

เหตุผลที่ประจักษ์แก่ความเข้าใจของสังคมคือ โดยหลักการพื้นฐาน นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่จะทำในสิ่งที่ตนต้องการโดยไม่คำนึงถึงแรงจูงใจในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในข้อมูลที่พวกเขาผลิตขึ้น และแน่นอนว่าวิทยาศาสตร์จะก้าวหน้าขึ้นอย่างช้า ๆ หากนักวิทยาศาสตร์ทุกคนต้องขออนุญาตใช้ข้อมูลที่สร้างขึ้นโดยนักวิทยาศาสตร์ในรุ่นก่อน ๆ ผลรางวัลสำหรับนักวิทยาศาสตร์ที่มีความคิดสร้างสรรค์มาจากรางวัลและการเชิดชูที่ได้รับและการยอมรับจากสาธารณะ ไม่ใช่จากสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

ในปีพ.ศ. 2543 สมาชิก WIPO ได้จัดตั้งคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลด้านทรัพย์สินทางปัญญาและทรัพยากรทางพันธุกรรม ความรู้ดั้งเดิม และคติชนวิทยา (Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore (IGC)) และในปีพ.ศ. 2552 มีการตกลงที่จะพัฒนาเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศที่คุ้มครองความรู้ดั้งเดิม ทรัพยากรพันธุกรรมและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (คติชนวิทยา) อย่างมีประสิทธิภาพ เครื่องมือดังกล่าวอาจมีตั้งแต่ข้อเสนอแนะถึงสมาชิกของ WIPO ไปจนถึงสนธิสัญญาอย่างเป็นทางการซึ่งจะผูกมัดประเทศที่ตัดสินใจเลือกที่จะให้สัตยาบัน[25]

ความรู้ดั้งเดิมไม่ใช่สิ่งที่เรียกเพราะเกิดขึ้นในสมัยโบราณ หากแต่เป็นองค์ความรู้ที่มีชีวิตซึ่งพัฒนายั่งยืนและสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นภายในชุมชนซึ่งมักเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือจิตวิญญาณ ดังนั้นจึงไม่สามารถป้องกันได้ง่ายจากระบบทรัพย์สินทางปัญญาในปัจจุบันซึ่งโดยปกติจะให้การคุ้มครองในระยะเวลาที่จำกัด สำหรับสิ่งประดิษฐ์และผลงานดั้งเดิมของบุคคลหรือ บริษัท ที่มีชื่อ ธรรมชาติที่มีชีวิตของมันก็หมายความว่าความรู้ “แบบดั้งเดิม” ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะกำหนด[26]

---

[24] John Mugabe, “Intellectual Property and traditional Knowledge: An Exploration in International Policy Discourse” , nd., retrieved from http://www.wipo.int/edocs/mdocs/tk/en/wipo_unhchr_ip_pnl_98/wipo_unhchr_ip_pnl_98_4.pdf; See also Sharon G. Mijares, *Modern Psychology and Ancient Wisdom: Psychological Healing Practices from the World’s Religious Traditions*, 2016, Routledge

[25] WIPO, “Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Traditional Cultural Expressions”, 2015, retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/tk/933/wipo_pub_933.pdf

[26] WIPO, “Traditional Knowledge and Intellectual Property”, nd., retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_tk_1.pdf

การตระหนักถึงรูปแบบดั้งเดิมของความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมเช่นเดียวกับการเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สามารถคุ้มครองได้นั้นจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งทำให้ชุมชนท้องถิ่นและชนพื้นเมือง รวมทั้งรัฐบาลต่างๆสามารถกล่าวถึงการใช้ความรู้แบบดั้งเดิมของบุคคนอื่นได้ ซึ่งสิ่งนี้จะทำให้เกิดความเป็นไปได้ในการเคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น เพื่อเยียวยาการคุ้มครองแบบดั้งเดิม และศิลปะและดนตรีพื้นบ้านที่ถูกนำไปใช้ในทางมิชอบ และยังช่วยให้ชุมชนสามารถควบคุมและได้รับประโยชน์จากการแสวงประโยชน์ในเชิงพาณิชย์

แม้ว่าการเจรจาระหว่างองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) จะมีการเริ่มต้นขึ้นและโดยส่วนใหญ่เกิดจากการขับเคลื่อนของประเทศกำลังพัฒนา แต่การอภิปรายจะไม่แบ่งแยกออกอย่างชัดเจนตามแนว “North-South” ชุมชนและรัฐบาลไม่จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในมุมมองเช่นเดียวกัน[27] รัฐบาลบางประเทศที่พัฒนาแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมมือกับกลุ่มชนพื้นเมืองต่างมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน

สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาสามารถเพิ่มความพยายามในการค้นหาเส้นทางสู่ความยั่งยืนได้อย่างสมเหตุสมผล จริงหรือไม่ คำถามนี้ถือเป็นคำถามหลักในการพูดถึงความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อตอบคำถามนี้ การทบทวนความคิดที่ว่าเหตุใดสังคมแทบทุกที่จึงรู้จักสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาได้ปรากฏขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือต้องพิจารณาเป้าหมายของระบบทรัพย์สินทางปัญญา

ทรัพย์สินทางปัญญากำหนดระดับการควบคุมการใช้และการเผยแพร่ข้อมูล โดยเฉพาะสิทธิบัตรและลิขสิทธิ์ (และมีกำหนดข้อยกเว้นการใช้งานสร้างสรรค์ที่สำคัญ) บัญญัติถึงสิทธิแต่พียงผู้เดียวของผู้ทรงสิทธิโดยมีระยะเวลาจำกัดในการหวงกันผู้อื่นจากการใช้ข้อมูลที่เปิดเผยต่อสาธารณะ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลมีลักษณะสำคัญที่ทำให้แยกความแตกต่างจากทรัพย์สินที่จับต้องได้ เนื่องด้วยข้อมูลคือ “ไม่ใช่สิ่งที่ไม่สามารถแบ่งปันได้” ข้อมูลไม่ได้ถูกนำไปใช้จนหมดโดยการแสวงหาประโยชน์จากการใช้นั้น ๆ

การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ

การคุ้มครองเชิงป้องกัน (Defensive Protection) มีเป้าหมายเพื่อไม่ให้คนภายนอกชุมชนเข้าถึงสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญามากกว่าความรู้ดั้งเดิม[28] บางประเทศ เช่นอินเดียและจีนได้รวบรวมฐานข้อมูลทางการแพทย์แผนโบราณที่สามารถค้นหาได้ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงข้อมูลที่ปรากฏอยู่ก่อนโดยผู้ตรวจสอบสิทธิบัตรเมื่อประเมินการยื่นขอรับสิทธิบัตร ในกรณีของอินเดียการรวบรวมฐานข้อมูลทางการแพทย์แผนโบราณตำรับและตำรายา และวิธีการปรุงยาสมุนไพรที่สามารถค้นหาได้ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงวิธีการรักษาและการปรุงยาโดยผู้ตรวจสอบสิทธิบัตรเมื่อประเมินการยื่นขอรับสิทธิบัตร เพื่อใช้ขมิ้นในการรักษาบาดแผลซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในชุมชนแบบดั้งเดิมของอินเดียและได้รับการบันทึกไว้ในตำราภาษาสันสกฤตโบราณ[29] กลยุทธ์การป้องกันอาจใช้เพื่อป้องกันการแสดงออกทางวัฒนธรรมอันศักดิ์สิทธิ์ เช่นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ หรือคำจากการจดทะเบียนเป็นเครื่องหมายการค้า

---

[27] Kenichi Matsui, “Problems of Defining and Validating Traditional Knowledge: A Historical Approach”, 2015, retrieved from https://pdfs.semanticscholar.org/47a0/93460012bba50a7d38ae7d9e9c4efb5bae42.pdf

[28] WIPO, “Traditional Knowledge and Intellectual Property – Background Brief”, nd., retrieved from http://www.wipo.int/pressroom/en/briefs/tk_ip.html

[29] WIPO, “Protecting India’s Traditional Knowledge”, 2011, retrieved from http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2011/03/article_0002.html

การคุ้มครองเชิงบวก (Positive Protection) คือการให้สิทธิที่จะให้อำนาจแก่ชุมชนในการส่งเสริมภูมิปัญญาดั้งเดิมของตน ควบคุมการใช้ประโยชน์และประโยชน์ที่พึงจะได้รับจากการแสวงประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ การใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมบางประเภทสามารถได้รับการคุ้มครองผ่านระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ และหลายประเทศก็ได้มีการพัฒนากฎหมายเฉพาะเพื่อนำมาใช้คุ้มครองแก่งานสร้างสรรค์ที่มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม อย่างไรก็ตามการคุ้มครองเป็นการเฉพาะใด ๆ ที่ได้รับภายใต้กฎหมายภายในประเทศอาจไม่สามารถอ้างสิทธิ์ในประเทศอื่นได้ และสิ่งนี้ถือเป็นสาเหตุหนึ่งที่ชุมชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น และรัฐบาลต่าง ๆ กำลังเร่งเร้าให้มีกฎหมายระหว่างประเทศ

เห็นได้ว่าการคุ้มครองทั้งสองทั้งสองประเภทนี้ให้มุมมองถึงการคุ้มครองจากการแสวงหาประโยชน์จากภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยเฉพาะโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อประโยชน์ในเชิงอุตสาหกรรมหรือเชิงพาณิชย์ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้เกิดความกังวลว่าความรู้นั้นได้รับการใช้ผิดวัตถุประสงค์ และบทบาทและผลงานของผู้ถือครองภูมิปัญญาดั้งเดิมยังไม่ได้รับการยอมรับ โดยประเภทการคุ้มครองเชิงป้องกันเป็นการหาวิธีในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการรักษารากเหง้าของภูมิปัญญาดั้งเดิมแม้ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ผลประโยชน์ของภูมิปัญญาดั้งเดิมสามารถมีมีความสอดคล้องกับคนในรุ่นต่อไปในอนาคตและเพื่อให้ชุมชนแบบดั้งเดิมสามารถยังคงเจริญเติบโตและพัฒนาในรูปแบบที่สอดคล้องกับค่านิยมและความสนใจของตนเอง เช่น โปรตุเกสเพิ่งผ่านกฎหมายเพื่อปกป้องภูมิปัญญาดั้งเดิม และพันธุ์พืชของเกษตรกรชาวโปรตุเกสซึ่งเป็นการเพิ่มความหลากหลายให้กับกฎหมายที่เรียกว่า กฎหมายเฉพาะ “sui generis” ในภูมิปัญญาดั้งเดิม

ความรู้ดั้งเดิมได้รับการคุ้มครองเชิงป้องกันตามขั้นตอนที่ป้องกันไม่ให้บุคคลที่สามได้รับหรือใช้สิทธิทรัพย์สินทางปัญญาที่ไม่ถูกต้องในความรู้ดั้งเดิม การป้องกันที่คุ้มค่าจะมีคุณค่าและมีประสิทธิภาพในการปิดกั้นการใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย แต่ก็ไม่ได้ทำให้ผู้อื่นไม่ใช้หรือใช้ความรู้ดั้งเดิมอย่างแข็งขัน จำเป็นต้องมีการป้องกันเชิงบวกบางรูปแบบเพื่อป้องกันการใช้โดยไม่ได้รับอนุญาต นี่คือเหตุผลที่วิธีการที่ครอบคลุมในการป้องกันต้องพิจารณาการป้องกันเชิงบวก

การทำงานขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกเกี่ยวกับภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมแบ่งออกเป็น 3 ด้านที่แตกต่างกัน คือ 1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบดั้งเดิม (ความรู้ด้านเทคนิค แนวทางปฏิบัติ ทักษะและนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเล่าขาน ความหลากหลายทางชีวภาพ การเกษตร หรือสุขภาพ) 2. การแสดงออกทางวัฒนธรรม / การแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (การแสดงออกทางวัฒนธรรม เช่น ดนตรี ศิลปะ การออกแบบ สัญลักษณ์ และการแสดง) และ 3. ทรัพยากรพันธุกรรม (สารพันธุกรรมของมูลค่าศักยภาพที่พบได้ในพืชสัตว์และจุลินทรีย์)[30]

ถึงแม้ว่าในหลาย ๆ ชุมชน ภูมิปัญญาดั้งเดิม ทรัพยากรพันธุกรรม และการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของมรดกแบบบูรณาการ แต่จากจุดยืนด้านทรัพย์สินทางปัญญา ชุมชนพื้นเมืองก็มีประเด็นที่แตกต่างออกไปและอาจต้องการการแก้ปัญหาที่แตกต่างกันด้วย ในทั้งสามด้านนอกเหนือจากการร่างเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกกำลังตอบสนองคำขอจากชุมชนและรัฐบาลเพื่อขอรับความช่วยเหลือในทางปฏิบัติและคำแนะนำด้านเทคนิคเพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

---

[30] WIPO, “Traditional Knowledge and Intellectual Property – Background Brief”, nd., retrieved from http://www.wipo.int/pressroom/en/briefs/tk_ip.html

เมื่อสมาชิกในชุมชนคิดค้นสิ่งประดิษฐ์หรือผลิตภัณฑ์ภายใต้กรอบภูมิปัญญาดั้งเดิม พวกเขาอาจใช้ระบบสิทธิบัตรเพื่อคุ้มครองนวัตกรรมของตนได้ แต่อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาดั้งเดิมเหล่านั้นล้วนแต่มีฐานรากมาจากองค์ความรู้ในสมัยโบราณ และมักเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับมาอย่างไม่เป็นทางการและได้มาจากการบอกเล่า ซึ่งเป็นผลให้การคิดค้นโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมนี้ไม่ได้รับการคุ้มครองโดยระบบทรัพย์สินทางปัญญาแบบเดิม สิ่งนี้กระตุ้นให้บางประเทศพัฒนาระบบกฎหมายเฉพาะ (sui generis law) ของตนเองเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิม

ในขณะเดียวกัน การจัดทำหลักฐานเป็นเอกสารสามารถช่วยคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมได้ เช่นโดยการจัดเก็บข้อมูลเป็นความลับ ไม่เปิดเผย หรือลับเฉพาะสำหรับชุมชนที่เกี่ยวข้องเท่านั้น การจัดทำเอกสารบางอย่างอย่างเป็นทางการและการจดทะเบียนภูมิปัญญาดั้งเดิมจะเป็นการช่วยส่งเสริมระบบการคุ้มครองเฉพาะ (sui generis protection systems) ขึ้นมา ขณะที่ฐานข้อมูลภูมิปัญญาดั้งเดิม เช่นฐานข้อมูลของอินเดียเกี่ยวกับยาแผนโบราณมีบทบาทในการคุ้มครองในระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างความเชื่อมั่นว่าการจัดทำเอกสารภูมิปัญญาดั้งเดิมเชื่อมโยงกับกลยุทธ์ด้านทรัพย์สินทางปัญญาและไม่ได้นำมาใช้แทนที่นโยบายหรือกฎหมายที่คลุมเครือ

ในด้านการคุ้มครองทรัพยากรทางพันธุกรรม ทรัพยากรทางพันธุกรรมไม่ใช่ทรัพย์สินทางปัญญา (ไม่ใช่การสร้างสรรค์ที่เกิดจากจินตนาการของมนุษย์) จึงไม่สามารถได้รับการคุ้มครองโดยตรงจากทรัพย์สินทางปัญญา อย่างไรก็ตามสิ่งประดิษฐ์ที่ได้จากหรือพัฒนาโดยใช้ทรัพยากรพันธุกรรม (ทั้งนี้ โดยจะเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาดั้งเดิมหรือไม่ก็ตาม) อาจได้รับสิทธิบัตรหรือได้รับการคุ้มครองโดยสิทธิของนักปรับปรุงพันธุ์พืช

ในการพิจารณาด้านทรัพย์สินทางปัญญาในการใช้ทรัพยากรพันธุกรรม องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกกำหนดให้เป็นไปตามกรอบกฎหมายและนโยบายระหว่างประเทศที่กำหนดโดยอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (the Convention on Biological Diversity (CBD)) และพิธีสารนาโกยา (Nagoya Protocol) และสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรทางพันธุกรรมเพื่ออาหารและการเกษตรของสหประชาชาติ องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (the International Treaty on Genetic Resources for Food and Agriculture of the United Nations Food and Agriculture Organization) โดยประเด็นที่มีการอภิปรายใน องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก[31] ได้แก่ :

การคุ้มครองทรัพยากรพันธุกรรมเชิงป้องกัน: สาระสำคัญของงานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองสิทธิบัตรที่ได้รับจากทรัพยากรพันธุกรรม (และความรู้ดั้งเดิมที่เกี่ยวข้อง) ซึ่งไม่สามารถตอบสนองเงื่อนไขของความใหม่และการประดิษฐ์ขั้นสูงได้[32] ในบริบทนี้เพื่อเป็นการช่วยให้ผู้ตรวจสอบสิทธิบัตรสามารถพบว่ามีความเกี่ยวข้องกันมาก่อนแล้ว ซึ่งข้อเสนอนี้จะทำให้แหล่งข้อมูลทางพันธุกรรมและฐานความรู้แบบดั้งเดิมสามารถช่วยให้ผู้ตรวจสอบสิทธิบัตรหลีกเลี่ยงการจดสิทธิบัตรที่ผิดพลาด และองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกได้ปรับปรุงเครื่องมือตรวจ

---

[31] WIPO, “Intellectual Property and Genetic Resources”, nd., retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_tk_10.pdf

[32] Deekshitha Ganesan, *Sui generis* is the answer: positive protection of traditional knowledge in India, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, Volume 11, Issue 1, 1 January 2016, Pages 49–55, https://doi.org/10.1093/jiplp/jpv215 (Published: 11 January 2016)

สอบความใหม่และขั้นตอนการประดิษฐ์ และระบบการจำแนกสิทธิบัตรของตนเอง[33] เมื่อพิจารณาประเด็นนี้ก็จะเห็นได้ว่า การกระทำใด ๆ อันเป็นข้อขัดแย้งต่อองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก และ ไม่เป็นไปตามข้อกำหนดของ CBD จะเป็นการตัดสิทธิการใช้สิทธิบัตรของสิ่งประดิษฐ์จากทรัพยากรพันธุกรรม

นอกจากนี้ ผู้ทรงสิทธิในทรัพยากรพันธุกรรมจะต้องให้ความยินยอมโดยได้รับการแจ้งล่วงหน้าถึงข้อตกลงร่วมกันที่เป็นธรรม การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และการเปิดเผยแหล่งกำเนิดสินค้า เพื่อป้องกันโจรสลัดทางชีวภาพ “Biopiracy” ซึ่งเป็นคำที่บางครั้งใช้เพื่ออธิบายการขอรับสิทธิบัตรที่เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพที่ไม่เป็นไปตามเกณฑ์การขอรับสิทธิบัตรหรือไม่เป็นไปตามข้อกำหนดของ CBD แต่คำนี้ไม่มีความหมายที่ชัดเจนหรือมีการตกลงร่วมในการกำหนดคำนิยาม[34] การแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมเป็นไปอย่างยุติธรรมและเป็นหนึ่งในเป้าหมายของ CBD นอกจากนี้ CBD ยังสนับสนุนการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมจากการใช้ความรู้ดั้งเดิมบางรูปแบบ

ข้อกำหนดด้านการเปิดเผยข้อมูล: หลายประเทศได้ออกกฎหมายภายในประเทศซึ่งมีผลบังคับใช้กับพันธกรณีของ CBD ซึ่งการเข้าถึงทรัพยากรพันธุกรรมของประเทศควรขึ้นอยู่กับการรักษาความยินยอมล่วงหน้าของประเทศ และยอมรับการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม สมาชิกภาคีแห่งองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกกำลังพิจารณาว่าควรใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในการสนับสนุนและปฏิบัติตามข้อผูกพันเหล่านี้หรือไม่ สมาชิกภาคีแห่งองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกหลายคนต้องการให้บังคับสำหรับการยื่นขอรับสิทธิบัตรเพื่อแสดงแหล่งที่มา หรือแหล่งที่มาของทรัพยากรพันธุกรรม รวมถึงหลักฐานการยินยอมที่ได้รับแจ้งล่วงหน้า และข้อตกลงการแบ่งปันผลประโยชน์ การอภิปรายแบบคู่ขนานเกิดขึ้นในสภาความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้าขององค์การการค้าโลก (World Trade Organization - TRIPS)

ในประเด็นการคุ้มครองการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมภายใต้กรอบทรัพย์สินทางปัญญา การแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (คติชนวิทยา) ถูกมองว่าเป็นส่วนสำคัญต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสังคมของชุมชนพื้นเมืองและท้องถิ่น การรวบรวมความรู้ ความสามารถและการถ่ายทอดคุณค่าหลักและความเชื่ออาจกล่าวได้ว่าการคุ้มครองวัฒนธรรมพื้นบ้านช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมและช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรม

การแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมบางครั้งอาจได้รับการคุ้มครองโดยระบบที่มีอยู่เช่นลิขสิทธิ์และสิทธิที่เกี่ยวข้องสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ชื่อแหล่งกำเนิด เครื่องหมายการค้าและเครื่องหมายรับรอง ตัวอย่างเช่น การปรับตัวร่วมสมัยของคติชนวิทยาเป็นลิขสิทธิ์ได้ ในขณะที่การแสดง เพลงพื้นบ้านและเพลงแบบดั้งเดิมอาจอยู่ภายใต้สนธิสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของนักแสดงและผู้ผลิตสิ่งบันทึกเสียง (WIPO Performing and Phonograms Treaty: WPPT)

---

[33] WIPO, “Intellectual Property and Genetic Resources”, nd., retrieved from http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_tk_10.pdf

[34] WIPO, “Traditional Knowledge and Intellectual Property – Background Brief”, nd., retrieved from http://www.wipo.int/pressroom/en/briefs/tk_ip.html

เครื่องหมายการค้าสามารถนำมาใช้บังคับเพื่อแสดงถึงความเป็นเจ้าของงานศิลปะพื้นเมืองดั้งเดิมได้ เช่นเดียวกับคณะกรรมการศิลปะ Maori Arts in New Zealand Te Waka Toi ได้ทำขึ้น[35] บางประเทศยังมีกฎหมายเฉพาะสำหรับการคุ้มครองคติชนวิทยา ปานามาได้จัดตั้งระบบการลงทะเบียนสำนวนทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ในขณะที่กรอบภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกเพื่อการคุ้มครองความรู้ดั้งเดิมและการแสดงทางวัฒนธรรม (the Pacific Regional Framework for the Protection of Traditional Knowledge and Expressions of Culture) อนุญาตให้ “เจ้าของดั้งเดิม” มีสิทธิ์ในการอนุมัติหรือป้องกันการใช้งานประเภทการสดงออกทางวัฒนธรรม การป้องกันและการได้รับส่วนแบ่งจากผลประโยชน์ใด ๆ อันได้มาจากการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์[36]

แต่อย่างไรก็ดี ในเวทีอภิปรายระดับระหว่างประเทศ การคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมผ่านระบบทรัพย์สินทางปัญญายังเป็นเรื่องที่มีข้อโต้แย้งอยู่บางประการทั้งในด้านความเหมาะสมและเจตนารมณ์ของกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มุ่งเน้นการคุ้มครองทรัพย์สินทางอุตสาหกรรมมากกว่า หรือในกรณีของลอขสิทธิ์ ก็จะมีการกำหนดอายุในการคุ้มครอง ในขณะที่ภูมิปัญญาดั้งเดิมไม่สามารถกำหนดอายุเพื่อได้รับการคุ้มครองได้ ตัวอย่างเช่นชุมชนอาจต้องการควบคุมการใช้วัฒนธรรมทั้งหมดของพวกเขา รวมถึงผลงานที่ได้รับแรงบันดาลใจจากพวกเขาแม้ว่าจะไม่ใช่สำเนาโดยตรงก็ตาม กฎหมายลิขสิทธิ์ตรงกันข้ามอนุญาตให้มีการสร้างผลงานของผู้อื่นหากมีความเป็นต้นฉบับเพียงพอ ข้อความของเครื่องมือทางกฎหมายจะต้องกำหนดตำแหน่งที่จะลากระหว่างการยืมที่ถูกต้องตามกฎหมายและการจัดสรรที่ไม่ได้รับอนุญาต หรือในกรณีการคุ้มครองโดยกฎหมายสิทธิบัตร ก็จะมีเงื่อนไขในเรื่องความใหม่และขั้นตอนการประดิษฐ์ที่สูงขึ้นและต้องไม่เป็นที่ประจักษ์ได้โดยง่าย ซึ่งไม่สอดคล้องกับลักษณะทางธรรมชาติของภูมิปัญญาดั้งเดิม หลายประเทศ ชุมชนและรัฐบาลต่างๆได้เรียกร้องให้มีกฎหมายระหว่างประเทศที่มีการคุ้มครอง sui generis เนื่องจากระบบทรัพย์สินทางปัญญาระหว่างประเทศไม่สามารถปกป้องความรู้ดั้งเดิมและการแสดงออกทางวัฒนธรรมได้อย่างเต็มที่

การคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในชุมชนและประเทศ

ภูมิปัญญาดั้งเดิมกำลังเผชิญกับการกัดเซาะอย่างรุนแรงยิ่งกว่าที่เคยประสบมาก่อน ขณะที่ประชาชนและชุมชนที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาดั้งเดิมเองต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากการทำลายอย่างรุนแรงเพื่อ “ดูดซึม” ภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้าสู่สังคม “กระแสหลัก” ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ชุมชนและชนพื้นเมืองเคยครอบครองหรือเป็นเจ้าของกำลังจะหลุดออกไปจากแนวที่เคยปฏิบัติ ภาษา (การพูดหรือการเขียน) ไม่ใช่แค่วิธีการสื่อสารระหว่างสมาชิกของกลุ่มบุคคลหรือชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีสาระสำคัญของข้อมูลและความรู้และภูมิปัญญาที่สำคัญของประชาชนหรือชุมชนด้วย การสูญเสียจึงเป็นความสูญเสียของภูมิปัญญาดั้งเดิม

---

[35] Christopher Heath, Anselm Kamperman Sanders, *New Frontiers of Intellectual Property Law: IP and Cultural Heritage - Geographical Indications - Enforcement – Overprotection,* Bloomsbury Publishing, 2009, p 92

[36] WIPO, “Traditional Knowledge and Intellectual Property – Background Brief”, nd., retrieved from http://www.wipo.int/pressroom/en/briefs/tk_ip.html; See also Tzen Wong and Claudia Fernandini, Traditional cultural expressions: Preservation and innovation, 2011, retrieved from http://www.piipa.org/images/IP_Book/Chapter_5_-_IP_and_Human_Development.pdf

ภัยคุกคามที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในกรณีของภูมิปัญญาดั้งเดิมคือการสูญหายของกรบวนการส่งผ่านภูมิปัญญาโดยการบอกเล่าจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นต่อไปได้ สาเหตุหลักเนื่องจากการศึกษาทั่วโลกในปัจจุบันเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาสมัยใหม่โดยใช้วิธีเผยแพร่ข้อมูลในระบบการสื่อสารมวลชน คนรุ่นใหม่ของชนชาติดั้งเดิม หรือชนพื้นเมืองเริ่มไม่ชื่นชมและยึดมั่นในลักษณะที่พ่อแม่หรือบรรพบุรุษของตนเคยปฏิบัติสืบกันมา[37]

เนื่องจากความต้องการทรัพยากรธรรมชาติที่เพิ่มขึ้นจากกระแสเศรษฐกิจโลกโลภส่งผลกระทบต่อทุกชุมชนองค์ประกอบของภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยสามารถรักษาระดับการเก็บเกี่ยวที่ยั่งยืนกลายเป็นสิ่งเชื่องช้าหรือถูกกีดกันและในอีกไม่นานก็จะถูกลืม ยิ่งไปกว่านั้น ในขณะที่คนในชุมชนเหล่านี้เองได้รับการผสมผสานเข้ากับภาคอุตสาหกรรมในเขตเมือง พวกเขาไม่ต้องการภูมิปัญญาดั้งเดิมอีกต่อไป อย่างน้อย ในระยะเวลาอีกไม่นานนับจากนี้จนกระทั่งพวกกลุ่มชนพื้นเมืองทั้งหลายนี้เห็นว่าตนเองได้ถูกขับออกจากระบบเศรษฐกิจและอยู่ในภาวะลอยตัว ตอนนี้พวกเขาก็จะตระหนักได้ว่าพวกเขาไม่มีหลงเหลือภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเอง หรือไม่มีทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ ที่จะนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้

การตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาดั้งเดิม กลายเป็นประเด็นที่ได้ถูกนำมาพิจารณาโดยเร่งด่วน โดยเฉพาะการตระหนักในประเด็นการเจือจางและการกัดกร่อนโดยเศรษฐกิจและโลกาภิวัตน์อย่างต่อเนื่อง ทำให้หลายประเทศยอมรับนโยบายและโครงการต่างๆที่ตระหนักและสนับสนุนโครงการส่งเสริมและฟื้นฟูการพัฒนาอย่างยั่งยืนของภูมิปัญญาดั้งเดิม หน่วยงานระหว่างประเทศ NGO และชนพื้นเมือง หรือชุมชนท้องถิ่นเองก็ได้ริเริ่มมาตรการหลายอย่าง

การอภิปรายที่มีสาระสำคัญและการแก้ปัญหาภายใต้อนุสัญญา CBD ได้ดำเนินการกับภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยสิ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับทั้งบทบาทในการอนุรักษ์และการพัฒนา เช่นเดียวกับประเด็นเกี่ยวกับการคุ้มครอง ข้อ 8j ของ CBD กำหนดให้ประเทศต่าง ๆ “เคารพ อนุรักษ์ และดูแลรักษาองค์ความรู้ นวัตกรรมและแนวทางปฏิบัติของชุมชนพื้นเมืองและท้องถิ่นที่รวมเอาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และส่งเสริมการประยุกต์ใช้ในวงกว้าง ด้วยการอนุมัติและการมีส่วนร่วมของผู้ทรงสิทธิ องค์ความรู้ นวัตกรรมและแนวทางปฏิบัติดังกล่าว และส่งเสริมให้เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกันอันเกิดจากการใช้องค์ความรู้ นวัตกรรมและแนวทางปฏิบัติดังกล่าว”[38]

---

[37] Alexandra McCormick, *Comparative and International Learning from Vanuatu Research Moratoria: A Plurilevel, Plurilocal Researcher's Auto-Ethnography*, The International Education Journal: Comparative Perspectives Vol., No. 2017, pp. 78-92 or http ://openjournals.library.usyd.edu.au/in ex.php/IEJ ; See also Ashish Kothari, “Traditional Knowledge and Sustainable Development”, 2007, retrieved from https://www.iisd.org/pdf/2007/igsd_traditional_knowledge.pdf

[38] Article 8j of the CBD mandates that countries “respect, preserve and maintain knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities embodying traditional lifestyles relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity and promote their wider application with the approval and involvement of the holders of such knowledge, innovations and practices and encourage the equitable sharing of the benefits arising from the utilization of such knowledge, innovations and practices”.

การเจรจาและการอภิปรายในหลาย ๆ ภาคของการประชุม CBD ของภาคี เช่นเดียวกับกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในเวทีอภิปราย ประเด็นหลักของการที่จะทำให้การคุ้มครองภูมิปัญญามีประสิทธิภาพมากที่สุดคือการเจรจาเกี่ยวกับบทบัญญัติ “การเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์”

“แนวทางบอนน์ในการเข้าถึงทรัพยากรทางพันธุกรรมและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เท่าเทียมและเป็นธรรมจากการใช้ประโยชน์” จาก CBD ที่ระบุไว้ให้ระบุดังต่อไปนี้: “เคารพสิทธิทางกฎหมายที่กำหนดไว้ของชุมชนพื้นเมืองและท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรพันธุกรรมที่มีการเข้าถึงหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรพันธุกรรมเหล่านี้ที่กำลังถูกเข้าถึงความยินยอมจากชุมชนท้องถิ่นและท้องถิ่น นวัตกรรมและการปฏิบัติควรจะได้รับตามแนวปฏิบัติดั้งเดิมนโยบายการเข้าถึงแห่งชาติและภายใต้กฎหมายภายในประเทศ”

ความคิดริเริ่มของ Biotrade ของ UNCTAD ได้มีการพัฒนาหลักการและเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับ “กิจกรรมการรวบรวมการผลิต การแปรรูป และการค้าสินค้าและบริการที่ได้มาจากความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมืองภายใต้หลักเกณฑ์ด้านความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมสังคมและเศรษฐกิจ”[39] แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนพื้นเมืองและท้องถิ่นมีความกังวลในแนวทางที่ที่เป็นความคิดริเริ่มภายใต้ CBD และ UNCTAD ว่าอาจเป็นการกระตุ้นให้เกิดการใช้ทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาในเชิงพาณิชย์ที่อาจไม่เป็นที่ยอมรับและไม่ชอบธรรม ขณะที่ในทางทฤษฎี กระบวนการดังกล่าวเปิดกว้างสำหรับการแบ่งปันผลประโยชน์ที่มิใช่ตัวเงิน ซึ่งทั้งนี้อาจรวมถึงการเสริมสร้างพลังอำนาจทางการเมือง ในทางปฏิบัติ การเจรจาส่วนใหญ่อาจจำกัดสิทธิ์ของชุมชนท้องถิ่นและชนพื้นเมืองต่อการได้มาซึ่งค่าตอบแทนทางการเงิน[40]

นอกจากนี้ ชนพื้นเมืองยังชี้ให้เห็นว่าหลักเกณฑ์ของบอนน์และเอกสารหรือข้อแนะนำอื่น ๆ จาก CBD และเวทีประชุมในต่างประเทศจะไม่สมบูรณ์เลยหากไม่คำนึงถึงการยอมรับสิทธิต่าง ๆ เหล่านี้: การตัดสินใจด้วยตัวเองต่อดินแดนและแหล่งทรัพยากรของชุมชนหรือท้องถิ่น (รวมถึงการชดใช้ ซ่อมแซมทรัพยากรที่นำมาใช้ในอดีต และการเก็บรักษาไว้ในธนาคารพันธุกรรม หรือพิพิธภัณฑ์แห่งชาติหรือระดับนานาชาติ) เพื่อดำรงไว้ซึ่งองค์ความรู้และแนวปฏิบัติของชุมชน เพื่อความยินยอมในการอนุญาตในการได้รับแจ้งล่วงหน้าหากมีกรณีการขอใช้ประโยชน์หรือการเข้าถึงทรัพยากรและภูมิปัญญา ในกรณีที่ไม่ได้รับการรับรองถึงสิทธิ์ที่กล่าวมาแล้วนี้ ชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นกล่าวว่าหลักการของ “การแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน” เป็นสิ่งที่ไม่มีประสิทธิภาพในการนำมาบังคับใช้

ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองซึ่งรับรองโดยคณะมนตรีสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (UN Human Rights Council) เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2549 ได้กำหนดว่า “1. ชนเผ่าพื้นเมืองมีสิทธิที่จะรักษา ควบคุม คุ้มครอง และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม และการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ตลอดจนการแสดงออกทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม รวมทั้งทรัพยากร

---

[39] United Nations Conference on Trade and Development, “UNCTAD BioTrade Initiative BioTrade Principles and Criteria”, 2007 retrieved from http://unctad.org/en/Docs/ditcted20074_en.pdf

[40] National Institute of Disaster Management Ministry of Home Affairs, Govt. of India New Delhi, “NIDM and HCM RIPA’s Collaborative Training Programme on Knowledge Management for Disaster Risk Reduction during 10-14 July 2017”, 2017, retrieved from http://nidm.gov.in/PDF/trgreports/2017/July/10-14_HCMRIPA.pdf

มนุษย์และพันธุกรรม เมล็ดพันธุ์ ยา ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม คุณสมบัติของสัตว์และพืชพันธุ์ ประเพณี การบอกเล่า วรรณกรรม การออกแบบ กีฬาและเกมส์แบบดั้งเดิม และภาพและศิลปะการแสดง พวกเขายังมีสิทธิที่จะรักษา ควบคุม คุ้มครองและพัฒนาทรัพย์สินทางปัญญาของตนเช่นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิมและการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม 2. ความร่วมมือกับชนเผ่าพื้นเมือง รัฐจะต้องมีมาตรการที่มีประสิทธิภาพในการรับรองสิทธิ์และคุ้มครองการใช้สิทธิเหล่านี้”[41]

ในอดีตชนเผ่าพื้นเมืองได้รับการเลือกปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมโดยกระบวนการทางเศรษฐกิจที่ทันสมัยและการพัฒนา อย่างไรก็ตามในช่วงสิบปีที่ผ่านมาผู้กำหนดนโยบายผู้วางแผนพัฒนาและประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึงบทบาทสำคัญยิ่งขึ้นที่ความรู้ดั้งเดิมของชนเผ่าพื้นเมืองสามารถมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ความสำคัญของความรู้แบบดั้งเดิมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้รับการยอมรับในรายงานของคณะกรรมาธิการ Brundtland, Our Common Future (1987) และที่ประชุมสุดยอดโลกในริโอ เดอ จาเนโร ในปี พ.ศ. 2535 นอกจากนี้ยังรวมอยู่ในเอกสารวาระที่ 21 ของสหประชาชาติและ อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องมีการสร้างสมดุลระหว่างการดำเนินงานด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมด้วยความรู้แบบดั้งเดิม (TK) ที่ถือโดยชุมชนท้องถิ่นและท้องถิ่น (ILCs) รวมทั้งการปฏิบัติตามหลักการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความยั่งยืนระดับโลก เป้าหมายการพัฒนา[42]

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การเพิ่มมูลค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิมมีการเติบโตอย่างรวดเร็ว ภูมิปัญญานี้มีค่าไม่เพียงแต่สำหรับผู้ที่พึ่งพาอาศัยในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ยังเป็นการดำเนินการทางอุตสาหกรรม และการจัดการทางเกษตรกรรมที่ทันสมัยอีกด้วย ผลิตภัณฑ์ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายเช่น ยาจากพืชสมุนไพร ผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพและเครื่องสำอางเป็นต้นล้วนมาจากความรู้ดั้งเดิม ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าอื่น ๆ หมายความรวมถึงผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์ที่ไม่ได้ทำจากไม้ป่า และหัตถกรรม จึงเห็นได้ว่าความรู้แบบดั้งเดิมสามารถมีส่วนสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

---

41 The UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, adopted in June 2006 by the UN Human Rights Council (but continuing to struggle to find adoption by the UN General Assembly), stresses that: “1. Indigenous peoples have the right to maintain, control, protect and develop their cultural heritage, traditional knowledge and traditional cultural expressions, as well as the manifestations of their sciences, technologies and cultures, including human and genetic resources, seeds, medicines, knowledge of the properties of fauna and flora, oral traditions, literatures, designs, sports and traditional games and visual and performing arts. They also have the right to maintain, control, protect and develop their intellectual property over such cultural heritage, traditional knowledge, and traditional cultural expressions; 2. In conjunction with indigenous peoples, States shall take effective measures to recognize and protect the exercise of these rights.”

42 Chapter 2 the Convention on Biological Diversity, nd., retrieved from https://www.cbd.int/gbo1/chap-02.shtml

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นเมืองและท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนนั้นไปไกลเกินกว่าบทบาทของตนในฐานะผู้จัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทักษะและเทคนิคของพวกเขาเหล่านี้ เป็นการให้ข้อมูลที่มีค่าแก่ประชาคมโลกและเป็นรูปแบบที่เป็นประโยชน์สำหรับนโยบายความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนในท้องถิ่นและชุมชนพื้นเมืองมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ดังนั้นในการคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน หลักการดังต่อไปนี้ควรได้รับการเสนอเพื่อพิจารณา

1. ต้องมั่นใจได้ว่าผู้ทรงสิทธิ์ในภูมิปัญญาดั้งเดิมมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพของในทุกขั้นตอนของการจัดทำนโยบายแผนงานและแผนการพัฒนาที่ยั่งยืนควบคู่ไปกับชุมชนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2. ต้องรับทราบและเคารพฐานทางสังคมและวัฒนธรรมรวมทั้งโครงสร้างอำนาจที่เป็นฐานรากความรู้แบบดั้งเดิม

3. ต้องตระหนักถึงสิทธิของชุมชนดั้งเดิมในการเป็นเจ้าของ การควบคุมการเข้าถึง และแบ่งปันประโยชน์ของแหล่งทรัพยากรความรู้และผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

4. ต้องตรวจสอบให้แน่ใจว่าผู้ที่เป็นเจ้าภูมิปัญญาดั้งเดิมได้รับทราบถึงความเป็นหุ้นส่วนที่มีศักยภาพและจะต้องได้รับความยินยอมจากตนก่อนเท่านั้นจึงจะอนุญาตให้ผู้อื่นใช้ได้

5. ต้องส่งเสริมรูปแบบการกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนที่รวมหลักการของการเป็นหุ้นส่วนโดยแท้จริงและการทำงานร่วมกันระหว่างความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความรู้ดั้งเดิม

6. ต้องส่งเสริมการฝึกอบรมเพื่อให้นักวิทยาศาสตร์รุ่นเยาว์และชนเผ่าพื้นเมืองมีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความรู้แบบดั้งเดิม

ในด้านการคุ้มครองภูมิปัญญาดั้งเดิมผ่านมาตรการทางกฎหมาย การตรากฎหมายเฉพาะควรเป็นเรื่องที่ต้องนำมาพิจารณา นอกเหนือจากการบังคับใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ ในความพยายามที่จะขยายการคุ้มครองไปสู่ภูมิปัญญาดั้งเดิม ประเทศต่าง ๆ ควรนำระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ไปใช้กับความต้องการของผู้ทรงสิทธิภูมิปัญญาดั้งเดิมผ่านมาตรการ sui generis

ระบบ Sui-generis อาจประกอบด้วยรูปแบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาบางรูปแบบที่มีมาตรฐานรวมกับรูปแบบการคุ้มครองอื่น ๆ ทั้งนี้ระบบ Sui-generis สามารถกำหนดและนำมาบังคับใช้ได้โดยอาจมีความแตกต่างจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่ง นอกจากนี้ อาจมีการกำหนดระบบ Sui-generis เพื่อสร้างสิทธิทางกฎหมายที่รับรู้ถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรม และส่งเสริมการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์ หากประเทศใดได้ตรากฎหมาย Sui-generis แล้ว ชุมชนท้องถิ่นต้องสร้างความสัมพันธ์ในการดำเนินงาน การบริหารจัดการสิทธิกับสำนักงานทรัพย์สินทางปัญญา

การใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ: เครื่องมือลดความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน*

เกียรติพร อำไพ**

บทคัดย่อ

การขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการบริโภคมีแนวโน้มเกิดเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทั้งในประเทศไทยและทั่วภูมิภาคของโลก แม้การสูญเสียทรัพยากรเพื่อการบริโภคจะเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุก็ตาม แต่ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งกลับมาจากการปัญหาการเททิ้งทรัพยากรเพื่อการบริโภคทั้งจากห้างค้าปลีกและห้างสรรพสินค้า ขนาดใหญ่อย่างสูญเปล่า ทั้งที่ทรัพยากรดังกล่าวยังสามารถใช้บริโภคได้อย่างมีคุณภาพ ซ้ำยังก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยตรง จากการศึกษาพบว่า ประเทศไทยมิได้มีกฎหมายที่สามารถใช้ควบคุมการเททิ้งทรัพยากรที่ยังสามารถใช้บริโภคได้อย่างมีคุณภาพเพื่อมิให้กลายเป็นของเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ รวมทั้งมิได้มีกฎหมายที่ส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคแต่อย่างใด ในขณะที่รัฐต่างประเทศมีนโยบายและมาตรการทางกฎหมายเฉพาะใช้ในการควบคุมและส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภค ที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาการเททิ้งทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างไร้ประโยชน์ การศึกษาครั้งนี้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนและแก้ไขปัญหาภาวะความอดอยากและการขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่เกิดขึ้นประการหนึ่งคือ ประเทศไทยควรตรากฎหมายเฉพาะเพื่อกำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมและส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่าในฐานะที่เป็นเครื่องมือลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

คำสำคัญ: ทรัพยากรเพื่อการบริโภค กฎหมายบริจาคอาหาร ธนาคารอาหาร การสูญเสียอาหารและขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหาร

---

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัย เรื่อง “แนวทางการพัฒนากฎหมายในการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ” เสนอคณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประจำปี พ.ศ. 2561

* คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: popylaw@hotmail.com

Ultimate Utilization of Resources for Unproductive Consumption: A Tool for Inequality Redction and Social Sustainable Development

Kiarttiphorn Umpai*

Abstract

Hunger had been increasing not only in Thailand but also across the globe. Although the loss of resources for consumption can occur due to many causes, the key factor is food loss and waste, whereby resources for consumption that could be consumed are thrown out by retailers or wholesalers. In addition, food waste also directly has social and environmental impacts. According to research findings, Thailand has no law that controls the disposal of resources that can be consumed and has no law that promotes the utilization of such resources for consumption. Meanwhile, foreign states have, *sui generis*, to exercise the utilization of resources for consumption as a solution to dumping resources and the resulting consumption problems. The ultimate goal of this study is to enact *sui generis* legal measures to control food waste as well as to promote the utilization of resources for consumption as a tool to reduce social inequality.

Keywords: resources for consumption, food donation law, food bank, food loss and waste

---

* This articl is part of research on “Guidelines for the Law Development on the Utilization of Non-Economic Value of Resources for Consumption” supported by the Faculty of Law, National Instiute of Development Administration, Thailand, 2018.

** School of Law, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: popylaw@hotmail.com

บทนำ

จากข้อมูลเชิงประจักษ์ขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations [FAO]) ซึ่งแสดงข้อมูลและปริมาณการสูญเสียทรัพยากรเพื่อการบริโภคหรืออาหารจากกระบวนการผลิตและการบริโภค (Food Produced for Human Consumption) ทั่วโลกประมาณ 1 ใน 3 ของปริมาณอาหารที่ผลิตได้ในโลกทั้งหมด หรือประมาณ 1.3 พันล้านตันต่อปี[1] เป็นทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ถูกเททิ้งกลายเป็นขยะไปเสียก่อนที่จะถูกจัดเพื่อให้บริการให้กับลูกค้าเสียส่วนใหญ่[2] หากคิดเป็นมูลค่าทางการเงินแล้วจะพบว่า การสูญเปล่าทางทรัพยากรเพื่อการบริโภคคิดเป็นจำนวนมากกว่า 1 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ (USD 1 Trillion) ต่อปี[3] ความต้องการการบริโภคอาหารทั่วโลกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากร นำไปสู่ความกังวลด้านภาวะขาดแคลนอาหารและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แม้เทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการเกษตรในการผลิตอาหารจะมีความก้าวหน้ามากในสภาวการณ์ปัจจุบันก็ตาม แต่จากการศึกษาพบว่า ยังคงมีประชากรทั่วทุกภูมิภาคของโลกยังคงเผชิญกับปัญหาความอดอยากและขาดแคลนจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคมากถึง 870 ล้านคน ยิ่งไปกว่านั้น จากข้อมูลของกองเศรษฐกิจการเกษตรระหว่างประเทศ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรได้แสดงให้เห็นว่า จำนวนของประชากรซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วยนั้น ยังคงเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่ขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการบริโภคจำนวนมากกว่า 552 ล้านคน ทั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นประชากรที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยอยู่ในเขตภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก[4] จากการประมาณการโดยองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติว่า ในปี ค.ศ. 2050 ประชากรโลกจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นทำให้ปริมาณการผลิตอาหารต้องเพิ่มขึ้นมากว่าร้อยละ 60 ของอัตราการผลิตในปัจจุบัน[5] ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นความเป็นไปได้สูงมากที่ประชากรโลกจะประสบกับปัญหาภาวะขาดแคลนด้านทรัพยากรเพื่อการบริโภคในอนาคตอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

จากความสำคัญดังกล่าวองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติและรัฐสมาชิกนานาชาติได้ตระหนักและให้ความสำคัญกับการปรับทัศนคติและสร้างความเข้าใจ ทั้งนี้ รัฐสมาชิกต่างหระหนักที่จะพัฒนากลไกความร่วมมือและการให้ความสำคัญในเชิงหลักการจากหลักความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นการใช้มาตรการทางกฎหมาย ทั้งในการส่งเสริมและการควบคุมกำกับเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการใช้ทรัพยากรเพื่อการบริโภค

---

1 Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), **Food Loss and Food Waste,** Retrieved January 22, 2018 from http://www.fao.org/food-loss-and-food-waste/en/

2 มูลนิธิสืนนาคะเสถียร**, 'จัดการขยะอาหาร' วาระแห่งชาติของฝรั่งเศส**, ย่อหน้าที่ 1-4, ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก https://www.seub.or.th/bloging/สถานการณ์/จัดการขยะอาหาร-วาระแห/#

3 Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), **Food Wastage Footprint, Sustainability Pathways,** para. 2, Retrieved January 22, 2018 from http://www.fao.org/nr/sustainability/food-loss-and-waste/en/

4 กองเศรษฐกิจการเกษตรระหว่างประเทศ, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, **โครงการศึกษาแนวทางการลดการสูญเสียอาหารในภาคการผลิตทางการเกษตรของไทย : กรณีศึกษาผักสด**, 18 ธันวาคม 2558, ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก http://www.oae.go.th/biae/download/Journals/FWFL.pdf

5 Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), **Food Wastage Footprint, Sustainability Pathways,** para. 1.

อย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการบริโภคตั้งแต่กระบวนการผลิตจนถึงการบริโภคมิให้สูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์[6]

องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติได้พยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวร่วมกับนานาชาติโดยการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันว่า “การสูญเสียอาหาร” (Food Loss) เป็นความเสียหายหรือความไร้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นของทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่เกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการผลิตพืชผลทางการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียที่การเกิดขึ้นจากกระบวนการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขนส่ง การแปรรูปทรัพยากรเพื่อการบริโภคไปเป็นผลิตภัณฑ์ ตลอดจนกลายเป็นอาหารที่พร้อมสำหรับการบริโภคของมนุษย์ ในขณะที่ “ขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหาร”[7] (Food Waste) หรือที่ผู้เขียนขออรรถาธิบายขยายความว่าเป็น “ทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ถูกเททิ้งเนื่องจากไม่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค” ซึ่งเป็นการทำให้เกิดการสูญเสียหรือถูกทำให้เกิดการไร้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นจากขั้นตอนการเตรียมเป็นอาหารเพื่อการให้บริการสำหรับการบริโภคก็ดี ของเหลือจากการบริโภคแล้วไม่เป็นที่ต้องการก็ดี หรือแม้แต่ทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่สามารถจำหน่ายหรือสร้างมูลค่าในทางเศรษฐกิจได้จนหมดอายุไปไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยการจงใจหรือแม้แต่การละเลยไม่ใส่ใจก็ตาม[8]

ด้วยเหตุและปัจจัยดังกล่าวนำไปสู่ผลกระทบในหลายส่วนไม่ว่าจะเป็นผลกระทบในวงกว้างไม่แต่เฉพาะความมั่นคงของประเทศ หรือภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งเท่านั้น แต่ผลกระทบดังกล่าวกลับมีผลกระทบโดยตรงในระดับโลกในมิติของการสูญเสียคุณค่าหรือการก่อให้เกิดการไร้ค่าซึ่งทรัพยากรเพื่อการบริโภคไม่ว่าจะเป็นในทางเศรษฐศาสตร์ ด้วยเหตุที่ทรัพยากรดังกล่าวไม่ถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าสูงสุด และมีผลต่อปัจจัยด้านต้นทุนของราคาสินค้ามีราคาสูงขึ้นอย่างไม่สมเหตุสมผล ในขณะที่ทรัพยากรที่เหลือใช้ดังกล่าวยังได้นำไปสู่ผลกระทบโดยตรงต่อสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในมิติด้านสิ่งแวดล้อม อันมีที่มาจากการก่อให้เกิดปัญหาขยะล้นเมืองโดยไม่ควรจะเป็น รวมทั้งยังส่งผลต่อปัญหาการกำจัดขยะและปัญหาด้านสุขภาวะที่ดีของประชาชนโดยรวม

ยิ่งไปกว่านั้น สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวยังมีผลกระทบยิ่งในการดำรงชีพของมนุษย์คือการขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการบริโภคของมนุษย์ในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกในฐานะที่เป็นผลกระทบในเชิงความมั่นคงทางด้านอาหารอย่างเพียงพอ[9] ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือแนวคิดและกลยุทธ์ในด้านการบริหารจัดการด้านกลไกการ

---

6 Ursula Hudson and Marta Messa**, Position Paper On Food Losses and Waste**, **Slow Food,** Simone Gie and Gethyn Hudson eds., Financed by the European Union, pp. 2-4., Retrieved January 22, 2018 from https://www.slowfood.com/sloweurope/wp-content/uploads/ING_position_paper_foodwaste_6.pdf

7 แม้โดยทั่วไปจะมีการแปลถ้อยคำว่า Food Waste ว่าคือ “ขยะอาหาร” ไปแล้วก็ตาม แต่ในการศึกษาของผู้เขียนครั้งนี้ผู้เขียนพึงใจที่จะใช้ถ้อยคำว่า “ขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหาร” มากกว่า เพื่อสื่อให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์อย่างไม่คุ้มค่าสูงสุดที่พึงได้จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างที่ควรจะเป็น

8 Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), **Global Initiative on Food Loss and Waste Reduction**, p. 2, Retrieved January 22, 2018 from http://www.fao.org/3/a-i4068e.pdf

9 Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), **Global Initiative on Food Loss and Waste Reduction**, p. 3; Sara Priestley, **Food Waste**, Briefing Paper Number CBP07552, 30 August 2016, p. 2, Retrieved January 22, 2018 from http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7552/CBP-7552.pdf

ตลาดและการค้าสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นคำนึงถึงแต่ความมั่นคงทางการเงินของผู้ประกอบการมากกว่าการคำนึงถึงความมั่นคงทางด้านทรัพยากรเพื่อการบริโภคของมนุษย์ที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ถูกเททิ้งไปโดยเปล่าประโยชน์

ด้วยข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้น คงมิอาจปฏิเสธได้ว่า ประเทศไทยเองก็ประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภค ด้วยเหตุของการด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจเฉกเช่นที่เกิดขึ้นในภูมิโภคอื่น ๆ ทั่วโลกด้วยเช่นกัน จากการศึกษาพบว่า ประชากรมากว่าห้าล้านคนในประเทศไทยต้องประสบกับภาวะหิวโหยมามากกว่าสองทศวรรษ[10] ทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวมิได้ถูกใช้ประโยชน์อย่างที่ควรจะเป็นต่อคนในสังคม ด้วยปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งได้แก่ การขาดบทบัญญัติกฎหมายรวมทั้งมาตรการทางกฎหมายที่สามารถใช้ในการปฏิบัติเฉกเช่นที่ปรากฏในรัฐต่างประเทศ

พึงเข้าใจว่า แนวคิดการพัฒนาในมิติด้านกฎเกณฑ์และข้อบังคับดังกล่าว สามารถนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนจากฐานแนวคิดที่ว่าด้วย “ความสำนึกในความรับผิดชอบที่มีต่อสังคม” ของผู้ประกอบการ ซึ่งต้องอาศัยความร่วมแรงร่วมใจและความสมัครใจในการคำนึงถึงบุคคลอื่น อีกทั้งบทบาทดังกล่าวก็มิได้มีสภาพบังคับต่อผู้ประกอบการว่าจะต้องดำเนินการแต่อย่างใดไม่ แต่ต้องกลับกลายมาเป็นการใช้มาตรการในทางกฎหมายทั้งในเชิงส่งเสริมสนับสนุนและควบคุมกำกับเพื่อนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำในสังคม และการไม่สิ้นไร้ไปซึ่งประโยชน์อันเกิดขึ้นทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างยั่งยืนสำหรับคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีในการดำรงชีพของประชากรที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย

ด้วยเหตุและความสำคัญที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น บทความฉบับนี้จึงมุ่งเน้นการพิจารณาและให้ความสำคัญกับสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการปล่อยให้ทรัพยากรเพื่อการบริโภคเกิดการสูญเปล่าหรือไร้ประโยชน์แบบที่ไม่ควรจะเป็น เพื่อนำไปสู่แนวทางการพัฒนากฎหมายเพื่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภค[11]

---

[10] Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand, **Sufficiency Economy Philosophy: Thailand’s Path towards Sustainable Development Goals**, 2nd ed. (Bangkok: Bangkok Post, 2017), pp. 36, 38.

[11] จากความหมายของที่มีการอรรถาธิบายไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต ถ้อยคำว่า “ทรัพยากร” หมายถึง สิ่งทั้งปวงอันเป็นทรัพย์หรือมีค่า, http://www.royin.go.th/dictionary/, และ หมายถึง สิ่งของโดยธรรมชาติที่จะนำมาปรุงแต่งเป็นวัตถุสินค้า ซึ่งถ้อยคำดังกล่าวได้ถูกอรรถาธิบายโดย เปลื้อง ณ นคร ในพจนานุกรม แปล ไทย-ไทย ฉบับ เปลื้อง ณ นคร นั้น ผู้เขียนเลือกจึงเลือกใช้ถ้อยคำว่า “ทรัพยากรเพื่อการบริโภค” โดยมุ่งที่จะสื่อไปถึง ทรัพย์ หรือวัตถุ หรือสสารที่ใช้โดยฐานเป็นสินค้าเพื่อใช้สำหรับการดำรงชีพของมนุษย์ และหากพิจารณาใน มาตรา 4 พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 ถ้อยคำว่า “อาหาร” หมายถึง ของกินหรือเครื่องค้ำจุนชีวิต ได้แก่ วัตถุทุกชนิดที่คนกิน ดื่ม อมหรือนำเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าด้วยวิธีใด ๆ หรือในรูปลักษณะใด ๆ ย่อมเข้าใจในถ้อยความได้ว่า หมายถึงสิ่งของ วัตถุหรือสสารใด ๆ ที่สามารถนำมาปรุงแต่ง ประกอบผสมได้โดยนัยของการเป็นทรัพยากรที่สามารถใช้เพื่อการกิน ดื่มโดยนัยของการสิ่งที่สามารถใช้บริโภคของมนุษย์ได้

นอกจากนั้นแล้ว ถ้อยคำว่า “ทรัพยากรเพื่อการบริโภค” ดังกล่าวยังปรากฏให้เห็นได้ในงานเขียนอื่น ๆ อาทิ ศุภวุฒิ สายเชื้อ, “หุ่นยนต์กับแรงงานมนุษย์”, **คอลัมน์ เศรษฐศาสตร์จานร้อน,** หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, 6 มีนาคม 2560, ย่อหน้าที่ 2, ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/640535; และรายงานประจำปีของกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (World Wide Fund for Nature [WWF]) ใน กองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF), **รายงาน Living Planet Report ประจำปี 2016**, หน้า 2, ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_2016_summary_th.pdf

ที่ซึ่งไม่ได้ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ[12]ของผู้ประกอบการ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการลดความเหลื่อมล้ำของสังคมและของคนในชุมชนที่ยังขาดโอกาสทางเศรษฐกิจในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวเป็นสำคัญ ซึ่งนำไปสู่แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อสังคมในมิติด้านความมั่นคงทางอาหาร มากกว่าการพิจารณาในมิติของปัญหาการจัดการปัญหาขยะจากทรัพยากรที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจดังกล่าว

ดังนั้น บทความฉบับนี้ผู้เขียนจึงได้แบ่งการศึกษาและการนำเสนอออกเป็น 6 ประเด็น ดังนี้ ประการแรก การกระทบกันแห่งแนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนกับการตลาดในประเด็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประการที่สอง นโยบายและมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของรัฐต่างประเทศ ประการที่สาม สภาพการณ์ทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ประการที่สี่ ปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายของประเทศไทยต่อการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประการที่ห้า แนวทางการพัฒนากฎหมายและข้อเสนอแนะเพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประการที่หก บทสรุป โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การกระทบกันแห่งแนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนกับการตลาดในประเด็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ในประเด็นที่สำคัญของการศึกษาครั้งนี้คือ ประเด็นที่ว่าด้วยการกระทบกันแห่งแนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืนกับการตลาดในประเด็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งผู้เขียนได้แบ่งประเด็นการศึกษาครั้งนี้ออกเป็น 4 ประการดังนี้ ประการแรก บทบาทและแนวคิดขององค์การระหว่างประเทศและพันธกรณีระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประการที่สอง แนวคิดและทฤษฎีกฎหมายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประการที่สาม แนวคิดและทฤษฎีเชิงกลยุทธ์ด้านการตลาดเกี่ยวกับคุณภาพสินค้าเพื่อการบริโภค ทั้งนี้ ในการศึกษาทั้งสามประการดังกล่าวนี้ เพื่อจะได้นำไปสู่ประเด็นการศึกษาที่สี่ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์การกระทบกันทางความคิดด้านการพัฒนาระหว่างการตลาด ความเหลื่อมล้ำในสังคมและกฎหมาย

---

[12] ผู้เขียนเลือกใช้คำว่า “ทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ” ด้วยเหตุที่ผู้เขียนต้องการมุ่งเน้นและให้ความสำคัญที่ต้องการสื่อไปถึงการให้ความหมายและความสำคัญในเชิงคุณค่าที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีความจำเป็นในอันที่จะสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า ตามความจำเป็นและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในฐานะที่เป็นเครื่องมือที่สามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย มากกว่าที่จะมุ่งเน้นการพิจารณา “ผลตอนท้าย” ของอาหารที่ใช้ในการบริโภคและกลายเป็นแค่ขยะแต่เพียงเท่านั้น ซึ่งท้ายที่สุดก็จะกลายเป็นแต่เพียงสิ่งปฏิกูลที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจ และยังต้องดำเนินศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นการภายใต้ระบบและแนวคิดในการจัดการปัญหาขยะ แต่มิได้นำไปสู่การพิจารณาแก้ไปปัญหาภาวะความอดอยากของประชาชนได้แต่อย่างใด การให้ความสำคัญดังนี้ก็เพื่อให้เป็นฐานที่นำไปสู่การพัฒนามาตรการทางกฎหมายและทางปฏิบัติ หรือใช้เป็นกลไกและเครื่องมือในลดความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างที่สามารถดำเนินการได้

บทบาทและแนวคิดขององค์การระหว่างประเทศและพันธกรณีระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations [UN FAO]) เป็นองค์การระหว่างประเทศที่มีบทบาทและรับผิดชอบโดยตรงในการส่งเสริมความร่วมมือกับนานาชาติเพื่อสร้างความยั่งยืนด้านอาหารของประชากรโลก จากการศึกษาพบว่าในประเด็นเรื่องการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจอยู่ภายในเป้าหมายการพัฒนาขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติกำหนดเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals [SDGs]) ไว้ในข้อ 2 ที่ว่าด้วย “การขจัดความหิวโหย การบรรลุความมั่นคงทางอาหาร และการส่งเสริมเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน” (Zero Hunger) โดยต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาความอดอยากทุกประเภทให้หมดสิ้นไปภายในปี พ.ศ. 2573 โดยเฉพาะการสร้างมาตรการต่าง ๆ เพื่อทำให้เด็กและผู้ด้อยโอกาสจะได้รับโอกาสและการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพและโภชนาการที่ดีและมีคุณภาพอย่าง[13] ประกอบกับ SDGs ข้อ 10 ที่ว่าด้วย “การลดความเหลื่อมล้ำ” (Reduced Inequalities) ในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเพราะเหตุแห่งอายุ เพศ ความทุพพลภาพ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์กำเนิด ศาสนา โดยเฉพาะสถานะทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุความไม่เท่าเทียมของรายได้ตลอดทั้งปีของคนรวยที่สุดซึ่งมีอัตราส่วนร้อยละ 10 ของประชากรโลก ซึ่งปรากฏว่ามีรายได้คิดเป็นร้อยละ 40 ของรายได้รวมกันทั่วโลก ในขณะที่ผู้ที่ยากจนที่สุดคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 10 ซึ่งมีได้รายได้เพียงแค่ร้อยละ 2 ถึงร้อยละ 7 ของรายได้รวมจากทั่วโลกเท่านั้น[14] และ SDGs ข้อ 12 ที่ว่าด้วย “แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน” (Responsible Consumption and Production) โดยกำหนดเป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้น จะต้องเปลี่ยนแปลงการผลิตและการบริโภคสินค้าและทรัพยากร การเกษตรกรรมโดยต้องมีการบริหารจัดการการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการบริหารจัดการและการกำจัดขยะพิษ การส่งเสริมให้มีมาตรการป้องกัน การลดปริมาณขยะ การรีไซเคิลและการนำกลับมาใช้ใหม่ (Prevention, Reduction, Recycling and Reuse)[15] ประกอบกับวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 (Agenda 2030) ซึ่งกำหนดตัวชี้วัดการเสียศูนย์อาหารของโลก (Global Food Loss Index [GFLI]) ในข้อ 12.3.1 การสูญเสียอาหารทั่วโลก (GFLI) ซึ่งกำหนดตัวชี้วัดจากปริมาณผลรวมของการสูญเสียในกระบวนการผลิตสินค้าเกษตรตลอดสายการผลิตจนถึงร้านค้าปลีก[16] ซึ่งสะท้อนการดำเนินการให้

---

13 United Nations Development Programme, **Goal 2 Zero Hunger: Targets**, Retrieved January 22, 2018 from http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-2-zero-hunger/targets/

14 United Nations Development Programme, **Goal 10 Reduced Inequalities: Targets**, Retrieved January 22, 2018 from http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-10-reduced-inequalities/targets/

15 United Nations Development Programme, **Goal 12 Responsible Consumption and Production: Targets,** Retrieved January 22, 2018 from http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-12-responsible-consumption-and-production/targets/

16 Pietro Gennari, **SDG Target 12.3: Indicator 12.3.1-Global Food Loss Index**, p. 2, Retrieved January 22, 2018 from https://unstats.un.org/sdgs/files/meetings/iaeg-sdgs-meeting-03/3rd-IAEG-SDGs-presentation-FAO--12.3.1.pdf

เห็นภายใต้โครงการของสหประชาชาติที่มีชื่อว่า “โครงการขจัดความหิวโหย” (Zero Hunger Challenge) ภายใต้ความเชื่อมั่นในสิทธิขั้นพื้นฐานในการเข้าถึงอาหารภายใต้ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านการเกษตรและอาหาร เพื่อมุ่งเน้นแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาหารให้หมดสิ้นไปให้ได้ภายในปี พ.ศ. 2573[17]

แนวคิดและทฤษฎีกฎหมายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ในประเด็นเรื่องแนวคิดและทฤษฎีกฎหมายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจสามารถแบ่งประเด็นเพื่อทำการพิจารณาออกเป็น 2 ประการดังนี้ ประการแรก แนวคิดด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่าและสูงสุด ประการที่สอง ทฤษฎีว่าด้วยหนี้ ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดตามสัญญาและการคุ้มครองผู้บริโภคเป็นฐานในการตรากฎหมายเพื่อกำหนดมาตรการทางปฏิบัติในการจัดสรรประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่าและสูงสุด

จากการศึกษาพบว่า แนวคิดด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่าและสูงสุดเกิดขึ้นจากฐานแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวทางของสหประชาชาติที่กำหนดการพัฒนาไว้ 17 ด้าน[18] ซึ่งโดยเฉพาะการพัฒนาในด้านการลดความเหลื่อมล้ำ การเข้าถึงสิทธิในอาหาร (Right to Food) ของประชากรโลก ประกอบกับแนวคิดด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็สามารถนำไปใช้กับการอรรถาธิบายถึงการบริโภคอย่างพอเหมาะ พอดีและตามความจำเป็นไม่เกินพอดี[19] จนนำไปสู่การลดการก่อให้เกิดปัญหาขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหารที่ยังสามารถใช้บริโภคได้[20] แนวคิดดังกล่าวยังมีผลโดยตรงต่อแนวคิดในการป้องกันโรคระบาด[21] ในฐานะ

---

17 United Nations, **Zero Hunger Challenge: Partnering for Nourishing our People, Nurturing our Planet, Growing Prosperity, Harvesting Peace**, Sustainable Development Goals 17 Goals to Transform our World, pp. 3, 5, Retrieved January 22, 2018 from http://www.un.org/en/zerohunger/pdfs/ZHC%20-%20Pathways%20to%20Zero%20Hunger.pdf

18 United Nations Development Programme, **Sustainable Development Goals,** Retrieved January 22, 2018 from http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html

19 สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค, สำนักนายกรัฐมนตรี, **แผนยุทธศาสตร์การคุ้มครองผู้บริโภคแห่งชาติ ฉบับที่ 1** (พ.ศ. 2560 – 2564), หน้า 52.

20 Dave Culver, “Feed the Hungry, Reduce Food Waste by Promoting and Publicizing the Obscure Bill Emerson Good Samaritan Act of 1996,” **Evergreene Digest: A Journal of Progress for the Rest of Us**, 14 January 2013, para. 2, Retrieved January 22, 2018 from http://www.evergreenedigest.org/feed-hungry-reduce-food-waste-promoting-and-publicizing-obscure-bill-emerson-good-samaritan-act-1996

21 Angelique Chrisafis, **France to Force Big Supermarkets to Give Unsold Food to Charities**, 22 May 2015, para. 2, Retrieved January 22, 2018 from https://www.theguardian.com/world/2015/may/22/france-to-force-big-supermarkets-to-give-away-unsold-food-to-charity

ที่เป็นการใช้มาตรการป้องกันการแพร่กระจายภาวะโรคติดต่อจากคนสู่คนสู่คนและจากสัตว์สู่คนจากภาวะมลพิษที่เป็นของเสียในรูปแบบที่แตกต่างกัน[22] และจากภาวะมลพิษจากสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นผลโดยตรงที่เกิดขึ้นจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ[23] รวมทั้งยังช่วยลดปริมาณคดีจากปัญหาการก่อให้เกิดอาชญากรรมได้เพิ่มขึ้นอันเกิดขึ้นจากปัญหาการลักขโมยอาหาร ซึ่งเป็นการดิ้นรนให้ตนเองและครอบครัวให้มีชีวิตรอดและสามารถดำรงชีพในสังคมได้ต่อไป[24]

นอกจากนั้นแล้ว การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่าและสูงสุด ยังเป็นมาตรการที่สนับสนุนฐานแนวคิดในมิติการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ภายใต้แนวคิดที่ว่าด้วยระบบเศรษฐกิจแบบไร้ของเสีย (Zero Waste Economy)[25] และด้วยแนวคิดทางด้านการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมด้วยแนวคิด 3R ตามที่ปรากฏในหลักการของ The EU Waste Framework Directive (2008/98/EC) ในการบริหารจัดการขยะ ได้แก่ การนำกลับมาใช้ใหม่ (Reuse) รวมทั้งการจ่ายแจก (Redistribution) การนำกลับคืนมาใช้ทดแทน (Recovery) และการนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycling)[26] ทั้งนี้ มาตรการที่สำคัญในเบื้องต้นก่อนการใช้มาตรการ 3R คือ การมาตรการป้องกัน (Prevention) มาตรการดังกล่าวย่อมเป็นฐานแนวคิดในการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไร้มูลค่าในทางเศรษฐกิจได้ในเบื้องต้นก่อนที่จะนำไปสู่การใช้มาตรการเชิงปฏิบัติ 3R

นอกจากนั้นแล้ว แนวคิดการแก้ไขปัญหาด้วยการสร้างกลไกและความร่วมมือระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นแนวคิดการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจโดยตรงที่เรียกว่า “ธนาคารอาหาร” (Food Bank)[27] ที่ดำเนินการโดยองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรในประเทศต่าง ๆ ทั้งนี้ การดำเนินการภายใต้หลักการมีส่วนร่วมในปัจจุบันยังคงเป็นการดำเนินการด้วยความสมัครใจ (Corporate Social Responsibility [CSR]) เพื่อร่วมมือกันในการลดการสร้างขยะเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็น ทั้งที่ทรัพยากรดังกล่าวยังมีสภาพเป็นทรัพยากรที่ยังคงใช้เพื่อการบริโภคได้โดยมีคุณค่าทางโภชนาการที่สมบูรณ์

จากข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ทำให้พบว่า การดำเนินการในปัจจุบันในหลายประเทศยังคงเป็นการดำเนินการโดยความสมัครใจของผู้มีส่วนได้เสีย[28] ภายใต้แนวนโยบายในการบริหารจัดการเพื่อลดปริมาณของเสียที่เกิด

---

22 เกียรติพร อำไพ, รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์เรื่อง **กลไก แนวทางการผลักดันแผนพัฒนางาน IHR ในประเด็นที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือต้องใช้กฎหมาย**, เสนอ สำนักระบาดวิทยา, กรมควบคุมโรค, กระทรวงสาธารณสุข, พ.ศ. 2558, หน้า 58-60;

23 Angelique Chrisafis, *op. cit.*, para. 2.

24 *Ibid.*; Forward Thinking, **Food Waste-A Disgrace When 8.4 Million People Are Struggling**, September 27th, 2016, para. 6, Retrieved January 22, 2018 from https://forward-thinking.org.uk/food-waste-disgrace/

25 Sara Priestley, *op. cit.*

26 *Ibid.*, pp. 2, 20.

27 The Guardian, **Food Bank**, February 2018, Retrieved January 22, 2018 from https://www.theguardian.com/society/food-banks

28 Maria Elander, Asa Sternmarck and Karin Ostergren, **Country Report on National Food Waste Policy, Food Use for Social Innovation by Optimising Waste Prevention Strategies (FUSIONS)**, 3 February 2016, p. 7., Retrieved January 22, 2018 from https://www.eu-fusions.org/phocadownload/country-report/SWEDEN%2023.02.16.pdf

ขึ้นดังกล่าวในหลายประเทศ อาทิ สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา ประเทศสวีเดน ประเทศอิตาลี หรือแม้แต่ประเทศแคนนาดาก็ตาม ก็ยังไม่มีกฎหมายเฉพาะและยังคงเป็นการดำเนินการโดยปราศจากสภาพบังคับในฐานะที่เป็นกฎหมายที่ใช้บังคับกับผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นมาตรการส่งเสริม สนับสนุนหรือแม้แต่การใช้เป็นมาตรการเชิงในบังคับก็ตาม

2. ทฤษฎีว่าด้วยหนี้ ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดตามสัญญาและการคุ้มครองผู้บริโภคเป็นฐานในการตรากฎหมายเพื่อกำหนดมาตรการทางปฏิบัติในการจัดสรรประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

สำหรับทฤษฎีกฎหมายที่ใช้เป็นฐานการบริหารจัดการมาตรการทางกฎหมายในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ หลักการป้องกันไว้ก่อนและหลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย หลักการดังกล่าวถูกนำไปใช้เป็นฐานการกำหนดหน้าที่ของผู้ประกอบการในการป้องกันการก่อให้เกิดของเสียจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคทั้งที่ทรัพยากรดังกล่าวโดยยังไม่มีสภาพเป็นของเสียแต่อย่างใด ในขณะที่หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย เป็นหลักการที่กำหนดความรับผิดของผู้ประกอบการในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนโดยตรงในการก่อให้เกิดของเสียจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจ ทั้งที่ทรัพยากรดังกล่าวยังสามารถใช้ประโยชน์ในเชิงสังคมได้นอกเหนือไปจากการใช้ประโยชน์ในเชิงการพาณิชย์ ส่วนในกำหนดมาตรการทางกฎหมายในเชิงบังคับและลงโทษต่อผู้ประกอบการที่ขาดความรับผิดและปล่อยปะละเลยจนเกิดการสูญเปล่าของทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าว[29] ย่อมถูกอรรถาธิบายด้วยทฤษฎีว่าด้วยหนี้ (Obligation Theory) ซึ่งใช้เป็นทฤษฎีกฎหมายที่นำไปเป็นฐานการตรากฎหมายโดยใช้บทสันนิษฐานความผิดเพื่อกำหนดความผิดภายใต้หลักความรับผิดเด็ดขาด (Absolute Liability) หรือหลักความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict Liability) ซึ่งขึ้นอยู่กับแนวคิดในการตรากฎหมายเพื่อกำหนดความรับผิดและข้อยกเว้นความรับผิดของแต่ละประเทศเป็นสำคัญ อีกทั้งหลักการดังกล่าวยังเป็นไปเพื่อกำหนดภาระและหน้าที่ในการนำสืบของผู้ประกอบการที่ละเมิดบทบัญญัติกฎหมายในเชิงควบคุม ส่งเสริมและสนับสนุน

อนึ่ง หากมาตรการทางกฎหมายอาจมีการออกแบบให้ผู้ประกอบการต้องเข้าร่วมลงนามทำเป็นสัญญากับภาครัฐเพื่อร่วมดำเนินการลดปริมาณการก่อให้เกิดของเสียจากทรัพยากรเพื่อการบริโภค[30] ทฤษฎีความรับผิดตามสัญญา (Contractual Liability) จึงเป็นทฤษฎีกฎหมายที่ถูกนำไปใช้เป็นฐานการอธิบายบทบาทและหน้าที่ของผู้ประกอบการโดยตรงที่ต้องปฏิบัติตามหลักความผูกพันในสัญญา (*pacta sun servanda*) ที่เกิดขึ้นภายใต้หลักการยินยอมผูกพัน (Consent) และหลักความศักดิ์ในการแสดงเจตนา (Autonomy of Will) ซึ่งนำไปสู่การ

---

[29] The Economist Newspaper, **France Leads the World on Food System Sustainability, Food Sustainability Index**, Retrieved January 22, 2018 from http://foodsustainability.eiu.com/france/

[30] เฉกเช่นตามที่กฎหมายสิ่งแวดล้อมของสาธารณรัฐฝรั่งเศสกำหนดใน Article L541-15-6 of Subsection 1 bis: Combating food waste of Section 3: Waste Prevention and Management of Chapter I: Prevention and Management of Waste of Title IV: Waste of Book V: Prevention of Pollution, Risks and Nuisances of Code of the Environment แต่ในขณะที่กฎหมายสวีเดนไม่มีการกำหนดในกฎหมายในเชิงบังคับให้ทำสัญญาเพื่อลดปริมาณการก่อให้เกิดขยะจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคแต่อย่างใด โปรดดู Maria Elander, Asa Sternmarck and Karin Ostergren, *op. cit.*, p. 7.

ต้องปฏิบัติตามสัญญาในฐานะที่เป็นคู่กรณี (Privity Rule) และการละเมิดสัญญาดังกล่าวก็นำไปสู่การกำหนดความรับผิดทั้งในทางสัญญาและทางละเมิด (Tort Liability) ได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาคือ ปัญหาที่ว่าด้วยการขาดจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเกิดขึ้นโดยการกระทำของผู้ประกอบการจนนำไปสู่การก่อให้ปัญหาขยะล้นเมืองโดยไม่จำเป็น จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ยังประโยชน์ได้นั้น ควรพิจารณาด้วยฐานแนวคิดที่ว่าด้วยค่าเสียหายในเชิงลงโทษด้วยหรือไม่ ในฐานะที่เป็นการใช้มาตรการทางกฎหมายในการสร้างความตระหนักในผลที่จะได้รับจากการกระทำและการเยียวยาต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า หากมาตรการทางกฎหมายกำหนดให้ผู้ประกอบการมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการบริโภคเพื่อบริจาคให้แก่องค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรแล้ว หากผู้ที่ได้รับบริจาคได้รับความเสียหายจากการบริโภคสินค้าดังกล่าว หลักกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคจำต้องถูกนำมาพิจารณาไม่ว่าจะเป็นการไม่คำนึงถึงหลักความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณี หลักผู้บริโภคขั้นสุดท้าย (End User) หลักความรับผิดอันเกิดขึ้นจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัยและมาตรการเยียวยาตามหลักค่าเสียหายเชิงทดแทน (Actual Damages) และค่าเสียหายในเชิงลงโทษ (Punitive Damages) จะถูกนำมาใช้เป็นฐานสนับสนุนในการตรากฎหมายในลักษณะบทยกเว้นความรับผิดชอบทางกฎหมายของผู้ประกอบการ เฉกเช่นที่กำหนดไว้ในระบอบ (Regime) กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคแต่อย่างใดด้วยหรือไม่ ทั้งนี้ ความแตกต่างเช่นว่านั้นย่อมพิจารณาได้ด้วยฐานแนวคิดในการกำหนดความรับผิดที่มีความแตกต่างกันในเชิงความประพฤติ ที่เกิดขึ้นจากเป้าหมายสุดท้ายที่แตกต่างกันในเศรษฐศาสตร์การพาณิชย์ กับความประพฤติที่เกิดขึ้นจากความสำนึกด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมและความสัมพันธ์ฉันมิตรซึ่งตามหลักการของกฎหมายแพ่งว่าด้วยหนี้มิได้ก่อให้เกิดนิติสัมพันธ์กันแต่ประการใด

แนวคิดและทฤษฎีเชิงกลยุทธ์ด้านการตลาดเกี่ยวกับคุณภาพสินค้าเพื่อการบริโภค

จากการศึกษาในประเด็นเรื่องแนวคิดและทฤษฎีเชิงกลยุทธ์ด้านการตลาดเกี่ยวกับคุณภาพสินค้าเพื่อการบริโภคผู้เขียนแบ่งประเด็นเพื่อทำการศึกษาออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก กลยุทธ์ด้านคุณภาพของสินค้าและผลิตภัณฑ์เพื่อผู้บริโภค ประการที่สอง กลยุทธ์การจัดการองค์กรภายใต้หลักความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อการศึกษาการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยตรง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. กลยุทธ์ด้านคุณภาพของสินค้าและผลิตภัณฑ์เพื่อผู้บริโภค

แนวคิดด้านการการตลาดที่เน้นคุณภาพในตัวผลิตภัณฑ์ (The Product Concept) ตามความต้องการและเพื่อผู้บริโภคที่ต้องการสินค้าที่มีคุณภาพสูงเป็นสำคัญ[31] ทั้งจากความสดใหม่ของวัตถุดิบ กระบวนการควบคุมคุณภาพของสินค้า การรับประกันคุณภาพในเชิงของอายุของสินค้า (Expires Date) สินค้าที่มีอายุเกินกว่าที่จะ

[31] เชาว์ โรจนแสง และนุชจรี กมลสุขอุดม, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง **รูปแบบกลยุทธ์การตลาดผลิตผลทางการเกษตร สินค้าเกษตรกรรมแปรรูป และสินค้าหัตถกรรมที่เกิดจากโครงการเศรษฐกิจแบบพอเพียงในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย**, เสนอมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปี พ.ศ. 2553, หน้า 9.

วางบนชั้นสินค้าได้ (Shelf Life) สินค้าที่ผู้ประกอบการให้ความสำคัญกับกลยุทธ์ด้านคุณภาพของสินค้ามาก ๆ ผู้ประกอบการจะไม่มีการนำออกไปจำหน่ายให้กับผู้บริโภคแต่อย่างใด ด้วยแนวกลยุทธ์ด้านการประชาสัมพันธ์จุดขายในการทำการตลาดในเชิงของการรักษาชื่อเสียงในด้านคุณภาพของสินค้าและภายใต้ระบบการควบคุมตรวจสอบคุณภาพของสินค้าอย่างเข้มข้น[32] สินค้าดังกล่าวทำให้ผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อที่สูงตัดสินใจเลือกซื้อด้วยเพราะเหตุแห่งคุณภาพสินค้าที่ดีมีคุณภาพและมีความแตกต่างไปจากสินค้าของผู้ประกอบการรายอื่น การเททิ้งสินค้าที่ยังสามารถใช้บริโภคได้จึงเป็นกลยุทธ์ทางการตลาดและการประชาสัมพันธ์ที่นำไปสู่การสูญไร้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคโดยตรง แต่ในขณะที่ผู้ประกอบการบางรายอาจนำสินค้าที่ใกล้หมดคุณภาพที่สมบูรณ์ของสินค้า แต่ยังไม่หมดอายุในการจัดจำหน่ายมาทำการตลาดด้านราคาให้ลดต่ำลงเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจโดยไม่ทิ้งเปล่าก็มีได้เช่นกัน

ด้วยแนวคิดและกลยุทธ์ทางการตลาดที่ว่าด้วยคุณภาพและความสดใหม่ของสินค้า เป็นปัจจัยหลักทำให้เกิดการทิ้งทรัพยากรเพื่อการบริโภค ไม่ว่าจะเป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตสินค้าและผลิตอาหารที่ยังสามารถบริโภคได้ แต่จำต้องถูกเททิ้งไปโดยเปล่าประโยชน์[33] อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการสูญเปล่าซึ่งประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภค อันเกิดขึ้นจากกระบวนการต่าง ๆ ในการผลิตสินค้า เป็นเหตุและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสูญไร้ซึ่งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่าและสูงสุดด้วยกันทั้งสิ้น[34]

อนึ่ง จากการศึกษา พบว่าแม้ผู้ประกอบการบางรายจะนำสินค้าที่ใกล้หมดคุณภาพที่สมบูรณ์ของสินค้าแต่ยังไม่หมดอายุในการจัดจำหน่ายมาทำการตลาดด้านราคาให้ลดต่ำลงเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจโดยไม่ทิ้งเปล่าก็ตาม แต่จากการศึกษาพบว่า การมิได้ใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวก็ยังเกิดขึ้นด้วยเหตุแห่งความเข้าใจในข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าที่ปรากฏในฉลากของสินค้าที่วางขายด้วยเช่นกัน ความไม่เข้าใจดังกล่าวนำไปสู่การไม่สามารถทำการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวได้อย่างที่ควรจะเป็น การไม่สามารถทำการจำหน่ายได้เป็นเหตุให้เกิดความเสียเปล่าของทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวด้วยเช่นกัน

ผู้เขียนเห็นว่า การจำหน่ายสินค้าไม่หมดจากชั้นวางสินค้าที่เกิดขึ้นนอกจากเป็นสินค้าที่เกินความต้องการแล้ว ยังมีที่มาจากปัญหาที่ว่าด้วยความเข้าใจในเชิงความหมายของการใช้ถ้อยคำที่ปรากฏในฉลากแสดงในสินค้าเกี่ยวกับอายุของสินค้าด้วยประการหนึ่ง แม้ในประเทศที่มีสภาพเศรษฐกิจและการศึกษาที่ดีอย่างสหภาพยุโรปเอง 3 ใน 5 ของชาวยุโรปเองก็ไม่มีความเข้าใจในความหมายที่ถูกต้องของถ้อยคำที่ใช้ในการแสดงฉลากไม่ว่าจะเป็นถ้อยคำว่า “ใช้โดย” (Use by Date) ในขณะที่ร้อยละ 53 เข้าใจผิดในความหมายของคำว่า “ควรบริโภคก่อน” (Best before) ว่ามีความหมายที่ถูกต้องคืออะไร[35]

---

[32] ประดิษฐ์ ภิญโญภาสกุล, **แผนกลยุทธ์: กุญแจสู่ความสำเร็จในการบริหารงานและธุรกิจ** (มปท: มปท., 2552), หน้า 165, 168.

[33] Kristina Mattsson, **Why Do We Throw Away Edible Fruit and Vegetables?**, Rapport 2014:5 EN, 4 February 2014, Division for Trade and Markets, National Food Agency, Sweden, pp. 12-14., Retrieved January 22, 2018 from http://www2.jordbruksverket.se/download/18.37e9ac46144f41921cdb38b/1398671573352/ra14_5eng.pdf

[34] Maria Elander, Asa Sternmarck and Karin Ostergren, *op. cit.*, p. 4.

[35] The Economist Newspaper, *op. cit.*, para. 6.

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “ควรบริโภคก่อน” (Best before date or Best if Used By/Before) หมายถึง วันที่ผู้บริโภคสามารถบริโภคสินค้าดังกล่าวได้โดยที่สินค้ามีคุณภาพและมีความสดใหม่เท่าที่ผู้ผลิตรับประกันได้ แต่ถ้าการบริโภคดังกล่าวเกิดขึ้นหลังจากวันที่ที่ปรากฏในฉลากสินค้าดังกล่าว การบริโภคยังคงปลอดภัยแต่คุณภาพของสินค้าอาจด้อยคุณภาพลงไปบ้าง ในขณะที่คำว่า “วันหมดอายุ” (Expired Date) หมายถึง วันที่สินค้าหมดอายุและไม่สามารถบริโภคได้ด้วยความปลอดภัย[36] แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า สำนักงานอาหารและยาของสหรัฐอเมริกา (Food and Drug Agency [FDA]) มิได้บังคับให้ผู้ประกอบการต้องใช้คำว่า “หมดอายุโดย” (Expired by) “ใช้โดย” (Use by) หรือ “ดีที่สุดก่อน” (Best before) ในผลิตภัณฑ์อาหารที่ผลิตเพื่อจำหน่ายแต่อย่างใด ทั้งนี้ การใช้ถ้อยคำดังกล่าวขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้ผลิตเป็นสำคัญ[37]

จากข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ดังกล่าว นำมาซึ่งปัญหาที่ว่าด้วยความเข้าใจของผู้บริโภคในการแสดงข้อมูลด้านฉลากสินค้าเพื่อการบริโภค อาทิ ควรบริโภคก่อน วันหมดอายุ เป็นต้น คงมิอาจปฏิเสธได้เลยว่าผู้บริโภคส่วนใหญ่เองก็ยังมีความเข้าใจถ้อยคำว่า “ควรบริโภคก่อน” หมายถึงวันที่สินค้าหมดอายุไม่สามารถบริโภคได้ด้วยเช่นกัน ความไม่เข้าใจในข้อมูลดังกล่าวมีผลต่อการตัดสินใจและความไว้วางใจในการบริโภคสินค้าและผลิตภัณฑ์ดังกล่าว แม้สินค้าดังกล่าวจะยังคงสภาพที่สามารถใช้บริโภคได้ก็ตาม แต่ด้วยสาเหตุเช่นว่านั้นก็เป็นปัจจัยหลักที่นำไปสู่การตัดสินใจไม่ซื้อสินค้าดังกล่าว จนนำไปสู่การไร้ประโยชน์จากมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากความไม่เชื่อมั่นในความปลอดภัยในทรัพยากรเพื่อการบริโภคด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ สำนักงานอาหารและยาของสหรัฐอเมริกายังได้ให้คำแนะนำว่า ทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวก็ยังสามารถทำการบริจาคได้อยู่แม้จะผ่านพ้นวันที่กำหนดไว้ในฉลากสินค้าแล้วก็ตาม (Food can be donated after the date passes.) ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจอย่างคุ้มค่าจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าว แต่แนวทางการรับบริจาคสินค้าเพื่อการกุศลเช่นว่านั้นก็ยังสามารถดำเนินการได้ โดยถือว่าเป็นหน้าที่ขององค์กรการกุศลที่จะทำการประเมินด้านคุณภาพสินค้าที่ได้รับการบริจาคก่อนที่จะนำไปใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวอย่างเต็มที่ต่อไป[38]

---

[36] U.S. Food and Drug Administration (FDA), U.S. Department of Health and Human Service, **Surplus, Salvaged, and Donated Foods: Safety Tips**, para. 2, Retrieved January 22, 2018 from https://www.fda.gov/Food/ResourcesForYou/Consumers/ucm197835.htm

[37] Division of Food Safety, **Expiration Dates,** FDACS-P-01544, para. 2, Retrieved January 22, 2018 from http://www.freshfromflorida.com/content/download/65464/1567491/Expiration_Dates.pdf

[38] Food Safety and Inspection Service, United States Department of Agriculture (USDA), **Food Product Dating**, para. 7-10, Retrieved January 22, 2018 from https://www.fsis.usda.gov/wps/portal/fsis/topics/food-safety-education/get-answers/food-safety-fact-sheets/food-labeling/food-product-dating/food-product-dating/!ut/p/a1/jZFfb4IwFMU_DY-ll-EM7o2QGGUTZsxm5cUUKS1JbUlbR7ZPv-7fw4xstk_39Hdy7z3FFSa4UvSl49R1WlH5UVfTPaxhGs0yyMtZNIdl8bwu77MMks2tB3Z_AEV8pX_kpPCfP7-iwY1ZZSuOq546gTrVakw4c4gqOzBjMWm1bpClLXOvqKUHh6xgzP08SFoz2Sn-XfZGNyfPND6iMXGLq99jQeTvsog3k0VexFBOzoELuX0B48H4zbnU9ecn7VJVx4lf0bCWGWbCk_GycK63dwEEMAxDyLXmkoUHHToRwCWT0NZhcs7i_vhE3h7SBXSPx21i03eS2W5V/#9

2. กลยุทธ์การจัดการองค์กรภายใต้หลักความรับผิดชอบต่อสังคม

เป็นที่ทราบกันดีว่าแนวคิดในการจัดการองค์กรภายใต้หลักความรับผิดชอบต่อสังคม แม้จะมิได้มีสภาพบังคับในเชิงอำนาจของกฎหมายก็ตาม แต่หลักการดังกล่าวกลับเป็นฐานเชิงคุณค่าที่แสดงออกถึงความเป็นผู้ประกอบการที่ดีมีธรรมาภิบาลและมีสำนึกต่อผู้มีส่วนได้เสียและสังคมโดยรวมที่ซึ่งผู้ประกอบการหาได้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ การค้าและการลงทุนจากสังคมได้

หลักการดังกล่าวถูกอรรถาธิบายในประเด็นการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าสูงสุดของทรัพยากรเพื่อการบริโภค โดยผู้ประกอบธุรกิจที่เล็งเห็นการใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่อยู่ในความครอบครองของตนดังกล่าว สามารใช้เป็นเครื่องมือประการหนึ่งในการลดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของชุมชนและช่วยส่งเสริมต่อการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน มากกว่าที่จะมุ่งเน้นการหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะแนวคิดการหากำไรที่เกิดจากการให้ความสำคัญกับกลยุทธ์ทางการตลาดด้านคุณภาพของสินค้าจนนำไปสู่การทิ้งเทโดยเปล่าประโยชน์

ผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดว่าด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมดังกล่าว แม้จะมิได้สร้างความมั่งคั่งให้ผู้ประกอบการก็ตาม แต่กลับสร้างความมั่นคงให้กับคุณภาพชีวิตของคนในสังคมได้ในฐานะที่เป็นเครื่องมือประการหนึ่งในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนและลดความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมในการสร้างโอกาสในการเข้าถึงในทรัพยากรเพื่อการบริโภคเท่านั้น แนวคิดดังกล่าวยังมีส่วนสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนการดำเนินของของผู้ประกอบการในฐานะที่เป็นมาตรการทางกฎหมายที่มุ่งส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินการของผู้ประกอบการโดยมิใช่การดำเนินการในเชิงบังคับของกฎหมายแต่อย่างใด แต่กระนั้นก็ตาม หากแนวคิดในกฎหมายมุ่งควบคุมพฤติกรรมของผู้ประกอบการแล้ว การวางมาตรการทางกฎหมายย่อมกำหนดบทบัญญัติด้วยมาตรการเชิงบังคับโดยการสร้างกลไกที่ใช้ฐานแนวคิดที่เปลี่ยนไปจากสำนึกในความรับชอบต่อสังคมมาเป็นการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของผู้ประกอบการ ที่จะดำเนินการในทางปฏิบัติในฐานะที่มีส่วนช่วยจรรโลงสังคมจากความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นก็เป็นอีกฐานแนวคิดหนึ่งได้ด้วยเช่นกัน[39]

การวิเคราะห์การกระทบกันทางความคิดด้านการพัฒนาระหว่างการตลาด ความเหลื่อมล้ำในสังคมและกฎหมาย

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ เป็นการกระทบกันในเชิงความคิดระหว่างกลยุทธ์คุณภาพของสินค้าที่สดใหม่กับกฎหมายที่มุ่งส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภค ทั้งยังช่วยแก้ปัญหาในเชิงสังคมของสภาวการณ์การขาดแคลนอาหารในทั่วภูมิภาคของโลกรวมถึงประเทศไทยด้วย

---

[39] Thai PR, **Tesco Lotus Takes Lead in Combating Food Waste in Thailand**, 6 July 2017 Retrieved January 22, 2018 from http://www.thaipr.net/general/792236; Mattha Busby, "Tesco Pledges to End Edible Food Waste by March 2018," **The Guardian**, 23 Dec 2017, Retrieved January 22, 2018 from https://www.theguardian.com/environment/2017/dec/23/tesco-pledges-to-end-edible-food-waste-by-march-2018

ประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาที่เกิดขึ้นโดยตรงคือ การแก้ไขปัญหาการลดความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการเข้าถึงสิทธิด้านอาหารของมนุษย์จากภาวะขาดแคลนอาหารเพราะความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาด้วยความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคมมีเพียงพอต่อการบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นหรือไม่ และการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้นำไปสู่การใช้ประโยชน์คุ้มค่าเต็มประสิทธิภาพที่มีของทรัพยากรเพื่อการบริโภคหรือไม่ หากสำนึกของผู้ประกอบการมีมากและให้ความสำคัญร่วมกันอย่างจริงจังแล้ว มาตรการทางกฎหมายในเชิงบังคับก็คงมิอาจจำเป็นต้องใช้ในทางปฏิบัติแต่อย่างใด แต่ทั้งนี้การใช้มาตรการเชิงสนับสนุนเป็นมิติที่ควรได้รับการพัฒนามากกว่าการใช้มาตรการเชิงบังคับต่อผู้ประกอบการโดยตรง

แต่อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเชิงประจักษ์พบว่าทัศนคติของเรื่องความมีคุณค่าทางด้านศิลปะจากการจัดการด้านอาหารและคุณภาพของอาหาร กลับเป็นสิ่งที่นำไปสู่การใช้ประโยชน์ในลักษณะของความฟุ่มเฟือยมากกว่าการดำรงชีพของมนุษย์แต่เพียงเท่านั้น คุณค่าดังกล่าวมิได้ขัดแย้งในเชิงการพัฒนาศิลปะด้านอาหารแต่อย่างใด ประเด็นอยู่ที่การใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่ากับการบริหารจัดการเป็นสิ่งที่กฎหมายจำต้องใช้มาตรการในเชิงบังคับเพื่อก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภค หากปรากฏข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ว่าผู้ประกอบการให้ความสำคัญกับแนวคิดด้านคุณภาพสินค้าเป็นกลยุทธ์ทางการตลาดที่สำคัญและถูกใช้มากกว่าการคำนึงถึงความคุ้มค่าในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภค นอกจากนี้ประโยชน์โดยอ้อมที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวคือ การลดปริมาณของเสียหรือขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหารอยู่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตและที่อยู่อาศัยของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ประเด็นที่สำคัญที่กระทบกับในเชิงความคิดและการสร้างสมดุลในเชิงการบริหารจัดการคือ การให้ความสำคัญกับกลยุทธ์การตลาดด้านคุณภาพของสินค้าในมิติของชื่อเสียงของผู้ประกอบการเพื่อประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจของผู้ประกอบการโดยตรง กับการให้ความสำคัญกับคุณค่าในเชิงสังคมและการลดความเหลื่อมล้ำของสังคมโดยผู้มีโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีในสังคมที่กระจายไปยังผู้ด้อยโอกาสควรเป็นอย่างไร ประเด็นดังกล่าวนำไปสู่การกำหนดฐานแนวคิดในการตรากฎหมายเพื่อรองรับต่อการพัฒนาสังคมดังกล่าวว่า การรองรับต่อโอกาสและการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการ กับการสร้างสำนึกต่อการประกอบธุรกิจในเชิงสังคมกับความรับผิดชอบต่อสภาพปัญหาสังคมจากความเหลื่อมล้ำที่มาจากการใช้ทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างไม่คุ้มค่า ต้องถูกบังคับและปรับเปลี่ยนในเชิงพฤติกรรมทั้งของผู้ประกอบการ และผู้บริโภคอย่างไรในการบริโภคอย่างพอประมาณและคุ้มค่าจากการได้มาซึ่งทรัพยากรเพื่อการบริโภคด้วยการใช้มาตรการในเชิงของการบังคับด้วยกฎหมายหรือไม่ การกระทบกันในเชิงแนวคิดดังกล่าวจึงนำไปสู่การแสวงหาจุดสมดุลในทางเศรษฐกิจ สังคมและกฎหมายของสังคมต่อไป พึงเข้าใจว่า แนวคิดในการบริหารจัดการด้วยมาตรการทางกฎหมายของผู้เขียน แม้จะมิได้สร้างความมั่งคั่งให้ผู้ประกอบการ แต่ผู้เขียนเห็นว่ามาตรการดังกล่าวสามารถสร้างความยั่งยืนและลดความเหลื่อมล้ำให้กับคนในสังคมไทยได้ประการหนึ่งด้วยเช่นกัน

การเปรียบเทียบนโยบายและมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของรัฐต่างประเทศ

ในประเด็นเรื่องการการเปรียบเทียบนโยบายและมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของรัฐต่างประเทศ ผู้เขียนศึกษาหลักกฎหมาย นโยบายและการปฏิบัติของสาธารณรัฐฝรั่งเศสซึ่งเป็นประเทศแรกที่ตรากฎหมายที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ในขณะที่สหรัฐอเมริกามีกฎหมายหลายฉบับที่กำหนดถึงประเด็นดังกล่าวและอยู่ในระหว่างการพัฒนากฎหมายเพื่อยกเว้นความรับผิดทางกฎหมายของผู้บริจาค ส่วนสหราชอาณาจักรแม้ไม่มีกฎหมายเฉพาะแต่มีนโยบายและการปฏิบัติและการดำเนินการของในทางปฏิบัติ ในฐานะที่เป็นกลุ่มประเทศที่สามารถใช้เป็นแนวทางการพัฒนากฎหมายที่เหมาะสมกับประเทศไทยได้

1. ประเทศฝรั่งเศสกำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างคุ้มค่า

จากการศึกษาพบว่าสาธารณรัฐฝรั่งเศสเป็นประเทศแรกของโลกที่ตรากฎหมายโดยกำหนดมาตรการทางอาญาทั้งจำคุกและปรับบรรดาห้างสรรพสินค้าและร้านค้าปลีก ภัตตาคารที่เททิ้งทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ยังคงสภาพเป็นอาหารให้เป็นของเสียโดยเปล่าประโยชน์ทั้งที่ยังสามารถใช้บริโภค ใช้เป็นอาหารสัตว์หรือยังสามารถใช้ประโยชน์ได้ในรูปแบบอื่นนอกเหนือไปจากการเป็นของเสียหรือขยะ

นอกจากนั้นแล้ว มาตรการทางกฎหมายดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาภาวะขาดแคลนอาหารของประชากรที่มีอยู่ อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการลดการเกิดอาชญากรรม การลักวิ่งชิงปล้น[40] ด้วยการใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อยังประโยชน์อันเกิดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภค จากการศึกษาพบว่ามาตรการทางกฎหมายในการจัดการทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจไม่ให้เสียประโยชน์ไปโดยเปล่าของสาธารณรัฐฝรั่งเศส มีชื่อกฎหมายว่า “กฎหมายว่าด้วยการต่อสู้กับปัญหาขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหาร ปี ค.ศ. 2016” (The Fight Against the Food Waste 2016, LAW n° 2016-138) มาตรา L541-15-4 ของอนุมาตรา 1 bis (Sub-section 1 bis) ที่ว่าด้วยการต่อสู้ขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหาร (Combating Food Waste) ของมาตรา 3 ที่ว่าด้วย การจัดการและการป้องกันของเสีย (Waste Prevention and Management) ของบทที่ 1 (Chapter I) ที่ว่าด้วยมาตรการจัดการและป้องกันของเสีย (Prevention and Management of Waste) ของบรรพที่ 4 (Title IV) ที่ว่าด้วยของเสีย (Waste) ของเล่มที่ 5 (Book V) ที่ว่าด้วยการป้องกันมลภาวะมลพิษ ความเสี่ยงและการก่อให้เกิดความเดือนร้อนรำคาญ (Prevention of Pollution, Risks and Nuisances) ของประมวลกฎหมายสิ่งแวดล้อม (Code of the Environment) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

[40] Angelique Chrisafis, *op. cit.*, para. 2.

1.1 แนวทางและความสำคัญในการดำเนินการ

กฎหมายว่าด้วยการต่อสู้กับปัญหาขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหาร ปี ค.ศ. 2016 ฉบับนี้ได้ให้ความสำคัญในการบริหารจัดการปัญหาขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหารเกี่ยวข้องโดยการให้อำนาจกับผู้มีส่วนได้เสียทั้งการการระดมสรรพกำลังจากผู้ผลิตอาหาร ผู้แปรรูป และผู้จัดจำหน่ายจำหน่าย ผู้บริโภคและสมาคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการดำเนินการเพื่อต่อสู้กับปัญหาขยะที่ยังมีสภาพเป็นอาหาร โดยกฎหมายกำหนดหลักเกณฑ์ทางกฎหมายเพื่อดำเนินการตามลำดับและความสำคัญด้วยมาตรการดังต่อไปนี้[41]

ประการแรก มาตรการป้องกันมิให้เกิดปัญหาขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหารก็ดี

ประการที่สอง การใช้ประโยชน์จากสินค้าที่ไม่สามารถจำหน่ายได้ในสภาพที่เหมาะสมกับการใช้บริโภคของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นโดยการบริจาคหรือโดยการแปรรูปก็ตาม

ประการที่สาม การนำกลับมาใช้ประโยชน์สำหรับเป็นอาหารสัตว์

ประการที่สี่ ใช้สำหรับการทำปุ๋ยหมักเพื่อการเกษตรหรือการนำกลับมาใช้เป็นพลังงานโดยกระบวนการย่อยสลายแบบไม่ใช้ออกซิเจน

นอกจากนี้ ในการต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหาขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหารนี้ กฎหมายยังกำหนดนโยบายที่นำไปสู่การปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเพิ่มทักษะและความสามารถ การระดมสรรพกำลังและการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติในระดับท้องถิ่นให้มีความตระหนักและสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการปฏิบัติ การสื่อสารความเข้าใจและสร้างความตระหนักในสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นให้ผู้บริโภคทั่วไป โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องกรอบของแผนการดำเนินการในการป้องกันขยะโดยส่วนท้องถิ่น[42]

1.2 ข้อยกเว้นความรับผิดในความปลอดภัยด้านอาหารที่ได้มีการบริจาค

ผู้ประกอบการที่ได้การบริจาคอาหารหรือที่ได้นำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ตามที่ได้กำหนดไว้ตามลำดับของบทบัญญัติมาตรา L. 541-15-4 ไม่ต้องรับผิดตามหลักเกณฑ์เกี่ยวกับมาตรฐานความปลอดภัยด้านอาหารจากการที่ผู้ประกอบการดังกล่าวอาจมิได้ใช้ความระมัดระวังจากการบริจาคหรือที่ซึ่งมิได้จำหน่ายอาหารแต่อย่างใด แม้อาหารที่บริจาคดังกล่าวจะไม่เหมาะสมสำหรับการบริโภคหรือการนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ตามที่กำหนดไว้ตามบทบัญญัติมาตรา L.541-15-4 ก็ตาม[43]

---

41 Paragraph 1 of the Article L541-15-4 of Code of the Environment (Article 1 of The Fight Against the Food Waste 2016, LAW n° 2016-138)

42 Paragraph 2 of the Article L541-15-4 of Code of the Environment (Article 1 of The Fight Against the Food Waste 2016, LAW n° 2016-138)

43 Paragraph 1 of the Article L541-15-5 of Code of the Environment (Article 1 of The Fight Against the Food Waste 2016, LAW n° 2016-138)

1.3 หน้าที่ผู้ประกอบการ

ภายในกำหนดเวลาหนึ่งปีนับแต่วันที่ประกาศกฎหมายฉบับที่ 2016-138 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหารหรือภายในกำหนดหนึ่งปีนับจากวันที่มีการเปิดกิจการ หรือวันที่มีพื้นที่การขายมากกว่า 400 ตารางเมตรตามหลักเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ในมาตรา 3 ของกฎหมายหมายเลข 72-657 ลงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2515 ซึ่งกำหนดมาตรการเกี่ยวกับการค้า ประเภทผู้ค้าที่เป็นผู้สูงอายุหรือผู้ค้าปลีกผู้ซึ่งมีพื้นที่ขายสินค้าที่เกินกว่าตามที่ได้กำหนดไว้ตามตามกฎหมายฉบับนี้หรือสมาคมใดสมาคมหนึ่งตามที่กำหนดไว้ในวรรคสามของมาตรา L. 541-15-5 ของกฎหมายฉบับนี้ มีหน้าที่ต้องเข้าทำสัญญาตามที่กำหนดไว้ในมาตรการในการบริจาคอาหารเพื่อสาธารณกุศล[44] ผู้ค้าปลีกที่เข้าทำสัญญาดังกล่าวก่อนที่จะมีการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าวข้างต้นตามกฎหมายฉบับที่ 138 ปี ค.ศ. 2016 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 ถือว่าได้ดำเนินการสอดคล้องตามกฎหมายซึ่งได้กำหนดไว้ในวรรคหนึ่งของบทบัญญัตินี้ ทั้งนี้ การไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ซึ่งได้กำหนดไว้ในวรรคหนึ่งของมาตรานี้จะต้องรับโทษปรับสำหรับการละเมิดโทษด้วยการปรับค่าปรับสำหรับการฝ่าฝืนข้อสัญญาที่ได้ทำกับรัฐ

จากการศึกษาพบว่า บทบัญญัติที่ผ่านการพิจารณาให้ความเห็นชอบจากรัฐสภาของสาธารณรัฐฝรั่งเศสอาจกล่าวได้ว่า เป็นกฎหมายฉบับแรกของโลกที่ห้ามการเททิ้งอาหารที่ไม่สามารถจำหน่ายให้กลายเป็นขยะโดยห้างสรรพสินค้า และบังคับผู้ค้าส่งขนาดใหญ่ อาทิ ห้างสรรพสินค้าคาร์ฟูต้องบริจาคอาหารที่ไม่สามารถจำหน่ายได้ให้กับองค์กรสาธารณกุศลหรือนำไปใช้เป็นอาหารสัตว์[45] การฝ่าฝืนดังกล่าวนำไปสู่โทษปรับเป็นเงิน 3,750 ยูโร หรือ 4,230 เหรียญสหรัฐ การผ่านกฎหมายฉบับนี้เป็นฐานที่นำไปสู่การทบทวนพฤติกรรมการบริโภคของประชากรในประเทศฝรั่งเศสที่มีการทิ้งเทอาหารมากกว่า 7 ล้านตันต่อปีไม่ว่าจะเกิดขึ้นจากผู้บริโภค ภัตตาคาร หรือร้านร้านค้าก็ตาม[46]

กฎหมายดังกล่าวกำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่อห้ามมิให้ดำเนินการอย่างใด ๆ อันเป็นการละเลยจนทำให้อาหารที่มิได้สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้แล้วกลายเป็นอาหารที่ไม่สามารถทำการบริโภคได้ นอกจากนี้มาตรการทางกฎหมายดังกล่าวยังกำหนดให้ร้านค้าที่มีพื้นที่มากกว่า 4,305 ตารางฟุต หรือ 400 ตารางเมตร หรือมากกว่านั้นจะต้องทำสัญญาเพื่อบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวให้กับองค์กรสาธารณกุศลภายในเดือนกรกฎาคม ปี ค.ศ. 2517 หากร้านค้าที่ทำสัญญาดังกล่าวมิได้ดำเนินการตามข้อตกลกเช่นว่านั้น จะต้องรับโทษปรับเป็นเงินถึง 75,000 ยูโร (€75,000) หรือถูกจำคุกไม่เกิน 2 ปี[47] สำหรับประเทศฝรั่งเศสในปัจจุบันองค์กรเอกชนที่ไม่ได้หวังผลกำไรในนาม “ธนาคารอาหารแคพเพลิน” (The Kappeln Food Bank)[48] ซึ่งมีบทบาทที่สำคัญในการดำเนินการลดความเลื่อมล้ำทางสังคม และสร้างความมั่นคงทางและการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่ากับทรัพยากรเพื่อการบริโภค

---

[44] Paragraph 1 of the Article L541-15-6 of Code of the Environment (Article 1 of The Fight Against the Food Waste 2016, LAW n° 2016-138)

[45] Angelique Chrisafis, *op. cit.*, para. 1.

[46] DW Akademie, **France Battles Food Waste by Law**, 19 April 2016, para. 2-3, Retrieved January 22, 2018 from http://www.dw.com/en/france-battles-food-waste-by-law/a-19148931

[47] Angelique Chrisafis, *op. cit*, para. 4.

[48] IFCO, **IFCO supports Food Bank Kappeln with Vehicle Sponsoring**, 07 July 2015, para. 3, Retrieved January 22, 2018 from http://www.worldwide-responsibility.com/index.php/en/home

2. สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีนโยบายและแนวปฏิบัติ แต่ยังไม่มีกฎหมายเฉพาะเพื่อการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

การศึกษาถึงหลักการและแนวทางการพัฒนากฎหมายของสหรัฐอเมริกาผู้เขียนได้ทำการศึกษาใน 2 ประเด็นได้แก่ ประการแรก นโยบายและแนวทางการดำเนินการของประเทศสหรัฐอเมริกา และประการที่สอง แนวทางการพัฒนากฎหมายภายใต้ร่างรัฐบัญญัติว่าด้วยการบริจาคอาหาร ค.ศ.2017

2.1 นโยบายและแนวทางการดำเนินการของประเทศสหรัฐอเมริกา

ร่างกฎหมายว่าด้วยการบริจาคอาหาร ค.ศ. 2017 (The Bill Food Donation Act 2017) ฉบับนี้ได้กำหนดการคุ้มครองความรับผิดในเรื่องที่เกี่ยวกับการนำกลับใช้ประโยชน์ของอาหารในปัจจุบันภายใต้ความรับผิดชอบโดยตรงของกรมการเกษตรของสหรัฐ (The U.S. Department of Agriculture [USDA]) เพื่อส่งเสริมและตีความตามรัฐบัญญัติว่าด้วยการบริจาคอาหาร (บิล เอ็มเมอร์สัน) ค.ศ. 1996 (The Bill Emerson Good Samaritan Food Donation Act) หรือที่เรียกว่า The Emerson Act ร่างกฎหมายดังกล่าวมีการเปลี่ยนหลักการแต่เพียงเล็กน้อยในร่างกฎหมาย แต่ทั้งนี้ หลักการในร่างกฎหมายฉบับนี้ก็ยังนำไปสู่การแก้ไขเพิ่มเติมหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับการบริจาคอาหารไว้ด้วยเช่นกัน

สำหรับที่มาที่ไปของการแก้ไขเพิ่มเติมหลักกฎหมายนั้น จากการศึกษาพบว่าแม้กฎหมาย The Emerson Act จะได้กำหนดหลักการให้ความคุ้มครองต่อความรับผิดทางกฎหมายไว้ก็ตาม แต่ผู้บริจาคเองบ่อยครั้งซึ่งมิได้คาดคิดมาก่อนว่าจะต้องรับผิดในการบริจาคที่ได้ทำขึ้น หรือผู้บริจาคเองก็ยังคงเกิดความหวาดกลัวต่อความรับผิดในการบริจาคอาหารให้กับองค์การการกุศลต่าง ๆ ประเด็นความไม่ชัดเจนทางกฎหมายดังกล่าวนำไปสู่การสกัดกั้นมิให้เกิดการบริจาคอาหารให้เกิดขึ้นอย่างที่ควรจะเป็น ทั้งนี้ การปรับแนวคิดและบทบาทขององค์กรที่รับผิดชอบและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการตามกฎหมาย The Emerson Act ภายใต้การดำเนินการโดยกรมการเกษตรของสหรัฐ มีบทบาทที่สำคัญในการส่งเสริมและสร้างความตระหนักว่า กฎหมายฉบับนี้มีบทบาทที่สำคัญที่สามารถช่วยปกป้องและคุ้มครองผู้บริจาคอาหารให้ปราศจากความรับผิดตามกฎหมายที่จะเกิดขึ้นจากความไม่ปลอดภัยด้านอาหารได้หรือไม่ อย่างไร

ทั้งนี้ รัฐบัญญัติว่าด้วยการทำความดีด้วยการบริจาคอาหาร (บิล เอ็มเมอร์สัน) ค.ศ. 1996 (The Bill Emerson Good Samaritan Food Donation Act) ฉบับนี้ได้ถูกตราขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ในการกระตุ้นให้มีการบริจาคอาหารให้กับองค์กรที่ไม่ได้แสดงหากำไรโดยกำหนดความรับผิดให้น้อยที่สุด ซึ่งกฎหมายฉบับนี้กำหนดหลักการที่สนับสนุนให้มีการบริจาคอาหารที่มีคุณภาพให้สามารถดำเนินการได้โดยง่ายและกำหนดเหตุยกเว้นความรับผิดตามกฎหมายไว้สำหรับผู้ที่ทำการบริจาค เว้นแต่ในกรณีที่การบริจาคได้ถูกดำเนินการโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง (Gross Negligence)[49] นอกจากกฎหมายฉบับนี้ ประเทศสหรัฐอเมริกาก็ยังมีมาตรการส่งเสริมการบริจาคอาหารเพื่อใช้กับหน่วยงานของรัฐด้วยเช่นกัน กฎหมายฉบับนี้คือ รัฐบัญญัติว่าด้วยการบริจาคอาหารของสหพันธรัฐ ค.ศ. 2008 (The Federal Food Donation Act of 2008)[50]

---

[49] Dave Culver, *op. cit.*, para. 1.; Public Health Law Center, **Liability Protection for Food Donation,** March 2013, p. 2, Retrieved January 22, 2018 from http://www.publichealthlawcenter.org/sites/default/files/resources/Liability%20Protection%20Food%20Donation.pdf

[50] Library of Congress, **S.2420-Federal Food Donation Act of 2008**, 110th Congress (2007-2008), Retrieved January 22, 2018 from https://www.congress.gov/bill/110th-congress/senate-bill/2420

ทั้งนี้ ร่างรัฐบัญญัติว่าด้วยการบริจาคอาหาร ค.ศ.2017 (The Bill Food Donation Act 2017) เป็นร่างกฎหมายที่ตราโดยการแก้ไขเพิ่มเติมหลักการในพระราชบัญญัติโภชนาการเด็ก ค.ศ. 1966 (The Child Nutrition Act of 1966) โดยกำหนดหลักการเพิ่มเติมเพื่อความชัดเจนในเชิงหลักการเกี่ยวกับการบริจาคอาหารภายใต้รัฐบัญญัติว่าด้วยการทำความดีด้วยการบริจาคอาหาร (บิล เอ็มเมอร์สัน) ค.ศ. 1996 (The Bill Emerson Good Samaritan Food Donation Act) ในขณะที่ทำการศึกษากฎหมายฉบับนี้ยังอยู่ในขั้นตอนการพิจารณาสภาผู้แทนราษฎรของสหรัฐอเมริกา (House of Representatives)

2.2 แนวทางการพัฒนากฎหมายภายใต้ร่างรัฐบัญญัติว่าด้วยการบริจาคอาหาร ค.ศ.2017

สำหรับร่างรัฐบัญญัติว่าด้วยการบริจาคอาหาร ค.ศ.2017 (The Bill Food Donation Act 2017) ซึ่งเป็นร่างแก้ไขเพิ่มเติมหลักการในพระราชบัญญัติโภชนาการเด็ก ค.ศ. 1966 (The Child Nutrition Act of 1966) โดยกำหนดหลักการเพิ่มเติมเพื่อความชัดเจนในเชิงหลักการเกี่ยวกับการบริจาคอาหาร การกำหนดคำนิยามคำว่า ความปลอดภัยและฉลากว่าด้วยความปลอดภัย (Safety and Safety-Related Labeling) การกำหนดคำนิยามคำว่า ราคาส่วนลดที่ไม่มากไปกว่าราคาต้นทุนที่มีการให้เปล่าหรือบริจาค[51] และการแก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำต่างให้มีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้น อาทิ เติมคำว่า หรือขายราคาลดลง “or sells at a good Samaritan reduced price” หลังคำว่า บริจาคโดยสุจริต “donates in good faith”[52] เป็นต้น

นอกจากนี้ ในร่างกฎหมายยังเพิ่มหลักการเรื่องข้อยกเว้นความรับผิดในกรณีที่มีการบริจาคโดยตรงโดยไม่ผ่านองค์กรสาธารณกุศลที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมในการเป็นผู้รวบรวมและทำการแจกจ่ายว่า ผู้บริจาคไม่ต้องรับผิดทั้งทางแพ่งหรือทางอาญาอันเนื่องมาจากโดยลักษณะธรรมชาติของอาหารหรือสินค้าอุปโภค อายุของสินค้า การบรรจุหรือสภาพของอาหารและสินค้าอุปโภค ซึ่งผู้บริจาคโดยตรงที่ทำการมอบให้โดยสุจริตหรือขายให้ในราคาที่ถูกให้กับบุคคลที่ขาดแคลนแต่อย่างใด นอกจากนี้ ร่างกฎหมายยังได้กำหนดความหมายคำว่าผู้บริจาคโดยตรงที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมหมายถึง ผู้ค้าปลีก (Retail Grocer) ผู้ค้าส่ง (Wholesaler) ผู้ผลิตผลิตผลทางการเกษตร (Agricultural Producer) ภัตตาคาร (Restaurant) ผู้ให้บริการอาหาร (Caterer) ผู้มีอำนาจในการจัดหาอาหารในโรงเรียน (School Food Authority) สถาบันอุดมศึกษา (Institution of Higher Education) ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 102 ของรัฐบัญญัติการศึกษาชั้นอุดมศึกษา ค.ศ. 1965 ในบรรพที่ 20 ของประมวลกฎหมายสหรัฐ มาตรา 1002 (Section 102 of the Higher Education Act of 1965, 20 U.S.C.1002) [53]

3. สหราชอาณาจักรมีนโยบายที่มุ่งส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคสูงสุด แต่ก็ไม่มีกฎหมายเฉพาะ : ร่างพระราชบัญญัติ (การลด) การทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่า (The Food Waste [Reduction] Act 2016)

จากการศึกษากฎหมายฉบับนี้พบว่า ร่างพระราชบัญญัติ (การลด) การทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่า ค.ศ. 2016 ฉบับนี้เป็นร่างกฎหมายที่กำหนดในเชิงหลักการที่กำหนดหน้าที่ของรัฐมนตรี (Secretary of State) ที่รับผิดชอบ

---

51 Section 2 (1) of The Bill Food Donation Act 2017

52 Section 2 (1) (2) of The Bill Food Donation Act 2017

53 Section 2 (2) (D) of The Bill Food Donation Act 2017

ให้มีหน้าที่จะต้องทำการออกกฎหมายลำดับรอง (Regulation)[54] เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติต่อไปภายหลังที่ร่างกฎหมายฉบับนี้ผ่านการพิจารณาจากที่ประชุมรัฐสภา โดยหลักการของร่างกฎหมายฉบับนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 เจตนารมณ์ของร่างพระราชบัญญัติ (การลด) การทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่า

ร่างกฎหมายฉบับนี้มุ่งประสงค์รองรับการปฏิบัติและแผนงานในการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการปรับใช้กฎเกณฑ์และส่งเสริมให้ใช้เกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญในการลดการทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่า และเพื่อเป็นการสนับสนุนให้บุคคล องค์กรธุรกิจและองค์กรของรัฐ ลดจำนวนอาหารที่ต้องถูกทิ้งไปโดยเปล่าประโยชน์ ทั้งนี้ ในร่างกฎหมายกำหนดให้ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ผู้ผลิต และผู้จัดส่งอาหาร ลดการเททิ้งอาหารอย่างสูญเปล่าให้ได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ภายในปี ค.ศ. 2025 และมีหน้าที่ต้องทำความตกลงอย่างเป็นทางการกับหน่วยงานซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร ซึ่งทำหน้าที่รวบรวมจัดสรรและแจกจ่ายอาหาร นอกจากนี้ ร่างกฎหมายยังได้กำหนดให้ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่และผู้ผลิตมีหน้าที่ต้องเปิดเผยระดับการทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่าจากกระบวนการที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่อุปทานของตน[55]

3.2 หน้าที่ของผู้ประกอบธุรกิจขนาดใหญ่ในการลดการเททิ้งอาหารอย่างสูญเปล่า

ร่างพระราชบัญญัติ (การลด) การทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่ากำหนดให้ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ผู้ผลิต และผู้จัดส่งอาหารมีหน้าที่ต้องลดการทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่าในห่วงโซ่อุปทานของตนให้ได้ไม่น้อยกว่า 30% ภายในปี ค.ศ. 2025 โดยเริ่มนับจาก ปีค.ศ. 2016 ทั้งนี้ ผู้ประกอบการขนาดใหญ่มีหน้าที่ต้องทำความตกลงกับองค์กรสาธารณะกุศลภายใน 6 เดือนเกี่ยวกับการบริจาคอาหารที่ยังมิได้จำหน่าย และยังไม่หมดอายุให้แก่องค์กรการกุศลดังกล่าว[56]

3.3 หน้าที่ในการเปิดเผยปริมาณการทิ้งอาหารจากผู้ประกอบการขนาดใหญ่และผู้ผลิตอาหาร

ร่างพระราชบัญญัติ (การลด) การทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่ากำหนดให้ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่และผู้ผลิตอาหารมีหน้าที่จะต้องทำการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับปริมาณการทิ้งอาหารอย่างสูญเปล่าที่เกิดขึ้นจากกระบวนที่เกิดขึ้นห่วงโซ่อุปทานของตน[57]

จะเห็นได้ว่าแนวทางการพัฒนากฎหมายของสหรราชอาณาจักรกำหนดไว้แต่ในเชิงหลักการเกี่ยวกับหน้าที่ของผู้ประกอบการขนาดใหญ่ แต่ร่างกฎหมายดังกล่าวยังขาดรายละเอียดทางปฏิบัติ โดยเฉพาะบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวหาได้มีหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับหลักการและข้อยกเว้นในเชิงหลักการเกี่ยวกับความรับผิดของผู้บริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภค รวมทั้งขาดมาตรการทางกฎหมายในเชิงสนับสนุนให้เกิดการบริจาคเพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่าแต่อย่างใด

---

[54] Section 6 of The Food Waste [Reduction] Act 2016

[55] Preamble of The Food Waste [Reduction] Act 2016

[56] Section 2 of The Food Waste [Reduction] Act 2016

[57] Section 3 of The Food Waste [Reduction] Act 2016

4. บทสรุปการศึกษาแนวปฏิบัติของรัฐต่างประเทศ: แนวทางการพัฒนากฎหมาย

จากการศึกษาพบว่ามาตรการทางกฎหมายเชิงควบคุมของประเทศฝรั่งเศส และนโยบายและมาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินการของสหราชอาณาจักรและประเทศสหรัฐอเมริกา จะพบว่ามีหลักการที่ได้จากบทบัญญัติในกฎหมายของรัฐต่างประเทศ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นฐานการพัฒนากฎหมายที่สอดคล้องกันในประเด็นที่เกี่ยวกับการกำหนดประเภทของผู้ประกอบการ การกำหนดหน้าที่ของผู้ประกอบการ ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ในการเข้าทำสัญญา หน้าที่ในการรายงานข้อมูลและหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการบริโภค

แต่อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญในมาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมให้มีการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภค ผู้เขียนเห็นว่าควรใช้แนวทางการพัฒนาของประเทศฝรั่งเศส และประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นฐานการศึกษา อาทิ มาตรการส่งเสริมให้มีการบริจาคด้วยมาตรการทางภาษี การกำหนดหลักการและข้อยกเว้นความรับผิดของผู้ประกอบการ การกำหนดบทบาทขององค์กรสาธารณกุศลที่ทำหน้าที่รวบรวมและจ่ายแจกทรัพยากรเพื่อการบริโภคไปยังผู้ที่ขาดแคลน รวมทั้งการกำหนดหลักการและข้อยกเว้นความรับผิดทางแพ่งและทางอาญาของผู้บริจาคโดยมิได้เกิดขึ้นจากการกระทำโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง เป็นต้น

อนึ่ง แม้แนวปฏิบัติและร่างกฎหมายของสหราชอาณาจักรมิได้มีบทบัญญัติที่กำหนดในรายละเอียดในทางปฏิบัติไว้ในขณะที่ทำการศึกษาก็ตาม แต่ผู้เขียนเห็นว่าร่างกฎหมายของสหราชอาณาจักรมีความเหมาะสมและสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดพันธกิจ บทบาทและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐในการควบคุมกำกับและติดตามตรวจสอบในการบังคับการให้เป็นไปตามมาตรการทางกฎหมายให้มีการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคให้กับองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรได้อย่างน่าสนใจด้วยเช่นกัน

นโยบายและสภาพการณ์ทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของประเทศไทย

สำหรับประเด็นเรื่องนโยบายและสภาพการณ์ทางกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้น ผู้เขียนค้นพบใน 2 ประเด็นดังนี้ ประการแรก ประเทศไทยมีการกำหนดทิศทางและนโยบายของประเทศไทยเกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประการที่สอง ประเทศไทยไม่มีมาตรการทางกฎหมายโดยตรงที่ใช้รองรับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประเทศไทยมีการกำหนดทิศทางและนโยบายของประเทศไทยเกี่ยวกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

แม้ประเทศไทยจะมิได้มีมาตรการทางกฎหมายเฉพาะเพื่อการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือและกลไกในการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมต่อผู้ที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจก็ตาม แต่จากการศึกษาพบว่ารัฐบาลมิได้ละเลยในการให้ความสำคัญ

กับสภาวการณ์ปัญหาเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากแผนพัฒนาการเกษตรที่ถูกกำหนดไว้ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) และกรอบยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย (พ.ศ. 2555-2559) ประกอบกับกรอบยุทธศาสตร์ความมั่นคงด้านอาหารของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พ.ศ.2556-2559) ทั้งนี้ ภายใต้การกำหนดยุทธศาสตร์หลัก 4 ด้านในเชิงการบริหารจัดได้ รัฐบาลได้ให้ความสำคัญใน 4 ยุทธศาสตร์ ดังนี้ ยุทธศาสตร์ที่ 1 ที่ว่าด้วยความมั่นคงอาหาร ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลัก “เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารและโภชนาการในระดับครัวเรือน ชุมชนและระดับชาติทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤติ”[58]

ในขณะที่กรอบยุทธศาสตร์ความมั่นคงอาหารของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กษ.) (2560-2564) ซึ่งกำหนดในยุทธศาสตร์ที่ 2 ที่ว่าด้วยการส่งเสริมการผลิตอาหารคุณภาพดี ลดการสูญเสียและมีการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ประกอบกับกลยุทธ์ที่ 3.3 ในด้านการส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์จากอาหาร รวมทั้งการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารตั้งแต่ในระดับครัวเรือนและชุมชน และการส่งเสริมและการรณรงค์ประชาสัมพันธ์และสนับสนุนการลดการสูญเสียอาหารจากการบริโภคเหลือทิ้ง[59] เป็นนโยบายภาครัฐที่ได้ดำเนินการต่อเนื่องในฐานะที่เป็นกลไกที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อลดการสูญเสียและลดการสร้างขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหาร (Food Loss and Waste [FLW]) อย่างจริงจัง ประกอบกับแผนยุทธศาสตร์การคุ้มครองผู้บริโภคแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2560 – 2564) โดยรัฐบาลได้น้อมนำ “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”[60] ซึ่งเป็นศาสตร์ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ซึ่งพระองค์ทรงได้ใช้เป็นฐานในการพัฒนาและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม[61] จนได้รับการยอมรับในระดับสากล[62] จนถูกเรียกขานว่า “ศาสตร์ของพระราชาที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน”[63] ก็ได้ให้ความสำคัญกับในประเด็นเรื่องการบริโภคอย่างยั่งยืน (Sustainable Consumption) ในมิติของการรู้จักการบริโภคอย่างพอเหมาะ พอดีและพอประมาณ ตามความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีพของมนุษย์[64]

---

58 ทำเนียบรัฐบาล, **รอง นรม. พล.ร.อ.ณรงค์ฯ เป็นประธานการประชุมคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ ครั้งที่ 1/2560,** ข่าวทำเนียบรัฐบาล, 11 สิงหาคม 2560, ย่อหน้าที่ 3-4, ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จากhttp://www.thaigov.go.th/news/contents/details/5880

59 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, **เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง การดำเนินงานด้าน Food Loss ของไทย**, การประชุมเรื่อง “Thai Sustainable Development perspective on Food Loss and Waste” 30 มิถุนายน 2560, p. 30. ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก https://tast.or.th/.../คุณหิรัญญา-สระสม-–-“การดำเนินงานด้าน-Food-Loss-ของไทย”.p...

60 Ministry of Foreign Affairs of Thailand, *op. cit.*, pp. 36-39.

61 เกียรติพร อำไพ, **การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**, รายงานการประชุมสืบเนื่องจากวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ปีที่ 51, วันที่ 1 เมษายน 2560, หน้า 1055, ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จากhttps://drive.google.com/file/d/1m7TET47t1yF5Oufm-8lmUcTKaQR8Dxm5/view

62 United Nations, **Sufficient Economy Philosophy** (2016), para. 1-3, Retrieved December 15, 2017 form https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=2126; UNESCO, **Towards a Sufficiency Economy: A New Ethical Paradigm for Sustainability** (11 June 2012), para 1-2, Retrieved December 15, 2017 form http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/anticipation-and-foresight/unesco-future-lectures/towards-a-sufficiency-economy/

63 Ministry of Foreign Affairs of Thailand, *op. cit.*, p. 8.

64 สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค, สำนักนายกรัฐมนตรี, เรื่องเดิม, หน้า 52.

ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการกำหนดมาตรการทางปฏิบัติและให้ความร่วมมือกับองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations [FAO]) ภายใต้โครงการรณรงค์ลดการกินทิ้งการขว้างในประเทศไทย หรือ Save Food[65] อีกทั้งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เองยังได้สร้างเครือข่ายความร่วมมือภายใต้โครงการความร่วมมือกับ FAO ที่มีชื่อเรียกว่า Save Food Network in Thailand (SFNET) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 เป็นต้น เพื่อส่งเสริมภาคเอกชนและประชาชนทั่วไปในการให้ความสำคัญและความตระหนักถึงความสำคัญของการสูญเสียทรัพยากรเพื่อการบริโภคหรืออาหารในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นจากกระบวนการผลิตหรือการบริโภคก็ตาม[66]

2. ประเทศไทยไม่มีมาตรการทางกฎหมายโดยตรงที่ใช้รองรับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาสภาพการณ์ทางกฎหมายของประเทศไทย ผู้เขียนพบว่า มาตรการทางกฎหมายโดยอ้อมที่สามารถปรับใช้เพื่อการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจสามารถแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ ดังนี้ ประการแรก พิจารณาจากมิติของกฎหมายที่เกี่ยวกับสภาพที่เป็นอาหารที่จะถูกเททิ้ง ภายหลังจากที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ให้กับผู้ประกอบการ ประการที่สอง พิจารณาจากมิติของกฎหมายที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการขยะที่แม้ยังคงสภาพเป็นอาหารอยู่ และประการที่สาม พิจารณาจากมิติของกฎหมายที่เกี่ยวกับการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ

ประการแรก พิจารณาจากมิติของกฎหมายที่เกี่ยวกับสภาพที่เป็นอาหารที่จะถูกเททิ้ง จากการศึกษาพบว่า พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 มีเป้าหมายเฉพาะเจาะจงในด้านการกำหนดมาตรการควบคุมอาหาร[67] ซึ่งอาหารใน 3 ลักษณะไม่ว่าจะเป็น (1) อาหารไม่บริสุทธิ์ (2) อาหารปลอม (3) อาหารผิดมาตรฐาน[68] ไม่ว่าจะเป็นกำหนดมาตรฐานการผลิตอาหาร การจัดจำหน่าย นำเข้าเพื่อจำหน่าย หรือจำหน่าย[69] นอกจากนี้ กฎหมายลำดับรองที่ตราเป็นกฎกระทรวงสาธารณสุขซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ.2522 ก็เป็นแต่เพียงกฎหมายลำดับรองที่กำหนดวิธีและรายละเอียดการปฏิบัติในเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานการผลิตและการจำหน่ายอาหารเป็นหลัก

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า มาตรการทางกฎหมายฉบับดังกล่าวหาได้มีมาตรการใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดกระบวนการบริหารจัดการและมาตรการทางกฎหมายในการจัดการอาหารที่เหลือจำหน่าย หรืออาหารที่ไม่สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ นอกเหนือไปจากการจ่ายแจกอาหารดังกล่าวเพื่อการบริโภคของผู้ด้อยโอกาสในทางเศรษฐกิจในสังคมแต่อย่างใดไม่

---

[65] Food and Agriculture Organization of the United Nations [FAO]), **The Save Food Campaign in Thailand,** Retrieved January 22, 2018 from http://www.savefood.net/country-activities/thailand/

[66] กองเศรษฐกิจการเกษตรระหว่างประเทศ, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, **เกษตรฯ จับมือ FAO รุกความสำคัญการสูญเสียอาหาร พร้อมเปิดตัวโครงการ SFNET พ.ค.นี้**, ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จากhttp://www.oae.go.th/ewtadmin/ewt/oae_web/ewt_news.php?nid=19464&filename=index2013_blue

[67] มาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522

[68] มาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522

[69] “จำหน่าย” หมายความรวมถึง ขาย จ่าย แจก หรือแลกเปลี่ยน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในทางการค้า หรือการมีไว้เพื่อจำหน่ายด้วย, มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522

ประการที่สอง พิจารณาจากมิติของกฎหมายที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการขยะที่แม้ยังคงสภาพเป็นอาหารอยู่ จะเห็นได้ว่ามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการขยะที่เป็นอาหารที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจนั้นเกี่ยวกับบทบัญญัติกฎหมาย 2 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535

จากการศึกษาพบว่า พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มีเป้าประสงค์ในการสร้างมาตรการควบคุมและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะการส่งเสริมให้ประชาชนและองค์กรเอกชนให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และการสร้างระบบการจัดระบบการบริหารงานด้านสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามหลักการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม และทำการกำหนดมาตรการควบคุมมลพิษ การกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดมลพิษให้เป็นไปโดยชัดเจน รวมทั้งทำการส่งเสริมด้านกองทุนและความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการจูงใจให้ปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม[70]

ในขณะที่พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 แม้จะได้กำหนดความหมายทั้ง “สิ่งปฏิกูล” และ “ขยะมูลฝอย” ไว้ก็ตาม แต่หากแม้จะพิจารณาลักษณะของทรัพยากรเพื่อการบริโภคหรืออาหารที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจแล้ว จะมีความสอดคล้องกับความหมายคำว่า “ขยะมูลฝอย” ก็ตาม แต่เจตนารมณ์ของกฎหมายกลับมุ่งใช้ในความหมายที่กว้างกว่าประเด็นที่ศึกษานี้ ด้วยเหตุที่กฎหมายมิได้มุ่งประสงค์แต่เพียงเศษอาหารและซากสัตว์ที่เก็บกวาดได้จากตลาดเท่านั้น แต่บทบัญญัติกฎหมายดังกล่าวยังมุ่งใช้กับขยะมูลฝอยที่เป็นเศษกระดาษ เศษผ้า เศษสินค้า ถุงพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร เถ้า มูลสัตว์ รวมตลอดถึงสิ่งอื่นใดก็ตามที่เก็บกวาดจากถนน ที่เลี้ยงสัตว์ หรือที่อื่นด้วยเช่นกัน[71] นอกจากนี้หลักการในกฎหมายฉบับนี้มุ่งกำหนดมาตรการทางกฎหมายในลักษณะการควบคุมมิให้การกระทำใด ๆ อันเป็นก่อให้เกิดความไม่เรียบร้อยต่อสถานที่อันประชาชนใช้ร่วมกัน อาทิ ตลาด ถนน ทางสัญจร เป็นต้น

หากพิจารณาถึงเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 แม้จะเป็นกฎหมายที่มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงปัญหาการจัดการของเสีย แต่บทบัญญัติในกฎหมายทั้งสองฉบับก็หาได้มีมาตรการทางปฏิบัติใด ๆ เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจโดยตรงแต่อย่างใด

พึงต้องเข้าใจว่า แม้กฎหมายทั้งสองฉบับจะมุ่งการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อม และมุ่งควบคุมและรักษาความสะอาดเรียบร้อยของการใช้สถานที่อันเป็นสาธารณะร่วมกันก็ตาม แต่ทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไร้มูลค่าทางเศรษฐกิจหรืออาหารที่ถูกเลือกนำไปเททิ้งนั้น จะมีสภาพกลายเป็นขยะที่ไร้ค่าไปด้วยเหตุผลใดของผู้ประกอบการไปก็ตาม แต่กฎหมายทั้งสองฉบับก็มิได้กำหนดบทบัญญัติใด ๆ อันเป็นมาตรการทางกฎหมายเพื่อรองรับต่อการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวมิให้ไร้ค่าไปโดยเปล่าประโยชน์แต่อย่างใด

---

70 เกียรติพร อำไพ, รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์เรื่อง **กลไก แนวทางการผลักดันแผนพัฒนางาน IHR ในประเด็นที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือต้องใช้กฎหมาย**, หน้า 48.

71 มาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535

ประการที่สาม พิจารณาจากมิติของกฎหมายที่เกี่ยวกับการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ จากการศึกษาพบว่า พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ฉบับนี้วัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นฐานทางกฎหมายในการป้องกันด้านสุขภาวะของคนในสังคมเสียเป็นส่วนใหญ่ มาตรการทางกฎหมายดังกล่าวมีลักษณะเป็นการกำหนดการใช้อำนาจทางปกครองของพนักงานเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นการกำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุม “สิ่งปฏิกูล” และ “ขยะมูลฝอย” ทั้งในทางหรือที่หรือทางสาธารณะ อาคาร ตลาด สถานที่จำหน่ายอาหาร เป็นต้น

แต่กระนั้นก็ตาม แม้บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 จะมีบทบัญญัติที่ดูประหนึ่งว่า มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการอาหารที่ไม่สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ในส่วนของบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับตลาด สถานที่จำหน่ายอาหารและสถานที่สะสมอาหารโดยตรงก็ตาม[72] แต่บัญญัติในหมวดดังกล่าวนี้ก็หาได้มีบทบัญญัติใดบทบัญญัติหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการความเสียเปล่าของบรรดาทรัพยากรเพื่อการบริโภคหรืออาหารที่ไม่สามารถสร้างมูลค่าในทางเศรษฐกิจได้แต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นในการหน้าที่ในการดูแลการบริหารจัดการ การบริจาคหรือจ่ายแจกให้กับองค์กรเอกชน เพื่อมิให้สูญเสียไปโดยเปล่าในทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้แต่อย่างใด

ในขณะที่มาตรการทางกฎหมายตามพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2558 มีเป้าหมายในการบังคับใช้เพื่อป้องกันควบคุมโรคระบาดจากสัตว์โดยตรงมากกว่าที่จะเป็นกฎหมายที่ถูกตราขึ้นเพื่อรองกับต่อการค้าซากสัตว์เพื่อการบริโภคในสถานที่จำหน่ายของผู้ประกอบการแต่อย่างใดไม่

แม้จากการศึกษาจะพบว่า กฎหมายฉบับดังกล่าวจะมีหมวดที่ 2 ที่ว่าด้วยการขออนุญาต การออกใบอนุญาต และหน้าที่ของผู้รับใบอนุญาตในการค้าซากสัตว์ในฐานะที่เป็นอาหารอยู่ด้วย ในฐานะที่เป็นหมวดที่ว่าด้วยเรื่องการควบคุมการค้าสัตว์และซากสัตว์ และแม้กฎหมายฉบับนี้จะยังมีหมวด 4 ที่ว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของสัตวแพทย์และสารวัตร ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับอำนาจของสัตวแพทย์ในการออกประกาศหรือสั่งเป็นหนังสือให้เจ้าของสัตว์หรือซากสัตว์แจ้งจำนวนสัตว์หรือซากสัตว์ และมีอำนาจออกคำสั่งให้นำสัตว์หรือซากสัตว์นั้นมาเพื่อให้สัตวแพทย์ทำการตรวจโรค จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2558 เป็นแต่เพียงมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเฝ้าระวัง ป้องกัน ตรวจสอบและตอบโต้กับที่เกิดจากโรคติดต่อจากสัตว์สู่คนด้วยการใช้กระบวนการควบคุมการนำเข้าและส่งออกสัตว์หรือซากสัตว์ การประกาศเรื่องข้อกำหนดในการซื้อขายสัตว์หรือซากสัตว์แต่เพียงเท่านั้น

ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าบทบัญญัติกฎหมายดังกล่าวมุ่งวางระบบในการควบคุมและการขออนุญาตจากอธิบดีกรมปศุสัตว์เพื่อการนำเข้า ส่งออก หรือนำผ่านราชอาณาจักรซึ่งสัตว์หรือซากสัตว์มากกว่าที่จะเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการค้าซากสัตว์ ในฐานะที่เป็นทรัพยากรเพื่อการบริโภคหรืออาหารในสถานที่จำหน่ายเพื่อการบริโภคโดยตรงแต่อย่างใดไม่ อาจกล่าวได้ว่า บทบัญญัติในกฎหมายฉบับนี้จึงหาได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารจัดการความเสียเปล่าของบรรดาทรัพยากรเพื่อการบริโภคหรืออาหารที่ไม่สามารถสร้างมูลค่าในทางเศรษฐกิจได้แต่อย่างใดไม่[73]

---

[72] มาตรา 34 - มาตรา 40 แห่งพระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535

[73] เกียรติพร อำไพ, รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์เรื่อง **กลไก แนวทางการผลักดันแผนพัฒนางาน IHR ในประเด็นที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือต้องใช้กฎหมาย**, หน้า 31-35.

ส่วนพระราชบัญญัติควบคุมโรค พ.ศ. 2558 มิได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับมาตรการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการบริโภคโดยตรง แต่บทบัญญัติดังกล่าวมุ่งเน้นการควบคุมโรคติดต่อโดยกำหนดลักษณะของโรคไว้ใน 3 ลักษณะดังนี้ ประการแรก โรคติดต่อ ประการที่สอง โรคติดต่ออันตราย ประการที่สาม โรคติดต่อต้องแจ้งความ กฎหมายฉบับนี้มุ่งเน้นที่การใช้อำนาจเจ้าพนักงานสาธารณสุขในกรณีที่เกิดโรคติดต่ออันตรายอย่างใดเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นเหตุที่เกิดในบ้านก็ดี โรงเรือนก็ดี สถานที่ก็ดีหรือแม้แต่ยานพาหนะก็ดี ผู้เขียนเห็นว่าแม้กฎหมายฉบับนี้จะมิได้เกี่ยวข้องโดยตรงก็ตาม แต่มาตรการทางกฎหมายบางประการ อาทิ การใช้อำนาจเพื่อทำการกัก การกำจัดโรค การกำจัดซากสัตว์ การกำจัดแมลงหรือแม้แต่จัดหาและให้เครื่องอุปโภคบริโภค รวมทั้งเวชภัณฑ์หรือเคมีภัณฑ์ เพื่อป้องกันการแพร่หลายของโรค การจัดหาน้ำที่ถูกสุขลักษณะไว้ในบ้าน โรงเรือน สถานที่ หรือพาหนะ เป็นต้น[74] ยังสามารถใช้เป็นมาตรการโดยอ้อมที่เกี่ยวข้องกับมิติของการจัดการทรัพยากรที่กลายสภาพเป็นขยะได้ แต่กระนั้นก็ตาม การจัดการขยะมิได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาถึงมาตรการที่ให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ยังประโยชน์ได้แต่อย่างใด

ปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายของประเทศไทยต่อการส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

สำหรับปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายของประเทศไทยต่อการส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจนี้ ผู้เขียนแบ่งออกเป็น 6 ประการดังนี้

ประการแรก ปัญหาและผลกระทบในมิติของการเปลี่ยนฐานและแนวคิดการปฏิบัติจากความสำนึกและความรับผิดชอบต่อสังคมมาเป็นการใช้มาตรการทางกฎหมาย

จากการศึกษาพบว่า ประเด็นสำคัญที่สุดในการส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจคือ การสร้างความเข้าใจและตระหนักในปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการบริโภคของประเทศ ภูมิภาคและของโลกที่ประสบปัญหากับประชากรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการสร้างความจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้ประกอบธุรกิจและการเปลี่ยนฐานและแนวคิดการปฏิบัติจากความสำนึกและความรับผิดชอบต่อสังคม มาเป็นการใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นฐานการขับเคลื่อนและการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของผู้ที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภค

แนวคิดดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดหากผู้ประกอบการต้องการรักษาภาพลักษณ์และคุณภาพของสินค้า แต่พึงเข้าใจว่าการเลือกแนวทางเศรษฐกิจมากกว่าสังคมย่อมมีผลต่อภาพลักษณ์องค์กรได้เช่นกัน นอกจากนั้นแล้ว มาตรการทางกฎหมายมีผลในเชิงบังคับต่อผู้ประกอบการที่จะต้องมีหน้าที่ในอันที่จะไม่ก่อให้เกิดของเสียโดยที่ไม่ควรจะเป็น การปรับเปลี่ยววิธีคิดดังกล่าวจึงเป็นมาตรการใหม่ที่สร้างภาระเพิ่มขึ้นในการบริหารจัดการด้านเวลา ตุนทุน บุคลาการ การวางแผน ค่าใช้จ่าย แต่ผู้เขียนเห็นว่าผลตอบแทนมิได้อยู่ในรูปแบบกำไรหรือมูลค่าทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว แต่การดำเนินการดักกล่าวกลับเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนระหว่างบุคคลที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าในการเอื้อประโยชน์ขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพไปสู่คนที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าว และช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้อีกช่องทางหนึ่ง

---

[74] เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-28.

ประการที่สอง ปัญหาการขาดบทบัญญัติของกฎหมายรองรับมาตรการการส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาพบว่า องค์กรเอกชนที่ไม่ได้แสวงกำไรซึ่งดำเนินการรับบริจาคอาหารให้กับผู้ที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ เป็นการดำเนินการโดยมิได้มีกฎหมายรองรับในการดำเนินการ นอกจากหลักการของกฎหมายแพ่งในเรื่องมูลนิธิหรือสมาคมแต่เพียงเท่านั้น แต่พึงเข้าใจว่าหลักการในกฎหมายแพ่งดังกล่าวกำหนดแต่เพียงหลักการทั่วไปในการจัดตั้งและการบริหารจัดการองค์กร แต่กฎหมายแพ่งมิได้กำหนดมาตรการเฉพาะในกฎหมายไม่ว่าจะเป็นการรวบรวมและการแจกจ่ายหรือการบริจาคสิ่งของไว้เป็นการเฉพาะแต่อย่างใด โดยเฉพาะประเด็นของกฎหมายที่เกี่ยวกับการกำหนดความคุ้มครองผู้บริจาค ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ดี การกำหนดบทบาทและหน้าที่ผู้ประกอบการในการเข้าทำสัญญากับหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบก็ดี การกำหนดบทคุ้มครองผู้รวบรวมทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่มีวัตถุประสงค์ในการนำไปบริจาคก็ดี มาตรการส่งเสริมการดำเนินการในมิติของมาตรการทางภาษีให้กับผู้บริจาคก็ดี การกำหนดลักษณะและประเภทของกิจการที่มีหน้าที่ในการบริจาคก็ดี การกำหนดประเภท คุณภาพและลักษณะของทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่สามารถบริจาคได้ก็ดี การกำหนดองค์กรควบคุมกำกับและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานก็ดี การกำหนดมาตรการทางกฎหมายของพนักงานเจ้าหน้าที่ในการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย หรือแม้แต่การกำหนดบทลงโทษในการไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติก็หมายก็ดี

ผู้เขียนเห็นว่าการขาดมาตรการทางกฎหมายดังกล่าว เป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ไม่สามารถทำให้การใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคยังประโยชน์ได้สูงสุดภายใต้หลักความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยเหตุที่ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ระดับของจิตสำนึกมิอาจเท่าเทียมกัน ความรู้สึกในการประกอบธุรกิจที่ให้ความสำคัญกับกำไรและประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุด จึงมิอาจทำให้ปัญหาการลดความเหลื่อมล้ำและปัญหาการขาดโอกาสเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคในการยังชีพของผู้ด้อยโอกาสได้รับการแก้ไขปัญหาอย่างที่ควรจะเป็น

แต่กระนั้นก็ดี ผู้เขียนเองก็มิอาจจะกล่าวว่าการใช้มาตรการทางกฎหมายดังกล่าจะสามารถแก้ไขปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคให้หมดสิ้นไปได้ในฉับพลัน แต่มาตรการทางกฎหมายดังกล่าวเป็นนโยบายสาธารณะของฝ่ายบริหารที่เป็นรูปธรรมประการหนึ่ง ที่สามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้กับผู้ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่เกิดขึ้นในสังคมไทยด้วยการอาศัยฐานทางกฎหมายในการกำหนดมาตรการเชิงบังคับให้ผู้ประกอบการต้องช่วยเหลือและลดผลกระทบในเชิงสังคมในหลายด้าน อาทิ ปัญหาจากภาวะความอดอยากและยากจน ปัญหาจากภาวะโรคระบาดหรือแม้แต่ปัญหาจากภาวะมลพิษในสิ่งแวดล้อมก็ตาม

ประการที่สาม ปัญหาการขาดมาตรทางกฎหมายรองรับการดำเนินการโดยองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรในประเทศไทยและการขาดกฎหมายส่งเสริมบทบาทความร่วมมือและการกำหนดหน้าที่ขององค์กรเอกชน

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะพบว่า การดำเนินการในปัจจุบันเป็นความสำนึกและรับผิดชอบในการดำเนินการขององค์กรภาคเอกชน แต่การปฏิบัติการดังกล่าวหาได้มีกฎหมายรองรับการดำเนินการแต่อย่างใดไม่ นอกจากนั้นแล้ว มาตรการทางกฎหมายดังกล่าวแม้จะมีลักษณะการวางกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการปฏิบัติ

ในเชิงบังคับเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาสังคมโดยกำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้ที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าก็ตาม แต่มาตรการตอบแทนผู้ที่ให้ช่วยเหลือสังคมดังกล่าวก็ควรได้รับการพิจารณาถึงด้วยเช่นเดียวกัน ผู้เขียนเห็นว่า บทบัญญัติกฎหมายควรกำหนดมาตรการทางกฎหมายในลักษณะเชิงตอบแทนและเชิงกระตุ้นผู้ประกอบการและบุคคลในสังคมในการดำเนินการและรับผิดชอบร่วมกันในการขจัดปัญหาสังคมตามสิทธิในการเข้าถึงอาหาร (Right to Food)[75] ขององค์กรอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ ทั้งนี้ การสนับสนุนการดำเนินการต่อความรับผิดชอบต่อสังคมดังกล่าวอาจใช้มาตรการทางภาษีเป็นฐานการสนับสนุน (Fiscal Measures) ไม่ว่าจะเป็นการยกเว้นการเก็บภาษีมูลค่าเพิ่มก็ดี (VAT Exemptions) การลดภาษีก็ดี (Tax Deductions) หรือแม้แต่การขอยกเว้นภาษีหรือเก็บภาษีในอัตราต่ำก็ดี (Tax Breaks) เป็นต้น[76]

ผู้เขียนเห็นว่ามาตรการดังกล่าวมีผลในเชิงบวกต่อผู้ประกอบการด้านอาหารที่สามารถใช้เป็นมาตรการจูงใจและกระตุ้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างสูงสุดมิให้เกิดการเททิ้งทรัพยากรที่ยังคงสภาพในการบริโภคไปโดยเปล่าประโยชน์โดยเฉพาะผู้ประกอบการรายใหญ่ อาทิ ห้างสรรพสินค้า ห้างค้าส่งซุปเปอร์มาเกต เป็นต้น

ประการที่สี่ ปัญหาความรับผิดทางกฎหมายของผู้ประกอบการจากการบริจาคและบุคคลที่แจกจ่ายหรือรวบรวมทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งคือ ปัญหาที่ว่าด้วยความหวาดกลัวในบรรดาความรับผิดทางกฎหมายเกี่ยวกับความปลอดภัยด้านอาหาร (Food Safety) และกฎหมายสินค้าไม่ปลอดภัย (Product Liability) ของผู้บริจาคไม่ว่าจะเป็นกรณีบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ดี ซึ่งเป็นอุปสรรคที่สำคัญที่สกัดกั้นความต้องการในการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภค ทั้งนี้ ปัญหาดังกล่าวสืบเนื่องมาจากปัญหาที่ว่าด้วยความเข้าใจในข้อมูลของฉลากสินค้าโดยเฉพาะเรื่องระยะเวลาแห่งความปลอดภัยในการบริโภคว่าที่ถูกต้องนั้นเป็นอย่างไร ด้วยเหตุที่มีความแตกต่างในการใช้ถ้อยคำตามวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันในการแสดงในฉลากสินค้า อาทิ ควรบริโภคก่อน วันหมดอายุ เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าปัญหาที่ว่าด้วยความเข้าใจในเชิงหลักการเกี่ยวกับข้อมูลของฉลากสินค้าส่งผลกระทบถึงปัญหาความรับผิดในทางกฎหมายด้วยเช่นเดียวกัน

จากการศึกษาพบว่า แนวปฏิบัติและกฎหมายต่างประเทศอยู่ภายใต้ฐานแนวคิดเดียวกันคือ การกำหนดมาตรการปกป้องการทำความดีของผู้บริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคจากความรับผิดทางกฎหมายในด้านความปลอดภัยด้านอาหารและจากความรับผิดจากกรณีสินค้าที่ไม่ปลอดภัยไว้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่ากฎหมายจะยกเว้นความรับผิดของผู้บริจาคไว้ในทุกกรณี หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าการบริจาคดังกล่าวเป็นเหตุให้ผู้รับบริจาคหรือผู้บริโภคสินค้าที่ได้รับบริจาคได้รับบาดเจ็บหรือถึงแก่ความตาย และเป็นผลมาจากการกระทำโดยจงใจหรือ

---

[75] The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), **Right to Food Making It Happen Progress and Lessons Learned through Implementation**, 2011, pp. 3-5, Retrieved January 22, 2018 from http://www.fao.org/docrep/014/i2250e/i2250e.pdf

[76] Government Response to the House of Lords European Union Sub-Committee on Agriculture, Fisheries, Environment and Energy, **Report Counting the Cost of Food Waste: EU Food Waste Prevention**, 9 June 2014 [accessed 14 March 2016] cited in Sara Priestley, *op. cit.*, p. 42-44.

จากความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของผู้บริจาค ดังนั้น ความรับผิดตามบทบัญญัติกฎหมายดังกล่าวยังคงต้องปรากฏอยู่ในเชิงหลักการและจะต้องมิได้ถูกละเลยหรือยกเลิกการพิจารณาถึงไปแต่ประการใด

หลักการในกฎหมายเช่นว่านี้มิได้ปรากฏให้เห็นในบทบัญญัติกฎหมายของประเทศไทยแต่อย่างใด ดังนั้น การบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวในปัจจุบัน ยังคงนำไปสู่ประเด็นความรับผิดทางกฎหมายของผู้บริจาคในกรณีที่เกิดความเสียหายกับผู้รับบริจาคหรือผู้บริโภคได้ตามหลักการของกฎหมายในปัจจุบัน

ประการที่ห้า ปัญหาสถานะทางกฎหมายของผู้ประกอบธุรกิจซึ่งเป็นผู้บริจาค และบุคคลที่เป็นผู้บริจาคตามระบอบกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค

ประเด็นที่น่าสนใจในการพิจารณาคือ ผู้ประกอบธุรกิจมีสถานะทางกฎหมายที่จะต้องรับผิดตามระบอบ (Regime) ของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคหรือไม่ จากการศึกษาพบว่า ผู้บริจาคซึ่งเป็นผู้ประกอบการค้าปลีกหรือค้าส่งก็ดี ก็อาจถูกแปลความหมายโดยนักกฎหมายที่มีความเห็นทางกฎหมายต่างกันได้ในประเด็นเรื่องนิติฐานะเป็นผู้ประกอบธุรกิจตามนัยของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคด้วยเช่นกัน เนื่องจาก “ผู้ประกอบการ” ตามกฎหมายสินค้าที่ไม่ปลอดภัยย่อมหมายถึง “ผู้ประกอบธุรกิจ” ได้โดยนัยของกฎหมาย คุ้มครองผู้บริโภคด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุที่ถ้อยคำดังกล่าวย่อมนำไปสู่การอรรถาธิบายความได้ว่า การดำเนินธุรกิจดังกล่าวผู้ประกอบธุรกิจที่ได้บริจาคมีนิติฐานะที่เป็น “ผู้ขาย ผู้ผลิตเพื่อขาย ผู้ที่สั่งนำเข้ามาในราชอาณาจักรเพื่อขาย” ได้ด้วยเช่นกัน แม้ในมิติของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคจะมิได้ระบุว่า ผู้ประกอบธุรกิจนั้นหมายความรวมถึง “ผู้บริจาคสินค้า” ไว้โดยชัดแจ้งด้วยก็ตาม

ยิ่งไปกว่านั้น นิติฐานะขององค์กรสาธารณะกุศลซึ่งทำหน้าที่ในการรวบรวมและทำการกระจายสินค้าที่มีการบริจาคไปยังผู้ยากไร้ในสังคม หรือผู้บริจาคโดยตรงจะต้องรับผิดในบรรดาความเสียหายที่เกิดขึ้นหรือไม่และต้องรับผิดในฐานะใด ทั้งนี้ ในระบอบของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคเองมิได้กำหนดหน้าที่และความรับผิดขององค์กรสาธารณะกุศลดังกล่าวไว้ และการปรับใช้กฎหมายกับความผิดและความรับผิดที่เกิดขึ้นดังกล่าวก็ยังไม่สามารถอรรถาธิบายความได้ว่า ความผิดและความรับผิดในบรรดาความเสียหายที่เกิดขึ้นกับผู้รับบริจาคสินค้าดังกล่าว องค์กรสาธารณกุศลหรือผู้บริจาคสินค้าจะต้องรับผิดในฐานะและภายใต้ระบอบกฎหมายใด

แต่ทั้งนี้ พึงเข้าใจว่าระบอบของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคมุ่งคุ้มครองผู้บริโภคสุดท้าย (End User หรือ Ultimate User) เป็นสำคัญในการพิจารณาความผิดและความรับผิดของผู้ที่เกี่ยวกับการบริจาคโดยตรง ผู้เขียนเห็นว่าการพิจารณาความผิดและความรับผิดตามระบอบกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันยังมิอาจเอื้อต่อการรณรงค์ให้มีการแก้ไปปัญหาความอดอยากและการขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ เพื่อช่วยลดความเหลื่อมล้ำในสังคมในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อย่างที่ควรจะเป็น

อนึ่ง ถ้อยคำว่า “ขาย” ในกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคก็ยังหมายความรวมไปถึง “การจัดหาให้ไม่ว่าจะด้วยประการใด ๆ โดยเรียกค่าตอบแทนเป็นเงิน” ถ้อยคำดังกล่าวเองก็อาจนำไปสู่การอรรถาธิบายความและนำไปสู่ความรับผิดทางกฎหมายในกรณีที่มีการบริจาค (Food Donation) หรือการขายโดยมีส่วนลดในราคา

สินค้าเพื่อการบริจาค (Food Donations Sold at a Reduced Price)[77] ได้ด้วยเช่นกัน ในขณะที่ผู้ที่ได้รับการบริจาคสินค้าจากองค์กรสาธารณกุศลเองย่อมมีนิติฐานะเป็น “ผู้บริโภค” และ “ผู้เสียหาย” ตามกฎหมายสินค้าที่ไม่ปลอดภัยได้เช่นกัน ด้วยเหตุที่บุคคลดังกล่าวเป็นผู้ที่ใช้สินค้าโดยตรง และแม้จะมิได้มีการเสียค่าตอบแทนเลยก็ตาม แต่หากได้รับความเสียหายจากการใช้สินค้าที่ได้รับบริจาคจากองค์กรสาธารณกุศลแล้ว การพิจารณาขอบเขตและความรับผิดกับผู้บริจาคในปัจจุบันก็พึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้เช่นกัน

พึงเข้าใจว่า หลักการดังกล่าวในระบอบกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคที่มีในปัจจุบัน และการพัฒนาระบอบกฎหมายเฉพาะ (Sui Generis) ว่าด้วยการบริจาคสินค้าของประเทศไทยยังไม่มีรองรับและกำหนดบทบาท หน้าที่หลักการและข้อยกเว้นความรับผิดของผู้บริจาคไว้เป็นการเฉพาะ ประเด็นดังกล่าวนำไปสู่ปัญหาที่กระทบในเชิงหลักการและการนำไปสู่การปฏิบัติตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการลดความเหลื่อมล้ำให้กับผู้ที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ ในการเข้าถึงและการส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจในประเทศไทย การไม่มีบทบัญญัติกฎหมายเฉพาะเพื่อรองรับต่อกิจกรรมที่ดีและเป็นประโยชน์ดังกล่าวในสังคมก็ดูประหนึ่งว่าจะเป็นการยากที่จะทำให้โครงการความอดอยากหมดสิ้นไป (Zero Hunger) บรรลุผลได้ตามที่ควรจะเป็น

ประการที่หก ปัญหาที่ว่าด้วยองค์กรที่เหมาะสมในการรับผิดชอบดูแลและส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของสังคม จากการศึกษาพบว่าประเทศไทยมีหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้แก่ กรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น ประเด็นการกำหนดหน้าที่ขององค์กรเพื่อควบคุมกำกับดูแลการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจนั้น ขึ้นอยู่กับแนวคิดในการบริหารจัดการเป็นฐานการพิจารณา

หากประเทศไทยให้ความสำคัญกับปัญหาการจัดการปัญหาขยะที่ยังคงสภาพเป็นอาหารบทบาทของผู้รักษาการตามกฎหมายก็ควรเป็นของกรมควบคุมมลพิษ ซึ่งเป็นไปตามแนวทางการควบคุมดูแลของประเทศฝรั่งเศสที่อยู่ภายใต้ระบบของกฎหมายสิ่งแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตาม หากประเทศไทยให้ความสำคัญกับการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคมิให้สูญประโยชน์โดยเปล่าแล้ว บทบาทผู้รักษาการตามกฎหมายย่อมเป็นของกรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ ซึ่งมีบทบาทที่เกี่ยวกับการควบคุมการค้าส่งและค้าปลีกในประเทศไทยโดยตรง เฉกเช่นแนวปฏิบัติของประเทศสหรัฐอเมริกา แต่ถ้าประเทศไทยให้ความสำคัญกับสภาพความปลอดภัยกับการบริโภคที่เป็นอาหารแล้ว ผู้รักษาการก็ควรกำหนดให้เป็นบทบาทของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข แต่ทั้งนี้ในประเด็นสุดท้ายผู้เขียนไม่พึงใจที่จะให้เป็นบทบาทของกระทรวงสาธารณสุขเท่าใดนัก ด้วยเหตุที่เรื่องการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวประเด็นหลักกลับมิใช่เรื่องของความ

---

[77] U.S. Food Waste Policy Finder, **Food Donation Act of 2017**, para. 3, Retrieved January 22, 2018 from http://www.refed.com/tools/food-waste-policy-finder/federal-policy/food-donation-act-2017; Marcia L. Fudge, **Cosponsor H.R. 952: The Food Donation Act 2017 (v. 2)**, Retrieved January 22, 2018 from http://dearcolleague.us/2017/06/cosponsor-h-r-952-the-food-donation-act-2017-v-2/

ปลอดภัยของอาหารแต่อย่างใด และผู้เขียนเองก็มิได้ปลงใจที่ใจให้เป็นบทบาทของกรมควบคุมมลพิษ เพราะมิได้เน้นและให้ความสำคัญกับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

ผู้เขียนตั้งประเด็นต่อปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคของผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ด้วยการใช้ฐานแนวคิดที่มาจากความเอื้อเฟื้อและอัธยาศัยไมตรีที่มีในสังคมมนุษย์เป็นฐานการพิจารณา วิธีการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ได้ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจจึงเป็นเกณฑ์หลักที่นำไปสู่การพิจารณาบทบาทและองค์กรที่รับผิดชอบในการดำเนินการ จะเห็นได้ว่ากรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ซึ่งมีบทบาทโดยตรงในการควบคุมผู้ประกอบการที่จำหน่ายทรัพยากรเพื่อการบริโภค ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่ากรมการค้าภายในเป็นหน่วยงานของรัฐที่ควรมีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายโดยตรง ในฐานะที่เป็นบทบาทของรัฐในการดำเนินการเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อประชากรของประเทศไทย

ข้อเสนอแนะ : แนวทางการพัฒนากฎหมายเพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาที่ผ่านมาผู้เขียนมีข้อเสนแนะแนวทางการพัฒนากฎหมายเพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์สูงสุดจากทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนากฎหมายเฉพาะ (*sui gerneris*)

ประการแรก กำหนดพันธกิจให้เป็นของกรมการค้าภายในกระทรวงพาณิชย์ เพราะเป็นหน่วยงานหลักของรัฐที่มีบทบาทในการควบคุมและกำกับผู้ประกอบการในการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจแต่ที่ยังคงสภาพและมีคุณภาพเหมาะแก่การบริโภค ด้วยบทบาทและหน้าที่กรมการค้าภายในมีบทบาทที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการควบคุมและกำกับตรวจสอบการขายเครื่องอุปโภคและบริโภค

ประการที่สอง กำหนดมาตรการทางกฎหมายในการควบคุมตรวจสอบผู้ประกอบการให้ปฏิบัติตามบทบัญญัติกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อควบคุมและการปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดในทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่ไม่อาจก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยเสียเปล่า อาทิ อำนาจเข้าไปในสถานที่ทำการ การเรียกผู้ประกอบการมาให้ถ้อยคำ การเรียกเอกสารและการทำรายงานประกอบคำชี้แจง การเก็บตัวอย่างสินค้าไปเพื่อทำการตรวจ เป็นต้น

ประการที่สาม กำหนดหลักเกณฑ์ของกฎหมายภาษีเพื่อสนับสนุนต่อการบริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคให้กับองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร และควรกำหนดหลักเกณฑ์การลดหย่อนภาษีให้บุคคลธรรมดาที่บริจาคทรัพยากรเพื่อการบริโภคให้กับองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมความร่วมมือและจูงใจบุคคลธรรมดาและผู้ประกอบธุรกิจในการช่วยเหลือสังคมและลดปัญหาและการจัดการขยะที่มีผลกระทบโดยตรงต่อสิ่งแวดล้อม

ประการที่สี่ กำหนดหลักเกณฑ์ของกฎหมายซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับประเภทของทรัพยากรเพื่อการบริโภค ลักษณะของทรัพยากร และข้อมูลด้านความปลอดภัยสำหรับการบริโภคผลิตภัณฑ์หรือทรัพยากรเพื่อการบริโภคที่สามารถบริจาคให้กับให้กับองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร ซึ่งมีสภาพเหมาะสมแก่การบริโภคอย่างปลอดภัย

ประการที่ห้า กำหนดหลักเกณฑ์ทางกฎหมายในลักษณะของบทบาทและหน้าที่ในเชิงบังคับและลักษณะการปฏิบัติต่อความรับผิดชอบต่อสังคม และกำหนดรายละเอียดประเภทผู้ประกอบการ ผู้บริจาคที่เป็นร้านค้าปลีกค้าส่ง ภัตตาคาร ร้านอาหาร ขนาดกิจการของผู้ประกอบการ การเข้าทำสัญญาและหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการบริโภคส่งต่อให้องค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร

ประการที่หก กำหนดหลักเกณฑ์ของกฎหมายเพื่อรองรับการบริจาคของผู้ประกอบการและบุคคล และกำหนดข้อยกเว้นความผิด และความรับผิดภายใต้ระบอบกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค กฎหมายสินค้าที่ไม่ปลอดภัย รวมทั้งความรับผิดทางกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญาใด ๆ อันเกิดขึ้นจากการกระทำที่มีจิตสาธารณะที่ดีต่อสังคมของผู้บริจาค และผู้รวบรวมทรัพยากรเพื่อการบริโภคโดยองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไร ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลหรือบุคคลธรรมดา รวมทั้งกำหนดความรับผิดในกรณีที่มีความเสียหายเกิดขึ้นกับผู้รับบริจาคไม่ว่าจะเป็นความเสียหายต่อร่างกายหรือชีวิต ทั้งนี้ ภายใต้เงื่อนไขความเสียหายเป็นผลโดยตรงที่เกิดขึ้นจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของผู้ที่เกี่ยวข้องในการบริจาคสินค้าโดยตรง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย: แนวทางการพัฒนาจากนโยบายไปสู่การปฏิบัติ

ประการแรก ภาครัฐควรส่งเสริมและให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนการเปลี่ยนฐานและแนวคิดในการพัฒนาและส่งเสริมกฎหมาย ให้กับผู้ประกอบการและภาคเอกชน และสร้างความตระหนักให้กับภาคเอกชนตามนโยบาย “ลดการกินทิ้งกินขว้าง” ให้กับประชาชนทั่วไป โรงเรียน ร้านอาหารอย่างจริงจัง เพื่อช่วยลดความเหลื่อมล้ำและช่องว่างของสังคม

ประการที่สอง ภาครัฐควรเร่งสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับประชาชนเกี่ยวกับรายการแสดงข้อมูลของสินค้าที่ถูกต้องโดยเฉพาะเรื่องของคุณภาพและอายุของผลิตภัณฑ์ โดยถือเป็นพันธกิจของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาและสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค ในการสร้างและนำเสนอสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ

ประการที่สาม ภาครัฐควรให้การสนับสนุนการดำเนินการขององค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรในประเทศไทยและการปฏิบัติตามแนวคิดและแนวทางที่กำหนดไว้ในองค์กรอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

ประการที่สี่ ส่งเสริมการศึกษาวิจัยการใช้ประโยชน์จากอาหารเหลือบริโภคเพื่อใช้ประโยชน์อื่น ๆ นอกเหนือไปจากการเททิ้งเป็นของเสีย

บทสรุปส่งท้าย

การแก้ไขปัญหาภาวะอดอยากและการขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการบริโภค เป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ภายใต้หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนประการหนึ่งโดยเฉพาะในมิติของการพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ จากการศึกษาพบว่าไม่แต่เฉพาะประเทศไทยเท่านั้นที่ประสบกับภาวการณ์ขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการบริโภค สภาวการณ์ของปัญหาดังกล่าวยังเป็นปัญญาที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นประเทศด้อยพัฒนาก็ดี ประเทศกำลังพัฒนาก็ดี หรือแม้แต่ประเทศที่พัฒนาแล้วก็ตาม ต่างประสบ

ปัญหาที่ไม่แตกต่างกัน ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งมาจากปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างทั่วถึงและเพียงพอ ในขณะที่ผู้ที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่ากลับให้ความสำคัญกับการหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยกลยุทธ์ทางการตลาดมากกว่าการคำนึงถึงการใช้ประโยชน์สูงสุดของทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่า เหตุดังกล่าวนำไปสู่การสร้างผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

แม้ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์จะพบว่า มาตรการทางกฎหมายที่ทุกประเทศกำลังพยามผลักดันให้เกิดสภาพบังคับทางกฎหมายต่อการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าของทรัพยากรเพื่อการบริโภคในปัจจุบันหลายประเทศนั้น จะนำไปสู่ความพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวทั่วโลกร่วมกันและเป็นไปในทิศทางเดียวกันก็ตาม สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกลับสะท้อนให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า ปัญหาของการสร้างจิตสำนึกที่มีต่อความรับผิดชอบต่อสังคมและการแบ่งปันทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างทั่วถึงและเพียงพอต่อผู้ด้อยโอกาส กลับยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมและการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างคุ้มค่าสูงสุดได้แต่อย่างใด มาตรการทางกฎหมายที่หลายประเทศเริ่มตระหนักและทำการเสนอร่างกฎหมายเพื่อนำมาใช้เป็นมาตรการเชิงบังคับต่อผู้ที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า แต่มิได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการบริโภคดังกล่าวอย่างคุ้มค่าเพียงพอ โดยกำหนดให้มีภาระและหน้าที่ในการที่จะต้องพึงปฏิบัติโดยมิได้ขึ้นอยู่กับสำนึกในการปฏิบัติอีกต่อไป

แต่ทั้งนี้ มาตรการทางกฎหมายอย่างเดียวคงมิอาจทำให้การแก้ไขปัญหาภาวะของการอดอยากและขาดแคลนทรัพยากรเพื่อการบริโภคถูกกำจัดให้หมดสิ้นไปได้อย่างสิ้นเชิงแต่อย่างใด ในขณะที่การปลูกฝังจิตสำนึกให้กับทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ร่วมกันกลับมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้ดำเนินการตามกรอบที่กฎหมายกำหนดอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ทั้งนี้ กฎหมายที่ตราขึ้นในเชิงบังคับนอกจากจะต้องบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว แต่ในเชิงหลักการของกฎหมายเองก็คงต้องคำนึงถึงและชั่งน้ำหนักให้สมดุลกับการหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจของผู้ที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญประการหนึ่งด้วยเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

กองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (WWF). *รายงาน Living Planet Report ประจำปี 2016.* ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก http://awsassets.panda.org/downloads/lpr_2016_summary_th.pdf

กองเศรษฐกิจการเกษตรระหว่างประเทศ, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. *เกษตรฯ จับมือ FAO รุกความสำคัญการสูญเสียอาหาร พร้อมเปิดตัวโครงการ SFNET พ.ค.นี้.* ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก_http://www.oae.go.th/ewtadmin/ewt/oae_web/ewt_news.php?nid=19464&filename=index2013_blue

กองเศรษฐกิจการเกษตรระหว่างประเทศ, สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. *โครงการศึกษาแนวทางการลดการสูญเสียอาหารในภาคการผลิตทางการเกษตรของไทย : กรณีศึกษาผักสด.* 18 ธันวาคม 2558. ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก http://www.oae.go.th/biae/download/Journals/FWFL.pdf

เกียรติพร อำไพ. *การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนในมิติของการพัฒนามาตรฐานและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรไทยภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.* รายงานการประชุมสืบเนื่องจากวันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ปีที่ 51. วันที่ 1 เมษายน 2560: 1050-1091. ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก https://drive.google.com/file/d/1m7TET47t1yF5Oufm-8lmUcTKaQR8Dxm5/view

เกียรติพร อำไพ. รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์เรื่อง *กลไก แนวทางการผลักดันแผนพัฒนางาน IHR ในประเด็นที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือต้องใช้กฎหมาย.* เสนอ สำนักระบาดวิทยา, กรมควบคุมโรค, กระทรวงสาธารณสุข. พ.ศ. 2558.

เชาว์ โรจนแสง และนุชจรี กมลสุขอุดม. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง *รูปแบบกลยุทธ์การตลาดผลิตผลทางการเกษตร สินค้าเกษตรกรรมแปรรูป และสินค้าหัตถกรรมที่เกิดจากโครงการเศรษฐกิจแบบพอเพียงในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย.* เสนอมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2553.

ทำเนียบรัฐบาล. รอง นรม. พล.ร.อ.ณรงค์ฯ เป็นประธานการประชุมคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ ครั้งที่ 1/2560. ข่าวทำเนียบรัฐบาล. 11 สิงหาคม 2560.ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก http://www.thaigov.go.th/news/contents/details/5880

ประดิษฐ์ ภิญโญภาสกุล. *แผนกลยุทธ์: กุญแจสู่ความสำเร็จในการบริหารงานและธุรกิจ.* มปท: มปท., 2552.

มูลนิธิสืนนาคะเสถียร. *'จัดการขยะอาหาร' วาระแห่งชาติของฝรั่งเศส.* ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก https://www.seub.or.th/bloging/สถานการณ์/จัดการขยะอาหาร-วาระแห/#

ศุภวุฒิ สายเชื้อ. หุ่นยนต์กับแรงงานมนุษย์. *คอลัมน์ เศรษฐศาสตร์จานร้อน.* หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. 6 มีนาคม 2560. ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/640535

สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค, สำนักนายกรัฐมนตรี. *แผนยุทธศาสตร์การคุ้มครองผู้บริโภคแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2564.*

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. *เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง การดำเนินงานด้าน Food Loss ของไทย.* การประชุมเรื่อง Thai Sustainable Development perspective on Food Loss and Waste. 30 มิถุนายน 2560, ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2560 จาก https://tast.or.th/.../คุณหิรัญญา-สระสม-–-“การดำเนินงานด้าน-Food-Loss-ของไทย”.p...

Akademie, DW. *France Battles Food Waste by Law.* 19 April 2016. Retrieved January 22, 2018 from http://www.dw.com/en/france-battles-food-waste-by-law/a-19148931

Busby, M. Tesco Pledges to End Edible Food Waste by March 2018. *The Guardian.* 23 December 2017. Retrieved January 22, 2018 from https://www.theguardian.com/environment/2017/dec/23/tesco-pledges-to-end-edible-food-waste-by-march-2018

Chrisafis, A. *France to Force Big Supermarkets to Give Unsold Food to Charities.* 22 May 2015. Retrieved January 22, 2018 from https://www.theguardian.com/world/2015/may/22/france-to-force-big-supermarkets-to-give-away-unsold-food-to-charity

Culver, D. Feed the Hungry, Reduce Food Waste by Promoting and Publicizing the Obscure Bill Emerson Good Samaritan Act of 1996. *Evergreene Digest: A Journal of Progress for the Rest of Us.* 14 January 2013. Retrieved January 22, 2018 from http://www.evergreenedigest.org/feed-hungry-reduce-food-waste-promoting-and-publicizing-obscure-bill-emerson-good-samaritan-act-1996

Division of Food Safety. *Expiration Dates.* FDACS-P-01544. Retrieved January 22, 2018 from http://www.freshfromflorida.com/content/download/65464/1567491/Expiration_Dates.pdf

Elander, M., Sternmarck, A. and Ostergren, K. *Country Report on National Food Waste Policy, Food Use for Social Innovation by Optimising Waste Prevention Strategies (FUSIONS).* 3 February 2016. Retrieved January 22, 2018 from https://www.eu-fusions.org/phocadownload/country-report/SWEDEN%2023.02.16.pdf

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *Food Loss and Food Waste.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.fao.org/food-loss-and-food-waste/en/

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *Food Wastage Footprint, Sustainability Pathways.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.fao.org/nr/sustainability/food-loss-and-waste/en/

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *Global Initiative on Food Loss and Waste Reduction.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.fao.org/3/a-i4068e.pdf

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *Right to Food Making It Happen Progress and Lessons Learned through Implementation,* 2011. Retrieved January 22, 2018 from http://www.fao.org/docrep/014/i2250e/i2250e.pdf

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *The Save Food Campaign in Thailand.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.savefood.net/country-activities/thailand/

Food Safety and Inspection Service. *United States Department of Agriculture (USDA), Food Product Dating.* Retrieved January 22, 2018 from https://www.fsis.usda.gov/wps/portal/fsis/topics/food-safety-education/get-answers/food-safety-fact-sheets/food-labeling/food-product-dating/food-product-dating/!ut/p/a1/jZFfb4IwFMU_DY-ll-EM7o2QGGUTZsxm5cUUKS1JbUlbR7ZPv-7fw4xstk_39Hdy7z3FFSa4UvSl49R1WlH5UVfTPaxhGs0yyMtZNIdl8bwu77MMks2tB3Z_AEV8pX_kpPCfP7-iwY1ZZSuOq546gTrVakw4c4gqOzBjMWm1bpClLXOvqKUHh6xgzP08SFoz2Sn-XfZGNyfPND6iMXGLq99jQeTvsog3k0VexFBOzoELuX0B48H4zbnU9ecn7VJVx4lf0bCWGWbCk_GycK63dwEEMAxDyLXmkoUHHToRwCWT0NZhcs7i_vhE3h7SBXSPx21i03eS2W5V/#9;

Forward Thinking. *Food Waste-A Disgrace When 8.4 Million People Are Struggling.* September 27th, 2016. Retrieved January 22, 2018 from https://forward-thinking.org.uk/food-waste-disgrace/

Fudge, M. L. *Cosponsor H.R. 952: The Food Donation Act 2017 (v. 2).* Retrieved January 22, 2018 from http://dearcolleague.us/2017/06/cosponsor-h-r-952-the-food-donation-act-2017-v-2/

Gennari, P. *SDG Target 12.3: Indicator 12.3.1-Global Food Loss Index.* Retrieved January 22, 2018 from https://unstats.un.org/sdgs/files/meetings/iaeg-sdgs-meeting-03/3rd-IAEG-SDGs-presentation-FAO--12.3.1.pdf

Government Response to the House of Lords European Union Sub-Committee on Agriculture, Fisheries, Environment and Energy. *Report Counting the Cost of Food Waste: EU Food Waste Prevention.* 9 June 2014 [accessed 14 March 2016] cited in Priestley, S. **Food Waste.** Briefing Paper Number CBP07552. 30 August 2016. Retrieved January 22, 2018 from http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7552/CBP-7552.pdf

Hudson, U. and Messa, M. *Position Paper on Food Losses and Waste*. Slow Food, Gie, S. and Hudson, G. eds., Financed by the European Union, Retrieved January 22, 2018 from https://www.slowfood.com/sloweurope/wp-content/uploads/ING_position_paper_food waste_6.pdf

IFCO. *IFCO Supports Food Bank Kappeln with Vehicle Sponsoring.* 07 July 2015. Retrieved January 22, 2018 from http://www.worldwide-responsibility.com/index.php/en/home,

Library of Congress. *S.2420-Federal Food Donation Act of 2008.* 110th Congress (2007-2008). Retrieved January 22, 2018 from https://www.congress.gov/bill/110th-congress/senate-bill/2420

Mattsson, K. *Why Do We Throw Away Edible Fruit and Vegetables?.* Rapport 2014:5 EN. 4 February 2014. Division for Trade and Markets, National Food Agency, Sweden, Retrieved January 22, 2018 from http://www2.jordbruksverket.se/download/18.37e9ac46144f41921cdb38b/1398671573352/ra14_5eng.pdf

Ministry of Foreign Affairs of Thailand. *Sufficiency Economy Philosophy: Thailand's Path towards Sustainable Development Goals.* 2nd ed. Bangkok: Bangkok Post, 2017.

Priestley, S. *Food Waste.* Briefing Paper Number CBP07552. 30 August 2016. Retrieved January 22, 2018 from http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7552/CBP-7552.pdf

Public Health Law Center. *Liability Protection for Food Donation***.** March 2013. Retrieved January 22, 2018 from http://www.publichealthlawcenter.org/sites/default/files/resources/Liability%20Protection%20Food%20Donation.pdf

Thai PR. *Tesco Lotus Takes Lead in Combating Food Waste in Thailand through.* 6 July 2017. Retrieved January 22, 2018 from http://www.thaipr.net/general/792236

The Economist Newspaper. *France Leads the World on Food System Sustainability, Food Sustainability Index.* Retrieved January 22, 2018 from http://foodsustainability.eiu.com/france/

The Guardian. *Food Bank.* February 2018. Retrieved January 22, 2018 from https://www.theguardian.com/society/food-banks

U.S. Food and Drug Administration (FDA), U.S. Department of Health and Human Service. *Surplus, Salvaged, and Donated Foods: Safety Tips.* Retrieved January 22, 2018 from https://www.fda.gov/Food/ResourcesForYou/Consumers/ucm197835.htm

U.S. Food Waste Policy Finder. *Food Donation Act of 2017.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.refed.com/tools/food-waste-policy-finder/federal-policy/food-donation-act-2017

UNESCO. *Towards a Sufficiency Economy: A New Ethical Paradigm for Sustainability.* June 11, 2012. Retrieved January 22, 2018 from http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/anticipation-and-foresight/unesco-future-lectures/towards-a-sufficiency-economy/

United Nations Development Programme. *Goal 10 Reduced Inequalities: Targets.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-10-reduced-inequalities/targets/

United Nations Development Programme. *Goal 12 Responsible Consumption and Production: Targets.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-12-responsible-consumption-and-production/targets/

United Nations Development Programme. *Goal 2 Zero Hunger: Targets.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-2-zero-hunger/targets/

United Nations Development Programme. *Sustainable Development Goals.* Retrieved January 22, 2018 from http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html

United Nations. *Sufficient Economy Philosophy.* 2016. Retrieved January 22, 2018 from https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=2126

United Nations. *Zero Hunger Challenge: Partnering for Nourishing our People, Nurturing our Planet, Growing Prosperity, Harvesting Peace.* Sustainable Development Goals 17 Goals to Transform our World. Retrieved January 22, 2018 from http://www.un.org/en/zerohunger/pdfs/ZHC%20-%20Pathways%20to%20Zero%20Hunger.pdf

กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก: บทวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายของสหภาพยุโรปสหรัฐอเมริกา และไทย

วราภรณ์ วนาพิทักษ์*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก : บทวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายของสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา และไทย” มีวัตถุประสงค์ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายที่เกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลที่เป็นการทั่วไป แต่มีร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ.... และกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองเด็ก ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ซึ่งมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก ในขณะที่สหภาพยุโรป และประเทศสหรัฐอเมริกา ได้มีการตรากฎหมายกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก เพื่อกำหนดภาระหน้าที่แก่ผู้ควบคุมข้อมูลในการขอความยินยอมจากผู้ปกครองก่อนดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก ตลอดจนการนำข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กไปใช้ หรือนำไปเปิดเผย โดยกำหนดภาระหน้าที่แก่ผู้ประกอบธุรกิจบริการสังคมข้อมูลข่าวสาร หรือผู้ประกอบการเว็บไซต์จะต้องแจ้งเตือนเกี่ยวกับการขอความยินยอมและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเด็กแก่ผู้ปกครอง ซึ่งเป็นการให้ความคุ้มครองเด็กทั้งในด้านความเป็นส่วนตัวและด้านความปลอดภัยของเด็ก ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมีข้อเสนอแนะให้มีการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวไว้ในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ... เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางของสหภาพยุโรปและประเทศสหรัฐอเมริกา

คำสำคัญ: ข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก การเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผลข้อมูล

* คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: tah_v@yahoo.com

Legal Protection Relating to the Children's Personal Information: A Comparative Analysis of the Europen Union, the United States and Thailand

Varaporn Vanaphituk*

Abstract

This article examines the legal issues relating to children's personal data. It provides a comparative study on the personal data protection law in Thailand , the European Union and the United States. The results of this article shows that Thailand does not have a general law that regulates personal data protection. There are a Draft of the Personal Data Protection Act B.E. .... and the existing law which is "the Child protection Act B.E. 2546". This Act provides protection against the disclosing of children's personal data, but it does not include the collecting and using of children's personal data. Whereas the EU and the U.S. have the personal data protection legislation concerning chil dren's personal data. These laws establish the responsibilities of the data controller for collecting, using or disclosing children's personal data. The controller must obtain consent from the parent or legal guardian of children to collect and possess their data. These laws also imposed the obligation of the information society services and websites that are collecting information from children are required to ask for a parental consent and provide a privacy notice to the child's parent. The notice must include the policies and practices in relation to data collecting, processing, using or disclosing children's personal data. Hence, this article proposed that Thailand should has a sui generis provision for collecting, possessing and using or disclosing personal data from children in accordance with the EU and the U.S..

Keywords: children's personal data, data collection, data processing

* School of Law, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: tah_v@yahoo.com

บทนำ

ข้อมูลข่าวสารนับเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจดิจิทัล ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศโดยการนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิต เพิ่มผลงาน โดยใช้เวลาน้อยลงและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าและบริการต่าง ๆ เพื่อให้สามารถแข่งขันกับต่างประเทศ เห็นได้จากแผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (พ.ศ. 2559-2561) ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2559 โดยมีหลักการสำคัญคือรัฐจะกำกับดูแลระบบเทคโนโลยีและสารสนเทศ ให้มีธรรมาภิบาลและความมั่นคงปลอดภัย รวมทั้งต้องมีการคุ้มครองผู้บริโภคและข้อมูลส่วนบุคคล เพื่อไม่ให้มีการละเมิดกัน โดยในด้านการสร้างความมั่นคงปลอดภัย และความเชื่อมั่นในการทำธุรกรรมด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล (Soft Infrastructure) จำเป็นต้องมีกฎหมาย กฎระเบียบ และแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนในเรื่องความมั่นคงปลอดภัยของระบบดิจิทัล และการคุ้มครองข้อมูลประเภทต่าง ๆ[1]

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ในปัจจุบันที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งการการทำธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เนื่องจากมีความสะดวกรวดเร็วและค่าใช้จ่ายต่ำ ทำให้มีจำนวนผู้ใช้บริการอินเทอร์เน็ตที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากรายงานผลสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ต ประจำปี พ.ศ. 2560 โดยกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร พบว่า มีจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตจำแนกตามช่วงอายุเพิ่มมากขึ้น โดยผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่เป็นเด็กกลุ่มอายุตั้งแต่ 7 ปีถึง 16 ปี และกลุ่มอายุตั้งแต่ 17 ปีถึง 24 ปี มีจำนวนการใช้งานอินเทอร์เน็ตในด้านต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทั้งการติดต่อสื่อสารผ่านทางเครือข่ายสังคม (social media) และซื้อสินค้าหรือบริการออนไลน์[2] ซึ่งในการซื้อสินค้าหรือบริการเหล่านี้จำเป็นต้องมีกรอกรายละเอียดต่าง ๆ รวมทั้งที่เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ซื้อหรือผู้ใช้บริการ ซึ่งผู้ประกอบการจะมีการจัดเก็บรวบรวมไว้ เพื่อเป็นฐานข้อมูลไว้ใช้ในคราวถัดไป

อย่างไรก็ดี ในด้านการคุ้มครองข้อมูลประเภทต่าง ๆ ประเทศไทยมีกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองข้อมูลเฉพาะเรื่องหลายฉบับด้วยกัน แต่ไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นการทั่วไป เช่น การให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลที่อยู่ในความครอบครองหรือควบคุมดูแลของหน่วยงานรัฐตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 การให้ความคุ้มครองข้อมูลหรือเนื้อหาในจดหมายตามพระราชบัญญัติไปรษณีย์ พ.ศ. 2477 การให้ความคุ้มครองข้อมูลเกี่ยวกับลูกค้าที่ขอสินเชื่อกับสถาบันการเงินตามพระราชบัญญัติข้อมูลเครดิต พ.ศ. 2545 โดยในส่วนของบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นการทั่วไปจะปรากฏอยู่ในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... ซึ่งยังไม่มีผลบังคับใช้เป็นกฎหมาย

นอกจากนั้นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของไทยที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบันไม่มีหลักเกณฑ์การให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กเป็นการเฉพาะ แต่มีพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ซึ่งยังมีข้อจำกัดในการบังคับใช้ เนื่องจากกฎหมายฉบับนี้ตราขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพ

---

[1] กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, **แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม**, ค้นวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2561 จาก http://www.mdes.go.th/assets/portals/1/files/590613_4Digital_Economy_Plan-Book.pdf.

[2] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, **รายงานผลสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ต ประจำปี พ.ศ.2560**, ค้นวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2561 https://www.etda.or.th/publishing-detail/thailand-internet-user-profile-2017.html.

เด็กในด้านต่าง ๆ ไม่ได้มุ่งหมายเพื่อคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กที่เกิดขึ้นในการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคล (data processing) ซึ่งหมายถึงการดำเนินการเกี่ยวกับการเก็บรวบรวม ใช้ หรือเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล โดยไม่มีบทบัญญัติที่ครอบคลุมถึงการเก็บรวบรวมข้อมูล การใช้ และการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลเด็กที่มีลักษณะเป็นการทั่วไป รวมไปถึงไม่มีหลักเกณฑ์ที่กำหนดภาระหน้าที่แก่ผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคลในการขอความยินยอมจากผู้ปกครองก่อนการดำเนินการจัดเก็บรวบรวม ตลอดจนการใช้หรือเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของเด็ก ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อเด็กหรือเป็นการแสวงหาประโยชน์จากเด็กโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

ในสหภาพยุโรป มีการกำหนดหลักเกณฑ์การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไว้ใน The General Data Protection Regulation หรือเรียกโดยย่อว่า GDPR[3] โดยกำหนดให้การประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเด็กที่เกิดขึ้นจากการให้บริการสังคมข้อมูล (information society service) การประมวลผลข้อมูลจะชอบด้วยกฎหมายต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากผู้ปกครอง รวมถึงกำหนดภาระหน้าที่ของผู้ประกอบธุรกิจการให้บริการสังคมข้อมูลที่จะต้องปฏิบัติตามในการดำเนินการเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก และในประเทศสหรัฐอเมริกามีการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไว้ในกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองความเป็นส่วนตัวของเด็กออนไลน์ หรือ The Children's Online Privacy Protection Act of 1998 หรือเรียกโดยย่อว่า COPPA ซึ่งกำหนดหลักเกณฑ์ไว้คล้ายคลึงกันกับสหภาพยุโรป[4]

บทความนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กของไทยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดหลักเกณฑ์ในการให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก เกณฑ์อายุเด็กที่ได้รับความคุ้มครอง หลักเกณฑ์การให้ความยินยอม ตลอดจนการกำหนดภาระหน้าที่ในการแจ้งเตือนเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก โดยเปรียบเทียบกับกฎหมายของสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา เนื่องจากเป็นเป็นประเทศที่มีกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กเป็นการเฉพาะ

หลักเกณฑ์การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กของสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา และไทย

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงหลักเกณฑ์การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กของสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา และไทย เนื่องจากประเทศสหรัฐอเมริกานับเป็นประเทศแรกที่มีการประกาศใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก ซึ่งมีลักษณะเป็นกฎหมายเฉพาะเรื่องใช้บังคับกับกรณีที่การประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลนั้นเกิดขึ้นบนเว็บไซต์หรือบนบริการออนไลน์ ในขณะที่สหภาพยุโรปมีการตรากฎข้อบังคับเพื่อให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นการทั่วไป ไม่ว่าเจ้าของข้อมูล (data subject) จะเป็นเด็กหรือไม่ แต่ก็มีการวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กไว้เป็นการเฉพาะ ซึ่งในส่วนของประเทศไทยยังไม่มีการกำหนดหลักเกณฑ์ดังกล่าวไว้

---

[3] EUGDPA.org, **GDPR Portal: Site Overview**, retrieved 3 February, from https://www.eugdpr.org/.

[4] FTC, **Children's Online Privacy Protection Rule ("COPPA")**, retrieved 28 January, from https://www.ftc.gov/enforcement/rules/rulemaking-regulatory-reform-proceedings/childrens-online-privacy-protection-rule

สหภาพยุโรป

คณะกรรมาธิการแห่งสหภาพยุโรป (European Commission : EC) ได้มีการตรากฎข้อบังคับว่าด้วยการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล หรือ The General Data Protection Regulation (GDPR) และผ่านความเห็นชอบในวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 2016 ซึ่งจะมีผลบังคับใช้ในวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 2018 เนื่องจากต้องการให้ประเทศสมาชิกได้เตรียมความพร้อมในการปฏิบัติตามกฎข้อบังคับ โดยกฎข้อบังคับสหภาพยุโรปฉบับนี้จะถูกนำมาบังคับใช้แทนกฎระเบียบว่าด้วยการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลฉบับเดิม หรือ EU Directive 95/46/EC on Data Protection และมีเจตนารมณ์เพื่อสร้างหลักเกณฑ์กลางขึ้นมาเพื่อทำให้การบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของประเทศสมาชิกภายในสหภาพยุโรปเป็นไปอย่างสอดคล้องกัน และเพื่อให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของประชาชนทั้งที่อยู่ภายในสหภาพยุโรปและภายนอกสหภาพยุโรป ตลอดจนเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการประมวลผลข้อมูลแก่องค์กรที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคล ทั้งนี้เพื่อรองรับการเปิดตลาดร่วมในด้านดิจิทัล (Digital Single Market) ที่มีข้อมูลส่วนบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจ

กฎข้อบังคับสหภาพยุโรป จะใช้บังคับกับการประมวลผลข้อมูล ซึ่งหมายความถึงการดำเนินการใด ๆ ที่ทำขึ้นเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลไม่ว่าจะโดยวิธีอัตโนมัติหรือวิธีการอื่นใด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดเก็บแฟ้มข้อมูลหรือมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดเก็บแฟ้มข้อมูล[5] โดยการประมวลผลข้อมูลนั้นเกิดขึ้นในกิจการของผู้ควบคุมข้อมูลหรือผู้ประมวลผลข้อมูลที่มีสถานประกอบการตั้งอยู่ในสหภาพยุโรป โดยไม่ต้องคำนึงว่าการประมวลผลข้อมูลนั้นอยู่ในสหภาพยุโรปหรือไม่[6] หรือเป็นการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลของเจ้าของข้อมูลที่อยู่ในสหภาพยุโรป[7] ซึ่งการประมวลผลข้อมูลตามความนี้จะหมายความรวมถึงการจัดเก็บ รวบรวมข้อมูล การนำข้อมูลไปใช้ และการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล

โดยกฎข้อบังคับสหภาพยุโรปได้ให้นิยามคำว่า “ข้อมูลส่วนบุคคล” ว่าหมายถึงข้อมูลใด ๆ ที่ระบุหรือสามารถระบุตัวบุคคลที่เป็นเจ้าของข้อมูลได้ ซึ่งบุคคลที่สามารถระบุตัวได้ ได้แก่ บุคคลที่สามารถระบุได้โดยทางตรงหรือโดยอ้อม เช่น ชื่อ หมายเลขประจำตัว ข้อมูลที่ระบุสถานที่อยู่ ข้อมูลที่ระบุตัวตนบุคคลออนไลน์ หรือปัจจัยอย่างอื่นที่เกี่ยวกับคุณสมบัติทางด้านกายภาพ ลักษณะทางพันธุกรรม สภาพจิตใจ เศรษฐกิจ วัฒนธรรมหรือสังคมของบุคคลนั้น[8] ซึ่งในส่วนของนิยามคำว่า ข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก ตามกฎข้อบังคับนี้ไม่ได้ให้นิยามไว้โดยตรง ดังนั้นข้อมูลส่วนบุคคลเด็กจึงหมายถึงข้อมูลใด ๆ ที่เกี่ยวกับเด็กที่ระบุหรือสามารถระบุตัวบุคคลที่เป็นเด็กได้ ไม่ว่าโดยทางตรงหรือโดยอ้อมเช่นเดียวกับที่ปรากฏในนิยามคำว่าข้อมูลส่วนบุคคล

อย่างไรก็ตาม กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไว้ โดยกำหนดให้การประมวลข้อมูลส่วนบุคคลในประเทศสมาชิกจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองก่อน

---

5 Article 2(1) of GDPR.

6 Article 3(1) of GDPR.

7 Article 3(1) of GDPR.

8 Article 4 of GDPR.

(age of consent) หากว่าเป็นการประมวลผลข้อมูลที่เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 16 ปี[9] แต่การกำหนดเกณฑ์อายุเด็กที่ต้องขอความยินยอมจากผู้ปกครองนั้น ประเทศสมาชิกอาจตรากฎหมายภายในกำหนดเกณฑ์อายุเด็กแตกต่างจากที่ข้อบังคับสหภาพยุโรปกำหนดไว้ได้ แต่จะต้องไม่กำหนดไว้ต่ำกว่า 13 ปี ซึ่งตามกฎระเบียบว่าด้วยการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลฉบับเดิม หรือ EU Directive 95/46/EC on Data Protection Directive ไม่ได้กำหนดไว้ ทำให้ประเทศสมาชิกกำหนดเกณฑ์อายุเด็กที่จะต้องได้รับความยินยอมในการประมวลผลข้อมูลไว้แตกต่างกัน เช่น ประเทศสเปนกำหนดเกณฑ์อายุเด็กไว้ว่าจะต้องเป็นบุคคลที่อายุต่ำกว่า 14 ปี ประเทศอังกฤษกำหนดเกณฑ์อายุเด็กไว้ว่าจะต้องเป็นบุคคลที่อายุต่ำกว่า 12 ปี[10]

ทั้งนี้การให้ความยินยอม (Consent) ตามกฎข้อบังคับสหภาพยุโรปกำหนดว่าจะต้องเป็นการแสดงออกโดยอิสระ เฉพาะเจาะจง และชัดเจน ซึ่งแสดงออกถึงความประสงค์ของเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคล โดยคำยืนยันหรือการกระทำที่ยืนยันชัดแจ้งว่าตกลงให้ประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลของตน[11] โดยกฎข้อบังคับสหภาพยุโรปไม่ได้กำหนดว่าการให้ความจะต้องทำในรูปแบบลายลักษณ์อักษร ดังนั้นอาจทำในรูปแบบอื่นได้ เช่น การให้ความยินยอมโดยใช้วิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ นอกจากนั้นการขอความยินยอมของเจ้าของข้อมูลจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปกำหนด เช่น การประมวลผลข้อมูลเด็กนั้นเป็นการจำเป็นในการปฏิบัติตามสัญญา หรือเป็นการจำเป็นในการปฏิบัติตามกฎหมาย[12]

การขอความยินยอมเพื่อประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเด็กดังกล่าว กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปกำหนดว่าผู้ควบคุมข้อมูล (Data controller) ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล หน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรอื่นใดที่โดยลำพังหรือร่วมกันกับบุคคลหรือนิติบุคคลอื่น กำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการในการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคล จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองของเด็กตามที่กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปหรือกฎหมายประเทศสมาชิกกำหนดไว้เท่านั้น ซึ่งเป็นผู้ปกครองหรือผู้ใช้อำนาจปกครอง (parental responsibility) และกำหนดให้ผู้ควบคุมข้อมูลจะต้องใช้ความพยายามอย่างสมเหตุสมผล (reasonable effort) ในการตรวจสอบถึงการได้มาซึ่งความยินยอมว่าจะต้องมาจากบุคคลผู้มีอำนาจปกครองตามกฎหมายเท่านั้น

ในกรณีที่เป็นการให้บริการสังคมข้อมูล (Information society service) แก่เด็ก กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปกำหนดได้กำหนดภาระหน้าที่แก่ผู้ควบคุมข้อมูลว่า จะต้องมีการจัดทำประกาศการแจ้งเตือนเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูล โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และแสดงให้เห็นโดยชัดแจ้ง ซึ่งจะต้องทำให้เด็กสามารถอ่านและเข้าใจเนื้อหาของประกาศได้ ซึ่งผู้ควบคุมข้อมูลจะต้องรู้หรือควรจะรู้ถึงอายุของเด็กที่ใช้บริการ โดยการแจ้งเตือนผู้ใช้บริการที่เป็นเด็กจะต้องทำในรูปแบบที่เป็นลายลักษณ์อักษรด้วย[13] ดังนั้นผู้ให้บริการสังคมข้อมูล เช่น บริการเครือข่ายสังคม เกมออนไลน์ จึงมีหน้าที่แจ้งเตือนผู้ใช้บริการที่เป็นเด็กว่าจะมีประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเกิดขึ้นจากการเข้าใช้บริการ

---

9 Article 8 of GDPR.

10 Tay Nguyen, **GDPR matchup: The Children's Online Privacy Protection Act**, retrieved 3 February from https://iapp.org/news/a/gdpr-matchup-the-childrens-online-privacy-protection-act/.

11 Article 7(1) of GDPR.

12 Article 8 of GDPR.

13 Article 8 of GDPR.

โดยกฎข้อบังคับสหภาพยุโรปได้ให้นิยามคำว่า การให้บริการสังคมข้อมูล ว่ามีความหมายเดียวกับนิยามในกฎระเบียบว่าด้วยการกำหนดวิธีการและขั้นตอนสำหรับการกำกับดูแลข้อมูลทางด้านเทคนิคและข้อบังคับเกี่ยวกับการให้บริการสังคมข้อมูล (EU Directive 2015/1535 on laying down a procedure for the provision of information in the field of technical regulations and of rules on Information Society services)[14] ซึ่งระบุว่าการให้บริการสังคมข้อมูล หมายความถึงบริการใด ๆ ที่ผู้ให้บริการได้รับค่าตอบแทน โดยมีลักษณะเป็นการให้บริการแก่บุคคลซึ่งอยู่ห่างโดยระยะทาง และเกิดขึ้นโดยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์และตามคำขอของผู้รับบริการแต่ละราย เช่น ร้านค้าออนไลน์ การให้บริการสตรีมมิ่งข้อมูล (streaming services) การให้บริการเข้าถึงเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

การกำหนดภาระหน้าที่ดังกล่าวจะทำให้ผู้ควบคุมข้อมูลใช้ความระมัดระวังในการตรวจสอบตัวตนเด็ก หากว่าเป็นบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 16 ปี ก็จะต้องขอความยินยอมจากผู้ปกครอง เพื่อทำให้การประมวลผลข้อมูลเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งจะเห็นได้ว่านอกจากกฎข้อบังคับสหภาพยุโรปนี้จะมีเจตนารมณ์ในการให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ยังมีวัตถุประสงค์ในการให้ปกป้องเด็กจากการใช้บริการสังคมข้อมูล ซึ่งอาจขาดความระมัดระวังในการใช้บริการ โดยกำหนดหน้าที่แก่ผู้ให้บริการสังคมข้อมูลที่เสนอให้บริการโดยตรงต่อเด็กมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลเด็กที่เข้าใช้บริการ รวมถึงการนำข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านการตลาด ไม่ว่าจะเป็นการนำข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไปใช้ในการโฆษณาหรือประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการ

ประเทศสหรัฐอเมริกา

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของประเทศสหรัฐอเมริกามีหลายฉบับ อาทิ กฎหมายว่าด้วยความรับผิดชอบและการเคลื่อนย้ายข้อมูลทางด้านการประกันสุขภาพ (Heath Insurance Portability and Accountability Act of 1996) กฎหมายว่าด้วยบริการทางการเงิน (Financial Service Modernization Act of 1999 หรือ Gramm-Lech-Bliley Act) กฎหมายว่าด้วยความเป็นส่วนตัวในการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Communication Privacy Act of 1986) ซึ่งมีลักษณะเป็นกฎหมายเฉพาะเรียกว่า (Sectoral law)[15] ต่างจากกฎหมายของสหภาพยุโรปที่มีการตรากฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลขึ้นมาในลักษณะที่เป็นกฎหมายทั่วไป (Comprehensive law) ที่ใช้บังคับกับข้อมูลส่วนบุคคลทุกประเภท[16] โดยกฎหมายที่เกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กของประเทศสหรัฐอเมริกาจะได้แก่ กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองความเป็นส่วนตัวของเด็กออนไลน์ (Children's Online Privacy Protection Act 1998 หรือ COPPA)

---

[14] EUR-lex, **Directive (EU) 2015/1535 of the European Parliament and of the Council of 9 September 2015 laying down a procedure for the provision of information in the field of technical regulations and of rules on Information Society services**, retrieved 7 February from http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOL_2015_241_R_0001.

[15] CIVIL LIBERTIES, JUSTICE AND HOME AFFAIRS, **A comparison between US and EU data protection legislation for law enforcement purposes**, retrieved 7 February from http://www.europarl.europa.eu/ RegData/ etudes/STUD/2015/536459/IPOL_STU%282015%29536459_EN.pdf.

[16] สราวุธ ปิติยาศักดิ์, กฎหมายเทคโนโลยีสารสนเทศ, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม 2555, หน้า 242.

เป็นกฎหมายที่ได้ตราขึ้นเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม ปี ค.ศ. 1998 และมีผลบังคับใช้ในวันที่ 21 เมษายน ปี ค.ศ. 2000 ซึ่งต่อมาคณะกรรมการด้านการค้าแห่งสหรัฐ (Federal Trade Commission หรือ FTC) ได้มีการแก้ไขปรับปรุงหลักเกณฑ์ของกฎหมาย COPPA และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ปี ค.ศ. 2013[17]

โดยกฎหมาย COPPA มีเจตนารมณ์ในการป้องกันการกระทำที่หลอกลวงหรือไม่เป็นธรรมต่อเด็ก (unfair and deceptive acts) ที่เกี่ยวข้องกับการจัดเก็บรวมรวมข้อมูล การใช้ และการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลเด็กบนอินเทอร์เน็ต[18] ซึ่งแม้ว่ากฎหมายฉบับนี้จะเป็นกฎหมายภายในของประเทศสหรัฐอเมริกา แต่คณะกรรมการด้านการค้าแห่งสหรัฐได้กำหนดกฎหมายฉบับนี้ใช้บังคับกับผู้ประกอบการเว็บไซต์ที่อยู่นอกประเทศสหรัฐอเมริกา แต่ให้บริการโดยตรงแก่เด็กซึ่งอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา หรือทราบอยู่แล้วในขณะจัดเก็บรวมรวมข้อมูลว่าเป็นข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กซึ่งอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา[19] กฎหมายฉบับนี้ได้ให้นิยามคำว่า “เด็ก” ว่าหมายถึงบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 13 ปี ซึ่งและให้นิยามคำว่า “ข้อมูลส่วนบุคคล” ว่าหมายถึงข้อมูลรายบุคคลที่สามารถระบุได้เกี่ยวกับบุคคลที่เก็บรวบรวมแบบออนไลน์ ได้แก่ ชื่อและนามสกุล ที่อยู่อาศัยหรือสถานที่อยู่ทางกายภาพอื่น ๆ ข้อมูลการติดต่อออนไลน์ ชื่อผู้ใช้ออนไลน์ที่สามารถใช้ติดต่อได้เช่นเดียวกับข้อมูลการติดต่อออนไลน์ หมายเลขโทรศัพท์ หมายเลขประกันสังคม หมายเลขไอพี (Internet Protocol address หรือ IP) แฟ้มรูปภาพ วิดีโอ หรือโสตวัสดุ ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ หรือข้อมูลอื่นใดที่สามารถระบุถึงตัวตนของเด็กได้[20] ดังนั้น ข้อมูลส่วนบุคคลเด็กตามกฎหมายนี้จึงหมายถึงข้อมูลส่วนบุคคลของบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 13 ปี ซึ่งสามารถระบุตัวบุคคลของเด็กผู้ที่เป็นเจ้าของข้อมูลนั้นได้

ในส่วนของหลักเกณฑ์การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก กฎหมายฉบับนี้กำหนดให้ผู้ประกอบการ (operator) ซึ่งตามกฎหมายนี้ให้นิยามว่าหมายถึงบุคคลใด ๆ ก็ตามที่ดำเนินการเกี่ยวกับเว็บไซต์บนอินเทอร์เน็ตหรือการให้บริการออนไลน์ และผู้ที่เก็บรวบรวมหรือรักษาข้อมูลส่วนบุคคลจากหรือเกี่ยวกับผู้ใช้งานหรือผู้เข้าชมเว็บไซต์หรือการให้บริการออนไลน์ดังกล่าว ไม่ว่าในนามของตนเองหรือบุคคลอื่น ที่ซึ่งเว็บไซต์หรือการให้บริการออนไลน์ดังกล่าวนำมาดำเนินการเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้า รวมทั้งบุคคลใด ๆ ก็ตามที่นำเสนอผลิตภัณฑ์หรือการให้บริการเพื่อการขายผ่านทางเว็บไซต์หรือการบริการออนไลน์ใด ๆ ที่มีวัตถุประสงค์ในทางการค้า แต่ไม่รวมถึงนิติบุคคลใดที่ไม่แสวงหาผลกำไร[21] จะต้องดำเนินการอย่างเหมาะสมในการขอความยินยอมจากผู้ปกครองก่อนมีการเก็บรวมรวมข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก และกำหนดภาระหน้าที่ให้ผู้ประกอบการจะต้องมีการแจ้งเตือนบนเว็บไซต์หรือบนบริการออนไลน์ที่ตนควบคุมดูแลเกี่ยวกับประเภทของข้อมูลส่วนบุคคลที่จะต้องเก็บรวบรวม การใช้หรือการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของเด็ก โดยจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองก่อนการเก็บรวบรวมตลอดจนการนำข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไปใช้ หรือเปิดเผย[22]

---

17 Larose, C.J. (29 June 2013), **Amended Children’s Online Privacy Protection Act (COPPA) Rule Compliance Deadline Approaching”**, The National Law Review. Ifrah PLLC. , retrieved 8 February 2017 from https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2013/07/revised-childrens-online-privacy-protection-rule-goes-effect.

18 Section 1302 of COPPA.

19 Landy, G.K. (2008), **Chapter 18: Privacy and Use of Personal Data**, in Mastrobattista, A. The IT / Digital Legal Companion: A Comprehensive Business Guide to Software, IT, Internet, Media and IP Law. Elsevier, Inc. p. 477.

20 Section 1302 of COPPA.

21 Section 1302 of COPPA.

22 Section 1303 (a)-(b) of COPPA.

นอกจากนี้ผู้ประกอบการจะต้องใช้วิธีการที่เหมาะสมหรือมีความสมเหตุผล (reasonable mean) เพื่อให้ผู้ปกครองสามารถตรวจสอบได้ว่ามีข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กประเภทใดบ้างที่ต้องจัดเก็บโดยผู้ประกอบการ และเพื่อให้ผู้ปกครองสามารถให้ความยินยอมหรือปฏิเสธการให้ความยินยอมในการจัดเก็บข้อมูลส่วนบุคคลดังกล่าว ในกรณีที่เป็นเข้าร่วมเล่นเกมออนไลน์ ผู้ประกอบการจะเสนอว่าจะให้รางวัลหรือให้สิ่งอื่นใดแก่เด็ก เพื่อขอให้มีการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กนอกเหนือจากที่กฎหมายนี้กำหนดไม่ได้ รวมทั้งผู้ประกอบการจะต้องมีวิธีปฏิบัติเพื่อที่จะคุ้มครองความปลอดภัย ความถูกต้อง และความครบถ้วนของข้อมูลส่วนบุคคลที่ได้เก็บรวบรวมจากเด็ก[23]

ตามกฎหมายฉบับนี้ ผู้ประกอบการมีหน้าที่ในการแจ้งเตือนผู้ปกครองก่อนที่จะมีการเก็บรวมรวมข้อมูล นำข้อมูลไปใช้ หรือนำข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กไปเปิดเผย โดยจะต้องเป็นการแจ้งโดยตรงไปยังผู้ปกครอง และจะต้องดำเนินการตรวจสอบว่าผู้ปกครองหรือเด็กได้รับการแจ้งเตือนดังกล่าวแล้ว ซึ่งรวมถึงการแจ้งเตือนในกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขเกี่ยวกับการจัดเก็บรวมรวมข้อมูล การนำข้อมูลไปใช้ และการนำข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กไปเปิดเผย[24] โดยการแจ้งเตือนจะต้องมีการระบุรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ประกอบการ รวมถึงชื่อเด็กและผู้ปกครองของเด็กที่ต้องการขอความยินยอม รวมทั้งระบุว่าผู้ประกอบการจะดำเนินการเก็บรวมรวมข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก รวมถึงการนำไปใช้ และการเปิดเผยข้อมูล โดยจัดทำลิงค์เชื่อมโยง (hyperlink) ไปยังข้อความที่ระบุถึงวิธีปฏิบัติในการดำเนินการเกี่ยวกับข้อมูล ตลอดจนวิธีการในการให้ความยินยอม และในกรณีที่ผู้ปกครองไม่ให้ความยินยอม ผู้ประกอบการจะต้องดำเนินการลบข้อมูลการติดต่อของผู้ปกครองและเด็ก[25]

อย่างไรก็ตาม กฎหมายฉบับนี้กำหนดข้อยกเว้นเกี่ยวกับการให้ความยินยอม ในกรณีที่การจัดเก็บประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กบนอินเทอร์เน็ตไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองไว้ว่าถ้าข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวมนั้น เป็นข้อมูลการติดต่อทางออนไลน์ที่ผู้ประกอบการเก็บรวบรวมมาจากเด็ก ที่นำมาใช้เพียงเพื่อการตรวจสอบตัวตนโดยตรงเพียงครั้งเดียวไปที่การร้องขอเฉพาะจากเด็ก และไม่ได้นำมาใช้เพื่อติดต่อกลับไปยังเด็ก และไม่ได้รับการเก็บรักษาไว้ในรูปแบบที่ไม่สามารถแก้ไขได้ หรือเป็นข้อมูลเกี่ยวกับชื่อหรือข้อมูลการติดต่อออนไลน์ของผู้ปกครองหรือเด็กที่นำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ของการได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองเพียงอย่างเดียว หรือจัดให้มีการแจ้งให้ทราบและสถานที่ที่ข้อมูลดังกล่าวไม่ได้รับการเก็บรักษาในรูปแบบที่แก้ไขไม่ได้จากผู้ประกอบการ หากได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองจะไม่ได้รับหลังจากเวลาที่เหมาะสม รวมถึงการเก็บรวมข้อมูลจากเด็กออนไลน์ที่ถูกนำมาใช้เพียงเพื่อการตอบโดยตรงมากกว่าหนึ่งครั้งไปยังการร้องขอที่เฉพาะเจาะจงจากเด็ก และไม่ได้นำมาใช้เพื่อติดต่อกลับไปยังเด็กนอกจากขอบเขตที่ร้องขอ[26]

นอกจากนั้นกฎหมายฉบับนี้ได้รับรองสิทธิของผู้ปกครองในการขอตรวจสอบข้อมูลส่วนบุคคลของเด็ก (Right to review personal information) ที่จัดเก็บรวบรวมจากเด็ก โดยผู้ประกอบการจะต้องจัดให้ระบุให้ผู้ปกครองทราบโดยละเอียดว่าได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลส่วนบุคคลประเภทใดบ้าง เช่น ชื่อ ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ ที่อยู่ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ ที่เด็กสนใจ รวมถึงจะต้องมีช่องทางให้ผู้ปกครองสามารถปฏิเสธการนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้ หรือร้องขอให้ผู้ประกอบการลบข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กที่ได้มีการจัดเก็บไป

---

[23] Section 1303 (c)-(e) of COPPA.

[24] Section 1303 (c)(i)-(ii) of COPPA.

[25] Section 1303 (c)(iii)-(v) of COPPA.

[26] Section 1304 of COPPA.

ประเทศไทย

แม้ว่าประเทศไทยจะยังไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นการทั่วไป แต่มีกฎหมายเฉพาะเรื่องที่ให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลบางประเภท โดยในส่วนของบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นการทั่วไปจะปรากฏอยู่ในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... อย่างไรก็ดีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กบางเรื่องได้ถูกบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ.2547 โดยมีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองเด็กจากการแสดงหาผลประโยชน์ที่มิชอบ หรือถูกเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ตลอดจนเพื่อสร้างความร่วมมือในการคุ้มครองเด็กระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้เหมาะสมยิ่งขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1990

กฎหมายฉบับนี้จะให้ความคุ้มครองเด็กซึ่งมีอายุต่ำกว่า 18 ปี แต่ไม่รวมถึงผู้ที่บรรลุนิติภาวะด้วยการสมรส โดยมาตรา 50 วรรคหนึ่งของกฎหมายฉบับนี้ ได้กำหนดเกี่ยวกับการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กไว้ว่า ห้ามมิให้ผู้ปกครองสวัสดิภาพหรือผู้คุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก เปิดเผยชื่อตัว ชื่อสกุล ภาพหรือข้อมูลใด ๆ เกี่ยวกับตัวเด็ก ผู้ปกครอง ในลักษณะที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ชื่อเสียง เกียรติคุณ หรือสิทธิประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งของเด็กหรือผู้ปกครอง และในวรรคสองกำหนดว่า บทบัญญัติในวรรคหนึ่งให้ใช้บังคับแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ นักสังคมสงเคราะห์นักจิตวิทยา และผู้มีหน้าที่คุ้มครองสวัสดิภาพเด็กตามมาตรา 24 ซึ่งได้ล่วงรู้ข้อมูลดังกล่าวเนื่องในการปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยโดยอนุโลม และในวรรคสามกำหนดห้ามมิให้ผู้ใดโฆษณาหรือเผยแพร่ทางสื่อมวลชนหรือสื่อสารสนเทศประเภทใดซึ่งข้อมูลที่เปิดเผยโดยฝ่าฝืนบทบัญญัติในวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง

บทบัญญัติดังกล่าวกำหนดห้ามผู้ปกครองไม่ให้นำข้อมูลส่วนบุคคลเด็กที่อยู่ในความปกครองไปเปิดเผย โดยมาตรา 4 ของกฎหมายฉบับนี้ ให้นิยามว่าผู้ปกครองหมายความถึง บิดามารดา ผู้อนุบาล ผู้รับบุตรบุญธรรม และผู้ปกครองตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และให้หมายความรวมถึง พ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงผู้ปกครองสวัสดิภาพ นายจ้าง ตลอดจนบุคคลอื่นซึ่งรับเด็กไว้ในความอุปการะเลี้ยงดูหรือซึ่งเด็กอาศัยอยู่ด้วย รวมไปถึงพนักงานเจ้าหน้าที่ นักสังคมสงเคราะห์นักจิตวิทยา และผู้มีหน้าที่คุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีหน้าทีในการช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่เด็ก ซึ่งบทบัญญัติตามวรรคสามยังมุ่งคุ้มครองเด็กจากสื่อมวลชนที่อาจมีการนำข้อมูลที่เกี่ยวกับเด็กไปเปิดเผยต่อสาธารณะ

อย่างไรก็ตามในการประชุมของคณะกรรมการเด็กครั้งที่ 5/2550 ได้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กบนระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยจะทำหน้าที่ในการออกมาตรการให้ความคุ้มครองเด็ก เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ให้บริการเว็บไซต์และอินเทอร์เน็ตละเมิดสิทธิเด็ก โดยการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี ซึ่งประกาศของคณะกรรมการคุ้มครองเด็กแห่งชาติเกี่ยวกับเรื่องการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลองเด็กที่ใช้บริการอินเทอร์เน็ต กำหนดให้ผู้ประกอบการมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตาม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ผู้ให้บริการเว็บไซต์ จะต้องไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของเด็กที่ใช้บริการที่เป็นเด็กอายุไม่เกิน 18 ปี ซึ่งข้อมูลที่เปิดเผยแล้วนั้นจะทาให้ผู้อื่นเข้าถึงตัวเด็กได้ อันได้แก่

(1) ภาพถ่ายของเด็ก ที่แสดงร่วมกับเบอร์โทรศัพท์ ที่อยู่ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ ที่อยู่ หรือชื่อผู้ใช้ระบบสนทนาออนไลน์

(2) อายุของเด็ก ที่แสดงร่วมกับเบอร์โทรศัพท์ อยู่ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ ที่อยู่ หรือชื่อผู้ใช้ระบบสนทนาออนไลน์

(3) เพศของเด็ก ที่แสดงร่วมกับเบอร์โทรศัพท์ อยู่ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ ที่อยู่ หรือชื่อผู้ใช้ระบบสนทนาออนไลน์

2) ลักษณะการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีที่ไม่อนุญาตได้แก่

(1) การแสดงข้อมูลส่วนตัวของเด็กในหน้าประวัติผู้ใช้ (Profile)

(2) การอนุญาตให้ผู้ใช้ค้นหาข้อมูลส่วนตัวของเด็กผ่านระบบค้นหา (Search)

(3) การแสดงรายชื่อผู้ใช้ที่เป็นเด็กบนหน้าเว็บไซต์ที่ผู้ให้บริการสามารถควบคุมเนื้อหาได้สามารถกรองรายชื่อของผู้ใช้ที่เป็นเด็กอายุไม่เกิน 18 ปีออกได้) เช่น สารบัญผู้ใช้ ในลักษณะที่สามารถเชื่อมโยงไปถึงข้อมูลส่วนตัวของเด็กได้ (Browse)

(4) การเปิดเผยข้อมูลลักษณะอื่น ๆที่อาจทาให้ผู้อื่นเข้าถึงข้อมูลส่วนตัวของเด็กและอยู่ในวิสัยของผู้ประกอบการที่สามารถยกเลิก ป้องกัน หรือระงับการเปิดเผยข้อมูลดังกล่าวได้เช่น การโพสต์ข้อมูลส่วนตัวลงกระดานสนทนา

จากหลักเกณฑ์การคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กดังกล่าว จะเป็นการให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กเฉพาะในกรณีที่มีการนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเด็กไปเปิดเผยต่อเท่านั้น แต่กฎหมายฉบับนี้ไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลของเด็ก และการนำข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไปใช้ เนื่องจากกฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองในด้านสวัสดิภาพเด็ก จึงไม่ได้มุ่งคุ้มครองที่ข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กโดยตรง แต่ในส่วนของการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลจะปรากฏอยู่ในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... ซึ่งเป็นกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นการทั่วไปซึ่งจะรวมถึงข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กและบุคคลที่มิใช่เด็ก

โดยมาตรา 5 ของร่างพระราชบัญญัตินี้ระบุนิยามคำว่า “ข้อมูลส่วนบุคคล” ว่าหมายถึงข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลซึ่งทำให้สามารถระบุตัวบุคคลนั้นได้ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม แต่ไม่รวมถึงการระบุเฉพาะชื่อ ตำแหน่งสถานที่ทำงาน หรือที่อยู่ทางธุรกิจ และข้อมูลของผู้ถึงแก่กรรมโดยเฉพาะ และให้นิยามคำว่า “เจ้าของข้อมูล” ให้หมายความรวมถึง

(1) ผู้ใช้อำนาจปกครองที่มีอำนาจกระทำการแทนผู้เยาว์

(2) ผู้อนุบาลที่มีอำนาจกระทำการแทนคนไร้ความสามารถ หรือ

(3) ผู้พิทักษ์ที่มีอำนาจกระทำการแทนคนเสมือนไร้ความสามารถ

ส่วน “ผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคล” หมายความว่า บุคคลหรือนิติบุคคลซึ่งมีอำนาจหน้าที่ตัดสินใจเกี่ยวกับการเก็บรวบรวม ใช้ หรือเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล ซึ่งการเก็บรวมรวมข้อมูลส่วนบุคคลตามมาตรา 16 ของร่างพระราชบัญญัตินี้กำหนดว่า ผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคลจะกระทำการเก็บรวบรวม ใช้ หรือเปิดเผย ซึ่งข้อมูลส่วนบุคคลไม่ได้หากเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคลไม่ได้ให้ความยินยอมไว้ก่อนหรือในขณะนั้น

จากบทบัญญัติดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... ไม่มีบทบัญญัติที่ให้นิยามคำว่าข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไว้เป็นการเฉพาะ รวมถึงไม่ได้กำหนดเกณฑ์อายุเด็กที่ได้รับความคุ้มครองไว้โดยตรง แต่จากนิยามดังกล่าวพอสรุปได้ว่า “ข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก” จะต้องเป็นข้อมูลเกี่ยวกับเด็กซึ่งทำให้สามารถระบุตัวเด็กที่เป็นเจ้าของข้อมูลได้ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม และในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลของเด็ก ร่างพระราชบัญญัตินี้ไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการไว้โดยเฉพาะ แต่เมื่อพิจารณานิยามคำว่า “เจ้าของข้อมูล” จะเห็นได้ว่าย่อมมีความหมายรวมถึงเด็ก และผู้ใช้อำนาจปกครองเด็กด้วย ดังนั้นในการเก็บรวมรวมข้อมูลส่วนบุคคล หากว่าผู้ควบคุมข้อมูลได้รับความยินยอมจากเด็กหรือผู้ใช้อำนาจปกครองเด็ก ย่อมทำให้เป็นการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลโดยชอบตามร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. ....

อย่างไรก็ตามมีประเด็นทางกฎหมายที่จะต้องพิจารณาคือ หากการเก็บรวมรวมข้อมูลส่วนบุคคลจากเด็กถือเป็นนิติกรรรม ในกรณีที่ผู้ควบคุมข้อมูลดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลของเด็ก ผู้ควบคุมข้อมูลจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใช้อำนาจปกครองของเด็กก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะนิติกรรมด้วย มิฉะนั้นจะมีผลทำให้นิติกรรมดังกล่าวตกเป็นโมฆียะ กล่าวคือการให้ความยินยอมนั้นถือว่าสมบูรณ์ แต่ผู้ใช้อำนาจปกครองอาจบอกล้างนิติกรรมนั้นในภายหลังได้

วิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กของสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา และไทย

จากที่ได้กล่าวมาตอนต้น กฎหมายกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กของสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา และไทยยังมีความแตกต่างกันในในสาระสำคัญ ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

เจตนารมณ์ของกฎหมาย

กฎระเบียบของสหภาพยุโรปเดิมหรือ EU Directive 95/46/EC on Data Protection Directive มีเจตนารมณ์เพื่อให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของประชาชนในสหภาพยุโรป และรับรองสิทธิของเจ้าของข้อมูล ตลอดจนการโอนข้อมูลส่วนบุคคลไปยังประเทศอื่นที่อยู่นอกสหภาพยุโรป ซึ่งบทบัญญัติต่าง ๆ ตามกฎหมายฉบับเดิมได้นำเอาหลักการคุ้มครองข้อมูล หรือ Guidelines Governing the Protection of Privacy and Transborder Data Flows of Personal Data ขององค์การร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจ The Organization for Economic Cooperation and Development หรือ OECD) มาบัญญัติไว้ ส่วนข้อบังคับของสหภาพยุโรปหรือ The General Data Protection Regulation นอกจากจะมีเจตนารมณ์เพื่อเพื่อให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของประชาชนในสหภาพยุโรปแล้ว ยังรวมถึงการสร้างหลักเกณฑ์กำหนดให้ผู้ประกอบการต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจที่เกี่ยวกับบริการสังคมข้อมูลต้องปฏิบัติตามข้อบังคับ และเพื่อให้กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของประเทศสมาชิกมีความสอดคล้องกัน[27] โดยในส่วนของกฎหมาย COPPA มีเจตนารมณ์เพื่อให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กเป็นการเฉพาะ รวมไปถึงเพื่อความปลอดภัยของเด็กในการใช้บริการบนอินเทอร์เน็ตและ

[27] Milda Macenaite and Eleni Kosta, **Consent for processing children’s personal data in the EU: following in US footsteps?**, retrieved 5 February from http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13600834.2017.1321096.

กำหนดหน้าที่แก่ผู้ประกอบการเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก ส่วนพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อคุ้มครองเด็กจากการแสดงหาผลประโยชน์ที่มิชอบ หรือถูกเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ตลอดจนเพื่อสร้างความร่วมมือในการคุ้มครองเด็กระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชน ในขณะที่ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ.... มีเจตนารมณ์ในการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล โดยกำหนดหลักเกณฑ์การจัดเก็บรวมรวม การใช้ และเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลที่อยู่ในความครอบครองข้องหน่วยงานเอกชน

ความหมายของข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก

กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปไม่ได้ให้นิยามคำว่า เด็ก ไว้โดยตรง แต่ได้ให้นิยามคำว่า ข้อมูลส่วนบุคคล ไว้ว่าหมายถึงข้อมูลใด ๆ ที่ที่ระบุหรือสามารถระบุตัวบุคคลที่เป็นเจ้าของข้อมูลได้ ซึ่งบุคคลที่สามารถระบุตัวได้ ได้แก่ บุคคลที่สามารถระบุได้โดยทางตรงหรือโดยอ้อม เช่น ชื่อ หมายเลขประจำตัว ข้อมูลที่ระบุสถานที่อยู่ ข้อมูลที่ระบุตัวตนบุคคลออนไลน์ หรือปัจจัยอย่างอื่นที่เกี่ยวกับคุณสมบัติทางด้านกายภาพ ลักษณะทางพันธุกรรม สภาพจิตใจ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม หรือสังคมของบุคคลนั้น ดังนั้นข้อมูลส่วนบุคคลเด็กจึงหมายถึงข้อมูลใด ๆ ที่เกี่ยวกับเด็กที่ระบุหรือสามารถระบุตัวบุคคลที่เป็นเด็กได้ ไม่ว่าโดยทางตรงหรือโดยอ้อมเช่นเดียวกับที่ปรากฏในนิยามคำว่าข้อมูลส่วนบุคคล ส่วนกฎหมาย COPPA ได้ให้นิยามคำว่า “เด็ก” ว่าหมายถึง บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 13 ปี ซึ่งและให้นิยามคำว่า “ข้อมูลส่วนบุคคล” ว่าหมายถึงข้อมูลรายบุคคลที่สามารถระบุได้เกี่ยวกับบุคคลที่เก็บรวบรวมแบบออนไลน์ ได้แก่ ชื่อและนามสกุล ที่อยู่อาศัยหรือสถานที่อยู่ทางกายภาพ อื่น ๆ ข้อมูลการติดต่อออนไลน์ ชื่อผู้ใช้ออนไลน์ที่สามารถใช้ติดต่อได้เช่นเดียวกับข้อมูลการติดต่อออนไลน์ หมายเลขโทรศัพท์ หมายเลขประกันสังคม หมายเลขไอพี (Internet Protocol address หรือ IP) แฟ้มรูปภาพ วิดีโอ หรือโสตวัสดุ ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ หรือข้อมูลอื่นใดที่สามารถระบุถึงตัวตนของเด็กได้ แต่ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ไม่ได้กำหนดนิยามคำว่าข้อมูลส่วนบุคคลไว้ แต่ร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ.... ให้นิยามคำว่าข้อมูลส่วนบุคคลว่าหมายถึง ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคล ซึ่งทำให้สามารถระบุตัวบุคคลนั้นได้ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งจากนิยามดังกล่าว “ข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก” จะต้องเป็นข้อมูลเกี่ยวกับเด็กซึ่งทำให้สามารถระบุตัวเด็กที่เป็นเจ้าของข้อมูลได้ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม เช่น ชื่อ นามสกุล ประวัติการศึกษา ที่อยู่ทางกายภาพ ที่อยู่ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์

เกณฑ์อายุเด็กที่ได้รับความคุ้มครอง

กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปได้กำหนดเกณฑ์อายุเด็กที่จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองก่อนการประมวลผลข้อมูลไว้คือ จะต้องเป็นเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 16 ปี แต่ประเทศสมาชิกอาจกำหนดเกณฑ์อายุเด็กที่ก่อนการประมวลผลข้อมูลไว้แตกต่างจากข้อบังคับสหภาพยุโรปได้ ส่วนกฎหมาย COPPA ได้กำหนดให้ประมวลผลข้อมูลของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 13 ปี จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครอง และพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 กำหนดเกณฑ์อายุเด็กที่ได้รับความคุ้มครองในการเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเด็กไว้ว่าจะต้องเป็นเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี ในลักษณะที่น่าจะก่อความเสียหายแก่เด็ก ซึ่งการกำหนดเกณฑ์อายุเด็กตามกฎหมายของสหภาพยุโรป ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศไทยเป็นไปโดยสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งกำหนดเกณฑ์อายุเด็กไว้ว่าเป็นบุคคลที่อายุต่ำกว่า 18 ปี เนื่องจากบุคคลดังกล่าวอาจขาดความระวัดระวัง

ในการให้ข้อมูล หรืออาจถูกนำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้ในทางมิชอบ จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดให้การประมวลผลข้อมูลเด็กจะกระทำได้ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากผู้ปกครอง ส่วนร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... ไม่ได้มีการกำหนดเกณฑ์อายุเด็กที่ได้รับความคุ้มครองไว้โดยตรง

หลักเกณฑ์การให้ความยินยอม

กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไว้ โดยกำหนดให้ประเทศสมาชิกต้องกำหนดเกณฑ์อายุเด็กที่จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองในการประมวลผล โดยการให้ความยินยอมจะต้องเป็นการแสดงออกโดยอิสระ เฉพาะเจาะจง และชัดเจนบ่งชี้ถึงความประสงค์ของเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคล โดยคำยืนยันหรือการกระทำที่ยืนยันชัดแจ้งว่าตกลงให้ประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลของตน ส่วนกฎหมาย COPPA ไม่ได้กำหนดนิยามคำว่าความยินยอมและวิธีการในการให้ความยินยอมไว้ แต่กำหนดว่าผู้ประกอบการซึ่งดำเนินการเกี่ยวกับเว็บไซต์บนอินเทอร์เน็ตหรือการให้บริการออนไลน์ และผู้ที่รวบรวมหรือรักษาข้อมูลส่วนบุคคลจากหรือเกี่ยวกับผู้ใช้งานหรือผู้เข้าชมเว็บไซต์หรือการให้บริการออนไลน์ดังกล่าว หรือในนามของบุคคลดังกล่าว จะต้องขอความยินยอมจากผู้ปกครองก่อนมีการจัดเก็บรวมรวมข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก ส่วนพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ไม่ได้กำหนดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ดังกล่าวไว้ แต่กำหนดห้ามผู้ปกครอง ผู้ที่มีวิชาชีพเกี่ยวกับการให้คำปรึกษาเด็ก และสื่อมวลชนจะต้องไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลเด็กในลักษณะที่น่าจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่เด็ก และในส่วนของประกาศของคณะกรรมการคุ้มครองเด็กแห่งชาติเกี่ยวกับเรื่องการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลองเด็กที่ใช้บริการอินเทอร์เน็ต กำหนดให้ ผู้ให้บริการเว็บไซต์ จะต้องไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของเด็กที่ใช้บริการที่เป็นเด็กอายุไม่เกิน 18 ปี ซึ่งข้อมูลที่เปิดเผยแล้วนั้นจะทำให้ผู้อื่นเข้าถึงตัวเด็กได้ ส่วนร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... มีการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลไว้เป็นการทั่วไปว่าผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคลจะต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคลก่อนดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล แต่ไม่ได้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กไว้โดยตรง

การกำหนดภาระหน้าที่ในการแจ้งเตือนเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก

กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปกำหนดว่าผู้ควบคุมข้อมูล (Data controller) ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองของเด็กตามที่กฎข้อบังคับสหภาพยุโรปหรือกฎหมายประเทศสมาชิกกำหนดไว้เท่านั้น ซึ่งการได้มาซึ่งความยินยอมที่ต้องมาจากบุคคลผู้มีอำนาจปกครองตามกฎหมายเท่านั้น ในกรณีที่เป็นการประกอบธุรกิจให้บริการสังคมข้อมูลแก่เด็ก ผู้ควบคุมข้อมูลจะต้องมีการแจ้งเตือนเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษรด้วย โดยจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองก่อนการจัดเก็บ การนำไปใช้ และการนำข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กไปเปิดเผย และกฎหมาย COPPA กำหนดภาระหน้าที่ให้ผู้ประกอบการที่ดำเนินการเกี่ยวกับเว็บไซต์และบริการออนไลน์ต่าง ๆ จะต้องมีการแจ้งเตือนบนเว็บไซต์หรือบนบริการออนไลน์ที่ตนควบคุมดูแลเกี่ยวกับประเภทของข้อมูลส่วนบุคคลที่จะต้องจัดเก็บ ตลอดจนการนำข้อมูลส่วนบุคคลที่จัดเก็บจากเด็กไปใช้ หรือเปิดเผย โดยการแจ้งเตือนจะต้องมีการระบุรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ประกอบการ และจัดทำลิงค์เชื่อมโยง (hyperlink) ไปยังข้อความที่ระบุวิธีปฏิบัติในการดำเนินการเกี่ยวกับข้อมูล ตลอดจนวิธีการในการให้ความยินยอม และในกรณีที่ผู้ปกครองไม่ให้ความยินยอม ผู้ประกอบการจะต้องดำเนินการลบข้อมูลการติดต่อของผู้ปกครอง ส่วนพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 ไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ดังกล่าวไว้ เช่นเดียว

กับร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... ที่กำหนดหน้าที่ของผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคลเกี่ยวกับการจัดเก็บข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไว้ว่าจะต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของข้อมูลส่วนบุคคลก่อนดำเนินการเก็บรวมรวมข้อมูล แต่มิได้กำหนดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์และวิธีการในการขอความยินยอมไว้ ซึ่งต่างจากสหภาพยุโรปและประเทศสหรัฐอเมริกา

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเป็นการทั่วไป รวมถึงกฎหมายเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก ทำให้ไม่มีหลักเกณฑ์เฉพาะที่เกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลของเด็ก ที่ครอบคลุมตั้งแต่การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคล การนำข้อมูลไปใช้ และการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคล แต่มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวกับเด็กซึ่งปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 แต่กฎหมายฉบับนี้ก็ไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการได้รับความยินยอมโดยชอบเพื่อให้มีการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กได้ โดยไม่มีกำหนดความหมายหรือคำนิยามของคำว่าข้อมูลส่วนบุคคลไว้โดยตรง รวมถึงนิยามคำว่าการประมวลผลข้อมูล แต่นิยามดังกล่าวจะปรากฏอยู่ในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... เมื่อเปรียบเทียบส่วนของกฎหมายการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กออนไลน์หรือ COPPA ของประเทศสหรัฐอเมริกาปรากฏว่าได้มีการให้คำนิยามความหมายดังกล่าวไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจนจึงสามารถนำมาใช้บังคับได้ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ และในส่วนของพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ก็ไม่ได้กำหนดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การให้ความยินยอม ตลอดจนการกำหนดภาระหน้าที่ในการแจ้งเตือนเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก ในขณะที่สหภาพยุโรปและประเทศสหรัฐอเมริกากำหนดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวไว้ ดังนั้น จึงควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลไว้ในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... เนื่องจากเป็นกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลที่เป็นการทั่วไป ดังนี้

1) ควรมีการกำหนดเกณฑ์อายุเด็กให้มีความชัดเจนว่าเด็กจะต้องมีอายุเท่าใดจึงจะต้องมีการขอความยินยอมจากผู้ใช้อำนาจปกครองก่อนการเก็บรวมรวมข้อมูล ตลอดจนการนำข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไปใช้ หรือเปิดเผย ซึ่งเกณฑ์อายุที่ควรได้รับความคุ้มครองอาจกำหนดไว้ที่อายุต่ำกว่า 13 ปี เนื่องจากเป็นช่วงอายุที่เด็กยังไม่สามารถใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจ หรือใช้ความระมัดระวังตามสมควรในการกระทำการใด ๆ เกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคล ซึ่งหากมีการจัดเก็บข้อมูลส่วนบุคคลของเด็กที่อายุต่ำกว่า 13 ปี โดยไม่ได้รับความยินยอมจากผู้ใช้อำนาจปกครอง จะมีผลทำให้เป็นการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลโดยมิชอบตามร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... แต่ในกรณีที่เป็นการจัดเก็บข้อมูลส่วนบุคคลของบุคคลที่อายุเกินกว่า 13 ปี แต่ไม่ถึง 20 ปีบริบูรณ์ หากผู้ประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลได้รับยินยอมจากบุคคลดังกล่าวโดยตรง ก็มีผลทำให้เป็นการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลโดยชอบตามร่างพระราชบัญญัตินี้ได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการกำหนดเกณฑ์อายุที่ควรได้รับความคุ้มครองไว้ในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. .... แต่ในกรณีที่บุคคลดังกล่าวเป็นผู้เยาว์ที่อายุต่ำกว่า 20 ปีบริบูรณ์ ได้ให้ความยินยอมแก่ผู้ควบคุมข้อมูลส่วนบุคคลโดยตรง นิติกรรมย่อมเป็นโมฆียะ กล่าวคือ การให้ความยินยอมนั้นถือว่าสมบูรณ์ แต่ผู้ใช้อำนาจปกครองอาจบอกล้างนิติกรรมนั้นในภายหลังได้ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะนิติกรรม

2) ควรมีการกำหนดให้ผู้ควบคุมข้อมูลจะต้องขอความยินยอมโดยตรงจากผู้ใช้อำนาจปกครอง เพื่อให้สามารถประมวลผลข้อมูลได้โดยชอบด้วยกฎหมาย โดยจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใช้อำนาจปกครองก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนบุคคล ตลอดจนการนำข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้ และการนำข้อมูลส่วนบุคคลไปเปิดเผย รวมถึงหลักเกณฑ์และวิธีการในการขอความยินยอม และการถอนความยินยอม

3) ควรมีการกำหนดภาระหน้าที่ในการแจ้งเตือนเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลเด็ก โดยในกรณีที่เป็นประกอบธุรกิจบริการสังคมข้อมูลข่าวสาร หรือผู้ประกอบการเว็บไซต์จะต้องมีหน้าที่การแจ้งเตือนเกี่ยวกับการเก็บรวมรวมข้อมูลส่วนบุคคล การนำข้อมูลไปใช้ และการเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลที่จัดเก็บจากเด็กบนเว็บไซต์หรือบนบริการออนไลน์ที่ตนควบคุมดูแล รวมถึงกำหนดให้ผู้ประกอบการจะต้องระบุวิธีปฏิบัติในการดำเนินการเกี่ยวกับข้อมูลไว้ โดยการจัดทำนโยบายความเป็นส่วนตัวสำหรับเด็ก (Children's Privacy Policy) กำหนดหลักเกณฑ์การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเด็กไว้บนเว็บไซต์หรือบริการที่ตนควบคุมดูแล

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. *แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.* (ค้นวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2561 จาก http://www.mdes.go.th/assets/portals/1/files/590613_ 4Digital_Economy_Plan-Book.pdf).

สราวุธ ปิติยาศักดิ์. *กฎหมายเทคโนโลยีสารสนเทศ.* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม. 2555.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. *รายงานผลสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตประจำปี พ.ศ.2560.* (ค้นวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2561 https://www.etda.or.th/publishing-detail/thailand-internet-user-profile-2017.html).

EUGDPA.org. *GDPR Portal: Site Overview, retrieved 3 February.* (Retrieved 28 January from https://www.eugdpr.org/).

CIVIL LIBERTIES. *JUSTICE AND HOME AFFAIRS, A comparison between US and EU data protection legislation for law enforcement purposes.* (Retrieved 7 February from http://www.europarl.europa.eu/).

EUR-lex. *Directive (EU) 2015/1535 of the European Parliament and of the Council of 9 September 2015 laying down a procedure for the provision of information in the field of technical regulations and of rules on Information Society services.* (Retrieved 7 February from http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOL_2015_241_ R_0001).

FTC. *Children's Online Privacy Protection Rule ("COPPA").* (Retrieved 28 January, from https://www.ftc.gov/enforcement/rules/rulemaking-regulatory-reform-proceedings/childrens-online-privacy-protection-rule).

Larose, C.J. (29 June 2013). *Amended Children's Online Privacy Protection Act (COPPA) Rule Compliance Deadline Approaching*. The National Law Review. Ifrah PLLC. (Retrieved 8 February 2017 from https://www.ftc.gov/news-events/press-releases/2013/07/revised-childrens-online-privacy-protection-rule-goes-effect).

Landy, G.K. (2008). *Chapter 18: Privacy and Use of Personal Data.* in Mastrobattista, A. The IT / Digital Legal Companion: A Comprehensive Business Guide to Software, IT, Internet, Media and IP Law. Elsevier, Inc.

Macenaite, Milda and Kosta, Eleni. *Consent for processing children's personal data in the EU: following in US footsteps?.* (Retrieved 5 February from http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13600834.2017.1321096).

Nguyen, Tay**.** *GDPR matchup: The Children's Online Privacy Protection Act.* (Retrieved 3 February from https://iapp.org/news/a/gdpr-matchup-the-childrens-online-privacy-protection-act/.RegData/etudes/STUD/2015/536459/IPOL_ STU%282015%29536459_EN.pdf).

สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสกับบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน[1]

พัชรวรรณ นุชประยูร[2]

บทคัดย่อ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการแผ่นดินเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) ทั้งการมีส่วนร่วมในระดับการเมืองและการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมและภาคประชาชนในการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อสะท้อนความคิดเห็นของประชาชนอันนำไปสู่การตัดสินใจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศและเกิดความร่วมมือกันในการพัฒนาประเทศภายใต้ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสเกิดขึ้นภายใต้บริบทปัญหาความผันผวนทางการเมืองและความต้องการในการปฏิรูปประเทศเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยในศตวรรษที่ 18 โดยประสงค์ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดินจึงได้ริเริ่มในการก่อตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติในปี ค.ศ. 1924 และพัฒนามาเป็นสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม (Le Conseil Economique, Social et Environnemental) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008 จนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยผู้แทนจากกลุ่มภาคเศรษฐกิจและภาคสังคม จำนวน 140 คน มีบทบาทสำคัญในการรับเรื่องจากรัฐบาลมาเพื่อทำการศึกษาและส่งความเห็นไปยังรัฐบาลเพื่อประกอบการพิจารณาดำเนินการ เป็นปรึกษารัฐบาลและรัฐสภาในภารกิจเพื่อการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้ข้อมูลในการประเมินผลการดำเนินงานการบริหารประเทศ มีหน้าที่ในการให้คำแนะนำตามคำร้องขอให้พิจารณาจากประชาชนในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยตรงอีกด้วย นอกจากนี้ ภายใต้หลักการกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดตั้งสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมภาคขึ้นในปี ค.ศ. 1954 ถือเป็นกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารราชการแผ่นดินที่ประสบความสำเร็จและเป็นต้นแบบของการจัดตั้งองค์กรที่ปรึกษาภาคประชาชนในหลาย ๆ ประเทศโดยเฉพาะในสหภาพยุโรปและประเทศไทย

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของประชาชน การบริหารราชการแผ่นดิน สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมสาธารณรัฐฝรั่งเศส

---

[1] บทความนี้สรุปจากเนื้อหาส่วนหนึ่งของรายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง “สถานภาพ บทบาท ภารกิจ อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบตามกฎหมายขององค์กรสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ”

[2] คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: nuchprayool@gmail.com

The Economic, Social and Environmental Council of France in the Role of Citizen Participation for Sustainable Development[1]

Bairawan Nuchprayool[2]

Abstract

Citizen participation in Public Administration is one of the essential mechanisms of participatory democracy. This includes participation on the political level and participation in Civil Society and Public Administration to reflect people's opinions, which leads to decision-making for determining the direction to develop a country and cooperate in sustainable development.

The Economic, Social and Environmental Council (ESEC) was founded to address the problem of political instability with the desire to reform the country to become democratic in the 18th century, with an emphasis on allowing people to participate in Public Administration. Therefore, The National Economic Council was founded in 1924 and became The Economic, Social, and Environmental Council of France in 2008. It consists of 140 representatives from the social and economic sector who have the essential role of studying issues received from the government and presenting an opinion to the government. Its purpose is to assist the government in considering operations and advising the government and parliament on the mission of developing politics, the economy, society, and the environment by providing performance assessments of national administration. The council has a duty to give advice directly when receiving requests about the economy, society, and environment. Furthermore, under the decentralization to local administration method, the Regional Economic, Social and Environmental Council (RESEC) was founded in 1954. It is considered to have created the successful participation of citizens in local Public Administration and is a role model for establishing the organization of civil society in many countries.

Keywords: citizen participation, public administration, The Economic, Social, and Environmental Council, French Republic

---

[1] Article is part of the research entitled "Status, Roles, Missions, Autorities and Legal Responsabilities of National Economic and Social Advisory Council"

[2] School of Law, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: nuchprayool@gmail.com

บทนำ

แนวความคิดในการตั้งสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสในปัจจุบันมีวิวัฒนาการเริ่มต้นจากการปฏิวัติเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยในศตวรรษที่ 18 และมีวิวัฒนาการโดยการเลือกตั้ง (le suffrage universel) ซึ่งเป็นวิถีทางสะท้อนความเป็นประชาธิปไตยทางการเมือง และต่อมาในช่วงศตวรรษที่ 19 ได้นำหลักการประชาธิปไตยมาใช้ในทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย ภายใต้สาธารณรัฐที่สอง (la 2e République) ในปี ค.ศ. 1848 ได้มีการก่อตั้ง คณะกรรมการลักเซมเบิร์ก (Commission du Luxembourg) ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่สังคมในฝรั่งเศสขณะนั้นเกิดความหวาดระแวงองค์กรที่เป็นองค์กรกลาง (les corps intermédiaires) จึงได้มีการตรากฎหมายในระหว่างปี ค.ศ. 1884 และ ค.ศ. 1901 เกี่ยวกับการตั้งสหภาพและสมาคมขึ้น และภายหลังจากนั้นก็ได้มีการเพิ่มความสำคัญในการก่อตั้งกลุ่มทางเศรษฐกิจและสังคมขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการฟื้นฟูสังคมและเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และมีวิวัฒนาการขององค์กรอย่างต่อเนื่อง โดยอาจจำแนกวิวัฒนาการของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเป็น 4 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 สภาเศรษฐกิจแห่งชาติ (Le Conseil national économique)

โดยการก่อตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ (Le Conseil national économique) ในปี ค.ศ. 1924-1940[3] มีแนวความคิดในการตั้งสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส[4] ได้เริ่มในปี ค.ศ. 1924 (พ.ศ. 2467) จากการที่รัฐบาลพันธมิตรฝ่ายซ้าย (Le gouvernement du Cartel des gauches) นำโดย Édouard Marie Herriot ได้ก่อตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ (Conseil national économique หรือ NEC) โดยรัฐกฤษฎีกาลงวันที่ 16 มกราคม ค.ศ. 1925 (Décret du 16 janvier 1925) ซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการทางสังคมในช่วงเวลาที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในขณะนั้น โดยให้สภาเศรษฐกิจแห่งชาติประกอบด้วยสมาชิก 47 และ 94 สลับกันไปมาตามหลักการของการแต่งตั้ง “ตัวแทนขององค์กร” (organisations les plus représentatives)[5] ที่เป็นสมาชิกของคณะมนตรีสหภาพแรงงาน นายจ้างและสมาชิกของสมาคมเกษตรและสมาชิกของสมาคมต่าง ๆ โดยหน้าที่ของสภาเศรษฐกิจแห่งชาติในขณะนั้นทำหน้าที่เป็นที่สภาปรึกษาในปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำหน้าที่ในการประเมินสถานการณ์ทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ปี ค.ศ. 1930 และมุ่งเน้นการดำเนินการในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำนโยบายสาธารณะ

ภายใต้บริบทในช่วงการปฏิรูปประเทศและความผันผวนทางการเมืองของรัฐบาลฝ่ายซ้าย (Le Front populaire) ประกอบกับการพิจารณาการลงมติร่างกฎหมายที่เกี่ยวกับสังคม (lois sociale) หลายฉบับในปี 1936 นั้นเองได้มีการกำหนดสถานภาพและหน้าที่ของสภาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นใหม่ โดยรัฐบัญญัติลงวันที่ 13 มีนาคม ค.ศ. 1936 (Loi du 19 mars 1936) ให้สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจประกอบด้วยสภาสามัญ (une assemblée générale) อันประกอบด้วยสมาชิก 173 คน และกลุ่มอาชีพ 20-25 กลุ่มอาชีพ (sections professionnelles)

---

3 Paul Lenormand. **La chambre de commerce et d’industrie de Paris (1803-2003): Tome 2**. p. 85

4 ชื่อเดิมสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคม (Conseil économique et social) ภายหลังจากการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญในปี ค.ศ. 2008 ได้เพิ่มอำนาจหน้าที่ในการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมขึ้นมาอีกภารกิจหนึ่ง

5 ปัจจุบันเงื่อนไขในการเข้าร่วมเป็น**องค์กรผู้แทน “Les organisations représentées”** กำหนดรายละเอียดไว้ในรัฐกฤษฎีกาลงวันที่ 29 กรกฎาคม ค.ศ. 2010” (Décret N° 2010-886 du 29 juillet 2010 relatif aux conditions de désignation des membres du Conseil économique, social et environnemental)

อันจะประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 200-250 คน โดยภารกิจที่สำคัญของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจในช่วงนั้นได้แก่ การให้คำแนะนำในประเด็นปัญหาสำคัญทางเศรษฐกิจ อาทิ การว่างงาน การให้เครดิตแรงงาน และการจัดองค์กรของตลาดทางการเกษตร นอกจากนี้สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจยังเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการของการดำเนินการตามกฎหมายสัปดาห์ละสี่สิบชั่วโมง (lois sur la semaine de quarante heures)[6] ในช่วงเวลาดังกล่าวถึงแม้ว่าสภาเศรษฐกิจแห่งชาติจะมีหน้าที่เฉพาะในการเป็นที่ปรึกษาแต่การดำเนินงานของสภาเศรษฐกิจแห่งชาติก่อคุณูปการแก่การพัฒนากฎหมายสังคม (droit social) ของประเทศฝรั่งเศสอย่างมาก[7] ภายหลังการเข้าร่วมสงครามสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลของจอมพล Petain (Maréchal Pétain) ได้ยุบสภาเศรษฐกิจแห่งชาติลงเพื่อให้เกิดการรวมศูนย์ในการดำเนินการทางการเมือง ซึ่งเป็นการดำเนินการที่อาจกล่าวได้ว่าตรงข้ามกับวัฒนธรรมการปกครองในรูปแบบสาธารณรัฐ

ช่วงที่ 2 สภาเศรษฐกิจ (Le Conseil économique)

ในช่วงนี้สองนี้ได้จัดตั้งสภาเศรษฐกิจขึ้นระหว่างปี ค.ศ. 1946-1959 เริ่มต้นจากภายหลังการสิ้นสุดสงคราม มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้เรียกร้องให้มีการดำเนินการทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตยและได้ฟื้นฟูการดำเนินการของสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยจัดตั้ง “สภาเศรษฐกิจ (Le Conseil économique)” ขึ้นโดยให้บัญญัติรับรองสถานะของสภาเศรษฐกิจไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 4 (Constitution de la IVe République) ในมาตรา 25 ของรัฐธรรมนูญลงวันที่ 13 ตุลาคม ค.ศ. 1946[8] ตั้งสภาเศรษฐกิจโดยมีวัตถุประสงค์ในการตรวจสอบร่างกฎหมายและเสนอแนะความเห็นในกรอบอำนาจของตน

ทั้งนี้สภาเศรษฐกิจประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 164 คนซึ่งโดยส่วนใหญ่มาจากสหภาพผู้ใช้แรงงานในด้านต่าง ๆ การดำเนินงานสภาเศรษฐกิจในช่วงแรกประสบปัญหาเนื่องจากสภาพสังคมที่มีการเคลื่อนไหวทางด้านแรงงานและการดำเนินงานของสหภาพผู้ใช้แรงงาน จึงมีการลดองค์ประกอบของสมาชิกในสภาเศรษฐกิจเป็น 148 คน ซึ่งในขณะนั้นปรากฏข้อเท็จจริงว่าบุคคลที่เป็นตัวแทนสหภาพผู้ใช้แรงงานจำนวนหนึ่งมาจากการแต่งตั้งโดยรัฐบาล และผู้นำสภาเศรษฐกิจในขณะนั้นคือ นาย เลออง จูโอ (Léon Jouhaux) ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำสหภาพแรงงาน Confederation Générale du Travail (CGT) ซึ่งเป็นกลุ่มสหภาพแรงงานคอมมิวนิสต์เก่าตั้งแต่ปี 1909 และ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำสหภาพแรงงานอิสระ (Confédération Générale du Travail-Force Ouvrière (CGT-FO)) ตั้งแต่ปี 1947

ในการดำเนินงานของสภาเศรษฐกิจในระยะแรกได้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมของสาธารณรัฐฝรั่งเศส โดยเสนอร่างกฎหมายและเอกสารคำแนะนำที่เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่อย่างไรก็ดีการดำเนินงานในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีอุปสรรคสำคัญอันเกิดจากความไม่มีเสถียรภาพของรัฐบาลในช่วงของ

---

6 เป็นกฎหมายในการกำหนดชั่วโมงการทำงานขั้นต่ำต่อวันในกฎหมายแรงงานฝรั่งเศส ยื่นและลงมติรับร่างกฎหมายนี้ในยุคของรัฐบาลฝ่ายซ้าย (Front populaire) ในปี ค.ศ. 1936 โดยลดจำนวนชั่วโมงการทำงานขั้นต่ำตามกฎหมายแรงงานจาก 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เป็น 40 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาเงื่อนไขและสภาพการทำงาน (les conditions de travail) เช่นเดียวกับการวางหลักเกณฑ์ให้จ่ายค่าจ้างในวันหยุด (les congés payés) และการเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญของค่าจ้างแรงงาน (les salaires) ด้วย

7 Fridenson P. **Industrialisation et sociétés d’Europe occidentale : 1880 – 1970**. P. 191

8 Edouard Leduc. **La République en France**. 2011. P. 116

สงครามล่าอาณานิคม ส่งผลให้การประเมินผลกระทบและการเสนอความคิดเห็นและรายงานสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่แน่นอน อนึ่งการรวมตัวกันของประเทศในสหภาพยุโรปในช่วงเวลาดังกล่าวในความร่วมมือทางการเมือง วิทยาศาสตร์ สังคม อุตสาหกรรมและเกษตรกรรม สะท้อนความต้องการในการพัฒนาองค์กรที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับความร่วมมือและการพัฒนาสาธารณรัฐฝรั่งเศส

ช่วงที่ 3 สภาเศรษฐกิจและสังคม (Le Conseil économique et social)

ในช่วงที่สามได้มีการก่อตั้งสภาเศรษฐกิจและสังคมระหว่างปี ค.ศ. 1960-2008 โดยสืบเนื่องจากการรวมตัวของประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรปและการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองมายังนายพลเดอโกลล์ (Général de Gaulle) ในปี ค.ศ. 1959[9] ซึ่งนายพลเดอโกลล์ได้เคยปราศรัยที่เมืองบาโย (Bayeux) ในปี ค.ศ. 1946 ถึงการเปลี่ยนแปลงสภาที่สองหรือวุฒิสภาให้มีการผสมผสานระหว่างสมาชิกวุฒิสภากับตัวแทนที่มาจากแต่ละท้องที่และผู้ที่มีส่วนสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งความคิดดังกล่าวได้นำมาสู่การพิจารณาเตรียมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 5 (constitution de la Ve République) ซึ่งบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญได้จัดตั้ง “สภาเศรษฐกิจและสังคม (Le Conseil économique et social (CES)) โดยบัญญัติไว้ในส่วนที่ 10 (titre X) โดยก่อตั้งเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1959 โดยมีที่ทำการใหม่ที่ Palais d’Iena[10]

อนึ่ง การจัดองค์กรสภาเศรษฐกิจและสังคมใหม่นี้ได้เพิ่มความใกล้ชิดระหว่างสภาและฝ่ายบริหาร โดยองค์ประกอบของสภาเศรษฐกิจและสังคมตามที่ได้บัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 5 นี้ประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งตามวิธีการที่แตกต่างกัน อาทิผู้แทนจากเขตการปกครองโพ้นทะเล (l’Outre-mer)[11] ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากฝ่ายบริหาร และการดำเนินการบางส่วนของสภาเศรษฐกิจและสังคมในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนผ่านของรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 4 และรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 5 แต่อย่างไรก็ดี สภาเศรษฐกิจและสังคมเป็นองค์กรหลักที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก โดยประธานสภาเศรษฐกิจและสังคมคนแรกคือนาย เอมิล โฮรช (Émile Roche) นักเศรษฐศาสตร์ที่ได้สืบทอดตำแหน่ง ภายหลังจากการเสียชีวิตนาย Léon Jouhaux ประธานสภาเศรษฐกิจในปี ค.ศ. 1954

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญประการหนึ่งของสภาเศรษฐกิจและสังคมคือเมื่อมีการเสนอร่างกฎหมายในการปฏิรูปสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมในวันที่ 29 เมษายน ค.ศ. 1969 ผ่านการออกเสียงประชามติ (référendum) โดยมีวัตถุประสงค์ในการควบรวมกิจการของวุฒิสภาและสภาเศรษฐกิจและสังคมซึ่งข้อเสนอดังกล่าวไม่ผ่านการออกเสียงประชามติ แต่อย่างไรก็ดีความพยายามที่จะปฏิรูปสภาก็เกิดขึ้นหลายครั้งผ่านทางสหภาพแรงงานที่ต้องการให้มีความสมดุลระหว่างองค์ประกอบของสภาเศรษฐกิจและสังคมของตัวแทนจากสหภาพแรงงานและตัวแทนจากหน่วยงานอื่น ๆ[12]

---

9 ประธานาธิบดี Charles de Gaulle เป็นประธานาธิบดีคนที่ 18 แห่งสาธารรัฐฝรั่งเศส ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 8 มกราคม ค.ศ. 1959 ถึงวันที่ 28 เมษายน ค.ศ. 1969

10 Véronique Le Marchand, Laurent Michon. **Guide du conseil économique et social**. 1998. p. 56

11 เขตการปกครองโพ้นทะเล (La France d’outre-mer) ที่ประกอบด้วยจังหวัดโพ้นทะเล (Départements d’outre-mer : DOM), ดินแดนโพ้นทะเล (Territoires d’outre-mer : TOM) และอาณานิคมโพ้นทะเล (Collectivitiés d’outre-mer : COM) บัญญัติไว้ในมาตรา 72-3 ของรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐที่ 5 มีสถานะทางการปกครองเช่นเดียวกับการปกครองในระดับเขตจังหวัด (Département) หรือแคว้น (régions) อื่น ๆ

12 Véronique Le Marchand, Laurent Michon. **Guide du conseil économique et social**. 1998. p. 57

ช่วงที่ 4 สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม (Le Conseil économique, social et environnemental)

ในช่วงที่สี่นั้นได้ก่อตั้งสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ปี ค.ศ. 2008 จนถึงปัจจุบันสืบเนื่องจากความต้องการในการปฏิรูปสภาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมามีส่วนสำคัญในการแก้ไขกฎหมายของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมในปี ค.ศ. 2008 ถึง ค.ศ. 2010 โดยปรากฏในการประกาศใช้บังคับรัฐบัญญัติแก้ไขรัฐธรรมนูญลงวันที่ 23 กรกฎาคม ค.ศ. 2008 เกี่ยวกับการปรับปรุงสถาบันแห่งสาธารณรัฐที่ห้า[13] ซึ่งในการแก้ไขรัฐธรรมนูญครั้งนี้ได้เปลี่ยนแปลงชื่อเป็น “สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม” และองค์ประกอบของสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 233 คน นอกจากนี้กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญลงวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 2010 เกี่ยวด้วยสภาเศรษฐกิจและสังคมและสิ่งแวดล้อม[14] ได้กำหนดคุณสมบัติของสมาชิกโดยให้สมาชิกประกอบด้วยผู้แทนจากส่วนงานที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนรวมถึงนักเรียนโดยลดคุณสมบัติด้านอายุของสมาชิกสภาเศรษฐกิจและสังคมจาก 25 ปี เป็น 18 ปี[15] เป็นการเปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการทำหน้าที่ในสภา นอกจากนี้ยังบัญญัติรับรองสิทธิในการมีส่วนร่วมของสตรีซึ่งเป็นการยืนยันหลักการในมาตรา 7 ของกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญเกี่ยวด้วยสภาเศรษฐกิจและสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยให้คำนึงถึงสัดส่วนระหว่างสมาชิกเพศชายและหญิงด้วย[16] ซึ่งจากการปฏิรูปนี้ส่งผลให้องค์ประกอบของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมมีความสมบูรณ์ในเชิงองค์ประกอบที่ประกอบด้วยผู้แทนจากทุกภาคส่วนในสังคม[17]

ปัจจุบันกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญลงวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 2010 ได้แบ่งกลุ่มสมาชิกของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยประกอบด้วยสมาชิกรวม 233 คนมาจาก กลุ่มทางเศรษฐกิจและสังคม 140 คน สมาชิกที่มาจากกลุ่มการประกอบอาชีพและชุมชน 60 คน และกลุ่มสมาชิกที่มีลักษณะปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อม 33 คน[18]

---

[13] La loi constitutionnelle no 2008-724 du 23 juillet 2008 de modernisation des institutions de la Ve République

[14] Loi organique n° 2010-704 du 28 juin 2010 relative au Conseil économique, social et environnemental

[15] Décret n° 2010-886 du 29 juillet 2010 relatif aux conditions de désignation des membres du Conseil économique, social et environnemental แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 1 ของ Décret n° 84-558 du 4 juillet 1984 fixant les conditions de désignation des membres du Conseil économique, social et environnemental

[16] มาตรา 7 Loi organique n° 2010-704 du 28 juin 2010 relative au Conseil économique, social et environnemental “(...)Dans tous les cas où une organisation est appelée à désigner plus d’un membre du Conseil économique, social et environnemental, elle procède à ces désignations de telle sorte que l’écart entre le nombre des hommes désignés, d’une part, et des femmes désignées, d’autre part, ne soit pas supérieur à un. La même règle s’applique à la désignation des personnalités qualifiées. (...)”

[17] สรุปสาระสำคัญจาก http://www.lecese.fr/ (Conseil économique, social et environnemental)

[18] มาตรา 7 Loi organique n° 2010-704 du 28 juin 2010

องค์ประกอบและที่มาของสมาชิกสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

นับแต่การแก้ไขรัฐธรรมนูญในปี ค.ศ. 2008 นั้น บทบัญญัติมาตรา 71 ของรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ห้า[19] ได้บัญญัติถึงองค์ประกอบของสมาชิกสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมไว้ โดยให้ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 233 คน มีวาระในการดำรงตำแหน่ง 5 ปีและสามารถดำรงตำแหน่งได้ไม่เกิน 2 วาระ

ในเรื่องของการจัดสรรงบประมาณ สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้รับจัดสรรงบประมาณรายจ่ายประจำปีโดยรัฐสภาภายใต้กรอบกฎหมายงบประมาณฝรั่งเศส (Loi de finances) ในหมวด “คณะกรรมการและการควบคุมรัฐ” (Conseil et contrôle de l’État) และปี ค.ศ. 2011 งบประมาณ 37.42 ล้านยูโรเพื่อนำมาใช้ในงบบุคลากร และงบลงทุนของสภาฯ

โดยกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญเลขที่ 2010-704 ลงวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 2010 เกี่ยวกับสภาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Loi organique n° 2010-704 du 28 juin 2010 relative au Conseil économique, social et environnemental) ที่ใช้บังคับในปัจจุบันได้กำหนด องค์ประกอบของสมาชิกสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมไว้เป็น 3 กลุ่มได้แก่[20]

กลุ่มแรก ผู้แทนจากกลุ่มภาคเศรษฐกิจและภาคสังคม ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 140 คน จากกลุ่มย่อยดังต่อไปนี้

1) ผู้แทนของพนักงานที่มีรายได้ประจำ (les salariés) จำนวน 69 คน

2) ผู้แทนของอุตสาหกรรมพาณิชยกรรมและบริการภาคเอกชน จำนวน 27 คน

3) ผู้แทนของเกษตรกรและกิจกรรมการเกษตร จำนวน 20 คน

4) ผู้แทนของช่างฝีมือ จำนวน 10 คน

5) ผู้แทนของผู้ประกอบอาชีพอิสระ จำนวน 4 คน

6) บุคคลที่มีคุณสมบัติดังนี้ เป็นผู้มีประสบการณ์ในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมาจากรัฐวิสาหกิจและตัวแทนผู้ซึ่งประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของฝรั่งเศสในต่างประเทศ

กลุ่มที่สอง ผู้แทนจากภาคสังคม ชุมชน และท้องถิ่น ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 60 คน จากกลุ่มย่อยดังต่อไปนี้

1) ผู้แทนของเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตร (l’économie mutualiste) สหกรณ์ (coopérative) และกลุ่มความร่วมมือนอกภาคการเกษตร (la solidaire non agricole) จำนวน 8 คน

2) ผู้แทนของสหกรณ์ความร่วมมือทางการผลิตทางการเกษตรและการแปรรูป (les coopératives agricoles de production et de transformation) จำนวน 4 คน

---

[19] Article 71 La composition du Conseil économique, social et environnemental, dont le nombre de membres ne peut excéder deux cent trente-trois, et ses règles de fonctionnement sont fixées par une loi organique.

[20] Daniel Le Scornet. **Le politique, fin de règne**. 2010. p. 154

3) ผู้แทนของสมาคมครอบครัว (les associations familiales) จำนวน 10 คน

4) ผู้แทนของกลุ่มสมาคม (la vie associative) และมูลนิธิ (les fondations) จำนวน 8 คน

5) ผู้แทนของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม (les activités économiques et sociales) ของจังหวัด (départements) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโพ้นทะเล (les collectivités d'outre-mer) และ เขตการปกครองนูแวลคาเลโดเนีย (Nouvelle-Calédonie) จำนวน 11 คน

6) ผู้แทนของเยาวชน (les jeunes) และนักเรียน (les étudiants) จำนวน 4 คน

7) บุคคลที่มีคุณสมบัติดังนี้ เป็นผู้มีประสบการณ์ในด้านสังคม วัฒนธรรม การกีฬา วิทยาศาสตร์ ในภาคสวัสดิการทางสังคมที่อยู่อาศัย หรือประกอบกิจกรรมใด ๆ เพื่อประโยชน์ของผู้พิการหรือผู้เกษียณอายุ จำนวน 15 คน

กลุ่มที่สาม ผู้แทนจากภาคการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (la protection de la nature et de l'environnement) ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 33 คน จากกลุ่มย่อยดังต่อไปนี้

1) ผู้แทนของสมาคมและมูลนิธิที่ที่ดำเนินงานในด้านอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวน 18 คน

2) บุคคลที่มีคุณสมบัติดังนี้ เป็นผู้มีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งเป็นผู้บริหารบริษัทที่มีการดำเนินกิจกรรมในด้านนี้อย่างน้อย 3 บริษัท จำนวน 15 คน

ทั้งนี้สมาชิกสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมทั้ง 233 คนนี้มาจากกลุ่มที่มีความหลากหลายทางสังคมและอาชีพ อันจะเป็นการสะท้อนถึงความเป็นตัวแทนในการให้คำปรึกษาในทุกด้านอย่างครอบคลุม[21] โดยประธานสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มาจากการเลือกตั้งโดยสมาชิกทั้งหมดในสภาในครั้งแรกที่มีการประชุมสมาชิก โดยมีคณะกรรมการบริหารประกอบไปด้วนสมาชอก 18 คนซึ่งมาจากการเลือกตั้ง หรือมาจากตัวแทนกลุ่มสมาชิก 18 กลุ่ม กลุ่มละ 1 คน[22]

โดยมี **"คณะกรรมการบริหารงานสภาที่ปรึกษา"** ประกอบด้วยสมาชิก 19 คน เลือกตั้งโดยตรงจากกลุ่มอาชีพ 19 กลุ่มอาชีพ กลุ่มละ 1 คนโดยเลือกประธานกรรมการบริหารสภาที่ปรึกษาในคราวเดียวกัน โดยมีองค์ประกอบของคณะกรรมการบริหารดังนี้ 1) ประธานคณะกรรมการบริหาร 1 คน 2) รองประธานคณะกรรมการบริหาร 6 คน 3) ผู้ไต่สวน (Les questeurs) ในกรณีเกี่ยวกับการพิจารณาจัดทำงบประมาณ 2 คน 4) เลขานุการคณะกรรมการบริหาร 4 คนและกรรมการ จำนวน 6 คน

คณะกรรมการบริหารงานสภาที่ปรึกษาดำเนินการประชุมโดยประธานคณะกรรมการบริหารเป็นผู้เรียกประชุม หรือโดยคำร้องขอประชุมโดยสมาชิกจำนวนครึ่งหนึ่งของจำนวนคณะกรรมการ ในการทำงานของคณะกรรมการบริหารนั้นทำหน้าที่ในการวางระเบียบที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

---

[21] เพิ่งอ้าง

[22] PARDINI Gérard. **Grands principes constitutionnels : Institutions publiques françaises**. Editions L' Harmattan. 2009. p.269

โดยคณะกรรมการบริหารจะเป็นผู้รับคำร้องขอให้ทำการศึกษาในประเด็นที่รัฐบาลร้องขอ และส่งคำร้องนั้นไปยังส่วนงาน (les sections) ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำการศึกษาภายใต้ระยะเวลาที่กำหนด ทั้งนี้คณะกรรมการบริหารมีอำนาจตัดสินใจตั้งคณะกรรมการร่วมขึ้นชั่วคราวเมื่อเรื่องที่ทำการศึกษาเกี่ยวข้องกับส่วนงานหลายส่วนงาน

สำหรับสถานภาพของสมาชิกสภาเศรษฐกิจและสังคมนั้น สำนักงานสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมมีเจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งสิ้น 145 คน มีสถานภาพเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐประเภทหนึ่ง (les fonctions publique) โดยเลขาธิการสำนักงานสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม (secrétaire général) เป็นหัวหน้าในส่วนสำนักงาน ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลโดยคำแนะนำของคณะกรรมการบริหารสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาโดยตรงของประธานสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่ประสานงานโดยตรงกับสภาฯ และเป็นผู้บังคับบัญชาของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่ในสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย[23] โดยการบริหารสำนักงานสภาฯ ได้แบ่งส่วนงานเป็น 4 ฝ่าย[24] ได้แก่

1) ฝ่ายบริหารและการเงิน ทำหน้าที่ในการสนับสนุนการทำงานของสภาฯ ในเรื่องต่าง ๆ เช่นเทคโนโลยี ความปลอดภัย และเรื่องทั่วไป

2) ฝ่ายกฎหมายและเศรษฐกิจ ทำหน้าที่ในการสนับสนุนการดำเนินงานของสภาฯ ในเรื่องการค้นคว้าวิจัย และประสานงานกับสมาชิกสภาฯ

3) ฝ่ายการต่างประเทศ ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับองค์กรระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันในสหภาพยุโรป และ

4) ฝ่ายประชาสัมพันธ์องค์กรทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข่าวสาร และเผยแพร่ภารกิจของสภาฯ ไปยังประชาชน[25]

อำนาจหน้าที่ของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

ในการปฏิบัติหน้าที่ของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมนั้น สำนักงานเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมจะรับเรื่องจากรัฐบาลมาเพื่อทำการศึกษาและส่งความเห็นไปยังรัฐบาลเพื่อประกอบการพิจารณาดำเนินการ ทั้งนี้โครงการที่จะทำการศึกษาอาจเสนอโดยสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเองหรือภายใต้คำร้องขอของรัฐบาล[26] โดยมีภารกิจหลักสำคัญใน 5 ด้านดังต่อไปนี้

ภารกิจที่หนึ่ง หน้าที่ในการเป็นปรึกษารัฐบาลและรัฐสภา ในภารกิจเพื่อการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ภารกิจที่สอง หน้าที่ในการส่งเสริมให้มีการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มอาชีพเพื่อการพัฒนาด้านต่าง ๆ อันจะส่งผลต่อประโยชน์ส่วนรวม

---

23 TÜRK Pauline. **Les institutions de la Ve République.** 2014. p.57

24 สรุปสาระสำคัญจาก http://www.lecese.fr/ (Conseil économique, social et environnemental)

25 เพิ่งอ้าง

26 สรุปสาระสำคัญจาก http://www.lecese.fr/decouvrir-cese/cese-en-bref (Conseil économique, social et environnemental)

ภารกิจที่สาม หน้าที่ให้ข้อมูลในประเมินผลการดำเนินงานการบริหารประเทศ ในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ภารกิจที่สี่ หน้าที่ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในทางสร้างสรรค์ระหว่างสภาที่ปรึกษากับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสหภาพยุโรป

ภารกิจที่ห้า หน้าที่ในการให้ข้อมูล ความเห็น ต่อประชาชน

โดยรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 5 (Constitution française du 4 octobre 1958) และรัฐบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญได้กำหนดหน้าที่ของสภาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมดังนี้

1) หน้าที่ในการให้ความเห็นในร่างรัฐบัญญัติ

สภาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมมีหน้าที่ให้ความเห็นในร่างกฎหมายที่เสนอโดยรัฐบาลหากรัฐบาลมีความประสงค์ให้ทำความเห็น เว้นแต่ร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม[27] หรือในกรณีที่เกี่ยวกับร่างกฎหมายงบผูกพันข้ามปีที่กำหนดโครงการที่ได้รับจัดสรรเงินงบประมาณหลายปีงบประมาณ ในการนี้สมาชิกสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอาจได้รับมอบหมายให้นำเสนอความเห็นระหว่างการอภิปรายพิจารณาร่างกฎหมายดังกล่าวด้วย[28]

2) หน้าที่ในการให้คำแนะนำรัฐบาลและรัฐสภา

สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมทำหน้าที่เป็นที่ที่ปรึกษาในปัญหาที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม หรือต่อนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานวุฒิสภา[29] นอกจากนี้นายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภาและประธานวุฒิสภาอาจขอให้สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมทำการศึกษาวิจัย ค้นคว้าในเรื่องสำคัญเพื่อประกอบการพิจารณากฎหมาย[30]

3) หน้าที่ในการให้คำแนะนำตามคำร้องขอให้พิจารณาจากประชาชนโดยตรง

สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมมีหน้าที่ในการพิจารณาเรื่องร้องขอจากประชาชนในเรื่องที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยการพิจารณาตามคำร้องขอนี้ ประชาชนสัญชาติฝรั่งเศสหรือมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีความสามารถตามกฎหมายและบรรลุนิติภาวะจำนวน 500,000 คน เสนอรายชื่อต่อสำนักงานสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้สภาฯ พิจารณาให้ความเห็นในประเด็นที่ร้องขอ ทั้งนี้สภาฯ จะต้องพิจารณาเรื่องดังกล่าวภายใน 1 ปี นับแต่วันที่ยื่นคำร้องขอ และแจ้งความเห็นนั้นต่อที่ประชุมใหญ่ของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในประเด็นพิจารณา และนำเสนอไปยังรัฐบาล รัฐสภา และแจ้งไปยังผู้ที่ยื่น

---

27 มาตรา 69 รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 5 ลงวันที่ 4 ตุลาคม 1858

28 เพิ่งอ้าง

29 มาตรา 70 รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 5 ลงวันที่ 4 ตุลาคม 1858 และรัฐกำหนดเลขที่ 58 1360 ลงวันที่ 29 ธันวาคม 1958 แก้ไขกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสภาเศรษฐกิจและสังคม Ordonnance n° 58-1360 du 29 décembre 1958 modifiée portant loi organique relative au Conseil économique et social

30 มาตรา 9 แห่งรัฐกำหนดเลขที่ 58 1360 ลงวันที่ 29 ธันวาคม 1958 แก้ไขกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสภาเศรษฐกิจและสังคม

คำร้องด้วย[31] ทั้งนี้ นับแต่วันที่ 15 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 2013 ได้มีการเสนอให้สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้รับคำร้องที่เสนอโดยประชาชนจำนวน 500,000 คนในการพิจารณาแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวกับการแต่งงานของคนเพศเดียวกัน และได้พิจารณาเสนอร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแต่งงานของคนเพศเดียวกัน (le mariage aux couples de même sexe) ต่อนายกรัฐมนตรี และภายหลังร่างกฎหมายดังกล่าวได้รับการพิจารณาให้เป็นกฎหมายในระดับรัฐบัญญัติต่อไป

4) หน้าที่ในริเริ่มเรื่องเพื่อพิจารณา

ในกรณีที่สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมสามารถริเริ่มการพิจารณาในเรื่องที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำเสนอต่อรัฐบาล รัฐสภาเพื่อพิจารณา

สำหรับการดำเนินงานของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญได้แก่การศึกษาและให้ความเห็นแก่รัฐบาล ทั้งนี้สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมแบ่งกรอบการทำงานเป็น 9 ส่วนงาน (les sections) โดยแต่ละส่วนประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 27 - 30 คน โดยได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการบริหารสภาฯ (le Bureau) ภายใต้ข้อเสนอของส่วนงานต่าง ๆ และในการดำเนินงานของแต่ละส่วนงานจะเลือกตั้งประธานส่วนงาน (le président de section) และรองประธานส่วนงาน (les vice-présidents.)[32] ในการดำเนินงานของส่วนงานภายใต้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย รัฐบาลอาจขอให้มีการตั้งผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องในระยะเวลาที่จำกัดให้พิจารณาเรื่องเฉพาะในแต่ละส่วนงาน โดยให้มีจำนวนผู้เชี่ยวชาญ 72 คน ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่เป็นประเด็นในการศึกษา แต่อย่างไรก็ดี จำนวนผู้เชี่ยวชาญในแต่ละส่วนงานจะต้องไม่เกิน 8 คน มีหน้าที่ในการทำงานที่ได้รับมอบหมายในการศึกษา และมีสิทธิในการลงคะแนนเสียงเฉพาะในเรื่องที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้เชี่ยวชาญ ยกเว้นเรื่องที่เกี่ยวกับความคิดเห็นในร่างกฎหมาย (les projets d'avis) ซึ่งอำนาจในการลงคะแนนเสียงเป็นของสมาชิกสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น และอาจเป็นผู้ทำรายงานความเห็น (les rapporteurs) เสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาด้วย[33]

ส่วนงานในแต่ละส่วนงานมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องการเตรียมเรื่องที่เป็นประเด็นในการศึกษา ตามความเชี่ยวชาญที่ได้รับมอบหมายในแต่ละส่วนงาน รวมถึงการให้ความเห็นในร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และทำความเห็นโดยออกเป็นรัฐกฤษฎีกา (décret) ซึ่งจะประชุมร่วมกันสัปดาห์ละครึ่งวัน เพื่อลงมติในเรื่องพิจารณาต่าง ๆ โดยเป็นการประชุมลับ (huis clos) ทั้งนี้เพื่อยืนยันหลักความเป็นอิสระในการให้ความเห็นของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

โดยกรอบการดำเนินงานของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมแบ่งเป็น 9 ส่วนงาน[34] ดังต่อไปนี้

1) ส่วนงานด้านการจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน (La section de l'Aménagement durable du territoire) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับการกระจายอำนาจ การวางแผนการพัฒนาในระดับภูมิภาค ระดับท้องถิ่น (le développement régional) การผังเมือง ที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค การขนส่ง การสื่อสาร และการท่องเที่ยว

---

[31] มาตรา 69 รัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐที่ 5 ลงวันที่ 4 ตุลาคม 1858

[32] TÜRK Pauline. **Les institutions de la Ve République.** 2014. p.138

[33] เพิ่งอ้าง หน้า 139

[34] สรุปสาระสำคัญจาก http://www.lecese.fr/decouvrir-cese/cese-en-bref (Conseil économique, social et environnemental)

2) ส่วนงานด้านเศรษฐศาสตร์และการเงิน (La section de l'Économie et finances) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับนโยบายทางเศรษฐกิจ (politiques économiques et financières) การรายงานทางการเงินประจำปีของรัฐ (apport annuel sur l'état de la France) รายได้ประชาชาติ การออม ระบบงานธนาคาร ประกันภัย การคลังภาครัฐ และภาษีอากร (la fiscalité)

3) ส่วนงานด้านการศึกษา วัฒนธรรมและการสื่อสาร (La section de l'Éducation culture et de la communication) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับการศึกษาในทุกระดับ ในเรื่องของการเข้าถึงการศึกษาของเยาวชน การศึกษาวิจัยชั้นสูง ความเป็นพลเมือง (la citoyenneté) การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเผยแพร่ความรู้ กิจกรรมทางวัฒนธรรม การกีฬา และการนันทนาการ

4) ส่วนงานด้านสิ่งแวดล้อม (La section de l'Environnement) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความหลากหลายทางชีวภาพ การบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ความเสี่ยง และอันตรายต่อสภาพแวดล้อม คุณภาพชีวิตของประชาชนด้านที่อยู่อาศัย

5) ส่วนงานด้านการเกษตรการประมงและอาหาร (La section de l'Agriculture, de la pêche et de l'alimentation) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับเกษตรกรรมทุกประเภท เศรษฐกิจเกี่ยวกับการเกษตร การประมงน้ำเค็มและการประมงน้ำจืด สัตว์น้ำ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การป่าไม้และไม้ ความปลอดภัยในอาหาร การอุตสาหกรรมอาหาร และห่วงโซ่ของผลิตผลจากการเกษตร

6) ส่วนงานด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (La section des Activités économiques) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับปัจจัยทางวัตถุดิบ พลังงาน อุตสาหกรรม การฝีมือ การค้าและบริการ การคุ้มครองผู้บริโภค การวิจัยด้านการพัฒนา การแข่งขันทางการค้า และเทคโนโลยี

7) ส่วนงานด้านกิจการยุโรปและวิเทศสัมพันธ์ (La section des Affaires européennes et internationales) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับความร่วมมือในการช่วยเหลือ การพัฒนาในประเด็นทวิภาคีและพหุภาคี ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การย้ายถิ่นฐาน ประชากร การแก้ไขปัญหาในยุโรป และประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่าง ๆ ในสหภาพ

8) ส่วนงานด้านกิจการสังคมและสุขภาพ (La section des Affaires Affaires sociales et de la santé) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับปัญหาด้านประชากรศาสตร์และครอบครัว สุขภาพ ประกันสุขภาพ และการประกันสังคม ความปรองดองในสังคม ส่งเสริมความสามัคคีและความมีมนุษยธรรม

9) ส่วนงานด้านแรงงานและการจ้างแรงงาน (La section du Travail et de l'emploi) มีกรอบการดำเนินงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในการจ้างแรงงานนโยบายของรัฐเกี่ยวกับแรงงาน คุณภาพของการจ้างงาน เงื่อนไขและสภาพการจ้างงาน สิทธิประโยชน์ของพนักงาน การอบรม ฝึกอาชีพ และการพัฒนาศักยภาพของแรงงาน

ทั้งนี้ ในแต่ละส่วนจะประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 27-30 คน โดยมีสมาชิกในแต่ละกลุ่มสาขา เพื่อประสานความร่วมมือในการดำเนินการระหว่างกัน และแต่ละส่วนจะทำการศึกษา ตัดสินใจ และเสนอความเห็นไปยังประเด็นที่ได้รับมอบหมาย อนึ่งในการปฏิบัติงานของสมาชิกจะมีการประชุมใหญ่ (L'Assemblée plénière)

ซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิกทั้งหมดของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยจะทำการประชุม 2 ครั้งต่อเดือน เพื่อศึกษาและเสนอความคิดเห็นร่วมกัน หรือนำเสนอผลการศึกษาที่แต่ละส่วนได้ทำการศึกษา โดยทั้งนี้รัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาอาจเข้าร่วมในการประชุมด้วยก็ได้แต่การเข้าร่วมประชุมรัฐมนตรีจะไม่สามารถลงมติใด ๆ ได้[35] โดยเมื่อสภาที่เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้มีความเห็นในเรื่องใดแล้วให้ประกาศในรัฐกิจจานุเบกษา (Journal officiel)

การพัฒนาภายใต้หลักการการกระจายอำนาจสู่บทบาทของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมภาค

ภายใต้หลักการในการกระจายอำนาจตามรูปแบบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้หลักการดังกล่าวได้มีความจำเป็นที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายที่มีผลต่อวิถีชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมจึงมีการก่อตั้งสภาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมภาค (Conseils économiques sociaux et environnementaux régionaux) ขึ้นในปี ค.ศ. 1954 โดยมีวิวัฒนาการมาจาก “คณะกรรมการกระจายการพัฒนาสู่ภูมิภาค” (Comités d’expansion régionale et d’aménagement) และได้มีการจัดรูปแบบองค์กรใหม่เป็น “คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจภาค” (Commissions de développement économique régional) ในปี ค.ศ.1964 โดยคณะกรรมการมาจากการเลือกตั้งตัวแทนในสาขาต่าง ๆ และในปี ค.ศ. 1974 ได้ปรับโครงสร้างขององค์กรภายหลังจากมีการปรับโครงสร้างการบริหารราชการส่วนภูมิภาคและมีการจัดตั้ง “ภาค” (les régions) ขึ้นจึงได้กำหนดให้มี “คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาค” (Comités économiques et sociaux régionaux) ขึ้น โดยสมาชิกมาจากผู้แทนในสาขาอาชีพต่าง ๆ และส่วนต่าง ๆ ในสังคม และภายหลังจากการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยรัฐบัญญัติลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1992 เกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่น (Loi n° 92-125 du 6 février 1992 relative à l’administration territoriale de la République)[36] ได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการดำเนินงานของคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาค เป็น “สภาเศรษฐกิจและสังคมภาค” (Conseils économiques et sociaux régionaux)[37] และได้เพิ่มภารกิจด้านสิ่งแวดล้อมเมื่อมีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม ค.ศ. 2008 เกี่ยวกับการปรับปรุงสถาบันแห่งสาธารณรัฐที่ห้า[38] ซึ่งในการแก้ไขรัฐธรรมนูญครั้งนี้ได้เปลี่ยนแปลงชื่อเป็น “สภาเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมภาค” (Conseils économiques sociaux et environnementaux régionaux)

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมภาค (อยู่ภายใต้การดำเนินงานของสภาภาค (Le Conseil général) ตามรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับ “ภาค” ทั้ง 27 ภาค ประกอบด้วยตัวแทนจาก 4 ฝ่าย ได้แก่ ตัวแทนภาคธุรกิจและอาชีพอิสระ (les entreprises et activités non salariées) ตัวแทนภาคแรงงาน สหภาพแรงงาน (les organisations syndicales de salariés) ตัวแทนภาคสังคม สมาคมในระดับภาค

---

35 เพิ่งอ้าง

36 Loi n° 92-125 du 6 février 1992 relative à l’administration territoriale de la République

37 REGOURD Serge, CARLES Joseph, GUIGNARD Didier. **Réformes et mutations des collectivités territoriales.** Editions L’Harmattan. 2012. p.118

38 La loi constitutionnelle no 2008-724 du 23 juillet 2008 de modernisation des institutions de la Ve République

(les organismes et associations participant à la vie collective de la région) และบุคคลที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนด โดยสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมภาคได้รับการแต่งตั้งโดยประกาศของผู้ว่าการภาค (arrêté préfectoral) และมีวาระในการดำรงตำแหน่ง 6 ปี[39] สำหรับเขตการปกครองโพ้นทะเล สภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมภาคนี้ มีองค์ประกอบได้แก่สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมภาค และสภาวัฒนธรรม การศึกษาและสิ่งแวดล้อม (Conseil de la Culture, de l'Éducation et de l' Environnement)

โดยสภาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมภาคประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 199 คน โดยแบ่งสมาชิกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกได้แก่ตัวแทนจากผู้ประกอบการและเจ้าของธุรกิจจำนวน 38 คน กลุ่มที่สองได้แก่ตัวแทนจากสหภาพแรงงานจำนวน 38 คน กลุ่มที่สามได้แก่ตัวแทนขององค์กร สมาคมที่มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับสังคมจำนวน 38 คน และกลุ่มสุดท้ายได้แก่ตัวแทนที่เลือกจากประธานภาค (Préfet de la Région) จำนวน 5 คน[40]

การดำเนินงานประกอบด้วยคณะกรรมการ รวม 7 คณะกรรมการ[41] ได้แก่

1. คณะกรรมการเกี่ยวกับการเงิน การวางแผนการพัฒนา ยุโรปและกิจการภายในภาค
2. คณะกรรมการเกี่ยวกับสุขภาพและสังคม
3. คณะกรรมการเกี่ยวกับเศรษฐกิจ การจ้างงาน การวิจัยและนวัตกรรม
4. คณะกรรมการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน การคมนาคม การสื่อสารและพลังงาน
5. คณะกรรมการเกี่ยวกับการวางแผนการจัดการในภูมิภาคและการพัฒนาคุณภาพชีวิต
6. คณะกรรมการเกี่ยวกับการศึกษา การจัดการความรู้ และอาชีพ
7. คณะกรรมการเกี่ยวกับวัฒนธรรม มรดกของ

โดยมี **"อำนาจหน้าที่"** ของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมภาค มีสาระสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

ประการแรก หน้าที่ในการพิจารณาเอกสารงบประมาณ และแผนการพัฒนาระดับภาค ก่อนนำเข้าสู่การพิจารณาของสภาภาคเพื่อลงมติ

ประการที่สอง ประธานสภาภาค มีหน้าที่ พิจารณารวบรวมความคิดเห็น และวิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่จะทำการศึกษา และมีข้อเสนอแนะ

ประการที่สาม มีหน้าที่เสนอแนะแนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ของท้องถิ่นเพื่อประโยชน์สาธารณะที่สอดคล้องกับท้องถิ่นของตน

---

[39] REGOURD Serge, CARLES Joseph, GUIGNARD Didier. อ้างแล้ว. p.119

[40] Maestri Edmond. **La décentralisation : Histoire, bilans, évolutions**. Editions L'Harmattan. 2003. p.136

[41] Robbe François. **La démocratie participative**. Editions L'Harmattan. 2012. p.182

จากที่กล่าวถึงอำนาจหน้าที่ของสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมและสภาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมภาคของฝรั่งเศสข้างต้นจะเห็นได้ว่า องค์กรดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดินทั้งในเรื่องของการให้ความเห็น คำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่มาจากตัวแทนของภาคประชาชนและภาคประชาสังคมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะส่งผลให้กระบวนการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐอยู่บนพื้นฐานของหลักนิติธรรม สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน และทำให้การกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศของมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะเดียวกัน การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดินนั้นทำให้เกิดผลทางอ้อมในการกระตุ้นให้ประชาชนมีสำนึกร่วมรับผิดชอบต่อสังคม ส่งเสริมการรวมกลุ่มของภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งและส่งผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Alain CHATRIOT, « Conseils économiques et sociaux », in Jean-Claude DAUMAS, Alain CHATRIOT, Danièle FRABOULET, Patrick FRIDENSON, Hervé JOLY (dir.), Dictionnaire historique des patrons français, Paris, Flammarion, 2010, pp. 1154-1159.

Alain CHATRIOT, Représenter la société. Le Conseil National Économique 1924-1940, une institution entre expertise et négociation sociale, thèse de doctorat, sous la direction de Pierre Rosa vallon, EHESS, 2001, 893 p.

Bernard CHENOT, Le Conseil économique : un lieu de rencontres, Paris, Académie des Sciences morales et politiques, Institut de France, 1989.

Camille LAUTAUD, André POUDENX, La représentation professionnelle, les conseils économiques en Europe et en France, Paris, Marcel Rivière éd., 1927.

Charles GIDE, « Le Conseil National Économique », Revue d'Économie Politique, juillet-août 1928, pp. 1049-1059.

Conseil Économique et Social, Imprimerie nationale, 1996.

David Arthur ROGERS, The Campaign for the French National Economic Council 1918-1925, Ph. D., University of Wisconsin, 1957.

Edith C. BRAMHALL, « The National Economic Council in France », The American Political Science Review, XX, N°3, August 1926, pp. 623-630.

Georges CAHEN-SALVADOR, « L'économie disciplinée, ses méthodes et son programme », Revue Politique et Parlementaire, 10 mars 1934, pp. 422-452.

Georges DUBOST, Le Conseil National Économique : ses origines, son institution et son organisation, son œuvre, son avenir, Paris, Domat-Montchrestien, 1936.

Georges SCELLE, « Le Conseil Économique National », Revue Politique et Parlementaire, 10 octobre 1924, pp. 100-109.

Georges VALOIS, itinéraire et réceptions, Berne, Peter Lang, 2011, pp. 55-68.

Henry NIVEAU DE VILLEDARY, Le Conseil National Économique et la représentation professionnelle, Bordeaux, Imp. de l'Université, 1931.

Jay ROWELL, Anne-Marie SAINT-GILLE (dir.), La société civile organisée aux XIXe et XXe siècles : perspectives allemandes et françaises, Villeneuve d'Ascq, Presses universitaires du Septentrion, 2010, pp. 59-71.

Jouhaux, d'Aubervilliers au prix Nobel, Mairie d'Aubervilliers, Association des amis de Léon Jouhaux, Paris, La Documentation française, 2010, pp. 77-86.

Le Colloque du CESR d'Aquitaine « La démocratie ou quand l'esprit public parle à travers les corps intermédiaires », mardi 10 novembre 2009, synthèse, Bordeaux, CESR d'Aquitaine, pp. 48-55.

Louis BLANCKAERT, Le Conseil National Économique et la représentation professionnelle en France, Dunkerque, Imp. des Flandres, 1928.

Louis COCHET, Le CNE et la représentation professionnelle, Rennes, Imp. centrale, 1939.

Olivier DARD, Etienne DESCHAMPS (dir.), Les relèves en Europe d'un après-guerre à l'autre : racines, réseaux, projets et postérités, Bruxelles, Peter Lang, 2005, pp. 173-196.

Stéphane PINON, « La représentation parlementaire des groupes sociaux et des intérêts professionnels : une perspective à oublier ? », in Carlos Miguel HERRERA, Stéphane PINON (dir.), La démocratie, entre multiplication des droits et contre-pouvoirs sociaux, Paris, éditions Kimé, 2011, pp. 115-134. www.lecese.fr

Terushi HARA, « Organisation professionnelle et ententes, une analyse de l'enquête du Conseil National Économique (1939) en France », The Waseda Business & Economic Studies, n°30, 1994, pp. 53-96.

Yasuo GONJO, « L'organisation de la société économique et le corporatisme : la naissance d'un conseil national économique en France (1925-1936) », Yasuo GONJO, Akira HIROTA, Hiroyoshi OMORI (eds.), [La formation du capitalisme du XXe siècle : liberté et organisation], Tokyo, éd. de l'Université de Tokyo, 1996. (texte en japonais).

Yves TEDESCHI, Le Conseil National Économique et l'organisation de la production en France, Paris, Les Presses Modernes, 1927.

หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมกับการพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน[1]

ฌานิทธิ์ สันตะพันธ์[2]

บทคัดย่อ

บทความนี้เกิดขึ้นจากการเล็งเห็นความสำคัญของหลักธรรมาภิบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานอันสำคัญประการหนึ่งของการบริหารจัดการภาครัฐในปัจจุบัน สำหรับหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือองค์กรซึ่งเป็นผู้มอบหมายอำนาจฝ่ายหนึ่งกับบุคคลหรือองค์กรผู้ที่ต้องมีความรับผิดชอบให้กับอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายผู้มอบหมายอำนาจสามารถตรวจสอบฝ่ายที่มีความรับผิดชอบได้ โดยมีการตรวจสอบได้ในหลายแง่มุม ทั้งทางกฎหมาย ทางการเมืองและทางการเงิน ส่วนหลักคุณธรรมเป็นการยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ประกอบด้วยหลักการสำคัญ 3 หลักการคือ หน่วยงานปลอดการทุจริต หน่วยงานปลอดจากการทำผิดวินัย และหน่วยงานปลอดจากการทำผิดมาตรฐานวิชาชีพนิยมและจรรยาบรรณ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพบปัญหาเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรมหลายประการ ประกอบด้วย ปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อนระหว่างประโยชน์ส่วนตัวและประโยชน์ส่วนร่วม ตลอดจนปัญหาการทุจริตภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเสนอแนะแนวทางในการกำหนดนโยบายและการบริหารงานตามหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น สร้างระบบความพร้อมรับผิดในองค์การโดยแบ่งบุคลากรออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับองค์การหรือผู้บริหารระดับสูง ระดับกลุ่มหรือทีมหรือผู้บริหารระดับกลางและระดับบุคคล

[1] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “บทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในทศวรรษหน้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและการเมือง” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

[2] คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: suntapun@yahoo.com

The Accountability and Morality Principles and Sustainable Development of Local Administration[1]

Chanit Suntapun[2]

Abstract

This article, with the great deal of awareness, presents the significance of the Good Governance principle, particularly, the Accountability and Morality principles considered as the most important principles currently functioned on Public Administration. The Accountability principle is functioned in between two parties, which are an individual or an authorized organization and an individual or an accountable organization on one another. The authorized party could investigate the accountable party in many dimensions, such as legal, political and financial dimensions. While the Morality Principle is adhered to the goodness, comprising three main principles, accordingly Fraudulent agency, the agency against disciplinary action and the agency against wrongdoing, professional standards and code of conduct. However, there are many problems occurred in the Local administration as of the accountability and morality malfunction, such as the conflicts of interest between private and public interests as well as the problem of the corruption within the Local administration. For this reason, the author proposes guidelines for policymaking and administration in accordance with the Accountability and Morality principles of Local Administration. For example, to create a system of liability in the organization by dividing the personnel into three levels: (1) the organization or executive level, (2) the group or team or the mid-management level, and (3) the personal level.

[1] This article is part of a research project. “Roles and authority of Local Administration in the next decade regarding social, economic and political changes” funded by the Thailand Research Fund (TRF)

[2] School of Law, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: suntapun@yahoo.com

ท่ามกลางกระแสของการปฏิรูปประเทศในปัจจุบัน หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้ (Accountability) และหลักคุณธรรม (Morality) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างมากทั้งในแวดวงการบริหารรัฐกิจและนิติศาสตร์ โดยนักวิชาการ นักปฏิรูปรวมทั้งสาธารณชนที่เฝ้าสอดส่องการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลและภาคราชการต่างเห็นไปในทางเดียวกันว่าหลักทั้งสองประการนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการป้องกันการทุจริตและเพิ่มประสิทธิผลในการบริหารงานภาครัฐ กล่าวสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นเวทีจำลองเพื่อฝึกการเรียนรู้กระบวนการประชาธิปไตย หากประชาชนได้รับการส่งเสริมและปลูกฝังให้ยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรับผิดชอบตรวจสอบได้และคุณธรรมของบรรดาผู้บริหารท้องถิ่นและสภาท้องถิ่น ย่อมเป็นหนทางหนึ่งสู่การพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

โดยในบทความนี้จะได้ศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรม จากนั้นจะได้วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินภายใต้หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรม นำไปสู่แนวทางและข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายและการบริหารงานตามหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรม

หลักธรรมาภิบาลหรือการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีได้เผยแพร่สู่สังคมไทย โดยองค์กรพัฒนาในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งนักวิชาการที่ตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารจัดการที่ดีในการสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) โดยได้หยิบยกปัญหาที่เป็นผลกระทบจากการมีระบบบริหารจัดการที่ไม่ดีและแนวทางสร้างระบบที่ดีขึ้นมาเป็นประเด็นในการสร้างความเข้าใจและระดมความเห็นจากประชาชนในภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมเป็นผลให้ภาคประชาสังคมเกิดการตื่นตัวในเรื่องดังกล่าวอย่างกว้างขวางองค์กรต่างประเทศที่ให้เงินกู้และเงินช่วยเหลือเช่นธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ได้นำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ เพื่อให้ประเทศกำลังพัฒนาเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อการนำเงินไปใช้อย่างโปร่งใสและคุ้มค่า แม้คำอธิบายองค์ประกอบหรือหลักการย่อยของธรรมาภิบาลจะแตกต่างหลากหลาย แต่ก็มักมีหลักการพื้นฐานคล้ายกัน ได้แก่ หลักนิติธรรม (Rule of Law) หลักความโปร่งใส (Transparency) หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้ (Accountability) หลักคุณธรรมจริยธรรม (Ethics) หลักการมีส่วนร่วม (Participatory) และหลักความคุ้มค่า (Value for Money)

สำหรับประเทศไทยการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีเป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมถึง ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่ายราชการ และฝ่ายธุรกิจสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีและร่วมกันเป็นพลัง ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศ เพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภยันตรายที่หากจะมีมาในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความมีส่วนร่วมอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ในหัวข้อนี้จะได้ศึกษาถึงความหมาย ขอบเขต มิติของหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้ในฐานะส่วนหนึ่งของหลักธรรมาภิบาล

หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้

หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้มีความหมายกว้างกว่าความสามารถในการตอบคำถามหรืออธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมได้เท่านั้น ยังรวมถึงความรับผิดชอบในผลงาน หรือปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ รวมทั้งการตอบสนองต่อความคาดหวังของสาธารณะ เป็นเรื่องของความพร้อมที่จะรับผิดชอบ ความพร้อมที่จะถูกตรวจสอบได้ โดยในแง่มุมของการปฏิบัติถือว่า สำนึกรับผิดชอบเป็นคุณสมบัติหรือทักษะที่บุคคลพึงแสดงออกเพื่อเป็นเครื่องชี้ว่าได้ยอมรับในภารกิจที่ได้รับมอบหมายและนำไปปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบ[3]

ความหมาย

จากการทบทวนวรรณกรรมมีนักวิชาการได้อธิบายความหมายของ “หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้” (Accountability) ไว้ในแง่มุมที่แตกต่างกัน เช่น

ศาสตราจารย์ ดร.ติน ปรัชญพฤทธิ์ ได้อธิบายไว้ว่า Accountability หรือความพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ หมายถึง ความรับผิดชอบต่องาน โดยมีผู้อื่นคอยตรวจสอบการปฏิบัติงานอีกชั้นหนึ่ง[4]

รองศาสตราจารย์ ดร.พิทยา บวรวัฒนา ได้อธิบายว่า Accountability มีนัยว่า ประชาชนหรือพลเมืองมีสิทธิทางประชาธิปไตย อาทิเช่น 1) สิทธิที่จะมีรัฐบาลที่จะสะอาดและซื่อสัตย์ 2) สิทธิที่จะได้รับผลิตภัณฑ์และบริการสาธารณะที่มีคุณภาพ 3) สิทธิที่จะตั้งคำถามหรืออุทธรณ์ต่อการปฏิบัติและการตัดสินใจของระบบราชการ 4) สิทธิที่จะรู้ว่าข้าราชการกำลังทำอะไรอยู่ 5) สิทธิที่จะปกครองตนเองโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น และ 6) สิทธิที่จะถอดถอนข้าราชการที่เลวออกจากตำแหน่งหรือในอีกนัยหนึ่งระบบราชการที่มี Accountability ก็คือ ระบบราชการที่มีคอรัปชั่นน้อยและมีประสิทธิภาพ มีความเปิดเผย โปร่งใส กระจายอำนาจและสามารถถอดถอนได้[5]

รองศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์พฤทธิสาณ ชุมพล ได้อธิบายว่า การถูกตรวจสอบได้มีความหมายหลัก 2 ประการ ซึ่งซ้อนทับกันอยู่ ได้แก่

1) ความหมายมาตรฐานที่ใช้กันทั่วไปในระบอบประชาธิปไตย หมายถึง บรรดาผู้ใช้อำนาจ ไม่ว่าจะเป็นรัฐสภา รัฐบาล หรือสภาท้องถิ่นผู้มาจากการเลือกตั้งหรือข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มาจากการแต่งตั้ง จะต้องแสดงให้เห็นได้ว่าตนได้ใช้อำนาจที่ได้รับมอบรวมทั้งได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องเรียบร้อย

2) รูปแบบต่าง ๆ ในอันที่จะให้เกิดความแน่ใจว่า ค่านิยมของผู้ที่ได้รับมอบอำนาจหรือความรับผิดชอบมีความสอดคล้องต้องกันกับค่านิยมของผู้หรือองค์กรที่มอบ

---

[3] ถวิลวดี บุรีกุล, “ธรรมาภิบาล: หลักการเพื่อการบริหารรัฐกิจแนวใหม่,” **วารสารสถาบันพระปกเกล้า** ปี 2546 เล่มที่ 2.

[4] ติน ปรัชญพฤทธิ์, **ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560), หน้า 4.

[5] Bidhya Bowornwathana, “Transforming Bureaucracies for the 21st Century: The New Democratic Governance Paradigm,” in Eric E. Otenyo, Nancy S. Lind (ed.) **Comparative Public Administration (Research in Public Policy Analysis and Management, Volume 15)** (Emerald Group Publishing Limited, 2006), pp. 667 – 679.

ตัวอย่าง ในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา (Parliamentary democracy) รัฐบาลย่อมถูกตรวจสอบได้โดยรัฐสภา (รับผิดชอบต่อ – be responsible to) รัฐบาลอาจถูกตั้งกระทู้ถาม หรืออาจถูกอภิปรายไม่ไว้วางใจ (vote of no confidence) โดยรัฐสภาได้ โดยนัยนี้ รัฐสภาสามารถ “คิดบัญชี” รัฐบาลซึ่งได้รับมอบหมายจากรัฐสภาให้บริหารราชการแผ่นดินแทน (บนความไว้วางใจของรัฐสภา) ได้

ดังนั้น การมอบอำนาจไม่ว่าในระดับใด จึงมีผลที่ตามมาว่า ผู้รับมอบอำนาจต้องรายงานให้ผู้มอบอำนาจทราบว่าตนได้ใช้อำนาจที่ได้รับนั้นไปอย่างไร[6]

กล่าวโดยสรุป หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ฝ่าย ซึ่งฝ่ายหนึ่งเป็นผู้มอบหมายอำนาจฝ่ายหนึ่งกับบุคคลหรือองค์กรผู้ที่ต้องมีความรับผิดชอบให้กับอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้น ผู้ที่มอบอำนาจก็มีสิทธิที่ให้ผู้รับมอบอำนาจรับผิดชอบต่อตน ในอีกทางหนึ่ง ผู้รับมอบอำนาจมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อผู้มอบอำนาจ ในทางการบริหารงานภาครัฐข้าราชการมีความสัมพันธ์ดังกล่าวกับหลายบุคคลหรือกลุ่ม ภายในหน่วยงานข้าราชการมีความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา ฝ่ายรัฐมนตรีก็มีความสัมพันธ์กับสภาผู้แทนราษฎรและประชาชน

มิติของการตรวจสอบได้

ในระบอบประชาธิปไตยนั้น มีการเรียกร้องให้มีการตรวจสอบได้มากกว่าในระบอบอื่น และมีการแยกมิติของการตรวจสอบได้ออกเป็น 3 มิติที่สัมพันธ์กันคือ การถูกตรวจสอบได้ทางกฎหมาย (Legal accountability) การถูกตรวจสอบได้ทางการเมือง (Political accountability) การถูกตรวจสอบได้ทางการเงิน (Financial accountability)

1) การถูกตรวจสอบได้ทางกฎหมาย หมายถึง การที่เจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งที่เลือกตั้งและแต่งตั้ง ถูกตรวจสอบว่าได้กระทำการโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ การถูกตรวจสอบได้ในมิตินี้เป็นไปตามหลักการปกครองโดยกฎหมายหรือ “หลักนิติธรรม” (Rule of Law) ซึ่งยึดถือว่าบรรดาผู้ออกกฎหมายและนโยบายย่อมต้องประพฤติตนอยู่ภายใต้กฎหมายและกระทำการภายในขอบเขตอำนาจที่รัฐธรรมนูญและกฎหมายได้ให้ไว้

2) การถูกตรวจสอบได้ทางการเมือง หมายถึง การที่รัฐบาลหรือฝ่ายบริหารถูกตรวจสอบโดยรัฐสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติ รวมถึงโดยสื่อมวลชน และประชาชน ในประเด็นเกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาลตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ต่อรัฐสภา

3) การถูกตรวจสอบได้ทางการเงิน หมายถึง การที่รัฐบาลถูกตรวจสอบเรื่องการใช้เงินภาษีหรืองบประมาณแผ่นดินว่าได้ใช้เพื่อจุดมุ่งหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติได้เห็นชอบด้วยแล้วเท่านั้นและในรูปการที่ใช้เงินน้อยที่สุดแต่ได้ผลหรือไม่ประการใด ซึ่งมีหน่วยงานที่รับผิดชอบในรูปของ คณะกรรมการหรือศาล เช่น คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ศาลบัญชี ฯลฯ[7]

จากมิติความสัมพันธ์ข้างต้นมีข้อสังเกต 2 ประการ

---

[6] มรว.พฤทธิสาณ ชุมพล, ความตรวจสอบได้ ความรับผิดชอบขึ้นต่อการถูก ‘คิดบัญชี’ ได้,” ใน **คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 1.

[7] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-4.

ประการแรก การตรวจสอบทั้ง 3 เส้นทางนี้ ต่างมีเพื่อสนองต่อหลักการประชาธิปไตยที่ว่า ประชาชนสามารถควบคุมตรวจสอบผู้ปกครองได้ แต่มีข้อสังเกตว่า การตรวจสอบทางกฎหมายและทางการเงินจะมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อ มีหน่วยงานวิชาชีพทำหน้าที่อย่างปลอดจากอิทธิพลของฝ่ายการเมืองและของสาธารณชน โดยถือกฎเกณฑ์การปฏิบัติวิชาชีพของตนเองเป็นหลัก

ประการที่สอง การถูกตรวจสอบได้มีความเกี่ยวพันกับแนวคิดเรื่องการปกครองโดยเปิดเผย (Open government) ซึ่งสำคัญต่อประชาธิปไตยเช่นกัน เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่อาจถูกตรวจสอบได้หากประชาชนไม่มีข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาล หลักการปกครองโดยเปิดเผยนี้ก็ คือหลักความเปิดเผย/โปร่งใส (Transparency) ดังที่จะนำเสนอในหัวข้อต่อไปนั่นเอง

หลักความรับผิดชอบมีขึ้นเพื่อให้การปฏิบัติราชการในระยะต่อไปมีผู้รับผิดชอบต่อผลของงานที่เกิดขึ้นจากความล่าช้าหรือละเลยไม่ยอมปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียหายในการบริหารราชการ และประชาชนได้รับความเดือดร้อน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในการปฏิบัติราชการที่ผ่านมา **พระราชกฤษฎีกาการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546** จึงกำหนดหน้าที่ในการปฏิบัติราชการให้เกิดความรับผิดชอบขึ้นในมาตรา 24 มาตรา 25 และมาตรา 26 โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ในการปฏิบัติราชการระหว่างส่วนราชการด้วยกัน ถ้าการปฏิบัติงานของส่วนราชการหนึ่งต้องได้รับความเห็นชอบ หรืออนุญาตจากอีกส่วนราชการหนึ่ง ส่วนราชการผู้เห็นชอบหรืออนุญาตต้องดำเนินการภายใน 15 วัน เว้นแต่จะได้ประกาศกำหนดเวลาไว้ล่วงหน้าแล้วว่าต้องเกินกว่า 15 วัน เพราะต้องปฏิบัติตามขั้นตอนของกฎหมาย ถ้ามีการเห็นชอบหรืออนุมัติเกินเวลา ข้าราชการที่เกี่ยวข้องต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้น เว้นแต่พิสูจน์ได้ว่าความล่าช้ามิใช่เป็นความผิดของตน (มาตรา 24)

2. การวินิจฉัยชี้ขาดปัญหาใด ๆ ส่วนราชการต้องเป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยโดยเร็ว และหลีกเลี่ยงการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นพิจารณา ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดหลักที่ชัดเจนในการรับผิดชอบของส่วนราชการ และมิให้ใช้เวลานานในการพิจารณาในรูปแบบของคณะกรรมการ (มาตรา 25 วรรคหนึ่ง)

3. ในกรณีที่เป็นการพิจารณาในรูปแบบคณะกรรมการให้มีผลผูกพันผู้แทนส่วนราชการแม้จะมิได้เข้าร่วมประชุม และจะต้องมีการบันทึกฝ่ายข้างน้อยไว้ด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดหลักที่ชัดเจนในความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนส่วนราชการในคณะกรรมการ อันจะก่อให้เกิดผลสรุปของงานที่แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงโดยส่วนราชการนั้นในภายหลัง (มาตรา 25 วรรคสอง)

4. การสั่งราชการต้องเป็นลายลักษณ์อักษร ถ้ามีการสั่งการด้วยวาจาต้องบันทึกคำสั่งนั้นไว้ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการสั่งเพื่อปฏิบัติราชการที่ต้องมีหลักฐานยืนยันคำสั่งที่แน่นอน มีความรับผิดชอบทั้งผู้สั่งและผู้ปฏิบัติงาน (มาตรา 26)

หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้ในฐานะส่วนหนึ่งของหลักธรรมาภิบาล

หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้เป็นหลักการประการหนึ่งของ**หลักธรรมาภิบาล** ซึ่งประกอบด้วยหลักการสำคัญ 6 ประการได้แก่ หลักนิติธรรม (Rule of Law) หลักความโปร่งใส หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้ หลักคุณธรรมจริยธรรม หลักการมีส่วนร่วม และหลักความคุ้มค่า

ธรรมาภิบาลเป็นแนวคิดที่รู้จักกันดีในวงกว้างได้รับการอ้างอิงถึงทั้งในเชิงหลักการ คุณค่า และการนำไปปฏิบัติที่สร้างการเปลี่ยนแปลงที่ดีในเกือบทั่วทุกมุมโลก ทั้งประสบการณ์ของประเทศต่าง ๆ ในแถบแอฟริกา ยุโรป และเอเชีย รวมทั้งไทย ความแพร่หลายของแนวคิดธรรมาภิบาลมาจากจุดเริ่มต้นอันนับว่ามีคุณูปการของธนาคารโลก (World Bank) ที่เสนอหลักการการบริหารและการปกครองที่ดีเพื่อการแก้ปัญหาของประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา โดยปรากฏอย่างเป็นทางการครั้งแรกในรายงานเรื่อง Sub Saharan Africa : From Crisis to Sustainable Growth ที่ธนาคารโลกได้พยายามวิเคราะห์ถึงความล้มเหลวของรัฐ ในแอฟริกาในการพัฒนาประเทศ[8] อย่างไรก็ตาม การนำเสนอแนวทางอย่างกว้าง ๆ ของธรรมาภิบาลได้ถูกนำไปตีความเพื่อการนำไปใช้ในวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แตกต่างกันทั้งในเชิงความหมาย แนวคิด กระบวนการ และกลไกการสร้างธรรมาภิบาล ซึ่งปรากฏการนำไปใช้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์การ สถาบัน ทั้งในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น การศึกษาธรรมาภิบาลจึงสร้างความท้าทายต่อการศึกษาที่จำเป็นต้องย้อนมองถึงรากฐานความเป็นมาทางทฤษฎีและการปฏิบัติ โดยเฉพาะในประเด็นทางด้านการบริหารจัดการที่ผู้เขียนให้ความสนใจศึกษา โดยเฉพาะการบริหารจัดการที่ดีในระดับท้องถิ่น หรือเรียกอีกอย่างคือ ธรรมาภิบาลระดับท้องถิ่น (Local Governance) เป็นแนวคิดการบริหารจัดการในภาคส่วนย่อยของรัฐ (Sub - National Level) ที่เป็นผลมาจากการกระจายอำนาจของรัฐสู่สังคมในระดับท้องถิ่นโดยเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ของรัฐกับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดย ในบทความนี้จะได้นำเสนอสภาพปัญหาของการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยขาดธรรมาภิบาลผ่านกรณีศึกษาต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงภาวะบกพร่องในความสำนึกรับผิดชอบและความมีคุณธรรมจริยธรรม

หลักคุณธรรมจริยธรรม

ในหัวข้อนี้จะได้ศึกษาถึงความหมายและหลักการของหลักคุณธรรมจริยธรรมในฐานะส่วนหนึ่งของหลักธรรมาภิบาล

ความหมาย

คุณธรรม [คุนนะ-] น. สภาพคุณงามความดี[9]

คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี เป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 2 ความหมาย คือ

1. ความประพฤติดีงาม เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา ค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเพณี หลักกฎหมาย จรรยาบรรณวิชาชีพ

2. การรู้จักไตร่ตรองว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ และอาจกล่าวได้ว่า คุณธรรม คือ จริยธรรมแต่ละข้อที่นำมาปฏิบัติจนเป็นนิสัย เช่น เป็นคนซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีความรับผิดชอบ ฯลฯ

---

[8] World Bank, **Sub - Saharan Africa – from Crisis to Sustainable Growth : A long term Perspective study** http://documents.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf (World Bank: Washington D.C., 1989)

[9] พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, ค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561 จาก http://www.royin.go.th/dictionary/.

จริยธรรม น. ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม[10]

จริยธรรม คือ กฎเกณฑ์ความประพฤติของมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นจากธรรมชาติของมนุษย์เอง ความเป็นผู้มีปรีชาญาณ (ปัญญาและเหตุผล) ทำให้มนุษย์มีมโนธรรม รู้จักแยกแยะความถูก ผิด ควร ไม่ควร โดยจริยธรรมมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. การตัดสินทางจริยธรรม (Moral Judgment) บุคคลจะมีหลักการของตนเอง เพื่อตัดสินการกระทำของผู้อื่น

2. หลักการของจริยธรรมและการตัดสินตกลงใจเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลก่อนที่จะปฏิบัติการต่าง ๆ ลงไป

3. หลักการทางจริยธรรมเป็นหลักการสากลที่บุคคลใช้ตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่าง ๆ

4. ทัศนะเกี่ยวกับจริยธรรมได้มาจากความคิดของบุคคลหรืออุดมคติของสังคมจนเกิดเป็นทัศนะในการดำรงชีวิตของตน และของสังคมที่อาศัยอยู่

หลักการ

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ลงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 ได้กำหนดความหมายของ **“คุณธรรม”** หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นความดีงาม เป็นมโนธรรม เป็นเครื่องประคับประคองใจให้เกลียดความชั่ว กลัวบาป ใฝ่ความดี เป็นเครื่องกระตุ้นผลักดันให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ เกิดจิตสำนึกที่ดีมีความสงบเย็นภายใน เป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังโดยเฉพาะ เพื่อให้เกิดขึ้น และเหมาะสมกับความต้องการในสังคมไทย

หลักคุณธรรมประกอบด้วยหลักการสำคัญ 3 หลักการคือ หน่วยงานปลอดการทุจริต หน่วยงานปลอดจากการทำผิดวินัย และหน่วยงานปลอดจากการทำผิดมาตรฐานวิชาชีพนิยมและจรรยาบรรณ องค์ประกอบของคุณธรรมหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่ปลอดจากคอรัปชั่น หรือมีคอรัปชั่นน้อยลงการฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือ corruption โดยรวมหมายถึง การทำให้เสียหาย การทำลาย หรือการละเมิดจริยธรรม ธรรมปฏิบัติและกฎหมาย สำหรับพิษภัยของคอรัปชั่นได้สร้างความเสียหายและความเดือดร้อน และเป็นพฤติกรรมที่ส่งผลในทางลบต่อคุณธรรมของการบริหารจัดการอย่างร้ายแรง

เมื่อพิจารณาเรื่องของคุณธรรมจึงควรพิจารณาเรื่องต่อไปนี้

1. องค์ประกอบคุณธรรมหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่ปลอดจากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างโจ่งแจ้งหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมายน้อยลง

2. องค์ประกอบคุณธรรมหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่ปลอดจากการปฏิบัติที่น้อยกว่าหรือไม่ดีเท่าที่กฎหมายกำหนดหรือปฏิบัติเช่นนี้น้อยลง

---

[10] เรื่องเดียวกัน.

3. องค์ประกอบคุณธรรมหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่ปลอดจากการปฏิบัติที่มากกว่าที่กฎหมายกำหนดหรือปฏิบัติเช่นนี้น้อยลง

4. องค์ประกอบคุณธรรมหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่ปลอดจากการปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย แต่ใช้วิธีการที่ผิดกฎหมายหรือปฏิบัติเช่นนี้น้อยลง[11]

คำว่า **"จริยธรรม"** หมายถึง กรอบหรือแนวทางอันดีงามที่พึงปฏิบัติ ซึ่งกำหนด ไว้สำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยงดงาม ความสงบร่มเย็นเป็นสุข ความรักสามัคคี ความอบอุ่น มั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต

มีการนำคุณธรรม จริยธรรมมาเป็นกรอบความประพฤติของผู้ประกอบวิชาชีพต่าง ๆ เรียกว่า **"จรรยาบรรณ"** สำหรับการที่หน่วยงานปลอดจากการทำผิดมาตรฐานวิชาชีพนิยมและจรรยาบรรณนั้นเป็น การกระทำผิดวิชาชีพนิยมได้แก่ พฤติกรรมที่สวนทางหรือขัดแย้งกับองค์ประกอบของวิชาชีพนิยมโดย เฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการมีจรรยาบรรณวิชาชีพ และการประพฤติตามจรรยาบรรณวิชาชีพ

จรรยาบรรณ (Professional Ethics) หมายถึง หลักความประพฤติอันเหมาะสม แสดงถึงคุณธรรมและจริยธรรม เป็นจริยธรรมในการประกอบอาชีพที่กลุ่มบุคคล แต่ละสาขาวิชาชีพประมวลขึ้นไว้เป็นหลักเพื่อให้สมาชิกในสาขาอาชีพนั้น ๆ ยึดถือปฏิบัติ

หลักคุณธรรมจริยธรรมในฐานะส่วนหนึ่งของหลักธรรมาภิบาล

หลักคุณธรรม หมายถึง การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์ จริงใจ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริตจนเป็นนิสัย[12] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) ได้อธิบายว่า ในการปฏิบัติราชการต้องมีจิตสำนึกความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปอย่างมีศีลธรรม คุณธรรม และตรงตามความคาดหวังของสังคม รวมทั้งยึดมั่นในค่านิยมหลักของมาตรฐานจริยธรรมสาหรับผู้ดำรงตำแหน่งทางการ เมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประมวลจริยธรรมข้าราชการพลเรือน และจรรยาบรรณวิชาชีพ ตลอดจนคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของระบบราชการไทย 8 ประการ (I AM READY) ได้แก่ I - Integrity ซื่อสัตย์และกล้ายืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง A - Activeness ทำงานเชิงรุก คิดเชิงบวกและมีจิตบริการ M - Morality มีศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม R - Responsiveness คำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง E - Efficiency มุ่งเน้นประสิทธิภาพ A - Accountability ตรวจสอบได้ D - Democracy ยึดมั่นในหลักประชาธิปไตย Y - Yield มุ่งผลสัมฤทธิ์[13] ดังนั้น หลักคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นหลักการย่อยอีกประการหนึ่งของหลักธรรมาภิบาลที่เป็น "กรอบ" ในการปฏิบัติราชการของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

---

[11] ถวิลวดี บุรีกุล, "ธรรมาภิบาล: หลักการเพื่อการบริหารรัฐกิจแนวใหม่," **วารสารสถาบันพระปกเกล้า** ปี 2546 เล่มที่ 2.

[12] อัษฎางค์ ปาณิกบุตร, **ธรรมาภิบาลและการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี**, ค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2561 จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ธรรมาภิบาลและการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี

[13] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, **หลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี,** ค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2561 จาก https://www.opdc.go.th/content.php?menu_id=5&content_id=2442

กล่าวโดยสรุป ทั้งหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรม ในฐานะส่วนหนึ่งของหลักธรรมาภิบาลหรือการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการทุจริตและการบริหารงานโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายอันเป็นอุปสรรคสำคัญของการพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยมาโดยตลอด

ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินภายใต้หลักความรับผิดชอบ/ตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประสบปัญหาและความล้มเหลวในการปกครองท้องถิ่นสรุปได้ 2 ประการ ได้แก่ ปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อนระหว่างประโยชน์ส่วนตัวและประโยชน์ส่วนร่วม และปัญหาการทุจริตภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อนระหว่างประโยชน์ส่วนตัวและประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งมีสาเหตุของปัญหา 3 ประการ ได้แก่

- **ปัญหาความไม่เป็นมาตรฐานเดียวกันของกฎหมาย**

แม้ว่ากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีเจตนารมณ์ชัดเจนคือ ห้ามมิให้สมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นของทุกประเภทเข้าไปมีส่วนได้เสียในสัญญากับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หากแต่เมื่อพิจารณาสาระของบทบัญญัติกฎหมายจัดตั้งองค์กรปกครองท้องถิ่นทุกฉบับจะพบว่า ข้อห้ามในกฎหมายแต่ละฉบับมีความแตกต่าง ไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน กล่าวคือ พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และ พระราชบัญญัติเมืองพัทยา พ.ศ. 2542 ได้บัญญัติห้ามสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารเป็นผู้มีส่วนได้เสียในสัญญากับองค์กรปกครองท้องถิ่นที่ตนดำรงตำแหน่งทุกประเภทสัญญา หากแต่ในกรณีของ พระราชบัญญัติระเบียบบริหารกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 ห้ามเฉพาะผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร แต่ไม่ได้ห้ามสมาชิกสภากรุงเทพมหานครและสมาชิกสภาเขตจากการเข้าเป็นผู้มีส่วนได้เสียในสัญญาของกรุงเทพมหานคร ส่วนกรณีพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 ห้ามสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเฉพาะในสัญญาสัมปทาน ดังนั้น ในสัญญาธรรมดาที่มิใช่สัญญาสัมปทาน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดย่อมสามารถเข้าเป็นส่วนได้เสียได้ จะเห็นได้ชัดว่าการที่กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนี้ย่อมขัดต่อหลักการแก้ปัญหาความขัดแย้งกันระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวและผลประโยชน์ส่วนรวม และก่อให้เกิดความลักลั่น ดังตัวอย่างกรณีของนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก ที่วินิจฉัยว่าไม่ได้เป็นผู้มีส่วนได้เสีย เพราะสัญญาที่ทำกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลกเป็นสัญญาธรรมดาไม่ใช่สัญญาสัมปทาน คณะกรรมการกฤษฎีกาให้ความเห็นว่า “สัญญาสัมปทานเป็นสัญญาประเภทหนึ่ง แต่เป็นสัญญาที่แตกต่างจากสัญญาปกติธรรมดาทั่วไป ๆ กล่าวคือ มุ่งแต่เฉพาะการมอบหมายให้จัดทำบริการสาธารณะ จัดให้มีสิ่งสาธารณูปโภค หรือแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ”[14] เมื่อกฎหมายกำหนดเช่นนี้เท่ากับมีสองมาตรฐาน คือการยกเว้นให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีความขัดแย้งกันของผลประโยชน์ส่วนตัวและส่วนรวมได้ และกรณีค่าโง่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่นก็สะท้อนให้เห็นความลักลั่นดังกล่าว ที่เห็นนักการเมืองมีส่วนได้เสีย แต่ไม่สามารถเอาผิดทางกฎหมายได้

[14] บันทึกสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่องการมีส่วนได้เสียในสัญญาสัมปทานตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 เรื่องเสร็จที่ 329/2545.

ในประเด็นความแตกต่างนี้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติได้เสนอแนะให้หน่วยงานที่รับผิดชอบไปพิจารณาแก้ไขปรับปรุงกฎหมายดังกล่าวให้ไปในแนวทางเดียวกันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 คณะกรรมการกฤษฎีกาได้ขอให้กระทรวงมหาดไทยพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกันทุกฉบับอีกครั้งในปี พ.ศ. 2545 แต่ก็ยังไม่ได้มีการแก้ไขใด ๆ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ปัญหาความไม่เป็นมาตรฐานเดียวกันของกฎหมายก็ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง

● ปัญหามาตรฐานการวินิจฉัย

นอกจากปัญหาสองมาตรฐานในเนื้อหาสาระของกฎหมายแล้ว ยังปัญหาในเรื่องมาตรฐานการวินิจฉัยที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล กล่าวคือ นิยามของคำว่า “ผู้มีส่วนได้เสีย ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม” นั้นคณะกรรมการกฤษฎีกาวางกรอบการพิจารณาว่า “นอกจากจะพิจารณาว่าในการปฏิบัติตามสัญญานั้น สมาชิกผู้นั้นได้รับประโยชน์โดยตรงหรือไม่แล้ว ยังต้องพิจารณาว่าสมาชิกผู้นั้นมีความสัมพันธ์กับคู่สัญญา ในลักษณะที่จะส่งผลดีหรือผลเสียในทางอ้อม อันจะได้ชื่อว่ามีส่วนได้เสียในทางอ้อมหรือไม่ ซึ่งความสัมพันธ์ที่มีอยู่อาจจะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงบริหาร โดยเป็นผู้จัดการ หุ้นส่วนผู้จัดการ กรรมการผู้จัดการ ตัวแทน ผู้บริหารหรือผู้มีอำนาจในการดำเนินงานในกิจการของบุคคลธรรมดาหรือของนิติบุคคลที่มีการกระทำกับเทศบาล หรือความสัมพันธ์ในเชิงทุน โดยเป็นหุ้นส่วน ผู้เป็นหุ้นส่วนในห้างหุ้นส่วน หรือผู้ถือหุ้นในบริษัทจำกัดซึ่งสามารถครอบงำการจัดการบริษัทได้ หรือความสัมพันธ์ในระหว่างบุคคล ซึ่งกฎหมายบัญญัติให้มีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูต่อกัน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาหรือความสัมพันธ์ระหว่างบิดาและบุตรตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์”[15]

ในการวินิจฉัยของคณะกรรมการกฤษฎีกามีการตีความกฎหมายที่ต่างกันเกี่ยวกับการเป็นผู้มีส่วนได้เสีย กรณีของสมาชิกสภาเทศบาลที่มีการหารือ คณะกรรมการกฤษฎีกามักยึดหลักตามตัวบทว่ากฎหมายต้องการห้ามสมาชิกเข้ามามีประโยชน์ได้เสียกับเทศบาลในขณะที่ดำรงตำแหน่งอยู่ เพื่อให้สมาชิกทำหน้าที่รักษาประโยชน์ของเทศบาลอย่างเที่ยงธรรม ฉะนั้นการมีส่วนได้เสียกับสัญญาของเทศบาลโดยตรงหรืออ้อมก็ถือว่าฝ่าฝืนกฎหมายแล้ว โดยมิได้คำนึงว่าสมาชิกผู้นั้นมีเจตนาต้องการผลประโยชน์จากเทศบาลหรือไม่ หรือเทศบาลมีความเสียหายหรือไม่ และด้วยเหตุนี้คณะกรรมการกฤษฎีกาไม่รับฟังว่าข้อเท็จจริงอื่น ๆ เช่น กรณีเทศบาลแจ้งห่มว่าสถานีน้ำมันของสมาชิกสภาเทศบาลเป็นเพียงสถานีเดียวในบริเวณรัศมี 10 กิโลเมตร รวมทั้งเทศบาลใช้บริการจากสถานีบริการน้ำมันตั้งแต่ยังเป็นสุขาภิบาล หรือในกรณีเทศบาลเมืองกำแพงเพชรที่ต้องเข้าตรวจสภาพที่ศูนย์นิสสันเพราะมีเพียงแห่งเดียว

ในขณะที่การตีความในกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลดูจะยืดหยุ่นและพิจารณาที่เจตนาเป็นสำคัญดังเห็นได้จากหนังสือกรมการปกครองที่ มท.0318/ว 54 ลงวันที่ 11 พฤษภาคม 2544 ซึ่งวางกรอบการพิจารณาดังนี้

“การจะพิจารณาว่าบุคคลใดเป็นผู้มีส่วนได้เสียไม่ว่าทางตรงหรืออ้อมในสัญญากับองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ปรากฏแล้วแต่กรณี โดยคณะกรรมการพิจารณาร่างกฎหมายของกระทรวงมหาดไทยมีข้อสังเกตเกี่ยวกับในเรื่องส่วนได้เสียคือ

---

[15] บันทึกสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่องการเป็นผู้มีส่วนได้เสียของสมาชิกสภาเทศบาลในสัญญาที่เทศบาลเป็นคู่สัญญา (กรณีเทศบาลตำบลวังสะพุง) เรื่องเสร็จที่ 605/2545.

- หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าการทำสัญญาของบุคคลนั้นเป็นกรณีทั่วไป หรือเป็นการปฏิบัติหน้าที่โดยปกติ ซึ่งหากบุคคลดังกล่าวแม้ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนั้น องค์การบริหารส่วนจังหวัดก็จะทำสัญญาดังกล่าวอยู่ดี กรณีเช่นนี้ไม่ควรถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อมในสัญญา

- หากข้อเท็จจริงปรากฏว่าการทำสัญญาของบุคคลนั้นเป็นการใช้อำนาจหน้าที่เพื่อให้ตนได้ทำสัญญากับองค์การบริหารส่วนตำบล กรณีเช่นนี้ควรถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม”

นอกจากมีกรอบการวินิจฉัยซึ่งยืดหยุ่นและดูเจตนา ซึ่งหลักฐานพิสูจน์ได้ยาก ผู้มีอำนาจวินิจฉัยแตกต่างกัน ในกรณีเทศบาลอยู่ในอำนาจผู้ว่าราชการจังหวัดในการสอบสวนและวินิจฉัย และนี่อาจเป็นเหตุผลของการมีข้อหารือกับคณะกรรมการกฤษฎีกาเกี่ยวกับกรณีผู้มีส่วนได้เสียในสัญญาเทศบาลค่อนข้างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งให้อำนาจนายอำเภอวินิจฉัย และถือเป็นที่สุด กรณีผู้มีส่วนได้เสียในกรณีขององค์การบริหารส่วนตำบลมักวินิจฉัยว่าไม่มีเจตนาหาผลประโยชน์จากองค์การบริหารส่วนจังหวัด ทั้งที่ข้อเท็จจริงเป็นผู้มีส่วนได้เสีย เช่น กรณีประธานกรรมการบริหาร อบต.ในจังหวัดราชบุรี ซึ่งจังหวัดพิจารณาว่ามีส่วนได้เสียในการรับเหมางานของ อบต. ผ่านทางภรรยาซึ่งไม่ได้จดทะเบียน แต่นายอำเภอวินิจฉัยว่าพฤติการณ์ดังกล่าวมิได้เกิดความเสียหายแก่ทางราชการ เห็นควรให้ยุติเรื่อง หรือกรณีภรรยาโดยชอบด้วยกฎหมายของประธานกรรมการบริหารเป็นคู่สัญญากับ อบต. จัดซื้อสิ่งของใช้ในงาน ซึ่งข้อเท็จจริงเป็นผู้มีส่วนได้เสีย นายอำเภอพิจารณาว่าการกระทำเป็นเพื่อเกิดความสะดวกและรวดเร็ว ในการปฏิบัติงาน ซึ่งนายอำเภอมองว่าเป็นผลดีต่อการรักษาผลประโยชน์ของ อบต. ซึ่งมีการตั้งข้อสังเกตว่านายอำเภอมีแนวโน้มพิจารณาในเรื่องนี้ไม่เคร่งครัด เพราะอยู่ในพื้นที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลอยู่เสมอ และจากระบบที่เป็นอยู่ก็ให้โอกาสนายอำเภอในการช่วยเหลือสมาชิกสภา อบต. ในการวินิจฉัยได้ เพราะคำวินิจฉัยของนายอำเภอถือเป็นที่สุด กรณีวินิจฉัยว่าไม่มีส่วนได้เสีย จะไม่มีการอุทธรณ์และบุคคลภายนอกไม่สามารถอุทธรณ์คำวินิจฉัยได้ เพราะไม่ถือว่าเป็นคู่กรณี ตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539

● กฎหมายมีช่องโหว่ให้เลี่ยงการถูกลงโทษ

ปัญหาอีกประการของมาตรการทางกฎหมายในการห้ามผลประโยชน์ขัดกันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือบทลงโทษและกระบวนการวินิจฉัยที่มีช่องโหว่ให้เลี่ยงบทลงโทษได้ การฝ่าฝืนข้อห้ามในการเข้ามามีส่วนได้เสียในสัญญากับองค์กรปกครองท้องถิ่น คือการสิ้นสุดสมาชิกภาพสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือการพ้นตำแหน่งของผู้บริหารท้องถิ่น และการเป็นผู้มีส่วนได้เสียทำให้ขาดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง ดังเช่น พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2542 ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลไว้ในมาตรา 47 ทวิ (3) ว่าผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลต้องไม่เป็นผู้มีส่วนได้เสียไม่ว่าทางตรงหรืออ้อมในสัญญากับองค์การบริหารส่วนตำบลที่ตนสมัครรับเลือกตั้งหรือในกิจการที่กระทำให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบล หากแต่การวินิจฉัยว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียหรือไม่เป็นอำนาจของนายอำเภอ (กรณีองค์การบริหารส่วนตำบล) ของผู้ว่าราชการจังหวัด (เทศบาล) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (ในกรณีขององค์การบริหารส่วนจังหวัด) ซึ่งใช้เวลาในการสอบสวนและวินิจฉัย พบว่าในสถานกรณ์นี้สมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นที่มีเรื่องร้องเรียนมักใช้การลาออกจากตำแหน่ง เพื่อทำให้ยุติการสอบสวน และถือว่าเป็นการลาออก ซึ่งเป็นสิทธิของสมาชิกที่จะ

ลาออกได้ เมื่อมีการเลือกตั้งซ่อมแทนตำแหน่งที่ว่าง สมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นผู้นั้นก็จะลงสมัครใหม่ โดยไม่ขาดคุณสมบัติเพราะไม่ได้ถูกวินิจฉัยว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียและเป็นเหตุให้พ้นตำแหน่ง ในหลายกรณีพบว่าผู้สมัครได้รับการเลือกตั้งกลับมาอีก เช่น กรณีเทศบาลตำบลประชาธิปัตย์ เมื่อถูกร้องเรียนว่าเป็นคู่สัญญาให้เทศบาลเช่าที่ดิน สมาชิกสภาเทศบาลได้ยื่นหนังสือขอลาออกจากตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาลฯ มีผลให้พ้นจากสมาชิกภาพสภาเทศบาล โดยที่ผู้ว่าราชการจังหวัดยังมิได้สอบสวนหรือวินิจฉัย การลาออกก่อนคำวินิจฉัยเป็นผลให้สมาชิกภาพของสมาชิกสภาเทศบาลสิ้นสุดลงตามมาตรา 19 (3) ลาออก มิใช่ตามมาตรา 19 (6) การทำการอันต้องห้ามตามมาตรา 18 ทวิ หลังจากนั้นสมาชิกท่านนี้ขอยกเลิกสัญญา และให้เทศบาลใช้ที่ดินแปลงดังกล่าวต่อจนครบกำหนดสัญญาโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย สมาชิกท่านนี้ได้สมัครเข้ารับเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลแทนตำแหน่งที่ว่างและได้รับเลือกกลับมาอีก

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่ามีช่องโหว่ของกฎหมายที่ทำให้ผู้ฝ่าฝืนสามารถหลีกเลี่ยงการลงโทษได้ ประกอบกับโอกาสที่เป็นคู่สัญญากับองค์กรปกครองท้องถิ่นที่ดำรงตำแหน่งอยู่โดยไม่ถูกตรวจพบมีสูงมาก ดังความจริงที่ว่า กฎหมายจะถูกฝ่าฝืน ถ้าผลประโยชน์ที่ได้จากการฝ่าฝืนสูง ขณะที่ความเสี่ยงในการถูกจับได้และลงโทษน้อย

ปัญหาการทุจริตภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

● สาเหตุแห่งปัญหาการทุจริตภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ปัญหาการทุจริตภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสะท้อนถึงความล้มเหลวในการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ยังขาดการกำกับดูแล ตรวจสอบ รวมถึงขาดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการต่อต้านการทุจริตและประพฤติมิชอบ แต่ละปีมีเรื่องร้องเรียนเจ้าหน้าที่รัฐหลายระดับตั้งแต่ระดับสูงไปจนถึงระดับปฏิบัติงานที่ทำงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เฉลี่ยปีละประมาณ 1,000 รายหรือประมาณร้อยละ 40 ของจำนวนเจ้าหน้าที่รัฐทั้งหมดที่ถูกกล่าวหาร้องเรียนว่าทุจริต ตั้งแต่ พ.ศ. 2549-2557 คณะกรรมการ ป.ป.ช. ชี้มูลการทุจริตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งหมด 217 เรื่อง สำหรับช่องทางการทุจริตภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอยู่ 2 ช่องทางหลัก ได้แก่ การทุจริตก่อนเข้าสู่ตำแหน่งผ่านการทุจริตเลือกตั้ง และการทุจริตระหว่างดำรงตำแหน่งผ่านช่องทางต่าง ๆ ได้แก่ การทุจริตในการบริหารงานคลังท้องถิ่น เช่น เบิกจ่ายค่ารักษาพยาบาล เบียดบังเงินรายได้ท้องถิ่นไปเป็นของตนเอง การทุจริตในการจัดซื้อจัดจ้าง เช่น การกำหนดคุณลักษณะของพัสดุหรือผู้เข้าเสนอราคาไว้ให้แคบเพื่อให้เกิดการแข่งขันน้อยที่สุด (ล็อคสเปค) การกำหนดราคากลางงานก่อสร้างไว้สูงเกินจริง การสมยอมกันในการเสนอราคา (ฮั้วประมูล) ระหว่างผู้เสนอราคาด้วยกันเองหรือระหว่างเจ้าหน้าที่ของท้องถิ่นกับผู้เสนอราคา การทุจริตในการจัดทำบริการสาธารณะ และการทุจริตในการบริหารงานบุคคลทั้งในการสอบแข่งขันและการบรรจุแต่งตั้ง

กลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการทุจริตคอรัปชั่นคือ การใช้อำนาจ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่เป็นที่ต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะ นักการเมือง ข้าราชการ เมื่อมีอำนาจจากการได้รับตำแหน่งแล้ว จึงเป็นหนทางนำไปสู่การแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้ตนเองและครอบครัวมีความร่ำรวย หรือได้ผลตอบแทนตามที่ตนต้องการ โดยไม่ได้คำนึงถึงว่าเป็นการได้มาโดยสุจริตหรือไม่

Lord Acton กล่าวว่าอำนาจนำไปสู่การฉ้อฉล อำนาจเบ็ดเสร็จทำไปสู่การฉ้อฉลอย่างเบ็ดเสร็จ (Power tends to corrupt and absolute power corrupt absolutely) นอกจากอำนาจจะเป็นกลไกสำคัญในการก่อให้เกิดการทุจริตแล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลให้เกิดการทุจริตด้วยเช่นกัน ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้ระบบทุจริตคอรัปชั่นมีโครงสร้างรากฐานอันแข็งแกร่งและดำรงอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้ 1) ระบบการเมืองและระบบราชการมีเกราะกำบังที่แน่นหนา 2) ภาคประชาชนขาดความเข้มแข็งและขาดผู้นำในการต่อต้าน 3) ค่านิยมที่เป็นอุปสรรคฝังรากลึกในสังคม ค่านิยมของคนในสังคมที่เป็นเหตุให้เกิดพฤติกรรมคอรัปชั่น เช่น ค่านิยมในสังคมอุปถัมภ์ 4) การขาดจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ซึ่งปัจจุบันคนในสังคมยังขาดอุดมการณ์และขาดจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม[16]

Robert Kligaard คณบดีของ Rand Graduate School, California ได้นำเสนอสูตรอธิบายการเกิดพฤติกรรมคอรัปชั่นไว้ว่า การทุจริตคอรัปชั่นจะเกิดขึ้นเมื่อมีการผูกขาด (Monopoly) หรือรวบอำนาจไว้ที่แหล่งเดียว ประกอบกับว่า การตัดสินใจใด ๆ ขึ้นอยู่กับการใช้ดุลพินิจ (Discretion) ของผู้มีอำนาจนั้น ๆ เป็นสำคัญ ดังนั้นหากมีมูลค่ารวมของการผูกขาดและการเปิดโอกาสให้ใช้ดุลพินิจมากกว่าความรับผิดชอบตรวจสอบได้ (Accountability) โอกาสการทุจริต ไม่โปร่งใสก็จะมีมากขึ้น[17]

Co = M + D –A
Corruption = Monopoly + Discretion – Accountability
การทุจริต = อำนาจผูกขาด + ดุลพินิจ – ความรับผิดชอบ

นอกจากนี้ยังมีการจำแนกปัจจัยที่นำไปสู่การทุจริตคอรัปชั่นไว้ 2 ปัจจัย ได้แก่

1. ปัจจัยภายใน ที่อยู่ในใจหรือในตัวบุคคล มีองค์ประกอบด้วยกัน 4 ประการ ได้แก่ โอกาส สิ่งจูงใจ การเสี่ยงภัย ความซื่อสัตย์ เช่น โอกาส ที่มีการเปิดโอกาสให้ทุจริตก็ควรจะทุจริต สิ่งจูงใจที่อยู่ในลักษณะของเงินหรือสิ่งตอบแทนอื่น ๆ การขาดคุณธรรมความซื่อสัตย์ ซึ่งปัจจัยภายในที่เกิดจากตัวบุคคลนั้น เราสามารถรับรู้ได้ว่าการทุจริตนั้นจะมาในลักษณะของผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of interest)

2. ปัจจัยภายนอก *ด้านเศรษฐกิจ* เกิดขึ้นเพราะค่าครองชีพที่สูงขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้จำนวนเงินที่เป็นค่าตอบแทนในการทำงาน (เงินเดือน) มีไม่พอกับความต้องการใช้ในแต่ละเดือน รวมไปถึงความต้องการที่ไม่สิ้นสุด ด้านการเมือง เป็นการใช้เงินในการหาเสียง จึงจำเป็นที่จะต้องถอนทุนคืนเมื่อไรรับตำแหน่ง *ด้านการบริหารของรัฐที่ขาดประสิทธิภาพ* ขาดการควบคุมดูแลในการทำงาน หย่อนกฎระเบียบ จนเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้มีการทุจริตเกิดขึ้น ตำแหน่งที่เอื้อต่อการทุจริต รวมไปถึงการอยู่ใต้อิทธิพลของบุคคลที่ทุจริต[18]

---

16 สุพรรณี ไชยอำพร และสิรินทิพย์ อรุณเรื่อ, “รูปแบบและกระบวนการคอรัปชั่นในการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ,” **วารสารพัฒนาสังคม** เล่ม 8, ฉบับ 1 (2549) : 194-195.

17 คณะกรรมาธิการพัฒนาการเมือง การสื่อสารมวลชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน, **คู่มือประชาชนตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ** (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2551), หน้า 29.

18 สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ, **คู่มือประชาชนต้านการทุจริต**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, 2545), หน้า 39.

● **ลักษณะของการทุจริตในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น** สามารถจำแนกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่[19]

1) ลักษณะการทุจริตที่จากตัวบุคคล

(1) การทุจริตของบุคคล โดยเฉพาะผู้บริหาร และสมาชิกสภาท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นในรูปแบบของการใช้ตำแหน่งในการแสวงหาผลประโยชน์ มีญาติหรือพวกพ้องมาเป็นผู้รับเหมาการจัดซื้อจัดจ้างที่มีการเอื้อประโยชน์ให้กลุ่มของตน รวมถึงการเก็บรายได้แล้วไม่ส่งคลัง พร้อมทั้งมีการแก้ไขหลักฐานการเงินเป็นต้น

(2) การทุจริตที่เกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจและขาดคุณธรรม จริยธรรมในการปฏิบัติงาน ซึ่งหากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใด มีพนักงานท้องถิ่นที่มีความรู้ความสามารถที่ไม่ตรงกับงาน หรือไม่มีความรู้เฉพาะด้านดีพอ ก็จะทำให้การปฏิบัติงานแต่ละครั้งอาจนำไปสู่ความผิดพลาดได้ง่าย และยังส่อไปในทางทุจริตอีกด้วย

(3) การทุจริตที่เกิดจากอำนาจ บารมี อิทธิพล พบว่าในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่ง มีการครอบงำของอำนาจ อิทธิพลทางการเมืองของผู้บริหารท้องถิ่นอยู่เยอะ จึงทำให้เกิดการทุจริตได้ง่ายและยากต่อการตรวจสอบการใช้อำนาจโดยไม่ชอบนี้ และส่วนสำคัญอีกประการคือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์และอำนาจนิยมของสังคมไทยได้หยั่งรากลึก เช่น การสำนึกบุญคุณผู้มีพระคุณ ความเกรงกลัวอิทธิพลของผู้มีบารมี สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นช่องทางให้ผู้บริหารท้องถิ่นมีโอกาสใช้อำนาจหน้าที่การงานในการแสวงหาผลประโยชน์[20]

2) ลักษณะการทุจริตที่เกิดจากการบริหารงานและองค์การ

(1) การทุจริตที่เกิดจากขาดการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบ เป็นการปิดบังข้อมูลทั้งทางด้านการเงิน งบประมาณ ช่องทางการสื่อสารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเอง จึงทำให้การใช้จ่ายงบประมาณเป็นไปได้ง่าย ไม่มีผู้ตรวจสอบ

(2) การทุจริตที่เกิดจากการบริหารด้านงบประมาณ การทำบัญชี การจัดซื้อจัดจ้างและการเงินการคลัง สาเหตุมาจากการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอ้างว่าไม่ทราบเรื่องการจัดทำ จัดซื้อจัดจ้าง โดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่อง การไม่ทำทะเบียนยืมเงิน ไม่ทำบัญชีคุมรายรับรายจ่ายที่เป็นปัจจุบัน ไม่มีการทำหลักฐานการเบิกเงิน ไม่มีการตั้งประชาชนเข้ามาตรวจสอบการจัดซื้อจัดจ้าง เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดการทุจริตแทบทั้งสิ้น

---

[19] โกวิทย์ พวงงาม, การทุจริตคอรัปชั่นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรการและกลไกการป้องกัน สืบค้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2561 จาก https://ethics.parliament.go.th/download/article/article_20160616110557.pdf

[20] รายละเอียดของการวิเคราะห์เรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง โปรดดู ฌานิทธิ์ สันตะพันธุ์, “วัฒนธรรมทางการเมืองของไทย: รัฐธรรมนูญที่แท้จริงซึ่งไม่เคยถูกยกเลิก,” ใน **รวมบทความกฎหมายมหาชนจากเว็บไซต์ www.pub-law.net เล่ม 6** (กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2550), หน้า 305 – 326.

3) ลักษณะการทุจริตที่เกิดจากการตรวจสอบและกฎระเบียบ

(1) การทุจริตที่เกิดจากช่องว่างของกฎระเบียบและกฎหมาย พบว่าในกรณีที่กำหนดให้ผู้บริหารท้องถิ่นสามารถดำรงตำแหน่งได้ 4 ปีนั้น เป็นการเปิดช่องว่างให้เกิดการทุจริตมากขึ้น เพราะหากสมาชิกสภาท้องถิ่นกับผู้บริหารท้องถิ่น เป็นพวกพ้องกัน ก็เป็นช่องว่างในการทุจริตได้ เพราะขาดซึ่งการถ่วงดุลอำนาจที่เข้มแข็ง

(2) การทุจริตที่เกิดจากตรวจสอบขาดความหลากหลายในการตรวจสอบจากภาคส่วนต่าง ๆ แบ่งได้เป็น

ก) ภายนอกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นการตรวจสอบจากคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินและคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามทุจริตแห่งชาติ และมีจำนวนคนไม่เพียงพอในการตรวจสอบในทุกพื้นที่ เป็นเพียงการสุ่มตัวอย่างเท่านั้น จึงทำให้เกิดความไม่หลากหลายและไม่ทั่วถึง

ข) ภายในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาท้องถิ่นซึ่งควรจะมีบทบาทในการตรวจสอบการบริหารงานของผู้บริหารท้องถิ่นก็มักเป็นกลุ่มเดียวกัน ผู้บริหารท้องถิ่นมักไม่ควบคุมดูแลให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบอย่างเคร่งครัด อีกทั้งยังละเลยเพิกเฉยต่อการตรวจสอบการทุจริตของผู้ใต้บังคับบัญชา

แนวทางและข้อเสนอแนะในการกำหนดนโยบายและการบริหารงานตามหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

จากสภาพปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้หลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรมดังที่ได้นำเสนอไปในหัวข้อก่อนหน้า ผู้เขียนจึงได้เสนอแนะแนวทางการกำหนดนโยบายและการบริหารงานตามหลักความรับผิดชอบตรวจสอบได้และหลักคุณธรรมจริยธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสร้างการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กล่าวคือ เป็นการพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่นโดยส่งเสริมบทบาทและความเข้มแข็งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในพื้นที่ สามารถบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ แก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง มีกรอบการบริหารงานที่อยู่ภายใต้หลักธรรมาภิบาล มีคุณธรรมจริยธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้

ผู้เขียนเห็นว่า ควรสร้างระบบความพร้อมรับผิดในองค์การโดยแบ่งบุคลากรออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับองค์การหรือผู้บริหารระดับสูง 2) ระดับกลุ่มหรือทีมหรือผู้บริหารระดับกลางและ 3) ระดับบุคคล โดยแต่ละระดับจะมีหน้าที่ในการสร้างระบบความพร้อมรับผิดแตกต่างกันและส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่น ระดับองค์การควรมีการกำหนดกลไกความรับผิดชอบเพิ่มเติมในส่วนของความรับผิดชอบต่อประชาชน ทั้งนี้ เนื่องจากปัญหาที่พบมากในระดับของผู้บริหารระดับสูงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมาจากการเลือกตั้งมักละเลยความสำนึกรับผิดชอบที่ต้องมีต่อประชาชนผู้เลือกตั้งผู้บริหารระดับสูงเหล่านั้นเข้ามา ส่วนผู้บริหารระดับกลางและระดับบุคคลนอกเหนือจากความรับผิดชอบต่อผู้บริหารระดับสูงแล้วควรเพิ่มกลไกความรับผิดชอบต่อสภาท้องถิ่นอีกด้านหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ควรมีการทดลองทำแผนปฏิบัติการนำระบบความพร้อมรับผิดมาใช้ในระดับองค์การ โดยกำหนดกิจกรรม ดังนี้

ขั้นแรก ควรทำความเข้าใจและประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับระบบความพร้อมรับผิดให้กับบุคลากรในองค์การ จากนั้นควรจัดการวัดระดับความพร้อมรับผิดของบุคลากรในองค์การ ทำการทดลองโครงการนำร่องของแต่ละกองในหน่วยงาน ให้มีการจัดทำ แผนปฏิบัติการ (Action Plan) สร้างโครงการย่อยที่สามารถทำได้ภายใน 90 วัน โดยให้นำระบบความพร้อมรับผิด เข้ามาใช้เป้าหมายในการทดลองโครงการดังกล่าวเพื่อให้ทราบถึงความเหมาะสมในการนำมาใช้ ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ

ขั้นที่สอง ควรกำหนดนโยบายการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานทั้งองค์การ จากนั้นจึงสร้างแถลงการณ์แสดงเจตนารมณ์และแผนสัมฤทธิ์ผลที่มีระบบความพร้อมรับผิด สร้างวัฒนธรรมองค์การที่ยึดหลักระบบความพร้อมรับผิด โดยจัดอบรมบุคคลกรใหม่ให้เข้าใจวัฒนธรรมองค์การใหม่นี้ จัดทำหลักเกณฑ์ การเลื่อนขั้น และการให้รางวัลที่ผูกติดกับโครงการหรือแผนกที่ยอมรับและพัฒนาระบบความพร้อมรับผิด ด้านผู้บริหารระดับสูงจะต้องให้การสนับสนุน และยินยอมลดอำนาจเพื่อสร้างบรรยากาศการทำงานแบบระบบความพร้อมรับผิด และต้องอธิบายให้บุคลากรในองค์การเข้าใจถึงประโยชน์ของการพัฒนาระบบการทำงานใหม่และผลเสียถ้าไม่ทำ และพนักงานแต่ละคนจะได้อะไรจากการปรับปรุงครั้งนี้อย่างเป็นรูปธรรม การสนับสนุนของผู้บริหารระดับสูงมีความสำคัญในการปรับเปลี่ยน ตลอดจนสร้างแนวร่วมจากผู้บริหารระดับกลางและระดับพนักงาน สร้างแผนปฏิบัติการ ทั้งนี้ควรจัดทำงบประมาณเพื่อการสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมระบบความพร้อมรับผิด และมีนโยบายพัฒนาบุคลากร โดยมีการจัดทำแผนด้านนี้โดยยึดหลักระบบความพร้อมรับผิด

จากข้อเสนอแนะดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนเชื่อว่า อย่างน้อยที่สุดจะเป็นหนทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาการมีผลประโยชน์ทับซ้อนของผู้บริหารตลอดจนปัญหาการทุจริตในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้การบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลอันจะยังประโยชน์ให้แก่ประชาชนเจ้าของพื้นที่ได้มีความผาสุกร่วมกันอย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. *การทุจริตคอรัปชั่นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรการและกลไกการป้องกัน* สืบค้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2561 จาก https://ethics.parliament.go.th/download/article/article_20160616110557.pdf.

คณะกรรมาธิการพัฒนาการเมือง การสื่อสารมวลชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน. *คู่มือประชาชนตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ.* กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2551.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. *ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์.* พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560), หน้า 4.

ถวิลวดี บุรีกุล, “ธรรมาภิบาล: หลักการเพื่อการบริหารรัฐกิจแนวใหม่.” *วารสารสถาบันพระปกเกล้า* ปี 2546 เล่มที่ 2.

บันทึกสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่องการเป็นผู้มีส่วนได้เสียของสมาชิกสภาเทศบาลในสัญญาที่เทศบาลเป็นคู่สัญญา (กรณีเทศบาลตำบลวังสะพุง) เรื่องเสร็จที่ 605/2545.

บันทึกสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เรื่องการมีส่วนได้เสียในสัญญาสัมปทานตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 เรื่องเสร็จที่ 329/2545.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. ค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561 จาก http://www.royin.go.th/dictionary/.

มรว.พฤทธิสาณ ชุมพล. ความตรวจสอบได้ ความรับผิดชอบขึ้นต่อการถูก 'คิดบัญชี' ได้." ใน *คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ. *คู่มือประชาชนต้านการทุจริต.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, 2545.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. *หลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี.* ค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2561 จาก https://www.opdc.go.th/content.php?menu_id=5&content_id=2442.

สุพรรณี ไชยอำพร และสิรินทิพย์ อรุณเรื่อ. "รูปแบบและกระบวนการคอรัปชั่นในการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ." *วารสารพัฒนาสังคม* เล่ม 8 ฉบับ 1 (2549) : 194-195.

อัษฎางค์ ปาณิกบุตร. *ธรรมาภิบาลและการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี.* ค้นเมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2561 จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ธรรมาภิบาลและการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี.

Bidhya Bowornwathana. "Transforming Bureaucracies for the 21st Century: The New Democratic Governance Paradigm." in Eric E. Otenyo, Nancy S. Lind (ed.) *Comparative Public Administration (Research in Public Policy Analysis and Management, Volume 15).* Emerald Group Publishing Limited, 2006.

World Bank. *Sub - Saharan Africa – from Crisis to Sustainable Growth : A long term Perspective study* http://documents.worldbank.org/curated/en/498241468742846138/pdf/multi0page.pdf. World Bank : Washington D.C., 1989.

เครื่องหมายร่วมกับการเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาดสินค้าชุมชน[1]

เสถียรภาพ นาหลวง[2]

บทคัดย่อ

เครื่องหมายร่วมมีบทบาทหน้าที่แยกความแตกต่างของสินค้าของกลุ่มบุคคลที่ใช้เครื่องหมายร่วมทำนองเดียวกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เครื่องหมายร่วมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้ประกอบวิสาหกิจรวมตัวกันทำการตลาดร่วมกันภายใต้เครื่องหมายเดียวกัน หลายประเทศหรือภูมิภาคส่งเสริมให้ผู้ประกอบการชุมชนใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาด สถิติการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมที่มีอัตราเติบโตต่ำบ่งชี้ว่าการใช้เครื่องหมายร่วมทำการตลาดของผู้ประกอบการชุมชนในประเทศไทยยังไม่แพร่หลาย ปัจจัยสำคัญมาจากพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 ยังไม่มีบทบัญญัติเฉพาะเพื่อคุ้มครองเครื่องหมายร่วมแยกจากเครื่องหมายการค้า

คำสำคัญ: เครื่องหมายร่วม ผลิตภัณฑ์ชุมชน วิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

---

[1] บทความนี้เป็นผลมาจากการวิจัย เรื่อง แนวทางการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายร่วมเพื่อส่งเสริมการตลาดของผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม ที่ผู้เขียนได้ทำการวิจัยในช่วงปี 2560

[2] คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
เลขที่ 592/3 ซ.รามคำแหง 24 แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: stephen2501@hotmail.com

Collective Marks as a Tool for Promoting Community Products Marketing[1]

Sthianrapab Naluang[2]

Abstract

Collective marks also geographical indications identify quality or origin of products or services of the group of entrepreneurs who use the marks. The marks play as a significant tool to foster entrepreneurs to jointly create collective markets. Many countries or regions use collective marks to promote collective marketing of community producers. In Thailand, statistics of collective mark registration shows use of collective marks does not expand arising from the Trademark Act 1991 does not have particular provisions to protect collective marks separating from traditional trademarks.

Keywords: collective marks, collective, marks, community, products

---

1 This article resulted from the research paper on "Guidelines on Revising Trademark Law to Promote Community Products Marketing," which was conducted in 2017.

2 School of Law, Assumption University
592/3 Ramkhamhaeng 24, Hua Mak, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: stephen2501@hotmail.com

บทนำ

เครื่องหมายร่วมมีความแตกต่างไปจากเครื่องหมายการค้าแบบธรรมดา เพราะเครื่องหมายร่วมมีองค์กรเป็นเจ้าของและใช้โดยกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกขององค์กร เช่น บริษัท สมาคม สหกรณ์ กลุ่มบุคคลเพื่อบ่งระบุว่าสินค้าที่ใช้เครื่องหมายร่วมมีแหล่งที่มาจากกลุ่มผู้ผลิตกลุ่มเดียวกัน มีคุณภาพใกล้เคียงกัน เครื่องหมายร่วมทำหน้าที่เป็นเครื่องมือส่งเสริมให้ผู้ประกอบการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกันรวมกลุ่มกันทำการตลาด (collective marketing) สมาชิกที่ใช้เครื่องหมายร่วมนั้นต่างได้รับประโยชน์ทางการตลาดร่วมกัน ทำให้การตลาดมีความเติบโตอย่างยั่งยืน ขณะที่เครื่องหมายการค้าแบบธรรมดาทำหน้าที่แยกความแตกต่างของสินค้ารายบุคคลว่ามีความแตกต่างจากสินค้าที่ใช้เครื่องหมายการค้าอื่น เครื่องหมายร่วมจึงมีความเหมาะสมที่จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือส่งเสริมตลาดสินค้าของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง

ผู้ประกอบการชุมชนในหลายประเทศใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาดจนประสบความสำเร็จทั้งในระดับชาติและนานาชาติ เช่น เกษตรกรผู้ผลิตสินค้าจากนมในประเทศเปรูได้ร่วมกันก่อตั้งสมาคมผู้ผลิตโดยใช้เครื่องหมายร่วม *Cajamarca* กับผลิตภัณฑ์ของสมาชิก ทำให้ตลาดสินค้าเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เกษตรกรผู้ปลูกแอปเปิ้ลในประเทศอิตาลีได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมผู้ปลูกแอปเปิลโดยใช้เครื่องหมายร่วม *Melinda* ทำให้การตลาดการค้าผลแอปเปิลมีความเข้มแข็งและยั่งยืน[2] กลุ่มผู้ผลิตหลายประเทศในเอเชียก็ใช้เครื่องหมายร่วมทำการตลาดร่วมกัน เช่น ผู้ผลิตชาในอินเดีย ผู้ผลิตเนื้อวัวในญี่ปุ่น

ในปัจจุบันในประเทศไทยมีผู้ประกอบการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ระดับชุมชนกระจายอยู่ทั่วประเทศทั้งการผลิตทางอุตสาหกรรม หัตถกรรม และการเกษตร สินค้าของผู้ผลิตเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือลักษณะพิเศษทางภูมิศาสตร์ในท้องถิ่น หรือวัตถุดิบที่ได้จากท้องถิ่น ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นวิสาหกิจขนาดเล็กและยังขาดการรวมตัวกันเป็นองค์กร เพื่อนำสินค้าเข้าสู่ตลาดร่วมกัน ยิ่งไปกว่านั้นการใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือในการทำการตลาดของผู้ผลิตสินค้าชุมชนร่วมกันยังไม่แพร่หลาย ดังจะเห็นได้จากสถิติการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมตั้งแต่ปี 2545 ถึง 2559 มีจำนวนทั้งสิ้นเพียง 125 ราย[3] โดยแต่ละปีมีการจดทะเบียนในอัตราต่ำ ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ประกอบการมิได้ใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือทำการตลาดร่วมกัน ทำให้การตลาดสินค้าชุมชนขาดความเข้มแข็ง ขาดพลัง

มูลเหตุที่ทำให้การใช้เครื่องหมายร่วมในประเทศไทยไม่แพร่หลายในกลุ่มผู้ผลิตสินค้าชุมชน มาจากพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 ไม่เอื้ออำนวยเพราะกฎหมายได้นำหลักเกณฑ์การคุ้มครองเครื่องหมายการค้าแบบธรรมดามาใช้กับเครื่องหมายร่วม ไม่มีการแยกหลักเกณฑ์การคุ้มครองเครื่องหมายร่วม

---

[3] กรมทรัพย์สินทางปัญญา, **จำนวนการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าจำแนกตามจำพวก ถึงปี 2559**, ค้นวันที่ 25 กันยายน 2560 จาก https://www.ipthailand.go.th/th/trademark-010/item/จำนวนการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า-จำแนกตามจำพวก-ถึงปี-2559

ออกมา อีกทั้ง กฎหมายไทยถือว่าเครื่องหมายการค้าที่มีลักษณะทับซ้อนกับชื่อทางภูมิศาสตร์หรือสัญลักษณ์ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายที่ต้องห้ามมิให้รับจดทะเบียน ขณะที่กฎหมายเครื่องหมายการค้าของต่างประเทศ เช่น สหภาพยุโรป ญี่ปุ่น สิงคโปร์ ฮ่องกง ให้รับจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมที่มีลักษณะทับซ้อนดังกล่าวเป็นเครื่องหมายบอกแหล่งกำเนิดสินค้า

นิยามศัพท์ “**ผลิตภัณฑ์ชุมชน**” ในบทความนี้ หมายถึง “ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม หัตถกรรม และผลิตผลการเกษตร ที่มีลักษณะอย่างเดียวกัน ซึ่งผลิตในท้องถิ่นแห่งใดแห่งหนึ่ง”

ข้อมูลพื้นฐานและสภาพปัญหาการตลาดของสินค้าชุมชนในประเทศไทย

ข้อมูลพื้นฐานและสภาพปัญหาการตลาดของสินค้าชุมชนในประเทศไทยแยกพิจารณาดังนี้

ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 บัญญัติว่า “วิสาหกิจชุมชน” หมายความว่า “กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้ และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการ ประกาศกำหนด” จากบทนิยามของพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 แสดงให้เห็นว่ากฎหมายมีนโนบายส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนร่วมกันประกอบวิสาหกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อผลิตสินค้าจำหน่าย โดยต้องมีการจัดองค์กรที่มีสภาพเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็น นิติบุคคล เช่น สหกรณ์ ชมรม กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ประกอบอาชีพจักสาน กลุ่มผู้ทอทอผ้าพื้นเมือง กลุ่มเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนมุ่งให้ชุมชนเป็นเจ้าของและดำเนินกิจการโดยนำรายได้มาแบ่งปันแก่สมาชิก วิสาหกิจชุมชนมิได้มุ่งส่งเสริมการประกอบวิสาหกิจรายบุคคล แล้วให้ผู้ประกอบการร่วมกันจัดตั้งองค์กรเพื่อส่งเสริมการขายสินค้าของตนโดยใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาดร่วมกัน

ประเภทของผลิตภัณฑ์ชุมชน

จากการศึกษาพบว่ามีผลิตภัณฑ์ชุมชนหลายชนิด ซึ่งมีการจัดแบ่งชนิดแตกต่างกันไปตามหน่วยงานที่รับผิดชอบกำหนด อย่างไรก็ตาม สามารถแบ่งผลิตภัณฑ์ชุมชนออกเป็นสามกลุ่ม คือ ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม และผลิตภัณฑ์เกษตรกรรม

ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ได้แก่ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยเครื่องมือทางอุตสาหกรรม เช่น ผลิตภัณฑ์อาหารสำเร็จรูป เครื่องดื่ม เครื่องนุ่งห่ม เครื่องสำอาง ยาสมุนไพร ผลิตภัณฑ์ใช้ในครัวเรือน

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม ได้แก่ผลิตภัณฑ์ที่ทำด้วยมือ เช่น ไม้กวาด ผ้า เครื่องเรือน

ผลผลิตการเกษตร ได้แก่ผลิตผลการเกษตรที่ยังไม่แปรรูปชนิดต่าง เช่น ข้าว ผลไม้ สมุนไพร ปลา ไก่ นม

สภาพปัญหาของวิสาหกิจชุมชน

จากผลการวิจัยของธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังขรัตน์ สรุปว่า วิสาหกิจชุมชนมีปัญหาและอุปสรรค รวม 6 ด้าน คือ

1) ปัญหาด้านการตลาด ปัญหาการตลาดเป็นปัญหาใหญ่ของวิสาหกิจชุมชนจำนวนมาก เพราะการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนส่วนมากเกิดจากการรวมตัวกันของชาวบ้านผู้อยู่ในชนบทที่มักเกิดจากการชักจูงของหน่วยงานราชการ มิได้เกิดควากความสมัคใจของคนในชุมชน และมักจะขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการ 2) ปัญหาด้านบัญชีและการเงิน จากการศึกษาพบว่าวิสาหกิจชุมชนจำนวนมากไม่มีระบบบัญชีที่ดี หรือไม่มีเลย ทำให้ไม่ทราบต้นทุนการผลิตที่แท้จริง มีการใช้เงินหมุนเวียนของวิสาหกิจชุมชนของตนไปปะปนกับค่าใช้จ่ายส่วนตัว 3) ปัญหาด้านการผลิต ในการผลิตบางประเภทต้องใช้แรงงานที่มีทักษะพอสมควรแต่การพัฒนาทักษะให้แก่สมาชิกที่มาทำการผลิตยังไม่สามารถพัฒนาได้ดีทำให้ส่งผลต่อคุณภาพของสินค้า 4) ปัญหาด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ จากการศึกษาพบว่าผู้ประกอบการจำนวนมากไม่ได้ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการดำเนินงาน 5) ปัญหาด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์การออกแบบผลิตภัณฑ์เป็นปัจจัยหนึ่งที่สร้างความ ดึงดูดให้แก่ผู้บริโภคทั้งในส่วนของบรรจุภัณฑ์ 6) ปัญหาต้นทุนการผลิต จากการศึกษาพบว่าการผลิตจำนวนมากเป็นงานฝีมือ โดยใช้ทักษะ แรงงานของสมาชิกผลิตเป็นหลัก โดยมีการใช้เครื่องจักรค่อนข้างน้อย ทำให้ต้นทุนโดยส่วนใหญ่อยู่ที่ต้นทุนค่าจ้างแรงงานเพื่อการผลิต[4] แม้รายงานการวิจัยนี้จะศึกษาปัญหาเฉพาะท้องที่ แต่ก็สะท้อนสภาพปัญหาของวิสาหกิจในท้องถิ่นในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นจุดอ่อนที่สำคัญของวิสาหกิจท้องถิ่นหรือวิสาหกิจชุมชน คือ การรวมตัวกันของคนในชุมชนมักเกิดจากการชักจูงของหน่วยงานราชการ มิได้เกิดจากการก่อตัวความคิดของคนในชุมชน ดังนั้น เมื่อราชการเลิกการสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจก็มักจะเลิกไป ยิ่งไปกว่านั้นวิสาหกิจชุมชนยังขาดความเข้าใจและความตระหนักรู้ถึงการนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้ในการผลิตและการตลาด การทำการตลาดขาดพลังเพราะมิได้ใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือ

หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ชุมชน

ในปัจจุบันมีหน่วยงานของรัฐหลายองค์กรเข้าไปเกี่ยวข้อง ข้อมูลผู้ประกอบการยังไม่มีความชัดเจนขึ้นอยู่กับการเก็บข้อมูลของหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น กรมส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ระบุว่าปัจจุบันมีวิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร จำนวน 86,087 ราย[5] กระทรวงที่เข้าไปมีบทบาทกับวิสาหกิจชุมชนมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไปตามภาระหน้าที่ของกระทรวง เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาการผลิตของวิสาหกิจชุมชนตามพระราชบัญญัติวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 กระทรวงอุตสาหกรรมทำหน้าที่รับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนตามพระราชบัญญัติมาตรฐานผลิตภัณฑ์ พ.ศ. 2511 กระทรวงพาณิชย์ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์ชุมชน อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าบางกระทรวงมีภาระหน้าที่ที่ทับซ้อนกัน เช่น กระทรวงเกษตรและหกรณ์ทำหน้าที่ส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน

---

[4] ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สังขรัตน์, **แนวทางการพัฒนาการดาเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา**, รายงานการวิจัยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2556, หน้า 47-49.

[5] กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร, **ระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน**, ค้นวันที่ 25 กันยายน 2560 จาก http://smce.doae.go.th/ProductCategory/SmceCategory

โดยการจัดงานส่งเสริมการขายรูปแบบต่าง ๆ เช่นเดียวกับกระทรวงพาณิชย์ แต่ก็ไม่พบว่ากระทรวงต่าง ๆ มีนโยบายส่งเสริมให้ผู้ประกอบการรวมตัวกันทำการตลาดโดยใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือ ปัญหาที่สำคัญ คือ เมื่อหน่วยงานของรัฐจัดงานส่งเสริมการขายและสิ้นสุดโครงการแล้ว กลุ่มวิสาหกิจเหล่านั้นก็จะมีปัญหาในการทำการตลาดเช่นเดิม หากวิสาหกิจชุมชนไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ย่อมเป็นผลให้การตลาดของวิสาหกิจชุมชนพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน การใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการขายจะเป็นช่องทางพัฒนาการตลาดของวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนเพราะมีแกนกลางเกาะเกี่ยวระหว่างผู้ประกอบการให้รวมตัวกันเหนียวแน่นเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์และการทำการตลาดอย่างต่อเนื่อง

ความหมาย ประเภท และความสำคัญของเครื่องหมายร่วม

เครื่องหมายร่วมมีความหมาย ความสำคัญ และมีแนวคิดทางกฎหมายอย่างไร แยกพิจารณาดังนี้

ความหมายของเครื่องหมายร่วม

แม้เครื่องหมายร่วมมีความเป็นมานับร้อยปีก็ตาม แต่ไม่เป็นที่คุ้นเคยอย่างเครื่องหมายการค้าแบบธรรมดา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเครื่องหมายร่วมในระดับนานาชาติยังมีไม่มาก จึงเป็นปัจจัยสำคัญทำให้คำจำกัดความของ “เครื่องหมายร่วม” ในระดับนานาชาติไม่เป็นเอกภาพ นักวิชาการทางกฎหมายได้ชี้ให้เห็นถึงความไม่เป็นเอกภาพของคำจำกัดความของเครื่องหมายร่วมว่า มีความแตกต่างกันไปตามกฎหมายของแต่ละประเทศ เครื่องหมายร่วมโดยปกติแล้วหมายถึงสัญลักษณ์ซึ่งแยกความแตกต่างถึงแหล่งกำเนิด วัสดุ รูปแบบของการผลิต คุณภาพ หรือลักษณะร่วมกันของสินค้าหรือบริการของเจ้าของต่างรายที่ใช้เครื่องหมายร่วม เจ้าของเครื่องหมายร่วมอาจเป็นสมาคมของผู้ประกอบวิสาหกิจซึ่งเป็นสมาชิกหรือองค์กรรูปแบบอื่น รวมถึงสถาบันมหาชนหรือองค์กรของรัฐ หรือสหกรณ์[6] อย่างไรก็ตาม เป็นที่เข้าใจทั่วไปว่าเครื่องหมายร่วมหมายถึง เครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการที่มีองค์กรเป็นเจ้าของและใช้โดยสมาชิกขององค์กรเพื่อใช้เป็นที่หมายของสินค้าว่ามีที่มาจากนสมาชิกขององค์กรหรือกลุ่มบุคคลเดียวเดียวกัน

ความสำคัญของเครื่องหมายร่วมในการเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาด

เครื่องหมายการค้าและเครื่องหมายบริการ เครื่องหมายร่วม และเครื่องหมายรับรอง และสิทธิในการระบุแหล่งกำเนิดสินค้าหรือสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จัดเป็นทรัพย์สินทางอุตสาหกรรม ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการขายและโฆษณาสินค้าหรือบริการ โดยเครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการทำหน้าที่ทางการตลาดของผู้ประกอบการแต่ละรายที่เป็นผู้ใช้เครื่องหมายนั้น ขณะที่เครื่องหมายร่วม เครื่องหมายรับรอง และสิ่งบ่งชี้

---

[6] Amarjit Singh, “The Role of Collective Marks, Certification Marks and Geographical Indications. WIPO Asia Sub-regional Workshop on the Use of Intellectual Property (IP) by SME Support Institutions for the Promotion of Competitiveness of SMEs in the Food Processing Sector,” Organized By the World Intellectual Property Organization in cooperation with the Intellectual Property Organization of Pakistan in association with the Small and Medium Enterprise Development Authority and With the assistance of The Japan Patent Office , of The Japan Patent Office , Lahore, June 5 and 6, 2007; retrieved March 1, 2017 from http://www.wipo.in/edocs/mdocs/ wipo_smes_the_ 07_www_81475

ทางภูมิศาสตร์ต่างเป็นเครื่องมือร่วมกันทางการตลาดของกลุ่มผู้ใช้เครื่องหมายนั้น องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property: WIPO) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเครื่องหมายร่วมว่า ผู้ประกอบการชุมชนหรือ SMEs จะได้รับประโยชน์จากการใช้เครื่องหมายร่วมในหลายประการ กล่าวโดยเฉพาะ (1) ได้รับประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาด (economies of scale)[7] สามารถลดต้นทุนในด้านต่าง ๆ ได้ เช่น ลดต้นทุนการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า การโฆษณาสินค้าของผู้ใช้เครื่องหมายแต่ละราย (2) ได้รับชื่อเสียงร่วมกันของแหล่งที่มาหรือลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยผู้ประกอบการต่างรายกัน (3) ได้รับความสะดวกจากความร่วมมือกันของผู้ประกอบการท้องถิ่นหรือผู้ค้า (4) ได้รับประโยชน์จากการร่วมกันสร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพที่ใกล้เคียงกัน กล่าวได้ว่า สมาชิกที่ใช้เครื่องหมายร่วมจะได้รับประโยชน์ร่วมกันโดยไม่มีคนใดคนหนึ่งได้รับประโยชน์โดยลำพัง จะส่งผลให้เกิดพลังในการทำการตลาดทั้งในและต่างประเทศ[8]

วิวัฒนาการแนวคิดของกฎหมายเครื่องหมายร่วม

กฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายร่วมอุบัติขึ้นในช่วงตอนต้นของปลายศตวรรษที่สิบเก้าอันเป็นผลมาจากที่เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการประกอบการค้าและอุตสาหกรรม เพราะได้เกิดบริษัท สหกรณ์และสมาคมขึ้นในสหรัฐและในยุโรปด้วยการใช้เครื่องหมายร่วม เครื่องหมายรับรอง และเครื่องหมายบริการที่แตกต่างไปจากการใช้เครื่องหมายการค้า เช่น ในสหรัฐอเมริกาสหภาพผู้ใช้แรงงานในแคลิฟอร์เนียได้จัดตั้งสหกรณ์ผู้ผลิตรองเท้าขึ้นในปี ค.ศ. 1873 กลุ่มผู้ประกอบการค้าในสหรัฐอเมริกามักจะมีฉลากปิดที่หีบห่อผลิตภัณฑ์เพื่อแสดงถึงแหล่งที่มาของผลิตภัณฑ์ เช่น Cigar Makers Association of Pacific Coast (CMAPC) ได้พิมพ์ฉลากสินค้าว่า The Cigars herein contained are made by white men. This label is issued by authority of the Cigars Makers' Association of the Pacific Coast and adopted by law เป็นต้น ด้วยสภาพแวดล้อมดังกล่าวจึงเป็นแรงขับดันให้ประเทศอุตสาหกรรมตรากฎหมายเครื่องหมายการค้า โดยเริ่มจากสหรัฐตรากฎหมายในปี ค.ศ. 1870 เยอรมนีตรากฎหมายในปี ค.ศ. 1872 ฝรั่งเศสตรากฎหมายในปี ค.ศ. 1873 อังกฤษตรากฎหมายในปี ค.ศ. 1883 ตามลำดับ แต่กฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายร่วมเริ่มมีความชัดเจนขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1905 อังกฤษได้ตรากฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายรับรอง ในปีเดียวกันนี้สหรัฐก็ได้ปรับปรุงกฎหมายเครื่องหมายการค้าเพื่อให้สามารถครอบคลุมถึงเครื่องหมายร่วม (association marks)[9] ข้อมูลนี้บ่งชี้ว่าแนวคิดในการคุ้มครองเครื่องหมายร่วมมีวิวัฒนาการมาจากการรวมตัวกันของกลุ่มผู้ผลิตหรือผู้ค้าในการใช้เครื่องหมายร่วมกันเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางการค้าของกลุ่ม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เครื่องหมายร่วมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการรวมตัวกันทำการตลาดภายใต้เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ทางการค้าเดียวกัน

---

[7] สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง "การประหยัดต่อขนาด (Economies of Scale) หมายถึง ความได้เปรียบที่เกิดขึ้นจากการที่หน่วยธุรกิจสามารถผลิตผลผลิตได้ในจานวนมากขึ้นจนทำให้ต้นทุนในการผลิตเฉลี่ยต่อหน่วยต่ำลงได้อย่างไรก็ตามหากการขยายผลผลิตไปกลับทำให้ต้นทุนการผลิตผลผลิตสูงขึ้นมาจะเรียกว่าธุรกิจเกิดการไม่ประหยัดต่อขนาด (Diseconomies of Scale)" ค้นวันที่ 22 เมษายน 2560 จาก www.fpo.go.th/S-I/Source/ *ECO/ ECO71*

[8] World Intellectual Property, "WIPO Training of Trainers Program on Effective Intellectual Property Asset Management by Small and Medium Sized in Dubai, 2010," retrieved March 1, 2017 from http://www.wipo-int/edocs/ wiposmesdub10inf1prov

[9] Paul Duguid, "A case of Prejudice? The uncertain development of collective and certification marks," Business History Review, 86, 2 (July 2012): 311-320.

แนวคิดของเครื่องหมายร่วม

โครงสร้างความเป็นลักษณะเฉพาะตัวของเครื่องหมายร่วมที่โดดเด่น คือ ผู้ทรงสิทธิในเครื่องหมายร่วมมิใช่ผู้มีส่วนร่วมในการตลาดแต่ละราย แต่เป็นองค์กรหรือสมาคมของผู้ผลิตสินค้าหรือให้บริการ สมาชิกขององค์กรหรือสมาคมเป็นเพียงผู้มีสิทธิใช้เครื่องหมายร่วมภายใต้ข้อบังคับ หากมีการละเมิดสิทธิในเครื่องหมายร่วม ผู้ใช้ย่อมไม่มีอำนาจฟ้องคดีโดยลำพัง เว้นแต่จะได้รับความยินยอมจากองค์กรซึ่งเป็นผู้ทรงสิทธิในเครื่องหมายร่วมนั้น ด้วยเหตุนี้เครื่องหมายร่วมจึงมิใช่เป็นสัญลักษณ์ในการบ่งระบุความแตกต่างหรือที่มาของสินค้าของบริการของผู้ใช้แต่ละราย แต่บ่งระบุความแตกต่างหรือแหล่งที่มาของสินค้าหรือบริการของกลุ่มบุคคลที่ใช้เครื่องหมายร่วม จากการวิจัยพบว่าในยุคกลางได้เกิดสหภาพการค้าหรือช่างฝีมืออย่างแพร่หลายในภาคพื้นยุโรปและอังกฤษ แนวคิดของเครื่องหมายร่วมเริ่มก่อตัวในยุคกลางเมื่อสมาชิกของสหภาพผู้ประกอบการผลิตและช่างฝีมือ (Guilds) ใช้เครื่องหมายขององค์กรเพื่อแยกความแตกต่าง หรือรับประกันคุณภาพ หรือบ่งระบุแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้า ต่อมาในยุคศตวรรษที่สิบเก้าได้เกิดการใช้เครื่องหมายร่วมในทางการค้า ดังนั้น จึงทำให้เกิดรูปแบบของเครื่องหมายร่วมในระบบกฎหมายเครื่องหมายการค้าของภาคพื้นยุโรป อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา[10]

ประเภทของเครื่องหมายร่วม

เครื่องหมายร่วมแบ่งได้ดังนี้

เครื่องหมายร่วมแบบดั้งเดิม (conventional collective marks) คือ เครื่องหมายร่วมที่แยกความแตกต่างของสินค้าหรือบริการของสมาชิกขององค์กรของผู้ใช้เครื่องหมายร่วมว่ามีความแตกต่างจากสินค้าหรือบริการที่ใช้เครื่องหมายร่วมอื่น ในมิตินี้เครื่องหมายร่วมมิได้ทำหน้าที่แยกความแตกต่างของสินค้าหรือบริการของผู้ใช้เครื่องหมายร่วมแต่ละราย เครื่องหมายร่วมประเภทนี้บอกที่มาของสินค้าหรือบริการว่ามาจากกลุ่มบุคคลเดียวกัน

เครื่องหมายร่วมรับประกันคุณภาพ (guarantee collective marks) คือ เครื่องหมายร่วมที่รับประกันคุณภาพสินค้าหรือบริการของสมาชิกขององค์กรของผู้ใช้เครื่องหมายร่วมว่ามีคุณภาพแตกต่างจากสินค้าหรือบริการที่ใช้เครื่องหมายร่วมอื่น ในมิตินี้เครื่องหมายร่วมมิได้ทำหน้าที่รับประกันคุณภาพสินค้าหรือบริการของผู้ใช้เครื่องหมายร่วมแต่ละราย แต่รับประกันว่าสินค้าหรือบริการมีคุณภาพที่อยู่ในระดับเดียวกัน มิใช่บ่งระบุแหล่งที่มาของสินค้าหรือบริการอย่างเครื่องหมายร่วมประเภทแรก

เครื่องหมายร่วมสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (geographical indication collective marks) คือ เครื่องหมายร่วมประเภทซึ่งบอกว่าสินค้านั้นมาจากเขตภูมิศาสตร์ใด เครื่องหมายร่วมประเภทนี้ทำหน้าที่เช่นเดียวกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ใช้โดยบุคคลในเขตภูมิศาสตร์ที่มีองค์กรในเขตภูมิศาสตร์เป็นเจ้าของเครื่องหมายร่วม[11] เช่น สหกรณ์การเพาะปลูกหรือการผลิตสินค้าเกษตร สมาคมผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรม เป็นต้น เครื่องหมายร่วม

---

[10] D.G. Brian Jones and Mark Tadajewski, Edit, The Routledge Companion to Marketing-History (London: Loughtledge, 2016), pp. 31-33.

[11] Prachi Gupta, “Collective Trade Marks: an Overview,” Manupatra Intellectual Propriety, 3 (October 2013): 147-150.

ประเภทนี้เป็นเครื่องหมายการค้าลูกผสม (hybrid trademarks) ที่ได้รับความแพร่หลายตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา เพื่อสร้างให้เป็นเครื่องหมายการค้าทางเลือก (alternative trademarks) สำหรับผู้ประกอบการที่รวมตัวกันเป็นองค์กรที่ต้องการใช้เครื่องหมายการค้าเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ในระบบเครื่องหมายการค้าของสหรัฐอเมริกา แบ่งเครื่องหมายร่วมออกเป็นสองประเภท คือ

เครื่องหมายการค้าร่วมหรือเครื่องหมายบริการร่วม (collective trademarks or collective service marks) หมายถึง เครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการซึ่งองค์กรเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้ทรงสิทธิในเครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการนั้น เช่น สมาคม สหกรณ์ยูเนียน หรือการรวมกลุ่มของบุคคล เป็นต้น สมาชิกขององค์กรใช้เครื่องหมายร่วมเพื่อแยกความแตกต่างของสินค้าหรือบริการของสมาชิกจากสินค้าหรือบริการของบุคคลอื่นซึ่งมิใช่สมาชิกขององค์กร โดยองค์กรไม่ได้ขายหรือให้บริการภายใต้เครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการร่วม แต่องค์กรเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่โฆษณาหรือส่งเสริมสินค้าหรือบริการที่ขายหรือให้บริการโดยสมาชิกขององค์กรภายใต้เครื่องหมายร่วมนั้น

เครื่องหมายสมาชิกร่วม (collective membership marks) คือ เครื่องหมายที่ใช้เพื่อบ่งระบุความเป็นสมาชิกขององค์กรที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันของสมาชิก โดยไม่มีองค์กรหรือสมาชิกใช้เครื่องหมายร่วมเพื่อแยกความแตกต่างของสินค้าหรือบริการอย่างเครื่องหมายการค้าร่วมหรือเครื่องหมายบริการร่วม เครื่องหมายร่วมมีหน้าที่เพียงบ่งระบุว่าบุคคลที่แสดงเครื่องหมายเป็นสมาชิกขององค์กรเท่านั้น[12]

ปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองเครื่องหมายร่วมในประเทศไทย

การคุ้มครองเครื่องหมายร่วมในประเทศไทยแบ่งออกเป็นสามประเด็น คือ

การคุ้มครองเครื่องหมายร่วมภายใต้พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ.2534

1. ปัญหาและผลกระทบอย่างไร

เครื่องหมายร่วมเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองสิทธิตามพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 โดยมีเพียงสองมาตราที่บัญญัติไว้ คือ มาตรา 4 บัญญัติคำนิยาม และบอกหน้าที่ของเครื่องหมายร่วม และมาตรา 94 ให้นำบทบัญญัติเกี่ยวกับเครื่องหมายการค้ามาใช้กับเครื่องหมายร่วมโดยอนุโลม โดยผลของมาตรา 94 ทำให้เครื่องหมายร่วมได้รับการคุ้มครองในระดับเดียวกับเครื่องหมายการค้า มีข้อแตกต่างเพียงประการเดียว คือ การอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายร่วมไม่สามารถทำได้ เพราะมาตรานี้มิให้นำบทบัญญัติว่าด้วยการอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายการค้ามาใช้กับเครื่องหมายร่วม บทบัญญัตินี้สอดคล้องกับหลักการของกฎหมายเครื่องหมายร่วมที่ว่า “ผู้ใช้ร่วมกันเป็น ผู้ก่อให้เกิดองค์กรที่เป็นเจ้าของเครื่องหมายร่วม” (users of collective marks form a club) ภายใต้หลักการนี้ผู้มีสิทธิใช้ต้องเป็นสมาชิกขององค์กรที่เป็น

---

[12] Maria Gabriela Contreras Aguiera, **How Collective Marks Can Help Protect the Products of Guatemalan Artisans Small Business in the Local and International Market?** Master Thesis of Master’s Programme in Human Rights and Intellectual Property, Faculty of Law, Lund University, Lund., 2007, p. 68.

เจ้าของเครื่องหมายร่วม แม้เครื่องหมายร่วมมีลักษณะบางประการร่วมกับเครื่องหมายการค้าแบบธรรมดา แต่เครื่องหมายร่วมมีลักษณะเฉพาะของตนเองแตกต่างจากเครื่องหมายการค้าแบบธรรมดา กล่าวโดยเฉพาะเครื่องหมายร่วมทำหน้าที่บ่งระบุคุณลักษณะของสินค้าของกลุ่มบุคคล มิใช่บ่งระบุความแตกต่างของสินค้าเป็นรายบุคคลอย่างเครื่องหมายการค้า นอกจากนี้เครื่องหมายร่วมบางประเภททำหน้าที่บ่งระบุแหล่งกำเนิดสินค้าที่มาจากแหล่งภูมิศาสตร์ของกลุ่มผู้ผลิตสินค้าชนิดเดียวกัน ทำให้เครื่องหมายร่วมมีหน้าที่ร่วมกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ด้วยเหตุดังกล่าวกฎหมายของสหภาพยุโรปจึงอนุญาตให้จดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายร่วม การที่กฎหมายเปิดช่องทางไว้เช่นนี้ทำให้สามารถแก้ปัญหาในกรณีที่ไม่สะดวกที่จะขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ภายใต้พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 7 (2) มิให้ถือว่าชื่อทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายการค้าที่มีลักษณะบ่งเฉพาะในตัวเอง อย่างไรก็ตามวรรคสามก็เปิดโอกาสให้จดทะเบียนได้หากเป็นเครื่องหมายการค้าที่มีลักษณะบางเฉพาะโดยการใช้ แต่มาตรา 8 (12) ห้ามมิให้รับจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายการค้า

2. ปัญหาการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม

ในปัจจุบันพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้าปัจจุบันไม่ได้บัญญัติหลักเกณฑ์การจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมไว้เป็นการเฉพาะ แต่ให้ใช้หลักเกณฑ์เดียวกับการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า โดยในคำขอต้องระบุว่าจดทะเบียนเป็นเครื่องหมายร่วม การทที่กฎหมายไม่ได้บัญญัติหลักเกณฑ์การจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมให้แตกจากการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการ ย่อมทำให้เกิดปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะทำให้เกิดความไม่แน่นอนแก่ผู้จดทะเบียนและผู้ใช้เครื่องหมายร่วม อีกทั้งจะทำให้ผู้ประกอบธุรกิจไม่เห็นถึงความสำคัญหรือประโยชน์ของเครื่องหมายร่วม อีกทั้งจะก่อให้เกิดปัญหาในการใช้กฎหมายของพนักงานเจ้าหน้าที่ ศาล รวมถึงผู้ขอจดทะเบียน ทำให้เกิดปัญหาการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมสองประการ ดังนี้

ปัญหาลักษณะบ่งเฉพาะของเครื่องหมายร่วม เครื่องหมายร่วมมีหน้าที่เฉพาะของตนเอง เพราะมิได้บ่งระบุลักษณะหรือคุณสมบัติของสินค้าเป็นรายบุคคล แต่เป็นกลุ่มบุคคล อีกทั้งอาจบอกแหล่งที่มาที่อ้างอิงถึงเขตภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสินค้าหรือผลผลิตที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ลักษณะบ่งเฉพาะของเครื่องหมายร่วมแตกต่างจากลักษณะบ่งเฉพาะของเครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการแบบธรรมดา (ordinary marks) อันเป็นผลมาจากหลักการเป็นเครื่องหมายที่ใช้โดยกลุ่มบุคคลที่ประกอบการในสาขาเดียวกัน ปัญหาลักษณะบ่งเฉพาะของเครื่องหมายร่วมได้ส่งผลกระทบข้างเคียง กล่าวคือ ปัญหาว่าผู้ผลิตสินค้าในเขตที่มิได้ขึ้นทะเบียนบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์มีสิทธิใช้ชื่อทางภูมิศาสตร์บ่งระบุแหล่งที่มาของผลิตผลที่ตนผลิตหรือจำหน่ายได้ เช่น มะม่วงน้ำดอกไม้แปดริ้ว กล้วยไข่กำแพงเพชร แต่ในปัจจุบันไม่สามารถจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมโดยใช้ชื่อทางภูมิศาสตร์หรือชื่อสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เพราะต้องห้ามตามมาตรา 8 ของพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ.2534 ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น นอกจากนี้มีปัญหาว่าผู้ใช้เครื่องหมายร่วมจะสามารถใช้ฉลากผลิตภัณฑ์ด้วยการระบุชื่อแหล่งภูมิศาสตร์อันเป็นแหล่งกำเนิดของสินค้าได้หรือไม่ หากพิจารณาจากกฎหมายเครื่องหมายการค้าและกฎหมายคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ไม่อาจทำได้ แต่กฎหมายของหลายประเทศได้ยินยอมให้จดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายร่วม จะเห็นได้จากที่กฎหมายเครื่องหมายร่วมของสหภาพยุโรปให้รับจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมพรรณนาสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายร่วม ในภูมิภาคอื่น ๆ ก็ใช้ปฏิบัติทำนองเดียว

กับยุโรป เช่น ชุมชนผู้ผลิตสินค้าจากนมในประเทศเปรูได้ใช้ชื่อเมืองซึ่งเป็นชื่อทางภูมิศาสตร์ Cajamarca ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศเป็นเครื่องหมายร่วมเรียกว่า Cajamarca Collective Mark ใช้เกี่ยวข้องกับการโฆษณาและจำหน่ายสินค้าของสมาชิกของสมาคมผู้ผลิตสินค้าจากนมเรียกชื่อว่า Asociación de Productores de Derivados Lácteos (APDL) นำผลิตภัณฑ์ของสมาชิกออกจำหน่ายในท้องตลาดมีปริมาณกว่าปีละกว่า 1.2 ล้านตัน[13]

การคุ้มครองเครื่องหมายร่วมในระดับระหว่างประเทศมีการยอมรับให้เครื่องหมายร่วมมีลักษณะเฉพาะของตนเองที่แตกต่างจากเครื่องหมายการค้าและเครื่องหมายบริการ จะเห็นได้จากที่ WIPO ได้ออกหลักเกณฑ์การจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมไว้สองประการ ประการแรกสถานะของผู้ขอจดทะเบียน กำหนดว่าไม่จำเป็นจะต้องเป็นสมาคมที่มีลักษณะเป็นนิติบุคคล แต่กลุ่มหรือคณะบุคคลหรือกลุ่มของ นิติบุคคลก็ควรมีสิทธิขอจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมได้ ประการที่สองคำขอจดทะเบียน กำหนดว่าต้องระบุรายละเอียด เช่น ชื่อ ที่อยู่ รวมถึงประเทศของผู้ขอจดทะเบียน เป็นต้น (World Intellectual Property, 2010, pp. 6-7)[14] ในระบบกฎหมายเครื่องหมายการค้าของไทย ไม่สามารถจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายการค้าได้เพราะต้องห้ามตามมาตรา 6 (2) และมาตรา 8 (12) บทบัญญัติดังกล่าวได้เดินตามแนวคิดทางกฎหมายในการแยกการคุ้มครองเครื่องหมายการค้าออกจากสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ที่มีแนวคิดว่าเครื่องหมายการค้ากับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไม่อาจรวมเข้าด้วยกันได้ ซึ่งเป็นแนวคิดทางกฎหมายดั้งเดิม แต่เมื่อเกิดแนวคิดการคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์อย่างเครื่องหมายร่วมในช่วงปลายศตวรรษที่ยี่สิบ หลายประเทศได้รับเอาแนวคิดนี้มาบัญญัติไว้ในกฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายร่วม โดยประชาคมยุโรปตรากฎหมายเครื่องหมายการค้ายุโรปอนุญาตให้จดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายร่วมได้ทั้งเครื่องหมายคำหรือเครื่องหมายภาพหรือเครื่องหมายผสม โดยไม่ถือว่าเป็นเครื่องหมายพรรณา (descriptive marks) เพราะมาตรา 7 (1) (ซี) ได้บัญญัติว่า สัญลักษณ์หรือการบ่งชี้ซึ่งใช้ในทางการค้าเพื่อบอกแหล่งภูมิศาสตร์อันเป็นแหล่งกำเนิดของสินค้าหรือบริการอาจจดทะเบียนเป็นเครื่องหมายร่วมได้ นอกจากนี้หลายประเทศนอกภูมิภาคยุโรปได้เดินตามแนวทางการพัฒนากฎหมายเครื่องหมายการค้าของประชาคมยุโรป เช่น สิงคโปร์ ญี่ปุ่น จากแนวคิดที่แตกต่างกันจึงทำให้ในปัจจุบันมีกฎหมายการคุ้มครองเครื่องหมายร่วมสองระบบ คือ ระบบหนึ่งห้ามมิให้จดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องหมายร่วม อีกระบบหนึ่งให้การคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์อย่างเครื่องหมายร่วม

---

[13] World Intellectual Property, **Linking Collective Marks with Growth and Development**. Retrieved March 1, 2017 from ttp://www.wipo.int/ipadvantage/ en/details.jsp?id

[14] World Intellectual Property. 2010. **WIPO Training of Trainers Program on Effective Intellectual Property Asset Management by Small and Medium Sized in Dubai**. Retrieved March 1, 2017 from http://www.wipo-int/edocs/wiposmesdub10inf1prov

ปัญหาผู้มีสิทธิขอจดทะเบียน และการจดทะเบียนข้อบังคับการใช้เครื่องหมายร่วม คือ

1) ผู้มีสิทธิขอจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม ตามาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 ให้สิทธิกลุ่มบุคคลเป็นเจ้าของเครื่องหมายร่วม แม้มาตรานี้สอดคล้องกับระเบียบของ WIPO ก็ตาม แต่ได้ก่อให้เกิดปัญหาในทางกฎหมายหลายประการ เพราะกลุ่มบุคคลที่ไม่มีสถานะเป็นนิติบุคคลแยกต่างหากจากองค์กรทำให้เกิดปัญหาในการถือสิทธิในเครื่องหมายร่วม เพราะในกรณีนี้ย่อมต้องถือว่ากลุ่มบุคคลนั้นเป็นเจ้าของเครื่องหมายการค้าร่วมกัน และการเป็นองค์กรในรูปของคณะบุคคลที่ไม่มีสถานะเป็นนิติบุคคลทำให้เกิดปัญหาในการทำสัญญาหรือการฟ้องคดีที่ต้องมีความยุ่งยาก นอกจากนี้อาจเกิดข้อพิพาทได้โดยง่าย หากมีการแย่งกันใช้เครื่องหมายร่วมหรือมีความไม่ลงรอยกันในการใช้เครื่องหมายร่วม ขณะที่กฎหมายสหภาพยุโรปให้สิทธิเฉพาะนิติบุคคลเท่านั้นขอจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม ทำให้ปัญหาดังกล่าวไม่เกิดขึ้น นอกจากนี้กฎหมายของสหภาพยุโรปห้ามมิให้เจ้าของเครื่องหมายร่วมประกอบกิจการเดียวกับกิจการที่ใช้เครื่องหมายร่วม แต่กฎหมายไทยไม่ได้ห้าม จะเห็นได้จากที่มาตรา 4 ให้บริษัทเป็นเจ้าของเครื่องหมายร่วมโดยบริษัทประกอบกิจการที่ใช้เครื่องหมายร่วมได้ เหตุที่กฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้นอาจเพราะว่ากฎหมายไทยเดินตามแนวทางกฎหมายสหรัฐที่ให้มีเครื่องหมายสมาชิกร่วม (collective membership marks) แต่ข้อสันนิษฐานนี้ยังไม่อาจชี้ชัดได้ เพราะเครื่องหมายสมาชิกร่วมมิได้ทำหน้าที่บ่งระบุแหล่งที่มาของสินค้า แต่บ่งระบุว่าผู้ใช้เป็นสมาชิกขององค์กร

2) ปัญหาการจดทะเบียนข้อบังคับ กฎหมายเครื่องหมายการค้าของไทยไม่ได้บัญญัติว่า การจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมต้องจดทะเบียนข้อบังคับการใช้เครื่องหมายร่วม ทำให้เกิดปัญหาในการควบคุมการใช้เครื่องหมายร่วม รวมตลอดถึงหน่วยงานของรัฐไม่มีอำนาจเข้าไปตรวจสอบและควบคุมเนื้อหาของข้อบังคับที่มีเนื้อหาที่จะมีผลกระทบต่อผู้บริโภค ขณะที่กฎหมายของสหภาพยุโรปกำหนดว่าต้องจดทะเบียนข้อบังคับในการใช้เครื่องหมายรับรอง โดยกฎหมายกำหนดรูปแบบและเนื้อหาของข้อบังคับไว้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคมิให้ถูกหลอกลวงจากเจ้าของและผู้ใช้เครื่องหมายร่วม WIPO ได้ออกข้อแนะนำ (guidelines) ในการจดทะเบียนข้อบังคับของเครื่องหมายรับรองว่า ข้อบังคับควรต้องประกอบด้วยเนื้อหาที่สำคัญ คือ ลักษณะหรือคุณภาพร่วมกันของสินค้าหรือบริการของสมาชิกที่จะใช้หรือใช้เครื่องหมายรับรอง บุคคลที่จะได้รับอนุญาตให้ใช้เครื่องหมายรับรอง เงื่อนไขของการเข้าเป็นสมาชิกขององค์กร เงื่อนไขการใช้เครื่องหมายร่วม สภาพบังคับกรณีที่ผู้ใช้ไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับ[15]

3. ปัญหาการเพิกถอนการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม

พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 ไม่มีบัญญัติว่าด้วยการเพิกถอนการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม หากนำเอาบทบัญญัติเครื่องหมายการค้ามาใช้แก่กรณีนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาได้ เพราะสภาพของเครื่องหมายร่วมมีความแตกต่างจากเครื่องหมายการค้าธรรมดา กฎหมายเครื่องหมายการค้าของสหภาพยุโรปและระเบียบของ WIPO ได้กำหนดหลักเกณฑ์การเพิกถอนเครื่องหมายร่วมไว้โดยกำหนดมูลเหตุในการเพิกถอน

---

[15] *Ibid.*

การจดทะเบียนไว้หลายประการ เช่น (1) สมาชิกใช้เครื่องหมายร่วมไปในทางที่ไม่เหมาะสม ทำให้สาธารณชนสับสนหลงผิด (2) สมาชิกผู้ใช้เครื่องหมายร่วมไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในระเบียบเกี่ยวกับการใช้เครื่องหมายร่วม (3) การแก้ไขข้อบังคับการใช้เครื่องหมายร่วมเป็นผลให้ผู้ใช้เครื่องหมายร่วมไม่ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่จำเป็นของข้อบังคับในการใช้เครื่องหมายร่วม หรือขัดกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน

4. ผลกระทบจากปัญหาการคุ้มครองเครื่องหมายร่วม

ปัญหาการไม่มีหลักเกณฑ์การคุ้มครองเครื่องหมายร่วมอย่างเพียงพอตามที่ระบุข้างต้นจะส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งระดับในประเทศและระหว่างประเทศ ดังนี้

ผลกระทบระดับภายในประเทศ แยกพิจารณาดังนี้

1) ผลกระทบในด้านการใช้กฎหมาย ปัญหานี้จะทำให้เกิดปัญหาในการใช้กฎหมายของพนักงานเจ้าหน้าที่และศาล เพราะทำให้เกิดปัญหาการตีความกฎหมาย ยิ่งไปกว่านั้นการนำกฎหมายเครื่องหมายการค้ามาใช้กับเครื่องหมายร่วมอาจไม่เหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะหรือสภาพของเครื่องหมายร่วม

2) ผลกระทบในด้านการใช้กฎหมายเครื่องหมายร่วมส่งเสริมให้ผู้ประกอบการขนาดเล็กใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาดจะไม่บรรลุผล เพราะการไม่มีหลักเกณฑ์ในการคุ้มครองเครื่องหมายร่วมอย่างเหมาะสม ย่อมจะส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบธุรกิจ เพราะจะทำให้เกิดความไม่แน่นอนแก่ผู้ขอจดทะเบียนและผู้ใช้เครื่องหมายร่วม อีกทั้งจะทำให้ผู้ประกอบธุรกิจไม่เห็นถึงความสำคัญหรือประโยชน์ของเครื่องหมายร่วม ย่อมจะทำให้การใช้เครื่องหมายร่วมไม่แพร่หลายเท่าที่ควรจะเป็น จะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

ผลกระทบระดับระหว่างประเทศ คือ ทำให้กฎหมายเครื่องหมายร่วมของประเทศไทยไม่สอดคล้องกับแนวคิดของกฎหมายเครื่องหมายร่วมยุคใหม่ และจะส่งผลกระทบต่อการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมระหว่างประเทศ จะทำให้ผู้ประกอบการของประเทศไทยที่ต้องการจะจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมเสียประโยชน์ อีกทั้งจะทำให้นักลงทุนต่างประเทศไม่สนใจใช้ประเทศไทยเป็นฐานในการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม

ปัญหาแนวทางในการพัฒนาพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534

จากการวิจัยพบว่าการพัฒนากฎหมายเครื่องหมายการค้าให้สามารถให้เครื่องหมายการค้าผสมกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ได้ปรากฏขึ้นในประชาคมยุโรปในช่วงปลายศตวรรษที่ยี่สิบ โดยสภายุโรปได้ตรากฎหมายกฎหมายเครื่องหมายการค้าประชาคมยุโรปด้วยการแยกหลักเกณฑ์การคุ้มครองเครื่องหมายร่วมอย่างชัดเจนทั้งในด้านลักษณะบ่งเฉพาะ การจดทะเบียน และการควบคุมการใช้เครื่องหมายร่วม นอกจากนี้ยังมีการรับเอาแนวคิดการคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์อย่างเครื่องหมายร่วมมาบรรจุไว้ในกฎหมาย ทำให้เครื่องหมายการค้าและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์สามารถอยู่ร่วมกันและเดินไปด้วยกันได้ เหตุผลเป็นเพราะว่าเครื่องหมายร่วมและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์อยู่บนแนวคิดการใช้เครื่องหมายเดียวกันของผู้ใช้ในกลุ่มอุตสาหกรรมสาขาเดียวกัน เครื่องหมายร่วมและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ต่างก็เป็นเครื่องมือส่งเสริมให้ผู้ประกอบการรวมกลุ่มกันประกอบกิจการ เพื่อสร้างพลังการตลาด โดยสมาชิกทุกโดยได้รับประโยชน์ร่วมกัน ไม่มีผู้ใดได้รับประโยชน์โดยไม่ต้องลงทุน

(no free-riding) เนื่องจากสมาชิกที่ใช้เครื่องหมายร่วมต่างได้รับประโยชน์จากการโฆษณาเครื่องหมายร่วมขององค์กรและสมาชิกจะต้องสอดส่องดูแลกันเองมิให้มีการละเมิดข้อบังคับการใช้เครื่องหมายร่วม การพัฒนากฎหมายเครื่องหมายการค้าโดยมีบทบัญญัติคุ้มครองเครื่องหมายร่วมที่ชัดเจนเหมาะสม และการพัฒนากฎหมายด้วยการผสมผสานหลักการของเครื่องหมายการค้ากับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เข้าด้วยกันได้รับการยอมรับเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดเครื่องหมายการค้าลูกผสม การพัฒนากฎหมายในแนวทางนี้ไม่ขัดกับหลักการของ TRIPs ว่าด้วยการคุ้มครองเครื่องหมายการค้าและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

ปัญหาการพัฒนาพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้าต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

จากสถิติการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ในประเทศไทยนับตั้งแต่ปี 2534 เป็นต้นมามีอัตราต่ำ ทำให้เห็นว่าการใช้เครื่องหมายร่วมและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไม่แพร่หลาย ข้อมูลสะท้อนให้เห็นภาพว่าการรวมกลุ่มกันประกอบกิจการของยังไม่เติบโต เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมทำให้การเข้าสู่ตลาดของวิสาหกิจชุมชนขาดพลัง เพราะขาดการรวมตัวในการพัฒนาการตลาดร่วมกัน ไม่มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกัน ทำให้ต่างคนต่างอยู่ อาจเป็นผลให้กิจการขาดความยั่งยืน รัฐบาลของหลายประเทศได้มีนโยบายส่งเสริมให้กลุ่มผู้ผลิตในชุมชนใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมการตลาดของผู้ประกอบการชุมชน เช่น ยุโรป ญี่ปุ่น เปรู โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์การเกษตรและหัตถกรรม ฉะนั้น หากประเทศไทยมีการพัฒนากฎหมายเครื่องหมายการค้าให้มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนแยกออกจากเครื่องหมายการค้าและเครื่องหมาบริการแบบธรรมดา ก็จะช่วยส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนหันมาใช้เครื่องหมายร่วมทำการตลาด จะนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างที่หลายประเทศประสบความสำเร็จมาแล้ว

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์มีข้อสรุปและข้อเสนอแนะดังนี้

สรุป

จากบทวิเคราะห์ในบทความนี้ได้ข้อสรุปสองประการดังนี้

ผลกระทบของกฎหมาย

พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 เกี่ยวกับการคุ้มครองเครื่องหมายร่วมมีปัญหาและผลกระทบดังนี้

1) ลักษณะบ่งเฉพาะของเครื่องหมายร่วม เครื่องหมายร่วมมีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างจากเครื่องหมายการค้าหรือเครื่องหมายบริการแบบธรรมดา เพราะเครื่องหมายร่วมมิได้ทำหน้าที่แยกความแตกต่างของผู้ใช้เครื่องหมายร่วมแต่ละราย แต่ทำหน้าที่บ่งระบุที่มาหรือความแตกต่างของผู้ใช้เครื่องหมายร่วมกันซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลว่ามีคุณสมบัติหรือคุณภาพใกล้เคียงกัน และโดยที่ผู้ใช้เครื่องหมายร่วมมิได้เป็นเจ้าของเครื่องหมายร่วม แต่เป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของเครื่องหมายร่วมให้ใช้เครื่องหมายร่วม จึงจำเป็นจะต้องมีข้อบังคับในการใช้เครื่องหมายร่วมเพื่อมิให้เกิดผลกระทบต่อสาธารณชนหรือผู้บริโภค

2) ด้านหน้าที่ของเครื่องหมายร่วม เครื่องหมายร่วมใช้โดยสมาชิกขององค์กรที่เป็นเจ้าของเครื่องหมายร่วม จึงทำให้เครื่องหมายร่วมมีหน้าที่เป็นเครื่องมือให้เกิดการรวมตัวกันของผู้ประกอบการค้าสินค้าหรือบริการ โดยใช้เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ทางการค้าเดียวกันทำนองเดียวกับเครื่องหมายรับรองและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เพียงแต่กลุ่มผู้ใช้และเจ้าของเครื่องหมายทั้งสามชนิดมีความแตกต่างกัน

3) ด้านการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม การไม่มีหลักเกณฑ์เฉพาะคุ้มครองเครื่องหมายร่วมได้ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบ คือ การจดทะเบียน คือ การกำหนดลักษณะบ่งเฉพาะ และการเพิกถอนการจดทะเบียน ปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ

ผลกระทบด้านแนวทางการพัฒนากฎหมาย

การปล่อยให้กฎหมายเครื่องหมายการค้าให้ยังคงมีปัญหาดังที่กล่าวข้างต้น ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ จากข้อสรุปของการวิจัยทำให้ได้ข้อบ่งชี้ว่ากฎหมายเครื่องหมายการค้าของประเทศไทยในปัจจุบันได้พัฒนาตามแนวคิดของกฎหมายเครื่องหมายการค้า ยุคเก่า ขณะที่ในปัจจุบันได้เกิดแนวทางการพัฒนากฎหมายเครื่องหมายการค้าไปในทิศทางที่นำเอาหลักการของกฎหมายเครื่องหมายการค้ามาผสมผสานกับสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เพื่อส่งเสริมให้ผู้ประกอบการรวมตัวกันทำการตลาด ดังนั้น หากประเทศไทยไม่พัฒนากฎหมายเครื่องหมายการค้าเกี่ยวกับการคุ้มครองเครื่องหมายร่วม จะทำให้เครื่องหมายร่วมไม่สามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างบรรลุผล

ผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

จากสถิติของการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมบ่งชี้ว่า การจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมมีไม่กว้างขวาง แสดงว่าการใช้เครื่องหมายร่วมมีไม่แพร่หลาย ข้อมูลนี้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ระบุว่ากฎหมายเครื่องหมายร่วมในปัจจุบันไม่สามารถเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาดของ SMEs จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนากฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายร่วมเพื่อส่งเสริมการตลาดของผู้ผลิตสินค้าชุมชนให้มีความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยได้มีข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนากฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายร่วม และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนากฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายร่วม

ด้วยสภาพปัญหาและผลกระทบเกี่ยวกับการคุ้มครองเครื่องหมายร่วม ประเทศไทยมีความจำเป็นต้องพัฒนาพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 เกี่ยวกับการคุ้มครองเครื่องหมายร่วมโดยเพิ่มหลักเกณฑ์ที่สำคัญ คือ ลักษณะบ่งเฉพาะ การจดทะเบียน และการเพิกถอนการจดทะเบียน ดังนี้

1) ปัญหาลักษณะบ่งเฉพาะ ควรบัญญัติลักษณะบ่งเฉพาะของเครื่องหมายร่วมไว้เป็นการเฉพาะ โดยเฉพาะลักษณะบ่งเฉพาะกรณีที่มีการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วมโดยใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เป็นสัญลักษณ์พรรณาถึงแหล่งกำเนิดสินค้า โดยไม่ถือว่าเป็นการพรรณนาถึงสินค้าหรือบริการโดยตรง

2) ปัญหาการจดทะเบียน ควรมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม โดยกำหนดผู้มีสิทธิขอจดทะเบียนไว้อย่างชัดเจนว่าต้องเป็นนิติบุคคลเอกชนหรือมหาชน ไม่ควรให้กลุ่มบุคคลยื่นขอจดทะเบียนเครื่องหมายร่วม

3) ปัญหาการเพิกถอนการจดทะเบียน ด้วยสภาพปัญหาและผลกระทบเกี่ยวกับการคุ้มครองเครื่องหมายร่วม ประเทศไทยมีความจำเป็นต้องพัฒนาพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 เกี่ยวกับการคุ้มครองเครื่องหมายร่วมโดยเพิ่มหลักเกณฑ์ที่สำคัญ คือ ลักษณะบ่งเฉพาะ การจดทะเบียน และการเพิกถอนการจดทะเบียน โดยควรเรียนรู้จากประสบการณ์ของสหภาพยุโรป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เครื่องหมายร่วมมีบทบาทำสำคัญในการเป็นเครื่องมือส่งเสริมการประกอบกิจการร่วมกันของผู้ประกอบการในชุมชน ดังนั้น หน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจและหน้าที่ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนหรือ SMEs รวมถึงหน่วยงานที่บริหารกฎหมายเครื่องหมายร่วม หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรต้องมีนโยบายส่งเสริมให้ผู้ประกอบการในชุมชนใช้เครื่องหมายร่วมเป็นเครื่องมือส่งเสริมการตลาดร่วมกัน โดยชี้ให้ผู้ประกอบการให้เห็นถึงความสำคัญของเครื่องหมายร่วมว่าจะช่วยพัฒนาผลิตภัณฑ์ของสมาชิกให้มีคุณภาพใกล้เคียงกันได้อย่างไร และจะเป็นเครื่องมือทำการตลาดของผู้ประกอบการได้อย่างไร ทั้งนี้ ควรต้องมีนโยบายอย่างต่อเนื่อง รวมตลอดถึงมีการติดตามผลของการใช้นโยบาย

เอกสารอ้างอิง

กรมทรัพย์สินทางปัญญา. *จำนวนการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าจำแนกตามจำพวก ถึงปี 2559.* ค้นวันที่ 25 กันยายน 2560 จาก https://www.ipthailand.go.th/th/trademark-010/item/จำนวนการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า-จำแนกตามจำพวก-ถึงปี-2559

กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. *ระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน,* ค้นวันที่ 25 กันยายน 2560 จาก http://smce.doae.go.th/ProductCategory/SmceCategory

ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และ อุทิศ สังขรัตน์. *2556.แนวทางการพัฒนาการดาเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา.* รายงานการวิจัยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์

Aguiera,Maria Gabriela Contreras. 2007. *How Collective Marks Can Help Protect the Products of Guatemalan Artisans Small Business in the Local and International Market?* Master Thesis of Master's Programme in Human Rights and Intellectual Property, Faculty of Law, Lund University, Lund.

Jones, D.G. Brian and Tadajewski, Mark. Edit. 2016. *The Routledge Companion to Marketing-History.* London: Loughtledge.

Duguid, Paul. 2012. *A case of Prejudice? The uncertain development of collective and certification marks*. Business History Review, 86, 2 (July): 311-320

Gupta, Prachi. 2013. *Collective Trade Marks: an Overview.* Manupatra Intellectual Propriety, 3 (October): 147-150

Singh, Amarjit. *2007. The Role of Collective Marks, Certification Marks and Geographical Indications. WIPO Asia Sub-regional Workshop on the Use of Intellectual Property (IP) by SME Support Institutions for the Promotion of Competitiveness of SMEs in the Food Processing Sector.* Organized By the World Intellectual Property Organization in cooperation with the Intellectual Property Organization of Pakistan in association with the Small and Medium Enterprise Development Authority and With the assistance of The Japan Patent Office , of The Japan Patent Office , Lahore, June 5 and 6, 2007. Retrieved March 15, 2017 from http://www.wipo.in/edocs/mdocs/wipo_smes_the_07_www_81475

World Intellectual Property, *Linking Collective Marks with Growth and Development.* Retrieved March 1, 2017 from ttp://www.wipo.int/ipadvantage/ en/details.jsp?id

World Intellectual Property. 2010. *WIPO Training of Trainers Program on Effective Intellectual Property Asset Management by Small and Medium Sized in Dubai.* Retrieved March 1, 2017 from http://www.wipo-int/edocs/ wiposmesdub10inf1prov

แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดนสู่ความยั่งยืนระดับสากล

วรรักษ์ สุเฌอ*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด หลักการการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและมาตรฐานการท่องเที่ยว พร้อมทั้งเสนอแนะการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนสำหรับแหล่งท่องเที่ยวชายแดนตามมาตรฐานสากล โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล และนำมาวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านการตลาดและผลิตภัณฑ์ชุมชน ด้านการจัดการสังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี ด้านการรักษาและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ด้านการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านคุณภาพการบริการ และด้านความปลอดภัยของแหล่งท่องเที่ยวชุมชน มีความสำคัญต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนให้ยั่งยืน ซึ่งองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสามารถนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการส่งเสริมพัฒนายกระดับคุณภาพสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวชายแดน ตลอดจนภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรให้เป็นนักบริหารและผู้ให้บริการที่มีมาตรฐานสูงและมีความสามารถในการให้บริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างมืออาชีพให้มีความสอดคล้องทั้งในระดับอาเซียนและสากล

คำสำคัญ: แหล่งท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวชายแดน การท่องเที่ยวโดยชุมชน มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

* คณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: worarak.suc@nida.ac.th

Community Tourism Development Guidelines for Border Tourism Promotion towards Global Sustainability

Worarak Sucher*

Abstract

This article aims to study the concepts of community-based tourism development and tourism standards and recommend the development of border community tourism destinations according to international tourism standards. Qualitative research methods are employed with content analysis. The results show that the management of community tourism destination, marketing and community products development, social management and quality of life, the preservation of cultural heritage, conservation and management of natural resources and the environment, quality of service and the safety of the community, are important to develop sustainable tourism. The development guidelines can use to enriching the quality of tourism products and services as well as the management of tourism by local communities. The tourism sector can also use for the development of human resources for executives and service providers with high standards and ability to provide professional community-based tourism services at the international tourism level.

Keywords: community tourism destination, border tourism, community-based tourism, community-based tourism standard, sustainable tourism development, tourismindustry

* Graduate School of Tourism Management, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: Worarak.Suc@nida.ac.th

บทนำ

การผลักดันแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนส่งอิทธิพลให้เกิดการให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนับตั้งแต่ปี 1992 ตามมาด้วยกระแสความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคนและการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ของผู้มาเยือน (สินธุ์ สโรบล, 2560) จากกระแสการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนกำเนิดเป็นทางเลือกหนึ่งในการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเพื่อรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติอย่างยั่งยืน และให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในขณะเดียวกันก็สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับเจ้าบ้านและผู้มาเยือน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) อย่างไรก็ตาม ในทางการตลาดการท่องเที่ยว กล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังต้องพัฒนาขีดความสามารถทางการแข่งขันเพื่อส่งเสริมการสร้างคุณค่า คุณภาพการบริการและความแตกต่างจากรูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ในปี 2002 องค์กรการท่องเที่ยวโลก (United Nations World Tourism Organization : UNWTO) ได้มีการจัดทำหลักเกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระดับโลก (Global Sustainable Tourism Criteria : GSTC) และผลักดันให้ประเทศสมาชิกนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในระดับสากล (สภาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก, 2560; องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559)

ในการสำรวจสถานการณ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน พบว่า มีการดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่ถึง 8 ประเทศ ซึ่งยกเว้นประเทศสิงคโปร์และบรูไน แต่มีเพียง 3 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา เวียดนาม และไทย ที่เคยมีการยกร่างเรื่องมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้หลักเกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระดับโลก (GSTC) เป็นแนวทางในการพิจารณาและแต่ละประเทศนำไปจัดปรับหลักเกณฑ์ให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของตน ซึ่งมีองค์กรเอกชนเป็นผู้ริเริ่มและมีหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนามาตรฐานในฐานะองค์กรภาคีที่ทางองค์กรเอกชนเห็นว่ามีบทบาทสำคัญที่จะนำเรื่องนี้ไปผลักดันต่อ (วรรักษ์ สุเฌอ, 2559) ในปี 2013 ทางกัมพูชาได้อาสาจากคณะทำงานการท่องเที่ยวอาเซียนในการพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาเซียน ผ่านการขับเคลื่อนจากองค์กรของ Cambodia Community-based Tourism Network (CCBEN) ภายใต้การทำงานของกองความร่วมมือระหว่างประเทศ กระทรวงการท่องเที่ยว กัมพูชา การพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาเซียนนี้ เป็นการสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจระดับอาเซียนและระดับโลก ซึ่งช่วยส่งเสริมการยอมรับด้านคุณภาพและการเติบโตด้านการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านความร่วมมือในกลุ่มประเทศอาเซียนในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560; วรรักษ์ สุเฌอ, 2559) ถึงแม้ว่าประสบการณ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแต่ละประเทศสมาชิกอาเซียนจะแตกต่างกัน แต่มีหลักการในการพัฒนาที่สำคัญเดียวกัน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายผลประโยชน์เพื่อการสร้างความเป็นเจ้าของและความเข้มแข็งให้ชุมชน นอกจากนี้ยังมีงานที่ต้องทำในระดับภาคี คือ การวางแผนและความร่วมมือในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของชุมชน (โสภา จำนงรัศมี, ธัชไท กีรติพงค์ไพบูลย์, กัลย์ธีรา ชุมปัญญา, 2558)

ประเทศไทยเป็นสมาชิกองค์กรการท่องเที่ยวโลก มีการวางแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดรับกับกระแสสากลด้วยดีเสมอมา (สินธุ์ สโรบล, 2560) รวมทั้งการขานรับเรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงค่อย ๆ พัฒนาตั้งแต่ปี 2541 ที่หน่วยงานภาครัฐได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย ต่อมาในปี 2001 มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product : OTOP) จนกระทั่งการท่องเที่ยวได้ขยายตัวไปสู่ชนบทหลากหลายรูปแบบ จนทำให้มี “ที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท” หรือโฮมสเตย์เกิดขึ้น หลังจากนั้นในปี 2547 มาตรฐานโฮมสเตย์ได้พัฒนาขึ้นและมีมาตรฐานการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตามมาอีกจนปัจจุบันโดยกรมการท่องเที่ยว นอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่มีบทบาทหน้าที่ด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาดยังคงสนับสนุน Green Community ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์ด้านการตลาดเรื่อง 7 Greens Concept ซึ่งเป็นโครงการรณรงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวแก่ผู้ประกอบการและผู้มาเยือนให้คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และมีการให้รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแก่ผู้ประกอบการ หน่วยงาน และชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบของหลักเกณฑ์ที่ระบุถึงความรับผิดชอบต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม หรือบางรางวัลให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2550)

นอกจากนี้ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬายังมีบทบาทสำคัญในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและบริการ จนกระทั่งปี 2549 สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Thailand Community Based Tourism Institute : CBT-i) ได้ก่อตั้งโดยความร่วมมือของฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนการวิจัย (สกว.) และโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (Responsible Ecological Social Tours Project: REST) ถือว่าเป็นหน่วยงานแรก ๆ ที่เข้ามาดูแลการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยตรงเพื่อสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านการฝึกอบรมความรู้ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนและสนับสนุนเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย (พจนา สวนศรี, 2560) ต่อมาปี 2554 สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ได้ถูกจัดตั้งขึ้นและได้พิจารณานำร่างมาตรฐานการสร้างห่วงโซ่อุปทานการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (The Corporate Social Responsibility and Market Access Partnerships Project : CSR-MAP) ประเภทการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) ไปใช้เป็นเกณฑ์ในการรับรองแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่พิเศษที่รับผิดชอบ (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559) นอกจากนี้ ในจังหวัดต่าง ๆ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด ซึ่งอยู่สังกัดสำนักปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีการส่งเสริมและสนับสนุนการฝึกอบรมและดูงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งการให้รางวัลแหล่งท่องเที่ยวชุมชนดีเด่นด้านวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม หัตถกรรม และเกษตร โดยการใช้เกณฑ์ที่สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT-i) ได้พัฒนาร่วมกับ CSR-MAP เพื่อประยุกต์ใช้และให้รางวัลดังกล่าว (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2550)

จากที่กล่าวมาข้างต้น การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนสำหรับแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ของประเทศไทยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมถึงภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างกิจกรรมบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวแก่ทุกภาคส่วนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ภายใต้กระบวนการ

การมีส่วนรวมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนายกระดับคุณภาพชีวิตและกระจายรายได้ให้แก่ท้องถิ่น (กฤษณา ฟุ้งฟู, 2560) อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเชื่อมโยงเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านได้อีกด้วย (ทวีป ศิริรัศมี, 2552) ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวชายแดนมีความเข้มแข็ง การบริหารจัดการที่ดี มีความพร้อมรองรับผู้มาเยือนได้อย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด หลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชนและมาตรฐานการท่องเที่ยว พร้อมทั้งเสนอแนะการพัฒนาการท่องเที่ยวชายแดนสำหรับแหล่งท่องเที่ยวชุมชนตามมาตรฐานสากลเพื่อให้องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางในการส่งเสริมพัฒนายกระดับคุณภาพสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ตลอดจนภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรให้เป็นนักบริหารและผู้ให้บริการที่มีมาตรฐานสูงและมีความสามารถในการให้บริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างมืออาชีพให้มีความสอดคล้องทั้งในระดับอาเซียนและสากล

ทบทวนวรรณกรรม

การท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีแนวคิดที่ชัดเจนผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งความรู้สึกเป็นเจ้าของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นการกระตุ้นสร้างแรงจูงใจและวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในชุมชนที่จะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ประสบความสำเร็จ ถึงแม้คนในชุมชนอาจไม่ได้รับรายได้โดยตรงจากการท่องเที่ยวแต่รายได้ส่วนหนึ่งจากผลการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวจะหักเข้ากองทุนชุมชนเพื่อให้ส่วนรวมได้ร่วมรับประโยชน์ (พจนา สวนศรี, 2560; เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2559) อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีจุดเริ่มต้นจากการออกแบบประสบการณ์เพื่อนำมาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวให้กับผู้มาเยือนในการเรียนรู้วิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจากเสน่ห์ของชุมชนที่โดดเด่น คือ เอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของแต่ละชุมชนที่ทำให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสกับความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิมและความเป็นชุมชนในการดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นปกติ คนในชุมชนจะรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวโดยชุมชนและเป็นเจ้าบ้านต้อนรับผู้มาเยือน มีโอกาสพบและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2550) การนำเที่ยวและบริการต่าง ๆ ดำเนินการโดยกลุ่มองค์กรชุมชนที่มีการแบ่งบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจน ได้แก่ ผู้ประสานงาน นักสื่อความหมายท้องถิ่น โฮมสเตย์ อาหาร ยานพาหนะ กิจกรรม เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศึกษาดูงานและร่วมกิจกรรมจิตอาสาบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ชุมชน (สุดถนอม ตันเจริญ, 2560)

ความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่น หรือชาติพันธุ์ของตน ความร่วมมือและความสามัคคีของคนในชุมชน การมีพื้นที่ทางสังคม ได้รับการยอมรับจากคนภายนอก เป็นหัวใจสำคัญของการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชน (กชกร เดชะคำภู และทิพาภรณ์ หอมดี, 2560; กฤษณา ฟุ้งฟู, 2560) การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงต้องมีองค์ประกอบหลักดังนี้ (1) ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (2) ชุมชนมีองค์กรชุมชนที่ทำให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์ท้องถิ่น หรือผู้ที่มีความรู้และทักษะต่าง ๆ ของท้องถิ่น

ที่หลากหลาย (3) ชุมชนมีการจัดการการท่องเที่ยวที่สามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวร่วมกับการพัฒนาชุมชนผ่านกลไกการทำงานในการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนและมีกฎกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม (4) ชุมชนมีระบบการจัดการการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านและผู้มาเยือนซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวจะต้องสามารถสร้างการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง และสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชน ถือเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546; สินธุ์ สโรบล, 2560) โดยผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างคุณภาพใหม่ของการท่องเที่ยวให้มีความหมายมากกว่าการพักผ่อน ความสนุกสนานและความบันเทิงในมิติของการท่องเที่ยวเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเคารพคนในท้องถิ่น (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2550) ทั้งนี้กล่าวสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ นั้น ถือว่าชุมชนเป็นเจ้าของฐานทรัพยากรและเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจพัฒนาการท่องเที่ยวที่คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรมและเคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เกิดผลตอบแทนจากการท่องเที่ยวที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่นและมีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชนเพื่อช่วยยกระดับคุณภาพของชีวิตของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวและเพื่อมีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม (พจนา สวนศรี, 2560, โสภา จำนงรัศมี และคณะ, 2558)

จากที่กล่าวมาข้างต้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนชุมชนที่สำคัญ 4 ด้าน (กฤษณา ฟุ้งฟู, 2560; เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2559) คือ (1) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นความภูมิใจของชุมชนในการเผยแพร่ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ผู้มาเยือนมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพันธมิตรร่วมกับชุมชนในการอนุรักษ์ และการจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวเพื่อสนับสนุนกิจกรรรมการพัฒนาของชุมชน (2) ด้านการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น การบริหารจัดการร่วมกันของชุมชนในการกำหนดการนำเสนอวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของชุมชน การแลกเปลี่ยน เรียนรู้และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยว ความภาคภูมิใจของชุมชนในการนำเสนอข้อมูลทางวัฒนธรรม เยาวชนคนรุ่นหลังเห็นคุณค่าของชุมชนตนเองจนเกิดการสืบค้น ถ่ายทอด และฟื้นฟูวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการนำเสนอ “ของดี” ให้กับคนภายนอกได้รับรู้อย่างต่อเนื่อง (3) ด้านการพัฒนาคน การมีส่วนร่วมและกำหนดบทบาทของชุมชนต่อการท่องเที่ยว กระบวนการจัดการองค์ความรู้ภายในชุมชน การพัฒนาทักษะและเพิ่มเติมความรู้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว การประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนกับคนภายนอกซึ่งการท่องเที่ยวเป็นการดึงคนจากภายนอกมาเรียนรู้ชุมชน (4) ด้านเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตคนท้องถิ่น การสร้างรายได้เสริมให้ชาวบ้านในขณะที่ชาวบ้านยังคงดำเนินวิถีดั้งเดิมได้อย่างปกติต่อเนื่องไม่ว่าจะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวหรือไม่ก็ตาม การสร้างงานให้กับคนในชุมชนและทางเลือกเรื่องรายได้เสริมในการนำไปปรับปรุงที่อยู่อาศัย การออมทรัพย์ไว้ใช้ยามขาดแคลน เจ็บป่วย หรือเป็นทุนการศึกษาให้กับลูกหลาน การพัฒนาเรื่องความสะอาดและสุขอนามัย ตลอดจนการสนับสนุนเรื่องอุปโภคบริโภคจากหน่วยงานภายนอก (สุดถนอม ตันเจริญ, 2560; องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559)

มาตรฐานการท่องเที่ยว

มาตรฐานการท่องเที่ยวหมายรวมถึงข้อกำหนด บรรทัดฐาน หรือหลักเกณฑ์ที่เป็นข้อผูกพันในการให้บริการการท่องเที่ยวโดยผู้ให้บริการหรือผู้ที่เกี่ยวข้องต้องปฏิบัติตามหรือจัดให้มีตามหลักเกณฑ์ต่าง ๆ โดยมีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มาตรฐานการท่องเที่ยวของประเทศไทยได้จัดทำอย่างเป็นระบบตั้งแต่ปี 2546-2558 โดยสำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว มาตรฐานได้ถูกพัฒนามาแล้วจำนวน 56 มาตรฐานซึ่งครอบคลุมเรื่องการบริการเพื่อการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยว ธุรกิจนำเที่ยว และการท่องเที่ยวของอาเซียน (กรมการท่องเที่ยว, 2561) ทั้งนี้กระบวนการพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวจะเห็นว่ามีความเป็นกลาง โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับหลักสากลเพื่อพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การปฏิบัติตามแนวคิดของมาตรฐานทำให้การรักษาระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวและพัฒนาคุณภาพให้ดียิ่งขึ้นและส่งผลดีต่อความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจท่องเที่ยวไทย โดยเฉพาะเมื่อประเทศสมาชิกอาเซียนอื่น ๆ เช่น ประเทศในกลุ่ม CLMV (กัมพูชา ลาว พม่า และเวียดนาม) ยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวให้เป็นสากลมากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่จะทำให้การเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวในประเทศและระดับภูมิภาคอาเซียนเป็นการท่องเที่ยวปลายทางเดียวอาเซียน (Single Tourism Destination) ประสบผลสำเร็จซึ่งจะมีส่วนช่วยกระตุ้นการท่องเที่ยวระหว่างกันในภูมิภาค รวมทั้งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวในมากขึ้น (วรรักษ์ สุเฌอ, 2559)

มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาเซียน

ในปี 2554-2558 อาเซียนจึงได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียนเพื่อส่งเสริมการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวในอาเซียน โดยมีหนึ่งยุทธศาสตร์สำคัญประการหนึ่ง คือ การจัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวอาเซียน (ASEAN Tourism Standards) เพื่อยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวของแต่ละประเทศในอาเซียนให้มีความใกล้เคียงกันและมีความเป็นสากลมากขึ้น ท่ามกลางความเติบโตอันโดดเด่นของจำนวนนักท่องเที่ยวดังที่กล่าวข้างต้น กลุ่มประเทศอาเซียนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยภาพรวมมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสินค้าและบริการที่มีคุณภาพมาตรฐานผ่านการตลาด ที่สร้างสรรค์ ความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความสามารถในการแข่งขันผ่านเครือข่ายด้านบริการท่องเที่ยวและการเชื่อมโยงการคมนาคมในอาเซียน เพื่อให้เป็นการท่องเที่ยวปลายทางเดียวอาเซียนและมีความร่วมมือด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2558)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนมีลักษณะการก่อเกิดที่หลากหลาย อาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ได้รับการส่งเสริมจากองค์กรพัฒนาเอกชนในแต่ละประเทศ ในทางกลับกันประเทศลาว กัมพูชา เวียดนาม ได้รับการส่งเสริมจากองค์กรพัฒนานานาชาติ และมีเพียงประเทศมาเลเซีย พม่า ที่ภาครัฐชี้นำการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าแต่ละประเทศมีแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งแนวคิดเหล่านี้เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากคำนิยามสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของดำเนินการ และบริหารจัดการหรือประสานงานในระดับชุมชนที่ก่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชน ผ่าน

การดูแลรักษาสิ่งมีชีวิตอย่างยั่งยืนและปกป้องทุนทาง สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ซึ่งคำนิยามนี้ได้นำมาเป็นแนวคิดหลักในการจัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยวชุมชนอาเซียน ตามแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอาเซียน ปี 2555-2558 เพื่อสร้างประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวให้มีคุณภาพจากการแสดงวิถีชีวิตของชุมชนและทุนทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในลักษณะที่ปลอดภัยและน่าสนใจ โดยมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาเซียนจะถูกนำมาใช้กับประเทศสมาชิกอาเซียน (วรรักษ์ สุเฌอ, 2559)

มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาเซียนได้กำหนดตัวชี้วัดประสิทธิภาพการทำงานสำหรับการจัดการและการประสานงานของชุมชนที่นำเสนอผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวภายใต้คณะกรรมการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายในการให้ทิศทางกับชุมชนเกี่ยวกับคุณภาพการบริการที่จำเป็นและสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยวที่จะได้รับการบริการที่มีคุณภาพทั่วภูมิภาคอาเซียน ซึ่งมาตรฐานนี้จะกลายเป็นแบบแผนการปฏิบัติของสมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชน, มัคคุเทศก์, ผู้ให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม, ผู้ประกอบการที่พัก, และบริษัทนำเที่ยว (กรมการท่องเที่ยว, 2561) มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาเซียนมีทั้งหมด 8 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการเป็นเจ้าของชุมชนและการจัดการ โดยมีการกำกับดูแลและการจัดการที่มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใสและดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (2) ด้านการมีส่วนร่วมในสังคมเป็นอยู่ที่ดี มีการแบ่งปันผลประโยชน์และต้นทุนอย่างเท่าเทียมกัน สามารถรักษาความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมและการเพิ่มคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณี เพื่อรักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (3) ด้านการอนุรักษ์และการปรับปรุงสภาพแวดล้อม โดยมีวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและกิจกรรมการอนุรักษ์เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น (4) ด้านการส่งเสริมการทำงานร่วมกันและปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวเพื่อความสำเร็จอย่างยั่งยืนของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน (5) ด้านคุณภาพการบริการของทัวร์และการบริการของมัคคุเทศก์ มีการประกันคุณภาพความเชี่ยวชาญของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ทัวร์และกิจกรรม (6) ด้านคุณภาพการบริการอาหารและเครื่องดื่ม มีการประกันคุณภาพของผู้ให้บริการอาหารและเครื่องดื่มและคุณภาพของการบริการอาหารและเครื่องดื่ม (7) ด้านคุณภาพที่พัก มีการประกันคุณภาพของผู้ให้บริการที่พักและการรักษาคุณภาพของการบริหารจัดการที่พัก และ (8) ด้านประสิทธิภาพการทำงานของผู้ประกอบการบริษัททัวร์สำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีข้อตกลงร่วมกันในการสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น ปกป้องชุมชนและธรรมชาติและมอบประสบการณ์ที่น่าพอใจและมีความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยวและชุมชน (โสภา จำนงรัศมี และคณะ, 2558)

หลักเกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสำหรับแหล่งท่องเที่ยวของสภาการท่องเที่ยวโลก

หลักเกณฑ์ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสำหรับแหล่งท่องเที่ยว (Global Sustainable Tourism Criteria: GSTC-D) จัดทำขึ้นโดยสภาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก (Global Sustainable Tourism Council) ถือว่าเป็นแนวทางขั้นพื้นฐานให้กับหน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภททุกขนาดสู่ความยั่งยืนอย่างบูรณาการ และมองภาพรวมตามเป้าหมายการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ (United Nations' Millennium Development Goals) เพื่อแก้ไขปัญหาความท้าทายระดับโลกที่เกิดขึ้น ได้แก่ ความยากจน ความเท่าเทียมทางเพศสภาพ ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ เป็นต้น (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559)

หลักเกณฑ์และหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของ GSTC ได้รับการพัฒนาโดยอ้างอิงจากหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ได้รับการยอมรับแล้ว เช่น หลักเกณฑ์ระดับแหล่งท่องเที่ยวของ UNWTO (UNWTO destination level indicators) หลักเกณฑ์ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสำหรับแหล่งโรงแรมและบริษัทนำเที่ยว (Global Sustainable Tourism Criteria for Hotel and Tour Operator) เป็นต้น สามารถสะท้อนให้เห็นถึงมาตรฐานการรับรอง หลักเกณฑ์ หลักเกณฑ์ และแนวทางปฏิบัติที่เป็นเลิศจากบริบททางวัฒนธรรม ภูมิศาสตร์และการเมืองที่แตกต่างกันทั่วโลก โดยพิจารณาถึงความเกี่ยวข้อง (สภาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก, 2560) ความสามารถในการนำไปใช้ได้จริง และความสามารถในการประยุกต์ใช้กับแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย ฉะนั้นหลักเกณฑ์นี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนจนกลายเป็นมาตรฐานสำหรับการท่องเที่ยวทุกรูปแบบ (สินธุ์ สโรบล, 2560; องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559)

นอกจากนี้ GSTC ยังเป็นแนวทางที่บ่งชี้ถึงสิ่งที่ควรทำสำหรับแหล่งท่องเที่ยว สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาแนวทางและมาตรฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นหรือภาคส่วนต่าง ๆ สามารถปรับเปลี่ยนหลักเกณฑ์ได้ตามความเหมาะสม ช่วยให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือ NGOs สามารถมีแนวทางการพัฒนาโครงการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นแนวทางขั้นพื้นฐานสำหรับการอบรมและพัฒนาบุคลากร ทั้งนี้ยังช่วยให้สื่อมวลชนสามารถให้ข้อมูลและสื่อสารต่อสาธารณชนเรื่องแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้อย่างชัดเจนและผู้บริโภคสามารถมั่นใจในแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หลักเกณฑ์สามารถวัดความสำเร็จได้อย่างชัดเจนจากเอกสารประกอบและเครื่องมือต่าง ๆ ทำให้โปรแกรมการรับรองคุณภาพในแต่ละที่มีมาตรฐานในการพัฒนาหลักเกณฑ์ให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและกระแสการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในปัจจุบัน (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2559)

จะเห็นได้ว่าภาคธุรกิจ ภาครัฐ หน่วยงาน และประชาชนในท้องถิ่น ต้องมีความร่วมมือในการพัฒนาสินค้าและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และพัฒนานโยบายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของท้องถิ่น หลักเกณฑ์ GSTC ถือเป็นแนวทางพื้นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและช่วยสร้างหลักประกันให้กับท้องถิ่นแสดงถึงความยั่งยืนในด้านต่าง ๆ โดยหลักเกณฑ์ GSTC สำหรับแหล่งท่องเที่ยว ครอบคลุมใน 4 มิติ ได้แก่ (1) การบริหารจัดการอย่างยั่งยืน (2) เพิ่มผลประโยชน์และลดผลกระทบเชิงลบทางสังคม-เศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่น (3) เพิ่มผลประโยชน์และลดผลกระทบเชิงลบทางวัฒนธรรมแก่ชุมชนและนักท่องเที่ยว และ (4) เพิ่มผลประโยชน์และลดผลกระทบด้านลบทางสิ่งแวดล้อม (สภาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก, 2560)

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research approach) ที่ได้รวบรวมข้อมูลจากบุคลากรด้านการท่องเที่ยวที่เป็นผู้รู้จริง (key informant) ในเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยว มาตรฐานการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งประกอบด้วย ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชน ภาคการศึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ จำนวน 30 คน ด้วยวิธีการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) ครั้งที่ 1 ตามแบบระดมความคิดเห็นที่ผู้วิจัยได้จัดเตรียมไว้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่กำหนด เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ข้อมูล

ที่ได้นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้องและระบุข้างต้น (กุหลาบ ปุริสาร, 2556) มาตีความและกำหนดแนวทางการพัฒนาการแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดน หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลกับชุมชนที่เลือกเป็นกรณีศึกษา โดยได้ดำเนินการจัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group) ครั้งที่ 2 ที่ ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว จังหวัดตราด เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดชายแดนที่ติดกับอำเภอสำลูต จังหวัดพระตระบอง อำเภอมณฑลเสมา จังหวัดเกาะกง และจังหวัดโพธิสัตว์ ประเทศกัมพูชา และเป็นต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีศักยภาพสูง โดยมีสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวเข้าร่วม 15 คนเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมวิธีการค้นหา และสรุปข้อความจริงตรรกะแบบอุปนัย (induction) ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลด้วยการลงพื้นที่จริงด้วยตนเองและทำความรู้จักเป็นส่วนบุคคลกับผู้ที่ให้ข้อมูลให้สามารถเข้าใกล้ชิดกับทั้งสถานที่ บุคคล และข้อมูลต่าง ๆ จะทำให้เกิดความเข้าใจภาพรวมอย่างแท้จริง (holistic perspective) (อมาวสี อัมพันศิริรัตน์, 2557)

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่าแหล่งท่องเที่ยวชุมชนสามารถนำเกณฑ์มาตรฐานการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของโลกและมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดประสิทธิภาพการดำเนินงานของการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยผ่านกระบวนการการวางแผน การบริหารจัดการ และการประเมินผลอย่างเป็นระบบนำไปประยุกต์ใช้เพื่อทำให้ชุมชนเป็นที่ยอมรับในระดับต่าง ๆ อีกทั้งยังให้ทิศทางกับชุมชนในด้านการพัฒนาคุณภาพการบริการและการสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะการท่องเที่ยวชายแดน ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างพรมแดนเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยพื้นที่ของประเทศไทยและพื้นที่ศึกษา คือชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว จังหวัดตราด มีพื้นที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านส่งผลให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย กัมพูชา และอื่น ๆ สามารถเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างประเทศสะดวกขึ้นและความนิยมจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยด้วยการท่องเที่ยวชายแดน นับได้ว่าเมืองท่องเที่ยวชายแดนระหว่างประเทศเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่แตกต่างของผู้คนมากมายซึ่งเมืองชายแดนที่ติดกับประเทศไทยก็มีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญหลายแห่ง (ปรัชญากรณ์ ไวยคช, 2557; ทวีป ศิริรัศมี, 2552)

ผู้วิจัยคาดหวังว่าแหล่งท่องเที่ยวชายแดนจะสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในเชิงนโยบาย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริม พัฒนา และยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยว รวมทั้งในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรให้เป็นนักบริหารและผู้ให้บริการที่มีมาตรฐานสูงและมีความสามารถในการให้บริการการท่องเที่ยวได้อย่างมืออาชีพให้มีความสอดคล้องทั้งในระดับสากล โดยข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดนสู่ความยั่งยืน ประกอบด้วย 7 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ด้านการตลาดและผลิตภัณฑ์ชุมชน ด้านการจัดการสังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี ด้านการรักษาและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ด้านการอนุรักษ์และจักการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านคุณภาพบริการและด้านความปลอดภัยของแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

(1) ด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชน พัฒนาระบบบริหารจัดการ จัดระบบกลุ่มท่องเที่ยวหรือคณะกรรมการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวชุมชนจากการคัดเลือกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและสร้างเป้าหมายร่วมกัน พร้อมจัดโครงสร้างการทำงาน กระจายบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบให้ชัดเจนผ่านกระบวนการทำงานของสมาชิกท่องเที่ยวและชุมชนให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ โดยจัดให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างสม่ำเสมอ การรวมกลุ่มของคนในชุมชนและเยาวชนเพื่อการท่องเที่ยว การกระจายข่าวสารให้ชุมชนมีส่วนรับรู้ข่าวสารการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ผู้นำและสมาชิกมีความรู้ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง มีสวัสดิการแก่สมาชิกเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ และสร้างกลไกในการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในระดับต่าง ๆ มีระบบการบริหารจัดการการเงินชัดเจน โปร่งใสและตรวจสอบได้

(2) ด้านการตลาดและผลิตภัณฑ์ชุมชน พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายทางการตลาดให้ชัดเจนเหมาะกับชุมชน มีผลิตภัณฑ์และกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย มีการส่งเสริมการคิดค้นมูลค่าและคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์และกิจกรรมใหม่ ๆ ที่มาจากภูมิปัญญา วัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่น มีการกำหนดปฏิทินท่องเที่ยว และส่งเสริมการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงเพื่อส่งต่อนักท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น ๆ ส่งเสริมการตลาดที่เหมาะสมกับชุมชน ส่งเสริมการช่วยเหลือสังคมโดยสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวหรือคนในชุมชน ทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายทางการตลาดเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน และควรมีการระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว สรุปผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และนำผลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวมาวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงการให้บริการ

(3) ด้านการจัดการสังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี มีความเป็นธรรมต่อนักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น จัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเป็นธรรมและทั่วถึง ชุมชนมีโอกาสสร้างรายได้ภายใต้กระบวนการจัดการการหมุนเวียนการให้บริการท่องเที่ยวเท่าเทียมกัน รายได้จากการท่องเที่ยวชุมชนจัดสรรเพื่อสนับสนุนกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชน ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการท่องเที่ยวต้องทำให้สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจมีความสมดุลกัน เพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถของคนในชุมชนที่เสียเปรียบจากการท่องเที่ยวให้ได้รับผลประโยชน์ที่เหมาะสม และยังมีการส่งเสริมการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดี จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น ส่งเสริมสุขอนามัยที่ดีของคนในชุมชน ส่งเสริมความสามัคคีภายในชุมชน กำหนดนโยบายการป้องกันยาเสพติด และอบายมุขในท้องถิ่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อพัฒนาระบบการบริการพื้นฐาน นอกจากนี้การเชื่อมโยงเศรษฐกิจในท้องถิ่น การจ้างงานคนในชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน การส่งเสริมให้ชุมชนซื้อและใช้ผลิตภัณฑ์ที่มาจากวัตถุดิบและผลิตในชุมชน วัตถุดิบของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวจากภายในชุมชนเพื่อเพิ่มคุณค่าและมูลค่าของทุนชุมชน

(4) ด้านการรักษาและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน มีการอนุรักษ์ความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น การยึดถือปฏิบัติตามกรอบศีลธรรมและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชนกับภาคีทางการท่องเที่ยวต่าง ๆ ในกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน การส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่นให้แก่คนรุ่นหลัง และยังมีฐานข้อมูลการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมชุมชนเป็นลายลักษณ์อักษร การนำข้อมูลมรดกวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการท่องเที่ยว การประเมินและปรับปรุงข้อมูลมรดกวัฒนธรรมชุมชนให้ถูกต้องสมบูรณ์อยู่เสมอ

(5) ด้านการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กฎระเบียบและข้อปฏิบัติในการปกป้องและดูแลทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้การสร้างความตระหนักรู้ของชุมชนถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรณรงค์ถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และควรมีกิจกรรมการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดการสิ่งปฏิกูลและขยะอย่างมีระบบ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการจัดการน้ำเสียและลดมลพิษต่อสุขภาวะของชุมชนและสิ่งแวดล้อม การปฏิบัติตามกฎ ระเบียบและกฎหมายในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมของชุมชน

(6) ด้านคุณภาพการบริการ มีการจัดนำเที่ยวและโปรแกรมท่องเที่ยวโดยชุมชน การส่งเสริมคุณภาพและความเชี่ยวชาญของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การจัดการคุณภาพของทัวร์และกิจกรรม การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีการจัดนำเที่ยวด้วยตนเอง อีกทั้งผู้ให้บริการสื่อความหมาย ความสามารถในการถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชน (สังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม) การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของนักสื่อความหมายท้องถิ่นความร่วมมือของชุมชนกับภาคีต่าง ๆ ในการพัฒนานักสื่อความหมายท้องถิ่น การส่งเสริมคุณภาพของผู้ให้บริการอาหารและเครื่องดื่ม การจัดการคุณภาพของการบริการอาหารและเครื่องดื่ม และการบริหารจัดการที่พัก การส่งเสริมคุณภาพของผู้ให้บริการที่พัก การจัดการคุณภาพของการบริหารจัดการที่พัก

นอกจากนี้การบริหารจัดการของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวจะต้องดำเนินการตามแนวทางและระเบียบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวรับผิดชอบที่จะพัฒนาความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและวิธีการในการให้บริการการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ และลดผลกระทบต่อชุมชน การดำเนินการของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวมอบประสบการณ์ที่พึงพอใจและปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยวและชุมชน ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวส่งมอบการนำเที่ยวและการสื่อความหมายทางสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีคุณภาพสูง ซึ่งจะสร้างความเคารพต่อค่านิยมทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ทำให้ชุมชนเปลี่ยนไป

สุดท้ายคือการติดต่อการบริการที่จุดบริการต่าง ๆ มีคุณภาพและประสิทธิภาพ การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวกลุ่มเฉพาะ (คนพิการ ผู้สูงอายุ) การบริการห้องน้ำที่สะอาดและเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว จุดบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มที่ถูกสุขลักษณะและเพียงพอต่อความต้องการ การบริการข้อมูลการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ถูกต้องและเข้าถึงง่าย จุดจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึกมีสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนจำหน่าย ป้ายสื่อความหมายต่าง ๆ ชัดเจนและติดตั้งในจุดที่เหมาะสม ระบบการประสานงานด้านการบริการที่ดีและมีประสิทธิภาพ จุดบริการสัญญาณอินเตอร์เนต (Wi-Fi) เพียงพอต่อความต้องการ ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับเจ้าบ้าน การตระหนักรู้เรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้กับคนในชุมชนเพื่อการเป็นเจ้าบ้านที่ดี คนในชุมชนทราบถึงบทบาทและหน้าที่ในการรองรับนักท่องเที่ยว ระบบการควบคุมคุณภาพและพัฒนาของชุมชนครอบคลุมประสบการณ์และความคาดหวังของนักท่องเที่ยว การเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรมท้องถิ่นกับคนในชุมชน และการเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรมของเจ้าบ้านและ

นักท่องเที่ยว ข้อตกลงหรือกฎระเบียบระหว่างชุมชน เจ้าบ้านและนักท่องเที่ยว การกำหนดกฎระเบียบสำหรับนักท่องเที่ยวและมีการแจ้งล่วงหน้า การส่งเสริมการสื่อสารข้ามวัฒนธรรมและความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับความดั้งเดิม วัฒนธรรม ประเพณีและสิ่งแวดล้อม

(7) ด้านความปลอดภัยของแหล่งท่องเที่ยวชุมชน มีเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยว การประเมินเส้นทางและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวทุกปี นโยบายหรือมาตรการการป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวการให้ข้อมูลด้านความปลอดภัยในการใช้เส้นทางและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว ความพร้อมของอุปกรณ์ด้านความปลอดภัยที่จำเป็นและสอดคล้องกับสภาพเส้นทางและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่อจำนวนนักท่องเที่ยว นอกจานี้การบริหารจัดการกรณีฉุกเฉินได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เส้นทางการท่องเที่ยวในชุมชนมีประสิทธิภาพและปลอดภัย แผนรองรับกรณีฉุกเฉิน การประเมินความเสี่ยงจากการท่องเที่ยว การซักซ้อมแผนฉุกเฉินที่เกี่ยวกับความเสี่ยงจากการท่องเที่ยว การฝึกอบรมให้ความรู้และทักษะบุคลากรที่รับผิดชอบด้านการรองรับกรณีฉุกเฉิน

การอภิปรายและสรุปผลการวิจัย

กล่าวโดยสรุป จากผลการศึกษาดังกล่าว เพื่อให้ก้าวทันบริบทของการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป จากรูปแบบการท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยมปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นการบูรณาการแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม (กฤษณา ฟุ้งฟู, 2560) เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวกับทรัพยากรที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน วัฒนธรรมธรรมและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิตวิญญาณของชุมชน ในการสร้างสัมพันธ์กันภายในชุมชนและการสัมพันธ์กับภายนอก ควรจะเชื่อมโยงให้เห็นการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการมาตรฐานสากล มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวในขณะเดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน (สินธุ์ สโรบล, 2560) นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม (กชกร เดชะคำภู และทิพาภรณ์ หอมดี, 2560) ดังนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างลึกซึ้งและถ่องแท้ กล่าวคือการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ได้เกิดจากการตอบคำถามว่าชุมชนจะได้ประโยชน์อย่างไรจากการท่องเที่ยว แต่เป็นการสร้างโจทย์หรือวิธีคิดในมิติใหม่ว่าการท่องเที่ยวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างไรในระยะยาวและสามารถสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่นและระหว่างประเทศเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านให้ยั่งยืน

ด้านชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน หากมีการนำมาตรฐานมาปรับใช้ ควรมีแนวทางที่ส่งเสริมชุมชนที่เข้มแข็งให้มีความก้าวหน้าต่อไปได้ในอนาคต และแนวทางในการส่งเสริมสำหรับชุมชนที่เกิดใหม่หรือยังไม่พร้อม ให้ชุมชนที่เคยมีประสบการณ์การดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนมาก่อนมาให้คำแนะนำแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านต่าง ๆ จึงประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานต่าง ๆ

ด้านการตลาด เพื่อคำนึงถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะช่วยตอบสนองความต้องการของตลาดการเชื่อมโยงกับภาคธุรกิจที่จะช่วยให้คำแนะนำในการสร้างตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ การวางกลยุทธ์การตลาดอย่างยั่งยืน และเกณฑ์มาตรฐานนี้ควรกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว และความพึงพอใจของชุมชน เพื่อให้เกิดความสมดุลในด้านการตลาดและเกิดความพึงพอใจทั้งสองฝ่ายต่อไป

ด้านองค์ความรู้วิชาการของชุมชน เพื่อช่วยนำหลักคิดด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมาปฏิบัติใช้กับชุมชน ผ่านกิจกรรมและการสื่อความหมาย ควรมีการกำหนดแผนการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการเสริมสร้างศักยภาพด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อไป

ด้านการคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชน เพื่อช่วยเสริมมิติทางด้านการพัฒนาสังคมไม่ว่าจะเป็นเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตสุขภาวะที่ดี สิทธิมนุษยชน ฯลฯ ซึ่งการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานนี้จะช่วยเติมเต็มให้เกิดการพัฒนาชุมชนนั้นมีความรอบด้านมากกว่าคำนึงถึงแต่กิจกรรมพัฒนาการท่องเที่ยว

ด้านการกำหนดพื้นที่และกิจกรรมของชุมชนควรมีการพิจารณาจัดกลุ่มนักท่องเที่ยว เพื่อกำหนดกลุ่มนักท่องเที่ยวในแต่ละชุมชน รวมทั้งการพัฒนาช่องทางการตลาดที่หลากหลายกับกลุ่มนักท่องเที่ยวให้สามารถเข้าถึงข้อมูลของชุมชนท่องเที่ยว เพื่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว

ด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ควรพิจารณาถึงความปลอดภัยทั้งทางด้านร่างกาย ทรัพย์สิน และระหว่างกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน การมีแผนรองรับอุบัติเหตุฉุกเฉิน หรือหน่วยบริการด้านความปลอดภัย หรือหากชุมชนใดมีกิจกรรมที่เป็นลักษณะเสี่ยงอันตราย ควรมีแนวทางการควบคุมความเสี่ยงหรือคู่มือแนะนำสำหรับนักท่องเที่ยวด้วย เพื่อป้องกันอุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้น ในขณะเดียวกันก็ควรให้ความสำคัญกับการป้องกันอุบัติเหตุทางธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ด้วย เนื่องจากบริบทพื้นที่แต่ละเขตมีความแตกต่างกันมาก

เนื่องจากข้อเสนอแนะดังกล่าวเป็นพื้นฐานที่ทุกชุมชนต้องมีการบริหารจัดการเป็นสำคัญอยู่แล้ว ส่วนการกำหนดแนวพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว (zoning) ไม่ควรมีการกำหนดเพราะ การที่จะเป็นพื้นที่ชุมชนท่องเที่ยวอยู่แล้วพื้นที่ทั้งหมดในชุมชน นักท่องเที่ยวจะสามารถเข้าไปเยี่ยมชม ในส่วนที่เปิดให้บริการอยู่แล้ว และที่สำคัญเป็นสิ่งที่วัดได้ยาก เพราะสิ่งที่ชุมชนได้รับมีทั้งผู้ที่ได้รับประโยชน์และเสียประโยชน์ ทั้งสองฝ่าย ดังนั้นการจัดการพื้นที่เฉพาะส่วนเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก หากแต่จะแก้ปัญหาโดยการขอความร่วมมือและแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน (โสภา จำนงรัศมี และคณะ, 2558) ส่วนการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (carrying capacity) นั้น สำหรับบางชุมชนกำหนดได้ยากเพราะนักท่องเที่ยวมีการเดินทางโดยอิสระ กำหนดจำนวนหรือปริมาณอาจทำได้ยากเช่นกัน ข้อเสนอแนะดังกล่าวข้างต้น จะเป็นส่วนที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนในการบริหารจัดการชุมชนมีระดับมาตรฐานขั้นต้น และยกระดับสู่การเตรียมความพร้อมสู่เกณฑ์มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนระดับสากลโดยเน้นที่แรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน คือวิถีชีวิตที่แตกต่าง และวัฒนธรรมดั้งเดิม จุดดึงดูดคือวิถีที่เรียบง่ายและมีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ รูปแบบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่จำเพาะเจาะจงด้วยเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2560)

อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะจัดการเองโดยชุมชน แต่การท่องเที่ยวรูปแบบอื่นดังกล่าวอาจจะอาศัยองค์ประกอบของชุมชนที่มีอยู่แล้วหรือศักยภาพเป็นตัวฐาน แล้วอาจจะเป็นผู้ประกอบการหรือหน่วยงานภาครัฐเข้ามาจัดการให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นทั้งรูปแบบการท่องเที่ยวและเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปะและวัฒนธรรม โดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว (กฤษณา ฟุ้งฟู, 2560; สุดถนอม ตันเจริญ, 2560) ในขณะที่การท่องเที่ยวรูปแบบอื่นดังที่กล่าวมา เป็นเพียงรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่นและธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นจุดดึงดูดใจสำหรับนักท่องเที่ยว นอกจากนั้น ประโยชน์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับเมื่อไปท่องเที่ยวในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น นักท่องเที่ยวก็จะได้สัมผัสกับวิถีชีวิตอีกรูปแบบหนึ่งโดยที่ผู้จัดการท่องเที่ยวเป็นคนที่เป็นเจ้าของโดยตรงหรือเป็นคนในชุมชนจริง ๆ (พจนา สวนศรี, 2560) ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนแตกต่างกับการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตรงที่ผู้จัดการเป็นเจ้าของเอง รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ผู้จัดการอาจจะไม่ได้เป็นเจ้าของเองแต่อาศัยแหล่งท่องเที่ยวแต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับตัวตนเจ้าของชุมชนหรือวัตถุประสงค์ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดอย่างแท้จริงและก่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กชกร เดชะคำภู และทิพาภรณ์ หอมดี. (2560). กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่สาธารณะ “หาดแห่” เกาะกลางแม่น้ำโขง. *วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่, 9*(5). 347-360.

กฤษณะ ฟุ้งฟู. (2560). ความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน จิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ความผูกพันต่อชุมชน กับการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประชาชน ตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 1*(2).

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). *ASEAN Connect กับการท่องเที่ยวไทย.* รายงานภาวะเศรษฐกิจท่องเที่ยว, ฉบับ 2 ต.ค. – ธ.ค. 2558. กรุงเทพฯ.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2550). *คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน.* สำนักงานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ.

กรมการท่องเที่ยว. (2561). *มาตรฐานด้านการท่องเที่ยว.* ศูนย์ปฏิบัติการกรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ.

กุหลาบ ปุริสาร. (2556). วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ. วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย, 3(1), 8-22.

ทวีป ศิริรัศมี. (2552). *การท่องเที่ยวชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน.* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2559). *โครงการจัดทำองค์ความรู้ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของ อพท. ที่สอดคล้องกับเกณฑ์ GSTC เผยแพร่เป็นกรณีศึกษา (Case Study) ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา.* องค์การการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.กรุงเทพฯ.

ปรัชญากรณ์ ไชยคช. (2557). เมืองท่องเที่ยวชายแดนไทย-มาเลเซีย ประตูสู่ AEC. วารสารการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 4, ตุลาคม-ธันวาคม.

พจนา สวนศรี. (2560). *ภายใต้ชายคา...เพื่องานวิจัยพัฒนาท้องถิ่น.* สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ.

วรรักษ์ สุเฌอ. (2559). *โครงการจัดทำและพัฒนาปรับปรุงมาตรฐานการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2559 กิจกรรมที่ 1 จัดทำมาตรฐานการท่องเที่ยว/ มาตรฐานการท่องเที่ยวอาเซียน/ มาตรฐานการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน).* กรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ.

วรรักษ์ สุเฌอ. (2559). *การท่องเที่ยวเร่งวางกรอบมาตรฐานและผลักดันท่องเที่ยวชุมชนสู่อาเซียน.* สยามรัฐ: กรุงเทพฯ.

สินธุ์ สโรบล. (2560). *ชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: ข้อเสนอเพื่อการปรับตัวของชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยวไทย.* จุลสารวิขาการอิเล็กทรอนิกส์, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546). *การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย.* เอกสารประกอบการประชุมประจำปี วันจันทร์ที่ 30 มิถุนายน 2546, ศูนย์การประชุมและแสดงสินค้าอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี.

สุดถนอม ตันเจริญ. (2560). *การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.* การประชุมวิชาการระดับชาติด้านการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ครั้งที่ 1. วันที่ 16 มิถุนายน 2560.

โสภา จำนงรัศมี, ธัชไท กีรติพงค์ไพบูลย์, กัลย์ธีรา ชุมปัญญา. (2558). ท่องเที่ยวทั่วไทยสร้างรายได้ทั่วถึง. *วารสารเศรษฐกิจและสังคม, 52*(1).

สภาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก. (2560). หลักเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างอย่างยืนสำหรับแหล่งท่องเที่ยว. สืบค้นเมื่อพฤษภาคม 2561 จาก www.gstcouncil.org

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2559). *หลักเกณฑ์ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสำหรับแหล่งท่องเที่ยว.* เอกสารประกอบการสัมมนาและนิทรรศการความรู้การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนภายใต้เกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก ในหัวข้อ “Grow Green Together: Travel Forever”. กรุงเทพฯ.

อมาวสี อัมพันศิริรัตน์. (2557). มโนทัศน์ของการวิจัยเชิงคุณภาพ. *วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้,* 1(2), 68-80.

แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดน และประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563

พรชัย ศักดิ์ศิริโสภณ* เฉลิมชัย ปัญญาดี** และ ปานแพร เชาวน์ประยูร***

บทคัดย่อ

แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 เป็นเครื่องมือสำคัญที่กำหนดทิศทาง เป้าหมาย และแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการต่อยอดผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาประเทศตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. วิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกและภายในของจังหวัดอุบลราชธานี และ 2. กำหนดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 ที่มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคการศึกษา และประชาชนในทุกพื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 66 ราย เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มและการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา เพื่อเป็นกลไกการขับเคลื่อนการดำเนินงานที่ตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: แผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้าน สภาพแวดล้อมภายใน สภาพแวดล้อมภายนอก

* คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ต.เมืองศรีไค อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี 34190
อีเมล: psuksirisopon@hotmail.com

** วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
เลขที่ 63 หมู่ 4 ต.หนองหาร อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ 50290
อีเมล: cpanyadee@yahoo.com

*** คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้
เลขที่ 63 หมู่ 4 ต.หนองหาร อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ 50290
อีเมล: parnprae_c@mju.ac.th

The 2017 – 2020 Border and Neighboring Country - Connected Tourist Attractions Developmental Strategic Plan Organized by Ubonratchathani Province

Pornchai Saksirisophon* Chalermchai Panyadee** and Parnprae Chaoprayoon***

Abstract

"The 2017 - 2020 border and neighboring country - connected tourist attractions developmental strategic plan organized by Ubonratchathani province" has been implemented as a strategic tool for setting the trends, goals, and guidelines for the development of border and neighboring country-connected tourist attractions in Ubonratchathani province in order to fulfill the achievement outcomes of previous national economic and social development plan. In addition, the purposes of this study aimed to analyze the internal and external environments found in Ubonratchathani province, as well as to set up the 2017 – 2020 border and neighboring country - connected tourist attractions developmental strategic plan organized by Ubonratchathani province. For participatory research methodology, a semi-structured focus group interview and descriptive analysis related to tourist attractions mechanism served for people's requirements and solutions were conducted with 66 governmental, private, and educational officers, and inhabitants living in Ubonratchathani province.

Keywords: strategic plan, border and neighboring country-connected tourist attractions development, internal environment, external environment

* Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchtani University
Muang Sri Kai, Warin Chamrap, Ubon Ratchathani 34190, THAILAND.
E-mail: psuksirisopon@hotmail.com

** School of Administrative Studies Maejo University
63 Moo, 4 Nonghan, Sansai, Chiangmai 50290, THAILAND.
E-mail: cpanyadee@yahoo.com

*** School of Tourism Development, Maejo University
63 Moo, 4 Nonghan, Sansai, Chiangmai 50290, THAILAND.
E-mail: parnprae_c@mju.ac.th

บทนำ

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่เป็นเป้าหมายในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดนและเมืองชายแดนให้มีบทบาทการเป็นประตูเชื่อมโยงเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน สถิติท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี ในปี 2558 พบว่า มีจำนวนนักท่องเที่ยว รวมทั้งสิ้น 1,471,607 คน เป็นชาวไทย 1,403,524 คน เป็นชาวต่างชาติ 68,083 คน โดยจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มจากปี 2557 คิดเป็นร้อยละ 2.93 มีรายได้จากนักท่องเที่ยวรวม 5,665 ล้านบาท สะท้อนให้เห็นถึงถึงอัตราการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี (2557: 1) ได้กล่าวไว้ว่า ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดปี 2557 มีมูลค่า 173,990 ล้านบาท เพิ่มขึ้น 2,283 ล้านบาท จากปี 2556 โดยมีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดอุบลราชธานีต่อประชากร เท่ากับ 100,864 บาท ต่อคน เพิ่มขึ้นร้อยละ 1.6 จากปี 2556 (กรมการท่องเที่ยว, 2559)

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเมืองใหญ่ริมฝั่งแม่น้ำมูลความได้เปรียบของการเป็นจังหวัดชายแดนที่มีเขตแดนติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา ทำให้สามารถเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก ที่เป็นพื้นที่ชายแดนของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สมบูรณ์และสวยงาม และมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และศาสนาที่มีชื่อเสียง ขณะที่ การท่องเที่ยวเชื่อมโยงราชอาณาจักรกัมพูชา ผ่านจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำ จังหวัดศรีสะเกษ ด้วยระยะทางเพียง 135 กิโลเมตรเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า การเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านมีความจำเป็นอย่างมากในการกระตุ้นการท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตาม จังหวัดอุบลราชธานียังมีปัญหาด้านการท่องเที่ยว เช่น ปัญหาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่ได้มาตรฐาน คุณภาพมาตรฐานของผู้ให้บริการเส้นทางคมนาคมที่เข้าไปแหล่งท่องเที่ยวไม่สะดวก ขาดการปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยว ไม่มีการเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง ที่ตั้งภูมิประเทศของแหล่งท่องเที่ยวอยู่ห่างไกลกัน ขาดศูนย์ให้ข้อมูลข่าวสาร รวมถึง ป้ายบอกทาง ป้ายสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยว ประการสำคัญ ขาดความพร้อมของบุคลากรในแหล่งท่องเที่ยวหรือชุมชนใกล้เคียง ทั้งความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยว การจัดการแหล่งท่องเที่ยว ขั้นตอนการนำเที่ยว และทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษในกรณีของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว ส่งผลให้นักท่องเที่ยวไม่พึงพอใจ จึงจำเป็นต้องมีการเร่งการพัฒนาอย่างเร่งด่วน (สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี, 2557:49)

แผนยุทธศาสตร์เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการการท่องเที่ยวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตร และเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับองค์กร เนื่องจากองค์กรใช้กลยุทธ์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของตน องค์กรจะกำหนดกลยุทธ์ได้นั้นจำเป็นต้องรู้ถึงสถานภาพหรือสภาวะขององค์กรของตนเองเสียก่อน (ชูกลิ่น อุนวิจิตร และคณะ, 2549:3) ได้สะท้อนไว้ว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีความอ่อนไหวต่อวิกฤตการณ์เป็นอย่างมาก เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดและไม่มีการณ์วางแผนรองรับ ทำให้เกิดความตระหนกนับว่าไม่เป็นผลดีต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในระยะยาว (นันทิยา และ ณรงค์ หุตานุวัตร, 2543:1)

ดังนั้น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดอุบลราชธานีพ.ศ. 2560-2563 จึงเป็นการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในจังหวัดอุบลราชธานี แล้ววิเคราะห์สถานการณ์และแนวโน้มการท่องเที่ยวภายใต้กรอบนโยบายของรัฐบาล และแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ รวมถึงความต้องการของประชาชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดอุบลราชธานีอย่างสมดุลและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยเรื่อง แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 มีวัตถุประสงค์การวิจัยดังต่อไปนี้

1. เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกของจังหวัดอุบลราชธานี

2. เพื่อกำหนดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประชากร ได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 66 ราย ประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว 17 ราย ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว 19 ราย ผู้ที่เกี่ยวข้องด้านการศึกษาสาขาการท่องเที่ยวและการโรงแรม 16 ราย และประชาชนในพื้นที่ จำนวน 14 ราย ผู้วิจัยเลือกใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ด้วยการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยพิจารณาว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ด้านการท่องเที่ยว (Key Informant) หรือเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยว (Stakeholder) เครื่องมือที่ใช้สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (Focus Group Interview) เพื่อได้ข้อมูลครอบคลุมในทุกประเด็น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องแล้ว มาจำแนกตามประเด็นที่ศึกษา และนำมาเรียบเรียงข้อมูล แล้วเสนอข้อมูลด้วยการบรรยายเชิงพรรณนา

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก (SWOT Analysis) เป็นการค้นหาจุดแข็งหรือข้อได้เปรียบ และร่วมกันค้นหาจุดอ่อนหรือข้อเสียเปรียบขององค์กร โดยมองหาโอกาสความเป็นไปได้ต่อการจัดการในอนาคต และพยายามหลีกเลี่ยงอุปสรรค จากสภาวะแวดล้อมจากภายนอก Philip Kotler et al (2006: 92) ปัจจัยเหล่านี้มีโอกาสที่จะก่อให้เกิดทั้งคุณและโทษต่อองค์กร หากนำจุดแข็งและโอกาสที่มีอยู่แล้วมาใช้ก็จะเกิดประโยชน์ได้ทวีคูณ ในขณะที่จุดอ่อนขององค์กรและอุปสรรคหรือความเสี่ยงจากภายนอกอาจคุกคามหรือสร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่องค์กรได้มหาศาล (ปณิศา ลัญชานนท์, 2548:30-31)

1. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกเป็นกระบวนการการทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงกับประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวมถึงโอกาสที่เกิดขึ้น (Opportunities) อุปสรรค (Threats) ที่มีต่อชุมชน ดังนั้น ความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงสภาพธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเหล่านั้น เพื่อตอบสนองต่อทั้งโอกาสและอุปสรรคอย่างเหมาะสม ก่อนที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน เพราะทั้งโอกาสและข้อจำกัดนั้นมีความสัมพันธ์กับกลยุทธ์ที่ชุมชนจะใช้ในการปฏิบัติการตามกลยุทธ์

2. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในเป็นกระบวนการที่ชุมชนมองตัวเองในแง่ของความสามารถ (Capabilities) หรืออะไรบ้างที่ชุมชนสามารถทำได้ ดังนั้น การวิเคราะห์หน้าที่ภายใน (internal functional) การดำเนินงาน (operations) โครงสร้าง (structure) ทรัพยากร (resources) และทักษะ (skills) ซึ่งผลในการวิเคราะห์เหล่านี้สามารถช่วยให้ทราบถึงจุดแข็ง (strengths) และจุดอ่อน (weaknesses) ของชุมชนอันจะนำมาซึ่งการพัฒนากลยุทธ์ที่จำเป็นสำหรับชุมชน

TOWS Matrix เป็นการจับคู่ ระหว่าง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ที่ช่วยให้ผู้จัดการพัฒนากลยุทธ์ออกเป็น 4 กลยุทธ์ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1: ตาราง TOWS Matrix อ้างใน วีระพล ทองมา และคณะ (2554: 55)

ปัจจัยภายใน / ปัจจัยภายนอก	จุดแข็งหรือข้อได้เปรียบ (Strengths)	จุดอ่อนหรือข้อเสียเปรียบ (Weaknesses)
โอกาส (Opportunities)	**กลยุทธ์จุดแข็ง-โอกาส (SO)** เป็นการนำจุดแข็งและโอกาสภายนอกที่องค์กรพึงมีหรือพึงจะหาได้มาใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุด	**กลยุทธ์จุดอ่อน-โอกาส (WO)** เป็นการหาวิธีแก้ไขจุดอ่อนหรือจุดด้อยภายในองค์กรโดยพิจารณานำโอกาสภายนอกที่จะเอื้ออำนวยผลดีหรือผลประโยชน์ต่อองค์กรมาใช้ให้มากที่สุด
อุปสรรค (Threats)	**กลยุทธ์จุดแข็ง-อุปสรรค (ST)** เป็นการนำจุดแข็งภายในขององค์กรมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด และทำให้อุปสรรคภายนอกลดน้อยลงที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แม้ว่าในบางครั้งจุดแข็งขององค์กรอาจไม่สามารถลบล้างอุปสรรคให้หมดไปได้ แต่ก็เป็นการลดความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นให้เหลือน้อยที่สุด	**กลยุทธ์จุดอ่อน-อุปสรรค (WT)** เป็นการพยายามแก้ไขหรือลดความเสียหายของธุรกิจอันเกิดจากจุดอ่อนภายในขององค์กรและอุปสรรคจากผลกระทบภายนอก ซึ่งอาจมีผลรุนแรงต่อการดำเนินการขององค์กร องค์กรจึงจำเป็นต้องหาทางหลีกเลี่ยงจากความเสียหายเหล่านั้นและประคองตัวเพื่อความอยู่รอด

1. ผลวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกของจังหวัดอุบลราชธานี

ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน

การประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 ในวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559 ณ .ห้องบัวทิพย์ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมกาญจนาภิเษก มหาวิทยาลัยอุยลราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีผู้เข้าประชุมประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคการศึกษา และประชาชนในทุกพื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 66 ราย ผลจากการสัมภาษณ์สามารถสรุปได้ว่า จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดทางตะวันออกสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานมากกว่า 227 ปี มีขนาดพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือรองจากจังหวัดนครราชสีมา มีตำบลโขงเจียมเป็นที่ตั้งของเส้นเวลาหลักของประเทศ ที่เส้นแวง 105 องศาตะวันออก ส่งผลให้บริเวณผาชนะไดเป็นสถานที่แรกที่นักท่องเที่ยวสามารถชมพระอาทิตย์ขึ้นก่อนใครในประเทศไทย

ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานีมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากคนไทย - ลาวพื้นเมืองอีสานอาศัยกระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่ของจังหวัด ขณะที่ผู้ที่สืบเชื้อสายจากกลุ่มเขมรจะอาศัยอยู่ในบริเวณอำเภอน้ำยืน อำเภอนาจะหลวย อำเภอบุณฑริก อำเภอน้ำขุ่น และบริเวณบ้านทุ่งศรีอุดมบางส่วน ส่วนกลุ่มชาวบูรอาศัยที่บ้านเวินบึก และบ้านท่าล้ง อำเภอโขงเจียม นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่สืบเชื้อสายจากชาวจีน ชาวอินเดียและชาวเวียดนามส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี ถึงแม้ว่าจะมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดร่วมกันอย่างหลากหลาย แต่วิถีชีวิตกลับเรียบง่ายและงดงาม ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงามมากมาย

ประเพณีที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ ประเพณีแห่เทียนพรรษาที่มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่า 116 ปี เมื่อถึงวันเข้าพรรษาพุทธศาสนิกชนจะใช้ขี้ผึ้งซึ่งได้จากรังผึ้งมาต้มให้ละลายแล้วนำฝ้ายที่จะทำเป็นไส้เทียนจุ่มลงไปในน้ำผึ้งที่ละลายแล้วดึงขึ้นมา รอให้เย็นพอที่จะเอามือคลึงให้ขี้ผึ้งโอบล้อมไส้เทียนให้เต็ม เรียกว่า “การฟั่นเทียน” จากนั้นนำมาตัดตามขนาดที่ต้องการ เสร็จเรียบร้อยก็จะเป็นเทียนพร้อมกับเครื่องไทยธรรมไทยทานอื่น ๆ รับศีลรับพรจากพระ ถือเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานี

ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษากำหนดจัดงานขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 และแรม 1 ค่ำเดือน 8 หรือวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษาของทุกปี โดยมีพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าร่วมงานจำนวนมาก มีขบวนแห่เทียนพรรษาประเภทติดพิมพ์ ประเภทแกะสลัก และประเภทเทียนโบราณที่เป็นเครื่องบูชาแล้วต้นเทียนของแต่ละวัดยังมีนางฟ้าประจำต้นเทียน มีการร่ายรำนำขบวนด้วยเสียงเพลงจังหวะสนุกสนานครื้นเครงของชาวบ้านแต่ละคุ้มวัดเข้าร่วมในขบวนเป็นแถวยาวเหยียด และดูสวยงามวิจิตรตระการตาทุกปี

ประการสำคัญ จังหวัดอุบลราชธานียังมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลายและมีชื่อเสียงจำนวนมาก ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น แม่น้ำสองสี สามพันโบก หาดชมดาว และน้ำตกแสงจันทร์ เป็นต้น และทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น เช่น อุทยานแห่งชาติผาแต้ม ถนนคนเดินเขมราษฎร์ วัดทุ่งศรีเมือง วัดหนองป่าพง วัดป่านานาชาติ และวัดภูพร้าวหรือวัดเรืองแสง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเปิดจุดผ่านแดนจำนวนมาก เช่น จุดผ่านแดนถาวรช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จุดผ่านแดนถาวรบ้านปากแซง อำเภอนาตาล จุดผ่อนปรนหน้าอำเภอเขมราฐ อำเภอเขมราฐ จุดผ่อนปรนบ้านสองคอน อำเภอโพธิ์ไทร จุดผ่อนปรนบ้านด่านเก่า อำเภอโขงเจียม จุดผ่อนปรนช่องตาอู อำเภอบุณฑริก และจุดผ่อนปรนช่องอานม้า อำเภอน้ำยืน ส่งผลกระทบทางลบต่อผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ใช้จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเพียงทางผ่านข้ามไปยังสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุบลราชธานีอยู่ไกลจากตัวอำเภอเมืองอุบลราชธานีมาก ส่วนใหญ่กระจายตามอำเภอต่าง ๆ ทำให้การท่องเที่ยวในบริเวณดังกล่าวซบเซา ก่อให้เกิดปัญหายาเสพติด ปัญหาการค้ามนุษย์ ปัญหาแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมืองผิดกฎหมาย และปัญหาการขนสินค้าผิดกฎหมาย ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ ระบบเศรษฐกิจ และความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ดังที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปข้อมูลตามตาราง 2 ได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2: ตารางแสดงการเปรียบเทียบระหว่างจุดแข็งและจุดอ่อนของจังหวัดอุบลราชธานี

จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)
- มีข้อได้เปรียบทางสภาพพื้นที่และลักษณะทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากมีพื้นที่ชายแดนติดต่อกับ ได้แก่ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา - มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลายหลาย ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา - มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ - มีศักยภาพสูงด้านเศรษฐกิจในด้านการค้าชายแดน - มีระบบโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกสามารถรองรับการเป็นศูนย์กลางด้านการขนส่ง การท่องเที่ยว การค้าและการลงทุนกับประเทศเพื่อนบ้านได้	- เป็นเมืองผ่านของนักท่องเที่ยวที่ใช้เป็นเส้นทางในการผ่านไปยัง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา - จุดผ่านแดนอยู่ไกลจากสถานที่ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่นิยมใช้บริการโรงแรมและที่พัก ร้านอาหารและเครื่องดื่ม ที่กระจุกตัวอยู่ในอำเภอเมืองมากกว่า - แหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่กระจายตัวและอยู่ห่างไกลกัน - สิ่งอำนวยความสะดวกไม่เพียงพอกับความต้องการของนักท่องเที่ยว - การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวยังไม่สะดวกสบาย

ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก

รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริม สนับสนุนการสร้างค่านิยมให้คนไทยปลูกจิตสำนึกและภูมิใจด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถใช้เป็นจุดขายและผลักดันกิจกรรมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี รวมถึงการเปิดจุดผ่านแดนถาวร และจุดผ่อนปรนเป็นจุดสำคัญที่เอื้อให้จังหวัดอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านหลักที่จะรองรับการเดินทางท่องเที่ยว การค้าขายที่การขนส่งสินค้าด้วยระบบถนนผ่านจุดเชื่อมโยงดังกล่าว อย่างไรก็ตาม กฎระเบียบ กฎหมายผ่านแดนประเทศเพื่อนบ้านที่มีหลายขั้นตอน มีความยุ่งยาก และยังไม่มีนโยบายด้านความมั่นคงของชายแดนที่ชัดเจน

ขณะที่พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่มาเยือนจังหวัดอุบลราชธานี ผู้มาเยือนชาวไทยส่วนมาก (ร้อยละ 49.2) เดินทางท่องเที่ยวเพียงจังหวัดเดียว รองลงมา (ร้อยละ 33.8) เดินทางท่องเที่ยว 2 จังหวัด ในทางตรงกันข้าม ผู้เยือนชาวต่างประเทศส่วนใหญ่ (ร้อยละ 58.3) เดินทางมาท่องเที่ยว 3 จังหวัด รองลงมา (ร้อยละ 19.2) เดินทางท่องเที่ยว 4 จังหวัด ขณะที่ผู้เยี่ยมเยือนส่วนใหญ่เดินทางมาท่องเที่ยวด้วยตัวเอง โดยใช้ยานพาหนะส่วนตัว รองลงมา เป็นการเดินทางมากับบริษัทนำเที่ยวหรือคณะทัวร์

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้เยี่ยมเยือนส่วนใหญ่ไม่ได้มาพักที่จังหวัดอุบลราชธานี แต่เป็นเดินทางเพื่อข้ามแดนเพื่อไปยังสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและราชอาณาจักรกัมพูชาเป็นวัตถุประสงค์หลัก โดยส่วนใหญ่การท่องเที่ยวจะเป็นไปในลักษณะของทัวร์หรือบริษัทนำเที่ยวจัดโปรแกรมทัวร์ โดยใช้จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเมืองผ่าน ทำให้ชาวจังหวัดอุบลราชธานีไม่ได้รับผลประโยชน์เท่าที่ควร โดยคิดเป็นค่าใช้จ่ายต่อคนต่อวันประมาณเพียงคนละ 1,086.59 บาทเท่านั้น ดังที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปข้อมูลตามตาราง 3 ได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3: ตารางแสดงการเปรียบเทียบระหว่างโอกาสและอุปสรรคของจังหวัดอุบลราชธานี

โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
- นโยบายภาครัฐที่ส่งเสริมให้จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเมืองการค้าเศรษฐกิจชายแดนที่มีการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านตามกรอบความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและสังคม - การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนส่งผลให้เกิดความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ ด้านวิชาการ ด้านการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม - ความร่วมมือของกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก่อให้เกิดเสรีในการค้า การเดินทาง รวมไปถึงการท่องเที่ยวระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้น - การเปิดจุดผ่านแดนถาวร และจุดผ่อนปรนเอื้อให้จังหวัดอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	- ปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดน การลักลอบขนถ่ายสินค้าผิดกฎหมาย ยาเสพติด แรงงานต่างด้าวที่ลักลอบเข้าเมือง การอาชญากรรม การค้ามนุษย์ - กฎระเบียบ กฎหมายผ่านแดนประเทศเพื่อนบ้านที่มีหลายขั้นตอน มีความยุ่งยาก และยังไม่มีนโยบายด้านความมั่นคงของชายแดนที่เป็นรูปธรรม - กฎระเบียบทางการค้า การขนส่ง ทั้งคน รถบรรทุก และสินค้าของประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน (GMS) ยังไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน มีมาตรการกีดกันทางการค้า ทั้งทางภาษีและไม่ใช่ภาษี รวมถึงการเก็บค่าธรรมเนียมการผ่านแดนที่ไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน - ขาดความต่อเนื่องของนโยบายรัฐบาล รวมถึงปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง

2. แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563

การท่องเที่ยวมีแนวโน้มการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้นและให้ความสำคัญกับการลงทุนและพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ ประกอบกับสถานการณ์การท่องเที่ยวและปัจจัยเสี่ยงด้านการท่องเที่ยวที่นับวันจะมี

ความซับซ้อน รุนแรง และเปลี่ยนแปลงเร็วขึ้น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 มีกรอบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วิสัยทัศน์ “เมืองร่วมสมัยน่าอยู่ เปิดประตูการท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้าน”

คำอธิบายวิสัยทัศน์ : เมืองร่วมสมัยน่าอยู่ หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดอุบลราชธานีได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนในทุกมิติ ภายใต้ต้นทุนทางธรรมชาติ ทุนวัฒนธรรม และทุนสังคมที่แตกต่างและหลากหลาย ส่วนเปิดประตูการท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านหมายถึง การต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยสินค้าและการบริการที่มีมาตรฐานด้วยความยินดี

พันธกิจ

1. เร่งสร้างคุณค่าและมูลค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

2. พัฒนาทักษะและความสามารถของบุคลากรการท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานีให้มีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยว

3. พัฒนากลไกการขับเคลื่อนการจัดการเครือข่ายเชิงพื้นที่และกิจกรรมการท่องเที่ยวชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านอย่างมีเอกภาพ

4. ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านแบบบูรณาการเพื่อวางรากฐานการเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้าน

เป้าประสงค์

1. พัฒนาและเพิ่มจำนวนแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพให้มีมาตรฐานสากลภายใต้ขีดความสามารถของการรองรับด้านพื้นที่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านความพึงใจ

2. เพิ่มคุณค่าและมูลค่าของต้นทุนทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม เพื่อยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยว

3. เพิ่มศักยภาพของบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีความรู้ด้านการบริการ ภาษา เทคโนโลยี การตลาด และการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

4. พัฒนาความเข้มแข็งและเพิ่มจำนวนเครือข่ายการท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้าน

5. เสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาระบบการทำงานตามบทบาทและหน้าที่ระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการการท่องเที่ยวในทุกระดับ

6. กระจายรายได้จากการท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านเป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียม และสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ตารางที่ 4: ตารางแสดงยุทธศาสตร์กลยุทธ์ และตัวอย่างแนวทางการพัฒนา

ยุทธศาสตร์	กลยุทธ์	ตัวอย่างแนวทางการพัฒนา
ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อยกระดับมาตรฐานและรองรับการท่องเที่ยวเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน	กลยุทธ์ที่ 1.1 พัฒนาและส่งเสริมการยกระดับมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ	โครงการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวตามเส้นทางเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้านในเขตอำเภอเขมราฐ นาตาล และโพธิ์ไทร
	กลยุทธ์ที่ 1.2 เร่งปรับปรุงและพัฒนาการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยวเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว	โครงการจัดทำป้ายสื่อความหมายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ตามรอยหลวงปู่ชา สุภัทโท วัดหนองป่าพงและวัดสาขา
	กลยุทธ์ที่ 1.3 ปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภคในแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานการท่องเที่ยวไทย	โครงการสร้างและปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุและผู้พิการในแหล่งท่องเที่ยวสามพันโบก หาดหงส์ ลานหินสี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอุทยานธรณี
ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาระบบบริหารจัดการแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน	กลยุทธ์ที่ 2.1 พัฒนาระบบและกลไกการบริหารจัดการเชิงเครือข่ายการท่องเที่ยวแบบองค์รวม	โครงการยกระดับการจัดงานแห่เทียนเข้าพรรษาให้เป็นงานระดับนานาชาติแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน
	กลยุทธ์ที่ 2.2 . ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพหุภาคีในการจัดการท่องเที่ยวแบบบูรณาการ	โครงการสร้างและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยวชายแดน ในอำเภอเขมราฐ นาตาล และโพธิ์ไทร
	กลยุทธ์ที่ 2.3 การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน	โครงการพัฒนาทักษะภาษาต่างประเทศเพื่อการสื่อสารการท่องเที่ยวเบื้องต้น
ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน	กลยุทธ์ที่ 3.1 ส่งเสริมการศึกษารวบรวม และพัฒนาฐานข้อมูลการตลาดการท่องเที่ยว	โครงการสำรวจข้อมูลพื้นฐานและการกำหนดพิกัดแหล่งท่องเที่ยวเพื่อทำฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์
	กลยุทธ์ที่ 3.2 ส่งเสริมการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าสินค้าของที่ระลึกบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น	โครงการพัฒนาสินค้าที่ระลึกและผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สะท้อนอัตลักษณ์ของจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

อภิปรายผล

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 ได้พิจารณาจากสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกของจังหวัดอุบลราชธานี รวมถึงวิเคราะห์สภาพการณ์และแนวโน้มการท่องเที่ยวภายใต้กรอบนโยบายของรัฐบาล ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559 ที่มุ่งเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ **“เมืองร่วมสมัยน่าอยู่ เปิดประตูการท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนบ้าน”** ของจังหวัดอุบลราชธานี สะท้อนให้เห็นถึง วิสัยทัศน์ ที่เป็นภาพฝันที่ต้องการเห็นสภาพในอนาคตเป็นอย่างไร เป็นภาพฝันที่เป็นไปได้ (ประเวศน์ มหารัตน์สกุล, 2560: 93) การกำหนดทิศทางของชุมชนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อแสดงจุดยืนของชุมชน วิสัยทัศน์เป็นเสมือนความใฝ่ฝันให้สังคมหรือชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดและความเชื่อของสมาชิกในองค์กร (พจนา สวนศรี, 2546: 56) กลยุทธ์เป็นการกำหนดวิธีการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาทางการท่องเที่ยวให้บรรลุนโยบายที่ได้ตั้งเอาไว้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 326) ประการสำคัญ มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวทางสู่ผลสำเร็จของแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวที่น่าสนใจไว้หลายประเด็น เช่น 1. ภาครัฐควรสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์และการฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ 2. การพัฒนาบุคลากรที่ให้บริการด้านการท่องเที่ยว และ 3. การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นในการจัดการซึ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นต้น (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554: 54)

ผลวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกของจังหวัดอุบลราชธานี ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคการศึกษา และประชาชนในทุกพื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 68 ราย พบว่าจังหวัดอุบลราชธานีมีทั้งจุดแข็งและมีโอกาสทางการท่องเที่ยว ตรงกันกับ กลยุทธ์เชิงรุก ที่เป็นการกำหนดกลยุทธ์โดยใช้จุดแข็งให้เป็นประโยชน์ ฉกฉวยโอกาสไว้ เพื่อเยียวยาจุดอ่อน และหลีกเลี่ยงข้อจำกัด (ฉลองศรี พิมลสมพงศ์, 2542 :126) ทั้งนี้เนื่องจาก จังหวัดอุบลราชธานีมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานกว่า 227 ปี มีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเพณีแห่เทียนพรรษา งานบุญประจำปีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานี ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ประกอบกับ นโยบายภาครัฐที่ส่งเสริมให้จังหวัดอุบลราชธานีเป็นเมืองการค้าเศรษฐกิจชายแดนที่มีการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านตามกรอบความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงเป็นที่มาของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 ที่ประกอบไปด้วย 3 ยุทธศาสตร์ ดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อยกระดับมาตรฐานและรองรับการท่องเที่ยวเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน สะท้อนให้เห็นว่า การเปิดประชาคมอาเซียนจะเป็นประโยชน์กับนักลงทุนชาวไทยรายใหญ่ที่มีความพร้อมและสามารถแข่งขันได้ในระดับนานาชาติ ที่มองเห็นโอกาสในการเข้าไปลงทุนด้านการท่องเที่ยวและบริการในต่างประเทศบ้าน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2556: 39) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นโยบายที่จะเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยการนำอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สร้างรายได้ไปพร้อม ๆ กับการบริหารจัดการท่องเที่ยว และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (สำนักงานท่องเที่ยวและ

กีฬาจังหวัดอุบลราชธานี, 2559: 1) เป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาและการบริหารจัดการ 3 ประการ ได้แก่ 1) คุณภาพและความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม 2) คุณภาพของประสบการณ์การท่องเที่ยว และ 3) การมีส่วนร่วม รวมทั้งคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่น (WTO, 1997: 18) ดังนั้น การวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 ต้องคำนึงถึงแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่นับว่าเป็นหัวใจที่จะนำความสำเร็จมาสู่การดำเนินงาน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาระบบบริหารจัดการแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน รัฐบาลมีความจำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการกำหนดนโยบายของภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรม ประการสำคัญ การมีส่วนร่วมเพื่อระดมความคิดเห็นหรือมติของชุมชนก่อนที่จะลงมือปฏิบัติตามข้อตกลง รวมทั้งการตัดสินใจที่จะดำเนินการใด ๆ ก็ควรที่จะต้องได้รับความเห็นชอบจากเสียงส่วนมาก ดังนั้น การกำหนดยุทธศาสตร์ต้องอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไปได้ ภาครัฐจะต้องให้การสนับสนุนอย่างจริงจังและเป็นแกนกลางในการประสานความร่วมมือของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย (เสรี วังส์ไพจิตร และคณะ, 2547: 76) ในขณะที่ กลยุทธ์ที่ 2.3 การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน สะท้อนให้เห็นว่า ประเทศไทยต้องเร่งปรับปรุงระบบการศึกษาอย่างเร่งด่วน เพื่อให้บุคลากรของไทยสามารถในด้านภาษาอังกฤษ รวมถึงภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ที่จำเป็นเพื่อรองรับการลงทุนจากต่างประเทศและการท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2556: 39) เนื่องจาก บุคคลที่เป็นสมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะรับรู้และทราบถึงสถานภาพของตนที่อยู่ในสังคมกลุ่มอย่างชัดเจนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Bernard, 1960: 39) การที่บุคคลจำนวนหนึ่งที่ผูกพันร่วมกันในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ ต้องมีการพบปะพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ (Bake,1950: 33)

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน เนื่องจากจังหวัดอุบลราชธานีมีทั้งจุดแข็งและมีโอกาสทางการท่องเที่ยว การใช้กลยุทธ์ดึง (Pull Strategy) เป็นการดำเนินกิจกรรมทางการตลาดที่มุ่งไปที่ผู้บริโภคสุดท้ายที่เป็นเป้าหมายด้วยวิธีการโฆษณาและกิจกรรมส่งเสริมการขายเพื่อจูงใจและดึงให้ผู้บริโภคสุดท้ายตัดสินใจซื้อ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,2549: 284) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูปแบบการตลาดแบบบูรณาการ เช่น การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น อินเตอร์เน็ท การบอกต่อ การใช้แผ่นพับหรือคู่มือการท่องเที่ยว สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างทั่วถึง (กีรติ ตระการศิริวานิช และคณะ, 2554: 605)

แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 เป็นการวางแผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต เป็นรูปแบบการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง โดยเป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสาร และมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคการศึกษา และภาคประชาชน นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งระบบ เพื่อให้เป็นกลไกขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงชายแดนและประเทศเพื่อนของจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2563 นับว่าเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่อยู่บนพื้นฐานความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมที่มาจากความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และความหลากหลายของภาคี เพราะกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นย่อมเกี่ยวพันกับมนุษย์ทุกประเภทและทุกระดับ ประการสำคัญ การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าประสงค์ของจังหวัดอุบลราชธานีเป็นการตั้งคำถามที่ว่าในอนาคตจังหวัดอุบลราชธานีจะพัฒนาอะไรบ้าง จะพัฒนาอย่างไร และจะพัฒนาเพื่อใคร สะท้อนให้เห็นภาพจุดหมายปลายทางที่กำลังดำเนินไปชัดเจนยิ่งขึ้น ประการสำคัญ การกำหนดวิสัยทัศน์ก่อให้เกิดการสร้างจุดมุ่งหมายร่วมกันและก่อเกิดความผูกพันร่วมกันในการที่จะร่วมกันพัฒนาจังหวัดอุบลราชธานีในอนาคตอย่างสมดุลและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ควรเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้แก่แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ ทั้งคุณค่าทางเศรษฐกิจ คือความคุ้มค่าการใช้จ่าย และราคาที่นักท่องเที่ยวสามารถจับต้องได้ และคุณค่าทางจิตใจ คือความประทับใจที่นักท่องเที่ยวพึงได้รับจากสินค้าและการบริการซึ่งเป็นเอกลักษณ์และเป็นจุดแข็งที่สำคัญของการท่องเที่ยวไทย

2. เร่งพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว ทั้ง พื้นที่ลานจอดรถ ป้ายสื่อความหมาย ศูนย์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ห้องน้ำ รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการและผู้สูงอายุให้ได้มาตรฐานสากล

3. เร่งสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือเพื่อให้บริการทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความแข็งแกร่งในการรองรับการเปิดการค้าเสรีทางการท่องเที่ยวในอนาคต ที่มุ่งเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยจัดตั้งคณะกรรมการ ในระดับอำเภอ และจังหวัดขึ้นเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นรูปธรรม

4. ส่งเสริมให้มีการจัดการฝึกอบรมและพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นทั้งทางด้านการปฏิบัติงานเฉพาะทางวิชาชีพที่มีความจำเป็นสำหรับสถานประกอบการ รวมทั้งหลักสูตรเพื่อพัฒนาผู้บริหารตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูงสำหรับบุคลากรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

5. ควรพัฒนาข้อมูลด้านการท่องเที่ยวแบบครบวงจรครบถ้วนและทันสมัย ที่สามารถสอบถามข้อมูลการท่องเที่ยว และประสานงานเพื่อแก้ไขความเดือดร้อนของนักท่องเที่ยวในกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินได้สะดวก รวดเร็ว เข้าถึงได้ง่าย และกระจายให้ครอบคลุมสถานที่ท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2554. *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559.* กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2556. *TAT Tourism Journal 3/2013. จุลสารวิชาการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.* กรุงเทพฯ.

กรมการท่องเที่ยว. 2555. *สรุปสถานการณ์นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ปี พ.ศ. 2554 และแนวโน้มปี พ.ศ. 2555.* กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

_____. 2559. *แผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยง พ.ศ. 2560 – 2563 ของจังหวัดบุรีรัมย์.* เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อรับฟังความคิดเห็นและพิจารณาแผนพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยวเชื่อมโยง พ.ศ.2560-2563 ของจังหวัดบุรีรัมย์ ภายใต้โครงการดำเนินการตามแผนพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับจังหวัดและประเทศเพื่อนบ้าน ณ. ห้องพิมานแก้ว โรงแรมพนมพิมาน มหาวิทยาลัย ราชภัฏบุรีรัมย์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. วันศุกร์ที่ 22 กรกฎาคม 2559.

กีรติ ตระการศิริวานิช อรจนา จันทรประยูร พรชัย ศักดิ์ศิริโสภณ และเบญจมาศ ศรีสุข. 2554. *รูปแบบความร่วมมือของพหุพาคีต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพื้นที่ลุ่มน้ำแม่งอน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่* สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์. 2542. *การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว.* มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.

ชูกลิ่น อุนวิจิตร สมเดช มุงเมือง เนรมิต จิตรรักษา เสริฐ ไชยานันตา. 2549.*ศักยภาพและความต้องการในการวางแผนและจัดการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นันทิยา หุตานุวัตรและณรงค์ หุตานุวัตร. 2546. *การพัฒนาองค์กรชุมชน.* กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548. *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน.* บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด. กรุงเทพฯ.

ปณิศศา ลัญชานนท์ . 2548. *หลักการตลาด.* กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.

ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. 2560. *กลยุทธ์การวางแผนและการจัดการ Strategic Planning & Management.* สำนักพิมพ์ปัญญาชน. กรุงเทพฯ.

พจนา สวนศรี. 2546. *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.* โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2549. *กลยุทธ์การตลาดในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หน่วยที่ 1-8 พิมพ์ครั้งที่ 5.* สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี

วีระพล ทองมา วินิตรา ลีละพัฒนา ธนาคาร คำน้อย สุเดช สมบูรณ์ และทวนทอง ทองประเสริฐ. 2554. *การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่งอน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่.* สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

เสรี วังส์ไพจิตร ทิวา เงินยวง นิดาวรรณ เพราะสุนทร ศาสตรา โตอ่อน ชลธิรา สัตยาวัฒนา ปฐม มณีโรจน์ ภาสกร จันทน์พะยอม ละเอียด ศิลาน้อย บุญหลิบ พานิชชาติ สิริวุฒิ รัศมีฉาย และกีรติ พลดอน. *โครงสร้างของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย.* สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2547.

สำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี. 2557. *แผนพัฒนาจังหวัดอุบลราชธานี 4 ปี (พ.ศ.2558 – 2561).* กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด.

สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุบลราชธานี. 2559. *ร่างแผนแม่บทพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2560-2564.* อุบลราชธานี.

Bales, R. F. 1950. *Interaction Process Analysis: A Method for the Study of Small Groups.* Reading Mass: Addison-Wesley Publishing.

Bernard, M. B. 1960. *Leardership, psychology and Organization Behavior.* New York: Harper and Row.

Philip Kotler John T. Brown and James C. Makens .2006. *Marketing for Hospitality and Tourism fourth edition.* Pearson Education, Inc. New Jersey.

World Trade Organization. 1997. ***Sustainable Tourism and Environment.*** In the International Tourism: A Global Perspective. 2nd edition, WTO, Spain.

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน

สัจจา ไกรศรรัตน์*

บทคัดย่อ

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน ใช้ระเบียนวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล กลุ่มบุคคลที่เป็นผู้รู้ในเชิงหลักการ ประกอบด้วย กลุ่มนักท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ผู้ให้การสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายจากองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน เช่น ผู้ประกอบการร้านอาหาร ผู้ประกอบการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ผู้ประกอบการแหล่งที่พักผู้ประกอบการรถรับจ้างประจำทางรวมถึงนักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยว และคนในชุมชน ในลักษณะการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) เป็นรายบุคคลและกลุ่มบุคคล จำนวน 45 คน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการรังสรรค์ข้อมูล (constructionism) ให้ครบทุกประเด็นแบบองค์รวม (holistic)

ผลการศึกษา แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยแนวทางที่สำคัญดังนี้ (1) พัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงกีฬา และการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืนบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น เน้นผลประโยชน์ชุมชน คุณค่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมมีแนวปฏิบัติที่สำคัญได้แก่ การใช้จุดเด่นของลักษณะทางภูมิศาสตร์ ทำเลที่ตั้ง ความเป็นพื้นที่ชนบท ชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน มาใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา และจัดกิจกรรมการแข่งขันจักรยานเสือภูเขาให้เป็นงานประจำถิ่น (2) ส่งเสริมและใช้การท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคมสุขภาวะ และ อนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการปั่นจักรยาน โดยการให้ประชาชนในพื้นที่มาร่วมต้อนรับในฐานะการเป็นแหล่งท่องเที่ยว เจ้าบ้านที่ดี หรือให้ความช่วยเหลือนักปั่นจักรยานที่ปั่นเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนแล้วเกิดหลงทางหรือต้องการความช่วยเหลือฉุกเฉิน (3) มีการจัดทำฐานข้อมูล ช่องทางการติดต่อกับนักปั่นประจำถิ่น (Local Bike Guide) ทีมอาสาสมัคร (Volunteer) ผู้นำชุมชนในแต่ละพื้นที่ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดเส้นทางปั่นจักรยาน พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกิจกรรมให้หลากหลาย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดึงการมีส่วนร่วมของชุมชน กระตุ้นความสนใจในการทำกิจกรรมทางกาย และ ส่งเสริมให้สังคมเกิดวัฒนธรรมการรักษาสุขภาพ และ

* คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
เลขที่ 46 หมู่ 3 ต.จอมบึง อ.จอมบึง จ.ราชบุรี 70150
อีเมล: Sathcha@yahoo.com

ความอยู่ดี จากการออกกำลังกาย การปั่นจักรยาน เล่นกีฬาหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางกายอื่น ๆ และยังเป็นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรม มหกรรมเชิงกีฬาในด้าน การบริหารจัดการกีฬา และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยใช้กิจกรรม (Event tourism) และ (4) นำเสนอจุดขายการท่องเที่ยวเชิงกีฬาจากผู้ให้บริการเจ้าถิ่นแท้ ๆ ที่มีประสบการณ์ความเชี่ยวชาญยาวนาน อีกทั้ง เข้าใจภูมิทัศน์ และวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง มาพร้อมมาตรฐานความปลอดภัยแบบสากล แต่ยังคงบริการมิตรภาพแบบไทย ๆ โดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Center) ในการติดต่อสื่อสาร โดยเฉพาะเครือข่ายนักปั่นประจำถิ่น เฝ้าระวังร่วมกับนักปั่นประจำถิ่น ทีมอาสาสมัคร ผู้นำชุมชนในแต่ละพื้นที่ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

คำสำคัญ: จักรยานเสือภูขา การท่องเที่ยวเชิงกีฬา การท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา

Guidelines for Sustainable Development of Sports Tourism and Adventure Tourism with Mountain

Sathcha Kaisornrat*

Abstract

Guidelines for "Sustainable Development of Sports Tourism and Adventure Tourism with Mountain Bikes" was a qualitative study. In-Depth interview was employed for data collection with 45 samples from individuals and groups who were the key theoretical informants, including groups of Mountain bike tourists, alliance networks from both public and private sectors, such as business entrepreneurs from food, souvenir, lodging and hotels, rental transportation areas, academicians, relevant policy makers in tourism field, as well as community members. Data analysis was conducted by Content Analysis and Holistic Data Constructionism.

According to the findings of the study, the guidelines for sustainable development of sports tourism and adventure tourism with mountain bikes were as follows:

(1) to sustainably develop the tourism products based on local resources for sports tourism and adventure tourism with mountain bikes: the emphasis of the product development concerned with the best benefits of each community, its environmental values, and cultural values, in terms of specific geographical characteristics, tourism locations, locality, and the community ways of living. The creation of a regular community event of Mountain Bike Competition was required, (2) to promote and apply the sports and adventure tourism as a tool in developing the local economy, heathy society, and natural resource conservation: it meant to lend the opportunity for community members to take part in organizing the event, welcoming tourists as a good host together, and helping or giving supports to tourists when necessary, (3) to develop an annual database of the contacts of local bike tourists, volunteer staff, community leaders, local tourism business entrepreneurs, local administration agents, from all of those in the areas located along the Mountain

* Faculty of Management Science, Muban Chombueng Rajabhat University
46 Moo 3 Chombueng, Chombueng, Ratchaburi 70150, THAILAND.
E-mail: Sathcha@yahoo.com

bike trail: it meant to the variety of activity designs that could draw the participation and interest of the community, in order to form a unique culture as healthy and well-being community. The promotion of physical exercises like mountain bike cycling and other kinds of physical sports was required. These could also stimulate the community potential in organizing and managing such the annual sports and tourism grand event, and (4) to present a selling point of a new sport tourism, provided by local hosts who had long experience of their locality, that came with deep knowledge and understanding of their own landscapes and cultures, serviced together with high international standards of safety and local-friendly environment, in which tourists could sense real locality, based on Community Communication Center (particularly the collection of the contacts of local alliance networks from aforementioned).

Keywords: mountain bikes, sports tourism, adventure tourism with mountain bikes

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผลกระทบจากแนวโน้มทิศทางการเปลี่ยนแปลงของการท่องเที่ยวของโลก ที่สำคัญประการหนึ่งคือ นักท่องเที่ยวมีแนวโน้มและต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงกีฬา รวมถึงการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องกับกีฬาและกิจกรรมผจญภัยมีแนวโน้มเป็นที่นิยมสูงขึ้น (Jane Koepke,2005) นักท่องเที่ยวมีความต้องการเรียนรู้และสัมผัสประสบการณ์ท้องถิ่น อีกทั้งภาครัฐให้การสนับสนุน และกำหนดเป็นนโยบายสำคัญในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การท่องเที่ยวเชิงกีฬายังเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวเนื่องและส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบเฉพาะกลุ่มประเภทอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวเชิงอาหาร (Culinary Tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ (Eco Tourism) การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) และ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) การท่องเที่ยวเชิงกีฬาสามารถนำมาเติมเต็มผสมผสานกับกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่น ๆ สร้างผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่แตกต่าง โดยใช้ทักษะในการจัดการขั้นสูง เป็นการยกระดับขีดความสามารถศักยภาพในการแข่งขัน และเป็นจุดขายของไทยในอนาคต

นอกจากนี้ กระแสความนิยมในศตวรรษที่ 21 (Carrera and Bridges, 2006) ยังพบว่าลูกค้ามีความต้องการธุรกิจและการบริการ รวมถึงผลิตภัณฑ์ด้านสุขภาพ เนื่องจากกลุ่มลูกค้าเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นในการเพิ่มคุณภาพชีวิต ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวเชิงกีฬาซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการดูแลสุขภาพ จึงเป็นการท่องเที่ยว ที่กำลังได้รับความนิยมสูงในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเป้าหมายทางการตลาดเฉพาะทาง (Niche Market) และมีแนวโน้มและมีทิศทางการขยายตัวเพิ่มขึ้นไปในทุกกลุ่มอายุ รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงกีฬาสำหรับผู้สูงอายุ ทิศทางการเติบโตดังกล่าวส่งผลให้หลายประเทศ มีเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬา

การท่องเที่ยวด้วยจักรยานเสือภูเขาเป็นส่วนหนึ่งการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัยที่กำลังเติบโตอย่างต่อเนื่องโดยมีปัจจัยเกื้อหนุนหลายประการ อาทิ การเพิ่มขึ้นของราคาน้ำมันในตลาดโลก กระแสการห่วงใยสุขภาพ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และกระแสจากการรณรงค์ของภาครัฐทั้งในเรื่องของการปั่นจักรยาน หลายชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่มีศักยภาพเชิงพื้นที่ต่อการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวด้วยจักรยานเสือภูเขา จึงมองเห็นโอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยว สร้างเอกลักษณ์ และ อัตลักษณ์ให้กับพื้นที่ ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา เนื่องจากกิจกรรมและรูปแบบการท่องเที่ยวนี้มีความสัมพันธ์กับ อัตราการเติบโตของตลาดโลก (Six Dot Consulting, 2011) และสอดรับกับพฤติกรรมผู้บริโภค ยุคใหม่ที่มีความสนใจทั้งการท่องเที่ยวเชิงกีฬา การท่องเที่ยวผจญภัย และการท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ ในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้ต้องการเพียงแค่พักผ่อนหย่อนใจ แต่ได้พัฒนามาเป็นการหาความรู้ ความท้าทายศักยภาพทางร่างกาย และจิตใจ รวมถึงการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้ชุมชนจึงควรปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม (สัจจา ไกรศรรัตน์, 2560 หน้า 2)

จากกระแสความนิยมในการใช้จักรยาน พฤติกรรมผู้บริโภคที่มีความห่วงใยสุขภาพ และการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัย จึงเป็นโอกาสของประเทศไทย และชุมชนท้องถิ่น ในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยว ด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างเป็นระบบและยั่งยืน แต่การดำเนินงานดังกล่าวจำเป็นต้องมีข้อมูลประกอบการพิจารณา จึงเป็นเหตุผลสำคัญในการนำไปสู่การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน เป็นการนำความรู้ มาใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางเลือกของประเทศและ ชุมชนท้องถิ่น ควบคู่กับการพัฒนาสุขภาวะของคนในสังคม โดยเหตุที่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา จะช่วยขยายรูปแบบการท่องเที่ยวของประเทศให้กว้างขึ้น อันจะนำไปสู่การสร้างรายได้ในการท่องเที่ยวให้มากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาแนวทางการพัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืนในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

การศึกษาครั้งนี้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล กลุ่มบุคคลที่เป็นผู้รู้ในเชิงหลักการประกอบด้วย กลุ่มนักท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ผู้ให้การสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายจากองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน เช่น สมาชิกชมรมจักรยานในท้องถิ่น ผู้ประกอบการร้านอาหาร ผู้ประกอบการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ผู้ประกอบการแหล่งที่พักผู้ประกอบการรถรับจ้างประจำทางรวมถึงนักวิชาการและหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยว และ คนในชุมชนท้องถิ่นที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา

2. ขอบเขตเนื้อหา

การท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา เป็นการท่องเที่ยวตลาดเฉพาะ และต้องมีความพร้อมมากกว่าการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass market) เนื่องจากต้องรักษาความสมดุลระหว่าง การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวอย่างยิ่งยืน ขอบเขตของการศึกษาจึงให้ความสำคัญกับมิติของการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวทางของการ UNWTO (2006) ประกอบด้วย (1) การดำเนินกิจกรรมในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว (2) การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลต่อชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วัฒนธรรมและวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน (3) การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว (4) การประสานเข้าด้วยกันของความต้องการทางเศรษฐกิจ ความคงอยู่ของสังคม และ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

3. ขอบเขตพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในประเทศไทย เป็นพื้นที่หลักในการศึกษา

การทบทวนวรรณกรรม

การท่องเที่ยวเชิงกีฬากีฬา ซึ่งเกิดจากการประกอบคำ 2 คำเข้าด้วยกันคือ คำว่า “การท่องเที่ยว (Tourism) และ กีฬา (Sport)” ลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงกีฬาจะต้องมีความสนใจทั้งในการท่องเที่ยว และกีฬาร่วมกัน โดยกิจกรรมกีฬาจะต้องเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญในบริบทของการท่องเที่ยวในภาพรวม ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวและการเดินทางจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับกีฬา ซึ่งมีหลายหลายประเภท การท่องเที่ยวเชิงกีฬาเป็น

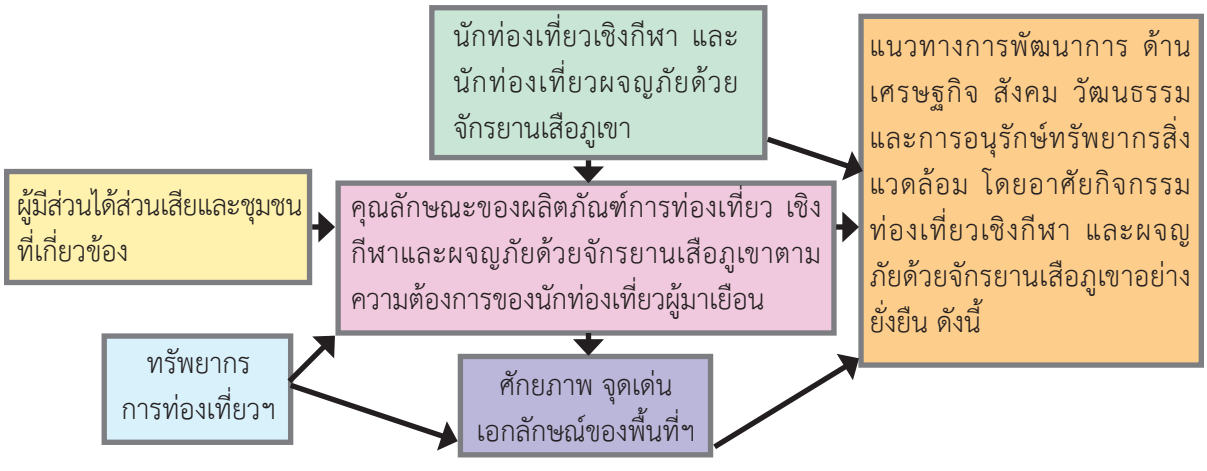
การเดินทางท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องกับกีฬา อาทิ การเล่นกีฬา การชมกีฬา หรือการท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมเชิงกีฬาเป็นสิ่งดึงดูดใจ โดยสามารถแบ่งการท่องเที่ยวเชิงกีฬาออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ได้แก่ (1) การท่องเที่ยวเพื่อเล่นกีฬา (Active sport tourism) เป็นการเดินทางเพื่อไปเล่นกีฬา ทั้งที่เป็นการเล่นกีฬาเพื่อการแข่งขัน (Activity Participant) และการเล่นกีฬาที่เป็นงานอดิเรก (Hobbyist) ตลาดการท่องเที่ยวเพื่อการเล่นกีฬาเป็นตลาดของผู้ที่เข้าร่วมในกิจกรรมทางกายภาพในกิจกรรมกีฬาที่มีการแข่งขันหรือไม่มีการแข่งขันก็ได้ในขณะที่เดินทางท่องเที่ยวอยู่ กลุ่มเป้าหมายทางการตลาดของนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวเพื่อการเล่นกีฬา (Active sport tourism) เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบการเล่นกีฬา ซึ่งอาจจะเป็นการเล่นเพื่อพัฒนาสมรรถภาพ การแข่งขัน การสัมผัสกับสถานที่ท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับกีฬาที่มีชื่อเสียง หรือพัฒนาศักยภาพของตนเองให้ดีขึ้น ตลอดจนเป็นการเล่นเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ตลาดการท่องเที่ยวเพื่อเล่นกีฬานี้จึงมีขนาดใหญ่และมองได้หลายมุม อาทิ ผู้เดินทางไปเล่นกีฬาเพื่อการแข่งขัน แบ่งออกเป็น นักกีฬาอาชีพ นักกีฬาสมัครเล่น นักกีฬาเยาวชน เป็นต้น ส่วนนักกีฬาที่ต้องการเดินทางมาเล่นกีฬาเพื่อพักผ่อนหรือเพื่องานอดิเรก มีจุดประสงค์ที่สำคัญคือการพักผ่อน และ การได้รับความสนุกสนาน จากการเล่นกีฬา หรือการสังสรรค์ ระหว่างผู้ที่เดินทางมาเล่นกีฬาด้วยกันก็ได้ กิจกรรมกีฬาที่เข้าร่วมมีหลากหลายรูปแบบหลายชนิดกีฬา อาทิ กอล์ฟ การพายเรือคายัค เทนนิส การตกปลา การปีนผา และการปั่นจักรยานเสือภูเขา เป็นต้น นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับชนิดกีฬา และ กิจกรรมเชิงกีฬาที่มีอยู่ในพื้นที่ (2) การท่องเที่ยวงานหรือมหกรรมกีฬา (Sport event tourism) เป็นการท่องเที่ยวในงานหรือมหกรรมกีฬา โดยเป็นการเดินทางไปเพื่อสัมผัสงานหรือ มหกรรมกีฬา นักท่องเที่ยวงานหรือมหกรรมกีฬาจึงประกอบไปด้วย ผู้ชมหรือผู้สังเกตการณ์ (Spectators) และนักกีฬาที่เข้าแข่งขัน ตัวอย่างของการท่องเที่ยวงานหรือมหกรรมกีฬา เช่น การแข่งขันฟุตบอลไทยลีกคัพ การแข่งขันกีฬาโอลิมปิกเป็นต้น และ (3) การท่องเที่ยวเชิงกีฬาเพื่อความทรงจำ (Nostalgia sport Tourism) เป็นการเดินทางไปยังสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับกีฬา เช่น การเที่ยวชมสถานที่แข่งขันกีฬาโอลิมปิก การชมพิพิธภัณฑ์มวยไทย การเที่ยวชมถิ่นพำนักของนักกีฬาที่มีชื่อเสียงเป็นต้น

ในมุมมองด้าน Supply side การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sport tourism) เป็นการนำเสนอสิ่งดึงดูดใจทางด้านกีฬาให้ชมและกิจกรรมเชิงกีฬาให้เล่น สิ่งดึงดูดใจอาจจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อาทิ อุทยานแก่งลำห้วย ภูเขา หรืออาจจะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นอาทิ พิพิธภัณฑ์ สนามกีฬา หรือ ร้านค้าเป็นต้น โดยมีแรงจูงใจในการท่องเที่ยวเชิงกีฬา อยู่รูปแบบต่าง ๆ อาทิ การค้นหา สำรวจสถานที่ใหม่ ๆ การผจญภัย ความสนุก การพักผ่อน การแข่งขัน การศึกษา และ การพัฒนาตนเอง เป็นต้น

ผลจากการสัมภาษณ์ภาคีและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับกิจกรรมเชิงกีฬาที่มีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยว (สัจจา ไกรศรรัตน์, 2559) พบว่า การเล่นกีฬาแบบผจญภัย อาทิ การท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ดำน้ำ ปีนผา ล่องแก่ง พายเรือคายัค เรือแคนู หากพิจารณาถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้สามารถเป็นได้ทั้งการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวแบบผจญภัย จักรยานเสือภูเขาในฐานะของกิจกรรมเชิงกีฬาอยู่ในกลุ่มกิจกรรมกีฬาและนันทนาการกลางแจ้งประเภทหนึ่ง ซึ่งใช้ฐานทรัพยากร สภาพแวดล้อม และสภาพภูมิประเทศคล้ายกับกิจกรรมกลางแจ้งประเภทอื่น ๆ ในปัจจุบันด้วยเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย จึงทำให้จักรยานเสือภูเขาสามารถสามารถเข้าไปยังเส้นทางที่ในอดีตไม่สามารถเข้าถึงได้ (Chavex.et.al 1993) จักรยานเสือภูเขาหรืออีกชื่อหนึ่งว่า MTB ซึ่งย่อมาจากคำว่า (Mountain bikes) อีกคำย่อคือ ATB (All terrain bikes) ซึ่งในปัจจุบันจะใช้คำว่า ATB มากกว่า เนื่องจากมีความหมายที่คลอบคลุมจักรยานประเภทนี้มากที่สุด แต่สำหรับในเมืองไทย

คำว่า เมาเท่นไบค์ยังคงเป็นคำที่นิยมกันมากถ้าเห็นคำเหล่านี้ก็คือจักรยานประเภทเดียวกัน คุณลักษณะของ จักรยานเสือภูเขา (Mountain Bike) ที่ออกแบบมาเพื่อใช้ปั่นในทางวิบากหรือ ปั่นในภูมิประเทศที่เป็นป่าหรือภูเขา ออกแบบให้มีความแข็งแรงมากกว่าจักรยานประเภทอื่น ๆ มีอุปกรณ์ช่วยซับแรงกระแทก มีโช้ค หน้าหลัง, เกียร์ทดแรง ที่ช่วยให้การปั่นข้ามอุปสรรคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น หลุม บ่อ ก้อนหิน หรือรากไม้ ที่กีดขวางอยู่เป็นไปได้ง่ายขึ้น จึงทำให้การปั่นจักรยานถูกจัดอยู่ในกลุ่มการท่องเที่ยวผจญภัย ซึ่งเป็นชนิดของกิจกรรมนันทนาการที่เริ่มจากตัวเอง ที่เกี่ยวข้องหรือมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ที่ก่อให้เกิดกิจกรรมแบบมีความเสี่ยง อันตราย และไม่สามารถคาดเดาผลลัพธ์ได้ (Ewert and Jamieson (2003 p.68) โดยมีองค์ประกอบของอันตรายทางกายหรือทางกายภาพที่มองเห็นได้จากการผู้เข้าร่วมในบริบทของผลลัพธ์ความไม่แน่นอน (Ewert & Hollenhorst, 1989; Robinson, 1992) คือสิ่งที่แตกต่างจากการเล่นกีฬาที่ไม่ใช่การผจญภัย ปัจจัยกระตุ้นพื้นฐานของการท่องเที่ยวผจญภัยได้แก่ ความรู้สึก ความสำเร็จความตื่นเต้นและความท้าทาย (Beedie, 2003; Ewert, 1994; Neirotti, 2003). จักรยานเสือภูเขาสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวผจญภัยทั้งในส่วนที่เป็นแบบซอฟท์ แอดเวนเจอร์ (Sofe adventure) เป็นรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวง่าย ๆ ไม่ต้องอาศัยความรู้และทักษะในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวมากนัก เน้นความบันเทิง และความผ่อนคลาย จากการท่องเที่ยว เช่น การปั่นจักรยานทางธรรมดา เพื่อชมธรรมชาติ ส่วนที่เป็นฮาร์ดแอดเวนเจอร์ (Hard adventure) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่จำเป็นต้องใช้ความรู้และทักษะในการทำกิจกรรมที่จัดไว้ให้อย่างสูง และเหมาะกับคนที่รักการผจญภัยเป็นอย่างมาก เช่น การปั่นเสือภูเขาขึ้นทางลาดชันการปั่นเส้นทางวิบาก ข้ามอุปสรรคกรีดขวางที่ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญมาก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ สถานการณ์โดยรวมด้านการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ของประเทศไทยยังไม่มีความชัดเจน แต่หลายพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ชนบท ห่างไกล ที่มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ และกิจกรรมที่มีความพร้อมอยู่แล้ว มีโอกาสในการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว เชิงกีฬาและการผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา เหลือเพียงการพัฒนาด้านการบริหารจัดการ ทั้งนี้การพัฒนาเหล่านี้ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ต้องมีการวางแผนและพัฒนาร่วมกัน เพื่อให้เกิดการวางแผนที่มีประสิทธิภาพ นำไปสู่การการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดการวิจัย
ที่มา: นักวิจัย (2560)

จากการทบทวนวงรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การกำหนดกรอบแนวคิดในการการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 2

วิธีการดำเนินการวิจัย

1 วิธีการรวบรวมข้อมูลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ในครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นที่การศึกษาในลักษณะข้อมูลเรื่องเล่า (Narrative Research) และการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลด้วยตัวเองดังนี้

1.1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ที่รู้จริง (Key Informant) ในสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการชุดข้อมูลมาประมวลเป็นผลการวิจัย กลุ่มนักท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ผู้ให้การสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายจากองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน เช่น สมาชิกชมรมจักรยานในท้องถิ่น ผู้ประกอบการร้านอาหาร ผู้ประกอบการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ผู้ประกอบการแหล่งที่พัก ผู้ประกอบการรถรับจ้างประจำทางรวมถึงนักวิชาการ และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดราชบุรี และ คนในชุมชนที่จะเชิญมาร่วมให้ข้อมูลในลักษณะการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นรายบุคคลและกลุ่มบุคคล กำหนดหน่วยของข้อมูลที่จะศึกษา อยู่ในสัดส่วนจำนวนระหว่าง 30 - 50 คน (Morse, 1994) การศึกษาครั้งนี้ มีสัดส่วนของผู้ให้ข้อมูลจำนวน 45

1.2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือผู้เขาอย่างยั่งยืน ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสำรวจ สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา อาทิ การปั่นจักรยานจอมบึงเสือภูเขา และการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล กลุ่มบุคคลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. การตรวจสอบคุณภาพและความเชื่อถือได้ของข้อมูล วิธีการในการสร้างความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลโดยการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) จากแหล่งที่มา เวลา และ สถานที่ เพื่อตรวจสอบว่าถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่ และ แหล่งบุคคล ถ้าบุคคลให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ เพื่อให้แน่ใจว่าข้อสรุปที่ได้เป็นข้อมูลจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลจริง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่มีอยู่จะถูกนำมาแยกส่วน หรือจัดหมวดหมู่ตามคุณสมบัติ (Properties) แล้วมาแปลความหมายของข้อมูล (Interpreting data) โดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และ เอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวผจญภัย ด้วยจักรยานเสือภูเขา และการท่องเที่ยวเชิงกีฬา เป็นหลักในการวิเคราะห์ ทำการเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิด ทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (Interpretation) แล้วกำหนด (Construct) ข้อเสนอ (Proposition) แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา เสนอต่อชุมชนผู้ให้ข้อมูล และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง พิจารณาและให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม หลังจากนั้นจะนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทั้งหมดมาสังเคราะห์ โดยการรังสรรค์ข้อมูล (Constructivism) ให้ครบทุกประเด็นแบบองค์รวม (Holistic)

ผลการวิจัย

พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬา และ การท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ ที่นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวแล้วได้รับความสนุกสนานตื่นเต้น หวาดเสียว ผจญภัย มีความทรงจำ ความปลอดภัย และได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวกึ่งอนุรักษ์ธรรมชาติ ที่มีองค์ประกอบของความท้าทายหรือเสี่ยงภัย การใช้พละกำลัง การได้รับความ

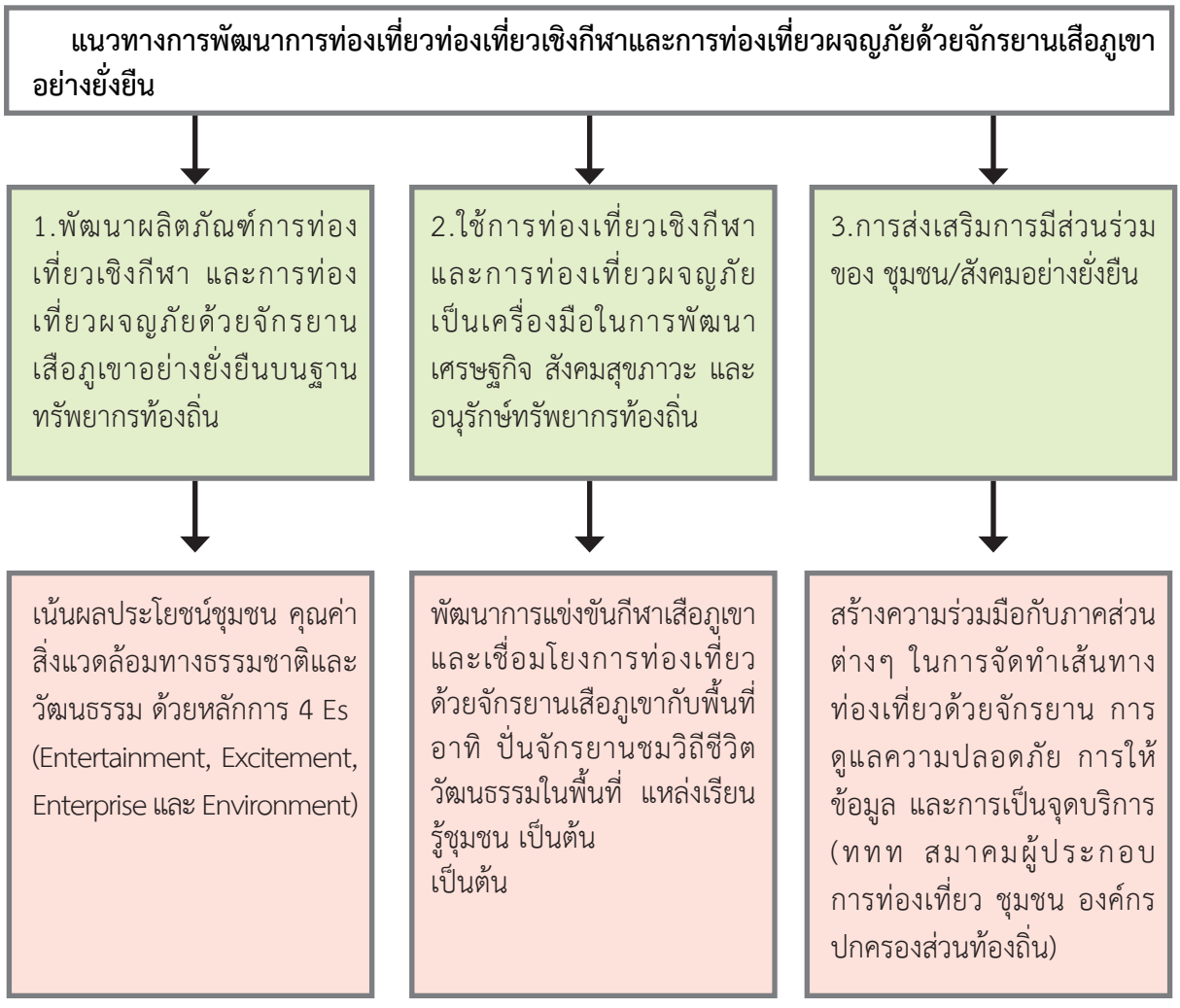
สนุกสนานเพลิดเพลิน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การมีโอกาสประกอบกิจกรรมที่มีความท้าทาย การพัฒนาการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขานี้ ไม่จำเป็นต้องใช้สิ่งอำนวยความสะดวกมาก เนื่องจากจักรยานเสือภูเขา (A mountain bike or mountain bicycle) เป็นจักรยานที่มีโครงสร้างของจักรยานแตกต่างจากจักรยานทั่วไปหลายอย่าง ที่เห็นได้ชัดคือ การใช้งานระบบกันสะเทือน เข้ามาแทนที่ในตะเกียบหน้าและเฟรม, ยางที่มีดอกยางขนาดใหญ่, ล้อ ที่ใหญ่และหนักกว่าปกติ, เบรคที่มีประสิทธิภาพสูง, และเกียร์ที่มีอัตราทดต่ำ สำหรับทางลาดชันซึ่งมีอุปสรรคมากมาย จักรยานเสือภูเขาถูกพัฒนาขึ้นมาให้มีคุณลักษณะที่หลากหลายที่สอดรับกับสภาพการปั่นในเส้นทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นเส้นทางออฟโรด (Off road) ภูเขา, เทือกเขา, แนวกันไฟ, ทางโคลน, ทางทรายและเส้นทางดิน ลักษณะภูมิประเทศแบบนี้ โดยทั่วไปจะมีก้อนหิน อุปสรรค, ร่องน้ำ, ทรายร่วน, กรวดร่วน, รากไม้, และทางลาดชัน (ทั้งขึ้นและลง) ความหลากหลายของคุณลักษณะจักรยาน ส่งผลต่อการเลือกสภาพแวดล้อม เส้นทางและประสบการณ์การปั่น มีข้อค้นพบว่า คุณลักษณะของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขามีคุณลักษณะที่สำคัญพื้นฐานดังนี้

1. เส้นทางปั่นจักรยาน (Trail) การออกแบบเส้นทางจักรยานเสือภูเขา เป็นการใช้ประโยชน์จากแนวธรรมชาติ ภูมิประเทศและคุณลักษณะของพื้นที่ ภูเขา เทือกเขา, แนวกันไฟ, ทางโคลน, และเส้นทางดิน มีอุปสรรคเป็นก้อนหิน, ร่องน้ำ, ทรายร่วน, กรวดร่วน, รากไม้, และความลาดชัน มาเชื่อมต่อร้อยเรียงกันเพื่อใช้ในการจัดการความเร็วของผู้ขับขี่ ในระหว่างเส้นทางปั่น ซึ่งนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนเรียกว่า “ความต่อเนื่อง และกลมกลืน” (Flow) ผลการศึกษาเกี่ยวกับลู่หรือเส้นทางปั่นจักรยาน (Trail) พบว่า

(1) นักปั่นจักรยานเสือภูเขาชอบเส้นทางเดี่ยวในพื้นที่ปิดมากกว่าเส้นทางที่ใช้ร่วมกับยานพาหนะอื่น ๆ เนื่องจากเส้นทางเดี่ยวมีลักษณะแคบออกแบบตามลักษณะทางธรรมชาติของพื้นที่ ซึ่งผู้ใช้เส้นทางต้องใช้ทักษะในการขี่ อีกทั้งเส้นทางเดี่ยวมักจะอยู่ในพื้นที่ธรรมชาติ

(2) สภาพเส้นทาง (track condition) คือ สภาพองค์ประกอบอื่น ๆ ที่อยู่ในเส้นทางและมีผลต่อการประกอบกิจกรรมจักรยานเสือภูเขา เช่น หิน รากไม้ ท่อน้ำ ลำธาร หล่ม หลุม ทราย โคลน ร่องน้ำ กิ่งไม้ บันได ใบไม้ และความลาดชันของเส้นทาง เป็นต้น นักท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาที่มีประสบการณ์ในการปั่นจักรยานมากมีความชอบสภาพเส้นทางแบบเส้นทางเดี่ยว (Single track) แคบ ขรุกขระ มีความลาดชัน ใช้ความเร็ว และใช้เทคนิคในการขี่สูง คาดหวังประสบการณ์ที่สามารถตอบสนองต่อความตื่นเต้นเร้าใจ ความเร็ว ความท้าทายและความเสี่ยง ส่วนนักขี่จักรยานเสือภูเขาที่มีประสบการณ์น้อยจะมีความชอบสภาพเส้นทางที่มีความชันต่ำ เส้นทางราบเรียบ เป็นถนนลาดยาง และเป็นเส้นทางที่เปิดโล่ง มีสิ่งกีดขวางบ้างเล็กน้อย กลุ่มปั่นเพื่อสุขภาพ และ กิจกรรมนันทนาการที่มีการนัดแนะเวลาสถานที่รวมตัวกันปั่นไปเป็นกลุ่ม ต้องการ รูปแบบและเส้นทางของการปั่นจักรยานเสือภูเขาไม่ตายตัว และมีความยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้จามศักยภาพและความสามารถของสมาชิกในกลุ่ม

(3) การมีเส้นทางที่หลากหลาย (Variety of trail) ทั้งระดับความยากง่าย ระดับการใช้ทักษะในการปั่นตลอดจน ความหลากหลายของทัศนียภาพระหว่างเส้นทาง เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เลือกเส้นทาง และเลือกระดับความยากง่าย ได้ตามศักยภาพและความสนใจ เป็นองค์ประกอบสำคัญของคุณลักษณะอีกประการของจุดหมายปลายทางท่องเที่ยว ผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาจากคุณสมบัติดังกล่าว นำไปสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืนดังแสดงในแผนภาพที่ 2

ภาพที่ 2: แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวท่องเที่ยวเชิงกีฬาและ
การท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน

จากแผนภาพแสดงแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยได้อธิบายแนวทางการปฏิบัติ ดังนี้

1.พัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงกีฬา และการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืนบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น

ในการจัดกิจกรรมเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขานอกจากการพิจารณาบริบทเชิงพื้นที่แล้ว ควรออกแบบกิจกรรมให้สอดรับกับการทำตลาดสำหรับกิจกรรม (Event Marketing) ที่สร้างความสนใจ สร้างความทรงจำในผลิตภัณฑ์หรือบริการ ทำให้ผู้บริโภคเกิดการอยากทดลองใช้ และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและบริบทเชิงพื้นที่ การออกแบบกิจกรรมเชิงกีฬาที่ดีควรมีคุณลักษณะสำคัญ 4 ประการ “4Es” ดังนี้

E1 = Entertainment (มีความสนุกสนานเพลิดเพลิน) นั่นคือ กิจกรรมเชิงกีฬาที่จะออกแบบหรือทำขึ้นเพื่อนำเสนอต่อลูกค้ากลุ่มเป้าหมาย จะต้องเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างความเพลิดเพลินให้กับผู้ร่วมงาน ต้องมีความแปลกไปจากเหตุการณ์ปกติในชีวิตประจำวันของผู้บริโภคเป้าหมาย เช่น การปั่นไปชมไร่สับปะรดแปลงใหญ่ จังหวัดราชบุรี เป็นต้น

E2 = Excitement (มีความตื่นเต้นเร้าใจ) ต้องเป็นกิจกรรมที่มีความตื่นเต้นเร้าใจ เป็นกิจกรรมที่จะสามารถสร้างความทรงจำให้เกิดกับผู้บริโภค อาจจะเป็นการนำเสนอประสบการณ์แปลกใหม่ที่นอกเหนือไปจากความคาดคิดของผู้บริโภคหรือเกิดขึ้นยาก เช่น กิจกรรมการปั่นจักรยาน ปั่น 10 ห้วยของชมรมจักรยานจอมบึง ปั่น 2 แผ่นดิน เป็นต้น

E3 = Enterprise (มีความท้าทายให้อยากลอง) การจัดกิจกรรมนอกจากจะสร้างความเพลิดเพลิน สร้างความทรงจำแล้ว กิจกรรมเชิงกีฬาที่จะสมบูรณ์แบบจำเป็นต้องมีความท้าทาย ให้ผู้บริโภคเกิดอาการอยากทดลอง เช่น การจัดการแข่งขันปั่นจักรยานขึ้นเขากระโจม การจัดการแข่งขันวิ่งพิชิตสันเขื่อน

E4 = Environment (เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม) การจัดกิจกรรมการปั่นจักรยานเสือภูเขา ควรสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและบริบทเชิงพื้นที่ หลีกเลี่ยงจุดที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์และวัฒนธรรม ด้วยแนวปฏิบัติดังนี้

1.1 พัฒนาการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาบนฐานวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน โดยจักรยานมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นร้อยเรียงออกมาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวชุมชน เช่น เรียนรู้วิถีการทำนา ทำสวน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทานอาหารท้องถิ่นและชมวิถีตลาดนัดชุมชน ทานอาหารเพื่อสุขภาพ ณ แหล่งเรียนรู้อาหารเพื่อสุขภาพ ปั่นชมธรรมชาติและท่องเที่ยวถ้ำ ชมพรรณไม้ในพฤกษศาสตร์วรรณคดีภาคกลาง ชมไร่สับปะรดแปลงใหญ่ สวนผลไม้ประจำถิ่น เป็นต้น

1.2 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาโดยใช้จุดเด่นของลักษณะทางภูมิศาสตร์ ทำเล ที่ตั้งและความเป็นพื้นที่ชนบท มาเป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว สามารถใช้เส้นทางซ้อนทับบนเส้นทางที่ชุมชนใช้สัญจร ไปยังพื้นที่การเกษตร เช่น เส้นทางคันนา เส้นทางผ่านป่าสับปะรด เส้นทางวิบาก (off road) ไปยังแหล่งท่องเที่ยวพื้นป่าธรรมชาติ ที่มีลักษณะพิเศษ ที่นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวแล้วได้รับความสนุกสนาน ตื่นเต้น หวาดเสียว ผจญภัย มีความทรงจำ ความปลอดภัย และได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวกึ่งอนุรักษ์ธรรมชาติ ที่มีองค์ประกอบของความท้าทายหรือเสี่ยงภัย การใช้พละกำลังการได้รับความ สนุกสนานเพลิดเพลิน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเข้ามาเกี่ยวข้อง

1.3 จัดทำแผนที่ปั่นจักรยานที่เชื่อมโยงเส้นทางจักรยานเป็นช่วง ๆ มีระยะทาง ตามสภาพพื้นที่ เนินยาว เนินชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเล เพื่อให้นักปั่นจักรยานเลือกปั่นช่วงระยะทางไหน เส้นทางไหน ให้พิจารณาเส้นทางร่วมกับสมรรถนะในการปั่น ของตนเอง และควรมีเส้นทางเสือภูเขาแบบทางเลือก ในกรณีศักยภาพนักปั่นไม่สามารถปั่นได้ตลอดเส้น หรือกรณีเดินทางมาเป็นครอบครัวประสงค์จะเลือกปั่นเฉพาะจุดควรมีเส้นทางแบบรถบริการรับส่ง Service ride หรือ การจัดการเส้นทางปั่นเชื่อมโยงกับระบบการขนส่งสาธารณะ

2. ใช้การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม สุขภาวะ และ อนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น

2.1 จัดกิจกรรมแข่งขันจักรยานเสือภูเขาให้เป็นงานประเพณีหรือเป็นกิจกรรมกีฬาประจำถิ่น และการจัดทำแคมป์จักรยาน (Bicycle Camp) ผลพลอยได้จากการสร้างสรรค์กิจกรรม นอกจากจะเป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงกีฬาในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงกิจกรรม (Event tourism) แล้วยังสามารถใช้เป็นสื่อกิจกรรมในการดึงการมีส่วนร่วมของชุมชน กระตุ้นความสนใจในการทำกิจกรรมทางกาย และ ส่งเสริมให้สังคมเกิดวัฒนธรรมการรักษาสุขภาพ และความอยู่ดี จากการออกกำลังกาย การปั่นจักรยาน เล่นกีฬาหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางกายอื่น ๆ อันจะช่วยลดภาวะโรคอ้วน โรคความดันโลหิตสูง ภาวการณ์ตีบตันของหลอดเลือด เป็นต้น และยังเป็นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ในการเป็นเจ้าภาพ จัดกิจกรรม มหกรรมเชิงกีฬา การบริหารจัดการกีฬา และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยใช้กิจกรรม (Event tourism)

2.2 เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการปั่นจักรยาน ในฐานะการเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว เจ้าบ้านที่ดี หรือให้ความช่วยเหลือนักปั่นจักรยานที่ปั่นเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนแล้วเกิดหลงทางหรือต้องการความช่วยเหลือฉุกเฉิน มีการจัดทำฐานข้อมูล ช่องทางการติดต่อกับนักปั่นประจำถิ่น (Local Bike Guide) ทีมอาสาสมัคร (Volunteer) ผู้นำชุมชนในแต่ละพื้นที่ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เชิญชวนร้านค้า ร้านอาหาร ตลอดเส้นทางปั่นจักรยาน เป็นจุดบริการการนักท่องเที่ยวรวมถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ

2.3 ส่งเสริมการจัดทำเส้นทางจักรยานเสือภูเขาเชื่อมโยงกับเส้นทางรองในชุมชนให้มากและยาวนานที่เพื่อให้นักท่องเที่ยวจักรยานเสือภูเขาได้เข้าถึงแหล่งชุมชนอย่างใกล้ชิด และ ได้สัมผัสกับวิถีชีวิตความเป็นดั้งเดิมของแต่ละชุมชน

2.4 นำเอาความโดดเด่นของชุมชนแต่ละพื้นที่มาสร้างเป็นแม่เหล็กเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยว เข้าไปเที่ยวชมวิถีชีวิต เข้าไปชมเทศกาลงานประเพณีของชุมชนในแต่ละพื้นที่ ที่เป็นรากเหง้าของกิจกรรมดั้งเดิมอย่างแท้จริง และทำการตลาดโดยการเชื่อมโยงกิจกรรมการปั่นกับงานประเพณีและวัฒนธรรมประจำถิ่น เช่น การจัดกิจกรรมปั่นเสือภูเขาไปกินข้าวห่อ ในงานประเพณีอั้งหมีถ่องของกะเหรี่ยงสวนผึ้ง ราชบุรี เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาแล้วยังเป็นการอนุรักษ์และสืบสานงานประเพณีท้องถิ่นด้วยการใช้เป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว

2.5 ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเศรษฐกิจชุมชนด้วยการ โดยให้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน วิสาหกิจชุมชน หรือศูนย์ผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มาเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางปั่นจักรยานเพื่อการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้แวะพัก แวะชมกิจกรรมที่แหล่งเรียนรู้ผลิต ตลอดจนการจัดจำหน่ายสินค้าของฝาก ของที่ระลึก

3. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ ชุมชน/สังคมเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอย่างยั่งยืน

3.1 ประสานความร่วมมือกับระบบการขนส่งเพื่อจัดบริการที่จอดจักรยานเชื่อมโยงกับการเดินทางโดยวิธีอื่น เช่น รถไฟฟ้า รถไฟใต้ดิน เรือโดยสาร เป็นต้น

3.2 นำเสนอจุดขายด้วยบริการนำเที่ยวเชิงกีฬาและผจญภัยจากเจ้าถิ่นแท้ ๆ ที่มีประสบการณ์ความเชี่ยวชาญยาวนาน อีกทั้ง เข้าใจภูมิทัศน์ และวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง มาพร้อมมาตรฐานความปลอดภัยแบบสากล แต่ยังคงบริการมิตรภาพแบบไทย ๆ โดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Center) ในการติดต่อสื่อสาร กับนักท่องเที่ยว และเครือข่ายนักปั่นประจำถิ่น

3.3 การสร้างเครือข่าย เฝ้าระวังร่วมกับนักปั่นประจำถิ่น ทีมอาสาสมัคร ผู้นำชุมชนในแต่ละพื้นที่ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3.4 ผู้ประกอบการ/ชุมชนที่บริการพักแรมจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เช่น จุดบริการเก็บสัมภาระ จุดบริการที่อาบน้ำเปลี่ยนเสื้อผ้า ตลอดจนส่งเสริมการสร้างเครือข่ายผู้ประกอบการธุรกิจที่พักประเภทต่าง ๆ ในการส่งต่อนักท่องเที่ยว ในกรณีที่ไม่สามารถรองรับได้

3.5 ใช้นักปั่นท้องถิ่นเป็นสื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงกีฬา และการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ผ่านสื่อออนไลน์ มีการจัดตั้งกลุ่มรีวิวสภาพการปั่น ในสังคมออนไลน์เฉพาะ เช่น พันทิปกลุ่มและชมรมจักรยานในสื่อออนไลน์อื่น นอกจากนี้ยังสามารถส่งเสริม ไปยังกลุ่มที่ต้องการมีกิจกรรมร่วมกับครอบครัวในช่วงวันหยุด

3.6 วิจัยสร้างแอพพลิเคชั่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงกีฬาด้วยจักรยานเสือภูเขา ระบบปฏิบัติการ ให้สามารถใช้งานได้กับระบบปฏิบัติการอื่น ๆ เช่น แอนดรอยด์ วินโดว์โฟนและอื่น ๆ เพื่อให้นักปั่นจักรยานทุกคนสามารถใช้งานแอพพลิเคชั่นได้ และควรมีการใช้รูปภาพ ใช้ข้อความสื่อความหมายต่าง ๆ รวมถึงควรมีการให้เลือกภาษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติสามารถใช้งานได้สะดวก

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาพบว่า คุณลักษณะของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ให้ความสำคัญกับเข้าไปประกอบกิจกรรม เส้นทางผ่านป่าธรรมชาติ เส้นทางขึ้นเขา เส้นทางผ่านสวนป่า และเส้นทางเส้นทางผ่านแปลงพืชสวนของชาวบ้าน คุณลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับมุมมองของนักวิชาการด้านการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาอาทิ รัฟและมิลเล่อร์ (Ruff and Mellors,1993) ซึ่งพบว่า สถานที่ที่เหมาะสำหรับนักขี่จักรยานภูเขาคือธรรมชาติ และป่าไม้ เป็นไปในทำนองเดียวกับกับงานวิจัยของ เทเลอร์ (Taylor, 2010) ที่พบว่าสิ่งสำคัญของการขี่จักรยานคือ “การชื่นชมทัศนียภาพ” การมีทัศนียภาพที่น่าสนใจถือเป็นลักษณะเชิงบวกของสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถสร้างความพึงพอใจให้กับนักปั่นจักรยาน นักปั่นจักรยานภูเขาชอบบริบทหรือสภาพแวดล้อมของการปั่นจักรยาน ที่ให้ความรู้สึกของการมีเสรีภาพ ล้อมรอบด้วยทิวทัศน์และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสอดรับกับผลการวิจัยของ เลเบอร์เมล และเมลสัน (Leberman and Mason, 2000) กล่าวว่า การปั่นท่ามกลาง “พืชพื้นเมือง” เป็นคุณลักษณะสำคัญของจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับคำกล่าวของ โครี่ คูเคกิและคณะ (Cory Kulczycki & Elizabeth A. Halpenny 2014, p 169-197) ว่าลักษณะทางภูมิศาสตร์ บรรยากาศและสภาพแวดล้อม เป็นสิ่งจูงใจที่สำคัญของนักปั่นจักรยานเพื่อการท่องเที่ยว ในมุมมองของนักท่องเที่ยวสภาพแวดล้อมไม่ได้เป็นเพียงความต้องการขั้นพื้นฐานในการตัดสินใจท่องเที่ยวด้วยจักรยาน แต่ยังสามารถใช้เพื่อทดสอบสมรรถนะทางร่างกาย และใช้เป็นฉากหลัง (Background) ในการสร้างเสริมประสบการณ์การปั่นให้กับนักท่องเที่ยว อีกทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ ยังเป็นปัจจัยเชื่อมโยงไปสู่การออกแบบกิจกรรมการปั่นจักรยานในพื้น

การปั่นจักรยานในป่า ปั่นทางทราย ทางลาดชั้น เป็นต้น ชุมชนสามารถใช้คุณลักษณะของภูมิประเทศสภาพแวดล้อม ในการสร้างสรรค์ประสบการณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ในการปั่นจักรยานให้กับนักท่องเที่ยว ดังกรณีตัวอย่างของการจัดกิจกรรม แบนฟ์ ไบค์ เฟสท (Banff Bike fest) ใช้ลักษณะภูมิประเทศที่อุทยานธรรมชาติที่เป็นภูเขา และส่วนผสมที่หลากหลายของพื้นที่ มาเป็นสิ่งจูงใจนักปั่นที่ต้องการประสบการณ์ที่หลากหลาย เข้ามาใช้พื้นที่ เป็นสนามฝึกซ้อมก่อนลงสนามแข่งขัน การพัฒนาชุมชนไปสู่การเป็นจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวเชิงกีฬาและผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาโดยใช้คุณลักษณะเด่นของความเป็นเมืองที่เงียบสงบ มีบรรยากาศของความเป็นชนบท ทุ่งนา ป่า เขา เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงกีฬา ยังสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างตราสินค้าของ คริฟตันและ ไซม่อน (Clifton & Simmons, 2004, p. 213) ซึ่งกล่าวถึงการระบุคุณค่าหลักที่สะท้อนถึงความเป็นชุมชนในฐานะของแหล่งท่องเที่ยวบนพื้นฐานความเป็นจริง สามารถสร้างความได้เปรียบเชิงการแข่งขัน และมีความสำคัญต่อนักท่องเที่ยว คุณค่าที่กำหนดควรมีความคงทน มีความเชื่อมโยงกับนักท่องเที่ยว สามารถกำหนดกลยุทธ์ในการสื่อสารไปยังกลุ่มเป้าหมายผ่านสื่อและช่องทางต่าง ๆ ได้หลากหลาย

กีฬาและกิจกรรมได้รับการยอมรับเป็นเครื่องมือทางการตลาดที่ช่วยสร้างการรู้จักและสื่อสารกิจกรรมและสถานที่ท่องเที่ยวภายในพื้นที่ออกสู่สาธารณะ ถึงแม้ว่า กีฬาและการท่องเที่ยวจะเป็นกิจกรรมที่แยกส่วนกัน แต่กิจกรรมเชิงกีฬา (Event) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมกีฬาและสามารถใช้ดึงดูดผู้มาเยือนให้เข้ามาในพื้นที่และเป็นภาคส่วนที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมเชิงกีฬาสามารถเชื่อมโยงไปสู่การท่องเที่ยว การดูแลสุขภาพ และการเป็นอยู่ที่ดี ดังจะเห็นได้จากผลการศึกษาของ ฮินและไฮย์แยม (Hinch and Higham ,2004, p. 56) ซึ่งพบว่า การเติบโตของการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับกีฬา ส่งผลต่อการใช้จ่ายที่จุดหมายปลายทางท่องเที่ยว การพัฒนาทางกายภาพ และการเกิดขึ้นของกิจกรรมเชิงกีฬารูปแบบใหม่ ๆ ผลกระทบทางเศรษฐกิจ จากการเป็นเจ้าภาพจัดกิจกรรมเชิงกีฬา มีทั้งทางตรงและทางอ้อม ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจทางตรง ได้แก่ รายจ่ายของผู้มาเยือนเกี่ยวกับอาหาร เครื่องดื่ม การเดินทาง ที่พักอาศัย การชมศิลปะต่าง ๆ รวมถึงการซื้อหัตกรรมท้องถิ่น ส่วนผลกระทบทางอ้อมมาจากผลทวีคูณจากการใช้จ่ายทางตรง เช่น เจ้าของที่พักอาศัยจ่ายเงินเดือนพนักงาน ร้านอาหารจ่ายค่าวัตถุดิบในการประกอบอาหาร เป็นต้น กิจกรรมเชิงกีฬาส่งผลต่อสังคม และวัฒนธรรมในหลายด้าน เจ้าภาพผู้จัดกิจกรรมเชิงกีฬาสามารถเชื่อมโยงวัฒนธรรมท้องถิ่นกับกิจกรรมเชิงกีฬาได้หลากหลายวิธี อาทิ การจัดเส้นทางวิ่งผ่านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นต้น ในการสร้างความสำเร็จให้กับชุมชนในฐานะของจุดหมายปลายทางท่องเที่ยว ชุมชนเหล่านั้นจะต้องรู้จักตัวเองมากพอ มีการวิเคราะห์ตัวเอง เพื่อนำไปสู่กำหนดเป้าประสงค์การพัฒนาและวางแผนดำเนินการอย่างสร้างสรรค์ที่จะบรรลุตามเป้าประสงค์และพาชุมชนไปสู่การเป็นจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง (Morgan, Plitchard & Plide, 2004, p. 31).

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและจากผลการวิจัยที่ได้ ผู้วิจัยจัดทำข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยในประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาในประเทศไทย มีความโดดเด่นทางด้านความเป็นธรรมชาติ วิถีชีวิตในสังคมการเกษตร และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะวิถีชีวิตในสังคมการเกษตร ยังมีสิ่งหน้าสนใจให้อีกจำนวนมากที่ไม่สามารถเข้าถึงได้โดยเส้นทางรถยนต์ประจำทาง แต่สามารถเข้าถึงได้ด้วยจักรยานเท่านั้น ที่ผ่านมา การพัฒนาการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาควรเริ่มจากการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยว

โดยใช้ จุดเด่นของพื้นที่ “ธรรมชาติ ทุ่งนา ป่าเขา วิถีชีวิตด้านการเกษตร” มาใช้เป็นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ไม่ต้องลงทุนเพิ่มเติม ใช้เส้นทางสัญจรเดิมที่ชุมชนใช้ นำนักท่องเที่ยวให้เข้าสัมผัสชุมชน ในชนบทหรือในพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยวเข้าไป โดยจัดให้เชื่อมต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักในพื้นที่ใกล้เคียง สำหรับนักปั่นจักรยานเสือภูเขาที่มองหาเส้นทางการปั่น ที่มีคุณภาพ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การปั่นให้กับตัวเอง นั่นหมายความว่า หากชุมชนหรือพื้นที่ ไม่มีเส้นทางปั่นที่ดี ก็จะไม่มีลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวดังคำกล่าวที่ว่า “Built great trails and they will come” ชุมชนท้องถิ่น สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขาจากกลุ่มนักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กที่ต้องการหลีกหนีความวุ่นวายของเมืองหลวง โดยอาศัยขนาดของชุมชนเล็ก ๆ ในบริบทที่ห่างไกล เป็นความได้เปรียบทางการแข่งขัน ในการออกแบบทางจักรยานควรมีความหลากหลายโดยคำนึงถึงระดับทักษะของผู้ใช้จักรยานที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ทั้งระดับการท่องเที่ยวผจญภัยแบบซอฟท์ แอดเวนเจอร์ เป็นเส้นทางและกิจกรรมการปั่นที่มีมีระดับความเสี่ยงที่อยู่ในระดับต่ำและอาศัยทักษะขั้นพื้นฐานเท่านั้น และ การท่องเที่ยวผจญภัยแบบ ฮาร์ทแอดเวนเจอร์ ด้วยการออกแบบเส้นทางปั่นและ กิจกรรมการปั่นที่มีความเสี่ยงสูงและอาศัยทักษะการปั่นจักรยานขั้นสูง เป็นต้น

2. การเป็นเจ้าภาพการแข่งขันกีฬาจักรยานเสือภูเขา จัดมหกรรมการแข่งขันกีฬาทั้งในระดับภาค ระดับประเทศ หรือกิจกรรมเชิงกีฬาในระดับท้องถิ่น นอกจากจะดึงนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนให้เข้ามาในพื้นที่แล้ว ยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารการตลาด ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูล ส่งเสริมภาพลักษณ์ของท้องถิ่น สร้างความสุขแก่คนในชุมชน และเพิ่มความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ หากกิจกรรมเชิงกีฬาที่จัด เป็นมหกรรมกีฬาระดับโลก จะช่วยพัฒนาแบรนด์ด้านการท่องเที่ยวของประเทศได้เป็นอย่างดี เมื่อประเทศนั้น ๆ กลายเป็นศูนย์กลางความสนใจของคนทั่วโลกในช่วงที่มีการจัดงาน ดังนั้นหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวจึงจำเป็น ต้องร่วมมือกับผู้จัดงาน เพื่อให้มั่นใจว่าแหล่งท่องเที่ยวที่ดีที่สุดของประเทศจะถูกนำมาเผยแพร่ในระหว่างการจัดงาน และการเป็นเจ้าภาพมหกรรมกีฬาระดับโลกยังช่วยเน้นย้ำถึงปัจจัยด้านบวกของประเทศนั้น ๆ ที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวอีกด้วย

3. ชุมชนท้องถิ่นและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้กิจกรรมเชิงกีฬา งานปั่นจักรยานเสือภูเขาส่งเสริมการตลาดร่วมกับภาคบริการอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่น ร่วมมือกับร้านอาหาร ที่พัก ธุรกิจขนส่ง ด้วยการใช้คูปองส่วนลด ในช่วงจัดกิจกรรมเชิงกีฬา โดยกำหนดช่วงเวลาในการใช้คูปองเฉพาะในช่วงที่จัดกิจกรรมนี้เท่านั้น หากหลังจากนี้ค่าบริการต่าง ๆ จะเป็นราคาปกติ เป็นต้น

4. ชุมชนท้องถิ่นควรให้ความสำคัญกับการจัดสภาพแวดล้อม การสร้างแนวคิดในการจัดกิจกรรมด้วยการชี้นำให้เห็นถึงสภาพ แวดล้อมของท้องถิ่น สิ่งอำนวยความสะดวก โครงสร้างพื้นฐาน เหล่านี้ล้วนช่วยสื่อสารกับกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้เห็นถึงอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ หากผู้จัดกิจกรรมสามารถเชื่อมผสานสภาพแวดล้อมที่จับต้องได้ กับสร้างความรู้สึกที่ดีต่อกิจกรรมจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการจัดกิจกรรมในอนาคต

5. ข้อเสนอต่อการพัฒนาคุณภาพและศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงกีฬาผจญภัยด้วยจักรยานเสือภูเขา คณะผู้วิจัยพบว่า สิ่งสำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวเชิงกีฬาดำรงอยู่ได้ คือ การเป็นเจ้าภาพหรือเป็นแหล่งจัดกิจกรรมเชิงกีฬาที่ดีมีคุณภาพ มีสภาพแวดล้อมหรือทรัพยากรในพื้นที่โดดเด่น และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยเสริม รูปแบบของการบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดความสำเร็จอย่างสูงสุดที่ได้จากบทเรียนในพื้นที่ คือ

การบริหารจัดการแบบบูรณาการด้วยการนำทรัพยากรในท้องถิ่น ทั้งด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เกิดจากสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้ง น้ำตก ถ้ำ ภูเขา ป่าไม้ วิถีชีวิต วัฒนธรรม สิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ บุคคลที่มีอยู่ของแต่ละองค์กรมาใช้อย่างผสมผสาน และบริการกิจกรรมโดยความร่วมมือร่วมใจขององค์กรที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว อาทิ การท่องเที่ยวจังหวัด การท่องเที่ยวส่วนภูมิภาค การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์กรส่วนท้องถิ่น ชุมชน ผู้ประกอบการ ทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงชนบท ตำรวจ อาสาสมัคร และเพื่อให้การจัดการและบริหารกิจกรรมสอดรับกับสิ่งแวดล้อมและเป็นไปตามธรรมชาติและมาตรฐานของแต่ละกีฬา ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

สัจจา ไกรศรรัตน์ (2559). แนวทางการพัฒนาคุณภาพและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงกีฬาในเขตภูมิภาคตะวันตก รายงานผลการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง,ราชบุรี

สัจจา ไกรศรรัตน์ (2560). การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่การเป็นจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวเชิงกีฬากรณีศึกษาชุมชน จอมบึง จังหวัดราชบุรี. รายงานผลการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง,ราชบุรี

Beedie,P.(2003).Adventure tourism.In S.Hudson(Ed), Sport and advanture tourism.New York, NY.Haworth Press. pp.203-239

Chavesz,.D.,Winter,P.,& Bass,J.(1993). Recreation mountain biking : A management perspective. Journal of Park and Recreation Adminstration. 11(3).29-36

Cory Kulczycki & Elizabeth A. Halpenny (2014) Sport cycling tourists' settingpreferences, appraisals and attachments, Journal of Sport & Tourism, 19:2, 169-197,DOI:10.1080/14775085. 2015. 1070741

Clifton & Simmons (2004). Brands and branding. Princeton, NJ : Bloomberg Press, 2004

Ewert,A.,Hollenhorst,S (1994). Individual and setting attriutes of the adventure recreation experience .Leisure Sciences. 16(3).177-191

Ewert,A.,&Jamieson,L. (2003).Current status and Future directions in the adventure tourism industry. In J.Wilks and S.Page (Eds) Managing tourist health and safety I the New millennium. Oxford, UK:Elsevier Science.

Global Wellness Institute, (2014).Global Wellness Econnomy Monitor,Janurary 2017

Hall,C.M., and Weiler,B.,1992, "Special interest tourism"Bellhaven Press,London

Hinch,T.and Higham,J.(2004). Sport tourism development (Aspects of touris channel view Publications, Clevedon.

Koepke,J (2005). Exploring the market potential for Yukon mountain bike tourism.Yukon, Canada.

Leberman, S., & Mason, P. (2000). Mountain biking in the Manawatu region: Participants, perceptions, and management dimensions. New Zealand Geographer, 56(1), 30-38.

Neirotti,L.D.(2003). An introduction to sport and adventure tourism.In S.Hudson (Ed.), Sport and adventure tourism. New York, NY: Haworth Press. Pp.1-25

Morgan Nigel. (2004). Opinion pieces. Where is place branding heading? Place Branding Vol. 1, No. 1, pp. 12-35.

Morse, J. M. (1994). Designing qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), Handbook of qualitative inquiry (pp.220-235). Thousand Oaks, CA: Sage.

Six Dot Consulting (2011) Mountain Bike Tourism Potential in Northern Tasmania, Northern Tasmania Development, Launceston

Ruff, A., & Mellors, O. (1993). The mountain bike: The dream machine? Landscape Research, 18(2), 104-109.

Robinson,D.(1992). Adescriptive model of edduring risk recreation involvement.Journal of leisure Research. 24(1) 52-63

Taylor, S. (2010). Extending the dream machine: ' Understanding dedicated participation in mountain biking (PhD thesis), University of Otago, Dunedin, New Zealand.

UNESCO. (2006). Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism, Discussion Report of the Planning Meeting for 2008 International Conference on Creative Tourism Santa Fe, New Mexico, U.S.A. October 25-27, 2006

นโยบายระดับชาติในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มระยะเวลาการพำนักในเมืองท่องเที่ยวชายแดนหลักของไทย

เทิดชาย ช่วยบำรุง*

บทคัดย่อ

การสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งในระดับประเทศและความร่วมมือระหว่างประเทศของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพที่สามารถแข่งขันได้ในระดับนานาชาติ และนับได้ว่าเป็นการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมเชื่อมโยงในอนุภูมิภาคและการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอนาคต การวางนโยบายในการจัดการการท่องเที่ยวนั้น นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่งที่จะส่งเสริมการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิ์ภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายระดับชาติเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดน การศึกษาวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อเสนอนโยบายระดับชาติในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มระยะเวลาการพำนักในเมืองท่องเที่ยวชายแดนหลักของไทย การศึกษาวิจัยนี้ ดำเนินการเก็บข้อมูลในกลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้แทนภาคเอกชน และผู้นำแหล่งท่องเที่ยว จำนวน 480 คน ในพื้นที่บริเวณชายแดนของไทย 4 จังหวัด คือ ระนอง สงขลา ตราด และหนองคาย ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างโดยไม่อาศัยความน่าจะเป็นแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้แบบประเมินเป็นคำถามปลายปิดและปลายเปิด เพื่อวิเคราะห์ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย สำหรับผลการศึกษาการประเมินนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านความเหมาะสม และความเป็นไปได้ ประกอบด้วย นโยบายการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว นโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว นโยบายการควบคุมสินค้าและบริการ นโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว นโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง และนโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ นอกจากนั้น การศึกษานี้ยังได้เสนอแนวปฏิบัตินโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย

* คณะการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: tedchoibamroong@hotmail.com

National Policy to Encourage Tourists to Stay Longer through Tourism Promotional Activity in Border Tourism Destination in Thailand

Therdchai Choibamroong*

Abstract

The support and promotion of tourism destination development, both at the national level and ASEAN level, to gain a competitiveness at the global level are significantly important. Given the expansion of economy in ASEAN, the infrastructure and its connectivity have been developed rapidly. The tourism activity in border areas, thus, would be expanded. The policy planning in tourism management is considered as an important starting point to enhance the effectiveness, especially national policy to enhance border tourism. Consequently, this study aimed at proposing national policy to encourage tourists to stay longer through tourism promotional activity in border tourism destination in Thailand. The quantitative survey of 480 participants and four small group discussions were conducted to collect the data in four provincial border of Thailand, namely Ranong, Songkla, Trat, and Nong Khai. Purposive sampling method was employed in three stakeholders, which are government agency, business sector, and leader of local community. The questionnaire consisted of both closed-ended and open-ended questions in order to analyze an appropriateness and possibility in implementing national policy in six dimensions, which are 1) Tourism Resources Development Policy 2) Human Capital Development Policy 3) Tourism Product and Service Policy 4) Tourism Promotional Activity Policy 5) Tourism Route Policy and 6) PR and Marketing Policy. This study also proposed action plans to execute this national policy to implementation in tourism promotional activity in border tourism destination in Thailand.

* Graduate School of Tourism Management, National Institute of Development Administration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: tedchoibamroong@hotmail.com

บทนำ

การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของไทยนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว นอกจากความสำคัญของการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ทั้งในระดับประชาสังคม องค์การ และระดับประเทศ ความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านก็มีความสำคัญยิ่งที่จะช่วยพัฒนาการท่องเที่ยวของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพที่สามารถแข่งขันได้ในระดับนานาชาติ การพัฒนาการท่องเที่ยวชายแดนจึงเป็นอีกกลไกหนึ่งที่จะช่วยเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านกับแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของไทย และนับได้ว่าเป็นการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมเชื่อมโยงในอนุภูมิภาคและการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอนาคต

จากทิศทางการพัฒนาพื้นที่ของประเทศไทย การพัฒนาเส้นทางทางหลวงเชื่อมโยงระหว่างประเทศภายใต้กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) และการมีพื้นที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านของไทยส่งผลให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านได้ง่าย โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ซึ่งมีชายแดนติดต่อกับประเทศกัมพูชาและลาว ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงไปยังประเทศเวียดนามได้สะดวกอีกด้วย กอรปกับประเทศไทยมีช่องทางผ่านแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้านในพื้นที่ 25 จังหวัด จำนวน 89 ช่องทาง โดยแบ่งเป็นชายแดนไทย-ลาว 47 ช่องทาง ไทย-พม่า 18 ช่องทาง ไทย-กัมพูชา 15 ช่องทาง และไทย-มาเลเซีย 9 ช่องทาง

จากช่องทางผ่านแดนและการคมนาคมส่งผลให้เกิดความสะดวกในการเดินทางแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติในการข้ามแดน และเกิดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างไทย-ลาว-เวียดนาม ไทย-กัมพูชา-เวียดนาม ไทย-พม่า-จีน และไทย-มาเลเซีย-สิงคโปร์ ซึ่งอาจเป็นจุดอ่อนที่ส่งผลให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติของไทยหลั่งไหลไปยังประเทศอื่นได้ง่าย หากจังหวัดชายแดนของไทยขาดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวพำนักอยู่ในเมืองไทยนานขึ้น นอกจากนี้ในปัจจุบันพบว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เดินทางไปยังเมืองชายแดนมักจะเดินทางต่อไปยังประเทศเพื่อนบ้านของไทยไม่ได้แวะพำนัก ซึ่งส่งผลให้รายได้เกิดการรั่วไหล ดังนั้นนโยบายระดับชาติในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มระยะเวลาการพำนักในเมืองท่องเที่ยวชายแดนหลักของไทยจึงมีความสำคัญสำหรับการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่จังหวัดชายแดนของไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อเสนอนโยบายระดับชาติในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มระยะเวลาการพำนักในเมืองท่องเที่ยวชายแดนหลักของไทย

การทบทวนวรรณกรรม

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องมีการทำงานร่วมกันและได้รับความร่วมมือกันดำเนินการจากหลาย ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาคชุมชนและภาครัฐ การคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนท้องถิ่นและการกระตุ้นให้คนท้องถิ่นสนใจและอยากมีส่วนร่วมกับการพัฒนาการท่องเที่ยวมีความสำคัญมากบางแหล่งท่องเที่ยวคนพื้นเมืองก็อาศัยธรรมชาติและผลผลิตจากธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตเลี้ยงชีพการให้ความรู้กับคนท้องถิ่นถึงความ

สำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีความจำเป็นมากเมื่อมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์กับชุมชนและเศรษฐกิจของประเทศการปกป้องรักษาและการเพิ่มเติมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมควรที่มีการจัดการจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Treina Butts and Tameca Sukhdeo-Singh, 2004: 173-185)

Prokkola (2007) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวและพรมแดนระหว่างประเทศถือเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่ง เนื่องจากการเดินทางมักจะเกี่ยวข้องกับการข้ามชายแดน ทั้งชายแดนทางการเมืองหรืออื่น ๆ และพื้นที่ชายแดนมักจะเป็นพื้นที่แรกหรือสุดท้ายของรัฐที่นักท่องเที่ยวเห็น นอกจากนั้น Csapó (2012) เชื่อว่าหนึ่งในโอกาสที่ดีที่สุดในการเชื่อมต่อพรมแดนต่าง ๆ คือความเป็นไปได้ของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สามารถเพิ่มปริมาณของนักท่องเที่ยว ซึ่งนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนความรู้และการถ่ายโอนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ที่รายล้อมพรมแดนนั้น ๆ

จากทิศทางการพัฒนาพื้นที่ของประเทศไทย การพัฒนาเส้นทางทางหลวงเชื่อมโยงระหว่างประเทศภายใต้กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) และการมีพื้นที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านของไทยส่งผลให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านได้ง่าย โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ซึ่งมีชายแดนติดต่อกับประเทศกัมพูชาและลาว ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงไปยังประเทศเวียดนามได้สะดวกอีกด้วย ประเทศไทยมีพื้นที่ทางบกติดกับประเทศเพื่อนบ้าน 4 ประเทศ คือ กัมพูชา ลาว พม่า และมาเลเซีย การเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างประเทศของกลุ่มเศรษฐกิจในอนุภูมิภาค นับเป็นโอกาสในการพัฒนาพื้นที่ชายแดนและชุมชนศูนย์กลางในภูมิภาคที่สำคัญของประเทศ ทั้งด้านการค้า การลงทุน การบริการท่องเที่ยวและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ 1) พื้นที่ตามแนวเส้นทางการพัฒนาภายใต้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS-Greater Mekong Subregion Economic Cooperation) และ ยุทธศาสตร์การพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิระวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (ACMECS-Ayeyawade-Chao Praya-Mekong Economic Cooperation) 2) พื้นที่การพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่ายอินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย (IMT-GT) โดยเฉพาะ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส และอีก 9 จังหวัด ของภาคใต้ และ 3) พื้นที่เศรษฐกิจใหม่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคใต้ (Southern Seaboard : SSB) ครอบคลุม 5 จังหวัด คือ ภูเก็ต พังงา กระบี่ สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช ที่มีแนวคิดสร้าง “สะพานเศรษฐกิจ” เชื่อมฝั่งทะเลอันดามัน-อ่าวไทย ด้วยท่าเรือน้ำลึก ถนนและทางรถไฟ เพื่อให้เกิดเส้นทางขนส่งใหม่ที่มีระยะสั้นกว่าเดิม

การจัดการการท่องเที่ยวที่ผ่านมา พบว่า มีปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถทำให้การบริหารจัดการท่องเที่ยวดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งปัญหาในด้านพื้นที่ซึ่งมีขีดความสามารถที่จะรองรับได้ในบางช่วงปัญหาชุมชนท้องถิ่น การได้หรือเสีย ผลประโยชน์ของคนในพื้นที่ การกระจายผลประโยชน์ที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดความขัดแย้ง ความร่วมมือในการจัดการปัญหาของผู้ประกอบการ ซึ่งมีธุรกิจที่เกี่ยวข้องหลายประเภท ทั้งธุรกิจ บ้านพัก ร้านอาหาร นำเที่ยว ขนส่ง ปัญหาด้านการประสานงานของหน่วยงานต่าง ๆ องค์กร ชุมชนทั้งภายในและภายนอกต้องมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อการจัดการ การท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ดังนั้น องค์ประกอบต่าง ๆ ของการจัดการการท่องเที่ยว ต้องมีความสัมพันธ์กันเป็นระบบ เพราะต่างก็มีประโยชน์ซึ่งกันและกัน แต่ละภาคส่วนต้องมีเป้าหมายเพื่อให้การท่องเที่ยวสามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง โดยสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยวให้เกิดความประทับใจ อยากเดินทางมาค้างแรมนานและมาอีกหลายครั้ง และบอกต่อ ๆ กันไป โดยทั่วไป การท่องเที่ยวนอกจากจะขึ้นอยู่กับความสวยงามสมบูรณ์ของพื้นที่แล้ว ยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องอีกหลายประเภททั้งด้านการขนส่ง การประชาสัมพันธ์ โรงแรมที่พัก การจัดการธุรกิจนำเที่ยว สินค้าของที่ระลึก

Adhikary, Mc. Kincy, (1995:31-33) ได้เสนอรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว (7-S Model) คือ กลยุทธ์ (strategy) โครงสร้างในองค์การ (structure) ระบบในการจัดการการท่องเที่ยว (system) บุคลากร (staff) ทักษะในการทำงาน (skill) รูปแบบการดำเนินงาน (style) และการแบ่งปัน (share) ดังนั้น การกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับ หลักการทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านี้ต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน จะเห็นได้ว่าการวางกลยุทธ์หรือการวางนโยบายในการจัดการการท่องเที่ยวนั้น นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่งที่จะส่งเสริมการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิ์ภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายระดับชาติเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดน

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ ดำเนินการเก็บข้อมูลในกลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้แทนภาคเอกชน และผู้นำแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่บริเวณชายแดนของไทย 4 จังหวัด คือ ระนอง สงขลา ตราด และหนองคาย ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างโดยไม่อาศัยความน่าจะเป็นแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบประเมินนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย แบบประเมินเป็นคำถามปลายปิดและปลายเปิด

อภิปรายผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 480 คน ใน 4 จังหวัด ได้แก่ ระนอง สงขลา ตราด และหนองคาย โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มหน่วยงาน หน่วยงานละ 160 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้นำแหล่งท่องเที่ยว พบว่า เป็นเพศหญิง จำนวน 313 คน คิดเป็น ร้อยละ 65.21 และ เพศชาย จำนวน 167 คน คิดเป็น ร้อยละ 34.79 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 40 – 49 ปี คิดเป็นร้อยละ 51.46

ผลการประเมินนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย

สำหรับผลการประเมินนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านความเหมาะสม และความเป็นไปได้ ประกอบด้วย นโยบายการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว นโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว นโยบายการควบคุมสินค้าและบริการ นโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว นโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง และนโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและ

การประชาสัมพันธ์ พบว่า

ด้านการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว

ความเหมาะสมของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในนโยบายการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยภาพรวม พบว่า มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมการรักษาฐานทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้อยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืน มีความเหมาะสมมากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมมาตรฐานความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว, ส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมให้มีศักยภาพเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้, ส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นกลุ่มจังหวัด (จังหวัดใกล้เคียง) และส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวใหม่ให้มีศักยภาพเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้ ตามลำดับ

ความเป็นไปได้ของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านนโยบายการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยภาพรวม พบว่า มีความเป็นไปได้ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมมาตรฐานความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว มีความเป็นไปได้สูงสุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมให้มีศักยภาพเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ, ส่งเสริมการรักษาฐานทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้อยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืน, ส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นกลุ่มจังหวัด (จังหวัดใกล้เคียง) และส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวใหม่ให้มีศักยภาพเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้ ตามลำดับ

ด้านนโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว

ความเหมาะสมของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในนโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว โดยภาพรวม พบว่า มีความเหมาะสมของนโยบายในระดับมากที่สุด เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินการทางการท่องเที่ยว มีความเหมาะสมมากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านการบริการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ, ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านภาษาเพื่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ, ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านความรู้ทางการท่องเที่ยว และส่งเสริมการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ตามลำดับ

ความเป็นไปได้ของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านนโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว โดยภาพรวม พบว่า มีความเป็นไปได้ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ ส่งเสริมการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว มีความเป็นไปได้มากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านการบริการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ, ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านความรู้ทางการท่องเที่ยว, ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินการทางการท่องเที่ยว, ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านภาษาเพื่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ตามลำดับ

ด้านนโยบายการควบคุมสินค้าและบริการ

ความเหมาะสมของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในนโยบายการควบคุมสินค้าและบริการโดยภาพรวม พบว่า มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมและพัฒนาให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้จากสินค้าทางการท่องเที่ยวและส่งเสริมและพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวให้มีเอกลักษณ์ชัดเจน มีความเหมาะสมมากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม, ส่งเสริมการสร้างมาตรฐานราคาสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และส่งเสริมการสร้างคุณภาพของการบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ตามลำดับ

ความเป็นไปได้ของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านนโยบายการควบคุมสินค้าและบริการโดยภาพรวม พบว่า มีความเป็นไปได้ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมการสร้างคุณภาพของการบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และ ส่งเสริมการสร้างคุณภาพของการบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว มีความเป็นไปได้มากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนาให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้จากสินค้าทางการท่องเที่ยว, ส่งเสริมและพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการสร้างมาตรฐานราคาสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ตามลำดับ

ด้านนโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว

ความเหมาะสมของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในนโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยภาพรวม พบว่า มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีความเหมาะสมมากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติให้มีความหลากหลายและมีความเหมาะสมกับพื้นที่, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้ได้มาตรฐานสากล, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ได้มาตรฐานโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิถีชุมชนดั้งเดิม, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ให้เหมาะสม และส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวธุรกิจไมซ์ (MICE) เพื่อเป็นทางเลือกใหม่ของกิจกรรมการท่องเที่ยว ตามลำดับ

ความเป็นไปได้ของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านนโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยภาพรวม พบว่า มีความเป็นไปได้ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีความเป็นไปได้มากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติให้มีความหลากหลายและมีความเหมาะสมกับพื้นที่, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้ได้มาตรฐานสากล, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวธุรกิจไมซ์ (MICE) เพื่อเป็นทางเลือกใหม่ของกิจกรรมการท่องเที่ยว, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ได้มาตรฐานโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิถีชุมชนดั้งเดิม และส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ให้เหมาะสม ตามลำดับ

ด้านนโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง

ความเหมาะสมของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในนโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง โดยภาพรวม พบว่า มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมการจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงภายในจังหวัดให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีความเหมาะสมมากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมให้มีมาตรฐานเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระหว่างพื้นที่หลักและพื้นที่เชื่อมโยง, ส่งเสริมการจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงภายนอกจังหวัด (จังหวัดใกล้เคียง) ให้มีความเหมาะสม และ พัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวให้มีความสอดคล้องกับรูปแบบการท่องเที่ยวของพื้นที่หลักไปยังพื้นที่เชื่อมโยง ตามลำดับ

ความเป็นไปได้ของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านนโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง โดยภาพรวม พบว่า มีความเป็นไปได้ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมการจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงภายในจังหวัดให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีความเป็นไปได้มากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมการจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงภายนอกจังหวัด (จังหวัดใกล้เคียง) ให้มีความเหมาะสม, พัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวให้มีความสอดคล้องกับรูปแบบการท่องเที่ยวของพื้นที่หลักไปยังพื้นที่เชื่อมโยง และส่งเสริมการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมให้มีมาตรฐานเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระหว่างพื้นที่หลักและพื้นที่เชื่อมโยง ตามลำดับ

ด้านนโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์

ความเหมาะสมของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในนโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ โดยภาพรวม พบว่า มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า พัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว มีความเหมาะสมมากที่สุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนาช่องทางการประชาสัมพันธ์ของกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จัก, ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับฤดูกาลทางการท่องเที่ยว, ส่งเสริมให้ราคาสินค้าทางการท่องเที่ยวมีความเหมาะสมตามรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว และ ส่งเสริมและพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวผ่านระบบสารสนเทศเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มลูกค้า ตามลำดับ

ความเป็นไปได้ของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านนโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ โดยภาพรวม พบว่า มีความเป็นไปได้ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับฤดูกาลทางการท่องเที่ยวมีความเป็นไปได้สูงสุด รองลงมา ส่งเสริมและพัฒนาช่องทางการประชาสัมพันธ์ของกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จัก, ส่งเสริมให้ราคาสินค้าทางการท่องเที่ยวมีความเหมาะสมตามรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว, พัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว, ส่งเสริมและพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวผ่านระบบสารสนเทศเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มลูกค้า ตามลำดับ

จากข้อมูลข้างต้น ความเหมาะสมของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย พบว่า มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด โดยสูงสุด คือนโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง รองลงมา นโยบายการควบคุมสินค้าและบริการ นโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว

นโยบายการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว นโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว และนโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ ตามลำดับ สำหรับความเป็นไปได้ของนโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย พบว่า มีความคิดเห็นต่อความเป็นไปได้ ในระดับมาก โดยสูงสุด คือ นโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ รองลงมา นโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง นโยบายการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว นโยบายการควบคุมสินค้าและบริการ นโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว และ นโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1: ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานผลวิเคราะห์นโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย ในด้านความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ในภาพรวม

นโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย	ด้านความเหมาะสม			ด้านความเป็นไปได้		
	$\bar{x}$	SD.	แปลค่า	$\bar{x}$	SD.	แปลค่า
1. นโยบายการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว	4.59	0.53	มากที่สุด	4.03	0.77	มาก
2. นโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว	4.56	0.55	มากที่สุด	3.93	0.84	มาก
3. นโยบายการควบคุมสินค้าและบริการ	4.63	0.52	มากที่สุด	4.03	0.79	มาก
4. นโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว	4.61	0.48	มากที่สุด	4.00	0.76	มาก
5. นโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง	4.67	0.46	มากที่สุด	4.10	0.76	มาก
6. นโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์	4.52	0.59	มากที่สุด	4.15	0.78	มาก
ค่าเฉลี่ยโดยภาพรวม	**4.60**	**0.44**	**มากที่สุด**	**4.04**	**0.66**	**มาก**

แนวปฏิบัตินโยบายระดับชาติในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวชายแดนของไทย

1. ด้านการพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว

1.1 ส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิมให้มีศักยภาพเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้ ได้แก่ ส่งเสริมฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิม โดยการปรับปรุงป้ายให้ข้อมูลนักท่องเที่ยว ปรับปรุงภูมิทัศน์ข้างทางให้มีความสะอาด เรียบร้อย พัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์สาธารณะ ห้องน้ำ รถสาธารณะและระบบขนส่งด้านต่าง ๆ ให้มีความพร้อม และมีความทั่วถึง

1.2 ส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวใหม่ให้มีศักยภาพเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ ได้แก่ ปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยวให้มีความสวยงาม ติดตั้งป้ายบอกทางเป็นภาษาต่างประเทศ

1.3 ส่งเสริมมาตรฐานความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดในแหล่งท่องเที่ยว ประสานกับตำรวจท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว

1.4 ส่งเสริมและพัฒนาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นกลุ่มจังหวัด (จังหวัดใกล้เคียง) สร้างกลุ่มความร่วมมือเครือข่าย ได้แก่ การจัดทำแผนที่แหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยง สนับสนุนการจัดตั้งภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาฐานทรัพยากรร่วมกัน

1.5 ส่งเสริมการรักษาฐานทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้อยู่บนพื้นฐานของความยั่งยืน ได้แก่ สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้ เข้าใจ และอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

2. ด้านนโยบายพัฒนาทุนมนุษย์ในพื้นที่การท่องเที่ยว

2.1 ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านความรู้ทางการท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดประชุมภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน สนับสนุนการจัดอบรมเพื่อการพัฒนาทุนมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.2 ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านภาษาเพื่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ได้แก่ การจัดอบรมความรู้ด้านภาษาต่างประเทศให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง จัดทำคู่มือการสื่อสารภาษาต่างประเทศ

2.3 ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านการบริการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ ได้แก่ การสร้างภาคีเครือข่ายการบริการด้านการท่องเที่ยวให้มีจิตสำนึกในการบริการ เช่น การจัดอบรม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกสถานที่

2.4 ส่งเสริมการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างภาคี

2.5 ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินการทางการท่องเที่ยว ได้แก่ จัดอบรม หรือจัดค่ายคุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จัดกิจกรรมรณรงค์ปลูกจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวให้แก่ผู้ประกอบการและชุมชนท้องถิ่น กำหนดมาตรฐานสินค้าและบริการที่ยุติธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว

3. ด้านนโยบายการควบคุมสินค้าและบริการ

3.1 ส่งเสริมการสร้างมาตรฐานสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ การผลักดันการตั้งราคาสินค้าและบริการในชุมชนท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และควบคุมราคาสินค้าโดยหน่วยงานภาครัฐ กำหนดมาตรฐานสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวให้มีความสะอาด ปลอดภัย และได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับ ร้านค้าควรติดป้ายแสดงราคาให้ชัดเจน

3.2 ส่งเสริมการสร้างคุณภาพของการบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ สร้างข้อตกลงในการให้บริการร่วมกันในเครือข่ายการท่องเที่ยว จัดประกวดให้รางวัลแก่หน่วยงาน องค์กร ที่มีคุณภาพด้านการบริการที่เกี่ยวข้อกับการท่องเที่ยว

3.3 ส่งเสริมและพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวให้มีเอกลักษณ์ชัดเจน ได้แก่ จัดประชุมร่วมกันเพื่อค้นหาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นจากนั้นพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามเอกลักษณ์ที่ต้องการ ผลักดันให้สินค้าได้มาตรฐานสากล โดยรูปแบบของบรรจุภัณฑ์ควรมีเอกลักษณ์ที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

3.4 ส่งเสริมและพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สร้างตัวชี้วัดและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การให้ความรู้และปลูกจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง สนับสนุนรางวัลกับสถานประกอบการหรือผู้ประกอบการที่ใช้วัสดุเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รณรงค์การลดใช้โฟมและถุงพลาสติก โดยส่งเสริมให้ใช้วัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น

3.5 ส่งเสริมและพัฒนาให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้จากสินค้าทางการท่องเที่ยว ได้แก่ สนับสนุนให้มีหน่วยงานหรือบุคลากรเพื่อเข้ามาพัฒนาและให้ความรู้แก่ชาวบ้านในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว จัดตั้งชมรมภายในชุมชนเพื่อดำเนินการด้านการท่องเที่ยว

4. ด้านนโยบายการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว

4.1 ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติให้มีความหลากหลายและมีความเหมาะสมกับพื้นที่ ได้แก่ การจัดทำหรือออกแบบรายการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่

4.2 ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม ได้แก่ จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น และให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

4.3 ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ให้เหมาะสม ได้แก่ นำเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ท่องเที่ยวนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว จัดให้มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แก่นักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์

4.4 ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีเอกลักษณ์เฉพาะ ได้แก่ จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น เรียนรู้การทำงอบ การใช้สมุนไพรไทย การละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีปราชญ์ชาวบ้านหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

4.5 ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ได้มาตรฐานโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิถีชุมชนดั้งเดิม ได้แก่ ผลักดันให้แหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม

4.6 ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้ได้มาตรฐานสากล ได้แก่ ผลักดันแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้มีความหลากหลาย

4.7 ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวธุรกิจไมซ์ (MICE) เพื่อเป็นทางเลือกใหม่ของกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ ผลักดันให้มีการท่องเที่ยวรูปแบบไมซ์เข้ามาในเมืองท่องเที่ยวชายแดนหลัก ให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวรูปแบบไมซ์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง

5. ด้านนโยบายส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง

5.1 ส่งเสริมและจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงภายในจังหวัดให้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ได้แก่ พัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลาย เหมาะสม และสะดวกสบาย

5.2 ส่งเสริมการจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยภายนอกจังหวัด (จังหวัดใกล้เคียง) ให้มีความเหมาะสม ได้แก่ การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงนอกจังหวัดให้มีความหลากหลาย เหมาะสม และสะดวกสบาย

5.3 พัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวให้มีความสอดคล้องกับรูปแบบการท่องเที่ยวของพื้นที่หลักไปยังพื้นที่เชื่อมโยง ได้แก่ การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวตามกิจกรรมการท่องเที่ยวหลักของพื้นที่ไปยังพื้นที่เชื่อมโยง

5.4 ส่งเสริมและพัฒนาเส้นทางการคมนาคมให้มีมาตรฐานเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระหว่างพื้นที่หลักและพื้นที่เชื่อมโยง ได้แก่ การพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่หลักและพื้นที่เชื่อมโยงทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศให้มีมาตรฐาน ปลอดภัย และสะดวกสบาย

6. ด้านนโยบายส่งเสริมด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์

6.1 พัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ได้แก่ การศึกษาวิจัยพฤติกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยวเพื่อให้สามารถพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวได้ตรงตามความต้องการ

6.2 ส่งเสริมและพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวผ่านระบบสารสนเทศเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มลูกค้า เช่น การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายผ่านระบบอินเทอร์เน็ต สื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น

6.3 ส่งเสริมและพัฒนาช่องทางการประชาสัมพันธ์ของกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จัก ได้แก่ การเพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวผ่านหน่วยงานภาครัฐ เอกชน สื่อสังคมออนไลน์ และการสนับสนุนงบประมาณในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

6.4 ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับฤดูกาลทางการท่องเที่ยว ได้แก่ จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและเป็นไปตามฤดูกาลท่องเที่ยวของจังหวัดนั้น ๆ

6.5 ส่งเสริมราคาสินค้าทางการท่องเที่ยวมีความเหมาะสมตามรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ การควบคุมราคาสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามคุณภาพและมาตรฐานที่กำหนดโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีมาตรการลงโทษสำหรับบุคคล หรือสถานประกอบการที่เอารัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

Adhikary, M. 1995. *Management of Ecotourism.* Bangkok: Srinakarinwirot University.

Csapo, J. 2012. *The role and importance of cultural tourism in modern tourism industry.* In Strategies for tourism industry-micro and macro perspectives. InTech.

Kotler P., Bowen J & Makens J. 1999. *Marketing for Hospitality and Tourism.* Second Edition. New Jersey: Prentice - Hall.

Moutinho, L. 2000. *Strategic Management in Tourism.* London: CABI.

Prokkola, E. K. 2007. *Cross-border regionalization and tourism development at the Swedish-Finnish Border: "Destination Arctic Circle"*. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, 7(2), 120-138.

Swarbrook J. 1999. *Sustainable Tourism Management.* CAB International, Waffingford. UK. WEF/IMD, John Wiley, New York.

Treina Butts and Tameca Sukhdeo-Singh. 2004. *Sustainable tourism as a tool for conservation and protection of the Amazon rainforest in Guyana.* 173-185.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2555. *แผนยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พ.ศ.2555-2559.* กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

ประเวศ วะสี. 2542. *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.* กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.

พจนา สวนศรี. 2556. *เวทีการท่องเที่ยวโดยชุมชนโอกาสในการเรียนรู้และการแบ่งปันในอาเซียน.* หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันที่ 17 มิถุนายน 2556: ท่องเที่ยวโดยชุมชนโตตามอาเซียนอย่างยั่งยืน.

วีระพล ทองมา และประเจต อำนาจ. 2547. *ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อประชาชนในพื้นที่ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่.* เชียงใหม่: รายงานผลการวิจัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สินธุ์ สโรบล และอุดร วงษ์ทับทิม. 2546. *การท่องเที่ยวโดยชุมชนแนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ.* เชียงใหม่: วนิดาเพรส.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. 2556. *โครงการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.* เอ เซเว่น คอร์เปอเรชั่น.

อรพินท์ สพโชคชัย. 2538. *การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน.* กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

ยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และพลเมืองตื่นรู้ ของเยาวชนไทย

บุหงา ชัยสุวรรณ*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาลักษณะขององค์กร การระดมทรัพยากร และยุทธวิธีเคลื่อนไหวเพื่อขับเคลื่อนเยาวชนสู่มีสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และการเป็นพลเมืองตื่นรู้ ด้วยยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) โดยเป็นการวิจัยแบบผสมผสานระเบียบวิธี (Mix Research Methods) โดยการใช้การวิจัยเอกสาร การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เจาะลึก และการวิจัยเชิงสำรวจ

ผลการวิจัย พบว่า ยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) มีแนวทางการดำเนินงานและการบริหารจัดการ โดยมีสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) เป็นแกนกลางในการดำเนินการขับเคลื่อนภาคีเครือข่าย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ประเด็น (1) การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆในการพัฒนาสื่อและพื้นที่สื่อสร้างสรรค์เพื่อสร้างพลเมืองเด็ก และ (2) การพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่าย และ (3) การเสริมสร้างภาคีเครือข่ายให้เข้มแข็งในการขับเคลื่อนการดำเนินงานในระดับชุมชนและระดับนโยบาย และดำเนินการตาม “ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)” ได้แก่ (1) เสริมสร้างศักยภาพคน (2) การเปิดพื้นที่สาธารณะ (3) การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการสื่อสารสาธารณะ

ในส่วนของผลสำเร็จของยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) พบว่า เยาวชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการมีการเปลี่ยนแปลงในด้านสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และการเป็นพลเมืองตื่นรู้ที่มากขึ้น และการดำเนินงานได้รับคุณค่าและประโยชน์เพื่อการขับเคลื่อนเยาวชนสู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้ทั้งระดับชุมชน สังคม และประเทศ

คำสำคัญ: การขับเคลื่อนสังคม เยาวชน สุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ การเป็นพลเมืองตื่นรู้

* คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: bchaisuwan@hotmail.com

"Communities of 3 Healthy Components" (Healthy Media, Healthy Spaces, and Healthy Mind): Strategies to Enhance Thai Adolescents' Well-Being, Media Literacy and Being Active Citizen

Bu-nga Chaisuwan*

Abstract

The objectives of the research are to study of the strategic development of the social movement organization, how the organization secure resources and foster mobilization as well as the level of the its performances. The research utilized the mix research methodology. Information collected by documentary research, observation, in-dept interview, and survey research.

The results founded that "Communities of 3 healthy components" means that people are using the three attributes of healthy media, healthy spaces, and healthy mind, where they can live happily together in a sustainable manner. With happiness and healthy bodies and mind. All people can live well together within their family, school, workplace and their whole community. The strategy was implemented by The Child and Youth Media Institute (CYMI) under the project entitled "Media for the Development of Youth Health Program" through the cooperation of the Thai Health Promotion Foundation and the Foundation for Child Development. Organization can acquire and then deploy resources by 3 areas: (1) Developing systems to create and disseminate positive media for the benefit of children, young people, families and society at large through processes of participation embracing the government sector, media proprietors and producers, business and social sectors, communities, families, as well as children and young people (2) strengthen the capacity of the organization's partners and (3) Advocacy for Policies, Regulation and Cooperation Development in both locally and nationally level. Strategic Movement under the "Communities of 3 healthy components" consists of (1) Human resources development (2) supporting activities of model creative public spaces, (2) developing channels of television and radio for children, promoting new and alternative media. As the results, "Communities of 3 healthy components" project can strengthen Thai adolescents' well-being, media literacy and being Active Citizen over and above effected on three levels: community, society and country.

Keywords: social movement, well-being, media literacy and being active citizen

* Graduate School of Communication Arts and Management Innovation
National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: bchaisuwan@hotmail.com

ที่มาและความสำคัญ

สังคมและโลกในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และมีความซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คน รวมถึงเด็กและเยาวชนเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็น ในด้านอารมณ์ ด้านความสัมพันธ์ ด้านการศึกษา สุขภาพ หรือการถูกทำร้ายกลั่นแกล้งทางออนไลน์ (Ramirez, 2015) เนื่องจากระบบการเรียนรู้แบบเดิมสั่นคลอน ระบบครอบครัว ระบบการศึกษาไม่สามารถก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดช่องว่างของการถ่ายทอดการเรียนรู้ หรือแม้ธุรกิจอุตสาหกรรมการสื่อสารจะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อใหม่ที่ยากต่อการกำกับดูแล (พิรงรอง รามสูต, 2556) เนื้อหาของสื่อที่ออกมาก็มักจะเป็นสื่อที่มีเนื้อหาไม่เหมาะสมออกมาเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ในขณะที่ระบบสังคมที่จะกำกับดูแลยังก้าวตามไม่ทัน และภาคประชาชนยังไม่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสื่อเพื่อสร้างการเรียนรู้และใช้ในการพัฒนาชุมชนและสังคม เด็กเยาวชนจึงต้องอยู่ในโลกที่เปลี่ยนไป โดยขาดความเข้าใจและความเท่าทัน กระนั้นก็ตามการขับเคลื่อนสังคมในยุคศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องมีทุนทางปัญญาของผู้คนในสังคม การเจริญก้าวหน้าทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจจะเป็นไปไม่ได้หากไม่เริ่มมีการพัฒนาเยาวชนให้มีภูมิปัญญานับตั้งแต่วันนี้

กระแสการสร้าง “ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21” และการปฏิรูปการเรียนรู้ของเด็กเยาวชน จึงกำลังถูกผลักดันเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งมีแนวคิดสำคัญ 4 ด้าน ประกอบด้วย (1) การมีความรู้ในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งการมี จิตสำนึกต่อโลก ความรู้พื้นฐานด้านการเงินเศรษฐกิจ ธุรกิจ ด้านพลเมือง ด้านสุขภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม (2) ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ซึ่งประกอบด้วย ความคิดสร้างสรรค์ การคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา การสื่อสารและการร่วมมือทำงาน (3) ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และ เทคโนโลยี และ (4) ทักษะชีวิตและการทำงานได้แก่ การปรับตัวยืดหยุ่น การคิดริเริ่ม การเรียนรู้สังคมและข้ามวัฒนธรรม การผลิตอย่างมีจิตสำนึก การเป็นผู้นำและความรับผิดชอบ (http://www.p21.org/our-work/p21-framework, 2018)

สังคมไทย จึงกำลังเผชิญปัญหาหลายด้าน มีความจำเป็นที่จะต้องปฏิรูปสังคม ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อสร้างเด็กเยาวชนรุ่นใหม่ที่เป็นพลเมืองที่เท่าทัน มีความรับผิดชอบ มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมตอบสนองต่อสถานการณ์ที่ท้าทายของสังคมที่มีปัญหาหลายด้านสะสมมานานและมีความซับซ้อนมากขึ้นทุกขณะเช่นเดียวกับสถานการณ์ในสังคมโลก

การเป็นพลเมืองตื่นรู้ เป็นแนวคิดที่มีความหมายกว้างขวางมาก และยากที่จะระบุการกระทำ หรือพฤติกรรมที่แสดงถึง การเป็นพลเมืองตื่นรู้ได้อย่างชัดแจ้ง อันเนื่องจากเป็นพฤติกรรมที่ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของพฤติกรรมตามบริบทที่แตกต่างกัน เช่น ในโรงเรียนจนถึงที่บ้าน จากเพื่อนจนถึงชุมชน และก็ยังไม่สามารถระบุความเชื่อมโยงถึงบทบาททั้งสองได้อย่างเด่นชัด กระบวนการพลเมืองตื่นรู้เป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และต้องใช้เวลาหลายปีกว่าจะเห็นผล

Julie Nelson and David Kerr (2006) ได้นำเสนอลักษณะของ การเป็นพลเมืองตื่นรู้ไว้ว่าการที่พลเมืองจะมีพื้นฐานอยู่ที่ การมีส่วนร่วม (Engagement and Participation) ในสังคม การรวมตัวกันของประชาชนเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีวัตถุประสงค์ ความเชื่อและอุดมคติร่วมกัน มีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ การมีส่วนในการพัฒนามิติต่าง ๆ ของการเป็นพลเมืองหมายรวมทั้งการพัฒนาทักษะ และพฤติกรรม หมายรวมทั้งการมีพฤติกรรมในเชิงรุก (Active) และ พฤติกรรมในเชิงรับ (Passive) ด้วย

โดยนโยบายที่จะทำให้เกิดการศึกษาเรื่องการเป็นพลเมืองตื่นรู้นั้น จะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาผ่านบริบทต่าง ๆ 4 บริบท ได้แก่ การเรียนรู้ในหลักสูตร การเรียนรู้นอก/เสริมหลักสูตร ชุมชนในโรงเรียน และชุมชนภายนอกโรงเรียน ดังนั้นในการนำไปสู่การพัฒนาสังคมให้มีเยาวชนให้เป็นพลเมืองตื่นรู้นั้น หากปล่อยให้เป็นหน้าที่ของภาครัฐตามลำพังอาจจะไม่ครอบคลุม และเนิ่นช้าไม่ทันการณ์ การได้รับการเสริมแรงหรือการผลักดันเพื่อการขับเคลื่อนการเปลี่ยนของสังคมโดยภาคประชาสังคมจึงเป็นสิ่งที่ควรจะให้มีการดำเนินการ

สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) เป็นองค์กรผลักดันทางสังคมองค์กรหนึ่งที่ตระหนักถึงสถานการณ์ดังกล่าวและเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างภูมิคุ้มกัน สร้างเด็กเยาวชนที่มีจิตสำนึกในการเป็นพลเมืองตื่นรู้ในวิถีประชาธิปไตย มีทักษะชีวิต ที่เท่าทันตนเอง เท่าทันสื่อ เท่าทันสังคม มีความรับผิดชอบและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยใช้กระบวนการสื่อสร้างสรรค์ และสร้างปัจจัยแวดล้อมด้านสื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาดังกล่าว โดยในช่วงระหว่าง ปี 2557–2559 ได้มีการดำเนินการร่วมกับภาคีเครือข่าย อาทิ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา (มยพ.) และกลุ่มดินสอสี ตาม “ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)” ซึ่งเป็นโครงการภายใต้แผนระบบสื่อและวิถีสุขภาวะทางปัญญา ด้วยงบประมาณสนับสนุนจาก กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

การดำเนินงานของโครงการดังกล่าวมุ่งให้ความสนใจกับ การขับเคลื่อนให้เยาวชนมีสุขภาวะยั่งยืน มีการรู้เท่าทัน และเป็นพลเมืองตื่นรู้ในทุกระดับ มุ่งใช้สื่อสร้างความเป็นพลเมือง หรือ สื่อสร้างสรรค์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) พัฒนาพลเมืองเชิงรุก (Active Citizenship) ที่มีความกระตือรือร้น ตระหนักและเข้าใจถึงสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเอง อันเป็นสิทธิ เสรีภาพขั้นมูลฐานในระบอบการปกครองประชาธิปไตย ส่งเสริมการแสดงความคิดและการมีส่วนร่วมทางสังคม ตลอดจนสร้างจิตสำนึกที่ดีในการพัฒนาสังคมและประเทศเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม และ (2) พัฒนาผู้รับสารและผู้บริโภคเชิงรุก (Active Audience and Consumer) เป็นผู้รับสารที่กระตือรือร้น (Active Audience) มีวิจารณญาณ ไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสื่อ มีความสามารถในการประเมินข่าวสารไม่ถูกชักจูงได้โดยง่าย และเป็นผู้บริโภคที่กระตือรือร้น (Active Consumer) บริโภคสินค้าอย่างมีเหตุผล มีอำนาจในการต่อรอง

ผลจากการดำเนินการตาม “ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)” นับได้มีความสำเร็จตามแนวทางขบวนการทางสังคมด้วย “เงื่อนไขที่เพียงพอ” (sufficiency condition) ของการดำเนินการขับเคลื่อนสังคมอย่างยั่งยืน ได้แก่ การที่องค์กรผู้ดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement Organization-SMO) การระดมทรัพยากร และมียุทธวิธีการเคลื่อนไหว (พฤทธิสาณ ชุมพล, 2546: 339-341) ทำให้สามารถขับเคลื่อนสังคม และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม มีการผลักดันนโยบายของภาครัฐ อาทิ พระราชบัญญัติสื่อสร้างสรรค์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสังคมชุมชน เยาวชนให้เกิดสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และมีความเป็นพลเมืองตื่นรู้ ซึ่งเป็นการการพัฒนาขบวนการทางสังคมไปสู่ความเข้มแข็งได้ งานวิจัยนี้จึงต้องการที่จะศึกษากระบวนการดำเนินงานและกลยุทธ์ของ ยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) รวมทั้งผลสัมฤทธิ์ของยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนเยาวชนสู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้ ที่จะสามารถใช้เป็นแนวทางรูปแบบหนึ่งของการขับเคลื่อนทางสังคมได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะขององค์กร และการระดมทรัพยากรที่เป็นผู้ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อขับเคลื่อนเยาวชนสู่มีสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และการเป็นพลเมืองตื่นรู้

2. เพื่อศึกษายุทธวิธีเคลื่อนไหวด้วยยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนเยาวชนสู่มีสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และการเป็นพลเมืองตื่นรู้

3. เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนเยาวชนสู่มีสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และการเป็นพลเมืองตื่นรู้

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระเบียบวิธี (Mix Research Methods) โดยการใช้การวิจัยเอกสาร การสังเกตการณ์การดำเนินโครงการ ร่วมกับการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และการวิจัยเชิงสำรวจ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเอกสาร ทำการศึกษา “ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)” จาก โครงการภายใต้ แผนระบบสื่อและวิถีสุขภาวะทางปัญญา ปี 2557–2559 ซึ่งประกอบไปด้วยแผนงาน 5 แผนงาน ได้แก่ แผนงานสื่อสร้างสุขภาวะเยาวชน โดย สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ปี 2557 แผนงานสื่อสร้างสุขภาวะเยาวชน โดย สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) 1 ปี (พ.ศ. 2558) โครงการขับเคลื่อนระบบสื่อสุขภาวะเด็กเยาวชน ระยะเวลา 1 ปี (สิงหาคม พ.ศ. 2559–กรกฎาคม พ.ศ. 2560) โดย สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) โครงการนักสื่อสารสร้างสรรค์ (มิถุนายน 2559–พฤษภาคม 2560) โดย มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) โครงการรณรงค์สื่อสร้างสรรค์ 3 ดี เพื่อสุขภาวะเด็กเยาวชน โดย มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา (มยพ.)

ขั้นตอนที่ 2 การสังเกตการณ์การดำเนินโครงการ (Observation) โดยคัดเลือกโครงการตามพื้นที่ของโครงการที่ดำเนินงานภายใต้แผนระบบสื่อและวิถีสุขภาวะทางปัญญา ปี 2557–2559 จาก องค์กรผู้รับผิดชอบหลัก ได้แก่ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) และมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา (มยพ.) เนื่องจากลักษณะการดำเนินงานของแผนที่ทำการประเมินมีลักษณะมุ่งเน้นการจัดโครงการ/กิจกรรมตามพื้นที่ (3) คัดเลือกให้ครอบคลุมการดำเนินการ 4 ภูมิภาคของประเทศไทย และ (4) ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายเยาวชนทั่วไป และกลุ่มเฉพาะ ได้เป็นพื้นที่ในการศึกษาที่โครงการที่มีลักษณะเป็นโครงการต่อเนื่องและมีการจัดกิจกรรมในระหว่างการเก็บข้อมูลโครงการใน พื้นที่ 7 จังหวัด ดังต่อไปนี้ กรุงเทพมหานคร อุตรดิตถ์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา เพชรบุรี พัทลุง และนราธิวาส รวม 12 โครงการ/พื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ที่เป็นตัวแทนจากภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในระดับหน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาคมอาทิ ผู้แทนจากหน่วยงานด้านการศึกษา การปกครอง ผู้แทนจากสำนักงานหลักประกันสุขภาพ เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เครือข่าย สมาคม องค์กร/ มูลนิธิ ใช้วิธีคัดเลือกผู้เข้าร่วม

การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม แบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) และแบบก้อนหิมะ (Snowball sampling) รวมรายชื่อผู้ให้ข้อมูลองค์กร และพื้นที่โครงการหลัก 23 คน องค์กรภาคี 9 คน แกนนำเยาวชนขององค์กรต่างทั้งหลักและภาคี 39 คน และหน่วยงานภาครัฐ 11 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 82 คน

ขั้นตอนที่ 4 การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative method) เก็บข้อมูลโดยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ และมีแบบสอบถามปลายปิด (Close-ended questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ประชากร และกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ เยาวชนที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการ ครอบคลุม พื้นที่โครงการทั้ง 4 ภูมิภาค ซึ่งไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลสามารถเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างได้ 363 ตัวอย่าง ซึ่งจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เพียงพอต่อระดับความเชื่อมั่น 95% สัดส่วนความคลาดเคลื่อนเท่ากับ 0.05 จากการคำนวนโดยใช้สูตรของ W.G.cochran กรณีไม่ทราบจำนวนประชากรทั้งหมด และกำหนดค่าสัดส่วนที่ต้องการสุ่ม ร้อยละ 30 (ธานินทร์ ศิลป์จารุ, 2551: 46)

การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล ใช้หลักสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) ที่ได้จากวิธีการวิจัยที่หลากหลาย คือ การวิจัยเอกสาร การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบกับข้อมูลที่มาจากแหล่งบุคคลที่หลากหลาย นั่นคือ จากกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับแผนงานสื่อสร้างสุขภาวะเยาวชนปี 2557 - 2559 ทั้งจากภายใน และภายนอกของพื้นที่ที่ทำการเก็บข้อมูล ทั้งนี้เพื่อให้ได้ความหลากหลาย และความอิ่มตัวของข้อมูลที่จะนำไปอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างน่าเชื่อถือ และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันมากที่สุด (ศิริพร จิรวัฒน์กุล, 2552)

ผลการวิจัย

1. บริบทของ “ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)”

“ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)” เป็นการเปิดช่องทางสื่อสร้างสรรค์ที่เป็นระบบสื่อที่ใกล้ชิดเด็ก โดยเน้นให้เป็นวิถีชีวิต เป็นพื้นที่ที่ทำให้เห็นศักยภาพ เห็นคุณค่าของตนเอง เป็นพื้นที่ความสุข เด็ก เยาวชน ครอบครัว และชุมชน กลายเป็น Actors ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างได้ผลและเป็นรูปธรรมซึ่งสื่อในกระแสหลักไม่มี รวมทั้งทั้ง นำไปสู่ของการสร้างพลเมืองที่ตื่นรู้และมีส่วนร่วม เป็นทิศทางเชิงรุก ที่ดึงพลังเชิงบวกของเด็กเยาวชน ครอบครัว และทุกฝ่ายในชุมชนมาร่วมขับเคลื่อนงานในมิติและประเด็นต่าง ๆ ภายในแนวคิดดังนี้

“สื่อดี” คือ สื่อที่ปลอดภัย และสร้างสรรค์สำหรับทุกคน ที่เหมาะสมกับการพัฒนาในแต่ละช่วงวัย ทั้งเด็ก เยาวชน และครอบครัว มีโอกาสเข้าสื่อดีได้ โดยไม่จำกัดโอกาส เวลา และสถานที่ ในที่นี้หมายถึง สื่อทุกประเภท ทั้งสื่อมวลชน สื่อท้องถิ่น สื่อพื้นบ้าน

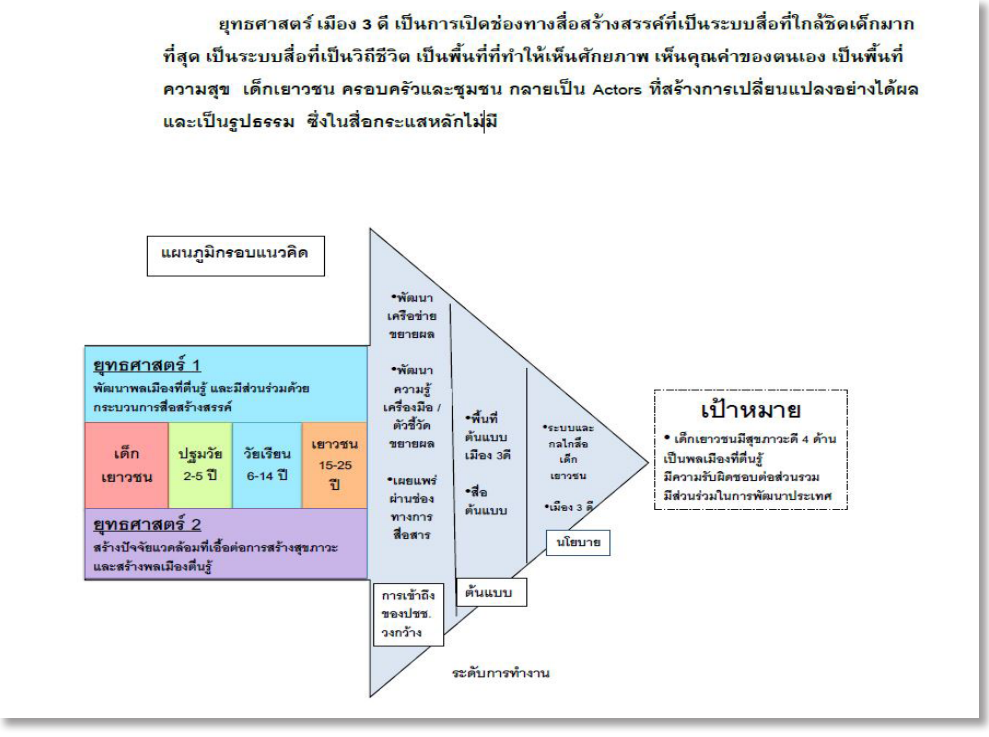
“พื้นที่ดี” คือ พื้นที่ที่ทุกคนในชุมชน มีส่วนร่วมในการออกแบบและ ใช้ประโยชน์ร่วมกันได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สานสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เสริมพลังซึ่งกันและกัน เป็นพื้นที่สาธารณะที่มีความปลอดภัย ที่จัดให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น พื้นที่ออกกำลังกาย การจัดลานวัดเป็นลานแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การจัดสนามกีฬาให้เป็นตลาดนัดอาหารปลอดภัย หรือการจัดห้องสมุดของโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ได้อย่างไม่มีข้อจำกัด เป็นต้น

“ภูมิดี” คือ ภูมิปัญญาในการฉลาดรู้เรื่องสื่อ เท่าทันสื่อ เท่าทันตนเอง เท่าทันสังคม มีทักษะในการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ เป็นภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง ครอบครัวและชุมชน ในการป้องกันภัยรอบด้านและสามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม รวมถึงการใช้ภูมิปัญญาของทุกฝ่ายในชุมชน ในการมีส่วนร่วมปกป้องดูแลและสร้างชุมชนร่วมกัน

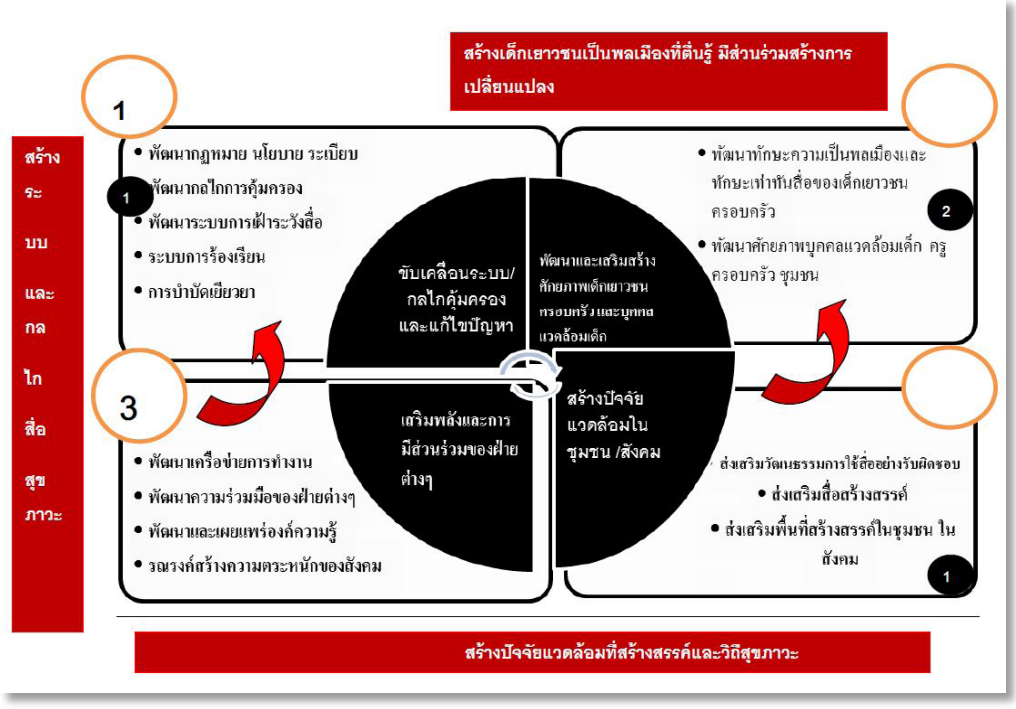
โดยแบ่งระยะเวลาในการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การวางรากฐานการทำงานภาพรวม ระยะที่ 2 การสร้างเครือข่ายสู่การผลักดันนโยบาย กฎหมายและระเบียบ และ ระยะที่ 3 คือ การเสริมสร้างพลังเยาวชน

รวมทั้งมีกรอบแนวคิดในการดำเนินการ ภายใต้ยุทธศาสตร์ 2 ประการ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาพลเมืองที่ตื่นรู้และมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการสื่อสร้างสรรค์ และ ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างสุขภาวะและสร้างพลเมืองตื่นรู้ ตามแผนภาพในการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

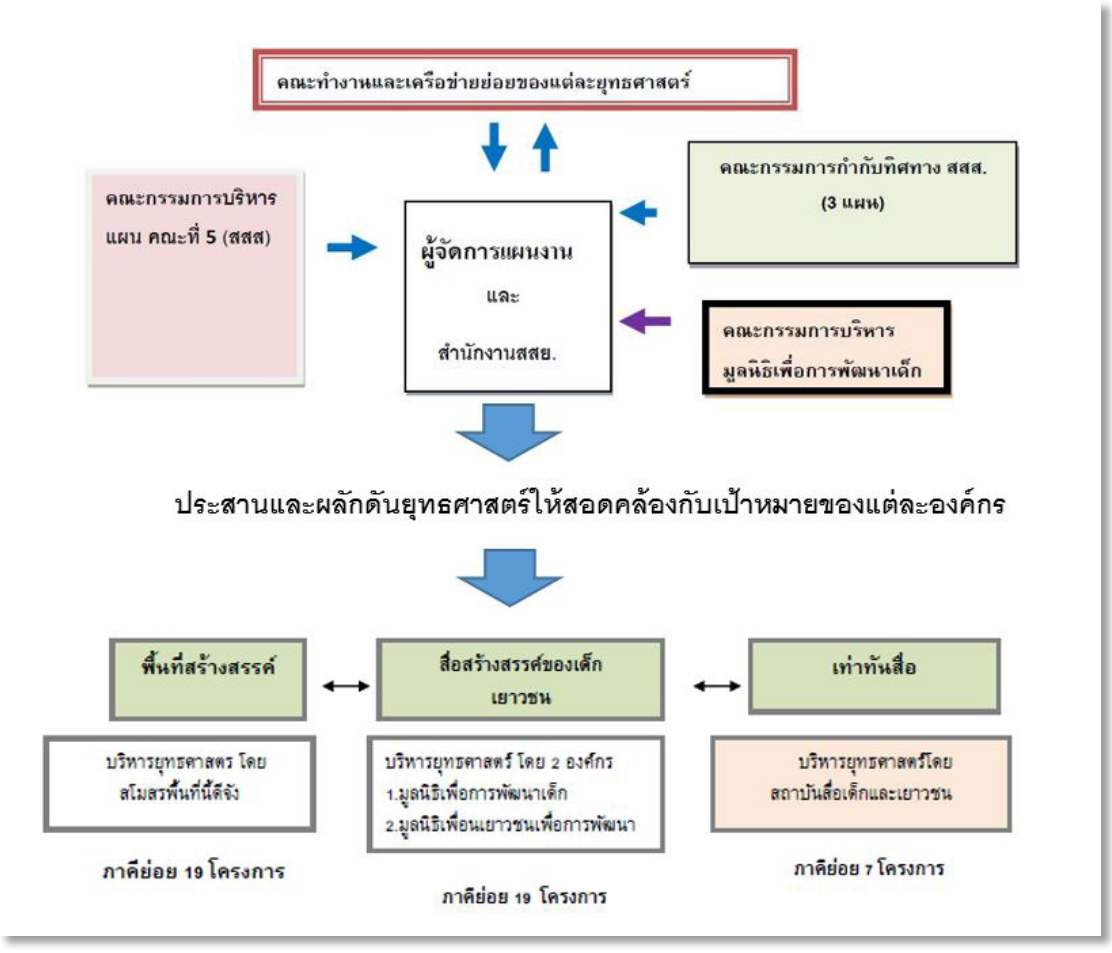
จากยุทธศาสตร์และวัตถุประสงค์ของ แผนงานภายใต้แผนระบบสื่อ และวิถีสุขภาวะทางปัญญา ปี 2557–2559 นำแสดงให้เห็นเป็นภาพรวม ดังแผนภาพต่อไปนี้

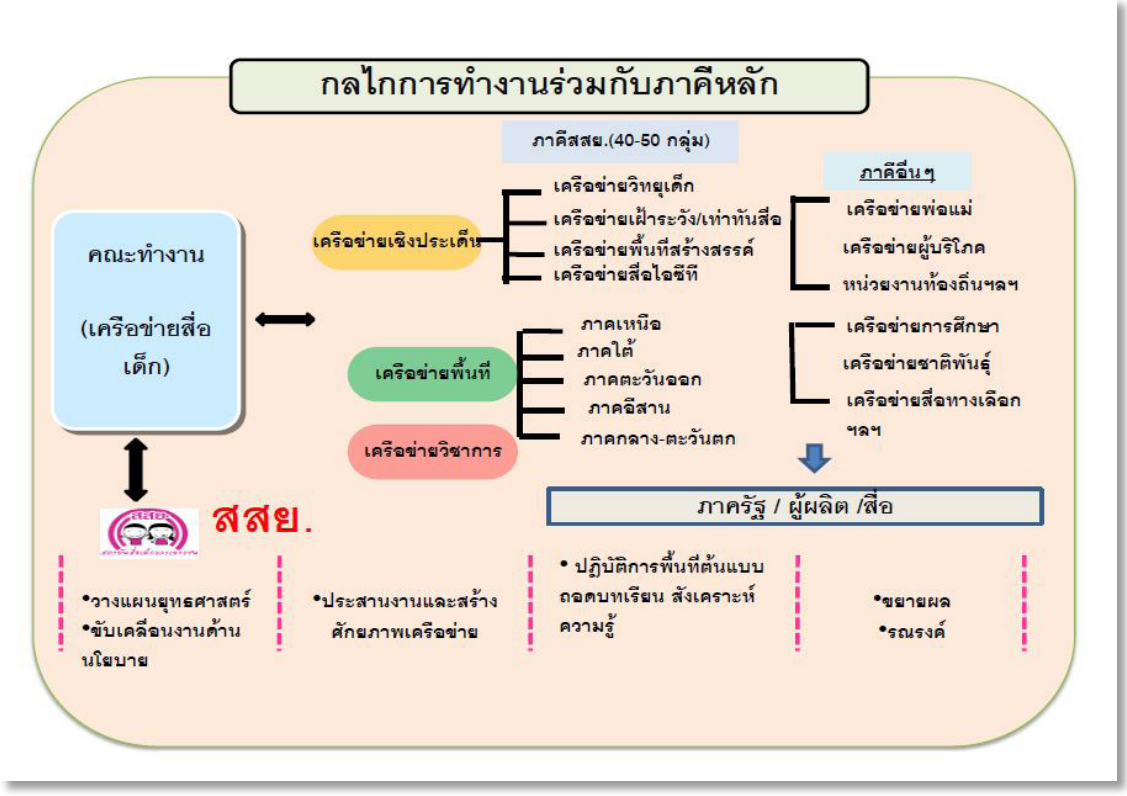

2. องค์กร และการระดมทรัพยากรเพื่อเป็นผู้ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี)

ยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) มีแนวทางการดำเนินงานและการบริหารจัดการ โดยมีสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) เป็นแกนกลางในการดำเนินการขับเคลื่อนภาคีเครือข่าย อาทิ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) สโมสรพื้นที่นี้ดีจัง และสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน พร้อมทั้งภาคีเครือข่ายย่อย ๆ อีกจำนวนมาก โดยแบ่งเป็นเครือข่ายเชิงประเด็น เครือข่ายเชิงพื้นที่ และเครือข่ายวิชาการ และภาคีเครือข่ายอื่น ๆ

ในส่วนทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินการ จะได้รับงบประมาณในการดำเนินงานจาก กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับการใช้ทรัพยากรบุคคลกร และทรัพยากรของท้องถิ่น พื้นที่ที่ดำเนินการตามแต่ละโครงการ ด้วยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการขอความร่วมมือ ตามแผนภาพดังนี้

คณะทำงานและเครือข่ายย่อยของแต่ละยุทธศาสตร์
คณะกรรมการบริหาร แผน คณะที่ 5 (สสส)
ผู้จัดการแผนงาน และ สำนักงานสสย.
คณะกรรมการกำกับทิศทาง สสส. (3 แผน)
คณะกรรมการบริหาร มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก
ประสานและผลักดันยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของแต่ละองค์กร
พื้นที่สร้างสรรค์
สื่อสร้างสรรค์ของเด็ก เยาวชน
เท่าทันสื่อ
บริหารยุทธศาสตร โดย สโมสรพื้นที่นี้ดีจัง
บริหารยุทธศาสตร์ โดย 2 องค์กร 1.มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก 2.มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา
บริหารยุทธศาสตร์โดย สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน
ภาคีย่อย 19 โครงการ
ภาคีย่อย 19 โครงการ
ภาคีย่อย 7 โครงการ

กลไกการทำงานร่วมกับภาคีหลัก
ภาคีสสย.(40-50 กลุ่ม)
คณะทำงาน (เครือข่ายสื่อเด็ก)
เครือข่ายเชิงประเด็น
เครือข่ายวิทยุเด็ก
เครือข่ายเฝ้าระวัง/เท่าทันสื่อ
เครือข่ายพื้นที่สร้างสรรค์
เครือข่ายสื่อไอซีที
ภาคีอื่นๆ
เครือข่ายพ่อแม่
เครือข่ายผู้บริโภค
หน่วยงานท้องถิ่นฯลฯ
เครือข่ายพื้นที่
ภาคเหนือ
ภาคใต้
ภาคตะวันออก
ภาคอีสาน
ภาคกลาง-ตะวันตก
เครือข่ายวิชาการ
เครือข่ายการศึกษา
เครือข่ายชาติพันธุ์
เครือข่ายสื่อทางเลือก ฯลฯ
สสย.
ภาครัฐ / ผู้ผลิต /สื่อ
•วางแผนยุทธศาสตร์ •ขับเคลื่อนงานด้านนโยบาย
•ประสานงานและสร้างศักยภาพเครือข่าย
• ปฏิบัติการพื้นที่ต้นแบบ ถอดบทเรียน สังเคราะห์ความรู้
•ขยายผล •รณรงค์

โดยการดำเนินงานเพื่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ประเด็น (1) การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาสื่อและพื้นที่สื่อสร้างสรรค์เพื่อสร้างพลเมืองเด็ก และ (2) การพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่าย และ (3) การเสริมสร้างภาคีเครือข่ายให้เข้มแข็งในการขับเคลื่อนการดำเนินงานในระดับชุมชนและระดับนโยบาย ดังต่อไปนี้

(1) การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาสื่อและพื้นที่สื่อสร้างสรรค์เพื่อสร้างพลเมืองเด็ก การผลักดัน หรือขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแผนงานภายใต้แผนระบบสื่อ และวิถีสุขภาวะทางปัญญา มีขอบเขตการดำเนินงานที่กว้างขวาง ดังนั้น การดำเนินการจึงจำเป็นที่จะต้องมีการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ให้เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่ง ในการพัฒนาสื่อและพื้นที่สื่อสร้างสรรค์เพื่อสร้างพลเมืองเด็ก

องค์กรที่เป็นภาคีหลักต่าง ๆ ที่เข้ามาร่วมในการจัดโครงการ จะมีภาคีย่อยของตนเอง เป็นการจัดกลุ่มภาคีในลักษณะ “ไข่ขาว-ไข่แดง” ซึ่งหมายถึง การให้มีองค์กรหลัก และองค์กรหนุนเสริมในแต่ละกิจกรรม เพื่อขยายวงของภาคีออกไปเป็นเครือข่าย ตัวอย่างเช่น ในการจัดงาน โคราชยิ้ม โดย มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) มีเครือข่ายมาร่วมจัดงาน เช่น มูลนิธิหุ่นสายเสมา เป็นเครือข่ายหลัก มูลนิธิหุ่นสายเสมา ก็มีเครือข่ายภาคีย่อยของตนเอง เช่น กลุ่มมัมมี่พับเพ็ด เป็นต้น หรือเครือข่ายอุตรดิตถ์ติดยิ้ม ประกอบไปด้วยเครือข่ายย่อย ๆ ได้แก่ เครือข่ายเยาวชนฮักษ์ลับแล กลุ่ม ศ.บ้านนอก สำนักกิจกรรมกิ่งก้านใบ สถานีวิทยุ (สวท.) จ.อุตรดิตถ์ UTD CLUB กลุ่มแมลงปอปีกแก้ว ชุมชนท่าอิฐล่าง และ กลุ่มใบข่อย เป็นต้น

(2) การพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่าย การดำเนินงานของสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) มีการพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่ายอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ภาคีใหม่ ๆ ให้สามารถนำยุทธศาสตร์ของ สสย. ตลอดจนกระบวนการต่าง ๆ ไปขยายผลปฏิบัติได้ โดยอาจจะพิจารณาการพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่ายได้อย่างน้อย 2 ระดับ คือ การพัฒนาในระหว่างการจัดกิจกรรม และการพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่ายในภาพรวมของยุทธศาสตร์

ระดับแรก การพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่ายย่อยในระหว่างการจัดกิจกรรม นอกจากการสัมมนาในภาพรวมแล้ว ยังมีการสัมมนา หรือ ที่เรียกว่า “การเติมความรู้” ระหว่างกระบวนการทำงาน จะเป็นการสรุปการทำงานในพื้นที่ และเป็นเวทีแลกเปลี่ยนจากการขับเคลื่อนประเด็นสื่อและพื้นที่สร้างสรรค์ เกิดกระบวนการเรียนรู้

ระดับที่ 2 แนวทางการพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่ายในภาพรวมของยุทธศาสตร์ จากการศึกษาเอกสาร การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ พบว่า รูปแบบของการพัฒนาศักยภาพของภาคีและเครือข่าย ที่เป็นหลักในการถ่ายทอดองค์ความรู้ สู่ภาคีใหม่ ๆ ให้สามารถนำยุทธศาสตร์ของ สสย. ตลอดจนกระบวนการต่าง ๆ ไปขยายผลปฏิบัติได้ คือ การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการพบภาคีเครือข่าย องค์กรกลุ่มแกนนำ ซึ่งวัตถุประสงค์ เพื่อ

1. เชื่อมความสัมพันธ์ และเชื่อมขบวนความเป็นเครือข่ายสื่อสร้างสรรค์

2. เติมองค์ความรู้เรื่องกระบวนการสื่อสร้างสรรค์ 3 ดี สร้างวิถีสุขภาวะ และยุทธศาสตร์สื่อสร้างสรรค์คือห้องเรียนชุมชนสังคม

3. สรุปการทำงานระหว่างทาง เพื่อขับเคลื่อนให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์เป้าหมายของโครงการฯ

4. สรุปบทเรียนระหว่างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาข้อค้นพบ สู่การขับเคลื่อนต่อยอดต่อเนื่องสู่พื้นที่ ชุมชน สังคม

กิจกรรมในการจัดสัมมนาดังกล่าวช่วยสร้างแรงบันดาลใจสู่ ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เป็นการเติมความรู้ความเข้าใจโดยวิทยากร นักวิชาการ นักปฏิบัติประสบการณ์จริงที่อยู่ในภาคี หรือไม่ได้อยู่ในภาคี รวมถึงใช้กระบวนระดมสมอง การแลกเปลี่ยน แชร์ประสบการณ์ตรงของผู้ที่ทำงานในพื้นที่ต่างกัน เพื่อนำมาสู่การแลกเปลี่ยนข้ามพื้นที่เครือข่าย การสัมมนาดังกล่าว บางครั้งจัดขึ้นเป็นเวทีสรุปงาน และถอดบทเรียน นำสู่การพัฒนายอดในการขับเคลื่อนต่อไป

(3) การเสริมสร้างภาคีเครือข่ายให้เข้มแข็งในการขับเคลื่อนการดำเนินงานในระดับชุมชนและระดับนโยบาย

จากการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์ พบว่า รูปแบบส่งเสริมภาคีเครือข่ายให้เข้มแข็งในการขับเคลื่อนการดำเนินงานในระดับชุมชนและระดับนโยบายที่เห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรมที่สุด คือ การแบ่งสายงานการทำงานออกเป็นกลุ่มๆ โดยในช่วง ปี พ.ศ. 2558 สสย. พยายามลดบทบาทของตนเองในการเป็นผู้ผลักดันและผู้ประสานงาน โดยได้เริ่มมีการจัดกลุ่มของภาคีตามเป้าหมาย และลักษณะการทำงานขององค์กรที่เป็นภาคี โดยองค์กรทั้งหมดยังรับงบประมาณจาก สสส. ผ่าน สสย. แต่เริ่มให้มีการจัดกลุ่มเพื่อแบ่งการดำเนินงาน และมอบหมายให้กลุ่มภาคีที่ความเข้มแข็ง เป็นองค์กรหลักในการดำเนินงานในแต่ละกลุ่ม โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม โดยมีองค์กรแกนนำของแต่ละกลุ่ม ได้แก่ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา กลุ่มดินสอสี ต่อมาในแผนงานของปี พ.ศ. 2559 ทางสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) จึงได้ส่งเสริมให้ภาคีเครือข่ายมีความเข้มแข็งขึ้น ด้วยการผลักดันให้ 2 องค์กรที่เคยขอรับทุนในการดำเนินงานจาก สสส. ผ่าน สสย. ให้สามารถเขียนข้อเสนอโครงการ และรับทุนโดยตรง จาก สสส. ได้แก่ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก และมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา ในขณะที่ ทาง สสย.จะพัฒนาบทบาทการดำเนินการของตนเองในส่วนโครงการด้านการรู้เท่าทันสื่อให้มากขึ้น

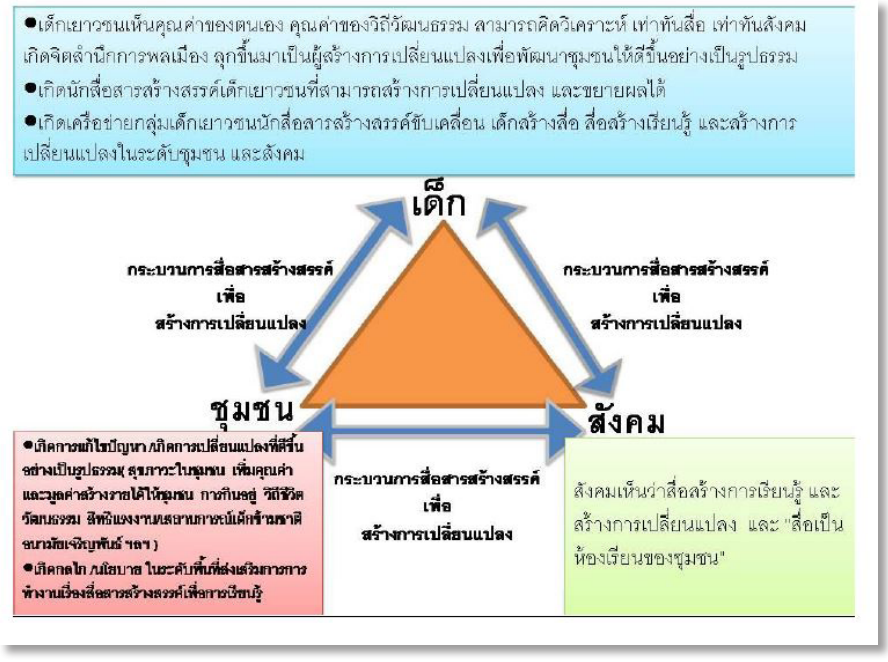
การดำเนินการขององค์กรต่าง ๆ เมื่อได้มีการจัดกลุ่มใหม่แล้ว นอกจากจะให้มีความเข้มแข็งในระดับโครงการแล้ว ยังนำไปสู่ความเข้มแข็งและเติบโตขององค์กรภาคีด้วย และมีการประสานการทำงานไปในทิศทางเดียวกัน เช่น กลุ่มลูกหว้าและโครงการเพชรบุรีดีจัง แต่ก็พบว่า มีบางกลุ่มภาคีย่อย เช่น มูลนิหุ่นสายเสมา ที่ยังพยายามรักษาเอกลักษณ์ขององค์กรของตนไว้ และไม่พร้อมที่จะผสานเข้าไปในยุทธศาสตร์ที่กำหนด

3. ยุทธวิธีเคลื่อนไหวเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนเยาวชนสู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้

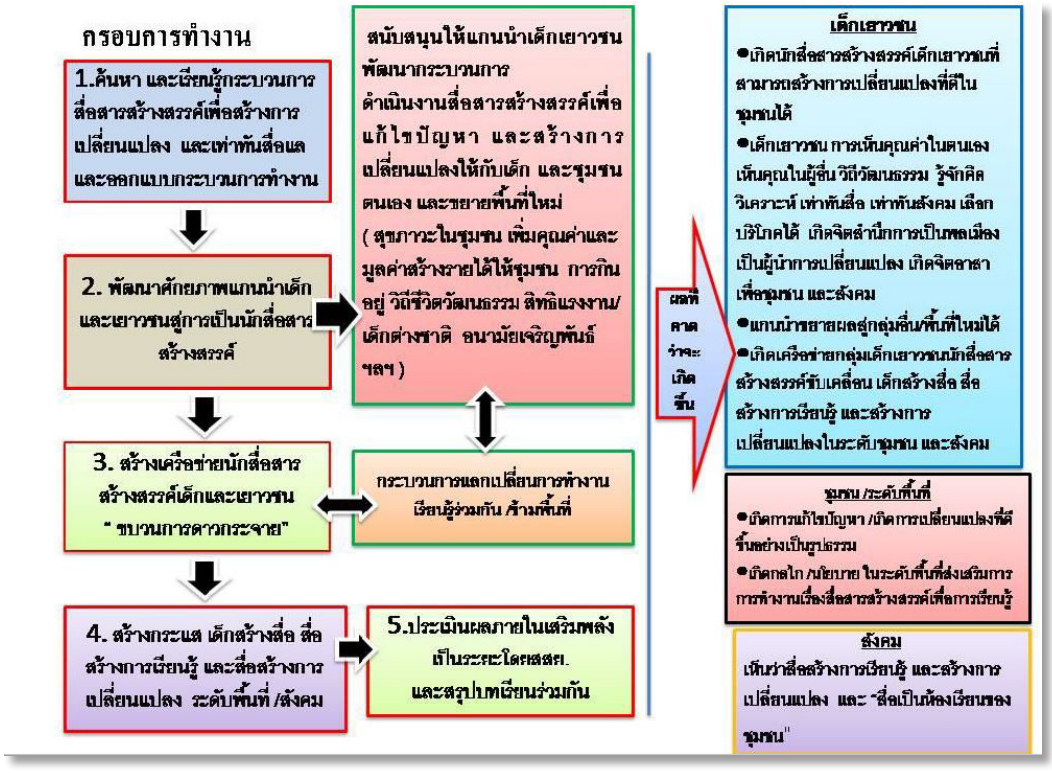
กระบวนการพัฒนาการที่ต่อเนื่องกันภายใต้ ยุทธศาสตร์หลัก คือ “ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)” มีดำเนินการ ได้แก่ (1) การเสริมสร้างศักยภาพคน (2) การเปิดพื้นที่สาธารณะ (3) การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการสื่อสารสาธารณะ ดังต่อไปนี้

3.1 “การเสริมสร้างศักยภาพคน” - ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาศักยภาพของเด็ก เยาวชน ครอบครัว ชุมชน ในการรับและใช้สื่ออย่างรู้เท่าทัน

เด็ก และ เยาวชน ถือเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของการดำเนินโครงการ มีการประยุกต์ใช้กระบวนการสื่อสร้างสรรค์เพื่อการเรียนรู้ ทักษะชีวิต สร้างพลเมือง ดังต่อไปนี้

ที่มา: กรอบแนวคิด ของ โครงการนักสื่อสารสร้างสรรค์ (มิถุนายน 2559–พฤษภาคม 2560) โดย มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.)

กรอบการทำงาน จะเน้นที่การบูรณาการยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) สู่ โครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ นั้น ได้ถูกออกแบบกระบวนการ ตามแนวคิดดังกล่าว โดยอาศัยชุดปฏิบัติการ“ตระกูลยิ้ม/ตระกูลดีจัง” ขับเคลื่อน “3 ดี ครบวงจร” แบ่งการดำเนินงานเพื่อสร้างศักยภาพของเด็ก เยาวชน ครอบครัว ชุมชน เป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. *กระบวนการเรียนรู้ชุมชน* เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ จะมีการจัดทำกระบวนการให้เยาวชนได้มีการเรียนรู้จัดกิจกรรมที่พื้นที่ของตนก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ความภูมิใจ เห็นคุณค่า และวัฒนธรรมของชุมชนของตนเอง เพื่อให้เกิดโอกาสสำหรับ เด็ก เยาวชน ครอบครัว ชุมชน ได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ผ่านงานสร้างสรรค์ต่าง ๆ อาทิ การผลิตของเล่น การนำของดีของชุมชนออกมานำเสนอ ด้วยการผลิตสื่อในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการประยุกต์ใช้สื่อในทางอ้อม

2. *การพัฒนาศักยภาพแกนนำ* การพัฒนาศักยภาพแกนนำเด็กเยาวชนให้เป็นนักสื่อสารสร้างสรรค์และเชื่อมโยงนักสื่อสารสร้างสรรค์กลุ่มต่าง ๆ ขับเคลื่อนพลังสื่อสารสู่สาธารณะ ด้วยการสร้างเครือข่ายเด็กแกนนำจาก พื้นที่ชุมชน เน้นย้ำที่กลุ่มเด็กที่มีความต้องการพิเศษ หรือเด็กด้อย โอกาส เช่น เด็กและเยาวชนชายขอบ เด็กชาติพันธ์ มาเพิ่มศักยภาพ โดยให้ทำกิจกรรมกับชุมชน ก่อนที่จะออกมาทำกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ โดยคำนึงถึงการที่ พลเมืองเด็กสร้างการเปลี่ยนแปลงกับชุมชน ชุมชนต้องให้ความสำคัญกับเยาวชน โครงการจะเน้นการสอนทักษะในการผลิตสื่อให้กับเด็กในชุมชน เนื้อหาของสื่อจะเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ทำให้เด็กจะต้องเข้าไปเป็นผู้นำในการค้นหาของดีของชุมชน และนำออกมาถ่ายทอดผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเอกสาร สื่อใหม่และสื่อมวลชน โดยมีกิจกรรมร่วมกับสถานี ThaiPBS

3. *ขบวนการดาวกระจาย* คือ การเปิดโอกาสให้เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการได้เข้าร่วมกิจกรรมชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานต่างๆร่วมกัน ช่วยเสริมสร้างศักยภาพการทำงานให้มากขึ้น

4. *การเผยแพร่สื่อต่าง ๆ* ที่เด็ก และชุมชนได้ผลิตร่วมกัน เพื่อให้เด็กได้เกิดความภาคภูมิใจ และกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ และในระดับสังคม

5. *การถอดบทเรียน* เป็นการประเมินผลการดำเนินงาน ด้วยการจัดประชุมสิ่งที่ได้เรียนรู้ต่าง ๆ โดยมีเยาวชนแกนนำเป็นผู้ดำเนินการถอดบทเรียน ร่วมกับอาสาสมัครในระดับต่าง ๆ กัน เพื่อให้ทราบแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานในครั้งต่อไป

3.2 “การเปิดพื้นที่สาธารณะ” – ยุทธศาสตร์การสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ และปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างสุขภาวะ การเป็นพลเมืองและการรู้เท่าทันสื่อ

การเปิดพื้นที่สาธารณะ ให้เป็นพื้นที่สร้างสรรค์ ยังเป็นอีกหนึ่งกระบวนการหนึ่ง ตามกรอบแนวคิดยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อให้เป็นพื้นที่ที่เยาวชน ร่วมกับ ชุมชน ได้ฝึกฝนการจัดกิจกรรม เป็นแสดงออกถึงความภูมิใจในสิ่งที่ตนเองทำ

ลักษณะของกิจกรรม จะมีการตั้งชื่องานด้วยแนวคิดของกรอบแนวคิด ยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) ด้วยแนวคิดของคำว่า พื้นที่ 3 ดี และ พื้นที่นี้ดีจัง ในงานจะเป็นการจัดกิจกรรมผลิตสื่อสร้างสรรค์ การแสดงดนตรี การแสดงการละเล่นต่าง ๆ ด้วยการมีส่วนร่วมวางแผน ดำเนินการ แก้ไขปัญหาด้วยกลุ่มเยาวชน

ทั้งนี้ การเปิดพื้นที่สาธารณะ จะมี 2 ระดับ ได้แก่

(1) การจัดกิจกรรมระดับพื้นที่ภายในชุมชน ซึ่งเยาวชนจะได้นำเสนอของดีของชุมชน และฝึกหัดการจัดกิจกรรมในพื้นที่ภายในก่อน เนื่องจากมีพื้นที่ที่สามารถดำเนินการได้ในแต่ละชุมชนของตนเอง จากนั้นเมื่อพร้อมจึงมาร่วมทำการเปิดพื้นที่สาธารณะในระดับต่อไป ชื่อโครงการจะเป็นการตั้งตามพื้นที่ชุมชน เช่น รองเมืองเรืองยิ้ม บางกอกยิ้ม มะแว้งยิ้ม เป็นต้น

(2) การเปิดพื้นที่สาธารณะในพื้นที่ส่วนกลาง เขตตัวเมืองของจังหวัดนั้น เช่น ลานกลางเมือง หรือลานกีฬา เป็นการจัดงานใหญ่ประจำปี ด้วยการจัดกิจกรรมร่วมกับภาคีต่างๆเข้ามาจัดงานร่วมกัน ซึ่งเยาวชนที่ผ่านการฝึกหัดการจัดกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนของตนในแต่ละพื้นที่ จะได้ออกมาจัดกิจกรรมร่วมกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในพื้นที่ที่เป็นระดับสาธารณะมากขึ้น ชื่อโครงการจะเป็นการตั้งตามพื้นที่จังหวัด เช่น งานพัทลุงยิ้ม งานอุตรดิตถ์ยิ้ม เพชรบุรียิ้ม ศรีษะเกษยิ้ม เป็นต้น

กระบวนการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ สร้างเมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี) เป็นกระบวนการทำงานเชิงบวก เป็นการเปิดพื้นที่และโอกาสให้เด็กเป็นผู้ดาเนินการเอง เป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง ทำให้เด็กเห็นคุณค่าในตนเอง นำไปสู่การเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน นอกจากนั้นยังเป็นช่องทางให้เด็กเข้าถึงสื่อสร้างสรรค์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดทักษะการใช้ประโยชน์จากสื่อ การเท่าทันสื่อ เนื่องจากเป็น

กระบวนการที่เป็นรูปธรรมง่าย ๆ คนในชุมชนจึงเข้ามามีส่วนร่วมได้ ทำให้มีการลดทอนพื้นที่เสี่ยงลง ทำให้เกิดการขับเคลื่อนนโยบายเมืองสื่อสร้างสรรค์โดยชุมชนเป็นผู้ผลักดัน จึงมีความยั่งยืนเป็นการพัฒนาปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างสุขภาวะ

ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว การเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ยังช่วยในการเชื่อมประสานให้เกิดการผลักดันนโยบายสื่อสร้างสรรค์ พื้นที่สื่อสร้างสรรค์ เพื่อการใช้สื่อสร้างสุขภาวะเด็กและเยาวชน ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ โดยการจัดงานกิจกรรมรวมในพื้นที่สาธารณะของแต่ละพื้นที่ เป็นกระบวนการ ทำให้เกิดการรับรู้ และเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานต่าง ๆ ระดับท้องถิ่น อาทิ หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนต่าง ๆ รวมทั้ง เมื่อหน่วยงานภาครัฐได้เห็นถึงรูปแบบการจัดงานจะทำให้เกิดแนวคิดใหม่ๆในการจัดงาน และสามารถนำไปเป็นแนวคิดในการจัดงานได้

3.3 “การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร” กระบวนการสร้างการรู้เท่าทันสื่อในโรงเรียน

กระบวนการสร้างการรู้เท่าทันสื่อ ด้วยหลักสูตรในโรงเรียน ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มครูโดยกลุ่มภาคี Thai civic education ดำเนินกิจกรรม มุ่งเน้นการอบรมที่กลุ่มครู โดยเน้นการรับสมัครครูที่สมัครใจชวนกันมา ไม่ได้บังคับ และ กลุ่มมูลนิธิอินเตอร์เน็ตพัฒนาไทย ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาเพื่อการสร้างการใช้อินเตอร์เน็ต เพื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ ดำเนินโครงการเด็กไทยรู้เท่าทันสื่อไอซีที ด้วยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียน

3.4 “การสื่อสารสาธารณะ” เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ และเผยแพร่สู่สาธารณะชน

องค์ความรู้ที่ได้จากยุทธศาสตร์ จากการศึกษาเอกสารพบว่า กิจกรรมที่สอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์และวัตถุประสงค์ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ และสื่อสารสาธารณะ คือ กิจกรรมที่มุ่งเน้น ระดับการเข้าถึงประชาชนวงกว้าง (Critical Mass level) เพื่อให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและมีโอกาสเข้าถึง รณรงค์เผยแพร่สู่สาธารณะ โดยใช้ความรู้และเครื่องมือกระบวนการสื่อสาร เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กเยาวชนและครอบครัวชุมชน ได้ขยายแนวคิดเรื่อง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี) พบว่า มีการผลิตสื่อประเภทต่าง ๆ อาทิ ผลิตหนังสือ คู่มือพลเมืองเด็ก เพื่อส่งเสริมเรื่องการพัฒนาการเป็นพลเมืองในเด็กปฐมวัย จัดทำชุดนิทรรศการ อาทิ ชุดนิทรรศการเท่าทันสื่อ และชุดนิทรรศการ เมือง 3 ดี วิถีสุข การ์ตูนแอนิเมชั่น ขบวนการนกกระจิ๊ด วิดีทัศน์ เสนอแนวคิดกระบวนการ 3 ดี สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี

รวมทั้งมีการเผยแพร่ข้อมูลผ่าน ช่องทางการเผยแพร่หลักในสื่อออนไลน์ อาทิ เว็บไซต์ www.childmedia.net www.samdee.org เฟซบุ๊ก สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน แฟนเพจ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน รวมทั้งเฟซบุ๊กสำหรับพื้นที่แต่ละพื้นที่ เช่น เฟซบุ๊กรองเมืองเรืองยิ้ม เป็นต้น ตลอดจนหลายโครงการพยายามสื่อสารผ่านสื่อท้องถิ่นด้วย

และองค์ความรู้ ที่สามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการขยายผลการดำเนินการต่อไป คือ สื่อกรอบแนวคิดพลเมือง ประชาธิปไตย เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัล (MIDL) ซึ่งพัฒนาโดย สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) และเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย (Thai Civic Education)

4. ผลสำเร็จของยุทธวิธีเคลื่อนไหวเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และพลเมืองตื่นรู้ ของเยาวชนไทย

ในส่วนของผลสำเร็จของยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนเยาวชนสู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้ จะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ผลกระทบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงเยาวชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการ และคุณค่าและประโยชน์ของโครงการเพื่อการขับเคลื่อนเยาวชนสู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้

4.1 การรับรู้ด้านสุขภาวะ และทักษะการรู้เท่าทันสื่อ การเป็นพลเมืองตื่นรู้ของกลุ่มเป้าหมาย

จากการวิจัยเชิงสำรวจ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นอาสาสมัครแกนนำโครงการ จำนวนทั้งหมด 363 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมโครงการ มีการรับรู้ประโยชน์ของโครงการที่ได้รับสูงสุด คือ การเข้าร่วมโครงการช่วยให้เกิดกระบวนการจิตอาสา/ภาวะผู้นำ (ค่าเฉลี่ย 4.34 - ระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง) รองลงมา มีการรับรู้เป็นคะแนนเฉลี่ยเท่า ๆ กัน ได้แก่ การเข้าร่วมโครงการช่วยให้มีประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาปัญญาและพัฒนาสติ, การเข้าร่วมโครงการช่วยให้รู้ว่า สิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี มีประโยชน์/โทษดำรงชีวิตที่สมดุลและเป็นสุข, การเข้าร่วมโครงการช่วยให้มีสติ สามารถพัฒนาตนเองทางปัญญาได้ (ค่าเฉลี่ย 4.24 – ระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง)

ส่วนทักษะการรู้เท่าทันสื่อ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีคะแนนเฉลี่ย คือ 4.02 โดยทักษะที่ได้คะแนนสูงที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ ความสามารถใช้สื่อต่าง ๆ หลากหลาย เพื่อการสืบค้น ข้อมูลข่าวสาร ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต สื่อสังคมออนไลน์ (ค่าเฉลี่ย 4.07) ความสามารถแยกแยะข้อดี ข้อเสีย ผลดี ผลเสีย และผลกระทบที่มีต่อตนเองและผู้อื่นและจากการนำเสนอของสื่อได้ อย่างมีประสิทธิภาพ (ค่าเฉลี่ย 4.05) การตัดสินใจเชื่อหรือไม่เชื่อข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่เปิดรับอย่างมีวิจารณญาณหรือมี เหตุมีผล (ค่าเฉลี่ย 4.05) และเมื่อพิจารณาในรายองค์ประกอบของ ทักษะการรู้เท่าทันสื่อ พบว่า มีระดับการรู้เท่าทันสื่อ ทุกองค์ประกอบอยู่ในระดับมาก โดยองค์ประกอบที่ได้ค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ องค์ประกอบที่ 3 ทักษะการประเมินสื่อ (Evaluate Skill) (เฉลี่ย 4.02)

ในประเด็นของ การเป็นพลเมืองตื่นรู้ (Active citizen) ผู้รับสารตื่นรู้ และการเป็นผู้บริโภคตื่นรู้ (Active Consumers) พบว่า มีคะแนนเฉลี่ยรวม 3.96 โดยการมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพ บทบาท หน้าที่ของตนเองในฐานะเป็นพลเมือง ท่านให้ความสำคัญต่อ ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และความแตกต่างทางวัฒนธรรม ได้ค่าเฉลี่ยสูงที่สุดกัน คือ 4.04 รองลงมาได้แก่ การรู้ว่าบทบาท หรือการกระทำของท่าน จะมีส่วนร่วม และช่วยในการตัดสินใจเพื่อสร้างประโยชน์ต่อสังคม การเป็นอาสาสมัครกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน และ ความต้องการมีส่วนในการแสดงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ได้ค่าเฉลี่ยเท่ากัน คือ 4.01

4.2 คุณค่าและประโยชน์ของโครงการตามยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนเยาวชนสู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้

ในการดำเนินการของโครงการตามยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) สามารถแสดงให้เห็นคุณค่าและประโยชน์ในการขับเคลื่อนสังคม ได้หลายระดับ อาทิ

- คุณค่าทางเศรษฐกิจของโครงการ การขยายผลในระดับชุมชน พบว่า การเรียนรู้ชุมชนและการจัดกิจกรรมในชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาอาชีพ และนำไปสู่รายได้ของชุมชน เช่น อาทิ การทำก๋วยเตี๋ยว บะหมี่เกี๊ยวเป็นของดีชุมชน จังหวัดศรีสะเกษ มีผู้ว่าจ้างให้ไปออกร้าน

- คุณค่าในการขยายผลในระดับท้องถิ่น พบว่า โครงการที่ดำเนินการตามยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) ในชุมชน สามารถเป็นตัวอย่างและขยายผลไปยังชุมชนอื่น ๆ ใกล้เคียงได้

- การนำไปสู่นโยบาย/ข้อเสนอเชิงนโยบายระดับท้องถิ่น รูปแบบการจัดกิจกรรมเปิดพื้นที่สาธารณะอย่างสร้างสรรค์มีแนวโน้มจะได้รับการสนับสนุนในรับนโยบายจังหวัด และเริ่มเป็นงานประจำปีที่เป็นที่ยอมรับในระดับจังหวัด เช่น กิจกรรมเปิดพื้นที่สาธารณะเพชรบุรีดีจัง จังหวัดเพชรบุรี และมหกรรมอุตรดิตถ์ติดยิ้ม จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นต้น

- การนำไปสู่นโยบาย/ข้อเสนอเชิงนโยบายระดับชาติ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) นับเป็นองค์กรที่มีบทบาทเป็นหลักในการดำเนินการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับนโยบาย อาทิ การผลักดันร่างพระราชบัญญัติกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ (สสย.) ส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีนโยบายในการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ และการผลักดันให้มีหลักสูตรการพัฒนาสื่อและการรู้เท่าทันสื่อในโรงเรียน รวมทั้งมูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนา และภาคี มีการยื่นจดหมายเปิดผนึก เพื่อเรียกร้องให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.)

อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบหลักฐานเชิงประจักษ์ ที่สามารถแสดงจำนวนตัวเลขโครงการที่สร้างคุณค่า หรือจำนวนมูลค่า และคุณค่าทางเศรษฐกิจ ในการขยายผลในระดับต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง

อภิปรายผล

การศึกษาการขับเคลื่อน สุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และพลเมืองตื่นรู้ ของเยาวชนไทยยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) นับได้ว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมภาคประชาชน โดยการใช้แนวทางการดำเนินงานตามแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) เพราะมุ่งไปที่ประเด็นปัญหาหรือของเรียกร้องบนพื้นที่สาธารณะ (Public Space) อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของพลเมือง ทั้งนี้ผลการวิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นที่เกี่ยวกับ กระบวนการขับเคลื่อนและปัจจัย ที่สนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานการ ดังรายละเอียดดังนี้

หากพิจารณาการดำเนินการของ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ตาม “ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)” ซึ่งเป็นโครงการภายใต้ แผนระบบสื่อและวิถีสุขภาวะทางปัญญานั้นจะเห็นได้ว่า เป็นโครงการที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movements) คือ ความพยายามอย่างต่อเนื่อง ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในสังคม (Crossman, March 02, 2017) อีกทั้งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางสังคมมักจะถูกจูงใจและกระตุ้นด้วยประเด็นคุณภาพชีวิต การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่เกิดมาจากการขยายตัวของสื่อมวลชนและเทคโนโลยีสารสนเทศ (Macionis, 2017, p. 638)

ในการดำเนินงานระหว่างแกนนำหลัก และภาคีเครือข่ายทั้งหลายมีการกำหนดโครงสร้างอย่างชัดเจน มีการแบ่งโครงสร้างแกนนำ และภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนกันและกัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นจุดแข็งของการดำเนินงาน อันเนื่องจากการมีการสร้างภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน องค์กรภาคีมีส่วนสำคัญมากที่ช่วยดำเนินประสานให้มีการสนับสนุนทั้งเชิงนโยบายและงบประมาณ (Dobson, 2001) ทั้งนี้ Dobson (2001) เสนอว่า การมีผู้นำการขับเคลื่อนทางสังคมที่มีศักยภาพซึ่งในทุกองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนหากผู้นำองค์กรมีศักยภาพและตระหนักถึงการขับเคลื่อนดำเนินงานไปด้วยกันแล้วจะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรดำเนินการได้ สอดคล้องกับ Gamson (1975) ชี้ให้เห็นว่า องค์กรที่มีการเคลื่อนไหวจะต้องมีการประคับประคองและพัฒนาจุดหมายร่วมของขบวนการได้ และเห็นว่าผลสำเร็จของขบวนการจะขึ้นอยู่กับความสมานฉันท์ภายใน (Internal Solidarity) และความสามารถในการสร้างพันธมิตร กระนั้นก็ตาม Gamson (1975) เชื่อว่า องค์กรที่เคลื่อนไหวแบบรวมศูนย์แบบระบบราชการเป็นสิ่งที่จำเป็นในการประคับประคองการดำเนินงานดังกล่าว ซึ่งแตกต่างจากการดำเนินการของสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ตาม “ยุทธศาสตร์เมือง 3 ดี (สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี)” ซึ่งมีการกระจายโครงสร้างและมีการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรภาคีให้สามารถเป็นองค์กรหลัก และเสริมสร้างศักยภาพให้อาสาสมัครหรือผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ และพร้อมที่จะแสวงหาภาคีเครือข่ายให้เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง อนึ่ง การได้รับงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินโครงการกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ยังนับเป็นปัจจัยทรัพยากรที่สำคัญในการดำเนินงานให้ขับเคลื่อนไปและสามารถประสานภาคีต่าง ๆ ไว้ร่วมกันได้ (Dobson , 2001)

ในส่วนของกระบวนการดำเนินงาน จะเห็นว่า สสย. จะมีการดำเนินการร่วมกับชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินการขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งมีการจัดกระบวนการพัฒนาเยาวชน โดยมีกลุ่มหรือแกนนำขององค์กรร่วมกับสมาชิกของชุมชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกันในพื้นที่นั้น มีส่วนร่วมในการดำเนินการในลักษณะการขอความร่วมมือในด้านต่าง ๆ การเข้าไปในชุมชนเป็นการประสานงานกับสมาชิกในชุมชน ซึ่งแตกต่างจากกระบวนการของ Bracht (2001) ที่เริ่มกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนด้วยการเข้าไปสำรวจคุณลักษณะ ความต้องการและประเมินความพร้อมของชุมชนก่อนการมีกิจกรรม อย่างไรก็ตามแม้จะไม่ได้เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ชุมชน การตัดสินใจเลือกดำเนินการในชุมชนแต่ละชุมชนแต่ละพื้นที่นั้น ก็เป็นการดำเนินการโดยผู้ที่มีภูมิลำเนาเกี่ยวข้องในพื้นที่นั้น ๆ ทำให้ลักษณะการวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนเป็นไปอย่างธรรมชาติมากกว่าการทำการสำรวจอย่างเป็นแบบแผนทางการ อย่างไรก็ตาม กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนขับเคลื่อนทางสังคมในการดำเนินการขับเคลื่อนบริการสุขภาพทางเพศที่เป็นมิตรสำหรับเยาวชน โดยน้ำผึ้ง ชุริกานนท์ (2554) ที่เป็นการดำเนินการโดยอาศัยความร่วมมือจากองค์กร และเครือข่ายในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการผลักดันการขับเคลื่อนจากชุมชน

การทำงานเพื่อการกำหนดรูปแบบและการดำเนินกิจกรรม ในการขับเคลื่อนนี้ มีความร่วมมือและสร้างภาคีเครือข่ายเพื่อให้เกิดการสนับสนุนในเชิงนโยบาย งบประมาณ ระบบ บริการ เน้นที่การประสานงานและการสร้างภาคีเครือข่ายและระบบเชื่อมโยงกัน โดยจะจัดให้มีการประชุมพบปะ ทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การใช้การติดต่อสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อผลักดันการดำเนินงาน ในระดับต่าง ๆ เช่น การจัดประชุมก่อนระหว่าง หรือหลังการจัดกิจกรรมในแต่ละพื้นที่/โครงการ หรือ การจัดการถอดบทเรียนเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมคิดร่วมสร้างความเข้าใจในยุทธวิธีที่กำหนดไว้ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับที่ Bracht (2001) เน้นให้เกิด

ความร่วมมือขององค์กรในชุมชน และพัฒนาเครือข่ายในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในชุมชน ซึ่งการขับเคลื่อนในการศึกษานี้มีเครือข่ายหลากหลายองค์กรที่เข้มแข้งในการสนับสนุนด้านต่าง ๆ ทั้งนี้มี สสย. นี้การขับเคลื่อนและสร้างเครือข่ายประสานความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ มี สสย. เป็นผู้ผลักดัน หรือ ผู้ดำเนินการหลักเพื่อเชื่อมโยง ร้อยเรียงให้ทุกภาคีเครือข่ายสามารถดำเนินการในวัตถุประสงค์เดียวกัน ซึ่ง Bracht (2001) ชี้ให้เห็นว่า การรักษาจำนวนอาสาสมัครและกิจกรรมต่าง ๆ ใน ชุมชนเดิมจะเกิดการเชื่อมประสานกัน

การจัดกระบวนการเรียนรู้ชุมชน และการให้เยาวชนที่เป็นสมาชิก หรืออาสาสมัครเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการได้ทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การดำเนินงาน ในส่วนต่าง ๆ ที่ตนเองสนใจ ผ่านการสื่อสาร การประชุมดำเนินการทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินโครงการ ทำให้เกิดความยั่งยืนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นำไปสู่การมีสุขภาวะ การรู้เท่าทัน และการเป็นพลเมือง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พงศธร สิงห์น้อย (2556) ที่นำเสนอว่า การเปิดโอกาสให้เยาวชนชายเข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัครด้วยความสมัครใจ การเปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมและ การสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของต่อกลุ่มอาสาสมัคร รวมทั้ง การสื่อสาร มีบทบาทในการช่วยสร้าง และส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะของเยาวชน โดยแสดงบทบาทซึ่งส่งผลสำคัญในระดับปัจเจก โดยการช่วยทำให้เยาวชนตระหนักถึงปัญหาบางอย่างที่เกิดในสังคมและกระตุ้นให้เยาวชนเกิดความรู้สึกที่อยากเข้าไปมีส่วนในการร่วมแก้ไขปัญหานั้น ๆ ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว เมื่อเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมยังทำให้เกิดการพัฒนาคุณลักษณะของพลเมืองตื่นรู้ให้แก่เยาวชน เช่นเดียวกับที่ Kennedy (2006) นำเสนอว่า การมีส่วนร่วมในการเป็นพลเมืองตื่นรู้ อาจจะพิจารณา จากการมีส่วนร่วมเคลื่อนไหวทางสังคม Social movement citizenship เช่น การเป็นอาสาสมัครหรือการทำงานให้กับองค์กรผลักดันทางสังคม การร่วมบริจาคเงินเพื่อประเด็นที่ดีของสังคม เป็นต้น

รวมทั้ง Julie Nelson and David Kerr (2006) ได้นำเสนอแนวทางในการพัฒนาเยาวชนให้เกิดการเป็นพลเมืองตื่นรู้ อาจจะพิจารณาได้ใน 3 ประเด็น ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับ พลเมือง องค์ประกอบของพลเมือง และบริบทของพลเมือง องค์ประกอบของการเป็นพลเมือง จำแนกได้เป็น การให้คุณค่าและแนวโน้มในการกระทำ (ที่เชื่อมโยงกับแนวคิดของการเป็นพลเมือง) การมีทักษะและความสามารถ (เช่น ทักษะในการหาความรู้ ทักษะในการสื่อสาร และทักษะการแสดงความรับผิดชอบ) ความรู้และความเข้าใจ (เช่น เกี่ยวกับกฎหมาย ประชาธิปไตย รัฐบาล เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม) ความคิดสร้างสรรค์และการประกอบธุรกิจ (ช่วยทำให้เยาวชนเกิดความกระตือรือร้นและมุ่งที่จะมองหาสิ่งที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย) ในส่วนนี้จะเห็นได้ว่า การจัดกิจกรรมเปิดพื้นที่สาธารณะจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่เปิดโอกาสให้เยาวชนเป้าหมายสามารถพัฒนาเยาวชนให้เกิดการเป็นพลเมืองตื่นรู้ได้อย่างดี

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ในการดำเนินกิจกรรมเปิดพื้นที่สาธารณะเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะ การรู้เท่าทัน และเยาวชน สสย. ได้มีการนำกลยุทธ์ทางการสื่อสารการตลาดมาประยุกต์ใช้ อาทิ การสร้างชื่อกิจกรรม การใช้สีสัน มีการออกแบบตราสัญลักษณ์ และมีการแต่งเพลงประกอบ ซึ่งทำให้เกิดการรับรู้ในลักษณะที่เป็นโครงการภายใต้แนวคิดเดียวกัน แม้ว่าจะจัดขึ้นในพื้นที่ที่แตกต่างกัน รวมทั้งมีการผลิตสื่อต่างๆเผยแพร่ข้อมูลทั้งที่ผ่านสื่อมวลชน สื่อออนไลน์ สื่อสังคม สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น เอกสาร-หนังสือ สื่อนิทรรศการ ต่าง ๆ เป็นการสื่อสารอย่างบูรณาการซึ่งเป็นรูปแบบของการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ (Andrews & Shimp, 2017) ทำให้สามารถสื่อสาร

ไปยังกลุ่มสังคมให้เกิดการตระหนักรู้ และมีเกิดการมีส่วนร่วมในการขัดเคลื่อนชุมชนได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการขับเคลื่อนสังคมได้

ในแง่ของการสื่อสารของการดำเนินการตามยุทธศาสตร์จะเห็นได้ว่า มีการจัดการประชุม ถอดบทเรียน หาข้อค้นพบ และประเมินผลการดำเนินงานของโครงการฯ ต่าง ๆ หลายระดับ จึงจะทำให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ และการจัดการองค์ความรู้ที่เป็นระบบยิ่งขึ้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

ยุทธศาสตร์ 3 ดี (พื้นที่ดี ภูมิดี สื่อดี) เพื่อการขับเคลื่อนสุขภาวะ การรู้เท่าทันสื่อ และพลเมืองตื่นรู้ ของเยาวชนไทย โดย สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) และภาคีเครือข่ายนั้น นับว่ามีจุดเด่นที่เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการประสบความสำเร็จหลายประการ นับตั้งแต่องค์กรผู้รับผิดชอบ แกนนำ อาสาสมัคร เป็นผู้ที่มีความสนใจในการพัฒนาเยาวชน มีความมุ่งมั่นในการทำงาน มีประสบการณ์จริงในพื้นที่ มีการเชื่อมประสานภาคีเป็นปัจจัยด้านความตั้งใจของภาคีเครือข่าย กระบวนการทำงาน พบว่า เป็นแผนงานที่การดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จนได้กระบวนการต้นแบบ และพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาศักยภาพของเด็ก เยาวชน และครอบครัวให้มีสุขภาวะทางปัญญา ให้สามารถนำไปปรับปรุง พัฒนา และขยายผลไปยังโครงการอื่นๆที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ และในกระบวนการดำเนินงานตามแผน นอกจากจะมีการเปิดเวที การจัดอบรม สัมมนา ประชุมต่าง ๆ แล้ว ยังมีการใช้ช่องทางของสื่อใหม่ เช่น เฟสบุ๊กแฟนแพจ เป็นช่องทางในการสื่อสารกิจกรรม ติดต่อประสานรับสมัครอาสาสมัครต่าง ๆ ทำให้เกิดการขยายวงกว้างของอาสาสมัครไปได้

ประเด็นที่อาจจะมีการนำไปพัฒนาเพิ่มเติม ได้แก่ นอกจากจะจัดให้มีการจัดกิจกรรมเปิดพื้นที่ออกมาสู่พื้นที่สาธารณะแล้ว ควรมีการเชื่อมโยงกับสื่อมวลชนที่เป็นระดับวงกว้างที่หลากหลายมากขึ้นเพื่อให้เกิดเป็นประเด็นสาธารณะและการผลักดันนโยบายได้ในระดับที่สูงขึ้นต่อไป นอกจากนี้เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง จนได้กระบวนการต้นแบบ และพื้นที่ต้นแบบให้สามารถนำไปปรับปรุง พัฒนา และขยายผลไปยังโครงการอื่น ๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ เนื่องจากการพัฒนา การสร้างพื้นที่สุขภาวะสำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของผู้ดำเนินโครงการและองค์กรผู้ให้ทุน เป็นการพัฒนาที่ตัวคน ซึ่งใช้เวลาในการที่จะเห็นผลสัมฤทธิ์และยากที่จะวัดได้การเปลี่ยนแปลงในเชิงลึกได้ด้วยการวัดเชิงปริมาณเพียงลำพัง เช่น จำนวนผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม ระดับความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรม ด้วยเหตุนี้ ดังนั้นจึงควรมีกระบวนการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดที่มาจากการมีส่วนร่วมของผู้ดำเนินโครงการและผู้ให้ทุน และเป็นการพัฒนาตัวบ่งชี้ที่สามารถวัดผลสะท้อนการดำเนินงานจริงได้ และสามารถนำเสนอเป็นกระบวนการดำเนินงานที่จะทำให้มั่นใจได้ถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

น้ำผึ้ง ชุริกานนท์. (2554). *การขับเคลื่อนทางสังคมด้านบริการสุขภาพทางเพศที่เป็นมิตรสำหรับเยาวชน.* การค้นคว้าอิสระหลักสูตรสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต คณะสาธารณสุขศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พงศธร สิงห์น้อย. (2556). บทบาทของการสื่อสารในการสร้างเครือข่ายและการส่งเสริม จิตสำนึกสาธารณะของเยาวชนอาสาสมัครชาย. *วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิตย์.* ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม ประจำปี 2556.

พฤทธิสาณ ชุมพล. 2546. *ระบบการเมือง: ความรู้เบื้องต้น.* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิรงรอง รามสูต. (2556). *การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต.* กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสื่อ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2551). *การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS.* พิมพ์ครั้งที่ 9 กรุงเทพฯ : บิสซิเนสแอร์แอนด์ดี.

Andrews, J. C., & Shimp, T. A. (2017). *Advertising, promotion, and other aspects of integrated marketing communications.* Nelson Education.

Bracht, N., (2001). “Communication partnership strategies in health communication”. In R. E. Rice and C.K. Atkin (eds.), *Public communication campaigns.* 3rd ed. Thousand Oaks: Sage.

Dobson, C. (2001). *The citizen’s Handbook: A Guide to Building Community in Vancouver.* Retrieved from http://www.vcn.bc.ca/citizenshandbook August 2001. Retrieved Date October 21, 2010.

Framework for 21st Century Learning. Retrieved from http://www.p21.org/our-work/p21-framework. Retrieved Date February 28, 2018

Gamson, William. (1975). *The Strategy of Social Protest.* Homwood: Dorsey.

Kennedy, K.J. (2006). *Towards a Conceptual Framework for Understanding Active and Passive Citizenship.* Unpublished report. In J. Nelson & D. Kerr (Eds.), Active citizenship in INCA countries: Definitions, policies, practices and outcomes (pp. 12– 13)

Nelson, J., & Kerr, D. (2006). *Active citizenship in INCA countries: Definitions, policies, practices and outcomes.* London: QCA. Retrieved from https://www.nfer.ac.uk/research/centre-for-information-and-reviews/inca/TS_Active_Citizenship_Report.pdf Retrieved Date February 15, 2018

Ramirez, Marlena(2015). *“The Negative Effects of Technology on Youth Today”.* Nebraska College Preparatory Academy Senior Capstone Projects. 27. Retrieved from http://digitalcommons.unl.edu/ncpacapstone. Retrieved Date February 15, 2018.

การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของกลุ่มเยาวชนในภาคใต้

พรพรรณ ประจักษ์เนตร*
ปาณัสสรา วัฒนากร**

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแรงจูงใจของเยาวชนในการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการนักสื่อสารเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคใต้ (2) วิเคราะห์องค์ประกอบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของคลิปไวรัลเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม (3) ศึกษาผลกระทบจากการมีส่วนร่วมในการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของเยาวชนในชุมชนภาคใต้

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิควิธีการเก็บข้อมูลด้วยการจัดสนทนากลุ่ม 5 กลุ่ม กับเยาวชนจำนวน 30 คน ที่เข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการนักสื่อสารเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคใต้ อีกทั้งยังใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพจากคลิปไวรัลที่ผลิตและเผยแพร่โดยเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการจำนวนทั้งสิ้น 5 เรื่อง

ผลการวิจัย พบว่า เยาวชนในชุมชนภาคใต้ส่วนใหญ่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการจากแรงจูงใจซึ่งเป็นความพึงพอใจส่วนบุคคล และร่วมกันผลิตคลิปไวรัลจำนวน 5 เรื่อง ที่คำนึงถึงองค์ประกอบของการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล อย่างไรก็ตามหลังจากที่ได้มีส่วนร่วมในการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม กลุ่มเยาวชนเกิดทักษะการรู้เท่าทันสื่อในศตวรรษที่ 21 และเกิดความต้องการผลิตและเผยแพร่สื่อที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลในการสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคมในชุมชนภาคใต้ต่อไป

*,** คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: pornpun2@hotmail.com

Social Movement and Digital Storytelling of Youth in the Southern of Thailand

Pornpun Prajaknate*
Panassara Wattanakorn**

Abstract

The objectives of this study were to: (1) identified youth's incentives toward the decision to participate in "Children and Youth as Active Communicators Workshop"; (2) examine the elements of digital storytelling in the viral clip video; and (3) explore impacts that digital storytelling video production learning experience had on youth. A qualitative approach was employed in this study. Focus group discussion and qualitative content analysis were used as a tool to gather data from 30 youths who participated in the workshop.

The results demonstrated that the majority of participants decided to apply for this workshop based up on expressive incentives. Five viral video clips were tailored based up on the elements of digital storytelling. At the end of the workshop, participants report that they have reached crucial literacy milestones such as media literacy for 20th Century and they also expressed their needs to continuously produce and publish more viral clip video for social movement.

*,** Graduate School of Communication Arts and Management Innovation
National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: pornpun2@hotmail.com

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) คือ ความพยายามในการจัดการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (McAdam & Snow, 1997) ซึ่งเป็นการท้าทายแบบรวมหมู่ (Collective challenge) ของกลุ่มบุคคลที่มีเป้าประสงค์เดียวกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มนักปกครอง กลุ่มชนชั้นนำ และกลุ่มต่อต้าน (Tarrow, 1994) งานวิจัยส่วนใหญ่ในยุคแรกจึงมุ่งสนใจผลกระทบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและผลกระทบที่มีต่อนโยบายสาธารณะ (Public policy) โดยมิได้สนใจผลกระทบเชิงบวกต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในวงกว้างและการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว เช่น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ในยุคต่อมานักวิชาการจึงกำหนดคำนิยามการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็น “การศึกษาอำนาจทางสังคม” และ “ความพยายามในการจัดการเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านการกระจายอำนาจ” (Jenkins & Form, 2005)

อย่างไรก็ตาม หลังจากปลายทศวรรษ 1990 ที่เครือข่ายทางสังคมและอินเทอร์เน็ตมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างโลกเสมือนจริงและโลกจริง (Castells, 1997) นักวิชาการตระหนักถึงความสำคัญของการขับเคลื่อนทางสังคมผ่านอินเทอร์เน็ตเนื่องจากเครือข่ายสังคมดิจิทัล อินเทอร์เน็ต และช่องทางการสื่อสารแบบไร้สายเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อน จัดการ ประสานงาน และการตัดสินใจในการเคลื่อนไหวทางสังคม (Castells, 2015) นักวิชาการหลายท่านจึงกำหนดคำนิยามการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ ให้สอดคล้องกับยุคดิจิทัล เช่น “การใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อสนับสนุนและยกระดับสังคม” (Internet-supported and enhanced) (Van Laer & Van Aelst, 2010) “การเคลื่อนไหวผ่านไซเบอร์” (Cyber-movement) (Palczewski, 2001) “การเคลื่อนไหวผ่านเครือข่าย” (Networked movements) (Castells, 2015)และ”การรวมหมู่เพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านไซเบอร์” (Cyber-collective social movement) (Agarwal, Lim, & Wigand, 2012)

การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) เป็นหนึ่งในเครื่องมือที่นักวิชาการและผู้ที่รณรงค์เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระดับนานาชาติ ใช้ในการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตัวอย่างเช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีการจัดทำสารคดีที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลในการรณรงค์ของกลุ่มรากหญ้าเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมด้านเชื้อชาติและเศรษฐกิจ (Canella, 2017)

สำหรับกลุ่มเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปี อยู่ในกลุ่มเจเนอเรชั่นวายที่มีสถิติการใช้อินเทอร์เน็ตสูงสุดประมาณ 7 ชั่วโมงต่อวัน โดยมีกิจกรรมเพื่อการใช้สื่อสังคม ดูทีวี ดูหนัง ฟังเพลง เล่นเกมส์ และอ่านหนังสือออนไลน์ (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2560) การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงกลุ่มเยาวชน เพื่อกระตุ้นให้เยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านสื่อดิจิทัลอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างยั่งยืน สำหรับสถานศึกษาในต่างประเทศ ประสบความสำเร็จในการนำกระบวนการผลิตคลิปวิดีโอที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล ทำให้เยาวชนสร้างอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Anderson & Macleroy, 2017) ตระหนักถึงปัญหาความหลากหลายทางวัฒนธรรม (PM Ribeiro, 2016) การตระหนักถึงปัญหาสังคมในระดับจุลภาค เช่น ปัญหาการทำร้ายร่างกายในครอบครัว(Scott Nixon, 2009) และการขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Rolon Dow, 2011)

ปัจจุบันในประเทศไทยมีองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรที่ขับเคลื่อนเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน คือ สมาคมวิทยุและสื่อเพื่อเด็กและเยาวชน ซึ่งจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนานักสื่อสารเด็กและเยาวชนทั้งภาคเหนือ กลาง ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ให้สามารถผลิตคลิปไวรัลที่มีการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งนี้การอบรมมีลักษณะพิเศษ 2 ประการที่เสริมพลัง (Empower) ให้เยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของการรู้เท่าทันสื่อ และการขับเคลื่อนสังคม คือ (1) การอบรมด้วยการใช้กรณีตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อให้เกิดความตระหนัก เพราะบางครั้งเยาวชนอาจจะไม่คาดคิดว่า เยาวชนได้เรียนรู้จากเหตุการณ์ที่ตัวอย่างที่ส่งผลผลกระทบทางจริยธรรมและกฎหมาย เรียนรู้จากตัวอย่างการโพสต์และแชร์ที่ผิดพลาด และให้ข้อเสนอแนะการใช้สื่อออนไลน์อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับจริยธรรมและกฎหมาย และ (2) การอบรมเชิงปฏิบัติการณ์ที่ให้เยาวชน ลงมือผลิตคลิปในภาคปฏิบัติโดยมีกระบวนการให้สร้างสื่อด้วยตนเอง ทำให้เยาวชนเชื่อว่าตนเองมีพลังในการสร้างสรรค์สื่อ เป็นเจ้าของสื่อด้วยตนเอง เมื่อการผลิตสื่อเสร็จสิ้นลง จะมีผู้เชี่ยวชาญสะท้อนกลับ (feedback) เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเหมาะสมในการผลิตสร้างสื่อ การสะท้อนกลับทำให้เยาวชนได้เห็นมุมมองอื่น ๆ และเกิดความรอบคอบในการมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างรอบด้าน

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาว่า เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการดังกล่าวมีแรงจูงใจในการใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลในการขับเคลื่อนสังคมหรือไม่อย่างไร มีองค์ประกอบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลอย่างไร และได้รับผลกระทบเชิงบวกอย่างไรจากการจัดทำคลิปไวรัลที่ใช้กระบวนการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล ทั้งนี้ผู้วิจัยยังไม่พบงานวิจัยในประเทศไทยที่ศึกษาประเด็นการใช้กระบวนการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคมในกลุ่มเยาวชน งานวิจัยนี้จะก่อให้เกิดข้อค้นพบใหม่ที่ขยายความสามารถในการอธิบายแนวคิดและทฤษฎีการเล่าเรื่องและการเคลื่อนไหวทางสังคม และเป็นประโยชน์ต่อการผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านสื่อดิจิทัล ซึ่งเป็นเครื่องมือหลักที่เยาวชนใช้ในการสื่อสารในระดับครอบครัว กลุ่มเพื่อน และสังคมในชีวิตประจำวัน งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาแรงจูงใจของเยาวชนในการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการนักสื่อสารเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคใต้

2. เพื่อศึกษาการวิเคราะห์องค์ประกอบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการนักสื่อสารเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคใต้

3. เพื่อศึกษาผลกระทบจากการมีส่วนร่วมในการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการนักสื่อสารเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคใต้

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยดำเนินการทำทวนวรรณกรรมจากหนังสือ บทความวิจัยและบทความวิชาการในเรื่องของแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement theory) การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) และผลกระทบจากการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีสำหรับในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้

1. ทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement theory)

งานวิจัยเรื่องนี้ประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational choice theory) ของ Olson (1965a) เพื่ออธิบายการตัดสินใจเข้าร่วมในการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยทัศนะของทฤษฎีมองว่าผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคมเปรียบเสมือน “ผู้กระทำอย่างมีเหตุผลในระบบเครือข่ายสังคม” (Rational actors embedded in social networks) ที่สามารถพิจารณาถึงต้นทุนและผลลัพธ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคม และโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวทางสังคม(Friedman & McAdam, 1992; Klandermans & Tarrow, 1988)

การตัดสินใจเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านสังคมและการเมือง การเคลื่อนไหวทางสังคมที่ประสบความสำเร็จเกิดขึ้นเมื่อโครงการหรือการเคลื่อนไหวนั้นก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ ทั้งนี้แรงจูงใจ (Incentives) ที่ทำให้บุคคลเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) มี 2 ชนิด (Olson, 1965b) คือ

1) แรงจูงใจแบบรวมหมู่ (Collective incentives) หมายถึง ผลประโยชน์ที่จะได้รับเมื่อเข้าร่วมโครงการหรือการเคลื่อนไหวเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การมีเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นที่ดีขึ้น การสร้างความรู้สึกถึงความเป็นชุมชน การสร้างความสัมพันธ์

2) แรงจูงใจแบบทางเลือก (Selective incentives) ประกอบด้วย 3 รูปแบบ ได้แก่

(1) แรงจูงใจด้านความสามัคคีและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Solidarity incentives) หมายถึง ผู้ที่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่มย่อยจะได้รับประโยชน์บางอย่าง เช่น สัมพันธภาพที่เข้มแข็ง ความรู้สึกผูกพัน ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของกลุ่ม ความรู้สึกถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

(2) แรงจูงใจด้านวัตถุ (Materials incentives) หมายถึง ผลประโยชน์แบบจับต้องได้ที่บุคคลจะได้รับเมื่อเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคม

(3) แรงจูงใจด้านการแสดงออก (Expressive incentives) หมายถึง ความรู้สึกพึงพอใจจากการเคลื่อนไหวทางสังคม

งานวิจัยที่ผ่านมาที่ประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational choice theory) ในการศึกษาการใช้เครื่องมือสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ ในการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งในรูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล (Castelloe & Prokopy, 2001) การสื่อสารแบบออนไลน์ (McClendon, 2014) และการสื่อสารหลากหลายช่องทาง (Wang, 2017) Castelloe and Prokopy (2001) ประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational choice theory) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยกรณีศึกษาเชิงคุณภาพ ในการศึกษาการดำเนินงานโครงการขององค์กรหนึ่งที่มุ่งพัฒนาชุมชนชนบทที่มีรายได้ต่ำในตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศสหรัฐอเมริกา โดยโครงการเน้นการพัฒนาทักษะของผู้ดูแลเด็กเล็ก ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้ประสานงานโครงการใช้วิธีการสื่อสารแบบถึงบ้านหรือการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อชวนให้กลุ่มคนในชุมชนเข้าร่วมโครงการ สมาชิกชุมชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย

ส่วนใหญ่เต็มใจที่จะเข้าร่วมโครงการ เนื่องจากมีความเชื่อใจต่อผู้ประสานงานโครงการ และเป็นกลุ่มที่มีรายได้ต่ำ ซึ่งมีเด็กเล็กที่ยังไม่ได้เข้าโรงเรียน ดังนั้น กลุ่มคนเหล่านี้เกิดแรงจูงใจทางตรงที่เป็นคุณค่าส่วนบุคคลในลักษณะแรงจูงใจแบบทางเลือก (Selective incentives) เพราะบุตรหลานของผู้ที่เข้าร่วมจะได้รับสิทธิ์ในการเข้าเรียนในโรงเรียนเตรียมอนุบาล

เมื่อพิจารณาถึงการใช้รูปแบบการสื่อสารเพื่อการขับเคลื่อนทางสังคมแบบออนไลน์ McClendon (2014) ดำเนินการวิจัยเชิงทดลอง ด้วยการส่งข้อความ 3 รูปแบบ ให้แก่กลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ ได้แก่ (1) ส่งอีเมลที่มีข้อความเกี่ยวกับกิจกรรม วันที่จัดงานและสถานที่จัดงาน (2) ส่งอีเมลรูปแบบจดหมายข่าว ที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นและระบุข้อความเพิ่มเติมว่ากลุ่มที่เข้าร่วมการทดลองจะมีชื่อปรากฏในจดหมายข่าวรายเดือน ซึ่งเปรียบเสมือนรางวัลของการเข้ากลุ่มสมาชิก และ (3) ส่งข้อความผ่านเฟซบุ๊ก (Facebook) เชิญชวนให้เข้าร่วมเล่นเกมด้วยการลงภาพจากการเข้าร่วมกิจกรรมในเฟซบุ๊กเพจ (Facebook Page) เพื่อให้สมาชิกคนอื่นเข้ามากด “ชื่นชอบ” รูปภาพ ทั้งนี้ข้อความรูปแบบที่ 2 และ 3 มีลักษณะในการเพิ่มการรับรู้คุณค่าในตนเอง (Self-esteem) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแรงจูงใจแบบทางเลือก (Selective incentives) ที่บุคคลให้คุณค่ากับสถานการณ์มีจุดยืนในกลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มที่ได้รับข้อความแบบที่ 2 และ 3 เข้าร่วมกิจกรรมแรลลี่ กิจกรรมแสดงอัตลักษณ์ทางสังคม และการประท้วงทางการเมืองมากกว่า

2. การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling)

การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล ถือเป็นเครื่องมือการสื่อสารแบบออนไลน์ชนิดหนึ่งที่ใช้ในการขับเคลื่อนทางสังคม ผู้วิจัยจึงดำเนินการทบทวนวรรณกรรมจากงานวิจัยและบทความวิชาการเกี่ยวกับการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) โดยในส่วนนี้นำเสนอ ความหมายการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล ประเภทการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล องค์ประกอบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล กระบวนการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล และผลกระทบเชิงบวกจากการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล ดังนี้

2.1 ความหมายการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling)

การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลมีลักษณะการสื่อสารแบบโต้ตอบ ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่หลากหลาย ทั้งการมีส่วนร่วมของผู้ใช้งานและเกิดการสร้างสรรค์ร่วมกัน (Co-creation) เป็นแนวคิดแบบสหวิทยากร ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำลายล้าง (Disruption) แนวคิดแบบเก่าที่ส่งเสริมให้บุคคลทำงานคนเดียว มุ่งมองแต่วัตถุและใช้ทฤษฎีเป็นกรอบในการดำเนินงานเพียงอย่างเดียว (Barber, 2016)

นักวิชาการในระดับนานาชาติจำนวนมากกำหนดคำนิยามการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้สื่อแบบผสมผสานเพื่อเล่าเรื่องราวของบุคคล Tucker (2006, p. 54) ให้นิยามการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล หมายถึง “การเก็บภาพหรือจับเรื่องราวของบุคคลในรูปแบบที่มีประสิทธิภาพด้วยเวลาสั้น” เช่นเดียวกันกับ Robin (2006) ให้ความหมาย การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) หมายถึง

แนวคิดที่ผสมผสานระหว่างศิลปะการเล่าเรื่องกับการใช้สื่อแบบผสมผสาน ได้แก่ ภาพ เสียง และวิดีโอ ตลอดจนการรวมกันระหว่างภาพกราฟฟิก คำพูด เสียงบรรยาย เพลงประกอบเพื่อจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นเฉพาะที่ต้องการนำเสนอ ที่มีความยาวประมาณหนึ่งนาที ทั้งนี้การเล่าเรื่องราวผ่านสื่อดิจิทัลมีการเลือกแนวคิดหลักและมักจะประกอบไปด้วยทัศนะหรือแนวคิดเฉพาะ

นักวิชาการอีกท่าน ให้ความหมายเพิ่มเติมถึงการเล่าเรื่องโดยไม่ได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนและแวดวงวิชาการ จากทัศนะของ Meadows (2003) การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) คือ “การถ่ายทอดเรื่องราวผ่านการผลิตด้วยการถ่ายทำที่ใช้กล้องต้นทุนต่ำร่วมกับคอมพิวเตอร์ผสมผสานสื่อหลาย ๆ ชนิด เพื่อเผยแพร่เรื่องราวแบบสั้นที่สะท้อนออกมาจากใจ โดยไม่ได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนหรือนักวิชาการ”

2.2 องค์ประกอบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล

Lambert (2013) แนะนำ 7 ขั้นตอนสำหรับการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) ให้ประสบความสำเร็จ ดังนี้

(1) มุมมองและทัศนะ (Point of view) ที่ผู้ผลิตเรื่องราวผ่านสื่อดิจิทัลควรจะตระหนักถึงความเป็นจริงว่าตนเองกำลังสื่อสารเรื่องราวอะไร ทั้งนี้ผู้จัดทำควรที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการของตัวละครหลัก กำหนดโครงว่าจะเน้นประเด็นอะไร ประเด็นหลักของเรื่องที่กำลังจะเล่าคืออะไร? ทัศนะของผู้เล่าเรื่องเป็นอย่างไร? แล้วจึงนำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้น

(2) คำถาม (Dramatic question) การตั้งคำถามกับคนดูเพื่อจะสร้างการมีส่วนร่วม ทำให้ผู้ชมเกิดความสนใจ และคำตอบที่ผู้ชมจะได้รับเมื่อมาถึงจุดจบของเรื่อง และการกำหนดโครงสร้างของเรื่อง โดยเรื่องราวที่เล่าควรมีความสมบูรณ์และสร้างความประหลาดใจให้คนดูได้

(3) เนื้อหาด้านอารมณ์ (Emotional content) ประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นและเกิดความเชื่อมโยงกับเรื่องราวของผู้ชม รวมทั้งการกำหนดกรอบอารมณ์ ทั้งด้านความรัก ความสูญเสีย ความมั่นใจ การยอมรับความโดดเดี่ยวหรือการถูกปฏิเสธ

(4) เสียงหรือเรื่องราวของตนเอง (The gift of your voice) วิธีการที่จะทำให้ผู้ชมเข้าใจบริบทของเรื่อง ทั้งนี้การเล่าเรื่องราวของตนเองจะทำให้เกิดผลกระทบ เช่น ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ

(5) ดนตรีประกอบ (The power of soundtrack) เพลงและเสียงประกอบสามารถสนับสนุนเรื่องราวและอารมณ์ของเรื่องได้

(6) การใช้เวลาอย่างประหยัด (Economy) การใช้เนื้อหาที่มากพอในการเล่าเรื่อง

(7) จังหวะ (Pacing) จังหวะของเรื่องราวมีลักษณะช้าหรือเร็ว

2.3 ผลกระทบเชิงบวกจากการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของเยาวชน

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) พบว่า การเปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการผลิตผลงานเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) ก่อให้เกิดผลกระทบ 2 ด้านคือ (1) ผลกระทบต่อตนเอง และ (2) ผลกระทบต่อสังคม ดังนี้

(1) ผลกระทบต่อตนเอง

การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลยังก่อให้เกิดทักษะส่วนบุคคลต่าง ๆ ได้แก่ ด้านความคิดเชิงวิพากษ์ การสื่อสาร การรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล การมีส่วนร่วมทางสังคม (Civic engagement) (Barber, 2016) สอดคล้องกับงานวิจัยที่ผ่านมาที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) ในการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) ก่อให้เกิดทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และทักษะด้านต่าง ๆ ดังนี้

Brown, Bryan, and Brown (2005) พบว่า ทักษะการรู้เท่าทันสื่อที่จำเป็นสำหรับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วย 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

(1) การรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล (Digital literacy) หมายถึง ความสามารถในการสื่อสารกับผู้อื่นในด้านการวิพากษ์ประเด็นปัญหา การรวบรวมข้อมูล และการขอความช่วยเหลือ

(2) การรู้เท่าทันโลก (Global literacy) หมายถึง ความสามารถในการอ่าน การตีความ การตอบสนอง การทำความเข้าใจบริบทของข้อความตามมุมมองในระดับโลก

(3) การรู้เท่าทันเทคโนโลยี (Technology literacy) หมายถึง ความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศอื่น ๆ เพื่อยกระดับการเรียนรู้ในเชิงผลลัพธ์และเชิงปฏิบัติการ

(4) การรู้เท่าทันภาพ (Visual literacy) หมายถึง ความสามารถในการอ่านภาพ คือ ความสามารถในการทำความเข้าใจ การผลิต และการสื่อสารผ่านภาพ

(5) การรู้เท่าทันข้อมูล (Information literacy) หมายถึง ความสามารถในการค้นหา การประเมินและการสังเคราะห์ข้อมูล

Robin (2006) พบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมการออกแบบ สร้างสรรค์ และนำเสนอการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลจะสามารถเพิ่มทักษะด้านต่าง ๆ ได้แก่ ทักษะการวิจัย (Research skills) ทักษะการเขียน (Writing skills) ทักษะการจัดการ (Organization skills) ทักษะการใช้เทคโนโลยี (Technology skills) ทักษะการนำเสนอ (Presentation skills) ทักษะการสัมภาษณ์ (Interview skills) ทักษะส่วนบุคคล (Interpersonal skills) ทักษะการแก้ไขปัญหา (Problem-solving skills) และทักษะการประเมิน (Assessment skills)

นอกจากนี้ผลการวิจัยที่ผ่านมา พบว่า การสร้างคลิปเพื่อเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลทำให้เยาวชนเกิดทักษะอื่น ๆ ได้แก่ ทักษะการประยุกต์แก้ไขปัญหา ทักษะการถ่ายทอด และทักษะการใช้ข้อมูล

(1) ทักษะการประยุกต์แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน เพราะการสร้างคลิปเพื่อเล่าเรื่องราวผ่านสื่อดิจิทัลร่วมกันเพื่อจัดการเอกสารประกอบการเรียน ทำให้นักศึกษาเกิดการมีส่วนร่วมในชั้นเรียนมากยิ่งขึ้น เกิดความเข้าใจและจดจำเนื้อหาในชั้นเรียนได้มากขึ้น (Taylor, Marrone, Tayar, & Mueller, 2017) และสามารถพัฒนาทักษะในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีในการปฏิบัติจริง (Kortegast & Davis, 2017)

(2) ทักษะการถ่ายทอด (Transliteracy) ที่สามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างความคิดและความรู้ของตนเองกับทักษะเชิงความคิดสร้างสรรค์ เพราะการอบรมเชิงปฏิบัติการสร้างสภาพแวดล้อมให้นักเรียนเกิดการมีส่วนร่วมและช่วยกันเสนอความคิดสร้างสรรค์ร่วมกัน (Sukovic, 2014)

(3) ทักษะการใช้ข้อมูล เกิดความเข้าใจข้อมูลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น สามารถอ่านกราฟข้อมูลจำนวนประชากรที่ประสบปัญหาการทำร้ายร่างกายในครอบครัว ทำให้เกิดความเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันรวมทั้งเกิดความรู้สึกสะสมและเกิดจิตสำนึกขั้นวิพากษ์ (Critical consciousness) และความต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Scott Nixon, 2009) นอกจากนี้การดูคลิปที่มีการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเกี่ยวกับนักศึกษาที่เพิ่งเรียนจบและเริ่มประกอบธุรกิจขนาดเล็กด้วยตนเองมีการจัดการด้านข้อมูลการเงินและธุรกิจ ทำให้เกิดการตัดสินใจในด้านการจัดการทางธุรกิจ (Suwardy, Pan, & Seow, 2013)

(2)ผลกระทบด้านสังคม

นักศึกษาที่เข้าร่วมการผลิตคลิปการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลก่อให้เกิดผลกระทบด้านสังคมหลายด้าน สำหรับประเทศที่มีหลากหลายเชื้อชาติ การกระตุ้นให้นักเรียนร่วมกันสร้างหนังสั้นที่เล่าเรื่องราวของตนเองทำให้เยาวชนพัฒนาความรู้สึกถึงความเป็นตนเอง (Sense of self) และแบ่งปันอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน (Anderson & Macleroy, 2017) นอกจากนี้การทำงานร่วมกันเพื่อสร้างคลิปนักศึกษากลุ่มนี้เกิดการอภิปรายกลุ่มร่วมกัน ทำเกิดความตระหนักในความหลากหลายทางวัฒนธรรม เกิดความรู้สึกผูกพัน และการรับรู้ด้านวัฒนธรรมร่วมกัน (PM Ribeiro, 2016)

เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบที่ก่อให้เกิดประโยชน์ด้านสังคม การร่วมกันสร้างคลิปเพื่อเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเกี่ยวกับอัตลักษณ์ด้านเชื้อชาติเป็นสื่อกลางสำคัญให้นักเรียนได้ริเริ่มบทสนทนาเกี่ยวกับประสบการณ์ด้านอคติทางเชื้อชาติ ประสบการณ์ความรุนแรงที่กลุ่มนักเรียนผิวสีต้องเผชิญเมื่ออยู่ในสถานศึกษา และการเผยแพร่ผ่านคลิปจะเป็นกระบอกเสียงสำคัญเพื่อตีแผ่เรื่องราวความรุนแรงและอคติด้านเชื้อชาติในสถานศึกษา (Rolon Dow, 2011)

จะเห็นได้ว่า การเล่าเรื่องด้วยสื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือที่ดึงดูดใจให้เยาวชนเกิดกระบวนการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมต่อชุมชนผ่านการผลิตสื่อดิจิทัลซึ่งได้รับความสนใจจากเยาวชนทำให้การเล่นสื่อสังคมออนไลน์มีคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ใช่เพียงการโพสต์หรือแชร์ไปตามกระแสนิยมที่อาจพลาดพลั้งสร้างความเสียหาย แต่การเล่าเรื่องด้วยสื่อดิจิทัลได้ทำให้เยาวชนใช้พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ในการสร้างเรื่องเล่าประเด็นที่สำคัญในชุมชนในรูปแบบสื่อสร้างสรรค์

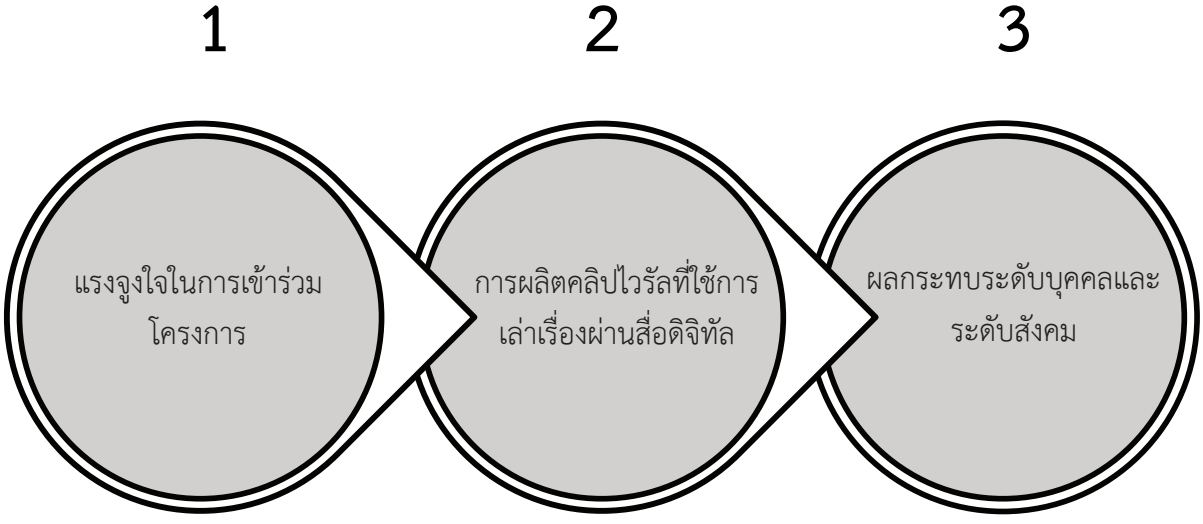
กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวนำมาสู่การสร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเพื่อดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ ซึ่งแสดงรายละเอียดตามภาพที่ 1 ดังนี้

1.การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational choice theory) (Olson, 1965a) เพื่อศึกษาแรงจูงใจในการเข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนานักสื่อสารเด็กและเยาวชนภาคใต้ในการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการพัฒนาสังคม

2.การประยุกต์ใช้องค์ประกอบการเล่าเรื่อง (Lambert, 2013) ในการจัดการอบรมและวิเคราะห์การผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการพัฒนาสังคม

3.การประยุกต์ใช้งานวิจัยที่ผ่านมาในการอธิบายผลกระทบระดับบุคคลและระดับสังคมในการศึกษาผลกระทบจากการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการพัฒนาสังคมของเยาวชนในชุมชนภาคใต้

ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีของงานวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการใช้เครื่องมือการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อสัมภาษณ์เยาวชนจำนวน 5 กลุ่ม จำนวน 30 คน ที่เคยเข้าร่วมและได้รับประกาศนียบัตรจากโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการแก่นักสื่อสารเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคใต้ ที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 11-12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 ดำเนินการโดยสมาคมวิทยุและสื่อเพื่อเด็กและเยาวชน ผ่านการสนับสนุนงบประมาณของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ทั้งนี้การอบรมเชิงปฏิบัติการมีเนื้อหาหลักสูตรที่ประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ความสำคัญของสื่อกับเด็กและเยาวชน การผลิตสื่ออย่างรู้เท่าทัน การออกแบบเนื้อหาสื่อและเทคนิคการผลิตคลิปไวรัล

นอกจากนี้ยังใช้เครื่องมือการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative content analysis) เพื่อวิเคราะห์คลิปไวรัลเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งประกอบด้วย 5 คลิป ได้แก่ (1) Social ตามกระแส (2) การเดินทางของขยะ (3) ท่องเที่ยวกระบี่ (4) เที่ยวกระบี่เก๋ไก๋ไม่เหมือนใคร และ (5) เมืองกระบี่ปลอดบุหรี่

สำหรับการยืนยันความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย (Silverman, 2006) ผู้วิจัยดำเนินการอย่างเป็นระบบในการเก็บข้อมูล ได้แก่

1. ระยะเวลาก่อนการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยกำหนดคำถามโดยมีรากฐานจากทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational choice theory) แนวคิดการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล (Digital storytelling) และดำเนินการให้ข้อมูลเกี่ยวกับคำถามสำหรับการสนทนากลุ่มแก่ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มก่อนเพื่อยืนยันความเที่ยงตรงของข้อมูล (Validity)

2. ระยะเวลาเก็บข้อมูล ระหว่างวันที่ 1-31 มกราคม 2561 ผู้วิจัยดำเนินการบันทึกเสียงและนำมาถอดเทปสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ (Verbatim) และบทสัมภาษณ์วิเคราะห์โดยนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยเพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือ (Reliability)

ผลการวิจัย

1. แรงจูงใจของเยาวชนในการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการฯ เพื่อผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล

ผลการสัมภาษณ์กลุ่มพบว่า ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเยาวชนภาคใต้เกือบทั้งหมด (27 คน จาก 30 คน) ตัดสินใจเข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการนักสื่อสารเด็กและเยาวชนจากแรงจูงใจของตนเองด้านความชอบความสนใจส่วนบุคคลและความต้องการพัฒนาตนเอง มีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเพียง 3 คน เท่านั้นที่ตัดสินใจเข้าร่วมการอบรมจากแรงจูงใจในการพัฒนาสังคม

แรงจูงใจส่วนบุคคล ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มที่เป็นเยาวชนจำนวนหนึ่ง (17 คน) มีความชอบด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว การตัดต่อเป็นทุนเดิม และชอบเผยแพร่ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวในสื่อสังคมออนไลน์ทั้งเฟซบุ๊กเฟซบุ๊ก (Facebook) และอินสตาแกรม (Instagram) จึงอยากเข้าร่วมกิจกรรม ดังที่เยาวชนคนหนึ่งกล่าวว่า “เพื่อนชวน และก็ชอบอยู่แล้ว และชอบถ่ายวิดีโอและแสดงละครและเป็นคนชอบโพสต์ชอบถ่ายเอง ลงเฟสลง ไอจี อยู่แล้วด้วยครับ นี่แหละครับที่ผมอยากไปอบรม” (นัฐพล จงรักษ์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561)

แรงจูงใจในการเข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการณ์นอกจากเกิดจากความชอบส่วนตัวแล้ว ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มอีกส่วนหนึ่งไม่มีความรู้ด้านสื่อเลย (5 คน) จึงเกิดความต้องการในการเพิ่มพูนความรู้ด้านการรู้เท่าทันสื่อ และความรู้ด้านสื่อ ทำให้รู้วิธีการแบ่งปันข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์และการคิดก่อนที่จะแบ่งปันข้อมูลต่าง ๆ ในสื่อสังคมออนไลน์ ดังคำให้สัมภาษณ์ของเยาวชน

“ในการที่มาเข้าร่วมกิจกรรมนี้ก็มีการได้รู้เท่าทันสื่อมากขึ้น รู้การแชร์โพสต์ การโพสต์ควรคิดให้มากขึ้น” (แสงเดือน เคียงคู่, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)

“เริ่มแรกจากที่คุณครูมาแนะนำ ว่ามีโครงการนี้ขึ้นมา แล้วเกิดความสนใจ เพราะมันน่าสนใจมาก ๆ เลยค่ะ แล้วหนูก็อยู่โรงเรียนปอเนาะด้วย เลยไม่ค่อยได้รู้เรื่องสื่อซักเท่าไหร่ เลยอยากลองอะไรใหม่ ๆ ว่าสื่อมันไปถึงไหนแล้ว ก็เลยเข้าร่วมด้วย” (อิสริยา อาจหาญ, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2561)

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มอีกส่วนหนึ่ง (5 คน) ต้องการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะด้านการเข้าสังคมและการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ดังคำให้สัมภาษณ์ของเยาวชนอีกคนหนึ่งที่กล่าวว่า “สนใจเพราะเวลาว่างชอบเล่นโทรศัพท์ มันดูแล้วมันไม่ค่อยเกิดประโยชน์สักเท่าไหร่ ก็เลยชวนเพื่อน ๆ ไปอบรมในเรื่องนี้กัน เพื่อที่จะทำให้ตัวเองมีความรู้ในด้านสื่อมากยิ่งขึ้นจะได้ทำคลิปออกมาเป็น และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น (อนิวัฒน์ เพ็งจำรัส, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)”

แรงจูงใจในการพัฒนาสังคม ผลการวิจัยพบว่า มีเยาวชนเพียง 3 คน จาก 30 คน เท่านั้นที่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการณ์เพื่อผลิตคลิปไวรัล จากความต้องการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวม และสร้างสรรค์สื่อที่ดีเพื่อเผยแพร่ประเด็นปัญหาสังคมของจังหวัดให้แก่เพื่อนเยาวชนและประชาชนทั่วไป ดังคำให้สัมภาษณ์ของเยาวชนคนหนึ่ง “มีความสนใจที่จะมาเข้าค่าย เพราะอยากเป็นผู้ผลิตคลิปเพื่อเป็นสื่อดีให้กับเพื่อน ๆ ให้รับรู้ข่าวสารได้ทัน” (ศุภิสรา เครือหมาน, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)

2. องค์ประกอบเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล

ผู้วิจัยศึกษา 7 องค์ประกอบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มที่เป็นเยาวชนที่ผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการนักสื่อสารเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคใต้ จากผลการสนทนากลุ่มและการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ ได้แก่ คลิปไวรัลที่เผยแพร่ในเฟซบุ๊กแฟนเพจ ทั้งนี้ผลการวิจัยนำเสนอจำแนกตาม 7 องค์ประกอบ ดังนี้

มุมมองและทัศนะ (Point of view) ผลการสนทนากลุ่มพบว่า ผู้ผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลนำเสนอทัศนะที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางสังคมในจังหวัดกระบี่ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เช่น การท่องเที่ยว การจัดการขยะ พฤติกรรมเยาวชนในการใช้สื่อและพฤติกรรมสุขภาพด้านการสูบบุหรี่ ดังตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของเยาวชนคนหนึ่ง “เป้าหมายหลัก ๆ ของเรา เราต้องการที่จะสื่อให้ทุกๆคนที่ดูคลิปรู้จักการสูบบุหรี่ในที่สาธารณะว่า ควรหรือไม่ควรยังไง” (อนิวัฒน์ เพ็งจำรัส, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561) ผลการสนทนากลุ่มสอดคล้องกับผลการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการชมคลิปไวรัลที่เยาวชนเลือกนำเสนอเรื่องราวซึ่งเป็นมุมมองปัญหาในจังหวัดกระบี่ (ตารางที่ 2)

คำถาม (Dramatic question) จากผลการสนทนากลุ่มพบว่า ผู้ผลิตคลิปไวรัลด้วยการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล กำหนดโครงสร้างของเรื่องให้เกิดคำถามชวนคิดว่าจะมีจุดจบของเรื่องอย่างไร และใช้ตนเองเป็นผู้ดำเนินเรื่อง เพื่อการมีส่วนร่วมกับคนดู ดังคำให้สัมภาษณ์ของเยาวชนคนหนึ่ง “คลิปขยะของเราพยายามตบท้ายด้วยคำถาม ให้เค้าได้คิดต่อหลังจากที่คลิปได้จบไปแล้ว ให้มันมีอะไรที่ว่า ไม่ใช่ดูแล้วจบไปเลย พยายามให้คิดตามว่าสิ่งเหล่านี้ จากการที่ว่าดูไป มันเกิดอะไรบ้าง เหมือนคำคมทีวีเด็ดดอกไม้ สะเทือนถึงดวงดาว” (ธนชัย อิสลามนุกูล, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561) สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์คลิปไวรัลที่ทุกกลุ่มสร้างการมีส่วนร่วมกับคนดูด้วยการตั้งคำถาม (ตารางที่ 2)

เนื้อหาด้านอารมณ์ (Emotional content) ผลการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพจากคลิปไวรัล พบว่า เยาวชนแต่ละกลุ่มกำหนดกรอบอารมณ์ในการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลแตกต่างกัน จากตารางที่ 2 กลุ่มที่นำเสนอเรื่องการท่องเที่ยวกระบี่ และพฤติกรรมการใช้สื่อเน้นกรอบอารมณ์แบบสนุกสนาน ในขณะที่กลุ่มที่ทำคลิปไวรัลเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมในสังคมที่ไม่ถูกต้อง เช่น การทิ้งขยะหรือการสูบบุหรี่เน้นกรอบอารมณ์แบบเศร้า

เสียงหรือเรื่องราวของตนเอง (The gift of your voice) จากการวิเคราะห์คลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของเยาวชนทั้ง 5 เรื่อง ไม่พบการเล่าเรื่องราวของตนเอง แต่เป็นการเล่าเรื่องราวใกล้ตัวที่เกิดขึ้นในจังหวัดกระบี่และภาคใต้ เช่น การเล่ากิจกรรมของเยาวชนในจังหวัดกระบี่ การท่องเที่ยว พฤติกรรมการทิ้งขยะ และพฤติกรรมการสูบบุหรี่ ดังคำให้สัมภาษณ์ “ที่เราเลือกเรื่องบุหรี่เนี่ยเพราะว่ามันเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวของเรามากเลย บุหรี่มันเป็นอันตรายต่อเยาวชน ถ้าสูบควันบุหรี่เยาวชนจะเสี่ยงต่อการเป็นโรคต่าง ๆ มันเป็นเรื่องใกล้ตัว” (อนิวัฒน์ เพ็งจำรัส, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)

ดนตรีประกอบ (The power of soundtrack) ผลการสนทนากลุ่มพบว่า เยาวชน 4 กลุ่ม จาก 5 กลุ่ม เลือกเพลงบรรเลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่นำเสนอ “ช่วงแรกเป็นการเดินเที่ยวก็มีเพลงที่น่าตื่นเต้นนิดหน่อยแล้วก็พอมาพบก้นบุหรี่มาก ๆ ในที่สาธารณะก็รู้สึกไม่ดี ก็จะเป็นเพลงที่เศร้าไปเลย (แสงเดือน เคียงคู่, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561) มีเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นที่เลือกเพลงโดยพิจารณาจากเนื้อหาให้เข้ากับเรื่องราว ดังคำให้สัมภาษณ์ “เราเลือกเพลงพี่ว่าน เพราะเนื้อหามันสอดคล้องกับ การท่องเที่ยวของกระบี่ แล้วมาสอดคล้องกับเนื้อหาคลิป” (สุชานาถ เดินหน, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2561)

การใช้เวลาอย่างประหยัด (Economy) จากการวิเคราะห์คลิปไวรัลพบว่า เกือบทุกกลุ่มใช้เวลาประมาณ 1-2 นาที มีเพียงกลุ่มเดียวที่ใช้เวลา 4 นาที (ตารางที่ 2) และจากผลการสนทนากลุ่ม พบว่า ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มที่เป็นเยาวชนเกือบทั้งหมดเชื่อว่า การตัดต่อด้วยความยาวที่เหมาะสมจะไม่ทำให้น่าเบื่อ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ “การตัดต่อเวลาให้น่าเหมาะสม พอเหมาะ ไม่เกิน 3 นาที ทำให้ไม่น่าเบื่อ” (ตัสรียา หมาดสาหรน, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2561)

จังหวะ (Pacing) จากการวิเคราะห์คลิปไวรัล พบว่า ทุกกลุ่มมีการกำหนดจังหวะการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลทั้งแบบช้าและเร็ว สอดคล้องกับผลการสนทนากลุ่มที่พบว่า ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเลือกใช้จังหวะช้าและเร็วในการนำเสนอการเล่าเรื่องผ่านสื่อของตนเอง ดังที่เยาวชนคนหนึ่งกล่าว “จังหวะช้าเร็วมีครับ เนื่องจากเราเอาความช้าเร็วของวีดีโอแต่ละฉาก ๆ เข้ามาปรับ มันจะได้มีช่วง เป็นช่วงคลื่น ที่ว่าส่งผลต่อความรู้สึกของคนที่กำลังดูคลิปเรา (ธนชัย อิสลามนุกูล, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561)

3. ผลกระทบระดับบุคคลและสังคมจากการมีส่วนร่วมในการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล

ผลกระทบระดับบุคคล

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลมีการรู้เท่าทันสื่อเรียงตามลำดับได้แก่ การรู้เท่าทันข้อมูล การรู้เท่าทันโลก การรู้เท่าทันสังคม การรู้เท่าทันเทคโนโลยี การรู้เท่าทันดิจิทัล และการรู้เท่าทันภาพ

การรู้เท่าทันข้อมูล (Information literacy) เยาวชนที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 9 คน จาก 30 คน มีความรู้เท่าทันข้อมูล สามารถวิเคราะห์แยกแยะว่าข้อมูล ข่าว และโฆษณาบนสื่อสังคมออนไลน์มีความน่าเชื่อถือของข้อมูลหรือมีความเป็นจริงหรือไม่ ก่อนที่จะแบ่งปันให้ผู้อื่นต่อไป ดังคำให้สัมภาษณ์ของเยาวชนคนหนึ่งว่า “สำหรับเตย ก่อนที่แชร์อะไรก็ควรดูให้แน่ใจก่อนว่าข่าวนั้นเป็นเรื่องจริงหรือเปล่าคือควรศึกษาให้มากกว่า” (แสงเดือน เคียงคู่, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561) นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนยังสามารถประเมินข้อมูลที่ค้นหาเพื่อใช้ประกอบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลได้ว่ามีความเหมาะสมกับผู้รับสาร หรือทำให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจได้หรือไม่ ดังคำให้สัมภาษณ์ของเยาวชนคนหนึ่ง “เราสามารถหาข้อมูลก่อนว่าปัญหาอะไรที่มันเกิดขึ้น แล้วก็นำมาวิเคราะห์ดูว่า ถ้าเราทำแบบนี้ คนที่รับสารของเราจะเข้าใจไหม (อรยา หวังเสล่, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561)

การรู้เท่าทันโลก (Global literacy) ผลการสนทนากลุ่มพบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล 8 คน จาก 30 คน เกิดความรู้เท่าทันโลก (Global literacy) มากยิ่งขึ้น โดยจะมีความระมัดระวังในการผลิตคลิปไวรัลและการแบ่งปันข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ไม่ให้เกิดปัญหาด้านกฎหมายบนอินเทอร์เน็ตในระดับชาติ และนานาชาติ ดังคำให้สัมภาษณ์ “จะทำยังไงให้คลิปน่าสนใจ ได้รู้กฎหมายของสื่อโซเชียลว่าไม่ควรละเมิด หรือโพสคำหยาบ” (อิสริยา อาจหาญ, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2561) นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มรายงานถึงการผลิตคลิปโดยตระหนักถึงความสำคัญของลิขสิทธิ์ ภาพ เพลง และดนตรี ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ “รู้ถึงสิทธิการใช้สื่อ กฎหมายการใช้เพลง ลิขสิทธิ์ คำพูด จำเป็นต้องระมัดระวัง ในการผลิตสื่อรวมถึง มีความรู้ด้านการตัดต่อ” (ปฏิพาน หิรัญ, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2561)

การรู้เท่าทันสังคม (Social literacy) ผลการสนทนากลุ่ม พบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล 7 คน จาก 30 คน เกิดความรู้เท่าสังคม (Social literacy) มากยิ่งขึ้น เกิดทักษะการติดต่อสื่อสารภายในกลุ่มระหว่างการร่วมกันผลิตคลิปไวรัลการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล รู้จักการทำงานเป็นทีม เกิดการแบ่งหน้าที่ แบ่งปันความคิดเห็น และสามารถติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นทั้งในสื่อสังคมออนไลน์ และนักท่องเที่ยวในเมืองกระบี่ได้ ดังตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์ด้านล่าง

“เกิดทักษะการติดต่อสื่อสาร แล้วก็สื่อสารออกสู่ภายนอก เราก็เลยแชร์ลงเพจโรงเรียนของเราซึ่ง ตอนนี้มียอดแชร์ที่ 200-300 กว่าแชร์” (ศราวุฒิ จงจิตร, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2561)

“มีการคุยกันในกลุ่มและนักท่องเที่ยว หรือผู้ที่อยู่ตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ” (อนงค์ศรี เหลนเพชร, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561)

“มีทีมเวิร์ค ระดมความคิดว่าใครทำอะไร วางแผนแล้วแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ในภาคการคืน แบ่งกันไปถ่ายวีดีโอ 3 คน ตัดต่อ 2 คน หาข้อมูล 1 คน ทำให้ออกผลมาดี” (ภูมิภัทร ภูมิมร, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2561)

การรู้เท่าทันเทคโนโลยี (Technology literacy) ผลการสนทนากลุ่มพบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล 3 คน จาก 30 คน เกิดความรู้เท่าทันเทคโนโลยีสามารถใช้เทคโนโลยี เช่น โทรศัพท์มือถือ ในการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลได้ และสามารถสร้างสรรค์ ออกแบบให้

มีความน่าดึงดูดความสนใจคนดูได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ของเยาวชนคนหนึ่ง “ได้รับความรู้มาก ได้รับเรื่องการตัดต่อ ทำยังไงให้น่าสนใจ ใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม อย่างถูกวิธี และรู้จักโปรแกรมใหม่ๆ” (ตัสรียา หมาดสาหรน, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2561)

การรู้เท่าทันภาพ (Visual literacy) ผลการสนทนากลุ่มพบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมการผลิตคลิปไวรัล จำนวน 2 คน เกิดความรู้เท่าทันภาพ เข้าใจวิธีการผลิตและการสื่อสารผ่านภาพ ดังคำให้สัมภาษณ์

“เข้าใจเรื่องการถ่ายภาพ มุมกล้อง การใช้สื่อ การใช้เพลง แสงสีต่าง ๆ” (สุชานาถ เดินหน, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2561)

“การถ่ายรูปอย่างไร ไม่ให้โป๊ ให้เหมาะสมกับสถานที่ เลยคิดว่าเกิดการรู้เท่าทันสื่อ ทำให้เกิดการมองในทางที่ดี ส่วนใหญ่ พวกผมจะเน้นแบบฮา แล้วก็มีการหาข้อมูลมาก่อนว่า ถ่ายแบบไหนให้สวย ให้ว้าว ให้ฮา” (นัฐพล จงรักษ์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561)

การรู้เท่าทันดิจิทัล (Digital literacy) ผลการสนทนากลุ่มพบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมการผลิตคลิปไวรัล จำนวน 1 คน เกิดความรู้เท่าทันดิจิทัลสามารถคิดวิพากษ์ปัญหาได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ “ขั้นแรกก็คือเราต้องคิดก่อนว่าปัญหาคืออะไรในปัจจุบัน และก็วิเคราะห์ เราต้องวิเคราะห์ว่าปัญหานี้ เราจะแก้ยังไงและเราต้องแยกแยะอย่างละปัญหา แล้วก็รวบรวมมาทำคลิปนี้ แล้วก็ให้ตอบโจทย์กับสังคมให้เค้าได้รับรู้” (วีรชัย คงบันทึก, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561)

ผลกระทบระดับสังคม

เยาวชนที่เข้าร่วมการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล 25 คน จาก 30 คน ระบุว่าทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านการเปลี่ยนแปลงสังคมและพฤติกรรมของผู้ชมคริปไวรัลไปในทางที่ดีขึ้น และมีการต่อยอดเครือข่ายเยาวชนที่เคลื่อนไหวทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงสังคมและพฤติกรรมผู้รับชมคริปไวรัล ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 20 คน จาก 30 คน ระบุว่า หลังจากเผยแพร่คริปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลทั้ง 5 เรื่องออกไป เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน เช่น มีนักท่องเที่ยวสนใจเที่ยวกระบี่มากขึ้น โดยมีผู้เข้ามาถามถึงสถานที่ในคลิปไวรัลบนเฟซบุ๊ก เพื่อนร่วมชั้นเรียนของตนเองลดการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เล่นเกม ลดการสูบบุหรี่ในที่สาธารณะและช่วยกันเก็บขยะมากขึ้น ดังคำให้สัมภาษณ์ของเยาวชน

ผลตอบรับดีค่ะ แล้วก็คือจะช่วยเหลือสังคมก็คือจะช่วยอยู่แล้วในเรื่องนี้เหมือนกับเยาวชนได้ดูก็แบบอ่าเข้าใจในเรื่องนี้แล้วก็ไปช่วยบอกต่อในครอบครัวอะไรอย่างนี้ ในที่สาธารณะ เวลาสูบบุหรี่ก็อย่าทิ้งก็คือให้งดไปเลย (สุธิดา พิทักษ์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)

“ของผมจะเกิดกับเพื่อนในกลุ่ม เมื่อก่อนเห็นขยะก็ข้ามไปเลย แต่ว่าเมื่อเค้าได้ดูคลิปขยะของพวกเราตั้งแต่นั้นมาเค้าเห็นขยะตรงไหน เค้าเก็บขยะตรงนั้นเลย จริง ๆ (วีรชัย คงบันทึก, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561)

การต่อยอดสร้างเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนสังคม จากการวิเคราะห์จำนวนผู้ที่แบ่งปันคลิปไวรัล พบว่าทุกคลิปมีการแชร์ต่อยอด (ตารางที่ 2) สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 5 คน จาก 25 คน ระบุว่า เมื่อลงคลิปในแฟนเพจแล้ว มีเพื่อนกลุ่มอื่นร่วมกันแบ่งปันคลิปไวรัลต่อไปในเครือข่ายของตนเอง ทั้งเครือข่ายผ่านและเครือข่ายที่เป็นแฟนเพจของโรงเรียน การแบ่งปันคลิปจึงเกิดการต่อยอดสร้างเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนสังคม เกิดการขยายกลุ่มเป้าหมายไม่เพียงแต่เฉพาะเด็กและเยาวชนเพียงอย่างเดียว ทำให้เกิดเครือข่ายที่แพร่กระจายในวงกว้างและเกิดการต่อยอดทำกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ดังคำให้สัมภาษณ์

“วิดีโอที่เราทำ ก็เอาไปลงเพจต่าง ๆ ที่เราเป็นแอดมินดูแลอยู่ อย่างเช่นเพจ YC ของโรงเรียนเมืองกระบี่ ก็ได้ลงไปแล้วก็มีการติดตามของน้อง ๆ ในโรงเรียนแล้วก็แชร์ไปหน้าเฟสส่วนตัวด้วย” (ศุภิสรา เครือหมาน, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2561)

ส่ง ๆ หลายกลุ่ม หลายโรงเรียนสนใจในคลิป ว่ามันเป็นคลิปที่ว่าสนใจอะไรประมาณนี้ คือเค้าก็อยากจะเห็นว่า อยากจะต่อยอดทำกิจกรรมทำอะไรเกี่ยวกับขยะอะไรพวกนี้ (ศักรินทร์ สมบัติ, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2561)

ตารางที่ 2: แสดงองค์ประกอบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของคลิปไวรัลที่จัดทำโดยเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการนักสื่อสารเด็กและเยาวชนภาคใต้

เรื่อง	มุมมองและทัศนะ	คำถาม	เนื้อหาด้านอารมณ์	เสียงหรือเรื่องราวของตนเอง	ดนตรีประกอบ	การใช้เวลาอย่างประหยัด	จังหวะ	จำนวนคนเข้าชม/แบ่งปัน
Social ตามกระแส	เยาวชนไม่ควรติดเกมและอินเทอร์เน็ต	เยาวชนกระบี่ทำอะไรบ้างในแต่ละวัน	สนุกสนานและมีคติสอนใจ	ไม่ใช่	สนุกสนานเพลงฮิต	2.33 นาที	ช้าและเร็ว	1,900 ครั้ง/65 ครั้ง
การเดินทางของขยะ	ต้องการให้คนทิ้งขยะให้ลงถัง	ขยะที่ไม่ทิ้งถังจะไปที่ไหน?	เศร้า	ไม่ใช่	สนุกสนานและเศร้า	1.21 นาที	ช้า	731 ครั้ง/29 ครั้ง
ท่องเที่ยวกระบี่	ส่งเสริมการท่องเที่ยวกระบี่	เยาวชนเที่ยวที่ไหนในกระบี่	สบายๆ	ไม่ใช่	สบายเน้นเนื้อหาเพลงที่มาพบกัน	1.19 นาที	กลาง	449 ครั้ง/5 ครั้ง
เที่ยวกระบี่เก๋ไก๋ไม่เหมือนใคร	สร้างความสนใจการท่องเที่ยวจังหวัด	กระโดดไปที่สถานที่ท่องเที่ยวแห่งไหน?	สนุก	ไม่ใช่	สนุกสนาน	1.24 นาที	กลาง	2,700 ครั้ง/85 ครั้ง
เมืองกระบี่ปลอดบุหรี่	บุหรี่เป็นอันตราย	เยาวชนเดินไปเจอบุหรี่	เศร้า	ไม่ใช่	ตื่นเต้นและเศร้า	4.03 นาที	ช้า	777 ครั้ง/16 ครั้ง

อภิปรายผล

การเคลื่อนไหวทางสังคมของเยาวชน ในยุคที่อินเทอร์เน็ตและเครือข่ายสังคมออนไลน์มีบทบาทเปรียบเสมือน “การรวมหมู่เพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านไซเบอร์” (Cyber-collective social movement) (Agarwal et al., 2012) ในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคมตามทัศนะของทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational choice theory) (Olson, 1965a) เชื่อว่าผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคมเปรียบเสมือน “ผู้กระทำอย่างมีเหตุผลในระบบเครือข่ายสังคม” (Rational actors embedded in social networks) ที่มีศักยภาพในการพิจารณาต้นทุนและผลลัพธ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคม (Friedman & McAdam, 1992; Klandermans & Tarrow, 1988)

การตัดสินใจเข้าร่วมโครงการผลิตคลิปไวรัลด้วยการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลของเยาวชนในชุมชนภาคใต้มีลักษณะเป็นแรงจูงใจแบบทางเลือก (Selective incentives) ด้านการแสดงออก (Expressive incentives) ที่เยาวชนเกิดความรู้สึกพึงพอใจจากการเคลื่อนไหวทางสังคม (Olson, 1965b) โดยจากผลการสนทนากลุ่มของงานวิจัยนี้ พบว่า เยาวชนเกือบทั้งหมดตัดสินใจเข้าร่วมการอบรมจากแรงจูงใจส่วนบุคคล เพราะมีความชอบด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การถ่ายภาพ ชอบเผยแพร่ภาพผ่านสื่อสังคมออนไลน์ทั้งเฟซบุ๊ก (Facebook) และอินสตาแกรม (Instagram)ซึ่งมีความต้องการที่จะเพิ่มความรู้ด้านการรู้เท่าทันสื่อ แต่มีเยาวชนเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการเพราะต้องการพัฒนาให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในระหว่างเข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการ เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการได้เรียนรู้ประเด็นเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล กฎหมายสื่อ การออกแบบเนื้อหาและการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล รวมทั้งเทคนิคการผลิตสื่อ นอกจากนี้ยังมีการแบ่งกลุ่มเพื่อผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม จำนวน 5 กลุ่ม ด้วยกัน โดยทั้ง 5 กลุ่มร่วมกันผลิตคลิปไวรัล ซึ่งมีการนำเสนอตามองค์ประกอบ 6 ข้อ ของ Lambert (2013) ได้แก่ คำถาม เนื้อหาด้านอารมณ์ ดนตรีประกอบ การใช้เวลาอย่างประหยัด จังหวะ มุมมองและทัศนะ โดยบางกลุ่มสามารถสร้างการมีส่วนร่วมกับคนดูด้วยการกำหนดโครงสร้างของเรื่องและตั้งคำถามชวนคิดว่าเรื่องจะมีจุดจบแบบใด ออกแบบเรื่องโดยเน้นอารมณ์สนุกสนานและเศร้า ออกแบบดนตรีประกอบโดยคัดเลือกให้เหมาะสมกับฉาก รวมทั้งการเลือกเนื้อเพลงที่สามารถเล่าเรื่องได้ มีการกำหนดระยะเวลา และกำหนดจังหวะ อย่างไรก็ตามเยาวชนไม่ได้ผลิตคลิปที่เป็น “เสียงหรือเรื่องราวของตนเอง” แต่นำเสนอมุมมองและทัศนะที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางสังคมรอบตัวของภาคใต้

เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนานักสื่อสารเด็กและเยาวชนในชุมชนภาคใต้ และร่วมกันผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล เยาวชนเกิดทักษะในระดับบุคคล และในระดับสังคม โดยในระดับบุคคลเยาวชนเกิดการรู้เท่าทันด้านข้อมูลมากที่สุด สามารถประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล ข่าว และโฆษณาบนสื่อสังคมออนไลน์ได้ เกิดการรู้เท่าทันโลก ด้วยการรับรู้ถึงประเด็นสำคัญในระดับโลกเช่น กฎหมายคอมพิวเตอร์และลิขสิทธิ์ เกิดการรู้เท่าทันเทคโนโลยีสามารถใช้คอมพิวเตอร์และโทรศัพท์มือถือเพื่อสร้างคลิปที่เล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลได้ เกิดการรู้เท่าทันดิจิทัล แสดงความคิดเห็นเชิงวิพากษ์ เกิดการรู้เท่าทันภาพด้วยการสื่อสารผ่านภาพ สอดคล้องกับแนวคิดของ Barber (2016); Brown et al. (2005)

ที่ระบุว่า การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลช่วยพัฒนาทักษะส่วนบุคคลต่าง ๆ ได้แก่ ด้านความคิดเชิงวิพากษ์ การสื่อสาร การรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล การรู้เท่าทันโลก การรู้เท่าทันเทคโนโลยี การรู้เท่าทันภาพ และการรู้เท่าทันข้อมูล ซึ่งทักษะดังกล่าวเป็นทักษะที่จำเป็นสำหรับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

นอกจากนี้ผลการวิจัยก่อนหน้าพบว่า การอบรมเชิงปฏิบัติการสร้างสภาพแวดล้อมให้เยาวชนเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมและเกิดความคิดสร้างสรรค์ (Sukovic, 2014) เพราะการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลมีลักษณะการสื่อสารแบบโต้ตอบ ทำให้ผู้ที่มีส่วนร่วมในผลิตสื่อเกิดการสร้างสรรค์ร่วมกัน (Co-creation) (Barber, 2016) สำหรับผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า เยาวชนที่ร่วมมือกันผลิตคลิปไวรัลสำหรับการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาคใต้ที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัล สามารถพัฒนาทักษะการติดต่อสื่อสารในบริบทออนไลน์และออฟไลน์ และทักษะการทำงานเป็นทีม ซึ่งเป็นการรู้เท่าทันสังคม (Social literacy) อย่างหนึ่ง ถือเป็นข้อค้นพบใหม่ที่เกิดจากงานวิจัยนี้

ถึงแม้ว่าแรงจูงใจในการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ เกิดจากแรงจูงใจส่วนบุคคลที่เยาวชนมุ่งมองความพึงพอใจของตนเองเป็นหลัก แต่ก็เกิดความร่วมมือกันในการผลิตคลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งเยาวชนในชุมชนภาคใต้ได้ร่วมกันผลิตสื่อที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยร่วมกันผลิตคลิปไวรัล จำนวน 5 คลิป ในประเด็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว การตระหนักถึงความสำคัญของการทิ้งขยะ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในทางที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งจากผลการสนทนากลุ่มพบว่า เยาวชนต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมและพฤติกรรมของผู้ชมคริปไวรัลให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น สอดคล้องกับผลการวิจัยที่ผ่านมาที่พบว่า เยาวชนร่วมกันผลิตคลิปการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อเป็นกระบอกเสียงสำคัญในการตีแผ่เรื่องราวความรุนแรงและอคติด้านเชื้อชาติในสถาบันการศึกษา (Rolon Dow, 2011)

งานวิจัยเรื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงข้อค้นพบใหม่อีกหนึ่งประเด็นคือ การร่วมกันเผยแพร่คลิปไวรัลที่ใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อเคลื่อนไหวทางสังคมก่อให้เกิดการต่อยอดสร้างเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนทางสังคม เพราะกลุ่มเยาวชนในชุมชนภาคใต้ ร่วมมือกันแบ่งปันคลิปไวรัลในเครือข่ายส่วนตัว และเครือข่ายโรงเรียนของตนเอง ทำให้เกิดการต่อยอดสร้างเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมให้กระจายสู่กลุ่มเป้าหมายเป็นจำนวนมากต่อไป

โดยสรุป คือ การใช้การเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคมในกลุ่มเยาวชนก่อให้เกิดผลกระทบระดับบุคคล คือ การพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อในศตวรรษที่ 21 รวมทั้งการรู้เท่าทันสังคม และก่อให้เกิดผลกระทบระดับสังคม คือ เยาวชนสามารถประกอบกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมด้วยการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น สำหรับข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ หากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาเยาวชนควรนำรูปแบบการเล่าเรื่องผ่านสื่อดิจิทัลไปใช้เพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางสังคม และบรรจุในหลักสูตรการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนเพื่อให้เกิดการรู้เท่าทันสื่อในศตวรรษที่ 21 และสามารถยกระดับสังคมได้

เอกสารอ้างอิง

Agarwal, N., Lim, M., & Wigand, R. (2012). Raising and Rising Voices in Social Media. *Business & Information Systems Engineering,* 4(3), 113-126. doi:10.1007/s12599-012-0210-z

Anderson, J., & Macleroy, V. (2017). Connecting worlds: interculturality, identity and multilingual digital stories in the making. *Language and Intercultural Communication,* 17(4), 494-517.

Barber, J. F. (2016). Digital storytelling: New opportunities for humanities scholarship and pedagogy. *Cogent Arts & Humanities,* 3(1), 1181037.

Brown, J., Bryan, J., & Brown, T. (2005). Twenty-first century literacy and technology in K-8 classrooms. *Innovate: Journal of Online Education,* 1(3).

Canella, G. (2017). Social movement documentary practices: digital storytelling, social media and organizing. *Digital Creativity,* 28(1), 24-37.

Castelloe, P., & Prokopy, J. (2001). Recruiting Participants for Community Practice Interventions. *Journal of Community Practice,* 9(2), 31-48. doi:10.1300/J125v09n02_03

Castells, M. (1997). *Power of identity: The information age: Economy, society, and culture*: Blackwell Publishers, Inc.

Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*: John Wiley & Sons.

Friedman, & McAdam, D. (1992). Collective identity and activism: Networks, choices and the life of a social movement. In Mueller & Morris (Eds.), *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven: Yale University Press.

Jenkins, J. C., & Form, W. (2005). Social movements and social change. In T. Janoski, R. R. Alford, A. M. Hicks, & M. A. Schwartz (Eds.), *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization*. New York: Cambridge University Press.

Klandermans, B., & Tarrow, S. (1988). Mobilization into social movements: Synthesizing European and American approaches. *International Social Movement Research,* 1(1), 1-38.

Kortegast, C., & Davis, J. (2017). Theorizing the Self: Digital Storytelling, Applying Theory, and Multimodal Learning. *College Teaching,* 65(3), 106-114.

Lambert, J. (2013). *Digital storytelling: Capturing lives, creating community*: Routledge.

McAdam, D., & Snow, D. (1997). Introduction. Social movements: Conceptual and theoretical issues. *Social movements: Readings on their emergence, mobilization, and dynamics*, xviii-xxvi.

McClendon, G. H. (2014). Social esteem and participation in contentious politics: A field experiment at an LGBT pride rally. *American Journal of Political Science,* 58(2), 279-290.

Meadows, D. (2003). Digital storytelling: Research-based practice in new media. *Visual Communication,* 2(2), 189-193.

Olson, M. (1965a). *Logic of collective action: Public goods and the theory of groups (Harvard economic studies. v.* 124): Harvard University Press.

Olson, M. (1965b). The Logic of Collective Action: public goods and the theory of groups Harvard University Press. *Cambridge, MA*.

Palczewski, C. H. (2001). Cyber-movements, new social movements, and counterpublics. *Counterpublics and the State*, 161-186.

PM Ribeiro, S. (2016). Developing intercultural awareness using digital storytelling. *Language and Intercultural Communication,* 16(1), 69-82.

Robin, B. (2006). *The educational uses of digital storytelling.* Paper presented at the Society for Information Technology & Teacher Education International Conference.

Rolon Dow, R. (2011). Race (ing) stories: Digital storytelling as a tool for critical race scholarship. *Race Ethnicity and Education,* 14(2), 159-173.

Scott Nixon, A. (2009). Mediating social thought through digital storytelling. *Pedagogies: An International Journal,* 4(1), 63-76.

Silverman, D. (2006). Interpreting Qualitative Data. 2001. *London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. ISBN*13*,* 978(1), 4129.

Sukovic, S. (2014). iTell: Transliteracy and digital storytelling. *Australian Academic & Research Libraries,* 45(3), 205-229.

Suwardy, T., Pan, G., & Seow, P.-S. (2013). Using digital storytelling to engage student learning. *Accounting Education,* 22(2), 109-124.

Tarrow, S. (1994). Power in movement: Social movements, collective action and mass politics: Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, M., Marrone, M., Tayar, M., & Mueller, B. (2017). Digital storytelling and visual metaphor in lectures: a study of student engagement. *Accounting Education*, 1-18.

Tucker, G. (2006). First person singular: The power of digital storytelling. *Screen Education*(42), 54.

Van Laer, J., & Van Aelst, P. (2010). Internet and social movement action repertoires: Opportunities and limitations. *Information, Communication & Society,* 13(8), 1146-1171.

Wang, K. J. Y. (2017). Mobilizing resources to the square: Hong Kong's Anti-Moral and National Education movement as precursor to the Umbrella Movement. *International Journal of Cultural Studies,* 20(2), 127-145.

กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2560). รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2560 Retrieved from กรุงเทพมหานคร:

ปัจจัยพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี*

กิรติ คเชนทวา**
จารุวรรณ กิตตินราภรณ์***

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย และความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี 2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย และความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี และ 3) เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของปัจจัยการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดียในการพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ควบคู่กับวิธีวิจัยเชิงสำรวจ กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มจิตอาสาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำนวน 126 คน

ผลการวิจัย พบว่า การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางกับความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสา ในขณะที่ปัจจัยย่อยของตัวแปรการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย ที่สามารถพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสา พบว่า ปัจจัยมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชน เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพในการพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียได้มากที่สุด ร้อยละ 36.4 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน = .604

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์ สื่อมัลติมีเดีย

---

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานผลการวิจัยเรื่อง “ปัจจัยพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ

** คณะสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ชั้น 2 อาคารสุโขทัย 2086 ถนนรามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: laterrepolka2011@gmail.com

*** คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
59 หมู่ 2 ตำบลบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี 12130
อีเมล: jaruwan_kittina@hotmail.com

Predicting Factors Regarding Gratification from Multimedia Utilization of the Volunteer Group in Bungyeetho Community, Pathum Thani Province*

Kirati Kachentawa**

Jaruwan Kitiinaraporn***

Abstract

The research article titled "Predicting Factor regarding Gratification from Multimedia Utilization of the Volunteer Group in Bungyeetho Community, Pathum Thani Province" had three objectives, these were, to study 1) participation regarding multimedia production and gratification from multimedia utilization of the volunteer group in Bungyeetho Community, Pathum Thani province, 2) the correlation between participation regarding multimedia production and gratification from multimedia utilization of the volunteer group in Bungyeetho Community, Pathum Thani province, and 3) the potential of participation regarding multi media production factor in order to forecast the gratification from multimedia utilization. The methodology was conducted by quantitative research method as well as survey method; the samples of this study were the volunteer group of Bungyeetho Municipality, Thanyaburi district, Pathum Thani province, totality of samples were 126.

The result revealed participation regarding multimedia production has moderately correlated with gratification from multimedia utilization. What is more, sub-components of participation regarding multimedia production variable which could forecast gratification from multimedia utilization of the volunteer group found "Music video of "Chit A-sa Panithan" song was suitable with the local" was the most potential component of participation to forecast the gratification from multimedia utilization at 36.4%, which had value of standardized coefficients or beta = .604.

Keywords: participation, gratification from multimedia utilization, multimedia

* This article is a part of research project title Predicting Factors regarding Gratification from Multimedia Utilization of the Volunteer Group in Bungyeetho Community, Pathum Thani Province which obtained the research fund from North Bangkok University.

** Faculty of Mass Communication, Ramkhamhaeng University
Address : 2nd Sukhothai Building, Hua Mak Sub-district, Bang Kapi District, Bangkok 10240, THAILAND.
Email: laterrepolka2011@gmail.com

*** Faculty of Mass Communication, North Bangkok University
Address: 59 Moo 2 Bungyeetho Sub-district, Lam Luk Ka District, Pathum Thani 12130, THAILAND.
Email: jaruwan_kittina@hotmail.com

บทนำ

ตามที่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550 ได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมแก่ภาคประชาชน และบัญญัติอยู่ในกฎหมายต่าง ๆ ทั้งพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีในพุทธศักราช 2546 ซึ่งได้ให้ความสำคัญของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดิน ต่อมา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ก็ได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมแก่ภาคประชาชนเช่นกัน นอกจากสิทธิโดยตรงที่ประชาชนสามารถเข้าชื่อกันเพื่อที่จะเสนอกฎหมาย และนโยบายแล้ว รัฐธรรมนูญยังกำหนดให้รัฐมีหน้าที่ต้องจัดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอีกหลากเรื่องหลายประเด็น ดังต่อไปนี้ **ตามมาตรา 57 (1)** รัฐต้องอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงาม จัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับการทำกิจกรรม โดยต้องส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วย และ**ตามมาตรา 57 (2)** รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวิตภาพ โดยต้องให้ประชาชน และชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์ด้วย (“รัฐธรรมนูญ 2560 ให้เรามีส่วนร่วมเรื่องอะไรได้บ้าง,” 2560)

ดังนั้น ในปีการศึกษา 2559 ทางคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ จึงได้จัดทำโครงการบริการสังคมของ ภายใต้ชื่อโครงการ “สร้างสื่อชุมชนเพื่อชุมชน” ครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นการร่วมมือกันระหว่างคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ และเครือข่ายกลุ่มจิตอาสาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตสื่อตามความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องมาจากปีการศึกษา 2558 ที่ทางคณะนิเทศศาสตร์ได้ผลิตเนื้อเพลงปณิธานจิตอาสา และเพลงรำวงจิตอาสาให้กับเทศบาลเมืองบึงยี่โถ

ในปีการศึกษา 2559 ที่ผ่านมา ทางคณะนิเทศศาสตร์จึงได้จัดทำโครงการต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาสื่อมัลติมีเดียโดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มจิตอาสา ชุมชนบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ซึ่งมีจิตอาสาที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 300 คน โดยใช้การพัฒนารูปแบบสื่อ ซึ่งเป็นสื่อมัลติมีเดีย โดยมีเนื้อหาเพลง และมิวสิควีดีโอประกอบ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เพลงในการขับเคลื่อนกิจกรรมจิตอาสาต่าง ๆ ของชุมชน ได้แก่ การดูแลผู้ป่วยติดเตียง การเป็นผู้นำกิจกรรมศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตำบลบึงยี่โถ ด้านสาธารณะประโยชน์ ได้แก่ การดูแลสาธารณสมบัติของชุมชน การดูแลสิ่งแวดล้อม การทำความสะอาด การกีฬา การป้องกันและเฝ้าระวังภัยและเหตุร้ายต่าง ๆ ในชุมชน ตลอดจนเพื่อให้ได้ภาพ และเนื้อหาเพลงที่สะท้อนอัตลักษณ์ของเครือข่ายกลุ่มจิตอาสาฯ โดยหลังจากที่ทางคณะนิเทศศาสตร์ได้ผลิตสื่อมัลติมีเดียประเภทมิวสิควีดีโอเพลงปณิธานจิตอาสา ร่วมกับจิตอาสาในชุมชนสำเร็จลงแล้วนั้น ทางเทศบาลเมืองบึงยี่โถ และกลุ่มจิตอาสา ได้นำสื่อดังกล่าวไปเผยแพร่ในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองบึงยี่โถ รวมถึงมีการจ่ายแจกซีดี และเผยแพร่มิวสิควีดีโอเพลงปณิธานจิตอาสาผ่าน QR-Code ที่เชื่อมต่อช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งปฏิบัติการดังกล่าวเป็นไปตาม “**แนวทางการเคลื่อนไหวทางสังคม**” หรือ **Social movement** ที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม โดยประกอบไปด้วย 2 ปัจจัย คือ 1) เป็นการรวมกลุ่มของคน (Collective action) และ 2) ต้องมีปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (“ความเคลื่อนไหวทางสังคม: คำถามที่ “มารีญา” ตอบไม่ได้,” 2560) นอกจากนี้ การผลิตมิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานในรูปแบบของสื่อมัลติมีเดีย ยังทำให้กลุ่มจิตอาสา เกิดการตระหนักถึงประเด็นส่วนรวมของสังคมร่วมกัน เช่น หน้าที่ของจิตอาสาที่พึงมีต่อชุมชน ผ่านการสื่อสารผ่านเนื้อหาเพลง อีกทั้งยังเป็นการปลุกกระแส **“จิตสำนึกต่อส่วนรวม”** ให้กับกลุ่มจิตอาสา ตลอดจนประชาชนทั่วไปในชุมชนอีกด้วย (สมสุข หินวิมาน, 2556)

อนึ่ง ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นบทบาทของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อสานสายสัมพันธ์ของกลุ่มจิตอาสาผ่านการผลิตสื่อมัลติมีเดียในรูปแบบของมิวสิควีดีโอเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชุมชน ผลิตโดยคนในชุมชน และเพื่อชุมชน ผ่านช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ได้แก่ ยูทูบ ไลน์ เฟซบุ๊ก และซีดี เนื่องจากบทเพลงชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นสื่อที่สร้างความบันเทิงแล้ว ยังสามารถเป็นสื่อที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาบอกเล่าเรื่องราว บันทึกความทรงจำ และสร้างอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของชุมชนได้ ดังนั้น เมื่อนำลักษณะเด่นดังกล่าวมาหลอมรวมกับสื่อมัลติมีเดียที่เป็นช่องทางการสื่อสารสมัยใหม่ที่สามารถสื่อสารไปยังกลุ่มคนจำนวนมากและส่งสารได้ในระยะไกล โดยการจัดเก็บเป็นไฟล์ระบบดิจิทัล และการพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสารในปัจจุบันสามารถส่งขึ้นเป็นไฟล์ออนไลน์อยู่บนระบบอินเทอร์เน็ต (Streaming Media) ในการรับชมไม่ต้องดาวน์โหลดไฟล์วีดีโอขนาดใหญ่ ทำให้ลดข้อจำกัดของสื่อมัลติมีเดียที่แพร่ภาพตามปกติ ดังนั้น เมื่อผู้ชมได้ชมทั้งภาพและเสียงทำให้เกิดการสร้างประสบการณ์ร่วมกับบทเพลงได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่า ปัจจัยการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในประเด็นใดบ้างที่มีประสิทธิภาพในการก่อให้เกิดความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ตลอดจนสามารถเป็นต้นแบบให้กับการผลิตสื่อชุมชนในรูปแบบของสื่อมัลติมีเดียให้กับชุมชนข้างเคียงได้ในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย และความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย และความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

3. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของปัจจัยการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดียในการพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานที่ 1:การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

สมมติฐานที่ 2: ปัจจัยมิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชน ของตัวแปรการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ในการพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ปัจจัยพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research method) โดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey method) และใช้แบบสอบถามปลายปิดเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มจิตอาสาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ที่เข้าร่วม “โครงการการพัฒนาสื่อมัลติมีเดียโดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มจิตอาสา ชุมชนบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี” จำนวน 126 คน ซึ่งใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) และการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental sampling)

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

ทุกวันนี้ สังคมเครือข่าย (Social network) กลายเป็นพื้นที่หลักของผู้คนในโลกโลกาภิวัฒน์ โดยเฉพาะผู้คนที่อาศัยในเมืองใหญ่ซึ่งเชื่อมต่อกับความเป็นสากล หรือที่ Castells (1998) เรียกว่า **“Technopoles”** ในปัจจุบัน สังคมเครือข่ายได้เริ่มแทรกซึมเข้าไปในส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คน อาทิ การเข้าถึง และการใช้สื่อใหม่ เช่น เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ยูทูบ และกิจกรรมออนไลน์ต่าง ๆ ที่ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของผู้คนสมัยใหม่ แม้สังคมเครือข่ายจะเป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้น แต่ทว่าภายใต้เครือข่ายใหม่ รูปแบบวัฒนธรรมเก่าไม่ได้สูญหายไปโดยสิ้นเชิง เช่น เกมออนไลน์บางประเภทที่สร้างสรรค์เนื้อหามาจากนิทานพื้นบ้าน หรือกิจกรรมหลาย ๆ อย่างในโลกออนไลน์ที่ต่อยอดมาจากกิจกรรมดั้งเดิม อาทิ การเซียมซีออนไลน์ การพนันออนไลน์ แม้แต่การดวงออนไลน์ และการหาคู่ออนไลน์ (สมสุข หินวิมาน, 2556)

ในสังคมสารสนเทศ เนื้อหาสารที่เคยแยกออกจากกันจะถูกลบเส้นแบ่งระหว่างกันออกไป เช่น สารที่เป็นข้อความต้องผลิตผ่านเทคโนโลยีสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ในขณะที่สารประเภทภาพ และเสียง จะถูกเผยแพร่ผ่านสื่อโทรทัศน์ แต่ในยุคของสื่อใหม่ ทั้งข้อความ ภาพ และเสียง สามารถสื่อสารพร้อมกันได้ภายในสื่อใหม่เพียงสื่อเดียว มากกว่านั้น เครือข่ายสังคมออนไลน์ยังเอื้อต่อการสื่อสารแบบสองทาง โดยเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้สะท้อนความเห็น และเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ที่ตนเองสนใจได้ง่ายมากขึ้นจากแต่ก่อน ประกอบกับระบบทุนนิยมในปัจจุบัน เป็นระบบที่อาศัย “ข่าวสาร/ความรู้” เป็นทุน และใช้พื้นที่ของเครือข่ายเป็นกลไกในการขับเคลื่อนสังคมโดยรวม ในขณะเดียวกัน รัฐที่เคยมีอำนาจอธิปไตยเข้มแข็งก็เริ่มมีการปรับตัว และถูกตรวจสอบการทำงานมากยิ่งขึ้นผ่านสังคมเครือข่าย อาทิ การเกิดขึ้นของกระทู้ทางอินเทอร์เน็ต เช่น เว็บไซต์พันทิปดอทคอม การใช้ทวิตเตอร์ ตลอดจนเฟซบุ๊กแฟนเพจต่าง ๆ ที่คอยตรวจตราการทำงานของรัฐในคดีสำคัญ ๆ ที่เอื้อให้เกิด **“การเคลื่อนไหวทางสังคม” (Social movement)** (สมสุข หินวิมาน, 2556; Castells, 1998)

“การเคลื่อนไหวทางสังคม” หรือ **Social Movement** เป็นปฏิบัติการของกลุ่มคนที่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ในประเด็นต่าง ๆ เช่น การเมือง สิ่งแวดล้อม เชื้อชาติ สิทธิผู้หญิง LGBT โรคเอดส์ คนพิการ ฯลฯ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรระบุว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมเติบโตมา

พร้อมกับอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยซึ่งให้ความสำคัญกับเสรีภาพในการแสดงออก และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมาก โดยเชื่อว่า เมื่อประชาชนถูกกดขี่ข่มเหงหรือไม่ได้รับความเป็นธรรม พวกเขาย่อมมีสิทธิออกมาแสดงความเห็น วิพากษ์วิจารณ์ ประท้วง และเรียกร้องความยุติธรรมให้ตัวเองได้ กลุ่มคนที่เข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวทางสังคมมีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละบริบท บางกลุ่มเป็นคนที่ออกมาต่อสู้เพื่อปลดแอกจากอำนาจผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรม บางกลุ่มเป็นคนยากจนที่ต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และบางกลุ่มเป็นชนชั้นกลางไปจนถึงชนชั้นสูงที่แย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกัน

ทั้งนี้ การเคลื่อนไหวทางสังคม ต้องมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ 1) เป็นการรวมกลุ่มของคน (Collective action) ซึ่งคนในกลุ่มต้องเชื่อ หรือทำให้เชื่อว่าตนเองไม่มีอำนาจ นำไปสู่องค์ประกอบที่ 2) คือต้องมีปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลงของสังคม (“ความเคลื่อนไหวทางสังคม: คำถามที่ “มารีญา” ตอบไม่ได้,” 2560)

อนึ่ง การเคลื่อนไหวทางสังคมในบางประเด็นขยายตัวจากในประเทศจนได้รับการยอมรับเกือบทั่วโลก โดยบางประเด็นมีต้นกำเนิดในโลกตะวันตก อาทิ การต่อต้านอำนาจรัฐ และระบบทุนนิยม สิทธิและความเท่าเทียมของผู้หญิง การแต่งงานของคนเพศเดียวกัน การเรียกร้องสิทธิพลเมืองของคนดำในสหรัฐฯ ซึ่งนำโดย มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ แต่บางเรื่องก็ขับเคลื่อนจากโลกตะวันออก ที่มีจุดประสงค์เพื่อทำเกิดการตระหนักถึงประเด็นส่วนรวมของสังคมร่วมกัน เช่น อาหรับสปริงส์ในภูมิภาคตะวันออกกลาง หลักการไม่ใช้ความรุนแรง (อหิงสา) ของมหาตมา คานธี การเคลื่อนไหวต่อต้านเผด็จการของนักศึกษาไทยในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ 2516 และ 6 ตุลาฯ 2519 การรณรงค์ลดใช้ถุงพลาสติกเพื่อแก้ปัญหาโลกร้อน การเปิดโปงข้อมูลการละเมิดสิทธิมนุษยชนของรัฐบาลทั่วโลกโดยวิกิลีกส์ หรือแม้กระทั่งโครงการก้าวคนละก้าวเพื่อระดมทุนเพื่อโรงพยาบาล โดย ตูน บอดี้สแลม ที่เป็นที่สนใจ และปลุกกระแส **“จิตสำนึกต่อส่วนรวม”** ของคนไทยจำนวนมาก ก็ถือเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน โดยอาศัยสื่อใหม่เป็นเครื่องมือในการสร้างเครือข่ายของผู้คนที่มีแนวคิดแบบเดียวกัน แต่ในทางกลับกัน สื่อใหม่เหล่านี้ก็อาจถูกควบคุมโดยอำนาจรัฐได้เช่นกัน เช่น การใช้เป็นช่องทางประชาสัมพันธ์ภารกิจของรัฐ หรือการสั่งปิดเว็บไซต์ที่มีความเห็นในทางตรงกันข้ามกับรัฐ (Amnesty International Thailand, 2017; “ความเคลื่อนไหวทางสังคม: คำถามที่ “มารีญา” ตอบไม่ได้,” 2560; สมสุข หินวิมาน, 2556)

2. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อในชุมชน

ในการสื่อสารชุมชนนั้นจะต้องเปิดกว้างในเรื่องประเภทของสื่อให้มีลักษณะ “ความหลากหลายของประเภทสื่อ” โดยความหลากหลายของประเภทสื่อ และช่องทางการสื่อสารในชุมชนนั้นพบว่ามีดังต่อไปนี้ **(1) สื่อชุมชน** ได้แก่ สื่อพื้นบ้าน สื่อมวลชนท้องถิ่น หอกระจายข่าว วิทยุชุมชน ป้ายประกาศ และการประชุมหมู่บ้าน **(2) กลุ่มสื่อเฉพาะ** ได้แก่ แผ่นพับ โปสเตอร์ ใบปลิว แม้แต่กระดาษ A4 ที่เขียนข้อความโดยมีจุดมุ่งหมายในการสื่อสาร **(3) สื่อบุคคล** ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้นำชุมชน ตลอดจนบุคคลในครอบครัว เพื่อนบ้าน **(4) สื่อกิจกรรม** ได้แก่ โครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และ **(5) สื่อใหม่** ที่ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างมากในงานสื่อสารชุมชนในปัจจุบัน ได้แก่ สื่อใหม่ ประเภทอินเทอร์เน็ต เฟซบุ๊ก ไลน์ และยูทูบ

โดยสื่อต่าง ๆ ในชุมชนต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ (1) สื่อในชุมชนต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับการใช้งานในวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของชุมชน (2) สื่อในชุมชนต้องเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา เพื่อนำไปใช้แสวงหาข่าวสาร ความรู้ หรือความบันเทิง (3) สื่อในชุมชนเป็นสื่อที่คนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในหลายบทบาท อาทิ เป็นผู้วางแผน/ นโยบาย เป็นผู้ผลิต/ ผู้นำเสนอ และผู้รับข่าวสารที่กระตือรือร้น ตามหลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (4) สื่อในชุมชนนอกจากจะเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดข่าวสารแล้วยังต้องเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้วย และ (5) เนื้อหาที่เผยแพร่ของสื่อในชุมชนต้องมาจากความต้องการของคนในชุมชน และมีความสอดคล้องกับสภาวการณ์ของชุมชนในขณะนั้น ๆ ตลอดจนบริบททางสังคม วัฒนธรรมของชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2552; Arroyave, 2012; Berrigan, 1979; Manyozo, 2012; Ratzan, 1998)

3. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อมัลติมีเดีย

สื่อมัลติมีเดีย คือ การใช้คอมพิวเตอร์สื่อความหมายโดยการผสมผสานสื่อหลายชนิด เช่น ข้อความ กราฟภาพศิลป์ (Graphic) Arts) เสียง ภาพเคลื่อนไหว (Animation) และวีดิทัศน์ เป็นต้น ถ้าผู้ใช้สามารถควบคุมสื่อเหล่านี้ให้แสดงออกมาตามต้องการได้ระบบนี้จะเรียกว่า มัลติมีเดียปฏิสัมพันธ์ (Interactive multimedia) ทั้งนี้แนวทางการนำมัลติมีเดียมาประยุกต์ใช้งานกับคอมพิวเตอร์และสมาร์ตโฟนมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้งาน ตัวอย่างเช่น สื่อมัลติมีเดียที่ผลิตเป็นบทเรียนสำเร็จรูป (CD-Rom Package) สำหรับกลุ่มผู้ใช้ในแวดวงการศึกษาและฝึกอบรม สื่อมัลติมีเดียที่ผลิตขึ้นเพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์และบริการ (Product and Service) สำหรับการโฆษณาในแวดวงธุรกิจ เป็นต้น นอกจากจะช่วยสนับสนุนประสิทธิภาพในการดำเนินงานแล้วยังเป็นการเพิ่มประสิทธิผลให้เกิดความคุ้มค่าในการลงทุนอีกด้วย โดยสามารถแยกแยะประโยชน์ที่จะได้รับจากการนำมัลติมีเดียมาประยุกต์ใช้งานได้ (“บทเรียนคอมพิวเตอร์มัลติมีเดีย,” 2552) ดังนี้

3.1) ง่ายต่อการใช้งาน โดยส่วนใหญ่เป็นการนำมัลติมีเดียมาประยุกต์ใช้งานร่วมกับโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อเพิ่มผลผลิต ดังนั้นผู้พัฒนาจึงจำเป็นต้องมีการจัดทำให้มีรูปลักษณ์ที่เหมาะสม และง่ายต่อการใช้งานตามแต่ละกลุ่มเป้าหมายเพื่อประโยชน์ในการเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

3.2) สัมผัสได้ถึงความรู้สึก สิ่งสำคัญของการนำมัลติมีเดียมาประยุกต์ใช้งานก็คือ เพื่อให้ผู้ใช้สามารถรับรู้ได้ถึงความรู้สึกจากการสัมผัสกับวัตถุที่ปรากฏอยู่บนจอภาพ ได้แก่ รูปภาพ ไอคอน ปุ่ม และตัวอักษร เป็นต้น ทำให้ผู้ใช้สามารถควบคุม ตลอดจนเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึงตามความต้องการ

3.3) สร้างเสริมประสบการณ์ การออกแบบและพัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้านมัลติมีเดีย แม้ว่าจะมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันตามแต่ละวิธีการ แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้ใช้จะได้รับก็คือ การสั่งสมประสบการณ์จากการใช้สื่อเหล่านี้ในแง่มุมที่แตกต่างกันซึ่งจะทำให้สามารถเข้าถึงประสบการณ์ร่วมกับเนื้อหาสื่อ

3.4) เพิ่มขีดความสามารถในการเรียนรู้ สืบเนื่องจากระดับขีดความสามารถของผู้ใช้แต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับสั่งสมมา ดังนั้น การนำสื่อมัลติมีเดียมาประยุกต์ใช้จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้ใช้สามารถพัฒนาทักษะการเรียนรู้ได้ดี

3.5) เข้าใจเนื้อหามากยิ่งขึ้น ด้วยคุณลักษณะขององค์ประกอบของมัลติมีเดีย ไม่ว่าจะเป็นข้อความหรือตัวอักษร ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง และวีดีโอ สามารถที่จะสื่อความหมายและเรื่องราวต่าง ๆ ได้แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการนำเสนอ กล่าวคือ หากเลือกใช้ภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหว การสื่อความหมายย่อมจะมีประสิทธิภาพมากกว่าการเลือกใช้ข้อความตัวอักษร ในทำนองเดียวกัน หากเลือกใช้วีดีโอ การสื่อความหมายย่อมจะดีกว่าเลือกใช้ภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหว ดังนั้น ในการผลิตสื่อผู้พัฒนาจำเป็นต้องพิจารณาคุณลักษณะให้เหมาะสมกับเนื้อหาที่นำเสนอ

3.6) เพิ่มประสิทธิผลในการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ชิ้นงานด้านมัลติมีเดียจำเป็นต้องถ่ายทอดจินตนาการจากสิ่งที่ยากให้เป็นสิ่งที่ง่ายต่อการรับรู้และเข้าใจด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ นอกจากจะช่วยอำนวยความสะดวกในการทำงานแล้ว ผู้ใช้ยังได้รับประโยชน์และเพลิดเพลินในการเรียนรู้ และยังสามารถนำเสนอและติดต่อสื่อสารได้อีกด้วย

4. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และความพึงพอใจจากการใช้ประโยชน์จากสื่อ

ระดับการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ คือ **(1) การมีส่วนร่วมในระดับผู้รับสาร/ ผู้ใช้สาร (Audience/Receivers/Users)** คือ การที่บุคคลมีโอกาสใช้สื่อในฐานะ “ผู้รับสาร ผู้ดู ผู้ชม ผู้ฟัง ผู้อ่าน” และมีช่องทางในการสะท้อนปฏิกิริยาของตนสู่ผู้ส่งสาร (Active audience) **(2) การมีส่วนร่วมในระดับผู้ร่วมผลิต (Sender/Producer/Co-producer/Performance)** คือ การที่บุคคลมีโอกาสเข้าร่วมในเชิงกระบวนการผลิต เช่น การเข้าร่วมเป็นแขกรับเชิญในรายการวิทยุชุมชน การเข้าร่วมเป็นแหล่งข่าว และการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกประเด็นนำเสนอ เป็นต้น และ **(3) การมีส่วนร่วมในระดับผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย (Policy maker/ planner)** คือ การวางแผน และกำหนดนโยบายการสื่อสารทุกประเภทที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การกำหนดเนื้อหารูปแบบที่เหมาะสม การกำหนดช่วงเวลา การวางระบบบริหาร/ งบประมาณ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผนงานและนโยบายต่าง ๆ เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2543; กาญจนา แก้วเทพ, 2551; กาญจนา แก้วเทพ, 2552; Manyozo, 2012)

อย่างไรก็ดี โดยส่วนใหญ่แล้วการมีส่วนร่วมมักใช้ในหน่วยที่เป็นระดับ “กลุ่มหรือชุมชน” ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่การมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนข้างต้น ต้องมีการ “ออกแบบ” ว่า “ในขั้นตอนไหนจะต้องมีใครที่เข้ามามีส่วนร่วมบ้าง” (กาญจนา แก้วเทพ, 2547)

นอกจากนี้ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมยังมีความเชื่อมโยงกับ **“แนวคิด Homophily”** คือ การที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารในกลุ่มมีคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน เป็นกลุ่มคนเดียวกัน และมีความใกล้ชิดกับคนในชุมชน จะสามารถช่วยเสริมพลังให้เกิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของผู้รับสารในชุมชนมากกว่า **“แนวคิด Heterophily”** ที่ผู้ส่งสาร และผู้รับสารไม่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน เป็นคนละกลุ่มกัน และไม่มีความใกล้ชิดกัน (Burgoon, 1974)

จากข้อค้นพบของ Kachentawa (2016) พบว่า ประชาชนในเขตการรับผิดชอบของสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 1 กรุงเทพฯ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข มีส่วนร่วมในการผลิตสื่อเพื่อการสื่อสารสุขภาพชุมชนครบทั้ง 3 ระดับ ตามหลักการการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory communication) ได้แก่ **1) บทบาทผู้รับสารที่กระตือรือร้น (Active audience)** โดยแกนนำภาคประชาชนได้มีส่วนแสดงความคิดเห็นโต้ตอบผ่านการทำกิจกรรม โครงการต่าง ๆ การแสดงความเห็นในกลุ่มไลน์ หรือการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบ และเนื้อหาของสื่อแผ่นพับ ใบปลิว ป้ายประกาศ หรือสื่อ 3 มิติ ที่ทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุขผลิตขึ้น **2) เป็นผู้นำเสนอ/ผู้ส่งสาร (Sender)** เช่น การเป็นวิทยากรในการนำเสนอว่าทำอย่างไรตนเองถึงหายจากโรคในการจัดกิจกรรม การเป็นผู้นำเสนอผ่านเสียงตามสาย/หอกระจายข่าว และ **3) เป็นผู้วางแผน/กำหนดแนวทาง** เช่น การเขียนแผนชุมชน/การนำเสนอโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับสุขภาพ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมดังกล่าว ส่งผลให้ประชาชนที่เป็นผู้รับสารเกิดความพึงพอใจ และสามารถนำผลผลิตสื่อที่ได้ ทั้งสื่อชุมชน สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อใหม่ ไปใช้ประโยชน์ในการสื่อสารเพื่อให้ประชาชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม กล่าวคือ เน้นการ “สร้างเสริม” และ “ป้องกัน” สุขภาพให้แข็งแรงอยู่เสมอผ่านการกินอาหารที่มีประโยชน์ และการออกกำลังกายมากกว่าการมารักษาเมื่อเจ็บป่วยแล้ว มากไปกว่านั้น จากข้อค้นพบของ รังสิมา นิโลบล (2547) ยังพบว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารเพื่อ “สร้างเสริมสุขภาพ” ผ่านการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อชุมชน สื่อเฉพาะกิจ สื่อกิจกรรม เช่น การประชุมกลุ่มย่อย การเสวนา และกิจกรรมพบปะสร้างความสัมพันธ์เป็นต้น และสื่อพื้นบ้าน เนื่องจากเป็นสื่อที่ชุมชนสามารถผลิต ใช้ และกำกับดูแลเองได้ ยิ่งกว่านั้น สื่อเหล่านี้ยังมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ของคนในชุมชน ดังนั้น เมื่อสื่อชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างผสมผสาน ส่งผลให้เกิดกลไกกระตุ้นเตือนให้เกิดความสนใจ ความตระหนักในเรื่องปัญหาสุขภาพ อันนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนทัศนคติ และสร้างพฤติกรรมสุขภาพที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดีต่อไป อีกทั้งดวงพร คำนูณวัฒน์, ยินดี จรณะสมบูรณ์, และนิยะนันท์ สำเภาเงิน (2549) ยังพบว่า บุคคล/กลุ่มบุคคลในพื้นที่ 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลหัวสำโรง ตำบลบางลี่ จังหวัดลพบุรี ตำบลชุมโค และตำบลสะพลี จังหวัดชุมพร ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ชาวชุมชน ได้แก่ ผู้นำ/ อสม./ และชาวบ้านผู้สนใจสุขภาพ 2) บุคคลจาก อบต. ได้แก่ ประธาน และปลัด และ 3) เจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในระดับจังหวัด/ อำเภอ/และตำบล ได้มีส่วนร่วมในการผลิตสื่อเพื่อสุขภาพ ตั้งแต่ขั้นตอนการคิดประเด็น การผลิต การเผยแพร่ และการประเมินผล ซึ่งใช้การประชุมเพื่อคัดเลือกประเด็นสุขภาพ และสื่อ ทั้งนี้ปรากฏว่า 3 ตำบลเลือกประเด็นการออกกำลังกาย และอีก 1 ตำบลเลือกประเด็นอาหาร ส่วนประเภทของสื่อนั้น ตำบลในจังหวัดลพบุรีเลือกทำสปอตเพื่อเผยแพร่ทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ส่วนตำบลในจังหวัดชุมพรเลือกทำป้ายประกาศ และการอบรมแกนนำเพื่อสร้างสื่อบุคคล ทั้งนี้พบว่า เมื่อแต่ละพื้นที่เลือกประเภทสื่อ และเนื้อหาที่สอดคล้องกับสภาวการณ์ของชุมชน ตลอดจนสอดรับกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม ของคนในชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนนั้น ๆ รู้สึกพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อชุมชนที่ผลิตขึ้น โดยทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน ตระหนักถึงปัญหาสุขภาพร่วมกันในแต่ละชุมชน ซึ่งนำไปสู่การใช้ประโยชน์เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพในท้ายที่สุด

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ และใช้แบบสอบถามปลายปิดเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยในส่วนนี้ผู้วิจัยจะแบ่งการนำเสนอเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ประชากร การสุ่มตัวอย่าง และการกำหนดขนาดตัวอย่าง ส่วนที่ 2 รูปแบบการวิจัย การออกแบบ/ทดสอบเครื่องมือ และหลักเกณฑ์การให้คะแนน และส่วนที่ 3 การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ส่วนที่ 1 ประชากร การสุ่มตัวอย่าง และการกำหนดขนาดตัวอย่าง

ประชากร

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มจิตอาสาที่เข้าร่วม “โครงการการพัฒนาสื่อมัลติมีเดียโดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มจิตอาสา ชุมชนบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี” จำนวน 300 คน ซึ่งจัดทำโดยคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยสื่อหรือเครื่องมือทางการสื่อสารอย่างสื่อมัลติมีเดีย ที่มีรูปแบบง่ายต่อการใช้งาน เป็นสื่อที่มีทั้งภาพและเสียง สามารถสร้างประสบการณ์ที่สมบูรณ์แบบแก่ผู้ใช้งาน อีกทั้งยังสามารถเพิ่มประสิทธิผลในการเรียนรู้สร้างสรรค์เนื้อหาซึ่งสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของชุมชน

การกำหนดขนาดตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ ของกลุ่มจิตอาสาที่เข้าร่วม “โครงการการพัฒนาสื่อมัลติมีเดียโดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มจิตอาสา ชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี” ในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี จำนวนทั้งสิ้น 126 คน

การสุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้รูปแบบการสุ่มตัวอย่างแบบไม่อาศัยความน่าจะเป็น (Non-probability sampling) ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling)

ผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) พื้นที่ที่ศึกษา คือ กลุ่มจิตอาสาที่เข้าร่วม “โครงการการพัฒนาสื่อมัลติมีเดียโดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มจิตอาสา ชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี” ในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี จำนวน 300 คน

ขั้นตอนที่ 2 การสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental sampling)

ผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญกับกลุ่มจิตอาสาที่เข้าร่วม “โครงการการพัฒนาสื่อมัลติมีเดียโดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มจิตอาสา ชุมชนบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี” ในเขตสำนักงานเทศบาลตำบลบึงยี่โถ และมีกลุ่มตัวอย่างที่สมัครใจทำแบบสอบถาม จำนวน 126 คน

ส่วนที่ 2 รูปแบบการวิจัย และการทดสอบเครื่องมือ

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative method) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ และแบบสอบถามปลายปิด (Close-ended questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ระหว่างเดือน กันยายน – พฤศจิกายน 2560

การตรวจสอบความความเที่ยงของเครื่องมือ

จากผลการทดสอบค่าความเที่ยง (Reliability) ของเครื่องมือ พบว่า แต่ละส่วนของคำถามมีค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา อยู่ระหว่าง .952 – .975 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่เชื่อถือได้

ส่วนที่ 3 การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

การวิเคราะห์เชิงพรรณนาใช้ตารางแจกแจงความถี่ (Frequency distribution) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation: S.D.) เพื่ออธิบายลักษณะของข้อมูลในแบบสอบถามส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับ ลักษณะทางประชากร การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี และความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์สื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ในขณะที่การวิเคราะห์เชิงอนุมานใช้ **1) การทดสอบค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's product moment correlation coefficient)** เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรปัจจัยการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย กับตัวแปรความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี และ **2) การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (Multiple regression)** โดยวิธีวิธีการคัดเลือกตัวแปรแบบขั้นตอนเข้าสมการทีละปัจจัย (Stepwise) เพื่อหาปัจจัยการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย ที่มีประสิทธิภาพในการพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

ผลการวิจัย

ลักษณะทางประชากร

กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนทั้งสิ้น 126 คน มากกว่าครึ่งเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย กว่า 1 ใน 3 มีอายุ 60 ปีขึ้นไป รองลงมา คือ มีช่วงอายุระหว่าง 51 – 60 ปี ส่วนระดับการศึกษาส่วนมากกลุ่มตัวอย่างมีการศึกษาระดับมัธยมปลาย หรือ ปวช. รองลงมา คือ ระดับปริญญาตรี นอกจากนั้น กลุ่มตัวอย่างประมาณ 2 ใน 3 เป็นอาสาสมัครสาธารณสุข หรือ อสม. และผู้นำชุมชน และมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 10,000 – 20,000 บาท

การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย

ภาพรวมของการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.45 เมื่อพิจารณาในแต่ละประเด็น พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดว่า มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชนมากที่สุด รองลงมา คือ มีความคิดว่ามิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานมาจากความต้องการของคนในชุมชน และลำดับต่อมา คือ การได้รับฟังมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ยูทูบ ไลน์ เฟซบุ๊ก

ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย

ภาพรวมของความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์สื่อมัลติมีเดีย ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.75 เมื่อพิจารณาในแต่ละประเด็น พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์ที่ว่าการผลิตสื่อและเผยแพร่มิวสิควีดิโอผ่านสื่อสังคมออนไลน์ทำให้ชุมชนอื่นรู้จักชุมชนมากขึ้น มากที่สุด รองลงมา คือ เนื้อเพลงจิตอาสาปณิธานสามารถสะท้อนภาระหน้าที่ของกลุ่มจิตอาสา เทศบาลเมืองบึงยี่โถได้ และลำดับต่อมา คือ การผลิตสื่อและเผยแพร่มิวสิควีดิโอผ่านสื่อสังคมออนไลน์ บ่งบอกถึงความสามารถ/ศักยภาพของคนในชุมชน

<u>สมมติฐานที่ 1:</u> การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

ตารางที่ 1: แสดงผลค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางกับความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

ตัวแปรอิสระ	ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย		
	ค่าสหสัมพันธ์	ระดับนัยสำคัญ	ระดับความสัมพันธ์
การได้รับฟังมิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ยูทูบไลน์ เฟซบุ๊ก	.554***	.000	ปานกลาง
การได้มีส่วนร่วมในการวางแผนก่อนกระบวนการผลิตมิวสิควีดีโอ	.407***	.000	ปานกลาง
การได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในขั้นตอนการผลิตมิวสิควีดีโอ	.404***	.000	ปานกลาง
การได้มีส่วนร่วมในการส่งต่อมิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานแก่สมาชิกคนอื่น ๆ ในเทศบาลเมืองบึงยี่โถ	.452***	.000	ปานกลาง

ตารางที่ 1: แสดงผลค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางกับความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี (ต่อ)

ตัวแปรอิสระ	ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย		
	ค่าสหสัมพันธ์	ระดับนัยสำคัญ	ระดับความสัมพันธ์
การได้มีส่วนร่วมในการส่งต่อมิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานแก่สมาชิกนอกชุมชน	.433***	.000	ปานกลาง
การได้มีส่วนร่วมในการผลิตมิวสิควีดีโอ เช่น ได้มีส่วนร่วมในการตัดต่อ การอัดเสียง	.325***	.000	ต่ำ
การได้มีส่วนร่วมในการวางแผน/แนวทางเพื่อเผยแพร่มิวสิควีดีโอ	.416***	.000	ปานกลาง
การคิดว่ามิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชนของท่าน	.595***	.000	ปานกลาง
การคิดว่ามิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานมาจากความต้องการของคนในชุมชน	.601***	.000	สูง
หน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมการผลิตมิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธาน	.568***	.000	ปานกลาง
การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย	.574***	**.000**	**ปานกลาง**

หมายเหตุ: *** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

ผลการทดสอบค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product moment correlation coefficient) พบว่า การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางกับความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า การคิดว่ามิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานมาจากความต้องการของคนในชุมชน มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสา มากที่สุด รองลงมา คือ การคิดว่ามิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชนของท่าน และลำดับต่อมา คือ หน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมการผลิตมิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธาน

<u>สมมติฐานที่ 2:</u> ปัจจัยมิวสิควีดีโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชน ของตัวแปรการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ในการพยากรณ์ความพึงพอใจต่อการใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

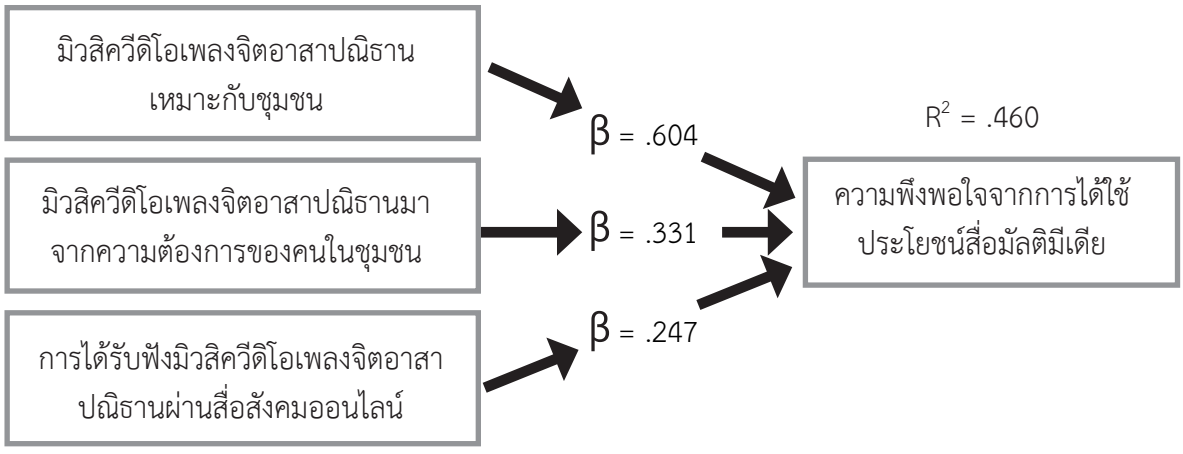
ตารางที่ 2: แสดงผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณของปัจจัยการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย ที่สามารถพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

ปัจจัยพยากรณ์	R^2	R^2 Change	สัมประสิทธิ์ถดถอย		t	Sig
			B	Beta		
1) มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชน	.364	.364	.378	.604	8.369***	.000
2) มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานมาจากความต้องการของคนในชุมชน	423	.059	.209	.331	3.518***	.001
3) การได้รับฟังมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ยูทูบ ไลน์ เฟซบุ๊ก	.460	.037	.152	.247	2.886**	.005

หมายเหตุ: ** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01, *** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

ผลการทดสอบการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ โดยวิธีการคัดเลือกตัวแปรแบบขั้นตอนเข้าสมการทีละปัจจัย (Stepwise) พบว่า ปัจจัยย่อยของตัวแปรการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย ที่สามารถพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 001 และ .01 มีทั้งหมด 3 ปัจจัย ตามลำดับความสำคัญ คือ 1) มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชน 2) มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานมาจากความต้องการของคนในชุมชน และ 3) การได้รับฟังมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ยูทูบ ไลน์ เฟซบุ๊ก โดยผลการวิเคราะห์พบว่า ปัจจัยการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย ทั้ง 3 ปัจจัย สามารถร่วมกันพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ได้ร้อยละ 46 โดยปัจจัยมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชน เป็นปัจจัยที่สามารถพยากรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ร้อยละ 36.4 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน (β) = .604

ทั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถนำผลการวิจัยมาสังเคราะห์เป็น “โมเดลปัจจัยพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์สื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี” ได้ดังนี้

ภาพที่ 1: โมเดลปัจจัยพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์สื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

บทสรุป

งานวิจัยเรื่อง “ปัจจัยพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research method) โดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey method) และใช้แบบสอบถามปลายปิดเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มจิตอาสาเทศบาลเมืองบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ที่เข้าร่วม “โครงการการพัฒนาสื่อมัลติมีเดียโดยใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มจิตอาสา ชุมชนบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี” จำนวน 126 คน ผลการทดสอบค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน พบว่า การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลางกับความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ในขณะที่ ผลการทดสอบการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ โดยวิธีการคัดเลือกตัวแปรแบบขั้นตอนเข้าสมการทีละปัจจัย (Stepwise) พบว่า ปัจจัยย่อยของตัวแปรการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีทั้งหมด 3 ปัจจัย ตามลำดับความสำคัญ คือ 1) มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชน 2) มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานมาจากความต้องการของคนในชุมชน และ 3) การได้รับฟังมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ยูทูบ ไลน์ เฟซบุ๊ก ที่สามารถพยากรณ์ร่วมกันพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี กล่าวคือ กลุ่มจิตอาสาพึงพอใจที่การผลิตสื่อและเผยแพร่มิวสิควีดิโอผ่านสื่อสังคมออนไลน์ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในแง่ของการทำให้ชุมชนอื่นรู้จักชุมชนมากขึ้น เนื้อเพลงจิตอาสาปณิธานสามารถสะท้อนภาระหน้าที่ของกลุ่มจิตอาสา เทศบาลเมืองบึงยี่โถได้ และการผลิตสื่อและเผยแพร่มิวสิควีดิโอผ่านสื่อสังคมออนไลน์บ่งบอกถึงความสามารถ/ศักยภาพของคนในชุมชน เป็นต้น ซึ่งการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาสอดคล้องกับ **“แนวคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม”** ที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ การผลิตมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานในรูปแบบของสื่อมัลติมีเดีย ยังทำเกิดการตระหนัก

ถึงประเด็นส่วนรวมของสังคมร่วมกัน เช่น หน้าที่ของจิตอาสาที่พึงมีต่อชุมชน ผ่านการสื่อสารผ่านเนื้อหาเพลงและมิวสิควีดิโอ อีกทั้งยังเป็นการปลุกกระแส **“จิตสำนึกต่อส่วนรวม”** ให้กับกลุ่มจิตอาสาในชุมชนอีกด้วย ทั้งนี้ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชนบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการผลิต “เนื้อหาสาร” (Content) ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และสอดคล้องกับความต้องการ และรสนิยมของคนในชุมชน อีกทั้ง ชุมชนยังควรมีการผลิตสื่อมัลติมีเดียอื่น ๆ ที่สะท้อนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และเผยแพร่เนื้อหาดังกล่าวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ยูทูบ ไลน์ เฟซบุ๊ก เนื่องจากเป็นสื่อที่คนในชุมชนเข้าถึงได้มาก

วิจารณ์

จากข้อค้นพบของการวิจัย ผู้วิจัยได้อภิปรายผลโดยยึดตามผลการทดสอบการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณที่พบว่า ปัจจัยย่อยของตัวแปรการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดีย มีทั้งหมด 3 ปัจจัย ตามลำดับความสำคัญ คือ 1) มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานเหมาะกับชุมชน 2) มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานมาจากความต้องการของคนในชุมชน และ 3) การได้รับฟังมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ยูทูบ ไลน์ เฟซบุ๊ก ที่สามารถร่วมกันพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดีย ของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี กล่าวคือ กลุ่มจิตอาสาพึงพอใจที่การผลิตสื่อและเผยแพร่มิวสิควีดิโอผ่านสื่อสังคมออนไลน์ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในแง่ของการทำให้ชุมชนอื่นรู้จักชุมชนมากขึ้น เนื้อเพลงจิตอาสาปณิธานสามารถสะท้อนภาระหน้าที่ของกลุ่มจิตอาสา เทศบาลเมืองบึงยี่โถได้ และการผลิตสื่อและเผยแพร่มิวสิควีดิโอผ่านสื่อสังคมออนไลน์ บ่งบอกถึงความสามารถ/ศักยภาพของคนในชุมชน เป็นต้น ซึ่งการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาสอดคล้องกับ **“แนวคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม”** ที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ 1) เป็นการรวมกลุ่มของคน (Collective action) และ 2) ต้องมีปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (“ความเคลื่อนไหวทางสังคม: คำถามที่ “มารีญา” ตอบไม่ได้,” 2560) นอกจากนี้ การผลิตมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานในรูปแบบของสื่อมัลติมีเดีย ยังทำเกิดการตระหนักถึงประเด็นส่วนรวมของสังคมร่วมกัน เช่น หน้าที่ของจิตอาสาที่พึงมีต่อชุมชน ผ่านการสื่อสารผ่านเนื้อหาเพลงและมิวสิควีดิโอ อีกทั้งยังเป็นการปลุกกระแส **“จิตสำนึกต่อส่วนรวม”** ให้กับกลุ่มจิตอาสาในชุมชนอีกด้วย ส่วนเหตุผลที่ทำให้เลือกใช้สื่อมัลติมีเดีย เนื่องจากมีคุณสมบัติเชิงบวก คือ ง่ายต่อการใช้งาน เพื่อให้ผู้ใช้สามารถรับรู้ได้ถึงความรู้สึกจากการสัมผัสกับวัตถุที่ปรากฏอยู่บนจอภาพ ได้แก่ รูปภาพ ไอคอน ปุ่ม และตัวอักษร ทำให้ผู้ใช้สามารถควบคุมและเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึงตามความต้องการ ประกอบกับการที่เครือข่ายสังคมออนไลน์ได้เริ่มแทรกซึมเข้าไปในส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คน อาทิ การเข้าถึง และการใช้สื่อใหม่ เช่น เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก ยูทูบ และกิจกรรมออนไลน์ต่าง ๆ ที่ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของผู้คนสมัยใหม่ มากกว่านั้น เครือข่ายสังคมออนไลน์ยังเอื้อต่อการสื่อสารแบบสองทาง โดยเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้สะท้อนความเห็น และเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ที่ตนเองสนใจได้ง่ายมากขึ้นจากแต่ก่อน ดังนั้น การผลิตมิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานในรูปแบบของสื่อมัลติมีเดีย จึงมีความเหมาะสมในการขับเคลื่อนสังคม โดยเฉพาะกลุ่มจิตอาสา เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เกิดความเสียสละ และความร่วมมือร่วมใจในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมในด้านต่าง ๆ อาทิ ด้านสาธารณสุข ได้แก่ การดูแลผู้ป่วยติดเตียง การเป็นผู้นำกิจกรรมศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตำบลบึงยี่โถ ด้านสาธารณะประโยชน์ ได้แก่ การดูแลสาธารณสมบัติของชุมชน การดูแลสิ่งแวดล้อม การทำความสะอาด

การกีฬา การป้องกันและเฝ้าระวังภัยและเหตุร้ายต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งหลังจากการเผยแพร่สื่อมัลติมีเดียผ่านช่องทางยูทูบได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคม ได้แก่ ทำให้ชุมชนอื่นรู้จักชุมชนมากขึ้น คนในชุมชนเห็นถึงศักยภาพในการผลิตสื่อของตน และเนื้อหาที่เผยแพร่มีความสอดคล้องกับภาระหน้าที่ของกลุ่ม เป็นต้น (สมสุข หินวิมาน, 2556; Castells, 1998)

อีกทั้งผลการวิจัยยังสอดคล้องกับแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ (2552); Berrigan (1979) ที่กล่าวว่า สื่อในชุมชนต้องเป็นสื่อที่คนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในหลายบทบาท อาทิ เป็นผู้วางแผน/ นโยบาย เป็นผู้ผลิต/ ผู้นำเสนอ และผู้รับข่าวสารที่กระตือรือร้น ตามหลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นอกจากนั้น สื่อในชุมชนนอกจากจะเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดข่าวสารแล้วยังต้องเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้วย และเนื้อหาที่เผยแพร่ของสื่อในชุมชนต้องมาจากความต้องการของคนในชุมชน และมีความสอดคล้องกับสภาวการณ์ของชุมชนในขณะนั้น ๆ ตลอดจนบริบททางสังคม วัฒนธรรมของชุมชน อีกทั้งยังยืนยันข้อค้นพบของ รังสิมา นิโลบล (2547) ที่พบว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารเพื่อ “สร้างเสริมสุขภาพ” ของชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อชุมชน สื่อเฉพาะกิจ สื่อพื้นบ้าน และสื่อกิจกรรม เช่น การประชุมกลุ่มย่อย การเสวนา และกิจกรรมพบปะสร้างความสัมพันธ์ ที่มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมของคนในชุมชน ส่งผลให้เกิดกลไกกระตุ้นเตือนให้เกิดความสนใจ ความตระหนักในเรื่องปัญหาสุขภาพ อันนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนทัศนคติ และสร้างพฤติกรรมสุขภาพที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดีต่อไปในอนาคต ยิ่งกว่านั้น ผลการวิจัยยังตรงกับข้อค้นพบของ ดวงพร คำนูณวัฒน์, ยินดี จรณะสมบูรณ์, และนิยะนันท์ สำเภาเงิน (2549) ที่พบว่า 1) ชาวชุมชน ได้แก่ ผู้นำ/ อสม./ และชาวบ้านผู้สนใจสุขภาพ 2) บุคคลจาก อบต. ได้แก่ ประธาน และปลัด และ 3) เจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในระดับจังหวัด/ อำเภอ/และตำบล ได้มีส่วนร่วมในการผลิตสื่อเพื่อสุขภาพ ตั้งแต่ขั้นตอนการคิดประเด็น การผลิต การเผยแพร่ และการประเมินผล ซึ่งใช้การประชุมเพื่อคัดเลือกประเด็นสุขภาพ และสื่อ ทั้งนี้ คนในชุมชนรู้สึกพึงพอใจต่อสื่อชุมชนที่ผลิตขึ้น ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจที่ตรงกัน ตระหนักถึงปัญหาสุขภาพร่วมกัน และนำไปสู่การใช้ประโยชน์เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพในท้ายที่สุด มากไปกว่านั้น ยังตรงกับแนวคิดของ Kachentawa (2016) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อเพื่อการสื่อสารสุขภาพชุมชนครบทั้ง 3 ระดับ ตามหลักการการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory communication) ได้แก่ **1) บทบาทผู้รับสารที่กระตือรือร้น (Active audience)** โดยแกนนำภาคประชาชนได้มีส่วนแสดงความคิดเห็น โต้ตอบผ่านการทำกิจกรรม โครงการต่าง ๆ การแสดงความเห็นในกลุ่มไลน์ หรือการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบ และเนื้อหาของสื่อเฉพาะกิจ อาทิ แผ่นพับ ใบปลิว ป้ายประกาศ ปฏิทิน หรือสื่อ 3 มิติ ที่ทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุขผลิตขึ้น **2) เป็นผู้นำเสนอ/ผู้ส่งสาร (Sender)** เช่น การเป็นวิทยากรในการนำเสนอว่าทำอย่างไรตนเองถึงหายจากโรคในการจัดกิจกรรม การเป็นผู้นำเสนอผ่านเสียงตามสาย/หอกระจายข่าว และ **3) เป็นผู้วางแผน/กำหนดแนวทาง** เช่น การเขียนแผนชุมชน/การนำเสนอโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับสุขภาพ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมดังกล่าว ส่งผลให้ประชาชนที่เป็นผู้รับสารเกิดความพึงพอใจ เนื่องจากเนื้อหาที่สื่อสารมีความสอดคล้องกับบริบทชุมชน และมาจากความต้องการของทุกภาคส่วนในชุมชน นอกจากนั้น ชุมชนยังสามารถนำผลผลิตสื่อที่ได้ ทั้งสื่อชุมชน สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อใหม่ ไปใช้ประโยชน์ในการสื่อสารเพื่อให้ประชาชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม กล่าวคือ เน้นการ “สร้างเสริม” และ “ป้องกัน” สุขภาพให้แข็งแรงอยู่เสมอผ่านการกินอาหารที่มีประโยชน์ ลดหวาน มัน เค็ม และการออกกำลังกายมากกว่า การมา “รักษา” เมื่อเจ็บป่วยแล้ว

ข้อจำกัดในการวิจัย

1. เนื่องจากงานวิจัยนี้ เลือกเก็บข้อมูลเฉพาะจากกลุ่มตัวอย่างที่มีพฤติกรรมเหมือน หรือใกล้เคียงกัน (ในกรณีนี้ คือ กลุ่มจิตอาสา) ส่งผลให้การพยากรณ์เป็นไปได้ยาก เนื่องจากพิกัด (Range) ของกลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมเหมือนกัน กล่าวคือ พฤติกรรมการเป็นจิตอาสา ดังนั้น ตัวแปรพยากรณ์ จึงไม่อาจแสดงระดับการพยากรณ์สำหรับกลุ่มที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมจิตอาสา ส่งผลให้อำนาจในการอธิบายของตัวแปรพยากรณ์มีจำกัด

2. เนื่องจากตัวแปรอิสระในงานวิจัยนี้เน้นเฉพาะ 1) การมีส่วนร่วมในระดับการรับฟัง/การแลกเปลี่ยนความเห็น/การส่งต่อ ผ่านช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ 2) การมีส่วนร่วมในระดับผู้ร่วมผลิต และ 3) การมีส่วนร่วมจากหลากหลายภาคส่วนในชุมชนในการวางแผน/กำหนดแนวทางเพื่อเผยแพร่มิวสิควีดิโอเพลงจิตอาสาปณิธานทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ตลอดจน 4) ร่วมกำหนดเนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับบริบทสังคมวัฒนธรรม และรสนิยมของคนในชุมชน ทำให้การนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนการทำงานอาจมีข้อจำกัดมาก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชนบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการผลิต “เนื้อหาสาร” (Content) ที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ความต้องการ ตลอดจนรสนิยมของคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ชุมชนควรมีการผลิตสื่อมัลติมีเดียอื่น ๆ ที่สะท้อนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และเผยแพร่เนื้อหาดังกล่าวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น ยูทูบ ไลน์ เฟซบุ๊ก เนื่องจากเป็นสื่อที่คนในชุมชนเข้าถึงได้มาก

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไปในอนาคต

ควรใช้การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) กับกลุ่มจิตอาสาในพื้นที่เพื่อศึกษาว่า โมเดลปัจจัยพยากรณ์ความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี ที่ได้จากการวิจัยเชิงปริมาณ มีความสอดคล้องกับบริบทจริงของพื้นที่หรือไม่ และมีตัวแปรแทรกกลาง หรือตัวแปรอิสระอื่น ๆ อีกหรือไม่ที่ส่งผลต่อความพึงพอใจจากการได้ใช้ประโยชน์จากสื่อมัลติมีเดียของกลุ่มจิตอาสาในชุมชนบึงยี่โถ จังหวัดปทุมธานี

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

Amnesty International Thailand. (2017). *Social Movement คืออะไร ? ทำไมถึงสำคัญ ?*. Retrieved January 10, 2018, from https://www.amnesty.or.th/latest/blog/47/

Amnesty International Thailand. (2017). *What is Social Movement ? Why is it important ?* Retrieved January 10, 2018, from https://www.amnesty.or.th/latest/blog/47/ (In Thai)

กาญจนา แก้วเทพ, กำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภาษา, และวีรพงษ์ พลนิกรกิจ. (2543). *สื่อเพื่อชุมชน: การประมวลองค์ความรู้.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

Kaewthep, Kanjana., Louisyapong, Kamjohn., Supasa, Rujira., & Ponnikornkit, Weerapong. (2000). *Community media: Synthesis of body of knowledge*. Bangkok: Thailand Research Fund (TRF). (In Thai)

กาญจนา แก้วเทพ. (2547). การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในงานสุขภาพ: มุมมองของนักนิเทศศาสตร์. ใน กาญจนา แก้วเทพ, สมศักดิ์ ชุณหรัสมิ์, ดวงพร คำนูณวัฒน์, พรทิพย์ เย็นจะบก, และ พัฒนพงศ์ จาติเกตุ (Eds.), *ศตวรรษใหม่ของการสื่อสารเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วม* (น. 5-24). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

Kaewthep, Kanjana. (2004). Participatory communication in health operation: View of communication arts. In Kanjana. Kaewthep, Somsak. Chunharas, Duangporn. Kamnunwat, Porntip. Yenjabok, & Phatnapong. Chatiket (Eds.), *New century of participatory health communication* (pp. 5-24). Bangkok: Thai Health Promotion Foundation. (In Thai)

กาญจนา แก้วเทพ. (2551). *การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่องการสื่อสารชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์.

Kaewthep, Kanjana. (2008). *Initial knowledge management of community communication* (1st ed.). Bangkok: Parbpim: Design & Printing. (In Thai)

กาญจนา แก้วเทพ. (2552). *สื่อเล็ก ๆ ที่น่าใช้ในงานพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์.

Kaewthep, Kanjana. (2009). *Usefulness of small media for community develo*pment. Bangkok: Parbpim: Design & Printing. (In Thai)

ความเคลื่อนไหวทางสังคม: คำถามที่ "มารีญา" ตอบไม่ได้. (2560). สืบค้น 10 มกราคม 2561, จาก http://www.komchadluek.net/news/scoop/304515

Social movement: The question which Maria couldn't answer. (2017). Retrieve January 10, 2018, from http://www.komchadluek.net/news/scoop/304515 (In Thai)

ดวงพร คำนูณวัฒน์ , ยินดี จรณะสมบูรณ์, และนิยะนันท์ สำเภาเงิน. (2549). โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบเพื่อเพิ่มศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์งานส่งเสริมสุขภาพ. *วารสารสาธารณสุขและการพัฒนา, (4)*3: 43-55.

Kamnoonwatana, Duangporn., Joranasomboon, Yindee., & Sampao-ngen, Niyanan. (2006). Research and development project pattern of potential enhancement for local administration organization in distribution and public relation on health promotion. *Journal of Public Health and Development, 4*(3): 43-55. (In Thai)

บทเรียนคอมพิวเตอร์มัลติมีเดีย. (2552). สืบค้น 10 มกราคม 2561, จาก https://thante.wordpress.com/category/บทเรียนคอมพิวเตอร์มัลต/

The Lesson of multimedia computer. (2009). Retrieve January 10, 2018, from https://thante.wordpress.com/category/บทเรียนคอมพิวเตอร์มัลต/ (In Thai)

รังสิมา นิโลบล. (2547). *กระบวนทัศน์ใหม่ของการสื่อสารเพื่อสร้างเสริมสุขภาพของประชาสังคม* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Nilobol, Rangsima. (2004). *New communication paradigm for health promotion of civic society.* Master's thesis. Chulalongkorn University, Bangkok. (In Thai)

รัฐธรรมนูญ 2560 ให้เรามีส่วนร่วมเรื่องอะไรได้บ้าง. (2560). สืบค้น 12 มกราคม 2561, จาก https://www.ilaw.or.th/node/4697

The 2017 Constitution, in which topics does it allow us to participate? (2017). Retrieve January 12, 2018, from https://www.ilaw.or.th/node/4697 (In Thai)

สมสุข หินวิมาน. (2556). ท่องไปในโลก "การสื่อสารกับโลกาภิวัฒน์" ด้วยมุมมองแบบทฤษฎีมาร์กซิสม์. *วารสารศาสตร์, 6*(1): 113-151.

Hinviman, Somsuk. (2013). Journey in the world of communication and globalization in terms of Marxism's perspectives. *JC Journal, 6*(1): 113-151. (In Thai)

ภาษาอังกฤษ

Arroyave, J. (2012). Health, news, and media information. In R. Obregon & S. Waisbord (Eds.), *The handbook of global health communication* (1 st ed., pp. 195-200). Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.

Berrigan, F. J. (1979). *Community communications: The role of community media in development*. Paris: UNESCO.

Burgoon, M. (1974). *Approaching/speech communication*. (1st ed). New York, NY: Holt, Rinehart and Winston, Inc,.

Castells, M. (1998). *The rise of the network society.* Malden, Mass: Blackwell.

Kachentawa, K. (2016). *The structural equation model of communication factors for health communication of community*. Doctoral dissertation. National Institute of Development Administration, Bangkok.

Manyozo, L. (2012). Community, media, Health communication, and engagement: A theoretical matrix. In R. Obregon & S. Waisbord (Eds.), *The handbook of global health communication* (1 st ed., pp. 233-248). Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.

Ratzan, S. C. (1998). Health communication goals. *Proceedings of WHO European Health Communication Network Consultation on Health and Environment Communication Policy* Moscow, Russia: 34-39.

อิทธิพลของสื่อต่อการรับรู้ จิตสำนึก และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประชาชนไทย

ประทุม ฤกษ์กลาง*

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้านการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน และสื่อบุคคลของประชาชนไทย (2) เพื่อศึกษาการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านการรู้จัก การรู้ความหมาย และการรับรู้ถึงเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประชาชนไทย (3) เพื่อศึกษาจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประชาชนไทย และ(4) เพื่อศึกษาอิทธิพลของพฤติกรรมการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้านการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน และสื่อบุคคล ที่ส่งผลต่อการสร้างการรับรู้ การมีจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน การศึกษาทำโดยใช้การวิจัยเชิงสำรวจกลุ่มตัวอย่างประชาชนในเขตกรุงเทพฯ ปริมณฑล และต่างจังหวัด จำนวน 406 คน เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามออนไลน์และเห็นหน้าค่าตา สุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวก ผลการวิจัยพบว่า 1. ประชาชนที่มีถิ่นที่อยู่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ มีพฤติกรรมการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้านการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน และสื่อบุคคล ไม่แตกต่างกัน 2. ประชาชนที่มี การศึกษา อาชีพ มีการรับรู้ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกัน 3. ประชาชนที่มีอาชีพ รายได้ มีจิตสำนึกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกัน โดยพบว่าอาชีพที่มีจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนเรียงจากสูง ได้แก่ รับราชการ รองลงมาได้แก่ ลูกจ้าง พนักงานบริษัทเอกชน นักเรียน นักศึกษา ลูกจ้างพนักงาน หน่วยงานรัฐบาล รัฐวิสาหกิจ ส่วนอาชีพธุรกิจส่วนตัว พ่อบ้านแม่บ้านมีพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับต่ำกว่าอาชีพอื่น ด้านรายได้ พบว่า ผู้ที่มีรายได้ 5,001-10,000 บาทต่อเดือน มีจิตสำนึกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนสูงสุด รองลงมาได้แก่ผู้มีรายได้ 30,001-40,000 บาทต่อเดือน และ 20,001-30,000 บาทต่อเดือน 4. ประชาชนที่มีถิ่นที่อยู่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ มีพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่แตกต่างกัน 5. พฤติกรรมการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้านการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน และสื่อบุคคล มีความสัมพันธ์กับการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน อย่างมีนัยสำคัญในระดับต่ำ แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับจิตสำนึกในการพัฒนาอย่างยั่งยืน (6) การรับรู้ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับต่ำ สัมพันธ์กับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับกลาง (7) จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับสูง

คำสำคัญ: การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน พฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

* คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: pratoom.rerkklang@gmail.com

The Effects of Media on Thais' Perceptions, Consciousness and Performances on Sustainability Development

Pratoom Rerkklang*

Abstract

The objectives of research are (1) to study media usage about sustainability development through information exposure, seeking, share, post and comment on digital media, mass media and interpersonal media. (2) to study Thais' sustainability development perception, consciousness and behaviors (3) to study effect of media usage about sustainability development through information exposure, seeking, share, post and comment on digital media, mass media and interpersonal media on perception, consciousness and behaviors. Data were collected by using questionnaire. The sample composed of 406 Thais. Data was analyzed for conclusion and testing hypothesis by computer program. Research results found that (1) there were no significantly different in media usage about sustainability development through information exposure, seeking, share, post and comment on digital media, mass media and interpersonal media among Thais who different in region, gender,age, education, career and income. (2) there were significantly different in sustainability development perception among Thais who different in education and career. (3) there were significantly different in sustainability development consciousness among Thais who different in career and income. (4) there were no significantly different in sustainability development behavior among Thais who different in region, gender, age, education, career and income. (5) there were significantly relation between media usage about sustainability development through information exposure, seeking, share, post and comment on digital media, mass media and interpersonal media and sustainability development perception and behavior but no significantly relation between media usage about sustainability development through information exposure, seeking, share, post and comment on digital media, mass media and interpersonal media and sustainability development consciousness (6) there were significantly low relation between sustainability development perception and consciousness but moderate relation with sustainability development behavior. (7) there were significantly high relation between sustainability development consciousness and behavior.

Keywords: media usage about sustainability development, sustainability development perception, sustainability development consciousness, sustainability development behavior

* Graduate School of Communication Arts and Management Innovation
National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: pratoom.rerkklang@gmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นแนวทาง ทิศทาง และเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาในยุคปัจจุบันที่สหประชาชาติเน้นนำให้ประเทศสมาชิกทั่วโลกนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นในสามเสาหลักคือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อไม่ให้การพัฒนาสร้างความเสียหายแก่โลกและมนุษยชาติในรุ่นต่อ ๆ ไป ซึ่งการจะบรรลุความสำเร็จในการพัฒนาอย่างยั่งยืน จะต้องอาศัยหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และสถาบันต่าง ๆ อาทิ สถาบันการศึกษา สังคม ชุมชน ตลอดจนการสื่อสาร

การสื่อสารผ่านสื่อหรือช่องทางต่าง ๆ สามารถนำสารสนเทศหรือข้อมูลข่าวสารไปสู่ประชาชนผู้รับสารได้อย่างกว้างขวางทั่วถึงและรวดเร็ว จากเดิมที่มีเพียงการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารของโลกได้พัฒนาสู่การสื่อสารมวลชน อันได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ และก้าวกระโดดสู่การสื่อสารสมัยใหม่ ผ่านสื่อดิจิทัล ที่สามารถสื่อสารข่าวสารมหาศาลสู่ผู้รับสารทั่วโลกได้อย่างไร้ข้อจำกัดในด้านเวลาและสถานที่ สื่อดิจิทัลมีอิทธิพลอย่างมากต่อคนไทยในหลาย ๆ ด้าน กรุงเทพฯ เป็นเมืองที่ติดอันดับโลกในการใช้สื่อสังคมเฟซบุ๊ค ไลน์ แต่ยังไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์เพียงพอว่าประชาชนไทยมีการใช้สื่อที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในสื่อดิจิทัล รวมถึงสื่อเก่า ได้แก่ สื่อมวลชน สื่อบุคคล ไปในทิศทางที่ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในระดับตนเองและสังคมมากน้อยเพียงใด ในลักษณะใด สื่อใดมีอิทธิพลมากกว่ากัน การใช้สื่อที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน สื่อบุคคล มีอิทธิพลต่อการสร้างให้เกิดการรับรู้ จิตสำนึก และพฤติกรรมการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาวิจัย อิทธิพลของสื่อต่อการสร้างการรับรู้ จิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประชาชนไทย ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแนวทาง นโยบาย และแผนการรณรงค์ส่งเสริมการสร้างการรับรู้ การสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในประชาชนคนไทย เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาชาติไทยอย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน และสื่อบุคคลของประชาชนไทย

2. เพื่อศึกษาการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านการรู้จัก การรับรู้ความหมาย และการรับรู้เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประชาชนไทย

3. เพื่อศึกษาจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประชาชนไทย

4. เพื่อศึกษาอิทธิพลของการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในด้านการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน และสื่อบุคคลที่ส่งผลต่อการสร้างการรับรู้ การมีจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ที่มาและความหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สหประชาชาติ (United Nations) หรือ UN ซึ่งเป็นองค์การระหว่างประเทศก่อตั้งเมื่อ ค.ศ. 1945 ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีสมาชิกทั้งสิ้น 193 ประเทศ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ความร่วมมือในกฎหมายระหว่างประเทศ ความมั่นคงระหว่างประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจ กระบวนการทางสังคม สิทธิมนุษยชน และการบรรลุสันติภาพโลก ระบบของสหประชาชาติอยู่บนพื้นฐานของ 6 เสาหลัก ได้แก่ สมัชชาใหญ่ คณะมนตรีความมั่นคง คณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคม สำนักเลขาธิการ และ ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ และคณะมนตรีภาวะทรัสตี ซึ่งได้ยุติการทำงานแล้ว นอกจากนี้ยังมีองค์กรอื่น ๆ อาทิ องค์การอนามัยโลก ยูเนสโก และยูนิเซฟ ปัจจุบันมีนายอังตอนีอู กูแตรีช ชาวโปรตุเกส เป็นเลขาธิการสหประชาชาติ(สหประชาชาติ. 2561; Overview. 2018)

สืบเนื่องจากว่าเป้าหมายของการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals – MDGs) ของสหประชาชาติได้จบสิ้นลงในปี พ.ศ. 2558 สหประชาชาติได้กำหนดวาระการพัฒนาหลังปี 2558 ตามกระบวนทัศน์ที่เรียกว่า การพัฒนาที่ยังยืน (Sustainability Development)

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นแนวคิดที่แพร่หลายมาตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เกิดมาจากรายงานชื่อ “อนาคตร่วมของเรา” (Our Common Future) หรือที่เรียกว่า “Brundtland Report” ได้นิยามการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่า หมายถึง วิถีการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลิดรอนความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นหลัง เป้าหมายสูงสุดของ แนวคิดนี้เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรโลกโดยยังสามารถรักษาระดับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ไม่ให้เกินศักยภาพการผลิตของธรรมชาติ และมุ่งเน้นความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หรือ Profit-People-Planet ในมุมมองของ Triple bottom line ที่มีความเชื่อมโยงกัน(อนันตชัย ยูรประถม และคณะ. 2557)

2. เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

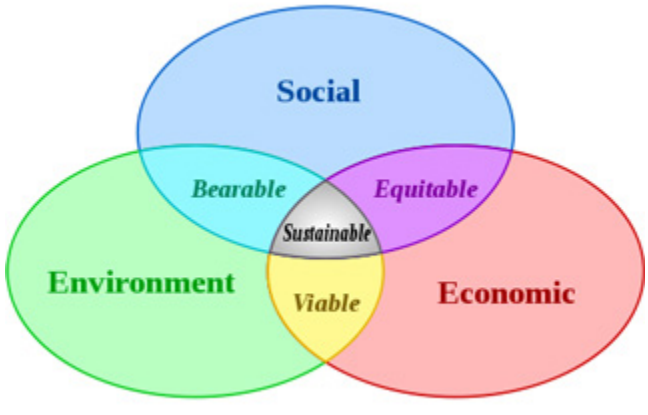
สหประชาชาติ (United Nations หรือ UN) ได้กำหนดวาระการพัฒนาหลังปี 2558 ตามกระบวนทัศน์ที่เรียกว่า การพัฒนาที่ยังยืน (Sustainability Development) โดยกำหนดวาระของการพัฒนาเป็นเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals–SDGs) ไว้ 17 เป้าหมายคือ (เป้าหมาย. 2018)

1. ขจัดความยากจน 2. ขจัดความหิวโหย 3. การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี 4. การศึกษาที่เท่าเทียม 5. ความเท่าเทียมทางเพศ 6. การจัดการน้ำและสุขาภิบาล 7. พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ 8. การจ้างงานที่คุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ 9. อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน 10. ลดความเหลื่อมล้ำ 11. เมืองและชุมชนที่ยั่งยืน 12. การบริโภคและการผลิตที่รับผิดชอบ 13. การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 14. การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล 15. การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบนบก 16. สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก 17. ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ทฤษฎีสามเสาหลักแห่งการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเร่งด่วนของชุมชนระหว่างประเทศและเป็นเป้าหมายหลักของวาระการพัฒนาหลังปี 2015 หน่วยงาน United Nation Economic and Social Council (ECOSOC) ที่ดำเนินงานภายใต้ศูนย์กลางการทำงานของระบบสหประชาชาติ เป็นเวทีรวมสำหรับการรวมการดำเนินการด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนและการติดตามผลและการทบทวน ได้เน้นการดำเนินการพัฒนาอย่างยั่งยืนในสามเสาหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม(Sustainable Development. 2018)

แนวคิดสามเสาหลักของความยั่งยืนเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสำหรับการกำหนดปัญหาเพื่อสร้างความยั่งยืนอย่างสมบูรณ์ ซึ่งประกอบด้วยอย่างต่ำหรืออย่างน้อยที่สุดสามประการคือ เสาเศรษฐกิจ เสาสังคมและเสาสิ่งแวดล้อม ถ้าเสาใดอ่อนแอระบบทั้งหมดจะไม่ยั่งยืน มีสองวิธีที่เป็นที่นิยมในการเห็นภาพสามเสาหลัก สหประชาชาติพยายามที่จะเสริมสร้างความแข็งแกร่งทั้งสามเสา แต่เนื่องจากกระบวนการตัดสินใจที่มีส่วนร่วมและงบประมาณที่จำกัดทำให้ส่งผลกระทบน้อย สหประชาชาติจึงมุ่งเน้นไปที่เสาเศรษฐกิจเพราะการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่สมาชิกส่วนใหญ่ต้องการมากที่สุดโดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา ยังไม่มีองค์การระหว่างประเทศที่มีประสิทธิภาพในการทำงานเกี่ยวกับปัญหาการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยรวมทั้งสามเสาหลัก การแก้ปัญหาในระดับชาติและระดับนานาชาติ ส่วนใหญ่จึงมุ่งเน้นเฉพาะเสาเดียวในแต่ละครั้ง ตัวอย่างเช่นโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) หน่วยงานคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (EPA) ของหลายประเทศและองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งเน้นไปที่เสาหลักด้านสิ่งแวดล้อม องค์การการค้าโลก (WTO) และองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่วน OECD ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนทางสังคม เช่น การลดสงครามและความยุติธรรม แต่การที่เกิดการถดถอยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2551 แสดงให้เห็นว่าจุดอ่อนของเสาอื่น ๆ อาจทำให้เสาสิ่งแวดล้อมอ่อนแอลงได้ หลายประเทศและรัฐกำลังตัดทอนหรือเลื่อนออกกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมที่เข้มงวดหรือการลงทุนเนื่องจากงบประมาณขาดดุล เอ็นจีโอด้านสิ่งแวดล้อมจำนวนมากรายได้ได้น้อยลง ถ้าการถดถอยครั้งยิ่งใหญ่ยิ่งเลวร้ายลงและเปลี่ยนไปสู่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่อีกครั้ง คาดหวังว่าเสาสิ่งแวดล้อมจะได้รับความสนใจน้อยลงเนื่องจากการกินอาหารเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม ด้านเสาสังคมเป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน เมื่อสงครามทำลายความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมให้เป็นศูนย์ ถ้าประเทศที่อาศัยอยู่ในความยากจนสภาพแวดล้อมก็จะถูกละเลย ดังนั้นการแก้ปัญหาความยั่งยืนต้องรวมถึงการทำให้ทั้งสามเสาหลักยั่งยืน (The Three Pillars of Sustainability. 2018)

แผนภาพที่ 1: สามเสาหลักของการพัฒนาอย่างยั่งยืน
ที่มา: http://www.thwink.org/sustain/glossary/ThreePillarsOfSustainability.htm

การวิจัยนี้สนใจศึกษาการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านอิทธิพลของการสื่อสารผ่านสื่อหรือช่องทางต่าง ๆ ในการสร้างการรับรู้ จิตสำนึก และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงขอนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับตัวแปรดังกล่าว

4. การรับรู้ จิตสำนึก พฤติกรรม

การรับรู้ (Perception) เป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลข่าวสารและตีความหมายแก่ข่าวสารผ่านทางประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ การเห็น การได้กลิ่น การได้ยิน การสัมผัส และการลิ้มรส โดยสมองจะเลือกประเด็นข่าวสารที่เก็บรวบรวมมา จัดระบบข่าวสาร และแปลความหมายข่าวสารและประเมินข่าวสาร ผลลัพธ์ที่ได้จากกระบวนการดังกล่าวมาคือ การรับรู้ (Verderber. 1996 : 30)

ส่วนจิตสำนึกและพฤติกรรม พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ให้ความหมายของคำว่า จิตสำนึก (conscious) คือภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วย ส่วนพฤติกรรม คือ การกระทำหรืออาการที่แสดงออกทางกล้ามเนื้อ ความคิด และความรู้สึก เพื่อตอบสนองสิ่งเร้า

การวิจัยนี้จะศึกษาประชาชนชาวไทยในด้านการรับรู้ จิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมถึงอิทธิพลของสื่อต่อการสร้างการการรับรู้ จิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประเด็นต่อไปจึงจะนำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสาร

5. การสื่อสาร

การสื่อสารตามนิยามของ Kincaid (1979) หมายถึง กระบวนการซึ่งผู้ร่วมสื่อสารได้สร้างสารสนเทศขึ้นและใช้สารสนเทศนั้นร่วมกัน (share information) เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจร่วมกัน (mutual understanding) ซึ่งสอดคล้องตรงกันกับรากศัพท์เดิมของคำว่า communication ที่มาจากภาษาละตินว่า “ความร่วมกัน” หรือ “ความคล้ายคลึงกัน (commonness)” ให้เกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของรูปจำลองการสื่อสารเชิงลู่เข้า ได้แก่ สารสนเทศ (information) และความเข้าใจร่วมกัน (mutual understanding) เมื่อสารสนเทศถูกใช้ร่วมกันระหว่างผู้ร่วมการสื่อสาร 2 คน หรือมากกว่านั้น กระบวนการสื่อสารนั้นจะนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกัน (mutual understanding) ความเห็นพ้องร่วมกัน (mutual Agreement) และนำไปสู่การกระทำร่วมกันใน (collective Action) ในท้ายสุดซึ่งเป็นสภาวะของการลู่เข้า (converge) หาความเข้าใจร่วมกัน ขณะเดียวกันกระบวนการสื่อสารก็อาจจะนำไปสู่สภาวะของการแยกขยาย (diverge)

แบบจำลองการสื่อสารของเบอร์โล ซึ่งเรียกว่า S-M-C-R model เบอร์โล อธิบายว่า การสื่อสารประกอบด้วยองค์ประกอบดังนี้ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) สื่อ (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) (Berlo,1960, pp. 41-72) องค์ประกอบสำคัญของการสื่อสารได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร สื่อและผู้รับสาร (Berlo, 1960)

สื่อเป็นช่องทางสำคัญในการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารสู่ผู้รับสาร ซึ่งสื่อได้มีวิวัฒนาการอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันมีสื่อหลากหลาย ทั้งสื่อเก่า สื่อดั้งเดิม สื่อใหม่ สื่อดิจิทัล สื่อสังคม เครือข่ายสังคม สื่อข่าวพลเรือน ข้อแตกต่างสำคัญระหว่างสื่อเก่า สื่อใหม่หรือสื่อดิจิทัล ได้แก่ สื่อเก่า (Old Media) อาทิ วารสารสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือ มีลักษณะสำคัญคือ มีค่าใช้จ่ายในการเผยแพร่ เนื่องจากต้องมีลักษณะกายภาพที่ไม่ใช่ดิจิทัล สื่อมวลชนแบบดั้งเดิม ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ จัดเป็นสื่อเก่า ส่วนสื่อใหม่

(New Media) มีลักษณะโดยธรรมชาติเป็นระบบดิจิทัล และค่าใช้จ่ายในการผลิตและกระจายเผยแพร่ข่าวสารต่ำ สื่อใหม่หรือดิจิทัล ครอบคลุมถึงแอพลิเคชันโทรศัพท์ วิดีโอ บล็อก อีบุ๊ก อีเมล์ สื่อดิจิทัลใช้อินเทอร์เน็ตในการแพร่กระจาย บุคคล องค์กร สามารถเข้าถึง และผลิตสื่อดิจิทัลได้ สื่อดิจิทัลช่วยให้บุคคลสามารถเข้าถึง เกี่ยวข้อง และแพร่กระจายข่าวสารสื่อสังคม (Social Media) จัดเป็นประเภทย่อยของสื่อสมัยใหม่ใช้ระบบดิจิทัล แพร่กระจายเข้าถึงประชาชนผู้รับสาร สื่อสังคมเปิดโอกาสให้เรื่องเล็ก ๆ กลายเป็นเรื่องใหญ่ได้อย่างรวดเร็ว โดยไม่ต้องลงทุน (Penn, 2018)

สื่อสังคม หมายถึง เทคโนโลยีที่มีคอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลางที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างสรรค์และแบ่งปันสารสนเทศ แนวคิด ความสนใจ และการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านทางชุมชนเสมือนจริงและเครือข่าย ซึ่งมีลักษณะสำคัญร่วมกันคือ (Social media, 2018)

1. สื่อสังคมมีการโต้ตอบกันผ่านแอ็พพลิเคชันบนเว็บแบบอินเตอร์เฟส Web 2.0

2. เนื้อหาที่ผู้ใช้สร้างขึ้น อาทิ การโพสต์ข้อความ คำวิจารณ์ ภาพดิจิทัล หรือ วิดีโอ ข้อมูล ผ่านปฏิสัมพันธ์ออนไลน์

3. ผู้ใช้สร้างโปรไฟล์เฉพาะบริการสำหรับเว็บไซต์ แอปพลิเคชันที่ออกแบบและดูแลโดยองค์กรสื่อสังคมออนไลน์

4. สื่อสังคมออนไลน์อำนวยความสะดวกในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ โดยการเชื่อมต่อโปรไฟล์ของผู้ใช้กับบุคคลหรือกลุ่มอื่น ๆ

สำหรับโซเชียลมีเดียที่คนไทยนิยมใช้มากที่สุด ได้แก่ YouTube (97.1%), Facebook (96.6%), Line (95.8%), Instagram (56%), Pantip (54.7%), Twitter (27.6%) และ WhatsApp (12.1%) นอกจากนี้ คนไทยเผชิญกับปัญหาการถูกรบกวนจากโฆษณาออนไลน์มากที่สุด คิดเป็น 66.6% ตามด้วยความล่าช้าในการเชื่อมต่อและใช้งานอินเทอร์เน็ต 63.1% และอินเทอร์เน็ตหลุดบ่อย 43.7% อีกทั้งการประสบปัญหาจากการออนไลน์แล้วไม่รู้จะไปขอความช่วยเหลือจากใคร และการถูกรบกวนจากอีเมล์ขยะ นับเป็นปัญหาที่คนไทยให้ความสำคัญมากเช่นกัน โดยคิดเป็น 39.6% และ 34.2% ตามลำดับ(ETDA. 2017).

ส่วนสื่อมวลชน (Mass Communication) การสื่อสารมวลชน (Mass Communication) เป็นกระบวนการสื่อสารไปยังผู้รับสารจำนวนมากที่มีความแตกต่างกันได้ภายในเวลาอันรวดเร็วและพร้อม ๆ กัน โดยอาศัยสื่อกลางหรือช่องสารที่เรียกว่าสื่อมวลชน ได้แก่ น.ส.พ. นิตยสาร วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์

สื่อมวลชน (Mass Media) หมายถึง สื่อหรือช่องทางหรือเครื่องมือทางเทคนิคซึ่งใช้เป็นสื่อกลางในการส่งข่าวสารไปยังมวลชน โดยทั่วไปสามารถแบ่งสื่อมวลชนออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(1) สื่อสิ่งพิมพ์ (print media) ได้แก่ สื่อที่อาศัยระบบการพิมพ์ในการจัดส่งข่าวสารและนำสารไปสู่มวลชนโดยผ่าสนทางตา ได้แก่ น.ส.พ. นิตยสาร (บางตำรารวมถึง หนังสือ แผ่นพับ ใบติดประกาศ)

(2) สื่อไฟฟ้า (electronic media) ได้แก่ สื่อที่อาศัยเครื่องจักรกลที่ต้องผ่านกระแสไฟฟ้าเข้ามาเกี่ยวข้องในการแปลงข่าวสารเป็นรหัสสัญญาณและจากรหัสสัญญาณกลับมาเป็นข่าวสารอีกครั้งหนึ่ง ผู้รับสารจะรับข่าวสารผ่านทางหูหรือตาและหู ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ (บางตำรารวมถึง วิดีโอ เทป ด้วย)

การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกระบวนการที่ใช้สื่อสารแนวคิด ความคิด ความรู้สึกของบุคคลไปยังผู้อื่น (Interpersonal communication,2018) การสื่อสารระหว่างบุคคล เกี่ยวข้องกับการสื่อสารของบุคคล ซึ่งเกิดขึ้นเป็นช่วงระหว่างไม่ค่อยเป็นส่วนตัวจนถึงเป็นส่วนตัวมาก (Wood. 2004 p.16)

การสื่อสารระหว่างบุคคล แบ่งแยกย่อยได้เป็นสองประเภทคือ (Types of interpersonal communication? 2018; Types of interpersonal communication, 2018) คือ

1. การสื่อสารเชิงวัจนสาร(Verbal communication) ได้แก่ การสื่อสารผ่านการพูด น้ำเสียง ความดังของเสียง ความเร็ว การเน้น ภาษาพูด ภาษาเขียน คำสแลง

2. การสื่อสารเชิงอวัจนะสาร (Non-verbal communication) ได้แก่ ท่าทาง (gestures) การสื่อสารทางสีหน้า(facial expression) การสบตา (eye contact) ภาษากาย(body language) รวมทั้งการฟัง

นอกจากนี้อาจแบ่งได้เป็น การสื่อสารของคู่สื่อสาร (Types of Interpersonal Communication,2013) การสื่อสารสาธารณะ (public communication) การสื่อสารกลุ่มเล็ก(small-group communication)

6. กระบวนการเลือกเปิดรับ

ทฤษฎีเลือกเปิดรับของ Joseph Klapper เสนอในปี 1960 (citing in Selective exposure theory psychology wiki. 2018) เสนอว่า การสื่อสารมวลชนไม่ได้มีอิทธิพลโดยตรงต่อผู้รับสาร แต่มีบทบาทในการเสริมย้ำสิ่งที่ผู้รับสารมีอยู่ก่อนหน้านั้น การสื่อสารมวลชนมีบทบาทเป็นตัวกลางในการสื่อสารโน้มน้าวใจ ซึ่งปัจจัยตัวกลางห้าประการที่เป็นเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อผู้รับสาร ได้แก่

1. สิ่งที่มีอยู่ก่อน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกระบวนการเลือกเปิดรับ เลือกรับรู้ และเลือกจดจำ

2. กลุ่ม บรรทัดฐานของกลุ่ม ที่ผู้รับสารเป็นสมาชิกของกลุ่ม

3. การแพร่กระจายเนื้อหาการสื่อสารผ่านการสื่อสารระหว่างบุคคล

4. บทบาทของผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leader)

5. ธรรมชาติของการสื่อสารมวลชนในสังคมเสรี

แนวคิดของกระบวนการเลือกเป็ดรับมีพื้นฐานอยู่สามประการคือ

1. การเลือกเปิดรับ (Selective exposure) ผู้รับสารจะหลีกเลี่ยงเปิดรับข่าวสารที่ตรงกันข้ามกับความคิดความเชื่อของตน

2. การเลือกรับรู้ (Selective perception) ถ้าต้องเผชิญกับข่าวสารที่ไม่สมดุล หรือขัดแย้งกับความคิดความเชื่อ ทัศนคติของตน ผู้รับสารก็จะมีไม่รับรู้ข่าวสารนั้น หรือ ทำให้ข่าวสารสอดคล้องกับความคิดเห็นที่มีอยู่

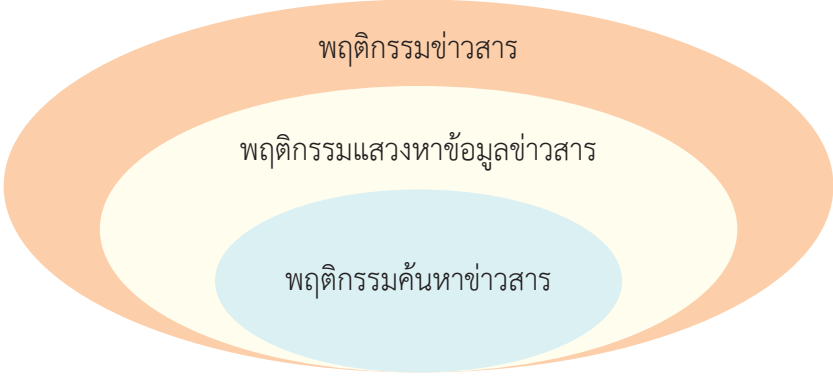
3. การเลือกจดจำ (Selective retention) ผู้รับสารจะมีการลืมข่าวสารที่ไม่สมดุล หรือขัดแย้งกับความคิด ความเชื่อ ทัศนคติของตน โดยเลือกจดจำเฉพาะข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติ ความคิดเห็น ความเชื่อของตน

7. การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร

การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร (Information Seeking) (Information seeking, 2012) หมายถึง กระบวนการหรือกิจกรรมของความเพียรพยายามเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารหรือสารสนเทศจากแหล่งข้อมูลข่าวสารหรือบริบทแวดล้อมทั้งจากบุคคลและเทคโนโลยี

พฤติกรรมแสวงหาข้อมูลข่าวสาร (Information Seeking Behavior) เป็นการแสวงหาข้อมูลข่าวสารอย่างมีเป้าหมายอันสืบเนื่องมาจากความต้องการ (Need) สร้างความพึงพอใจ (Satisfy) หรือตอบสนองเป้าหมายบางประการของบุคคล ในการแสวงหาข้อมูลข่าวสาร บุคคลจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับระบบข้อมูลข่าวสาร เช่น หนังสือพิมพ์ ห้องสมุด ระบบคอมพิวเตอร์ (Wilson, 2000)

วิลสัน (Wilson, 1999) ได้เสนอแบบจำลองพฤติกรรมข่าวสารและพฤติกรรมการแสวงหาข่าวสารดังนี้

แผนภาพที่ 2: แบบจำลองพฤติกรรมข่าวสารและพฤติกรรมการแสวงหาข่าวสาร
ที่มา: Wilson, 1999

8. ทฤษฎีเรียนรู้ทางสังคม

ทฤษฎีเรียนรู้ทางสังคม (Social Leaning theory) ของ Albert Bandura (1977) เสนอว่า การเรียนรู้จากการสังเกตจะไม่เกิดขึ้น เว้นแต่เกิดกระบวนการความรู้ความจำ (Cognitive) ซึ่งมีปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นตัวกลาง สี่ประการคือ ความสนใจ การจดจำได้ การทำตามต้นแบบ และแรงจูงใจ ซึ่งมนุษย์จะมีกระบวนการประมวลข้อมูลข่าวสารดังกล่าวอย่างกระตือรือร้น (McLeod, 2016) ข่าวสารจากสื่อเปิดโอกาสให้ระบุบุคลิกลักษณะที่ดึงดูดใจและแสดงพฤติกรรม ตลอดจนก่อให้เกิดการเกี่ยวข้องทางอารมณ์ ทำให้เกิดความสนใจและเป็นต้นแบบของพฤติกรรมใหม่ (Suresh, 2003)

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการวิจัยของประทุม ฤกษ์กลาง (2561) ในเรื่อง อิทธิพลของปัจจัยจิตสำนึกและการปฏิบัติตนตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อคุณภาพชีวิตและความสุขของประชาชนไทย โดยการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง 1,517 คน ตามสัดส่วนประชากรในห้าภูมิภาคคือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพฯ ผลการวิจัยพบว่า คนไทยร้อยละ 72.9 โดยรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืนเรียงตามลำดับมากสู่น้อย (1) โทรทัศน์มากสุด (2) โรงเรียน มหาวิทยาลัย (3) สื่อสังคม อาทิ เฟซบุ๊ก ไลน์ ทวิตเตอร์ ยูทูป (4) หนังสือพิมพ์ นิตยสาร (5) หน่วยงานราชการ (6) วิทยุ (7) หน่วยงานธุรกิจ บริษัทเอกชน (8) เพื่อน ญาติพี่น้อง (9) เจ้าหน้าที่รัฐ เช่น ผู้ว่า นายอำเภอ กำนัน (10) อื่น ๆ รับรู้เรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนไทยมีค่าเฉลี่ยจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับสูงมากในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ระดับสูงในด้านเศรษฐกิจและจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนในภาพรวม และพบว่าคนไทยมีพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับสูงในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และในภาพรวม

ประชาชนที่มีการศึกษา อาชีพ รายได้ สถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีจิตสำนึกในการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ประชาชนที่มีอายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ สถานภาพสมรสแตกต่างกัน มีพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

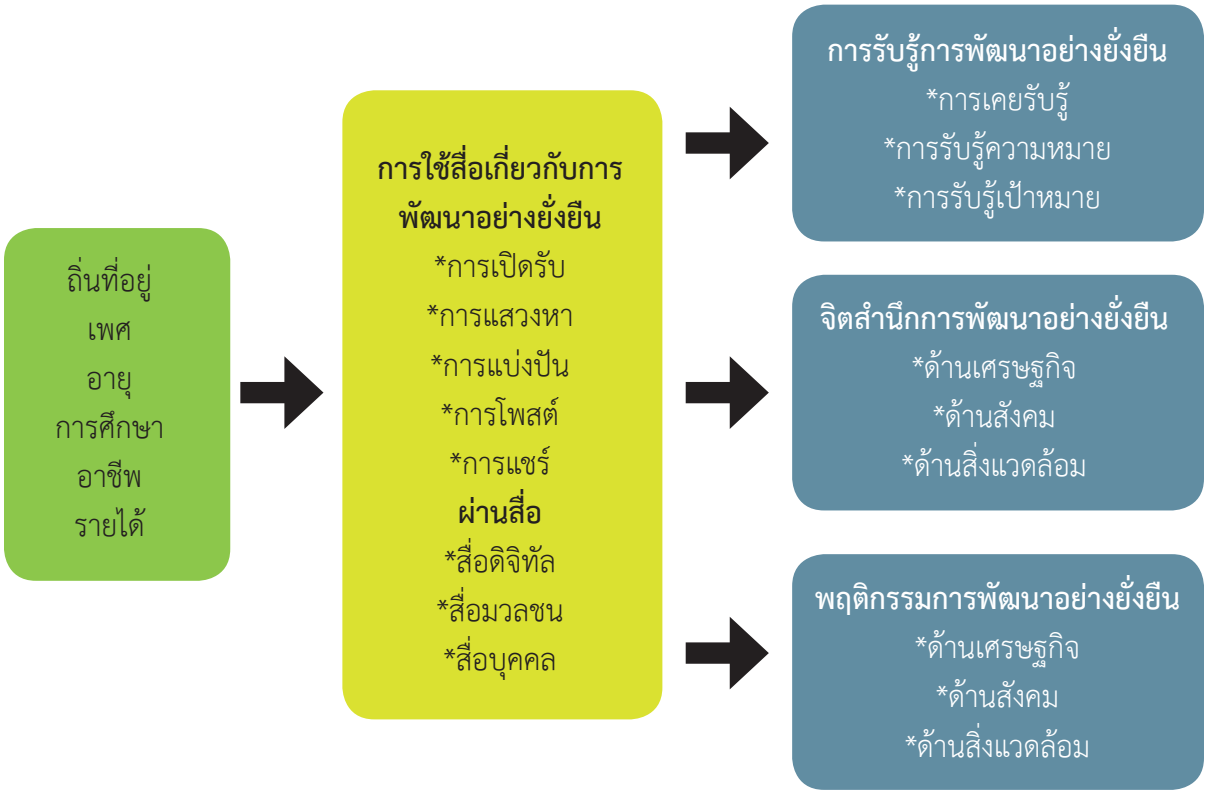
จิตสำนึกในการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง สัมพันธภาพในครอบครัวในระดับกลาง และในระดับต่ำกับคุณภาพชีวิตและความสุข

พฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับต่ำกับการรับรู้แต่มีความสัมพันธ์ในระดับกลางกับสัมพันธภาพในครอบครัว จิตสำนึกในการพัฒนาอย่างยั่งยืน คุณภาพชีวิต ความสุข และสัมพันธ์ในระดับสูงกับการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

Olsson (2014) ได้ศึกษาการสร้างจิตสำนึกในนักเรียนของสวีเดนจากการวิจัยสองครั้ง ด้วยการเปรียบเทียบจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนระหว่างโรงเรียนที่มีการสอนอย่างชัดแจ้งเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนเทียบกับโรงเรียนที่ไม่ได้จัดการสอนการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างชัดแจ้ง กับนักเรียนภาคบังคับเกรด 6 และนักเรียน เกรด 9 และ 12 จำนวน 2413 คน รวมทั้งได้ศึกษาวิจัยครั้งที่สองกับวัยรุ่นที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม ผลพบว่าผลการศึกษาทั้งสองแสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานของการจัดการเรียนการสอนการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระบบโรงเรียนภาคบังคับของสวีเดนไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากพบว่ามีผลกระทบเชิงบวกเพียงเล็กน้อยของการจัดการเรียนการสอนการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระบบโรงเรียน

ระเบียบวิธีวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัย

ตัวแปรการวิจัยและการวัดตัวแปร

การวิจัยนี้ศึกษาตัวแปรดังนี้คือ

ตัวแปรอิสระ ได้แก่ ถิ่นที่อยู่ (กรุงเทพฯปริมณฑล กับ ต่างจังหวัด) เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้

ตัวแปรตาม ได้แก่

1. การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การแชร์ ผ่านสื่อ สื่อดิจิทัล สื่อมวลชน สื่อบุคคล

2. การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน วัดจากการเคยรู้จัก การเคยได้ยิน ได้อ่าน การรับรู้ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการรับรู้เป้าหมาย 17 ประการของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3. จิตสำนึกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน วัดจากจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนในสามเสาหลักคือ การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

4. พฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน วัดจากพฤติกรรมการปฏิบัติตามการพัฒนาอย่างยั่งยืนในสามเสาหลักคือ การพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

สมมติฐานการวิจัย

1. ประชาชนที่มีถิ่นที่อยู่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ มีการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านสื่อต่าง ๆ คือ สื่อดิจิทัล สื่อมวลชน และสื่อบุคคล แตกต่างกัน

2. ประชาชนที่มีถิ่นที่อยู่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ มีการรับรู้ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกัน

3. ประชาชนที่มีถิ่นที่อยู่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ มีจิตสำนึกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกัน

4. ประชาชนที่มีถิ่นที่อยู่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ มีพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกัน

5. มีความสัมพันธ์ระหว่าง การใช้สื่อเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรได้แก่ ผู้ที่อยู่อาศัยหรือทำงานในเขตกรุงเทพฯและปริมณฑล อายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ตัวแทนผู้ที่อยู่อาศัยหรือทำงานในเขตกรุงเทพฯและปริมณฑล อายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป จำนวน 400 คน ตามเกณฑ์การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของยามาเน่ เมื่อประชากรมีจำนวนนับไม่ถ้วนและยอมให้เกิดความผิดพลาดไม่เกิน+/-4%

เครื่องมือวิจัย

การเก็บข้อมูลการวิจัย จัดเก็บโดยใช้แบบสอบถาม ประกอบด้วยคำถามแยกเป็น 5 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลประชากร

ตอนที่ 2 การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 3 สื่อกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 4 จิตสำนึกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 5 พฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาอย่างยั่งยืน

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

เครื่องมือการวิจัยได้รับการตรวจสอบความเชื่อถือได้แบบ Internal Consistency Reliability ด้วยสูตร Cronbach’s Alpha ซึ่งวัด Average Item total Correlation ตีความหมายของค่าอัลฟาร์ตามเกณฑ์ดังนี้ (Cronbach’s Alpha: Simple Definition, Use and Interpretation. 2018)

ถ้าอัลฟาร์เท่ากับหรือมากกว่า 0.9 แสดงว่าดีเยี่ยม

เท่ากับหรือมากกว่า 0.8-0.9 แสดงว่าดี

เท่ากับหรือมากกว่า 0.7-0.8 แสดงว่ายอมรับได้

เท่ากับหรือมากกว่า 0.5-0.6 แสดงว่าไม่มั่นใจ

น้อยกว่า 0.5 ยอมรับไม่ได้

ผลการวิเคราะห์ ปรากฏผลดังนี้

แบบสอบถาม	ค่า	ความหมาย
การรับรู้เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน	.974	ดีเยี่ยม
จิตสำนึกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน	.955	ดีเยี่ยม
พฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาอย่างยั่งยืน	.835	ดี

การจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยนี้จัดเก็บข้อมูลการวิจัยทางออนไลน์และแบบเห็นหน้าค่าตาหรือเผชิญหน้า

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเพื่อการสรุปผลและทดสอบสมมติฐานการวิจัย กระทำโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปคอมพิวเตอร์

สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลและสมมติฐานการวิจัย

งานวิจัยใช้สถิติบรรยาย ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในการสรุปข้อมูลพื้นฐาน และใช้สถิติอ้างอิง ได้แก่ t-test one way ANOVA Pearson Product Moment Correlation ในการทดสอบสมมติฐานการวิจัย

เกณฑ์การตีความหมายของค่าสถิติ

เกณฑ์ตีความหมายค่าสหสัมพันธ์ใช้เกณฑ์ของ (Cohen. 1988; Wuensch, K. 2015) ดังนี้

0.00-0.10 มีความสัมพันธ์ต่ำมาก
0.11-0.30 มีความสัมพันธ์ต่ำ
0.31-0.50 มีความสัมพันธ์ปานกลาง
0.51-0.70 มีความสัมพันธ์สูง
0.71-0.90 มีความสัมพันธ์สูงมาก
0.91-1.00 มีความสัมพันธ์กันแบบสมบูรณ์

ผลการวิจัย

ข้อมูลพื้นฐาน

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่อาศัยในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล (67.2%) มากกว่าผู้อยู่อาศัยในต่างจังหวัด (32.8%) ส่วนใหญ่เป็นหญิง (60.6%) มากกว่าเพศชาย (39.4%) และมีอายุต่ำกว่า 37 ปี หรือเป็นกลุ่มเจนเนเรชั่นวาย (70.9%) รองมาเป็นกลุ่มผู้มีอายุ ตั้งแต่ 38 ปีขึ้นไปหรือกลุ่มเจนเนเรชั่นเอ็กซ์ (29.1%)

ในด้านการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง ครึ่งหนึ่งมีการศึกษาระดับปริญญาตรี (51.0%) รองลงมาเป็นผู้ที่มีการศึกษาระดับปริญญาโทและเอก (27.3%) และต่ำกว่าปริญญาตรี (21.7%)

อาชีพของกลุ่มตัวอย่าง เรียงลำดับจากมากสู่น้อยได้ดังนี้ คือ อาชีพลูกจ้าง พนักงาน บริษัทเอกชน (28.6%) นักเรียน นักศึกษา (27.1%) รับราชการ(19.2%) ลูกจ้าง พนักงานหน่วยงานรัฐบาล รัฐวิสาหกิจ (14.5%) และธุรกิจส่วนตัว พ่อบ้านแม่บ้าน (10.6%)

ด้านรายได้ต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่าง เรียงลำดับจากมากสู่น้อยได้ดังนี้คือ มากสุดได้แก่กลุ่มรายได้ 20,001-30,000 บาท (21.7%) รองลงมาได้แก่ ผู้มีรายได้ 10,001-20,000 บาท (20.2%) 30,001-40,000 บาท (14.5%) 5,000 บาท (12.8%) และมากกว่า 40,000 บาท (13.8%)

ด้านการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านสื่อต่าง ๆ คือ สื่อดิจิทัล ได้แก่ เว็บไซต์ ยูทูป เฟซบุ๊ก ไลน์ ทวิตเตอร์ อินสตาแกรม รวมทั้งสื่อมวลชน สื่อบุคคล และโดยรวม อยู่ในระดับน้อยสุด ยกเว้นสื่อเฟซบุ๊กที่มีการใช้ในระดับปานกลาง โดยสามารถจัดเรียงลำดับการใช้สื่อจากมากสู่น้อยได้ดังนี้คือ 1. เฟซบุ๊ก 2. เว็บไซต์ 3. ยูทูป 4.ไลน์ 5. สื่อบุคคล 6. สื่อมวลชน 7. อินสตาแกรม 8. บล็อก 9. ทวิตเตอร์

ในด้านการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน พบว่า มีการเคยได้ยินหรือรู้จัก การรู้ความหมาย และการรู้จักเป้าหมาย 17 ประการ และในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน พบว่าประชาชนมีจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และโดยรวมในระดับระดับมากที่สุดในทุกด้าน และด้านพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน พบว่าประชาชนพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และโดยรวมในระดับมากทุกด้าน

ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย

จากการทดสอบสมมติฐานการวิจัยปรากฏดังต่อไปนี้

1. ประชาชนที่มี ถิ่นที่อยู่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ มีการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านสื่อต่าง ๆ คือ สื่อดิจิทัล สื่อมวลชน และสื่อบุคคล ไม่แตกต่างกัน

2. ประชาชนที่มี การศึกษา อาชีพ มีการรับรู้ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกัน

3. ประชาชนที่มีอาชีพ รายได้ มีจิตสำนึกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างกัน

โดยพบว่าอาชีพที่มีจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนเรียงจากสูง ได้แก่ รับราชการ รองลงมา ได้แก่ ลูกจ้างพนักงานบริษัทเอกชน นักเรียน นักศึกษา ลูกจ้างพนักงาน หน่วยงานรัฐบาล รัฐวิสาหกิจ ส่วนอาชีพธุรกิจส่วนตัว พ่อบ้านแม่บ้านมีพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับต่ำกว่าอาชีพอื่น

ด้านรายได้ พบว่า ผู้ที่มีรายได้ 5,001-10,000 บาทต่อเดือน มีจิตสำนึกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนสูงสุด รองลงมาได้แก่ผู้มีรายได้ 30,001-40,000 บาทต่อเดือน และ 20,001-30,000 บาทต่อเดือน

4. ประชาชนที่มีถิ่นที่อยู่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ มีพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่แตกต่างกันกัน

5. ด้านความสัมพันธ์ระหว่าง การใช้สื่อเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ปรากฏผลดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1: สหสัมพันธ์เพียร์สันระหว่างระหว่าง การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

	สื่อดิจิทัล	**สื่อมวลชน**	**สื่อบุคคล**	**การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (โดยรวม)**	**การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน**	**จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน**	**พฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน**
สื่อดิจิทัล	-	.450**	.434**	.984**	.273** ต่ำ	.064	.123** ต่ำ
สื่อมวลชน		-	.407**	.558**	.109* ต่ำ	-.053	-.005
สื่อบุคคล			-	.564**	.176** ต่ำ	.068	.056
สื่อรวม				-	.271** ต่ำ	.057	.113** ต่ำ
การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน					-	.201** ต่ำ	.302** กลาง
จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน						-	.582** สูง
พฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน							-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ผลการวิจัย พบว่า การใช้สื่อเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน สื่อบุคคล มีความสัมพันธ์กับการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน อย่างมีนัยสำคัญในระดับต่ำ แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับจิตสำนึกในการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยรวม มีความสัมพันธ์กับการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับต่ำ

การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อบุคคล มีความสัมพันธ์กับการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับต่ำ

นอกจากนี้ผลการวิจัย พบว่า การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน สื่อบุคคล ไม่มีความสัมพันธ์กับจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อมวลชน มีความสัมพันธ์เชิงผกผันกับจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การรับรู้ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับต่ำ

จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับสูง

โดยสรุปผลการวิจัย พบว่า การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน มีความสัมพันธ์สูงสุดกับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ($r = .302$) รองลงมาได้แก่ การใช้สื่อเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อดิจิทัล ($r = .273$) การใช้การใช้สื่อเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยรวม ($r = .271$) จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน ($r = .201$) สื่อบุคคล ($r = .176$) และสื่อมวลชน ($r = .103$)

จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความสัมพันธ์สูงสุดกับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ($r = .587$) รองลงมาคือ การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน ($r = .201$)

พฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีความสัมพันธ์สูงสุดกับจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน ($r = .582$) รองลงมาได้แก่ การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน ($r = .302$) การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยรวม ($r = .113$) การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อดิจิทัล ($r = .123$)

การอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า ประชาชนมีการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ผ่านสื่อดิจิทัลชนิดต่าง ๆ ได้แก่ เว็บไซต์ ยูทูป เฟซบุ๊ก ไลน์ ทวิตเตอร์ อินสตาแกรม รวมทั้งสื่อมวลชน สื่อบุคคล และโดยรวม อยู่ในระดับน้อยสุด ยกเว้นสื่อเฟซบุ๊คที่มีการใช้ในระดับปานกลาง จึงควรมีการส่งเสริมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้มากขึ้น นอกจากนี้ยังปรากฏว่าผลการวิจัยนี้ ไม่สอดคล้องกับการวิจัยของประทุม ฤกษ์กลาง (2561) ในเรื่อง อิทธิพลของปัจจัยจิตสำนึกและ

การปฏิบัติตนตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อคุณภาพชีวิตและความสุขของประชาชนไทย ที่ศึกษากับคนไทยทั่วประเทศที่พบว่าสื่อที่คนไทยรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้แก่ โทรทัศน์ โรงเรียน มหาวิทยาลัยและสื่อสังคม อาจจะเนื่องจากความแตกต่างกันของกลุ่มตัวอย่างในด้านถิ่นที่อยู่และสถานภาพเศรษฐกิจสังคม ดังนั้นการเลือกใช้สื่อรณรงค์การพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงควรเลือกให้เหมาะกับพฤติกรรมการใช้งานของประชาชนในแต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่

ในด้านการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน พบว่า มีการเคยได้ยินหรือรู้จัก การรู้ความหมาย และการรู้จักเป้าหมาย 17 ประการ และในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน พบว่าประชาชนมีจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และโดยรวมในระดับระดับมากที่สุดในทุกด้าน และด้านพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน พบว่าประชาชนมีพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และโดยรวมในระดับมากทุกด้าน แสดงให้เห็นว่าการที่จะรณรงค์สร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้เกิดขึ้นในประชาชนชาวไทย มีโอกาสสูงมากในการที่จะรณรงค์ให้ประสบผลสำเร็จ

ผลการวิจัย พบว่า ตัวแปรประชากร ด้านเพศ อายุ ล้วนไม่มีผลต่อการรับรู้ จิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ส่วนตัวแปรการศึกษามีผลต่อการรับรู้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ไม่มีผลต่อจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาจึงควรเพิ่มและให้คุณค่ากับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านจิตสำนึกและพฤติกรรมการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้มากขึ้น เช่น การจัดหลักสูตร การจัดรายวิชา เนื้อหา กิจกรรม

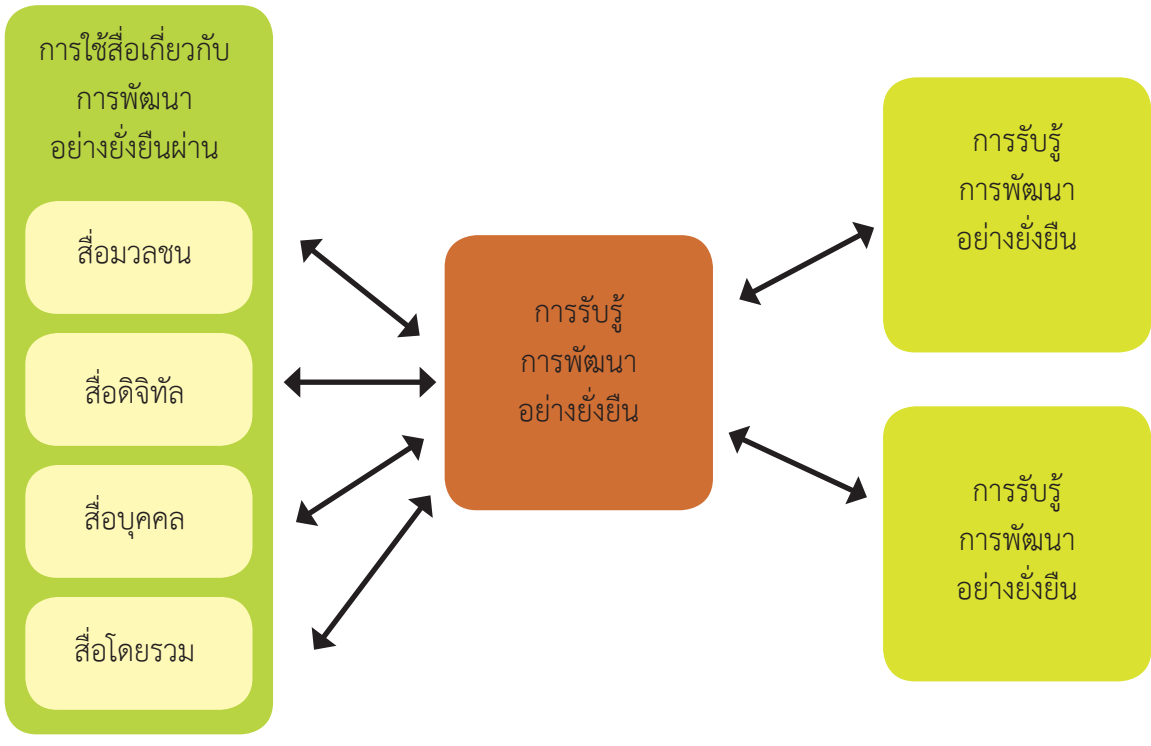
นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ตัวแปรอาชีพมีผลต่อการรับรู้และจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยที่อาชีพรับราชการ มีการการรับรู้และจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนสูงสุด รองมาได้แก่ อาชีพ ลูกจ้างพนักงาน ลูกจ้างพนักงาน บริษัทเอกชน และลูกจ้าง พนักงานหน่วยงานรัฐบาล รัฐวิสาหกิจ แต่ปรากฏว่าอาชีพนักเรียน นักศึกษา อาชีพส่วนตัว พ่อบ้านแม่บ้านมีการรับรู้และจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่ำ จึงควรเร่งรณรงค์ส่งเสริมสร้างการรับรู้ จิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในกลุ่มดังกล่าวมา

ผลการวิจัย พบว่า การรับรู้ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับต่ำ และสัมพันธ์กับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับกลาง เป็นไปตามหลักทฤษฎีผลของสื่อและการเรียนรู้ทางสังคม ที่เสนอว่า สื่อมีผลต่อการสร้างการความรู้จะส่งผลให้เกิดทัศนคติและพฤติกรรมหรือการกระทำ รวมทั้งสนับสนุนทฤษฎีผลของการสื่อสารว่าการสื่อสารก่อให้เกิดการรับรู้ ทัศนคติ การกระทำ ดังนั้นการรณรงค์เพื่อสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงควรทำผ่านการสื่อสารสื่อหรือช่องทางต่าง ๆ ที่หลากหลาย เพื่อให้เข้าถึงทุกกลุ่มประชาชนในทุกพื้นที่

จากการวิจัยนี้ พบว่า การรับรู้ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับต่ำ และจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในระดับสูง ได้ผลสอดคล้องกับการวิจัยของประทุม ฤกษ์กลาง (2561) ที่พบเช่นเดียวกันว่า พฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนสัมพันธ์กับการรับรู้ และจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัยครั้งนี้ยังพบอีกว่าพฤติกรรมการใช้เกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์เชิงผกผันกับจิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งขัดแย้งกับความคาดหวังว่าสื่อมวลชนน่าจะมีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงควรมีการศึกษาซ้ำเพื่อตรวจสอบ และศึกษาต่อไปถึงปัจจัยที่เป็นเหตุผลของปรากฏการณ์นี้

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ตัวแปรเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ล้วนไม่มีผลต่อพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน แต่พบว่าพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนสัมพันธ์อย่างสูงกับจิตสำนึกในการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสัมพันธ์ระดับต่ำกับการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยที่การใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ และการคอมเม้นท์ ผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน สื่อบุคคล มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน จากหลักฐานการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าการรณรงค์สร้างการรับรู้ต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อต่าง ๆ จะช่วยสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการที่ประชาชนมีจิตสำนึกการพัฒนายั่งยืนก็จะก่อให้เกิดพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังแสดงได้ดัง แผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3: ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะหน่วยงาน

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษาทุกระดับ ธุรกิจเอกชน ควรร่วมมือในการเร่งรณรงค์ประชาสัมพันธ์เผยแพร่แนวคิด แนวปฏิบัติการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านสื่อ กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างการรับรู้ สร้างจิตสำนึก และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืนแก่ประชาชนชาวไทยในทุกพื้นที่ ทุกช่วงอายุ ทุกอาชีพ เพื่อให้สร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้เกิดขึ้นในสังคมไทย เพื่อช่วยให้การพัฒนาชาติไทยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบสร้างความเสียหายหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจของรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไปในอนาคต

2. หน่วยงานด้านการพัฒนาของรัฐและเอกชนควรเร่งจัดทำแนวทางนโยบายและแนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ แนวทางส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุกภาคส่วนของสังคม

ข้อเสนอแนะงานวิจัยในอนาคต

1. ควรศึกษาตัวแปรอื่น ๆ อาทิ การเรียนการสอน ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน นอกเหนือจากตัวแปรการใช้สื่อเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้านการเปิดรับ การแสวงหา การแบ่งปัน การโพสต์ การคอมเม้นท์ ผ่านสื่อดิจิทัล สื่อมวลชน สื่อบุคคล ที่อาจจะส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อการสร้างการรับรู้ จิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2. ควรศึกษาและพิสูจน์ซ้ำถึงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การรับรู้การพัฒนาอย่างยั่งยืน จิตสำนึกการพัฒนาอย่างยั่งยืน และพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ Structural Equation Model

3. ควรทำการศึกษาด้วยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงผสมผสานการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพเกี่ยวกับการรับรู้ จิตสำนึกและพฤติกรรมการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อให้ได้หลักฐานเชิงประจักษ์ที่กว้างและลึกยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ประทุม ฤกษ์กลาง. (2561). *อิทธิพลของปัจจัยจิตสำนึกและการปฏิบัติตนตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อคุณภาพชีวิตและความสุขของประชาชนไทย.* กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

เป้าหมาย. (2561). ค้นเมื่อ วันที่ 30 มกราคม 2561 จาก http://www.un.or.th/globalgoals/th/the-goals/

สหประชาชาติ. (2561). ค้นเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 2561 จาก https://th.wikipedia.org/wiki

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (2554). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2561 จาก http://www.royin.go.th/dictionary/lookup_domain.php

อนันตชัย ยูรประถม และคณะ. (2557). *ไขความหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคม ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.

AWARENESS. (2013). Retrieved on January 29, 2018 from https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/awareness

Berlo, D.K. (1960). *The Process of Communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston. Inc. Cronbach's Alpha: Simple Definition, Use and Interpretation. (2018). Retrieved on February 19, 2018 from http://www.statisticshowto.com/cronbachs-alpha-spss/

ETDA. (2017). *ETDA เผยผลสำรวจพฤติกรรมใช้อินเทอร์เน็ตและมูลค่าอีคอมเมิร์ซ โชว์ความพร้อมไทยก้าวขึ้นเป็นเจ้าอี คอมเมิร์ซอาเซียน.* ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2018 จาก https://www.etda.or.th/content/thailand-internet-user-profile-2017-and-value-of-e-commerce-survey-in-thailand-2017l-press-conference.html

Information seeking. (2018). Retrieved on 3 January, 2018 from http://en.wikipedia.org/Wiki/Information seeking.

Interpersonal communication. (2018). Retrieved on 16 February, 2018 from http://en.wikipedia.org/wiki/Interpersonal_communication

Kincaid, D. L. (1979). *The Convergence Model of Communication*. Honolulu: East –West Center.

McLeod, S. (2016). *Bandura - Social Learning Theory*. Retrieved on February 19, 2018 From https://www.simplypsychology.org/bandura.html

Neese, B. (2016). *5 types New Media.* (2018). Retrieved on February 19, 2018 from http://online.seu.edu/new-media/

Overview. (2018). Retrieved on February 19, 2018 from http://www.un.org/en/about-un/

Olsson, D. (2014). *Young People's 'Sustainability Consciousness' Effects of ESD Implementation in Swedish Schools.* Retrieved on February 19, 2018 from https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:749142/FULLTEXT01.pdf

Penn, C.S. (2018). *What's the difference between social media and new media*? Retrieved on February 19, 2018 from http://www.christopherspenn.com/2018/02/whats-the-difference-between-social-media-new-media/

Schramm, W. (1971). The Nature of Communication between Humans," in *The Process and Effects of Mass Communication*, Revised ed., Wilbur Schramm & Donald F. Roberts, eds., Urbana, IL: University of Illinois Press.

Selective exposure theory psychology wiki. (2018). Retrieved on February 19, 2018 from http://psychology.wikia.com/wiki/Selective_exposure_theory

Social media. (2018). Retrieved on January 30, 2018 from https://en.wikipedia.org/wiki/Social_media

Sustainable Development. (2018). Retrieved on February 19, 2018 from https://www.un.org/ecosoc/en/sustainable-development

Suresh, K. (2003). *Theories of Communication*. Retrieved on February 19, 2018 from http://www.peoi.org/Courses/Coursesen/mass/mass2.html

Types of Interpersonal Communication. (2018). Retrieved on 16 February 2018 from http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Interpersonal-communication

Types of interpersonal communication? (2018). Retrieved on 6 February, 2013 from http://wiki.answers.com/Q/Types_of_interpersonal_communication

The Three Pillars of Sustainability. (2018). Retrieved on February 19, 2018 from http://www.thwink.org/sustain/glossary/ThreePillarsOfSustainability.htm

Verderber, R. F. (1996). *Communicate*. Belmont: Wadsworh Publishing Company. *Wilson, TD. (1999).* Models in information behavior research. *Journal of Documentation 55(3): 263.*

Wood, J.T. (2003). Communication Theories in Action: An Introduction. Toronto *: Thomson Wadsworth.*

Wuensch, K. (2015) Pearson Correlation Coefficient**.** Retrieved on February 20, 2018 from http://core.ecu.edu/psyc/wuenschk/docs30/EffectSizeConventions.pdf

การมุ่งสู่มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ไพศาล สนธิกร*

บทคัดย่อ

บทความปริทัศน์ฉบับนี้ทบทวนนโยบายและชุดโครงการ เป้าหมายและความก้าวหน้าของการบรรลุซึ่งพันธสัญญาต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจธ.) ตั้งแต่ปี 2548 มจธ. ได้กำหนดนโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียวหรือมหาวิทยาลัยที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มุ่ง “การเป็นผู้นำด้านสิ่งแวดล้อมในทุกกิจกรรม” โดยเฉพาะในด้าน (ก) โครงสร้างพื้นฐานสีเขียว (ข) พลังงานและการเปลี่ยนสภาพภูมิอากาศ (ค) ขยะและของเสีย (ง) น้ำ (จ) การคมนาคมขนส่ง (ฉ) การให้การศึกษาและการเรียนรู้ และ (ช) ความปลอดภัย โดยที่กลยุทธ์ดำเนินการของ มจธ. มีสามองค์ประกอบคือ (ก) สภาพแวดล้อมการเรียนรู้ (ข) การจัดการคุณภาพครบวงจร (ค) การมีส่วนร่วม ทั้งนี้ในปี 2560 มจธ. มุ่งขยายจากฐานมหาวิทยาลัยสีเขียวมาเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวเพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนปี ค.ศ. 2030 หรือ “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” บทความนี้ได้ระบุซึ่งความท้าทายด้านการจัดการที่สำคัญ สำหรับการพัฒนาสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ของ มจธ. และเสนอแนะแนวทางเริ่มต้นในการจัดความท้าทายที่สามารถแปลงเป็นการปฏิบัติได้ เพื่อเป็นฐานการศึกษาในรายละเอียดและปรับปรุงพัฒนามหาวิทยาลัยต่อไปได้ในอนาคต

* มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
เลขที่ 126 ถนนประชาอุทิศ แขวงบางมด เขตทุ่งครุ กรุงเทพมหานคร 10140
อีเมล: paisarn.son@kmutt.ac.th

Towards Sustainable University: A Case of King Mongkut's University of Technology Thonburi

Paisarn Sonthikorn*

Abstract

This paper discussed about policy, project, goal, and progress of the commitment to sustainable development of King Mongkut's University of Technology Thonburi (KMUTT). The university has set ambition to be the leader of the environment in all activities since 2005 especially for these following activities: a) green building b) energy and climate change c) solid waste d) water e) transportation f) education and learning center; and g) safety. There are three main components of this strategy: a) learning environment; b) integrated quality management; (c) participation.

In 2020, KMUTT aims to expand from a green university to a green university for sustainable development in 2030. This article identifies key management challenges to achieve the "Sustainable university" and provides initial guidance on how to address the challenges that can be applied into practice.

* King Mongkut's University of Technology Thonburi (KMUTT)
126 Pracha Uthit Road, Khwaeng Bang Mot, Khet Thung Khru, Bangkok 10140, THAILAND.
E-mail: paisarn.son@kmutt.ac.th

บทนำ

ตั้งแต่ปี 2560 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจธ.) มีพันธะสัญญาที่จะเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวเพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนปี ค.ศ. 2030 (Green University for Sustainable Development Goals 2030)[1] หรือ “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” (sustainable university) เพื่อ (ก) สอดคล้องกับวาระความยั่งยืนระดับประเทศและโลก และ (ข) ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นผู้นำด้านความยั่งยืนในมหาวิทยาลัย ในฐานะสถาบันทางวิชาการและวิชาชีพขั้นนสูงด้านวิทยาศาสตร์[2]และเทคโนโลยี[3] ระดับประเทศ มจธ. มีภาระหน้าที่เป็นจุดยืนให้ประเทศไทยบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนปี ค.ศ. 2030 หรือเอสดีจี 2030 (SDGs 2030) ทั้ง 17 ด้าน ผ่านพันธกิจด้านการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุง[4]ศิลปวัฒนธรรม ด้วยโอกาสและบนฐานความแข็งแกร่งทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่สร้างขึ้นใหม่ได้จากความได้เปรียบของ มจธ. เอง

บทความปริทัศน์ฉบับนี้นำเสนอวิวัฒนาการของการที่ มจธ. มุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ในปัจจุบัน ซึ่งมีรากฐานจากการมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยสีเขียว” (หรือมหาวิทยาลัยที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม) ในช่วงปี 2548-2560 พร้อมทั้งนำเสนอนโยบายและชุดโครงการ เป้าหมายและความก้าวหน้าของการเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวจากการศึกษาข้อมูลในเอกสารเผยแพร่และเอกสารนำเสนอภายในของ มจธ. เอง จากนั้นบทความนี้ระบุความท้าทายด้านการจัดการที่สำคัญของ มจธ. ในการเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” และเสนอแนะแนวทางการจัดความท้าทายที่สามารถแปลงเป็นการปฏิบัติได้ เพื่อเป็นฐานสำหรับการศึกษาในรายละเอียดและการปรับปรุงพัฒนาในอนาคตของมหาวิทยาลัย

โครงสร้างการนำเสนอของบทความฉบับนี้มีดังต่อไปนี้ ส่วน ก. นำเสนอข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับ มจธ. และความก้าวหน้าปัจจุบันของประเทศไทยในการบรรลุเอสดีจี 2030 ส่วน ข. นำเสนอวิวัฒนาการจากการที่ มจธ. มุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยสีเขียว” ทั้งเรื่องนโยบายมหาวิทยาลัยและชุดโครงการ เป้าหมายและความก้าวหน้าในปี 2548-2560 (ตามที่มีรายงานในเอกสารที่ผู้เขียนพบ) มาสู่ การมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ในปัจจุบัน และส่วน ค. นำเสนอความท้าทายในเรื่องการจัดการเพื่อให้ มจธ. เป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” พร้อมข้อเสนอแนะแนวทางเริ่มต้นในการจัดการความท้าทายนั้น สุดท้ายส่วน ง. นำเสนอข้อสรุปของบทความฉบับนี้

ก. ข้อมูลพื้นฐาน

ส่วนนี้ของบทความให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (ส่วน ก.1) และความระดับความก้าวหน้าของไทยในการบรรลุเอสดีจี 2030 (ส่วน ก.2)

---

1 เว็บไซต์ sustainable.kmutt.ac.th

2 นิยามของคำว่า “วิทยาศาสตร์” คือ “ความรู้ที่ได้โดยการสังเกตและค้นคว้าจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ แล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ วิชาที่ค้นคว้าได้หลักฐานและเหตุผลแล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔)

3 นิยามของคำว่า “เทคโนโลยี” คือ “วิทยาการที่นำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติ อุตสาหกรรม เป็นต้น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔)

4 นิยามของคำว่า “ทำนุบำรุง” คือ “ซ่อมแซมรักษา อุดหนุนให้เจริญขึ้น” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔)

ก.1 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจธ.)

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจธ.) มีสถานะทางกฎหมายเป็นมหาวิทยาลัยในการกำกับดูแลของรัฐ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีวัตถุประสงค์จากภาครัฐให้เป็นสถาบันทางวิชาการและวิชาชีพขั้นสูง ที่ “ให้การศึกษา ส่งเสริมวิชาการและวิชาชีพขั้นสูง ทำการสอน ทำการวิจัย ให้บริการวิชาการแก่สังคม ริเริ่ม ปรับแปลง ถ่ายทอด พัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม”[5] จากข้อมูล[6,7]ในตารางที่ 1 บ่งชี้ว่า มจธ. ได้รับการยอมรับในระดับชาติว่าเป็นมหาวิทยาลัยทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (วทน.) ที่มีคุณภาพ และมีความเป็นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (ในส่วนของความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมดูผลการจัดลำดับ UI Green Metrics ในส่วนท้ายของตารางที่ 1)

ในทางกายภาพ มจธ. มีพื้นที่การเรียนรู้อยู่สี่แห่ง (ดูภาพที่ 1) คือ

- พื้นที่การเรียนรู้บางมด (“มจธ. บางมด”) อยู่ด้านตะวันตกของกรุงเทพ ใช้เป็นพื้นที่ศูนย์กลางการสอนและการบริหาร

- พื้นที่การเรียนรู้บางขุนเทียน (“มจธ. บางขุนเทียน”) อยู่ที่บางขุนเทียน กรุงเทพ ดำเนินการในฐานะสวนอุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัย (เป็นสวนอุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัยที่ดำเนินการได้ที่แรกในประเทศไทย)

- พื้นที่การเรียนรู้รางบัว (“มจธ. ราชบุรี”) อยู่ที่รางบัว ราชบุรี (ห่างประมาณ 130 กิโลเมตรจากกรุงเทพ) - ให้การศึกษาเป็น residential college และ liberal arts ทางด้านวทน. แห่งแรกและแห่งเดียวในประเทศไทย

- พื้นที่การเรียนรู้คลองสาน (“เคเอกซ์”) มี อาคาร Knowledge Exchange for Innovation Centre หรือ KX อยู่ที่คลองสาน กรุงเทพ เป็นศูนย์การแลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และความสามารถในการสร้างนวัตกรรมระหว่าง มจธ. พันธมิตรทางวิชาการ บรรษัทการผลิตที่มุ่งพัฒนา โดยเฉพาะวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ในภาคส่วนยุทธศาสตร์ระดับชาติ และองค์กรภาครัฐ

ในด้านวิชาการนั้น มจธ. มีความเข้มแข็งในสองกลุ่ม[8] (ดูภาพที่ 2) คือ (ก) พลังงานและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน (sustainable energy & environment) + เศรษฐกิจฐานชีวภาพ (bio-economy) และ (ข) การผลิตและการก่อสร้างชาญฉลาด (smart manufacturing & construction) + การพลิกโฉมทางดิจทัล (digital transformation)

---

5 ตามมาตรา ๗ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี พ.ศ. ๒๕๔๑

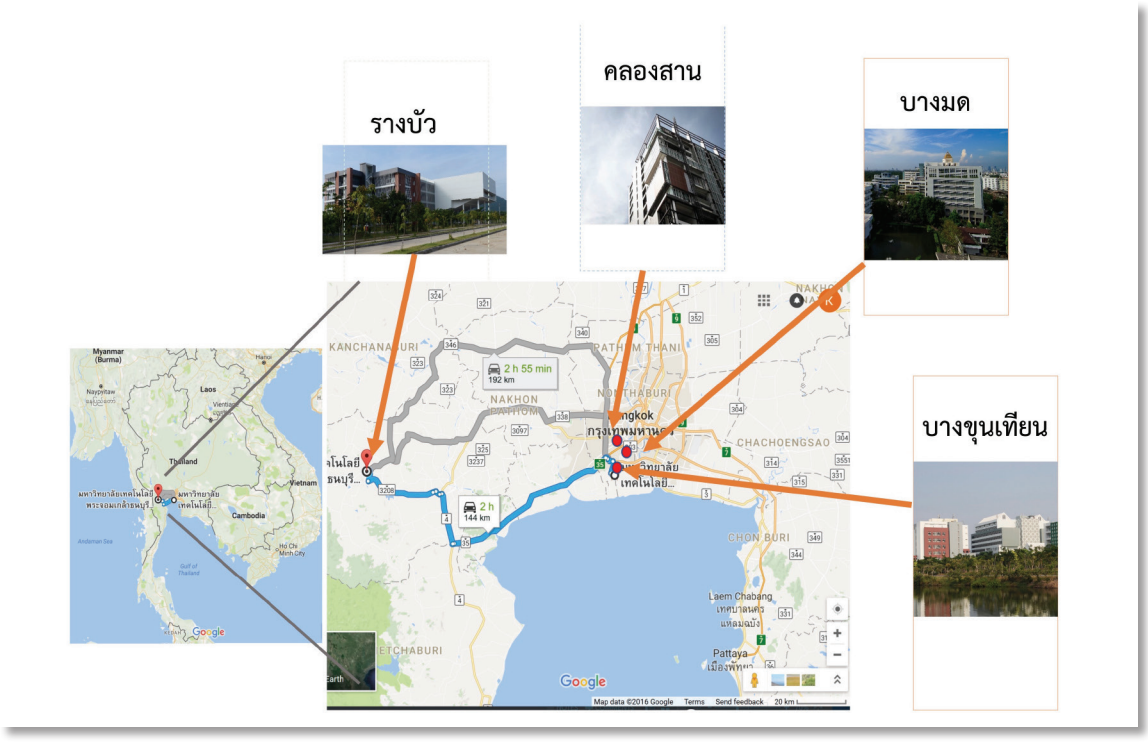
6 รายงานประจำปี 2559 นำเสนอในที่ประชุมสภามจธ. วันที่ 1 ก.พ. 2560

7 Good University Report 2016 (ภาษาไทย) เข้าถึงได้โดย http://tinyurl.com/yb8jwsjz

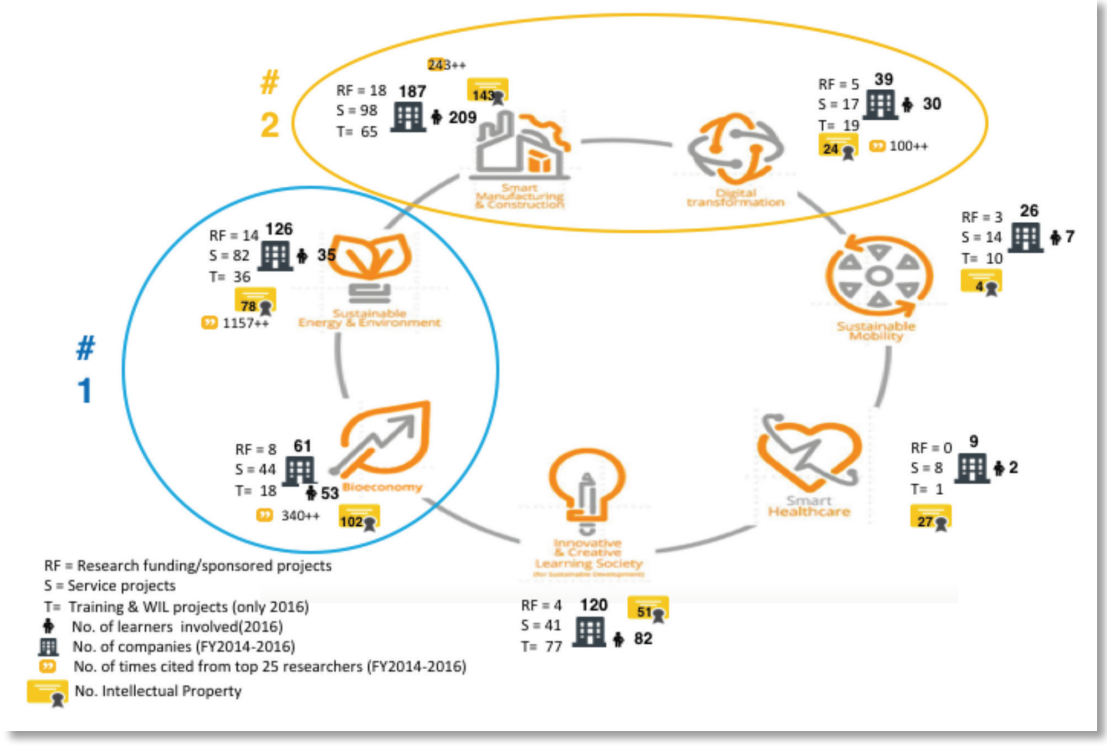
8 ชุดสไลด์นำเสนอในคณะทำงานกลยุทธ์ต่อที่ปรึกษา Japanese Management Association of Consultancy (JMAC) ธ.ค. 2560

ตารางที่ 1: ข้อมูลพื้นฐาน มจธ.

จำนวนลูกจ้าง (รวมคณาจารย์)	2,428 คน
จำนวนบุคลากรสายวิชาการ (ทุกระดับ)	1,045 คน
จำนวนนักศึกษา (ปีการศึกษา 2559)	16,287 คน
จำนวนนักศึกษาระดับปริญญาตรี	12,045 คน
จำนวนนักศึกษาระดับปริญญาโทและเอก	4,782 คน
ต้นทุนการศึกษาระดับปริญญาตรี (ปีการศึกษา 2559)	
ค่าเล่าเรียนและค่าธรรมเนียม	40,000-110,000 บาท (หลักสูตรปกติ) และ 85,000-100,000 บาท (หลักสูตรสองภาษา/ภาษาอังกฤษ/นานาชาติ)
ค่าห้องพักและกินอยู่	ประมาณ 107,100-142,200 บาท (ขึ้นอยู่กับประเภทห้องพัก)
คณะหรือหน่วยงานเทียบเท่าคณะ	
• คณะวิทยาศาสตร์ • คณะวิศวกรรมศาสตร์ • คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม • คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ • คณะศิลปศาสตร์ • คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ	• คณะพลังงานและสิ่งแวดล้อม • คณะทรัพยากรและเทคโนโลยีชีวภาพ • บัณฑิตวิทยาลัยการจัดการและนวัตกรรม • สถาบันหุ่นยนต์ภาคสนาม • บัณฑิตวิทยาลัยร่วมด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม
เกียรติและการจัดลำดับ (ปัจจุบันและอดีต)	
• 10 นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ และ 2 นักวิทยาศาสตร์ดีเด่นแห่งชาติ • มหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ (ที่มีความสามารถระดับโลก) ตามที่ได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงศึกษาธิการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 • การจัดลำดับตาม Times Higher Education (THE): ลำดับที่ 2 ระดับประเทศ และ 601-800 ในระดับนานาชาติ • การจัดลำดับตาม QS: ลำดับที่ 5 ระดับประเทศ และลำดับที่ 701+ ระดับนานาชาติ • การจัดลำดับตาม SCIMAGO: ลำดับที่ 5 ระดับประเทศ และลำดับที่ 122 ระดับนานาชาติ • การจัดลำดับตาม UI Green Metrics: ลำดับที่ 5 ระดับประเทศ และลำดับที่ 122 ระดับนานาชาติ • การจัดลำดับตาม Webometris: ลำดับที่ 6 ระดับประเทศ และลำดับที่ 832 ระดับนานาชาติ	

ภาพที่ 1: ตำแหน่งพื้นที่การเรียนรู้ทั้งสี่แห่งของ มจธ.: บางมด (กทม.) บางขุนเทียน (กทม.) คลองสาน (กทม.) และรางบัว (ราชบุรี)

ภาพที่ 2: ข้อมูลแสดงความสามารถด้านวิชาการของ มจธ. (ข้อมูลของปีงบประมาณ 2559)

ก.2 ความก้าวหน้าในการบรรลุเอสดีจี 2030 ของประเทศไทย

ประเทศไทยได้รับผลการประเมินระดับความก้าวหน้าในการบรรลุเอสดีจี 2030 ในปี 2560 ดังแสดงในตารางที่ 2[9]

ตารางที่ 2: ผลการประเมินระดับความก้าวหน้าของประเทศไทยในการบรรลุเอสดีจี 2030 ประจำปี 2560 - สีเขียว "G" หมายถึงบรรลุเอสดีจีในด้านนั้นแล้วแล้ว สีเหลือง "Y" สีส้ม "O" และสีแดง "R" แสดงถึงระยะห่างที่มากขึ้นตามลำดับ จากการบรรลุเอสดีจีในด้านนั้น (แสดงถึงว่าประเทศนั้นพึงปรับปรุงอย่างมีนัยยะสำคัญมากขึ้นตามลำดับ) คำอธิบายแต่เอสดีจีมาจากเว็บไซต์ http://www.un.or.th/globalgoals/th/the-goals/

เป้าหมาย 1: ขจัดความยากจน (no poverty) - ขจัดความยากจนทุกรูปแบบ ทุกสถานที่	G	**เป้าหมาย 10: ลดความเหลื่อมล้ำ (reduced inequalities)** - ลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในและระหว่างประเทศ	O
เป้าหมาย 2: ขจัดความหิวโหย (zero hunger) - ขจัดความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมการเกษตรอย่างยั่งยืน	R	**เป้าหมาย 11: เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน (sustainable cities and communities)** - ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างยั่งยืน	O
เป้าหมาย 3: มีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (good health and well-being) - รับรองการมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในทุกช่วงอายุ	R	**เป้าหมาย 12: แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน (response consumption and production)** -รับรองแผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน	O
เป้าหมาย 4: การศึกษาที่เท่าเทียม (quality education) - รับรองการศึกษาที่เท่าเทียมและทั่วถึง ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคน	O	**เป้าหมาย 13: การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate action)** - ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ	R
เป้าหมาย 5: ความเท่าเทียมทางเพศ (gender equality) - บรรลุความเท่าเทียมทางเพศ พัฒนาบทบาทสตรีและเด็กผู้หญิง	O	**เป้าหมาย 14: การใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเล (life below water)** - อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทรและทรัพยากรทางทะเลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน	O
เป้าหมาย 6: การจัดการน้ำและสุขาภิบาล (clean water and sanitation) - รับรองการมีน้ำใช้ การจัดการน้ำและสุขาภิบาลที่ยั่งยืน	Y	**เป้าหมาย 15: การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบก (life on land)** - ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน	R
เป้าหมาย 7: พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้ (affordable and clean energy) - รับรองการมีพลังงานที่ทุกคนเข้าถึงได้ เชื่อถือได้ ยั่งยืนทันสมัย	O	**เป้าหมาย 16: สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก (peace and justice; strong institutions)** - ปกป้อง ฟื้นฟู และส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศทางบกอย่างยั่งยืน	R
เป้าหมาย 8: การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ (decent work and economic growth) - ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องครอบคลุมและยั่งยืน การจ้างงานที่มีคุณค่า	Y	**เป้าหมาย 17: ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (partnerships for the goals)** - ส่งเสริมสังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก เพื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน	O
เป้าหมาย 9: อุตสาหกรรม นวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน (industry, innovation, and infrastructure) - พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและทั่วถึง และสนับสนุนนวัตกรรม	R		

[9] หน้า 224 รายงาน SDG Index and Dashboards Report 2017: Global Responsibilities - International spillovers in achieving the goals

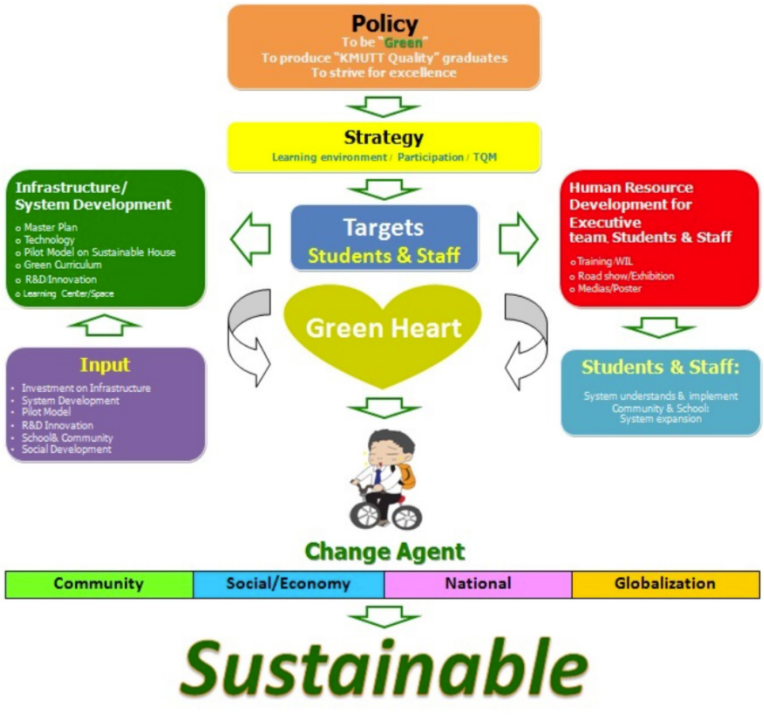
ข. วิวัฒนาการสู่การมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ของ มจธ.

ส่วนนี้ของบทความมุ่งอธิบายวิวัฒนาการของ มจธ. ในแง่ของความยั่งยืน โดยในช่วงปี 2548-2560 มจธ. มุ่งเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว ต่อมาในปี 2560 มีขยายพันธะสัญญาให้ มจธ. เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวเพื่อเอสดีจี 2030 หรือ “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน”

ข.1 มจธ. กับการมุ่งเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว (ปี 2548-2560)

ตั้งแต่เดือน มิ.ย. 2548 มจธ. ได้ผลักดันเพื่อเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว (ดูภาพที่ 3) อย่างต่อเนื่องบนฐานนโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียว (Green University Policy) ที่ระบุไว้ว่า “มจธ. มุ่งเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวที่ให้แบบอย่างด้านระบบการจัดการพลังงาน สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย และส่งเสริมระบบการจัดการเหล่านี้ในทุกกิจกรรมภายในมหาวิทยาลัย”

ทั้งนี้นโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียวยังได้ระบุถึงการดำเนินการที่สอดคล้องกันไว้สองมิติคือ มจธ. มุ่ง (ก) “ทำให้นักศึกษาและบุคลากร มจธ. เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อช่วยชุมชนและสังคมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นผ่านการขยายระบบการจัดพลังงาน สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย ไปสู่ชุมชนและสังคมรอบข้าง” (ดูภาพที่ 3 ส่วนของหัวใจสีเขียว (Green Heart) และผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)) และ (ข) “พัฒนาระบบการจัดการพลังงาน สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย ดังกล่าวอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้ซึ่งความยั่งยืนสำหรับทุกคนและทุกฝ่าย” (ดูภาพที่ 3 ส่วนของโครงสร้างพื้นฐาน/การพัฒนาระบบ (Infrastructure/System Development))

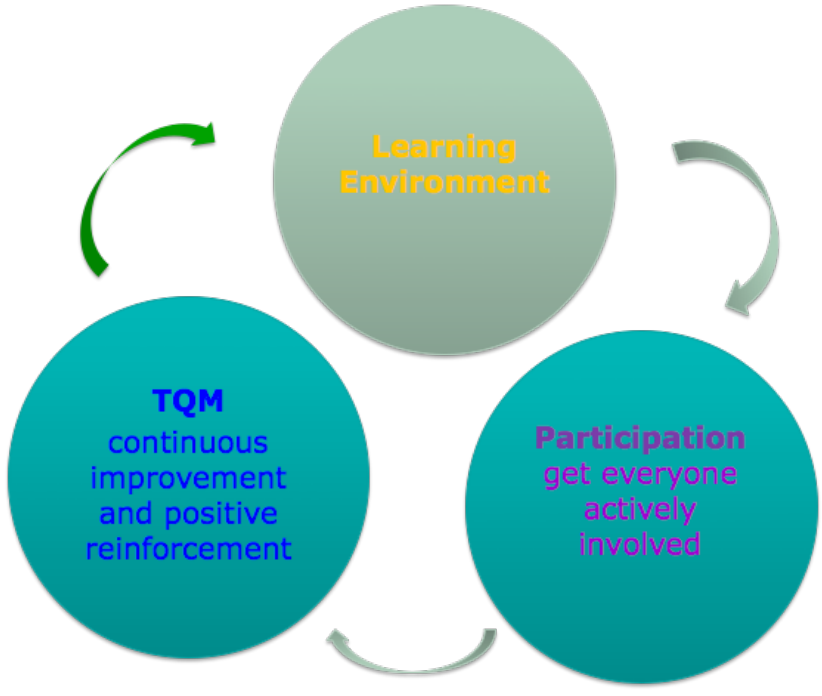
ภาพที่ 3: ภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง (ก) นโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียว (policy) กลยุทธ์ (strategy) กลุ่มเป้าหมาย (targets); (ข) อินพุต (input) และโครงสร้างพื้นฐาน/การพัฒนาระบบ (infrastructure/system development) และ (ค) ผลลัพธ์คือ นักศึกษาและบุคลากร มจธ. ที่มีใจที่มิตรต่อสิ่งแวดล้อม (green heart) และใช้ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ไปสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดชุมชน สังคม และเศรษฐกิจ ประเทศชาติ และโลกาภิวัตน์อย่างยั่งยืน

เพื่อผลักดันนโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียว มจธ. ใช้กลยุทธ์การพัฒนาที่มีสามองค์ประกอบ (ดูภาพที่ 4) ซึ่งเกี่ยวข้องเกื้อหนุนต่อกันคือ

(ก) สิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ (learning environment) ด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อสร้างศรัทธา

(ข) การมีส่วนร่วม (participation) เพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมได้อย่างแข็งขัน และ

(ค) การจัดการคุณภาพครบวงจร (TQM - total quality management) เพื่อการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องและเสริมกำลังด้านบวก

ภาพที่ 4: สามองค์ประกอบของกลยุทธ์การขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยสีเขียว

ทั้งนี้ในทุกกิจกรรมของการขับเคลื่อนกลยุทธ์ มจธ. จะตัดสินใจบนหลักการดังต่อไปนี้[10]

- การพัฒนาที่มุ่งหวังให้นักศึกษาและบุคลากรมีความรับผิดชอบต่อสังคม (individual social responsiblity) จนกระทั่งเป็นองค์กรที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม (corporate social responsiblity)
- ให้ความสำคัญในการรักษาสมดุลทั้งสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจทั้งในปัจจุบันและในอนาคต
- ให้ความสำคัญในมุมมองสี่มิติคือ (ก) ชุมชน (ข) สิ่งแวดล้อม (ค) นักศึกษาและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และ (ง) สถานที่ทำงาน

[10] ชุดสไลด์เรื่อง “Sustainable Energy in KMUTT” โดย รศ.ดร.อภิชิต เทอดโยธิน นำเสนอในที่ประชุมสภา มจธ. ม.ค. 2558

มจธ. ขับเคลื่อนกลยุทธ์ผ่านหกมิติ[11] ดังแสดงด่านล่าง โดยในแต่ละมิติมีนโยบาย ชุดโครงการ และค่าเป้าหมายเป็นเครื่องมือและกลไก และยังมีเกณฑ์ (criteria) และตัวชี้วัด (indicators) สำหรับติดตามความก้าวหน้า

มิติที่ **1:** โครงสร้างพื้นฐานสีเขียว (ดูตารางที่ 3) ซึ่งเน้นไปที่แผนแม่บท และโครงสร้างหลัก ที่ครอบคลุมถึง นโยบาย และแผนกลยุทธ์ในการทำให้มจธ. เป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว

มิติที่ **2:** พลังงานและการเปลี่ยนสภาพภูมิอากาศ (ดูตารางที่ 4) ซึ่งเน้นไปที่ (ก) การอนุรักษ์พลังงาน (ข) กิจกรรมส่งเสริมการลดการใช้พลังงาน (ค) การอนุรักษ์พลังงาน (ง) การลดภาวะโลกร้อน (จ) การเพิ่มพื้นที่เขียว และ (ฉ) การปลูกป่า

มิติที่ **3:** ขยะและของเสีย (ดูตารางที่ 5) ซึ่งเน้นไปที่เรื่องการจัดการขยะ (municipal solid waste) และขยะอันตราย (hazard waste) ภายในมหาวิทยาลัย โดยครอบคลุมถึง การรีไซเคิลขยะ และการใช้ประโยชน์จากขยะ

มิติที่ **4:** น้ำ (ดูตารางที่ 6) ซึ่งเน้นไปที่การลดการใช้น้ำประปา และเพิ่มการใช้น้ำฝนหรือน้ำจากแหล่งธรรมชาติ พร้อมทั้งการรีไซเคิลน้ำและการใช้น้ำสะอาด

มิติที่ **5:** การคมนาคมขนส่ง (ดูตารางที่ 7) ซึ่งเน้นจำกัดการใช้ยานพาหนะและส่งเสริมการใช้ยานพาหนะร่วมกัน สังคมการเดินและการปั่นจักรยาน โดยใช้จักรยานและการขนส่งที่ใช้พลังงานสะอาด

มิติที่ **6:** การให้การศึกษาและการเรียนรู้ (ดูตารางที่ 8) ซึ่งเน้นไปที่การให้การศึกษา หลักสูตร/การวิจัย ชมรมนักศึกษา/พื้นที่การเรียนรู้/สังคมสีเขียว ซึ่งครอบคลุมถึงพื้นที่หลังคาเขียว และพื้นที่เขียว

มิติที่ **7:** ความปลอดภัย (ดูตารางที่ 9)

ตารางที่ 3: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ ชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ เกณฑ์ ตัวชี้วัด สถานะความก้าวหน้า และค่าเป้าหมายในมิติโครงสร้างพื้นฐานสีเขียว หมายเหตุ: ค่าเป้าหมายตั้งไว้สำหรับปี 2563 โดยใช้ตัวเลขปี 2548 เป็นฐาน

เป้าหมาย	เป็นตัวอย่างต้นแบบของการเป็นพื้นที่มหาวิทยาลัยสีเขียวสำหรับความยั่งยืน		
นโยบาย แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ:	• นโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียว • โครงสร้างพื้นฐานสีเขียว • การถอดจากนโยบายไปสู่แนวคิดที่ยั่งยืน		
ความก้าวหน้า	**ชื่อชุดโครงการ**	**สถานะ (%) ณ ปี 2560**	**ค่าเป้าหมาย (%)**
	โครงการริเริ่มด้านสารสนเทศสีเขียว	82	100
	สำนักงานสีเขียว	47.75	50
	ห้องเรียนสีเขียว	47.98	50
	ห้องปฏิบัติการวิจัยสีเขียว	83.21	100
	การเพิ่มขึ้นของพื้นที่เขียว	15.61	20

[11] KMUTT Sustainability Plan 2010-2010

ตารางที่ 4: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ ชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ เกณฑ์ ตัวชี้วัด สถานะความก้าวหน้า และค่าเป้าหมายในมิติพลังงานและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

เป้าหมาย	• การลดการใช้พลังงาน (ต่อตัวต่อปี) ลงร้อยละ 30 • การใช้พลังงานทดแทนร้อยละ 5 • การลดการปล่อยแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ลงร้อยละ 30 • โครงการริเริ่มอาคารเขียว 5 โครงการ		
นโยบาย แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่	• นโยบายอนุรักษ์พลังงาน • นโยบายการใช้พลังงานทดแทน • นโยบายการลดการปล่อยคาร์บอน • เครือข่ายและทีมกรีนแอนด์คลีน และเครือข่ายโรงเรียนเขียว มจธ. • การขยายพื้นที่สีเขียว และการปลูกป่าชายเลน		
นโยบาย/แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการพัฒนา	• การติดตามคุณภาพอากาศภายในอาคาร • การปราศจากการปลดปล่อยคาร์บอน ที่ มจธ. ราชบุรี		
ความก้าวหน้า	**ชื่อชุดโครงการ**	**สถานะ ณ ปี 2560**	**ค่าเป้าหมาย**
	การลดการใช้พลังงาน	28.83%	30%
	การลดการปลดปล่อยแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ (ดูภาพที่ 5)	20.41%	30%
	การใช้พลังงานทดแทน (ดูภาพที่ 6-9)	2.4%	5%
	โครงการริเริ่มอาคารเขียว (ดูภาพที่ 10)	4 โครงการ	4 โครงการ

หมายเหตุ: ค่าเป้าหมายตั้งไว้สำหรับปี 2563 โดยใช้ตัวเลขปี 2548 เป็นฐาน

Carbon Emission in KMUTT

No.	Program	Greenhouse Gas Emission ($KgCO_2$) 2012	2013	2014	2015
1	Energy usage reduction & Energy efficient program				
	- Energy usage reduction in Air condition System	895,356	196,217	296,966	519,924
	- Energy usage reduction in Lighting System	142,044	55,290	90,596	19,024
	- Energy Conservation Measures(ECM)	78,204	12,874	440,362	377,326
2	Renewable Energy Usage Program				
	- Solar Cell	22,800	17,909	26,513	302,258
	- Biogas	2,383	3,268	5,514	7,880
	- Wind	798	798	1,028	1,028
3	Green area expanding program	2,806	5,757	7,757	9,000
4	Car & van pool	15,374,291	20,499,055	22,207,309	22,890,611
5	To reduce Electricity usage per head (Compare to previous year)	494,751	202,975	445,474	377,326
6	To reduce LPG consumption(Compare to previous year)	4,440	43,879	37,297	31,703
7	To reduce diesel consumption(Compare to previous year)	4,734	4,671	4,904	5,150
8	To reduce pipe-water consumption(Compare to previous year)	365	683	681	725
9	To reduce solid & hazardous waste generation(Compare to previous year)	29,969	23,542	5,766	35,129
10	Pomoting walk and Bike soceity activity		7,026,971	7,356,496	8,150,788
	Total	17,052,941	28,093,889	30,926,665	**32,727,871**

Goals: Reduce carbon emission 40 million kg CO_2/year by 2020

Result : KMUTT reduce carbon emission 32,727,871 kg CO_2

ภาพที่ 5: รายละเอียดแจกแจงการลดการปลดปล่อยแก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ของ มจธ. (ชุดสไลด์เรื่อง “Sustainable Energy in KMUTT” โดย รศ.ดร.อภิชิต เทอดโยธิน นำเสนอในที่ประชุมสภา มจธ. ม.ค. 2558)

ภาพที่ 6: ในปี 2558 การใช้พลังงานทดแทนเพิ่มขึ้นที่ มจธ. ประกอบไปได้วย 245.12 kW จากโซลาร์เซลล์ (ด้านซ้าย) 11.2 kW จากกังหันลม (ด้านขวา) และเซตไบโอแก๊สจากเศษอาหารหนึ่งชุดผลิตพลังงานทดแทนเท่ากับ 579,299.12 kWh หรือเท่ากับร้อยละ 0.32 เมื่อเทียบกับฐานปี 2553 (24,463,022 kWh) และช่วยลดแก๊สเรือนกระจก 305,167 $kgCO_2$ (ชุดสไลด์เรื่อง “Sustainable Energy in KMUTT” โดย รศ.ดร.อภิชิต เทอดโยธิน นำเสนอในที่ประชุมสภา มจธ. ม.ค. 2558)

ภาพที่ 7: การติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ที่ มจธ. เท่ากับ 245.12 kW ในการผลิตพลังงานสะอาดเท่ากับ 576,792.89 kWh ของกำลังไฟฟ้า ที่ใช้โดยตรงภายในมหาวิทยาลัย และช่วยลดแก๊สเรือนกระจก 296,259 $kgCO_2$, (ชุดสไลด์เรื่อง “Sustainable Energy in KMUTT” โดย รศ.ดร.อภิชิต เทอดโยธิน นำเสนอในที่ประชุมสภา มจธ. ม.ค. 2558)

ภาพที่ 8: ร้อยละ 14.5 ของการผลิตไบโอแก๊สและการใช้ไบโอแก๊สภายใน มจธ. นั้นเท่ากับแก๊สแอลพีจี 2,662 kg (703.23 kWh) เทียบเท่ากับการใช้แก๊สแอลพีจีทั้งหมดในศูนย์อาหาร มจธ. ในปี 2554 (18,400 kg) และช่วยลดแก๊สเรือนกระจก 7,880 $kgCO_2$ (ชุดสไลด์เรื่อง “Sustainable Energy in KMUTT” โดย รศ.ดร.อภิชิต เทอดโยธิน นำเสนอในที่ประชุมสภา มจธ. ม.ค. 2558)

ภาพที่ 9: การใช้กังหันลม ที่ มจธ. บางขุนเทียนมีกำลัง 11.2 kW กำลังไฟฟ้า 1,803 kWh ต่อปีถูกผลิตและใช้เป็นพลังงานทดแทนและช่วยลดแก๊สเรือนกระจก 1,027.71 $kgCO_2$ (ชุดสไลด์เรื่อง “Sustainable Energy in KMUTT” โดย รศ.ดร.อภิชิต เทอดโยธิน นำเสนอในที่ประชุมสภา มจธ. ม.ค. 2558)

ภาพที่ 10: การลงทุนก่อนสร้างอาคารนวัตกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ของ มจธ. - อาคาร bioprocess ที่มจธ. บางขุนเทียน (ซ้ายบน); อาคาร KX ที่คลองสาน (ซ้ายล่าง); อาคารนำเสนอในงานประกวด Solar Decathlon (กลาง); และอาคาร net zero energy house ที่มจธ. บางขุนเทียน (ขวา)

ตารางที่ 5: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ ชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ เกณฑ์ ตัวชี้วัด สถานะความก้าวหน้าและค่าเป้าหมายในมิติขยะและของเสีย

<table>
<tr><td>เป้าหมาย</td><td colspan="3">• ผลิตขยะลดลงร้อยละ 40
• การใช้ซ้ำหรือรีไซเคิลขยะเพิ่มขึ้นร้อยละ 40
• ขยะเศษอาหารนำไปเป็นพลังงานร้อยละ 100
• การผลิตขยะอันตรายลดลงร้อยละ 70
• การใช้ซ้ำหรือรีไซเคิลขยะอันตายเพิ่มขึ้นร้อยละ 4
• การบำบัดขยะอันตราย ณ สถานที่ผลิตขยะอันตรายนั้นเพิ่มร้อยละ 20</td></tr>
<tr><td>นโยบาย แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ</td><td colspan="3">• มีการติดตั้งและดำเนินการระบบจัดการทางเคมี
• มีการติดตั้งและดำเนินการระบบจัดการขยะ (ดูภาพที่ 11-12)
• มีการติดตั้งและดำเนินการระบบจัดการขยะอันตราย
• การติดตามคุณภาพน้ำเสีย
• การจัดการขยะอิเล็กทรอนิกส์
• การผลิตแก๊สชีวภาพจากเศษอาหาร
• นโยบายไม่ใช้แพ็กเกจจากโฟม
• นโยบายการใช้กระดาษทั้งสองด้าน
• การใช้ประโยชน์จากขยะผักและเศษอาหารในการทำปุ๋ย</td></tr>
<tr><td rowspan="7">ความก้าวหน้า</td><td>ชื่อชุดโครงการ</td><td>สถานะ (%) ณ ปี 2560</td><td>ค่าเป้าหมาย (%)</td></tr>
<tr><td>การลดขยะ</td><td>37.08</td><td>40</td></tr>
<tr><td>การลดขยะอันตราย</td><td>67.04</td><td>70</td></tr>
<tr><td>การใช้ซ้ำ/รีไซเคิลขยะ</td><td>54.54</td><td>60</td></tr>
<tr><td>การใช้ซ้ำ/รีไซเคิลขยะอันตราย</td><td>29</td><td>40</td></tr>
<tr><td>การแปลงเศษอาหารเป็นพลังงาน</td><td>100</td><td>100</td></tr>
<tr><td>การบำบัดขยะอันตราย ณ สถานที่ผลิตขยะอันตรายนั้น</td><td>8.47</td><td>20</td></tr>
</table>

หมายเหตุ: ค่าเป้าหมายตั้งไว้สำหรับปี 2563 โดยใช้ตัวเลขปี 2548 เป็นฐาน

ภาพที่ 11: ถังขยะแยกประเภทกระจายไปตามพื้นที่รอบมหาวิทยาลัย พร้อมป้ายรณรงค์การงดใช้โฟมเพื่อลดภาวะโลกร้อน

ภาพที่ 12: โปสเตอร์แสดงระบบการจัดการขยะที่ มจธ.

ตารางที่ 6: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ ชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ เกณฑ์ ตัวชี้วัด สถานะความก้าวหน้า และค่าเป้าหมายในมิติน้ำ

เป้าหมาย	• ลดการใช้น้ำประปาลงร้อยละ 50 • ใช้น้ำฝนหรือน้ำจากแหล่งธรรมชาติเป็นร้อยละ 30% • การใช้เครื่องใช้ที่มีการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพในทุกอาคารร้อยละ 100%		
นโยบาย แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ	• นโยบายอนุรักษ์การใช้น้ำ • ชุดโครงการการใช้แหล่งกักเก็บน้ำ • ชุดโครงการการรีไซเคิลน้ำ • การใช้เครื่องใช้น้ำที่มีประสิทธิภาพ		
นโยบาย/แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการพัฒนา	• สระน้ำสะอาด ที่ มจธ. พื้นที่การเรียนรู้บางมด		
ความก้าวหน้า	**ชื่อชุดโครงการ**	**สถานะ (%) ณ ปี 2560**	**ค่าเป้าหมาย (%)**
	การลดการใช้น้ำประปา	48.43	50
	การใช้น้ำฝนหรือแหล่งน้ำธรรมชาติ	28.62	30
	การใช้เครื่องใช้น้ำประสิทธิภาพสูงในทุกอาคาร	100	100

หมายเหตุ: ค่าเป้าหมายตั้งไว้สำหรับปี 2563 โดยใช้ตัวเลขปี 2548 เป็นฐาน

ตารางที่ 7: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ ชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ เกณฑ์ ตัวชี้วัด สถานะความก้าวหน้า และค่าเป้าหมายในมิติคมนาคมขนส่ง

เป้าหมาย	• สัดส่วนการใช้รถตู้พลังงานสะอาดต่อรถตู้อยู่ที่ร้อยละ 100 • ทางเดินที่ปกคลุมด้วยต้นไม้มีร้อยละ 50 เพื่อรองรับแคมปัสการเดิน • การใช้จักรยานเพิ่มขึ้นร้อยละ 50 เพื่อรองรับสังคมการเดินและการปั่นจักรยาน • การใช้จักรยานยนต์ลดลงร้อยละ 50 • การจำกัดให้ใช้ยานพาหนะลดร้อยละ 30% และส่งเสริมการใช้การใช้ยานพาหนะร่วมกัน • การลดการใช้รถยนต์เครื่องดีเซลลงร้อยละ 20%
นโยบาย แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ	• นโยบายสังคมการเดินและการปั่นจักรยาน • บริเวณสาธิตรถโดยสารร่วมที่ใช้แก๊สเอนจีวี • การรณรงค์การใช้รถหรือรถตู้ร่วมสำหรับเส้นทาง บางมด-บางขุนเทียน-KX • ชมรมจักรยานนักศึกษา • รณรงค์แบ่งปันจักรยาน • นโยบายการลดการใช้รถยนต์เครื่องดีเซล • การส่งเสริมพื้นที่ปราศจากรถยนต์

ตารางที่ 7: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ ชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ เกณฑ์ ตัวชี้วัด สถานะความก้าวหน้า และค่าเป้าหมายในมิติคมนาคมขนส่ง (ต่อ)

	ชื่อชุดโครงการ	สถานะ (%) ณ ปี 2560	ค่าเป้าหมาย (%)
ความก้าวหน้า	การจำกัดการใช้ยานพาหนะและการใช้ยานพาหนะร่วมกัน	54.94	30
	ทางเดินที่ปกคลุมด้วยต้นไม้เพื่อรองรับแคมปัสการเดิน	45	50
	สัดส่วนการใช้รถตู้พลังงานสะอาดต่อรถตู้	100	100
	การใช้จักรยานเพิ่มขึ้น	49.75	50
	การใช้จักรยานยนต์ลดลง	24.13	50
	การลดการใช้รถยนต์เครื่องดีเซล	14.9	20

หมายเหตุ: ค่าเป้าหมายตั้งไว้สำหรับปี 2563 โดยใช้ตัวเลขปี 2548 เป็นฐาน

ตารางที่ 8: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ ชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ เกณฑ์ ตัวชี้วัด สถานะความก้าวหน้า และค่าเป้าหมายในมิติคมนาคมขนส่ง

เป้าหมาย	• มีจำนวนหลักสูตรหรือวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นร้อยละ 30 ของจำนวนหลักสูตรหรือวิชาทั้งหมด • การเพิ่มของจำนวนงานวิจัยและนวัตกรรมด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม อีกร้อยละ 20 • การตั้งพื้นที่การเรียนรู้สีเขียวเพิ่มขึ้นร้อยละ 50 • การมีชมรมนศ. ด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม (ในปี 2560) • มีพื้นที่สีเขียว 4 พื้นที่ในสี่พื้นที่การเรียนรู้ • มีสังคมสีเขียวจัดตั้งขึ้นใหม่ • มีโครงการริเริ่มชมรมหัวใจสีเขียว (ในปี 2561) • มีอาคาร Learning Exchange เป็นสถานที่การเรียนรู้สีเขียว • มีสังคมสีเขียวใหม่จัดตั้งขึ้น • มีโครงการริเริ่มชมรมหัวใจสีเขียว (ในปี 2561) • มีอาคาร Learning Exchange เป็นสถานที่การเรียนรู้สีเขียว
นโยบาย แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ	• พื้นที่การเรียนรู้สีเขียว • อาคารสังคมสีเขียวถูกสร้างขึ้น • โครงการริเริ่มอาคารสีเขียว • สถานที่สาธิต/พื้นที่การเรียนรู้พลังงานสะอาดภายในปี 2563
นโยบาย/แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการพัฒนา	• อาคารเขียว และสถานที่สาธิตพื้นที่การเรียนรู้ เช่น จัตุรัสการเรียนรู้ มจธ. • พื้นที่เขียว

ตารางที่ 8: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ ชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ เกณฑ์ ตัวชี้วัด สถานะความก้าวหน้าและค่าเป้าหมายในมิติคมนาคมขนส่ง (ต่อ)

	ชื่อชุดโครงการ	สถานะ (%) ณ ปี 2560	ค่าเป้าหมาย (%)
ความก้าวหน้า (ที่มีการรายงาน)	จำนวนหลักสูตรหรือวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจำนวนหลักสูตรหรือวิชาทั้งหมด	13.71	30
	การเพิ่มของจำนวนงานวิจัยด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม (ร้อยละ 28 จากเป้าหมายร้อยละ 20)	28	20
	การตั้งพื้นที่การเรียนรู้สีเขียว	50	50

หมายเหตุ: ค่าเป้าหมายตั้งไว้สำหรับปี 2563 โดยใช้ตัวเลขปี 2548 เป็นฐาน

ภาพที่ 13: โค้ดอาคารเขียว มจธ. (KMUTT Green Building Code) ถูกกำหนดขึ้นตั้งแต่ปี 2558 โดยใช้เทคนิคอาคารเขียวในมหาวิทยาลัยเป็นแนวปฏิบัติ และมีการปรับแก้เล็กน้อยเพื่อให้เข้ากับนโยบายมหาวิทยาลัยเขียว (ชุดสไลด์เรื่อง “Sustainable Energy in KMUTT” โดย รศ.ดร.อภิชิต เทอดโยธิน นำเสนอในที่ประชุมสภา มจธ. ม.ค. 2558)

โค้ดอาคารเขียวประกอบด้วย 10 ตัวชี้วัดคือ (ชุดสไลด์เรื่อง “Sustainable Energy in KMUTT” โดย รศ.ดร.อภิชิต เทอดโยธิน นำเสนอในที่ประชุมสภา มจธ. ม.ค. 2558)

(ก) หลังคาเขียว - หลังคาที่มีแผงโซลาร์ หรือมีการปลูกพืช

(ข) สีที่ใช้มีค่าสารประกอบอินทรีย์ระเหยง่ายต่ำ (low volatile-organic-compound paint) - จำกัดการปล่อยที่มีกลิ่น สารอันตราย และสารระคายเคือง และยกระดับความสบายของผู้อยู่อาศัย

(ค) หลอดไฟแอลอีดีหรือหลอดไฟประหยัดพลังงาน - การใช้พลังงานที่น้อยลง และปล่อยความร้อนน้อยลง ประหยัดพลังงานในการลดอุณหภูมิของอาคาร

(ง) ซื้อและใช้วัสดุท้องถิ่น - วัสดุท้องถิ่นมีค่าขนส่งต่ำ เพราะใช้ปริมาณพลังงานในการขนย้ายน้อยกว่า

(จ) การรักษาและเปลี่ยนสถานที่ตั้งต้นไม้

(ฉ) การใช้เครื่องใช้น้ำที่มีประสิทธิภาพสูง - การใช้น้ำต่อการกดชักโครกน้อยลง

(ช) การใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าที่มีประสิทธิภาพ

(ซ) การถ่ายเทอากาศและแสงทางธรรมชาติ

(ฌ) การติดตั้งระบบความปลอดภัยและระบบฉุกเฉิน - รวมถึงสัญญาณฉุกเฉิน การแจ้งเหตุฉุกเฉิน การตรวจตราผ่านกล้องวิดีทัศน์วงจรปิด

(ญ) การขนส่งทางเลือก - พื้นที่มหาวิทยาลัยใช้การขนส่งแบบใช้จักรยาน การร่วมใช้รถยนต์ รถตู้หรือรถประจำทาง และการใช้พื้นที่ทางเดินที่ปลอดภัย

ตารางที่ 9: เป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่ดำเนินการอยู่ในมิติความปลอดภัย

เป้าหมาย	ความปลอดภัยสำหรับทุกคนใน มจธ. ภายในปี พ.ศ. 2560		
นโยบาย แนวปฏิบัติ และชุดโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ	• นโยบายความปลอดภัย มจธ. • แนวทางปฏิบัติแบบพกพาของความปลอดภัยในชีวิต • ความปลอดภัยบนถนน: นโยบายและขั้นตอนการดำเนินการเกี่ยวกับจักรยานยนต์และจักรยาน แนวทางปฏิบัติแบบพกพาในขับขี่ปลอดภัย และการแบ่งปันการใช้ท้องถนน • ความปลอดภัยในสถานที่ทำงาน: นโยบายและขั้นตอนการดำเนินการเรื่องความปลอดภัยอาคาร • ความปลอดภัยในห้องปฏิบัติการและเวิร์กช้อป: นโยบายและขั้นตอนการดำเนินการเรื่องความปลอดภัยทางเคมีและทางชีวภาพ นโยบายและขั้นตอนการดำเนินการด้านความปลอดภัยทางไฟฟ้าและเครื่องกล นโยบายและขั้นตอนการดำเนินการความปลอดภัยของกัมมันตรังสี • ความปลอดภัยด้านอาหาร: นโยบายและขั้นตอนการดำเนินการด้านความปลอดภัยทางอาหาร ชุดโครงการเรื่องความสะอาดและรสชาติอาหาร การส่งเสริมอาหารเพื่อสุขภาพ และการไม่ใช้โฟมสำหรับบรรจุอาหาร		
ความก้าวหน้า (ที่มีการรายงาน)	**ชื่อชุดโครงการ**	**สถานะ (%) ณ ปี 2560**	**ค่าเป้าหมาย (%)**
	(ไม่พบว่ามีรายงาน)	(ไม่พบว่ามีรายงาน)	(ไม่พบว่ามีรายงาน)

ข.2 การเปลี่ยนผ่านสู่การมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” (ปี 2560 - ปัจจุบัน):

ในปี 2560 มจธ. ได้ขยายพันธะสัญญาจากการมุ่งเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียว มาสู่การมุ่งมหาวิทยาลัยสีเขียวเพื่อเอสดีจี 2030 หรือ “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” เพื่อสอดคล้องกับวาระความยั่งยืนระดับประเทศและโลก และส่งเสริมการพัฒนาความเป็นผู้นำด้านความยั่งยืนในมหาวิทยาลัย ในฐานะสถาบันขั้นสูงด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีระดับประเทศ มจธ. มีภาระหน้าที่เป็นจุดยืนให้ประเทศไทยบรรลุเอสดีจี 2030 ทั้ง 17 ด้าน (ดูตารางที่ 2)

มจธ. กำหนดนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน (KMUTT Sustainable Development Policy)[12] คือ “การที่มหาวิทยาลัยมุ่ง

- เป็นสีเขียว ทำงานเป็นหุ้นส่วนกับชุมชน และเป็นแบบอย่างในระบบการจัดการพลังงาน สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย
- ผลิตบัณฑิต “คุณภาพ มจธ.” ที่จะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่นำสังคมไทยสู่สังคมการพัฒนาที่ยั่งยืน และ
- บากบั่นเพื่อความเป็นเลิศ โดยใช้แนวคิดการจัดการคุณภาพครบวงจร เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในระบบการจัดการพลังงาน สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย”

จะเห็นได้ว่านโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้างต้น ยังคล้ายคลึงกับนโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียวอยู่มาก (ดูส่วน ข.1) นั้นคือยังคงเป้าหมายตัวตนของมหาวิทยาลัยในการมุ่งเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวไว้ ความต่างอยู่ที่การระบุเป้าหมายของการเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวที่เน้นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามเอสดีจี 2030

ทั้งนี้การพัฒนาที่ยั่งยืนตามเอสดีจี 2030 นั้น (ดูส่วน ก.2) มีขอบเขตที่กว้างและครอบคลุมหลากหลายลึกซึ้งกว่าการเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (ความเป็นสีเขียว ดูส่วน ข.1) มาก เพื่อให้ มจธ. สามารถร่วมผลักดันประเทศไทยให้บรรลุเอสดีจี ได้อย่างมีประสิทธิผลบนฐานของวัตถุประสงค์ของ มจธ. เอง จำเป็นที่ มจธ. ต้องหาแนวทางในการกำหนดทิศทางการพัฒนา มจธ. ให้เป็น”มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ได้อย่างสอดคล้อง

ค. ความท้าทายในการจัดการการมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” และข้อเสนอแนะเริ่มต้นในการจัดการความท้าทาย

ในฐานะมหาวิทยาลัยวทน. ที่มีคุณภาพระดับประเทศ และการมีพันธะสัญญาในการมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” (ดูส่วน ข.2) มจธ. มีจุดยืนในการเป็นต้นเหตุให้ประเทศไทยบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนปี ค.ศ. 2030 หรือเอสดีจี 2030 ผ่านพันธกิจในด้านการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ด้วยโอกาสและบนฐานความแข็งแกร่งทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่สร้างขึ้นใหม่ได้จากความได้เปรียบของ มจธ. เอง

[12] ชุดสไลด์เรื่อง “Transforming Thai Higher Education with SEP for SDG” โดย รศ.ดร.ศักรินทร์ ภูมิรัตน 12-16 ก.พ. 61 ที่ 11th International Congress on Higher Education “University 2018”

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนผ่านสู่การมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” นั้นมีความท้าทายดังอธิบายไว้ในส่วน ค.1 ทั้งนี้บทความนี้เสนอแนะแนวทางเริ่มต้นสำหรับพิจารณาจัดการความท้าทายนั้นในส่วน ค.2

ค.1 ความท้าทายการจัดการขอบเขตงานที่กว้างในการมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน”

การมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” มีขอบเขตงานที่กว้างขวางขึ้นกว่าขอบเขตงานในการมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยสีเขียว” (ดูส่วน ข.1) เป็นอย่างมาก เพื่อเป็นการเจาะจงเห็นชัดขึ้น ตารางที่ 10[13] แสดงรายการส่วนประกอบที่อยู่เกณฑ์ “สีแดง” (นั่นคือ พึงได้รับการปรับปรุงอย่างมีนัยยะสำคัญมาก) ของเอสดีจี 2030 ของประเทศไทยในแต่ละด้าน จากรายการส่วนประกอบดังกล่าว พบว่ามีส่วนประกอบหลายอย่างเช่น

- ความเข้มข้นของอนุภาคที่มีเส้นผ่านศูนย์กลางต่ำว่า 2.5 ไมครอน (PM2.5) ในเขตเมือง
- ร้อยละของน้ำเสียอันจากกิจกรรมมนุษย์ที่ได้รับการบำบัด
- การปลอดปล่อยก๊าซ CO_2 ต่อหัวอันเกี่ยวข้องกับลังงาน (tCO_2/หัว)
- ดัชนีสุขภาพมหาสมุทร - น้ำสะอาด
- การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่า
- อัตราการตายจากการจราจาร (ต่อประชากร 100,000 คน)

ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานในการมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยสีเขียว” ของ มจธ. เช่น สิ่งแวดล้อม พลังงาน การมีหัวใจสีเขียวของนักศึกษาและบุคลากร มจธ. และความปลอดภัย

อย่างไรก็ตาม บางส่วนประกอบในตารางที่ 10 นั้นไม่ได้อยู่ในขอบเขตงานของการมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยสีเขียว” เช่น การใช้จ่ายในการวิจัยและการพัฒนา และดัชนีการรับรู้คอรัปชัน ซึ่งส่วนประกอบเหล่านี้อยู่ในขอบเขตงานของการมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ของ มจธ.

หมายเหตุ: ส่วนประกอบอื่นในตารางที่ 10 ที่ไม่ได้กล่าวถึงโจ่งแจ้งนั้น ก็ยังอยู่ในขอบเขตงานของการมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ของ มจธ. ซึ่งในทางปฏิบัติ มจธ.สามารถพิจารณาผลักดันได้ อย่างน้อยที่สุดในทางอ้อมร่วมกับเครือข่ายและพันธมิตร มจธ. โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับบริบท สถานการณ์ และความสามารถของ มจธ. และผลกระทบต่อความก้าวหน้าในการบรรลุเอสดีจี 2030 ของประเทศไทย

[13] หน้า 225 รายงาน SDG Index and Dashboards Report 2017: Global Responsibilities - International spillovers in achieving the goals

ตารางที่ 10: ส่วนประกอบที่มีค่าอยู่เกณฑ์สีแดงของเอสทีจีของประเทศไทย

เอสดีจีที่	คำอธิบายของส่วนประกอบเกณฑ์ “สีแดง” ของเอสดีจี	ค่าปี 2560	ค่าเป้าหมาย (“สีเขียว”)
2	การแพร่หลายของการหยุดสูง (ความสูงน้อยสำหรับอายุ) ในเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี	16.3	≤ 7.5%
	ดัชนีการจัดการไนโตรเจนอย่างยั่งยืน	0.9	≤ 0.3
3	การเกิดขึ้นของวัณโรค (ต่อประชากร 100,000 คน)	172	≤ 10
	อัตราการตายจากการจราจร (ต่อประชากร 100,000 คน)	36.2	≤ 8.4
4	จำนวนปีในการเรียนโดยเฉลี่ย (ปี)	7.9	≥ 12
5	ร้อยละของจำนวนที่นั่งของผู้หญิงในรัฐสภา	6.1	≥ 40%
9	ร้อยละของประชากรที่ใช้อินเทอร์เนต	39.3	≥ 80%
	การใช้จ่ายในการวิจัยและการพัฒนา (% ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ)	0.5	≥ 1.5%
11	**ความเข้มข้นของอนุภาคที่มีเส้นผ่านศูนย์กลางต่ำว่า 2.5 ไมครอน (PM2.5) ในเขตเมือง (ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร)**	25.8	≤ 10
12	**ร้อยละของน้ำเสียอันจากกิจกรรมมนุษย์ที่ได้รับการบำบัด (%)**	11.5	≥ 50%
13	**การปลอดปล่อยก๊าซ CO_2 ต่อหัวอันเกี่ยวข้องกับลังงาน (tCO_2/หัว)**	4.5	≤ 2
	ดัชนีความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	0.2	≤ 0.1
14	**ดัชนีสุขภาพมหาสมุทร - น้ำสะอาด (0-100)**	54.2	≥ 70
15	ดัชนีบัญชีแดงของการอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ (0-1)	0.8	≥ 0.9
	การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าประจำปี (%)	6.4	≤ 3%
16	การฆ่าตัวตาย (ต่อประชากร 100,000 คน)	3.9	≤ 1.5
	ประชากรที่ติดคุก (ต่อประชากร 100,000 คน)	398	≤ 100
	ดัชนีการรับรู้คอรัปชัน (0-100)	35	≥ 60

ทั้งนี้เมื่อมองงานที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันของ มจธ. ในการขับเคลื่อนการมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยยั่งยืน” นั้น มีงานพัฒนาที่ มจธ. ดำเนินการอยู่หลายอย่างที่ไม่ได้อยู่ในกรอบของการดำเนินงานที่มหาวิทยาลัยสีเขียว เช่น[14]

● การปฏิรูปการให้การศึกษา - ผู้เรียนรู้ในศตวรรษที่ 21: การดำเนินการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การเรียนรู้บูรณาการกับงาน การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ทำงาน สำนักงานการศึกษาสำหรับผู้มีความสามารถพิเศษ พื้นที่การเรียนรู้ ห้องปฏิบัติการการเรียนรู้เชิงสังเคราะห์ ชมรม (นักศึกษา) ผู้ประกอบการ ชมรม (นักศึกษา) วิสาหกิจและนวัตกรรมเพื่อสังคม ชมรม (นักศึกษา) นวัตกรรม และชุดโครงการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงสังคม มจธ.

[14] ชุดสไลด์เรื่อง “Transforming Thai Higher Education with SEP for SDG” โดย รศ.ดร.ศักรินทร์ ภูมิรัตน 12-16 ก.พ. 61 ที่ 11th International Congress on Higher Education “University 2018”

● การปฏิรูปการวิจัยและการพัฒนานวัตกรรม: การส่งเสริมการวิจัยและนวัตกรรม การปฏิรูปการบริหาร สวนอุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์ อาคาร KX เพื่อนวัตกรรม มหาวิทยาลัยผู้ประกอบการ และย่านนวัตกรรม

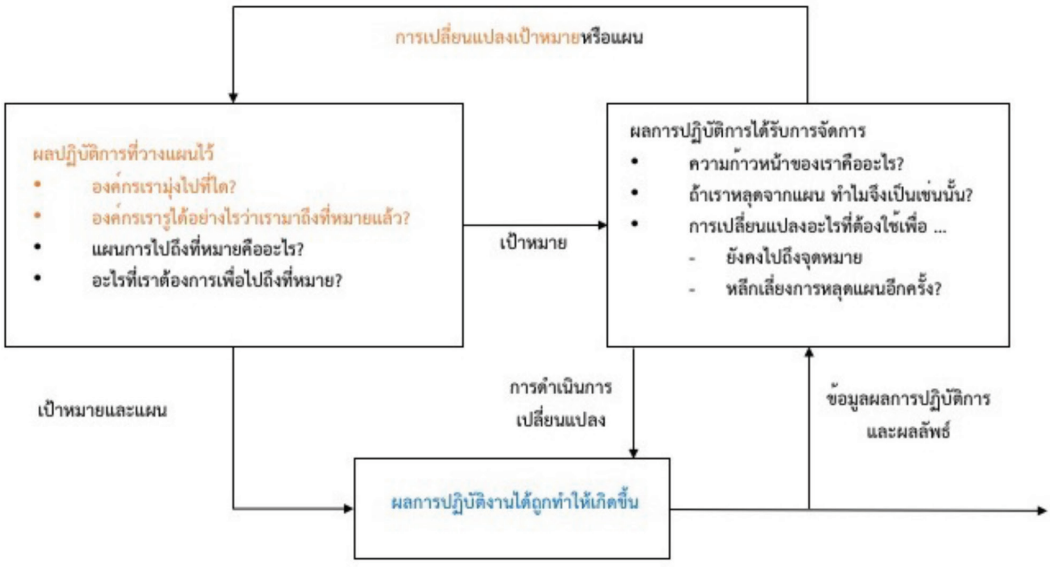
● การปฏิรูปการบริหารและการจัดการ: โครงการพัฒนาคุณภาพการศึกษาสู่ความเป็นเลิศ (EdPEx - Education Criteria for Performanc Excellence) คณะที่ปรึกษานานาชาติด้านการวิจัย (IRAP - Internatonal Research Advisory Panel) และมูลนิธิเพื่อการพัฒนา มจธ. บริษัทนววิวรรธ หลักปฏิบัติด้านจรรยาบรรณองค์กร

ด้วยขอบเขตงานของ “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ที่กว้างขึ้นดังกล่าว ความท้าทายของการจัดการก็คือ มหาวิทยาลัยจะบูรณาการงานที่มีขอบเขตกว้างขวางข้างต้น เพื่อขับเคลื่อนการเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” บนโอกาสที่มหาวิทยาลัยมีและที่สร้างขึ้น และด้วยฐานความแข็งแกร่งทางวิชาการ (ดูภาพที่ 2) ที่มีอยู่ของมหาวิทยาลัยได้อย่างเป็นองค์รวมไม่แปลกแยกเป็นส่วนได้อย่างไร?

ค.2 ข้อเสนอแนะเริ่มต้นในการจัดการความท้าทาย

เพื่อมีแนวทางการจัดการความท้าทาย (ดูส่วน ค.1) แนวทางหนึ่งคือการการแปลงความท้าทายของการจัดการเป็นโจทย์ที่สามารถนำไปสู่คำตอบที่เป็นฐานในการดำเนินการของ มจธ. ต่อไป ในกรอบการคิดแบบกายวิภาคของผลการปฏิบัติงาน (จากศาสตร์การให้คำปรึกษาด้านผลการปฏิบัติงาน (performance consulting)[15]) ความท้าทายด้านการจัดการนั้นสามารถถูกแปลงเป็น (ดูภาพที่ 14) ความท้าทายของการปรับให้ทรัพยากรและกระบวนการ (ผ่านการเปลี่ยนแผนและการจัดการ - สองกล่องซ้ายและขวาของภาพที่ 14) ขององค์กรสอดรับเป้าหมายที่เปลี่ยนไป (ดูตัวอักษรสีส้มด้านบนในภาพที่ 14) เพื่อให้ผลการปฏิบัติงานที่สอดคล้องเกิดขึ้น (ดูตัวอักษรสีฟ้าในภาพที่ 14)

[15] G. A. Rummler, *Serious Performance Consulting According to Rummler*, the International Society for Performance Improvement, 2004.

ภาพที่ 14: ส่วนประกอบของระบบผลการปฏิบัติงานที่วางแผนไว้และผลการปฏิบัติงานที่ได้รับการจัดการ

ตามภาพที่ 14 การเปลี่ยนเป้าหมายตัวตนของมหาวิทยาลัยจาก “มหาวิทยาลัยเขียว” เป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ส่งผลให้เกิดคำถามว่า “มจธ. กำลังมุ่งไปที่ใด?” และ “มจธ. จะรู้ได้อย่างไรว่าถึงที่หมายแล้ว?” (ดูตัวอักษรสีส้มในกล่องด้านซ้ายในภาพที่ 14) คำถามดังกล่าวร้องขอให้มีการแจกแจงในรายละเอียดถึงทิศทาง ผ่านการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดความเห็นพ้องร่วมกัน

เพื่อให้เกิดการตอบคำถามดังกล่าว คณะผู้บริหาร มจธ. สามารถเริ่มต้นด้วยการหารือกันถึงแนวทางการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางเรื่องดังกล่าวได้อย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง แนวทางหนึ่งคือการกำหนดให้มีคณะกรรมการ (ระดับมหาวิทยาลัย) ในการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนามหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน ให้มีหน้าที่เป็นเวทีในการมีส่วนร่วม และสร้างและใช้เครื่องมือสำหรับการบูรณาการงานทั้งหลายในปัจจุบันที่มีขอบเขตกว้างขวาง เพื่อขับเคลื่อนการเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ได้อย่างเป็นองค์รวม ยกตัวอย่างเช่น

นโยบายการเชื่อมติด (cohesion policy) ซึ่งจะเชื่อมนโยบาย เป้าหมายและการดำเนินการใน มจธ. เช่น การตกผลึกถึงความเป็นเลิศที่เกี่ยวข้อง (relevance excellence) ความยั่งยืนทางการเงิน และความเชื่อมโยงระหว่างกันของนโยบาย เป้าหมาย และการดำเนินการในทั้งสองด้าน ผ่านมุมมองของการมุ่งสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ของ มจธ.

โมเดลธุรกิจของมหาวิทยาลัยที่ได้รับการตกผลึกอีกครั้ง และปรับให้สอดคล้องกับการมุ่งเป็นมหาวิทยาลัย “ที่ยั่งยืน” พร้อมกับสอดรับกับการมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยวิจัย” และ “มหาวิทยาลัยผู้ประกอบการ” ที่ (ก) มีผลกระทบสูงของไทย อาเซียน และเอเชีย (ข) ตอบสนองต่อความต้องการของประเทศ “ลูกค้า” และการแข่งขันได้ดีขึ้น (ซึ่งเป็นเป้าหมายตัวตนสำคัญของ มจธ. ด้วยเช่นกัน) เช่น การเปลี่ยนมุมมองจากการที่ค่าเล่าเรียนจากนักศึกษา เป็นแหล่งรายได้สำคัญหนึ่งของมหาวิทยาลัย มาเป็นมุมมองที่ “ค่าเล่าเรียน” มีไว้เพียงเพื่อครอบคลุมต้นทุนค่าดำเนินการที่นักศึกษานำตนมาอยู่และเรียนรู้ที่ มจธ. และให้แหล่งรายได้ที่สำคัญมาจากการที่บุคลากร มจธ. ได้รับเงินจากการวิจัย บริการวิชาการ และการสร้างวิสาหกิจที่มีคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง และช่วยยกระดับความสามารถในการแข่งขันของภาคการผลิต ภาคการบริการ และภาคการเกษตรของประเทศไทย

ง. สรุป

บทความปริทัศน์นี้ทบทวนนโยบายและชุดโครงการ เป้าหมายและความก้าวหน้าสำหรับบรรลุซึ่งพันธะสัญญาต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจธ.) ตั้งแต่ปี 2548 มจธ. ได้กำหนดนโนโยบายมหาวิทยาลัยสีเขียว มุ่ง “การเป็นผู้นำด้านสิ่งแวดล้อมในทุกกิจกรรม” โดยเฉพาะในด้าน (ก) โครงสร้างพื้นฐานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (ข) พลังงานและการเปลี่ยนสภาพภูมิอากาศ (ค) ขยะและของเสีย (ง) น้ำ (จ) การคมนาคมขนส่ง (จ) การให้การศึกษาและการเรียนรู้ และ (ฉ) ความปลอดภัย โดยที่กลยุทธ์ดำเนินการของ มจธ. มีสามองค์ประกอบคือ (ก) สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ (ข) การจัดการคุณภาพครบวงจร (ค) การมีส่วนร่วม ทั้งนี้ในปี 2560 มจธ. มุ่งขยายจากฐานมหาวิทยาลัยสีเขียวมาเป็นเป็นมหาวิทยาลัยสีเขียวเพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนปี 2030 หรือ “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน”

บทความนี้ได้ระบุซึ่งความท้าทายด้านการจัดการ คือการที่ มจธ. ต้องบูรณาการงานที่มีขอบเขตกว้างขวาง เพื่อขับเคลื่อนการเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ด้วยโอกาสและบนฐานความแข็งแกร่งทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่สร้างขึ้นใหม่ได้จากความได้ เปรียบของ มจธ. เอง ทั้งนี้บทความได้นำเสนอข้อเสนอแนะแนวทางเริ่มต้นในการจัดการความท้าทายนั้นให้เกิดการปฏิบัติได้ คือการกำหนดคณะกรรมการ (ระดับมหาวิทยาลัย) การส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนามหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน เพื่อเป็นเวทีในการมีส่วนร่วม และสร้างและใช้เครื่องมือสำหรับการบูรณาการ อันจะส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการหารือถึงทิศทางและกำหนดเป้าหมายการพัฒนาให้ มจธ. มุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” ได้มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพต่อไป เช่น การกำหนดนโยบายเชื่อมติด และโมเดลธุรกิจของ มจธ. ที่ตกผลึกอีกครั้งที่ไม่เพียงสนับสนุนการมุ่งเป็น “มหาวิทยาลัยที่ยั่งยืน” เท่านั้น แต่ยังผลักดันเป้าหมายที่สำคัญอื่นของ มจธ. เช่น การเป็นมหาวิทยาลัยวิจัยและผู้ประกอบการที่มีผลกระทบสูง แข่งขันได้ และตอบสนองต่อความต้องการของประเทศไทยได้อีกด้วย

A Review of Thai Agricultural Policy from the Past to Smart Farm 4.0 with the Case of Duck Farm

Aweewan Mangmeechai*

Abstract

Farmers are very important for the economic sustainability of Thailand and hence, are referred to as “the backbone of the nation”. One of the major problems of agricultural sector is that the farmers do not have income security. the recent National policy is moving towards Thailand 4.0 and this also applies to agricultural sector. The Smart farmer is the concept that aims to encourage Thai farmers to integrate knowledge and technology in the farm activities. This paper provided evidence of a case study of duck farm integrating with solar roof, sensors, and automatic machines. The financial analysis of the smart farm prototype was also discussed.

* International College of National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: maweewan@gmail.com

Introduction

Majority of the developing nations generate income from the agricultural sector, especially in the rural areas. It has also been recognized that the growth of agricultural sector is very important for the overall economic development as well as poverty reduction (Johnston & Mellor, 1961). Therefore, the growth of agricultural sector has been the most important development objective of the developing nations. The formulation of agricultural policies and its implementation is very essential for the overall development of the agricultural sector.

In Thailand, the farmer registration process has begun in 2002 to help farmers in according with government policy. According to data in 2016, total number of registered farmers were 7,942,582 households (Department of Agricultural Extension, 2016). The total area used for agriculture (all crop types) was 23.9 million ha, or 47% of the country, in 2016. A breakdown of where these agricultural areas were located can be summarized as follows: 5.2 million ha in the northern part, 10.2 million ha in the northeastern part, 5.0 million ha in the central part, and 3.5 million ha in the southern part (Office of Agricultural Economics, 2016). Note that, of this figure, the area within irrigation was only 5.0 million ha. This implies that famers must rely on rainfall for cultivating. Farmers are very important for the economic sustainability of Thailand and hence, are referred to as "the backbone of the nation". Seenuankaew (2015) reported that one of the major problems of agricultural sector is that the farmers do not have income security.

This paper discussed agricultural policy from the past to present. The smart farm concept that has recently been launched during the current national economic and social development plan. The second section provided evidence of a case study of duck farm integrating with solar roof, sensors, and automatic machines. The financial analysis of the smart farm prototype was also discussed.

Agricultural Policy in Thailand

The Thai government has launched many policies over a period of time to improve and increase the production, as well as to overcome the problems faced by the farmers**.** The government has developed the national economic and social development plan (NESDP) to establish proper policies and procedures to support this sector. During the 1$^{st/2nd}$ plan (1961-1971), the emphasis was foster agricultural growth with the raise of Green Revolution technologies.

From the 3$^{rd/4th}$ plan (1972–1981), the plan supported the export of agricultural products and subsidized agricultural credit and expansion of agricultural land. During the 5th/6th NESDP (1982–1991), improvement in competitiveness and marketing efficiency and in the world market and promotion of export based agro-industries. During the 7th national development

plan (1992-1996) through the 10th plan (2007-2011), the country emphasized on the theme sustainable agriculture, embedded environmental quality and the natural resources into agricultural practices. The plan intended to help sustaining the economic viability of farm operation as well as to integrate the harmony in quality of life and income distribution. Additionally, it proposed that farmers made the most use from nonrenewable resources and attuned, where appropriate, natural biological cycles.

Since the 9th Plan, the principles of the "Sufficiency Economy Philosophy" have been introduced and continue to be a vital element of development strategy. The philosophy of 'sufficiency economy' was first mentioned by His Majesty the King Bhumibol Adulyadej of Thailand. Sufficiency economy was addressed by his national address delivered in 1974 and reiterated in 1997, during the Thai economic crisis (Tom Yum Kung) of 1996–1997. The 'sufficiency economy' entails moderation and reasonableness for self-immunity (Sathirathai & Piboolsravut, 2004). These three principles are interconnected and interdependent. Moderation conveys the idea of people living their lives on the middle path, not the extremes. People should rely on themselves without overindulgence. This way of living occurs when people have reasonableness-accumulated knowledge and experience, along with analytical capability, self-awareness, foresight, compassion, and empathy. They must be aware of the consequences of their actions, not only for themselves but also for others. The third principle, self-immunity refers to the ability of people to protect themselves against any unpredictable or uncontrollable events. It implies a foundation of self-reliance, as well as self-discipline. People will be immune materially or financially, socially, environmentally, and culturally.

The 12th National Economic and Social Development Plan (2017-2021) was formulated during a period when the world was experiencing rapid change and becoming even more integrated, whilst Thailand itself was undergoing reforms. In formulating the 12th Plan, the Office of the National Economic and Social Development Board (NESDB) adhered to the country's Sustainable Development Goals (SDGs), the Thailand 4.0 Policy, as well as other reform agendas. In order to set out development directions and strategies to achieve the objectives of "Security, Prosperity, and Sustainability", the NESDB regards participation by a broad cross-section of society to be a crucial principle in the drafting of this Plan (Office of the National Economic and Social Development Board, 2016) From the national plan, there are many policies that have driven the support of agricultural sector. The policy can be formulated in five strategies, which are (1) strengthening farmers and farmers institutions, (2) escalating production efficiency and upgrading product standards, (3) enhancing competitiveness in agricultural sectors with technology and innovation, (4) managing agricultural resources and environments with equity and sustainability, and (5) developing governmental administration and management system. (see Table 1 for a summary of the NESDB) (Auckara-aree, Kongkaew, Wittayasilp, & Sirivongpaisal, 2017).

Table 1: The Evolution of the Agricultural Development policies in Thailand

Planning Period	Major agricultural development policies
1st/2nd NESDP (1961–1971)	* Foster agricultural growth with the raise of Green Revolution technologies. * Provide agricultural credit. * Expand agricultural land and promote commercial agriculture. * Increase adoption of High Yield Variety, farm mechanization and chemical inputs.
3rd/4th NESDP (1972–1981)	* Support exportation of agricultural products. * Provide agricultural credit and expand agricultural land. * Expand and promote monoculture agriculture & growth of large commercial farming, and large scale deforestation.
5th/6th NESDP (1982–1991)	* Improve competitiveness and marketing efficiency and in the world market. * Promote export based agro-industries * Change from 'extensive' to 'intensive' agriculture, lose comparative advantage, and decline in agricultural area. * Promote the use of inorganic pesticides on farmers' health.
7th NESDP (1992–1996	* Promote agro-industries and sustainable agriculture. *Increase productivity and produce high value-added products. * Increase production of high-value fisheries and livestock products. * Prevent water, soil, and environmental degradation.
8th NESDP (1997–2001)	* Promote organic agriculture, agro-industries sustainable farming practices, and farming that utilizes both organic and inorganic inputs. * Increase the use of organic inputs, sustainable farming systems, and export.
9th NESDP (2002–2006)	* Focus on food-safety through the adoption of Good Agricultural Practices (GAP). * Promote organic agriculture Sufficiency economy * Increase farmers' awareness of the advantages of organic agriculture * Promote the adoption of GAP by farmers

Table 1: The Evolution of the Agricultural Development policies in Thailand (Cont.)

Planning Period	Major agricultural development policies
10th NESDP (2007–2011)	* Focus on food-safety. * Promote organic agriculture, and farmers' knowledge through the community learning center. * Enhance farmers' knowledge on local sustainable agricultural practices. * Increase farming area
11th NESDP (2012-2016)	* Increase agricultural productivity and value Bio-energy Research and development should be emphasized local educational institutes and the private sector should collaborate on research and development while farmers and firms should apply knowledge, technologies and innovations that are environmentally sound.
12th NESDP (2017-2021)	*Developing enabling factors in agriculture and supporting new generation farmers Smart farmer

Source: Adapted from (Kasem & Thapa, 2012)

One of the common polices that the government have launched is price intervention policy. Under the price intervention policy, each government administration deployed different schemes e.g. agricultural crop insurance, revenue assurance, pledging program and etc. This section describes examples of the price intervention policy

Price intervention policy

Agricultural crop insurance: This policy was enacted during the 2nd National Economic and Social development plan to insure cotton, corn, sorghum, and soybean. During the 7th plan, Bank for Agriculture and Agriculture cooperatives (BAAC) established the fund to mitigate all damages for rice, both yearly crops and seasonal crops, and damages from natural disasters such as flood, wind and drought for corn and livestock.

Pledging program: The government first implemented the rice pledging scheme during the 4th national development plan. Farmers pledged the crops with the government during the harvesting season and later the government decided to sell the crops for higher price. However, participants have to absorb the interests and storage fees themselves. Initially, the scheme was only provided for rice but later expand to, during the 9th development plan, other crops such as cassava, maize, garlic, tiger shrimps and white shrimp.

The rice pledging scheme during Yingluck Administration: it is the most controversial agricultural policy in Thailand. The government offers 55 USD per ton of paddy which is much above the world market prices, resulting enormous stockpile of rice in government procession. Yet, the government believes that Thailand has market power in the global rice market, which enables Thailand to increase the export price of rice by stockpiling and decreasing rice export quantities. The empirical results show that Thailand does not have market power to influence export prices in its four major export markets. This program costs over US$19 billion. The program left Thailand with millions of tons of rotting rice in warehouses and a government engulfed by allegations of corruption. In 2016, a state-appointed committee ordered that Yingluck be fined 35.7 billion baht (US$1.03 billion) as a penalty for losses by the rice subsidy scheme between 2012 and 2014 (Manhathanaseth & Pensupar, 2014).

Poramacom (2014) studied the differences between the income guarantee policy and rice pledging scheme. The study has analyzed co-integration of two types of rice of Thailand which are 5% white rice and 100% grade 2 jasmine rice. In the "Income Guarantee Policy", the government set up reference price every week for un-milled rice. The farmers will receive compensation equal to the price difference if they sold rice below reference price. On the other hands, in the "Rice Pledging Policy" the government buys un-milled rice from farmers above-market price. This study compared farmers' perception regarding different schemes to calculate the return from rice production. Another objective was to compare 5% white rice and 100% grade 2 jasmine rice of Thailand. Rice pledging scheme could encourage illegal un-milled rice from neighboring country. Similarly, the income guarantee scheme also shows some weaknesses as the farmers could offer low price in the market to claim the price difference from the government. The result also showed that the farm price was affected by wholesale price as well as FOB price. It showed that the farmers preferred income guarantee scheme rather than rice pledging scheme, and the wholesale and farm price with FOB price was higher for 5% white rice rather than 100% grade 2 jasmine rice (Poramacom, 2014).

In sum, it seems that every politician has his own policy about the fate of the farmers, but nothing seems to have worked. All political parties talk about their "ultimate solution" to lift up the living standards of the farmers, but they remain the poorest of the society. The lack of true political will and corruption has contributed to the inevitable and constant failure.

Smart farmer

In a couple year, many Thais probably would hear the term "Smart farmer". This term means the farmer should be able to integrate knowledge and technology in the farm activities.

The knowledge can be applied in the management for production, market, and analysis for quality and safety for consumption, social, and environment. Besides, smart farmer would integrate technology e.g. sensor to monitor farm temperature, sensor to monitor humidity and should results via internet. In other words, integrating science and technology for the use in farms. The government recruits farmer to participate in this project. The criteria for selection is that the annual income should not be lower than 180,000 Baht per household or 15,000 Baht per month (Net Pracharat, 2017).

The smart farm is in line with the sustainable agricultural development which aims to reduce the use of inorganic pesticides and fertilizers an increased the use of organic bio-pesticides and fertilizers. The smart farmer program will advance the farming practice to become more professional. In this discipline, the government officers work alongside the farmers to provide knowledge and guidance for solving problems (Manhathanaseth & Pensupar, 2014).

Smart Farm in the USA

Precision agriculture approaches agriculture practices like industrial operations, in that it aims to maximize yield per rai by employing precise watering and fertilizing techniques using data obtained by closely monitoring related variables, such as humidity and mineral levels in soil. Precision agriculture includes 1) precision planting, which involves planting seeds with different growth rates depending on the properties of the soil and matching seed genetics with soil conditions 2) precision fertilizing, which modulates fertilization according to different soil properties 3) precision spraying, which identifies highly weed-infested areas for emphasis spraying, leading to a 60% reduction in the use of chemical pesticides and 4) precision irrigation, that uses soil moisture and weather data to determine the rate of irrigation to keep soil moisture at suitable levels. One of the farms successful in adopting precision agriculture is Jones Enterprises, with about 58,000 acres of farmland in the US. Jones Enterprise uses multi-hybrid seed planters to divide seeds into groups that requires less water and groups that requires the usual amount. This practice helps increase corn yields to 12 bushels per acre. Currently, Jones Enterprise is assessing the employment of precision fertilizing, which agricultural technology company Trimble estimates will decrease costs by 10% and improve crop yields by 10% (Heemmuden, 2016).

A case of smart farm in Thailand

The author reviewed the case studies of smart farm in Thailand. Chieochan, Saokaew, and Boonchieng (2017) conducted the research that aims to develop prototype of Lingzhi

mushroom farm. This research applied the use of Internet of Thing (IOT) with a sensor to measure and monitor humidity in the farm. The humidity data processed through NETPIE which was developed and provided by NECTEC as a free service. Humidity data was stored into a NET FEED (a sub service from NETPIE) and displayed on mobile devices and computers through NET FREEBOARD (another sub service of NETPIE). Also, automatic sprinkler and fog pumps were installed and can be automatically operated (switching on and off for periods of time). The information was linked and displayed via LINE Application. The results of the research showed that using IOT with the sensor enhanced the prototype of smart farming (Chieochan et al., 2017).

Kaewmard and Saiyod (2014) applied agriculture automation for vegetable crop e.g. soil moisture sensor, air humidity sensor and air temperature sensor. Moreover, irrigation system using wireless sensor network was installed for collecting the environment data and controlling the irrigation system via smart phone. The experimental result showed that the accuracy of sending and receiving command control for irrigation system is 96 percent and accuracy of environment collection is 98 percent (Kaewmard & Saiyod, 2014).

So-In, Poolsanguan, and Rujirakul (2014) integrated wireless sensor and mobile system networks in poultry farm to collect sensing data, such as temperature, humidity, light intensity, and density. BY knowing this information real-time, the farmers can make accurate decisions to adjust the environmental behavior accordingly (So-In et al., 2014).

After reviewing the study of smart farm in Thailand and comparing with the USA, it seems that Thai government follows the same path with the developed countries e.g. apply advance technology, encourage large farm size which does not fit with the Thai context. One of the reasons Thailand's farmers shy away from agricultural technology is that most agricultural plots are small scale. Making more advanced technology does not worth the investment.

The Case of Solar Roof Duck Farm

The study of Phakdi (2018) case of duck farm that is the case suitable for Thai farmer. The farm size is 8 meter * 6 meter semi open duck farm and equipped with these technologies: Automatic duck feeder, Automatic watering and drainage system, Automatic temperature and humidity control system, Automatic open-close door system, Power supply system by solar cell, Automatic feeding, aeration, and drainage systems of fish pond. Overall, the design of duck farm management is shown in Figure 1.

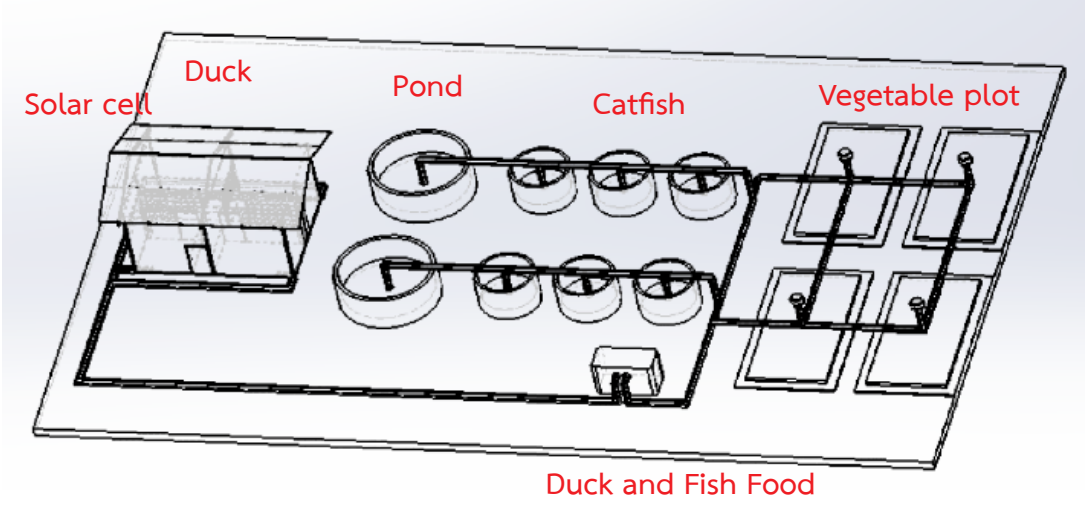

Figure 1: The duck farm design

Table 2: The initial investment costs

Investment costs	Baht
Farm construction	200,000
Drainage and watering system	15,000
Automatic duck/fish feeder system	25,000
Automatic temperature and humidity control system	5,400
Automatic open-close door system	6,600
Automatic feeding, aeration, and drainage system of catfish	18,000
Solar cell (inverter, solar panel, wires and peripherals, battery, charger)	26,900
Ducks (3 male and 27 female ducks) and catfish	9,600
Total	**306,500**

Table 3: Operating costs and benefits

Operating costs and Benefits	Baht
Duck food 1st month	(1,080)
Duck+baby duck food 2nd month	(2,800)
Duck+baby duck food 3rd month	(4,160)
Duck+baby duck food 4th month	(16,580)
Catfish 1st month	(1,168)
Catfish 2nd month	(712)
Benefit from selling cat fish	1,426
Selling duck	128,557

The operating costs include duck food, fish food the benefits from this farm is generating from selling duck and catfish. Table 4 showed the cashflow of duck farm. The return period is within one year.

Table 4: Net present value of the farm

Year	Investment	Operating cost	Benefit	Net benefit	PV	NPV
0	(306,500)					(306,500)
1		(153,840)	1,045,568	891,728	849,265	542,765
2		(207,504)	1,559,796	1,352,292	1,226,568	1,769,333

The Sensitivity Analysis

The sensitivity analysis was conducted to see the best and the worst scenarios at year 1. With range estimate, the average net benefit of year 1 is average 542,766 Baht (The worst is 439,879 Baht and the best is 654,792 Baht) (Figure 2). The most sensitive factor for the net benefit is the income gain from selling duck (Figure 3).

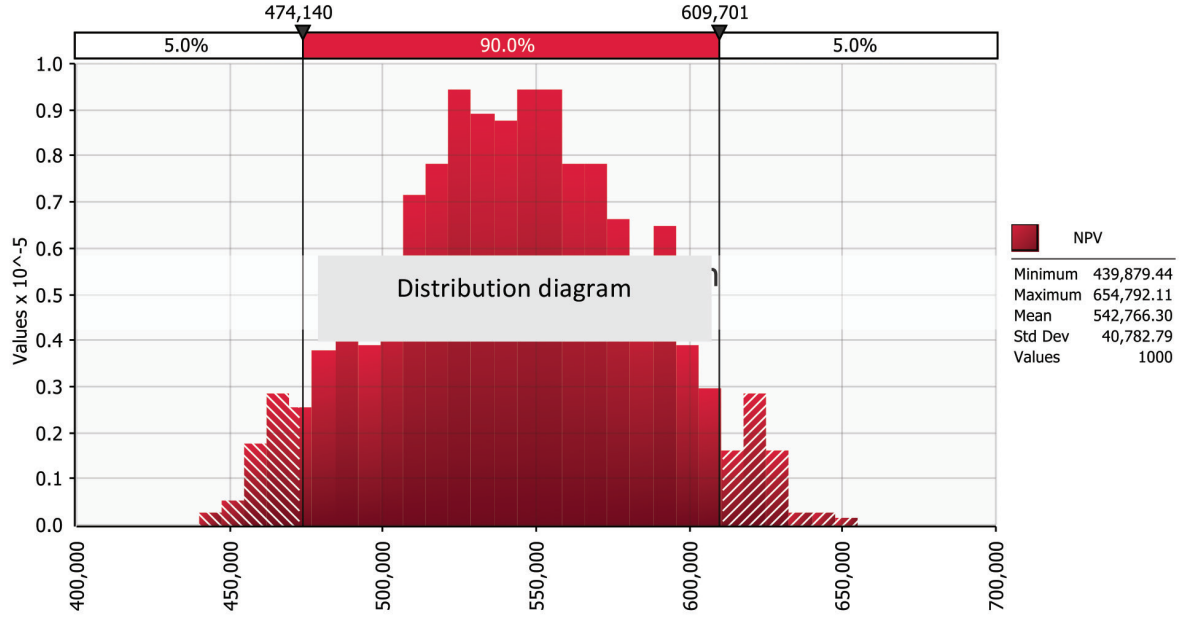

Figure 2: The distribution of net benefit at year 1 (Baht)

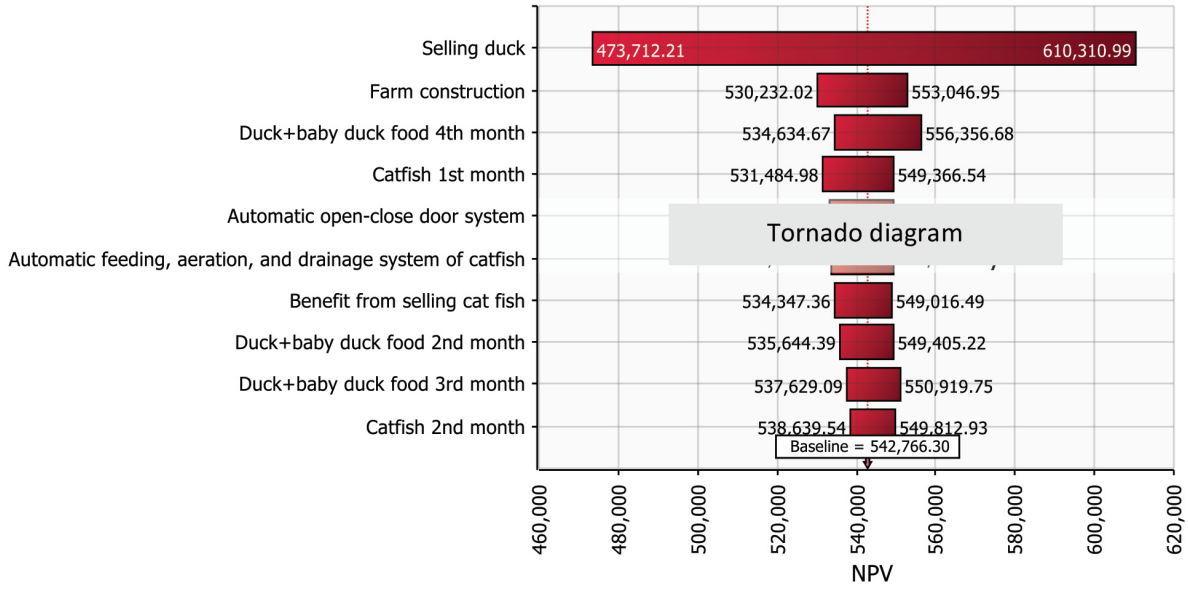

Figure 3: Tornado diagram of net present value (Baht)

Conclusions

Also, the recent National policy is moving towards Thailand 4.0 and this also applies to agricultural sector. The Smart farmer is the concept means the farmer should be able to integrate knowledge and technology in the farm activities. The smart farm concept has been applied in many countries e.g. the US, Japan. Thai government follows the same path with the developed countries. Often, the government grasps the concept in development from developed countries but not try to find the perfect fit for Thai situation. One of the reasons Thailand's farmers shy away from agricultural technology is that most agricultural plots are small scale, making more advanced technology not worth the investment. This study shows the case of duck farm that is the case suitable for Thai farmer since it applies simple, low investment costs, easy to use of technologies. By incorporating these technologies, the farmer can solely operate the whole farm, has more time to do other businesses, and importantly with only 300,000 baht of initial investment and within 1 year return period.

References

Auckara-aree, K., Kongkaew, W., Wittayasilp, S., & Sirivongpaisal, N. (2017). *Role of Supply Chain Management in Supporting Agroindustry:A Study Case from Thailand.* Paper presented at the International Conference on Chemistry and Engineering in Agroindustry, Padang.

Chieochan, O., Saokaew, A., & Boonchieng, E. (2017). *IOT for Smart Farm: A case study of the Lingzhi Mushroom Farm at Maejo University* Paper presented at the 14th International Joint Conference on Computer Science and Software Engineering Nakhon Si Thammarat, Thailand.

Department of Agricultural Extension. (2016). *Number of farmers in Thailand*. Retrieved from http://www.agriinfo.doae.go.th/year59/general/population/rfs58.pdf

Heemmuden, P. (2016). Smart farming: Hope for the world, opportunity for Thailand. Retrieved from https://www.scbeic.com/en/detail/product/2812

Johnston, B. F., & Mellor, J. W. (1961). The role of agriculture in economic development. *The American Economic Review, 51*(4), 566-593.

Kaewmard, N., & Saiyod, S. (2014). *Sensor data collection and irrigation control on vegetable crop using smart phone and wireless sensor networks for smart farm.* Paper presented at the IEEE Conference on Wireless Sensors, Subang, Malaysia.

Kasem, S., & Thapa, G. B. (2012). Sustainable development policies and achievements in the context of the agriculture sector in Thailand. *Sustainable Development, 20*(2), 98-114.

Manhathanaseth, I., & Pensupar, K. (2014). *Thai agricultural policies: The rice pledging scheme.* Paper presented at the FFTC-COA International Workshop on Collection of Relevant Agricultural Policy Information and its Practical Use, Taiwan.

Net Pracharat. (2017). Smart farm 4.0. Retrieved from http://netpracharat.com/%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%A2%E0%B8%A7%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B9%80%E0%B8%99%E0%B9%87%E0%B8%95%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90/%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B8%99%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B9%E0%B9%89/%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B8%81%E0%B8%A3-4.0/2560/08/22/smart-farmer-%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%84%E0%B9%83%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B9%88-4.0

Office of Agricultural Economics. (2016). *Agricultural statistics of Thailand*. Retrieved from Bangkok:

Office of the National Economic and Social Development Board. (2016). *The twelfth national economic and social development plan (2017-2021)*. Retrieved from Bangkok, Thailand: http://www.nesdb.go.th/nesdb_en/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?nid=4345

Phakdi, P. (2018). *The Smart Farming by Adopting the Philosophy of the Sufficiency Economy: A Case Study of Duck Farm, Latkrabang, Thailand.* (Doctoral), National Institute of Development Administration, Bangkok, Thailand.

Poramacom, N. (2014). Rice production, prices and related policy in Thailand. *International Journal of Business and Social Science, 5*(10).

Sathirathai, S., & Piboolsravut, P. (2004). *Sufficiency Economy and a Healthy Community.* Paper presented at the the Third IUCN World Conservation Congress, Bangkok,.

Seenuankaew, U. (2015). Information behaviors in value adding of farmers' production and marketing in Thailand. *New Library World, 116*(3/4), 227-242.

So-In, C., Poolsanguan, S., & Rujirakul, K. (2014). A hybrid mobile environmental and population density management system for smart poultry farms. *Computers and Electronics in Agriculture, 109*, 287-301.

The Role of Superstitious Behaviors in Stock Trading Performance: Evidence from Stock Traders in Thailand

Peerayuth Charoensukmongkol*

Abstract

The present research explored the role of superstitious behaviors on stock trading performance. Data were collected from independent stock traders and professional stock traders in thailand (total n=226). Results from partial least square analysis found that the contribution of superstitious behaviors on stock trading performance is strongly moderated by external locus of control and knowledge expertise in stock investment that individuals exhibited. In particular, the positive association between superstitious behaviors and stock trading performance only presented in individuals with high external locus of control, but for those with low external locus of control, higher superstitious behaviors are associated with lower trading performance. Moreover, the positive association of superstitious behaviors only presented in those with high knowledge expertise in stock investment; for those with low knowledge expertise in stock investment, more superstitious behaviors lowered trading performance. The overall findings support the role of superstitious beliefs in helping individuals enhance confidence and sense of control. However, superstitious behaviors can be harmful when individuals just cling onto it but do not develop sufficient knowledge and skills that are more important for them to achieve the desired goal. In this case, superstitious behaviors may be nothing but just a “blind faith” that hardly brings sustainable success to individuals.

Keywords: superstitions, locus of control, efficacy, attribution, decision making, investment

* International College, National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: peerayuth@outlook.com

Introduction

Extant studies documented that superstitious beliefs have been widely witnessed in many areas, such as in sports (Bleak & Frederick, 1998; Schippers & Van Lange, 2006; Womack, 1992), gambling (Joukhador et al, 2004), and consumer behaviors (Carlson et al, 2009; Hernandez et al, 2008). However, to the best knowledge of the authors, no study has explored the role of superstitious beliefs in the area of stock trading. In fact, some evidence shows that superstitious behaviors have prevailed among stock traders especially in the Eastern culture like in China. For example, it was reported in the Wall Street Journal that when deciding on which stocks to invest, many Chinese investors preferred to select stocks with a surplus of 8 in the ticker number (Areddy, 2007). However, whether superstitious beliefs actually contribute to stock trading performance is still an issue that is left unanswered in research. In order to provide this evidence, this research aims to investigate the link between the superstitious behaviors and stock trading performance of people in Thailand. In particular, Thailand is a suitable context to study about superstitions due to the pervasiveness of superstitious beliefs that have been deeply involved in the way of life of Thai people throughout the country's long history until today. Anyway, although there is a wide array of superstitious beliefs in Thailand, this research focuses on the superstitious behaviors that received influence from religion and are considered common practices that are widely embraced by the majority of Thai people as a integral part of the culture.

Scholars suggest that the causal link between superstitious practices and outcomes that individuals receive is inherently vague (Langer, 1975; Schippers & Van Lange, 2006; Shermer, 2002). However, in this research, the authors argue that the contribution of superstitious behaviors to stock trading performance is not absolute, but it is contingent on the personal characteristics of the individuals who develop superstitious beliefs. In particular, two characteristics that might influence the benefits that individuals will obtain from superstitious behaviors are proposed in this study: (1) external locus of control and (2) knowledge expertise in stock investment that individuals possess. Generally, external locus of control reflects an individual's beliefs that one's life is beyond personal control but is determined by external factors (Rotter, 1966). Thus, it is possible that the benefits of superstitious behaviors are more prominent for individuals with this disposition. Another proposed factor, knowledge expertise in stock investment, is emphasized in this research because it is a fundamental characteristic that crucially determines the success of individuals in stock trading. In particular, the study postulates that although superstitious beliefs may provide some benefits to individuals who lack a sense of control, those individuals still need to have adequate knowledge required to be successful in the task they perform. More importantly, results from the present study will provide additional insight into the role of

superstitious behaviors in a context that has not yet been investigated. This research will also offer a crucial implication for the society, especially in Thailand, where superstitious beliefs are widely adopted.

Background and Hypothesis

Superstitious beliefs

Superstitions encompass many aspects, such as magic, religion, supernatural power, and the like. In particular, Vyse (2000) defined superstition as "the belief in supernatural causality that one event causes another without any natural process linking the two events." Carlson et al (2009, p. 691) referred to it as "a belief and/or practice that is designed to influence an outcome, is based upon an unknown or mysterious force, and is inconsistent with the scientific knowledge available within a culture." Generally, individuals' beliefs in superstitions usually manifest in behaviors and practices that they express. Superstitious behaviors in this sense can be understood as "unusual, repetitive, rigid behavior that is perceived to have a positive effect by the actor, whereas in reality there is no causal link between the behavior and the outcome of an event" (Schippers & Van Lange, 2006, p. 2533).

- **Superstitious behaviors in Thailand**

Superstitious beliefs vary from culture to culture. For example, while the number 13 represents bad luck in the Western world, in Chinese culture, the number 4 is a representation of mortality. Therefore, when studying about superstitious beliefs, it is important to examine the unique characteristics of a culture under investigation. In Thailand, superstitions tend to be ingrained deeply in the Thai culture throughout its long history. Generally, the superstitious beliefs of Thai people are strongly influenced by Buddhism, which is the national religion of the country. The most common spiritual practices that can be witnessed in almost every place in Thailand are praying to the statues of the lord Buddha, the Buddhist monks, and a wide array of deities, asking for wealth, prosperity, successes, and windfall luck. Thai people tend to believe that carrying amulets that represent the lord Buddha, the Buddhist monks, or the deities will provide them luck and protection. They also have a strong interest in horoscope, fortune telling, lucky numbers, as well as auspicious dates and times. For example, the number 9 is considered auspicious by Thai people, so anything that is associated with numbers (e.g., telephone number, license plate number, date and time, etc.) is preferred to have the number 9 in it. In particular, many spiritual practices and rituals of Thai people are influenced by their belief in karma in Buddhism, which is a belief that a good (bad) experience that comes to an individual in the present is influenced by good (bad) deeds that an individual committed in

the past (Hanson et al, 2002). For this reason, several spiritual rituals are widely embraced by Thai people as they believe that the rituals will yield good karma and help overcome bad karma committed in the past.

- **Evidence of superstitious behaviors in research**

In the world today where technology and scientific innovation are highly advanced, although superstitions seem to be against the knowledge of modern sciences, it is evident that superstitious beliefs are still common for many people in many aspects of life (Shermer, 2002). According to Gallup and Newport (1991), the tendency to embrace superstitious beliefs is not limited to less educated individuals in less developed areas; even highly educated people in advanced economies like in the United States also show to embrace superstitions (Rice, 2003). Literature has found that superstitious behaviors tend to be a widely accepted practice among athletes from all sports. For example, Bleak and Frederick (1998) collected survey data from athletes in the National Collegiate Athletic Association (NCAA) teams and found that superstitious rituals were embraced differently across sports. Moreover, Carlson et al (2009) proposed that "superstitions are employed as a heuristic device and that they influence a variety of consumer behaviors." In particular, they argued that superstitious beliefs can influence high-involvement decisions when risk and uncertainty are present such as when buying a house. Hernandez et al (2008) also found that Chinese consumers who are superstitious tend to have a high desire for novelty seeking in product purchasing because they believe this could help them gain control over situations around them.

Personal characteristics that determine superstitious behaviors

Kramer and Block (2007) argued that not everyone will be affected by superstitious beliefs. Taking this perspective, the authors propose that the tendency to engage in superstitious behaviors will depend on some personal characteristics of individuals. The first characteristic that can determine the propensity to adopt superstitious behaviors is locus of control. Generally, Rotter (1966) defined locus of control as the beliefs of individuals about whether they control the outcomes in their lives. He classified locus of control into two aspects: (1) internal locus of control, the beliefs that individuals have skills and competencies to control the outcomes in their lives, and (2) external locus of control, the beliefs that the outcomes are determined by other factors that are beyond their control, such as fate or luck.

In particular, literature proposed that external locus of control tends to be the influential factor that motivates individuals to embrace superstitious beliefs (Langer, 1975; Langer & Roth, 1975). In the pioneer work on "illusion of control," Langer (1975) proposed that the

main reason individuals embrace superstitious behaviors is a perception that individuals have no control over a situation they encounter. In this regard, individuals who lack confidence that they have sufficient capabilities required to be successful in their life are more likely to depend on superstitions as a means to help them overcome their perceived weaknesses. In the empirical field, Bleak and Frederick (1998) found that the use of a superstitious behavior is associated with anxiety, locus of control, and importance of success. Schippers and Van Lange (2006) showed that sports players with an external locus of control exhibit greater levels of ritual commitment than those with an internal locus of control. Dag (1999) found a positive link between locus of control and paranormal beliefs in a Turkish college sample. Given all prior evidence about the role of locus of control on the tendency to adopt superstitious behaviors, the following hypothesis is presented:

Hypothesis 1: There is a positive relationship between external locus of control and superstitious behaviors.

This research also argues that the tendency to embrace superstitious behaviors can depend on demographic factors, including gender, age, and educational level. In particular, extant studies found that females are more prone to embrace superstitious beliefs than males (Preece & Baxter, 2000; Wiseman & Watt, 2004). A key reason that can explain this role of gender is that females tend to be more emotion-oriented, whereas males tend to be more rational-oriented (Sladek et al, 2010); thus females may rely on irrational explanations to judge things to believe, whereas males may rely more on logical explanations to believe in things. Second, it is possible that superstitious beliefs are more salient in the older generation than in the younger one. In particular, growing up with parents or ancestors during the time when scientific knowledge was not well developed may make the older generation absorb superstitious beliefs from their parents or ancestors. On the other hand, the younger generation born in the modern period when scientific knowledge is well developed may perceive superstitions as preposterous; thus they may be less inclined to believe in superstitions. Finally, education can play an important role in the superstitious beliefs of individuals. In particular, it is likely that people with higher education embrace less superstitious behaviors than people with lower education because educated people tend to rely more on logical thinking and scientific knowledge to judge what they believe (Preece & Baxter, 2000). Therefore, these hypotheses are proposed:

Hypothesis 2: Females are more likely to adopt superstitious behaviors than males.
Hypothesis 3: There is a positive relationship between age and superstitious behaviors.
Hypothesis 4: There is a negative relationship between education and superstitious behaviors.

The role of superstitious behaviors in stock trading

Skinner (1948) argued that superstitious behaviors tend to arise through conditions. Schippers and Van Lange (2006) argued that individuals tend to engage in superstitious behaviors when they encounter a situation characterized by uncertainty, and the degree of superstition will become stronger when the expected outcomes are considered very important to them. Keinan (2002) and Bleak and Frederick (1998) found that superstitious behaviors tend to prevail when individuals are under stress and have a desire for control. Because the nature of stock investment usually involves high uncertainty from hard-to-predict economic conditions and stock price movements, all of which inevitably exposing stock traders to the risks of financial gain and loss, it is not uncommon that superstitious beliefs play a significant role for some stock traders.

Unarguably, it is difficult to extrapolate the real effect that superstitious behaviors have on outcomes from stock investment. In particular, extant studies that investigated the outcomes associated with superstitious behaviors did not find conclusive evidence. For example, while Bleak and Frederick (1998) found that superstitious behaviors are common in sports, they did not find a significant link between superstitious beliefs and sports performance. Taking the perspective of previous scholars that superstitious beliefs arise through conditions and that not everyone will be affected by these beliefs (Kramer & Block, 2007; Skinner, 1948), this research proposes that the benefits of superstitious behaviors on stock trading performance will be contingent on some personal characteristics of individuals.

First, the authors argue that the benefits of superstitious behaviors in stock trading performance are contingent on the locus of control that an individual exhibits. In fact, because individuals with high external locus of control tend to attribute success to external sources such as luck or chance instead of own competencies, this characteristic can post a significant obstacle for individuals to make money in stock. In particular, when people strongly believe that outcomes in life are determined by external factors, they may not be willing to develop their skills and competencies to overcome obstacles or to enhance their skills to accomplish their task (Wang et al, 2010). Whether individuals gain or lose money in stock, they attribute it to good or bad fortune. Having this propensity may preclude individuals from examining and justifying what are the key reasons that truly determine their performance and what they can do to improve them. Moreover, although these individuals exhibit appropriate knowledge in stock investment, a belief that outcomes in life is predefined and influenced by fate may discourage individuals from taking appropriate risk or making decisive judgments in stock trading. In this sense, resting the outcomes passively on fate and luck will hardly make individuals succeed in the stock market. Therefore:

Hypothesis 5: There is a negative relationship between external locus of control and stock trading performance.

However, although external locus of control can be an obstacle for stock traders to make money in the stock market, it is possible that superstitious beliefs play a positive role in helping individuals suffering from this disposition to improve stock trading outcomes. As mentioned earlier that external locus of control can stall individuals from taking appropriate risks and making sound judgments in stock trading, the role of superstitious beliefs in this sense is to help those individuals develop more confidence in their stock trading decisions. In particular, because those with external locus of control tend to have a strong belief in the power of external forces that will influence success, a strong faith that individuals have toward the positive outcomes that will be granted by superstitious beings can serve as a sense of control that motivates these individuals to take risk and be more confident in their trading decisions, and that can increase their chances to perform better in stock trading. Therefore, the following hypothesis is presented:

Hypothesis 6: The relationship between superstitious behaviors and stock trading performance is positively moderated by external locus of control.

Although the authors previously proposed that superstitious behaviors can make individuals develop more confidence and enhance their sense of control required to increase their chances of achieving better stock trading performance, it is necessary to accept the reality that just having self-confidence in stock trading is not a sufficient condition for individuals to make money in the stock market. The most important thing that will truly determine success in the stock market is the level of knowledge in stock investment that allows individuals to make sound decisions in stock trading. Therefore, the level of knowledge expertise in stock investment that individuals possess is proposed as the essential factor that will lead them to succeed in the stock market. Knowledge expertise in stock investment encompasses several key aspects. For example, individuals need to have the skills to perform market research, to analyze the financial information of the companies to invest in, to keep track of economic news and market situations, and the like. Generally, these aspects of knowledge expertise are very crucial for individuals to pick the good fundamental stocks with the right timing, and that will yield higher chance for them to maximize profit and minimize risk in stock trading. In fact, it is also possible that individuals who have superior knowledge expertise in stock investment rely less on superstitions because they can use the knowledge they have gained to influence success in the area that they are expert in. Actually, this argument is consistent with the prior hypothesis that suggested that those who are highly educated are less likely to embrace superstitious behaviors.

THEREFORE:

Hypothesis 7: There is a positive relationship between knowledge expertise in stock investment and stock trading performance.

Hypothesis 8: There is a negative relationship between knowledge expertise in stock investment and superstitious behaviors.

Given the crucial role of knowledge expertise in helping increase the chances of achieving superior stock trading performance, the authors propose that superstitious behaviors will only help individuals achieve this goal if and only if individuals already possess a sufficient level of knowledge expertise in stock investment. In this case, superstitious behaviors can provide additional benefits in helping individuals develop more confidence in their decision making, which will eventually maximize their chances of success. However, for those who lack sufficient knowledge in stock investment, a strong belief in superstitions not only offers no benefit but can also cause a detrimental effect to them. In fact, it is dangerous when individuals regard a supernatural power as a silver bullet that will grant them every wish. Crucially, when individuals hope that a superstitious power will help bring success in stock trading but they personally do not exhibit adequate knowledge in this area of investment, it fundamentally does not make any difference from gambling (Langer, 1977; Langer & Roth, 1975). In this case, superstitious behaviors can eventually lower the chances of individuals to succeed in stock trading. Hence, this argument leads to the last hypothesis:

Hypothesis 9: The relationship between superstitious behaviors and stock trading performance is negatively moderated by knowledge expertise in stock investment.

Methods

Sample and data collection procedure

Participants of this research are independent stock traders and professional stock traders whose work is related to investment (such as brokers and analysts). The data were collected through self-administered questionnaire surveys. For the samples who are independent stock traders, data were collected, using convenient sampling, from people who attended the Stock Exchange of Thailand–Thailand Future Exchange (SET–TFEX) Online Investor fair held on June 26–29, 2014. The questionnaires were distributed randomly in the fair by two research assistants. After the fair, a total of 151 useable surveys were obtained. For professional stock traders, the questionnaires were distributed to brokers, traders, and analysts at two leading financial institutions in Thailand. A total of 42 usable surveys were received from this sample group.

In total, 226 questionnaires were obtained from both groups of stock traders. Demographic and stock trading characteristics of the sample are summarized in Table 1.

Table 1: Demographic and trading characteristics of samples

Gender	Male: 124 (55%)
	Female: 102 (45%)
Age (in years)	Minimum: 18
	Maximum: 62
	Mean: 29.48
	Standard deviation: 8.29
Finance-related educational background	Yes: 87.55 (39%)
	No: 139 (61%)
Educational level	Below bachelor's degree: 27 (12%)
	Bachelor's degree: 149 (66%)
	Master's degree: 50 (22%)
Trading experience (in year)	Less than 1 year: 53 (23%)
	1 year: 47 (21%)
	2 years: 39 (17%)
	3 years: 32 (14%)
	4 years: 6 (3%)
	5 years: 8 (4%)
	6 years: 6 (3%)
	7 years: 5 (2%)
	8 years: 5 (2%)
	9 years: 2 (1%)
	10 years: 9 (4%)
	More than 10 years: 14 (6%)
Professional trader	Yes: 81 (36%)
	No: 145 (64%)
Investment horizon	Short-term: 68 (30%)
	Middle-term: 118 (53%)
	Long-term: 39 (17%)

Measures

Stock trading performance was measured by asking respondents to identify the level of gain/loss they made. Performance was measured in both long term and short term. Long-term performance covers a period one year, whereas short-term performance covers a period of three to six months. They were measured using ordinal scale ranges of 1 (more than 30 percent loss), 2 (26–30 percent loss), 3 (21–25 percent loss) . . . 8 (breakeven) . . . 13 (21–25 percent gain), 14 (26–30 percent gain), and 15 (more than 30 percent gain). The analysis showed that these three measures correlated strongly with one another. They were then used as the indicators to construct a single reflective latent variable for the stock trading performance construct.

Although there are preexisting measurement scales of superstitious traits and behaviors (Carlson et al, 2009; Hernandez et al, 2008; Wiseman & Watt, 2004), these scales were developed to capture superstitious beliefs of people in specific countries; therefore, they cannot be applied universally due to differences in superstitious beliefs that vary from culture to culture. Therefore, this research developed a scale to capture superstitious beliefs that are unique in the Thai culture. The scale comprises five superstitious practices. Respondents were asked to rate the degree of importance they place in each aspect of superstitious practices in daily life, including (1) believing in horoscope and fortune telling, (2) engaging in superstitious rituals to overcome (enhance) bad (good) karma, (3) praying to spiritual and supernatural beings to ask for achievement and/or luck, (4) choosing to perform important tasks during auspicious dates and times, and (5) collecting and/or carrying amulets. These questions were rated using a Likert scale ranging from 1 (not important) to 5 (very important).

External locus of control was measured by a chance control scale developed by Levenson (1973). Sample items include *"When I get what I want, it's usually because I'm lucky" and "It's not always wise for me to plan too far ahead because many things turn out to be a matter of good or bad fortune."* These questions were rated using a Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree).

Knowledge expertise in stock investment was adopted from a scale developed by Chu et al (2014). It was measured using four questions: (1) level of interest in keeping up with financial reports, (2) the extent to which respondent searches for information related to stock investment, (3) the extent to which respondent is involved in attending lectures on stock investment, and (4) level of understanding of financial articles in newspapers. They were measured using a Likert scale ranging from 1 (very low) to 5 (very high).

Demographic factors, including age, gender, and education, are measured as the following: *age* was measured in years, *gender* was measured as a dummy variable *(male was coded 1; female was coded* 0), and *education* was coded in the ordinal scale ranging from 1 *(below bachelor's degree)* to 4 *(doctoral degree).*

Control variables that might determine stock trading performance are incorporated in the analysis, including (1) stock trading experience, (2) educational background related to finance, (3) whether a respondents is a professional trader, (4) investment horizon, and the degree to which (5) fundamental analysis and (6) technical analysis are used to guide trading decisions. Stock *trading experience* was measured by the number of years that a respondent has traded stock. Professional trader was coded as a dummy variable (*YES was coded 1; NO was coded 0*). *Educational background related to finance* was coded as a dummy variables (*YES was coded 1; NO was coded 0*). *Investment horizon* was coded as the ordinal scale (*1=short-term; 2=middle-term; 3=long-term*), whereby a higher score means a longer investment horizon. The extent to which a respondent relied on *fundamental analysis* and *technical analysis* in trading was measured using a Likert scale ranging from 1 (*never*) to 5 (*always*).

Data analysis

Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) was selected as a statistical tool to analyze the data. The analysis allows multiple hypotheses to be assessed simultaneously while also enabling the use of reflective scales. It also permits the simultaneous assessment of both measurement and structural models. PLS is appropriate for the data used in this research because it does not require a large sample size as compared with other SEM techniques (Chin, 1998). Furthermore, it does not require the data to be normally distributed (Kline, 2005). PLS analysis is performed using WarpPLS version 4.0 (Kock, 2014).

Results

The measurement model was assessed before PLS estimations. First, convergence validity was assessed using factor loadings. The results indicate that all factor loadings are above the .5 minimum requirement as suggested by Hair et al (2009). Second, discriminant validity was assessed by comparing the average variance extracted (AVE) and the squared correlation coefficient. Fornell and Larcker (1981) suggested that the square root of the AVE must be greater than the correlations between the constructs in order for discriminant validity to exist. The results, as shown in Table 2, satisfy this requirement. Third, construct validity was assessed using Cronbach's alpha coefficient and composite reliability coefficient. The minimum requirement for these two indicators is .7 (Nunnally, 1978). Results, as shown in Table 2, showed that the reliability indicators of all latent variables are higher than this threshold.

Table 2: Correlations among variables, internal consistency, and convergent validity

	Cronbach's alpha coefficient	Composite reliability coefficient	STF	SB	KE	XP	PRO	FMJ	IH	FDM	TCH	ELC	AGE	GEN	EDU
STF	.851	.91	**(.878)**	-.066	.26**	.291**	.168*	.161*	-.056	.272**	.271**	-.161*	.145*	-.019	.059
SB	.906	.93		**(.853)**	.043	-.143*	-.033	.009	-.083	-.031	.003	.498**	-.183**	-.147*	-.064
KE	.826	.885			**(.812)**	.246**	.246**	.33**	.041	.487**	.393**	.08	.058	-.032	.123
XP	-	-				**(1.000)**	.413**	.152*	.091	.223**	.263**	-.22**	.567**	-.011	.29**
PRO	-	-					**(1.000)**	.395**	-.108	.124	.306**	-.041	.087	-.064	.157*
FMJ	-	-						**(1.000)**	-.15*	.117	.27**	-.002	-.129	-.032	.066
IH	-	-							**(1.000)**	.054	-.128	-.097	.08	.149*	.123
FDM	-	-								**(1.000)**	.46**	-.039	.148*	-.124	.098
TCH	-	-									**(1.000)**	-.061	.024	-.034	.009
ELC	.855	.896										**(.797)**	-.185**	-.002	-.173**
AGE	-	-											**(1.000)**	.015	.298**
GEN	-	-												**(1.000)**	.037
EDU	-	-													**(1.000)**

Notes: *$p \leq .05$; **$p \leq .01$;

Average variance extracted from latent variables is shown in parentheses;

STP=stock trading performance, KE=knowledge expertise, XP=trading experience, PRO=professional trader, FMJ=educational background related to finance,

IH=investment horizon, FDM=use of fundamental analysis in trading, TCH=use of technical analysis in trading, ELC=external locus of control, AGE=age, GEN=gender dummy variable (male=1), EDU=education.

The test of multicollinearity among the indicators was performed using the full variance inflation factor (VIF) statistics. In particular, the full VIF test is more robust than the traditional VIF test because it allows lateral and horizontal collinearity to be evaluated simultaneously. Petter et al (2007) recommended that full VIF should be lower than 3.3. The analysis indicates that the maximum full VIF is 2.116, which is satisfactory. Furthermore, Kock and Lynn (2012) argued that the full collinearity test can serve as a technique that captures the possibility of common method bias (CMB) in the PLS model analysis. They proposed that full collinearity VIF lower than the critical value of 3.3 can provide some evidence that CMB may not be a major threat for the analysis in PLS model. In addition, a Harman's one factor test, as recommended by Podsakoff et al (2003), does not indicate that one-factor confirmatory factor analysis model fits the data well (X^2=1163.378; d.f.=119; p<.001). These results, overall, alleviate a concern about CMB in the analysis.

Figure 1 presents the results from PLS estimation. Standardized coefficient and significant level are reported. All fit indices of the PLS model, including average path coefficient (APC=.117; p=0.009), average r-squared (ARS=.245; p<0.001), average full collinearity (AFVIF=1.448), Simpson's paradox ratio (SPR=.813), r-square contribution ratio (RSCR=.99), and statistical suppression ratio (SSR=.875) are satisfactory (Kock, 2014).

Hypothesis 1 predicted that external locus of control will lead positively to superstitious behaviors. The analysis indicated that the relationship between these two variables is positive and statistically significant (β=.488; p<.001). Therefore, hypotheses 1 is strongly supported.

Hypothesis 2 predicted that females are more likely to adopt superstitious behaviors than males. The analysis revealed that the coefficient of the gender dummy variable (in which male was coded 1) is negative and statistically significant (β=-.147; p=.004). These findings can be interpreted that males are less superstitious than females. Therefore, hypothesis 2 is supported.

Hypothesis 3 predicted a positive relationship between age and superstitious behaviors. The analysis contradicted the hypothesis as the result revealed that the association between these two variables is negative and statistically significant (β=-.108; p=.027). This means that older people are less superstitious than younger people. Therefore, hypothesis 3 is not supported.

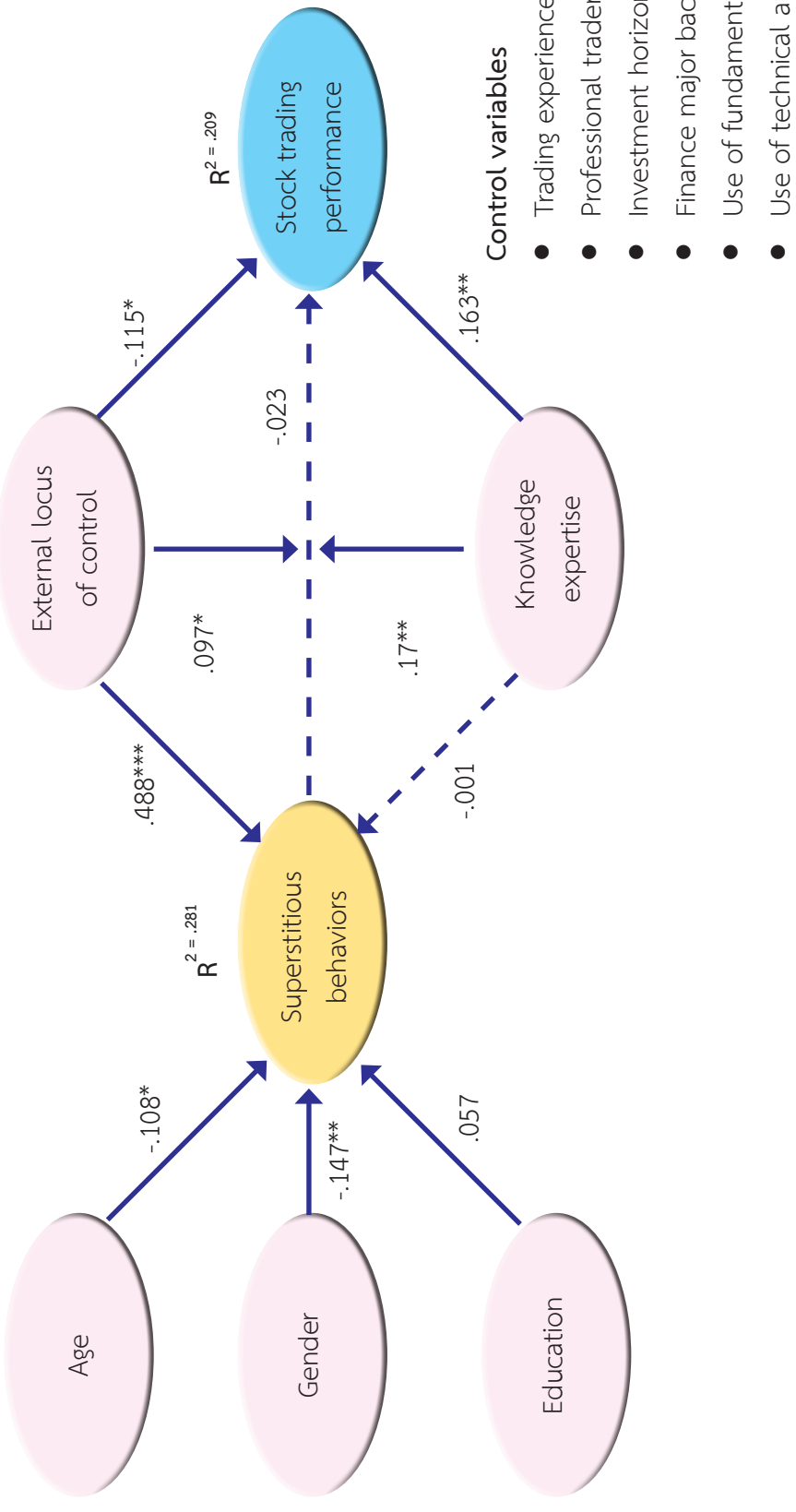

Figure 1: PLS results

Notes: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$; Standardized coefficients are reported; Solid lines represent statistically significant paths.

Hypothesis 4 predicted a negative relationship between education and superstitious behaviors. The result from the analysis contradicted the prediction as it showed that these two variables are positively associated (β=.057; p=.151). This suggests that people with higher educational level are more superstitious than people with lower education. However, the findings are not statistically significant. Therefore, hypothesis 4 is not supported.

Hypothesis 5 predicted that external locus of control will lower trading performance. The analysis revealed that their relationship is negative and statistically significant (β=-.115; p=.02). Therefore, hypothesis 5 is supported.

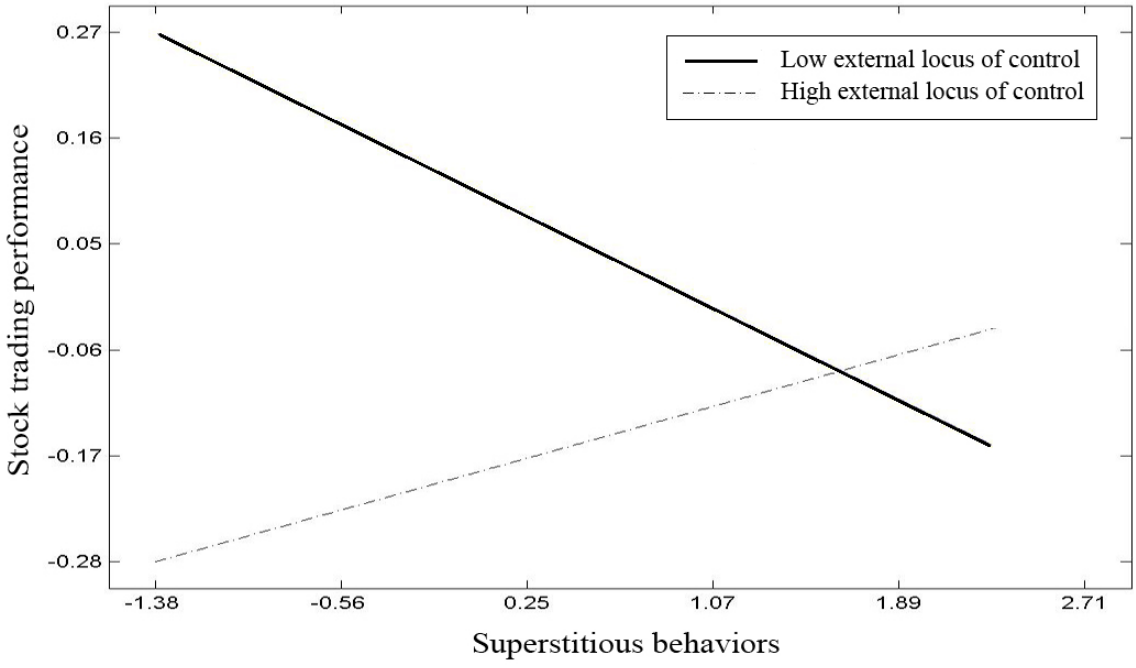
Hypothesis 6 predicted that external locus of control will positively moderate the relationship between superstitious behaviors and stock trading performance. The analysis showed that the interaction term between superstitious behaviors and external locus of control is positive and statistically significant (β=.097; p=.04). This suggests that the effect of superstitious behaviors on stock trading performance is stronger for those with high external locus of control. Therefore, hypothesis 6 is supported.

Hypothesis 7 predicted that information expertise in stock investment will increase trading performance. The analysis showed that their association is positive and statistically significant (β=.163; p=.002). Therefore, hypothesis 7 is strongly supported.

Hypothesis 8 predicted that knowledge expertise in stock investment will lower superstitious behaviors. Although their relationship is negative, it is not statistically significant (β=-.001; p=.493). Hence, hypothesis 8 is not supported.

Hypothesis 9 predicted that information expertise will negatively moderate the relationship between superstitious behaviors and stock trading performance. The analysis showed that the interaction term between superstitious behaviors and information expertise is positive and statistically significant (β=.17; p=.001). This suggests that the effect of superstitious behaviors on stock trading performance is strong for those with high knowledge expertise. Therefore, hypothesis 9 is supported.

The only control variables that are significantly associated with stock trading performance are trading experience (β=.2; p<.001) and use of fundamental analysis in trading (β=.15; p=.004). These associations are all positive, suggesting that apart from factors proposed in the hypotheses, success in stock investment still depends strongly on the experience that individuals have gained in stock investment as well as the intensive use of fundamental analysis to guide trading decisions.

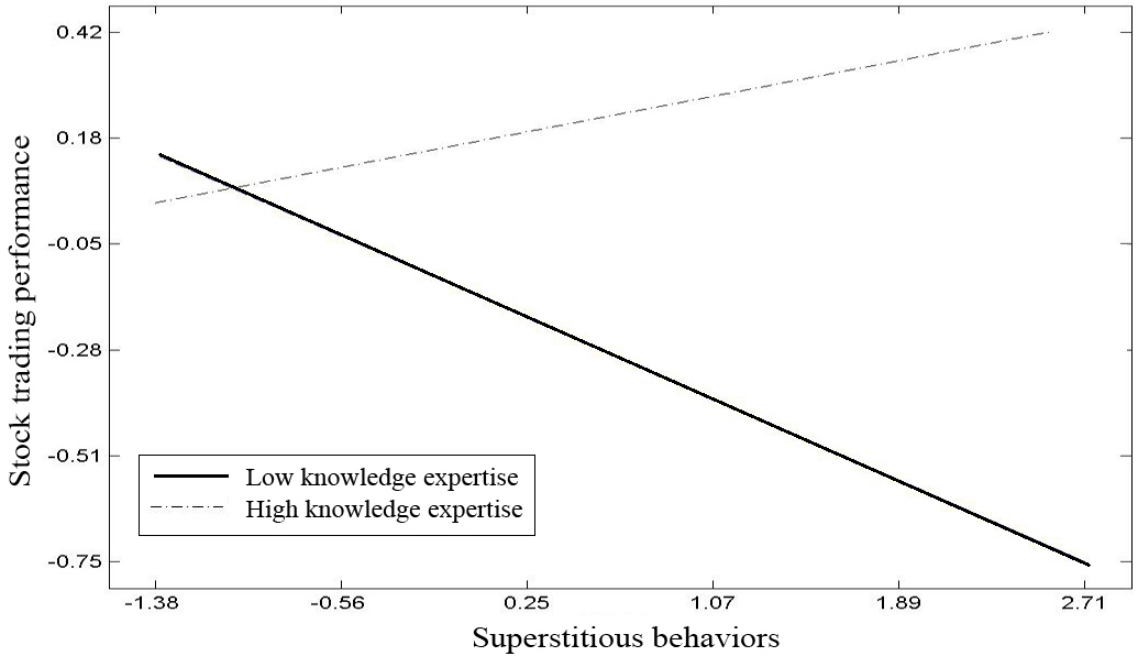

Figure 2: Moderating effects of external locus of control and knowledge expertise

Figure 2 presents the regression lines, created by the WarpPLS software, that illustrate the relationship between superstitious behaviors and stock trading performance in different groups of sample (characterized by high/low level of external locus of control and knowledge expertise in stock investment). The illustration at the top of the figure reveals that the slope of the regression line is positive for the group that exhibits high external locus of control (as shown in a dash line); however, the slope of the regression line is negative for the group that exhibits low external locus of control (as shown in a solid line). These suggest that more superstitious behaviors are only associated with higher stock trading performance for individuals who strongly believe that outcomes in life are determined by the external means, but for those who do not exhibit this belief, more superstitious behaviors are associated with lower stock trading performance.

The illustration at the bottom of the figure reveals that the slope of the regression line is positive for the group that exhibits high knowledge expertise in stock investment (as shown in a dash line); however, the slope of the regression line is negative for the group that exhibits low knowledge expertise in stock investment (as shown in a solid line). These suggest that more superstitious behaviors are only associated with higher stock trading performance for individuals who have superior knowledge expertise in stock investment, but for those who have inferior knowledge expertise in stock investment, more superstitious behaviors are associated with lower stock trading performance.

Overall, these illustrations clearly confirm that the benefits of superstitious behaviors on stock trading performance are strongly contingent on the personal characteristics of individuals as predicted in the hypotheses.

Discussion

General discussion and research contributions

The main objective of this research is to investigate the role of superstitious behaviors on stock trading performance. More importantly, results from the present study provide extra contribution to extant literature on the role of superstitious beliefs in the modern world (George & Sreedhar, 2006; Schippers & Van Lange, 2006). Although the concept of superstitions has been applied to literature in many areas, the present research has provided groundbreaking evidence in one of the major areas that has not been tapped by scholars. Research findings offer additional insight that extends the understanding of the roles that superstitious beliefs contribute to outcomes that individuals achieve. In particular, statistical evidence obtained from PLS analysis did not support that superstitious behaviors absolutely affect stock trading

performance. Instead, the role of superstitious behaviors is strongly moderated by external locus of control and knowledge expertise of stock traders. Superstitious behaviors are only associated with better stock trading performance only for individuals who are high in external locus of control and those with superior knowledge expertise in stock investment. However, for those with low external locus of control and those who have inferior knowledge expertise in stock investment, having stronger superstitious behaviors tends to worsen stock trading performance.

Overall, these results provide additional support to previous research regarding the outcomes associated with superstitious behaviors. Statistical analysis confirmed that the contribution of superstitious behaviors on outcomes is contingent upon some individual characteristics. In particular, the results regarding the positive contribution of superstitious behaviors on stock trading performance for those with high external locus of control are consistent with previous studies that proposed that the role of superstitious behaviors tends to be prominent under situations characterized by uncertainty (Schippers & Van Lange, 2006) and when individuals are under stress and have a strong desire for control (Keinan, 2002). In particular, stock trading falls into these conditions because it involves risks related to financial gain and loss that individuals have to undertake when they trade stocks. That is why superstitious behaviors exert a positive influence on stock traders who lack confidence and need more sense of control to make a profitable trade. The findings about the moderating effect of external locus of control on the link between superstitious behaviors and stock trading performance provide additional support to the literature that found that locus of control is among the key conditions that encourage individuals to adopt superstitious beliefs to compensate for their perceived weaknesses (Bleak & Frederick, 1998). They also provide support to the argument that the consequences from superstitious beliefs tend to depend on individual differences (Kramer & Block, 2007).

In addition to the moderating effect of external locus of control that influences the positive outcome associated with superstitious behaviors, another key factor that significantly moderates the contribution of superstitious behaviors is knowledge expertise in stock investment that individuals possess. For the group of stock traders who had superior knowledge in stock investment, higher superstitious behaviors increased trading performance. On the other hand, for the group of stock traders who did not have sufficient knowledge in stock investment, more superstitious behaviors eventually resulted in lower stock trading performance. These findings confirm that having superstitious beliefs alone is not sufficient for individuals to achieve better performance. Individuals also need to have an adequate level of knowledge in stock investment in order to be successful in stock trading. In fact, these findings about the moderating effect of

knowledge expertise make a lot of sense because stock investment is fundamentally different from gambling (Langer & Roth, 1975). The chances to be successful in stock trading require extensive market research, stock analysis, as well as sound judgments and right timing to make trade decisions that will maximize profit and minimize risks. Relying only on superstitions to make money in stocks is no different from gambling in which the chances to win tend to be random (Langer, 1977; Langer & Roth, 1975). This rationale clearly explains why more superstitious behaviors lead to unsuccessful trade for those without sufficient knowledge in stock investment. It is also in line with the study of Joukhador et al (2004), which found that superstitious beliefs tend to be more prominent in problem gamblers.

Finally, regarding the role of demographic factors on superstitious behaviors, the findings support previous research that females tend to be more superstitious than males (Preece & Baxter, 2000; Wiseman & Watt, 2004). However, results from the sample in Thailand indicated that stock traders who are younger tend to be more superstitious than those who are older. These findings contradict the hypothesis. Still, some possible explanation is that younger stock traders may lack experience in stock investment and have less confidence compared with older stock traders. This explanation can be inferred from the correlation coefficient between age and external locus of control ($r=-.185$; $p=.005$) as well as experience in stock investment ($r=.567$; $p<.001$). Thus, the younger may be inclined to rely on superstitions to make them feel more secure. Lastly, this research found no significant contribution of education and knowledge expertise in stock investment on superstitious behaviors. This suggests that knowledge and education do not influence the superstitious beliefs that stock traders in Thailand embrace. Still, these findings are in line with Thailand's context where superstitious behaviors tend to be the common practice among Thai people at all levels.

Limitations and directions for future research

The main limitation of this research is cross-sectional data collection. When cross-sectional data are used in the analysis, scholars argue that the direction of causality tends to be difficult to infer. In addition, the results were interpreted based on the association between constructs. It is also possible that there are some other confounding factors that are not controlled in the data analysis. The authors recommend that future research can overcome these issues by performing a longitudinal data collection or conducting an experiment to confirm the causal relationship. Second, the sample was selected through a convenient sampling method. Thus, it is possible that the sample used in the analysis was not a good representative of the population of interest. Future research should extend the coverage of the sample and employ probability sampling techniques to minimize the chances of sampling bias. Third, information about

stock trading performance was obtained through a self-reported measure. Thus, it is possible that some respondents underreport or overreport their trading gain/loss. Fourth, this research measured superstitious behaviors and external locus of control in terms of general trait and disposition. Future research may extend the findings from this research by targeting some superstitious behaviors that individuals adopt specifically when they trade stocks. For example, whether the superstitious belief of Chinese investors to select stocks with a surplus of 8 in the ticker number actually affects their profit or loss is an issue that is still unanswered. In addition, this research only focuses on the superstitious behaviors of Thai people. Thus, the findings may not be generalized to people in other cultures that adopt different superstitious beliefs. Future research that explores the role of superstitious behaviors in different cultures might provide more insight regarding the contributions of superstitious beliefs in other contexts.

Conclusion

In summary, the overall results provide a critical implication regarding the influence of superstitious behaviors in the way of life of people, especially in Thailand, where superstitions are unarguably an integral part of the culture. Even though the world has evolved into a digital age with a lot of high technological advancements, beliefs in superstitions that have been passed on from generation to generation for centuries have still ingrained in modern societies (George & Sreedhar, 2006). The question of whether superstitions actually exert a real power on outcomes that individuals achieve or are simply a pure "illusion of control" (Langer, 1975) that individuals experience is still a scientifically unproven issue, and that is beyond the scope of this research. Although superstitious beliefs, in the eyes of many modern people, are considered preposterous, these beliefs can be meaningful for some groups of people, especially those who lack self-confidence and a sense of control. Engaging in superstitious rituals or adopting superstitious practices can help these individuals feel more confident that they can achieve what they expect, particularly because of the strong faith they rest on the power of the "invisible means" in which they believe. However, while superstitious beliefs are regarded as an external source of efficacy that helps individuals raise confidence in what might actually be their true competencies, these beliefs will become harmful if individuals regard them as a silver bullet that will magically help them achieve or solve everything in life. More importantly, when individuals develop a strong attachment to superstitious beliefs and decline to acquire or develop competencies and skills required to be successful in the task they perform, eventually they commit to what is called a "blind faith," and this can be detrimental to individuals in the end.

Finally, the authors conclude that embracing superstitious beliefs or engaging in superstitious behaviors or superstitious rituals is not wrong, as long as it makes individuals develop confidence and feel more secure in life. Nevertheless, the most important thing is that individuals have to embrace superstitious beliefs through insight. In this regard, individuals also need to take into consideration the crucial ingredient of success that lies internally within them. Accordingly, it is essential that individuals develop and acquire appropriate competencies and skills that will lead them to sustainable achievement in life, rather than just hinging their whole future upon a leap of faith in superstitions.

References

Areddy, J. T. (2007, May 24). Chinese investors crunching numbers are glad to see 8s, *Wall Street Journal, p. A1.*

Bleak, J. L., & Frederick, C. M. (1998). Superstitious behavior in sport: Levels of effectiveness and determinants of use in three collegiate sports. . Journal of Sport Behavior, 21(1), 1-15.

Carlson, B. D., Mowen, J. C., & Fang, X. (2009). Trait superstition and consumer behavior: Re-conceptualization, measurement, and initial investigations. Psychology & Marketing, 26(8), 689-713.

Chin, W. W. (1998). Issues and opinion on structural equation modeling. MIS Quarterly, 22(1), vii-xvi.

Chu, W., Im, M., & Lee, E.-J. (2014). Investor Expertise as Mastery over Mind: Regulating Loss Affect for Superior Investment Performance. Psychology and Marketing, 31(5), 321–334.

Dag, I. (1999). The relationships among paranormal beliefs, locus of control and psychopathology in a Turkish college sample. Personality and Individual Differences, 26(4), 723-737. doi: http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00184-6

Fornell, C., & Larcker, D. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research, 18(1), 39-50.*

Gallup, G. H., & Newport, F. (1991). Belief in paranormal phenomena among adult Americans. Skeptical Inquirer, 15, 137–146.

George, S., & Sreedhar, K. P. (2006). Globalisation and the Prevalence of Superstitious Beliefs. Journal of the Indian Academy of Applied Psychology, 32(3), 241-247.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009). Multivariate data analysis (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Hanson, V., Stewart, R., & Nicholson, S. (2002). Karma: Rhythmic Return to Harmony. New Delhi, India: Motilal Banarsidass.

Hernandez, M. D., Wang, Y. J., Minor, M. S., & Liu, Q. (2008). Effects of superstitious beliefs on consumer novelty seeking and independent judgment making: Evidence from China. Journal of Consumer Behaviour, 7(6), 424-435. doi: 10.1002/cb.261

Joukhador, J., Blaszczynski, A., & Maccallum, F. (2004). Superstitious Beliefs in Gambling Among Problem and Non-Problem Gamblers: Preliminary Data. Journal of Gambling Studies, 20(2), 171-180. doi: 10.1023/B:JOGS.0000022308.27774.2b

Keinan, G. (2002). The Effects of Stress and Desire for Control on Superstitious Behavior. Personality and Social Psychology Bulletin, 28(1), 102-108. doi: 10.1177/0146167202281009

Kline, R. B. (2005). Principle and Practice of Structural Equation Modeling (2nd Ed.). New York, NY: The Guiford Press.

Kock, N. (2014). WarpPLS 4.0 User Manual. Laredo, TX: ScriptWarp Systems.

Kock, N., & Lynn, G. S. (2012). Lateral collinearity and misleading results in variance-based SEM: An illustration and recommendations. Journal of the Association for Information Systems, 13(7), 546-580.

Kramer, T., & Block, L. (2007). Conscious and nonconscious components of superstitious beliefs in judgment and decision making. Journal of Consumer Research, 34(6), 783–793.

Langer, E. J. (1975). The illusion of control. Journal of Personality and Social Psychology, 32(2), 311-328.

Langer, E. J. (1977). The psychology of chance. Journal for the Theory of Social Behaviour, 7(2), 185-207.

Langer, E. J., & Roth, J. (1975). Heads I win, tails it's chance: The illusion of control as a function of the sequence of outcomes in a purely chance task. Journal of Personality and Social Psychology, 32(6), 951-955.

Levenson, H. (1973). Multidimensional locus of control in psychiatric patients. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 41(3), 397-404. doi: 10.1037/h0035357

Nunnally, J. C. (1978). Psychometric Theory (2nd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Petter, S., Straub, D., & Rai, A. (2007). Specifying Formative Constructs in Information Systems Research. MIS Quarterly, 31(4), 623–656.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. Journal of Applied Psychology, 88(5), 879-903.

Preece, P. F. W., & Baxter, J. H. (2000). Scepticism and gullibility: the superstitious and pseudo-scientific beliefs of secondary school students. International Journal of Science Education, 22(11), 1147-1156. doi: 10.1080/09500690050166724

Rice, T. W. (2003). Believe It Or Not: Religious and Other Paranormal Beliefs in the United States. Journal for the Scientific Study of Religion, 42(1), 95-106. doi: 10.1111/1468-5906.00163

Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. Psychological Monographs: General and Applied, 80(1), 1-28. doi: 10.1037/h0092976

Schippers, M. C., & Van Lange, P. A. M. (2006). The Psychological Benefits of Superstitious Rituals in Top Sport: A Study Among Top Sportspersons. Journal of Applied Social Psychology, 36(10), 2532-2553. doi: 10.1111/j.0021-9029.2006.00116.x

Shermer, M. (2002). Why people believe weird things: Pseudoscience, superstition, and other confusions of our time. Mew York, NY: Holt Paperbacks.

Skinner, B. F. (1948). Superstition in the pigeon. Journal of Experimental Psychology, 38(3), 168-172.

Sladek, R. M., Bond, M. J., & Phillips, P. A. (2010). Age and gender differences in preferences for rational and experiential thinking. Personality and Individual Differences, 49(8), 907-911. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2010.07.028

Vyse, S. A. (2000). *Believing in Magic: The Psychology of Superstition. Oxford, UK: Oxford University Press.*

Wang, Q., Bowling, N. A., & Eschleman, K. J. (2010). A meta-analytic examination of work and general locus of control. Journal of Applied Psychology, 95(4), 761-768. doi: 10.1037/a0017707

Wiseman, R., & Watt, C. (2004). Measuring superstitious belief: why lucky charms matter. Personality and Individual Differences, 37(8), 1533-1541. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2004.02.009

Womack, M. (1992). Why athletes need ritual: A study of magic among professional athletes. In S. Hoffman (Ed.), *Sport and religion (pp. 191-202). Champaign, IL: Human Kinetics.*

Thailand 4.0: The Concept, Overview and Facilitating Conditions

Sid Suntrayuth*

Abstract

Thailand has recently initiate the concept of Industry 4.0 into its national development plan on what it is so called “Thailand 4.0”. This national policy represents both of the benefits and challenges towards the national development. The main purposes of this paper can be divided into two folds which first is to look at the different data and information which can contribute to the development of Thailand 4.0, and also to provide suggestions for future managers regarding the challenges of the 4.0. The outlook for the success of Thailand 4.0 embedded in the capacities of the people and the full commitment by the Thai government.

Keywords: Thailand 4.0, national competitiveness, management 4.0, technological infrastructure and investment

* International College, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: sid.s@nida.ac.th

Introduction

Information and communication technology (ICT) has become one of the most significant agendas for the development of many nations over the past years. One of these is the move towards the development of Industry 4.0, which is described by some as the combination between the internet of things and industry. The concept of an industrial internet has been under discussion by General Electric Company in North America since 2012. During this revolution, the world has witnessed the integration of the physical industry and the digital world with the combination of big data and internet of things (IoT). Many developing countries are now using the concept of Industry 4.0 in planning and future development of agendas. This includes Thailand as one of the many countries that aims to apply the concept of Industry 4.0 into its national development plan, which it calls "Thailand 4.0". The Thailand 4.0 development plan is initially concentrated on ten targeted industries, which can be divided into two segments. The first segment involves developing existing industrial sectors by adding value through advanced technologies for five industries: Next-Generation Automotive; Smart Electronics; High-Income Tourism and Medical Tourism; Efficient Agriculture and Biotechnology; and Food Innovation. For the second segment, the government has targeted five additional growth engines to accelerate Thailand's future growth, which include Automation and Robotics; Aerospace; Bio-Energy and Bio-chemicals; Digital; and Medical and Healthcare (BOI, 2017) Therefore, it is essential to consider a number of important variables that can assist the development of the 4.0 agenda. The purposes of this paper are 1) to look at the different data and information which can contribute to the development of Thailand 4.0, and 2) provide suggestions for future managers regarding the challenges of the 4.0 era. The proceeding section will begin with a discussion of the origin of Industry 4.0. This is followed by the stages of Thailand 4.0 and a discussion of different data sets that are critical to the national agenda. Finally, the paper concludes with examples of relevant previous study from the industry and the challenges of 4.0 that managers will likely face in the future.

The Development of Industry 4.0 and the Origin of Industry 4.0

The foundation of 4.0 can be derived from stages in the development of the industrial manufacturing system and the revolution from manual work towards the digital industry concept. This revolution can be explained in Figure 1 below, which summarizes the four phases of the industry revolution from Industry 1.0 to Industry 4.0.

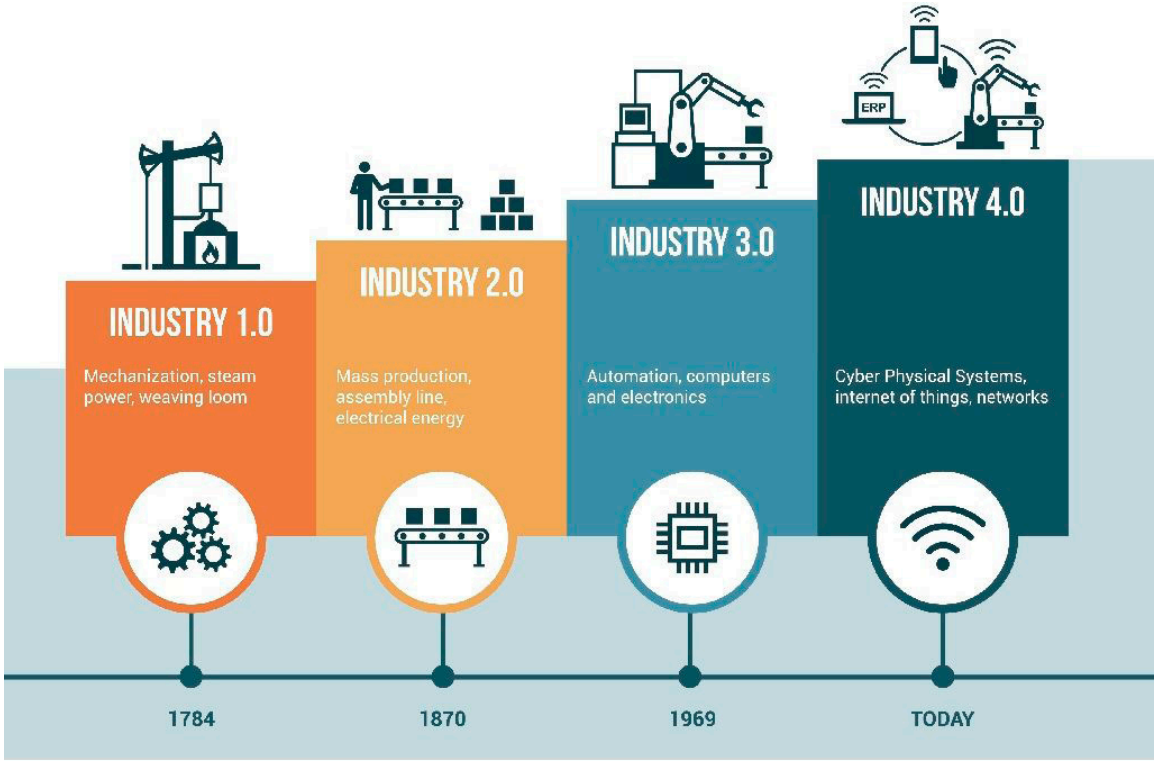

Figure 1: Industry Revolution from Industry 1.0 to Industry 4.0 (Source: applicadthai.com)

The first revolution began in the late 1700s to the early 1800s, during which the concept of mechanization and mechanical power was stressed. This brought the transition from manual work performed by labor to manufacturing processes. The first industry revolution involved light industry such as textiles. The main agenda of the revolution embedded the importance of labor quality as the main driver.

The second phase of the revolution began with the evolution of electrification, which allowed mass production by various industries. This revolution allowed industries to produce more output with much lesser production costs. An example in the more heavy industries was the automotive industry, which witnessed strong growth during the second industrial revolution.

The third revolution was characterized by the evolution of digitalization with the main drivers of microelectronics and automation. The third phase gave rise to flexible production, wherein a variety of products could be manufactured on flexible production lines with programmable machines. This phase of the industrial revolution resulted in digitalized mass production during the 1960s.

The fourth industry revolution is being witnessed today as the result of the development of information and communication technology (ICT). The fourth phase of industry revolution highlights the significance of connectivity with technology as the basis for smart automation of cyber physical systems with decentralized control and advanced connectivity. As a consequence, there have been developments in new types of industry, which have revolutionized the classical physical production system to cater them to more flexible mass production and greater flexibility in terms of product quality (Rojko, 2017).

The origin of Industry 4.0 can be said to derive from industrial innovation originating in Germany. This is no surprise, as Germany is said to be one of the most advanced industrial nations and has some of the most competitive manufacturing industries in the world (McKinsey Company, 2017). Industry 4.0 is a strategic initiative of the German government, which would like to shift its traditionally heavily support of the industrial sector into more sustainable efforts. In this sense, Industry 4.0 can also be described as the active implementation of plans towards sustaining the country's position as one of the most influential countries in machinery and automotive manufacturing (European Commission, 2017). The idea of Industry 4.0 was first introduced at the Hannover Fair in 2011. After its introduction, Germany steered its direction to include general discussion, research, academic and industry communities in support of the new industry direction. Some of the main ideas of Industry 4.0 include to exploit the potential of new technologies and concepts, including: 1) availability and use of the internet and internet of things (IoT); 2) integration of technical processes and business processes in the company; 3) digital mapping and virtualization of the real world; and 4) 'Smart' faculty, including 'smart' means of industrial production and 'smart' products (Rojko, 2017).

The introduction of Industry 4.0 not only allows firms to be more flexible and competitive, the implementation of digitalization and technologies also allow firms to exploit new opportunities and be more efficient, resulting in the increase of performance and profit. One of the immediate benefits is that technology and connectivity allow firms to reduce production costs with the use of just-in-time production. This is possible by adapting the concepts of lean production and outsourcing some of the firm's production. Industry 4.0 provides a promising solution when it comes to the reduction of production costs. In accordance with a recent survey, Industry 4.0 factorization was found to reduce 1) production costs by 10-30 percent 2) logistic costs by 10-30 percent and quality management costs by 10-20 percent (Bauernhansl et. al, 2016). In addition, there are other benefits for the adoption of Industry 4.0 concept, including 1) decreasing time-to-market for new products 2) increased and improved customer responsiveness 3) the ability for mass production without increasing costs significantly 4) more flexible work environment and 5) the more efficient use of natural resources and energy (Bauernhansl et. al, 2016)

From the introduction of the concept in Germany, Industry 4.0 has now become well known worldwide. Many industries are using and applying the concept into other industries, including Education 4.0, Logistic 4.0 and Automotive 4.0. These industries have the original concept of Industry 4.0 in common, which is characterized by interconnection, information and communication technology as well as the analysis of real-time data.

Other countries have followed the lead by the Germans and have also introduced the concept of Industry 4.0. One good example is France, which has introduced "Industrie du futur" as the future direction of French industrial policy. The concept is based on industry cooperation and the five pillars, including 1) cutting edge technology such as additive manufacturing, virtual plant, internet of things and augmented reality; 2) support for small-to-medium sized firms to adopt new technologies; 3) training of human resource; 4) strengthening international cooperation and industrial standards; and 5) the promotion of French industry of the future (ambafrance-de.org). Another example is China, which has the concept of "Made in China 2025". This was introduced during 2015. The concept was initiated by the China Ministry of Industry and Information Technology along with expert support from the China Academy of Engineering. The main objective is to increase the effectiveness and capacity of Chinese industry. Moreover, another goal is to transition the country's manufacturing industry from low-cost production towards high-quality production. The plan is to transform manufacturing, which should be driven by innovation together with sustainable development and green energy (State Council, 2016).

Thailand Current State and Thailand 4.0 Initiative

Thailand 4.0 was unveiled by the Thai government in May 2016. This industrial policy is intended to complement the wider 12th National Economic and Social Development Plan, for 2017–21, and fit more broadly within the government's new 20-year National Strategy, which was originally proposed in 2015. The government has set out three aims for the 4.0 strategy: to elevate Thailand to the status of a high-income nation; to reduce inequality; and to promote environmentally sustainable growth and development (country.eiu.com). More specifically, the policy has four primary objectives as follows:

1) Economic Prosperity: to create a value-based economy that is driven by innovation, technology and creativity. The model aims to increase Research and Development ("R&D") expenditure to 4% of GDP, increase economic growth rate to full capacity rate of 5-6% within 5 years, and increase national income per capita from 5,470 USD in 2014 to 15,000 USD by 2032.

2) Social Well-being: to create a society that moves forward without leaving anyone behind (inclusive society) through the realization of the full potential of all members of society. The goals are to reduce social disparity from 0.465 in 2013 to 0.36 in 2032, completely transform the social welfare system within 20 years and develop at least 20,000 households into "Smart Farmers" within 5 years.

3) Raising Human Values: to transform Thais into "Competent human beings in the 21st Century" and "Thais 4.0 in the First World. Measures under Thailand 4.0 will raise Thailand HDI from 0.722 to 0.8 or the top 50 countries within 10 years, while ensuring that at least 5 Thai universities are ranked amongst the world's top 100 higher-education institutions within 20 years.

4) Environmental Protection: to become a livable society that possesses an economic system capable of adjusting to climate change and reducing carbon emissions. The targets are to develop at least 10 cities into the world's most livable cities, reduce terrorism risk, and increase proportion (thaiembdc.org)

The above policy agenda and objectives seem to be critical and beneficial to the development direction of the nation. Nevertheless, policy makers must assess the current capabilities of the nation in order to gain a more comprehensive picture of such policy agenda. The following section will attempt to analyze some of the crucial data for Thailand, including national competitiveness, technological infrastructure competitiveness, scientific infrastructure competitiveness, investment in R&D, human resources, mobile phone and ICT usage and network readiness, all of which support Thailand's 4.0 policy agenda.

The data derived from the International Institute for Management Development is intended to measure national competitiveness based on four major aspects including economic performance, government efficiency, business efficiency and infrastructure.

Table 1: Competitiveness Rankings for Thailand by factors in WCY, IMD: 2010 - 2017

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. Economic performance	6	10	15	9	12	13	13	10
1.1 Domestic economy	35	27	47	14	33	46	37	33
1.2 International trade	5	6	8	4	5	8	6	3
1.3 International investment	38	34	33	31	29	34	28	37
1.4 Employment	3	3	2	3	4	3	3	3
1.5 Prices	4	23	28	31	37	19	45	28
2. Government efficiency	18	23	26	22	28	27	23	20
2.1 Public finance	14	11	18	19	19	14	10	11
2.2 Fiscal policy	7	7	6	5	6	6	5	4
2.3 Institutional framework	32	35	32	30	39	34	33	30
2.4 Business legislation	28	39	44	43	51	51	44	38
2.5 Societal framework	33	47	50	48	55	45	44	44
3. Business efficiency	20	19	23	18	25	24	25	25
3.1 Productivity and efficiency	49	33	57	44	49	47	43	41
3.2 Labor market	2	2	4	2	5	8	5	8
3.3 Finance	18	19	15	10	21	21	23	24
3.4 Management practices	13	16	19	16	26	25	26	20
3.5 Attitudes and values	19	16	17	17	20	24	23	23
4. Infrastructure	46	47	49	48	48	46	49	49
4.1 Basic infrastructure	26	24	26	25	28	30	35	34
4.2 Technological infrastructure	48	52	50	47	41	44	42	36
4.3 Scientific infrastructure	40	40	40	40	46	47	47	48
4.4 Health and environment	51	54	52	55	53	54	52	57
4.5 Education	47	51	52	51	54	48	52	54
Overall ranking	26	27	30	27	29	30	28	27
Number of countries	58	59	59	60	60	61	61	63

Source: International Institute for Management Development, The World Competitiveness Yearbook 2010 - 2017

The first set of data above explains nation competitiveness, which is data derived from the International Institute for Management Development—The World Competitiveness Yearbook 2010-17. Overall, the data indicates that, over a period of 7 years, national competitiveness of Thailand has been somewhat steady from the ranking of 26 (from 58 countries in 2010) to 27 (from 63 countries in 2017). Interestingly, Thailand decreased in terms of ranking for nearly all of the four major aspects over the same years. Especially in business efficiency and economic performance, the country witnessed a drop from 4 to 5 in the ranking. Nevertheless, there is good news from the aspect of infrastructure in technological infrastructure, where Thailand has been doing relatively well over the past 7 years, moving up in the ranking from 48 (from 58 countries in 2010) to 36 (from 63 countries in 2017). Still, there is a lot more to be done in the areas which support Thailand 4.0, including scientific infrastructure, education, basic infrastructure and management practices.

Table 2: Technological infrastructure competitiveness ranking (WCY, IMD) for Thailand by criterion, 2010 – 2017

Criterion	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Number of countries	**58**	**59**	**59**	**60**	**60**	**61**	**61**	**63**
Technological infrastructure Competitiveness ranking	48	52	50	47	41	44	42	36
1. Investment in telecommunications (% of GDP)	42	39	35	34	14	15	--	16
2. Fixed telephone lines (per 1,000 inhabitants)	53	54	55	56	56	52	--	--
3. Fixed telephone tariffs (US$ per 3 minutes local call (peak))	51	52	56	36	24	25	--	--
4. Mobile telephone subscribers (per 1,000 inhabitants)	43	44	44	37	22	22	--	--
5. Mobile telephone costs (US$ per minute local call, off-net (peak))	3	3	4	5	6	7	4	11
6. Communications technology (voice and data) meets business requirement*	45	56	49	50	45	46	43	36
7. Connectivity of people and firms (telecom, IT, etc.) is highly extensive*	45	52	49	49	46	47	44	40
8. Computers in use (worldwide share)	24	24	24	24	24	24	24	25
9. Computers per capita (per 1,000 people)	50	51	53	55	55	57	55	54
10. Internet users (per 1,000 people)	53	51	51	52	54	54	54	53
11. Broadband subscribers (per 1,000 inhabitants)	54	56	53	54	52	50	53	58
12. Fixed broadband tariffs (monthly fee (residential), US$)	16	16	16	21	20	21	--	

Table 2: Technological infrastructure competitiveness ranking (WCY, IMD) for Thailand by criterion, 2010 – 2017 (Cont.)

Criterion	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Number of countries	**58**	**59**	**59**	**60**	**60**	**61**	**61**	**63**
13. Internet bandwidth speed (per internet user (kbps))	52	55	45	38	38	39	36	29
14. Digital / technology skills are readily available*	52	53	57	50	50	50	51	50
15. Qualified engineers are available in your labor market*	39	37	37	37	43	42	48	44
16. Technological cooperation between companies is developed*	34	35	33	29	38	37	41	30
17. Public and private sector ventures are supporting technological development*	34	37	38	32	29	35	34	23
18. Development and application of technology are supported by the legal environment*	42	42	42	40	39	39	42	39
19. Funding for technological development is readily available*	29	36	36	35	39	40	37	33
20. Technological regulation supports business development and innovation*	35	45	43	39	38	40	41	36
21. High-tech exports (US$ millions)	14	15	14	15	15	15	15	15
22. High-tech exports (% of manufacturing exports)	10	10	11	14	12	13	13	11
23. Cyber security	--	44	49	48	37	47	48	38
24. Investment in Telecommunications (Capital Expenditure Aggregate Annual Spending)	--	--	--	--	--	--	53	--
25. Mobile Broadband subscribers (3G&4G market,% of mobile market)	--	--	--	--	--	--	6	6
26. ICT service exports (% of service exports)**	--	--	--	--	--	--	44	45

Remark: * Sample Survey data, -- = This criterion is not covered in that year, the data ranking and the raw data are not necessarily the same year.

Source: International Institute for Management Development, The World Competitiveness Yearbook 2010-2017

The second table provides more details on the technological infrastructure from 2010 to 2017. In 26 different areas, technological infrastructure is being assessed. According to this data, Thailand is doing relatively well in most of the areas under assessment. However, there are two categories in which the country has witnessed huge improvement in terms of ranking, including 1) investment in telecommunications (% of GDP) and 2) internet bandwidth speed (per internet user (kbps)). Thanks to the country's continuous investment in telecommunications and initiative by the government, Thailand has enabled itself to ramp up its technological infrastructure in order to provide the basis for the Thailand 4.0 initiative.

Table 3: Scientific infrastructure competitiveness ranking (WCY, IMD) for Thailand by criterion, 2010 – 2017

unit: million baht

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Number of countries	58	59	59	60	60	61	61	63
Scientific infrastructure Competitiveness ranking	40	40	40	40	46	47	47	48
1. Total expenditure on R&D (US$ millions)	45	45	45	46	42	42	39	36
2. Total expenditure on R&D per GDP	53	53	53	55	55	52	51	47
3. Total expenditure on R&D per capita (US$)	53	53	54	56	54	54	53	52
4. Business expenditure on R&D (US$ millions)	45	44	45	46	40	38	36	32
5. Business expenditure on R&D per GDP	51	51	50	52	45	46	47	37
6. Total R&D personnel nationwide (Full-time equivalent: FTE)	28	25	24	25	30	22	19	18
7. Total R&D personnel nationwide per capita (FTE)	47	45	45	49	48	49	49	47
8. Total R&D personnel in business enterprise (FTE)**	38	37	35	36	26	26	22	19
9. Total R&D personnel in business enterprise per capita (FTE)**	48	48	48	51	45	44	42	41
10. Science degrees (%)	--	--	--	--	--	--	--	--
11. Scientific articles (Scientific articles published by origin of author)	39	40	38	38	37	37	36	36

Table 3: Scientific infrastructure competitiveness ranking (WCY, IMD) for Thailand by criterion, 2010 – 2017 (Cont.)

unit: million baht

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Number of countries	58	59	59	60	60	61	61	63
12. Nobel prizes	27	27	27	27	27	27	28	29
13. Nobel prizes per capita	27	27	27	27	27	27	28	29
14. Patents applications	19	20	33	39	38	37	39	52
15. Patents applications per capita	--	35	53	48	52	52	52	60
16. Patents granted to residents	40	40	39	41	44	46	47	47
17. Number of patents in force (per 100,000 inhabitants)	46	45	45	44	46	49	50	59
18. Scientific research (public and private) is high by international standards*	35	42	38	44	43	43	45	41
19. Researchers and scientists are attracted to your country*	32	36	34	36	39	42	38	36
20. Scientific research legislation (Law relating to scientific research do encourage innovation)*	36	43	39	38	45	43	40	38
21. Intellectual property rights are adequately enforced*	46	50	49	52	53	54	46	47
22. Knowledge transfer is highly developed between companies and universities*	31	39	32	33	37	44	38	37
23. Innovative capacity of firms to generate new products, processes and/or services is high in your economy*	32	44	32	34	38	51	46	37
24. Researchers in R&D per capita (FTE per 1000 people)	--	--	--	--	--	--	49	46
25. Value added of KTI industries (% of GDP)	--	--	--	--	--	--	41	42

Remark: * Survey data,** Background data, -- = This criteria is not measured in that year, The data is shown ranking and the raw data is not necessarily the same year

Source: International Institute for Management Development, World Competitiveness Yearbook 2010-2017

Table 4: Research and development investment in Thailand, 2001 – 2015

unit: million baht

Research and development investment (Gross expenditures on R&D: GERD)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011	2013	2014	2015
Private sector	5,284	5,164	5,928	6,023	6,679	7,999	8,210	7,278	9,336	20,684	26,768	34,445	59,442
% shares of total GERD	-39	-39	-38	-36	-40	-41	-45	-37	-41	-51	-47	-54	-70
Other sectors; government, academic, non-profit organization and state enterprise	8,202	8,138	9,571	10,548	9,988	11,550	10,015	12,457	13,319	20,186	30,270	29,045	25,229
% shares of total GERD	-61	-61	-62	-64	-60	-59	-55	-63	-59	-49	-53	-46	30
Total GERD	13,486	13,302	15,499	16,571	16,667	19,548	18,225	19,735	22,654	40,870	57,038	63,490	84,671
Gross domestic product: GDP	5,133,502	5,450,643	5,917,369	6,489,476	7,092,893	7,844,939	8,525,197	9,080,466	9,041,551	11,120,500	12,221,417	13,132,234	13,672,851
(GERD/GDP: %)	0.26	0.24	0.26	0.26	0.23	0.25	0.21	0.22	0.25	0.37	0.47	0.48	0.62

Source: National Research Council of Thailand / National Science and Technology Development Agency / National Science Technology and Innovation Policy Office / National Economic and Social Development Board: GDP Data

Table 5: Private R&D investment by sectors, 2008 – 2015

unit: million baht

Industrial sector	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Manufacturing	6,272.90	9,230.50	9,314.70	16,070.20	18,972.10	21,186.90	25,470.60	45,453.10
Food products and beverages	667	848.7	797.6	2,808.50	3,346.20	3,557.60	4,097.40	12,062.50
Motor vehicles	841.7	489.6	637.8	920.6	1,017.00	988.8	739.1	10,725.50
Chemicals and chemical products	681.6	1,356.90	1,428.70	3,630.90	3,488.70	4,130.50	3,672.00	4,789.40
Refined petroleum products	1,487.90	2,374.40	3,128.40	1,553.60	3,817.50	4,717.10	4,905.30	3,432.20
Other non-metallic mineral products	196.9	155.8	159.8	794.8	1,020.80	1,236.70	2,156.70	3,154.40
Office, accounting and computing machinery	333.6	-	-	654.6	691.6	699.8	1,929.60	2,048.60
Rubber and plastic products	247.3	484.1	491.8	1,133.90	813.9	826.2	963.2	1,593.10
Machinery and equipment	659.6	1,268.70	279.5	1,361.70	897.1	1,064.10	1,704.60	1,350.20
Paper and paper products	35.1	54.6	54.6	145.7	199.5	214.8	449.8	880
Electrical machinery and apparatus	142.5	887.1	921.2	722.6	-	-	602.5	865.9
Recycling, electricity, gas and water supply	-	7.2	-	200.8	417.8	423.7	475.4	826.6
Basic metals and fabricated metal products	212.9	625.7	706.6	526.7	823.3	1,132.60	789.8	896.5
Radio, television and communication equipment and apparatus	273.7	196.2	230.3	187.6	665.7	724	1,008.20	728.8
Furniture	75	207.2	202.4	235.9	134.7	138.9	398.9	719.3
Agriculture	-	-	-	-	-	-	377.2	380.3
Leather products and footwear	114.6	65.6	65.6	152.4	99.6	131.2	92.2	189.4
Wearing apparel	70.9	-	-	65.7	901.2	277.8	113.2	182.4
Textiles	68.3	175.3	184.6	423.5	145.7	169.3	351.8	180.2
Other transport equipment	42.3	-	-	449.4	251.8	500	162.8	144.9
Printing and publishing	49.9	-	-	17.3	37.7	40.7	85.6	120.7
Wood and wood products	1.5	7.6	-	22.3	91.8	89.7	165.4	82.9
Tobacco products	-	-	-	10	5.5	5.5	14.8	59.5
Medical, precision and optical instruments, watches and clocks	70.6	25.9	25.9	37	54.4	55.6	150.3	19.9
Mining and quarrying	-	-	-	14.7	50.6	62.3	64.8	19.6
Service	1,005.40	105.1	417.2	3,588.70	3,278.70	4,223.30	6,788.00	10,155.10

Table 5: Private R&D investment by sectors, 2008 – 2015 (Cont.)

unit: million baht

Industrial sector	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Construction services	-	-	-	200.7	18.6	21.3	142.1	415.4
Hotel and restaurant services	-	-	-	86.4	47.9	49	192.9	143.4
Land transport services	-	-	-	79.1	3.9	4.8	12	17.5
Water transport services	-	-	-	1.4	-	-	-	20.4
Air transport services	-	-	-	-	-	-	-	5.8
Transportation and tourism services	-	-	-	25.4	90.8	99.5	272.5	163.6
Post and telecommunication services	142.9	63.8	67.7	133.6	114.5	115	118	45.6
Financial and insurance services	433.3	-	-	178.2	152.5	117.7	728.8	1,347.10
Real estate services	-	-	-	8.4	246.1	255.3	50.3	114
Rent asset services and other business services	7.1	27.6	82.4	668.5	1,260.20	1,625.50	1,337.30	2,205.90
Computer and related activities	22	-	-	143.5	29.2	32.1	829.2	433.9
Research and development services	400.1	13.8	267.1	1,954.60	1,283.60	1,865.80	2,707.70	3,594.10
Education services	-	-	-	1.6	3.1	3.3	63.1	981.9
Health and sanitation services	-	-	-	104.5	26.3	28.5	298.4	417.9
Entertainment and sport services	-	-	-	-	-	3.5	25.9	238.2
Health spa and social services	-	-	-	2.8	2	2	9.6	10.3
Wholesale/Retail	-	-	-	1,025.10	1,098.60	1,358.00	2,186.10	3,834.40
Wholesale/distributor	-	-	-	-	-	1,170.70	1,482.70	518.9
Convenience store, grocery store	-	-	-	-	-	147	445.6	3,253.00
Wholesale/retail, automotive and equipment	-	-	-	-	-	40.3	257.8	62.4
Total	**7,278.30**	**9,335.60**	**9,731.90**	**20,684.00**	**23,349.40**	**26,768.20**	**34,445.00**	**59,442.60**

The above data looks at research and development investment in Thailand from 2001 to 2015. From Table 4: Research and development investment in Thailand, 2001 – 2015 and Table 5: Private R&D investment by sectors, 2008 – 2015 show significant increase in research

and development investment from both the private and public sectors. Investment increased from 0.26 per of GDP in 2001 to 0.62 percent of GDP in 2015. Although the country's GDP is relatively quite low in comparison with other countries, it stresses the significance of R&D investment for national development. For example, Germany invests 2.88 percent of its GDP in research and development. Another example is OECD member countries, which invested approximately 2.55 percent of GDP in R&D during 2015 (worldbank.org). Nevertheless, this increasing trend can be interpreted as Thailand heading in a much better direction in terms of sustainable development in innovation through the country's R&D investment in accordance with different sectors from 2008 to 2015. The data shows significant investment by the private sector in the manufacturing industry, which also shows that this investment has grown significantly from 2008 from 6,272.90 million baht (200.67 million USD) to 45,453.10 million baht (1.45 billion USD) in 2015. This is followed by investment in the food products and beverages industry at 667 million baht (2.14 million USD) in 2008 to 12,062.50 million baht (386 Million USD). Third place in terms of investment is the motor vehicle industry, which invested 841.7 million baht (26.93 Million USD) in 2008. The nation increased this investment to 10,725.50 million baht (343.21 Million USD) in 2015. The fourth largest investment in R&D belongs to the service industry, which witnessed an increase from 1,005.40 million baht (32.17 Million USD) in 2008 to 10,155.10 million baht (324.96 Million USD) in 2015.

Table 6: Research and development personnel in Thailand, 2001 - 2015

Year	(R&D personel: FTE) (person-year)			(R&D personel: headcount) (person)		
	Private sector	Other sectors; government, academic, non-profit organization and state enterprise	Total	Private sector	Other sectors; government, academic, non-profit organization and state enterprise	Total
2001	9,710	22,301	32,011	18,209	37,539	55,748
2003	7,010	35,369	42,379	12,105	64,085	76,190
2005	7,750	29,217	36,967	11,757	56,125	67,882
2007	8,645	33,979	42,624	12,902	60,596	73,498
2009	11,846	48,496	60,342	14,687	95,800	110,487
2011	22,245	30,877	53,122	24,938	66,535	91,473
2013	25,513	45,173	70,686	27,779	100,940	128,719
2014	39,043	45,173	84,216	42,247	100,940	143,187
2015	49,004	40,613	89,617	58,774	100,923	159,697

Source: National Research Council of Thailand / National Science and Technology Development Agency / National Science Technology and Innovation Policy Office

The next set of data deals with the human resource issues in Table 6: Research and development personnel in Thailand, 2001 - 2015. This data was compiled by the National Research Council, National Science and Technology Development Agency and National Science Technology and Innovation Policy Office. It shows the number of research and development personnel in Thailand from 2001 to 2015 (odd years). According to the dataset, research personnel from both the private and public sectors increased significantly during the period from 2001 to 2015. The data is separated into two categories of R&D personnel based on headcount from both private and public sectors. Under the category of R&D personnel headcount, the number of R&D personnel in the private sector was lower than that of the public sector. However, both the private and public sectors have significantly increased R&D personnel over the past few years. The R&D personnel of 18,209 persons were accounted for in the private sector in 2001, while 37,539 persons were accounted for in the public sector. The number of R&D personnel reached 58,774 persons for the private sector and 100,923 persons for the public sector in 2015.

Table 7: Patent applications in Thailand by type of patent and nationality, 2003 - 2015

Year	Patent application			Patent for product design			Patent for an invention		
	Total	Thai	Foreigner	Total	Thai	Foreigner	Total	Thai	Foreigner
2003	8,574	3,426	5,148	3,631	2,624	1,007	4,943	802	4,141
2004	8,942	3,428	5,514	3,569	2,609	960	5,373	819	4,554
2005	10,885	4,258	6,627	4,545	3,367	1,178	6,340	891	5,449
2006	9,821	3,564	6,257	3,560	2,524	1,036	6,261	1,040	5,221
2007	10,339	3,478	6,861	3,521	2,533	988	6,818	945	5,873
2008	10,561	3,637	6,924	3,820	2,735	1,085	6,741	902	5,839
2009	9,730	4,196	5,534	3,873	3,171	702	5,857	1,025	4,832
2010	5,539	3,539	2,000	3,614	2,648	966	1,925	891	1,034
2011	5,773	3,369	2,404	3,789	2,513	1,276	1,984	856	1,128
2012	10,227	3,360	6,867	3,481	2,292	1,189	6,746	1,068	5,678
2013	11,209	3,456	7,753	3,802	2,527	1,275	7,407	929	6,478
2014	12,007	3,789	8,218	4,077	2,806	1,271	7,930	983	6,947
2015	12,624	4,187	8,437	4,457	3,158	1,299	8,167	1,029	7,138

Source: Department of Intellectual Property. Search as of March 16, 2017

Table 7: Patent applications in Thailand by type of patent and nationality, 2003 – 2015 shows information regarding patent applications in Thailand according to the type of patent and nationality from 2003 to 2015. The information shows that the number of patents in Thailand increased in all of the categories including patent application, patent for product design

and patent from innovation. Interestingly, the number of foreigners who applied for patent applications and patents for innovation were much higher than for Thais, which was almost double over the years. Nevertheless, the number of patents for product design among Thais was higher than for foreigners in this category.

Table 8: Trends for fixed-line telephone and mobile telephone usage in Thailand, 2006-2015

Years	Mobile subscriptions: millions	Mobile subscriptions per 100 inhabitants	Mobile users*: millions	Mobile users per 100 inhabitants*	Fixed line subscriptions: millions	Fixed line subscriptions per 100 inhabitants
2006	40.1	61.2	24.7	41.6	7.2	11
2007	53	80.2	28.3	47.2	7.5	11.5
2008	61.8	93	31.9	52.8	7.4	11.1
2009	65.9	98.6	34.8	56.8	7.2	10.8
2010	71.7	106.6	38.2	61.8	6.9	10.3
2011	77.5	114.6	41.4	66.4	6.6	9.9
2012	85	127.8	44.1	70.2	6.3	9.6
2013	92.9	139.2	46.4	73.3	6	9.1
2014	97.1	144.9	48.1	77.2	5.6	8.5
2015	93.5	139	49.6	79.3	N/A	N/A

Source: National Statistical Office, ICT household survey report 2015 (* the survey covering population 6 years of age and over) / Office of the National Broadcasting and Telecommunications Commission / TOT Public Company Limited, Ministry of ICT

Table 9: Population aged 6 years and over by computer/internet/mobile phone usage by region

			Computer usage		Internet usage		Mobile usage	
	Total		%		%		%	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Whole Kingdom	62,286,730	62,550,157	38.2	34.9	34.9	39.3	77.2	79.3
Bangkok	8,002,125	8,034,836	54.6	52.3	54.5	60.6	89.2	90.3
Central	17,756,740	17,943,073	39.2	34.9	37.5	43.1	81.7	83.2
North	10,812,745	10,799,693	34.1	31.4	30.6	33.5	74.4	76.5
Northeast	17,411,231	17,423,371	32.5	30.1	26.9	30.2	70.7	74.4
South	8,303,889	8,349,184	37.3	32.8	32.7	37.2	73.2	74

Source: National Statistical Office, ICT household survey report 2015

Table 10: Percentage of individuals using the Internet, 2007 – 2015

Years	Whole kingdom	Bangkok	Central	North	South	Northeast
2007	15.5	29.9	15.7	15.6	12.7	11.9
2008	18.2	36	18	17.8	15.4	13.9
2009	20.1	38	19.3	19.5	17.5	16.7
2010	22.4	39.6	22.3	21.2	19.9	18.9
2011	23.7	40.6	23.1	23.1	21	20.3
2012	26.5	44.4	27.5	25	25.5	21.5
2013	28.9	48.8	29.8	27.2	29.1	23.2
2014	34.9	54.5	37.5	30.6	32.7	26.9
2015	39.3	60.6	43.1	33.5	37.2	30.2

Source: National Statistical Office, ICT household survey report 2015

The following set of information is crucial to the Thailand 4.0 policy agenda, which provides the trends of fixed line telephone and mobile telephone usage in Thailand from 2006 to 2015. The data shows a significant increase in mobile phone subscribers / mobile phone users, while fixed-line subscribers reduced over the same period. These numbers are also found to be similar with the international trend from other countries (Vodafone, 2014). Similar to the data presented in Table 8: Trends of fixed-line telephone and mobile telephone usage in Thailand, 2006 - 2015 with the mobile phone usage, internet usage and computer usage by population aged 6 and above by region. The table indicates that mobile phone usage is at almost 80 percent of the population using mobile phones in 2015. This is followed by the percentage of internet usage, which increased from 34.9 percent of the total population in 2014 to 39.3 percent in 2015. This percentage is considered to be quite high given that access to internet is one of the most basic fundamental elements of the Thailand 4.0 policy. The trend of using computers decreased slightly from 38.2 percent of the total population in 2014 to 34.9 percent of the total population in 2015. This trend also follows the international trend, possibly since many consumers are now using mobile phones to access internet rather than traditional computers. In addition, the next table (Table 9: Population aged 6 years and over by computer/Internet/mobile phone use, and region) provides more details for internet usage by different regions from 2007 to 2015. The data shows a huge increase of internet usage from 2007. The percentage of individuals within the kingdom who used internet was only 15.5 percent. This increased to 39.3 percent in 2015, which was more than double. Again, Bangkok and the central part of Thailand are among the regions where the usage of internet is very high.

Table 11: NRI ranking for Thailand, 2015

Factor		Rank	Score	Factor		Rank	Score
A	Environment subindex	60	4.1	C	Usage subindex	75	3.7
1st pillar:	Political and regulatory environment	89	3.5	6th pillar:	Individual usage	75	3.8
1.01	Effectiveness of law-making bodies*	113	2.9	6.01	Mobile phone subscriptions/100 pop	35	140.1
1.02	Laws relating to ICT*	98	3.5	6.02	Individual using internet, %	96	28.9
1.03	Judicial independence*	68	3.8	6.03	Households w/ personal computer, %	88	28.7
1.04	Efficiency of legal system in settling disputes*	62	3.8	6.04	Households w/ Internet access, %	88	22.7
1.05	Efficiency of legal system in challenging regs*	72	3.3	6.05	Broadband Internet subscriptions/100 pop	73	7.4
1.06	Intellectual property protection*	103	3.1	6.06	Mobile broadband subscriptions/100 pop	42	52.3
1.07	Software piracy rate, % software installed	69	71	6.07	Use of virtual social network*	29	6.2
1.08	No. procedures to enforce a contract	58	36	7th pillar:	Business usage	54	3.8
1.09	No. days to enforce a contract	43	440	7.01	Firm-level technology absorption*	55	4.9
2nd pillar:	Business and innovation environment	48	4.7	7.02	Capacity for innovation*	70	3.7
2.01	Availability of latest technologies*	74	4.7	7.03	PCT patents, applications/million pop.	65	1.3
2.02	Venture capital availability*	44	3	7.04	Business-to-business Internet use*	59	4.9
2.03	Total tax rate, % profits	28	26.9	7.05	Business-to-consumer Internet use*	49	4.9
2.04	No. days to start a business	110	28	7.06	Extent of staff training*	37	4.4
2.05	No. procedures to start a business	23	4	8th pillar:	Government usage	80	3.7
2.06	intensity of local competition*	38	5.4	8.01	Importance of ICT to gov't vision*	96	3.5
2.07	Tertiary education gross enrollment rate, %	53	51.2	8.02	Gov't success in ICT promotion*	72	0.44
2.08	Quality of management school*	81	4.1	8.03	Government Online Service Index, 0–1 (best)	96	3.9

Table 11: NRI ranking for Thailand, 2015 (Cont.)

Factor		Rank	Score	Factor		Rank	Score
2.09	Gov't procurement of advanced tech*	113	2.9	D	Impact subindex	70	3.6
B	Readiness subindex	73	4.7	9th pillar:	Economic impacts	86	3.1
3rd pillar:	Infrastructure and digital content	66	4.3	9.01	Impact of ICT on new services and products*	46	4.7
3.01	Electricity production, kWh/capita	76	2,343.00	9.02	ICT PCT patents, applications/million pop.	76	0.2
3.02	Mobile network cover-age, % pop. Covered	1	100	9.03	Impact of ICT on new organizational models*	68	4.2
3.03	Int'l Internet bandwidth, kb/s per user	64	37.4	9.04	Knowledge-intensive jobs, % workforce	99	13.9
3.04	Secure Internet servers/ million pop.	82	18.1	10th pillars:	Social impact	66	4.2
				10.1	Impact of ICT on access to basic services*	69	4.2
4th pillar:	Affordability	84	4.9	10.2	Internet access in schools*	61	4.6
4.01	Mobile cellular tariffs, PPP $/min.	16	0.1	10.3	ICT use & gov't efficiency*	86	3.8
4.02	Fixed broadband Internet tariffs, PPP $/month	109	55.92	10.4	E-Participation Index, 0–1 (best)	54	0.55
4.03	Internet & telephony competition, 0–2 (best)	91	1.65				
5th pillar:	Skills	73	5				
5.01	Quality of educational system*	87	3.4				
5.02	Quality of math & science education*	81	3.9				
5.03	Secondary education gross enrollment rate, %	77	87				
5.04	Adult literacy rate, %	37	96.7				

	(Rank)	(Score)
NRI 2013 : 144 Countries	74	3.9
NRI 2014: 148 Countries	67	4
NRI 2015: 143 Countries	67	4

Remark: *Survey data are measured on a 1 to 7 (best) Scale

Source: The Global Information Technology Report 2015

Following Table 11: NRI ranking for Thailand, 2015, measures network readiness (NRI) of the nation for 2015. The data measures the main sub index, including 1) environmental 2) readiness and 3) usage with ten different pillars under the three main indexes. In accordance with this information, Thailand moved up in terms of ranking from 74 (from 144 countries in 2013) to 67 (from 148 countries in 2014) and 67 (from 143 countries in 2015). Overall, Thailand scored quite well in most of the indicators, particularly in the areas of readiness (skills, affordability and infrastructure, and digital content) and environment (business and innovation environment, availability of last technology and intensity of local competitors). These important numbers indicated that Thailand has certainly provided a solid foundation for growth in the digital economy and catered to the new policy agenda of Thailand 4.0.

Table 12: Skills indicators in ICT Development Indicator for ASEAN +6 countries

Country	Gross enrollment ratio		Mean years of schooling
	Secondary	Tertiary	
	2015	2015	2015
ASEAN			
Brunei	99.1	31.7	8.8
Cambodia	45	15.8	4.4
Indonesia	82.5	31.3	7.6
Laos	57.2	17.3	5
Malaysia	71.1	38.5	10
Myanmar	51.3	13.4	4.1
Philippines	88.4	35.8	8.9
Singapore	97.2	43.8	11.6
Thailand	86.2	51.4	7.3
Vietnam	77.2	30.5	7.5
ASEAN+6			
Australia	137.6	86.6	13
China	96.2	30.2	7.5
India	68.9	23.9	5.4
Japan	101.9	62.4	11.5
New Zealand	117.2	79.7	12.5
South Korea	97.7	95.3	11.9

Source: Measuring the Information Society 2016 (ITU), Office of the National Broadcasting and Telecommunications Commission of Thailand (Thailand data)

Finally, Table 12: Skills indicators in ICT Development Indicator of ASEAN +6 countries compare Thailand with the countries within the ASEAN +6 countries (ASEAN, Australia, China, India, Japan, New Zealand and South Korea) in terms of human skill in ICT development. The information indicates that Thailand ranked fourth within ASEAN in terms of gross enrollment ratio of 86.2 percent in secondary enrollment. In the tertiary gross enrollment ratio, Thailand ranked the highest in ASEAN with a ratio of 51.4. Both figures are also comparatively quite good among ASEAN +6 countries. This again can provide an indication that Thailand has provided a solid foundation in building the capacity of human resources for future national development.

The Challenges of Thailand 4.0

Over recent years, Thailand has faced an economic downturn. Therefore, this affects some of the investment in the country's infrastructure investment. Provided in the previous section, we identified a positive outlook in terms of national investment for certain areas to support the infrastructure of Thailand 4.0. Still, there are a number of critiques which state that Thailand should do a lot more in order to prepare and reap the full benefits of the 4.0 agenda. One of the first critiques argues that the amount of R&D investment of 0.6 percent of the national GDP during 2015 is relatively low in comparison to the investment made by other countries. For example, 1.30 percent of GDP invested in Malaysia or 2.1 percent for China during the same year.

The second hurdle is the availability of skilled labor, which is a major disincentive to foreign direct investment and an obstruction to higher R&D spending. Even though almost half of secondary-school leavers enroll in tertiary education, the standard of education is still somewhat questionable across multiple levels. The UN Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) released its 2017/18 Global Education Monitoring Report in October 2017. The report stated the completion of lower-secondary education, meaning just 50% of students had a minimum proficiency level in reading and only 46% in mathematics. It also stated that learning outcomes had not improved much between 2003 and 2015. Compounding the skilled-labor shortage is the slowing growth of the labor force, which will begin to decline within the next decade.

The third hurdle is the lack of a lucrative domestic market for goods and services in order to attract new investment. The data shows that private consumption growth averaged just 2.8% per year from 2012 to 2016 in comparison with other countries such as Indonesia at 5.2% or 6.9% at Malaysia over the same period. The reason for this slow growth was due to relatively high household debt combined with fragile consumer confidence for Thailand's

economic prospects along with the political uncertainty that the nation has experienced over the past few years. In addition, the prospect for substantial improvement in this situation in the medium term is also very limited as the forecast is that private consumption will grow by just 2.9% a year on average from 2018 to 2022 amid slowly declining household debt and gradual wage growth (eiu.com).

In general, the outlook for Thailand's economy remains somewhat challenging, particularly when considering the shortage of skilled labor and underwhelming domestic demand prospects, which is likely to slow the uptake of the 4.0 strategy by foreign firms. It is expected to bring some success in the medium term in terms of increasing FDI, but it seems that the nation will not experience a prosperous economy in a short period of time. A new wave of FDI will be a boost for the manufacturing and high-value-added service sectors. However, outside particular industrial clusters, Thailand's domestic capacities will continue to struggle, reflecting the deeply rooted structural problems in the economy that affect domestic demand, labor availability and investment (eiu.com).

Future Managers of Management 4.0

In terms of management, business organizations must become more proactive and interactive with the challenges and the changing of the organizational environment. The following section will discuss the industrial survey by PricewaterhouseCoopers (PwC) along with a discussion of the issues which the managers of 4.0 will face in the future.

The Industrial Internet transforms the entire organization and must be a part of the management agenda

Industry 4.0, which is also known as the industrial internet, is not only comprised of the digitization of horizontal and vertical value chains. The industrial internet is found to revolutionize company product and service portfolios, leading to the implementation of new, often disruptive digital business models. The Industrial Internet promotes both the transformation of all important business processes and a realignment of the product and service portfolios. The potential uses of the Industrial Internet thus go far beyond the optimization of manufacturing techniques; its implementation also requires considerable investment. Therefore, the issue is taking a key position at the top of the agenda for CEO's, directors and managers at leading industrial companies. Moreover, industry 4.0 or the industrial internet covers three major aspects which include:

1) Digitization and increased integration of vertical and horizontal value chains

Leading industrial companies are digitizing and connecting functions along the vertical value chain – from the digital order process, customized product development and the automated transfer of product data to connected planning and manufacturing systems and further on to integrated customer service. Moreover, the horizontal integration of inventory and planning data is carried out with suppliers, customers and other value chain partners.

2) Digitization of product and service offerings

Digital champions expand their existing range of products with complete digital product descriptions as well as intelligent and connected solutions ("embedded systems"/"Internet of Things"). These include online connection for the regular matching of performance and wear data or the development of customized products with a lot size of 1. The service portfolio will be further extended by connected, automated or data-based services.

3) Introduction of innovative digital business models

The higher level of integration and technological opportunities provided by the Industrial Internet will create new, digital business models. Integrated solutions or value-added services are characterized by significantly higher customer benefits and will revolutionize existing product portfolios and performance relationships. They are often the result of disruptive innovative processes. Integrated solutions offer new companies the opportunity to enter existing markets and establish customer relationships since one effect of digitization is the reduction of traditional market entry barriers.

Digitalized the companies value chain

The move towards the industrial internet has now become more popular among the management of organizations and has now been added to the agenda of the majority of companies. In accordance with the survey conducted by PricewaterhouseCoopers, it was indicated that two-thirds of the companies selected for the survey were already actively working on digitizing and further connecting their value chains. The survey also showed that one fourth of the respondents already classified the current degree of digitization of their value chain as high. In concrete terms, this means that most of the companies are already using or have implemented Industrial Internet solutions in various divisions. Furthermore, the study results also indicate that the level of digitization for the value chains will rise rapidly in the future. It is estimated that 86% of the horizontal and 80% of the vertical value chains will be highly digitized in five years. This kind of conscious investing in further digitization opportunities can be seen across all industry sectors.

The Industrial Internet and the digitization of value chains are important prerequisites for all companies, irrespective of their size. They are necessary in order to maintain competitiveness and avoid falling behind the increasingly faster pace of development across industry sectors.

The higher manufacturing and resource efficiency

Industry 4.0 with its interconnectivity transforms organizations at a whole new level and makes long-term manufacturing efficiency possible. The industrial sector is required to produce ever larger quantities using fewer raw materials and less energy. Industry 4.0 allows companies to create efficient manufacturing processes with increased production, energy and resource efficiency. In accordance with the survey results by PricewaterhouseCoopers, the companies surveyed expect a noticeable quantitative benefit from the planned investment in Industrial Internet applications. They anticipate an average efficiency increase of 18 percent through digitized enterprises across all industry sectors. This is equivalent to an annual efficiency increase of 3.3 percent. In fact, more than one third of the companies actually see even greater potential. Many improvements may result from the digitization of processes and value chains, for example:

- Focusing on core areas in the individual value chain
- Reduction of redundancies in processes
- Minimizing quality losses
- Making processes more flexible and coherent

In concrete terms, increased transparency improves the utilization of machines and systems. Digitization and greater connectivity in process organization may permit areas of work to be rationalized and may yield gains in productivity. The intelligent analysis and integrated use of data for controlling purposes also reduces the rejection rate in production.

The integrated analysis and use of data are the key capabilities of the Industrial Internet

The ability to perform data analysis and the use of data are the most critical aspects of Industry 4.0. The growth and use of sensors, embedded systems and connected devices - Internet of Things (IOT), as well as the increasing horizontal and vertical networking of value chains, result in a huge continuous data flow. While these gigantic amounts of data are collected along the entire value chain, they have in many cases not been used in a structured and sufficient manner. According to survey results, the electrical engineering and electronics industries place a particular emphasis on this capability due to the data intensity of the products and

solutions in the sector. Almost all or roughly ninety percent of the companies from all five industry sectors are convinced that the ability to efficiently analyze and effectively use large data volumes will be of vital importance for the future success of their business models. This evaluation also applies to those industries in which the analysis and use of data are not yet a top priority. The integrated analysis of data makes it possible, among other aspects, to examine processes in an integrated manner and optimize them on the basis of the findings made. An automotive supplier provides an example of the use of modern data and analysis procedures in manufacturing. In order to further increase the quality and reliability of the delivered products, a big data solution was recently implemented that connects and processes huge amounts of different sensor data on the basis of complex analyses (800 billion entries, or 50 terabyte data per year when fully configured). In doing so, defective parts can be identified and disqualified early in the manufacturing process.

Furthermore, increased transparency improves the decision-making basis for each company and lowers redundancies within the entire supply chain. This can lead to considerable increases in efficiency, thus creating competitive advantages. In addition, the analysis and use of data are decisive requirements for the development of new, digital business models, the optimization of customer interaction, as well as the increase of a company's profitability. A large company from the process industry provides a relevant example. In order to maximize profitability, a highly-complex optimization problem must be solved continuously. Current demand, availability of machines, current raw material prices and other process parameters are taken into account to decide which products are to be manufactured in which lot sizes. A big data solution accelerates the highly-complex simulation calculations required for this by a factor of 50 and helps to achieve a considerable increase in profitability.

Digitization of the product and service portfolio is the key to sustaining future success

Industry 4.0 goes far beyond digitizing processes and value chains – this change also leads to a higher level of digitization in the product and service portfolio. A mechanically-perfect product will no longer be enough to successfully compete on a global scale. The differentiation of products is moving increasingly in the direction of software as well as superior sensor technology, connectivity and generation of data. Products that are primarily mechanical today will be enriched by digital solutions and connectivity. This process will create greater customer benefits. Besides the direct integration of digital "intelligence" into the products themselves, other benefits may also be considerably increased by Internet-based services related to the product. For instance, the Industrial Internet provides the basis for the manufacturing of customized products at a

competitive cost level. Examples of digitized products can be found in all industry sectors. In the automotive industry, for example, customary brake systems have been turned into modern anti-lock systems with the help of electronic control units. In manufacturing and engineering, the use and connection of appropriate sensors allow optimal, preventive maintenance of machines and systems, while ensuring much more efficient operational management.

The digitization level of products will rise substantially in the coming years. By 2020, 80% of the companies surveyed will have achieved a high degree of digitization of their products and services. The proportion of companies with a highly-digitized product portfolio will increase by more than five times, from 7% to 40%. Each company needing to succeed internationally will have to face this challenge. The digitization of products is a phenomenon common across all industry sectors. In sectors like the information and communications industry, the percentage of digitized products is of course already high. In the processing industry, the proportion of companies with a high level of digitization is currently only between 22% and 27% depending on the industry sector. However, the general trend is the same for all sectors: the share of digitized products must and will increase substantially in the coming years.

References

European Commission, (2017), Digital Transformation Monitor, Germany: Industrie 4.0, European Commission, January 2017.

McKinsey and Company (2017), Driving German Competitiveness in the Digital Future, Mckinsey Global Institute, July 2017.

Presentation at the French Embassy in the Germany, “Industry of the future“, 2015. Available at. http://www.ambafrance-de.org/Vorstellung-des-neuen-franzosischen-Plans-Industrie-du-Futur-in-der-Botschaft. Last accessed: 24.11.2016.

Rojko, A (2017) “Industry 4.0 Concept: Background and Overview” ECPE European Center for Power Electronics e.V., Nuremberg, Germany Special Focus Paper

The National Science Technology and Innovation Policy Office (STI) website http://stiic.sti.or.th/ accessed on February 12, 2018.

The State Council of the People’s Republic of China, “Made in China 2025“, Available at: http://english.gov.cn/2016special/madeinchina2025/. Last accessed: 24.11.2016.

Thailand Board of Investment (BOI), (2017) Thailand 4.0 Means Opportunity Thailand, Thailand Investment Review, January 2017 vol. 27 no. 1

Bauernhansl, T, Krüger, J, Reinhart, G, Schuh, G (2016), Wgp-Standpunkt Industrie 4.0, Wissenschaftliche Gesellschaft für Produktionstechnik Wgp e. v., 2016.

Sustainable Development Management in the Context of Asylum Seeking: Language Use and Intercultural Communication for Social Supports among Asylum-Seekers and Urban Refugees in Thailand*

Hugo Yu-Hsiu Lee**

Abstract

Language use without accessing essential service and social support is a great injustice. Issues in inequality (e.g., limited access to service and support) related to intercultural communication that emerges from the use of different languages by asylum-seekers and urban refugees are often invisible and overlooked in the refugee research community. Thus, this explorative study joins the ongoing academic conversations of 'language and inequality' by addressing a set of crucial issues in the domain of language use (sociolinguistics or sociology of language) within the context of transnational asylum application. It is particularly with an emphasis on how language use between less dominant (e.g., first languages of asylum-seekers and urban refugees), mainstream, standard (e.g., the host country language) and international languages (e.g., English) are conditioned by local, national, international and global organizations, institutes and communities. It examines how intercultural communication that emerges from language use in accessing or not accessing to resources and benefiting or not benefiting from social supports. Results show about inequality to access service and social support due largely to the discrepancy of language use in relation to intercultural communication. In other words, different language-use patterns significantly shape asylum-seekers' and urban refugees' experiences of intercultural communication, thereby leading to inequality in accessing service and

* Intercultural communication that emerges from language use for social support: Case studies of asylum-seekers and urban refugees in Thailand

** International College, National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: YL15@umail.iu.edu

social support in a refugee transit country. Finally the current study advocates a strategic (selective) bi- and multi-lingual language-use strategy rather than a non-selective bi- and multilingual strategy. In this light, multilingualism is not the same in the view of strategic (selective) multilingual language use where asylum-seekers and urban refugees have opportunities to access language-support programs and informal language learning resources that equip them to use a small number of practical languages that enable them to access essential service, social support and livelihood.

Keywords: language use, social support, language barrier, intercultural communication, asylum seekers, urban refugees, Bangkok, Thailand

Introduction

This paper reports a pilot study (this implies that this is a work in progress) and provides an ethnographically-informed inquiry of a sociolinguistic phenomenon, known as language use, highlighting the experience of asylum-seekers and urban refugees. It offers insights into the political-economic interlinkages between differed language-use patterns and disparate accesses to service, support and livelihood within broader socio-political contexts of transnational asylum application.

Problem Statement: A Lack of Sufficient Knowledge

The Kingdom of Thailand is regarded as an important transit country for asylum-seekers and refugees (ECHO factsheet, 2017). In spite of Thailand's success story in human development, particularly with regard to the increase of incomes, and the improvement of education and health (United Nations Development Programme (UNDP), 2006), humanitarian affairs for asylum-seekers and refugees are a notable failure. For many years, Radio Free Asia (RFA), a Washington DC-based journalism firm, has reported a number of cases of political asylum-seekers and refugees being mistreated in Thailand. In view of Thailand's overall human development, major challenges and obstacles remain for the Royal Thai Government in coordination with the UN refugee agency, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), along with other Nonprofit and Non-Governmental (NGO) Organizations, to make further progress.

Both historically and currently, Thailand's minority advocates (e.g., individual activists, Nonprofit and Non-Governmental (NGO) Organizations) and field researchers for asylum-seekers and urban refugees run into the problem of lack of information derived from scholarly and policy literatures, which clearly establishes the interlinkage between language and asylum. As a consequence, language-blind policies and practices run into the risk of proposing and implementing unsuitable responses and impractical solutions (e.g., immigration laws) to address language-specific problems for asylum-seekers and urban refugees.

In recent years, intercultural communication that emerges from language use to access service and social support has not drawn significant attentions in academic and policy literatures. Moreover, empirical case studies of the extent to which differed language-use patterns to access service and gain social support among asylum-seekers and refugees during the asylum application process are scarce, thereby sufficient (research-based) knowledge on the interlinkages between language use and access to service and social support via intercultural communication does not exist. Globally, issues in language, particularly in respect to language-use

in intercultural communication for essential service and social support, are relevant to, if not most, numerous aspects of integration among forcibly displaced populations. Despite asylum seeking is a multi-facetted experience, language use is arguably one of the most crucial factors affecting the migratory experience for asylum-seekers, urban refugees and economic migrants alike as evidenced by scholarly literatures (please see Lee, Hugo, Y-H., 2011a, 2011b; Lee, Hugo, Y-H., & Palachot, A., 2011, to name but a few, for language-related issues in relation to asylum application). For too long academia in refugee transit countries (such as Thailand) has closed its eyes to address language-specific issues, for instance, language barriers, pertaining to those who are applying for asylum. Over the past three decades, there has been a striking progress made by migration researchers (e.g., International Organization for Migration (IOM), Geneva) and employment researchers (e.g., International Labor Organization (ILO), Geneva) to produce a wealth of scientific and policy literatures on migration studies worldwide (e.g., Gender and Labour Migration in Asia, 2009). Yet there have been gaps and limitations in the current knowledge language use to access service and social support among asylum-seekers and urban refugees during the asylum application in a refugee transit country.

Much remains unknown in current literature of language and communication is about the language use for intercultural communication among migratory populations. In addition to issues in language barriers, recent studies suggest that those who are seeking refuge face challenges due to language use-related communication barriers in the intercultural context (Lee, 2011b). Inequality in access to service and social support among asylum-seekers and urban refugees (due to intercultural communication that emerges from different ways of language use) tend to be very costly and inefficient for the management of the government of the host country, United Nations Refugee Agency (UNHCR) and non-governmental organizations (NGO), among others. The recognition of language barrier and language-mediated intercultural communication in refugee transit countries is one of the steps towards the adoption of more appropriate measures, policies and practices needed to address the difficulties in the lives of asylum-seekers and urban refugees.

Purpose Statement: An Exploration of Interlinkage between Intercultural Communication (that Emerges from Language Use) and Accessing to Serivice

The research report focuses on improving the strategic bi- and multi-lingual language use as a means to equip asylum-seekers and urban refugees for accessing service and social support. The present study seeks to address challenges, particularly with an emphasis on language barrier and language use-based intercultural communication, faced among asylum-seekers

and urban refugees. Such challenges have become crucial for such migratory communities to address, in order to access service and gain social support, notably, translation services, food, medical care, financial assistance (monetary loans), livehoods and legal rights and so on. Furthermore, the scope of the study includes a direct link between language use and service (social support) and an indirect link which connects language use and service (social support) via intercultural communication.

In our increasingly diverse and globalizing world, intercultural communication that emerges from language use to access service and social support is considered the key analytical tool. The purpose of the current study is to shed light on different language-use patterns in relation to intercultural communication among asylum-seekers and refugees, accessing service and social support from community activists and support programs. It reports an analysis of coping strategies with which to confront language barriers and language-related cultural barriers faced by asylum-seekers and urban refugees: (a) language use of monolingual versus bi-/multilingual asylum-seekers and urban refugees with regards to their essential service (e.g., food, housing, education, health care and so on) and social support (e.g., political voice, employment opportunity and so forth) and (b) patterns of language-based intercultural communication of culturally sensitive/adaptive versus culturally non-sensitive/non-adaptive asylum-seekers and refugees in respect to access service and social support.

The discrepant migratory experiences explored through eleven case studies present examples and situations in which discrepant patterns of language use and language-related cultural awareness/adaption for intercultural communication, leading to varied social effects, positive/negative social and economic consequences.

Background of the Study: Asylum and Sustainble Development

Asylum seeking is a global phenomenon. Worldwide, 65.3 million populations were displaced as of 2015, stated by the UN refugee agency, UNHCR (Zong & Batalova, 2017). In one of the transit countries for refuges such as Thailand, the number of refugees who apply for asylum have increased rapidly from 1120 in 2013 to 7082 in 2015, reported by the UN refugee agency, UNHCR (ECHO factsheet, 2017). Globally, not even 1 percent of the UN recognized refugees were resettled on the annual basis with approximately 125,600 refugees resettled to third countries in 2016 (Zong & Batalova, 2017). However, the UN refugee agency, UNHCR based in Bangkok, Thailand, has resettled more than 106000 refugees to receiving countries from 2005 to 2017 (ECHO factsheet, 2017). The growing number of these remaining refugees have been

raising issues for community activists, minority rights advocates and humanitarian-based support programs in Thailand in respects to their refugee management in local, national, international and global levels.

Access to service, support and livehoods is deemed crucical for achieving sustainable development goals among those who are seeking asylum, from reducing poverty through to advancing medical care (health), sarefty (legal protection) and humanitarian-based education. Refugee management is therefore inextricably bound up with sustainable development management of the host country (Note that the context of the current study is limited to a refugee transit country, instead of a refugee receiving country), United Nations Refugee Agency (UNHCR) and non-governmental organizations (NGO). They all wish they could ensure the basic quality of life for those who are affected by conflicts and crisis in their home countries.

Literature Review and Theoretical Framework

Literature Review: Language Use and Intercultural Communication

Two broad strands of literature are reviewed: (1) Language use; and (2) Language use-related issues in intercultural communication (cultural awareness/adaptiveness).

Definitions of Terminologies

With local, national, international and global contingencies that vastly and dynamically given rise to and influence the present study, terms adopted are defined in the context of this study as follows.

Language Use

As part of a broader field of sociolinguistics, language use is widely viewed as the key tool to create, condition, mediate and shape experiences of intercultural communication for migrants (Piller, 2016). The current research departs from sociolinguistic studies that focus on language use. What emerges from language use is intercultural communication between asylum-seekers, urban refuges, service providers, local state authorities, minority rights advocates and community residents.

Intercultural Communication

The present study lies not only in the general definition of intercultural communication ("communication across different cultures and social groups" as defined by Wikipedia), but

also lies in a sociolinguistic perspective where "the use of different languages and/or language varieties as a central aspect of intercultural communication" (Piller, 2011, p. 3). The processes of language use set the scene for intercultural communication in the context of asylum application.

Service and Social Support, and Sustainable Development

'Service' is defined as "the action of helping or doing work for someone" by Oxford Dictionaires. On the one hand, Oxford's definition does not encompass the totality of what service entails with regards to activities that are essential services deemed sources of livelihood for migratory populations.

On the other hand, Oxford's definitions of 'support' broadly fit within the context of asylum application, with the emphasis on the need to "give assistance to, especially financially" (e.g., loan) and "provide with a home and the necessities of life" (e.g., housing and health care) as well as to "produce enough food and water for; be capable of sustaining" (Oxford Dictionaires).

The present study is sought to make a potential contribution to emerging literature on sustainable development studies by exploring the extent to which asylum-seekers and urban refugees have strived to gain, maintain and preserve access to essential service and social support by the use of different languages.

Theoretical Frameworks

The study is oriented towards a balance between sociolinguistic audience (language use and language-focused intercultural communication) and those who are interested in development studies or sustainability studies. One of the grand theories alone, such as Bourdieu's linguistic market (1977a, 1977b, 1986), Piller's intercultural communication in relation to social justice (2011, 2016) and Lee's magnet model of trends (2015, 2016), no longer suffice to adequately account for the complex socio-political context of language, communication and asylum application. As a result, the study elaborates an integrated theoretical perspective, hereby theoretical inputs of Pierre Bourdieu (see Bourdieu 1977a, 1977b, 1986), Ingrid Piller (see Piller 2011, 2016) and Hugo Yu-Hsiu Lee (see Lee, 2015, 2016), as well as Maurice Crul's (Crul, 2016) super-diversity, jointly informed the current study.

First, the study draws inspirations from Bourdieu's classical work (1977a, 1977b, 1986), which considers that language is recognized as an economic good. Language has an economic value in its use, hereby a market exists for language use. More importantly, language use is fundamental to survival, essential for accessing services and social supports of migratory populations.

Secondly, there is also a body of literature on language and inequality that must be pertinent. Studies have documented a longstanding presence of inequality due mainly to linguistic diversity (Piller 2011, 2016). The literature indicates that one of the most important channels for accessing service, gaining social support and achieving communication equality among migratory populations is the use of language of wider communication (see such assertion by Hugo Yu-Hsiu Lee's work in Lee, 2011 b).

Third, the present study should be sufficiently contextualized in the literature on language and globalization. An important implications of Hugo Yu-Hsiu Lee's (see Lee 2015, 2016) analysis is to frame the current study of language inequality in the context of confluence of globalization, nationalism and other forces (trends).

Finally, the perspective of super-diversity (Vertovec, 2007; Crul, 2016) is relevant to the present study and pertinent to examination of diversification and variation within refugee groups of the same ethnicity.

A Brief Review of Previous Work on Language Use of Refugees in Asia

Recent analyses of issues in language faced by refugees in Asia (with a particular focus on South Korea's and Thailand's language-support programs for refugees due mainly to available literature derived from these two countries) are relatively program-centric. In other words, the language aspects of these refuges have generally been discussed through the lens of program in scholarly literature. This program-centric view, nonetheless, has overlooked long-term ethnographic work that is crucial towards an in-depth understanding of the daily practices of language use in micro or individual levels to access service and social support among asylum-seekers and urban refugees. Mun Woo Lee (Lee, 2016), for instance, points out a neglected feature in the government-run language-support programs for North Korean refugees in South Korea is "micro level needs of the refugees" as opposed to "macro level language policy" (p. 743). She goes on to call for "the need to listen to authentic voices of these disempowered migrants and to develop a more customized and efficient language-support program" (ibid). Based on research in a humanitarian-based educational program for refugee children in the Thai capital, Hugo Yu-Hsiu Lee (see Lee, 2011a) argues that English language-support program proves incompatible with the needs of Burmese refugee children who are aware of the importance of Thai language-support programs to continue their formal schooling in Thai-medium state schools. In another

study, Hugo Yu-Hsiu Lee (see Lee, 2011b) departments from communication studies that focus on the use of English for the administration of a refugee-support program in Bangkok. In his analysis, English-medium program constitutes a communicative crisis. The refugees whom this support program fails the most are the ones in great needs to access services (such as reimbursement of medical bills) but cannot communicate effectively in their limited English with local Thai authorities' English. After attention is given to the program, more work is needed to understand the relatively understudied refugees' language use in micro or individual levels rather than the use of language as a program in the administrative level.

Methodology: Qualitative Case Stuy

Research Question: How different language-use patterns inextricably interlinked to inequality in service and social support among asylum-seekers and urban refugees?

How different language-use patterns inextricably interlinked to inequality in service and social support among asylum-seekers and urban refugees has emerged as a key question to be addressed. However, identification of all possible interlinkages between intercultural communication (that emerges from language use) and social support among asylum-seekers and urban refugees is a difficult or impossible task, hereby the research report is limited to seek answers of these questions. Addressing precisely these following questions, the current study aims at providing the interlinkages between language use and social support among asylum-seekers and urban refugees.

Sub-question (1): What are language-use patterns among asylum-seekers and urban refugees to access service and social support [in the context of a transit country]?

Sub-question (2): To what extent asylum-seekers and urban refugees' language use mediates their intercultural communication (cross-cultural aware-ness/additivity) to access service and social support [in the context of a transit country]?

Sub-question (3): Is the active use of the host country language of the transit country effective to access service and social support among asylum-seekers and refugees [in the context of a transit country]?

Answers of the above-asked three questions better help answer the question of how different language-use patterns inextricably interlinked to inequality in service and social support among asylum-seekers and urban refugees.

Research Instruments and Procedure of Data Collection

These above-stated research questions are addressed through the method of qualitative study. A combination of ethnographic (semi-structured) interviewing and participant observations are particularly adopted to gather data over an eight-year period (July, 2010 - March, 2018). It should be acknowledged that qualitative research such as ethnographic study is not oriented towards providing truth from the sample, but instead towards discovering the interpretative social meanings of experiences of individuals and groups alike (Lee, 2011c).

Data Analysis

A thematic content anlaysis is adopted to analyze interview data and field-notes derived from observations.

Case Study: Site and Sample (Participants)

Thailand's capital, Bangkok, is selected as the research site due mainly to the researcher's familiarity with Thailand (the author has been a son-in-law of Thailand since November 2010). Moreover, without a doubt there is good data availability to recruit participants due largely to that Bangkok is where the United Nations Regional Headquarters for Asia is located, widely known as the United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UNESCAP or ESCAP). The main office of the United Nations Higher Commission for Refugees (UNHCR) in Asia shares the same the United Nations compound (building) with UNESCAP or ESCAP. This provides opportunities to verify findings with participants and relevant institutes and organizations.

The present study brings together Thailand's twelve case studies (100 + participants) dealing with a wide range of facets of asylum application, highlighting coping strategies of language use and language-related intercultural communication. The current research is based on an eight-year ethnographic fieldwork conducted in Thailand -- a refugee transit country-between 2010 and 2018. It analyzes a sample of 100 + participants, divided into nine first-language groups (twelve cases): (1) a Chinese economic migrant (mid-age woman) from Mainland China, PRC, who applies for asylum as an UN recognized refugee (dataset, 2016-2017); (2) a Chinese asylum-seeker (mid-age woman) who is an immigration detainee in the Immigration Detention Center (dataset, 2016-2017); (3) two Chinese refugees from the same family (mother and daughter) from Mainland China, PRC (dataset, 2016-2018); (4) a senior Russian refugee from Tuva Republic, Russia, who provides social support for above-mentioned 3 Chinese refugee cases (dataset: 2016-2018); (5) a group of Pakistani refugees from a number of families (adults and

children) (dataset, 2016 and 2018); (6) a group of Burmese refugees (children) from Myanmar (dataset, 2010-2011); (7) a formerly Taiwanese and now Asian-American (mid-age man) minority rights advocate from Taiwan and USA who was in an attempt to apply for asylum in early 2010s but provides financial assistance and social support for the above-mentioned six cases in recent years (dataset, 2010-2018); (8) two long-term Vietnamese refugees from Vietnam; (9) a small number of Sri Lankan refugees (dataset, 2011); (10) a small number of Congolese refugees (dataset, 2011); (11) a small number of Somalian refugees (dataset, 2017-2018) and (12) a group of North Korean refuges (dataset, March-April 2018). Participants (N=100 +) are at different stages of asylum application except the Asian-American community advocate who withdrew from application.

[i]**Table 1:** Ethnic Composition of Sample

Ethnicity	*First Language*	*Total No. of Participants*
Taiwan (formerly) Asian-American (now)	Mandarin & American English	1
Burmese (Myanmar)	Burmese	5
Chinese	Mandarin	4
Congolese	French	3
North Korean	Korean	5
Pakistani	Urdu	50
Sri Lankan	Sinhalese	20
Somalian	Somali & Arabic	20
Tuvanian (Russian)	Russian	1
Vietnamnese	Vietnamnese	2

Source: Own Fieldwork (Database of the Study), Bangkok, 2010-2018

Drawing from the perspective of super-diversity or different characteristics within the same ethnic group (Vertovec, 2007; Crul, 2016), it has increasingly become accurate to analyze the Chinese refugee group on the case-by-case basis. Therefore and first, the Chinese economic migrant, as an UN-recognized refugee and the first case study, explores Chinese-only

[i] The opinions expressed by asylum-seekers, urban refugees and minority rights advocates in the present study are personal views and responsibilities of the author. They do not reflect on official policies by the United Nations Higher Commission for Refugees, UNHCR.

(monolingual) language use and cross-cultural communicative strategies adopted to adjust to the UN resettlement process. Second, the Chinese asylum seeker -- immigration detainee case study -- investigates lower-level Chinese-and-English (bi-/multilingual) language use to gain social supports from non-Chinese refugee communities and cross-cultural communicative strategies adopted to influence legal assistances provided by Nonprofit and Non-Governmental (NGO) Organizations. Third, the Chinese family (mother-and-daughter) refugee case study analyzes Chinese-only (monolingual) language use (with almost no English and the host country language - Thai) to access social and economic support from various institutes and organizations, and an individual community activist (labelled as case 7 in the current study), and their unawareness of cultural difference in the transit country of Thailand.

Moreover, the Russian refugee case study focuses on lower-level Russian-and-English (bi-/multilingual) language use to access social support from the Bangkok Refugee Center and the Jesuit Refugee Service, legal assistance from the Amnesty International and employment opportunity (e.g., freelance Russian-speaking tour guide for Russian tourists). Veitnamese case study, however, focuses on higher-level Thai-Vietnamese bilingual language use for employment.

The primary objective to study the case of Pakistani refugees is to provide an understanding of their language use to access education in Bangkok Refugee Center (with a particular empphais on aged 6-16 children and teenagers) and language use to access medical care in the clinical setting, provided by the Tzu Chi Foundation. Furtheremore, the case study of Pakistani refugees also aims to understand their language use to communicate with a number of Bangkok-based Christian communities who raise fund to support Pakistani refugees identified as Chrisitans.

In addition, the main goal for Sri Lankan refugee case study is to offer an understanding of their language use to access humanitarian-based educational program in the Bangkok Refugee Center and access service in the United Nations Higher Commission for Refugees (UNHCR). Further, the case study of Somalian refugees is to highlight their experience of language use to access financial aid provided by Jesuit Refugee Service. Lastly, the case study of North Korean refugees is intended to provide understandings with regards to primarily their language use to learn basic computer skills (e.g., Microsoft Word) and learn how to use the Internet with a Thai-Chinese-English multilingual instructor in the educational setting, funded by the International Organization for Migration (IOM).

Preliminary Results (Full Report of Findings will be Appeared in the Forthcoming Journal Article)

Answers to Sub-question 1: What are language-use patterns among asylum-seekers and urban refugees to access service and social support [in the context of a transit country]

In response to sub-question 1, data shows that the range of language-use patterns is considerable. Given the plethora of routes into ways in which languages can be used to access service and social support, there are notably three distinctive patterns of language use. Three notable language-use groups among asylum-seekers and urban refugees under study are therefore summarized in the following chart:

Table 2: Language-use Patterns of Aslyum-Seekers and Urban Refugees

Three distinguished language-use patterns	*Sample (Participants)*
Monolingual first-language users (with little or no English) (with little or no host country language)	Case 1: A Chinese economic migrant as an UN-recognized refugee Case 3: Two Chinese refugees from the same family (mother and daughter) Case 5: Some Pakistani refugees (mostly adults) Case 11: Some Somalians (adults) Case 12: Some North Koreans
Lower-level bilingual first-language and English users (with little or no host country language)	Case 2: A Chinese immigration detainee (adult) Case 4: A Russian refugee (adult) Case 5: Some Pakistani refugees (mostly adults) Case 10: Congolese (children) Case 11: Some Somalians (adults)
Higher-level bilingual first-language and host country language user	Case 6: Burmese refugees (children) Case 8: Vietnamese refugees (adults) Case 9: Sri Lankans (both adults and children)

Source: Own Fieldwork (Database of the Study), Bangkok, 2010-2018

Broadly similar patterns appear for case 1, 3, 5, 11 and 12.

Answers to Sub-question 2: To what extent asylum-seekers and urban refugees' language use mediates their intercultural communication (cross-cultural aware-ness/ additivity) to access service and social support [in the context of a transit country]?

The overreaching finding is that language use plays a leading role to a large extent of intercultural communication. Language, more specifically language use, is perhaps one of the determining factors shaping the experience of intercultural communication to access essential service and gain social support for asylum-seekers and urban refugees.

Language use for accessing one service and one type of social support may be mutually reinforcing or contradictory with accessing other service and social support.

First language monolingualism is bad for accessing service and social support

The continuing use of first languages lead to further disempowerment of asylum-seekers and urban refugees. Monolingual first-language asylum-seekers and urban refugees face the highest level of social marginalization. By contrast, lower-level bi- and multi-lingual asylum-seekers and urban refugees face higher level of social marginalization. Both monolingual first-language speaking and lower-level bi- and multi-lingual asylum seekers and urban refugees experience more difficulties in intercultural communication that lead to limited service and social support compared to those who are in particular English-speaking and higher-level bi- and multi-lingual counterparts.

The change from monolingual first language use to use English and the host country language (Thai) have yield positive results, such as leading to greater employment by speaking the host country language.

No English speaking ability is bad for accessing service and social support

These data from the current study suggest that language-support programs that offer English is the most cost-effective. English can increase visibility and participation in international organizations and global institutes, but this increased visibility and increased participation may not improve the access to services and social supports.

Answers to Sub-question 3: Is the active use of the host country language of the transit country effective to access service and social support among asylum-seekers and refugees [in the context of a transit country]?

A few thematic trends as research findings stand out and one of them is that the active use of the host country language (Thai) in the transit country of Thailand have had much smaller impacts than expected. Notably, these case studies show that, despite the frequent use of the first language (e.g., Chinese) and *lingua franka* (English) over the host country language (Thai), asylum-seekers and refugees still access service and gain social support necessary for their survival with an access to a wide range of resources and livehoods through intercultural communication. This result raises many questions about the use of the host country language in a refugee transit country.

Language use, whether the *lingua franka* (English) or the host country language (Thai) or the first language, generally occurs for accessing essential service and receiving social support among asylum-seekers and urban refugees. Monolinguals, lower-level (imbalanced) bi-/multi-linguals and higher-level (more balanced) bilinguals who are asylum-seekers and urban refugees access different resources. There is a strong interlinkage between such language use-based social support and human capability, social wellbeing and economic activities among asylum-seekers and urban refugees. In other words, varied language-use patterns result in access to resources differently, thereby leading to successful or unsuccessful intercultural communication and inequality.

By some accounts, monolingual first-language speaking asylum seekers and urban refugees have experienced significant language barrier and intercultural miscommunication than those who are considered lower English–first language bilinguals and English-Thai-first language multilinguals at varied levels of proficiency.

Also, across these communities, Thai-speaking asylum-seekers and urban refugees are more likely to be employed than non-Thai speaking counterparts. In contrast, the use of English is the key for such communities to gain relatively more social supports from nonprofit and non-governmental organizations (NGO) than the use of Thai and the first language.

Conclusion

Summary of the Results

Dynamics of access to service and exclusion from social support largely due to differed language-use patterns are explored in the present study among asylum-seekers and urban refugees in Thailand's capital. To summarize, differed language-use patterns are inextricably linked to or created conditions, or alternatively limit options for asylum-seekers and urban refugees.

Implications

Without a doubt, Thailand faces issues with regards to asylum-seekers and urban refugees (unofficial estimates put Bangkok's 2018 refugee population at 10,000) for which it must prepare from the perspective of management towards sustainable development. The current study has potentially practical implications for prioritization of strategic bi- and multi-lingual language use among asylum-seekers and urban refugees in a refugee transit country such as Thailand.

Findings derived from the current study have local, national and regional implications for refugee transit countries (e.g., Thailand) and United Nations Higher Commission for Refugees (UNHCR) in furthering their management towards sustainable development. Indeed, our global sustainable development prospects increasingly depend on the extent to which marginalized groups such as asylum-seekers and refugees are managed by the local government and the international community.

The policy recommendations (e.g., how to decrease negative social effects in personal, social and economic levels for refugees) for policy makers and the practice recommendations for practitioners (e.g., Nonprofit and Non-Governmental (NGO) Organizations) drawn primarily from these case studies address the vulnerability and improve the welfare for those who are seeking asylum. Moreover, the present study has the potential to suggest practical implications for countries experiencing high pressures of accommodating the influx of refugees. Policy coherence between asylum application and sustainable development agendas is of increasing interest to scholars such as Hugo Yu-Hsiu Lee (2011 a, 2011 b) and Mun Woo Lee (Lee, 2016). There is a growing recognition that asylum policies should support instead of hinder sustainable development of a number of countries involved in asylum.

The strategic language use as suggested by the present study would inform language-support programs and non-governmental organizations that contribute to a sustainable development of their basic quality of life in a refugee transit country for asylum-seekers and urban refugees.

Acknowledgements

This research report has been a long time in the making (2010-2018). It is still a pilot study in its current state as of March 2018. Author of this research report received data, supports, feedback and comments from colleagues, asylum seekers, urban refugees and immigration detainees. In 2011, some colleagues in Bangkok Refugee Center – A facility of United Nations Refugee Agency, UNHCR, provided administrative support. In 2018, this research report is

reviewed internationally by the International College and the Research Center of the National Institute of Development Administration (NIDA), Bangkok, Thailand. This research report will be presented as a lecture on behave of the International College at the Annual Conference of the National Institute of Development Administration (NIDA), Bangkok, Thailand, March 2018.

The views expressed in this research report are the author's own interpretation based on empirical data derived from asylum seekers, urban refugees and immigration detainees, hereby these views should not be attributed to the United Nations Higher Commission for Refugees (UNHCR) and the National Institute of Development Administration (NIDA).

My transnational experience (Taiwan, Thailand, United States of America and United Nations) and international family and colleagues (from Myanmar, Sri Lanka and Nepal) have always been essential to influence on my thinking about the linkage between language use and social supports in local, national, international and global levels. I am truly blessed to have my parents from Kaohsiung (Taiwan), my wife and daughter from Bangkok (Thailand) and my Bible teacher and American mother from Indiana (USA). I would love to acknowledge a long list of friends who are asylum seekers (including those who are detainees in the immigration prison) and urban refugees providing valuable data for the present study.

Disclosure Statements

No potential conflict of interest was reported by the author and participants.

Funding

This work initially received a faculty research grant from International College, National Institute of Development Administration. However, the author only reports a pilot study from this larger research project. This pilot study received a small grant from Research Center, National Institute of Development Administration.

References

Bourdieu, P. (1977a). Outline of a theory of practice. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1977b). The economics of linguistic exchanges. *Social Science Information*, *16* (6), 645-668. doi:10.1177/053901847701600601.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (ed.). *Handbook of theory and research for the sociology of education* (p. 241-258). New York: Greenwood.

Crul, M. (2016). Super-diversity vs. assimilation: How complex diversity in majority-Minority cities challenges the assumptions of assimilation. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 42* (1), 54-68.

ECHO factsheet (2017). Refugees in Thailand. Retrieved on 12/10/2017 from the website: http://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/refugees_thailand_en.pdf

IOM International Organization for Migration (2009). *Gender and labour migration in Asia. Geneva: International Organization for Migration.*

Lee, Hugo, Y.-H. (2011a). English language teaching at expenses of Thai language teaching for urban refugee language learners in Thailand: Social inequalities related to what languages to teach. *Journal of Language Teaching and Research, 2* (4), 810-815.

Lee, Hugo, Y.-H. (2011b). English for communication purposes among non-native speaking heterogeneous urban refugees in Thailand: Discouragement in bilingual and biliteracy development, *Modern Journal of Applied Linguistics, 3* (2), 237-253.

Lee, Hugo, Y.-H. (2011c). *Designing a course packet for qualitative research methodology in language and communication studies. Columbus, Ohio: The Educational Publisher, Inc.*

Lee, Hugo, Y.-H., & Palachot, A. (2011). *The study of language and communication in urban refugees: A sociolinguistic and bilingual/biliteracy introduction to the case of Thailand and beyond.* Germany: VDM Verlag Dr. Muller Aktiengesellschaft & Co. KG.

Lee, Hugo, Y-H. (2015). Theorizing globalization and Asian cities: Viewed from the language-contact zone of Thailand. *Journal of Applied Science, 15* (2), 329-342.

Lee, Hugo, Y-H. (2016). English language learning in the margins: Toward a movement to help service-industry workers in Thailand. *Theory and Practice in Language Studies*, *6*, (4), 649-662.

Oxford Disctionaires (n.d.). Accessed on 20/3/2018 at https://en.oxforddictionaries.com/definition/service

Piller, I. (2011). *Intercultural communication: A critical introduction.* Edinburg: Edinburg University Press.

Piller, I. (2016). *Linguistic diversity and social justice: An introduction to applied sociolinguistics.* Oxford: Oxford University Press.

UNDP, 2006. *Women's Right to a Political Voice in Thailand*. Bangkok, United Nations Development Programme.

Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies, 30* (6), 1024 –1054. doi:10.1080/01419870701599465.

Zong, J., & Batalova, J. (2017). Refugees and Asylees in the United States. Migration Information Source. Retrieved on 12/10/2017 from the website: migrationpolicy.org

The Government Ownership and the Stock Performance: The Case of State Owned Enterprises in Thailand

Marisa Laokulrach*
Jiroj Buranasiri**

Abstract

This paper studies the impact of ownership structure concerning being state owned enterprises (SOEs) on the investors' returns and stock performance in the case of Thailand. There are two major schools of thoughts on this issue. The first school of thought states that the companies with government intervention are better governed and managed to maximize the shareholders' wealth. Another school of thought explains that companies with state ownership structure do not perform better than other companies. The private owned companies tend to be more competitive and have more incentive to innovate and contain costs. The 10 year data of 100 stocks from the 4 sectors; banking, energy and utilities, media and publishing, and transportation and logistics, where SOEs are listed during 2008 to 2017 are investigated. Compared to non-SOE stocks, SOE stocks, in average, have lower risk and lower returns. By applying regression analysis with the control variables including market returns, market price to book value, asset size, leverage, and sector, the empirical results suggest that being SOEs does not contribute any abnormal returns for investors. Hence, SOE stocks might be appropriate for investors who are not well-diversified and preferred low risk. SOEs stocks have lower risk than non-SOEs stocks which can help investors in terms of diversification and also benefit from their social and governance performance.

Keywords: state owned enterprises, abnormal returns, market returns, market to book value, size, leverage

* International College, National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Seri Thai Road, Klog-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240. THAILAND.
E-mail: marisa.laokulrach@gmail.com

** College of Innovation, Thammasat University
2 Prachan Road, Bangkok 10200, THAILAND.

Introduction

Recently, the investment in the stocks of Thailand's state owned enterprises (SOEs) has gained more attention. The increase in economic integration of the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) which is known as ASEAN Economic Community (AEC) in 2015 and the extended economic integration to South Asia (Chirathivat and Cheewatrakoolpong 2015) have brought about more demand for the investment in infrastructure projects in Thailand, the center of the region. As the tools of Thai government, SOEs are likely to be the lead infrastructure investment companies. Accordingly, SOEs may have high growth opportunity. In addition, the government ownership also promotes higher trust for the companies concerning the belief that the government will take the actions to bring up corporate governance to the companies and lower risk for investors. Besides, the government may help SOEs when they face serious problems. The performance of the government owned companies are not less efficient than private owned companies (Kole and Mulherin, 1997).

On the contrary, the higher government ownership might lower companies' ability to generate profit because the SOEs' management may be forced to make some investment decision for public's interest, not for the overall stockholders'. Moreover, the government influences could be the reason for the inefficiency. The lack of private ownership might inferior SOEs' efficiency since the companies' losses do not directly hurt taxpayers who are the real funders and the principal of the government, the major shareholders. Therefore; it is not apparent whether being SOEs would provide additional returns for the companies' overall investors. The results of different countries such as Singapore (Feng et all, 2004), Spanish (Farinos et all, 2007), Malaysia (Razak et. all, 2011) provided evidence of less operating efficiency, and less returns of government owned companies than the private owned companies.

State Owned Enterprises manage the country's economic infrastructure for example telecommunication, airports, expressways, ports, energy, and railways which are essential for the economic system and developments. The development of SOEs has become one of the strategy to regain the prosperity and sustainability of Thailand.

Roles of SOEs to Thai economy are to provide the infrastructure, contribute for the country competitiveness, be sources of funds to support fiscal budget, be the important source of employment. Thailand SOEs have been growing during the past 10 years. Total assets have increased from 5 to 13 trillion baht, and total revenue has increased from 1.8 to 6 trillion baht. Total market value of listed state owned enterprises is about 18 percent of total market value in Stock Exchange of Thailand (SET).

There are 6 listed SOEs in Thailand which stocks are traded in four sectors in SET including banking, energy and utilities, media and publishing, and transportation and logistics.

This research examines the benefit of ownership structure concerning government holding to the shareholders. The value of being SOEs in Thailand stock market is tested by applying regression analysis with dummy variables on Thailand's stock data during 2008 to 2017. The test contributes useful information for capital market pertaining to the influence of government ownership on the investors' returns. By using market returns, market price to book value, asset size, leverage, and sectors as control variables, the regression result of this study shows no evidence that being SOEs would provide additional returns for investors. Hence, the results of this study support the concept of market efficiency.

The research is structured as follows. The discussion on the grounded knowledge and the previous findings about the impact of government ownership are in literature reviews in the next section. The data collection and methodology is described in section 3. The findings of the investigation are discussed in section 4, and the concluding remark is in section 5.

Literature Review

SOEs play important role for many countries' development for a long time (Gillis, 1980). Consequently, they are important companies in capital market and gain interest from investors. Accordingly, the impact of government ownership on the performance of the listed SOEs has been empirically studied in several countries.

Impacts of government ownership on company and stock performance

There are two major schools of thoughts on this issue. The first school of thought states that the companies with government intervention are better governed and managed to maximize the shareholders' wealth. These companies are in the eyes of interest by the shareholders and also by the government. The study in India by Bhasa (2015) claims that the listed SOEs in India performs better than the private companies in term of return on asset (ROA) and return on sales (ROS). The outperformance of SOEs on ROS comes from their oligopolistic business conditions and the economy of scales while the reason for the higher ROA is related to their better inventory management and lower sunk costs.

In contrary, another school of thought explains that companies with state ownership structure do not perform better than other companies. The private owned companies tend to be more competitive and have more incentive to innovate and contain costs. If their ability to make profit decreases, their management might be easily changed (Alchian and Demsetz,

1973). The evidences from the study of Feng et. all (2004) applied the buy and hold strategy and found that stocks' market adjusted returns of GLCs in Singapore have not significantly underperformed the equal-weighted market portfolio and also non-GLC stocks controlled by size, industry, and IPO time over the various holding period up to four years. GLCs stocks' returns tend to underperform these two portfolios after five year holding periods.

The research of Farinos et. All, 2007 identify that Spanish SOEs improved the operating efficiency, sales, capital expenditures, and employment but not the profitability after the privatization. The examination's results in Malaysia (Razak et. All, 2011) uncover that, non- government linked companies (non-GLCs) perform better than government linked companies (GLCs) enterprises, when excluding those with monopoly power. The recent research paper of McMillan and Evans (2015) examined the higher and persistence of the average daily returns of non SOE firms comparing to SOE firms. The average returns of small SOEs are higher than the larger one. Chen (2016) points out that the minority investors of SOEs may face higher agency cost. To satisfy the majority holder, government, SOEs have to distribute some benefit to public too. The study in Ghana by Anaman (2017) showed that there was no significant difference in the performance of SOEs comparing to private owned companies, but rather the size and debt ratio negatively related to ROE of both state and private owned enterprises. Lastly, the study of Cornett et all (2010) reports that the lower government involved banks operate more profitably than the higher government involved banks. The benefit from the government support and involvement to investors is unclear.

For Thailand, the government holds not less than 50% of SOEs' shares and uses SOEs as the key organization in infrastructure development for the country. The investment projects and financial status of these SOEs are monitored by the government (Webster and Theeratham, 2004). Thai SOEs are often get support and involved by the government directly and indirectly. The ownership of Thai government should lower their credit risk because investors could expect that the government will help SOEs when they face crisis.

Impacts of different factors on stock returns

Stocks returns are effected by market performance and also asset's characteristics based on the past literatures and studies. This study uses the control variables of market returns, size of firm, market price to book value ratio, and level of leverage to examine the performance of listed SOEs versus non SOEs listed stocks

Capital asset pricing model of Sharpe (1964), Lintner (1965), and Mossin (1966) has originate measure the assets risk from the covariance of the assets returns with the market portfolio returns. The prediction of assets' expected returns are a positive linear function of their market risk base on the prediction of the asset pricing model. The assets' returns have been extensively studied with the growing literature on the assets characteristics which also have the explanatory power to the returns for instance size, book to market value ratio, or the level of leverage.

From the study of the cross sectional returns by Fama and French (1992), size and price to book ratios are always one of the most interesting determinant factors on the stock returns or performance. Studies' results are varies in different market. Simlai (2009) applied the approach of Fama and French to study the stocks in NYSE. The results confirm the strong positive relation between average returns and book to market value ratio, and smaller size stocks provide the higher returns over the extended time period.

The study by Shafana et. all (2003) in Colombo Stock Exchange, Sri Lankan identified book to market equity has significant negative impact on stock returns while size does not have significant impact on stock returns. Cakici et. all (2016) investigated 18 emerging markets and found that that size fail to generate superior returns in all markets except China.

The results of 26 companies from pharmaceutical and chemical sectors in Pakistan and listed on the Karachi Stock Exchange by Shabib-ul-Hasan et. all (2015) found that the book to market value of equity is a better indicator for stock returns, and found no significant negative relation of firm size and debt to equity to stock returns.

Acheampong et. all (2013) established the study of stock in manufacturing sector in Ghana and found a significant negative relationship between leverage and stock returns. Muradoglu and Sivaprasad (2008) studied the listed stocks in London Stock Exchange for 1980 to 2004 and identified a negative relation of leverage and returns in Consumer Goods, Consumer Services, and Industrial sectors.

Data Collection and Research Methodology

Data Collection

This study examines the data of 100 stocks in four sectors where the Thai State Owned Enterprises (SOEs) stocks are listed in Stock Exchange of Thailand during 2008 to 2017. These sectors are banking, energy and utilities, media and utilities, and transportation and logistics. The distribution of SOE and non-SOE stocks in these 4 sectors is summarized in Table 1.

There are six listed SOEs in SET. Two listed SOEs in energy and utilities sector are PTT Public Company Limited (PTT) and PTT Exploration and Production Public Company Limited (PTTEP). MCOT Public Company Limited (MCOT) is in media and publishing Sector. Krugthai Bank Public Company Limited (KTB) is in banking sector. Thai Airways International (THAI) and AOT Public Limited (AOT) are categorized in transportation and logistics sector.

Data of monthly stock prices, market price to book ratio, debt ratio, asset size, and market returns are collected from Thomson Reuter's data stream and also from SET.

Table 1: Number of listed SOEs and non-SOEs in 4 sectors where the SOE stocks are listed during 2008 to 2017

Industry	Total number of stocks	Number of non-SOEs	Number of SOEs
Banking	11	10	1
Energy and Utilities	41	39	2
Media and Publishing	29	28	1
Transportation and Logistics	19	17	2
Total	100	94	6

Source: Thomson Reuter Database and SET

Research Methodology

This research modifies the model of Beuselinck and Cao (2015) to be suitable for data of Thai stocks. Dummy variable of being SOEs is used to test its impact on stocks' returns. Market price to book value ratio, natural logarithm of total asset value to measure size of firm, debt ratio are remained as control variables. The market return is also added into the model as another control variable to capture the influence of the market performance on the stock returns as explain in CAPM (Sharpe 1964). In addition, the 4 dummy variables for the sectors which SOEs are listed in the SET are added to the model to seize the impact from the industries' business opportunities. The regression analysis is used to test the significant relationship of the independent variables to the dependent variable.

The model is as follows:

$$R_i = C + \beta_1 MKT - \beta_2 PBV - \beta_3 LNASSET - \beta_4 LEVERAGE + \beta_5 BANK + \beta_6 ENER + \beta_7 MEDIA + \beta_8 TRANS + \beta_9 SOE \quad (1)$$

Where

R^i is monthly returns of stocks
MKT is the total returns of SET Index
PBV is market price to book value of equity
LNASSET is the natural logarithm of a company's asset value
LEVERAGE is debt ratio of a company
BANK is banking sector dummy variable; the variable is assigned as 1 for being in banking sector, 0 otherwise
ENER is utility and energy sector dummy variable; the variable is assigned as 1 for being in utility and energy sector, 0 otherwise
MEDIA is media and publishing sector dummy variable; the variable is assigned as 1 for being in media and publishing sector, 0 otherwise
TRANS is transportation and logistics sector dummy variable; the variable is assigned as 1 for being in transportation and logistics sector, 0 otherwise
SOE is state owned enterprises dummy variable; the variable is assigned as 1 for being in state owned enterprises, 0 otherwise

The model is hypothesized from the previous literatures and studies. Market portfolio returns have positive impact to assets returns based on Capital Asset Pricing Model of Sharpe (1964), Lintner (1965), and Mossin (1966).

Regarding to the cross sectional returns by Fama and French (1992), size and market price to book ratio have significant negative impact to stocks' returns. Level of debt financing has significant negative relationship with stocks performance follow the study of Acheampong, Agalega, and Shibu (2013), and Muradoglu and Sivaprasad (2008). Government ownership company are not less efficient than private ownership companies based on the study of Kole and Mulherin (1997).

The examination starts with the test of SOE variable against the monthly returns of stocks. Then, each variable is combined with SOE variable one by one as a control variable for the model. Next, market returns, market price to book value, natural logarithm on asset value, and debt ratio are put together as control variables to test the impact of being SOE on the returns. Lastly, all variables are added together as control variables to find out the influence of being SOE on the returns.

Empirical Findings

Table 2 exhibits the monthly returns of 4 sectors where SOEs are listed. energy and utilities sector provides that highest monthly returns of 1.85%, followed by the media and publishing sector generating 1.69% returns per month, third rank is banking sector of 1.28% per month, and lastly is transportation and logistics sector with 0.99% per month. Meanwhile the risk of returns is in the rank of media and publishing, energy and utilities, transportation and logistics, and banking sector respectively.

Table 2: Descriptive data for all stocks' monthly returns from the 4 sectors of listed SOE during 2008-2017

	Monthly returns			
	Banking	Energy and utilities	Media and publishing	Transportation and logistics
Mean	1.28 %	1.85%	1.69%	0.99%
Standard deviation	10.32%	14.20%	17.09%	12.48%
Skewness	1.9806	6.7020	9.4403	0.9446
Kurtosis	23.9924	138.5866	199.3243	8.8707
Observations	1,267	3,414	3,217	1,565

Source: Authors' own research

Table 3: shows comparison of monthly returns of SOEs and non SOEs in four sectors. Monthly returns of SOEs in banking, energy and utilities, and media and publishing sectors are lower than non-SOEs with also lower standard deviation, but monthly returns and risk of SOEs in transportation and logistics are higher than non-SOEs. SOEs in transportation and logistics sector provide the highest monthly returns of 1.51% and risk of 12.68%. Banking SOEs provide 1.18% monthly returns with 9.54% risk. Monthly returns of SOEs in energy and utilities sector are 0.93% with 8.75% monthly risk. SOEs in media and publishing generate the lowest monthly returns of 0.61% and monthly risk of 10.53%.

Table 3: Descriptive data of listed SOE and Non-SOE stocks' monthly returns during 2008-2017

	Banking		Energy and utilities		Media and publishing		Transportation and logistics	
	Non SOEs	SOEs	Non SOEs	SOEs	Non SOEs	SOEs	Non SOEs	SOEs
Mean	1.29%	1.18%	1.92%	0.93%	1.73%	0.61%	0.89%	1.51%
Standard deviation	10.40%	9.54%	14.53%	8.75%	17.30%	10.53%	12.45%	12.68%
Skewness	2.1335	0.0347	6.7272	-0.2612	9.4542	0.5217	1.0844	0.2092
Kurtosis	25.2723	5.4986	135.8950	4.3476	197.3327	6.1161	9.8262	4.0873
Observations	1147	120	3174	240	3097	120	1325	240

Source: Authors' own research

Table 4 informs that the correlation of all pairs of variables are lower than 0.7. The results imply that the predictor variables are not highly correlated and there should be no multicollinearity problem for the regression analysis.

Table 4: Correlation matrix among the determinants of stock returns

	BANK	ENER	SOE	TRANS	LEVERAGE	LNASSET	MEDIA	MKT	PBV
BANK	1.000	-0.292	0.027	-0.177	-0.144	0.640	-0.261	0.002	-0.036
ENER		1.000	-0.017	-0.339	0.304	0.081	-0.637	-0.002	-0.007
SOE			1.000	0.128	0.012	0.367	-0.103	0.003	-0.018
TRANS				1.000	0.116	-0.028	-0.317	-0.004	-0.034
LEVERAGE					1.000	0.166	-0.296	0.001	-0.048
LNASSET						1.000	-0.523	-0.005	-0.017
MEDIA							1.000	0.004	0.089
MKT								1.000	-0.005
PBV									1.000

Source: Authors' own research

Table 5: The panel data regression equations showing the relationship between stocks' returns in the 4 sectors where SOE stocks are listed and the selected determinants

	1	2	3	4	5	6	7
Constant	0.0172***	0.0083***	0.0209***	0.0437***	0.0212***	0.0386***	0.0259***
MKT		0.8583***				0.8528***	0.8526***
PBV			-0.0163***			-0.0122***	-0.0122***
LNASSET				-0.0021***		-0.0015***	-0.0023***
LEVERAGE					-0.0119	-0.0122*	-0.0153*
BANK							0.0549***
ENER							0.0565***
MEDIA							0.0385***
TRANS							0.0447***
SOE	-0.0050	-0.0055	-0.0079	0.0009	-0.0058	-0.0014	0.0020
Adjusted R-square	-0.0000	0.1278	0.1989	0.1896	0.1751	0.2189	0.2292

* Statistically significant at 10%

** Statistically significant at 5%

*** Statistically significant at 1%

Source: Authors' own research

Table 5 demonstrates the results of the different mixes of independent and control variables for the test of the impact of being SOE on the stock returns. All models show no significant impact of being SOE on the stocks' returns. Equation 1 includes only SOE dummy variable into the model and exhibits no significant impact of SOEs to the stock performance.

Equation 2 includes market returns and SOEs into the model to identify the impact of market performance to the stocks' returns. The regression results identify the significant positive impact of the market returns on the stock performance and confirm no impact of SOEs on the stock returns. The result confirms the study of capital asset pricing model of Sharpe (1964), Lintner (1965), and Mossin (1966) who has originated measure the assets risk from the covariance of the assets returns with the market portfolio returns. The assets' expected returns are a positive linear function of the market performance.

From equation 3, the study shows significant negative relationship of market price to book value of equity to stocks' returns and no impact of being SOE on the stock returns. The low market price to book value indicates the undervalued stocks to generate significant positive returns to investors. The study of asset size and SOEs in equation 4 also presents the significant negative impact of assets size and no impact of being SOE on stock returns. The results align with the cross sectional returns by Fama and French in 1992, size and price to book ratios are always the important determinant factors on the stock returns or performance.

Leverage and SOE are put in equation 5 and show no significant impact on stocks' performance. The results show the insignificant negative relationship of debt financing level to the stocks' returns.

Equation 6 includes the market returns, market price to book value of equity, asset size, leverage, and SOE variables. The model confirms the results of the previous equations; significant positive impact of market returns; significant negative impact of price to book value, asset size, leverage; and no significant impact of SOEs on the stocks' returns. Market returns are the most important determinant of the stocks returns in these four sectors of listed SOEs. From this model, level of debt financing has significant negative impact on the stock returns at 90 percent confidence level. The higher debt financing means the higher interest rate burden, and finally lower down the profit to shareholders, also increase the credit risk of company.

Last equation includes all control variables with SOE variable into a model. The additional sector variables are added into study to identify if the stocks in these four sectors, which are banking, energy and utilities, media and utilities, and transportation and logistics, can provide the significant returns to investors. Listed stocks in these four industries significantly generate positive returns, as these are the main sectors in SET with high market capitalization. Especially the energy and utilities sector, and banking sector are the first and second rank of market capitalization in equity market in Thailand. The results from this last model still affirm the strong positive impact of market performance to the stocks returns. Market price to book value, asset size, and leverage level have significant negative effect to the stocks' returns. And again being SOEs does not bring significant positive returns to investors.

Conclusion

This research paper studies whether being SOEs in Thailand adds the additional returns for investors. The samples are from stocks listed in 4 sectors where the SOEs are listed, including banking, energy and utilities, media and publishing, and transportation and logistics during 2008 to 2017. The results from the investigation unveil that, in general, the monthly returns of SOE stocks are less volatile and lower than those of non-SOE stocks. The control variables including market returns, price to book value, asset size, leverage, and sectors statistically significantly influence the returns of both SOE and non-SOE stocks. However, similar to the study of SOEs in Singapore by Fen, Sung et al. (2004), and also the study in Malaysia by Razak, Ahmad, and Joher (2011), being SOEs does not provide any significant abnormal returns for the investment. The discovered evidences support the idea of market efficiency that information of being SOEs does not provide the opportunity for the investors to generate the abnormal returns. Hence, SOE stocks might be appropriate for investors who are not well-diversified and preferred low

risk. SOEs stocks have lower risk than non-SOEs stocks which can help investors in terms of diversification. Four out of six SOEs stocks including PTT, PTTEP, KTB, and AOT are grouped in Thailand Sustainability Investment (THSI) 2017 list, which includes companies with outstanding performance on Environmental, Social and Governance (ESG) aspects from its annual sustainability assessment (SET, 2017). This can ensure the investors to include SOEs stocks in their portfolio to receive their benefits in terms of sustainability and governance performance.

The privatization of government organization may be taken place more in the Thailand's economy, and the authors aim that the study will increase the interest of investors to invest in SOEs stocks being a channel for funds raising of SOEs to develop Thailand's infrastructures, competitiveness, sources of employment, standard of living for people, and also bring the good governance and sustainable development to government owned organization.

The limitation of this research is due to the limited scope of data. The results of the examination might not be widely applicable due to the unique characteristic of stocks and economic condition in Thailand. The further researches should be done on the wider-scope data to include countries in South-East Asia since these countries may share some important structures and are more economically integrated. Then, the results will be applicable for the international investment strategies.

References

Acheampong, P., Agalega, E., and Shibu A. (2014), "The Effect of Financial Leverage and Market Size on Stock Returns on the Ghana Stock Exchange: Evidence from Selected Stocks in the Manufacturing Sector", International Journal of Financial Research, Vol. 5, No. 1, pp. 125-134. doi.org/10.5430/ijfr.v5n1p125

Alchian, A. A., and Demsetz, H. (1973), "The property right paradigm", The journal of economic history, Vol. 33, No., 01, pp. 16-27.

Anaman, K.A., (2017). Development Policies and Practice in Ghana: A Reader, Institute of Statistical, Social and Economic Research, University of Ghana.

Beuselinck, C., and Cao L., (2015), "The value of government ownership during the global financial crisis", Journal of Corporate Finance, Vol. 42, pp. 481-493.

Bhasa, M. P., (2015), "Ownership Structure and Performance of Listed State-Owned Enterprises Vis-à-Vis Comparable Private Enterprises: Evidence from India", IUP Journal of Corporate Governance, Vol. 14, No. 3, pp: 7-25.

Cakici, N., Tang Y., and Yan A. (2016), "Do the size, value, and momentum factors drive stock returns in emerging markets?", Journal of International Money and Finance, Vol. 69, December, pp. 179-204.

Chen, C. (2016), "Solving the puzzle of corporate governance of state-owned enterprises: The path of the Temasek model in Singapore and lessons for China", Nw. J. Int'l L. & Bus, Vol. 36, pp. 303-370.

Chirathivat, S. and Cheewatrakoolpong, K. (2015), "Thailand's economic integration with neighboring countries and possible connectivity with South Asia", ADBI Working Paper 520, available at https://ssrn.com/abstract=2591287, (accessed April 18, 2017)

Cornett, M. M., Guo L., Khaksari, S., and Tehranian, H. (2010), "The impact of state ownership on performance differences in privately-owned versus state-owned banks: An international comparison", Journal of Financial Intermediation, Vol. 19, No. 1, pp. 74-94.

Farinos, J. E., Garcia, C. J., and Ibáñez, A.M. (2007), "Operating and stock market performance of state-owned enterprise privatizations: the Spanish experience", International Review of Financial Analysis, Vol. 16, No.4, pp. 367-389.

Feng, F., Sun, Q., Tong, W.H.S. (2004), "Do government-linked companies underperform?", Journal of Banking & Finance, Vol. 28, No.10, pp. 2461-2492.

Gillis, M. (1980), "The role of state enterprises in economic development", Social Research, Vol. 47, No. 2, pp. 248-289.

Kole, S.R., and Mulherin, J.H. (1997), "The government as a shareholder: A case from the United States", Journal of Law and Economics, Vol. 40, No. 1, pp. 1-22.

Lintner, J. (1965), "The valuation of risk assets and the selection of risky investments in stock portfolios and capital budgets", Review of Economics and Statistics, Vol. 47, pp. 13-37.

Mossin, J. (1966), "Equilibrium in a capital Asset Market", Econometrica, Vol. 35, pp. 768-783.

Muradoglu, G., and Sivaprasad, S. (2008), "An Empirical Analysis of Capital Structure and Abnormal Returns", available at http://www.efmaefm.org/ (accessed July 25, 2016)

Razak, N. H. A., Ahmad, R., and Joher, H.A. (2011), "Does government linked companies (GLCs) perform better than non-GLCs? Evidence from Malaysian listed companies", Journal of Applied Finance & Banking, Vol. 1, No. 1, pp. 213-240.

Shabib-ul-Hasan, S., Farooq, S., and Muddassir, M. (2015), "Stock Returns Indicators: Debt to Equity, Book to Market, Firm Size and Sales to Price", Journal of Poverty, Investment, and Development, Vol. 16, pp. 25-32.

Shafana, M., Rimziya, A.L., Jariya, A.M. (2013), "Relationship between stock returns and firm size, and book- to- market equity: Empirical evidence from selected companies listed on Milanka Price Index in Colombo Stock Exchange", Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences, Vol. 4, No. 2, pp. 217-225.

Sharpe, W. F. (1964), "Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk", The Journal of Finance, Vol. 19, No. 3, pp. 425-442.

Simlai, P. (2009), "Stock returns, size, and book-to-market equity", Studies in Economics and Finance, Vol. 26, No. 3, pp.198-212, doi.org/10.1108/10867370910974026

Stock Exchange of Thailand (2017), "Thailand Sustainability Investment 2017 list", available at https://www.set.or.th/sustainable_dev/en/sr/sri/tsi_p1.html. (accessed September 15, 2017).

Webster, D., and Theeratham, P. (2004), "Policy coordination, planning and infrastructure provision: A case study of Thailand", Study was based in the Infrastructure Bureau of the National Economic and Social Development Board (NESDB). Paper commissioned for the ADB-JBIC-World Bank East Asia and Pacific Infrastructure Flagship Study, available at http://siteresources.worldbank.org/INTEAPINFRASTRUCT/Resources/855084-1137106254308/Thailand.pdf. (accessed April 18, 2017).

การศึกษาเปรียบเทียบทักษะเชิงกระบวนการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารในภาครัฐไทย*

อานนท์ เทพสำเริง** วีระวัฒน์ ปันนิตามัย*** และ สิทธินาถ สรรพานิช****

บทคัดย่อ

นักบริหารระดับสูงในภาครัฐถือเป็นกลุ่มข้าราชการที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายพัฒนาประเทศชาติ ความรู้และประสบการณ์ในงานอันสูงส่ง ผนวกกับ ความสามารถคิดเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารระดับสูงในภาครัฐจึงมีความสำคัญจำเป็นอย่างยิ่งต่อประสิทธิผลในการบริหารงานภาครัฐ การศึกษาวิจัยนี้ทำการศึกษาเพื่อประเมินและเปรียบเทียบทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์เชิงกระบวนการใน 6 ด้านกับ 3 กลุ่มตัวอย่างที่มาจากบริบทวัฒนธรรมการจัดการที่แตกต่างกัน จำนวนรวม 547 คน กล่าวคือ 1. กลุ่มผู้เข้ารับการอบรมหลักสูตรนักบริหารระดับสูง (นบส. 1) และ ผู้เข้ารับการอบรมหลักสูตรเสริมนักบริหารระดับสูง (ส.นบส.) รวมจำนวน 371 คน 2. กลุ่มตัวอย่างผู้เข้าอบรมหลักสูตรนักบริหารระดับกลางการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (กฟภ.) จำนวน 121 คน และ 3. กลุ่มตัวอย่างนักบริหารท้องถิ่นระดับสูงจำนวน 55 คน

* งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนคณะรัฐประศาสนศาสตร์ และนำเสนอในงานประชุมวิชาการระดับชาติ เนื่องในวันคล้ายวันสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ครบรอบ 52 ปี ของ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2561

** คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240

*** คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: werawat1909@gmail.com

**** คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240

ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า นักบริหารกลุ่มตัวอย่างมีระดับสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวกับ การคาดคะเน การท้าทาย การตีความ การตัดสินใจ ด้านการสร้างเอกภาพ และด้านการเรียนรู้ ในระดับสูง การคาดคะเนและด้านการเรียนรู้อยู่ในระดับสูงสุด (ค่าเฉลี่ยระหว่าง = 5.15 – 5.66 ใน 7 ช่วงค่าลิเคอร์ท) โดยที่แสดงพฤติกรรมด้านการตัดสินใจต่ำที่สุดในทุกกลุ่ม ผลการวิเคราะห์ ANOVA พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญใน 2 ด้าน คือ ด้านการคาดคะเนและด้านการสร้างเอกภาพ ($F = 3.598$, $p = .05$; $F = 5.290$, $p = 0.01$) การวิเคราะห์รายคู่พบว่า นักบริหารผู้เข้าอบรมหลักสูตรนักบริหารของสำนักงาน ก.พ. มีคะแนนเฉลี่ยทั้ง 2 ด้านสูงกว่า นักบริหารหลักสูตรของ กฟภ.อย่างมีนัยสำคัญ ผลการทดสอบด้วยสถิติ t-test ยังยืนยันความแตกต่างของค่าเฉลี่ยทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ 3 ด้านที่นักบริหารชายมีคะแนนเหนือกว่านักบริหารสตรีอย่างมีนัยสำคัญใน 3 ด้าน คือ ด้านการท้าทาย การตัดสินใจ และ ด้านเอกภาพ (t-test = 3.045, $p = 0.01$; 3.873, $p = 0.00$; = 2.215, $p = 0.05$) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาก่อนหน้านี้ของผู้วิจัย

การศึกษาครั้งนี้ได้เสนอแนะโมเดลเชิงกระบวนการเพื่อพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ใน 3 ระดับผ่านความแตกต่างมิติเพศ ทีม และ วัฒนธรรมองค์การในบริบทหน่วยงานราชการ โดยเฉพาะการออกแบบกระบวนการ และอุปสรรคปัญหา ในการพัฒนาเชิงกระบวนการทั้ง 6 ด้านของสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลง การวิจัยครั้งนี้ได้รายงานถึงข้อจำกัด และ เสนอแนะแนวทางของการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป

A Comparative Study of Process Skills on Strategic Thinking among Thai Executives*

Arnon Thepsamreung** Werawat Punnitamai*** and Sitthinath Sanpanich****

Abstract

Senior executives in the public sector are considered a very important civil servant group for country development. Their broad work knowledge and experience combined with their capacity of strategic thinking deems critical for effective state functioning. This research study was intended to assess and then compare a process model which consists of six strategic thinking skills as proposed by Schoemaker, Krupp, & Howland (2013) of participants in Thai leadership development programs. The study sample consists of a group of 547 persons from different organizational culture whom attended the leadership training programs as follows: a number of 371 senior civil service executives, a number of 120 middle-level managers from the Provincial Electricity Authority (PEA), and a number of 55 senior local administration executives.

* This research study is financially supported by the GSPA research fund. The article was presented at the national conference commemorating the 52nd year of the National Institute of Development Admistration on March 30, 2018.

** School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration (NIDA) Master of Public Administration (M.P.A)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.

*** Graduated School of Pubic Administration, National Institute of Development Administration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: werawat1909@gmail.com

*** Graduated School of Pubic Administration, National Institute of Development Administration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.

The data analyses revealed that the senior executives exhibited a considerably high level of strategic thinking across six skills: the sequential abilities used to anticipate, challenge, interpret, decide, align, and learn (mean range = 5.15 – 5.66 of 1-7 Likert rating scale). The two highest mean scores are on the Anticipation and Learning factors with the lowest on the Decision Making in all subgroups. One-way ANOVA exhibited statistically significant on the Anticipation and Alignment Factors (F = 3.598, p = .05; F = 5.290, p = 0.01). A post-hoc paired analysis showed that the both superior significance was due to the civil service executive group over the PEA group. The t-test statistics of the total sample confirmed the traditional notion that male executives tend to significantly demonstrate higher levels of strategic thinking in three skills over those of the females. The statistically significant results are on the Challenge, Decision Making, and Alignment factors (t-tests = 3.045, p = 0.01; 3.873, p = 0.00; = 2.215, p = 0.05, respectively).

The study provided a process model for developing executive strategic thinking via the lens of gender difference, team support, and organizational culture. Suggestions on how to design the process development on strategic thinking including the problems and future research studies are provided as well as the limitations of the study.

ความคิดเชิงกลยุทธ์กับภาวะผู้นำ

การคิดเชิงกลยุทธ์ถือเป็นลักษณะเฉพาะตัวที่สำคัญในเบื้องต้นต่อการเป็นนักบริหารที่ดีของหน่วยงาน การคิดเชิงกลยุทธ์เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาที่ซับซ้อน ไร้แบบแผน หรือ โอกาสที่คลุมเครือในบริบทที่มีความผันแปรเปลี่ยนแปลง ในบริบทการจัดการของภาครัฐปัญหานั้นจะเชื่อมโยงกับหลายปัจจัย และกับหลายภาคส่วน การคิดเชิงกลยุทธ์เป็นกระบวนการคิดอ่านภายในที่มีขั้นตอนเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน เช่น การอ่านสภาพแวดล้อม การตีความ การวิเคราะห์ การประเมิน และ การตัดสินใจ บ้างเชื่อว่าการคิดเชิงกลยุทธ์ต้องมีพื้นฐานของการคิดเชิงวิพากษ์และการคิดสร้างสรรค์เป็นพื้นฐาน (Goldman, Schlumpf, Scott, 2017) ผู้นำที่ไร้ความคิดเชิงกลยุทธ์จะบริหาร หน่วยงานขาดความชัดเจนในเป้าหมาย พันธกิจของหน่วยงานไร้ทิศทางที่ถูกต้อง เบนห่างจากเป้าหมาย ยิ่งหากผู้นำนั้นขาดการสื่อสาร การโน้มน้าวจูงใจด้วยองค์การนั้นจะประสบปัญหาเรื่องเอกภาพ การทุ่มเท ความผูกพัน ความรักภักดี ในงาน และ องค์การของบุคลากร

พฤติกรรมที่เป็นกลยุทธ์มีความสำคัญมากต่อการชิงความได้เปรียบในการแข่งขัน ประสิทธิภาพในการบริหารยุคที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน การออกแบบกลยุทธ์ที่ดีในการบริหาร ถือเป็นหัวใจของความสำเร็จและอยู่รอดของหน่วยงาน การออกแบบกลยุทธ์ในการบริหารเชิงกลยุทธ์ ซึ่งเป็นเรื่องของงานนั้น ในทางปฏิบัติ ต้องอาศัยคนที่มีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน ขับเคลื่อนกลยุทธ์ ต้องอาศัยองค์ประกอบ 2 ประการ ได้แก่ การคิดเชิงกลยุทธ์ และ การวางแผนเชิงกลยุทธ์ การคิดเชิงกลยุทธ์นั้นเป็นต้นทางของการวางแผนเชิงกลยุทธ์ การคิดเชิงกลยุทธ์ที่ดีนั้น นักบริหารต้องทำการ (1). วิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกและภายในหน่วยงาน (2). กำหนดวิสัยทัศน์อนาคตที่พึงปรารถนาของหน่วยงาน และ (3). ออกแบบยุทธศาสตร์ร่วมสมัยของหน่วยงานที่เหนือกว่า ดีกว่า และ แตกต่างจากคู่แข่ง ประมวลความคิดอ่านเช่นนี้เพื่อประโยชน์ในการวางแผนกลยุทธ์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ ของหน่วยงาน ในการที่จะส่งเสริมการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารในหน่วยงานนั้น ผู้บริหารและบุคลากรต้องเต็มใจเข้ามีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจกิจกรรมเชิงกลยุทธ์ใด ๆ ของหน่วยงานอยู่เป็นนิจ แม้ว่าตามจริงแล้วในทางปฏิบัติ หาใช่ว่านักบริหารทุกคน จะถึงพร้อมด้วยทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ สืบเนื่องจากการที่แต่ละบุคคลอาจใช้กระบวนการคิดอ่านที่แตกต่างกัน

วรรณกรรมต่างชี้ให้เห็นว่า ความหมาย สภาวะ องค์ประกอบ และ กระบวน การของการคิดเชิงกลยุทธ์นั้นมีความหลากหลายและซับซ้อน (Haycock, Cheadle, & Bluestone, 2012; Hughes, Beatty, & Dinwoodie, 2014; Mascarenhas, 2011; Nuntamanop, Kauranen, Igel, 2013; Schoemaker, Krupp, & Howland, 2013) โดยลำพังคำว่า กลยุทธ์ (strategy) ก็บ่งหมายว่าการมีทางเลือกที่จะบรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้ผู้ตัดสินใจ ต้องคำนึงถึงทั้งผู้คนและบริบท Amitabh (2012) เห็นว่าการคิดเชิงกลยุทธ์เป็นกระบวนการคิดอ่านของสมองในการรับรู้ วิเคราะห์สภาพแวดล้อม ค้นหาพัฒนามุมมองเชิงกลยุทธ์ แล้วสังเคราะห์ทางเลือกชี้นำปฏิบัติการทั้งในเชิงรุกและตั้งรับ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่ออนาคตที่ดีกว่าของหน่วยงาน ขณะที่ Olson & Simerson (2015) เห็นว่าการคิดเชิงกลยุทธ์นั้นมีลักษณะที่หลากหลาย เชื่อมโยงกัน และต้องอาศัยการคิดเป็นระบบเป็นรากฐานมาก่อน Rumelt (2011) ระบุว่าแก่นของยุทธศาสตร์ที่ดี ประกอบด้วย 3 สิ่ง ได้แก่ 1. การวินิจฉัยปัญหา 2. นโยบายที่ใช้ชี้นำในการแก้ไขป้องกันปัญหา และ 3. กลุ่มของกิจกรรมที่เป็นเอกภาพเพื่อการแก้ไขป้องกันปัญหา จึงกล่าวได้ว่าผู้นำที่คิดเชิงกลยุทธ์ จะสามารถบริหารหน่วยงานได้อย่างเป็นกลยุทธ์ ตอบสนองนโยบายระดับสูงของประเทศได้ดี

ผู้คนทั่วไปมักเชื่อว่าการคิดเชิงกลยุทธ์นั้นสำคัญ จำเป็นต่อการเป็นผู้บริหารระดับสูงเท่านั้น แต่ในความเป็นจริง การคิดเชิงกลยุทธ์ เป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกคน พึงฝึกฝนอยู่เป็นนิจ ผ่าน 3 กิจกรรม กล่าวคือ ประเมินบริบทและสถานการณ์ มองเห็นแบบแผน ทิศทาง แนวโน้ม และ ทำการตัดสินใจที่เหมาะสม อุปนิสัยดังกล่าวส่งผลต่อการล่วงรู้และการออกแบบกลยุทธ์ที่ดี หากบุคคลมีภาวะพื้นฐานของการนำ ประกอบร่วมกับการคิดเชิงกลยุทธ์จะส่งผลต่อการเป็นผู้นำเชิงกลยุทธ์ (strategic leadership) ที่ดี ส่งผลต่อการเพิ่มขีดความสามารถการบริหารองค์การเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหาร

Zabriskie & Huellmantel (1991) เห็นว่าเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย นักบริหารระดับสูงพึงแสดงออกซึ่งภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ ผ่านการตัดสินใจในระบบการวางแผน 3 ระยะ คือ 1. การตัดสินใจเพื่อสนับสนุนการดำเนินการตามระเบียบและการแก้ไขปัญหา ที่เกื้อหนุนต่อระบบตัดสินใจของอีกสองข้อถัดไป 2. การบริหารการตัดสินใจเพื่อปฏิบัติการและใช้ทรัพยากร ต่อประเด็นที่ตอบสนองต่อนโยบาย และ 3. การตัดสินใจที่คำนึงถึงอนาคตของหน่วยงาน มิใช่บริหารหน่วยงานอย่างเลื่อนลอยไร้เป้าหมายและขาดทิศทางที่เหมาะสม ขณะที่เติบโตก้าวหน้าที่สูงขึ้น ๆ ผ่านการได้รับมอบหมายงานต่าง ๆ นักบริหารจะมีทักษะและประสบการณ์สูงในการตัดสินใจให้ถูกต้องตามกฎระเบียบและในเชิงปฏิบัติการสนองนโยบาย ทำให้ติดชะงักในแนวปฏิบัติการ แต่มีน้อยรายที่จะสามารถคิดหา กำหนดโอกาสและแนวทางใหม่ ๆ แก่หน่วยงานได้ ซึ่งต้องเกิดจาก หลักคิด กระบวนการหล่อหลอมฝึกฝนการคิดในระหว่างปฏิบัติงาน และ วิธีการที่ใช้กำหนดยุทธศาสตร์ของนักวางแผน

Groysberg, Lee, Price & Cheng. (2018) ชี้ให้เห็นว่าในการที่ผู้บริหารจะธำรงความเข้มแข็งของหน่วยงานให้ส่งมอบประสิทธิผลได้นั้น ด้วยเหตุด้วยผลที่สมตรรกะ ความคิดเชิงกลยุทธ์จะช่วยในการกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมของหน่วยงานและขับเคลื่อนผู้คนเพื่อมุ่งสู่เป้าหมาย ขณะที่วัฒนธรรมองค์การก็จะชี้นำกิจกรรมให้มีเข็มมุ่งสู่เป้าหมายเช่นกัน ขับเคลื่อนผู้คน ผ่านคุณค่า ค่านิยมหลัก ความเชื่อร่วมกัน ซึ่งสิ่งที่เป็นนามธรรม วัฒนธรรมหน่วยงานที่ดี พึงสอดคล้องเกื้อหนุนยุทธศาสตร์ ภายใต้การเอาจริงเอาจังของผู้บริหารที่เป็นต้นแบบ สร้างแรงจูงใจ กระตุ้นให้บุคลากรคิด พูด ทำตามค่านิยมหลักที่เกื้อหนุนสนับสนุนกับยุทธศาสตร์ทางธุรกิจ

การคิดเชิงกลยุทธ์ส่งผลต่อภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ ในกรณีของภาคเอกชนต้องเห็นแนวโน้ม ชิงความได้เปรียบจากการอ่านสถานการณ์ที่แข่งขันแปรผันสูงให้รอบด้านได้เป็นอย่างดี ตัดสินใจเหมาะสมทันกาล เช่นกันในภาครัฐ ผู้นำเชิงกลยุทธ์พึงเป็นผู้มีความสามารถวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ ล่วงรู้สถานการณ์ ตัดสินใจวันนี้บนข้อมูลในอนาคต เพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อส่วนรวม ชิงสร้างเห็นความต่อเนื่อง เชื่อมโยง ของ การคิด-การโน้มน้าว-ปฏิบัติการเชิงกลยุทธ์ (Hughes, Beatty, & Dinwoodie, 2014) ผู้มีอำนาจทางการเมืองเมื่อแรกคิดนโยบายสาธารณะใด ๆ ย่อมเล็งต่อผลลัพธ์เป็นที่ตั้ง ขาดความชัดเจนต่อแนวทางดำเนินการเช่นไร ให้ถูกระเบียบแบบแผน ในทางปฏิบัติ กรอบความคิดอ่านของผู้บริหารของภาครัฐ ซึ่งส่วนใหญ่ยังยึดติดกับรูปแบบเดิม คิดไม่เป็นไม่ถามไม่เถียง คล้อยตามนายเร็ว คุณภาพของข้าราชการระดับสูงในภาครัฐของไทยนั้น ไม่สอดคล้องกับอำนาจหน้าที่ ที่มีอยู่มากมาย (วิรไท, 2560; อรรถจักร์, 2560)

ในราชการไทย การคิดเชิงกลยุทธ์ นับได้ว่าเป็นสมรรถนะที่สำคัญของนักบริหาร แม้จะถูกกำหนดไว้แต่ในทางปฏิบัติ ยังขาดความชัดเจนว่าพึงได้รับการพัฒนาเช่นไร ผ่านกิจกรรมหรือกระบวนการเช่นไร หากศึกษาถึงความหมาย องค์ประกอบ และ กระบวนการของการคิดเชิงกลยุทธ์แล้ว การพัฒนาความสามารถคิดเชิงกลยุทธ์

ไม่สามารถทำได้ง่าย ภายในระยะเวลาอันสั้น งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารมีน้อยมาก ผลการสำรวจความต้องการที่จะได้รับการพัฒนาของผู้เข้าอบรมนักบริหารระดับสูงรุ่นที่ 87 ของสำนักงาน ก.พ. พบว่าการคิดเชิงกลยุทธ์ จัดเป็นอันดับ1ในจำนวน 12 รายการ

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยในฐานะที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษากำกับดูแลงานศึกษารายบุคคลและงานรายกลุ่ม นักบริหารระดับสูง (นบส.) ในภาครัฐของไทยตั้งแต่รุ่นที่ 68 – 87 ซึ่งจัดโดยสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. ผู้วิจัยพบว่า นบส. ประสบปัญหาด้านการคิดในหลายรูปแบบ เช่น มีข้อมูลมากแต่ไม่สามารถวิเคราะห์ การไม่สามารถปรับเปลี่ยนการคิดจากระดับปฏิบัติการสู่ระดับกลยุทธ์ นิยมคิดวิเคราะห์ที่แยกส่วน คิดยึดโยงกับอดีต มากกว่าการมองรู้เห็นอนาคต ขาดการคิดที่ลุ่มลึกเชื่อมโยง ภารกิจนี้ขาดเงิน ขาดคน ขาดเทคโนโลยี ก็จะเห็นว่าต้องขอรับการสนับสนุนทรัพยากรที่ขาดแคลนเพิ่ม นำไปสู่การเพิ่มกิจกรรมให้มากขึ้น มี นบส. น้อยคนที่จะตีความสาวลึกถึงแก่นของปัญหา คิดวิพากษ์ท้าทายยุทธศาสตร์ว่าดำเนินไปในทิศทางที่เหมาะสมและ มี นบส. น้อยคนที่คิด ท้าทายให้มีการยุติ ปรับลด หรือ เปลี่ยนภารกิจให้มุ่งทำในสิ่งที่สำคัญจำเป็น อันเป็นหน้าที่หลักของหน่วยงาน หรือ ทำการวิเคราะห์เชิงเหตุและผลอย่างตรงไปตรงมา ที่สะท้อน ถึงประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ของนโยบาย แผนงานโครงการที่ตนรับผิดชอบ นิยมการคิดในเชิงปฏิบัติการแบบตั้งรับ ที่เป็นรูปธรรมใกล้ตัว มากกว่าคิดเชิงรุก ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะแสวงหาแนวทางประเมินและการพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ การศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นการทำความเข้าใจเบื้องต้นทั้ง สภาวะ องค์ประกอบ กลไกของการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหาร เครื่องมือ แนวทางการประเมิน และแนวทางในการพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์

การคิดเชิงกลยุทธ์ในฐานะโมเดลเชิงกระบวนการที่ก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง

ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น จากการทบทวนวรรณกรรม นิยาม องค์ประกอบ คุณลักษณะของการคิดเชิงกลยุทธ์นั้นมีความคิดเห็นของผู้รู้ที่แตกต่างหลากหลายกันไป ส่งผลต่อวิธีการประเมินและการพัฒนา การคิดเชิงกลยุทธ์คืออะไร ต้องชัดเจน ก่อนที่จะพิจารณาว่าจะวัด ประเมิน หรือ พัฒนาได้เช่นไร Nuntamanop, Kauranen, & Igel (2013, p. 248) ทำการศึกษาทบทวนวรรณกรรมในช่วงปี 1971-2005 พบองค์ประกอบสำคัญของการคิดกลยุทธ์มากถึง 16 รายการ ซึ่งทำให้เชื่อได้ว่าการคิดเชิงกลยุทธ์เป็นการคิดชั้นสูงที่ต้องอาศัยทักษะการคิดพื้นฐานถึง 7 รายการ ประกอบร่วมด้วย อาทิ การคิดวิเคราะห์ การคิดรวบยอด ความคิดสร้างสรรค์ ความคิดสังเคราะห์ การคิดที่เป็นกลาง/ระบบ การใฝ่เรียนรู้ และ วิสัยทัศน์

กระบวนการคิดเชิงกลยุทธ์มีหลากหลายขั้นตอน Hughes, Beatty, & Dinwoodie (2014) เห็นว่าการคิดเชิงกลยทธ์ ประกอบด้วย 3 ระยะได้แก่ การคิด-การโน้มน้าว-ปฏิบัติการเชิงกลยุทธ์ ขณะที่ Goldman, Schlumpf & Scott (2017) รายงานว่าการคิดเชิงกลยุทธ์ประกอบด้วย 4 กระบวนการ ได้แก่ 1. การกลั่นกรอง (Screening) สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกเป็นนิจ ใช้ข้อมูลที่ได้เพื่อระบุปัญหา โอกาส จัดตำแหน่งท่าทีใหม่ เพื่อที่จะสร้างผลกระทบที่ดีแก่สังคม 2. การซักถาม (Questioning) สืบค้นความคิดเห็นอันหลากหลาย ทิศทางแนวโน้ม ความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง 3. การคิดรวบยอด (Conceptualizing) สร้างภาพทัศน์ กำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ หนทางเข้าสู่เป้าหมาย เล็งเห็นผลลัพธ์ และ 4. การทดสอบ (Testing) ใช้ข้อมูล โมเดล เทคนิควิเคราะห์ โอกาสที่จะประสบความสำเร็จ ความเป็นไปได้ การประเมินสมรรถนะความคิดเชิงกลยุทธ์อาจทำโดด ๆ หรือในแบบแผนของโมเดลสมรรถนะที่ฝังในงาน ในตำแหน่ง ตามยุทธศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงโดยให้ระบุพฤติกรรมบ่งชี้ของการคิดเชิงกลยุทธ์ ให้ชัดเจน ในระยะของการพัฒนากลยุทธ์ การดำเนินการ และการสร้างเอกภาพ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้โมเดลทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์เชิงกระบวนการที่ Schoemaker, Krupp, & Howland (2013) เสนอไว้ จำนวน 6 ทักษะกระบวนการ ที่มีลักษณะที่สัมพันธ์ สืบเนื่องกัน (process progression) เสมือนการเดินขึ้นขั้นบันได แต่ละทักษะมีพฤติกรรมบ่งชี้กำกับ ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวกับ การคาดคะเน การท้าทาย การตีความ การตัดสินใจ การสร้างเอกภาพ และ ด้านการเรียนรู้ ทีมผู้วิจัยสร้างแบบประเมินทักษะ ด้านละ 2 ข้อความที่เรียกชื่อว่า Strategic Aptitude Assessment ซึ่งได้ทำการศึกษาวิจัยกับผู้บริหารที่เข้ารับการอบรมหลักสูตรของ Wharton Business School ราว 2 หมื่นคนและรายงานค่าเฉลี่ยไว้เพื่อประโยชน์ในการเปรียบเทียบคะแนน โดยคณะผู้สร้างชี้ว่าการคิดเชิงกลยุทธ์ต้องประกอบครบทั้ง 6 ด้าน ผลการประเมินรายงานได้ ทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม นอกจากช่วยให้ผู้ตอบ ค้นพบจุดเด่นจุดด้อยของตนเองแล้ว หากใช้ให้ดี จะเป็นประโยชน์ในการออกแบบกระบวนการพัฒนาความคิดเชิงกลยุทธ์ของทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มของหน่วยงานอีกด้วย

การพัฒนาความคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหาร

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์นั้นไม่ใช่เรื่องง่ายทำได้ในเวลาอันสั้นขึ้นกับหลายปัจจัยที่ส่งเสริมเกื้อหนุนอย่างต่อเนื่อง อาทิ ในระดับบุคคล ได้แก่ เพศ ความสามารถของสมอง ความสามารถในการใช้อายตนะทั้ง 6 จนเป็นอุปนิสัยความเป็นคนช่างสังเกต ซักถาม ขบคิด ความใฝ่รู้ ในระดับกลุ่ม ได้แก่ การกระตุ้นส่งเสริมของสมาชิกที่ทำงานร่วมกันแก้ไข ตัดสินใจปัญหา การร่วมรับรู้ เรียนรู้ ล่วงรู้ และในระดับองค์การ อาทิ วัฒนธรรมองค์การ บรรยากาศการทำงาน ค่านิยม ความคิด ความเชื่อร่วมกันที่สืบบถอดถือปฏิบัติกันมา สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการออกแบบกระบวนการพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ ที่ควรจัดทำในรูปของชุดการเรียน (learning modules) ที่ต้องคิดใคร่ครวญมาอย่างดี

Benito - Ostolaza, & Sanchis - Llopis (2014) เชื่อว่าการฝึกอบรมการคิดเชิงกลยุทธ์ ผ่านการใช้ทฤษฎีเกมส์ (Games Theory) สามารถพัฒนาระดับการคิดเชิงยุทธ์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นรายบุคคล รายกลุ่ม และในระดับหน่วยงานได้ ผู้วิจัยกำหนดสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีผลประโยชน์ที่แตกต่างกันเพื่อดูว่าผู้เข้ารับการทดลองจะมีการกำหนดยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกันไปและตัดสินใจเช่นไร เมื่อสถานการณ์ที่เผชิญหน้าแปรเปลี่ยนไป โดยเฉพาะในกรณีที่มีการแข่งขัน ผลของการศึกษางานวิจัยครั้งนี้ได้บ่งชี้ว่า การฝึกอบรมผ่านกิจกรรมเกมส์ แบ่งผู้เข้ารับการศึกษา ซึ่งมีพื้นฐานคุณสมบัติที่ไล่เลี่ยกัน เป็นกลุ่ม ๆ ละ 4 และ 8 คน จำนวน 5 ยก ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้รับการพัฒนาในทั้งจำนวน 4 และ 8 กลุ่ม ต่างมีระดับของพัฒนาการตัดสินใจกลยุทธ์ จากในยกแรก ๆ จาก 23.8% เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ สูงสุดถึง 51.9% ในยกหลัง ๆ ขณะที่ในกลุ่มควบคุม เปอร์เซนต์ของระดับของการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ค่อนข้างจะคงที่

Boal & Schultz, (2007) เห็นว่าองค์การยุคใหม่จัดระเบียบตนเอง ดังนั้นหน้าที่ของผู้นำเชิงกลยุทธ์ คือทำให้ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์ สร้างความหมายนัยร่วมกัน ผ่านวิธีการเสวนา พูดคุยเล่า เพื่อการพัฒนาความคิดเชิงกลยุทธ์ Dragoni, Oh, Tesluk, Moore, Vankatwyk, Hazucha, & Steve (2014) เห็นว่าสามารถนำประสบการณ์ที่ยาวนานเกี่ยวกับงานในหน้าที่รับผิดชอบโดยเฉพาะในวัฒนธรรมต่างแดนที่แตกต่างจากวัฒนธรรมที่คุ้นชินสามารถนำมาพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ของผู้นำได้ เช่นกัน Sarfraz (2017) เห็นว่าการคิดเชิงกลยุทธ์ของผู้นำสามารถพัฒนาได้จากกรอบแนวคิดการศึกษาของบลูม

Olson & Simerson (2015) เห็นว่า การคิดเชิงกลยุทธ์นั้น เป็นจุดร่วมกันของ 3 ศาสตร์ คือ 1. จิตวิทยาด้านความรู้ความเข้าใจ (cognitive psychology) ว่าสมอง รับรู้ ตีความ ประมวลผล และ ตัดสินใจเช่นไร 2. การคิดเป็นระบบ (systems thinking) เห็นความเชื่อมโยงและ การขึ้นแก่กัน ขององค์ประกอบย่อย ๆ ภายในระบบ และ สภาวะของระบบนั้น ๆ ในบริบท และ 3. ทฤษฎีเกมส์ (games theory) เพื่อให้คาดคะเนว่าจะดำเนินการร่วมมือหรือแข่งขันเช่นไร

Olson & Simerson (2015) ยังเห็นว่าการคิดเชิงกลยุทธ์ที่ผสานเข้ากับภาวะผู้นำได้เป็นอย่างดี จะส่งเสริมให้ผู้บริหารแสดงภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ (strategic leadership) ในการบริหารเชิงกลยุทธ์ได้อย่างเหมาะสม ผ่าน 1. การกำหนดยุทธศาสตร์(strategy formulation) ที่ส่อเจตนาถึงเป้าหมาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ และ 2. ปฏิบัติการตามยุทธศาสตร์ (strategy execution) ด้วยการสื่อสารโน้มน้าว การกำกับควบคุมด้วยสิ่งจูงใจต่าง ๆ

Schoemaker, Krupp, & Howland (2013) และ Schoemaker & Krupp (2015) เสนอการประเมินและแนวทางของการภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ใน 6 องค์ประกอบที่ต้องบังเกิดตามลำดับ ส่งเสริมเกื้อหนุนกัน ได้แก่ ความสามารถในการคาดคะเน ล่วงรู้ ความสามารถในการคิดท้าทาย เสาะแสวงหาหลากหลายมุมมอง ต่อปัญหาเดิม ๆ ความสามารถในการตีความ ด้วยมุมมองที่เชื่อมโยง เป็นเหตุเป็นผล ความสามารถในการตัดสินใจถึงข้อดีข้อเสียรอบด้าน ความสามารถในการสร้างเอกภาพ สื่อสารท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายได้เป็นอย่างดี และความสามารถในการเรียนรู้ ทดสอบทดลอง “ล้มแล้วลุกเร็ว” การประเมินเพื่อการพัฒนาทั้ง 6 ทักษะให้ครบให้พร้อม นำไปสู่การพัฒนาภาวะผู้นำ การเตรียมคน และ การแต่งตั้งผู้บริหารที่เหมาะสม

ในการพัฒนาผู้บริหารระดับสูงในภาครัฐนั้น สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน (สพข.) รับผิดชอบในการจัดฝึกอบรมหลักสูตรนักบริหารระดับสูง (นบส.) มานับแต่ปี 2530 (สำนักงาน ก.พ., 2557) โครงสร้างของหลักสูตรนักบริหารระดับสูง จำนวน 7 หมวด 44 รายวิชา การศึกษารายบุคคลและกลุ่ม การเสริมสร้างประสบการณ์ การดำเนินโครงการหลักสูตรการพัฒนานักบริหารระดับสูง: ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม (นบส 1) ระยะเวลา 4 เดือน จำนวน 7 ชุดการเรียน มีผู้เข้าอบรม รุ่นละ 120 นอกจากนั้น สพข.ยังมีภาระในการดำเนินการฝึกอบรมหลักสูตร นบส. 2 แก่นักบริหารระดับรองอธิบดี และ หลักสูตรเสริมนักบริหารระดับสูง(ส.นบส) แก่นักบริหารที่เข้าอบรมหลักสูตรอื่นให้เทียบเท่ากับหลักสูตร นบส.

การคิดเชิงกลยุทธ์เป็นหนึ่งในรายการสมรรถนะ 12 ด้านสำหรับนักบริหารระดับสูงในราชการพลเรือนไทย สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ดังปรากฏในหนังสือเวียน 7 ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2553 กำหนดสมรรถนะหลักของนักบริหารระดับสูง ซึ่งประมวล เป็น 4 กลุ่ม รายละเอียดดังนี้ กลุ่มที่ 1 การบริหารคน จำนวน 3 รายการ ได้แก่ การปรับตัวและความยืดหยุ่น การสอนงาน ทักษะในการสื่อสาร และการประสานสัมพันธ์ กลุ่มที่ 2 ความรอบรู้ในการบริหาร จำนวน 3 รายการ ประกอบด้วย การบริหารความเปลี่ยนแปลง การมีจิตมุ่งบริการ และ การวางแผนกลยุทธ์ กลุ่มที่ 3 การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ จำนวน 3 รายการ ประกอบด้วย ความพร้อมรับผิด การส่งมอบผลสัมฤทธิ์ และ การบริหารทรัพยากร และ กลุ่มที่ 4 การบริหารอย่างมืออาชีพ จำนวน 3 รายการ ประกอบด้วย การตัดสินใจ การคิดเชิงกลยุทธ์ และ ภาวะผู้นำ หลักสูตร นบส. ของสำนักงาน ก.พ. ให้ความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาการคิดของนักบริหาร ทั้งในช่วงก่อนและระหว่างเข้ารับการพัฒนาในระยะเวลาเกือบ 4 เดือน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย วีระวัฒน์ (2559) พบว่า สมรรถนะ

ด้านการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารระดับสูงหลังการพัฒนาของหลักสูตรสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Mก่อน = 3.91 Mหลัง = 4.13, t= -8.296; df=117 p= 000) ขณะที่ สมรรถนะด้านการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ของนักบริหารระดับสูงหลังการพัฒนาก็สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Mก่อน = 3.91 Mหลัง = 4.13, t=-7.6 ; df=117 p=.000) นั่นแสดงว่าสมรรถนะที่จำเป็นต่อการบริหารเชิงกลยุทธ์ทั้ง 2 ด้านสามารถยกระดับให้สูงขึ้นได้ด้วยการฝึกอบรมและการพัฒนาผ่านการระบุพฤติกรรมของสมรรถนะที่ชี้นิจกรรมและกระบวนการพัฒนาระหว่างเข้ารับการอบรม

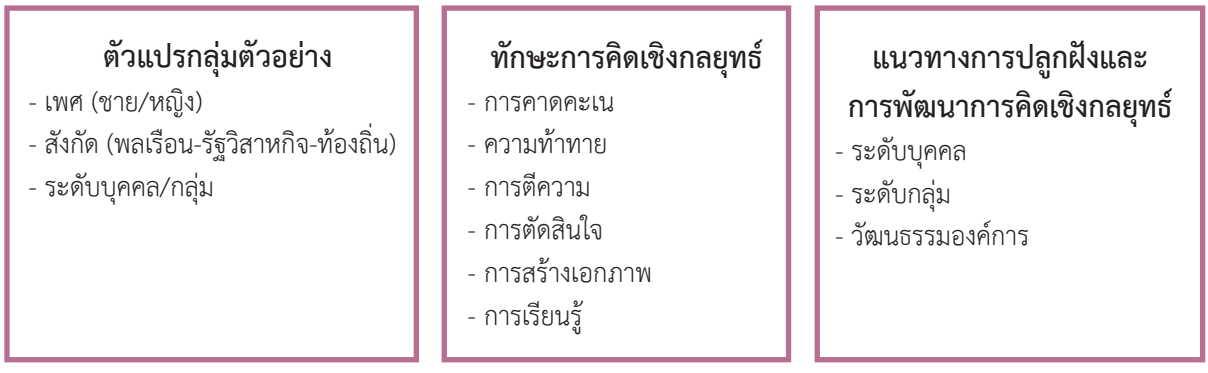
การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (กฟภ.) ก็เป็นอีกหน่วยงานภาครัฐของการศึกษาครั้งนี้ กฟภ.มีวิสัยทัศน์ในการเป็นองค์การชั้นนำที่ทันสมัยในระดับภูมิภาค มุ่งมั่นให้บริการพลังงานไฟฟ้า และธุรกิจเกี่ยวเนื่องอย่างมีประสิทธิภาพ เชื่อถือได้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน พันธกิจหลัก ได้แก่ จัดหา ให้บริการพลังงานไฟฟ้า และดำเนินธุรกิจอื่นที่เกี่ยวเนื่องเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า ให้เกิดความพึงพอใจทั้งด้านคุณภาพและบริการ โดยการพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่อง มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ด้วยค่านิยมหลัก ได้แก่ ทันโลก บริการดี มีคุณธรรม ซึ่งในปี 2560 ฝ่ายบริหารได้มีความพยายามปรับเปลี่ยนและเปิดตัวค่านิยมและวัฒนธรรมองค์การ “กระตุกต่อมคิด พิชิต ค่านิยม” TRUST + E เพื่อรองรับการพัฒนาองค์การสู่ยุค PEA 4.0 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนด้วยนวัตกรรม พัฒนางานด้วยเทคโนโลยี สนองนโยบายเศรษฐกิจไทยแลนด์ 4.0 ที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม หลักสูตรเตรียมผู้จัดการในปี 2560 จัดโดยคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ใช้เวลาศึกษา 10 วัน 18 หัวข้อวิชา อีก 1 วันเป็นการศึกษาเยี่ยมชมหน่วยงาน เนื้อหาของหลักสูตรมุ่งพัฒนาความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการร่วมสมัยในด้านต่าง ๆ โดยในปี 2560 มี 2 รุ่น รวมผู้เข้ารับการอบรมจำนวน 121 คน คุณวุฒิส่วนใหญ่ สำเร็จการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ที่ต่อยอดมาจากคุณวุฒิประกาศนียบัตรด้านช่างและวิศวกร ไต่เต้าขึ้นมาเป็นผู้บริหารระดับกลางก่อนก้าวสู่ระดับสูง ปฏิบัติงานให้กับ กฟภ. อยู่ทั่วประเทศ

หลักสูตรนักบริหารท้องถิ่นระดับสูง (นบสท.) พัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ ทัศนคติ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เป็นผู้บริหารยุคใหม่ที่มีแนวคิดเชิงบูรณาการ พร้อมที่จะปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยทำการคัดเลือกข้าราชการหรือพนักงานส่วนท้องถิ่นตั้งแต่ระดับ 8 หรือ ระดับชำนาญการพิเศษของหน่วยงานการปกครองท้องถิ่นทั่วประเทศเข้ารับการอบรม เพื่อเสริมสร้างบทบาท ทักษะสมรรถนะในการบริหารงาน การกำกับดูแลการบริหารงานของท้องถิ่นให้เป็นไปตามระเบียบ และอำนาจหน้าที่ ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม เนื้อหาวิชาเกี่ยวกับ ทฤษฎี หลักการบริหารกระบวนการคิดและหลักคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารงาน ระยะเวลาในการฝึกอบรม 6 สัปดาห์ จำนวนทั้งสิ้น 246 ชั่วโมง ประกอบด้วยภาคทฤษฎี 37 หัวข้อวิชา จำนวน 120 ชั่วโมง การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง 36 ชั่วโมง การศึกษาดูงานภายในประเทศ จำนวน 12 ชั่วโมง ในปี 2560 นี้เป็น นบสท.รุ่นที่ 32 จำนวน 95 คน กระจายทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ส่วนใหญ่มาจากตำแหน่งปลัด อบต.และ ปลัดเทศบาลตำบลช่วงอายุระหว่าง 43 – 59 ปี สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีขึ้นไป

วัตถุประสงค์การวิจัย ระเบียบวิธีวิจัย คำถามการวิจัย และกรอบแนวคิด

การวิจัยนี้จะเป็นการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อการประเมินระดับสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการดังนี้ 1. เพื่อประเมินระดับสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ทั้ง 6 ด้าน 2. เพื่อเปรียบเทียบระดับสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหาร จำแนกตามเพศ และสังกัด และ 3. เพื่อเสนอแนะแนวทาง

การพัฒนาสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ที่เหมาะสมแก่นักบริหาร กลุ่มตัวอย่างสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 547 คน ที่มาจากหลายส่วนงานทั่วประเทศ ซึ่งเข้ารับการอบรมหลักสูตรการพัฒนานักบริหารระดับสูง และหลักสูตรเสริมนักบริหารในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558-2560 ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. จ. นนทบุรี จำนวน 371 คน นักบริหารระดับกลาง (กพภ.) จำนวน 121 คน และ นักบริหารระดับสูงท้องถิ่น จำนวน 55 คน คำถามของการวิจัยครั้งนี้จำนวน 3 ข้อ ดังนี้ 1. ระดับสมรรถนะด้านการคิดเชิงกลยุทธ์ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมในแต่ละหลักสูตรเป็นเช่นไร 2. ความเหมือนและความต่างของทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละหลักสูตรเป็นเช่นใด 3. ผู้บริหารสตรีมีทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์เหมือนหรือแตกต่างเช่นไรเมื่อเปรียบเทียบกับผู้บริหารชาย และ 4. แนวทางพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ที่เหมาะสม ที่คำนึงถึงความแตกต่างด้านปัจจัยส่วนบุคคลและวัฒนธรรมองค์การ ควรเป็นเช่นไร

ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดการวิจัย

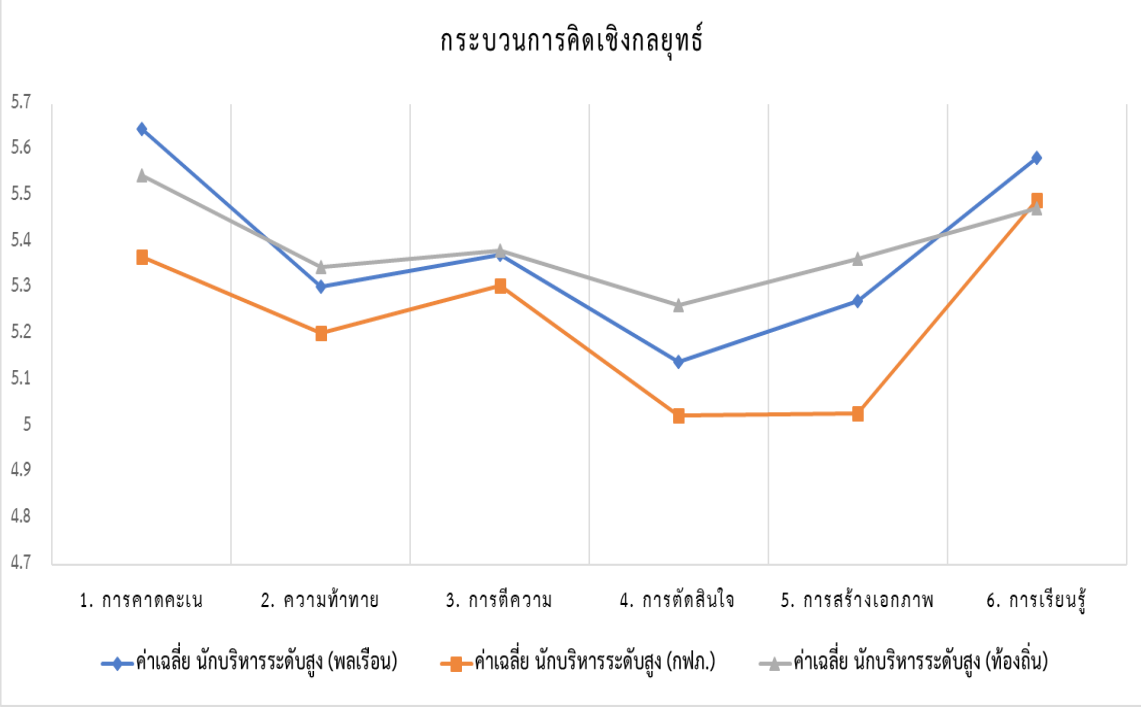
ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและการอภิปรายผล

กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 547 คน เป็นเพศชาย 324 คน (59.2%) เพศหญิง 223 คน (40.8%) เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบระดับการคิดเชิงกลยุทธ์ หน่วยของการวิเคราะห์ในระดับกลุ่มตามสังกัดหลักสูตรการพัฒนาภาวะผู้นำ กล่าวคือ กลุ่มที่ 1 ได้แก่ ผู้เข้าอบรมหลักสูตร นบส 1 และ หลักสูตร ส.นบส. จำนวน 371 คน เป็นชาย 160 คน หญิง 211 คน ช่วงอายุระหว่าง 40 – 59 ปี มาจาก19 กระทรวง ซึ่งถือเป็นตัวแทนของส่วนราชการทั้ง 19 กระทรวงและ 1 สำนักนายกรัฐมนตรี และหน่วยงานอิสระหรือรัฐวิสาหกิจ รวมจำนวน 98 ส่วนราชการ ทั้งนี้เป็นข้าราชการสังกัดการบริหารราชการส่วนกลาง (57%) มากกว่าสังกัดการบริหารราชการส่วนภูมิภาค (43%) กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้เข้าอบรมหลักสูตรนักบริหารระดับกลางการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (กฟภ.) จำนวน 121 คน เป็นชาย 111 คน หญิง 10 คน กลุ่มที่ 3 ได้แก่นักบริหารท้องถิ่นระดับสูงจำนวน 90 คน เป็นชาย 68 คน และ หญิง 22 คน ส่วนใหญ่จบปริญญาโท ส่งคืนแบบสอบถามที่สมบูรณ์เพียง 55 คน

คำถามวิจัยที่ 1: ระดับสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ของกลุ่มตัวอย่างนักบริหารทั้ง 3 กลุ่ม เป็นเช่นไร

ตารางที่ 1: การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารในหน่วยงานภาครัฐของไทย

กระบวนการคิดเชิงกลยุทธ์	นักบริหารระดับสูง (พลเรือน) (n=371)		นักบริหารระดับกลาง (กฟภ.) (n=121)		นักบริหารระดับสูง (ท้องถิ่น) (n=55)	
	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.
1. การคาดคะเน	5.6550	0.83	5.3678	0.81	5.5455	1.01
2. ความท้าทาย	5.3167	0.97	5.2025	0.94	5.3455	0.97
3. การตีความ	5.3787	0.94	5.3058	0.91	5.3818	0.95
4. การตัดสินใจ	5.1496	0.99	5.0248	0.95	5.2636	0.88
5. การสร้างเอกภาพ	5.2898	1.00	5.0289	0.99	5.3636	0.93
6. การเรียนรู้	5.5795	0.90	5.4917	0.91	5.4727	0.99
7. รวม	32.3693	4.53	31.4215	4.20	32.3727	4.69

ภาพที่ 2: กราฟแสดงการเปรียบเทียบทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารในหน่วยงานภาครัฐของไทย

จากผลการวิเคราะห์ดังปรากฏในตารางที่ 1 และรูปภาพที่ 1 บ่งชี้ว่า นักบริหารกลุ่มตัวอย่างมีระดับสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ทั้ง 6 ด้าน พฤติกรรมที่เกี่ยวกับ การคาดคะเน การท้าทาย การตีความ การตัดสินใจ ด้านการสร้างเอกภาพ และ ด้านการเรียนรู้ ในระดับสูง ในช่วงค่า 5.1 – 5.7 ใน 7 ช่วงค่า โดยที่การคาดคะเนและด้านการเรียนรู้อยู่ในระดับสูงสุด ส่วนด้านพฤติกรรมการตัดสินใจในกระบวนการคิดเชิงกลยุทธ์มีคะแนนต่ำที่สุดในทุกกลุ่ม สะท้อนให้เห็นว่านักบริหารเป็นผู้รับนโยบายมาปฏิบัติแล้วสนอง นักบริหารนี้ยังขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดยุทธศาสตร์ของหน่วยงาน

คำถามการวิจัย ข้อที่ 2. ระดับสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์จำแนกตามสังกัดเหมือนแตกต่างกันเช่นไร

ตารางที่ 2: การเปรียบเทียบความแตกต่างของทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารในภาครัฐของไทย

กระบวนการคิดเชิงกลยุทธ์	df	ss	MS	F	Sig.
1. การคาดคะเน					
ระหว่างกลุ่ม	2	7.602	3.801	5.290	0.005**
ภายในกลุ่ม	544	390.859	.718		
รวม	546	398.461			
2. ความท้าทาย					
ระหว่างกลุ่ม	2	1.350	.675	0.717	0.489
ภายในกลุ่ม	544	512.262	.942		
รวม	546	513.612			
3. การตีความ					
ระหว่างกลุ่ม	2	.507	.254	0.290	0.749
ภายในกลุ่ม	544	476.210	.875		
รวม	546	476.717			
4. การตัดสินใจ					
ระหว่างกลุ่ม	2	2.457	1.229	1.300	0.273
ภายในกลุ่ม	544	514.300	.945		
รวม	546	516.758			
5. การสร้างเอกภาพ					
ระหว่างกลุ่ม	2	7.150	3.575	3.598	0.028*
ภายในกลุ่ม	544	540.477	.994		
รวม	546	547.627			
6. การเรียนรู้					
ระหว่างกลุ่ม	2	1.062	.531	0.635	0.530
ภายในกลุ่ม	544	455.105	.837		
รวม	546	456.167			
7. ค่าเฉลี่ยรวม					
ระหว่างกลุ่ม	2	84.730	42.365	2.110	0.122
ภายในกลุ่ม	544	10923.523	20.080		
รวม	546	11008.253			

p-value: ** = ระดับนัยสำคัญ .01 และ * = ณ .05

ผลการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของแต่ละทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์เปรียบเทียบกันทั้ง 3 กลุ่มตัวอย่าง ในตารางที่ 2 พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 2 ด้าน คือ ด้านการคาดคะเนและด้านการสร้างเอกภาพ (F = 5.290, p = 0.01: F = 3.598, p = .05) ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบรายคู่หลัง พบความแตกต่างอย่างมีนัยทางสถิติ

ตารางที่ 3: แสดงความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ของกลุ่ม นักบริหารระดับสูง กลุ่มนักบริหารระดับกลาง กฟภ. และกลุ่มนักบริหารท้องถิ่นระดับสูง

ทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์	นบส.	นบก. กฟภ.	นบส.ท
การคาดคะเน	คะแนนสูงที่สุด และมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับกลุ่ม นบก.กฟภ.	ทักษะในการคาดคะเนต่ำสุด เนื่องจากระดับขั้นของตำแหน่งงาน มีผลต่อมุมมองการคาดคะเน	คะแนนต่ำกว่า นบส. แต่ไม่แตกต่างกันในทางสถิติ
ความท้าทาย	ทักษะในความท้าทายถือว่าใกล้เคียงกับ นบส.ท.	คะแนนต่ำที่สุด เนื่องด้วยประสบการณ์และ ระดับตำแหน่ง	คะแนนสูงที่สุด และใกล้เคียงกับกลุ่ม นบส.
การตีความ	ทักษะในการตีความถือว่าใกล้เคียงกับนบส.ท.	ทักษะในการตีความต่ำสุด แต่ไม่แตกต่างกับกลุ่มอื่นในทางสถิติ	คะแนนสูงที่สุด ใกล้เคียงกับ นบส.
การตัดสินใจ	ทักษะการตัดสินใจอยู่ระหว่างกลางของทั้งสองกลุ่ม	ทักษะในการตัดสินใจต่ำที่สุด เนื่องด้วยวัยวุฒิ คุณวุฒิและประสบการณ์	คะแนนสูงที่สุด เนื่องด้วยความเป็นอิสระในท้องถิ่น
การสร้างเอกภาพ	ทักษะในการสร้างเอกภาพของ นบส. กับ นบก. กฟภ. ถือว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ	ทักษะในการสร้างเอกภาพต่ำที่สุด เนื่องจากระดับชั้น คุณวุฒิ วัยวุฒิ และประสบการณ์	คะแนนสูงที่สุด ทักษะในการสร้างเอกภาพของ นบส.ท. กับ นบก. กฟภ. ถือว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ
การเรียนรู้	ทักษะในการเรียนรู้สูงที่สุด เนื่องด้วยโอกาสการเข้าถึงแหล่งข้อมูลทรัพยากรทางการศึกษาเรียนรู้ มีความพร้อม เห็นโอกาสมากกว่า	ทักษะในการเรียนรู้ สูงกว่ากลุ่ม นบส.ท. เล็กน้อย แต่ไม่แตกต่างกันในเชิงสถิติ โอกาสเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้ในส่วนกลางเท่ากับ นบส. แต่คุณวุฒิประสบการณ์ในการแสวงหาความรู้อาจแตกต่างกัน	คะแนนต่ำสุดแต่ถือว่าใกล้เคียงกับ นบก.กฟภ. ไม่แตกต่างกันในเชิงสถิติ โอกาสการเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้น้อยกว่าส่วนกลาง

ตารางที่ 4: ผลการเปรียบเทียบรายคู่ ค่าเฉลี่ยของทักษะ การคาดคะเน จำแนกตามกลุ่มตัวอย่างผู้บริหาร

กลุ่มผู้บริหาร	$\bar{x}$	นักบริหารระดับสูง (พลเรือน)	นักบริหารระดับกลาง (กฟภ.)	นักบริหารระดับสูง (ท้องถิ่น)
นักบริหารระดับสูง (พลเรือน)	5.6550	-	-0.287*	-0.109
นักบริหารระดับกลาง (กฟภ.)	5.3678		-	-0.177
นักบริหารระดับสูง (ท้องถิ่น)	5.5455			-

p-value: ระดับนัยสำคัญ * = ณ .05

ตารางที่ 5: ผลการเปรียบเทียบรายคู่ ค่าเฉลี่ยของทักษะการสร้างเอกภาพ จำแนกตามกลุ่มตัวอย่างผู้บริหาร

กลุ่มผู้บริหาร	$\bar{x}$	นักบริหารระดับสูง (พลเรือน)	นักบริหารระดับกลาง (กฟภ.)	นักบริหารระดับสูง (ท้องถิ่น)
นักบริหารระดับสูง (พลเรือน)	5.2898	-	-0.260*	-0.073
นักบริหารระดับกลาง (กฟภ.)	5.0289		-	-0.334*
นักบริหารระดับสูง (ท้องถิ่น)	5.3636			-

p-value: ระดับนัยสำคัญ * = ณ .05

คำถามวิจัย 3. ผู้บริหารสตรีมีทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์แตกต่างเช่นไรเมื่อเปรียบเทียบกับผู้บริหารชาย

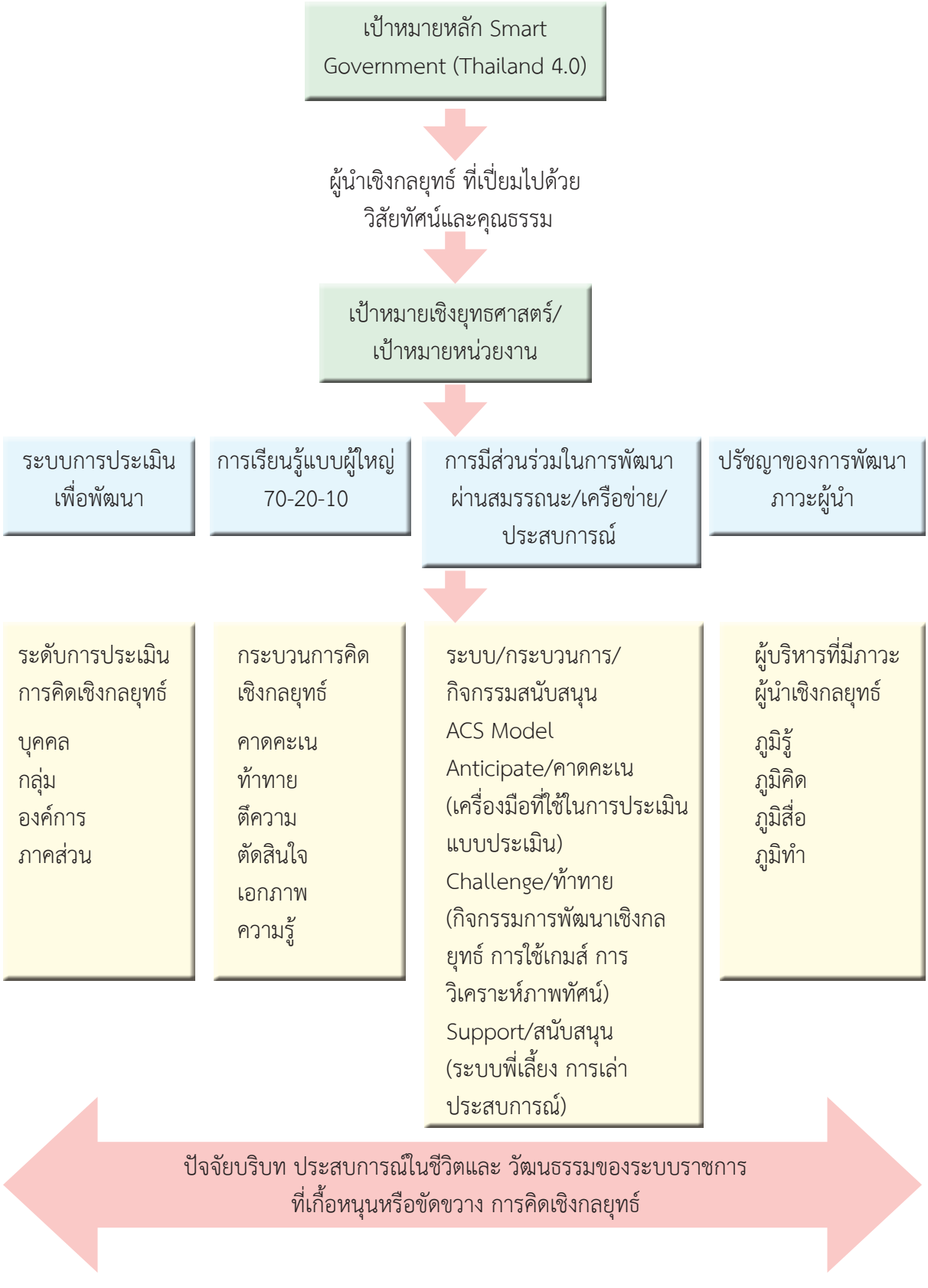
ตารางที่ 6: ผลการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์จำแนกตามเพศกลุ่มตัวอย่าง

ค่าเฉลี่ยของทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์	เพศ	จำนวน	ร้อยละ	$\bar{x}$	S.D.	t	Sig.
1. การคาดคะเน	ชาย	324	59.2	5.6111	0.88240	1.012	0.312
	หญิง	223	40.8	5.5359	0.81155		
2. ความท้าทาย	ชาย	324	59.2	5.4012	0.89864	3.045	0.002**
	หญิง	223	40.8	5.1390	1.04771		
3. การตีความ	ชาย	324	59.2	5.4244	0.92086	1.859	0.063
	หญิง	223	40.8	5.2735	0.94872		
4. การตัดสินใจ	ชาย	324	59.2	5.2654	0.91880	3.873	0.000**
	หญิง	223	40.8	4.9417	1.01839		
5. การสร้างความเป็นเอกภาพ	ชาย	324	59.2	5.3179	0.95285	2.215	0.027*
	หญิง	223	40.8	5.1256	1.06010		
6. การเรียนรู้	ชาย	324	59.2	5.5710	0.90981	0.667	0.505
	หญิง	223	40.8	5.5179	0.92129		
7. รวม	ชาย	324	59.2	32.5910	4.32326	2.722	0.007**
	หญิง	223	40.8	31.5336	4.66127		

นัยสำคัญทางสถิติ ดังรายงานไว้ในตารางที่ 4 และ ตารางที่ 5 พบว่า ทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ ทั้งในด้านการคาดคะเน และ ในด้านการสร้างเอกภาพ กลุ่มนักบริหารระดับสูงของราชการพลเรือนมีคะแนนสูงกว่านักบริหารระดับกลางของ กฟภ. อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างค่าเฉลี่ยของคะแนนทั้ง 2 ด้าน ระหว่างกลุ่มตัวอย่างของนักบริหาร หลักสูตร นบส. กับ กลุ่มตัวอย่างนักบริหาร หลักสูตร นบสท. ความแตกต่างที่พบนี้ สามารถอนุมานได้ว่า ระดับชั้นของการบริหารงานส่งผลต่อทัศนะการรู้เห็นล่วงหน้า อุปมาเหมือนการปีนเขา หากปีนอยู่ในระดับความสูงกลาง ๆ เขา จะมองเห็นภาพข้างหน้า ในขอบเขตที่น้อยและในระดับที่ต่ำกว่า ผู้ที่ปีนอยู่ในระดับที่สูงกว่า ยิ่งสูง ยิ่งมองเห็นภาพในขอบเขตที่กว้างและมองได้ไกลมากกว่า การรู้เห็น การมีข้อมูลประกอบการพิจารณาจึงมีขอบเขตมากและเร็วกว่า ตระหนักถึงความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากกว่า ส่วนในด้านทักษะการสร้างความเป็นเอกภาพนั้นชี้ว่านักบริหารราชการพลเรือนสามารถประเมินปฏิกิริยาและเตรียมแนวทางแก้ไขความขัดแย้งได้ดีกว่า หากพิจารณาให้มากขึ้น อาจเชื่อได้ว่าประสบการณ์บริหาร คุณวุฒิและวัยวุฒิ อาจร่วมส่งผลได้ วัฒนธรรมราชการไทย ที่มุ่งรวมศูนย์อำนาจ อาจทำให้นักบริหาร ขาดการมีส่วนร่วมคิดและร่วมตัดสินใจ

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ t-test ดังรายงานไว้ในตารางที่ 6 พบว่า กลุ่มตัวอย่างนักบริหารชายในภาพรวม มีความสามารถด้านการคิดเชิงกลยุทธ์ เหนือกว่า นักบริหารสตรี ในภาพรวมอย่างมีนัยสำคัญรวม 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความท้าทาย การตัดสินใจ และ ด้านเอกภาพ (t-test = 3.045, p = 0.01; 3.873, p = 0.00; = 2.215, p = 0.05) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาก่อนหน้านี้ของผู้วิจัย (วีระวัฒน์, 2560) ซึ่งพบความแตกต่างที่นักบริหารชายแสดงทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์เหนือกว่านักบริหารสตรีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติถึง 5 ใน 6 ด้าน ยกเว้นด้านการเรียนรู้ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Bratianu (2015) ที่พบว่านักศึกษาชายมีค่าเฉลี่ยการคิดเชิงกลยุทธ์สูงกว่านักศึกษาหญิงในมิติการคิดเชิงซับซ้อนและการคิดที่เผชิญต่อความไม่แน่นอน Cubel & Sanchag-Pager (2016) ที่พบความแตกต่างทางเพศ ในการคิดเหมารวมว่าเพศชายมีความเหนือกว่าเพศหญิงด้านการคิดอ่านเชิงกลยุทธ์ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่แพ้ชนะที่เพศหญิงจะรับความเสี่ยงได้น้อยกว่า Piscpia, Pang, Itec (2009) ทำการศึกษาการใช้ความคิดเชิงกลยุทธ์ใน 4 ประเทศ พบว่าการคิดเชิงกลยุทธ์เกี่ยวข้องกับอายุและเพศของกลุ่มตัวอย่างมากกว่าที่จะเกี่ยวกับถิ่นที่ทำงาน

คำถามวิจัยข้อที่ 4: แนวทางพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับบริบทราชการ ควรเป็นเช่นไร

ภาพที่ 3: โมเดลเชิงกระบวนการเพื่อการปลูกฝังการคิดเชิงกลยุทธ์ ผ่านแนวคิดการประเมินเพื่อพัฒนา

ตารางที่ 7: แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ผ่านกระบวนการคิดเพื่อเพิ่มทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์

กระบวนการคิดเชิงกลยุทธ์	ทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์	ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์
1. การคิดเชิงกลยุทธ์ 1.1 การประเมินบริบท/สภาพแวดล้อมภายนอก 1.2 การประเมินบริบทภายในองค์การ (วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัฒนธรรม โครงสร้าง)	เป้าหมายชัดเจน ทิศทางถูกต้อง การคาดคะเน ตรวจส่อง บริบท (Scanning, Anticipating) การวิเคราะห์ การท้าทาย การจัดมุมมองรู้เห็นใหม่ (Analyzing, Challenging, Reframing)	หาข้อมูล โอกาส ทิศทาง แนวโน้ม (Future Search) การวิเคราะห์กำหนดภาพทัศน์ (Scenario Analysis) ระบุDisruptors การประเมินทักษะ/สมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ การเขียนกระบวนการวิสัยทัศน์ทิศทางอนาคตหน่วยงาน
2. การกระทำเชิงกลยุทธ์ 2.1 การกำหนดวาระ/จัดทำแผน 2.2 ยุทธศาสตร์ทางเลือก +/- 2.3 การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์	ความเป็นเอกภาพร่วมกัน การตีความ การสร้างความเห็นร่วม การจัดลำดับ การตัดสินใจ การสร้างทีมยุทธศาสตร์ การสร้างเอกภาพ การชิงลงมือปฏิบัติการ	การเข้าใจภาพใหญ่/ย่อย การปรึกษาหารือ สุนทรียสาธก การให้เล่าเรื่องอุปมาอุปมัย การเสนอมุมมองเหตุผล การสร้างทีม (เสนอ สนับสนุน แสดงสืบค้น)
3. การโน้มน้าวเชิงกลยุทธ์ 3.1 การสื่อสารเพื่อให้เห็นคล้อย 3.2 การจูงใจ โน้มน้าว ยอมรับ 3.3 การสร้างความผูกพัน เรียนรู้	การสร้างความผูกพัน จงรักภักดี การเข้าใจอ่านเกมส์ การชักจูง การรับฟัง ความไว้วางใจเชื่อมั่น การคิดใคร่ครวญ การเรียนรู้	การประเมินการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ พฤติกรรมกล้าเสี่ยง การรับฟังปัจจัยแห่งความสำเร็จหรือล้มเหลว การสร้างความไว้วางใจ เพิ่มเครือข่าย ทักษะทางการเมือง การเชื่อมโยงกับเป้าหมายองค์การ

ผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ใน 3 ระดับ กล่าวคือ ในระดับบุคคล เน้นการประเมินเพื่อค้นพบระดับการคิดเชิงกลยุทธ์ในแต่ละทักษะของนักบริหาร จากนั้นให้คำปรึกษาเพื่อการพัฒนาเป็นรายบุคคล ระบบพี่เลี้ยงการสอนตัวต่อตัว ดึงความสามารถออกมาจากวิถีการทำงานแบบจำเจ ท้าทายให้เกิดความกระตือรือร้นในการมองภาพใหญ่ การพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ในระดับกลุ่ม ผู้บริหารและฝ่าย HR ควรพิจารณาผลการประเมินที่รายงานไว้เป็นรายแผนกหรือกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา ใช้แนวทางการสอนแนะ กิจกรรมเกมส์ทางธุรกิจ การคิดเชิงกลยุทธ์สำหรับสมาชิกในทีมที่มีการใช้ทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์กับสภาพแวดล้อมของทีม แต่ละคนมีบทบาทที่แตกต่างกันในกระบวนการแก้ปัญหา สมาชิกแต่ละคนก็มีมุมมองที่แตกต่างกันไปของปัญหาและวิธีแก้ปัญหา โดยการแลกเปลี่ยนการใช้ทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ที่ต่างกัน สมาชิกในทีมจะได้เรียนรู้รูปแบบการคิดที่แตกต่างหลากหลายรูปแบบทำให้เกิดการเปิดกว้างและเป็นนวัตกรรมใหม่สำหรับสมาชิกในทีม ในระดับองค์การ ฝ่ายบริหารของหน่วยงาน พึงขจัดอุปสรรค เปิดโอกาสให้สมาชิกมีการประยุกต์การคิดเชิงกลยุทธ์เข้ากับการวางแผนกลยุทธ์ของหน่วยงานในทุกโอกาส นอกจากนี้การได้เรียนรู้จากหน่วยงานหรือองค์การภายนอกที่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติที่ดีเลิศ แล้วนำมาทำการเปรียบเทียบ และดำเนินการปรับปรุงให้เป็นไปตามแผนกลยุทธ์ที่ได้วางไว้

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1. การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาแบบภาคตัดขวาง ด้วยการประเมินตน ตามการรับรู้ตนเองซึ่งการตอบอาจมีการบิดเบือนตนในทางบวก (fake good) ดังนั้นคะแนนที่ได้จึงมีแนวโน้มที่จะสูงกว่าปกติ การแปลผลคะแนนการประเมินสมรรถนะโดยเฉพาะในระดับรายบุคคล ต้องกระทำอย่างระมัดระวัง การประเมินครั้งต่อไปควรมีการตรวจวัดความซื่อตรงในการตอบแบบประเมิน เช่นการใช้แบบประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ผลจากการประเมิน 360 องศา

2. การควบคุมตัวแปรส่วนบุคคลของผู้เข้ารับการอบรมของแต่ละหลักสูตรให้มีความใกล้เคียงกัน และเปรียบเทียบหลักสูตรในระดับเดียวกัน ซึ่งหากในทางปฏิบัติอาจทำได้ยาก อาจทำการควบคุมโดยใชวิธีการวิเคราะห์ทางสถิติ เช่น Partial Multiple Regression

3. เนื่องจากการคิดเชิงกลยุทธ์เป็นแนวคิดที่มีความซับซ้อน ขาดทฤษฎีและงานวิจัยชี้นำที่ชัดเจนดังนั้น การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบที่ชี้พบว่าผลการศึกษาที่พบจะ”แกว่ง”ไปตามลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง ตารางที่ 7 แสดงถึงผลคะแนนของกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มกับทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ เห็นได้ว่า การศึกษา วัยวุฒิ คุณวุฒิ ประสบการณ์ในการทำงาน ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน พื้นฐานแนวคิด สภาพแวดล้อม บุคลิกภาพ การเป็นคนช่างสังเกต และวัฒนธรรมองค์กร มีผลต่อความรอบรู้ ความมั่นใจ การนำพากลุ่มและองค์การไปสู่จุดหมายตามแผนกลยุทธ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้นการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในระดับการบริหารชั้นเดียวกัน ด้วยจำนวนที่ไล่เลี่ยกัน และ มีการควบคุมตัวแปรเชิงประชากรบางรายการ เช่น ระดับการศึกษา ประสบการณ์ จึงเป็นสิ่งจำเป็น อีกทั้งทำการประเมินคุณลักษณะการคิดเชิงกลยุทธ์ด้วยโมเดลอื่น ๆ ในบริบทราชการ นำมาสร้างเป็นเครื่องมือประเมินการคิดเชิงกลยุทธ์ เพื่อยืนยันผลที่ค้นพบเชิงประจักษ์ ก่อนที่จะนำมาใช้เพื่อการพัฒนา (Goldman, Schlumpf, Scott, 2017)

3. การศึกษายั่งยืนยัน ข้อค้นพบเกี่ยวกับความแตกต่างด้านเพศที่ส่งผลต่อทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ประกอบกับการพัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ใช้เวลา ไม่สามารถทำได้ในระยะเวลาอันสั้น ด้วยวิธีพัฒนาง่าย ๆ ตื้น ๆ ดังนั้น ควรจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดกิจกรรมเกมส์ทดลองในทักษะด้านการตัดสินใจ และ ด้านการท้าทายก่อน ดังที่ ไท พานนนท์ ฉันทนา จันทร์บรรจง และ ทักษ์ อุดมรัตน์ (2559) เสนอแนะไว้ และ Benito - Ostolaza, & Sanchis - Llopis (2014) พบว่าการฝึกอบรมการคิดเชิงกลยุทธ์ได้ผลดีทั้งในระดับบุคคลและกลุ่ม โดยใช้ทฤษฎีเกมส์ (Games Theory) พัฒนาการคิดเชิงกลยุทธ์ ในแต่ละทักษะทั้ง 6 ด้าน หรือ การเรียนรู้ร่วมกันโดยการจับคู่กันระหว่างนักบริหาร เพื่อสอนแนะ ถ่ายโอนทักษะ ตามความเหมาะสมของปัญหา ลักษณะงาน องค์ประกอบการคิดกลยุทธ์ บุคลิกภาพ และความผูกพันกัน (Andrews & Manning, 2015)

4. แต่ละหน่วยงานที่มีความสนใจประเมินเพื่อพัฒนาสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารอย่างจริงจังควรนำผลประเมินทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ทั้ง 6 ด้าน ของนักบริหารเป็นรายบุคคลเพื่อนำไปสร้างประโยชน์จากจุดเด่น และ แก้ไขปรับปรุงทักษะการคิดเชิงกลยุทธ์ด้านที่เชื่อว่าเป็นจุดอ่อนในรูปของระบบสนับสนุนการพัฒนา ทั้งนี้หน่วยงานพัฒนาควรทำการศึกษานำร่อง จัดทำตัวอย่างต้นแบบ รายละเอียด คู่มือ การจัดอบรม ชี้แจงแนะนำแก่ส่วนราชการ ส่งเสริมให้ส่วนราชการพัฒนาระบบ เครื่องมือ บุคลากร

เอกสารอ้างอิง

วิรไท สันติประภพ (2558). ระเบิดเวลาประเทศไทย หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, 11 มีนาคม, หน้า 4.

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2557). การประเมินผลหลักสูตรนักบริหารงานท้องถิ่นระดับสูงของไทย: การศึกษาเชิงประจักษ์การพัฒนาภาวะผู้นำท้องถิ่นของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์, ปีที่ 12/2, กรกฎาคม – ธันวาคม, 97-116.

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2559). การวิเคราะห์ระดับสมรรถนะด้านการบริหารและภาวะผู้นำของนักบริหารระดับสูงในภาครัฐของไทย: กรณีศึกษานักบริหารระดับสูงผู้มีวิสัยทัศน์และคุณธรรม รุ่นที่ 81 ของสำนักงาน ก.พ. รายงานการวิจัย. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครบปีที่ 50 ของการก่อตั้งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 1 เมษายน.

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2560). การประเมินเพื่อการพัฒนาความคิดเชิงกลยุทธ์ของผู้เข้าอบรมหลักสูตรนักบริหารราชการพลเรือนไทย รายงานการวิจัย การประชุมวิชาการระดับชาติ ครบรอบปีที่ 50 ของการก่อตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 5 มิถุนายน 2560.

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. (2552). การปฏิบัติตามยุทธศาสตร์การพัฒนาข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2552–2556. กรุงเทพฯ: บริษัทแอร์บอร์น พริ้นจำกัด.

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. (2553). ผู้นำสร้างได้ หนังสือวิชาการด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ประจำปี 2553. กรุงเทพฯ: บริษัทแอร์บอร์น พริ้นต์ จำกัด.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (2560). ผิดไม่ได้ ผิดไม่เป็น = คิดไม่ได้ คิดไม่เป็น กรุงเทพธุรกิจ, 16 กันยายน, 6.

ไท พานนนท์ ฉันทนา จันทร์บรรจง และ ทักษ์ อุดมรัตน์ (2559). รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะการคิดเชิงกลยุทธ์ของรองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 18, 4, ตุลาคม– ธันวาคม, 128-141.

Amitabh, M. (2012). Strategic thinking: Is leadership the missing link? Retrieved 28 September2017. Available at https://www.iitk.ac.in/infocell/announce/.

Andrews, M., & Manning, N. (2015). A study of peer learning in the public sector: Experience, experiments, and ideas to guide public practice. Available at https://www.effectiveinstitutions.org/.../Peer_learning_study_final_p5v0

Benito - Ostolaza, J.M., & Sanchis - Llopis, J.A. (2014). Training strategic thinking: Experimental evidence. Journal of Business Research, 67, 785-789.

Boal, K.B., & Hooijberg, R. (2001). Strategic leadership research. Leadership Quarterly, 11, 4, 515–549.

Bratianu, C. (2015). Developing strategic thinking in business education. Management Dynamics. Vol.3, issue 3. Available at http://www.managementdynamics.ro/index.php/journal/article/view/144.

Bunker, K.A., Hall, D.T., & Kram, K.E. (2010). Extraordinary leadership: Addressing the gaps in senior executive development. SanFrancisco, CA: Jossey-Bass.

Cubel, M., & Sánchez-Pagés, S. (2016). Gender differences and stereotypes in strategic thinking. UB Economics Working Papers from Universitat de Barcelona, Facultat d'Economia i Empresa.

Dragoni, L. Oh, I. Tesluk, Paul E. ; Moore, O. A. ; Vankatwyk, P. ; Hazucha, J. Kozlowski, S. W. J. (Eds.). (2014). Developing leaders' strategic thinking through global work experience: The moderating role of cultural distance. Journal of Applied Psychology, 99, 5, 867-882.

Goldman, E.F. (2012). Leadership practices that encourage strategic thinking. Journal of Strategy and Management, 5, 1, 25-40.

Goldman, E., & Schlumpf, K.S., Scott, A.R. (2017). Combining practice and theory to assess strategic thinking. Journal of Strategy and Management, 10, 4, 488-504.

Goldman, E., & Scott, A.R. (2016). Competency models for assessing strategic thinking, Journal of Strategy and Management, 9, 3, 258-280.

Goldman, E., Scott, A.R., & Follman, J.M. (2015). Organizational practices that encourage strategic thinking., Journal of Strategy and Management, 8, 2, 155-175.

Greiner, L.E., Bhambri, A., & Cummings, T.G. (2003). Searching for a strategy to teach strategy. Academy of Management Learning and Education, 2, 4, 402-420.

Groysberg, B., Lee, J., Price, J., & Cheng, J.Y. (2018). The leader's guide to corporate culture: How to manage the eight critical elements of organizational life. Harvard Business Review, January-February, 44-52.

Haycock, K., Cheadle, A., & Bluestone, K.S. (2012). Strategic thinking: Lessons for leadership from the literature. Library Leadership & Management, 26, 1-18.

Hughes, R.L., Beatty, K.C., & Dinwoodie, D.L. (2014). Becoming a strategic leader. CA, San Francisco: Jossey Bass.

Mascarenhas, O.A.J. (2011). Business transformation strategies: The strategic leader as innovation manager. Los Angeles, CA: The SAGE Publication.

Nuntamanop, P. , Kauranen, I, & Igel, B. (2013). A new model of strategic thinking competency. Journal of Strategy and Management, 6, 242-264.

Olson, A.K.,& Simerson, B. K. (2015). Leading with strategic thinking: Four ways effective leaders gain insight, drive changeand get results. New York: Wiley.

Richards, P. (2008). A competency approach to developing leaders - Is this approach effective? Australian Journal of Adult Learning, 48, 131-144.

Rumelt, R. P. (2011). Good strategy, bad strategy: The difference and why it matters. New York: Crown Business.

Sarfraz, H. (2017). Strategic leadership development: Simplified with Bloom's taxonomy. Industrial and Commercial Training, 49, 1, 40-47.

Schedlitski, D., Jarvis, C, & MacInnes, J. (2015). Leadership development: A place for storytelling and Greek mythology Management Learning, 46, 412-416.

Schoemaker, P.H., Krupp, S., & Howland, S. (2012). Strategic Leadership: The essential skills, Harvard Business Review, January – February.

Soske, T.L.,& Conger, J.A. (2010). The shifting paradigm of executive development P. 239-269. In K.A. Bunger, D.T. Hall, and K.E. Kram. (Eds.). Extraordinary leadership: Addressing the gap in senior leadership development. San Francisco, CA: John Wiley and Sons.

Zabriskie, N.B., & Huellmantel, A.B. (1991). Developing strategic thinking in senior management. Long Range Planning, 24, 6, 25-32.

การนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ไปปฏิบัติ: กรณีการส่งเสริมกีฬาคนพิการ

ณัฐฐา วินิจนัยภาค*

บทคัดย่อ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการของประเทศไทย ได้รับการรับรองสิทธิตามกฎหมายโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 บทความนี้ศึกษาการนำพระราชบัญญัติดังกล่าวไปปฏิบัติ ในกรณีการส่งเสริมกีฬาคนพิการ ของบริษัท ล็อกซเลย์ จำกัด (มหาชน) โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่า 1) การส่งเสริมกีฬาคนพิการ มีเหตุจูงใจที่ทำให้สามารถทำได้สำเร็จอย่างต่อเนื่องทุกปี จากประโยชน์ที่บริษัทได้รับ จากการปฏิบัติตามมาตรา 33 โดยการจ้างคนพิการเข้าทำงานเป็นนักกีฬา ซึ่งทำให้บริษัทไม่ต้องส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 34 2) แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564 ได้รายงานสรุปผลการดำเนินการที่ผ่านมาไว้ แต่ไม่มีการกล่าวถึงการส่งเสริมกีฬาคนพิการแต่อย่างใด ทั้งนี้ อาจไม่ได้แปลว่าไม่มีการดำเนินการใด ๆ เลย แต่น่าจะบ่งชี้ได้ว่าการส่งเสริมกีฬาคนพิการไม่ได้เป็นจุดเน้นสำคัญของการดำเนินการตามแผนดังกล่าว 3) แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ให้ความสำคัญกับบทบาทของภาครัฐและภาคไม่แสวงผลกำไร ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการ มากกว่าที่จะคาดหวังบทบาทดังกล่าวจากภาคเอกชนที่แสวงกำไร แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่าภาคเอกชนที่แสวงกำไร ดังเช่น กรณีบริษัท ล็อกซเลย์ จำกัด (มหาชน) สามารถมีบทบาทส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการได้อย่างมาก หากมีแรงจูงใจที่เหมาะสม

คำสำคัญ: คนพิการ กีฬาคนพิการ คุณภาพชีวิตคนพิการ

* คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: nattha@nida.ac.th

The Empowerment of Persons with Disabilities Act, B.E. 2550 (2007) Implementation: The Case Study of Disabled Sports Promotion

Nattha Vinijnaiyapak*

Abstract

The Empowerment of Persons with Disabilities Act, B.E. 2550 (2007) lawfully guaranties the quality of life for persons with disabilities. This article studies the implementation of the Act in the case of disabled sports promotion by the Loxley Public Company Limited. Employing qualitative research method, the findings are 1) the reason behind the success of continuing the disabled sports promotion every year is that the company receives benefits. Complying with Article 33 by hiring the disables to work as athletes means the company is no longer required to send money to disable fund as stated in Article 34, 2) National Plan for the Quality of Life of People with Disabilities, Vol.5, B.E. 2560–2564 (2017 - 2021) summaries its past operations but does not mention any disabled sports promotion. It doesn't mean that there are no promotion at all; but it might also indicate that the disabled sports promotion is not the emphasis of this plan, 3) The National Plan for the Quality of Life of People with Disabilities, Vol.5, emphasizes the role in empowerment of people with disabilities more from the pubic and non-profit sectors than the profit private sector. However, the profit private sector, for example the Loxley Public Company Limited, could have quite a big role in empowerment of people with disabilities as well if an appropriate incentive has been established.

Keywords: disabled, disabled sports, quality of life for people with disabilities

* Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Administration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: nattha@nida.ac.th

บทนำ

เป้าประสงค์การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ปี 2559-2573 ของสหประชาชาติ เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ โดยไม่ทอดทิ้งใครไว้ข้างหลัง (No one left behind) รวมทั้งคนพิการด้วย (กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564: 17)

เป้าประสงค์การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals/SDGs) เริ่มขึ้นจากการประชุมองค์การสหประชาชาติที่มหานครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา พ.ศ.2543 ได้ตั้งเป้าหมายการพัฒนาทั้งในระดับชาติและระดับสากล เรียกว่า เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals/MDGs) มี 8 เป้าหมายหลัก ที่ต้องการบรรลุในปี พ.ศ.2558 ซึ่งได้สิ้นสุดลงด้วยความสำเร็จในหลายประเทศ และเพื่อความต่อเนื่อง องค์การสหประชาชาติจึงได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาขึ้นใหม่ เรียกว่าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ที่มองการพัฒนาเป็นมิติที่เชื่อมโยงกันของ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ใช้เป็นทิศทางการพัฒนา 15 ปี (กันยายน พ.ศ. 2558-สิงหาคม พ.ศ. 2573) มี 17 เป้าหมาย คือ (แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564: 8)

1) ขจัดความยากจนในทุกรูปแบบ ทุกที่

2) ขจัดความหิวโหย บรรลุเป้าหมายความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการที่ดีขึ้น และส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

3) ทำให้แน่ใจถึงการมีสุขภาวะในการดำรงชีวิต และส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในทุกช่วงอายุ

4) ทำให้แน่ใจ ถึงการได้รับการศึกษาที่ได้คุณภาพอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง และส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคน

5) บรรลุ ถึงความเท่าเทียมทางเพศ และเสริมสร้างพลังให้แก่สตรีและเด็กหญิงทุกคน

6) ทำให้แน่ใจว่าเรื่องน้ำและการสุขาภิบาลได้รับการจัดการอย่างยั่งยืน และมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน

7) ทำให้แน่ใจว่าทุกคนสามารถเข้าถึง พลังงานที่ทันสมัย ยั่งยืน เชื่อถือได้ ตามกำลังซื้อของตน

8) ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและทั่วถึง ให้เป็นไปอย่างยั่งยืน ส่งเสริมศักยภาพการมีงานทำและการจ้างงานเต็มที่ และงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน

9) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและทั่วถึง และ สนับสนุนนวัตกรรม

10) ลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในและระหว่างประเทศ

11) ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความปลอดภัย ทั่วถึง พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน

12) ทำให้แน่ใจถึงการมีแบบแผนการผลิต และการบริโภคที่ยั่งยืน

13) ดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และผลกระทบที่เกิดขึ้น

14) อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเลสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เป็นไปอย่างยั่งยืน

15) พิทักษ์ บูรณะ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของระบบนิเวศบนบก จัดการป่าไม้ อย่างยั่งยืน ต่อสู้กับการแปรสภาพเป็นทะเลทราย หยุดยั้งและฟื้นฟูความเสื่อมโทรมของที่ดิน และหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

16) ส่งเสริมให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ไม่แบ่งแยก เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการ เข้าถึงความยุติธรรมโดยถ้วนหน้า และสร้างให้เกิดสถาบันอันเป็นที่พึ่งของส่วนรวม มีประสิทธิผล และเป็นที่ยอมรับ ในทุกระดับ

17) เสริมสร้างความเข้มแข็งในวิธีการปฏิบัติให้เกิดผล และสร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

นอกจากการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ จะเป็นนโยบายที่สำคัญและสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ยังมีมาตราที่เกี่ยวข้องกับคนพิการโดยตรง คือ มาตรา 27 และ 71 อีกด้วย คือ

มาตรา 27 กำหนดไว้ว่าบุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายมีสิทธิและเสรีภาพและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติ โดยไม่เป็น ธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยสาเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ หรือเหตุอื่นใด จะกระทำไม่ได้...

มาตรา 71 กำหนดไว้ว่ารัฐพึงเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบัน ครอบครัวอันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของสังคม จัดให้ประชาชนมีที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสม ส่งเสริมและพัฒนาการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพที่แข็งแรงและมีจิตใจเข้มแข็ง รวมตลอดทั้งส่งเสริมและ พัฒนาการกีฬาให้ไปสู่ความเป็นเลิศและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน รัฐพึง ส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้เป็นพลเมืองที่ดี และมีคุณภาพและความสามารถสูงขึ้น รัฐพึงให้ความช่วยเหลือเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาส ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ...

นอกจากนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการของประเทศไทย ยังได้รับการรับรองสิทธิตามกฎหมายโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2556 (แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564: 17) ซึ่งเมื่อเข้าสู่ขั้นตอนการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ได้มีการกำหนดแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติขึ้น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นรูปธรรม ในช่วงเวลาที่ทำวิจัยนี้ อยู่ในช่วงแผนฯ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยสนใจศึกษา การนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ไปปฏิบัติ กรณีการส่งเสริมกีฬาคนพิการ โดยเลือกศึกษากรณีบริษัท ล็อกซ์เลย์ จำกัด (มหาชน) เนื่องจากเป็นบริษัทแรก ๆ ที่ส่งเสริมกีฬาคนพิการในระดับชาติ เพื่อไปแข่งขันระดับนานาชาติ และส่งเสริมอย่างต่อเนื่องทุกปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ คือวิธีการจัดเก็บข้อมูลใช้การศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสอบถามพร้อมขอข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่าย ฝ่ายทรัพยากรบุคคล บริษัท ล็อกซ์เลย์ จำกัด (มหาชน) ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม 2561 นำมาการประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา เชิงสาเหตุและผล

สถานการณ์ด้านคนพิการในประเทศไทย

จากรายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านคนพิการในประเทศไทย ข้อมูลสิ้นสุด ณ วันที่ 25 มิถุนายน 2560 จัดทำโดย กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พบว่า

ประเทศไทยมีคนพิการ 1,802,375 คน (ร้อยละ 2.72 ของประชากรทั้งประเทศ) เป็นเพศชาย 951,199 คน (ร้อยละ 52.77) เพศหญิง 851,176 คน (ร้อยละ 47.23)

สาเหตุความพิการแบ่งได้ดังนี้ ภาวะเจ็บป่วยและโรคต่าง ๆ ในภายหลัง (ความดันโลหิตสูง/หลอดเลือดหัวใจตีบ/ข้อสันหลังอักเสบ/โรคติดเชื้อ/เบาหวาน/ลมชัก) ร้อยละ 32.24 ความพิการแต่กำเนิด ร้อยละ 18.71 อุบัติเหตุ ร้อยละ 15.61 พันธุกรรม ร้อยละ 0.45 มากกว่า 1 สาเหตุ ร้อยละ 1.76 แพทย์ไม่ระบุสาเหตุความพิการ ร้อยละ 29.23

ประเภทความพิการแบ่งได้ดังนี้ พิการทางการเคลื่อนไหวหรือทางร่างกาย จำนวน 878,888 คน (ร้อยละ 48.76) ทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย จำนวน 329,437 คน (ร้อยละ18.28) ทางการเห็น จำนวน 188,050 คน (ร้อยละ 10.43) ทางจิตใจหรือพฤติกรรม จำนวน 133,361 คน (ร้อยละ 7.40) ทางสติปัญญา จำนวน 125,738 คน (ร้อยละ 6.98) ทางการเรียนรู้ จำนวน 10,217 คน (ร้อยละ 0.57) ออทิสติก จำนวน 8,345 คน (ร้อยละ 0.46) พิการมากกว่า 1 ประเภท จำนวน 117,164 คน (ร้อยละ 6.50) ข้อมูลรอการยืนยัน จำนวน 11,175 คน (ร้อยละ 0.62)

คนพิการที่อยู่ในวัยทำงาน (อายุ 15-60 ปี) จำนวน 802,058 คน แบ่งเป็น คนพิการในวัยทำงานที่ประกอบอาชีพ จำนวน 227,924 คน (ร้อยละ 28.42) คนพิการในวัยทำงานที่สามารถประกอบอาชีพได้ แต่ยังไม่ได้ประกอบอาชีพ จำนวน 455,990 คน (ร้อยละ 56.85) คนพิการในวัยทำงานที่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ (เนื่องจากพิการมาก ช่วยเหลือตนเองไม่ได้) จำนวน 118,144 คน (ร้อยละ 14.73)

โดยสรุป ประเทศไทยมีคนพิการ 1,802,375 คน (ร้อยละ 2.72 ของประชากรทั้งประเทศ) สาเหตุความพิการส่วนมากเกิดจากภาวะเจ็บป่วยและโรคต่าง ๆ ในภายหลัง (ความดันโลหิตสูง/หลอดเลือดหัวใจตีบ/ข้อสันหลังอักเสบ/โรคติดเชื้อ/เบาหวาน/ลมชัก) ร้อยละ 32.24 ประเภทความพิการที่มีมากที่สุดคือ พิการทางการเคลื่อนไหวหรือทางร่างกาย จำนวน 878,888 คน (ร้อยละ 48.76) คนพิการที่อยู่ในวัยทำงาน อายุระหว่าง 15-60 ปี มีจำนวน 802,058 คน (ร้อยละ 44.5) คนพิการในวัยทำงานที่สามารถประกอบอาชีพได้ แต่ยังไม่ได้ประกอบอาชีพ มีจำนวน 455,990 คน (ร้อยละ 56.85)

สำหรับกีฬาคนพิการ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ สนับสนุนเงินทุนแก่กรมพลศึกษา เพื่อจัดการแข่งขันกีฬาคนพิการระดับชาติ ในประเทศไทย ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2518 ที่กรีฑาสถานแห่งชาติ ครั้งที่สองจัดเมื่อปี พ.ศ. 2522 โดยได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ และการบริจาคของภาคเอกชนและบุคคล ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2524 สหประชาชาติกำหนดให้เป็นปีคนพิการสากล ประเทศไทยขยายการแข่งขันสู่ภูมิภาคด้วย คือจัดที่ เชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลา และกรุงเทพมหานคร (วิกิพีเดีย, 2561)

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550

พระราชบัญญัติดังกล่าว ได้นิยามคำสำคัญส่วนหนึ่งไว้ดังนี้

“คนพิการ” หมายความว่า บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญา การเรียนรู้ หรือความบกพร่องอื่นใด ประกอบกับมีอุปสรรคในด้านต่าง ๆ และมีความจำเป็นเป็นพิเศษที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือด้านหนึ่งด้านใด เพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ตามประเภทและหลักเกณฑ์ที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ประกาศกำหนด

“การส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต” หมายความว่า การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ การจัดสวัสดิการ การส่งเสริมและพิทักษ์สิทธิ การสนับสนุนให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตอิสระ มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และเสมอภาคกับบุคคลทั่วไป มีส่วนร่วมทางสังคมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่คนพิการสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้

มีมาตราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาโดยตรง ดังนี้

มาตรา 23 ให้จัดตั้งกองทุนขึ้นกองทุนหนึ่งในสำนักงาน เรียกว่า “กองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ” เพื่อเป็นทุนสำหรับการใช้จ่ายเกี่ยวกับการคุ้มครองและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ การส่งเสริมและการดำเนินงานด้านการสงเคราะห์ช่วยเหลือคนพิการ การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ การศึกษาและการประกอบอาชีพของคนพิการ รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ โดยจัดสรรให้อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง

มาตรา 24 กองทุนประกอบด้วย

(1) ทรัพย์สิน สิทธิ หนี้ เงินงบประมาณ และรายได้ในกองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ ตามพระราชบัญญัติการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ พ.ศ. 2534 ที่โอนมาตามมาตรา 42

(2) เงินอุดหนุนจากรัฐบาล ทั้งนี้ ให้รัฐบาลจัดสรรให้เพียงพอแก่การส่งเสริมและพัฒนา คุณภาพชีวิตคนพิการ

(3) เงินหรือทรัพย์สินที่ได้รับบริจาค เพื่อสนับสนุนวัตถุประสงค์ของกองทุน

(4) เงินรายได้จากการออกสลากหรือที่ได้มาจากการจัดกิจกรรม

(5) เงินที่นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการส่งเข้ากองทุนตามมาตรา 34

(6) ดอกผลที่เกิดจากเงินหรือทรัพย์สินของกองทุน

มาตรา 33 เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการให้นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการ และหน่วยงานของรัฐรับคนพิการเข้าทำงานตามลักษณะของงานในอัตราส่วนที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติงานในสถานประกอบการหรือหน่วยงานของรัฐ ทั้งนี้ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานออกกฎกระทรวงกำหนดจำนวนที่นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการ และหน่วยงานของรัฐจะต้องรับคนพิการเข้าทำงาน

มาตรา 34 นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการที่มิได้รับคนพิการเข้าทำงานตามจำนวนที่กำหนดตามมาตรา 33 ให้ส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 24 (5) ทั้งนี้ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานออกกฎกระทรวงกำหนดจำนวนเงินที่นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการจะต้องนำส่งเข้ากองทุน

นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการที่ต้องส่งเงินเข้ากองทุนตามวรรคหนึ่ง แต่มิได้ส่ง ส่งล่าช้า หรือส่งเงินไม่ครบถ้วน ให้เสียดอกเบี้ยในอัตราร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปีของจำนวนเงินที่ยังไม่ได้ส่งเข้ากองทุน

นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการซึ่งรับคนพิการเข้าทำงานหรือส่งเงินเข้ากองทุนตามวรรคหนึ่งมีสิทธิได้รับยกเว้นภาษีเป็นร้อยละของจำนวนเงินค่าจ้างที่จ่ายให้แก่คนพิการหรือเงินที่ส่งเข้ากองทุนแล้วแต่กรณี ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 35 ในกรณีที่หน่วยงานของรัฐไม่ประสงค์จะรับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 หรือนายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการไม่รับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 และไม่ประสงค์จะส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 34 หน่วยงานของรัฐ นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการนั้นอาจให้สัมปทาน จัดสถานที่จำหน่ายสินค้าหรือบริการ จัดจ้างเหมาช่วงงาน ฝึกงาน หรือให้การช่วยเหลืออื่นใดแก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการแทนก็ได้ ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการกำหนดในระเบียบ

การขับเคลื่อนให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ

ได้มีการกำหนดแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติขึ้น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นรูปธรรม ซึ่งแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564 หน้า 5 ได้รายงานสรุปผลการดำเนินการที่ผ่านมาของแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2555-2559 ไว้ดังนี้

สำหรับผลการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมภายใต้แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2554-2559 ในเชิงของกลไกการขับเคลื่อนงานด้านคนพิการในระดับพื้นที่ คือ การจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการในระดับพื้นที่ โดยมีการจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการระดับจังหวัดทุกจังหวัด และกรุงเทพมหานคร รวมจำนวน 77 แห่ง และจัดตั้งศูนย์บริการคนพิการทั่วไป จำนวน 1,096 ศูนย์ จำแนกเป็น องค์กรด้านคนพิการที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน จำนวน 64 ศูนย์ และราชการส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 1,010 ศูนย์ และส่วนราชการ อื่นอีกจำนวน 22 ศูนย์ นอกจากการดำเนินการดังกล่าวข้างต้น การขับเคลื่อนงานด้านคนพิการที่สำคัญอีกประการ คือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรด้านคนพิการและเครือข่าย ให้สามารถส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิของคนพิการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีองค์กรด้านคนพิการในแต่ละประเภทความพิการจำนวน 835 องค์กรทั่วประเทศ ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนงานด้านคนพิการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ทั้งนี้การดำเนินงานขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการตามแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการดังกล่าวข้างต้นจะสำเร็จไปไม่ได้ถ้าหากสังคมยังขาดเจตคติที่ดี และสร้างสรรค์ต่อคนพิการและความพิการ โดยในช่วงของการขับเคลื่อนแผนที่ผ่านมาได้มีการจัดทำโครงการพัฒนาศักยภาพนักร้องนักดนตรีตาบอดในที่สาธารณะ: จากถนนสู่ดวงดาว (From Street to Stars) เพื่อยกระดับการประกอบอาชีพของนักร้องนักดนตรีคนตาบอดทั่วประเทศ โดยกิจกรรมประกอบด้วยการอบรมเล่นดนตรี ร้องเพลงและพัฒนาบุคลิกภาพ โดยมีคนพิการทางการเห็นสมัครเข้าร่วมโครงการ 800 คน และผ่านการคัดเลือก 50 คน รวมไปถึงการแสดงศักยภาพ การแสดงในพื้นที่สาธารณะ และเผยแพร่ MV เพลงกำลังใจ และบทเพลง cover อื่น ๆ ของศิลปิน S2S ผ่านช่องทางมัลติมีเดีย เช่น YouTube ช่องทาง GMM ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างสื่อสาร สังคมให้เห็นถึงศักยภาพของคนพิการที่สามารถเป็นพลังในการขับเคลื่อนและสร้างสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันต่อไป

จะเห็นได้ว่าไม่มีการรายงานการดำเนินงานด้านการส่งเสริมกีฬาคนพิการแต่อย่างใด ทั้งนี้ อาจไม่ได้แปลว่าไม่มีการดำเนินการใด ๆ เลย แต่น่าจะบ่งชี้ได้ว่าการส่งเสริมกีฬาคนพิการไม่ได้เป็นจุดเน้นสำคัญของการดำเนินการ

สำหรับทิศทางยุทธศาสตร์แผนฯ ฉบับที่ 5 ระบุวิสัยทัศน์ ไว้ว่า คนพิการเข้าถึงสิทธิได้จริง ดำรงชีวิตอิสระในสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันอย่างยั่งยืน (Make the Right Real for Persons with Disabilities towards Independent Living in Sustainable Inclusive Society) โดยมีพันธกิจ คือ (แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564: 20-21)

1. เสริมพลังให้คนพิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้จากสิทธิ สวัสดิการ ตลอดจนสนับสนุนองค์กรด้านคนพิการให้มีศักยภาพ ความเข้มแข็ง เพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการอย่างยั่งยืน

2. ปฏิรูประบบบริหารจัดการให้คนพิการเข้าถึงสิทธิได้จริง รวมถึงส่งเสริมคุ้มครองสิทธิของคนพิการและขจัดการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการทุกรูปแบบ

3. สื่อสารสังคม สร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้มีเจตคติเชิงสร้างสรรค์ต่อคนพิการและความพิการเพื่อนำไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

4. สร้างสภาพแวดล้อม การเดินทาง บริการสาธารณะ และพัฒนาเทคโนโลยี ที่คนพิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้

5. ส่งเสริมและบูรณาการเครือข่ายทุกภาคส่วนโดยสร้างการมีส่วนร่วม เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการอย่างเป็นระบบและยั่งยืน โดยมียุทธศาสตร์แห่งความเท่าเทียม = EQUAL เสริมพลังคนพิการและองค์กรด้านคนพิการให้มีศักยภาพและความเข้มแข็ง (Empowerment)

6. พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการ ขจัดการเลือกปฏิบัติ เพื่อให้คนพิการเข้าถึงสิทธิได้จริง (Quality Management)

7. เสริมสร้างความเข้าใจและเจตคติเชิงสร้างสรรค์ต่อคนพิการและความพิการ (Understanding)

8. สร้างสภาพแวดล้อมและบริการสาธารณะที่ทุกคนเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ (Accessibility)

9. ส่งเสริมการบูรณาการเครือข่ายและสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการอย่างยั่งยืน (Linkage)

ในแผนฯ ฉบับที่ 5 เรื่องของกีฬา ปรากฏอยู่ใน ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการ ขจัดการเลือกปฏิบัติ เพื่อให้คนพิการเข้าถึงสิทธิได้จริง (Quality Management) แนวทางที่ 2 จัดระบบสนับสนุนการท่องเที่ยว กีฬา นันทนาการ วัฒนธรรม และบันเทิง สำหรับคนพิการอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีตัวชี้วัดคือ

1. มีระบบสนับสนุน แผนงาน โครงการ เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว กีฬา นันทนาการ วัฒนธรรม และบันเทิง สำหรับคนพิการอย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ

2. สัดส่วนที่เพิ่มขึ้นของคนพิการที่ร่วมกิจกรรมท่องเที่ยว นันทนาการ วัฒนธรรม กีฬา และบันเทิงอย่าง เท่าเทียม (เพิ่มขึ้นทุกปี)

หน่วยงานรับผิดชอบ คือ

หน่วยงานหลัก: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (กก.) กระทรวงวัฒนธรรม (วธ)

หน่วยงานสนับสนุน: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทส.) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (วท.) กระทรวงมหาดไทย (มท.) กรุงเทพมหานคร (กทม.) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) กระทรวงคมนาคม (คค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) องค์กรด้านคนพิการ องค์กรด้านกีฬาคนพิการ

การแปลงแผนฯ ฉบับที่ 5 สู่การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล มีดังนี้ (แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564: 34)

1. ขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการของประเทศไทย โดยยึดแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564 เป็นกรอบและทิศทางหลัก และแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ ในระดับต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทการดำเนินงานด้านคนพิการและบริบทของการพัฒนาประเทศไทย

2. ขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการในระดับจังหวัดโดยใช้กลไกคณะอนุกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการประจำจังหวัด โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานดำเนินการ เชื่อมโยงสู่พื้นที่และคนพิการในพื้นที่อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

3. ใช้กลไกและเครื่องมือการพัฒนาของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม องค์กรด้านคนพิการ หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง สื่อมวลชน อย่างบูรณาการและมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานที่มีประสิทธิภาพสนองตอบต่อความต้องการจำเป็นของคนพิการอย่างทั่วถึง

4. ระบบบริหารจัดการแผนสู่การปฏิบัติที่มีความเชื่อมโยงกันในระดับต่าง ๆ รวมถึงระบบการสนับสนุนทรัพยากร งบประมาณ และระบบการติดตามประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ

สำหรับแนวทางในการขับเคลื่อนแผนสู่การปฏิบัติ มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนและติดตามประเมินผลแผนฯ ฉบับที่ 5 เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการบูรณาการ กำกับ ติดตาม การขับเคลื่อนแผนไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้แทนคนพิการ (แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564: 35)

1. กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในฐานะฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ทำหน้าที่ในการสื่อสารแผน สร้างความรู้และความเข้าใจในสาระสำคัญและเจตนารมณ์ของแผนให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับแผนในทุกระดับเพื่อให้การขับเคลื่อนแผนไปสู่การปฏิบัติ

2. หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม องค์กรเอกชน และองค์กรด้านคนพิการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในแต่ละยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564 จะต้องจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีรองรับ รวมถึงจัดส่งข้อมูลแผนปฏิบัติการ ตลอดจนรายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติทุกปี

3. คณะอนุกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการประจำจังหวัดทุกจังหวัด จัดทำแผนปฏิบัติการ ด้านคนพิการของจังหวัดให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564 โดยให้รายงานผลการดำเนินงานมายังกรมส่งแสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการทุกปี เพื่อที่จะได้ประเมินผลภาพรวมต่อไป

4. สนับสนุนงบประมาณจากกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการในการขับเคลื่อนแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564 และแผนปฏิบัติการด้านคนพิการของจังหวัด รวมถึงสนับสนุนแผนงานด้านคนพิการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564 ในกรณีที่จำเป็น

แผนดังกล่าวดูจะไม่ได้ให้ความสำคัญมากนักกับบทบาทของภาคเอกชนที่แสวงกำไรในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการ แต่จะเน้นบทบาทไปที่ภาครัฐ และภาคไม่แสวงผลกำไรมากกว่า ดังจะเห็นได้จากการที่ภาคเอกชนที่แสวงกำไรไม่ได้ถูกกล่าวถึงทั้งในหน่วยงานหลัก และหน่วยงานรอง ที่รับผิดชอบตัวชี้วัดในยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการ ขจัดการเลือกปฏิบัติ เพื่อให้คนพิการเข้าถึงสิทธิได้จริง (Quality Management) แนวทางที่ 2 จัดระบบสนับสนุนการ ท่องเที่ยว กีฬา นันทนาการ วัฒนธรรม และบันเทิง สำหรับคนพิการอย่างมีประสิทธิภาพ แต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม ภาคเอกชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภาคเอกชน ถูกระบุไว้ในยุทธศาสตร์อื่น ๆ อยู่บ้าง ได้แก่

ยุทธศาสตร์ที่ 1 เสริมพลังคนพิการและองค์กรด้านคนพิการให้มีศักยภาพและความเข้มแข็ง (Empowerment)

แนวทางที่ 7 สนับสนุนทรัพยากร องค์ความรู้ และการบริหารจัดการที่มี ประสิทธิภาพแก่องค์กรด้านคนพิการในทุกระดับ

องค์กรภาคเอกชน ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการ ขจัดการเลือกปฏิบัติ เพื่อให้คนพิการเข้าถึงสิทธิได้จริง (Quality Management)

แนวทางที่ 5 เพิ่มประสิทธิภาพของระบบและกลไก ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อเพิ่มศักยภาพของคนพิการให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพ มีงานทำและมีรายได้มากขึ้น

สภาหอการค้าฯ สภาอุตสาหกรรม ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 เสริมสร้างความเข้าใจและเจตคติเชิงสร้างสรรค์ต่อคนพิการและความพิการ (Understanding)

แนวทางที่ 3 สื่อสารสังคม สร้างการรับรู้และความเข้าใจผ่านสื่อ สิ่งพิมพ์ ออนไลน์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่อทางเลือก ให้คนในสังคมมีความรู้ ความเข้าใจ เพื่อสร้างเจตคติที่ดีและสร้างสรรค์ต่อคนพิการและความพิการ

ภาคเอกชน ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

แนวทางที่ 4 ส่งเสริมและสนับสนุน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมให้จัดกิจกรรมที่เป็นการสร้างเสริมเจตคติที่ดีต่อคนพิการ รวมถึง ให้เกิดความรู้และความเข้าในกฎหมายที่เกี่ยวข้องด้านคนพิการ อนุสัญญาว่าด้วย สิทธิคนพิการ ยุทธศาสตร์อินชอน เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน กรอบการดำเนินงานเซนไดเพื่อการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ และพันธกรณีระหว่างประเทศอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ภาคเอกชน ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 สร้างสภาพแวดล้อมและบริการสาธารณะที่ทุกคนเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ : Accessibility

แนวทางที่ 4 พัฒนาระบบการคมนาคม ขนส่งสาธารณะทุกรูปแบบให้เอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนพิการและทุกคน ในสังคม

ผู้ประกอบการภาคเอกชน ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ส่งเสริมการบูรณาการเครือข่ายและสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ อย่างยั่งยืน : Linkage

แนวทางที่ 1 บูรณาการเครือข่ายด้านคนพิการและสร้างการมีส่วนร่วมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม และภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในรูปแบบกลไกประชารัฐ และรูปแบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเชื่อมโยงการให้บริการด้านคนพิการอย่างมีประสิทธิภาพ

ภาคธุรกิจ ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

แนวทางที่ 2 ส่งเสริม สนับสุนน ให้มีการบูรณาการประเด็นด้านคนพิการเข้ากับยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี นโยบาย โครงการ แผนงาน และงบประมาณแบบบูรณาการ ของหน่วยงานของรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง

ภาคเอกชน ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

แนวทางที่ 3 สร้างความเข้มแข็งและพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายการดำเนินงานด้านคนพิการ และประเภทความพิการ รวมถึงเครือข่ายข้ามประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถดำเนินงานด้านคนพิการอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

ภาคธุรกิจ ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

แนวทางที่ 4 สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจ เพื่อสังคมเพื่อคนพิการ และประชารัฐ เพื่อสังคมด้านคนพิการ และส่งเสริมให้มีการบูรณาการความร่วมมือกับเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้คนพิการ ผู้ดูแลคนพิการ และองค์กรด้านคนพิการพึ่งตนเองได้

ภาคธุรกิจ สภาอุตสาหกรรม สภาหอการค้าฯ ถูกระบุเป็น หน่วยงานสนับสนุน

การส่งเสริมกีฬาคนพิการของบริษัท ล็อกซ์เลย์ จำกัด (มหาชน)

จากเอกสารภายในบริษัท ล็อกซเล่ย์ จำกัด (มหาชน) เรื่อง โครงการล็อกซเล่ย์ สปอร์ตฮีโร่ แบดมินตันคนพิการทีมชาติไทย (2555) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการส่งเสริมกีฬาคนพิการ มีรายละเอียดดังนี้

1) ความเป็นมา

กีฬาแบดมินตันคนพิการเป็นกีฬาชนิดหนึ่งที่ได้สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทยตลอดมา ทั้งการแข่งขันระดับอาเซียนและระดับโลก แต่เนื่องจากการฝึกซ้อมและเตรียมทีมนักกีฬาแต่ละครั้งใช้งบประมาณสูงมากถ้าจะรองบประมาณจากทางรัฐบาลอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ บริษัท ล็อกซเล่ย์ จำกัด (มหาชน) เป็นหน่วยงานเอกชนที่มองเห็นถึงความสำคัญของกีฬา กีฬาแบดมินตันคนพิการทีมชาติไทย จึงยินดีที่จะเข้ามาช่วยรัฐในการสนับสนุนกิจกรรมแบดมินตันทีมชาติไทย ให้เจริญก้าวหน้า และพัฒนามาตรฐานเทียบเท่านานาอารยประเทศ จึงได้จัดทำโครงการล็อกซเล่ย์ สปอร์ตฮีโร่ แบดมินตันคนพิการทีมชาติไทยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. พัฒนามาตรฐานกีฬาแบดมินตันคนพิการทีมชาติไทยให้มีมาตรฐานสูงขึ้น

2. เพื่อแบ่งเบาภาระของภาครัฐ

3. เพื่อผลักดันให้นักกีฬาแบดมินตันคนพิการทีมชาติไทย ประสบความสำร็จในการแข่งขันในระดับนานาชาติ

4. เพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานของคนพิการเทียบเท่าคนปรกติและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

5. เพื่อให้เกิดการจ้างงานตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 อันมีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองให้คนพิการมีงานทำ

2) วิธีการดำเนินงาน

1. จัดสรรเงินเพื่อสนับสนุนการฝึกซ้อมแก่นักกีฬาในรูปแบบการจ้างงาน โดยรับเงินเดือน เดือนละ 9,000 บาท ต่อคน จำนวนทั้งสิ้น 8 คน เป็นเวลา 1 ปี เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 864,000 บาท

2. แต่งตั้งคณะกรรมการสรรหาและคัดเลือกตัวนักกีฬา เข้าร่วมโครงการ โดยคณะกรรมการ ประกอบด้วย

- ตัวแทนนักกีฬา จำนวน 3 คน (ต้องเป็นบุคคลที่ไม่สมัครเข้ารับการคัดเลือก)
- ตัวแทนผู้ฝึกสอน จำนวน 2 คน
- ตัวแทนจากบริษัท ล็อกซเล่ย์ จำกัด (มหาชน) จำนวน 2 คน

3) คุณสมบัติของผู้สมัครเป็นพนักงาน บริษัท ล็อกซ์เลย์ จำกัด (มหาชน)

1. เป็นนักกีฬาแบดมินตันคนพิการ (มีสมุดประจำตัวคนพิการ)
2. เป็นนักกีฬาที่มีระเบียบวินัย ความประพฤติที่ดีเหมาะสม เป็นตัวอย่างของนักกีฬาและประชาชนทั่วไป
3. ขยันฝึกซ้อม เชื่อฟังและให้ความร่วมมือต่อผู้ฝึกสอน และเพื่อนร่วมทีม
4. มีผลงานจากการแข่งขัน ทั้งภายในประเทศและระดับนานาชาติ
5. มีรายได้น้อย หรือไม่มีรายได้

4) ขั้นตอนการคัดเลือกนักกีฬาแบดมินตันคนพิการ

20-30 พ.ย. เปิดรับสมัครนักกีฬาแบดมินตันคนพิการ

6-7 ธ.ค. คณะกรรมการสัมภาษณ์นักกีฬาแบดมินตันพิการ

7 ธ.ค. ประกาศผล

16 ธ.ค. เริ่มการจ้างงาน

5) เกณฑ์การพิจารณา

1. ความขยัน เชื่อฟัง และให้ความร่วมมือ ต่อผู้ฝึกสอนและเพื่อร่วมทีม 25 คะแนน
2. มีผลงานในการแข่งขันระดับประเทศและนานาชาติ 25 คะแนน
3. อุทิศตนเป็นประโยชน์ต่อสังคมและให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของแบดมินตันคนพิการ 20 คะแนน
4. คะแนนการสัมภาษณ์ 20 คะแนน
5. เป็นบุคคลที่มีรายได้น้อย หรือไม่มีรายได้ 10 คะแนน
6. ระยะเวลาในการรับทุน 1 ปี เป็นเงินทั้งสิ้น 864,000 บาท
7. นักกีฬาแบดมินตันคนพิการผู้ใดสนใจ สามารถสมัครได้โดยตรงที่ http://loxjobs.loxley.co.th

หลังจากการริเริ่มโครงการข้างต้นในปี พ.ศ. 2555 ได้มีการปรับเปลี่ยนการดำเนินการเข้าสู่ระบบงานประจำ โดยไม่ต้องเสนอโครงการเพื่อพิจารณาอีก และยังคงมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้ ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ แม้การจ้างงานนี้ ไม่ได้จ้างให้ทำหน้าที่ตามปกติที่บริษัทต้องกระทำ แต่เป็นการจ้างเพื่อให้เป็นนักกีฬาโดยตรง แต่ก็สามารถนับเข้าเป็นการจ้างงานตามมาตรา 33 ได้เช่นกัน ดังนั้น บริษัทจึงเลือกที่จะใช้วิธีการจ้างงาน แทนการดำเนินการตามมาตรา 35 ซึ่งอาจมีความยุ่งยากกว่าในการพิสูจน์ว่าเป็นการดำเนินการที่เข้าตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการกำหนดในระเบียบหรือไม่ ทั้งนี้ มาตรา 35 ระบุไว้ว่า “เจ้าของสถานประกอบการนั้นอาจให้สัมปทาน จัดสถานที่จำหน่ายสินค้าหรือบริการ จัดจ้างเหมาช่วงงาน ฝึกงาน หรือให้การช่วยเหลืออื่นใดแก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการแทนก็ได้ ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการกำหนดในระเบียบ”

ผลการศึกษา

1. แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560–2564 ได้รายงานสรุปผลการดำเนินการที่ผ่านมาไว้ แต่ไม่มีการกล่าวถึงการส่งเสริมกีฬาคนพิการแต่อย่างใด ทั้งนี้ อาจไม่ได้แปลว่าไม่มีการดำเนินการใด ๆ เลย แต่น่าจะบ่งชี้ได้ว่าการส่งเสริมกีฬาคนพิการไม่ได้เป็นจุดเน้นสำคัญของการดำเนินการตามแผนดังกล่าว

2. แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ให้ความสำคัญกับบทบาทของภาครัฐ และภาคไม่แสวงผลกำไร ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการ มากกว่าที่จะคาดหวังบทบาทดังกล่าวจากภาคเอกชนที่แสวงกำไร แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่าภาคเอกชนที่แสวงกำไร ดังเช่น กรณีบริษัท ล็อกซเล่ย์ จำกัด (มหาชน) สามารถมีบทบาทส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการได้อย่างมาก หากมีแรงจูงใจที่เหมาะสม

3. การส่งเสริมกีฬาคนพิการ บริษัท ล็อกซ์เลย์ จำกัด (มหาชน) มีเหตุจูงใจที่ทำให้สามารถทำได้สำเร็จอย่างต่อเนื่องทุกปี จากประโยชน์ที่บริษัทได้รับ จากการปฏิบัติตามมาตรา 33 โดยการจ้างคนพิการเข้าทำงานเป็นนักกีฬา ซึ่งทำให้บริษัทไม่ต้องส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 34

ข้อเสนอแนะ

ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับบทบาทของภาคเอกชนที่แสวงกำไร ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการในด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้น เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญอีกแรงหนึ่ง ในการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ไปปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นต่อไป โดยอาจพิจารณาให้ภาคเอกชนมีบทบาทมากขึ้นในยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ของแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ หรือมีผู้แทนอยู่ในคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการห่งชาติ และคณะอนุกรรมการชุดต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2550-2554. ออนไลน์. สืบค้นจาก http://dep.go.th/?q=th/node/515

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2555-2559. ออนไลน์. สืบค้นจาก http://dep.go.th/sites/default/files/files/law/แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติฉบับที่%204%20พ.ศ%202555%20-2559.pdf

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564. ออนไลน์. สืบค้นจาก http://dep.go.th/sites/default/files/files/law/แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ%20ฉบับท.pdf

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2560. รายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านคนพิการในประเทศไทย. ออนไลน์. สืบค้นจาก http://dep.go.th/sites/default/files/files/news/สถานการณ์คนพิการ_มิถุนายน2560.pdf

โครงการล็อกซเล่ย์ สปอร์ตฮีโร่ แบดมินตันคนพิการทีมชาติไทย. 2555. เอกสารภายในบริษัท ล็อกซเล่ย์ จำกัด (มหาชน).

วิกิพีเดีย, 2561. กีฬาคนพิการในประเทศไทย. ออนไลน์. สืบค้นจาก https://th.wikipedia.org/wiki/กีฬาคนพิการในประเทศไทย

พรบ.ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550. เล่ม 124 ตอนที่ 61ก ราชกิจจานุเบกษา 27 กันยายน 2550.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560.

European Investment Bank: EIB, 2004. *The EIB's Role in Public-Private Partnerships (PPPs).* From http://www/eib.org/attachments/thematic/eib_ppp_en.pdf. Access on October 18th, 2016. p.3.

ทรัพยากรน้ำกับการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ติญทรรศน์ ประทีปพรณรงค์*

บทคัดย่อ

วิถีชีวิตของคนไทยมีความผูกพันกับแหล่งน้ำ และพึ่งพาแหล่งน้ำทั้งในด้านเกษตรกรรม เศรษฐกิจ และการคมนาคมขนส่งนับแต่โบราณมา นโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำถือเป็นนโยบายสำคัญ โดยนับตั้งแต่มีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้เป็นกรอบในการดำเนินนโยบายน้ำ ก็ได้มีการนำแนวคิดในการบริหารจัดการน้ำมาออกเป็นนโยบายต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม หลายทศวรรษที่ผ่านมาการนำนโยบายน้ำไปสู่การปฏิบัติยังไม่เกิดผล เพราะขาดการบูรณาการการบริหารจัดการ ขาดกฎหมายแม่บท และขาดความต่อเนื่องเพราะความไม่มีเสถียรภาพของรัฐบาลในอดีต ในปัจจุบันได้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ เข้าสู่การพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ซึ่งโดยหลักการนั้น ถือว่าร่างกฎหมายดังกล่าวได้พยายามที่จะวางหลักการ และแนวนโยบายระดับชาติที่มีลักษณะบูรณาการ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติทั้งหลายได้ยึดถือไว้ปฏิบัติตามอย่างเป็นระบบเพื่อการพัฒนาทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ดี จากการวิเคราะห์ร่างกฎหมายดังกล่าวเห็นว่า ควรมีการกำหนดบทบาทของผู้แทนท้องถิ่น และผู้แทนราชการส่วนกลางให้ชัดเจน โดยให้ผู้แทนท้องถิ่นมีอำนาจในการขับเคลื่อนพัฒนาทรัพยากรลุ่มน้ำในท้องถิ่นของตน และให้ผู้แทนราชการส่วนกลางอยู่ในฐานะเป็นกลไกประสานการขับเคลื่อน นอกจากนี้ยังควรให้มีการศึกษาผลกระทบ และมาตรการรองรับผลกระทบจากการเก็บค่าใช้น้ำจากเกษตรกรให้ชัดเจน เพื่อทำให้เกิดผลเสียต่อภาคเกษตร และต่อสังคมโดยรวมให้น้อยที่สุด

คำสำคัญ: ทรัพยากรน้ำ การบริหารจัดการ การพัฒนาอย่างยั่งยืน

* คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: dhiyathad.pra@nida.ac.th

Water Resources and Sustainable Development Management

Dhiyathad Prateeppornnarong*

Abstract

Since ancient times, the people of Thailand have heavily been dependent on water resources for their agricultural, economic and travelling purposes. Water resources policy is of vital importance. The introduction of the National Economic and Social Development Plan led to a number of policies on water resources management being proposed. In the past several decades, however, translating the proposed policies into practice has not yet met with success; this was due to a lack of an integrated approach to the management of water resources, the absence of comprehensive legal measures and the political instability of successive governments. To date, the Water Resources Bill has been submitted and is being considered by the National Legislative Assembly of Thailand. This Bill sets out the principle that seeks to introduce an integrated approach to water resources management. This paper analysed the substance of the Bill and argued that the representatives from the locals should play a greater role in managing water resources in their areas while the representatives from a central government should only act as coordinators who help support the management. More importantly, as regards the idea of collecting a fee for using natural sources of water, there needs to be a critical study on the impacts that the collection of a fee would create upon the people in the agricultural sector as well as the measures that help mitigate the impacts.

Keywords: water resources, management, sustainable development

* Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Administration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: dhiyathad.pra@nida.ac.th

ความนำ

คำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” และสมญานามว่า “เวนิสตะวันออก” (Venice of the East) ซึ่งทั้งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกรุงเทพมหานครต่างก็ได้รับการเรียกขาน (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2538) ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนไทย ที่มีความผูกพันกับแหล่งน้ำ และพึ่งพาแหล่งน้ำทั้งในด้านเกษตรกรรม เศรษฐกิจ และการคมนาคมขนส่ง นับแต่โบราณมา

ในอดีตอาจกล่าวได้ว่า “น้ำ” เป็นทรัพยากรที่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน และแม้จะมีปัญหาน้ำแล้งในบางฤดูกาล ปัญหาดังกล่าวก็เป็นเพียงวงจรที่ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ ดังนั้น รัฐในอดีตจึงมีหน้าที่ในการกักเก็บน้ำให้ได้เพียงพอต่อความต้องการในช่วงน้ำแล้ง การจัดเก็บน้ำให้เพียงพอดังกล่าว จึงนำไปสู่แนวทางการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูน้ำแล้งนั่นเอง อย่างไรก็ตาม การเพิ่มขึ้นของประชากรในช่วง 2 ถึง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา การขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมหนัก อุตสาหกรรมเกษตร หรือภาคธุรกิจอื่น และการต่อต้านการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ ด้วยข้อกังวลในเชิงผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ เป็นต้น ทำให้ทรัพยากรน้ำซึ่งเคยมีเพียงพอต่อความต้องการประสบกับปัญหาการขาดแคลน เมื่อเกิดปัญหาขึ้นบ่อยครั้ง การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับการถกเถียงกันในสังคมในทุกภาคส่วน และทุกระดับ (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ, 2544)

แนวทางในการบริหารจัดการกับทรัพยากรน้ำเป็นประเด็นปัญหาที่มีการศึกษาในทางวิชาการอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำกลายเป็นประเด็นร้อนในสังคมอีกครั้ง เมื่อมีการเสนอร่างพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำขึ้น โดย 3 หน่วยงาน คือ กรมทรัพยากรน้ำ คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย และอนุกรรมาธิการ พิจารณาร่าง พ.ร.บ. ทรัพยากรน้ำ สภาผู้แทนราษฎร (ชุลีพร บุตรโคตร, 2557) สาระสำคัญของร่าง พ.ร.บ. ทั้ง 3 ฉบับ ในภาพรวมนั้นไม่แตกต่างกันเท่าใด เพราะเน้นให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลการบริหารจัดการน้ำในระดับชาติ และในระดับลุ่มน้ำ และยังได้สนับสนุนให้นำมาตรการทางการเงินที่สังคมเรียกขานในช่วงที่ผ่านมาว่า “ภาษีน้ำ”[1] เข้ามาเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมการใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างไรก็ตาม ร่าง พ.ร.บ. ดังกล่าวซึ่ง ณ ปัจจุบัน ยังคงอยู่ในระหว่างการพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) นั้น ได้สร้างแรงกระเพื่อมทางสังคมอย่างมาก เพราะสังคมเคลือบแคลงถึงการใช้มาตรการเก็บค่าใช้น้ำกับเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรรายได้ขนาดกลางและขนาดย่อม และยังเคลือบแคลงถึงความสามารถในการบริหารจัดการของหน่วยงานที่จะจัดตั้งขึ้นเพื่อดูแลการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (สถาพร เกื้อสกุล, 2560) ความเคลือบแคลงสงสัยเกิดขึ้น แม้รัฐบาลจะย้ำในหลายโอกาสว่า ร่าง พ.ร.บ. ทรัพยากรน้ำ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการเก็บค่าใช้จ่ายกับเกษตรกรรายย่อยแต่ประการใด

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และนำเสนอแนวทางเพื่อส่งเสริมการพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน ในหัวข้อถัดไปจะได้กล่าวถึงภาพรวมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในประเทศไทยโดยสังเขป โดยกล่าวถึงปัญหาทรัพยากรน้ำ และแนวนโยบายการบริหารจัดการแหล่งน้ำในประเทศไทยที่ผ่านมา โดยอ้างอิงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จากนั้นในหัวข้อที่ 3 จะวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ต่อมาในหัวข้อที่ 4 จะกล่าวถึงสาระสำคัญหลักของ ร่าง พ.ร.บ. ทรัพยากรน้ำ และนำเสนอบทวิเคราะห์แนวคิดในการบริหาร

จัดการน้ำที่ปรากฏอยู่ร่าง พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าว และในหัวข้อสุดท้ายจะเป็นการอภิปรายสรุป และนำเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภายใต้กรอบของร่าง พ.ร.บ. ทรัพยากรน้ำ

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในประเทศไทย

ปัญหาทรัพยากรน้ำในประเทศ

คณะกรรมาธิการวิสามัญ วุฒิสภา ได้นำเสนอรายงานการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่สัมฤทธิ์ผลในประเทศไทย[2] (2546) ได้สรุปประเด็นปัญหาทรัพยากรน้ำในประเทศไทยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ปัญหาการขาดแคลนน้ำ

ปัญหาการขาดแคลนน้ำนั้น พบว่าเกิดจากทั้งปัจจัยที่อาจควบคุมได้ และปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบด้วย

1.1 *การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ* การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นปัจจัยสำคัญไม่เพียงในระดับประเทศ แต่รวมไปถึงระดับโลก เนื่องจากการเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรมทั่วโลก รวมทั้งประชากรที่เพิ่มขึ้นในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้ก๊าซเรือนกระจกมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น จนทำให้อุณภูมิของโลกสูงขึ้นและแปรปรวนมากขึ้น สิ่งที่กล่าวมานี้ส่งผลให้ปริมาณน้ำฝนในแต่ละปีมีความแตกต่างกันอย่างมาก และเมื่อปีใดที่มีปริมาณน้ำฝนน้อย ปัญหาการขาดแคลนน้ำก็ตามมา

1.2 *ความเสียหายของแหล่งต้นน้ำ* การตัดไม้ทำลายป่าเป็นปัจจัยที่สำคัญประการแรก ๆ เมื่อพูดถึงปัญหาการขาดแคลนน้ำ เพราะผืนป่าเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ นอกจากนี้ยังมีปัญหาในเรื่องของการดูแลรักษาแหล่งต้นน้ำด้วย เช่น การบุกรุกทำลายพื้นที่แหล่งต้นน้ำ หรือการที่แหล่งต้นน้ำขาดการดูแลจนทำให้เกิดการตื้นเขินไม่อาจใช้ประโยชน์ได้

1.3 *ความต้องการใช้น้ำในภาคธุรกิจ* ดังที่กล่าวไว้ในหัวข้อก่อน ปัจจุบันมีอุตสาหกรรมมากมายที่มีความต้องการใช้น้ำในกระบวนการผลิตจำนวนมาก เช่น อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ โรงไฟฟ้า ธุรกิจบางประเภท เช่น โรงพยาบาล ก็มีความต้องการใช้น้ำในปริมาณมากเช่นกัน นอกจากนี้ การทำเกษตรกรรมในประเทศไทยในปัจจุบันมีการขยายตัวไปอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นอุตสาหกรรมการเกษตร ซึ่งเป็นภาคส่วนที่มีความต้องการในการใช้น้ำในปริมาณมาก เพื่อสร้างผลผลิตและรายได้

1.4 *การขาดแหล่งกักเก็บน้ำ* ในปัจจุบันยังมีแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ หรือที่สร้างขึ้นไม่เพียงพอต่อการกักเก็บน้ำผิวดิน ดังนั้นในปีที่มีปริมาณน้ำฝนน้อย จึงทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำ

1.5 *ประชาชนขาดจิตสำนึกในการใช้น้ำ* จิตสำนึกของประชาชนในการใช้น้ำเป็นสิ่งสำคัญ ในปัจจุบันพบว่า กลุ่มคนบางกลุ่มยังขาดจิตสำนึกในการใช้น้ำ เปิดน้ำไหลทิ้ง หรือใช้น้ำอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น โดยเฉพาะในที่สาธารณะ เช่น สวนสาธารณะ เป็นต้น

2. ปัญหาน้ำท่วมขัง

ปัญหาน้ำท่วมขังนี้ มีสาเหตุสำคัญหลายประการคล้ายคลึงกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ เช่น การทำลายผืนป่าซึ่งเป็นแหล่งซับน้ำ และการขยายตัวของชุมชนเมืองเนื่องจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรม และยังรวมไปถึงการขาดจิตสำนึกของคนที่ทิ้งขยะลงสู่แหล่งน้ำ เพราะเมื่อปริมาณขยะสะสมเป็นจำนวนมาก ก็อุดตันทางระบายน้ำทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขัง

3. ปัญหาน้ำเน่าเสีย

3.1 *การปล่อยน้ำเน่าเสียสู่แหล่งน้ำของโรงงานอุตสาหกรรม* การปล่อยน้ำเน่าเสียภาคหลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมสู่แหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ หรือคลอง เป็นสาเหตุสำคัญที่สุดประการแรก ๆ ที่ทำให้แหล่งน้ำเน่าเสีย การกระทำดังกล่าวทำให้ไม่สามารถนำน้ำในแหล่งน้ำที่มีการปล่อยน้ำเสียกลับมาใช้อุปโภคบริโภคได้ เพราะน้ำที่ปล่อยจากโรงงานส่วนมากมีสารปนเปื้อนที่เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิต และยังส่งผลต่อผืนดินที่อาจใช้ในการเพาะปลูกอีกด้วย ซึ่งปริมาณน้ำเน่าเสียนี้เองที่ยังเป็นสาเหตุทางอ้อมของการขาดแคลนน้ำอีกด้วย เพราะปริมาณน้ำเน่าเสียที่มากขึ้นก็หมายความถึงปริมาณน้ำที่จะนำไปใช้อุปโภคบริโภคลดลงอีกด้วย

3.2 *การทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลสู่แหล่งน้ำของชุมชนริมน้ำ* ชุมชนของไทยนับแต่โบราณก็มักจะตั้งอยู่บริเวณริมน้ำ เพราะสะดวกทั้งในการใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค และใช้ในการสัญจร อย่างไรก็ตาม การทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ลงแหล่งน้ำของชุมชนก็ยังมีให้พบเห็นอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะชุมชนริมน้ำที่เป็นพื้นที่ค้าขาย เช่น พื้นที่ที่มีประกอบการตลาดสด หรือร้านอาหาร รวมทั้งแหล่งชุมชนแออัด

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นว่าปัญหาทรัพยากรน้ำในประเทศไทยที่เกิดขึ้นมีหลายด้าน ทั้งปัญหาขาดแคลนน้ำ ปัญหาน้ำท่วมขัง และปัญหาน้ำเน่าเสีย จะเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นบางด้าน มีสาเหตุที่เชื่อมโยงกัน เช่น ปัญหาการขาดแคลนน้ำ และปัญหาน้ำท่วมขัง ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการที่ผืนป่า อันเป็นแหล่งต้นน้ำ และซับน้ำถูกทำลาย หรือปัญหาน้ำท่วมขัง และน้ำเน่าเสีย ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลลงสู่แหล่งน้ำ

<u>นโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ</u>

การบริหารจัดการน้ำเป็นนโยบายเก่าแก่ เริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยในสมัยดังกล่าวได้มีนโยบายให้มีการจัดทำระบบชลประทานแบบเหมืองฝายเพื่อการเกษตร จากนั้นนโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำถือเป็นนโยบายสำคัญตลอดมาไม่ว่าจะเป็นในสมัยอยุธยา และช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการเน้นการจัดระบบชลประทานเพื่อการเกษตร และการขุดลอกคูคลองเพื่อการคมนาคมขนส่ง (โสภณ ชมชาญ และกรณิศ นพรัตน์, 2559)

ในสมัยปัจจุบัน นโยบายทรัพยากรน้ำเกิดจาก 3 ส่วนด้วยกัน กล่าวคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา และมติคณะรัฐมนตรี โสภณ ชมชาญ และกรณิศ นพรัตน์ (2559) ได้สรุปสาระสำคัญของการดำเนินนโยบายทรัพยากรน้ำตามช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งปรากฏรายละเอียดดังนี้

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509)

นโยบายการบริหารจัดการน้ำในช่วงนี้ เน้นการก่อสร้างโครงการชลประทาน เพื่อเพิ่มปริมาณการผลิตด้านการเกษตร มีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ เช่น เขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ เขื่อนบางพระ เป็นต้น

2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514)

ในช่วงนี้ นโยบายการบริหารจัดการน้ำยังไม่เปลี่ยนแปลงจากแผนฉบับที่ 1 มากเท่าใดนัก เนื่องจากการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เป็นโครงการต่อเนื่อง และมีประเด็นปัญหาด้านการอพยพย้ายถิ่นของประชาชนในบริเวณที่ให้มีการสร้างเขื่อนด้วย

3. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519)

การบริหารจัดการน้ำในช่วงแผนฉบับที่ 3 นี้ ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นสำคัญในการบริหารจัดการน้ำ โดยเฉพาะในด้านการสร้างแหล่งกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ ดังนั้น นอกจากการเร่งรัดการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ที่อยู่ในระหว่างดำเนินการอยู่แล้วนั้น ยังมีการให้ความสำคัญกับการใช้แรงงานท้องถิ่นเพื่อพัฒนาแหล่งน้ำอีกด้วย

4. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524)

ปัญหาสำคัญๆ ในการใช้น้ำเริ่มปรากฏมากในช่วงแผนฉบับที่ 4 นี้ ปัญหาดังกล่าวประกอบด้วยปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งน้ำ ปัญหาการขาดแผนงานที่ชัดเจนในการพัฒนาแหล่งน้ำ ดังนั้นในช่วงเวลานี้จึงมีนโยบายให้มีหน่วยงานระดับสูงเพื่อจัดทำแผนพัฒนาแหล่งน้ำ และปรับปรุงกฎหมายเพื่ออนุรักษ์แหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังมีนโยบายให้พัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กอีกด้วย

5. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529)

นโยบายในแผนฉบับที่ 5 นี้ เน้นการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ และให้มีการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กให้กระจายออกนอกเขตชลประทาน และให้มีการเก็บค่าน้ำในเขตชลประทาน นอกจากนี้ยังให้เริ่มมีการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ

6. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2535)

มีการกำหนดนโยบายให้การพัฒนาแหล่งน้ำทำในลักษณะการพัฒนาระบบลุ่มน้ำ สนับสนุนให้มีการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก และให้องค์กรภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำและยังมีการส่งเสริมให้มีการจัดระบบข้อมูลทรัพยากรแหล่งน้ำให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน

7. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539)

ในช่วงนี้ มีการกำหนดนโยบายให้มีการทำแผนงานจัดสรรงบประมาณในการแก้ปัญหาแหล่งน้ำตามสภาพปัญหาของแต่ละลุ่มน้ำ มีการเร่งรัดให้จัดตั้งองค์กรระดับชาติโดยมีกฎหมายรองรับขึ้นเพื่อพัฒนาแหล่งน้ำ

สนับสนุนให้มีการศึกษา และพัฒนาทรัพยากรน้ำบาดาล และมีการสนับสนุนการทำข้อมูลเพื่อกำหนดนโยบายจัดสรรน้ำ และป้องกันและบรรเทาอุทกภัย ปรับปรุงอัตราค่าใช้น้ำที่เก็บจากทั้งในและนอกภาคเกษตรให้เหมาะสมตามปริมาณการใช้

8. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

แผนฉบับที่ 8 นี้ มีการกำหนดนโยบายสำคัญ ๆ เช่น กำหนดให้มีกลไกการกำกับดูแล และประสานการพัฒนาทรัพยากรน้ำทั้งในระดับชาติและระดับลุ่มน้ำ การจัดให้มีระบบจัดสรรการใช้น้ำให้เหมาะกับกิจกรรม และมีการให้จัดเก็บค่าน้ำดิบ[3] ทั้งภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีการรณรงค์ให้มีการใช้น้ำอย่างประหยัด

9. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

ในแผนฉบับที่ 9 มีการกำหนดให้ส่งเสริมการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการส่งเสริมการปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อย ให้มีการจัดหาแหล่งน้ำอเนกประสงค์โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังมีการให้ศึกษาคุณภาพน้ำใต้ดิน รวมไปถึงการพัฒนาระบบการพยากรณ์ทรัพยากรน้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการน้ำ

10. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)

นโยบายการบริหารจัดการน้ำตามแผนฉบับที่ 10 นี้ เน้นการอนุรักษ์แหล่งน้ำ และพื้นที่ป่าต้นน้ำ และกำหนดให้มีการพัฒนาแหล่งน้ำ และการขุดสระน้ำในไร่-นา และให้มีการพัฒนาน้ำบาดาล นอกจากนี้ยังให้มีการควบคุมและบำบัดน้ำเสีย และการเพิ่มประสิทธิภาพระบบพยากรณ์น้ำ และเตือนภัย

11. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2555-2559)

ตามแผนฉบับที่ 11 นั้น ได้มีการกำหนดนโยบายการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ การปรับปรุงฟื้นฟูแหล่งน้ำ พัฒนาและส่งเสริมการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม กำหนดให้ทำแผนแม่บท โครงสร้างพื้นฐานด้านทรัพยากรน้ำ เพื่อให้เกิดการใช้น้ำอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพสูงสุด

แนวนโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึง 11 (พ.ศ. 2504-2559) สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนา และส่งเสริมให้มีการใช้แหล่งน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่ไปกับการควบคุม และแก้ไขปัญหาอันเกี่ยวกับแหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้มีการศึกษาและจัดระบบข้อมูลเพื่อใช้ในการบริหารจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากแนวนโยบายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติแล้ว คำถามสำคัญเหตุใดการใช้ทรัพยากรน้ำในประเทศไทยจึงยังประสบกับปัญหามากมาย ที่ต้องอาศัยการแก้ไขทั้งในระยะสั้น และระยะยาวอีก ในหัวข้อถัดไปจะได้วิเคราะห์ถึงปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งจะสามารถตอบคำถามข้างต้นได้เป็นอย่างดี

สภาพปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

ในปัจจุบันประเทศไทยมีกฎหมายที่ตราเป็นพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำทั้งสิ้น 32 ฉบับ เช่น พ.ร.บ.น้ำบาดาล พ.ศ. 2520 พ.ร.บ.รักษาคลองประปา พ.ศ. 2526 เป็นต้น และมีหน่วยงานที่เป็นผู้รวบรวม และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำทั้งสิ้น 9 หน่วยงาน เช่น กรมทรัพยากรน้ำ กรมชลประทาน กรมอุตุนิยมวิทยา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหน่วยงาน และคณะทำงานอีกมากมายที่มีความรับผิดชอบเกี่ยวกับนโยบายการบริหารจัดการน้ำ เช่น คณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (กนช.) ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน (สภาปฏิรูปแห่งชาติ, 2558)

การศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันจากทั้งนักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบาย และผู้ปฏิบัติพบปัญหาสำคัญต่าง ๆ (สภาปฏิรูปแห่งชาติ, 2558: มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ, 2544: โสภณ ชมชาญ และกรณิศ นพรัตน์, 2559) ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1. การนำนโยบายไปปฏิบัติขาดความต่อเนื่อง เพราะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล รัฐบาลที่เข้ามาใหม่ก็มักจะไม่สานต่อนโยบายเดิม นอกจากนี้รัฐบาลในอดีตขาดเสถียรภาพ และมีช่วงเวลาในการบริหารประเทศสั้น ๆ จึงทำให้การนำนโยบายไปปฏิบัติไม่เกิดผล

2. ขาดแผนนโยบายหลักที่คณะทำงานในแต่ละระดับจะสามารถนำไปเป็นกรอบในการปฏิบัติในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้อย่างต่อเนื่อง

3. กฎระเบียบที่บังคับใช้กระจัดกระจาย และไม่มีกฎหมายแม่บทที่ครอบคลุมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในวงกว้าง

4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีจำนวนมาก แต่ยังทำงานไม่สอดประสาน ทำให้การปฏิบัติภารกิจบางประการเกิดความซ้ำซ้อน ในขณะที่ภารกิจบางประการเกิดการละเลย

5. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมกับภาคราชการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำยังมีข้อจำกัดอยู่มาก

6. งบประมาณมีจำกัด แต่การจัดสรรงบประมาณเป็นไปในลักษณะของการแจกจ่ายตามหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ใช่การจัดสรรตามแผนงาน จึงทำให้การปฏิบัติงานไม่เกิดผลที่ควรจะเป็น

7. ขาดการบูรณาการด้านข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ นอกจากนี้สาธารณชนก็ยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ด้วย

8. คณะทำงานในระดับลุ่มน้ำ และสาขาลุ่มน้ำขาดความเป็นเอกภาพ และขาดความเข้มแข็งในการทำงานโดยเฉพาะการทำงานระหว่างลุ่มน้ำใกล้เคียงกัน

9. การผลักดันนโยบายจากฝ่ายการเมืองไม่มีประสิทธิภาพ เพราะขาดเจตจำนงทางการเมือง (political will) และเนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาการเมืองไทยมีรัฐบาลแบบพรรคผสม (coalition government) เป็นส่วนมาก การบริหารจัดการน้ำจึงมีปัญหาในเรื่องของการต่อรองทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง

10. การจัดสรรน้ำยังขาดกลไกที่จะเข้ามาทำให้เกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่

ปัญหาในการบริหารจัดการน้ำที่ค้นพบข้างต้น สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า แม้ประเทศไทยจะได้ให้ความสำคัญกับนโยบายการจัดการทรัพยากรน้ำ แต่หลายทศวรรษที่ผ่านมา จะเห็นว่ายังขาดการนำนโยบายลงไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลอย่างแท้จริง สาเหตุสำคัญ ๆ เนื่องมาจากการขาดการบูรณาการการทำงานของหน่วยงาน การบูรณาการการจัดเก็บและใช้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ การขาดกฎหมายที่เป็นกรอบใหญ่ และความไม่มีเสถียรภาพในทางการเมือง

ในปัจจุบัน ภายใต้รัฐบาล พลเอกประยุทธ์ จันโอชา (พ.ศ. 2557-ปัจจุบัน) ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ในหัวข้อแรกของบทความนี้ ได้เสนอร่าง พ.ร.บ. ทรัพยากรน้ำ พ.ศ.... เพื่อหวังให้กฎหมายฉบับนี้เป็นแม่บทในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาการบริหารทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบ ซึ่งในหัวข้อถัดไปจะได้กล่าวถึงร่าง พ.ร.บ. ที่อยู่ในการพิจารณาของ สนช. ในปัจจุบัน รวมทั้งวิเคราะห์ถึงแนวคิดในการบริหารจัดการน้ำที่ปรากฏอยู่ร่าง พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าวด้วย

บทวิเคราะห์ร่าง พ.ร.บ.ทรัพยากรน้ำ

สาระสำคัญหลักของ ร่าง พ.ร.บ.ทรัพยากรน้ำที่อยู่ในระหว่างพิจารณาของ สนช. นั้น มี 5 ด้าน (สำนักข่าวอิศรา, 2559: ประชาชาติธุรกิจ, 2560: ผู้จัดการสุดสัปดาห์, 2560) คือ

1. การจัดตั้งหน่วยงานหลักที่มีกฎหมายรองรับเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยในหลักการให้ชื่อว่า “สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ” ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี การจัดตั้งสำนักงานดังกล่าวก็จะให้มีการควบรวมกรมทรัพยากรน้ำในปัจจุบันเข้าไปด้วย

2. การกำหนดให้ พ.ร.บ.ทรัพยากรน้ำ มีผลบังคับต่อผู้ใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ รวมถึงทะเล

3. การกำหนดโครงสร้างคณะกรรมการในระดับลุ่มน้ำขึ้น เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในเขตลุ่มน้ำ และลุ่มน้ำสาขา

4. การกำหนดให้จัดเก็บอัตราค่าใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ และ

5. มาตรการเกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งน้ำ

เมื่อพิจารณาถึงหลักการที่จะให้มีกฎหมายแม่บทเพื่อบูรณาการการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพราะการขาดกฎหมายแม่บทเช่นในอดีตทำให้เกิดปัญหาการบูรณาการการพัฒนาแหล่งน้ำ อย่างไรก็ตาม เมื่อร่าง พ.ร.บ. เข้าสู่การพิจารณาของ สนช. ภาคประชาสังคม และภาคธุรกิจต่างก็ตั้งข้อสงสัยต่อหลักคิดที่ปรากฏอยู่ในร่าง พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าว จึงเกิดประเด็นคำถามสำคัญ ๆ (ประชาชาติธุรกิจ, 2560: ผู้จัดการสุดสัปดาห์, 2560) ดังนี้

ประการแรก การจัดตั้งสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ นำไปสู่การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพจริงหรือไม่ ในประเด็นนี้จะเห็นว่ากลไกการกำหนดนโยบายของประเทศในเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่ผ่านมาจะเป็นบทบาทของ กนช. ซึ่งแม้คณะกรรมการจะมีนายกรัฐมนตรี และหัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำเป็นกรรมการก็ตาม การทำงานของ กนช. ก็ยังเผชิญอุปสรรคสำคัญบางประการ เช่น นโยบายที่กำหนดโดย กนช. ไม่มีอำนาจบังคับทางกฎหมาย ทำให้การบริหารงานในทางปฏิบัติยังขาดเอกภาพ ขาดทิศทางที่เป็นระบบ แต่เมื่อมีหน่วยงาน เช่น สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ เกิดขึ้นจริงในอนาคต หน่วยงานที่มีกฎหมายรองรับในหน้าที่และอำนาจที่จะมีในการปฏิบัติหน้าที่ มาเป็นเจ้าภาพหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ จะทำให้สามารถขับเคลื่อนการทำงานไปได้อย่างยั่งยืน อย่างแท้จริง

ประการถัดมา การกำหนดโครงสร้างคณะกรรมการในระดับลุ่มน้ำ ยังไม่ชัดเจนว่าตัวแทนของภาคประชาชนในท้องถิ่นจะมีบทบาทในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการน้ำมากน้อยเพียงใด เพราะที่ผ่านมา ผู้ที่มีบทบาทมากมักเป็นตัวแทนจากราชการส่วนกลาง เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น ซึ่งในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่า การส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นอย่างมากที่ท้องถิ่นบริเวณลุ่มน้ำจะต้องมีบทบาทอย่างมาก เพราะคนเหล่านี้จะเป็นทั้งผู้ใช้ประโยชน์ และเป็นทั้งผู้พิทักษ์ประโยชน์จากการใช้น้ำในลุ่มน้ำได้ ดังนั้นการให้ความสำคัญอย่างแท้จริงกับบทบาทของตัวแทนประชาชนในท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องสำคัญ ตัวแทนจากราชการส่วนกลางนั้น ควรจะเน้นบทบาทการเป็นกลไกเชื่อมต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ระหว่างลุ่มน้ำต่าง ๆ เพื่อให้การทำงานสอดรับกับนโยบายระดับชาติเท่านั้น

ประการสุดท้าย คือ การเก็บค่าใช้น้ำ ซึ่งนับว่าเป็นประเด็นที่สร้างความตระหนกให้กับสังคม โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยอย่างมาก คำถามที่เกิดขึ้นจากแนวคิดการเก็บค่าใช้น้ำตาม มาตรา 39 ในร่าง พ.ร.บ. คือ การเก็บค่าใช้น้ำจะสร้างภาระอันเกินสมควรแก่เกษตรกรรายย่อยหรือไม่ เพียงใด กลุ่มเกษตรกรที่จะต้องเสียค่าใช้น้ำ คือกลุ่มใด ก่อนที่ได้วิเคราะห์ถึงประเด็นข้างต้น จะได้กล่าวถึงรายละเอียดของมาตรา 39 ดังนี้คือ มาตรานี้ได้จำแนกกลุ่มการใช้น้ำออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การใช้น้ำเพื่อดำรงชีพทั้งอุปโภคบริโภคในครัวเรือน การเกษตรหรือการเลี้ยงสัตว์เพื่อยังชีพ การอุตสาหกรรมในครัวเรือนและการใช้น้ำในปริมาณเล็กน้อย

2. การใช้ทรัพยากรน้ำสาธารณะเพื่อการเกษตรหรือการเลี้ยงสัตว์เพื่อการพาณิชย์ การอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว การผลิตพลังงานไฟฟ้า การประปาและกิจการอื่น และ

3. การใช้ทรัพยากรน้ำสาธารณะเพื่อกิจการขนาดใหญ่ที่ใช้น้ำปริมาณมาก หรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบข้ามลุ่มน้ำหรือครอบคลุมพื้นที่อย่างกว้างขวาง (ประชาชาติธุรกิจ, 2560)

อธิบดีกรมทรัพยากรน้ำ ชี้แจงว่า ผู้ใช้น้ำในกลุ่มที่ 1 นั้น จะได้รับการยกเว้นการเก็บค่าใช้น้ำ ส่วนผู้ใช้น้ำในกลุ่มที่ 2 จะจัดเก็บในอัตราลูกบาศก์เมตรละไม่เกิน 50 สตางค์ และในส่วนของผู้ใช้น้ำในกลุ่มที่ 3 จะจัดเก็บในอัตรา 1-3 บาท ต่อลูกบาศก์เมตร (สถาพร เกื้อสกุล, 2560)

เมื่อปรากฏรายละเอียดเช่นนี้ สังคมจึงตั้งคำถามว่า การเก็บค่าใช้น้ำโดยเฉพาะกับผู้ใช้น้ำในกลุ่มที่ 2 นั้น จะนำไปสู่ผลเสียในด้านต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น และส่งผลต่อราคาสินค้าอุปโภคบริโภคหรือไม่ (โพสต์ทูเดย์, 2560) เช่น กรณีชาวนาที่มีที่นา 50 ไร่ เป็นต้น แต่กลับไม่ได้มีรายได้สูงมาก และต้องมาเสียค่าใช้น้ำ 4-50,000 บาท

(คม ชัด ลึก, 2560) หรือกรณีเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งซึ่งอาจจะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจากการจ่ายค่าใช้น้ำไร่ละ 800 บาท 10 ไร่ก็เป็นค่าใช้จ่ายสูงถึง 8,000 บาท เมื่อเป็นเช่นนี้ราคาข้าวสารก็ดี ราคากุ้งก็ดี ย่อมต้องเพิ่มสูงขึ้นด้วย นอกจากประเด็นข้างต้น ยังมีคำถามอีกว่าจะเอาตัวชี้วัดใดมากำหนดว่า เกษตรกรผู้ใดควรจ่ายค่าใช้น้ำ ประเภทที่ 2 (ฐานเศรษฐกิจ, 2560)

แม้ทางอธิบดีกรมทรัพยากรน้ำจะให้สัมภาษณ์ผ่านสื่อมวลชนในหลายโอกาสว่า หากเกษตรกรรายใดรายรับไม่ดี หรือในช่วงภาวะน้ำแล้งที่ไม่ได้ผลผลิตตามต้องการก็จะได้รับยกเว้นไม่ต้องจ่ายค่าใช้น้ำ แต่ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นก็ยังคงสร้างความกังวลอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะคำรับรองข้างต้นยังไม่มีความชัดเจนในเชิงกฎระเบียบ หรือแนวทางในทางปฏิบัติ จากการอภิปรายข้างต้น หากพิจารณาให้ดีแล้ว การออกแนวคิดมาตรการเก็บค่าใช้น้ำ ตามที่กล่าวข้างต้นนั้น มีประเด็นปัญหาสำคัญ ๆ 2 ประเด็น คือ แนวทางการจำแนกกลุ่มเกษตรกรที่ควรจะต้องชำระค่าใช้น้ำนั้นยังไม่ตกผลึก การอ้างอิงว่าเกษตรกรผู้มีที่ดินทำกินกว่า 50 ไร่ ขึ้นไปถือเป็นเกษตรกรที่มีฐานะเข้าข่ายจะต้องชำระค่าใช้น้ำ ไม่มีการศึกษา หรือหลักการที่ชัดเจนรองรับ ประเด็นถัดมา คือ การเร่งรีบออกกฎหมายโดยปราศจากการสร้างความเข้าใจจนนำไปสู่ความตื่นตระหนกของสังคม (คม ชัด ลึก, 2560)

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าหลักการและสาระสำคัญส่วนใหญ่ของ ร่าง พ.ร.บ. ทรัพยากรน้ำ นั้น เป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้เกิดการบูรณาการการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในประเทศอย่างมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน แต่ความพยายามในการตรากฎหมายดังกล่าวมานี้ มีประเด็นคำถามมากมายที่พึงจะต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วน และสร้างความเข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน เพราะประเด็นหลายประเด็นนั้น อาจส่งผลกระทบไม่เพียงแต่ผู้ที่อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายเท่านั้น แต่สังคมในวงกว้างก็อาจได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน

อภิปรายสรุป และข้อเสนอแนะ

“น้ำ” เป็นปัจจัยที่มีบทบาทในการดำรงชีวิตของคนไทยในหลายด้านนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในประเทศไทยมีมาแต่สมัยโบราณ และได้มีการกำหนดเป็นนโยบายที่ชัดเจนตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติประสบกับปัญหามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการขาดความต่อเนื่องของนโยบาย การขาดเป็นเอกภาพของหน่วยงาน การขาดกฎหมายแม่บท การขาดเสถียรภาพทางการเมือง เป็นต้น

แนวคิดการร่างกฎหมายแม่บทขึ้นเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ในรูปของร่าง พ.ร.บ.ทรัพยากรน้ำ นับว่าเป็นก้าวย่างที่สำคัญ เพราะหาก พ.ร.บ. ถูกนำมาบังคับใช้ได้จริงก็จะทำให้การบริหารงานมีลักษณะเป็นการบูรณาการมากขึ้น เนื่องจากมีการกำหนดให้ตั้งหน่วยงานหลักที่จะเป็นเจ้าภาพในการจัดการบริหารทรัพยากรน้ำ และยังมีการกำหนดแนวทางการบริหารงาน รวมทั้งมาตรการอนุรักษ์แหล่งน้ำไว้ด้วย อย่างไรก็ดี ร่าง พ.ร.บ. ดังกล่าวก็มีข้อโต้แย้งที่สำคัญ ๆ คือ บทบาทของท้องถิ่นในการขับเคลื่อนการบริหารพัฒนาลุ่มน้ำ รวมทั้งปัญหาเรื่องมาตรการจัดเก็บค่าใช้น้ำ ซึ่งอาจมองได้ว่ายังไม่ตกผลึก และสร้างความกังวลรวมทั้งความสับสนให้สังคมอย่างมาก

จากบทวิเคราะห์ในหัวข้อที่แล้ว บทความนี้มีข้อเสนอแนะ 2 ประการสำคัญ กล่าวคือ

1. ควรกำหนดบทบาทของท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้ชัดเจน และควรให้ราชการส่วนกลางมีบทบาทเพียงการเป็นกลไกเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่นด้วยกันเอง เช่น ระหว่างลุ่มน้ำต่อลุ่มน้ำ และระหว่างท้องถิ่นกับราชการส่วนกลาง กล่าวคือ สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ หรือกรมกองอื่นที่เกี่ยวข้อง สาเหตุประการสำคัญคือ ท้องถิ่นทราบดีที่สุดว่าสิ่งใดเหมาะกับท้องถิ่นของตน สิ่งใดคือปัญหาที่ต้องแก้ไข และควรจะแก้อย่างไร ราชการส่วนกลางไม่ควรจะนำนโยบายระดับชาติไปครอบให้คนในท้องถิ่นเฉกเช่นในอดีตที่ผ่านมา

2. ควรกำหนดให้มีการศึกษาผลกระทบของเกษตรกรรายย่อยที่อาจเกิดจากการจัดเก็บค่าใช้น้ำ และควรหามาตรการที่ชัดเจนในการรองรับผลกระทบเหล่านั้น เพื่อทำให้เกิดผลเสียต่อภาคเกษตร และต่อสังคมโดยรวมให้น้อยที่สุด แม้ที่ผ่านมาการออกกฎหมายแต่ละฉบับ โดยเฉพาะร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้ จะได้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่า การรับฟังความคิดเห็นในหลาย ๆ ครั้ง ผู้ที่ได้รับผลกระทบจริง ๆ มักไม่ค่อยได้มีส่วนร่วมในการแสดงความเห็น ด้วยเหตุนี้ การศึกษาถึงผลกระทบ และหามาตรการรองรับ จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมกว่า

อ้างอิงท้ายบทความ

1. แท้จริงแล้วมาตรการทางการเงินตาม ร่าง พ.ร.บ. ทรัพยากรน้ำ คือ ค่าใช้น้ำ (fee) ไม่ใช่ภาษี (tax)

2. ต่อไปในบทความนี้ รายงานการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่สัมฤทธิ์ผลในประเทศไทย จะเรียกโดยย่อว่า “รายงานการบริหารทรัพยากรน้ำโดยวุฒิสภา”

3. น้ำดิบ หมายถึง น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่จะถูกนำมาทำให้สะอาด (purify) เพื่ออุปโภคบริโภค

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมาธิการวิสามัญศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่สัมฤทธิ์ผลในประเทศไทย. (2546). *รายงานการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่สัมฤทธิ์ผลในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

คม ชัด ลึก. (2560). ปราโมทย์ติง‘ภาษีน้ำ’หวั่นชนวนขัดแย้งเกษตรกร. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2561 จากเว็บไซต์ http://www.komchadluek.net/news/agricultural/297523.

ชุลีพร บุตรโคตร. (2557). เปรียบเทียบร่างพรบ.ทรัพยากรน้ำ 3 ฉบับ เร่งปรับปรุงหวังให้คลอดในรัฐบาล คสช. *ศูนย์ข้อมูลและข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง*. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2561 จากเว็บไซต์ https://www. tcijthai.com/news/2014/17/scoop/4877.

ฐานเศรษฐกิจ. (2560). รีดภาษี! คนใช้น้ำ เอกชนอ่วม! โดน 6 เท่า. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2561 จากเว็บไซต์ http://www.thansettakij.com/content/203031.

ประชาชาติธุรกิจ. (2560). เปิดร่าง พ.ร.บ.ทรัพยากรน้ำ แขวน ม.39 ลดแรงต้านจัดเก็บค่าน้ำ. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2561 จากเว็บไซต์ https://www.prachachat.net/economy/news-50051.

ผู้จัดการสุดสัปดาห์. (2560). “น้ำท่วม-น้ำแล้ง-น้ำไม่พอใช้” แก้ได้ด้วย “สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ” จริงหรือ. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2561 จากเว็บไซต์ http://www.manager.co.th/astvweekend/viewnews.aspx?NewsID=9600000086946.

โพสต์ทูเดย์. (2560). ชาวนาต้าน”เก็บค่าใช้น้ำ”สวนทางนโยบายลดต้นทุน. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2561 จากเว็บไซต์ https://www.posttoday.com/social/local/517965.

มิ่งขวัญ ขาวสะอาด และคณะ. (2544). *รายงานวิจัย เรื่อง แนวนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2538). เวนิสตะวันออก. *ผู้จัดการรายวัน*.

สถาพร เกื้อกูล. (2560). เก็บภาษีน้ำ ใครได้ใครเสีย ภาระตกอยู่กับเกษตรกร และ เสียงของเกษตรกรและผู้ที่ได้รับผลกระทบจะมีความหมายเพียงใด. *ทีนิวส์*. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2561 จากเว็บไซต์ http://www. tnews.co.th/contents/363838.

สภาปฏิรูปแห่งชาติ. (2558). *การปฏิรูปกลไกการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและร่างพระราชบัญญัติบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักข่าวอิศรา. (2559). ทำไมต้องมี “พ.ร.บ.ทรัพยากรน้ำ” เป็นกฎหมายกลางของประเทศ. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2561 จากเว็บไซต์ https://www.isranews.org/thaireform-other-news/52596-wlaw.html.

โสภณ ชมชาญ และกรณิศ นพรัตน์. (2559). *รายงานวิจัย เรื่อง นโยบายน้ำไทย: ฐานความรู้เพื่ออนาคต (เอกสารหลัก)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ทุนมนุษย์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน[1]

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล[2]

บทคัดย่อ

จุดมุ่งหมายของบทความเพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับทุนมนุษย์ในมิติของการบริหารการพัฒนา ในการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและความเชื่อมโยงของทุนมนุษย์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน จุดสนใจของบทความให้ความสำคัญในมิติการเมือง นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาทุนมนุษย์ ผู้เขียนได้สะท้อนมุมมองใหม่ในเรื่องทุนมนุษย์ และความคาดหวังถึงนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในด้านจริยธรรม คุณธรรมและธรรมาภิบาลซึ่งเป็นคุณค่าหลักของทุนมนุษย์ในระบบสังคมการเมืองและการบริหารการพัฒนา ในการศึกษาได้เสนอตัวแบบและตัวชี้วัดและมาตรการเชิงกลยุทธ์ในการพัฒนาทุนมนุษย์ที่สอดคล้องกับสังคมไทย

คำหลัก: ทุนมนุษย์ การพัฒนาที่ยั่งยืน ตัวแบบการพัฒนา ดัชนีการพัฒนาทุนมนุษย์

---

[1] บทความวิชาการเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติเนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาครบรอบ 52 ปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ “พัฒนบริหารศาสตร์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” วันที่ 30 มีนาคม 2561

[2] คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: pairote@nida.ac.th

Human Capital and Sustainable Development[1]

Pairote Pathranarakul[2]

Abstract

This paper has its aim to study the concepts of human capital in development administration context. In the study, the author pointes out the pursuits of and linkages between human capital and sustainable development. The paper focuses on political and policy dimensions, and development strategies as a new platform for human capital development. It is envisaged for changes and innovation particularly in ethics, integrity and system of good governance that enhance human value in Thai social and political contexts. Model, indicators and key strategic measures for sustaining human capital development for Thailand are proposed and discussed.

Keywords: human capital, sustainable development, development model, human capital index

---

[1] Proceedings of the National Conference on the 52nd Anniversay of National Institute of Development Administration Theme "Development Administration towards Sustainable Development" on Maech 30, 2018.

[2] Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Adminstration (NIDA) 118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: pairot@nida.ac.th

บทนำ

เนื้อหาของบทความนี้นี้เพื่อศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับทุนมนุษย์ในบริบทของการบริหารการพัฒนาและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมองว่าทุนมนุษย์ซึ่งมีมิติที่ครอบคลุมทั้งในด้านความรู้ความสามารถ ทักษะ รวมถึงมิติของพฤติกรรมซึ่งมีหลักจริยธรรม คุณธรรมและธรรมาภิบาลเป็นตัวกำกับ ทุนมนุษย์ในตัวบุคคลซึ่งจะอยู่ในฐานะผู้นำองค์การและบุคลากรผู้ปฏิบัติ ในการตัดสินใจเชิงนโยบาย การบริหารการพัฒนาประเทศ การบริการสาธารณะที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ความผาสุกของมนุษยชาติซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน มิติของทุนมนุษย์จึงมีความหมายในเชิงปรัชญาและหลักการทางศีลธรรมเพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐมีเหตุผลในการใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจโดยคำนึงถึงประโยชน์สุขส่วนรวม และสามารถขับเคลื่อนองค์การ สังคมและประเทศชาติสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน ดังนั้นทุนมนุษย์จึงมีความสำคัญในมิติของการเมืองนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาทุนมนุษย์และคาดหวังถึงนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงในมิติของจริยธรรม คุณธรรมและธรรมาภิบาลซึ่งเป็นคุณค่าหลักของทุนมนุษย์ในระบบสังคมการเมืองซึ่งจะเป็นกรอบในการพัฒนาทุนมนุษย์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในมิติของปรัชญา Aristotle[3] กล่าวว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม หมายถึง มนุษย์มีชีวิตอยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในหมู่มวลสมาชิก มีความสามารถในการสร้างวัฒนธรรมต่างๆรวมทั้งสามารถสร้างการติดต่อสื่อสาร ศาสนา ค่านิยม และสามารถส่งผ่านไปยังอนุชนรุ่นหลัง ความเป็นมนุษย์ครอบคลุมหลากหลายมิติ มิติทางศาสนามองว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ในทางปรัชญานั้นมนุษย์เป็นสัตว์ที่รู้จักคิดรู้จักใช้เหตุผล ในทางสังคมเป็นสัตว์สังคม ในมิติทางเศรษฐศาสตร์ มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มุ่งแสวงหากำไร (ฉลอง พันธ์จันทร์ และคณะ 2549)

จากมุมมองทางปรัชญา ความเป็นมนุษย์หมายถึง การที่มนุษย์มีความสามารถในการคิด และมีความสำนึกรู้ในตัวตน ซึ่งสามารถกระทำการต่าง ๆ ตลอดจนสามารถสื่อสารได้ มีอารมณ์ มีความสามารถในการเรียนรู้จดจำ และทบทวนสิ่งต่าง ๆ ได้ และโดยพื้นฐานแล้วมนุษย์ต้องการความอยู่ดีมีสุข (Human Well-being) ในการดำรงชีวิตที่ดี มีสิทธิในการดำเนินชีวิต มีอิสรภาพความเท่าเทียม มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยรวมคือการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ในงานเขียนเรื่อง “อัจฉริยะ บนทางสีขาว” ของ ดร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ได้กล่าวถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ว่าประกอบด้วย ความจริง ความรัก ความเมตตา ความประพฤติชอบ ความสงบสุขและความไม่เบียดเบียนหรืออหิงสา (สานุพันธ์ ตันติศิริวัฒน์, 2548)

[3] นักปรัชญากรีกที่ได้ชื่อว่าบิดาแห่งปรัชญาตะวันตก Aristotle มีมุมมองแนวประจักษ์นิยม (Empiricism) เชื่อว่าโดยธรรมชาติมนุษย์เป็นสัตว์การเมืองเป็นสัตว์สังคมและต่างจากสัตว์อื่นคือมนุษย์มีเหตุผล มีจิตวิญญาณมีการกระทำที่มีเจตจำนงและมีคุณลักษณะที่ดีมีคุณธรรมและศีลธรรมเพื่อวิถีแห่งความผาสุก ดูใน Shields, C. (2012). “Aristotle’s Philosophical Life and Writings,” in The Oxford Handbook of Aristotle. Oxford: Oxford University Press. และ Barnes, Jonathan (1995). “Life and Work,” The Cambridge Companion to Aristotle. Cambridge University Press. P. 16.

ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (2516) ได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตตลอดจนสังคมและสิ่งแวดล้อมที่พึงประสงค์ของมนุษย์ในบทความเรื่อง “คุณภาพชีวิต: ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน”[4] ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความหมายแห่งชีวิตของมนุษย์ที่ปรารถนาจะให้เกิดขึ้น เป็นความปรารถนาถึงความเป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพและมีคุณธรรม รวมถึงการมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์สุขของเพื่อนมนุษย์ทุกคนในสังคม เนื้อหาที่คัดมาบางส่วนสะท้อนถึงคุณค่ามนุษย์ที่ยึดโยงกับการศึกษาที่เป็นอุดมคติและการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการพัฒนาประเทศให้เอื้อต่อการเป็นสังคมที่มีอารยะ

“บ้านเมืองที่ผมอาศัยอยู่จะต้องมีขื่อมีแป ไม่มีการข่มขู่ กดขี่ หรือประทุษร้ายกัน ประเทศของผมจะมีความสัมพันธ์อันชอบธรรมและเป็นประโยชน์กับโลกภายนอก ผมจะมีโอกาสเรียนรู้ถึงความคิดและวิชาของมนุษย์ทั้งโลก และประเทศของผมจะได้มีโอกาส รับเงินทุนจากต่างประเทศ มาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม”

“ผมต้องการโอกาสที่จะมีส่วนในสังคมรอบตัวผม ต้องการมีส่วนร่วมในการวินิจฉัยโชคชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชาติ”

มนุษย์ในมิติทางเศรษฐศาสตร์และการจัดการ มองมนุษย์ว่ามีคุณค่าในความหมายที่เป็นสินทรัพย์ (Asset) เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าควรได้รับการสรรหา คัดเลือก การธำรงรักษาและพัฒนาให้มีคุณค่ายิ่งขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อองค์การสังคมและประเทศชาติ ทุนมนุษย์ในมิตินี้ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายต่อเนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ในมิติของเศรษฐศาสตร์ การจัดการและการลงทุน จากแนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มุ่งแสวงกำไรสูงสุด ทำให้มนุษย์ในช่วงแรกถูกมองในฐานะปัจจัยการผลิต เป็นต้นทุนค่าใช้จ่ายทำให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ถูกละเลยไป ความรู้และความชำนาญของมนุษย์นำมาสู่การเพิ่มผลผลิต ดังที่ Adam Smith (1922) ได้กล่าวไว้ใน The Wealth of Nation โดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผลิตภาพ ความชำนาญเฉพาะด้าน ค่าจ้างเงินเดือน และการศึกษาอบรมที่จะนำไปสู่ความมั่งคั่งแห่งประชาชาติ

ความหมายของทุนมนุษย์

คำว่า ทุนมนุษย์ (Human Capital) เป็นที่รู้จักแพร่หลายเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1961 โดย Theodore W. Schultz[5] นักเศรษฐศาสตร์ผู้ได้รับรางวัลโนเบล ปี ค.ศ. 1979 จากผลงานทฤษฎีการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital Theory) และการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเขาได้เขียนงานเรื่อง Investment in Human Capital (Schultz, 1961) ในวารสาร American Economic Review โดย Schultz ได้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งความรู้และทักษะของคนนั้นคือรูปแบบของทุนรูปแบบหนึ่งซึ่งจะต้องมีความรอบคอบในการลงทุนกับมนุษย์ดังกล่าว จากแนวคิดนี้นำไปสู่การพัฒนาเป็นทฤษฎีทุนมนุษย์สมัยใหม่ และเป็นจุดกำเนิดของวิชาเศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์

Gary Becker (1964) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลปี ค.ศ.1992 ได้กล่าวถึงทุนมนุษย์ในอีกรูปแบบหนึ่งนอกเหนือจากทุนในรูปของตัวเงิน เช่น การฝึกอบรม ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ความมีวินัย ความซื่อสัตย์ โดยมองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทุนเช่นกัน เนื่องจากสิ่งเหล่านี้สามารถสร้างรายได้ ช่วยรักษาสุขภาพและทำให้คนมีพฤติกรรมที่ดีขึ้นตลอดช่วงเวลาที่เขามีชีวิตอยู่

---

[4] บทความนี้เคยลงในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ฉบับวันที่ 18 ตุลาคม 2516 ในชื่อ The Quality of Life of a South East Asian: A Chronicle of Hope from Womb to Tomb หรือที่รู้จักกันดีในชื่อ “จากครรภ์มารดา ถึงเชิงตะกอน”

[5] ประธานสำนักเศรษฐศาสตร์แห่งชิคาโก (Chicago School of Economics) ระหว่างปี 1946-1961 และเป็นประธาน American Economic Association ในปี 1960

สำหรับธนาคารโลกได้ให้คำจำกัดความของทุนมนุษย์ ว่าเป็นทักษะและความสามารถต่าง ๆ ที่อยู่ในตัวบุคคล หรือกำลังแรงงาน ส่วนหนึ่งได้มาจากการปรับปรุงสุขภาพ โภชนาการ การศึกษาและการฝึกอบรมและอีกส่วนหนึ่งได้มาจากประสบการณ์ที่มนุษย์ใช้เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตสินค้าและบริการ

แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ยุคใหม่ที่มองว่าคนเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญขององค์การ เป็นสิ่งมีค่าแทนที่จะเป็นต้นทุนค่าใช้จ่าย เป็นการยกระดับสถานภาพของคนและยอมรับในคุณค่าความเป็นมนุษย์ของบุคลากร ในการยอมรับถึงความสามารถ พฤติกรรมและพลังในการขับเคลื่อนองค์การไปสู่ความสำเร็จ คนตามแนวคิดของ Davenport (1999) มีชีวิตจิตใจ มีอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด มิใช่เป็นเพียงทรัพยากรเพื่อการผลิต ดังนั้นทุนมนุษย์จึงมีความสำคัญยิ่งกว่าสินค้าทุนและทรัพยากรรูปแบบอื่น ๆ ทุนมนุษย์จึงถูกนำมาใช้มากขึ้นในยุคการเติบโตของสังคมทุนนิยม และมองเห็นความสำคัญของของการลงทุนมนุษย์ในองค์การ

ในทัศนะของ Davenport (1999) มองว่าทุนมนุษย์ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ทั้งความรู้ (Knowledge) ซึ่งแสดงออกในรูปของสติปัญญาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ความสามารถ (Ability) เป็นความสามารถในการแสดงออกผ่านกิจกรรมและการดำเนินงาน ทักษะ (Skills) เป็นทักษะความชำนาญที่ผ่านการฝึกฝน พรสวรรค์ (Talent) ที่ติดตัวมาหรือพัฒนาอย่างก้าวล้ำ และ พฤติกรรม (Behavior) เป็นการแสดงออกที่สะท้อนถึงมิติของจริยธรรมคุณธรรม

ทุนมนุษย์มีคุณสมบัติที่แตกต่างจากสินทรัพย์ทั่วๆ ไป *ประการแรก* เป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Asset) เนื่องจากมนุษย์แต่ละคนประกอบด้วยความรู้ ความสามารถ ทักษะความชำนาญ และประสบการณ์ที่ไม่สามารถจับต้องได้ *ประการที่สอง* เป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีค่าเสื่อมหากแต่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นตามกาลเวลาจากการสั่งสมประสบการณ์ความรู้และทักษะความสามารถที่เพิ่มพูนจนเกิดเป็นความชำนาญ ซึ่งขึ้นกับการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

นิสดารก์ เวชยานนท์ (2554) เห็นว่าการบริหารทุนมนุษย์ถือว่าเป็นสมรรถนะที่สำคัญขององค์การ ถ้าองค์การมีการจัดการทุนมนุษย์เชิงกลยุทธ์จะมีส่วนยกระดับในการส่งมอบคุณค่า สร้างความพึงพอใจแก่ลูกค้า โดยมองคุณค่าของทุนมนุษย์ในการสร้างนวัตกรรมซึ่งจะทำให้องค์การก้าวไกลและสามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันและนำไปสู่ความยั่งยืน ทุนมนุษย์จัดเป็นทุนทางปัญญาและเป็นสินทรัพย์ที่ซ่อนอยู่ในคนและต้องสำรวจแสวงหาเพื่อเป็นพลังสร้างสรรค์ (Edvinsson and Malone, 1997)

ส่วนทุนมนุษย์ในกรอบของทรัพยากรมนุษย์ของขององค์การนั้น Kaplan and Norton (2004) ได้กล่าวถึงคุณค่าของทุนมนุษย์ว่าเป็นสินทรัพย์เชิงกลยุทธ์ (Strategic Assets) ซึ่งทำให้ความสามารถขององค์การในทุกระดับมีความเข้มแข็งขึ้นและเพิ่มความได้เปรียบในการแข่งขัน โดยได้เสนอมุมมองของทุนมนุษย์ในบริบทของกลยุทธ์ใน 5 มิติ คือ

1) ทักษะและสมรรถนะที่จำเป็นในเชิงกลยุทธ์ หมายถึงองค์ความรู้ ทักษะและความสามารถที่มีอยู่ของบุคลากรในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีความจำเป็นต่อการดำเนินกลยุทธ์ที่วางไว้

2) ภาวะผู้นำ การมีบุคลากรที่มีภาวะผู้นำที่เหมาะสมในทุก ๆ ระดับชั้นขององค์การมีความจำเป็นในการขับเคลื่อนองค์การให้บรรลุกลยุทธ์ที่วางไว้

3) วัฒนธรรมองค์การและการตระหนักรู้ โดยการตระหนักรู้ของบุคลากรภายในองค์การถึงวิสัยทัศน์ กลยุทธ์และค่านิยมต่าง ๆ ขององค์การที่จำเป็นต่อการดำเนินกลยุทธ์ รวมถึงการมีวัฒนธรรมองค์การที่เอื้อต่อการดำเนินกลยุทธ์ที่วางไว้

4) การปรับตัวในทิศทางเดียวกับกลยุทธ์ หมายถึงการปรับเป้าหมายส่วนบุคคลและสิ่งจูงใจต่าง ๆ ให้สอดรับกับกลยุทธ์ รวมทั้งการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

5) การบูรณาการกลยุทธ์และการเรียนรู้ การแบ่งปันความรู้และสินทรัพย์ที่มีในแต่ละตัวบุคคลรวมถึงความสามารถในการบูรณาการให้สอดรับกับศักยภาพและกลยุทธ์ที่วางไว้

ทุนมนุษย์กับทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของทุนมนุษย์กับทุนประเภทอื่นนั้น มีมุมมองถึงการแยกทุนมนุษย์ออกจากทุนประเภทอื่น ๆ แต่ก็มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกัน ตามแนวทาง 8Ks ของจีระ หงส์ลดารมภ์ (2547) แบ่งทุนออกเป็น 8 ประเภท ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) ทุนทางจริยธรรม (Ethical Capital) ทุนทางความสุข (Happiness Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนแห่งความยั่งยืน (Sustainability Capital) ทุนทางเทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Capital) และทุนทางความรู้ ทักษะและทัศนคติ (Talented Capital) ทั้งนี้มองว่าทุนมนุษย์ได้มาจากความรู้พื้นฐานของการศึกษาเล่าเรียนซึ่งถือว่าเป็นทุนขั้นพื้นฐานที่ทุกคนจะต้องมี

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2546) มองว่าทุนมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมอันประกอบด้วยทุนมนุษย์ ทุนทางสถาบัน คือ ครอบครัว โรงเรียน สมาคม องค์กรอาสาสมัคร องค์กรชุมชนต่าง ๆ และทุนทางวัฒนธรรม ส่วน อดิศักดิ์ จิระวุฒิพงศ์ (2551) เห็นสอดคล้องกันว่าทุนมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมซึ่งประกอบด้วย ทุนสถาบัน ทุนทางปัญญาและวัฒนธรรมรวมอยู่ด้วย สิ่งที่ทำให้ทุนมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมเพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จะต้องมีความสัมพันธ์อันดีอยู่ในสังคม ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกับสิ่งแวดล้อม ทั้งในรูปของปัจเจกและการรวมตัวเป็นกลุ่มทั้งสภาพที่เป็นเครือข่าย รวมทั้งค่านิยมและสิ่งที่สังคมยึดถือมีผลต่อวิถีชีวิต การงานอาชีพและการผลิต

ทุนมนุษย์มีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับทุนทางปัญญา โดยที่ทุนทางปัญญาเป็นเสมือนสินทรัพย์ทางปัญญา หรือสินทรัพย์ความรู้ อรุณี อิทรไพโรจน์[6] ให้คำจำกัดความของทุนทางปัญญาในแง่มุมทางการตลาด ว่าหมายถึงการเป็นเจ้าของความรู้ การประยุกต์ประสบการณ์ เทคโนโลยีขององค์การในลักษณะที่สัมพันธ์กับลูกค้า ทักษะความชำนาญของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งทำให้สามารถแข่งขันได้ในตลาด

ดนัย เทียนพุฒ[7] ให้ความสำคัญในการสร้างคุณค่าทุนมนุษย์และมองว่าทุนมนุษย์เป็นองค์ประกอบของทุนทางปัญญา กล่าวคือ ทุนมนุษย์เป็นการรวมความรู้ ทักษะ นวัตกรรมและความสามารถของบุคลากรแต่ละคนในองค์การ และรวมไว้ด้วยคุณค่า วัฒนธรรมและปรัชญาขององค์การ ส่วนทุนโครงสร้างประกอบด้วยฮาร์ดแวร์ ซอฟต์แวร์ โครงสร้างองค์การ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า และทุกสิ่งที่เกี่ยวกับสมรรถนะขององค์การ

---

[6] ทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) สืบค้นจาก http://pirun.ku.ac.th/fsciang/km4sme/library/IC-KM/Thai/IC-journal/doc

[7] การพัฒนามูลค่าทุนมนุษย์ สืบค้นจาก http://www/dntnet.com

กล่าวโดยสรุป ทุนมนุษย์ คือ คุณค่าในตัวคนที่เป็นผลรวมของความรู้ ความสามารถ ทักษะ พรสวรรค์ ประสบการณ์ แรงบันดาลใจและพฤติกรรมสร้างสรรค์ในการแสดงออกถึงจริยธรรมคุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นทุนทางปัญญาและทุนทางจริยธรรมที่เติมเต็มคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีการพัฒนาก่อเกิดพลังเพื่อการสร้างสรรค์การพัฒนาทั้งต่อตนเอง องค์การและสังคมโดยรวมให้เกื้อหนุนต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทุนมนุษย์กับการบริหารการพัฒนา

Gant (1979) ได้อรรถาธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนา ในผลงานเรื่อง The Concept of Development Administration โดยมองว่า “การบริหารการพัฒนา” เป็นการบริหารที่ให้ความสำคัญกับการจัดการองค์การและระบบการบริหารของหน่วยงานภาครัฐเพื่อกระตุ้นและสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เอื้อต่อการพัฒนาประเทศและเห็นว่าการบริหารการพัฒนาเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 2 ด้าน คือ ประการแรก กระบวนการและระบบความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของระบบราชการในการขับเคลื่อนให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม และประการที่สอง การใช้ทักษะความสามารถในการปรับปรุงกระบวนการพัฒนาประเทศ

ตามทัศนะของ Gant การบริหารการพัฒนาหมายถึง การบริหารนโยบาย แผนงาน โครงการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนา โดยการบริหารการพัฒนาถูกนำมาใช้คู่กับคำว่า เศรษฐศาสตร์การพัฒนา (Development Economics) ซึ่งเป็นการศึกษาการวางแผนเศรษฐกิจในประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง โดย Gant ได้แบ่งการบริหารการพัฒนาออกเป็น 2 ส่วน

1) การบริหารภายใน (Internal Administration) เป็นการจัดการกลไกภายในองค์การให้มีประสิทธิภาพทั้งด้านกฎระเบียบ การวางแผนการตัดสินใจ การบริหารงานบุคคล และการบริหารการคลัง

2) การบริหารภายนอก (External Administration) เป็นการบริหารที่ครอบคลุมปัจจัยภายนอกทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับองค์การ โดยประสิทธิภาพของการบริหารต้องสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคล หน่วยงานหรือองค์การภายนอกอื่น ๆ เพื่อนำไปสู่ความร่วมมืออันจะช่วยให้องค์การสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

Paul Meadows (1963) เห็นว่าการบริหารการพัฒนาเป็นการจัดการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโดยเป็นการจัดการของภาครัฐในเรื่องที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนดไว้ ดังนั้นนักบริหารการพัฒนาจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างและรับมือกับการเปลี่ยนแปลง ขณะที่ Edward W. Weidner (1962, 1970) ย้ำว่าการบริหารการพัฒนาหมายถึงการปรับวิธีการ (Means) บริหารให้สอดรับกับจุดมุ่งหมายของแผนงานที่รัฐบาลวางไว้จึงต้องระบุให้ชัดเจนว่าจุดมุ่งหมายของการพัฒนาเป็นอย่างไรแล้วจึงนำการวิธีการบริหารให้สำเร็จผลตามจุดมุ่งหมายนั้น

Fred W. Riggs (1970) และ Harry J. Friedman (1970) มีแนวคิดที่สอดคล้องกันโดยได้จำแนกองค์ประกอบของการบริหารการพัฒนาออกเป็น 2 ส่วนที่สัมพันธ์กัน คือ การบริหารเพื่อการพัฒนา (Administration of Development-D of A) เป็นการนำนโยบายและแผนงานโครงการพัฒนาไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย และ การพัฒนาการบริหาร (Development of Administration –D of A) เป็นการเสริมสร้างสมรรถนะทางการบริหารโดยเฉพาะระบบราชการ ดังนั้น การบริหารการพัฒนาจึงครอบคลุมถึงการบริหารเพื่อการพัฒนา

และการพัฒนาการบริหาร สำหรับ Irving Swerdlow (1963) มองว่าการบริหารการพัฒนาเป็นแนวทางที่ใช้กับการบริหารในประเทศที่ยากจนหรือประเทศด้อยพัฒนา ดังนั้น รัฐบาลและนักบริหารการพัฒนาจึงต้องมีบทบาทที่แตกต่างและการบริหารในสภาวะที่มีความแตกต่างนี้เรียกได้ว่าเป็นการบริหารการพัฒนา

Hahn Been Lee (1970) กล่าวว่าการบริหารการพัฒนาเป็นการเพิ่มสมรรถนะของระบบบริหารด้วยการปรับเปลี่ยนและพัฒนาการปฏิบัติงานให้สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ตลอดจนจัดการกับปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการสร้างความก้าวหน้าทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ประเด็นสำคัญต้องมีนักบริหารการพัฒนาที่มีวิสัยทัศน์ มีสมรรถนะ มีจริยธรรม และนำนวัตกรรมสู่การพัฒนาประเทศ

จากแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนาจะเห็นได้ว่าความสำเร็จในการบริหารการพัฒนาขึ้นกับทุนมนุษย์ในการขับเคลื่อนนโยบาย แผนงานโครงการไปสู่การบรรลุเป้าหมาย ปัจจัยสำคัญคือ นักบริหารการพัฒนาต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงพลวัตของกระบวนการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติการเปลี่ยนแปลงของมิติทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจสังคมและการเมือง รวมทั้งระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา นักบริหารการพัฒนาต้องเชื่อมั่นและเข้าใจถึงบทบาทของประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาในกระบวนการพัฒนา

การบริหารการพัฒนานั้นเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (Gant,1976) โดยมองบทบาทของประชาชนอยู่ในหลายฐานะทั้งในฐานะที่เป็นทรัพยากร ฐานะผู้ใช้ทรัพยากร ฐานะที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนาและในฐานะที่เป็นเป้าหมายของการบริหารการพัฒนา ซึ่งประชาชนในฐานะที่เป็นเป้าหมายของกระบวนการพัฒนานั้น คือการพัฒนาที่มุ่งสู่ความสุข ความเจริญมั่งคั่ง และการกระจายความเท่าเทียม โดยที่การศึกษาและระบบการดูแลสุขภาพเป็นการลงทุนในมนุษย์ที่ก่อให้เกิดผลิตภาพ ยกระดับรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ และกระตุ้นให้เกิดการเติบโตของเศรษฐกิจในภาพรวม (World Bank, 2008)

ส่วนประชาชนในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนานั้น ประชาชนจะถูกมองในฐานะที่เป็นทรัพยากรในการพัฒนา และอาจถูกมองในมุมมองที่แตกต่างระหว่างคนเป็นแรงงาน และทุนมนุษย์ จากความแตกต่างของความรู้และทักษะของแต่ละคน โดยเฉพาะประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการวางแผน การนำนโยบายและโครงการพัฒนาไปปฏิบัติ โดย World Bank (2003) มีความเห็นว่าการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและทุนมนุษย์ เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาและความเจริญเติบโตของประเทศ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นหัวใจของความก้าวหน้าและการพัฒนามนุษย์ ดังนั้นการมองคนในฐานะเป้าหมายของการพัฒนาหรือในฐานะเครื่องมือของการพัฒนา สิ่งสำคัญคือทุนมนุษย์ โดยเฉพาะคุณภาพของคน ทั้งด้านการศึกษา ทักษะฝีมือและสุขภาพ ความสำคัญของทุนมนุษย์ที่มีต่อการพัฒนา (World Bank, 2003)

ทุนมนุษย์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Concepts) เป็นที่รู้จักแพร่หลายในช่วงทศวรรษ 1980 โดยคณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development-WCED) ได้ออกมาขับเคลื่อนแนวคิดนี้โดยมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาที่สมดุล โดยให้นิยามความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ลดทอนความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นอนาคต

"Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs" (WCED, 1987)

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีดุลยภาพ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมในการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่า (Values) ให้กับสังคม (Streeten, 1981; Todaro, 1982) ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงไม่ใช่เพียงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่เป็นกรอบแนวคิดในการบูรณาการนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา ทิศทางการผลิต การบริโภคและการลงทุนเพื่อตอบสนองความต้องการของชนรุ่นปัจจุบันและอนาคต (WCED, 1987) โดยที่แบบแผนการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ มุ่งเสริมสร้างศักยภาพของคน เพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางคือความอยู่ดีมีสุขของมนุษยชาติร่วมกัน (Human Well-being)

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ใช่การเรียกร้องถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เป็นแนวคิดใหม่ในการพัฒนาที่สะท้อนถึงการสร้างโอกาสและความเป็นธรรมจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อประชนทุกคนทุกกลุ่มโดยไม่เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและรักษาระดับความสามารถที่จะรองรับของระบบนิเวศน์ (UNDP, 1992:17) ในงานการศึกษาเรื่องขีดจำกัดความเจริญ 'The Limits to Growth' ได้เน้นย้ำความสำคัญเรื่องดุลยภาพของโลกซึ่งจุดหมายไม่ได้อยู่ที่ความเจริญก้าวหน้าหรือการพัฒนามนุษย์ แต่อยู่ที่องค์ประกอบสองด้าน ประการแรก คือพฤติกรรมของระบบสังคมที่ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ทางกายภาพ ชีวภาพและทางเศรษฐกิจซึ่งเกี่ยวข้องกับคน ธรรมชาติและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และประการที่สอง คุณค่าของมนุษย์ผ่านกระบวนการนโยบายและการเมืองในการบรรลุเป้าหมายของสังคมในการสร้างสังคมที่มีดุลยภาพและเพื่อชนรุ่นอนาคต (Meadows et al., 1972)

ในรายงาน "Our Common Future" โดยคณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมได้จุดประกายให้ในแวดวงนักวิชาการมีการตื่นตัวและให้ความสำคัญกับแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะกรรมาธิการโลกได้ชี้ให้เห็นว่าโลกของเรากำลังเผชิญกับภัยคุกคามในอนาคต โดยเฉพาะภาวะอันตรายของระบบนิเวศน์และความอยู่รอดของชีวิตต่าง ๆ บนโลก และมีความจำเป็นต้องมีแนวทางใหม่ที่สามารถบูรณาการด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายและการบัญญัติกฎหมาย ไม่ใช่เพื่อการป้องกันสิ่งแวดล้อมแต่เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาในระยะยาว เศรษฐกิจไม่ใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างความมั่งคั่ง และระบบนิเวศน์ไม่เป็นเพียงรักษาธรรมชาติแต่ทั้งสองด้านมีความสัมพันธ์เพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษยชาติ (WCED, 1987)

นิยามความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ได้รับการอ้างถึงในวงกว้าง "Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs." (WCED, 1987) หมายถึง การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของชนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำลายความสามารถในการตอบสนองความต้องการของชนรุ่นอนาคต แนวคิดนี้จึงให้ความสำคัญในการบรรลุความต้องการพื้นฐานของทุกคนและเสริมสร้างโอกาสและแรงบันดาลใจในการมีชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งต้องการเสริมสร้างคุณค่าและมาตรฐานการบริโภคภายใต้ขอบเขตของระบบนิเวศน์ ดังนั้นแนวคิดเกี่ยว

กับการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นกรอบแนวคิดที่บูรณาการนโยบายสิ่งแวดล้อมกับยุทธศาสตร์การพัฒนา โดยเป็นกระบวนการการเปลี่ยนแปลงที่พิจารณาความเชื่อมโยง ทั้งเรื่องการใช้ทรัพยากร ทิศทางการลงทุน การพัฒนาเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน (Institutional change) เพื่อให้เกิดความสอดประสานและเกื้อหนุนให้เกิดศักยภาพในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์

การพัฒนาที่ยั่งยืนมุ่งส่งเสริมให้เกิดความสมดุลระหว่างมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้จำเป็นต้องมีมุมมองใหม่ในหลายด้าน กล่าวคือ (WCED, 1987:65):

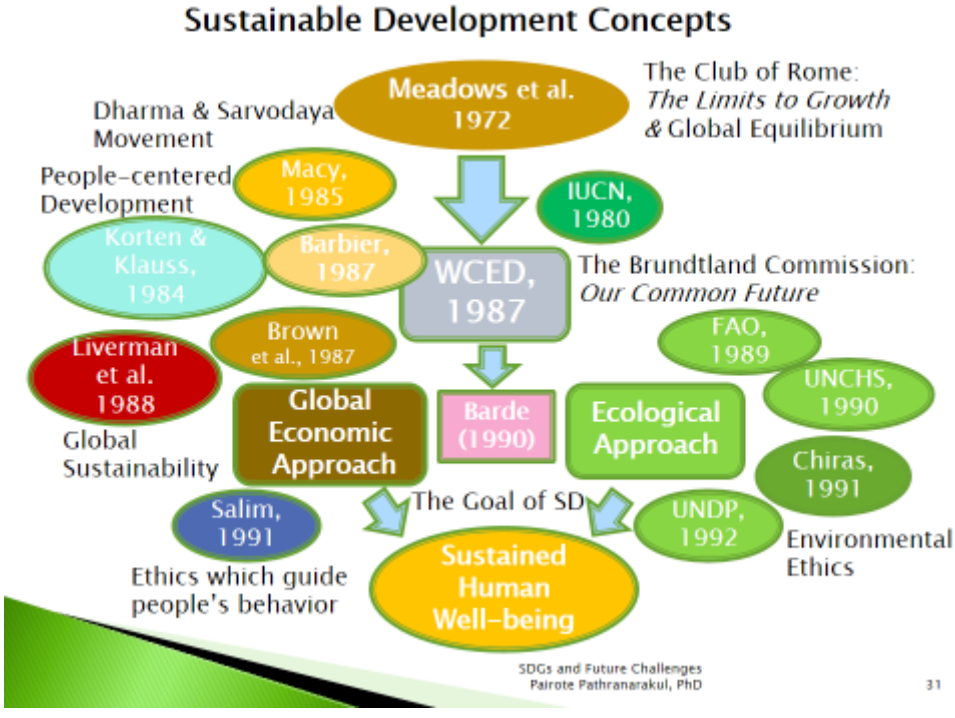
- ระบบการเมืองที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีประสิทธิผลในการตัดสินใจเชิงนโยบาย
- ระบบเศรษฐกิจที่สามารถสร้างผลผลิตส่วนเกินและมีการพัฒนาความรู้ด้านวิชาการบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองและเกิดความยั่งยืน
- ระบบสังคมที่มีหนทางในการรับมือกับภาวะความขัดแย้งจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล
- ระบบการผลิตที่ยอมรับกฎเกณฑ์การรักษาระบบนิเวศน์เพื่อการพัฒนาในระยะยาว
- ระบบเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาค้นคว้าเพื่อแสวงหาหนทางแก้ไขใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง
- ระบบนานาชาติที่สนับสนุนแบบแผนการค้าการและการลงทุนที่เกิดความยั่งยืน
- ระบบบริหารที่มีความยืดหยุ่นสามารถปรับตัวและมีศักยภาพเพื่อการแก้ไขปัญหาข้อผิดพลาดต่าง ๆ

ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นมุมมองเชิงระบบและเกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงหลายด้านเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีความสมดุลและตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ในขณะที่ไม่ทำลายระบบนิเวศน์และศักยภาพในการพัฒนาในระยะยาวซึ่งจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์และบูรณาการระหว่างนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านต่าง ๆ

ประเด็นหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการและแรงบันดาลใจของมนุษย์โดยที่ไม่ทำลายโอกาสของสมาชิกอื่น ๆ ในสังคมเพื่อบรรลุเป้าหมายในความอยู่ดีมีสุข ซึ่งหมายรวมถึงการไม่ถูกลดทอนโอกาสและความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี (Human Dignity) และความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงให้ความสำคัญในมิติของความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม ทั้งในด้านความเสมอภาคทางเพศ โอกาสทางการศึกษา การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ การได้รับความเคารพในสิทธิขั้นพื้นฐาน ที่สะท้อนถึงความเป็นธรรมในสังคมดังกล่าว

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ความสำคัญในมิติของการอนุรักษ์และการพัฒนาเพื่อเป็นพื้นฐานในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายเพื่อให้การพัฒนามีดุลยภาพ (UNDP, 1992) ทั้งนี้ในทัศนะของ Barbier (1987) เห็นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นทัศนภาพใหม่ของกระบวนการพัฒนาที่มองปฏิสัมพันธ์ในลักษณะพลวัตระหว่างเป้าหมาย 3 ระบบย่อย คือเป้าหมายระบบชีวภาพ (Biological System Goals) เป้าหมายระบบเศรษฐกิจ (Economic System Goals) และเป้าหมายระบบสังคม (Social System Goals)

Barde (1990) เห็นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถจำแนกได้ 2 แนวทาง แนวทางแรก คือ แนวทางที่เน้นเศรษฐกิจโลก (Global Economic Approach) แนวทางนี้ให้ความสำคัญกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การควบคุมการขยายตัวของประชากร การปลี่ยนแปลงด้านเทคนิควิชาการ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่สะท้อนภาวะขาดแคลนทรัพยากร แนวทางที่สอง เน้นสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ (Environmental or Ecological Approach) ซึ่งมุ่งรักษาทุนทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยประยุกต์หลักการจัดการเพื่อให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างเหมาะสม แต่ทั้งสองแนวทางต่างมุ่งเป้าหมายสุดท้ายที่การรักษาระดับศักยภาพเพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดี หรือความผาสุกของมนุษยชาติ พัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แสดงในแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1: แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาที่ไม่ส่งผลต่อการทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ แล้วขณะเดียวกันมุ่งเสริมสร้างสมรรถนะของคนในฐานะทุนทนุษย์ ชุมชนและสังคมให้เกิดความเป็นธรรม ให้ความสำคัญในมิติของจริยธรรมและศีลธรรม มองบทบาทที่เท่าเทียมระหว่างหญิงและชาย สังคมประเทศที่พัฒนาแล้วจะต้องหยุดยั้งการสร้างความมั่งคั่งในทะเลแห่งความยากไร้ของประเทศด้อยพัฒนา (Salim, 1991)

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) (2539:62-63) เห็นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะการพัฒนาเชิงบูรณาการ (Integrated Approach) คือ ทำให้เกิดองค์รวม (holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องสอดประสานกันครบองค์และเกิดดุลยภาพ (balanced) ลักษณะการบูรณาการ เช่น เอาภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมาบูรณาการเข้ากับภารกิจการแก้ไขปัญหาความยากจน รากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนก็คือการทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่ที่ความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน (Sustained human well-being) การจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่สนับสนุนเกื้อกูลกัน ได้แก่ (ไพโรจน์ ภัทรนรากุล, 2545).

1) ความเป็นธรรมในสังคม (Social Equity) มีการกระจายผลตอบแทนจากการพัฒนาให้กับทุกกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสและผู้เสียเปรียบในสังคม

2) ความอยู่รอดด้านเศรษฐกิจ (Economic Viability) หมายถึง มีระดับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมควบคู่ไปกับดูแลสังคมและสิ่งแวดล้อม

3) เสถียรภาพและความสมดุลของระบบนิเวศน์ (Ecological Stability) โดยให้ความใส่ใจความสามารถที่จะรองรับ (Carrying Capacity) ของระบบนิเวศน์

4) การอนุรักษ์ฐานทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Conservation) เพื่อให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

5) การยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Technological Acceptability) ซึ่งหมายรวมถึงเทคโนโลยีที่สะอาด เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม อาทิ เทคโนโลยีชีวภาพ และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ได้แก่ นาโนเทคโนโลยี

6) การเสริมเสริมสร้างสมรรถนะด้านสถาบัน (Institutional Capacity) ในการวางแผนการจัดการการแก้ไขปัญหา การพัฒนาเรียนรู้จากความผิดพลาดในอดีต

ประเทศไทยให้ความสำคัญถึงประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาว่าจะเกี่ยวข้องกับ 3 ประเด็นหลักที่จะเป็นทิศทางการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ

ประเด็นที่ 1 ประเทศไทยในภูมิทัศน์ใหม่ของโลก หมายถึง ตำแหน่งเชิงยุทธศาสตร์ของไทยในเวทีโลก

ประเด็นที่ 2 การขับเคลื่อนประเทศไทยสู่การบรรลุเป้าหมายระดับยุทธศาสตร์ 3 ด้าน คือ มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน โดยมียุทธศาสตร์ 9 ด้านคือ 1) การสร้างความเป็นธรรมในสังคม 2) การสร้างความเข้มแข็งของภาคเกษตร 3) ความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน 4) การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน 5) การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารของรัฐวิสาหกิจ 6) การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ 7) การป้องกันปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชัน 8) การปรับปรุงระบบโทรคมนาคมและเทคโนโลยี 9) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และ

ประเด็นที่ 3 วาระการปฏิรูปและการพัฒนา ซึ่งมีประเด็นท้าทายที่มีความสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ ความขัดแย้ง ความเหลื่อมล้ำ และการทุจริตคอร์รัปชัน นอกจากนี้มีประเด็นการปฏิรูปที่ดินและการจัดการที่ดิน สวัสดิการสังคม โครงสร้างภาษี รวมถึงประเด็นท้าทายและภัยคุกคามใหม่ ได้แก่ ภัยพิบัติตามธรรมชาติ

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับเป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก ในระยะหลังการเข้ามามีอิทธิพลของปรัชญามนุษย์นิยมก่อให้เกิดเป้าหมายในการพัฒนาที่มุ่งเน้นคุณภาพชีวิต (ปฐม มณีโรจน์ 2538) โดยแนวทางกำหนดเป้าหมายการพัฒนานี้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคม รวมถึงการใช้ทรัพยากรและความสามารถของท้องถิ่นในการพัฒนาสู่การพึ่งตนเอง มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม พัฒนาขีดความสามารถของสถาบันเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา ส่วน กฤช เพิ่มทันจิตต์ (2546) เห็นว่าแนวคิดการพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่ให้ความสำคัญเรื่องประสิทธิภาพไปสู่การมุ่งบรรลุเป้าหมายทางสังคม (Social Goal) สนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานโดยเป็นความพยายามก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม

ในระยะของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2555-2559) เป็นครั้งแรกที่ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศ โดยให้ความสำคัญเรื่องมิติด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการรักษาเสถียรภาพการเติบโตทางเศรษฐกิจ และจากอิทธิพลของปรัชญามนุษย์นิยม และทิศทางการพัฒนาทุนมนุษย์ ประเทศไทยจึงมีแนวทางการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) โดยย้ำถึง การพัฒนาคุณภาพและสมรรถนะของคนไทยให้สามารถมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่จะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน สังคมและของชาติ เน้นการพัฒนาในลักษณะองค์รวมและการบูรณาการทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ

ต่อมาในระยะของแผนพัฒนาฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-49) ที่น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นรากฐานการพัฒนาและต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ประเด็นการปฏิรูปประเทศไทยจะสอดรับกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นยุทธศาสตร์แม่บทในการพัฒนาประเทศตามแนวทางแบบสมดุลและเกื้อหนุนต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ไพโรจน์ ภัทรนรากุล, 2549) ในแผนยุทธศาสตร์การบูรณาการการขับเคลื่อนการพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (พ.ศ. 2557-2560) ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อน 7 ด้าน ได้แก่

- ยุทธศาสตร์ที่ 1 ส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคเกษตรและชนบท มีสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเรื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) เป็นเจ้าภาพหลัก
- ยุทธศาสตร์ที่ 2 ส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการศึกษา มีกระทรวงศึกษาธิการเป็นเจ้าภาพหลัก
- ยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจ บริการ การท่องเที่ยว อุตสาหกรรมและผู้ประกอบการรายย่อย มีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเจ้าภาพหลัก
- ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านต่างประเทศ มีกระทรวงการต่างประเทศเป็นเจ้าภาพหลัก
- ยุทธศาสตร์ที่ 5 เพิ่มบทบาทการประชาสัมพันธ์เชิงรุก เพื่อเผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สาธารณชนในวงกว้าง มีกรมประชาสัมพันธ์เป็นเจ้าภาพหลัก
- ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านความมั่นคง มีกองทัพไทยเป็นเจ้าภาพหลัก

- ยุทธศาสตร์ที่ 7 สร้างกลไกการบริหารจัดการในการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด มีสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นเจ้าภาพหลัก

นอกจากนี้ประเทศไทยมีพันธกิจในการดำเนินการเพื่อมุ่งสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ 17 เป้าหมาย (แผนภาพที่ 2) ได้แก่

1) ขจัดความยากจนในทุกหนแห่ง ยุติความยากจนในทุกรูปแบบในทุกที่

2) ขจัดความอดอยาก สร้างความมั่นคงทางอาหาร ยุติความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหารและยกระดับโภชนาการ และส่งเสริมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน

3) ส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคน สร้างหลักประกันว่าคนมีชีวิตที่มีสุขภาพดีและส่งเสริมสวัสดิการสำหรับทุกคนในทุกวัย

4) ส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ที่เท่าเทียมกันสำหรับทุกคน สร้างหลักประกันว่าทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างครอบคลุมและเท่าเทียม และสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต

5) สร้างความเท่าเทียมทางเพศสตรีและเด็กหญิงทุกคน บรรลุความเสมอภาคระหว่างเพศและให้อำนาจของผู้หญิงและเด็กหญิงทุกคน

6) จัดการน้ำอย่างยั่งยืนและพร้อมใช้สำหรับทุกคน สร้างหลักประกันว่าจะมีการจัดให้มีน้ำและสุขอนามัยสำหรับทุกคน และมีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน

7) ให้ทุกคนเข้าถึงพลังงานที่ยั่งยืนได้ตามกำลังของตน สร้างหลักประกันว่าทุกคนเข้าถึงพลังงานสมัยใหม่ในราคาที่สามารถซื้อหาได้ เชื่อถือได้ และยั่งยืน

8) ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน และสร้างโอกาสในการทำงานให้กับทุกคน ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่อง ครอบคลุมและยั่งยืน การจ้างงานเต็มที่และมีผลิตภาพ และการมีงานทำที่สมควรสำหรับทุกคน

9) ส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ยั่งยืนและนวัตกรรม สร้างโครงสร้างพื้นฐานที่มีความทนทาน ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ครอบคลุมและยั่งยืน และส่งเสริมนวัตกรรม

10) ลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในและระหว่างประเทศ ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ

11) สร้างเมืองและการตั้งถิ่นฐานที่ปลอดภัย ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความครอบคลุม ปลอดภัยมีภูมิต้านทานและยั่งยืน

12) สร้างรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน สร้างหลักประกันให้มีรูปแบบการบริโภคและผลิตที่ยั่งยืน

13) ดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหาโลกร้อน ปฏิบัติการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น

14) อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเลและทรัพยากรทางทะเลเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

15) ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของระบบนิเวศบนบก ปกป้อง ฟื้นฟูและสนับสนุนการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและฟื้นสภาพกลับมาใหม่ และหยุดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

16) ส่งเสริมสันติภาพและการเข้าถึงระบบยุติธรรมอย่างเท่าเทียม ส่งเสริมสังคมที่สงบสุขและครอบคลุมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ทุกคนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และสร้างสถาบันที่มีประสิทธิผล รับผิดชอบและครอบคลุมในทุกระดับ

17) สร้างความร่วมมือระดับสากลเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เสริมความเข้มแข็งให้แก่กลไกการดำเนินงานและฟื้นฟูสภาพหุ้นส่วนความร่วมมือระดับโลกสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

แผนภาพที่ 2: เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) 17 เป้าหมาย

การบรรลุผลลัพธ์สุดท้ายคือ ประโยชน์สุขส่วนรวม ความผาสุก ความสมดุล ความมั่นคง ความยั่งยืนของสมาชิกในสังคมซึ่งเป็นเรื่องการบริหารการพัฒนาประเทศ และเป็นสาระหลักของการบริหารการพัฒนา การสังเคราะห์ตัวแบบการจัดการภาครัฐบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารภาครัฐ โปรดพิจารณาใน ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2551) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ ซึ่งการจะบรรลุเป้าหมายต้องได้รับความร่วมมือจากภาคีภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อการดำเนินภารกิจในการตอบสนองการพัฒนาประเทศ โดยหัวใจสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือการพัฒนาทุนมนุษย์โดยเฉพาะเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม

ทุนมนุษย์ในมิติด้านจริยธรรม คุณธรรมและธรรมาภิบาล

นักวิชาการบางส่วนมองว่ามนุษย์โดยธรรมชาติเห็นแก่ตัว มีความโลภ อิจฉาริษยา กระหายในอำนาจและความร่ำรวย มนุษย์ยังคงห้อมล้อมด้วยอวิชชา ไม่เข้าใจในเหตุผลและความยุติธรรม Nienuhr (1932) กล่าวว่า “สาเหตุสำคัญที่สุดของความขัดแย้งและความไม่ยุติธรรมในสังคมเกิดจากอวิชชาและความเห็นแก่ตัวของมนุษย์” ขณะที่ Morgenthouse (1970) เห็นว่า มนุษย์ไม่สามารถบรรลุถึงความยุติธรรมเพราะเหตุผลที่อยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ 3 ประการคือ อวิชชาความเห็นแก่ตัวและความยากจน แต่สำหรับ Spykman (1942) มองว่า มนุษย์เราถูกกระตุ้นด้วยความปรารถนาอื่น ๆ อีก เช่น เพื่อเกียรติยศ ชื่อเสียง ความมั่งคั่งและอุดมการณ์ที่ตนเชื่อถือ

ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ ของสังคม ทั้งในระดับประเทศ ภูมิภาคและของโลก ปัจจัยผู้นำที่เป็นแบบอย่างทางจริยธรรมและระบบธรรมาภิบาลเป็นที่คาดหวังที่จะเห็นผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดีด้านจริยธรรม (Ethical Role Models) เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะสภาพแวดล้อมที่ถูกกดดันและความท้าทายในสภาวะที่เป็นขั้วความคิดถึงความจริง ความดีงาม ความถูกต้อง (Ethical Dilemma) ว่าอะไรดีอะไรไม่ดี ควร-ไม่ควร หรือในสภาวะสีเทาซึ่งมีโอกาสที่จะละเมิดศีลธรรมและจรรยาบรรณ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ไม่มีแนวปฏิบัติ บทลงโทษหรือกฎระเบียบที่กำหนดไว้ชัดเจน (วีระวัฒน์ ปันนิตามัย, 2544)

ในมุมมองของนักปรัชญา Immanuel Kant มีทัศนะว่าการเมืองและกฎหมายต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม และเห็นว่า การกระทำที่เป็นคุณธรรมนั้นเป็นเรื่องของการตัดสินใจเลือกระหว่างหลักการต่าง ๆ ที่มีอยู่ และนโยบายคุณธรรมนั้นคือการเลือกตัดสินใจโดยยึดหน้าที่ (Duty) มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว (Private Interests) (Kant, 1981) สำหรับจริยธรรมทางการเมืองนั้น Socrates มองว่าความรู้คือคุณธรรม (Knowledge is virtue) โดยยกย่องภูมิปัญญาของคนที่เรียนรู้เข้าใจตนเองและสิ่งแวดล้อม และสามารถจัดการชีวิตและสังคมของเขาได้อย่างเหมาะสม หมายความว่า หากใช้สติปัญญาเพียงเพื่อตนเองและครอบครัวโดยไม่สนใจส่วนรวมนั่นก็มิใช่ภูมิปัญญาที่ควรยกย่อง

Plato ย้ำว่าเราต้องตระหนักว่าการให้การศึกษานั้นมิใช่ให้แต่ความรู้แต่ต้องให้คุณธรรม ถ้าปล่อยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตไปตามลักษณะนิสัยและความต้องการตามธรรมชาติ โดยมิได้ให้การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ ให้ประชาชนเข้าใจถึงชีวิตที่ดีและในขณะเดียวกันถ้าผู้ปกครองไม่ยึดมั่นในคุณธรรม ไม่เป็นผู้ที่รักในปัญญา ไม่มีความยับยั้งชั่งใจที่จะละความโลภ โกรธ หลง ไม่ทำตามแบบอย่างที่ดีของสังคม ตรงกันข้ามกลับมุ่งในการแสวงหาเกียรติยศ ตักตวงทรัพย์สิน ความเสื่อมแห่งรัฐก็จะบังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง สำหรับ Plato คุณธรรมสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 ประเภท คือ ภูมิปัญญา (Wisdom) ความกล้าหาญ (Courage) การควบคุมตนเอง (Temperance) และความยุติธรรม (Justice)

พุทธทาสภิกขุ (2549) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมสำหรับนักการเมือง โดยมองว่าธรรมะคือ หน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ กระทำให้อยู่กันเป็นผาสุก ทั้งโดยส่วนตัวและส่วนรวมทำให้เกิดสันติสุขในหมู่มนุษย์ และเห็นว่าธรรมะของนักการเมืองนั้น ประกอบด้วย

- นักการเมืองมีหน้าที่จะต้องกระทำตามความหมายข้างต้น คือ จะต้องประพฤติกระทำให้เกิดสันติสุขในหมู่มนุษย์ ปราศจากปัญหาใด ๆ โดยไม่ต้องใช้อาชญา
- นักการเมืองต้องมีความเป็นปูชนียบุคคล คือบุคคลที่ควรบูชา ไม่เห็นแก่ตัว ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อผู้อื่น ซื่อสัตย์สุจริต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเป็นจริงถูกต้องตามกฎธรรมชาติ เสียสละเพื่อประโยชน์สุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวม
- นักการเมืองต้องมีความเกลียดบาป คือ เป็นสัตบุรุษ สงบระงับไปจากความชั่ว เกลียดทุจริต รักพระธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- นักการเมืองต้องจัดระบบการเมืองของตนให้ประกอบด้วยธรรม ไม่ว่าระบบไหน เผด็จการ ประชาธิปไตย ราชาธิปไตย หรือสังคมนิยม

ลิขิต ธีรเวคิน มองว่าในทางการเมืองนั้น พรรคการเมืองใดจะได้รับความนิยมหรือไม่ขึ้นกับ ปรัชญาการเมือง ใน 3 ประการคือ

1) ความน่าเชื่อถือทางการเมือง (Political Creditability) หมายถึง ถ้าประชาชนรู้สึกว่าบุคคล หรือระบบไม่ตอบสนองต่อความต้องการ เช่น ไม่มีความสามารถ ไม่สุจริต เล่นพรรคเล่นพวก ระบบถูกผูกขาด ไม่มีการถ่วงดุล ประชาชนขาดการมีส่วนร่วม ความน่าเชื่อถือก็จะถูกกระทบอย่างรุนแรง

2) อำนาจที่เป็นธรรม (Moral Authority) หมายถึง ประชาชนต้องการให้ผู้มีอำนาจรัฐไปในสิ่งที่ถูกต้องสมเหตุสมผล ตอบคำถามได้ ใช้อำนาจไม่เกินขอบเขตของกฎหมาย ไม่เลือกปฏิบัติ

3) ความชอบธรรมทางการเมือง (Political Legitimacy) หมายถึง การเข้าสู่อำนาจต้องเป็นไปตามครรลองของระบบ ผู้กุมอำนาจสามารถบริหารกลไกได้อย่างมีระบบ พัฒนาสังคมไปสู่สิ่งที่ดีกว่า แต่เมื่อใดที่ระบบสั่นคลอน ตัวบุคคลไม่ได้รับการยอมรับ ทั้งบุคคลและระบบก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้

จากมุมมองของนักปราชญ์และนักคิดข้างต้น ย้ำถึงความสำคัญของทุนมนุษย์ในมิติจริยธรรมและคุณธรรมเพื่อให้เกื้อหนุนการปฏิรูป ประเทศไทยอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่านในการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง และวางรากฐานธรรมาภิบาลและการแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน ทุนมนุษย์ในมิติของพฤติกรรมถือว่าเป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคที่ฉุดรั้งการพัฒนา มีกรณีการดำเนินนโยบายประชานิยมที่ส่งผลถึงการทุจริตเชิงนโยบาย การขาดสำนึกรับผิดชอบทางการเมืองของผู้นำในการแสดงบัญชีทรัพย์สิน ความไม่โปร่งใสและผลประโยชน์จากการจัดซื้อจัดจ้าง การแต่งตั้งโยกย้ายที่ไม่เป็นไปตามหลักคุณธรรมหากแต่ใช้ความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์นิยมและการซื้อขายตำแหน่ง การทุจริตการสอบเข้ารับราชการทั้งกรณีครูผู้ช่วย กรณีตำรวจชั้นประทวน ทุจริตในโครงการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสที่ต้องการความช่วยเหลือพักพิงจากรัฐ และโครงการทุนช่วยเหลือทางการศึกษา

นอกจากนี้มีคดีข้อพิพาทจากจากกรณีสลากกินแบ่งรัฐบาลซึ่งเกี่ยวกับพันกับจรรยาบรรณของบุคคลที่ควรเป็นแบบอย่างที่ดีกับสังคม รวมถึงเจ้าหน้าที่ตำรวจระดับผู้บังคับการที่มีส่วนรับผิดชอบในการดำเนินคดีที่ควรผดุงความยุติธรรม แต่ได้สร้างความกังขาเคลือบแคลงและสร้างความความสับสนให้กับสังคม ทางสำนักงานตำรวจแห่งชาติอ้างว่าว่าปัญหาดังกล่าวไม่มีทุจริตแต่เจ้าหน้าที่ทำไปเพราะมีวุฒิภาวะต่ำ ขาดประสบการณ์สืบสวนดำเนินคดีทำให้มีคำถามอย่างมากในกระบวนการแต่งตั้งขึ้นสู่ตำแหน่งว่าคำนึงถึงความรู้และคุณธรรมความสามารถมากน้อยเพียงใด

กรณีล่าเสือดำในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่สวนทางกับกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเกิดกระแสเครือข่ายสังคมตรวจสอบด้วยขาดความเชื่อมั่นในกระบวนการดำเนินคดีที่อาจเอื้ออำนวยให้นักธุรกิจผู้ละเมิดกฎหมายหลุดพ้นคดีและจะเกิดเป็นกรณีการปฏิบัติที่แตกต่างกับประชาชนที่ไม่มีพื้นฐานเครือข่ายอำนาจและฐานเศรษฐกิจซึ่งจะยิ่งตอกย้ำถึงช่องว่าความเหลื่อมล้ำทางสังคม กรณีดังกล่าวสะท้อนถึงมิติพฤติกรรมทุนมนุษย์ว่ายังยังเป็นปัจจัยเสี่ยงและคุกคามต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หากผู้นำผู้บริหารและบุคลากรภาครัฐขาดจริยธรรมคุณธรรมและธรรมาภิบาล การบริหารการพัฒนาที่จะให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนคงเป็นไปได้ยาก

ดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์ (The Human Capital Index)

World Economic Forum (2013) เสนอจตุสดมภ์ หรือสี่เสาหลักของดัชนีการพัฒนาทุนมนุษย์ ประกอบด้วย

- การศึกษา (Education) ซึ่งประกอบด้วยดัชนีวัดทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้งระดมปฐมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ซึ่งรวมถึงสารสนเทศเกี่ยวกับการผลิตกำลังคนในปัจจุบันและรองรับอนาคต
- สุขภาพและความอยู่ดีมีสุข (Health and Wellness) ประกอบด้วยดัชนีเกี่ยวกับข้อมูลด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิตและความอยู่ดีมีสุขของประชากรตั้งแต่วัยเด็กถึงผู้ใหญ่
- แรงงานและการจ้างงาน (Workforce and Employment) เป็นดัชนีที่ออกแบบเพื่อสะท้อนถึงทุนมนุษย์ด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ ประสบการณ์ การอบรมของประชากรวัยทำงานของประเทศ
- สภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุน (Enabling Environment) เป็นดัชนีที่เกี่ยวข้องกับกรอบของกฎหมาย โครงสร้างพื้นฐาน และปัจจัยอื่นที่เกื้อหนุนต่อกาพัฒนาทุนมนุษย์

ทั้งนี้มองว่า ทุนมนุษย์ที่มีอยู่ของแต่ละประเทศ ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ ความสามารถที่มีอยู่ในตัวคนก่อให้เกิดผลลัพธ์ของการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะการลงทุนมนทุนมนุษย์จะส่งผลต่อความสำเร็จที่ยั่งยืนในระยะยาว สำหรับดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์จำแนกตามมิติทั้ง 4 ด้านได้นำเสนอในตารางที่ 1 -4

ตารางที่ 1: โครงสร้างของดัชนีการพัฒนาทุนมนุษย์ในมิติของการศึกษา (Pillar 1: Education)

Sub-pillar	Indicator	Source
Access	Primary enrolment rate (%)	UNESCO, Institute for Statistics, provided database extraction 22 August 2013, latest available data 2003-2012
	Secondary enrolment rate (%)	UNESCO, Institute for Statistics, provided database extraction 22 August 2013, latest available data 2003-2012
	Tertiary enrolment rate (%)	UNESCO, Institute for Statistics, provided database extraction 22 August 2013, latest available data 2003-2012
	Education gender gap	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
Quality	Internet access in schools	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Quality of the education system	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Quality of primary schools	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Quality of math and science education	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Quality of management school	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
Attainment	Primary education attainment (% population age 25+)	UNESCO Institute for Statistics, *Education Statistics* online database, 2011 or latest year available
	Secondary education attainment (% population age 25+)	UNESCO Institute for Statistics, Education Statistics online database, 2011 or latest year available
	Tertiary education attainment (% population age 25+)	UNESCO Institute for Statistics, Education Statistics online database, 2011 or latest year available

ที่มา: World Economic Forum, The Human Capital Report (2013), p.6

ตารางที่ 2: โครงสร้างของดัชนีการพัฒนาทุนมนุษย์ในมิติของสุขภาพและความสุข (Pillar 2: Health and Wellness)

Sub-pillar	Indicator	Source
Survival	Infant mortality (per 1,000 live births)	World Health Organization, Global Health Observatory, *World Health Statistics, Mortality and Burden of Disease, Child mortality*, 2011
	Life expectancy	World Health Organization, Global Health Observatory, World Health Statistics, Mortality and Burden of Disease, Child mortality, 2011
	Survival gender gap	World Economic Forum, *Global Gender Gap Report*, 2012
Health	Stunting and wasting (% in children under 5)	World Health Organization, Global Health Observatory, *World Health Statistics, Nutrition, Child malnutrition,* latest available data 2003-2011
	Unhealthy life years (% of life expectancy)	Health adjusted life expectancy, World Health Organization data, 2007, taken from the *Global Gender Gap Report 2012*; life expectancy, as above
	Deaths under 60 from non-communicable diseases (% of all NCD deaths)	World Health Organization, Global Health Observatory, *World Health statistics, Non-communicable diseases*, 2008
	Obesity (% of adults with BMI ≥30	World Health Organization, Global Health Observatory, *World Health Statistics, Adult risk factors, 2008*
	Business impact of non-communicable diseases	World Economic Forum, *Executive Opinion Survey, 2013-2014*
	Business impact of communicable diseases	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
Well-being	Stress (% of respondents)	Gallup, Worldview database, latest available data 2009-2013
	Depression (% of respondents)	Gallup, Worldview database, latest available data 2006-2011
Services	Water, sanitation and hygiene	World Health Organization, Global Health Observatory, *World Health Statistics, Environmental Health*, latest data2005-2011
	Healthcare quality	World Economic *Forum, Executive Opinion Survey*, 2013-2014
	Healthcare accessibility	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014

ที่มา: World Economic Forum, The Human Capital Report (2013), p.6

ตารางที่ 3: โครงสร้างดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์ในมิติแรงงานและการจ้างงาน (Pillar 3: Workforce and Employment

Sub-pillar	Indicator	Source
Participation	Labour force participation rate, age 15064 (%)	ILO, *Key Indicators of Labour Market, (KILM), 2010*
	Labour force participation rate, age 65+ (%)	ILO, Key Indicators of Labour Market, (KILM), 2010
	Economic participation gender gap	World Economic Forum, *Global Gender Gap Report*, 2012
	Unemployment rate (%)	ILO, *Laborstat*, latest available data 2003-2010
	Youth unemployment rate (%)	ILO, *Laborstat*, latest available data 2003-2010
Talent	Country capacity to attract talent (%)	World Economic Forum, *Executive Opinion Survey, 2013-2014*
	Country capacity to retain talent	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Ease of finding skilled employees	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Pay related to productivity	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Capacity for innovation	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Index of Economic Complexity	Hausmann, R., Hidalgo, C., et al. *The Atlas of Economic Complexity*. Cambridge: Puritan Press, 2011
	Firm level technology absorption	World Economic Forum, *Executive Opinion Survey, 2013-2014*
	Scientific and technical journal articles (per 1,000 people)	World Bank, *World Department Indicators* online database, 2009 and United nations, Department of Economic and Social Affairs, *World Population Prospects*, 2009
	Median age of the working population	United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *World Population Prospects DEMOBASE 2010*
Training	Staff training	World Economic Forum, *Executive Opinion Survey, 2013-2014*
	Training services	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014

ที่มา: World Economic Forum, The Human Capital Report (2013), p. 7

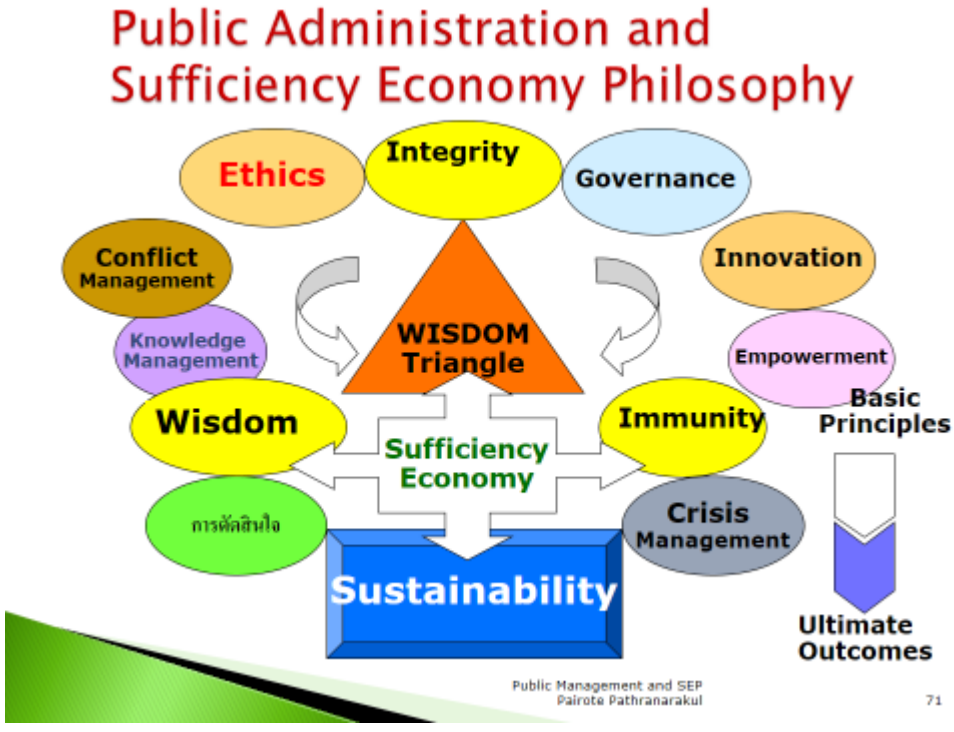
ตารางที่ 4: โครงสร้างดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์ในมิติของสภาพแวดล้อม (Pillar 4: Enabling Environment)

Sub-pillar	Indicator	Source
Infrastructure	Mobile user (per 100 people)	World Bank, *World Department Indicators* online database, 2011
	Internet users (per 100 people)	World Bank, World Department Indicators online database, 2011
	Quality of domestic transport	World Economic Forum, *Executive Opinion Survey, 2013-2014*
Collaboration	State of cluster development	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Business and university R&D collaboration	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
Legal framework	Doing Business Index	World Bank and International Finance Corporation, 2012
	Social safety net protection	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
	Intellectual property protection and property rights	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014
Social mobility	Social mobility	World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2013-2014

ที่มา: World Economic Forum, The Human Capital Report (2013), p. 7

ตามกรอบดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์ ให้น้ำหนักทุนมนุษย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก โดยองค์ประกอบที่เป็นความรู้ความสามารถย้ำถึงทักษะความชำนาญที่เป็นพรสวรรค์ (Talent) ซึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาผ่านกิจกรรมการฝึกอบรม มิติของทุนมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมไม่ได้ระบุไว้อย่างเด่นชัด ดังนั้นเพื่อให้กรอบดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์มีความสอดคล้องและเหมาะสมในบริบทของสังคมการเมืองไทย ผู้เขียนจะขอนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งหลักการพื้นฐานในการพัฒนาทุนมนุษย์ที่ยั่งยืนมาเป็นกรอบในการนำเสนอดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอพียงกับการบริหารภาครัฐได้นำเสนอในแผนภาพที่ 3 และดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้นำเสนอในตารางที่ 5

แผนภาพที่ 3: แสดงกรอบแนวคิดการบริหารภาครัฐตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ตารางที่ 5: ดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

องค์ประกอบ	ดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์
ความพอประมาณ (Moderation)	■ การดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ■ การมีแบบแผนการบริโภคแบบพอดีเพื่อความอยู่ดีมีสุข ■ การไม่เบียดเบียนตนเองและสรรพชีวิตในระบบนิเวศน์
ความมีเหตุผล (Reasonableness)	■ ความสามารถในการวิเคราะห์บนพื้นฐานของเหตุผล ■ ความสามารถในการตัดสินใจ ■ ความรู้และทักษะในการวางแผนกลยุทธ์ ■ ความสามารถในการแยกแยะประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม
การมีภูมิคุ้มกันในตัวเองที่ดี (Self-immunity)	■ ความรู้และทักษะในการจัดการความเสี่ยง (Risk Management) ■ ความรู้และทักษะด้านการวางแผนฟื้นฟูวิกฤตการณ์และภัยพิบัติ (Crisis Recovery) ■ การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Resolution)
ความรู้ (Knowledge)	■ การจัดการความรู้ การจัดการความร่วมมือ ■ การพัฒนานวัตกรรม ■ ความรู้และทักษะการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ■ การเสริมสร้างความรู้และภูมิปัญญา

ตารางที่ 5: ดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ต่อ)

องค์ประกอบ	ดัชนีวัดการพัฒนาทุนมนุษย์
คุณธรรม (Integrity)	■ การเป็นแบบอย่างผู้นำเชิงจริยธรรม ■ การยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพ ■ การมีสำนึกรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Public Accountability) ■ การยึดมั่นในประโยชน์สาธารณะ ประโยชน์สุขส่วนรวม ■ มีหิริโอตัปปะ คือมีความละอายต่อชั่วเกรงกลัวต่อบาป
ผลลัพธ์ คือความสมดุล ความมั่นคง ความยั่งยืน	■ ดัชนีความสุข (Happiness) ความอยู่ดีมีสุข (Wellness) ■ การมีสุขภาวะที่ดี ทั้งกาย(Physical Health) ใจ(Mental Health) สังคม (Social Health) และจิตวิญญาณ (Spiritual Health) ■ คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics Values)

สรุปและเสนอแนะ

ทุนมนุษย์มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทุนมนุษย์เป็นคุณค่าในตัวคนที่ครอบคลุมถึงความรู้ ทักษะ ความสามารถ ประสบการณ์ และพฤติกรรมการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ซึ่งจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ภายใต้กรอบนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาควรที่รัฐบาลและหน่วยงานนี่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญในการลงทุนในทุนมนุษย์ผ่านการศึกษาอบรมและการเรียนรู้ทางสังคม ให้ครอบคลุมในทุกมิติ โดยประยุกต์แนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาทุนมนุษย์ และสังคมไทยในช่วงของการเปลี่ยนผ่านมีความจำเป็นต้องสร้างความตระหนักในมิติจริยธรรมคุณธรรมและธรรมาภิบาลซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญในการบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะการลงทุนสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลง และผู้นำเชิงจริยธรรมทุกระดับ ทุกองค์การตั้งแต่รากฐานคือครอบครัว องค์การและสถาบันทุกแห่ง จนถึงประเทศและสังคมรวมถึงการส่งเสริมสภาพแวดล้อมให้เกื้อหนุนต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ในกรอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กฤช เพิ่มทันจิตต์ (2546). สามทศวรรษแห่งการพัฒนา ทัศนะทางเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารการพัฒนา คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ หจก ทีพีเอ็น เพรส.

จิระ หงส์ลดารมภ์ (2547). *ทรัพยากรมนุษย์พันธุ์แท้* กรุงเทพฯ: Chira Academic Publishing.

ฉลอง พันธ์จันทร์ และคณะ (2549). *มนุษย์กับการใช้เหตุผล* มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2546). สังคมไทยยุคหลังรัฐธรรมนูญ หนังสือพิมพ์ ผู้จัดการรายวัน, 9 มิถุนายน 2546.

ธำรงศักดิ์ คงคาสวัสดิ์ (2550). *ทุนมนุษย์ การกำหนดตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนา* กรุงเทพฯ: ส.ส.ท. สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).

นิสดารก์ เวชยานนท์ (2554). *การบริหารทุนมนุษย์เชิงกลยุทธ์เพื่อเพิ่มมูลค่า* คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พุทธทาสภิกขุ (2549). *การเมืองคืออะไร? หนทางรอดของมนุษย์คือ ธรรมิกสังคมนิยม* กรุงเทพฯ: แปลนโมทีฟ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2539). *การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development).* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2541). *สู่วิวัฒน์หรือวิบัติในโลกยุคไร้พรมแดน* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2545). ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน: กรอบนโยบายและตัวแบบการจัดการ *พัฒนบริหารศาสตร์* ปีที่ 42 ฉบับที่ 3/2545 หน้า 1-73.

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2548). “ธรรมาภิบาลกับการจัดการยุคใหม่” บทความวิชาการเนื่องในวาระครบรอบ 50 ปีแห่งการสถาปนาคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2549). เศรษฐกิจพอเพียง: ปรัชญาและ ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบยั่งยืน บทความวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบสถาปนา 40 ปี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2551). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการภาครัฐ*การจัดการภาครัฐและเอกชน* ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2551 หน้า 67-107.

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2553). การบริหารการพัฒนา: แนวคิดและทฤษฎีในช่วงการเปลี่ยนผ่าน ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล(2559) “รัฐประศาสนศาสตร์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน” บทความเสนอในงานวิชาการระดับชาติเนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปี แห่งการสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ “นิด้า 5 ทศวรรษกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” คณะรัฐประศาสนศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 31 มีนาคม 2559.

ปฐม มณีโรจน์และคณะ (2537). *การบริหารการพัฒนา* โครงการเอกสารและตำรา กรุงเทพฯ: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (2516). คุณภาพแห่งชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน (The Quality of Life of a South East Asian: A Chronicle of Hope from Womb to Tomb) *หนังสือพิมพ์บางกอกโพสท์* ฉบับวันที่ 18 ตุลาคม 2516

วีระวัฒน์ ปันนิตามัย (2544). *ผู้นำการเปลี่ยนแปลง = Change Leader*. กรุงเทพฯ: เอ็กเปอร์เน็ต.

สานุพันธ์ ตันติศิริวัฒน์ (2548). *อัจฉริยะบนทางสีขาว ดร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา* กรุงเทพฯ: ฟรีมายด์.

อดิศักดิ์ จิระวุฒิพงศ์ (2551). ทุนมนุษย์กับทุนทางสังคม สืบค้นจาก http://www.nstru.ac.th/portal/news/show_news.php?id=11127

ภาษาอังกฤษ

Barbier, Edward B. (1987). “The Concept of Sustainable Economic Development,” *Environmental Conservation* 14(2):101-110.

Barde, Jean-Phillippe (1990). The Path to Sustainable Development. *The OECD Observer* 164(June/July):33-37.

Becker, Gary S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. New York: National Bureau of Economic Research distributed by Columbia University Press.

Bontis, N. and Fritz-enz, J. (2002). "Intellectual Capital ROI" A Casual Map of Human Capital Antecedents and Consequences," *Journal of Intellectual Capital*, 3(3):223-247.

Davenport, T.O. (1999). *Human Capital: What It Is and Why People Invest It.* Jossey-Bass.

Friedman, J. Harry (1970). "Administrative Roles in Local Governments," In E.W. Weidner (ed.) Development Administration in Asia. Durham, NC: Duke University Press.

Gant, George F. (1979). *Development Administration: Concepts, Goals, Methods*. University of Wisconsin Press.

Gant, George, F. (2006). "The Concept of Development Administration, In Eric E. Otenyo, Nancy S. Lind (eds.) *Comparative Public Policy Analysis and Management*, Vol.15 Emerald Group Publishing, pp.257-285.

Gant, George F. (2015). "The Concept of Development Administration," *Comparative Public Administration*. Published online: 09 Mar 2015; 257-285. Emeraldinsight.

Hahn-Been Lee (1970). *A Handbook of Development Curriculum: Education of Development Administration*. International Institute of Administrative Sciences.

Heaphey, James P. (ed.) (1970). *Spatial Dimensions of Development Administration*. Durham,NC: Duke University Press.

Kant, Immanuel (1981). *Perceptual Peace and Other Essay,* Translate by Ted Humphrey. Indianapolis: Hacheett.

Kaplan, Robert S., and Norton, David P. (2004) "The Strategy Map: Guide to Aligning Intangible Assets," *Strategy & Leadership*, Vol. 32 Issue 5, pp.10-17.

Kotter, J.P. (1996). *Leading Change*. Boston: Harvard Business School Press.

Meadows, Paul (1963)."Motivation for Change and Development Administration," In Irving Swerdlow (ed.) *Development Administration: Concepts and Problems*. Syracuse, New York: Syracuse University Press.

Nerdrum, L., and Erkson, T. (2001). "Intellectual Capital: A Human Capital Perspective," Journal of Intellectual Capital. 2(2):127-135.

Niebuhr, Reinhold (1932). *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*, New York: Charles Scribner's Sons.

Riggs, W. Fred (1970). Frontiers of Development Administration. North Carolina: Duke University Press.

Salim, Emil (1991). Towards a Sustainable Future. *Development* 2, 61-63.

Schultz, Theodore W. (1961). "Investment in Human Capital," *American Economic Review* 51(1):1-17.

Schultz, Theodore W. (1971). *Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research*. New York: Free Press.

Schultz, Theordore W. (1972). *Human Resources (Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities).* New York: National Bureau of Economic Research.

Schultz, Theordore W. (1993). *The Economics of Being Poor*. Cambridge, Mass.: Blackwell.

Smith, Adam (1922). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: Melhen & Co.

Spykman, Nicholas (1942). *American Strategy in World Politics: the United State and the Balance of Power*. New York: Harcourt, Brace and Company.

Streeten, Paul (1981). *Development Perspectives*. New York: St. Martin's Press.

Swerdlow, Irving (ed.) (1963). *Development Administration: Concepts and Problems*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.

Todaro, Michael P. (1982). *Economic for a Developing World: An Introduction to Principles, Problems and Policies for Development*. 2nd edition. Longman.

UN (1975). *Development Administration: Current Approaches and Trends in Public Administration for National Development.* United Nations. Department of Economic and Social Affairs.

UNDP (1992). *Human Development Report 1992*. New York: Oxford University Press.

WCED (1987). *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development.

Weidner, Edward W. (1962). Development Administration: A New Focus for Research in Ferrel Heady and Sybil L. Stokes (eds.) *Papers in Comparative Public Administration*, Ann Arbor, Michigan Institute of Public Administration.

Weidner, Edward W. (ed.) (1970). *Development Administration in Asia*. Durham, NC: Duke University Press.

World Bank (2003). *Global Economic Prospects: Investing to Unlock Global Opportunities*. Washington, D.C.: World Bank.

World Bank (2008). *Global Monitoring Report. Washington*, D.C.: World Bank.

World Economic Forum (2013). *The Human Capital Report.* World Economic Forum.

นโยบายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคของไทย: กรอบการประเมินผล

อัชกรณ์ วงศ์ปรีดี*

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในประเทศระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 โดยอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีภารกิจหลักในการขับเคลื่อนงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์ตามนโยบายส่งเสริมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมโดยมี 5 แผนงาน คือ (1) แผนงานบ่มเพาะธุรกิจวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม, (2) แผนงานพัฒนาบริการอุทยานวิทยาศาสตร์, (3) แผนงานพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีและวิจัยของเอกชนในพื้นที่, (4) แผนงานวิจัยร่วมกับภาคเอกชนและ (5) แผนงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยในการศึกษานี้จะประเมินเฉพาะผลดำเนินการตามแผนงานที่ 1-4 เนื่องจากสำหรับแผนงานที่ 5 นั้นในปัจจุบันกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกำลังดำเนินการก่อสร้างอาคารอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคทั้ง 3 แห่งทั่วประเทศ ดังนั้น ในระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจึงอาศัยพื้นที่และบุคลากรของสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาคเป็นกลไกหลักในการพัฒนาขีดความสามารถด้านเทคโนโลยีและวิจัยของผู้ประกอบการในพื้นที่

ผู้วิจัยได้นำเอาจุดเด่นของตัวแบบการประเมินนโยบายสาธารณะมาพัฒนาเป็นตัวแบบ CIPESI เพื่อใช้ในการประเมินผลดำเนินงานอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โดยตัวแบบ CIPESI ของผู้วิจัยประกอบด้วย (1) บริบท (Context), (2) ปัจจัยนำเข้า (Input), (3) กระบวนการ (Process), (4) ประสิทธิผลและประสิทธิภาพ (Efficiency and Effectiveness), (5) ความยั่งยืนของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (Sustainability of Regional Science Parks' Networks), และ (6) ผลกระทบ (Impact) โดยผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed- Methods Research Design) ประกอบด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาและการวิเคราะห์เชิงปริมาณโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมาน ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์มาจากทั้งแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ โดยสำหรับข้อมูลปฐมภูมินั้น ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

* คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: achakorn1@gmail.com

กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีควรปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงให้สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการอุทยานวิทยาศาสตร์มีอำนาจหน้าที่และทรัพยากรมากขึ้นหรือเป็นองค์การมหาชนเพื่อให้มีความคล่องตัวและศักยภาพในการพัฒนาขีดความสามารถของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค รวมทั้งเพิ่มบทบาทของศูนย์ประสานงานภูมิภาคประจำกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีภูมิภาค (ศวภ.) ในการบูรณาการนโยบายและโครงการต่าง ๆ ของหน่วยงานภายในกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ลงสู่ภูมิภาค

อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคควรแยกออกมาจากโครงสร้างการบริหารงานของมหาวิทยาลัย เพื่อให้มีความเป็นอิสระและความคล่องตัวมากขึ้น แต่หากยังไม่สามารถดำเนินการได้ในระยะเวลาอันใกล้ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีควรเจรจากับมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งเพื่อให้ออกระเบียบกฎเกณฑ์การบริหารงานอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคเป็นการเฉพาะ

Regional Thailand Science Parks: Framework of Evaluatio

Achakorn Wongpreedee*

Abstract

The main purpose of this study was to evaluate the performance of regional science parks in Thailand from 2013-2016. Supported by the Ministry of Science and Technology, regional science parks in Thailand are located in the northern, northeastern, and southern regions of the country. Their mission is to promote commercialization of scientific and technological research outputs through five strategic measures: (1) technology business incubation, (2) science park services development, (3) industrial research and technology capacity development for businesses in the regions, (4) collaborative research with businesses, and (5) scientific and technological infrastructure development. This study only focused on the first four measures due to ongoing construction of the regional science park buildings in each region. Currently, the regional science parks make temporary use of regional universities' space, resources, and personnel to execute their mandates as provided for in Thailand's National Strategic Plan for Science Park Development (2556-2559, B.E.).

Researchers from Thailand's National Institute of Development Administration (NIDA) combined the strengths of conventional program evaluation models into a new evaluation framework for this present study: the CIPEST framework. This framework consists of six elements: Context (C), Input (I), Process (P), Efficiency and Effectiveness (E), Sustainability of the regional science parks' networks, and Impact (I). The researchers employed mixed-methods research design involving qualitative case study research and quantitative techniques, such as descriptive and inferential statistical analyses. The data used in this study came from primary and secondary sources. For primary data collection, the research team conducted in-depth interviews and focus group discussions with the regional science parks' personnel, researchers, and several business owners.

* Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Administration (NIDA) 118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: achakorn1@gmail.com

The Ministry of Science and Technology should restructure its internal agencies and streamline similar capacity development programs currently scattered among different internal agencies. Specifically, the Science Park Authority charged with overseeing regional science parks should be elevated to an agency at the sub-cabinet level or an autonomous public organization. The ministry's provincial coordinating centers should also be empowered to function as liaisons for different government agencies and programs related to science and technology.

After completion of the regional science park buildings, the regional science parks should be separated from the university administrative structures. If this is not feasible in the near future, the Ministry of Science and Technology should secure a new memorandum of understanding with each participating university to allow the regional science parks a higher degree of organizational flexibility.

The regional science parks should have business plans, which must be revised regularly to enhance their competitiveness. They should also explore other revenue-generating channels, such as testing services for water quality, microbiological testing services, and training programs on technology business innovation and modern entrepreneurial skills.

นโยบายขับเคลื่อนผลงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์ด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในต่างประเทศ

การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจโลกภายหลังยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลต่อพัฒนาการทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมอย่างมีนัยยะสำคัญ เริ่มต้นจากการก่อตัวของอุตสาหกรรมด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในทวีปอเมริกาเหนือ ได้แก่ อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ คอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งทำให้ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจโลก (Shapira and Kuhlmann, 2003) อย่างไรก็ตามโครงสร้างเศรษฐกิจโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งภายหลังการรวมตัวทางเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคโลก เช่น กลุ่มประเทศในภาคพื้นทวีปยุโรปที่รวมตัวกันจัดตั้งเป็นสหภาพยุโรปในปี ค.ศ. 1992 ภายหลังจากที่ประเทศสมาชิกลงนามรับรองสนธิสัญญา Maastricht เป็นต้น ซึ่งการรวมกลุ่มกันในลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดพัฒนาการอย่างก้าวกระโดดของอุตสาหกรรมการผลิตบนพื้นฐานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม จนกลายเป็น “กลุ่มอุตสาหกรรมเทคโนโลยี” (Clusters of Technological Industry)” ที่พลิกโฉมโครงสร้างเศรษฐกิจโลกจากเดิมที่ประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นผู้ผูกขาดเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมการผลิตกลายไปเป็น “ภูมิภาค” “อนุภูมิภาค” “เขตการค้าเสรี” หรือ “ภาคีการค้า” ที่เกื้อหนุนและส่งเสริมซึ่งกันและกันในเชิงเทคโนโลยีและองค์ความรู้ทางด้านการผลิต รวมทั้งสนับสนุนเม็ดเงินลงทุนและปัจจัยในการผลิตอื่น ๆ (Shapira and Kuhlmann, 2003)

การแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นนำไปสู่การพลิกโฉมครั้งสำคัญของนโยบายด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจากเดิมที่มุ่งเน้นพัฒนางานวิจัยด้านวิทยาศาสตร์พื้นฐาน (Basic Scientific Research) ไปสู่การส่งเสริมงานวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Sciences) และการขับเคลื่อนงานวิจัยไปสู่เชิงพาณิชย์ (Research Commercialization) ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดการนวัตกรรม (Innovation Management), การจัดตั้งนิคมวิจัยหรืออุทยานวิทยาศาสตร์, และโครงการเชื่อมโยงนักวิจัยในสถาบันอุดมศึกษากับผู้ประกอบการในภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น (Branscomb and Keller, 1998; Caracostas and Muldar, 1998) และด้วยนโยบายภาครัฐที่มุ่งเน้นส่งเสริมสาขาวิทยาศาสตร์ประยุกต์กอปรกับพัฒนาการอย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยีสารสนเทศก่อให้เกิดสาขาวิชาและประเด็นวิจัยใหม่ ๆ ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญของกระแสโลกาภิวัตน์ ได้แก่ เทคโนโลยีการผลิตหุ่นยนต์, วิทยาการคอมพิวเตอร์, วิชาการปรับปรุงสายพันธุ์และการตัดแต่งพันธุกรรม, และอุตสาหกรรม การแปรรูปอาหารและสินค้าทางการเกษตร (Mohnen and Roller, 2005)

ทั้งนี้ ธนาคารโลก (2010) ได้จำแนกประเภทนโยบายขับเคลื่อนงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์ (Research to Commercialization Policy) ในประเทศต่าง ๆ ไว้ 4 ลักษณะ (ตารางที่ 2) คือ

- **การส่งเสริมการลงทุน (Investment Promotion)** ประกอบด้วยการสร้างโอกาสในการลงทุน การสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักลงทุน และการจัดระบบเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่นักลงทุนด้วยโครงการต่าง ๆ ได้แก่ การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านการวิจัย, การฝึกอบรมและพัฒนาศักยภาพของนักวิจัย, การเชื่อมโยงประสานงานระหว่างแหล่งทุน ผู้ประกอบการ และนักวิจัย ทั้งนี้หลายประเทศมีนโยบายและโครงการในลักษณะดังกล่าว เช่น ประเทศที่พัฒนาแล้วริเริ่มโครงการ “อุทยานวิทยาศาสตร์” เป็นระยะเวลาหลายทศวรรษโดยกำหนดพื้นที่สาธารณะให้เป็น “อุทยาน

วิทยาศาสตร์” พร้อมจัดสรรเงินงบประมาณและบุคลากรเพื่อภาคธุรกิจเอกชนที่จำเป็นต้องอาศัยวิทยาการขั้นสูงในการวิจัยและทดลอง สำหรับประเทศกำลังพัฒนาก็ส่งเสริมการลงทุนของภาคอุตสาหกรรมที่เน้นวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมขั้นสูง อาทิเช่น คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (Board of Investment: BOI) ของประเทศไทย เป็นต้น

- **การให้บริการและคำปรึกษาด้านเทคโนโลยี (Technology Extension Service)** คือ การช่วยเหลือสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ให้สามารถนำองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปประยุกต์ใช้ในห่วงโซ่อุปทานได้ โดยการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนดังกล่าวอาจเป็นไปในลักษณะการให้เงินทุนหรือบุคลากรเพื่อสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาของภาคธุรกิจเอกชน หรือการถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีให้แก่ภาคเอกชน ได้แก่ โครงการ Manufacturing Extension Partnership (MEP) ในประเทศสหรัฐอเมริกา, โครงการศูนย์ยกระดับศักยภาพทางด้านเทคโนโลยีของประเทศญี่ปุ่น (Kosehtsushi) ทั้งนี้ โครงการ MEP และ *Kosehtsushi* มีลักษณะที่คล้ายกับโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ เนื่องจากมีการกำหนดพื้นที่และโครงสร้างพื้นฐานสำหรับห้องปฏิบัติการทดลอง การฝึกอบรม และการตรวจวัดคุณภาพมาตรฐานของผลิตภัณฑ์สินค้าไว้อย่างชัดเจน โดยในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศญี่ปุ่น ภาครัฐส่วนกลางและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดในการพัฒนาและจัดสรรงบประมาณเพื่อส่งเสริมโครงการ MEP และ Kosehtsushi นอกจากนี้ ประเทศกำลังพัฒนาก็มีนโยบายบริการและให้คำปรึกษาเทคโนโลยีในลักษณะเดียวกัน เช่น โครงการ SERCOTEC ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเพื่อยกระดับการใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในกลุ่ม SMEs ในประเทศชิลี เป็นต้น

- **การรับรองมาตรฐานและมาตรวิทยา (Standard and Metrology Assurance)** มาตรฐานมีความสำคัญต่อการค้าการลงทุนในยุคปัจจุบัน โดย “มาตรฐาน” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงมาตรฐานของผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการเพียงอย่างเดียว แต่ยังครอบคลุมตลอดทั้ง “ห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain)” ที่ประกอบไปด้วย (1) กิจกรรมหลัก คือ กระบวนการผลิต และ (2) กิจกรรมรอง คือ กิจกรรมสนับสนุนกระบวนการผลิต เช่น ระบบบริหารงานพัสดุ, ระบบบัญชี, และกลยุทธ์การตลาด เป็นต้น โดยบริการด้านมาตรวิทยา (Metrology) ของหน่วยงานภาครัฐนับเป็นกุญแจแห่งความสำเร็จของการส่งเสริมและพัฒนามาตรฐานสินค้า (UNIDO, 2001) ทั้งนี้ ในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ประเทศสหรัฐเมริกา สถาบันมาตรฐานเทคโนโลยีแห่งชาติ (National Institute of Standards and Technology: NIST) ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางในการกำกับดูแลมาตรฐานสินค้า ทั้งทางด้านเคมี, กายภาพ, จุลชีวภาพ, และวิศวกรรมศาสตร์ โดยมีหน่วยงานส่วนภูมิภาคในแต่ละมลรัฐเชื่อมประสานระหว่าง NIST ในส่วนกลางและผู้ประกอบการ และให้บริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตรวจวัดมาตรฐานสินค้าและผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ NIST ยังจัดสรรเงินงบประมาณเพื่อสนับสนุนการศึกษาวิจัยทางด้านมาตรวิทยา, วัสดุศาสตร์, และอาชีวอนามัยและความปลอดภัย (Occupational Health and Safety) ในทางตรงกันข้าม การรับรองมาตรฐานและมาตรวิทยาในประเทศกำลังพัฒนายังมีความลักลั่นเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ หลายประเทศไม่มีระบบกำกับและรับรองมาตรฐานและมาตรวิทยาที่เป็นเอกภาพ ภารกิจด้านดังกล่าวกระจัดกระจายในกระทรวงและกรมที่หลากหลาย

- **การส่งเสริมผลิตภาพในภาคอุตสาหกรรมการผลิต (Manufacturing Productivity Improvement)** เป็นนโยบายที่นิยมแพร่หลายในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา โดยส่วนใหญ่เป็นการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมผลิตภาพเพื่อบูรณาการองค์ความรู้ทางด้านวิศวกรรมอุตสาหการ (Industrial Engineering) และการบริหารการปฏิบัติการ (Operations Management) เพื่อให้ผู้ประกอบการสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการผลิตโดยตั้งอยู่พื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคม ประเทศที่มีการขับเคลื่อนนโยบายนี้อย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่นที่มีการจัดตั้งศูนย์เพิ่มผลิตภาพแห่งชาติ (Japan Productivity Center), สภาเพิ่มผลิตภาพในภาคอุตสาหกรรมแห่งฮ่องกง (Hong Kong Industrial Productivity Center), และสถาบันเพิ่มผลิตภาพและศักยภาพการแข่งขันแห่งประเทศเม็กซิโก (Instituto Poblano para la Productividad Competitiva de Mexico)

ตารางที่ 1: ประเภทของนโยบายขับเคลื่อนงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์ (Research to Commercialization Policy) ตามเกณฑ์ของธนาคารโลก

ประเภทนโยบาย	รายละเอียดนโยบาย	ตัวอย่างนโยบายในต่างประเทศ
1. การส่งเสริมการลงทุน (Investment Promotion)	▪ สร้างโอกาสในการลงทุนและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักลงทุน ▪ สนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานด้านการวิจัย ▪ ฝึกอบรมและพัฒนานักวิจัย ▪ เชื่อมโยงแหล่งทุน ผู้ประกอบการและนักวิจัย	▪ จัดตั้งอุทยานวิทยาศาสตร์ ▪ สนับสนุนภาคธุรกิจเอกชนที่อาศัยวิทยาการขั้นสูงในการวิจัยและพัฒนา เช่น คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) ในประเทศไทย
2. การให้บริการและคำปรึกษาด้านเทคโนโลยี (Technology Extension Service)	▪ ช่วยเหลือสนับสนุน SMEs ให้สามารถนำเอาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีไปประยุกต์ใช้ในห่วงโซ่อุปทาน ▪ ช่วยเหลือและสนับสนุนเงินทุนหรือบุคลากรเพื่อการวิจัยและพัฒนาขององค์กรภาคธุรกิจเอกชน ▪ ถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีให้แก่ภาคเอกชน	▪ โครงการ Manufacturing Extension Program (MEP) ในประเทศสหรัฐอเมริกา ▪ โครงการศูนย์ยกระดับศักยภาพทางด้านเทคโนโลยีของประเทศญี่ปุ่น (Kosehtsushi)
3. การรับรองมาตรฐานและมาตรวิทยา (Standard and Metrology Assurance)	▪ การรับรองและกำกับดูแลมาตรฐานของสินค้าผลิตภัณฑ์และกระบวนการผลิตครบทั้ง “ห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain)”	▪ การจัดตั้งสถาบันมาตรฐานและเทคโนโลยี (NIST) ในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีโครงสร้างในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างชัดเจน
4. การส่งเสริมผลิตภาพในภาคอุตสาหกรรมการผลิต (Manufacturing Productivity Improvement)	▪ จัดตั้งศูนย์เพื่อบูรณาการองค์ความรู้ เพื่อให้ผู้ประกอบการสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการผลิตโดยตั้งอยู่พื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคม	▪ ศูนย์เพิ่มผลิตภาพแห่งประเทศญี่ปุ่น ▪ สภาเพิ่มผลิตภาพในภาคอุตสาหกรรมแห่งฮ่องกง ▪ สถาบันเพิ่มผลิตภาพและศักยภาพการแข่งขันแห่งประเทศเม็กซิโก

ที่มา: World Bank (2010)

อย่างไรก็ตาม การจำแนกประเภทนโยบายข้างต้นเป็นเพียงหลักการในการสร้างความรู้ความเข้าใจในบทบาทของภาครัฐของประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาในการขับเคลื่อนงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี บางประเทศได้ผสมผสานและประยุกต์เอาลักษณะเด่นของนโยบายแต่ละประเภทไปใช้ อย่างสอดคล้องกับบริบทและความจำเป็นของภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมของตนเอง ได้แก่ โครงการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยในสังกัดมลรัฐและผู้ประกอบการภาคอุตสาหกรรม (Manufacturing Extension Partnership Program: MEP) ที่มีลักษณะผสมผสานกันระหว่างการส่งเสริมการลงทุนด้วยโครงสร้างพื้นฐานด้านวิจัยในลักษณะเดียวกันกับอุทยานวิทยาศาสตร์ และโครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีและส่งเสริมผลิตภาพให้แก่วิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) (Shapira et al., 1997) ซึ่งทั้งสองโครงการนี้เป็นแผนงานสำคัญ (Flagship Program) ของสถาบันมาตรฐานและเทคโนโลยีแห่งชาติ กระทรวงพาณิชย์ของประเทศสหรัฐอเมริกา (National Institute of Standards and Technology: NIST) ที่กำหนดให้รัฐบาลของแต่ละมลรัฐเป็นหน่วยงานหลักในการพลิกโฉมและฟื้นฟูเศรษฐกิจฐานรากของประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม โดยในปัจจุบันมี ศูนย์ MEP ทั้งสิ้น 50 แห่งทั่วประเทศสหรัฐอเมริกา (แต่ไม่ครบทุกมลรัฐ)

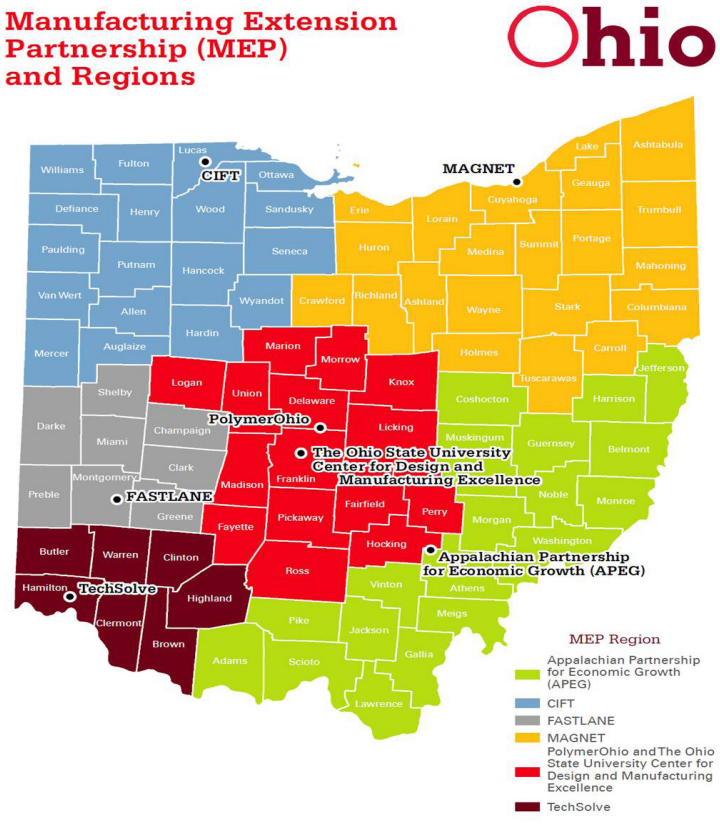
ด้วยความหลากหลายของระบบเศรษฐกิจและภูมิศาสตร์ของแต่ละมลรัฐในประเทศสหรัฐอเมริกาทำให้โครงการ MEP มีรูปแบบมากมาย บางมลรัฐกำหนดให้มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมผู้ประกอบการภาคอุตสาหกรรมด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม ในขณะที่หลายมลรัฐจัดตั้งหน่วยงานราชการใหม่ขึ้นมาเป็นเอกเทศจากมหาวิทยาลัยและหน่วยงานอื่นเพื่อรับผิดชอบดูแลกระบวนการบ่มเพาะผู้ประกอบการและกระบวนการเชื่อมโยงผู้ประกอบการกับนักวิจัย จากแผนงานสำคัญดังกล่าวทำให้หลายมลรัฐจัดสรรงบประมาณให้แก่โครงการส่งเสริมงานวิจัยเชิงพาณิชย์ที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา, ผู้ประกอบการ, และองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร (Coburn and Berglund, 1995; David et al., 1999)

มลรัฐ Ohio เป็นตัวอย่างมลรัฐที่ขับเคลื่อนนโยบาย MEP ด้วยการสร้างเครือข่ายนักวิจัยทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม โดยภายหลังจากที่รัฐบาลกลางที่กรุง Washington D.C. กำหนดให้การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมเป็นวาระแห่งชาติ มลรัฐ Ohio ก็ได้จัดตั้ง Office of Small Business and Entrepreneurship ขึ้นมาภายใต้การกำกับดูแลของ Ohio Development Services Agency เพื่อขับเคลื่อนโครงการ Ohio MEP หรือ Ohio Manufacturing Extension Partnership โดยมี Ohio State University เป็นฝ่ายเลขานุการโครงการ ซึ่งโครงการ Ohio MEP ดำเนินการส่งเสริมผู้ประกอบการขนาดเล็กและขนาดกลาง ผ่านกลไกเครือข่ายมหาวิทยาลัย สภาหอการค้าแห่งมลรัฐ และองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรที่มีความหลากหลายในเชิงความชำนาญด้านอุตสาหกรรม ได้แก่

- The Wilma H. Schiermeir Olentangy River Wetland Research Park หรืออุทยานวิทยาศาสตร์ของคณะการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของ Ohio State University ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับการวิจัยและทดลองด้านทรัพยากรน้ำและเทคโนโลยีการเกษตร
- Appalachian Partnership for Economic Growth (APEG) เน้นการบ่มเพาะวิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) ในเขตพื้นที่ชนบทในเขตภูมิภาคเทือกเขา Appalachia
- Center for Innovative Food Technology (CIFT) เน้นเทคโนโลยีอุตสาหกรรมการเกษตรและอาหารแปรรูป

- Manufacturing Advocacy and Growth Network (MAGNET) เน้นการบ่มเพาะวิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) ในเขตตอนเหนือของมลรัฐ Ohio
- Center for Design and Manufacturing Excellence (CDME) เป็นองค์กรที่บูรณาการสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีการออกแบบและอุตสาหกรรมการผลิต เช่น การยศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เป็นต้น
- PolymerOhio ให้คำปรึกษาองค์กรภาคธุรกิจเอกชนและวิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) ในเรื่องเทคโนโลยี, นวัตกรรม, กลยุทธ์การตลาด, และการวางแผนธุรกิจ
- TechSolve ให้คำปรึกษาและสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมการผลิตสินค้าทางการแพทย์และเทคโนโลยีชีวภาพ

นอกจากนี้ Ohio MEP ยังได้ลงนามในบันทึกข้อตกลงความเข้าใจ (MOU) กับ The University of Dayton Research Institute เพื่อประสานความร่วมมือและแลกเปลี่ยนทรัพยากรในการผลิตงานวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์ประยุกต์ โดยแต่ละองค์กรในเครือข่ายความร่วมมือของ Ohio MEP จะรับผิดชอบพื้นที่แตกต่างกันไปดังปรากฏตามแผนที่ในภาพที่ 1

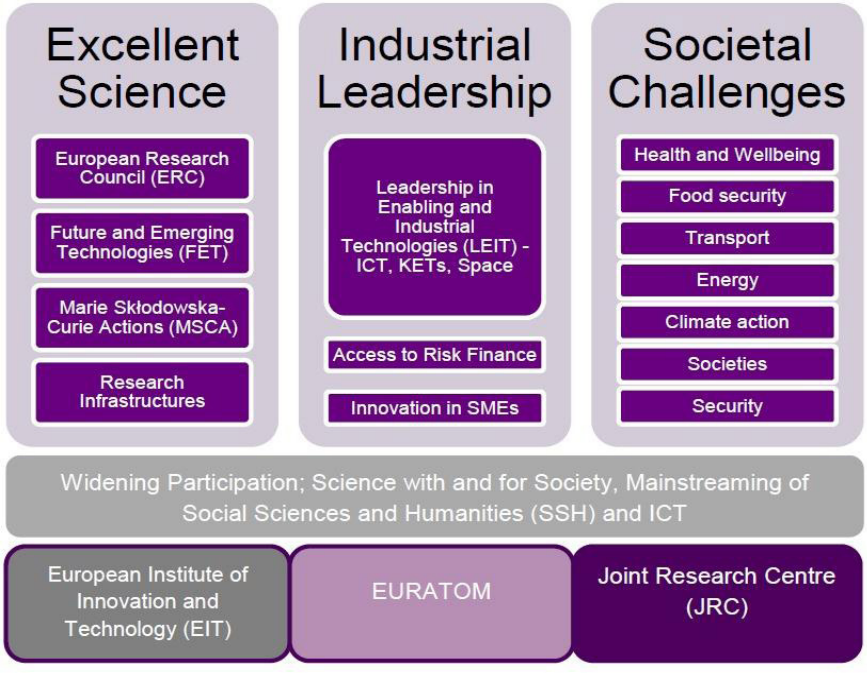

ภาพที่ 1: แผนที่โครงการ Ohio MEP (Manufacturing Extension Partnership) และหน่วยงานภาคีเครือข่าย

ที่มา: https://www.development.ohio.gov/bs/bs_mep.htm

สหภาพยุโรป (European Union: EU) มีนโยบายคล้ายกับนโยบาย MEP ของประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อเป็นส่งเสริมงานวิจัย เทคโนโลยี และนวัตกรรม คือ นโยบาย Framework Program หรือที่มีอักษรย่อว่า FP ซึ่งถือกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2527 และยังมีผลบังคับใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน โดยนโยบาย FP มีระยะเวลา 5-7 ปี เมื่อครบรอบแล้วจะมีการกำหนดทิศทาง FP ใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจโลกและกระแสวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในช่วงระยะเวลานั้น โดยสหภาพยุโรปจะจัดสรรเงินงบประมาณเพื่อสนับสนุนโครงการวิจัยและอุตสาหกรรมที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์วิจัยของ FP ในประเทศสมาชิกในสหภาพยุโรป สำหรับนโยบาย FP ในระยะที่ 7 (พ.ศ. 2550-2556) หรือที่เรียกว่า FP7 นั้นจะมุ่งเน้นไปที่การสร้างเสริมศักยภาพทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีของกลุ่มวิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) และกลุ่มวิจัยภาคอุตสาหกรรม (Research-driven Cluster) ในสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ, การเกษตรและการแปรรูปอาหาร, เทคโนโลยีสารสนเทศ, วัสดุศาสตร์, พลังงานทางเลือก, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, เทคโนโลยีการคมนาคมขนส่ง, และสาขาสังคมศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ประยุกต์

และเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาตามนโยบาย FP7 สหภาพยุโรปได้กำหนดแผน Horizon 2020 ขึ้นเพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมงานวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในภาคอุตสาหกรรมในระหว่างปี พ.ศ. 2557-2563 ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญคือ การส่งเสริมการเข้าถึงนวัตกรรมของทุกภาคส่วนด้วยการเชื่อมโยงเทคโนโลยีสารสนเทศและสังคมศาสตร์ (ภาพที่ 2) โดยมีเสาหลัก (Pillar) ทั้งสิ้น 3 แท่ง คือ

ภาพที่ 2: เป้าหมายและเสาหลักของนโยบาย Horizon 2020 ของสหภาพยุโรป

ที่มา: http://www.mrc.ac.uk/research/international/horizon-2020/

- Excellent Science (วิทยาศาสตร์ที่เป็นเลิศ) โดยเป้าหมายนี้มีเจ้าภาพหลัก คือ สภาวิจัยแห่งสหภาพยุโรปซึ่งมีหน้าที่ส่งเสริมกลุ่มเทคโนโลยีแห่งอนาคต (Future and Emerging Technologies: FET) และโครงสร้างพื้นฐานทางด้านการวิจัย (Research Infrastructure)

- Industrial Leadership (ความเป็นผู้นำทางด้านอุตสาหกรรม) เน้นเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) ด้วยเทคโนโลยีและเทคนิคการบริหารความเสี่ยงทางด้านการเงิน

- Societal Challenges (ความท้าทายของสังคม) มุ่งเน้นผลิตงานวิจัยและนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและสุขภาวะ, ความมั่นคงทางด้านอาหาร, การคมนาคมขนส่ง, พลังงาน, การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศความเหลื่อมล้ำทางสังคม, และความมั่นคงของมนุษย์

จากนโยบาย MEP ของประเทศสหรัฐอเมริกาและนโยบาย FP และนโยบาย Horizon 2020 ของสหภาพยุโรปได้แสดงให้เห็นว่า นโยบายขับเคลื่อนงานวิจัยไปสู่เชิงพาณิชย์ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของแต่ละประเทศนั้นมีลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่างนโยบายประเภทต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์ของ World Bank (2010) เช่น นโยบาย MEP ที่กำหนดพื้นที่นิคมวิจัย (Research Park), ถ่ายทอดเทคโนโลยี (Technology Transfer), และบ่มเพาะกลุ่มวิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) (SME Incubation) โดยไม่ได้จำกัดขอบเขตการส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาไว้เฉพาะนักวิจัยและผู้ประกอบการเท่านั้น นโยบายในลักษณะนี้จึงคล้ายกับนโยบายสาธารณะด้านอื่นในปัจจุบันที่มีความสลับซับซ้อนทั้งในเชิงเนื้อหาสาระและในเชิงผลกระทบต่อสังคม ฉะนั้นวิธีการประเมินจึงจำเป็นต้องครอบคลุมบริบทสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่เอื้อให้นโยบายนั้นก่อตัวขึ้นมา จนถึงผลลัพธ์และผลกระทบต่อสังคมในภาพรวม (Freeman, 1991; Kodama, 1991; Georghiou, 1995; Fayl et al., 1998; Georghiou et al., 2002)

ส่วนต่อไปของบทนี้จะนำเสนอตัวอย่างวิธีการประเมินและตัวชี้วัดที่ใช้ในการประเมินนโยบายส่งเสริมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในประเทศสหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป จีน สิงคโปร์ และฮ่องกง ซึ่งจะให้ความสำคัญกับนโยบายที่มีลักษณะเป็นการกำหนดพื้นที่ให้เป็นโครงสร้างพื้นฐานด้านการวิจัย นิคมวิจัย หรืออุทยานวิทยาศาสตร์

กรอบการประเมินและตัวชี้วัดผลดำเนินงานของนโยบายขับเคลื่อนงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์ด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในต่างประเทศ

นโยบายขับเคลื่อนงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์ในแต่ละประเทศมีลักษณะผสมผสานระหว่างนโยบายส่งเสริมการลงทุนในงานวิจัยและพัฒนาด้วยการกำหนดพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งให้เป็น “นิคมวิจัย” “ศูนย์วิจัย” หรือ “อุทยานวิทยาศาสตร์” และนโยบายให้บริการคำปรึกษาด้านเทคโนโลยีแก่ภาคธุรกิจเอกชน (Caracostas and Muldur, 1998; Diez, 2001; Olaopa et al., 2011) ในขณะเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับนโยบายขับเคลื่อนงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์ คือ กระแสการปฏิรูปภาครัฐตามแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) ที่มุ่งเน้นความคุ้มค่าและประสิทธิภาพของหน่วยงานภาครัฐในการจัดบริการสาธารณะ (Osborne and Gaebler, 1993; Shapira et al., 1997) ซึ่งก่อให้เกิดความพยายามในการวัดประเมินผลสัมฤทธิ์ของนโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในเชิง “ประสิทธิผล (Effectiveness)” “ประสิทธิภาพ (Efficiency)” และ “ผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจ (Socio-economic Impact)” (Becher and Kuhlmann, 1995; Georghiou, 1995; Kuhlmann, 1995)

ในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นถึงวิธีการและตัวชี้วัดที่หลายประเทศใช้ในการประเมินผลสัมฤทธิ์ของนโยบายและโครงการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาสู่เชิงพาณิชย์ด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม โดยแบ่งประเทศเหล่านี้เป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว (2) กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่และประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และ (3) ประเทศในภูมิภาคอาเซียน ได้แก่ ประเทศอินโดนีเซีย

- **กลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว**

โครงการ Manufacturing Extension Partnership (MEP) เป็นนโยบายกระทรวงพาณิชย์ของประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีสถาบันมาตรฐานและเทคโนโลยีแห่งชาติ (NIST) เป็นหน่วยงานหลักในการเพิ่มขีดความสามารถของวิสาหกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) ในประเทศสหรัฐอเมริกา โครงการ MEP นี้เริ่มต้นเป็นโครงการนำร่องในปี พ.ศ. 2532 ในลักษณะศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีแก่วิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) และเป็นพื้นที่ห้องปฏิบัติการทดลองให้ภาคธุรกิจเอกชนเช่าเพื่อใช้ประโยชน์ในการวิจัยและพัฒนาในมลรัฐ South Carolina, Ohio, New York

จนถึงปัจจุบัน ประเทศสหรัฐอเมริกามีศูนย์ MEP อยู่ทั้งสิ้น 50 แห่งทั่วประเทศ หลักเกณฑ์การประเมินที่ NIST ใช้ในการประเมินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ MEP มีทั้งสิ้น 3 ระดับ คือ (1) การประเมินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ MEP ในภาพรวม (Programmatic Assessment) (2) การประเมินผลสัมฤทธิ์ของแต่ละศูนย์ MEP (Center-level Assessment) และ (3) การประเมินผลสัมฤทธิ์ในระดับผู้ใช้บริการ (Client-level Assessment) ซึ่งแต่ละระดับมีตัวชี้วัดและรายละเอียดดังปรากฏในตารางที่ 3 ทั้งนี้ ในการวัดประเมินผลตามกรอบและตัวชี้วัดดังกล่าว NIST ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ประกอบการที่รับบริการจากศูนย์ MEP, ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่แต่ละศูนย์เก็บรวบรวมไว้เป็นรายไตรมาส, การสำรวจความคิดเห็นผู้ประกอบการทั้งหมดทางโทรศัพท์ (Telephone Survey) (Shapira and Wessner, 2013)

ตารางที่ 2: กรอบการประเมินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ MEP และตัวชี้วัดในแต่ละระดับการประเมิน

ระดับการประเมิน	ตัวชี้วัด
1. การประเมินในภาพรวม (Programmatic Assessment)	■ ขอบเขตการครอบคลุม (Scope of penetration) หมายถึง จำนวนผู้ได้รับบริการจากศูนย์ MEP ■ ต้นทุนของผู้ได้รับบริการในภาพรวมที่ลดลง (Cost Savings) และรายรับในภาพรวมที่เพิ่มขึ้น (Revenue Growth) ■ อัตราการจ้างงานที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและพัฒนา (R&D Sector Employment)
2. การประเมินในระดับศูนย์ (Center-level Assessment)	■ งบประมาณที่ศูนย์สนับสนุนต่อผู้ใช้บริการ 1 คน (Cost per client) ■ ต้นทุนที่ลดลง (Cost Savings) และรายได้ที่เพิ่มขึ้น (Revenue Growth) ของผู้ใช้บริการ ■ เม็ดเงินลงทุนในภาคธุรกิจที่เพิ่มขึ้นจากผู้ใช้บริการศูนย์ MEP
3. การประเมินในระดับผู้ใช้บริการ (Client-level Assessment)	■ ระดับผลประโยชน์ในเชิงวิจัยและพัฒนาที่ได้รับจากโครงการ MEP ■ รายได้ที่เพิ่มขึ้น (Revenue Growth) ■ รายจ่ายด้านการวิจัยและพัฒนาของผู้ใช้บริการ (R&D Spending)

ที่มา: Shapira and Wessner (2013)

การส่งเสริมให้ SMEs ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีขั้นสูงในกระบวนการผลิตเป็นนโยบายที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศแคนาดามีโครงการที่คล้ายกับโครงการ MEP คือ โครงการ IRAP (Industrial Research Assistance Program) ของสภาวิจัยแห่งประเทศแคนาดา (National Research Council of Canada: NRC) ซึ่งโครงการ IRAP นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมงานวิจัยและพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมสำหรับกลุ่มวิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) ทั้งในด้านการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปใช้ในกระบวนการผลิต, พื้นที่และโครงสร้างพื้นฐานสำหรับห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์, และการประกันและกำกับดูแลมาตรฐานและมาตรวิทยา (Lipsey and Carlaw, 1998) สภาวิจัยแห่งประเทศแคนาดามีกรอบแนวคิด IRAP Metrics Framework เพื่อใช้ประเมินผลดำเนินการและผลกระทบของโครงการ IRAP ต่อเศรษฐกิจของประเทศแคนาดา ซึ่งกรอบแนวคิดดังกล่าวประกอบด้วย 2 มิติ คือ (1) ผลประโยชน์ (Benefits) ซึ่งเป็นผลกระทบโดยตรงต่อผู้รับบริการในโครงการ IRAP และ (2) ผลกระทบ (Impacts) ซึ่งเป็นผลกระทบเชิงสังคมโดยเป็นการประเมินผลทางอ้อม (ภาพที่ 5)

ทั้งนี้ รายงานการประเมินผลกระทบของโครงการ IRAP ระหว่างปี พ.ศ. 2545-2549 (ค.ศ. 2002-2006) และระหว่างปี พ.ศ. 2550-2554 (ค.ศ. 2007-2011) จัดทำโดยสภาวิจัยแห่งประเทศแคนาดาตามกรอบการประเมินในภาพที่ 6 พบว่า SMEs ที่เข้าร่วมโครงการ IRAP มีจำนวน 8,578 แห่งซึ่งร้อยละ 84 มีจำนวนลูกจ้างน้อยกว่า 50 คนทำให้ SMEs เหล่านี้ไม่มีศักยภาพเพียงพอในด้านการวิจัยและพัฒนา แต่ภายหลังจากเข้าร่วมโครงการ IRAP ทำให้ SMEs เหล่านี้สามารถนำองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการผลิตและ สามารถผลักดันผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพมาตรฐานสู่เชิงพาณิชย์ได้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศแคนาดาคิดเป็นมูลค่า 4.2 พันล้านเหรียญแคนาดา นอกจากนี้ อัตราการจ้างงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 14 และการลงทุนเรื่องการวิจัยและพัฒนาของ SMEs มีอัตราส่วนเพิ่มขึ้นร้อยละ 13 ตลอดระยะเวลา 10 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 (National Research Council of Canada, 2012)

ภาพที่ 3: กรอบแนวคิดและตัวชี้วัดประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการ IRAP ของสภาวิจัยแห่งประเทศแคนาดา
ที่มา: Townsend et al. (2011)

นอกจากประเทศในทวีปอเมริกาเหนือแล้ว ประเทศในภาคพื้นทวีปยุโรปก็มีนโยบายในลักษณะเดียวกัน เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากภายในประเทศตนเอง เช่น โครงการ Fraunhofer Gesellshaft ของประเทศเยอรมนี เป็นต้น นอกเหนือจากนี้ ประเทศออสเตรเลียเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วประเทศหนึ่งที่จัดตั้งสำนักงานส่งเสริมการศึกษาวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม (The Commonwealth Scientific and Industrial Research Organization: CSIRO) เพื่อเป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนการวิจัยและพัฒนาใน 7 กลุ่มอุตสาหกรรม ได้แก่ กลุ่มธุรกิจด้านการเกษตร, กลุ่มพลังงานและการคมนาคมขนส่ง, กลุ่มสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ, กลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ, กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, กลุ่มอุตสาหกรรมการผลิต, และกลุ่มทรัพยากรแร่และปิโตรเลียม

CSIRO ได้สร้างและขยายเครือข่ายการวิจัยที่ครอบคลุมหลากหลายหน่วยงาน ได้แก่ วิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs), บริษัทขนาดใหญ่, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, องค์กรภาคประชาสังคม, และองค์กรระหว่างประเทศ โดย CSIRO ได้กำหนดตัวชี้วัดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และผลกระทบเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐบาลที่เน้นการบริหารผลสัมฤทธิ์ (Performance Management) ซึ่งประกอบด้วย 2 มิติ (Gijsbers et al., 2005) คือ มิติเชิงกลยุทธ์ (Strategic Dimension) ซึ่งมีทั้งสิ้น 6 ตัวชี้วัด และมิติเชิงประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Effectiveness/Efficiency Dimension) ซึ่งมี 2 ตัวชี้วัด (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3: กรอบตัวชี้วัดในการประเมินประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และผลกระทบของ CSIRO ของประเทศออสเตรเลีย

มิติการประเมิน	ตัวชี้วัด
▪ มิติเชิงกลยุทธ์	▪ ร้อยละความสำเร็จในการส่งเสริมอุตสาหกรรมสำคัญ ▪ จำนวนทรัพย์สินทางปัญญาที่ได้รับการจดทะเบียน ▪ ค่าความเชื่อมั่นในแบรนด์ CSIRO อ้างอิงตาม Customer Value Survey Score ▪ จำนวน MOUs กับองค์กรภาคธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ (ทุนจดทะเบียน 2 ล้านดอลล่าร์ออสเตรเลียขึ้นไป) หรือ SMEs ที่มีผลประกอบการยอดเยี่ยม ▪ อัตราการเบิกจ่ายงบประมาณเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรคู่เทียบในต่างประเทศที่มีพันธกิจคล้ายคลึงกัน ▪ ต้นทุนหน่วยงานที่ลดลง (Cost Savings) ▪ รายได้ที่ CSIRO จัดเก็บได้เอง
▪ มิติเชิงประสิทธิภาพและประสิทธิผล	▪ ความพึงพอใจของบุคลากร CSIRO (Staff Satisfaction) ▪ ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ CSIRO (Client Satisfaction)

ที่มา: Gijsbers, Roseboom, and Vullings (2005)

- **กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่และประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน**

"กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่" หรือ Newly Industrialized Countries (NICs) หมายถึงประเทศที่สถานะทางเศรษฐกิจยังไม่เทียบเท่ากับประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่มีความใกล้เคียงในเชิงเศรษฐศาสตร์มหภาค และมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงติดต่อกันเป็นระยะเวลาหลายปี โดยในระยะเริ่มแรก กลุ่มประเทศเหล่านี้

นิยมใช้นโยบายการทดแทนการนำเข้า (Import Substitution) หมายถึง การส่งเสริมอุตสาหกรรมการผลิตภายในประเทศเพื่อลดภาวะพึ่งพาสินค้าจากต่างประเทศ เมื่อภาคอุตสาหกรรมการผลิตภายในประเทศมีขีดความสามารถเพียงพอในการแข่งขันในระดับนานาชาติจึงใช้นโยบายพึ่งพาการส่งออก (Export Industrialization Policy) ไปยังประเทศที่พัฒนาแล้ว (Kim and Lau, 1994) ประเทศที่เข้าข่ายกลุ่มประเทศ NICs ได้แก่ ไต้หวัน, เกาหลีใต้, ฮ่องกง, และสิงคโปร์ โดยในรายงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงนโยบายส่งเสริมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในประเทศไต้หวัน, สิงคโปร์, และสาธารณรัฐประชาชนจีน

สำหรับประเทศไต้หวันนั้น กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมและธุรกิจวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม และได้กำหนดพื้นที่เป็นนิคมวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะผสมผสานระหว่างอุทยานวิทยาศาสตร์และนิคมอุตสาหกรรม (Mathews, 1996) ซึ่งในปัจจุบันมีอุทยานวิทยาศาสตร์ 3 แห่ง คือ

- **นิคมวิทยาศาสตร์ซินจู้ (Xingzhu Science Park, 新竹科學工業園區)** เป็นอุทยานวิทยาศาสตร์แห่งแรกของไต้หวันมีอุตสาหกรรมมุ่งเน้น คือ อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์, เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์, เทคโนโลยีการสื่อสาร ปัจจุบันนิคมวิทยาศาสตร์ซินจู้มีบริษัทเช่าพื้นที่ใช้ประโยชน์ 400 บริษัท ซึ่งผลประกอบการของบริษัทเหล่านี้คิดเป็นร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของประเทศไต้หวัน (Kim and Lau, 1994)

- **นิคมวิทยาศาสตร์ไต้หวันใต้ (Southern Taiwan Science Park, 南部科學工業園區)** เป็นอุทยานวิทยาศาสตร์แห่งที่สองของประเทศไต้หวันก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2538 โดยการควบรวมอุทยานวิทยาศาสตร์ไท่หนานและอุทยานวิทยาศาสตร์เกาเซียง ในปัจจุบันมีอุตสาหกรรมมุ่งเน้น คือ อุตสาหกรรมแผงวงจรไฟฟ้า, Optoelectronics, พลังงานทางเลือก, และเทคโนโลยีชีวภาพ (Tsai and Wang, 2004)

- **นิคมวิทยาศาสตร์ไต้หวันกลาง (Central Taiwan Science Park, 中部科學工業園區)** จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2546 มีอุตสาหกรรมมุ่งเน้น คือ นาโนเทคโนโลยี, อุตสาหกรรมแผงวงจรไฟฟ้า, Optoelectronics, พลังงานทางเลือก, เทคโนโลยีชีวภาพ, และวิทยาการคอมพิวเตอร์

กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศไต้หวันกำหนดตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงานของนิคมวิทยาศาสตร์ขึ้นประกอบด้วย 6 ตัวชี้วัด (Tsai and Wang, 2004) คือ

- จำนวนบริษัทที่เข้ามาเช่าใช้พื้นที่ในนิคมอุตสาหกรรม
- จำนวนบุคลากรที่ปฏิบัติงานในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม
- เม็ดเงินลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานของบริษัทที่ใช้พื้นที่ในนิคมอุตสาหกรรม
- สัดส่วนรายจ่ายด้าน R&D ของบริษัท
- มูลค่าทางธุรกิจของบริษัททั้งหมดในนิคมอุตสาหกรรม
- มูลค่าทั้งหมดของสินค้าและผลิตภัณฑ์ส่งออกของบริษัทในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม

สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ประเทศสิงคโปร์ถือเป็นประเทศที่ส่งเสริมการขับเคลื่อนผลงานวิจัยไปสู่เชิงพาณิชย์อย่างเป็นรูปธรรมด้วยการจัดตั้ง “ระเบียงเทคโนโลยีแห่งสิงคโปร์ (Singapore’s Technology Corridor)” ที่ประกอบด้วยอุทยานวิทยาศาสตร์แห่งสิงคโปร์แห่งที่ 1 และ 2 ซึ่งในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของห้องปฏิบัติการและสำนักงานบริษัทข้ามชาติและบริษัทสัญชาติสิงคโปร์มากกว่า 300 บริษัท อุทยานวิทยาศาสตร์ทั้ง 2 แห่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีหนานหยาง, และภาคธุรกิจ ทำให้อุทยานวิทยาศาสตร์แห่งชาติสิงคโปร์มีเครือข่ายวิจัยที่เข้มแข็งและเป็นฟันเฟืองสำคัญของนโยบาย “Smart Singapore” ทั้งนี้ รัฐบาลสิงคโปร์ได้กำหนดตัวชี้วัดประเมินผลสัมฤทธิ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ไว้ 2 มิติ (Yun, 1999) ดังมีรายละเอียดตามตารางที่ 4

ตารางที่ 4: ตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์แห่งชาติสิงคโปร์

มิติการประเมิน	ตัวชี้วัดในการประเมิน
▪ การใช้ประโยชน์ในเชิง R&D ภายในพื้นที่ของอุทยาน	▪ รายจ่าย R&D ของบริษัทในอุทยานวิทยาศาสตร์ ▪ มูลค่าการส่งออกสินค้าไปต่างประเทศของบริษัท ▪ จำนวนทรัพย์สินทางปัญญาที่จดทะเบียนในประเทศ ▪ จำนวนทรัพย์สินทางปัญญาที่จดทะเบียนในต่างประเทศ ▪ มูลค่าเม็ดเงินลงทุนต่างชาติ (FDIs) ในเขตอุทยานวิทยาศาสตร์ ▪ ความครบถ้วนสมบูรณ์ของห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ของอุตสาหกรรมมุ่งเป้าที่อุทยานวิทยาศาสตร์ส่งเสริมและสนับสนุน
▪ การใช้ประโยชน์ในเชิง R&D ภายในพื้นที่ของอุทยาน	▪ รายจ่าย R&D ของบริษัทในอุทยานวิทยาศาสตร์ ▪ มูลค่าการส่งออกสินค้าไปต่างประเทศของบริษัท ▪ จำนวนทรัพย์สินทางปัญญาที่จดทะเบียนในประเทศ ▪ จำนวนทรัพย์สินทางปัญญาที่จดทะเบียนในต่างประเทศ ▪ มูลค่าเม็ดเงินลงทุนต่างชาติ (FDIs) ในเขตอุทยานวิทยาศาสตร์ ▪ ความครบถ้วนสมบูรณ์ของห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ของอุตสาหกรรมมุ่งเป้าที่อุทยานวิทยาศาสตร์ส่งเสริมและสนับสนุน
▪ มิติเชิงวิชาการ ▪ จำนวนบทความวิชาการที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ที่มาจากโครงการ R&D และนวัตกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากอุทยาน ▪ จำนวนโครงการ R&D และนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยและสถานประกอบการ ▪ มูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของโครงการ R&D และนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจาก ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยและสถานประกอบการ ▪ จำนวนโครงการ R&D และนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย สถานประกอบการสัญชาติสิงคโปร์ และองค์กรต่างชาติ ▪ มูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของโครงการ R&D และนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจาก ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย สถานประกอบการสัญชาติสิงคโปร์ และองค์กรต่างชาติ ▪ จำนวนรายวิชาและหลักสูตรฝึกอบรมที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพผู้ประกอบการ และเทคนิคการบริหารเทคโนโลยีและนวัตกรรม ▪ จำนวนกิจกรรมเชิงพาณิชย์ (Business Spin-off) ของมหาวิทยาลัยและอุทยาน ▪ รายได้จากกิจกรรมเชิงพาณิชย์ของมหาวิทยาลัยและอุทยาน	

ข้อสังเกตจากการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ในประเทศไต้หวันและประเทศสิงคโปร์ คือ การจัดหาพื้นที่และโครงสร้างพื้นฐานด้านการวิจัยและพัฒนาให้แก่ธุรกิจในภาคอุตสาหกรรมใหม่ เช่น อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์และอุตสาหกรรมเทคโนโลยีการเกษตร เป็นต้น ซึ่งการดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวแตกต่างจากการส่งเสริมงานวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งมีโครงสร้างพื้นฐานด้านการวิจัยและความพร้อมด้านเงินทุน รวมทั้งการที่หน่วยงานภาครัฐในกลุ่มประเทศ NICs จัดหาพื้นที่และสนับสนุนทรัพยากรให้แก่การวิจัยและพัฒนาของภาคธุรกิจยังส่งผลให้นโยบายอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (Export Industrialization Policy) ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

ในทำนองเดียวกันกับกลุ่มประเทศ NICs สาธารณรัฐประชาชนจีนได้กำหนดเขตพื้นที่สำหรับภาคธุรกิจเอกชนในกลุ่มอุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูงโดยจัดตั้งเป็นนิคมวิจัยและอุตสาหกรรมแห่งแรกชื่อว่า Zhongguancun Science Park ในปี พ.ศ. 2531 และเนื่องจาก Zhongguancun ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับมหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัยชั้นนำของประเทศจีนในกรุงปักกิ่งทำให้นิคมวิจัยแห่งนี้เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้ภาคอุตสาหกรรม semi-conductor, คอมพิวเตอร์, และเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นอุตสาหกรรมหลัก (Flagship Industries) ของจีน และเป็นต้นกำเนิดของบริษัทเทคโนโลยีสารสนเทศชั้นนำของโลก เช่น Lenovo และ the Founder Group เป็นต้น (Walcott, 2002) ในปัจจุบัน ประเทศจีนมีจำนวนอุทยานวิทยาศาสตร์ในลักษณะเดียวกันกับ Zhongguancun มากกว่า 80 แห่งทั่วประเทศ (MacDonald and Deng, 2004)

สำหรับการประเมินผลสัมฤทธิ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ในประเทศจีนนั้น The Chinese Academy of Sciences ได้กำหนดตัวชี้วัดไว้ 2 ระดับ คือ (1) ระดับบริษัท และ (2) ระดับผลผลิตของอุทยาน (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5: ตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์สาธารณรัฐประชาชนจีน

ระดับการประเมิน	ตัวชี้วัด
▪ ระดับบริษัท (Firm Level)	▪ รายจ่าย R&D ของบริษัทในเขตพื้นที่อุทยาน ▪ รายจ่ายด้านอื่น ๆของบริษัทในเขตพื้นที่อุทยาน ▪ จำนวน SMEs ที่เข้ามาใช้บริการพื้นที่อุทยานเพื่อผลิตสินค้า ▪ จำนวนโครงการที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่าง SMEs ในพื้นที่เขตอุทยาน
▪ ระดับผลผลิต (Output Level)	▪ จำนวนผลิตภัณฑ์หรือกระบวนการผลิตของ SMEs ที่เป็นนวัตกรรม ▪ อัตราการจ้างงานในภาควิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ▪ มูลค่าของผลประโยชน์ที่ SMEs ได้รับจากการร่วมงานกับอุทยาน ▪ มูลค่าสินค้าส่งออกของ SMEs ในเขตพื้นที่อุทยาน ▪ รายได้ของ SMEs ที่เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่เป็นนวัตกรรม ▪ มูลค่าของทรัพย์สินทางปัญญาที่ผ่านการจดทะเบียนกรับรองในประเทศและต่างประเทศ

ที่มา: Walcott (2002), MacDonald and Deng (2004)

● **ประเทศในภูมิภาคอาเซียน**

กิจการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมในประเทศอินโดนีเซียถือกำเนิดขึ้นหลังจากที่องค์กรเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program: UNDP) ร่วมกับรัฐบาลอินโดนีเซียจัดทำแผนพัฒนาและบ่มเพาะธุรกิจอินโดนีเซีย (Pilot Business Incubator Indonesia) ซึ่งทำให้เกิดศูนย์บ่มเพาะ 3 แห่ง คือ (1) ศูนย์บ่มเพาะธุรกิจแห่งนครสุราบายาเน้นพัฒนาและบ่มเพาะธุรกิจวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และนวัตกรรมโดยได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลนครสุราบายาในจังหวัดชวาตะวันออก, (2) ศูนย์บ่มเพาะเทคโนโลยี Puspiptek Serpong (Puspiptek Serpong Technology Incubator) ที่เมืองบันดุง จังหวัดชวาตะวันตก, และ (3) ศูนย์บ่มเพาะธุรกิจแห่งมหาวิทยาลัย Sebelas Maret ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ความร่วมมือระหว่างกระทรวงวิจัยและเทคโนโลยีแห่งอินโดนีเซียกับเทศบาลนครสุราการ์ตา (Lalkala, 1997)

ในปี พ.ศ. 2558 ประธานาธิบดี Joko Widodo มีนโยบายจัดตั้งอุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจำนวน 100 แห่งทั่วประเทศอินโดนีเซีย โดยกำหนดให้รัฐบาลดำเนินการร่วมกันกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตั้งแต่ระดับจังหวัดจนกระทั่งถึงระดับตำบลในการผลักดันให้อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นแหล่งเรียนรู้, บ่มเพาะ, และถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่วิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) ในประเทศอินโดนีเซีย[1] กระทรวงวิจัยและเทคโนโลยีได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาอุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไว้ทั้งสิ้น 6 ด้านดังนี้ (Ministry of Research and Technology of Indonesia, 2014)

- จำนวนและประเภทของโครงการบ่มเพาะธุรกิจภายในอุทยาน
- จำนวนนักวิทยาศาสตร์ที่ได้รับประโยชน์จากการร่วมงานกับอุทยาน
- จำนวนข้อตกลงและ MOUs กับหน่วยงานอื่นภายในประเทศ
- จำนวนกิจกรรมทางวิชาการ การฝึกอบรม และการสัมมนาต่าง ๆ
- จำนวนผลงานวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่และทรัพย์สินทางปัญญาที่ได้รับการขึ้นทะเบียน
- จำนวนนักวิจัยและนักวิทยาศาสตร์ที่ได้รับทุนการศึกษาจากอุทยาน

ในเชิงเปรียบเทียบแล้ว กลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ประเทศแคนาดา เป็นต้น นำเอาประเด็นเรื่องความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมมาพิจารณาร่วมกับตัวชี้วัดผลดำเนินงานด้านอื่น ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์ในขณะที่ตัวชี้วัดของกลุ่มประเทศ NICs และประเทศจีนเน้นรายได้ที่เพิ่มขึ้นของภาคธุรกิจเอกชนและเม็ดเงินลงทุนจากต่างประเทศ (FDI) นอกจากนี้ อุทยานวิทยาศาสตร์ในประเทศ NICs ยังมีความแตกต่างจากประเทศอินโดนีเซีย กล่าวคือ ในขณะที่ประเทศ NICs มุ่งเน้นไปที่ตัวชี้วัดเชิงรายได้, ต้นทุนที่ลดลง, และความร่วมมือระหว่างอุทยานวิทยาศาสตร์และมหาวิทยาลัย ตัวชี้วัดของประเทศอินโดนีเซียซึ่งอยู่ในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาอุทยานวิทยาศาสตร์เน้นจำนวนโครงการสนับสนุนและส่งเสริมวิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) และจำนวนความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ และจำนวนบุคลากรนักวิจัยที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ

[1] "Indonesia to Build up to 100 Techno Parks," *The Jakarta Post, May 8, 2015.*

กรอบการประเมินตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2556-2558

ในส่วนนี้จะนำเสนอผลวิเคราะห์ตัวชี้วัดผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคตามรายงานประจำปีของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและมหาวิทยาลัยเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2556-2558 โดยแบ่งเป็น 4 แผนงานหลัก คือ (1) แผนงานพัฒนาบริการอุทยานวิทยาศาสตร์ (2) แผนงานบ่มเพาะธุรกิจวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (3) แผนงานพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีและวิจัยของเอกชนในพื้นที่ และ (4) แผนงานวิจัยร่วมกับภาคเอกชน

1. แผนงานพัฒนาบริการอุทยานวิทยาศาสตร์

ในปี พ.ศ. 2556 แผนงานนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อพัฒนาและเพิ่มศักยภาพอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคให้มีความพร้อมทั้งในด้านบุคลากร อุปกรณ์เครื่องมือ ตลอดจนความเชี่ยวชาญชำนาญให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น และ (2) เพื่อให้บริการที่ตรงกับความต้องการของผู้ประกอบการและวิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) ได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ และพัฒนาขีดความสามารถหรือศักยภาพด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมแก่ภาคอุตสาหกรรม โดยแบ่งประเด็นในการประเมินเป็น 4 ด้าน คือ

- การพัฒนาศักยภาพของห้องปฏิบัติการสำหรับการให้บริการแก่ภาคอุตสาหกรรม
- การให้บริการออกแบบนวัตกรรมโดยศูนย์ออกแบบนวัตกรรม
- การให้บริการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาแก่ภาคอุตสาหกรรม
- สำนักความร่วมมืออุตสาหกรรม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2557 แผนงานดังกล่าวได้ปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์เป็นเพื่อจัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานด้านการบริการที่จำเป็นแก่อุตสาหกรรมเป้าหมายของอุทยานวิทยาศาสตร์ และเพื่อส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่แล้วในมหาวิทยาลัยอย่างคุ้มค่า จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้เกิดประเด็นการวัดประเมินผลเพิ่มขึ้น 1 ด้าน คือ การจัดทำฐานข้อมูลโครงสร้างพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งสำหรับตัวชี้วัดในแต่ละด้านมีพัฒนาการดังต่อไปนี้

- **การพัฒนาศักยภาพของห้องปฏิบัติการสำหรับการให้บริการแก่ภาคอุตสาหกรรม** ตัวชี้วัด “ภาคเอกชนใช้บริการห้องปฏิบัติการที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ” เป็นเพียงตัวชี้วัดเดียวในประเด็นนี้ในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งตัวชี้วัดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึง “ความคุ้มค่า” ในการพัฒนาศักยภาพของห้องปฏิบัติการ และในปี พ.ศ. 2557 มีการขยายขอบเขตตัวชี้วัดในประเด็นห้องปฏิบัติการทดลองเพื่อประเมินว่าอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาห้องปฏิบัติการทดลองในเชิงกายภาพหรือไม่ โดยเพิ่มเติมตัวชี้วัดเชิงปริมาณ คือ “จำนวนห้องปฏิบัติการและสถานที่อำนวยความสะดวก” อีกประเด็นหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2557 คือ มีการเพิ่มตัวชี้วัด “ประเภทกลุ่มผู้ใช้บริการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค” ด้วยการแบ่งผู้ใช้บริการออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มลูกค้าในโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค, (2) กลุ่มลูกค้าในมหาวิทยาลัย, (3) กลุ่มลูกค้า

นอกมหาวิทยาลัย สำหรับในปี พ.ศ. 2558 นั้น ตัวชี้วัดต่าง ๆ ในประเด็นการพัฒนาศักยภาพของห้องปฏิบัติการยังคงคล้ายกับตัวชี้วัดในปี พ.ศ. 2557 แต่มีการเพิ่มประเด็นด้านการเงิน โดยเฉพาะตัวชี้วัดค่าใช้จ่ายที่ภาคเอกชนประหยัดได้จากการใช้บริการห้องปฏิบัติการ

- **การให้บริการออกแบบนวัตกรรมโดยศูนย์ออกแบบนวัตกรรม** ในปี พ.ศ. 2556 อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคใช้ 2 ตัวชี้วัดในการประเมินการให้บริการออกแบบนวัตกรรมโดยศูนย์ออกแบบนวัตกรรม คือ (1) “จำนวนผลงานออกแบบผลิตภัณฑ์หรือผลงานออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่เทียบเท่าการออกแบบผลิตภัณฑ์ของภาคเอกชนที่รับบริการ” และ (2) “จำนวนการออกแบบทั่วไปในเชิงธุรกิจ” ต่อมาในปี พ.ศ. 2557 มีการเพิ่มเติมตัวชี้วัด คือ “จำนวนครั้งของการให้บริการ” โดยจำแนกประเภทผู้ใช้บริการออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มลูกค้าในโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค, (2) กลุ่มลูกค้าในมหาวิทยาลัย, (3) กลุ่มลูกค้านอกมหาวิทยาลัย และมีตัวชี้วัดที่ถูกเพิ่มในปี พ.ศ. 2557 คือ “จำนวนศูนย์ออกแบบนวัตกรรมที่พร้อมให้บริการ” หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2558 มีการปรับเปลี่ยนตัวชี้วัดในการประเมินศูนย์ออกแบบนวัตกรรม คือ มีการตัดตัวชี้วัด “จำนวนศูนย์ออกแบบนวัตกรรมที่พร้อมให้บริการ” แล้วแทนที่ด้วยตัวชี้วัด “รายได้ที่ได้จากการให้บริการของศูนย์ออกแบบนวัตกรรม” นอกจากนี้ ยังมีการจำแนกประเภทผลงานที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคผลิตออกมาสู่เชิงพาณิชย์ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากเดิมมีเพียง 2 ตัวชี้วัด คือ “จำนวนผลงานออกแบบผลิตภัณฑ์ หรือผลงานออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่เทียบเท่าการออกแบบผลิตภัณฑ์ของภาคเอกชนที่รับบริการ” และ “จำนวนการออกแบบทั่วไปในเชิงธุรกิจ” แต่ในปี พ.ศ. 2558 นั้น อุทยานได้แยก “ผลงานออกแบบผลิตภัณฑ์” ให้เป็นเอกเทศจาก “ผลงานออกแบบบรรจุภัณฑ์” และได้มีการเพิ่มประเภท “ผลงานด้านการออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์” และ “ผลงานการออกแบบตราสัญลักษณ์”

- **การให้บริการการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาแก่ภาคอุตสาหกรรม** ในปี พ.ศ. 2556 ประเด็นนี้มีเพียง 3 ตัวชี้วัดคือ (1) “จำนวนทรัพย์สินทางปัญญาหรือผลงานที่ดำเนินการยื่นขอขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาของภาคเอกชนที่เกิดจากการให้บริการ” (2) “จำนวนผลงานวิจัยหรือทรัพย์สินทางปัญญาที่สามารถออกสู่เชิงพาณิชย์” และ (3) “จำนวนผู้ประกอบการที่เข้ารับการอบรมด้านทรัพย์สินทางปัญญา” ซึ่งในปี พ.ศ. 2557 อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคได้มีการตัดตัวชี้วัด “จำนวนผู้ประกอบการที่เข้ารับการอบรมด้านทรัพย์สินทางปัญญา” นอกจากนี้ ยังได้เพิ่มตัวชี้วัดที่สะท้อนการพัฒนาเชิงกายภาพของอุทยาน คือ “จำนวนศูนย์บริการการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาที่พร้อมให้บริการ” ซึ่งกลุ่มตัวชี้วัดเหล่านี้ยังถูกใช้ในการประเมินกระบวนการให้บริการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาในปี พ.ศ. 2558

- **สำนักความร่วมมืออุตสาหกรรม (Office of Industrial Liaison: OIL)** สำหรับสำนักความร่วมมืออุตสาหกรรมนี้มี 2 ตัวชี้วัดในปี พ.ศ. 2556 คือ “จำนวนสำนักความร่วมมืออุตสาหกรรม” และ “การใช้บริการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคผ่านความร่วมมือของสำนัก” ต่อมาโดยในปี พ.ศ. 2557 ได้มีการเพิ่มตัวชี้วัด “จำนวนกิจกรรมสร้างความตระหนักและเผยแพร่ข้อมูลอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค” และในปี พ.ศ. 2558 มีการปรับลดจำนวนตัวชี้วัดจากปี พ.ศ. 2556-2557 เหลือเพียง

"จำนวนกิจกรรมสร้างความตระหนักและเผยแพร่ข้อมูลอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค" แต่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคก็ได้เพิ่มเติมตัวชี้วัดใหม่ขึ้นมา 1 ตัวชี้วัด คือ "จำนวนผู้ประกอบการที่เข้ามามีส่วนร่วมกับอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค"

- **ฐานข้อมูลโครงสร้างพื้นฐานภาครัฐด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคไม่ได้กำหนดให้การบริการด้านนี้เป็นหนึ่งในประเด็นการวัดประเมินผลดำเนินงานในปี พ.ศ. 2556 ประเด็นฐานข้อมูลนี้ถูกบรรจุเป็นประเด็นที่ต้องได้รับการประเมินในปี พ.ศ. 2557 โดยมีตัวชี้วัด คือ (1) "จำนวนข้อมูลห้องปฏิบัติการที่พร้อมให้บริการ" และ (2) "จำนวนข้อมูลที่ได้รับการปรับปรุงหรือตรวจสอบให้ทันสมัย" และต่อมาในปี พ.ศ. 2558 ก็ได้เพิ่มเอาตัวชี้วัด "จำนวนข้อมูลใหม่ที่นำเข้าระบบฐานข้อมูลฯ"

หากเราพิจารณาตัวชี้วัดของแผนงานนี้ทั้งหมดแล้ว จะพบปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ คือ ความไม่สอดคล้องกันระหว่างเป้าประสงค์ของแผนงานกับตัวชี้วัดทั้งหมด ดังจะเห็นได้ว่า แม้จะมีการปรับเปลี่ยนบางวัตถุประสงค์ของแผนงานในปี พ.ศ. 2557 แต่ตัวชี้วัดก็ยังคงเป็นตัวชี้วัดเดิมจากปี พ.ศ. 2556 สะท้อนให้เห็นว่าไม่มีกระบวนการทบทวนตัวชี้วัดให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแผนงานอย่างละเอียดรอบคอบ

2. แผนงานบ่มเพาะธุรกิจวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม

แผนงานที่ 2 ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคนี้มีวัตถุประสงค์คือ (1) เพื่อสร้างและพัฒนาธุรกิจด้วยธุรกิจ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม และ (2) เพื่อสร้างความตระหนักและวัฒนธรรมการประกอบการในพื้นที่ให้ประกอบธุรกิจวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ตัวชี้วัดที่นำมาประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวจะต้องมีความชัดเจนเพื่อให้บุคลากรของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคสามารถเห็นทิศทางของนโยบายและนำผลประเมินไปพัฒนางานของตนเองได้อย่างเหมาะสม

แม้ว่าอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจะกำหนดตัวชี้วัดสำหรับแผนงานนี้ไว้มากมาย แต่ตัวชี้วัดเหล่านี้สะท้อนผลดำเนินงานที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแผนงานได้เป็นอย่างดี ได้แก่ ตัวชี้วัด"จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมการแข่งขันประกวดแนวคิดผลิตภัณฑ์และแผนธุรกิจสู่เชิงพาณิชย์" ต่อมาในปี พ.ศ. 2557 อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคได้ปรับตัวชี้วัดให้เข้าใจง่ายและสอดคล้องกับพันธกิจของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคมากขึ้น เช่น สำหรับตัวชี้วัด "จำนวนผู้ประกอบการที่เข้ารับการบ่มเพาะธุรกิจ" มีการจำแนกผู้ประกอบการออกเป็นผู้ประกอบการรายเก่าและผู้ประกอบการรายใหม่ ซึ่งวิธีการจำแนกประเภทผู้ประกอบการดังกล่าวชี้ให้เห็นการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนผู้ใช้บริการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในแผนงานที่ 2

ในปี พ.ศ. 2558 มีการเพิ่มเติม 2 ตัวชี้วัด คือ (1) "จำนวนผู้ประกอบการทีเข้าร่วมกิจกรรมเร่งการเติบโต" ซึ่งสะท้อนความหลากหลายของกิจกรรมบ่มเพาะธุรกิจของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและ (2) "จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้" ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เน้นสร้างความตระหนักรู้ในความสำคัญของวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม

3. แผนงานพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีและวิจัยของเอกชนในพื้นที่

แผนงานพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีและวิจัยของภาคเอกชนในพื้นที่มี 4 วัตถุประสงค์ คือ

- เพื่อยกระดับความสามารถทางการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีของผู้ประกอบการ
- เพื่อสร้างฐานผู้ใช้บริการอุทยานวิทยาศาสตร์ในอนาคต
- เพื่อเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์การบริการต่าง ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์
- เพื่อเพิ่มช่องทางและการเข้าถึงการพัฒนาเทคโนโลยีของผู้ประกอบการให้มีความหลากหลาย

สำหรับตัวชี้วัดผลดำเนินงานอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคตามแผนงานนี้ ในปี พ.ศ. 2556 พบว่า มีเพียงตัวชี้วัดเชิงปริมาณ คือ “จำนวนโครงการพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีและวิจัยของภาคเอกชนในพื้นที่” ซึ่งยังไม่สามารถตอบโจทย์วัตถุประสงค์ของแผนงานได้อย่างสมบูรณ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2557 ได้มีการเพิ่มตัวชี้วัด คือ (1) “จำนวนนิติบุคคลที่ได้รับการแก้ไขปัญหาทางเทคโนโลยีในอุตสาหกรรม” และ (2)“จำนวนครั้งที่บริษัทที่เข้าร่วมโครงการมาใช้บริการ, การบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาบริการออกแบบนวัตกรรม, บริการห้องปฏิบัติการ สำนักความร่วมมืออุตสาหกรรม, และบริการอื่น ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์” แต่ตัวชี้วัดทั้งสองก็ยังไม่สามารถสะท้อนวัตถุประสงค์ของแผนงานที่ 3 ได้อย่างครอบคลุม

ในปี พ.ศ. 2558 วัตถุประสงค์ของแผนงานนี้ยังไม่เปลี่ยนแปลง คือ มุ่งตอบโจทย์วัตถุประสงค์การพัฒนาความสามารถทางด้านการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีของผู้ประกอบการเป็นสำคัญ และแม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนบางตัวชี้วัด เช่น “จำนวนครั้งที่บริษัทที่เข้าร่วมโครงการมาใช้บริการ, การบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา, บริการออกแบบนวัตกรรม, บริการห้องปฏิบัติการ, สำนักความร่วมมืออุตสาหกรรม, และบริการอื่น ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค” ซึ่งยังไม่สามารถวิเคราะห์และประเมินบทบาทของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในการเพิ่มช่องทางประชาสัมพันธ์และเพิ่มขีดความสามารถของผู้ประกอบการในการเข้าถึงการบริการด้านต่าง ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

4. แผนงานวิจัยร่วมกับภาคเอกชน

แผนงานการวิจัยร่วมกับภาคเอกชนมี 4 วัตถุประสงค์ คือ

- เพื่อชักจูงให้ภาคเอกชนหันมาสนใจทำงานวิจัยพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่า และสร้างความเข้มแข็งให้กับธุรกิจนำไปสู่การต่อยอดการลงทุนวิจัยพัฒนาในภาคเอกชน
- เพื่อกระตุ้นให้เอกชนทำวิจัยร่วมกับภาคการศึกษาโดยอาศัยความพร้อมของทรัพยากรทั้งด้านบุคลากร และเครื่องมือวิจัยของมหาวิทยาลัยให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- เพื่อเตรียมความพร้อมของภาคเอกชนในการเข้ามาเป็นลูกค้าอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในอนาคตในรูปแบบของผู้เช่าพื้นที่และการบ่มเพาะธุรกิจเทคโนโลยี ซึ่งทำให้เกิด Critical mass ที่เป็นส่วนสำคัญของการดำเนินงานอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
- เพื่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกในระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ที่ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการเพิ่มมูลค่าธุรกิจ

โดยเมื่อพิจารณาตัวชี้วัดทั้งหมดสำหรับแผนงานนี้ ในปี พ.ศ. 2556 แล้ว พบว่ามีเพียง “จำนวนโครงการวิจัยที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคดำเนินการร่วมกับภาคธุรกิจเอกชน” เป็นตัวชี้วัดเดียวซึ่งสะท้อนเพียงความพยายามของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในการชักจูงให้ภาคเอกชนสนใจการทำวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าและกระตุ้นให้ภาคเอกชนทำวิจัยร่วมกับสถาบันการศึกษา แต่ไม่สามารถตอบโจทย์ได้ว่าโครงการที่เกิดจากความร่วมมือนั้นก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์เพิ่มขึ้นหรือช่วยลดต้นทุนการผลิตได้มากน้อยเพียงใด

ในปี พ.ศ. 2557 มีการเพิ่มเติมตัวชี้วัด คือ “จำนวนบริษัทที่นำเทคโนโลยีจากโครงการไปใช้จริงในเชิงพาณิชย์” ซึ่งสามารถสะท้อนผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในการชักจูงภาคธุรกิจเอกชนให้ใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่สามารถตอบโจทย์ได้ว่าการทำงานวิจัยร่วมกับภาคธุรกิจเอกชนนั้นก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคยังได้เพิ่มตัวชี้วัด “จำนวนภาคธุรกิจเอกชนที่ร่วมโครงการ Co-research ที่ใช้บริการอื่น ๆ อย่างน้อย 1 บริการ” ซึ่งสะท้อนผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในการกระตุ้นให้ภาคธุรกิจใช้บริการด้านอื่น ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โดยอาจเป็นการเช่าพื้นที่เพื่อทำการวิจัยหรือการบ่มเพาะธุรกิจทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2558 อุทยานได้ริเริ่มโครงการโรงงานนำร่องหรือโรงงานต้นแบบ (Pilot Plant) ขึ้นมาเพื่อพัฒนาเครื่องมือเครื่องจักรต้นแบบระดับอุตสาหกรรมและเพื่อจัดทำรูปแบบธุรกิจด้วยการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากเครื่องต้นแบบ แต่ยังไม่มีตัวชี้วัดที่ชัดเจน

โดยสรุปแล้ว แผนงานการวิจัยร่วมกับภาคธุรกิจเอกชนยังขาดตัวชี้วัดที่สะท้อนให้เห็นถึงมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ถูกสร้างขึ้นจากงานวิจัย และยังไม่มีตัวชี้วัดที่ชัดเจนสำหรับโครงการที่เพิ่มเติมเข้ามาในปี พ.ศ. 2558 คือ การสร้างโรงงานต้นแบบเพื่อเพิ่มมูลค่าทางธุรกิจและเพื่อพัฒนารูปแบบธุรกิจด้วยการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากเครื่องมือ เครื่องจักร หรือโรงงานต้นแบบ

จากการทบทวนตัวชี้วัดที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคใช้ในการวัดประเมินผลดำเนินงานประจำปีนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556-2558 แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการประเมินคุณภาพของกระบวนการทำงานของบุคลากรอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค ตลอดจนมหาวิทยาลัยเครือข่ายในการส่งเสริมธุรกิจด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมโดยให้ความสำคัญกับผลกระทบจากการพัฒนาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) ด้วยกิจกรรมบ่มเพาะธุรกิจและการบริการด้านต่าง ๆ เช่น ศูนย์ออกแบบนวัตกรรม เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม การประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจำเป็นต้องขยายขอบเขตการประเมินไปยังประสิทธิผลของการดำเนินงานว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหรือไม่, ประสิทธิภาพในการใช้สอย เงินงบประมาณแผ่นดิน, และผลกระทบเชิงเศรษฐกิจ

ในหัวข้อต่อไป ผู้เขียนจะนำเสนอกรอบแนวคิดในการประเมินอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 ที่มีรายละเอียดครอบคลุมตั้งแต่บริบทและสภาพแวดล้อมเชิงนโยบาย, ปัจจัยนำเข้า, กระบวนการประสิทธิภาพและประสิทธิผล, ความยั่งยืนของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค, และผลกระทบเชิงเศรษฐกิจจากอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

สรุป: กรอบแนวคิดในการประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค พ.ศ. 2556-2559

การประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในประเทศไทย สิ่งที่ต้องพิจารณาเป็นอันดับแรก คือ ภารกิจหรือแผนงานหลักของอุทยานซึ่งไม่ได้เป็นเพียงการกำหนดพื้นที่ สำหรับการวิจัยขององค์กรภาคธุรกิจเอกชนเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการถ่ายทอดเทคโนโลยีผ่านกิจกรรมบ่มเพาะธุรกิจทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม, การเสริมสร้างศักยภาพด้านการวิจัยและเทคโนโลยีของภาคธุรกิจเอกชน, การสนับสนุนทรัพยากรและบุคลากรให้แก่ภาคเอกชนในการศึกษาวิจัย, และการอำนวยความสะดวกแก่ภาคเอกชนในการขอรับรองคุณภาพมาตรฐานสินค้าและยื่นขอจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น การประเมินผลดำเนินงานอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 จึงต้องสะท้อนความหลากหลายของพันธกิจหน้าที่ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โดยประยุกต์เอาแนวทางและวิธีการที่ประเทศอื่น ๆ ใช้ประเมินสัมฤทธิผลของนโยบายส่งเสริมธุรกิจด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

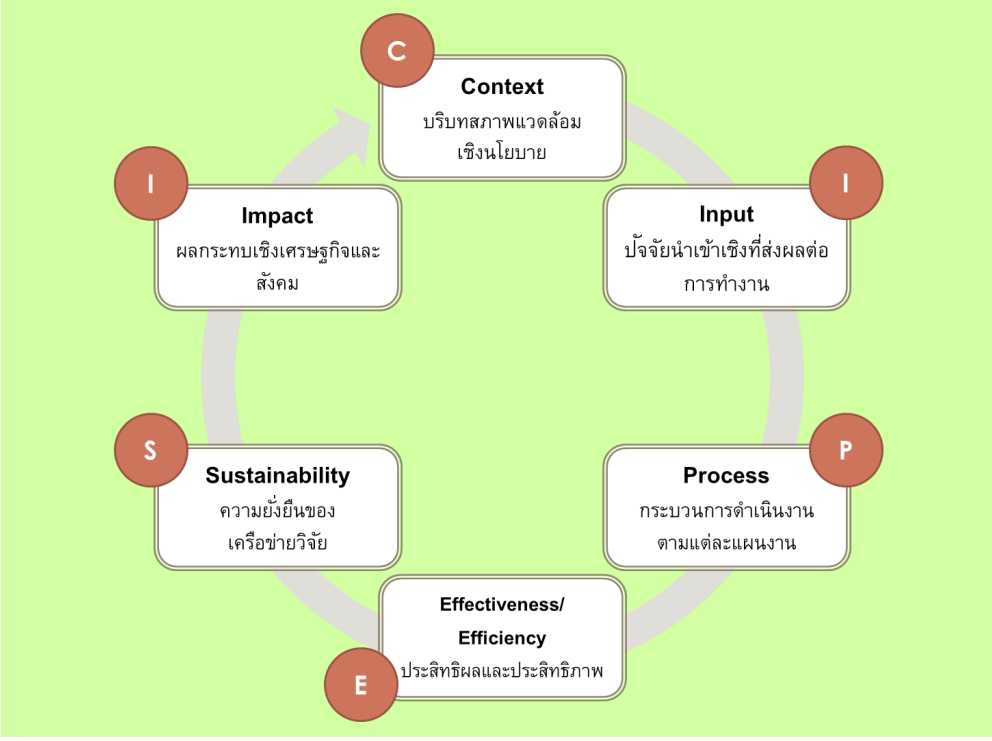
ในการศึกษานี้ การประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจึงจะมีลักษณะเป็นการประเมินตามวงจรนโยบายสาธารณะ (Public Policy Cycle) ซึ่งเริ่มต้นด้วยความรู้ความเข้าใจในบริบท (Context), ปัจจัยนำเข้า (Input), ผลผลิต-ผลลัพธ์-ผลกระทบ (Output-Outcome-Impact), และปัจจัยย้อนกลับ (Feedback) โดยแนวทางการประเมินตามวงจรนโยบายสาธารณะนี้สอดคล้องกับตัวแบบการประเมิน CIPP, CIPIEST, และ Extended CIPIEST ซึ่งนิยมใช้กันแพร่หลายในสาขาศึกษาศาสตร์, สังคมสงเคราะห์ศาสตร์, และสาธารณสุขศาสตร์

แต่อย่างไรก็ตาม การประเมินนโยบายที่ถูกต้องตามหลักวิชาการนั้นจำเป็นต้องตั้งอยู่บนสภาพความเป็นจริง 2 ประการ คือ (1) สภาพแวดล้อมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในปัจจุบันที่ส่งผลกระทบต่อการขับเคลื่อนนโยบายหรือโครงการไปสู่ภาคปฏิบัติ และ (2) ความเป็นไปได้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล (Wilson, 1998; Schneider and Ingram, 2005)

ด้วยเหตุผลข้างต้น ผู้เขียนจึงได้กำหนดตัวแบบ CIPESI ขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในประเทศไทยระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2556-2559 (ภาพที่ 6) โดยนำเอาจุดแข็งของตัวแบบ CIPP, CIPIEST, และ Extended CIPIEST มาประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทนโยบายด้านการส่งเสริมธุรกิจวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมของประเทศไทย[2] ซึ่งในการศึกษานี้ ผู้เขียนต้องการประเมินประสิทธิภาพ (Efficiency), ประสิทธิผล (Effectiveness), และผลกระทบ (Impact) ซึ่งทั้งหมดสะท้อน “ความคุ้มค่า”ของโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค และเนื่องจากอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในประเทศไทยอยู่ในระยะเริ่มต้นของการดำเนินการ และยังต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรภาครัฐ รวมทั้งพัฒนาทรัพยากรบุคคลด้านการวิจัยและพัฒนา ด้วยเหตุนี้จึงต้องทราบรูปแบบความสัมพันธ์และความเข้มแข็ง/ความยั่งยืนของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

---

[2] Stufflebeam (2001) กล่าวว่า ตัวแบบ CIPP และ CIPIEST นั้นต้องได้รับการปรับเปลี่ยนรายละเอียดให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์ของนโยบายที่ถูกประเมิน เช่น การประเมินโครงการสงเคราะห์ที่อยู่อาศัยให้แก่ประชากร กลุ่มเปราะบางในมลรัฐฮาวาย (Stufflebeam and Shinkfield, 2007) นำเอาตัวแบบ CIPIEST มาปรับปรุงใหม่จนกลายเป็นตัวแบบ Extended CIPIEST

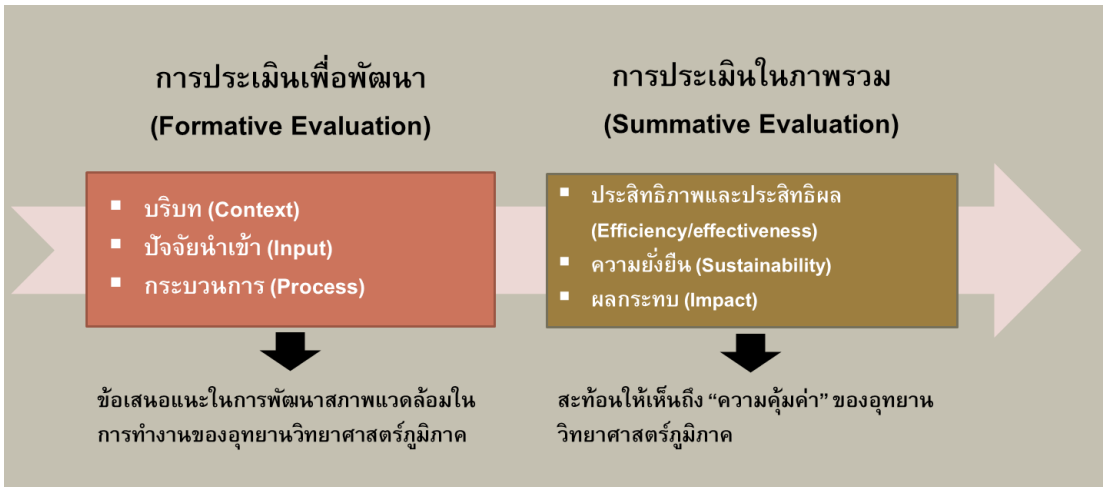

ภาพที่ 5: ตัวแบบ CIPESI หรือกรอบแนวคิดประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค ในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559

ตัวแบบ CIPESI ที่ใช้ในการประเมินผลดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 มิติ (ภาพที่ 6) คือ

- **มิติการประเมินเพื่อพัฒนา (Formative Evaluation Dimension)** ได้แก่ บริบทและสภาพแวดล้อมเชิงนโยบาย (C-Context), ปัจจัยนำเข้าในกระบวนการทำงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (I-Input), กระบวนการทำงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในแต่ละแผนงาน (P-Process) ซึ่งผลการศึกษาในส่วนนี้จะนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการพัฒนาโครงสร้างองค์กร, บุคลากร, และปัจจัยอื่น ๆ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคต่อไป

- **มิติการประเมินในภาพรวม (Summative Evaluation Dimension)** ได้แก่ ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (E-Effectiveness/Efficiency), ความยั่งยืนของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (S-Sustainability), และผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ (I-Impact) โดยผลการประเมินในมิตินี้จะชี้ให้เห็นถึง “ผลสัมฤทธิ์ย้อนหลัง (Retrospective Results)” ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสิน “คุณค่า” และ “ความคุ้มค่า” ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

ภาพที่ 6: มิติการประเมินเพื่อพัฒนา (Formative Evaluation) และการประเมินในภาพรวม (Summative Evaluation) ของตัวแบบ CIPESI

ผู้เขียนได้กำหนดคำนิยามเชิงปฏิบัติการ ทฤษฎีหรือหลักเหตุผลสนับสนุน และตัวชี้วัดสำหรับแต่ละมิติของกรอบแนวคิดในการประเมินตามตัวแบบ CIPESI ดังต่อไปนี้

1. บริบท (C-Context)

- **คำนิยามเชิงปฏิบัติการ** บริบท หมายถึง สภาพแวดล้อมและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ส่งผลกระทบทั้งในทางตรงและทางอ้อมต่อโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคซึ่งถือเป็นโครงการหรือนโยบายสำคัญของแผนยุทธศาสตร์ภาครัฐไทยในการขับเคลื่อนงานวิจัยสู่เชิงพาณิชย์และเป็นการพัฒนาภาคธุรกิจเอกชนทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมให้มีขีดความสามารถในการแข่งขันทางการค้า

- **ทฤษฎีหรือเหตุผลสนับสนุน** ผู้เขียนนำเอาหลักแนวคิดวิเคราะห์สถาบันและบริบท (Institutional and Contextual Analysis: ICA) ขององค์การสหประชาชาติ (UNDP, 2012) มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาบริบทของโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค ซึ่งทฤษฎี ICA นี้พิจารณาบริบทและสภาพแวดล้อมเชิงนโยบายเป็น "กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ" ซึ่งมีผลต่อ การขับเคลื่อนนโยบายหรือโครงการต่าง ๆ ไปสู่ภาคปฏิบัติ โดยบนพื้นฐานทฤษฎี ICA ผู้เขียนจะวิเคราะห์บริบทที่ส่งผลต่ออุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค 2 ประเด็น คือ (1) บริบททางเศรษฐกิจ (Economic Context) และ (2) บริบทโครงสร้างพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม

- **ตัวชี้วัด** ผู้เขียนกำหนดตัวชี้วัดตามทฤษฎี ICA เพื่อเป็นทิศทางในการวิเคราะห์บริบทและสภาพแวดล้อมทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมของประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6: ตัวชี้วัดสำหรับการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและบริบทที่ส่งผลต่อนโยบายส่งเสริมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม

มิติการวิเคราะห์	ตัวชี้วัด
1. บริบททางด้านเศรษฐกิจ	(1) รายได้ต่อหัวของประเทศไทย (2) อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย (3) อัตราการว่าจ้างงานในประเทศไทย
2. บริบทโครงสร้างพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม	(4) สัดส่วนแรงงานทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (5) สัดส่วนงบประมาณภาครัฐทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม

หมายเหตุ: โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากเอกสารและรายงานต่าง ๆ ในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและบริบทที่ส่งผลต่อนโยบายส่งเสริมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม

2. ปัจจัยนำเข้า (I-Input)

- **คำนิยามเชิงปฏิบัติการ** “ปัจจัยนำเข้า (Input)” หมายถึง ทรัพยากรที่เป็นจำนวนเงินหรือทรัพยากรที่มีรูปพรรณสัณฐานชัดเจน (Tangible Resource) เช่น อาคารสถานที่ เป็นต้น แต่การศึกษานี้จะขยายขอบเขต คำนิยามของ “ทรัพยากร” ให้ครอบคลุมปัจจัยนำเข้าที่มองไม่เห็น (Intangible Input) ได้แก่ โครงสร้าง การบริหารงานของมหาวิทยาลัยและกฎระเบียบข้อบังคับของมหาวิทยาลัย เนื่องจากในปัจจุบันอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคเป็นหน่วยงานภายในมหาวิทยาลัยจึงจำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของมหาวิทยาลัยต้นสังกัดเป็นหลัก เช่น ระเบียบและข้อบังคับเกี่ยวกับการเงิน และระเบียบการบริหารงานบุคคล

- **ทฤษฎีหรือเหตุผลสนับสนุน** หลักการวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้าในบทนี้ คือ ทฤษฎีปัจจัยนำเข้ากระบวนการผลิต (Factor of Production Theory) ซึ่งตามหลักแนวคิดดั้งเดิมจะประกอบไปด้วย 4 ปัจจัยหลัก คือ แรงงาน (Labor), ที่ดิน (Land), ทุน (Capital), ผู้ประกอบการ (Entrepreneur) (Bifulco and Ladd, 2006) แต่ในการศึกษานี้ได้ปรับเปลี่ยนรายละเอียดของทฤษฎีดังกล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและสถาบันอุดมศึกษาที่เป็นที่ตั้งของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค ทั้งนี้ อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในปัจจุบันอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสถาบันอุดมศึกษาที่มีความหลากหลาย คือ มหาวิทยาลัยของรัฐที่ยังมีสถานะเป็นส่วนราชการ, มหาวิทยาลัยที่มีสถานะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐหรือมหาวิทยาลัยนอกระบบ, และมหาวิทยาลัยราชภัฏ ซึ่งแต่ละมหาวิทยาลัยมีกฎระเบียบและระบบการบริหารจัดการภายในที่แตกต่างกัน ดังนั้น กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้าในการศึกษานี้ประกอบด้วย (1) บุคลากรอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค, (2) สถานะของอุทยานในโครงสร้างของแต่ละมหาวิทยาลัย, (3) กฎระเบียบข้อบังคับของแต่ละมหาวิทยาลัยที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของอุทยาน, (4) งบประมาณที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจัดสรรให้แต่ละแผนงาน

- **ตัวชี้วัด** ผู้เขียนใช้ทั้งตัวชี้วัดเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยนำเข้าของกระบวนการทำงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7: ตัวชี้วัดปัจจัยนำเข้ากระบวนการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

ประเด็นการประเมิน	ตัวชี้วัด
1. บุคลากร	**ตัวชี้วัดที่ 1.1** จำนวนและประเภทบุคลากรของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค **ตัวชี้วัดที่ 1.2** ประเภทตำแหน่งงานของบุคลากรฝ่ายสนับสนุนการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
2. สถานะของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในโครงสร้างของแต่ละมหาวิทยาลัย	**ตัวชี้วัดที่ 2.1** สถานภาพของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคตามโครงสร้างการบริหารงานของแต่ละมหาวิทยาลัย
3. กฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดเก็บรายได้ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	**ตัวชี้วัดที่ 3.1** อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองหรือไม่
4. งบประมาณที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจัดสรรให้แต่ละแผนงาน	**ตัวชี้วัดที่ 4.1** สัดส่วนงบประมาณของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคที่จัดสรรให้แต่ละแผนงาน

หมายเหตุ: 1. ข้อมูลบุคลากร, สถานะของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในโครงสร้างของแต่ละมหาวิทยาลัย, และกฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดเก็บรายได้ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่ได้จากอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและมหาวิทยาลัยเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
2. ข้อมูลงบประมาณที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจัดสรรให้แต่ละแผนงานเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่ได้จากสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการอุทยานวิทยาศาสตร์ (สอว.)

3. กระบวนการ (P-Process)

- **คำนิยามเชิงปฏิบัติการ** การประเมินกระบวนการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคเป็นการประเมินคุณภาพของกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งกระบวนการในที่นี้ หมายถึง การดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคตามแผนงาน 4 ด้าน คือ (1) แผนงานพัฒนาบริการอุทยานวิทยาศาสตร์, (2) แผนงานบ่มเพาะธุรกิจวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม, (3) แผนงานพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีและวิจัยของเอกชนในพื้นที่, และ (4) แผนงานวิจัยร่วมกับภาคเอกชน

- **ทฤษฎีหรือเหตุผลสนับสนุน** ผู้เขียนใช้ทฤษฎี Work Processs Evaluation Theory (Frye and Hemmer, 2012) โดยเป็นทฤษฎีที่เน้นการประเมิน “ศักยภาพองค์กร” จากกระบวนการทำงานขององค์กร ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติ คือ (1) ศักยภาพในการสร้างรายได้ (Revenue-generating Potential) เป็นการประเมินเพื่อให้ทราบว่ากระบวนการทำงานขององค์กรก่อให้เกิดรายได้แก่องค์กรหรือไม่, (2) ศักยภาพในการขยายฐานลูกค้า (Customer Coverage Potential) เป็นการประเมินว่าองค์กรได้ประชาสัมพันธ์บริการต่าง ๆ ขององค์กรเพื่อสร้างและขยายฐานลูกค้าหรือไม่และประสบผลสำเร็จระดับใด, และ (3) ศักยภาพในการสร้างโอกาสทางธุรกิจ (Business Opportunity Potential) เป็นการประเมินว่ากระบวนการทำงานขององค์กรได้ก่อให้เกิดโอกาสทางธุรกิจหรือไม่ เช่น ความร่วมมือกับองค์กรอื่น เป็นต้น

- **ตัวชี้วัด** ในการประเมินคุณภาพของกระบวนการทำงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคนั้น ได้คัดเลือกตัวชี้วัดจากรายงานประจำปีของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2556-2558 ซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) แต่สำหรับปี พ.ศ. 2559 นั้น ผู้เขียนใช้ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ที่ได้จากการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและมหาวิทยาลัยเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคโดยตัวชี้วัดคุณภาพกระบวนการทำงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคมีดังนี้

ตารางที่ 8: ตัวชี้วัดกระบวนการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

แผนงาน	ตัวชี้วัด
1. ศักยภาพในการสร้างรายได้	**ตัวชี้วัดที่ 1.1** รายได้ที่ได้จากการให้บริการของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
2. ศักยภาพในการขยายฐานลูกค้า	**ตัวชี้วัดที่ 2.1** จำนวนองค์กรและผู้ประกอบการที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคประชาสัมพันธ์, ถ่ายทอด, และให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม
3. ศักยภาพในการสร้างโอกาสทางธุรกิจ	**ตัวชี้วัดที่ 3.1** จำนวนความร่วมมือทางธุรกิจที่เกิดขึ้นระหว่างอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคกับผู้ประกอบการที่เข้าร่วมโครงการหรือใช้บริการอุทยาน

4. ประสิทธิผลและประสิทธิภาพ (E-Effectiveness/Efficiency)

- **คำนิยามเชิงปฏิบัติการ** ในการศึกษานี้ “ประสิทธิผล” หมายถึง ผลดำเนินงานของหน่วยงานหรือผลลัพธ์ของนโยบายตามพันธกิจ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ (วรเดช จันทรศร, 2551; Kreber and Brook, 2010) สำหรับ “ประสิทธิภาพ” นั้น หมายถึง การดำเนินงานที่ใช้ต้นทุนน้อยกว่ามูลค่าของผลผลิตและแนวโน้มรายจ่ายลดลงทุกปี ตลอดจนสร้างความพึงพอใจให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้รับบริการ (ติน ปรัชญาพฤทธิ์และไกรยุทธ ธีรตยาคีนันท์, 2537; Willoughby, 2014) ทั้งนี้ Seldin (1988) กล่าวว่า หลักการวัดประเมินประสิทธิผลและประสิทธิภาพของนโยบายสาธารณะ คือ การวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างทรัพยากร, ผลผลิต, กับเป้าประสงค์ของนโยบาย

- **ทฤษฎีหรือเหตุผลสนับสนุน** การวัดประเมินผลโดยใช้ “ประสิทธิผล” และ “ประสิทธิภาพ” มีรากฐานมาจากทฤษฎีการจัดทำงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ (Results-based Budgeting) และทฤษฎีการบริหารผลปฏิบัติงาน (Performance Management) (ไพรัช ตระการศิรินนท์, 2548; Willoughby, 2014) ซึ่งเป็นการนำเอากลยุทธ์ทางด้านธุรกิจที่ถือว่าประชาชนถือเป็น “ผู้บริโภค” หรือ “ผู้รับบริการ” มาประยุกต์ใช้จัดบริการสาธารณะ สำหรับ “ประสิทธิผล (Effectiveness)” นั้นวัดได้ด้วยการวิเคราะห์ว่า “ผลผลิต (Output)” ก่อให้เกิด “ผลลัพธ์ (Outcome)” ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการหรือองค์กรมากน้อยเพียงใด ในขณะที่การวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการใช้สอยทรัพยากรภาครัฐนั้นสามารถกระทำได้โดยการวัดสัดส่วนระหว่าง “ปัจจัยนำเข้า (Input)” คือทรัพยากรงบประมาณหารด้วย “ผลผลิต (Output)” ขององค์กร ณ เวลาใดเวลาหนึ่งแล้วนำไปเปรียบเทียบกับประสิทธิภาพจากช่วงเวลาอื่นซึ่งโดยมากมักเปรียบเทียบประสิทธิภาพเป็นรายปี (Bogetoff, 2012)

- **ตัวชี้วัด** ในการศึกษานี้ การวิเคราะห์ประสิทธิผลและประสิทธิภาพของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค มี 3 ส่วน คือ (1) การวิเคราะห์ผลลัพธ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559, (2) การวิเคราะห์ประสิทธิภาพของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในปี พ.ศ. 2556-2559, และ (3) การวิเคราะห์ประสิทธิผลและประสิทธิภาพของโครงการมุ่งเน้น (Flagship Project) ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โดยแต่ละส่วนมีตัวชี้วัดดังนี้

ตารางที่ 9: ตัวชี้วัดประสิทธิผลและประสิทธิภาพของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

ประเด็นการประเมิน	ตัวชี้วัด
1. ผลลัพธ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ ภูมิภาค (พ.ศ. 2556-2559)	**ตัวชี้วัดที่ 1.1** จำนวนผลงานวิจัยที่เกิดจากการร่วมโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและ ออกสู่เชิงพาณิชย์ซึ่งหมายถึงผลงานวิจัยที่ทำให้ต้นทุนค่าใช้จ่ายของผู้ประกอบการลดลงและผลงานวิจัยที่ทำให้รายได้ของผู้ประกอบการเพิ่มขึ้น[1] **ตัวชี้วัดที่ 1.2** จำนวนผู้ประกอบการที่ร่วมงานกับอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคที่สามารถเริ่มต้นธุรกิจได้, ได้รับการพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีและวิจัย, และร่วมวิจัยกับอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจนสิ้นสุดโครงการ[2] **ตัวชี้วัดที่ 1.3** จำนวนและมูลค่าผลงานวิจัยที่เกิดจากการร่วมโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคที่ได้รับการขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา
2. ประสิทธิภาพของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (พ.ศ. 2556-2559)	**ตัวชี้วัดที่ 2.1** ต้นทุนต่อหน่วยผลผลิตเปรียบเทียบรายปี **ตัวชี้วัดที่ 2.2** ระดับความพึงพอใจของผู้ประกอบการที่เข้าร่วมโครงการของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค[3]
3. ประสิทธิผลและประสิทธิภาพของ โครงการมุ่งเน้น (Flagship Project)	**ตัวชี้วัดที่ 3.1** จำนวนผลงานวิจัยที่สอดคล้องกับห่วงโซ่คุณค่าของโครงการมุ่งเน้น **ตัวชี้วัดที่ 3.2** ความสำเร็จของโครงการมุ่งเน้นตามห่วงโซ่คุณค่าของธุรกิจการเกษตร (Agro-Business Value Chain) **ตัวชี้วัดที่ 3.3** รายได้ที่เพิ่มขึ้น/ต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ลดลงของผู้ประกอบการหรือมูลค่าทางธุรกิจของโครงการมุ่งเน้น

หมายเหตุ:
1. ผลงานวิจัยในที่นี้นับรวมผลงานวิจัยที่ได้รับการขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาและที่ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา
2. ผู้ประกอบการที่เข้าร่วมโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค หมายถึง ธุรกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs), บริษัทจำกัด, และบริษัทมหาชนที่เข้าร่วมโครงการตามแผนงานต่าง ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
3. นำมาจากวิธีการวัดประเมินผลสัมฤทธิ์ของโครงการ MEP ในประเทศสหรัฐอเมริกาและโครงการ IRAP ในประเทศแคนาดา

5. ความยั่งยืนของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (S-Sustainability of Regional Science Parks' Networks)

- **คำนิยามเชิงปฏิบัติการ** ในมิติการประเมินนี้มีศัพท์เทคนิคที่เกี่ยวข้อง 2 คำ คือ (1) เครือข่าย (Network) หมายถึง ขบวนการทางสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล, กลุ่มบุคคล, และองค์กร โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยความสัมพันธ์นี้อาจเป็นรูปแบบการรวมตัวกันแบบไม่เป็นทางการ, รูปแบบเฉพาะกิจตามความจำเป็น, หรืออาจอยู่ในรูปแบบโครงสร้างองค์กรที่เป็นทางการ (Cristofoli et al., 2015) และ (2) ความยั่งยืน (Sustainability) หมายถึง ระดับความสัมพันธ์ของสมาชิกเครือข่ายในการร่วมทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของเครือข่าย (Agranoff and McGuire, 1999)

- **ทฤษฎีหรือเหตุผลสนับสนุน** ในการศึกษานี้ ผู้เขียนให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของเครือข่ายวิจัยของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค เนื่องจากในปัจจุบัน "เครือข่าย" ถือเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาองค์กร โดยเฉพาะในการทำงานของหน่วยงานวิจัยและพัฒนาที่จำเป็นต้องอาศัยองค์กรภาคส่วนอื่น ได้แก่ ส่วนราชการ, ภาคธุรกิจ, และนักวิชาการ (Agranoff and McGuire, 1998; Agranoff, 2003) เครือข่ายจึงเป็นการเชื่อมร้อยเอาการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรมโดยแต่ละฝ่ายไม่สูญเสียอัตลักษณ์และปรัชญาขององค์กรซึ่งการทำงานในลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดกระบวนทัศน์การทำงานใหม่ที่ไม่ใช่การบริหารจัดการแบบลำดับชั้น (Hierarchical Management) (Kenis and Provan, 2009) โดยสมาชิกเครือข่ายอาจร่วมกันทำงานในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนดำเนินงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันของสมาชิกเครือข่าย (Kickert et al., 1997)

- **ตัวชี้วัด** ผู้เขียนจะประเมินความยั่งยืนของเครือข่ายวิจัยอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคใน 3 มิติ คือ (1) โครงสร้างและลักษณะของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (2) คุณภาพของบริการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาวิจัยของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค และ (3) วิสัยทัศน์ร่วมของสมาชิกเครือข่ายต่อบทบาทของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โดยแต่ละประเด็นการวิเคราะห์มีตัวชี้วัดดังนี้

ตารางที่ 10: ตัวชี้วัดความยั่งยืนของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

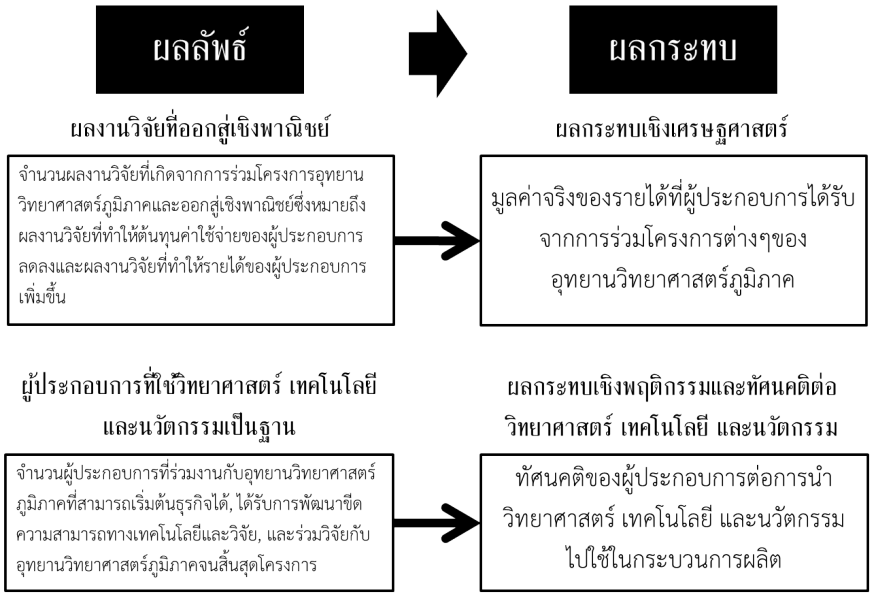
ประเด็นการประเมิน	ตัวชี้วัด
1. โครงสร้างและลักษณะของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	**ตัวชี้วัดที่ 1.1** ความหนาแน่นของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค **ตัวชี้วัดที่ 1.2** ระดับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค **ตัวชี้วัดที่ 1.3** จำนวนครั้งในการแนะนำสมาชิกเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคที่ต้องการความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีไปยังสมาชิกอื่น ในเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
2. คุณภาพของบริการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาวิจัยของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	**ตัวชี้วัดที่ 2.1** ระดับความพึงพอใจของสมาชิกเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคต่อการให้บริการของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
3. ความคิดเห็นของสมาชิกเครือข่ายต่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	**ตัวชี้วัดที่ 3.1** ระดับความคิดเห็นของสมาชิกเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคต่อประโยชน์และความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

6. ผลกระทบ (I-Impact)

○ **คำนิยามเชิงปฏิบัติการ** ในบทนี้ ผลกระทบมี 2 มิติซึ่งแต่ละมิติสอดคล้องกับผลลัพธ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคตามที่ระบุไว้ในประเด็นการประเมินประสิทธิผลและประสิทธิภาพ[3] (ภาพที่ 8) คือ

- มิติที่ 1 ผลกระทบเชิงเศรษฐศาสตร์ (Economic Impact) หมายถึง มูลค่าจริงของรายได้ที่ผู้ประกอบการได้รับจากการร่วมโครงการต่าง ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โดยผลลัพธ์ที่ผู้เขียนใช้ประเมินอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค คือ ผลงานวิจัยที่เกิดจากการเข้าร่วมโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและออกสู่เชิงพาณิชย์ซึ่งในที่นี้หมายถึงผลงานวิจัยที่ทำให้ต้นทุนค่าใช้จ่ายของผู้ประกอบการลดลงหรือรายได้ของผู้ประกอบการเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ หลักการคิดคำนวณมูลค่าจริง (Real Value) คือ รายได้ที่เพิ่มขึ้นหรือต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ลดลงภายหลังผู้ประกอบการเข้าร่วมโครงการของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากตัวผู้ประกอบเองและความช่วยเหลือของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงใช้ “ตัวคูณ (Factor)” ในการคิดคำนวณสัดส่วนผลกระทบเชิงเศรษฐศาสตร์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคที่มีต่อผู้ประกอบ โดยตัวคูณได้จากการสำรวจความคิดเห็นกลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการด้วยการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์

- มิติที่ 2 ทัศนคติของผู้ประกอบการต่อการนำวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมไปใช้ในกระบวนการผลิตซึ่งเป็นผลกระทบเชิงทัศนคติและพฤติกรรม (Attitudinal and Behavioral Impact)

ภาพที่ 7: ความเชื่อมโยงของผลลัพธ์และผลกระทบของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

[3] พิจารณาจากตารางที่ 12

- **ทฤษฎีและเหตุผลสนับสนุน** นโยบายส่งเสริมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้ธุรกิจมีความตระหนักรู้ในความสำคัญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และนำผลงานวิจัยไปพัฒนากระบวนการผลิตจนสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ (Branscomb and Keller, 1998; Caracostas and Muldar, 1998) อย่างไรก็ตาม การประเมินผลกระทบของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคมีข้อพึงระวัง 2 ประการ คือ (1) อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในประเทศไทยยังอยู่ในระยะเริ่มต้นและไม่มีโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการทำวิจัย จึงต้องอาศัยพื้นที่ของสถาบันอุดมศึกษา และ (2) ผู้ประกอบการในส่วนภูมิภาคของประเทศไทยเป็นวิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจขนาดย่อมและขนาดกลาง (SMEs) ในภาคเกษตรกรรมมีขีดความสามารถด้านวิจัยที่จำกัด การใช้หลักเกณฑ์และตัวชี้วัดจากต่างประเทศในการประเมินผลดำเนินงานอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจึงคำนึงถึงข้อจำกัดดังกล่าว

    - **วิธีการประเมิน** การประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) ตามทฤษฎีการประเมินแผนงานและโครงการ (Program and Project Evaluation) (Frye and Hammer, 2012) คือ การกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจนก่อนการศึกษาหรือการประเมินผล ซึ่งในการศึกษานี้ กำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้ 2 กลุ่ม คือ

- ผู้ประกอบการทั้งหมดที่เคยร่วมทำงานกับอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 ซึ่งสุ่มเลือกผู้ประกอบการโดยไม่เฉพาะเจาะจง (Randomization) และดำเนินการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ตามแบบสอบถามสำรวจความคิดเห็น (Survey Questionnaire)

- ผู้ประกอบการที่มีความโดดเด่นด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมซึ่งถูกคัดเลือกโดยอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคแห่งละ 3-4 ราย โดยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ประกอบการที่มีความโดดเด่นเหล่านี้ด้วยการสนทนาอภิปรายกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion)

    - **ตัวชี้วัด** การประเมินผลกระทบในการศึกษานี้มี 2 มิติโดยแต่ละมิติประกอบด้วยตัวชี้วัดและแหล่งที่มาของข้อมูลที่แตกต่างกัน เนื่องจากผู้เขียนได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ 2 กลุ่มดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยตัวชี้วัดผลกระทบของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 11: ตัวชี้วัดผลกระทบของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค

ประเด็นการประเมิน	ตัวชี้วัด	รายละเอียดและวิธีการเก็บข้อมูล
1. ผลกระทบเชิงเศรษฐศาสตร์	■ มูลค่าจริงของรายได้ที่ผู้ประกอบการได้รับจากการร่วมโครงการต่าง ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	■ ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ของผู้ประกอบการและภาคธุรกิจที่เกิดจากการร่วมทำงานกับอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและมหาวิทยาลัยเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
2. ผลกระทบเชิงพฤติกรรมและทัศนคติต่อวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและนวัตกรรม	■ ทัศนคติของผู้ประกอบการต่อการนำวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมไปใช้ในกระบวนการผลิต	■ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการทางโทรศัพท์ด้วยแบบสอบถามสำรวจความคิดเห็น ซึ่งสุ่มเลือกผู้ประกอบการด้วยวิธีไม่เฉพาะเจาะจง (Randomization)
	■ สัดส่วนรายจ่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาของผู้ประกอบการ	■ ข้อมูลจากการสนทนาอภิปรายกลุ่มย่อยกับผู้ประกอบการที่มีความโดดเด่นด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งถูกคัดเลือกโดยอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค 3-4 ราย

กล่าวโดยสรุป กรอบแนวคิดที่ผู้เขียนใช้ในการประเมินอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 เรียกว่าตัวแบบ CIPESI ประกอบด้วย 6 มิติ แต่ละมิติมีรายละเอียดตัวชี้วัดในตารางที่ 12

ตารางที่ 12: สรุปตัวแบบ CIPESI

มิติการประเมิน	รายละเอียด	ตัวชี้วัด
■ บริบท (Context)	■ บริบททางด้านเศรษฐกิจ	(1) รายได้ต่อหัวของประเทศไทย (2) อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย (3) อัตราการว่าจ้างงานในประเทศไทย
	■ บริบทโครงสร้างพื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม	(4) โครงสร้างภาคแรงงานทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (5) โครงสร้างงบประมาณภาครัฐทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (6) จำนวนการยื่นคำขอจดทะเบียนสิทธิบัตรและจำนวนสิทธิบัตรของคนไทย
■ ปัจจัยนำเข้า (Process)	■ บุคลากร	(1) จำนวนและประเภทบุคลากรของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (2) ประเภทตำแหน่งงานของบุคลากรฝ่ายสนับสนุนการดำเนินงานของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
	■ สถานะของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคในโครงสร้างของแต่ละมหาวิทยาลัย	(3) สถานภาพของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคตามโครงสร้าง การบริหารงานของแต่ละมหาวิทยาลัย

ตารางที่ 12: สรุปตัวแบบ CIPESI (ต่อ)

มิติการประเมิน	รายละเอียด	ตัวชี้วัด
	▪ กฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดเก็บรายได้ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	(4) อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดเก็บรายได้ด้วยตนเองหรือไม่
	▪ งบประมาณที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจัดสรรให้แต่ละแผนงาน	(5) สัดส่วนงบประมาณของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคที่จัดสรรให้แต่ละแผนงาน
▪ กระบวนการ (Process)	▪ ศักยภาพในการสร้างรายได้	(1) รายได้ที่ได้จากการให้บริการของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
	▪ ศักยภาพในการขยายฐานลูกค้า	(2) จำนวนองค์กรและผู้ประกอบการที่อุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคประชาสัมพันธ์, ถ่ายทอด, และให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม
	▪ ศักยภาพในการสร้างโอกาสทางธุรกิจ	(3) จำนวนความร่วมมือทางธุรกิจที่เกิดขึ้นระหว่างอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคกับผู้ประกอบการที่เข้าร่วมโครงการหรือใช้บริการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
▪ ประสิทธิผลและประสิทธิภาพ (Effectiveness and Efficiency)	▪ ผลลัพธ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (พ.ศ. 2556-2559)	(1) จำนวนผลงานวิจัยที่เกิดจากการร่วมโครงการอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคและออกสู่เชิงพาณิชย์ซึ่งหมายถึงผลงานวิจัยที่ทำให้ต้นทุนค่าใช้จ่ายของผู้ประกอบการลดลงและผลงานวิจัยที่ทำให้รายได้ของผู้ประกอบการเพิ่มขึ้น (2) จำนวนผู้ประกอบการที่ร่วมงานกับอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคที่สามารถเริ่มต้นธุรกิจได้, ได้รับการพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีและวิจัย, และร่วมวิจัยกับอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคจนสิ้นสุดโครงการ
▪ ประสิทธิผลและประสิทธิภาพ (Effectiveness and Efficiency) (ต่อ)	▪ ผลลัพธ์ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (พ.ศ. 2556-2559) (ต่อ)	(3) จำนวนและมูลค่าผลงานวิจัยที่เกิดจากการร่วมโครงการที่ได้รับการขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา
	▪ ประสิทธิภาพของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (พ.ศ. 2556-2559)	(4) ต้นทุนต่อหน่วยผลผลิตเปรียบเทียบรายปี (5) ระดับความพึงพอใจของผู้ประกอบการที่เข้าร่วมโครงการของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
	▪ ประสิทธิผลและประสิทธิภาพของ โครงการมุ่งเน้น (Flagship Project)	(6) จำนวนผลงานวิจัยที่สอดคล้องกับห่วงโซ่คุณค่าของโครงการมุ่งเน้น (7) ความสำเร็จของโครงการมุ่งเน้นตามห่วงโซ่คุณค่าของธุรกิจการเกษตร (Agro-Business Value Chain) (8) รายได้ที่เพิ่มขึ้น/ต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ลดลงของผู้ประกอบการหรือมูลค่าทางธุรกิจของโครงการมุ่งเน้น

ตารางที่ 12: สรุปตัวแบบ CIPESI (ต่อ)

มิติการประเมิน	รายละเอียด	ตัวชี้วัด
▪ ความยั่งยืน (Sustainability of Regional Science Parks' Networks)	▪ โครงสร้างและลักษณะของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	(1) ความหนาแน่นของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (2) ระดับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค (3) จำนวนครั้งในการแนะนำสมาชิกเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคที่ต้องการความช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีไปยังสมาชิกอื่นในเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
	▪ คุณภาพของบริการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาวิจัยของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	(4) ระดับความพึงพอใจของสมาชิกเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคต่อการให้บริการของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
	▪ ความคิดเห็นของสมาชิกเครือข่ายต่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค	(5) ระดับความคิดเห็นของสมาชิกเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาคต่อประโยชน์และความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของเครือข่ายอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
▪ ผลกระทบ (Impact)	▪ ผลกระทบเชิงเศรษฐศาสตร์	(1) มูลค่าจริงของรายได้ที่ผู้ประกอบการได้รับจากการร่วมโครงการต่าง ๆ ของอุทยานวิทยาศาสตร์ภูมิภาค
	▪ ผลกระทบเชิงพฤติกรรมและทัศนคติต่อวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม	(2) ทัศนคติของผู้ประกอบการต่อการนำวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมไปใช้ในกระบวนการผลิต
		(3) สัดส่วนรายจ่ายเพื่อการวิจัยและพัฒนาของผู้ประกอบการ

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ติน ปรัชญาพฤทธิ์, และ ไกรยุทธ ธีรตยาคีนันท์. (2537). *ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของข้าราชการพลเรือน.* กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีดา ยังสุขสถาพร. (2551). *ทรัพย์สินทางปัญญาน่ารู้และวิธีการประเมินมูลค่า.* กรุงเทพมหานคร: แอ้ปป้า พริ้นติ้ง กรุ๊ป.

ไพโรจน์ ซึ้งศิลป์. (2538). *หลักการประเมินราคาทรัพย์สิน.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศุธาศิน.

ไพรัช ตระการศิรินนท์. (2548). *การคลังภาครัฐ.* เชียงใหม่: คะนึงนิจการพิมพ์.

รัตนะ บัวสนธ์. (2557). รูปแบบการประเมิน CIPP และ CIPIEST: มโนทัศน์ที่คลาดเคลื่อนและถูกต้องในการใช้. *วารสารศิลปากรศึกษาศาสตร์วิจัย, 5*(2), 7-24.

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. (2555). *การประเมินผลนโยบายสาธารณะ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรเดช จันทรศร. (2551). *จากนโยบายสู่การปฏิบัติ: องค์ความรู้ ตัวแบบทางทฤษฎี และการประเมินความสำเร็จความล้มเหลว.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ศุภชัย เยาวะประภาษ. (2557). *นโยบายสาธารณะ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวิมล ว่องวาณิช. (2540). *108 คำถาม: การวิจัย การวัด และประเมินผลสถิติ.* กรุงเทพมหานคร: วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น.

สุธีรา พ่วงพรพิทักษ์. (2555). *การเพิ่มศักยภาพงานวิจัยของอาจารย์ผ่านความร่วมมือแบบ Triple Helix.* มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์. (2550). *การประเมินนโยบายสาธารณะด้านสังคมด้วยวิธีการเศรษฐมิติ.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. (2541). *วิธีวิทยาการทางการประเมิน.* กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมแห่งชาติ. (2558). *ระบบวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (วทน.) สำหรับธุรกิจเกษตรและอาหารไทย.* กรุงเทพมหานคร: พริ้นท์เอเบิ้ล.

สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการอุทยานวิทยาศาสตร์. (2558). *ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุทยานวิทยาศาสตร์ของประเทศ (พ.ศ. 2556-2560).* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมกิจการอุทยานวิทยาศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Agency for Science, Technology, and Research. (2015). *Science, Technology, and Enterprise Plan 2015.* Singapore: A-Star.

Aghion, P., David, P. A. and Foray, D. (2009). Can We Link Policy Practice with Research on 'STIG Systems'? Toward Connecting the Analysis of Science, Technology, and Innovation Policy with Realistic Programs for Economic Development and Growth. In Dominique Foray, *The Economics of Technology Policy* (p. 46-71). Cheltenham: Edward Elgars Publishing.

Agranoff, R. (2003). *Understanding Networks: A Guide for Public Managers.* Bloomington, Indiana: School of Public and Environmentl Affairs, Indiana University.

Agranoff, R. and McGuire, M. (1998). Multinetwork Management: Collaboration and the Hollow State in Local Economic Policy. *Journal of Public Administration Research and Theory, 8*(1), 67-91.

Agranoff, R. and McGuire, M. (1999). Managing in Network Settings. *Policy Studies Review, 16*(1), 19-40.

Anson, W. and Suchy, D. P. (2005). *Intellectual Property Valuation: A Primer for Identifying and Determining Value.* Chicago: American Bar Association.

Bardach, E. (2009). *A Practical Guide for Policy Analysis.* Washington, D.C.: CQ Press.

Becher, G. and Kuhlmann, S. (1995). *Evaluation of Technology Policy Programs in Germany.* London: Kluwer Academic Publishers.

Branscomb, L. M. and Keller, J. H. (1998). *Investing in Innovation: Creating a Research and Innovation Policy.* Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Bercovitz, J., Feldman, M., Feller, I., and Burton, R. (2001). "Organizational structure as determinants of academic patent and licensing behavior: an exploratory study of Duke, Johns Hopkins, and Pennsylvania State Universities." *Journal of Technology Transfer*, 26, 21–35.

Blinder, A. (2006). "Offshoring: The Next Industrial Revolution?" *Foreign Affairs*, 85 (2) (March-April).

Bifulco, R. and Ladd, H. F. (2006). Institutional Change and Coproduction of Public Services: the Effect of Charter Schools on Parental Involvement. *Journal of Public Administration Research and Theory, 16*(4), 553-576.

Bogetoff, P. (2012). *Performance Benchmarking: Measuring and Managing Performance.* New York: Springer.

Burke, K. (2014). *Balanced Assessment: From Formative to Summative.* Bloomington, IN: Solution Tree Press.

Caracostas, P. and Muldur, U. (1998). *Society, the Endles Frontier: A European Vision of Research and Innovation Policies for the 21st Century.* Luxembourg: Office for the Official Publications of the European Communitiess.

Chandrasekaran, N. and Raghuram, G. (2014). *Agribusiness Supply Chain Management.* New York: CRC Press.

Coburn, C. and Berglund, D. (1995). *Partnerships: A Compendium of State and Federal Cooperative Technology Programs.* Columbus, Ohio: Battelle Press.

Checherita, C. and Rother, P. (2010). The Impact of High and Growing Government Debt on Economic Growth: An Empirical Investigation for the Euro Area. *European Central Bank Working Paper Series, 1237*.

Crabbe, A. and Leroy, P. (2008). *The Handbook of Environmental Policy Evaluation.* Trowbridge, England: Cromwell Press.

Cristofoli, D., Maccio, L. and Pedrazzi, L. (2015). Structure, Mechanisms, and Managers in Successful Networks. *Public Management Review, 17*(4), 489-516.

Czarnitzki, D. and Toole, A. A. (2009). R&D Investment under Uncertainty: the Role of R&D Subsidies and Patent Policy. In Dominique Foray, *The New Economics of Technology Policy* (p. 193-214). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Chang, H.-J. (2002). *Kicking Away the Ladder*. London: Anthem Press.

Cohen, W. M., and Levinthal, D. (1990). "Absorptive capacity: a new perspective on learning and innovation." *Administrative Science Quarterly*, 35, 128–152.

Dahlman, C. (2007). "Technology, globalization and international competitiveness: Challenges for developing Countries." Industrial development for the 21st century, Department of economic and social affairs of United Nations.

Dahlman, C. J., and Utz, A. (2005). *India and the knowledge economy: leveraging strengths and opportunities.* Washington, D.C.: World Bank.

Dahlman, C. J., and Aubert, J.E. (2001). China and the knowledge economy: seizing the 21rst century. Washington, D.C.: World Bank.

Dahlman, C. J., and Sananikone, O. (1991). Technology strategy in the economy of Taiwan: exploiting foreign linkages and investing in local capability. World Bank Industrial Strategy Policy Series Papers.

Diez, M. A. (2001). The Evaluation of Regional Innovation and Cluster Policies: Towards a Participatory Approach. *European Planning Studies, 9*(7), 907-923.

Drucker, P. (1994). "The Age of Social Transformation." *Atlantic Monthly*, 274Easton, David. (1965). *A Framework for Political Analysis.* Englewood Cliffs: Prentice Hall.

David, P. A., Hall, B. H. and Toole, A. A. (1999). Is Public R&D a Complement or Substitute for Private R&D? A Review of the Econometric Evidence. *NBER Working Paper 7373*.

Duming, S. J., Hemmer, P. and Pangaro, L. N. (2007). The Structure of Program Evaluation: An Approach for Evaluating a Course, Clerkship, or Components of a Residency or Fellowship Training Program. *Teaching Lean Med, 19*, 308-318.

Ensley, M. D., Pearson, A. W., and Amason, A. C. (2002). "Understanding the dynamics of new venture top management teams: cohesion, conflict and new venture performance." *Journal of Business Venturin*g, 17, 365–386.

Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L. (1995). Triple Helix-University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge-based Economic Development. *EASST Review, 4*(1), 4-19.

Etzkowitz, H., and Leydesdorff, L. (2000). The Dynamics of Innovation: from National Systems and 'Mode 2' to Triple Helix of University-Industry-Government Relations. *Research Policy, 29*(2), 109-123.

European Training Foundation. (2015). *Supporting Public Policy Making through Policy Analysis and Policy Learning.* Torino, Italty: ETF.

Evans, D., Kaplinsky R., and Robinson, S. (2006). "Deep and Shallow Integration in Asia: Towards a Holistic Account." *IDS Bulletin*, 37 (1Freeman, C. (1991). Technology, Progress, and the Quality of Life. *Science and Publicy Policy, 18*(6), 407-418.

Farre-Perdiguer, M., Sala-Rios, M. and Torres-Sole, T. (2016). Network Analysis for the Study of Technological Collaboration in Spaces for Innovation. Science and Technology Parks and Their Relationship with the University. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 13*(8).

Fayl, G., Dumont, L., Durieux, I. and O'Sullivan, L. (1998). Evaluation of Research and Technological Development Programs: A Tool for Policy Design. *Research Evaluation, 7*(2), 93-97.

Feller, I. (2009). A Policy-Shaped Research Agenda on the Economics of Science and Technology. In Dominique Foray, *The New Economics of Technology Policy* (p. 99-112). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Ferlie, E., Fitzgerald, I., McGivern, G. Gopson, S. and Bennett, C. (2011). Public Policy Networks and 'Wicked Problems': A Nascent Solution? *Public Administration, 89*, 307-324.

Fiscal Policy Research Institute Foundation of Thailand. (2009). *Economic Contributions of Thailand's Creative Industries.* Bangkok: Fiscal Policy Research Institute Foundation.

Fischer, F. (2003). *Reframing Public Policy: Discursive Politics and Deliberative Practices.* Oxford: Oxford University Press.

Fischer, F., Miller, G. J. and Sidney, M. S. (2007). *Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods.* Boca Raton, FL: CRC Press.

Fischer, F. and Forester, J. (1993). *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning.* Durham, NC: Duke University Press.

Frye, A. W. and Hemmer, P. A. (2012). Program Evaluation Models and Related Theories. *Medical Teacher, 34*, e288-e299.

Franklin, S., Wright, M., and Lockett, A. (2001). "Academic and surrogate entrepreneurs in university spin-out companies." *Journal of Technology Transfer*, 26, 127–141.

Georghiou, L. (1995). Research Evaluation in European National Science and Technology Systems. *Research Evaluation, 5*(1), 3-10.

Georghiou, L. (1995). Research Evaluation in European National Science and Technology Systems. *Research Evaluation, 5*(1), 3-10.

Georghiou, L., Rigby, J. and Cameron, H. (2002). *Assessing the Socioeconomic Impacts of the Framework Program.* Manchester and Brussels: PREST and Commission of the European Union.

Gijsbers, G., Roseboom, H. and Vullings, W. (2005). *Benchmarking Contract Research Organizations.* Daegu, South Korea: DGIST.

Gill, I., and Kharas, H. (2006). *An East Asian renaissance: ideas for economic growth*. Washington D.C.: World Bank.

Goldstein, A., Pinaud N., Reisen H., and Chen, X. (2006). "The Rise of China and India: What's in it for Africa?" Paris: OECD Development Center.

Hansen, M. T., Chesbrough, H. W., Nohria, N., and Sull, D. N. (2000). "Networked incubators: hothouses of the new economy." Harvard Business Review, 78 (5), 74.

Hawkins, R. E. and Holmboe, E. S. (2008). Constructing an Evaluation System for an Educational Program. In R. E. Hawkins, and E. S. Holmboe, *Practical Guide to the Evaluation of Clinical Competence.* Philadelphia, PA: Mosby, Inc.

Hood, C. (1991). A Public Management for All Seasons. *Public Administration, 69*(1), 3-19.

Hope, B., and Reinelt, C. (2010). Social Network Analysis and the Evaluation of Leadership Networks. *Leadership Quarterly, 21*, 600-619.

Huang, K., and Provan, K. G. (2007). Structural Embeddedness and Organizational Social Outcomes in a Centrally Governed Mental Health Services Network. *Public Administration Review, 9*, 169-189.

Jones, C. O. (1970). *An Introduction to the Study of Public Policy .* Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.

Keast, R., Mandell, M. P., Brown, K. and Woolcock, G. (2004). Network Structures: Working Differently and Changing Expectations. *Public Administration Review, 64*(3), 363-373.

Kenis, P. and Provan, K. (2009). Towards an Exogenous Theory of Public Network Performance. *Public Administration, 87*(3), 440-456.

Keyun, Z., and Zhibing, C. (2015). "Globalization 4.0, regional coordinated development 4.0, and industry 4.0: the background to the "One Belt, One Road" strategy and its intrinsic nature and critical power." *Erina Report*, 127, 37-45.

Khanna, T., and Palepu, K. (2000). "The future of business groups in emerging markets: long-run evidence from Chile." *Academic Management Journal*, 43 (3), 268–286.

Kim, J-I. and Lau, L. J. (1993). The Sources of Economic Growth of the East Asian Newly Industrialized Countries. *Journal of the Japanese and International Economies, 8*(3), 235-271.

Kickert, W., Klihin, J. M. and Koppenjan, J. F. M. (1997). *Managing Complex Networks.* London: Sage.

Klijin, E. H., Steijn, B. and Edelenbos, J. (2010). The Impact of Network Management on Outcomes in Governance Networks. *Public Administration, 88*, 1063-1082.

Krippendorff, K. (2012). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology.* London and Singapore: Sage.

Kodama, F. (1991). *Emerging Patterns of Innovation: Sources of Japan's Technological Edge.* Cambridge, Massachusetts: Harvard Business School Press.

Kreber, C. and Brook, P. (2010). Impact Evaluation of Educational Development Programs. *International Journalf for Academic Development, 6*(2), 96-108.

Kuhlmann, S. (1995). Patterns of Science and Technology Policy Evalution in Germany. *Research Evaluation, 5*(1), 23-33.

Lalkala, R. (1997). *Lessons from International Experience for the Promotion of Business Incubation Systems in Emerging Economies.* UNIDO Small-Medium Enterprise Program.

Lendner, C., and Dowling, M. (2003). "University business incubators and the impact of their networks on the success of start-ups: an international study." Paper presented at the 2003 International Conference on Science Parks and Incubators, Rensselaer Polytechnic Institute, Troy, NY.

Lipsey, R.G. and Carlaw, K. (1998). A Structuralist Assessment of Technology Policies: Taking Schumpeter Seriously on Policy. *Industry Canada Research Publication: Working Paper Number 25*, 87-108.

Link, A. N., and Scott, J. T. (2003). "Science parks and the generation of university-based knowledge: an exploratory study." *International Journal of Industrial Organization*, 21 (9), 1323–1356.

Luna-Reyes, L. Felipe, G-G., Ramon J. and Romero, G. (2012). Towards a Multidimensional Model for Evaluating Electronic Government: Proposing a More Comprehensive and Integrative Perspective. *Government Information Quarterly, 29*(3), 324-334.

Maddison, A. (2001). *The world economy: a millennial perspective*. Paris: OECD.

MacDonald, S., and Deng, Y. (2004). Science Parks in China: A Cautionary Exploration. *International Journal of Technology Intelligence and Planning, 1*(1).

Mairesse, J. and Mohnen, P. (2009). Innovation Surveys and Innovation Policy. In Dominique Foray, *The New Economics of Technology Policy* (p. 215-230). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Ministry of Research and Technology of Indonesia. (2014). *International Science and Technology Cooperation 2011-2013.* Jakarta: MRTI Press.

Mohnen, P. and Roller, L. H. (2005). Complementarities in Innovation Policy. *European Economic Review, 49*(6), 1431-1450.

Nagel, S. S. (2002). *Handbook of Public Policy Evaluation.* London: Sage.

National Research Council of Canada. (2012). *Evaluation of the NRC Industrial Research Assistance Program (NRC-IRAP).* Ottawa: NRC.

Olaopa, O. R., Akindele, S. T. and Hassan, O.M. (2011). Science and Technology Research: Repositioning the Thinking of Policymakers in Nigeria. *African Journal of Science, Technology, and Innovation Development, 3*(1), 202-225.

Osborne, D. and Gaebler, T. (1993). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector.* New York: Plume.

O'Toole, L. J., and Meier, K. J. (2004). Public Management in Intergovernmental Networks: Matching Structural Networks and Managerial Networking. *Journal of Public Administration Research and Theory, 14*(4), 469-494

Palmer S. and Torgerson, D.J. (1999). Definitions of Efficiency. *BMJ, 318*(7191), 1136.

Patton, M. (2011). *Developmental Evaluation: Applying Complexity Concepts to Enhance Innovation and Use.* New York: Guilford Press.

Patton, M. (2011). *Developmental Evaluation: Applying Complexity Concepts to Enhance Innovation and Use.* New York: Guilford Press.

Porter, M. E. (1998a). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance.* New York: Free Press.

Porter, M. E. (1998b). *The Competitive Advantage of Nations.* New York: Free Press.

Rootman, I., Goodstadt, M., Hyndman, B., McQueen, D. V., Potvin L., and Springett J. (2001). Evaluation in Health Promotion: Principles and Perspectives. *WHO Regional Publications, Europen Series, 92*.

Romzek, B. S. and Dubnick, M. J. (1987). Accountability in the Public Sector: Lessons from the Challenger Tragedy. *Public Administration Review, 47*(3), 227-238.

Provan, K. G., and Milward, B. H. (2001). Do Networks Really Work? A Framework for Evaluating Public Sector Organizational Networks. *Public Administration Review, 61*(4), 414-423.

Sadoulet, E., Janvry, A. D. and Davis, B. (2001). Cash Transfer Programs with Income Multipliers: PROCAMPO in Mexico. *World Development, 29*(6), 1043-1056.

Shapira, P. Kingsley, G. and Youtie, J. (1997). Manufacturing Partnerships: Evaluation in the Context of Government Reform. *Evaluation and Program Planning, 2*(1), 103-112.

Sa, C. M., and Litwin, J. (2011). University-industry Research Collaboratin in Canada: the Role of Federal Policy Instruments. *Science and Public Policy, 38*(6), 425-435.

Schneider, A. L. and Ingram, H. (2005). *Deserving and Entitled: Social Construction and Public Policy.* Albany: SUNY Press.

Shapira, P., Kingsley, G. and Youtie, J. (1997). Manufacturing Partnerships: Evaluation in the Context of Government Reform. *Evaluation and Program Planning, 2*(1), 103-112.

Shapira, P. P. and Wessner, C. W. (2013). *21st Century Manufacturing: the Role of the Manufacturing Extension Partnership Program.* Washington, D.C.: The National Academies Press.

Shapira, P. and Khuhlmann, S. (2003). *Learning from Science and Technology Policy Evaluation: Experiences from the United States and Europe.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Shapiro, C. (2000). Navigating the Patent Thicket: Cross Licenses, Patent Pools, and Standard Setting. *Innovation Policy and the Economy, 1*, 119-150.

Shannah, E., Jones A., Michael D. and Mcbeth, M. K. (2011). Policy Narratives and Policy Processes. *Policy Studies Journal, 39*(3), 535-561.

Siegel, D. S. (2003). "Data requirements for assessing the impact of strategic research partnerships on economic performance: analysis and recommendations." *Technology Analysis and Strategic Management Journal*, 15 (2), 207–225.

Siegel, D. S., Waldman, D., and Link, A. N. (2003). "Assessing the impact of organizational practices on the productivity of university technology transfer offices: an exploratory study." Research Policy, 32 (1), 27–48.

Siyanbola, W., Adeyeye, A., Olaopa, O. and Hassan, O. (2016). Science, Technology, and Innovation Indicators in Policy Making: the Developing Countries' Experience. *Palgrave Communications, 16015*, 1-9.

Stone, V. & Lane, J. P. (2012). Modeling technology innovation: How science, engineering, and industry methods can combine to generate beneficial socioeconomic impacts. *Implementation Science, 7*(44), 1-19.

Stufflebeam, D., Gullickson, L. A. and Wingate, L. (2002). *The Spirit of Consuelo: An Evaluation of Ke Aka Ho'ona.* Kalamazoo: Western Michigan University Evaluation Center.

Stufflebeam, D. and Shinkfield, A. (2007). *Evaluation Models, Theories, and Applications.* San Francisco, CA: Jossey Bass/John Wiley & Sons.

Stufflebeam, D. L. (2001). The Metaevaluation Imperative. *American Journal of Evaluation, 22*(2), 183-209.

Sudhipongpracha T. (2015). Measuring Community Empowerment as a Process and an Outcome: Preliminary Evaluation of the Decentralized Primary Health Care Programs in Northeast Thailand. *Community Development, 44*(5), 551-566.

Tessmer, M. (1993). *Planning and Conducting Formative Evaluations.* London and New York: Routledge.

The Economist. (2006). "The New Titans: A Survey of the World Economy." Special supplement in September 16th edition.

Townsend, S., McKay, M., Rylands, J., and Littau, M. (2011). Measuring Results: From Actions to Impact. *Paper presented at the 15th Annual PPX Symposium, May 25-26, 2011, Ottawa, Canada*.

Trosow, S., McNally, M. B., Briggs, L. E., Hoffman, C., Ball, C. D., and Jacobs, A. (2012). *Technology Transfer and Innovation Policy at Canadian Universities: Opportunities and Social Costs.* London, Ontario: University of Western Ontario.

Tsai, K-H. & Wang, J-C. (2004). The Innovation Policy and Performance of Innovation in Taiwan's Technology-Intenstive Industries. *Problems and Perspectives in Management, 1*, 62-75.

Turrini, A., Cristofoli D., Frosini F., and Nasi G.. (2010). Networking Literature about Determinants of Network Effectiveness. *Public Administration, 88*(2), 528-555.

UNIDO (United Nations Industrial Development Organization). (2001). *Development of Clusters and Networks of SMEs: the UNIDO Program.* Vienna: UNIDO.

United Nations Development Program (UNDP). (2012). *Institutional and Context Analysis: Guidance Note.* New York: UNDP.

United Nations. (2011). *Intellectual Property Commercialization: Policy Options and Practical Instruments.* New York and Geneva: United Nations.

Walcott, S. M. (2002). Chinese Industrial and Science Parks: Bridging the Gap. *The Professional Geographer, 54*(3), 349-364.

Walzer, N. and Sudhipongpracha T. (2012). Structures, Approaches, Stakeholders, and Program Outcomes. In Walzer, N. & Gisele, H. *Community Visioning Programs: Processes and Outcomes* (p.33-52). London: Routledge.

Wasserman, S. and Faust, K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications.* Cambridge: Cambridge University Press.

Wildavsky, A. (1979). The Politics of the Budgetary Process. Boston: Little, Brown.

Willoughby, K. G. (2014). Public Budgeting in Context: Structure, Law, Reform, and Results. NewYork: Jossy-Bass.

Wilson, E. (1998). Consilience: the Unity of Knowledge. New York: Alfred A. Knopf.

World Bank. (2010). Innovation Policy: A Guide for Developing Countries. Washington, D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development/World Bank.

Yao, Y. (2003). "In search of balance: technological development in China." In Competitiveness, FDI, and Technological Activity in East Asia, S. Lall and S.Urata (eds.). Northampton: Edgward Elgar.

Yun, H. A. (1999). Multimedia and Industrial Restructuring in Singapore. In H. J. Braczyk, G. Fuchs, and H. G. Wolf, Multimedia and Regional Economic Restructuring (p. 376-396). London: Routledge.

แนวทางการพัฒนาขีดความสามารถของกำลังคนเพื่ออนาคต

มณีวรรณ ฉัตรอุทัย*

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มุ่งสำรวจอิทธิพลภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อการจ้างงานในอนาคต ผลการศึกษา พบว่า เครื่องจักรจะแทนที่การทำงานของมนุษย์ได้ในบางส่วน ส่งผลให้โครงสร้างการงานอาชีพเปลี่ยนไปและขีดความสามารถใหม่ที่จำต้องได้รับการพัฒนา อย่างไรก็ตามเครื่องจักรหรือเทคโนโลยียังมีข้อจำกัดและไม่อาจเข้าทดแทนตำแหน่งงานที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพ อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ งานแรงงานฝีมือที่ต้องผันตามหน้างาน และการบริหารจัดการคน ส่งผลให้นักบริหารจะต้องใช้เวลามากยิ่งขึ้นในการสอนงานและส่งเสริมทักษะการทำงานและขวัญกำลังใจ และสำหรับคนทำงานจะต้องมีการปรับตัวเรียนรู้ทักษะการทำงานใหม่ ๆ ให้เท่าทันกระแสเทคโนโลยี ซึ่งทำให้ภาครัฐกลับมาให้ความสำคัญกับแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: mymaneewan@yahoo.com

Developing capable workforce for the future world of work

Maneewan Chat-Uthai*

Abstract

This study explored external forces and influences on the future world of work. Key findings include the refocus of man-machine relationship, career structure, and work competency. Foreseen increasing needs of human workforce were found in health care, creative industry, unpredictable physical works, and people management. While machines may replace and save cost on labor, this enhances opportunity for CEO to spend more time on mentoring and coaching the employees and thus increases work efficiency and morale. For workers, the new world of work presses increasing needs to stay tune with updated trend, and thus makes lifelong learning a mandatory.

* School of Business Administration, National Institute of Development Administration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: mymaneewan@yahoo.com

ที่มาและความสำคัญของปัญหา (Background and Significance of Problem)

เทคโนโลยีโลกอนาคตจะทำให้คนตกงานหรือไม่
ปัญญาประดิษฐ์จะทำงานแทนที่คนได้มากมายจริงหรือ
แรงงานในทศวรรษหน้าจะต้องปรับตัวเพื่อรับมือได้อย่างไร
การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์จะเปลี่ยนโฉมไปมากน้อยเพียงใด

จากบรรดาคำถามข้างต้น แม้เพียงข้อแรก ส่งผลทำให้บรรดาคนทำงานมีความวิตก แต่จะมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด เพราะขณะที่นักเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์คาดการณ์ว่าระบบความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะเข้ามาแทนที่ระบบการทำงานได้อย่างมากมาย แต่ในอีกมุมมองที่แตกต่างเช่น นักเศรษฐศาสตร์ด้านแรงงานกลับไม่คิดว่าจะเป็นปัญหา เนื่องจากจากประวัติศาสตร์กว่า 20 ปีที่ผ่านมาได้สะท้อนความจริงที่ว่า ยิ่งเทคโนโลยีมีความทันสมัยมากเท่าไร กลับเป็นโอกาสการเกิดการจ้างงานใหม่ ๆ มากขึ้นเท่านั้น

ลองมาทำความเข้าใจในความแตกต่างระหว่าง Automation กับ Artificial Intelligence เริ่มจากระบบอัตโนมัติหรือ Automation เป็นโปรแกรมซอฟท์แวร์ที่มีชุดคำสั่งการปฏิบัติงานที่เกิดซ้ำๆ จึงเป็นการช่วยแบ่งปันภาระของมนุษย์และเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน ซึ่งในบางครั้งแม่นยำและผิดพลาดน้อยกว่ามนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ระบบอัตโนมัติคือเครื่องจักรที่ฉลาดพอจะทำตามคำสั่ง ขณะที่ปัญญาประดิษฐ์หรือ Artificial Intelligence เป็นการออกแบบระบบที่สามารถเลียนแบบการคิดของมนุษย์ ด้วยการมองหารูปแบบ การเก็บข้อมูลจากประสบการณ์ และเลือกการตอบสนองต่อสถานการณ์ โดยผลการสำรวจของ ServiceNow พบว่า บริษัทที่มีรายรับเพิ่มกว่า 20% ล้วนแล้วแต่มีการใช้ระบบอัตโนมัติในกระบวนการทำงานกว่า 61% (Evans, 2017) และในบทศึกษานี้จะใช้คำว่าเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับทั้งระบบอัตโนมัติและปัญญาประดิษฐ์

นักเศรษฐศาสตร์แรงงาน Heidi Shierholz, Senior Economist, Economic Policy Institute ให้สัมภาษณ์ผ่านรายการ Shift Change ของ VOX ว่า เธอไม่รู้สึกเป็นกังวลแต่อย่างใด เพราะต้องไม่ลืมว่า ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีส่งผลกระทบโดยตรงต่อการจ้างงานบุคลากรในสายเทคโนโลยี เพื่อมาออกแบบประดิษฐ์และควบคุมการทำงานของหุ่นยนต์หรือเครื่องจักรกลปัญญาประดิษฐ์ซึ่งนั่นหมายถึงจะมีการจ้างงานที่เพิ่มขึ้นเพื่อรองรับอุตสาหกรรมใหม่ ๆ อย่างเช่นที่ประเทศไทยที่ประกาศได้ผลักดันนโยบายการพัฒนาประเทศสู่ความเป็น Thailand 4.0

กรอบคำถามและวิธีดำเนินการวิจัย (Research Question and Methodology)

บทศึกษานี้เป็นการศึกษาโดยการวิจัยเอกสารและงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) โดยมุ่งตอบคำถามหลักดังนี้

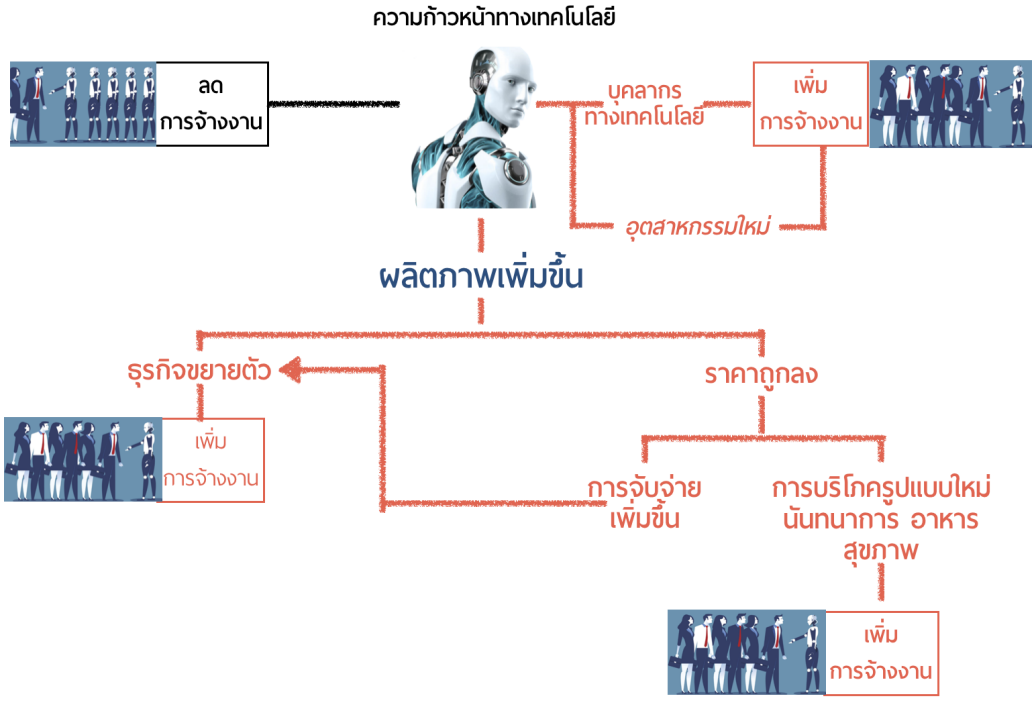
อะไร **อย่างไร**

กระแสการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ FORCES
===>
แนวทางการปรับตัวของภาคอุตสาหกรรม ADAPTATION
===>
ขีดความสามารถแรงงานยุคใหม่ CAPABILITY

ผลการศึกษา (Results and Findings)

ผลการรวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ สามารถตอบโจทย์ได้ดังนี้

1. งานวิจัยของ McKinsey ร่วมกับ Oxford Economic Forecasting และ US Bureau of Labour Statistics (Jan 24, 2017) ศึกษาผลกระทบของระบบอัตโนมัติใน 54 ประเทศ ซึ่งครอบคลุมกว่า 78% ของแรงงานในโลก เพื่อตอบคำถามว่าเครื่องจักรจะแทนที่มนุษย์ได้ในส่วนใด และไม่ได้ในส่วนใด ผลการวิจัยพบว่าประเทศที่จะได้รับผลกระทบจากเทคโนโลยีเป็นไปตามแผนภาพดังนี้

2. ผลการวิจัยของ McKinsey Global Institute ศึกษาพบว่า

● งานลักษณะเดิมที่ทำแบบเริ่ม 9 เลิก 5 และอยู่ในบริเวณสำนักงานจะหายไป แต่จะกลายเป็นฟรีแลนซ์หรือผู้ประกอบอาชีพอิสระ หรือการรับจ้างงานโครงการ ไม่ต้องการมีสังกัด

● การเรียนรู้ที่มีระยะเวลาแน่นอน เช่น เรียนจบมหาวิทยาลัยเพื่อออกไปทำงาน จะหายไป แต่เป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง มีทักษะการเป็นผู้แสวงหาความรู้ Learning how to learn

● โลกการทำงานจะแตกต่างไปจากเดิม ไม่มีโครงสร้างที่ชัดเจน เส้นทางอาชีพไม่สามารถออกแบบล่วงหน้าหรือทำนายได้

● ทักษะการทำงานที่จำเป็นของคนรุ่นใหม่ คือ การจัดการข้อมูล ทั้งนี้การเรียน “อะไร” ไม่สำคัญเท่ากับการมีทักษะที่ “จำเป็น” ได้แก่ ความคิดสร้างสรรค์ การสร้าง/ติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น การสื่อสารเพื่อการนำเสนอ การโน้มน้าวจูงใจ และที่สำคัญควรเปิดกว้างรับรู้โอกาสใหม่ ๆ ที่ผ่านเข้ามา โดยไม่ปล่อยผ่านเพียงเพราะยังไม่มีความสนใจ แต่ต้องมีความกล้าที่จะยอมรับภาวะที่ท้าทายในการทำสิ่งใหม่

● 30% ของงานจะถูกทดแทนด้วยเครื่องจักร คนจะทำงานร่วมกับเครื่องจักรมากขึ้น Artificial augmented intelligence

● 3-14% ของกำลังแรงงานจะต้องปรับตัว เปลี่ยนงาน และเพิ่มพูนทักษะใหม่ กล่าวคือ ไม่ใช่เป็นการตกงาน แต่เป็นการปรับตัวทำงานแบบใหม่

● กิจกรรมในงานประมาณ 5% จะถูกเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่

● มนุษย์กับเครื่องจักรมีการทำงานควบคู่กันมานานแล้ว แม้ในฟาร์มผลไม้ก็ยังมีเทคโนโลยีช่วยในการคัดกรองผลผลิต โดยการก้าวเข้ามาของเทคโนโลยี จะช่วยลดระยะเวลาการทำงาน เพิ่มความปลอดภัย ทำให้การทำงานสะดวก สนุก มีความสุขมากยิ่งขึ้น

● คนจะทำงานประจำน้อยลงแต่จะผันตัวเป็นงานอิสระมากขึ้น (Gigs) และสามารถรับงานได้หลากหลาย เพิ่มพูนประสบการณ์ และจัดตารางทำงานให้เข้ากับวิถีชีวิต เช่น การทำงานที่บ้าน ชั่วโมงการทำงานที่ยืดหยุ่น เป็นต้น

3. ตัวอย่างอาชีพที่มีความต้องการเพิ่มขึ้นหรือลดลงในกลุ่มประเทศที่พัฒนาและกำลังพัฒนา โดยจะเห็นได้ว่างานที่จะถูกแทนที่ได้มากคืองานใช้แรงที่มีรูปแบบงานตายตัว ขณะที่งานในสายสุขภาพไม่ได้รับผลกระทบมากนักจากเทคโนโลยีและมีความต้องการจ้างงานเพิ่มขึ้นมาก

การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของงานในอนาคต

ระดับการพัฒนา	งานใช้แรงที่ปรับตามหน้างาน	งานติดต่อสื่อสารกับลูกค้า	งานใช้แรงที่มีรูปแบบงานตายตัว	งานสนับสนุนในสำนักงาน	วิชาชีพเฉพาะทาง เช่น นักวิทยาศาสตร์ วิจัย เทคโนโลยี	งานดูแลสุขภาพ	งานก่อสร้าง	งานบริหารและการจัดการ	งานวิชาการ การศึกษา	งานเทคนิค	งานคิดสร้างสรรค์
ประเทศพัฒนา	ลดน้อย	ไม่เปลี่ยนแปลง	ลดมาก	ลดน้อย	เพิ่มมาก	เพิ่มมาก	เพิ่มน้อย	เพิ่มมาก	เพิ่มน้อย	เพิ่มน้อย	เพิ่มน้อย
ประเทศกำลังพัฒนา	เพิ่มน้อย	เพิ่มมาก	ไม่เปลี่ยนแปลง	เพิ่มน้อย	เพิ่มน้อย	เพิ่มมาก	เพิ่มมาก	เพิ่มน้อย	เพิ่มมาก	เพิ่มน้อย	เพิ่มน้อย

เมื่อลงรายละเอียดเกี่ยวกับตัวอย่างอาชีพที่มีความต้องการเพิ่มขึ้นหรือลดลงพบข้อมูลดังนี้

หมวดหมู่	เพิ่มขึ้น	ลดลง
การดูแล/สุขภาพ	แพทย์ พยาบาล ผู้ช่วยแพทย์/พยาบาล เภสัชกร ผู้ดูแลเด็กเล็ก	นักสังคมสงเคราะห์
การศึกษา	ครู อาจารย์	ครูผู้ช่วย
การบริหารจัดการ	นักบริหาร ผู้จัดการ	
งานวิชาชีพ	บัญชี วิศวกร วิทยาศาสตร์	กฎหมาย
เทคโนโลยี	วิศวกรรมคอมพิวเตอร์	
ก่อสร้าง	สถาปนิก โยธาสำรวจ ก่อสร้าง	ควบคุมเครื่องจักรกลหนัก
ความคิดสร้างสรรค์	ศิลปิน ออกแบบ สื่อสาร บันเทิง	
การติดต่อลูกค้า	ผู้ให้บริการความงาม ขายปลีกออนไลน์	โรงแรม การท่องเที่ยว
ฝ่ายสนับสนุนสำนักงาน		ผู้ช่วยคอมพิวเตอร์ พัสดุ เงินเดือน เลขานุการ
งานใช้แรงที่มีรูปแบบงานตายตัว		พนักงานผลิต ควบคุมเครื่องจักรผลิตอาหาร
งานใช้แรงที่ปรับตามหน้างาน	ช่างซ่อมเครื่องจักรเฉพาะทาง เกษตรกร พนักงานทำความสะอาดอาคารและพื้นที่	ฝ่ายซ่อมบำรุงทั่วไป

ข้อมูลระดับการศึกษาที่จำเป็นต่อโลกการทำงานในอนาคต พบว่า การศึกษาในระดับปริญญาตรีมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ขณะที่อินเดียมีความต้องการไปจนถึงระดับสูงกว่าปริญญาตรี

ระดับการศึกษาสำหรับงานในอนาคต

ประเทศ	ต่ำกว่ามัธยม	มัธยม ศึกษา	ปวส	ปริญญาตรี	สูงกว่า ป.ตรี
สหรัฐอเมริกา	ลบ 12 - 14	ลบ 2 - 12	ลบ 2 - 5	บวก 6 - 12	บวก 9 - 11
อินเดีย	บวก 2 - 8	บวก 22 - 32	บวก 22 - 46	บวก 38 - 54	บวก 73 - 79

4. แม้เทคโนโลยีจะก้าวล้ำไปสักเพียงใด แต่ความรู้สึกของมนุษย์ที่มีต่อกัน การได้สื่อสารสร้างสัมพันธ์จะยังคงเป็นที่ต้องการ ตัวอย่างเช่น ระบบเบิกถอนเงินอัตโนมัติจะได้รับการคิดค้นมาไม่ต่ำกว่า 50 ปี ซึ่งสามารถทำงานแทนที่พนักงาน Teller แต่มาถึงทุกวันนี้ธนาคารก็ยังจำเป็นต้องมีพนักงาน Teller อยู่นั่นเอง เพราะแม้ว่าเราจะสามารถเบิกเงินได้จากตู้ได้ทุกหนแห่งแม้ทางโทรศัพท์ แต่คำแนะนำการลงทุนยังเป็นเรื่องจำเป็นที่ตู้ ATM ไม่สามารถทำได้ หรือตัวอย่างภัตตาคารที่แม้ลูกค้าจะสามารถสั่งอาหารจากเมนูในไอแพด และอาหารจะถูกลำเลียงผ่านกระสวยมาเสริฟที่โต๊ะโดยไม่ต้องผ่านมือพนักงาน แต่ยังมีกลุ่มลูกค้าที่ปรารถนาจะได้รับการทักทายจากพนักงานด้วยอัธยาศรัยไมตรีและบางครั้งต้องทำหน้าที่เล่าให้ฟังถึงจุดเด่นของเมนูต่างๆ ก่อนที่จะรับออเดอร์และนำมาเสริฟด้วยรอยยิ้มต่อไป

5. การเปลี่ยนแปลงความต้องการและการจ้างงานในแต่ละประเทศ เช่น สาธารณรัฐประชาชนจีน เยอรมัน อินเดีย ญี่ปุ่น เม็กซิโก และ สหรัฐอเมริกา พบว่าประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบจากเทคโนโลยีต่อการจ้างงานในระดับสูง ขณะที่อินเดียได้รับโอกาสการขยายการจ้างงานจากเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลง

Employment Area	China	Germany	India	Japan	Mexico	United States
Creatives (artists, designers, entertainers, media workers)	85	17	58	-4	28	8
Technology professionals (computer Enginees, specialists)	50	59	129	15	27	34
Teachers (school, postsecondary, professionals)	119	17	208	-8	37	9
Managers and executives	40	21	75	0	24	15
Builders (building engineers, architects, surveyors, repair)	9	13	117	-16	48	35
Care providers (doctors, nurses, pharmacists, therapist, social workers)	122	25	242	-1	83	30
Professionals (account manager, financial, lawyers, scientist, academics	26	20	46	2	32	11
Office support (IT workers, procurement, payrool, administrative)	14	-15	21	-23	22	-20
Predictable physical work (food preparation, general mechanics)	-4	21	15	-33	8	-31
Customer interaction (food service, retail+online sales, hotel, travel)	36	11	46	-13	15	-1
Unpredictable Physical Work	12	-6	9	-5	16	6

การอภิปรายผลและการนำไปใช้ประโยชน์ (Discussion and Implications for Practice)

Michael Chui (2560) นักวิจัยอาวุโสของสถาบันวิจัย McKinsey ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในยุคเทคโนโลยีว่ามีความก้าวหน้าล้ำยุคมาก เช่น การทำงานของระบบหุ่นยนต์ในโรงงานอุตสาหกรรม การใช้เทคโนโลยีในการผ่าตัดส่องกล้อง ที่อาจมีความแม่นยำได้เท่าระดับแพทย์จริง ถึงกับมีการตั้งคำถามว่าหุ่นยนต์หรือระบบอัตโนมัติต่าง ๆ จะสามารถทำงานแทนมนุษย์ได้หรือไม่ ซึ่ง Chui อธิบายว่า การมองเทคโนโลยีและระบบอัตโนมัติ ไม่ควรมองในภาพเหมารวมไปที่ตำแหน่งงาน แต่ควรมองไปที่กิจกรรมที่ต้องทำ ทั้งนี้งานวิจัยพบว่ามีเพียง 5% ของตำแหน่งงานที่จะถูกทดแทนด้วยเทคโนโลยีได้ทั้งหมด (นั่นคือเทคโนโลยีระบบอัตโนมัติจะทำงานแทนมนุษย์) และในภาพรวมกิจกรรมการทำงานจะถูกแทนที่ได้ด้วยระบบเทคโนโลยีได้ประมาณ 45% (ย้ำว่าเป็นตัวเลขกิจกรรมที่เกิดขึ้นในงาน ไม่ใช่ตำแหน่งงาน)

นอกจากนี้ยังพบว่า กิจกรรม 1/4 ของผู้บริหารระดับสูงหรือ CEO จะถูกแทนที่ได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งเมื่อผู้บริหารได้รับทราบกลับมองว่าเป็นโอกาสดีที่พวกเขาจะได้ใช้เวลานั้น ทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่เพิ่มมูลค่า เช่น ใช้เวลากับการให้คำปรึกษา สอนงาน เสริมแรงจูงใจ หรือ พัฒนาประสิทธิภาพการทำงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้บริหารควรทำแต่มักจะไม่มีเวลาได้ทำ จากมุมมองดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าความก้าวหน้าของเทคโนโลยีหรือระบบการทำงานอัตโนมัติ จึงไม่ใช่การลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงาน แต่เป็นการช่วยเพิ่มผลิตภาพและขีดความสามารถในการทำงานให้มีมูลค่ามากยิ่งขึ้น

ที่สำคัญกิจกรรมการทำงานที่ปัจจุบันเทคโนโลยียังไม่อาจทำได้คือ การบริหารจัดการคนในลักษณะที่สร้างความสัมพันธ์ ความเข้าใจในอารมณ์และความรู้สึกของกันและกัน โดยต้องไม่ลืมว่าในการทำงานนั้นประมาณ 5% ของความคาดหวังจากผู้ปฏิบัติงานคือการทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์ การช่วยเหลือแบ่งปัน ซึ่งเป็นความสามารถของมนุษย์เท่านั้น ทำให้การก้าวเข้ามาของเทคโนโลยี เท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่และเพิ่มเวลาให้คนทำงานได้ทำในสิ่งที่ถูกคาดหวังมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามคนทำงานในยุคก้าวหน้าทางดิจิตอล ควรมีการปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยต้องมีการฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะ มีความคล่องตัวและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการทำงาน ทั้งนี้ มีข้อแนะนำสำหรับหัวหน้างาน ประกอบด้วย

1. การเข้าถึงและทำความรู้จักกับเทคโนโลยีให้มากขึ้น ความเข้าใจผลกระทบของเทคโนโลยี การสำรวจสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดธุรกิจหรือบริษัทแนวใหม่ การท้าทายผู้นำการตลาดด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยกว่า ซึ่งภารกิจเหล่านี้ยังเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะถูกจ้างงานมากยิ่งขึ้นเพื่อให้มารับผิดชอบงานนี้ ซึ่งเป็นงานที่ไม่สามารถไปมอบให้ฝ่ายไอทีทำแต่อย่างใด

2. การจัดลำดับความสำคัญว่าควรจะใช้เทคโนโลยีอะไรให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ โดยพุ่งเป้าไปที่การจัดหาทรัพยากรเพื่อการผลิต (Throughput) การควบคุมคุณภาพการผลิตสินค้าและการสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้าหรือผู้รับบริการ ซึ่งกิจกรรมสองประการที่ได้กล่าวมาข้างต้น ควรเป็นเรื่องที่ผู้บริหารต้องทำมานานแล้ว แตยังขาด “ตัวช่วย” ทางเทคโนโลยีที่เหมาะสม และเมื่อเทคโนโลยีได้สร้างความพร้อมให้แล้ว ไอทีหรือดิจิตอล จึงเป็นตัวช่วยที่สำคัญในการเปลี่ยนผ่านวิธีการทำงาน หรือกล่าวโดยสรุปคือ ผู้บริหารต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยี มีวิสัยทัศน์การทำงานที่ต้องการมุ่งไปสู่ และแสวงหาวิธีการสร้างการเปลี่ยนแปลงหรือใช้ประโยชน์จากนวัตกรรมความก้าวหน้าต่าง ๆ และในระดับพนักงาน เทคโนโลยีจะเพิ่มความคล่องตัวในการทำงาน และปลดปล่อยศักยภาพของบุคคลให้ได้ทำงานที่มีมูลค่าเพิ่มมากยิ่งขึ้น และสำหรับสังคมวงกว้างก็จะได้รับบริการและสินค้าที่มีคุณภาพเพื่อเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตของผู้คนได้มากยิ่งขึ้น

McKinsey Global Report (2017) ทำการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะงานที่สามารถแทนที่ด้วยระบบอัตโนมัติในปี 2030 (2573) รวมถึงความเป็นไปได้ที่จะมีงานใหม่เกิดขึ้นในช่วงนั้น โดยประมวลภาพจากประวัติศาสตร์และการคาดการณ์ภาพอนาคต โดยมีข้อค้นพบสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้แก่

- เทคโนโลยีอัตโนมัติรวมถึงปัญญาประดิษฐ์หรือการใช้หุ่นยนต์ จะสร้างประโยชน์อย่างมหาศาลให้กับภาคอุตสาหกรรม โดยเพิ่มผลิตภาพและยกระดับเศรษฐกิจ โดยการจะเข้ามาแทนที่คนหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับความเร็วในการรับเทคโนโลยีเข้ามา โดยกว่า 60% ของงานที่มีในปัจจุบันจะมีลักษณะงานที่สามารถแทนที่ได้ด้วยเทคโนโลยีอัตโนมัติ แต่ขณะเดียวกันก็จะมีงานใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน

- จากการที่กว่าครึ่งหนึ่งของงานที่มีจะถูกแทรกโดยเทคโนโลยีภายในปี 2030 แต่เชื่อว่าในความเป็นจริงอาจมีตัวเลขน้อยกว่าจำนวนดังกล่าว โดยภาพการสำรวจในจำนวน 46 ประเทศมีความเห็นว่า ประมาณ 0 ถึง 30 % ของกิจกรรมในงานที่จะถูกแทนที่ได้ โดยมีค่ากลางอยู่ที่ 15% ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศขึ้นอยู่กับความพร้อมและความสามารถในการปรับเปลี่ยน โดยประเทศที่พัฒนาแล้วการจ้างงานจะได้รับผลกระทบจากเทคโนโลยีมากกว่าประเทศที่กำลังพัฒนา (Advanced economies vs. developing)

- แม้จะมีระบบเทคโนโลยีอัตโนมัติเกิดขึ้นมากแล้วก็ตาม แต่ปริมาณงานและความต้องการแรงงานจะยังคงเพิ่มขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจที่เติบโต เมื่อเทคโนโลยีก้าวหน้า การผลิตเพิ่มขึ้น รายรับและการบริโภคเพิ่มขึ้น ประกอบกับความต้องการสุขภาพของผู้สูงวัย ทำให้มีแนวโน้มที่จะเกิดงานใหม่ เช่น ในภาคการก่อสร้างและการขยายตัวของระบบโครงสร้างพื้นฐาน จะส่งผลให้มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น

● แม้ว่าในภาพรวมของการคาดการณ์ว่าอาจไม่มีจำนวนงานมากพอที่จะทำให้คนมีงานทำได้อย่างเต็มที่ภายในปี 2030 แต่ภาพอนาคตที่เห็นได้ชัด คือ จำนวนแรงงานประมาณ 75 ล้านคนจากจำนวนทั้งสิ้น 375 ล้านคน (คิดเป็น 3-14% ของแรงงานทั้งหมด) จะต้องมีการปรับเปลี่ยนงานที่ทำ ทั้งนี้ แรงงานทั้งหมดที่เหลือจะต้องมีการปรับตัวให้สามารถทำงานเคียงข้างไปกับระบบเทคโนโลยีที่จะก้าวเข้ามาอย่างต่อเนื่อง โดยการปรับตัวนั้นจะเกิดจากการเพิ่มพูนความรู้และทักษะให้มากยิ่งขึ้น มีความสามารถในการบริหารจัดการทางสังคม/อารมณ์และความรู้สึก การมีความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการพัฒนาระบบการคิดวิเคราะห์ขั้นสูง

● ในหมวดรายได้ของคนทำงาน จะเกิดการแบ่งแยกเป็นขั้วอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะที่ประเทศสหรัฐอเมริกาที่จะมีคนมีระดับเงินเดือนสูงเพิ่มจำนวนมากขึ้น ขณะที่คนในรายได้ระดับปานกลางจะลดจำนวนลง และเมื่อคนตกงานไม่สามารถหางานใหม่ได้ในเวลาหนึ่งปี จะส่งผลให้สถิติการว่างงานพุ่งทะยานในห้วงเวลาสั้นๆ แต่ในประเทศจีนพบว่าคนที่มีรายได้ปานกลางจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยมาจากภาคการก่อสร้างและบริการที่จะทวีจำนวนมากขึ้น

● ในระดับองค์กร ผู้บริหารระดับสูงและผู้วางนโยบายจำเป็นต้องศึกษาและหาประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และช่วยให้คนทำงานปรับตัวเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนผ่าน การพัฒนาทักษะแรงงานในช่วงกลางของอาชีพ คือเมื่อทำงานมาได้สักระยะ เพื่อช่วยให้แรงงานสามารถผันตัวหรือเปลี่ยนไปทำงานในลักษณะอื่น (Redeployment) ทำให้ระบบการศึกษาและพัฒนาบุคคลจำเป็นต้องปรับตัวหารูปแบบใหม่ที่เหมาะสมเพื่อทำหน้าที่เตรียมความพร้อมดังกล่าว

● ในระดับประเทศ รัฐบาลจำเป็นต้องเตรียมการรับมือกับแรงงานที่อาจขาดรายได้ในช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนผ่าน รวมถึงการเร่งพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานเพื่อให้สามารถทำงานได้กับเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งนี้ระบบการศึกษาควรเน้นการพัฒนาให้ผู้เรียนมีทักษะในการเรียนรู้สิ่งใหม่ หรือความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong learning แนวคิดนี้ได้รับความสนใจกว่า 20 ปีที่ผ่านมาจากการแนะนำของ UNESCO) ผ่านช่องทางการเรียนรู้ที่หลากหลาย ซึ่งมากกว่าการต้องเรียนในระบบการศึกษา เช่น ในโรงเรียน/มหาวิทยาลัย รวมถึงการฝึกอบรมระยะสั้นเพื่อปรับทักษะใหม่ในแต่ละเรื่องที่ต้องเพิ่มให้มากยิ่งขึ้น การปรับค่าแรงขั้นต่ำให้ตอบโจทย์ลักษณะงานในโลกยุคใหม่ การจัดระบบประกันสังคม การประกันสุขภาพและการประกัน/ค่าชดเชยยามว่างงานระยะสั้น ทั้งนี้ รัฐควรกำหนดให้มาตรการการจ้างงานและการย้ายงานเป็นวาระสำคัญเร่งด่วน และการใช้มาตรการลดหย่อนทางภาษีเพื่อให้ภาคธุรกิจใส่ใจในการยกระดับเพิ่มพูนทักษะฝีมือแรงงาน

● ในระดับบุคคล จำเป็นที่จะต้องปรับวิธีคิด ไม่ยึดติดกับระบบงานประจำ แต่ทำตัวเหมือนผู้ประกอบการอิสระที่พร้อมจะเริ่มต้นใหม่กับงานต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ การไขว่คว้า/แสวงหา/มองเห็น/โอกาสในการทำงานและธุรกิจ การรู้จักเพิ่มพูนทักษะที่จำเป็นสำหรับการเดินทางเข้าสู่โลกอนาคตที่มีความเป็นดิจิตอลมากยิ่งขึ้น

บทส่งท้าย (Final Thoughts)

แม้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี จะทำให้เราไม่จำเป็นต้องมีพนักงานธนาคารตำแหน่ง Teller ที่คอยเบิกจ่ายเงินสด เนื่องจากมีตู้ ATM แต่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาการจ้างงานของธนาคารก็ไม่ได้ลดหายไป เพราะมีการปรับลักษณะงานให้เหมาะสมกับพนักงาน เช่น ปรับไปทำหน้าที่ให้ข้อมูลนำเสนอสินค้าเชิงวาณิชธนกิจที่มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นคนทำงานจึงควรมีความพร้อมในการปรับเปลี่ยนและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ทั้งนี้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีไม่เพียงทำให้เศรษฐกิจเติบโต แต่ยังช่วยเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตของผู้คนในสังคมและเพื่อช่วยให้คนทำงานได้ทำงานอย่างมีคุณค่า จึงเป็นยุคของการปรับเปลี่ยนทักษะการทำงาน (Mass Redeployment of Labour) แต่ไม่ใช่เป็นการลดการจ้างงาน (Mass Unemployment)

เมื่อพิจารณาภาพรวมจากประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมา เป็นธรรมชาติที่มนุษย์ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงและจะกังวลกับความไม่แน่นอนหรือสิ่งที่ยังมาไม่ถึง การคาดการณ์ที่ส่งผลให้เกิดความกลัวว่าเทคโนโลยีจะส่งผลกระทบต่อการจ้างงานจึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าแปลกใจ แต่ข้อเท็จจริงที่นักวิจัยได้ค้นพบคือสิ่งที่เกิดในทางตรงข้าม กล่าวคือเทคโนโลยีได้ช่วยเพิ่มหรือก่อให้เกิดงานในลักษณะอื่น ๆ ดังในกรณีกระแสการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ การเติบโตอย่างมากมายของสังคมเมือง ส่งผลให้เกิดงานในลักษณะใหม่ เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีที่มีความสะอาดและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การจ้างงานในภาคบริการและสุขภาพ และในอนาคตที่กำลังจะมาถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ก็จะยังส่งผลดีต่อมนุษย์มากกว่าเป็นผู้ทำลาย หากเพียงผู้บริหารและผู้กำหนดนโยบายจะรู้จักปรับตัวและกำหนดทิศทางการลงทุนพัฒนาทรัพยากรกำลังคนให้มีความเท่าทันและพร้อมรับปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทิศทางและรูปแบบการประกอบธุรกิจหรือการทำงาน ด้วยความเข้าใจและจัดการวางแผนและที่สำคัญมีการลงมือทำได้อย่างทันการณ์

เอกสารอ้างอิง

Evans, D. (Sept 26, 2017). Retrieved from https://medium.com/@daveevansap/ so-whats-the-real-difference-between-ai-and-automation-3c8bbf6b8f4b

Future of Organizations and Work. Retrieved from https://www.mckinsey.com /global-themes/future-of-organizations-and-work/future-of-work-quiz.

Industry 4.0. Retrieved from https://www.nstda.or.th/th/nstda-knowledge/11529-industry-4-0

Jobs lost, jobs gained: Workforce transitions in a time of automation. Retrieved from https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Global% 20Themes/ Future%20of%20Organizations/What%20the%20future%20of%20work%20will%20mean%20for%20jobs%20skills%20and%20wages/MGI-Jobs-Lost-Jobs-Gained-Report-December-6-2017.ashx

Robots are coming for your job. Retrieved from http://www.latimes.com/opinion/ op-ed/la-oe-wright-robots-jobs-data-mining-20160328-story.html

The staff retention challenge in the digital age. Retrieved from https://www. hcamag.com/hr-news/the-staff-retention-challenge-in-the-digital-age-245207.aspx

What the future of work will mean for jobs, skills, and wages. Retrieved from https://www.mckinsey.com/global-themes/future-of-organizations-and-work/what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages?cid=other-eml-nsl-mgi-mck-oth-1712nct&hlkid=816508eefb8b40018d9efc1b6f92a832&hctky= 2204001&hdpid=3f3e754a-6aac-41d6-9dc8-f5ff75ac8c73

Where machine could replace humans -- and where they can't. Retrieved from https://www.mckinsey.com/business-functions/digital-mckinsey/our-insights/where-machines-could-replace-humans-and-where-they-cant-yet

ทบทวนหลักคิดธุรกิจใหม่ก่อนที่จะสายเกินแก้

ผลิน ภู่จรูญ*

บทคัดย่อ

จากคำถามธรรมดาในเรื่องการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของมนุษยชาติที่ว่าความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจส่งผลทำให้บริษัทธุรกิจมีการเติบโต หรือบริษัทธุรกิจมีความเข้มแข็งเป็นตัวแปรที่ทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน นับเป็นคำถามที่ถูกตอบอย่างคลุมเคลือมาโดยตลอด ทั้งนี้เพราะตัวแปรทั้งสองมีความสัมพันธ์สำคัญใกล้ชิดกันมากจึงตอบได้ยาก งานวิจัยนี้ต้องการตอบปัญหาดังกล่าวที่ให้ตรงจุดมากที่สุด เพราะถ้าปรากฏการณ์ของความผันผวนและวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมาไม่สามารถหาคำตอบได้อย่างชัดเจนแล้ว เหตุการณ์ดังกล่าวจะกลับมาเกิดขึ้นอย่างแน่นอน จากการศึกษาพบตัวแปรหลักสำคัญที่เป็นต้นเหตุทำให้เกิดปรากฏการณ์เหล่านั้น คือหลักคิด (Logic) ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมธุรกิจทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมซึ่งเป็นจำนวนที่มาก โดยพบว่าส่วนใหญ่จะมีหลักคิดว่า ธุรกิจคือเครื่องมือในการหาเลี้ยงชีพที่สร้างความมั่งคั่งและความร่ำรวยบนหลักการของการแสวงหากำไรสูงสุด ซึ่งนับเป็นหนึ่งในตัวแปรสำคัญที่ส่งผลทำให้ระบบเศรษฐกิจเกิดความผันผวนได้เมื่อหลักคิดทางธุรกิจเป็นตัวแปรสำคัญ การทบทวนหลักคิดใหม่มีความสำคัญอย่างมาก

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: dr.palin@gmail.com

ในโลกปัจจุบันธุรกิจนับเป็นตัวแปรสำคัญที่คนส่วนใหญ่ให้ความสนใจเพราะเป็นกิจกรรมที่นำมาซึ่งรายได้ อาชีพ การงาน ความสำเร็จและความมั่งคั่ง ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องไม่แปลกใจที่นักศึกษาที่ถึงแม้จะจบมาจากคณะหรือสาขาวิชาใดในทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ในระดับปริญญาตรีที่ได้ทำงานมาระยะเวลาหนึ่งหรืออาจจะเพิ่งจบมาส่วนใหญ่จะเลือกที่จะเรียนต่อในสาขาบริหารธุรกิจมากกว่าที่จะเลือกเรียนในสาขาที่ตนจบอีก นำมาซึ่งคำถามของงานศึกษาวิจัยคือ ทำไมต้องธุรกิจทั้งที่ส่วนใหญ่มาเรียนการจัดการธุรกิจ หรือ MBA โดยที่ยังไม่มีความเข้าใจในหลักคิดของธุรกิจที่ชัดเจนเลย แต่กลับเป็นการเข้าศึกษาต่อหรือตัดสินใจออกมาทำธุรกิจด้วยภายใต้หลักคิดและเหตุผลสำคัญคือ ต้องการมีฐานะ มีความร่ำรวย มีการงานที่มีเงินเดือนสูง โดยลืมคิดถึงหลักคิดและความเข้าใจที่แท้จริงของธุรกิจ (Boltanski & Laurent, 1991) จึงเป็นความสำคัญอย่างมากที่สมควรมีการทบทวนและสื่อสารหลักคิดทางธุรกิจใหม่

โดยเฉพาะในยุคที่คนรุ่นใหม่สนใจการก้าวเข้ามาเป็นผู้ประกอบการด้วยตัวเองมากขึ้น (Entrepreneur) ด้วยเหตุผลสนับสนุนจากปัจจัยของระบบเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย ทำให้การติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงระหว่างกันทางการค้ามีความสะดวกมากขึ้นกว่าเดิมผ่านระบบ Social Media ทำให้เอื้อต่อการดำเนินธุรกิจที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการลงทุนจำนวนมากที่ต้องมีสถานที่ทำร้านค้า ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะเข้าทำงานตามแบบธรรมเนียมปฏิบัติเดิม (Norms) ที่เคยเป็นมา ทำให้เกิดการค้าบนโลกออนไลน์จำนวนมากขึ้นบนความคิดสร้างสรรค์ในหลายมิติ มีการจับกลุ่มระหว่างกันลงทุนทำธุรกิจใหม่ที่นิยมเรียกกันว่าธุรกิจ สตาร์ทอัพ (Start Up) จนกลายเป็นคำฮิตติดปากคนรุ่นใหม่อย่างมากในยุคนี้ที่แพร่หลายนิยมกันโดยทั่วไป

กับดักในการพัฒนา (Development Trap)

จากผลของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยล่าสุดพบว่ามีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่วัดจากรายได้มวลรวมภายในประเทศหรือ GDP (Gross Domestic Product) ในระดับที่สูงกว่าที่คาดการณ์นำไปสู่ความเชื่อมั่นของนักลงทุนและผู้บริโภคได้ในระดับหนึ่งนั้น ต้องพิจารณาวิเคราะห์ในเชิงวิชาการในรายละเอียดว่าการเติบโตนั้นเป็นการเติบโตจากธุรกิจภายในของบริษัทประเทศไทยหรือเกิดจากการเติบโตของบริษัทต่างประเทศที่มาดำเนินธุรกิจในประเทศไทยกันแน่ (Granovetter, 1985) เพราะมีบริษัทต่างชาติจำนวนมากที่มาใช้ประเทศไทยเป็นฐานการผลิตเพื่อส่งสินค้าออกไปขายประเทศอื่น ๆ ที่สำคัญมากกว่านั้นคือต้องศึกษาว่าการเติบโตนั้นมีความยั่งยืนมากน้อยเพียงไร เพราะหากเป็นการเติบโตที่พึ่งพาจากภายนอกแล้วก็ไม่ต่างอะไรจากการที่ต้องการให้สนามหญ้าของเรามีต้นไม้เยอะ ๆ บ้านจะได้ร่มรื่น เราก็ไปเปิดเชิญให้ชาวต่างชาตินำต้นไม้ที่อยู่ในกระถางมาวางไว้ที่สนามหญ้าหน้าบ้านให้เต็มไปหมดแล้วก็สรุปว่าบ้านเรามีความร่มรื่นแล้ว ความคิดนั้นน่าจะเป็น “กับดัก” ที่หลอกตัวเองอย่างมากเพราะหากวันหนึ่งเจ้าของกระถางต้นไม้เขาคิดย้ายไปวางที่ประเทศอื่นบ้านเราก็แห้งแร้งร้อนเหมือนเดิม เพราะเป็นต้นไม้ของเขาเราแค่เป็นที่วางกระถางเท่านั้นเปรียบได้กับการเติบโตในระยะสั้น เพราะเราไม่ได้เริ่มปลูกต้นไม้ของเราเองที่เติบโตมาจากเมล็ดพันธุ์ที่ดีที่จะเติบโตงอกงามตลอดเวลาและมีความแข็งแรงเพราะมีรากแก้วทำให้ต้นไม้สามารถแตกกิ่งก้านสาขาให้ร่มเงาแบบถาวร หรือถ้าเป็นไม้ผลก็จะให้ผลผลิตกับครอบครัวเราอีกตลอดไป

บทเรียนดังกล่าวนับเป็นตัวอย่างที่คลาสสิคของ “กับดัก”การชื่นชมการเติบโตจากต้นไม้ในกระถางของต่างชาติ ที่ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่นิยมใช้เป็นตัวแบบ (Model) นำในการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่น่าสนใจมากกว่านั้นคือเป็นการเติบโตที่จะเกิดประโยชน์กับกลุ่มทุนกลุ่มเล็กๆ ที่เครือข่ายใกล้ชิดกับกลุ่มการเมืองเท่านั้น นับเป็นการเติบโตที่ไม่ถาวร ในทางสากลมีมาตรวัดการเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีการยอมรับทั่วโลกคือ การพัฒนาเศรษฐกิจที่สร้างให้เกิดการกระจายรายได้ทั่วถึง โดยวัดจากดัชนีจีนี่ (Gini Coefficient) ที่บ่งบอกความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ ได้ จากผลการศึกษารายงานค่าความเหลื่อมล้ำที่สูงมากของประเทศไทยที่แปลผลได้ว่า ในการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยที่สูงขึ้นนั้นเกิดจากการลงทุนจากบริษัทต่างชาติและการใช้จ่ายในภาครัฐของประเทศจำนวนมหาศาล โดยประโยชน์ส่วนใหญ่ยังตกอยู่ในกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่เพียงไม่กี่กลุ่ม แต่คนส่วนใหญ่ของประเทศยังไม่ได้ประโยชน์แท้จริงจากการเติบโตนี้อย่างมีนัยสำคัญ นำมาซึ่งปรากฏการณ์ “รวยกระจุก จนกระจาย”ที่พบเห็นชัดเจนมากขึ้น

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ เป็นการแสดงให้เห็นถึง “กับดัก” ในการพัฒนาของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ที่รวมถึงประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นับเป็น“กับดัก” ที่ฝังลึกในหลักคิดของประเทศกำลังพัฒนามาอย่างยาวนาน ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้นำในทุกระดับของทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่ให้ความสำคัญกับตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยละเลยเพิกเฉยที่จะพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่แท้จริง (Gumport, 2000) ในส่วนขององค์การธุรกิจก็เช่นกันที่ให้ความสำคัญกับผลกำไรจากการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางธุรกิจ ที่เกิดขึ้นจากการซื้อมาขายไปที่ดำเนินติดต่อกันมาต่อเนื่องโดยไม่ได้มีความคิดที่จะผลิตสินค้าหรือบริการนั้นด้วยตัวเอง ทำให้องค์การขาดแก่นความสามารถ (Core Competence) ในการผลิตที่จะทำให้เกิดการพัฒนาต่อยอดได้ในอนาคต ทั้งหมดนี้นำมาซึ่งการพัฒนาแบบพึ่งพาที่เน้นการเติบโตที่ขึ้นอยู่กับผู้อื่นเป็นสำคัญ นับว่าเป็น “กับดัก” ของหลักคิดที่ควรปรับแก้ไขอย่างเร่งด่วนก่อนที่จะช้าไป

ฐานรากและความหมายที่แท้จริงของธุรกิจที่บิดเบือน
Foundation and the True Meaning of Business that Distorted

จากการศึกษาวิจัยพบว่าหนึ่งในตัวแปรสำคัญที่นำไปสู่การติด “กับดัก” ทางความคิดที่กล่าวมาข้างต้น คือ การขาดความเข้าใจในความหมายแท้จริงของเศรษฐกิจ และวัตถุประสงค์ของธุรกิจ ที่ถูกปลูกฝังมาอย่างยาวนานที่ส่งผลไม่เพียงเฉพาะแต่ในระดับประเทศแต่ยังขยายวงกว้างไปถึงในระดับภูมิภาคและในระดับโลกด้วย แต่ดูเหมือนว่าความเข้าใจนั้นกลับจะไม่ถูกแก้ไขในแก่นสาระสำคัญแต่กลับเป็นการแก้ไขพัฒนาในระดับพื้นผิวที่ทำให้ความเข้าใจผิดนั้นมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นอีก บทความนี้มุ่งมั่นที่จะสื่อสารให้กิจกรรมธุรกิจเป็นกลไกและเป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น บนความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นอย่างทั่วถึงและเป็นกลไกที่เมื่อผนวกรวมกันแล้วสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจที่มีการเติบโตอย่างยั่งยืนบนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดที่พบว่าหลักการนี้แม้จะมีอยู่ในทฤษฎีต่าง ๆ อย่างมากมายแต่กลับพบว่าในความเป็นจริงไม่ได้เกิดผลอย่างที่ผลเกิดขึ้นแต่อย่างไร

การค้นคว้าหาคำตอบว่าเกิดจากสาเหตุใด จึงเป็นคำถามที่ควรมีศึกษาอย่างจริงจัง ด้วยความที่ปรากฏการณ์เกิดขึ้นประจำจนกลายเป็นเรื่องธรรมดาทำให้เกิดความละเลยที่จะค้นหาคำตอบที่แท้จริง ส่งผลทำให้ในระยะเวลาที่ผ่านมาคำว่า “ธุรกิจ” จึงเกิดการบิดเบือนไปอย่างมากโดยเฉพาะภายใต้ระบบทุนนิยม (Capitalism) ที่มีอิทธิพลอย่างมาก นั่นไม่ใช่เพราะเป็นระบบดีที่สุดแต่เป็นเพราะตอบสนองกิเลสความโลภของมนุษย์ได้ดีที่สุดในมิติหนึ่งเท่านั้น (Jackall, 1988) เพราะแท้จริงยังมีระบบอื่นเช่น ระบบคอมมิวนิสต์ที่มีหลักคิดแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจนกระทั่งโลกทั้งโลกต้องรบราฆ่าฟันกันจากหลักคิดทั้งสองนี้ บทความนี้คงไม่ได้ศึกษาลงลึกไปถึงที่มาของหลักคิดนั้น ๆ แต่สนใจศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ร่วมสมัย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงที่ดีขึ้นสำหรับอนาคต

เริ่มจากรากฐาน (Foundation) ของการค้าขายก่อน เดิมมนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาเพื่อความอยู่รอดโดยต่างทำงานในสิ่งที่ตนเองถนัดบนความสามารถและทักษะของแต่ละคนบนทรัพยากรที่มีแล้วนำสิ่งของหรือสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพนั้นมาแลกเปลี่ยนกันในระบบที่เรียกว่า “ระบบแลกเปลี่ยน (Barter System)” ที่ยังไม่มีสื่อหรือเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนเช่นเงินตรา การที่ต่างคนต่างทำงานในสิ่งที่ตนเองถนัดเพื่อหาเลี้ยงชีพนั้นนั่นหมายถึง “อาชีพ” ที่ควรตั้งอยู่บนฐาน“การทำอาชีพชอบสัมมาอาชีพ” ที่นำไปสู่ความเป็นธุรกิจ และอุตสาหกรรมในแต่ละสาขาในปัจจุบัน ที่ได้สร้างอาชีพธุรกิจในหลายหลายสาขา จากช่างสร้างบ้านในปัจจุบันอาจเรียกผู้รับเหมา ทำให้ผู้รับเหมาควรมีความรู้ในสาขาอาชีพสร้างบ้านด้วยไม่ใช่มีแต่เฉพาะเงินทุนแล้วมีเงินจ้างช่างไม้ ช่างปูนมาสร้างบ้านเพื่อแสวงหากำไร ซึ่งในความเป็นจริงแล้วน่าจะไม่เหมาะสมแต่ปัจจุบันเรียกบุคคลเหล่านี้ว่านักธุรกิจ กล่าวคือเป็นผู้หากำไรจากการค้าขาย ที่ส่วนใหญ่มักมีแนวการดำเนินธุรกิจที่จ่ายค่าแรงช่างอาชีพในราคาต่ำแต่เรียกค่าจ้างสร้างบ้านราคาที่สูงเพื่อจะได้ทำกำไรจำนวนมาก นั่นเป็นเพราะว่าคนเหล่านั้นคือ นายทุนในระบบทุนนิยมที่หาผลประโยชน์จากเงินทุนบนการใช้แรงงานของผู้อื่นทั้งที่ตนเองทำงานนั้นไม่ได้ ที่สำคัญกดค่าแรงนายช่างฝีมือเหล่านั้นเพื่อแสวงหากำไรสูงสุดเข้าตนเอง นี่จึงเป็นสาเหตุที่มาของการเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทำให้คนที่สะสมทุนก็จะมีเงินทุนมากยิ่งขึ้น (Mizruchi & Lisa, 1999) ในขณะที่คนใช้แรงงานบนสายอาชีพกลับเสื่อมสภาพลงเพราะค่าแรงไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ท้ายที่สุดก็กลายเป็นเพียงผู้ใช้แรงงานในระบบเศรษฐกิจ

เมื่อมีการคิดค้นเครื่องมือเครื่องจักรในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมระบบเศรษฐกิจโลกยิ่งทำให้เกิดกลุ่มแรงงานและกลุ่มนายทุนที่ชัดเจนมากขึ้น ที่ต่อมาได้มีการพัฒนาการศึกษาให้เป็นระบบมากขึ้น เป็นเพราะแรงงานส่วนใหญ่ต้องทำงาน 6 วัน/สัปดาห์ ทำให้ต้องนำบุตรหลานไปเข้าโรงเรียนเพื่อให้โรงเรียนเพื่อให้มีความรู้ โดยมีความหวังว่าการศึกษาที่สูงของพวกเขาจะทำให้สามารถยกระดับครอบครัวของตนจากชนชั้นแรงงานให้ขยับสูง ขึ้น ซึ่งในระหว่างที่บุตรธิดาเหล่านี้เล่าเรียนในระบบจนถึงระดับมหาวิทยาลัยซึ่งต้องใช้เวลาประมาณ 14-17 ปีนั้นพ่อแม่พวกเขาได้ทำงานให้นายทุนเหล่านั้นจนทำให้นายทุนร่ำรวยมากยิ่งขึ้น โดยที่แรงงานนั้น ๆ ส่วนใหญ่ที่ทำงานจนเกษียณกลับมีเงินเก็บน้อยมาก อาจเป็นเพราะว่าเงินจำนวนหนึ่งต้องทุ่มไปที่การให้การศึกษาแก่ลูกหลานของพวกเขาโดยมีความหวังกลับอนาคตที่ต้องการยกระดับฐานะให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งลูกหลานของพวกเขาที่ได้รับการศึกษาในระดับสูงส่วนใหญ่ต้องย้อนกลับมาทำงานกับนายทุนอีกเช่นเคย แต่ครั้งนี้แตกต่างจากคุณพ่อคุณแม่ของพวกเขาเพราะไม่ได้มาสมัครทำงานชั้นแรงงานที่เรียกว่าบลูคอลลาร์ (Blue Collar) แต่เป็นระดับไวท์คอลลาร์ (White

Collar) ที่ทำงานสายอาชีพที่ตนศึกษาจบมาเช่นนักกฎหมาย นักบัญชี วิศวกร นักออกแบบ ฯลฯ แต่ทั้งหมดก็ยังต้องเข้ามาทำงานให้กับเงินทุนที่มีนายทุนหรือเจ้าของเงินเป็นเจ้านายที่ยิ่งทำให้นายทุนมีความมั่งคั่งมากยิ่งขึ้น วรจรเหล่านี้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนถึงปัจจุบัน จนเป็นที่แปลกใจว่าทำไมหลายคนทำงานจนไม่ได้หวนคิดว่า “ทำงานไปเพื่ออะไร เพื่อใครท้ายที่สุดแล้วความมั่งคั่งก็ตกอยู่กับนายทุนไม่กี่คนอยู่ดี นี่น่าจะเป็นคำตอบของที่มา “รวยกระจุก จนกระจาย” ได้ในมิติหนึ่ง

ในเรื่องนี้เชื่อว่าเป็นเนื้อหาที่โต้แย้งได้อย่างกว้างขวางแต่จุดประสงค์ของบทความต้องการนำมาซึ่งความบิดเบือนของหลักคิดที่ควรหยิบยกมาวิเคราะห์ในระดับลึก (Radical) มิฉะนั้นแล้วจะไม่สามารถหาทางแก้ไขได้อย่างแท้จริง หากสรุปจากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะพบว่า ความหมายแท้จริงของธุรกิจคือการสร้างกำไรสูงสุด (Maximize Profit) บนธุรกิจที่เจ้าของเงินทุนเองบางครั้งไม่มีความสามารถในอาชีพหรือการงานนั้นเลยเพียงแต่เป็นเจ้าของทุนเท่านั้น ซึ่งนั่นคือ ความบิดเบือนที่น่าเป็นห่วง อย่างไรก็ดีที่มีความพยายามในการพัฒนาตลาดหลักทรัพย์ขึ้นเพื่อระดมทุนที่มีต้นทุนต่ำจากประชาชน เพื่อหลีกเลี่ยงการกู้เงินจากนายทุนก็นับว่าเป็นการแก้ไขในเชิงระบบ และเชิงโครงสร้างที่พยายามหนีออกจากระบบทุนที่น่ายกย่องอย่างมาก แต่จากประสบการณ์ของตลาดทุนทั่วโลกกลับพบว่ายังไม่สามารถหลุดออกจากอิทธิพลของนายทุนได้โดยเด็ดขาด ในทางกลับกันส่งผลทำให้นายทุนเข้ามามีอิทธิพลในตลาดมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้นตัวแปรสำคัญในบริบทนี้คือ หลักคิดของนายทุน นักบริหารมืออาชีพ พนักงาน นักลงทุน รวมทั้งผู้มีส่วนได้เสียจากธุรกิจนั้นมีความสำคัญมาก ซึ่งหากไม่ได้มีการปรับหลักคิดให้กลับมาตั้งอยู่บนหลักสัมมาทิฐิ หรือความคิดชอบแล้วความเหลื่อมล้ำของสังคมก็จะไม่ถูกแก้ไข ซึ่งในที่สุดแล้วระบบเศรษฐกิจที่ควรเป็นกลไกในการสร้างการเติบโต สร้างความมั่งคั่งในทุกระดับก็จะไม่เกิดขึ้นทำให้การพัฒนาสังคมเป็นไปบนความไม่ยั่งยืน

ความหมายของธุรกิจที่นำเสนอสำหรับการเติบโตที่ยั่งยืน
Proposing the True Business Meaning for Sustainable Growth

เพื่อตอบโจทย์การเติบโตของระบบเศรษฐกิจที่มีความยั่งยืนและมีการกระจายรายได้ที่ไม่สร้างความเหลื่อมล้ำอย่างในอดีต จึงต้องเริ่มต้นที่การปลูกฝัง เหตุผลของการเข้ามาเกี่ยวข้องกับธุรกิจเสียใหม่ ที่ควรตั้งอยู่บนหลักการ (Logic) ว่าธุรกิจคือ การสร้างสรรค์ให้ชีวิตของคนอื่นดีขึ้นจากความถนัด ความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพเป็นสัมมาอาชีพ-อาชีพชอบ บนความเป็นมืออาชีพ (Professional) ในการทำงาน โดยแลกเปลี่ยนมาซึ่งเงินตรากับความพึงพอใจสูงสุดของผู้บริโภคที่ต้องมีศิลปะในการนำเสนอสินค้าและบริการที่มีผลตอบแทนในรูปรายได้และกำไรในการดำเนินการ (Rifrin, 1998) เพื่อนำมาใช้ต่อยอดธุรกิจให้ขยายใหญ่มากขึ้นพร้อมทั้งการสร้างทุนมนุษย์ (Human Asset) ที่มีคุณค่ามาก (Porter & Kramer, 2011) ขึ้นบนผลตอบแทนที่ช่วยยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของพวกเขาและครอบครัวให้ดียิ่งขึ้นตลอดไปอย่างต่อเนื่อง (Lounsbury, 2002)

พบได้ชัดว่าหลักคิด (Logic) ธุรกิจที่นำเสนอนี้ ถูกละเลยในแก่นสาระโดยที่คนส่วนใหญ่มองข้ามไปอย่างน่าเสียดายทั้งที่เป็นแก่น (Core) ของการดำเนินธุรกิจ ในทางตรงกันข้ามผู้คนส่วนใหญ่กลับไปให้ความสำคัญกับการทำกำไรสูงสุด (Maximize Profit) มากกว่าจนละเลยภารกิจหลักสำคัญ นี่คือสาเหตุที่มาของปรากฏการณ์ความผันผวนของธุรกิจในปัจจุบัน ที่ท้ายสุดแล้วมีผู้ที่ได้รับผลประโยชน์เพียงจำนวนน้อยมากทั้งที่ทรัพยากรที่ใช้

นำมาหาผลประโยชน์นั้นควรเป็นของมนุษยชาติทุกคนรวมทั้งลูกหลานของทุกคนในอนาคตด้วย จึงเป็นหน้าที่ของโรงเรียนธุรกิจ (Business School) ที่ควรปลูกฝังหลักคิด (Logic) ของธุรกิจที่ถูกต้องสมบูรณ์ โดยอบรมสั่งสอนให้นักศึกษาที่จะเติบโตไปเป็นนักธุรกิจในอนาคตตระหนักถึงภารกิจแท้จริงของธุรกิจในการสร้างสรรค์ชีวิตของเพื่อนมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้นก่อนโดยมีผลตอบแทนที่นำมาซึ่งกำไรจากความเต็มใจของลูกค้าที่ได้รับความพึงพอใจสูงสุดจากสินค้าและบริการที่ได้รับ (Gumport, 2000) เช่นนี้ถึงจะเรียกว่าเป็นความสำเร็จที่สมบูรณ์เพราะผู้ผลิตของสินค้าและบริการหนึ่งแท้จริงพวกเขาก็คือคือผู้บริโภคของสินค้าและบริการอื่นเช่นกัน ซึ่งหากทุกคนตั้งตนอยู่บนหลักการเช่นเดียวกันนี้ธุรกิจก็จะนำมาซึ่งระบบเศรษฐกิจที่มีการทำงานสอดคล้องระหว่างกันอย่างเที่ยงตรง

เปรียบเทียบได้กับนาฬิกาจักรกลเรือนใหญ่ที่มี เฟือง สปริง ข้อเหวี่ยง น็อต จักรกล ฯลฯ ที่ต่างก็ทำงานสอดคล้องสัมพันธ์กันอย่างดีตามหน้าที่ของแต่ละชิ้นส่วนที่ทำให้เข็มนาฬิกาสาม สี่ ห้าเข็มที่แล้วแต่จะออกแบบเดินได้อย่างเที่ยงตรงแม่นยำ ซึ่งแน่นอนว่าอุปกรณ์และจักรกลของนาฬิกาเรือนใดทำงานได้อย่างแม่นยำถูกต้องแข็งแรง นาฬิกาเรือนนั้นก็จะมีชื่อเสียงและมีราคาค่างวดแพงกว่านาฬิกาที่เดินไม่เที่ยงตรงหรือไม่เดิน เฟืองแต่ละตัวของนาฬิกาจึงเปรียบเหมือนบริษัทธุรกิจที่ต่างจะต้องทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุดที่จะส่งประโยชน์ให้กับเฟืองตัวอื่นซึ่งเปรียบเหมือนบริษัทที่อยู่ในห่วงโซ่ธุรกิจเดียวกันให้แข็งแกร่งและดียิ่ง ๆ ขึ้น ทั้งนี้ทุกอย่างตั้งอยู่บนหลักคิดของธุรกิจเดียวกันหรือใกล้เคียง

ในประเด็นนี้ตัวแปรย่อยที่เป็นผู้เล่น (Player) ของบริษัท ต้องมีความเข้าใจในหลักการของธุรกิจเช่นเดียวกันตั้งแต่ นายทุน ผู้บริหาร พนักงาน นักลงทุน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากธุรกิจ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วธุรกิจก็จะกลับกลายเป็นกิจกรรมที่นำมาซึ่งการสร้างสรรค์ชีวิตมนุษยชาติให้ดียิ่งขึ้น มากกว่าเป็นความสำเร็จของคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่สำเร็จขึ้นจากหยาดเหงื่อแรงงานของคนชั้นแรงงานที่มีจำนวนมากกว่าอย่างมาก

บทเรียนของหลักคิดธุรกิจที่ดีของ FORTUNE 500

บทความนี้น่าจะนำมาซึ่งความสงสัยว่าเป็นไปได้จริงหรือตามหลักคิดนี้ จากการศึกษาวิจัยพบว่าบริษัทขนาดใหญ่ใน FORTUNE 500 ที่มีอายุขององค์การยาวนานกว่า 120 ปีล้วนแล้วแต่มีหลักคิดเชิงธุรกิจบนพื้นฐานของความมุ่งมั่นในแก่นคุณค่า (Core Value) ที่จะสร้างชีวิตของมนุษยชาติให้ดียิ่งขึ้นผ่านกิจกรรมทางธุรกิจของตนเองที่จะส่งมอบสินค้าและบริการที่นำมาซึ่งความพึงพอใจสูงสุดของลูกค้าเกือบทั้งสิ้น และเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าประเทศใดที่มีบริษัทเหล่านี้เป็นจำนวนมาก ประเทศเหล่านี้ก็จะเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจแทบทั้งสิ้นต่างจากประเทศด้อยพัฒนาและประเทศกำลังพัฒนาที่นักธุรกิจ นายทุน นักลงทุน นักบริหาร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ยังติดอยู่กับ “กับดัก” ความคิดของธุรกิจที่ตั้งบนมิจฉาทิฐิที่ไม่เฉพาะแต่สร้างสรรค์สินค้าและบริการที่ดีไม่ได้แล้วยังไม่สามารถขยายกิจการให้ก้าวผ่านการเปลี่ยนแปลงได้อีกด้วย

บริษัท IKEA ที่มีวิสัยทัศน์ที่มีแก่นคุณค่าชัดเจนที่จะ “to create a better everyday life for the many people” จากสินค้าที่ผ่านการออกแบบอย่างดีที่มีอย่างหลากหลายในราคาที่ผู้บริโภคทุกระดับสามารถซื้อหามาใช้ได้ จากร้านเฟอร์นิเจอร์เล็ก ๆ ของสวีเดน ปัจจุบันกลายเป็นห้างขนาดใหญ่ที่เปิดสาขาทั่วโลก ทั้งนี้แน่นอนว่าย่อมเกิดขึ้นจากหลักคิด (Logic) ทางธุรกิจที่ถูกต้องของนายอิงวาร์ คัมปรัด (Ingvar Kamprad) ที่มีอุดมการณ์ทางธุรกิจอย่างแรงกล้าที่สามารถส่งต่อความปรารถนา (Will) เหล่านี้ต่อไปยังพนักงาน IKEA มากกว่าหนึ่งแสนคนทั่วโลกได้อย่างน่าทึ่ง

บริษัท Nestlé บริษัทที่มีสโลแกน “อาหารดี ชีวิตดี : Good Food, Good Life” จากบริษัทที่ตั้งต้นจากการยกระดับชีวิตเด็กที่ดีขึ้นให้รอดจากการเสียชีวิตที่ไม่สามารถบริโภคน้ำนมแม่ได้ ด้วยการออกผลิตภัณฑ์นมผง Farine Lactée ทดแทนนมแม่ เพื่อให้เด็กได้มีนมดื่มจนกลายมาเป็นผู้ที่นำเข้าและพัฒนาสินค้าโกโก้ ตราไมโล และกาแฟยี่ห้อเนสกาแฟให้กับผู้บริโภคทั่วโลก จนสามารถกล่าวได้ว่าเกือบทุกครัวเรือนในโลกต่างล้วนมีผลิตภัณฑ์ของ Nestlé อยู่อย่างน้อยหนึ่งชนิด ซึ่งความสำเร็จนี้ไม่ได้ทำให้บริษัทหยุดการพัฒนาแต่กลับสร้างนวัตกรรมการพัฒนาแบบบูรณาการทั้งในด้าน Forward และ Backward พร้อมกันโดยให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์คุณค่าร่วมกับซัพพลายเออร์ที่ทอดยาวไปถึงผู้ผลิตชาวไร่กาแฟ แหล่งน้ำ ที่รวมถึงการสนับสนุนการศึกษา และสร้างโรงเรียนในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งวัตถุดิบของตนเองเพื่อสร้างคุณค่าร่วม (Creating Shared Value) ระหว่างเนสท์เล่กับท้องถิ่น ที่นับว่าเป็นตัวอย่างการสร้างสังคมที่ดีร่วมกันอย่างยั่งยืนผ่านกิจกรรมทางธุรกิจของบริษัท

บริษัท โซนี่ (SONY) ที่มีความยิ่งใหญ่อย่างมากจากแนวคิด “ผลิตในญี่ปุ่น” (Made in Japan) นับว่าเป็นตำนานของหลักคิดทางธุรกิจที่น่ายกย่องมาก ในยุคที่ผู้นำบริษัท คือ นาย Akio Morita และ Masaru Ibuka ยังมีชีวิตอยู่ Sony มีความชัดเจนในการดำเนินธรกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยกระดับชีวิตผู้อื่นให้ดียิ่งขึ้น SONY นับเป็นผู้ผลิตสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ในวงการที่เป็นผู้ริเริ่มสร้างต้นแบบตัวแรกของสินค้าในหลายผลิตภัณฑ์ เช่น เทปอัดเสียง วิดีโอเบต้าแม็ก (Betamax video) กล้องแคมคอร์ดเดอร์ (Camcorder) เครื่องเล่น Walkman ฯลฯ ที่ทำชื่อเสียงให้สินค้าของประเทศญี่ปุ่นกลายเป็น Top Brand ในเรื่องคุณภาพได้อย่างน่าประทับใจถึงขนาดผู้บริโภคของโซนี่ในประเทศอเมริกาที่ซื้อทีวีของโซนี่ถึงกับออกมาบอกว่า “เราไม่ได้ซื้อทีวี แต่เราซื้อคุณภาพของทีวีต่างหาก” ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลยถ้าผู้ก่อตั้งทั้งสองคนไม่มีหลักคิด (Logic) ทางธุรกิจที่ถูกต้อง

บริษัท Siemens ของประเทศเยอรมนีนับได้ว่าเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของบริษัทภายใต้การก่อตั้งจากหลักคิด (Logic) ทางธุรกิจที่ถูกต้องมี “สัมมาทิฐิ” ที่ต้องการยกระดับการให้บริการด้านโทรเลขซึ่งแพร่หลายมากในสมัยนั้นให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยคิดประดิษฐ์โทรเลขที่สามารถชี้ตัวอักษรได้ทำให้การโทรคมนาคมมีความเจริญอย่างมาก จากนั้น Siemens ได้ผลิตสินค้าอีกมากมายหลายชนิดต่อมาได้พัฒนาเป็นบริษัทขนาดใหญ่ที่ผลิตสินค้าที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนเยอรมันและของคนทั่วโลกได้อย่างน่ายกย่อง หนึ่งในผลงานประดิษฐ์ของ Siemens คือ รถรางไฟฟ้า รถไฟฟ้าความเร็วสูง ที่แพร่หลายทั่วโลกปัจจุบัน และยังเป็นบริษัทผู้ผลิตอุปกรณ์ที่มีความก้าวหน้าทางด้านการแพทย์อย่างมาก

บทสรุป

บทความนี้พัฒนาขึ้นเพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดการคิดทบทวนหลักคิด (Logic) ในทางธุรกิจเสียใหม่ก่อนที่ความโลภและกิเลสของมนุษย์จะนำธุรกิจไปสู่ความเหลื่อมล้ำที่มากยิ่งขึ้นที่ไม่ได้สร้างผลดีกับผู้ใดทั้งสิ้นดังที่เห็นปรากฏชัดในปัจจุบัน ทั้งหมดนี้คงขึ้นอยู่กับหลักคิด (Logic) ทางธุรกิจของแต่ละคนที่ต่างมีอิสระทางความคิดทั้งสิ้น ซึ่งหากหลักคิดนั้นเป็นไปในทิศทางที่ไม่ถูกต้องและยังมีอิทธิพลนำทางคนรุ่นใหม่ให้เชื่อและดำเนินรอยตามแล้วย่อมจะนำไปสู่ทางเสื่อมได้ง่ายโดยเฉพาะสังคมหรือประเทศที่กำลังพัฒนา ที่จะส่งผลทำให้เกิดการเอาเปรียบทางการค้าทางธุรกิจมากยิ่งขึ้น ผลสุดท้ายคือ ทุกฝ่ายต่างเสียประโยชน์ร่วมกันแทนที่จะเป็นการสร้างคุณค่าร่วม (Creating Shared Value) อย่างที่ควรเป็น จึงเป็นความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ควรมีการทบทวนหลักคิด (Logic) ของธุรกิจใหม่ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินแก้

เอกสารอ้างอิง

Boltanski, L. & Laurent, T. 1991. *On Justification: Economies of Worth*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Granovetter, M. 1985. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology* 91: 481–510.

Gumport, P. J. 2000. Academic Restructuring: Organizational Change and Institutional Imperatives, Higher Education. *The International Journal of Higher Education and Educational Planning* 39: 67–91.

Jackall, R. 1988. *Moral Mazes: The World of Corporate Managers*. New York: Oxford University Press.

Lounsbury, M. 2002. Institutional Transformation and Status Mobility: The Professionalization of the Field of Finance. *Academy of Management Journal.*45: 255–266.

Mizruchi, M. S. & Lisa F. C. 1999. The Social Construction of Organizational Knowledge: A Study of the Uses of Coercive, Mimetic, and Normative Isomorphism. *Administrative Science Quarterly* 33:194–210.

Porter, M. E. & Kramer, M. R. 2011. *Creating Shared Value*. Harvard Business Review: January-February. Harvard Business School Press: Boston.

Rifrin, G. 1998. *How Richard Branson Works Magic*. Strategy + Business: Fourth Quarter: issue 13. Columbia Business Press: New York.

Better Business, Better Life

Orose Leelakulthanit*

Abstract

To help solve the global warming problem for a better life for everyone, responsible consumption and production by business in terms of promoting less consumption and the purchase of green products should be implemented. However, in doing this, we need a good understanding of the underlying motivation of consumers in consuming less and consuming right. It is the intention of this study to review the research that has been conducted by the author in recent years in order to shed some light on this area. In addition, a brief conclusion will be provided.

Keywords: business, life, responsible consumption, sustainable consumption

* School of Business Administration, National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: orose@nida.ac.th

Introduction

According to the United Nations (2015), sustainable consumption and production concern the promotion of resources and energy efficiency, sustainable infrastructure, and the provision of access to basic services. They also concern "green" and good jobs and a better quality of life for everyone. Additionally, the implementation of sustainable consumption and production assists with the achievement of overall development plans—thus reducing future economic, environmental, and social costs, and strengthening economic competitiveness and reducing poverty. Sustainable consumption and production aim at "doing more and better with less," and in this way net welfare gains from economic activities will be increased through the reduction of resource usage and degradation and pollution in terms of the entire life cycle. At the same time, this will enhance the quality of life for everyone, involving a multitude of different stakeholders, including business persons, development cooperation agencies, researchers, policymakers, scientists, retailers, consumers, and the media, to name only a few. Sustainable consumption and production also require a systemic approach and cooperation among all of the participants in the supply chain, including consumers and producers. They also involve the engagement of consumers through awareness-raising and education regarding sustainable consumption and one's lifestyle, as consumers should be provided with adequate information through standards and labels and the involvement in sustainable public purchasing, and again this list of course does not include all of the elements involved.

Society's extravagant consumption has placed a great strain on the planet consumers experience the stress of living in an environment that encourages consumption as a kind of retail therapy. However, how to turn the tide of this obsessive consumption is a good question. Who is willing to place more emphasis on sustainable consumption in his or her daily lives, particularly in the current consumption-oriented environment? We need to move from the focus on the purchase of products to maintaining, cleaning and storing those that we already have. It can be argued however that it is not the consumer that should take the lead in this—it is the world's leading companies and their brands that should do so, particularly given the investment that these companies have made into getting us into the position in which we currently find ourselves, with the relentless marketing and advertising of products. One can begin this discussion with the food, clothing, and retail industries, which of course are important for our daily lives but which are filled with unnecessary waste.

The Levi Strauss Co. for example is a firm that has aggressively attempted to change customers' behavior (Kaye 2013). It has already located the waste throughout its supply chain, including reducing water consumption during the manufacture of textiles and actually interweaving recycled glass and plastics into their denim fabric. Much of the long-term impact of garments in the world occurs however after their purchase because of the necessity to clear them and the waste that can result. In order to reduce this waste, Levi Strauss has made a strong effort to educate customers about steps that they need to take in order to minimize the waste when they take care of their clothing. In 2010, the company sponsored a competition to find a good alternative to the conventional use of a clothesline, and after an assessment of the life cycle of their clothing that found almost half of the water impact from their 501 jeans occurs during washing and drying at home, they launched a campaign to explain to customers about how to care for their jeans. Washing with cold water was one discovered solution, and Levi Strauss along with Procter and Gamble, which produces the famous soap Tide detergent, raised the awareness of the public about the cost savings and environmental benefits that can be gained from using cold water. Erik Joule, an executive at Levi Strauss, has told audiences the best way to take care of jeans, although it sounds counter intuitive, is by not washing them because this weakens the fabric. The collaboration between Levi Strauss and Procter and Gamble is a good example of how brands can work together to educate consumers about reducing the impact of the products that they purchase on the environment.

Another clothing company that is making a conscious effort to reduce this over consumption is Patagonia (Kaye, 2013). During the 2012 holiday season this outerwear company encouraged customers to not purchase more than they needed. The campaign was called the Don't Buy This Jacket campaign. Excessive purchasing has also been the focus of some retail food companies. With food waste in the United Kingdom and the United States approaching 40%, these companies have an opportunity to take advantage of the trust that consumers have in them by working with them with the aim of eliminating unnecessary waste.

Marks & Spencer can be considered a leader in this connection (Kaye, 2013), with its new packaging technology, keeping perishable food products such as berries fresher longer. M&S, throughout its value chain, has made an effort to keep food out of landfills. At its food halls, for example, the company drastically reduces the cost of its products as they approach the expiration dates, thus of course benefiting the customer. In terms of the food that is not able to be resold, M&S donates it to local food banks, composts it, or places it to anaerobic digesters for energy. M&S has also joined hands with the charity WRAP; together they teach

customers how to be more efficient in their shopping and how to reduce waste at home with programs that include for example suggestions of recipes using leftovers. Further, what is called the company's sustainability portal, or Plan A, includes an animated game so that families can learn about how to deal with food waste.

It can be seen that brand leadership regarding sustainable consumption faces many obstacles because, as mentioned, they have spent decades encouraging consumers to buy more than they need. However, in this age of social media and macro-targeted marketing, there are now opportunities to educate customers concerning the waste that stems from excessive purchasing and to build loyalty on the part of consumers by offering advice about more intelligent purchasing decisions and ways to avoid waste.

It should be mentioned that most of the activities on the part of *developed* companies in terms of the promotion of responsible consumption deal with consuming less and consuming right through the purchase of green products, activities that are rarely seen for example in Thailand. One of the reasons for this lack of awareness is likely the lack of a knowledge base in this area, and therefore, it is the intention of this study to review the research conducted by the author as an attempt to generate a body of knowledge regarding the consumer behavior of Thais in consuming less and consuming right. The results from the most recent eight studies conducted from 2012 to 2017 have been reviewed chronologically, from the most recent back to 2012 as follows.

Literature Review

1. Consuming Less

1.1 Residential Energy Saving

In a review of the literature, the factors that were seen to have an effect on residential energy saving in Thailand were saving money, taking personal responsibility for saving energy, knowing how to save energy, begin committed to saving energy through pledges, and comparing one's current energy bill with that of the previous months. Among these motivators for energy saving, commitment to saving energy through pledges and saving money are likely to be the most effective strategies in terms of the promotion of saving energy at home. However, other strategies that are good candidates for saving energy are taking personal responsibility for saving energy, knowing how to save energy, and comparing the current energy bill with that of the previous months (Leelakulthanit, 2017b).

1.2 Energy Saving on Air Conditioners at Home

According to a study by Leelakulthanit (2017a), the main barriers to saving energy in the use of air conditioners, by non-energy savers, are comfort, habit, and privacy. Half of the non-energy savers want to be energy savers mainly because it will help them save money. The other half of the non-energy savers in this study did not want to be energy savers mainly because they could afford to pay the electricity bill. Some of the benefits of saving energy in the use of air conditioners, for the energy savers, included saving money, behaving as a good role model for family members, helping to alleviate the present problems regarding climate change, gaining better health, helping to preserve the natural resources, and extending the life of the air conditioner. Twelve out of the sixteen participants in Leelakulthanit's study wanted to save more energy in their use of air conditioners. Neither the non-energy savers nor the energy savers wanted to purchase new higher-tech models that would consume less energy until the old ones no longer worked.

1.3 Benefits and Role Models as the Drivers of Moderate Consumption

In terms of being moderate in consumption, four main drivers can be considered: benefits, role models, the financial situation, and not having to follow the fashion. The benefits of being moderate include having enough money for investment and for future plans and other expenses. Regarding role models and moderation, parents and siblings, King Bhumibhol in Thailand, monks, and companies and the government can be considered; and regarding one's financial situation in relation to being moderate, having a low income combined with family obligations, such as helping out with the family income, can be suggested.

The drivers for being non-moderate in terms of consumption tend to focus on individual motivation and desire. For example, in today's world companies often encourage people to compare themselves with others, and marketing strategies are employed to encourage greater consumptions, such as the creation of new fashion, putting on sales, creating outlets that sell cheap products that you may or may not want or need, pushing the use of credit cards and the use of pop-up advertisements, the use of social media—all of this leads to greater consumption. Further, in terms of paying higher prices for durable products, the driver can be considered getting value for one's money, while on the other hand among the drivers for the willingness to pay a higher price for durable products can be the following: being bored with the products that one already has, planned obsolescence in marketing, seeking a variety of products, and following fashion and being price sensitive (Leelakulthanit, 2016a).

2. Consuming Right: Buying Green Products

2.1 Competitive Marketing Strategies for Buying Organic Food

According to Leelakulthanit (2016b), women and men have different motivations for purchasing organic food, and both are often willing to pay a high price for what they want. Women tend to like to have easy access to products and to have information readily available, no matter the source, such as the mass media or labels or word-of-mouth via interpersonal communication. It can be said that men are more motivated to purchase organic food for more self-referenced reasons, for example it tastes good compared to conventional food.

In Leelakulthanit's study, it is also indicated that in general, people are often willing to pay more for organic food than conventional food if they are so inclined. Among the driving forces in its purchase are its good taste and availability; and marketing methods, such as the provision of information and word-of-mouth, also encourage people to purchase organic rather than conventional food, with word-of-mouth seeming to have priority over information. It is unfortunate that environmental protection can have a negative impact on the purchase of organic food (Leelakulthanit, 2016b).

2.2 Word-of-Mouth as an Influence on the Purchase of Organic Food

Word-of-mouth is sometimes used as a strategy for getting people to purchase organic food, and such word-of-mouth communication should include information about the benefits of the product. These benefits can be characterized according to their importance and observability, and it should be noted that the good health benefits of organic food is not also clearly seen by people, while on the other hand good taste is a benefit that people can easily experience for themselves directly and immediately. Among the costs associated with the adoption of organic food is the cost of the food itself and the money and time that has to be spent in obtaining and accessing the product. This word-of-mouth information, in order for it to be followed or an influence, should come from a trusted source, such as one's parents (Leelakulthanit, 2015).

2.3 Green Product Purchasing across Socio-economic Groups

Two determinants of the intention purchase buy green products in Thailand can be cited: having a high education and a high household income, and it can be seen that these two variables are closely linked. It is clear, according to the study of Leelakulthanit (2014a), that people should be both highly educated and have a high household income as conditions

for purchasing green products. Likewise, the people that are drawn to the purchase of green products at the same time seem to have a high household income and are highly educated. As a result, the higher cost of these types of products does not seem to deter wealthier people from purchasing them. It follows then that for Thailand, it is important to strengthen the education there, and raising the income level per household will not only encourage people to buy green products but it will be good for the country's overall economic status and development. Additionally, in order to encourage the low education group to purchase green products, the people in this group should be made aware of the significance of the problems related to the environment and learn how to deal with these problems. There are a variety of approaches to this that can be taken. For example, people can reduce the amount of their purchases; they can buy green products; they can learn to reuse the products that they purchase and recycle them as much as possible—all of these attitudes and actions can be inculcated in students for example at an early age, in primary and second school. It is interesting that price is often an indicator of the value of products. In other words, the more that something costs, the higher is the perceived value, and for this reason environmentally-friendly products tend to be perceived as having a high value. This is one tack that can be taken. Additionally, the word-of-mouth communication of family and friends can be a strong influence on a person's purchase of green products, particularly for the high household income group (Leelakulthanit, 2014a).

2.4 Adoption of LED Lamps

When LED lamps, an innovative product, were first used, it was found that their relative advantage was not a significant factor regarding their adoption because price was not seen to be an important determinant. Further, the benefits of energy savings became the sole determinant of their adoption by the entire sample in a study of Leelakulthanit (2014b). Regarding the segment with a lower income, the driving force for the purchase and adoption of LED lamps was their quality, while for the high household income group it was energy savings. This suggests that in order to increase people's adoption of LED lamps, their quality needs to be improved in terms of energy savings and quality.

Regarding the adoption of LED lamps on the part of the low household income group, corporate social responsibility (CSR) seems to play the most significant role, perhaps because the individuals in this group think that it is not necessary for them to be a good citizen through the purchase for example of LED lamps without corporations taking the first step. In other words, it is the responsibility of businesses to go green first, and then others can follow. Additionally, in order for people—here the low household segment—to want to purchase LED lamps, is also important that the products be made as widely available as possible, suggesting

that it would be a good idea for companies to distribute their products through outlets that are easily accessible to this market segment, such as convenience stores.

In addition to the energy savings benefits of LED lamps, there is another driving force for the adoption of LED lamps for the high household income segment; that is, the belief that one can help solve natural resource problems by saving energy. These two motivators regarding the purchase of LED lamps actually go hand-in-hand. It is likely that wealthier people will think that simply by buying LED lamps it can already help solve the energy problem. This is a convenient solution for this market segment because they can afford to buy LED lamps instead of the cheaper incandescent lamps. The implication here is that wealthier persons should be informed through various media—media that they typically have access to—that the use of energy-saving LED lamps can have a positive impact regarding the depletion of scarce energy resources. Convincing this segment to purchase LED lamps is not necessary, however, because this group tends to be self-motivated in terms of making an attempt to solve energy problems and they simply want to know the facts. It follows that solid, scientific knowledge about energy savings and its impact can be disseminated throughout society through a broad educational process (Leelakulthanit, 2014b).

2.5 Perceived Customer Values Regarding Eco-cars

For the mass market, the elements that tend to attract people to purchase environmentally-friendly automobiles are the value of social well-being and the value of self-expression, and it can be asserted that social well-being is a stronger driver here in terms of buying intention than the value of self-expression. To state it differently, orientation toward others outweighs self-orientation, as is often the case, and women are more willing to buy eco-cars than men. This is because women perceive the value of social well-being and self-expression, while men's motivation for purchasing environmentally-friendly automobiles is basically for the value of social well-being value (Leelakulthanit & Hongcharu, 2012).

Conclusion

There is an opportunity for making more green products available in the market, even with their higher prices as compared to the traditional products in the highly-educated and high household income segment. However, green products should come with high quality, and they should be widely available. A certain green product, for instance an eco-car, can even be an expression of environmental concern for the owners. It is noteworthy that there are not that many new green products available in the market, and there is a scarcity of circular economy manufacturing.

References

Kaye, L. (2013). Sustainable consumption: Why brands should take the lead. Retrieved from https://www.theguardian.com/sustainable-business/sustainable-consumption-brands-take-lead

Leelakulthanit, O. (2014a). The determinants of green product purchasing across socio-economic groups. *International Journal of Applied Business and Economic Research, 12*(4), 1103-1117.

Leelakulthanit, O. (2014b). The factors affecting the adoption of LED lamps. *International Business & Economics Research Journal (IBER), 13*(4), 757-767. doi:10.19030/iber.v13i4.8684

Leelakulthanit, O. (2015). Word of mouth as an influencer of organic food purchase. *International Journal of Applied Business and Economic Research,13*(5), 3343-3357.

Leelakulthanit, O. (2016a). A qualitative study of benefits and role models as the drivers of moderate consumption. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, *14*(13), 8975-8989.

Leelakulthanit, O. (2016b). Competitive marketing strategies for buying organic food. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, *14*(1), 141-154.

Leelakulthanit, O. (2017a). Barriers and benefits of changing people's behavior regarding energy saving of air conditioners at home. *Asian Social Science*, *13*(10), 130-136. doi:10.5539/ass.v13n10p130

Leelakulthanit, O. (2017b). Drivers of residential energy saving. *Asian Social Science*, *13*(12), 125-131. doi:10.5539/ass.v13n12p125

Leelakulthanit, O., & Hongcharu, B. (2012). Perceived customer value regarding eco-cars. *The Journal of Global Business Management*, *8*(1), 74-79.

United Nations. (2015). Goal 12: Ensure sustainable consumption and production patterns. Retrieved from http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-consumption-production/

กลยุทธ์การแข่งขันทางการตลาดออนไลน์ของผลิตภัณฑ์อาหารเสริม

ดนยพฤทธ์ ไกรฤทธิ์*

บทนำ

ทุกวันนี้การพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ในเมืองไทยมีการเจริญเติบโตที่สูงมากและรวดเร็วมาก ผู้ขายหลายรายได้หันมาเปิดร้านบนแพลตฟอร์มอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งมีความง่ายและเข้าถึงผู้ใช้ได้รวดเร็ว โดยผู้ขายสามารถที่จะเปิดหน้าร้านออนไลน์และสามารถขายสินค้าได้ในเวลาอันสั้น โดยการทำการตลาดออนไลน์ในประเทศไทยนั้นมีการแข่งขันกันอย่างสูง โดยเฉพาะในผลิตภัณฑ์บางอย่างเช่นผลิตภัณฑ์อาหารเสริมและผลิตภัณฑ์เสริมความงามซึ่งมีผู้ขายและผู้ผลิตรายย่อยมากมาย ซึ่งต่างก็แข่งขันกันหาตัวแทนที่จะมากระจายสินค้าและเข้าถึงผู้บริโภคให้ได้มากที่สุด

ในบรรดาสังคมออนไลน์ทั้งหมด หนึ่งในสังคมออนไลน์ที่กำลังมีการเติบโตสูงมากในประเทศไทยคือ Instagram

Instagram คืออะไร

Instagram คือ โปรแกรมที่สามารถนำรูปที่ถ่ายไว้ หรือรูปในแกลลอรี่มาตกแต่งให้สวยงามในสไตล์ของผู้ใช้เอง ด้วยฟิลเตอร์ (Filter) และเครื่องมือที่มีอยู่ใน Instagram ซึ่งมีอย่หลายรูปแบบให้เลือก แล้วนำรูปภาพที่ตกแต่งนั้น ไปแชร์ให้เพื่อน ๆ ใน Social Network ได้ดูกันอีก เช่น Twitter, Facebook และในทางกลับกันเราก็สามารถเปิดดู แสดงความชื่นชอบ (Likes) และแสดงความคิดเห็น (Comments) ในรูปที่เพื่อน ๆ ของเราแชร์ไว้ได้ ด้วยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีระบบ Storyคือเรื่องราวของแต่ละวันของแต่ละคนที่สามารถมาอัพโหลดเรื่องราว ของตัวเองผ่านช่องทาง Story ที่จะมีระยะเวลา 24 ชม. เมื่อถึงกำหนดเรื่องราวเหล่านั้นจะหายไปโดยอัตโนมัติ แถมยังใช้ถ่ายทอดสด Live ผ่านช่องทางนี้ได้ด้วย ซึ่งจุดเด่นที่ทำให้ Instagram ได้รับความนิยมอย่างสูงตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาก็คือการใช้งานที่ง่าย สะดวกรวดเร็ว มีผู้ใช้งานร่วมกันเยอะ มีอินเทอร์เฟสที่สวยงาม มีความสนกุอยู่ในตัว และยิ่งมีดาราดังชอบใช้กันอีก ก็ยิ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้กระแสของ Instagram แรงขึ้นตามลำดับ โดย Instagram มีลักษณะเฉพาะคือมีการให้โพสต์รูปภาพพร้อมคำอธิบายและสามารถ link ไปยัง Facebook ได้ โดยผู้ขายและผู้ซื้อจะสามารถหาสิ่งของที่ต้องการได้โดยผ่านแฮชแท็กและคำที่ตั้งไว้เป็น keyword

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: dony.nida@gmail.com

ลักษณะเฉพาะของ Instagram

● คิดค้นโดย Kevin Systrom และ Mike Krieger ที่เมือง San Francisco คดิ ค้นโดยเน้นระบบ HTML5 ในวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2553

● 6 ตลุาคม พ.ศ. 2553 เปิดตัว บน App Store ของ Apple

● 3 เมษายน พ.ศ. 2555 ได้ปล่อย Application ที่รองรับระบบปฏิบัติการ Android

● 12 เมษายน พ.ศ. 2555 Facebook เข้าซื้อกิจการ ในราคา 1 พันล้าน ดอลลาร์สหรัฐ

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษากลยุทธ์ทางการแข่งขันของผลิตภัณฑ์อาหารเสริม และผลิตภัณฑ์ความงามบนแพลตฟอร์ม Instagram เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการแข่งขันของผู้ขายและภาพรวมของการแข่งขันในอุตสาหกรรมนี้มากขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่เรียกว่า Action Research คือการลงสนามไปวิจัยเองโดยผู้ทำการวิจัย และการทำการวิจัยผ่านการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ เกี่ยวกับการใช้ Instagram และการเก็บข้อมูลแบบปฐมภูมิโดยการสัมภาษณ์จากผู้ใช้ ทั้งผู้ซื้อและผู้ขายโดยตรง

ในกรณีนี้ผู้ทำการวิจัยได้ทำการสั่งของซึ่งเป็นอาหารเสริมและผลิตภัณฑ์เสริมความงาม และทำหน้าที่เป็นตัวแทนขายผ่าน platform Instagram โดยเปิดเป็นหน้าร้านจริงบน Instagram และอนุญาตให้ลูกค้าสามารถเข้าถึงหน้าร้านได้โดยไม่จำกัดและไม่ต้องร้องขอการอนุญาตจากผู้ขาย โดยเปิดหน้า Instagram เป็นแบบสาธารณะ (public profile)

โดยในการทำวิจัยนี้ผู้ทำการวิจัยได้ลงทะเบียนเป็นผู้ใช้ใน instagram และตั้งชื่อ Instagram เป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับยี่ห้อของผลิตภัณฑ์ที่รับมาขาย โดยผลิตภัณฑ์ที่รับมาขายนี้มีลักษณะซื้อมาขายไปโดยให้ผู้ขายเป็นผู้กำหนดปริมาณที่จะซื้อและขายเอง และเป็นผู้รับผิดชอบหากขายไม่หมด ดังนั้นผู้ขายจึงมีหน้าที่ในการประมาณการยอดขายและหาตัวแทนเพิ่ม โดยราคาที่ขายจะเป็นราคาขายส่งสำหรับตัวแทนที่สั่งสินค้าในปริมาณที่แตกต่างกัน โดยสินค้าอาหารเสริมและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ สามารถนำมารวมยอดกันได้เมื่อผู้ขายสั่งสินค้า โดยจะมีการแบ่งระดับผู้ขายและราคาขายส่งของสินค้าแตกต่างกันตามยอดที่ผู้ขายสั่ง ยิ่งมีการสั่งเยอะขึ้น ราคาที่ขายส่งก็จะลดลงและผู้ขายจะได้กำไรมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งวิธีการแบ่งระดับของผู้ขายแบบนี้มีความแตกต่างจากการขายตรงโดยทั่วไปซึ่งใช้การหักค่าคอมมิชชั่น แต่ในการซื้อขายของผลิตภัณฑ์นี้เป็นการสต๊อกของและซื้อมาขายไปโดยตรง

ผลิตภัณฑ์ที่ผู้วิจัยได้เลือกขึ้นมาในการทำวิจัยนี้เป็นผลิตภัณฑ์ที่เพิ่งเปิดตัวมาไม่ถึง 1 ปีและมีผลิตภัณฑ์อาหารเสริม 3 แบบและผลิตภัณฑ์ความงามอีก 3 แบบ โดยมีผู้ผลิตเป็นผู้ผลิตที่มาจากธุรกิจวิสาหกิจรายย่อยหรือ sme และได้มีการกู้เงินจากธนาคารเพื่อนำมาลงทุนในการผลิตผลิตภัณฑ์เหล่านี้ จากนั้นผู้ผลิตซึ่งเป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์ด้วยจะเริ่มหาตัวแทนใหญ่ซึ่งเรียกว่าดีลเลอร์มาเป็นผู้ขายเริ่มต้น และให้ดีลเลอร์หาตัวแทนย่อย ๆ ต่อไป

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไป

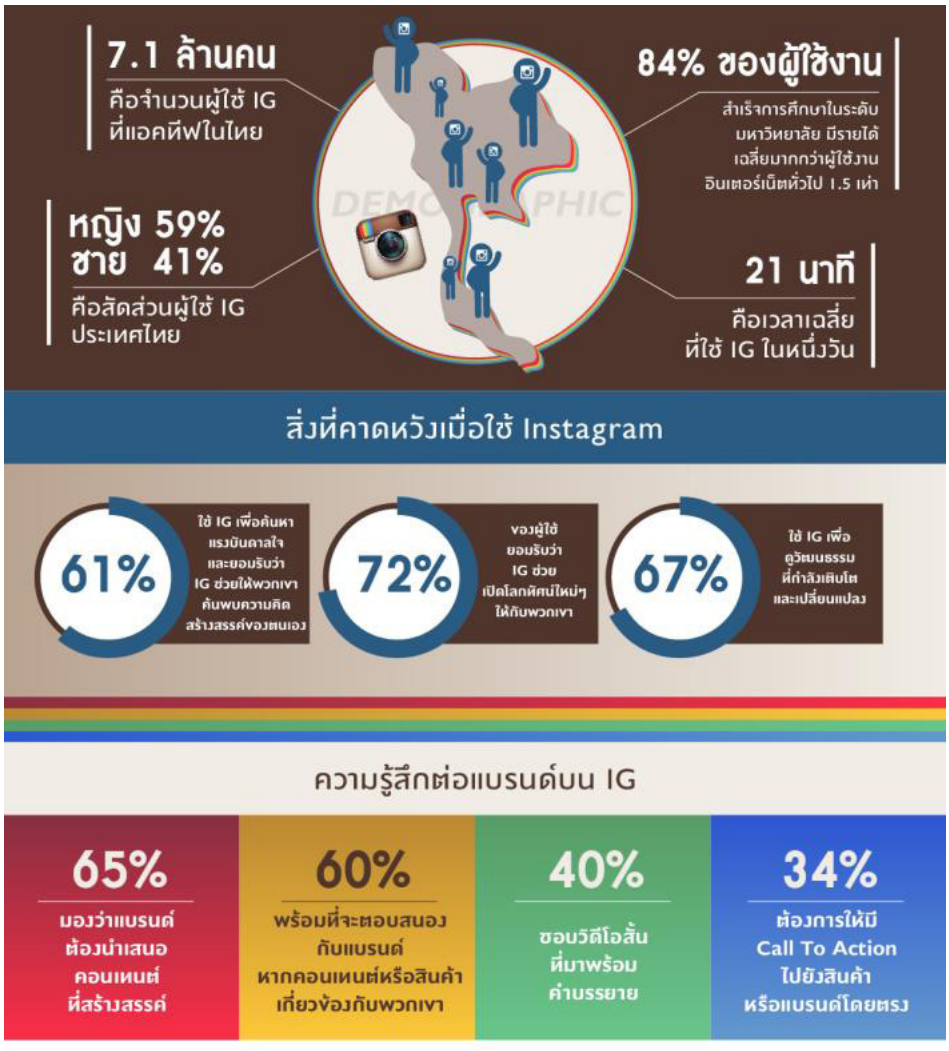
สถิติการเติบโตของ Instagram

- ปี 2010 เปิดตัว วันที่ 6 ตุลาคม
- ปี 2013 วันที่ 26 กุมภาพันธ์ มียอดผู้ใช้งาน 100 ล้านคนใช้เวลา 28 เดือน
- ปี 2014 วันที่ 24 มีนาคม มียอดผู้ใช้งาน 200 ล้านคนใช้เวลา 13 เดือน
- ปี 2014 วันที่ 10 ธันวาคม มียอดผู้ใช้งาน 300 ล้านคนใช้เวลา 9 เดือน
- ปี 2015 วันที่ 22 กันยายน มียอดผู้ใช้งาน 400 ล้านคนใช้เวลา 9 เดือน
- ปี 2016 วันที่ 21 มิถุนายน มียอดผู้ใช้งาน 500 ล้านคนใช้เวลา 9 เดือน
- ปี 2016 วันที่ 15 ธันวาคม มียอดผู้ใช้งาน 600 ล้านคนใช้เวลา 6 เดือน
- ปี 2017 วันที่ 26 เมษายน มียอดผู้ใช้งาน 700 ล้านคนใช้เวลา 4 เดือน

ปัจจุบันทาง Instagram ก็ได้เพิ่มฟีเจอร์ใหม่ ๆ ให้ผู้ใช้มากขึ้น ทั้ง stories, live video และ disappearing messages ในข้อความแบบ Direct message และยอดผู้ใช้งาน 700 ล้านคนนี้ ถือว่ามากกว่าเป็น 2 เท่าเมื่อเทียบกับ Twitter อีกด้วย ทั้งนี้ยอดผู้ใช้งานเมื่อเทียบกับกลุ่มโปรดักส์ในเครือของเฟสบุ๊คทั้งหมดนั้น ถือว่า Instagram นั้น ยัง เป็นน้องคนสุดท้องอยู่ เพราะทาง WhatsApp และ Messenger จะมียอดผู้ใช้งานอยู่ที่ราว 1.2 พันล้านคน ยอดผู้ใช้งาน Facebook อยู่ที่ 1.8 พันล้านคน Instagram มีเว็บบล็อกธุรกิจที่สามารถรับข่าวสารข้อมลูอัพเดทและแนวทางปฏิบัติจาก Instagram ตาม link https://business.instagram.com/getting-started/#why-instagram

การโฆษณาบน Instagram (https://business.instagram.com/advertising?locale=th_TH) โดยผู้ใช้สามารถสร้างโฆษณาของตนเองบน Instagram เพื่อกระตุ้นการรับรู้เพิ่มของลูกค้า และแชร์เรื่องราวให้กับกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนร่วมสูงได้ ซึ่งมีการโฆษณาหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นโฆษณารูปภาพโฆษณาแบบวิดีโอ โฆษณาแบบ ภาพสไลด์ หรือโฆษณาเรื่องราว

1.1 สถิติน่าสนใจ คนไทย กับ INSTAGRAM

Instagram เป็นสถานที่ต้องห้ามของความไม่สร้างสรรค์ กล่าวคือถ้าลงรูปเชย ๆ หรือขายของโต้ง ๆ คนมักจะมองผ่านไปเพราะผู้ใช้ IG ชาวไทยมีรสนิยมเหมือนต่างประเทศคือเข้ามาเล่น IG เพราะต้องการไอเดีย ต้องการตามเทรนด์ต่าง ๆ ที่สื่ออื่น ๆ ให้เขาไม่ได้

นอกจากนั้น สถิติอีกอย่างที่น่าสนใจก็คือ ผู้ใช้ IG มีรายได้เฉลี่ยสูง กว่าผู้ใช้สมาร์ทโฟนทั่วไป 1.5 เท่า นั่นแสดงว่ารวมไปถึงการที่มีผู้ใช้ถึง 1 ใน 3 ต้องการปุ่ม CallToAction ก็เพื่อต้องการซื้อสินค้าแสดงถึงความพร้อม ในการจับจ่ายใช้สอยผ่านช่องทางนี้ได้เป็นอย่างดี

สถิติโซเชียลไทย ใน Thailand Zocial Awards 2017 พบว่าคนไทยใช้ facebook ถึง 47 ล้านคน แต่โตขึ้น เพียง 15% ขณะที่คนใช้ Instagram 11 ล้านคน โตขึ้นถึง 41% LINE มีผู้ใช้ 41 ล้านคน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวกับผู้ขาย

ในส่วนของผู้ขายนั้นสามารถที่จะเปิดร้านบน Instagram ได้ด้วยตนเองโดยการลงทะเบียน (เรียกว่าบัญชี IG หรือ IG) แล้วทำการติดตามหรือ Follow ผู้อื่นหรือผู้ที่คิดว่าจะมาเป็นลูกค้าเราได้ วิธีนี้จะตรงเป้าหมายและสามารถหาลูกค้าได้จากความสนใจของลูกค้าแต่จะใช้เวลานาน ในทางเดียวกันผู้ที่เปิด instagram บัญชีใหม่ก็จะยังไม่เป็นที่รู้จักของลูกค้ามากนักต้องใช้เวลาในการที่จะมีคนหรือลูกค้ามา Follow หรือติดตามความเป็นไปของบัญชีของผู้ขาย

ดังนั้นผู้ขายส่วนใหญ่พบว่าการซื้อบัญชี Instagram ที่มีฐานผู้ติดตามอยู่แล้วจำนวนมากเป็นทางที่ง่ายกว่าและสะดวกกว่าในการเข้าถึงผู้ติดตาม โดยการซื้อขายไอจี หรือบัญชี Instagram นั้น เป็นอีกทางเลือกหนึ่งของผู้ขายที่ต้องการจะเข้าถึงผู้ซื้ออย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามการซื้อไอจีหรือบัญชีอินสตาแกรมก็อาจมีปัญหาได้เนื่องจากกลุ่มผู้ติดตามอาจไม่ใช่กลุ่มลูกค้าที่ผู้ขายต้องการเข้าถึง เช่นในบาง IG ที่มีการซื้อขายผู้ติดตามส่วนใหญ่เป็นนักเรียนหรือเป็นร้านค้าที่เป็นตัวแทนขายเช่นกันไม่ว่าจะเป็นยี่ห้อเดียวกันหรือเป็นยี่ห้ออื่นซึ่งจะทำให้ไม่มีผลในการเข้าถึงลูกค้าใหม่มากนัก ราคาในการซื้อขายบัญชี Instagram ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ติดตามและจำนวนคนที่ผู้ขายเข้าไปติดตาม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่สามารถจะมาเป็นลูกค้าของเราได้ โดยราคาของการซื้อขาย Instagram อยู่ในหลักพันลงมาถึงหลักร้อยบาทขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้ติดตามบัญชีนั้น การซื้อขายบัญชี Instagram สามารถพบได้ทั่วไปและมีร้านขายไอจีที่ปรากฏอยู่บนอินสตาแกรมมากมายซึ่งมีบัญชีให้ขายและซื้อที่หลากหลาย

โดยส่วนใหญ่ผู้ขายมักจะเลือกซื้อบัญชีอินสตาแกรมที่มีจำนวนผู้ติดตาม (followers) อยู่แล้วเป็นจำนวนมากกว่าจำนวนผู้ที่ผู้ขายจะไปติดตาม (following) ในกรณีที่ผู้ขายเลือกที่จะสร้างบัญชีอินสตาแกรมเองของตนเองโดยให้มีผู้มาติดตามตามความสนใจ ในกรณีนี้จะพบว่ามีการเพิ่มขึ้นของยอดผู้ติดตามช้าลงกว่าการซื้อไอจีมาก

ในกรณีของผู้วิจัย ผู้วิจัยเลือกที่จะมี 2 บัญชีอินสตาแกรมโดยบัญชีแรกเป็นบัญชีที่ให้มีผู้ติดตามมาเองตาม Hashtag และ keywords และเป็นบัญชีที่ผู้วิจัยไปติดตามดาราหรือผู้มีชื่อเสียงในวงการบันเทิงเอง ส่วนอีกบัญชีหนึ่งเป็นบัญชีที่ซื้อมาจากตลาดของไอจีโดยมีผู้ติดตามอยู่แล้วประมาณ 1,000 คน โดยในการอัพโหลดรูปภาพและแคปชั่นในไอจีนั้นจะทำทั้ง 2 บัญชีพร้อมกันแล้วดูผลเทียบกัน

หลังจากที่ได้มีการอัพโหลดรูปภาพพร้อมแคปชั่นในการที่จะโฆษณาขายสินค้าต่าง ๆ ของยี่ห้อนี้ ผู้วิจัยพบว่าไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยยะสำคัญระหว่าง 2 บัญชีในแง่ของการตัดสินใจหรือการกดปุ่มถูกใจของผู้ติดตาม จำนวนของผู้ที่กดปุ่มติดใจหรือกดปุ่มติดตามไม่ได้ต่างกันมากหรือเกือบเท่ากันระหว่างสองบัญชีเลยทีเดียว ซึ่งหลังจากที่ได้มีการวิเคราะห์และใช้บัญชีทั้ง 2 บัญชีมาเป็นระยะหนึ่ง ผู้วิจัยพบว่า เป็นเพราะฐานผู้ติดตามจำนวน 1000 กว่าคนที่ได้ซื้อมาจากบัญชีไอจีนั้นส่วนใหญ่เป็นนักเรียนมัธยมซึ่งยังมีรายได้น้อย และไม่ได้มีความสนใจในการซื้อผลิตภัณฑ์หรือติดตามผลิตภัณฑ์จริง ๆ นอกจากนี้ในการซื้อหรือขายไอจียังต้องมีการตรวจสอบด้วยว่าผู้ติดตามเป็นชาวไทยหรือไม่ เนื่องจากในบางครั้งมีผู้ใช้โปรแกรมเขียนโปรแกรมให้ไอจีมีคนติดตามแต่เป็นคนติดตามชาวต่างชาติ ซึ่งไม่มีประโยชน์ในการโพสต์ขายสินค้า ดังนั้นในการซื้อขายไอจีโดยส่วนใหญ่มักจะมีการบอกว่าผู้ติดตามเป็นชาวไทยล้วนหรือไม่ อย่างไร

อีกประเด็นหนึ่งซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญในการเลือกซื้อ IG คือการที่ดูว่าบัญชีไอจีนั้นเคยเป็นร้านค้ามาก่อนหรือไม่ ซึ่งถ้าเป็นร้านค้ามาก่อนส่วนใหญ่แล้วฐานลูกค้าจะเป็นลูกค้าที่น่าจะมีแนวโน้มที่จะซื้อผลิตภัณฑ์ของเราได้ ในกรณีของผู้วิจัย ผู้วิจัยได้ทำการซื้อบัญชีไอจีจากบัญชีที่เป็นร้านค้ามาก่อน แต่ก็ยังคงไม่ตรงกับฐานลูกค้าที่ต้องการเนื่องจากคาดว่าร้านค้าที่เคยเปิดมาก่อนนั้นจับที่ตลาดของเด็กมัธยมหรือผู้ที่ยังมีอายุน้อยซึ่งไม่ตรงกับผลิตภัณฑ์ที่ผู้วิจัยทดลองขายอยู่ ดังนั้นการซื้อขายไอจีจึงมีความไม่แน่นอนถึงแม้จะได้ฐานลูกค้ามาเยอะ แต่ก็ไม่จำเป็นว่าจะเป็นฐานลูกค้าที่เราต้องการ เช่นในกรณีนี้เป็นต้น

ในส่วนของอีกบัญชีหนึ่งที่เป็นของผู้วิจัยซึ่งสร้างขึ้นมาเอง ไม่ได้ซื้อมา ก็พบว่ามีผู้ติดตามเพิ่มขึ้นด้วยเรื่อย ๆ แต่ในลักษณะที่ช้ามาก และจำนวนผู้ที่กดถูกใจหรือติดตามก็มีจำนวนไม่ต่างจากบัญชีที่ซื้อมา

สิ่งที่สำคัญในการทำการขายบน IG คือผู้ขายควรจะทำการขายทุก ๆ วัน มีการโพสต์ และอัพโหลดรูปภาพใหม่ ๆ แคปชั่นใหม่ ๆ ทุก ๆ วัน หรือวันละหลาย ๆ รอบ เพื่อที่จะให้เห็นว่าร้านนี้เป็นเสมือนร้านจริงและมีเจ้าของอยู่จริง ซึ่งทุกครั้งที่มีการอัพโหลดหรือเปลี่ยนแปลงใหม่ผู้ติดตามจะได้รับการแจ้งเตือนทุกครั้ง ซึ่งอาจจะกระตุ้นความสนใจของผู้ติดตามในผลิตภัณฑ์ของเราได้

ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งซึ่งไม่อาจมองข้ามไปได้คือการใช้ประโยชน์ของไอจีในด้านที่ไอจีเด่นที่สุดนั่นคือการใช้แฮชแท็ก (hashtag) (#) และ keywords ซึ่งผู้ขายและผู้ซื้อส่วนใหญ่จะเจอกันได้เมื่อใช้ keyword ในการหาสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ตรงกัน เช่นในกรณีของผู้วิจัยจะใช้แฮชแท็กและ keyword ว่า #ลดน้ำหนัก #ผิวสวย #ธรรมชาติล้วน เป็นต้น ซึ่งลูกค้าที่มีความสนใจในเรื่องนี้ก็จะค้นหาด้วยคำเหล่านี้เช่นกัน การใช้แฮชแท็กและคีย์เวิร์ดนี้ถือเป็นลักษณะเฉพาะของ platform Instagram ซึ่งจะแตกต่างจากการใช้แฮชแท็กใน Facebook ซึ่งใน Facebook นั้นจะเป็นการใช้เพื่อเน้นย้ำถึงข้อความเท่านั้น แต่ใน Instagram การใช้ Hashtag หมายถึงการที่เราสามารถเข้าถึงลูกค้าได้และลูกค้าสามารถหาเราเจอได้ โดยโปรแกรม Instagram จะทำการเสนอ Keyword ที่ผู้ขายสามารถนำไปใช้ได้ และแสดงจำนวนของโพสท์ในแต่ละ keyword นั้น โยผู้ขายควรเลือก keywords ที่มีจำนวนโพสท์จำนวนมาก เพราะแสดงถึงความนิยมในการค้นหาของคำ ๆ นั้น และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงของลูกค้าด้วย

อีกประเด็นหนึ่งซึ่งเป็นกลยุทธ์ของผู้ขายบนแพลตฟอร์ม Instagram ก็คือการฝากร้าน การฝากร้านตาม IG ของดาราหรือบุคคลที่มีชื่อเสียงที่มีคน Follow เยอะ ๆ เป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะมีลักษณะเฉพาะในประเทศไทย จากการวิจัยไม่พบว่ามีการฝากร้านกับ IG ส่วนตัวของดาราในประเทศอื่นมากเท่ากับในประเทศไทย

การฝากร้านคือการไปโพสต์ความคิดเห็นในรูปภาพต่าง ๆ ของไอจีดาราคนใดคนหนึ่งหรือหลาย ๆ รูป โดยแนะนำสินค้าใช้ Hashtag และให้ที่อยู่ติดต่อหรือสามารถที่จะกดรูปไอจีเพื่อที่จะเข้าถึงบัญชีไอจีของผู้ขายได้เลย ดังนั้นในไอจีต่าง ๆ ของดาราที่มีชื่อเสียงในเมืองไทยเราจะพบกันฝากร้านเยอะมากและจากสินค้าหลายประเภท การฝากร้านเหล่านี้ต้องทำเป็นประจำและทำวันละหลาย ๆ รอบ เพราะ comment ที่เราโพสไปจะเลื่อนขึ้นไปเรื่อย ๆ ซึ่งคนที่เข้ามาอ่านหรือเข้ามาดูรูปมักจะอ่านแค่ข้อความหรือ comment ท้าย ๆ โดยไม่เลื่อนขึ้นไปข้างบน ดังนั้นผู้ขายจึงต้องคอยโพสต์ comment อยู่อย่างสม่ำเสมอ

ผู้ขายที่ประสบความสำเร็จบน IG ไม่จำเป็นต้องมีผู้ติดตามจำนวนมาก แต่ต้องเป็นผู้ขายที่มีความขยันในการอัพเดตบัญชี IG ของตนเอง และมีความขยันและสม่ำเสมอในการไปฝากร้านตาม Ig ของดาราหรือของบุคคลที่มีชื่อเสียงคนใดคนหนึ่งหรือหลายคน โดยส่วนใหญ่แล้วมักจะฝากร้านมากถึง 4-5 รอบต่อวัน และมีการอัพเดท IG ของตนเองวันละหลายรอบ

จากการศึกษาของผู้วิจัย พบว่าการฝากร้านตาม Ig ของดาราที่มีชื่อเสียงมีความสัมพันธ์ที่เป็นบวกบอกความสนใจในการซื้อผลิตภัณฑ์ของผู้ซื้อ และอาจจะมีความสัมพันธ์มากกว่าความสนใจจากผู้ติดตามใน IG ของตนเองด้วยซ้ำ จากจำนวนผู้ที่สนใจเข้ามาทักและสั่งซื้อสินค้าทั้งหมดพบว่าประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์มาจากการฝากร้านใน IG ส่วนที่เหลือมาจาก IG ของตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีดาราหรือมีคนที่มีชื่อเสียงมาโฆษณาให้

กลยุทธ์ทางการตลาดของผู้ขายและของบริษัทที่ขายผ่านทางช่องทางออนไลน์ส่วนใหญ่จะเป็นไปในการจ้างดาราหรือคนที่เชื่อถือได้มารีวิวสินค้าและโพสต์ลงใน IG ของตนเอง หลังจากนั้นตัวแทนในทุกระดับจะสามารถเข้าไปฝากร้านได้ใน IG ที่เกี่ยวข้อง การที่มีคนมารีวิวสินค้าหรือมีวีดีโอแนะนำสินค้าจะทำให้มีการดึงดูดลูกค้ามากขึ้นและตรงกับเป้าหมายที่ต้องการ แม้แต่ในบัญชีไอจีของตนเองถ้าหากว่ามีการอัพโหลดรูปภาพของดาราที่ให้การสนับสนุนสินค้าก็สามารถมีคนกดถูกใจได้

อีกกลยุทธ์หนึ่งซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของผู้ขายสินค้าออนไลน์คือการทำ live review โดยการใช้ feature Live ของ Instagram ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับ Live ของ Facebook การเผยแพร่สินค้าหรือโฆษณาสินค้าทางตรงโดยผ่านทางวีดีโอเช่นนี้มีผลโดยตรงต่อลูกค้าที่กำลังให้ความสนใจ โดย IG จะขึ้นระบบเตือนให้กับคนที่ follow IG นั้น ๆ อยู่ หลังจากนั้นถ้ากดดูวีดีโอก็จะสามารถเห็นการรีวิวหรือการขายได้แบบถ่ายทอดสดซึ่งสามารถเพิ่มยอดขายได้ และสามารถจัดการโปรโมชั่นในแบบที่จำกัดเวลาได้ สินค้าที่มักจะใช้วิธีนี้คือผลิตภัณฑ์ความงามและเสื้อผ้า เช่นการสาธิตการแต่งหน้า การทาครีม หรือการโชว์เสื้อผ้าต่าง ๆ ให้เห็นขนาดเมื่อเทียบกับตัวจริง

โพสต์ที่เกี่ยวกับการรีวิวของลูกค้าที่ใช้ผลิตภัณฑ์แบบสั้น ๆ ทำเป็นรูปและอัพโหลดขึ้นในไอจีก็มีอิทธิพลต่อผู้ซื้อได้ เช่นอาหารเสริมลดน้ำหนัก ผู้ขายสามารถโพสต์รีวิวของคนที่ลดน้ำหนักได้เป็นผลสำเร็จหรือรูปเปรียบเทียบก่อนและหลังการกินอาหารเสริม จากการวิจัยพบว่ารีวิวของลูกค้าที่ใช้ผลิตภัณฑ์แล้วมีผลมากและมีความสัมพันธ์ทางบวกต่อการตัดสินใจซื้อของลูกค้าคนต่อไป

1. การวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวกับผู้ซื้อ

จากการวิจัยพบว่ามุมมองของผู้ซื้อที่มีต่อผลิตภัณฑ์เสริมอาหารหรือเสริมความงามบนไอจีคือผู้ซื้อต้องการความรวดเร็วและข้อมูลที่รวบรัดสามารถจับใจความได้ง่าย ในขณะเดียวกันการซื้อของออนไลน์เป็นสิ่งที่ลำบากสำหรับผู้ซื้อเนื่องจากไม่เห็นสินค้าจริงและไม่สามารถการันตีผลลัพธ์ได้ ดังนั้นการทำแฮชแท็กเกี่ยวกับ keyword ว่าผลิตภัณฑ์ได้รับการรับรองจากองค์กรต่าง ๆ เช่นองค์การอาหารและยา จะมีผลในทางบวกต่อการตัดสินใจซื้อของลูกค้า

ในปัจจุบันตลาดผลิตภัณฑ์อาหารเสริมเป็นตลาดที่มีการแข่งขันสูงมากไม่ว่าจะเป็นคอลลาเจน นมผึ้ง ชาเขียว สารอาหารลดน้ำหนัก หรือสารอาหารหลายตัวรวมกันใน 1 ซองเพื่อลดน้ำหนักหรือเพื่อบำรุงผิว ตลอดไปจนถึงครีมบำรุงผิวหน้า ผิวกาย เซรั่มทำให้หน้าใส ผิวขาว รวมไปจนถึงยาลดน้ำหนัก ซึ่งการตลาดออนไลน์แบบนี้

สามารถเปิดให้ผลิตภัณฑ์หลายอย่างซึ่งมีความไม่ปลอดภัยหรือไม่ได้รับการรับรองจากกระทรวงสาธารณสุข เช่น ยาลดน้ำหนักอย่างรุนแรง หรือยาทำให้ผิวขาวที่มีผลกระทบต่ออวัยวะอื่น ๆ สามารถถูกนำมาขายออนไลน์ได้

นอกจากชนิดของสินค้าที่หลากหลายในตลาดผลิตภัณฑ์อาหารเสริมแล้ว ในผลิตภัณฑ์อาหารเสริมชนิดเดียวกันยังมีอีกหลายยี่ห้อที่แข่งกันอย่างดุเดือด ทั้งในด้านการหาตัวแทน การตั้งราคา การตลาด ซึ่งรวมไปถึงการรีวิวโดยดาราหรือเซเลบริตี้ที่โด่งดังในวงสังคม

เนื่องจากตลาดของผลิตภัณฑ์อาหารเสริมโดยส่วนใหญ่จะใช้ระบบตัวแทน คือซื้อมา สั่งสต๊อก และขายไปโดยตัวแทนเป็นผู้รับผิดชอบต้นทุนทั้งหมด ผู้ที่สั่งมากก็จะได้รับส่วนลดมากจากราคาส่งและมีแรงจูงใจที่จะหาตัวแทนย่อยย่อยลงไปอีก ดังนั้นผู้ซื้อจึงมีทางเลือกมากมายเนื่องจากทั้งตัวแทนใหญ่และตัวแทนย่อยจะออกมาแข่งกันเองทั้งในยี่ห้อของตัวเองและข้ามยี่ห้อ โดยปกติผลิตภัณฑ์ใดผลิตภัณฑ์หนึ่งจะมียี่ห้อที่ออกมาคล้ายกันและเป็นผู้เล่นรายใหญ่อยู่ประมาณ 3-4 ราย โดยตั้งราคาต่างกัน

ในการวิจัยนี้พบว่าผลิตภัณฑ์อาหารเสริมมีคู่แข่งขันใหญ่อยู่ประมาณ 3 ราย ทั้งหมดใช้ระบบตัวแทน แต่มีส่วนลดในราคาส่งให้ในทางต่างกัน และตั้งราคาผลิตภัณฑ์ต่างกันเพื่อจับตลาดคนละตลาด ซึ่งอาจมีส่วนที่ซ้ำซ้อนกันบ้าง แต่ผลิตภัณฑ์ที่ทางผู้วิจัยได้นำมาวิจัยนั้นเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะพรีเมียมและตั้งราคาไว้ค่อนข้างสูง ดังนั้นลูกค้าจะใช้เวลานานกว่าที่จะตัดสินใจซื้อ เมื่อเทียบกับยี่ห้ออื่น ๆ ซึ่งอ้างว่ามีประสิทธิภาพเท่ากัน

การตั้งราคาเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจซื้อของผู้ซื้อ การตั้งราคาที่สูงไม่จำเป็นจะต้องมีผลในทางลบต่อการตัดสินใจของลูกค้าเสมอไป บางครั้งลูกค้ามองว่าการตั้งราคาที่สูงกว่าเป็นเพราะการใช้ส่วนประกอบที่มีคุณลักษณะที่ดีกว่า อย่างไรก็ตามเมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้วโอกาสที่จะเสนอข้อมูลโดยละเอียดบนแพลตฟอร์ม Instagram นั้นเป็นไปได้ยาก การนำเสนอข้อมูลโดยเป็นรูปภาพให้เข้าใจได้ง่ายจึงจะเป็นผลดีต่อลูกค้ามากกว่า ทำให้ลูกค้าเห็นภาพลักษณ์และคุณลักษณะเฉพาะของสินค้าได้

จากการสอบถามลูกค้าที่ทักมาในอินสตาแกรมพบว่าส่วนใหญ่ตามมาจากการฝากร้านของผู้ขายในอินสตาแกรมของดาราที่มีชื่อเสียง ความถี่ในการสอบถามถึงผลิตภัณฑ์ของผู้ขายขึ้นอยู่กับความถี่ในการที่เราไปฝากร้านตาม IG ของดารานั้น ๆ โดยเฉพาะหากมีดาราคนนั้นเป็นผู้รีวิวด้วยจะส่งผลในทางบวกต่อการตัดสินใจซื้อของผู้ซื้อมาก โดยจะเห็นได้จากคำถามจากผู้ซื้อเช่น ดาราคนนี้ได้ทดลองดื่มหรือทดลองทานผลิตภัณฑ์นี้แล้วจริงหรือไม่

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า Instagram มีพื้นที่จำกัดในการนำเสนอข้อมูลสินค้า การมีการรีวิวหรือการรับรองสินค้าจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เนื่องจากผู้ซื้อจะมองหาสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องชี้วัดในการดึงความสนใจเริ่มแรกก่อน หลังจากนั้นผู้ซื้อจะเริ่มสอบถามถึงราคาและผลลัพธ์ที่จะได้รับ

การตลาดผ่าน platform Instagram ในประเทศไทยมีลักษณะที่เฉพาะตัว คือการฝากร้านและให้ดารารีวิวมากกว่าในประเทศอื่น ๆ ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ใช้ใน Instagram มีการเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และไม่ต้องการเสพข้อมูลที่มีลักษณะยาวหรือเป็นการอธิบาย ลูกค้าส่วนใหญ่ตัดสินใจซื้อแล้วจะไม่ถามมากและจะตัดสินใจซื้ออย่างรวดเร็ว

ในทางตรงกันข้ามลูกค้าเหล่านี้ต้องการผู้ขายที่ตอบคำถามของเขาได้อย่างรวดเร็วเช่นกัน การไม่ตอบคำถามของลูกค้านานเกิน 5 นาทีอาจทำให้ลูกค้าเปลี่ยนไปหาเจ้าอื่นหรือตัวแทนคนอื่นได้ จากการทดลองลงทำการตลาดของผู้วิจัย พบว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของลูกค้าที่ทักเข้ามายินดีที่จะรับฟังข้อมูลหากเราสามารถตอบกลับไปได้ในเวลาอันสั้น และพบว่าลูกค้าที่ถูกละเลยหรือทางผู้ขายไม่ได้รับการแจ้งเตือนจากระบบ Instagram ถึงแม้จะตามไปตอบในเวลาต่อมา ก็ไม่สามารถที่จะดึงลูกค้ากลับมาได้ บางครั้งการตอบรับช้าไปเพียง 15 นาทีก็หมายถึงการสูญเสียลูกค้าและโอกาสในการขายไปให้กับตัวแทนคนอื่น

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลยุทธ์การตลาดในผลิตภัณฑ์อาหารเสริม บนแพลตฟอร์ม Instagram โดยใช้ทั้งข้อมูลปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และการลงมือทำจริง ๆ ในการวิจัย โดยใช้ตลาด Instagram ของประเทศไทยเป็นหลัก

ผู้ทำวิจัยพบว่าการตลาดของอาหารเสริมและผลิตภัณฑ์เสริมความงามในประเทศไทยเป็นไปอย่างดุเดือด โดยเฉพาะในระบบตัวแทน ซึ่งมักจะเห็นได้ชัดในตลาดของผลิตภัณฑ์อาหารเสริมและผลิตภัณฑ์เสริมความงาม การซื้อขายในระบบตัวแทนเป็นไปด้วยการซื้อมาขายไปแทนที่ระบบขายตรงแบบอื่น

ความท้าทายและแนวโน้มของผู้ขายในแพลตฟอร์ม instagram คือการทำให้เนื้อหาของโพสต์ของตนเองเป็นที่น่าสนใจ รวบรัด และโน้มน้าวการตัดสินใจของผู้ซื้อให้ได้ในเวลาที่สั้น หรือผ่านรูปถ่าย หรือผ่านการไลฟ์ เป็นวีดีโอ ทั้งนี้เนื่องจาก Instagram ไม่ได้มีพื้นที่ให้มานั่งอธิบายข้อมูลต่าง ๆ อย่างยืดยาว ผู้ขายจึงควรมีกลยุทธ์ในการนำเสนอเนื้อหาอย่างสั้น ๆ และรวบรัด แต่ให้ได้ประสิทธิภาพสูงสุด

สิ่งที่สำคัญที่สุดในการเป็นผู้ขายบนแพลตฟอร์ม Instagram คือการอัพเดท Instagram ของตนเองให้บ่อยที่สุดจนเป็นเสมือนร้านขายของจริง ๆ ที่มีการ Update สินค้าทุกวัน รวมไปถึงการฝากร้านกับ IG ของดาราและบุคคลที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ ซึ่งมีผู้ติดตามเยอะ ลักษณะเฉพาะนี้เป็นลักษณะเฉพาะของผู้ใช้ Instagram ในประเทศไทย ซึ่งจากการวิจัยจะไม่พบว่ามีการฝากร้านในประเทศอื่น ๆ มากนัก แต่ในประเทศไทยแล้วการฝากร้านเป็นสิ่งที่จำเป็น และควรทำให้บ่อยเท่าที่จะทำได้สำหรับผู้ขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีดาราหรือมีผู้เชี่ยวชาญเข้ามารีวิวสินค้า จะทำให้มีผลบวกต่อการตัดสินใจของลูกค้ามากขึ้น

สำหรับแนวโน้มของลูกค้าบนแพลตฟอร์ม Instagram คือลูกค้ามองหาข้อมูลที่รวบรัดและมีการการันตีถึงความน่าไว้วางใจของผลิตภัณฑ์รวมถึงตัวผู้ขายด้วยว่าจะไม่มีการโกงหรือหลอกเอาเงิน การการันตีผลิตภัณฑ์สามารถทำได้บน platform Instagram โดยการใช้รูปภาพเพื่อนำเสนอการรับรองขององค์กรต่าง ๆ ในผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ลูกค้าบน Instagram ต้องการความรวดเร็วในการตอบรับคำถาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่มีตัวแทนหรือผู้ขายหลายคนหรือหลายยี่ห้อ บางตัวแทนเป็นผู้ขายสินค้าที่มีลักษณะคล้ายกันแต่ขายหลายยี่ห้อในไอจีเดียวกันก็มี ดังนั้นลูกค้ากำลังมองหาผู้ขายที่มีความรู้จริงเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่เขาสนใจ รวมไปถึงผู้ขายที่มีความกระตือรือร้นที่จะขาย

ในอนาคตการขายบน Instagram คาดว่าจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามจำนวนของผู้ใช้ อันเนื่องมาจากความง่ายในการใช้ที่ไม่ซับซ้อน และใช้รูปภาพในการสื่อสาร ปัจจัยในการนำผู้ขายไปสู่ความสำเร็จในตลาดที่มีการแข่งขันสูงนี้ขึ้นอยู่กับการจัดทำเนื้อหาของโพสต์ ความถี่ในการโพส และการฝากร้านกับ IG ของดาราหรือ Celebrity ที่ดัง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่แตกต่างจากประเทศอื่น นอกจากนี้การโพสต์บนอินสตาแกรมยังสามารถลิงค์ไปยัง Facebook ได้ด้วย ซึ่งสามารถเป็นการขยายฐานลูกค้าได้ จึงจำเป็นที่ผู้ขายจะเข้าใจกลยุทธ์การตลาดของการขายสินค้าบนแพลตฟอร์ม Instagram ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

เอกสารอ้างอิง

http://marketeer.co.th/archives/66358
https://www.dmc.tv/pages/scoop/Instagram.html
https://www.it24hrs.com/2017/thailand-zocial-awards-stat-social-media-2017
http://www.trendy2.mobi/2017/05/thailand-zocial-award-2017
http://www.veedvil.com/insights/index/instagram-700m-users/

ความคลาดเคลื่อนในการใช้งานทฤษฎีทางการเงิน

ไพบูลย์ เสรีวิวัฒนา*

บทคัดย่อ

กล่าวได้ว่าทฤษฎีทางการเงินทั้งหลาย สร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์หนึ่งที่คล้ายกัน คือ การทำความเข้าใจกลไกการตัดสินใจของนักลงทุน ที่มีต่อทางเลือกต่างๆ ซึ่งให้ผลตอบแทนบนความเสี่ยง และระยะเวลาที่หลากหลาย ซึ่งในทางกลับกัน ทฤษฎีทางการเงินก็ยกระดับการตัดสินใจของนักลงทุนให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นด้วย แต่จะเป็นอย่างไร ถ้าทฤษฎีเหล่านั้นไม่ถูกนำไปใช้ในทางปฏิบัติ หรือใช้อย่างผิดวัตถุประสงค์ และไม่เป็นไปตามข้อจำกัดที่ทฤษฎีอ้างถึง บทความนี้จึงสร้างขึ้นเพื่อให้คำตอบต่อคำถามดังกล่าว โดยรวบรวมความคลาดเคลื่อนทางการเงินที่สำคัญ และชี้แจงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของทฤษฎีทางการเงินที่ถูกอ้างถึง รวมทั้งอธิบายผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากความคลาดเคลื่อนเหล่านั้น เพื่อเป็นข้อมูล และแสดงถึงความสำคัญของการใช้งานทฤษฎีทางการเงินอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์แก่วงการการเงินในประเทศไทย บทความชิ้นนี้ยังนำเสนอข้อสังเกตที่รวบรวมจากข้อมูลภายในประเทศไทยไว้อีกด้วย

คำสำคัญ: ความคลาดเคลื่อนในการใช้งานทฤษฎีทางการเงิน

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: Paiboon43@hotmail.com

The Pitfalls in Financial Market: Theories and Practices

Paiboon Sereewiwatthana*

Abstract

Financial theories are developed to for a better understanding of investors and agents' decisions on investment choices that lead to returns of various risk levels and time horizons. However, in reality, investors do not always make decisions based only on theories. In addition, as evidences indicated, limitations of financial theories are not carefully explored when the theories are utilized. By suggesting a true objective of those theories and consequences of misapplications, this paper aims to highlight potential pitfalls in applying some well known financial theories

Keywords: financial theories' pitfalls

* School of Business Adminstration, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: paiboon43@hotmail.com

บทนำ

การเงินถือเป็นศิลปศาสตร์แขนงใหม่ที่มีความก้าวหน้าอย่างชัดเจนในช่วง 60 ปีที่ผ่านมา จนเรียกว่าเป็นการเงินยุคใหม่ (Modern Finance) ทั้งนี้ ทฤษฎีทางการเงินยุคใหม่เริ่มต้นบุกเบิกจากการพัฒนาต่อยอดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค นำโดยนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลอย่าง Harry Markowitz, James Tobin, Franco Modigliani, และ Merton Miller การศึกษาของพวกเขาก่อให้เกิดทฤษฎีทางการเงินสองสาขาหลักซึ่งยังมีอิทธิพลต่อวงการการเงินจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ด้านการจัดพอร์ตการลงทุน (Portfolio Selection) โดย Markowitz (1952) และ Tobin (1958) ด้านโครงสร้างเงินทุน และการประเมินมูลค่า (Capital Structure and Valuation) โดย Modigliani and Miller (1958) ภายหลังจึงมีทฤษฎีที่พัฒนาโดยนักการเงิน เช่น Capital Asset Pricing Model โดย Sharpe (1963, 1964), Treynor (1961), Mossin (1966), Lintner (1965, 1969), และ Black (1972) Efficient Market Hypothesis โดย Fama (1970) Option Pricing Theory โดย Black and Scholes (1973) Arbitrage Pricing Theory โดย Ross (1976) Dividend Policy โดย Modigliani and Miller (1961) เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีทางการเงินที่จัดเป็นความก้าวหน้าอย่างมาก (Breakthrough) มีจำนวนน้อย และแม้ว่าการเติบโตของตลาดการเงิน จะดึงดูดให้ทฤษฎีทางการเงินจะได้รับความสนใจและยอมรับอย่างแพร่หลาย แต่บางทฤษฎียังไม่ถูกนำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่สอดคล้องกับบางเหตุการณ์ที่ผู้ปฏิบัติเคยพบ นอกจากนี้ บทความที่เชื่อมโยงทฤษฎีทางการเงินกับการใช้งานจริงเพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถใช้ทฤษฎีได้อย่างมีประสิทธิภาพยังไม่ถูกนำเสนออย่างแพร่หลาย

การศึกษานี้จัดทำขึ้นโดยรวบรวมความคลาดเคลื่อนในการใช้งานทฤษฎีทางการเงินเพื่อชี้ให้เห็นข้อผิดพลาด ย้ำเตือนถึงผลกระทบ และให้คำแนะนำถึงการปฏิบัติที่เหมาะสม นอกจากนี้ ยังรวบรวมประเด็นปัญหา ซึ่งเป็นข้อสังเกตจากตลาดการเงินในประเทศไทยเอาไว้อีกด้วย ทั้งนี้ โดยการนำเสนอแบ่งออกเป็นสองส่วนหลัก คือ ความคลาดเคลื่อนในระดับองค์กร (Corporate Pitfalls) และความคลาดเคลื่อนของนักลงทุน (Investor Pitfalls)

ความคลาดเคลื่อนในระดับองค์กร
Capital Asset Pricing Model (CAPM)

CAPM เป็นทฤษฎี หรือแบบจำลองทางการเงินที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยงที่เป็นผลมาจากระบบ (Systematic Risk) และผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับ (Expected Return) พัฒนาโดย Sharpe (1963, 1964), Treynor (1961), Mossin (1966), Lintner (1965, 1969), และ Black (1972) ทั้งนี้ CAPM ได้รับความนิยม และถูกอ้างถึงในหลายระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประเมินราคาสินทรัพย์เสี่ยง เนื่องจาก CAPM ประกอบด้วยสองส่วนหลัก คือ อัตราผลตอบแทนที่ปราศจากความเสี่ยง (Risk Free Rate) และส่วนชดเชยความเสี่ยง (Risk Premium) ซึ่งอาจพิจารณาว่าเป็นส่วนชดเชยการใช้ประโยชน์จากค่าของเงินตามเวลา (Time Value of Money) และส่วนชดเชยความเสี่ยงที่เป็นผลมาจากระบบ CAPM จึงเป็นทางเลือกในการวิเคราะห์ระดับความเสี่ยงของหลักทรัพย์ รวมทั้งเป็นวิธีการในการแปลงความเสี่ยงเป็นอัตราผลตอบแทน ซึ่งถูกตีความว่าเป็นต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้น (Cost of Equity) อันมีส่วนสำคัญต่อการคำนวณต้นทุนของเงินทุน (Cost of Capital) โดยกิจการจำเป็นต้องสร้างผลตอบแทนขั้นต่ำเท่ากับต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้น

การพัฒนา CAPM นั้นตั้งอยู่บนสมมติฐานหลายข้อที่อาจจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริง อาทิเช่น นักลงทุนไม่สามารถกู้เงินด้วยอัตราผลตอบแทนที่ปราศจากความเสี่ยงตามสมมติฐาน สิ่งนี้ทำให้เส้นตลาดหลักทรัพย์ (Security Market Line) ไม่เป็นไปตามทฤษฎี โดยมีจุดตัดสูงขึ้น และความชันของเส้นตลาดหลักทรัพย์ลดลง เป็นต้น เมื่อการใช้งานไม่เป็นไปตามสมมติฐานเหล่านั้น ผลลัพธ์ที่ได้จากสมการ CAPM ย่อมไม่ถูกต้อง ซึ่งการแก้ปัญหาจำเป็นต้องใช้แบบจำลองทางการเงินอื่น ๆ ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น แต่ความยุ่งยากในการใช้งานแบบจำลองเหล่านั้น ทำให้ CAPM ยังได้รับความนิยมจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจในข้อจำกัดของ CAPM ยังอยู่ในวงจำกัด และผู้ปฏิบัติไม่คำนึงถึงข้อจำกัดของ CAPM ส่งผลให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการใช้งาน CAPM

ประเด็นของข้อจำกัดที่สำคัญนี้ประกอบด้วย

1. การไม่มีพอร์ตการลงทุนที่กระจายความเสี่ยงเป็นอย่างดี (Well Diversified Portfolio)

เนื่องจากส่วนชดเชยความเสี่ยงนั้น จะได้รับตามสัดส่วนของความเสี่ยงการลงทุนที่เป็นผลมาจากระบบ ซึ่งเปรียบเทียบกับพอร์ตการลงทุนที่กระจายความเสี่ยงเป็นอย่างดี อาจตีความว่าเป็นการลงทุนในหลักทรัพย์ที่หลากหลายอย่างยิ่ง หรือต้องลงทุนในสินทรัพย์ทั้งตลาดในทุกตลาด ทั้งนี้ นอกจากพอร์ตการลงทุนที่กระจายความเสี่ยงเป็นอย่างดีจะเป็นไปได้ยากแล้ว ผู้ปฏิบัติโดยทั่วไปก็ไม่มีพอร์ตการลงทุนลักษณะดังกล่าว ซึ่งทำให้พอร์ตการลงทุนมีแนวโน้มที่จะมีความผันผวน หรือความเสี่ยงสูงกว่าความเสี่ยงที่เป็นผลมาจากระบบ แต่ความเสี่ยงส่วนเพิ่มที่ไม่เป็นไปตามสมมติฐานนี้ จะไม่ได้รับผลตอบแทนชดเชย ทำให้คำนวณส่วนชดเชยความเสี่ยงได้ยาก และผลลัพธ์จากสมการ CAPM คลาดเคลื่อน อย่างไรก็ตาม สามารถบรรเทาปัญหาด้วยการลงทุนในกองทุนรวมที่หลากหลาย

2. การใช้ CAPM วิเคราะห์การดำเนินงานภายในกิจการ

ในปัจจุบัน การวิเคราะห์การดำเนินงานรายส่วนธุรกิจได้รับความสนใจมากขึ้น เนื่องจากกิจการส่วนใหญ่ มีแนวโน้มที่จะขยายการดำเนินงานไปสู่อุตสาหกรรมที่หลากหลาย ไม่ได้พึ่งพาอุตสาหกรรมหลักเพียงอย่างเดียวเหมือนในอดีต ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะนี้ ไม่ควรใช้ตัวเลขโดยรวมของทั้งบริษัทกับสมการ CAPM โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสี่ยง แต่ควรจะใช้ตัวเลขที่ตรงกับความเสี่ยงเฉพาะส่วนธุรกิจ ซึ่งอาจจะเปรียบเทียบกับบริษัทอื่นที่อยู่ในอุตสาหกรรมเดียวกับส่วนธุรกิจนั้น ๆ หลักการนี้สามารถใช้ได้กับการควบรวมและการเข้าซื้อกิจการ (Merger and Acquisition) ซึ่งสมการ CAPM มักถูกใช้ในการคำนวณอัตราคิดลด (Discounted Rate) เพื่อประเมินมูลค่า โดยความเสี่ยงที่ใช้คำนวณ ควรเป็นความเสี่ยงของกิจการเป้าหมาย

3. ความไม่คงที่ของตัวแปรในสมการ

ตัวแปรในสมการ CAPM ถูกวิเคราะห์จากข้อมูลที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต ซึ่งอาจจะไม่เกิดขึ้นอีกในอนาคต แน่นอนว่าผลลัพธ์จากสมการ CAPM ก็ได้รับผลจากลักษณะดังกล่าว นอกจากนี้ ตัวแปรทุกตัวยังไม่คงที่ เพราะทุกขณะที่ผ่านไป มีข้อมูลใหม่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้ค่าของตัวแปร และผลการคำนวณจากสมการ CAPM เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยความคลาดเคลื่อนเพียงเล็กน้อย จะถูกขยายด้วยความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในสมการ จนอาจมีผลต่อการตัดสินใจ เช่น Beta ควรสะท้อนความเสี่ยงที่เป็นผลมาจากระบบของกิจการนั้น ๆ ซึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ แต่ Beta ต้องคำนวณโดยอ้อมจากราคาสินทรัพย์ในอดีต ซึ่งเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เช่น

เดียวกับอัตราผลตอบแทนที่ปราศจากความเสี่ยง ที่นิยมใช้อัตราผลตอบแทนตั๋วเงินคลัง (Treasury Bill) และอัตราผลตอบแทนจากพอร์ตการลงทุนที่กระจายความเสี่ยงเป็นอย่างดี ที่นิยมใช้อัตราผลตอบแทนตลาดหลักทรัพย์ ซึ่งนอกจากเป็นตัวชี้วัดที่ไม่เป็นไปตามสมมติฐานแล้ว ยังมีค่าไม่คงที่อีกด้วย อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องใช้การวิเคราะห์ที่ซับซ้อนกว่าสมการ CAPM

4. การคำนวณค่า Beta

ความความผันผวนของหลักทรัพย์เมื่อเทียบกับตลาดในสมการ CAPM นั้น แสดงได้ด้วยค่า Beta ซึ่งในทางปฏิบัตินิยมคำนวณโดยใช้ข้อมูลราคาในอดีต (Historical Beta) อันแสดงถึงความผันผวนของราคาหลักทรัพย์ในอดีต ซึ่งอาจจะไม่สอดคล้องกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตตามที่ตั้งสมมติฐานไว้ ยิ่งไปกว่านั้น ยังอาจจะคลาดเคลื่อนได้จากหลายปัจจัย เช่น หุ้นที่ขาดสภาพคล่อง ราคาจะเปลี่ยนแปลงน้อย แต่นั่นไม่ได้หมายความว่ากิจการมีความเสี่ยงต่ำ เป็นต้น ทั้งนี้ มีการคำนวณอีกสองวิธีที่สามารถลดปัญหาเหล่านั้น แต่มักถูกมองข้าม ได้แก่ Fundamental Beta และ Adjusted Beta โดย Fundamental Beta จะพิจารณาปัจจัยเสี่ยงอื่น ๆ ที่มีผลต่อการดำเนินงาน และโครงสร้างเงินทุนมาประกอบการคำนวณ เพื่อให้สามารถสะท้อนความเสี่ยงที่แท้จริงของกิจการ ส่วน Adjusted Beta พัฒนาจากการศึกษาของ Blume (1975) ที่พบว่าเมื่อเวลาผ่านไป Bata จะปรับตัวเข้าสู่หนึ่ง ซึ่งสามารถประมาณค่าได้จากสมการต่อไปนี้

$$Adjusted\ Beta = 0.33(Historical\ Beta) + 0.67(1.0)$$

Dividend Growth Model

นอกจาก CAPM แล้ว Dividend Growth Model หรือ Gordon Growth Model เป็นอีกทางเลือกที่สามารถใช้คำนวณต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้นได้ อย่างไรก็ตาม แบบจำลองทางการเงินชนิดนี้ ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อประเมินราคาหลักทรัพย์ โดยการหามูลค่าปัจจุบันของเงินปันผลที่คาดว่าจะได้รับในอนาคต สำหรับปัญหาจากการใช้งาน Dividend Growth Model (Constant) ส่วนใหญ่มีรากฐานจากสมมติฐานตั้งต้น ได้แก่ แบบจำลองนี้ใช้ได้กับกิจการที่จ่ายเงินปันผลเท่านั้น (ไม่พิจารณาผลตอบแทนรูปแบบอื่นที่อาจได้รับจากการลงทุน ซึ่งนั่นหมายความว่า แบบจำลองนี้ ไม่เหมาะกับกิจการที่ระดมทุนด้วยหนี้) และอัตราการเติบโตของเงินปันผลจะต้องคงที่ตลอดไป (ตัวเลขนี้ไม่อาจรู้ได้อย่างแม่นยำ และมีแนวโน้มจะเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยทางธุรกิจ อีกทั้งตีความได้ว่ากิจการจะต้องอยู่ตลอดไปด้วย) รวมทั้งต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้นจะต้องคงที่ และสูงกว่าอัตราการเติบโตของเงินปันผล (กิจการไม่ได้เป็นไปตามเงื่อนไขเช่นนี้เสมอไป และการเปลี่ยนค่าของตัวแปรทั้งสอง มีผลอย่างมากต่อผลลัพธ์) จึงจะสามารถแปลผลการคำนวณได้

แม้ว่า Dividend Growth Model (Constant) จะเป็นแบบจำลองที่เรียบง่าย แต่ข้อจำกัดเหล่านี้ ทำให้ได้รับความนิยมน้อยกว่า CAPM โดยกิจการที่เหมาะกับ Dividend Growth Model (Constant) ควรจะอยู่ในธุรกิจที่ค่อนข้างอิ่มตัว คือ เป็นกิจการขนาดใหญ่ มีความมั่นคง ใช้โครงสร้างเงินทุนจากเจ้าของเป็นหลัก อัตราการเติบโตของธุรกิจอยู่ในระดับต่ำ ใช้เงินลงทุนไม่มาก และสามารถจ่ายเงินปันผลได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ กิจการที่มีลักษณะแตกต่างจากรายละเอียดข้างต้น ผู้ปฏิบัติสามารถใช้ Multistage Dividend Discount Model อย่างเช่น Three-Stage Dividend Discount Model ซึ่งพัฒนาต่อจาก Dividend Growth Model (Constant) เพื่อรองรับการคำนวณด้วยอัตราการเติบโตของเงินปันผลหลายระดับในช่วงเวลาต่าง ๆ แต่แน่นอนว่าแบบจำลองนี้ซับซ้อนขึ้น และไม่สามารถแก้ปัญหาของ Dividend Growth Model (Constant) ได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงควรพิจารณา Dividend Growth Model ร่วมกับทางเลือกอื่น เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ

โครงสร้างเงินทุน (Capital Structure)

โครงสร้างเงินทุนแสดงภาพรวมของกิจกรรมทางการเงิน หรือลักษณะการระดมทุนของกิจการ ซึ่งประกอบด้วยหนี้สิน และส่วนของเจ้าของ โดยโครงสร้างเงินทุนมีผลต่อความเสี่ยงทางการเงินของกิจการ และมูลค่าของกิจการ ซึ่งทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเงินทุน มักอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเงินทุนและมูลค่าของกิจการ เช่น Capital Structure Irrelevance (โครงสร้างเงินทุนไม่กระทบมูลค่าของกิจการ), Capital Structure with Taxes (ผลประโยชน์ทางภาษี ทำให้มูลค่ากิจการเพิ่มขึ้น เมื่อระดมทุนด้วยหนี้สิน), Tradeoff Theory (ต้นทุนจากการล้มละลายทำให้กิจการใช้โครงสร้างเงินทุนที่เป็นส่วนผสมระหว่างหนี้สินและส่วนของเจ้าของ ด้วยสัดส่วนที่มีต้นทุนของเงินทุนต่ำที่สุด), Agency Cost Theory (การแบ่งแยกระหว่างความเป็นเจ้าของกับการควบคุมจัดการ เพิ่มต้นทุนที่เกี่ยวข้องกับตัวแทน ซึ่งการระดมทุนด้วยหนี้สินช่วยให้ต้นทุนที่ผู้ถือหุ้นต้องแบกรับลดลง), Asymmetric Information (ผู้บริหารมีแนวโน้มที่จะระดมทุนด้วยวิธีการที่ต้องเปิดเผยข้อมูลน้อยที่สุดตาม Pecking Order Theory) เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการกำหนดโครงสร้างเงินทุนของกิจการ โดยอ้างอิงตามทฤษฎีข้างต้น ทำได้ไม่ง่ายนัก เพราะนอกจากแต่ละทฤษฎีจะมีสมมติฐานที่แตกต่างกันแล้ว ปัจจัยบางประการที่ใช้ตัดสินใจยังประเมินได้ยากอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญที่อ้างอิงจากทฤษฎี ซึ่งกิจการควรพิจารณาเมื่อต้องการกำหนดโครงสร้างเป้าหมาย (Target Capital Structure) เช่น ความเสี่ยงของธุรกิจ โดยธุรกิจที่มีความเสี่ยงสูง ควรระวังการระดมทุนด้วยหนี้สิน, สถานการณ์ทางภาษี หากกิจการได้รับผลประโยชน์ทางภาษี ก็อาจพิจารณาเพิ่มสัดส่วนของหนี้สิน, สัดส่วนสินทรัพย์ที่มีตัวตน (Tangible Assets) ถ้ามีมาก จะสามารถระดมทุนด้วยหนี้สินเพิ่มขึ้น, การกำกับดูแลกิจการที่ดี (Corporate Governance) ช่วยให้ต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้นลดลง จึงเพิ่มสัดส่วนส่วนของเจ้าของได้ เป็นต้น

ทั้งนี้ แม้ว่ากิจการจะกำหนดโครงสร้างเป้าหมาย แต่ก็ยังมีหลายปัจจัยที่ทำให้โครงสร้างเงินทุนคลาดเคลื่อนไปจากเป้าหมายนั้น เช่น มูลค่าตลาดเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้โครงสร้างทางการเงินไม่คงที่, สภาวะตลาดอาจทำให้ต้องเลี่ยง หรือเลือกการระดมทุนในลักษณะที่ทำให้โครงสร้างเงินทุนไม่เป็นไปตามที่วางแผน, ค่าธรรมเนียมวาณิชธนกิจ (Investment Banking Fee) ทำให้ต้องระดมทุนคราวละมาก ๆ และมีวันครบกำหนดอายุที่ยาว เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีประเด็นทางการปฏิบัติอื่น ๆ ที่มีผลกับการกำหนดโครงสร้างเงินทุน เช่น อันดับความน่าเชื่อถือ (Credit Rating) ซึ่งมีผลกับต้นทุนของหนี้สิน, การเปรียบเทียบโครงสร้างเงินทุนของกิจการในธุรกิจเดียวกัน ที่มีความเสี่ยงใกล้เคียงกัน, กฎระเบียบ นโยบาย และสถานการณ์การเมือง, ระดับความต้องการความยืดหยุ่นทางการเงิน, ขนาดของตลาดการเงินการธนาคารในแต่ละประเทศ, สถานการณ์ของธุรกิจและสภาพเศรษฐกิจ เป็นต้น

ต้นทุนของเงินทุน (Cost of Capital)

ต้นทุนของเงินทุน ประกอบด้วยสองส่วนหลัก ได้แก่ ต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้น และต้นทุนของหนี้สิน (Cost of Debt) เนื่องจากการระดมทุนด้วยหนี้ได้รับประโยชน์ทางภาษี (Tax Deductible) แต่หนี้สินที่เพิ่มขึ้น ก็นำมาซึ่งความเสี่ยงของการล้มละลาย กิจการจำนวนมากจึงนิยมใช้โครงสร้างเงินทุนที่เป็นส่วนผสมระหว่างแหล่งเงินทุนทั้งสอง เพื่อลดต้นทุนของเงินทุน ซึ่งจะทำให้มูลค่าปัจจุบันของกิจการสูงขึ้น ด้วยลักษณะดังกล่าวการคำนวณต้นทุนของเงินทุนจึงทำได้ด้วยการหาค่าเฉลี่ยของต้นทุนทางการเงินทุกประเภท โดยอ้างอิงตามสัดส่วน

โครงสร้างเงินทุน ซึ่งผลลัพธ์เรียกว่า ต้นทุนถัวเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก (Weighted Average Cost of Capital หรือ WACC) โดยต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้น นิยมคำนวณด้วย CAPM ซึ่งมีช่องโหว่ดังกล่าวไปแล้ว และต้นทุนของหนี้สิน ซึ่งควรคำนวณจากอัตราดอกเบี้ยจากแหล่งเงินกู้หากต้องการกู้เพิ่ม ร่วมกับอัตราภาษีส่วนเพิ่ม (Marginal Tax Rate) เพราะสะท้อนต้นทุนส่วนเพิ่มที่กิจการต้องแบกรับ หากต้องลงทุนใหม่ แต่กิจการส่วนใหญ่นิยมใช้อัตราดอกเบี้ยเฉลี่ยของหนี้สิน และอัตราภาษีที่แท้จริง (Effective Tax Rate) ที่ต้องจ่ายในปัจจุบัน

ต้นทุนของเงินทุนอาจถูกตีความว่าเป็นผลตอบแทนขั้นต่ำที่กิจการสมควรสร้างได้ เพื่อชดเชยความเสี่ยงที่แหล่งเงินทุนต้องแบกรับจากการลงทุนในโครงการ หรือกิจการ ซึ่งการตีความดังกล่าวถูกใช้กับกระบวนการตัดสินใจลงทุนในโครงการ (Capital Budgeting) ดังนั้น WACC จึงมีผลอย่างมากต่อการบริหารธุรกิจ ซึ่งข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง รวมถึงการคำนวณที่คลาดเคลื่อน ทำให้ได้ WACC ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง และความแตกต่างเชิงตัวเลขเพียงเล็กน้อย สามารถนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาด โดย WACC ที่ต่ำเกินไป ทำให้กิจการเลือกลงทุนในโครงการง่ายเกินไป ซึ่งโครงการเหล่านั้นอาจไม่สามารถสร้างผลตอบแทนในระดับที่เหมาะสม ส่วน WACC ที่สูงเกินไป ทำให้กิจการเลือกลงทุนยากเกินไป จนเสียโอกาสทางธุรกิจ

นอกจากความคลาดเคลื่อนโดยไม่ตั้งใจข้างต้น หลายองค์กรยังนิยมปรับ WACC ตามมุมมองของผู้บริหาร โดยพยายามปรับให้สอดคล้องกับลักษณะของโครงการ กล่าวคือ เพิ่ม WACC เมื่อพิจารณาโครงการที่มีความเสี่ยงสูง เช่น การเปลี่ยนห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) การลงทุนในต่างประเทศ การขยายธุรกิจไปสู่อุตสาหกรรมใหม่ เป็นต้น และลด WACC เมื่อพิจารณาโครงการที่มีความเสี่ยงต่ำ เช่น ซ่อมแซมเครื่องจักร ซื้อเครื่องมือเพิ่ม ขยายโกดัง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ไม่ควรตัดสินใจโดยอ้างอิง WACC ที่ได้จากการปรับค่า เพราะการปรับค่าจะทำให้ WACC คลาดเคลื่อนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ หากเป็นการลงทุนในโครงการ ควรประเมิน WACC โดยอ้างอิงจากลักษณะพื้นฐานของโครงการนั้น ๆ เนื่องจากความเสี่ยงของโครงการอาจไม่เหมือนกับความเสี่ยงปัจจุบันของธุรกิจหลัก ซึ่งมีผลต่อการคำนวณต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้น และต้นทุนของหนี้สิน

ตามทฤษฎีแล้ว สัดส่วนประเภทของเงินทุนที่ใช้ในการคำนวณ WACC นั้น ควรจะพิจารณาจากโครงสร้างเป้าหมาย (Target Capital Structure) ซึ่งเป็นโครงสร้างเงินทุนหลังระดมเงินทุนส่วนเพิ่มของกิจการ อย่างไรก็ตาม กิจการส่วนใหญ่กลับไม่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างเป้าหมาย แต่นิยมใช้สัดส่วนประเภทของเงินทุนจากข้อมูลในงบการเงิน ซึ่งเป็นข้อมูลอดีต เพื่อคำนวณ WACC โดยมีสมมติฐานว่าโครงสร้างเงินทุนจะยังคงอยู่อย่างเดิม แม้ว่าจะมีการระดมทุนเพิ่มเติมก็ตาม หากพิจารณาแล้วจะพบว่า การกระทำดังกล่าว ไม่สอดคล้องกับทฤษฎี แต่กลับเป็นที่นิยมในอุตสาหกรรม เพราะสามารถสื่อสารกับบุคลากรภายในองค์กรได้ง่ายกว่า และไม่ซับซ้อนในการคำนวณ รวมทั้งกิจการบางส่วนพิจารณาว่าเงินทุนส่วนเพิ่ม ไม่น่าจะทำให้โครงสร้างเป้าหมายเปลี่ยนไปมากนัก ทั้งนี้ หากผู้ปฏิบัติไม่พิจารณาโครงสร้างเป้าหมาย ซึ่งเป็นมุมมองต่ออนาคตของกิจการแล้ว ทางเลือกที่รองลงมา ควรจะเป็นมูลค่าตลาด (Market Value) ซึ่งแสดงสถานการณ์ปัจจุบันของธุรกิจ หรือเปรียบเทียบกับโครงสร้างเงินทุนของกิจการที่เป็นผู้นำตลาด หรือค่าเฉลี่ยของโครงสร้างเงินทุนในอดีต ตามลำดับ ซึ่งทางเลือกเหล่านี้ดีกว่าการใช้มูลค่าทางบัญชี (Book Value)

การตัดสินใจลงทุนในโครงการ (Capital Budgeting)

แม้ว่ากิจการควรจะลงทุนในทุกโอกาสที่เสริมความมั่งคั่งของผู้ถือหุ้น แต่เนื่องจากทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินทุนมีอยู่อย่างจำกัด กิจการจึงจำเป็นต้องเลือกโครงการที่คืนทุนเร็วที่สุด ทำกำไรมากที่สุด ให้ผลตอบแทนสูงที่สุด หรือสร้างมูลค่าเพิ่มมากที่สุด ทั้งนี้ Capital Budgeting เป็นกระบวนการสนับสนุนการตัดสินใจด้านการวางแผนการลงทุน ซึ่งนิยมใช้ประเมินโอกาสการลงทุนที่มีค่าใช้จ่ายสูง โดยเทคนิคของ Capital Budgeting จะให้ข้อมูลด้านความคุ้มค่าของการลงทุนในแง่มุมต่าง ๆ เนื้อหาต่อไปนี้แสดงข้อดีและข้อด้อยของเทคนิคที่สำคัญของ Capital Budgeting ซึ่งผู้ปฏิบัติควรคำนึงถึง และตัดสินใจโดยอ้างอิงจากข้อมูลและวิธีการที่หลากหลาย เพื่อลดความผิดพลาด เพราะนอกจากข้อจำกัดของแต่ละเทคนิคที่ระบุไว้ ความคลาดเคลื่อนของข้อมูลตั้งต้น และความผิดพลาดของการคำนวณตัวแปรที่เกี่ยวข้องด้วยทฤษฎีอื่นๆ ปัจจัยเหล่านี้ยังทำให้ผลลัพธ์ไม่แม่นยำอีกด้วย เช่น จำนวนเงินลงทุนของโครงการที่ซับซ้อน การคาดการณ์กระแสเงินสดที่จะได้จากโครงการที่มีอายุหลายปี การประเมินอัตราผลตอบแทนขั้นต่ำที่ยอมรับได้เพื่อตัดสินใจลงทุนในโครงการ (Hurdle Rate) เป็นต้น

1. ระยะเวลาคืนทุน (Payback Period)

แม้ว่าระยะเวลาคืนทุนจะเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยม เพราะเข้าใจง่ายที่สุด สื่อสารได้ชัดเจน และแสดงสภาพคล่องของโครงการได้ดี กล่าวคือ โครงการที่มีระยะเวลาคืนทุนเร็วโดยทั่วไปจะน่าสนใจกว่าโครงการที่มีระยะเวลาคืนทุนช้า เมื่อใช้เงินลงทุนเท่ากัน แต่วิธีการนี้ก็มีปัญหาที่สำคัญ คือ การไม่คำนึงถึงค่าของเงินตามเวลาและความเสี่ยงของโครงการ ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเปรียบเทียบโครงการที่มีระยะเวลาคืนทุนใกล้เคียงกัน แต่ลักษณะกระแสเงินสดต่างกัน กรณีนี้ หากตัดสินใจด้วยระยะเวลาคืนทุน จะพิจารณาว่าสามารถลงทุนในโครงการใดก็ได้ ทั้งที่กิจการควรลงทุนในโครงการที่ได้รับเงินเร็วกว่า เพราะมูลค่าปัจจุบันของกระแสเงินสดสูงกว่า ทั้งนี้ สามารถแก้ไขได้ด้วยวิธี Discounted Payback Period ซึ่งคำนวณระยะเวลาคืนทุนจากมูลค่าปัจจุบันของกระแสเงินสด อย่างไรก็ตาม ทั้งสองวิธีไม่พิจารณากระแสเงินสดที่จะได้รับจากโครงการหลังคืนทุน ซึ่งเงินจำนวนนี้แสดงความสามารถในการทำกำไรทั้งหมดของโครงการ นอกจากนี้ ผลลัพธ์ยังไม่เชื่อมโยงกับมูลค่าของกิจการด้วย

2. ดัชนีกำไร (Profitability Index)

ดัชนีกำไรเป็นเทคนิคการเปรียบเทียบผลตอบแทนกับเงินลงทุน โดยแสดงผลในรูปมูลค่าที่สร้างได้ต่อหนึ่งหน่วยเงินลงทุน ซึ่งวิธีการนี้สะท้อนผลกระทบจากค่าของเงินตามเวลา และความเสี่ยงของโครงการ ด้วยการใช้มูลค่าปัจจุบันของกระแสเงินสดในอนาคตทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของการคำนวณ ทั้งนี้ การตัดสินใจด้วยดัชนีกำไรจะเปรียบเทียบว่าผลลัพธ์ที่ได้มากกว่าหรือน้อยกว่าหนึ่ง ซึ่งโครงการที่มีดัชนีกำไรสูงจัดเป็นโครงการที่ให้ผลตอบแทนสูง แม้ว่าลักษณะดังกล่าวทำให้สามารถเปรียบเทียบความสามารถในการทำกำไรของโครงการที่ขนาดต่างกัน แต่ในทางกลับกัน การไม่พิจารณาขนาดของโครงการก็เป็นจุดอ่อนสำคัญของดัชนีกำไร เนื่องจากทำให้โครงการขนาดใหญ่ที่สร้างกระแสเงินสดได้มาก น่าสนใจน้อยกว่าโครงการขนาดเล็กที่ให้อัตราผลตอบแทนสูง แต่เพิ่มมูลค่าของกิจการได้น้อยกว่า ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณา

3. อัตราผลตอบแทนที่ได้รับจากโครงการ (Internal Rate of Return หรือ IRR)

IRR เป็นตัวเลขประมาณการณ์ความสามารถในการทำกำไรของโครงการ หรือเรียกได้ว่าเป็นอัตราการเติบโตของกระแสเงินสดของโครงการ ซึ่งกิจการไม่ควรลงทุนในโครงการที่มี IRR ต่ำกว่าต้นทุนของเงินทุนที่ต้องใช้ดำเนินโครงการนั้น และโครงการที่มี IRR สูงกว่า มักเป็นโครงการที่กิจการควรให้ความสนใจ เพราะมีโอกาสทำกำไรมากกว่า อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสมการ IRR มีรูปแบบที่ซับซ้อน การแก้สมการเพื่อหาค่าที่ถูกต้องด้วยวิธี Trial-and-Error ใช้เวลามาก จะสะดวกกว่าถ้าใช้เครื่องคิดเลขทางการเงิน หรือโปรแกรมสำเร็จรูปในการคำนวณ รวมถึงข้อจำกัดในการคำนวณกรณีที่โครงการมีการเปลี่ยนแปลงเครื่องหมายของกระแสเงินสดมากกว่าหนึ่งครั้ง ซึ่งจะมี IRR มากกว่าหนึ่งค่า นอกจากนี้ การใช้ IRR เพียงอย่างเดียวยังสามารถนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาด เพราะเป็นไปได้ที่โครงการที่มี IRR ต่ำ จะมีมูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value หรือ NPV) สูงกว่า เช่น โครงการที่มีอัตราการเติบโตของกระแสเงินสดต่ำ แต่สร้างผลตอบแทนต่อเนื่องเป็นเวลานาน สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กิจการมากกว่าโครงการอายุสั้นที่ IRR สูง (อย่างไรก็ตาม การลงทุนในโครงการระยะสั้นโดยอ้างอิงจาก IRR ก็อาจส่งผลดี เพราะเปิดโอกาสให้กิจการลงทุนในโครงการที่สร้างผลตอบแทนสูงขึ้นในอนาคต) เป็นต้น

ข้อควรระวังอีกประการของการใช้งาน IRR คือ สมมติฐานเรื่องอัตราผลตอบแทนที่ได้รับจากการนำกระแสเงินสดจากโครงการไปลงทุนต่อ (Reinvestment Rate) โดย IRR พิจารณาว่ากระแสเงินสดที่ได้รับจะถูกนำไปลงทุนต่อที่อัตราผลตอบแทนเดียวกับ IRR ซึ่งเป็นไปได้ยาก และไม่ได้แสดงถึงความสามารถในการทำกำไรที่แท้จริงของโครงการ การใช้ IRR จึงมีแนวโน้มทำให้โครงการน่าสนใจเกินความเป็นจริง โดยข้อจำกัดนี้มีผลอย่างมากกับกิจการที่มีต้นทุนของเงินทุนต่ำ ทั้งนี้ Modified Internal Rate of Return (MIRR) สามารถแก้ปัญหาโครงการที่มี IRR มากกว่าหนึ่งค่า และสมมติฐานเรื่อง Reinvestment Rate ได้ อย่างไรก็ตาม IRR และ MIRR ยังคงมีปัญหาเดียวกับดัชนีราคา เนื่องจากไม่เหมาะจะใช้เปรียบเทียบโครงการที่มีขนาดต่างกันมาก ดังนั้นจึงควรพิจารณาร่วมกับทางเลือกอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง NPV ซึ่งเป็นวิธีการที่สัมพันธ์กัน แต่แสดงผลด้วยตัวแปรคนละตัวในสมการ เพราะ IRR เป็นอัตราคิดลดที่ทำให้ NPV ของโครงการเป็นศูนย์

4. Project IRR และ Equity IRR

การศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ (Feasibility Study) ผู้ปฏิบัตินิยมแยก IRR ออกเป็น 2 ประเภท คือ Project IRR และ Equity IRR ซึ่งมีสมมติฐานต่างกัน โดย Project IRR พิจารณาเฉพาะกระแสเงินสดจากโครงการ แต่ไม่พิจารณากระแสเงินสดจากกิจกรรมทางการเงิน (Financing Cash Flow) หรือมีสมมติฐานว่าโครงการระดมทุนจากส่วนของเจ้าของเท่านั้น ในขณะที่ Equity IRR พิจารณากระแสเงินสดสุทธิจากโครงการและกิจกรรมทางการเงิน โดยมีสมมติฐานว่าโครงการระดมทุนจากหนี้สินและส่วนของเจ้าของประกอบกัน กล่าวได้ว่า Equity IRR เป็น Project IRR ของโครงการที่ใช้เงินกู้ร่วมด้วย ด้วยเหตุนี้ Equity IRR จึงได้รับผลกระทบจากต้นทุนของหนี้สิน (ต้นทุนส่วนของผู้ถือหุ้นไม่มีผลกับการคำนวณ Project IRR และ Equity IRR)

เนื่องจากเงินลงทุนจากส่วนของผู้ถือหุ้นลดลงเมื่อมีการระดมทุนด้วยหนี้สิน Project IRR จึงมักจะมีค่าน้อยกว่า Equity IRR อย่างไรก็ตาม มีโอกาสที่ Project IRR จะมีค่ามากกว่า Equity IRR โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีที่ต้นทุนของหนี้สินสูง ซึ่งทำให้กระแสเงินสดสุทธิลดลงจากการจ่ายดอกเบี้ยจำนวนมาก ดังนั้น จึงไม่ควรให้ความสำคัญกับ IRR โดยละเลยการลดต้นทุนของเงินทุน ซึ่งเป็นปัจจัยตั้งต้นที่มีผลต่อการตัดสินใจลงทุนใน

โครงการ และมูลค่าของกิจการ ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ Equity IRR ถูกใช้งานแพร่หลายในประเทศไทย โดยเฉพาะในการประเมินการลงทุนเพื่อแสดงตัวเลขที่จะนำเสนอผู้อนุมัติเพื่อการตัดสินใจ อย่างไรก็ตาม ผู้คำนวณ และผู้ตัดสินใจควรตระหนักถึงสมมติฐาน และความแตกต่างของ Project IRR และ Equity IRR รวมทั้งพิจารณาร่วมกับวิธีการอื่นด้วย

5. มูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value หรือ NPV)

NPV คำนวณจากผลต่างระหว่างมูลค่าปัจจุบันของกระแสเงินสดรับและจ่ายทั้งหมดของโครงการ ซึ่งคิดลดด้วยต้นทุนของเงินทุนที่ใช้ลงทุนในโครงการ อันแสดงถึงจำนวนเงินที่กิจการสร้างให้แก่นักลงทุน ดังนั้น กิจการจึงไม่ควรลงทุนในโครงการที่มี NPV ติดลบ เพราะจะทำลายความมั่งคั่งของกิจการและนักลงทุน ด้วยกระบวนการดังกล่าว ทำให้ NPV เป็นการตัดสินใจลงทุนในโครงการที่ได้รับการยอมรับมากที่สุด เหนือกว่า IRR และ Payback Period ซึ่งเป็นสองเทคนิคที่ได้รับความนิยมรองลงไป เนื่องจาก NPV คำนึงถึงค่าของเงินตามเวลา สะท้อนความเสี่ยงของโครงการ พิจารณากระแสเงินสดทั้งหมด เชื่อมโยงกับมูลค่ากิจการ รวมทั้งใช้เปรียบเทียบโครงการที่มีขนาด อายุ และลักษณะกระแสเงินสดต่างกันได้ดี

อย่างไรก็ตาม NPV ไม่คำนึงถึงความเป็นไปได้ที่จะปรับการลงทุนไปยังโครงการที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าในอนาคต ซึ่งอาจเสียโอกาสเพราะติดอยู่กับการลงทุนในโครงการที่มีอายุยาว ทั้งนี้ แม้ว่า NPV จะมีจุดอ่อนน้อยที่สุด แต่ก็ทำความเข้าใจได้ยากกว่าวิธีการอื่น ๆ อีกทั้งต้องอ้างอิงสมมติฐานและการประมาณการณ์หลายอย่างที่อาจทำให้การตัดสินใจคลาดเคลื่อน (การเปลี่ยนแปลงอัตราคิดลด ส่งผลกระทบอย่างมากต่อ NPV) นอกจากนี้วิธีการอื่น ๆ ก็ยังให้มุมมองที่ต่างออกไป เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจึงสมควรพิจารณา NPV ร่วมกับทางเลือกอื่น ยิ่งไปกว่านั้น ควรให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความอ่อนไหว (Sensitivity Analysis) โดยปรับสมมติฐานและค่าคาดคะเนของตัวแปรที่เกี่ยวข้อง เพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ต่าง ๆ ของโครงการประกอบด้วย

ความคลาดเคลื่อนของนักลงทุน

การใช้งานอัตราส่วนทางการเงิน

1. ความเสี่ยงของกิจการ

อัตราส่วนทางการเงิน ไม่ได้แสดงข้อมูลความเสี่ยงบางอย่างของกิจการ เช่น อัตราส่วนทางการเงินไม่สามารถบอกว่ากำไรที่สร้างได้นั้นมาจากสินค้ากี่ชนิด ขายให้ลูกค้ากี่ราย และพึ่งพาผู้จัดส่งวัตถุดิบ (Supplier) กี่ราย เพราะถ้ารายได้ส่วนใหญ่ของกิจการมาจากสินค้าเพียงไม่กี่ชนิด และขายให้ลูกค้ารายใหญ่เป็นหลัก รวมถึงสั่งซื้อวัตถุดิบจากผู้ค้ารายเดียว กิจการลักษณะนี้ย่อมมีความเสี่ยงสูง ส่งผลต่อมูลค่าของกิจการ นอกจากนี้กิจการที่เติบโตในระดับหนึ่ง มักพยายามเพิ่มยอดขายด้วยการขยายออกสู่ตลาดต่างประเทศ การดำเนินงานในลักษณะกิจการระหว่างประเทศ จะต้องเผชิญความเสี่ยงด้านอัตราแลกเปลี่ยน และความไม่แน่นอนทางการเมืองในประเทศต่าง ๆ ซึ่งประเด็นเหล่านี้ไม่สามารถวิเคราะห์ได้จากอัตราส่วนทางการเงิน ผู้ใช้อัตราส่วนทางการเงินจึงสมควรต้องตระหนักถึงช่องโหว่ที่เป็นไปได้ และใช้ข้อมูลรูปแบบอื่นประกอบการตัดสินใจ

2. ผลจากอัตราเงินเฟ้อ และฤดูกาล

เนื่องจากเงินเฟ้อทำให้มูลค่าที่แท้จริงลดลง เงินเฟ้อจึงเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อทุกส่วนของกิจการ รวมถึงต้นทุน และรายได้ ทำให้งบการเงินไม่สะท้อนมูลค่าที่แท้จริง ซึ่งนักลงทุนส่วนใหญ่มักจะละเลยประเด็นนี้ การคำนวณอัตราส่วนทางการเงินโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบจากอัตราเงินเฟ้อ จึงเป็นการสื่อสารข้อมูลที่ไม่แม่นยำ นอกจากนี้ การเปรียบเทียบอัตราส่วนทางการเงินของกิจการที่มีอายุต่างกันยังประสบปัญหาจากอัตราเงินเฟ้อ โดยกิจการที่อายุมากมีแนวโน้มที่จะมีมูลค่าทางบัญชีต่ำกว่า นอกจากนี้ ผลกระทบจากฤดูกาลก็มีผลต่อการคำนวณอัตราส่วนทางการเงินของบางธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจที่ต้องซื้อขายสินค้า เช่น มูลค่าผลผลิตและปริมาณสินค้าคงคลังเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งจากคุณภาพของสินค้า และความต้องการของตลาด ซึ่งปัญหาทั้งสองอย่างนี้ สามารถบรรเทาได้ด้วยการคำนวณอัตราส่วนทางการเงินจากงบรายไตรมาส

3. การคาดการณ์อนาคต

ถึงแม้ว่าการพิจารณาอัตราส่วนทางการเงินจะเป็นทางเลือกที่ง่ายที่สุดในการคาดการณ์อนาคตของกิจการ แต่การใช้งานเครื่องมือเหล่านี้จำเป็นต้องตระหนักถึงที่มาของอัตราส่วนทางการเงิน ว่าเป็นผลจากการคำนวณข้อมูลที่เคยเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งแสดงถึงสถานการณ์ในอดีตของกิจการ และแน่นอนว่าอัตราส่วนทางการเงินในอนาคตจะไม่เหมือนเดิม เพราะปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการประกอบธุรกิจเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เช่น บริษัทขยายธุรกิจ คู่แข่งปรับกลยุทธ์ มีบริษัทเกิดใหม่ รสนิยมลูกค้าเปลี่ยนไป มีสินค้าและบริการทดแทน การเปลี่ยนแปลงกฎหมายและนโนบายรัฐบาล เป็นต้น นอกจากนี้ เป็นเรื่องปกติที่จะพบว่าอัตราส่วนทางการเงินแต่ละชนิดของกิจการใด ๆ อาจไม่ได้ให้ข้อสรุปเดียวกัน คือ กิจการที่ดี อาจจะมีอัตราส่วนทางการเงินบางชนิดไม่ดี และกิจการที่กำลังประสบปัญหา อาจจะมีอัตราส่วนทางการเงินบางชนิดที่ดี เพราะฉะนั้น อัตราส่วนทางการเงินจึงควรอยู่ในฐานะข้อมูลประกอบการตัดสินใจ โดยใช้ร่วมกับข้อมูลด้านอื่น ๆ

4. ค่าเฉลี่ยอุตสาหกรรม

การเปรียบเทียบอัตราส่วนทางการเงินระหว่างกิจการในอุตสาหกรรมเดียวกัน เป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมในวงกว้าง แต่ตัวเลขดังกล่าวยังมีข้อจำกัด เช่น ในปัจจุบัน กิจการจำนวนมากขยายการดำเนินงานออกไปจากอุตสาหกรรมหลัก ทำให้กิจการแต่ละแห่งมีความผสมผสานระหว่างหลายอุตสาหกรรม จนอาจกล่าวได้ว่าแต่ละกิจการมีลักษณะเฉพาะของตัวเองสูงขึ้น ในขณะที่เส้นแบ่งความแตกต่างระหว่างอุตสาหกรรมกลับลดลง ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวน่าจะรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต เพราะฉะนั้น การสร้าง และการใช้งานอัตราส่วนทางการเงินโดยเฉลี่ยของอุตสาหกรรมจึงเป็นเรื่องยาก และมีความหมายน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นการพิจารณากิจการขนาดใหญ่ ซึ่งธุรกิจหลักมักจะอิ่มตัวเติบโตได้ยาก การเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยอุตสาหกรรม จึงควรพิจารณาเฉพาะส่วนธุรกิจที่ใกล้เคียงกัน

นอกจากนี้ ค่าเฉลี่ยอุตสาหกรรม ยังได้รับผลกระทบเช่นเดียวกับการคำนวณค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Arithmetic Mean) คือ การกระจายของข้อมูล และค่าผิดปกติ (Outliers) การที่กิจการในอุตสาหกรรมเดียวกันมีขนาดต่างกันมาก หรือมีบางกิจการที่ขนาดไม่ใกล้เคียงกับกิจการส่วนใหญ่ ทำให้ค่าเฉลี่ยอุตสาหกรรมไม่ได้แสดงถึงค่ากลางที่เหมาะสมของอุตสาหกรรมนั้น ๆ การนำตัวเลขดังกล่าวไปใช้ จึงอาจนำไปสู่ข้อสรุปที่คลาดเคลื่อน เช่น การวางแผนธุรกิจ โดยเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยอุตสาหกรรม หากส่วนแบ่งทางการตลาดส่วนใหญ่เป็นของรายใหญ่เพียงไม่กี่บริษัท เมื่อกิจการขนาดเล็กต้องการวางแผนการเติบโต โดยอ้างอิงตามค่าเฉลี่ยอุตสาหกรรม ค่าเฉลี่ยอุตสาหกรรมมีแนวโน้มที่จะต่างจากอัตราส่วนทางการเงินของบริษัทขนาดเล็กในระดับสูง การวางกลยุทธ์

โดยอ้างอิงจากข้อมูลดังกล่าวอาจนำไปสู่การดำเนินงานที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพิจารณากลุ่มตัวอย่างในการคำนวณค่าเฉลี่ยอุตสาหกรรมให้ตรงกับวัตถุประสงค์

การคิดดอกเบี้ยแบบ Flat Rate (Installment Loan)

การเป็นหนี้นั้นเป็นเรื่องปกติของผู้บริโภค หรือประชาชนโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม สถาบันการเงินมีการให้สินเชื่อหลายรูปแบบ ทั้งนี้ อัตราดอกเบี้ยที่สถาบันการเงินคิดกับผู้ขอสินเชื่อ ขึ้นกับปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความเสี่ยง หลักประกัน ประเภทของสินเชื่อ เป็นต้น สินเชื่อประเภทหนึ่งที่ได้รับความนิยมอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย คือ สินเชื่อรถยนต์ ซึ่งรวมถึงสินเชื่อรถจักรยานยนต์ด้วย สินเชื่อเหล่านี้ มีวิธีคำนวณที่แตกต่างจากสินเชื่ออสังหาริมทรัพย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากการคิดดอกเบี้ยของสินเชื่อรถยนต์นั้น เป็นการคิดดอกเบี้ยจากเงินต้นเต็มจำนวนตลอดระยะเวลากู้เงิน แล้วทยอยผ่อนชำระคืนเป็นงวดตามระยะเวลาการให้สินเชื่อ ซึ่งต่างจากการผ่อนชำระสินเชื่อบ้าน ที่เมื่อจ่ายค่างวดแล้ว เงินต้นของงวดถัดไปจะลดลง ตามการผ่อนชำระในแต่ละงวด เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว จะพบว่าสินเชื่อรถยนต์มีการคิดอัตราดอกเบี้ยที่แท้จริงต่อปี (Effective Annual Rate) ในอัตราที่ค่อนข้างสูง ซึ่งผู้ขอสินเชื่อรถยนต์ในประเทศไทยมักไม่เข้าใจต้นทุนที่แท้จริงที่พวกเขาต้องแบกรับ ทั้งนี้ เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของสถาบันการเงิน และผู้กู้ ที่จะต้องสื่อสารให้เข้าใจตรงกัน และนำเสนอผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่ยุติธรรมกับผู้บริโภค

ใบสำคัญแสดงสิทธิที่จะซื้อหุ้นสามัญ (Warrant)

Warrant เป็นตราสารอนุพันธ์ (Derivative) ประเภทหนึ่ง ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้บริหารความเสี่ยงจากความผันผวนของมูลค่าหลักทรัพย์อ้างอิง ซึ่งในที่นี้คือราคาหุ้น หรือราคาหลักทรัพย์ของบริษัทใดบริษัทหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติกลับพบว่า นักลงทุนส่วนใหญ่นิยมซื้อขาย Warrant อย่างกว้างขวาง เนื่องจากใช้เงินลงทุนน้อยกว่า (Leverage) เมื่อเปรียบเทียบกับการซื้อหลักทรัพย์อ้างอิงโดยตรงในจำนวนที่เท่ากัน Warrant จึงเป็นแหล่งเก็งกำไรที่สำคัญในตลาดทุนปัจจุบัน ทั้งนี้ หากพิจารณาจะพบว่า การซื้อขาย Warrant ผิดวัตถุประสงค์ของการขาย Warrant ของบริษัท นอกจากนี้ ในปัจจุบันกิจการยังนิยมเสนอขายหุ้นเพิ่มทุน พร้อมให้ Warrant แก่นักลงทุน เพื่อเพิ่มแรงจูงใจให้นักลงทุนซื้อหุ้นของกิจการ ซึ่งหากพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของ Warrant ข้างต้นจะพบว่า การออก Warrant ในปัจจุบันนั้น ก็ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดั่งเดิมของ Warrant ซ้ำร้ายยังเพิ่มความผันผวนให้กับหลักทรัพย์เหล่านั้นมากขึ้น

การใช้ค่าเฉลี่ยเลขคณิตและค่าเฉลี่ยเรขาคณิต (Arithmetic Mean และ Geometric Mean)

การวัดผลการดำเนินงาน หรืออัตราผลตอบแทนการลงทุนนั้น ทฤษฎีทางการเงินแนะนำให้ใช้การคำนวณค่าเฉลี่ยเลขาคณิต เพื่อสะท้อนผลการดำเนินงานที่แท้จริงของกิจการ แต่ในทางปฏิบัติ นักลงทุนส่วนใหญ่ นิยมวัดอัตราผลตอบแทนการลงทุน ด้วยการพิจารณาจากมูลค่าเงินลงทุน ณ จุดเริ่มต้นและสิ้นสุดการลงทุน โดยไม่คำนึงถึงสิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาดังกล่าว ซึ่งการคำนวณลักษณะนี้สอดคล้องกับวิธีค่าเฉลี่ยเลขคณิต ทั้งนี้ การหาค่าเฉลี่ยเลขคณิต เหมาะกับค่าที่เป็นอิสระต่อกัน แต่ผลการดำเนินงาน หรืออัตราผลตอบแทนการลงทุนนั้น เป็นสถานการณ์ที่ต่อเนื่อง และส่งผลถึงกัน ดังนั้น ค่าเฉลี่ยเลขคณิตจึงไม่สามารถสะท้อนผลการดำเนินงานที่แท้จริงของการลงทุน ยกตัวอย่างเช่น หากผลการลงทุนปีใดปีหนึ่งให้ผลขาดทุน 100% หลังจากนั้นย่อมเป็นไปได้ยากที่อัตราผลตอบแทนการลงทุนโดยภาพรวมจะกลับมาเป็นบวก ซึ่งค่าเฉลี่ยเลขคณิตไม่สามารถสะท้อนความเป็นจริงจากเหตุการณ์ดังกล่าว

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

บทความฉบับนี้รวบรวมความคลาดเคลื่อนในการใช้งานทฤษฎีทางการเงิน โดยแบ่งออกเป็นสองกลุ่มหลัก คือ ความคลาดเคลื่อนในระดับองค์กร และความคลาดเคลื่อนของนักลงทุน แม้จะไม่สามารถนำเสนอได้ทุกประเด็น แต่จะเห็นได้ว่าการใช้งานทฤษฎีทางการเงิน ที่แม้จะเป็นสาขาวิชาใหม่ ยังมีทฤษฎีที่สำคัญไม่มากนัก แต่กลับมีความคลาดเคลื่อนหลากหลาย โดยการใช้งานทฤษฎีอย่างไม่ถูกต้อง นอกจากลดทอนประสิทธิภาพที่สมควรได้รับจากทฤษฎีแล้ว ยังนำไปสู่ความเสียหายในหลายระดับอีกด้วย เพื่อบรรเทาปัญหาเหล่านั้น บทความฉบับนี้จึงชี้แจงวัตถุประสงค์และการใช้ทฤษฎีที่ถูกต้อง อีกทั้งเสนอทางเลือกเพื่อลดความผิดพลาด ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปว่า ปัจจุบันยังไม่มีทฤษฎีทางการเงินที่สมบูรณ์แบบ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติควรพิจารณาข้อมูลและทางเลือกอย่างรอบด้าน เชื่อว่าบทความฉบับนี้จะเป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และลดช่องว่างระหว่างนักวิชาการกับผู้ปฏิบัติ ซึ่งความเชื่อมโยงดังกล่าว จะทำให้การพัฒนาทฤษฎีในอนาคตสอดคล้องกับการปฏิบัติมากยิ่งขึ้น อันจะส่งผลดีต่อวงการการเงิน และสังคมในภาพรวม

เอกสารอ้างอิง

Black, F., 1972, “Capital Market Equilibrium with Restricted Borrowing”, *The Journal of Business*, 45 (3), pp. 444-455.

Black, F., and Scholes, M., 1973, “The Pricing of Options and Corporate Liabilities”, *Journal of Political Economy*, 81 (3), pp. 637-654.

Blume, M, 1975, “Beta and the Regression Tendencies”, *Journal of Finance*, 30 (3), pp. 785-795.

Brigham, E.F., and Ehrhardt, M.C., 2010, Financial Management: Theory and Practice, South-Western Cengage Learning.

Copeland, T.E., Weston, J.F., and Shastri, K., 2005, Financial Theory and Corporate Policy, Addison Wesley.

Fama, E. F., 1970, “Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work”, *The Journal of Finance*, 25 (2), pp. 383-417.

Lintner, J., 1965, “The Valuation of Risk Assets and the Selection of Risky Investments in Stock Portfolios and Capital Budgets”, *The Review of Economics and Statistics*, 47 (1), pp. 13-37.

Lintner, J., 1969, “The Aggregation of Investor’s Diverse Judgments and Preferences in Purely Competitive Security Markets”, *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 4 (4), pp. 347-400.

Markowitz, H., 1952, “Portfolio Selection”, *The Journal of Finance*, 7 (1), pp. 77-91.

Miller, M. H., and Modigliani, F., 1961, “Dividend Policy, Growth, and the Valuation of Shares”, *The Journal of Business*, 34 (4), pp. 411-433.

Modigliani, F., and Miller, M. H., 1958, "The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment", *The American Economic Review*, 48 (3), pp. 261-297.

Mossin, J., 1966, "Equilibrium in a Capital Asset Market", *Econometrica*, 34 (4), pp. 768-783.

Ross, S. A., 1976, "The Arbitrage Theory of Capital Asset Pricing", *Journal of Economic Theory*, 13, pp. 341-360.

Sharpe, N. F., 1963, "A Simplified Model for Portfolio Analysis", *Management Science*, 9 (2), pp. 277-293.

Sharpe, N. F., 1964, "Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk", *The Journal of Finance*, 19 (3), pp. 425-442.

Tobin, J., 1958, "Liquidity Preference as Behavior towards Risk", *The Review of Economic Studies*, 25 (2), pp. 65-86.

Treynor, J. L., 1961, "Toward a Theory of Market Value of Risky Assets", unpublished manuscript.

การศึกษาการควบคุมเงินสกุลดิจิทัล

เอกชัย นิตยาเกษตรวัฒน์*

บทคัดย่อ

เงินสกุลดิจิทัลหรือเงินสกุลคริปโต (Cryptocurrency) เช่นบิตคอยน์ (Bitcoin) ได้รับการติดตามจากสื่อเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากมูลค่าที่ผันผวนอย่างรุนแรง บิตคอยน์และเงินสกุลดิจิทัลส่วนใหญ่ถูกพัฒนามาจากเทคโนโลยีทางการเงิน (Financial Technology: Fintech) ที่เรียกว่าบล็อคเชน (Blockchain) ซึ่งไม่เปิดเผยตัวตนของผู้โอนและผู้รับโอน และมักจะอ้างว่ามีค่าใช้จ่ายในการโอนต่ำมาก เพราะว่าไม่ต้องผ่านสถาบันการเงิน ทำให้เป็นเครื่องมือในการกระทำที่อาจผิดกฎหมาย ดังนั้นหน่วยงานกำกับดูแลจึงควรให้ความสนใจต่อเงินสกุลดิจิทัล เพราะการค้าเงินเหล่านี้อาจก่อให้เกิดฟองสบู่และอาจส่งผลต่อระบบการเงินการธนาคาร ตลอดจนความเสี่ยงในระบบการเงินและเศรษฐกิจ ธนาคารกลางและหน่วยงานกำกับดูแลควรส่งสัญญาณเตือนนักลงทุนถึงความเสี่ยงจากการลงทุนในเงินสกุลดิจิทัล และควรสร้างความโปร่งใสในการค้าเงินเหล่านี้ ทั้งยังควรสร้างเสถียรภาพทางการเงิน แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ควรเป็นอุปสรรคในการพัฒนาเทคโนโลยีทางการเงิน

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: aeknit@nida.ac.th

The Study of Digital Currency Control

Aekkachai Nittayagasetwat*

Abstract

Cryptocurrencies, i.e., bitcoin, have been receiving considerable press of late, driven mainly by wide swings in value in the cryptocurrency exchanges. Bitcoin and most of cryptocurrencies have been developed by the financial technology called the Blockchain which provides anonymity to its players and it claims to have would pay minimal transaction costs mainly because it avoids the cost of financial intermediation. That is why it is a possibility to evade the rule of law. Regulators worry about cryptocurrencies because they may cause a bubble and might affect the banking system, and most of all, on systemic risk, if any. Therefore, central banks and regulators should warn investors about the high risk involved and ensure transparency in cryptocurrency trading activity. They should promote financial stability while they would not impede financial development.

* School of Business Administration, National Institute of Development Adminstration (NIDA)
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: aeknit@nida.ac.th

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วในปัจจุบันทำให้เกิดการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างบุคคลต่อบุคคลได้อย่างไม่เคยมีมาก่อนในอดีต และก่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ขึ้น โดยในด้านการเงินนวัตกรรมหนึ่งที่สำคัญคือ เงินสกุลดิจิทัล (Digital Currency) หรือเงินสกุลคริปโต (Cryptocurrency) ซึ่งอาจนำมาใช้ได้อย่างกว้างขวางในทุกประเทศโดยผ่านระบบการสื่อสารทางอินเตอร์เน็ต เช่น กรณีของบิทคอยน์ (Bitcoin) ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมมากในหลายประเทศ กระทั่งมีคนจำนวนมากนำเงินสกุลหลัก เช่นเงินดอลลาร์สหรัฐ มาเปลี่ยนเป็นบิทคอยน์ เพื่อถือไว้ลงทุนเหมือนถือเงินตราต่างประเทศนอกเหนือจากการนำมาใช้จ่ายจริง หรือในกรณีเบอร์เกอร์คิงนำ วอปเปอร์คอยน์ (Whoppercoin) สกุลเงินดิจิทัลของตัวเองมาใช้ในประเทศรัสเซีย

ในมุมบวก การนำเงินสกุลดิจิทัลดังกล่าวมาใช้อย่างกว้างขวาง จะช่วยให้การซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศเป็นไปอย่างคล่องตัวผ่านเงินสกุลดิจิทัลซึ่งเป็นเงินตราระหว่างประเทศอย่างแท้จริง ช่วยลดค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเงินจากสกุลหนึ่งเป็นอีกสกุลหนึ่ง สำหรับประชาชนทั่วไป การใช้เงินดิจิทัลทำให้ไม่ต้องพกเงินติดตัวจำนวนมาก จึงมีความปลอดภัยต่อการที่อาจถูกจี้ปล้นได้ และช่วยลดปัญหาการวิ่งราวเงินสดหรือการล้วงกระเป๋าที่เคยเกิดขึ้นในอดีตด้วย

อย่างไรก็ตามการนำเงินสกุลดิจิทัลมาใช้อาจส่งผลในแง่ลบด้วยเช่นกัน เพราะอาจทำให้อำนาจในการควบคุมเงินสกุลต่าง ๆ ของแต่ละประเทศลดลง และส่งผลให้ภาครัฐไม่สามารถนำนโยบายการคลังและนโยบายการเงินมาใช้เพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจด้วยเครื่องมือที่มีอยู่เดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นหากเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจขึ้น อาจจะส่งผลยาวนานกว่าในอดีตได้ การควบคุมภาวะเงินเฟ้อหรือภาวะเงินฝืดก็จะทำผ่านนโยบายการเงินได้ยากขึ้น

นอกจากนี้ การนำเงินดิจิทัลมาใช้โดยปราศจากการควบคุมจะทำให้ยากแก่การสืบถึงเจ้าของเงินดิจิทัลและต้นทางของการจ่ายเงินดิจิทัลด้วย การสืบค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับอาชญากรรมโดยผ่านการตรวจสอบเส้นทางทางธุรกรรมการเงินจะเป็นไปได้ยากมาก อาจทำให้การแก้ไขปราบปรามปัญหาดังกล่าวมีประสิทธิภาพลดลงได้ สำหรับผู้ที่เก็บความมั่งคั่งไว้ในรูปเงินดิจิทัลก็อาจมีความเสี่ยงจากการลืมรหัสสู่บัญชีเงินดิจิทัลของตนได้ หรือไม่มีใครทราบรหัสของตนเมื่อเสียชีวิตก็จะทำให้เงินดิจิทัลดังกล่าวไม่สามารถส่งต่อไปยังทายาทหรือผู้ที่ต้องการยกมรดกเงินดิจทัลให้ แต่หากบอกรหัสให้ผู้อื่นทราบ ก็มีความเสี่ยงที่จะโดนขโมยเงินได้ เมื่อไม่มีใครทราบรหัสเงินดิจิทัลดังกล่าว เงินปริมาณดังกล่าวก็จะไม่ไหลเวียนอยู่ในระบบและไม่มีใครสามารถนำมาใช้ต่อไปได้

ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับผลกระทบเกิดจากการใช้เงินดิจิทัลและการควบคุมเงินสกุลดิจิทัล (Digital Currency Control) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยทำให้เกิดการตื่นตัวในการป้องกันและแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการใช้เงินดังกล่าว ตลอดจนปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การตรวจสอบเครือข่ายอาชญากรรมผ่านเส้นทางทางการเงิน ด้วย

งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของการใช้เงินสกุลดิจิทัลและการควบคุมเงินสกุลดังกล่าว ตลอดจนรวบรวมบทวิเคราะห์เพื่อหามาตราการที่อาจนำมาใช้ควบคุมเงินสกุลดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ

1. ลักษณะพื้นฐานของเงินสกุลดิจิทัล

ในบทนี้จะอธิบายว่าเงินสกุลดิจิทัลคืออะไร รวมทั้งบทบาทของเงินสกุลดิจิทัล ที่จะส่งผลดีและผลเสียของระบบการเงิน ธุรกิจและเศรษฐกิจทั้งในระดับภูมิภาคและในระดับโลก ตลอดจนตัวอย่างเงินสกุลดิจิทัลที่สำคัญและได้รับความนิยมซื้อขายกันในขณะนี้

เงินสกุลดิจิทัลหรือเงินสกุลคริปโต[1] (Cryptocurrency) เป็นเงินตราที่ไม่มีตัวตน (Nonphysical Money) ที่ถูกออกแบบมาเพื่อใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน (Medium of Exchange) โดยถูกพัฒนามาจากศาสตร์การถอดรหัส (Cryptography) ในการยืนยันธุรกรรม (Transaction Verification) และสร้างปลอดภัยในการถ่ายโอน (Transfer) ตลอดจนการใช้ศาสตร์ดังกล่าวในการควบคุมการสร้างเงินหน่วยใหม่ของเงินสกุลดิจิทัลนั้น ๆ กล่าวคืออุปทาน (Supply) จะถูกจำกัดไม่ให้เกินระดับที่กำหนดไว้ ซึ่งต่างจากเงินตราที่มีตัวตนที่ออกโดยธนาคารกลางของประเทศต่าง ๆ เช่นธนบัตรที่สามารถพิมพ์ขึ้นมาใหม่ได้ โดยไม่มีการจำกัดปริมาณไว้ล่วงหน้า

เงินสกุลดิจิทัลกำลังมีบทบาทอย่างสูงในระบบการเงินโลก และได้รับความสนใจอย่างมาก ซึ่งจะเห็นได้จากข่าวที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ ตลอดจนการประชุมสัมมนาที่มีการวิเคราะห์ถึงบทบาท ข้อดี ข้อเสีย ตลอดจนประโยชน์ที่จะได้รับจากนวัตกรรมใหม่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคาดหมายว่าเงินสกุลดิจิทัลจะเป็นเครื่องมือในการระดมทุนที่สำคัญในปัจจุบันและในอนาคต อย่างไรก็ตามก็มีข้อควรระวังหรือการตักเตือนจากหน่วยงานกำกับดูแลทางเศรษฐกิจและการเงินของประเทศต่าง ๆ อย่างมากเช่นกัน เนื่องจากการลงทุนในเงินดิจิทัลสกุลต่าง ๆ ยังมีความเสี่ยงที่สูงมากจากความผันผวนอย่างรุนแรงในช่วงเวลาสั้น ๆ ของมูลค่าเงินตรา และยังไม่มีหลักประกันในความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นจากการลงทุนในเงินสกุลดิจิทัลเหล่านี้

เงินสกุลดิจิทัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งบิตคอยน์[2] (Bitcoin) ซึ่งเป็นเงินสกุลดิจิทัลที่ได้ความนิยมสูงสุด และได้รับความสนใจอย่างมากทั้ง ๆ ที่ปริมาณการซื้อขายอยู่ในระดับที่ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบเทียบเงินสกุลอื่น ๆ ที่ออกโดยรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ การที่บิตคอยน์สามารถดึงดูดความชื่นชมของผู้คนในปัจจุบัน อาจมาจากความเชื่อที่ว่าบิตคอยน์สามารถรักษามูลค่า (Store Value) ได้เหนือกว่าเงินตราแห่งรัฐ (Fiat Currency) ที่ออกโดยธนาคารกลางของประเทศต่าง ๆ เนื่องจากอุปทานของบิตคอยน์ที่ถูกจำกัดโดยผู้ที่สร้างเงินสกุลดังกล่าว ทำให้ไม่เกิดภาวะเงินเฟ้อเพราะไม่สามารถเพิ่มปริมาณเงินขึ้นได้ นอกจากนี้ บิตคอยน์ถูกพัฒนาจากเทคโนโลยีบล็อคเชน (Blockchain) ซึ่งหลายคนเชื่อว่าการโอนเงินสกุลนี้จะทำมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำที่สุด เนื่องจากไม่ต้องมีสถาบันการเงินที่ตัวกลางในการโอน และผู้ที่ทำการโอนเงินก็ไม่ต้องเปิดเผยตัวตน ทำให้ผู้ลงทุนในเงินสกุลเหล่านี้สามารถเก็บซ่อนความมั่งคั่ง ไม่ให้เป็นที่จับตาของผู้คนทั้งหลาย โดยเฉพาะอาชญากรที่จ้องจะหาโอกาสขโมยเงินและคุกคามความปลอดภัยของผู้ที่มีความมั่งคั่งเหล่านั้น เงินสกุลดิจิทัล เช่น บิตคอยน์ จึงกำลังได้รับความสนใจจากนักลงทุนและสาธารณชนเป็นอย่างมากในปัจจุบัน

---

1 ที่มา: https://coinranking.com/

2 แถลงการณ์จากการประชุมของคณะกรรมการเงาในการกำกับกฎระเบียบทางการเงินแห่งเอเชีย (Asian Shadow Financial Regulatory Committee: ASFRC) ครั้งที่ 31 ระหว่างวันที่ 25-27 มกราคม 2561 ณ NIDA Business School กรุงเทพฯ หัวข้อการประชุมคือ เงินสกุลดิจิทัล หรือ Cryptocurrency จะเป็นอย่างไรต่อไป

อย่างไรก็ตาม ความนิยมของเงินสกุลดิจิทัลมาจากราคาที่ผันผวนอย่างมากของเงินดิจิทัลสกุลต่าง ๆ ทำให้การลงทุน (หรือการเก็งกำไร) มีศักยภาพในการทำกำไรมหาศาลจากส่วนต่างของราคา (Capital Gain) ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลหลักของความนิยมการลงทุนในเงินสกุลดิจิทัล เช่นอัตราแลกเปลี่ยนเป็นเงินสกุลหลัก อย่างดอลลาร์สหรัฐ (US Dollar: USD) สามารถเหวี่ยงได้อย่างรุนแรงในช่วงเวลาสั้นๆ โดยในปัจจุบัน (ณ มกราคม 2561) มีเงินสกลุดิจิทอลกว่า 2,500 สกุล และตั้งแต่ต้นเดือนมกราคมมูลค่าตลาดของเงินสกุลดิจิทัลได้ดิ่งลงจาก 8.3 แสนล้านดอลลาร์ เหลือเพียบ 5.45 แสนล้านดอลลาร์ภายใน 3 สัปดาห์ตั้งแต่เปิดตลาดตอนต้นปี โดยบิตคอยน์และบิตคอยน์แคช (Bitcoin Cash) มีมูลค่ารวมกันเท่ากับ 2.15 แสนล้านดอลลาร์ในปัจจุบัน ในขณะที่มูลบริษัทที่ใหญ่ที่สุดในโลกอย่าง Apple Inc. มีมูลค่าตลาดประมาณ 8.8 แสนล้านบาท ซึ่งเป็นมูลค่าที่นักลงทุนเต็มใจที่จะจ่ายสำหรับกำไรของบริษัทในอนาคต แต่บิตคอยน์ไม่ได้มีธุรกิจ ไม่มีมูลค่าที่แท้จริง (Intrinsic Value) ไม่มีกระแสเงินสด จึงไม่มีกำไร (หรือขาดทุน) จากการดำเนินธุรกิจ

เงินสกุลดิจิทัลไม่แม้แต่จะมีลักษณะของเงินตราด้วยซ้ำ เนื่องจากไม่ได้มีคุณสมบัติที่สำคัญ 3 ประการของเงินตราคือเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน สามารถเก็บมูลค่า และใช้เป็นหน่วยเปรียบเทียบในการบันทึกบัญชี ซึ่งเงินสกุไม่ใช่เป็นตัวกลางของการแลกเปลี่ยน เพราะไม่สามารถนำไปซื้อหรือแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือบริการอย่างแพร่หลาย ไม่มีเสถียรภาพในการเก็บมูลค่า เพราะผู้คนไม่เชื่อมั่นในมูลค่า และไม่ได้เป็นหน่วยที่ใช้ในการบันทึกบัญชี คนที่ซื้อเงินสกุลดิจิทัลคาดหวังเพียงแค่มูลค่าที่จะสูงขึ้น ไม่ได้มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับสินทรัพย์ทางการเงินทั้งหลาย และไม่ได้มีบทบาทในการทำความตกลงซื้อขายสินค้าหรือบริการ และไม่ได้มีส่วนในการสร้างเสถียรภาพทางการเงิน ยิ่งไปกว่านั้นผู้ที่ทำการโอนเงินไม่ต้องเปิดเผยตัวตน จึงมีความเป็นไปได้ที่บางคนจะทำอาชญากรรมทางการเงินผ่านทางบิตคอยน์ ไม่ว่าจะเป็นการฟอกเงิน การเลี่ยงภาษี การก่อการร้าย การค้ายาเสพติด และการล้วงข้อมูลทางคอมพิวเตอร์โดยกลุ่มแฮกเกอร์ (Hacker)

จากราคาที่ผันผวนอย่างมากของเงินสกุลดิจิทัล สร้างผลตอบแทนมหาศาลในการลงทุนในเงินสกุลดิจิทัลในช่วงเวลาสั้น แต่ผลตอบแทนที่สูงย่อมควบคู่กับความเสี่ยงที่สูง จากราคาที่ผันผวนอย่างยิ่งยวด ตลอดจนกระบวนการแลกเปลี่ยนที่ไม่มีความโปร่งใสและขาดกฎระเบียบในการกำกับดูแล ซึ่งเสี่ยงมากที่จะถูกโจมตีทางไซเบอร์ (Cyberattack) โดยผู้เสียหายไม่สามารถเรียกร้องความเสียหายจากใครได้เลย

ความจริงแล้ว ทางการและผู้กำกับดูแลของประเทศต่าง ๆ ก็มีความกังวลกับพัฒนาการและการเก็งกำไรในเงินสกุลดิจิทัล ที่มีทีท่าจะเป็นฟองสบู่ ซึ่งถ้าแตกขึ้นมาจะมีผู้เสียหายเป็นวงกว้างในหลาย ๆ ภาคส่วนในหลาย ๆ ประเทศ ทำให้มีความกดดันให้รัฐบาลเข้ามากำกับดูแลการทำธุรกรรมในเงินสกุลดิจิทัลอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อเป็นการปกป้องนักลงทุน นอกจากนี้ทางการยังมีความกังวลผลกระทบจากการค้าเงินสกุลดิจิทัลต่อเสถียรภาพทางการเงิน (Financial Stability) ของประเทศ ทั้งในแง่ของการดำเนินนโยบายทางการเงิน ตลอดจนผลกระทบต่อระบบธนาคารและสถาบันการเงิน และยิ่งไปกว่านั้นความเป็นไปได้ของความเสี่ยงต่อระบบ (Systemic Risk) อาจจะก่อวิกฤตการณ์การเงินที่ลุกลามเป็นวงกว้าง ซึ่งในการนี้ หน่วยงานกำกับดูแลจึงต้องหาวิธีจัดการกับเงินสกุลดิจิทัลเหล่านั้น

ตัวอย่างเช่นประเทศเกาหลีใต้ ซึ่งหน่วยงานกำกับดูแลได้ออกกฎระเบียบกำหนดให้ธนาคารและตลาดหลักทรัพย์รายงานตัวตนของผู้โอนและผู้รับโอนเงินสกุลดิจิทัลต่าง ๆ นั่นก็คือทำให้การลงทุนและซื้อขายตลอดจนการทำธุรกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเงินสกุลดิจิทัลมีความโปร่งใส ในทางตรงกันข้าม ทางการประเทศญี่ปุ่นกลับให้ความเสรีในการประกอบธุรกรรมที่เกี่ยวกับเงินสกุลดิจิทัล โดยเพียงกำหนดให้บริษัทต้องลงทะเบียนเพื่อประกอบธุรกรรมที่เกี่ยวข้องกับเงินสกุลดิจิทัล แต่โดยส่วนใหญ่ซึ่งรวมทั้งหน่วยงานในสหรัฐฯ ต่างก็ดำเนินนโยบายนิ่งเฉย เพื่อรอดูความชัดเจนของเงินสกุลดิจิทัลว่าจะส่งผลดีและผลเสียต่อตลาดการเงินและเศรษฐกิจโดยรวมอย่างไร และจะกำหนดนโยบายเมื่อปริมาณการซื้อขายรวมทั้งระดับราคา มีความผันผวนจนมีนัยสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ รู้สึกถึงความยากลำบากในการเก็บภาษีรายได้จากการลงทุนในเงินสกุลดิจิทัล และยังต้องกังวลถึงการระดมทุนจากสาธารณชนในรูปแบบของการเสนอขายเงินสกุลดิจิทัลเป็นครั้งแรก (Initial Coin Offering: ICO) ซึ่งหน่วยงานกำกับดูแลในหลายประเทศรวมทั้งสหรัฐฯ ได้นำเสนอมาตรการและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับ ICO เพื่อให้แน่ใจว่านักลงทุนได้รับข้อมูลอย่างเพียงพอก่อนตัดสินใจลงทุนใน ICO นอกจากนี้ธนาคารในหลายประเทศก็กำลังศึกษาถึงความจำเป็นและความเป็นไปได้ในการออกเงินสกุลดิจิทัลที่เป็นทางการ และจะเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของเงินตรานอกเหนือจากในรูปลักษณ์ที่เป็นธนบัตรหรือเหรียญดังในปัจจุบัน ทั้งยังเป็นการขัดขวางการออกเงินสกุลดิจิทัลขององค์กรเอกชนที่ไม่มีการรับรองจากรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ

2. ตัวอย่างเงินสกุลดิจิทัลที่ได้รับความนิยม

จากที่ได้กล่าวมาแล้ว ในปัจจุบันมีการซื้อขายเงินสกุลดิจิทัลจำนวนหลายสกุล แต่ไม่ใช่ทุกสกุลที่ประสบความสำเร็จ มีเพียงเงินสกุลดิจิทัลจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่เป็นที่ยอมรับของนักลงทุน โดยเงินสกุลดิจิทัลที่ได้รับความนิยมสูงสุด 3 อันดับแรกได้แก่ บิตคอยน์ อีเธอเรียม (Eithereum) และริพเพิล (Ripple) ซึ่งเงินสกุลดิจิทัลทั้ง 3 สกุลมีที่มาและลักษณะดังนี้

บิตคอยน์เป็นเงินสกุลดิจิทัลแรกที่ถูกคิดค้นขึ้นในปี 2552 โดยนักพัฒนาซอฟแวร์ชาวญี่ปุ่นชื่อซาโตชิ นาคาโมโต (Satoshi Nakamoto) ซึ่งตัวตนที่แท้จริงของผู้ประดิษฐ์บิตคอยน์ไม่ได้รับการเปิดเผยอย่างแท้จริง (ชื่อที่กล่าวถึงไม่ใช่ชื่อจริงของผู้พัฒนาบิตคอยน์) โดยพัฒนามาจากเทคโนโลยีบล็อกเชน (Blockchain) ซึ่งเป็นออกแบบให้เป็นเงินสกุลดิจิทัลในระบบกระจายศูนย์ (Decentralized Digital Currency) หรือเป็นระบบเครือข่ายของสมาชิก (Peer-to-peer Network) ที่ปราศจากสถาบันตัวกลางควบคุมเงินดิจิทัลสกุลนี้ โดยเป็นเงินสกุลสาธารณะที่ได้รับการยอมรับในระดับโลก มีความเป็นอิสระในการถ่ายโอนและเก็บรักษามูลค่า โดยไม่ต้องมีประเทศรัฐ ธนาคารหรือสถาบันการเงินเป็นตัวกลางนำการโอนเงิน และไม่ต้องการการควบคุมหรือจัดการเครือข่ายจากสถาบันการเงินตัวกลาง (Financial Intermediary) นอกจากนี้ความเป็นสากลของเงินสกุลทำให้การโอนเงินสามารถทำได้อย่างรวดเร็วและมีค่าใช้จ่ายไม่มากนัก ทำให้สามารถโอนเงินในเวลาใดก็ได้และให้ผู้ใดก็ได้ในโลก ดังนั้นบิตคอยน์จึงถูกออกแบบมาเพื่อให้การทำธุรกรรมทางการเงินในระดับโลกเป็นไปได้อย่างง่ายดาย และในปัจจุบันผู้ค้าต่างยอมรับเงินสกุลนี้มากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในโลกที่เป็นออนไลน์และออฟไลน์ (Online and Offline World) กล่าวคือสามารถซื้อสินค้าและบริการได้ทั้งทางอินเทอร์เน็ตและทางร้านค้าจริง

อีเธอเรียมคิดค้นโดยนักโปรแกรมเมอร์ชาวรัสเซียแคนาดาชื่อว่า วิทาลิก บิวเทอริน (Vitalik Buterin) ในช่วงปลายปีที่ 2556 โดยใช้ระบบกระจายศูนย์ในการพัฒนาสัญญาอัฉริยะ (Smart Contract) ซึ่งจะดำเนินงานตามที่สั่ง โดยไม่มีการหยุดชะงัก (Downtime) ไม่มีการถูกเซ็นเซอร์ (Censorship) ไม่ถูกฉ้อโกง (Fraud) และไม่ถูกแทรกแซงโดยบุคคลที่สาม (Third-party Interference) ซึ่งอีเธอเรียมได้รับการพัฒนามาจากเทคโนโลยีบล็อคเชน เช่นเดียวกับบิตคอยน์ ทำให้เข้าถึงเครือข่ายระดับโลกที่สามารถขับเคลื่อนมูลค่า และแสดงความเจ้าของของผู้ที่ลงทุนในเงินสกุลนี้ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนากระเป๋าเงินอีเธอเรียม (Ethereum Wallet) เพื่อรองรับระบบกระจายศูนย์ของบล็อคเชน ทำให้นักลงทุนสามารถครอบครองอีเธอเรียมหรือสินทรัพย์คริปโตอื่น ๆ ที่พัฒนาต่อยอดจากอีเธอเรียม รวมทั้งยังอำนวยความสะดวกในการขายและใช้ประโยชน์จากสัญญาอัฉริยะต่าง ๆ จึงเห็นได้ว่าอีเธอเรียมให้ความสำคัญกับการใช้เทคโนโลยีบล็อคเชนอย่างหลากหลาย และมีความล้ำหน้ามากกว่าบิตคอยน์ซึ่งจะเป็นสภาวะการแข่งขันของเงินสกุลดิจิทัลในอนาคต

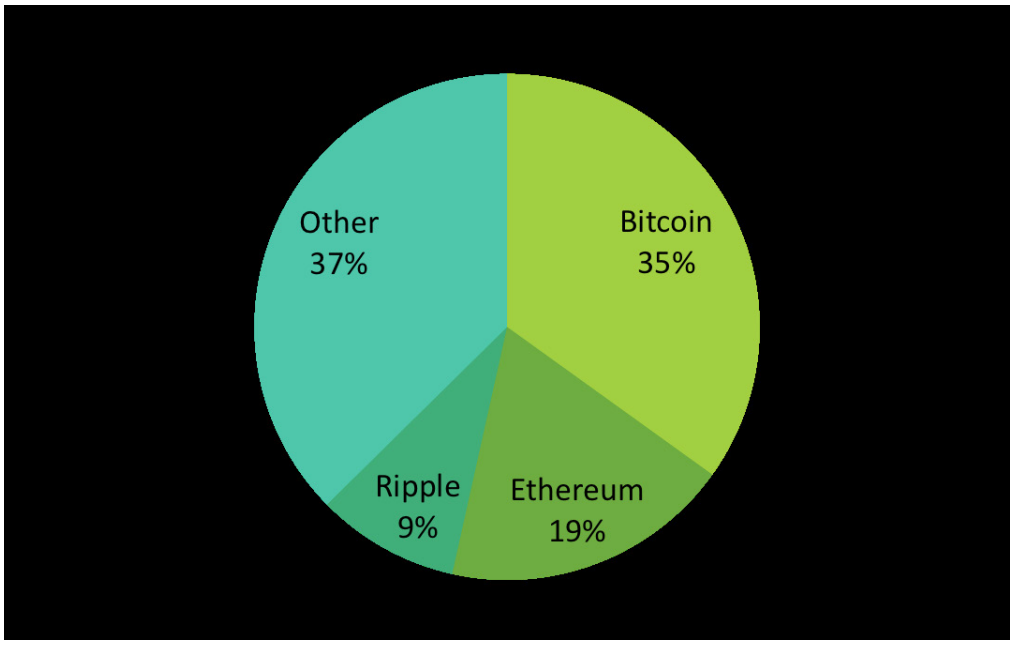
ริพเพิลเป็นเงินสกุลดิจิทัลที่สร้างโดยบริษัทริพเพิลที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2555 ที่เมืองซานฟรานซิสโก มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ซึ่งสร้างเงินสกุลนี้เพื่อสร้างเครือข่ายระบบการชำระเงินและแลกเปลี่ยน เดิมใช้ชื่อว่าโอเพ่นคอยน์ (Opencoin) และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นริพเพิลแล็บส์ (Ripple Labs) ในปี 2558 ข้อแตกต่างระหว่างริพเพิลกับเงินสกุลดิจิทัลสองสกุลแรก คือริพเพิลมีความเชื่อมโยงกับธนาคาร สถาบันการเงิน ผู้ให้บริการด้านการชำระเงินอื่น ๆ ตลอดจนบริษัท ห้างร้านและผู้รับแลกเปลี่ยนสินทรัพย์ดิจิทัลอื่น ๆ โดยการพัฒนาริพเพิลเน็ต (RippleNet) สำหรับให้บริการโอนเงินทั่วโลกโดยไร้อุปสรรคทั้งหลายทั้งมวล ริพเพิลก็ได้รับการพัฒนาจากเทคโนโลยีบล็อคเชน แต่ก็สามารถเชื่อมโยงกับเครือข่ายการชำระเงินพื้นฐาน เช่นระบบธนาคารพาณิชย์ ซึ่งช่วยเสริมสภาพคล่องให้กับริพเพิลเน็ต และยังเป็นรูปแบบใหม่ของการแข่งขันในอุตสาหกรรมเงินดิจิทัล ดังนั้นริพเพิลจึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือในการเก็งกำไรเท่านั้น แต่ยังเป็นช่องทางการทำธุรกรรมอย่างทั่วถึง ทำให้ธนาคารพาณิชย์จำนวนมากให้ความสนใจริพเพิลในการปรับปรุงการทำธุรกรรมและการดำเนินงานในอนาคต ความเป็นหุ้นส่วนกับระบบการธนาคารของริพเพิล เป็นจุดแข็งของริพเพิลที่เหนือกว่าเงินสกุลดิจิทัลอื่น ๆ

ตารางที่ 1 แสดงถึงเงินสกุลดิจิทัลที่มีมูลค่าตลาด (Market Capitalization) สูงสุด 10 อันดับ ณ วันที่ 22 มกราคม 2561 อย่างไรก็ตาม เงินสกุลดิจิทัล 3 อันดับแรก ซึ่งประกอบด้วยบิตคอยน์ อีเธอเรียม และริพเพิลครองส่วนแบ่งตลาดประมาณ 63% ของมูลค่าตลาดของเงินสกุลดิจิทัลทั้งหมด (รูปที่ 1) โดยบิตคอยน์มีมูลค่าตลาดสูงสุดประมาณ 1.8 แสนล้านดอลลาร์สหรัฐ ปัจจุบันมีอุปทานหรือจำนวนเหรียญที่หมุนเวียนในตลาดอยู่ประมาณ 17 ล้าน BTC และ 1 BTC มีราคาประมาณ 1.07 หมื่นดอลลาร์สหรัฐ และมีปริมาณการซื้อขายเป็นอันดับ 1 เช่นกัน โดยในวันนั้นมีการซื้อขายประมาณ 9.4 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ส่วนเงินสกุลอีเธอเรียม (Eithereum) มีส่วนแบ่งตลาดเป็นอันดับ 2 มีมูลค่าตลาด 9.5 หมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐ มีปริมาณหมุนเวียน 97 ล้าน ETH ในราคาประมาณ 982 ดอลลาร์สหรัฐต่อ 1 ETH และเงินสกุลริพเพิล (Ripple) มีส่วนแบ่งตลาดเป็นอันดับ 3 มีมูลค่าตลาด 4.7 หมื่นล้านดอลลาร์สหรัฐ มีปริมาณหมุนเวียน 3.9 หมื่นล้าน XRP ในราคาประมาณ 1.2 ดอลลาร์สหรัฐต่อ 1 XRP

ตารางที่ 1: รายชื่อเงินสกุลดิจิทัลที่มีส่วนแบ่งตลาดสูงสุด 10 อันดับ ณ วันที่ 22 มกราคม 2561

#	Name	Market Cap	Price	Volume (24h)	Circulating Supply
1	Bitcoin	$179,232,083,774	$10,656.20	$9,364,650,000	16,819,512 BTC
2	Ethereum	$95,381,139,187	$981.86	$3,417,480,000	97,143,814 ETH
3	Ripple	$46,899,543,244	$1.21	$2,044,100,000	38,739,142,811 XRP *
4	Bitcoin Cash	$27,123,226,942	$1,602.47	$571,906,000	16,925,888 BCH
5	Cardano	$14,275,133,913	$0.550588	$454,864,000	25,927,070,538 ADA *
6	Litecoin	$9,640,645,360	$175.69	$417,786,000	54,872,733 LTC
7	NEM	$8,414,189,999	$0.934910	$64,213,400	8,999,999,999 XEM *
8	EOS	$8,383,392,395	$13.49	$2,789,550,000	621,369,454 EOS *
9	Stellar	$8,231,624,373	$0.460699	$345,595,000	17,867,684,481 XLM *
10	NEO	$7,742,410,000	$119.11	$313,291,000	65,000,000 NEO *

ที่มา: https://coinmarketcap.com/

ภาพที่ 1: ส่วนแบ่งตามมูลค่าตลาดของเงินสกุลดิจิทัล ณ วันที่ 22 มกราคม 2561

3. การวิเคราะห์ผลตอบแทนและความเสี่ยงในการลงทุนเงินสกุลดิจิทัล

ดังที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่า ความนิยมในการลงทุนเงินสกุลดิจิทัลมาจากศักยภาพในการทำกำไรอย่างมหาศาลในช่วงเวลาสั้น ๆ และเนื่องจากเงินสกุลดิจิทัลยังเป็นเครื่องมือที่ใหม่มาก โดยบิตคอยน์ซึ่งเป็นเงินสกุลแรกที่ถูกพัฒนาขึ้นมาก็ยังซื้อขายในตลาดไม่ถึง 10 ปี แต่สร้างผลตอบแทนกว่าเท่าตัวโดยเฉลี่ยในแต่ละปี เป็นที่หลงไหลของนักเก็งกำไรที่ปรารถนาจะสร้างความมั่งคั่งในช่วงระยะเวลาสั้น แต่อย่างไรความเคลื่อนไหวในมูลค่าของเงินสกุลดิจิทัลก็ยังคงตามหลักการที่ว่า เมื่อผลตอบแทนสูง ความเสี่ยงก็จะสูงด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากความผันผวนของมูลค่าเงินสกุลดิจิทัลที่อาจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ก็อาจดิ่งลงอย่างไม่ทันตั้งตัวเช่นกัน

การศึกษาในบทนี้ได้ทำการวิเคราะห์ผลตอบแทนและความเสี่ยงของเงินสกุลดิจิทัลหลักทั้ง 3 สกุลคือ บิตคอยน์ อีเธอเรียมและริพเพิล โดยตารางที่ 2-7 แสดงผลตอบแทนและความเสี่ยงของเงินดิจิทัลทั้ง 3 สกุล ตั้งแต่เริ่มเป็นที่นิยมในการซื้อขายจนถึงปี 2560 ตลอดจนเปรียบเทียบผลตอบแทนและความเสี่ยงใน 2 ปีหลังคือ 2559 และ 2560 ซึ่งเงินสกุลดิจิทอลโดยเฉพาะบิตคอยน์ได้รับความสนใจอย่างมากในรอบปีที่ผ่านมา

ตารางที่ 2: ผลตอบแทนและความเสี่ยงของบิตคอยน์ ตั้งแต่มกราคม 2554 – ธันวาคม 2560

Sample size	2,556 Days
Maximum daily return	52.89%
Minimum daily return	-38.83%
Daily mean return	0.57%
Daily standard deviation	5.57%
Annual return	208.92%
Annual standard deviation	106.28%

ที่มา: https://www.coindesk.com/price/

ตั้งแต่มกราคม 2554 จนถึงธันวาคม 2560 บิตคอยน์มีผลตอบแทนต่อวันสูงสุดถึง 52.89% แต่ก็ลดลงต่ำสุดได้ถึง -38.83% จึงเห็นได้ว่ามูลค่าของบิตคอยน์สามารถพุ่งขึ้นและดิ่งลงอย่างมหาศาลภายในวันเดียว โดยมีผลตอบแทนต่อวันเฉลี่ย 0.57% แต่มีความเสี่ยงซึ่งแสดงด้วยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานสูงถึง 5.57% ผลตอบแทนต่อปีเฉลี่ย 208.92% แต่ก็มีความเสี่ยง 106.28%

ตารางที่ 3: ผลตอบแทนและความเสี่ยงของบิตคอยน์ เปรียบเทียบระหว่างปี 2559 และ 2560

Daily mean return 2016	0.25%
Daily standard deviation 2016	2.53%
Annual return 2016	91.70%
Annual standard deviation 2016	48.17%
Daily mean return 2017	0.84%
Daily standard deviation 2017	4.91%
Annual return 2017	307.21%
Annual standard deviation 2017	93.62%

ที่มา: https://www.coindesk.com/price/

เมื่อเปรียบเทียบผลตอบแทนและความเสี่ยงของการลงทุนในบิตคอยน์ระหว่างปี 2559 และ 2560 ปรากฏว่าทั้งผลตอบแทนและความเสี่ยงในปี 2560 สูงกว่าผลตอบแทนและความเสี่ยงในปี 2559 มาก เช่น ผลตอบแทนต่อวันในปี 2559 อยู่ที่ 0.25% ในขณะที่ปี 2560 อยู่ที่ 0.84% ความเสี่ยงต่อวันในปี 2559 อยู่ที่ 2.53% เมื่อเทียบกับ 4.91% ในปี 2560 ถ้าคิดเป็นต่อปีผลตอบแทนพุ่งขึ้นไปสูงถึง 307.21% ในปี 2560 หรือเพิ่มขึ้นกว่า 3 เท่าเมื่อเทียบกับผลตอบแทน 91.70% ในปี 2559 โดยความเสี่ยงก็มากกว่าเท่าตัวจาก 48.17% ในปี 2559 เป็น 93.62% ในปี 2560 ดังนั้นบิตคอยน์จึงสามารถสร้างผลตอบแทนอย่างน่าประทับใจมากในปีที่ผ่านมา จึงเป็นเหตุผลที่บิตคอยน์เป็นที่ต้องการของนักลงทุนทั่วโลก

ตารางที่ 4: ผลตอบแทนและความเสี่ยงของอีเธอเรียม ตั้งแต่มกราคม 2559 – ธันวาคม 2560

Sample size	727 Days
Maximum daily return	46.67%
Minimum daily return	-26.66%
Daily mean return	1.18%
Daily standard deviation	7.32%
Annual return	430.05%
Annual standard deviation	139.62%

ที่มา: https://www.coingecko.com/en/price_charts/ethereum/usd#panel

เนื่องจากอีเธอเรียมเพิ่งถูกคิดค้นและเป็นนิยมเมื่อไม่กี่ปีมานี้ จึงมีข้อมูลในการซื้อขายไม่นานนัก งานวิจัยนี้จึงใช้ข้อมูลในช่วงมกราคม 2559 ถึงธันวาคม 2560 มาทำการศึกษา ซึ่งการเคลื่อนไหวของราคาอีเธอเรียมมีความผันผวนมากกว่าบิตคอยน์เสียอีก โดยผลตอบแทนต่อวันสูงสุดถึง 46.67% แต่ก็ลดลงต่ำสุดได้ถึง -26.66% จึงเห็นได้ว่ามูลค่าของอีเธอเรียมขึ้นลงอย่างรุนแรงภายในวันเดียวเช่นเดียวกับบิตคอยน์ โดยมีผลตอบแทนต่อวันเฉลี่ย 1.18% แต่มีความเสี่ยงซึ่งแสดงด้วยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานสูงถึง 7.32% ผลตอบแทนต่อปีเฉลี่ย 430.05% แต่ก็มีความเสี่ยง 139.62%

ตารางที่ 5: ผลตอบแทนและความเสี่ยงของอีเธอเรียม เปรียบเทียบระหว่างปี 2559 และ 2560

Daily mean return 2016	0.86%
Daily standard deviation 2016	7.45%
Annual return 2016	314.40%
Annual standard deviation 2016	142.15%
Daily mean return 2017	1.50%
Daily standard deviation 2017	7.18%
Annual return 2017	547.04%
Annual standard deviation 2017	136.93%

ที่มา: https://www.coingecko.com/en/price_charts/ethereum/usd#panel

เมื่อเปรียบเทียบผลตอบแทนและความเสี่ยงของการลงทุนในอีเธอเรียมระหว่างปี 2559 และ 2560 ปรากฏว่าทั้งผลตอบแทนและความเสี่ยงในปี 2560 สูงกว่าผลตอบแทนและความเสี่ยงในปี 2559 มาก เช่น ผลตอบแทนต่อวันในปี 2559 อยู่ที่ 0.86% ในขณะที่ปี 2560 อยู่ที่ 1.50% ความเสี่ยงต่อวันในปี 2559 อยู่ที่ 7.45% เมื่อเทียบกับ 7.18% ในปี 2560 ถ้าคิดเป็นต่อปีผลตอบแทนพุ่งขึ้นไปสูงถึง 547.24% ในปี 2560 หรือเพิ่มขึ้นประมาณ 5 เท่าครึ่งเมื่อเทียบกับผลตอบแทน 314.40% ในปี 2559 โดยความเสี่ยงของทั้ง 2 ปีอยู่ในระดับใกล้เคียงกันคือ 142.15% ในปี 2559 และ 136.93% ในปี 2560 ดังนั้นอีเธอเรียมให้ผลตอบแทนมากกว่าบิตคอยน์ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เงินสกุลดิจิทัลได้รับความสนใจจากทั้งนักลงทุนและผู้ที่ต้องการระดมทุนจาก ICO

ตารางที่ 6: ผลตอบแทนและความเสี่ยงของริพเพิล ตั้งแต่มกราคม 2557 – ธันวาคม 2560

Sample size	1,460
Maximum daily return	141.40%
Minimum daily return	-59.88%
Daily mean return	0.60%
Daily standard deviation	8.31%
Annual return	216.78%
Annual standard deviation	158.57%

ที่มา: https://www.coingecko.com/en/price_charts/ripple/usd

ในเงินสกุลดิจิทัลหลักทั้ง 3 สกุล ริพเพิลนับว่ามีความหวือหวาและน่าตื่นเต้นที่สุด เพราะมูลค่าของริพเพิลสามารถเพิ่มขึ้นมากกว่าเท่าตัวภายในวันเดียว และก็สามารถลดลงกว่าครึ่งภายในวันเดียวเช่นกัน ซึ่งอาจเป็นเพราะมูลค่าต่อหน่วยที่ยังต่ำ ทำให้ง่ายต่อการซื้อขายและเป็นเป้าหมายในการเก็งกำไร ตั้งแต่มกราคม 2557 จนถึงธันวาคม 2560 ริพเพิลมีผลตอบแทนต่อวันสูงสุดถึง 141.40% แต่ก็ลดลงต่ำสุดได้ถึง -59.88% จึงเห็นได้ว่ามูลค่าของริพเพิลสามารถพุ่งขึ้นและดิ่งลงอย่างมหาศาลภายในวันเดียว โดยมีผลตอบแทนต่อวันเฉลี่ย 0.60% แต่มีความเสี่ยงซึ่งแสดงด้วยค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานสูงถึง 8.31% ผลตอบแทนต่อปีเฉลี่ย 216.78% แต่ก็มีความเสี่ยง 158.57%

ตารางที่ 7: ผลตอบแทนและความเสี่ยงของริพเพิล เปรียบเทียบระหว่างปี 2559 และ 2560

Daily mean return 2016	0.09%
Daily standard deviation 2016	3.66%
Annual return 2016	30.44%
Annual standard deviation 2016	69.84%
Daily mean return 2017	2.27%
Daily standard deviation 2017	13.03%
Annual return 2017	827.76%
Annual standard deviation 2017	248.57%

ที่มา: https://www.coingecko.com/en/price_charts/ripple/usd

เมื่อเปรียบเทียบผลตอบแทนและความเสี่ยงของการลงทุนในริพเพิลระหว่างปี 2559 และ 2560 ปรากฏว่าทั้งผลตอบแทนและความเสี่ยงในปี 2560 สูงกว่าผลตอบแทนและความเสี่ยงในปี 2559 มาก เช่นผลตอบแทนต่อวันในปี 2559 อยู่ที่ 0.09% ในขณะที่ปี 2560 อยู่ที่ 2.27% ความเสี่ยงต่อวันในปี 2559 อยู่ที่ 3.66% เมื่อเทียบกับ 13.03% ในปี 2560 ถ้าคิดเป็นต่อปีผลตอบแทนพุ่งขึ้นไปสูงถึง 827.76% ในปี 2560 หรือเพิ่มขึ้นกว่า 8 เท่าเมื่อเทียบกับผลตอบแทน 248.57% ในปี 2559 โดยความเสี่ยงในปี 2560 เป็นเกือบ 4 เท่าของความเสี่ยงในปี 2559 คือ 248.57% ในปี 2559 เมื่อเทียบกับ 69.84% ในปี 2560 ซึ่งในปีที่ผ่านมา ริพเพิลนับเป็นเงินสกุลที่หวือหวาที่สุด และทำให้เงินสกุลได้รับความสนใจต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

4. ข้อเสนอแนะในการควบคุมเงินสกุลดิจิทัลโดย ASFRC

คณะกรรมการเงาในการกำกับกฎระเบียบทางการเงินแห่งเอเชีย (Asian Shadow Financial Regulatory Committee: ASFRC) ได้จัดการประชุมครั้งที่ 31 ระหว่างวันที่ 25-27 มกราคม 2561 ณ NIDA Business School กรุงเทพ หัวข้อการประชุมคือ เงินสกุลดิจิทัล หรือ Cryptocurrency จะเป็นอย่างไรต่อไป โดยมีคำแนะนำในการกำกับดูแลเงินสกุลดิจิทัลดังต่อไปนี้

บิตคอยน์เป็นที่ต้องการเนื่องจากผู้คนขาดความเชื่อมั่นในเงินตราแห่งรัฐ เนื่องจากรัฐบาลจำเป็นต้องให้ลำดับความสำคัญกับการปกป้องศักดิ์ศรีของเงินตราแห่งรัฐตน และต้องกำหนดนโยบายในการจัดการกับเงินเฟ้อให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม เพื่อรักษาเสถียรภาพของค่าเงิน โดยต้องให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางการเงินเหนือกว่าพัฒนาการของตลาดการเงิน โดยต้องมั่นใจว่าการพัฒนาเทคโนโลยี่ทางการเงิน (Financial Technology: Fintech) จะไม่เป็นการบั่นทอนความเชื่อมั่นและเสถียรภาพของระบบการเงินตลอดจนสถาบันการเงินของประเทศ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลไม่สามารถสกัดกั้นการเติบโตของเงินสกุลดิจิทัล จึงจำเป็นต้องหามาตรการกำกับดูแลที่เหมาะสมสำหรับเงินสกุลดิจิทัลที่มีอยู่แล้วและที่จะออกมามากขึ้นในอนาคต

รัฐบาลและธนาคารกลางของประเทศต่าง ๆ ควรศึกษาความเป็นไปได้ในการออกเงินสกุลดิจิทัล ให้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของเงินตราแห่งรัฐ นอกเหนือจากเงินตราในรูปของธนบัตร เหรียญและเงินฝาก (Deposit) อย่างไรก็ตามต้องอยู่ในมาตรฐานของความโปร่งใสและการเปิดเผยตัวตนของผู้เกี่ยวข้อง

รัฐบาลและหน่วยงานกำกับดูแลมีหน้าที่ในการส่งสัญญาณเตือนพลเมืองและนักลงทุนในประเทศของตนให้ระมัดระวังและให้ตระหนักถึงความเสี่ยงจากการลงทุนในเงินสกุลดิจิทัล ตลอดจนไม่ไปเกี่ยวข้องกับธุรกรรมที่ผิดกฎหมาย ทั้งยังต้องสร้างความโปร่งใสในการทำธุรกรรมที่เกี่ยวกับเงินสกุลดิจิทัล อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ควรออกกฎระเบียบที่เข้มงวดจนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเทคโนโลยี่ทางการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยี่บล็อคเชนซึ่งมีคุณประโยชน์อย่างมหาศาล ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างเงินสกุลดิจิทัลเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม นักลงทุนก็ต้องพยายามปกป้องตัวเองจากการล่อลวงและการหลงผิดในการลงทุนรูปแบบใหม่นี้ และต้องตระหนักว่าเงินสกุลดิจิทัลไม่ได้เป็นเงินตราที่แท้จริง ไม่มีคุณสมบัติทั้ง 3 ประการของเงินตราที่เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน เก็บมูลค่าและเป็นหน่วยในการบันทึกบัญชี สถานะที่เด่นชัดของเงินสกุลดิจิทัลในปัจจุบันเป็นเพียงเครื่องมือในการเก็งกำไรจากราคาที่สามารถพุ่งขึ้นรุนแรง และสามารถดิ่งลงอย่างฉับพลันเช่นกัน ดังนั้นนักลงทุนที่ต้องการลงทุนในเงินสกุลดิจิทัลจึงต้องมีความระมัดระวัง ต้องตระหนักถึงความเสี่ยงที่สูง และต้องศึกษาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนก่อนการตัดสินใจลงทุน

เอกสารอ้างอิง

McKenna, F. (2017). “Here’s How the U.S. and the World Regulate Bitcoin and Other Cryptocurrencies.” *MarketWatch*.

Raskin, M. and Yermack, D. (2016). “Digital Currencies, Decentralized Ledgers, and the Future of Central Banking.” Forthcoming in Peter Conti-Brown & Rosa Lastra (eds.), *Research Handbook on Central Banking*, Edward Elgar Publishing, Spring 2017.

Yermack, D. (2015). “Bitcoin, Digital Currencies and the Future of Financial Services.” *Slide Presentation*.

Lin, S. (2018). “What Are We To Do.” *Star*, 6/1/2018.

แถลงการณ์จากการประชุมของคณะกรรมการเงาในการกำกับกฎระเบียบทางการเงินแห่งเอเชีย (Asian Shadow Financial Regulatory Committee: ASFRC) ครั้งที่ 31 ระหว่างวันที่ 25-27 มกราคม 2561 ณ NIDA Business School กรุงเทพฯ หัวข้อการประชุมคือ เงินสกุลดิจิทัล หรือ Cryptocurrency จะเป็นอย่างไรต่อไป

https://coinranking.com/

https://coinmarketcap.com/

https://www.coindesk.com/price/

https://www.coingecko.com/en/price_charts/ethereum/usd#panelที่มา: https://www.coingecko.com/en/price_charts/ripple/usd

การวัดประเมินชื่อเสียงองค์กร

ปิยะ งามเจริญมงคล*

บทคัดย่อ

ชื่อเสียงองค์กรถือเป็นตัวแปรนามธรรมที่ได้รับความสนใจและการยอมรับถึงความสำคัญในวงกว้างจากหลายสาขาวิชา ไม่ว่าจะเป็นด้านการตลาดหรือด้านการบริหารจัดการต่าง ๆ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามีตัวแปรนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับชื่อเสียงองค์กรหลายตัวด้วยกัน ที่ทำให้เกิดความสับสนว่าอะไรที่ใช่หรืออะไรที่ไม่ใช่ชื่อเสียงองค์กร โดยชื่อเสียงองค์กรเองนั้นก็มีการนิยามความหมายมากมายในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งทำให้เกิดความยากลำบากในการทำความเข้าใจถึงที่มาของ และผลที่จะเกิดขึ้นจากชื่อเสียงองค์กร จากการวิเคราะห์การจัดอันดับบริษัททางด้านชื่อเสียงองค์กรหลัก ๆ ที่เป็นที่กล่าวอ้างถึงมากที่สุดพบว่า เครื่องมือในการวัดประเมินนั้น ๆ ไม่ได้ถูกพัฒนามาจากการกำหนดนิยามความหมายของชื่อเสียงองค์กรที่ชัดเจน และนำไปสู่ความไม่สอดคล้องระหว่างเครื่องมือวัดประเมินและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูลอีกด้วย ฉะนั้นแล้วโครงสร้างและแนวทางในการกลั่นกรองคำนิยามในการศึกษาชื่อเสียงองค์กรนั้นเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในการพัฒนาเครื่องมือวัดประเมินที่เที่ยงตรงและครอบคลุมต่อไป

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: dr.piya.n@hotmail.com

บทนำ

ในขณะที่บริษัทต่าง ๆ เริ่มให้ความสำคัญกับชื่อเสียงเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยต่างมองว่าชื่อเสียงองค์กรนั้นเป็นทรัพย์สินที่มีค่าของบริษัท โดยชื่อเสียงสามารถเพิ่มการรับรู้คุณภาพของสินค้าและบริการ (Weighlt and Camerer, 1988) มีผลต่อยอดขาย กระแสเงินสด และกำไรของบริษัท (Shapiro, 1982) เพิ่มความน่าเชื่อถือของโฆษณาและการสื่อสารการตลาด (Goldberg and Hartwick, 1990) เสริมสร้างความจงรักภักดีของลูกค้า ดึงดูดผู้สมัครงานที่มีคุณภาพ เพิ่มความสามารถในการแข่งขันและดึงดูดความสนใจของนักลงทุน (Fombrum and Shanley, 1990) แต่ทว่านักวิชาการและนักศึกษาวิจัยกลับเริ่มกังวลต่อสถานการณ์และความก้าวหน้าในการพัฒนากรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทางด้านชื่อเสียงองค์กร โดยหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวใจของการอภิปรายก็คือการอธิบายความหมายของคำนิยามชื่อเสียงองค์กร และการพัฒนาเครื่องมือในการวัดประเมินตัวแปรนามธรรมดังกล่าว (Balmer, 2001; Highhouse et al., 2009; Walker, 2010)

ชื่อเสียงองค์กร และตัวแปรนามธรรมที่เกี่ยวข้อง

ชื่อเสียงองค์กรนั้นได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากมุมมองทางวิชาการ เนื่องจากชื่อเสียงองค์กรส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับลูกค้า องค์กรกับพนักงาน และองค์กรกับนักลงทุน (Auger et al., 2013; Gatti et al., 2012; Roberts and Dowling, 2002) และจากขอบเขตของผลกระทบที่กว้างนี้เองทำให้มีการศึกษาชื่อเสียงองค์กรในหลากหลายสาขา ไม่ว่าจะเป็นด้านการตลาด ด้านการจัดการทรัพยากรบุคคล ด้านเศรษฐศาสตร์การเงิน ด้านการจัดการกลยุทธ์ และด้านความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (Balmer and Greyser, 2006; Love et al., 2017; Srivoravilai et al., 2011; Swoboda et al., 2016; Terblanche, 2014)

หนึ่งในประเด็นสำคัญที่พบได้ในวรรณกรรมในด้านต่าง ๆ ก็คือ อะไรใช่และอะไรไม่ใช่ชื่อเสียงองค์กร จากงานศึกษาของ Brown et al. (2006); Dowling (2008); Keller (2003); Olins (1985) ตัวแปรนามธรรม (Construct) ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นตัวตนและความเป็นที่ชื่นชอบขององค์กรนั้นมีอยู่หลายตัวด้วยกัน โดยถูกเรียกรวมว่ากลุ่มของตัวแปรนามธรรมด้านชื่อเสียงองค์กร (Corporate Reputation Family of Constructs) ซึ่งสะท้อนมุมมองที่แตกต่างต่อองค์กร แต่เมื่อรวมกันแล้วก็ทำให้เกิดมุมมองต่อองค์กรที่เป็นระบบ โดยตัวแปรนามธรรมหลัก ๆ ด้านชื่อเสียงองค์กรนั้นประกอบด้วย (Dowling, 2016)

1. ตัวตนองค์กร (Corporate Identity) – คนเขาจะรู้จักและจำเราได้อย่างไร
2. บุคลิกภาพองค์กร (Corporate Personality) – คุณลักษณะองค์กรอะไรที่เราอยากแสดงให้เห็น
3. แบรนด์องค์กร (Corporate Brand) – ความสามารถและจุดต่างอะไรที่เราอยากนำเสนอ
4. ภาพลักษณ์องค์กร (Corporate Image) – คนเขาคิดกับเราและมองเราอย่างไร
5. ชื่อเสียงองค์กร (Corporate Reputation) – คนเขาประเมินการกระทำของเราอย่างไร
6. สถานภาพองค์กร (Corporate Status) – เราดีกว่าหรือแย่กว่าคนอื่น

ถึงแม้จะเห็นได้ชัดเจนว่าตัวแปรนามธรรมข้างต้นเป็นตัวแปรที่แยกออกจากกัน และไม่ได้เป็นชื่อทางเลือกที่เอาไว้ใช้เรียกกรอบแนวคิดเดียวกัน การนิยามชื่อเสียงองค์กรยังคงเป็นอีกประเด็นสำคัญที่มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในวรรณกรรม แต่ทว่ายังไม่มีข้อสรุปอย่างชัดเจนถึงนิยามของชื่อเสียงองค์กรว่าหมายถึงอะไร และมีความหมายครอบคลุมด้านใดบ้าง โดยการทบทวนวรรณกรรมการนิยามชื่อเสียงองค์นั้นสามารถหาค้นหาได้จาก Caruana et al. (2006); Gotsi and Wilson (2001); Dowling (2016)

การวัดประเมินชื่อเสียงองค์กร

การจัดอันดับบริษัทที่เป็นที่ยกย่องชื่นชมมากที่สุดในโลกโดยนิตยสารฟอร์จูน (Fortune's World's Most Admired Companies) นับว่าเป็นการวัดประเมินชื่อเสียงองค์กรที่ถูกกล่าวอ้างถึงมากที่สุดทั้งในเชิงวิชาการและในเชิงธุรกิจ โดยการจัดอันดับดังกล่าวนั้นเริ่มต้นจากการคัดเลือกบริษัททั้งหมดประมาณ 1,500 บริษัท ซึ่งประกอบด้วยบริษัทสัญชาติอเมริกาที่มีรายได้สูงสุด 1,000 บริษัท และบริษัทที่ไม่ใช่สัญชาติอเมริกาที่อยู่ในฐานข้อมูลการจัดอันดับบริษัทที่ใหญ่ที่สุดในโลก 500 บริษัท (Fortune's Global 500) ที่มีรายได้มากกว่าหนึ่งหมื่นล้านเหรียญสหรัฐ จากนั้นมีการคัดกรองบริษัทต่าง ๆ ดังกล่าว แยกตามหมวดหมู่อุตสาหกรรมโดยเลือกเฉพาะบริษัทที่มีรายได้สูงสุดให้เหลือเพียง 680 บริษัทจาก 29 ประเทศทั่วโลก (Fortune, 2018)

ในการจัดอันดับบริษัทที่ได้รับการนับถือมากที่สุดใน 52 อุตสาหกรรม (the Best-Regarded Companies in 52 Industries) จะมีการเก็บข้อมูลโดยการร้องขอให้กรรมการ ผู้บริหาร นักวิเคราะห์ ในแต่ละอุตสาหกรรม ประเมินบริษัทที่อยู่ในอุตสาหกรรมของตนเองจากเกณฑ์ทั้ง 9 ด้าน (Nine Criteria) ซึ่งประกอบด้วย 1) Quality of Management คุณภาพของการบริหารจัดการ 2) Quality of Products or Services คุณภาพของสินค้าและบริการ 3) Innovativeness การสร้างสรรค์นวัตกรรม 4) Long-Term Investment Value มูลค่าของการลงทุนในระยะยาว 5) Financial Soundness ความมั่นคงด้านการเงิน 6) Ability to Attract, Develop, and Keep Talented People ความสามารถในการดึงดูด พัฒนา และรักษาบุคลากรที่มีความสามารถ 7) Responsibility to the Community and the Environment ความรับผิดชอบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม 8) Wise Use of Corporate Assets การใช้ทรัพย์สินขององค์กรอย่างชาญฉลาด 9) Global Competitiveness ความสามารถด้านการแข่งขันในระดับโลก โดยบริษัทที่ได้คะแนนสูงสุดจำนวนครึ่งหนึ่งในอุตสาหกรรมนั้น ๆ เท่านั้น ที่จะได้รับการคัดเลือกให้อยู่ในการจัดอันดับบริษัทที่ได้รับการนับถือสูงสุดใน 52 อุตสาหกรรม

ในการเลือกบริษัทที่มีชื่อเสียงสูงสุด 50 บริษัท (50 All-Stars) กรรมการ ผู้บริหาร และนักวิเคราะห์หลักทรัพย์จำนวน 3,900 คนทำแบบสำรวจด้วยการเลือก 10 บริษัทที่พวกเขายกย่องชื่นชมมากที่สุด โดยเลือกจากรายชื่อบริษัทที่ได้รับการจัดอันดับสูงสุด 25% จากการสำรวจเมื่อปีที่ผ่านมา รวมกับบริษัทที่อยู่ในอันดับสูงสุด 20% ของอุตสาหกรรมนั้น ๆ โดยในการโหวตนั้นแต่ละคนสามารถโหวตให้กับบริษัทใดจากอุตสาหกรรมใดก็ได้ ผลการสำรวจการจัดอันดับบริษัทที่มีชื่อเสียงสูงสุด 10 บริษัทประจำปี 2018 มีดังนี้

1. Apple – Computer
2. Amazon – Internet Services and Retailing
3. Alphabet – Internet Services and Retailing
4. Berkshire Hathaway – Insurance: Property and Casualty
5. Starbucks – Food Services
6. Walt Disney – Entertainment
7. Microsoft – Computer Software
8. Southwest Airlines – Airlines
9. FedEx – Delivery
10. JPMorgan Chase – Megabanks

นอกจากการจัดอันดับบริษัทที่เป็นที่ยกย่องชื่นชมมากที่สุดในโลกโดยนิตยสารฟอร์จูนแล้ว การวัดประเมินค่าชื่อเสียง (Reputation Quotient) โดยแฮร์ริส โพล (The Harris Poll) เป็นอีกหนึ่งการจัดอันดับบริษัทด้วยชื่อเสียงที่เป็นที่สนใจมากที่สุดอีกแห่งหนึ่ง งานวิจัยการวัดประเมินค่าชื่อเสียงนี้นั้น เป็นการสำรวจการรับรู้ของประชาชนทั่วไปต่อ 20 คุณสมบัติขององค์กร ที่มาจากชื่อเสียงองค์กรทั้ง 6 ด้าน ซึ่งประกอบด้วยด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) Vision and Leadership วิสัยทัศน์ และความเป็นผู้นำ 2) Financial Performance สมรรถะด้านการเงิน 3) Workplace Environment สภาวะแวดล้อมในที่ทำงาน 4) Products and Services สินค้าและบริการ 5) Social Responsibility ความรับผิดชอบต่อสังคม 6) Emotional Appeal ความรู้สึกทางด้านอารมณ์ (Harris Poll, 2017)

ระเบียบวิธีการวิจัยนั้นมีอยู่ด้วยกัน 2 ส่วนหลัก ๆ คือ ขั้นตอนการเสนอชื่อ (Nominations Phase) และขั้นตอนการประเมิน (Ratings Phase) ในส่วนแรกนั้นผู้ตอบแบบสำรวจเสนอชื่อบริษัทที่มีชื่อเสียงดีที่สุด 2 บริษัท และบริษัทที่มีชื่อเสียงแย่ที่สุด 2 บริษัท จากบริษัททั้งหมดที่ผู้ตอบแบบสำรวจรู้จักคุ้นเคย โดยมีผู้ตอบแบบสำรวจในส่วนแรกทั้งหมดประมาณ 4,000 คน นำมาซึ่งรายชื่อสุดท้าย 100 บริษัทที่จะถูกประเมินในส่วนที่ 2 ต่อไป ในส่วนขั้นตอนการประเมินนั้น ผู้ตอบแบบสำรวจจะต้องประเมิน 2 บริษัทที่ตนเองค่อนข้างรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดี โดยมีผู้ตอบแบบสำรวจในส่วนที่ 2 ทั้งหมดประมาณ 20,000 คน และแต่ละบริษัทจะถูกประเมินประมาณ 300 ครั้ง ผลการสำรวจการจัดอันดับชื่อเสียงของบริษัทที่โดดเด่นที่สุด (Reputations of the Most Visible Companies) 10 บริษัทประจำปี 2017 มีดังนี้

1. Amazon
2. Wegmans
3. Publix Super Markets
4. Johnson & Johnson
5. Apple
6. UPS
7. Walt Disney
8. Google
9. Tesla Motors
10. 3M Company

ประเด็นสำคัญที่มีผลต่อการวัดประเมินชื่อเสียงองค์กร

จากการวิเคราะห์การจัดอันดับบริษัทด้านชื่อเสียงองค์กรข้างต้น จะเห็นได้ว่าการจัดอันดับบริษัทที่เป็นที่ยกย่องชื่นชมมากที่สุดในโลกของนิตยสารฟอร์จูน (Fortune's World's Most Admired Companies) นั้น มีการเก็บข้อมูลสำรวจกับกลุ่มเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น และให้ความสำคัญกับปัจจัยและสภาวะทางด้านการเงินขององค์กรเป็นหลัก (Fryxell and Wang, 1994) โดยกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกรรมการและผู้บริหารบริษัทรวมถึงนักวิเคราะห์หลักทรัพย์นั้นมาจากหลากหลายบริษัทและกลุ่มอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการยากที่พวกเขาจะมีการพูดคุยติดต่อสื่อสารกันโดยตรงและนำมาสู่มุมมองร่วมที่มีต่อบริษัทต่างๆ ที่พวกเขาจะต้องประเมินร่วมกัน นอกจากนี้แล้วทางผู้จัดทำ (Fortune Magazine) และผู้ดำเนินการวิจัยเองนั้น (Korn Ferry Hay Group) ก็ไม่ได้มีการพูดถึงการนิยามตัวแปรนามธรรมว่ามีความหมายอย่างไร เพื่อที่จะนำมาซึ่งการพัฒนาเครื่องมือการวัดประเมินที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพต่อไป

ส่วนการจัดอันดับชื่อเสียงของบริษัทที่โดดเด่นที่สุดของแฮร์ริส โพล (Harris Poll's Reputations of the Most Visible Companies) นั้นไม่ได้มีการเก็บข้อมูลสำรวจกับกลุ่มเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นการทำการสำรวจกับประชาชนทั่วไป กลุ่มตัวอย่างที่แตกต่างกันนี้เองที่เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ผลการจัดอันดับบริษัทที่เป็นที่ยกย่องชื่นชมมากที่สุดของโลกของนิตยสารฟอร์จูน และผลการจัดอันดับชื่อเสียงบริษัทที่โดดเด่นที่สุดของแฮร์ริส โพล นั้นแตกต่างกัน โดยจะเห็นได้ว่าลูกค้า พนักงาน คู่ค้าทางธุรกิจ หรือนักลงทุนนั้น มีความสัมพันธ์กับบริษัทในรูปแบบที่แตกต่างกัน ความเข้าใจและมุมมองของแต่ละกลุ่มที่มีต่อบริษัทก็จะแตกต่างกันตามไปด้วยนั้นเอง ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การจัดอันดับชื่อเสียงของบริษัทที่โดดเด่นที่สุดนั้นมีการนิยามความหมายของชื่อเสียงองค์กร โดยคนที่จะประเมินชื่อเสียงขององค์กรนั้นคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) แต่การเก็บข้อมูลสำรวจนั้นกลับเก็บข้อมูลจากประชาชนทั่วไปที่อาจจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ใด ๆ กับบริษัทนั้น ๆ เลยก็เป็นได้

นอกจากนี้แล้วเครื่องมือการวัดประเมินยังเป็นอีกหนึ่งประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึง การจัดอันดับของนิตยสารฟอร์จูนนั้นไม่ได้มีการให้คำนิยามของตัวแปรนามธรรม (Most Admired Companies) ที่จะเป็นตัวกำหนดทิศทางในการสร้างเครื่องมือวัดประเมิน (Nine Criteria) ในขณะที่การจัดอันดับของแฮร์ริส โพล นั้นมีการกำหนดความหมายของตัวแปรนามธรรม (Corporate Reputation) แต่ทว่าคุณลักษณะที่ใช้ในการวัดประเมินนั้นมีมากเกินกว่าที่คำจำกัดความได้ครอบคลุมไว้ โดยเครื่องมือวัดประเมินค่าชื่อเสียง (RQ – Reputation Quotient) นั้นประกอบด้วยคุณลักษณะทั้งหมด 20 ประการ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับองค์กรในหลายส่วนด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะเฉพาะขององค์กร (เช่น สภาวะแวดล้อมในที่ทำงาน และความเป็นผู้นำ) การกระทำที่ผ่านมา (เช่น การตอบแทนพนักงานอย่างยุติธรรม) ผลของการกระทำของบริษัท (เช่น สมรรถะด้านการเงินของบริษัท) และการตอบสนองของผู้ตอบแบบสำรวจ (เช่น ความรู้สึกทางด้านอารมณ์)

สุดท้ายนี้จะเห็นได้ว่าการวัดประเมินชื่อเสียงองค์กรที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในวงกว้างนั้น ต้องเริ่มจากการกำหนดนิยามความหมายของตัวแปรนามธรรมหรือสิ่งที่ต้องการจะวัดให้อย่างชัดเจนครอบคลุมเสียก่อน เพื่อที่จะนำมาสู่การสร้างและพัฒนาเครื่องมือในการวัดประเมินที่ถูกต้องและมีประสิทธ์ภาพ นอกจากนี้แล้วการเก็บข้อมูลสำรวจจากกลุ่มตัวอย่างนั้น ต้องมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับคำนิยามที่กำหนดไว้และเครื่องมือที่ใช้ในการวัดประเมินด้วยเช่นกัน จากประเด็นที่กล่าวมานี้เองที่สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายในการวิเคราะห์ผลของงานวิจัยด้านชื่อเสียงองค์กร รวมถึงการต่อยอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเสียงองค์กรต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Auger, P., Devinney, T. M., Dowling, G. R., Eckert, C. and Lin, N. (2013), “How Much Does a Company’s Reputation Matter in Recruiting,” *MIT Sloan Management Review*, 54, 79-88.

Balmer, J. M.T. and Greyser, S. A. (2006), “Corporate Marketing: Integrating Corporate Identity, Corporate Branding, Corporate Communications, Corporate Image and Corporate Reputation,” *European Journal of Marketing*, 40(7/8), 730-741.

Brown, T. J., Dacin, P. A., Pratt, M. G. and Whetten, D. A. (2006), “Identity, Intended Image, Construed Image and Reputation: An Interdisciplinary Framework and Suggested Terminology,” *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34, 99-106.

Caruana, A., Cohen, C. and Krentler, K. A. (2006), “Corporate Reputation and Shareholders’ Intentions: An Attitudinal Perspective,” *Brand Management*, 13(6), 429-440.

Dowling, G. R. (2008), “Creating Better Corporate Reputations: An Australian Perspective,” In Melewar T. C. (ed.), Facets of Corporate Identity, Communication and Reputation. London: Routledge, 178-196.

Dowling, G. R. (2016), “Defining and Measuring Corporate Reputations,” *European Management Review*, 13, 207-223.

Fombrun, C. J. and Shanley, M. (1990), “What’s in a Name? Reputation Building and Corporate Strategy,” *Academy of Management Journal*, 33(2), 233-258.

Fortune (2018), "The World's Most Admired Companies," *Fortune*, Available from: http://fortune.com/worlds-most-admired-companies/ (accessed 11 February 2018).

Fryxell, G. E. and Wang, J. (1994), "The Fortune Corporate 'Reputation' Index: Reputation for What?" *Journal of Management*, 20, 1-14.

Gatti, L., Caruana A. and Snehota, I. (2012), "The Role of Social Responsibility, Perceived Quality and Corporate Reputation on Purchase Intention: Implications for Brand Management," *Journal of Brand Management*, 20, 65-76.

Goldberg, M. E. and Hartwick, J. (1990), "The Effects of Advertiser Reputation and Extremity of Advertising Claim on Advertising Effectiveness," *Journal of Consumer Research*, 17(2), 172-179.

Gotsi, M. and Wilson, A. M. (2001), "Corporate Reputation: Seeking a Definition," *Corporate Communications: An International Journal*, 6: 24-30.

Harris Poll (2015), "The Reputation of the Most Visible Companies," *Harris Poll*, Available from: http://www.theharrispoll.com/reputation-quotient/# (accessed 11 February 2018).

Highhouse, S., Broadfoot, A., Yugo, J. E. and Devendorf, S. A. (2009), "Examining Corporate Reputation Judgments with Generalizability Theory," *Journal of Applied Psychology*, 94, 782-789.

Keller, K. L. (2003), *Strategic Brand Management*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Love, E. G., Lim, G. E. and Bednar, M. K. (2017), "The Face of the Firm: the Influence of CEOs on Corporate Reputation," *Academy of Management Journal*, 60(4), 1462-1481.

Olins, W. (1985), *Corporate Identity: Making Strategy Visible through Design*, London: Thames & Hudson.

Roberts, P. W. and Dowling, G. R. (2002), "Reputation and Sustained Superior Financial Performance," *Strategic Management Journal*, 23, 1077-1093.

Shapiro, C. (1982), "Consumer Information, Product Quality, and Seller Reputation," *Bell Journal of Economics*, 13(1), 20-35.

Srivoravilai, N., Melewar, T. C., Liu, M. J., Yannopoulou, N. (2011), "Value Marketing through Corporate Reputation: An Empirical Investigation of Thai Hospitals," *Journal of Marketing Management*, 27(3-4), 243-268.

Swoboda, B., Puchert, C. and Morschett, D. (2016), "Explaining the Differing Effects of Corporate Reputation across Nations: A Multilevel Analysis," *Journal of the Academy of Marketing Science*, 44, 454-473.

Terblanche, N. S. (2014), "Validation of the Customer-Based Corporate Reputation Scale in a Retail Context," *International Journal of Market Research*, 56(5), 655-671.

Walker, K. (2010), “A Systematic Review of the Corporate Reputation Literature: Definition, Measurement and Theory,” *Corporate Reputation Review*, 12, 357-387.

Weigelt, K. and Camerer, C. (1988), “Reputation and Corporate Strategy: A Review of Recent Theory and Applications,” *Strategic Management Journal*, 9(5), 443-454.

ระบบธุรกิจอัจฉริยะกับการตัดสินใจระดับผู้บริหาร

จงสวัสดิ์ จงวัฒน์ผล*

บทนำ

ในปัจจุบันระบบธุรกิจอัจฉริยะ (Business Intelligence) เริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวางในหลาย ๆ สาขาอาชีพ ทั้งภาครัฐและเอกชน เนื่องจากสภาพการแข่งขันทางธุกิจที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้องค์กรต่าง ๆ ต้องแบกรับความกดดันในการวางแผนกลยุทธ์ (Strategic Planning) ที่เหมาะสมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์กร และด้วยสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปก็เป็นการบังคับให้องค์กรเหล่านั้นเห็นความสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มมากขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการตัดสินใจในการตอบสนองต่อสภาพการแข่งขันดังกล่าว ทั้งนี้หากมองถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมทางธุรกิจจะพบว่ามีปัจจัยหลัก ๆ อยู่ 3 ประการ คือ

1. สภาพการตลาดที่มีการแข่งขันกันสูงมากขึ้น มีคู่แข่งในการทำธุรกิจเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องมากมาย ถ้าองค์กรเป็นผู้นำตลาด ก็จะมีคู่แข่งที่พยายามจะแย่งส่วนแบ่งการตลาด โดยมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ทางการตลาดทั้งในด้านของสินค้าและบริการ (Product) ราคา (Price) วิธีการนำสินค้าไปสู่มือลูกค้า (Place) รวมถึงการส่งเสริมสินค้าให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น (Promotion) แต่ถ้าองค์กรยังเป็นผู้ตามในตลาด ก็จะถูกภาวะกดดันจากทั้งคู่แข่งหลัก ๆ และคู่แข่งรายใหม่ทำให้ธุรกิจอาจจะไม่สามารถอยู่รอดได้ในระยะยาว

2. ความต้องการของผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตค่อนข้างมาก เนื่องจากปัจจุบันเป็นเรื่องของยุคข้อมูลข่าวสาร ลูกค้าสามารถเข้าถึงข้อมูลทั้งในด้านผลิตภัณฑ์และด้านบริการได้มากขึ้นผ่านทางอินเตอร์เน็ตและ Social Network ทำให้พฤติกรรมการซื้อ (Purchasing Behavior) ความเต็มใจที่จะจ่าย (Willingness to Pay) รวมถึงการตอบสนองของลูกค้าต่อสินค้าและบริการนั้นมีผลต่อการตัดสินใจขององค์กรเป็นอย่างยิ่ง

3. เทคโนโลยีสารสนเทศเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อทั้งผู้ผลิต ผู้ให้บริการ และผู้บริโภคในปัจจุบันเพิ่มมากขึ้น หลาย ๆ องค์กรให้ความสำคัญกับการติดตั้งระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อช่วยเพิ่มผลผลิต ลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทคโนโลยีและระบบการทำงานคอมพิวเตอร์ อาทิเช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต แอปพลิเคชันที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อสนับสนุน platform บนมือถือ รวมถึงความนิยมในการใช้ Social Network และการทำธุรกรรมออนไลน์ เป็นต้น ได้มีการพัฒนาขึ้นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้องค์กรมีการเก็บข้อมูลอย่างมหาศาลในแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ดังนั้นแนวคิดของการจัดการกับข้อมูลที่มากมายเหล่านั้นหรือที่เรียกว่า Big Data จึงเริ่มแพร่หลายและมีคนให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม คำถามสำคัญคือ องค์กรที่ให้ความสำคัญกับการนำแนวคิดเกี่ยวกับ Big Data เข้ามาช่วยในการวางแผนกลยุทธ์ขององค์กรเพื่อให้ธุรกิจประสบความสำเร็จนั้นมีมากน้อยขนาดไหน มีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักการหรือไม่ และเกิดประโยชน์ต่อองค์กรในระดับใด

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: jong_tn@hotmail.com

ระบบธุรกิจอัจฉริยะ (Business Intelligence) จึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อช่วยให้การตัดสินใจขององค์กรเป็นไปอย่างมีระบบและเป็นแบบอัตโนมัติเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากโลกของการแข่งขันทางธุรกิจในปัจจุบันเป็นโลกของข้อมูลข่าวสารที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา หลาย ๆ องค์กรจึงต้องมีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนวิธีการคิดและวัฒนธรรมองค์กร โดยประยุกต์นำระบบธุรกิจอัจฉริยะเข้ามาช่วยในแต่ละขั้นตอนของการวางแผนกลยุทธ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวขององค์กร รวมถึงวิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการตัดสินใจเพื่อให้ตอบสนองต่อปรากฏการณ์ของ Big Data ได้อย่างเหมาะสมและรวดเร็ว ระบบธุรกิจอัจฉริยะ หรือ Business Intelligence (BI) คือ คำนิยามกว้าง ๆ ของระบบหรือโครงสร้างที่ประกอบไปด้วยเครื่องมือในการจัดการคลังข้อมูล (Data Warehouse) การวิเคราะห์ข้อมูลทางธุรกิจ (Business Analytical Tools) การจัดการประสิทธิภาพการดำเนินงานของธุรกิจ (Business Performance Management) และส่วนต่อประสานที่เชื่อมต่อกับผู้ใช้ (User Interface) เช่น dashboard เป็นต้น เพื่อสนับสนุนและเพิ่มประสิทธิภาพในการวางแผนกลยุทธ์และการตัดสินใจ

เนื่องจากระบบธุรกิจอัจฉริยะเป็นคำจำกัดความที่ค่อนข้างกว้าง การพัฒนาโปรแกรมแอปพลิเคชันต่าง ๆ ของระบบ BI จึงมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับจุดประสงค์หลักของการนำระบบไปใช้ แต่โดยหลักการแล้วระบบธุรกิจอัจฉริยะจะช่วยให้ผู้ใช้ (ผู้บริหารหรือนักวิเคราะห์) สามารถเข้าถึงข้อมูลแบบเรียลไทม์ จัดการนำข้อมูลทั้งในอดีตและปัจจุบันมาใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการนำไปประเมินสถานการณ์ขององค์กรและวิเคราะห์ข้อมูลทางธุรกิจทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก โดยการประยุกต์และเลือกใช้เทคนิคการคำนวณต่าง ๆ ทางคณิตศาสตร์และทางสถิติที่เหมาะสมและตรงตามความต้องการของผู้ใช้ นอกจากนี้ระบบธุรกิจอัจฉริยะยังช่วยให้ผู้ใช้สามารถนำข้อมูลและผลจากการวิเคราะห์ที่ได้จากระบบมาใช้เพื่อประเมินประสิทธิภาพการทำงานขององค์กร ซึ่งผลจากการนำระบบธุรกิจอัจฉริยะมาประยุกต์ใช้ในองค์กรก็สามารถช่วยให้กระบวนการตัดสินใจแม่นยำมากขึ้นทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก

องค์ประกอบของระบบธุรกิจอัจฉริยะ

ระบบธุรกิจอัจฉริยะ (Business Intelligence) มีพื้นฐานมาจากระบบสนับสนุนการตัดสินใจ (Decision Support Systems) แม้ว่าเทคโนโลยีในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปทั้งในเรื่องของการจัดการข้อมูล Big Data และการเชื่อมต่อฐานข้อมูลที่เร็วขึ้น การสร้างแบบจำลองหรือโมเดลที่ซับซ้อนขึ้น ซึ่งนักวิเคราะห์น่าจะได้เรียนรู้ถึงระบบเอไอ (AI: Artificial Intelligence) ซึ่งเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ หรือการเชื่อมต่อของผู้ใช้งานบนเว็บไซต์และมือถือ เป็นต้น แต่หลักการของระบบธุรกิจอัจฉริยะยังคงเหมือนเดิมซึ่งมาจากองค์ประกอบพื้นฐานหลัก 4 องค์ประกอบ คือ

1. ระบบจัดการฐานข้อมูล (Database Management Layer) จะเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีและซอฟต์แวร์สำหรับการจัดการฐานข้อมูล โดยข้อมูลต่าง ๆ ที่ถูกจัดเก็บอาจจะเป็นข้อมูลที่อยู่ภายในขององค์กรเอง (internal Data) เช่น ข้อมูลการขาย ข้อมูลผลิตภัณฑ์ ข้อมูลด้านการตลาด การผลิต ข้อมูลพนักงาน และข้อมูลของสินค้าคงคลัง เป็นต้น หรืออาจจะเป็นข้อมูลที่เกิดการเชื่อมโยงกับข้อมูลภายนอก (External Data) เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม การจ้างงาน ข้อมูลสำมะโนประชากร ข้อมูลวิจัยตลาด หรือ ตารางอัตราดอกเบี้ยหรือภาษี เป็นต้น ระบบฐานข้อมูลจะเกี่ยวข้องกับคลังข้อมูล (Data Warehousing) หรือฐานข้อมูล (Database) ที่นักวิเคราะห์สามารถดึงข้อมูล เพิ่ม/ลบข้อมูล กรองข้อมูล แก้ไขข้อมูล สืบค้น สรุปข้อมูลจากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ หรือการรวบรวมข้อมูลจากฐานข้อมูลมากว่าหนึ่งฐานข้อมูลได้

2. ระบบของการวิเคราะห์ข้อมูล (Business Analytics Layer) จะเกี่ยวข้องกับการสร้างแบบจำลอง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเกี่ยวข้องกับแบบจำลองเชิงปริมาณในรูปแบบต่าง ๆ เช่น แบบจำลองทางการเงิน แบบจำลองในการพยากรณ์ แบบจำลองต้นไม้การตัดสินใจ แบบจำลองการวิเคราะห์การถดถอย แบบจำลองการวิเคราะห์การถดถอยโลจิสติกส์ แบบจำลองโครงข่ายประสาทเทียม เป็นต้น ระบบของการวิเคราะห์ข้อมูลจะทำหน้าที่ในการใช้งานแบบแบบจำลอง (Model Execution) การรวบรวมแบบจำลอง (Model Integration) หลาย ๆ แบบจำลองเข้าด้วยกัน และการรับ แปล และประมวลคำสั่งของแบบจำลอง (Model Command)

3. ระบบการจัดการประสิทธิภาพการดำเนินงานทางธุรกิจ (BPM: Business Performance Management Layer) จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้กระบวนการทางธุรกิจดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กร โดยจะรวบรวมแนวคิดการบริหารจัดการองค์กรเข้าด้วยกัน ทั้งในเรื่องของการกำหนดตัวชี้วัด (KPI: Key Performance Indicators) การประยุกต์นำระบบ Balance Scorecard, Six Sigma40, หรือ Lean Manufacturing66 เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการบริหารจัดการ ทั้งนี้การกำหนดตัวชี้วัดที่ถูกต้องก็เป็นตัวกำหนดทิศทางของการวิเคราะห์ข้อมูล ทิศทางของการก้ไขปัญหา และทิศทางของการสร้างกลยุทธ์

4. ระบบการเชื่อมต่อกับผู้ใช้งาน (User Interface Layer) จะเกี่ยวข้องกับการสื่อสารข้อมูลระหว่างระบบธุรกิจอัจฉริยะและผู้ใช้งาน ส่วนของการเชื่อมต่อกับผู้ใช้งานอาจจะอยู่ในรูปแบบของเว็บ (Web Browser) หรือแอปพลิเคชันบนมือถือ (Mobile Applications) ซึ่งผู้ใช้งานสามารถเข้าถึง Dashboard ที่ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูล ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ตัวชี้วัดต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการประเมินประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กรมาไว้ในที่เดียวกัน ทั้งในรูปแบบของกราฟ ตัวเลข หรือบทสรุปสำหรับผู้บริหาร

องค์ประกอบหลักทั้งสี่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับระบบธุรกิจอัจฉริยะและทุกส่วนประกอบจะต้องทำงานแบบ Real-Time ถึงจะเรียกได้ว่าเป็นระบบธุรกิจอัจฉริยะที่มีประสิทธิภาพ 1) ถ้าไม่มีข้อมูลก็ไม่สามารถวิเคราะห์อะไรได้ 2) ถ้ามีข้อมูลที่คุณภาพไม่ดี ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลก็ไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ 3) ถ้ามีข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์แต่ไม่สามารถวิเคราะห์ (คำนวณ) ข้อมูลได้ก็ไม่เกิดประโยชน์ 4) ถ้ามีข้อมูลครบถ้วนและสามารถสร้างแบบจำลองได้ทั้งแบบง่ายและแบบที่ซับซ้อน แต่ไม่รู้ว่าจะวิเคราะห์อะไรและตรงตามจุดประสงค์หลักขององค์กรหรือไม่ เท่ากับว่านักวิเคราะห์เสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ 5) ถ้ามีข้อมูลครบถ้วนและวิเคราะห์ข้อมูลได้ ซึ่งตรงกับความต้องการของผู้บริหาร แต่ผู้ใช้งานไม่สามารถใช้งานระบบได้ ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลและผลของการวิเคราะข้อมูลได้ ก็ไม่สามารถสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหารได้

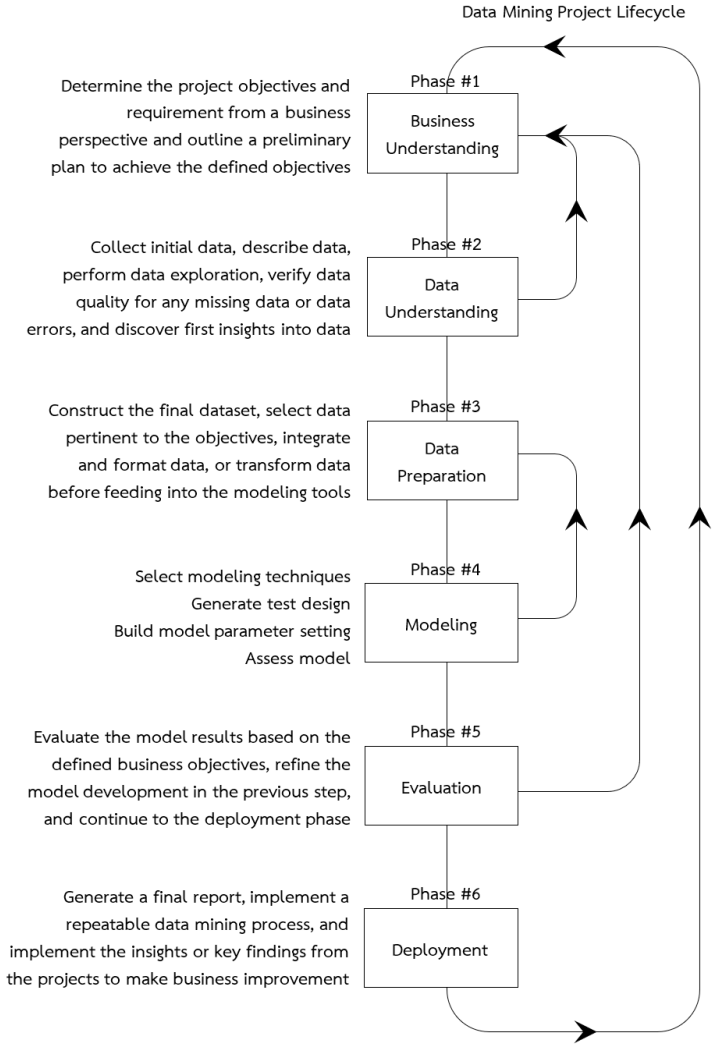
ขั้นตอนการวิเคราะห์ทางธุรกิจ (Business Analytics)

Business Analytics เป็นนิยามกว้าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ รวมถึงเครื่องมือทางคณิตศาสตร์และสถิติ เข้ามาช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนการวิเคราห์ทางธุรกิจสามารถแบ่งออกเป็นทั้งหมด 4 แบบ ดังนี้

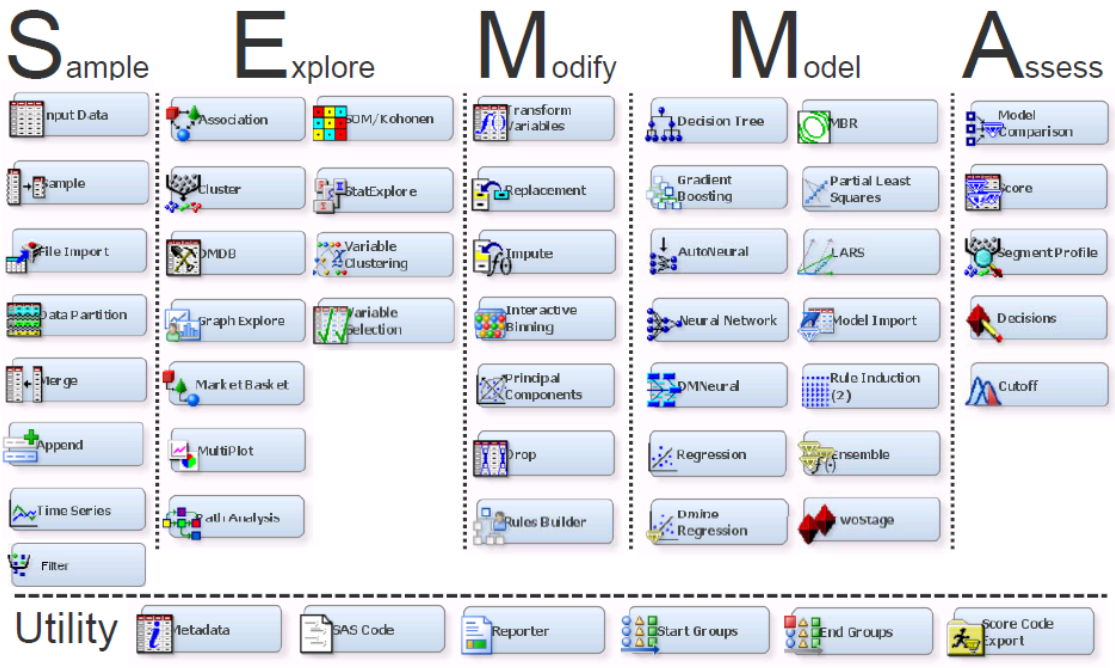
Descriptive Analytics เป็นรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพื้นฐานที่สุด ที่เน้นการตอบคำถามทางด้าน “What Happened?” หรือการอธิบายว่าเกิดอะไรขึ้นกับองค์กร การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของตัวชี้วัดที่แต่ละองค์กรต้องการ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เช่น แนวโน้มของยอดขายที่ต่ำลง หรือต้นทุนที่สูงขึ้นในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา จะช่วยให้องค์กรเข้าใจถึงสถานการณ์ขององค์กรได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจะเห็นได้ว่า

Diagnostic Analytics เป็นรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลที่ก้าวขึ้นมาอีกหนึ่งขั้น ที่จะช่วยให้สามารถตอบคำถามทางด้าน “Why did it happen?” หรือเพื่ออธิบายว่า “ทำไมหรือเพราะอะไร” ที่ตัวชี้วัดที่นักวิเคราะห์สนใจถึงมีพฤติกรรมเช่นนั้น เช่น นอกจากที่ผู้บริหารจะเห็นภาพของผลของการดำเนินงานที่แย่ลงแล้วจากการทำ Descriptive Analytics สิ่งที่ผู้บริหารต้องการรู้ต่อไปคือ เพราะอะไรและปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ผลการดำเนินงานต่ำลงกว่าที่คาดการณ์ไว้

Predictive Analytics เป็นรูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการพยากรณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยใช้ข้อมูลในอดีตหรือปัจจุบันมาประกอบการสร้างโมเดลเชิงทำนายหรือแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ รูปแบบของ Predictive Analytics จะช่วยตอบคำถาม “What will happen?” เช่น การสร้างแบบจำลองเพื่อทำนายว่าลูกค้ากลุ่มใดบ้างที่น่าจะตอบรับแคมเปญหรือข้อเสนอที่องค์กรส่งไป การทำนายแนวโน้มการชำระหนี้ของลูกค้า หรือการคำนวณ Credit Risk Scores ของลูกค้ากลุ่มสถาบันการเงินที่มาขออนุมัติสินเชื่อ เป็นต้น ทั้งนี้รูปแบบของขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบโจทย์ทางธุรกิจที่เป็นที่นิยมใช้มีอยู่ 2 รูปแบบหลัก ๆ คือ CRISP-DM โมเดล (ภาพที่ 1) และ SEMMA โมเดล (ภาพที่ 2)

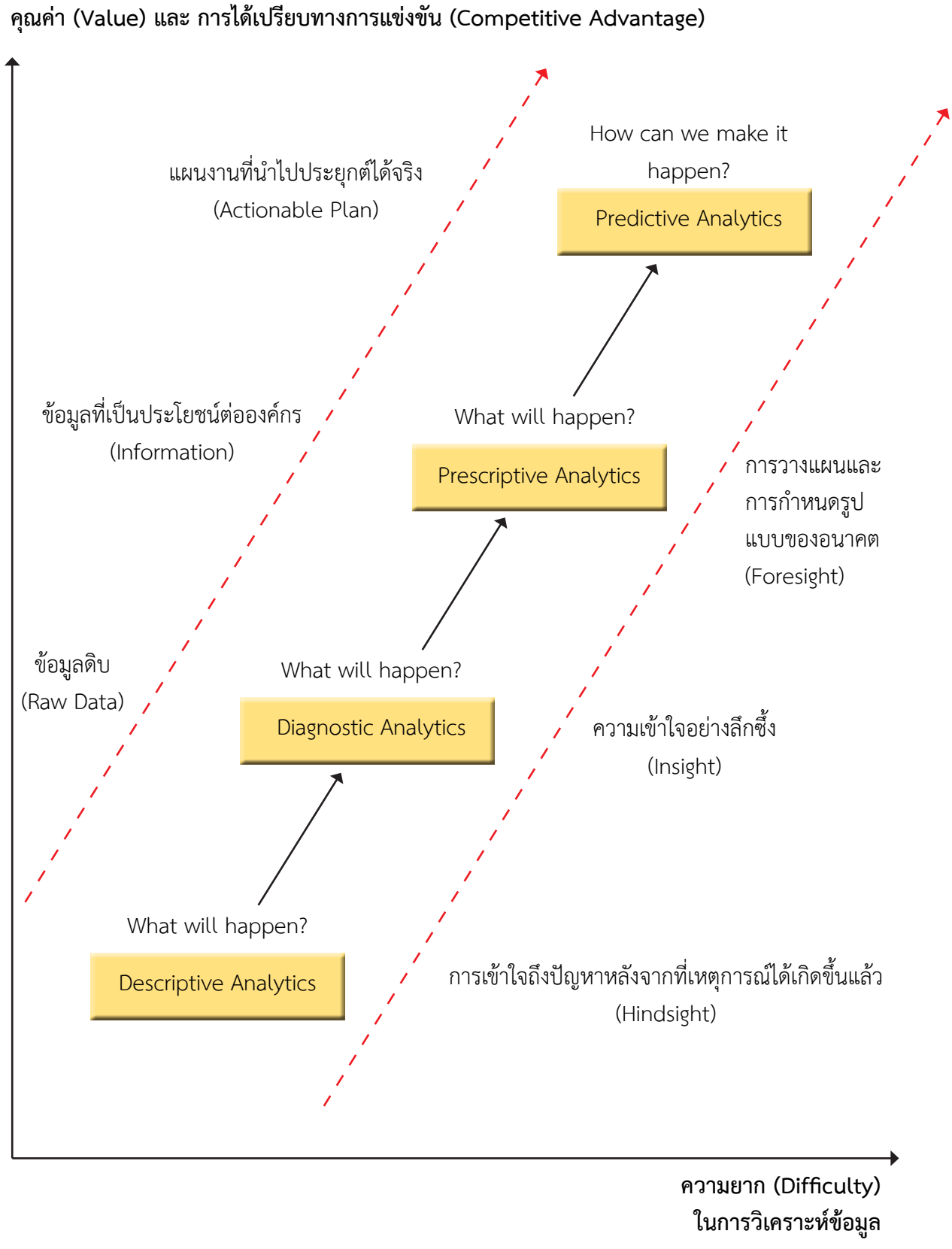
ภาพที่ 1: CRISP-DM Model

ภาพที่ 2: SAS® Enterprise Miner™: SEMMA Model

Cross-Industry Standard Process for Data Mining" หรือ "CRISP-DM" โมเดล (Jackson, 2002) ซึ่งประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอนด้วยกัน คือ 1) การทำความเข้าใจในเรื่องของปัญหาหรือภาพรวมของธุรกิจที่เราสนใจ (Business Understanding), 2) การทำความเข้าใจกับข้อมูลที่ใช้สำหรับการวิเคราะห์ (Data Understanding), 3) การเตรียมข้อมูล (Data Preparation), 4) การสร้างโมเดล (Model Development), 5) การประเมินผล (Evaluation), และ 6) การนำไปใช้งาน (Deployment) ในขณะที่ SEMMA โมเดล มุ่งเน้นการวิเคราะห์การสร้างแบบจำลองด้วยเทคนิคต่าง ๆ โดยใช้โปรแกรม SAS® Enterprise Miner™ ซึ่ง SAS (Statistical Analysis System) เป็นหนึ่งในบริษัทผู้ผลิตซอฟท์แวร์การวิเคราะห์ข้อมูลอันดับต้น ๆ ของโลก SEMMA โมเดล เป็นเครื่องมือในการวิเคราห์ข้อมูลที่ถูกจัดเรียงตามลำดับขั้นตอนการวิเคราหีดังนี้ คือ Sample (การจัดการกับกลุ่มตัวอย่าง) Explore (การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของตัวแปรหรือปัจจัยต่าง ๆ) Modify (การเตรียมและจัดการชุดข้อมูล) Model (การสร้างแบบจำลอง) และ Assess (เปรียบเทียบผลของแบบจำลองต่าง ๆ)

Prescriptive Analytics จะเป็นการต่อยอดจาก Predictive Analytics เพื่อตอบคำถาม "Howe can we make it happen?" จากการจำลองสถานการณ์หลายรูปแบบ ปรับเปลี่ยนรูปแบบของการวิเคราะห์ และนำผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล (Key Findings) มาใช้ในการสร้างกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับองค์กร

ภาพที่ 3: หลักการเบื้องต้นของการวิเคราะห์ข้อมูลทางธุรกิจ

ภาพที่ 3 สรุปภาพรวมของหลักการเบื้องต้นของการวิเคราะห์ข้อมูลทางธุรกิจ ซึ่งโดยพื้นฐานของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น สิ่งที่สำคัญคือ นักวิเคราะห์สามารถดึงความรู้ใหม่ ๆ หรือ ความรู้ที่เป็นประโยชน์ (Knowledge and Information) จากข้อมูลดิบ (Raw Data) ได้มากน้อยขนาดไหน และสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาประยุกต์ให้เกิดเป็นแผนงานที่เป็นรูปธรรม (Actionable Plan) ในการวางแผนงานทั้งในระยะสั้นและระยะยาวได้อย่างไร ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลจะมีคุณค่า (Value) เพิ่มมากขึ้นและสามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน (Competitive Advantage) ให้กับองค์กรได้ก็จะขึ้นอยู่กับระดับของการวิเคราะห์ข้อมูลและประเด็นผลการศึกษา (Key Findings) ที่ได้จากวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งแน่นอนว่าการวิเคราะห์ข้อมูลขั้นพื้นฐาน เช่น การดูแนวโน้มค่าเฉลี่ย (Average) หรือค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ก็ช่วยให้นักวิเคราะห์เห็นภาพว่าตัวชี้วัดที่องค์กรสนใจเป็นอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

Chongwatpol (2017) *Business Intelligence and Analytics for Managers*. Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Printing House.

Chongwatpol (2018) *Business Analytics for Strategic Decision Making*. Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Printing House.

Rivera, J., & Meulen, R. (2014). Gartner Says Advanced Analytics Is a Top Business Priority. Retrieved Feb 22, 2014, from http://www.gartner.com/newsroom/id/2881218

SAS. (2017). SAS Enterprise Miner: Reveal Valuable Insights with Powerful Data Mining Software. Retrieved May 07, 2017, from www.sas.com/en_us/software/enterprise-miner.html

SAS. (2012). Big Data Meets Big Data Analytics. Retrieved Dec 21, 2016, from http://www.sas.com/content/dam/SAS/en_us/doc/whitepaper1/big-data-meets-big-data-analytics-105777.pdf

Shearer, C. (2000). The CRISP-DM model: the new blueprint for data mining. Journal of data warehousing, 5(4), 13-22.

Stubbs, E. (2013). Delivering Business Analytics: Practical Guidelines for Best Practice. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.

Stubbs, E. (2014). Big Data, Big Innovation: Enabling Competitive Differentiation Through Business Analytics. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.

Turban, E., Sharda, R., & Delen, D. (2011). Business Intelligence: A Managerial Approach. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

การคาดการณ์อันดับความน่าเชื่อถือของบริษัทจดทะเบียนในประเทศไทยด้วยวิธีปัญญาประดิษฐ์

กฤษฎา นิมมานันทน์*

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งหวังศึกษาแนวทางการนำโครงข่ายประสาทเทียมซึ่งเป็นปัญญาประดิษฐ์อย่างง่ายชนิดหนึ่งมาใช้วิเคราะห์อันดับความน่าเชื่อถือของบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย รวมถึงการวิเคราะห์ความแม่นยำของการใช้วิธีปัญญาประดิษฐ์นี้เทียบกับการใช้เครื่องมือทางเศรษฐมิติมาตรฐาน เช่น Ordinal Logit Regression เพื่อประเมินศักยภาพและโอกาสในการนำมาใช้งานจริง งานวิจัยนี้พบว่าการใช้โครงข่ายประสาทเทียมกับข้อมูลในประเทศไทยมีความแม่นยำที่สูงกว่าวิธีทางเศรษฐมิติทั่วไปในทุกกรณี ไม่ว่าจะเป็นการทดสอบความแม่นยำด้วยชุดข้อมูลฝึกซึ่งเป็นแบบ in-sample หรือ ชุดข้อมูลทดสอบซึ่งเป็นแบบ out-of-sample นอกจากนี้การเพิ่มความซับซ้อนของโครงข่ายประสาทเทียมสามารถช่วยเพิ่มความแม่นยำให้สูงขึ้นได้ โดยงานวิจัยนี้ได้ทดลองนำโครงข่ายประสาทเทียมมาซ้อนกันเพื่อเพิ่มความซับซ้อนของการเชื่อมต่อเส้นประสาทเทียม ผลลัพธ์ที่ได้มีความแม่นยำที่สูงมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางเศรษฐศาสตร์

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: Kridsda.nim@nida.ac.th

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของหัวข้อการวิจัย

ในยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจนทำให้ธุรกิจต้องปรับตัวอย่างมาก โดยผู้ประกอบการต้องพยายามเรียนรู้และนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานเพื่อให้กิจการสามารถแข่งขันได้ และ สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคได้ดียิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ในอุตสาหกรรมการเงิน สถาบันการเงินต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นธนาคารพาณิชย์ กองทุน หรือ ผู้แนะนำการลงทุน ก็มีความตื่นตัวอย่างมากในเรื่องของเทคโนโลยีการเงิน หรือ FinTech ที่นักวิเคราะห์หลายคนมองถึงขนาดว่าจะสามารถเข้ามาทดแทนธุรกิจธนาคาร ธุรกิจการจัดการกองทุนได้ ทดแทนผู้จัดการกองทุน และ นักวิเคราะห์การเงิน นอกจากนี้พัฒนาการของปัญญาประดิษฐ์ก็เป็นไปอย่างรวดเร็วมากจนหลายฝ่ายเล็งเห็นถึงศักยภาพที่จะสามารถนำมาใช้ทำงานแทนมนุษย์

อันที่จริงปัญญาประดิษฐ์ไม่ใช่เรื่องใหม่แต่มีการพัฒนาต่อยอดมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายสิบปี ในแวดวงวิชาการการเงินช่วงปี ค.ศ. 1996-1999 นักวิจัยได้เคยมีความพยายามศึกษาการใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการทำนายหรือคาดการณ์ตัวแปรต่าง ๆ ทางการเงิน เช่น การทำนายผลตอบแทนของหุ้น มาแล้วแต่ในตอนนั้นก็พบว่ายังมีข้อจำกัดหลายอย่างในการนำมาใช้งานจริง อาทิ เช่น ระยะเวลาในการเรียนรู้ค่อนข้างใช้เวลานาน และฐานข้อมูลที่มีข้อมูลไม่มากพอ เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้ปัญญาประดิษฐ์กลับมาได้รับความสนใจอีกครั้ง เนื่องจากสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้ง่ายขึ้นผ่านทางอุปกรณ์พกพา Smart Devices และ Apps ต่าง ๆ และ ระบบการประมวลผลที่รวดเร็วขึ้นและระบบการจัดเก็บข้อมูลที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้นซึ่งทำให้เทคโนโลยี BigData เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้จริง และ เรื่องของ Social Networks ที่ทำให้การติดต่อสื่อสารทำได้สะดวกยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ปัญญาประดิษฐ์กลับมาเป็นที่สนใจอีกครั้ง และครั้งนี้มีโอกาสสูงที่จะเข้ามาปฏิวัติทุกวงการ

สาเหตุหนึ่งที่ปัญญาประดิษฐ์ได้รับความสนใจอย่างมากในวงกว้างในยุคปัจจุบัน เนื่องจากเทคโนโลยีสมัยใหม่นี้เอื้ออำนวยต่อการทำงานของปัญญาประดิษฐ์มากขึ้น โดยมีข้อมูลขนาดมหาศาลที่สามารถนำมาประมวลผลได้อย่างรวดเร็วขึ้น และ เรียวไทม์มากขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดองค์ความรู้ใหม่ในการทำความเข้าใจกระบวนการทำงานและการตีความหมายเชิงเศรษฐศาสตร์ของวิธีปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งแต่ก่อนเป็นเสมือนเพียงกล่องดำ (Black Box) ที่สามารถใช้งานได้แต่ไม่สามารถเข้าใจถึงความหมายของค่าพารามิเตอร์ต่าง ๆ ได้ จึงถือเป็นโอกาสอันดีที่จะนำปัญญาประดิษฐ์กลับมาศึกษาอีกครั้ง โดยงานวิจัยชิ้นนี้นำโครงข่ายประสาทเทียม (Artificial Neural Network) ซึ่งเป็นปัญญาประดิษฐ์ หรือ การเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) อย่างง่ายกลับมาศึกษาอีกครั้งด้วยชุดข้อมูลปัจจุบัน โดยเลือกที่จะนำมาศึกษาเรื่องการจัดอันดับความน่าเชื่อถือของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (โจทย์การวิจัย)

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นศึกษาแนวทางการนำโครงข่ายประสาทเทียมซึ่งเป็นปัญญาประดิษฐ์ชนิดหนึ่งมาใช้ในการจัดอันดับความน่าเชื่อถือบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย รวมถึงการวิเคราะห์ความแม่นยำของการใช้วิธีปัญญาประดิษฐ์นี้เทียบกับการใช้เครื่องมือทางเศรษฐมิติมาตรฐาน เช่น Ordinal Logit Regression เพื่อประเมินศักยภาพและโอกาสในการนำมาใช้งานจริงต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้สนใจศึกษาข้อมูลอันดับความน่าเชื่อถือของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยที่ประเมินโดยบริษัท ทริสเรทติ้ง จำกัด (TRIS) เพียงเท่านั้น

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ความเสี่ยงทางด้านเครดิต อาทิ เช่น ความสูญเสีย และโอกาสในการผิดนัดชำระหนี้ รวมทั้ง การประเมินราคาพรีเมียมชดเชยความเสี่ยงที่เหมาะสม มีความสำคัญอย่างมากต่อสถาบันการเงินและนักลงทุนในการพิจารณาให้เงินกู้ยืมแก่บริษัทรวมทั้งการคิดดอกเบี้ย โดยแนวทางการวิเคราะห์ความเสี่ยงทางด้านเครดิต อาจแบ่งได้กว้าง ๆ 3 วิธี

วิธีการแรกอาศัยเครื่องมือทางสถิติในการจำแนกบริษัทที่มีสถานภาพทางการเงินดีกับแย่ออกจากกัน โดยอาศัยข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่น งบการเงิน ตัวเลขหรืออัตราส่วนต่าง ๆ ทางการเงิน งานวิจัยที่ถือเป็นผู้บุกเบิกและได้รับความนิยมในการพัฒนาและนำมาใช้ คือ Altman's Z-score (1968) และ ZETA (1977) credit-risk model โดยโมเดลได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ในประเทศไทยเองก็ได้มีงานวิจัยของ Tirapat and Nittayagasetwat (1999) ที่ใช้โมเดลลักษณะนี้ประกอบกับตัวแปรทางเศรษฐกิจมหภาคและจุลภาคในการทำนายการผิดนัดชำระหนี้ของบริษัท

วิธีการที่สองเรียกว่า Structural Model of Credit Risk อาศัยทฤษฎีออฟชั่นในการวิเคราะห์ความเสี่ยงในการผิดนัดชำระหนี้โดยมองว่าผู้ถือหุ้นถือออฟชั่นแฝงที่สามารถใช้สิทธิไม่จ่ายหนี้คืนแก่เจ้าหนี้ได้ ผู้ที่บุกเบิกแนวคิดนี้คือ Merton (1974) และ ได้มีการพัฒนาโมเดลอย่างต่อเนื่อง อาทิ เช่น Black and Cox (1976), Leland (1994), Leland and Toft (1996) โดยมองโครงสร้างเงินทุนระหว่างหุ้นและหนี้เป็นปัจจัยสำคัญ รวมถึงอาศัยข้อมูลจากตลาดหุ้นในการประเมินความเสี่ยงทางเครดิต

วิธีการที่สามเรียกว่า Reduced-Form Model of Credit Risk เป็นการโมเดลการผิดนัดชำระหนี้ด้วย unobserved shocks กล่าวคือ ไม่สามารถทำนายได้ล่วงหน้าว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด แต่พอคาดการณ์โอกาสเกิดขึ้นและความเสียหายได้ โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดการผิดนัดชำระหนี้อาจมาจาก Economic shock, industry shock หรือ มาจาก firm-specific shock เองก็เป็นได้ ตัวอย่างงานวิจัยสายนี้เช่น Jarrow and Turnbull (1995)

การจัดอันดับความน่าเชื่อถือเป็นโจทย์ที่น่าสนใจและมีความสำคัญสำหรับนักวิจัยและนักการเงินมาโดยตลอด ในอดีตมีความพยายามที่จะเพิ่มประสิทธิภาพและความแม่นยำของการจัดอันดับความน่าเชื่อถือทางเครดิตด้วยวิธีปัญญาประดิษฐ์ (AI) ซึ่งในตลาดต่างประเทศพบว่าวิธีนี้มีความแม่นยำสูงกว่าวิธีการทางสถิติที่ใช้กันอยู่ทั่วไป โดยข้อแตกต่างหลัก ๆ ของทั้งสองวิธี คือ การใช้วิธีการทางสถิตินักวิจัยจำเป็นต้องกำหนดโครงสร้างของแบบจำลองเอง เช่น กำหนดให้พารามิเตอร์ของแบบจำลองมีความสัมพันธ์แบบเชิงเส้น (Linearity) ในการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) เมื่อกำหนดโครงสร้างเรียบร้อยแล้ว ต่อมานักวิจัยจะนำข้อมูลมาใช้ประมาณค่าพารามิเตอร์ที่เหมาะสมที่สุดของแบบจำลองด้วยวิธีการทางสถิติ อาทิเช่น Least Squares, Maximum Likelihood, และ Generalized Methods of Moments เป็นต้น แต่การใช้วิธีการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) จะสามารถให้เครื่องมือเรียนรู้โครงสร้างแบบจำลองที่เหมาะสมจากชุดข้อมูลได้เองโดยตรง ซึ่งทั้งสองวิธีก็มีทั้งข้อดีและข้อเสีย เมื่อนักวิจัยเป็นผู้กำหนดโครงสร้างของแบบจำลอง

เองจะทำให้การตีความผลลัพธ์ทำได้ง่ายกว่า แต่ข้อเสียคือ โครงสร้างที่กำหนดขึ้นนี้อาจไม่เหมาะสมกับชุดข้อมูล (Specification errors and Misspecification errors) ในขณะที่การให้เครื่องมือเรียนรู้โครงสร้างด้วยตัวเองโดยตรงจากข้อมูลมักยากต่อการทำความเข้าใจและตีความผลลัพธ์ แต่โครงสร้างของแบบจำลองมีโอกาสที่จะมีความเหมาะสมกับชุดข้อมูลมากกว่า (Huang et al. (2004))

จากการค้นคว้าพบว่ามีเครื่องมือทางปัญญาประดิษฐ์หลายชนิดที่สามารถนำมาใช้ในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือทางเครดิตได้ เทคนิคที่เป็นที่นิยมได้แก่ Artificial Neural Network (ANN) และ Support Vector Machine (SVM) โดยงานวิจัยในยุคแรก ๆ ที่เริ่มนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ทำนายอันดับความน่าเชื่อถือทางเครดิต ได้แก่งานของ Dutta and Shekhar (1988) ซึ่งใช้ข้อมูลตราสารหนี้ 30 ตัว และ ข้อมูลบริษัทและอัตราส่วนทางการเงินที่สะท้อนถึงสภาพคล่อง ความสามารถในการชำระหนี้คืน ขนาดของหนี้ อัตราผลตอบแทน ฯลฯ 10 ตัวแปร ในการฝึกโครงข่ายประสาทเทียมอย่างง่าย และ ทดสอบความแม่นยำโดยนำไปทำนายอันดับความน่าเชื่อถือของตราสารหนี้ตัวอื่นอีก 17 ตัว อย่างไรก็ตามในรายงานระบุเพียงความแม่นยำในการทำนายเครดิตของตราสารหนี้ว่าเป็น AA หรือไม่เท่านั้น ในยุคนั้นการใช้วิธี Regression Analysis สามารถให้ผลความแม่นยำที่ประมาณ 60% ในขณะที่โครงข่ายประสาทเทียมของ Dutta and Shekhar ให้ความแม่นยำที่ประมาณ 80% ต่อมา Surkan and Singleton (1990) ได้ทดลองใช้ Network Architecture ของโครงข่ายประสาทเทียมหลาย ๆ แบบ ซึ่งส่งผลให้สามารถจำแนกความน่าเชื่อถือของตราสารหนี้ได้แม่นยำยิ่งขึ้น Kwon et al. (1997) ได้นำเทคนิค Ordinal Pairwise Partitioning (OPP) มาใช้ในการฝึกโครงข่ายประสาทเทียมให้สามารถจัดอันดับความน่าเชื่อถือตราสารหนี้ของประเทศเกาหลีพบว่าเทคนิคนี้ช่วยทำให้ความแม่นยำสูงเป็น 71-73% ในขณะที่โครงข่ายประสาทเทียมปกติทำได้เพียง 66-67% และ multiple discriminant analysis ทำได้เพียง 58-61% เท่านั้น งานวิจัยที่ใหม่มากขึ้นโดย Kumar and Bhattacharya (2006) ได้แบ่งอันดับความน่าเชื่อถือออกเป็น 6 กลุ่มโดยเทียบกับ Moody's และ ทำการศึกษาเชิงเปรียบเทียบความสามารถในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือนั้นของโครงข่ายประสาทเทียมและ Linear Discriminant Analysis (LDA) ด้วยใช้ข้อมูลจากงบการเงินบริษัททั้งสิ้น 25 ตัวแปร จากข้อมูลตัวอย่าง 92 ชุดที่ใช้ในการฝึก และ อีก 37 ชุดที่ใช้ในการทดสอบพบว่าโครงข่ายประสาทเทียมให้ความแม่นยำที่ 78% และ 79% ตามลำดับ ในขณะที่ LDA ให้ความแม่นยำที่ 59.5% และ 33.3% ตามลำดับเท่านั้น งานวิจัยในช่วงหลังมีการผสมผสานเทคนิคในการคัดเลือกตัวแปรเพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับฝึกโครงข่ายประสาทเทียม ตัวอย่างเช่น Hájek (2011) ได้ใช้ Genetic Algorithm ซึ่งเป็นปัญญาประดิษฐ์ชนิดหนึ่งในการคัดเลือกว่าตัวแปรใดมีความเหมาะสมที่จะใช้ป้อนให้กับโครงข่ายประสาทเทียมเพื่อทำนายอันดับเครดิตของตราสารหนี้รัฐบาลท้องถิ่น นอกจากงานวิจัยที่ใช้โครงข่ายประสาทเทียมในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือของบริษัทจดทะเบียนฯแล้ว ก็ยังมีงานวิจัยที่ทำนายความเสี่ยงทางด้านเครดิตของลูกหนี้รายย่อยด้วย อาทิ เช่น McLeod et al. (1993)

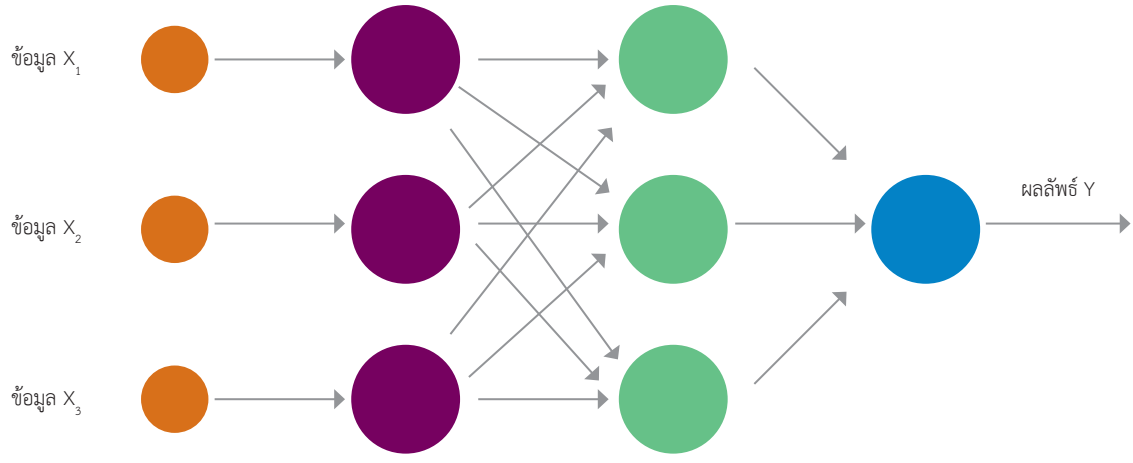
นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่น่าสนใจอื่น ๆ อีก อาทิ เช่น Chen and Shih (2006) ใช้ Support Vector Machine (SVM) เพื่อทำนายเครดิตของบริษัทในประเทศไต้หวัน Guo et al. (2012) ใช้ Fuzzy Clustering Algorithm ในการประมวลข้อมูลก่อนที่จะใช้ฝึก SVM ส่วน Kim and Ahn (2012) พยายามเพิ่มความแม่นยำของ SVM โดยอาศัยคุณสมบัติ Ordinality ของการจัดอันดับความน่าเชื่อถือ สุดท้าย Zhong et al. (2014) เปรียบเทียบความสามารถในการทำนายความแม่นยำทางเครดิตของโครงข่ายประสาทเทียมโดยใช้เทคนิคการฝึกที่ต่างกัน รวมทั้งเปรียบเทียบความแม่นยำกับ SVM ด้วย

ข้อมูลและระเบียบวิธีวิจัย

เนื้อหาส่วนนี้แบ่งได้ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกอธิบายถึงแบบจำลองโครงข่ายประสาทเทียม ในส่วนที่สองจะอธิบายถึงข้อมูลที่นำมาใช้

แบบจำลองโครงข่ายประสาทเทียม

แบบจำลองโครงข่ายประสาทเทียมเลียนแบบการทำงานของเซลล์ประสาทในสมองของมนุษย์ที่มีการรับข้อมูล ประมวลผล และ ส่งสัญญาณต่อ ๆ กันไปยังเซลล์อื่น ๆ ในโครงข่าย งานวิจัยชิ้นนี้ใช้โครงข่ายประสาทเทียมแบบ Fully-connected, single hidden layer ดังรูปภาพที่ 1 ซึ่งแสดงตัวอย่างโครงข่ายประสาทเทียมแบบ 3 ตัวแปรนำเข้า

ภาพที่ 1: โครงข่ายประสาทเทียม (Artificial Neural Network)

จะเห็นว่าชั้นแรกซึ่งเป็น Input Layer รับข้อมูลเข้ามาโดยตรงจากนั้นจะประมวลผลและส่งข้อมูลต่อไปยังชั้นที่สอง ซึ่งเป็น Hidden Layer ของโครงข่ายประสาทเทียมเพื่อประมวลผลต่อ จากนั้นข้อมูลจะถูกส่งผ่านไปยังชั้นสุดท้ายซึ่งเป็น Output Layer เพื่อแสดงผลลัพธ์ต่อไป เมื่อพิจารณาการประมวลผลที่ Node ใด ๆ ในชั้น Hidden Layer จะพบว่าข้อมูลที่ถูกส่งต่อมาจากชั้นก่อนหน้านี้จะถูกนำมาถ่วงน้ำหนักและแปลงสัญญาณผ่าน Activation Function เพื่อส่งข้อมูลต่อไปยังชั้นถัดไป ดังสมการนี้

$$z_j = F\left(w_{j0} + \sum_i w_{ji} x_i\right)$$

โดยที่ Activation Function (F) สามารถเลือกใช้ได้หลายแบบ เช่น Hyperbolic Tangent, Logistic, Linear เป็นต้น โดยงานวิจัยชิ้นนี้เลือกใช้ F = Hyperbolic Tangent ซึ่งสามารถให้ค่าได้ตั้งแต่ -1 ถึง +1 และ w_{ji} เป็นน้ำหนักของเส้นที่เชื่อมจาก Node i ใน Input Layer ไป Node j ใน Hidden Layer ส่วน w_{j0} ทำหน้าที่คล้าย intercept ของ Regression Model

พิจารณา output node ซึ่งรับข้อมูลจาก Hidden Layer มาแล้วประมวลผลดังสมการ

$$y = \mathrm{G}\left(\alpha_0 + \sum_j \alpha_j z_j\right)$$

โดยที่ Activation Function (G) สามารถเลือกได้เช่นกันตามความเหมาะสม โดยในงานวิจัยชิ้นนี้เลือกใช้ G = Logistic เนื่องจากต้องการบังคับให้ผลลัพธ์สุดท้ายตกอยู่ในช่วง 0 ถึง 1 และ α_j เป็นน้ำหนักของเส้นที่เชื่อมจาก Node j ใน Hidden Layer มายัง output node ส่วน α_0 เป็นค่าคงที่ทำหน้าที่คล้าย intercept ใน Regression Model

การฝึกโครงข่ายประสาทเทียมให้สามารถจำแนกหรือทำนายผลลัพธ์สามารถทำได้โดยใช้เทคนิค Back propagation learning algorithm เมื่อป้อนข้อมูลให้กับโครงข่ายประสาทเทียมจะเรียนรู้และจดจำรูปแบบของชุดข้อมูลและผลลัพธ์ (X, y) ในรูปของค่าน้ำหนักของเส้นเชื่อมต่อแต่ละเส้นในโครงข่าย โดยค่าพารามิเตอร์ $(w_{j0}, w_{ji}, \alpha_0, \alpha_j)$ จะถูกปรับจนกระทั่งลู่เข้าสู่ค่าที่เหมาะสมที่สุดซึ่งเป็นค่าที่เหมาะที่สุดเท่าที่ทำได้จากชุดข้อมูลที่ได้เรียนรู้ นักวิจัยสามารถเพิ่มชั้นของ Hidden layers ได้โดยจะทำให้โครงข่ายประสาทเทียมสามารถประมวลผลได้ซับซ้อนยิ่งขึ้น รองรับความสัมพันธ์แบบ Non-linear ได้มากขึ้น

คำอธิบายข้อมูล

ข้อมูลที่สำคัญที่สามารถใช้ในการทำนายอันดับเครดิตได้ ได้แก่ ข้อมูลงบการเงิน และ Firm Characteristics เช่น ราคาหุ้น ขนาดกิจการ สัดส่วนหนี้ และ Financial Ratios ต่าง ๆ โดยงานวิจัยชิ้นนี้เลือกใช้ตัวแปรต้นเดียวกันกับที่ใช้ใน Altman's Z-score (1968) ซึ่งมีอยู่ 5 ตัวแปร ดังสมการ

$$Z = 1.2X_1 + 1.4X_2 + 3.3X_3 + 0.6X_4 + 0.99X_5$$

โดยที่

X1 = Working Capital / Total Assets
X2 = Retained Earnings / Total Assets
X3 = EBIT / Total Assets
X4 = Market Value of Equity / Total Liabilities
X5 = Net Sales or Revenues / Total Assets

ข้อมูลที่สำคัญอีกชุดคือผลการจัดอันดับความน่าเชื่อถือ โดยงานวิจัยชิ้นนี้ใช้ข้อมูลที่ประเมินโดย บริษัท ทริสเรทติ้ง จำกัด (TRIS) เท่านั้นเนื่องจากในประเทศไทยผู้ออกตราสารนิยมใช้บริการจาก TRIS มากที่สุด ถึงแม้จะพอมีข้อมูลที่ประเมินโดย S&P, Fitch และ Moody's อยู่บ้างซึ่งน่าสนใจนำมาวิเคราะห์ด้วย แต่เนื่องจากจำนวนข้อมูลน้อยรวมทั้ง Rating Agency แต่ละรายอาจมีวิธีการประเมินที่แตกต่างกัน จึงไม่สามารถนำข้อมูลมา pool รวมกันได้ การจัดอันดับของตราสารหนี้ระยะยาวโดย TRIS ใช้สัญลักษณ์เดียวกับ S&P โดยที่อันดับสูงที่สุดคือ AAA อันดับรองลงมาคือ AA, A, BBB, BB, B และ C ตามลำดับ ส่วน D แทนที่ตราสารหนี้ที่เกิด

การผิดนัดชำระหนี้ อันดับทุกอันดับยกเว้น AAA และ D อาจจะการให้ประจุ + (หรือ –) ซึ่งสะท้อนถึงความน่าเชื่อถือที่สูงขึ้น (หรือ ต่ำลง) เมื่อเทียบกับ การไม่มีประจุ โดยปกติการจัดอันดับความน่าเชื่อถือ นอกจากใช้การวิเคราะห์สถานะทางการเงินของบริษัทแล้ว ก็ยังมีเรื่องของวิจารญาณจากผู้ทรงคุณวุฒิเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยบริษัทที่ได้ AAA ซึ่งเป็นอันดับสูงสุดจะมีความเสี่ยงทางเครดิตน้อยมาก ๆ หากแม้มีเหตุการณ์ไม่คาดฝันเกิดขึ้นที่อาจจะส่งผลเสียต่อกิจการก็ไม่ได้กระทบต่อความสามารถในการชำระหนี้อย่างมีนัยสำคัญ ส่วนอันดับที่ต่ำลงมาก็จะมีความเสี่ยงในการผิดนัดชำระหนี้เพิ่มขึ้นลดหลั่นกันลงมา ตราสารหนี้ใดที่ได้อันดับต่ำกว่า BBB- จะถูกจัดว่าเป็น junk bonds หรือ speculative-grade ซึ่งมีความเสี่ยงสูงไม่เหมาะกับนักลงทุนบางประเภท ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการวิเคราะห์ประการหนึ่งคือ บริษัทที่คิดว่าตัวเองจะได้อันดับความน่าเชื่อถือที่ต่ำก็จะไม่เข้าร่วมการจัดอันดับ (Unrated) ทำให้ข้อมูลของตราสารหนี้ที่อันดับเครดิตต่ำกว่า BBB- หรือ ที่เรียกว่า junk bonds มีน้อยในประเทศไทย

ข้อมูลที่กล่าวไปข้างต้นนี้ถูกนำมาใช้ในการฝึกสอนให้ปัญญาประดิษฐ์สามารถแยกแยะได้ว่าบริษัทใดมีอันดับความน่าเชื่อถือสูงหรือต่ำเพียงใด โดยข้อมูลจากงบการเงินและมูลค่าตลาดถูกเก็บจากฐานข้อมูล-DataStream และ ข้อมูลความน่าเชื่อถือทางเครดิตของ TRIS ถูกเก็บจาก Thomson Reuters Eikon โดยข้อมูลถูกแบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ Training Sample และ Testing Sample ข้อมูลชุด Testing Sample มีจำนวน 106 รายการ แต่มีความสมบูรณ์เพียง 89 รายการ เป็นข้อมูลการจัดอันดับเครดิตล่าสุดของ TRIS ณ วันที่ 10 ก.พ. 2561 และ ข้อมูลงบการเงินประจำปีล่าสุดที่บริษัทได้ประกาศก่อนวันที่ประกาศอันดับความน่าเชื่อถือ ส่วนข้อมูลชุด Training sample มีจำนวน 98 รายการ แต่สามารถใช้ได้เพียง 89 รายการ เป็นข้อมูลการจัดอันดับครั้งก่อนหน้าของ TRIS โดยงบการเงินที่ใช้จะเป็นงบสิ้นปีก่อนวันที่ประกาศอันดับความน่าเชื่อถือครั้งก่อน

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนข้อมูลที่สามารถใช้ในการวิเคราะห์ผลได้โดยแบ่งเป็น Training Sample และ Testing Sample และแบ่งตามอันดับความน่าเชื่อถือ จะเห็นได้ว่า ข้อมูลของตราสารหนี้ที่ต่ำกว่า BBB- มีอยู่น้อยมาก อีกทั้งจำนวนข้อมูลเมื่อแบ่งตามอันดับความน่าเชื่อถือแล้วพบว่า แต่ละอันดับมีข้อมูลอยู่จำนวนไม่มากซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการวิเคราะห์ทางสถิติ จึงทำการจัดกลุ่มใหม่เพื่อให้มีข้อมูลจำนวนที่มากพอในแต่ละกลุ่มโดยจะแบ่งอันดับความน่าเชื่อถือออกเป็นเพียง 4 กลุ่มเท่านั้น ดังตารางที่ 2 โดย คะแนน 4 ถือว่ามีอันดับความน่าเชื่อถือสูงที่สุด และ คะแนน 1 เป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงทางเครดิตสูงที่สุด ทั้งนี้หากมีข้อมูลเพิ่มขึ้นใน training sample ก็จะทำให้ความแม่นยำในการวิเคราะห์สูงขึ้น (ถึงแม้ว่าอาจไม่เป็นจริงเสมอไปก็ตาม)

ตารางที่ 1: แสดงจำนวนข้อมูลของ Training Sample และ Testing Sample โดยแบ่งตามอันดับความน่าเชื่อถือ

อันดับความน่าเชื่อถือ	Training Sample	Testing Sample	All sample
AAA	2	2	4
AA+	1	1	2
AA	1	2	3
AA-	3	4	7
A+	13	12	25
A	10	11	21
A-	11	6	17

ตารางที่ 1: แสดงจำนวนข้อมูลของ Training Sample และ Testing Sample โดยแบ่งตามอันดับความน่าเชื่อถือ (ต่อ)

BBB+	16	16	32
BBB	14	11	25
BBB-	13	15	28
BB+	4	5	9
BB	0	2	2
BB-	0	0	0
B+	0	1	1
B	0	0	0
B-	0	0	0
C+	0	0	0
C	0	0	0
C-	0	0	0
D	1	1	2
รวม	**89**	**89**	**178**

ตารางที่ 2: แสดงการจัดกลุ่มอันดับความน่าเชื่อถือใหม่สำหรับการวิเคราะห์ผลในงานวิจัยชิ้นนี้

Score	TRIS Rating	Training Sample	Testing Sample	All Sample
4	สูงกว่า AA-	7	9	16
3	A+, A, A-	34	29	63
2	BBB+, BBB, BBB-	43	42	85
1	ต่ำกว่า BBB-	5	9	14
รวม		**89**	**89**	**178**

ผลลัพธ์และความแม่นยำการคาดการณ์อันดับความน่าเชื่อถือ

เพื่อเป็นการเปรียบเทียบความแม่นยำของโครงข่ายประสาทเทียม งานวิจัยชิ้นนี้เลือกใช้ Ordinal Logit Model เป็น Benchmark ในการเปรียบเทียบ (Ordinal Probit Model ให้ผลคล้ายคลึงกัน) แต่ก่อนที่จะนำข้อมูลคะแนนความน่าเชื่อถือ 1 ถึง 4 ไปฝึกโครงข่ายประสาทเทียมนั้น มีข้อพึงระวังอยู่ประการหนึ่ง เนื่องจาก Activation Function ของ Output node เป็น Logistic function ทำให้ค่าอยู่ในช่วง 0 ถึง 1 เพียงเท่านั้น จึงทำการแบ่งช่วงออกเป็น 4 ช่วงโดยเลือกที่จะแบ่งให้เท่า ๆ กัน โดยมีจำเป็นต้อง recode ใหม่เพื่อให้สามารถใช้ฝึก Neural Network ได้ กำหนดให้ mapping ค่าดังต่อไปนี้ 1 -> 0, 2 -> 1/3, 3 -> 2/3 และ 4 -> 1

ตารางที่ 3 แสดงผลความแม่นยำในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือ โดยจะถือว่าทำนายได้ถูกต้องก็ต่อเมื่อโมเดลทำนายผลลัพธ์ได้ตรงกับความเป็นจริงเท่านั้นซึ่งจะเห็นได้ว่า ANN ทำได้ดีกว่า Ordinal Logit Model ในทุกกรณี อย่างไรก็จากผลลัพธ์จะเห็นว่า ANN มีความแม่นยำสูงกว่า Logit ไม่มากเท่าใดนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทดสอบด้วย Testing Sample

ตารางที่ 3: ความแม่นยำในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือของ Ordinal Logit Model และ โครงข่ายประสาทเทียม

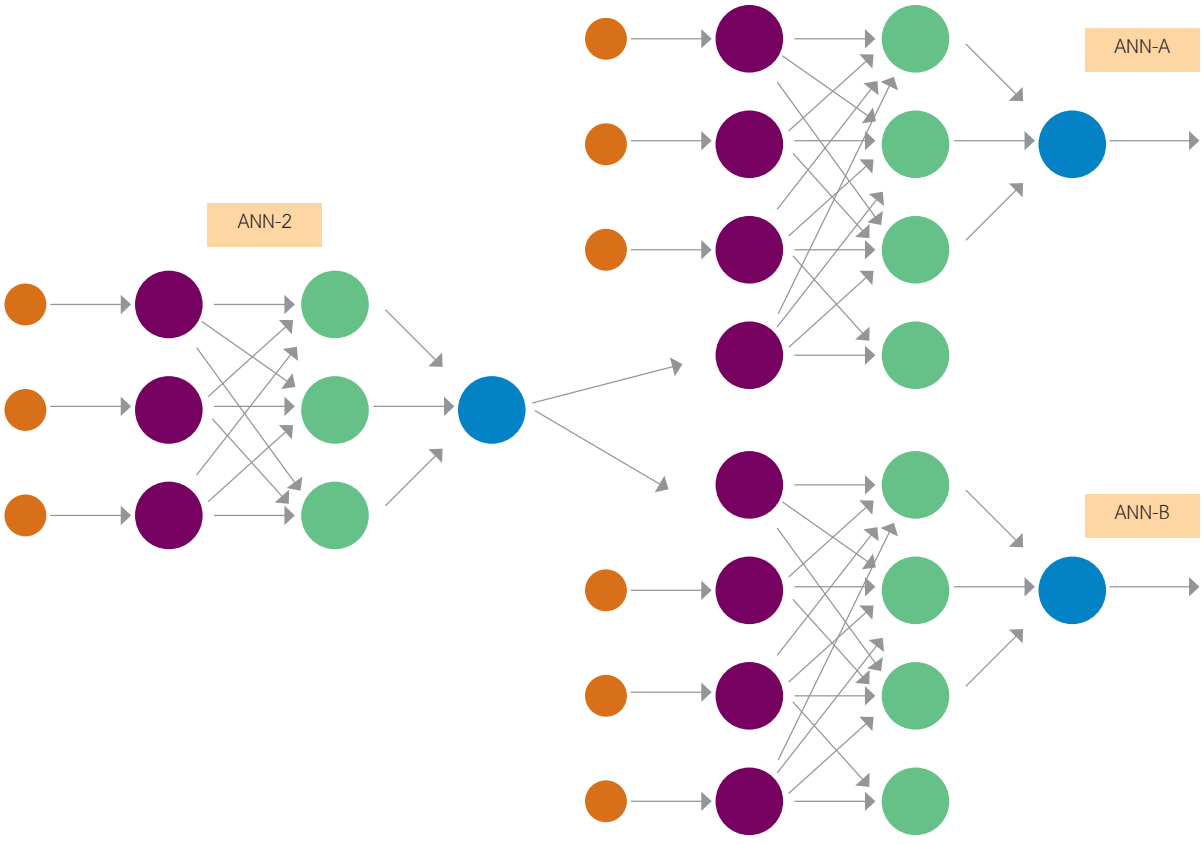
	% Correct Prediction	
	Ordinal Logit Model	Artificial Neural Network
Training Sample	55.06	60.67
Testing Sample	53.93	56.18
All Sample	54.49	58.43

เมื่อลองพิจารณากรณี Binary Choice Model แทน Ordinal Model จะพบว่าความแม่นยำในการทำนายสูงขึ้นมาก หากทดลองแบ่งกลุ่มตราสารหนี้ออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ กลุ่มแรกมีอันดับความน่าเชื่อถือตั้งแต่ A- ขึ้นไป และ กลุ่มที่สองตั้งแต่ BBB+ หรือต่ำกว่า กลุ่มที่ดีกว่า recode ผลลัพธ์ให้เป็น 1 ส่วนกลุ่มที่แย่กว่าให้เป็น 0 จะได้ผลความแม่นยำดังตารางที่ 4 สังเกตว่า ANN สามารถ fit กับข้อมูลชุด training sample ได้มากกว่า Logit Model มากถึง 14.61% อย่างไรก็ตามความแม่นยำในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือในชุดทดสอบดีกว่าประมาณ 4.5% เป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงแม้ Logit Model อาจจะ Fit กับข้อมูลชุดฝึกไม่ค่อยดีเท่าไหร่ แต่สามารถทำนายความน่าเชื่อถือในข้อมูลชุดทดสอบได้ดี

ตารางที่ 4: ความแม่นยำในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือของ Ordinal Logit Model และ โครงข่ายประสาทเทียม ANN-2

	% Correct Prediction	
	Logit Model	ANN-2
Training Sample	68.54	83.15
Testing Sample	74.16	78.65
All Sample	71.35	80.90

อย่างไรก็ตามการแบ่งกลุ่มเป็นสองกลุ่มนี้ถึงแม้ว่าจะมีความแม่นยำที่สูงขึ้นแต่ผลลัพธ์ที่ได้หยาบเกินกว่าจะนำไปใช้งานได้จริง แต่ผลลัพธ์ที่ได้จากการแบ่งตราสารหนี้ออกเป็นสองกลุ่มด้วยความแม่นยำนี้ก็สามารถนำไปใช้ในการทำนายที่ละเอียดยิ่งขึ้นต่อไปได้อีก โดยการนำโครงข่ายประสาทเทียมมาต่อซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ดังตัวอย่างในภาพที่ 2

ภาพที่ 2: โครงข่ายประสาทเทียม (Artificial Neural Network) แบบ Multi-Layer

การนำผลลัพธ์ของ ANN ชั้นแรกมาส่งต่อเข้าเป็นตัวแปรนำเข้าอีกตัวแปรหนึ่งของ ANN ในชั้นต่อ ๆ มา จะช่วยเพิ่มความแม่นยำให้สูงขึ้นได้โดยในชั้นแรกนั้นจะฝึกให้ ANN สามารถแยกอันดับความน่าเชื่อถือออกเป็นสองกลุ่มได้ เรียกว่า ANN-2 จากนั้นค่อยนำข้อมูลนี้ส่งต่อให้กับ ANN ในชั้นต่อไปเพื่อให้ทำนายให้ละเอียดยิ่งขึ้นว่าอยู่ในระดับใดแน่ (จาก 4 ระดับ) ในปัญหาอื่นที่มีความซับซ้อนสูงอาจจำเป็นต้องใช้ ANN ต่อซ้อนกันหลาย ๆ ชั้นจึงจะใช้งานได้ หรือ จำเป็นต้องเพิ่มจำนวนชั้นของ Hidden Layers ให้มีมากขึ้น ๆ จนอาจเรียกได้ว่าเป็น Deep Neural Network ซึ่งจัดเป็น Deep Learning ชนิดหนึ่ง

ตารางที่ 5 แสดงผลความแม่นยำของการใช้โครงข่ายประสาทเทียมซ้อนกันเพื่อทำนายอันดับความน่าเชื่อถือ (1 ถึง 4) ANN-A ถูกฝึกให้จำแนกตราสารหนี้ที่มีความน่าเชื่อถือตั้งแต่ AA- ขึ้นไป ส่วน ANN-B ถูกฝึกให้จำแนกตราสารหนี้ที่มีความน่าเชื่อถือตั้งแต่ BBB- ขึ้นไป ดังนั้นเมื่อนำผลลัพธ์ของ ANN-2, ANN-A, ANN-B มารวมกัน จะสามารถทำนายอันดับความน่าเชื่อถือได้ทั้ง 4 ระดับ ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากวิธีนี้ดังแสดงในคอลัมน์สุดท้ายถือว่าดีขึ้นมากเมื่อเปรียบเทียบกับ Ordinal Logit Model และ ANN ในตารางที่ 3

ตารางที่ 5: ความแม่นยำในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือของ ANN-A, ANN-B และ เมื่อนำมาพิจารณาประกอบกัน

	% Correct Prediction		
	ANN-A	ANN-B	Combined
Training Sample	98.88	100	82.02
Testing Sample	94.38	92.13	65.71
All Sample	96.63	96.07	73.60

สรุปผลการวิจัย

จากการสร้างแบบจำลองเพื่อทำนายอันดับความน่าเชื่อถือด้วยโครงข่ายประสาทเทียมในรูปแบบต่าง ๆ และ นำมาเปรียบเทียบกับแบบจำลองทางเศรษฐมิติจำพวก Ordinal Choice Models เช่น Logit Model พบว่าการใช้โครงข่ายประสาทเทียมมีความแม่นยำที่สูงกว่าในทุกกรณี ไม่ว่าจะเป็นการทดสอบความแม่นยำด้วยชุดข้อมูลฝึกซึ่งเป็นแบบ in-sample หรือ ชุดข้อมูลทดสอบซึ่งเป็นแบบ out-of-sample นอกจากนี้การเพิ่มความซับซ้อนของโครงข่ายประสาทเทียมสามารถช่วยเพิ่มความแม่นยำให้สูงขึ้นได้ อย่างไรก็ตามความสามารถในการทำนายอันดับความน่าเชื่อถือของบริษัทจดทะเบียนฯของไทยโดยใช้ตัวแปร 5 ตัวจาก Altman's Z-Score ยังไม่สูงมากเมื่อเทียบกับผลงานวิจัยก่อนหน้านี้ในตลาดอื่น ๆ สาเหตุอาจเพียงเพราะ ในงานวิจัยชิ้นนี้ใช้ตัวแปรเพียง 5 ตัวเท่านั้นในขณะที่งานวิจัยอื่น ๆ ใช้ตัวแปรมากถึง 10–25 ตัว และใช้เทคนิคการฝึกปัญญาประดิษฐ์ที่ซับซ้อนกว่า การเพิ่มชุดข้อมูลฝึก (Training Sample) ก็สามารถเพิ่มความแม่นยำให้สูงขึ้นได้โดยจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากเวปไซต์ของ TRIS โดยตรง โดยเก็บข้อมูลย้อนหลังเป็นรายบริษัท หรือ เลือกใช้ฐานข้อมูลที่มีราคาสูงขึ้น

ในงานวิจัยนี้โครงข่ายประสาทเทียมถูกสอนให้เรียนรู้และทำนายอันดับความน่าเชื่อถือที่จัดโดย TRIS ซึ่งได้ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ประมวลผลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่หากมีข้อมูลที่มากพอสามารถฝึกให้ปัญญาประดิษฐ์เรียนรู้จากข้อมูลที่ดิบมากขึ้น เช่น ความรุนแรงและความถี่ในการผิดนัดชำระหนี้ของบริษัท เนื้อหาในงบการเงินที่เป็นตัวอักษร จากข่าวในสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับแต่ละบริษัท หรือ บทสัมภาษณ์ของผู้บริหาร (Textual Analysis) หรือแม้กระทั่งน้ำเสียง (Voice/Tone Recognition) รวมถึงการแสดงออกทางใบหน้าระหว่างการแถลงข่าวหรือให้สัมภาษณ์ (Facial Expression) แต่ข้อจำกัดของปัญญาประดิษฐ์ที่สำคัญ คือ จำเป็นต้องใช้ข้อมูลฝึกที่มีปริมาณมากถึงจะเกิดความแม่นยำ นอกจากชุดข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยนี้และที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ยังมีชุดข้อมูลอื่นที่น่าสนใจศึกษา เช่น พฤติกรรมการใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ สะท้อนความเสี่ยงในการผิดนัดชำระหนี้ของลูกหนี้รายย่อยได้หรือไม่ อย่างไร

คงยังไม่อาจสรุปได้ว่ามีโอกาสมากน้อยเพียงใดที่ปัญญาประดิษฐ์จะสามารถแทนที่การทำงานของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจาก แบบจำลองที่เลือกใช้มีความซับซ้อนไม่มาก และ ความสามารถของปัญญาประดิษฐ์ขึ้นอยู่กับปริมาณและคุณภาพของข้อมูล แต่ด้วยเทคโนโลยี BigData ที่ปัจจุบันสามารถจัดการข้อมูลขนาดมหึมาได้อย่างรวดเร็ว จึงเปิดโอกาสให้ปัญญาประดิษฐ์มีสมถนะความสามารถที่สูงขึ้นในการทำงานแทนมนุษย์ เนื่องจากข้อมูลขนาดใหญ่จะมีมิติความแตกต่างเพิ่มขึ้น ทำให้ปัญญาประดิษฐ์ซึ่งสามารถเรียนรู้และจำแนกข้อมูลที่มี

โครงสร้างความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนสามารถทำงานได้ดีกว่าแบบจำลองทางสถิติทั่วไป จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาแบบจำลองปัญญาประดิษฐ์ที่มีความซับซ้อนสูงขึ้นร่วมกับข้อมูลขนาดใหญ่ต่อไป แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์ไม่ได้ทำงานได้อย่างสมบูรณ์ เครื่องจักรก็เช่นกัน สิ่งหนึ่งที่ปัญญาประดิษฐ์คล้ายมนุษย์ คือ ต้องเรียนรู้จากความผิดพลาด คำถามที่น่าสนใจและควรโต้เถียงกันในวงกว้าง คือ ควรให้ปัญญาประดิษฐ์เรียนรู้และทำงานแทนมนุษย์หรือไม่ โดยไม่เพียงพิจารณาถึงมิติทางด้านเศรษฐศาสตร์เท่านั้น แต่ควรพิจารณาถึงผลกระทบต่อสภาพสังคมของคนทุกระดับด้วย และ รัฐบาลควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีครั้งสำคัญนี้อีกครั้งหนึ่ง

ประโยชน์ของงานวิจัย

ประการแรกเกิดจากการสร้างแบบจำลองด้วยโครงข่ายประสาทเทียมอย่างง่ายเพื่อเป็นต้นแบบสำหรับพัฒนาแบบจำลองที่ซับซ้อนและแม่นยำยิ่งขึ้นเพื่อสำหรับใช้จัดอันดับความน่าเชื่อถือทางเครดิตต่อไป ประการที่สองงานวิจัยนี้ทำให้ทราบถึงศักยภาพของการจัดอันดับความน่าเชื่อถือทางเครดิตด้วยเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์อย่างง่าย และ ผลลัพธ์เชิงเปรียบเทียบจากการใช้เครื่องมือทางเศรษฐมิติทั่วไป เพื่อประเมินโอกาสในการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้จริงในตลาดไทย

เอกสารอ้างอิง

ALTMAN, E. I. (1968). FINANCIAL RATIOS, DISCRIMINANT ANALYSIS AND THE PREDICTION OF CORPORATE BANKRUPTCY. *Journal of Finance*, *23*(4), 589-609.

Altman, E. I., Haldeman, R. G., & Narayanan, P. (1977). ZETA™ ANALYSIS. *Journal of Banking & Finance*, *1*(1), 29-54.

Black, F., & Cox, J. C. (1976). VALUING CORPORATE SECURITIES: SOME EFFECTS OF BOND INDENTURE PROVISIONS. *Journal of Finance*, *31*(2), 351-367.

Chen, W., & Shih, J. (2006). A Study of Taiwan's Issuer Credit Rating Systems Using Support Vector Machines. *Expert Systems with Applications, 30*(3), 427-435.

Dutta, S., & Shekhar, S. (1988). Bond Rating: A Non-Conservative Application of Neural Networks. *Proceedings of IEEE International Conference on Neural Networks*, II443–II450.

Guo, X., Zhu, Z., & Shi, J. (2012). A Corporate Credit Rating Model Using Support Vector Domain Combined with Fuzzy Clustering Algorithm. *Mathematical Problems in Engineering*.

Hájek, P. (2011). Municipal Credit Rating Modelling by Neural Networks. *Decision Support Systems*, *51*(1), 108–118.

Huang, Z., Chen, H., Hsu, C., Chen, W., & Wu, S. (2004). Credit Rating Analysis with Support Vector Machines and Neural Networks: A Market Comparative Study. *Decision Support Systems*, *37*(4), 543–558.

Jarrow, R. A., & Turnbull, S. M. (1995). Pricing Derivatives on Financial Securities Subject to Credit Risk. *Journal of Finance*, *50*(1), 53-85.

Kim, K., & Ahn, H. (2012). A Corporate Credit Rating Model Using Multi-Class Support Vector Machines with an Ordinal Pairwise Partitioning Approach. *Computers and Operations Research*, *39*(8), 1800-1811.

Kumar, K., & Bhattacharya, S. (2006). Artificial Neural Network vs Linear Discriminant Analysis in Credit Ratings Forecast: A Comparative Study of Prediction Performances. *Review of Accounting and Finance*, *5*(3), 216-227.

Kwon, Y. S., Han, I., & Lee, K. C. (1997). Ordinal Pairwise Partitioning (OPP) Approach to Neural Networks Training in Bond Rating. *Intelligent Systems in Accounting Finance and Management*, *6*(1), 23–40.

Leland, H. E. (1994). Corporate Debt Value, Bond Covenants, and Optimal Capital Structure. *Journal of Finance*, *49*(4), 1213-1252.

Leland, H. E., & Toft, K. B. (1996). Optimal Capital Structure, Endogenous Bankruptcy, and the Term Structure of Credit Spreads. *Journal of Finance*, *51*(3), 987-1019.

McLeod, R. W., Malhotra, D. K., & Malhotra R. (1993). Predicting Credit Risk: A Neural Network Approach. *Journal of Retail Banking*, *15*(3), 37-44.

MERTON, R. C. (1974). ON THE PRICING OF CORPORATE DEBT: THE RISK STRUCTURE OF INTEREST RATES. *Journal of Finance*, *29*(2), 449-470.

Surkan, A. J., & Singleton, J. C. (1990). Neural Networks for Bond Rating Improved by Multiple Hidden Layers. *Proceedings of the IEEE International Conference on Neural Networks*, 163-168.

Tirapat, S., & Nittayagasetwat, A. (1999). An Investigation of Thai Listed Firms' Financial Distress Using Macro and Micro Variables. *Multinational Finance Journal*, *3*(2), 103-125.

Zhong, H., Miao, C., Shen, Z., & Feng, Y. (2014). Comparing the Learning Effectiveness of BP, ELM, I-ELM, and SVM for Corporate Credit Ratings. *Neurocomputing*, *128*(27), 285-295.

ประวัติผู้วิจัย

ดร.กฤษฎา นิมมานันทน์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโททางการเงิน และ ปริญญาเอกทางด้านบริหารธุรกิจสาขาการเงินจาก Cambridge Judge Business School แห่งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ เป็นเวลาหลายปีระหว่างที่ศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งนี้ ดร.กฤษฎาได้มีโอกาสเป็นผู้ช่วยสอนให้กับอดีตกรรมการบริหาร (M.D.) ฝ่ายวิจัยตราสารอนุพันธ์แห่งยุโรปของธนาคารข้ามชาติขนาดใหญ่แห่งหนึ่งซึ่งได้รับเชิญมาบรรยายเรื่องตราสารอนุพันธ์ให้กับนักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรการเงินเป็นประจำ และก่อนมาร่วมงานเป็นอาจารย์ประจำคณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ดร.กฤษฎาได้มีโอกาสเป็นอาจารย์พิเศษให้กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ ทำงานให้คำปรึกษาแก่บริษัทเอกชนและบริษัทจัดการกองทุน

Thailand 4.0: Thailand's E-Readiness in ASEAN

Siriluck Rotchanakitumnuai*

Abstract

This research analyses whether Thailand is ready to be the leader of E-ASEAN when compared to other ASEAN countries. The study considers the factors in the E-readiness framework that Thailand needs to urgently improve when compared to other ASEAN countries. In 2016, the results showed that Thailand was ranked lower than Singapore and Malaysia in every E-readiness criterion. In addition, there are five major barriers to be considered: sales and product policy, trust, legislation protection, logistics, and electronic payment.

Keywords: E-readiness, ASEAN, Thailand 4.0

* Thammasat Business School, Thammasat University
2 Prachan Road, Pranakorn, Bangkok 10200, THAILAND.
E-mail: siriluck@tbs.th.ac.th

Introduction

The Thai government has set up the Thailand 4.0 initiative to increase the security, prosperity, and sustainability of the country in the next decade. The strategic focus is to decrease the digital divide and move Thailand from the middle income trap to a high income economy (Koanantakool, 2016). In the digital economy, it is indisputable that information and communications technology (ICT) plays an important role in communication, and work, especially, the capabilities of the information technology that are continuously developed. These capabilities also have an impact on the country, business, and societal development.

As a result, governments in most countries identify strategies and policies to increase the country's readiness in information technology and communication (E-readiness). This is critical for ASEAN countries since the AEC opened in 2015 (ICT2020, 2011). The ASEAN Information Summit agreed on the E-ASEAN Initiative in order to prepare for E-readiness. The E-ASEAN Task Force (EATF) set guidelines for ASEAN cooperation in information technology to benefit from the opportunities offered by the revolution in information technology and electronic commerce. This initiative also will liberalize trade in information technology under the WTO framework. In 2000, the government leaders signed the E-ASEAN Framework Agreement. This framework focuses on E-readiness in terms of Information Technology Infrastructure, e-Commerce, e-Society, and e-Government (IBM, 2001).

There are several tools to measure E-readiness assessment. These include Bridges.org (2001, 2005), Dada (2006), and Vaezi and Bimar (2009) which share some dimensions in common. This research will specify the current E-readiness assessment framework, and analyse whether Thailand is ready to be the leader of E-ASEAN compared to other ASEAN members. This research will apply the E-readiness framework to support Thailand's readiness for Industry 4.0.

Literature Review

Several electronic readiness (E-readiness) assessment tools have been developed. The E-readiness Assessment is used for analysing the degree to which the economy of the specific country is prepared to get full benefits from the information technology. This readiness has an influence on social and economic growth.

The Networked Readiness Index (NRI) by WEF

The networked readiness Index (NRI) was developed by the World Economic Forum (WEF). NRI is a benchmarking study of networked readiness, which assesses political environment,

marketing and infrastructure, the readiness of business sector, government sector, and person, as well as information technology and communication usage. In 2016, The NRI has been reset with four indicators: environment related to a high-quality regulatory and business environment; ICT readiness measured by ICT affordability, skills, and infrastructure; usage of government, the business sector, and the population usage of ICT; and impact of ICTs on the economy and society (WEF, 2016).

E-Government Development Index (EGDI) by UN

The E-Government Development Index (EGDI) has been conducted by the Department of Economic and Social Affairs at the United Nations (UN). The EGDI assesses the development of E-Government at the national level. The EGDI criteria consist of telecommunications infrastructure, human capital, and online service indices (United Nations 2016).

B2C E-commerce Index (B2C ECI) by UNCTAD

In business to consumer electronic commerce (B2C E-Commerce) context, the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) developed four indicators to measure the B2C E-Commerce readiness: Internet use penetration, B2C web presence, credit card penetration, and Universal Postal Union (UPU) Postal reliability score (UNCTAD, 2016).

ICT Development Index (IDI) by ITU

The International Telecommunication Union (ITU) developed the ICT Development Index (IDI) to assess three major indicators: ICT access, ICT use, and ICT skill (ITU, 2015). It measures the development progression and potential level, and the digital divide of ICT development in each country.

Digital Economy Ranking (DER) by EIU

The Economist Intelligence Unit (EIU) is famous for studying political, economical, and social research for the Economist Group. The EIU has developed the E-readiness rankings (EIU, 2010). Until in 2010, EIU cooperated with IBM afterwards and the E-readiness rankings were renamed as the Digital economy rankings (DER). The rankings and weights have been revised to better reflect the digital era that influences consumer and organisational behaviour. The assessment criteria for rankings are categorized into 6 factors: connectivity and technology infrastructure, consumer and business adoption, business, social and cultural environment, and government policy and vision.

E-ASEAN readiness by IBM

In the ASEAN context, an IT infrastructure framework has been set to assess the E-ASEAN Framework This framework encouraged ASEAN cooperation in digital libraries and facilitated the regional Internet exchanges and Internet gateways (IBM, 2001). Another development is E-Commerce readiness. This includes electronic commerce transactions, recognition of digital signatures, electronic payment, intellectual property rights and personal data protection. This includes the E-society to enhance the IT competitiveness of the ASEAN workforce. It would like to narrow the digital divide within the country and among Member States, facilitate the freer flow of IT knowledge workers, and foster the usage of IT to develop ASEAN community as an E-society. Related to this is E-government readiness to promote the use of ICT applications in the public sector in the delivery of government services and their procurement of goods.

Many academic studies proposed that an E-readiness assessment should cover the information technology infrastructure, economy and society, and public sector management (Bui et al., 2003); Dada, 2006; Molla and Licker, 2005; Vaezi and Bimar, 2009). The readiness assessment approaches overlap depending on their objectives. These studies reviewed the readiness assessment frameworks for information and communications technology from several sources. These criteria for rankings are summarized as shown in Table 1. However, the EIU and IBM have not published a follow up to the 2010 reports. The data is substantially outmoded. This study excluded data from these two sources.

Table 1: E-Readiness assessment framework for ICT

Indices	NRI	EGDI	B2C ECI	IDI	DER	E-ASEAN
Technology infrastructure	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Supporting environment	✓	✓			✓	✓
E-Society	✓	✓	✓	✓	✓	✓
E-Government	✓	✓			✓	✓
Consumer and business adoption /E-Commerce	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Methodology

The relevant literature was summarized in order to develop the detailed conceptual framework for E-readiness assessment in the context of E-ASEAN. Secondary data and previous research about ASEAN Member States were considered. Other recent data sets about E-readiness reported by several institutes including WEF / UN / ITU / UNCTAD were considered. The information and communications technology master plans of each country were also reviewed in order to develop the framework for analysing and assessing the E-readiness leadership in information and communications technology of ASEAN countries.

Data Analysis and Discussion

In past rankings, Thailand was ranked at a lower level than Singapore and Malaysia in every index of the E-readiness assessment as shown in Table 2.

The analysis of the top three ASEAN countries (Singapore, Malaysia, Thailand) showed that Thailand has the lowest score/ranking in all sub-indices (Table 3). The ICT Development Index (IDI) of Thailand showed the most dynamic improvements in IDI ranking in Asia region from 2010 (ITU2015). Thailand also showed good improvement in terms of online service support of e-government development index from the previous assessment in 2014 (UN, 2016, UN2014). The percentage of individual using Internet is only 34.89% (UN2016). In addition, the WEF report indicated that readiness of skill factor related to quality of education of Thailand is not high when compared to Singapore, Malaysia, Philippines, and Indonesia (Figure 1). This improvement is an important indicator for enhancing ICT readiness

Table 2: Summary of E-readiness ranking from several institutes

Country	World Ranking (ASEAN Ranking)			
	NRI (2016) by WEF (out of 139 countries)	EGDI (2016) by UN (out of 193 countries)	B2C ECI (2016) by UNCTAD (out of 137 countries)	IDI (2015) by ITU (out of 167 countries)
Singapore	1 (1)	4 (1)	23 (1)	19 (1)
Malaysia	31 (2)	60 (2)	44 (2)	64 (2)
Thailand	62 (3)	77 (4)	69 (3)	74 (4)
Vietnam	79 (6)	89 (6)	75 (4)	102 (6)
Philippines	77 (5)	71 (3)	89 (5)	98 (5)
Indonesia	73 (4)	116 (7)	93(6)	108 (7)
Brunei Darussalam	N/A	83 (5)	N/A	71 (3)
Lao P.D.R	104 (7)	148 (8)	148 (8)	115 (8)
Cambodia	109 (8)	158 (9)	158 (9)	119 (9)
Myanmar	133 (9)	169 (10)	169 (10)	133 (10)

Table 3: Sub-indices rankings / scores of E-readiness from several institutes

Indices / Sub-Indices	Singapore	Malaysia	Thailand
IDI by ITU (Ranking)			
- ICT access	14	63	92
- ICT use	16	58	64
- ICT skill	59	101	64
EDGI by UN (Score 0-1)			
- Online service index	0.8828	0.6175	0.5522
- Telecommunication infrastructure index	0.9710	0.7174	0.5507
- Human capital index	0.8414	0.4397	0.4117
NRI by WEF (Ranking)			
Environment	1	21	54
- Political and regulatory environment	2	24	80
- Business and innovation environment	1	18	48
Readiness	16	73	62
- Infrastructure	15	71	67
- Affordability	72	91	64
- Skill	1	46	73
Usage	1	30	63
- Individual usage	12	47	64
- Business usage	14	26	51
- Government usage	1	6	69
Impact	1	30	65
- Economic	5	30	74
- Social	1	28	57
B2C ECI by UNCTAD (% or number)			
- Share of individuals using Internet	82%	68%	35%
- Credit card penetration	35%	20%	6%
- Secure Internet servers per 1 million people	88	69	58
- UPU Postal reliability score (out of 100 score)	98	84	90

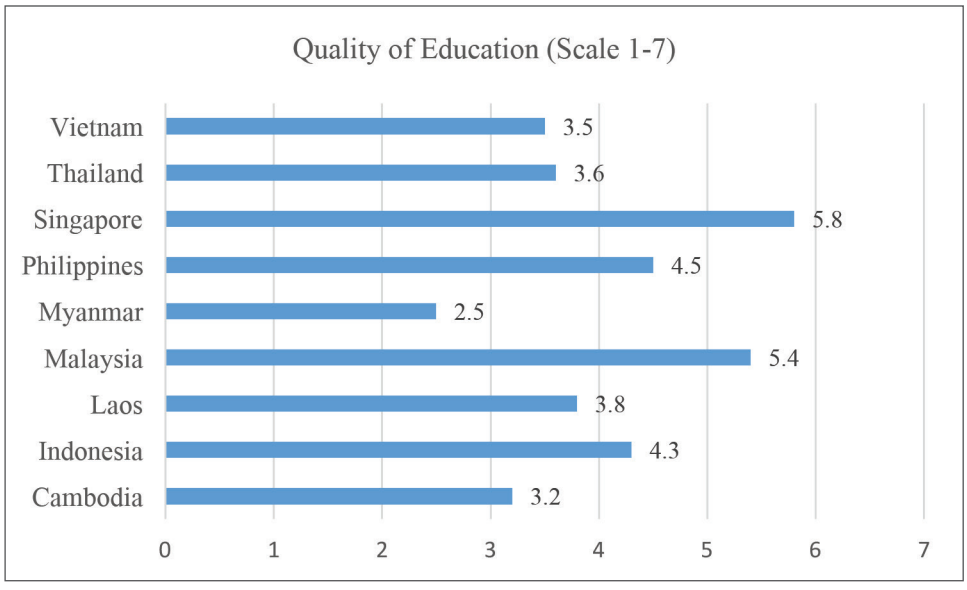

Figure 1: Quality of Education

The UNCTAD reported that Thailand has lower Internet and credit card penetration, and secure Internet servers when compared to Singapore and Malaysia (Table 3). Thailand was assessed to have good logistics for E-commerce delivery. In addition, the ITU reported that Thailand has dynamic improvements in both use and access in mobile broadband usage rankings in the Asia-Pacific region (ITU, 2015) with a high level of online service of the government and business (UN, 2016). Moreover, the WEF (2016) reported the readiness of business-to-consumer Internet use of individual was high (5.1 out of 7) (Figure 2). This is the good opportunity of Thailand to promote online service for local and cross-border E-commerce.

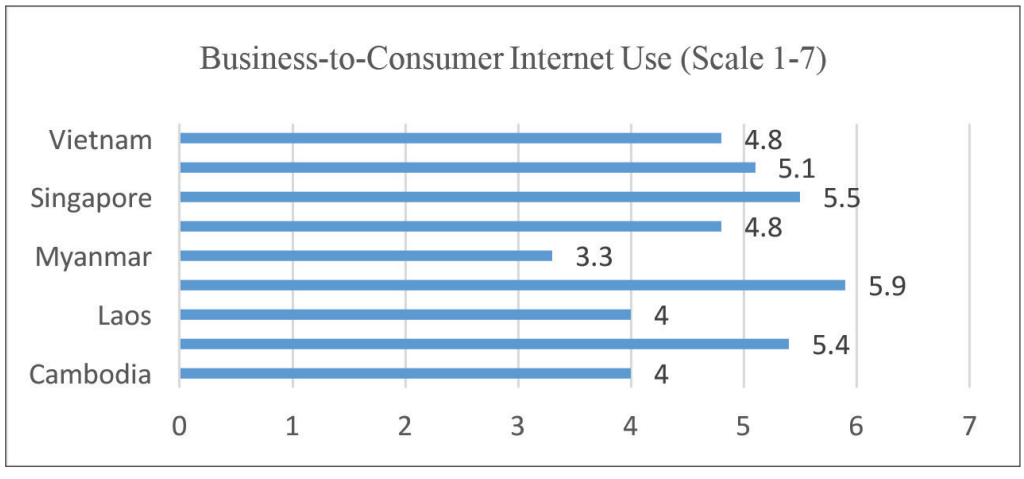

Figure 2: Business-to-Consumer Internet Use

Finally, Thailand is considered as a country with very low political stability (The World Bank, 2015) (Figure 3). This could negatively influence the implementation of the ICT Master Plan. The leadership in E-ASEAN according to Thailand's strategic direction is in doubt.

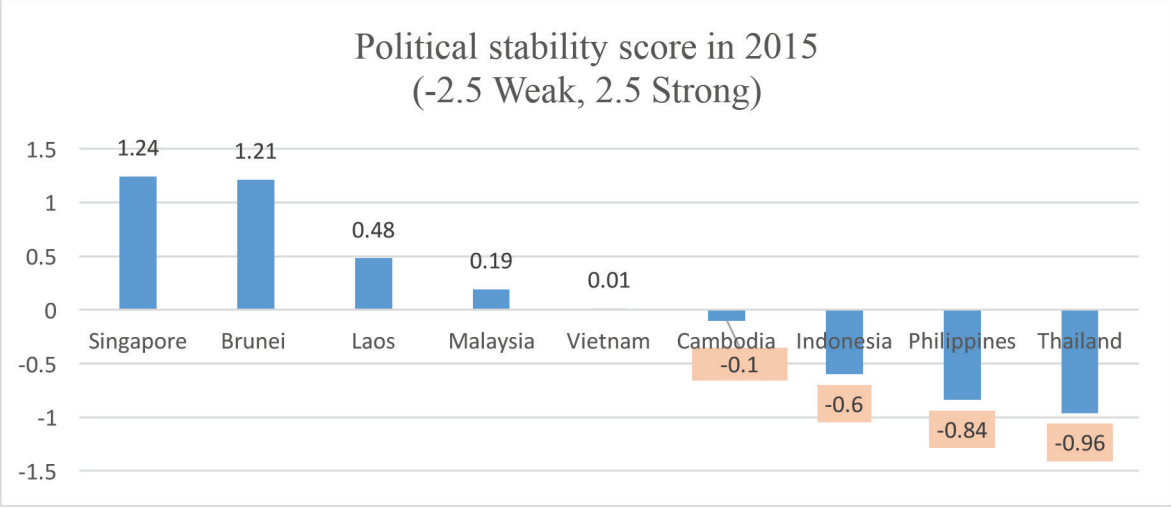

Figure 3: Political Stability Score in 2015

Source: The World Bank (2015), www.theglobaleconomy.com/rankings/wbpolitical_stability/

*Myanmar - Data is not available

Conclusion

From the analysis, Thailand is definitely unable to be the leader of E-readiness in ASEAN. However, Thailand will have potential to be in the top 3 of ASEAN. Singapore is the leader of E-readiness in ASEAN and global countries. E-readiness requires an integration of ICT to promote social development, government leadership, and business and private sector initiatives and collaboration. In 2011, Thailand initiated 'ICT2020' framework to become Smart Thailand in 2020 (ICT2020, 2011). The fundamental components of Smart Thailand are ICT human resources and ICT competent workforce, ICT infrastructure, and ICT industry. Currently, these Smart projects have not shown any progress while the current government adopts a new digital economy policy framework - Thailand 4.0 – to drive societal and business development. If Thailand has political stability, Thailand will have the potential to improve its E-readiness of ICT infrastructure, regulatory and innovative environment for E-business and society usage through smart government.

Government leadership is important in enhancing the ICT infrastructure and regulating support for individual and business usage. The most important issues for E-readiness management are to support economic transformation, facilitate ICT infrastructure development, and bridge the digital divide with quality education and skill.

Thailand showed good improvement in E-government development index in terms of online service support. The high growth of mobile penetration can improve the E-society and E-commerce growth in Thailand. This relates to the forecast by PayPal (Thailand) that the number of online shoppers in Thailand reached 7.9 million last year, with 2 million purchasing goods from cross-border E-commerce (The Bangkok Post, 2017). Finally, the implementation of the ASEAN Economic Community (AEC) can also assist to create economic integration with the free flow of trades through cross-border digitization among the members in the near future to enhance E-commerce competitiveness of the ASEAN region.

References

Accenture. (2016), 'Cross-Border Ecommerce', available at https://www.scribd.com/document/332919657/Cross-Border-Ecommerce-Accenture, accessed April 10, 2017.

Bridges.org (2001). 'Comparison of E-readiness Assessment Models', available at htttp://ww.bridges.org/ereadiness/report.org, accessed March 9, 2017.

Bridges.org (2005). 'E-readiness Assessment Tools Comparison', available at *http://www.bridges.org/e_readiness_assessment*, accessed March 9, 2017.

Bui, T.X., S. Sankaran and Sebastian, I.M. (2003), 'A framework for measuring national e-readiness', *International Journal of Electronic Business*, 1(1): pp. 3-20.

Dada, D. (2006), 'E-readiness for Developing Countries: Moving Focus from the Environment to the Users', *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries*, 27: pp. 1-14.

EIU (Economist Intelligence Unit). (2010), 'Digital economy rankings 2010 Beyond e-readiness', available at https://www-935.ibm.com/services/us/gbs/bus/pdf/eiu_digital-economy-rankings-2010_final_web.pdf, accessed June 10, 2017.

eMarketer Report. (2017), 'Cross-Border Ecommerce 2017: A Country-by-Country Look at Consumer Behavior and Trends', available at https://www.emarketer.com/Report/Cross-Border-Ecommerce-2017-Country-by-Country-Look-Consumer-Behavior-Trends/2001986, accessed April 20, 2017.

HEEL, B.V., V. LUKIC and E. LEEUWIS (2014), 'Cross-border ecommerce makes the world flatter', available at https://www.bcgperspectives.com/content/articles/transportation_travel_tourism_retail_cross_border_ecommerce_makes_world_flatter/, accessed June 30, 2017.

ICT2020. (2011), 'Thailand National Policy Framework 2011-2020', available at http://www.mict.go.th/assets/portals/10/files/e-Publication/Executive%20Summary%20ICT2020.pdf, accessed July 13, 2017.

IBM. (2001), 'e-ASEAN Readiness Assessment', available at http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN007625.pdf, accessed July 13, 2017.

ITU (International Telecommunication Union). (2015), 'Measuring the Information Society Report 2015: Executive Summary', available at https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2015-SUM-PDF-E.pdf, accessed March 15, 2017.

Molla, A. and P. Licker (2005), 'Perceived E-readiness factors in E-commerce Adoption: An Empirical Investigation in a Developing Country', *International Journal of Electronic Commerce*, 10(1): pp. 83-110.

MOONEY, T. (2016), 'E-commerce, FTZ buoy Tianjin recovery', *Journal of Commerce Online*, http://www.joc.com/port-news/asian-ports/ecommerce-ftz-buoy-tianjin-recovery_20160415.html, accessed June 30, 2017.

The Bangkok Post, Thailand. (2017), 'Online cross-border shopping set to surge 84%', available at http://www.bangkokpost.com/tech/local-news/1199921/online-cross-border-shopping-set-to-surge-84-, accessed July 14, 2017.

The Paypers. (2015), 'Cross-border Ecommerce Report Thailand', available at https://www.thepaypers.com/ecommerce-facts-and-figures/thailand/27, accessed June 30, 2017.

The World Bank. (2015), 'The Global Economy Political stability–country Rankings', available at http://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_ stability/, accessed July 14, 2017.

UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development). (2016), 'UNCTAD B2C E-COMMERCE INDEX 2016', available at http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d07_en.pdf, accessed April 10, 2017.

United Nations. (2014), 'E-GOVERNMENT SURVEY 2016: E-GOVERNMENT FOR THE FUTURE WE WANT', available at https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf, accessed April 19, 2017.

United Nations. (2016), 'E-GOVERNMENT SURVEY 2016: E- SUPPORT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT', available at http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN97453.pdf, accessed April 19, 2017.

Vaezi, S.K. and H.S.I. Bimar (2009), 'Comparison of E-readiness assessment models', *Scientific Research and Essay*, 4(5): pp. 501-512, May. Available online at http://www.academicjournals.org/SRE, accessed March 18, 2017.

WEF (World Economic Forum). (2016), 'The Global Information Technology Report 2016: Innovating in the Digital Economy', available at http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/GITR_2016_full%20report_final.pdf. Accessed April 20, 2017.

Mobile Banking: สร้างความภักดีได้อย่างไร

ศิริลักษณ์ โรจน์กิจอำนวย*
สมานสันติ พาณิชยเสรีวงษ์**

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยคุณภาพที่ส่งผลต่อการสร้างความภักดีของผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง (Mobile Banking) โดยผลการศึกษาพบว่าปัจจัยคุณภาพของระบบโมบายแบงค์กิ้งประกอบด้วย ปัจจัยคุณภาพด้านเทคนิค ปัจจัยคุณภาพด้านระบบโปรแกรมประยุกต์ และปัจจัยคุณภาพด้านการให้บริการช่วยเหลือลูกค้า ปัจจัยคุณภาพด้านเทคนิค ประกอบด้วย 3 ปัจจัยย่อย: ปัจจัยการป้องกันเชิงเทคนิคด้านความปลอดภัย ปัจจัยขั้นตอนการทำธุรกรรม และปัจจัยข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย ปัจจัยคุณภาพด้านระบบโปรแกรมประยุกต์ ประกอบด้วย 3 ปัจจัยย่อย: ปัจจัยด้านเนื้อหาการออกแบบ และความเชื่อถือได้ของระบบ ปัจจัยคุณภาพด้านการให้บริการช่วยเหลือลูกค้าประกอบด้วย 2 ปัจจัยย่อย: ปัจจัยด้านช่องทางการให้บริการช่วยเหลือลูกค้า และปัจจัยด้านการตอบสนองให้ความช่วยเหลือลูกค้า ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความรับรู้ความปลอดภัยของระบบโมบายแบงค์กิ้ง คือ ปัจจัยขั้นตอนการทำธุรกรรมและข้อกำหนดนโยบายด้านปลอดภัย ส่วนองค์ประกอบปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างความไว้วางใจประกอบด้วย ขั้นตอนการทำธุรกรรม ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย ความน่าเชื่อถือของระบบ การตอบสนองให้ความช่วยเหลือ และการรับรู้ความปลอดภัย ความไว้วางใจมีผลต่อการสร้างความพึงพอใจต่อระบบโมบายแบงค์กิ้ง และสร้างความภักดีให้กับผู้ใช้งาน

คำสำคัญ: โมบายแบงค์กิ้ง คุณภาพการให้บริการ ความไว้วางใจ ความพึงพอใจ ความภักดี

* คณะพาณิชยศาสตร์และบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 2 ถนนท่าพระจันทร์ แขวงบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
อีเมล: siriluck@tbs.tu.ac.th

Mobile Banking: สร้างความภักดีได้อย่างไร

Siriluck Rotchanakitumnai*
Smarnsanti Panichseriwong**

Abstract

The objective of this study is to determine key factors that create loyalty among mobile banking users. The three main key factors are technical quality, application quality, and customer service quality. Technical Quality consists of three sub-dimensions: technical protection, transaction procedure and security statement. Application quality consists of three sub-dimensions: content, design and reliability of the system. Customer service quality has two sub-dimensions: channels to assist customer and responsiveness of customer service. Transaction procedure and security statement are the key factors that enhance perceived security among users. Key factors that effect on customer trust consist of transaction procedure, security statement, reliability, responsiveness, and perceived security. Trust among users lead to enhance customer's satisfaction and loyalty.

Keywords: mobile banking**,** service quality, trust, satisfaction, loyalty

*,** Thammasat Business School, Thammasat University
2 Prachan Road, Pranakorn, Bangkok 10200, THAILAND.
E-mail: siriluck@tbs.tu.ac.th

บทนำ

อินเทอร์เน็ตได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันเป็นอย่างมากและเป็นช่องทางหนึ่งในการสื่อสารที่ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง องค์กรต่าง ๆ มีการพัฒนาเทคโนโลยีและบริการมากมายบนอินเทอร์เน็ตที่ช่วยอำนวยความสะดวกและเปลี่ยนรูปแบบการดำรงชีวิตของคนในปัจจุบัน ทั้งในรูปแบบการซื้อขายสินค้าและบริการ การติดต่อในสังคม การจัดการทรัพย์สิน รวมทั้งการศึกษาหาข้อมูลต่าง ๆ ก็ทำได้สะดวกมากขึ้นในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่งอินเทอร์เน็ตได้เข้ามามีบทบาทกับวิถีชีวิตของทุก ๆ คนในโลก (Zeithaml, Bitner, & Gremler, 2009) ผู้บริโภคมีความคุ้นเคยกับการใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือในการทำงานและดำเนินชีวิตมากขึ้น ในขณะที่ผู้ให้บริการสามารถใช้เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางในการให้บริการต่าง ๆ เช่น สื่อบันเทิง ธุรกรรมทางการเงิน หรือการค้นหาข้อมูลเพื่อการศึกษา เป็นต้น

การติดต่อสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์มีประโยชน์หลายประการ เช่น การส่งมอบบริการมีคุณภาพที่เสมอต้นเสมอปลาย ใช้ต้นทุนให้บริการต่ำกว่า การให้บริการรับบริการนานกว่าช่วงเวลาราชการ ครอบคลุมการให้บริการกับผู้บริโภคในวงกว้างมากขึ้นโดยเฉพาะผู้บริโภคในพื้นที่ห่างไกล อีกทั้งเอื้อประโยชน์ให้องค์กรในการโต้ตอบกับลูกค้าได้รวดเร็วและนำผลตอบรับจากลูกค้ามาวิเคราะห์เพื่อพัฒนาบริการต่อไปได้สะดวกมากขึ้นด้วย (Zeithaml et al., 2009)

การให้บริการของธนาคารออนไลน์เป็นอีกหนึ่งบริการทางอินเทอร์เน็ตที่เข้ามามีบทบาทการใช้ชีวิตประจำวันของทุกคน การบริการธนาคารทางอินเทอร์เน็ตที่ผู้ใช้บริการสามารถทำธุรกรรมทางการเงินต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกสบาย ไม่ว่าจะอยู่ที่บ้านหรือที่ทำงานสามารถใช้บริการได้จากทั่วทุกมุมโลกเพียงผู้ใช้บริการสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ อีกทั้งยังสามารถใช้งานได้ตลอด 24 ชั่วโมง ในปัจจุบันระบบโมบายแบงค์กิ้ง (Mobile Banking) หรือ ระบบจัดการธุรกรรมธนาคารผ่านโทรศัพท์มือถือ เป็นบริการอีกช่องทางหนึ่งที่ธนาคารได้ให้บริการกับลูกค้าของธนาคาร เพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงบริการ ความรวดเร็วในการใช้งาน และความสบายในขั้นตอนการทำธุรกรรมที่ง่าย ทำให้มีผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้งเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทย ณ เดือนมกราคม 2559 ระบุไว้ว่ามีปริมาณการใช้งานเพียง 31,552 พันล้านรายการ เมื่อเทียบกับข้อมูลล่าสุด ณ เดือนมิถุนายน 2560 มีปริมาณการใช้งานเพิ่มเป็น 91,174 พันล้านรายการ เพิ่มมากขึ้นกว่า 3 เท่าตัวเมื่อเทียบกับปี 2559 สาเหตุของการขยายตัวผู้ใช้งานที่สูงขนาดนี้ มีปัจจัยอยู่ 3 อย่างคือ การเติบโตของจำนวนผู้ใช้สมาร์ทโฟนและรูปแบบการใช้ชีวิตดิจิตอลที่เพิ่มมากขึ้น โครงข่ายโทรคมนาคมและกระบวนการทำธุรกรรมทางด้านการเงินที่ดีขึ้น และการผลักดันการใช้ระบบการชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์แห่งชาติ (National e-payment) ที่รัฐบาลพยายามผลักดัน

ด้วยอัตราการเติบโตของผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้งที่สูงมากขึ้นแบบก้าวกระโดด และมีการคาดการณ์ว่าในอนาคตผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้งจะเพิ่มสูงขึ้นมากกว่าการใช้งานธนาคารผ่านช่องทางอื่น ๆ จากแนวโน้มดังกล่าวความท้าท้ายของธนาคารผู้ให้บริการระบบโมบายแบงค์กิ้งคือการสามารถสร้างความภักดีให้กับผู้ใช้งานได้อย่างไร งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยด้านคุณภาพการให้บริการ (Service Quality) ของระบบโมบายแบงค์กิ้งที่ส่งผลต่อการสร้างภักดีให้กับผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง เพื่อเป็นแนวทางให้ธนาคารผู้ให้บริการระบบโมบายแบงค์กิ้งดำเนินการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง

การทบทวนวรรณกรรม

การทำธุรกรรมทางการเงินอิเล็กทรอนิกส์หรือธนาคารออนไลน์

Law (2007) ได้ศึกษาถึงผลกระทบของการรับรู้ความปลอดภัยต่อการสร้างความไว้วางใจของลูกค้าในการใช้งานธนาคารออนไลน์ ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยด้านความปลอดภัยข้อมูลส่วนบุคคลที่ได้ให้ไว้ระหว่างทำรายการเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลกระทบกับการรับรู้ความปลอดภัยมากกว่าปัจจัยอื่น ๆ ผู้ใช้งานมีความกังวลเกี่ยวกับปลอดภัยของข้อมูลส่วนบุคคลในระดับสูงและต้องการการรับประกันถึงความปลอดภัยดังกล่าว ปัจจัยด้านความปลอดภัยข้อมูลส่วนบุคคลส่งผลต่อความไว้วางใจการใช้งานธนาคารออนไลน์โดยตรง งานวิจัยของ (Laforet & Li, 2005) ได้ศึกษาทัศนคติของผู้บริโภคที่มีต่อธนาคารทางอินเทอร์เน็ตและธนาคารทางโทรศัพท์เคลื่อนที่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน พบว่าระบบรักษาความปลอดภัยส่งผลโดยตรงต่อผู้บริโภคชาวจีนในการใช้บริการธนาคารทางอินเทอร์เน็ตและธนาคารทางโทรศัพท์มือถือ งานวิจัยทั้งสองข้างต้นได้ผลการศึกษาที่ตรงกันคือ ปัจจัยด้านความปลอดภัยเป็นองค์ประกอบสำคัญในการใช้งานธนาคารออนไลน์ นอกจากงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความปลอดภัยแล้ว นอกจากนี้มีงานวิจัยของ (Rod, Ashill, Shao, & Carruthers, 2009) พบว่าคุณภาพของอินเทอร์เน็ตแบงค์กิ้ง ประกอบด้วย การปฏิบัติงานของระบบสามารถทำงานได้สำเร็จหรือล้มเหลวบ่อยครั้งที่ระบบการให้บริการเกิดข้อผิดพลาดการทำงาน และไม่สามารถทำธุรกรรมทางการเงินได้สำเร็จ ส่งผลให้ผู้ใช้บริการรู้สึกไม่พอใจต่อการใช้บริการ ปัจจัยด้านคุณภาพของการให้บริการเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลโดยตรงความพึงพอใจในการใช้งานอินเทอร์เน็ตแบงค์กิ้ง ส่วนผลการศึกษางานวิจัยของ (Zhou, 2012) พบว่า คุณภาพข้อมูล (Information Quality) คุณภาพการให้บริการ (Service Quality) คุณภาพระบบ (System Quality) ชื่อเสียง (Reputation) และ การรับประกันโครงสร้าง (Structural Assurance) ซึ่งมีผลต่อการสร้างความไว้วางใจของผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง

การศึกษาในอดีตยังไม่มีงานวิจัยใดที่ประยุกต์ศึกษาปัจจัยทั้ง 3 ด้านพร้อมกัน ปัจจัยคุณภาพด้านเทคนิคเป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับด้านความปลอดภัย ปัจจัยคุณภาพด้านระบบโปรแกรมประยุกต์เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับโปรแกรมประยุกต์ที่ผู้ใช้บริการดำเนินงานธุรกรรมทางการเงินผ่านโปรแกรม ปัจจัยคุณภาพด้านการให้บริการช่วยเหลือเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการช่วยเหลือกรณีที่ผู้ใช้บริการเกิดปัญหาหรือมีข้อสงสัยใดๆในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงประยุกต์ใช้คุณภาพการให้บริการทั้งสามปัจจัยในการศึกษาเพื่อ การสร้างความภักดีกับผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ความไว้วางใจ ความพึงพอใจ และความภักดีของผู้ใช้งาน

McKnight (2005) ทำการศึกษาเกี่ยวกับความไว้วางใจในเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยสรุปผลการศึกษาได้ว่า ความไว้วางใจของผู้ใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศจะเกิดขึ้นได้ โดยผู้ใช้ต้องการให้ระบบการทำงานหรือเชื่อว่าระบบการทำงานมีคุณลักษณะตามที่ต้องการ มีความซื่อสัตย์ของระบบ และสามารถปกป้องความกังวลหรือปัญหาที่จะเกิดขึ้น

Ndubisi (2007) ทำการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการตลาดและความภักดีของลูกค้า โดยสรุปผลการศึกษาได้ว่า ความไว้วางใจเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความภักดี และมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกันระหว่างความไว้วางใจและความภักดีของลูกค้า ในการสร้างความมั่นใจของลูกค้าและการส่งมอบคุณภาพการบริการนำไปสู่องค์กรที่ส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นความไว้วางใจของลูกค้า

Bahry, Anwar, Amran and Rias (2015) ทำการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความภักดีของผู้ใช้งานระบบการเรียนรู้ผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่แบบพกพา (Mobile Learning) ประกอบด้วย ความปลอดภัยในระบบการเรียนรู้ผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ ความไว้วางใจในอุปกรณ์เคลื่อนที่แบบพกพา ความน่าเชื่อถือของผู้ให้บริการระบบการเรียนรู้ผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ และความเป็นส่วนตัวของข้อมูลส่วนบุคคล ทั้ง 4 ปัจจัยส่งผลไปในทางบวกกับความภักดีของผู้ใช้งาน

Anderson and Srinivasan (2003) ทำการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบความพึงพอใจที่มีต่อความภักดีในบริบทของพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ พบว่าความพึงพอใจทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Satisfaction) ส่งผลต่อการสร้างความภักดีทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Loyalty)

Moharrer, Tahayori, Albadavi and Zegordi (2006) ทำการศึกษาถึงความพึงพอใจที่มีต่อธุรกิจทัวร์ออนไลน์ และการกำหนดปัจจัยที่มีความสำคัญต่อความพึงพอใจ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ 5 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความพึงพอใจ คือ รูปแบบดีไซน์ (Site Design) ความสะดวกในการซื้อ (Convenience) ความปลอดภัยทางด้านการเงิน (Financial Security) ข้อมูลสินค้า (Product Information) และการนำเสนอสินค้า (Product Offering) โดยความสะดวก คือ การเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้เวลา ทำให้ลูกค้าสามารถเข้าซื้อสินค้าได้ทุกที่ทุกเวลา ความปลอดภัยทางด้านการเงิน เป็นการเอานโยบายทางด้านการเงินมาใช้ สร้างความรู้สึกปลอดภัยให้กับลูกค้าในแต่ละรายการที่ดำเนินการ ในด้านข้อมูลสินค้าการเพิ่มรายละเอียดทั้งในเชิงของคุณภาพและปริมาณให้มีความหลากหลายและน่าเชื่อถือ จะช่วยสร้างความน่าเชื่อถือได้มากขึ้น รูปแบบดีไซน์ที่ดีคือการทำหน้าจอให้สะอาดใช้งานได้ง่ายไม่รกตา นอกเหนือจากนี้ได้พบว่าความพึงพอใจในเชิงบวกมีผลกระทบต่อความสนใจซื้อของลูกค้า

การป้องกันเชิงเทคนิค (Technical protections) เป็นกระบวนการขั้นตอนทางเทคนิคภายในระบบโมบายแบงค์กิ้งที่สามารถรับประกันความปลอดภัยในการทำธุรกรรมผ่านทางอินเทอร์เน็ตหรือเครือข่ายโทรศัพท์มือถือ (Slyke & Bélanger, 2003) (Linck, Pousttchi, & Wiedemann, 2006) (Kousaridas, Parissis, & Apostolopoulos, 2008) ถ้าระบบโมบายแบงค์กิ้งสามารถรับประกันเกี่ยวกับ ความเป็นส่วนตัว (Privacy) ความถูกต้อง (Integrity) และความมั่นคง (Stability) แล้ว ระดับความปลอดภัยที่ผู้ใช้งานรับรู้ย่อมสูงขึ้น และระดับความไว้วางใจในการใช้งานก็จะสูงขึ้นเช่นเดียวกัน (Romdhane, 2005) (Hwang, Shiau, & Jan, 2007) จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H1: ระดับการป้องกันเชิงเทคนิคด้านความปลอดภัยส่งผลต่อระดับความปลอดภัยที่รับรู้ในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

H2: ระดับการป้องกันเชิงเทคนิคด้านความปลอดภัยส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ขั้นตอนการทำธุรกรรม (Transaction procedures) ที่ดีต้องอำนวยความสะดวกในการใช้งานและลดความกังวลด้านความปลอดภัยในการใช้งาน (Lawrence, Newton, Corbitt, Braithwaite, & Parker, 2002) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการด้านความปลอดภัยของผู้ใช้งาน ดังนั้นการจัดเตรียมขั้นตอนการทำธุรกรรมที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน ทั้งในด้านการยืนยันตัวตนผู้ใช้งานก่อนทำธุรกรรม การดำเนินการทำธุรกรรมตามความต้องการของผู้ใช้งานจนสำเร็จ และการส่งข้อมูลแจ้งความสำเร็จในการทำธุรกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อรับประกันว่าระบบสามารถทำงานได้ประสบความสำเร็จตามคำสั่งที่ได้รับ (Hwang et al., 2007) จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H3: ขั้นตอนการทำธุรกรรมที่ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนส่งผลต่อระดับความปลอดภัยที่รับรู้ในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

H4: ขั้นตอนการทำธุรกรรมที่ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย (Security statements) ในด้านการให้บริการระบบโมบายแบงค์กิ้งที่ถูกประกาศหรือแจ้งให้กับผู้ใช้งานผ่านช่องทางต่างๆ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความไว้วางใจในการทำธุรกรรมออนไลน์ (Lim, 2008) จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H5: ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัยที่ถูกประกาศหรือแจ้งไว้อย่างชัดเจนส่งผลต่อระดับความปลอดภัยที่รับรู้ในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

H6: ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัยที่ถูกประกาศหรือแจ้งไว้อย่างชัดเจนส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

เนื้อหาบนระบบโมบายแบงค์กิ้ง คือ สิ่งที่ผู้ใช้งานพบเห็นในระหว่างการใช้งาน เนื้อหาที่ดีจะต้องสื่อความหมายได้ถูกต้องและชัดเจน บางครั้งการยัดเยียดเนื้อหาที่ไม่เกี่ยวข้องเข้ามาในระบบอาจสร้างความกวนใจให้กับผู้ใช้งาน และส่งผลต่อความไว้วางใจในการใช้งานในครั้งต่อ ๆ ไป ความถูกต้อง ครบถ้วน ทันสมัยของข้อมูลบนเว็บไซต์มีผลต่อความไว้วางใจเว็บไซต์นั้น เช่น ข้อมูลไม่ถูกต้องจะส่งผลต่อความไว้วางใจในเว็บไซต์ (Wen, 2009) จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H7: เนื้อหาที่ถูกต้องครบถ้วนบนระบบโมบายแบงค์กิ้งส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

การออกแบบกราฟฟิกหรือการจัดวางเลย์เอ้าท์การใช้งานบนระบบโมบายแบงค์กิ้ง ย่อมส่งผลโดยตรงกับการใช้งานของผู้ใช้ การออกแบบที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการใช้งานส่งผลให้เกิดความประทับใจจากผู้ใช้งาน เว็บไซต์ที่มีระบบนำทางไม่ดี (Poor Navigator) ส่งผลให้ผู้ใช้งานเกิดความรู้สึกไม่ไว้วางใจ (McKinney, Yoon, & Zahedi, 2002) จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H8: การออกแบบที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการใช้งานส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ความน่าเชื่อถือของระบบโมบายแบงค์กิ้ง หมายถึง ระบบสามารถใช้งานได้ตลอดเวลา เข้าใช้งานแล้วไม่มีอาการติดขัดหรือระบบล่ม จนไม่สามารถดำเนินธุรกรรมได้ ระบบสามารถใช้งานได้ราบรื่นและตอบสนองได้อย่างรวดเร็วตามคำสั่งที่ได้รับ ย่อมส่งผลให้ผู้ใช้งานประทับใจและพึงพอใจ คุณภาพระบบเว็บไซต์มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความไว้วางใจเว็บไซต์ ระบบที่แสดงผลคลาดเคลื่อนและช้าจะทำให้ผู้ใช้งานรู้สึกไม่ไว้วางใจ (Wixom & Watson, 2001) จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H9: ความน่าเชื่อถือของระบบโมบายแบงค์กิ้งส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ช่องทางการให้บริการช่วยเหลือผู้ใช้งานที่หลายหลาย ทั้งทางออนไลน์และออฟไลน์ ช่วยให้ผู้ใช้งานมีทางเลือกและสามารถเข้าถึงบริการได้หลากหลาย (Sousa & Voss, 2006) โดยช่องทางออนไลน์ยังช่วยอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงที่ง่ายกว่าและประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ส่งผลดีกับผู้ใช้งาน จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H10: ช่องทางการให้บริการช่วยเหลือที่หลากหลายส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

การทำธุรกรรมทางการเงินหากเกิดปัญหาหรือข้อผิดพลาดใด ๆ ผู้ใช้งานเองย่อมมีความร้อนใจในความต้องการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน การตอบสนองให้การช่วยเหลือที่รวดเร็วย่อมช่วยเบาเทาความร้อนใจให้กับผู้ใช้งาน และสร้างความอุ่นใจให้กับผู้ใช้งานว่าจะได้รับการช่วยเหลืออย่างถึงที่สุดจนแก้ปัญหานั้นๆได้ (Arasli, Smadi, & Katircioglu, 2005) จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H11: การตอบสนองให้ความช่วยเหลือที่รวดเร็วส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

การทำธุรกรรมทางการเงินสิ่งที่ผู้ใช้งานกังวลมากที่สุดคือความปลอดภัย การรับรู้ความปลอดภัยเป็นตัวแปรสำคัยที่ส่งผลให้เกิดการใช้งานชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ (Kim, Tao, Shin, & Kim, 2010) จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

H12: ระดับการรับรู้ความปลอดภัยที่สูงส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ความไว้วางใจในการชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ ส่งผลให้เกิดการใช้งานที่ต่อเนื่อง (Kim, Tao, Shin, & Kim, 2010) หากไม่มีความไว้วางใจในการใช้งาน การใช้งานครั้งต่อไปของผู้ใช้อาจไม่เกิดขึ้น จึงนำไปสู่ข้อสมมติฐาน ดังนี้

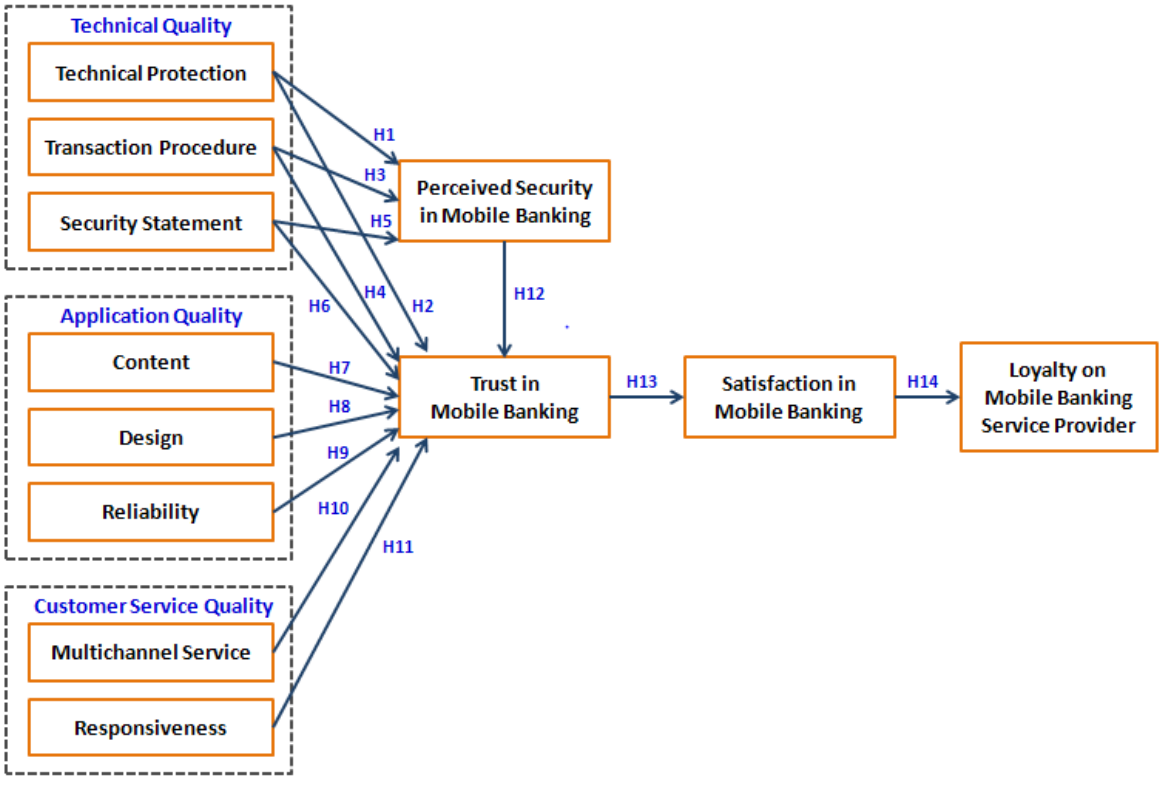
H13: ระดับความไว้วางใจส่งผลต่อระดับความพึงพอใจในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ความภักดีในการใช้บริการหรือใช้งานระบบใด ๆ ของผู้ใช้ มาจากความพึงพอใจที่ทางผู้ใช้ได้รับระหว่างใช้บริการนั้น ๆ ถ้าความพึงพอใจที่ได้รับสูงจะส่งผลให้เกิดการใช้งานครั้งต่อไปเรื่อย ๆ (Arasli, Smadi, & Katir-

cioglu, 2005) ตัวผู้ใช้บริการเองเมื่อเกิดประสบการณ์ที่ดีจากการใช้งานย่อมนำไปสู่การบอกต่อให้กับผู้อื่นหรือแนะนำให้ผู้อื่นมาใช้ตาม (Kassim & Abdullah, 2010) จึงนำไปสู่สมมติฐาน ดังนี้

H14: ระดับความพึงพอใจในการใช้งานที่สูงส่งผลต่อความภักดีของผู้ใช้งานต่อธนาคารผู้ให้บริการระบบโมบายแบงค์กิ้ง

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้พัฒนากรอบการวิจัย ได้ดังภาพ ดังนี้

ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้ได้พัฒนาแบบสอบถามออนไลน์ในการเก็บข้อมูล โดยพัฒนาจากการทบทวนวรรณกรรม และทำการทดสอบก่อนเก็บข้อมูล (Pretest) กลุ่มตัวอย่างคือผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โดยส่งแบบสอบถามออนไลน์ผ่านทาง E-mail และเว็บไซต์ Social Media อย่าง Facebook

ตารางที่ 1: แสดงข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลทั่วไปของผู้ใช้บริการ	จำนวน (400)	ร้อยละ
อายุ		
21 - 25 ปี	18	4.50
26 - 30 ปี	229	57.25
31 - 35 ปี	111	27.75
36 - 40 ปี	22	5.50
41 - 45 ปี	8	2.0
46 - 50 ปี	6	1.50
51 - 55 ปี	1	0.25
56 - 60 ปี	5	1.25
ระดับการศึกษา		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	7	1.75
ปริญญาตรี	296	74.00
ปริญญาโท	96	24.00
ปริญญาเอก	1	0.25
อาชีพ		
พนักงานบริษัทเอกชน	286	71.50
ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	73	18.25
รับจ้างอิสระ	1	0.25
ธุรกิจส่วนตัว	40	10.00
เงินได้สุทธิต่อปี		
ต่ำกว่า 150,000 บาท	48	12.00
150,001 - 500,000 บาท	219	54.75
500,001 - 1,000,000 บาท	92	23.00
1,000,001 - 2,000,000 บาท	37	9.25
2,000,001 - 5,000,000 บาท	3	0.75
5,000,001 บาทขึ้นไป	1	0.25
เคยใช้บริการระบบโมบายแบงค์กิ้ง		
เคย	400	100.00
ทำธุรกรรมทางการเงินผ่านช่องทางธนาคาร		
สาขาธนาคาร	249	62.25
ATM	329	82.25
Internet Banking	159	39.75
Mobile Banking	384	96.00
ช่วง 3 เดือนใช้งานโมบายแบงค์กิ้งกี่ครั้ง		
ไม่ได้ใช้เลย	6	1.50
1 - 4 ครั้ง	54	13.50
5 - 10 ครั้ง	122	30.50
มากกว่า 10 ครั้ง	218	54.50

จากตารางที่ 1 พบว่าผู้ที่มีประสบการณ์การทำธุรกรรมทางธนาคารผ่านระบบโมบายแบงค์กิ้ง ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 21 - 30 ปี ระดับการศึกษาปริญญาตรี อาชีพพนักงานบริษัทเอกชน และเงินได้สุทธิต่อปี 150,001 – 500,000 บาท ส่วนใหญ่ทำธุรกรรมทางธนาคารผ่านช่องทาง Mobile Banking มากที่สุด รองลงมาคือช่องทาง ATM ในช่วง 3 เดือนมีการใช้งาน Mobile Banking เฉลี่ยมากกว่า 10 ครั้ง

การวิเคราะห์

ตารางที่ 2 แสดงค่าเฉลี่ยของปัจจัยแต่ละด้าน พบว่า ในปัจจัยคุณภาพด้านเทคนิคผู้ตอบแบบสอบถามมีระดับความคิดเห็นมากที่สุดในตัวปัจจัยการป้องกันเชิงเทคนิคด้านความปลอดภัย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.66 รองลงมาคือ ปัจจัยขั้นตอนการทำธุรกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.39 รองลงมา คือ ปัจจัยข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.19 ในส่วนปัจจัยคุณภาพด้านระบบโปรแกรมประยุกต์ มีระดับความคิดเห็นมากที่สุดในตัวปัจจัยความน่าเชื่อถือของระบบโมบายแบงค์กิ้ง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.58 รองลงมา คือ ปัจจัยเนื้อหาบนระบบโมบายแบงค์กิ้ง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.48 รองลงมา คือ ปัจจัยการออกแบบระบบโมบายแบงค์กิ้ง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.24 และปัจจัยคุณภาพด้านการให้บริการช่วยเหลือลูกค้า มีระดับความคิดเห็นมากที่สุดในตัวปัจจัยด้านการตอบสนองให้ความช่วยเหลือ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.47 รองลงมาคือ ปัจจัยด้านช่องทางการให้บริการช่วยเหลือการทำธุรกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.25

ตารางที่ 2: ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยแต่ละด้านของคุณภาพที่ให้บริการระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ปัจจัย/คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
ปัจจัยคุณภาพด้านเทคนิค (Technical Quality)		
ปัจจัยการป้องกันเชิงเทคนิคด้านความปลอดภัย	**4.66**	**0.66**
- ข้อมูลส่วนบุคคลของคุณ เช่น รายละเอียดการติดต่อจะต้องไม่ถูกนำไปใช้ในทางอื่นจากการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง	4.57	0.76
- ข้อมูลส่วนบุคคลของคุณไม่ถูกเผยแพร่ออกไปยังบุคคลกลุ่มอื่นโดยธนาคารผู้ให้บริการเพื่อวัตถุประสงค์อย่างอื่น	4.68	0.67
- ข้อมูลการทำธุรกรรมที่ถูกส่งผ่านเครือข่ายจะต้องได้รับการป้องกันความปลอดภัย	4.72	0.65
ปัจจัยขั้นตอนการทำธุรกรรม	**4.39**	**0.66**
- ระบบต้องการชื่อและรหัสผ่านทุกครั้งเมื่อคุณต้องการเข้าใช้งานระบบ	4.32	0.886
- ระบบสามารถให้แก้ไขยอดเงินหรือเปลี่ยนแปลงรายการได้ก่อนทำการยืนยันในขั้นตอนสุดท้าย	4.25	0.852
- ระบบมีขั้นตอนตรวจสอบ (OTP) ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนสุดท้ายในการทำธุรกรรม	4.42	0.809
- ระบบแสดงรายละเอียดจำนวนเงินชื่อบัญชีและรายละเอียดอื่นๆให้ตรวจสอบในขั้นตอนสุดท้าย	4.62	0.684
- มีการยืนยันรายการสำเร็จผ่านช่องทางอื่นๆ (SMS, Email) เพื่อรับประกันว่ารายการของคุณดำเนินการเรียบร้อย	4.35	0.842

ตารางที่ 2: ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยแต่ละด้านของคุณภาพที่ให้บริการระบบโมบายแบงค์กิ้ง (ต่อ)

ปัจจัย/คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
ปัจจัยข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย	**4.19**	**0.73**
- ผู้ให้บริการจะต้องมีข้อความอธิบายรายละเอียดการใช้งานที่ปลอดภัย	4.16	0.844
- ธนาคารผู้ให้บริการมีการชี้แจ้งด้านนโยบายความปลอดภัยของข้อมูลในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง	4.24	0.842
- ข้อมูลคำชี้แจ้งและนโยบายความปลอดภัยของธนาคารผู้ให้บริการจะต้องแสดงให้เห็นได้ง่าย	4.18	0.832
- ประเด็นคำถามปลอดภัยที่พบได้บ่อยสามารถค้นหาได้ง่ายจากส่วนช่วยเหลือหรือ FAQ	4.09	0.839
- คำแถลงและนโยบายด้านความปลอดภัยสามารถอ่านได้เข้าใจง่าย	4.26	0.822
ปัจจัยคุณภาพด้านระบบโปรแกรมประยุกต์ (Application Quality)		
ปัจจัยด้านเนื้อหาบนระบบโมบายแบงค์กิ้ง	**4.48**	**0.69**
- เนื้อหาที่ปรากฏบนระบบโมบายแบงค์กิ้งสามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนถูกต้อง	4.44	0.757
- ข้อความที่ใช้สื่อความหมาย สามารถเข้าใจได้ง่าย ไม่ต้องใช้ความพยายามมาก	4.40	0.736
- การแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับชื่อบัญชี จำนวนเงิน และอื่นๆ ครบถ้วนสมบูรณ์	4.59	0.713
ปัจจัยด้านการออกแบบบนระบบโมบายแบงค์กิ้ง	**4.24**	**0.96**
- การออกแบบระบบไม่มีการแทรกของเนื้อหาอย่างอื่นในระหว่างการทำธุรกรรม	4.28	0.764
- การออกแบบปุ่มกดหรือขั้นตอนการใช้งานจัดวางในตำแหน่งที่เหมาะสม สามารถใช้งานได้ง่าย	4.22	0.779
- สามารถเข้าถึงการใช้งานฟังก์ชั่นต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก ไม่ลำบากในการค้นหา	4.22	0.822
ปัจจัยคุณภาพด้านระบบโปรแกรมประยุกต์ (Application Quality)		
ปัจจัยความน่าเชื่อถือของระบบโมบายแบงค์กิ้ง	**4.58**	**0.66**
- ระบบสามารถเข้าใช้งานได้ตลอดเวลา	4.64	0.658
- ระบบสามารถตอบสนองการใช้งานจากคำสั่งของผู้ใช้ได้อย่างรวดเร็ว	4.56	0.720
- ระบบสามารถใช้งานอย่างราบรื่น ไม่มีอาการขัดข้องหรือล่มจนไม่สามารถใช้ได้	4.56	0.716
ปัจจัยคุณภาพด้านการให้บริการช่วยเหลือลูกค้า (Customer Service Quality)		
ปัจจัยด้านช่องทางการให้บริการช่วยเหลือการทำธุรกรรม	**4.25**	**0.78**
- มีช่องทางการให้บริการช่วยเหลือหลายช่องทาง เช่น Call center, Email, Web site, Chat online	4.25	0.858
- ช่องทางการให้บริการช่วยเหลือสามารถค้นเจอและเข้าถึงได้ง่าย	4.25	0.796
- ในแอพโมบายแบงค์กิ้งมีการให้ข้อมูลช่วยเหลือ และช่องทางการติดต่อขอความช่วยเหลืออย่างชัดเจน	4.26	0.813
ปัจจัยด้านการตอบสนองให้ความช่วยเหลือ	**4.47**	**0.63**
- ระบบตอบสนองต่อความต้องการช่วยเหลือได้อย่างรวดเร็ว	4.48	0.732
- ระบบสามารถช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว	4.46	0.745
- ระบบสามารถติดตามเรื่องและช่วยแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่องจนสิ้นสุด	4.39	0.688
- ระบบสามารถสร้างความมั่นใจให้กับผู้ใช้งานได้ ว่าจะได้รับการช่วยเหลืออย่างเต็มที่	4.56	0.688

ตารางที่ 3 แสดงค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นจากประสบการณ์การใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีระดับความคิดเห็นมากที่สุด ด้านความภักดีในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.29 รองลงมา คือ ด้านความพึงพอใจในระบบโมบายแบงค์กิ้ง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.19 ด้านความไว้วางใจในระบบโมบายแบงค์กิ้ง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.07 และด้านการรับรู้ความปลอดภัยในระบบโมบายแบงค์กิ้ง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.02 มีระดับความคิดเห็นน้อยตามลำดับ

ตารางที่ 3: ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความคิดเห็นจากประสบการณ์การใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง

ปัจจัย/คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
การรับรู้ความปลอดภัยในระบบโมบายแบงค์กิ้ง	**4.02**	**0.72**
- ท่านมั่นใจว่าการทำธุรกรรมทางการเงินผ่านระบบโมบายแบงค์กิ้งนั้นปลอดภัย	4.14	0.678
- ท่านรู้สึกปลอดภัยที่ให้ข้อมูลส่วนตัวผ่านระบบโมบายแบงค์กิ้ง เช่น เลขบัญชี บัตรเครดิต หรือข้อมูลอื่นๆ	3.91	0.793
- ท่านรู้สึกปลอดภัยในการทำธุรกรรมผ่านระบบโมบายแบงค์กิ้ง	4.00	0.876
ความไว้วางใจในระบบโมบายแบงค์กิ้ง	**4.07**	**0.66**
- ท่านไว้วางใจในธนาคารผู้ให้บริการระบบโมบายแบงค์กิ้งที่ท่านใช้	4.12	0.743
- ท่านไว้วางใจกลไกด้านความปลอดภัยระบบโมบายแบงค์กิ้ง	3.96	0.670
- ท่านเชื่อใจในการให้บริการของธนาคารว่าจะปฏิบัติตามนโยบายที่ชี้แจ้งไว้	4.10	0.751
- ท่านไว้วางใจและเต็มใจให้ข้อมูลในการทำธุรกรรมผ่านระบบโมบายแบงค์กิ้ง	4.11	0.766
ความพึงพอใจในระบบโมบายแบงค์กิ้ง	**4.19**	**0.58**
- ท่านพึงพอใจกลไกด้านความปลอดภัยระบบโมบายแบงค์กิ้ง	4.14	0.601
- ท่านพึงพอใจในการได้รับความช่วยเหลือในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง	4.27	0.726
- โดยรวมท่านพึงพอใจในระบบโมบายแบงค์กิ้ง	4.17	0.610
ความภักดีในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง	**4.29**	**0.66**
- ท่านจะใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้งในอนาคตอย่างต่อเนื่อง	4.36	0.645
- ท่านจะมีการใช้งานโมบายแบงค์กิ้งบ่อยครั้งขึ้น	4.30	0.704
- ท่านจะแนะนำให้ผู้อื่นเลือกใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง	4.22	0.793
- ท่านมีประสบการณ์ที่ดีจากการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง	4.27	0.723

เมื่อทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์แต่ละปัจจัยตามสมมติฐาน โดยผู้จัดทำวิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ความถดถอยเชิงเส้นแบบพหุคูณ ได้ดังนี้

ตารางที่ 4: ผลการวิเคราะห์การถดถอยปัจจัยที่ส่งผลต่อระดับการรับรู้ความปลอดภัยในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง

ตัวแปรอิสระ (ตัวพยากรณ์)	Beta	t-value	p-value
การป้องกันเชิงเทคนิคความปลอดภัย	-.096	-1.432	.153
ขั้นตอนการทำธุรกรรม	.351	4.447	.000*
ข้อความนโยบายด้านความปลอดภัย	.236	4.120	.000*
ค่าคงที่ 1.845 ; SE_{est} = ±.63 R = .474 ; R^2 = .219 ; F = 38.217 ; p-value = .000*			

ตารางที่ 4 แสดงให้เห็นว่าปัจจัยทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กับการรับรู้ความปลอดภัยในระดับสูง โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเป็น .474 และสามารถร่วมกันพยากรณ์ระดับการรับรู้ความรู้สึกปลอดภัยได้ร้อยละ 21.9 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 โดยมีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์ เท่ากับ ±.63 เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวพยากรณ์ พบว่ามีเพียงปัจจัยด้านการป้องกันเชิงเทคนิคความปลอดภัยที่ไม่สามารถพยากรณ์การรับรู้ความรู้สึกปลอดภัยในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้งได้ (p-value .153) ส่วนปัจจัยด้านขั้นตอนการทำธุรกรรม และข้อกำหนดนโยบายความปลอดภัย สามารถพยากรณ์ระดับการรับรู้ความปลอดภัยได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000

ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการรับรู้ความปลอดภัยให้กับผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง ได้ดังนี้ ขั้นตอนการทำธุรกรรม และข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย มีอิทธิพลทางบวกต่อการรับรู้ความปลอดภัยในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง โดยขั้นตอนการทำธุรกรรมที่มีการแสดงรายละเอียดจำนวนเงินชื่อบัญชีและรายละเอียดอื่น ๆ ให้ตรวจสอบในขั้นตอนสุดท้าย ระบบมีขั้นตอนตรวจสอบ (OTP) ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนสุดท้ายในการทำธุรกรรม ระบบมีการยืนยันรายการสำเร็จผ่านช่องทางอื่น ๆ (SMS, Email) เพื่อรับประกันว่ารายการของคุณดำเนินการเรียบร้อย ระบบต้องการชื่อและรหัสผ่านทุกครั้งเมื่อคุณต้องการเข้าใช้งานระบบ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ใช้บริการสัมผัสได้และรู้สึกเชื่อมั่นว่าได้รับการป้องกันความปลอดภัยระหว่างการทำธุรกรรมทางธนาคารผ่านระบบโมบายแบงค์กิ้ง ในส่วนของข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัยนั่น ผู้ใช้บริการให้ความสำคัญกับข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัยที่สามารถอ่านได้เข้าใจง่าย รองลงมาคือธนาคารผู้ให้บริการมีการชี้แจ้งด้านนโยบายความปลอดภัยของข้อมูลในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง ข้อมูลคำชี้แจ้งและนโยบายความปลอดภัยของธนาคารผู้ให้บริการจะต้องแสดงให้เห็นได้ง่าย ผู้ให้บริการจะต้องมีข้อความอธิบายรายละเอียดการใช้งานที่ปลอดภัย และประเด็นคำถามปลอดภัยที่พบได้บ่อยสามารถค้นหาได้ง่ายจากส่วนช่วยเหลือหรือ FAQ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ใช้บริการให้ความสำคัญเช่นกันในการใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง เพราะเหมือนเป็นสิ่งที่การันตีว่า ทางธนาคารผู้ให้บริการมีการรับประกันและแสดงความรับผิดชอบในการที่จะดูแลรักษาความปลอดภัย เป็นการสร้างการรับรู้ความปลอดภัยที่ดีให้กับผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Linck, Pousttchi, & Wiedemann, 2006) ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาด้านความปลอดภัย ในการใช้งานระบบการชำระเงินผ่านอุปกรณ์สื่อสารเคลื่อนที่ พบว่าผู้ใช้บริการชำระเงินผ่านอุปกรณ์สื่อสารเคลื่อนที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของข้อมูลส่วนตัวเป็นอย่างมาก โดยปัจจัยที่ต้องพิจารณาเป็นพิเศษ คือ ระบบต้องมีการยืนยันตัวบุคคลที่เข้าใช้งานระบบ ข้อมูลที่มีความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ และการไม่ปฏิเสธความรับผิดชอบ หากผู้ให้บริการมีระบบความปลอดภัยที่ดีจะทำให้ผู้ใช้บริการ มีความมั่นใจ และรับรู้ถึงความปลอดภัยที่มากขึ้น

ตารางที่ 5: ผลการวิเคราะห์การถดถอยปัจจัยที่ส่งผลต่อระดับความไว้วางใจในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง

ตัวแปรอิสระ (ตัวพยากรณ์)	Beta	t-value	p-value
การป้องกันเชิงเทคนิคความปลอดภัย	.061	1.519	.129
ขั้นตอนการทำธุรกรรม	-.199	-3.959	.000*
ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย	.188	4.236	.000*
เนื้อหาบนระบบโมบายแบงค์กิ้ง	-.062	-1.327	.185
การออกแบบระบบโมบายแบงค์กิ้ง	-.020	-0.511	.610
ความน่าเชื่อถือของระบบโมบายแบงค์กิ้ง	-.173	-3.346	.001*
ช่องทางการให้บริการช่วยเหลือ	.000	-0.004	.997
การตอบสนองให้ความช่วยเหลือ	.274	4.690	.000*
ความรู้สึกปลอดภัยในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง	.834	27.561	.000*
ค่าคงที่ .725 ; SE_{est} = ±.34 R = .858 ; R^2 = .730 ; F = 121.009 ; p-value = .000*			

ตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่าปัจจัยทั้ง 9 มีความสัมพันธ์กับระดับความไว้วางใจในระดับสูงมาก โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเป็น .858 และสามารถร่วมกันพยากรณ์ระดับการรับรู้ความไว้วางใจได้ร้อยละ 73.0 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 โดยมีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์ เท่ากับ ±.34 เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวพยากรณ์ พบว่ามี 4 ปัจจัยที่ไม่สามารถพยากรณ์การรับรู้ความไว้วางใจในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง ได้แก่ ปัจจัยการป้องกันเชิงเทคนิคความปลอดภัย (p-value .129) ปัจจัยเนื้อหาบนระบบโมบายแบงค์กิ้ง (p-value .185) ปัจจัยการออกแบบระบบโมบายแบงค์กิ้ง (p-value .610) และปัจจัยช่องทางการให้บริการช่วยเหลือ (p-value .997) ส่วนปัจจัยด้านขั้นตอนการทำธุรกรรม ปัจจัยข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย ปัจจัยความน่าเชื่อถือของระบบโมบายแบงค์กิ้ง ปัจจัยการตอบสนองให้ความช่วยเหลือ และปัจจัยความรู้สึกปลอดภัยในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง สามารถพยากรณ์ระดับการรับรู้ความไว้วางใจได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 และ .001

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความไว้วางในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง ได้ดังนี้ ขั้นตอนการทำธุรกรรม ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย ความน่าเชื่อถือของระบบโมบายแบงค์กิ้ง การตอบสนองให้ความช่วยเหลือ และความรู้สึกปลอดภัย มีอิทธิพลต่อระดับการรับรู้ความไว้วางใจในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง โดยขั้นตอนการทำธุรกรรมและความน่าเชื่อถือของระบบมีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวแปรอิสระที่ติดลบ นั้นหมายความว่าผู้ตอบแบบสอบถามมีทัศนคติในเรื่องขั้นตอนการทำธุรกรรมและความน่าเชื่อถือที่ไม่มีคุณภาพสูงพอที่จะสร้างความไว้วางใจต่อระบบโมบายแบงค์กิ้ง ในทางกลับกัน ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย การตอบสนองให้ความช่วยเหลือ และความรู้สึกปลอดภัย มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความไว้วางใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Kim, Tao, Shin, & Kim, 2010) ที่ได้ทำการศึกษาถึงการรับรู้ถึงความปลอดภัยของลูกค้าและความไว้วางใจระบบการชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ พบว่า ปัจจัยการแสดงรายละเอียดมาตรการความปลอดภัยของระบบ มี

ผลอย่างมีนัยยะสำคัญไปทางบวกต่อการรับรู้ถึงความปลอดภัย และการรับรู้ความปลอดภัยส่งผลให้เกิดความไว้วางใจในการใช้งานระบบชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ ดังนั้นการสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้งที่ดี ผู้ให้บริการและระบบ จะต้องสร้างประสบการณ์ที่ดีในขั้นตอนการทำธุรกรรมและความน่าเชื่อถือของระบบที่สามารถใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่มีการล่มหรือเกิดความผิดพลาดใด ๆ ระหว่างใช้งานระบบ รวมทั้งการกำหนดข้อความนโยบายด้านความปลอดภัยที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ใช้บริการ อีกทั้งการตอบสนองให้การช่วยเหลืออย่างรวดเร็วและรับผิดชอบ เป็นการสร้างความประทับใจอีกทางหนึ่ง องค์ประกอบที่กล่าวไปเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ตารางที่ 6: ผลการวิเคราะห์การถดถอยปัจจัยที่ส่งผลต่อระดับความพึงพอใจระบบโมบายแบงค์กิ้ง

ตัวแปรอิสระ (ตัวพยากรณ์)	Beta	t-value	p-value
ความไว้วางใจ	.716	20.433	.000*
ค่าคงที่ 1.647 ; SE_{est} = ±.40 R = .716 ; R^2 = .511 ; F = 417.498 ; p-value = .000*			

ตารางที่ 6 แสดงให้เห็นว่าปัจจัยความไว้วางใจมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในระดับสูง โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเป็น .716 และสามารถร่วมกันพยากรณ์ระดับความพึงพอใจได้ร้อยละ 51.1 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 โดยมีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์ เท่ากับ ±.40 เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวพยากรณ์ พบว่าปัจจัยด้านความไว้วางใจสามารถพยากรณ์ระดับความพึงพอใจได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000

ตารางที่ 7: ผลการวิเคราะห์การถดถอยปัจจัยที่ส่งผลต่อระดับความภักดีในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง

ตัวแปรอิสระ (ตัวพยากรณ์)	Beta	t-value	p-value
ความพึงพอใจ	.683	18.642	.000*
ค่าคงที่ 1.032 ; SE_{est} = ±.48 R = .683 ; R^2 = .465 ; F = 347.513 ; p-value = .000*			

ตารางที่ 7 แสดงให้เห็นว่าปัจจัยความพึงพอใจมีความสัมพันธ์กับความภักดีในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้งในระดับสูง โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเป็น .683 และสามารถร่วมกันพยากรณ์ระดับความภักดีได้ร้อยละ 46.5 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 โดยมีความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการพยากรณ์ เท่ากับ ±.48 เมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยของตัวพยากรณ์ พบว่าปัจจัยด้านความพึงพอใจสามารถพยากรณ์ระดับความภักดีในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้งได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000

เราสามารถอภิปรายผลการศึกษานี้ได้ว่า ความไว้วางใจมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความพึงพอใจ และความพึงพอใจมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความภักดีในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Anderson & Srinivasan, 2003) ที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบความพึงพอใจที่มีต่อความภักดีในขอบเขตพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ พบว่าความพึงพอใจทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Satisfaction) มีความสัมพันธ์เป็นตัวกลางไปสู่ความภักดีทางอิเล็กทรอนิกส์ (e-Loyalty)

บทสรุป

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยในการสร้างความภักดีให้กับผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง ผลการศึกษาพบว่าการจะสร้างความภักดีให้กับผู้ใช้งานสามารถทำได้โดยการสร้างความพึงพอใจในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง ซึ่งระดับความพึงพอใจในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความไว้วางใจในการใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง ดังนั้นถ้าเราสามารถสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้งได้ ย่อมนำไปสู่ความภักดีที่จะเกิดขึ้นกับตัวผู้ใช้งานโมบายแบงค์กิ้ง ที่จะมีการใช้งานที่ต่อเนื่องและสม่ำเสมอต่อไป

กล่าวคือ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความไว้วางให้กับผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง ได้แก่ ขั้นตอนการทำธุรกรรม ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย ความน่าเชื่อถือของระบบโมบายแบงค์กิ้ง การตอบสนองให้ความช่วยเหลือและความรู้สึกปลอดภัย โดยขั้นตอนการทำธุรกรรมและความน่าเชื่อถือของระบบมีค่าสัมประสิทธิ์ที่ติดลบ นั้นหมายความว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีทัศนคติในเรื่องขั้นตอนการทำธุรกรรมและความน่าเชื่อถือที่ไม่มีคุณภาพสูงพอที่จะสร้างความไว้วางใจต่อระบบโมบายแบงค์กิ้ง ในทางกลับกัน ข้อกำหนดนโยบายด้านความปลอดภัย การตอบสนองให้ความช่วยเหลือ และความรู้สึกปลอดภัย มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความไว้วางใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Kim, Tao, Shin, & Kim, 2010) ที่ได้ทำการศึกษาถึงการรับรู้ถึงความปลอดภัยของลูกค้าและความไว้วางใจระบบการชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ พบว่า ปัจจัยการแสดงรายละเอียดมาตรการความปลอดภัยของระบบ มีผลอย่างมีนัยยะสำคัญไปทางบวกต่อการรับรู้ถึงความปลอดภัย และการรับรู้ความปลอดภัยส่งผลให้เกิดความไว้วางใจในการใช้งานระบบชำระเงินทางอิเล็กทรอนิกส์ ดังนั้นการสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้งที่ดี ผู้ให้บริการและระบบ จะต้องสร้างประสบการณ์ที่ดีในขั้นตอนการทำธุรกรรมและความน่าเชื่อถือของระบบที่สามารถใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่มีการล่มหรือเกิดความผิดพลาดใด ๆ ระหว่างใช้งานระบบ รวมทั้งการกำหนดข้อความนโยบายความปลอดภัย ที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ใช้บริการ อีกทั้งการตอบสนองให้การช่วยเหลืออย่างรวดเร็วและรับผิดชอบ เป็นการสร้างความประทับใจอีกทางหนึ่ง องค์ประกอบที่กล่าวไปเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ใช้งานระบบโมบายแบงค์กิ้ง

เอกสารอ้างอิง

Amiri Aghdaie, S. F., & Faghani, F. (2012). Mobile Banking Service Quality and Customer Satisfaction (Application of SERVQUAL Model). *International Journal of Management and Business Research, 2*(4), 351-361.

Anderson, R. E., & Srinivasan, S. S. (2003). E-satisfaction and e-loyalty: A contingency framework. *Psychology and Marketing, 20*(2), 123-138.

Arasli, H., Smadi, S. M., & Katircioglu, S. T. (2005). Customer service quality in the Greek Cypriot banking industry. *Managing Service Quality: An International Journal, 15*(1), 41-56.

Bahry, F. D., Anwar, N., Amran, N., & Rias, R. P. (2015). Conceptualizing Security Measures on Mobile Learning for Malaysian Higher Education Institutions. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 176*, 1083-1088.

Bank of Thailand. (n.d.). Retrieved from http://www2.bot.or.th/statistics/ReportPage.aspx?reportID=688

Chung, N., & Kwon, S. J. (2009). Effect of trust level on mobile banking satisfaction: a multi-group analysis of information system success instruments. *Behaviour & Information Technology, 28*(6), 549-562.

Gorla, N., Somers, T. M., & Wong, B. (2010). Organizational impact of system quality, information quality, and service quality. *The Journal of Strategic Information Systems, 19*, 207-228.

Hwang, R., Shiau, S., & Jan, D. (2007). A new mobile payment scheme for roaming services. *Electronic Commerce Research and Applications, 6*(2), 184-191.

Kassim, N., & Abdullah, N. A. (2010). The effect of perceived service quality dimensions on customer satisfaction, trust, and loyalty in e_commerce settings: A cross cultural analysis. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, 22*(3), 351-371.

Kim, C., Tao, W., Shin, N., & Kim, K.-S. (2010). An empirical study of customers' perceptions of security and trust in e-payment systems. *Electronic Commerce Research and Applications, 9*, 84-95.

Kousaridas, A., Parissis, G., & Apostolopoulos, T. (2008). An open financial services architecture based on the use of intelligent mobile devices. *Electronic Commerce Research and Applications, 7*(2), 232-246.

Kuo, Y. F., Wu, C. M., & Deng, W. J. (2009). The relationships among service quality, perceived value, customer satisfaction, and post-purchase intention in mobile value-added services. *Computers in Human Behavior, 25*(14), 887-896.

Laforet, S., & Li, X. (2005). Consumers' attitudes towards online and mobile banking in China. *International Journal of Bank Marketing, 23*(5), 362-380.

Law, K. (2007). *Impact of Perceived Security on Consumer.* Retrieved from http://aut.researchgateway.ac.nz/bitstream/handle/10292/491/LawK.pdf?sequence=4

Lawrence, E., Newton, S., Corbitt, B., Braithwaite, R., & Parker, C. (2002). *Technology of Internet Business.* Sydney: John Wiley and Sons Inc.

Lee, G. G., & Lin, H. F. (2005). Customer perceptions of e_service quality in online shopping. *International Journal of Retail & Distribution Management, 33*(2), 161-176.

Lim, A. S. (2008). Inter-consortia battles in mobile payments standardisation. *Electronic Commerce Research and Applications, 7*(2), 202-213.

Linck, K., Pousttchi, K., & Wiedemann, D. G. (2006). Security issues in mobile payment from the customer viewpoint. *Published in: 14th European Conference on Information Systems (ECIS)*, 1-11.

Malaquias, R. F., & Hwang, Y. (2016). An empirical study on trust in mobile banking: A developing country perspective. *Computers in Human Behavior, 54*, 453-461.

Masrek, M. N., Mohamed, I. S., Daud, N. M., & Omar, N. (2014). Technology Trust and Mobile Banking Satisfaction: A Case of Malaysian Consumers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 129*, 53-58.

McKinney, V., Yoon, K., & Zahedi, F. M. (2002). The Measurement of Web-Customer Satisfaction: An Expectation and Disconfirmation Approach. *Information Systems Research, 13*, 296-315.

McKnight, D. H. (2005). Trust in Information Technology. *Management Information Systems*, 329-331.

Moharrer, M., Tahayori, H., Albadavi, A., & Zegordi, S. (2006). Satisfaction in e-tourism a case of European. *IADIS International Conference w-Commerce*, 303-307.

Ndubisi, N. O. (2007). Relationship marketing and customer loyalty. *Marketing Intelligence & Planning, 25*(1), 98-106.

Pereira, H. G., Salgueiro, M. d., & Rita, P. (2016). Online purchase determinants of loyalty: The mediating effect of satisfaction in tourism. *Journal of Retailing and Consumer Services, 30*, 279-291.

Qeisi, K. A., Dennis, C., & Alamanos, E. (2014). Website design quality and usage behavior: Unified Theory of Acceptance and Use of Technology. *Journal of Business Research, 67*(11), 2282–2290.

Rod, M., Ashill, N. J., Shao, J., & Carruthers, J. (2009). An examination of the relationship between service quality dimensions, overall internet banking service quality and customer satisfaction: A New Zealand study. *Marketing Intelligence & Planning, 27*(1), 103-126.

Romdhane, C. (2005). Security implications of electronic commerce: a survey of consumers and businesses. *Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy, 9*(5), 372-382.

Slyke, C. V., & Bélanger, F. (2003). *E-Business Technologies: Supporting the Net-Enhanced Organization.* John Wiley and Sons Inc.

Sousa, R., & Voss, C. A. (2006). Service Quality in Multichannel Services Employing Virtual Channels. *Journal of Service Research, 8*(4), 356-371.

Wen, I. (2009). Factors Affecting the Online Travel Buying Decision: A Review. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 21*(6), 752-765.

Wixom, B. H., & Watson, H. J. (2001). An Empirical Investigation of the Factors Affecting Data Warehousing Success. *Management Information Systems Quarterly, 25*(1), 17-41.

Zeithaml, V., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2009). *Services Marketing: Integrating Customer Focus across the Firm.* Singapore: McGraw-Hill and Irwin.

Zhou, T. (2012). Understanding users' initial trust in mobile banking: An elaboration likelihood perspective. *Computers in Human Behavior, 28*, 1518-1525.

Zhu, F. X., Wymer, W., & Chen, I. (2002). IT_based services and service quality in consumer banking. *International Journal of Service Industry Management, 13*(1), 69-90.

Crowdfunding for the Better Thailand

ลัดดาวัลย์ แก้วกิติพงษ์*
ปีเตอร์ รักธรรม**

Crowdfunding เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2010 สำหรับการระดมทุน หรือ การหาแหล่งเงินทุนรูปแบบใหม่ และได้รับความสนใจอย่างมากในงานวิจัยด้านระบบสารสนเทศ Schwienbacher และ Larralde (2012) ได้ให้นิยาม crowdfunding ไว้ว่า คือการเปิดระดมทุนโดยใช้ช่องทางทางอินเทอร์เน็ต เพื่อสนับสนุนโครงการ ไอเดียใหม่ ๆ หรือ ความพยายามที่จะทำอะไรบางอย่างของกลุ่มคนหรือองค์กร ดังนั้นในการระดมทุนออนไลน์แบบนี้ ถือเป็นการใช้ประโยชน์จากอินเทอร์เน็ตในเรื่องของการเข้าถึงกลุ่มคนจำนวนมาก และดึงให้กลุ่มคนเหล่านี้เกิดความสนใจและความพยายามที่จะทำบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน (Collective effort)

เว็บไซต์ที่เปิดให้เจ้าของโครงการที่มีแนวคิดใหม่ ๆ ที่จะพัฒนานวัตกรรม ผลิตสินค้าหรือบริการใด ๆ สามารถที่จะนำเสนอโครงการของตนและขอระดมทุนจากผู้สนับสนุน (Backer) หรือผู้บริจาค (Donor) มักจะถูกเรียกว่า Crowdfunding platform โดยการระดมทุนออนไลน์สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 รูปแบบ (Bradford, 2012) ได้แก่

- การระดมทุนในรูปแบบของการบริจาค เช่น Chuffed
- การระดมทุนในรูปแบบของการให้รางวัลตอบแทน เช่น Kickstarter
- การระดมทุนในรูปแบบของการให้หุ้นหรือผลตอบแทนในอนาคต เช่น Fundable
- การระดมทุนในรูปแบบของการให้ยืม เช่น Kiva

ตัวอย่างของ crowdfunding platform ในประเทศไทย เช่น Asiaola ให้บริการการระดมทุนในรูปแบบของการให้รางวัลตอบแทน Sinwattana ให้บริการการระดมทุนในรูปแบบของการให้หุ้นหรือผลตอบแทนในอนาคต และ Taejai ให้บริการการระดมทุนในรูปแบบการบริจาค

*,** คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 2 ถนนท่าพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
อีเมล: peter.ractham@gmail.com

ข้อดีของ crowdfunding คือ การเพิ่มโอกาสและทางเลือกในการหาแหล่งเงินทุนให้กับผู้ประกอบการรายย่อย (Hornuf and Schwienbacher, 2014) และอาจได้ลูกค้า รวมถึงเป็นการสำรวจและรับความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับไอเดียใหม่หรือผลิตภัณฑ์ใหม่จากกลุ่มคนที่อาจจะเป็นลูกค้าในอนาคต (Schwienbacher and Larralde, 2012) นอกจากนี้กลุ่มคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ มีความต้องการที่จะพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ หรือจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ให้กับสังคมก็มีโอกาสที่จะเข้าถึงแหล่งเงินทุนหรือหาผู้บริจาคได้มากขึ้นเช่นกัน (Ibrahim, 2012)

การระดมทุนออนไลน์ผ่าน crowdfunding platform นั้นได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นมาก โดยมูลค่าของเงินทุนที่ระดมได้ผ่าน crowdfunding platform ทั่วโลกนั้นเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดด จาก 2.7 พันล้านดอลลาร์สหรัฐในปี ค.ศ. 2012 เป็น 16.2 พันล้าน ในปี ค.ศ. 2014 (Massolution, 2015) และรายงานเรื่อง Crowdfunding's potential for the development world ซึ่งสำรวจโดย infoDev พบว่า มูลค่าของการระดมทุนออนไลน์ทั่วโลกจะมีมูลค่าถึง 96 พันล้านดอลลาร์สหรัฐภายในปี ค.ศ. 2025 ซึ่งหมายถึงว่า ผู้ประกอบการรายย่อย หรือ กลุ่มบุคคลในประเทศไทยจะมีโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้มากขึ้น อันจะนำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมและผลิตภัณฑ์หรือบริการที่จะช่วยพัฒนาสังคมได้อีกมาก หากผู้ประกอบการรายย่อย และผู้ประกอบการหน้าใหม่ รวมถึงกลุ่มบุคคลทั่วไปมีความรู้ความเข้าใจในการระดมทุนออนไลน์ นอกจากนี้การศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของนักลงทุนรายย่อยและผู้ที่สนใจสนับสนุนโครงการเพื่อสังคมก็จะมีส่วนช่วยให้สร้างแรงจูงใจในการให้ทุนผ่าน crowdfunding platform เพิ่มมากขึ้น

งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาบทบาทของ crowdfunding platform ในประเทศไทย และแรงจูงใจของผู้สนับสนุนโครงการบน Crowdfunding platform เพื่อทำความเข้าใจและสามารถวางแนวทางในการสนับสนุน crowdfunding platform และเจ้าของโครงการ หรือบุคคลที่สนใจจะพัฒนาโครงการและนำมาระดมทุนออนไลน์

Crowdfunding ในประเทศไทย

การระดมทุนออนไลน์ (Crowdfunding) ในประเทศไทย เริ่มได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยมี platform สัญชาติไทยที่เกิดขึ้นในช่วง 5-10 ปีที่ผ่านมาอยู่หลาย platform Crowdfunding platform ที่เป็นที่รู้จักในประเทศไทยได้แก่

Sinwattana เป็น platform ที่ระดมทุนในรูปแบบของการให้ผลตอบแทนเป็นหุ้น (Equity crowdfunding) โดยบริษัทสัญชาติสิงคโปร์แต่มีการดำเนินงานอยู่ในประเทศไทย เน้นที่การระดมทุนสำหรับธุรกิจ Start-up

Dreamaker ก่อตั้งและเปิดบริการในปี ค.ศ. 2015 เป็น platform ที่เน้นเฉพาะโครงการและผู้ประกอบการที่อยู่ในประเทศไทย มีสัญชาติไทย และจดทะเบียนบริษัทในประเทศไทยเท่านั้น โดยให้ผู้ประกอบการเหล่านี้สามารถระดมทุนออนไลน์ในรูปแบบของการให้หุ้นเป็นสิ่งตอบแทน

Weeboon เป็น platform ที่ระดมทุนในรูปแบบของการบริจาค ก่อตั้งและเปิดตัวอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 2015 เน้นโครงการในลักษณะของการทำบุญ ช่วยเหลือสังคมในทุกรูปแบบ

Taejai.com เป็น platform ที่ระดมทุนในรูปแบบของการบริจาค ก่อตั้งในปี ค.ศ. 2013 โดยความร่วมมือระหว่างมูลนิธิคนไทย และ มูลนิธิ Change Fusion เน้นโครงการที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือสังคมและผลิตภัณฑ์เพื่อสังคมทุกประเภท

Give.asia ไม่ได้จัดตั้งในประเทศไทย แต่เป็น platform ที่อนุญาตให้เจ้าของโครงการหรือมูลนิธิที่จัดตั้งเอเชีย (เช่น ประเทศไทย สิงค์โปร์ มาเลเซีย ฮ่องกง ฟิลิปปินส์ อินเดีย เป็นต้น) สามารถนำโครงการของตนมาประกาศระดมทุนได้ โดยส่วนมากจะเป็นโครงการเกี่ยวกับ ค่าใช้จ่ายในการรับการรักษา การศึกษา โครงการอาสาสมัครต่าง ๆ ภัยธรรมชาติ และการช่วยเหลือสัตว์เป็นต้น

Asiola เป็น platform ที่ระดมทุนในรูปแบบของการให้รางวัลตอบแทน ก่อตั้งและเปิดตัวอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 2015 โดยเน้นโครงการที่เกี่ยวกับศิลปะ อาหาร ดนตรี และแฟชั่น

งานวิจัยเกี่ยวกับ Crowdfunding

งานวิจัยเกี่ยวกับ Crowdfunding ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากในช่วงปลายทศวรรษที่ 2010 โดยงานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งศึกษาถึงฟีเจอร์ของ Crowdfunding platform ที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการระดมทุนออนไลน์ และ ปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจสนับสนุนโครงการต่าง ๆ บน Crowdfunding platform

ถึงแม้เรื่องของการระดมทุนหรือการรับบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือสังคมจะไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่ข้อแตกต่างหลักระหว่าง การระดมทุนออนไลน์ผ่าน Crowdfunding platform กับการรับบริจาคเงินทั่วไป คือ การระดมทุนออนไลน์นั้นเป็นการใช้ความสามารถของอินเตอร์เน็ตเพื่อเข้าถึงกลุ่มคนได้จำนวนมากและสร้างความเป็นเครือข่ายสังคม ที่เป็นสังคมเฉพาะของผู้บริจาคและเจ้าของโครงการรับบริจาคต่าง ๆ (Gerber and Hui, 2013) และ Crowdfunding นำไปสู่การสร้างสรรค์หรือพัฒนาร่วมกันในรูปแบบใหม่ ๆ ในบริบทของ e-commerce (Ryu and Kim, 2016)

เครือข่ายส่วนตัวและคุณภาพของโครงการมีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของโครงการบน Crowdfunding platform นอกจากนี้นักวิจัยยังพบว่าตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ของตัวโครงการและเจ้าของโครงการมีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการระดมทุนด้วย (Mollick, 2014) Cho และ Kim (2017) พบว่าการให้ข้อมูลที่ละเอียดเกินไปเกี่ยวกับแผนการนำเงินที่ได้จากการระดมทุนไปใช้ ส่งผลกระทบในเชิงลบต่อการตัดในใจสนับสนุนโครงการ

อย่างไรก็ตามการระดมทุนออนไลน์ในลักษณะของการรับบริจาคนั้นอาจมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้สนับสนุนหรือผู้บริจาคที่แตกต่างออกไปจากการระดมทุนในลักษณะอื่น งานวิจัยของ Arvidsson (2009) ได้กล่าวไว้ว่า การสนับสนุนโครงการประเภทเพื่อสังคมนั้นมักไม่ได้ถูกจูงใจจากรางวัลที่เป็นตัวเงินหรือจับต้องได้ แต่มักจะได้รับแรงจูงใจจากปัจจัยที่เป็นนามธรรมอื่น ๆ เช่น ความดีงาม การได้รับการยอมรับจากกลุ่มคมในระดับเดียวกัน การยอมรับนับถือตัวเอง เป็นต้น

ในบริบทของประเทศไทย Wonglimpiyarat (2017) ศึกษาถึงความท้าทายของ FinTech crowdfunding platform จากมุมมองของผู้ประกอบการ และพบว่า platform เหล่านี้ต้องเผชิญกับอุปสรรคทั้งในเชิญนโยบายและในเชิงของการปฏิบัติการภายใต้ระบบการเงินในประเทศไทย ดังนั้นการสนับสนุนจากภาครัฐในเชิงนโยบายและจากอุตสาหกรรมการเงินในเรื่องของระบบทางการเงินจะมีส่วนช่วยผลักดันให้ crowdfunding สามารถเติบโตและได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นได้

ถึงแม้ crowdfunding จะได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก แต่งานวิจัยเกี่ยวกับ crowdfunding ในประเทศไทยนั้นมีจำกัด อย่างไรก็ไม่ว่าจะเป็นจากมุมมองของ platform เจ้าของโครงการ หรือนักลงทุน ยังมีจำนวนจำกัดมาก ผู้วิจัยจึงต้องการจะศึกษาถึงสภาพการณ์ของ crowdfunding ในประเทศไทย รวมถึง ศึกษาถึงแรงจูงใจหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจสนับสนุนโครงการบน crowdfunding platform

วิธีวิจัย

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่มุ่งศึกษาบทบาทและความสำคัญของ Crowdfunding platform ในประเทศไทย และทำความเข้าใจถึงแรงจูงใจหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจสนับสนุนโครงการบน Crowdfunding platform ในรูปแบบของการบริจาค งานวิจัยนี้จึงเน้นไปในเชิงสำรวจ (Exploratory) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ ได้แก่ ผู้จัดการ Crowdfunding platform เจ้าของโครงการที่ต้องการระดมทุน และ ผู้บริจาค ผ่านการสัมภาษณ์แบบพบหน้า นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้มีการเก็บข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิเพิ่มเติม ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากเว็บไซต์ของ Crowdfunding platform และข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับ platform และ โครงการที่ถูกสัมภาษณ์

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการข้อมูลในเชิงลึกจากกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่มดังกล่าวข้างต้น ความร่วมมือในการเข้าถึงข้อมูลจากกลุ่มคนดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลสำเร็จต่อการเก็บข้อมูล ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างจึงถูกเจาะจง โดยพิจารณาจากความร่วมมือในการให้ข้อมูลเป็นหลัก โดย Crowdfunding platform ที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้ได้แก่ เทใจ (Taejai.com) ซึ่งเป็น platform ที่ก่อตั้งและสนับสนุนโดยความร่วมมือระหว่างมูลนิธิเพื่อคนไทย และ ChangeFusion.org ในส่วนของการสัมภาษณ์เจ้าของโครงการที่ต้องการระดมทุนและผู้บริจาค งานวิจัยนี้ได้สัมภาษณ์เจ้าของโครงการที่ต้องการระดมทุนเพื่อนำไปช่วยเหลือหรือพัฒนาสังคมทั้งหมด 4 โครงการ (ตารางที่ 1 แสดงรายชื่อโครงการและคำอธิบายเกี่ยวกับโครงการ) และผู้บริจาคที่บริจาคให้กับโครงการเหล่านี้ โครงการละ 2 คน

ตารางที่ 1: โครงการที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของงานวิจัย

โครงการ	คำอธิบายโครงการ
โครงการเล่นเส้น	โครงการพัฒนาดินสอสีสำหรับวาดรูปซึ่งวาดออกมาเป็นเส้นนูน เพื่อผู้พิการทางสายตาสามารถที่จะสัมผัสสิ่งที่วาดได้
โครงการวีลแชร์เพื่อสุนัขพิการ	โครงการพัฒนาวีลแชร์ด้วยอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายและราคาถูก ออกแบบเพื่อช่วยให้สุนัขที่พิการสองขาหลัง สามารถเดินได้โดยมีวีลแชร์เป็นตัวช่วย
โครงการสระว่ายน้ำเดินได้	โครงการพัฒนาสระว่ายน้ำที่สามารถเคลื่อนย้ายที่ได้ และนำสระว่ายน้ำพร้อมครูสอนว่ายน้ำไปฝึกสอนให้กับเด็กในพื้นที่ที่ไม่มีโอกาสได้หัดว่ายน้ำ
โครงการแผนที่รถเมล์ (ในกรุงเทพ)	โครงการพัฒนาแผนที่เส้นทางรถเมล์ในกรุงเทพ รวบรวมข้อมูลสายรถเมล์และป้ายรถเมล์ในกรุงเทพ

ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้คำถามแบบปลายเปิด ในลักษณะกึ่งโครงสร้าง โดยการสัมภาษณ์ผู้จัดการ platform และ เจ้าของโครงการนั้นมุ่งเน้นที่จะศึกษาถึงบทบาทและความสำคัญของ Crowdfunding platform ส่วนการสัมภาษณ์ผู้บริจาคมุ่งเน้นที่จะศึกษาแรงจูงใจหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจสนับสนุนโครงการใดโครงการหนึ่งบน platform

ผลการศึกษา

บทบาทและความสำคัญของ Crowdfunding platform: กรณีศึกษาเทใจ ดอท คอม

จากการทบทวนวรรณกรรม จะเห็นได้ว่า ประเภทของ Crowdfunding platform แบ่งออกเป็น 4 ประเภทตามลักษณะของการระดมทุนและผลตอบแทนที่ผู้สนับสนุนได้รับ สำหรับเทใจ เป็น crowdfunding platform ในลักษณะของการบริจาค คือ โครงการที่ระดมทุนบน platform ของเทใจ จะเป็นโครงการในลักษณะที่ทำเพื่อสังคม และผู้สนับสนุนจะให้เงินในลักษณะของการบริจาค โดยไม่ได้คำนึงถึงว่าจำนวนเงินที่เจ้าของโครงการได้รับนั้นถึงเป้าหมายหรือเกินเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้วหรือยัง ในส่วนของเจ้าของโครงการไม่จำเป็นต้องเป็นมูลนิธิหรือองค์กรเท่านั้น แต่จะเป็นกลุ่มคน หรือ ผู้ประกอบการเพื่อสังคม (Social Enterprise) ก็ได้

บทบาทของ Crowdfunding platform อย่างเทใจ คือทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างผู้ประกอบการเพื่อสังคมหรือกลุ่มคนที่ต้องการทำเพื่อสังคม กับ ผู้ที่ต้องการสนับสนุนโครงการต่าง ๆ ซึ่งในการเป็นตัวกลางนั้น เทใจค่อนข้างให้ความสำคัญกับการสร้างความน่าเชื่อถือ โดยจะมีการส่งความคืบหน้าของโครงการไปให้ยังผู้บริจาค ทำให้ผู้บริจาครู้สึกว่าเงินที่ตัวเองสนับสนุนให้แก่โครงการนั้นถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์จริง

นอกจากนี้เทใจยังให้ความสำคัญกับการใช้งานง่ายของหน้าเว็บไซต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนของการบริจาคเงิน เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่สนใจจะสนับสนุนให้มากที่สุด ซึ่งความง่ายในการใช้งานนั้นถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ความตั้งใจใช้งาน และการใช้งานระบบสารสนเทศอย่างต่อเนื่อง

การเขียนอธิบายโครงการก็เป็นส่วนสำคัญ ทางเทใจพบว่า หากเขียนอธิบายโดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความเป็นนวัตกรรม ประโยชน์ และความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นจากโครงการ จะทำให้ผู้บริจาคสนใจที่จะบริจาคมากกว่าจะมุ่งเน้นไปที่ความน่าสงสาร น่าเห็นอกเห็นใจเพียงอย่างเดียว ผู้จัดการ platform ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมดังนี้

“เราเคยทำวิจัยสำรวจว่าทำไมคนถึงเข้ามาบริจาคในเทใจ มันก็มีคำตอบประมาณ 2-3 ข้อ 1.เป็นโครงการที่มีนวัตกรรม คนให้คะแนนสูงสุด 2.ความเห็นใจ น่าสงสาร 3.เป็นเรื่องใบเสร็จ หักภาษีได้”

สำหรับเจ้าของโครงการทั้ง 4 โครงการ มองว่า platform แบบ เทใจ นั้นมีประโยชน์มาก ไม่เพียงแต่ในแง่ของการระดมเงินทุนเท่านั้น แต่ platform ในลักษณะนี้เป็นการเปิดกว้างให้กับกลุ่มคน ที่ไม่ได้มีการจดทะเบียนเป็นบริษัท สามารถที่จะขอรับบริจาค หรือ ระดมทุน เพื่อจะสร้างนวัตกรรม หรือ บริการที่เป็นประโยชน์แก่สังคมได้ เช่น เจ้าของโครงการสระว่ายน้ำเดินได้ ได้กล่าวไว้ว่า

> “ผมเคยนำโครงการของตนไปอธิบายและขอรับการสนับสนุนจากบริษัทขนาดใหญ่หลายบริษัท แต่ติดปัญหาอยู่ที่บริษัทเหล่านั้นไม่สามารถนำเงินมาบริจาคหรือทำกิจกรรมแนว CSR กับบุคคลซึ่งเป็น individual อย่างตนได้ เนื่องจากจะมีปัญหาในเรื่องของทางบัญชี และการตรวจสอบ ดังนั้น เทใจ จึงเป็นทางเลือกที่ดีสำหรับโครงการของผม”

นอกจากนี้ เครือข่ายสังคมออนไลน์มีส่วนช่วยอย่างมากในการทำให้โครงการเป็นที่รู้จัก โดยทั้งผู้จัดการ platform และ เจ้าของโครงการได้กล่าวไปในแนวทางเดียวกันว่า การที่เว็บไซต์เทใจสามารถถูกแชร์ไปยังเว็บไซต์เครือข่ายสังคมอย่าง facebook ได้ทำให้ทั้งเจ้าของโครงการและผู้บริจาคสามารถที่จะแชร์รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการและการระดมทุนไปยังเพื่อนในเครือข่ายสังคมออนไลน์ของตนได้ และผู้ที่สนใจแต่อาจไม่พร้อมที่จะบริจาคก็สามารถที่จะแชร์ข้อมูลไปยังเพื่อนในเครือข่ายสังคมออนไลน์ของตนได้เช่นกัน ซึ่งทำให้โอกาสที่โครงการต่าง ๆ จะประสบความสำเร็จในการระดมทุน หรือ ระดมทุนได้มากขึ้นนั้นมีเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก เมื่อเทียบกับการระดมทุนโดยปราศจากพลังจากเครือข่ายสังคมออนไลน์

แรงจูงใจหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการสนับสนุนโครงการบน Crowdfunding platform

จากการสัมภาษณ์ผู้บริจาค พบว่า มีปัจจัยสองกลุ่มที่ส่งผลต่อการบริจาคหรือการสนับสนุนโครงการบน Crowdfunding platform ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัว platform และ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวโครงการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัว Platform	
ความน่าเชื่อถือของ platform ในที่นี้หมายถึง เพราะ platform นี้ (เว็บไซต์เทใจ) มีความน่าเชื่อถือ ผู้บริจาคจึงมั่นใจและเลือกบริจาคที่นี่	“ตัวเว็บเอง (เทใจ) ก็มีความน่าเชื่อถือในระดับหนึ่ง ดูจากผลงานในโครงการต่าง ๆ ว่ามีการนำเงินไปใช้ทำโครงการจริง มีการติดตามผลกับทางเว็บ มีความโปร่งใสในโครงการต่าง ๆ ไม่หลอกลวง เว็บมีการติดตาม สนับสนุนว่าติดตามได้” (คุณพรชัย) “ตัวเว็บเทใจเอง มีความน่าเชื่อถือ คือมี interact กลับมา อย่างเราแจ้งไปว่าเราโอนเงินไปแล้วเค้าก็จะมีอีเมล์ตอบกลับมา มีจดหมายขอบคุณจากตัวโครงการกลับมา เราก็รู้สึกว่ามันโอเค มันน่าเชื่อถือ ไม่ใช่บางที่เราโอนไปแล้วก็เงียบไป แล้วอย่างบนหน้าเว็บก็มีการขึ้นให้ดูว่าตอนนี้สำเร็จไปกี่เปอร์เซนต์แล้ว ยังขาดอีกกี่เปอร์เซนต์ ซึ่งก็โอเค” (คุณพลอย) “แล้วก็ด้วยตัวเว็บไซต์ด้วย ดูมีความน่าเชื่อถือก็เลยบริจาคค่ะ” (คุณนิชา)
ดีไซน์ของเว็บไซต์เรียบง่าย และ ใช้งานง่าย ผู้บริจาคที่ถูกสัมภาษณ์มีความประทับใจในตัวเว็บไซต์เทใจ รู้สึกว่าเว็บไซต์มีความเรียบง่าย และใช้งานง่าย ซึ่งมีส่วนช่วยให้ขั้นตอนการบริจาคไม่ติดขัด	“ตัวเว็บดูดี ดูน่าเชื่อถือแล้วก็เรียบง่าย คือเข้าไปแล้วไม่ค่อยงงว่าอยู่ตรงไหนอะไร” (คุณณัฐ) “เรื่องเว็บไซต์ก็เรียบง่ายดีนะคะ ไม่เรื่องเยอะอะไรมากแล้วแบบมันไม่ยากน่ะ เข้าใจง่ายอะไรอย่างนี้ค่ะ เข้าใจง่าย ก็สะดวกดี” (คุณกนก) “อ๋อ ก็ เท่าที่ลองใช้งานดูก็สะดวกดีนะคะ ใช้ครั้งแรกก็รู้สึกว่าราบรื่นดี ไม่ได้รู้สึกว่ามีอะไรยาก หรือติดขัดตรงไหน เว็บไซต์ก็ดูง่าย” (คุณนิชา)
ความสะดวกสบาย ผู้บริจาคที่ถูกสัมภาษณ์ตัดสินใจบริจาคผ่านเว็บไซต์เนื่องจากการบริจาคออนไลน์ให้ความสะดวกสบาย ช่วยให้ไม่ต้องเดินทาง	“ที่เลือกบริจาคกับเว็บนี้ เพราะถ้าเราบริจาคตามทั่วไปมันไม่สะดวกในชีวิตประจำวันมันไม่ค่อยสะดวก พอมาเจอมีบริจาคในเว็บนี้รู้สึกสะดวก มีหลายโครงการ มีความหลากหลายให้เราเลือกบริจาค” (คุณพรชัย) “ผมคิดว่าอย่างคนบางคนที่อยู่ในกรุงเทพ บางทีมันทำงานทุกวัน มันอาจจะไม่มีเวลาที่เราจะไปเข้าวัด ไปสถานสงเคราะห์ เราไม่มีเวลาว่างขนาดนั้น แต่ว่าใจผมเป็นคนที่ชอบทำบุญอยู่แล้ว เราก็เลยลองเสิร์ชหาดู ก็มาเจอเทใจพอดี ก็สะดวกดี ... เหมือนเขารวม ๆ เอาหลาย ๆ โครงการมามารวมอยู่ในที่เดียว แต่ถ้าเราออกไปทำบุญเอง เราต้องขับไปที่ใดที่หนึ่ง” (คุณณัฐ) “อ่อ ปกติไม่ค่อยได้ออกข้างนอกอะค่ะ ถ้าผ่านทางนี้ (เว็บไซต์) ได้ก็คือผ่าน” (คุณเกวลี)

ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวโครงการ	
ลดหย่อนภาษีได้ การบริจาคผ่านเว็บไซต์เทใจ ผู้บริจาคสามารถนำใบเสร็จไปลดหย่อนภาษีเงินได้ส่วนบุคคลได้ ทำให้ผู้บริจาคสนใจที่จะบริจาค	“พอคลิกเข้าไปดูก็พบว่ามันมีหลายอย่าง ก็เข้าไปอ่าน แล้วก็น่าสนใจตรงที่ขอใบเสร็จแล้วก็เอาไปลดหย่อนภาษีได้ด้วย” (คุณกนก)
โครงการมีความเกี่ยวข้องกับความชอบส่วนบุคคลของผู้บริจาค หรือโครงการนั้นเป็นประโยชน์ ผู้บริจาคที่ถูกสัมภาษณ์มักเลือกบริจาคให้กับโครงการที่มีความเกี่ยวข้องกับตน หรือความชอบส่วนตน เช่น เป็นคนชอบงานศิลปะและภาพยนตร์ จึงบริจาคให้โครงการแนวศิลปะวัฒนธรรม หรือ เคยเลี้ยงสุนัขที่พิการจึงบริจาคให้โครงการที่ช่วยเหลือสุนัขพิการ เป็นต้น	“ส่วนตัวเป็นคนชอบสนับสนุนพวกงานด้านศิลปะ / อาร์ททิส/ หนัง เพราะทำงานแนวนี้อยู่แล้ว เป็นความสนใจส่วนตัวอยู่แล้ว เวลาเลือกโครงการจะเลือกโครงการที่เป็นแนวนี้ เพราะมองว่าศิลปะ วัฒนธรรมเป็นอะไรที่มันจะได้ยั่งยืน ได้สืบสานต่อไปอีก” (คุณพลอย) “โดยมากชอบโฟกัสที่ long term นะคะ แบบให้ไปแล้วเค้าได้อะไรน่ะ อย่างสารคดีอย่างนี้ ถ้าคนดูแล้วได้อะไร ได้ความรู้ได้อะไรจากสารคดีอย่างนี้มากกว่า มากกว่าให้แค่สนับสนุนค่าใช้จ่ายอะไรประมาณนี้ คือให้ไปแล้วอยากให้เค้าได้อย่างอื่นด้วยอะไรประมาณนี้ค่ะ ... อย่างสมมติสนับสนุนอาหารกลางวันแล้วจบอย่างนี้ก็จะไม่ค่อยสนใจค่ะ” (คุณกนก) “อย่างวีลแชร์สุนัข เคยเลี้ยงแล้วเป็นแบบนี้เหมือนกัน เค้าเดินไม่ไหว ก็ซื้อวีลแชร์ให้เค้าใช้ เลยคิดว่าถ้ามีคนมาทำแจกก็คงดี ก็เลยเลือกสนับสนุนโครงการนี้” (คุณนนท์) “ก็อย่างที่บริจาคโครงการเล่นเส้น เพราะชอบวาดรูปอยู่แล้วอะค่ะ ก็คิดว่าน่าจะดีถ้าคนตาบอดเค้าได้สัมผัสตรงนี้ด้วยอะค่ะ” (คุณนิชา) “ปกติผมทำรวมๆ แล้วแต่ว่าโครงการไหนที่ผมพิจารณาแล้วว่ามีประโยชน์ เช่น โครงการป้ายรถเมล์ อันนี้ผมคิดว่ามันเป็นประโยชน์ เป็นความรับผิดชอบต่อสังคม” (คุณนริน) “อันนี้ทำในประเทศค่ะ ถ้าทำในประเทศอย่างนั้นมันก็ช่วยให้คนในประเทศดีขึ้นค่ะ เลยส่วนใหญ่เลือกทำกับอันนี้ (เทใจ)” (คุณเกวลี)
ความน่าเชื่อถือของโครงการและเจ้าของโครงการ ผู้บริจาคที่ถูกสัมภาษณ์เห็นว่าโครงการและเจ้าของโครงการดูมีความน่าเชื่อถือ	“คือดูจากคำอธิบาย ดูจากรูปภาพ จากวีดีโอ ซึ่งอันนี้ทำให้เห็นภาพ และเห็นว่าเขาน่าจะทำจริง มีการวางแผนการดำเนินการดูเป็นขั้นเป็นตอน น่าเชื่อถือได้” (คุณพลอย) “โครงการนี้มีการออกข่าวทางเว็บไซต์อื่น และเป็นโครงการต่อเนื่อง เห็นความคืบหน้าและผลงานของโครงการมาก่อน ดูแล้วน่าจะโอเค ไว้ใจได้” (คุณนนท์)

สรุป

งานวิจัยในอดีตชี้ให้เห็นว่า Crowdfunding จะช่วยให้เกิดไอเดียใหม่ ๆ การพัฒนานวัตกรรม การสนับสนุนการดำเนินการของธุรกิจรายย่อย นอกจากนี้ยังเป็น platform ที่ผู้มีไอเดียทางธุรกิจสามารถที่จะมาลองตลาด ลองรับฟังความคิดเห็นจากกลุ่มคนที่คาดว่าจะเป็นลูกค้าได้อีกด้วย

งานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า สำหรับในประเทศไทย กลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์จาก crowdfunding ยังมีอยู่จำกัด crowdfunding platform เช่น เทใจ จะต้องดำเนินการในลักษณะเช่นเดียวกับธุรกิจ platform หรือ marketplace อื่น ๆ คือ มองว่าตนเองมีลูกค้าสองกลุ่มหลัก กรณีนี้คือ เจ้าของโครงการ และ บุคคลทั่วไปที่จะมาเป็นผู้บริจาคสนับสนุนโครงการ โดยเทใจ จะต้องสร้างความเชื่อมั่น และอำนวยความสะดวกให้กับลูกค้าทั้งสองกลุ่มนี้ ทั้งนี้เพื่อให้มีโครงการที่น่าสนใจ หลากหลายมาใช้ platform ในการระดมทุน (หรือรับบริจาคในกรณีนี้) และ เพื่อให้มีบุคคลทั่วไปรู้จักและเชื่อถือเทใจมากพอที่จะสนับสนุนโครงการต่าง ๆ บนเว็บไซต์เทใจ ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ (Belleflamme, Omrani, and Peitz, 2015) ที่กล่าวไว้ว่าการศึกษาทำความเข้าใจรูปแบบการทำธุรกิจของ Crowdfunding platform ควรจะใช้มุมมองแบบตลาดสองทาง (Two-sided markets) คือมีจำนวนโครงการและความหลากหลายที่ดึงดูดผู้สนับสนุนทุน ในขณะเดียวกันก็จะต้องพยายามทำให้มีผู้สนับสนุนทุนจำนวนมากเข้ามาเยี่ยมชมเว็บไซต์

สำหรับปัจจัยที่เป็นแรงจูงใจในการให้การสนับสนุนโครงการบน Crowdfunding platform งานวิจัยนี้แบ่งปัจจัยดังกล่าวออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวโครงการ และ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับตัว platform โดยปัจจัยที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดว่ามีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจของผู้บริจาค คือ ความน่าเชื่อถือทั้งของตัว platform และ ความน่าเชื่อถือของตัวโครงการ โดยผู้บริจาคส่วนใหญ่จะตรวจสอบตัวโครงการและพิจารณาว่าโครงการมีความน่าเชื่อถือหรือไม่จาก คำอธิบาย รูปภาพ วีดีโอ และประวัติการดำเนินการของโครงการที่ปรากฏอยู่ในเว็บข่าวอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยในอดีตที่พบว่า ลักษณะและประเภทของสารสนเทศที่นำเสนอบน platform นั้นมีบทบาทสำคัญต่อการตอบสนองของผู้บริจาค (Allison et al., 2015; Desai and Kharas, 2009; McKinnon et al., 2013)

อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาข้อมูลจาก Crowdfunding platform เพียง platform เดียว และเป็นการระดมทุนในรูปแบบของการบริจาค ดังนั้นงานวิจัยในอนาคตควรศึกษาเพิ่มเติมจาก platform ที่เป็นการระดมทุนในรูปแบบอื่น ซึ่งอาจมีประเด็นหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจสนับสนุนที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระดมทุนแบบ crowdfunding ที่ให้หุ้นเป็นสิ่งตอบแทน (equity crowdfunding) ถือเป็นการเสนอขายหุ้นต่อประชาชนรูปแบบหนึ่ง จึงอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ซึ่งกำกับดูแลโดย ก.ล.ต. ดังนั้นการตัดสินใจอาจได้รับอิทธิพลหรือผลกระทบจากกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ

กิตติกรรมประกาศ

นักวิจัยขอขอบคุณศูนย์แห่งความเป็นเลิศด้านการจัดการการปฏิบัติการและสารสนเทศ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่สนับสนุนการเก็บข้อมูล และการทำวิจัย

เอกสารอ้างอิง

Allison, T.H., Davis, B.C., Short, J.C. and Webb, J.W. (2015), "Crowdfunding in a prosocial microlending environment: examining the role of intrinsic versus extrinsic cues", Entrepreneurship Theory and Practice, Vol. 39 No. 1, pp. 53-73.

Arvidsson, A. (2009), "The ethical economy: towards a post-capitalist theory of value", Capital & Class, Vol. 33 No. 1, pp. 13-29.

Belleflamme, P., Omrani, N. and Peitz, M. (2015) The economics of crowdfunding platforms, *Information Economics and Policy*, 33, 11-28.

Bradford, C.S. (2012), "Crowdfunding and the federal securities laws", Columbia Business Law Review, Vol. 2012 No. 1, pp. 1-150.

Cho, M. and Kim, G (2017) A cross-cultural comparative analysis of crowdfunding projects in the United States and South Korea, *Computers in Human Behavior*, 72, 312-320.

Desai, R.M. and Kharas, H. (2009), "Democratizing foreign aid: online philanthropy and international development assistance", NYU Journal of International Law and Politics, Vol. 42 No. 4, pp. 1111-1142.

Gerber, E.M. and Hui, J. (2013), "Crowdfunding: motivations and deterrents for participation", ACM Transactions on Computer-Human Interaction (TOCHI), Vol. 20 No. 6, pp. 1-32.

infoDev (2013) *Crowdfunding's Potential for the Developing World*, Finance and Private Sector Development Department. Washington, DC: World Bank.

Massolution (2015, March, 31). 2015 Crowdfunding industry report. Retrieved from http://reports.crowdsourcing.org/index.php?route=product%2Fproduct&product_id=54.

McKinnon, S.L., Dickinson, E., Carr, J.N. and Chávez, K.R. (2013), "Kiva.org, person-to-person lending, and the conditions of intercultural contact", Howard Journal of Communications, Vol. 24 No. 4, pp. 327-347.

Mollick, E. (2014) The dynamics of crowdfunding: An exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 29, 1, 1-16.

RYU, S. and KIM, Y.-G. (2016) A typology of crowdfunding sponsors: Birds of a feather flock together? *Electronic Commerce Research and Applications*, 16, 43-54.

Schwienbacher & Larralde (2012) Crowdfunding of small entrepreneurial ventures, *The Oxford Handbook of Entrepreneurial Finance*, Cumming D., Oxford University Press

Wonglimpiyarat, J. (2017) FinTech Crowdfunding of Thailand 4.0 Policy, *The journal of Private Equity*, 21, 1, 55-63.

การพัฒนานวัตกรรมด้วย Design Thinking

ดนุวศิน เจริญ*

บทคัดย่อ

การพัฒนานวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์นั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยี แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการพัฒนากระบวนการคิดและสร้างวัฒนธรรมในองค์กรที่ส่งเสริมให้มีการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมใหม่ ๆ ออกมา บริษัทระดับโลกเช่น Apple, Facebook, Amazon, และ IDEO ล้วนนำเอา Design Thinking มาใช้ในการพัฒนานวัตกรรม งานวิจัยนี้ศึกษา Design Thinking ขั้นตอนและกระบวนการ Design Thinking ที่ใช้ในการพัฒนานวัตกรรม วัฒนธรรมที่ใช้ใน Design Thinking และเครื่องมือที่ใช้ใน Design Thinking องค์กรต่าง ๆ สามารถนำผลการศึกษานี้ไปใช้ในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมให้เกิดขึ้นในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Keywords: Design Thinking, Innovations, Creativity

* คณะบริหารธุรกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: danuuasin@gmail.com

Design Thinking Process

Design Thinking คือกระบวนการคิด การแก้ปัญหา และการออกแบบสินค้าหรือกระบวนการที่ต้องมีการทำความเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ต้องเอาผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง และสร้างความคิดสร้างสรรค์และมุมมองจากคนหลาย ๆ มุมมองมาสร้างเป็นไอเดีย แนวทางการแก้ไขปัญหา และนำเอาแนวทางต่าง ๆ มาทดสอบและพัฒนา เพื่อให้ได้แนวทางหรือนวัตกรรมที่ตอบโจทย์ในการแก้ปัญหาให้กับผู้ใช้ โดยที่ Design Thinking มีทั้งสิ้นด้วยกันห้าขั้นตอน (Kelley & Kelley, 2006)คือ

1. Empathize คือ การเรียนรู้ความต้องการและลักษณะพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายโดยต้องทำความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง ผ่านการสังเกตพฤติกรรม การสัมภาษณ์เพื่อให้เข้าใจปัญหาของกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง ต้องสามารถนำตัวเองเข้าไปอยู่ในสถานะของผู้ใช้ ต้องมีความเข้าใจว่ากลุ่มเป้าหมายชอบอะไรไม่ชอบอะไร เป้าหมายเค้าคืออะไร อะไรคือปัญหาที่เค้าประสบอยู่ ช่วง Empathize นั้นมีความสำคัญมาก เพราะจะนำไปสู่การระบุปัญหาจากมุมมองของผู้ใช้ หรือกลุ่มเป้าหมายที่เราต้องการเข้าไปช่วยในการแก้ปัญหา

2. Define คือ การระบุถึงปัญหาสำคัญและกำหนดสมมุติฐานเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้ยังรวมถึงการตีกรอบปัญหา ขั้นตอนนี้จะทำให้เราเข้าใจความต้องการของคนหรือผู้ใช้ถึงสาเหตุของปัญหาจริง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องตรงจุดและเกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืน โดยขั้นตอนนี้เราต้องระบุให้ได้ถึง Root Cause หรือสาเหตุของปัญหา ถ้าสามารถแก้ที่สาเหตุได้ปัญหาก็จะหมดไป นั่นคือขั้นตอนนี้คือการนำข้อมูลที่เราเก็บมาจากกลุ่มเป้าหมายมาทำการวิเคราะห์ และดูว่ามี Pattern หรือ Meaning อะไรบ้างที่สามารถใช้อธิบายปัญหาที่กลุ่มเป้าหมายต้องการแก้ไข

3. Ideation คือ การระดมสมอง (Brainstorming) เพื่อหา Ideas ในการแก้ปัญหาให้กับกลุ่มเป้าหมาย พร้อม ๆ กับการเลือก Idea ที่ดีที่สุดมาใช้ในการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาเป็น Solutions สำหรับแก้ปัญหา ขั้นตอนนี้คือการเปิดรับในทุก Idea โดยเน้นไปที่ปริมาณของ Ideas ที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาได้ การระดมสมองเน้นไปที่ What โดยยังไม่ต้องสนใจ How หลังจากได้ Ideas ที่มากพอขั้นตอนต่อไปคือการตัดสินใจเลือก Idea ที่ดีที่สุดมาทำการพัฒนา การตัดสินใจสามารถทำได้โดยการให้ทีมงานทำการ Vote ให้กับ Idea ที่คิดว่าน่าจะแก้ปัญหาและตอบโจทย์ของกลุ่มเป้าหมายได้ดีที่สุด

4. Prototype คือการนำ Idea ที่เลือกมามาทำการจัดทำต้นแบบ (prototype) โดยเน้นการจัดทำต้นแบบที่มีต้นทุนต่ำและทำได้ในเวลาอันสั้น สาเหตุที่ Design Thinking ต้องมีการจัดทำ Prototype เพราะต้องการให้ Idea นำไปสู่สิ่งที่จับต้องได้ (Tangible) ผู้ใช้สามารถเห็นและสัมผัสได้ การใช้ Prototype ทำให้ผู้ใช้ได้เห็นภาพของ Product ถึงแม้ว่า Prototype ยังไม่สมบูรณ์แต่สามารถเป็นเครื่องมือที่ผู้ใช้สามารถให้ Feedback นำไปพัฒนาต่อยอดได้ อีกสาเหตุที่ใน Design Thinking ต้องมีการใช้ Prototype เพราะผู้ใช้อาจไม่รู้ว่าเขาต้องการอะไร แต่เมื่อได้เห็นต้นแบบแล้วจึงสามารถนึกออกว่าตนเองต้องการอะไร หรือที่เรียกว่า IKIWISI (I Know It When I See It)

5. Test คือ การนำต้นแบบ (Prototypes) ไปทำการทดสอบกับกลุ่มเป้าหมาย นำ Prototype ให้กลุ่มเป้าหมายใช้จริง และนำเอา Feedback มาทำการปรับปรุง Prototype เพื่อนำผลตอบรับที่ได้ไกลับไปปรับปรุง

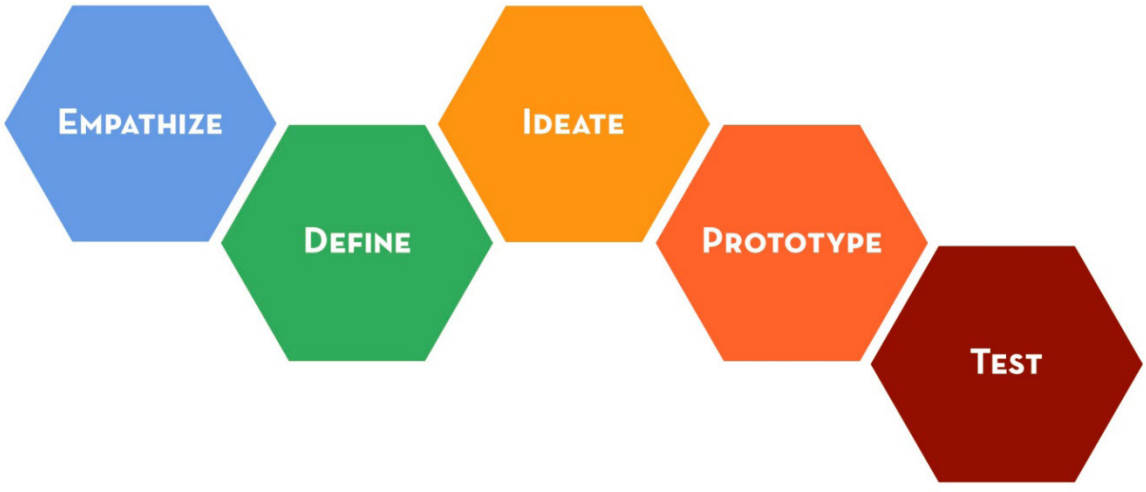

Figure 1: Design Thinking Process (Kelley & Kelley, 2006)

ทั้งห้ากระบวนการนี้ไม่ได้เป็นลักษณะ Linear หรือจากจุดเริ่มต้นไปสิ้นสุด แต่สามารถจัดทำเป็นวงรอบ (Iteration) ที่ในแต่ละวงรอบมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการนำ feedback จากผู้ใช้ไปทำการปรับปรุงพัฒนา Product จนกระทั่ง Release นำมอกมาให้ผู้ใช้ได้ใช้ ยิ่งผมเรียนรู้เกี่ยวกับ Design Thinking มากเท่าไหร่ ผมเห็นว่าควรเรียกว่า "Design Doing" เพราะไม่ได้เป็นแค่การคิดอย่างเดียว แต่ต้องมีการการจัดทำ (doing) อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการจัดทำ prototypes การนำ prototype ไปทดสอบ การนำเอา feedback มาปรับปรุง Prototype อย่างต่อเนื่อง

Mindset ใน Design Thinking

Design Thinking ไม่ใช่เพียงแค่เครื่องมือ แต่เป็น Mindset ตัวอย่างของ Mindset ที่ใช้ใน Design Thinking มีดังต่อไปนี้

Low Tech, High Touch

วิธีการในการเปลี่ยน Idea ไปสู่ Reality ใน Design Thinking คือ การใช้ Prototype โดย Prototype ทำให้ผู้ใช้ได้เห็นของจริงที่จับต้องได้ นอกจากนี้ Prototype ยังเป็นเครื่องมือสำหรับ fail fast เพราะมีต้นทุนที่ต่ำและทำได้อย่างรวดเร็ว สามารถใช้ในการเรียนรู้ Feedback จากผู้ใช้ในการนำมาพัฒนาสินค้าได้อย่างต่อเนื่อง

วิธีการในการแก้ปัญหาของ Design Thinking เน้นไปในการใช้เครื่องมือในลักษณะ Low Tech, High Touch ยกตัวอย่างเช่น Whiteboard และ Post-it Notes และการทำ Prototype ที่อาศัยเครื่องมือง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนเช่นการสร้าง Prototype จาก กระดาษ (Paper Prototype) หรือ โฟม ผมคิดว่าสาเหตุที่เลือกใช้เครื่องมือเหล่านี้แทนที่จะใช้เครื่องมือที่ซับซ้อนเช่น Application software ก็เพราะเครื่องมือเช่น กระดาษ, post-it notes, และ whiteboard เป็นอะไรที่ผู้ใช้และคนทั่วไปสามารถจับต้องได้ และสามารถมีส่วนร่วมในการให้ความคิดเห็นและ feedback ได้ดีกว่าเครื่องมือที่ซับซ้อน นอกจากนั้นยังมีต้นทุนต่ำและสามารถพัฒนาได้ในเวลาที่รวดเร็ว การใช้ Prototype ในการเก็บความต้องการของผู้ใช้เพราะว่าในบางครั้งผู้ใช้ไม่รู้ว่าตนเองต้องการอะไร แต่ถ้าได้เห็นอะไรที่จับต้องได้ทำให้ผู้ใช้นึกออกถึงสิ่งที่ตัวเองต้องการ (I know it when I see it)

การใช้ Whiteboard ใน Design Thinking เน้นที่ทุกคนสามารถเขียนและมีส่วนร่วมได้นั่นคือไม่มีใครผูกขาดเป็นคนเขียนกระดาน ทุกๆคนสามารถเขียนและแชร์ Idea บนกระดานได้อย่างเท่าเทียมกัน

“Yes, and....” Mindset

มีคำเพียงแค่สองคำที่สามารถใช้ในการทำลายความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) หรือ นวัตกรรม (Innovation) ได้อย่างสิ้นเชิงคือคำว่า “Yes, but” หรือถ้าเป็นภาษาไทยคือ “ได้ แต่ว่า....” หรือถ้าพูดตรง ๆ คือ “ไม่ได้” มีหลายความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมที่ไม่สามารถเกิดขึ้นเพราะถูกสกัดด้วยสองคำนี้ สาเหตุเพราะอะไร ก็เพราะว่าคนเรามีอัตตา ที่มองที่ความเห็นของเราเป็นหลัก รวมถึงมี Fixed Mindset ที่มองไปที่ “ข้อจำกัด” แทนที่จะเป็น “โอกาส” เวลาที่ฟังความเห็นหรือ Idea ของคนอื่นเราจะมองจากข้อจำกัดเป็นหลัก ซึ่งทัศนคตินั้นส่งผลต่อการปิดกั้น Idea และความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ

ใน Design Thinking โดยเฉพาะช่วงของ Ideation ที่เราต้องมีการระดมความคิดเห็น (Brainstorm) มีกฎที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามคือไม่ว่าใครนำเสนอ Idea อะไรก็ตาม ถึงแม่ว่า Idea นั้น ๆ จะดูว่าเป็นไปไม่ได้หรือไม่ฉลาดในสายตาเรา ทุกคนต้องพูดว่า “Yes, and...” หรือ “ใช่ เพราะว่า” “ได้ เพราะว่า....” ซึ่งวิธีการนี้ส่งผลให้เกิด Idea จำนวนมากและหลากหลายในหลาย ๆ ครั้งนำไปสู่การคิดนอกกรอบ นอกจากนี้ยังเป็นการสนับสนุนให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นโดยไม่ต้องกังวลว่า Idea จะถูกปฏิเสธ ผมมองว่าสาเหตุที่ในสังคมไทยเราไม่มีความคิดสร้างสรรค์หรือนวัตกรรมใหม่ ๆ เพราะว่าในการประชุมเวลาที่คนเสนอ Idea อะไรมาเราจะมองด้วยข้อจำกัดส่งผลให้ไม่มีใครต้องการเสนอ Idea อะไรไหม่ ๆ หรือคิดนอกกรอบ เพราะกลัวการถูกปฏิเสธ ครั้งหน้าเราลองเปลี่ยนแนวคิดที่มองว่าทุก Idea สามารถเป็นไปได้ มองที่โอกาสเป็นหลัก มันอาจนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมใหม่ ๆ

Fail Fast

Design Thinking มองว่าความล้มเหลวเป็นเรื่องปกติ และเราสามารถเรียนรู้จากความล้มเหลวนั้น ๆ ได้ สามารถนำเอาบทเรียนที่ได้จากความล้มเหลวมาพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม Design Thinking มองว่าถ้าเราจะล้มเหลวเราควรล้มเหลวให้เร็วที่สุด (fail fast) ดังนั้น Design Thinking จะใช้วิธีการในการแก้ปัญหาแบบ “ลงมือทำ” หรือ “Just Do It” แทนที่จะต้องใช้เวลาไปกับการวางแผนอย่างยาวนาน Mindset นี้ตรงข้ามกับบริษัทส่วนใหญ่ที่ต้องมีการขั้นตอนวางแผนใช้เวลานานกว่าที่จะออกสินค้าออกมา ขณะที่ Design Thinking มองว่าเราควรรีบพัฒนาสินค้าออกมาให้ผู้ใช้ได้ใช้อย่างรวดเร็วในต้นทุนที่ต่ำเพื่อสามารถนำ Feedback ที่เราได้เรียนรู้จากลูกค้านำไปปรับปรุงสินค้าที่สมบูรณ์ Culture ของ Design Thinking นั้นสนับสนุนให้คนสามารถทำผิดพลาดได้ส่งผลให้ทีมงานสามารถทดลอง idea ใหม่ ๆ โดยไม่ต้องกังวล แนวคิดนี้ตรงข้ามกับบริษัทในรูปแบบดั้งเดิมที่ลงโทษความผิดพลาด ส่งผลให้ทีมงานต้อง Play Safe โดยไม่คิดนอกกรอบ ไม่ทดลอง Idea ใหม่ ๆ เพราะกลัวว่าจะได้รับผลกระทบต่อข้อผิดพลาดนั้น สุดท้ายความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมก็ไม่สามารถเกิดได้ในองค์กรเหล่านั้น

Space สามารถสร้างความคิดสร้างสรรค์ได้

ในการจัดทำ Design Thinking ให้ความสำคัญอย่างมากในการนำ Space หรือพื้นที่เข้ามาใช้ในการกระตุ้นการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ และการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ Design Thinking เชื่อว่าการจัดพื้นที่การทำงาน และการสร้างบรรยากาศการทำงานมีผลต่ออารมณ์และความรู้สึกของทีมงาน Space ที่ดีใน Design Thinking คือเป็นห้องโถงที่มีโต๊ะกลมและเก้าอี้ที่สามารถเคลื่อนที่ได้ สามารถจัดการทำงานกลุ่มได้ง่าย ในแต่ละโต๊ะมี Whiteboard, ปากกาเมจิก, และ Post-it note ให้ทีมงานสามารถใช้ในการ Brainstorm ได้ สำหรับแสงสว่างในห้องควรเป็นแสงธรรมชาติจากแสงแดด (Day light) ส่งผลให้ทีมงานรู้สึกตื่นตัวต้องการแสดงความคิดเห็น นอกจากนี้ควรมีอากาศถ่ายเทที่เพียงพอ และอุณหภูมิไม่ร้อนและไม่หนาวจนเกินไป ถ้าเป็นไปได้ควรอยู่ระหว่าง 22°C - 25°C สำหรับระบบเสียงในห้องไม่ควรมีเสียงก้อง ในห้องควรมีพื้นที่เพียงพอในการเดิน สำหรับโต๊ะเก้าอี้ควรมีระดับที่สูงเพราะใน Design Thinking จะเน้นการยืนประชุมมากกว่าการนั่งเพราะการยืนประชุมส่งผลให้ (Dam & Siang, 2018)

Brainstorming

ใน Design Thinking การทำงานเป็นทีมมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์โดยการระดมสมอง (Brainstorming) จะเน้นไปที่ทุกๆคนในทีมสามารถมีส่วนร่วมได้ ลักษณะนี้ต่างจากการประชุมในลักษณะดั้งเดิมที่การประชุมถูกควบคุมโดยประธานการประชุม ใน Design Thinking ทุก ๆ คนในทีมสามารถเขียนและแสดงความคิดเห็นบน Whiteboard ได้ ไม่มีใครคนใดคนหนึ่งเป็นคนควบคุมกระดาน Whiteboard โดยเริ่มต้นการประชุมควรระบุวัตถุประสงค์และกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน การ Brainstorm ควรเน้นไปที่ปริมาณของ Idea โดยสนับสนุนให้ทีมงานออกความเห็นที่แตกต่าง ทุกๆคนต้องมีส่วนร่วม แต่ควรมีคนพูดในแต่ละครั้งคนเดียว การ Brainstorm ใน Design Thinking เน้นรูปภาพ (Visual) มากกว่าตัวอักษร เพราะรูปภาพสามารถสื่อความหมายได้ดีกว่าและส่งเสริมให้มีความคิดสร้างสรรค์ หลังจากที่มีการระดม Idea ทีมงานควรหาความเชื่อมโยงของ Idea ต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำไปสู่ Idea ใหม่ ๆ ได้ (IDEO, 2018)

เครื่องมือที่ใช้ใน Design Thinking

เครื่องมือที่ 1 Visualization

คือ การคิดจินตนาการเป็นรูปภาพแทนที่จะเป็นคำพูดหรือภาษา สามารถ unlock จินตนาการของเราที่ไม่ต้องยึดติดกับคำพูดหรือภาษา โดย Visualization คือการสร้างรูปภาพ หรือวาดภาพจาก idea หรือความเข้าใจเหมือนที่มีสุภาษิตบอกว่า “a picture is worth a thousand words” หรือรูปภาพมีค่ายิ่งกว่าคำพูดเป็นพันคำ เนื่องจากรูปภาพสามารถอธิบายสิ่งที่ซับซ้อนที่ไม่สามารถประดิษฐ์เป็นคำพูดได้ สามารถสื่อสารนอกจากเนื้อหาแล้วยังสามารถสื่อสารอารมณ์ได้อีกด้วย นอกจากนี้รูปภาพยังส่งผลต่อความเข้าใจที่ดียิ่งขึ้นอีกด้วย Visualization เป็นสิ่งที่ต้องใช้ความสามารถของสมองด้านขวาที่ต้องอาศัยจินตนาการ มากกว่าด้านซ้ายคือด้านตรรกะ นอกจากนี้รูปภาพยังสามารถใช้อธิบายอุปมาอุปไมยเพื่อความเข้าใจที่ดีขึ้นได้ (Liedtka & Ogilvie, 2010)

เครื่องมือที่ 2 Journey mapping

Journey mapping อธิบายถึงเส้นทางของประสบการณ์ของลูกค้าในการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับบริษัท หรือประสบการณ์ของลูกค้าต่อการใช้สินค้าหรือบริการของบริษัท โดย Journey Mapping เป็นการเข้าไปสังเกตพฤติกรรมของผู้ใช้จากบริบทของผู้ใช้ คล้าย ๆ กับวิธีการทำวิจัยที่เรียกว่า Ethnography จุดประสงค์คือเพื่อต้องการทราบว่าลูกค้าชอบหรือไม่ชอบอะไร อะไรคือปัญหาที่ลูกค้าเจอ นั่นคือทีมพัฒนาต้องเข้าไปอยู่ใน position ของลูกค้าเพื่อรู้สึกได้ถึงอารมณ์ความรู้สึกของลูกค้า Journey Mapping ต้องการเข้าไปค้นหาความต้องการที่ซ่อนอยู่ของลูกค้า (Hidden Need) (Liedtka & Ogilvie, 2010)

เครื่องมือที่ 3 Mind Mapping

Mind Mapping เป็นเครื่องมือที่ช่วย Organize Idea สร้างความเชื่อมโยงระหว่าง Concepts โดย Mind Mapping เป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้ใช้มีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น นอกจากนี้ Mind Mapping ยังทำให้เราได้เห็น Pattern และความเชื่อมโยงของ Idea ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน (Liedtka & Ogilvie, 2010)

เครื่องมือที่ 4 Assumption Testing

คือการทดสอบสมมติฐาน โดยเริ่มต้นจากการระบุสมมติฐานของปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหา จากนั้นทดสอบสมมติฐานว่าเป็นจริงหรือไม่ เราเริ่มต้นกระบวนการนี้ด้วยการจัดเก็บข้อมูลเพื่อทดลองหรือทดสอบสมมติฐานโดยยังไม่ต้องทำ Product ออกสู่ตลาด เพราะการทดสอบในตลาดอาจต้องมีต้นทุนที่สูง เครื่องมือนี้ใช้เพื่อลดความเสี่ยงจากการที่เรามีสมมติฐานที่ผิดพลาด เช่น เราอาจคิดว่าลูกค้าต้องชอบ Features หรือ Func tions ในตัวสินค้าของเรา แต่เอาเข้าจริงลูกค้าอาจไม่ชอบ หรือเราไม่สามารถจัดทำสิ่งที่ลูกค้าชอบได้ (Liedtka & Ogilvie, 2010)

เครื่องมือที่ 5 Rapid Prototyping

Rapid Prototyping เป็นเทคนิคที่นำ Idea ไปทำให้เกิดขึ้นจริงหรือจับต้องได้เพื่อแสดงให้กับลูกค้า เทคนิคที่ใช้รวมถึง Storyboarding, User Scenarios, Experience Journeys, และ Business Concept Illustrations เพื่อให้ลูกค้ามีส่วนร่วมและให้ Feedback

Prototype อาจใช้เครื่องมือที่เรียบง่ายเช่น กระดาษ (Paper prototype) เพื่อทำให้ลูกค้าได้เห็น Idea ได้อย่างชัดเจนและสามารถให้ความเห็นได้ และสามารถทำเสร็จได้ในระยะเวลาอันสั้น จุดประสงค์ของ Prototype ไม่ใช่เพื่อการทดสอบแต่เพื่อให้ลูกค้าได้เห็นภาพและให้ Feedback กลับมาได้ Prototype สามารถใช้ รูปภาพ วิดีโอ multimedia content เพื่อให้ลูกค้าได้เห็นภาพและมีส่วนร่วมได้ (Liedtka & Ogilvie, 2010)

เครื่องมือที่ 6 Customer Co-Creation

Customer Co-Creation คือการให้ลูกค้าหรือผู้ใช้เข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอ Ideas ในการแก้ปัญหา หรือพัฒนา Idea ใหม่ ๆ โดยลูกค้าเปรียบเสมือนพันธมิตร (Partner) ในการพัฒนา idea และ product การให้ลูกค้าเข้ามามีส่วนร่วมไม่จำเป็นต้องจัดทำเป็นสินค้าที่สมบูรณ์ (Complete product) เราสามารถใช้สิ่งที่เข้าใจและเข้าถึงง่ายเช่น paper prototype ในการให้ลูกค้าเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา idea โดยต้องมอง

ว่าลูกค้าสามารถรู้ว่าเขาต้องการอะไร เขาสามารถทำให้ทีมพัฒนาทราบได้ว่า Value อะไรที่ลูกค้าให้ความสำคัญ โดยกระบวนการ Customer Co-Creation เปรียบเสมือนกับกระบวนการเรียนรู้ที่ทีมพัฒนาสินค้าสามารถเรียนรู้จากลูกค้าได้ (Liedtka & Ogilvie, 2010)

เครื่องมือที่ 7 Storytelling

Storytelling คือการเล่าเรื่องราว มีความคล้ายคลึงกับ Visualization ที่ใช้รูปภาพ โดยจุดประสงค์เพื่อนำเสนอ Idea ที่เสริมไปด้วย emotion ในบรรดาการเล่าเรื่อง Visual Storytelling (การเล่าเรื่องด้วยภาพ) เป็นวิธีการเล่าเรื่องที่ดีที่สุด Storytelling ทำให้ผู้ฟังได้เห็นถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหา ผ่าน Characters (ตัวละคร) ในเรื่องราวอย่างชัดเจน Story ยังส่งผลทำให้ลูกค้าหรือผู้ใช้ได้เห็นตัวอย่างและภาพของการใช้งานได้อย่างชัดเจน ในทุก ๆ Story เริ่มต้นจากการสร้าง Storyboard จากนั้นสร้างตัวละคร (Characters) จากนั้นอธิบายปัญหาที่ตัวละครต้องพบเจอ สุดท้ายอธิบายวิธีการแก้ปัญหาที่ใช้ เทคนิคของการใช้อุปมาอุปไมย ส่งผลทำให้เรื่องราวมีสีสันยิ่งขึ้น (Liedtka & Ogilvie, 2010)

บทสรุป

งานวิจัยนี้ศึกษากระบวนการพัฒนานวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ด้วยการนำกระบวนคิดเหมือนนักออกแบบ (Design Thinking) มาประยุกต์ใช้ โดยการศึกษานี้ทำการศึกษากระบวนการคิด (mindset) และเครื่องมือที่สามารถนำมาใช้ในการจัดทำ Design Thinking ในองค์กร ถ้าองค์กรต่าง ๆ สามารถนำกระบวนการคิดและเครื่องมือที่แนะนำในการศึกษา ก็จะส่งผลต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

Dam, R., & Siang, T. (2018). Create Some Space – for Ideation Sessions and Design Thinking. Retrieved from Create Some Space – for Ideation Sessions and Design Thinking.

IDEO. (2018). Brainstorm Rules. Retrieved from http://www.designkit.org/methods/28.

Kelley, D., & Kelley, D. (2006). Design thinking. *accessed November,* 26, 2014.

Liedtka, J., & Ogilvie, T. (2010). Ten tools for design thinking.

การจัดการสิ่งแวดล้อมยุคประเทศไทย 4.0

ฉัตรชัย อินต๊ะทา*

บทคัดย่อ

การพัฒนาทางเศรษฐกิจได้ส่งผลต่อคุณภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ภาครัฐและภาคเอกชนต่างได้ส่งเสริมให้มีการนำเทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์มาใช้ในการปรับเปลี่ยนวิธีทำงานแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้วยการบูรณาการเทคโนโลยีและนวัตกรรมเชิงนโยบาย ที่ได้นำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้จะต้องมีการนำเข้าข้อมูลขนาดใหญ่ ใช้ระบบปัญญาประดิษฐ์และการเรียนรู้สมองกลมาวิเคราะห์ข้อมูล จัดทำทางเลือกในการปฏิบัติงานบนเงื่อนไขที่กำหนด จากนั้น จึงนำผลที่ได้ไปกำหนดแนวทางการทำงานขึ้นมาได้อย่างถูกต้องแม่นยำ และรวดเร็ว สามารถแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นได้อย่าเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนดังกล่าว ประเทศยังมีความท้าทายในเรื่องของช่องว่างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจงบประมาณ และความพร้อมในการพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่จะนำมาขับเคลื่อน รวมถึงความร่วมมือของภาคส่วนในสังคมเพื่อเข้าสู่ยุคของการใช้เทคโนโลยี

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์ การเรียนรู้สมองกล สิ่งแวดล้อม นวัตกรรม ประเทศไทย 4.0

* สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
เลขที่ 60/1 ซอยพิบูลวัฒนา 7 ถนนพระราม 6 เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร 10400
อีเมล: chintatha@gmail.com

Environmental Management in the Thailand 4.0 Era

Chatchai Intatha*

Abstract

Economic growth has been impacting environmental quality of the country. The governmental and the private sectors promote to embrace technology, innovation and creativity to alter patterns of addressing in environmental issues more efficient through the Actionable Intelligence Policy Platform (AIP). The AIP is divided into several processes such as input a number of pieces of information in the system, analyze and manage the information by applying the artificial intelligence and the machine learning, introduce applicable policy options to cope with the environmental issues based on conditions and take the outputs to conduct measures for implementation correctly, accurately and quickly. The AIP is a helpful tool to address the environmental problems appropriately and effectively. However, the government faces the challenge of changing to apply the AIP such as gaps of inclusive economy growth, financial resources and readiness to improve technology and innovation as well as society engagement to move to the technological era.

Keywords: artificial intelligence, machine learning, environment, innovation, Thailand 4.0

* Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning
60/1 Piboonwattana 7, Rama 6 Road, Phyathai, Bangkok 10400, THAILAND.
E-mail: chintatha@gmail.com

ประเทศไทย 4.0

ประเทศไทย 4.0 เป็นวิสัยทัศน์เชิงนโยบายที่ต้องการให้นำเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมมาขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ (Value-based Economy) ในทุกภาคส่วนของประเทศ ให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจชุดใหม่ หรือ “New Engines of Growth” หรือกล่าวได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานแบบดั้งเดิมไปเป็นวิธีการใหม่ที่นำเทคโนโลยี นวัตกรรม รวมถึงความคิดสร้างสรรค์ มาช่วยในการบริหารจัดการให้มีผลผลิตดีขึ้น ประหยัดต้นทุน ประหยัดเวลา ใช้ทรัพยากรน้อยลง ส่งผลให้มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังมีลักษณะการปรับเปลี่ยนในเรื่องดังต่อไปนี้ (1) การทำการเกษตรแบบดั้งเดิม มาเป็นการเกษตรสมัยใหม่ (Smart Farming) หรือเป็นเกษตรกรที่เป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneur) (2) การทำธุรกิจ SME ที่ต้องรอการส่งเสริมจากรัฐไปเป็น Smart Enterprises และ Startup ที่มีศักยภาพสูง (3) การบริการที่มีมูลค่าต่ำไปเป็น High Value Services และ (4) การพัฒนาทักษะให้แรงงานมีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และมีทักษะสูง

รัฐบาลได้กำหนด 5 กลุ่มเทคโนโลยีหลัก (Extending S-curve) และอุตสาหกรรมที่เป็น New S-curve ได้แก่ (1) กลุ่มอาหาร เกษตร และเทคโนโลยีชีวภาพ (Food, Agriculture & Bio-Tech) (2) กลุ่มสาธารณสุข สุขภาพ และเทคโนโลยีทางการแพทย์ (Health, Wellness & Bio-med) (3) กลุ่มเครื่องมืออุปกรณ์อัจฉริยะ หุ่นยนต์ และระบบเครื่องกลที่ใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์ควบคุม (Smart Devices, Robotics & Mechatronics) (4) กลุ่มดิจิทัล เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมต่อและบังคับอุปกรณ์ต่าง ๆ ปัญญาประดิษฐ์และเทคโนโลยีสมองกลฝังตัว (Digital, Internet of Thing (IoT), Artificial Intelligence (AI) & Embedded Technology) และ (5) กลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ วัฒนธรรม และบริการที่มีมูลค่าสูง (Creative, Culture & High Value Services) (Premium, 2559; สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน, 2561)

ความท้าทายประเทศไทย 4.0

การเปลี่ยนแปลงประเทศจากยุคปัจจุบันที่ส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมหนักและการส่งออก แต่ไม่สามารถกระตุ้นเศรษฐกิจให้เกิดมูลค่าเพิ่มได้มากนัก ค่าตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศยังอยู่เพียงร้อยละ 3-4 ต่อปีเป็นระยะเวลานานติดต่อกันหลายปี ดังนั้น จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการพัฒนาประเทศไปเป็นแบบใหม่ที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีที่ทันสมัยยิ่งขึ้น มีการคิดค้นนวัตกรรมมาช่วยพัฒนามูลค่าสินค้าเพิ่มขึ้น ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตสินค้าเป็นการบริการมากขึ้น ลดการใช้ทรัพยากรในกระบวนการผลิตและบริการลง อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยต้องประเมินสถานภาพความพร้อมและโอกาสของความสำเร็จที่จะเกิดขึ้น ในขณะที่ยังมีความท้าทายในอีกหลาย ๆ เรื่อง ได้แก่

1. การลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ รายได้ การศึกษา การสาธารณสุข แหล่งทุน รวมถึงเทคโนโลยี เป็นปัจจัยสำคัญที่ภาครัฐและภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมมือกันเพื่อลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ เพื่อให้เกิดการเติบโตที่ยั่งยืน มีการกระจายโอกาสการเข้าถึงแหล่งทุน บริการ เทคโนโลยี และความมั่งคั่งของทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ตลอดจนให้การศึกษาและการพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพในกลุ่มต่าง ๆ ขณะที่ประชากรที่มีรายได้น้อยหรือผู้ด้อยโอกาสอาจยังคงได้รับความไม่เท่าเทียมในเรื่องเหล่านี้

2. ความพร้อมทางเทคโนโลยี และการพัฒนานวัตกรรม ที่จะนำมาขับเคลื่อนและทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเทคโนโลยีหลักและอุตสาหกรรมใหม่ ได้มีการวางระบบและดำเนินงานรองรับในแต่ละขั้นตอนตลอดวัฏจักรของประเภทอุตสาหกรรมนั้น ๆ ได้ครอบคลุมมากน้อยอย่างไร ทั้งในระดับภาคเอกชนขนาดใหญ่ และภาคธุรกิจ SME ให้มีศักยภาพในระดับที่สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม อาทิ AI, IoT, Cloud, Big-data, Autonomous Vehicle, Drone, Robotics มาใช้ในกระบวนการพัฒนาสินค้า ผลิตภัณฑ์ และบริการให้แข่งขันกับนานาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การสร้างความร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมภายในประเทศ ซึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจลักษณะนี้ ทุกภาคส่วนต้องยอมรับ เต็มใจ และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการนำความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมาใช้พัฒนาประเทศ ทำให้เทคโนโลยีถูกผลักดันให้แทรกซึมเข้าไปมีส่วนในชีวิตประจำวันของประชาชนทุก ๆ กลุ่มที่อาจมีมากน้อยแตกต่างกัน อาทิ กลุ่มวัยรุ่นและกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มชนบทและกลุ่มในเมือง กลุ่มผู้มีรายได้สูง/ปานกลางและกลุ่มผู้มีรายได้น้อย ขณะที่การส่งเสริมสินค้าและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมช่วยให้ชุมชนร่วมมือกับภาคธุรกิจพัฒนาให้เกิดความมั่งคั่งหรือมีธุรกิจที่เติบโตร่วมกันได้

การพัฒนากับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ

การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งสามเรื่องต่างมีสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง การพัฒนาเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อสังคมในด้านบวก ทำให้เกิดการประกอบอาชีพที่เปิดกว้าง มีการจ้างงานมากขึ้น จากการขยายตัวของการลงทุน ทำให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ขณะที่ผลกระทบต่อสังคมในด้านลบ ทำให้ประชาชนไม่มีรายได้ ไม่มีเงินซื้อหาอาหาร เกิดความอดอยาก และเกิดปัญหาครอบครัวตามมา ขณะเดียวกัน การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระยะที่ผ่านมา ได้อาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันให้ทัดเทียมนานาประเทศ และกระตุ้นสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติให้อยู่ในเกณฑ์ที่ดี แต่ผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศร่อยหรอและคุณภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่อง การแก้ไขปัญหาได้มุ่งแก้ไขที่ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ และมีโอกาสประสบความสำเร็จน้อย เนื่องจากสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมมาจากมนุษย์เป็นหลัก ดังนั้น การแก้ไขปัญหาจึงต้องพิจารณาที่สาเหตุของปัญหา รวมถึงกิจกรรมและองค์ประกอบเกี่ยวข้องที่สำคัญ รวมถึงแนวนโยบายในการแก้ไขปัญหาของประเทศเป็นสำคัญ

ปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรประมาณ 70 ล้านคน และสังคมไทยมีแนวโน้มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ เนื่องจากปี พ.ศ. 2560 เป็นปีแรกที่จำนวนประชากรเด็กมีน้อยกว่าผู้สูงอายุ และในปี พ.ศ. 2561 มีประชากรผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปี ขึ้นไป) เพิ่มขึ้น ร้อยละ 20 ประกอบกับวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง (มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ, 2556; สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2560) และประชากรวัยแรงงานจะต้องรับภาระในการดูแลประชากรสูงวัย เกิดการขาดแคลนประชากรวัยแรงงาน ทำให้รัฐบาลจัดเก็บรายได้น้อยลงอีก ทั้งยังต้องเสียงบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพและสาธารณสุขเพิ่มขึ้น

การขยายความเป็นเมืองและการเจริญเติบโตของเมืองมีมากขึ้นตามลำดับ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาส่งผลดีคือทำให้ประชาชนเข้าถึงระบบการศึกษา ระบบการดูแลสุขภาพ ระบบสาธารณสุขและสาธารณูปการ หากเมืองมีการวางผังเมืองที่ดีและมีการจัดการที่เหมาะสม จะส่งผลให้เมืองมีการเติบโตอย่างยั่งยืน หากไม่มีการจัดการเมืองที่ดี จะส่งผลให้เกิดการอพยพเข้าไปอาศัยในเมืองอย่างหนาแน่น เกินศักยภาพของเมืองจะรองรับ ทำให้หน่วยงานภาครัฐไม่สามารถจัดสรรระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการได้อย่างเพียงพอและทั่วถึง โดยเฉพาะการขนส่งและกระจายทรัพยากร พลังงาน อาหาร และน้ำเข้าสู่เมือง ที่มีการบริโภคทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยและเกินความจำเป็น ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์ รวมถึงปัญหาทางสังคมตามมา

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จากการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลเพื่อการคมนาคมขนส่ง การใช้ทรัพยากรที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีการบริโภคอาหารและใช้น้ำที่เกินพอดี ทำให้เกิดเป็นขยะ และน้ำเน่าเสีย กลายเป็นแหล่งการปล่อยก๊าซเรือนกระจกออกสู่ชั้นบรรยากาศ ส่งผลให้อุณหภูมิของโลกโดยรวมสูงขึ้น และทำให้เกิดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ได้แก่ การเกิดภาวะฝนแล้งหรือฝนตกที่รุนแรง มีพายุขนาดใหญ่บ่อยครั้งและยาวนานขึ้น พื้นที่ที่เคยสมบูรณ์เปลี่ยนเป็นพื้นที่แห้งแล้ง และเกิดการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ควรได้รับการพัฒนาเพื่อนำมาปรับปรุงกระบวนการผลิตในภาคการเกษตร อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยวและบริการ เพื่อลดต้นทุนการผลิต ลดการใช้วัตถุดิบ พลังงาน และน้ำในกระบวนการผลิตให้มีความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีการเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น รวมถึงการนำวัสดุเหลือภายหลังการใช้งานให้นำกลับมาแปรรูปและใช้ใหม่ให้มีจำนวนครั้งมากที่สุด เพื่อให้เกิดความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรในการสร้างเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2560)

รัฐบาลได้น้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาให้ประเทศเกิดความยั่งยืน รวมถึงได้มีนโยบายที่แสดงความมุ่งมั่นให้ประเทศบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในปี พ.ศ. 2573 (ค.ศ. 2030) (Sustainable Development Goals – SDGs) ที่ต้องการบรรลุเป้าหมายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยนำเป้าหมาย เป้าประสงค์ และตัวชี้วัดที่กำหนดใน SDGs ไปบูรณาการในยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี แผนปฏิรูปประเทศ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) รวมถึงนโยบายและแผนรายสาขาอื่น ๆ

ทิศทางสิ่งแวดล้อม 4.0

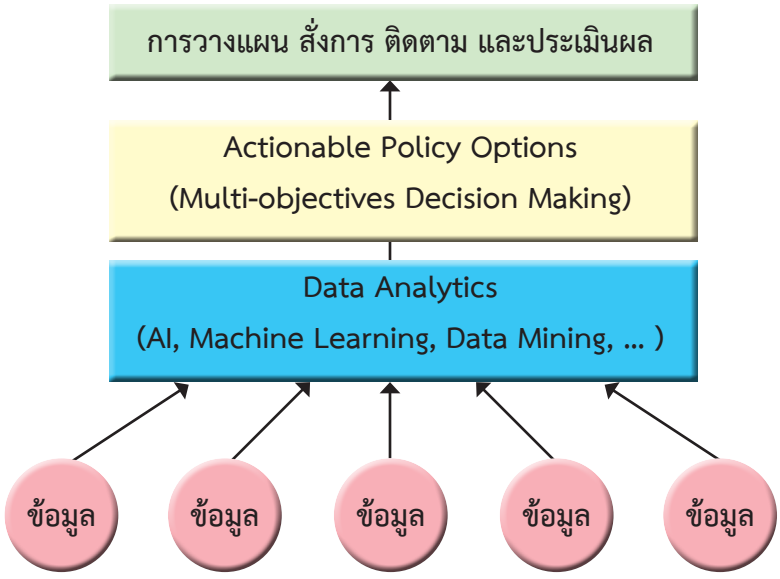
แนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย สนับสนุนการนำเทคโนโลยี และนวัตกรรมมาเป็นเครื่องมือประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีการจัดการที่มีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าประสงค์ ได้แก่ การขับเคลื่อนงานด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และมีการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานการเติบโตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ การกำหนดแนวทางการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและด้านสิ่งแวดล้อมอาจมีเป้าหมายและรายละเอียดที่แตกต่างกัน ดังนี้

แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กำหนดให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยคำนึงถึงขีดจำกัดและศักยภาพในการฟื้นตัวของระบบนิเวศธรรมชาติ เพื่อรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลและเป็นธรรม สามารถกระจายการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของคนในสังคม

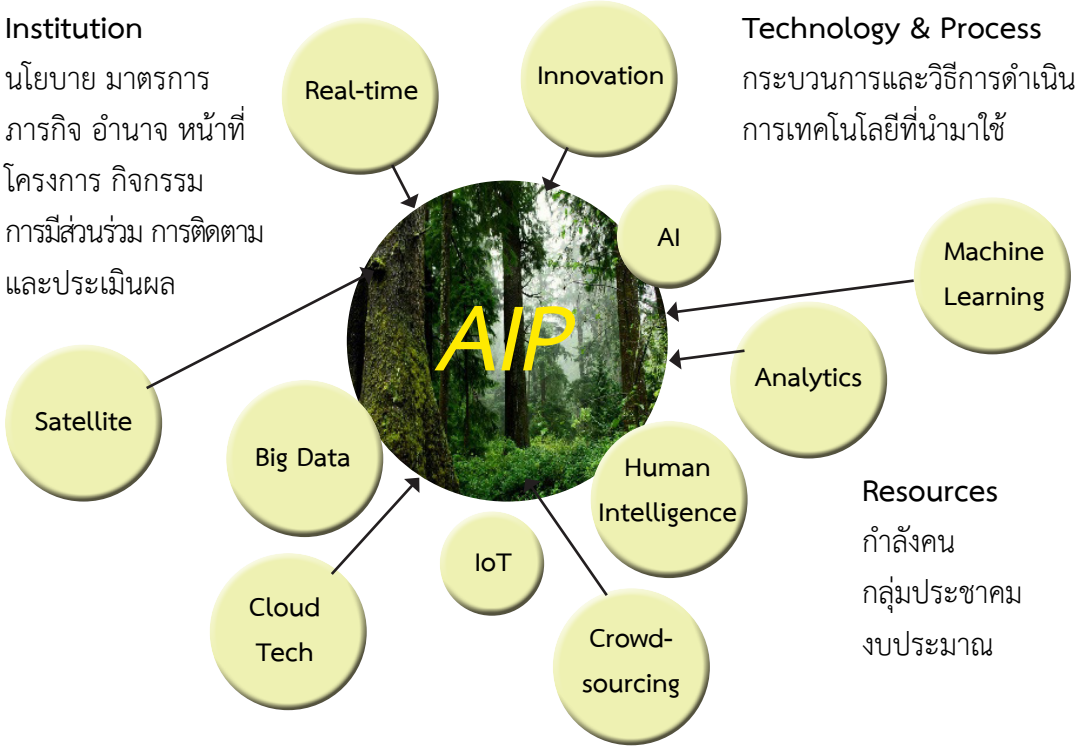
แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อม กำหนดให้มีการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ณ แหล่งกำเนิด ลดปริมาณของเสียที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอน และสนับสนุนการนำกลับมาใช้ใหม่ การจัดการของเสียที่เกิดขึ้นจะต้องมีระบบการจัดการแบบรวมศูนย์ เพื่อลดการเกิดแหล่งมลพิษ รวมถึงเพิ่มบทบาทความรับผิดชอบของผู้ผลิตในการจัดการผลิตภัณฑ์ของตนเองและซากผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นอย่างครบวงจร และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการ ดูแล และรักษาสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพที่ดี

เทคโนโลยีกับแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมเชิงนโยบายแบบบูรณาการ โดยนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Actionable Intelligence Policy Platform – AIP) เพื่อเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความถูกต้อง รวดเร็ว แม่นยำ คุ้มค่า และยั่งยืน (อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2561)

AIP มีแนวทางการดำเนินงานดังนี้ (1) นำข้อมูลขนาดใหญ่จากจำนวนหลาย ๆ แหล่งข้อมูล ทั้งข้อมูลที่องค์กรจัดเก็บ ข้อมูลที่รวบรวมมาจากกระบวนการอื่น ข้อมูลจากการทำการเซ็นเซอร์ของดาวเทียม หรือเครื่องบินสำหรับจัดเก็บภาพถ่ายทางอากาศเพื่อตรวจสอบสภาพพื้นดิน น้ำทะเล หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (2) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ และบูรณาการกัน โดยใช้ระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI) การเรียนรู้ของสมองกล (Machine Learning) และการค้นหาความรู้ในฐานข้อมูลที่มีข้อมูลจำนวนมหาศาลโดยอัตโนมัติ (Data Mining) (3) นำข้อมูลมาจัดทำทางเลือกในการปฏิบัติงาน โดยกำหนดแนวนโยบาย เงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ระบบประมวลผลข้อมูลเสนอทางเลือกช่วยตัดสินใจในการปฏิบัติงาน เมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกบุกรุก ทำลาย หรือมีการเปลี่ยนแปลงสภาพไป ระบบประมวลผลอัตโนมัติ พร้อมเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็ว ถูกต้อง และแม่นยำภายใต้แนวนโยบายหรือเงื่อนไขที่กำหนด และ (4) นำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการวางแผน สั่งการ กำหนดแนวทางการปฏิบัติงาน รวมถึงการติดตามและประเมินผล ดังมีรายละเอียดตามภาพที่ 1 และ 2

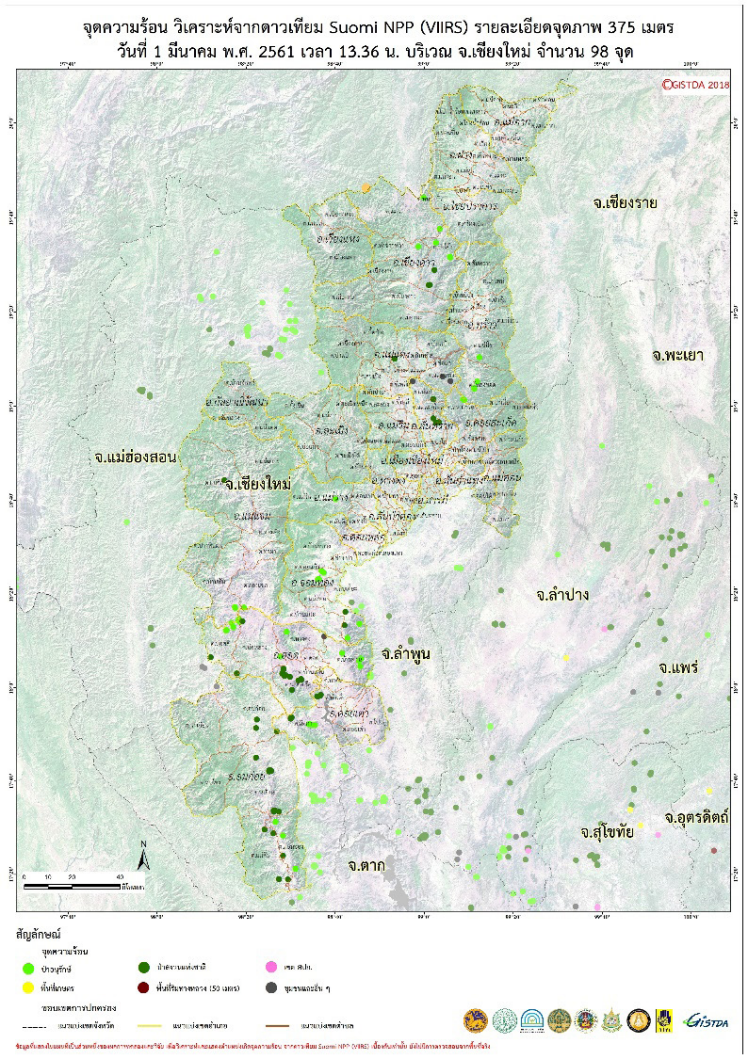

ภาพที่ 1: แนวคิดการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ
ที่มา: อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2561

ภาพที่ 2: องค์ประกอบการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้
ที่มา: อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2561

ตัวอย่างกรณีการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาคเหนือของไทย ในช่วงฤดูแล้ง มักจะเกิดไฟป่าขึ้นเป็นประจำทุกปี อันมีสาเหตุมาจากมนุษย์ และจากธรรมชาติ ได้มีการนำเข้าข้อมูลที่สำคัญคือข้อมูลจากภาพถ่ายทางอาการที่แสดงผลจุดความร้อน (Hot Spot) บนพื้นที่ประเภทต่าง ๆ อาทิ ป่าอนุรักษ์ ป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่เขต สปก. พื้นที่การเกษตร พื้นที่ริมทางหลวง และพื้นที่ชุมชนและอื่น ๆ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3: แสดงจุดความร้อนบนแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ

ที่มา: สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน), (2561)

การแปลภาพถ่ายทางอากาศ สามารถใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) มาช่วยแปลภาพถ่ายทางอากาศอัตโนมัติ ภายหลังจากที่มีข้อมูลภาพถ่ายส่งเข้ามาในระบบ และระบบเรียนรู้สมองกล (Machine Learning) จะนำข้อมูลไปวิเคราะห์และประมวลข้อมูล เพื่อหาตำแหน่งไฟป่าและสภาพปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้น โดยการเทียบเคียงกับข้อมูลผลการแปลภาพถ่ายในช่วงระยะเวลาที่ผ่าน ๆ มา ผลจากการแปลภาพถ่าย เมื่อตรวจพบพื้นที่เกิดไฟป่า ระบบจะวิเคราะห์และประมวลผลบนเงื่อนไขที่กำหนด พร้อมรายงานและแจ้งผลแนวทางการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ที่เกิดไฟป่าให้กับผู้ที่รับผิดชอบ เจ้าหน้าที่ และชุมชนให้แก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็ว แม่นยำ และถูกต้อง นอกจากนั้น ประโยชน์จากการนำระบบเรียนรู้สมองกลมาช่วยในการคาดการณ์การเกิดไฟป่า โดยการนำข้อมูลตำแหน่งพื้นที่การเกิดไฟป่าในอดีตที่ผ่านมา ความรุนแรง รวมถึงสภาพอุณหภูมิและความชื้นในพื้นที่มาประมวลผลร่วมกัน เพื่อประเมินหาพื้นที่ที่มีความแห้งแล้งสูง จะทำให้สามารถช่วยคาดการณ์พื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดไฟป่าได้ พร้อมให้คำแนะนำพื้นที่/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมกำลังเฝ้าระวังไม่ให้เกิดไฟป่าขึ้นมา หรือลดความรุนแรงผลกระทบของไฟป่าให้เบาบางลง โดยการเตรียมพื้นที่ไม่ให้มีเชื้อเพลิงธรรมชาติในบริเวณดังกล่าวมากเกินไป หรือจำกัดพื้นที่ไม่ให้เข้าไปทำกิจกรรมในพื้นที่เสี่ยงเป็นการชั่วคราว เป็นต้น

ตัวอย่างการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม (AIP) โดยเฉพาะการลดปัญหามลภาวะทางอากาศ จากปัญหาฝุ่นขนาดเล็กเกินมาตรฐานในเมือง ที่ปัจจุบันเมืองใหญ่หรือมหานครกำลังเผชิญอยู่ โดยมีกรณีศึกษาการจัดการจากประเทศจีน ที่เกิดปัญหาการปล่อยฝุ่นขนาดเล็กที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ อันมีสาเหตุมาจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่โดยรอบตัวเมืองใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิงหลักในกระบวนการผลิต ปัญหาการจราจรหนาแน่น และปัญหาที่มาจากสภาพอากาศ/ความกดอากาศในพื้นที่ ดังแสดงในภาพที่ 4 และ 5

ภาพที่ 4: มลภาวะทางอากาศในประเทศจีน
ที่มา: South China Morning Post, (2016)

ภาพที่ 5: ฤดูหนาวในประเทศจีนได้ผลิตพลังงานจากถ่านหิน
ที่มา: Reuters Beijing, (2017)

นักวิจัยจากบริษัท ไอบีเอ็ม ได้นำระบบคอมพิวเตอร์ที่สามารถคาดการณ์ความรุนแรงของมลภาวะทางอากาศได้ล่วงหน้า 10 วัน มาทดสอบในเมืองเหอเป่ย (Hebei) เป็นเมืองที่ได้รับผลกระทบจากมลภาวะทางอากาศรุนแรง มีการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่จากหลาย ๆ โมเดลที่มีความแตกต่างกัน รวมถึงมีความซับซ้อนของระบบการประมวลผล ระบบเรียนรู้สมองกลสามารถวิเคราะห์ข้อมูลและให้ข้อแนะนำเกี่ยวกับแนวทางการลดมลภาวะทางอากาศที่เกิดขึ้นให้อยู่ในระดับที่ยอมรับได้ หรือไม่เกินค่ามาตรฐาน เช่น การเสนอให้ปิดโรงงานอุตสาหกรรมเป็นรอบ/ช่วง หรือจำกัดจำนวนยานพาหนะบนท้องถนนเป็นการชั่วคราว ทั้งนี้ การวิเคราะห์และประมวลผลต้องใช้ระบบการเรียนรู้ของสมองกลที่มีความก้าวหน้าสูง เพื่อให้สามารถประมวลผลข้อมูลขนาดใหญ่ได้

การคาดการณ์มลภาวะทางอากาศเป็นเรื่องยุ่งยาก และการวิเคราะห์ข้อมูลได้นำสถิติข้อมูลมาจากสำนักควบคุมมลพิษของกรุงปักกิ่งมาปรับปรุง ก่อนนำเข้าโมเดล และสามารถให้ผลการวิเคราะห์ที่มีความเที่ยงตรงสูง มีความน่าเชื่อถือมากกว่าวิธีเดิมที่เคยใช้มา โดยใช้ระบบประมวลผลจากระบบสมองกลที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Adaptive Machine Learning) ระบบสมองกลประเภทนี้ไม่สามารถให้คำตอบจากการประมวลผลได้ทันที แต่ระบบต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ในระบบปิด ก่อนที่จะแสดงผลออกมา

ตัวอย่างการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาการคัดแยกขยะ นำไปรีไซเคิลของภาคธุรกิจ เพื่อลดปริมาณของเสียที่เกิดขึ้น และสนับสนุนให้มีการนำของเหลือที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์นำกลับมาแปรรูปและใช้ใหม่ ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างประสิทธิภาพ และสามารถลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากกระบวนการผลิตและการบริโภคด้วย ทั้งนี้ ปริมาณขยะที่เกิดขึ้นในแต่ละวันมีปริมาณมากและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ทำให้การคัดแยกแบบดั้งเดิมโดยการคัดแยกผ่านสายพาน และคัดแยกด้วยมือ ไม่สามารถทำได้อย่างรวดเร็วหรือมีประสิทธิภาพ แต่ในกระบวนการที่ใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยจัดการ โดยใช้เซ็นเซอร์ในการตรวจสอบและแยกชนิดของขยะ เช่น การแยกพลาสติกออกจากกระดาษหรือออกจากอะลูมิเนียม พลาสติกที่สกปรกมีคราบปิดทับอยู่ มีลักษณะบิดเบี้ยวหรือถูกปิดทับไปบางส่วน ลักษณะเช่นนี้ จึงได้มีการพัฒนาอุปกรณ์ที่เป็นแขนหุ่นยนต์ลักษณะคล้ายขาแมงมุม ที่มีกล้องวงจรปิดพร้อมระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI) ติดตั้งเอาไว้ และระบบดังกล่าวจะทำงานเหมือนเทคโนโลยีจดจำใบหน้า แต่จะจดจำลักษณะจำเป็นของขยะแต่ละประเภทเอาไว้ ดังแสดงในภาพที่ 6

ภาพที่ 6: แสดงการทำงานของหุ่นยนต์ในการคัดแยกขยะ
ที่มา: Mary Catherine O'Connor, (2017)

ภายใต้การทำงานระบบสมองกล ทำให้สามารถช่วยคัดแยกขยะได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยหุ่นยนต์สามารถแยกชนิดหรือประเภทขยะจากระบบช่วยการมองเห็นวัสดุ ระบบปัญญาประดิษฐ์จะช่วยในการคิดและระบุประเภทของขยะแต่ละชิ้น จากนั้นแขนหุ่นยนต์จะทำการหยิบขยะแต่ละชิ้นออกเป็นกลุ่ม ๆ อย่างถูกต้อง และขยะที่คัดแยกออกมาได้จะนำไปจำหน่ายให้แก่บริษัทผู้รับแปรรูปขยะต่อไป (Mary Catherine O'Connor 2017)

สรุป

ประเทศไทย 4.0 เป็นนโยบายที่ส่งเสริมให้นำเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมมาขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานแบบดั้งเดิม ไปเป็นวิธีการใหม่ ให้มีผลผลิตดีขึ้น อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนดังกล่าว ยังมีประเด็นความท้าทายที่ภาครัฐต้องคำนึงถึง ได้แก่ ช่องว่างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ รายได้ การศึกษา การสาธารณสุข แหล่งทุน รวมถึงเทคโนโลยี

การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยการกระตุ้นจีดีพีให้สูงขึ้น ส่งผลให้เกิดความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง ในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรคำนึงถึงปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ลักษณะของประชากรของประเทศ การขยายความเป็นเมืองที่มีการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่รุนแรงมากขึ้น ความสามารถในการพัฒนาและนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม และนโยบายของรัฐในการมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและเป็นธรรม และมีการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ณ แหล่งกำเนิด ลดปริมาณของเสียที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอน มีการจัดการอย่างครบวงจร และเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ทั้งนี้ การดำเนินงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น หากได้นำเทคโนโลยี และนวัตกรรมมาเป็นเครื่องมือประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะการนำปัญญาประดิษฐ์มาช่วยพัฒนาเชิงนโยบายแบบบูรณาการ ด้วยการประมวลผลข้อมูลขนาดใหญ่ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้ระบบปัญญาประดิษฐ์ และการเรียนรู้ของสมองกล จากนั้นจึงนำข้อมูลมาจัดทางเลือกในการปฏิบัติงานภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด ระบบจะเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาและการดำเนินงานที่ถูกต้อง แม่นยำ คุ้มค่า และรวดเร็ว

เอกสารอ้างอิง

Mary Catherine O'Connor (2017). "Dumpster Diving Robots: Using AI for smart recycling." Retrieved 5 March 2018, from https://www.ge.com/reports/dumpster-diving-robots-using-ai-smart-recycling/.

Reuters (2017). "Air Quality in China Deteriorates Due To Winter Pollution: Official." Retrieved 5 March 2018, from http://www.financialexpress.com/world-news/chinas-air-quality-deteriorates-due-to-winter-pollution-official/770944/.

South China Morning Post (2016). “Climate Change in East Asia Caused by China’s Air Pollution, Study Reveals ... Because It’s Making Goods for the West.” Retrieved 5 March 2018, from http://www.scmp.com/news/china/policies-politics/article/2017595/climate-change-east-asia-caused-chinas-air-pollution.

Premium, A. (2559). “ประเทศไทย 4.0 Thailand 4.0 คือ.” สืบค้นเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2561, จาก http://www.admissionpremium.com/content/1377.

มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ (2556). “สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society).” สืบค้นเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2561, จาก https://fopdev.or.th/สังคมผู้สูงอายุโดยสมบู/.

สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน (2561). “รู้จักกับ Thailand 4.0 แบบเข้าใจง่าย อ่านรอบเดียวเล่าได้เป็นช่องเป็นฉาก!!!!”. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2561, จาก http://thaiembdc.org/th/2016/12/29/รู้จักกับ-thailand-4.0-แบบเข้าใจง่/.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2560). “ปี 61 ไทยก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ.” สืบค้นเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2561, จาก http://www.thaihealth.or.th/Content/37506-ปี%2061%20ไทยก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ.html.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2560). แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2560-2564. กรุงเทพฯ.

อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2561). AIP Actionable Inteligence Policy Platform. กรุงเทพฯ.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 60/1 ซ.พิบูลวัฒนา 7 ถ.พระรามที่ 6 พญาไท กรุงเทพฯ 10400 โทร 0 2265 6500 ต่อ 66767 อีเมล: chintatha@gmail.com.

การประเมินเบื้องต้นผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจากการผลิตไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียน: กรณีศึกษา ชีวมวล ชีวภาพ และขยะ

วิสาขา ภู่จินดา*

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจากการผลิตไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนขนาดเล็กมาก (VSPP) 3 ประเภท ได้แก่ โรงไฟฟ้าพลังงานชีวมวล ชีวภาพ และขยะ พิจารณาจากอัตราส่วนระหว่างต้นทุนในการผลิตไฟฟ้าประกอบด้วย ต้นทุนคงที่ (Fixed cost) เช่น ราคาที่ดิน ราคาเครื่องจักร และต้นทุนการดำเนินการ (Operation cost) เช่น ต้นทุนวัตถุดิบ ต้นทุนที่ใช้ในการดำเนินการผลิตไฟฟ้า กับมูลค่าเพิ่มที่สังคมได้รับจากการลงทุนของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียน ประกอบด้วยผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานของโรงไฟฟ้า ผู้นำชุมชน ประชาชน และทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการพรรณาความและคำนวณผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) ผลการศึกษา พบว่า ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนของโรงไฟฟ้าพลังงานชีวมวลมีค่ามากที่สุด คือ 3.06 รองลงมาโรงไฟฟ้าพลังงานขยะ มีค่า SROI 1.71 และน้อยที่สุด โรงไฟฟ้าพลังงานชีวภาพ มีค่า SROI 0.95

คำสำคัญ: ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน พลังงานหมุนเวียน การผลิตไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียน

* คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: wisakha.p@nida.ac.th

Initial Assessment of Social Return on Investment from Electricity Production a Case Study of Biomass Biological Substances and Waste

Wisakha Phoochinda*

Abstract

This study aimed at evaluating Social Return on Investment (SROI) of Electricity generation from three types of renewable energy of very small power plants (VSPP) e.g. biomass, biological substances and waste. To calculate SROI, fixed cost for example land, machine and operation involving for instance raw material, electricity generation were used. In addition, economic, social and environmental benefits from the electricity generation from six types of renewable energy were calculated. Interviews with responsible people of power plant, community leaders and residents in the areas of the power plant were conducted. The results show that the highest SROI of 3.06 is found from the biomass plant while for the waste power plant, the SROI is 1.71. The biogas power plant has the lowest SROI of 0.95.

Keywords: social return on investment, renewable energy

* Graduate School of Evironmental Development, National Institute of Development Adminstration (NIDA) 118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: wisakha.p@nida.ac.th

บทนำ

การเปิดประชาคมอาเซียน หรือ สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations : ASEAN) มีกรอบการพัฒนา 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการเมืองและความมั่นคง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้คุณภาพชีวิตและสวัสดิภาพของประชาชนในกลุ่มสมาชิกประชาคมอาเซียนดีขึ้น โดยที่กลุ่มสมาชิกจะมีความเป็นเอกภาพมากขึ้น มีความสะดวกในการเข้าออกระหว่างประเทศสมาชิกด้วยกัน มีการเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างอิสระมากขึ้น รวมไปถึงจำนวนของแรงงาน บุคคลต่างด้าว และนักท่องเที่ยวที่อาจเข้ามามากขึ้น ทั้งนี้อาจทำให้เกิดผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการใช้พลังงานหรือการจัดหาพลังงานสำรองเพื่อรองรับการเพิ่มจำนวนประชากรและการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งพลังงานเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และมีความต้องการเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีการพัฒนาของภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม และอื่น ๆ มากขึ้น พลังงานจากแหล่งต่าง ๆ ถูกนำมาใช้ประโยชน์ โดยอาศัยเทคโนโลยีในการผลิตที่ทันสมัย ประเทศไทยมีแหล่งพลังงานหลายประเภทด้วยกัน โดยเฉพาะพลังงานหมุนเวียนเนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทำให้เป็นแหล่งพลังงานต่าง ๆ เช่น ชีวมวล แสงอาทิตย์ ลม น้ำ ชีวภาพ นอกจากนี้ พลังงานสิ้นเปลืองหรือพลังงานฟอสซิลมีปริมาณสำรองลดลง บางครั้งวิกฤตการณ์ของโลกอาจจะทำให้ประเทศไทยได้รับอิทธิพลการขาดแคลนพลังงานอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพราะประเทศไทยยังต้องมีการนำเข้าพลังงานจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นพลังงานฟอสซิลเป็นหลักโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการผลิตกระแสไฟฟ้า ซึ่งพลังงานฟอสซิลเป็นพลังงานที่มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง หากการผลิตเชื้อเพลิงของโลกไม่เปลี่ยนแปลงและมีการใช้พลังงานในอัตราที่ไม่เปลี่ยนแปลงจะทำให้ปริมาณสำรองก๊าซธรรมชาติของประเทศไทยที่มีเหลือเพียง 10 ล้านล้านลูกบาศก์ฟุต หรือ 0.1% ของปริมาณสำรองทั่วโลก และปริมาณสำรองน้ำมันดิบของไทยมีเหลือเพียง 400 ล้านบาร์เรลสามารถใช้ได้อีกประมาณ 7 ปีเท่านั้น (กระทรวงพลังงาน, 2558) และพลังงานฟอสซิลก็ได้สร้างปัญหาให้กับสิ่งแวดล้อม เช่น ฝุ่นละออง ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ดังนั้น การผลิตพลังงานไฟฟ้าจากแหล่งพลังงานหมุนเวียนจึงเป็นอีกหนทางหนึ่งในการทดแทนพลังงานฟอสซิล การผลิตไฟฟ้าจากพลังหมุนเวียนสามารถลดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจก และสามารถลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิล และเป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านพลังงานให้กับประเทศโดยการกระจายฐานวัตถุดิบ ทำให้การผลิตไฟฟ้าไม่ต้องพึ่งพาพลังงานที่ต้องนำเข้า และเป็นการลดภาระต้นทุนในการกำจัดเศษเหลือทิ้งทั้งกรณีการผลิตไฟฟ้าจากชีวมวลและขยะได้ด้วย อย่างไรก็ตามการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนบางประเภท ยังคงก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มลพิษทางอากาศ ฝุ่นละอองจากการขนส่งวัตถุดิบ และการเผาไหม้เชื้อเพลิง รวมทั้งน้ำเสียจากกระบวนการผลิต รวมถึงผลกระทบต่อสุขภาพ (วิสาขา ภู่จินดา, 2555; Zhen-yu Zhao, 2012)

การวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return On Investment: SROI) ในการผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น เนื่องจาก SROI เป็นดัชนีที่ใช้อธิบายว่าทุกการลงทุน 1 บาท สังคมจะได้รับผลตอบแทนหรือกำไรเป็นจำนวนเงินเท่าใด (Adapted from Kuckshinrichs, Kronenberg & PatrickHansen, 2010) เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการประกอบการตัดสินใจในการดำเนินโครงการส่งเสริมการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนทั้ง 3 ประเภทของประเทศไทย ได้แก่ โรงไฟฟ้าพลังงานชีวมวล

โรงไฟฟ้าพลังงานชีวภาพ และโรงไฟฟ้าพลังงานขยะ เพื่อให้ทราบว่าโรงไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนแต่ละประเภทจะก่อให้เกิดผลประโยชน์และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมมากน้อยเพียงใด เมื่อเปรียบเทียบกับผลตอบแทนที่สังคมจะได้รับจากการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนแต่ละประเภทแล้วจะคุ้มค่าหรือไม่ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างผลประโยชน์ร่วมกัน (Win-win Solution) (Sompot Kunnoot, 2008) ระหว่างผู้ประกอบกิจการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนและประชาชนในพื้นที่รวมถึงผู้กำหนดนโยบายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้ทราบข้อมูลเบื้องต้นในการวางแผนการจัดการโรงไฟฟ้าทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของการส่งเสริมโรงไฟฟ้าแต่ละประเภท

การศึกษานี้สนใจที่จะประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจากการผลิตไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนขนาดเล็กมาก (VSPP) ในประเทศไทย โดยคำนวณจากต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปรโดยไม่มีการรวมต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมจากการผลิตไฟฟ้าเนื่องจากข้อจำกัดด้านการให้ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมของผู้ให้ข้อมูล โดยโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนขนาดเล็กมากส่วนใหญ่จะเป็นโรงไฟฟ้าที่ตั้งอยู่ในชุมชนและมีวัตถุประสงค์ให้ชุมชนพึ่งตนเองมีไฟฟ้าใช้เอง ดังนั้นการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจึงมีความสำคัญมากเพื่อให้ชุมชนได้เห็นประโยชน์ของโรงไฟฟ้า ซึ่งจะนำไปสู่ธุรกิจการผลิตไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนที่ยั่งยืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิสาขา ภู่จินดา (2554) ศึกษาเรื่อง มาตรการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียน โดยทำการศึกษาและสำรวจขั้นตอนการผลิตไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนและทำการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของการผลิตไฟฟ้าโดยพลังงานหมุนเวียน ได้แก่ พลังงานชีวมวล พลังงานขยะ ก๊าซชีวภาพ พลังงานความร้อนใต้พิภพ พลังงานลม พลังงานน้ำ พลังงานแสงแดด โดยใช้การประเมินวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ ขอบเขตการประเมิน ตั้งแต่ การได้มาซึ่งวัตถุดิบ การขนส่งวัตถุดิบ การจัดเก็บวัตถุดิบ การผลิตไฟฟ้า และการกำจัดและบำบัดมลพิษที่เกิดขึ้น ผลการศึกษาพบว่า การผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนปลดปล่อยมลพิษน้อยกว่าพลังงานฟอสซิลอย่างมาก แต่ก็ยังขึ้นกับพลังงานหมุนเวียนที่ใช้ โดยพบว่าพลังงานแสงแดดและลมเป็นพลังงานที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด การผลิตไฟฟ้าโดยพลังงานชีวมวลและพลังงานขยะโดยวิธีการเผาไหม้จะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทุกขั้นตอนที่ทำการประเมิน มาตรการที่เหมาะสมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียน คือ ด้านการจัดหาวัตถุดิบ เช่น ความเพียงพอของวัตถุดิบ แหล่งสำรองวัตถุดิบ ด้านการขนส่ง เช่น การมีระบบติดตามและตรวจสอบการขนส่ง การป้องกันการตกหล่นของวัตถุดิบ ด้านการจัดเก็บวัตถุดิบ เช่น การควบคุมการฟุ้งของวัตถุดิบ ด้านการลำเลียงวัตถุดิบ ด้านการผลิต และด้านการกำจัดและบำบัดมลพิษที่เกิดขึ้นและการนำของเสียไปใช้ประโยชน์ ในปี 2555 ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการพลังงานหมุนเวียนเพื่อผลิตพลังงานใช้ในระดับชุมชนและระดับครัวเรือน ครอบคลุมพลังงานน้ำ พลังงานลม พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานชีวมวล พลังงานจากก๊าซชีวภาพ ไบโอดีเซล และเสนอแนะรูปแบบการบริหารจัดการพลังงานหมุนเวียนเพื่อผลิตพลังงานใช้ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ทำการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ผู้กำหนดนโยบาย และผู้รับผิดชอบหรือผู้ที่เกี่ยวข้องด้านพลังงานหมุนเวียนของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์การพัฒนาเอกชน และทำการลงพื้นที่ 17 ชุมชนและหรือครัวเรือน เมื่อได้รูปแบบฯแล้วทำการทดสอบรูปแบบฯ จำนวน 4 ชุมชน และทำการปรับรูปแบบการบริหารจัดการพลังงานหมุนเวียน ผลการศึกษาในภาพรวมพบว่า การบริหารจัดการพลังงาน

หมุนเวียนในระดับชุมชนและครัวเรือนยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร มีบางชุมชนและหรือครัวเรือนไม่มีการดำเนินการต่อ และบางที่มีการดำเนินการต่ออย่างเป็นรูปธรรม โดยพบว่าปัญหาและอุปสรรคของการผลิตหรือใช้พลังงานหมุนเวียนมีประเด็นสำคัญคือ การขาดการวิเคราะห์วัตถุดิบและทรัพยากรเพื่อผลิตพลังงานในชุมชนและความต้องการของชุมชน ส่งผลให้การเลือกเทคโนโลยีเพื่อผลิตพลังงานหมุนเวียนที่ไม่เหมาะสมกับชุมชน ประชาชนในชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในการผลิตพลังงานใช้เองจากพลังงานหมุนเวียน และความเคยชินกับความสะดวกสบาย ซึ่งแนวทางในการบริหารจัดการพลังงานหมุนเวียนเพื่อผลิตพลังงานใช้ในระดับชุมชนและครัวเรือนให้เกิดความยั่งยืน สำหรับชุมชน คือ การวิเคราะห์พลังงานหมุนเวียนที่มีในชุมชนในด้านปริมาณ คุณภาพและบริบทของชุมชน การเลือกพลังงานหมุนเวียนที่เหมาะสมกับชุมชน การผลิตหรือการใช้พลังงานหมุนเวียน การบริหารจัดการพลังงานหมุนเวียน และการติดตามประเมินผล สำหรับครัวเรือน คือ การวิเคราะห์พลังงานหมุนเวียนที่มีในชุมชนและความสามารถในการผลิตหรือใช้ของครัวเรือน การเลือกพลังงานหมุนเวียนที่เหมาะสมกับครัวเรือน การผลิตหรือการใช้พลังงานหมุนเวียน การเก็บรวบรวมข้อมูลการผลิตหรือการใช้พลังงานหมุนเวียน และการสนับสนุนและการช่วยเหลือชุมชนและครัวเรือนอื่น ๆ

ในปี 2557 ได้ศึกษาเรื่อง ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจากการนำชีวมวลเพื่อผลิตพลังงานใช้ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน พบว่า เมื่อพิจารณาการนำชีวมวลมาใช้ประโยชน์ในการผลิตพลังงานนั้นจะมี 2 อย่างคือ การนำมาผลิตความร้อน และผลิตไฟฟ้า โดยผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของการนำมาผลิตไฟฟ้าจะมากกว่าการนำมาผลิตความร้อน และเมื่อเทียบผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชนและระดับครัวเรือนนั้น ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการผลิตพลังงานจากชีวมวลในระดับชุมชนจะมากกว่าระดับครัวเรือน เพราะมีขั้นตอนที่ยุ่งยากกว่าและใช้ชีวมวลในปริมาณที่มากกว่า สำหรับผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนนั้น การผลิตพลังงานความร้อนทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนมีผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน 0.45-6.40 และเมื่อเทียบผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในระดับครัวเรือนจะมากกว่าระดับชุมชน ทั้งนี้เพราะประโยชน์ที่ได้รับในระดับครัวเรือนจะมากกว่าชุมชนและสามารถประเมินค่าได้ง่ายกว่าชุมชน แต่สำหรับการผลิตไฟฟ้าจากชีวมวลมีผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน 0.26-1.78 เพราะใช้การลงทุนที่สูงแต่ผลประโยชน์ที่ได้น้อยกว่าการผลิตพลังงานความร้อน

ในขณะที่อภิชาติ คงแป้น (2557) ศึกษาเรื่อง ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมจากการลงทุนระบบก๊าซชีวภาพจากฟาร์มสุกร กรณีศึกษา: ตำบลท่ามะนาว อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี มีทำการประเมินผลแบบ Goal-attainment model การวิเคราะห์ประสิทธิภาพรายจ่ายสาธารณะและผลกระทบภายนอก เพื่อประเมินว่าการลงทุนนั้นคุ้มค่าหรือไม่ โดยมีการวิเคราะห์ผลตอบแทน และค่าใช้จ่ายทั้งทางตรง และทางอ้อมของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญ ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า โครงการนี้คุ้มค่าต่อการลงทุน โดยมีผลตอบแทนจากการลงทุนรวม 333,264 บาทในปีแรก ปีที่สองเป็นต้นไป 259,564 บาทต่อปี เรียงลำดับผลตอบแทนจากมากไปน้อย ได้แก่ 1) ด้านเกษตรกรรม คือ ผลผลิตต่อไร่ที่สูงขึ้นจากการใช้ปุ๋ยชีวภาพ รายได้จากการขายปุ๋ยชีวภาพ และลดการซื้อปุ๋ยเคมี 2) ด้านพลังงาน คือ ลดการซื้อก๊าซหุงต้ม และลดน้ำมันดีเซลเพื่อผลิตไฟฟ้า 3) ด้านแรงงาน คือ การเพิ่มการจ้างงานภายในชุมชน 4) ด้านสิ่งแวดล้อม คือ การลดปริมาณก๊าซเรือนกระจก ในขณะที่ค่าใช้จ่ายงบการลงทุนรวม 416,400 บาท ได้แก่ 1) งบก่อสร้าง คือ บ่อหมักก๊าซ ท่อส่งก๊าซ เตาก๊าซ และสถานีเพิ่มแรงดันก๊าซ

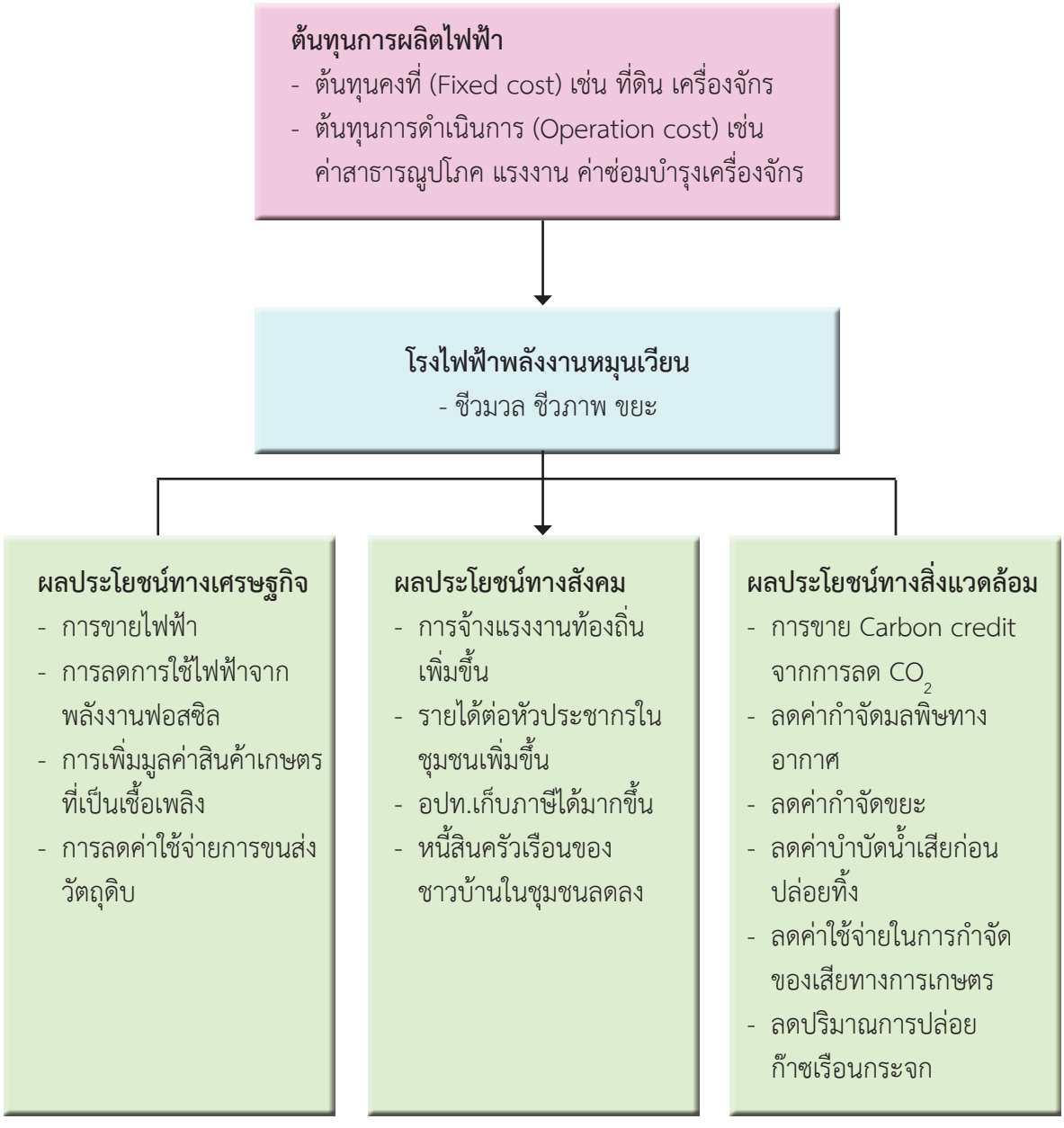
และ 2) งบดำเนินการรวม 31,200 บาทต่อปี ได้แก่ ค่าบำรุงรักษา และค่าบริหารจัดการ เช่น ค่ากระสอบปุ๋ย ค่าสาธารณูปโภค เป็นต้น เมื่อคิดอายุโครงการ 5 ปีสรุปการวิเคราะห์ประสิทธิภาพรายจ่าย หากคิดผลตอบแทนรวมทางตรงและทางอ้อมโครงการนี้จะคุ้มค่าต่อการลงทุน ที่ให้อัตราผลตอบแทนต่อต้นทุน (BCR) เท่ากับ 2.48 บาท อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) เท่ากับ 32.61% ระยะเวลาคืนทุนไม่เกิน 1 ปี 10 เดือน มูลค่าปัจจุบันสุทธิ (NPV) เท่ากับ 1,067,030 บาท และค่าใช้จ่ายต่อประสิทธิผล (C/E ratio) 19,553 บาทต่อ 1 tonCO_2eq โดยผลลัพธ์จากงานวิจัยนี้จะเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ประสิทธิภาพการลงทุนด้านพลังงานหมุนเวียนของภาครัฐหรืองานกิจการเพื่อสังคมต่อไป

ในขณะที่ Williams, J. F.และ Parker, J. C. (2010) ศึกษาเรื่อง ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนการแปรรูปของเสียไปเป็นพลังงานที่มีผลตอบแทนจากการลงทุนในส่วนหลัก ได้แก่ การลดปริมาณของเสียที่จะนำไปฝังกลบ และมีผลพลอยได้เป็นพลังงาน โดยนอกเหนือจากผลตอบแทนหลักยังมีผลตอบแทนอื่น ๆ ในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ถูกกล่าวถึงแต่ไม่ถูกระบุลงในบัญชีผลตอบแทนเพราะไม่สามารถนำมาอธิบายในรูปแบบบัญชีเงินให้เข้าใจได้ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ในการอธิบายกรอบกระบวนการประเมินผลตอบแทนกรณีศึกษาการแปรรูปของเสียไปเป็นพลังงาน โดยเริ่มต้นจากการเชื่อมโยงแนวคิด “ไตรกำไรสุทธิ” (Triple Bottom Line : TBL) อันประกอบด้วยคุณลักษณะของผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งเป็นการประเมินผลตอบแทนที่แตกต่างจากมาตรฐานการประเมินผลตอบแทนแบบดั้งเดิมซึ่งเน้นการประเมินเฉพาะด้านเศรษฐกิจ โดยได้อธิบายถึงกระบวนการที่สามารถคำนวณและนำเสนอ ค่าใช้จ่ายและผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ค่าใช้จ่าย และค่าใช้จ่าย/ผลประโยชน์ภายนอก ในรูปแบบบัญชีเรียกว่าผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนหรือ (SROI = ผลตอบแทนที่เป็นตัวเงิน + ผลตอบแทนที่ไม่เป็นตัวเงิน + ค่าใช้จ่ายและผลประโยชน์ภายนอก) โดยที่การศึกษานี้จะช่วยให้ผู้อ่านทราบถึงผลตอบแทนสุทธิที่แท้จริงของกระบวนการแปรรูปของเสียไปเป็นพลังงาน

นอกจากนี้ Akella, A. K., Saini, R. P., และ Sharma, M. P. (2009) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมของระบบพลังงานหมุนเวียน ได้อธิบายว่า แหล่งทรัพยากรพลังงานแบบดั้งเดิม ได้แก่ น้ำมัน ถ่านหิน และก๊าซธรรมชาติได้ถูกพิสูจน์แล้วว่าเป็นแรงผลักดันทางเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพสูงแต่ในขณะเดียวกันยังก่อให้เกิดอันตรายด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของมนุษย์ การศึกษานี้ได้อธิบายการใช้งานของระบบพลังงานทดแทน แทนที่ระบบพลังงานแบบดั้งเดิมในการควบคุมผลกระทบที่จะเกิดต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาพบว่าแนวโน้มของการลดการปลดปล่อยมลภาวะรวมต่อปีในพื้นที่ชนบทที่ได้รับการติดตั้งระบบการใช้พลังงานทดแทนกับพื้นที่ที่ไม่ได้ติดตั้งพลังงานทดแทนมีความแตกต่างกัน

วิธีการศึกษา

1) กรอบแนวคิด

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจากการผลิตไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนในประเทศไทย เพื่อประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจากการผลิตไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนขนาดเล็กมาก 3 ประเภท โดยพิจารณาจากอัตราส่วนระหว่างต้นทุนในการผลิตไฟฟ้าประกอบด้วย ต้นทุนคงที่ (Fixed cost) ได้แก่ ราคาที่ดิน ราคาเครื่องจักร และต้นทุนการดำเนินการ (Operation Cost) ได้แก่ ต้นทุนวัตถุดิบ และต้นทุนที่ใช้ในการดำเนินการผลิตไฟฟ้า กับมูลค่าเพิ่มที่สังคมได้รับจากการลงทุนของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนประกอบด้วยผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องทราบถึงผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนจากการผลิตไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนประเภทต่าง ๆ รวมถึงวิธีการคำนวณผลตอบแทนทางสังคม

2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ผู้ประกอบโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนขนาดเล็กมาก (Very Small Power Producer: VSPP) 3 ประเภทในประเทศไทย ได้แก่ โรงไฟฟ้าพลังงานชีวมวล โรงไฟฟ้าพลังงานชีวภาพ และโรงไฟฟ้าพลังงานขยะ และภาคประชาชน เช่น ผู้นำชุมชน คณะกรรมการกองทุนพัฒนาโรงไฟฟ้าประชาชน โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และสำรวจกิจกรรมการผลิตไฟฟ้าจากการดำเนินการของโรงไฟฟ้าแต่ละประเภท โดยมีการกำหนดโรงไฟฟ้าที่เป็นกรณีศึกษาให้เป็นโรงไฟฟ้าขนาดใกล้เคียงกัน มีบริบทพื้นที่ใกล้เคียงกัน เพื่อเก็บข้อมูลให้ครอบคลุมประเด็นด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

3) ประมวลผลข้อมูลแล้วจึงวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนเบื้องต้น (Social Return on Investment: SROI) จากโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนทั้ง 3 ประเภท เพื่ออธิบายว่า ทุกการลงทุน 1 บาท สังคมจะได้รับผลตอบแทนจากการใช้พลังงานหมุนเวียนทั้ง 3 ประเภท เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นจำนวนเงินเท่าใด ซึ่งในการศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์และจำแนกผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนให้ครอบคลุมทั้งในมิติทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านสังคม และทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Baker, 2006) โดยในการคำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน สามารถคำนวณได้จาก (Carbinet Office, 2009)

$$\text{ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment)} = \frac{\text{มูลค่าเพิ่มที่สังคมได้รับจากการลงทุน}}{\text{ต้นทุนในการลงทุนเพื่อผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียน}}$$

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำผลการสัมภาษณ์การผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนในประเภทต่าง ๆ มาสรุปเชิงพรรณนาความ แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) แล้วทำการจัดกลุ่มประเด็น ต้นทุนในการลงทุนผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนประกอบด้วย ต้นทุนคงที่ และต้นทุนผันแปร โดยคำนวณจากระยะเวลาเสื่อมราคาเครื่องจักรเฉลี่ย 15 ปี ในทุกโรงไฟฟ้า และมูลค่าเพิ่มที่สังคมได้รับจากการลงทุนในด้านเศรษฐกิจหรือผลผลิต และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมหรือผลลัพธ์ จากนั้นทำการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางด้านสังคมจากการลงทุนด้านพลังงานหมุนเวียน ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ผลการศึกษา

จากนั้นจึงประมวลผลข้อมูลต้นทุนในการลงทุนเพื่อผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียน ประกอบด้วย ต้นทุนคงที่ (Fixed Costs) คือ ต้นทุนรวมที่มิได้เปลี่ยนแปลงไปตามระดับของปริมาณการผลิตไฟฟ้าในช่วงระยะเวลาของการดำเนินการ เช่น ค่าอุปกรณ์ เครื่องจักร ค่าก่อสร้าง ราคาที่ดิน เป็นต้น และต้นทุนผันแปร (Variable Costs) หมายถึง ต้นทุนที่จะมีต้นทุนรวมเปลี่ยนแปลงไปตามสัดส่วนของการเปลี่ยนแปลงในระดับกิจกรรมหรือปริมาณการผลิตไฟฟ้า เช่น ทรัพยากรพลังงานหรือวัตถุดิบ ค่าสาธารณูปโภค ค่าซ่อมบำรุงเครื่องจักร ค่าขนส่ง และข้อมูลมูลค่าเพิ่มที่สังคมได้รับจากการลงทุนของโรงไฟฟ้า ประกอบด้วย ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ทางสังคม และผลประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อม จากนั้นจึงวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนเบื้องต้น (Social Return on Investment: SROI) จากโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนทั้ง 3 ประเภท เพื่ออธิบายว่า ทุกการลงทุน 1 บาท สังคมจะได้รับผลตอบแทนจากการใช้พลังงานหมุนเวียนทั้ง 3 ประเภทเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นจำนวนเงินเท่าใด โดยในการคำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน ทั้งนี้การวิเคราะห์ SROI การวิเคราะห์โดยใช้ข้อมูลจากกรณีศึกษาจึงไม่สามารถเป็นตัวแทนหรือค่ามาตรฐานให้กับโรงไฟฟ้าแต่ละประเภทได้ แต่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ SROI ของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนอื่น ๆ ได้

ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนโรงไฟฟ้าชีวมวล

ข้อมูลพื้นฐานของโรงไฟฟ้าชีวมวล

โรงไฟฟ้าชีวมวล คือ โรงไฟฟ้าที่ใช้เศษวัสดุต่าง ๆ เช่น แกลบ ซังข้าวโพด ที่เป็นชีวมวลเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตไฟฟ้าหรือผลิตไอน้ำ ซึ่งอาจเป็นวัสดุชนิดเดียวกัน หรือหลายชนิดรวมกัน เช่น โรงงานน้ำตาล ใช้กากอ้อยที่ได้จากการหีบอ้อยเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตไฟฟ้า โรงสีขนาดใหญ่ใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิงหลักในการผลิตไฟฟ้า กระบวนการผลิตกระแสไฟฟ้าในโรงไฟฟ้าชีวมวล 1) เริ่มจากการลำเลียงเชื้อเพลิงชีวมวลเข้าสู่โรงเก็บและถ้าเชื้อเพลิงชีวมวลนั้นมีความเปียกชื้นอาจมีการนำมาตากแดดให้แห้งก่อน 2) ชีวมวลจะถูกนำมาบดให้ละเอียด (เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเผาไหม้) แล้วนำไปสู่ไซโลเพื่อป้อนเชื้อเพลิงเข้าสู่ห้องเผาไหม้ 3) เชื้อเพลิงถูกเผาไหม้พลังงานความร้อนที่ได้จะนำไปต้มน้ำจากนั้นจะได้ไอน้ำ ไอน้ำที่ได้จะถูกส่งไปหมุนกังหัน (Turbine) ของเครื่องกำเนิดไฟฟ้า (Generator) เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า 4) ไอน้ำร้อนที่ผ่านกระบวนการผลิตกระแสไฟฟ้าแล้ว จะถูกทำให้เย็นลงด้วยกระบวนการควบแน่นด้วย Condenser จะได้เป็นหยดน้ำซึ่งจะถูกรวบรวม และส่งด้วยปั๊มน้ำ (Boiler feed pump) ไปเติมให้กับหม้อต้มน้ำเพื่อให้หมุนเวียนกลายเป็นไอต่อไป ส่วนน้ำหล่อเย็น (Cooling Water) ที่ใช้ในการควบแน่นแล้ว มีอุณหภูมิสูงขึ้น เนื่องจากได้รับความร้อนที่ถ่ายเทมาจากไอน้ำจะถูกทำให้เย็นลงโดยใช้หอหล่อเย็น (Cooling Tower) ระบายความร้อนออกจากน้ำหล่อเย็นสู่อากาศ ส่วนน้ำที่อุณหภูมิลดลงแล้วก็จะถูกนำมาใช้ใหม่อีก ระบบน้ำหล่อเย็นชนิดนี้จึงเป็นระบบวงจรปิด โรงไฟฟ้าชีวมวลนั้นจะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นการลดการใช้พลังงานจากฟอสซิล เช่น น้ำมัน ถ่านหิน ก๊าซธรรมชาติ ในการผลิตกระแสไฟฟ้า เพราะใช้เชื้อเพลิงจากชีวมวลซึ่งเป็นพลังงานหมุนเวียน และในประเทศไทยยังคงมีการทำอุตสาหกรรมเกษตรอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชีวมวลถูกกำเนิดมาอย่างเรื่อย ๆ ซึ่งต่างจากพลังงานฟอสซิล ซึ่งใช้เวลาหลายพันล้านปี ในการทำให้เกิดเป็นเชื้อเพลิง และที่สำคัญในปัจจุบันเชื้อเพลิงจากก๊าซธรรมชาติ น้ำมัน และถ่านหินก็กำลังจะหมดไป

ข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษา

บริษัท ก ทำธุรกิจโรงไฟฟ้าชีวมวลกำลังการผลิตไฟฟ้า 9.9 เมกะวัตต์ แบบผลิตไฟฟ้า พร้อมกับผลิตไอน้ำในเวลาเดียวกัน (โคเจนเนอร์เรชั่น) ผลิตและจำหน่ายกระแสไฟฟ้าให้การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ภายใต้สัญญาซื้อขายไฟฟ้าผู้ผลิตไฟฟ้าขนาดเล็กมาก (Very Small Power Plant: VSPP) ขนาดกำลังไฟฟ้าในสัญญา 8.0 เมกกะวัตต์ และผลิตไอน้ำส่งจ่าย เพื่อสนับสนุนการผลิตของโรงสีไฟฟ้า a มีศักยภาพในการใช้วัตถุดิบชีวมวลหลากหลายประเภทในการผลิตไฟฟ้าชีวมวลที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยตั้งเป้าในการผลิตไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนที่ไม่ได้มาจากชานอ้อย อาทิ แกลบ ไม้สับ ใบอ้อย ให้ได้ 200 เมกะวัตต์ภายในปี 2563 โดยนับเป็นก้าวแรกของธุรกิจพลังงานหมุนเวียนในการนำความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในการบริหารโรงไฟฟ้าชีวมวล ที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน มาปรับปรุงให้โรงไฟฟ้าสามารถผลิตได้เต็มกำลังการผลิต และจัดหาวัตถุดิบให้มีต้นทุนที่ถูกลง นอกจากนั้น โครงสร้างผู้ถือหุ้นของโรงไฟฟ้า มีผู้ถือหุ้นจากโรงสีที่อยู่ติดกันช่วยให้โรงไฟฟ้ามีความได้เปรียบเรื่องค่าขนส่งวัตถุดิบ และความต้องการไฟฟ้าและไอน้ำภายในโรงสีข้าว โดยมีระยะเวลาการเดินระบบการผลิต 24 ชั่วโมง /วัน ตลอดสัปดาห์ โดยหยุดซ่อมแซมเครื่องจักรในช่วง 1 เดือน ต่อปี มีวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการผลิต ได้แก่ เชื้อเพลิงแข็ง (ไม้สับ) ชานอ้อย เหง้ามัน น้ำดิบ และสารเคมีที่ใช้ในกระบวนการผลิต

ต้นทุน

ข้อมูลด้านต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปรของกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ website และแบบประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment: SROI Index)

1) ต้นทุนคงที่

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท)	หมายเหตุ
ค่าอุปกรณ์ เครื่องจักร	500,000,000	อายุการใช้งานเครื่องจักร 10 - 15 ปี (บริษัท ก, 2559)
ค่าก่อสร้าง (โครงสร้างพื้นฐาน)	110,000,000	บริษัท ก (2559)
ต้นทุนพัฒนาโครงการ	40,000,000	บริษัท ก (2559)
ที่ดิน	40,000,000	บริษัท ก (2559)
ค่าใช้จ่ายการทดสอบการใช้งานของระบบ (commissioning)	30,000,000	บริษัท ก (2559)
รวม	**720,000,000**	

2) ต้นทุนผันแปร

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
ทรัพยากรพลังงาน หรือวัตถุดิบ	120,000,000	บริษัท ก (2559)
แรงงาน	0.3 x 8,040,000 * = 2,412,000	คำนวณจากต้นทุน 0.3 บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง (บริษัท ก, 2559)
สาธารณูปโภค น้ำ,ไฟฟ้า	0.1 x 8,040,000 * = 804,000	คำนวณจากต้นทุน 0.1 บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง (บริษัท ก, 2559)
ค่าซ่อมบำรุงเครื่องจักร	0.3 x 8,040,000 * = 2,412,000	คำนวณจากต้นทุน 0.3 บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง (บริษัท ก, 2559)
ค่าขนส่งวัตถุดิบ	50,000,000	บริษัท ก (2559)
รวม	**175,628,000**	

โดยเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลจากบริษัท ก ให้ข้อมูลต้นทุนผันแปรที่มีหน่วยเป็น บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง จึงต้องแปลงหน่วยเป็นบาทต่อปีโดยการนำกำลังการผลิต 8 เมกะวัตต์ แปลงเป็นกิโลวัตต์ที่ผลิตได้ตลอดทั้งปี = 1 กิโลวัตต์ x จำนวนชั่วโมงที่โรงไฟฟ้าเดินเครื่องตลอดทั้งปี นั่นคือ (1 MW = 1,000 KW) x (1 ปี = 8,040 ชั่วโมง) = 8,040,000 กิโลวัตต์ *

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

1) ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

กรรมการผู้จัดการกลุ่มธุรกิจพลังงาน บริษัท ก ได้กล่าวถึง ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการผลิตไฟฟ้าพลังงานชีวมวลของบริษัท ก ว่าสามารถลดการนำเข้าพลังงานน้ำมันจากภายนอกประเทศได้ 13,000,000 ลิตร คิดเป็นพลังงานไฟฟ้า 65,000,000 หน่วย

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
รายได้จากการขายไฟฟ้า	275,000,000	บริษัท ก (2559)
ลดมูลค่าการนำเข้าพลังงานน้ำมันจากภายนอกประเทศ	13,000,000/159 x 55.47 x 32.68 = 148,213,049	บริษัท ก (2559) - ราคาน้ำมันดิบดูไบ 55.47 ดอลลาร์สหรัฐ/บาร์เรล (สำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน, 2560) - 1 บาร์เรล เท่ากับ 159 ลิตร - 1 ดอลลาร์สหรัฐ เท่ากับ 32.68 บาท
รวม	**423,213,049**	

2) ผลประโยชน์ทางสังคม

ในด้านสังคมบริษัท ก สามารถเพิ่มความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการซื้อวัตถุดิบเชื้อเพลิงชีวมวลจากชุมชนปีละ 120,000,000 ล้านบาท และจ้างบริษัทขนส่งวัตถุดิบในชุมชนอีกปีละ 50,000,000 บาท รวมถึงการกระจายรายได้และเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับเกษตรกรโดยการใช้แหล่งและชนิดของพลังงานที่มีความหลากหลาย ได้แก่ ไม้สับ ชานอ้อย เหง้ามัน และมีการจ้างแรงงานท้องถิ่นเข้ามาทำงานในโรงไฟฟ้าถึง 50 คน จากพนักงานทั้งหมด 52 คน คิดเป็นเงินมูลค่า 3,285,000 บาท รวมถึงการลงทุนปีละ 700,000 บาท เพื่อเพิ่มความรู้ให้กับคนในชุมชนโดยการเข้าไปให้ความรู้ด้านพลังงานทดแทนและประกอบกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมในทุกเดือน ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายด้านพลังงานที่ชัดเจน คือ แผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือก พ.ศ.2558–2579 ซึ่งกำหนดเป้าหมายเพิ่มสัดส่วนการใช้พลังงานทดแทน เป็นร้อยละ 30 ของการใช้พลังงานขั้นสุดท้ายในปี 2579 และแผนอนุรักษ์พลังงาน พ.ศ.2558–2579 ที่ตั้งเป้าหมายในการลดสัดส่วนการใช้พลังงานต่อ GDP ของประเทศ (Energy Intensity) อย่างน้อยร้อยละ 30 ภายในปี 2579 กระตุ้นความคิดริเริ่มของผู้ประกอบการไทยทุกภาคส่วนที่ให้ความร่วมมือในการพัฒนาพลังงานรูปแบบต่าง ๆ อย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาพลังงานทดแทนในระดับอาเซียน จากการที่ตัวแทนผู้เข้าประกวดรางวัลด้านการพัฒนาพลังงานจากประเทศไทยสามารถคว้ารางวัล ASEAN Energy Awards 2016 ณ.กรุงเนปิดอว์ ประเทศเมียนมา ได้สูงสุดถึง 16 รางวัล จากทั้งหมด 47 รางวัล สูงสุดในกลุ่มประเทศอาเซียน

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
การจ้างแรงงานท้องถิ่น	3,285,000	(บริษัท ก, 2559)
รายได้ของชุมชนจากวัตถุดิบเชื้อเพลิงชีวมวล	120,000,000	(บริษัท ก, 2559)
ค่าจ้างบริษัทขนส่งวัตถุดิบในชุมชน	50,000,000	(บริษัท ก, 2559)
การให้ความรู้แก่ชุมชนด้านพลังงานทดแทนและประกอบกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม	700,000	(บริษัท ก, 2559)
รวม	**173,985,000**	

3) ผลประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อม

ในด้านสิ่งแวดล้อมนั้น การที่ทางบริษัท ก ใช้วัสดุชีวมวลเป็นวัตถุดิบเชื้อเพลิงผลิตไฟฟ้านั้นสามารถลดก๊าซเรือนกระจกลงได้ 8.5 $MtCO_2e$ ต่อปี และเป็นการลดเศษวัสดุเหลือทิ้งทางเกษตรได้ พร้อมทั้งให้ข้อมูลด้านมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมว่ามีการตั้งมาตรฐานไว้สูงกว่าเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด โดยกรรมการผู้จัดการกลุ่มธุรกิจพลังงาน บริษัท ก ได้ให้คำแนะนำว่าภาครัฐควรติดตามประเมินผลการดำเนินการด้านพลังงานของโรงไฟฟ้าเอกชนทุกแห่ง โดยที่ผ่านมามีการตรวจสอบด้านมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมในระยะเตรียมการและระยะก่อสร้าง แต่ไม่ได้มีการตรวจวัดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในระยะดำเนินการ ทำให้โรงไฟฟ้าเอกชนรายเล็กหลายรายไม่ได้ปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานสิ่งแวดล้อมในระยะดำเนินการ และเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตามมา ทำให้รัฐต้องตั้งกฎเกณฑ์มาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่สูงขึ้นตามผลกระทบที่เกิด ส่งผลกระทบต่อการลงทุนด้านการลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของผู้ประกอบการทุกรายในระบบ

รายการ	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
มูลค่าคาร์บอนเครดิตจากก๊าซ CO_2 ที่ลดลงได้โดยเทียบค่าสัดส่วนเท่ากับก๊าซ LPG และดีเซล	8.5 x 1,000,000 x 9.61 = 81,685,000	(บริษัท ก, 2559) -ราคาเฉลี่ยคาร์บอนเครดิตจากก๊าซ CO_2 ที่ลดลงได้ 1 ปี ย้อนหลัง = 9.61 บาท/ตัน (Carbon price, 2016)
รวม	**81,685,000**	

4.1.5 การคำนวณ SROI

รายการ	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
ต้นทุนรวม	720,000,000/15 + 173,985,000 = 221,985,000	ต้นทุนคงที่คำนวณจากต้นทุนคงที่เฉลี่ย 15 ปี
ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม	423,213,049 + 173,985,000 + 81,685,000 = 678,883,049	
SROI	3.06	

การที่ผล SROI ของโรงไฟฟ้าชีวมวลบริษัท ก มีค่า 3.06 ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าทุก 1 บาท ที่บริษัท ก ได้ลงทุนไปนั้นจะสามารถสร้างผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ได้ 3.06 บาท โดยการที่ SROI มีค่าสูง เนื่องจากในการผลิตไฟฟ้าพลังงานชีวมวลสามารถสร้างผลประโยชน์ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมในวงกว้าง ได้แก่ เกษตรกร ชุมชน เจ้าของวัตถุดิบ บริษัทขนส่งวัตถุดิบ

ผลตอบแทนทางสังคมโรงไฟฟ้าพลังงานขยะ

ข้อมูลพื้นฐานโรงไฟฟ้าพลังงานขยะ

ประเทศไทยประสบปัญหาการจัดการขยะชุมชนมายาวนาน และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีปริมาณขยะชุมชนเพิ่มขึ้นตลอดเวลา ตามอัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการอุปโภค บริโภค ของประชาชน แม้ว่าภาครัฐจะพยายามบริหารจัดการขยะชุมชนทั้งการจัดเก็บเคลื่อนย้ายรวมถึงการทำลาย โดยได้รับการจัดสรรงบประมาณในการก่อสร้างระบบกำจัดขยะ แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับปริมาณขยะชุมชนที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี ทำให้ส่ง ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเป็นภัยคุกคามต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนเป็นอย่างมาก จึงจำเป็นต้องกำจัดให้ถูกวิธี โดยการเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์จากขยะมากที่สุดจึงเป็นทางเลือกที่นำมาใช้ ปัจจุบันมีการคิดค้นเทคโนโลยีกำจัดขยะที่สามารถแปลงขยะเป็นพลังงาน (Refuse Derived fuel) และใช้ผลิตกระแสไฟฟ้า โดยการเผาขยะในเตาที่ออกแบบมาเป็นพิเศษเพื่อให้เข้ากับลักษณะคุณสมบัติของขยะ คือมีอัตราความชื้นสูง และมีค่าความร้อนที่แปรผันได้ การเผาไหม้มีการควบคุมที่ดี เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดมลพิษและการรบกวนต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ก๊าซพิษ เขม่า กลิ่น เป็นต้น ก๊าซซึ่งเกิดจากการเผาไหม้จะได้รับการกำจัดเขม่าและอนุภาคตามที่กฎหมายควบคุม ก่อนส่งออกสู่บรรยากาศ ขี้เถ้าซึ่ง

เหลือจากการเผาไหม้ ซึ่งมีปริมาตรประมาณ 10% และน้ำหนักประมาณ 25 ถึง 30% ของขยะที่ส่งเข้าเตาเผา จะถูกนำไปฝังกลบหรือใช้เป็นวัสดุปูพื้นสำหรับการสร้างถนน ส่วนขี้เถ้าที่มีส่วนประกอบของโลหะอาจถูกนำกลับมาใช้ใหม่ได้ นอกจากนั้น ในบางพื้นที่ที่มีปริมาณขยะอยู่มาก สามารถที่จะนำพลังงานความร้อนที่ได้จากการเผาขยะมาใช้ในการผลิตไอน้ำ หรือทำน้ำร้อน หรือผลิตกระแสไฟฟ้าได้ โดยข้อดีของการผลิตไฟฟ้าจากขยะ คือ เป็นแหล่งพลังงานราคาถูก ช่วยลดปัญหาการกำจัดขยะแต่ก็มีข้อจำกัด เช่น การถูกต่อต้านจากชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง เทคโนโลยีบางชนิดใช้เงินลงทุนสูง และมีค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะให้เหมาะสมก่อนนำไปแปรรูปเป็นพลังงาน รวมถึงต้องมีเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการจัดการกับฝุ่นควันและสารที่เกิดจากการเผาขยะ อีกทั้งมีข้อจำกัดด้านการเป็นเจ้าของขยะ เช่น ผู้ลงทุนตั้งโรงไฟฟ้าอาจไม่ใช่เจ้าของบ่อขยะ

ข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษา

บริษัท ข เป็นผู้ประกอบกิจการโรงไฟฟ้าพลังงานขยะ โดยบริษัท ข มีกำลังการผลิตติดตั้งสำหรับโรงไฟฟ้า ที่เปิดดำเนินการในเชิงพาณิชย์แล้ว 70 เมกะวัตต์ ระยะเวลาการเดินระบบการผลิต 24 ชั่วโมง/วัน 7 วัน/สัปดาห์

โดยบริษัท ข มุ่งมั่นที่จะดำเนินการตามแนวทาง “ขยะเป็นศูนย์ (Zero Waste)” และมุ่งเน้นที่จะเป็นผู้นำในธุรกิจผลิตและจำหน่ายไฟฟ้า โดยใช้พลังงานหมุนเวียนที่สะอาดและมีประสิทธิภาพในกระบวนการผลิตไฟฟ้า เพื่อช่วยลดสภาวะเรือนกระจก และควบคุมการเกิดไนโตรเจนออกไซด์ (NO_x) และซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO_2) รวมถึงการดำเนินธุรกิจโดยคำนึงถึงหลักการกำกับดูแลกิจการที่ดี และความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นผู้นำด้านการผลิตพลังงานทดแทนที่มีคุณภาพ และมาตรฐาน มุ่งเน้นการพัฒนาเทคโนโลยี และบุคลากรอย่างต่อเนื่อง สร้างผลตอบแทนสูงสุดให้กับผู้ถือหุ้นและพนักงาน บริหารองค์กรด้วยหลักจริยธรรม และธรรมาภิบาลที่ดี

ต้นทุน

ข้อมูลด้านต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปรของกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ website และแบบประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment: SROI Index)

1) ต้นทุนคงที่

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท)	หมายเหตุ
ค่าอุปกรณ์ เครื่องจักร และค่าก่อสร้าง (โครงสร้างพื้นฐาน)	2,275,493,000	อายุการใช้งานเครื่องจักร 10 - 15 ปี (บริษัท ข, 2559)
รวม	**2,275,493,000**	

2) ต้นทุนผันแปร

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
ทรัพยากรขยะ หรือวัตถุดิบ	4.12 x 8,040,000 * = 33,125,800	คำนวณจากต้นทุน 4.12 บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง (บริษัท ข, 2559)
แรงงาน	37,740,000	(บริษัท ข, 2559)
สาธารณูปโภค น้ำ,ไฟฟ้า	0.13 x 8,040,000 * = 1,045,200	คำนวณจากต้นทุน 0.13 บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง (บริษัท ข, 2559)
รวม	**71,910,000**	

โดยเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลจากบริษัท ข ให้ข้อมูลต้นทุนผันแปรที่มีหน่วยเป็น บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง จึงต้องแปลงหน่วยเป็นบาทต่อปีโดยการนำกำลังการผลิต 70 เมกะวัตต์ แปลงเป็นกิโลวัตต์ที่ผลิตได้ตลอดทั้งปี = 1 กิโลวัตต์ x จำนวนชั่วโมงที่โรงไฟฟ้าเดินเครื่องตลอดทั้งปี นั่นคือ 1000 x 8,040 = 8,040,000 กิโลวัตต์ *

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

1) ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

กรรมการผู้จัดการบริษัท ข ได้กล่าวว่ากิจการโรงไฟฟ้าพลังงานขยะ ทำให้มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น และมีการจัดตั้งกองทุนพัฒนาไฟฟ้า ซึ่งช่วยให้เกิดการใช้จ่ายเงินภายในพื้นที่รอบโครงการ การที่พนักงานเข้ามาใช้จ่ายในพื้นที่ช่วยเพิ่มความเติบโตทางเศรษฐกิจ อีกทั้งจากการที่ชุมชนสามารถส่งขยะชุมชนมากำจัดที่โรงงานได้ สามารถช่วยประหยัดเงินค่ากำจัดขยะ ซึ่งเงินดังกล่าวสามารถเปลี่ยนเป็นเป็นทรัพยากรที่ท้องถิ่นต้องการได้อีกด้วย

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
รายได้จากการขายไฟฟ้า	6.5 x 7* x 8,040,000 ** = 365,820,000	คำนวณจากรายได้ 6.5 บาท /กิโลวัตต์-ชั่วโมง (บริษัท ข, 2559)
ลดค่ากำจัดขยะ	8,751 X 150 x 12 =15,751,800	จำนวนครัวเรือนตำบลทับกวาง (สำนักงาน กศน., 2560) x ค่ากำจัดขยะครัวเรือนขั้นต่ำ 150 บาท/เดือน (กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, 2560) x 12 เดือน
รวม	**381,571,800**	

* 7 เมกะวัตต์ (ตามจริงโรงไฟฟ้าขยะที่ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมีกำลังการผลิตจริง 70 เมกะวัตต์ แต่ทั้งนี้เพื่อให้ เป็นโรงไฟฟ้าขนาดเล็กมาก (VSPP) จึงขอทอนสัดส่วนเป็น 7 เมกะวัตต์)

** โดยเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลจากบริษัท ข ให้ข้อมูลต้นทุนผันแปรที่มีหน่วยเป็น บาท/กิโลวัตต์-ชั่วโมง จึงต้องแปลงหน่วยเป็นบาทต่อปีโดยแปลงเป็นกิโลวัตต์ที่ผลิตได้ตลอดทั้งปี = 1 กิโลวัตต์ x จำนวนชั่วโมงที่โรงไฟฟ้าเดินเครื่องตลอดทั้งปี นั่นคือ 1000 x 8,040 = 8,040,000 กิโลวัตต์

2) ผลประโยชน์ทางสังคม

กรรมการผู้จัดการบริษัท ข ได้กล่าวว่ากิจการโรงไฟฟ้าพลังงานขยะ ช่วยส่งเสริมการจ้างงานในพื้นที่ ช่วยลดปัญหาขยะสะสมในพื้นที่ท้องถิ่น ซึ่งผลจากการดำเนินโครงการที่ผ่านมาทำให้ท้องถิ่นลดปัญหาขยะสะสมในพื้นที่ ทำให้ท้องถิ่นมีเวลาและสามารถนำบุคลากรไปพัฒนาด้านอื่นได้ดียิ่งขึ้น สามารถเพิ่มรายได้ต่อหัวประชากรในชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่รอบโรงไฟฟ้าได้ จากการจ้างแรงงานท้องถิ่นจำนวน 200 คน/ปี

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
การจ้างแรงงานท้องถิ่น	500,000	(บริษัท ข, 2559)
รวม	**500,000**	

3) ผลประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อม

กรรมการผู้จัดการบริษัท ข ได้กล่าวว่า ปัญหาขยะเป็นปัญหาที่สะสมสร้างภาระให้แก่ท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน พื้นที่ใช้ฝังมูลฝอยก็จะมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างต่อเนื่องทั้งด้านกลิ่น น้ำเสีย ซึ่งส่วนมากดำเนินการโดยไม่ถูกหลักสุขาภิบาล ขาดการควบคุมอย่างต่อเนื่อง การดำเนินโครงการจึงลดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชนได้ อีกทั้งโครงการยังได้ดำเนินการภายใต้การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ที่กำหนดมาตรการให้หน่วยงานราชการกำกับดูแลตลอดการดำเนินโครงการ ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบปริมาณ CO2 ก่อนมีโครงการกับหลังมีโครงการสามารถลดและกักเก็บ CO_2 โดยรวมได้ 15,424.73 ตันคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า (บริษัท ข, 2559) การดำเนินโครงการจึงช่วยให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น

รายการ	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
มูลค่าคาร์บอนเครดิตจากก๊าซ CO_2 ที่ลดลงได้	15,424.73 x 9.61 = 148,231.65	(บริษัท ข, 2559) -ราคาเฉลี่ยคาร์บอนเครดิตจากก๊าซ CO_2 ที่ลดลงได้ 1 ปี ย้อนหลัง = 9.61 บาท/ตัน (Carbon price, 2016)
รวม	**148,231.65**	

4.2.5 การคำนวณ SROI

รายการ	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
ต้นทุนรวม	2,275,493,000/15 + 71,910,000 = 223,609,533	ต้นทุนคงที่คำนวณจากอายุการใช้งานเครื่องจักร 15 ปี
ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม	381,571,800 + 500,000 + 148,231.65 = 382,220,031.65	
SROI	**1.71**	

การที่ผล SROI มีค่า > 1 เนื่องมาจากผลประโยชน์โดยรวมด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่ได้จากการแปลรูปขยะเป็นพลังงานของโรงไฟฟ้า ข มีค่ามากกว่าต้นทุนรวมในการก่อสร้างและดำเนินการโรงไฟฟ้า

ผลตอบแทนทางสังคมโรงไฟฟ้าพลังงานชีวภาพ

ข้อมูลพื้นฐานโรงไฟฟ้าพลังงานชีวภาพ

ก๊าซชีวภาพ (Biogas หรือ Digester gas) หรือ ไบโอก๊าซ คือ ก๊าซที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่ได้จากการย่อยสลายสารอินทรีย์ภายใต้สภาวะที่ปราศจากออกซิเจน โดยทั่วไปจะหมายถึง ก๊าซมีเทน ที่เกิดจากการหมัก (Fermentation) ของอินทรีย์วัตถุ ซึ่งประกอบด้วย ปุ๋ยคอก โคลนจากน้ำเสีย หรือของเสียชีวภาพจากอาหารสัตว์ภายใต้สภาวะไม่มีออกซิเจน (Anaerobic) องค์ประกอบส่วนใหญ่ คือ ก๊าซมีเทน (CH_4) ประมาณ 50-70% และก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO_2) ประมาณ 30-50% ส่วนที่เหลือเป็นก๊าซชนิดอื่น ๆ เช่น ไฮโดรเจน (H_2), ไฮโดรเจนซัลไฟด์ (H_2S), ไนโตรเจน (N_2) และไอน้ำ หลักการผลิตก๊าซชีวภาพ คือ สารอินทรีย์จะถูกย่อยสลายโดยกลุ่มจุลินทรีย์ในสภาวะไร้อากาศ (ไร้ออกซิเจน) โดยสารอินทรีย์โมเลกุลใหญ่ เช่น คาร์โบไฮเดรต โปรตีน และไขมัน จะถูกย่อยสลายโดยจุลินทรีย์กลุ่มที่เปลี่ยนสารอินทรีย์โมเลกุลใหญ่ให้เป็นกรดอินทรีย์ขนาดเล็ก เช่น น้ำตาลโมเลกุลเดี่ยว กรดอะมิโน กรดไขมัน เป็นต้น กลุ่มแบคทีเรียที่สร้างกรดอะซิติกจะเปลี่ยนกรดอินทรีย์ขนาดเล็กให้เป็นกรดอะซิติกและก๊าซไฮโดรเจน และขั้นตอนสุดท้ายกลุ่มแบคทีเรียจะสร้างมีเทนโดยเปลี่ยนกรดอะซิติกและไฮโดรเจนให้กลายเป็นก๊าซมีเทนและก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (หรือก๊าซชีวภาพ) ซึ่งก๊าซดังกล่าวที่เกิดขึ้นจะลอยตัวขึ้นเหนือผิวน้ำ และจะถูกรวบรวมนำไปใช้ผลิตพลังงานทดแทนต่อไป โดยปกติการกำจัดค่า Chemical Oxygen Demand (COD) 1 กิโลกรัม จะสามารถผลิตก๊าซชีวภาพได้ 0.3-0.5 ลบ.ม. ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของน้ำเสียแต่ละประเภท โดยก๊าซมีเทนจะมีค่าความร้อนประมาณ 39.4 เมกะจูล/ลบ.ม. สามารถใช้ทดแทนน้ำมันเตาได้ 0.67 ลิตร ซึ่งเทียบเท่าพลังงานไฟฟ้า 9.7 kWh (กระทรวงพลังงาน, 2554) การใช้ก๊าซชีวภาพในการผลิตพลังงานกล/ไฟฟ้าเป็นรูปแบบการนำก๊าซชีวภาพไปใช้ประโยชน์ โดยการนำไปผลิตเป็นพลังงานกล/ไฟฟ้าสามารถใช้งานได้ง่าย โดยเฉพาะเมื่อผลิตเป็นไฟฟ้าแล้ว สามารถนำไปใช้งานได้สะดวก แหล่งวัตถุดิบที่เหมาะสมสำหรับการผลิตก๊าซชีวภาพ ได้แก่ ขยะชุมชน ในส่วนของขยะอินทรีย์ ของเสียจากอุตสาหกรรม ได้แก่ น้ำเสียจากโรงงานแป้งมันสำปะหลัง โรงงานเบียร์ โรงงานผลไม้กระป๋อง โรงงานผลิตน้ำมันปาล์ม โรงงานเบียร์ โรงงานน้ำตาล เป็นต้น และของเสียที่เป็นกากตะกอนที่เป็นส่วนของสารอินทรีย์ ของเสียจากการเกษตร ได้แก่ น้ำเสียจากฟาร์มเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู วัว ไก่

ข้อมูลพื้นฐานกรณีศึกษา

บริษัท ค ทำการผลิตไฟฟ้าจากก๊าซชีวภาพโดยใช้มูลสุกรในการหมัก โดยเป็นคอก 2 ชั้น ชั้นแรกเป็นโรงเรือนยกสูงสำหรับเลี้ยงหมูพันธุ์ ชั้นที่สองเป็นโรงเรือนพื้นสำหรับเลี้ยงหมูเล็ก มีการฉีดล้างมูลสุกรหลังการเก็บกวาดทำความสะอาดลงบ่อเพื่อผลิตก๊าซชีวภาพ 3 บ่อ ตามลำดับ คือ 1) บ่อต้นทางหรือบ่อพัก 2) บ่อดักทราย เพราะในมูลสัตว์มีดินหรือเศษอาหารติดอยู่ เช่น เศษมันสำปะหลัง และ 3) บ่อหมักแก๊ส 2 บ่อ มีขนาดกว้าง 10 เมตร ยาว 25 เมตร ลึก 5 เมตร มีผ้าคลุมที่มีเชือกรัดไว้ มีการตรวจสอบความตึงของผ้า ถ้าตึงมากจะเสี่ยงต่อการระเบิดโดยเฉพาะฤดูร้อนจึงมีระบบระบายแก๊สที่กักเก็บไว้ออกโดยเครื่องซ่อมบำรุงเพื่อลดความตึงและมีตัวเผาไหม้แก๊สที่ถูกระบายออกมาเพื่อป้องกันอันตราย และจะมีการกรองแก๊สไข่เน่าก่อนเข้าเครื่อง Generator เพราะแก๊สไข่เน่าจะทำให้อายุการใช้งานเครื่องลดลง โดยเครื่อง Generator ขนาด 260 kVa

มีระบบแอร์ไดร์เวอร์ระบายความร้อน ผลิตไฟฟ้าได้ประมาณ 75,000 เมกะวัตต์ ต่อเดือน ทดแทนค่าไฟฟ้าของฟาร์มได้ 200,000 บาท ต่อเดือน ครึ่งหนึ่งจากเดิมที่ต้องจ่ายค่าไฟฟ้า 400,000 บาท โดยการทำงาน 8 ชั่วโมงต่อวัน ประมาณ 30 วันต่อเดือน หยุดพักประมาณ 7 วันต่อเดือน เช่น กรณีการล้างใส่กรอง หรือ ระบบ เป็นต้น

ต้นทุน

ข้อมูลด้านต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปรของกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ website และแบบประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment: SROI Index)

1) ต้นทุนคงที่

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท)	หมายเหตุ
ค่าอุปกรณ์ เครื่องจักร	3,000,000	ได้แก่ เครื่อง Generator มีอายุการใช้งาน 5 - 7 ปี (บริษัท ค, 2559)
ค่าก่อสร้าง (บ่อหมักก๊าซชีวภาพ 2 บ่อ)	14,000,000	บริษัท ค (2559)
รวม	**17,000,000**	

2) ต้นทุนผันแปร

รายการลงทุน	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
ค่าจ้างผู้ดูแลฟาร์มหมู	180,000	บริษัท ค (2559)
ค่าน้ำมันเครื่อง และค่าดูแลหัวเทียน	240,000	บริษัท ค (2559)
รวม	**420,000**	

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ในการผลิตไฟฟ้าจากก๊าซชีวภาพโดยใช้มูลสุกรของบริษัท ค สามารถลดค่าไฟฟ้าในฟาร์มสุกรจากเมื่อยังไม่มีการติดตั้งระบบการผลิตไฟฟ้าจากก๊าซชีวภาพได้ประมาณ 2,400,000 บาทต่อปี และลดค่าน้ำมันดีเซลที่ใช้กับเครื่องปั่นไฟฟ้าภายในฟาร์มเลี้ยงสุกรได้ 33,000 บาท/ปี

1) ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

รายการ	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
ลดค่าไฟฟ้าในฟาร์มสุกร	2,400,000	บริษัท ค (2559)
ลดราคาน้ำมันดีเซลที่ใช้กับเครื่องปั่นไฟฟ้าภายในฟาร์มเลี้ยงสุกร	33,000	ลดได้ 6 ลิตรต่อวัน ระยะเวลา 7 เดือนต่อปี ราคาดีเซล 26 บาท/ลิตร (บริษัท ค, 2559)
รวม	**2,433,000**	

2) ผลประโยชน์ทางสังคม

เกิดการจ้างงานคนในพื้นที่เป็นคนงานเฝ้าฟาร์มหมู อีกทั้งมีการจำหน่ายเนื้อหมูให้กับชุมชนในราคาถูกลงเนื่องจากฟาร์มหมูสามารถลดต้นทุนในส่วนของค่าไฟฟ้าลงได้ โดยเนื้อหมูราคาถูกลง 0.20 บาท/กก. นอกจากนี้ชุมชนยังได้ประโยชน์จากการใช้น้ำที่เหลือจากการหมักก๊าซชีวภาพที่บริษัท ค ได้แจกจ่ายไปทำการเกษตร พบว่า สามารถบำรุงใบพืชได้ดีมาก เช่น การตัดแต่งกิ่งมะม่วงโดยใช้น้ำที่เหลือจากการหมักก๊าซมารดใบมะม่วงที่เกิดใหม่ ทำให้ใบใหม่สมบูรณ์มาก

รายการ	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
ค่าจ้างคนในชุมชนเฝ้าฟาร์มหมู	180,000	บริษัท ค (2559)
มูลค่าของน้ำเหลือทิ้งจากกระบวนการหมักก๊าซชีวภาพที่ผลิตได้เป็นปุ๋ยหมักสำหรับชุมชน	23,000 x 1.4 x 2.4 = 77,280	ผลิตได้ปีละ 23,000 ลิตร (บริษัท ค, 2559) น้ำหมักชีวภาพ 1 ลิตรเทียบเท่าปุ๋ยชีวภาพ 1.4 kg ปุ๋ยชีวภาพกิโลกรัมละ 2.4 บาท (ThaiFertilizer.com, 2560)
ราคาเนื้อหมูที่ลดลง	16,800	มูลค่าเนื้อหมูที่ลดลง 0.20 บาทต่อ kg เฉลี่ยหนักตัวละ 100 kg เลี้ยง 420 ตัว เลี้ยงหมู 2 รุ่น ใน 1 ปี (บริษัท ค, 2559)
รวม	**274,080**	

3) ผลประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อม

นำมูลสุกรที่เป็นของเหลือทิ้งจากฟาร์มมาใช้ประโยชน์ เนื่องจากก๊าซชีวภาพมีองค์ประกอบส่วนใหญ่ คือ ก๊าซมีเทน (CH_4) จึงใช้มูลค่าคาร์บอนเครดิตจากก๊าซมีเทนที่ลดลงได้ โดยเทียบค่าสัดส่วนเท่ากับก๊าซ LPG และดีเซลได้ 5.83 ตัน/ปี (Carbon price, 2016)

รายการ	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
มูลค่าคาร์บอนเครดิตจากก๊าซมีเทนที่ลดลงได้โดยเทียบค่าสัดส่วนเท่ากับก๊าซ LPG และดีเซล	5.83 x 9.61 = 56	บริษัท ค (2559) -ลดก๊าซ LPG และดีเซล ปริมาณเทียบเท่า CO_2 จำนวน 5.83 ตัน/ปี ราคาเฉลี่ย 1 ปี ย้อนหลัง 9.61บาท/ตัน
รวม	**56**	

การคำนวณ SROI

รายการ	มูลค่า (บาท/ปี)	หมายเหตุ
ต้นทุนรวม	17,000,000 /7 + 420,000 = 2,848,571.4	ต้นทุนคงที่คำนวณจากต้นทุนคงที่เฉลี่ยภายใต้อายุการใช้งานเครื่อง generator 7 ปี
ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม	2,433,000 + 274,080 + 56 = 2,707,136	
SROI	**2,707,136 / 2,848,571.4 = 0.95**	

การที่ผล SROI มีค่า < 1 เนื่องมาจาก การที่บริษัท ค ทำการผลิตไฟฟ้าจากก๊าซชีวภาพโดยใช้มูลสุกรจากบริษัท ค เองนั้น ประกอบกับการผลิตไฟฟ้าเพื่อใช้ในบริษัทเท่านั้น ทำให้ผลประโยชน์เกิดขึ้นในวงแคบโดยเป็นผลประโยชน์ในด้านการประหยัดไฟกับผลประโยชน์ทางสังคมในการสร้างอาชีพให้คนจำนวนน้อย และผลประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมจากมูลค่าคาร์บอนเครดิตจากก๊าซมีเทนเท่านั้น

สรุปผลวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน

ทำการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน ทำการวิเคราะห์ความสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นหลักการที่ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในการพัฒนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์/ ประเมินความเหมาะสมของโครงการพัฒนาด้านการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนแต่ละประเภท มีการกำหนดขั้นตอนโดยการกำหนดประเด็นในการประเมินตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่มีความสมดุล 3 ด้าน คือ ด้าน เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

พลังงานชีวมวล บริษัท ก (SROI = 3.06)		
ด้านเศรษฐกิจ	ด้านสิ่งแวดล้อม	ด้านสังคม
สามารถสร้างรายได้ให้แก่ ผู้ประกอบการ เกษตรกร ชุมชน เจ้าของวัตถุดิบ และบริษัทขนส่งวัตถุดิบ	สามารถลดก๊าซเรือนกระจก ลดการนำเข้าพลังงานฟอสซิล และลดเศษวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตรได้	สามารถเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยการการกระจายรายได้ให้กับชุมชน เป็นการสร้างรายได้และอาชีพให้กับชุมชน
พลังงานขยะ บริษัท ข (SROI = 1.71)		
ด้านเศรษฐกิจ	ด้านสิ่งแวดล้อม	ด้านสังคม
สามารถสร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบการ และลดค่ากำจัดขยะให้กับชุมชน	ลดการนำเข้าพลังงานฟอสซิล ลดปริมาณขยะในชุมชน	สามารถเพิ่มรายได้ต่อหัวประชากรในชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่รอบโรงไฟฟ้าได้
พลังงานชีวภาพ บริษัท ค (SROI = 0.95)		
ด้านเศรษฐกิจ	ด้านสิ่งแวดล้อม	ด้านสังคม
สามารถลดลดค่าไฟฟ้าให้ผู้ประกอบการ	สามารถลดก๊าซเรือนกระจก และลดการนำเข้าพลังงานฟอสซิล	สามารถเพิ่มรายได้ต่อหัวประชากรในชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า และผลิตปุ๋ยหมักสำหรับชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การประเมินผลตอบแทนทางสังคมถึงแม้ว่าเป็นการประเมินเบื้องต้นเท่านั้น สามารถใช้เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียนเกี่ยวกับผลกระทบจากการผลิตพลังงานจากหมุนเวียน 3 ประเภท ได้แก่ ชีวมวล ชีวภาพ และขยะ ซึ่งมีทั้งทางบวกและทางลบ และกรณีศึกษาที่ศึกษา 3 โรงไฟฟ้า สามารถใช้เป็นแนวทางให้แก่การผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียน

การประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนมีประโยชน์อย่างมาก ซึ่งจะทำให้เห็นภาพผลตอบแทนที่เกิดขึ้นในเชิงปริมาณอย่างชัดเจน โดยพิจารณา 3 ด้าน คือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ทางสังคม และผลประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อมรวมถึงผลตอบแทนที่ไม่สามารถเป็นเชิงปริมาณได้ โดยทั้ง 3 ด้านนี้จะมีความเกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการผลิตพลังงานหมุนเวียนอย่างยั่งยืนได้

เอกสารอ้างอิง

Akella, A. K., Saini, R. P., & Sharma, M. P. (2009). Social, economical and environmental impacts of renewable energy systems. Renewable Energy, 34(2), 390–396. https://doi.org/10.1016/j.renene.2008.05.002

Williams, J. F., & Parker, J. C. (2010). Measuring the sustainable return on investment (SROI) of waste to energy. In *Proceedings of the 18th Annual North American Waste-to-Energy Conference–NAWTEC, Orlando*.

Carbon Price. (2016.) *"CER Market,"* http://www.carbonplace.eu/info-commodities-CER [16 August 2017].

กระทรวงพลังงาน. (2554). คู่มือการพัฒนาและการลงทุนผลิตพลังงานก๊าซชีวภาพ. ค้นวันที่ 10 พฤศจิกายน2560 จาก http://webkc.dede.go.th/testmax/node/78

กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. (2560). *พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2560 (ฉบับที่ 2).* ค้นวันที่ 10 มกราคม 2561 จาก http://www.uthailocal.go.th/govdoc_detail.php?id=5612

วิสาขา ภู่จินดา. (2554). *มาตรการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของโรงไฟฟ้าพลังงานหมุนเวียน.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วิสาขา ภู่จินดา. (2555). *การบริหารจัดการพลังงานหมุนเวียนเพื่อผลิตพลังงานใช้ในระดับชุมชนและระดับครัวเรือน.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สำนักงาน กศน. 2560. *จำนวนครัวเรือนตำบลทับกวาง.* ค้นวันที่ 31 ตุลาคม 2560 จาก http://202.29.172.133/DSMIS/palace_infra2.php?proid=&province_id=&amphur_id=&sch=1219020002

เสริมพันธุ์ สุนทรชาติ, 2556. *ไดออกซิน (Dioxins).* กลุ่มงานพิษวิทยาและชีวเคมี สถาบันสุขภาพสัตว์แห่งชาติ

สำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน (2560). *สถานการณ์ราคาน้ำมัน.* ค้นวันที่ 26 สิงหาคม 2560 จาก http://www.eppo.go.th/index.php/th/petroleum/oil/status-oil-price?orders[publishUp]=publishUp&issearch=1

อภิชาติ คงแป้น. (2557). *ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมจากการลงทุนระบบก๊าซชีวภาพจากฟาร์มสุกร กรณีศึกษา: ตำบลท่ามะนาว อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี.* ส่วนพลังงานชุมชน ฝ่ายกิจการเพื่อสังคม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน).

ThaiFertilizer.com. (2560). *ราคาปุ๋ยหมักชีวภาพวันนี้.* ค้นวันที่ 16 พฤศจิกายน 2560 จาก http://www.thaifertilizer.com/organic-fertilizer-price

การใช้พลังงานและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของบ้านประกอบสำเร็จของการเคหะแห่งชาติ

อรรจน์ เศรษฐบุตร*
สุริยน ศิริธรรมปิติ**

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย **"โครงการศึกษาการจัดทำบ้านประกอบสำเร็จ (knock down) เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับประชาชน"** ซึ่งครอบคลุมการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการทั้งทางด้านเทคนิค การลงทุน และด้านสังคม จนถึงการจัดทำแบบบ้าน และประเมินราคา สำหรับ 4 ภูมิภาค โดยแบบบ้านจะใช้เป็นบ้านฉุกเฉินในเหตุภัยพิบัติได้ แต่ก็ยังใช้งานยาวนานสืบต่อไปได้ด้วย ซึ่งต้องมีลักษณะเฉพาะทางด้านภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และมีราคาประหยัด ก่อสร้างง่าย มีความน่าอยู่น่าสบาย ประหยัดพลังงาน และลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ออกแบบบ้านสำหรับ 4 ภูมิภาค โดยแต่ละภาคจะมีบ้านชั้นเดียว บ้านชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง และบ้าน 2 ชั้น โดยมีพื้นที่ประมาณ 36 – 72 ตารางเมตร ผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรมช่วยจำลองการระบายอากาศ ระดับแสงสว่างธรรมชาติ การใช้พลังงาน และการปล่อยก๊าซเรือนกระจก สำหรับการก่อสร้างด้วยวัสดุ 8 ทางเลือก ผลการศึกษาพบว่า วัสดุฉนวนโฟมและกระจกประสิทธิภาพสูงจะช่วยประหยัดพลังงานได้ดีกว่าผนังคอนกรีตสำเร็จรูป แต่เมื่อประเมินการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดช่วงชีวิตอาคาร กลับพบว่าวัสดุฉนวนโฟมมีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในกระบวนการผลิตสูงกว่าวัสดุก่อสร้างทั่วไป ทำให้มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดช่วงชีวิตอาคารสูงกว่า

คำสำคัญ: บ้านประกอบสำเร็จ บ้านประหยัดพลังงาน การปล่อยก๊าซเรือนกระจก

* คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เลขที่ 254 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330
อีเมล: atch.s@chula.ac.th

Energy Consumption and Green House Gas Emission of Knock Down House of the National Housing Authority

Atch Sreshthaputra*
Suriyon Sirithampiti**

Abstract

The paper is a part of the research entitled "Study of Knock Down Houses for Thai People", which consists of feasibility studies of technique, investment opportunity, and social acceptance. The scope of work also includes design and construction and budget document preparations for four regions of Thailand. The design must not be used only for temporary shelters in case of disaster but can also used as permanent houses. Therefore, it must be appropriate for different climatic, geological, and vernacular settings. The houses must be economical, easy to build, comfortable, energy efficient, and they can help reduce the Greenhouse gas emission. From the data collections, the research team designed 3 types of houses – one-story single house, one-story single house with elevated floor, and two-story house for 4 regions with the construction areas of 36-72 sq.m. Computer simulations of natural airflow, daylight, energy consumption, and greenhouse gas emission were performed for eight optional materials. The results showed that foam insulation and high-efficiency glazed windows help save energy far superior than using typical materials; however, the total life-cycle greenhouse gas emission suggested the opposite. Foam insulation uses more energy for production causing the life-cycle greenhouse gas emission to be higher than typical construction materials.

Keywords: knock down house, energy efficient house, greenhouse gas emission

* Faculty of Architecture. Chulalongkorn University
254 Phayathai Road, Wangmai, Pathumwan, Bangkok 10330, THAILAND.
E-mail: atch.s@chula.ac.th

บทนำ

ทฤษฎีของการออกแบบก่อสร้างบ้านประกอบสำเร็จหรือบ้านถอดประกอบได้ คือแนวคิดเรื่องการประยุกต์ระบบการผลิตที่ขึ้นตรงกับการผลิตแบบรวมศูนย์ที่โรงงาน (Capital Intensive) แล้วจึงนำไปประกอบใช้งานในจุดที่ต้องการ ซึ่งแตกต่างกับการผลิตแบบใช้แรงงานเป็นหลัก (labor Intensive) ที่เน้นการผลิตที่สถานที่ที่ใช้งาน จึงต้องมีแรงงานที่มีฝีมือและเครื่องจักรกระจายอยู่ตามสถานที่ก่อสร้าง ทำให้การผลิตไม่มีประสิทธิภาพ เสียเวลาเคลื่อนย้ายแรงงานและเครื่องจักร สูญเสียเศษวัสดุ เพราะไม่คุ้มค่าต่อการขนขยะจากเศษวัสดุกลับไปที่โรงงานผลิต และในที่สุดก็ทำให้ค่าก่อสร้างของบ้านที่เป็นแบบ labor intensive สูงขึ้น ดังนั้น หากการผลิตบ้านถอดประกอบได้หรือ knock down ถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาของการผลิตแบบ labor intensive สิ่งที่ได้จากการพัฒนาระบบบ้านประกอบสำเร็จก็ต้องแก้ปัญหาทุกข้อของการก่อสร้างแบบเดิมได้ โดยสามารถลดความจำเป็นต่อไปนี้

- ความจำเป็นที่จะต้องมีแรงงานที่มีฝีมือประจำ ณ สถานที่ก่อสร้าง
- ความจำเป็นที่จะต้องมีเครื่องมือผลิตหรือติดตั้งที่ซับซ้อน ราคาแพง ณ สถานที่ก่อสร้าง
- ความจำเป็นที่จะต้องขนขยะหรือเศษวัสดุออกจากสถานที่ก่อสร้างบ้าน
- ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยผู้ออกแบบเพื่อปรับแก้หน้างานก่อสร้าง

นอกจากนี้ ทฤษฎีของบ้านประกอบสำเร็จจะเน้นเรื่องความพิเศษของระบบบ้านที่สามารถถอดได้แล้วประกอบใหม่ได้อีกครั้ง จึงหมายความว่าบ้านที่จะสร้างนี้จะต้องมีชิ้นส่วนขนาดเล็ก น้ำหนักเบา เคลื่อนย้ายไปประกอบได้อีกหลาย ๆ ครั้ง และปราศจากวัสดุเคลือบหรือวัสดุหล่อที่ทำให้ชิ้นส่วนต่าง ๆ หลอมเป็นเนื้อเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีของบ้านประกอบสำเร็จจึงเป็นทฤษฎีที่มีความเกี่ยวเนื่องกับทฤษฎีของความยั่งยืน (Sustainability) หรือการก่อสร้างอาคารเขียวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บ้านประกอบสำเร็จจึงไม่เพียงช่วยประหยัดวัสดุหรือพลังงานในการผลิตวัสดุอย่างเดียว แต่ยังต้องพิจารณาถึงพลังงานที่ใช้ หรือการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดชั่วอายุ (Life-cycle GHG emission) บ้าน knock down ที่จะพัฒนาออกมาจึงต้องคำนึงความน่าอยู่น่าสบายเพื่อให้ผู้อยู่อาศัยสามารถลดการใช้เครื่องปรับอากาศเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์พลังงานตลอดชั่วอายุของบ้าน ซึ่งจากการศึกษาโดยอรรจน์ เศรษฐบุตร (2554, 2555) พบว่า การปล่อยก๊าซเรือนกระจกในการสร้างบ้านพักอาศัยจะมีค่าประมาณ 43% ของค่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดชั่วอายุบ้าน 30 ปี ในขณะที่อีก 57% มาจากการใช้พลังงานในช่วงใช้งานอาคาร ซึ่งสำหรับอากาศร้อนชื้นของประเทศไทย มากกว่าครึ่งของปริมาณการใช้ไฟฟ้าจะมาจากเครื่องปรับอากาศ โดยทั้งนี้ การถ่ายเทความร้อนผ่านเปลือกอาคารจะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ส่งผลให้เกิดภาระการทำความเย็นในบ้านพักอาศัยของไทย (ศักดา เชี่ยวนันทวงศ์ และคณะ, 2550)

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ต้องการทำการประเมินผลการใช้พลังงานและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดช่วงชีวิตอาคารของบ้าน knock down ของการเคหะแห่งชาติ ที่ออกแบบเน้นการประหยัดพลังงานโดยก่อสร้างด้วยวัสดุประหยัดพลังงานชนิดต่าง ๆ สำหรับแบบบ้านพักอาศัยขนาดเล็กชั้นเดียว พื้นที่ใช้สอยประมาณ 32 ตารางเมตร ที่จะนำไปสร้างใน 4 เขตภูมิอากาศของประเทศไทย โดยมีผู้อาศัยเป็นกลุ่มผู้มีรายได้น้อยที่ไม่ได้ใช้พลังงาน หรือไม่ได้ใช้เครื่องปรับอากาศในบ้านมากนัก

แนวคิดการออกแบบบ้านเขตร้อน

ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตใกล้เส้นศูนย์สูตร ที่มีสภาพอากาศแบบร้อนชื้นตลอดทั้งปี โดยช่วงเดือนเมษายนจะเป็นเวลาที่อากาศร้อนมากที่สุดเพราะดวงอาทิตย์จะทำมุมตั้งฉากกับพื้นโลกบริเวณประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว จากข้อมูลอากาศของกรมอุตุนิยมวิทยา อุณหภูมิอากาศโดยเฉลี่ยของประเทศไทยจะมีค่าประมาณ 28 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดอยู่ระหว่าง 31-35 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดอยู่ระหว่าง 20-25 องศาเซลเซียส ค่าความแตกต่างของอุณหภูมิระหว่างกลางวันและกลางคืนมีค่าประมาณ 7-11 องศาเซลเซียส

ทางด้านความชื้นของอากาศ โดยทั่วไปปริมาณความชื้นในอากาศจะมีอยู่ระดับสูง โดยมีความชื้นสัมพัทธ์เท่ากับ 74% ในขณะที่ค่าเฉลี่ยความชื้นสัมพัทธ์สูงสุดจะอยู่ที่ 90-94% และค่าเฉลี่ยต่ำสุดอยู่ที่ 53-70% ในส่วนของการแผ่รังสีอาทิตย์ พบว่าจะมีปริมาณที่สูงสุดในเดือนเมษายนที่ประมาณ 2,000 Btu/ft^2 ต่อวัน ซึ่งทำให้เดือนเมษายนเป็นเดือนที่มีอากาศร้อนที่สุด ในส่วนของปริมาณน้ำฝน จากการที่ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตมรสุมจึงทำให้ได้รับอิทธิพลของพายุฝนโดยตลอดทั้งปี ซึ่งค่าเฉลี่ยปริมาณน้ำฝนจะสูงถึง 1,500 – 1,600 มิลลิเมตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงเดือนสิงหาคมและเดือนกันยายน มักจะมีปริมาณน้ำฝนสูงถึง 400 มิลลิเมตรต่อเดือน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมในหลายภูมิภาค (การเคหะแห่งชาติ, 2558)

ในเขตตัวเมือง อุณหภูมิอากาศในตัวเมืองใหญ่เช่น กรุงเทพฯ ได้สูงขึ้นกว่าที่เคยเก็บสำรวจโดยนักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ. 1840 (อรรจน์ เศรษฐบุตร, 2557) ประมาณ 3-4 องศาเซลเซียส และมีแนวโน้มว่าจะสูงขึ้นอีกในอนาคต ส่งผลทำให้บ้านเรือนในเขตเมืองจะใช้พลังงานเพื่อทำความเย็นเพิ่มขึ้นอีก 15% (ณัฏฐา ตระกูลไทย และอรรจน์ เศรษฐบุตร, 2559) การพัฒนาเมืองในช่วงที่ผ่านมาได้ทำให้อากาศเมืองร้อนขึ้นด้วยปรากฏการณ์ที่นักวิทยาศาสตร์เรียกว่า “ปรากฏการณ์เกาะร้อนเมือง” หรือ Urban Heat Island ที่เกิดจากการที่พื้นที่สีเขียว ต้นไม้ ถูกทำลายไปและแทนที่ด้วยคอนกรีตและสิ่งปลูกสร้าง รังสีอาทิตย์จึงสะสมในพื้นที่เมืองมากขึ้น และเกิดอากาศร้อนอบอ้าวจนถึงกลางคืน ค่าเฉลี่ยอุณหภูมิเมืองจึงสูงขึ้น ซึ่งส่งผลต่อสภาวะน่าสบายของผู้อยู่อาศัยในเขตเมืองที่ต้องใช้เครื่องปรับอากาศมากขึ้น

เมื่อพิจารณาปัจจัยสภาวะน่าสบายของมนุษย์ร่วมกับสภาพอากาศแบบร้อนชื้น จะพบว่า นอกจากอุณหภูมิอากาศเฉลี่ยที่สูงตลอดทั้งวัน ที่นำมาสู่ความไม่น่าสบายแล้ว ความชื้นในอากาศที่สูงยังทำให้รู้สึกอึดอัดเพราะเหงื่อและความเปียกชื้นบนผิวหนังไม่สามารถระบายออกไปได้โดยง่าย ซึ่งวิธีการแก้ไขโดยการออกแบบอาคารในเขตร้อนชื้นก็คือจะต้องบังแดดให้ได้อย่างเต็มที่เพื่อลดความร้อน และต้องเพิ่มความเร็วลมผ่านผิวกายให้ได้มากที่สุดเพื่อช่วยลดความรู้สึกอึดอัดเนื่องมาจากความเปียกชื้นที่ผิวหนัง และเพื่อให้เหงื่อสามารถระเหยออกไปได้โดยเร็วด้วยลมที่แรงขึ้น นั่นคือเหตุผลที่อาคารพื้นถิ่นในเขตร้อนชื้น เช่น เรือนไทยที่มีชายคายื่นยาวเพื่อบังแดด ในขณะเดียวกันก็ออกแบบผังให้โปร่งรับลมธรรมชาติอย่างเต็มที่ ดังนั้นการออกแบบบ้านน่าสบายในประเทศไทยเพื่อลดการใช้พลังงาน จึงต้องคำนึงถึงสภาพอากาศ แดด ลม ฝน อย่างเต็มที่ก่อนที่จะใช้ระบบปรับอากาศ

ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดแนวคิดการออกแบบบ้านพักอาศัยผู้มีรายได้น้อยให้มีความน่าสบายด้วยวิธีธรรมชาติ (Passive) ก่อนที่จะไปพึ่งพาระบบปรับอากาศ ซึ่งหลักการออกแบบ passive จะประกอบด้วย การหลีกเลี่ยงความร้อน (heat avoidance) การระบายอากาศวิธีธรรมชาติ และการลดการสะสมความร้อนที่ปรึกษาพยายามออกแบบโดยหลีกเลี่ยงความร้อนจากรังสีอาทิตย์เป็นหลักด้วยการวางผังอาคารให้อาคารมีชานเรือนที่มีหลังคาคลุมทางด้านทิศใต้ เพื่อป้องกันความร้อนจากรังสีอาทิตย์ตลอดทั้งวัน การออกแบบหลังคาจึงพยายามต่อชายคายื่นออกมาให้ลึกที่สุดโดยมีเสารับ และกำหนดให้พื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่นั่งทำงานภายนอกบ้าน ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในบ้านไทยทุกภูมิภาคดังภาพที่ 1-3

ภาพที่ 1: การสร้างบรรยากาศชานหน้าบ้านที่มีหลังคาคลุมกันแดดกันฝน สำหรับนั่งเล่น นั่งทำงานทั่วไป บ้านภาคกลาง

ที่มา: www.facebook.com/PrincessOfNapier

ภาพที่ 2: การสร้างบรรยากาศชานหน้าบ้านที่มีหลังคาคลุมกันแดดกันฝน สำหรับนั่งเล่น นั่งทำงานในบ้านภาคใต้

ที่มา: http://www.bloggang.com/data/chaiwat4u/picture/1277731909.jpg

ภาพที่ 3: การสร้างบรรยากาศชานหน้าบ้านที่มีหลังคาคลุมกันแดดกันฝน สำหรับนั่งเล่น นั่งทำงานในบ้านภาคอีสาน
ที่มา: http://www.sadoodta.com/files/field/image/hueankalasin-025.jpg

ในประเด็นการระบายอากาศวิธีธรรมชาติ บ้านที่ใช้งานกลางวันจะใช้ห้องชั้นล่างเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการออกแบบผังเรือนให้โปร่งโล่ง ให้ห้องนั่งเล่นและห้องนอนสามารถทะลุถึงกันเกิดเป็นการระบายอากาศแบบทะลุผ่าน (Cross Ventilation) โดยกำหนดให้มีประตูบานใหญ่เปิดเชื่อมห้องนอน และห้องนั่งเล่นในแบบของคอนโดมีเนียมแบบสตูดิโอ ก็จะสามารถแก้ปัญหาการระบายอากาศของห้องชั้นล่างได้ สำหรับชั้นบน ถึงแม้จะไม่สามารถออกแบบให้เป็น cross ventilation ได้ทุกห้อง แต่อย่างน้อยทุกห้องก็สามารถได้รับการระบายอากาศแบบ 2 ด้าน (Two-sided ventilation) ซึ่งถือว่ายังมีประสิทธิภาพการระบายอากาศที่ดีพอสมควร

ทางด้านการลดการสะสมความร้อนของตัวบ้าน นอกจากการระบายความร้อนที่อาจจะสะสมในเวลากลางวันออกไปแล้ว การใช้วัสดุสำหรับบ้านเขตร้อนให้น่าสบายไม่ร้อนอบอ้าวสะสมความร้อนไปถึงในเวลากลางคืน ก็คือการใช้วัสดุที่มีมวลอุณหภาพ (thermal mass) ที่ต่ำ ซึ่งในเบื้องต้น ผู้วิจัยได้เลือกใช้วัสดุเปลือกอาคารทางเลือกหลายชนิดเพื่อ ทำการศึกษาต่อไป ซึ่งนอกจากวัสดุประเภทคอนกรีต หรืออิฐ แล้วยังมีวัสดุเบาที่เป็นโครงอลูมิเนียมปิดด้วยไม้เทียมที่ปิดผิวด้านนอก และผนังชั้นในทำด้วยวัสดุผสมระหว่างคอนกรีตและเม็ดโฟมซึ่งมีค่าการกันความร้อนที่ดีกว่าผนังทั่วไป และมีมวลหนักปานกลางที่ทำให้มีความรู้สึกแข็งแรงเมื่อสัมผัส หรือเจาะตะปูติดรูปภาพ หรือชั้นวางของได้

นอกจากนี้ ในกรณีที่เป็นบ้าน 2 ชั้น มีห้องนอนอยู่ชั้นบน ห้องนั่งเล่น ทานอาหารอยู่ชั้นล่าง หากผู้อาศัยไม่กังวลเรื่องความรู้สึกแข็งแรงของผนังห้องนอนชั้นบน ผนังห้องนอนชั้นบนทั้งหมด สามารถใช้ผนังเบาได้เต็มที่โดยไม่ต้องมีใส่กลางที่เป็นมวลหนาหนัก ทั้งนี้ จากการศึกษาของ คำรน สุทธิ (2554) พบว่า ผนังห้องนอนที่ใช้งานเวลากลางคืนควรจะเป็นผนังมวลเบาแบบผนังเรือนไทย เพราะจะเย็นตัวอย่างรวดเร็วในเวลาค่ำเมื่อไม่มีรังสีอาทิตย์แล้ว ในขณะที่ผนังก่ออิฐ หรือผนังคอนกรีตจะสะสมความร้อนจากเวลากลางวันไปถึงกลางคืน ซึ่งไม่เหมาะแก่การนำมาใช้กับห้องนอนของบ้านที่ไม่ปรับอากาศ

หากสามารถป้องกันความร้อนได้ ทำให้อาคารมีความเย็นในเวลากลางคืนก่อนเข้านอน ก็จะสามารถเปิดเครื่องปรับอากาศเพียงเล็กน้อย แต่ยังคงทำให้ห้องมีความน่าสบายได้ ตัวอย่างเช่น ถ้าหากมีห้อง ๆ หนึ่ง ที่ต้องติดตั้งเครื่องปรับอากาศขนาดสองตัน แต่ถ้ามีการปลูกต้นไม้เพื่อช่วยบังแดดที่หน้าต่าง รวมทั้งติดตั้งฉนวนกันความร้อนที่ฝ้าเพดานห้อง ห้องนั้นอาจจะต้องการเครื่องปรับอากาศที่มีขนาดลดลงเหลือเพียงหนึ่งตันก็เพียงพอที่จะทำให้มีความน่าสบายได้ ซึ่งจะเห็นว่าขนาดของเครื่องปรับอากาศยังขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิอากาศพื้นถิ่นในแต่ละเขตด้วย เขตร้อนชื้นมักจะต้องใช้เครื่องปรับอากาศมากกว่าเขตอบอุ่น ซึ่งสำหรับประเทศไทย จำเป็นที่จะต้องเข้าใจลักษณะภูมิอากาศตลอดปี ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในเรื่องการจำลองการใช้พลังงานของอาคารในแต่ละภูมิภาค

การวิเคราะห์แบบบ้านด้านการประหยัดพลังงาน

แนวความคิดการออกแบบเพื่อการประหยัดพลังงานสำหรับอาคารพักอาศัยเพื่อผู้มีรายได้น้อยในเขตร้อนชื้นนอกเหนือจากการออกแบบในแนวตอบรับธรรมชาติ เพื่อสร้างความน่าสบายตามที่ได้นำเสนอมาก่อนหน้านี้แล้ว ยังคงต้องพิจารณาว่าในช่วงเวลาที่อากาศร้อนจัด และผู้อยู่อาศัยจำเป็นต้องเปิดเครื่องปรับอากาศแล้ว ตัวอาคารจะป้องกันความร้อน หรือลดภาระการทำความเย็นลงได้อย่างไร หรือควรใช้วัสดุผนังหลังคาอย่างไรบ้าง การถ่ายเทความร้อนจะเกิดขึ้นเมื่อวัสดุผนัง หรือหลังคามีค่าการป้องกันความร้อนต่ำ ซึ่งสามารถแก้ไขได้ด้วยการเพิ่มค่าความเป็นเป็นฉนวนให้แก่ผนังหรือหลังคา ผนังที่ไม่มีฉนวน เช่น ผนังก่ออิฐฉาบปูนธรรมดา จะไม่สามารถกันความร้อนได้ดีเท่ากับผนังที่มีการติดตั้งฉนวนกันความร้อนประเภทใยแก้ว (fiberglass) หรือโฟมโพลียูรีเทน (Polyurethane–P.U.) แต่อย่างไรก็ดี การใส่ฉนวนกันความร้อนมิใช่วิธีที่ดีที่สุดวิธีเดียวในการป้องกันความร้อนเข้าสู่อาคาร เพียงแต่การใส่ฉนวนกันความร้อนนี้เป็นวิธีที่ง่ายและมีประสิทธิภาพสูงที่สุด จึงเป็นวิธีที่นิยมในการออกแบบบ้าน

ผู้ประกอบการทั่วไปมักจะเห็นว่าการใส่ฉนวนกันความร้อนเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ และลงทุนสูง เพราะถ้าหากอาคารได้รับการออกแบบที่ถูกวิธีตั้งแต่แรก ให้สอดคล้องกับทิศทางแดด ลม มีการจัดผังบริเวณที่เหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้ประหยัดค่าก่อสร้างในส่วนของฉนวนนี้ได้ในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม หากต้องการให้บ้านประหยัดพลังงานขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง การจัดวางอาคารให้รับกับทิศทางแดดลมก็อาจจะไม่เพียงพอที่จะทำให้บ้านเย็นลงจนน่าพอใจได้ ก็ต้องตัดสินใจลงทุนเพิ่มฉนวนกันความร้อน ซึ่งในการออกแบบบ้าน Knock Down นี้ *ผู้วิจัยได้พิจารณาความเหมาะสมแล้ว ประกอบกับการอ้างอิงผลงานวิจัยใหม่ ๆ จำนวนมากจึงเลือกที่จะติดตั้งฉนวนกันความร้อนบนฝ้าเพดานด้วยฉนวนกันความร้อนใยแก้วที่มีความหนา 6 นิ้ว มากกว่าการเน้นเพิ่มค่าการเป็นฉนวนให้แก่ผนังอาคาร* ทั้งนี้เพราะอาคารในเขตร้อนที่อยู่ในเขตศูนย์สูตร ด้วยมุมกระทำของดวงอาทิตย์ความร้อนจะเข้าสู่ภายในอาคารผ่านทางหลังคามากกว่าทางผนังอาคาร

นอกเหนือจากการนำความร้อน ก็คือการพาความร้อน (convection) ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อมีการเปิดหน้าต่างรับลมร้อนจากข้างนอก เข้าสู่ภายในห้องที่เย็นกว่า ลมที่พัดเข้ามาจะเป็นตัวกลางที่พัดพาเอาความร้อนเข้ามาสู่ตัวบ้าน ผู้อยู่อาศัยจะคุ้นเคยกับการเปิดหน้าต่างเพื่อให้ลมเย็นพัดเข้ามาภายใน และระบายความร้อนสะสมภายในออกไป แต่ในปัจจุบัน ในเขตตัวเมืองอากาศภายนอกอาจจะร้อนกว่าอากาศภายในตัวบ้าน ซึ่งไม่ควรเปิดหน้าต่างรับลมร้อน ดังนั้น ในกรณีที่อากาศข้างนอกบ้านร้อนกว่า แล้วผู้อยู่อาศัยไม่ต้องการเปิดหน้าต่างรับลมร้อน การส่งเสริมสภาวะน่าสบายที่ประหยัดพลังงาน จะต้องมีทางเลือก*ให้ผู้อยู่อาศัยสามารถปิดหน้าต่างแล้วเปิดพัดลมเพดานเพื่อสร้างการเคลื่อนไหวของอากาศภายในห้องแทน* ทั้งนี้เพราะว่าปัจจัยความสบายของมนุษย์นั้นมิได้ขึ้นอยู่กับอุณหภูมิของอากาศแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับอีกหลายปัจจัยเช่น ความชื้น และความเร็วลมที่พัดผ่านผิวกายอีกด้วย

กระบวนการถ่ายเทความร้อนที่สำคัญมากสำหรับอาคารในเมืองไทยอีกวิธีก็คือการแผ่รังสีความร้อนจากดวงอาทิตย์ (solar radiation) ซึ่งสามารถแยกอธิบายออกเป็นสองส่วน ได้แก่ การแผ่รังสีลงบนผิวผนังบ้านและการแผ่รังสีผ่านกระจกหน้าต่าง ชนิดแรกจะเกิดขึ้นเมื่อแสงแดดตกกระทบลงบนผิวผนังและหลังคาทึบแสง พลังงานความร้อนจากแสงแดดนี้จะถูกดูดกลืนและสะสมบนผิววัสดุอาคารทำให้ผิวอาคารร้อนขึ้น อาจจะสูงถึง 40-50 องศาเซลเซียส ความร้อนเหล่านี้ก็จะค่อย ๆ ทะลุผ่านเนื้อวัสดุเข้าไปในอาคารด้วยกระบวนการการนำความร้อน จนกระทั่งถึงภายในห้อง และก่อให้เกิดภาระการทำความเย็นที่เครื่องปรับอากาศต้องขับออกไป ซึ่งควรจะป้องกันความร้อนเข้าสู่อาคารชนิดนี้ได้โดยลดพื้นที่ที่รับแสงแดดตรง แต่มักจะทำได้ไม่ง่ายนัก เพราะจะต้องปลูกบ้านใต้ต้นไม้ใหญ่จึงจะป้องกันแดดได้ขนาดนั้น ถ้าหากไม่สามารถหลีกเลี่ยงแสงแดดร้อนที่ตกกระทบลงบนตัวบ้านได้ ก็จำเป็นจะต้องพยายามมิให้ผิวอาคารดูดกลืนความร้อนจากแสงแดดมากเกินไป ด้วยการใช้วัสดุอาคารสีอ่อน *ดังนั้นผิวหลังคาและผิวผนังของบ้าน Knock Down นี้ จะใช้สีอ่อนเป็นส่วนใหญ่เพื่อลดความร้อนจากการแผ่รังสี*

แนวคิดการออกแบบที่ผ่านมาเป็นเรื่องการป้องกันความร้อนผ่านผนังทึบ แต่อย่างไรก็ดี ยังมีความร้อนจำนวนมากที่ส่งผ่านกระจกหน้าต่าง โดยเฉพาะในบ้านสมัยใหม่ที่นิยมมีหน้าต่างกระจกผืนใหญ่ บ้านเหล่านี้จะรับแสงแดดอย่างเต็มที่และส่งผลต่อภาระการปรับอากาศจำนวนมาก ซึ่งการป้องกันการแผ่รังสีความร้อนผ่านกระจกจะต้องป้องกันแสงแดดที่มาจากดวงอาทิตย์ที่เป็นรังสีคลื่นสั้น (shortwave radiation) ซึ่งมีพลังการทะลุทะลวงสูง (ในรูปของแสง UV) จึงทะลุผ่านกระจกเข้ามาในห้องพร้อมกับคายออกเป็นรังสีคลื่นยาว หรืออินฟราเรด (ในรูปของรังสีความร้อน) รังสีอินฟราเรดนี้จะมีอำนาจทะลุทะลวงน้อย ไม่สามารถทะลุผ่านผนังกระจกเดิมได้ เพราะพลังงานส่วนหนึ่งกลายสภาพเป็นความร้อนดูดกลืนในผิวกระจก รังสีคลื่นยาวนี้จึงสะท้อนไปมาในห้องกระจกนี้ ซึ่งผลที่ตามก็คือปรากฏการณ์เรือนกระจก หรือ Greenhouse Effect ทำให้ภายในห้องร้อนอบอ้าวอย่างรวดเร็ว

นอกจาก Greenhouse Effect ที่เกิดขึ้นในห้องที่มีกระจกแล้ว รังสีบางส่วนจะตกกระทบ และเกิดเป็นความร้อนสะสมในผนังห้องและเฟอร์นิเจอร์ และปล่อยออกมาในเวลากลางคืน เมื่อผู้อยู่อาศัยเปิดเครื่องปรับอากาศ ดังนั้น ในเวลาค่ำนี้เครื่องปรับอากาศก็จะต้องทำความเย็นให้ทั้งผนังภายนอก ผนังภายใน เฟอร์นิเจอร์ นอกเหนือไปจากการทำความเย็นให้อากาศรอบตัวของผู้อยู่อาศัย เป็นการสิ้นเปลืองพลังงานเพื่อทำความเย็นจำนวนมาก *ด้วยเหตุนี้ ในแบบบ้าน Knock Down ที่นำเสนอนี้จึงออกแบบให้มีชายคายื่นยาวกันแดดหน้าต่างได้ในรูปแบบบ้านไทยร่วมสมัย* ซึ่งการป้องกันความร้อนจากแสงแดดที่ดีที่สุดคือการหลีกเลี่ยงแสงแดดตรง (Direct sun) ให้ได้เสียก่อน โดยต้องเริ่มจากการจัดวางพื้นที่ใช้สอย ให้สอดคล้องกับทิศทางแดด หลังจากนั้นก็ต้องออกแบบแผงกันแดดที่นอกจากจะกันแดดได้แล้ว ยังต้องดูสวยงาม ดูแลรักษาง่าย หลังจากนั้นจึงพิจารณาการเลือกใช้กระจกที่มีประสิทธิภาพสูง เพราะเป็นทางเลือกสุดท้ายที่มักจะมีราคาค่าก่อสร้างเริ่มต้นที่สูง แต่ไม่ต้องดูแลรักษามากเท่าใดนัก ครั้นเมื่อสามารถป้องกันความร้อนจากแสงแดดตรงได้แล้ว ต่อมาก็ต้องพิจารณาการป้องกันความร้อนจากรังสีกระจาย (diffuse radiation) ซึ่งแนวทางก็คือการลดมุมจากกระจกหน้าต่างที่มองเห็นท้องฟ้าลง ทั้งนี้เพราะว่าการที่ประเทศไทยอยู่ในเขตร้อนชื้น ท้องฟ้ามีเมฆมากตลอดเวลาส่วนใหญ่ของปี จึงมีการสะท้อนความร้อนบนท้องฟ้าและก้อนเมฆ *ดังนั้นท้องฟ้าจึงเป็นแหล่งการแผ่รังสีความร้อนจำนวนหนึ่งด้วย ซึ่งแนวทางป้องกันตรงจุดนี้จะไม่ยากเท่าการป้องกันแสงแดดตรง เพียงแต่ต้องใช้กระจกตัดแสงเพื่อช่วยลดความร้อนจาก Diffuse Radiation ลง*

ภาพที่ 4: การออกแบบชายคายื่นยาวของอาคารไทยที่ช่วยบังแดดและลด Diffuse radiation
ที่มา: อรรจน์ เศรษฐบุตร, 2557

การออกแบบที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

แนวความคิดการออกแบบเพื่อความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมของบ้าน knock down ที่นำเสนอนี้ คือ การออกแบบบ้านให้เป็นบ้านคาร์บอนต่ำ (low-carbon house) ซึ่งความหมายของบ้านคาร์บอนต่ำนี้ก็คือ การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดช่วงอายุของบ้าน โดยทั้งนี้ การปล่อยก๊าซเรือนกระจกของอาคารพักอาศัยจะแบ่งเป็น 3 ช่วงได้แก่ ช่วงการผลิตวัสดุก่อสร้างอาคาร (production) ช่วงการใช้อาคาร (operation) และช่วงการย่อยสลายทำลาย (disposal) จากการศึกษาโดย อรรจน์ เศรษฐบุตร (2555) และณัฏฐ์วิภา รุ่งเรืองธนาผล และ อรรจน์ เศรษฐบุตร (2560) พบว่า การปล่อยก๊าซเรือนกระจกของบ้านพักอาศัยในประเทศไทยประมาณ 46% เกิดจากการใช้วัสดุและการก่อสร้างเริ่มต้น ในขณะที่อีก 54% จะถูกปล่อยออกระหว่างที่มีการใช้สอยบ้าน ซึ่งก็คือการใช้พลังงานในบ้านนั่นเอง ดังนั้น การออกแบบบ้านที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมจึงจะต้องพิจารณาทั้งสองส่วน นั่นคือการลดการใช้วัสดุก่อสร้างที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกมาก และออกแบบบ้านให้น่าอยู่น่าสบายเพื่อลดการใช้พลังงานจากการปรับอากาศที่นำมาสู่การปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดการใช้งานบ้านเป็นเวลา 20-30 ปีต่อมา แนวคิดการออกแบบบ้านคาร์บอนต่ำนี้จึงสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

1. การลดผลกระทบจากภาวะเกาะเมืองร้อน (urban heat island)

2. การประหยัดพลังงาน (energy conservation)

3. การผลิตพลังงานทดแทน (renewable energy)

4. การประหยัดวัสดุอาคาร (materials efficiency)

5. การลดขยะจากการรื้อถอนทำลายอาคาร (construction waste reduction)

6. การใช้วัสดุคาร์บอนต่ำ (low-carbon building materials)

ด้านการลดผลกระทบจากภาวะเกาะเมืองร้อน (urban heat island) อาคารสิ่งปลูกสร้างในเขตตัวเมือง มักจะวางตัวอาคารชิดติดกันจนมีพื้นที่เปิดโล่งไม่มากนัก หรือหากมีพื้นที่เปิดโล่งก็จะใช้เป็นพื้นที่ดาดแข็ง ด้วยเหตุนี้ ในเขตเมืองจึงมีพื้นผิวที่ดูดกลืนรังสีอาทิตย์อยู่มาก ส่งผลให้เกิดการสะสมความร้อนตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน ในการออกแบบบ้าน knock down นี้ จึงพยายามใช้หลังคาสีอ่อนเพื่อลดการสะสมรังสีอาทิตย์ โดยเลือกใช้หลังคาสีเทาอ่อนที่มีค่า SRI หรือ Solar Reflectance Index ไม่ต่ำกว่า 39 (มาตรฐานอาคารเขียว LEED กำหนดว่า ถ้าหลังคาที่มีความชันมากกว่า 2:12 ให้ใช้ค่า SRI ไม่เกิน 39 แต่หากหลังคามีความชันน้อยกว่า 2:12 ให้ใช้หลังคาที่มีค่า SRI ไม่ต่ำกว่า 82)

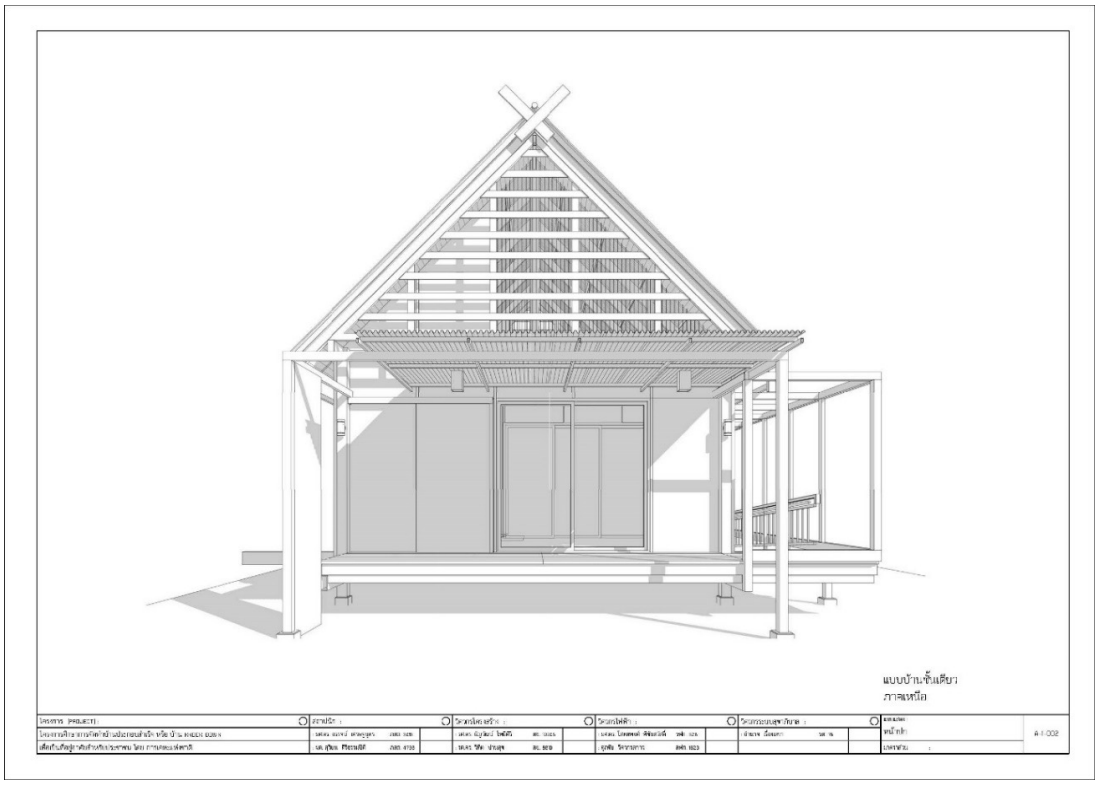
ด้านการประหยัดพลังงาน (energy conservation) แนวทางการออกแบบบ้าน knock down นี้ได้พยายามผสมผสานการออกแบบที่ตั้งรับกับสภาพธรรมชาติ โดยเน้นการหลีกเลี่ยงความร้อน โดยเฉพาะการหลบรังสีอาทิตย์ด้วยการวางทิศทางอาคาร การรับลมธรรมชาติ การบังแดด และการใช้วัสดุเปลือกอาคารที่ลดการดูดกลืนและสะสมความร้อน ส่งผลให้อาคารลดภาระการทำความเย็นที่นำไปสู่การใช้พลังงานเพื่อทำความเย็นที่ลดลง

ด้านการผลิตพลังงานทดแทน (Renewable Energy) เพื่อลดการใช้พลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิล ที่ก่อให้เกิดภาวะโลกร้อน บ้าน knock down ของการเคหะแห่งชาติที่นำเสนอนี้ จึงออกแบบให้สามารถปรับใช้พลังงานทดแทนได้ ถึงแม้ว่าพลังงานทดแทน เช่น พลังงานแสงอาทิตย์จะยังมีราคาค่าติดตั้งที่สูงสำหรับเจ้าของบ้านผู้มีรายได้น้อย แต่ในปัจจุบันเริ่มจะมีกลไกส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐ โดยเริ่มมีเอกชนลงทุนติดตั้งแผงรับพลังงานแสงอาทิตย์บนหลังคาบ้าน และมีผลตอบแทนจากการขายไฟฟ้าแบ่งให้แก่เจ้าของบ้าน ดังนั้น หลังคาบ้านที่นำเสนอนี้ จะต้องรองรับการติดตั้งแผงโซลาร์ ซึ่งหลังคาที่ติดตั้งแผงโซลาร์ให้สามารถผลิตพลังงานได้มากที่สุดจะต้องหันไปทางทิศใต้ และทำมุมเงยเท่ากับองศาละติจูดของจังหวัดนั้น เช่น กรุงเทพมหานคร หลังคาจะต้องทำมุมเงยประมาณ 14-15 องศา แต่หากเป็นบ้านทางภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ก็ต้องทำมุมเงยที่ 18 องศา และหากเป็นบ้านทางภาคใต้ จังหวัดสงขลา ก็ต้องทำมุมเงยที่ 7 องศา เป็นต้น

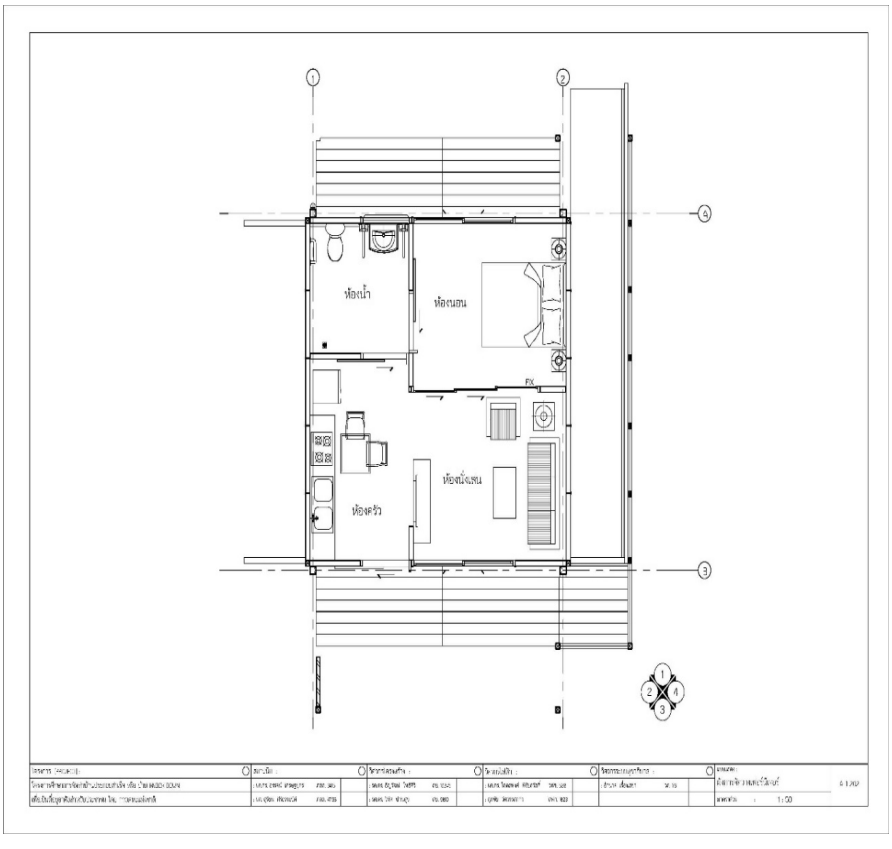
ด้านการประหยัดวัสดุ (materials efficiency) การออกแบบระบบสำเร็จรูป แบบถอดประกอบได้ เป็นระบบการก่อสร้างที่ประหยัดวัสดุ เหลือเศษวัสดุน้อยมาก และนอกจากนี้ยังช่วยยืดอายุการใช้งานของวัสดุแต่ละชิ้นด้วยการนำไปประกอบใช้ใหม่ได้ทั้งหมด ทำให้วงจรชีวิตของวัสดุมีความยาวนานกว่าการก่อสร้างแบบปกติ ซึ่งหากวางแผนการออกแบบที่ดีให้เป็นระบบโมดูลาร์ด้วยแล้ว จะยิ่งทำให้ลดการใช้วัตถุดิบที่ใช้สร้างอาคารลงได้อีก ซึ่งส่งผลให้ลดการปล่อยคาร์บอนจากการผลิตวัสดุใหม่ ๆ ลง การออกแบบบ้าน knock down ที่นำเสนอนี้ ได้พยายามวางระบบพิกัดให้ใช้โครงสร้างเหล็กที่ตัดแบ่งแล้วมีขนาดเท่า ๆ กัน ลงตัวไม่เหลือเศษ และมีความหลากหลายของขนาดวัสดุน้อยที่สุดอีกด้วย

ด้านการลดขยะจากการรื้อถอนทำลายอาคาร (construction waste reduction) เพื่อเป็นการลดขยะจากการรื้อถอนทำลายอาคาร อาคารจะต้องออกแบบโดยใช้ระบบสำเร็จรูปเป็นสำคัญ เพื่อที่ว่าเมื่อมีการรื้อถอนอาคารเพื่อย้ายที่ตั้ง หรือรื้อทิ้งเพื่อสร้างอาคารใหม่บนที่ดินเดิม เศษวัสดุที่รื้อออกมาจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ใหม่ได้ ไม่ว่าจะนำไปใช้สร้างอาคารใหม่ หรือนำไปใช้ประโยชน์ใหม่ ดังนั้น การเลือกใช้วัสดุ หรือการต่อเชื่อมวัสดุสำหรับบ้าน knock down นี้ จึงได้คำนึงถึงการใช้วัสดุประเภทเหล็กที่สามารถประกอบด้วยรอยต่อที่ในอนาคตจะสามารถถอดออกเป็นชิ้น ๆ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ในทันทีโดยไม่ต้องส่งกลับโรงงานเพื่อผลิตกลับมาใหม่ เป็นการลดขยะจากการรื้อถอนทำลาย และลดความจำเป็นที่จะต้องสูญเสียทรัพยากรเพื่อผลิตวัสดุชิ้นใหม่แล้วนำมาสร้างอาคารหลังใหม่

ด้านการใช้วัสดุคาร์บอนต่ำ (low-carbon building materials) วัสดุก่อสร้างที่ผลิตออกมาในท้องตลาด ล้วนต้องใช้พลังงานในการขุดเจาะ หล่อหลอม ขึ้นรูป ประกอบ และขนส่งมายังสถานที่ก่อสร้าง ซึ่งกระบวนการผลิตทั้งหมดจะใช้พลังงานที่มักจะเป็นพลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิลที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกออกสู่บรรยากาศโลก ก่อให้เกิดภาวะโลกร้อน ดังนั้น วัสดุก่อสร้างที่หาง่าย สร้างง่าย ผลิตง่าย ใช้พลังงานน้อยในการผลิต จึงเป็นวัสดุก่อสร้างคาร์บอนต่ำ วัสดุประเภทคอนกรีต อลูมิเนียม กระจก และ พลาสติก จะเป็นวัสดุที่ปล่อยคาร์บอนสูงเพราะกระบวนการผลิตต้องใช้พลังงานจำนวนมาก ในขณะที่วัสดุประเภทเหล็ก ถึงแม้จะใช้พลังงานในการผลิตที่สูง แต่เหล็กเป็นวัสดุที่สามารถนำไปรีไซเคิลต่อได้อีกหลาย ๆ ครั้ง จึงทำให้เป็นวัสดุที่ถือว่ามีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมไม่มาก สำหรับการออกแบบบ้าน knock down นี้ ผู้วิจัยจึงพยายามลดการใช้วัสดุประเภทคอนกรีต กระจก อลูมิเนียม และพลาสติก แต่ยังจำเป็นต้องใช้เหล็กเป็นโครงสร้างสำคัญ นอกจากนี้ ยังได้พยายามใช้วัสดุประเภทไม้ และไฟเบอร์ซีเมนต์ที่มีส่วนผสมของเศษไม้กับซีเมนต์ทดแทน โดยทั้งนี้ ยังได้ทำการคำนวณค่าพลังงานที่ใช้ในการสร้างอาคาร เพื่อคำนวณออกมาเป็นปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจก

ภาพที่ 5: แบบทัศนียภาพ บ้านเดี่ยวชั้นเดียว

ภาพที่ 6: ผังพื้น บ้านเดี่ยวชั้นเดียว

การวิเคราะห์แบบบ้านด้วยเกณฑ์ Ecovillage ของการเคหะแห่งชาติ

เกณฑ์การประเมินชุมชนน่าอยู่น่าสบายอย่างยั่งยืน หรือ Ecovillage ของการเคหะแห่งชาติจะประกอบด้วยเกณฑ์การวางผังโครงการที่กล่าวถึงการวางทิศทางอาคาร การออกแบบพื้นที่เปิดโล่ง การหลบแดดและการรับลมธรรมชาติ ที่นอกเหนือจากเกณฑ์การออกแบบตัวบ้าน ซึ่งในงานวิจัยนี้จะใช้เฉพาะเกณฑ์การออกแบบตัวบ้านตามเกณฑ์ Ecovillage เป็นหลัก ซึ่งการออกแบบตัวบ้านด้านการประหยัดพลังงานจะอิงกับผลการคำนวณค่าการถ่ายเทความร้อนรวมของเปลือกอาคาร หรือ $OTTV_h$ ซึ่งเป็นค่าที่ถูกพัฒนาเพื่อการประเมินประสิทธิภาพการป้องกันความร้อนของอาคารพักอาศัยเขตร้อนชื้นโดยเฉพาะ (ดนุสรณ์ บัวขจร, 2554) ตามข้อกำหนดในเกณฑ์ Ecovillage ข้อ 2.2 B.0 ซึ่งเป็นข้อบังคับสำหรับทุกโครงการที่จะเข้ารับการประเมิน ได้กำหนดให้ค่าการถ่ายเทความร้อนรวมของเปลือกอาคาร (Overall Thermal Transfer Value, $OTTV_H$) ของอาคารแนวราบที่สูงไม่เกิน 4 ชั้น ต้องไม่เกิน 35 W/m^2 โดยมีสมการในการคำนวณ ดังนี้

$$OTTV_H = 4.98(U_W)(1\text{-}WWR) + 0.36(U_G)(WWR) + 97.45(WWR)(SHGC_{รวม})$$

โดยให้ U_W = ค่าสัมประสิทธิ์การถ่ายเทความร้อนรวมของผนังทึบภายนอกอาคาร

U_G = ค่าสัมประสิทธิ์การถ่ายเทความร้อนของกระจกหน้าต่าง

WWR = ค่าสัดส่วนพื้นที่กระจกต่อพื้นที่ผนังทั้งอาคาร

$SHGC_{รวม}$ = ค่าสัมประสิทธิ์การส่งผ่านความร้อนจากรังสีอาทิตย์ (Solar Heat Gain Coefficient)

การคำนวณแบ่งอาคารออกเป็น 2 ประเภท 1) อาคารพักอาศัย 1 ชั้น (รวมถึงอาคารพักอาศัย 1 ชั้นยกพื้นสูง) 2) อาคารพักอาศัย 2 ชั้น และแบ่งทางเลือกการใช้วัสดุเปลือกอาคารออกเป็น 3 กรณี ได้แก่

1. ผนังสมาร์ทบอร์ดหนา 12 มม. ฉาบเรียบ (ค่า Uw = 5.15 $W/m^2.C$)
2. ผนังคอนกรีตมวลเบาหนา 7.5 ซม. (ค่า Uw = 1.21 $W/m^2.C$)
3. ผนังเม็ดโฟมผสมคอนกรีตหนา 7.5 ซม. (ผนังซีเมนต์บอร์ด 4 มม. กรุด้วยเม็ดโฟมผสมคอนกรีตที่ชั้นกลาง) (ค่า Uw = 2.04 $W/m^2.C$)

ทั้งนี้ ถึงแม้ว่าการออกแบบจะไม่ได้เลือกใช้ผนังคอนกรีตมวลเบาสำหรับบ้านระบบสำเร็จรูปนี้ก็ตาม แต่เพื่อการเปรียบเทียบกับการใช้ผนังประเภทนี้ในบ้านทั่วไปในท้องตลาด จึงยกมาเพื่อการเปรียบเทียบ ซึ่งจากการพิจารณาแบบบ้าน พบว่า บ้านชั้นเดียวมีค่า WWR = 33% บ้าน 2 ชั้นมีค่า WWR = 24% ในเบื้องต้นได้เลือกใช้กระจกใส หนา 6 มม. ซึ่งมีค่า Ug = 5.83 $W/m^2.C$ และมีค่า SHGC = 0.84 ซึ่งมีผลการคำนวณค่า $OTTV_H$ ตามเกณฑ์ Ecovillage พบว่า บ้านเดี่ยว 1 ชั้นที่ใช้ผนังคอนกรีตมวลเบา และผนังเม็ดโฟมผสมคอนกรีตที่ความหนา 7.5 ซม. มีค่าต่ำกว่าข้อกำหนดที่ 35 W/m^2 จึงสามารถผ่านข้อบังคับของเกณฑ์ Ecovillage แต่การใช้ผนังสมาร์ทบอร์ดหนา 12 มม. เป็นผนังด้านนอกจะไม่สามารถผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำของ Ecovillage ได้ หากจะใช้ผนังชนิดนี้จะต้องใส่ฉนวนกันความร้อนเพิ่มเติมในช่องผนัง

ตารางที่ 1: ผลการคำนวณค่า $OTTV_H$ ของแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น หากใช้ผนังต่างชนิดกัน

	ค่า $OTTV_H$ (W/m^2)		
	ผนังสมาร์ทบอร์ด หนา 12 มม.	ผนังคอนกรีตมวลเบา หนา 7.5 ซม.	BB Wall Panel หนา 7.5 ซม.
บ้านเดี่ยว 1 ชั้น	40.52	27.29	30.08

การจำลองการใช้พลังงานของอาคาร

ในขั้นตอนการออกแบบได้ทำการประเมินการใช้พลังงานภายในอาคาร โดยอาศัยการจำลองการใช้พลังงานด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ VisualDOE 4.1 และใช้ฐานข้อมูลสภาพอากาศเฉลี่ยรายชั่วโมงจากกรมอุตุนิยมวิทยา โดยเลือกใช้ข้อมูลสภาพอากาศ 4 ภูมิภาค ได้แก่ กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ สงขลา และอุบลราชธานี เพื่อทำการจำลองการใช้พลังงานของอาคารตามทางเลือกแบบต่าง ๆ และนำผลจำลองที่ได้มาเปรียบเทียบและศึกษาผลที่ได้ในการประหยัดพลังงาน เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการเลือกใช้วัสดุอาคาร โดยได้กำหนดค่าสภาพแวดล้อมภายในอาคารในโปรแกรม VisualDOE 4.1 ดังนี้

- จำนวนผู้อยู่อาศัย 2 คนต่อหลัง สำหรับแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น
- ตั้งค่าอุณหภูมิปรับอากาศ 25 องศาเซลเซียส
- เวลาการใช้เครื่องปรับอากาศสำหรับห้องนอนและห้องรับแขก ในวันจันทร์-วันศุกร์ กำหนดให้มีการใช้เครื่องปรับอากาศในช่วงเวลา 22.00-6.00 น. และสำหรับในวันหยุดสุดสัปดาห์กำหนดให้อยู่ในช่วงเวลา 21.00-7.00 น.
- กำหนดให้มีผู้อยู่อาศัยเต็มจำนวนในวันจันทร์ - วันศุกร์ ช่วงเวลา 18.00 - 7.00 น.
- วันหยุดสุดสัปดาห์ กำหนดให้มีผู้อยู่อาศัยคิดเป็นจำนวน 80% ตลอด 24 ชม.
- การใช้พลังงานไฟฟ้าแสงสว่างคำนวณจากแบบคิดเป็น 3.385 W/m^2
- การใช้พลังงานไฟฟ้าจากอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าภายในบ้านคิดเป็น 11.70 W/m^2
- การใช้ไฟฟ้าแสงสว่างในพื้นที่ทั้งหมด กำหนดให้มีการเปิดใช้งานในเวลา 18.00 น. คิดเป็น 80% ช่วงเวลา 19.00-22.00 น. คิดเป็น 100% และ เวลา 23.00 น. คิดเป็น 50%
- การใช้ไฟฟ้าอุปกรณ์ในพื้นที่ทั้งหมด ในวันจันทร์ - วันศุกร์ กำหนดให้มีการใช้งานเกือบ 24 ชม. คิดเป็น 45% ยกเว้นในช่วงเวลา 19.00-24.00 น. คิดเป็น 100% และเวลา 23.00 น. คิดเป็น 80%
- การใช้ไฟฟ้าอุปกรณ์ในพื้นที่ทั้งหมด ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ กำหนดให้มีการใช้งานในช่วงเวลา 7.00-12.00 น. คิดเป็น 75% ช่วงเวลา 19.00-24.00 น. คิดเป็น 100% เวลา 23.00 น. คิดเป็น 75% ช่วงเวลา 13.00 - 19.00 น. และช่วงเวลา 24.00-6.00 น. คิดเป็น 45%
- อุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าที่ใช้ประกอบด้วย โทรทัศน์ 1 เครื่อง พัดลม 2 เครื่อง และตู้เย็น 1 เครื่อง สำหรับแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น

วัสดุเปลือกอาคารที่นำมาใช้ในการจำลองการใช้พลังงานถูกแบ่งออกเป็นทั้งหมด 8 ทางเลือกด้วยกัน โดยแต่ละทางเลือกจะมีลักษณะของโครงสร้างเปลือกอาคารที่แตกต่างกันออกไป เพื่อที่จะนำผลจำลองการใช้พลังงานของอาคารทั้ง 8 ทางเลือกมาเปรียบเทียบกันและใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการเลือกใช้วัสดุอาคาร โดยมีรายละเอียดของทางเลือกทั้ง 8 แบบได้ดังนี้

1) ผนังก่ออิฐมอญครึ่งแผ่นฉาบเรียบ (Basecase)

2) กระจกเขียวตัดแสง หนา 6 มม.

3) ผนังก่ออิฐบล็อกฉาบเรียบ หนา 10 ซม.

4) ผนังก่ออิฐมวลเบาฉาบเรียบ หนา 10 ซม.

5) ผนังคอนกรีตสำเร็จรูป หนา 10 มม.

6) ผนังโครงเคร่าเหล็กบุด้วยซีเมนต์บอร์ด ภายในมีฉนวนโฟมกันความร้อน หนา 3 นิ้ว

7) บุฉนวนโฟมกันความร้อน หนา 3 นิ้ว ใต้กระเบื้องหลังคา

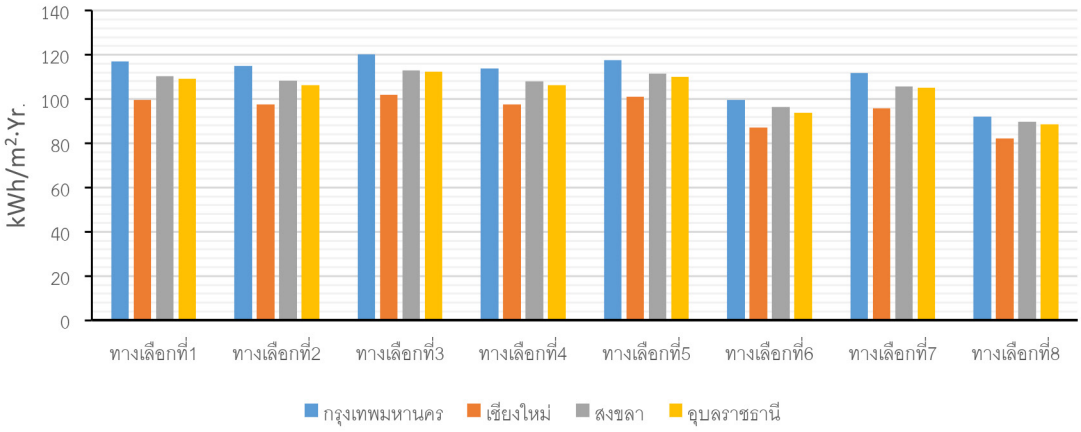
8) ใช้ลักษณะตามทางเลือก 2, 6 และ 7 รวมกัน

ผลการจำลองการใช้พลังงาน จากโปรแกรม VisualDOE 4.1 จะถูกนำมาเปรียบเทียบและวิเคราะห์รูปแบบการใช้พลังงานของอาคาร และนำผลที่ได้มาพัฒนาเป็นรูปแบบการใช้พลังงานของอาคารโดยคำนึงถึงรายละเอียดดังนี้

- สัดส่วนการใช้พลังงานจากกลุ่มการใช้หลัก 4 กลุ่มซึ่งได้แก่ การทำความเย็น (Cooling) แสงสว่าง (Lighting) อุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้า (Equipment) และเครื่องเป่าลมเย็น (Fan)
- ปริมาณการใช้พลังงานไฟฟ้าตลอดทั้งปี (kWh ต่อปี)
- สัดส่วนปริมาณการใช้พลังงานไฟฟ้าต่อพื้นที่ใช้สอย (kWh/m^2 ต่อปี)

ตารางที่ 2: ปริมาณการใช้พลังงานไฟฟ้าตลอดทั้งปี และสัดส่วนปริมาณการใช้พลังงานไฟฟ้าต่อพื้นที่ใช้สอย

	กรุงเทพมหานคร		เชียงใหม่		สงขลา		อุบลราชธานี	
	KWh	kWh/m^2	KWh	kWh/m^2	KWh	kWh/m^2	KWh	kWh/m^2
ทางเลือกที่ 1	4,216	117.11	3,588	99.67	3,975	110.42	3,925	109.03
ทางเลือกที่ 2	4,141	115.03	3,510	97.50	3,893	108.14	3,826	106.28
ทางเลือกที่ 3	4,326	120.17	3,672	102.00	4,069	113.03	4,044	112.33
ทางเลือกที่ 4	4,094	113.72	3,508	97.44	3,883	107.86	3,821	106.14
ทางเลือกที่ 6	3,585	99.58	3,138	87.17	3,468	96.33	3,377	93.81
ทางเลือกที่ 7	4,021	111.69	3,447	95.75	3,801	105.58	3,787	105.19
ทางเลือกที่ 8	3,314	92.06	2,956	82.11	3,229	89.69	3,191	88.64

แผนภูมิที่ 1: ปริมาณการใช้พลังงานไฟฟ้าต่อพื้นที่ใช้สอยของแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น 4 ภูมิภาค 8 ทางเลือก

จากการเปรียบเทียบผลการจำลองการใช้พลังงานอาคารตามทางเลือกของแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น แบ่งออกไปตามแต่ละภูมิภาคและทางเลือกของวัสดุ พบว่าวัสดุทางเลือกที่มีผลต่อการประหยัดพลังงานไฟฟ้าภายในอาคารมากที่สุดคือ ทางเลือกที่ 8 คือทางเลือกที่รวมลักษณะของทางเลือกที่ 2 กระจกเขียวตัดแสงหนา 6 มม. ทางเลือกที่ 6 ผนังโครงเคร่าเหล็กปูด้วยซีเมนต์บอร์ด ภายในผนังบุด้วยฉนวนโฟมกันความร้อน หนา 3 นิ้ว และทางเลือกที่ 7 การบุฉนวนโฟมกันความร้อน หนา 3 นิ้ว ใต้กระเบื้องหลังคา จากตารางและแผนภูมิยังสามารถสรุปได้อีกว่า การใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติในการเป็นฉนวนกันความร้อนประกอบโครงสร้างเปลือกอาคารในส่วนของผนังอาคาร ส่งผลต่อการประหยัดพลังงานไฟฟ้าได้ดีกว่าใช้ในส่วนของหลังคา

การประเมินค่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจก

ตลอดช่วงชีวิตของอาคารหนึ่งหลังจะเกิดการบริโภคพลังงานไฟฟ้าจำนวนมาก ทั้งจากความต้องการพลังงานเพื่อใช้ในขั้นตอนการผลิตวัสดุหรือชิ้นส่วนที่ใช้ในกระบวนการก่อสร้าง (Embodied energy) ไปจนถึงการใช้พลังงานเพื่อกำจัดขยะจากการก่อสร้างและการรื้อถอนทำลาย นอกจากนี้การขนส่งวัสดุก่อสร้างยังมีการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลเป็นหลักส่งผลให้เกิดมลภาวะในหลายด้าน รวมไปถึงการปล่อยก๊าซเรือนกระจกซึ่งเป็นผลพวงมาจากก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และก๊าซอื่น ๆ การคำนวณปริมาณพลังงานที่ใช้ในการผลิตวัสดุก่อสร้างสำหรับอาคารในประเทศไทยนั้น ยังไม่มีการจัดทำและเผยแพร่อย่างเป็นทางการ ในงานวิจัยนี้จึงได้ใช้ฐานข้อมูลจาก ICE หรือ Inventory of Carbon and Energy จัดทำโดย Sustainable Energy Research Team (SERT) แห่ง University of Bart ประเทศอังกฤษ แล้วจึงแปลงค่าการใช้พลังงานไฟฟ้า (kWh) เป็นค่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทย (Emission factor) ที่จัดทำโดยศูนย์เทคโนโลยีโลหะและวัสดุแห่งชาติ 0.5812 $kgCO_2eq/kWh$ และกำหนดให้พลังงานไฟฟ้าผลิตได้จากพลังงานเชื้อเพลิงความร้อนมีค่า 1 MJ เท่ากับ 0.28 kWh (สุธรรม ปทุมสวัสดิ์, 2553) หลังจากทำการถอดแบบวัสดุสำหรับอาคารทั้ง 8 ทางเลือกแล้ว จึงนำค่าปริมาณวัสดุที่ใช้มาคำนวณหาค่า Embodied Energy ในหน่วย MJ/kg ออกมาเป็นปริมาณพลังงานที่ใช้ในการผลิตวัสดุก่อสร้างอาคารรวมทั้งหลัง หลังจากนั้นจึงทำการแปลงค่าพลังงานรวมนั้นเป็นอัตราการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Embodied GHG Emission) ที่ใช้ในการผลิตวัสดุก่อสร้างอาคารในหน่วย กิโลกรัมคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า ($kgCO_2eq/kWh$) ผลการประเมินค่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากพลังงานที่ใช้ตลอดระยะการใช้งาน

อาคาร 30 ปี (operation energy) โดยการนำผลจำลองการใช้พลังงานจากโปรแกรมคอมพิวเตอร์ VisualDOE 4.1 ของแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น 4 ภูมิภาค 8 ทางเลือก ตลอดระยะเวลา 30 ปี มาคำนวณรวมกับค่า Emission Factor ได้ผลดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3: การปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดระยะการใช้งานอาคาร 30 ปี ของแบบบ้าน 4 ภูมิภาค 8 ทางเลือก ($TonCO_2eq$)

	กรุงเทพมหานคร	เชียงใหม่	สงขลา	อุบลราชธานี
ทางเลือกที่ 1	73.51	62.56	69.31	68.44
ทางเลือกที่ 2	72.20	61.20	67.88	66.71
ทางเลือกที่ 3	75.43	64.02	70.95	70.51
ทางเลือกที่ 4	71.38	61.17	67.70	66.62
ทางเลือกที่ 5	73.86	63.43	69.92	69.10
ทางเลือกที่ 6	62.51	54.71	60.47	58.88
ทางเลือกที่ 7	70.11	60.10	66.27	66.03
ทางเลือกที่ 8	57.78	51.54	56.30	55.64

จากตารางที่ 3 พบว่า ปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากพลังงานที่ใช้ตลอดระยะการใช้งานอาคาร 30 ปีนั้น ทางเลือกที่ 8 เป็นรูปแบบทางเลือกของวัสดุที่มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับทางเลือกอื่น ๆ รองลงมาคือ ทางเลือกที่ 6 และ 7 ตามลำดับ โดยทางเลือกที่ 1 จนถึงทางเลือกที่ 5 มีปริมาณ Operation GHG ที่เกิดขึ้นค่อนข้างใกล้เคียงกัน ส่วนจังหวัดที่มีค่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากที่สุดในทุกกรณี คือ กรุงเทพมหานคร และน้อยที่สุดคือ จังหวัดเชียงใหม่

ผลการประเมินตลอดช่วงชีวิตของอาคาร (Total Life-cycle GHG)

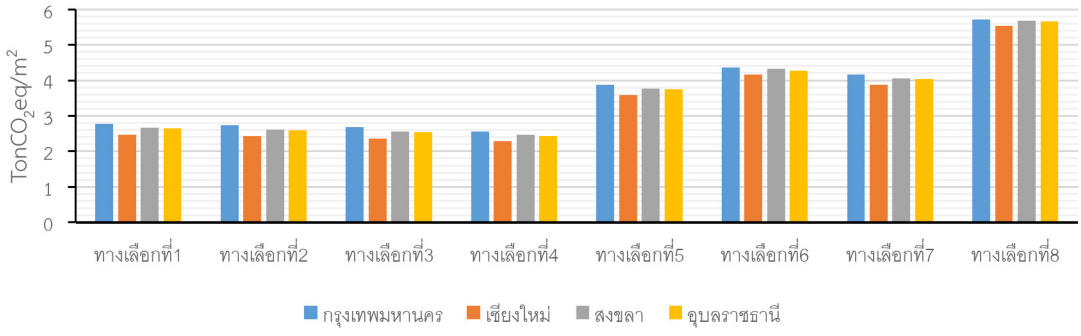
Total Life-cycle GHG คือค่าดัชนีชี้วัดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดช่วงชีวิตของอาคารหนึ่งหลังตั้งแต่ในช่วงกระบวนการก่อสร้าง (Embodied energy) ไปจนถึงช่วงการใช้งานอาคาร (Operation energy) โดยที่แบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น 4 ภูมิภาค และ 8 ทางเลือกของวัสดุ มีค่า Total Life-cycle GHG ดังนี้

ตารางที่ 4: การปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดช่วงชีวิตอาคาร ของแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น 4 ภูมิภาค 8 ทางเลือกวัสดุ ($TonCO_2eq$)

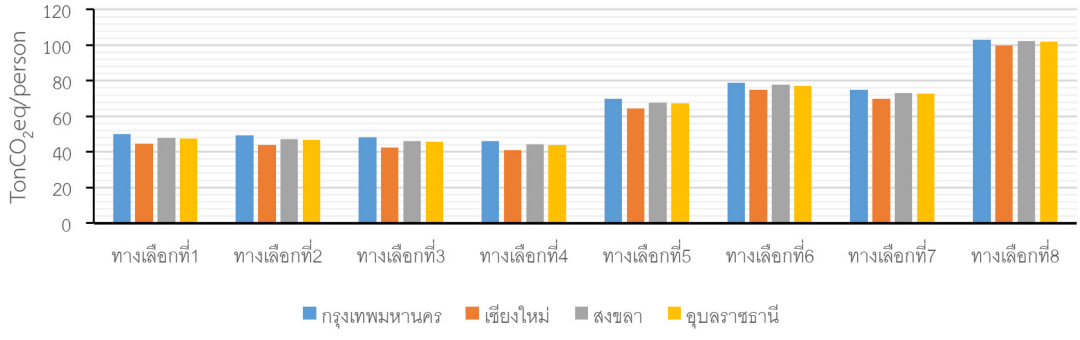
	กรุงเทพมหานคร	เชียงใหม่	สงขลา	อุบลราชธานี
ทางเลือกที่ 1	99.99	89.04	95.79	94.92
ทางเลือกที่ 2	98.66	87.66	94.34	93.17
ทางเลือกที่ 3	96.49	85.08	92.01	91.57
ทางเลือกที่ 4	92.13	81.92	88.45	87.37
ทางเลือกที่ 5	139.65	129.22	135.71	134.89
ทางเลือกที่ 6	157.49	149.69	155.45	153.86
ทางเลือกที่ 7	149.68	139.67	145.84	145.60
ทางเลือกที่ 8	205.81	199.57	204.33	203.67

ตารางที่ 5: การปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดช่วงชีวิตของอาคารต่อพื้นที่อาคาร ($TonCO_2eq/m^2$) และต่อผู้ใช้งานอาคาร ($TonCO_2eq/Person$) ของแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น 4 ภูมิภาค 8 ทางเลือกวัสดุ

	กรุงเทพมหานคร		เชียงใหม่		สงขลา		อุบลราชธานี	
	$TonCO_2/m^2$	$TonCO_2/Person$	$TonCO_2/m^2$	$TonCO_2/Person$	$TonCO_2/m^2$	$TonCO_2/Person$	$TonCO_2/m^2$	$TonCO_2/Person$
ทางเลือกที่ 1	2.78	50.00	2.47	44.52	2.66	47.89	2.64	47.46
ทางเลือกที่ 2	2.74	49.33	2.44	43.83	2.62	47.17	2.59	46.59
ทางเลือกที่ 3	2.68	48.24	2.36	42.54	2.56	46.00	2.54	45.79
ทางเลือกที่ 4	2.56	46.07	2.28	40.96	2.46	44.23	2.43	43.69
ทางเลือกที่ 5	3.88	69.82	3.59	64.61	3.77	67.85	3.75	67.44
ทางเลือกที่ 6	4.37	78.74	4.16	74.85	4.32	77.72	4.27	76.93
ทางเลือกที่ 7	4.16	74.84	3.88	69.84	4.05	72.92	4.04	72.80
ทางเลือกที่ 8	5.72	102.91	5.54	99.79	5.68	102.17	5.66	101.83

แผนภูมิที่ 2: ค่า Total Life-cycle GHG ต่อพื้นที่อาคารของแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น ($TonCO_2eq/m^2$)

แผนภูมิที่ 3: ค่า Total Life-cycle GHG ต่อผู้ใช้อาคารของแบบบ้านเดี่ยว 1 ชั้น ($TonCO_2eq/person$)

เมื่อพิจารณาค่า Total Life-cycle GHG ต่อพื้นที่อาคารและต่อผู้ใช้งานอาคารของอาคาร จะเห็นได้ว่าความแตกต่างของปริมาณ $TonCO_2eq$ ในแต่ละจังหวัดจะค่อนข้างใกล้เคียงกัน โดยมีค่าต่ำที่สุดในทางเลือกที่ 4 ค่อยสูงขึ้นมาที่ทางเลือก 3 ทางเลือกที่ 2 ทางเลือกที่ 1 ทางเลือกที่ 7 สูงขึ้นมาในทางเลือกที่ 6 และทางเลือกที่ 8 ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ทางเลือกที่ 8 ซึ่งมีวัสดุทางเลือกเป็นกระจกเขียวตัดแสง ผนังและหลังคาบุฉนวนโฟมกันความร้อนเป็นทางเลือกวัสดุเปลือกอาคารที่มีค่าการปล่อย Total Life-cycle GHG สูงที่สุด เมื่อเทียบกับทางเลือกอื่น ๆ อันเนื่องมาจากค่า Embodied GHG ตั้งต้นของทางเลือกที่ 8 มีค่าสูงที่สุดเมื่อเทียบกับ Embodied GHG ของทางเลือกวัสดุอื่น ๆ อีกทั้งเมื่อนำค่า Total Life-cycle GHG มาเปรียบเทียบต่อตารางเมตรของอาคาร และต่อผู้ใช้อาคาร ทางเลือกที่ 8 ก็ยังเป็นทางเลือกที่มีสัดส่วนค่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่สูงที่สุดอยู่ดี ส่วนทางเลือกที่ 4 วัสดุผนังก่ออิฐมวลเบาเป็นทางเลือกที่มีค่า Total Life-cycle GHG และค่า Embodied GHG ต่ำที่สุด 37.08 $TonCO_2eq$ เมื่อเทียบกับทางเลือกอื่น ๆ และเมื่อพิจารณาถึงที่ตั้งอาคารทั้ง 4 จังหวัด พบว่า Total Life-cycle GHG ของกรุงเทพมหานครจะสูงที่สุดในทุกกรณีเนื่องมาจากค่า Operation GHG รองลงมาคือจังหวัดสงขลา อุบลราชธานี และเชียงใหม่ ตามลำดับ

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการเก็บข้อมูลการออกแบบอาคารพื้นถิ่นในภาคต่าง ๆ มาประกอบกับรูปแบบการใช้อาคารพักอาศัยของผู้มีรายได้น้อย มาประกอบเป็นแบบบ้านสำหรับการเคหะแห่งชาติที่จะดำเนินการก่อสร้างให้ประชาชนในรูปแบบบ้านถอดประกอบ (Knock Down) หรือบ้านฉุกเฉินเมื่อเกิดภัยพิบัติ ซึ่งอาจเป็นบ้านที่ใช้อยู่ถาวรต่อไปในอนาคตก็เป็นได้ ดังนั้น การออกแบบก่อสร้างจึงต้องคำนึงถึงการประหยัดโครงสร้าง การใช้ชิ้นส่วนขนาดเล็กแบบซ้ำ ๆ กัน และที่สำคัญมากก็คือต้องเป็นบ้านที่อยู่สบาย ประหยัดพลังงาน และลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (*ทั้งนี้ รายละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้าง การเชื่อมต่อชิ้นส่วนสำเร็จรูป ราคาค่าก่อสร้าง จะมิได้กล่าวถึงในบทความนี้ แต่อยู่ในรายงานฉบับสมบูรณ์ที่ผู้วิจัยได้ส่งมอบให้แก่การเคหะแห่งชาติ*) ผลการจำลองการใช้พลังงานแสดงว่าการใช้วัสดุประสิทธิภาพสูง สามารถนำมาซึ่งความน่าสบายและประหยัดค่าใช้จ่ายด้านพลังงานได้ดี แต่อย่างไรก็ดี หากพิจารณาด้านการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดชั่วชีวิตอาคาร กลับพบว่ายังไม่มีความคุ้มค่าสำหรับบ้านขนาดเล็กสำหรับผู้มีรายได้น้อยที่ใช้พลังงานไม่มากเท่าใดนัก ทั้งนี้เนื่องจากบ้านผู้มีรายได้น้อยจะปล่อยก๊าซเรือนกระจกในช่วงใช้สอยอาคารไม่มาก ทำให้สัดส่วนการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของอาคารจะไปอยู่ในช่วงการผลิตวัสดุและการก่อสร้างเป็นหลัก ซึ่งการใช้วัสดุก่อสร้างที่มีปริมาณมาก หรือเป็นวัสดุประเภทโฟมสังเคราะห์ซึ่งถึงแม้จะประหยัดพลังงานการปรับอากาศ แต่ก็ใช้พลังงานในการผลิตที่สูงกว่าวัสดุทั่วไป ทำให้ในที่สุดแล้ว ตลอดช่วงชีวิตอาคารจึงเป็นทางเลือกวัสดุที่ยังไม่ช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากเท่าที่ควร ในขณะที่คอนกรีตมวลเบากลับเป็นวัสดุที่ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตลอดช่วงชีวิตอาคารได้ดีที่สุดจากทุกทางเลือก ดังนั้น หากการเคหะแห่งชาติจะต้องสร้างบ้านฉุกเฉิน หรือบ้านถอดประกอบให้ประชาชนได้ใช้ต่อไป แล้วยังมีความน่าสบายประหยัดพลังงาน การเคหะแห่งชาติ อาจจะต้องใช้วัสดุฉนวนกันความร้อนที่มีค่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกน้อย เช่นเป็นวัสดุรีไซเคิล หรือเป็นวัสดุจากธรรมชาติ ก็จะช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้อย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอแสดงความขอบคุณการเคหะแห่งชาติที่เป็นผู้ให้ทุนวิจัยในการสร้างสรรค์ผลงานครั้งนี้ ซึ่งนอกจากนี้ ยังขอขอบคุณคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ และศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้ให้การสนับสนุนบุคคลากร นักวิจัย นิสิตช่วยวิจัย และเจ้าหน้าที่เลขาและธุรการต่าง ๆ ที่ได้ช่วยให้งานวิจัยครั้งประสบความสำเร็จลงได้

เอกสารอ้างอิง

การเคหะแห่งชาติ. (2558). รายงานฉบับสมบูรณ์. โครงการวิจัยเพื่อจัดทำแบบบ้านประกอบสำเร็จ (knock down) เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับประชาชน. ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คำรน สุทธิ (2554). ผลกระทบของการรั่วซึมของอากาศต่อผลการใช้พลังงานในระบบปรับอากาศของเรือนไทยและบ้านร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดนุสรณ์ บัวขจร. (2554). การพัฒนาวิธีการประเมินค่าการถ่ายเทความร้อนรวมและการใช้พลังงานรวมของอาคารชุดพักอาศัยในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฏฐา ตระกูลไทย และอรรจน์ เศรษฐบุตร. (2559). ผลกระทบจากภาวะอากาศเปลี่ยนแปลงต่อการใช้พลังงานอาคารในเขตร้อนชื้น. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเครือข่ายพลังงานแห่งประเทศไทยครั้งที่ 12 วันที่ 8 - 10 มิถุนายน พ.ศ. 2559 ณ โรงแรมวังจันทน์ ริเวอร์วิว จ.พิษณุโลก.

ณัฏฐ์วิภา รุ่งเรืองธนาผล และ อรรจน์ เศรษฐบุตร. (2560). การปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกของอาคารพักอาศัยต้นแบบของการเคหะแห่งชาติ สำหรับโครงการบ้านประชารัฐ. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ BETAC ครั้งที่ 4 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น กรกฎาคม 2560.

สุธรรม ปทุมสวัสดิ์. (2553). การศึกษาและกำหนดค่า Carbon Intensity ของอุตสาหกรรมพลังงาน (โรงไฟฟ้าจากเชื้อเพลิงฟอสซิล). กรุงเทพฯ: ภาควิชาวิศวกรรมเครื่องกล มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.

ศักดา เชี่ยวนันทวงศ์, ธนิต จินดาวณิค, และ อรรจน์ เศรษฐบุตร. (2550). การออกแบบบ้านแถวเพื่อใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ วารสารวิจัยพลังงาน. ฉบับที่ 4/2550 หน้า 73-84 สถาบันวิจัยพลังงาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรรจน์ เศรษฐบุตร. (2554). รายงานวิจัยเรื่อง “การจัดทำมาตรฐานค่าการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ต่อหัวของผู้ใช้อาคารสำหรับอาคารในประเทศไทย ด้วยวิธี Life Cycle Assessment (LCA) โดยอาศัยโปรแกรมคอมพิวเตอร์” โครงการส่งเสริมการทำงานวิจัยเชิงลึกในสาขาวิชาที่มีศักยภาพสูง กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช ปีงบประมาณ 2552.

อรรจน์ เศรษฐบุตร. (2555). ดัชนีค่าการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ต่อหัวของผู้ใช้อาคารในประเทศไทย. วารสารวิชาการสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรรจน์ เศรษฐบุตร. (2557). นิเวศวิทยสถาปัตย์ Ecological Architecture. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อมรินทร์ปริ้นติ้ง กรุงเทพ. ISBN: 978-616-551-822-2.

การปรับสภาพโครงสร้างของวัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิกด้วยกระบวนการทางเคมีกึ่งแห้งและบดละเอียดเพื่อการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพ: ผลกระทบต่อพลังงานที่ใช้ในการบดและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

พัชรี นุ่มนวลศรี* สุนิสา จันทนา** วาสิตา สวัสดิ์นที*** และ สันติ เชื้อเต๊อะ****

บทคัดย่อ

วัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิกเป็นแหล่งคาร์บอนทางเลือกหนึ่งที่สามารถผลิตเป็นเชื้อเพลิงชีวภาพ ก๊าซชีวภาพ หรือแม้กระทั่งสารเคมีธรรมชาติ ซึ่งวัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิกนี้ประกอบด้วยส่วนประกอบหลักคือ เซลลูโลส เฮมิเซลลูโลสและลิกนิน ที่สามารถจะแปรรูปได้ แต่อย่างไรก็ตาม การแปรรูปวัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลส ยังมีข้อจำกัด เนื่องจากโครงสร้างที่แข็งแกร่ง สลับซับซ้อน และยากต่อการย่อยสลาย กระบวนการปรับสภาพโครงสร้างจึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพจากวัสดุเหล่านี้ ปัจจุบันการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพในระดับอุตสาหกรรมนั้นมีข้อจำกัด เนื่องจากต้นทุนการผลิตที่สูง และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จึงทำให้มีการพัฒนากระบวนการผลิต หรือแม้กระทั่งกระบวนการปรับสภาพโครงสร้างเพื่อให้สอดคล้องและลดข้อจำกัดข้างต้น โดยงานวิจัยนี้รวมกระบวนการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีและการบดละเอียดเข้าด้วยกัน โดยมีการปรับสภาพทางเคมีโดยใช้สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ที่ความเข้มข้นต่างกันหลังจากนั้นก็นำมาบดละเอียดด้วยเครื่องบดแบบเหวี่ยง

ในงานวิจัยนี้ ได้ศึกษาการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีกึ่งแห้ง ซึ่งเป็นกระบวนการที่สามารถช่วยลดต้นทุนในการผลิตได้โดยการลดพลังงานที่ใช้ในกระบวนการบดละเอียด และยังช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

งานวิจัยนี้ พบว่า วิธีการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีกึ่งแห้ง โดยใช้โซเดียมไฮดรอกไซด์ทำปฏิกิริยากับชานอ้อยนั้น สามารถลดพลังงานที่ใช้ในการบดละเอียดได้ถึง 82% ในกรณีของชานอ้อยที่ใช้สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ที่ความเข้มข้น 5% และอัตราส่วนของแข็งต่อของเหลวที่ 1:5 โดยพลังงานที่ใช้อยู่ที่ 0.12 kWh/kg และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นศูนย์ ในขณะที่ชานอ้อยผ่านการปรับสภาพโครงสร้างแบบดั้งเดิมนั้นใช้น้ำในปริมาณ 450 ลิตร ต่อ 1 กิโลกรัมของชานอ้อย

คำสำคัญ: วัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิก การปรับสภาพโครงสร้างแบบเคมีกึ่งแห้ง พลังงานที่ใช้ในการบด ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

*,**,***,**** สาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
เลขที่ 39/1 ถนนรัชดาภิเษก แขวงจันทรเกษม เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900
อีเมล: santi.chuetor@gmail.com

Semi-humid Chemical And Mechanical Pretreatments of Lignocellulosic Biomass for Biofuel Production: Impacts on Grinding Energy Consumption and Environmental Impacts

Pacharee Numnuansri* Sunisa Chantana **Wasitan Sawatnatee*** and Santi Chuetor****

Abstract

Lignocellulosic biomass is an alternative bioresource, which can potentially be converted into biofuels, biogas as well as biochemical. Three mains constituents of lignocellulosic material; cellulose, hemicellulose and lignin are mostly substances containing in the plant cell wall. However, the conversion of lignocellulosic biomass has various limitations because of its structural recalcitrance and its structural complexity. A pretreatment becomes a crucial process, which will facilitate the accessibility to maximize the utilization of lignocellulose materials. Some existing pretreatments have not only advantages but also some drawbacks especially high-energy consumptions, negative environmental impacts and high cost effective.

This current study, has developed the pretreatment process namely “semi-humid chemical and mechanical pretreatments of lignocellulosic biomass for biofuel production”. The objective is to evaluate the efficiency of pretreatment on the grinding energy consumption and environmental impacts. The pretreatment in this study had been combined the alkaline pretreatment (NaOH) and then mechanical size reduction at room temperature.

The results showed that the utilization of sodium hydroxide (NaOH) as chemical reagent to pretreat sugarcane bagasse had been affected its microstructure changes. Moreover, the semi-humid chemical and mechanical pretreatments could decrease by 82% of grinding energy consumption comparing to the control as a minimal energy consumption in sugarcane bagasse. The lowest grinding energy consumption was about 0.12 kWh/kg in sugarcane bagasse with 5% of NaOH and 1:5 of solid and liquid ratio. In term of environmental impacts, this developed process consumed no water, while the conventional chemical pretreatment consumed 450 l/kg biomass.

Keywords: lignocellulosic biomass, lignocellulose pretreatment, grinding energy consumption, environmental impacts

*,**,***,**** Faculty of Scicnce, Chandrakasem Rajabhat University
39/1 Ratchadapisek Road, Chan kasem, Chatuchak, Bangkok 10900, THAILAND.
E-mail: santi.chuetor@gmail.com

บทนำ

การเพิ่มขึ้นของประชากรโลกทุกวันนี้ ทำให้มีความต้องการของการใช้พลังงานที่มีเพิ่มมากขึ้น แหล่งพลังงานหลักอย่างปิโตรเลียมเป็นแหล่งพลังงานหลักที่มนุษย์ที่ใช้จนถึงทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามแหล่งพลังงานจากปิโตรเลียมเป็นแหล่งพลังงานสิ้นเปลืองที่ใช้แล้วหมดไป และแหล่งพลังงานนี้ก็ต้องมีวันหมดสิ้นไป ปัจจุบันหลายประเทศทั่วโลกได้ตระหนักถึงความต้องการของการใช้พลังงานที่เพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ และยังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมบนโลกเช่นกัน อาทิ ปรากฏการณ์ภาวะโลกร้อน ซึ่งเกิดการที่อุณหภูมิโลกสูงขึ้นเนื่องจากการเผาไหม้ของเครื่องยนต์ หรือแม้กระทั่งก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ที่ออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจนถึงทุกวันนี้ ทำให้หลาย ๆ ประเทศได้ตระหนักถึงปัญหาที่จะตามมา จึงทำให้มีการจัดการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ หรือ ซีโอพี 21 (COP21) ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. 2558 ที่ผ่านมา ในที่ประชุมมีมติเห็นชอบร่างข้อตกลงว่าด้วยการลดก๊าซเรือนกระจกฉบับสมบูรณ์ (สนธิสัญญาปารีส) โดยข้อตกลงปารีส ตั้งเป้าหมายจำกัดการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกเฉลี่ยไม่ให้เกิน 2 องศาเซลเซียสจากยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมและจะจำกัดไม่ให้เกิน 1.5 องศาเซลเซียสหากเป็นไปได้, ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (greenhouse gases) ให้ได้ภายในครึ่งหลังของศตวรรษนี้และจะมีการทบทวนความคืบหน้าทุก ๆ 5 ปี

จากการประชุมครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า แหล่งพลังงานทางเลือก หรือพลังงานทดแทนที่ส่งผลกระทบน้อยต่อสิ่งแวดล้อมเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งงานทดแทนแหล่งพลังงานหลัก โดยทั่วไปแล้วแหล่งพลังงานทดแทนมีหลายประเภท เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานใต้พิภพ พลังงานลม หรือแม้กระทั่งพลังงานชีวภาพ เป็นต้น (Aditiya, Mahlia, Chong, Nur, & Sebayang, 2016; Arenas-Cárdenas, López-López, Moeller-Chávez, & León-Becerril, 2016; Brodin, Vallejos, Opedal, Area, & Chinga-Carrasco, 2017; Buaban et al., 2010) เนื่องด้วยประเทศไทยเป็นประเทศในเขตร้อน จึงได้มีการพัฒนาและปรับปรุง เพื่อนำพลังงานทดแทนเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด เพราะประเทศไทยมีแหล่งพลังงานอย่างแสงแดดเพียงพอต่อการผลิตพลังงาน และประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม จึงทำให้มีทรัพยากรทางชีวภาพที่เพียงพอต่อการผลิตพลังงานชีวภาพ (Thapat Silalertruksa, Pongpat, & Gheewala, 2017)

พลังงานชีวภาพ เป็นแหล่งพลังงานทางเลือกอย่างหนึ่ง ที่มีประสิทธิภาพและสามารถนำมาเป็นแหล่งพลังงานทดแทนได้ โดยทั่วไปแล้วพลังงานชีวภาพ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ พลังงานชีวภาพประเภทที่ 1 ซึ่งได้จากผลผลิตทางการเกษตรโดยตรง อาทิ แป้ง น้ำตาล ข้าวโพด เป็นต้น พลังงานชีวภาพประเภทที่ 2 ได้จากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร โรงงานอุตสาหกรรมเกษตร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิก (“<Chemical Engineering Progress - Lignocellulosic Biofuels.pdf>,» ; Jonsson & Martin, 2016; Kim, Lee, & Kim, 2016; Schneider, Haverinen, Jaakkola, & Lassi, 2017; Singh, Krishna, Kumar, & Bhaskar, 2016; Xu & Huang, 2014) และประเภทที่ 3 ได้มาจากพืชจำพวกสาหร่าย ปัจจุบันการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในการผลิตพลังงานเชื้อเพลิงชีวภาพที่มีคุณภาพและราคาถูก จึงทำให้งานวิจัยต่าง ๆ สนใจในกระบวนการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะวัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิก มาเพิ่มมูลค่าเป็นพลังงานเชื้อเพลิงชีวภาพ เนื่องด้วยมีราคาถูกและเป็นวัสดุที่เหลือใช้ทางการเกษตรหรือของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม พลังงานชีวภาพหรือเชื้อเพลิงชีวภาพประเภทที่ 2 ส่วนใหญ่แล้วจะอยู่ในรูป

แบบของ ไบโอเอทานอล ไบโอดีเซล หรือแม้กระทั่งไบโอแก๊ส (Bolado-Rodriguez, Toquero, Martin-Juarez, Travaini, & Garcia-Encina, 2016; Gaworski et al., 2017; «<Pretreatment techniques used in biogas production from grass.pdf>,» ; Rodriguez, Alaswad, Benyounis, & Olabi, 2017)

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ได้เปรียบในเรื่องของวัตถุดิบตั้งต้นในกระบวนการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพ เช่น การผลิตไบโอเอทานอลจากวัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิก หรือ เซลลูโลสิกเอทานอล ข้อมูลสถิติจากสำนักเศรษฐกิจการเกษตร ในปี 2560 ผลผลิตทางการเกษตร ไม่ว่าจะเป็น ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง และในวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร เช่น ฟางข้าว ชานอ้อย กากมันสำปะหลัง เป็นต้น พบว่า มีส่วนประกอบหลักอย่างเซลลูโลสที่สามารถนำมาผลิตเป็นเซลลูโลสิกเอทานอลได้ (T. Silalertruksa, Gheewala, & Pongpat, 2015; Thapat Silalertruksa et al., 2017)

โดยทั่วไปแล้ววัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลส จะเป็นส่วนประกอบของผนังเซลล์พืชทุกชนิด ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ เซลลูโลส ซึ่งเป็นพอลิเมอร์ที่มาต่อกันเป็นสายยาวของน้ำตาลกลูโคส ($C_6H_{12}O_6$) ซึ่งเป็นน้ำตาลที่มีคาร์บอน 6 อะตอม และสามารถผ่านกระบวนการย่อยและกระบวนการหมักเพื่อให้ได้ไบโอเอทานอล ส่วนประกอบที่ 2 ได้แก่ เฮมิเซลลูโลส เป็นน้ำตาลหลายชนิดรวมกัน โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นน้ำตาลไซโรส ซึ่งเป็นน้ำตาลคาร์บอน 5 อะตอม ปัจจุบันได้มีการพัฒนาทางด้านวิศวกรรมชีวภาพเพื่อการผลิตเอทานอลจากน้ำตาลที่มีคาร์บอน 5 อะตอม และส่วนประกอบสุดท้าย ได้แก่ ลิกนิน เป็นสารอินทรีย์โพลีเมอร์ของฟีนิลโพรเพน (phenylpropane) มากกว่า 10,000 หน่วย และเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักในผนังเซลล์ของพืช ทำหน้าที่ห่อหุ้ม เส้นใยของเซลลูโลสและเฮมิเซลลูโลสเข้าด้วยกันซึ่งทน ต่อการย่อยสลายมาก (Auxenfans, Cronier, Chabbert, & Paes, 2017; Barakat, Chuetor, Monlau, Solhy, & Rouau, 2014; Brzonova et al., 2017; Chen & Dixon, 2007; Chuetor, Barakat, Rouau, & Ruiz, 2017; Chuetor et al., 2015; «<Influence of pretreatment severity on structural changes, lignin content and enzymatic hydrolysis of sugarcane bagasse samples.pdf>,»)

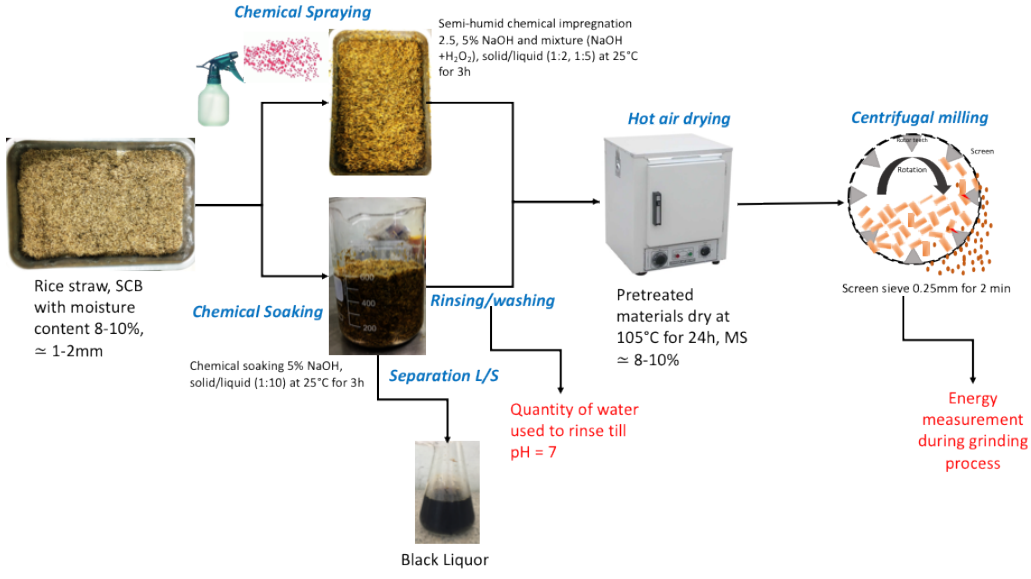
เนื่องจากวัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิก มีโครงสร้างโมเลกุลที่สลับซับซ้อน ซึ่งทำให้ประสิทธิภาพของการย่อยสลายวัสดุชีวมวลให้เป็นไบโอเอทานอลค่อนข้างต่ำ จึงต้องมีกระบวนการปรับสภาพโครงสร้างของวัสดุชีวมวลจึงมีบทบาทสำคัญเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการนำเอาองค์ประกอบแต่ละส่วนไปใช้ให้ได้มากที่สุดและเพิ่มผลผลิตการผลิตไบโอเอทานอลจากวัสดุชีวมวล การปรับสภาพโครงสร้างของวัสดุชีวมวล โดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทางกายภาพ ทางเคมี ทางเคมีกายภาพ และทางชีวภาพ ซึ่งการปรับสภาพโครงสร้างแต่ละรูปแบบก็มีทั้งข้อดีและข้อเสียแตกต่างกัน อาทิ ทางกายภาพโดยการบดเพื่อลดขนาด มีความต้องการของการใช้พลังงานที่สูงทางเคมี ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีราคาสูงและการเกิดของเสีย ในส่วนของกระบวนการทางชีวภาพ ระยะเวลาของกระบวนการนั้นใช้เวลานาน (Auxenfans, Terryn, & Paes, 2017; Capolupo & Faraco, 2016; Carvalho, Queiroz, & Colodette, 2016; H. Chen et al., 2017; Huang et al., 2017; «<The Impact of Electron Beam Pretreatment on the Fermentation of Wood-based Sugars .pdf>,» ; Jonsson & Martin, 2016; Monlau, Kaparaju, Trably, Steyer, & Carrere, 2015)

เพื่อลดต้นทุนในกระบวนการผลิตไบโอเอทานอลจากวัสดุชีวมวล งานวิจัยนี้จึงได้พัฒนากระบวนการปรับสภาพโครงสร้างของชานอ้อยและฟางข้าว โดยนำ 2 รูปแบบเข้าด้วยกัน คือ ทางเคมีกึ่งแห้งและบดละเอียด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาผลกระทบของการปรับสภาพทางเคมีกึ่งแห้งต่อพลังงานที่ใช้ในการบดและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การปรับสภาพทางเคมีโดยใช้สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ (NaOH) ซึ่งมีคุณสมบัติในการกำจัดลิกนินออกจากวัสดุชีวมวล ผลการทดลองของ Imman S, และคณะ และBi และคณะ (Bi, Peng, Chen, & Zhu, 2016; Imman, Arnthong, Burapatana, Champreda, & Laosiripojana, 2014) พบว่า ฟางข้าวที่ผ่านกระบวนการปรับสภาพโครงสร้างด้วยไอน้ำความดันสูงโดยมีสารละลายด่างเป็นตัวเร่งปฏิกิริยานั้น สามารถกำจัดลิกนินออกได้ และทำให้ประสิทธิภาพของการย่อยสลายด้วยเอนไซม์นั้นดีขึ้นตามลำดับ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีก่อให้เกิดของเสียตามมาเนื่องจากการชะล้างสารเคมีออกจากวัสดุ (Barakat et al., 2014; Barakat, Monlau, Solhy, & Carrere, 2015; Lousteau-Cazalet et al., 2016) จึงต้องมีการบำบัดก่อนปล่อยลงตามธรรมชาติ จึงเป็นที่มาของงานวิจัยนี้ที่พัฒนากระบวนการปรับสภาพทางเคมีกึ่งแห้งขึ้นมาเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยการพ่นสเปรย์สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์แทนการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีแบบดั้งเดิม โดยการแช่วัสดุชีวมวลในสารละลายโดยตรง

ส่วนการบดละเอียดนั้น เป็นการเพิ่มความสามารถในการย่อยของเอนไซม์ กล่าวคือ พื้นที่ผิวสัมผัสจะเพิ่มขึ้นเมื่อขนาดของวัสดุเล็กลง ซึ่งจะทำให้ประสิทธิภาพการย่อยดีขึ้นตามลำดับ แต่เนื่องจากกระบวนการบดละเอียดเป็นกระบวนการที่ต้องการพลังงานสูง จึงต้องมีการปรับสภาพทางเคมีเพื่อทำลายโครงสร้างภายใน เพื่อลดพลังงานที่ใช้ในการบด

งานวิจัยนี้ จึงได้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของกระบวนการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีกึ่งแห้งประกอบกับการบดละเอียด ต่อพลังงานที่ใช้ในการบดและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยเปรียบเทียบกับวัสดุชีวมวลที่ไม่ผ่านกระบวนการปรับสภาพทางเคมี

กระบวนการปรับสภาพโครงสร้างของฟางข้าวและชานอ้อยเป็นไปตามแผนภาพที่ 1 ต่อไปนี้

ภาพที่ 1: กระบวนการปรับสภาพโครงสร้างของฟางข้าวและชานอ้อย

วิธีการดำเนินการวิจัย

วัสดุตั้งต้น

งานวิจัยนี้จะใช้วัสดุชีวมวลตั้งต้นคือฟางข้าว ซึ่งได้รับจากเกษตรกร จังหวัดนนทบุรี และชานอ้อย ซึ่งได้รับจากโรงงานน้ำตาลมิตรผล ภูเขียว โดยที่ฟางข้าวและชานอ้อย มีขนาด 4-5 เซนติเมตร และถูกนำไปอบแห้งในตู้อบให้เหลือความชื้น 8-10 เปอร์เซ็น โดยประมาณ หลังจากนั้นฟางข้าวและชานอ้อยจะถูกนำไปบดหยาบด้วยเครื่องบดวัชพืช เพื่อลดขนาดให้เหลือประมาณ 1-2 เซนติเมตร เพื่อที่จะนำไปเข้าไปสู่กระบวนการปรับสภาพโครงสร้างต่อไป

การปรับสภาพโครงสร้างด้วยกระบวนการทางเคมี

การปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีนั้น ในงานวิจัยนี้จะใช้สารละลายด่าง (NaOH) ที่ความเข้มข้นต่างกัน คือ 2.5 และ 5% โดยน้ำหนัก ซึ่งมีตัวอย่างควบคุม คือการปรับสภาพด้วยน้ำกลั่น (Control) และการปรับสภาพโครงสร้างแบบดั้งเดิม (dilute) ในการปรับสภาพด้วยน้ำกลั่นจะใช้อัตราส่วน 1:2 ของของแข็งต่อของเหลว ส่วนการปรับสภาพแบบดั้งเดิม จะใช้อัตราส่วนของแข็งต่อของเหลวเป็น 1:10 สำหรับการปรับสภาพทางเคมีกึ่งแห้งนั้น จะเป็นการใช้วิธีพ่นสารละลายด่างลงบนพื้นผิวของวัสดุชีวมวลและมีการกวนคลุกเคล้าให้เข้ากัน ในอัตราส่วนของของแข็งต่อของเหลวตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1: ตัวอย่างในงานวิจัยนี้

sample	
control (H_2O)	biomass 100g/200ml solution
NaOH 2.5% (1:2)	biomass 100g/200ml solution
NaOH 2.5% (1:5)	biomass 100g/500ml solution
NaOH 5% (1:2)	biomass 100g/200ml solution
NaOH 5% (1:5)	biomass 100g/500ml solution

การวัดปริมาณพลังงานที่ใช้ในการบด

ฟางข้าวและชานอ้อยที่ถูกการปรับสภาพทางเคมี โดยผ่านการอบแห้งด้วยลมร้อน เพื่อให้เหลือความชื้นตั้งต้น (8-10%) ถูกนำมาบดละเอียดด้วยเครื่องบดแบบหมุนเหวี่ยง (Centrifugal Milling, Retsch ZM200) โดยใช้ตัวกรองขนาด 0.25 มิลลิเมตร สำหรับการวัดพลังงานที่ใช้ในการบด จะใช้ตัววัดกระแสไฟฟ้าแบบดิจิทัลวัดปริมาณกระแสไฟฟ้า (I) หน่วยเป็นแอมแปร์ (amp) และนำไปคำนวณพลังงานที่ใช้ในการบด ตามสมการที่ 1 ต่อไปนี้

$$P = \int_{t_0}^{t} (I_t - I_{t_0}) U dt \quad \text{สมการที่ 1}$$

โดยที่ P (Power) คือพลังงานที่ใช้ หน่วยเป็น วัตต์ I (Intensity) คือกระแสไฟฟ้าที่วัดตามจริง หน่วยเป็นแอมแปร์ และ U (Electrical tension) คือความต่างศักย์ไฟฟ้า (220 Volts) หน่วยเป็นโวลต์

ในกรณีนี้ พลังงานที่ใช้ในการบดจะคำนวณออกมาเป็นพลังงานเป็น กิโลวัตต์ต่อกิโลกรัมของวัสดุชีวมวล (kWh/kg) ตามสมการที่ 2 ต่อไปนี้

$$E_{sp} = \int_{t_0}^{t} (P_t - P_{t_0}) dt/m \quad \text{สมการที่ 2}$$

การวัดปริมาณน้ำที่ใช้

การศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในงานวิจัยนี้ คือการคำนวณปริมาณน้ำที่ใช้ในการชะล้างสารเคมีเพื่อให้วัสดุมีความเป็นกลาง (pH= 7) โดยจะใช้น้ำกลั่นในการล้างเอาสารเคมีออกจากวัสดุชีวมวล ซึ่งน้ำกลั่นที่นำมาชะล้างสารเคมี จะเป็นน้ำที่มีส่วนผสมของสารละลายด่างและสารละลายออกซิเดทีฟ ซึ่งถือว่าเป็นน้ำเสียที่ต้องมาการนำมาบำบัด เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

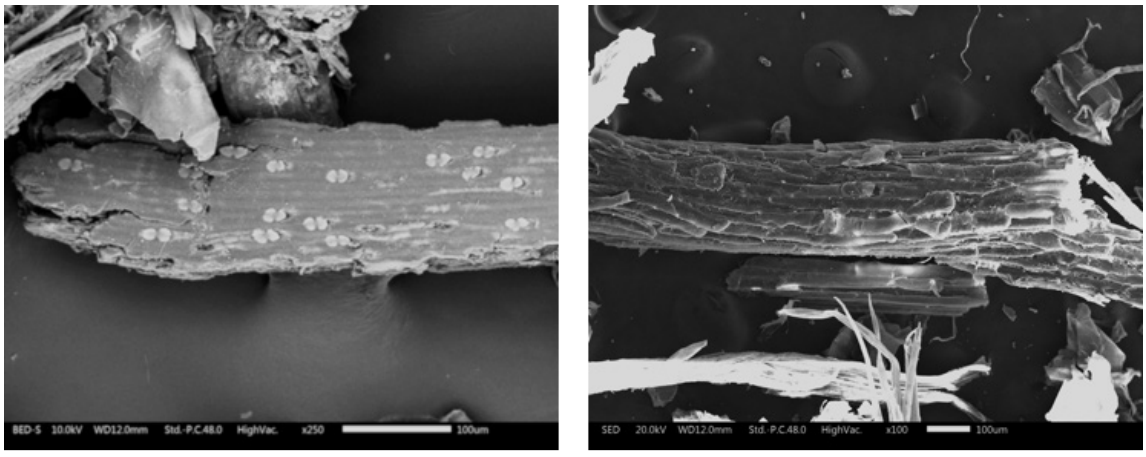
การวิเคราะห์โครงสร้างกายภาพด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน Scanning Electron Microscope (SEM)

การวิเคราะห์รูปร่างลักษณะภายนอกก่อนและหลังการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมี โดยใช้กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนJeol รุ่น JSM-IT300 (JEOL Ltd., Tokyo, Japan) โดยวัสดุชีวมวลผ่านการเคลือบด้วยทองคำเพื่อลดผลกระทบของการนำไฟฟ้าของวัสดุในขณะที่ทำการวิเคราะห์ด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน ซึ่งการวิเคราะห์ลักษณะภายนอกนี้ทำที่กำลังขยายตั้งแต่ 100X ถึง 500X เพื่อสังเกตุการเปลี่ยนแปลงลักษณะภายนอกของวัสดุชีวมวลก่อนและหลังการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมี

ผลการวิจัยและอภิปราย

ผลกระทบของกระบวนการปรับสภาพทางเคมีกึ่งแห้งโดยสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซต์ต่อโครงสร้างของวัสดุ

ฟางข้าวและชานอ้อย มีโครงสร้างที่สลับซับซ้อนและคุณสมบัติที่ยากต่อการทำลาย โดยมีลิกนินซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ทำหน้าที่เคลือบผิว และยึดติดกับองค์ประกอบอื่น ไม่ว่าจะเป็น เซลลูโลส และเฮมิเซลลูโลส ซึ่งในการกระบวนการผลิตเซลลูโลสิกเอทนานอลจำเป็นต้องมีการกำจัดส่วนของลิกนินออกเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการย่อยให้ได้น้ำตาลกลูโคสในขั้นตอนของการย่อยสลายด้วยเอมไซม์ หลังจากที่มีการปรับสภาพทางเคมีกึ่งแห้งโดยใช้สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซต์พบว่า บริเวณผิวของชานอ้อยได้ถูกทำลายไป (Gryczka et al., 2014; Lima et al., 2013; Pal et al., 2017) ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้จากภาพที่ 2 ภาพ A เป็นภาพของชานอ้อยที่ไม่ผ่านกระบวนการทางเคมี สังเกตเห็นได้ว่าลักษณะพื้นผิวของชานอ้อยจะเรียบไม่มีความขรุขระ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเนื้อเยื่อของพื้นจะมีส่วนที่เรียกว่าสารคิวทิเคิลเคลือบอยู่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของลิกนินที่อยู่ในเซลล์พืช (T. Y. Chen et al., 2017; Neata et al., 2015; Siqueira, Arantes, Saddler, Ferraz, & Milagres, 2017) ในส่วนของภาพที่ B เป็นภาพของชานอ้อยที่ผ่านกระบวนการปรับสภาพโครงสร้างด้วยสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซต์ 5% แบบกึ่งแห้ง จากภาพแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างของชานอ้อยโดยเฉพาะบริเวณพื้นผิวนั้นถูกเปิดออก เนื่องจากสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซต์ได้เข้าไปทำลายโครงสร้างของชานอ้อย ผลการทดลองนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Bolado-Rodriguez และคณะ ที่ได้นำเสนอ ว่าการปรับสภาพทางเคมีโดยใช้สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซต์ จะทำให้โครงสร้างของชานอ้อยนั้นถูกทำลาย (Bolado-Rodriguez et al., 2016)

A : SCB Non pretreated

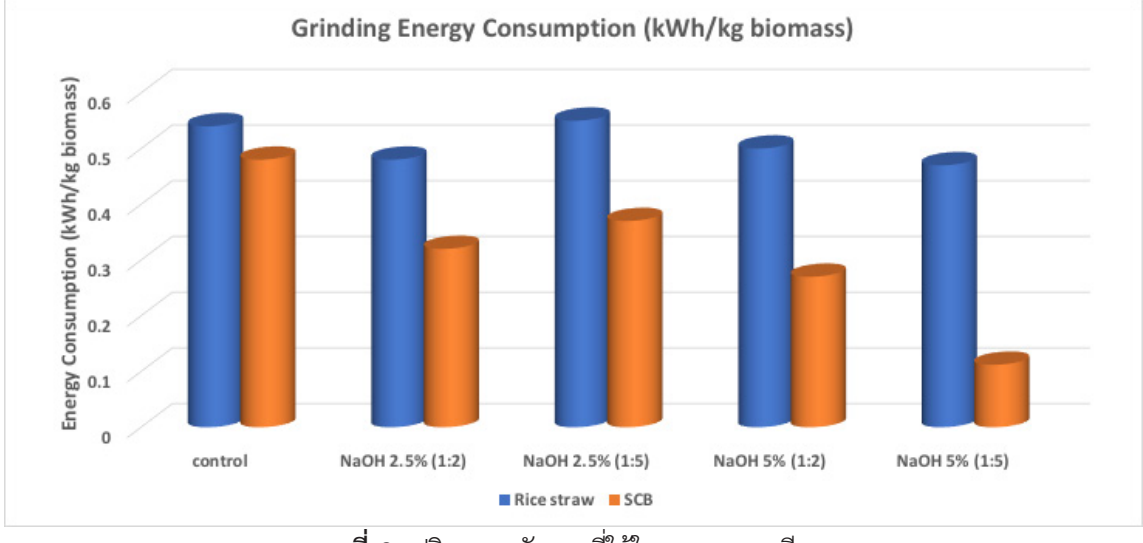
B : SCB pretreated NaOH 5%

ภาพที่ 2: โครงสร้างของชานอ้อย ภาพถ่ายด้วยกล้องจุลทรรศน์ Scanning Electron Microscope (SEM)

ผลกระทบของกระบวนการทางเคมีกึ่งแห้งต่อพลังงานที่ใช้ในการบด

หลังจากฟางข้าวและชานอ้อยผ่านกระบวนการปรับสภาพทางเคมีด้วยวิธีกึ่งแห้งแล้ว ฟางข้าวและชานอ้อยถูกนำไปอบผ่านลมร้อนในตู้อบลมร้อนที่อุณหภูมิ 105°c เป็นเวลา 24 ชั่วโมง เพื่อให้ความชื้นของวัสดุอยู่ที่ประมาณ 8-10% เพื่อเข้าสู่กระบวนการบดละเอียด การบดละเอียดนั้น เป็นขั้นตอนที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการย่อยสลายด้วยเอนไซม์ในขั้นตอนต่อไป และเป็นการเพิ่มพื้นที่ผิวสัมผัสในการทำปฏิกิริยาให้แก่วัสดุชีวมวล ดังนั้นการบดละเอียดจึงมีความสำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงวัสดุชีวมวลให้เป็นเชื้อเพลิงชีวภาพ จากการทดลองการบดละเอียดโดยความคุมความชื้นแต่ละตัวอย่างให้เท่ากัน และนำมาบดละเอียดด้วยเครื่อง Centrifugal Milling (Restch) โดยใช้ตัวกรองขนาด 0.25 มิลลิเมตร ระยะเวลาที่ใช้ในการบดทั้งหมด 2 นาที และมีการวัดค่ากระแสไฟฟ้าที่วัดตามจริงได้ เพื่อนำมาคำนวณปริมาณกำลังไฟฟ้า

ภาพที่ 3 แผนภูมิแสดงปริมาณพลังงานที่ใช้ในการบดกับตัวอย่างต่าง ๆ จะเห็นได้ชัดเจนว่า เมื่อเปรียบเทียบระหว่างฟางข้าวและชานอ้อย จะเห็นได้ว่าฟางข้าวจะใช้พลังงานที่สูงกว่าชานอ้อยในการบดละเอียด เนื่องจากโครงสร้างของฟางข้าวมีความแข็งแรงมากกว่าชานอ้อย เมื่อเปรียบเทียบพลังงานของฟางข้าวในตัวควบคุม จะใช้พลังงานในการบดประมาณ 0.54 kWh/kg ในขณะที่ชานอ้อยใช้พลังงานที่ 0.48 kWh/kg

ภาพที่ 3: ปริมาณพลังงานที่ใช้ในการบดละเอียด

จากภาพ เมื่อเปรียบเทียบพลังงานที่ใช้ในการบดของชานอ้อยระหว่างตัวควบคุมและตัวอย่างที่ผ่านการใช้สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ พบว่า ปริมาณพลังงานที่ใช้ในการบดละเอียดลดลงอย่างมีนัยสำคัญ คือที่ความเข้มข้น 2.5 และ 5% ในอัตราส่วนของแข็งและของเหลวที่เท่ากัน พลังงานที่ใช้ในการบดจะลดลงเมื่อความเข้มข้นของสารละลายเพิ่มขึ้น ซึ่งพลังงานที่ใช้ในการบดละเอียดเท่ากับ 0.32, 0.37, 0.27 และ 0.12 ตามลำดับ อีกประการหนึ่ง ที่ความเข้มข้นเดียวกัน แต่อัตราส่วนของแข็งต่อของเหลวต่างกัน พบว่าพลังงานที่ใช้ในการบดในอัตราส่วน 1:5 จะน้อยกว่า 1:2 เพราะสารละลายสามารถทำปฏิกริยาได้ดีเมื่อมีปริมาณมาก ทำให้ประสิทธิภาพของการทำลายโครงสร้างระดับไมโครเมตรนั้นดีขึ้น จึงทำให้โครงสร้างของชานอ้อยและฟางข้าวอ่อนตัว มีความเป็นรูพรุนมากขึ้น ทำให้แรงที่ใช้ในการบดละเอียดนั้นลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งผลการทดลองนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Barakat A, และคณะ 2014 ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าอัตราส่วนของของแข็งต่อของเหลว มีผลต่อพลังงานที่ใช้ในการบดละเอียด (Barakat et al., 2014; Barakat et al., 2015)

ผลกระทบของกระบวนการทางเคมีกึ่งแห้งต่อสิ่งแวดล้อม

การศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในกรณีนี้ จะเป็นการเปรียบเทียบของเสียที่เกิดขึ้นในกระบวนการปรับสภาพโครงสร้างโดยเฉพาะทางเคมี ซึ่งโดยทั่วไปการปรับสภาพทางเคมีจะใช้วิธีการดั้งเดิมคือ การแช่วัสดุชีวมวลในสารละลายเคมี กล่าวคือ อัตราส่วนของแข็งกับของเหลวจะสูง ปริมาณของเหลวมีปริมาณมากเพียงพอที่สามารถแช่วัสดุชีวมวลได้ หลังจากกระบวนการแช่แล้วของแข็งและของเหลวถูกแยกออกจากกันและมีการชะล้างสารเคมีด้วยน้ำกลั่นเพื่อนำเอาของแข็งที่มีสถานะเป็นกลาง (pH=7) ไปใช้ต่อในขั้นตอนต่อไป ในกระบวนการแยกของแข็งและของเหลวจะเกิดของเสียที่เป็นของเหลว (Black Liquor) ซึ่งประกอบไปด้วยสารเคมีและสิ่งเจือปนต่าง ๆ ของเสียที่มีส่วนผสมของสารเคมีเหล่านี้ไม่สามารถทิ้งในที่สาธารณะ หรือแม่น้ำลำคลองได้ ซึ่งจะเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่อไป ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงได้ศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของกระบวนการปรับสภาพโครงสร้างของวัสดุชีวมวลทางเคมี ทั้งสองวิธี คือแบบดั้งเดิมและแบบกึ่งแห้ง โดยการวัดปริมาณน้ำกลั่นที่ใช้ในการชะล้างสารเคมี จนทำให้ชานอ้อยมีสภาวะเป็นกลาง (pH= 7) ก่อนที่จะนำไปอบลมร้อนต่อไป น้ำกลั่นที่ใช้ชะล้างสารเคมีนั้นจะกลายเป็นน้ำเสียที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิต ซึ่งเป็นของเสียที่ต้องมีการบำบัดก่อนปล่อยสู่ลงตามแหล่งธรรมชาติ การวัดปริมาณน้ำที่ใช้ในการชะล้างถูกวัดโดยมีการติดตามความเป็นกรด-ด่าง ของน้ำที่ชะล้างไป จนกระทั่งจะได้น้ำที่มีความเป็นกรด-ด่าง เท่ากับ 7 การชะล้างด้วยน้ำกลั่นจะทำในกรณีของตัวอย่างที่มีการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีแบบดั้งเดิม คือ ที่ความเข้มข้น 5% และอัตราส่วนของแข็งต่อของเหลวเป็น 1:10 เนื่องจากตัวอย่างนี้จะมีปริมาณของเหลวที่มากกว่าปริมาณของแข็ง 10เท่า ให้เกิดของเหลวขึ้นและจำเป็นต้องมีขั้นตอนในการแยกของแข็งออกจากของเหลว และนำมาล้างด้วยน้ำกลั่น ก่อนนำไปอบด้วยลมร้อนที่ 105°C ต่อไป

ตารางที่ 2 แสดงปริมาณน้ำที่ใช้ในการชะล้างสารเคมี พบว่า ปริมาณน้ำที่ใช้ในการชะล้างสารเคมีของตัวอย่างแบบวิธีดั้งเดิมนั้นใช้น้ำปริมาณ 450 ลิตร ต่อกิโลกรัมของวัสดุ ในขณะที่ตัวอย่างที่ผ่านกระบวนการแบบเคมีกึ่งแห้งนั้น ไม่มีการใช้น้ำในการชะล้างสารเคมี จากข้อมูลข้างต้นสามารถแสดงให้เห็นว่า กระบวนการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีกึ่งแห้งมีการลดขั้นตอนในการชะล้างสารเคมี ซึ่งทำให้ไม่มีของเสียเกิดขึ้นในกระบวนการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพ

ข้อมูลจากตารางนี้สอดคล้องงานวิจัยของ Barakat et al., 2013 ที่ได้ระบุว่า การปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีด้วยวิธีการสเปรย์นั้น จะไม่มีการชะล้างสารเคมี จึงไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ตารางที่ 2: ปริมาณน้ำที่ใช้ในการชะล้างสารเคมี

Sample	water consumption (L/kg biomass)
Conventional (1:10)	450
Control	0
NaOH 2.5% (1:2)	0
NaOH 2.5% (1:5)	0
NaOH 5% (1:2)	0
NaOH 5% (1:5)	0

สรุปผลการทดลอง

จากการศึกษาการปรับสภาพโครงสร้างของวัสดุชีวมวลลิกโนเซลลูโลสิกด้วยกระบวนการทางเคมีกึ่งแห้งและการบดละเอียดเพื่อการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพในกรณีศึกษาผลกระทบต่อพลังงานที่ใช้ในการบดและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พบว่า กระบวนการปรับสภาพโครงสร้างของชานอ้อยและฟางข้าวโดยใช้สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์นั้น ทำให้โครงสร้างของวัสดุนั้นถูกลายโดยเฉพาะบริเวณพื้นผิวโดยที่ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยลิกนิน ซึ่งการกำจัดลิกนินที่เชื่อมด้วยพันธะทางเคมีกับเซลลูโลสและเฮมิเซลลูโลสออกไปนั้นจะทำให้ประสิทธิสภาพของการย่อยสลายด้วยเอนไซม์นั้นเพิ่มขึ้นและส่งผลดีต่อการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพ โดยเฉพาะเซลลูโลสิกเอทานอลเพิ่มขึ้นด้วยตามลำดับ ในส่วนการบดละเอียดเป็นกระบวนการเพิ่มพื้นที่ผิวสัมผัสของวัสดุกับเอนไซม์ซึ่งจะทำให้ประสิทธิภาพของการย่อยสลายด้วยเอนไซม์ เพื่อให้ได้น้ำตาลโมเลกุลเดี่ยวนั้นเพิ่มขึ้น และจะส่งผลต่อประสิทธิภาพของการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพนั้นเพิ่มขึ้นตามลำดับ ในการศึกษานี้พลังงานที่ใช้ในการบดละเอียดหลังการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมี แสดงให้เห็นว่า เมื่อความเข้มข้นเพิ่มขึ้นพลังงานที่ใช้ในการบดละเอียดลดลงอย่างมีนัยสำคัญ และมีค่าต่ำสุดที่ 0.12 kWh/kg ในตัวอย่างของชานอ้อยที่ผ่านกระบวนการปรับสภาพโดยสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ที่ความเข้มขึ้น 5% และอัตราส่วน 1:5 เมื่อเปรียบอัตราส่วนของแข็งต่อของเหลวสามารถลดพลังงานที่ใช้ในการบดลดลงโดยเฉพาะในตัวอย่างที่อัตราส่วนเป็น 1:5 เนื่องจากการทำปฏิกิริยาระหว่างสารละลายกับวัสดุนั้นมีมากขึ้น จึงทำให้โครงสร้างของวัสดุนั้นอ่อนตัวลงและเกิดความเป็นรูพรุนมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้ง่ายต่อกระบวนการบดละเอียด

การศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยการวัดปริมาณน้ำที่ใช้ในการชะล้างสารเคมีพบว่า การปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีแบบดั้งเดิม โดยการแช่นั้น ใช้น้ำปริมาณ 450 ลิตร ต่อหนึ่งกิโลกรัมของวัสดุ ในขณะที่การปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีแบบกึ่งแห้ง ไม่มีการใช้น้ำในการชะล้างสารเคมี เนื่องจากไม่มีการแยกส่วนของแข็งและของเหลวออกจากกัน ดังนั้นงานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่ากระบวนการปรับสภาพโครงสร้างทางเคมีแบบกึ่งแห้งของวัสดุชีวมวล นั้นมีประสิทธิภาพเชิงการลดต้นทุนในกระบวนการผลิตลงและสามารถลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญต่อการต่อยอดเทคโนโลยีการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพจากห้องปฏิบัติการสู่การผลิตในเชิงอุตสาหกรรมต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก ทุนสนับสนุนการวิจัยอาจารย์รุ่นใหม่ของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)โดยมี อ.ดร.สันติ เชื้อเต๊อะ เป็นหัวหน้าโครงการ (MRG-6080167) พร้อมทั้งขอบคุณ สาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษมที่เอื้ออำนวยสถานที่ห้องปฏิบัติการ และห้องปฏิบัติการ IBL (Intergrative Biorefinery Laboratory) ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติที่เอื้ออำนวยอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้การทดลอง

เอกสารอ้างอิง

Aditiya, H. B., Mahlia, T. M. I., Chong, W. T., Nur, H., & Sebayang, A. H. (2016). Second generation bioethanol production: A critical review. *Renewable & Sustainable Energy Reviews, 66*, 631-653. doi:10.1016/j.rser.2016.07.015

Arenas-Cárdenas, P., López-López, A., Moeller-Chávez, G. E., & León-Becerril, E. (2016). Current Pretreatments of Lignocellulosic Residues in the Production of Bioethanol. *Waste and Biomass Valorization, 8*(1), 161-181. doi:10.1007/s12649-016-9559-4

Auxenfans, T., Cronier, D., Chabbert, B., & Paes, G. (2017). Understanding the structural and chemical changes of plant biomass following steam explosion pretreatment. *Biotechnol Biofuels, 10*, 36. doi:10.1186/s13068-017-0718-z

Auxenfans, T., Terryn, C., & Paes, G. (2017). Seeing biomass recalcitrance through fluorescence. *Sci Rep, 7*(1), 8838. doi:10.1038/s41598-017-08740-1

Barakat, A., Chuetor, S., Monlau, F., Solhy, A., & Rouau, X. (2014). Eco-friendly dry chemo-mechanical pretreatments of lignocellulosic biomass: Impact on energy and yield of the enzymatic hydrolysis. *Applied Energy, 113*, 97-105. doi:10.1016/j.apenergy.2013.07.015

Barakat, A., Monlau, F., Solhy, A., & Carrere, H. (2015). Mechanical dissociation and fragmentation of lignocellulosic biomass: Effect of initial moisture, biochemical and structural proprieties on energy requirement. *Applied Energy, 142*, 240-246. doi:10.1016/j.apenergy.2014.12.076

Bi, S., Peng, L., Chen, K., & Zhu, Z. (2016). Enhanced enzymatic saccharification of sugarcane bagasse pretreated by combining O2 and NaOH. *Bioresour Technol, 214*, 692-699. doi:10.1016/j.biortech.2016.05.041

Bolado-Rodriguez, S., Toquero, C., Martin-Juarez, J., Travaini, R., & Garcia-Encina, P. A. (2016). Effect of thermal, acid, alkaline and alkaline-peroxide pretreatments on the biochemical methane potential and kinetics of the anaerobic digestion of wheat straw and sugarcane bagasse. *Bioresour Technol, 201*, 182-190. doi:10.1016/j.biortech.2015.11.047

Brodin, M., Vallejos, M., Opedal, M. T., Area, M. C., & Chinga-Carrasco, G. (2017). Lignocellulosics as sustainable resources for production of bioplastics – A review. *Journal of Cleaner Production, 162*, 646-664. doi:10.1016/j.jclepro.2017.05.209

Brzonova, I., Kozliak, E. I., Andrianova, A. A., LaVallie, A., Kubatova, A., & Ji, Y. (2017). Production of lignin based insoluble polymers (anionic hydrogels) by C. versicolor. *Sci Rep, 7*(1), 17507. doi:10.1038/s41598-017-17696-1

Buaban, B., Inoue, H., Yano, S., Tanapongpipat, S., Ruanglek, V., Champreda, V., . . . Eurwilaichitr, L. (2010). Bioethanol production from ball milled bagasse using an on-site produced fungal enzyme cocktail and xylose-fermenting Pichia stipitis. *J Biosci Bioeng, 110*(1), 18-25. doi:10.1016/j.jbiosc.2009.12.003

Capolupo, L., & Faraco, V. (2016). Green methods of lignocellulose pretreatment for biorefinery development. *Appl Microbiol Biotechnol, 100*(22), 9451-9467. doi:10.1007/s00253-016-7884-y

Carvalho, D. M. d., Queiroz, J. H. d., & Colodette, J. L. (2016). Assessment of alkaline pretreatment for the production of bioethanol from eucalyptus, sugarcane bagasse and sugarcane straw. *Industrial Crops and Products, 94*, 932-941. doi:10.1016/j.indcrop.2016.09.069

<Chemical Engineering Progress - Lignocellulosic Biofuels.pdf>.

Chen, F., & Dixon, R. A. (2007). Lignin modification improves fermentable sugar yields for biofuel production. *Nat Biotechnol, 25*(7), 759-761. doi:10.1038/nbt1316

Chen, H., Liu, J., Chang, X., Chen, D., Xue, Y., Liu, P., . . . Han, S. (2017). A review on the pretreatment of lignocellulose for high-value chemicals. *Fuel Processing Technology, 160*, 196-206. doi:10.1016/j.fuproc.2016.12.007

Chen, T. Y., Wang, B., Wu, Y. Y., Wen, J. L., Liu, C. F., Yuan, T. Q., & Sun, R. C. (2017). Structural variations of lignin macromolecule from different growth years of Triploid of Populus tomentosa Carr. *Int J Biol Macromol, 101*, 747-757. doi:10.1016/j.ijbiomac.2017.03.146

Chuetor, S., Barakat, A., Rouau, X., & Ruiz, T. (2017). Analysis of ground rice straw with a hydro-textural approach. *Powder Technology, 310*, 74-79. doi:10.1016/j.powtec.2016.12.072

Chuetor, S., Luque, R., Barron, C., Solhy, A., Rouau, X., & Barakat, A. (2015). Innovative combined dry fractionation technologies for rice straw valorization to biofuels. *Green Chemistry, 17*(2), 926-936. doi:10.1039/c4gc01718h

Gaworski, M., Jablonski, S., Pawlaczyk-Graja, I., Ziewiecki, R., Rutkowski, P., Wieczynska, A., . . . Lukaszewicz, M. (2017). Enhancing biogas plant production using pig manure and corn silage by adding wheat straw processed with liquid hot water and steam explosion. *Biotechnol Biofuels, 10*, 259. doi:10.1186/s13068-017-0922-x

Gryczka, U., Migdal, W., Chmielewska, D., Antoniak, M., Kaszuwara, W., Jastrzebska, A., & Olszyna, A. (2014). Examination of changes in the morphology of lignocellulosic fibers treated with e-beam irradiation. *Radiation Physics and Chemistry, 94*, 226-230. doi:10.1016/j.radphyschem.2013.07.007

Huang, C., Lai, C., Wu, X., Huang, Y., He, J., Huang, C., . . . Yong, Q. (2017). An integrated process to produce bio-ethanol and xylooligosaccharides rich in xylobiose and xylotriose from high ash content waste wheat straw. *Bioresour Technol, 241*, 228-235. doi:10.1016/j.biortech.2017.05.109

Imman, S., Arnthong, J., Burapatana, V., Champreda, V., & Laosiripojana, N. (2014). Effects of acid and alkali promoters on compressed liquid hot water pretreatment of rice straw. *Bioresour Technol, 171*, 29-36. doi:10.1016/j.biortech.2014.08.022

<The Impact of Electron Beam Pretreatment on the Fermentation of Wood-based Sugars .pdf>.

<Influence of pretreatment severity on structural changes, lignin content and enzymatic hydrolysis of sugarcane bagasse samples.pdf>. doi:0.1016/j.renene.2016.12.037

Jonsson, L. J., & Martin, C. (2016). Pretreatment of lignocellulose: Formation of inhibitory by-products and strategies for minimizing their effects. *Bioresource Technology, 199*, 103-112. doi:10.1016/j.biortech.2015.10.009

Kim, J. S., Lee, Y. Y., & Kim, T. H. (2016). A review on alkaline pretreatment technology for bioconversion of lignocellulosic biomass. *Bioresource Technology, 199*, 42-48. doi:10.1016/j.biortech.2015.08.085

Lima, M. A., Lavorente, G. B., da Silva, H. K. P., Bragatto, J., Rezende, C. A., Bernardinelli, O. D., . . . Polikarpov, I. (2013). Effects of pretreatment on morphology, chemical composition and enzymatic digestibility of eucalyptus bark: a potentially valuable source of fermentable sugars for biofuel production - part 1. *Biotechnology for Biofuels, 6*. doi:10.1186/1754-6834-6-75

Lousteau-Cazalet, C., Barakat, A., Belaud, J.-P., Buche, P., Busset, G., Charnomordic, B., . . . Vialle, C. (2016). A decision support system for eco-efficient biorefinery process comparison using a semantic approach. *Computers and Electronics in Agriculture, 127*, 351-367. doi:10.1016/j.compag.2016.06.020

Monlau, F., Kaparaju, P., Trably, E., Steyer, J. P., & Carrere, H. (2015). Alkaline pretreatment to enhance one-stage CH4 and two-stage H2/CH4 production from sunflower stalks: Mass, energy and economical balances. *Chemical Engineering Journal, 260*, 377-385. doi:10.1016/j.cej.2014.08.108

Neata, G., Campeanu, G., Popescu, M. I., Popa, O., Babeanu, N., Basaraba, A., & Popescu, D. D. (2015). Lignin Extraction from Corn Biomass Using Supercritical Extraction. *Romanian Biotechnological Letters, 20*(3), 10406-10412.

Pal, S., Joy, S., Kumbhar, P., Trimukhe, K. D., Gupta, R., Kuhad, R. C., . . . Padmanabhan, S. (2017). Pilot-scale pretreatments of sugarcane bagasse with steam explosion and mineral acid, organic acid, and mixed acids: synergies, enzymatic hydrolysis efficiencies, and structure-morphology correlations. *Biomass Conversion and Biorefinery, 7*(2), 179-189. doi:10.1007/s13399-016-0220-z

<Pretreatment techniques used in biogas production from grass.pdf>. doi:0.1016/j.rser.2016.02.022

Rodriguez, C., Alaswad, A., Benyounis, K. Y., & Olabi, A. G. (2017). Pretreatment techniques used in biogas production from grass. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 68*, 1193-1204. doi:10.1016/j.rser.2016.02.022

Schneider, L., Haverinen, J., Jaakkola, M., & Lassi, U. (2017). Pretreatment and fractionation of lignocellulosic barley straw by mechanocatalysis. *Chemical Engineering Journal, 327*, 898-905. doi:10.1016/j.cej.2017.06.175

Silalertruksa, T., Gheewala, S. H., & Pongpat, P. (2015). Sustainability assessment of sugarcane biorefinery and molasses ethanol production in Thailand using eco-efficiency indicator. *Applied Energy, 160*, 603-609. doi:10.1016/j.apenergy.2015.08.087

Silalertruksa, T., Pongpat, P., & Gheewala, S. H. (2017). Life cycle assessment for enhancing environmental sustainability of sugarcane biorefinery in Thailand. *Journal of Cleaner Production, 140*, 906-913. doi:10.1016/j.jclepro.2016.06.010

Singh, R., Krishna, B. B., Kumar, J., & Bhaskar, T. (2016). Opportunities for utilization of non-conventional energy sources for biomass pretreatment. *Bioresour Technol, 199*, 398-407. doi:10.1016/j.biortech.2015.08.117

Siqueira, G., Arantes, V., Saddler, J. N., Ferraz, A., & Milagres, A. M. F. (2017). Limitation of cellulose accessibility and unproductive binding of cellulases by pretreated sugarcane bagasse lignin. *Biotechnol Biofuels, 10*, 176. doi:10.1186/s13068-017-0860-7

Xu, Z. Y., & Huang, F. (2014). Pretreatment Methods for Bioethanol Production. *Applied Biochemistry and Biotechnology, 174*(1), 43-62. doi:10.1007/s12010-014-1015-y

ฝุ่นละอองจากถนน และแนวคิดในการจัดการในยุคประเทศไทย 4.0

ภัคพงศ์ พจนารถ*

บทคัดย่อ

ปัญหาฝุ่นละอองในเมืองใหญ่ของประเทศไทยได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในแต่ละพื้นที่โดยที่แหล่งกำเนิดที่สำคัญของฝุ่นละอองอย่างหนึ่งคือ การจราจรขนส่ง การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อตรวจวัดปริมาณฝุ่นละอองบนท้องถนนและอธิบายความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีอิทธิพล เช่น ปริมาณการจราจรขนส่ง จากการศึกษาพบว่า ฝุ่นละอองที่ตรวจวัดบนถนนในเมืองมีปริมาณสูงมากกว่าฝุ่นละอองที่ตรวจวัดได้บนถนนนอกเมืองและในชนบท โดยขึ้นอยู่กับปริมาณการจราจรและปัจจัยทางสภาพอากาศเป็นสำคัญ ผลจากการศึกษานี้สามารถใช้อธิบายและสอดคล้องกับปรากฏการณ์การสะสมตัวฝุ่นละอองขนาดเล็กกว่า 10 ไมครอน (PM10) และ ฝุ่นละอองขนาดเล็กกว่า 2.5 ไมครอน (PM2.5) ที่เป็นปัญหาในช่วงปลายฤดูหนาวของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ผู้วิจัยได้เสนอแนวคิดในการจัดการฝุ่นละอองในยุคประเทศไทย 4.0 โดยพิจารณาปัญหาในเชิงระบบและในรูปองค์รวมซึ่งประกอบไปด้วยการจัดการที่ แหล่งกำเนิดของฝุ่นละออง ตัวกลาง และผู้ได้รับผลกระทบ

* คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: pakpong.pochanart@gmail.com

Road Dusts and How to Cope with in Thailand 4.0 Era

Pakpong Pochanart*

Abstract

Dust particles issues in large urban areas in Thailand have become serious city-level problem. One of the main emission source of urban dust is from traffic. In this work, I focused on the road dusts by monitoring dust particles along the track in the moving vehicle. Based on the data obtained, it was found that road dusts in the urban areas and large cities were much higher than the suburbs and rural areas. In addition to the traffic volume, weather condition was also found as a main influence. This result agrees with and supports the explanation of PM10 and PM2.5 episodic events in Bangkok and vicinities and could bring about the systematic dust particle management solution in Thailand 4.0 era by considering emission source, media, and receptors.

* Graduate School of Environmental Development, National Institute of Development Administration (NIDA) 118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10420, THAILAND.
E-mail: pakpong.pochanart@gmail.com

บทนำ

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ปริมาณมลพิษทางอากาศได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในประเทศส่วนใหญ่ในทวีปเอเชีย (Akimoto, 2002; Ohara et al., 2007) ขณะเดียวกันพบว่า ปริมาณมลพิษทางอากาศค่อนข้างคงที่หรือในบางกรณีถึงกับลดลงในประเทศพัฒนาแล้วในยุโรปและอเมริกา (EPA, 1999; EMEP, 2001) การที่มลพิษทางอากาศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในทวีปเอเชีย เป็นผลมาจากการที่แต่ละประเทศในทวีปเอเชียมีการใช้พลังงานเพิ่มขึ้นอย่างมากในการพัฒนาประเทศ กระบวนการผลิตในอุตสาหกรรมต่าง ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการพยายามเร่งปรับตัวตามประเทศพัฒนาแล้ว นอกจากนี้ การกลายเป็นเมือง (urbanization) ในประเทศกำลังพัฒนาในทวีปเอเชีย รวมทั้งประเทศไทย ทำให้ประชากรจำนวนมากย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองใหญ่ และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปริมาณมลพิษทางอากาศในเมืองเพิ่มขึ้น จนผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองยากที่จะหลีกเลี่ยงปัญหาเหล่านี้ มีข้อมูลรายงานว่า มีประชากรหลายล้านคนที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษทางอากาศ ซึ่งประชากรเหล่านี้รับมลพิษเข้าไปโดยตรงผ่านการหายใจและระบบทางเดินหายใจ (Holgate, 1999) ในปี 2559 บทความในวารสาร Nature รายงานว่า สาเหตุการตายของคนในโลกถึง 4.5 ล้านคนจากข้อมูลในปี 2549 นั้นเกี่ยวข้องกับ PM2.5 ทั้งที่เป็นมลพิษจากแหล่งกำเนิดและมลพิษข้ามพรมแดน (Zhang et al., 2017) รายงานจากยุโรประบุว่า มลพิษทางอากาศประเภทฝุ่นละอองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง PM2.5 เป็นสาเหตุของการเสียชีวิตของคนกว่าสี่แสนคนในปี 2557 (European Environmental Agency, 2014) ในประเทศสหรัฐอเมริกาพบว่า ถึงแม้ว่า PM2.5 และโอโซนจะอยู่ในระดับที่ไม่เกินค่ามาตรฐาน แต่มลพิษทั้งสองชนิดก็ยังเป็นความเสี่ยงต่อการเสียชีวิตจากมลพิษทางอากาศที่สำคัญ (Di et al., 2017)

ปัญหาฝุ่นละอองในเมืองใหญ่ของประเทศไทยกลายเป็นปัญหาสำคัญในระดับเมือง ไม่ว่าจะเป็นฝุ่นละอองรวม (TSP) ฝุ่นละอองขนาดเล็กกว่า 10 ไมครอน (PM10) และ ฝุ่นละอองขนาดเล็กกว่า 2.5 ไมครอน (PM2.5) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นจาก PM2.5 ซึ่งทั่วโลกกำลังให้ความสนใจ ในประเทศไทยเอง พบปัญหาฝุ่นละอองที่สูงขึ้นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลในช่วงปลายฤดูหนาวของเกือบทุกปี (Pollution Control Department, 2016) และในช่วงเวลาปลายเดือนมกราคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ 2561 ที่ผ่านมา ได้เกิดปัญหาปริมาณฝุ่นละอองที่สูงในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลอีกครั้งหนึ่ง และได้รับการรายงานอย่างกว้างขวางในสื่อประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะในประเด็นสาเหตุของการเกิดปัญหาซึ่งอย่างหนึ่งที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสาเหตุที่สำคัญก็คือ การเผาไหม้ของเชื้อเพลิงที่มาจากกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การขนส่งจราจร อุตสาหกรรม และการใช้เชื้อเพลิงเพื่อหุงต้มบริโภค

ปริมาณฝุ่นละออง ณ ที่ได้ที่หนึ่ง จะเป็นผลรวมของฝุ่นละอองที่เกิดจากหลายปัจจัย ทั้งจากการแพร่กระจายในอากาศ แหล่งกำเนิดประเภทต่าง ๆ และกระบวนการกำจัดฝุ่นละอองออกจากอากาศ การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งที่จะ

1) ตรวจวัดปริมาณฝุ่นละอองบนท้องถนน ซึ่งปัจจัยหลักคือ ฝุ่นละอองที่เกิดจากการเผาไหม้ของน้ำมันเชื้อเพลิงในเครื่องยนต์ของยานพาหนะในระหว่างจราจรขนส่ง นอกจากนี้ ยังเกิดจากการฟุ้งกระจายของฝุ่นที่มาจากการเคลื่อนที่ของยานพาหนะ ผู้ศึกษาทำการตรวจวัดทั้งถนนภายในเมืองใหญ่ที่มีการจราจรคับคั่งและถนน

ระหว่างเมืองที่มีการจราจรเบาบางกว่า เพื่อที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณการจราจรที่มีความแตกต่างกันบนถนนต่าง ๆ และปริมาณฝุ่นละอองโดยพิจารณาปัจจัยอื่นที่สามารถมีอิทธิพลเกี่ยวข้อง

2) นำผลที่ได้จากการศึกษาจากการตรวจวัดไปอธิบายเพิ่มเติมถึงปรากฏการณ์การเกิดมลพิษฝุ่นละอองในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลว่าสอดคล้องกันหรือไม่

3) เสนอแนวคิดในการจัดการเชิงระบบในยุคประเทศไทย 4.0 โดยพิจารณาจาก ต้นกำเนิดของปัญหา ตัวกลาง และผู้ได้รับผลกระทบเป็นสำคัญ

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องตรวจวัดฝุ่นละอองแบบเคลื่อนย้ายได้ Aerosol Spectrometer ของบริษัท GRIMM โมเดล 1.109 (ภาพที่ 1 ซ้าย) ในการตรวจวัดฝุ่นละอองบนถนน โดยการติดตั้งในรถยนต์ เครื่องตรวจวัดฝุ่นละอองนี้สามารถตรวจวัดฝุ่นละอองได้เร็วที่สุดคือทุก 6 วินาที และมีช่องสัญญานในการตรวจวัดถึง 31 ช่อง โดยที่ค่าที่ได้จากการตรวจวัดจากช่องสัญญาต่าง ๆ สามารถนำมาแปลงเทียบเป็น TSP PM10 และ PM2.5 ได้ ถึงแม้ว่าการศึกษาครั้งนี้จะใช้ TSP เป็นหลัก โดยขึ้นกับโหมดการตรวจวัด เครื่องตรวจวัดฝุ่นละอองGRIMM โมเดล 1.109 สามารถตรวจวัดฝุ่นละอองในหน่วยของ ความเข้มข้นโดยมวล (mass concentration, $\mu g/m^3$) หรือ ความเข้มข้นโดยอนุภาค (particle concentration, Particle/L) โดยมีการต่อเครื่องวัดฝุ่นละอองเข้ากับคอมพิวเตอร์พกพาเพื่อที่จะได้ตรวจสอบข้อมูล real time สำหรับการติดตั้งภายในรถยนต์ มีการเก็บตัวอย่างฝุ่นละอองผ่านท่อเก็บตัวอย่างที่ติดตั้งในบริเวณกระจกมองข้างทางด้านหน้าซ้ายของรถยนต์ที่เคลื่อนที่ ที่ระดับความสูงประมาณ 1 เมตร เพื่อหลีกเลี่ยงผลจากท่อไอเสียของรถยนต์คันที่ใช้ติดตั้งเครื่องตรวจวัดฝุ่นละออง (ภาพที่ 1 ขวา) และใช้เครื่องมือแปลงกระแสไฟฟ้าเป็นแหล่งจ่ายไฟ โดยทำการวัดต่อเนื่องทุก ๆ 6 วินาที ในขณะที่มีการขับรถยนต์ไปตามเส้นทางที่ต้องการตรวจวัดปริมาณฝุ่นละออง และทำการตรวจวัดในปี 2555

ถนนที่ใช้ในการตรวจวัดฝุ่นละอองในครั้งนี้ สามารถแบ่งได้สองประเภท คือ

1. ถนนภายในเมือง ภายในจังหวัด กรุงเทพมหานครและปริมณฑล จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดระยอง จำนวน 12 สาย

ภาพที่ 1: (ซ้าย) เครื่องตรวจวัดฝุ่นละอองแบบเคลื่อนย้ายได้ Aerosol Spectrometer ของบริษัท GRIMM โมเดล 1.109 (ขวา) ท่อเก็บตัวอย่างบริเวณกระจกมองข้างทางด้านหน้าซ้ายของรถยนต์ที่เคลื่อนที่

2. ถนนระหว่างเมือง จำนวน 2 สาย ได้แก่เส้นทางถนนสายเอเชีย กรุงเทพ-เชียงใหม่ และ กรุงเทพ-ระยอง

เนื่องจากการตรวจวัดทำในสภาพแวดล้อมจริงที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เช่น การเคลื่อนที่ของรถยนต์ สภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง แหล่งกำเนิดมลพิษที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้การควบคุมตัวแปรภายนอกทำได้ยาก ผู้วิจัยได้ควบคุมการปัจจัยภายนอกเท่าที่สามารถควบคุมได้ โดยเฉพาะในประเด็นการเคลื่อนไหวของฝุ่นที่มาจากกระแสอากาศระหว่างการเคลื่อนที่ของรถยนต์ โดยปรับสภาพการขับขี่ให้มีความเร็วคงที่ที่สุดอยู่ใน 3 รูปแบบคือ

1) การตรวจวัดในสภาพการจราจรแออัดในเมือง รถยนต์จะเคลื่อนที่ด้วยความเร็วต่ำ ไปตามการจราจร

2) การตรวจวัดในสภาพการจราจรที่มีสภาพคล่องในเมือง รถยนต์จะเคลื่อนที่ด้วยความเร็วในระดับ 60 กิโลเมตรต่อชั่วโมง หรือต่ำกว่าหากหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นในกรณีที่มีการเบรก การชะลอตัว หรือจากสัญญานไฟจราจร

3) การตรวจวัดในสภาพการจราจรที่มีสภาพคล่องระหว่างเมือง รถยนต์จะเคลื่อนที่ด้วยความเร็วในระดับ 90 กิโลเมตรต่อชั่วโมง หรือต่ำกว่าหากหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นในกรณีที่มีการเบรก การชะลอตัว หรือจากสัญญานไฟจราจร

ระหว่างการขับขี่ หากมีการเปลี่ยนแปลงที่สังเกตได้ที่เกิดจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น ปริมาณการจราจร (แบ่งโดยการสังเกตเป็น ห้าประเภท คือ ติดขัด หนาแน่น ปานกลาง น้อย น้อยมาก) ควันดำจากรถคันหน้า ฝุ่นละอองจากการเผาไหม้โดยแหล่งกำเนิดอื่น เช่น การเผาไร่นา โรงงาน การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ เช่น ฝนตก (หนัก ปานกลาง น้อย) ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกทั้งเหตุการณ์และเวลาที่เกิด เพื่อนำมาตรวจสอบเปรียบเทียบภายหลัง

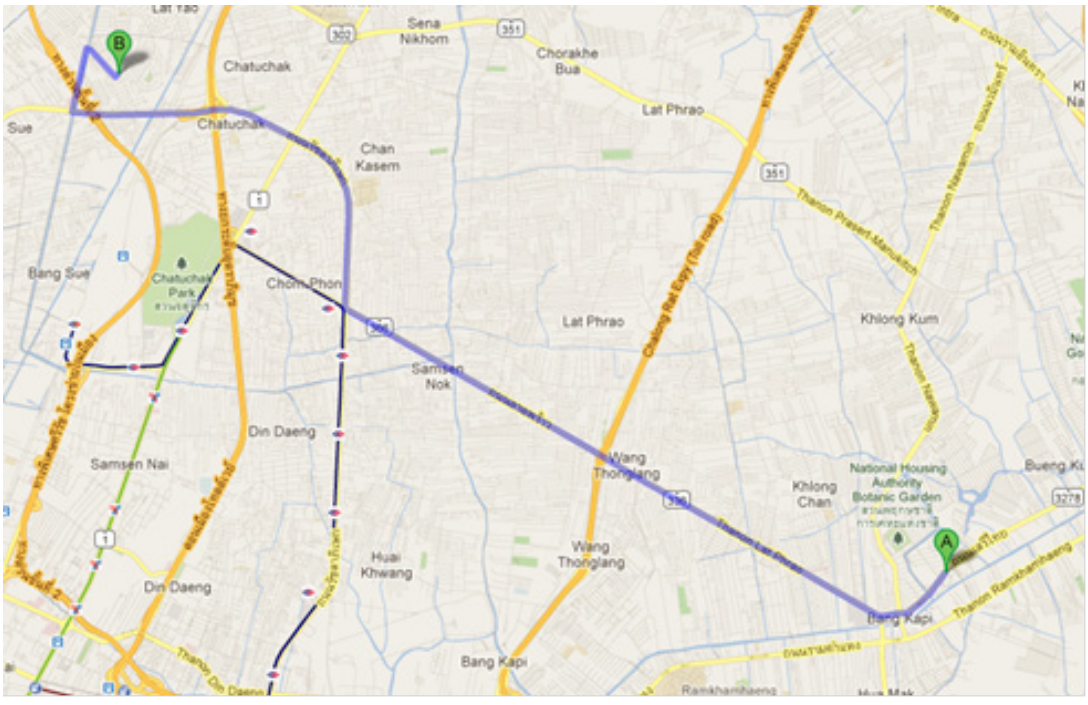
ผู้วิจัยใช้ผลศึกษาที่ได้จากการตรวจวัด มาทำการวิเคราะห์เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณการจราจรที่มีความแตกต่างกันบนถนนต่าง ๆ และปริมาณฝุ่นละอองโดยพิจารณาปัจจัยอื่นที่สามารถมีอิทธิพลเกี่ยวข้อง รวมทั้งเชื่อมโยงปรากฏการณ์การเกิดปัญหาฝุ่นละอองในช่วงปลายฤดูหนาวของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล และแนวคิดในการจัดการเชิงระบบในยุคประเทศไทย 4.0 โดยพิจารณาจาก ต้นกำเนิดของปัญหา ตัวกลาง และผู้ได้รับผลกระทบ

ผลการศึกษา

1. ปริมาณฝุ่นละอองบนท้องถนนและความสัมพันธ์กับปริมาณการจราจร

1.1 ถนนภายในเมือง

จากการเก็บตัวอย่างของฝุ่นละอองบนถนนจากถนนภายในเมือง ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดระยอง โดยทำการใช้เครื่องตรวจวัดฝุ่นละอองแบบเคลื่อนย้ายได้ Aerosol Spectrometer ของบริษัทGRIMM โมเดล 1.109 ในการตรวจวัดฝุ่นละอองบนถนน จำนวน 12 สาย พบว่าฝุ่นละอองที่ตรวจวัด

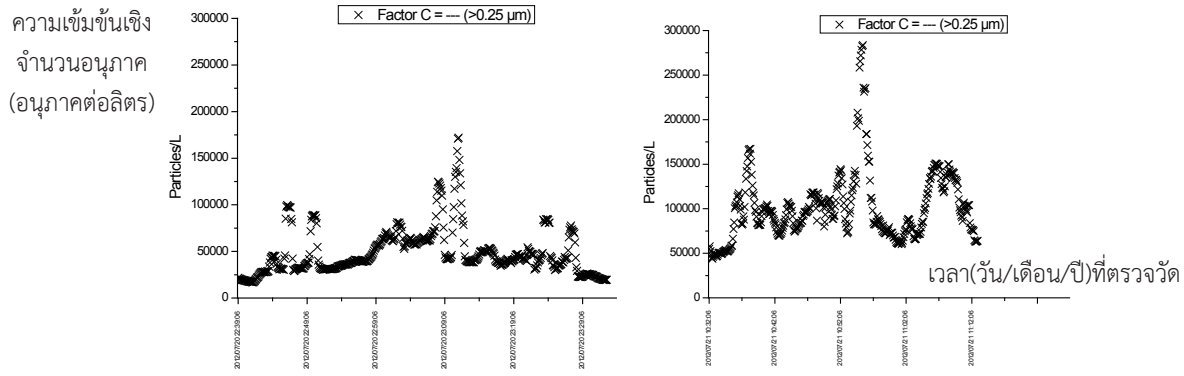

ภาพที่ 2: ตัวอย่างเส้นทางการตรวจวัดฝุ่นละอองบนถนนจาก สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ผ่าน ถนนลาดพร้าว และถนนรัชดาภิเษก

ที่มา: http://maps.google.co.th (สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2561)

ได้บนถนนในเมืองแต่ละสายมีปริมาณที่หลากหลาย โดยผลการตรวจวัดออกมาในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ดังตัวอย่างในภาพที่ 2 ซึ่งแสดงเส้นทางหนึ่งของการตรวจวัดในกรุงเทพมหานคร และ ภาพที่ 3 ซึ่งแสดงปริมาณความเข้มข้นของฝุ่นละอองบนถนนสองเส้นทางในกรุงเทพมหานคร

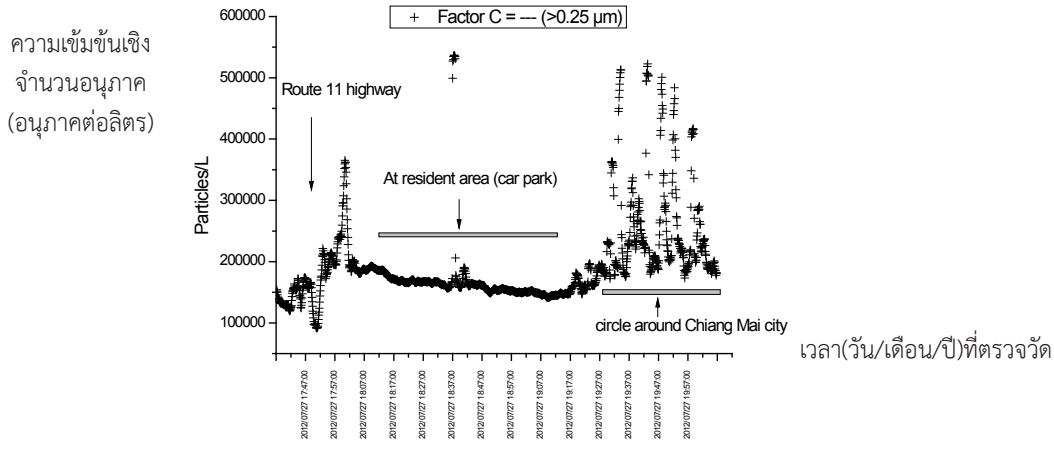
พบว่า ความเข้มข้นของฝุ่นละอองจากการตรวจวัดแบบเคลื่อนที่โดยทางรถยนต์บนเส้นทางถนนสายต่าง ๆ มีความแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับ ปริมาณการจราจรที่มีอยู่ในท้องถนนในช่วงเวลานั้นและปัจจัยทางด้านอุตุนิยมวิทยาเป็นหลัก ตัวอย่างเช่นในภาพบน เป็นความเข้มข้นของฝุ่นละอองในถนนเส้น ลาดพร้าว-รัชดาภิเษก ในช่วงเวลากลางคืนวันศุกร์ ที่ 20 กรกฎาคม 2555 ตรวจวัดฝุ่นละออง อยู่ในระดับทั่วไปประมาณ 17000-70000 อนุภาคต่อลิตร และมีบางช่วงเวลาที่การจราจรแออัด ความเข้มข้นขึ้นไปได้สูงถึง มากกว่า 100000 อนุภาคต่อลิตร ส่วนในภาพล่าง เป็นความเข้มข้นของฝุ่นละอองในถนนเส้นจรัลสนิทวงศ์-สิรินธร-บรมราชชนนี ในช่วงเวลาเช้าวันเสาร์ที่ 21 กรกฎาคม 2555 ตรวจวัดฝุ่นละออง อยู่ในระดับทั่วไปประมาณ 47000-150000 อนุภาคต่อ

ภาพที่ 3: (ซ้าย) ความเข้มข้นของฝุ่นละอองบนเส้นทางถนนลาดพร้าว-รัชดาภิเษก (จากภาพที่ 2) และ (ขวา) ความเข้มข้นของฝุ่นละอองบนเส้นทางถนน จรัลสนิทวงศ์-สิรินทร-บรมราชชนนี

ลิตร และมีบางช่วงเวลาที่ ความเข้มข้นขึ้นไปได้สูงถึงมากกว่า 200000 อนุภาคต่อลิตร เมื่อเปรียบเทียบกับการตรวจวัดฝุ่นละอองริมถนนที่มีการจราจรไม่หนาแน่นในเมือง (Pochanart, 2016) ซึ่งตรวจพบ ปริมาณฝุ่นละอองพื้นผิวโดยเฉลี่ยไม่เกิน 80000 อนุภาคต่อลิตร จะพบว่า ฝุ่นละอองที่ตรวจวัดได้บนท้องถนนที่มีปริมาณการจราจรหนาแน่นโดยมากมักมีปริมาณสูงกว่าที่ได้จากการตรวจวัดริมถนนในช่วงเวลาที่มีการจราจรน้อยกว่า

ในบางกรณี พบว่า ฝุ่นละอองที่ตรวจวัดได้จากท้องถนน มีปริมาณที่ไม่ต่างกับฝุ่นละอองที่ตรวจพบในลานจอดรถภายใต้อาคารเปิดโล่ง (ดับเครื่องยนต์) ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสังเกตถึงการสะสมของฝุ่นละอองถึงแม้ว่าจะไม่มีแหล่งกำเนิดโดยตรงในขณะนั้น ดังเช่นในภาพที่ 4 ซึ่งแสดงเส้นทางการตรวจวัดในสามรูปแบบคือ เส้นทางถนนซุปเปอร์ไฮเวย์ (ถนนสาย 11) จากบริเวณแยกเชียงใหม่-พร้าว ถึงถนนห้วยแก้ว ซึ่งมีการจราจรที่มีสภาพคล่อง การตรวจวัดบริเวณลานจอดรถภายใต้อาคารเปิดโล่งที่ต้องทำการดับเครื่องยนต์ และการตรวจวัดบริเวณเส้นทางถนนรอบกำแพงเมืองจังหวัดเชียงใหม่ที่มีการจราจรหนาแน่น พบว่า ความเข้มข้นของฝุ่นละอองบนท้องถนนในเชียงใหม่จะพบสูงสุดในบริเวณรอบกำแพงเมืองเชียงใหม่ซึ่งการตรวจวัดทำในช่วงการจราจรหนาแน่นมาก มีค่าความเข้มข้นอยู่ในช่วงประมาณ 200,000-500,000 อนุภาคต่อลิตร ซึ่งเป็นค่าที่สูงมาก สำหรับความเข้มข้น

ภาพที่ 4: ความเข้มข้นของฝุ่นละอองจากการตรวจวัดแบบเคลื่อนที่โดยทางรถยนต์ ในจังหวัดเชียงใหม่โดยใช้เส้นทาง (ช่วงแรก) ถนนซุปเปอร์ไฮเวย์ (ช่วงกลาง) จอดรถเพื่อทำการวัดในย่านที่พักอาศัยซึ่งเป็นลานจอดรถของคอนโดมิเนียมแห่งหนึ่ง (ช่วงสุดท้าย) วนบนถนนรอบกำแพงเมืองเชียงใหม่สองรอบ

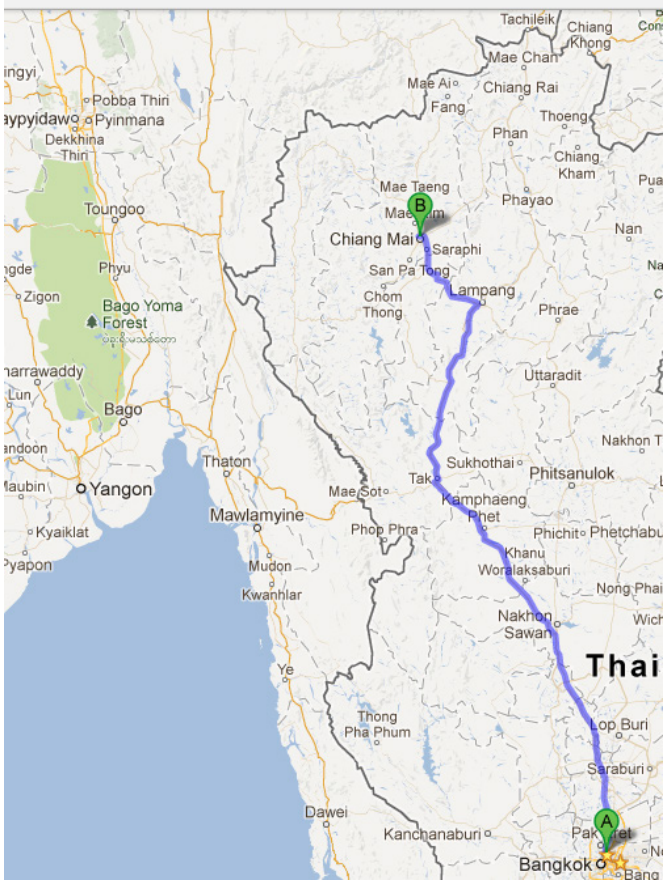
ของฝุ่นละอองในเชียงใหม่ ในถนนซุปเปอร์ไฮเวย์ ในช่วงเวลาที่การจราจรยังไม่ติดขัด พบค่าอยู่ในช่วง 100,000-350,000 อนุภาคต่อลิตร ซึ่งโดยรวมยังถือว่าต่ำกว่าในตัวเมือง และ ลานจอดรถใต้อาคารคอนโดมิเนียม ก็สามารถตรวจวัดฝุ่นละอองในปริมาณค่อนข้างสูง และค่าที่ได้ค่อนข้างคงที่ คืออยู่ในช่วง 160,000-200,000 อนุภาคต่อลิตร ทำให้ประเด็นคุณภาพอากาศภายใต้อาคารที่เปิดโล่งหรือใช้เป็นลานจอดรถเป็นเรื่องที่ไม่ควรจะละเลยในภายภาคหน้า

1.2 ถนนระหว่างจังหวัด

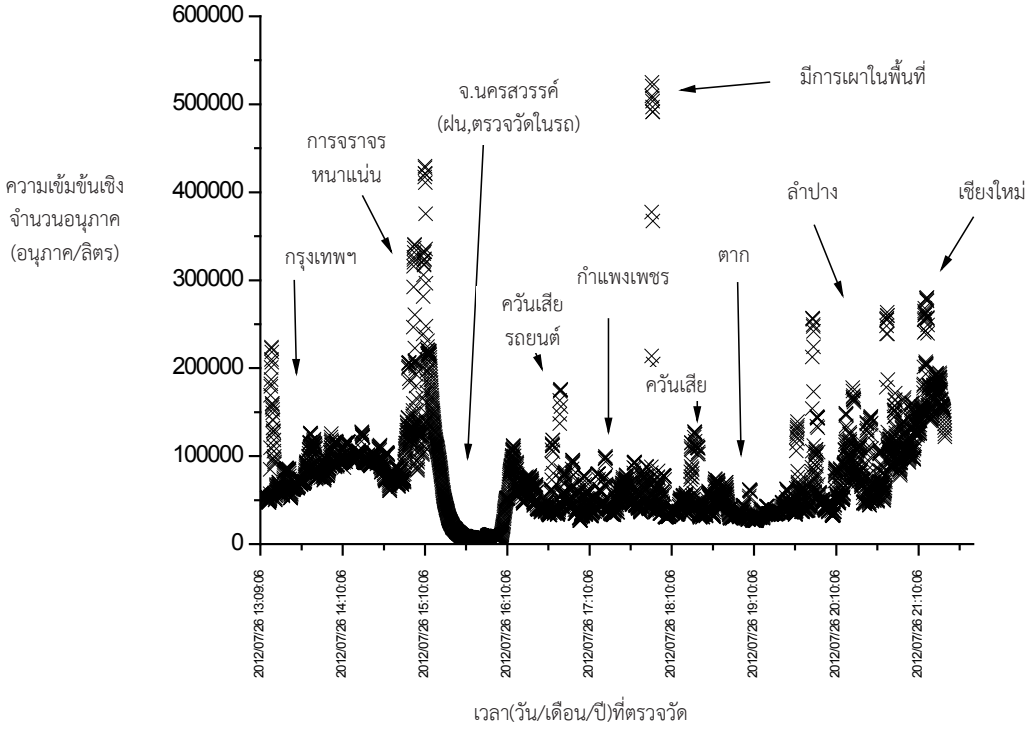
การศึกษาปริมาณฝุ่นละอองบนถนนระหว่างจังหวัด ได้ทำการศึกษา จำนวน 2 เส้นทาง คือเส้นทางถนนสายเอเชีย กรุงเทพ-เชียงใหม่ และ กรุงเทพ-ระยอง ตัวอย่างในที่นี้เสนอผลจากเส้นทางถนนสายเอเชีย กรุงเทพ-เชียงใหม่ (ภาพที่ 5) และ ผลการตรวจวัด (ภาพที่ 6) การตรวจวัดฝุ่นละอองบนถนนจากกรุงเทพไปเชียงใหม่ พบว่า ตามเส้นทางปกติสามารถแบ่งปริมาณฝุ่นละอองออกได้สามลักษณะ คือ

1) ในช่วงเดินทางออกจากกรุงเทพมหานครและช่วงก่อนเข้าจังหวัดนครสวรรค์ที่มีการจราจรอยู่ที่หนาแน่นไปจนถึงติดขัดในบางพื้นที่ พบปริมาณฝุ่นละอองปกติอยู่ในช่วง 100,000-200,000 อนุภาคต่อลิตร และอาจเพิ่มได้ถึง 400,000 อนุภาคต่อลิตรในช่วงที่การจราจรหนาแน่นมาก

2) ช่วงเดินทางออกจากนครสวรรค์ไปจนก่อนถึงจังหวัดลำปาง ที่มีการจราจรเบาบาง ตรวจพบปริมาณ

ภาพที่ 5: ตัวอย่างเส้นทางการตรวจวัดฝุ่นละอองบนถนนจากกรุงเทพมหานครถึงเชียงใหม่
ที่มา: http://maps.google.co.th (สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2561)

ภาพที่ 6: ความเข้มข้นของฝุ่นละอองจากการตรวจวัดแบบเคลื่อนที่โดยทางรถยนต์ จากจังหวัดกรุงเทพมหานครไปยังเชียงใหม่

ฝุ่นละอองในระดับ 40,000-90,000 อนุภาคต่อลิตร โดยที่ค่าต่ำสุดตรวจพบบริเวณจังหวัดตาก อยู่ในช่วง 30,000-60,000 อนุภาคต่อลิตร

3) ช่วงจากลำปางถึงเชียงใหม่ซึ่งมีการจราจรเพิ่มขึ้นไปจนถึงขั้นหนาแน่นก่อนเข้าเมืองเชียงใหม่ ตรวจพบปริมาณฝุ่นละอองในระดับ 50,000-200,000 อนุภาคต่อลิตร

ผลการศึกษาพบว่า ในถนนของเมืองใหญ่จะมีปริมาณฝุ่นละอองจากการจราจรที่ก่อให้เกิดอันตรายมากกว่าถนนของเมืองขนาดเล็ก พื้นที่ชานเมือง และในชนบท นอกจากนี้ ในระหว่างการเดินทาง พบการเปลี่ยนแปลงปริมาณฝุ่นละอองทั้งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะเวลาสั้น ๆ (spike) และลดลงอย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้น (dip) และสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดจากปัจจัยภายนอกอื่นที่สามารถสังเกตได้ชัดเจน โดยพบว่า ฝุ่นละอองที่มีการเพิ่มปริมาณอย่างรวดเร็วในระยะเวลาสั้น ๆ จะตรวจพบควบคู่ไปกับ การจราจรที่หนานแน่นมาก การที่ต้องขับตามหลังรถบรรทุกดีเซลที่ปล่อยควันดำเป็นจำนวนมาก การขับผ่านพื้นที่ที่มีการเผาทุ่งนา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้ความเข้มข้นของฝุ่นละอองที่ตรวจวัดเพิ่มขึ้นในช่วง 100,000-500,000 อนุภาคต่อลิตร สำหรับฝุ่นละอองที่ลดปริมาณลงอย่างรวดเร็วในครั้งนี้ ถูกตรวจพบควบคู่ไปกับ ระยะเวลาที่ฝนตกลงมา โดยในระยะแรกฝนตกปานกลางทำให้ปริมาณฝุ่นละอองลดลงจาก 200,000 อนุภาคต่อลิตร เหลือเพียงระดับ 30,000 อนุภาคต่อลิตร และต่อมาเมื่อฝนตกหนักจนไม่สามารถทำการตรวจวัดอากาศภายนอกได้ และเปลี่ยนมาเป็นตรวจวัดอากาศภายในรถยนต์โดยปรับเครื่องปรับอากาศ พบความเข้มข้นของฝุ่น

ละอองในรถจะลดลงจนต่ำกว่า 10,000 อนุภาคต่อลิตร และเมื่อฝนหยุดตกและกลับมาตรวจวัดอากาศภายนอกดังเดิม ความเข้มข้นของฝุ่นละอองในถนนได้เพิ่มกลับไปที่ระดับ 70,000-100,000 อนุภาคต่อลิตร ทำให้เห็นว่ากระบวนการกำจัดฝุ่นละอองทั้งโดยกระบวนการทางธรรมชาติ คือ ฝน (removal by precipitation) และระบบปรับอากาศพร้อมระบบแผ่นกรองอากาศในรถยนต์เองก็สามารถช่วยกรองฝุ่นละอองออกจากภายนอกออกไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับเส้นทาง กรุงเทพ-ระยอง พบปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงเส้นทางกรุงเทพ-เชียงใหม่คือ ตรวจพบฝุ่นละอองปริมาณมากในขณะที่เริ่มเดินทางออกจากกรุงเทพมหานคร และลดลงในระหว่างทาง ก่อนที่จะเพิ่มสูงขึ้นอีกครั้งในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ซึ่งอาจสะท้อนว่า นอกจากปริมาณการจราจร และปัจจัยภายนอกที่ได้กล่าวไปแล้ว พื้นที่ที่มีอุตสาหกรรมหนาแน่นก็สามารถตรวจพบฝุ่นละอองในปริมาณที่เพิ่มขึ้นได้เช่นกัน

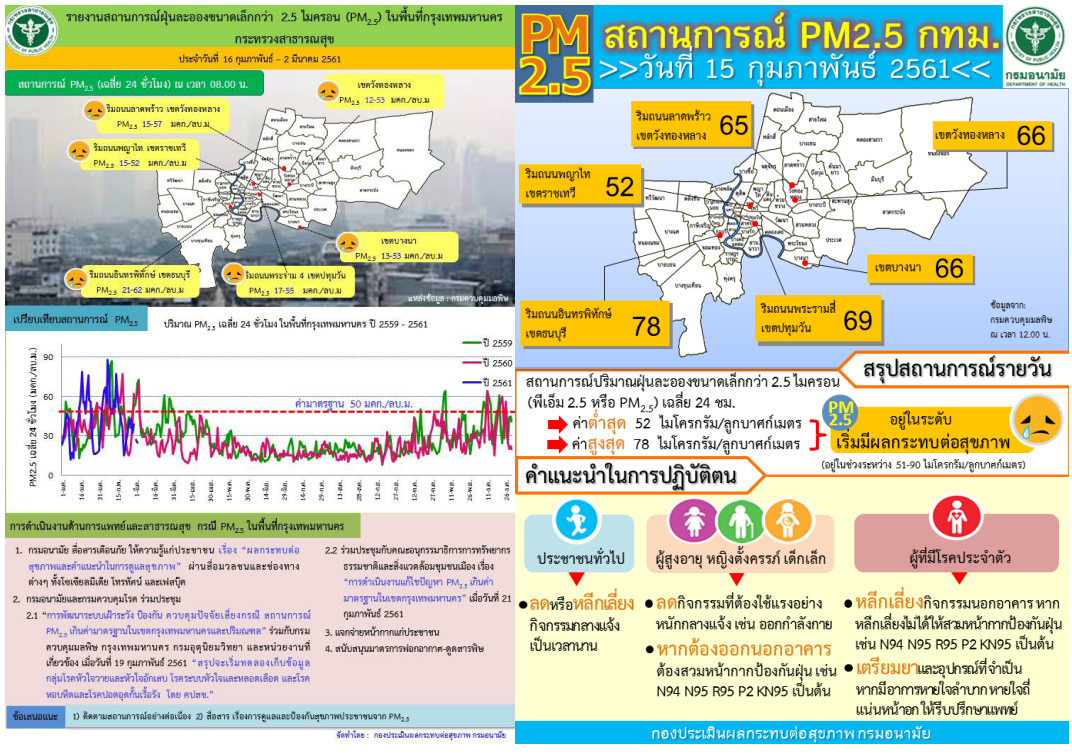
2. ปรากฏการณ์การเกิดฝุ่นละอองปริมาณสูงในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

มนุษย์ได้รับอันตรายได้โดยตรงจากมลพิษทางอากาศโดยการหายใจ ผ่านทางเดินหายใจเข้าไปในปอด และจากการสัมผัสในบางกรณีที่มลพิษมีปริมาณสูง มลพิษทางอากาศยังก่อให้เกิดผลกระทบด้านสุขภาพอนามัย ไม่ว่าจะเป็นด้านกลิ่นความรำคาญ อันตรายที่เกิดขึ้นอาจเริ่มตั้งแต่การก่อให้เกิดความระคายเคืองหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในร่างกายโดยไม่แสดงอาการจนกระทั่งมีอาการชัดเจนและอาจร้ายแรงถึงขั้นเสียชีวิตในที่สุด (Holtage et al., 1999; WHO, 1998) นอกจากทางตรงแล้ว อันตรายต่อสุขภาพอาจเกิดโดยทางอ้อมจากโรคแทรกซ้อนที่เกิดขึ้นเมื่อร่างกายอ่อนแอ ปัญหามลพิษทางอากาศเกิดขึ้นมากในเมืองใหญ่และเมืองที่มีการขยายตัวทางอุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน ยิ่งในปัจจุบันสาเหตุหลักประการหนึ่งคือ การกลายเป็นสังคมเมือง (urbanization) ซึ่งทำให้ปริมาณประชากรและจำนวนการจราจรขนส่ง การใช้เชื้อเพลิงชีวมวลและฟอสซิลอย่างมหาศาล ส่งผลอัตราการเกิดโรคระบบทางเดินหายใจและโรคภูมิแพ้อากาศในประเทศไทยเพิ่มขึ้นในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ในอดีต จากสถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2558 รายงานว่า อัตราการตายจากสาเหตุโรคทางเดินหายใจส่วนล่างเรื้อรัง เพิ่มขึ้นจาก 9.7 คนต่อแสนคนในปี 2554 เป็น 13.5 คนต่อแสนคนในปี 2558 (Ministry of Puclic Health, 2016) จากสื่อสาธาณะมีการรายงานการเพิ่มขึ้นของผู้ป่วยโรคระบบทางเดินหายใจมากกว่าสามแสนคน โดยอ้างจากสถิติผู้ป่วยโรคระบบทางเดินหายใจที่เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลสังกัด กทม.ตั้งแต่ปี 2549-2554 (https://www.prachachat.net/news_detail.php? newsid=1357275039) และการเพิ่มขึ้นของผู้ป่วยโรคภูมิแพ้ถึง 3-4 เท่า (http://www.rajavithi.go.th/ rj/?p=2066)

ปัญหามลพิษทางอากาศหลักในกรุงเทพมหานครมาจากปัญหาโอโซนและปัญหาฝุ่นละออง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับปัญหาฝุ่นละอองจะเกิดขึ้นมาก ในช่วงปลายฤดูหนาวของเกือบทุกปี (Pollution Control Department, 2016) สำหรับในช่วงปลายมกราคมถึงกลางกุมภาพันธ์ในปี 2561 ที่ผ่านมานี้ กรุงเทพมหานครก็ยังประสบปัญหาฝุ่นละอองทั้ง PM10 และ PM2.5 ดังที่ปรากฏในการรายงานของสื่ออย่างกว้างขวาง (ตัวอย่างเช่น https://www.bangkokpost. com/archive/experts-worry-about-ultra-fine-air-dust-hazard/1410218, https://www.reuters. com/article/us-thailand-weather/bangkok-air-pollution-warning-children-asked-to-stay-indoors-idUSKBN1FS0ZF, http://www.straitstimes.com/world/

bangkok-issues-air-pollution-warning เป็นต้น) และการรายงานของทางราชการ (ตัวอย่างเช่น เว็ปไซต์ของกรมควบคุมมลพิษ และ ของกรมอนามัย) โดยรวม พบว่า มีการเพิ่มขึ้นของ PM10 และ PM2.5 โดยที่ค่าดัชนีคุณภาพอากาศ (AQI) ในกรุงเทพมหานครที่ใช้ PM10 เป็นหนึ่งในตัวชี้วัด มีค่าที่เกินระดับ 100 ในหลาย ๆ ช่วงเวลาของการวัด และความเข้มข้นของ PM2.5 ในสถานีตรวจวัดในกรุงเทพมหานครในบางครั้งก็พบค่าที่สูงกว่าค่ามาตรฐานคุณภาพอากาศซึ่งกำหนดไว้ที่ 50 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ดังหนึ่งในตัวอย่างที่แสดงในภาพที่ 7

ปรากฏการณ์การเกิดฝุ่นละอองปริมาณสูงในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลได้ถูกอธิบายกันอย่างกว้างขวางในสื่อว่าสาเหตุเกิดจาก ไอเสียจากรถยนต์ การเผาไม้เชื้อเพลิงในโรงงานอุตสาหกรรม การใช้ถ่านและฟืน รวมถึงการเผาขยะและหญ้า ซึ่งเป็นคำอธิบายที่ตรงกับความจริง อย่างไรก็ตามสาเหตุเหล่านี้เป็นแหล่งกำเนิดที่ปล่อยฝุ่นละอองออกมาอย่างค่อนข้างสม่ำเสมอตลอดปี ทำให้ปัจจัยหลักที่อธิบายการเกิดปรากฏการณ์การเกิดฝุ่นละอองปริมาณสูงในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล อยู่ที่ตัวกลางของระบบมลพิษทางอากาศนั่นก็คือ

ภาพที่ 7: อินโฟกราฟฟิกรายงานสถานการณ์ฝุ่นละอองในกรุงเทพมหานคร
ที่มา: กองประเมินสุขภาพกรมอนามัย

สภาพของอากาศที่นำไปสู่การสะสมตัวของมลพิษ โดยที่จะพบมากในช่วงฤดูหนาว ที่สภาพอากาศนิ่ง ไม่มีลมและไม่มีการกระจายตัวของอากาศในแนวดิ่ง เนื่องจากการเกิดอุณหภูมิผกผันทำให้มลพิษสามารถสะสมตัวได้ดี (Kassomenos and Koletsis, 2005) ซึ่งจะตรงข้ามกับในฤดูฝนซึ่งอากาศสามารถเคลื่อนตัวในแนวดิ่งและกระจายตัวได้ดี (Pochanart et al., 2001) ทำให้ไม่เกิดการสะสมตัวของฝุ่นละออง รวมทั้งการมีฝนตกอย่างสม่ำเสมอทำให้เกิดกระบวนการกำจัดฝุ่นละอองออกจากบรรยากาศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในภาพที่ 7 ทางด้านซ้าย จากข้อมูลในรอบสามปี จะพบว่า PM2.5 จะมีค่าที่ต่ำในช่วงฤดูฝนและ

เพิ่มมากขึ้นในฤดูหนาว โดยมีปริมาณสูงสุดในช่วงกลางกลางมกราคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์

ปรากฏการณ์การเกิดฝุ่นละอองปริมาณสูงในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลสอดคล้องกับผลการศึกษาตรวจวัดฝุ่นละอองบนท้องถนนในครั้งนี้ถึงแม้ว่าขนาด (scale) การเกิดจะแตกต่างกันคือ ในระดับเมือง และระดับท้องถิ่น โดยพบว่าไม่ว่าจะเป็นขนาดใด ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มข้นที่เพิ่มขึ้นของฝุ่นละอองคือ 1) แหล่งกำเนิดที่มาจาก การจราจรขนส่ง การเผาไหม้ประเภทต่าง ๆ ของเชื้อเพลิงฟอสซิลและชีวมวล การเผาขยะและหญ้า และโรงงานอุตสาหกรรม (จากการตรวจวัดในครั้งนี้ ไม่พบปัจจัยที่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรงจากโรงงานอุตสาหกรรมบนเส้นทางถนนสายต่าง ๆ มีเพียบตรวจพบปริมาณฝุ่นละอองที่สูงเพิ่มขึ้นเมื่อตรวจวัดบนถนนในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ระยอง เท่านั้น) และ 2) ตัวกลางคือ สภาพอากาศที่เอื้อต่อการสะสมตัวของมลพิษทางอากาศ สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการลดลงของฝุ่นละอองหลัก ก็คือ การลดลงของมลพิษจากแหล่งกำเนิด สภาพอากาศที่เอื้อต่อการระบายอากาศ และกระบวนการกำจัดโดยฝน (precipitation, scavenging by rain)

3. แนวคิดในการจัดการปัญหาฝุ่นละอองและมลพิษทางอากาศในยุคประเทศไทย 4.0

จากปรากฏการณ์การเกิดการสะสมตัวของฝุ่นละอองในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลในช่วงปลายฤดูหนาว หรือที่ถูกเรียกกันว่าเป็นปัญหาหมอกควันในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีการเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาอยู่หลายประการเช่น การที่สภากทมยื่นข้อเสนอให้สำนักสิ่งแวดล้อม เร่งดำเนินการแก้ไขมลพิษทางอากาศโดยด่วนและเป็นขั้นตอน 7 ประการ คือ 1) ล้างถนนและบริเวณทางเท้า 2) ควบคุมฝุ่นละอองจากการก่อสร้าง 3) กำหนดให้รถบรรทุก รถยนต์ที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้าง 4) ควบคุมวัสดุก่อสร้างและสิ่งอื่นบนทางเท้า 5) ร่วมกับตำรวจจราจรในการตั้งด่านตรวจรถควันดำไม่ให้เข้าพื้นที่ 6) ป้องกันการเผาในพื้นที่โล่ง โดยเฉพาะบริเวณชานเมืองมักเกิดเหตุไฟไหม้หญ้าเป็นประจำ และ 7) หามาตรการป้องกันผลกระทบจากการก่อสร้างโครงการรถไฟฟ้า โดยมีการระบุว่า ปีที่ผ่านมา กทม. ไม่ได้ดำเนินการส่วนที่เกี่ยวข้องหรือสั่งการไปยังสำนักงานเขตให้ดำเนินการเกี่ยวกับการลดภาวะฝุ่นละออง (https://www.posttoday.com/social/ general/540009) ส่วนสำนักสิ่งแวดล้อมเองก็เตรียมกำหนดพื้นที่นำร่องโครงการเขตอากาศสะอาดในพื้นที่ กทม.ชั้นใน เริ่มที่เขตปทุมวัน ซึ่งมีปัญหาการจราจรมาก ใช้ 6 มาตรการที่ ประกอบด้วย 1. การเพิ่มพื้นที่สีเขียว 2. เฝ้าระวังควบคุมคุณภาพอากาศให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน จากแหล่งกำเนิด 3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดกับผู้ขับขี่ยานพาหนะที่ไม่ได้มาตรฐานและก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศ 4. สร้างความรู้ความเข้าใจ สร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนในการลดมลพิษจากแหล่งกำเนิด 5. เพิ่มรอบความถี่ในการทำความสะอาดถนนให้มากขึ้น และ 6. การจัดการจราจร (https://www.posttoday.com/social/general/540009) จะเห็นได้ว่า แนวคิดในการจัดการปัญหามลพิษมักมุ่งไปที่การแก้ไขปัญหาเป็นเร่งด่วนเป็นสำคัญ โดยที่ไม่ได้เน้นถึงภาพรวมของการจัดการปัญหาในเชิงระบบ โดยธรรมชาติแล้วปัญหาฝุ่นละอองในกรุงเทพมหานครหลังจากเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีก็จะคลี่คลายไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ ทำให้การจัดการในรูปแบบของการแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วนขาดความต่อเนื่องเนื่องจากปัญหาได้คลี่คลายไปแล้ว จนกระทั่งเกิดปัญหาขึ้นมาใหม่ในรอบปีต่อไป หากมองภาพรวมของระบบการเกิดปัญหาฝุ่นละออง และเลือกจัดการโดยพิจารณาทั้งระบบมลพิษทางอากาศคือ แหล่งกำเนิด ตัวกลาง และผู้รับผลกระทบ จะทำให้การจัดการในภาพรวมทีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังที่จะกล่าวถึงในลำดับถัดไป

เมื่อเปรียบเทียบกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยก็เช่นกัน การจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยในระยะเวลาที่ผ่านมีการใช้เครื่องมือหลายชนิด เช่น การกำกับและควบคุม (Command and

Control) โดยกำหนดค่ามาตรฐานต่าง ๆ และบทลงโทษ หลักแนวคิดผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluter Pays Principle) ซึ่งต้องมีการประเมินมูลค่าของความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม การใช้มาตรการทางภาษีสิ่งแวดล้อม (Environmental Tax) และกลไกทางการตลาด ตลอดไปจนกระทั่งถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดทางรัฐศาสตร์ เช่น กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation Policy) แต่ในหลายครั้ง การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยการพิจารณาเลือกเครื่องมือต่าง ๆ มาใช้ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากไม่ได้มีการมององค์รวมของประเด็นสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ อย่างเป็นระบบ

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ยุคที่รัฐบาลต้องการให้เกิดการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็วและเฉพาะด้าน โดยเรียกว่าเป็น ประเทศไทย 4.0 หรือ Thailand 4.0 โดยการใช้นวัตกรรมขับเคลื่อน และลดกับดักสามประการ หลักคือ กับดักประเทศรายได้ปานกลาง กับดักความเหลื่อมล้ำ และกับดักความไม่สมดุล ในประเด็นการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น ไม่ใช่องค์ประกอบหลักของยุทธศาสตร์ไทยแลนด์ 4.0 และอาจกล่าวได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมในยุคไทยแลนด์ 4.0 คือ การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยการใช้นวัตกรรมต่าง ๆ ซึ่งที่ผ่านมาก็มีการนำนวัตกรรมมากมายมาใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการสิ่งแวดล้อม ในความเห็นของผู้วิจัย บริบทแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยในยุค 4.0 คือการบูรณาการและพิจารณาการจัดการสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่ไม่ได้แยกจากเป็นประเด็นใดประเด็นหนึ่ง แต่เป็นการพิจารณาในลักษณะองค์รวม ในกรณีของปัญหาฝุ่นละอองในเมืองใหญ่นี้ การจัดการปัญหาควรมองในลักษณะของระบบการเกิดมลพิษ นั่นก็คือ องค์รวมที่ประกอบไปด้วย แหล่งกำเนิดมลพิษ ตัวกลาง และผู้รับ ดังที่ได้กล่าวด้านบน

การจัดการมลพิษทางอากาศแบบดั้งเดิม มักมุ่งเน้นไปที่ การควบคุมแหล่งกำเนิดเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ในการควบคุมมลพิษทางอากาศที่มาจากการจราจรขนส่ง มีการกำหนดค่ามาตรฐานมลพิษจากแหล่งกำเนิดแบบเคลื่อนที่การรณรงค์ให้ประชาชนลดการใช้รถยนต์ส่วนตัวและเปลี่ยนมาใช้ขนส่งสาธารณะ การตรวจสภาพรถยนต์เก่า การกำหนดมาตรฐานไอเสียสำหรับยานพาหนะ เครื่องมือและวิธีการเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อลดปริมาณมลพิษทางอากาศที่มาจากการจราจรขนส่ง ซึ่งหากปฏิบัติได้ ในระยะยาวย่อมส่งผลดีต่อสิ่งแวดล้อม แต่เครื่องมือและวิธีการเหล่านี้ในบางครั้งอาจเป็นสิ่งที่เกินความจำเป็นและสามารถส่งผลกระทบต่อประเด็นสำคัญอื่นเช่นเศรษฐกิจและสังคม สำหรับปัญหาฝุ่นละอองในกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน การเสนอให้ใช้การควบคุมแหล่งกำเนิดโดยวิธีต่าง ๆ จะมีประสิทธิภาพและความคุ้มค่ามากขึ้นหากมีการประเมินคาดการณ์ผลลัพธ์โดยวิธีการที่น่าเชื่อถือและยืนยันได้ ซึ่งปัจจุบันสามารถกระทำได้ในหลายรูปแบบ เช่นการใช้แบบจำลองด้านมลพิษทางอากาศ/อุตุนิยมวิทยามาช่วยคำนวนปริมาณฝุ่นละอองที่เปลี่ยนไป การใช้แบบจำลองทางเศรษฐศาสตร์ประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น จากรายงานสถานการณ์มลพิษในประเทศไทย (Pollution Control Department, 2016) พบว่า โดยรวมมลพิษทางอากาศในกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่ดีขึ้นในช่วงสิบปีที่ผ่านมา (ยกเว้นปัญหาโอโซน) เนื่องจากมาตรการด้านการควบคุมแหล่งกำเนิดในหลายด้าน อย่างไรก็ตาม การที่กรุงเทพมหานครขยายขนาดเพิ่มขึ้น ทำให้ปัญหาที่เกิดไม่ได้จำกัดเฉพาะพื้นที่การจราจรหนาแน่นใจกลางเมืองเท่านั้น แต่แหล่งกำเนิดและปัญหามลพิษที่ตามมาได้เกิดขึ้นแพร่กระจายเป็นพื้นที่กว้างในเขตกรุงเทพมหานครและปริมาณฑล ถึงแม้ว่าความเข้มข้นของฝุ่นละอองเช่น PM10 และ PM2.5 จะมีแนวโน้มที่ลดลงและไม่เกินค่ามาตรฐานในเวลาส่วนใหญ่ แต่ปัญหาฝุ่นละอองก็ยังเป็นปัญหามลพิษทางอากาศที่สำคัญเป็นลำดับแรก ๆ ของกรุงเทพมหานคร โดยแนวโน้มจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเศรษฐกิจ เช่น การสร้างระบบขนส่งมวลชน

ที่ใช้พลังงานไฟฟ้ารวมทั้งการนำนวัตกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมาใช้ ไม่ว่าจะเป็น การเริ่มต้นของยุครถยนต์ไฟฟ้าที่ไม่ปลดปล่อยทั้งมลพิษทางอากาศและก๊าซเรือนกระจกจากตัวยานพาหนะเอง การเปลี่ยนแปลงของการใช้พลังงานโดยการลดการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลที่เป็นสาเหตุของมลพิษ การจัดการขยะรวมทั้งสิ่งเหลือใช้จากการทำการเกษตรอย่างยั่งยืน การพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงนิเวศและเมืองสีเขียว ผู้วิจัยเชื่อว่าในที่สุด การควบคุมแหล่งกำเนิดจะไม่ได้มาจากรัฐเป็นผู้จัดการแต่ฝ่ายเดียว แต่การขับเคลื่อนทางภาคประชาสังคมและภาคเอกชนจะเป็นกำลังหลักในการลดปัญหาฝุ่นละอองที่มาจากแหล่งกำเนิดต่าง ๆ

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญในการจัดการแหล่งกำเนิด คือการที่ปัญหามลพิษฝุ่นละอองสูงเกินค่ามาตรฐานในกรุงเทพมหานครไม่ได้เกิดขึ้นตลอดทั้งปี แต่เป็นเฉพาะช่วงเวลาประมาณเพียงไม่เกินสองเดือนเท่านั้น เมื่อสถานการณ์คลี่คลายลง ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องละความสนใจในการแก้ไขปัญหาประเด็นนี้ ขาดความต่อเนื่องจนกระทั่งเหตุการณ์เกิดขึ้นใหม่ในรอบปีถัดไป การจัดการที่มีประสิทธิภาพสามารถทำได้โดยการมีแผนปฏิบัติหรือนโยบายที่พร้อมนำไปสู่การปฏิบัติที่ต่อเนื่องชัดเจน เช่นการควบคุมหรือลดการสะสมตัวของฝุ่นก่อนที่จะเข้าสู่ช่วงเวลาดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์หรือการบังคับใช้กฎหมาย มาตรการต่าง ๆ ในรูปแบบที่คล้ายกับกรณีการกำหนดช่วงเวลาห้ามเผาในเขตจังหวัดภาคเหนือ เป็นต้น การประยุกต์ใช้แบบจำลองด้านมลพิษทางอากาศ/อุตุนิยมวิทยา ตั้งแต่ก่อนช่วงเวลาที่จะเกิดสถานการณ์ฝุ่นละออง ก็เป็นอีกวิธีที่สามารถคาดการณ์ถึงผลกระทบที่อาจเกิดและนำไปสู่การเตรียมพร้อมเพื่อจัดการที่แหล่งกำเนิดมลพิษล่วงหน้าได้ อย่างไรก็ตามในประเด็นแหล่งกำเนิด มลพิษทางอากาศ ณ สถานที่แห่งใด ย่อมเป็นผลมาจากแหล่งกำเนิดมลพิษในสถานที่นั้น รวมกับมลพิษที่แพร่กระจายมาจากสถานที่อื่น การป้องกันและจัดการฝุ่นละอองที่มาจากนอกกรุงเทพมหานครนั้น ทำได้ยากกว่าฝุ่นละอองที่เกิดภายในกรุงเทพมหานคร เนื่องจากมีความซับซ้อนในกระบวนการระบุและควบคุมแหล่งกำเนิดนอกสถานที่ และอาจต้องอาศัยความร่วมมือในหลายภาคส่วนมากขึ้น เช่นเดียวกับการจัดการมลพิษข้ามพรมแดนซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายประเทศในการจัดการ

ในการจัดการองค์ประกอบที่สองคือ ตัวกลางซึ่งก็คืออากาศนั้นทำได้ยาก ทั้ง ๆ ที่ตัวกลางเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการที่ปัญหาฝุ่นละอองในกรุงเทพจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิด ในช่วงฤดูฝนเป็นฤดูที่สภาวะอากาศทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในการกระจายตัว เจือจาง และกำจัดฝุ่นละอองออกไปจากระบบมลพิษทางอากาศ แต่ในฤดูแล้งช่วงปลายฤดูหนาวต่อช่วงต้นฤดูร้อน อากาศซึ่งเป็นตัวกลางจะเอื้อต่อการเกิดปัญหาการสะสมของฝุ่นละออง และยากที่จะจัดการ ในปัจจุบันการจัดการระบบมลพิษทางอากาศที่ตัวกลาง มักอาศัยนวัตกรรมในการเปลี่ยนแปลงสภาพตัวกลางให้เอื้อต่อการเจือจางหรือลดปริมาณมลพิษมากขึ้น เช่น การพยายามทำฝนเทียมในช่วงฝุ่นละอองสูงเพื่อกำจัด ซึ่งประสบความสำเร็จในแง่จิตวิทยาเป็นหลัก (หรือในประเทศจีนที่มีการสร้างหอคอยกรองอากาศในเมือง เพื่อกรองอากาศภายนอกให้สะอาดขึ้น) ในอนาคตหากมีนวัตกรรมที่ก้าวหน้าขึ้นไปกว่านี้อาจส่งผลให้การจัดการตัวกลางประสบความสำเร็จมากขึ้น

ในส่วนขององค์ประกอบสุดท้ายคือการจัดการที่ผู้รับผลกระทบ เป็นสิ่งที่จะเกิดปัญหาน้อยที่สุดถ้าหากว่าการจัดการที่แหล่งกำเนิดและตัวกลางเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในข้อเท็จจริงในปัจจุบันซึ่งตรงกันข้ามประเทศไทยยังต้องมุ่งไปที่การจัดการฝุ่นละอองที่ผู้รับผลกระทบ ให้มีการปรับตัวที่เหมาะสม มีความรู้ความเข้าใจที่พอเพียงเมื่อเกิดปัญหาฝุ่นละอองขึ้น เพราะยังคงมีความยากในการจัดการที่แหล่งกำเนิดและตัวกลาง

ดังที่กล่าวในบทนำ มีการศึกษามากมายที่พบว่า ฝุ่นละอองในอากาศโดยเฉพาะฝุ่นละอองขนาดเล็ก เช่น

PM2.5 สามารถทำอันตรายต่อสุขภาพของประชากรในโลกไปจนถึงขั้นเสียชีวิต ผลกระทบจากฝุ่นละอองจะรุนแรงมากขึ้นในกลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงสูง เช่น เด็ก คนชรา หรือ ผู้ป่วยระบบทางเดินหายใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเด็กมีข้อเสียเปรียบทางกายภาพเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ใหญ่เพราะยังไม่ร่างกายยังไม่เติบโตเต็มที่และระบบภูมิคุ้มกันต่าง ๆ ยังไม่ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนผู้ใหญ่ มีงานวิจัยที่พบว่า เด็กได้รับผลกระทบจากความร้อนจากท้องถนนได้มากกว่าผู้ใหญ่ (Yilmaz, 2008) และมีการตรวจพบอาการหลายอย่างที่แสดงเฉาะในเด็กในสภาพอากาศที่ร้อนและชื้นซึ่งไม่พบในผู้ใหญ่ (ZInclair et al., 2007) ในการการศึกษาฝุ่นละอองซึ่งขึ้นอยู่กับระดับความสูงจากพื้นดินในช่วงความสูงของคนทั้งในกรุงกรุงโตเกียวประเทศญี่ปุ่น (Kajii and Ooya, 2011) และในประเทศไทย (Pochanart, 2016) พบปริมาณฝุ่นละอองที่มากกว่า ในระดับความสูงที่เด็กหายใจเมื่อเทียบกับผู้ใหญ่ ผลการศึกษาความเสี่ยงต่อการรับสัมผัสฝุ่นละอองของประชากรกลุ่มต่าง ๆ ยังพบว่า เด็กโดยเฉพาะเด็กเล็กมีความเสี่ยงที่สูงกว่าผู้ใหญ่เมื่อรับสัมผัสต่อปริมาณฝุ่นที่เพิ่มขึ้น (Pochanart, 2016) ซึ่งสอดคล้องกับ จากสถิติสำนักงานพัฒนาข้อมูลข่าวสารสุขภาพ (Health Information System Development Office, 2012) ซึ่งพบว่า เด็กแรกเกิดและทารกเป็นกลุ่มที่เสี่ยงที่สุดในการรับสัมผัสมลพิษทางอากาศ ดังนั้น การจัดการที่ผู้ได้รับผลกระทบจะไม่สามารถใช้วิธีการหรือข้อกำหนดเดียวกันสำหรับประชากรโดยรวม แต่ต้องมีการแบ่งประเภทของผู้ได้รับผลกระทบให้ชัดเจน และใช้มาตรการหรือข้อกำหนดที่เหมาะสมกับแต่ละประเภทของผู้ได้รับผลกระทบ

ในที่สุดแล้ว สำหรับกรณีของปัญหามลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นสมำเสมอและทวีความรุนแรงมากขึ้น การจัดการที่แหล่งกำเนิด ซึ่งอีกนัยหนึ่งคือ การลดปัญหาให้น้อยที่สุด หรือ การป้องกันการเกิดปัญหา ยังคงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในระยะยาว ถึงแม้ว่าต้องใช้ต้นทุนสูงในระยะแรก และอาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจได้ แต่ในกรณีที่ปัญหามลพิษทางอากาศฝุ่นละอองในกรุงเทพ ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ไม่นานมากในรอบปี การจัดการแบบองค์รวมโดยพิจารณา การควบคุมที่แหล่งกำเนิดในระยะเวลาที่เหมาะสม ตัวกลาง และผู้ได้รับผลกระทบ โดนค่อยทยอยปรับเปลี่ยนแหล่งกำเนิด มีการคาดการณ์ที่แม่นยำของสภาวะตัวกลาง และการสร้างเสริมพฤติกรรมที่รักษาสุขภาพและป้องกันอันตรายจากฝุ่นละอองในแต่ละกลุ่มของผู้ได้รับผลกระทบ สามารถเป็นทางเลือกที่คุ้มค่ากว่าในเชิงเศรษฐศาสตร์และปฏิบัติจริงได้

เอกสารอ้างอิง

Akimoto, H. (2002). The chemistry of tropospheric atmosphere and global environment. (pp. 89 – 101). Japan Scientific Societies Press. (In Japanese)

Di, Q. et al. 2017. Air pollution and mortality in the Medicare population. N Engl J Med 2017; 376:2513-2522. DOI: 10.1056/NEJMoa1702747

European Environmental Agency. (2014). Air quality in Europe — 2014 report, EEA Report No 5/2014, ISSN 1977-8449. 82 pages.

European Monitoring and Evaluation Programme —EMEP. (2001). Emission data reported to UNECP/EMEP: Evaluation of the spatial distribution of emissions. MSC-W Status Report. Oslo, Norway: Norwegian Meteorological Institute.

Environmental Protection Agency—EPA.(1999). National air pollutant emission trends, 1900–1998. Report EPA-454/R-00-002. Research Triangle Park, NC: Environmental Protection Agency.

Health Information System Development Office (2012). Situation of children health problems as a results of environmental issues in Thailand. Report 115-122 (In Thai).

Holgate, S.T., Samet, J. M., Koren H.L., and Maynard, R. L. (1999). Air Pollution and Health. San Diego:Academic Press.

Kajii, Y. and Ooya, Y. (2011). Aprica Press Release [in Japanese]. Available from Aprica Children's Products Inc. database. (In Japanese).

Katsomenos, P. A. and Koletsis, I. G. (2005). Seasonal variation of the temperature inversions over Athens, Greece. Int. J. Climatol. 25: 1651–1663.

Ohara, T., Akimoto, H., Kurokawa, J., Horii, M., Yamaji, K., Yan, X. and Hayasaka T. (2007). An Asian emission inventory of anthropogenic emission sources for the period 1980–2020. Atmospheric Chemistry and Physics, 7, 4419 – 4444.

Ministry of Public Health. (2016). Public Health Statistics A.D. 2015, ISSN 0857-3093.

Pochanart, P. (2016). Relationship between surface dust particles and height in urban areas and possible health risk on children in major cities in Thailand, Proceedings of SEE 2016 in conjunction with ICGSI 2016 and CTI 2016 On "Energy & Climate Change: Innovating for a Sustainable Future", 28-30 November 2016, Bangkok, Thailand

Pochanart, P., Kreasuwun, J., Sukasem, P., Geeratithadaniyom, W., Tabucanon, M. S., Hirokawa, J., Kajii, Y., and Akimoto,H. (2001). Tropical tropospheric ozone observed in Thailand. Atmospheric Environment, 35(15), 2657-2668. doi:10.1016/s1352-2310(00)00441-6.

Pollution Control Department. (2016). Thailand state of pollution Report 2015. Pollution Control Department, Ministry of Natural Resources and Environment, PCD. No. 06-062, ISBN 978-616-316-327-1

Sinclair, W., Crowe, M. J., Spinks, W. L. and Leicht, A. S. (2007). Pre-pubertal children and exercise in hot and humid environments: A brief review. Journal of Sports Science and Medicine 6: 385–392.

World Health Organization—WHO. (1998).Guidance for Setting Air Quality Standards, Report on a WHO Working Group, EUR/ICP/EHPM 02 01 02.

Yilmaz, H., Toy, S., Irmak, M. A., Yilmaz, S. and Bulut, Y. (2008). Determination of temperature differences between asphalt concrete, soil and grass surfaces of the City of Erzurum, Turkey, Atmosphera 21(2): 135–146.

Zhang Q., et al. (2017). Transboundary health impacts of transported global air pollution and international trade. Nature, 543 705–709 (30 March 2017) doi:10.1038/nature21712

ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน รองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0

จุฑารัตน์ ชมพันธุ์*

บทคัดย่อ

การพัฒนาประเทศในอดีตที่ผ่านมามุ่งเน้นให้ความสำคัญกับมิติด้านเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นสาเหตุหลักทำให้เกิดความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ดังนั้นธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมในยุคใหม่จึงคาดว่าจะเป็นเครื่องมือที่จะใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จในประเทศไทย การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาหลักธรรมาภิบาลในการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยในปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาและเพื่อนำเสนอแนวทางการดำเนินงานด้านธรรมาภิบาลด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืนรองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0 งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้มีส่วนได้เสียในการจัดการสิ่งแวดล้อม ร่วมกับการศึกษากรณีศึกษา และการศึกษาเอกสาร

ผลการศึกษา พบว่า ประเทศไทยมีการกำหนดกรอบธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในระดับรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจน และการศึกษากรณีศึกษา พบว่า องค์กรมีการปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม โดยมีการปฏิบัติตามข้อกำหนดและกฎหมายอย่างเคร่งครัด มีเปิดเผยข้อมูลการปฏิบัติงาน ที่โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการรับรู้และเสนอความเห็นประกอบการตัดสินใจและหามาตรการป้องกันและแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา พบว่า เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2560 เพิ่งเริ่มมีการประกาศใช้ได้ไม่นาน จึงต้องมีการสร้างความรู้ ความเข้าใจให้ภาคเอกชน และประชาชนให้มากขึ้น และภาครัฐควรต้องลดช่องโหว่ของกฎหมาย โดยมีการออกกฎหมายระดับรองเพื่อให้การจัดการสิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อรองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม การจัดการสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้งสิ่งแวดล้อม รัฐธรรมนูญ

* คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: pat_env@yahoo.com

Environmental Governance towards Sustainable Development for an Adaptation of Thailand 4.0

Chutarat Chompunth*

Abstract

In the past, Thailand's developments emphasized on economic dimension that impacts natural resource and environment enormously. This causes the deterioration of natural resources and creates an environmental impact onto the present which lead to environmental conflicts in Thailand. Therefore, environmental good governance is expected to be an effective approach for managing environmental problems in Thailand. The research aims to 1) study environmental governance framework in Thailand and 2) study and present to environmental governance operation for sustainable development an adaptation of Thailand 4.0. The study was undertaken through qualitative research by using in-depth interview; case study analysis and documentary review method. The research finding revealed that Thailand create good governance framework clearly at the constitutional level. According to the case study, it was found that an organization complies with good governance principal by strict compliancy to rules and law. The organization discloses operation's information which can be verified and also encourages stakeholder's participation in decision-making in order to find preventive and mitigating solutions. The 2017 Constitution of the Kingdom of Thailand just enacted, thus, Thai Government should increase knowledge and understanding about Environmental concept of this constitution among Thai people and private sectors, immediately. The government sector should reduce the legal gap by enacting subordinate legislation to ensure that environmental management can be effectively implemented for sustainable development in an adaptation of Thailand 4.0.

Keywords: environment governance, environmental management, environmental conflict, constitution

* Graduate School of Environmental Development, National Institute of Development Administration (NIDA) 118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10420, THAILAND.
E-mail: pat_env@yahoo.com

ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเทศไทยได้มีการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปอย่างมาก ซึ่งก่อให้เกิดการลงทุน การหมุนเวียนของสินค้าและบริการและการไหลเวียนของแหล่งเงินทุนและแรงงาน ที่กล่าวมานั้นเป็นปัจจัยสำคัญของการยกระดับทางเศรษฐกิจสังคมและอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการพัฒนาขึ้น แต่ในปัจจุบันนี้ประชาชนพบปัญหาความยากจนเพิ่มสูงขึ้นมีความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้น รวมถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นแรงผลักดันในการปรับแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่มุ่งเน้นไปมิติด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น รวมถึงนำมิติด้านเศรษฐกิจและสังคมรวมเข้าด้วยกัน จึงนำไปสู่แนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืนเริ่มมีบทบาทในกระแสการพัฒนาของสังคมโลกตั้งแต่ปี ค.ศ. 1972 เริ่มตั้งแต่องค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสต๊อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ซึ่งเรียกร้องให้ทั่วโลกคำนึงถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยจนเกิดขีดจำกัดของทรัพยากรโลก ผลจากการประชุมทำให้ทั่วโลกหันมาให้ความสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมกันอย่างกว้างขวาง และก่อให้เกิดเอกสารกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศที่สำคัญภายใต้ปฏิญญากรุงสต๊อกโฮล์มว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Stockholm Declaration on the Human Environment) หรือ “ปฏิญญาสต๊อกโฮล์ม” (เนาวรัตน์ ตรีไพบูลย์, 2558) โดยเอกสารดังกล่าวได้บัญญัติรองรับสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมเป็นครั้งแรกประกอบด้วยบทบัญญัติที่สำคัญ 26 ประการ เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน ต่อมาในปี ค.ศ. 1983 สหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า Brundtland Commission) (United Nations, 1972 อ้างถึงใน ปวริศร เลิศธรรมเทวี, 2559) เพื่อทำการศึกษาในเรื่องการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา ซึ่งได้เผยแพร่เอกสารชื่อ *Our Common Future* ที่เรียกร้องให้สังคมโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนวิถีทางในการพัฒนาเสียใหม่ ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น รวมทั้งได้เสนอว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นมาได้ (United Nation, 1992)

ต่อมาในปี ค.ศ. 1992 ได้มีการจัดประชุม Earth Summit ที่นครริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ทำให้เกิดเอกสารที่สำคัญคือ Agenda 21 หรือ “แผนปฏิบัติการ 21” เพื่อเป็นแนวทางให้ประเทศต่าง ๆ ในโลก นำไปปรับใช้ตามลำดับความสำคัญก่อนหลัง เพื่อที่จะบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน จะทำให้คนทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคตมีทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียงที่จะตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตเพื่อความกินดีอยู่ดี แนวคิดของแผนปฏิบัติการ 21 ที่ว่า การเพิ่มของประชากร การบริโภคและเทคโนโลยี ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงต้องร่วมมือกันลดการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยและไร้ประสิทธิภาพ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้นในทุกส่วนของโลก นอกจากนั้นแผนปฏิบัติการ 21 ได้เสนอแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และแนวทางอนุรักษ์ความหลากหลายชนิดและสายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต การอนุรักษ์ป่า การต่อสู้กับความยากจนรวมถึงปัญหาการบริโภคที่ฟุ่มเฟือย การวางแผนการจัดการ ด้านการศึกษาสุขภาพอนามัย การแก้ปัญหาของเมืองใหญ่ และปัญหาของเกษตรกร โดยเน้นว่าเป็นหน้าที่ของทุกคน ทุกกลุ่มและทุกอาชีพ เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนอันเป็นหนทางเอาชนะความยากจนและการทำลายสิ่งแวดล้อม (จันทนา อินทปัญญา, 2548)

ปัจจุบันประเทศไทยมีกลุ่มบริษัทในภาคอุตสาหกรรมปิโตรเคมีหลายแห่ง โดยโรงงานอุตสาหกรรมเคมีขนาดใหญ่ ได้แก่ บริษัท ไออาร์ พีซี จำกัด (มหาชน) เป็นต้น ซึ่งกลุ่มบริษัทดังกล่าวได้มีการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยยึดหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม และเปิดโอกาสในชุมชนใกล้เคียงกับที่ตั้งของบริษัทได้มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนอันเนื่องมาจากการดำเนินกิจกรรมของบริษัท ปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลต่อการดำเนินงานตามหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมของบริษัทในภาคอุตสาหกรรมปิโตรเคมี เช่น เปิดเผยข้อมูลที่ล่าช้า ไม่ทันเหตุการณ์ ไม่ครบถ้วน และการสื่อสารข้อมูลไปยังผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังไม่ดีเท่าที่ควร การแก้ไขปัญหากรณีฉุกเฉิน ยังล่าช้ามาก และไม่เหมาะสม

จากกรณีศึกษาดังกล่าวจึงมีความจำเป็นสำหรับประเทศไทยในการพัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใสและเป็นธรรม ซึ่งตรงกับแนวคิดเรื่อง “ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม” ที่มีหลักการสำคัญคือการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยนักวิชาการและคนส่วนใหญ่เชื่อว่าธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมจะสามารถจัดการกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้ดี และคาดว่าเป็นวิธีที่เหมาสมที่จะทำให้ประเทศไทยเข้าสู่ยุค 4.0 โดยแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และความขัดแย้งในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักธรรมาภิบาลในการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยในปัจจุบัน

2. เพื่อศึกษาและเพื่อนำเสนอแนวทางการดำเนินงานด้านธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืนรองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0 ของบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน)

3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นจากการดำเนินงานด้านธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืนรองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0 ของบริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน)

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

ปัญหาที่เกิดขึ้นเกิดจากการขาดธรรมาภิบาลดังนั้นการจัดการสิ่งแวดล้อมในยุค 4.0 ควรใช้หลักธรรมาภิบาลในการแก้ไขปัญหา

ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม

ธรรมาภิบาล (Good Governance) หรือหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี เป็นแนวทางในการจัดระเบียบให้สังคมที่เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยธนาคารโลก (World Bank) และองค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ โดยผ่านระบบที่โปร่งใส มีความยุติธรรม มีความรับผิดชอบต่อสังคม และสามารถตรวจสอบการทำงานได้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยธรรมาภิบาลประกอบด้วยหลักการ 7 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักโปร่งใส หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า หลักการมีส่วนร่วม หลักคุณธรรม และหลักความยั่งยืน (จุฑารัตน์ ชมพันธุ์, 2556)

ธรรมาภิบาลนับเป็นกระแสที่ทุกภาคส่วนในประเทศไทยให้ความสนใจ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานขององค์กร หากนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงกลายเป็นธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ประชาชนสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสาร มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดโครงการ และกิจกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีความโปร่งใส มีความรับผิดชอบ มีนิติธรรม และมีความยุติธรรม (สมฤดี นิโครวัฒนยิ่งยง และคณะ, 2550) ซึ่งหากพิจารณาหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมนั้นอาจกล่าวได้ว่าประกอบด้วยหลักการพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ ที่สอดคล้องกับอนุสัญญาอาร์ฮูส ดังนี้

1) การสนับสนุนให้มีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม (Access to Information)

2) การสนับสนุนให้ประชาชนหรือสาธารณชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการอันอาจก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (Public Participation)

3) การเข้าถึงความยุติธรรมในคดีและข้อพิพาททางสิ่งแวดล้อม (Access to Justice)

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในแต่ละหลักการแล้วนั้น จะพบว่า แต่ละองค์ประกอบมีความเชื่อมโยงกัน คือเมื่อพูดถึงหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม ประชาชนจะนึกถึงความโปร่งใสในการดำเนินการขององค์กร หากแต่ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และไม่สามารถเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจใด ๆ ได้ ก็จะถือว่าการดำเนินการนั้น ๆ ไม่มีความโปร่งใสและขาดความรับผิดชอบต่อสาธารณะ รวมถึงปิดโอกาสที่ประชาชนจะได้เข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและดำเนินโครงการ ซึ่งพบว่าในประเทศไทยประสบปัญญาเหล่านี้ในการนำไปปฏิบัติอย่างกว้างขวาง ดังนั้นประเด็นสำคัญของธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมคือการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชน รวมถึงการเข้ามีส่วนรวมในกระบวนการตัดสินใจ ทั้งสององค์ประกอบจึงเป็นประเด็นสำคัญของธรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมที่ควรศึกษาปัญหาและแนวทางการดำเนินการอย่างเหมาะสม เพื่อจะสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จุฑารัตน์ ชมพันธุ์, 2556)

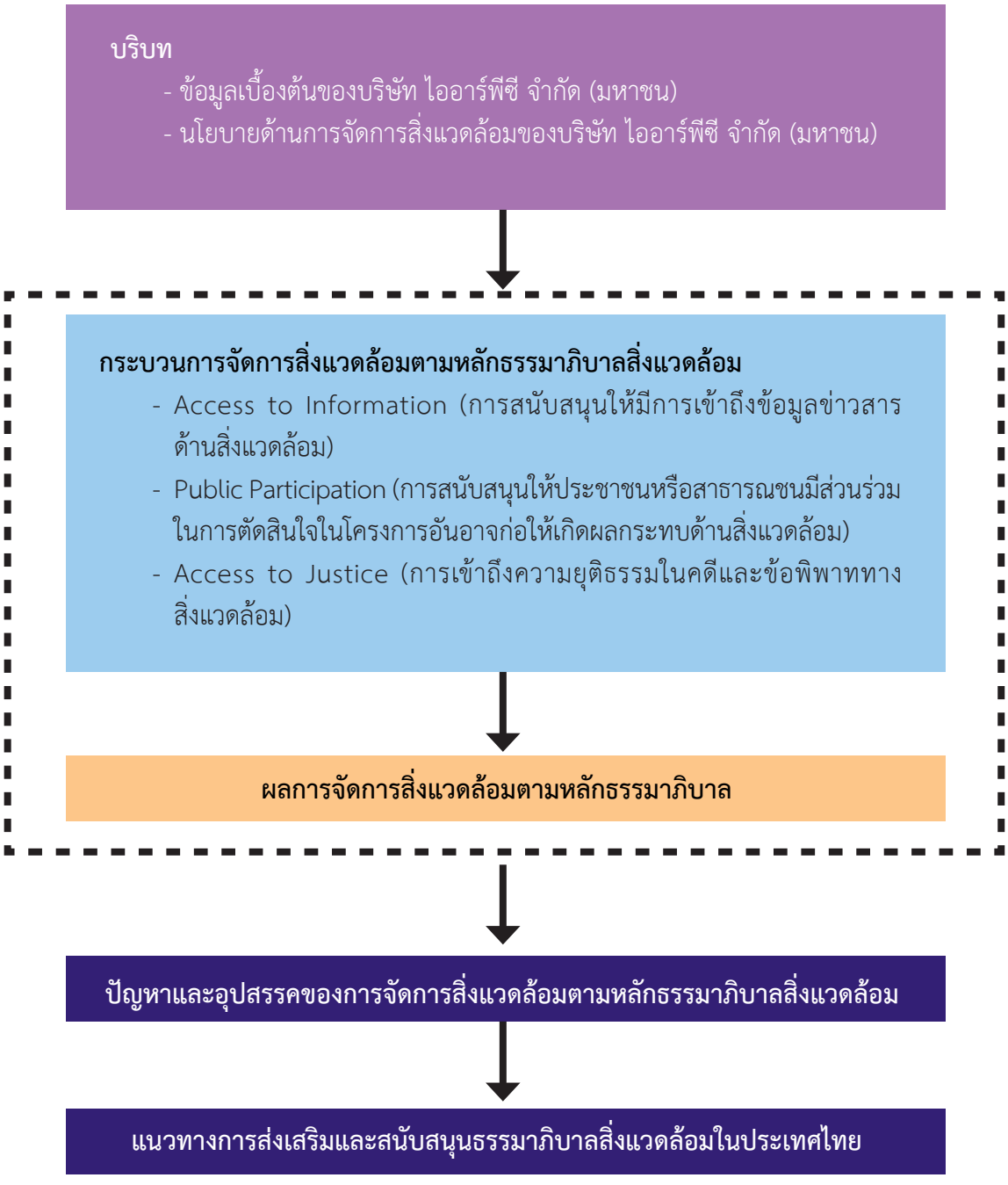
ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ศึกษาหลักธรรมาภิบาลในการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยในปัจจุบัน แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงศึกษาปัญหาและอุปสรรคด้านธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืนรองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0 ของกรณีศึกษา บริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน)

2. ขอบเขตด้านสถานที่ ได้แก่ บริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) และชุมชนใกล้เคียง

3. ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลเป็นเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโดยตรงกับการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคม จำนวน 4 คน เจ้าหน้าที่ภาครัฐส่วนกลาง จำนวน 4 คน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 5 คน ผู้นำชุมชนและประชาชน จำนวน 12 คน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ จำนวน 4 คน รวมทั้งสิ้น 29 คน

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา ได้แก่ ระยะเวลาในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล ระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2560 - มกราคม 2561

ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดในการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขั้นตอนการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ โดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviews) สัมภาษณ์กับกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย และการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิโดยการค้นคว้าจากวรรณกรรมทางวิชาการ หนังสือ เอกสารทางวิชาการ เอกสารการประชุม ข้อมูลออนไลน์จากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้คือแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างจากการทบทวนวรรณกรรมวิชาการ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งได้กำหนดประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ โดยการสัมภาษณ์เป็นการสอบถามมีลักษณะคำถามเป็นแบบปลายเปิด (Open-ended Question) ที่ออกแบบมาโดยเฉพาะกับกลุ่มตัวอย่างในแต่ละประเภท

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อสรุปเนื้อหา ความคิดเห็น และข้อมูลที่ค้นพบ แล้วนำเสนอตามประเด็นที่กำหนดไว้ในแบบสัมภาษณ์แต่ละหัวข้อ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาและกรอบแนวคิดที่เสนอไว้ เพื่อนำมาสรุปผลการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ

ผลศึกษาหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

จากการศึกษากฎหมาย และข้อระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ประเทศไทยมีการสร้างกรอบการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ระดับรัฐธรรมนูญ โดยพบว่า มีการให้สิทธิประชาชนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจด้านสิ่งแวดล้อมอยู่หลายประเด็น ได้ดังนี้

สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญไทย

สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมถูกแยกออกจากสิทธิมนุษยชนอื่นในกฎหมายระหว่างประเทศอย่างชัดเจนเมื่อปี ค.ศ. 1972 ภายใต้ปฏิญญากรุงสต๊อกโฮล์มว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Stockholm Declaration on the Human Environment: Stockholm Declaration) และนับเป็นจุดเริ่มต้นของกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ สำหรับวิวัฒนาการเรื่องสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมของไทยมีพัฒนาการที่ใกล้เคียงกับการปรากฏของกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ โดยปรากฏจริงจังครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2517 หลังปฏิญญาสต๊อกโฮล์มเพียง 2 ปี โดยวิวัฒนาการของบทบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมภายใต้รัฐธรรมนูญปี 2540 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540

รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 เป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นภายหลังปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development: Rio Declaration) โดยมีสาระสำคัญในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการปกครองและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ตลอดจนปรับปรุงโครงสร้างของอำนาจทางการเมืองเพื่อให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น บนพื้นฐานของหลักการเคารพความคิดเห็นของภาคประชาชน ทำให้รัฐธรรมนูญฉบับปี 40 มีบทบัญญัติรองรับสิทธิขั้นพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ของประชาชนไว้

มาตรา 56 จึงเป็นการรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี (Right to Healthy Environment) สอดคล้องกับปฏิญญาริโอฯ และปฏิญญาสต๊อกโฮล์มฯ และหลักการของการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยมีการนำหลักการของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) มาปรับใช้ในบทบัญญัตินี้ด้วย นอกจากนั้นในวรรคสองของมาตร 56 ได้มีการพูดถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของภาครัฐด้วย และในวรรคสามของมาตรา 56 ยังได้สอดแทรกหลักรับรองสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมของประชาชนไว้ด้วย ดังรายละเอียดในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1: สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมที่รับรองในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540

สรุปประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม	มาตรา	ปฏิญญาริโอ
สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี	56	Principle 1
สิทธิในการมีส่วนร่วม	56, 60, 76, 79, 290	Principle 17
สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร อาทิ การรับทราบ และการรับคำชี้แจง	58, 59	Principle 10
สิทธิในเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม อาทิ การฟ้องร้อง ร้องทุกข์	56, 60, 61, 62	
นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม	79	Principle 9
หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)	79	Principle 4, 5, 12
หลักความร่วมมือ (Cooperation)	74	Principle 27

ที่มา: ดัดแปลงจาก ปวริศร เลิศธรรมเทวี, 2559 และสุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545

2. รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550

บทบัญญัติที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้มีปรับปรุงเพิ่มเติมเรื่องหลักการสิทธิต่าง ๆ และนโยบายพื้นฐาน โดยจะเห็นได้ว่าสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมมีความเชื่อมโยงกันกับสิทธิมนุษยชนอื่นในหลายประเด็น เช่น สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร สิทธิในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสิ่งแวดล้อมของรัฐ สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม เป็นต้น โดยสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร (Access to Information) เป็นสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมที่รองรับในปฏิญญาริโอฯ และ Aarhus Convention ซึ่งปรากฏในรัฐธรรมนูญปี 50 สองมาตราได้แก่ มาตรา 56 ซึ่งเป็นเรื่องสิทธิในการได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูล ข่าวสารจากทางราชการ โดยบัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น หรือเป็นข้อมูลส่วนบุคคล ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

ขณะที่มาตรา 57 เป็นเรื่องคำชี้แจงที่ประชาชนมีสิทธิได้รับจากทางราชการเกี่ยวกับกิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม โดยบัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในเรื่องดังกล่าว” ต่อมาในเรื่องของสิทธิในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสิ่งแวดล้อมของรัฐได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจด้านการเมือง รวมไปถึงการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐทุกระดับ และในด้านสิ่งแวดล้อมจะเห็นได้ว่ามีการปรากฏในมาตรา 67 วรรคสองไว้ว่า “การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว” จะเห็นได้ว่าในกิจกรรมหรือโครงการด้านสิ่งแวดล้อมของรัฐที่อาจจะส่งผลกระทบต่อชุมชน สิ่งแวดล้อม สุขอนามัยของประชาชน รัฐมีการรับรองสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างชัดเจน นอกจากนั้นยังมีเรื่องของสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งรัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองสิทธิเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมในทางสิ่งแวดล้อมไว้สอดคล้องกับหลักการสำคัญของกฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ ไว้อย่างชัดเจนว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่รัฐ ในการปฏิบัติราชการทางปกครองอันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน” ดังรายละเอียดในตารางที่ 1.2

ตารางที่ 1.2: สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมที่รับรองในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550

สรุปประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม	มาตรา	ปฏิญญาริโอ
สิทธิในการมีส่วนร่วม	58, 67, 87, 290	Principle 17
สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร อาทิ การรับทราบ และการรับคำชี้แจง	56, 57	Principle 10
สิทธิในเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม อาทิ การฟ้องร้อง ร้องทุกข์	59, 60, 67	
นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม	85	Principle 9
หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)	78	Principle 4, 5, 12
หลักความร่วมมือ (Cooperation)	82	Principle 27

ที่มา: ดัดแปลงจาก ปวริศร เลิศธรรมเทวี, 2559

3. รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560

บทบัญญัติเกี่ยวกับด้านสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญปี 60 นี้นั้นมีความใกล้เคียงกับรัฐธรรมนูญปี 50 แต่จะมีความแตกต่างในข้อกำหนดและกฎหมายบางส่วน เช่น ในมาตรา 43 ซึ่งสอดคล้องกับ มาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญปี 50 ที่กล่าวถึงสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีการเข้าชื่อเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชน หรืองดเว้นการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชน และได้รับการแจ้งผลการพิจารณาโดยเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ เป็นต้น

รัฐธรรมนูญปี 60 นี้ยังมีมาตรา 58 ที่ให้มีการศึกษาผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ/กิจกรรมที่ไม่เคยปรากฏในรัฐธรรมใดมาก่อน โดยบัญญัติไว้ว่า “การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ดำเนินการ ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อนเพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ”

นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในมาตรา 77 ที่ได้บัญญัติไว้ว่า “ดำเนินการให้ประชาชนเข้าถึงตัวบทกฎหมายต่าง ๆ ได้โดยสะดวกและสามารถเข้าใจกฎหมายได้ง่ายเพื่อปฏิบัติตามกฎหมายได้อย่างถูกต้อง” รวมถึงในมาตรา 78 ที่บัญญัติไว้ว่า “ส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ” นั่นหมายความว่ารัฐให้สิทธิในการเข้าถึงข้อมูล รวมถึงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างเต็มที่ ดังรายละเอียดในตารางที่ 1.3

ตารางที่ 1.3: สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมที่รับรองในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560

สรุปประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม	มาตรา	ปฏิญญาริโอ
สิทธิในการมีส่วนร่วม	57, 58, 77	Principle 10, 17
สิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร อาทิ การรับทราบ และการรับคำชี้แจง	41, 58, 59	Principle 10
สิทธิในเรื่องกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม อาทิ การฟ้องร้อง ร้องทุกข์	41, 51, 58, 68	
นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม	65, 72, 258	Principle 9
หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)	57	Principle 4, 5, 12
หลักความร่วมมือ (Cooperation)	66	Principle 27

กรณีศึกษาธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในภาคอุตสาหกรรมปิโตรเคมี

บริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) เดิมชื่อ บริษัท อุตสาหกรรม ปิโตรเคมีกัลป์ไทย จำกัด (มหาชน) บริษัทฯ เริ่มผลิตเม็ดพลาสติกเพื่อจำหน่ายในปี 2525 และได้ขยายสายการผลิตผลิตภัณฑ์เม็ดพลาสติกชนิดต่าง ๆ เพิ่มขึ้นรวมทั้งขยายโรงงาน และสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน สำหรับอุตสาหกรรมปิโตรเคมีครบวงจร ปัจจุบันบริษัทฯ และบริษัทในเครือ ไออาร์พีซี เป็นผู้ประกอบการอุตสาหกรรมปิโตรเคมีครบวงจรแห่งแรกของภูมิภาคเอเชียตันออกเฉียงใต้ มีโรงงานอยู่ที่จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นเขตประกอบการอุตสาหกรรมภายใต้การบริหารจัดการของบริษัทฯ พร้อมสาธารณูปโภคที่สนับสนุนการดำเนินอุตสาหกรรมปิโตรเคมีครบวงจร เช่น ท่าเรือน้ำลึก คลังน้ำมัน และโรงไฟฟ้า

ไออาร์พีซี ได้มีการดำเนินงานตามหลักธรรมาภิบาลและสิ่งแวดล้อม มุ่งมั่นและให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการด้านคุณภาพ ความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นการดำเนินธุรกิจให้เติบโตอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน ควบคู่กับการดูแลสังคม ชุมชนและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลมาตลอด ทำให้ได้รับรางวัลการันตีอย่างมากมาย เช่น รางวัล Thailand Top Company Awards 2013: CSR OF THE YEAR นิตยสาร Business Plus ที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และช่วยเหลือสังคมอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังได้รับการรับรองมาตรฐานการดำเนินงานต่าง ๆ ได้แก่ ISO9001 ISO14001 OHSAS18001 ISO50001 ISO/TS16949 ISO/IEC17025 อีกด้วย นอกจากนี้บริษัทฯ ได้มีการจัดทำนโยบายความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีเนื้อหาว่า

> *“บริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) และบริษัทในเครือ มีเจตนารมณ์ที่จะดำเนินธุรกิจให้เจริญเติบโตบนพื้นฐานของธรรมาภิบาลและการดูแลรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน รวมทั้งคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มเป็นสำคัญ ภายใต้แนวคิด ห่วงใย (Care) แบ่งปัน (Share) และใส่ใจ (Respect) ทั้งนี้เพื่อมุ่งหวังให้ภาคอุตสาหกรรมอยู่ร่วมกับชุมชนและสังคมได้อย่างเป็นสุข และพัฒนายกระดับความเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน”*

จากนโยบายของบริษัทฯ ดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นว่าองค์กรมีความมุ่งในการดำเนินการตามหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม 3 หลักการ โดยมีรายละเอียดในการดำเนินงานต่าง ๆ ดังนี้

1) การสนับสนุนให้มีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม (Access to Information) บริษัทฯ ดำเนินธุรกิจด้วยความสุจริต โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ มีการเปิดเผยข้อมูลให้ประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าถึงข้อมูลของบริษัทฯ ได้ โดยมีการติดตั้งป้ายแสดงข้อมูลเพื่อแสดงผลการตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมและข้อมูลต่าง ๆ ให้ชุมชนรับทราบ ซึ่งการดำเนินงานมุ่งเน้นการเจริญเติบโตของบริษัทฯ ควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพนักงาน ชุมชน และคุณภาพของสังคมและสิ่งแวดล้อมในทุกมิติ รวมถึงดูแลผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย จากการสัมภาษณ์โดยเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลคนที่ 4 กล่าวว่า “เขาจะแจ้งเป็นหนังสือเข้ามาว่าเขาจะเข้ามาทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ แจ้งหนังสือเข้ามาในท้องถิ่น อีกส่วนหนึ่งเขาจะแจ้งไปที่ผู้นำชุมชน”

ซึ่งสอดคล้องกับประชาชนคนที่ 8 ที่กล่าวว่า “เขาก็ประชาสัมพันธ์ตามหมู่บ้าน ถึงเวลาจะมีหนังสือมาให้ผู้ใหญ่ ประชาสัมพันธ์จะเกิดอะไร ทำอะไร” โดยเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการคนที่ 2 กล่าวเสริมว่า “ปกติเข้าก็จะมีฝ่ายประชาสัมพันธ์เข้าก็จะโทรมาบอกผม ทำหนังสือแจ้งเป็นทางการ ส่งทาง Line คือผมสนิทกับเขาคือมีคุ้นเคยมีอะไรเข้าก็จะแจ้งผมหรือมารับคำปรึกษาจากผม”

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า บริษัทฯ มีการสนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ โดยมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมผ่านสื่อต่าง ๆ ไปยังผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น ทำหนังสือเชิญเข้าร่วมกิจกรรม โทรศัพท์เรียนเชิญ หรือการเข้าไปพบกับผู้มีส่วนได้เสียเพื่อเรียนเชิญเอง

2) การสนับสนุนให้ประชาชนหรือสาธารณชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการอันอาจก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (Public Participation) บริษัทฯ ให้มีการสื่อสาร และประชาสัมพันธ์โครงการ หรือกิจกรรมเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมแบบสองทาง (Two Ways Communication) กับชุมชน สังคมและผู้มีส่วนได้เสีย โดยเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรับรู้และเสนอแนะเพื่อประกอบการตัดสินใจเท่านั้น โดยมีการจัดเวทีนำเสนอและรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ และจัดตั้งคณะกรรมการพหุภาคี เพื่อให้มีส่วนร่วมเสนอแนะ วางแผนร่วมกันระหว่างองค์กร ชุมชนและหน่วยงานราชการ จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลคนที่ 4 กล่าวว่า

> “ปลูกต้นไม้นี้เอาเป็นรูปธรรมไม่ใช่เอาเป็นโครงการ อย่างเช่นการปลูกต้นไม้ การมอบวัสดุอุปกรณ์ให้กับโรงเรียนต่าง ๆ การเข้าร่วมกิจกรรม อย่างเช่นว่า ประเพณีประจำปี เข้าพรรษา ปีใหม่ วันเด็ก ซึ่งเป็นเทศกาลหลัก ๆ สำคัญ บริษัทก็จะส่งคนของเขามาร่วมแล้วก็จะมีงบประมาณสนับสนุนบ้างในบางส่วน”

และประชาชนคนที่ 6 กล่าวเสริมว่า

> “ประชาชนเข้าไปร่วมกิจกรรมที่เป็นประจำคือ งานสงกรานต์ งานบุญข้าวหลาม งานทำบุญข้าวใหม่ บริษัทจึงลงมาในชุมชนหมู่บ้าน บางครั้งไปปลูกป่าที่หาดก้นปึกของโรงงานก็มี บนเขาก็มีกิจกรรมผลไปประจำ เข้าก็มีส่วนร่วมสนับสนุน สมมติราคาผลไม้ตกต่ำ เข้าก็มีเงินสนับสนุนเป็นแสน ๆ ก็มี ปีนี้ไม่ได้ช่วยเพราะว่าผลไม้ราคาดี งบประมาณเข้าก็ให้นะ สร้างโรงพยาบาลชุมชนนี่ 12 ล้าน ให้งบประมาณกับโรงเรียนด้วย”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า บริษัทฯ ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนโดยรอบสถานประกอบการและกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่บริษัทฯ ทำร่วมกับชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเต็มใจของชุมชนในการทำกิจกรรมร่วมกับบริษัทฯ

3) การเข้าถึงความยุติธรรมในคดีและข้อพิพาททางสิ่งแวดล้อม (Access to Justice) บริษัทฯ ปฏิบัติตามข้อกำหนดและกฎหมายอย่างเคร่งครัด โดยมีการจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการผู้ชำนาญการของสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงสนับสนุนให้ประชาชนเข้าติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ผลวิเคราะห์ จากการสัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลคนที่ 1 กล่าวว่า

> “ให้ ๆ เขามานี่ให้ติดตาม ตรวจสอบทุกเดือน อย่างมาตั้งโรงไฟฟ้า UHV ตอนนี้เขาให้เราเข้าไปดูโรงงานที่ตั้งว่าตอนนี้เขาใช้ก๊าซธรรมชาติเอาไปต้มน้ำที่ผลิตโรงงานไฟฟ้า ไม่ใช้ถ่านหิน ไม่มีผลภาวะเข้าทำประชาพิจารณ์ตั้งหลายรอบว่าไม่ใช้ถ่านหิน ชาวบ้านก็ไม่มีคัดค้าน อาจจะมีบางกลุ่มนิดเดียวที่คัดค้าน”

ซึ่งสอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการคนที่ 4 กล่าวเสริมว่า

> “แบบสอบถามพี่ไม่เคยได้รับในส่วนที่ว่า แต่การจัดงานร่วมกันบริษัทเคยสอบถามมา อย่างเช่นกระทรวงเคยจัดงานร่วมกับเขาในส่วนของเรื่อง Green Industry เราก็ไปจัดนิทรรศการ ไปจัดที่ศูนย์การเรียนรู้ IRPC พอหลังเสร็จงานเข้าก็จะทำแบบสอบถามมา เขาก็มีการตอบรับ นอกจากนั้นเขายังมีสื่อประชาสัมพันธ์สื่อในการทำนิตยสารรายเดือน เขาก็เอามาแจกไว้ที่นี่ก็มี ตอนนี้น่าจะยังคงมีแต่เราก็เห็นบ้างไม่เห็นบ้างน่าจะยังมีอยู่”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า บริษัทได้มีการสนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าถึงความยุติธรรมในคดีและข้อพิพาททางสิ่งแวดล้อม โดยการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมทำกิจกรรมด้วย ทำให้มีการติดตาม ตรวจสอบผลการดำเนินงานอยู่เป็นประจำ ส่งผลให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ

ปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลต่อธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย กรณีศึกษา บริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน)

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานตามหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมสามารถสรุปประเด็นได้ ดังนี้

1. ประเด็นด้านการบริหารจัดการ

1) การแจ้งข้อมูลข่าวสารเมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่ปกติ และการให้ข้อมูลข่าวสารอย่างไม่โปร่งใส

ในกรณีนี้ พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางกลุ่มให้ข้อมูลว่ายังไม่พอใจกับการแจ้งข้อมูลข่าวสารของบริษัทฯ โดย เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลคนที่ 4 กล่าวว่า

“แต่สิ่งหนึ่งที่ผมเคยเข้าประชุมกับเข้าบ่อย ๆ เพราะผมทำงานด้านสาธารณสุขนี้ ต้องเข้ากับเขาประจำ สิ่งหนึ่งที่ผมเน้นย้ำให้เขาทำก็คือว่าการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง แม่นยำ รวดเร็ว ซึ่งตรงนี้เรายังได้รับน้อยมาก ถือว่าน้อย ผมว่าต้องทำให้ชาวบ้านได้รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นหรืออะไรที่เกิดแล้ว”

นอกจากนี้ผู้ให้สัมภาษณ์ท่านเดิมยังกล่าวว่า

“ถ้าให้ 10 ผมจะให้เข้า 5 เพราะว่าในส่วนที่ผมอยากได้เขายังไม่ได้ตอบสนอง อย่างที่เกริ่นไปในตอนแรก ข้อมูลที่เราอยากได้ข้อมูลมันต้องรวดเร็วแม่นยำ ให้เราไปบริหารจัดการข้อมูลได้ เพราะเราเป็นพื้นที่เสี่ยงเพราะฉะนั้นตรงนี้ผมยังไม่พึงพอใจ ถามว่าถ้าเกิดข้อมูลข่าวสารพวกนี้มันจำเป็นที่จะต้องส่งตรงถึงเรา เราจะได้รู้ ข้อมูลพวกนี้เป็นข้อมูลที่จำเป็นซึ่งบริษัทจะต้องรับผิดชอบต่อชุมชนโดยรอบเป็นข้อมูลสำคัญมาก”

โดย ผู้นำชุมชนคนที่ 4 กล่าวเสริมว่า

“นี่ผมไปคุยกับชาวบ้านแล้วเก็บข้อมูลแล้วเอาไปแจ้งเขาให้แก้ไข เพราะผมจะคุยกับโรงงานประจำ ผมบอกโรงงานว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโรงงานที่เกิดขึ้นมาถ้าโรงงานรู้ก่อนแล้วแก้ไขผมถือว่าคุณมีความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ถ้าชาวบ้านพูดแล้ว ผมถือว่าคุณบกพร่อง คือการทำงานเขาเหมือนนโยบายเชิงรับ คุณไม่เคยส่งพนักงานคุยกับชาวบ้านเลย ชาวบ้านร้องไปคุณถึงจะลงชุมชน”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า มีผู้ส่วนได้ส่วนเสียบางส่วนยังไม่พอใจต่อการแจ้งข้อมูลข่าวสารเมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่ปกติ โดยให้เหตุผลว่า ยังได้รับการแจ้งข้อมูลข่าวสารในกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินน้อยเกินไป เพราะอยู่ในพื้นที่เสี่ยง ซึ่งอยากได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว แม่นยำ เพื่อที่จะนำข้อมูลไปบริหารจัดการได้อย่างทันท่วงที

2) การแก้ไขปัญหาเร่งด่วนในกรณีฉุกเฉิน และการลดข้อกังวลของประชาชน

เนื่องจากบริษัทฯ ยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่เป็นผลกระทบด้านการแจ้งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานของบริษัทฯ กับชุมชนได้ทั้งหมด เช่น การแจ้งเตือนในกรณีเกิดเหตุฉุกเฉิน เป็นต้น โดย เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการคนที่ 2 กล่าวว่า

“ในระดับหนึ่ง มันก็ไม่เชิงไม่พึงพอใจแต่ว่ามันยังไม่ถึงจุดที่ผมคิดว่ามันน่าจะเป็นไปได้ มันเป็นเรื่องของการสื่อสารทำความเข้าใจแล้วก็การแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชุมชนอย่างเร่งด่วน ยกตัวอย่างเช่น การที่เขาจะขยายโรงงานแล้วมีการก่อสร้างมันก็มีการตอกเสาเข็มหรือรถบรรทุกวิ่งผ่านชุมชน เวลามีข้อร้องเรียนการที่จะแก้ปัญหาเร่งด่วนยังไม่สามารถทำได้ ต้องคิดว่า เอาใจเขามาใส่ใจเรา และเรื่องของการลดข้อกังวลของชุมชนยังทำไม่ได้เท่าที่ควร ข้อกังวลของชุมชนมันก็จะมีผลกระทบไปถึงความเชื่อมั่นต่าง ๆ เหมือนกับ IRPC เขามาจาก TPI เดิมซึ่งสมัยก่อนมันมีปัญหาเรื่องกลิ่นเหม็น ควันรบกวนมลพิษเป็นที่ฝังใจของชุมชน พอ ปตท. มา Takeover มันก็ดีขึ้น มันก็เกิดนโยบายที่สำคัญคือนโยบายที่จะปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมและลดมลพิษลงก็ดีขึ้น”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังไม่พึงพอใจในการดำเนินงานของบริษัทฯ เพราะการลงพื้นที่ชุมชนในกรณีเกิดเหตุการณ์ไม่ปกติยังไม่สามารถทำได้ บริษัทฯ จะลงพื้นที่ชุมชนต่อเมื่อชุมชนแจ้งไปทางบริษัทฯ ทำให้ประชาชนยังมีข้อกังวลในเรื่องความเชื่อมั่นที่ยังมีต่อการดำเนินงานของบริษัทฯ อยู่

3) ชุมชนที่อยู่บริเวณรอบโรงงานไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร

ชุมชนที่อยู่บริเวณรอบโรงงานไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร ทั้งที่เป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบสม่ำเสมอ โดยผู้นำชุมชนคนที่ 4 กล่าวว่า

“วันนั้นผมเคย Comment ให้ CSR กับผู้บริหารระดับกลางฟังว่า ความรู้สึกของชาวบ้านว่า CSR ไม่ได้ดูแลเขาเลย ถ้าผมเป็นผู้บริหารผมคิดหนักแล้ว คุณทำยังไงให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านมีความรู้สึกว่าโรงงานไม่ดูแล แต่คุณใช้งบประมาณปีหนึ่ง 100 กว่าล้าน แต่หมู่บ้านที่ใกล้โรงงานมีความรู้สึกอย่างนั้น นี่ผมไปคุยกับชาวบ้านแล้วเก็บข้อมูลแล้วเอาไปแจ้งเขาให้แก้ไข”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ชุมชนที่พักอาศัยอยู่ในพื้นที่ติดกับบริษัทฯ ยังไม่ได้รับการดูแลหรือสนับสนุนเท่าที่ควร โดยเคยแจ้งไปทางบริษัทฯ ให้ทราบถึงความต้องการและปัญหาของชุมชนแล้ว แต่ยังไม่ได้รับการดำเนินการใด ๆ จากบริษัทฯ

2. ประเด็นด้านงบประมาณ

1) การปรับลดงบประมาณสนับสนุนชุมชนเพื่อนำงบประมาณไปใช้ในกิจกรรมอย่างอื่น

ประชาชนได้ขอการสนับสนุนจากบริษัทฯ แต่บริษัทฯ จะตัดงบประมาณในส่วนอื่น เพื่อนำเงินจำนวนนั้นมาใช้ในกิจกรรมที่ให้สนับสนุนก่อน โดยประชาชนคนที่ 7 กล่าวว่า

“ผู้ใหญ่ขอไปแต่ละครั้งเขาก็ให้ บางทีเขาก็ตัดบ้าง ผู้ใหญ่ก็บอกว่าถ้าอยากได้อาคาร งบตัวอื่นต้องตัดหมด คือถ้าเขายื่นเงื่อนไขนี้มาเราอยากได้อาคารเราก็ต้องตัด แต่เราเองก็เสียความรู้สึกว่าทำไมต้องตัดเรา”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า บริษัทฯ มีการปรับลดงบประมาณที่สนับสนุนชุมชนลง เนื่องจากงบประมาณในการดำเนินงานขึ้นอยู่กับรายได้ของบริษัทฯ เพราะฉะนั้นควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้านงบประมาณ

3. ประเด็นด้านกฎระเบียบข้อบังคับ

1) การกำหนดรัศมีของมลภาวะจากโรงไฟฟ้าของบริษัทฯ

รัฐบาลตั้งนโยบายเก็บค่า FT จากโรงไฟฟ้า แล้วรัฐบาลเป็นผู้จัดสรรให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบ แต่มีชุมชนที่ได้รับผลกระทบ แต่ไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโรงไฟฟ้า โดยผู้นำชุมชนคนที่ 2 กล่าวว่า

“ตอนนี้เขามีงบประมาณกองทุนโรงไฟฟ้า คือรัศมี 3 กิโลเมตรของโรงไฟฟ้า จากปล่องโรงไฟฟ้า IRPC มันมาจากปล่องถึงตำบลนี้มันเกิน 3 กิโล มลภาวะนี่รับเต็มๆ แต่เขาไปคิดแค่ 3 กิโล โดยตำบลที่ลมไม่ไปก็ได้ผลประโยชน์ไปด้วย ต้องมองที่ว่าด้านผลกระทบที่ลมพามา เขาน่าจะมองตัวนี้ไม่ใช่ไปมองตัวรัศมี”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า มีชุมชนที่ไม่ได้อยู่ในรัศมี 3 กิโลเมตรที่บริษัทฯ กำหนดให้เป็นรัศมีที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้า แต่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงานจากโรงไฟฟ้า

4. ประเด็นด้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

1) ผู้เข้าร่วมประชุมบางท่านไม่เข้าใจคำศัพท์จากโรงงาน

เนื่องจากการแจ้งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโรงงานอาจมีคำศัพท์เฉพาะหรือศัพท์เทคนิคในการรายงาน โดยประชาชนคนที่ 1 กล่าวว่า “โรงงานจะเข้ามาอธิบายในที่ประชุมอาสาสมัครหมู่บ้าน เราฟังไม่ค่อยเข้าใจ เวลาเขาพูดเราก็ไม่ค่อยรู้ เขาก็มาบอกว่าสารพิษนั้นนี้ลดลง เราก็ฟังไม่ค่อยเข้าใจ”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ในการประชุมระหว่างบริษัทฯ กับชุมชน ประชาชนยังไม่เข้าใจคำศัพท์บางคำ ทำให้เข้าใจการสื่อสารของบริษัทฯ ไปในทางที่ผิด

แนวทางการส่งเสริมธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนี้

1) แนวทางการสนับสนุนให้มีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม (Access to Information) องค์กรควรเพิ่มทักษะให้ประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความรู้ ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น โดยการอบรม เสริมสร้างความรู้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับประชาชนที่อาศัยโดยรอบสถานประกอบการ นอกจากนี้องค์กรควรมีการจัดทำเอกสารสรุปการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมประจำเดือนแจกจ่ายให้ประชาชนได้รับทราบความคืบหน้าในการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมให้ประชาชนรับรู้ตลอดระยะเวลาการดำเนินงาน

2) แนวทางการสนับสนุนให้ประชาชนหรือสาธารณชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการอันอาจก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (Public Participation) องค์กรควรส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะให้ประชาชนถึงประโยชน์ของการจัดการสิ่งแวดล้อม อีกทั้งภาครัฐควรเข้ามาสร้างความตระหนักให้ประชาชนหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรควบคู่ไปกับการรักษาสภาพแวดล้อม

3) แนวทางการเข้าถึงความยุติธรรมในคดีและข้อพิพาททางสิ่งแวดล้อม (Access to Justice) องค์กรควรปฏิบัติตามข้อกำหนด กฎหมายอย่างเคร่งครัด เพื่อป้องกันความขัดแย้งระหว่างองค์กรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นอกจากนี้องค์กรควรมีการรายงานผลเป็นระยะ ส่งเสริมความรู้ให้กับประชาชนเกี่ยวกับข้อกำหนด กฎหมายสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์กับประชาชนในรักษาสิ่งแวดล้อม

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาธรรมาภิบาลในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนรองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0 พบว่า การดำเนินการตามหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ตามกรอบแนวคิด มีดังต่อไปนี้ 1) มีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม 2) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 3) การเข้าถึงความยุติธรรม

การเข้าถึงและการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ควรทำให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงและชัดเจน เพื่อให้ทุกฝ่ายเข้าใจได้อย่างตรงกัน ซึ่งสอดคล้องกับ มานิดา เฟื่องชูนุช และจุฑารัตน์ ชมพันธุ์ (2559) ที่กล่าวว่า สิทธิในการเข้าถึงข้อมูล จำเป็นต้องได้รับการรับรองโดยกฎหมาย และสอดคล้องกับสำนักวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (2549) ที่กล่าวว่า การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารของโครงการ ควรจัดให้มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารโครงการอย่างครบถ้วน ทั้งในด้านประโยชน์ที่จะได้รับและด้านผลกระทบทางลบให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและสาธารณะชนทั่วไปได้รับทราบ ซึ่งจะทำเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบและมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นซึ่งท้ายที่สุดก็จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงสรุปได้ว่า การสร้างความโปร่งใสในการดำเนินงานควรมีการเปิดเผยอย่างตรงไปตรงมาเพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม

ในประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทุกขั้นตอน เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียหลัก ซึ่งสอดคล้องกับ จุฑารัตน์ ชมพันธุ์ (2555) ที่กล่าวว่า กระบวนการที่จะทำให้เกิดธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การสร้างเงื่อนไขและกลไกต่าง ๆ ให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับที่เหมาะสมที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาโครงการต่าง ๆ และสุริกร ช่างจัตุรัส (2547) กล่าวว่า การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ตั้งแต่การวางแผนการดำเนินงาน ออกกฎระเบียบ การควบคุมตรวจสอบและเฝ้าระวังป้องกัน จะทำให้การปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและสัมฤทธิ์ผลอย่างแท้จริง และ การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ในการดำเนินงานควรดำเนินงานอย่างเป็นธรรมกับทุกภาคส่วน และควรปฏิบัติภายใต้กฎหมายและข้อกำหนดอย่างเคร่งครัด เพื่อให้ความสำคัญกับชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่เอื้อประโยชน์ต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับ ปรียานุช เลิศรัศมีมาลา และจุฑารัตน์ ชมพันธุ์ (2560) ที่กล่าวว่า ในการดำเนินการควรให้ความสำคัญกับชุมชน โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งตามลำดับความสำคัญของปัญหาหรือผลกระทบจากการดำเนินการเพื่อให้เกิดประโยชน์กับประชาชนในชุมชนอย่างเป็นธรรมตามหลักเหตุและผล

ปัจจัยความสำเร็จของธรรมาภิบาลในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนรองรับการปรับตัวเข้าสู่ประเทศไทย 4.0 ประกอบด้วย 1) ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงและชัดเจน 2) ประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทุกขั้นตอน และ 3) ควรดำเนินงานอย่างเป็นธรรมกับทุกภาคส่วนและควรปฏิบัติภายใต้กฎหมายและข้อกำหนดอย่างเคร่งครัด

ซึ่งข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษานี้สามารถแสดงได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2: แนวทางการส่งเสริมธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยให้ประสบความสำเร็จ

บทสรุป

ในปัจจุบัน สถานการณ์ในประเทศไทยพบว่าภาครัฐได้มีการกำหนดหลักธรรมภิบาลสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดในการบริหารประเทศ ในหลายมาตรา ซึ่งมีความครอบคลุมทั้งหลักการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการเข้าถึงระบบยุติธรรมแล้ว และในภาคเอกชนนั้นพบว่า สถานประกอบการหลายแห่งเริ่มมีการดำเนินงานตามหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม เช่น บริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) ซึ่งในอนาคตถ้าประเทศไทยจะมุ่งสู่ประเทศไทย 4.0 โดยที่ปราศจากความขัดแย้งในสังคมและสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมทั้ง 3 หลักการ อย่างจริงจัง และมุ่งเน้นการปฏิบัติตามหลักการให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสนับสนุนให้ประชาชนมีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณชนสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการอันอาจก่อให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมในคดีและข้อพิพาททางสิ่งแวดล้อมของทุกภาคส่วน ซึ่งประเทศไทยควรมุ่งเน้นการเตรียมความพร้อมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะกฎหมายในระดับรองที่จะทำให้การดำเนินงานของทุกภาคส่วนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อมกับทุกภาคส่วน ทุกภาคส่วนควรมีส่วนร่วมกับภาคประชาชนในการสร้างแนวทางติดตามตรวจสอบการดำเนินงานของทั้งภาครัฐและภาคเอกชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นและไว้ใจในการดำเนินงาน หากทุกภาคส่วนมีการดำเนินงานร่วมกันก็จะสามารถขับเคลื่อนประเทศไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

จันทนา อินทปัญญา. (2548). การจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *การจัดการสิ่งแวดล้อม, 1*(1), 1-20.

จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2555). *ธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจในโครงการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงไฟฟ้าถ่านหินเขาหินซ้อน จังหวัดฉะเชิงเทรา.* การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ประจำปี 2555 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร วันอังคารที่ 3 เมษยน 2555: 427-449.

จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2556). ธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจในโครงการพัฒนา. *การจัดการสิ่งแวดล้อม, 9*(2), 85-106.

จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2559). *ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในกลุ่มอุตสาหกรรมปิโตรเคมี.* กรุงเทพมหานคร.

ณัชทิชา จันทร์อินทร์ และจุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2558). ธรรมาภิบาลในการจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษาเทศบาลตำบลศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี. *วารสารดุษฎีบัณฑิตทางสังคมศาสตร์, 5*(3), 31-51.

เนาวรัตน์ ตรีไพบูลย์.(2558). *ภาวะผู้นำเชิงปริวรรตเพื่อการจัดการศึกาและการพัฒนาที่ยั่งยืนของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้.* ยะลา.

ปรียานุช เลิศรัศมีมาลา และจุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2560). *ธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา โรงไฟฟ้าพระนครใต้ จังหวัดสมุทรปราการ.* การจัดประชุมวิชาการ ครั้งที่ 55 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร: 584-592.

ปวริศร เลิศธรรมเทวี. (2559). *สิทธิด้านสิ่งแวดล้อมกับรัฐธรรมนูญ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม.

มานิดา เฟื่องชูนุช และ จุฑารัตน์ ชมพันธุ์. (2559). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ กรณีศึกษา โครงการขยายกำลังการผลิตโรงไฟฟ้ากระบี่. *Journal of Community Development Research, 10*(2), 174-184.

สมฤดี นิโครวัฒนยิ่งยง และคณะ. (2550). *คู่มือธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม ฉบับประชาชน.* นนทบุรี: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. (2545). *รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.* กรุงเทพมหานคร.

สุริกร ช่างจัตุรัส. (2547).องค์การบริหารส่วนตำบลกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

สำนักงานเลขธิการวุฒิสภา. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560.* กรุงเทพมหานคร.

สำนักวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. (2549). *การมีส่วนร่วมของประชาชน.* สืบค้นเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2561 จากเว็บไซต์ http://www.onep.go.th/eia/index.php?option=com_content&view=category&id=12:cat-handbook.

การวิเคราะห์ผลการประกวดรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ ปี พ.ศ. 2560

จิรประภา อัครบวร*

บทคัดย่อ

โครงการประกวดนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ โดยสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย ร่วมกับสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ จัดทำขึ้นเป็นปีแรก (พ.ศ. 2560) โดยมีเป้าหมายเพื่อให้องค์การไทยเป็นองค์การสมรรถนะสูงที่มีความยั่งยืน ซึ่งการพัฒนานวัตกรรมในงานด้านทรัพยากรมนุษย์สามารถเป็นส่วนสำคัญในการบริหารและพัฒนา “คน” ในองค์การให้มีส่วนในการขับเคลื่อนองค์การ ในบทความนี้ได้ทำการทบทวนกระบวนการจัดทำเกณฑ์การพิจารณารางวัล กระบวนการสมัคร คัดเลือก พิจารณาตัดสินรางวัล ทั้งนี้เพื่อสามารถปรับปรุงเกณฑ์และกระบวนการทำงานให้ทันกับการประกวดในรอบถัดไป (พ.ศ. 2561) ซึ่งผลการพิจารณาจากการทบทวนกระบวนการ และการทบทวนวรรณกรรมทำให้ได้ข้อสรุปว่า เกณฑ์ 5 Is (Initiative Level, Involvement Level, Implementation, Integration, และ Impact) มีความสอดคล้องกับแนวคิดเชิงวิชาการในการพัฒนานวัตกรรม และการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ กระบวนการสมัคร คัดเลือก และพิจารณารางวัลจำเป็นต้องใช้การสื่อสารสองทางเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการให้ความรู้และสื่อสารทำความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนานวัตกรรมในงานด้านทรัพยากรมนุษย์

คำสำคัญ: นวัตกรรม ทรัพยากรมนุษย์ PMAT

* คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: chira123@gmail.com

The Analysis of Result from the 1st Thailand HR Innovation Award 2017

Chirapraphra Akaraborowrn*

Abstract

Thailand HR Innovation Award 2017 was the first time event for Personal Management Association of Thailand collaborated with National Institute of Development Administration and Thailand Productivity Institute. The main objective of this event is to enhance the High Performance Organization with sustainability. Innovation is needed for human resource management since "People" is the key driver for organization development. This article has reviewed the critical processes of criteria development, application, selection and awarding with the intention to identify the opportunities for improvement in the next round of awarding process. From the process reviewing and related literature review, the 5 Is criteria (Initiative Level, Involvement Level, Implementation, Integration, and Impact) are adequate for reviewing the innovation in Strategic Human Resource Management. There are small revisions needed for improving the other process such as increasing two-way communication among the applicants in order to clarify the award criteria and also to educate the applicant how to develop the innovation HR in their organizations.

Keywords: innovation, human resource, PMAT

* Graduate School of Human Resource Development, National Institute of Development Administration (NIDA) 118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10420, THAILAND.
E-mail: chira123@gmail.com

ที่มาของการศึกษา

ในปี พ.ศ. 2558 สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (PMAT: Personal Management Association of Thailand) ครบรอบการก่อตั้ง 50 ปี ซึ่ง PMAT เป็นสมาคมวิชาชีพด้านการบริหารทรัพยากรบุคคลแห่งเดียวของประเทศไทย ทำให้ตระหนักว่า เส้นทางการนำพาองค์การไปสู่ความยั่งยืนและการเป็นองค์การสมรรถนะสูง (High Performance Organization) เป็นหน้าที่สำคัญของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ โดยผ่านกลไกและเครื่องมืออันหลากหลาย และที่สำคัญก็คือการสร้างนวัตกรรมในงานด้านการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRM & HRD) เพื่อประโยชน์ต่อองค์การ บุคลากรในองค์การที่จะได้รับบริการจากงานการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ดีขึ้น เกิดการยกระดับงานทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นที่น่าเชื่อถือ ไว้วางใจจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ดังนั้น สมาคมฯ จึงได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง จึงจัดให้มี**โครงการรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Thailand HR Innovation Award)** (สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย, 2559) โดยมีเจตนารมณ์ของการมอบรางวัลเพื่อส่งเสริมรณรงค์ยกระดับการสร้างสรรค์นวัตกรรมด้านการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระตุ้นให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนมีความตื่นตัวในการคิดค้นนวัตกรรมในการบริหารงานบุคคลอย่างต่อเนื่อง รวมถึงเป็นแนวทางให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรมในองค์การทุกขนาดและทุกประเภททั้งนี้มุ่งให้การสนับสนุนการเกิดนวัตกรรมในธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก (SME: Small and Medium Enterprise) อีกด้วย

คณะกรรมการโครงการมอบรางวัลนวัตกรรมการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ต้นปีพ.ศ. 2558 โดยมีอนุกรรมการอีก 4 คณะทำงานร่วมกัน ได้แก่ (1) คณะอนุกรรมการส่งเสริมรางวัลและประชาสัมพันธ์ (2) คณะอนุกรรมการเทคนิคและวิชาการ (3) คณะอนุกรรมการกลั่นกรอง และ (4) คณะอนุกรรมการพิจารณารางวัลและตัดสินรางวัล ซึ่งคณะอนุกรรมการดังกล่าวได้ทำงานร่วมกันมากว่า 2 ปี จนสามารถประกาศผลรางวัลการประกวดได้เป็นครั้งแรกในงาน HR Day เมื่อวันที่ 22-23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 โดยมีรางวัล 4 ระดับ ได้แก่ Diamond Award, Golden Award, Silver Award และรางวัลชมเชย

ในปีแรกของการจัดโครงการมีผู้สมัครส่งประกวด 28 โครงการจาก 18 องค์การ และได้รับรางวัล 11 โครงการซึ่งมีองค์การเดียวที่ได้รับรางวัล Golden Award ส่วน 8 โครงการได้รับรางวัล Silver Award และรางวัลชมเชย 2 โครงการ เนื่องจากการจัดประกวดรางวัลนวัตกรรมในงานทรัพยากรมนุษย์นี้จะมีการดำเนินการต่อเนื่องขึ้นทุกปี ดังนั้นการวิเคราะห์เกณฑ์การให้คะแนน กระบวนการให้คะแนน กระบวนการพิจารณารางวัลของโครงการที่สมัคร และผ่านการคัดเลือกน่าจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการเผยแพร่องค์ความรู้ที่ได้จากโครงการนี้ในครั้งแรก เพื่อพัฒนาโครงการให้มีการปรับปรุงกระบวนการจัดประกวด และดำเนินการจัดประกวดในปีต่อมาได้ดียิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การศึกษา:

1) เพื่อทบทวนกระบวนการสมัคร คัดเลือก และพิจารณารางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์
2) เพื่อวิเคราะห์โครงการนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ที่ส่งประกวดครั้งแรก
3) เพื่อทบทวนเกณฑ์การตัดสินรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์
4) เพื่อสรุปบทเรียนในเชิงวิชาการจากโครงการนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ:

1) นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การมีองค์ความรู้ในการพัฒนานวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์เพิ่มมากขึ้น

2) สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (PMAT) สามารถทำการเผยแพร่เกณฑ์รางวัลและมีกระบวนการในการจัดการประกวดรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น

3) คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์สามารถใช้องค์ความรู้ด้านการพัฒนานวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ในการเรียนการสอนของหลักสูตรในคณะได้

วิธีการศึกษา:

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมเรื่องการพัฒนานวัตกรรมในงานทรัพยากรมนุษย์ และใช้กระบวนการวิเคราะห์เอกสาร (document analysis procedure) ภายใต้บริบทของโครงการต่าง ๆ ทั้งนี้ Glenn A. Bowen (2009) ได้กล่าวถึงกระบวนการวิเคราะห์เอกสารสามารถทำร่วมไปกับการสังเกตการณ์ การเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่ศึกษา โดยข้อมูลที่นำมาใช้ควรมีมากกว่า 1 แหล่งข้อมูล ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลจาก 2 แหล่งที่สำคัญ (1) เอกสารการประชุมของสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (2) เอกสารจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา ในการสรุปประเด็นที่ศึกษา ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจาการทบทวนวรรณกรรมมากกว่า 2 เรื่องในการสรุปเพื่อแสดงความสอดคล้องของเนื้อหาจากการประชุม และข้อมูลจากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยในฐานะเป็นหนึ่งในคณะอนุกรรมการเทคนิคและวิชาการของโครงการ มีหน้าที่ตั้งแต่ร่วมพัฒนาเกณฑ์ เผยแพร่และสื่อสารเกณฑ์รางวัลให้สาธารณชนได้รับทราบ ร่วมเป็นคณะอนุกรรมการกลั่นกรองรางวัล และนำเสนอโครงการเพื่อให้คณะอนุกรรมการพิจารณาและตัดสินรางวัลได้อนุมัติรางวัล

ทบทวนกระบวนการการประกวดรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์

ในเบื้องต้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถทบทวนกระบวนการการประกวดรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์นี้ได้ ผู้เขียนขอนำเสนอกระบวนการที่สำคัญ 4 กระบวนการภายใต้การจัดการโครงการฯ เริ่มจากกระบวนการเตรียมการซึ่งมีสองกระบวนการ 1. การจัดทำเกณฑ์พิจารณารางวัล และ 2. การประชาสัมพันธ์โครงการ ส่วนกระบวนการพิจารณารางวัลมีอีกสองกระบวนการ คือ 3. การกลั่นกรองรางวัล และ 4. การพิจารณาและตัดสินรางวัล

1. การจัดทำเกณฑ์พิจารณารางวัล

ในกระบวนการจัดทำเกณฑ์พิจารณารางวัลนี้ทางคณะกรรมการโครงการมอบรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเทคนิคและวิชาการในวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2558 ประกอบด้วยกรรมการ 6 คนประกอบด้วย ประธานโครงการฯ ซึ่งมาจากองค์การภาคธุรกิจขนาดใหญ่และมีการประกวดรางวัลนวัตกรรมภายในองค์การ นักวิชาการผู้ทำงานในงานทรัพยากรมนุษย์และพัฒนา

คุณภาพจำนวน 2 ราย ผู้เชี่ยวชาญในงานด้านทรัพยากรมนุษย์ 2 ราย และที่ปรึกษางานด้านทรัพยากรมนุษย์ 1 ราย ทั้งนี้ให้มีอำนาจหน้าที่ (1) พิจารณาหลักเกณฑ์และแนวทางการพิจารณารางวัล (2) พิจารณาคู่มือสำหรับผู้สมัครและผู้ประเมิน (3) พิจารณาระบบและการให้คะแนน และ (4) พิจารณาเรื่องอื่น ๆ ที่ครอบคลุมเกี่ยวกับหลักเกณฑ์และแนวทางการพิจารณารางวัล

ในการประชุมครั้งแรกนั้นคณะอนุกรรมการเทคนิคและวิชาการได้ร่วมประชุมจนได้ข้อสรุปนิยาม **“นวัตกรรมการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”** หมายถึง การคิดและทำสิ่งใหม่ขึ้นมาใช้ในงานการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยอาจเป็นแนวคิดการบริหารจัดการ กระบวนการที่สร้างความแตกต่างอย่างชัดเจนรวมถึงส่งผลลัพธ์และผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้เสียที่หลากหลาย (Multi-Stakeholders) ยิ่งเป็นการสะท้อนคุณค่าของนวัตกรรมนั้น โดยคำนึงถึงระดับของการเป็นนวัตกรรมและความสามารถในการนำไปแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาให้ได้กับทุกรูปแบบของกระบวนการทำงาน ในงานด้าน ทรัพยากรมนุษย์ (สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย, 2559 ก.)

เกณฑ์การพิจารณารางวัลครอบคลุมหน้าที่ของฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ทั้งหมด 9 งานในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ประกอบด้วย (1) งานสรรหาและคัดเลือก (Recruit and Selection) (2) งานวางแผนกำลังคน (Workforce Planning) (3) งานรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) (4) งานบุคลากรสัมพันธ์ (Employee Relations) (5) งานค่าตอบแทนและสวัสดิการ (Compensation and Benefit) (6) งานการบริหารผลการปฏิบัติงาน (Performance Management) (7) งานการฝึกอบรมและพัฒนา (Training and Development) (8) งานพัฒนาสายอาชีพ (Career Development) และ(9) งานพัฒนาองค์การ (Organization Development)

การพิจารณาเกณฑ์ในการให้รางวัลประกอบด้วย 5Is คือ (1) ระดับของนวัตกรรม (Innovative level) (2) ระดับการมีส่วนร่วม (Involvement level) (3) การนำไปปฏิบัติ (Implementation) (4) การบูรณาการ (Integration) (5) ผลลัพธ์ ผลกระทบ (Impact) โดยมีคำอธิบายเกณฑ์การประเมิน 5Is ดังนี้

- ระดับของนวัตกรรม (Innovative level) คือ การคำนึงถึงระดับของการเป็นนวัตกรรม เนื่องจากนวัตกรรมอาจเกิดขึ้นโดยการคิดค้นของนวัตกรในองค์การหนึ่งแต่ถูกนำไปใช้ได้ผลในองค์การหนึ่ง รวมทั้งนวัตกรรมขององค์การหนึ่งอาจเป็นสิ่งเก่าที่ถูกใช้ไปแล้วในองค์การหนึ่ง ดังนั้นหากองค์การที่สมัครเข้ารับการพิจารณาเป็นองค์การที่คิดนวัตกรรมขึ้นเอง และนำไปปฏิบัติจะถือว่ามีระดับของนวัตกรรมสูงกว่าองค์การที่ไปรับเอานวัตกรรมที่มีอยู่แล้วมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์และแก้ปัญหาองค์การ (100 คะแนน)
- ระดับการมีส่วนร่วม (Involvement level) คือ การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียที่หลากหลาย (Multi-Stakeholders) (100 คะแนน)
- การนำไปปฏิบัติ (Implementation) คือ การนำนวัตกรรมมาใช้ภายใต้บริบทขององค์การได้อย่างเหมาะสม (200 คะแนน)
- การบูรณาการ (Integration) คือ ความสามารถในการบูรณาการนวัตกรรมภายใต้หลายหน้าที่งานของทรัพยากรมนุษย์หรือกับฝ่ายงานอื่นขององค์การ (200 คะแนน)
- ผลลัพธ์ ผลกระทบ (Impact) คือ พิจารณาจากผลลัพธ์ของการนำนวัตกรรมไปใช้ โดยพิจารณาทั้งผลลัพธ์ภายในและภายนอก (400 คะแนน)

โครงการมีรางวัลใน 4 ระดับ ได้แก่ รางวัลระดับ Silver, Gold, Diamond และชมเชย ดังนั้นเมื่อพิจารณาภายใต้เกณฑ์การพิจารณารางวัล 5Is จึงเกิดกรอบในการตัดสินรางวัล และกรอบการให้คะแนนเพื่อการตัดสินรางวัล ทั้งนี้คณะกรรมการได้จัดทำรายละเอียดของเกณฑ์การให้คะแนนแบบเป็นขั้นบันได เพื่อสามารถทำให้กรรมการชุดกลั่นกรองและกรรมการชุดตัดสินสามารถพิจารณารางวัลได้โดยง่าย (ดูภาพที่ 1)

ภาพที่ 1: ขั้นตอนการให้คะแนนรางวัลนวัตกรรมในงานทรัพยากรมนุษย์
ที่มา: สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย, 2559 ข

กระบวนการพิจารณาและการให้คะแนนเป็นดังภาพที่ 1 ทั้งนี้การให้คะแนนแต่ละโครงการจะต้องได้รับการพิจารณาคะแนนอยู่ในระดับต่ำสุดของแต่ละกรอบรางวัล เช่น โครงการที่ผ่านการพิจารณาเพื่อรับ**รางวัลระดับ Silver** ต้องได้คะแนนขั้นต่ำใน 5Is คือ 30 คะแนนขึ้นไปในทุกเกณฑ์ (คะแนนรวม 300 คะแนน) ส่วน**รางวัลระดับ Gold** ต้องได้คะแนนขั้นต่ำใน 5Is คือ 50 คะแนนขึ้นไป (คะแนนรวม 500 คะแนน) และ**รางวัลระดับ Diamond** ต้องได้คะแนนขั้นต่ำใน 5Is คือ 80 คะแนนขึ้นไป (คะแนนรวม 800 คะแนน)

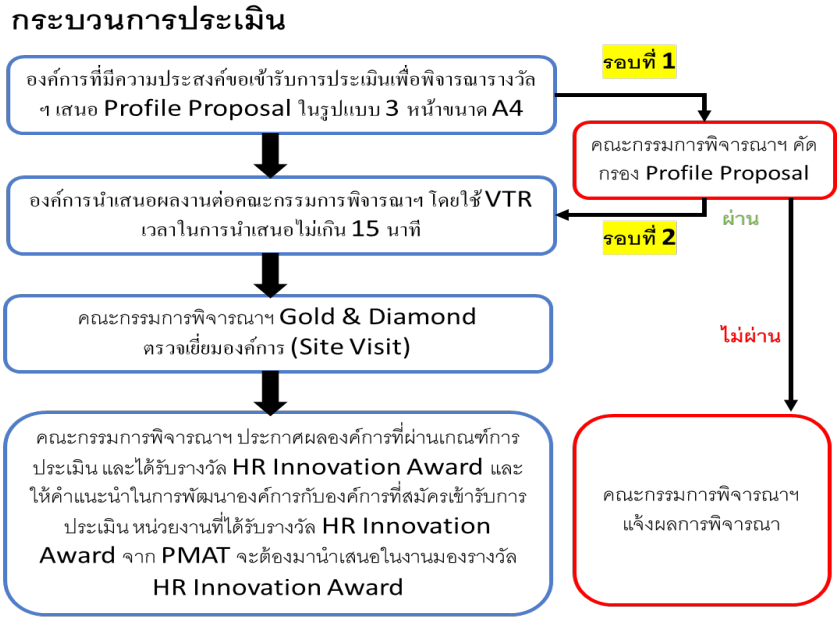
ขั้นตอนการจัดทำเกณฑ์การพิจารณารางวัลนี้ใช้เวลาประมาณ 1 ปีเต็มเริ่มตั้งแต่การประชุมครั้งแรกในเดือนกันยายน พ.ศ. 2558 จนถึงการส่งมอบให้คณะกรรมการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมรางวัลเพื่อนำเสนอในงาน HR Day ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2559 ทั้งนี้มีการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการประมาณสองเดือนต่อหนึ่งครั้ง

2. การประชาสัมพันธ์โครงการ

คณะอนุกรรมการส่งเสริมรางวัลและประชาสัมพันธ์ประกอบด้วยกรรมการบริหารสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยจำนวน 4 ท่าน ทำงานร่วมกับคณะทำงานจากสมาคมตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2558 โดยมีบทบาทหน้าที่ (1) ประชาสัมพันธ์การประกวดโครงการรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Thailand HR Innovation Award) ดำเนินการเผยแพร่แผ่นพับ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ การออกบูธงานสัมมนาทั้งกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด (2) ออกแบบการนำเสนอโครงการด้วยวิดีโอ อินโฟกราฟฟิค (Infographic) (3) การเชิญกรรมการเทคนิคและวิชาการ, คณะกรรมการกลั่นกรอง, คณะกรรมการพิจารณาและตัดสินรางวัลเข้าร่วมเป็นกรรมการโครงการฯ (4) ออกแบบงานประกาศผลรางวัลฯ (5) การทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือกับ 2 สถาบันซึ่งเป็นภาคีร่วมกันในโครงการนี้ คือ สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ และสถาบันบัณฑิต-พัฒนบริหารศาสตร์

3. การกลั่นกรองรางวัล

ในขั้นตอนการพิจารณารางวัลประกอบด้วยสองกระบวนการที่สำคัญ คือ กระบวนการกลั่นกรองและกระบวนการตัดสินรางวัล คณะกรรมการกลั่นกรองประกอบด้วยกรรมการครึ่งหนึ่งจากคณะอนุกรรมการเทคนิคและวิชาการ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถสื่อสารเกณฑ์การพิจารณารางวัลแก่คณะกรรมการกลั่นกรองได้อย่างมีประสิทธิภาพ คณะกรรมการกลั่นกรองชุดนี้มีกรรมการทั้งสิ้น 7 คน โดยกรรมการชุดนี้ได้รับการแต่งตั้งเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2560 โดยกรรมการประกอบด้วยประธานเป็นนักวิชาการ และกรรมการอีกสามท่านที่มาจากคณะอนุกรรมการเทคนิคและวิชาการ ส่วนกรรมการใหม่อีกสามท่านมาจากสถาบันเพิ่มผลผลิต ที่ปรึกษาอิสระที่เป็นกรรมการบริหารสมาคม และผู้บริหารงานด้านทรัพยากรมนุษย์จากภาคเอกชนที่เป็นสมาชิกสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย โดยมีบทบาทหน้าที่ (1) พิจารณาข้อมูลขององค์การที่ส่งเข้าประกวด (2) การให้คะแนนโดยพิจารณาจากเอกสารการสมัคร (3) หากเจ้าหน้าที่วิชาการของสมาคมฯคัดกรองเพื่อพิจารณารอบที่ 1 หากมีข้อสงสัยให้คณะกรรมการกลั่นกรองรับรอง และถือมติเป็นเอกฉันท์ (4) ประกาศผลการผ่านการคัดเลือกรอบที่ 1 ทางเว็บไซต์และอีเมล ทั้งนี้กำหนดการประชุมทั้งสิ้น 5 ครั้งโดยกำหนดเดือนละครั้งเพื่อให้ทันกับการประกาศผลรางวัลในเดือนพฤศจิกายน 2560

ภาพที่ 2: กระบวนการประเมินรางวัลนวัตกรรมในงานทรัพยากรมนุษย์
ที่มา: สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย, 2559 ข

4. การตัดสินรางวัล

ในขั้นตอนการพิจารณาและตัดสินรางวัลฯ เป็นการพิจารณาร่วมกันของคณะกรรมการที่ทางสมาคมเรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิขององค์การชั้นนำในระดับประเทศ จำนวน 10 ท่าน ได้แก่ สถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (สรพ.) (องค์การมหาชน) สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ (สคร.) สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) สถาบันเสริมสร้างขีดความสามารถมนุษย์ สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (องค์การมหาชน) (สนช.) สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย คณะแพทย์ศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่ปรึกษากรรมการผู้จัดการใหญ่ กลุ่มบริษัท เซ็นทรัล จำกัด (มหาชน) ร่วมกับนายกสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย และกรรมการจากสมาคมอีก 1 ท่าน

ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบคณะกรรมการฯ (1) พิจารณาเอกสารการพิจารณารางวัลที่ผ่านการกลั่นกรองจากคณะกรรมการในรอบที่ 2 และข้อมูลจากการตรวจเยี่ยมองค์การ (2) พิจารณา VTR ของโครงการที่ผ่านการคัดเลือกรอบที่ 2 (3) พิจารณาตัดสินรอบ 3 และประกาศรางวัลฯ โดยกระบวนการพิจารณาและตัดสินรางวัลนี้ได้จัดทำขึ้นในลักษณะการประชุมคณะกรรมการ โดยมีเงื่อนไขขอให้กรรมการพิจารณา VTR และผลสรุปคะแนนของ 11 โครงการ (จัดทำโดยอนุกรรมการกลั่นกรอง) ก่อนเข้าประชุมเป็นเวลา 1 สัปดาห์ ทั้งนี้เพื่อให้การประชุมสามารถหาข้อสรุปได้รวดเร็วขึ้น โดยการประชุมใช้เวลาเพียง 1 ครั้งเท่านั้น เป็นการประชุมตั้งแต่เวลา 18:00 - 22:00 น.

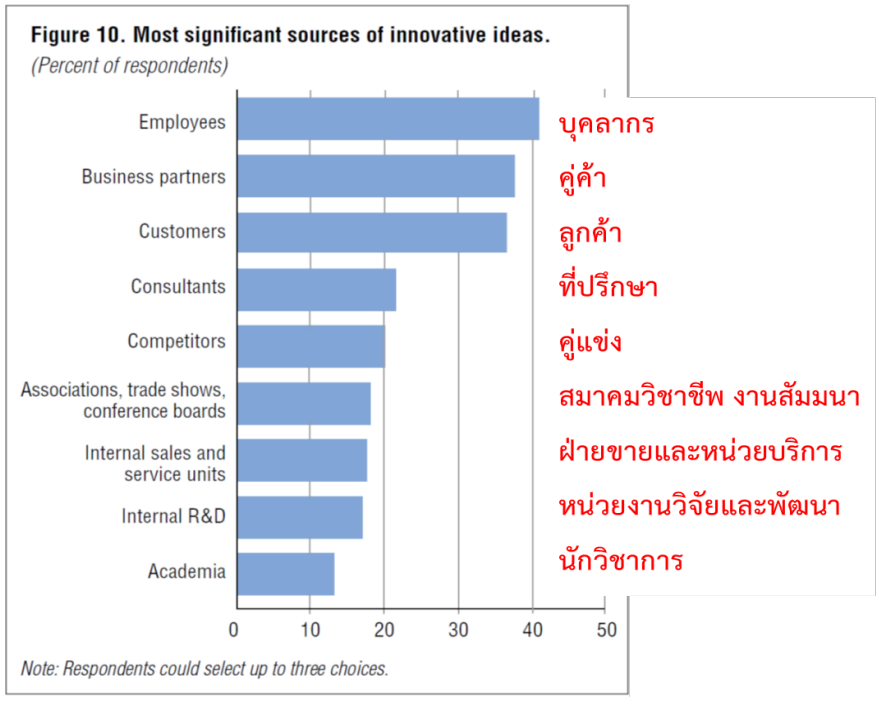
วิเคราะห์โครงการนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ที่ส่งเข้าประกวดครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2560

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2559 ทางสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยได้จัดงาน HR Day โดยในงานมีการลงนามความร่วมมือระหว่าง 3 องค์การเพื่อจัดทำโครงการนวัตกรรมฯ และเผยแพร่เกณฑ์รางวัลคุณภาพแก่สาธารณชน คณะอนุกรรมการส่งเสริมรางวัลและประชาสัมพันธ์ทำเอกสาร แผ่นพับ วิดีโอ อินโฟกราฟฟิค (Infographic) นำเสนอโครงการทั้งในเวทีประชุมและบูธในงานสัมมนา หลังจากนั้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2560 ทางสมาคมได้รับใบสมัครโครงการจำนวน 28 โครงการ จาก 18 องค์การ (ดูตารางที่ 3) โดยโครงการส่วนใหญ่เป็นเรื่องการฝึกอบรมและพัฒนา (9 โครงการ) รองลงมาเป็นงานรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) (5 โครงการ) การบูรณาการงานบริหารทรัพยากรมนุษย์ (4 โครงการ) งานบุคลากรสัมพันธ์ และงานสารสนเทศเพื่อการบริหารงานทรัพยากรมนุษย์ (HRIS) มีจำนวนเท่ากัน (เรื่องละ 3 โครงการ) ที่เหลือมีเพียงโครงการละ 1 เรื่อง ได้แก่ งานวางแผนอัตรากำลัง งานสรรหาและคัดเลือกบุคลากร งานค่าตอบแทนและสวัสดิการ งานบริหารผลการปฏิบัติงาน และงานพัฒนาองค์การ งานที่ไม่มีโครงการนำเสนอเลยคืองานด้านการพัฒนาสายอาชีพ ส่วนประเภทขององค์การที่เข้าร่วมโครงการเป็นภาคเอกชน 20 โครงการ ภาครัฐและรัฐวิสาหกิจประเภทละ 4 โครงการ ซึ่งองค์การส่วนใหญ่เป็นองค์การขนาดใหญ่มีบุคลากรมากกว่า 1,000 คน 23 โครงการ และในจำนวนนี้มีบุคลากรมากกว่า 10,000 คนถึง 9 โครงการ ทั้งนี้โครงการส่วนใหญ่ที่ส่งเข้าประกวดมาจากองค์การสัญชาติไทย (23 โครงการ)

จากการนำเสนอรางวัลของคณะกรรมการกลั่นกรองมีโครงการที่ได้รับรางวัลทั้งสิ้น 11 รางวัล ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับรางวัลระดับ Silver (7 รางวัล) ได้แก่ งานด้านการฝึกอบรมและการพัฒนา 3 รางวัล งานภาพรวมด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ 2 รางวัล งานด้านกระบวนการรับผิดชอบต่อสังคมและงานด้านการพัฒนาองค์การอย่างละ 1 รางวัล ส่วนรางวัลสูงสุด Golden Award มีเพียง 1 องค์การเท่านั้นที่ได้รับ ได้แก่ บริษัท สมบูรณ์แอ๊ด-วานซ์เทคโนโลยี จำกัด (มหาชน) นำเสนอการใช้กระบวนการรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในงานด้านทรัพยากรมนุษย์ ส่วนอีก 3 รางวัลเป็นรางวัลชมเชยในงานค่าตอบแทนและสวัสดิการ งานสารสนเทศในงานทรัพยากรมนุษย์ และงานด้านบุคลากรสัมพันธ์

ทบทวนเกณฑ์ในการตัดสินรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนานวัตกรรมได้รับความสนใจอย่างมากในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา และในปีพ.ศ. 2559 รัฐบาลไทยประกาศตัวแบบเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาประเทศสู่การเป็น Thailand 4.0 โดยมีเป้าประสงค์จะให้ประชาชนชาวไทยหลุดพ้นจากรายได้ระดับปานกลาง ซึ่งการจะทำให้เกิดเป็นผลสำเร็จได้ประเทศต้องเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้วยงานสร้างสรรค์และนวัตกรรม ทำให้การขายสินค้าและบริการอยู่บนฐานของเศรษฐกิจแบบมูลค่าเพิ่ม (Value-based economy) หากแต่การสนับสนุนของรัฐบาลที่ผ่านมาเน้นให้องค์การภาคเอกชน และการศึกษามุ่งทำงานวิจัยและพัฒนา (R&D: Research and Development) ซึ่งจากการศึกษาวิจัยพบว่า การพัฒนานวัตกรรมสามารถหาได้จากบุคลากรในองค์การ ดังเช่น IBM (2006) ได้ทำการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูง 765 คน จากภาครัฐและเอกชนทั่วโลก โดยพิจารณาเลือก 3 หัวเรื่องที่มีผลอย่างมากในการพัฒนาความคิดเชิงนวัตกรรม ซึ่งผลการศึกษาพบว่าอันดับ 1 ของความคิดนวัตกรรมมาจากบุคลากรในองค์การ (ร้อยละ 41) มากกว่าความคิดที่ได้มาจากหน่วยงานวิจัยและพัฒนากว่าเท่าตัว (ร้อยละ16) (ดูภาพที่ 3)

ภาพที่ 3: แหล่งที่มาของความคิดด้านนวัตกรรม (IBM Global Business Services, 2006: 22)

ด้วยเหตุนี้งานทรัพยากรมนุษย์จึงมีความสำคัญอย่างมากในการดึงศักยภาพของบุคลากรในองค์การให้สร้างสรรค์นวัตกรรมทั้งในระดับองค์การและประเทศชาติ หากแต่การพัฒนานวัตกรรมในงานบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องเริ่มขึ้นก่อน ดังนั้นการจัดประกวดงานด้านการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยสมควรทำอย่างยิ่ง

ความหมายของนวัตกรรมในงานด้านทรัพยากรมนุษย์

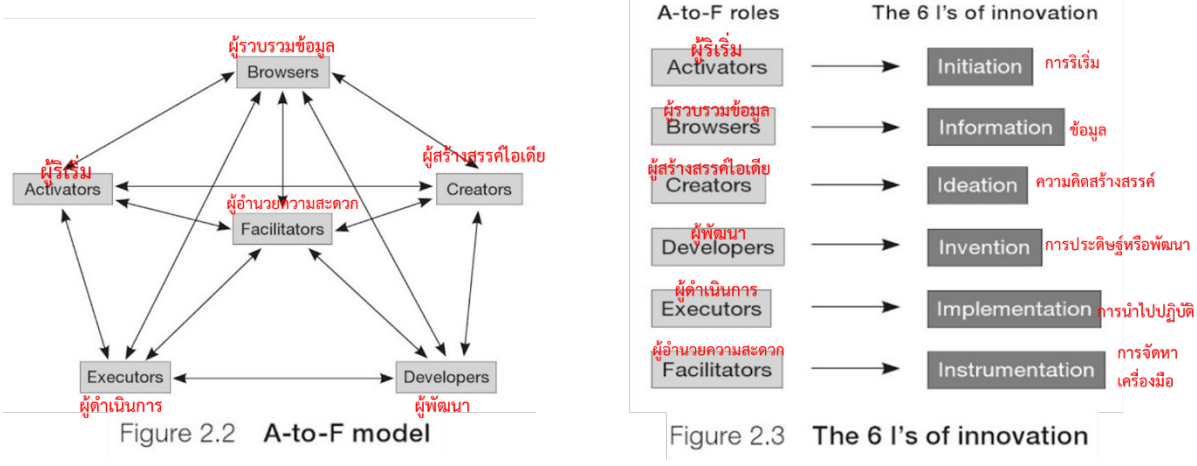
จากการประชุมครั้งที่ 1 คณะอนุกรรมการเทคนิคและวิชาการ ของสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยได้สรุปนิยาม **“นวัตกรรมการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”** หมายถึง การคิดและทำสิ่งใหม่ขึ้นมาใช้ในงานการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยอาจเป็นแนวคิด การบริหารจัดการ กระบวนการที่สร้างความแตกต่างอย่างชัดเจนรวมถึงส่งผลลัพธ์และผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้เสียที่หลากหลาย (Multi-Stakeholders) อันเป็นการสะท้อนคุณค่าของนวัตกรรมนั้น โดยคำนึงถึงระดับของการเป็นนวัตกรรมและความสามารถในการนำไปแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาให้ได้กับทุกรูปแบบของกระบวนการทำงานด้านทรัพยากรมนุษย์ (สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย, 2559 ค.)

นิยามข้างต้นสามารถสนับสนุนได้จาก Fernando Trias de Bes และ Philip Kotler, P. (2011) ผู้นำเสนอแนวทางการจัดทำนวัตกรรมในหนังสือ Winning at Innovation ว่า การทำนวัตกรรมแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน หรือที่เรียกว่า **“Radical Innovation”** นั้นต้องใช้ทุนทรัพย์มหาศาลและยังใช้เวลาในการพัฒนานวัตกรรมแบบนี้ การคืนทุนก็ไม่แน่นอน หากแต่การจัดทำนวัตกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไป หรือ **“Gradual, step-by-step innovation”** นั้นเป็นการพัฒนานวัตกรรมที่จำเป็นและน่าทำมากกว่าอันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย (Trias de Bes & Kotler, 2011: 17) ดังนั้นสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยจึงมิได้มุ่งมองหานวัตกรรมแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน หากแต่มุ่งหานวัตกรรมที่ทำให้เกิดคุณค่าแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเฉพาะสองกลุ่มหลักคือองค์การและบุคลากรเป็นสำคัญ

เกณฑ์การพิจารณานวัตกรรมในงานด้านทรัพยากรมนุษย์

การพิจารณาเกณฑ์ในการให้รางวัลประกอบด้วย 5Is คือ การเกิดนวัตกรรม (Innovative) การมีส่วนร่วม (Involvement) การนำไปปฏิบัติ (Implementation) การเกิดผลกระทบ (Impact Level) และ การบูรณาการ (Integration) ทั้งนี้แต่ละเกณฑ์ได้จัดทำขึ้นจากการระดมสมองของนักวิชาการและผู้บริหารงานด้านทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสบการณ์ ดังนั้นการทบทวนงานวิจัย และบทความวิชาการด้านงานทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนานวัตกรรมที่เกี่ยวข้องจะเป็นการทำให้เห็นจุดที่ควรพัฒนาในการใช้เกณฑ์ปีต่อไป

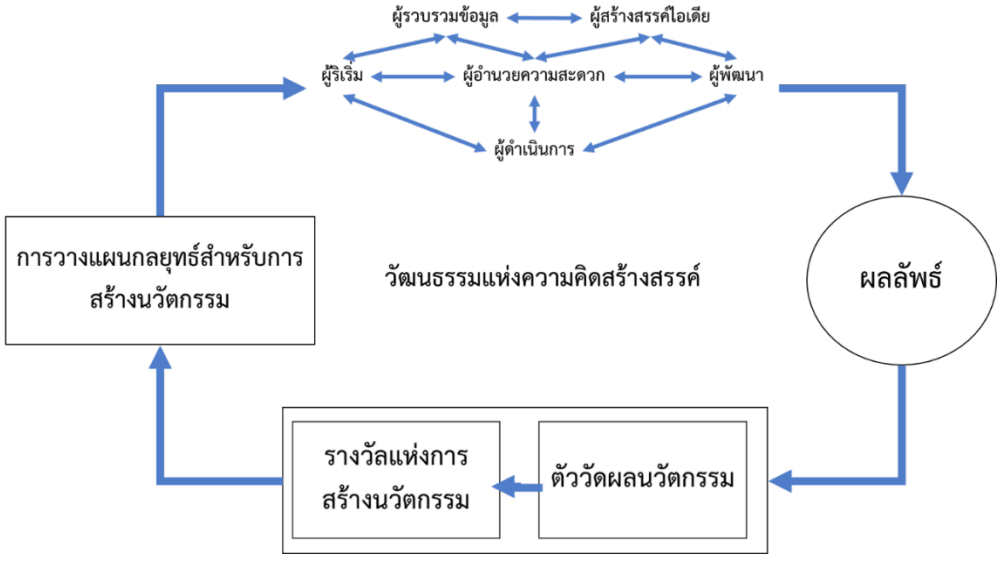
แนวคิดแรกคือแนวคิดจาก Trias de Bes และ Philip Kotler (2011) ได้นำเสนอโมเดลการจัดทำนวัตกรรมด้วย 6Is ได้แก่ การคิดริเริ่ม (Initiation) การได้รับข้อมูล (Information) การสร้างสรรคนวัตกรรม (Ideation) การประดิษฐ์หรือพัฒนา (Invention) การนำไปปฏิบัติ (Implementation) และการจัดหาเครื่องมือ (Instrumentation) (ดูภาพที่ 4)

ภาพที่ 4: นวัตกรรม 6Is (Trias de Bes & Kotler, 2011: 18)

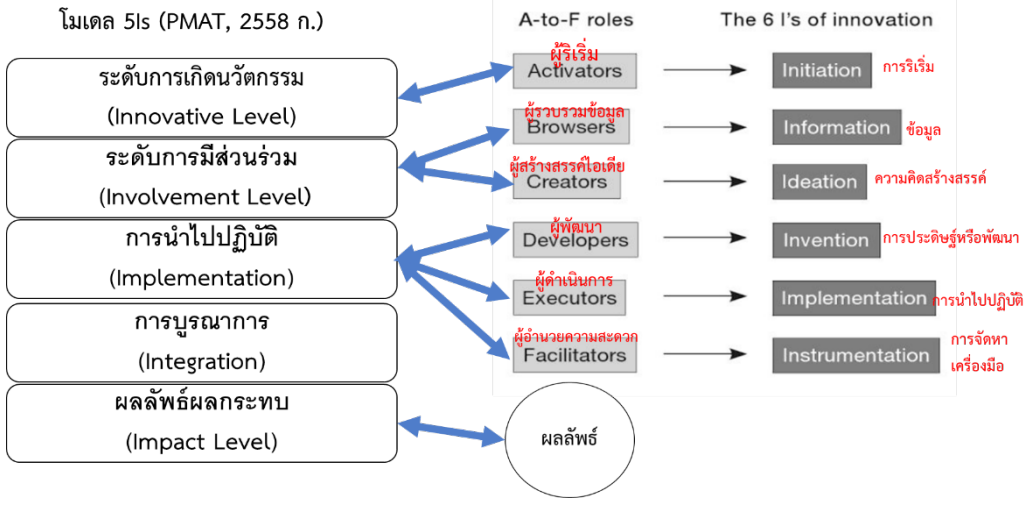
การพัฒนานวัตกรรมในแต่ละขั้นตอนมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ Trias de Bes และ Kotler (2011) เรียกว่าเป็นตัวแบบ A ถึง F โดยแทนบุคลากร 6 กลุ่มในการพัฒนานวัตกรรมได้แก่ ผู้ริเริ่ม (Activators) ผู้รวบรวมข้อมูล (Browsers) ผู้สร้างสรรค์ไอเดีย (Creators) ผู้พัฒนา (Developers) ผู้ดำเนินการ (Executors) และ

ผู้อำนวยความสะดวก (Facilitators) จากภาพที่ 4 เห็นได้ว่าในแต่ละขั้นตอนการทำนวัตกรรมอาศัยบุคลากรที่มีบทบาทแตกต่างกันตามตัวแบบ A ถึง F อย่างไรก็ตามกระบวนการและกลุ่มคนทั้ง 6 แบบนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบการสร้างนวัตกรรมแบบองค์รวม **“Total Innovation System”** ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนานวัตกรรมที่มุ่งผลลัพธ์ โดยอยู่บนฐานของวัฒนธรรมแห่งความคิดสร้างสรรค์ (Creative Culture) อีกทั้งองค์การควรมีการกำหนดตัววัดผลนวัตกรรมและการเสริมแรงด้วยรางวัล (ดูภาพที่ 5)

ภาพที่ 5: ระบบการสร้างนวัตกรรมแบบองค์รวม (แปลจาก Trias de Bes & Kotler, 2011: 19)

จากวรรณกรรมข้างต้นทำให้เห็นความสอดคล้องกันกับแนวคิดที่คณะอนุกรรมการวิชาการและเทคนิคสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยนำเสนอโมเดล 5Is ซึ่งครอบคลุมกระบวนการภายใต้ระบบการสร้างนวัตกรรมแบบองค์รวม (Total Innovation System) (ดูภาพที่ 6) ทั้งนี้จะมีการนำเสนอวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์แต่ละตัวต่อไป

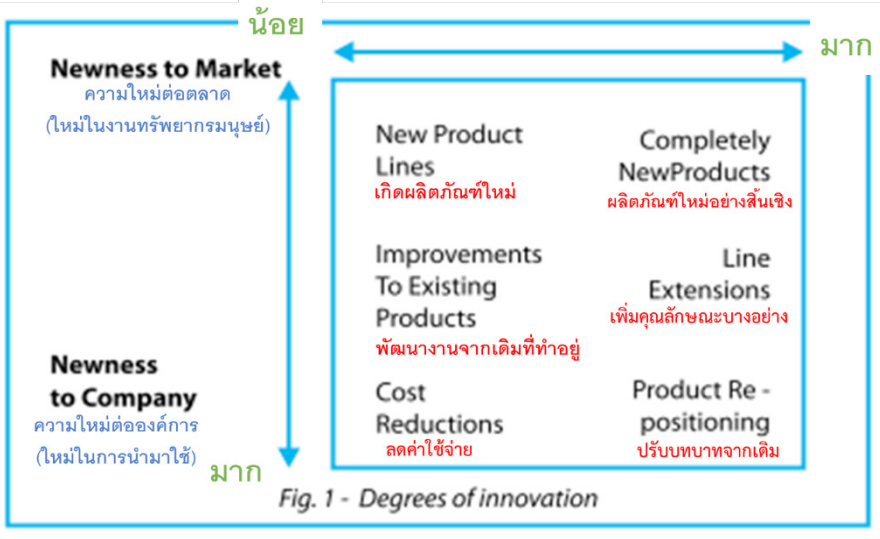

ภาพที่ 6: สรุปเกณฑ์การพัฒนานวัตกรรมในงานทรัพยากรมนุษย์แบบองค์รวมด้วย 5Is

I1: ระดับการเกิดของนวัตกรรม (Innovative level) (100 คะแนน)

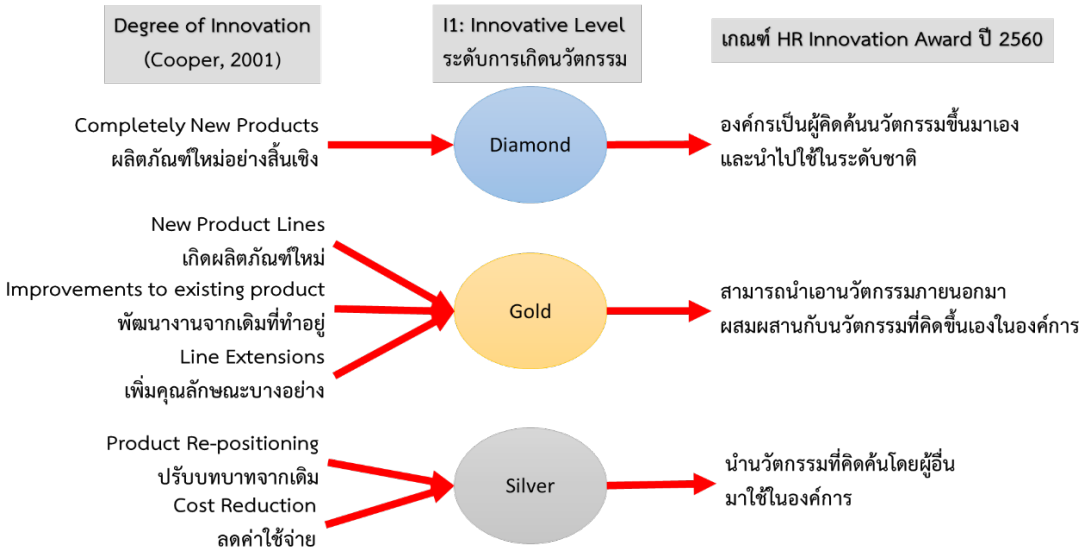
สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (2558 ก) ได้นิยาม **“ระดับการเกิดนวัตกรรม”** (Innovative Level) หมายถึง การคำนึงถึงระดับของการเป็นนวัตกรรม เนื่องจากนวัตกรรมอาจเกิดขึ้นโดยการคิดค้นของ นวัตกรในองค์การหนึ่งแต่ถูกนำไปใช้ได้ผลในองค์การหนึ่ง รวมทั้งนวัตกรรมขององค์การหนึ่งอาจเป็นสิ่งเก่าที่ถูกใช้ไปแล้วในองค์การหนึ่ง ดังนั้นหากองค์การที่สมัครเข้ารับการพิจารณาเป็นองค์การที่คิดนวัตกรรมขึ้นเอง และนำไปปฏิบัติจะถือว่ามีระดับของนวัตกรรมสูงกว่าองค์การที่ไปรับเอานวัตกรรมที่มีอยู่แล้วมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์และแก้ปัญหาองค์การ (หน้า 4)

จากแนวคิดของ Trias de Bes และ Kotler (2011) ในขั้นตอนแรก “การริเริ่ม” (Initiation) จะมีบทบาทของ “ผู้ริเริ่ม” (Activator) เสมอ ทั้งนี้ทางสมาคมฯ เรียกคนนี้ว่า “นวัตกร” ซึ่งบุคลากรคนนี้อาจจุดประกายความคิดจากประสบการณ์ หรือจากการคิดค้นเอง ทั้งนี้การพิจารณาการริเริ่มความคิดในการเสนองานนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นลำดับแรกที่ต้องพิจารณาว่า เรื่องที่นำเสนอเข้าข่ายการเป็นนวัตกรรมหรือไม่ หากใช่เรื่องนั้นเป็นนวัตกรรมระดับใด ซึ่งการประยุกต์ใช้แนวทางการจัดระดับนวัตกรรมของ Robert Cooper (2001) สามารถนำมาอธิบายให้เกิดความชัดเจนได้โดยใช้ 6 ระดับของนวัตกรรม ที่ตั้งอยู่บนแกนของความใหม่ในการนำมาใช้ในองค์การ(newness to company) และแกนความใหม่ต่อตลาด(newness to market) (ดูภาพที่ 7)

ภาพที่ 7: ระดับของนวัตกรรม (Degrees of Innovation) (Cooper, 2001)

จากแนวคิดนี้สอดคล้องกับที่คณะอนุกรรมการวิชาการและเทคนิค สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (2558 ข) ได้สรุป**“ระดับของนวัตกรรม”** (Innovation Level) โดยประยุกต์แกน “ความใหม่ต่อตลาด” มาเป็น “ความใหม่ในงานด้านบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” หากเรื่องที่นำเสนอเป็นเรื่องใหม่แบบไม่เคยมีใครทำมาก่อนในองค์การและในงานทรัพยากรมนุษย์ ระดับความใหม่นี้จะถึงคะแนนระดับ Diamond หากเรื่องที่นำเสนอเป็นเรื่องต่อยอดจากองค์การอื่นแต่ใหม่ในองค์การของผู้สมัครจะได้คะแนนระดับ Gold และหากเรื่องที่นำเสนอเป็นการปรับปรุงงานภายในองค์การผู้สมัครจะได้คะแนนระดับ Silver เรื่องใดก็ตามที่เป็นเรื่องทั่วไป องค์การเคยทำมาและองค์การอื่นก็ทำเช่นกันโดยไม่มีมูลค่าเพิ่มใด ๆ กรรมการจะใช้สิทธิ์ไม่พิจารณาผลงานทันที (ดูภาพที่ 8)

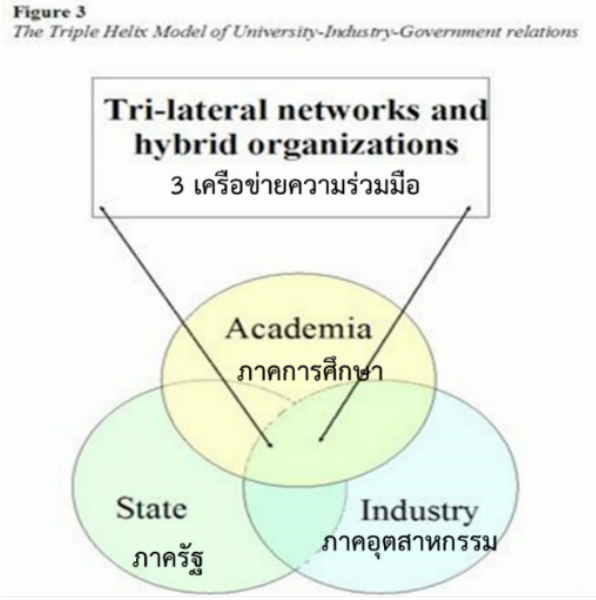

ภาพที่ 8: ระดับของการเกิดนวัตกรรม (I1: Innovative Level)

I2: ระดับการมีส่วนร่วม (Involvement level) (100 คะแนน)

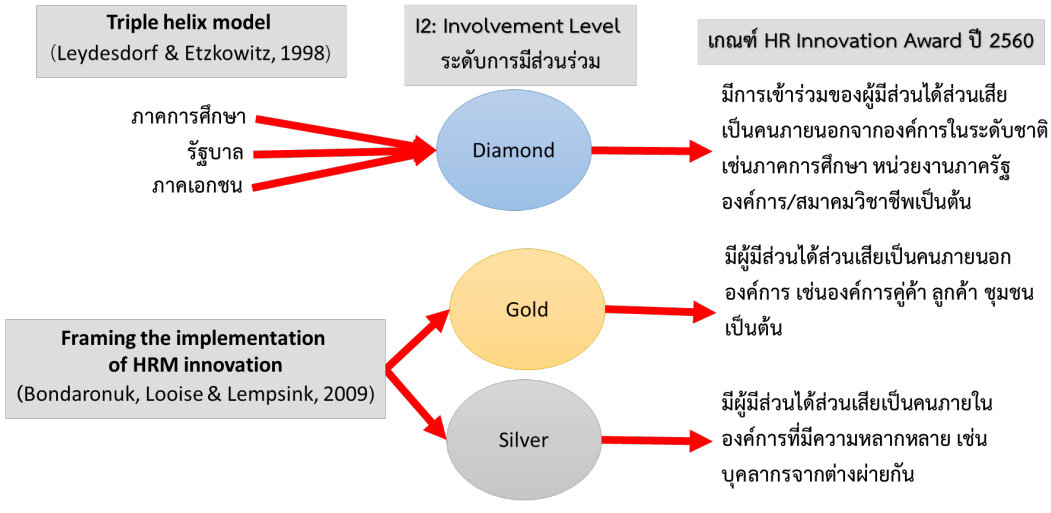
"ระดับการมีส่วนร่วม" ในการพัฒนานวัตกรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จ Bondaronuk, Looise และ Lempsink (2009) ได้ทำวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาการจัดทำนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ในองค์การธุรกิจก่อสร้าง โดยทำการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานด้านทรัพยากรมนุษย์และผู้บริหารงานด้านอื่น ๆ (line manager) 21 ราย และทำการศึกษาเอกสาร พบว่ารูปแบบการบริหารงานทรัพยากรมนุษย์เชิงนวัตกรรมนั้นมีความแตกต่าง มีความยาก และมีความขัดแย้งกับรูปแบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์แบบเดิม หากผู้ปฏิบัติงานทรัพยากรมนุษย์สื่อสารถึงคุณค่า และเหตุผลความจำเป็นในการทำนวัตกรรมในงานทรัพยากรมนุษย์ให้ทางผู้บริหารงานด้านอื่น ๆ ได้เข้าใจและเห็นถึงผลลัพธ์ (outcomes) ร่วมกันของงานด้านนี้จะส่งเสริมความสำเร็จในงานทรัพยากรมนุษย์อย่างมาก ดังนั้นการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดทำนวัตกรรมเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่แรกเป็นเรื่องที่สมควรอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 1998 Leydesdorf และ Etzkowitz ได้นำเสนอตัวแบบ Triple helix model as a model for innovation studies (ดูภาพที่ 9) เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (stake-holders) ต่อการสร้างสรรค์นวัตกรรม โดยมีปัจจัยสำคัญ 3 ส่วนของระบบ Triple Helix ได้แก่ (1) ภาคธุรกิจ (โดยเฉพาะธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก หรือ SMEs) (2) ภาคการศึกษา (โดยเฉพาะการพัฒนาผลงานวิจัยที่มีนวัตกรรมสูง) และ (3) ภาครัฐบาล (กำหนดนโยบายด้านนวัตกรรมที่ชัดเจนและต่อเนื่อง) ทั้งนี้เพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาตั้งแต่การสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการสร้างสรรค์นวัตกรรม เน้นถึงการพัฒนานวัตกรรมทุกปัจจัยได้แก่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ บริการ และกระบวนการรวมถึงการกำหนดกฎเกณฑ์ที่เอื้อให้สามารถทำงานร่วมกันได้

ภาพที่ 9: โมเดลเกลียวสามสัมพันธ์ (The Triple Helix Model) มหาวิทยาลัย ภาคอุตสาหกรรม และรัฐบาล
ดัดแปลงจาก Leydesdorf & Etzkowitz, 1998.

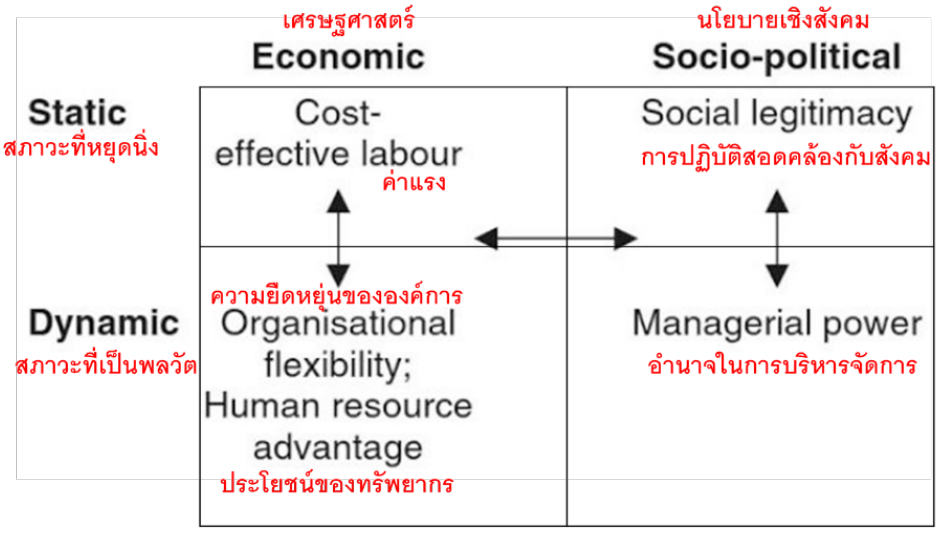
จากแนวคิดข้างต้นสอดคล้องอย่างมากกับทางสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (2558 ก) ที่ได้สรุป**"ระดับการมีส่วนร่วม"** (Involvement Level) หมายถึง การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียที่หลากหลาย (Multi-Stakeholders) โดยระดับการมีส่วนร่วมจะถึงคะแนนระดับ Diamond หากเรื่องที่นำเสนอเป็นเรื่องที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภายนอกระดับประเทศ เช่น ภาคการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ องค์การวิชาชีพ เป็นต้น คะแนนระดับ Gold จะเป็นการมีส่วนร่วมจากองค์การภายนอก ซึ่งอาจเป็นองค์การคู่ค้า ลูกค้า ชุมชน เป็นต้น ส่วนคะแนนระดับ Silver เป็นการมีส่วนร่วมของบุคลากรภายในซึ่งอาจมาจากหน่วยงานต่าง ๆ กัน (ดูภาพที่ 10)

ภาพที่ 10: ระดับของการมีส่วนรวม (I2: Involvement Level)

I3: การนำไปปฏิบัติ (Implementation) (200 คะแนน)

ในประเด็น **"การนำนวัตกรรมไปปฏิบัติ"** สามารถพิจารณาได้จากเป้าหมายการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งได้นิยามและกำหนดเป้าหมายงานด้านนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980s (Boxall & Purcell, 2016) ในหนังสือ Strategy and human resource management (4th Ed.) โดยสรุปเป้าหมายของการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ (SHRM: Strategic Human Resource Management) ว่า เป็นกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มีเป้าหมายเพื่อผลทางเศรษฐศาสตร์ (Economic motive) และผลนโยบายเชิงสังคม (socio-political motives) (Boxall & Purcell, 2016: 17) (ดูภาพที่ 11) เนื่องจากทุกองค์การอยู่ภายใต้บริบทของสังคม ซึ่งแต่ละองค์การแม้ว่าจะพยายามสร้างประสิทธิผลทางการเงิน (cost effectiveness) เพื่อให้เกิดความคุ้มค่าจากการบริหารทรัพยากรมนุษย์ อย่างไรก็ตามองค์การจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องปฏิบัติสอดคล้องกับสังคม (social legitimacy) องค์การใดที่ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายสองด้านนี้ได้ ดูจะเป็นการยากที่จะอยู่รอด ในช่วงเวลาที่ผ่านมาองค์การจำต้องให้ความยืดหยุ่น (organization flexibility) ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์มากยิ่งขึ้นและต้องมั่นใจในการรักษาอำนาจภายใน (managing power) ทั้งนี้เพื่อความสามารถในการแข่งขันขององค์การ

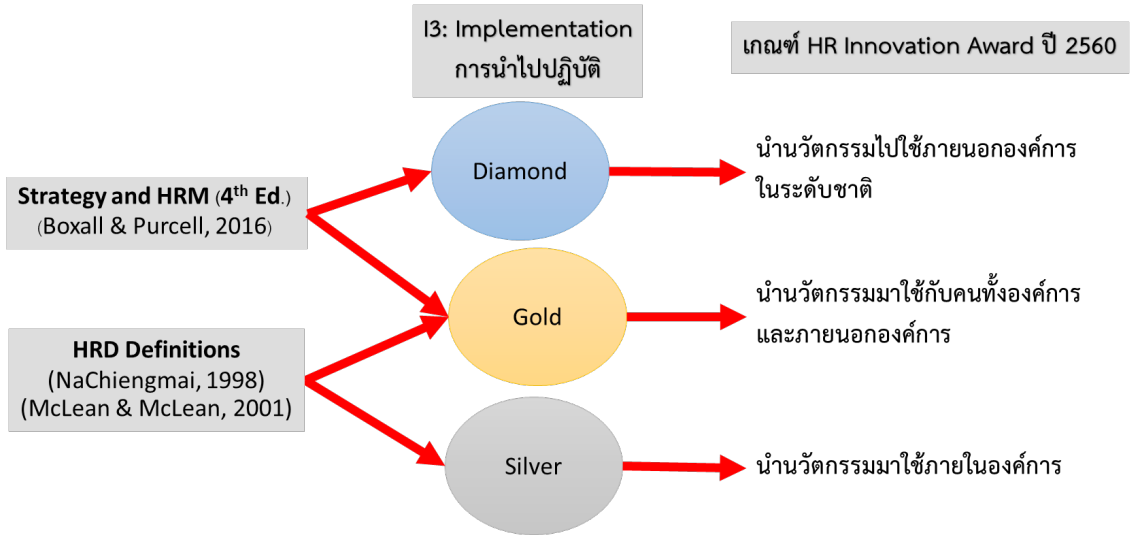

ภาพที่ 11: เป้าหมายเชิงกลยุทธ์ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Strategic Goals of HRM)
ดัดแปลงจาก Boxall & Purcell, 2016

ส่วนงานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRD: Human Resource Development) ศ.ดร.ชาติชาย ณ.เชียงใหม่ (NaChiengmai, 1998, cited in McLean & McLean, 2001, p. 318) ผู้ก่อตั้งคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) ได้ให้นิยามการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง "กระบวนการปฏิสัมพันธ์ในการส่งเสริมและสนับสนุนกการพัฒนาความสามารถและศักยภาพของปัจเจกบุคคล องค์การ และชุมชน ผ่านการพัฒนาองค์การ พัฒนาชุมชน เพื่อประสิทธิผล ประสิทธิภาพ สามารถประสานเป้าหมายของบุคลากร องค์การ และสาธารณชน" ซึ่งทำให้เห็นว่างานทรัพยากรมนุษย์มิได้จำกัดกรอบการปฏิบัติอยู่ภายในองค์การเท่านั้น เฉกเช่น Prof.Dr.Gary N. McLean แห่ง University of Minnesota (2001: 322)

ได้ทำวิจัยเพื่อนิยามการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นสากล (Global Human Resource Development) โดยสรุปว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมทั้งระยะสั้นและระยะยาวที่มีแนวโน้มในการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ผลการปฏิบัติงาน และความพึงพอใจของผู้ใหญ่ที่ปฏิบัติงาน เพื่อประโยชน์ของบุคคล กลุ่ม ทีม องค์การ ชุมชน ประเทศชาติ และมวลมนุษยชาติ”

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น เห็นได้ว่าทางสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (2558 ก) ได้สรุป **“การนำนวัตกรรมมาใช้”** (Implementation) ได้เหมาะสมแล้ว โดยหมายถึง การนำนวัตกรรมมาใช้ภายใต้บริบทขององค์การได้อย่างเหมาะสม โดยหากนวัตกรรมที่จัดทำนั้นมีการนำไปขยายผลหรือใช้ในระดับประเทศ โครงการนั้นมีโอกาสได้คะแนนระดับ Diamond หากเรื่องที่นำเสนอเป็นเรื่องที่นำมาใช้ภายในและภายนอกองค์การกลุ่มเดียวกัน หรือกับองค์การภายนอกบางกลุ่มคะแนนจะอยู่ในระดับ Gold ส่วนคะแนนระดับ Silver เป็นการนำนวัตกรรมมาใช้ภายในองค์การเท่านั้น (ดูภาพที่ 12)

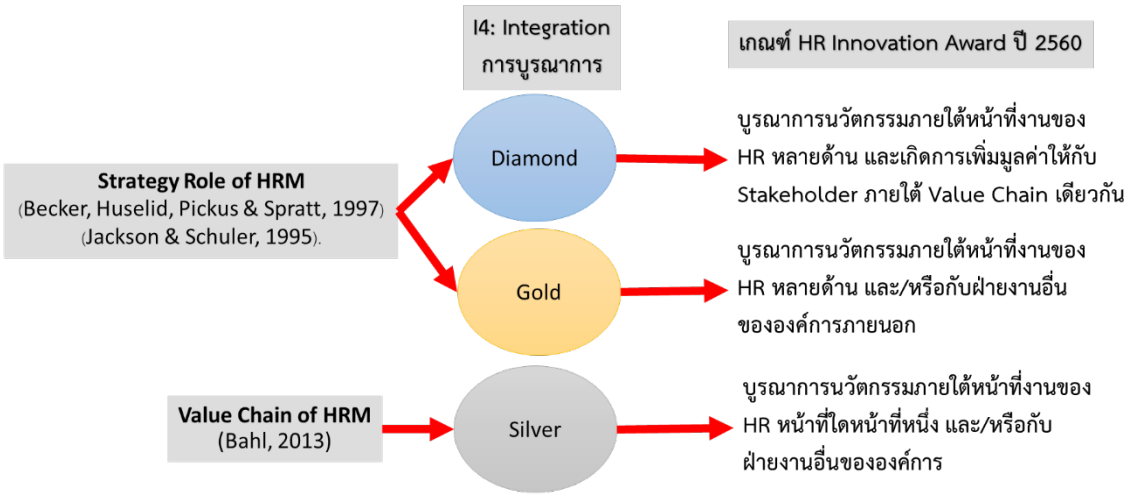

ภาพที่ 12: การนำไปปฏิบัติ (I3: Implementation)

I4: การบูรณาการ (Integration) (200 คะแนน)

หากพิจารณาการปฏิบัติงานด้านการบริหารงานทรัพยากรมนุษย์แล้วนั้น Becker, Huselid, Pickus และ Spratt, (1997) แนะนำให้ดำเนินระบบงานในบทบาทของการบริหารเชิงกลยุทธ์ (strategic role for HRM systems) ทั้งนี้เพื่อเพิ่มคุณค่าและสร้างความสามารถในการแข่งขัน ซึ่งการบริหารงานทรัพยากรมนุษย์จำเป็นต้อง (1) เชื่อมโยงงานระหว่างกัน (linked to each other) (2) เชื่อมโยงกับกลยุทธ์งานทรัพยากรมนุษย์ และ (3) เชื่อมโยงกับกลยุทธ์องค์การ (Jackson & Schuler, 1995) ในขณะที่ Bahl (2013: 49) ได้ให้ความสำคัญกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ว่าเป็นหน่วยงานสนับสนุนที่สำคัญที่สุดในองค์การ ห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) เป็นชุดกิจกรรมที่องค์การจัดทำขึ้นเพื่อธำรงบรรยากาศในการแข่งขัน การบริหารทรัพยากรมนุษย์ประกอบด้วยงานหลาย ๆ ด้าน ได้แก่ ระบบการประเมินผลการปฏิบัติงาน ระบบการประเมินศักยภาพ ระบบการให้ข้อมูลย้อนกลับและให้คำปรึกษา ระบบการพัฒนาอาชีพ นโยบายการเลื่อนตำแหน่ง ระบบการฝึกอบรมและการพัฒนา

ทั้งนี้สอดคล้องกับที่ทางสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (2558 ก) ได้สรุป **"การบูรณาการ"** (Integration) หมายถึง ความสามารถในการบูรณาการนวัตกรรมภายใต้หลายหน้าที่งานของทรัพยากรมนุษย์หรือกับฝ่ายงานอื่นขององค์การ โดยหากนวัตกรรมที่จัดทำนั้นมีการบูรณาการภายใต้หน้าที่งานทรัพยากรมนุษย์หลายด้าน และเกิดการเพิ่มมูลค่าให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายใต้ห่วงโซ่คุณค่าเดียวกัน โครงการนั้นจะมีโอกาสได้คะแนนระดับ Diamond หากเรื่องที่นำเสนอเป็นเรื่องที่บูรณาการภายใต้หน้าที่งานทรัพยากรมนุษย์หลายด้าน และ/หรือกับฝ่ายงานอื่นขององค์การภายนอกโครงการนั้นมีโอกาสได้คะแนนระดับ Gold ส่วนคะแนนระดับ Silver เป็นการบูรณาการนวัตกรรมภายใต้หน้าที่งานทรัพยากรมนุษย์หน้าที่ใดหน้าที่หนึ่ง และ/หรือกับฝ่ายงานอื่นขององค์การ (ดูภาพที่ 13)

ภาพที่ 13: การบูรณาการ (I4: Integration)

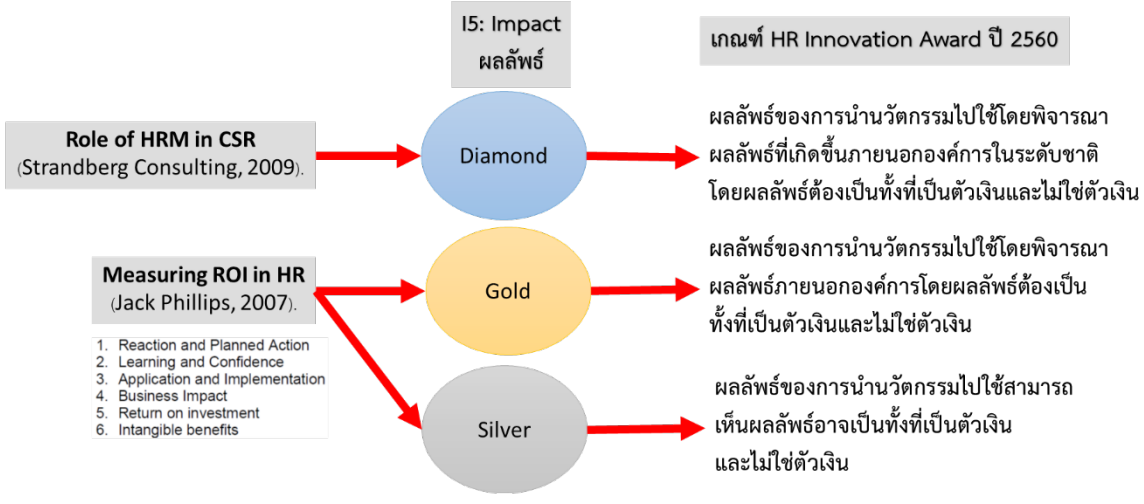
I5: ผลลัพธ์/ผลกระทบ (Impact) (400 คะแนน)

องค์ประกอบที่สำคัญของนวัตกรรม คือประโยชน์หรือคุณค่าที่เกิดขึ้นในเชิงประจักษ์ Trias de Bes และ Kotler (2011) ได้ให้เรื่องของผลลัพธ์ (Results) เป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างนวัตกรรมแบบองค์รวม (ดูภาพที่ 5) ซึ่งก่อนหน้านี้มีนักวิชาการด้านนวัตกรรมได้กล่าวถึงเรื่องนี้เช่นกัน David Smith (2010) ผู้เขียนเรื่อง Exploring innovation กล่าวถึงนวัตกรรมคือสิ่งประดิษฐ์ใหม่เป็นการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาทำให้เกิดเทคโนโลยีแล้วนำเสนอออกสู่ตลาดมีประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ และ/หรือเกิดคุณค่าได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในสังคม ดังนั้นการพิจารณาผลลัพธ์ของการนำนวัตกรรมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ มิฉะนั้นการสร้างสรรค์นวัตกรรมจะเป็นเพียงแค่ความคิด หากแต่ไม่สามารถนำเสนอคุณค่าของนวัตกรรมได้ งานด้านทรัพยากรมนุษย์ก็เช่นกันจำเป็นต้องนำเสนอผลลัพธ์จากการบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

Jack Phillips (2007) ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ความคุ้มค่าจากการลงทุนในงานทรัพยากรมนุษย์ว่าผู้บริหารงานด้านทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันอยู่ภายใต้ความกดดันในการแสดงคุณค่าทางธุรกิจของงานด้านทรัพยากรมนุษย์เฉกเช่นผู้บริหารระดับสูง (เช่น CEO, CFO, COO) ทั้งนี้การวิเคราะห์ความคุ้มค่าในงานทรัพยากรมนุษย์สามารถทำได้ถึง 6 วิธี (1) ความพึงพอใจจากกิจกรรม (Reaction and planned action)

(2) การเรียนรู้ (Learning) (3) การประยุกต์ใช้งาน (Application and implementation) (4) ผลกระทบทางธุรกิจ (Business Impact) (5) ผลตอบแทนจากการลงทุน(Return on investment) และ (6) ผลประโยชน์ที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Benefits) ดังนั้นเห็นได้ว่าการพิจารณาผลลัพธ์ในงานทรัพยากรมนุษย์อาจพิจารณาได้ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงิน นอกจากนี้ Strandberg Consulting (2009: 2) ได้นำเสนอบทบาทของการบริหารงานทรัพยากรมนุษย์ในบทบาทของผู้รับผิดชอบต่อสังคมซึ่งนอกจากจะสร้างผลงานเชิงธุรกิจแล้ว เพื่อการพัฒนาองค์การที่ยั่งยืนองค์การจำเป็นต้องแสดงผลในการร่วมพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งในท้องถิ่นและในระดับโลก

จากแนวคิดข้างต้นสอดคล้องกับทางสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย (2558 ก) ได้สรุป “ผลลัพธ์” (Result) พิจารณาจากผลลัพธ์ของการนำนวัตกรรมไปใช้ โดยพิจารณาทั้งผลลัพธ์ภายในและภายนอก โดยหากผลลัพธ์ของนวัตกรรมเกิดขึ้นภายนอกองค์การในระดับชาติ โดยสามารถแสดงผลทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช่ตัวเงิน โครงการนั้นจะมีโอกาสได้คะแนนระดับ Diamond หากผลลัพธ์ของนวัตกรรมเกิดขึ้นภายนอกองค์การ โดยสามารถแสดงผลทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช่ตัวเงิน โครงการนั้นมีโอกาสได้คะแนนระดับ Gold ส่วนคะแนนระดับ Silver เป็นผลลัพธ์ของนวัตกรรมเกิดขึ้นภายในองค์การ โดยสามารถแสดงผลทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช่ตัวเงิน (ดูภาพที่ 14)

ภาพที่ 14: ผลลัพธ์ (I5: Impact)

จากการทบทวนวรรณกรรมเพื่อสนับสนุนเกณฑ์ในการให้รางวัลด้านทรัพยากรมนุษย์ที่ประกอบด้วย 5Is ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าเกณฑ์ทั้ง 5 มีความสอดคล้องเชิงวิชาการในการพิจารณารางวัลนวัตกรรมในงานด้านทรัพยากรมนุษย์อย่างยิ่ง นอกจากนี้ระดับของการจัดรางวัลทั้งสาม Silver – Gold – Diamond ต่างมีเหตุผลสนับสนุนเชิงวิชาการ จึงสามารถยืนยันความเหมาะสมของเกณฑ์รางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ โดยสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

สรุปบทเรียนในเชิงวิชาการจากโครงการนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์

ในบทสรุปนี้ประกอบด้วยสามส่วนคือ (1) บทเรียนจากการทบทวนกระบวนการสมัคร คัดเลือก และพิจารณารางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ (2) สรุปบทเรียนจากโครงการนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ที่ส่งเข้าประกวด (3) สรุปบทเรียนจากเกณฑ์การตัดสินรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์

สรุปบทเรียนจากการทบทวนกระบวนการสมัคร คัดเลือก และพิจารณารางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์

เนื่องจากในปี พ.ศ. 2560 เป็นปีแรกของการจัดประกวดรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ โดยสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย ทั้งนี้การประกวดนวัตกรรมด้านนี้ยังไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนจึงทำให้คณะอนุกรรมการเทคนิคและวิชาการใช้เวลาในการจัดทำเกณฑ์เกือบ 1 ปีเต็ม ซึ่งในปีที่สองคณะอนุกรรมการชุดนี้ควรทำการทบทวนเกณฑ์การพิจารณารางวัล และร่วมกับคณะอนุกรรมการส่งเสริมรางวัลและประชาสัมพันธ์เพื่อสื่อสารทำความเข้าใจเกณฑ์แก่สาธารณชน โดยกระบวนการสื่อสารที่ผ่านมาเป็นเน้นกระบวนการสื่อสารแบบทางเดียว เช่น การเผยแพร่แผ่นพับ สื่อออนไลน์ วิดีโอ อินโฟกราฟฟิค (Infographic) เป็นต้น อันส่งผลให้หลายองค์การไม่ต้องการส่งผลงานเข้าประกวดในปีแรก และโครงการที่ส่งมาไม่ตรงตามเกณฑ์จำนวนมาก (จำนวนโครงการที่ส่ง 28 โครงการ ผ่านการประเมิน 15 โครงการ ได้รับรางวัล 11 โครงการ) ดังนั้นการสื่อสารกระบวนการสมัคร คัดเลือก และเกณฑ์การตัดสินรางวัลควรได้รับการสื่อสารแบบสองทาง โดยทางสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย สามารถทำได้ เช่น (1) ใช้การประชาสัมพันธ์ในเชิงการให้ความรู้สอดแทรกในการจัดประชุมสัมมนา (2) จัดฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้ในการพัฒนานวัตกรรม โดยจัดเป็นหลักสูตรระยะสั้น (3) จัดทำช่องทางให้คำปรึกษาในลักษณะกลุ่มปิดในสื่อสังคมออนไลน์ (4) จัดชุมชนนักปฏิบัติ (COP: Community Of Practice) เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างองค์การที่ได้รับรางวัลกับองค์การที่สนใจสมัครรับรางวัล เป็นต้น

กระบวนการประเมินรางวัลนวัตกรรม (ภาพที่ 2) ในรอบที่ 1 เสนอโครงร่างโครงการในรูปแบบ 3 หน้ากระดาษ A4 เพื่อให้คณะอนุกรรมกลั่นกรองพิจารณารางวัล หากองค์การผ่านเข้ารอบจึงสามารถนำเสนอรอบที่ 2 เป็นการเสนอด้วย VTR ภายในเวลา 15 นาที เพื่อให้คณะอนุกรรมกลั่นกรองพิจารณาระดับรางวัล ในขั้นตอนนี้เห็นได้ชัดว่าการสื่อสารผ่านเอกสารโครงการอาจทำให้คณะอนุกรรมการไม่สามารถเข้าใจโครงการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากนัก อีกทั้งการนำเสนอในรอบ 2 ในรูปแบบ VTR นั้นใช้เวลาและมีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้น ซึ่งหลายโครงการไม่สามารถสื่อสารเพื่อให้กรรมการพิจารณารางวัล และกรรมการตัดสินรางวัลเข้าใจได้ ดังนั้นในกระบวนการประเมินรอบที่ 1 สามารถทำในรูปของ Template ในการนำเสนอ เพื่อมั่นใจว่าแต่ละโครงการมีข้อมูลในการนำเสนอครบถ้วนเพื่อประกอบการพิจารณา เมื่อผ่านการพิจารณาแล้วในรอบที่ 2 จึงให้องค์การนำเสนอ Story Board ทั้งนี้เป็นไปตามลำดับของเกณฑ์เพื่อให้กรรมการสามารถพิจารณาได้ก่อนลงมือทำ VTR

ในขั้นตอนการตัดสินรางวัลโดยคณะอนุกรรมการพิจารณาและตัดสินรางวัลฯ เนื่องจากคณะกรรมการเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ และมิได้อยู่ในกระบวนการจัดทำเกณฑ์การตัดสินรางวัลตั้งแต่ต้น ดังนั้นการพิจารณาตัดสินรางวัลจากการดู VTR และการนำเสนอจากตัวแทนคณะกรรมการกลั่นกรองในระยะเวลาที่จำกัดอาจไม่เพียงพอต่อการสรุปเพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นสำคัญเพื่อการพิจารณา จึงเห็นควรให้มีการแต่งตั้งกรรมการที่มาจากองค์การที่ได้รับรางวัลในปีแรกเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย เพื่อเกิดมุมมองของผู้มีประสบการณ์การพัฒนารางวัลนวัตกรรมในงานด้านนี้

สรุปบทเรียนจากโครงการนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ที่ส่งเข้าประกวด

จากจำนวนโครงการที่ส่งเข้าประกวดในปีแรกนี้ 28 โครงการ จาก 18 องค์การซึ่งเป็นองค์การขนาดกว่า 1,000 คนถึง 23 โครงการ และระดับ 10,000 คนถึง 9 โครงการ ยิ่งไปกว่านั้น 11 โครงการที่ได้รับรางวัลเป็นองค์การขนาดใหญ่ทั้งสิ้น ทำให้เห็นได้ชัดว่าองค์การธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก (SMEs) ยังไม่เข้าสมัครในปีนี้มากนัก ดังนั้นการเชิญชวนเพื่อให้องค์การเหล่านี้เข้าสมัครรับรางวัลคงจำเป็นที่ต้องอาศัยการแนะนำจากสมาชิกสมาคมฯ เสมือนเป็นแมวมองในการค้นหาองค์การ SMEs ที่มีนวัตกรรมในงานด้านทรัพยากรมนุษย์ นอกจากนี้การพิจารณารางวัลควรพิจารณาแยกกลุ่ม SMEs ออกจากกลุ่มองค์การขนาดใหญ่

โครงการที่ส่งเข้าประกวดส่วนใหญ่เป็นงานด้านการฝึกอบรมและพัฒนา (9 โครงการ) รองลงมาเป็นงานรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) (5 โครงการ) และการบูรณาการงานบริหารทรัพยากรมนุษย์ (4 โครงการ) ซึ่ง 6 โครงการที่ได้รับรางวัลมาจากโครงการเหล่านี้เช่นกัน ดังนั้นการจัดทำกรณีศึกษาเพื่อเป็นตัวอย่างนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์แต่ละงานจากโครงการที่ได้รับรางวัลในแต่ละปี จะทำให้เกิดการเผยแพร่ตัวอย่างนวัตกรรมในงานทรัพยากรมนุษย์ได้ครบทุกด้านในเวลาต่อมา

โครงการที่ไม่ได้รับการพิจารณารางวัลเนื่องจากกรรมการพิจารณาว่ามิใช่งานด้านทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ โครงการนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ซึ่งมีสมัคร 5 โครงการ หากแต่ได้รับการพิจารณารางวัล 2 โครงการเท่านั้น ทำให้เห็นว่าในปัจจุบันหลายองค์การมีหน้าที่รับผิดชอบงาน CSR หากแต่เนื้องานไม่ได้เป็นการทำในลักษณะ CSR ในงาน HR เนื่องจากโครงการมุ่งผลลัพธ์ต่อชุมชน สังคม โดยไม่สามารถแสดงผลลัพธ์ในงานทรัพยากรมนุษย์และผลลัพธ์ต่อองค์การได้ ดังนั้นการให้ความรู้เรื่อง “ความรับผิดชอบต่อสังคมในงานทรัพยากรมนุษย์” เป็นเรื่องจำเป็น

โครงการในลักษณะบูรณาการงานทรัพยากรมนุษย์มีการนำเสนอเข้ามาจำนวนมากเช่นกัน (HRM 4 โครงการ HRIS 3 โครงการ) หากแต่โครงการเหล่านี้ไม่ชัดเจนในการนำเสนอระดับการเกิดนวัตกรรม (Innovation Level) พิจารณาแล้วเป็นการยากที่จะตัดสินระดับการเกิดนวัตกรรม ดังนั้นองค์การที่นำเสนอโครงการเหล่านี้ควรสื่อสารกระบวนการได้มาซึ่งความคิดแรกในการจัดทำโครงการ นอกจากนี้เกณฑ์บูรณาการ (I4: Integration) อาจเป็นเกณฑ์ที่ทำให้หลายโครงการเลือกที่จะส่งผลงานในลักษณะนี้ก็เป็นได้

สรุปบทเรียนจากเกณฑ์การตัดสินรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์

การได้มาซึ่งเกณฑ์การตัดสินรางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ในปีแรกนี้ มาจากการประชุมระดมสมองของคณะอนุกรรมการวิชาการและเทคนิค ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในงานด้านนี้จำนวน 6 คนประกอบด้วยนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ที่ปรึกษา และผู้บริหารงานด้านทรัพยากรมนุษย์ ทั้งนี้การจัดทำเกณฑ์ใช้เวลากว่า 1 ปี อย่างไรก็ตามโครงร่างของเกณฑ์รางวัล 5Is มีความสอดคล้องกับหลักวิชาการอย่างมาก หลังจากได้ทบทวนวรรณกรรมทั้งงานวิจัย บทความเกี่ยวกับงานด้านทรัพยากรมนุษย์และงานด้านการพัฒนานวัตกรรม จนทำให้มั่นใจได้ว่าเกณฑ์ 5Is สามารถใช้ได้ดีในการพิจารณารางวัลนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ของสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทยได้ต่อไปในอนาคต ยิ่งไปกว่านั้นการกำหนดค่าคะแนนของแต่ละ Is ดูจะเหมาะสมกับความสำคัญของแต่ละเกณฑ์ เช่น I5: Impact หรือผลลัพธ์ ซึ่งจากนิยามงานนวัตกรรมมีความชัดเจนในเรื่องความใหม่ของระดับความคิดแล้ว หากแต่ต้องส่งผลเชิงคุณค่า (value added) ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ ซึ่งกลุ่มแรกที่โครงการต้องแสดงผลลัพธ์เชิงคุณค่าคือ คุณค่าต่อองค์การและบุคลากรในองค์การ (รางวัลระดับ Silver) ส่วนค่าคะแนนที่สูงขึ้นไปในเชิงผลลัพธ์คือคุณค่าต่อ ชุมชน องค์การอื่น ๆ (รางวัลระดับ Gold) ค่าคะแนนสูงสุดเมื่อโครงการสามารถแสดงคุณค่าในระดับประเทศ (รางวัลระดับ Diamond) ซึ่งในกระบวนการนี้จะทำให้เห็นการทำงานของภาคองค์การเอกชน รัฐ และรัฐวิสาหกิจต่างร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนานวัตกรรมระดับประเทศ สอดคล้องกับนโยบาย Thailand 4.0

กระบวนการพิจารณารางวัลในลักษณะให้คะแนนเป็นขั้นบันได (ดูภาพที่ 1) โดยพิจารณาระดับนวัตกรรม (I1: Initiative Level) เป็นอันดับแรก ทั้งนี้ทำให้สามารถกรองได้ว่าโครงการใดเข้าข่ายการเป็นนวัตกรรมหรือไม่ก่อนการพิจารณาเกณฑ์อื่น ๆ ต่อไป หลังจากนั้นกรรมการพิจารณาเกณฑ์รางวัลในระดับ Gold ว่าโครงการผ่านข้อกำหนดในเกณฑ์ระดับนี้ โดยพิจารณาไปในแต่ละเกณฑ์จนครบ 5 Is ท้ายสุดกรรมการจึงมาพิจารณาในภาพรวมของเกณฑ์หากโครงการใดผ่านทุกเกณฑ์ขั้นต้นของแต่ละรางวัลนั้น การตัดสินรางวัลถือเป็นตามกรอบของเกณฑ์ที่ต้องผ่านทั้ง 5 Is ในระดับต่ำสุด ทั้งนี้จากผลการพิจารณารางวัลทำให้เกิดความสอดคล้องกับค่าคะแนนที่ตั้งไว้ คือรางวัลระดับ Silver คะแนนรวมคือ 300 คะแนนขึ้นไป รางวัลระดับ Gold คะแนนรวมคือ 500 คะแนนขึ้นไป และรางวัลระดับ Diamond คะแนนรวมคือ 800 คะแนนขึ้นไป ทั้งนี้จึงมั่นใจว่าเกณฑ์การให้คะแนนและกระบวนการพิจารณาคะแนนรางวัลนี้ยังคงสามารถนำมาใช้ได้ในปีต่อไป

จากการทบทวนกระบวนการจัดทำเกณฑ์รางวัล การสมัคร การคัดเลือก และการพิจารณาตัดสินรางวัลโครงการนวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์ โดยสมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย ร่วมกับสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และสถาบันเพิ่มผลผลิต ทำให้เห็นว่าเกณฑ์ 5Is สามารถนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินรางวัลนวัตกรรมได้ ทั้งนี้มีความสอดคล้องกับหลักวิชาการ กระบวนการการสมัครอาจจำเป็นต้องทำการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในลักษณะสื่อสองทางร่วมกับการสื่อสารในรูปแบบเดิม เพื่อเป็นการให้ความรู้แก่องค์การผู้สนใจพัฒนานวัตกรรมด้านงานทรัพยากรมนุษย์อีกด้วย ส่วนกระบวนการการคัดเลือกโครงการนั้น การใช้หลักการพิจารณาแบบขั้นบันไดสามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีความสอดคล้องกับคะแนนที่ตั้ง และภาพรวมของผลการตัดสินรางวัล สุดท้ายคือกระบวนการพิจารณาตัดสินรางวัลซึ่งจำเป็นต้องอาศัยกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีประสบการณ์ในการทำนวัตกรรมมาร่วมตัดสิน

เอกสารอ้างอิง

สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย. (2558 ก). เอกสารรายงานการประชุมคณะกรรมการโครงการมอบรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ครั้งที่ 3 วันพุธที่ 9 กันยายน 2558 เวลา 17.30-19.30 น. ณ ห้อง Executive 3 ชั้น B โรงแรมปทุมวัน ปริ๊นเซส กรุงเทพฯ.

สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย. (2558 ข). เอกสารรายงานการประชุมคณะกรรมการโครงการมอบรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ครั้งที่ 5 วันพุธที่ 7 ตุลาคม 2558 เวลา 17.30-19.30 น. ณ ห้อง Executive 3 ชั้น B โรงแรมปทุมวัน ปริ๊นเซส กรุงเทพฯ.

สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย. (2559 ก). เอกสารการประชุมคณะอนุกรรมการโครงการรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ (Thailand HR Innovation Award). ประชุมวันที่ 23 พฤษภาคม 2559 ณ. เวลา 18:00-21:00 ห้อง VIP 1 ชั้น Lobby โรงแรมดิเอมเมอรัล รัชดา กรุงเทพฯ.

สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย. (2559 ข). เอกสารเผยแพร่โครงการรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ (Thailand HR Innovation Award).

สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย. (2559 ค). คู่มือรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ (Thailand HR Innovation Award).

สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย. (2560 ก). รายงานการประชุมคณะกรรมการกลั่นกรอง โครงการรางวัลนวัตกรรมการบริหารและพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ (HR Innovation Award). ประชุมวันอังคารที่ 18 เมษายน 2560 เวลา 18.00-21.00 น. ณ ห้อง VIP1 โรงแรมดิเอมเมอรัลด์ รัชดา กรุงเทพฯ.

Bahl, J. (2013). Human resource management: A rationale behind organisations' value chain. The SIJ Transactions on Industrial, Financial & Business Management (IFBM), 1(2), 49-51.

Becker, B., Huselid, M., Pickus, P.,& Spratt, M. (1997). HR as a source of shareholder value. Research and Recommendations. *Human Resource Management 36,* p. 39-46.

Bondaronuk, T., Looise, J. K. & Lempsink, B. (2009). Framing the implementation of HRM innovation: HR professionals VS line managers in a construction company, Personal Review, 38(5), 472-491.

Bowen,G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method, Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40. Retrieved on January 30, 2018 from https://doi.org/10.3316/QRJ0902027.

Boxall, P. & Purcell, P. J. (2016). Strategy and human resource management (4th Ed.). New York: Palgrave Macmillan.

Cooper, R. G. (2001). Winning at new products: Accelerating the process from idea to launch (3rd Ed.). New York: Perseus Books; www.stage-gate.com.

IBM Global Business Services. (2006). Expanding the Innovation Horizon: The Global CEO Study 2006. Retrieved on January 20, 2018 from file:///D:/Article/Articles%202018/HR%20Innovation%20-%20NIDA%2052nd%20Anniversary%202018%2003%2030/References-%20HR%20Innovation%20Award%20(PMAT)/2006%20%20IBM%20Interview%20CEO%20for%20Innovation.pdf.

Jackson, S. E. & Schuler, R. S. (1995). Understanding human resource management in th context of organizations and their environments. In M. R. Rosenzweig & L. W. Porter (Eds.) Annual Review of Psychology, 46, p.237-64. Palo Alto CA: Annual Reviews.

Leydesdorf, L., & Etzkowitz, H. (1998). Triple helix model as a model for innovation studies. Schience and public policy, 25(3), 195-203.

McLean, G. N., & McLean L. (2001). If we can't define HRD in one country, how can we define it in an international context? Human Resource Development International Journal, 4(3), 313-326.

NaChiangmai, C. (1998, October 1). Current outlook and trends of HRD in Thailand. Handout distributed at international HRD course, University of Minnesota, St. Paul, MN.

Phillips, J. J. (2007). Measuring ROI in human resources: Calculating the impact of ROI on HR programs. Retrieved on February 14, 2017 from file:///D:/Article/Articles%202018/HR%20Innovation%20-%20NIDA%2052nd%20Anniversary%202018%2003%2030/References-%20HR%20Innovation%20Award%20(PMAT)/2007%20Measuring%20ROI%20in%20Human%20Resources%20(Jack%20Phillips).pdf.

Phillips, P. P., Phillips, J. J., Stone, R. D. & Burkett, H. (2008). The ROI field book: Strategies for implementing ROI in HR and training, Human Resource Management International Digest, 16(1), Retrieved on February 14, 2017 from https://doi.org/10.1108/hrmid.2008.04416aae.001

Rothwell, R. (1994). Towards the fifth-generation innovation process. International Marketing Review, 11(1), 7-3.

Smith, D., 2010. Exploring innovation. McGraw-Hill Higher Education.

Strandberg Consulting. (2009). The role of human resource management in corporate social responsibility: Issue brief and roadmap. Retrieved on February 14, 2018 from https://corostrandberg.com/wp-content/uploads/2009/12/csr-hr-management.pdf.

Trias de Bes, F. & Kotler, P. (2011). Winning at innovation: The A-to-F Model. New York: Palgrave MacMillan.

การศึกษาดูงานเชิงคลินิก: อีกรูปแบบหนึ่งของ Action Learning

นัทธี จิตสว่าง*

บทคัดย่อ

การฝึกอบรมในรูปแบบของการศึกษาดูงานเชิงคลินิกเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้รับ การเรียนรู้ ได้เรียนรู้จากการศึกษาดูงานการปฏิบัติจริง ในหน่อยงานอื่นที่มีการปฏิบัติงานแบบเดียวกันแต่มีการปฏิบัติการที่ดี จากนั้นจึงนำสู่การสัมมนาเพื่อหาแนวทางการปฏิบัติที่ดีและแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงาน ในลักษณะของคลินิกโดยมีวิทยากรทำหน้าที่เป็นเพียงพี่เลี้ยงที่คอยให้ข้อมูลจึงนับเป็นรูปแบบของการเรียนรู้แนวหนึ่งที่น่าจะจัดเป็นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (Action Learning) อีกรูปแบบหนึ่ง เพราะมีองค์ประกอบและคุณลักษณะที่สอดคล้องกับองค์ประกอบและคุณลักษณะของการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริงตามแนวทางของนักวิชาการหลายท่าน โดยเฉพาะเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการแก้ปัญหา ในการทำงานของกลุ่มคนในสภาพแวดล้อมหรือสถานที่ทำงานจริง โดยมีวิทยากรเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลและมีการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ ดังนั้นการศึกษาดูงานเชิงคลินิกจึงน่าจะเป็นรูปแบบ ในการพัฒนาและการฝึกอบรมบุคลากรในหน่วยงานที่มีประสิทธิภาพอีกรูปแบบหนึ่ง ที่สามรถตอบสนองต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนางานในหน่วยงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

* สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์การมหาชน)
อาคารจีพีเอฟ วิทยุ อาคารบี ชั้น 15-16 ถนนวิทยุ แขวงลุมพินี เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330
อีเมล: nathee_nt@yahoo.com

Clinical Integrated Study Visit: Another Model of Action

Nathee Chitsawang*

Abstract

Training in the form of clinical study visit is an opportunity for the learner to learn about the operation from real situation in other organizations that share the same features with good practice. Then this leads to seminars to find good practices and solve problems in such work place in terms of the clinic. The instructor serves as the mentor who provides the information. Thus, this is the learning style that regarded as one of the action learning styles. Because there are some elements and features that correspond to the elements and features of action learning based on the guidelines of many scholars especially learning from the experience in problem solving of a group of people in the real working environment. The instructor is the person providing information and systematic monitoring. Therefore, the clinical study visit is likely to be the effective model in personnel development and training that efficiently responds to problem solving and organization development.

* Thailand Institute of Justice (Public Organization)
GPF Building Tower B, 15-16 th Fl., Witthayu Road, Pathunmwan, Bangkok 10330, THAILAND.
E-mail: nathee_nt@yahoo.com

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงการฝึกอบรม หน่วยงานและหลักสูตรการฝึกอบรมส่วนใหญ่จะนึกถึง และใช้การฝึกอบรมแบบบรรยายในห้องบรรยายเป็นหลัก เพราะการฝึกอบรมโดยใช้วิธีการบรรยายในชั้นเรียน จะเป็นวิธีการสำเร็จรูปที่สะดวกและประหยัดงบประมาณ โดยสามารถจัดอบรมให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ครั้งละมาก ๆ ค่าใช้จ่ายต่อหัวในการจัดการฝึกอบรมจึงต่ำกว่าวิธีการอื่น นอกจากนี้ยังสามารถดำเนินการได้สะดวกและมีรูปแบบที่แน่นอน ทั้งในส่วนของการจัดหาสถานที่และห้องบรรยาย เมื่อวางหลักสูตรรายวิชา และจัดหาวิทยากรผู้บรรยาย ก็พร้อมรับการอบรมได้ แต่การอบรมโดยวิธีการบรรยายในห้องบรรยายมีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะในเรื่องประสิทธิภาพของการฝึกอบรมวิธีนี้ที่ให้ผลลัพธ์ที่ต่ำกว่าวิธีการฝึกอบรมแบบอื่น เนื่องจากส่วนใหญ่จะเป็นการเรียนรู้แบบทางเดียวและผู้เข้ารับการอบรมไม่ได้รับการพัฒนาทักษะ ค่านิยม และความรู้ในสถานที่และสถานการณ์จริง เป็นเพียงเรียนรู้ทางทฤษฎีและหลักการ ทำให้ยากต่อการนำไปประยุกต์ใช้หลังการฝึกอบรม เนื่องจากเน้นทฤษฎีมิได้เน้นการปฏิบัติจึงเกิดปัญหาว่าเมื่อผู้เข้ารับการอบรมกลับไปสู่ที่ทำงานจะสามารถนำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปใช้ได้หรือไม่ ขณะเดียวกัน การฝึกอบรมแบบบรรยายในชั้นเรียนยังนิยมเรียกผู้รับการอบรมจากหน่วยต่าง ๆ มาอบรมหน่วยละ 1 หรือ 2 คน ทำให้เมื่อกลับไปหน่วยงานเดิมหลังการอบรมจะไม่สามารถสื่อสารหรือนำแนวความคิดจากการฝึกอบรมไปปฏิบัติร่วมกับผู้อื่นได้ จึงเป็นการอบรมเพื่อให้มีความรู้เท่านั้น ซึ่งไม่คุ้มค่ากับการอบรมที่องค์กรมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและนำไปสู่การปฏิบัติงานจริง

ปัจจุบัน มีบางองค์กรได้นำกลยุทธ์ใหม่ในการฝึกอบรมและมีการคิดค้นกลยุทธ์ในการฝึกอบรมแนวใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์และกลุ่มเป้าหมายของการฝึกอบรมโดยเฉพาะการฝึกอบรมที่มุ่งให้ผู้รับการอบรมนำความรู้ไปปฏิบัติได้จริงในหน่วยงานของตน ซึ่งในกลยุทธ์ใหม่ ๆ ดังกล่าวรวมถึงกลยุทธ์ใหม่ในการฝึกอบรมที่สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทยร่วมกับกรมราชทัณฑ์ ได้พัฒนาขึ้นมาซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการฝึกอบรมภาคสนามหรือเรียกชื่อเฉพาะว่า “การศึกษาดูงานเชิงคลินิค” เพื่อใช้ในโครงการพัฒนาเรือนจำต้นแบบในการปฏิบัติตามข้อกำหนดกรุงเทพ (ข้อกำหนดของสหประชาชาติเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง) ดังนี้ โดยให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ได้รับการศึกษาและเห็นการทำงานจริง ๆ ในสถานที่จริง เพื่อนำไปปรับเข้ากับการปฏิบัติงานของผู้อบรมหลังเสร็จสิ้นการอบรม

โครงการเรือนจำต้นแบบตามข้อกำหนดกรุงเทพกับการศึกษาเชิงคลินิก

“การศึกษาดูงานเชิงคลินิก” เป็นการฝึกอบรมได้มีการดำเนินการภายใต้โครงการเรือนจำต้นแบบในการปฏิบัติตามข้อกำหนดกรุงเทพ ซึ่งเป็นโครงการร่วมกันของกรมราชทัณฑ์กับสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์การมหาชน) ที่มีภารกิจหลักในการส่งเสริมการปฏิบัติตามข้อกำหนดกรุงเทพ โดยเป้าหมายของโครงการคือจัดทำเรือนจำบางแห่งให้มีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่สอดคล้องกับข้อกำหนดกรุงเทพจนสามารถเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดี (Best practice) และเป็นต้นแบบ (Model) ให้กับเรือนจำอื่น ๆ ได้ปฏิบัติตาม โดยเฉพาะเรือนจำที่สามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดกรุงเทพดังกล่าวได้ อาจเป็นเรือนจำที่มีอาคารสถานที่เก่าและมีข้อจำกัดทั้งด้านทรัพยากรและบุคลากร แต่ก็สามารถปฏิบัติต่อผู้ต้องขังได้สอดคล้องกับข้อกำหนดของสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยในปัจจุบันได้มีการดำเนินการจัดทำเรือนจำต้นแบบ

ไปแล้วในภาคต่าง ๆ คือ ภาคเหนือคือ เรือนจำกลางเชียงราย เรือนจำอำเภอฝาง และทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ ภาคกลางที่ทัณฑสถานหญิงชลบุรี ทัณฑสถานบำบัดพิเศษหญิงธัญบุรี เรือนจำจังหวัดอยุธยา เรือนจำจังหวัดอุทัยธานี และเรือนจำจังหวัดสมุทรสงคราม และมีโครงการจะดำเนินการต่อเนื่องที่เรือนจำในเขตภาคอีสานตอนล่างต่อไป เรือนจำเหล่านี้จะเป็นต้นแบบในการพัฒนาให้เรือนจำอื่น ๆ ในภาคอื่นต่อไป

ในการดำเนินการตามโครงการนี้จะมีการดำเนินการใน 3 ส่วน คือการปรับอาคาร สถานที่ (Hardware) การปรับระบบการทำงาน (Software) และการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ (Peopleware)

จุดสำคัญของโครงการดังกล่าวนี้อยู่ที่การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ที่ปฏิบัติอยู่ในแดนผู้ต้องขังหญิงให้มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะ ในข้อกำหนดกรุงเทพและสามารถนำไปใช้ปรับเข้ากับเรือนจำของตนได้ การฝึกอบรมดังกล่าว เริ่มด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1. กำหนดประเด็นปัญหาซึ่งเป็นการวางเป้าหมายในการเปิดคลินิกเรียนรู้ในแต่ละครั้ง ว่าจะเน้นการดูงานและการสัมมนาในเรื่องอะไรซึ่งเป็นปัญหาในการปฏิบัติตามข้อกำหนดกรุงเทพซึ่งประกอบด้วยเรื่องสำคัญ ๆ 9 ด้าน คือ การบริหารเรือนจำโดยคำนึงถึงความเปราะบาง การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง การอนามัยผู้ต้องขัง การแพทย์และการดูแลสุขภาพ การลงโทษทางวินัย ความมั่นคงและความปลอดภัย การติดต่อกับภายนอก การอบรมฟื้นฟู การดูแลเด็กติดผู้ต้องขังและผู้ต้องขังตั้งครรภ์

2. กำหนดเรือนจำกลุ่มเป้าหมาย โดยส่งเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโดยตรงในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงมาเข้ารับการอบรม ซึ่งให้เจ้าหน้าที่เข้าไปศึกษาดูงานเรือนจำอื่น ๆ ที่มีการปฏิบัติที่ดี (Best practice) ตามข้อกำหนดกรุงเทพในด้านต่าง ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับเรือนจำของตนโดยในแต่ละเรือนจำที่ไปศึกษาดูงานจะมีการปฏิบัติที่ดีตามข้อกำหนดกรุงเทพ แต่ละด้านแตกต่าง กันไป

3. เมื่อผู้เข้ารับการอบรมได้ไปศึกษาดูงานเรือนจำใดก็จะต้องจดจำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สอดคล้องกับข้อกำหนดกรุงเทพไปประยุกต์ใช้กับเรือนจำของตนเอง โดยขณะและหลังจากการดูงานแต่ละครั้งจะมีการสัมมนาการดูงานในแต่ละแห่งว่ามีจุดเด่นจุดด้อยอย่างไร มีปัญหาอะไรและจะต้องมีการพัฒนาอย่างไร สุดท้ายคือเรื่องใดบ้างที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้หรือนำไปปฏิบัติที่เรือนจำของตนได้บ้าง ด้วยวิธีการใดที่สำคัญคือจะมีการนำปัญหาในการปฏิบัติงานตามโครงการนี้มาปรึกษาหารือกันเอง ในลักษณะของการเปิดเป็นคลินิก โดยมีวิทยากรเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งวิทยากรจะเป็นผู้ปฏิบัติในระดับบริหารของเรือนจำโดยเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ของเรือนจำร่วมดูงานและร่วมสัมมนาด้วยอย่างน้อย 7-8 ราย ทำให้การสัมมนาครอบคลุมในมิติด้านต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษา

4. ในการศึกษาดูงานเที่ยวหนึ่ง จะประกอบด้วยการศึกษาดูงานเรือนจำ ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายอย่างน้อย 3 แห่ง ใช้เวลาเดินทาง 2-3 วัน จากนั้นจึงกลับไปปฏิบัติงานตามโครงการที่เรือนจำและผู้รับการอบรมเป็นเวลา 2 เดือนกว่าจึงเดินทางไปศึกษาดูงานครั้งต่อไป โดยผลัดเปลี่ยนกันศึกษาดูงานเรือนจำในกลุ่มเป้าหมายในครั้งแรกอาจไปศึกษาดูงานเรือนจำอื่น ครั้งต่อไปเรือนจำอื่นจะมาดูงานที่เรือนจำของตนในลักษณะดังกล่าว ทำให้ต้องรับกลับไปปรับปรุงการทำงานของเรือนจำตนเอง ภายหลังการศึกษาดูงานครั้งแรกเพื่อรองรับการมาดูงานของเรือนจำอื่น ๆ ในครั้งต่อ ๆ ไป โดยนัยนี้จึงมีลักษณะเป็นการแข่งขันเพื่อพัฒนาให้ทันกับที่อื่น ๆ ที่ได้มีการไปวิพากษ์วิจารณ์ไว้ก่อนหน้านี้

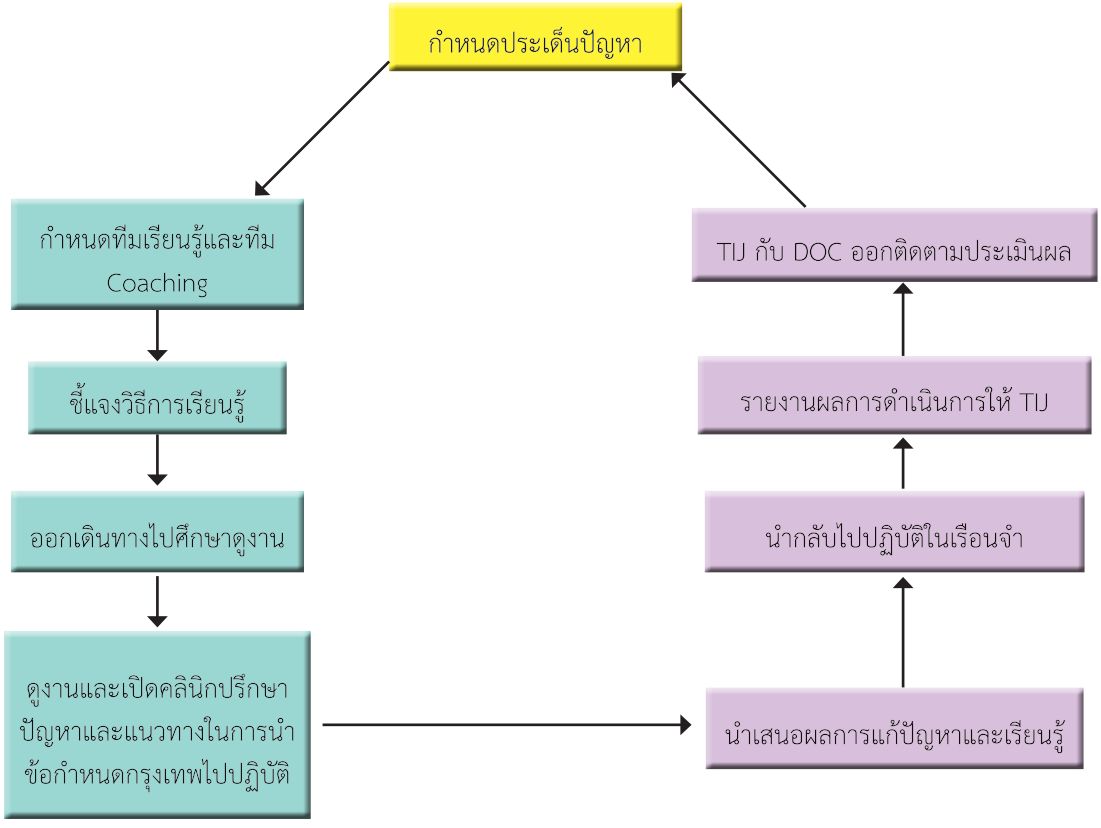
5. เรื่องที่ผู้รับการอบรมเห็นว่าควรนำไปประยุกต์ในการทำงานของเรือนจำตนนั้น เป็นเรื่องที่ผู้เข้ารับการอบรมคิดขึ้นเองริเริ่มเอง แล้วนำไปเสนอผู้บังคับบัญชา ซึ่งบางครั้งก็ร่วมเดินทางไปร่วมในการอบรมด้วย ทำให้การปฏิบัติงานตามข้อกำหนดกรุงเทพเป็นสิ่งที่มาจากผู้รับการอบรมเอง ไม่ได้เกิดจากการสั่งการ จึงเป็นความภาคภูมิใจในสิ่งที่ทำ ทำให้เกิดความยั่งยืนเพราะเป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ระดับล่าง หรือ ผู้ปฏิบัติงานโดยตรงต่อผู้ต้องขังเป็นฝ่ายคิดและลงมือปฏิบัติเอง

6. เพื่อเป็นหลักประกันว่าการฝึกอบรมจะนำไปสู่การปฏิบัติจริง หลังการออกภาคสนาม ผู้จัดการฝึกอบรมจะมีหนังสือสอบถามไปยังหน่วยงานของผู้รับการอบรมว่าได้มีการนำสิ่งที่ได้จากการศึกษาดูงานไปสู่การปฏิบัติบ้างหรือไม่ เรื่องใด มีปัญหาในการปฏิบัติอย่างไร และต้องการความช่วยเหลือแนะนำในเรื่องใดบ้าง ซึ่งหากมีก็จะมีการประสานผู้เกี่ยวข้องเข้าไปช่วยดำเนินการ

7. หลังจากที่ได้มีการออกศึกษาดูงานในภาคสนาม 2 – 3 ครั้ง และมีการติดตามการดำเนินงานแล้วในขั้นสุดท้าย ผู้จัดการอบรมจะเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการประเมินผลจากภายนอกไปทำการประเมินตามเรือนจำที่อยู่ในโครงการฝึกอบรม เรือนจำที่ผ่านเกณฑ์การประเมินเพื่อเป็นเรือนจำต้นแบบตามข้อกำหนดกรุงเทพ ซึ่งมีเกณฑ์ 9 ด้าน รวม 155 ข้อ ก็จะได้รับการประกาศเป็นเรือนจำต้นแบบตามข้อกำหนดกรุงเทพต่อไป

กระบวนการในการศึกษาดูงานเชิงคลินิกนี้ อาจแยกเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ได้ดังนี้

กระบวนการใน “การศึกษาดูงานเชิงคลินิก”

การฝึกอบรมวิธีนี้ เหมาะสำหรับการฝึกอบรมที่มุ่งจะก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของผู้รับการอบรม มิได้มุ่งให้เกิดความรู้ทางทฤษฎี หรือ ทักษะที่ไม่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานโดยตรง โดยการเอาเป้าหมายในการทำงานเป็นตัวตั้ง (การจัดทำเรือนจำต้นแบบ) จากนั้นจึงให้ผู้รับการฝึกอบรมเดินทางไปค้นหาคำตอบในการจัดทำเรือนจำต้นแบบจากเรือนจำอื่น ๆ โดยการไปสังเกต ซักถาม อภิปราย ฟังบรรยาย พูดคุย และเฝ้ามอง สิ่งดี ๆ ที่เรือนจำอื่น ๆ ทำเพื่อนำมาประยุกต์ในเรือนจำของตน ได้เรียนรู้ว่าสิ่งที่คิดว่าทำไม่ได้ เป็นสิ่งที่ทำได้และทำไปแล้วที่เรือนจำอื่น ๆ ได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติในการทำงานโดยผ่านการจูงใจ และสร้างแรงบันดาลใจจากผู้จัดการอบรม การฝึกอบรมโดยการศึกษาดูงานเชิงคลินิกวิธีนี้ ยังเป็นการเปิดวิสัยทัศน์ของผู้รับการอบรมที่ไม่ค่อยได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานที่อื่นทำให้ได้มีโอกาส และเป็นการเรียนรู้ที่ไม่น่าเบื่อหน่าย เป็นการเรียนรู้ที่เปลี่ยนสถานที่และบรรยากาศ สภาพแวดล้อม ทำให้สนุกกับการอบรม

การศึกษาดูงานเชิงคลินิกกับการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action Learning)

การฝึกอบรม โดยการศึกษาดูงานเชิงคลินิกวิธีนี้ จัดเป็นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action Learning) ประเภทหนึ่ง ได้หรือไม่ ในเรื่องนี้ Margerison (1994) ได้กล่าวถึง การเรียนรู้โดยการปฏิบัติว่า เป็นการฝึกอบรมถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ลงมือปฏิบัติจริงในสภาพแวดล้อมเดียวกัน โดยเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง โดยเรียนรู้ในสถานที่จริง จากประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติโดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้อื่น จนทำให้ผู้เรียนเกิดการสะสมประสบการณ์จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาเป็นลำดับและต่อเนื่อง และทำให้มีการนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในทางปฏิบัติได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีลักษณะที่สำคัญ ๆ แยกประเด็นได้ดังนี้

1. เป็นการเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติงานในที่ที่ทำอยู่จริงในปัจจุบัน
2. ผู้สอนเปลี่ยนบทบาทจากผู้สอนเป็นผู้ให้ข้อมูล
3. มีทางเลือกในการแก้ปัญหาเฉพาะเจาะจง
4. เป็นการเรียนรู้เป็นกลุ่มไม่ใช่เรียนรู้เป็นรายบุคคล
5. เป็นการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมจริง
6. การประเมินผลการเรียนรู้จากผู้เรียน
7. เป็นการเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน
8. ผู้เรียนรู้สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง
9. เป็นการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นตามความต้องการของผู้เรียน

ในส่วนของ Michael J. Marquardt (2009) ได้ระบุ ถึงองค์ประกอบ 6 ข้อ ของการเรียนรู้โดยการปฏิบัติไว้ คือ

1. เรื่องที่จะศึกษาเป็นปัญหาของงานที่ปฏิบัติอยู่ที่เร่งด่วนและเป็นความรับผิดชอบของกลุ่มที่จะต้องแก้ไข

2. มีกลุ่มที่เป็นหลักในการขับเคลื่อน 4 – 8 คน ร่วมกันดำเนินการในการแก้ปัญหา

3. ผ่านกระบวนการที่เน้นการถามและฟัง โดยเน้นคำถามที่ดีมากกว่าคำตอบที่ดี

4. การลงมือแก้ปัญหาร่วมกันและสามารถนำไปปฏิบัติได้

5. เน้นย้ำเรื่องการเรียนรู้ของทีมงานในการแก้ปัญหาขององค์กร โดยมีการลงมือทำจริง ๆ

ผู้ฝึกสอนจะเป็นแค่ผู้ช่วยกลุ่มในการสะท้อนสิ่งที่ สมาชิกในกลุ่มกำลังได้เรียนรู้ร่วมกัน แทนทำหน้าที่ในการสอน หรือให้ความรู้แบบเดิม

ทั้งนี้ โดยการดำเนินการนั้น จะต้องให้องค์ประกอบทั้ง 6 ข้อนี้ ดำเนินไปอย่าง ผสมกลมกลืนกัน โดยมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียว คือ การพัฒนาความรู้ขึ้นมาจากการลงมือปฏิบัติจริง

เมื่อพิจารณาจากลักษณะสำคัญของการเรียนรู้จากการปฏิบัติดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่า “การศึกษางานเชิงคลินิก” ที่เน้นการปรึกษาหารือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ประสบการณ์จากคนกลุ่มคนที่ทำงานคล้ายคลึงกัน เป็นการเรียนรู้โดยปฏิบัติหรือ Action Learning ประการหนึ่ง เพราะมีลักษณะหลายประการที่สอดคล้องกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติตาม แนวคิดของ Margeison ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงเป็นกลุ่มในสภาพแวดล้อมจริง โดยมีโค้ชเป็นผู้ทำหน้าที่ให้ข้อมูลและสอดคล้องกับแนวคิดของ Marquardt ที่เน้นการพัฒนากลุ่มคนทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาขององค์กรโดยการลงมือปฏิบัติจริง อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงรูปแบบในการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Action Learning) แล้วนักวิชาการหลายท่าน อาทิ Marguardt ,M.J.(2011),Weinstein K.(1999) และ Pedler.M.and Abbott,C.(2013) เช่น ต่างยอมรับว่ามีรูปแบบที่มีความหลากหลาย ขณะที่ Dotlich D.L and Noel, James L.(1998,P.14) ก็ชี้ให้เห็นว่าในทางปฏิบัติองค์กรหรือบริษัทต่าง ๆ มักจะนำเอาการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ไปประยุกต์ใช้ในรูปแบบที่แตกต่างกันข้อสำคัญ คือ ให้มีลักษณะที่สอดคล้องกับหลักการของการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action Learning) คือ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการทำงานในสภาพแวดล้อมหรือสถานที่ทำงานจริง โดยเรียนรู้เป็นกลุ่มที่ตอบสนองความต้องการผู้เรียนจนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง โดยมีผู้สอนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล ดังนั้นการเรียนรู้โดยการศึกษาดูงานเชิงคลินิคจึงเป็นการเรียนรู้ โดยการปฏิบัติอีกรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะแตกต่างออกไป แต่มีความสอดคล้องในหลักการของการเรียนรู้โดยการปฏิบัติอย่างแท้จริง

จุดเด่นของหลักสูตรและวิธีการฝึกอบรมแบบนี้คือการประเมินและติดตามผลจากผู้รับการอบรมและหน่วยงานเจ้าสังกัด เพราะเป้าหมายของการฝึกอบรมได้กำหนดไว้แต่แรกว่าจะต้องนำไปปฏิบัติ ดังนั้นผลสำเร็จของการฝึกอบรมจึงอยู่ที่การนำความรู้ทักษะในการทำงานไปปฏิบัติจนสามารถผ่านการประเมินเป็นเรือนจำต้นแบบ และที่สำคัญจะต้องมีการปฏิบัติอย่างยั่งยืนด้วยการจุดประกายความคิดและแนวคิดใหม่ ๆ ในการทำงานโดยคิดเอง ทำเอง จนเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน การออกแบบหลักสูตรจึงไม่ได้เน้นการประเมินประสิทธิภาพของการจัดการอบรมของผู้จัดหรือความรู้ ทักษะของผู้รับการอบรม แต่มุ่งเน้นที่การนำ

ความรู้และทักษะไปใช้และมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติในการทำงาน การติดตามผลของการอบรมจึงมีอย่างต่อเนื่องและทุกครั้งหลังการออกภาคสนาม จนกระทั่งสามารถผ่านการประเมิน การติดตามผลจึงเป็นหัวใจของหลักสูตรที่กำหนดไว้ในหลักสูตรตั้งแต่แรก จนอาจกล่าวได้ว่าหลักสูตรนี้ทุ่มเทให้กับการติดตามผลมากกว่าการฝึกอบรมภาคสนามเสียด้วยซ้ำ โดยปล่อยให้มีระยะเวลาหลังฝึกอบรมภาคสนามให้มีการบ่มเพาะทัศนคติใหม่ ปรับวิธีการทำงานใหม่ โดยมีการติดตามและเข้าไปช่วยเหลือแนะนำ สนับสนุนด้านงบประมาณในการนำโครงการและเสริมสร้างขวัญกำลังใจและแรงบันดาลใจอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการเน้นที่การติดตามประเมินผลว่าสามารถนำไปปฏิบัติได้หรือไม่จึงสอดคล้องกับลักษณะของการเรียนรู้โดยการปฏิบัติตามแนวคิดของ Margerison ในข้อ 6 อย่างชัดเจน

จุดสำคัญของวิธีการอบรมหลักสูตรนี้อีกประการหนึ่ง คือ การเน้นที่การปรับบทบาทของผู้สอนหรือผู้บรรยายจากเดิมที่เป็นจุดศูนย์กลางของการเรียนรู้ไปสู่ผู้รับการอบรมเป็นจุดศูนย์กลางของการเรียนรู้ ผู้สอนจะทำหน้าที่เพียงการชี้แนะ ให้แหล่งข้อมูลที่จะไปศึกษาค้นคว้าต่อ และกระตุ้นให้มีการซักถาม อภิปราย แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างผู้รับการอบรมด้วยกัน และเจ้าหน้าที่ของสถานที่ที่ไปศึกษาดูงาน ผู้สอนซึ่งในที่นี้ควรเรียกกว่าผู้จัดระบบการเรียนรู้จะจัดให้ผู้รับการอบรมได้แลกเปลี่ยนการแก้ปัญหาในแต่ละที่ที่ไปศึกษาดูงานคล้ายกับการเปิด “คลินิก” เพื่อปรึกษาเป็นรายเรือนจำเพราะแต่ละแห่ง จะมีปัญหาไม่เหมือนกัน ผู้รับการอบรมจึงต้องเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาในแต่ละที่ ที่สำคัญคือจะคุยแก้ปัญหากันเป็นทีม เพราะในแต่ละการเดินทางภาคสนามจะมากันเป็นทีม ซึ่งรวมทั้งหัวหน้าระดับสูงเป็นการเรียนรู้ร่วมกันในสถานการณ์จริงซึ่งทีมของพวกเขาต้องนำไปปฏิบัติในหน่วยงานของพวกเขา ดังนั้นจึงสอดคล้องกับแนวคิดของ Margerison (1994) ที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของการเรียนรู้โดยการปฏิบัติว่า “ผู้สอนจะต้องเปลี่ยนบทบาทของผู้สอนไปเป็นผู้ให้ข้อมูล” และเป็น “การเรียนรู้เป็นกลุ่มมิใช่รายบุคคล”

อาจมีประเด็นโต้แย้งว่า การศึกษาดูงานในที่นี้ มิได้เป็นการพิจารณาแก้ปัญหาในเรือนจำหรือหน่วยงานของตนเอง แต่เป็นการศึกษาดูงานของหน่วยอื่น ในประเด็นนี้ แม้จะเป็นการไปดูงานในหน่วยอื่นแต่ก็มีการนำปัญหาของแต่ละที่ไปแลกเปลี่ยนกัน แก้ปัญหาโดยปรึกษาหารือ โดยมีโค้ชคอยแนะนำ นอกจากนี้ยังมีการสลับกันดูงานในแต่ละที่ วันแรกอาจไปดูงานและเปิดคลินิกในที่อื่น แต่วันต่อมาก็มาดูงานและเปิดคลินิกที่หน่วยของเรา ดังนั้นจึงเป็นการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาอันเกิดจากการทำงานลักษณะเดียวกันทั้งในสถานที่ในหน่วยอื่นและหน่วยของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ Peter Cwsin (1996) ที่เน้นว่า การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Action Learning) เป็นการเรียนรู้เกิดจากการดำเนินกิจกรรม 4 ลักษณะ คือ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เป็นการแสวงหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหานั้น และเป็นการสนับสนุนให้มีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มในการทำกิจกรรม โดยลักษณะทั้ง 4 นี้จะดำเนินไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งก็คือการแลกเปลี่ยนการศึกษาดูงานและมาเปิดคลินิกเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเพื่อแก้ปัญหาอันเกิดจากการทำงานในลักษณะเดียวกัน ต่างกันเฉพาะในบริบทและสภาพแวดล้อมเท่านั้นและเป็นการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันนอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายไลน์ในการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

สรุป

โดยสรุป การฝึกอบรมภาคสนามหรือการศึกษาดูงานเชิงคลินิกนี้ จึงเป็นการฝึกอบรมที่ผู้รับการอบรมได้ลงมือปฏิบัติโดยออกไปศึกษาและเห็นปัญหาในการปฏิบัติงานจริง แล้วนำสิ่งที่ได้รับการเรียนรู้ แบบอย่างที่ได้มาปฏิบัติในหน่วยงานของตน จนกระทั่งประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการ การฝึกอบรมแบบนี้จึงเป็นการอบรมที่ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ในการให้ผู้รับการอบรมปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม ตลอดจนนำความรู้ทักษะไปปฏิบัติได้จริง โดยเป็นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (Action Learning) รูปแบบหนึ่ง ซึ่งแม้จะมีรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากรูปแบบอื่น ๆ ของการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริงแต่ก็มีลักษณะหลายประการที่สอดคล้องกันโดยเฉพาะการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงนั่นเอง โดยผ่านการชี้แนะของการสอนที่เป็นเพียงแต่เป็นผู้ให้ข้อมูลชี้แนะ ในขณะที่ผู้รับการอบรมจะเรียนรู้และปรึกษาปัญหาและแก้ปัญหากันเอง อันนำไปสู่การแก้ปัญหาการปฏิบัติจริง และเป็นการพัฒนาตนเองและพัฒนาองค์กรไปพร้อม ๆ กัน

เอกสารอ้างอิง

Cusin, P. (1996). Action Learning Revisited. *Employee Counselling Today,* 8(6), 21-28.

Dotlich, D. L., and Noel, James L. (1998). *Action Learning: How the World's Top Companies are Re-Creating their Leaders and Themselves*. San Francisco: Jossey-Bass.

Margerison, C. J. (1994). *Managing Learning*. New York: Christopher Mabey and Paul Iles Co. ltd.

Marquard, M, J. et. al (2009) Ae-tion Learming for Developing Leaders and Cyanidations Principles , Strategies and Cases .American Psychological Association.

Marquardt, M. J. (2011). *Optimizing the Power of Action Learning: Real-Time Strategies for Developing Leaders, Building Teams, and Transforming Organizations*. London: Nicholas Brealey Publishing.

Pedler, Mike and Abbott, Christine. (2013). *Facilitating Action Learning: A Practitioner's Guide*. Berkshire, England: Open University Press.

Weinstein, K. (1999). *Action Learning: A Practical Guide.* Hampshire, England: Gower Publishing Limited.

การศึกษานวัตกรรมการพัฒนาฝีมือแรงงานของผู้ต้องขัง เพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา เรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการ

จุฑามาศ แก้วพิจิตร*

บทคัดย่อ

ความยั่งยืนของประเทศจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยหลายด้าน เช่น การส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและทั่วถึง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง การส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรม ซึ่งในประเทศไทยพบว่า ภาคอุตสาหกรรมนั้นยังขาดแคลนแรงงานที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจ จากการที่กำลังแรงงานของประเทศลดลงจาก 38.70 ล้านคนเหลือเพียง 37.89 ล้านคน ซึ่งในจำนวนนี้มีวัยแรงงานที่ตกเป็นผู้ต้องขังมากถึง 255,161 คน และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อเป็นการแก้ไขประเด็นปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น ทางเรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการจึงได้มีการดำเนินการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ ซึ่งเป็นหนึ่งในเรือนจำที่สามารถดำเนินงานได้ประสบผลสำเร็จ ดังนั้น การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษากระบวนการพัฒนาอาชีพผู้ต้องขังของเรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการศึกษาวิธีการและรูปการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้ต้องขังสำหรับการทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการและสรุปรูปแบบนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บข้อมูลโดยการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 7 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ฝ่ายฝึกวิชาชีพของเรือนจำกลางสมุทรปราการจำนวน 2 คน ผู้ประกอบการ 1 คน ผู้จัดการ 1 คน และพนักงาน 3 คน การสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (Focus Group) นักโทษเด็ดขาดที่ทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการจำนวน 10 คน จากนั้นการวิเคราะห์และตีความสร้างข้อสรุปผ่าน 6 ขั้นตอนของ Moustakas

ผลการศึกษากระบวนการพัฒนาอาชีพผู้ต้องขังของเรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า เป็นไปตามคู่มือการจัดโปรแกรมการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังตามลักษณะแห่งคดีและพฤติการณ์การกระทำผิด แต่การฝึกอาชีพตามแนวทางนั้นยังไม่ตอบสนองต่อตลาดแรงงาน อีกทั้งไม่มีการคัดแยกกลุ่มเพื่อจัดหลักสูตรการ

* คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
เลขที่ 118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240
อีเมล: shrdnida@gmail.com

ฝึกอาชีพที่เหมาะสมกับผู้ต้องขัง นอกจากนี้ทักษะที่ผู้ต้องขังถูกฝึกตามแนวทางของเรือนจำยังไม่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริงและผู้กระทำผิดซ้ำไม่มีแรงจูงในการฝึกวิชาชีพ

ผลการศึกษาวิธีการและรูปการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้ต้องขัง สำหรับการออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการ พบว่า กระบวนการพัฒนาทักษะอาชีพ มีทั้งหมด 5 กระบวนการโดยเริ่มจาก (1) การประชาสัมพันธ์เพื่อติดต่อขอความร่วมมือจากนิคมอุตสาหกรรมและสถานประกอบการใกล้เคียง (2) การรับสมัครและการคัดเลือกตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ พ.ศ. 2559 (3) การพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขังประกอบด้วย ระยะการพัฒนา ฝึกทักษะ อาชีพของผู้ต้องขังตามระเบียบของกรมราชทัณฑ์ ระยะการเปิดโอกาสให้สถานประกอบการเข้ามาพัฒนาทักษะเฉพาะทางที่ตรงกับความต้องการของสถานประกอบการ และระยะการพัฒนาทักษะ ที่มีความเฉพาะเจาะจงกับงาน (Specific skill) โดยเป็นการพัฒนาผ่านการทำงานจริง (On the job training) (4) การประเมินผลการปฏิบัติงานโดยสถานประกอบการจะเป็นผู้ออกแบบการประเมิน พร้อมกับให้ข้อมูลย้อนกลับไปยังผู้ต้องขัง และแจ้งผลภาพรวมให้กับทางเรือนจำรับทราบ ทุก ๆ 2 เดือน (5) การจ่ายค่าตอบแทนและสวัสดิการให้กับผู้ต้องขังซึ่งจะต้องปฏิบัติตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ กล่าวคือ เงินครึ่งหนึ่งของเงินเดือนจะต้องนำเข้ารัฐ และเงินที่เหลืออีกครึ่งหนึ่ง จะถูกนำมาหักค่าเสื้อผ้า การรถรับส่งจากเรือนจำไปยังสถานประกอบการ และค่าอาหาร ซึ่งเงินที่เหลือจากการหักค่าใช้จ่ายข้างต้นจะเป็นของผู้ต้องขังทั้งหมด

ผลการศึกษารูปแบบนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน พบว่า เรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการจะต้องมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรมราชทัณฑ์ เรือนจำหรือ ทัณฑสถาน กลุ่มภาคีเครือข่ายการพัฒนาวิชาชีพ และสถานประกอบการ เพื่อทำข้อตกลงจัดการพัฒนาวิชาชีพผู้ต้องขังรูปแบบใหม่ พัฒนาทักษะฝึกอาชีพที่เหมาะแก่ผู้ต้องขังให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน ส่งเสริมให้ผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้วสามารถประกอบอาชีพได้จริง ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้ความสำคัญกับกฎหมายที่รองรับการออกไปทำงานฝึกอาชีพของผู้ต้องขัง เพื่อเป็นการสนับสนุนให้สถานประกอบการต่าง ๆ สามารถรับผู้ต้องขังเข้าไปฝึกงานและทำงานได้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนต้องเร่งสร้างความเข้าใจ สร้างการยอมรับและให้โอกาสผู้ต้องขังได้แสดงศักยภาพในการทำงาน เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถประกอบอาชีพที่สุจริต และอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ไม่หวนไปกระทำผิดซ้ำ อันจะนำไปสู่การคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: นวัตกรรม พัฒนาผู้ต้องขัง แรงงาน เรือนจำ ภาคอุตสาหกรรม

The Study of Innovative Skilled Labour Development of Inmates for Sustainable Industries: A Case Study of Samutprakarn Central Prison

Juthamas Kaewpijit*

Abstract

There are many factors affecting the sustainability of the nation. Taken for example, the promotion of sustainable economy, the development of infrastructure under change management, the promoting of industrialization, in which has been found out that the industrial sector stills lacks labour force to mobilize the economy due to the reduction of the labour force nation-wide from 38.70 million people to 37.89 million people. Noticeably, 255,161 people in the labour force are inmates. Consequently, Samutprakarn Central Prison successfully placed all sentenced prisoners to train work experiences outside of the prison's premises. This research, therefore, investigated and specified the process of career development of Samutprakarn Central Prison.

The Study was a qualitative research. The Process includes literature review, in-depth interview with seven officers: two career development officers, one entrepreneur, one manager and three employees together with focus group interviews with 10 sentenced prisoners. Then the data were analyzed and interpreted using the 6 steps of Moustakas.

Regarding the process, the study revealed the results in relevant to the manual of inmates rehabilitation program. However, the work experience training did not respond to the labour market. Moreover, the trained skills were not practical in real work force. It was also found out that the repeated convicted prisoners lacked motivation in career training.

* School of Human Resource and Organization Development, National Institute of Development Administration
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkapi, Bangkok 10240, THAILAND.
E-mail: shrdnida@gmail.com

In terms of Skills Development process, the results revealed that there were five steps in work experience training program. These were (1) the public relations for cooperation from industrial estates nearby (2) the application and selection process of the 2016 department of correction regulations. (3) the development of professional skills for inmates consists of the development phase of vocational training of prisoners in accordance with the regulations of the Department of Corrections. The opportunity for the establishment to develop specialized skills that meet the needs of enterprises (4) the performances assessment along with feedbacks and general report every two months (5) the compensation and benefit in which half of the payroll was sent to the government while the other half was deducted for clothing, transportation and food.

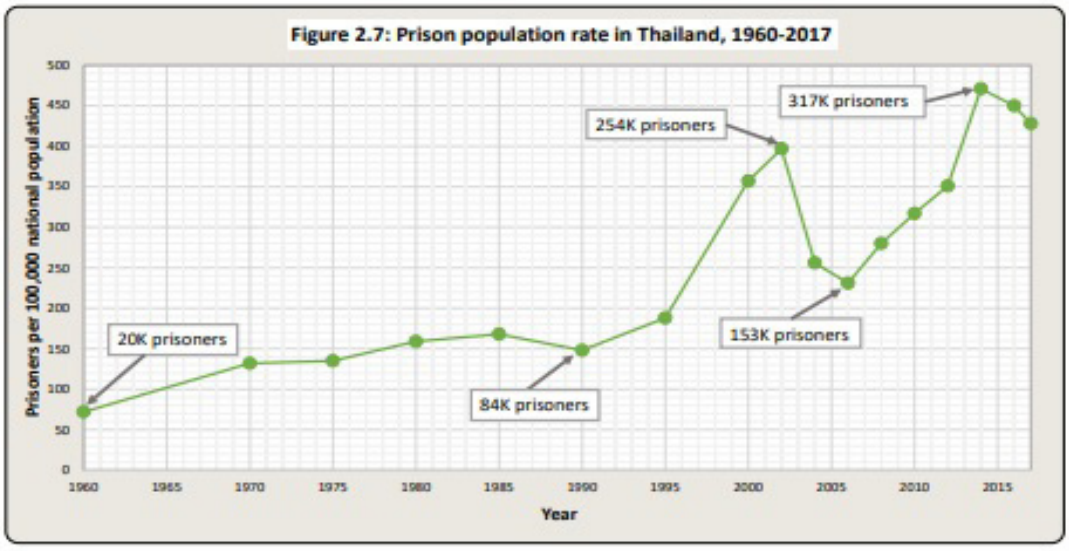
The study revealed that Samutprakarn central prison should put the emphasis on the collaboration from all government bodies specifically the department of correction, the work experience training network and entrepreneurs to reach agreements on the innovative career development program as well as on the concordance with the labour market. More importantly, all stakeholders must communicate more effectively to help place inmates back in the labour market to live happily. This, in return, leads to sustainable industries

Keywords: innovation, development of inmates, workforce, prison, industries

บทนำ

การที่ประเทศไทยจะเติบโตได้อย่างยั่งยืนนั้นจะต้องดำเนินตามเป้าหมายการสร้างความยั่งยืนขององค์กรสหประชาชาติ Sustainable Development Goals (SDGs) ในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบไปด้วยเป้าหมายต่าง ๆ ได้แก่ เป้าหมายที่ 8 การส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและทั่วถึง การส่งเสริมศักยภาพการมีงานทำและการจ้างงานเต็มที่ รวมถึงการสร้างงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน เป้าหมายที่ 9 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงโดยส่งเสริมการปรับตัวให้เป็นอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืนและทั่วถึง และสนับสนุนนวัตกรรม และเป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในและระหว่างประเทศ (United Nation, 2560) สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ของประเทศไทยที่มีเป้าหมายในการสร้าง “ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2560) การบรรลุเป้าหมายความยั่งยืนดังกล่าว นอกจากต้องอาศัยเงินทุนแล้ว ยังจำเป็นต้องอาศัย “แรงงาน” หรือ “กำลังคน” ซึ่งกล่าวได้ว่าแรงงานมีความสำคัญอย่างมากต่อเศรษฐกิจของประเทศกล่าวคือเป็นปัจจัยหลักในการผลิตสินค้าและบริการรวมถึงพัฒนาและต่อยอดสินค้าและบริการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจ (Economic growth) จะเพิ่มขึ้นหรือลดลง ส่วนหนึ่งมาจากผลิตภาพแรงงานของแรงงานที่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

แนวโน้มความต้องการแรงงานฝีมือในไทยมีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากข้อมูลการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม โดย EIC : Economic Intelligence Center ระบุว่าปี 2560 ภาคอุตสาหกรรมมีการขยายตัวในการส่งออก จากเดิม 3.4 เปอร์เซ็นต์ เป็น 3.6 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนั้นการประเมินภาวะเศรษฐกิจไทยในปี 2561 พบว่า ภาคอุตสาหกรรมมีแนวโน้มเติบโตสูงขึ้น ข้อมูลจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (Thailand Development Research Institute) ระบุว่า ปัจจุบันไทยมีขนาดตลาดแรงงานใหญ่เป็นลำดับ 4 ของอาเซียน รองจากอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และเวียดนาม ซึ่งในปี 2559 ไทยมีกำลังแรงงาน 38.70 ล้านคน และในปี 2560 จำนวนแรงงานลดลงเหลือเพียง 37.89 ล้านคน จำนวนแรงงานของประเทศไทยลดลงเนื่องมาจากทักษะของแรงงานไม่ตรงกับความต้องการของอุตสาหกรรม และโครงสร้างสังคมไทยที่กำลังจะเป็นสังคมผู้สูงอายุ ส่งผลให้เกิดปัญหาขาดแรงงานทั้งแรงงานที่เป็นแรงงานฝีมือ (Skilled Labor) แรงงานกึ่งฝีมือแรงงาน (Semi-skilled Labor) และ แรงงานไร้ฝีมือ(Unskilled Labor) (กระทรวงแรงงาน, 2559; ยงยุทธ์ แฉล้มวงษ์ และคณะ, 2559; ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2556) ในขณะที่ประเทศไทยมีอัตราผู้ต้องขังในเรือนจำสูงสุดเป็นอันดับที่ 10 ของโลก เป็นอันดับ 2 ในเอเชีย และยังมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น ตั้งแต่ปี 2005 ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1: อัตราผู้ต้องขังในประเทศไทย ตั้งแต่ปี 1960 - 2017
ที่มา: Institute for Criminal Policy Research (2017)

ปัจจุบันจำนวนผู้ต้องขังในประเทศไทยจะมีแนวโน้มสูงขึ้นก่อให้เกิดปัญหาความแออัดในเรือนจำ คุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังและการละเมิดสิทธิมนุษยชน (Institute for Criminal Policy Research, 2017; World Prison Brief, 2017) อีกทั้งยังสะท้อนถึงปัญหาการสูญเสียกำลังคนที่อยู่ในวัยแรงงานของประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้สำรวจภาวะการทำงานของประชากรเมื่อปี 2559 พบว่า มีวัยแรงงานที่ตกเป็นผู้ต้องขัง จำนวน 255,161 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559) โดยกรมราชทัณฑ์ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้ต้องขังที่พ้นโทษไปแล้ว พบว่า ภายหลังพ้นโทษ โอกาสที่ผู้พ้นโทษจะเข้าถึงแหล่งงาน ปัจจุบัน จำนวนผู้ต้องขังในประเทศไทยจะมีแนวโน้มสูงขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาความแออัดในเรือนจำ คุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังและการละเมิดสิทธิมนุษยชน (Institute for Criminal Policy Research, 2017; World Prison Brief, 2017) อีกทั้งยังสะท้อนถึงปัญหาการสูญเสียกำลังคนที่อยู่ในวัยแรงงานของประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้สำรวจภาวะการทำงานของประชากรเมื่อปี 2559 พบว่า มีวัยแรงงานที่ตกเป็นผู้ต้องขัง จำนวน 255,161 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559) โดยกรมราชทัณฑ์ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้ต้องขังที่พ้นโทษไปแล้ว พบว่า ภายหลังพ้นโทษ โอกาสที่ผู้พ้นโทษจะเข้าถึงแหล่งงาน แหล่งเงินทุน และแหล่งอาชีพนั้นยังมีน้อย (กรมราชทัณฑ์, 2558) ผู้ต้องขังบางคนเมื่อพ้นโทษออกไป มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมภายนอกได้ เพราะไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม และไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ สาเหตุที่สำคัญ ได้แก่ การขาดทักษะ ขาดความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับตนเอง ขาดความต่อเนื่องในการติดตาม รวมถึงขาดคำแนะนำเกี่ยวกับการใช้ชีวิต ทำให้ผู้พ้นโทษหวนกลับมากระทำผิดซ้ำ และกลับเข้ามาเป็นผู้ต้องขังอีกครั้ง ไม่เพียงแต่ประเทศไทยเท่านั้นที่ประสบกับปัญหานี้ ในสหรัฐอเมริกาได้มีการศึกษาวิจัยการใช้นโยบายดึงดูดให้ผู้ประกอบการจ้างแรงงานผู้ที่เคยกระทำผิด เนื่องจากบุคคลเหล่านี้คือคนส่วนใหญ่ที่อยู่ในตลาดแรงงาน ตามรายงานประจำปี พบว่า มีจำนวนผู้ที่เคยกระทำผิดและอยู่ในตลาดแรงงานมีมากถึง 64.6 ล้านคน หรือร้อยละ 25 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศในวงกว้าง (Rodriguez M.N. & Maurice E., 2011) จากการทดลองวัดระดับความ

สามารถในการทำงานของผู้ที่เคยมีประวัติอาชญากรรม พบว่า มีระดับความสามารถในการทำงานที่เหมือนกับแรงงานทั่วไป แต่ผู้ที่มีประวัติเคยกระทำผิดเหล่านี้มีโอกาสน้อยมากในการได้รับการว่าจ้าง (Shannon et al., 2011) นอกจากนี้ ผลการศึกษาของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมองโกเลีย (NHRCM) โดยได้รับการสนับสนุนด้านเทคนิคจากองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ในภูมิภาคเอเชีย ยังพบแนวทางการจัดระเบียบเรือนจำอย่างเหมาะสมโดยใช้วิธีการฟื้นฟูอาชีพและการจ้างงานในเรือนจำ นำมาซึ่งผลประโยชน์แก่ผู้ต้องขัง รวมทั้งการเพิ่มอัตราการจ้างงานและการกลับเข้าทำงานอีกครั้งเมื่อได้รับการปล่อยตัว ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายเพื่อพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังให้สามารถกลับมาเป็นกำลังแรงงานของประเทศ ส่งเสริมการจ้างงานเต็มรูปแบบอย่างมีประสิทธิผล และสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน (ILO and NHCRM, 2016)

ในการพัฒนาพฤตินิสัยและแก้ไขพื้นฟูผู้ต้องขัง (Rehabilitation Tasks) มีกระบวนการเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขังซึ่งถือเป็นกระบวนการสุดท้ายที่มีความสำคัญโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ โดยเฉพาะการพัฒนาวิชาชีพ ด้วยการนำแรงงานผู้ต้องขังมาสร้างรายได้ในเชิงอุตสาหกรรม ถือเป็นการเตรียมพร้อมความรู้ เพิ่มพูนประสบการณ์ให้กับผู้ต้อง เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริงหลังพ้นโทษ (สำนักงานผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านทัณฑวิทยา, 2559) และเพื่อสนับสนุนการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยให้กับผู้ต้องขัง ในปี 2559 กรมราชทัณฑ์ได้ดำเนินนโยบายการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพ ก่อนปล่อยผู้ต้องขัง และวางแผนการผลิตคนให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานเป็นการลดปัญหาการขาดแคลนแรงงานและแรงงานไร้ฝีมือในภาคอุตสาหกรรม (กรมราชทัณฑ์, 2559) ทั้งนี้เรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการเป็นหนึ่งในเรือนจำที่ได้มีการดำเนินการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ โดยมีสถานประกอบการจำนวน 3 แห่ง ที่รับผู้ต้องขังเข้าทำงาน ฝึกวิชาชีพ และมีผู้ต้องขังที่อยู่ในโครงการจำนวน 42 คน ซึ่งมีผู้ต้องขังที่พ้นโทษไปแล้วจำนวน 1 คน ได้สมัครเป็นพนักงานประจำ ในสถานประกอบการดังกล่าว การดำเนินการดังกล่าวบรรลุเป้าหมายของโครงการแต่ยังไม่มีการวิเคราะห์ถึงกระบวนการพัฒนาทักษะอย่างเป็นระบบ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องการศึกษาแนวทางการพัฒนาฝีมือแรงงานของผู้ต้องขัง รวมถึงค้นหาวิธีการและรูปการพัฒนาทักษะอาชีพที่เหมาะสมให้กับผู้ต้องขัง เพื่อสร้างนวัตกรรมการพัฒนาฝีมือแรงงานของผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำ การส่งเสริมศักยภาพการมีงานทำและการจ้างงานเต็มที่ ส่งเสริมให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นไปอย่างทั่วถึงและยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาอาชีพผู้ต้องขังของเรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาวิธีการและรูปการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้ต้องขัง ในการออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการ
3. เพื่อสรุปรูปแบบนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาแนวทางการพัฒนาและการฝึกทักษะอาชีพของผู้ต้องขัง โดยเฉพาะการออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการเพื่อสร้างนวัตกรรมแนวทางการพัฒนาฝีมือแรงงานผู้ต้องขังให้กลับคืนสู่ตลาดแรงงาน และเป็นการเตรียมความพร้อมให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมและมีอาชีพหลังจากพ้นโทษแล้ว ซึ่งการศึกษาได้มีการทบทวนและตรวจสอบงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

นวัตกรรมและการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด

"นวัตกรรม" คือ การใช้ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และเทคโนโลยีสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมา หรือการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้กลายเป็นสิ่งใหม่ ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ (Product) หรือกระบวนการ (Process) อีกทั้งบุคคลสามารถรับรู้ได้ว่าเป็นสิ่งใหม่และสิ่งนั้นช่วยสร้างประโยชน์ให้กับบุคคล หรือสร้างกำไร เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับองค์กรได้ (Kash, 1989; Roger & Shoemaker, 1971; Morton, 1971; Schumpeter, 1961; Bongkot, 2017; สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, 2547; กองทุนพัฒนานวัตกรรม, 2545)

นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) คือประเภทหนึ่งของนวัตกรรมที่เป็นการปรับปรุงพัฒนาและสร้างสรรค์กระบวนการให้มีรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากเดิม โดยอาศัยการประยุกต์ใช้เทคนิคหรือวิธีการใหม่ ๆ ที่จะส่งผลให้ผลลัพธ์ของกระบวนการมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและสร้างประโยชน์ได้มากขึ้น (สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, 2547) โดยการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดถือเป็นหนึ่งในนวัตกรรมเชิงกระบวนการด้านโปรแกรมการปฏิบัติงานต่อผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ที่ถือเป็นตัวแบบให้กับเรือนจำทั่วประเทศ (พิมพ์พร เนตรพุกกณะ, 2012)

การฟื้นฟูพฤตินิสัย (Rehabilitative Theory) เกิดขึ้นบนพื้นฐานของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เรียกว่าปฏิฐานนิยม (Positivist) ในการทดลองของกลุ่มนักอาชญาวิทยาชาวอิตาเลียน ซึ่งมีความเชื่อว่า การลงโทษควรมีเพื่อการแก้ไขฟื้นฟูเพื่อให้กลับตนเป็นคนดีและไม่กลับไปกระทำผิดซ้ำอีก รวมทั้งผลักดันให้ผู้กระทำผิดและได้รับโทษแล้วสามารถกลับคืนสู่สังคมไปตามปกติ โดยมีหลักตามแนวทางการปฏิบัติในการฟื้นฟูพฤตินิสัยของผู้ต้องขัง 5 ประการ ได้แก่ (1) พยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ผู้กระทำผิดประสบกับสิ่งที่ทำลายคุณลักษณะประจำตัวของเขา (2) ใช้วิธีการอย่างอื่นแทนโทษจำคุก เช่น การคุมประพฤติ (3) มีแนวทางการลงโทษที่เหมาะสมกับการกระทำผิดเป็นรายบุคคลตามแนวคิดของแพ็กเกอร์ (Herbert L. Packer, 1979) ที่กล่าวว่า แนวทางใดที่เหมาะสมแก่การแก้ไขพฤติกรรมของผู้กระทำผิดบุคคล ควรใช้แนวทางนั้น (4) การพักโทษ (Parole) เมื่อผู้ถูกลงโทษสามารถแก้ไขตนได้ดีแล้ว และ (5) การปรับปรุงการลงโทษระหว่างที่มีการคุมขัง ซึ่งต้องอาศัยหลักการเรียนรู้ การให้การศึกษาและการฝึกอาชีพ (Giles P. & Derirck S., 1965; อุทิศ แสนโกศิก, 2525) นอกจากนี้ การศึกษาของ YANIQUE และ LINDA ในประเทศนอร์เวย์ เรื่องการฟื้นฟูพฤตินิสัยในหลักการและการปฏิบัติ: มุมมองของผู้ต้องขังและเจ้าหน้าที่ (Yanique A. A. & Linda G., 2016) ยังได้กล่าวองค์ประกอบของตัวแบบการฟื้นฟูพฤตินิสัยของผู้ต้องขังว่าประกอบไปด้วย ตัวแบบ Risk-Need-Responsivity (RNR) และ The good lives model (GLM) โดยพบว่าการฟื้นฟูพฤตินิสัยเป็นกระบวนการที่จะช่วยลดความเสี่ยงและอัตราการกระทำผิดซ้ำ ซึ่งแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมนั้น มีความจำเพาะแต่ละบุคคล

สำหรับประเทศไทยจากแผนปฏิบัติราชการ กรมราชทัณฑ์ พ.ศ. 2559-2562 ได้ระบุบทบาท อำนาจหน้าที่และภารกิจเกี่ยวกับการควบคุมพฤตินิสัยของผู้ต้องขัง ภายใต้พื้นฐานของการเป็นองค์กรแห่งการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อสร้างแนวทางฟื้นฟูและพัฒนาทักษะผู้ต้องขังให้พร้อมในการประกอบอาชีพที่สุจริตและสามารถดำรงชีวิตในสังคมภายนอกได้อย่างปกติ สังคมและองค์กรต่างให้การยอมรับ อีกทั้งยังมีอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดให้เป็นไปตามคำพิพากษาหรือคำสั่งตามกฎหมาย กำหนดแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ นโยบายของกระทรวง หลักอาชญาวิทยา และหลักทัณฑวิทยา ตลอดจนข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ ดำเนินการเกี่ยวกับการสวัสดิการและการสงเคราะห์แก่ผู้ต้องขัง และปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรม หรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมายแผนปฏิบัติราชการ กรมราชทัณฑ์มีกระบวนการปฏิบัติงานตามคำพิพากษาของศาลหรือการบังคับคดี ซึ่งมีรายละเอียดของการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในสถานที่ควบคุมภายใต้ภารกิจของกรมราชทัณฑ์ และมาตรการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง สามารถแยกพิจารณาขั้นตอนได้เป็น 3 ช่วง ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2: แสดงรูปแบบการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเพื่อเข้ารับการพัฒนา ฟื้นฟู พฤตินิสัย
ที่มา: ประยุกต์จากคู่มือการจัดโปรแกรมแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังตามลักษณะแห่งคดีและพฤติการณ์กระทำผิด สำนักพัฒนาพฤตินิสัย กรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม, 2560

การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การฟื้นฟู และพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังนั้นดำเนินการภายใต้พื้นฐานของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งมีสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเรียนรู้และการพัฒนาของ Benjamin Samuel Bloom หรือแนวคิด Bloom's Taxonomy ซึ่งการเรียนรู้และการพัฒนาของมนุษย์จะเกิดการเรียนรู้ใน 3 ด้าน คือ ด้านสติปัญญา (cognitive domain) ด้านร่างกาย (psychomotor domain) และด้านจิตใจ (affective domain) กล่าวคือ (1) ด้านสติ

ปัญญา (cognitive domain) ในการเรียนรู้และพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลนั้นจะต้องพัฒนาให้ผู้เรียนรู้ มีความคิด ความสามารถ ในการคิดเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งจะสะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรม 6 ระดับ ได้แก่ ความรู้ หรือ (Knowledge) เป็นความสามารถในการจดจำ ความรู้ หรือ ประสบการณ์ต่าง ๆ ได้ ความเข้าใจ หรือ (Comprehension) ความสามารถที่จะตีความหรือการสรุปใจความสำคัญได้ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ (application) ผู้เรียนสามารถนำหลักการ หรือแนวคิดต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาได้ การวิเคราะห์ (analysis) ความสามรถที่ผู้เรียนจะต้องแยกแยะส่วนประกอบของการเรียนรู้ได้ การสังเคราะห์ (synthesis) ความสามารถในการผนวกเรื่องราวต่าง ๆ โดยมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและมีคุณภาพสูงขึ้น และการประเมินค่า (evaluation) ความสามารถในการวินิจฉัยและการตัดสินใจการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป (2) ด้านร่างกาย (psychomotor domain) การเรียนรู้และพัฒนาที่ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติงานได้อย่างคล่องแคล่ว และเกิดความชำนาญ และ (3) ด้านจิตใจ (affective domain) เป็นการเรียนรู้และพัฒนาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีทัศนคติ ความเชื่อ และเกิดคุณธรรม ซึ่งการเรียนรู้ในขั้นนี้จะต้องมีการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสอดแทรกสิ่งที่ดีงามให้ผู้เรียนอยู่ตลอดเวลา

จากการทบทวนเรื่องการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทำให้เห็นว่า การฟื้นฟูผู้กระทำผิดหรือผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์และเรือนจำ ได้มุ่งเน้นส่งเสริมให้ผู้ต้องขังได้รับการฟื้นฟู และพัฒนาผ่านกระบวนการที่หลากหลายและเพื่อเป็นการพัฒนาให้ผู้ต้องขังมีความรู้ ความสามารถ และยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Bloom's Taxonomy ในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาที่มีประสิทธิภาพใน 3 ด้าน ด้านสติปัญญา (cognitive domain) ด้านร่างกาย (psychomotor domain) และด้านจิตใจ (affective domain) เพื่อเป็นพื้นฐานในการออกแบบแนวทางการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยผู้ต้องขัง ซึ่งจะอธิบายในลำดับต่อไป

แนวทางการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังเพื่อไม่ให้กลับไปกระทำผิดซ้ำ

ปัญหากระทำผิดซ้ำที่นับวันยิ่งจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นซึ่งปัญหาดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินรวมถึงความสงบเรียบร้อยของสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ จึงได้ศึกษาแนวทางและมาตรการของประเทศต่าง ๆ ในการป้องกันการกระทำผิดซ้ำทั้งและแนวทางในการช่วยเหลือผู้ต้องขังให้สามารถกลับเข้าสู่สังคมหลังพ้นโทษได้ ทั้งในเชิงนโยบายและการปฏิบัติซึ่งจะนำมาสู่การพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาการกระทำผิดอันเป็นปัญหาเรื้อรังที่เป็นบ่อนทำลายเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศชาติอย่างเหมาะสมและอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

การเตรียมความพร้อมของผู้ต้องขังเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะช่วยพัฒนาศักยภาพของผู้ต้องขังให้พร้อมรับกับความต้องการของสังคมและเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ต้องขังไม่กลับไปกระทำผิดซ้ำ ซึ่งการเตรียมความพร้อมจะเป็นการพัฒนาศักยภาพของผู้ต้องขังในทุก ๆ มิติทั้งในด้านสุขภาพ จิตใจ มิติด้านการศึกษาและวิชาชีพ เพื่อให้มีความสามารถตรงกับความต้องการของตลาดเมื่อพ้นโทษไปแล้ว เพื่อเป็นการจูงใจให้ผู้ต้องขังได้มีอาชีพที่สุจริตและไม่ไปกระทำผิดซ้ำอีก (ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด และ ทองใหญ่ อัยยะวรากูล, 2558)

รูปแบบการเตรียมความพร้อมเพื่อไม่ให้กลับไปกระทำผิดซ้ำ เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ต้องเปลี่ยนแปลงความรู้สึกเคยชินกับการใช้ชีวิตในเรือนจำเป็นระยะเวลานานให้สามารถปรับตัวกับ สภาพชีวิตภายนอกได้ โดยจะต้องไม่ก่อความเดือดร้อนให้กับสังคม ทั้งนี้รูปแบบและวิธีการเตรียมความพร้อมมีดังนี้ (สำนักพัฒนาพฤตินิสัย กรมราชทัณฑ์, 2560)

1. รูปแบบการแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง

การจำแนกลักษณะเพื่อคัดผู้ต้องขังไปเข้ารับการบำบัดฟื้นฟู หรือปรับพฤติกรรมในชั้นสูง ได้แก่ โปรแกรมการแก้ไขผู้ต้องขังในลักษณะต่าง ๆ เช่น โปรแกรมการแก้ไขผู้ต้องขังคดีกระทำผิดทางเพศ ผู้ต้องขังคดียาเสพติด ผู้ต้องขังคดีที่ใช้ความรุนแรง หรือโปรแกรม การจัดการกับความโกรธ โปรแกรมการระงับความรุนแรงในครอบครัว หรือโปรแกรมการพัฒนาจิตใจ เช่น การอบรมวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น ในส่วนของวิธีการจำแนกนั้นก็จะเน้นในเรื่องการวิเคราะห์สาเหตุการกระทำผิด วิเคราะห์พฤติกรรมที่ผิดปกติ และการจัดทำกรณีศึกษาเพื่อสอบประวัติอย่างละเอียด จากนั้น จึงจัดกลุ่มพฤติกรรม เพื่อแยกเข้าโปรแกรมการปรับและฟื้นฟูพฤติกรรมโดยเฉพาะ การวิเคราะห์และจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นเครื่องมือที่สำคัญ เพราะการจำแนกลักษณะของผู้ต้องขังจะเป็นประโยชน์ต่อการควบคุมผู้ต้องขัง ขณะเดียวกันก็เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง การสังเคราะห์และการจำแนกลักษณ์ผู้ต้องขังจะทำให้สามารถรู้จักผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล และสามารถแบ่งกลุ่มของผู้ต้องขังเพื่อการแก้ไข ดังนี้

1.1 กลุ่มผู้ต้องขังมีแนวโน้มไม่กระทำผิดซ้ำ เป็นการทำผิดครั้งแรก ทำผิดโดยไม่แสดงความชั่วร้าย มีครอบครัวหรืออาชีพรองรับเมื่อพ้นโทษ

1.2 กลุ่มผู้ต้องขังที่พอแก้ไขได้ เป็นกลุ่มผู้ต้องขังที่ยังไม่ได้ถลำเข้าสู่วงจรอาชญากรรมซ้ำซาก ไม่ได้เป็นอาชญากรอาชีพ ทำผิดเพราะความจำเป็นหรือถูกกดดัน แต่มีแนวโน้มที่จะกระทำผิดซ้ำ หากไม่ได้รับความช่วยเหลือหรือแก้ไข เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่จะต้องดำเนินการแก้ไขเป็นพิเศษโดยการจัดเข้าโปรแกรมการแก้ไขต่าง ๆ

1.3 กลุ่มผู้ต้องขังที่ยากต่อการแก้ไข เป็นกลุ่มผู้ต้องขังที่กระทำผิดซ้ำซาก กระทำผิดในคดีที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูง กลุ่มอาชญากรอาชีพ หรือพวกที่มีความผิดปกติทางจิต กลุ่มนี้ต้องใช้การปฏิบัติที่เข้มงวดโดยการใช้มาตรการควบคุมอย่างเคร่งครัด หรือถ้าจะบำบัดแก้ไขจำเป็นต้องใช้โปรแกรมที่เข้มข้นเป็นพิเศษ

1.4 ผู้ต้องขังกลุ่มพิเศษ การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกลุ่มนี้จะมุ่งจัดสวัสดิการและการดูแลสวัสดิภาพให้แก่ผู้ต้องขังมากกว่าการแก้ไขฟื้นฟู

2. รูปแบบการฟื้นฟูผู้ต้องขัง

เป็นรูปแบบที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้ต้องขังตระหนักและสำนึกในความผิดด้วยตนเองพร้อมทั้งพัฒนาทัศนคติค่านิยมของผู้ต้องขังให้มีความสอดคล้องกับความประพฤติในสังคมส่วนรวม ซึ่งมีกระบวนการต่อไปนี้

2.1 การให้การศึกษา เรือนจำหรือทัณฑสถานจะต้องจัดให้ผู้ต้องขังทุกคนได้รับการศึกษาต่อเท่าที่ผู้ต้องขังสามารถรับประโยชน์จากการศึกษาได้

2.2 การอบรมด้านการฝึกวิชีพ การใช้แรงงานผู้ต้องขังหรือ การฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นให้ความรู้ด้านอาชีพ ซึ่งเป้าหมายของการฝึกวิชาชีพ เพื่อประโยชน์ในการประกอบวิชาชีพของผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษ ซึ่งความรู้และประสบการณ์จากการฝึกวิชาชีพจะช่วยให้ผู้ต้องขังนำไปประกอบอาชีพได้ ภายหลังพ้นโทษ

แนวทางการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังในต่างประเทศ

ตารางที่ 1: แสดงแนวทางการเตรียมความพร้อมของผู้ต้องขังในต่างประเทศ

ประเทศ	แนวทางการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขัง
ประเทศสหรัฐอเมริกา	• ฝึกวิชาชีพเพื่อให้ผู้ต้องขังได้รับการหมุนเวียนในการฝึกวิชาชีพเพื่อให้เกิดทักษะการทำงานหลายด้าน • สร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนในการจ้างงานผู้ต้องขังได้ทำงาน • พบกับนักสังคมสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือแนะนำในการเข้าถึงการจ้างงาน การฝึกอบรมทักษะอาชีพ หรือการแก้ไขปัญหาด้านการศึกษา และผู้ต้องขังที่มีความจำเป็นต้องได้รับการบำบัดสำหรับการเสพยาเสพติดและแอลกอฮอล์
ประเทศอังกฤษ	• เปิดโอกาสให้มีการศึกษาวิชาสามัญโดยสอบเทียบรับประกาศนียบัตรจากภายนอกและเปิดโอกาสให้ศึกษาทางไกลกับมหาวิทยาลัยเปิดทางไปรษณีย์ • ฝึกวิชาชีพ แบ่งออกเป็นทั้งระบบอุตสาหกรรมและการเกษตร • เข้าหลักสูตรเตรียมความพร้อมก่อนพ้นโทษ (The Pre Release Course) เมื่อสำเร็จหลักสูตรจะได้รับประกาศนียบัตรรับรอง ซึ่งได้รับการยอมรับจากนายจ้างทั่วประเทศ
ประเทศญี่ปุ่น	• ส่งเสริมการศึกษา และการฝึกวิชาชีพ • บริการให้คำปรึกษา จิตวิทยา และการแนะแนว • สร้างความเข้าใจกับประชาชนทั่วไปในด้านการฟื้นฟูผู้กระทำผิดรวมถึงเพื่อให้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นไปอย่างเหมาะสม • จัดตั้งบ้านพักเพื่อช่วยเหลือในการฟื้นฟูผู้กระทำความผิด หรือ บ้านกึ่งวิถี (Halfway House) ผู้ที่เพิ่งพ้นโทษสามารถมาพักอาศัยอยู่ที่ได้เป็นระยะเวลา 6 เดือน หากยังไม่มีที่พักหรืออาชีพในระหว่างที่พักอยู่ที่บ้านกึ่งวิถีนั้นจะต้องทำกิจกรรมเข้าร่วมกลุ่มฝึกทักษะชีวิต (Social Skill Training) หรือทำงานเก็บเงินเพื่อที่จะนำไปใช้ดำรงชีพด้วยตนเองภายนอก
ประเทศสิงคโปร์	• ช่วยเหลือเป็นรายบุคคลจัดทำแผนพัฒนาจนกระทั่งบุคคลนั้นได้รับการปล่อยตัวจากเรือนจำให้เอกชนได้มีส่วนร่วมเปิดโรงงานภายในเรือนจำเพื่อให้ผู้ต้องขังมีโอกาสในการทำงานโดยจัดตั้งเป็นหน่วยงานอิสระเรียกว่า Singapore Corporation of Rehabilitative Enterprises (SCORE)

ที่มา: Kevin T. Schnepel (2016) ; Amir Hussain (2015) ; Cook, Philip J., Songman Kang, Anthony A. Braga, Jens Ludwig, Mallory E. O'Brien (2014); สำนักงานผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านราชทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์ (2559); ยงยุทธ์ภัทร คงคาทิพย์ (2557)

แรงสนับสนุนทางสังคม (Social support)

ทฤษฎีการสนับสนุนเชิงกลยุทธ์เป็นทฤษฎีที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงกับพฤติกรรมของผู้ต้องขังว่าจะทำให้มีแนวโน้มไปในเชิงบวกโดยสิ่งที่ส่งผลกับพฤติกรรมของผู้ต้องขังไม่ว่าจะเป็นด้านการเข้าเยี่ยม การสร้างสภาพแวดล้อม การวางนโยบายที่ส่งเสริมการเข้าเยี่ยมช่วยส่งผลต่อพฤติกรรมเชิงบวก (Bales&Mears, 2008; Duwe&Clark, 2013) ในปี 1994 นักอาชญาวิทยาได้กล่าวว่าทฤษฎีนี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความคิดริเริ่มและความยุติธรรมในทางอาญา เนื่องจากมีความสำคัญในการลดอาชญากรรม และพฤติกรรมในการทำผิดซ้ำ นอกจากนี้ในปี 1986 ยังได้กล่าวถึงแรงสนับสนุนทางสังคมว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือที่สร้างให้เกิดความจริงและความเชื่อมั่น และกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนระบายความรู้สึก ทำให้เข้าใจปัญหาและส่งเสริมการยอมรับคุณค่าในตนเองและผู้อื่น ซึ่งทฤษฎีการสนับสนุนทางสังคมเป็นการคาดการณ์สิ่งที่บุคคลจะได้รับจากการได้รับการสนับสนุนจากสังคม สร้างให้เกิดประโยชน์และการแสดงออก จะช่วยส่งเสริมให้ลดการแสดงพฤติกรรมที่ผิดกฎหมาย (Cullen, 1994; Cullen et al., 1999)

การสนับสนุนทางสังคมถูกนำมาใช้ในการสำรวจด้านอาชญาวิทยาในด้านการจัดการกับความตึงเครียดและภาวะซึมเศร้า (Thoits, 1986) การเสพติด (Dobkin, De Civita, Paraherakis, and Gill, 2002) ด้านสุขภาพทั่วไปและคุณภาพชีวิต (Cohen, Underwood และ Gottlieb, 2000; Vaux, 1988) ผลกระทบจากการรับรู้การสนับสนุนทางสังคมต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตพบว่ามีนัยสำคัญ (Thoits, 2011) การรับรู้ความช่วยเหลือทางสังคมในหมู่ผู้ต้องขังมีส่วนในการลดความรู้สึกวิตกและการถูกคุมขังในขณะเดียวกันก็นำไปสู่ ความเป็นตัวตนที่มากขึ้นและสร้างความคาดหวังหลังจากได้รับการปล่อยตัว (Paterline & Petersen, 1999; และ Biggam & Power 1997) นอกจากนี้การสนับสนุนทางสังคมมีส่วนเกี่ยวข้องในการฟื้นฟูผู้ต้องขังและลดพฤติกรรมในการต่อต้านสังคม (Cullen, 1994; Hochstetler, DeLisi, & Pratt, 2010 Jiang et al. , 2005) และยังพบว่าการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้ต้องขัง ส่งผลต่อผลลัพธ์ด้านพฤติกรรมของผู้ต้องขังในอนาคต

เรือนจำกลางสมุทปราการ

ในปี พ.ศ. 2519 กรมราชทัณฑ์ได้ยกฐานะเรือนจำสมุทรปราการขึ้นเป็น “เรือนจำกลางสมุทรปราการ” แต่เนื่องจากสถานที่มีความคับแคบ กระทรวงมหาดไทย ได้มีโครงการก่อสร้างเรือนจำกลาง สมุทรปราการแห่งใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาความแออัดของผู้ต้องขัง ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จในแล้วเสร็จปี พ.ศ. 2544 เป็นสถานที่ในปัจจุบัน โดยเรือนจำสมุทรปราการ เป็นเรือนจำที่ควบคุมผู้ต้องขังที่ต้องโทษไม่เกิน 20 ปีและมีหน้าที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดให้เป็นไปตามคำพิพากษาของศาล กำหนดแนวทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ นโยบายกระทรวงหลักหลักอาชญาวิทยาและหลักทัณฑวิทยาตลอดจนข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำ นอกจากนี้ยังต้องดำเนินการเกี่ยวกับสวัสดิการและการสงเคราะห์แก่ผู้ต้องขังและปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนด (บรรยาย สรุปเรือนจำกลางสมุทรปราการ, 2547 อ้างถึงใน คัมภีร์ อนุรักษ์, 2549)

ปัจจุบันเรือนจำกลางสมุทรปราการมีจำนวนนักโทษเด็ดขาดทั้งหมด 5,137 คน เป็นชาย 4,410 และเป็นหญิง 727 คน (กรมราชทัณฑ์, 2561) และมีโครงการการจ่ายนักโทษนักโทษเด็ดขาดออกฝึกทำงานในสถานประกอบการที่ถือเป็นการปฏิบัติตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ ที่กำหนดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2559 โดยให้เรือนจำ/ทัณฑสถานติดต่อนิคมอุตสาหกรรม สถานประกอบการ หรือโรงงานที่ตั้งอยู่ใกล้เรือนจำ/ทัณฑสถาน เพื่อให้เกิดการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังที่มีประสิทธิภาพ ผู้ต้องขังมีประสบการณ์ปรับตัวใช้ชีวิตร่วมกับสังคมภายนอกได้และบังเกิดผลดีแก่ทางราชการ จำนวนผู้ต้องขังที่เข้าโครงการนี้ทั้งหมด 42 คน เนื่องจากในการเข้าสู่โครงการนี้ มีเงื่อนไขระบุในระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้ต้องขังที่สามารถเข้าร่วมโครงการ ดังนี้ (ระเบียบกรมราชทัณฑ์, 2559)

1. อายุ 18 ปีขึ้นไป หรือตามมาตรฐานที่สถานประกอบการกำหนด

2. เป็นนักโทษเด็ดขาดชั้นกลางขึ้นไป มีความประพฤติดีมีความอุสาหะในการทำงาน จนเกิดผลดี

3. ไม่เคยถูกลงโทษทางวินัย หรืออยู่ระหว่างสอบสวนข้อเท็จจริงหรือสอบสวนทางวินัย

4. ไม่อยู่ระหว่างถูกดำเนินคดีอาญาซึ่งได้กระทำผิดระหว่างถูกคุมขังในเรือนจำ

5. ไม่มีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเมื่อจ่ายออกไปแล้วอาจจะหลบหนี หรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่ราชการ

6. ต้องโทษจำคุกเป็นครั้งแรกและ (ก) กำหนดไม่เกิน 1 ปี ได้รับโทษมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของกำหนดโทษ (ข) กำหนดโทษเกินกว่า 1 ปี ได้รับโทษมาแล้วไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของกำหนดโทษตามแจ้งโทษครั้งล่าสุดและเหลือโทษจำต่อไปไม่เกิน 5 ปี

7. เป็นนักโทษเด็ดขาดที่ได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับงานที่ทำและผ่านการทดสอบความรู้ให้การอบรมแล้ว พร้อมที่จะฝึกปฏิบัติงานจริงในสถานประกอบการ

นอกจากนี้ นักโทษเด็ดขาด ที่ไม่อยู่ในข่ายได้รับพิจารณาคัดเลือกจ่ายออกไปทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ คือ นักโทษเด็ดขาดที่กระทำความผิดในคดีเดียวกัน (คู่คดี) ให้จ่ายได้แต่คนเดียว และเป็นนักโทษเด็ดขาดที่ต้องโทษในลักษณะความผิดเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร ความผิดเกี่ยวกับการก่อการร้าย ความผิดเกี่ยวกับเพศ ความผิดฐานฉ้อโกง ความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการกู้ยืมเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน และความผิดอื่นตามที่อธิบดีกำหนด หรืออยู่ในระหว่างถูกอายัดตัวเพื่อดำเนินคดี

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อค้นหานวัตกรรมการพัฒนาฝีมือแรงงานของผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน โดยเก็บข้อมูลทั้งแบบปฐมภูมิ (Primary Data) และทุติยภูมิ (Secondary Data) ดังนี้

1. การเก็บข้อมูลปฐมภูมิด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีผู้ให้ข้อมูลจำนวน 7 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ฝ่ายฝึกวิชาชีพของเรือนจำกลางสมุทรปราการจำนวน 2 คน ผู้ประกอบการ 1 คน ผู้จัดการ 1 คน และพนักงาน 3 คน การสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (Focus Group) นักโทษเด็ดขาดที่ทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการจำนวน 10 คน

2. การเก็บข้อมูลทุติยภูมิจากข้อมูลเอกสาร โดยเก็บจากระเบียบ ข้อบังคับ รายงานของหน่วยงาน บทความ วารสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth) และ การสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (Focus group) ได้นำมาวิเคราะห์และตีความสร้างข้อสรุปผ่าน 6 ขั้นตอน ประกอบไปด้วย (Moustakas,1994)

ขั้นที่ 1 ถอดความข้อมูล (data transcribing) ด้วยการอ่านและทำความเข้าใจกับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นที่ 2 จัดการข้อมูล (data managing) เป็นการบันทึกความเห็นของกลุ่มตัวอย่างลงในคอมพิวเตอร์ มีการจัดหมวดหมู่ของคำตอบให้ชัดเจนโดยการกำหนดรหัสของข้อมูล (Coding)

ขั้นที่ 3 อ่านและการบันทึก (reading and memoing) ขั้นนี้เป็นการอ่านทบทวนข้อมูลความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างอีกหลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในคำตอบให้มากที่สุด โดยที่ความคิดหรือแนวคิดที่เกิดขึ้นระหว่างการอ่านทบทวนความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างจะได้รับการบันทึกไว้ด้วย

ขั้นที่ 4 การอธิบาย (describing) เป็นการนำเอากรอบแนวคิดของการศึกษามาช่วยในการอธิบายความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง โดยที่กรอบแนวคิดจะช่วยให้เห็นความชัดเจนมากขึ้น

ขั้นที่ 5 การจัดหมวดหมู่ข้อมูล (classifying) นำข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างมาจัดหมวดหมู่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นตามกรอบการศึกษา และจัดหมวดหมู่เพิ่มเติมตามเนื้อหาคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นที่ 6 การตีความหมายข้อมูล (interpreting) ขั้นตอนนี้เป็นการเขียนบรรยายถึง กระบวนการการพัฒนาอาชีพให้กับผู้ต้องขังในเรือนจำกลางสมุทรปราการ อีกทั้งบรรยายถึง วิธีการ ขั้นตอน การจ่ายผู้ต้องขังซึ่งเป็นนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ รวมถึงสรุปเป็นรูปแบบนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่าง

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การตรวจความน่าเชื่อถือของข้อมูลเพื่อพิจารณาถึง คุณภาพ ความครบถ้วนสมบูรณ์ ของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) (Cohen and Manion, 1994) ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูล (Investigator triangulation) โดยตรวจสอบจากการเก็บข้อมูลของผู้เก็บข้อมูลแต่ละคนพบว่าข้อมูลที่รวบรวมมามีความเหมือนและคล้ายคลึงกัน

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิเคราะห์ข้อมูล (Analyst triangulation) เป็นการตรวจสอบผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บมาจากภาคสนามตั้ง แต่ 2 คน ขึ้นโดยที่ต่างคนต่างวิเคราะห์ข้อมูลและนำมาเปรียบเทียบกัน

3. การตรวจสอบสามเส้าโดยการทบทวนข้อมูล (Review triangulation) เป็นการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาผู้ต้องขัง และเจ้าหน้าที่เรือนจำกลางสมุทรปราการ เป็นผู้ตรวจสอบและทบทวนข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ข้อมูลมีความแม่นยำ สมบูรณ์และเป็นธรรม และมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

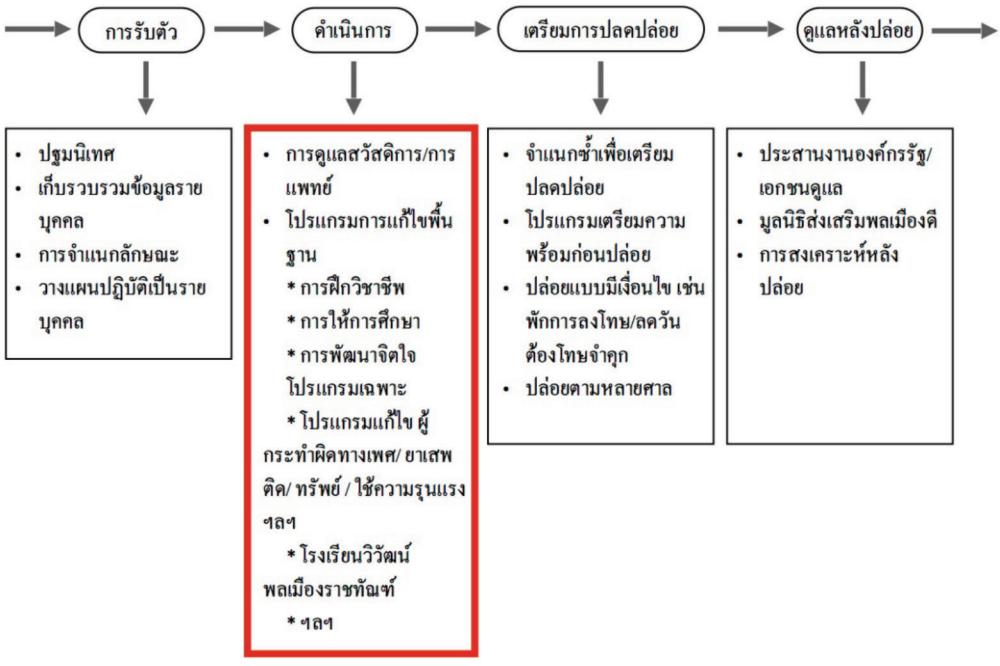
ผลการศึกษา

การศึกษานวัตกรรมการพัฒนาฝีมือแรงงานของผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาผู้ต้องขังของเรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการ รวมถึงวิธีการและรูปการพัฒนาทักษะ อาชีพ ของผู้ต้องขัง ในการออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการ และสรุปรูปแบบนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน พบผลปรากฏ ดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาอาชีพผู้ต้องของเรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการ

จากการศึกษาเอกสาร บทความ ที่เกี่ยวข้องรวมถึงการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายฝึกวิชาชีพของเรือนจำกลางสมุทรปราการ จำนวน 2 คน พบว่า เรือนจำกลางสมุทรปราการมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการควบคุมผู้ต้องขัง ที่กำหนดโทษจำคุกไม่เกิน 20 ปี ซึ่งอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบสอดคล้องกับบทบาทภารกิจหลักของกรมราชทัณฑ์ โดยต้องปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดให้เป็นไปตามคำพิพากษาของศาล หรือคำสั่งตามกฎหมายโดย ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยราชทัณฑ์และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง กำหนดแนวทางปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ นโยบายกระทรวง หลักหลักอาชญาวิทยาและหลักทัณฑวิทยาตลอดจนข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำ สำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ อีกทั้งดำเนินการเกี่ยวกับสวัสดิการแก่ผู้ต้องขัง และปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนด ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเรือนจำหรือกรมราชทัณฑ์มอบหมาย

นอกจากหน้าที่ในการควบคุมผู้กระทำความผิด ตามคำพิพากษาของศาลแล้ว เรือนจำกลางสมุทรปราการภายใต้กรมราชทัณฑ์ ยังมีหน้าที่สำคัญในการแก้ไข ฟื้นฟู ปรับปรุงและพัฒนาพฤตินิสัยผู้กระทำผิด ให้กลับสู่สังคมได้อย่างปกติสุข โดยกระบวนการพัฒนาผู้ต้องขังเป็นขั้นตอนที่ 2 (ขั้นการดำเนินการ) หลังจากมีการรับตัวเข้ามาในเรือนจำ (สำนักพัฒนาพฤตินิสัย กรมราชทัณฑ์, 2560)

ภาพที่ 3: แสดงขั้นตอนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในเรือนจำ

ในขั้นดำเนินการ มีกิจกรรมหลัก ๆ อยู่ 2 กิจกรรม ได้แก่ (1) การดูแลสวัสดิการและการแพทย์ (2) โปรแกรมสำหรับแก้ไขฟื้นฟูพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ การฝึกวิชาชีพ, การให้การศึกษา, การพัฒนาจิตใจ, และโปรแกรมเฉพาะ เป็นต้น

สำหรับการฝึกวิชาชีพจะมีการจำแนกลักษณะของผู้ต้องขัง ให้เหมาะสมกับการฝึกอาชีพในแต่ละรูปแบบ ดังนี้ (1) การฝึกวิชาชีพในรูปแบบโรงงานที่อยู่ภายในในเรือนจำ เช่น การพับถุงกระดาษ การใส่อุปกรณ์ไฟแช็ค การเย็บชิ้นส่วนประกอบของรองเท้า เป็นต้น เหมาะสำหรับผู้ต้องขังที่เข้ามาใหม่ และผู้ต้องขังที่กระทำผิดซ้ำ (2) การฝึกวิชาชีพระยะสั้นและระยะยาว จะมีการจำแนกลักษณะของผู้ต้องขังโดยคณะกรรมการของเรือนจำ โดยการจำแนกผู้ต้องขังแต่ละรายว่าสมควรที่จะได้รับการฝึกวิชาชีพรูปแบบใดซึ่งจะดูจากพฤติการณ์การกระทำผิด ภูมิหลัง สภาพสังคม ความถนัด ความสามารถพิเศษ หรือบุคลิกลักษณะของผู้ต้องขังเพื่อจัดให้ผู้ต้องขังไปสู่กระบวนการการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเหมาะสมในแต่ละราย โดยการฝึกวิชาชีพจะเป็นอาชีพที่เมื่อหลังพ้นโทษไปแล้ว ผู้ต้องขังสามารถใช้ความรู้ ทักษะ ในการประกอบอาชีพหรือเป็นแรงงานในสถานประกอบการได้ เช่น ช่างไม้ ช่างมุก ช่างปูน ช่างเชื่อม ช่างตัดผม ช่างเสริมสวย การนวดแผนไทย การประกอบอาหาร อาทิ ขนมไทย เบเกอรี่ เป็นต้น

1.1 รูปแบบใหม่ของการฝึกอาชีพผู้ต้องให้สามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้จริง

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เรือนจำกลางสมุทรปราการ พบว่า การฝึกวิชาชีพบางอย่างไม่สามารถตอบสนองต่อตลาดแรงงาน และผู้ต้องขังพ้นโทษไม่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริง เช่น ช่างไม้ และ ช่างมุก เป็นต้น เนื่องจากเครื่องมือ อุปกรณ์ มีการลงทุนสูง อีกทั้งผู้ต้องขังไม่มีแหล่งเงินทุน และไม่มีตลาดรองรับสำหรับจำหน่ายสินค้า

เรือนจำกลางสมุทรปราการจึงพยายามที่หาวิชาชีพที่มาฝึกทักษะ อาชีพที่ผู้ต้องขังเมื่อพ้นโทษไปแล้วให้สามารถประกอบอาชีพได้จริง โดยมุ่งเน้นอาชีพอิสระ เน้นการขายฝีมือ ไม่ต้องลงทุนสูง เช่น การวาดภาพ การทำอาหาร การนวดแผนไทย และการพัฒนาโดยให้ไปเป็นลูกจ้างผ่านการฝึกงานในสถานประกอบการซึ่งเป็นนโยบายของกระทรวงยุติธรรม

1.2 เครือข่ายสำหรับการพัฒนาและฝึกวิชาชีพให้กับผู้ต้องขัง

การมีส่วนร่วมของเครือข่ายเพื่อพัฒนาผู้ต้องขังมีความสำคัญ เนื่องจากจะสร้างความหลากหลายของอาชีพให้กับผู้ต้องขังได้ฝึกฝนทักษะสำหรับการประกอบอาชีพหลังจากพ้นโทษ โดยเรือนจำได้รับความร่วมมือจากกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย วิทยาลัยเทคนิค วิทยาลัยการอาชีพกรุงเทพ วิทยาลัยดุสิตธานี พิพิธภัณฑ์บ้านดำและกลุ่มพันธมิตรทางด้านศิลปะ จังหวัดเชียงราย บริษัท เอส แอนด์ พี ซินดิเคท จำกัด (มหาชน) เนสท์เล่ ประเทศไทย เป็นต้น

1.3 ปัญหาและอุปสรรค

1.3.1 การฝึกอาชีพไม่ตอบสนองต่อตลาดแรงงาน และผู้ต้องขังเมื่อพ้นโทษไม่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริง

1.3.2 การพัฒนาฝึกวิชาชีพอาจไม่ตรงกลุ่มของผู้ต้องขัง เนื่องจากไม่ได้มีการคัดแยกระหว่างผู้ต้องขังที่กระทำผิดครั้งแรก และผู้ต้องขังกระทำผิดซ้ำ

1.3.3 สำหรับผู้กระทำผิดซ้ำไม่มีแรงจูงในการฝึกวิชาชีพ เป็นต้น

2. วิธีการและรูปการพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขัง เพื่อออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการ

เรือนจำกลางสมุทรปราการได้ดำเนินโครงการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ ตามนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม โดยการให้ เรือนจำ ทัณฑสถาน ติดต่อนิคมอุตสาหกรรม สถานประกอบการ หรือโรงงานที่อยู่ใกล้เคียง เรือนจำ ทัณฑสถาน เพื่อนำผู้ต้องขังออกไปทำงานฝึกวิชาชีพ วางแผนการผลิตคนให้ตรงตามที่ตลาดแรงงานต้องการ ส่งเสริมให้ผู้ต้องขังได้ออกไปฝึกวิชาชีพเพิ่มทักษะในสถานประกอบการนอกเรือนจำ สามารถปรับตัว สร้างความคุ้นเคย และสร้างการยอมรับจากสังคม จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเจ้าหน้าที่เรือนจำและดูแลงานด้านฝึกวิชาชีพโดยตรง จำนวน 2 ท่าน ผู้ประกอบการ 1 ท่าน ผู้จัดการโรงงาน 1 ท่าน พนักงาน 3 ท่าน และ สัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (Focus Group) ผู้ต้องขังที่ออกไปทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการจำนวน 10 ท่าน จากการรวบรวม

ข้อมูลพบว่ามีสถานประกอบการที่สามารถรับผู้ต้องขังเข้าทำงานฝึกวิชาชีพ จำวน 3 แห่ง และมีผู้ต้องขังที่อยู่ในโครงการนี้เป็นผู้ต้องขังชายทั้งสิ้น 42 คน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิธีการและรูปการพัฒนาทักษะ อาชีพให้กับผู้ต้องขังเพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานในสถานประกอบการทั้งหมด 4 ประเด็น ประกอบด้วย

2.1. สาเหตุหรือที่มาของการพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขัง เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานในสถานประกอบการ พบว่า (1) ผู้ต้องขังที่พ้นโทษไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตัวเอง เนื่องจากการอยู่ในเรือนจำเป็นระยะเวลานาน อาจทำให้ครอบครัวเสียชีวิต หรือแยกย้าย ทำให้ไม่มีคนที่จะมาช่วยเหลือให้ผู้พ้นโทษสามารถใช้ชีวิตด้วยตัวเองได้ (2) การฝึกอาชีพในระหว่างเป็นผู้ต้องขังไม่ตอบสนองต่อตลาดแรงงาน และผู้ต้องขังพ้นโทษไม่สามารถนำความรู้ ความสามารถและทักษะที่มีไปประกอบอาชีพได้จริง เช่น ช่างไม้ ช่างมุข (เนื่องจากเครื่องมือ อุปกรณ์ มีการลงทุนสูง ไม่มีแหล่งเงินทุน และไม่มีตลาดสำหรับจำหน่ายสินค้า) (3) ปัญหาการขาดแคลนแรงงานทั้งแรงงานที่เป็นแรงงานฝีมือ (Skilled Labor) แรงงานกึ่งฝีมือแรงงาน (Semi-skilled Labor) ในภาคอุตสาหกรรมรม (4) ไม่มีการยอมรับจากสังคม และ (5) กฎหมายหรือนโยบายของประเทศไม่ได้มีการลบประวัติของการพ้นโทษ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการสมัครงานในองค์กรต่าง ๆ

2.2. กระบวนการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้ต้องขังเพื่อออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการ พบว่ากระบวนการในบวนการพัฒนาทักษะอาชีพ มีทั้งหมด 5 กระบวนการดังนี้

2.2.1. การขอความร่วมมือและแจ้งความต้องการแรงงานผู้ต้องขังของสถานประกอบการในกระบวนการพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขัง เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานในสถานประกอบการ ขั้นตอนแรกของกระบวนการ คือ การประชาสัมพันธ์เพื่อติดต่อขอความร่วมมือจากนิคมอุตสาหกรรมและสถานประกอบการใกล้เคียง เพื่อทำข้อตกลงในการส่งผู้ต้องขังเข้าทำงานฝึกอาชีพในนิคมอุตสาหกรรมและสถานประกอบการ โดยแต่ละนิคมอุตสาหกรรมและสถานประกอบการจะได้รับการชี้แจงเงื่อนไขของสถานประกอบการที่เหมาะสำหรับการทำงานฝึกอาชีพของผู้ต้องขัง โดยมีรายละเอียดดังนี้ สถานประกอบการที่รับผู้ต้องขังทำงานฝึกอาชีพจะต้องปฏิบัติตามระเบียบรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ พ.ศ. 2559 ข้อที่ 6 คือ งานฝึกอาชีพในสถานประกอบการที่ไม่อนุญาตให้เรือนจำจัดให้นักโทษเด็ดขาดทำงานตามระเบียบ มีดังต่อไปนี้ (1) งานที่ต้องทำใต้ดิน ใต้น้ำ ในถ้ำ ในอุโมงค์ หรือในที่อับอากาศ (2) งานที่เกี่ยวกับกัมมันตภาพรังสี (3) งานขนส่งวัตถุอันตราย (4) งานผลิตสารเคมีอันตราย (5) งานที่ต้องทำด้วยเครื่องมือหรือ เครื่องจักรซึ่งผู้ทำได้รับความสั่นสะเทือนอันอาจเป็นอันตราย (6) งานที่ต้องทำเกี่ยวกับความร้อนจัดหรือเย็นจัดจนอาจเป็นอันตราย และ (7) งานอื่นที่อธิบดีกำหนด ซึ่งการมีข้อปฏิบัติดังการเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดอันตรายแก่ผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นสิ่งที่เรือนจำและสถานประกอบการต้องตระหนัก

จากนั้นทางเรือนจำจะรับความจำนงและรายละเอียดความต้องการผู้ต้องขังตามตำแหน่งงานและทักษะที่ต้องการจากสถานประกอบการ ซึ่งการทำข้อตกลงระหว่างเรือนจำและสถานประกอบการเพื่อทราบเงื่อนไขและรายละเอียดความต้องการตำแหน่งงานและทักษะที่ต้องการของสถานประกอบการ ทำให้เรือนจำสามารถวางแผนการคัดเลือกผู้ต้องขังได้ตรงกับความต้องการ

2.2.2. การรับสมัครและการคัดเลือก

เมื่อผ่านขั้นตอนที่ 1 เรือนจำทราบความต้องการจากสถานประกอบการแล้ว เรือนจำได้มีกระบวนการในการรับสมัครและคัดเลือกโดยเปิดโอกาสให้กับผู้ต้องขังที่ผ่านเกณฑ์ตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ พ.ศ. 2559 ที่มีความสามารถและความเต็มใจที่จะเข้ามาเรียนรู้การทำงานฝึกอาชีพ ซึ่งการคัดเลือกของทางเรือนจำมีดังนี้

2.2.2.1 ตรวจสอบประวัติของผู้ต้องขังที่ผ่านเกณฑ์การคัดเลือก เพื่อพิจารณาถึงความรู้ ความสามารถ และอาชีพของผู้ต้องขัง จากนั้นเข้าคณะกรรมการเพื่อพิจารณาความเหมาะสมในเรื่องของความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นขณะที่ผู้ต้องขังออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการภายนอกเรือนจำ เป็นขั้นตอนที่นอกเหนือจากข้อกำหนดของกรมราชทัณฑ์

2.2.2.2 ขั้นตอนการสัมภาษณ์ถึงความรู้ เบื้องต้นเกี่ยวกับงานและอาชีพ กับหัวหน้าฝ่ายฝึกวิชาชีพ

2.2.2.3 ขั้นตอนการสัมภาษณ์กับผู้ประกอบการและคัดเลือกให้ไปฝึกงานในสถานประกอบการต่าง ๆ

2.2.2.4 ขั้นตอนการสัมภาษณ์ ทำความเข้าใจ และชี้แจงเงื่อนไขและข้อปฏิบัติกับครอบครัวของผู้ต้องขังพร้อมทำสัญญารับรองความรับผิดชอบจากเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในระหว่างการออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ โดยขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่นอกเหนือจากข้อกำหนดของกรมราชทัณฑ์ ซึ่งทางเรือนจำกลางสมุทรปราการได้เป็นผู้กำหนดขึ้น เพื่อสร้างการรับรู้ ชี้แจงเงื่อนไขและข้อปฏิบัติกับครอบครัวของผู้ต้องขัง เป็นแนวทางการป้องกันผู้ต้องขังทำผิดระเบียบและคิดหลบหนีระหว่างการทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการ

2.2.3. การพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขัง

เมื่อได้ผู้ต้องขังที่ผ่านการคัดเลือกตามข้อ 2.2.2 ขั้นตอนต่อไปคือกระบวนการพัฒนาซึ่งเป็นการหาแนวทางวิธีการเพื่อพัฒนาทักษะ ความรู้และประสิทธิภาพในการทำงานผู้ต้อง ภายใต้เงื่อนไขที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้การพัฒนาอาชีพ ฝึกทักษะแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

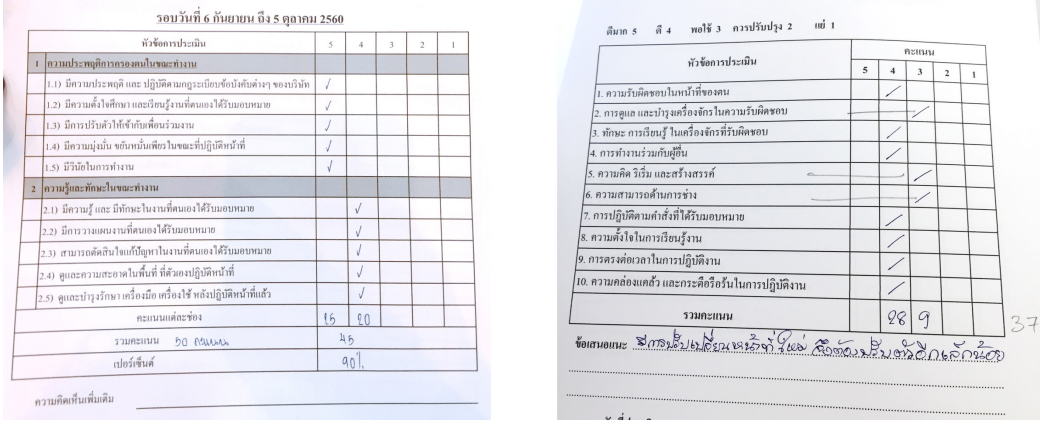
ระยะที่ 1 การพัฒนา ฝึกทักษะ อาชีพของผู้ต้องขังตามระเบียบของกรมราชทัณฑ์

ระยะที่ 2 เรือนจำได้เปิดโอกาสให้สถานประกอบการเข้ามาพัฒนาทักษะเฉพาะทางที่ตรงกับความต้องการของสถานประกอบการให้กับผู้ต้องขังโดยตรง

ระยะที่ 3 การพัฒนาทักษะ ที่มีความเฉพาะเจาะจงกับงาน (Specific skill) โดยเป็นการพัฒนาผ่านการทำงานจริง (On the job training) ซึ่งการพัฒนาในระยะนี่เป็นการพัฒนาจากสถานประกอบการ โดยพี่เลี้ยงหรือหัวหน้างานที่คอยควบคุมเป็นผู้สอนงาน (Coaching) ในช่วง 1-2 เดือนแรกของการทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการจริง และจะมีการพัฒนาทักษะเฉพาะทางหากมีการเปลี่ยนตำแหน่งของงาน

2.2.4. การประเมินผลการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนการประเมินผลการปฏิบัติงาน สถานประกอบการที่รับผู้ต้องขังทำงานฝึกอาชีพจะเป็นผู้ออกแบบการประเมินและประเมินผลพร้อมให้ข้อมูลย้อนกลับไปยังผู้ต้องขัง และแจ้งผลภาพรวมให้กับทางเรือนจำรับทราบ การประเมินดังกล่าวเป็นการประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้ต้องขัง ทุก ๆ 2 เดือน เพื่อประเมินพฤติกรรมและการพัฒนาความรู้ทักษะในการทำงาน ซึ่งผลที่ได้จากการประเมินพบว่าในช่วงสัปดาห์ที่ 1- 4 ของการทำงานฝึกอาชีพในถานประกอบการผู้ต้องขังยังต้องมีการเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการใช้เครื่องมือ การควบคุมเครื่องจักรและขั้นตอนในการทำงาน และจากการดำเนินโครงการมาเป็นระยะเวลา 8 เดือน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2560 จนถึงเดือนมกราคม 2561 มีผู้ต้องขังที่เข้าโครงการทั้งหมด มีเพียง 1 คน ที่ไม่ผ่านการประมาณและถูกส่งกลับและเปลี่ยนตัว เนื่องจากไม่สามารถร่วมงานกับผู้อื่นได้

รอบวันที่ 6 กันยายน ถึง 5 ตุลาคม 2560

หัวข้อการประเมิน	5	4	3	2	1
1 ความประพฤติการตรองตนในขณะทำงาน					
1.1) มีความประพฤติ และ ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ของบริษัท	√				
1.2) มีความตั้งใจศึกษา และเรียนรู้งานที่ตนเองได้รับมอบหมาย	√				
1.3) มีการปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนร่วมงาน	√				
1.4) มีความมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียรในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่	√				
1.5) มีวินัยในการทำงาน	√				
2 ความรู้และทักษะในขณะทำงาน					
2.1) มีความรู้ และ มีทักษะในงานที่ตนเองได้รับมอบหมาย		√			
2.2) มีการวางแผนงานที่ตนเองได้รับมอบหมาย		√			
2.3) สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาในงานที่ตนเองได้รับมอบหมาย		√			
2.4) ดูแลความสะอาดในพื้นที่ ที่ตัวเองปฏิบัติหน้าที่		√			
2.5) ดูแลบำรุงรักษา เครื่องมือ เครื่องใช้ หลังปฏิบัติหน้าที่แล้ว		√			
คะแนนแต่ละช่อง	15	20			
รวมคะแนน 50 คะแนน	43				
เปอร์เซ็นต์	90%				

ความคิดเห็นเพิ่มเติม

ดีมาก 5 ดี 4 พอใช้ 3 ควรปรับปรุง 2 แย่ 1

หัวข้อการประเมิน	คะแนน 5	4	3	2	1
1. ความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน		/			
2. การดูแล และบำรุงเครื่องจักรในความรับผิดชอบ			/		
3. ทักษะ การเรียนรู้ ในเครื่องจักรที่รับผิดชอบ		/			
4. การทำงานร่วมกับผู้อื่น		/			
5. ความคิด วิเริ่ม และสร้างสรรค์			/		
6. ความสามารถด้านการช่าง			/		
7. การปฏิบัติตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมาย		/			
8. ความตั้งใจในการเรียนรู้งาน		/			
9. การตรงต่อเวลาในการปฏิบัติงาน		/			
10. ความกล้องแคล้ว และกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน		/			
รวมคะแนน		28	9		

37

ข้อเสนอแนะ ฝึกทักษะในเรื่องหน้าที่ใหม่ ต้องใช้เวลาสักระยะ

ภาพที่ 4: แสดงแบบประเมินการทำงานของผู้ต้องขัง

2.2.5. การจ่ายค่าตอบแทนและสวัสดิการ

ค่าตอบแทนและผลประโยชน์ของในที่นี้ เป็นรูปแบบการเรียกเก็บจากทางเรือนจำไปยังสถานประกอบการ โดยเป็นค่าแรงขั้นต่ำทั่วไป (สามร้อยห้าบาทถ้วน) ของผู้ต้องขังที่ออกไปทำงานฝึกอาชีพ และค่าตอบแทนผู้คุม คิดเป็นรายเดือน โดยการจ่ายค่าตอบแทนให้กับผู้ต้องขังนั้นจะต้องปฏิบัติตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยเงินผลพลอยได้จากการฝึกวิชาชีพ และการใช้แรงงานผู้ต้องขัง พ.ศ. 2548 กล่าวคือ เงินครึ่งหนึ่งของเงินเดือนจะต้องนำเข้ารัฐ และเงินที่เหลืออีกครึ่งหนึ่งจะถูกนำมาหักค่าเสื้อผ้า รถรับส่งจากเรือนจำไปยังสถานประกอบการ และค่าอาหาร ซึ่งเงินที่เหลือจากการหักค่าใช้จ่ายข้างต้น จะเป็นของผู้ต้องขังทั้งหมด สอดคล้องกับผลการศึกษาของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติมองโกเลีย (NHRCM) และองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) เกี่ยวกับงานจ่ายค่าตอบแทนในการทำงานให้กับผู้ต้องขังที่จะมีการหักค่าใช้จ่ายจนนำไปสู่การที่ภาครัฐต้องออกกฎระเบียบควบคุมการจ่ายค่าตอบแทนให้เป็นไปตามหลักสิทธิมนุษยชน (ILO and NHCRM, 2016)

ค่าตอบแทนในรูปของสวัสดิการ ผู้ต้องขังที่ออกไปทำงานฝึกอาชีพจะได้รับสวัสดิการตามที่สถานประกอบการมอบให้และไม่เป็นสิ่งของที่ผิดกฎหมายตามระเบียบรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ พ.ศ. 2559 จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า สถานประกอบการจะมอบอุปกรณ์การทำงาน เครื่องมือ เช่น ถุงมือหนังกันความร้อน และอุปกรณ์ที่จำเป็นในการปฏิบัติงาน และเครื่องดื่มเช่น กาแฟ เป็นต้น

2.3. ประโยชน์ของการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกไปทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการ

หลังจากการดำเนินการของโครงการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ ระยะเวลา 8 เดือน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2560 จนถึงเดือนมกราคม 2561 พบว่า ประโยชน์ของการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกไปทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการส่งผลถึง สถานประกอบการ เรือนจำ และผู้ต้องขัง ดังนี้

2.3.1 ประโยชน์ต่อสถานประกอบการ

หลักจากที่สถานประกอบการเข้าร่วมโครงการและมีผู้ต้องขังทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการ พบว่า (1) คุณภาพของงาน และคุณภาพของคนเพิ่มขึ้น 70-80 % เมื่อเทียบกับแรงงานต่างด้าวที่เคยทำงานมาก่อน (2) สถานประกอบการได้แรงงานที่มีฝีมือ มีทักษะที่ตรงกับงาน (3) สามารถเพิ่มเป้าหมายในการผลิต เนื่องจากผู้ต้องขังเป็นผู้มีระเบียบวินัย (4) การมีระเบียบวินัยและกระตือรือร้นของผู้ต้องขังส่งผลไปยังพนักงานประจำในสถานประกอบการมีความมุ่งมั่นและกระตือรือร้นมากขึ้น (5) ลดระยะเวลาการสื่อสาร เนื่องจากผู้ต้องขังเป็นคนไทยสามารถสื่อสารกันเข้าใจมากขึ้น และ (6) ผู้ต้องขังที่ทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการเป็นแบบอย่างให้กับพนักงานประจำของบริษัทไม่ประพฤติผิดทางกฎหมายและไม่เกิดการทะเลาะวิวาท

2.3.2 ประโยชน์ต่อเรือนจำ

หลังจากการดำเนินโครงการดังกล่าว พบว่า (1) เรือนจำมีภาพลักษณ์ที่ดีในการดูแล พัฒนา ฝึกอาชีพและสร้างแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมของประเทศ (2) เรือนจำมีรูปแบบที่หลากหลายฝึกวิชาชีพให้กับผู้ต้องขังเพื่อประกอบอาชีพหลังพ้นโทษ และ (3) เรือนจำมีแนวทางในการสร้างภูมิคุ้มกันและการยอมรับจากสังคมในการทำงานให้กับผู้ต้องขัง

2.3.3 ประโยชน์ต่อผู้ต้องขังที่เข้าร่วมโครงการ

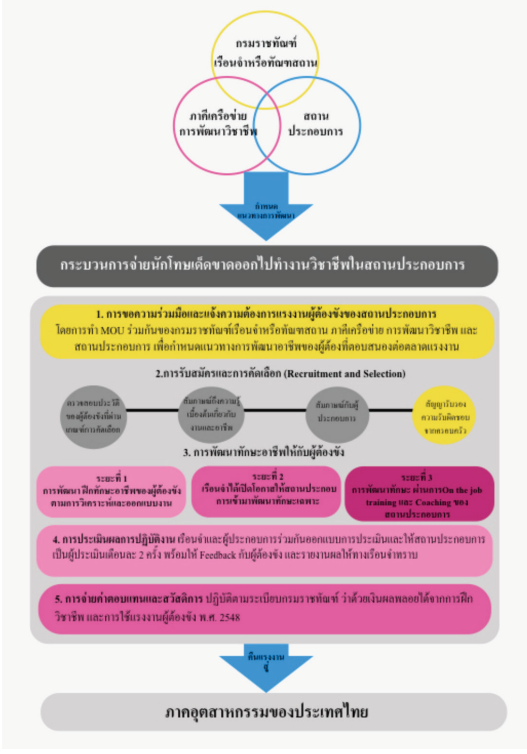
เมื่อสัมภาษณ์เชิงกลุ่มกับผู้ต้องขังจำนวน 10 คน พบว่า หลังจากที่ผู้ต้องขังเข้าร่วมโครงการ พบว่าผู้ต้องขังได้ประโยชน์จากโครงการนี้อย่างมาก โดยส่วนใหญ่ผู้ต้องขังระบุว่า (1) การที่ได้เข้าร่วมโครงการนี้ได้มีวิชาความรู้ ทักษะและสามารถประกอบอาชีพหลังจากออกจากเรือนจำ (2) สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องลำบากครอบครัวในเรื่องของค่าใช้จ่ายส่วนตัวระหว่างที่อยู่ในเรือนจำ (3) ผู้ต้องขังมีทัศนคติที่ดีและจะไม่หวนไปกระทำผิดซ้ำ (4) เป็นแรงจูงใจให้กับผู้ต้องขังคนอื่น ๆ อยากฝึกอาชีพและพัฒนาตนเอง (5) ผู้ต้องขังมีความตั้งใจมากและเห็นถึงคุณค่าของโอกาสที่ได้ทำงานฝึกอาชีพ และ (6) ได้เรียนรู้การอยู่ในสังคมและการทำงานร่วมกับผู้อื่น

2.4. ข้อจำกัดในการพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขัง เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานในสถานประกอบการ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ข้อจำกัดในการพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขัง เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานในสถานประกอบการ คือ (1) ข้อจำกัดด้านกฎหมายแรงงานระหว่างประเทศ เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถเข้าทำงานฝึกอาชีพในโรงงานที่มีความหลากหลายได้ (2) ข้อจำกัดด้านเวลาเนื่องจากผู้ต้องขังที่ออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการไม่สามารถกลับเข้าเรือนจำไม่เกินเวลา 18.00 นาฬิกาของทุกวันจึงทำให้สถานประกอบการต้องบริหารจัดการและออกแบบงานที่มีความเหมาะสมเนื่องจากผู้ต้องขังไม่สามารถทำงานล่วงเวลาได้ (3) ข้อสังเกตกรณีที่มีผู้พ้นโทษทำงานเป็นพนักงานประจำในสถานประกอบการที่มีผู้ต้องขังทำงานฝึกอาชีพต้องมีมาตรฐานที่คอยเฝ้าระวังเพิ่มเติม

3. สรุปรูปแบบนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน

การศึกษานวัตกรรมการพัฒนาฝีมือแรงงานของผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน พบว่าเกิดนวัตกรรมในกระบวนการพัฒนาอาชีพของผู้ต้องขังในเรือนจำกลางสมุทรปราการ และรูปแบบการพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขังออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการ ในกระบวนการของการทำ MOU ร่วมมือกันระหว่างกรมราชทัณฑ์ เรือนจำหรือทัณฑสถาน ภาคีเครือข่ายการพัฒนาวิชาชีพและสถานประกอบการ และกระบวนการรับสมัครและคัดเลือกที่มีขั้นตอนในการทำสัญญากับครอบครัวของผู้ต้องขัง เพื่อเป็นการปิดช่องที่จะทำให้เกิดปัญหาความไม่ปลอดภัย หรือการกระทำผิดซ้ำขึ้น รวมทั้งกระบวนการให้ Feedback จากสถานประกอบการขั้นตอนเหล่านี้ถือเป็นสิ่งใหม่ที่พัฒนาและเพิ่มเติมขึ้นจากระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำซึ่งนวัตกรรมกระบวนการดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการดำเนินงาน (OECD, 2005)

ภาพที่ 5: แสดงรูปแบบนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน

จากภาพที่ 5 แสดงรูปแบบนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน จะเกิดขึ้นได้ต้องเกิดความร่วมมือกันของกรมราชทัณฑ์เรือนจำหรือทัณฑสถาน ภาคีเครือข่ายการพัฒนาวิชาชีพ และสถานประกอบการในการทำข้อตกลงการจัดรูปแบบการพัฒนาวิชาชีพผู้ต้องขังรูปแบบใหม่ ที่ตรงกับความต้องการของตลาดและเหมาะสมสำหรับผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้วสามารถใช้ประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ และสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน และมีตลาดรองรับกับสินค้าหรือบริการของผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้ว

ในกระบวนการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกไปทำงานวิชาชีพในสถานประกอบการเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญโดยทั้ง 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย

1. การขอความร่วมมือและแจ้งความต้องการแรงงานผู้ต้องขังของสถานประกอบการ โดยการทำข้อตกลงร่วมกันของกรมราชทัณฑ์เรือนจำหรือทัณฑสถาน ภาคีเครือข่าย การพัฒนาวิชาชีพ และสถานประกอบการเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาอาชีพของผู้ต้องที่ตอบสนองต่อตลาดแรงงาน

2. การรับสมัครและการคัดเลือก เรือนจำรับสมัครและคัดเลือกโดยเปิดโอกาสให้กับผู้ต้องขังที่ผ่านเกณฑ์ตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ พ.ศ. 2559 ที่มีความสามารถและความเต็มใจที่จะเข้ามาเรียนรู้การทำงานฝึกอาชีพ ซึ่งการคัดเลือกมุ่งเน้นให้มีการตรวจสอบประวัติเพื่อพิจารณาถึงความรู้ ความสามารถ และอาชีพของผู้ต้องขัง การพิจารณาความเหมาะสมในเรื่องของความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นขณะที่ผู้ต้องขังออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการภายนอกเรือนจำ การสัมภาษณ์ถึงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานและอาชีพกับหัวหน้าฝ่ายฝึกวิชาชีพ และการสัมภาษณ์กับผู้ประกอบการและคัดเลือกให้ไปฝึกงานในสถานประกอบการต่าง ๆ และขั้นตอนที่สำคัญที่สุดคือการสัมภาษณ์ทำความเข้าใจ และชี้แจงเงื่อนไขและข้อปฏิบัติกับครอบครัวของผู้ต้องขังพร้อมทำสัญญารับรองความรับผิดชอบจากเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในระหว่างการออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ เป็นขั้นตอนที่นอกเหนือจากข้อกำหนดของกรมราชทัณฑ์

3. การพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขัง เป็นการหาแนวทางวิธีการเพื่อพัฒนาทักษะ ความรู้และประสิทธิภาพในการทำงานผู้ต้อง ภายใต้เงื่อนไขที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้การพัฒนาอาชีพ ฝึกทักษะแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 การพัฒนา ฝึกทักษะอาชีพของผู้ต้องขังตามการวิเคราะห์และออกแบบงาน

ระยะที่ 2 เรือนจำได้เปิดโอกาสให้สถานประกอบการเข้ามาพัฒนาทักษะเฉพาะทางที่ตรงกับความต้องการของสถานประกอบการให้กับผู้ต้องขังโดยตรง

ระยะที่ 3 การพัฒนาทักษะ ที่มีความเฉพาะเจาะจงกับงาน (Specific skill) โดยเป็นการพัฒนาผ่านการทำงานจริง (On the job training) และ การสอนงาน (Coaching) ของหัวหน้างานหรือผู้เชี่ยวชาญ

4. การประเมินผลการปฏิบัติงาน เรือนจำและผู้ประกอบการร่วมกันออกแบบการประเมินและให้สถานประกอบการเป็นผู้ประเมินเดือนละ 2 ครั้ง พร้อมให้ Feedback กับผู้ต้องขัง และรายงานผลให้ทางเรือนจำทราบอย่างต่อเนื่อง

5. การจ่ายค่าตอบแทนและสวัสดิการ จะต้องปฏิบัติตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยเงินผลพลอยได้จากการฝึกวิชาชีพ และการใช้แรงงานผู้ต้องขัง พ.ศ. 2548

สรุปผลการศึกษา (Summary)

การศึกษานวัตกรรมการพัฒนาฝีมือแรงงานของผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาผู้ต้องขังของเรือนจำกลางจังหวัดสมุทรปราการ รวมถึงวิธีการและรูปการพัฒนาทักษะ อาชีพ ให้กับผู้ต้องขัง เพื่อออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการ และ สรุปรูปแบบนวัตกรรมในการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นเจ้าหน้าที่เรือนจำและดูแลงานด้านฝึกวิชาชีพโดยตรง จำนวน 2 ท่าน พบว่า (1) ผู้ต้องขังที่พ้นโทษไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตัวเอง เนื่องจากการอยู่ในเรือนจำเป็นระยะเวลานาน อาจทำให้ครอบครัวเสียชีวิต หรือแยกย้าย ทำให้ไม่มีคนที่จะมาช่วยเหลือให้ผู้พ้นโทษสามารถใช้ชีวิตด้วยตัวเองได้ (2) การฝึกอาชีพในระหว่างเป็นผู้ต้องขังไม่ตอบสนองต่อตลาดแรงงาน และเมื่อผู้ต้องขังพ้นโทษไปแล้วไม่สามารถนำความรู้ ความสามารถและทักษะที่มีไปประกอบอาชีพได้จริง เช่น ช่างไม้ ช่างมุก เนื่องจากเครื่องมือ อุปกรณ์ มีการลงทุนสูง ไม่มีแหล่งเงินทุน และไม่มีตลาดสำหรับจำหน่ายสินค้า (3) ปัญหาการขาดแคลนแรงงานทั้งแรงงานที่เป็นแรงงานฝีมือ (Skilled Labor) แรงงานกึ่งฝีมือแรงงาน (Semi-skilled Labor) ในภาคอุตสาหกรรมรม (4) ไม่มีการยอมรับจากสังคม และ (5) กฎหมายหรือนโยบายของประเทศไม่ได้มีการลบประวัติของการพ้นโทษ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการสมัครงานในองค์กรต่าง ๆ เป็นผลให้เรือนจำกลางสมุทรปราการได้ส่งเสริมการฝึกอาชีพอิสระที่เน้นการขายฝีมือ ไม่ต้องลงทุนสูง เช่น การวาดภาพ การทำอาหาร การนวดแผนไทย และการพัฒนาผู้ต้องขังประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างผ่านการฝึกงานในสถานประกอบการซึ่งเป็นนโยบายของกระทรวงยุติธรรม ที่มุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนาและฝึกวิชาชีพให้กับผู้ต้องขัง เน้นกระบวนการที่หลากหลายในวิชาชีพและตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ U.S. Department of Education ในปี 2012 เรื่องการศึกษาตัวแบบการพัฒนาด้วยการกลับเข้าศึกษาของผู้ที่มีประวัติอาชญากรรม เพื่อลดช่องว่างระหว่างราชทัณฑ์และโครงการศึกษาในมหาวิทยาลัยและการฝึกอบรมในชุมชนซึ่งผลงานวิจัยพบว่าในการจัดการเรียนรู้และพัฒนาต้องให้ ชุมชน สถาบันการศึกษา เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรการพัฒนา โดยเน้นให้มีการฝึกปฏิบัติเป็นหลัก และจะต้องรองรับการฝึกงานหรือโอกาสในการทำงานจริง และหลักสูตรการพัฒนาดังกล่าวจะต้องพัฒนาผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับตลาดแรงงาน

สำหรับรูปแบบการพัฒนาทักษะ อาชีพ ให้กับผู้ต้องขัง เพื่อออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการ เรือนจำกลางสมุทรปราการได้ดำเนินโครงการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ ตามนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม โดยมีกระบวนการ 5 กระบวนการ ดังนี้

1. ให้เรือนจำติดต่อนิคมอุตสาหกรรม สถานประกอบการ หรือโรงงานที่อยู่ใกล้เคียง เรือนจำ เพื่อนำผู้ต้องขังออกไปทำงาน ฝึกวิชาชีพ เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยผู้ต้องขังรวมถึงส่งเสริมให้เกิดความสามารถในการปรับตัว การสร้างความคุ้นเคย และสร้างการยอมรับจากสังคม

2. การรับสมัครและการคัดเลือก โดยเรือนจำรับเปิดโอกาสให้กับผู้ต้องขังที่ผ่านเกณฑ์ตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ พ.ศ. 2559 ซึ่งการคัดเลือกมีขั้นตอนที่สำคัญคือการตรวจสอบประวัติเพื่อพิจารณาถึงความรู้ ความสามารถ อาชีพของผู้ต้องขัง

และพิจารณาความเหมาะสมในเรื่องของความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นขณะที่ผู้ต้องขังออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการภายนอกเรือนจำ พร้อมทั้งสัมภาษณ์ถึงความรู้ เบื้องต้นเกี่ยวกับงานและอาชีพ กับหัวหน้าฝ่ายฝึกวิชาชีพ และสัมภาษณ์กับผู้ประกอบการและคัดเลือกให้ไปฝึกงานในสถานประกอบการต่าง ๆ และขั้นตอนที่สำคัญที่สุดคือ การสัมภาษณ์ ทำความเข้าใจ และชี้แจงเงื่อนไขและข้อปฏิบัติกับครอบครัวของผู้ต้องพร้อมทำสัญญารับรองความรับผิดชอบจากเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในระหว่างการออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่นอกเหนือจากข้อกำหนดของกรมราชทัณฑ์

3. การพัฒนาทักษะอาชีพ จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนรู้และพัฒนา พบว่าการเรียนรู้และพัฒนารูปแบบได้ดั่งเดิมได้แบ่งสัดส่วนการเรียนออกเป็น 70-20-10 กล่าวคือ ร้อยละ 70 สะท้อนถึงประสบการณ์การพัฒนาการเรียนรู้จากการทำงานของตนเอง หรือเรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ ร้อยละ 20 คือการเรียนรู้จากบุคคลอื่น ซึ่งอาจจะเป็นพี่เลี้ยง หรือเรียนรู้จากปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นการต่อยอดจากงานที่ปฏิบัติเป็นหลัก และร้อยละ10 เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นทางการจากเนื้อหาหลักสูตรที่กำหนด แต่การพัฒนาทักษะอาชีพให้กับผู้ต้องขัง แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การพัฒนา ฝึกทักษะอาชีพของผู้ต้องขังตามคู่มือของกรมราชทัณฑ์ ระยะที่ 2 เรือนจำได้เปิดโอกาสให้สถานประกอบการเข้ามาพัฒนาทักษะเฉพาะทางที่ตรงกับความต้องการของสถานประกอบการให้กับผู้ต้องขังโดยตรง และระยะที่ 3 การพัฒนาทักษะที่มีความเฉพาะเจาะจงกับงาน (Specific skill) โดยเป็นการพัฒนาผ่านการทำงานจริง (On the job training) และ การสอนงาน (Coaching) ของหัวหน้างานหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ Deloitte ในปี 2560 เรื่องการเรียนรู้สมัยใหม่ กล่าวคือ ร้อยละ 70 การเรียนรู้พัฒนาต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมขององค์กร ชุมชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง ร้อยละ 20 คือการเรียนรู้และพัฒนาจากเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกองค์กร และร้อยละ 10 ของการเรียนรู้และพัฒนาเน้นการเรียนรู้หลากหลายไม่ใช่เพียงแค่หลักสูตรการรู้แบบเดิม ๆ

4. การประเมินผลการปฏิบัติงาน เรือนจำและผู้ประกอบการร่วมกันออกแบบการประเมินและให้สถานประกอบการเป็นผู้ประเมินเดือนละ 2 ครั้ง พร้อมให้ Feedback กับผู้ต้องขัง และรายงานผลให้ทางเรือนจำทราบอย่างต่อเนื่อง

5. การจ่ายค่าตอบแทนและสวัสดิการ จะต้องปฏิบัติตามระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยเงินผลพลอยได้จากการฝึกวิชาชีพ และการใช้แรงงานผู้ต้องขัง พ.ศ. 2548

นอกจากนี้จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า โครงการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ ส่งผลดีกับกับสถานประกอบการ ดังนี้ (1) คุณภาพของงาน และคุณภาพของคนเพิ่มขึ้น 70-80 % เมื่อเทียบกับแรงงานต่างด้าวที่เคยทำงานมาก่อน (2) สถานประกอบการได้แรงงานที่มีฝีมือ มีทักษะที่ตรงกับงาน (3) สามารถเพิ่มเป้าหมายในการผลิตเนื่องผู้ต้องขังเป็นผู้มีระเบียบวินัย (4) การมีระเบียบวินัยและกระตือรือร้นของผู้ต้องขังส่งผลไปยังพนักงานประจำในสถานประกอบการมีความมุ่งมั่นและกระตือรือร้นมากขึ้น (5) ลดระยะเวลาการสื่อสาร เนื่องจากผู้ต้องขังเป็นคนไทยสามารถสื่อสารกันเข้าใจมากขึ้น และ (6) ผู้ต้องขังที่ทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการเป็นแบบอย่างให้กับพนักงานประจำของบริษัทไม่ประพฤติผิดทางกฎหมายและไม่เกิดการทะเลาะวิวาท

หลังจากการดำเนินโครงการดังกล่าว พบว่า (1) เรือนจำมีภาพลักษณ์ที่ดีในการดูแล พัฒนาฝึกอาชีพและสร้างแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมของประเทศ (2) เรือนจำมีรูปแบบที่หลากหลายฝึกวิชาชีพให้กับผู้ต้องขังเพื่อประกอบอาชีพหลังพ้นโทษ และ (3) เรือนจำมีแนวทางในการสร้างภูมิคุ้มกันและการยอมรับจากสังคมในการทำงานให้กับผู้ต้องขัง

ผลจากการสัมภาษณ์เชิงกลุ่ม (Focus Group) ผู้ต้องขังที่ออกไปทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการจำนวน 10 ท่าน จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า (1) ผู้ต้องขังที่เข้าร่วมโครงการมีวิชาความรู้ ทักษะและสามารถประกอบอาชีพหลังจากพ้นโทษ (2) ผู้ต้องขังสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องลำบากครอบครัวในเรื่องของค่าใช้จ่ายส่วนตัว (3) ผู้ต้องขังมีทัศคติที่ดีและจะไม่หวนไปกระทำผิดซ้ำ (4) เป็นแรงจูงใจให้กับผู้ต้องขังคนอื่น ๆ (5) ผู้ต้องขังมีความตั้งใจมากเห็นถึงคุณค่าของโอกาสที่ได้ทำงานฝึกอาชีพ และ (6) ได้เรียนรู้การอยู่ในสังคมและการทำงานร่วมกับผู้อื่น

สำหรับนวัตกรรมการพัฒนาผู้ต้องขังเพื่อคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน เกิดจากการมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมราชทัณฑ์เรือนจำหรือทัณฑสถานภาคีเครือข่ายการพัฒนาวิชาชีพ และสถานประกอบการในการทำข้อตกลงการจัดรูปแบบการพัฒนาวิชาชีพผู้ต้องขังรูปแบบใหม่ ที่ตรงกับความต้องการของตลาดและเหมาะสมสำหรับผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้วสามารถใช้ประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ และสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุน และมีตลาดรองรับกับสินค้าหรือบริการของผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้ว

นวัตกรรมในกระบวนการที่เน้นความรัดกุมผ่านการการสัมภาษณ์ ทำความเข้าใจ และชี้แจงเงื่อนไขและข้อปฏิบัติกับครอบครัวของผู้ต้องพร้อมทำสัญญารับรองความรับผิดชอบจากเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในระหว่างการออกไปทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ และให้ความสำคัญกับการประเมินผลการปฏิบัติงาน เรือนจำและผู้ประกอบการร่วมกันออกแบบการประเมินและให้สถานประกอบการเป็นผู้ประเมินเดือนละ 2 ครั้ง พร้อมให้ Feedback กับผู้ต้องขัง และรายงานผลให้ทางเรือนจำทราบอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงและพัฒนารูปแบบการพัฒนาอาชีพต่อไป

ทั้งนี้ จากการศึกษาพบว่ายังข้อกำหนดของกฎหมายแรงงานระหว่างประเทศยังเป็นข้อจำกัดในการทำงานฝึกอาชีพของผู้ต้องขังซึ่งมีเพียงสถานประกอบการที่เป็นของคนไทยเพียง 3 แห่งเท่านั้นในพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ ที่สามารถรับผู้ต้องเข้าทำงานฝึกอาชีพตามโครงการของกรมราชทัณฑ์ และการทำงานฝึกอาชีพในสถานประกอบไม่สามารถลดระยะเวลาในการจำคุกได้จึงทำให้ผู้ต้องขังที่เข้าร่วมโครงการมีจำนวนไม่มากนัก

ข้อเสนอแนะในงานวิจัยนี้

1. กรมราชทัณฑ์ และเรือนจำกลางสมุทรปราการต้องสร้างการมีส่วนร่วมของภาครัฐและภาคเอกชนให้ร่วมกันวางแผนและออกแบบหลักสูตรในการพัฒนาทักษะฝึกอาชีพที่เหมาะแก่ผู้ต้องขังและตรงต่อความต้องการของตลาดแรงงาน และให้ผู้ต้องขังที่พ้นโทษแล้วสามารถประกอบอาชีพได้จริง

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้ความสำคัญกับกฎหมายที่รองรับการออกไปทำงานฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังเพื่อเป็นการสนับสนุนให้สถานประกอบการต่าง ๆ สามารถรับผู้ต้องขังเข้าไปฝึกงานและทำงานได้เพิ่มมากขึ้น

3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนต้องเร่งสร้างความเข้าใจ สร้างการยอมรับ และให้โอกาสผู้ต้องขังได้แสดงศักยภาพในการทำงาน เพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถประกอบอาชีพที่สุจริต และอยู่ในสังคมได้อยู่อย่างปกติสุข ไม่หวนไปกระทำผิดซ้ำ อันจะนำไปสู่การคืนแรงงานสู่ภาคอุตสาหกรรมได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการคัดเลือกพื้นที่และลักษณะของเรือนจำที่มีความแตกต่างและเปรียบเทียบถึงความแตกต่างของพื้นที่

2. ควรศึกษากับผู้ต้องขังที่เข้าร่วมโครงการและพ้นโทษไปแล้ว ว่าสามารถนำความรู้ ความสามารถวิชาชีพที่ได้รับการพัฒนาระหว่างอยู่ในเรือนจำไปประกอบอาชีพและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงแรงงาน. (2559). ค้นหาสถิติกระทรวงแรงงานประจำปี 2559. กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน.

กรมราชทัณฑ์. (2558). แผนปฏิบัติราชการ กรมราชทัณฑ์ พ.ศ. 2559 - 2562. (ออนไลน์). สืบค้นได้จากได้จาก: http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER11/DRAWER052/GENERAL/DATA0000/00000124.PDF.

กรมราชทัณฑ์. (2561). สถิติผู้ต้องราชทัณฑ์ทั่วประเทศ รท.102 (ก) สำรวจ ณ วันที่ 1 มีนาคม 2561. (ออนไลน์). สืบค้นได้จาก http://www.correct.go.th/stat102/display/result_pdf.php?date=2018-03-01

กรมราชทัณฑ์. (2559). แผนภูมิโครงสร้างการบริหารงานและกรอบอัตรากำลัง กรมราชทัณฑ์. (ออนไลน์). สืบค้นได้จาก https://attracorrect.wordpress.com/.

กรมราชทัณฑ์. (2559).ระเบียบกรมราชทัณฑ์ ว่าด้วยการจ่ายนักโทษเด็ดขาดออกทำงานฝึกวิชาชีพในสถานประกอบการนอกเรือนจำ พ.ศ. 2559.

กองทุนพัฒนานวัตกรรม. (2545). รายงานประจำปี 2545. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.

คัมภีร์ อนุรักษ์, (2549). ภาพลักษณ์ของเรือนจำกลางสมุทรปราการตามทัศนะของญาติผู้ต้องขัง. ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยบูรพา.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2556). ตลาดแรงงานและการสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ: ธนาคารแห่งประเทศไทย.

นัทธี จิตสว่าง. (2560). สถิติการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังในประเทศไทย. วารสารอาชญวิทยาและสังคมวิทยาฯ, ฉบับที่ 3.

ยงยุทธ์ภัทร คงคาทิพย์. (2557). มาตรการทางกฎหมายในการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อย. ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

พระราชบัญญัติราชทัณฑ์. (2560, 18 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 21 ก. หน้า 1-24.

พิมพ์พร เนตรพุกกณะ. (2012). กรมราชทัณฑ์กับองค์กรแห่งนวัตกรรม. (ออนไลน์). สืบค้นจาก https://www.gotoknow.org/posts/419281.

แฉล้มวงษ์ และคณะ. (2559). โครงการศึกษาวิจัยความต้องการแรงงานใน 5 เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ใน 5 ปีข้างหน้า (พ.ศ.2560-2564) เพื่อรองรับประชาคมอาเซียน.2559. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานวิจัยและพัฒนากองเศรษฐกิจการแรงงาน สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน.

เรือนจำกลางสมุทรปราการ. (2548). จุลสารเรือนจำกลางสมุทรปราการ. 1(1), หน้า 9.

สำนักงานผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านราชทัณฑวิทยา กรมราชทัณฑ์. (2559). รายงานวิจัยโครงการบูรณาการงานพัฒนาพฤตินิสัยผู้กระทำผิดระหว่างกรมราชทัณฑ์ กรมพินิจและคุ้มครอง เด็กและเยาวชน และกรมคุมประพฤติ. (ออนไลน์). สืบค้นได้จาก http://www.correct.go.th/brr/images/Public _ relations/วจย3.pdf.

สำนักนายกรัฐมนตรี. (2560). ร่างยุทธสาสตร์ชาติระยะ 20 ปี. (ออนไลน์). สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/download/document/ร่างยุทธศาสตร์ชาติ%20ระยะ% 2020% 20ปี%2 0 (พ.ศ2560%20-%202579).pdf.

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. (2547). การจัดการนวัตกรรมสาหรับนักบริหาร. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.

วุฒิพงษ์ ภักดีเหลา. (2554). การศึกษาคุณลักษณะขององค์การนวัตกรรม: กรณีศึกษาองค์การที่ได้รับรางวัลด้านนวัตกรรม.วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ).สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด และ ทองใหญ่ อัยยะวรากูล, (2558). แนวทางการพัฒนาพฤตินิสัยผู้กระทำผิดของประเทศไทย. วารสารกระบวนการยุติธรรม, เล่มที่ 3.

อุทิศ แสนโกศิก. (2525). กฎหมายอาญาภาค 1. พระนคร: ศูนย์บริการเอกสารและวิชาการ กรมอัยการ.

Altheimer I. (2008). Social support, ethnic heterogeneity, and homicide: A cross-national approach. Journal of Criminal Justice, 36(2), 103–114.

Amir Hussain. (2015). Prison Service sees highest recidivism rate in 9 years. Retrieved from http://www.asiaone.com/singapore/prison-service-sees-highest-recidivism-rate-9-years.

Bales, W. D., & Mears, D. P. (2008). Inmate social ties and the transition to society: Does visitation reduce recidivism?. Journal of Research in Crime and Delinquency, 45(3), 287–321.

Bloom, Benjamin S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives. Published by Allyn and Bacon, Boston, MA.Copyright (c) 1984 by Pearson Education.

Bongkot J., (2017). A Systematic Literature Review on the Definition and Classification of Innovation. HROD Journal.

Cohen L. & L. Manion. (1994). Research Method in education. (4thed). New York: Routledge.

Cohen, S., Underwood, L. G., & Gottlieb, B. H. (Eds.), (2000). Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists. New York, NY: Oxford University Press.

Cook, Philip J., Songman Kang, Anthony A. Braga, Jens Ludwig, and Mallory E. O'Brien (2015). An Experimental Evaluation of a Comprehensive Employment-Oriented Prisoner Re-entry Program. Journal of Quantitative Criminology, 31, 335-382.

Cullen, F. T. (1994). Social support as an organizing concept for criminology: Presidential address to the academy of criminal justice sciences. Justice Quarterly, 11(4), 527–559.

Cullen, F. T., Wright, J. P., & Chamlin, M. B. (1999). Social support and social reform: A progressive crime control agenda. Crime & Delinquency, 45(2), 188–207.

Data LEADS Asia News Network NEW DELH. (2018). China has the largest prison population in Asia. Retrieved from http://www.nationmultimedia .com/detail/asean-plus/30335984

David Wilson & John Ashton. (1998). Crime & Punishment (5 th. ed.). New York: Blackstone Press Limited.

Duwe, G., & Clark, V. (2013). Blessed be the social tie that binds: The effects of prison visitation on offender recidivism. Criminal Justice Policy Review, 24(3), 271–296.

Fazel S, Wolf A (2015) A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide:Current Difficulties and Recommendations for Best Practic e. PLoS ONE 10(6): e0130390. doi:10.1371/journal.pone.0130390.

Giles P. & Derirck S. (1965). Crime, Punishment and Cure. London: The Camelot Press Ltd.

Herbert L. Packer. (1979). The Limits of the Criminal Sanction. California: Stanford University Press.

ILO and NHCRM. (2016). Prison labour and employment con-ditions of convicts in Mongolia: An empirical study. Retrieved from http://www.ilo.org/beijing/what-we-do/publications/WCMS _497510/lang--en/index.htm.

Institute for Criminal Policy Research. (2017). International Prison News Digest: Thailand is the first country in the world to embrace the United Nations' Nelson Mandela Rules to improve the quality of life of prisoners. Retrieved from http://www.prisonstudies.org/sites/default /files/resources /downloads/international_prison_news_digest_july_-_august_2017.pdf.

Institute for Criminal Policy Research. (2017) Prison Evidence of its use and over-use from around the world. Retrieved from http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources /downloads/global_imprisonment_web2c.pdf.

Kash, Don E. 1989. Perpetual Innovation: The New World of Competition. New York: Basic Books.

Kevin T. Schnepel. (2016). GOOD JOBS AND RECIDIVISM. The Economic Journal, 128 (February), 447- 469.

Lin, N., Cook, K. S., & Burt, R. S. (Eds.). (2001). Social capital: Theory and research. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Moustakas, C. (1994). Phenomenological Research Methods. London: Sage Publication.

Morton, Jack A. 1971. Organizing for Innovation: A System Approach to Technical Management. New York: McGraw-Hill.

NCBI. (2002). The role of functional social support in treatment retention and outcomes among outpatient adult substance abusers. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih. gov/ pubmed /11964111.

OECD. (2005). The Measurement of Scientific and Technological Activities: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. Paris: National Experts on Scientific and Technology.

Paterline B. A., & Petersen, D. M. (1999). Structural and social psychological determinants of prisonization. Journal of Criminal Justice, 27(5), 427–441.

Raymond A. N., John R. H., Barry G.& Patrick M. W. (2015). Human Resource Management: Gaining A Competitive Advantage (Ninth Edition). UK: McGraw-Hill Education.

Rodriguez M.N. & Maurice E. (2011). 65 Million "Need Not Apply": e Case for Reforming Criminal Background Checks for Employment. New York: National Employment Law.

Roger, Evertte M. and Shoemaker, Floyd F. 1971. Communication of Innovations: A Cross-Cultural Approach. New York: Free Press Project.

Shannon, Sarah, Christopher U., Melissa O., Jason S., and Michael M. (2011). Growth in the U.S. Ex-Felon and Ex-Prisoner Population. Paper presented at the Annual Meetings of the Population Association of America.

Schumpeter, Joseph, A. 1961. The Theory of Economic Development. Cambridge: Harvard University Press.

Thoits, P. A. (2011). Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. Journal of Health and Social Behavior, 52(2), 145–161.

Thoits, P. A. (1986). Social support as coping assistance. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 54(4), 416–423.

United Nation. (2560). The Sustainable Development Goals Report 2017. Retrieved from https://unstats.un. org/sdgs/report/2017/overview/.

U.S. Department of Education. (2012). A Reentry Education Model Supporting Education and Career Advancement for Low-Skill Individuals in Corrections. Retrieved from https:// www2.ed.gov /about/offices/list/ovae/pi/AdultEd/reentry-model.pdf.

World prison brief. (2017). Prison population total. Retrieved from http://www.prisonstudies .org/ country/Thailand

Yanique A.A. & Linda G. (2016). Rehabilitation in Principle and Practice: Perspectives of Inmates and Officers Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice, 4(2), 220-246.

NIDA
WISDOM for Change

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
118 หมู่ 3 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240
โทร. 0 2727 3300 โทรสาร 0 2375 8972